

S. (a) 57¹¹ 2¹⁰ 2¹⁰
collection

Dr

కళింగదేశచరిత్ర

వృషభలాంఛనము

సంపాదకులు:

శ్రీయుత రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ., ఎల్. టి.

చరిత్రోపన్యాసములు, సర్కారుకళాశాల, రాజమహేంద్రవరము.

హిందూదేశ చారిత్రకపత్రసంఘ విలేజ్ సభ్యులు.

గౌరవకార్యదర్శి, ఆంధ్రోత్సాహసంఘోదకమండలి.

౧౯౩౦

నవ్యస్వామ్యసంకలితము.]

వెల రూ. ౭-౮-౦

(ఆపాల ఖర్చుగాక)

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి తెలుగుగ్రంథమాల.

- (1) రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచిక. వెల రూ. 5—0—0
(2) కళింగదేశ చరిత్ర. వెల రూ. 7—8—0

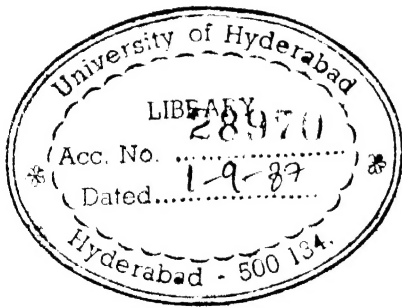
పోస్టుఖర్చులు సౌత్యేకము.

T
934.04
su 14K

ప్రకాశకులు

ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధక మండలి.

రాజమహేంద్రవరము.

ప్రధమ ముద్రాణము : శా. శ. ౧౯౮౭.

రాజమహేంద్రవరము:

౧—౩౩౬ పేజీలు సరస్వతిపవర్ ప్రెస్ యందును,

1—104 చింతామణి ప్రెస్ యందును,

మిగిలినభాగములు రాజన్ ఎలిక్ట్రిక్ ప్రెస్ యందును,

ముద్రింపబడినవి.

పోషకులపేర్లు—విరాళములు.

మ హా రా జ పో ష కు లు.

మ. రా. శ్రీ రావుబహద్దరు, సర్. అన్నెం పరశురాం పాత్రోగారు, బరంపురం. రూ 600

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజాకృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు బహద్దరువారు,
పర్లాకిమిడిరాజువారు.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. మహా రాజారామ చంద్రదేవు బహద్దరువారు,
జయపురం మహారాజువారు. 300

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజారామ చంద్ర మర్ద రాజ దేవు బహద్దరువారు,
కల్లికోట, అట్టగడ రాజువారు. 300

శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ.రాజా రావుశ్వేతాచలపతిరామకృష్ణరంగారావు బహద్దరువారు,
బాబ్బిలిరాజువారు. 300

మ. రా. శ్రీ. రావుబహద్దరు, డా. లక్ష్మీనారాయణగారు, కాంప్లి, మధ్యపరగణాలు.

రా జ పో ష కు లు.

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ రాజా శౌర చంద్రదేవు బహద్దరువారు, చీకటిరాజువారు. 150

శ్రీ. శ్రీ.శ్రీ. రాజా శ్రీనివాస రాజమణిరాజ దేవు బహద్దరువారు,
మండసారాజువారు. 150

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా కాండ్రేగుల శ్రీనివాస జగన్నాథరావుగారు,
గజ్జరం జమిందారువారు. 116

మ. రా. శ్రీ. ఉన్నవ రామలింగం పంతులుగారు, బరంపురం. 116

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. ఇజ్జతాసార్ కందుకూరు బాలసూర్యప్రసాదరావుగారు,
దేవిడి జమిందారువారు. 100

శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా యు. యస్. జోగజగన్నాథరాజుగారు,
గోపాలపురం జమిందారువారు. 100

మ. రా. శ్రీ దువ్వాడ నందేశం చౌదరిగారు, కంబరిగూడ,
మొఖసాదారువారు. 150

,, హోతా వీరభద్రయ్య గారు, గంగోలు జమిందారువారు 100

పో మ కు లు.

మ. రా. శ్రీ. రాజా శ్రీ విక్రమ దేవవర్మ గారు	రూ 50
,, బొడ్డుపల్లి చినబాబు నాయకుగారు	60
,, కొండూరి సూర్యనారాయణరావుగారు	50
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజా వాడేవు విశ్వసుందర రావు బహద్దరువారు, వేగాయమ్మ పేట జమీందారువారు	50
మ. రా. శ్రీ. న్యాపతి కామేశ్వర రావుపంతులుగారు	50
,, జూపూడి శేషగిరిరావుగారు	50
,, నాళం రామలింగయ్యగారు	50
శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరువారు శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. గోపినాథ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరువారు, తెక్కలి రాజాగార్లు.	60
మ. రా. శ్రీ. బొడ్డుపల్లి జగన్నాథనాయకుగారు	60
,, త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావుగారు.	50

స హా యు లు.

మ. రా. శ్రీ. హెచ్. తాతన్న నాయకుగారు	10
,, ఆంధ్రవరపు లక్ష్మణమూర్తిగారు	10
,, పోట్నూరి స్వామిబాబుగారు	10
,, మూవంగి రాజశ నారాయణమూర్తిగారు	10
,, బొడ్డుపల్లి రామమూర్తి నాయకుగారు	10
,, కోనా రఘునాయకులు నాయకుగారు	10

కళింగదేశచరిత్ర

విషయసూచిక.

వ్యాసములు: వ్యాసకర్తలు.

సంపాదకీయ విజ్ఞాపనము	I—VIII
*౧. ముఖలింగము.	౧—౨
శ్రీయుత విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు బి. ఏ,	
*౨. ఆశంసా	3
బ్రహ్మశ్రీ వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు	
౩. కళింగ	౪—౭
శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. యె. ఎం. ఆర్. ఎ. యస్.	
౪. కళింగదేశపు చారిత్రక భూగోళము.	౮—౧౧
త్రియుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.	
౫. కళింగ సామ్రాజ్యము	౧౧—౧౫
శ్రీయుత జయంతి వేంకటకృష్ణారావుగారు.	
౬. దంతపురమునందలి కాలింగులు	౧౫—౧౭
శ్రీయుత వెంపటి సత్యనారాయణగారు బి. ఎ.	
౭. కాలింగులు	౧౭—౨౭
డాక్టర్ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.	
౮. కళింగ వైశ్యులు	౨౭—౩౦
శ్రీయుత పొట్నూరి స్వామిబాబుగారు	
౯. కోడులు	౩౦—౪౦
మ. రా. శ్రీ ఆవసరాల జగన్నాథరావుపంతులుగారు బి. ఎ. బి. ఎల్.	
౧౦. సవరలు, కోయలు.	౪౦—౫౦
శ్రీయుత రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.	
౧౧. కళింగరాజ్య ఔత్తరీవర్ణన	౫౦—౬౫
శ్రీయుత నిడదవోలు సుందరం పంతులుగారు	

౧౨. శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్మ్యము ౬౬౬—౮౩
 బ్రహ్మశ్రీ ముక్కామల వేంకటాద్వైతాశ్రమిగారు
౧౩. ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము. ౮౪—౯౨
 శ్రీయుత గొడవర్తి రామదాసు పంతులుగారు. బి. ఎ.
౧౪. శ్రీముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము. ౯౩—౧౦౦
 శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వేంకటరమణాచార్యులుగారు
౧౫. కళింగదేశపు ప్రాచీన మతచరిత్ర ౧౦౦—౧౦౪
 మ. రా. శ్రీ. కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యంగారు. ఎం. ఎ.
౧౬. కళింగదేశ శాసనములందలి తెలుగుభాష ౧౦౫—౧౧౯
 మ. రా. శ్రీ. గమగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఎ. ఎల్. టి.
౧౭. బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశభాష, మతవిషయములు. ౧౧౯—౧౨౭
 డాక్టరు చిలుమూరి నారాయణరావుగారు. ఎం. ఎ., ఎల్. టి., పి. హెచ్. డి.
౧౮. కళింగదేశపు శతకవాఙ్మయము. ౧౨౭—౧౩౩
 శ్రీయుత నిడదవోలు వేంకటరమణగారు. బి. ఎ.
౧౯. కళింగాంధ్రకవులు. ౧౩౪—౧౬౬
 మ. రా. శ్రీ. అడిదము రామారావుగారు
౨౦. కళింగ నగరము. ౧౬౭—౧౯౩
 శ్రీయుత గాన నరసింగరావుగారు, బి. ఎ., ఎల్. టి.
౨౧. రాజకళింగ గంగు, సజ్జనగరము. ౧౯౪
 మ. రా. శ్రీ. భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు బి. యె., బియెల్.
౨౨. ముఖలింగము. ౧౯౫—౨౩౭
 మ. రా. శ్రీ. భావరాజు వేంకటకృష్ణారావుగారు బి. యె., బియెల్.
- *౨౩. కళింగరాజ్యవర్ణన. ౨౩౮
 బ్రహ్మశ్రీ. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు
౨౪. ప్రాచీనకళింగదేశచరిత్రము. ౨౩౯—౨౪౯
 శ్రీమాన్ కిళాంబి రాఘవాచార్యులుగారు ఎం. ఎ., బి. ఎల్.
౨౫. కళింగదేశపుచరిత్ర, అందలి ముఖ్యాంశములు. ౨౫౦—౨౫౯
 డాక్టరు ఎస్. కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు, ఎం. ఎ., పి. హెచ్. డి.

౧౬. కళింగ దేశపు చరిత్ర

౨౬౦—౨౭౯

శ్రీయుత పండిత నీలకంఠ దాసు మహాశయులు ఎం. ఎ.; ఎం. ఎల్., ఎ.

౧౭. శైలోద్భవవంశచరిత్ర

౨౮౦—౨౮౨

శ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరుగారు

౧౮. కళింగము, ఎలమంచిలి

౨౮౩—౨౯౩

మ. రా. శ్రీ. గోబ్బూరు వేంకటానందరాఘవరావుగారు, బి. యె.

౧౯. పాచీనపు ఓథులు

౨౯౪—౩౦౦

శ్రీయుత సత్యనారాయణ రాజగురు మహాశయులు

౩౦. కలిజ్జగాంగేయ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యశకము.

౩౦౧—౩౧౫

మ. గా. శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. యె.

౩౧. శ్రీమదనంతవర్మ చోడగంగ దేవ

౩౧౬—౩౩౩

శ్రీయుత శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు

౩౨. గంగవంశాను చరితము

౩౩౪—౩౪౪

డాక్టరు బుర్రా శేషగిరిరావుగారు ఎం. ఎ.

౩౩. కలిజ్జశిల్పము

౩౪౫—౩౫౯

మ. రా. శ్రీ. గో. రామదాసుగారు బి. యె.

౩౪. విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులు, కళింగ దేశముతో యుద్ధములు.

౩౬౦—౩౭౩

మ. రా. శ్రీ. పుండూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. యె.

౩౫. సశేవంశపు రాజులు.

౩౭౪—౩౭౬

డాక్టరు యన్. వెంకటరమణయ్యగారు, ఎం. ఎ., పి. హెచ్. డి.

౩౬. కాకతీయులు, కళింగము.

౩౭౭—౩౮౭

మ. రా. శ్రీ. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

౩౭. కళింగ దేశమునందలి యొకగుహ.

౩౮౮

మ. రా. శ్రీ. లింగం తమ్మయ్యవారిగారు

౩౮. ఒక్కలి కదంబరాజ వంశేతిహాసము.

౩౮౯—౩౯౨

శ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దరుగారు.

౩౯. సవరలు.

౩౯౩—౪౦౦

మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వేంకటసీతాపతి పంతులుగారు, బి. యె. యల్. టి.

౪౦. కిమిడి గంగవంశము.

౪౦౧—౪౦౭

శ్రీయత సింహాద్రి హోరిచా మహాశయులు

౪౧. జయపుర వంశచరిత్ర.

౪౦౭—౪౩౦

మ. రా. శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుపంతులుగారు, బి. ఎ, ఎం. ఆర్. ఎ. యస్.

౪౨. కళింగ దేశచరిత్ర.

౪౩౦—౪౩౬

మ రా శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

*౪౩. కళింగవర్ధంత్యుత్సవము.

౪౩౭—౪౪౦

మ రా శ్రీ. త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు బహద్దరుగారు

౪౪. కళింగదివసోత్సవ సభాసభ్య స్వాగతోపన్యాసము

౪౪౦—౪౪౭

శ్రీరాజా విక్రమదేవవర్మగారు

౪౫. కళింగ వర్ధంత్యుత్సవ అధ్యక్షికోపన్యాసము, కాళింగ రాజ్యము.

౪౪౭—౪౫౬

రావుబహద్దర్ సర్. ఆన్లైం పరిశురాం పాఠశ్రీగారు, పి. టి. బి.య. బి.యల్.

౪౬. ఉత్కలదేశచరిత్ర.

౪౫౭—౬౭౬

మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

అకారాదిసూచిక.

౬౭౭—

కళింగదేశచరిత్రానుబంధము

శాసనములు.

1. అశోకుని కళింగశాసనములు.

1—22

డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఎ. యల్. టి.

2. శ్రీ భారవేల మహారాజు హధిగుంఢశాసనము (ప్రతిబింబముతోసహా)

22—26

మ. రా. శ్రీ. వడ్డాది అప్పారావుగారు బి. యె, బి. యల్.

3. సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శిలాశాసనము.

26—29

మ. రా. శ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ., ఎల్. టి.

4. త్రిలింగ తామ్రశాసనము. 29—30
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.
5. హస్తీవర్మ ఉల్లాంశాసనము. 31—35
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.
6. ఇంద్రవర్మ అచ్యుతపురము శాసనము. 35—36
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.
7. ఇంద్రవర్మ జర్జిరితామ్రశాసనము. 37—39
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.
8. దానార్జును కుమారుడైన ఇంద్రవర్మ పుల్లితామ్రశాసనము. 40—42
మ. రా. శ్రీ. గొడవర్తి రామదాసుగారు బి. ఎ.
9. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురపల్లి తామ్రశాసనము. 42
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.
10. శ్రీ మాన్సవర్మ సంతభూమ్మలి తామ్రశాసనము. 43—45
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.
11. శ్రీ దేవేంద్రవర్మ చీడివలస తామ్రశాసనము. 45—50
బృహత్పత్తి విద్వాన్ కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు
12. మూడవ వజ్రిహస్తుని చిక్కావలస తామ్రశాసనము. 50—55
శ్రీయత మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు
13. మూడవవజ్రిహస్తుని బొడ్డపాడు తామ్రశాసనము. 55—58
శ్రీయత మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు
14. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనము. (౧) 58—65
మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఎ. ఎల్. టి.
15. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొర్ని శాసనము. (౨) 65—78
మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వేంకటసీతాపతిగారు బి. ఎ. ఎల్. టి.
16. దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము. 79—82
మ. రా. శ్రీ. మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు
17. ధర్మభేడి సీంహపుర తామ్రశాసనము. 82—84
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.
18. ఇంద్రవర్మదేవుని తామ్రశాసనము. 85—88
మ. రా. శ్రీ. రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

19. నరసింహదేవుని ఖిలపట్టా తామ్రశాసనము. 88—96
 మ. రా. 19 దివాన్ ప్రాంతాంతాంగము బి. ఎ. బి. ఎల్
20. అవంతవర తామ్రశాసనము. 97—104
 బ్రహ్మశ్రీ యోగి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు
 అ క రా ది సూ చి క 105—

చిత్రపటముల వివరములు.

సంఖ్య.	పుట
1 కళింగదేశ చరిత్ర సంపాదకుడు.	I ఎదుట
2 కళింగదేశ చరిత్ర సంపాదకీయ సంఘము.	VIII „
3 ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి కార్యనిర్వాహక వర్గము.	౧ „
4 రాజమహేంద్రవరము, గోదావరినది.	౮ „
5 కళింగదేశపటము.	౯ „
6 ముఖలింగమండలి యొక్క కళింగ కుటుంబము.	౨౪ „
7 మ. రా. శ్రీ. కొండూరి సూర్యనారాయణరావుగారు; } శ్రీరాజా వాడేవు విశ్వసుందరరావు బహద్దరుగారు.	౨౫ „
8 నవరస్త్రీలు; పురుషులు; విప్రువులైనారబెట్టుట; సారాయిశీముట	౪౦ „
9 నవర పండుగ; వృత్తిపములు.	౪౧ „
10 నవర కుడంగ్; గుర్రపండుగ.	౪౬ „
11 కోయ స్త్రీ, పురుషులు; సుగలి స్త్రీ, పురుషులు.	౪౭ „
12 ముఖలింగమండలి మధుకేశ్వరాలయము.	౨౦౦ „
13 భీమేశ్వరాలయము; సోమేశ్వరాలయము	౨౦౧ „
14 ముఖలింగేశ్వరుని గర్భాలయపు గూటిమండలి విగ్రహములు.	౨౦౮ „
15 శివదేవుని విగ్రహము; ముఖలింగాలయ శివహర్షారాధనము.	౨౦౯ „
16 శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీనివాస రాజమహేంద్రవర చిత్రపటము, } మండసారాజుగారు.	౨౪౦ „
17 శ్రీ శ్రీ శ్రీరాజాగారవందనదేవు బహద్దరుగారు, చిత్రపటము.	౨౪౧ „

- 18 శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ రాజా రావు శ్వేతాచలపతిరామకృష్ణవరంగారావు } ౨౫౬ ,,
బహద్దర్ వారు, బాబ్బిలిరాజాగారు.
- 19 శ్రీ శ్రీ శ్రీ ఇజ్జతాసార్ కందుకూరు బాలసూర్య } ౨౫౭ ,,
ప్రసాదరావుగారు, దేవిజమీందారు గారు;
మ. రా. శ్రీ. నాళం రామలింగయ్యగారు.
- 20 అవంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కాలమునాటి కలింగ దేశపటము. 3౨౦ ,,
- 21 కలింగ దేశపు బంగారు నాణెములు. 3౨౧ ,,
- 22 కలింగ దేశపు బంగారు నాణెములు. 3౨౨ ,,
- 23 శ్రీ. శ్రీ. శ్రీ. రాజారామ చంద్రమర్ద రాజు దేవు బహద్దర్ వారు, } 3౪౦ ,,
కల్లెకోట రాజావారు.
- 24 మ.రా.శ్రీ రావుబహద్దర్ దా. లక్ష్మీనారాయణగారు, కాంప్టి. 3౪౧ ,,
- 25 శ్రీ దేవేంద్రవర్మవజ్రహస్త మహారాజ విగ్రహము. 3౪౬ ,,
- 26 భువనేశ్వరమందలి సరళు రామేశ్వరాలయము; } 3౪౭ ,,
నారాయణపుర దేవాలయపు విమానము.
- 27 సోమేశ్వరాలయపు గూటియందలి మహిషాసురమర్ధనివిగ్రహము. 3౫౬ ,,
- 28 సోమేశ్వరాలయపు సింహద్వారము. 3౫౭ ,,
- 29 శ్రీ.శ్రీ.శ్రీలక్ష్మీనారాయణమరిచందనజగద్దేవు రాజాబహద్దర్, } 3౬౦ ,
శ్రీ.శ్రీ. శ్రీ గోపీరాధమరిచందనజగద్దేవు రాజాబహద్దర్, వార్లు
ఒక్కలిరాజాగారు.
- 30 మహేంద్రగిరి కుంతియాలయము. 3౬౧ ,,
- 31 మ. రా. శ్రీ. గిడుగు వెంకటరామమూర్తిపంతులుగారు, } ౪౦౦ ,,
సవర ఉపాధ్యాయులు; సవర బాబలు.
- 32 గుర్రపండుగ; పట్టలవేట; పాముతోలూడదీయుట. ౪౦౧ ,,
- 33 సవరల పోడువ్యవసాయము; చిత్రలేఖనము. ౪౦౨ ,,
- 34 సవర కుడాంగ; పండుగఉత్సవములు. ౪౦౩ ,,
- 35 కలింగోత్సవ పోషకులు, శ్రీ.శ్రీ.శ్రీ. రాజాకృష్ణచంద్ర గజపతి } ౪౦౪ ,,
నారాయణ దేవు బహద్దర్ వారు, పల్లాకిమిడి రాజాగారు.
- 36 ముఖలింగోత్సవ చారిత్రక వస్తుప్రదర్శనపటము. ౪౦౫ ,,
- 37 శ్రీరాజా కాండ్రేగుల జోగిపంతులు బహద్దర్ వారు; } ౪౦౬ ,,
శ్రీరాజా కాండ్రేగుల శ్రీనివాసజగన్నాథరావు బహద్దర్ వారు,
గజ్జరం జమీందారుగారు.

- 38 మ. రా. శ్రీ దువ్వాడ సంజీవ చౌదరిగారు; } ర౨గి ,,
 ,, న్యాపతి కామేశ్వరరావుపంతులుగారు;
 ,, బొబ్బూరి శేషాచారంగారు.
- 39 శ్రీశ్రీ. శ్రీ. మహారాజా రామచంద్రదేవులపాద్మర్ వారు, }
 జయపురం మహారాజాగారు. ర౨౮ ,,
- 40 పేర్ మహమ్మదు ఖాను. ర౨౯ ,,
- 41 మధ్యయుగమనాటి దక్షిణహిందూ దేశపటము. ర౩౦ ,,
- 42 కలింగదేశపు బంగారునాణెములు, గంగఫణములు. ర౩౧ ,,
- 43 గురుభక్తికొండపైగల బౌద్ధదేవాలయములు. ర౩౬ ,,
- 44 రామతీర్థమందలిబౌద్ధాలయమునదొరికిన గృహోపకరణములు. ,, ,,
- 45 రామతీర్థపు బౌద్ధాలయమున దొరికిన బౌద్ధవిగ్రహములు. ర౩౭ ,,
- 46 ఆనకాపల్లి-శంకారపు, బొజ్జన్న కొండపైగల చైత్యాలయములు ర౩౮ ,,
- 47 చైత్యాలయపు సింహాసనములు, విహారములు. ర౩౯ ,,
- 48 ఉండవెల్లి ఆనంతేశయనుని గుహాలయము. ర౪౦ ,,
- 49 సింహాచలాలయము. ర౪౧ ,,
- 50 శ్రీరాజా విక్రమ్దేవ నర్మగారు, }
 కలింగవర్ధంత్యాహ్వానసంఘాధ్యక్షులు. } గ౪౪ ,,
- 51 కలింగవర్ధంత్యాహ్వాన సంఘము. గ౪౫ ,,
- 52 శ్రీరావులపాద్మర్ సర్ ఆనం పరిశురాం హత్రోగారు, }
 కలింగవర్ధంత్యాధ్యక్షులు. } గ౪౬ ,,
- 53 కలింగవర్ధంత్యాధ్యక్షుల ప్రతినిధులు. గ౪౭ ,,
- 54 మ. రా. శ్రీ హోతా వీరభద్రయ్యభంతులుగారు, }
 గంగోలు జమీందారుగారు. } గ౪౮ ,,
- 55 ,, ఉన్నవ రామలింగం పంతులుగారు, బయపురం గ౪౯ ,,
- 56 శ్రీకూర్మాలయ మొగసాల మండపమున గర్భగుడి. ౬౦౪ ,,
- 56 సింహాచలాలయము; నాట్యమండపము. ౬౦౫ ,,

మహారాజశ్రీ) రాళ్ళబండి ను బ్యా రావుగారు, ఎం. ఎ, ఎల్. టి.

కళింగదేశచరిత్ర సంపాదకులు,

ఆంధ్రప్రదేశ్ సరిహద్దు కమండలి కార్యదర్శులు,

గవర్నమెంటు కళాశాల చారిత్రకోపన్యాసకులు,

హిందూదేశ చారిత్రక రికార్డుల కమిషన్ విలేఖరిసభ్యులు.

సంపాదకీయవిజ్ఞాపనము

ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారు రాజమహేంద్రవరమున 1922 లో రాజరాజనరేంద్రుని నవమతాబ్ద వర్ధంత్యుత్సవమును జరిపి, తూర్పుచాళుక్యులచరిత్రాంశములుగల యొకసంచికను ప్రకటించిరి. 1924లో నేను రాజమహేంద్రవరపు సర్కారు కళాశాలయందు చారిత్రోపన్యాసకుడుగా నియమింపబడియుండగా, మండలివారు నన్నా సం॥ ననే గౌరవకార్యదర్శిగా నెన్నుకొనిరి. మండలి యుద్దేశములప్రకారమును, మండలిస్థావకులలో నొకరగు డాక్టరు చిలుకూరి నారాయణరావు ఎం. ఎ. ఎల్. టి, పి. హెచ్. డి. గారి ప్రోత్సాహమునను, కళింగవర్ధంత్యుత్సవమును జరుపుటకును, కళింగసంచికను ప్రకటించుటకును, నిశ్చయించితిని. మండలితోరిక నెరవేరుటకై, ఆనంవత్సరాంతముననే, చరిత్రపరిశోధకులకును, పండితులకును, కళింగదేశమునకు సంబంధించిన చారిత్రక వాఙ్మయాదివిషయములనుగురించిన వ్యాసములను వ్రాసి పంపవలసినదని కోరితిని.

చరిత్రనుగూర్చి ఆయా రాష్ట్రములందలి విద్యాధికులు, పరిశోధనమండలులను సాపించుకొని, చారిత్రక, వాఙ్మయ, పరిశోధనలను చేయుచు, తమతమ దేశభావలయందు చారిత్రక, వాఙ్మయ, విషయముల సభివృద్ధిచేసికొనుచు, వారివారి మండలినభలలో పరిశోధనలవలన తేలికవిషయముల నచ్చొత్తించి పత్రికారూపమున వెల్లడిచేయుచున్నారని తెలిసికొనుటచే, ఈమండలినభ్యులసంఖ్య హెచ్చించుటకును, మండలికి కార్యాలయ మొకదాని నేర్పరుచుటకును, మండలినభ్యులచే జేయబడిన పరిశోధనలను ఆంగ్లభాషలో ప్రకటించుటకై త్రైమాసిక పత్రికనొకదానిని సంపాదించుటకును, 1925 సంవత్సరమంతయు తగుప్రయత్నములను జేసితిని. తలపెట్టిన కళింగసంచికకు కొన్ని వ్యాసములను సంపాదించితిని. మండలినభ్యులసంఖ్య హెచ్చింపగలిగిని. మండలితోక కార్యాలయముగూడ చేకూరెను.

1926 సం॥ న, మండలియొక్క ముఖ్యోద్దేశములన్నియు నెరవేరెను. ఆంగ్ల త్రైమాసిక పత్రిక ప్రధమసంపుటయొక్క ప్రధమ ద్వితీయభాగములు వెలువడుటచేతను, కళింగదేశచరిత్ర కుపయోగకరమైన వ్యాసములు 14 వరకు నాకు చేకూరుటచేతను, మండలివారు తమ కార్యనిర్వాహకవర్గపునభలో, నన్ను, కళింగదేశచరిత్రమునకు సంపాదకునిగాను, శ్రీయుతులు, చిలుకూరి నారాయణరావు ఎం. ఎ. ఎల్. టి, వడ్డూరి అప్పారావు బి. ఎ. బి. ఎల్., భావరాజు వేంకటకృష్ణారావు బి. ఎ. బి. ఎల్., ఇవటూరి కనకాచలం, ఎం. ఎ. ఎల్. టి, గార్లను,

కళింగదేశచరిత్ర సంపాదకీయ వర్గముగా నెన్నుకొనుటచేతను, ఆ సంవత్సరాంతము ననే, మండలివారు, కళింగవర్ధంత్యుత్సవమును ముఖలింగమున జరుపనిశ్చయించిరి. మరియు, మామండలి యుద్దేశ్యములలో స్వదేశచరిత్ర జ్ఞానమును మనదేశీయులకు మిక్కిలి బాగుగా వ్యాపింపజేయుటకు చారిత్రక వర్ధంత్యుత్సవములను జరుపుటయేగాక, ప్రాచీనవస్తుప్రదర్శనముల నేర్పాటుజేయుటగూడ ముఖ్యమగుటచేత, ముఖలింగయ్యుత్సవసందర్భముననే, ప్రాచీనవస్తుప్రదర్శనమొకటి జరుపుటకు నిశ్చయింపబడెను. అట్టిప్రదర్శనమునకు, డాక్టరు బుర్రాశేష గిరిరావుపంతులు ఎం.ఎ.ఎల్.టి.గారు, శ్రీయుతులు మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు, పి.లింగన్నగారు, చాలసహాయమునర్పెదమనిరి. తత్ఫలము, శ్రీపల్లాకిమిడిరాజువారిసహాయమున ము||రా||శ్రీ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిపంతులుగారు ప్రకటియించియుంచిన జైన, బౌద్ధ,విగ్రహములును, ప్రాచీనశిలావిగ్రహములును, ప్రదర్శనమున కుపయోగపడగలవనియు, ముఖలింగనగరముననున్న శ్రీమధుకేశ్వరస్వామివారి యాలయమునగల పెక్కువ:దశాననములును, శ్రీమధుకేశ్వర, శ్రీ అనియంకభీమేశ్వర, శ్రీసోమేశ్వర, దేవరల యాలయములందలిచిత్రకళానైపుణ్యముగల శిల్పములు, పురాణగ్రంథములందలి గాధలనుడెల్పు చిత్రపులు, ప్రాచీనకట్టడములు, నభ్యుల మనముల కానందమునుగొల్పుననియు, నమ్మితిమి. కావుననే, 1926 డిశంబరు నెల 26, 27 తారీఖులలో ప్రాచీనకాలమునుండియు కళింగదేశము నతివైభవముతో పాలించిన గంగాదివంశీయుల చరిత్రములను జనసామాన్యమునకు బాగుగా తెలియజేయు నుద్దేశ్యముతో కళింగ స్మారక వర్ధంత్యుత్సవమును ముఖలింగనగరమున జరుప నిశ్చయించి, కళింగవర్ధంత్యుత్సవ కార్యనిర్వాహకసభ్యులు మండలికి సహాయమొసర్చును విజ్ఞాపన మొకదానిని యచ్చొత్తించి పంపిరి. వర్ధంత్యుత్సవమును ప్రారంభించుటకును, ప్రాచీనచారిత్రక వస్తుప్రదర్శనమును తెరిచుటకును, శ్రీ పల్లాకిమిడిరాజువారి గు శ్రీరాజాకృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు బహద్దరువారు దయతో సంగీకరించిరి. వర్ధంత్యుత్సవమునకధ్యక్షులుగ నుండుటకు శ్రీనర్ ఆనెం పరశురాంపాత్రో కె.టి.బి.యె, బి యల్., ఎం.ఎల్.సి. గారు దయతో సంగీకరించిరి. కాని ఆకాలమున నుత్సవము జరుపబడదయ్యెను. ఏలనన, శ్రీరాజువారి కనుకూలము లేదని వినుటచే కళింగదివంశోత్సవము 1927 జూన్ 16, 17 తేదీలకు మార్చబడెను. ఆసం||మే||నెలలో ము||రా||శ్రీ ఇ.కనకాచలంపంతులుగారును, ము||రా||శ్రీ రావుసాహేబు గి||రామమూర్తిపంతులుగారును శ్రీరాజువారిదర్శనార్థము నన్ను రావలసినదని కోరినందున నేను పల్లాకిమిడివెళ్ళి నామిత్రులతో శ్రీరాజువారినికలుసుకొని నారితో మండలిప్రయత్నములనుగురించిముచ్చటించి, జూన్ 16, 17 తేదీలనుకూలమనిసిరవర్చులిగితిని. (శ్రీపల్లాకిమిడిరాజువారు కళింగవర్ధంతి ప్రారంభోత్సవమును జరుపుటకును, ప్రాచీనవస్తుప్రదర్శనమును తెరిచుటకును, అంగీకరించి కల్లికోట, చీకటి, మందసా, రాజాగార్లుకు కళింగవర్ధంత్యుత్సవమునుగురించి లేఖలను వ్రాసి నా కంపిరి. అందుచేత నేనును ఆయాసముననే తద్రాజసందర్శనములనొనరించుకొని, వారి సానుభూతితోను, సహాయముతోను మండలి ముఖ్యోద్దేశ్యములను నెరవేర్చుగలిగితిని. శ్రీరామమూర్తిపంతులుగారి సలహాపైని, శ్రీరాజు విక్రమదేవవర్మగారి నాహ్వానసంఘాధ్య

తునిగాను, సర్. ఆనెం పాత్రోగారిని ఉత్సవమున కధ్యక్షునిగ నుండవేడితిని. పర్లాకిమిడియం దున్న మన్నిత్రులును, మండలిసభ్యులునగు శ్రీయుతులు, గిడుగు శీతాపతిగారు, గాదె సరసింగ రావుగారు, కీ॥ శే॥ ఇవటూరి కనకాచలంగారు మొదలైన వారందరును ఆహ్వాన సంఘ సభ్యులుగనుండి నా కెంతయు తోడ్పడిరి. వెంటనే పత్రికామూలమునను, లేఖలద్వారా నున్న, చారిత్రక పరిశోధకు లనేకులకు (ఓథుళిలు, అధుళిలు, కళింగులు, తమిళులు) ఆహ్వానపత్రికలనంపి, ముఖలింగమున సభజరుగుటకై తగు ప్రయత్నములు జేయుట కాగ్రా మము నేనును, కార్యనిర్వాహకవర్గమువారును, చేరితిమి. సర్. పాత్రోగారు, అధ్యక్షపదవి నంగీకరించుచు, సరియగు కలింగదేశచరిత్ర వ్రాయునట్టి పరిశోధకునికి కొంతద్రవ్య మిచ్చెద మని నాకు వ్రాసిరి. ముఖలింగమున మే మందరమున్న కలుసుకొన్న సందర్భమున, ఈద్ర వ్యసహాయము మండలికే చేయవలసినదని కోరగా, వారు దయతో నంగీకరించి 500 రూ॥ల విరాళము నొసంగిరి. తర్వాత మరియొక 100 రూ॥ల నిచ్చిరి. అనేకమందిమిత్రులతో, అందు ముఖ్యముగా దువ్వాడ సంచేశం చౌదరిగారితో, చెప్పి మండలికి చాల ధనసహాయ మొనరిం చిరి. మండలివారెన్నటికిని వారికి కృతజ్ఞతతో నుండవలెను.

దివంగతులైన ఇ॥ కనకాచలంగారు, 10-4-1927 న నాకు వ్రాసిన ఉత్తరములో శ్రీ రాజావారు భోజనసదుపాయములు చేస్తామన్నారని వ్రాయుచు, మే నెలారంభములోగానే వగంతి దివసములు నిశ్చయించి శ్రీవారికి తెలియజేయవలసినదనికోరగా ఆప్రకారముచేయుట కుప్పిలు లేక పైని తెలిపినప్రకారముశ్రీవారిని మేనెలలోకలుసుకొని, జూన్ 16, 17 తేదీలు సిరపరి పించితిని. అయినను, శ్రీరాజావారు కొన్ని కారణాంతరములచే వర్ధంతి సమయమునకు ముఖలిం గముననుండలేకపోయిరి. కాని, వారిక భాళాలచారిత్రకోపన్యాసకులగు శ్రీగిడుగు శీతాపతిపంతు లుగారి మూలమున సభ్యుల కాతిధ్య మొసంగిరి. వర్ధంతిదినములలో వర్ణము లెక్కువగా నుండుటచేత, వంశధారానది పొంగిపొరలెను. దానిచే పరివృత్తమై ద్వీపముగ మారిన ముఖ లింగమున 1927 జూన్ 16 మొదలు 19 వరకును, 50, 60 మంది సభ్యుల కాతిధ్య మొసం గిన శ్రీరాజావారికి మండలివారు కృతజ్ఞతాపూర్వక సమస్కారము లొసంగుచున్నారు. ఇంతేకాక, అనేకకష్టములకు పాలై సభ్యుల కనేక సదుపాయములు చేసిన శ్రీసీతాపతిగారికి న్ని, వారి తండ్రిగారికిన్ని, మండలి కృతజ్ఞతను వెల్లిబుచ్చక తీరదు.

ముఖలింగ వర్ధంత్యుత్సవసభ కీర్తిందిప్రముఖులు దయచేసిరి;—

శ్రీయుతులు: 1. సర్. పరశురాంపాత్రో 2. శ్రీనికమదేవవర్మ 3. గిడుగు రామమూ ర్తిపంతులు 4. సీతాపతిపంతులు 5. నీలకంఠదాసుమహాశయ 6. యస్. బి. రఘో 7. హరిశ్చం ద్రచారి 8. త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావుబహద్దర్ 9. త్రిలోచనపాత్రో 10. దువ్వాడ సంచేశం చౌదరి 11. డాక్టర్ బుర్రా శేషగిరిరావు 12. తాతన్ననాయకు 13. బొడ్డపల్లి జగన్నాథనాయకు 14. కె. రంగనాయకులునాయకు 15. కె. చిన్నబాబునాయకు 16. పొట్నూరి స్వామిబాబు

17. చిలుకూరి నారాయణరావు 18. పి. లింగన్న 19. జి. ధర్మారావు 20. భా॥ పెంకటకృష్ణారావు 21. మ॥ సోమశేఖరశర్మ 22. వి॥ సత్యనారాయణ 23. గా॥ వెం॥ రాఘవరావు 24 లింగం తమ్మయ్యదొర 25. గా॥ జె॥ సరసింగరావు 26. బం॥ మల్లయ్యశాస్త్రి 27. వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రి 28. గొడవర్తి రామదాసు 29. వేపా శ్రీరాం 30. చిలుకూరి వీరభద్రారావు పంతులు 31. కరిగి సాంబమూర్తిశాస్త్రి 32. ఉన్నం రామలింగంపంతులు.

ఈ ప్రతినిధుల ఛాయాపటము గిర్జా పుట కెదురుగ నున్నది.

వీరుగాక ముఖలింగ, నగరకటకములనుండియు, చుట్టుప్రక్కలనుండియు, అనేకమంది సభ సలంకరించిరి. వర్ధంత్యుత్పన్నము 16వ తేదీ ఉదయము ఊరేగింపుతో ప్రారంభింపబడెను. ముఖలింగగ్రామమందలి కాళింగులు మధుకేశ్వర లేక జయంతీశ్వర, దేవునిగురించి, స్త్రోత్రపాటలు పాడిరి. ముఖలింగేశ్వరుని యాలయమునకు జని, దేవుని సందర్శించి, తిరిగి శ్రీరాజావారి హవేలిలో సభ్యులు సమావేశమైరి. శ్రీరాజావారు సభకు రానిలోపమును చింతించుచు శ్రీవిక్రమదేవవర్మగారు, చారిత్రక ప్రదర్శనముయొక్క విలువనుగురించియు, సభయొక్క ముఖ్య ద్వేషములను గురించియు ముచ్చటించి సభ్యుల నాహ్వానించుచు తమ యుపన్యాసమును చదివిరి. ఇది గ్రంథమున ప్రకటింపబడినది. (చూడుడు గిర్జా-గిర్జా పుటలు) మండలియొక్క పనికి సంతోషించుచు, కళింగ దేశచరిత్రమందలి ముఖ్యాంశములను విశదీకరించిరి.

తర్వాత, సర్ అన్నెం పరశురాంపాత్రొ కె టి. బి. యె., బి. యె., ఎం. ఎల్. సి. గారు సభ కధ్యక్షులుగ నెన్నుకొనబడిరి. మండలి గౌరవ కార్యదర్శినైన నేను, ఈ క్రింది జమీందారులవద్దనుండియు, పరిశోధకులవద్దనుండియు, వచ్చిన అభివందన పత్రములను చదివి వినిపించితిని:—

1. శ్రీపల్లాకిమిడిరాజావారు 2. శ్రీ కల్లెకోట, అట్లగడరాజావారు 3. శ్రీచీకటిరాజావారు 4. డాక్టరు పి. సుబ్బారాయన్ గారు 5. ఎ. రంగనాథ మొరలియ్యగారు 6. డాక్టరు యస్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు 7. శ్రీబెక్కలి యువరాజాగారు 8. రావుబహద్దరు ఆర్. కృష్ణారావుభాన్స్లేగారు 9. ఘులాం యజ్జనీగారు 10. గోపబంధుదాసు మహాశయ 11. గోదావరిమిత్ర మహాశయ 12. జయంతి రామయ్యపంతులుగారు 13. కె రాఘవాచార్యులుగారు 14. పి. మహాంతిగారు 15. పి. వి. జగదీశ అయ్యరుగారు.

తర్వాత సభాధ్యక్షుడు తమ అధ్యక్షోపన్యాసమును చదివిరి. అది ఈ గ్రంథమున ప్రకటింపబడినది. (చూడుడు గిర్జా-గిర్జా పుటలు.)

మండలివారి యుద్దేశములను జ్ఞాపించుచు, సభవారితరపున శ్రీరాజావారియేర్పాటులకు కృతజ్ఞతను వెల్లడించిరి. కాళింగుల స్థితిగతులను గురించియు, గాంగ, గజపతి, రాజుల చరిత్రనుగురించియు ముచ్చటించి ముఖలింగమే పూర్వగంగరాజుల రాజధానియని ధృవీకరించిరి. వీరియుపన్యాసముతో ఉదయపు సమావేశము చాలించడమయ్యెను. ఆరోజు మధ్యాహ్నమున్న, మరుచటిరోజున్న (17-6-1927), చాలమంది చారిత్రక పరిశోధకుల యొక్క వ్యాసములు (రమారమి 20), చదువబడి, చర్చింపబడెను.

సాయంకాలములందు దేవాలయమందలి శిలాశాసనముల పరీక్ష కొందరిచేతనున్న, గ్రామమందలి ప్రాచీన చిహ్నముల పరిశోధన కొందరిచేతనున్న, చేయబడెను. రాత్రికాలము లందు భోజనానంతరమున, (బహుశ్రీ) బం|| మల్లయ్యశాస్త్రిగారి భారత హరికథా కాలక్షేప ములున్న, శ్రీ) బుచ్చెన్నపంతులుగారి వీణావాద్యములున్న సభ్యుల మనముల కానందము నిచ్చెను.

18వ తారీఖున ఆహ్వానసంఘసభ్యులయొక్కయు, ప్రతినిధులయొక్కయు, దేవాలయ ములయొక్కయు, కాళింగకుటుంబముయొక్కయు, ఛాయాపటములు తీయబడెను. శ్రీపాత్రో గారు, రూ 500 లున్న, శ్రీ) కల్లికోటరాజుగారు రూ 300 లున్న, శ్రీవిక్రమదేవరెడ్డిగారు రూ 50 లున్న, శ్రీనందేశం చౌదరిగారు రూ 150 లున్న, శ్రీబొడ్డుపల్లి చిన్నబాబు, జగన్నాథంగార్లు చెరియొక రూ 50 లున్న, విరాళము లొసంగిరి. సభ జయప్రదముగ జరిగినందులకు శ్రీ)రాజుగారికిన్ని, సభాధ్యక్షులకున్న, ఆహ్వానసంఘమువారికిన్ని, వ్యాసకర్తలకున్న, మండలి కార్యదర్శి, వారి కృతజ్ఞతను తెలిపెను.

1927 జూన్ నెలలో వర్ధంత్యుత్సవము జరిగినను, 1928 జూన్ వరకుగాని వ్యాసము లన్నియు సంపాదకునియొద్దకు చేరలేదు. అందుచేత కళింగదేశచరిత్ర ముద్రణము వెంటనే ప్రారంభించుటకు వీలులేకపోయెను. మండలివారు తలపెట్టిన కార్యము విక్లిప్త కష్టమైనది. కళింగచరిత్రమున కాధారములు పెక్కులు లేకపోవుటచేతను, ఉన్నవి సులభసాధ్యములు కాక పోవుటచేతను, కళింగదేశము ప్రాచీనాధికృత కల్లియుండుటచేతను, తమిళ, కాళింగ, తెలుగు, ఓడ్ర, పరిశోధకు లనేకమంది, అనేకవిషయములు పరిశోధించుటచేతను ప్రత్యేకముగావారివారి యిష్టానుసారముగా వ్యాసములురచించుటకై మండలివారు ప్రోత్సహింపవలసివచ్చెను. ఇట్టిపని యందు వారువారు ఆరితేరిన విషయములు చక్కగ విమర్శింపగల్గినను, కొన్నివిషయములు పునరుక్తిదోషము గలిగినవై యున్నవి. మరియు సాంఘిక, మతాచార, వాఙ్మయ, భాష, చారిత్రకాదివిషయములు వారివారిచేరచింపబడినను, ఋగ్వేదకాలమునుండి యీకాలమువరకు ను గల కళింగదేశచారిత్రకవిషయములు సమన్వయముగ వ్రాయుట సంపాదకుని ముఖ్యపని యయ్యెను. విషయసూచిక చూచినచో ఏయే వ్యాసవిషయములు, ఏయే వ్యాసకర్తలచేత వ్రాయబడినవో తెలియగలదు. అట్టి వారందఱును పరిశోధనాశక్తిని చక్కగ జూపిరి. తమ వ్యాసములందు నూతనాంశములను పొందుపరిచిరి. గనుక మండలి కృతజ్ఞతానేకనమస్కారము లట్టివారల కందరకు నర్పింతును.

కళింగదేశచరిత్ర (వ్రాయుటలో, కాళింగు లెవరు? ఎవ్వోటనుండిరి? త్రికళింగము లన నెవ్వి? కళింగనగరమేది? కళింగశిల్పకళోత్పత్తికథనమెట్టిది? ఏయేవంశపురాజులు రాజ్యమేలిరి? గాంగుల విజయరాజ్య సంశ్లేషక ప్రారంభమెప్పుడు? పూర్వ పరగంగరాజుల సంబంధ మెట్టిది? ఇత్యాది కష్టతరముగు సమన్వయ తీర్పవలసిన పని ముఖ్యమగుటచే, ప్రాచీనగ్రంథములు, రోమక చరిత్రకారుల వ్రాతలవల్లను, తామ్ర, శిలా, శాసనములవల్లను, తెలియదగ్గ విషయములను త్రోడికరించి పై సమన్వయసమాధానపర్చగలిగితిని, ఇట్టియాధారములు మొదటలేమి, నావ్యాస

రచన కడుకష్టమై గ్రంథప్రకటననుగూడ ఆలస్యముచేసెను. అయినను కావలసిన కార్యము పూర్తియైనగానివిడువనిపంపాడకుని మండలివారెన్నుకొనుటచే ఆలస్యముపూర్తిగా నావల్ల కాలేదని యూహించెదను. దక్షిణహిందూ దేశశాసనములు, సంపుటములు 1-6 వరకును ప్రకటింపబడినవి. మరియు, రమారమి 30 గాంగ, గజపతి, రాజుల తామ్రశాసనములు ప్రకటింపబడినవి. ఇవిముఖ్యాధారములుగా జేసికొంటిని. మాదలాపంజి గ్రంథములు తర్జుమా యగుటచేతను, హంటరు, గంగూలి, ముజందారు, మన్ మోహన్ చక్రవర్తి ప్రభృతుల ఒరిస్సా దేశచరిత్రము లిదివరకే ప్రకటింపబడి యుండుటచేతను, వాటిని పరీక్షించ గల్గితిని. ఆ గ్రంథము లందలి లోపములను గుర్తించి, శాసనాధారముగనే నా వ్యాసమును వ్రాయగల్గితిని.

చదువరుల యుపయోగార్థమై గ్రంథాంతమున, చాలవరకు ప్రతిబింబములతో సహా, శాసనముల యనుబంధమొకటి జతగూర్చబడినది. ప్రాచీనకాలమునుండియు కళింగము నేలిన మార్య, గుప్త, గాంగ, గజపతి, వంశపురాజుల శాసనము లనేకము లిందు ప్రకటింపబడుటచే పాఠకుల కెక్కువగా తెలియదగ్గ భాష, వాఙ్మయ, మత, విషయములు తెలియును.

విద్యజ్ఞులగు పరిశోధకులు వ్యాసరాజములు వ్రాసింపసినట్లే, సుశీలులగు ధనవంతులు తమవిరాళములను (రమారమి మూడువేలరూపాయిలు) మామండలికోశాధిపతికడకంపుటచేత, గ్రంథవిస్తర భీతి సంపాదకుని మనమున నెంతమాత్రమును లేకపోయెను. గ్రంథప్రకటనాలస్యమున కిదికొంత కారణమైనను కావచ్చును. ఇట్టి విరాళములు లేకుండిన నిన్ని వ్యాసములు ప్రకటించుటగాని, ఛాయాదిబ్బలతో సహా శాసనములయొక్కయు, సకల కళింగ దేశమండలి హిందూ దేశముల యొక్కయు, జౌద్ధగుహలయొక్కయు, మతముల యొక్కయు, ఛాయపట ప్రతిబింబములు ప్రకటించుట దుస్తవమయ్యెడిది. రూ॥లు 50 మొదలు 600 వరకు విరాళము లొసంగిన దాతల ఛాయాపటములు ముద్రించుట మండలి కెంతయు సంతోషము.

మండలివారి యుద్యమమునకు సహాయపడిన శ్రీ జయపురంపహారాజావారియొక్కయు, శ్రీమందసారాజావారియొక్కయు, శ్రీ ఇవటూరి కనకాచలం పంతులుగారి యొక్కయు, అకాలమరణములకు చింతిల్లు చున్నాము.

నాకీ గ్రంథప్రకటనమున నీ క్రిందివారిట్లు సహాయ పడినందులకు మండలి యొక్క కృతజ్ఞతానేక సమస్కారములను వారికొసంగుట కెంతయు సంతసించుచున్నాడను:—

(1) కాశీ నాగరీ ప్రచారణి సభవారు కాగితపు ఖర్చుమాత్రము తీసుకొని, భారవేలుని హస్తీగుంఫశాసన ప్రతిబింబములు 500 పంపిరి.

(2) మయూరధంజ రాజ్యమునకు చెందిన ఖచ్చింగి గ్రామాలయశిల్పములయొక్క నాలుగు ప్రతిబింబముల ఛాయాముద్రణల సుచితముగా మామండలిసభ్యులును, ఆరాజ్యములో పురాతన వస్తుశాస్త్రజ్ఞులు నగు పరమానందాచార్యులు గారు పంపిరి. ఈదిత్తరపు లుత్కళ దేశమందలి ఒరియా సామంతరాజ్యములలోని దేవళములకు సంబంధించినవి.

(3) బెంగాలు ఏషియాటిక్ సొసైటీ వారు కడపటిగాంగరాజులగు రెండవ, నాల్గవ, నరసింహదేవుల తామ్రశాసనములను తర్జుమాచేసికొని కళింగ దేశచరిత్రానుబంధమున ప్రకటించుటకు సమ్మతించిరి. ఇవి చాల ముఖ్యమైన శాసనములు.

(4) పై రెండు శాసనములనేగాక, ఆంగ్లభాషలో వ్రాసిపంపిన శ్రీయుతులు, నీలకంఠ దాసపండితుడు, కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యం, డాక్టర్ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు మొదలగువారి వ్యాసములుగూడ శ్రీచిరావ్రూరి ఆత్మారాం, బి.యె.బి.యల్. గారు తర్జుమాచేసి నాకిచ్చిరి. ఇదిగాక వారు, మండలికార్యదర్శిగూడ కళింగదేశమున వర్తకుల మొనరించి, అందలి జమీందారులను, దివానులను, కలుసుకొని మండలికి విశేషముగ విరాళములను సంపాదించిరి.

(5) ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులుగ నుండి, ప్రప్రథమమున విరాళము నొసంగి, భువనేశ్వర, సింహాచల, ఆలయముల ఛాయాపటములను కళింగదేశ చరిత్రమున ప్రకటనార్థమై శ్రీవికృమదేవవర్మగారు పంపిరి.

(6) శ్రీ గిడుగు శీతావతి బి.ఎ.ఎల్.టి. గారు సవరణఛాయపటములను, శ్రీ గొడవర్తి రామదాసు బి.ఎ. గారు కళింగదేశదేవాలయ నిర్మాణములు, శిల్పములు మొదలగువాటిని గురించిన చిత్రపుటలను, ఛాయపటములను, శ్రీయన్. సుబ్రహ్మణ్యం ఎం.ఎ.ఎల్.టి. గారు కళింగదేశపునై సర్దిక స్వరూపమును దెల్పుపటమును, శ్రీ యస్.జి. గోపాలకృష్ణమూర్తి బి.ఎ. గారు అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమునాటి కళింగదేశపటమును, శ్రీ పి. లింగన్నగారు షేర్ మహమ్మదుఖాన్ యొక్క చిత్రపటమును, శ్రీరాజా కాండ్రేగుల శ్రీనివాసజగన్నాథరావు బహద్దర్ వారు వారిపూర్వీకులగు శ్రీరాజా కాండ్రేగుల జోగిజగన్నాథరావు బహద్దర్ వారి చిత్రపటమును, మండలి కొనంగిరి. వీరందరి సహాయములేక గ్రంథమున చిత్రపటములసంఖ్య అంతపెచ్చుగ నుండియుండదు. మండలివారు సంపాదకునియొక్కయు, సంపాదకీయ సంఘమువారియొక్కయు, కార్యనిర్వాహకవర్గము వారియొక్కయు, కళింగకుటుంబముయొక్కయు రూ॥లు 50 మొదలు 600 వరకు విరాళము లిచ్చిన పోషకుల యొక్కయు, కళింగవర్ధంత్రాప్త హృదయసంఘ, ప్రతినిధిసంఘ, ముల యొక్కయు, ఛాయాపటములనుతీయించిరి. మరికొన్నింటిని నేను సంపాదించి యిచ్చితిని. వీటన్నిటికిని మండలివారే ఛాయాదిబ్బలను తయారుచేయించి, గ్రంథమున ముద్రింపించిరి.

(7) భారతి, ఆంధ్రప్రతిక, సంపాదకులును, ఉదారపురుషులునగు శ్రీ కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు గారివలన మండలికి గొప్పసహాయము జరిగినది. కళింగదేశ చరిత్రానుబంధమున మేము ప్రకటించిన హస్తీవర్మ ఉల్లాముశాసనము, మూడవవజ్రహస్తుని చిక్కాల వలసతా మ్రశాసనము, అనంతవర్మచోడ గంగుని కొర్ని శాసనములు, దేవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనము, వీటిఛాయాదిబ్బలను, కళింగదేశచరిత్రమున మేము ప్రకటించినకోయలు, ముఖలింగల యమునందలిశిల్పములు, గురుభక్తి కొండపైగల బౌద్ధదేవాలయములు, రామతీర్థమండలి

బౌద్ధవిగ్రహములు, శంకారమండలి వైత్యాలయములు, విహారములు, వీటి ఛాయాచిత్రములను గూడ వారే మండలి కొనంగిరి.

8. కళింగదేశము నేలిన రాజుల తామ్రశాసనములు నాల్గింటిని మండలి ప్రాచీనవస్తు ప్రదర్శనాలయమునకు సంపాదించితిని. అందు రెండు (ద్వితీయ, సప్తమ, విజయాదిత్యుల శాములవాక శాసనములు) శ్రీకవిరాజు నీలాధిరాజుగారు, ఒకటి (ఇంద్రవర్మ జర్జింగి తామ్ర శాసనము) సర్. అన్నెం పరశురాంపాతోగారు, ఒకటి (దేవేంద్రవర్మచీడివలస తామ్ర శాసనము) బ్రహ్మశ్రీ కర్తి సాంబమూర్తిశాస్త్రిగారును దయతో కొనంగినందులకు మండలి వారుకృతజ్ఞులు.

9. ఈ గ్రంథప్రకటనమున నాకు సహాయపడిన సంపాదకీయసంఘమువారికిని, అంబు ముఖ్యముగ మండలిసాపకులలో నొకరగు నామిత్రులు మ॥రా॥శ్రీ భావరాజు వెంకటకృష్ణారావు, బి.యె.బి.యల్. గారికిన్ని, ఈ గ్రంథమునకు విరాళము నొసంగుటయే గాక మండలికి విశేషవిరాళములను సంపాదించినట్టియు, నాప్రియమిత్రులును, మండలి కోశాధిపులు నగునట్టియు, మ॥రా॥శ్రీ న్యాయతి కామేశ్వరరావుపంతులు బి.యె.బి. యల్., గారికిన్ని, నావందనముల సర్పించుచున్నాడను.

10. గ్రంథముద్రణము, కొన్ని కారణాంతరములచే సరస్వతీ ముద్రణాలయమున మూనివేసి, రాజ్ ముద్రణాలయమున జరిపించడమయ్యెను. దీని యజమాను లగు మ॥ రా॥ శ్రీ చిత్రపు నాగరాజుగారు చాల సరసముతోను, ఓషితతోను గ్రంథమును ముద్రింపించినందులకు మండలి సంతోషమును తెలుపుచున్నాను.

కళింగదేశచరిత్రయొక్క అకారాదినూచిక నాచేతను, అనుబంధముయొక్క అకారాదినూచిక, మ॥రా॥శ్రీ వడ్డాది అప్పారావు, బి.ఎ.బి.ఎల్. గారిచేతను తయారుచేయబడినది.

గ్రంథమున, అనేకరకముల తప్పులుగలవు. పాఠకమహాశయులు దయతో తప్పుల నొప్పులుగ మార్చి చదువుకొన పొర్లితులు.

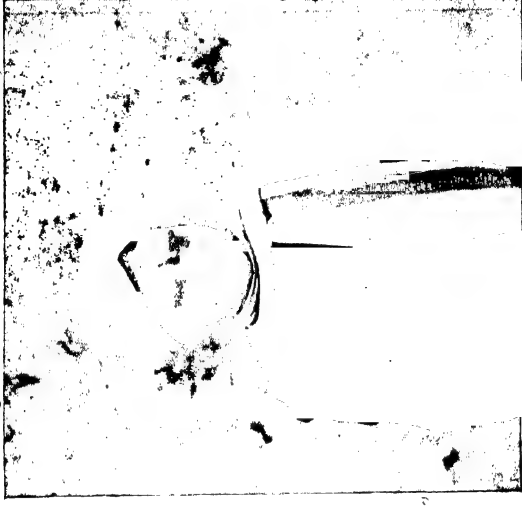
అంధోరిహాసపరిశోధకమండలి
రాజమహేంద్రవరము
౧౭—౩—౧౯౩౧

ఇట్లు విన్నవించు విధేయుడు,
రాళ్ళ బండ్రి ను బ్బారావు.
మండలికార్యదర్శి,
సంపాదకుడు.

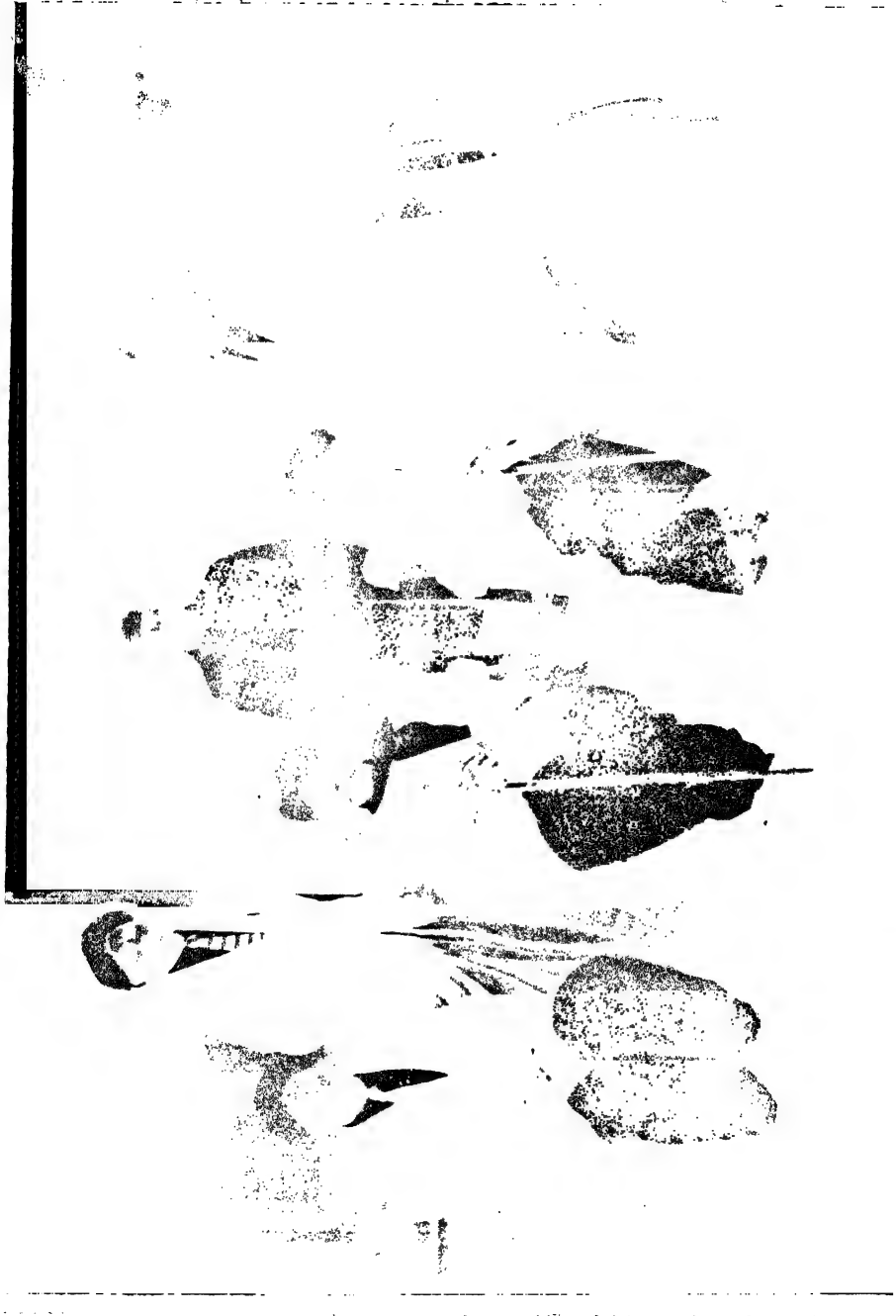
కళింగదేశచరిత్ర, సంపాదకీయ సంఘము.

విలుమవువారు } వడ్డూరి అప్పారావుగారు, బి.ఎ. బి.ఎల్.
భూపరాజు శేరికట్కపూర్వగారు, బి.ఎ. బి.ఎల్.
మాధు స్వవాసు } (కీ. శే.) ఇదమూర్తి కనకాచలంగారు, ఎక్స్. ఎ., ఎల్. టి.
రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఏ. ఎల్. టి. (సంపాదకడు)

చిలుకూరి నాగాయణరావుగారు, ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

ఆంధ్రప్రదేశ్ యొక్క 'జీవిత' పత్రికలో ప్రచురించబడినది 1926-1927

ముఖలింగము

శ్రీయుత విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు బి. ఏ.,

సీ॥ దేవమాతృకలు వర్ధితహేమకేదార
ఖండపుణ్యము లిందు పండనేమొ
తెలుగు కలింగరాజుల గుండెనెత్తురుల్
గడగి రక్షాదీక్ష కదలెనేమొ
శ్రీగంధకస్తూరికాగురుద్రవ్యమ్మ
లిట దిగంతముల వాసించెనేమొ
శూరగంగైకొండ చోడుతో నీచోటు
వియ్యాలబిగువులు బిగిసెనేమొ
దక్షవాటిపురీకవిరాక్షసుండు
ప్రళయవహ్ని శిఖాధూమపటల మమృత
బిందులై తల్య మొక వాక్కునందు నిచట
బిట్టుమండించి శీతలింపించె నేమొ.

సీ॥ ఈచోట తొలినాడు ప్రాచీనతిముఖాబ్జ
మున నెఱ్ఱకుంకుమబొట్టు దిద్ది
ఈ నేలను కలింగభూనాథశౌర్యాన
ల జ్వాలధూమనైల్యములు గ్రమ్మి
ఈ పవిత్రధరిత్రి నోపి త్రైలింగరా
జ్యశ్రీసుధాప్రవర్షంబు గురిసి
కడగి యిచ్చటి మంటిగడ్డలుపైతమ్ము
నవమ్మగీమదవాసనలు విదిర్చి
వేంగి విషయేశ చాళుక్యవిభులతోడ
మనసులో నన్నదమ్ములతనము కలిపి
మునుపిచటి, తెల్లు రాణించుకొనియె శౌర్య
లీల నృపలీల యీముఖలింగభూమి.

గీ॥ ఆదినాల నెంతటి నిశితానురాగ
మవు కళాశిల్పములను విద్యలను చూడ
పగటివేసాలకొరకు తూర్పారబట్టె
ప్రాణములను కళింగ గంగ్రాజువైరి.

చ॥ చిటుతతరంగముల్ కలసి జీబులువారిని వంశధారలో
శరుముకు వచ్చె తెల్లుల ప్రతాపశిఖిల్ ముఖలింగనాథు క
న్నరిమిన నిప్పుకల్ మిషల నొక్కదినాన, కళింగగాంగు లే
లిరనిననాళ్లనేటి కవులే పొనుపడ్డవి తెన్న నిప్పుకల్.

చ॥ ముఖలింగప్రభురాజు ముద్దునవలాముక్కుంటిక్కిన్నిప్పుకల్
ముఖరీభూతవియత్పథభ్రమరితాంభోవంశధారాపయః
సఖశైతల్యముచేత చెమ్మిగిలి దీక్షాసంగృహీతప్రతా
పఖరాంశుల్ కుదియించుకొన్నయవి కావచ్చున్ మిథ స్పృశ్యచే.

నీ॥ ఇచటి నాగావళి ప్రచురవహ్నిరాంభస్త
రంగముల్ వంశధారాజలములు
తరగెత్తిన మహేంద్రతనయాసుపాథస్సు
లాకసారిగా పొంగి యుబికిపోయి
గాతమింకృష్ణవేణీతరంగములు తా
రాధ్యమ్మనందు నైక్యముభజించి
గుళ్లకమ్మజలాల గుబురులో గుబురులై
పెన్నతరంగముల్ పెరిగిపోయి
తెలుగునదులెల్ల పొంగెత్తి ప్రళయవారి
కెరలిపడి తెల్లనేల ముగించనిమ్మ
నేటితో, నస్వతంత్రతానియతమైన
యీబ్రదుకు తెల్లువారు భరించలేరు.

అ శ ం సా

(బహుశీ) వాసా సూర్యనారాయణాస్త్రిగారు

శ్లో॥ కాళింగానాం సమృద్ధా ప్రథయితు మచిరాద్భూత పూర్వాం విభూతిం ।
ప్రాగ్భిశ్చరిత్ర ముఖ్యై రనితరసుగమై స్సాధనై శ్శోధయన్తి ।
క్షేత్రేఽస్మిన్ సంగ తేయం సమరసమససామాంధ్రచారిత్రకాణాం ।
జీయాదాచంద్రతారం పరశివకృపయా మండలీభూత ధాత్ర్యాం ॥౧॥

శ్లో॥ కాళింగానాం జ్ఞానవిజ్ఞానసంపత్ । వీలా మారాత్కాలగచ్ఛే విలీనాం ।
సూక్ష్మోపాయై ర్గాఢ ముద్ధర్తుకామా జీయాదేషా మండలీ పండితానాం ॥౨॥

శ్లో॥ ప్రాచీనమాతృవిభవం పరిపోషయన్తి జేజీయ తామపగతావధి భారతాంబా ।
తన్మాతృపాద సుసీరుహ సక్తచిత్తాః సమ్యక్జయంతు బహుధాభువి భారతీయాః ॥౩॥

శ్లో॥ గాంగవంశ ధరణీధరచంద్రైః । లోకవిశ్రుతయశోధర సాంద్రైః ।
మానితస్సముఖలింగమహేశః । ప్రాక్కళింగ విభవం విదధాతు ॥౪॥

శ్లో॥ స్మరణీయపూర్వవిభవా । ప్రాశ్చద్విజ్ఞాన జన్మసద్భూమిః ।
కాళింగరాజ్యలక్ష్మీః । కలయతు కల్యాణ మాత్మన స్సతతం ॥౫॥

కళింజ

కీయత గొ. రామదాసుగారు, బి. ఎ.

కళింజ సంచికకు ప్రారంభమున తన్నా మోత్పత్తిని విచారించుట యుచితమనిదోచి యీవ్యాసమును వ్రాయబూనితిని. ఏదేశ చరిత్రనైన బరిశీలించుట కారంభమున యీ దేశమున కా నామమెటుల గల్గెనా యని విచారించిన ఆ దేశచరిత్ర బాగుగా దెలియును. అటువలెనే కళింజదేశచరిత్రమును దెలిశికొన వలెనంటే కళింజయనుబేరు దాని కెటుల వచ్చె నో గనిపెట్టవలెను. ఇదివరకు దీని వ్యుత్పత్తిని కనిపెట్టకపోవుటచేతనే దాని చరిత్ర నిబిడాం ధకార మగ్నమై యున్నది. అందుచే జరిత్ర కాకులెనరెవరి చిత్తాను సారము వారు యీ హించుచున్నారు. కళింజదేశచరిత్రమును వెదకి సంగ్రహించుటకై గ్రంథములను పరిశీలన చేయ నారంభించిన సమయమున యీపదో త్పత్తి విచారణ మనస్సుకు తట్టి, అందుల గూర్చి నిఘంటువులు మొదలైన గ్రంథము లనుజూచి, అందందు జెప్పినవాటిని సంగ్ర హించితిని. వాటిని యీదిగువన వ్రాయుచూ వాటి విమర్శజేసెద.

శబ్దకల్పద్రుమమందు , కలి+ గమ్+డ, నిసాతనాత్ సాధుః' అని , కళింజ' శబ్దోత్పత్తి వ్రాయబడియున్నది. M. Williams గారి Sanskrit Dictionaryలోకలి,(వివాద) + గమ్ (to go)ఖచ్ ప్రత్యయము గలసి,కళింజ' అయినదని వ్రాయబడియున్నది. ఇందువలన వివాదలు జరిగేదేశము గాన దీని కాపేరు వచ్చినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ప్రస్తుతముమనకు దెలిసి యున్న చరిత్రను బట్టి యీయర్థము

సార్థకమగునో కాదో చూడవలెను.

మహాభారతము కంటె ప్రాచీన గ్రంథ ములలో నీరాజ్యము విషయమై జెప్పియుండ లేదు. కళింజదేశపు రాజైన శక్రదేవుడును, కొడుకును, రథ గజ తురగ పదాతులు గల పెద్ద సైన్యమును దీసికొని దుర్యోధనునికి సహాయముగా కురుక్షేత్ర సంగ్రామమందు పోరాడినట్లు మహాభారతము, భీష్మపర్వము, 54వ అధ్యాయమునందు జెప్పబడియున్నది. జగడముల కాస్తవమైన దేశమే అయియుండిన యింతసైన్య మెక్కడ! ఇతరులకు సహాయము నకు వీరు వెళ్ళుట యెక్కడ! స్వవివాదల తోనే తెల్ల వారుచుండును. నిర్వివాదరాష్ట్ర ములయందే సిరి, సంపద, డేమము వీటిపై నితరుల వివాదలు తీర్పుటకు చాలినంత యవ కాశము!

అశోకుని కాలమునాటి కళింజ దేశచరిత్ర ఆయన శాసనముల వలన దెలియుచున్నది. పాడి పంటలతో సమృద్ధిగా నుండి యనేక జాతుల వా రీ రాష్ట్రము నందు నివసించి సమస్తమైన ధర్మములకు జరుపుచూ డేమ ముగా నుండె నట. వివాదలతో నిండిన దేశమే యయిన యడల పాడి పంట లేల గలుగును! జనులలో నైకమత్య మెటుల యుండును !

ఈ రెంటి నిదర్శనముల వల్లను కళింజ దేశము మహాభారతకాలము నుండియు కల హములు మొదలైన యల్లరలు లేక ధన ధాన్య సమృద్ధిగల దేశముగా నుండినట్లు

దెలియ వచ్చుచున్నది. గావున పైకెండు నిఘంటువులలో జెప్పిన పుస్తకము సార్థకము గాదని స్పష్టమగుచున్నది.

మహాభారతము దీ పేరు గలిగినందుకు మరియొక కారణము జెప్పబడియున్నది. ఆకారణమునే మత్స్యపురాణములో గూడ జెప్పియున్నది. దీర్ఘతమను డనే ఋషిని కాళ్ళు చేతులు కట్టి యతని శిష్యులతనిని గంగపై వదలి వేసి నారట. అతను కొట్టుకొని వచ్చుచుండగా బలియను రాజాయనను తీసుంచి తన యింటికి తీసుకొని వెళ్ళి సంరక్షణ చేసినాడట. కొంతకాలమైన పిమ్మట తన భార్య యందు సంతానము గనమని యీ ఋషిని బ్రార్థించగా అంగుడు, వంగుడు, కళింగుడు, సుహృదుడు, పుండ్రుడును బుత్రులను గన్నాడట. ఈ కొమారుల సంతతి వారాయా కొమారుని పేరున బరగిరట.

తతః ప్రసాదయా మాన పునస్త మృషి నత్రమమ్ । బలిః సుదేష్టాం స్వాం భార్యాం తస్యై ప్రాహినోత్సుః ॥

తాంస దీర్ఘత మాంగేషు స్పృష్వాప్వదేపి మధాబ్రవీత్ । భవిష్యంతి కుమారాస్తే తేఽసా దిత్య వర్చసః ॥

అంగో వంగః కళింగశ్చ పుండ్రః సుహృశ్చ తేసుతాః । తేషాం దేశాః సమాఖ్యా తాః స్వనామకథితాభిని ॥

అంగస్యాంగో భవద్దేశో వంగోవంగస్య చస్మృతః । కళింగ విషయశ్చైవ కళింగ స్యచ స్మృతః । పుండ్రస్య పుండ్రాః ప్రఖ్యాతాః సుహృః సుహృస్యచస్మృతాః ॥

కళింగు డనే రాచకుమారుని రాజ్యము కళింగ మైనదని దెలియుచున్నది. గాని యా

రాచకుమారుని కా నామ మెటులగల్గెనో చెప్పలేదు. మరియు, పైనజెప్పిన కథ నిజమైననూ గాక పోయిననూ యొక హంశము మాత్రము స్పష్టమగుచున్నది. అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహృదులు మొదట అనార్యులనిన్ని, గంగానదీప్రాంతమున తూర్పు దేశమున నుండెడివారనిన్ని, ఆర్యులమతము గంగానదివెంట తూర్పుగా వ్యాప్తము కాగా వీరుగూడ నామతమవలంబించిరిని దెలియుచున్నది. ఆర్యార్యమతము వీరికి గరపినవాడా యంధకఋషియే. ఈవ్రాత్యమతము నవలంబించి నప్పటికి వీరి పూర్వాచారములను గొన్నింటిని వీరు విడువక యుండుటచే వీరిని వేరే ఆర్యా నార్య సంకరజాతులుగా వక్కాణించిరి. ఏమైనను మన కళింగులు, అనార్యజాతి వారని మహాభారతకాలముకు గంగానదీప్రాంతముల యందుండెడి వారని స్పష్టమగుచున్నది. గంగ ముఖద్వారము మొదలు దక్షిణమున గంజాం జిల్లాలోనున్న సోంపేట వరకూ సముద్రతీరమున వ్యాప్తమైన ప్రదేశమందు కళింగరాజ్య మశోకుని కాలమందుండెనని యిదివరకే వ్రాసియుంటిని.

(Vide Indian Antiquary, April 1923)

అశోకుని తాతగారైన చంద్రగుప్తుని కాలమందు మగధ దేశమునకువచ్చిన గ్రీకు రాయభారిమెగస్తేనేను “మెగ్లోకలింగే” “గంగారైస్-కలింగే” “కలింగే”, యనిమూడు జాతులవారిని బేర్కొని యున్నాడు. ఈ మూడు జాతులవారే మూడు కళింగ రాజ్యములైనవనిన్ని, చేది, కళింగ గంగ రాజుల, శాసనములయందు వక్కాణించబడినవ్రతకళింగ మనుపేరు వీటికే బరగెనని కొంతమంది పండితుల యభిప్రాయము. గాని మెగ్లో-కలి

గులే మేకాలులుగాన, గంగాద్వైప్ - కలింగులు ఉత్కళులుగా నయిరనిన్ని, వింధ్యపర్వతశాఖ యయిన మేకాల్ పంక్తి నేటికిని మేకాలు లుండినప్రదేశమును చూపుచున్నదనిన్నిప్రాసి యుంటిరి. (Journal of the Andhra His-
torical Research Society Vol. I Part

I) గావున యీ కలింగులు పశ్చిమమున అమ రకంటక పర్వతముల పర్వంతమూ వ్యాప్తమై యుండెడివారు. ఇది మౌర్య వంశపు రాజుల కాలమందు, మౌర్యవంశజులకు పూర్వము మగధను బాలించిన నందుల నాడు గూడ కలిజ్జ రాజ్య మీప్రాంతమందే యుండినట్లు ఖారవేలుని హతి గుంఫ శాసనము వలన దెలియుచున్నది. ఇంతకెంతకాలమునకు పూ ర్వము నుండియో యీజాతి వారిచ్చట ప్రవేశించి స్థిరులైనారు. దానికి పూర్వము వీరు గంగా యమునా నదులకు మధ్య హిమవత్ప ర్వత ప్రాంతములయందు ప్రబలులుగా నుం డినట్లొక్క ప్రమాణము లభ్యమగుచున్నది.

ఉత్తర కోసలయనగా రఘురాముని రాజ్య మైన కోసలకు పశ్చిమమందొక కలిజ్జ పట్న ముండినట్లు శ్రీ మద్రామాచార్యము నందు జెప్పబడి యున్నది. దశరథుని మరణానంత రము భరతుడు తన తాత గారి యింటినుండి అయోధ్యకు వచ్చుమార్గమిట్లు వర్ణించబడి నది. (రామాయణము. అయోధ్య. సర్గ 71)

16 ఏకసాలే స్థానికులీం వినతేగోమతీం నదీమ్ | కలిజ్జ నగరే చాపిప్రాప్యసాల వనం తదా||

17. భరతః క్షిప్రమాగచ్ఛత్పుపరిశాంత

వాహనః | వనంచ సమతీత్యాశు శర్వర్యా మరుణోదయే | 17|| అయోధ్యాం మనునా రాజా నిర్గింతా సందర్శహ||

అయోధ్యానగరమునకు పశ్చిమమున సాలవనము, దానికి పశ్చిమమున కలిజ్జ నగర మున్నట్లు దెలియుచున్నది. ఇంతియగాక పశ్చిమమున కలిజ్జ యనునది యొకటి యు న్నట్లు గూడ చెప్పబడి యున్నది. (శ్రీమద్రా మాయణము, అయోధ్య సర్గ 71 శ్లో 6)

వేగినీం చకుళింగాఖ్యం హ్లాదినీం పర్వ తా వృతామ్ | యమునాం ప్రాప్య సంతి ర్ణో బలమాశ్వాసయత్తదా ||*

కలిజ్జ యొక్క పర్యాయ పదమే కులింగ మని శబ్ద కల్ప దృమ మందు జెప్పబడియు న్నది. వీనివలన యమునా నదికి యిరుపార్శ్వ ములయందును కలింగులుండేవారని దెలియు చున్నది. కలిజ్జ నగరమని బేర్కొనుటచే నది యొక రాజ్యమైయుండినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. నగరమనగా రాజు నివశించియుండు స్థలమని యర్థము. ఇదియొక్క రామాయణమునందే చెప్పబడియుండి యితర గ్రంథములలో జెప్ప బడికపోవునచే రామాయణకాలము నాటికి గంగా యమునలకు పశ్చిమముగానున్న హిమవత్పర్వత పదమున కలింగులు నివశించి యుండెడివారని దెలియుచున్నది. ఈప్రదేశము ప్రధమమున అగ్ని సంస్కారమత మారంభించిన పంజాబునకు తూర్పుగా నుం డుటవలన అర్యులకు సమీపమున కలింగులు యుండి యుండి తూర్పుగా నార్యులు వ్యా పించి నపుడు వీరు గంగ వెంట తూర్పుగా

* Griffith గారి రామాయణమున దీ శ్లోకము లేదు. పంజాబులో ప్రచురమౌతున్న రామాయణ మందు గూడ లేదు. అయినను మన దక్షిణదేశమందున్న గ్రంథమందు వక్కాణించబడినది గాన నే నిక్కడ ప్రయోగించితిని.

జరిగి జరిగి తుదకు తూర్పు తీరమున స్థిరబడి యుండినట్లు దోచుచున్నది. గావున ఆర్యుల కును వీరికిని సంబంధము మొట్టమొదట పంజాబునం దార్యులున్న కాలమునందే జరిగి యుండవలెను.

ఋగ్వేదకాలము నాటికే ఆర్యులు వీరిని కళింగు లనిచెప్పినట్లు దోచుచున్నది. కళింజ దేశములో గాలుజెట్టిన వారన్ని ప్రామము జేసినగాని పూతులు గారని యున్న భౌద్ధా యన సూత్రము * ను బట్టి చూడగా వీరిని అపవిత్రులుగానే ఆర్యులు భావించే వారని స్పష్టమగుచున్నది. సూత్రకాలములో సహితము కళింగు లనార్యులుగానే భావించబడెడి వారు. వీరి కీ నామ మెటులువచ్చినదో యిక మన మాలోచించవలెను.

'కళింజ' అనగా 'ఇంద్రయవ' యని శబ్ద కల్పద్రుమములో జెప్పబడియున్నది. ఇంద్ర యవ'నగా నేవి? ఇవి యొక విధమైన యొడ్లు. ద్రవిడభాషలలో నొకటైన కూయి భాషలో వడ్లకు 'కులింగ' యని యందురు. ఇందు 'ంగ' బహువచన ప్రత్యయము. తెలుగులో గింజజాతుల పేర్లన్నీ బహువచనములో వాడినట్లు కూయిభాషలో గూడ 'కులింగ' నిత్యబహువచనము. కలింగ యొక్క పర్యాయపదమే 'కులింగ' యని యిదివరకే చెప్పి యుంటిని. గావున కులింగయన్నా కలింగయన్నా యొకటే. ఆర్యులు యవ భుక్తులు కాగా, నీకూయిలు వడ్లు తినేవారై యుండిరి. వడ్లు పండించుట, వాటినేముఖ్య హారముగా వాడుట యీ ద్రవిడజాతివారి

యాచారము. గాన వీరి ద్వేష్యులైన యార్యులు కులింగులు (వడ్లవారు) అని వీరిని పిలిచి యుండెడివారని జెప్పిన యేమియు ననహజముగా నుండదు. అబ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణులను పప్పు బాపనయ్యలని చెప్పట లేదా! ఇట్లు వీరికి కులింగులు లేక కలింగులని నామ కరణ మైనది.

లేదా సంస్కృత నిఘంటువులో నిచ్చిన యుత్పత్తినే యంగీకరించెదమని తలంచిన నూ యీ నామము ద్రవిడ భాషాజన్యమే యని గనబడుచున్నది. ఆర్యులకు తూర్పున వీరు ఆదికాలముం దుండి, తూర్పువైపున కార్యులు వ్యాపించుటకు ప్రయత్నించుటలో వీరు వారిని యాటంకపరుచుచూ జగడము లాడుచూ స్వేచ్ఛగా బోనివ్వకుండిరి. వీరు వివాదసీలులు గాన వీరికి ఆర్యుల నామము నిచ్చి యుండవచ్చును. కూయిభాషలో 'కూయి' అనగా 'వివాద'; దీని బహువచనము కూ, యింగ—ఉచ్చారణసాకుమార్యతకొరకు ఇ'కి బదులు 'లి' బెట్టి 'కులింగ' యని యైననూ చెప్పి యుండవలెను. లేదా, 'కాలాగివ' అనగా యుద్ధము చేయుట, కాలా అనగా యుద్ధము. దీని బహువచనము 'కాలాంగ'; కొంతకాలమున కిది కలంగ, కలింగ అయి యుండవలెను.

ఋగ్వేదమునూ, ఈ నామము ద్రవిడభాషది. గాన కలింగులు ద్రవిడులు; ఆర్యులు గారు. తూర్పుతీరమున స్థాయి యయినపైని వీరార్య మతము నవలంబించిరిని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును.

కళింగదేశపు చారిత్రిక భూగోళము

కృయ్యుర రాళ్లబండి గుబ్బారావుగారు, యం. ఎ., యల్. టి.,

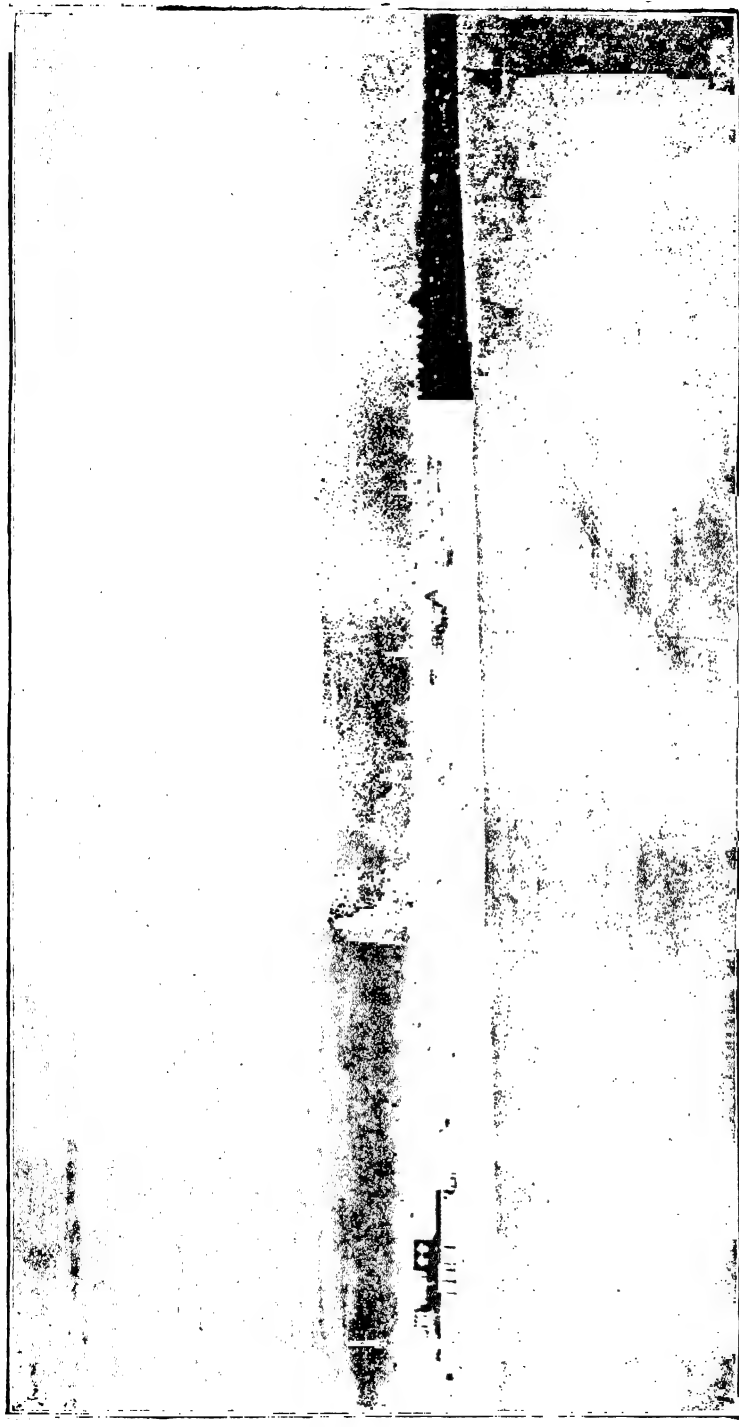
కళింగదేశ మననెద్దియో, దాని సరిహద్దులు, నై సరిక స్వరూపము, శీతోష్ణస్థితి, రేవుపట్టణములు, వర్తకము, విస్తీర్ణము, సాగరికతలు ఎట్టివో మనము తెలుసుకొనవలసియున్నది—

మహాభారతమున కళింగులు మూడు సార్లు వేరువేరుజనులతో వేరువేరుగా వర్ణింపబడిరి; ఆకాలమున వింధ్యహిమవత్ పర్వత మధ్యమందును, గంగా సాగర సంగమమునకు ఈవల వైతరణీనది మొదలు సముద్రతీరము వరకును, కళింగులు వ్యాపించియుండిరి. విష్ణు పురాణమునందు కళింగులు పుండ్ర, మగధ జాతివారి చేరువునను, మార్కండేయ పురాణమునందు కాశీ, కోసల, విదేహ, సాంచాల మొదలగు జాతుల చేరువునను నివసించినట్లు తెలియుచున్నది. బ్రహ్మాండ పురాణమున భరతఖండమందలి మధ్యప్రదేశమున కళింగ, మగధ, ఉత్కళ మొదలగు జాతులవారును, తూర్పుదేశమున అంగ, వంగ, పుండ్ర, తమ్రలిప్తక మొదలగు జాతులవారును, దక్షిణాపధమున కళింగ, సవర, పులింద, వైదర్భ, ఆంధ్ర మొదలగు జాతులవారును నివసించినట్లు చెప్పబడినది— వరాహమిహరుని నవఖండమునందు వీరు ఆవంతి, మగధ జాతులకు మధ్యగా నివసించినట్లు చెప్పబడినది. రఘువంశమున రఘు సైన్యము కపిశానది దాటి, ఉత్కలదేశము మీదుగా కళింగము చేరినట్లు వర్ణింపబడినది. “అంగాశ్చ కళింగాస్తామ్రలిప్తకాః” అని

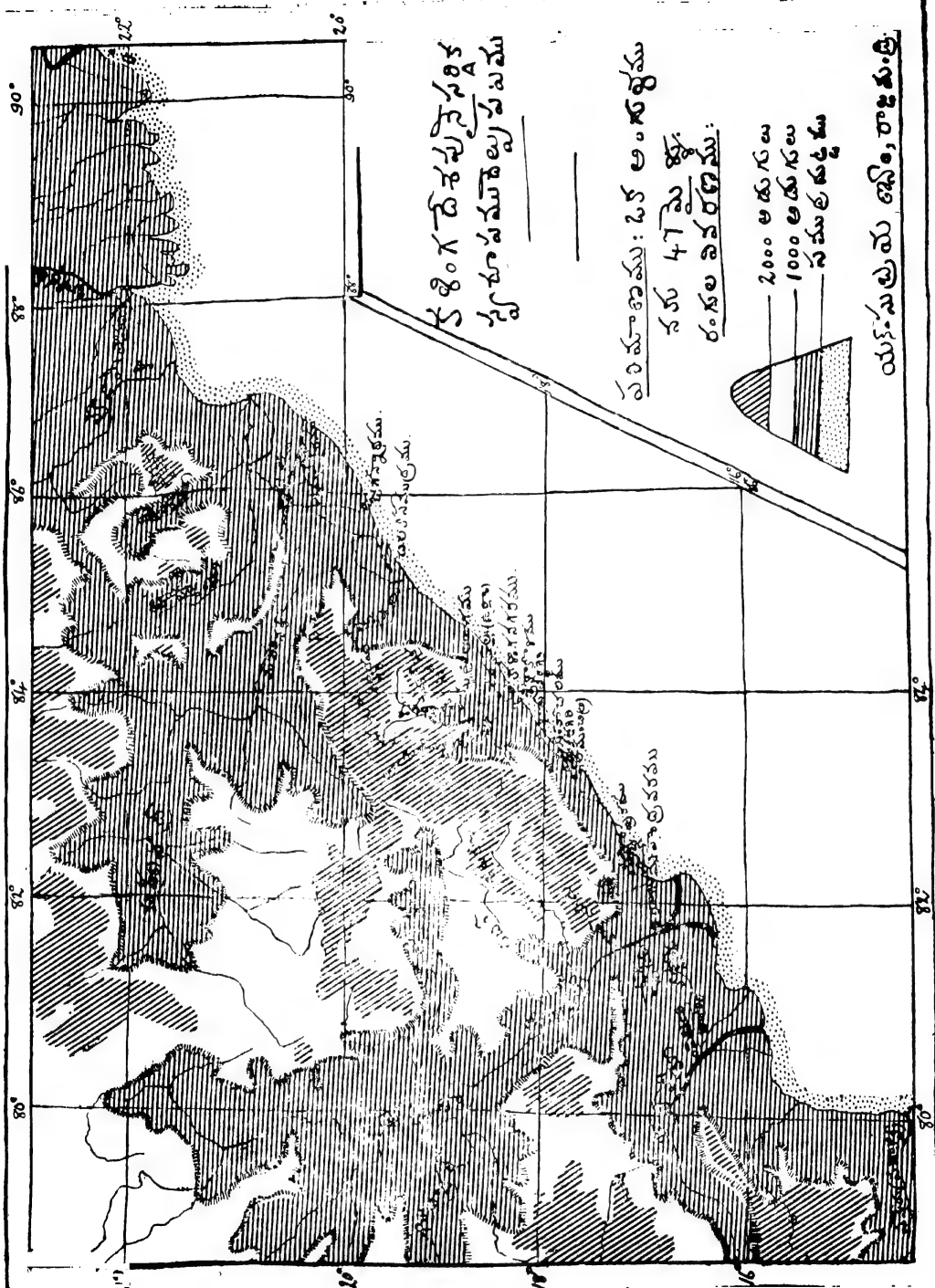
హరివంశమునందు వాడబడినది. తామ్రలిప్త కళింగ శబ్దములు రెండును కలిపి వాడబడుట చేత ఈరెండును సన్నిహిత ప్రదేశములై యుండును. ప్లీనీ, టోలమీ మొదలగు పాశ్చాత్య చారిత్రికారులు కూడ కళింగులు గంగానదీ ప్రాంతములవారని సూచించుచున్నారు. అయినను, రామాయణమున ఒక కళింగవగరము గోమతినదికిన్ని అయోధ్యానగరము నకున్న మధ్యనున్నట్లు చెప్పబడినది. మధ్య ప్రదేశమునందలి గంగానదీ ప్రాంతమునందలి కళింగులే గంగా సాగరసంగమ ప్రదేశమునకు వచ్చి, అచ్చటనుండి మహానదీ ప్రాంతములకు పోయియుండురు. క్రమక్రమముగా గంగా గోదావరి మధ్యప్రదేశము ఈకళింగులచేత నివసింపబడి, కళింగ నామముతో బిప్పియుండును. అయినను వేరొక కథ కూడ కలదు. మహాభారతమున బలిరాజు భార్య సుధీష్ణకు దీర్ఘతమస్సువలన కల్గిన పుత్రుడగు కళింగుడు తనపేరుతో నొకపట్టణము నిర్మించినట్లు వ్రాయబడినది.

“అంగో వంగః కళింగశ్చ సూక్ష్మశ్చ తే సుతాః తేషాం దేశాః సమాఖ్యాతాః స్వనామప్రథితాభవి కళింగవిషయశ్చైవ కళింగస్సచసస్మృతః॥

యుధిష్ఠిరుని కాలమున ఈకళింగుడు కళింగులకు రాజై యుండెను. కళింగుని దేశమునకు, ప్రజలకు అతనిపేరేవర్తించెననితోచును. దీర్ఘతమస్సునకు అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహృదిని ఐదుగురు కొడుకులు పుట్టిన చెప్ప

రాజమహేంద్రవరం గోదావరి

వరదానాథము: ఒక అంశము
నకు 47 మైళ్లు

యస్.సుప్రమ
రామలక్ష్మమ్మ

— 2000 అడుగులు
— 1000 అడుగులు
— సముద్రమట్టము

యస్.సుప్రమ యిం, రామలక్ష్మమ్మ

టచేత ఆజాతులు సోదరజాతులని తెలియచున్నది. మరియు అంగ, వంగ దేశములు వైతరణి గంగానదీ మధ్యస్థదేశములనియు, కళింగదేశము మహానదీ గోదావరి నదుల మధ్యస్థదేశముగా మారెననియు, పుండ్ర, సుహృద దేశములు వింధ్యకు తూర్పున నుండెననియు ఊహింప దగ్గును. మరియు కళింగదేశము ఒకప్పుడు (అనగా ప్లీనీకాలము నందు) గంగానదీ ముఖప్రాంతముల వరకున్న, మరియుకప్పుడు (అనగా గజపతుల కాలమునందు) దక్షిణమున కాంచీపురము వరకున్న వ్యాపించినను, సర్వసాధారణముగ గోదావరి మహానదుల మధ్యనుండు ప్రదేశమునకు మాత్రము కళింగమనివాడుట సమంజసము.

క్రీస్తుకు 400 సంవత్సరములు పూర్వము పాటలీపుత్రమునకు దక్షిణమున బంగాళాఖాతమువరకున్న గంగానదికిరుప్రక్కల నుండు దేశమంతయున్న కళింగై, అంధారై' అనురెండు తెగలవారిచే నిండియుండెననియు, వారిరువురున్న సన్నిహితులనియు, అందు కళింగులు మూడుశాఖలుగా నివసించి రనియు (మక్కొకళింగై, కళింగై, గంగారిడైకళింగై) అందుచేతనే త్రికళింగమను పేరువచ్చెననియు వ్రాయబడినది. (Elliot's, S. I. Coins pages 10-11) మరియు, క్రీస్తుకు 200 సం॥లకు పూర్వము ఈ ఆంధ్ర కళింగ జాతులు వంగదేశము వదలి దక్షిణాభిముఖులై జని కొంతకాలము చిల్కా సరోవర ప్రాంతములందు నివసించి (గనుకనే పరికథ్ అంధారి) తర్వాత కళింగులు గోదావరికి ఉత్తరభాగమునను, ఆంధ్రులు గోదావరికి దక్షిణ భాగమునను స్థిరపడిననియు, తెలియ

వచ్చుచున్నది.

పల్లవుల కాలమందును, చాళుక్యులకాలమందును మాత్రమే పిష్టపురము కళింగదేశములోనిదిగా వర్ణింపబడక తెనాలిరామకృష్ణనికాలమునగూడ పిష్టపురము కళింగాభరణముగా వర్ణింపబడినది.

గనుక, కళింగదేశమునకు ఉత్తరమున మహానది లేక వైతరణి, దక్షిణమున గోదావరి, తూర్పున బంగాళాఖాతము, పశ్చిమమున తూర్పుకనుమలు ఎల్లలుగా గ్రహించుట మంచిది. అనంతవర్మచోడగంగునికాలమున ఉత్తరమున గంగానది వరకున్నా, పశ్చిమమున తూర్పుకనుమలు దాటి సోనుపురం, రత్నపురం వరకున్న కళింగరాజ్యము వ్యాపించి యుండెను. గజపతుల కాలమున దక్షిణమున కొండవీడు, ఉదయగిరివరకున్న ఉత్తరమున విధునపురమువరకున్న వ్యాపించియుండెను.

నై సరికన్వదూపము.

ఈదేశముయొక్క పశ్చిమ భాగమందు తూర్పుకనుమలుగలవు. ఈదేశము పశ్చిమదిశ నుండి తూర్పునకు ఏటవాలుగా వాలియుండుటచేత నదులన్నియు పశ్చిమదిశ యందు పుట్టి తూర్పుగా ప్రవహించుచున్నవి. తూర్పుకనుమలకున్న సముద్రమునకున్న మధ్యనున్న బయళ్లు సారవంతమై కొన్ని ప్రాంతములందు 10 మైళ్ళున్న కొన్ని ప్రాంతములందు 50, 100 మైళ్ళవరకున్న, వ్యాపించియున్నవి. సముద్రమట్టముకన్న 4 లేక 5 నందల అడుగులు ఎత్తు మాత్రముండిన ఈబయళ్ళు, పారుచున్న నదీ ప్రవాహములచేత చాల సారవంతమై ఫలవంతములైబెప్పుచున్నవి. ఈ తూర్పుకనుమలయందు 1000 ము 5000 అడుగులు ఎత్తువరకుగల

మహేంద్రగిరి, మలయగిరి, ఖండగిరి, ఉదయగిరి మొదలు గాగల గిరి శిఖరములున్న, పాల కొండ, నల్లమలకొండ, సూదికొండ, పాపి కొండ మొదలగు కొండలున్న, సువర్ణరేఖ, వైతరణి, గ్రాహ్మణి, తెలివాహ, మహానది, ఋషికుల్య, వంశధార, లాంగుల్య, ఇంద్రావతి, శబరీ, శారద మొదలగు నదులున్న, అనేక అడవులు, వనరాజములు, బయళ్ళు, లోయలున్న గలవు. మరియు ఈకొండల యందు కోడులు, గాండులు, సవరలు, పాగులు, గాడబలు, చెంచులు, కోయలు మొదలు గాగల అడవిజాతుల వారు నివసించుచున్నారు. మరియు ఇచ్చాపురము, పర్లాకిమిడి ప్రదేశములకు ఉత్తరభాగమునను పశ్చిమభాగమునను ఎక్కువగా ఓడ్రులున్న, తూర్పుభాగమునకాళింగులున్న, దక్షిణభాగమున తెలుగువారున్న నివసించుచున్నారు. శీతోష్ణస్థితి

సముద్రమునకు దగ్గరగా నుండు తీరప్రదేశ మంతయు ఎక్కువ వర్షము గల్గి, ఉష్ణాధిక్యము లేక యుండును.

వేసవికాలమునందు ఈదేశము యొక్క దక్షిణఉత్తర భాగములకన్న, తూర్పుపశ్చిమ భాగములు చల్లగా నుండును.

వర్షకాలమందు కొండప్రదేశములందును తీరప్రదేశములందును వర్షములు ఎక్కువ. పల్లవుప్రాంతములందు సంవత్సరమునకు సగటున వర్షాపాతము 40 అంగుళములు. కొండప్రాంతములందు 50 మొదలు 60 అంగుళములుండును. గంజాం పూరిజిల్లాలకు మధ్య చిల్లినముద్రము కలదు. ఇది 42 మైళ్ళు పొడవున్న, 10 మైళ్ళు వెడల్పున్న గల్లియున్నది. పూర్వకాలమందు చాల వర్షకమునకు

ఆధారముగా యుండెను.

రేవుపట్టణములు: వర్తకము

ప్రీత్యను చరిత్రకారుడు కళింగదేశము నకు పర్థాలిన్ అను రేవుపట్టణము రాజధానిగా యుండెనని వ్రాసినాడు. తామ్రలిప్త, దంతపురి, గంజాం, కళింగపట్టణము, విశాఖపట్టణము మొదలగు రేవుపట్టణములు గలవు. కళింగదేశము నండలినదులువర్తకము నకుగాని ప్రయాణమునకుగాని వీలుపడక, కొంతవరకు పంటలకు ఉపయోగపడుచుండెను. ధాన్యము, మెట్టపంటలు, బెల్లము, ప్రత్తి మొదలగు పైరుదిననులున్న, బంగారు వజ్రము, రత్నము మొదలగు ఖనిజములున్న, అడవిపనుగులు, నెమళ్ళు మొదలుగాగల అడవిజంతువులున్న విశేషముగా ఎగుమతి చేయబడుచుండెను.

దక్షిణహిందూదేశము, లంక, తూర్పుదీవులతోను, ఈజిప్టు, గ్రీసు, రోము మొదలగుపశ్చిమదేశములతోను, సువర్ణభూమి, చీనామొదలగు తూర్పుదేశములతోను ఈకాళింగులు ఎక్కువగా వర్తకము చేయుచుండిరి. అప్పటి కాలమున ఓడలమీద సముద్రప్రయాణము చేయుట, వర్తకము సాగించుట మిక్కిలి తరుచుగా యుండెడిది.

విస్తీర్ణము: నాగరికత :

క్రీస్తు శకము 629 మొదలు, 645 వరకు ఉత్తర హిందూదేశమునందును, దక్షిణాపథమునందును సంచారముచేసిన చీనాదేశపు బౌద్ధ తీర్థయాత్రీకుడగు హ్యూయన్ త్సాంగు ఉచ్చలేక ఉద్రదేశము 7000 లి (1000 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, దాని రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియున్న, కొంగూట్ లేక కోన్యోధా

(ప్రస్తుతపు పూరీ, గంజాంజిల్లాలు) 1000 లి (143 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియు, అచ్చటి నుండి 200 మైళ్ళు దక్షిణదిక్కుగా పోయిన తర్వాత కీలింగ్ కియా, లేక, కళింగ దేశము గలదనియు, అది 5000 లి (714 మైళ్ళు) చుట్టుకొలత గలదనియు, దాని రాజధాని 20 లి (3 మైళ్ళు) వైశాల్యము గలదనియు తన గ్రంథమున వర్ణించియున్నాడు.

కళింగ రాజ్యము బంగాళాఖాతము తూర్పు సరిహద్దుగను, తూర్పు కనుమలు పశ్చిమ దిక్కుగను గలిగి, గంగానది ముఖమునుండి గోదావరినది వరకు వ్యాపించినది ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. ఈభూభాగముయొక్క వైశాల్యము రమారమి 15, 16 వేలచతురపు మైళ్ళు ఉండును. ఈదేశము ఉష్ణదేశమనియు, తూర్పున నున్న పల్లవు

భూములు సారవంతమైనవనియు, పశ్చిమమున నున్న కాఅడవులు, కొండలు, ఉత్తరమున నుండి దక్షిణముగా వందలకొలది మైళ్ళ దూరము వ్యాపించి, అడవి పంటలతో తులదూగుచుండెననియు, ప్రజలు మొరటులైనను న్యాయము తప్పని వారనియు, దేశము ప్రజల భుజములు రాపాడునంతటి జనసమృద్ధము గలిగియుండెననియు, ఒకానొక ఋషిశాపమున అప్పటికి జనసంఖ్య తగ్గియుండెననియు, ప్రజలు బౌద్ధ హిందూ మతములను ఆచరించుచు వారివారి పూజలు సల్పుకొనుటకు బౌద్ధాగారములు, దేవాలయములు కట్టించిరనియు, బౌద్ధతన మధ్య దేశముల వారి భాషకన్న వేఱుభాషను ఉచ్చరించుచు ప్రజలు నాగరికత గల్గియుండిరనియు చీనాయాత్రికుడగు హ్యూయన్ త్సాంగు వర్ణించియున్నాడు.

కళింగసామ్రాజ్యము

కీర్తియుత జయంతి వేంకటకృష్ణారావుగారు

నవీన భారతరంగమున నెచ్చోట నెమకి నను కానరానిదియును పౌరాణికాది యుగములఁ బేరు వడసినదియు భారతీయభ్యాసినదిగంతముల నాటినదియునగు కళింగసామ్రాజ్యము నామమాత్రావశిష్టమై నేటి విద్యార్థుల కెట్టి చిహ్నమును కానుపించకయే పోయె. ఉదయాద్రి నొక్కడ నుండి (In the Eastern Ghats) ఉదయగిరి మధ్య సీమలదక్షి “కళింగఘాటీ” యనబడు కొండ దారియు, గంజాంమండల సీమను దక్షిణ

మునఁ గల “కళింగపట్టణ” మను చిన్న రేవును అచ్చటనే యుండు “ఉద్యాన” మనఁబడు లోటలలోని కాళింగులును, ఇప్పటికిని శ్రీకాకుళప్రాంతముల నుండి బండ్లు లోలియు వర్తకము చేసియు జీవించు “కింతలికాళింగులు”ను, మనదేశపు టుత్తరజిల్లాలోని వైశ్యులలో నొక తెగవారగు కళింగ కోమటులును, ఈకళింగమును స్మరణకు తెచ్చుచుండును. వితిహాసిక గ్రంథములఁ జదువునప్పుడును కళింగ మనియెడు పేరు

గాన సగును. ఇట్టి కళింగసామ్రాజ్యపు ప్రాకృతిత్వముఁ గొంత నిట చర్చింతము.

కళింగపు పూర్వపుస్థితి

ఋగ్వేదమునఁ బేర్కొనబడిన దీర్ఘధాముని వరమున బలిసుధేష్టలకుఁ గలిగిన సం తానమునఁ గలింగుఁడు తృతీయుఁ డనియు, అంగవంగులు వానికన్నఁ బెద్దలనియు మహా భారతమున నాదిపర్వమునను, బ్రహ్మపురాణమునను వ్రాయఁబడి యున్నది. దీనింబట్టి ఋగ్వేదకాలముననే కళింగ ముండునటుల తోచును. పాణిని సూత్రములు గూడ దీనినిఁ బేర్కొనుచున్నవి. విష్ణుపురాణమున రుక్మిణి కళింగాధిపుడు సాహాయ్య మొనరించి బలరామునిచేఁ బరాభవ మొందె నని వర్ణింపఁబడి యున్నది. కళింగచిత్రాంగదుని కుమార్తెను దుర్యోధనుఁడు వివాహమైనటుల మహాభారతము శాంతిపర్వమున వ్రాయఁబడియున్నది. వసవర్వమున యుధిష్ఠరునకు లోమముని వైతరణీనదికి దక్షిణమున నుండి కళింగసామ్రాజ్యము విస్తరిల్ల నని సూచించినటులఁ దెలియుచున్నది. గంగాతీరమునుండి దక్షిణమునఁ గొంతవఱకు తామ్రలిప్తమును, దానికి దిగువ నుత్కళమును, దానికి దిగువ కళింగమును, కల వని పేర్కొనియున్నారు. సందిగ్ధస్థానమగు నీ నేల కిప్పట్టన నెల్లలు ఉత్తరమున ‘చిల్కా’ సరోవరము, దక్షిణమునఁ గొల్లేరు సరస్సు. హంటరు తన “ఒరిస్సా” యనుగ్రంథమున వీటినే కళింగ కెల్లలనియు, నివి కళింగాన్నతి నాడు గొప్ప సింధుశాఖ (Gulfs) లని యును, వ్రాసియున్నాడు. స్థినియాసీమల వర్ణించుచు, కళింగము మహేంద్రమాలకు దిగువ నున్న దనియు, గంగానదికి దక్షిణ

మున 474 మైళ్ల దూరమున తద్రాజధాని యగు ‘కోరంగి’ యున్నదనియు వ్రాసియున్నాడు. చీనానుండి తీర్థార్థియై భారతదేశమునకు వచ్చిన “హ్యూనిత్సాంగు” కూడ ఇటులనే పేర్కొనియున్నాడు. ఉత్కళులు గూడ ఉత్తరకళింగమే ఉత్కలమనియు, మధ్యసీమ కళింగ మనియు, తొళే (ఇది ఉత్కళపదము. దీని కర్థము క్రింద.) కళింగమే తెలుఁగుదేశమనియు చెప్పెదరు. వీనిని బాగుగా చర్చించియే మనోమోహన గంగులీగాను తమ “ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు” (Orissa & her remains) అను గ్రంథమున కాళింగమున కుత్తరమున వైతరణీనదియును, దక్షిణమున గోదావరియును, తూర్పున సముద్రమును, పశ్చిమమున నోరిస్సా సామంతరాజ్యములు నుండెనని సమర్థించిరి. ఇంతియగాక ఉత్కళము, కళింగము, రామాయణ భారత కాలములనాడు వేర్వేరు రాజ్యము లనియు, శౌద్ధయుగము నాడు దత్తధాతువంశమునఁ గాన్పించు నటుల ఉత్కలము కూడ కళింగదేశమున సంకీర్ణ మయ్యె ననియు వ్రాయుచున్నారు. “ఐనీలక్యరీ”లోఁ గళింగ మొక గణసీయ సీమగ వ్రాయఁబడి యున్నదట! ఏ డెటు సమర్థించినను ఇప్పటి కాళింగు లుండుతావులను జూచిన కళింగ మెచ్చోట నుండినదో ఊహింప నగును.

ఇప్పటి కాళింగు లెవరు? ఎచ్చటివారు?

ఈ కాళింగుల వేషభాషలఁ గాంచిన వీరు తెలుఁగువారని స్పష్ట మగును. ఆంధ్రోద్యమారంభమునుండి ఆంధ్రులనియెడు గంజాం విశాఖపట్టణ మండలవాస్తవ్యులు కళింగసీమ వారలే యని చెప్ప నగును. గాని ఇత్సాంగు

(Jasing, a traveller after Hiuen Tsang) వ్రాతలఁ జూచిన, యవద్వీపమే (Java) కళింగ మైనటులుఁ గాన్పించును. భరతఖండంతర్గత మగు కళింగ మేడ? యవ ద్వీప మేడ? దాని నెటుల కళింగ మని పిలువ నగునని యోచించిన, కొంతదనుకఁ గాళింగులచరిత్రము బోధపడగలదు. హంటు వ్రాసిన వ్రాతలు దాక్షిణాత్యుల తోడనో వారికి ముందుగనో నౌకాయాన ప్రవీణులై పుచ్చేములతో, అందు నను ముఖ్యముగా యవద్వీపముతోను, కళింగులు క్రీస్తు శకమునకు సుమారు ఎనిమిది శతాబ్దములు ముందుగనే వర్తకముచు నలుపుచుండి రని కానఁబడును. చిల్కాసరోవర మానాఁడు పరుల నౌకలతోడ నిండియుండి నటులను, కళింగరాజుల విద్యాభ్యాసమున నావికశిక్ష గూడ నౌక ముఖ్యాంగ మైనట్లును కాన్పించును. ఇది నావికులై విదేశయాత్రికులగు వారికి స్థిరవసతి యగుట యెట్లు? ఆంగ్లేయులు ఇంగ్లాండుననే కానఁబడుదురా! ఆంగ్లేయు లున్నచో తెల్ల ఇంగ్లాం డనఁగలమా? బౌద్ధయుగమున నౌకాయానమున కెట్టి యాటంకములును లేకుండుటం బట్టి కళింగవాణిజ్య మధికమయ్యెను. ప్రాచీనకట్టడములపైఁ గల చిత్రములును, వ్రాతలును, దీనికి సాక్ష్యములు. సర్. ఏ. పి. ఫ్రెగిగారి 'షెగు' దేశచరిత్రమున నాదేశపు పునాతన నాణెములపై, హైందవుల చిహ్నములున్న వనియును, "మార్సిడన్" గారు కనిపెట్టినటుల హిందూభాషలే మలయ భాషకు (Malian Language) మాతృకలనియును, ఈస్వాకీని సింహపురమున (Singapore) కళింగవంశజుడు కాళింగు

డనియే పిలువబడుచు నివసించుచున్నాఁడనియును వ్రాయుచున్నారు. ఆ పరువడినే నేటికిని అట కరుగు హిందువులను అనేకువారు కళింగు లని పిలుతు రట.

కళింగపు టున్నతస్థితి

సర్ వాల్టర్ యిలియట్స్ గారు "భారతదేశపు తూర్పునకును, బంగాళాఖాతపు టీవలి నేలలకును గల పురాతన వాణిజ్యము, నేటికంటె వేయి మడుంగులు నెక్కుడుగ నుండె ననుట కెట్టి సందేహమును లేదు. బౌద్ధోన్నతితో నీవాణిజ్యమును హెచ్చెను. బౌద్ధులు బౌద్ధితులు అయ్యును విడువక ఈసీమల కరుచెంచి స్థిరనివాసములఁ గావించుకొని" రని వ్రాసియున్నారు. యవద్వీపాకృమణమును గూర్చి వ్రాయుచు (The colonization of Java—page 48) "ఈ శకారంభమున డెబ్బది యైదవ వత్సరమునఁ గొందఱు కాళింగనావికులు బయలుదేరి సాహసించి యవద్వీపముఁ జేరిరి. అట పట్టణములును, పల్లెలును కట్టుకొని తమమాతృదేశముతో వాణిజ్యమును నలుపుచు చిరకాలముండి" రని నుడివిరి. (Eliphinstion) ఎలిఫిన్స్టోన్ గారు ఈ యవద్వీపమునందలి హిందువుల నాగరికతను వర్ణించుచు క్రీ॥ శ॥ 75-వ యేట కళింగమునుండి వచ్చిన కాళింగులనియెడి హిందువు లచ్చట విడిసి ఆ ద్వీపవాసుల నాగరకులఁగా నొనరించి రని వ్రాసియున్నారు. చీనాదేశ నివాసి శూన్యని త్సాంగు" చీనాకు పోవునపుడు "యవద్వీపము నుండి కళింగనావతో నెక్కిపోయినట్లును, నాయకులు బౌద్ధానుభవము" లనియును, వ్రాయుచున్నాడు. యవద్వీపపు పైతిహాసకులే గాక పాశ్చాత్యులగు (Crawford)

క్రాఫర్డు, (Fergusson) ఫెర్గూసన్ గార్లు, కళింగాక్రమణముఁ గూర్చి వ్రాయుచు “శ్రీ శంకరాచార్యుని యద్వైతవిజృంభణ కాలమున నీకళింగు లట కపరిమితముగ వచ్చి తమ జాధమతమును కాపాడు కొని రని చెప్పుచున్నాడు. ఇటుల రాజ్యవిస్తీర్ణమున నేమి, వాణిజ్యముననేమి, నాగరకత నేమి, మతప్రచారమున నేమి కాలింగు లింటను రచ్చనుఁ గూడఁ బేరొందిరి. ‘కెవాయి యుయేన్’, కేటలాగులో క్రీ॥ శ॥ 720-వ సంవత్సరమున ‘వజ్రబోధి’ యను జాధుఁడు మతప్రచారమునకై చీనారాజధాని కేగి యట మాంతిక (Mystical) జాధమును స్థాపించె నని వర్ణింపబడెను.

కాలింగులు తమ మాతృభూమియందును విశేషముగాఁ బేరొందిరి. మాగధులు ప్రక్కలోని బల్లెములై అశోక, పుష్యమిత్ర, సముద్రగుప్తాది చక్రవర్తులను ధిక్కరించి జయించి మనిరి. హర్షవర్ధనుని కాలమున శశాంకుఁ డనువాని యధీనమున నీకళింగ మున్నదట! ఖరవేలుని కాలమునుండియు ఆంధ్రులతోడి సంబంధ బాంధవములీకళింగుల కుండినటుల మగధపై వెడలిన దాడులే రుజువుచేయును. రాజనరేంద్రుని మనుమడు కళింగ మేలినటుల స్పష్టపడుచున్నది. కన్నడపు “రాజశేఖర విలాసము”న రాజరాజుని కొడుకు గంగయ్య కొండ చోలుఁడు కళింగమును జయించి సముద్రమార్గమున బర్మాదేశమును గూడ జయించినటులఁ దెలియు చున్నది. కులోత్తుంగదేవుఁడు తన సేనాధ్యక్షుఁడగు శరుణాకర తొండమానుని పంపి కళింగమును సాధించె నట. క్రీ శ॥ 1001 న రాజరాజ చోళుఁడు తనకుమార్తెను వేంగినృపతి యగు

విమలాదిత్యున కిచ్చి కళింగమును తాను జయించిన రాజ్యములతోఁ గలుపుకొనెనట. అనాదిగ వచ్చిన ఈ బాంధవమునే మన విజయనగరపు కృష్ణదేవరాయలును కటకమును జయించి తిరుగా కలుపుకొనియెను.

ప్రస్తుత చిహ్నములు

స్వరాజ్య నునియును ప్రజాస్వామిక మనియును నలుగడల మారుమోగు నీ దినములలో వీరల చరిత్రమును కొంతవఱకు సహకారిగఁ గాఁగల దనవచ్చును. ఇప్పటికిని ప్రజాస్వామిక పాలనచిహ్నము లగు పంచాయతీ సంస్థలు వీరిలోఁగలవు. సంస్థలే గాక వీరలకు నియమితస్థానములకు వైశ్యరాజులును, గలరు. ఈ సంస్థలయొక్క విధులను గాని, ఆజ్ఞలను గాని, మన్నించనివ్యక్తి బహిష్కృతుఁ డగును. నేటికిని వీరు నిష్కళంకముగ నీసభల నెరపుచున్నారు. మన మింత దనుక చూచిన కళింగపు సరిహద్దులోనే గాక, ఎన్నియో పురుషాంతరములనుండి వీరు స్థిరపవతులను గావించుకొనిన ఉత్కలశ నీమలలోఁ గూడ నీ సమావేశములు కూడుచుండు నట.

హింసాపరాకనము

ఒకప్పుడు రాజధానిగ నుండె నని చెప్పఁబడు ముఖలింగ ప్రాంతపు కట్టడములను చూచిన, మహేంద్రగిరి నెక్కి దృష్టి నలుగడలఁబ్రసరింపఁజేసినను, కళింగఘాటీప్రకృతి శాఖ నానందించినను, ఉద్యానమున విహరించినను, మనపూర్వులను స్మరింపక పోరు. వారలను మనవారనుకొనుటమనకుఘనతకుఁ గూడ కారణ మగును. మన మెప్పుడు మన పూర్వవిభవమును మఱితుమో, మన మనుములును మనల నప్పుడే మఱితురు. కాన

నీ సీమచరిత్రము నెఱుంగుట మనకు విధి. కోణార్క, జగన్నాథ, భువనేశ్వరాలయములును తత్సమీప జౌద్ధ విహారములును, ఎవరిని రంజింపచేయవు? కళింగమును గూర్చి, అశోకుని శిలాశాసనములు ఎవరిని తర్కింప నీయవు? అట్టికాదేశము పాశ్చాత్యుల కెట్లు మార్గదర్శక మయ్యెనో, కళింగము కూడ మనవారల కంతటి మహోపకారముఁ జేసి యున్నది.

దానికిఁగల వసతులు దీనికిని గలవు. దానివలననే ఇదియు నొన్నత్యము ననుభవించెను. ఏజియను (Aegean Sea) సముద్ర

మున అది ఎటుల నీడెనో, కళింగనౌకలు బంగాళాఖాతమును నటుల పాలించెను. పాశ్చాత్యు లాసీమఖ్యాతిని దిగంతముల నాటిరి. భారతీయులో కళింగుల మాటయే మఱచిరి. స్వతంత్రశిల్పము, స్వతంత్రఖ్యాతి, స్వతంత్రరాజ్యాంగ పద్ధతి, ఇది యది యన నేల? అన్నిటను స్వాతంత్ర్యముఁ జూపిన వీరలచరిత్ర నెరుగ వలసినదే! ఎరుగకున్న నిజముగా స్వాతంత్ర్య మన నెట్టిదో మన మెఱుంగుటకు చాలకాలముపట్టును. లేనిచోఁ బాశ్చాత్యులు పెట్టినదే భిక్ష యగును.

(1920 ఆంధ్రపత్రిక సంవత్సరాది సంచిక)

దంతురమునందలికాళింగులు

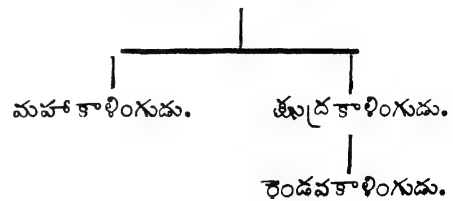
(క్రి. పూ. 3 వ శతాబ్దమునుండి 6 వ శతాబ్దమువరకు)

క్రియత వెంపటి సత్యనారాయణగారు

జౌద్ధజాతకకథలను బట్టి కళింగరాజ్యము చాలమట్టుకు అడవులతో నిండి యుండెను. అదియే 'కుంభవతి' లేక 'కుంభికోట' ప్రాంతము ముఖ్యపట్టణముగ గలిగి 'దండక' యై యుండునేమో! ప్రస్తుతపు గోదావరి జిల్లా చాలకాలమునుండి 'దండక' యని పిలువబడుచున్నది. కాని జిల్లాలో నెచ్చటను- పల్లపు భూములందైనను— 'కుంభి' యను గ్రామనామము కానఁబడదు. ఇప్పటి కళింగ నుస్యములలో నట్టిపేర్లు చాలమట్టుకు గాన బడుచున్నవి. దీనినిబట్టి చూడగా గంజాం, విశాఖపట్నము, గోదావరిజిల్లా లొకప్పుడు 'దండక' యనియు, 'మహాకళింగ' యనియు, పిలువబడుచుండవలెను. కాళింగ, అత్తక, భీమరథ, యను మూడు రాజ్యముల యధిపతులు కుంభవతిపురవరాధీశ్వరుని (దండక)

యాధిపత్యముక్రింద నుండిరి. ఈ కాళింగుడు 'దంతురమును' ముఖ్యస్థానముగ జేసికొని తన కళింగరాజ్యమును ఏలుచుండెను. ఇప్పటికిని గంజాంజిల్లాలోని శ్రీకాకుళంరోడ్డు రైల్వేస్టేషనుకు కొన్నిమైళ్ల దూరములో 'దంతవరపుకోట' యను పాడువడిన దుర్గ మొకటి కానఁబడును. 'దంత' యను గ్రామముకూడ కలదు. దంతురమునందలి కాళింగరాజుల వంశవృక్ష మిరీతిని కాన బడుచున్నది.

మొదటికాళింగుడు.

మొదటికాళింగుని తరువాత, మహాకాళింగుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఝద్రకాళింగుడు యవరాజుగానో, రాజప్రతినిధిగానో యుండెను. మహాకాళింగునకు సంతానముండదనియును, ఝద్రకాళింగుడు రాజ్యమునకు వచ్చినను ఏదోవిధముగా నతని కొమారుడు రాజగుననియును, ఒక సోదె కలదు. ఈ సోదె కారణమున రాజప్రతినిధిగా నుండిన ఝద్రకాళింగుడు నిజరక్షణార్థమై పారిపోయెను. అట్లాతడు సన్యాసియై తిరుగుచు నొక రాచకన్యను జూచెను. ఆమె మద్రదేశమునందలి సాగలరాజ్యాధిపతియొక్క కూతురు. ఝద్రకాళింగు డామెను పెండ్లాడెను. కొంతకాలమునకు వారి కొక కుమారుడుదయించెను. ఝద్రకాళింగు డాతనికి 'కాళింగుడ'ని పేరిడెను.

మహాకాళింగుడు చనిపోయినతరువాత యీ రెండవకాళింగుడు రాజ్యమునకునచ్చెను. కాళింగభరద్వాజుడను నాతడు వీరి పురోహితుడు. క్షత్రియులకు గోత్రనామములు తమ పురోహితులనుండి వచ్చునచేడు సాంప్రదాయ మిచ్చట నుపయోగించుటకు వీలగునేని శాద్ధులగు దంతపురనంశపు కాళింగరాజులు భరద్వాజగోత్రీకులై యుండవలెను.

ఈ దంతపురపు కాళింగరాజులలో నొకనికి పెక్కుసైన్యము లుండెననియును దనతో పోరుటకు విరోధి ఒక్కడును లేదనియును వాడుక. అతనికి నలుగురు చక్కని కొమార్తెలుండిరి. ఈ నలుగురు పిల్లలను తమ భర్తల నెంచుకొనుకొనుటకు చుట్టుపక్కల రాజ్యములకు పంపవలెననియును, ఎవ్వడైన నందులో నొక్కతెను భార్యగా స్వీకరించెనేని వానిపైకి తన సైన్యముల నడిపి చేతులకసి దీర్చి

కొనవచ్చునని తనమంత్రి చెప్పెను.

'పోతలి'ని ముఖ్యపట్టణముగా జేసికొని, 'అశ్వక' దేశమును బాలించు 'అశ్వకు'డను రాజు తనమంత్రియగు 'నందీశను'ని సలహాచే దంతపురపు కాళింగరాజుతో గయ్యమునకు గాలుదువ్వెను. గంజాంజిల్లాయందలి రామగిరి మన్యములోని 'పోతలిగూడ'లో గాని యీ 'పోతలి' పట్టణపుజాడలు కనబడిన యెడల, 'అశ్వక' కళింగరాజ్యములోని స్వతంత్రరాజ్యమై యుండవలెను. ఈజగడములో నీతడు చూపిన భావమును బట్టి జూడగా నీతడు అశ్వక యందుకూడ తన యధికారమును వృద్ధిచేయ బ్రయత్నించెనని పొడకట్టుచున్నది. ఎట్లయినను కాళింగరాజు 'అశ్వకు'నితో యుద్ధములోనోడిపోయి పారిపోయెను. 'అశ్వక' ముఖ్యపట్టణమునకు దగ్గరనే తాను గుడారము వేసికొని యుండగా కొందరు శాద్ధసన్యాసులు చెప్పిన జ్యోతిషముచే నీకాళింగరాజు మోసపోయి, ఓడిపోయినట్లు కన్పట్టుచున్నది.

ఈ రాజులయొక్క కుల దేవతలలో లెల్లనివియు, నల్లనివియు యెద్దులనుగూర్చి చెప్పుటచే వారు శైవులును వృషభలాంఛనులు నగునట్లు తోచును. ఈసంగతి తరువాతి అమరావతియందలి శాద్ధవిగ్రహములలో శైవమును శాద్ధమును కలిసియుండుటకుగల కారణమును వెల్లడి చేయును.

ఇద్దరు దంతపురపు కాళింగరాజుల కాలమున రెండు కఱపులు పట్టుటయు, వానిని బ్రజల యనుమతిపై తప్పించుటయును నతిచక్కగ చరిత్రలయందు వ్రాయబడెను. అప్పటి శాద్ధరాజ్య పరిపాలనా పద్ధతుల ననుసరించి ఆకాలపు కాళింగరాజులు జ్ఞానవంత

మైన ప్రజలయూహల ననుసరించి తమ యేకఛత్రాధిపత్యమును జెలాయించుచుండిరి. ఆకాలపు బ్రాహ్మణులు ప్రజల నాశీర్వాదించి వారి యుద్దేశ్యములను రాజుల కెరింగించు మధ్యవర్తులని చెప్పువినోదకరమగు చరిత్రలు కలవు.

అట్లు ఆజ్ఞ గైకొనిన గంతపురపు రాజవంశములో “కరుందు” రాజుకడు. శక్తివంతులగు వారిలో నిట్టి యాత్మత్యాగము ఈ కాలమున నరుదైనను, అప్పుడు సామాన్య ధర్మమై యుండెను. “అలంకరించబడిన బోడి కొండవలె నీ, నూమిడిచెట్టు ఫలరహితయ్యును నతిచక్కగ నున్నది. రెండవది తన ఫలవంతతనవీడి యాదుర్గతినిజెందెను. గృహస్థుని జీవితము ఫలవంతమగు చెట్టువంటిది. దైవికజీవనము ఫలరహితమగు చెట్టువంటిది.

ధనవంతులకు భయముగాని, బీదల కేమిభయము? నేను ఫలరహితమగు చెట్టువలెనుండెద ననుచు నాతడు దీర్ఘాలోచనలో మునిగెను. అతని మంత్రులు కలవరపడజూచిరి. రాజు బౌద్ధుడగుటకునిశ్చయించెను. కాని యాతడు సన్యాసివలె గన్నట్ట లేదని యాతని మంత్రులు చెప్పిరి. రాజుచేతితో దనతలను దాకెను. తోడనే యాతడు గృహస్థునివలె గన్నట్టక సన్యాసివలె గన్నట్టెను. తరువాత నాతడు వేలకొలది ప్రజలకు బోధచేసి, ఆకాశమార్గమున హిమవత్పర్వతము నందలి నందమూలమును గుహకరిగెను. కాళింగరాజులకును, “చేది” పరిపాలకులకును, గలన్నేహము ఈకాలమువరకును చెప్పవచ్చును. “భిరవేలుని” కాలమునాటి కీచేదీయులు “కాళింగ” రాజ్యమంతటికిని ప్రభువులైరి.

కాళింగులు

క్రియత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎం. ఏ., ఎల్. టి.

పూర్వకాలమున కళింగరాజ్యము విస్తీర్ణమునందును జనసంఖ్యయందును నెట్టి పరివర్తనములగు బొందుచు వచ్చినను, ప్రస్తుతము కాళింగులని పిలువబడువారు ముఖ్యముగ గంజాముజిల్లాలోని ఇచ్ఛాపురమునకును విశాఖపట్టణములోని చీపురువల్లికిని మధ్యనమాత్ర మెక్కువగ కనిపించుచున్నారు. కాని వీ రీప్రదేశమునందే కాక చాలప్రదేశములందును నక్కడక్కడ నివాసముల నేర్పఱచుకొనియే యున్నట్లు ఈక్రింది

జనాభా(1901)లెక్కలనుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును

	పురుషులు	స్త్రీలు
1. గంజాము	50,014	54,067
ఏజెన్సీ	189	29
2. విశాఖపట్టణము	9,764	10,807
ఏజెన్సీ	208	164
3. గోదావరి	880	727
ఏజెన్సీ	9	...
4. కృష్ణా	151	152

$$61,110 + 65,486 = 126,546$$

1911 సంవత్సరపు జనాభా లెక్కలలో వీరి సంఖ్య యిట్టియుంబడినది:—

	మొత్తము పురుషులు స్త్రీలు.		
కాలింగ (హిందువులు)	5,825	2,811	8,014
{ వీహర, ఒరిస్సాలు	4,066	1,987	2,129
{ తక్కిన ప్రదేశములు	1,759	874	985
కాళింగి (హిందువులు, చెన్న రాజధాని)	88,442	89,978	48,464
కాళింజ (హిందువులు, చెన్న రాజధాని)	51,558	22,819	28,719

పై జనాభాపట్టికలలో కొన్ని సంశయములను మొదట విడదీసికొన వలసియున్నది. 1901 లో కాళింగుల సంఖ్య 126,546 అయి యుండగా, 1911 లో 88,442 అయియున్నది. ఈజాతివారు క్షీణించి పోవుచున్నారాయను సంశయము దీనివలన కలుగవచ్చును. కాని 1911 సంవత్సరము లెక్కలలో 'కాళింజ' యను మఱియొకజాతివారు చూపఁబడియున్నారు. న్యాయముగా కాళింగులును కాళింజులును నొక్కజాతివారే. తక్కిన జాతులవారు కాళింజులను కాళింగులనియే పిలిచెదరు. కాళింగులు తెనుగు మాట్లాడుదురు. కాళింజులు ఓడ్రము మాట్లాడుదురు. కాళింగులవలె కాళింజులకును వృత్తి వ్యవసాయమే. ఈకాళింజుల యుత్పత్తిని గూర్చి యీ క్రింది కథను చెప్పి కొందురు. 'భట్టుకున్నరడి' యను గ్రామసమీపమున నున్న యొకకోటలో గొండలు దోపిడిగాండ్రు నివాస మేర్పఱచి కొని జనులను బంధించుచుండగా నాజనులు వారిని త్రోలివేయుటకు పురీరాజును సహాయముకోరిరట. ఆరాజునేనలో, ఖొందై తో, జాతివాడగు నొకయోధుడు రాజునాజ్ఞ గొని యాదోపిడిగాండ్రను తఱిమివేసెనట.

ఆతని శౌర్యసాహసములకు మెచ్చి జను లాతనిని 'బూడొకాళింజ' (ధీరహృదయుడు) అని పిలుచుచుండి రట! ఆతఁడు తన యనుచరులతో గంజాము మండలమునకు మరలివచ్చెనట. వీరిసంతతివారే 'కాళింజ'లట! కాళింగులకును కాళింజులకును కొంతభేదము లేకపోలేదు. కాళింగులు జండెము వేసి కొందురు. కాళింజులు వేసికొనరు. జండెము ధరించుటయే గాని, దాని ప్రయోజనమును గమనింపని కాళింగులకును కాళింజులకును నీభేద మంత పట్టింపులోనిది కాదు. నిరుపయోగమని జండెమును వీరు విసర్జించియైన నుందురు. లేదా వీరు కాళింగులలోని తొల్లింటి చతుర్థవర్ణజులుగా నైన నుండనోపుదురు. 1901- సంవత్సరమున వీరందఱును కాళింగుల మనియే చెప్పికొని యుందురు. 1901 లో కాళింజజాతివారు జనభాలెక్కలలో చేరకపోవుటయు, 1911 లో కనఁబడుటయు, 1901లోని కాళింగుల జనసంఖ్యకును, 1911 లోని కాళింగి కాళింజులు కలసిన జనసంఖ్యకును నించుమించుగా సరిపోవుటయుఁ జూడ, నీరెండుజాతులవారు నొక్కరేయని తలంపవలసి యున్నది. అట్లు కాకుండినఁ బది సంవత్సరములలో కాళింగు లంత తగ్గి యుందురా?

ఈ కాళింగులను గూర్చి తెలిసినంత మట్టుకు తొలుత చెప్పివేయుట యుక్తము. వీరిలో చాలతెగలవారున్నట్లు కాన్పింపదు. కాని మొహరి-కాళింగులను నొక తెగవారున్నారు. మొహరి యనునది గంజాములోని యొకఖండము. ఈఖండములోని కాళింజులందఱును నొకరితో నొకరు సంబంధబాంధవములఁ జేసికొందురు. వీరు ప్రత్యేక

ముగా నొక తెగవారని మాత్రము చెప్పవీలు లేదు. ఓడ్రదేశమునకు వలసవచ్చిన తెలుగు కాళింగులే మొహరికాళింజులని వాడుక యున్నది తక్కిన యోధజాతులవారివలె వీరికిని 'బానా' (సూర్యుడు), 'సుక్రా' (చక్రము), 'సంకొ' (శంఖము), 'భాగో' (వ్యాఘ్రము), 'నాగో' (పాము), మొదలుగాఁగల గోత్రములున్నవి. వివాహ విషయములో నీ గోత్రములఁ గూర్చిన చిక్కులు చాలఉన్నవి. కొంతమంది కాళింజులలో నగోత్రకులు వివాహము చేసికొందురు. కొంతమంది చేసికొనరు. వీరిలో 'బారదో', 'బిసోయి', 'బారికొ', 'బెహరా', 'దొలై', 'గొడ్', 'జెన్న', 'మొలికొ', 'నాయికొ', 'పాత్రో', 'పొథానో', 'పులైయి', 'రావుతొ', 'సాంతో', 'సాపు', 'స్వాయి', 'గురు' — ఈరీతిగా బిరుదములు కానవచ్చును. ఇవి యన్నియు వారివారి పూర్వులవల, బించిన వృత్తులఁబట్టి కలిగిన వని యూహింపవచ్చును. కొన్ని ప్రదేశములలో నీ బిరుదములఁబట్టి వంశము లేర్పడనని శలంచి వీరు స్వవంశీయులతో సంబంధములు చేసికొనరు.

కాళింజుల నాయకునికి 'సాంతో' అని పేరు. ఇతనికి సహాయుడుగా నొక 'పాత్రో' యుండును. వీరిలో వర్తమానములఁ దీసికొని పోవుట కొక 'భొల్లోభయా' యుండును. ఈ కాళింజులకు నలుగురు 'సాంతో'లును, నలుగురు 'పాత్రో'లును నున్నారట. వీరు ఆరగడా, చిన్నకిమిడి, పెద్దకిమిడి, మొహరిలలో నున్నారు. గాయముగాని, పురుగులు కారుచున్న ప్రణముగాని యున్నవానిని వీరు వెలివేయుదురు. అవి మానినపిదప, కులసభలోనివా రంగీకరించినఁగాని, మఱల చేర్చి

కొనరు.

కన్యకలకు ఆర్తవమునకు పూర్వమే వివాహము చేసెనరు. యుక్తవరుడు దొరకనప్పుడు అక్కపెరిమిటికో, లేక, తెగలోని యొక పెద్దవానికో, యిచ్చి యొక కృత్రిమ వివాహమును చేసెనరు. విధవావివాహము చేసికొనక పూర్వము వరుడు 'సాదో' వృక్షమును పెండ్లిచేసికొనవలెను. విధవావివాహముల కభ్యంతరము లేదు. 'బావనుఱది' యున్న విధవ యపిభక్తకుటుంబములోనుండి పైకివచ్చినఁ గాని తిరిగి పెండ్లి చేసికొనఁ గూడదు. వివాహపు తంతంతయు నోడ్డులలోవలె నుండును. కొన్ని ప్రదేశములలో వధూవరుల చేతులను దారముతో కట్టుట యుండక, వారి చిటికెనవ్రేళ్లను మాత్రము కట్టెనరు. వివాహము నాల్గనరోజున నొక మంగలి (భండారి) వివాహవేదికపై కొన్ని బియ్యమును, కలకండను ఉంచును. వానిని వధూవరులు ధాన్యమునకును, సొమ్ముకును దమ బంధువుల కమ్ముదురు. అట్లు వచ్చిన దంతయు మంగలికి వెళ్లును. ఏడవదినమున వేదికపై వరుఁ డొక కుండను పగలఁగొట్టి, వధువుతో వెడలిపోవును. వారు వెళ్లనప్పుడు 'బావనుఱది' యతనిపై వంకాయలను విసరును.

వీరిలో మృతులను కాలెదరు. చనిపోయిన మరునటిదినమున ప్రేతకు వేపాకు కలిపిన యన్నమును చూపుదురు. అస్థులలో నొకదానిని తీసి యొక రావిచెట్టు మొదట పాతుదురు. పదియవ దినమునఱకును ప్రతి రోజునను ఏడుసార్లాయెముకయున్న పోటుపై నీళ్లు పోయుదురు. మృతినొందిన యతఁడు వృద్ధుడైనయెడల నొక కుండకు కన్నములు

పోడిచి 'జొలజొలహండి' యను నుత్తర క్రియ నాచరింతురు.

'కాలింగ' యనుపదము 1911 సంవత్సరము జనాభాలోఁ గాన్పించుచున్నది. అంతకు పూర్వము వీరిని కాలింగుల క్రిందనే పరిగణించిరి. 'కాలంగ' లనువారు మధ్యపరగణాలలోని వ్యవసాయదారులు. 1911 సంవత్సరములో వీరి సంఖ్య 800 గా నీయఁబడియున్నది. సంబలపూరు పరగణాలో వీరు ముఖ్యముగా 'ఛటిస్కారు' నకును ఓడ్రప్రదేశమునకును మధ్యనున్న 'పూబారు' జమిందారీలో నెక్కువగ నున్నార. వీరు క్షత్రివృత్తిని స్వీకరించి యీ ప్రాంతములకు వచ్చియుందురు. వీరు చాలమట్టుకు కావరుజాతివారితోఁ గలిసిపోయి యున్నారు. పూబారులో వీరియందు 'కళింగీయ', 'కవారు', 'చెరోకలంగ' యను మూఁడు శాఖలున్నవి. 'కవారు', 'చెరోకలంగ' వారు మిశ్రజాతులును, కళింగీయులు తొల్లి కళింగులునై యుందురు. ఈకాలంగలు, కవారుజాతివారివలె కారవసంతతివారమనియు, నుత్తరహిందూస్థానము నుండి పాట్నారాజులతోఁ గలిసి వచ్చి వారినే కనిపెట్టుకొని యున్నామనియుఁ జెప్పుదురు. కాని వీరి రూపురేఖలను, నాచారములను జూడ దక్షిణహిందూస్థానమునుండియే వచ్చినట్లు కాన్పించును. వీరిలో శిశువు జనించి నంతనే యొకకోడిని వీక నులిపి, దాని రక్తమును శిశువు నుదుటికి పూయుదురు. వీరు తమ తెనుఁగుభాషను మాచి, యింటిలో ఛటిస్గారీభాషనే మాటలాడుదురు. చాలమందికి ఓడ్రభాషయు వచ్చును. వీరిలో నిజమగు శాఖలులేవు. గాని తిర్యగ్దశపదార్థ

ముల వేర్లతోడను, వృత్తులు, బిరుదములు మొదలగువానిని తెలియఁజేయువేర్లతోడను, గోత్రములు కాన్పించుచున్నవి. బాహ్వా (వరాహ), మగర్ (మకర), బిఛి (వృశ్చిక), సరియా (ఒకవిధమైన ధాన్యము), ఛటి (పుట్టగొడుగు), ఖుమ్రీ (ఆకులగొడుగు) మొదలగునవి గోత్రనామములు. ఆయా గోత్రములవారు తమ గోత్రములవారు తమగోత్రమునకు వేరిచ్చిన యాయా జంతువులను, పదార్థములను పూజించుచు వాని కెట్టియపాయమును గలుగఁజేయక, వానిని భుజింపక యుందురు. వానిని చూచినపుడెల్ల సమస్కరించుచుందురు. ఈవేర్లకాక, మాఁడ్పు (ముససబు), బెహరా (వంటవాడు), గుండా (ధూళి), కపాట (కవాటము), భూండి (కన్నము), చీక (బురద), భీల్ (భిల్లజాతి), రెండియా (కలహగొండి), బెర్పియా (గొంతుకలు పిసుకువాడు) అను వంశనామములును వీరియందు గలవు. పైనామములనుబట్టి యితరజాతులవారును కాలింగులలో సంక్రమించిరిని తెలిసికొనవచ్చును. కాలింజులలోవలె వీరిలోఁగూడ పురుగులుకాటు వ్రణములు గలవారిని వెలివేయుట కలదు.

ఒకేవర్గమువారు తమలోఁదాము సంబంధబాంధవ్యములఁ జేసికొనరు. వీరిలో మేనఱికములు లేవు. యుక్తవయస్సు నచ్చిన పిదపనే వధూవరులను వారితలిదండ్రులువివాహముచేయుదురు. చాలధాన్యమును, ఐదు పంచలచావులును, ఐదు రూపాయలును పెండ్లికుమారుఁడు మామగారికియవలయును. పెండ్లిపందిరిని వేసి, యందు రావికొమ్మను పాతీయంచఁగా, పెండ్లివానికి మూఁడు రోజులు ముందుగా 'గాండా' యను పురో

హితుడు వచ్చి యచట గ్రామదేవతలను బూజించును. పెండ్లి మొదటి మూడుదినములును వధూవరులు ఆ రావికొమ్మకేడుమాటులు ప్రక్షాళనము చేయుదురు. పెండ్లి నాలుగు రోజులు జరుగును. అందు మొదటి రెండు దినములును వధూవరుల తల్లిదండ్రులు కులమువారందఱికిని ఒకపూట సంతర్పణలు చేయుదురు. నాలుగురోజులు రెండవసారి భోజనమును కులమువారందఱును కలసి పెట్టుదురు. దీనినిబట్టి పూర్వకాలమున నీ జాతివారందఱును దగ్గఱసంబంధమును చేసికొనినవారై యుండవచ్చునని యూహింపనగును. వీరిలో మాఱుమరువు ల్నువి; కాని, తిరిగి పెండ్లిచేసికొననెంచు స్త్రీకులము వారి యనుజ్ఞను బడయుటయేగాక, వారికి విందుచేయవలసి యుండును. వితంతువునకు పిల్లలులేక భర్తయాస్తికి వారసులు లేనప్పుడు, ఆధనమును కులమువారికి విందులక్రింద నుపయోగింపవలెను. స్త్రీ మగనికి విడాకు లీయవచ్చును. అట్లు చేయుటకు కులపంచాయతీముండఱ నామె గాజులను బ్రద్దలుకొట్టుకొనును. వీరు పూర్వము తాత్రము నవలంబించియుండుటచే కాఁబోలు శ్రావణపూర్ణిమనాడును, ఆశ్వయుజశుద్ధ నవమినాడును కత్తికి పూజచేయుదురు. ఆశ్వయుజమాసములోనే వీరు పెద్దలకు పెట్టుకొందురు. బలవన్మరణము నొందినవారికి మాత్రము వీరు తర్పణము చేయరు. వీరి ప్రేతల కెట్టులైన శాంతిని కలిగించుటకు ఇంటిముండఱ కొన్ని బియ్యమును వేసి, ఆబియ్యమును తగిలియుండునట్లొక యుంగరమును వ్రేలాడఁగట్టి, యొక మేఁకనుతెచ్చి దానిచే నాబియ్యమును తినిపింతురు. అది

తినినయెడల ప్రేత దానియందు ప్రవేశించినదని యూహించి, దానిని చంపి మాంసము నింటివారు తిందురు. దానితో మృతినొందినవానికి ప్రేతావస్థ పోయినదని వారియూహ. మేఁక బియ్యమును తినకున్నయెడల, బలవంతముగ తినిపింతురు. పులివాతఁ బడినవాని ప్రేతకు, శాంతి కలిగించుటకు మాత్రము 'సులియా' యను నొక మాంత్రికుఁడు రావలయును. అతఁడు పులివలె నటించుచు, మఱి యొక చిల్లంగి వానిపైఁ బడినట్లు నటించి నచో నాప్రేతకు శాంతి కలుగునని వారి సమ్మతము.

క్షస్త్రుతము కాలంగులు వ్యవసాయ దారులుగను, కంచరులుగను నున్నారు. ఇప్పుడు పైజాతులవారిని తమలో కలుపుకొనరు గాని, కాలంగపురుషుని కేస్త్రీయందు పుట్టిన పిల్లలనైనను చేర్చికొందురు. గురియా జాతివాఁడు నీళ్ళు కలుపకుండ వండిన వంటలను వీరు భుజింతురు. కాని, సాధారణముగ వారుతిన నాహారము నితరజాతులవారినుండి స్వీకరింపరు. వీరియన్నముసధమజాతులవారు తప్ప నితరులు తినరు. వీరియందు త్రాగుడున్నది. వీరు కోళ్లను, ఎలుకలను తిందురు. గొడ్డుమాంసమును, పందిమాంసమును తినరు. చెవులు తెగినవానిని వీరు వెలివేయుదురు. ఈ వెలి మఱికొన్ని నేరములకును గలదు. మఱియొక జాతివానితో వ్యభిచరించిన స్త్రీని వీరు శాశ్వతముగ వెలివేయుదురు. కాళింగుల వలెఁ గాక వీరు కొంచెము పొడవరులు.

కాళింగులు.

కాళింగులందఱును వ్యవసాయదారులే. వీరిని చుట్టుపట్లవారు శూద్రులుగనే చూతురు. కాని వారిలోఁ గొందఱు బా

హృణులమని చెప్పకొనుచు, బ్రాహ్మణాచార వ్యవహారముల ననుసరింతురు. సంధ్యావందనమును, పురుషసూక్తమును, వేదములలోఁ గొన్ని భాగములను, అభ్యసించుచు, బ్రాహ్మణులవలె 'ఆచారము'ను జేయువారును వీరిలోఁ గొందఱున్నారు. కొన్ని, కొద్దాములోని కాళింగులు సంస్కృతమున పాండిత్యమును సంపాదించుకొని, దుస్తులు, ఆహారము, మున్నగు అలవాటయందు తెనుగు వైష్ణవులవలెఁ గాన్పింతురు. ముఖ్యలింగములోని కాళింగులు మధుకేశ్వరుని యర్చకులుగా నుండి, తమవృత్తియందు బ్రాహ్మణులకు తీసిపోమని చెప్పి కొందురు. కొందఱు పౌరోహిత్యము నవలంబించి, తమ జాతివారియందే కాక, గొల్లలు, మీలలు, మాలలు మొదలగు జాతులవారి వివాహములఁ జేయించుచుందురు. అట్టికర్మలను వారు మంత్రోక్తముగ నడిపించుటయుత్తరదేశీ కాని, జరుగవలసిన తంతుమాత్రము క్రమము తప్పకుండునట్లు చూతురు. మఱికొందఱు, తక్కువజాతుల వారికి గురువులుగా నుండి, పండుగ పర్వములయందు కట్నములను పుచ్చుకొనుచుందురు.

ఈ రీతిగా వీరు బ్రాహ్మణులవలె నున్నట్లు నటించినను, తక్కినవారుమాత్రము వీరిని శూద్రులుగనే చూతురు. బ్రాహ్మణుల వాఙ్మయమునం దెల్లచోట్లను వీరు కర్మబాహ్యులనియుఁ గళింగదేశములోఁ గాలు పెట్టినవాఁడు పాదసంబంధమగు నపచారము చేయుననియు, నట్టిపాపమును బాపికొనుటకు కొన్ని ప్రాయశ్చిత్తములను జేసికొనవలయుననియుఁ జెప్పఁబడి యున్నది. పంజాబులోని ఆరట్టులును, సావీరులును, దక్షిణ ఇండియాలోని కారక్కరులును, ఉత్తర బంగాళము

లోని పుండ్రులును, తూర్పు బంగాళములోని వంగులును, ఓడ్రదేశము నందలి కాళింగులును, ప్రాచీనులును, కర్మబాహ్యులనియు, వారితో సంసర్గము గలిగియుండుటచే నవవిత్రత కలుగుననియు, వారిదేశములోనికి వెళ్లి నవారు ప్రాయశ్చిత్తార్థమై పునస్తామమునో, సర్వపృష్ఠమునో యాచరింపవలయు ననియు బోధాయనఁడు చెప్పియున్నాడు. పద్మపురాణాంతర్గతమగు శ్రీ కూర్మ మాహాత్మ్యములో నీ కాళింగులను గూర్చి కఠోరముగా వ్రాయఁబడి యున్నది. అందు లక్ష్మి, విష్ణు పుత్రో నట్టిపాపులు (కాళింగులు) వసించు దేశమున నెట్లు వసింప నిచ్చుపుట్టినని యడిగినట్లు చెప్పఁబడి యున్నది.

కాని, మెగాస్తనీసు వీరినిఁ గూర్చి వ్రాయుచు వీరు చాల నాగరకులనియును, అనేకవృత్తుల నవలంబించి చాలతెగలుగ వీడియుండిరనియును, బాగుగ చదువుకొనినవారనియును, వేదాంత చర్చలయందు పాల్గొనుచుండిరనియును దెలిపియున్నాడు. వీరుబ్రాహ్మణులునదియుఁగానిదియుమాత్రమాతఁడువచించియుండలేదు. పుస్తతముబ్రాహ్మణులకు వారిని గూర్చి యెట్టి యభిప్రాయమున్నను, తొలుదొల్త వారియందు చతుర్వర్ణములవారుండిరనియు, నందు వైశ్యులుతప్ప తక్కిన మూఁడువర్ణముల వారును నేదియేని కారణమునశూద్రులుగ పరిగణింపఁబడియుండు రనియు, దలంచుట కవకాశమున్నది. కళింగదేశము చాలకాలము శౌద్ధమతాక్రాంత మగుటయును, శౌద్ధులకును, బ్రాహ్మణులకును సహజద్వేష ముండుటయును, దీనికి కారణమయి యుండవచ్చును. వ్యవసాయము చేయుట, బండ్లు తోలుట మొదలగు

వృత్తుల కలవాటు పడుటయును, దక్షిణహిందూదేశ బ్రాహ్మణుల సహాయమును నేపించుటయును, వారియందు వేదోక్త కర్మలను నశించి, నానాటికి మతగురువులుగ నుండుటను వదలిపెట్టుకొని, విద్యావిహీనులై, శూద్రుల యాచారములను, నలవాటులను, నాహారమును, వస్త్రములను, అలంకారములను, నవలంబించుటయును మొదలగునవికూడ వారిప్రస్తుతిస్థితికిఁ గారణములై యుండవచ్చును.

జనప్రతినిధిబట్టిమాత్రమువీరుతోలుత పంచములంట! కృష్ణదేవరాయలదేశమునకు వచ్చినప్పుడు తల్లితల్లిదండ్రులను పెట్టవలసివచ్చి, యుత్తమకులమువారిచే వంటచేయింపఁగోరెనంట. తిమ్మరుసు, పెద్దకులమువారేవంటచేయవలసినదని యాజ్ఞాపింపఁగా, పెద్దకులమనఁగా పంచములనియే వ్యవహారములో నర్థముండుటవలన, పంచములే వంటచేసిరట! కొంతకాలమునకు తిమ్మరు సీహారఁబాటును తెలిసికొని, దానిని సవరించుట కాపంచములకు యజ్ఞోపవీతములను వేయించి బ్రాహ్మణులుగా మార్చెనంట! ఈ పిచ్చికథయం దెట్టి నమృతము నుంచుటకును వీలులేదు. కాళింగుల విషయములో మాత్ర మట్టి యాహాకవకాశ మినుమంతయును లేదు.

కాని బ్రాహ్మణులు తక్కువ జాతివారిలోఁ గలిసిపోవుటయు, దక్కువజాతి వారు బ్రాహ్మణులగుటయునజ్ఞాత్రునబట్టి తెలియవచ్చుచునే యున్నది. హంటరు 'బిరిస్సా' యనుగ్రంథమున హిందూదేశములోని పదునొకండు ప్రదేశములనుండి యిట్టివారులకుదాహరణముల నిచ్చియున్నాడు. హిమాలయపర్వతము దగ్గఱనున్న బ్రాహ్మణులు

సేవకన్యత్రి నవలంబించి గొల్లలవలెఁ గాన్పించుచు, వర్తకవ్యాపారముల యందు చుట్టుపట్టునువారిలోనికిసంక్రమించియున్నారు. కాంగ్రాలోయలోని బ్రాహ్మణులు దుక్కిదున్నకొని బ్రతుకుచున్నారు. నూతనముగా సమప్రదేశముందలి బ్రాహ్మణులు పర్వతప్రాంతములకేగి, యచటి సామంతరాజులకు పురోహితులుగా నున్నారు. పార్వతీయబ్రాహ్మణులవలె గాక వీరు మాంసమును వర్జితురు. పార్వతీయులు పూర్వమువలె పూజారులుగనే యున్నారు. అయినను తరువాత వచ్చిన బ్రాహ్మణులు తొల్లింటివారి యాచారవ్యవహారముల నవలంబించుచున్నారు. పాటియాలా బ్రాహ్మణులు కూలిపనిని చేసికొనుచు, పల్లకులను మోయుచున్నారు. గంగాయమునలకు మధ్యనున్న కొండలు పోరోహిత్యమును వదలి, వ్యవసాయము నవలంబించుచున్నారు. బిజ్ నారులోని బ్రాహ్మణులలో మూడవవంతువారు వ్యవసాయదారులై శూద్రులకంటెను నికృష్టులుగఁ జూడఁబడుచున్నారు. వీరిలో, 'దూసా' భాగము వారిలో విధవావివాహములున్నవి. వీరు ప్రత్యేకవర్ణముగనే యున్నారు. జయపూరులోని బ్రాహ్మణులవంటి కొండలు బ్రాహ్మణులు యజ్ఞములకు గౌరవముఁ గల్పించుటకై యేర్పడినవారుగా నున్నారు. వీరిలోఁ జాలమంది యయోధ్యకు వెల్లిరి. గాని బ్రాహ్మణులు వారిని తమ వర్ణములోనికి జేర్చికొనరైరి. అయోధ్య రాజౌకడు తాను చేయుచుండిన యజ్ఞమునందు, సపాదలక్ష బ్రాహ్మణులధ్వర్యముఁ బూనవలయునని యెంచి, సాధారణశూద్రులకు యజ్ఞోపవీతమును ధరించు నధికారమును ఇచ్చి

యుండెనట. వీరిలోఁగొందఱు శ్రీకృష్ణుఁడే తమ్ముఁ బ్రాహ్మణులుగఁ జేసి నని చెప్పుకొందురు. తక్కినవారు అట్లు జెప్పుకొనక, క్షత్రియులలోఁ జేర్చికొనబడి యంతటితోఁ దృప్తినొందిరి.

బనారసు జిల్లాలోను, గంగానది పొడుగునను నున్న వ్యవసాయదారులలో ననేకులు బ్రాహ్మణుల మని చెప్పుకొనుచున్నారు. పూర్వకాలమున బ్రాహ్మణులకు వలె వీరికిని మరణదండనము విధింపఁబడెడికాదట. బీహారు రాష్ట్రములోని భాగల్ పూరు జిల్లాలోని బ్రాహ్మణులయందు నూటికి డెబ్బది యైదుగురు వ్యవసాయదారు లగుటయే గాక పూర్వకాలమున నూతనముగ సృష్టింపఁబడిన లక్షమంది బ్రాహ్మణుల సంతతి వారలమని కూడ చెప్పికొందురు. ఒరిస్సాలో బాక్సాపూరిజిల్లాలో బంగాళాదుంపలు వ్యవసాయముచేయు బ్రాహ్మణులుగలరు. వృత్తిచేతనే గాక జాతిచేతనుకూడ వీరికిని, నక్కువ జాతి బ్రాహ్మణులకును, చాలభేదముకలదు. కృష్ణానది తీరమునను, మలబారు నందును, మైసూరులోను, పతితులయిన యనేక బ్రాహ్మణులున్నారు. గంజాంజిల్లాలోని పొన్నాడబ్రాహ్మణులు నట్టివారే. మధురజిల్లాలోని చోళబ్రాహ్మణులును నట్లుపతితులే యనివాడుక. సింహళములోఁగూడ బ్రాహ్మణేతరులనుండి బ్రాహ్మణులు సృష్టింపఁబడుచుండుట స్పష్టముగఁ గాన్పించును. ఇట్టి పరివర్తనములు పూర్వమేకాక యిప్పుడు కూడ మఱము చూచుచునే యున్నాము. బ్రాహ్మణేతిరోద్యమమున నొక భాగముగ బ్రాహ్మణపురోహితులను వర్జించి, తమవారినే యేర్పాటుచుకొను చుండుటయు, గంపాలులు

విశ్వబ్రాహ్మణనామముతోడను, కమ్మవారు కమ్మబ్రాహ్మణనామముతోడను, వ్యవహారింప నెంచుటయును నిందుకు నిదర్శనములు.

ఈ రీతిగా దేశ కాలాద్యవస్థల ననుసరించి యొక్కవజాతివారు తక్కువజాతివారగుటయు, తక్కువజాతిగా రెక్కువజాతివారగుటయు సంభవించుచుండును. ప్రస్తుతము కాలింగులందఱును శూద్రాచారములనవలంబించువారేయైనను, తొలుత నార్యు లందఱియందువలె వీరి యందును జతుర్వర్ణములవారును నుండియుండవలెను. కళింగరాజుల సేనాను లందఱును నాయకులను బిరుదములు గలిగిన క్షత్రియులై యుండిరి. ఈనాయక శబ్దమే 'నాయడు' అనుప్రస్తుతనామముగామాఱినది. ప్రస్తుతపు కాలింగు లందఱు 'నాయడు' లను పేరనే వ్యవహరింపఁబడు చున్నారు. మొహరికాలింగులు స్పష్టముగ శూద్రు లగుటకు వారు జందెమును ధరింపకుండుటయే నిదర్శనము. వారియందు వేదోక్తకర్మలు మంత్ర యుతములుగ నుండకున్నను, తంతులో నెట్టి మార్పును లేకుండుటచే బూర్వకాలమున వీరి యందును బ్రాహ్మణులుండి రని యూహించుట కవకాశమున్నది. కళింగవైశ్యులు ప్రత్యేకశాఖగా నుండియేయున్నారు. వైశ్యులు సాధారణముగాఁ బూర్వాచారపరాయణులై, శ్రీఘ్రముగఁ బరివర్తనములకు బాల్పడరు. వీరు ప్రత్యేకశాఖగా నిలుచుటయే, యీ చతుర్వర్ణములవారును గాళింగులయందుండిరనుటకు ప్రబలనిదర్శనము. కాని, ఏకారణములచేతనో కాలింగ బ్రాహ్మణ, క్షత్రియ, శూద్రు లేకమైపోయి యొకట పెద్దతెగగా నేర్పడిరి. వైశ్యులు తమ ప్రత్యే

కళింగ దేశ చరిత్ర

ముఖలింగమందలి ఒక కాలింగ కుటుంబము.

(శ్రీ) గాంధీ వాళ్ళేమీ విశ్వమందు రరాపు బహుగ్గారు,
వేరాయుక్త పేట జమీందారుగారు.

మ॥ గా॥ శ్రీ) కిందూరి సూర్యనారాయణరావుగారు.

కత్వమును నిలిపికొనిరి. వైశ్యులఁగూర్చి వేతే ముచ్చటించి, ఇచ్చట గంజాము విశాఖ పట్టణములలోని కాళింగులను గూర్చి వ్రాసె దను.

పూర్వము చెప్పినట్లు కాళింగుల కందఱు కును వ్యవసాయమే వృత్తి. వీరుచాలమట్టుకు మెట్టపంటలను, పల్లపుపంటలను గూడ పండింతురు. విశాఖపట్టణముజిల్లాలో కూర గాయలుపండించువారు ముఖ్యముగా వీరే. వీరు సాధారణముగా నొకరితో నొకరు కలిసియే వ్యవహారము చేసికొనుచుందురు. పండినపంటను టోకున అమ్మివేయుదురు, గాని చిల్లరగా నమ్మరు. వీరికి మంచికూడిక. కుటుంబము వారందఱును గలిసి సంపాదించుకొందురు. పురుషులు సామ్యమున తమయొద్ద నుంచుకొనక స్త్రీలు యాధీనముననే యుంతురు. వారికి మంచిగట్టి. ఎంతో ఆలోచించినగాని దమ్మిడి ఖర్చు పెట్టరు. రొంట్లనున్న సున్నపు కామలో సొమ్ముంచి, దానిని త్రిష్ణచు, నాలో చించి మఱియు న్యయము చేయుచుందురు. నాగరకుల సంచీచుండి సామ్యపైకిఁ ద్రుల్లిపోవుచుండు నే గాని, వీరి సున్నపుకాయ నుండి మాత్రము సందేహించుచు, సందేహించుచు, పైకి వచ్చును. వీరిలో చాలనుండి ధనవంతులున్నారు. మొత్తముమీద నందఱును జరుగు పాటుకు లోపములేని వారే యని చెప్పవచ్చును. కావుననే, వీరు దేశమును విడిచి కూలివారికై పరదేశములకు పోవుట చాల తక్కువ. తక్కిన శూద్రజాతులందువలెఁ గాక, వీరిలో తాగిండు బొత్తిగాలేదనియే చెప్పవచ్చును. వీరిలో నేరములు చేయువారెక్కువగ నున్నారని చెప్పుదురు. కాని తగిన యాధారము లేకయే యిదమిట్థ మని చెప్ప

టకు వీలులేదు. వీరు దక్షిణభాగములలో తెనుఁగుభాషను, ఉత్తరభాగముల యందు ఓడ్రమును తెనుఁగును గూడ మాటలాడుదురు. వీరు బండ్లు తోలుటకు మిక్కిలిగా నలవాటుపడి యున్నారు. రైళ్ళు పడక పూర్వము వీరు యాత్రికులను బండ్లమీద కాశీరామేశ్వరములకుఁ దీసికొని పోవుచుండిరి. ఇప్పటికిని వీరుత్తరమున కటకమువఱకును, దక్షిణమున చెన్నపట్టణమువఱకును, బండ్లు తోలుకొనిపోవుచుఁ గోతలకాలమున కిండ్లకు చేరుకొనుచుందురు.

వీరు సాధారణముగా బూరగాము కాళింగు లనియు, కింతలి కాళింగు లనియు రెండు తెగలుగా నున్నారు. బూరగాము పర్లాకిమిడి దగ్గఱ నున్నది. కింతలి శ్రీకాకుళముదగ్గఱ నున్నది. ఈ రెండుస్థలముల నుండియును నీ రెండు తెగల వారును వ్యాపించి యుందురు. పెక్కలి కుత్తర భాగమున నున్న వారు బూరగాము కాళింగు లనియు, దక్షిణమున నున్నవారు కింతలి కాళింగు లనియు చెప్పవచ్చును. ఆచార వ్యవహారములలో నీ రెండు తెగలవారికిని కొన్ని భేదములున్నవి. కింతలివారు చేరకంద హెచ్చుగా పండింతురు. వీరు తల ముందుభాగమున డ్రోరము చేసికొనరు. బూరగామువారిలో మాటును నువులులేవు. కింతలివారిలో నున్నవి. అందు చేతనే కాఁబోలు కింతలివారియందు కంటే బూరగామువారియందు వ్యభిచార మెక్కువగా నున్నదని చెప్పకొందురు. అతిబాల్యవివాహము లుండుటచేత వీరిలోని విధవల సంఖ్య హెచ్చుగా నున్నది. ఆయినను, భర్తతోఁ గొన్నాళ్ళు మనినస్త్రీ సాధారణముగా మఱి యొక మనువునకు పోకయుండుటయే మర్యా

దగా నెంచుచుండుట కలదు.

పై తెగలవారే గాక బెహరాణి కాళింగులను మఱియొక తెగగలదు. జాతీనుండి వెలిపొందినవారందఱును నీ తెగవారిలోఁ జేరుదురని చెప్పుకొందురు.

కాళింగులలో చదువుకొనినవారి సంఖ్య చాలతక్కువ. వీరికి మూర్ఖపు పట్టుదల యెక్కువ. ఏదయిన నొక దుర్భిప్రాయము తలకెక్కిన యెడల, ననేమిరా'యనిఎంతచెప్పినను మఱి వినటలేదు. కొందఱు తెనుగు చదువుకొనుటయుఁగలదు. కొన్ని, కొద్దాము వారు సంస్కృతములో పండితులగుటనుగూర్చి పూర్వము చెప్పియే యున్నాను. పురోహితులు- పూజారులు-గురువులుగ నున్నవారు. సాధారణముగ కొద్దియో గొప్పయో చదువుకొనినవారేయై యుందురు. వీరిలో నింగ్లీషువిద్య బాగుగ వ్యాపింపలేదు. నాకు తెలిసినంత మట్టుకు విద్యాశాఖ మంత్రిగ నుండిన సర్. అన్నెవు పరశురామ పాత్రో గారును, మ. రా. రా. శ్రీ హనుమంతు సూర్య నారాయణ నాయడు గారును మాత్రము తమవిద్య సభ్యసించినవారు. ఇద్దఱును బి. యే. బి. యెల్. ప్యాసయిన వారే. సెకండరీ విద్య సభ్యసించినవారి సంఖ్యయైనను వీరిలో చాలతక్కువ.

వీరిలో స్త్రీలు సాధారణముగా వదు కునూలుకొకలనే కట్టుకొందురు. కట్టినకోక మోకాళ్ళక్రిందికి దిగదు. వేగినాటివారివలెను, ద్రావిడులవలెను, వీరికి కుడిపైట. కోకనెప్పుడునుబొడ్డుక్రిందకే కట్టుకొందురు. పురుషులు తక్కినశూద్రులకంటె పెద్దపంచలను కట్టుకొందురు. గోచీకట్టుకొనినవారిని తక్కినశూద్రులయందువలె వీరిలోనుఁ గానము.

అలంకారవిషయములో, స్త్రీలు తక్కిన శూద్రజాతుల ననుసరింతురు. గాని తక్కిన వారు 'చంద' లను, రెండుచేతులకు పెట్టుకొనఁగా, వీరొక్క యెడమచేతికే పెట్టుకొందురు. వీరిలో ముఖ్యమగు సలంకారము మెడ చుట్టు నుండు కుత్తుకంటు. దీనిలో రెండు పగడము లుండును. ఈపగడము లెంతపెద్దవిగ నుండిన నంత శుభ మట. అందుచేతనే, కొందఱు మెడను ముందుకు నంచలేనంత పెద్దపగడములను కుత్తుకంటులలో గ్రుచ్చుకొందురు. ఈకుత్తుకంటులలో మఱియొక విశేషమున్నది. దీనికొలికి దగ్గఱనుండియొక తోక వీపుపైకి వ్రేలాడుచుండును. దీనిలో 'పిట్టమడి' యనియు, నిట్లే మరితెండు పేర్లు కలిగిన మూడుపూస లుండును. ఈతోక తక్కిన శూద్రులయం దుండదు.

మంత్రయుతముగఁ గాకపోయినను, వీరిలో వివాహవిషయమున బ్రాహ్మణుల తంతంతయు జరుగునని తెలుపఁబడియే యున్నది. పురోహితుఁ డేవోసంస్కృతశ్లోకములనో తెలుగుపద్యములనో చదివివేయవచ్చును. గానితంతులోని క్రమముమాత్రము తప్పుటకు వీలులేదు. ఆ క్రమము ఎంతమాత్రము తప్పినను పురోహితునిపాట్లకుఁబాటి లేదు. విఘ్నేశ్వరపూజ - కంకణధారణము - లగ్నపత్రిక - యజ్ఞోపవీత ధారణము - అర్ఘ్యము - పాద్యము - కన్యాదాసము - సుమూహూర్తము - మంగళసూత్రపూజ - ఆభ్యలా జాసహోమములు - మంగళసూత్రధారణము - తలఁబ్రాలు - బ్రహ్మముడులు - నవ్వుపాదములు - అరుంధతీ దర్శనము - తొగరునీళ్ళ పూజ - అని ఈక్రమముతో సర్వమును జరుగవలెను. తరువాత వధూవరులతల్లిదండ్రులు

వారికి కట్నములు చదివింతురు. రెండవదిన ముస 'ఇడేములు' అను పేర కంకణవిసర్జనము జరుగును. అప్పుడు బంధువులును, స్నేహితులును, 'పైవ్వుంకాలు' అనుకట్నములు చదివింతురు. సామ్మ, వస్త్రములనే గాక, కంచములు, ముంతలు, తక్కిన గృహోపకరణములును కట్నములుగా చదువుదురు.

పైకర్మలన్నియుఁ దక్కిన శూద్రులందు లేవు. తొగరునీళ్లపూజ వీరియందు విశేషము. వివాహమునాఁ డుదయముననే యొక కుండతో నీళ్ళు తెచ్చి, దానిమూతికొక గుడ్డనుకట్టి, దానిమీఁద పసుపునుంచెదరు. దీనిని చాలఁ బ్రతిముగఁ జూచెదరు.

అగ్నిహోత్రముచేయుటకు కంధివుల్లులుమాత్రమే ఉపయోగింతురు. ఈ అగ్ని ఎంతో సేపుండదు. పురోహితుఁడు దీని నారిపోకుండ నుండుటకు చాల తంటాలు పడుచుండును. నోటితో నూదిగాని, వినసకట్టతో విసిరిగాని, ప్రశ్నరిల్లఁ జేయఁగూడదు. కావలసిన నడ్డాకులతో వినరవచ్చును.

వివాహములందు కాలింగులు పురోహితుని చాల బాధపెట్టుదురు. సామ్మకాశ పడిగాని, లేకున్న నెవ్వరును పురోహిత్యమునకు పూనుకొనరు.

(1922 ఆంధ్రప్రదేశ్ సాంస్కృతిక సంచిక.)

కళింగవైశ్యులు

శ్రీయుతి పాట్నూరు స్వామిశాస్త్రిగారు

ఆర్యులలో మూడవతెగవారగు వైశ్యులందు కళింగవైశ్యులు ఒక అవాంతరశాఖవారు. వీరికిని ఇతర వైశ్యులకును నివాస దేశమునుబట్టి భేద మేర్పడినది. వీరి చరిత్రమును సమగ్రముగ దెలిసికొనుటకు పరిశోధనము అవశ్యకము. అట్టి పరిశోధకులకు ఉపయోగించునను తలంపుతో వీరి యాచార వ్యవహారములను దెలిసినంత వఱకు నివేదింతును.

వలస వచ్చుట

కళింగాదిపదములుపదములుగానున్నను, లేకున్నను, వైశ్యపద మార్యులలోని మూడవ తెగవారిని మాత్రమే చెప్పను. ఆర్యులలో

దక్క నితరులందు బ్రాహ్మణాది భేదములు లేవరుట ధర్మశాస్త్రప్రసిద్ధమేకదా? మధ్య ఆసియా దేశమునుండి క్రొంచరంధ్రముఁబ్రబరు వ్యాసుద్వా రావంజాబు దేశములోనికి బ్రవేశించిన ఆర్యులు కొందరు పంగభిహారాది దేశముల మీదుగాను, కొందరు ఘూర్జర, ద్రావిడాది దేశములమీదుగాను, వలస సాగించిరినియు, వారిరు తెగలవారికిని కళింగాంధ్రదేశముల సంధియందు ఘనస్వమావేశము కలిగినదనియు సూహింపబడుచున్నది. కళింగవైశ్యులు ఆంధ్రదేశమునుండియే కళింగ దేశమునకు వచ్చి, పిమ్మట ఉత్తరముగా వ్యాపించినుటకు కొన్ని ప్రమాణములగపడుచున్నవి. ఆంధ్రు

లకు వలెనే వీరికిన్ని ఇంటిపేరులు గలవు. ఆంధ్రదేశమందలి గవర్నోమటులకున్న, వీరికిన్ని యింటిపేరులు కొన్ని కలిసి యున్నవి. వారికిని వీరికిని గోత్రములందు చాలవఱకు ఆభేదము కలదు. వీరియందును మేనరికపు నిర్బంధముగలదు. ఆంధ్రబ్రాహ్మణులే కళింగవైశ్యులకు మతగురువులుగ నున్నారు. వీనిని బట్టి కళింగవైశ్యులు ఆంధ్రదేశమునుండియే కళింగమునకు వలస వచ్చియుండవలెనని ఊహింపవచ్చును. ఈ వలసవచ్చుట మిక్కిలి ప్రాచీనకాలమందయి యుండవలెను. మిక్కిలి పురాతనములగు “శిలపృథికారము” “మణిమేఖల” అను అరవగంధములందు కళింగవైశ్యుల కథలు ఉద్ఘాటించబడినవి. క్రీ. శ. 1038 లో మూడవ వజ్రహస్తుడను రాజును, అంతకు పూర్వము అతని పూర్వుడగు మధుకామార్జున మహారాజును, వైశ్యులకు అగ్రహారములనిచ్చియున్నట్లు దానశాసనములవలన దెలియుచున్నది. కావున నిప్పటికి అనేక శతాబ్దములకు పూర్వమే వైశ్యు లీదేశమున స్థిర నివాస మేర్పరుచుకొనిరనియు, వారి సంతతి వారే యిప్పు డీదేశముననున్న కళింగవైశ్యులనియు, ఊహింపవచ్చును.

ప్రస్తుత వ్యాప్తి

ప్రకృతమున వీరుదక్షిణమున చీపురుపల్లి మొదలుకొని విశాఖపట్టణము-గంజామండలములందున్న, బీహారు-ఒరిస్సా రాష్ట్రములందున్న, వ్యాపించి యున్నారు. గుణపురం, గుడారి, రసూల్‌కొండ మొదలగు నూర్షియా ప్రదేశములందు వీరుతక్కు నితరవైశ్యులులేరు. గంజాల, విశాఖపట్టణముజిల్లాల పట్టణములందుగూడ ఇటీవల వ్యాపారవశమునవచ్చిన కొలదిసంఖ్య గవర్నోమటులు దక్క వీరే బహుళముగా

నున్నారు. 1794 సంవత్సరములో గవర్నోమటులకును, వీరికిని పద్మనాభక్షేత్రము కడ వివాదము జరిగినదనియు, అది మొదలు కళింగవైశ్యులు పద్మనాభముకొండ కనబడునంతటి సమీపమున నుండరాదని నియమమేర్పడినదని యొకకథ చెప్పుకొందురు.

మతము

కళింగవైశ్యులెల్లరు శైవులుగానో వైష్ణవులుగానో యుందురు. శైవులకు ఆంధ్రస్మార్తబ్రాహ్మణులున్న, వైష్ణవులకు ఆంధ్రవైష్ణవ బ్రాహ్మణులున్న మత గురువులు. వీరు మత స్వీకరణమునకు “దీక్ష” అనివ్యవహరింతురు. ఈ దీక్ష చాలవరకు ఉపనయన చిహ్నములను గలిగియున్నది. ఉపనయన సంస్కారము లోపింపగా, మతమునకై ప్రవర్తించిన “దీక్ష” ఉపనయన స్థానమాక్రమించినది. వీరికి మతమునందు ఏరావేశములేదు. ఇరుమతముల వారును బాంధవములను జేసికొందురు. ఇరుమతముల వారును శివకేశవులనుపురనుగూడ నారాధింతురు. శైవులు దీక్షాకాలమందు రుద్రాక్షధారణము గావించుతురు. వైష్ణవులు చక్రాంకనము గావించుకొని, తిరుమణి, తిరుచూర్ణముల ధరించుచుందురు. వైష్ణవులందు యతిరాజుమనవాళాది నామములును, చరమశ్లోకమును, టొల్కీక్కమును, మొదలగు సంప్రదాయములు లేవు. అట్లే శైవులందు లింగధారణార్చన యమశాసనములులేవు. ఇరు మతముల వారును నిత్యము తమ మంత్రములను జపింతురు. అర్ఘ్యదానము, జపము, ఉపనాసము మున్నగు సంధ్యావందన లక్షణములన్నియు నీజవమున కలవు. స్త్రీలకుగూడ భర్తృమరణాంతరము తత్తన్మతవిషయకదీక్షలచే సం

స్కారము గావించురు.

కర్మ లు

వై శ్యలు ద్విజులు. వారికి వైదిక రాక్షాధి కారముకలదు. దైవదోషమున నీరియందు వైదికకర్మ లంతరించి, పౌరాణికకర్మలు ఆవి ర్భవించినవి. కలింగవైశ్యులందు ఉపనయన ము నామశూన్యమయినను, మతదీక్షయందే యజ్ఞోపవీతధారణాది ఉపనయన చిహ్నము లిరుడియున్నవి. ఈ దీక్ష వివాహము కాక పూర్వమే జరపుట విధిగానున్నది. వివాహ ముకు ముందుజేయు “కాలుగోటి” యందు స్నాతకవ్రత లక్షణములున్నవి. కన్యా దాత చేయవలసిన వివాహాంగనాందీముఖము “పెతాళ్ళు” అను పేర జరగుచున్నది. వివా హములో మంగళసూత్రధారణా సంతరము వధూవరులచే హోమము చేయుంతురు. అది ప్రధాన హోమమునకు బదులుగా జరగు చున్నది. లాజహోమముగలదు. కావున వివాహము ఏచిన్నలోపముతోనోతప్పప్రధా నాంగము లన్నింటితోను జరగుచున్నదినియే చెప్పవచ్చును. అపరకర్మకూడ బ్రాహ్మణు లకువలె సర్వాంగములతోడను జరవబడును.

కులముకట్టుబాటులు

వీరిలో కులాచారములను, కుల మర్యాద లను కాపాడు కొనుటకై కొన్ని యేర్పాట్లు గలవు. వీరు అంధవరపు వారిలో కొందరిని వైశ్యరాజులుగాను, కొన్ని యింటి పేరుల వారిని (బహుశః పదునారు కావచ్చును) పాత్రులుగాను, ఏర్పరుచుకొనిరి. శుభకార్యము లందు రాజులకు మూడు రెట్లు చందసతాం బూలములను, పాత్రులకు రెండురెట్లు చందస తాంబూలములను, ఇత్తురు. కులాచారము లను సాగించుటకు పెద్దకోమటి, పురశేషి,

సేనాపతి, మొదలగు బిరుదములు గలిగి కొందరు కులాధికారు లుందురు. వీరి కుల వ్యవస్థ పూర్వకాలమందలి గజపతి రాజుల రాజ్యాంగవ్యవస్థను బోలియున్నది. తగవు లలో గ్రహింపబడిన అపరాధద్రవ్యము కుల పెద్దకడ దాచబడి, కులసమిష్టి కార్యములందు వినియోగింప బడును.

అచారములు

వీరిలో బంధువు లింటికి రాగానే కాళ్ళు కడుగుకొనుటకు నీళ్ళిత్తురు. అట్లు కాళ్ళు కడుగుకొన్న వారాదినము వారి యింటఁ దప్పక భోజనముచేయవలయును. వివాహ సంబంధ నిర్ణయకాలము (ప్రధానము) నందు కన్యావరజనకు లిరువురును చెరియొక్క పశ్చేరమునందును తమలపాకులుంచి ఆపశ్చే ములను, కలిపి తిరుగల మరగల ముమ్మారు చేయుదురు. కన్యాశుల్కము వీరియందు లేదు. వరశుల్కము నిర్బంధముగా గలదు. వరశుల్కము కన్యాలంకారముగనే పరిగణింప బడును. కావున నిది నిర్బంధముతో గూడిన సాలంకృత కన్యాదానమగును. ప్రథమరజ స్వలయన బాలికకు ఏడవనాడు శుద్ధి స్నా నము చేయుంతురు. స్త్రీలు కంచుకమును ధరింపరు. కుడిపైట వేయుదురు. కుడికొప్పు పెట్టెనరు. రజస్వలకాని బాలికలు కుచ్చుల జడలెల్లుకొందురు. భర్తృ వియక్తయగు స్త్రీకి ముండనములేదు. దాయవిభాగమున స్త్రీల అలంకారములనుగూడ దాయముగానే పరిగణింతురు. జ్యేష్ఠుడు నిష్ప్రయోజకుడయినను వానికి జ్యేష్ఠ భాగముగ కొంత అధిక ధనమిత్తురు. వివాహాది శుభకార్యములందు బంధువులు నాహ్వనించుటకు “లవంగము లిచ్చుట” యని వీరిలో వ్యవహారము. ఈయా

చారమునకును, కాళిదాసుని రఘువంశము ఆరవసర్గమునందలి “ద్వీపాంతరానీతలవంగ పుష్పైరపా కృతస్వేదలవా” అను వాక్యము నకును, గొప్ప చారిత్రక సంబంధముగలదు. వివాహానంతరమునం దొకనాడు “ఓడ వనలుట” అను ఆచారము వీరియందు గలదు. స్త్రీలకు బ్రతికియున్నంత కాలము పుట్టింటి వారే కట్టుబట్టలిత్తురు. ఎవరయిన మరణించినపుడు, కర్త యింటికి పన్నెండవ నాటి రాత్రికి బంధువు లందరును వెళ్లి, శోకోపశమనము గావించి, అతనిచే దండనతాంబూలముల సేవింపజేతురు. దీనికి “పుట్ట పంపుట” అని అందురు. మృతికి దశరాత్రాశౌచమే వీరిలో ఆచారము. శ్రాద్ధదినమున ఆమద్ర ప్యముతో, శ్రాద్ధము జరిగించిన పిదప పక్వాన్నిముతో మరల పిండదానము చేయుదురు. దీనికి “వెలితీయుట” అనివ్యవహరింతురు. మకరసంక్రమణము నాటి సాయంకాలము వీధి వాకిళ్ళను పన్నెండుద్వారములు గల మ్రుగ్గులతో నలంకరించి, మధ్యను ఒక పీటమీద

మంటిముద్దలో “పిండికూర ” మొక్కను నాటి, దాని దిగ్గర దీపముంచెదరు. వీరు నిత్యము మట్టిపాత్రలతోడనే పాకముచేసి కొందురు. మత్స్యనూంసములను భుజింతురు. వితంతు స్త్రీలు మత్స్యనూంసము లదినరు. త్రాగుడు వీరికి కలఱాచారమని “Castes and Tribes of Southern India” అను పుస్తకములో వ్రాయబడినది. అట్టి ఆచారము ఎన్నడునూ లేదు.

విశేషములు

జక్కులవారను నొక తెగవారు కళింగ వైశ్యులను మాత్రమే యాచించి, జీవించుచు, వారి పూర్వుల గాధలను జెప్పుచుండురు. వీరు కళింగవైశ్యులను దక్క నితరులను యాదించరు. ఇతరుల యిండ్ల భుజింపరు.

కళింగవైశ్యులు తమలో లోపించిన ఉపనయన సంస్కారమును దిరిగి ఆచరించుచున్నారు. వీరిలో కొందరు చైతన్య మతస్థులును, కొందరు ఆర్హత (ఆలేత్) మతస్థులును అక్కడక్కడ నున్నారు.

కోదులు

క్రియత ఆవసరాల జగన్నాథరావుపంతులుగారు బి. ఎ. బి. ఎల్.

గంజాంజిల్లా, బల్లిగుడాడివిజనులోని మూడు తాలూకాలలో (బల్లిగుడా, గుమ్మూరు-ఉదయగిరి, రామగిరి-ఉదయగిరి) కోదుజాతివారు నివసించుచున్నారు. ఈమూడు తాలూకాలలోను సుమారు మూడులక్షలమంది జనాభాసంఖ్య ఉండును. రామగిరి తాలూకాలో నవరులను ఇంకొక తెగ అడవిజాతివారు ఉన్నా

రు. ఈమూడు తాలూకాలు చాలా విస్తీర్ణముగలవి. బల్లిగుడా తాలూకా తూర్పునంచి పశ్చిమమునకు సుమారు 80 మైళ్ళును, ఉత్తర దక్షిణములకు 70 మైళ్ళున్న వైశాల్యము గలది. కోదువారు తాము “కూయి” అని చెప్పుకొందురు. బరంపురమునకు రసూలు కొండ నాటున 50 మైళ్ళదూరము. రసూలు

కొండకు, గుమ్మారు-ఉదయగిరి తాలూకా ముఖ్యపట్టణము. ఉదయగిరి 27 మైళ్ళు. అక్కడ నుంచి బల్లిగుడా 42 మైళ్ళదూరమై యున్నది. రామగిరి-ఉదయగిరి ఇచ్చాపురము నుంచి నాటున 45 మైళ్ళదూరము.

బల్లిగుడా

{ దారింగ్ బాడి
దాశింగ్ బాడి
శిమ్లెన బాడి
కుడుతాలి
సారంగ్ బాడి

2. కోదుజేశము—పల్లెలు—ఇళ్ళు.

రామగిరి - ఉదయగిరి

{ ఒడబా
డొకలింగయా

కోదు దేశము పర్వత అరణ్యమయమై యున్నది. చాలా యెత్తైన కొండలు గలవు. బల్లిగుడా తాలూకాలోని దాబాడి, గుమ్మారు-ఉదయగిరిలోని కళింగా, మొదలగు—3000 అడుగులకు పైగా సముద్రపు మట్టము కంటె (Sea-Level) యెత్తుగా నున్న—పర్వతములు పది వరకు ఉన్నవి. ఈకొండలు, సెలయేళ్ళు, అరణ్యములు, కొండలోయలు నేత్రపర్వముగా నుండును. సృష్టివైచిత్ర్యములు ఈమూడుతాలూకాలోను చాలాచోట్ల గన్పట్టును. బల్లిగుడా తాలూకాలో సాళువా అరణ్యము గొప్పది కలదు. కోదు గ్రామములు సాధారణముగా ఒక్కొక్కచోట 10, 20 యిండ్లు, వాటికి ఫర్లాంగుదూరమున 10 యిండ్లు, మరికొంత దూరమున మరి 10, 15 యిండ్లు యీవిధముగా నుండును. ఈ యిండ్ల గుంపులు కలిసి ఒక గ్రామమగును. సాధారణముగా గ్రామమునకు 200 లకు పైగా జనాభా ఉండదు. జనసమృద్ధియు లేదు. గ్రామముల నేర్లను కొన్నిటిని పేర్కొందును.

గుమ్మారు - ఉదయగిరి

{ కుసాదండి
బకింగియా
లుహాలింగియా
కుంభారికుప్ప
నెడ్డిగుడా

కోదులకు పెంకుటిండ్లులేవు. ఇండ్లకు రాతి గోడలుగాని మట్టిగోడలుగాని ఉండవు. బల్లలతో గోడలను, వైకప్పు కర్రలు లేక చొప్పతోను కట్టుదురు. వంటగది, పడకగది, సామానగది, అని మూడుగదులు సాధారణముగా ఉండును. ఒకేవరుసను ఉండును. 3 పెట్టి అరలువలె ఉండును. కిటికీలుండవు. గదులు ఇరుకుగా ఉండును. సాధారణముగా 2 గజముల కన్న హెచ్చు వెడల్పుగాని, 5 గజములకు హెచ్చు పొడవుగాని గల గదులు ఉండవు. సామానగదిని ధాన్యము దంపు గదిగా వాడుదురు.

బల్లిగుడా తాలూకాలో “కుటియా” కోదులు భూమిలో సారంగములు శ్రేష్టకొని ఆవే గదులుగా వేర్పరుచుకొని అందులో నివసింతురు. వీరు తక్కిన కోదువారికంటె అనాగరికులు. వీరిలో కొంతనుంచి బట్టలు ధరించరనియు, చెల్లపట్ట (Bark) తో శరీరమును కప్పు కొందురనియు వాడుక.

3. భాష.

వీరిభాష కోదులేక “కూయి”. వ్రాతలిపి లేదు. మాటలాడుటకేభాష వాడుకలో నున్నది. కొన్ని పదములు తెనుగు భాషను పోలినట్లు కన్పట్టును. ఇందుకు కొన్ని ఉదాహరణము లిచ్చుచున్నాను.

కోదు పదము

ఆను

ఆము

ఈను

ఈరు

యఆరు

కాడు

సాడు

వేళ

ట్లావు

లోకా

వెండ

కుఆలి

అబ్బ

ప్రాసు

ఇద్దు

కోకుము

తెనుగు పదము

నేను

మనము

నీవు

మీరు

వారు

కాలు

పాలు

వేళ

తల

లోకులు

యెండ

కోదు స్త్రీ

తండ్రి

మాను

ఇల్లు

కూర్చొనుము

జూలై, అగష్టు, సెప్టెంబరు నెలలలో సాధారణముగా ప్రతిదినము వర్షించును.

అక్టోబరు నెలాఖరున చలి ప్రారంభమగును. డిశంబరు, జనవరి నెలలలో భరించశక్యముగాని చలి ఉండును. కొన్ని గ్రామములలో ఆమాసములలో వేడిమి (Temperature) 43 డిగ్రీలుమాత్రమే ఉండును. రాత్రిళ్ళు నిప్పు శగలేనిదే పడుండలేరు. మంచుచేత ఉదయము 9 ఘంటలవరకు సూర్యుడు కనపడడు. కోదువారు యిండ్రలో నిప్పు రగిలించి, నిప్పుకు చుట్టు శయనింతురు. వేసవి బాధ ఉండదు. పగలు కొన్నిచోట్ల ఎండగా ఉన్నను సాయంకాలము చల్లబడును. గాలి బాగా వీచును. రాత్రిళ్ళు కప్పుకోకుండా పసారాలో పడుకో లేరు.

కోదు దేశములో కలరా, మశూచి వ్యాధులు లేవనే చెప్పవచ్చును. గ్రామములు, ఇండ్లు దూర దూరముగా ఉండుటచేతను, ప్రజలు ఊట బావుల (Spring wells) లోని మంచినీరు ఉపయోగించుటచేతను, కలరాకు తగిన ప్రదేశముకాదు. టీకాలు, తిరిగి టీకాలు (Vaccination and Revaccination) కోదు దేశములో విరివిగా వేయబడతను, ప్రజలు వాటికి యెట్టి అభ్యంతరముకలుగ చేయకపోవుటచేతను, మశూచి వ్యాధి అరుదుగా తల యెత్తును.

మఖ్యమైన వ్యాధి మన్యపు జ్వరము. సాధారణముగా మన పట్టణములలో ఉండే దోమల గుంపులు కాసరావు. కాని, కోదు వారు కూడ, మన్యపు జ్వరమువల్ల బాధపడుచున్నారు. చాల మంది (100 కి సుమారు 40 మంది) మన్యపు జ్వరము, బల్ల

కీర్తి కేసులయిన లింగం లక్ష్యాజీవంతులు గారు విశాఖపట్టణంజిల్లా కోదుభాష బాగా దెలిసినవారగుటచేత వ్యాకరణము వ్రాసిరి. కోదుభాష మాట్లాడుట సులభముగా నేర్చుకొనవచ్చును. కాని కృషిచేసిన వారు, ఆదేశములో ఉద్యోగము మీదవెళ్ళి నివసించిన తెనుగు, ఓడ్ర జాతివారిలో చాల తక్కువ మంది ఉన్నారు. గవర్న మెంటువారు కోదు భాష మాట్లాడుట నేర్చిన యద్యోగస్తులకు బహుమతు లిచ్చుచున్నను, అట్టి వారిలో తక్కువ మంది కృషిచేయుట శోచనీయము.

4. కీర్తిషణితి (Climate)

వర్షము, చలి హెచ్చుగా నుండును. సంవత్సరమునకు 60 అంగుళములు (2దుక్కులు=1 పదును లేక అంగుళము) మొదలు 100 అంగుళములువరకు వర్ష పాతముండును. జూన్,

(Enlarged Spleen) చ్చలనేచిపోవుచున్నాడు. కుటుంబములు వృద్ధి కావు. ఐదుగురు పిల్లలకంటె హెచ్చు సంతానముగల కుటుంబములు చాలా అరుదు. స్కూలు పిల్లల బల్ల పరీక్షలో (Spleen Index) మొత్తము మీద 100 కి 40 మందికి బల్ల ఉన్నట్లు తెలుసుకొన బడినది. కోదువారు కొయినా (Quinine) పుచ్చుకొనరు. వారికి జబ్బులన్నియు దైవమువల్ల వచ్చినవనినీ, బలిహూపముగా దైవమును సంతృప్తిపరుస్తే పోవుననినీ నమ్మకము. గవన్న మెంటువారు మన్నె పుజ్వరము వ్యాధిని తగ్గించుటకు పిశ్చప్రయత్నములు చేయుచున్నారు. కొత్త ఔషధాలయములు యేర్పాటుచేయుచున్నారు. ఈదేశములలో మలేరియా బాధ వేనవికాలములో హెచ్చుగా నుండును. శీతకాలము అన్ని కాలముల కంటె ఆరోగ్యమైన కాలము.

మన్నె పుజ్వరము తరువాత సవాము వ్యాధి హెచ్చుగా నున్నది. సగముమంది జనులు ఈ వ్యాధిచే బాధపడుచున్నారు. పైదేశములనుంచి వచ్చినవారు కుటుంబములు తీసుకురానందునను, కోదుస్త్రీలకు వివాహము కాకముందు కట్టుబాట్లు తక్కువగా నుండుట చేతనున్న, ఈ వ్యాధి ఇంత వ్యాపించినది. జనభాషిగులక పోవుటకు ఇది యొక కారణము.

5. మతము. (Religion)

కోదువారిని యానిమిస్టు (Animists) అని అందురు. వారికి దేవాలయములు లేవు. భగవంతుని వారిభాషలో “పేన్న” అందును. చెట్లలోను, పర్వతములయందును, భగవంతుడుండునని, ఒక చోటనుంచి మరియొక చోటికి సంచరించునని, ఆయనవల్లనే అన్ని మంచి

చెడ్డలుకలుగునని, వారికి నమ్మకము. జాతర్లు, ఉత్సవములు మొదలైనవి వారు యేరుగరు. రుగ్మతవచ్చినప్పుడే “పారిగో” (కోదుదేశములో నివసించు మరియొకజాతి) గురువుని పిలిచి దేవునికి కోడిపిల్లనో లేక పందిపిల్లనో బలి యిచ్చి పూజచేసి కల్లు లేక సారా త్రాగుదురు. అంతటితో జబ్బు నివారణకాకపోతే మేకను, తరువాత దున్నపోతును బలి యిత్తురు.

కోదువారు చనిపోయినవారిని కార్తూరుగాని పూడ్చురు. వీరికి అంత్యకర్మలు లేవు. 11, 12 రోజులలో దినము జరుపుదురు. కడుపునిండాతిని సారా త్రాగుదురు.

6. వృత్తులు (Occupations.)

వారిముఖ్యజీవనము వ్యవసాయము. నీటి వసతికలదు గనుక పల్లపు ప్రదేశములలో సాధారణముగా వరిసాగు చేయుచున్నారు. కొండలపైని “పోడు” సాగుచేయుచున్నారు. అడవి ముందుగా కాల్చి, భూమినిదున్ని, వర్షము పడిన తరువాత నూడ్చు కందులు, ఆరిక మొదలగు మెట్టపై సాగుకు “పోడు” అందురు. అలాసాగుచేసిన భూమి 2, 3 సంవత్సరములు మంచి ఫలమునిచ్చును. కోదువారు ధాన్యముదొరికినంతవరకు వరిఅన్నము గంజి తిందురు. కాని వరి వారికి 3, 4 నెలలు కంటె హెచ్చుకాలము ఉండదు. తరువాత మెట్టపైర్లు, పెద్దకందులు, ఆరిక (“చువా” అందురు.) మొక్కజొన్న తిందురు. కెండు మాసములు మామిడి, పనస తిని జీవింతురు. ఈదేశములో ఇప్పపుప్రస్ విరివిగాదొరుకును. ప్రతికోదు కుటుంబము తమ చెట్లక్రింద రాలిన ఇప్ప పుప్రస్ ప్రోగుచేసుకొని ఆదా చేయుదురు. దానిని బియ్యముతో కలిపి ఉడక పెట్టుకొని తిందురు. జీలుగుచెట్టు

(Sago Palm) మధ్యప్రదేశ్ పదార్థమును పండిచేసుకొని, పండితో జావ తయారుచేసి త్రాగుదురు. ఒక చెట్టు కుటుంబముకు నెలకు జావకు సరిపడునంత పండియిచ్చును. ఈ చెట్టు చాలచోట్లగలవు. పై ఆహారములు లే సప్పుడు కోదువారు “సాగో” అనబడు ఆకు ఉడకబెట్టుకొని తినిగాని, అడవి దుంపలు ఉడకబెట్టుకొని తినిగాని బ్రతుకుదురు. వారికి కొండలు, అరణ్యప్రదేశము లున్నంతవరకు సాధారణముగా కలవనేదిలేదు. వారిని “మీ వృత్తి యేది” అని అడుగుతే “సోరు, నెడ్డా, కామా, అగ్బా” (కొండ, మెట్టభూమి, పని, తండ్రి) అని అందురు. ధాన్యము తగు వాత ముఖ్యమైన పంటలు పసుపు, ఆవాలు. ఇవి మెట్ట నేలనే పండింతురు. విత్తనము వేసిన రెండు సంవత్సరములకు పసుపు పంట త్రవ్వ దురు. కోదువారు పసుపువిక్రయమువల్లవచ్చిన ధనమును బట్టలుకొనుటకు వినియోగపరుచుదురు. “పాణో” వారుకోదు దేశములో సీమ నూలుబట్టలునేయుదురు. అవి కోదువారు కొందురు. ఇప్పుడిప్పుడు పైసలములలో నేసిన బట్టలుకూడ దిగుమతి అగుచున్నవి.

కోదువారిలో వాణిజ్యము చేసేవారు లేరనే చెప్పవచ్చును. వాణిజ్యము దిగువ దేశ మునుంచి వచ్చిన ఓడ్రులచేతులలో నున్నది. “పాణో” వారుకూడ కొంతవరకు వాణిజ్యము చేయుచున్నారు. ఓడ్రులు పసుపు, ఆవాలు, చింతపండు, పాలగుండ మొదలైన అరణ్య ప్రదేశములలో నారికే వస్తువులు స్వల్పధర లకు కోదులవద్దకొని దిగువకు యెగుమతి చేయుచున్నారు. “పాణో” వారు కూడ పసుపు, చింతపండుమొదలైన వస్తువులకోదు వారి వద్దకొని ఓడ్రులకొల్లవద్దగాని, సంత

లలోగాని, విక్రయించుదురు. వారు పశువుల వ్యాపారముకూడచేయుచున్నారు. “పాణో” వారి ముఖ్యవృత్తులు బట్టలనేత, వాణిజ్యము, దొంగ తనము. వారిలో దొంగల సంఖ్య హెచ్చు.

కోదువారు వారి బట్టలను వారే ఉతుకు కొని, వారి గడ్డమును వారే టైరము చేసు కొనుచున్నారు. అందుచేత మంగలి, చాకలి వృత్తులులేవు. కుండలు చేయువారు అరుదు గా ఉన్నారు. తక్కిన వృత్తులులేవు.

7. వివాహము; ఇతర ఆభ్యాసములు.

(Marriage and other Customs)

మనదిగువ దేశములోవలెగాక కోదుదేశ ములో స్త్రీలసంఖ్య పురుషులసంఖ్యకంటె హెచ్చుగాలేదు. కోదువారిలో వరకట్నములు లేవనే చెప్పవచ్చును. సాధారణముగా కన్యా శుల్కము భార్యకొరకు అంతో యింకో డబ్బు పిల్ల తల్లిదండ్రుల కివ్వనిదే వివాహము జరుగదు. కాని, పిల్ల తల్లిదండ్రులు ఆ సొమ్మును తమజీవనో పాధికొరకు పుచ్చుకొరు. వారు తమ పిల్లకు వివాహసమయమందు బహుమతు లిచ్చెదరు. శుల్కముతో యింకా తమ సొమ్ము కొంతజేర్చి వివాహపు విందులకొరకు వెచ్చించుచున్నారు.

చిన్నపిల్లల వివాహములుఅరుదు. యుక్త వయస్సు వచ్చిన స్త్రీపురుషులకే వివాహము లు జరుగును. పాశ్చాత్యులలో (దొరలలో) వలెవీరిలోనువివాహముకు ముందువధూవరు లకు పరిచయముకలిగిఅభివృద్ధిఅయి (Court-Ship) వివాహముగును. ప్రతీగ్రామములో ను నాట్యగృహములు (Dancing Houses) కలవు. వీరికిఆటపాటలన గడునుత్సాహము. వయస్సువచ్చిన ఆడపిల్లలను తల్లులు రాత్రిళ్లు

అచటికి పంపుదురు. వయస్సువచ్చిన బాలురు గూడ రాత్రిళ్లు అచటికి పోవుదురు. వీరు వారు కలిసి కొంతరాత్రి ఆటపాటలలో గడుపుదురు. తరువాత వేరువేరుగాశయనింతురు. ఇక్కడనే మొదట ప్రేమాంకురమై తుదకు వివాహముగును. వివాహమునకు మంత్రములువగైరాలు లేవు. ముఖ్యమైనది విందు. విందులో ముఖ్యమైనవి ఇప్పసారా, దున్న పోతుమాంసము. వివాహమైన వెంటనేవధూనగుల గర్భాదానమునకు (Honeymoon) అడవిలోనికిపోయి, అచట 4, 5 దినములుండి గ్రామమునకు తిరిగినట్లు. రాగానే వారు వేరే ఇల్లు నిర్మాణము చేసుకొందురు. వివాహమైన తరువాత పురుషుడు తల్లితండ్రులతో కలిసియుండడు. కుటుంబాస్తి కొంత తీసుకుని వేరే యుండును. అతనిభార్య యేయింటికి యజమాని. మన దేశములోవలె కుటుంబాస్తి కొరకు తగాయిదాలుపడరు. కొంత పల్లపు భూమి, కొండ ప్రదేశము, జీలుగుచెట్లు, ఇప్పపువ్వుచెట్లు, వీనిని కుమారుడు తండ్రి ఇప్తప్రకారమే తీసుకొనును.

స్త్రీలకు ఘోసాలేదు. వారికి మనస్త్రీల కంటె హెచ్చు స్వాతంత్ర్యముగలదు. పురుషులు స్త్రీలను గౌరవించెదరు. వివాహమైన తరువాత స్త్రీలు తమ భర్తలయందు ప్రేమ, విశ్వాసములు గలవారై యుందురు.

స్త్రీలు బట్టలు మొలవరకే ధరింతురు. మొలకు చిన్నచీరలు చుట్టుకొందురు. ఇప్పుడిప్పుడు కొంతమంది పాలిండ్లను బట్టతో కప్పటకు మొదలిడుచున్నారు. స్త్రీబుగ్గల మీద పెద్ద పచ్చాకు బొట్ల మచ్చలు ఉండును. వీటివలన ముఖసౌందర్యము కొంత చెడును. 10 సంవత్సరములలోపున బొట్లు

పొడుపింతురు. ఆకుట్లు మానవరకు ముఖమంతా వాచియుండుటచేత చాలా బాధపడుదురు. ఈ అభ్యాసమునకు కారణము తెలియదు. మనదేశమందు పాటుపడు స్త్రీల సౌందర్యము, బలము వారికిని ఉండును. సాధారణముగా నేరేడుపండువలె నల్లనివర్ణముగల స్త్రీకానరాదు.

పురుషులు తలఘోరము చేసుకొనరు. తల అంతా వెనుకకుగాని, నడినెత్తిమీదకు గాని పోగుచేసి ముడివేతురు. గడ్డము స్వయముగా ఘోరముచేసుకొందురు. వారివద్ద చిన్న కోడి పందెములలో ఉపయోగించు కత్తులవంటి కత్తులుగలవు. వీరు బట్టను మనవలెనే పొందికగా కట్టుదురు. లాగులు, షరాయిలు మొదలయినవి తోడగరు. పురుషులకు కట్టుబట్ట ఒకటి, పైకి ఒకటి ఉండును.

వీరు సాధారణముగా గంజితో కలిసిన అన్నమును అడ్డాకు దొప్పలలో పోసుకొని భుజింతురు. సరిగా ఉపయము, సాయంకాలము వేళకు భుజింతురు. పొలములోగాని అడవిలోగాని పనిచేయుచున్నప్పుటికి వేళకు భోజనము చేయుదురు. సర్కారు ఉద్యోగస్తుల సామాను మోసుకొని పోవునపుడు, సౌరకాయలలో గంజి, అన్నము తెచ్చుకొని, సరియైన వేళకు సామానునుదింపి, అది భుజించి, తిరిగి సామానును మోయుదురు.

పురుషులు చుట్టత్రాగుదురు. అడ్డాకు లేక ఇనుపగాట్లములలో పొగాకువేసి, నిప్పుంటించి, పొగత్రాగుదురు. పురుషులు, స్త్రీలు, పిల్లలు, పొడుముతినే దురభ్యాసము కలదు. పొడుము నాలుకక్రింద ఉంచుకొందురు. పొడుముకొట్లు లేని గ్రామములు లేవు. ఈకొట్లు ఓడ్రులు పెట్టుచున్నారు. వీరు 5, 6

సంవత్సరములలో విశేష ధనమును సంపాదించుచున్నారు. గృహయజమానుడు, యజమానురాలు, పిల్లలు ఇంటిలోని భోజనసామగ్రి నిచ్చి సత్వమును కొనుచున్నారు. ఈ దురభ్యాసమువల్ల ఆరోగ్యము చెడుటయే గాక, దరిద్రులగుచున్నారు. పురుషులలో సారాత్రాగుడు, సత్వము తీసుట, ఈ రెండు దురభ్యాసములు కోడుల దారిద్ర్యదశకు ముఖ్యకారణములు.

౪. విద్య-పాఠశాలలు. (Education and Schools)

మూడు తాలూకాలలోను 120 ఎలిమెంటరీస్కూళ్ళున్న, (Elementary Schools) మూడు హైయర్ ఎలిమెంటరీస్కూళ్ళున్న (Higher Elementary Schools) గలవు. ఈస్కూళ్లలో చెప్ప విద్య, దిగువదేశపు (Plains) స్కూళ్లలో గరపువిద్యకు తీసిపోదు. కోడుభాషకు వ్రాతలిపిలేదు. గనుక, ఈస్కూళ్లలో ఓడ్రభాషతో విద్య నేర్పుచున్నారు. వ్రాత, చదువుట, గణితము (The Three R. S.) నేర్పుచున్నారు. ఉపాధ్యాయులు 100 కి, 80 మంది తరిఫీజు (Training) అయిన వారే. ఉపాధ్యాయుల క్రయినింగు నిమిత్తము గుమ్మారు - ఉదయగిరిలో ఒక పాఠశాలను గవర్నమెంటువారు స్థాపించి యున్నారు. మొత్తముమీద స్కూళ్లలో 100 కి, 50 మంది కోడుపిల్లలు; తక్కినవారు పాణోలు, ఓడ్రులు. కోడుపిల్లలు ఓడ్రపిల్లలకంటె ఓడ్రభాష నేర్చుటలో వెనుకబడుచున్నారు. కాని, నైసర్గికముగా కోడుపిల్లవాండ్రు ఓడ్రపిల్లవాండ్రకంటె తక్కువ తెలివిగలవారు కారు. గుమ్మారు- ఉదయగిరిలోని ఇంగ్లీషు మిషనరీలు ఉదయగిరిలోను, దగ్గర గ్రామములలోను, నాలుగు మంది స్కూళ్ళను స్థాపించి

యున్నారు. వీటిలో ఉదయగిరి స్కూలులో ఇంగ్లీషుకూడ నేర్పుచున్నారు. వీరి స్కూళ్లలో హెచ్చుమంది క్రైస్తవమతము తీసుకున్న పాణోబాలురు శిక్షపొందుచున్నారు. వీరు ఇంగ్లీషు లిప్తీ కోడుబాలశిక్షలు (Elementary Readers) వాడుక చేయుచున్నారు. ఇవి కోడు, పాణోపిల్లలకు విద్యాభ్యాసములో సహాయకారిగా నున్నవి. ఉపాధ్యాయులు కోడుభాషలోనే పిల్లలకు అన్ని సంగతులు బోధపరుచుచున్నారు. ఇట్టి పద్ధతి అన్ని గవర్నమెంటు స్కూళ్లలోను అవలంబించవలసివదని మిషనరీలు గవర్నమెంటువారిని కోరినారు. వారు ఆ సలహాను అంగీకరించలేదు. దీనికి ముఖ్యకారణములు కోడువారు ఓడ్రులతో హెచ్చుసంబంధము కలిగియున్నారు. ఇచ్చిపుచ్చుకోవడము కలదు. కాబట్టి ఓడ్రభాష చదువుట, వ్రాయుట అవసరము. ఇంగ్లీషును ప్రైవేటుగతులలో చదివే కోడుపిల్లలు లేనేలేదు. వారికివిద్యయందు అభిరుచి ఇంకా కలుగలేదు. ఈ యెలిమెంటరీ, హయర్ యెలిమెంటరీస్కూళ్లలో చదివిన కోడుబాలురను, స్కూళ్ళ ఉపాధ్యాయులు గను, టీకాలువేయువారుగను తీసుకొని చున్నారు. దొరికినంతవరకు కోడుఉపాధ్యాయులనే వేసుకొనుచున్నారు. విద్యాభివృద్ధి చేయు నుద్దేశముతో గవర్నమెంటువారు కోడుపిల్లలకు విరివిగా వేతనములు (Scholarships) ఇచ్చుచున్నారు.

ఈమూడు తాలూకాలలోను ముగ్గురు స్కూళ్ళ సూపర్వైజర్లు (Supervisors) ఇద్దరు డిప్యూటీ ఇన్స్పెక్టర్లు (Deputy Inspectors of Schools) గలరు. సూపర్వైజర్లు బల్లిగుడా డివిజనల్ ఆఫీసరుగారి

క్రిందపని చేయుదురు. వీరు తరుచు స్కూళ్ళు తనిఖీ చేయుదురు. డివిజన్ లో ఆఫీసరుగారి, ఏజంటుగారు, నిఘాలో ఉండుటచేత, స్కూళ్ళు మంచిస్థితిలో ఉన్నవి. స్కూళ్ళలో పుస్తకము లను ఉచితముగా నిచ్చెదరు. స్కూలు గృహములు విశాలముగాను, గాలి, వెలుతురు గలవిగాను, ఉండును. ప్రతిస్కూలులోను తోట ఉండును. దానిలో ఇంగ్లీషుపూరలు, బంగాళాదుంపలు తప్పక పైరు చేయుచు న్నారు. స్కూళ్ళ కష్ట, చొప్పుతో నేను బడును. గవర్న మెంటువారు సంవత్సరమునకు సుమారు 2 లక్షల రూపాయలు విద్యకొరకు వెచ్చించుచున్నారు.

9. భూమిపన్ను (Land Revenue)

కోదువారి భూములపైని పన్నులు లేవు. పూర్వము వారి దేశములలో సరబలి (Human Sacrifice) యుండేది. సరబలి అయినతరువాత, ఆహంసము, రక్తము భూమిలో కలిస్తే, భూమి బాగా ఫలిస్తుందని అపడోహ వారిలో ఉండేది. అలాబలుముచ్చుటకొరకు పిల్లలనుకొని, ఇంటిలోపెట్టి, పెద్ద వాళ్ళయేరకకు మేకపోతులవలె పెంచేవారు. వారిని 'మెరయా' అనేవారు. ఈ దురాచారము మాన్పుటకు ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారు వీరిదేశములోకి కొంతసేన పంపవలసినచ్చి నది. బ్రిటిషుసేనలు, తిరుగబడిన కోదులను జయించి, 'మెరయా'లను వారిబంధనమునుంచి విముక్తిచేసి, దేశములో శాంతి నెలకొల్పి, అప్పుడు కోదువారికి భూములకు మెన్నడు పన్ను వెయ్యమని గవర్న మెంటువారు వాగ్దానముచేసినట్లు ఆదేశములో చెప్పుకుంటాము. కాని దీనికి యే లిఖిత నిదర్శనములు లేవు. కోదువారు మూర్ఖులగుటచేత 'మెర

యా' మాన్పుటకు గవర్న మెంటువారికి చాలా నయప్రయాస లయినవి అప్పుడు తప్పించిన ఇద్దరు స్త్రీ 'మెరయాలు' రసూలుకొండ లో ఉన్నారు. వారి వయస్సు సుమారు 60 సంవత్సరములు. వారికి గవర్న మెంటువారు నెల 1 కి ఒకరూపాయిని ఇప్పటికిన్ని జీవనోపాధికొరకు ఇచ్చుచున్నారు. నేటినుకు కోదు వారి స్వాధీనములో ఉన్న భూమికి పన్నులు లేవు. "చొక్కాపాదు" అనే ప్రాంత గ్రామములు (గుమ్మూరు - ఉరయగిరి తాలూకా) సెటిలుమెంటు కాబడినవి. కాని, పన్నులు స్వల్పము. ఎకరము 1 కి రు 1 కి పైబడిన శిస్తులేదు. ఈ ప్రాంతములో కోదువారు ఓడ్రము మాట్లాడ గలరు. వేషభాషలలో ఇతర కోదులకంటె నాగరికులు. భూమికి పన్ను లేదు. గనుక వీరు సర్కారుకు కొన్ని పనులు 'వెట్టి' గా చేయుచున్నారు. సర్కారు ఉద్యోగిస్తుల బరువుల మోయుట, సర్కారు కట్టడములు ప్రతిసంవత్సరము మరామత్తు జేసి పైకష్ట చొప్పుతో నేయుట, సర్కారు ఉద్యోగిస్తులకు వంటచెసుకు, పాలు, వగైరా సామగ్రిలు తెచ్చియిచ్చుట, రోడ్లు మరామత్తు చేయుట, వీరి "వెట్టి" పనులై యున్నవి. ఈపనులకు వారికి సొమ్ము ఇవ్వబడును. కాని రోడ్లు, కట్టడముల మరమ్మత్తు పనికి చాలి సంతృప్త మివ్వబడదు. వారిచేత యీపని చేయించడము చాలకష్టము. వారు యిష్టముగా చెయ్యరు.

గుమ్మూరు - ఉరయగిరి తాలూకాలో ఓడ్రులు సంపాదించిన కోదుభూమికి 1924 సంవత్సరము పన్నులు కట్టినారు. కోదువారి భూమి అన్యాయక్రాంతము కాకుండా కాపాడుటకు గవర్న మెంటువారు ఏజన్సీల్యాండు ఇంట

రెస్ట్రెయిన్డ్ (The Agency Land Interest Act) అనే ఒక చట్టమును ను చేసినారు.

10. సారా, గంజాయి, నల్లమందు, కల్లువాడుక (Abkari)

జీలుగుచెట్లు (Sago Palms) అక్కడక్కడ విరివిగాయున్నవి. వాటినుంచి కల్లు తీసి, వేసవికాలము 4, 5 మాసములు త్రాగుదురు. ఈచెట్లగీతకు పన్ను లేదు. కల్లు అమ్మరు. స్వాభావికముగా వచ్చు కల్లు తిమ్మగా నుండుననియు, దానివల్లశరీరారోగ్యము చెడదనియు, వారు కల్లు పడేకుండలో కొన్ని మూలికలుంచుటచేత కల్లు నిషాపుట్టించుననియు, చెప్పదురు. నమచ్చునచ్చినపురుషులలో వేసవికాలములో యీకల్లుతాగని వారుండరు. కొంతమంది రేయింబవళ్లు చెట్లక్రిందనే కల్లుాగించుచుందురు.

కొబ్బరి, తాటి, చెట్లులేవు. స్వల్పముగా కొన్ని చోట్ల యీత చెట్లుగలవు. వాటినిగీసి కల్లుతీయరు.

సారా మనదేశములో మరగబెట్టు డిస్టిలరీలో (Distillery) తయారుచేసిన దేశీయసారా (Country Liquor) గాని, విదేశములనుంచి తెచ్చిన సారా (Foreign Liquor) గాని, వాడుకలో లేవు. చాలా కాలమునుంచి వాడుకలో నున్నది ఇప్ప సారాయి. దీనిని, ఇప్ప పువ్వు నానబెట్టి పులిసిన తరువాత బట్టెలలో మరగబెట్టి, తయారు చేయుదురు. కోడుస్త్రీలు తయారు చేసుగలరు. వారు ఇంటిలో ఆహారముకొరకు కూడబెట్టిన ఇప్పపువ్వుతో సారాను శుభకార్యములప్పుడు, లేక, చచ్చిపోయిన వారి దినము జరిగించినప్పుడు, తయారుచేసి యింటిలో పురుషులకు, అతిథులకు ఇచ్చుట ఆచారము.

రము. స్త్రీలు సారాత్రాగరు. మొత్తం యీ దేశములో ఇప్పసారా అమ్మేదుకాణములు లేవు. కొంతకాలమునకు గవర్నమెంటువారు ఇప్పసారాచేసి అమ్మేదుకాణములు వేలము వేస్తూవచ్చినారు. దిగువదేశమునుంచి వచ్చిన ట్రా, సాండి అను జాతులవారు దుకాణములు కొని సారా విక్రయించేవారు. కోడువారికి సారాయందు ప్రీతి మెండు. అదివరకు అప్పుడప్పుడు ఇంటిఆపె చేసియుచ్చిన సారా నేవించు కోడుపురుషులు, సాండి దుకాణములో నిత్యము త్రాగుట కలవాటు పడినాడు. దీనివలన కోడువారికి రెండు ఉపద్రవములు తలస్థించినవి. దుకాణములలో సారా చేయుటకు తగినంత ఇప్పపువ్వు కావలెను. గనుకభోజనముకొరకు వినియోగపడేదానిలో చాలాభాగము సారాకు ఉపయోగపడుట.

అందువల్ల తినుటకు కావలసిన ఇప్పపువ్వు లేక కోడువారు క్షీణించుట. ఇది మొనటి ఉపద్రవము. సాండి దుకాణదార్లు కోడువారికి సారా రొక్కము తీసుకొనకయే అరువిచ్చి, నెలాఖరునగాని కొన్ని నెలలలయినతరువాత గాని వెంచి, లెక్కచెప్పి, మొత్తముకు అధికవడ్డీతో దస్తావేజులు వ్రాయించుకునేవారు. కొంతకాల మయినతరువాత ఈ ఋణము తీర్మానము నిమిత్తము ఒకభూమి సాండివానికి పిలియూపరచుట. ఈ విధముగా కోడుదేశములో మంచి పల్లపుభూములు సాండిల హస్తగతమైనవి. కోడువారు దినదినము దరిద్రులైరి. ఇది రెండవ ఉపద్రవము. గవర్నమెంటువారు ఈదుకాణముల వల్ల వారికి వచ్చే ఆదాయముకంటె కోడువారికి గలుగు హాని శతగుణముని యూహించి, 7, 8 సంవత్సరముల క్రిందట అన్ని ఇప్ప

సారాదుకాణములు మూసివేసినారు. మునుపటివలెనే ఇప్పుడు కోదువారు ఇంటిలో శుభ, అశుభకార్యములకు యిప్పసారా చేసుకోవచ్చును. కాని అమ్మవలనుపడదు. చాలాకాలము ప్రతిదినము త్రాగుడు అభ్యాస మలనడుటచేత, కోదువారు శీఘ్రముగా అలవాటు విడవలేకండా ఉన్నారు. అందుచేత రహస్యముగా సారాచేసి విక్రయించు సొండ్లీలు, పారిగోలులు బయలుదేరినారు. గవర్నమెంటు యక్సైజువారు (Preventive Excise Staff) వీరిని పట్టుకుని కేసులు చేయచున్నారు. వీరుశిక్షలు పడుచున్నారు. స్వల్పకాలములో ఇట్టి సారా కూడా పోయి, కోదువారు పూర్వపు మార్గమునకు పోవుదురని ఆశపడుచున్నాము. దుకాణములు మూసిన తరువాత కోదు భూమి అమ్మకము తగ్గినది.

నల్లమందు దుకాణములు 6 కంటే హెచ్చులేవు. కోదువారు నల్లమందు వాడుక చేయరు. ఈదుకాణములు ఓడ్రుల ఉపయోగము కొరకే ఉంచబడినవి.

గంజాయి దుకాణములు మూడుఉన్నవి. కోదువారు గంజాయి వీల్చరు. తినరు. గంజాయిని కోదుదేశములోని ఓడ్రులే ఉపయోగించుచున్నారు.

11. రోడ్లు—బాటలు

(Roads and Communications).

కంకర (Metalled) రోడ్లు రెండు గుమ్మారు - ఉదయగిరి తాలూకాలో గలవు. తక్కినవన్ని మట్టి రోడ్లు. వర్షము లేనప్పుడు యీరోడ్లు పైని బండ్లు పోవచ్చును. వంటె నలు కర్రలతోను, దూలములతోను కోదువారు తయారుచేయుదురు. పెద్ద కొండ

వాగులకు గూడ యిట్టివంటెనలు గలవు. అవి అప్పుడప్పుడు వరదలకు కొట్టుకొని పోబడును. మొత్తముమీద 3 తాలూకాలలోను 1000 మైళ్ళసాడవు రోడ్లు గలవు. బల్లిగుడా వరకు మోటారుబండ్లు, లారీలు పోవు సౌకర్య మేర్పడియున్నది.

ఉద్యోగస్తుల కొరకు ప్రతి 10 మైళ్ళ దూరములోను విశాలమైన ఎత్తు గోడలుగల్గి విశాలమైన సావిళ్ళు, 2 గదులు గల బంగాళాలు ఉన్నవి. వాటి దగ్గరగా గురూస్తాలకు, నౌఖర్లకు, కమాను యిళ్ళు యేర్పాటుయి యున్నవి. దగ్గర ఒక రాతితో కట్టబడిన బావియుండును. రోడ్లమీద, కట్టడములమీద, గవర్నమెంటువారు ప్రతిసంవత్సరము ఒక లక్ష రూప్యములు వెచ్చించుచున్నారు.

12. పరిపాలన (Administration)

చాలవరకుకుటుంబమును తండ్రి పరిపాలించినట్లుండును. తాలూకా ఉద్యోగస్తుని కోదువారు “అబ్బా” (తండ్రి) అని చెప్పుదురు. అతని యందు వారికి పూర్వవిశ్వాసము కలదు. పూర్వము ఈతాలూకాలకు, నాగా పని చేయనివారిని లేక, దుష్ప్రవర్తన గలవారిని, శిక్షకొరకు (Punishment) యేజంటు పంపుచుండేవారు. ఇటీవల ఇల్లాలో సామర్థ్యము, మంచి ప్రవర్తన గల ఉద్యోగస్తులనే పంపుచున్నారు. కోదులు అమాయకులు. ఆత్మకారవముకలవారు. అల్పసంతృప్తులు. ఇతరుల ధనము నపేక్షించరు. తమకు గలది ఇతరుల కిచ్చుటకు వెనుదీయరు. ఇట్టివారిని నాగిరికులు గను, విద్యాగిరిఘటగును చేసి వారిదేశములోని సౌకర్యములవలని లాభమంతయు వారు

బొందునట్లు చేయుటకు గవర్నమెంటు యే జంట్లు, స్పెషలు అశిస్టెంటు యేజంట్లు, సదా పాటు పడుచున్నారు. సినిలు, పి. డబ్ల్యు. డి, (రోడ్లు, కట్టడముల విషయమైనకాఖ) విద్య, మేజిస్టరియలు, సహకారము (Co-operative Societies), ఎక్సైజు (Excise), ఇంకా అన్ని హోదాలు రివిన్యూ డివీజన్ లోనే ఉన్నవి. ఇటీవల పనిచేసియుండిన ఏజంట్ లో యా. మాక్ మైకేలు (N. Mac Michael - Present 1st member of the Board of Revenue) సి. బి. కాటరెల్ (C. B. Cotterell - Present Secretary to Government-Local Self Govt. Department) దొరగార్లును, డివిజనలు ఆఫీసర్ల లో ఏ.సి. దఫు, యల్-యెచ్. ఆండ్లు (Spe-

cial Assistant Agent., A. C. Duff-Permanent District Collector L.H. Amdt-District Judge) దొరగార్లు కోడు వారి అభ్యున్నతికి ప్రశంసార్హమైన ఉత్సాహమును కనుపరచిరి. శ్రమనీ సుఖానిరి. వారివలన కోడువారు కొంత ఔన్నత్యమును పొందగలిగిరి.

18. శేషము (Conclusion)

మంచి గుణములు కలిగి ముఖ్యముగా యోగికి గల్గవలె రాగ్యము, నిస్పృహత అలవడి నట్లు కనబడి, వారి పూర్వార్జితదుష్కర్మచేత సోమరులై, త్రాగుడు మొదలైన వ్యసనముల కు జిక్కిన కోడువారిని దైవము త్వరలో మంచి దశకు తీసుకుని వచ్చుగాత యని ఈశ్వరుని ప్రార్థించుచు ఈ వ్యాసమును ముగింపుచున్నాను.

స వ ర లు ; కో య లు.

క్రియత రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు ఎం. ఎ. ఎల్.టి.

సవర, సార, సవర నామములు ప్రాచీనకాలము నుండి వాడుకలో నున్నవి. టోలమీ (క్రీ. శ. 75) తన ప్రాచీన ప్రపంచ భూగోళమునందు “సవరే” జాతి వారు మహానదికి ఉత్తరభాగమునందు నివసించుచున్నట్లును, వారు అనాగరికులైన మోటువారనియు, అడవులయందును, కొండలయందును, జీవనము చేయుచుండిరనియు వ్రాసియున్నాడు. ఈ అనాదివారిని (Aborigines) రాక్షసులుగను, యాతుధా

నులుగను, క్రవామిలుగను, అమాదులుగను, ఆసుత్రిపులుగను, వేడములయందు వర్ణింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు, పురాణములను బట్టి, వీరు నిషధ జాతివారనియును, మసిబొగ్గువంటి నల్లని శరీరము, తప్పముక్కున్న, ముఖమున్న, పొట్టిచేతులున్న, కాళ్ళున్న, ఎర్రనికండ్లు, దళసరి పెడవులు, పారపళ్ళు, బొర్రపొట్ట, కలిగిన కిరాతులనియు, వింధ్యపర్వతప్రాంత నివాసులనియు, మనము తెలుసుకొనగలము. కోడులవలెనే వీరును మం

(1) సచిన్ క్రీలు మంగోలంగా జాతివారి ముఖవైపుకి
కనబడును.

(2) సమాపురుపులు- వాతలపాగాలు అందరి అడ
వికోడి మొదలయిన పక్షులక్కలు మాడదగినవి.

(3) విష్ణుపువ్వు ఆరిశెట్టుట.

(4) విష్ణుపువ్వునుండి సారాతీసే బట్టీలు.

(5) సవరల సరికిమణం పండుX.

(6) కత్తెల కమ్మకొను సమయం.

(7) అడవిలో కొట్టికట్టెలు చెట్లపైలివేసేనుకొనుట

(8) కొండలమీదనుండి వెనురుబొంగులు మోపులు
తెచ్చు కొనుట

గోలియా జాతివారనియు, వీరి భాష తురేని యా భాషకు సంబంధించిన దనియు, మాక్స్ ముల్లర్ తెలిపియున్నాడు. ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునందు ఆంధ్ర, శబర, పుండ్ర, పుళింద, మూతిబ, జాతులవారు విశ్వామిత్ర సంతతి వారనియు, ఆమునిశాపమువలన ఆర్యాశ్రమ ములయొక్క సరిహద్దులలో నివసించునట్లు గను, దస్యులని పిలువబడుచున్నట్లుగనుచెప్పబడినది.

రామాయణమునందు ఈశబరులను విశ్వామిత్రుని తునుమాడుటకు వశిష్టమతన గోవునుండి పుట్టించెనని వ్రాయబడినది. మరియొకచోట రాముడు దక్షిణాపథమునకు వచ్చుతరి శబరి యాతిధ్యయమును గైకొనెనని వ్రాయబడినది. పురాణముల యందుకూడ వీరు పేర్కొనబడిరి. నంది వర్ణయనురాజు ఉదయనుడను శబరరాజును ఓడించినట్లు తెలియుచున్నది.

స్కందపురాణమునందు ఈక్రింది కథ చెప్పబడినది. హిమనగప్రాంతములందువామ దేవుండు యజ్ఞకర్మ నాచరింప ప్రయత్నించు సమయమున, మదాంధులైన గంధర్వులు లాప్రాంతములకుపోయియుండిరి. అచ్చట వారు శబర యువతులచే మోహింపబడి, అనార్యవృత్తిని సంచరించుటచేత, వామదేవ ఋషి వలన శబరాలయంబుల పుట్టునట్లు శాపంబు నొందిరి. అంత వారలా శాపవృత్తాంతంబు విని వామదేవుని పాదములపైబడగా, ఆఋషి వారిని శ్రీమహావిష్ణువును ప్రార్థింప బంపె. శ్రీమహావిష్ణువు వారిని శివునికడకు బొమ్మనె. వారాశివునిప్రార్థింపఆమహాదేవుండిట్లనియె:- “మహేంద్రగిరికి దక్షిణ భాగమున కళింగ దేశముకలదు. అది అపవిత్రమగు భూమి.

దానిని పవిత్రపరుచుటకు విష్ణువు అందలిశ్వేతాచలముపై గూర్మరూపమున వెలయును. ఆప్రాంతమునందలి వంశధారానదీ తటంబున మధూకవనంబుగలదు. అందు శబరులు నివశించియున్నారు. మీరలు వారిజనియింపుడు; కొంతకాలమునకు అక్కడనే మీకు నాదర్యము కాగలదు.” అప్పుడు శివుని యాజ్ఞానుసారముగా వారు అట్లే జన్మించిరి. ఆశబరులకు చిత్రగాయకు డను రాజుండెను. ఒకనా డాతడు వేట కొఱివై యరణ్యమునకుబోయి అందు రూపసియగు నొకస్త్రీనిగాంచి, “నీవెవ్వతెవు? నీపూర్వోత్తర మెట్టిది” యని యడుగ, ఆమెయు, “స్త్రీశైల శ్రేణిము నందలి అర్చకుని కుమార్తెను. నా పేరు చిత్రశ. శివదీక్షాపరురాలవై, శివుని పూజింప, కాశివిశ్వనాథుని సందర్శింప బోవుదు, మార్గాయాసమున నిట జిక్కితిని. నాక్షుత్పిపానల దీర్చనలె” నని బల్కెను. తదనంతరమా శబరాధిపుడు ఆమె కోర్కెలన్నియు దీర్చి, ఆమెను కాశికి పోనీయక అక్కడనే నిలిపి, ఆమె ఒప్పుదలమీద వివాహము చేసికొనెను. తన మొదటి భార్య యగు చిత్తికిని, ఈనూతన రెండవ భార్య యగు చిత్రశకున్న, తన యింటిమండట నున్న మధుకవృక్షముయొక్క కొమ్మలను పంచియిచ్చి, ఆ చెట్టుకొమ్మల పుష్పముల నమ్ముకొని ఓవించుచుండమనెను. అట్లు వారు చేయసాగిరి. కాని చిత్రశయొక్క అదృష్ట వశమున ఆమె అమ్ముకొన్నపువ్వులు కాంచన పుష్పములుగా మారుటచేత ఆమెకు ఎక్కువ ధనము లభించెను. ఈకారణమున సవతులకు పోరు హెచ్చెను. అప్పు డాశబరుడు సవతుల పోరునకు గారణమగు ఆవృక్షమును

ఖండింప, అందుండి ఒక గొప్ప మహా తేజంబు వెలువడి వానిని మూర్ఛితు చేసెను. అప్పు డాశబరులందరును చిత్తుశను బాధింప, ఆమె పరమేశ్వరుని గురించి ధ్యానింపగా పార్వతీసమేతుండైన పరమేశ్వరుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. వారిని జూచినతోడనే శబరులకు శాపవిమోచన మాయెను. పార్వతీ పరమేశ్వరులు అద్భుత్యలయ్యెను, మధుకేశ్వరులను పేర అందు వెలసిరి. చిత్రగాయక, చిత్రశల సమావేశ సందర్భములున్న, శబరాదిత్యుడు మధుకవృక్షమును నఱుకు సందర్భములున్న, ముఖలింగేశ్వరాలయమునందు చక్కగ శిల్పికారులుచేత చిత్రింపబడినవి. (కళింగశిల్పము అను వ్యాసము చూడుడు)

ఈసవరులు గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాలలోని మన్యప్రాంతములందును, గోదావరి నదికి సమీపమున భద్రాచలం తాలూకాలోను, చెంచులను పేరట క్రిష్ణా, నెల్లూరు జిల్లాలలోను ముఖ్యముగ గన్పట్టుచున్నారు. మధ్య పరగణాలకున్న, విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని మల్కనగిరి తాలూకాకున్న, మధ్యగా ప్రవహించుచున్న (సబరినదికి) [గోదావరికిడవనది. ఆపేరు సవరలనుండియే వచ్చియుండును.] ఈ భాగమునందు సవరలు విశేషముగా కనబడుదురు. శబరాదిత్యుడను రాజు నోడించి కామార్జువు డను రాజు తూర్పుగాంగ వంశస్థాపకు డయ్యెనని కొండరి యభిప్రాయము. (కొన్ని తామ్రశాసనముల జదువుడు) కోడులలో వలెనే ఈ సవరుల యందును కూడ రెండుజాతులు, అనగా, అసలు సవరలు లేక కొండసవరలు, కాపుసవరలు గలవు. అసలు సవరలు పూర్వాచారములను విడువక, గుణపురమునకు ఉత్తరమునను,

తూర్పునను, ఉన్న కొండలయందు నివసించుచున్నారు. కాపుసవరలు నాగరికులై పూర్వాచారములను విడచి పల్లపుభూములయందు నివసించి యున్నారు. లంజకోయలువలె, ఈ అసలు సవరులు లంగోటాలను బిగించి, ముందును వెనుకను తోకలను వదలుదురు. త్రికోణాకారముగల ఎత్తలపాగాలలో కొంగ ఈకెలను ధరించి, నెమలికన్నులచే అలంకరింపబడిన వింటి అమ్మలను చేతబూని, వేటయందు విశేష ఆసక్తి గల్గి యుండురు. వారి స్త్రీలు నడుముచుట్టును మాత్రము ఒక పీలికను ధరించి, మెడలయందును, చేతులయందును పూసలు, గాజులు మొదలగువాటిని ఎక్కువగా వేసికొందురు. ఈ సవరలలో పెక్కువృత్తి భేదములు గలవు. వాటిని బట్టి వేర్వేరు పేరులతో వారు పిలువబడుదురు. బట్టలు నేయువారికి అర్చిసవర లనియు, బుట్టలునేయువారికిండిలసవరలనియు, కుండలు చేయువారికి కుంభిసవర లనియు, వ్యవసాయము చేయువారికి జాడుసవర లనియు, ఇనుప పని చేయువారికి లోహసవరలు లేక మూలి సవరలనియు పేర్లు గలవు. కాని, ఈ భేదములను బట్టి, వారిలో వారికి సంబంధ బాంధవములకు గాని, భోజనాదులకు గాని ఎట్టి ఆటంకము లేదు. ఏ రందరు కొండజాతి వారే. ఇట్లే పల్లపుభూములయందు కొండ వారిలో జరాసవరలు, కాపసవరలు, అవిశాసవరలు, శుద్ధసవరలు, తెక్కలినవరలు, లంజసవరలు, బొబ్బిలినవరలు మొదలగు జాతిభేదములు గలవు.

గృహనిర్మాణము

పర్వతములమీదను, అడవుల మధ్యను, కొండ పటితధారమున వీరు చిన్న చిన్న

పూరిండ్లను కట్టుకొందురు. సాధారణముగా సవరగ్రామములో ఒక్కవీధియు, అందు రెండు వరసలు ఇళ్ళును ఉండును. మట్టితోను, వెదురుతోను వాటిని వలయాకారముగా కట్టుకొందురు. కప్పును పూరిగడ్డితో నేయుదురు. గవాక్షము లేక, ఒక చిన్న ద్వారము గల్గియుండును. ప్రతి ఇంటికి ముందు ఒక చిన్న వసారాయున్నది, అందు ఒక చిన్న అరుగున్నది ఉండును. వారి సామానులు (కత్తులు, తంగియనియెడి గండ్రగొడ్డలి, విల్లు, అమ్మలు వ్యవసాయపు పనిముట్లు, మాంసాహారములు) పైకప్పులో దాచుకొందురు. లోపలిగోడ మీద పూర్వుల చిహ్నాలు, చిత్రపులు మొదలగువాటిని చెక్కుదురు. ఇండ్లను కట్టకముందు, ఆ యా స్థలములయందు కొంత భాగ్యమును ఉంచి, కొంతకాల మైనతిర్వాత పరీక్షచేసి అవి బాగున్నయడల ఆ స్థలములయందు గృహనిర్మాణమును చేయుదురు.

ఆ కారాది వి శే ష ము లు

అడవిజాతు లందరివలె, ఈ జాతి వారు కూడ పొట్టివారు. ముఖము బల్లపరువుగను, బుగ్గ ఎముకలు ఎత్తుగను, ముక్కు తప్పగను, పెదవులు దళసరిగను, కండ్లు ఏట వాలుగను, శరీరము కాంతిగను ఉండును. గనుకనే వీరు మంగోలియా జాతిలో చేరిన వారుగ నున్నారు.

వృ త్తి ప ను లు

వీరి వృత్తులబట్టియే, వీరిలో అనేక జాతు లేర్పడినవని ఇదివరకే తెలిసికొంటిమి. కోదులకంటె వీరు ఎక్కువ కృషి నల్పి, అడవులను నటికి, కొండపోడులను కాల్చి, అంతస్తులవలె పొలములను ఏర్పరచుకొని పోడువ్యవసాయము చక్కగా చేయుచుందురు. కొండ

సెలవళ్ళను పంటలకు వీలుపడునట్లు చేసికొందురు. వీరు కొండవ్యవసాయము చేయునప్పుడు దుక్కి-దున్నక, తవుగాలితో భూమిని త్రవ్వెదరు. పోడువ్యవసాయము చేయుటలో కడుసమర్థులు. భాగ్యము, రాగి, చోళ్ళు మొదలగు మెట్టపంటలున్న, కాస్తీ కూరగాయలున్న బాగుగ పండింతురు. వీరిలో విశేష భాగము స్వంత వ్యవసాయమును చేయుచున్నను, మిగిలినవారు కూలిపనిచేయుట, బుట్టలు నేయుట, కమ్మరపు పనులుచేయుట, బట్టలు నేయుట, కుండలు చేయుట మొదలగు స్వల్పవృత్తులవల్ల జీవనముచేసెదరు. మరి కొందరు కలపవర్తకమువల్లను, అడవిపంటలు పండించి అమ్ముకొనుటవల్లను జీవనము చేసెదరు. మరి కొందరు వేటాడుట, పశువుల సమృద్ధివల్లను జీవించెదరు. వీరు తమపై యధికారముగల “బిస్సోయాల”ను జమీందారులకు నగదుగాగాని, వస్తురూపముగాగాని పన్నునుకట్టెదరు. ఇది బహుస్వల్పము.

చావు, పుట్టుక, వివాహాది విషయములు

సరియైన జాతకర్మ లేదు. శిశువులకు నామకరణము చేయుట కలదు. రోజుల పేర్లుగాని, ఉద్యోగస్తుల పేర్లుగాని పెట్టి పిల్లలను పిలుతురు. ప్రతిజాతికిన్ని “బిచ్చాడి”యను పెద్ద యొక డుండి, జాతికలహములను తీర్చుచుండును. ఈ బిచ్చాడియే వీరికి పురోహితుడు. వీరికి అన్ని విధముల సలహాలిచ్చును. ఇది గాక, ప్రతి గ్రామమునకును గ్రామపెద్ద యుండును. అతడే సర్వవిధముల యధికారమును గల్గి, వీరికి మతగురువుగను, న్యాయాధికారిగను, మంత్ర వాదిగనుండును.

సవరలు వారి గ్రామములో వృద్ధన వ్యాధి సంభవించిన యడల, అది గ్రామదేవ

తల యాగ్రహమువలన సంభవించిన దని యూహింతురు. మరియు, కొండచేవతల, వనచేవతల, నీటిచేవతల యాగ్రహమును బొపుటకై వారి పురోహితులను ప్రార్థింతురు. ఈ పురోహితులు స్త్రీ వేషముతో ఆ చేవతల యాగ్రహమును పోగొట్టుటకై మంత్రములు చదువుదురు. కానుకలను సమర్పింతురు. కోళ్లు, పందులు, ఎనపోతులు, బలివేయుదురు. ఈ పురోహితులు మంత్రతంత్రములయందు కడు సమర్థులని నమ్మి, ఇట్లు కట్టుకొనునప్పుడున్న, వ్యవసాయారంభమందును, వివాహాది కార్యములయందును సవరలు తప్పక వీరి సలహా కోరెదరు. వీరికి సగదును గాని, వస్తువులను గాని, బహుమానముగా ఇత్తురు.

కోయల వివాహములున్న, వీరి వివాహములున్న ఒకే విధమైనవి. వివాహములు రెండు విధములుగా జరుగవచ్చును. ఒండొరుల సమ్మతిపై నైనను, లేక, బలవంతముగా నైనను వివాహములు జరుగుచుండును. సమ్మతిపై జరుగు వివాహము ఈ క్రింది విధము. ఒక యువకుడు తన కిష్టము వచ్చిన యువతిని చూసుకొనిన పిదప, ఆయువతి తల్లిదండ్రుల గృహమునకేగి, వారిఎదుట ఒక కుండ కల్లు, లేక ఇప్పసారాయి, కొన్ని గాజులు, పూసలు మొదలగు వాటిని ఉంచును. ఒక్కొక్కప్పుడు ఇట్లే అనేకసార్లు ఉంచును. వారాసారాయని త్రాగి, తదితర వస్తువులను ఉపయోగించిన యడల వివాహమునకు సమ్మతించినట్లే. అట్లు గాక వాటిని తిరస్కరించిన యడల ఆ యువకుడును, వాని తరపువారును, బలవంతముగా ఆపిలను ఎత్తుకొని పోవుటకు ప్రయత్నించెదరు. ప్రయ

త్నములు కొనసాగినయడల వివాహముగను; లేనియడల లేదు. ఇట్టి ప్రయత్నములు చేయునప్పుడు వారిలోవారికి గాయములుపడుటయు, కొందరు చచ్చుటయు గూడకలదు.

వీరిలో ఒక పురుషుడు అనేకమంది స్త్రీలను వివాహమాడ వచ్చునుగాని, ఒక స్త్రీ అనేకమంది పురుషులను వివాహము చేసుకొన గూడదు. పురుషుడు గూడ ఒక్క స్త్రీని మాత్రమే వివాహమాడి, తక్కిన స్త్రీలను “ఉంచు”కొనును. ఈస్త్రీలకు అందరికిని ప్రత్యేక ఆస్తులు, ఇండ్లు, భూములు, వ్యవసాయములు, వర్తకములు ఉండును. భర్తలేని భార్య ఆతని తమ్ముని వివాహమాడవచ్చును. అట్లు గాక ఇతరుని వివాహమాడిన యడల, ఆతనికి కొంత (ముదరా) నియ్యవలసియుండును. కాపునవరలలోమేనరికములున్నవి. భర్తకు భార్య, భార్యకు భర్త విడాకు లిచ్చుకొనుట గూడగలదు. అట్లు విడాకు లివ్వబడిన స్త్రీని వివాహము చేసుకొన్నవాడు ఆమె మొదటి భర్తకు ఒక ఎనుపోతునుగాని, ఒకపందినిగాని ఇయ్యవలసియుండును. వీరిలో రజస్వలాసంతర వివాహములున్నను, రజస్వలకు పూర్వము జరుగు వివాహములు హెచ్చు. అవి 5 రోజులుజరుగును. “విచ్చాడి” యను పెళ్లి పెద్ద పురోహితుడుగా నుండి, కొన్ని పెళ్లి మంత్రములుచచ్చరించును. ప్రతివివాహమునకున్న విందులు, త్రాగుడు, ఆటపాటలు తప్పవు.

వీరికి కల్లు కష్టములున్న, వ్యాధులున్న ఏదో యొక్క చేప తాగ్రహమువల్ల కలుగని సమ్మకము. వీరిలో చనిపోవువారిని తగలబెట్టి ఆ బూడిదను పూడ్చురు. అట్టి పని సాధారణముగా స్త్రీలకు వదలి వేయుదురు.

11 రోజులు మైల పట్టుదురు. ఆఖరి రోజున పెద్ద దినం జరిపించుటకై, జాతివారి నందరిన్ని విందునకు పిలుతురు. విందు అయిన తర్వాత సన్నాయి, డోలు మేళములతో ఆట పాటలను గావింతురు. సంవత్సరమున కొక సారి తద్దినం పెట్టుదురు.

వేష భాషలు:

వీరు అడవులయందు తిరుగు సప్పుడు లంగోటాలను మొలకు ధరింతురు. నెత్తియందు తలపాగాను, అందు నెమలికన్నులు లేక బాతు వెండ్రుకలను ధరింతురు. పండుగులుకాని, వివాహములుకాని, ఉద్యోగస్తులు కాని వచ్చుతరి వీరు పైమీద పంచెను వేసుకొందురు. ఇట్లే సాధారణముగా స్త్రీలుక్రింది భాగమున మాత్రము ఒకపీలిక ధరించినను, గ్రామాంతరమునకు వెళ్ళవలసి వచ్చినప్పుడు గాని, వివాహములు, ఆటపాటలు జరుగు సమయమందుగాని, చీరలు ధరింతురు. మెడయందు ఇత్తడి కంటెలు మొనలుగాగల ఆభరణములను, చేతులకు గాజులు, చెవులకు, ముక్కులకు సత్తులను ధరింతురు. జాట్టును వెనుకకు దీసి ముడివేయుదురు. దానియందు తళతళలాడు, ఇత్తడిముక్కలను, నెమలికన్నులను ధరింతురు. స్త్రీ పురుషాదులు పచ్చాకు బొట్లను పొడుపించుకొందురు. ఇట్లు చేయుటకు కారణము ముఖ్యముగా అందమును సంపాదించుటయేయైనను, జబ్బులు కుదుర్చుకొనుట కూడ (ముఖ్యముగా వాతనొప్పులు) కారణమైయున్నది. బుగ్గలయందును, చేతులయందును, ముఖమునందును పచ్చని అవిసి ఆకు రసమునుపూసి, సూదులతో ఆభాగమున చుక్కలవలె గాని, గీతలవలె గాని, పొడిచి, తిరిగి రసమును పూసెదరు. ముఖ్య

ముగా రజస్వలకు పూర్వము స్త్రీలకు ఈపచ్చాకుబొట్లు పొడిపించెదరు.

“ముండా” జాతిలో చేరిన సవరభాషను మాట్లాడుదురు. ఈభాషకొంతవరకు తెలుగు పదములు గల్గియున్నది. ఈభాష “తురేనియన్” జాతిలో చేరినదని మాక్సుముల్లర్ అభిప్రాయము. దీనికిన్ని, తెలుగు భాషకున్న గల సంబంధము ఈక్రింది పట్టివల్ల తెలుసుకొనవచ్చును.

తెనుగు	సవర
వేల్పు	వేయుం
మనిషి	మంద్ర
నేల	లభో
అమావాస్య	అమాస
గ్రహణం	గ్రహణం
ఏరు	జేరు, ఆలో
కులము	జాతి
పిల్ల	పసి
మోము	ముఖ
ముక్కు	మూను
కడుపు	కెంపొం
వేళ్ళు	వాండేరు
ఏడుపు	ఏతె
తుమ్ము	తాము
కక్కు	కోకో
మూర్చ	మరభ

పతిమ.

భీమసవరలు, భీముని ఇష్టదేవతగను, బొంతసవరలు (వీరే కృష్ణా, గుంటూరు, జిల్లాలలో బొంతచెంచు లనబడుచున్నారు) ఆహోబిల సరసింహునివారి కులదేవతగను, గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాలలోని కొండ సవరలు జిల్యూ, గంగి, జొమ్మయను కొండ

దేవతలను, సత్తెమ్మ, ముత్యాలమ్మ, పోతురాజ మొదలుగా గలగ్రామ దేవతలను పూజింతురు. ఈ దేవతల కొరకై, ఒక చెట్టుక్రిందనో, ఒక చిన్న గుడిసెయందో, రాతి దేవుళ్ళను, వారి కత్తికఠారములను ఉంచి వాటికి కోళ్లు, మేకలు, పోతులు బలిగానిత్తురు. గ్రామమునకు అమ్మవారు (కలరా, మశూచి) వచ్చి నప్పుడు గాని, వారి పశువులు చనిపోవుచున్నప్పుడు గాని, మరి ఇతర కష్టములు వచ్చి నప్పుడు గాని, ఈ దేవతలకు ఎక్కువగా పూజలు సల్పి, బలియిత్తురు.

ఇతర విషయములు

సవర గ్రామ పెద్దకు “గోమంగో” అనియు, అతని సహాయునకు “దొలబెహర” అనియు పేర్లు. వీరు గ్రామ వ్యవహారముల నన్నిటిని చక్కబెట్టుదురు. అన్నివిధములైన తగాయిదాలను విచారణచేతురు. గ్రామమునకు వలసవచ్చినవారు, వారి అనుమతి లేక, అందు నివసించ గూడదు. 1864 సం॥న ఒక “గోమంగో”ను పోలీసువారు పట్టుకొనుట చేత, సవర ఫితురీ బయలుదేరి సర్కారునకు కొంత చిక్కు కలుగజేసెను.

ఈసవరలు సహజముగా బద్ధకస్తులు.

కోయలు

కోయలు, గోదావరి విశాఖపట్టణం జిల్లాలకుచేరిన ఏజన్సి డివిజనుయందున్న, బస్తరు, నైజాము రాష్ట్రములలోని అడవులయందున్న, గుట్టలయందున్న, నివసించుచున్నారు. వీరు అరణ్యప్రాంతములయందుండు సెలయేరులను ఆధారముగా చేసికొని జీవించుటచేత, వీరికి అరణ్యవాసులే ముఖ్య కాపురములని చెప్పవచ్చును.

భూములు దున్నట తప్ప, మిగిలిన వ్యవహారములన్నియు స్త్రీలకే వదలి వేయుదురు. మత్తుపదార్థములు వాడుట, బీడీలుకాల్చుట, కల్లు, ఇప్పసారాయి త్రాగుట మొదలగు వాటియందు కడుసమర్థులు. వీరు పాములను తిందురు. వీరి వైద్యులు పాముకాటునకు మంచివైద్యముచేయ గలరు. ఆకులయొక్కయు, చిగుళ్ళయొక్కయుపనరులనుపయోగించి చాలజబ్బులను కుదుర్చుదురు. బహుతేలికగా కోపము, అనుమానము గల్గు నట్టివారు. అయినను సమయము వచ్చినప్పుడు నమ్మకమైన బంట్లు—వీరు అమాయకులుగా నుండుటచేత, పానో అనుజాతి వర్తకుల చేత బదుళ్ళు ఇవ్వబడి, భూములను, ఇండ్లను వారికి కోల్పోవుచున్నారు.

కాని ఇటీవల సర్కారువారిచే కొండ ప్రదేశములందు సవర బడులు స్థాపింపబడినవి. విద్యయం దాసక్తిగలవారు కాక పోయినను, ఉద్యోగములయం దాసక్తిగలవారై చదువు నేర్చుచున్నారు. అట్టివారికి పోలీసు విద్యాశాఖలయందు ఉద్యోగములు లభించుచున్నవి.

నివాసములు

ఈ కోయలు, కాపుర ముండు గూడెములలో పది మొదలు యాబదివరకు ఇండ్లుండును. ఆ యిండ్లు తాటియాకులతోగాని, పూరితోగాని నేయబడిన గుడిసెలు. వీరు కాపుర ముండు గూడెముల, లేక, పల్లెలచెంతను తాటిచెట్లు ఇప్పచెట్లు, విశేషముగా ఉండును. వీరుతమ గూడెములనుకట్టుకొనుటకు

(9) రాతిగట్టులు కట్టవమలో సమలు కడసరగలు.

(10) సమల పిమ్మగ్ ఆవేశముతో పావనం పిమ్మ
దేవతలొకలు తెలుసుకొని చెప్పట.

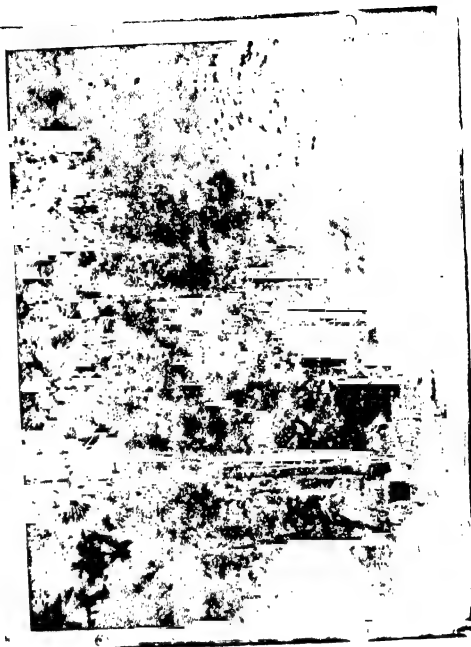
(11) న.ఆర్ పండుగ. వేతలశాంతికోసం, పోతులను
బిరియముట

(12) వేతలను మారుగా రాష్ట్రనిలబెట్టి ఆరాధించుట.

క్రోయన్ ప్రిపురుషులు

క్రోయలు క్లబ్బియుట

క్రోయబాతి అటకాండు

సునాలి క్రిపురుషులు

ముందుగా, తమ “పెద్ద” చేత కొన్ని నిదర్శనములు కావించును. అప్పుడు ఆటంకములు లేవని తెలుసుకొన్నయడల, గూఢము కట్టుటకు నిశ్చయింతురు. కాని కట్టుటకు పూర్వము వారి కొండచేతలను, గ్రామచేతలను, ఆరాధించి, మేకనుగాని, ఎద్దునుగాని బలియిచ్చి, విందారగించి మరిన్ని గూఢము కట్టపారంభింతురు. కొన్ని గ్రామముల గుంపునకు “సమతు” యని పేరు. ప్రతిగ్రామమునకున్న గ్రామపెద్ద యుండినట్లే ప్రతి సమతునకున్న సమతుదొర యుండును. వీరు తమ ఇళ్ళచుట్టున్న కొంత కాళీసలమును వదలి, దానియందు తమ పశువులను కట్టుదురు. వీరికి పశువులే ముఖ్యధనము. వీరి పశువులకు వింతయగు పేరులుండును. వీరు ఒకపూట మాత్రమే పాలను పితుకుదురు. పశువులు పగటిభాగమున అడవిగడ్డిని, ఎటినీరును త్రాగి బ్రతుకును. సవరలవలెనే వీరును పశువులను దొంగలించుటలో కడుసమర్థులు. మరియు, వీరు పోయినపశువులను జాడదీసి, కనుగొనుటలో మిక్కిలి నేర్పరులు. వీరు మేకలనుగూడ పెంచుచున్నారు. పులులవాత బడకుండ తమ పశువులను వెదురు తడికెలక్రిందనుంచి రాత్రింతులందుకాపాడుదురు. ఆవులయొక్కయు, మేకలయొక్కయు పాలను అనుభవించుటయే గాక, వాటినిచంపి, పచ్చిమాంసమును భుజింతురు. వారి చేతలకు బలియిచ్చునపుడున్న, వివాహములు లేక ఉత్సవములు చేయునపుడున్న, పశువులను విశేషముగా వధింతురు. వీరిపశువులు అడవులయందు మేసినను వీరికి పన్నులుగాని, ఇతర అభ్యంతరములుగాని లేవు. పశువులను దొంగిలించినప్పుడు పట్టు

వడినదొంగలు తమ నేరమును వెంటనే ఒప్పుకొని, దానికి పదియింతలు ముదరా నిత్తురు.

ఈ కోయలలో గుట్ట కోయ లనబడు వారు మన్యప్రాంతములందుండి, పోడువ్యవసాయము, వేట, అడవి పంటలతో వర్తకము, ముఖ్యవృత్తులుగా గల్గియున్నారు. పళ్లు, కాయలు, వేళ్లు, ఇప్ప పువ్వు, తేనె, చింతపండు, పొగాకు, కల్లు మొదలగు వాటిని అడవులయందు సంగ్రహించి, తమకు కావలసినది తిని, మిగిలిన దానిని అమ్మివేయుదురు. వెదురు బియ్యము పిండిచేసుకొని తిందురు. వెదురు, వంటచెరుకు, అడవిపంటలు వీటిని విశేషముగా ఎగుమతి చేసి ధనము నార్జించుచున్నారు. కాని వీరు బద్ధకస్తులగుటచేతను, త్రాగుడు యం దెక్కువ ప్రీతి గలవారగుటచేతను, తమ వస్తువులకు తగిన సామ్మను సంగ్రహించలేని వారగుటచేతను, కడుబీదలుగా సగపడుచున్నారు. గుట్ట కోయలు సోమరు లగుటచేత దుక్కిదున్నక, పోడు వ్యవసాయము చేయుచున్నారు. కావలసిన చోట అడవిని నజీకి, తవ్వగాలితో కాని, దుక్కుచాలుతో కాని భూమినికదిపి, చెట్లను కాల్చివేసి, నీటితో తడిపి విత్తులను నాటుదురు. వారి ఇండ్లకు చేరిన దొడ్లయందు కూడ వ్యవసాయము చేయుదురు. చామ, గంటి, జొన్న, దుంపలు, పొగాకు మొదలగు వాటిని పండింతురు. పల్లపు ప్రాంతములందు కోయలు వారి గూఢములకు చేరిన కొంత భూమిని సాగుచేయుచున్నారు. వీరి ధరఖాస్తులపైని, భూమి వ్యవసాయమునకై యకరము 1 కి 0.4-0 రేటుపైని ఇవ్వబడును. వీరు భూమిని చిన్నదియు, సన్నదియు అగు

నాగలితో పైపైని దున్ని, మెరకపైరులనే గాక పరిమొదలగువాటిని గూడ పండించుచు న్నారు. తమ పంటలను, అడవి మృగములనుండి పొదుటకై పొలములకు చుట్టున్న “అలవను” కట్టుదురు. మరియు పొలములయందు మంచెలను కట్టుకొని పిట్టలను, అడవి మృగములను తోలుచుందురు. పైరులు, పంటలు తయారు కాగానే వాటిని పాహుకార్లకు గుత్తకిచ్చి వేసెదరు. ఒకప్పుడు వీరు పచ్చి పైరులనే భుజింతురు.

కోయలు అడవి పోడులను, కొండ పోడులను నటికి వ్యవసాయము చేయుటయే గాక, లంకలయందు గూడ వ్యవసాయము చేయుదురు. ఈ లంకలు దుబ్బు గడ్డి, చెట్లు, చేమలు, ఇసుక తిప్పలు మొదలగు వాటి ఆటంకములచేత నదుల మధ్యను ఏర్పడును. ఈ లంకలయందు తమ పశువులను మేపుటయే గాక, ఆముదము, జొన్న, కూరగాయలు, పొగాకు, మిరపకాయలు, పైరులు పండింతురు.

జాతి మత విషయములు

నవరలలో వలె, కోదులలో వలె వీరిలో గూడ కులభేదములు గలవు. పల్లపు ప్రాంతములందు వ్యవసాయముచేయు కోయలకు గుమ్మకోయలనియు, అడవులయందు వేటాడు కోయలకు గుట్టకోయలనియు పేర్లు. వీరిలో లింగధారణము చేయువారు కొందరు కలరు. వీరిలో వృత్తిభేదములను బట్టి గూడ వేర్వేరు పేర్లుగలవు బాసకోయలు, వడ్డికోయలు (వ్యవసాయముచేయువారు), డోలుకోయలు (అపరకర్మ చేయువారు), కాకకోయలు (కూలిపని చేయువారు), కమ్మకోయలు (కమ్మరం పనిచేయువారు), మొదలుగా గల

కులములు ఉన్నవి.

చేతనాచేతనవస్తుపూజయే వీరిమతము. వీరు చెట్లయందును, కొండలయందును, నదులయందును, ప్రకృతీయందును దైవమును కాంతురు. వారికి కల్లు రోగములు, కష్టములు, మంచిచెడ్డలు వీటివల్లనే కలుగుచున్నవని వీరి ధృఢనిశ్చయము. ఇంతేకాక, ముత్రాలమ్మ, గంగారమ్మ, కొండదేవతలు, వేల్పులు, మొనలుగా గల వారిని ఆరాధించి, పూజింతురు. కష్టకాలములందు జాతరలు జరిపించి, మేకలను, పోతులను బలియిత్తురు. కోయలయందున్న, కొండరెడ్లయందున్న భీముని మతమువారు చాలమంది కలరు.

వీరిలో భూపండుగ, కొత్తపండుగ లేక సామకొత్తలు, సంక్రాంతిపండుగ, మొదలగునవి జరుపబడును. ప్రతి పండుగ సమయమునందును, పచ్చిమాంసము తినుట, ఇప్పసారాయిని త్రాగుట, నాట్యమాడుట మొదలగు వాటితో గొప్ప విందులను జరిపింతురు.

జాతక వివాహాదికర్మలు

వీరిలో స్త్రీలు పురిటిసమయమువరకు తిరుగులాడుచుందురు. పురుడు పచ్చిన తర్వాత వీరు మందులను తీసుకొనక, కొన్ని చెట్ల ఆకులు, వేళ్ళు, కషాయముగా మరగబెట్టి పుచ్చుకొందురు. శిశువు పుట్టిన 5 లేక 7 వ దినమున ఆ శిశువును కడిగి, నామక్రరణము చేయుదురు. బంధువులలో పెద్ద ఏవేరు తలపెట్టిన, దానినే పెట్టి పిల్చెదరు. త్రాగుట, నాట్యమాడుట, విం దారగించుట జరుగును.

వీరిలో రజస్వలానంతరమే వివాహము జరుగును. మేనరికము గలదు. వివాహము, స్వయంవరము, రాక్షసము అని రెండు విధ

ములుగాను జరుగును. సవరలలోవలెనే, వరుడు సాధ్యమై సంతవరకు తన ఇష్టము వచ్చిన కన్యను బలవంతముగా నైనను తీసుకొని పోయి, వివాహము జేసుకొనును. కన్యా శుల్కము గలదు. “తాళి” కట్టుట ఉన్నది. విందు, తాగింపు, నాట్యమాడుట మొదలగు వాటితో వివాహము ముగియును.

వీరిలో వితంతువివాహము గలదు. వితంతు తన మరదిని సహజముగా వివాహ మాడవలెను. అట్లు చేయనియడల ఆమె గాని, ఆమెను వివాహముచేసుకొనిన వరుడు గాని, కొంత ముదరా నియ్యవలెను.

వీరిలో వ్యభిచారము చాలమెండు. గనుకనే జబ్బులచేత వీడింపబడి, వీరు క్రమ క్రమముగా క్షీణింపబడి, వీరు క్రమ క్రమముగా పెక్కుప్రకారముతో నుండవచ్చును గాని, ప్రీతి అట్టిఅధికారములేదు. బిడ్డలులేని వితంతువు తప్పక పెండ్లియాడవలెను.

వీరిలో చనిపోయిన పిల్లలను పూడ్చెదరు. కాని వివాహమైన పెద్దవారిని తగల బెట్టి, ఆ సలమం దున్న బూడిదను ఒక కుండ యం దుంచి, అక్కడనే దానినిపూడ్చి, ఆసలముపైని ఒక రాతిని పాతెదరు. దానిదగ్గర కొన్ని పాలు, బియ్యము అప్పు డప్పుడు ఉంచుదురు. చనిపోయిన 10 రోజు లలో చిన్నదినమనియు, పెద్దదినమనియు రెండు విందులను గావించురు. బంధువు లందరు వచ్చుటయు, వారి వారికి ఇోచిన పారితోషకముల నిచ్చుటయు జరుగును. విందారగించినపిదప ఇప్పసారాయి త్రాగుట, నాట్యమాడుట, జరుగును. చనిపోయినవాడు దయ్యము, లేక, భూతము కాకుండ వానికి ప్రేతకర్మలన్నియు నాచరింతురు.

వేష, భాషలు:

వీరుసవరలవలెనే మొదలవరకుమాత్రము బట్టలను ధరింతురు. కొందరు గోచీలను, లంగోటాలను ధరింతురు. వీరిలో కొందరికి లంగోటాలకుతోకలుండుటచేత వారికి “లంజ” కోయలని పేరు. స్త్రీలు తమ పాలిండ్లను బట్ట లతోకప్పుదు. కాని, మెడకున్న, చేతులకున్న విశేషముగా పూసలు దండలు వేసుకొం దురు. వీరిలో పచ్చాకుబొట్లు పొడుపించు కొనుటగలదు. అందమునకున్న, దయ్య ములు పట్టుకొనుకుండా సురక్షితముగా నుండుటకున్న, వాతనొప్పులు పోగొట్టు కొనుటకున్న, వీ రిట్లు పచ్చాకుబొట్లు పొడు పించుకొందురు.

వీరు కూయి, తెలుగు భాషలను రెండింటిని మాట్లాడుదురు. కూయి భాష గాంపూ భాషలో చేరినదిగా కన్పట్టును. బస్తరు, నైజాము రాష్ట్రములలోని గుట్ట కోయలు శుద్ధకోయి భాషనేమాట్లాడుదురు. వీరి భాషకు వ్రాతలిపిలేదు—ఈదిగవ కొన్ని కోయమాటలున్న, వాటికి సరియగు తెలుగు మాటలున్న వ్రాయడమైనది:—

కోయ పదములు	తెలుగు పదములు
అయ్య	అయ్య, తండ్రి
యవ్వ	తల్లి
అన్న	అన్న
అబ్బ	తమ్ముడు
వేక	కొడుకు
వేకి	కూతురు
అక్క	అప్ప
పోయి	అత్త

కోయలు కడు అమాయకులు. నీతి మార్గము తప్పనివారు. వారికి అపకారము

చేయనివారికి ఎన్నడును హానిచేయరు. కాని వారికి కీడుచేసినయడల దానికి తప్పక కీడు చేయనిదే వదలరు. త్రాగుడు, బద్ధకము, అజ్ఞానము వీటిచే వీడింపబడుచున్నారు. వీరియందు ఇటీవల విద్యనభ్యసించు అలవాటు కల్గినది. కోయగూడెములయందు సర్కారుబడులు, జిల్లాబోర్డుబడులు ఉంచబడినవి. తరిఫీజు అయిన ఉపాధ్యాయులు

విద్యను చక్కగా నేర్చుచున్నారు. ఈ భాగములందు రోడ్లను అభివృద్ధిచేసి, ఆసుపత్రులు ఉంచి, విద్యను అభివృద్ధిపరచి, కోయవారికి ఆ యా ప్రాంతములయందు వీలు అయినంతవరకు ఉద్యోగముల నిచ్చినయడల కోయల జనసంఖ్య అదిరకాలములోనే వృద్ధి పొందగలదు.

క లింగ రాజ్య క్షేత్రప్రశంస

శ్రియత నికుదవోలు సుందరంపంతులుగారు

ప్రథమ భాగము.

భరతఖండమునగల షష్ఠన్న (56) దేశములలో మూడవదిగా నెన్నబడిన కలింగ దేశమును ప్రత్యేక ఖండభాగమని పోల్చవచ్చును. ఖండలక్షణము లన్నియు దీనికి బట్టినవి. తూర్పున సముద్రము, పశ్చిమమున మహారాష్ట్రము, దక్షిణమున మహాసదులు, ఉత్తరమున సముద్రమునఁ బోలిఁ సరోవరము, మధ్యభాగమున మహా పర్వతములు, నదులు, పట్టణములు, పల్లెలుగలిగి యున్నది. తక్కిన యనేక దేశములకు సముద్ర సంపర్కములేదు. ఇచ్చటి మధుర జలాశయములును, కొల్లెరు, కొమరవోలు, కొండకర్ల ఆవులును, కౌరజలాశయమగు చిల్లసముద్రమున, భరతఖండమునఁ బ్రసిద్ధికొనివి. వనతిగల రేవుస్థలము వీరాజ్యమున గలిగియుండుటచే విదేశవ్యాపారము చిర కాలముక్రిందటనే సాగుచుండెను.

శ్రీమద్రామాయణమహాభారత స్థాన దపురాణముల నుపనిషత్తులఁ బేర్కొనఁబడిన యాంధ్రదేశమున సుమారై దువందలమయిళ్ల వైశాల్యముగల కలింగరాష్ట్రము క్రీ. పూ. 9 వ శతాబ్దమునకే సర్వసంపదలఁ దులఁదూగు చుండెనని చరిత్రము చెప్పుచున్నది. ఇప్పటి వంగదేశపు తెల్ల మొదలు గోదావరి తుదిగాఁ గల కలింగదేశపు టుత్తరభాగము చాలవఱకు కిరాతాక్రాంతమని “ఆదియన్” మహాశయుఁడు వ్రాసియున్నను, క్రీ. పూ. 8 వ శతాబ్దమున కలింగపతియగు విజయవర్మ కావించిన సింహాళ దండయాత్రనఁ బట్టియు, నశోక చక్రవర్తి, మహేంద్రగిరి, జౌగడా, పద్మనాభపర్వతములఁ జెక్కించిన శిలాశాసనములఁబట్టియు, మెగాస్తేనుస్ వ్రాసిన యాత్రాచరిత్రమునఁ బట్టియు, పాణిని, కాత్యాయనుఁడు మొదలగువారు వ్రాసిన సూచనల

బట్టియు నీ భాగ మత్యంతోన్నతదశ ననుభ
వించెనని చెప్పవచ్చును. ఆ కాలపు బ్రహ్మ
క్షత్రియ వైశ్య శూద్రులను నేడు మనము
పొన్నాడీ బ్రాహ్మణునియు, కళింగ కోమలు
లనియు, శూద్రులను కాలింగులనియుఁ బిలుచు
చున్నాము. వీరెల్లరు నేటివఱకులాంగులై, పంశధారా,
ఇంద్రావతీ నదుల మధ్యప్రదేశ
మున నివసించియున్నారు. వీరెల్లరు మాంస
భక్షకులు. కొండొక శావకారణమునఁ
బద్ధనాభవుఁ గొండలసంటిన గోస్తనదించి
దాటి దక్షిణమునఁ గాపుర ముండరు.

కొన్ని శతాబ్దములవరకుఁ కళింగ
రాష్ట్రము బాధమతాచార్యప్రధానసాసమై,
జై నమతాభ్యవయమునకు జన్మభూమియై,
శైవమతాభివృద్ధికి మూలమై, వెలయుచుండె
ననుటకు, సూపానేకములు, దేవాలయశత
ములు, శాసనములు, సాక్ష్య మిచ్చు
చున్నవి.

ఇప్పుడు కొండ, కోడు, సవర, గయిత,
జాతాపు, ఖండి, గదబ, శబర మున్నగు
జాతులచే నాక్రమించఁబడిన, సింగరాజు
కొండ, కైలాసకోట, రామగిరి, దేవగిరి,
మహేంద్రగిరి, ఒజ్జగుడి, ప్రతాపగిరి, నిమ్మ
గిరి, దేవమల, సింహగిరి, శంకరగిరి (సింకరము)
యండ్రిక, అనంతగిరి, బొర్రకొండలో నగు
పర్వతములచే నొప్పు మాఘవాప్రదేశములు,
క్రీస్తుపూర్వ మొకప్పడు నకల సస్యత్వణ
కాష్ఠజలసమృద్ధింబులగు పెక్కు మాగాణ
ముల కాకరంబై, బహుజనాకీర్ణంబులగు
పట్టణములతో, విజయవర్మ, రక్తబాహు,
స్కందవర్మ, సింహవర్మాది సృపాలురచే
బరిపాలించఁబడి, గాంగ కదంబాదివంశముల
మూలపురుషులకు జన్మస్థానమై విరాజిల్లు

చుండినవి. ఇందుకుఁ దార్కాణముగఁ గొన్ని
శిథిలములై, భూగర్భమున నడఁగి యున్న
దేవాలయ భాగములు, పట్టణప్రాకారగోపుర
హర్మ్యభాగములుపైనిఁ బుట్టులు జెట్టులు
బలిసి చట్టువులచే మట్టముగాఁ బడి యున్న
కోటదిబ్బమును, మనము చూచుచున్నాము.
పెక్కు శాసనములు, స్థలపురాణములు చదివి
యున్నాము.

ఈ కళింగరాజ్యపుఁ బూర్వోత్తర
భాగమునకు బలరామక్షేత్ర మనియు, మధ్య
భాగమునకు వరాహక్షేత్ర మనియు, దక్షిణ
భాగమునకు శాతమీక్షేత్ర మనియుఁ
బుర్రాణప్రసిద్ధి గలదు. ఆయా క్షేత్రములఁ
గల పురాతనాలయములు, పుణ్యతీర్థములు,
నదులు, పర్వతములు, గ్రామ దేవతలు, విచిత్ర
సలములు సంగ్రహముగా నిటఁ జెప్పఁ
బడును.

బలరామక్షేత్రము లేక పంచలింగక్షేత్రము

ఈ క్షేత్రమున కుత్తరమునఁ గల
మహారణ్యమునకు 'మాధవ వనము' అని
నేరు. అందుఁ బద్మనాభపర్వతాగ్రము
(ఇప్పటి కలహండి కొండలు) నఁ బుట్టిన
ఇంద్రావతినదియు, శంకరగిరినిఁ (యిప్పటి
సింకరము కొండలు) బుట్టి, తులసీ దంగేరి
గిరినిఁ జుట్టి, రామగిరిని మట్టి, పోవేరు, శిలే
రులతోఁ జట్టుగ శాతమిని మెట్టు, కాలాప
నదియు (ఇప్పటి కోలాబునదియు) దరింగ
పాడి కొండలఁ బుట్టిన ఋషికుల్య,
బాహుద, మహేంద్ర తనయ యను నదు
లును కుత్తరమునఁ గలవు. మధ్యభాగమున
మాధవ వనపు వటగిరిని కీచకారణ్య మధ్య
మున జనించి పటరయంబునఁ బఱతెంచు
వంశధారయు, దక్షిణమున వటగిరి, పద్మ

నాభగిరుల మధ్య, లాంగలీ ముఖమున జనించిన లాంగుళ్యా (యిప్పటి నాగావళి) నది యును గలవు.

మహాభారతయుద్ధ స మ య ము న గురుపాండవబంధుత్వముఁ దలంచి, యుభయ పక్షములఁ జేరకఁ దీర్థయాత్రామిష గల్పించుకొని, వింధ్యదాటి, దండకారణ్యముఁ బ్రవేశించి, యొకనాటి మధ్యాహ్న కాలమునకు మాధవ వనములోని పద్మనాభ పర్వత ప్రాంతమున యాదవ బలరాముఁడు, సపరివారుఁడై నిల్చెను. అచ్చట స్నానపానముల కనుకూలమగు జలము లభింపమికి, విసిగి, తనలాంగలిని నాటి, పాతాళగంగనుఁ బైకిఁ దీసి, సపరివారముగఁ గాల్యకరణీయంబులఁ దీర్చికొని, విశ్రమించి, మఱునా డాగంగనుఁ దనలాంగలీమున సముద్రగామిఁ గావించెననియు, నానదియే, లాంగలీ, లాంగుళ్య, నాగావళి నామములఁ బ్రసిద్ధికెక్కినటుల పురాణైతిహ్యముగలదు. ఈలాంగలీ నదీ తీరమున నచ్చటచ్చట బలరామ ప్రతిష్ఠితములగు లింగరాజము లనేకములు గలవు. అందు ముఖ్యమగు వాని నీక్రిందఁ బొందుపరచెదను.

1. దేవగిరీశ్వరుఁడు:—ఈ మూర్తి నాగావళి జన్మస్థలమునకు సమీపమునందుఁ గల దేవగిరి పర్వతగుహలోనున్నది. (ఇప్పటి కల్యాణ సింగపురము తాలూకా). ఇందు పచ్చిపాలనుఁ బోలిన తీయని నీటి కొలఁకులున్నవి. పురాతన బ్రాహ్మ లిపితో నున్న కొన్ని శిలాశాసనము లున్నవి. కాని యవి గ్రహించుటకుఁ దగిన స్థితిలో లేవు.

2. పాటలేశ్వరుఁడు:—ప్రస్తుతపు “రాయఘడ” తాలూకాలోని పాయకపా

డగ్రహారమున లాంగలీ తీరమున బలరామునిచేఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి.

3. సోమేశ్వరుఁడు:—లాంగలీ జంఝావతీ సంగమ స్థలమున గుంపగ్రామమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి.

4. సంగమేశ్వరుఁడు:—లాంగలీ సువర్ణముఖ సంగమక్షేత్రస్వామి. సంగాముగ్రామమునఁ బ్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి.

5. కోటిశ్వరుఁడు:—క్రీ. శ 7 వ శతాబ్దమునుండియుఁ బ్రసిద్ధమై 16 వ శతాబ్దమున మహమ్మదీయుల పాలఁబడిన యిప్పటి శ్రీకాకుళమున ప్రతిష్ఠింపఁబడిన లింగమూర్తి. దక్కను సుబేదారు లిచ్చటివారి ప్రతినిధుల పేర సామంత ప్రభువులకుఁ బంపు ఫర్మానాలపైని వేయఁబడిన శిఖా (లక్కనీలుల) నిచ్చట, విప్పిఖోల్ (బటువాడా) చేయుచుండుటచే నీపట్టణమునకు “శిఖాఖోల్” నామము ముసల్మానులచేఁ గల్పించఁబడినటుల పెద్దలు చెప్పుదురు.

“శిఖాఖోల్” క్రమ క్రమముగా ‘శికాకోళము’, ‘శికాకుళము’, ‘శ్రీకాకుళము’, నాంగ్లీయభాషలో (Chicacole) చికాకోల్ గా మారినది. కాని పూర్వకాలమున దీనిని గోటీశ్వరాగ్రహారమని వాడుక గలదని సంప్రదాయజ్ఞులు చెప్పుదురు. క్రీ. శ. 1640 లో మేగు మహమ్మదుఖానునిచేఁ గట్టఁబడిన మసీద్ దొకటి యిచ్చటఁ గలదు.

6. మణినాగేశ్వరుఁడు:—నాగావళి సాగర సంగమ స్థానమున నిప్పుడు ‘మఘజ్ బందరు’ అని పిలువఁబడుచున్న నాగులూరులోఁ బ్రతిష్ఠించఁబడిన లింగమూర్తి. ఈ నాగులూరు కొంతకాలమున నాగవంశోద్భవులగు రాజులకు ముఖ్యస్థలమైనటులను,

పూర్వ కళింగరాజ్యమున కొకప్పుడు ముఖ్య పట్టణముగు కళింగపట్టణ మిహాగులూరు వరకును వ్యాపించియున్నటులను, శాసనాదులు తెల్పుచున్నవి. ఇచ్చట వర్షాకాలమున నప్పుడప్పుడు చిన్న బంగారు నాణెములు చిక్కుచుండును.

7. గోకర్ణక్షేత్రము:— పశ్చిమ సముద్రతీరమున గల కొంకణదేశపు గోకర్ణక్షేత్రము గాక యీ క్షేత్రము ప్రాచీన ప్రశస్తిని గాంచిన మహేంద్రగిరిపై బలరామ ప్రతిష్ఠితము లగు త్రిలింగములలో బ్రధానమూర్తి యగు గోకర్ణేశ్వరుడు వెలసియున్న మహాక్షేత్రము. పూర్వకాలమున బ్రహ్మ హరిహరులం గూర్చియు బరశురామమూర్తి మహేశ్వరుం గూర్చియు డపం బొనర్చి యభీష్టములం బడసిన దివ్యస్థలము. రక్త బాహుడు, అశోకుడు, విజయవర్మ లోనగు మహావీరుల విజయ స్తంభములకు జన్మభూమి. అత్యంత పవిత్రమును, విచిత్రగాఢాపూరితమును, సగు నీ దివ్యక్షేత్రమున గూర్చియు దీర్ఘముల గూర్చియు, దేవాలయ నిర్మాణముల గూర్చియు వ్రాయుట కిందు చోటు చాలదు. వ్రాసినచో బ్రత్యేక గ్రంథము వ్రాయవలసి యుండును. పర్వతాగ్రమున భీమేశ్వరుడు బ్రహ్మచే బ్రతిష్ఠించబడినటుల పురాణప్రసిద్ధము.

శ్రీశైలమునను, సింహగిరిని, హిమాలయమునను కక్కిని కొన్ని మహాషధీలతలీ మహేంద్రగిరిని జక్కుచుండునని మహాత్ములు చెప్పుచున్నారు. గోకర్ణేశ్వరుడు ప్రత్యక్షుడైన మగుటచే గళింగదేశాధీశ్వరులీ స్వామిని భజించుచు, నాతని పాదారవిందారాధకులమని తమ తమ శాసనముల

గూడ జెప్పుకొని యుండిరి.

8. కపాలింగేశ్వరుడు:—క్రీ. పూ. అశోక చక్రవర్తి సామపా'రాజునకును బ్రజలకును మహతోపదేశపూర్వకముగ జెక్కించిన శాసనములు గల 'శౌగంధ' కోటకు సమీప పర్వతప్రదేశమున నివసించుచున్న ప్రాచీన లింగమూర్తి. శివరాత్రుత్సవ మాత్ర సుప్రీతుడు.

9. మల్లికేశ్వరుడు:—ఇప్పటి గుణు పురములోని జగమండగ్రామమందలి చిన్న కొండపై ప్రతిష్ఠింపబడిన లింగమూర్తి. మల్లికేశ్వరుడు భవరోగవైద్యుడని పురాణ ప్రసిద్ధము. కావున గుప్తురుజావీశితులొండవై పదునేను దినములు నివసించి, స్వామిని నేవించినచో స్వస్థులగుదురను సమ్మతముతో ప్రజలచ్చటికి బోవుచుండురు.

10. గుప్తేశ్వరుడు:—రామగిరిపర్వతప్రాంతపు గాలాప (కోలాబ్) నదీ (సల్లనీరుగలది) తీరమున శ్వేతాక్షగుహలో శ్రీ సీతా రామ ప్రతిష్ఠిత మని చెప్పబడిన గుప్తేశ్వర మహాలింగమూర్తి. గుప్తేశ్వర క్షేత్రాధిపతి.

ఈ గుహముఖము పదియడుగుల యెత్తును, నలంపదియడుగుల చదరమును గలిగి విశాలాంతర్భాగ గుహముఖములతో నొప్పి యున్నది. ఇం దీ శాస్త్రభాగమున గామ ధేనువు శిలారూపమున గలదు. దాని పొదుగునుండి దుగ్ధముల బోలుపయఃకణములు నిరంతరము పడుచుండును.

పూర్వకాలమున మహర్షు లీ గుప్తేశ్వరు నా సురభిపయస్సుచే సభిషేకించుచు దత్తప్రసాదభక్షణమున జరకాలజీవులైయుండి రనియు, నేటికిని గుహంతర్భాగబలములలో

వారు తపోనిష్ఠాగరిష్ఠులై పుణ్యాత్ములకు నపు డపుడు దర్శనము నొనఁగుచుందు రనియు స్థలమహాత్మ్యము నుడుపుచున్నది.

కాలక్రమమున నీ గుహాముఖము సాలతమాలహంతాలాది వృక్షములచేఁ గప్పఁ బడి, నరునికంటఁ బడక క్రీ. శ. 17 వ శతాబ్దమువరకును గుప్తేశ్వరుఁడు గుప్తుఁడై యుండి, నందాపురవరాధీశుఁడు, సాల గ్రామ వంశజుఁడును నగు వీరవిక్రమదేవునిచేఁ గ్రీ. శ 1640 లోఁ బునరభిషిక్తుఁడై భోగ రాగముల నందుచున్నవాఁడు. పరమదయా కరుఁడు. జయపురాధీశ్వరుల కభీష్టప్రదాత.

11. భైరవస్వామి:— నవరంగపురపు ‘పప్పడహండి’ గ్రామమున “దేవసరము” అనుకోనేటికిఁ జేరువ దేవళమున విలసిల్లు చున్న యాటవికదైవము. పశుబలిప్రియుఁడు.

12. సర్వేశ్వరుఁడు:— పురాతన ప్రసిద్ధమగు నందాపురమున సిద్ధివిनाయక సహితముగ వేంచేసి యున్న లింగమూర్తి. ఈ దేవాగారమునఁ బెక్కు శాసనములు గాంగవంశపురాజులచేఁ జెక్కింపఁ బడినవి గలవు. ఈ నందాపురమునందు ప్రస్తుతము జయపురసంస్థానాధిపతులు పట్టాభిషేకకాల మున నధిరోహించు “ద్వాత్రింశత్సంవత్సర సాలగ్రామశిలానిర్మిత సింహాసనము” కలదు. మఱియు నచ్చటచ్చట బౌద్ధజైన శిలావిగ్రహ ము లగపడుచున్నవి.

13. శ్రీ కనకదుర్గామహాదేవి:— జయపురము మహారాజులచే పదునేవ శతాబ్దము నుండియుఁ బూజింపఁబడుచున్న కుల దేవత. కళింగదేశము నంతయు జయించి, కంచివరకు రాజ్యమును వృద్ధిజేసిన కటక పురాధీశ్వరుఁ డగు పురుషోత్తమ దేవునిచే

క్రీ. శ. 1490 లో నప్పటి జయపుర ప్రభు వగు విజయచంద్రదేవునికి నొనఁగబడి నేటి వరకుఁ గోటలోఁ బూజలందుచున్నది.

14. తగుణమ్మ లేక తరిణమ్మ:— ఈమహాకాళి కావతారము పుబ్బకొండ పురు షోత్తమపురమున కనతిదూరమునఁ గల కొండపై వెలసియున్న యమ్మవారు. ఇయ్యది గాంగవంశ మహేంద్రవర్మ నాటికే యాత్రాసలమై యుండుటచేఁ బురాతనమైన తీర్థమని చెప్పనొప్పును.

15. విరించినారాయణక్షేత్రము:— ఈపుణ్యాస్థలము మాలతీవర్వతఁ (ప్రస్తుతపు గుసరాప్రాంతము) మందలి కేసరీపురభాగము నకుఁ జెందియున్నది. ఇది యశోక చక్రవర్తిచే ‘జౌగడ’ లక్కకోటలోని కృష్ణశిలాఫలక ముపైఁ జెక్కించఁబడిన శాసనస్థలమునకుఁ గొంచెము దూరమున నున్నది. ఇచట సూర్యోపాసకుఁ డగు ప్రచండవర్మచేఁ క్రీస్తుకు పూర్వమే విరించినారాయణుఁడు ప్రతిష్ఠింపఁ బడెననియు, దేవాలయము క్రమక్రమముగ శిథిలమై పూడ్చబడి యుండ, నిటీవల పశు పాలకున కొకనికి రాగిరేకులతోఁ గప్పఁబడిన దేవాలయశిఖరము కనబడె ననియు దానిఁ ద్రవ్వి బయలుపరచి సంతఁ బురుషప్రమాణా కృతి నొప్పు కృష్ణశిలావిగ్రహము లభ్యమైనందున యా మూర్తిని ప్రస్తుతము ‘బుగడ’ గ్రామమునకుఁ గొంపోయి, వేఱొక దేవాలయమునఁ బ్రతిష్ఠించిరనియుఁ దెలియ వచ్చుచున్నది.

బలరామక్షేత్రమున శైవాలయములే పెక్కులు కానఁబడుచున్నను, వైష్ణవసౌరాయ ములు బాత్తుగ లేకపోలేదు. సౌరాలయ ములలో శ్రీకాకుళముదరి యరసవెల్లి (హర్ష

వల్ల) కల్లాడగ్రామములలో సమస్త వైభవములతోఁ బూజింపఁబడుచున్నవి గలవు.

16 జయంతిక్షేత్రము లేక ముఖలింగక్షేత్రము పంచక్రోశాత్మక లింగాంచితమైన యిది కళింగరాజ్య ప్రాచీన రాజధానియగు కళింగనగర మధ్యభాగమున (ఇప్పటి నగర కటకగ్రామము) వెలసియున్నది. మాధవ వనమునఁ బర్వనాభసర్వత పరిసర కీచకారణ్య భాగమున జనించిన వంశధారానది, యీ క్షేత్రమధ్యమునఁ బ్రవహించుచున్నది. ఈ భాగము క్రీ. పూ. అనేక శతాబ్దములకు ముందు శబరులచే నాక్రమించఁబడి మధువృక్ష సమార్కీర్ణమై యుండెను.

ఇందుఁ జతుర్ముఖ ప్రతిష్ఠితములగు కోటిలింగములలో స్వయంభూలింగమూర్తి మధుకేశ్వరుఁడు. మధువృక్షమూలమున జనించుటఁ జేసి మధుకేశ్వరుఁ డనియు, ముఖము గలిగి యుండుట జేసి ముఖలింగేశ్వరుఁ డనియు, ముఖ్యలింగేశ్వరుఁ డనియు భక్తులచేఁ బిలువఁబడుచుండును. లింగమూర్తి శిరోభాగమున గంగ ప్రసించుచుండును. సదీజలమున కేవర్ణము గలుగునో, ఆనర్థమే స్వామిశిరమునఁ గన్పట్టుట విచిత్రము.

ఈ క్షేత్రమున జంబూ, కోటి, సోమ, సూర్య, కౌబేర, మాంకణ, పిశాచమోచన, పక్షిమోచన, పద్మసంజీవన, పద్మసర, మలవిమోచన, పుష్కర, హంసగయా, చక్రములను తీర్థములు గలవు. ఆయాతీర్థ నామాంకములగు లింగరాజములు, తత్తన్నామదేవతా ప్రతిష్ఠితములై వెలయుచున్నవి. మఱియు స్వప్నేశ్వర, సోమేశ్వర, ఆదిత్యేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, యక్షేశ్వర, ముక్తేశ్వర, అణ్యంక భీమేశ్వర, లింగములు నేటికిని సుప్ర

సిద్ధములైయున్నవి.

శాపవశమునఁ గుష్టురుజాపీడితుఁడగు చంద్రుఁడును, సత్యవ్రాతఁడును కళింగరాజును, యీతీర్థస్నానపానములచే స్వస్థులై రని స్థలమహాత్మ్యము నుడుపుచున్నది. పైని వివరించఁబడిన నీశివలింగములన్నియు క్రీస్తు పూర్వ మెన్నియో శతాబ్దములక్రిందట ప్రతిష్ఠింపఁబడి, శబరులు లోనగు నాంద్రజాతులచేఁ బూజింపఁబడుచున్నను, భూకంప జలప్రళయాదిమహాత్మాతములచేఁ గ్రమక్రమముగఁ బూజ్యబడి, కోటిలింగముల యాలయములు శిథిలములై భూమినిఁ గలియగ, క్రీ. శ. ఏడవశతాబ్దాదిని, కళింగము నాక్రమించుకొని స్వప్న సాతాత్కారముంబడసిన శ్రీకుబ్జవిష్ణువర్ధనమహారాజుచేఁ గొన్నిగొన్ని బయికిఁ దీయించఁబడి, యిపుడున్న దేవాగారములలోఁ బునఃప్రతిష్ఠితము లయ్యెనని క్షేత్రమహాత్మ్యము వచించుచున్నది.

ఈకుబ్జవిష్ణువర్ధనుని శాసనములు దేవరాష్ట్రము లేక విశాఖపట్టణము మండలములోని చీపురుపల్లి (రామలింగక్షేత్రము) భోగాపురము, తిమ్మాపురములోనగునీ ప్రాంతములలోఁ జిక్కియున్నవి. చిక్కుచున్నవి. ఈ దేవాలయములలో గంగవంశజుల శాసనములనేకములు గలవు. ఇప్పటికిని వేలకుమించిన లింగమూర్తులు, నందులు నొకమైలు చతురములలోఁ గనుపడును.

బలరామక్షేత్రమునఁ గల శివాలయము లనేకములు శిథిలములై నామమాత్రావశిష్టము లైనవి. ఇవిగాక శ్రీజగన్నాథదేవాగార పునరుద్ధారకఁ డగు అనంగభీమసేనుని మనుమఁడగు నరసింహదేవునిచే నుదయగిరి ప్రాంతమున సుమారు రెండువందల కైవాల

యములు నిర్మించబడినటులు శాసననిదర్శనములు గలవు. ఋషికుల్యానదీతీరమున నున్న పెక్కు శివాలయములు జీర్ణించిపోయినవి. అచ్చటచ్చట దివ్యలింగమూర్తులు గలవు గాని చరిత్ర మేమో తెలియరాదు. మొత్తముమీద యవి యన్నియు “దేవతాప్రతిష్ఠా”లని వృద్ధులు చెప్పుదురు.

కళింగరాష్ట్రము బౌద్ధ, జైన, శైవ మతస్తులచే నిండియున్న పుణ్యస్థలమనియు, బౌద్ధమత ప్రచారమున కిది జన్మభూమియనియు నిదివఱకుఁ జెప్పియుంటిని. అశోక చక్రవర్తిచేఁ బ్రతినిధులుగ నుంచబడినవారు బౌద్ధులగుటచే నామతవ్యాపనమున కవకాశము చిక్కినది. అట్లని, వేదమత, పౌరాణికమతము లడుగంటకుండ కాపాడబడినవి. ప్రతిగ్రామమున నొక శివాలయము నొక గ్రామదేవతామందిరమును తప్పక యుండి తీరును.

ఆటవిక ప్రదేశములయందుఁ జక్కర దేవతలు, మొహరీదేవతలు, భైరవదేవతలు లెక్కకు మిక్కుటముగఁ గలవు. ఆకాలపుఁ బ్రజలెల్లఱు దైవభక్తిపరాయణులు. ఇంక కొన్ని విచిత్రస్థలముల వృత్తాంతము చెప్పఁబడును.

దీర్ఘాసింహవతీదేవి

కళింగపట్టణమునకును, నరసన్న పేటకును మధ్య నొప్పుచున్న యీ కాళికాలయము అత్యంత భీమరాజువలన గట్టించబడినట్లును, ఆతని మనుమడగు రాజరాజయొక్క సేనానియు, మంత్రియైనగు వనపత్యామాత్యునిచే ముఖమండప ప్రాకార నాట్యశాలాదులు నిర్మించబడినటులను దీర్ఘాసింహశాసనము చెప్పుచున్నది. ఇపు డాదేవాలముగాని మంటపము

లుగాని కానరావు- వేయేండ్లక్రింద మహాన్నతదశ ననుభవించిన యనేక దివ్యాలయములతోపాటు, యిదియును భూకంప జలప్రళయాది విప్లవములచే భూగర్భమున నడిగి యుండును. ఉన్నవి మంటిటిబృట్లు. శాసనపు రాతిపలక బైలపడుట మన యదృష్టము. లేకున్న “బణవతిమణ్ణలికుణ్ణభూసురవంశుణ్ణ” మనకు తెలిసియే యుండదు. ఇచట నివుడున్న అమ్మవారిని దుర్గమ్మయనియు, కొండకు దుర్గమ్మమెట్ట యనియు గ్రామస్తులు వాడుచున్నారు.

కుంభేశ్వరుడు

మలకనగిరితాలూకాలో బ్రవహించు మాచేరు (మత్స్యనది), పాలేరు (క్షీరనది) సంగమస్థలమునగల కొండ కంటేరు గ్రామమునకు పూర్వోత్తరమున నొక జీర్ణశివాలయము గలదు. ఇందొక శాసన మున్నది. దాని నిదివఱ కెవ్వరును గుర్తించినటుల కనుబడదు. ఆటవిక ప్రదేశమగుటంజేసిగాబోలు మనవా రెవ్వరును దీనియూసెత్తరైరి. పూర్వ మొకప్పు డీస్థలము గాంగ వంశజుడగు కుంభేశ్వరాజుచేఁ బాలింపబడినట్లును, కుంభేశ్వరలింగమూర్తిని యాతఁడు బ్రతిష్ఠచేసినటులను చెప్పబడుచున్నది. శాసనప్రతిని గూర్చి ప్రయత్నించుచున్నాను.

విచిత్రస్థలములు

1. తపపాణి

హిమాలయప్రాంత బడరీక్షేత్ర బ్రహ్మకపాలము నొద్దగల యుష్ణధారలఁ బోలినవి. పుడుకూరు విజయనగరి (పర్లాకిమిడి)మాళువామార్గమధ్యమునఁ గలదు. ఇది నూరు డిగ్రీలకు మించని వేడిమిగల జలమునుఁ బైకి జమ్ముచుండును. గంధకోడకమువలె వాసన

యుండదు. కుష్మరోగ వినాశకరమని ప్రజలీయులకన్నా నమునకై బోవుచుండును.

2. జొగడ (లక్కకోట)

ఇది ఋషికుల్యోతీరమున పుబ్బ కొండ పురుషోత్తమపురమునకు సమీపమునగల బ్రహ్మాండమగు లాక్షాదుర్గము. ఈ కోటగోడల శిథిలభాగము లిప్పటికిని గలవు. ముఖద్వార మధ్యభాగముల వెడల్పు యెనిమిదివందల యేబదియెనిమిది (858) గజములని చెప్పినవో నిది యెన్నిక్రొశముల వైశాల్యముగల దుర్గమో యూహించవచ్చును. ఇందుగల కృష్ణగండ శైలములపై బూర్వ మశోకచక్రవర్తి చెక్కించిన శాసనము లున్నవి. ఆకాలమున దీనికి “సామపా” రాజ్యమని పేరు. ఆ రాజునకును ప్రజలకును హితోపదేశపూర్వకముగ నీశిలాక్షరములు శాశ్వత బ్రహ్మకల్పముగ లిఖింపబడినవి. ఈ ప్రాంతమున వర్షాకాలమున బంగారు నాణెములు చిక్కుచుండును. జొగడపొత్తి పంచలనబడు కోననకాయ దారపు బట్టలు ప్రసిద్ధములు కాని యిపుడ వ్యాపారమచ్చట గానరాదు.

3. కేసరిపల్లి (లక్కకోట)

ఇదియు శాసనపు జొగడ కోటను బోలినకోట. ఇది గుంసరాభాగపు మూలతీ పర్వతప్రాంతమున విరించి నారాయణక్షేత్రమునగలదు. జొగడ కోటను నిర్మాణము చేసిన రక్తకేసరి కిది నివాసస్థలము. ఇందు మంత్రోదకముల నొప్పు బావి కలదు. దాని జలముల నోడ్ర మాంత్రికులు మారణాది కృత్యములు కుపయోగింతురని భూత వైద్యులు చెప్పుదురు.

4. దంతవరపుకోట.

ఆంధ్రచక్రవర్తి యగు “అనియంక భీమరాజు” మనుషుడగు రాజరాజుచే గట్టబడిన మంటికోట. శ్రీకాకుళపు ములగవలస దరినున్నది. ఇపుడున్న భాగముల కోటగోడ 60 అడుగుల మండమును, శివలడుగులయెత్తును గలిగి యున్నది. యోజనపరిమితిగల యీ కోటకు నాలుగు ద్వారము లున్నవి. ఒక దిబ్బపై నొకలింగమూర్తి ప్రతిష్ఠించబడి యున్నది. ఇచటగల శిలావిగ్రహములలో శ్యామలాంగా విగ్రహముచిత్రముగనున్నది. దీనిని “సామాలమ్మ” పేరిట గ్రామస్తులు పూజించుచున్నారు.

ప్రభుత్వమువారింక నీ స్థలమును ద్రవ్వించి శోధించలేదు. కావున బుర్రాతన ప్రాశస్త్యము తెలియటలేదు.

సామాల్యమున (50 యేండ్లకుముందు) నొక నేవ్యగానికి మూడుమూర్తుల పొడవును చిటికినవేలంత వలయమునగల బంగారు గోవత్రా డొకటి నాగేటి నక్కునకు జిక్కుకొని చిక్కెననియు దానిని వాఁ డిటీవల ముక్కలుగొట్టి యమ్మకొనెననియు వింటిని. వర్షాకాలమున చిన్న బంగారు నాణెములు (వంగచూకలు) చిక్కుచుండును.

5. పాండవుల పంచలు

కళింగరాష్ట్రపు కొండలలో సంతటను యీ పాండవుల పంచలు గలవు. మనుష్యులు చొచ్చుట కవకాశము గలిగి పొడవు వెడల్పులుగల ప్రతిగుహముఖమునకు నీపేరు చెల్లుచున్నది. ఇందు కొంతకాలము బౌద్ధబిక్షులు నివసించి యుండుటచే వీలగు చోటులను బాగు పరిచి గదులుగా నేర్పటచుకొనుచు వచ్చిరి. కొన్ని మండపములుగా నిర్మించ బడినవి.

మునగవలస, రామతీర్థము, పుణ్యగిరి, దేవగిరి, అనంతగిరి, మొసారీగిరులలో నీ పాండవుల మిట్టలు విశేషించి యున్నవి.

“పంచపాండవుల పంచలు” మాడుగుల కొండలలో “మత్స్యగుండము” నకు

సమీపమున గలవు. ఇందు పాండవుల భార్యలైన కాలమున నివసించి యుండిరని పామరాభిప్రాయము. అర్జునుడు తక్కిన వారీ ప్రాంతములకు రాలేదని భారతమే చెప్పుచున్నది.

ద్వితీయ భాగము

వరాహక్షేత్రము

ఈక్షేత్రమంతయు నించుమించుగ ప్రస్తుతపు విశాఖపట్టణమండలమునను గోదావరిమండలపు పూర్వభాగమున నిమిడి యున్నది.

ఇందు వరాహ, శారద, గోస్తనీ, చంపావతీ, వేగావతీ నదులున, సింహగిరి, రామగిరి, పద్మనాభగిరి, అనంతగిరి, పుణ్యగిరి, లోనగు పర్వతములును గలవు.

1. శ్రీ సింహాచలక్షేత్రము:—
క్షేత్రరాజ మననోప్పు దీనికి శ్రీ వరాహ స్వసింహమూర్తి అధిపతి. విశ్వేశ్వరమూర్తి క్షేత్రపాలకుడు. విష్వక్సేనాంజనేయమూర్తులు రక్షకులు.

పూర్వయుగమున హిరణ్యకశిపు డొనరించు బాధలనోర్చి, తన్ను సమ్మి యున్న బ్రహ్మాదుని రక్షించనెంచి శ్రీమహా విష్ణువు నరసింహకృతినొంది, శత్రు వధానంతర మిచట నిలచెననియు, లోకోద్ధరణార్థమై ప్రహ్లాదుఁ డిచ్చట శ్రీవరాహస్వసింహస్వామినిఁ బ్రతిష్ఠించెననియు, స్థల పురాణము నడుపుచున్నది. కావున నిది వైష్ణవక్షేత్రమనఁబడుచున్నది. కాని వైష్ణవాలయములలో సాధారణముగ విష్ణువిగ్రహము లాలయపు గోడలనంటియుండును. శైవ

లింగమూర్తు లాలయమధ్యభాగమున బ్రతిష్ఠితము లగుచుండును. సింహాచలమునవరాహముఖాకృతి గల విగ్రహమాలయ మధ్యభాగమున నున్నది. చందనపుఁ బూతచే దర్శనమాత్రమున లింగాకృతియే మొదట కనుపడును. దీనిబట్టి యొకప్పుడిది శివక్షేత్రమై యుండేనేమో యను సందియము పొడవగుదు.

యుగాంతరమున నున్న ప్రహ్లాదునిచే నిర్మింపఁబడినయాలయమండపగోపురప్రాకారములు శిథిలములై పుట్టులుఁ జెట్టులు బలిసి లోనడఁగియుండు మూర్తికిఁ బాతాళలోకమున నారాధన జరుగు కాలములోఁ బరుకుత్సుఁ డను నాంధ్రరాజు నేటకై యీప్రాంతములకు వచ్చి, పురాతనాలయ చిహ్నములఁ గాంచి, వానిఁ ద్రవ్వించి బాగు చేయించి, తిరిగి యాలయము నిర్మాణము గావించి, మూర్తిఁ బ్రతిష్ఠించెనని యొక పురాణగాధకలదు. ఇదియంతయుఁ గ్రీస్తునకుఁ బూర్వము ముచ్చటయే! ఇటీవల యెట్లుండెనో గాని యిప్పటికిఁ గనఁగొనఁబడిన శాసనముల బట్టి పూర్వ చాళుక్యుల కాలమున ననఁగా నేడవ శతాబ్దమునకుఁ బూర్వమే యాలయాదులు కట్టఁబడియున్నటుల స్పష్టమగుచున్నది. బహు ప్రాచీన

మగు వాయుపురాణములో నీ 'సింహగిరి' పేర్కొనబడియుండుటచే నిది పురాణక్షేత్రమని యొప్పుకొనక తప్పదు.

స్వాభావిక జనితమగు గంగధారచే నీ తీర్థభాగమంతయుఁ బవిత్రవంతమగుచున్నది. పర్వతభాగమంతయునకలఫలపుష్పభరితా రామములచే నీతారామఁ గోచుచున్నది.

దేవాలయపుఁ బైభాగమంతయు బహు చిత్రవిచిత్రవంతములగు లతావిగ్రహదులచే నిండియుండుటచేఁ జూపఱులు భ్రమింతురని కాబోలు మూఁడునందలయేండ్లక్రిందట గట్టి సున్నపు గారతోఁ గప్పఁబడినది. ఇప్పుడది శిలాసదృశమైనది. తీసిన పెచ్చులు రావు సరిగదా విగ్రహములకు భంగము కలుగుచున్నది. ఈగారపూయఁబడిన భాగములలోఁ బెక్కు దాన శాసనములున్నవి. అవి బయల్పడినచో నీదానప్రాచీనత వెల్లడియగును.

శ్రీ. శ. 11వ శతాబ్దమునఁగట్టఁబడిన ముఖమంటపాదులకు నల్లరాము సింహాచలమునకుఁ బదిమైళ్ల దూరమునఁ గల పెందర్తి కొండనుండి తీయఁబడినది. అచ్చట స్తంభములు లోనగునవి చెక్కఁబడినవి. నేటివఱకు నునుపుచేయఁబడిన గొప్ప గొప్ప పాపాణము లచ్చటచ్చట కలవు. ఈనునుపు చేయుటకు "అపార్యతైలము" / ముఖ్యమనియు, రాత్రితైలము పూసినరాయి మరుచటి దినమునకు నునుపుగ నుండుననియు, ననుభవజ్ఞులు చెప్పుచున్నారు. ఈసింహగిరిం ద్రుని దేవాలయ ప్రహారీగోడలు సుమారు ఒక మైలు చతురము గలిగి హనుమంతునిచే రక్షింపఁబడుచుండును.

పూర్వమిది యిరువది నాలుగు బురుజులు గలిగియుండెనని పెద్దలు చెప్పుదురు.

గాంగవంశీయుడగు నృసింహరాజుచే శ్రీ. శ. 11 వ శతాబ్దమునఁ గట్టంపఁబడిన ముఖమండప "దేవరహస్యము"లోఁ గొంకరాజదంపతులు, అనంతవర్మ సంతానము, కృష్ణదేవరాయకుటుంబము, యింక నెందఱో మహారాజులు సింహాచలస్వామికి సమర్పించిన, నవరత్న హారములు, జాంబూనదా భరణములు, బంగారువిమానములు, పాత్రలు లోనగు భండారమంతయుఁ బిండారీల దండు దుండగములకు వెఱచి (18 శతాబ్ది) దాచి వేయఁబడి నట్లు కింవదంతి గలదు. నేటి కవియంతర్ధానముండెనేమో తెలియదు.

విశిష్టాద్వైతమత ప్రతిపాదకులగు శ్రీ రామానుజాచార్యులవారి దేవుని సందర్శించుటయు, గొం డొకపరి పిండారీదండు దేవాలయమును దోచుకొనుటకు దండెత్తి వచ్చినపుడు, గోగులపాటి కూర్మనాథకవియను నాతఁడు, వరాహలక్ష్మీ నృసింహ శతక స్తవము, వైరిహర రింహసింహాద్రి నారసింహ అనుమకుటముతోఁ జెప్ప శ్రీస్వామి వారు తుమ్మెదలనృప్తించి వారితో దండునుఁ బారఁదోలుటయు నీమండలవాసు లెఱిగిన విషయములే.

ఈక్షేత్రమునకు ధర్మకర్తలు శ్రీవిజయనగరసంస్థానాధీశ్వరులు. స్వామికి లక్ష రూపాయలకుఁ బైవడిన యాదాయము గలదు. వేలకొలది జనులు చందన యాత్రకుఁ జూడఁబోదురు.

2. శ్రీ పద్మనాథము:—ఇది విజయనగరసంస్థానమునఁ గల వైష్ణవాలయము. గోస్తననదీ తీరమునఁ గల యొక కొండపైని

పూర్వయుగమున జటాయువను పక్షిరాజుచే బ్రతిష్ఠింపబడిన పద్మనాభమూర్తియే యీ మూర్తియని స్థలపురాణము నుడువుచున్నది. ఇది ప్రాచీనమనుటకు సందియములేదు గాని దీనిని క్రీ. శ. 1654 సంవత్సరమున ప్రస్తుత విజయనగర పురపరాధీశుల పూర్వుడగు మాధవవర్మవలన నొక శూద్రార్చకుని యాధిపత్యమునుండి తొలగింపబడి వైష్ణవార్చకులచే భోగ రాగముల నందుచున్నది. పద్మనాభమూర్తి విగ్రహమంత స్ఫుటముగా లేకున్నను స్వయం వ్యక్తమని చెప్ప నొప్పు చిహ్నములతో నొక బండరాతిపైని మూర్తి వంతము గన్పట్టుచున్నది. ఈకొండ గుహ లలో తపస్సంపన్నులగు ఋషులు కల రనియు, వారు నీశీధిని యపు డపుడు సంచా రము చేయుచుందురనియు వృద్ధ లోకము వాకొనుచున్నది.

వైష్ణవ భక్తాగ్రేసరుడును, విజయ నగరాధ్యక్షుడును, ఉభయభాషాపండితు డును, కవియునగు పూసపాటి విజయరామ గజపతిండ్రుడు, వీరస్వర్గమును జూరగొన దలంచి, 1794 జూలై 5 తేదీనియొప్పిండియా కంపెనీవారితో బోరాడి, బంధుమిత్రపరివార సహితముగ ననువుల బాసిన దీప్రసిద్ధ పద్మ నాభమే. ఈయుద్ధచరిత్రమునే చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి విజయరామచరిత్ర మను ప్రబంధముగ వ్రాసియున్నాడు. ప్రసిద్ధమండు లాధిపు డగు యథ. కార్తెకలు దొరవారాం గ్లే య భాష లో "The Battle of Padmanabham Hill" అను చిన్నపద్య కావ్యమును వ్రాసియున్నారు.

శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు కళింగ దేశ విజగీమాయ త్తపిత్తుండై గజపతుల నోడించి,

దశదిశవిదిత యశోదాయకమగు తాళ ప్రమాణ "విజయస్తంభమును" నిలిపిన "పొట్టునూరు" యీ పద్మనాభ తేత్రమున కనతిదూరముననే విరాజిల్లుచున్నది.

3. శ్రీ రామ తీర్థము:—ఇది యు బూసపాటివారిచే బాలింపబడుచున్న వైష్ణవాలయము. దీని కుత్తరమున ననతిదూర మున గల బోడికొండకు బళ్ళిమభాగ మున జై నతీర్థంకరుల విగ్రహములు గల తనాలయ మొకటిగలదు. ఇవి యొకటిన్నర యడుగుల యెత్తు మొదలుకొని మూడడుగు లయెత్తు వఱకు గలవు. కొండ పై భాగమున గూడ శిథిలములైన జై నవిగ్రహములు గలవు. బోడికొండ దగ్గర నున్న దుర్గి కొండ యందు గూడ పెక్కు జై నవిగ్రహములు గలవు. ఇం దొకటి విగ్రహముపై పాము పడగ విప్పి యాడుచున్నట్లు చిత్రింపబడి మనోహరముగ నున్నది. మఱియొక విగ్రహము వెనుక ప్రాచ్యచాళుక్య చక్రవర్తి యగు విమలాదిత్యుని శాసనమొకటిగలదు. ఈ విమలాదిత్యుడు క్రీ. శ. 1011 మొదలు క్రీ. శ. 1022 వఱకును రాజ్యపాలనము గావించెను. ఈతడే యాంధ్ర మహాభారత కృతిపతియగు రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రి. పైవానిబట్టి యిదియును ప్రాచీన దేవాలయమని చెప్పనొప్పును.

4. శ్రీకూర్మతేత్రము:—దీనినే పాతాళ సిద్ధేశ్వరతేత్రమందురు. ఈస్వయంవ్యక్తలింగ మూర్తి బౌద్ధమత వ్యాపన మీప్రాంతములను లేని కాలమున పురాణ శైవమత విజృంభణ సమయమున గలింగ దేశాధీశుడున, ముంజేలుగ్రామ శిలాశాసన కర్తయునగు, విజయసిద్ధిచే నీభాగమున బ్రతిష్ఠింపబడినది.

ఈలింగమూర్తి వలయాకారముగల పాన వట్టముపై నెత్తుగ గనుపట్టును. దర్శనమాత్రమున దేవాలయ మధ్యభాగమున లింగా కృతి కన్నులకుఁ గట్టి నట్లుండును. దీనిని శ్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దమున రామానుజులు తీర్థయాత్రపర్యటనమున కలింగదేశముఁ జేరి, తన మాయోపాయముల వైష్ణవాలయముగ నొనర్చి శ్రీకూర్మనాథుడను నవీన నామక రణ మొనర్చియుండిరి. నాటఁగోలె పాతాళ సిద్ధేశ్వర ప్రశంస పోయి కూర్మనాథ ప్రశంస ప్రబలినది.

దేవాలయ మతీరమ్యముగఁ గట్టబడుటచే, “కుదురుకు కూర్మము, చిలుకునకు సింహాచలము” అను లోకోక్తి కలిగినది. శ్రీకూర్మపురాణము శైవసాంప్రదాయమున సారమైయున్నది. దీనిని రాజలింగకవియు మండచిట్టి కామశాస్త్రము నాంధ్రీకరించి యున్నారు. శ్రీ. శ. 1070 సాంతమున సందూరి కొమ్మనామాత్యుఁ డొక విష్ణ్వలయము నిచ్చట నిర్మించినటుల కేయూర బాహు చరిత్రము చెప్పుచున్నది.

5. శ్రీభోగలింగేశ్వరుఁడు:— ఈ లింగమూర్తి “పాయకరావు” అని నిజము— డాక్- ముల్కు నలస బిరుద మందిన శ్రీ కాకర్లపూడి అప్పలరాజుగారి నలస శ్రీ. శ. 1750 సం॥ న అనకాపల్లిలోఁ ప్రతిష్ఠింపఁ బడెను. గోపుర ప్రాకార ముఖమంటపములతో దేవాలయము గలదు. ఈ దేవుఁడు భక్తజన వాంఛితార్థ ప్రదుఁడు.

6. శంకరము- కోటిలింగములు:— ఇవి యైవ శతాబ్దపు బౌద్ధ సూపములు. లింగా కృతిగ నుండుటచే వీనినిఁ బ్రజలు కోటి లింగములని వాడుదురు. ఇచ్చటఁ గల ప్రతి

రాయుయు లింగమువలె మలుపు చేయఁబడి యున్నది. బొజ్జన్న కొండలని వీనినే వాడుదురు. ఇచ్చట ‘ఎన్నెమ్మ’ యను దేవతా విగ్రహము గలదు.

7. సైలాడ సంగమేశ్వరుఁడు:— ఇయ్యది శ్రీకాకుళము తాలూకాలో నున్నది. సైలాడ కొండకుఁ బూర్వ నామము శిలావపర్వతము. శిలామకు శివభక్తుడు. పురాణ ప్రసిద్ధుఁడు. నందికేశ్వరుని తండ్రి. ఈ సంగమేశ్వర లింగమూర్తియు బలరామ ప్రతిష్ఠితము కాక పోయినను, పురాతనమని చెప్పనొప్పును. ఈ గుహలో నొక దిగంబర విగ్రహమున్నది. కొండలు దీనిని జైనమతాచార్యులగు తీర్థంకర స్వామితోఁ బోల్పుచున్నారు. కొండలు భైరవ స్వామిగా నెన్నుచున్నారు. గుహముఖంబున ద్వారపాలకుల బొమ్మ లున్నవి. వానిని జైనసూపములని చెప్పుచున్నారు.

జయపురము, బస్తూనవరంగపురము, బినంకోట మొదలగు నిప్పటి ఏజన్సీ భాగములలో నప్పుడప్పుడు శిలాశాసనములు చిక్కుచునే యున్నవి. ఈ భాగమంతయు జయంతి త్తేత్రములోనిదే. నలవంశీయుల యాంధ్రలిపితో నున్న శాసనమొకటి కండేండ్ల క్రిందట పొడగఁడా కొండపై బండమీద చెక్కబడినది కనుగొనబడినది. రాణక యోగీశ్వరుని సంస్కృత శాసన మొకటి కనుగొనబడినది.

ఇంకఁ బెక్కు శాసనములు చిక్కు నున్నవి.

8. గార్లేశ్వరుఁడు:— చీపురుపల్లికి సమీపమునగల గురుగుబిల్లి “దేవుని కొండ” గుహలో మెసియున్న లింగమూర్తిగర్గమహామునిచేఁ బ్రతిష్ఠితమని పురాణోక్తి.

9. బ్రహ్మలింగేశ్వరుఁడు:— వరాహనదీ

తీరమున బ్రహ్మ ప్రతిష్ఠితమని స్థలమహా త్యయము నుడుపుచున్న లింగమూర్తి. నరసీ పట్టణమునకు క్రోశమాత్ర దూరమున నున్న వాడు. ఇచ్చట వరాహానది యుత్తరముగ గొంతవఱకు బ్రవహించుటంజేసి, “ఉత్తర వాహిని” యనియు, దేవాలయ ముఖద్వారము పశ్చిమముగ, కాశీవిశ్వనాథాలయముం బోలె యుండుటచే నీమూర్తి విశ్వేశ్వరునిం బోలె పూజనీయుడనియు, మఱియు నిచ్చట పూర్వయుగమున బలిచక్రవర్తిచే జేయఁ బడిన నూరు యజ్ఞములలో నొకటి పూర్తి చేయఁబడెననియు, గావున నీస్థలము కాశీ త్షేత్రముతో తుల్యమని పెద్దలు వాఱొను చున్నారు. ఈ పుణ్యస్థలమంతయు, వారణాసిం బోలియుండుటచే నీస్థలమునకు గూడ మణికిర్ణికాఘట్టము, త్షేమేశ్వరిఘట్టము “బలిఘట్ట” మని బ్రహ్మచే నామ కరణ మొనర్పబడినది.

10. పాతాళేశ్వరుడు :—గొలుగొండ కొండలలో (గొల్లకొండలు) యాదవరాజులచే బ్రతిష్ఠించబడిన లింగమూర్తి. ఇచట మూడు దేవతలు కృష్ణశిలానిర్మితములును, చిత్రవిదిత శిలావిగ్రహోపేతములును గలవు. ఇచటి పాతాళగంగను ప్రస్తుతము “లోతుగడ్డ” యని వాడుచున్నారు. దేవగారపు స్తంభములలో రెంటిపైని చాళుక్య శాసనపు లిపినిబోలిన శాసనము లున్నవి.

11. నగ్నేశ్వరుడు :—విష్ణువర్ధన మహారాజు శాసనములో (చీపురుపల్లిలోఁ జిక్కినది) నుదహరించబడిన “దిమిలె” గ్రామమున ఎలమంచిలికి నమీపమున నున్న ప్రాచీనలింగమూర్తి-లగస్త్య ప్రతిష్ఠితము. ఆముని కొసంగిన వరముచొప్పున పార్వతీ

పరమేశ్వరులు దిగంబరులై యున్న సమయమున నాతఁ డొనరించిన ప్రార్థనమున బ్రత్యక్షమగుటచే నగ్నేశ్వరనామము సార్థకమైనటుల బురాణగాధ కలదు.

12. సిద్ధేశ్వరక్షేత్రము :—ప్రస్తుతపు సర్వసిద్ధి తాలూకా, వీరవల్లి తాలూకాలో గొంతభాగము, గొలుగొండలోఁ గొంతవఱకు నీక్షేత్రనామమున వ్యవహరించఁబడుచుండెను.

మధ్యమ కళింగరాజ్యమునకు క్రీ॥శ॥ యెనిమిదవ శతాబ్దమున రాజధానిగనున్న సర్వసిద్ధిచే నీపేరు దీనికి గలిగె.

నగ్నేశ్వరుడును, యిచటికి గొంత దూరమునగల సూదికొండనొద్దనున్న మహిపాసుర మర్దినీ జీర్ణాలయమును, పంచదర్శి కోటిలింగములును, నోడవరపు శారీశ్వరుడును, కేశవస్వామియు, ఎలమంచిలి గోపాలస్వామియు నీక్షేత్రములోని మూర్తులు. చాళుక్య ప్రాంతముల నేలుబడి చాలించిన పిమ్మట, గొల్లరాజుల కిది జిక్కినవి. కొంత కాలమునకు దిక్కుమాలి యిందు కొన్ని నామమాత్రాన శేషములైనవి.

13. పంచదారాకోటిలింగములు :—పూర్వచాళుక్యులచే గట్టబడిన ముఖమంటప ప్రాకారములుగల శివాలయము బహుపురాతనమైనది. కోటిలింగములచుట్టయేగాని యొక లింగాకృతినే 12 భాగములుగఁ జేసి భాగ మొక్కంటికి 85 మూర్త్యాకారములుగ చెక్కించఁబడినవి. ఈ త్షేత్రభాగము గూడ జయసింహ వల్లభచక్రవర్తినాటికే పేరువడసియుంటచే బహుప్రాచీనమని చెప్ప నొప్పునై వక్షేత్రమయియున్నది.

14. గోపాలస్వామి :—పురాతన ప్రశస్తి

గల యెలమంచలిలో నివుడు “నూకిపాప కొండ యనుపేర నొప్పు “గొల్ల కోట” కొండ క్రిందభాగమున చిన్న దేవాలయ ప్రాకారములలోనున్న మూర్తి- ఈ స్వామిని, కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడదేవుని మంత్రియగు నండురి కొమ్మనామాత్యునిచే క్రీ. శ॥ 1070 ప్రాంతమున బ్రతిష్ఠింపబడినటుల గ్రంథాధారములున్నవి- ఈ మంత్రి శిఖామణి 32 విష్ణుప్రతిష్ఠలు గావించెనని మంచెనకవి చెప్పుచున్నాడు- ఇచట పూర్వ చాళుక్య చక్రవర్తుల నాణెములు, క్రీ. శ॥ 663-672 నాటివి దొరికినవి. వర్షాకాలమున జిక్కుచుండును.

15. వేంకటేశ్వరస్వామి- ఉపమాక:— ఎలమంచిలి కేకు కోశముల దూరమునగల యీ యాలయములు రెండు శ్రీకాకర్లపూడి అప్పలరాజుగారి కాలమున (క్రీ. శ. 1770) గట్టబడినట్లు చెప్పుదురు. పిరుపతిలో నెట్లు త్వవదులు జరుగునో యట్లు ప్రితి సంవత్సరాది నిట జరుగుచుండును. వైజయ అప్పయ కవిచెప్పిన “వేంకటేశ శతక” మీ స్వామికి కృతిగా వెలయుచున్నది.

16. కేశవస్వామి- చోడవరము:— ఇదియు నండురి కొమ్మనామాత్య ప్రతిష్ఠిత ద్వాత్రింశ దేవాలయములలో నొకటి. కాలక్రమమున జీర్ణించిన యాలయమును క్రీ. శ. 1467లో మహామండలేశ్వర ప్రతాప వల్లభరాయ భూపాలుడు తిరిగి కట్టించినటుల శాసనము లిందు గలవు.

17. ధర్మవరము- సన్యాసయ్య:— దీని చరిత్రము చిత్రము. ఇది శృంగవరపుకోటకు (కోశమాత)దూరమున నున్నది. ఇది పూస పాటివా రీప్రాంతముల నడుగిడ కవూర్వమే

ప్రసిద్ధిలో నున్నది. ఒక సన్యాసి తన యవసాన కాలమున నిట “సంతాన గోపాల యంత్రము”ను స్థాపించెను. సంతానము గలుగునను నమ్మకమున్నవారెల్లరి గుడికిఁ బోయి యంత్రమును బూజించి యభీష్టముల బడయు చుందురు. పుట్టిన బిడ్డకు “సన్యాసి” పేరుంచుదురు. కావుననే యీ ప్రాంతముల సన్యాసయ్యవేరు చాతుర్వర్ణములలో విశేషించి వాడబడుచున్నది.

18. విశాఖేశ్వరుడు:—ఈ లింగమూర్తిని క్రీ. శ॥ 1070-1119 వఱకును రాజ్యము చేసి, అనంతవర్మ కాలములో గలింగముపై దండెత్తివచ్చిన కులోత్తుంగ చోళదేవచక్రవర్తిచే సింహాచలమునకు నాలుగు కోశముల దూరమునగల విశాఖపట్టణమున బ్రతిష్ఠింపబడినటుల శాసనపరిశోధకులు చెప్పుచున్నారు. పూర్వమిద్దానికి “కులోత్తుంగ చోడపట్టణము” అనియు, వర్తకస్థలమనియు, వైష్ణవాలయములుకొన్ని గలవనియు, శాసనములు సాక్ష్య మిచ్చుచున్నవి. క్రీ. శ. 1750 వరకు విశాఖేశ్వరు నాలయ ముఖమండప గోపుర ప్రాకారములు సముద్రతీరమున విరాజిల్లుచున్నట్లును, “ధనపండావారు” మొదలగు వర్తకులీ స్వామికి భోగరాగములు జరుపుచుండిరనియు వృద్ధులు వాకొనుచున్నారు.

ఇప్పుడు విశాఖేశ్వరుడు సముద్రమున దేవాలయ సహితముగ మునిగి యున్నాడు. స్థలమునకు మాత్రము నేటికిని “తీర్థపురాళ్లు” అనుపేరు చెల్లుచు పర్వదినముల సముద్రస్నానమునకు పేరు బడియున్నది.

“ఓర్మి”(Orme) చరిత్రకారుఁడిచ్చిన క్రీ.శ. 1758పు విశాఖపట్టణపటమునుమనము నిదానించి చూచితమిని, విశాఖేశ్వరుని

యముగల స్థలమునకును, నముద్రమునకును సుమా రొక మైలు దూరముండెనని యూహింపవచ్చును.

ఇంక నీ వరాహక్షేత్రమున బెక్కు శైవ, వైష్ణవాలయములు 18 వ శతాబ్దము నాటివి గలవు. పూసపాటివారి పూర్వులచే గట్టబడి పోషింపఁబడుచున్న దేవళము లంతగా కానరావు. ఉన్న న, స్థలపురాణములు లేనివై యున్నవి. పుష్పగిరి గోపాలమూర్తి, జామినినార్దనమూర్తి, విజయనగరము రామలింగమూర్తి, సాలూరు మాతృభూతేశ్వర పంచముఖేశ్వరుడు, బొబ్బిలి గోపాలమూర్తి చోడవరము శాశిశ్వరుడు, పేరొందిన మూర్తులు కలవు. శాతమూక్షేత్రమునగల పుణ్యస్థలములు తృతీయ భాగముగ వ్రాయఁబడును.

విచిత్రస్థలములు

1. వజ్రగడకోట:—యానవ రాజపురవరాధీశ్వరుడని పేరు గాంచిన గొల్ల కొండ (గొలుగొండ) గొల్లతేనిచే రెండు కొండల నడిమిని దండిగాఁ గట్టఁబడిన బ్రహ్మాండమగు కొండకోట. నరిసి పట్టణమున కారుమైళ్ల దూరమున గలదు. ఒడ్డవాడ (ఇప్పటి వడ్డాది. మాడుగుల జమీదారీ) పురాధ్యక్షునిచే నిర్మాలము గావింపఁబడినది. వర్రాకాలమున నీదుర్గమధ్యప్రదేశమున చిన్న బంగారు నాణెములు చిక్కుచుండును. కోట గోడలలో నొక దానిపైని 12 వ శతాబ్దపు టాంధ్ర లిపితో గొన్ని శాసనములున్నవి.

2. బొజ్జకొండ కోటిలింగములు:—అనంతగిరికొండల కాతేడు మైళ్లదూరమున గల విశాల విచిత్ర గుహముఖమున, గొప్ప

ప్రవాహముచే గలిగిన స్ఫటిక శిలాకారములచే లింగములుగా భావించి శివరాత్రి నాఁడుత్సవములు చేయుదురు.

ఇచ్చటనీప్రవాహముచిత్రముగ నెత్తైన ప్రదేశమునంచి “పెద్దగుండమను” దానిలో బడి అంతర్ధానమై తిరిగి 3, 4, వందలడుగులకు క్రింద నుంచి ప్రవహించుచుండును.

3. మత్స్యగుండము:—ఎండికా కొండల నంటి ప్రవహించు మాచేరు. (మత్స్య నది) పాడేరున కారు మైళ్లదూరమున నున్నది. ఇచటి నదీ ప్రవాహముద్దండ గండ శిలల నడుమ నిమిడియున్నచోటనే మన వారు “మత్స్యగుండ” మనుచున్నాడు.

ఇందటిరవ్యములగు చేపలున్నవి. వానిని మాడుగుల రాజులు పెంచుచున్నారు. చూచుటకు మనోహరముగానుండు నీచోట శివరాత్రి యుత్సవములు జరుగుచుండును.

4. సూదికొండ “కాశీబుగ్గలు”—సర్వ సిద్ధితాలూకా దక్షిణభాగమున గల కొండ మీదగల రెండుగుండములు—ఇచట శివరాత్రి యుత్సవము జరుగుచుండును. జీర్ణాలయమును, కొన్ని తెలుగు లిపితో నున్న శాసనములును, లెక్కలేని రాబొమ్మ ముక్కలును నిచటగలవు.

5. తాచబండ:—ఎలమంచిలికి నాల్గు క్రోశముల దూరమునగల రాయవరము శ్రీకృష్ణదేవరాయల, ఉత్కళదండయాత్రా చిహ్నముగ క్రీ. శ. 1510-15 లో గట్టబడినటుల నచటి బండతాతిపైని చెక్కబడియున్నది.

6. భీమునిగడ:—ఎలమంచిలికి పశ్చిమ భాగమున నాలుగు క్రోసులదూరమున గల యుప్పలాము గ్రామమున గల రాతికోబము

ఈ స్తంభము మూడడుగుల పలయమును, ఆరడుగులయెత్తునుగలిగి లింగాకారముగ నున్నది. మనవారు భీమబకాసుర సంగ్రామమును దీనికి ముడిపెట్టుచున్నారు. ఇదెంత లోతుగ బాతపడినదో చూచుట కచ్చటి మాలలు భయపడుచున్నారు. ఈ లింగము వెలివాడలో నున్నది.

ప్రసిద్ధ గ్రామదేవతలు

అనకాపల్లి-నూకాలమ్మ:—శ్రీ. శ. 1740-50 న శ్రీకాకర్లపూడి అప్పలరాజుగారి చే గొల్వబడి, యిపుడు గొడవారి ధర్మ కర్తుత్వమున విరాజిల్లుచున్నది. ప్రతి సంవత్సరాదిని యుత్సవము జరుగుచుండును.

మరుపిల్లి-ఎల్లమ్మ:—గజపతి సగరమునకు సమీపమునగల యీదేవత “గంప శిరులు”, “కాలపుశిరులు” పండుగలకు ప్రసిద్ధి జెందినది. కాలపుశిరులం జూడ వేలకొలది ప్రజలచొప్పునకు బోవుచుందురు.

గూడెము-సాంబారమ్మ:—పూర్వము యాదవరాజులని పిలువబడుచుండు గొల్ల తేండ్రుచే నిర్మించబడి, గొల్లకొండ ప్రస్తుతపు గొలుగొండ్రకు సనతిదూరమున గల బోడకొండపై వెలసియున్న ప్రత్యక్ష దేవత. ఈ మహాకాళికా మహాత్మ్యమును గూర్చి మన తెల్లదొరలు సహితము మెచ్చుకొనుచున్నారు. కొండలు పరీక్షించి నవ్వుపోయిరి.

కురసాము - పైడిమారమ్మ:—వైరి చర్లవారికి శ్రీ. శ. 1676 సం॥రమున జయ పురాధీశ్వరుడగు విశ్వంభరదేవుగారి వలన నొసంగబడిన దేవతాస్వరూపిణి-కోటశక్తి.

ఇంక పోలేపల్లి, విజయనగరము, ధర్మవము, మామిడివాడ, పైడితల్లి అమ్మవార్లును ఎరుమంచిలి చందాలమ్మ, కొల్లాము తాడమ్మలోనగు మహాత్మ్యముగల గ్రామదేవతలెన్నియో ప్రతి సంవత్సరోత్సవంబులచే విరాజిల్లుచున్నవి.

శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్యము

శ్రీయుత ముక్కామల వెంకటరెడ్డిశాస్త్రిగారు.

శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రమహాత్యము శ్రీస్కందపురాణమందు త్తరఖండమందగస్త్య మడాననసంవాదరూపకంబుగాసంస్కృతభాష యందు దొమ్మిది అధ్యాయములుగాజయంతీ క్షేత్రమహాత్యమనుపేర రచింపబడియున్నది. దీనిని కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రియను కవివరుం డాంధ్రభాషయందు పద్యకావ్యముగా రచించి ముద్రింపించి యున్నాడు. నేటికి సుమారు యేబదిసంవత్సరములయినది. అనగా క్రిందటి ధాత్య సం॥ర ఫాల్గుణ శు ౧ బుధవారం. అచ్చుప్రతులు విశాఖపట్నములో గరుడా సుందరామయ్య గారిచే స్థాపింపబడిన శ్రీ వేణుగోపాల ముద్రాక్షరశాలయందు దొరక వచ్చును. మరియు నాకాలమందు సంగ్ర హించబడిన ప్రతులు యెచ్చు తెచ్చటనో కొందరివద్ద గలవు. పద్యకావ్యముగా నుండిన యీ క్షేత్ర మహాత్యమును సులభ శైలిని తెనుగు వచనంబున కథారూపకంబుగా సకల జనులకు వెల్లడిచేయమని నన్నొక భక్తుడు ప్రేరేపింప నేనీకథ వ్రాయ నుగ్రహించితిని. సంస్కృత భాషయందున్న శ్లోకములలోను తెనుగు నందున్న పద్యములలోను అచ్చు ప్రతులలో ననేక వర్ణనాంశములున్ను, దైవ ప్రార్థనాంశములున్ను కలవు. వాటిని విస్తరించి వ్రాయుటకు శక్తిచాలనందులకు సంక్షేప ముగా నేనీ కథమాత్రము యెల్లరకుం డెలియ తెనుగున వ్రాసితినిగాన దీనియందు తప్పు లున్న నన్ను మన్నించి దీనియందుండు భక్తి

రసమునే గ్రహింతురు గాక యని వేడు చున్నాను.

2. ఈ క్షేత్రము గంజాంజిల్లా పర్లాకి నిడి పట్టణమునకు నైర్వృతి దిగ్భాగమందు యిరువదిమైళ్ళ దూరమందు వంశధారనది తూర్పుతీరమందున్నది. ఇది శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి యధికారము క్రింద నున్నది. ప్రతిసంవత్సరము మాఖబహుళమందు జరుగు చుండు మహాశివరాత్రి యాత్రకు యీక్షేత్ర మునకు బహుదూరమునుండి అనేక వేల జనులు పోవుచుందురు. ఈ మహాశివరాత్రి దినమందు జనులు వేకువశామునుండి వంశ ధార నదీస్నాతులురయి శ్రీ ముఖలింగేశ్వర దర్శనము చేయుచుందురు. దినమంతయు అభిషేకములు, పూజలు వివేచముగా జరుగు చుండును. రాత్రి లింగోద్భవకాలమం దనగా రెండు జాములకు శ్రీముఖ లింగేశ్వరస్వామి వారికి స్నానము, పూజ, ధూప, దీపభోగ, అర్చనాది విధులన్నియు శ్రీ రాజావారి ఉద్యోగస్తులు జరిపించుదురు. కొన్ని వేళల యందు, శ్రీ రాజావారు స్వయముగా, విచ్చేసి తమయెదుట శ్రీ స్వామివారి పూజాదివిధుల నన్నిటిని విధ్యుక్తముగా జరిపించుచుందురు. అప్పుడు దర్శనార్థమై వచ్చిన భక్తులందరు సృత్యగీత వాయుద్యములతో స్వామి ననేక విధముల భజించుదురు. ఆరాత్రియంతయు అనేకులు జాగరము చేయుదురు. గ్రామమందనేక చోట్ల జాగరము

చేయువారి కనుకూలములగు ఆటలు, పాటలు దర్శనీయ చిత్రములు కలిగి యుండును. ఉపవసించిన బ్రాహ్మణులకు శ్రీరాజావారి సత్రములో మరునాడు భోజనము జరుపబడును. ఈప్రకారము అమావాస్యదినమువరకు ఉత్సవము జరుగును. అమావాస్యదినమందు శ్రీముఖలింగస్వామివారిని వాహన సహితముగా తీర్థముల రేవులనే వంశధార నదీభాగమునకు ఉర్రేగింపుతో తీసుకొని వెళ్ళుదురు. అచ్చట యాత్రస్థులనేకులు శ్రీస్వామి సహితముగా చక్ర తీర్థములాడుదురు. ఈతీర్థమందు దంపతులు స్వామియం దేవగ్రచిత్తులయి స్నానమాడిన యిట్టసిద్ధులు బడసి సౌఖ్య మొందుదురని భక్తులకు మిగుల సమ్మకము. ఇట్టి మహాక్షేత్ర మనేక కాలములనుండి దక్షిణకాశియని పతీతి బడసియున్నది. ఈక్షేత్రమునకును, కాశీ క్షేత్రమునకును, గల తారతమ్య మొక పూర్వగాథయం దీప్రకారము పుక్కిటి పురాణముగా తెలియబడుచున్నది. కాశీ క్షేత్రమున విశ్వనాథుని దేవాలయమున కగ్రభాగమందు గంగానది ప్రవహించుచున్నది. ఈముఖలింగ క్షేత్రమునకు పూర్వభాగమందు వంశధారనది ప్రవహించుచున్నది. ఆ హేతువునను ఈషడ్వేదము యీక్షేత్రము కాశీ క్షేత్రమునకు సమానమని చెప్పటకు వీలు కలిగియున్న దనవచ్చును. మరియు పూర్వ మొకానొక కాలంబున నొక బ్రహ్మర్షి అచ్చట తపంబూచరించు సమయంబున మందాకిని అచ్చట ప్రవహింపగోరి యాబ్రహ్మర్షిని మార్గంబు వేడి నిలిచియుండ, నతండు సంధ్యవార్పుచుండి “అసావాదిత్యో బ్రహ్మ” అను వేద

మంత్రము నుచ్చరించుచూ, తన చేత నున్న యువకమును వెనుక భాగముగా త్రప్పినట్లు సూచన గ్రహించి, క్షేత్రస్థానమునకు వెనుక భాగమందు ప్రవహించి పోయినదని చెప్పుదురు. ఇదియొక పుక్కిటి పురాణమై యుండవచ్చును. గాని, అచ్చట తూర్పుదిగ్భాగముగా ప్రవహించుచుండిన యావంశధారనది వెంటనే పశ్చిమమునకు దిరిగి మువ్వంకలై పారుచున్నది. దీనిం బట్టి చూడ, సంధ్యవార్పుచుండిన యామహర్షి యాజ్ఞాసంగీకరించి యుండవచ్చునని యూహించవచ్చును. ఇదిగాక తూర్పుభాగమందున్న క్షేత్రపాలకుని పద్మరాధగిరిని, తప్పించుకొని పోయిన దనవచ్చును. ఈకథ నేను బాల్యమందొకా నొకప్పుడు నామాతామహునివలన క్షేత్రమం దుండగా విని యుంటిని.

౩. ఈక్షేత్రము పంచక్రోశ విస్తారమై వంశధారనదీ పూర్వభాగమందు కలింగ పట్నమువరకూ వ్యాపించియున్నది. అచ్చట వంశధారనది సముద్ర గామియగుచున్నది. పూర్వ మీదేశము కలింగ రాజులకు రాజ్యస్థానమనిన్ని, కలింగ నగరము దానికి రాజధానియనిన్ని వాడుకగలదు. అచ్చటచ్చట దొరికిని రాగి శాసనములవల్ల యీహంశములు వెల్లడి కాబడుచున్నవి. ఈశాసనములు మన ప్రభుత్వమువారు సంగ్రహించి అచ్చు వేయించియున్నారు. ఇదియునుం గాక కలింగ రాజులు యీదేశమును పరిపాలించు కాలమందు నిర్మించిన కట్టడములుయొక్క రాతి మలకలు, వాటిపైని చెక్కబడ్డ శాసనములు, పెద్ద పరిమాణము గల యిటికలును, గురుతులుగా, ముఖలింగము, నగరికటకము, కలింగపట్నము

వరకూ అచ్చటచ్చట త్రవ్వబడిన ప్రదేశ ములయందు యిప్పటికిని కానవచ్చుచున్నవి. నగరికటకము అనే గ్రామము దాని పేరు వలననే కటకమునకు రాజధానియని సూచించుచున్నది. మరియు పల్లాకిమిడి శ్రీరాజావారి కళాశాలలో సుపాధ్యాయులుగా నుండిన మహారాజశ్రీ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగారు 1893 సంవత్సరమున ఈముఖలింగ త్షేత్రముందుండు దేవాలయములలోని శిలా శాసనములను మిగుల పరిశ్రమ తీసుకొని, చదివి, వాటి కాల నిరూపణ కొంతవరకు చేసియున్నారు. వాటిలో కొన్నిటియందు అప్పటి గంగవంశపు రాజులపేర్లున్ను, వారు నిర్మించిన దేవాలయములయొక్క కాలమున్ను తెలియవచ్చుచున్నది. ఇంగ్లీషుభాషలో నున్న "The Madras Journal of Literature and Science" అనే పత్రికచూడవచ్చును. అప్పటి గంగవంశజులగు మహారాజులు మహాశైవ భక్తులయినందులకు నిదర్శనముగాను, వివాహముల గుర్తులుగాను చెక్కబడ్డ రాగి శాసనములు అచ్చటచ్చట దొరికియున్నవి. బ్రాహ్మణులకు ఆశాసనములు సమర్పించు కాలమందనేక భూదానము లొనంగినట్లు వానివలన కనుపించుచున్నది.

శ్రీముఖలింగ త్షేత్రకథాప్రారంభము.

1. ఈ త్షేత్రమహాత్యము శ్రీస్కంధ పురాణోత్తరఖండమందు అగస్త్యవ్రతాన సంవాదమని తొమ్మిది అధ్యాయములుగా విస్తరింపబడియున్నది. నాలుగు యుగంబులందీ త్షేత్రము క్రమముగ 1 గోవిందకాన

సము, 2 మధుకేశ్వరము, 3 జయంతీ త్షేత్రము, 4 ముఖలింగత్షేత్ర మను నాలుగు పేర్ల జెప్పబడియెను. కోటిలింగంబులు యాపంచక్రోశమందు బ్రహ్మ నిర్మితంబయి యున్నవనియు, అందు ప్రధానలింగంబునకు ముఖంబు కలిగియుండుటం జేసి ముఖలింగ మను నామధేయం బమరియున్నది. మరియు ప్రధానలింగంబగుటం జేసి ముఖలింగం బనియు కూడసర్వంబు ప్రతిపాదితం బయి యున్నది. త్షేత్రపాలకుం డగు శ్రీపద్మనాభమూర్తి గిరిశిఖరంబందుండుటం జేసి యాగిరి పద్మనాభగిరి యనంబడుచున్నది. తద్గిరి ప్రాంతప్రదేశమందనేక వృక్షరాజి ప్రకాశించుచు, మధువృక్షములు మిగుల గలిగి శ్రీశంకరున కుత్సత్తిస్థానము మధువృక్ష మూలమయినందుల కాస్థానము మధుకేశ్వరమనియు నుడువబడుచున్నది. శివరు లనే కులు యిప్పటికిని యాపర్వత సమీపమందు వసియించియున్నారు. ఈశబరుల వృత్తాంత మికముందు చెప్పబోవు కథయందు పురాణోక్త ప్రకారము తెలియజేయుచున్నాను.

2. పూర్వ మొకానొక కాలమందు వింధ్యపర్వతమునందగస్త్యమహర్షి తపస్సు చేయుచున్న సమయమున సతని యనుగ్రహ మునలన యాపర్వతము మితిమీరి నృద్ధి పొంద నారంభించినది. సూర్యగమన నిరోధమునకు దేవతలందరు భయము నొంది అగస్త్యమహర్షిని ప్రార్థించిరి. ఆయన తపస్సు చేయుచుండిన ప్రదేశము కాశీత్షేత్రమునకు సమీపమందుండుటంజేసి అచ్చట విడిచి దక్షిణదేశమునకు బోవ సంగీకరించెను. గాని, కాశి, కాశి, యని పలువరిం

నుచూ పట్టుఖుండుండు మయూరాద్రిని చేరెను.

3. పట్టుఖుండాఋషిని గని పూజించి యాతని నూరడించి కాళికి త్యుమగు ప్రదేశము దక్షిణదేశమందు మహేంద్రపర్వతమునకు పశ్చిమభాగమందు గలదనిబోధించెను. అత నామహర్షి ప్రీతినొంది, తానిదివరకు తపస్సు చేయుచున్నట్టియు, తన తపః ప్రభావమువలన అపరిమిత వృద్ధి జెందిన వింధ్య పర్వతమును మరలగని, తన వియోగము వలన దుఃఖించుచూ, దంతమువలె భూమిపై వ్రాలి, నమస్కరించుచుండు యావింధ్యపర్వతము నూరడించి, తాను మరల నచ్చట కేతెంచు దాక “నీ పీ ప్రకారముండు” మని తన కరకమలము లాపర్వతముపై నుంచి తాను దక్షిణదిశకుం బోయెను. నాడాదిగా యాపర్వతముట్లనే యుండినది.

4. పడసనునివలన తాను వినిన యీశయంతీక్షేత్ర కథా వృత్తాంత మెట్లనిన:-బ్రహ్మదేవుం డొకా నొక కాలంబునందు తనకు పూజార్హత గలుగవలయుననియు, తాను తపస్సు చేయుచుండు మహేంద్ర పర్వతప్రదేశము కాళికి త్యుమగు క్షేత్రంబు కావలయుననియు కోరి, హరి హరుల గూర్చి శతవర్షంబులు తపం బొనరించెను. అప్పు డందులకు వారు ప్రత్యక్షమయి అభివతంబు వేడుమనిరి. బ్రహ్మయు వారలకు నమస్కృతు లొనరించి, తనకు లోకంబున పూజార్హత కావలయుననియు, తాను తపస్సు చేయు స్థానము జయంతాఖ్యను వారణాసికి సమానమగు క్షేత్రంబు కావలయుననియు వేడెను. కాలాంతరమున నట్లు కాగలదని చెప్పి వారు భయమును అంతర్ధానమొందిరి.

బ్రహ్మయు తన నిజనివాసంబున కరిగె.

5. మరియు నొక కాలంబున తుంబురు నారదాది ఋషులందరు విష్ణు ప్రతిగా నొకయాగమును హిమవత్సర్వతప్రాంతమున గంగాతీరంబున చేయ నుద్వ్యుపించిరి. ఆయా గమును దర్శింప దేవేంద్రాది దేవతలును, మహాఋషులును, గంధర్వు, సిద్ధ, విద్యాధర, చారణులు మొఱలుగాగల నందరు విచ్చేసిరి. వారందరు హరిహరులను రావలయునని ప్రార్థించిరి. వారు విచ్చేసిన పిదప, యజ్ఞము జరుగుచుండ యమరగాయకులగు గంధర్వులు ఆకాననమందు కామరూపంబుల దిరుగుచూ, గాన మొనరించుచూ, కొతూ హలంబున నుండగా, నచ్చటి శబర స్త్రీలు వారి దివ్యరూపములం గనిమోహితులయిరి. గంధర్వులును వారలయందు లగ్నమానను లయి వారలం గూడిరి. ఇది యంతయు యాగమునందున్న వామదేవ ఋషి చూచి వైష్ణవయాగ కాలంబున యిట్లానర్పిన యాగంధర్వుల నందరిని శబరయోనులందు జనించుడని శాపంబొసంగెను. అందులకు వారు భీతాత్ములయి యమ్మునివేడ నతండు దసశాప మ్మోక్షాఘముని జెప్పి యచ్చటికి విచ్చేసియుండు విష్ణుదేవుని పాలికిం బంపెను. వారును వచ్చి విష్ణుదేవుని ప్రార్థించిరి. అబ్జ నాభుండును, వారల శాప విమోచనం బొనర్చ ననుర్ధ్వండయ్యును, ముందురాబోవు కార్యంబు దలంచి వారిని శ్రీ శంకరు పాలి కనిపి ఆయనను ప్రార్థించవలయునని యాస తి చెప్పెను. శంకరుండును భక్తసులభుండు గావున, వారల దీనాలాపంబు లాలించి బ్రాహ్మణ శాపంబు దప్పదని నిరూపించి గంధర్వుల నందరిని వంశధారనదీ ప్రాగ్దిశ

యందు మాధవవసంబున, శబరాలయము లందు జన్మింప నాజ్ఞయిచ్చి ముందుకు తాను దర్శన మిచ్చెదననియు, తదుపరి శాపవిమోచనం బంది గంధర్వు లందరు తమ నిజస్వరూపంబుల నొంది తమ పదంబులకుం బోయెదననియు జెప్పి వారి ననునయించి పనిచెను. అది కారణంబుగా, పద్మ నాథగిరి ప్రాంతమంతయు శబర నివాసమై యొప్పియుండెను. తుంబురు నాడులును తమ యజ్ఞమును యధావిధి సమాప్తినొందించి, అచ్చటి కేతెంచిన వాంఠ కందరికిని తగిన సత్కారము లొసర్చిరి. పిదప సందరూ తమ నిజస్థానములకుం జనిరి. శంకరుండును, నాడాదిగా శబర వనాంతస్థంబునం చొక్క మధువృక్షమూలమునందు గిరిజా ప్రసుభ గణసేవితంబుగా సవతరించి నివసించియుండెను.

౪. ఇట్లగర్హస్థునకు షడాననుండు బోధింప, శంకరుండు దన నిజస్వరూపంబున నెట్లు గంధర్వుల శాపవిమోచన మొనరించి రక్షించెనో యటు పిమ్మట వృత్తాంతం బెరింగింపుమని యడుగ, షడాననుం డిట్ల నియె:—నంశభార చదీతీరమ్మైన పద్మనాథగిరి ప్రాంతమందు విస్తృతాంధ్రా మొకటి గలదు. ఆయరణ్యము తాపనులకు సుభావ హమై, లక్ష్మికి నివాసమై యొప్పుచుండును. అది శార్దూల, వరాహ, భల్లుకాది మృగా క్షీరమై, వనచూత, అర్జున, పనస, అశోక, తమాల, జంబూముఖ పృక్షోపశోభితంబై యుండును. అందు శాపోపహతులగు గంధర్వు లందరును శబరాలయముల జన్మించి యుండిరి. వారిలో నొక డధిపతియై చిత్రగాయకాఖ్యుడై వెలయుచుండెను. ఈతని

సద్గుణంబులు వర్ణింప బ్రహ్మదేవునికై న తరంబుగాదు. అది యెట్లునన:—తనలోడివన చదు లెల్లను మృగయాసక్తులయి తాము కొట్టితెచ్చిన జంతువుల నెల్ల తమ యధిపతి యొద్ద కానుకగా నొసంగుచుండ, చిత్ర గానము చేయుచుండిన యతని గానము వినగానే చచ్చి పడియుండిన జంతువు లన్నియు పునర్జీవితములయి పరుగెత్తి పోవుచుండినవి. ఇట్లతని నందరూ నామసార్థకుడవని స్తోత్రము చేయుచుండిరి. చిత్రగాయకుండు నూతన వచన పరివారంబుతో సుఖంబున రాజ్యంబు చేయుచుండెను.

7. ఇట్లు కొంతకాలంబు గడిచిన పిమ్మట ఒకనాటి పుధ్యాష్టమివేళయందు, యెండవేళమిచేత ముఖమువాడి, సీట్టూర్పు లూర్పుచూ నొక స్త్రీ చెమటచేత దన పయ్యెడనుప, దన యురోజముల గుట్టుబట్ట బయలుగునట్లుగా మిగుల లావణ్యముతో నచ్చటికి వచ్చి చేరెను. అప్పుడు చిత్రగాయకుం డామెను జూచి మరుశరమ్ములు దన హృదయమ్మున నాట మోహితుడై యామెతో నిట్లనియెను:—

“ఓ! వనజాయతాక్షీ! నీవు భయమిం చుకయుం జెందిక. నానాపిథ క్యూరజంతు సమూహము సంచరించుచుండు యీవన మున కొక్కతె వేలవచ్చితివి” అని యడిగెను. మరియు, “నీవు దేవ, మనుష్యనర్గములలో నెవ్వతెవో తెలియజేయు” మన, గండుల కామెయు, “ఓశబరవల్లభా! గమనంబున మిగుల డస్పితిని. యేమియుం జెప్పజాలను. ట్టుత్పి పానలధిక బాధకలిగించుచున్నవి. నాపాలిటిదైవమే యిప్పుడు నినుం జూపినాడు. గాన, నీవేమయిన యిప్పుడు నాకొసంగిన,

దేవార్చనచేసి వచ్చి పిదప నావృత్తాంతము దెలిపెద ననెను. అందుల కాశబర నాయకుడు తానింటికి వేవేగజని, తన నిజ భార్యను బిలబి గూవృత్తాంతమంతయుం దెల్పు నాశబర నాయకుని భార్య, మంచి బియ్యము, కండమూలఫలంబులును సమర్పించగా నామె వాటిని వంశధారనదీ తటమృతకుం గొనిపోయి, యొక్క మర్రిచెట్టు నీడ క్రింద బెట్టి, సుస్వాశ్శయె, శుచి వృత్తి పాకముజేసి, శివునకు ప్రీతితో పూజలొనర్చి, నైవేద్య మాచరించి, పిమ్మట భుజించిన దాయెను. మరియు కొంత తడవు మార్గాయానముం పూర్వుకొనటకై విశ్రమించి, పిదప తనకై యెదుగు చూచుచున్న శబర నాయకుని వద్ద కేటెంచి, తన వృత్తాంత మాతనితో నిట్లని చెప్పుచుండెను.

8. “ఓ! శబరనాయకా! శ్రీశైలమును నొక మహాక్షేత్రము నందు. అచ్చట శ్రీ, పురుషు లందఱుకామాని విజయులు అద్వైతా మత్తచిత్తులు యుందురు. అమృతాక్షేత్రమందు వసియించు జంగి మాన్వయజాతిలో బుట్టినదానను. యాననము మొదలుగా కానూరివిజయ మభ్యసించి శివసుత్ర విహంగ్య ముచ్చానించేయుచూ, చిత్తశాంతి పొందుచుండును. ఇట్లు శీలము నెప్పుడు, మించిత దొరంగి నర్తించు నానర్తనము జూచి, సహింపజాలక బొంపి పులు యేవేళు సన్న వృధానిండచేయ సహింపజాలక, కాశికి బోవవలంచి మార్గస్తులతోడ సింహాచలము దాక నడిచి వచ్చితిని. వారలు ముందుగబోవ, మార్గంబు దెలియక తిరిగి, తిరిగి, దైవశంబున నిచ్చటికి వచ్చిచేరి తిని. కావున దారిదెల్పుము” అన నతండు,

“నీవెక్కడ, కాశి యెక్కడ. నీవాడు మాట పడుచు మాట” అని పరిహాస మొనర్చెను. తన జాతి భార్యయగు చిత్తియును తన్నుం జూచి సమ్మతించుననియు, కా వల శివ ది యెల్ల సమకూర్చి యిచ్చెడననియు, సచ్చట వసియించి యుండుమనియు బోధించెను. చిత్త శయును తన పూర్వజన్మ కర్మానుసారమున చిత్రగాయకునియందు దన మనస్సు కరగ గాంభీర్యముతో నిట్లని యుత్తరం బిచ్చెను. “నీకు జాతి భార్య గలదు. నీయంటనండి నేను భోజనాదులు జరుపుచూ శివుని సేవ చేయజాలును. గాన, నాకొక్క వేదధామం బొసంగిన, “భావేహి దివ్యతేదేవ” అని కాశికిం బోవ మాని యిచ్చట నుండెను” అందుల కా తండు సమ్మతించి యామె కోరి నట్లొనర్చెను. చిత్తశయు చిత్రగాయకునియందు ప్రీతిగలదియై తన భావమునందు శివుని నిల్పి అచ్చట కాపురం బుండెను.

9. చిత్రగాయకుం డిట్లు జంగమ శ్రీ లోలుండగుటకు నెంతయు వగనుంది చిత్తియును సతని జాతి భార్య సతనితో నిట్లనియె. “ఓశబరనాథా! జాతి భార్యను నేనుండ నవతి నొక్కతె దెచ్చి దానిం గూడి యుండుట తగునా!” యని కోపంబున బలుక నాతండు భార్యతో నిట్లనియె! “ఓ చిన్న దానా! నీవెందుల కలిగియున్నావు. మార్గంబు నప్పి వచ్చిన శ్రీని పాలించుట న్యాయము కాదా. భూమి యం దొక పురుషున కిద్దరు భార్య లుండలేదా! ఎందుకు నీవు నాతో వృధా వాదించెదవు. కులవృత్తిగా నంటివా, శ్రీశంకరుం డెట్లు గంగను వరి యించి దెచ్చి దానిని తన శిరంబుపై బెట్టు

కొనియెను." ఇట్లు చిత్తికిం జెప్పి, నీయింట నొక్కనాడును, దానియింట నొక్కనాడును క్రీడల జరుపుదు"నని భార్యను సమాధాన పరిచి సుఖంబున నుండెను.

10. ఇట్లు కొంత కాలంబు గడిచిన పిమ్మట చిత్రగాయకుం డొకదినంబున తన యింటికి సమీపమందు సతతంబును మిగుల పుష్ప సమృద్ధి గలిగినట్టియు, ఉన్నతమైనట్టియు, మధువృక్ష మొక్కటి చూచెను. ఆవృక్షమును తన భార్య బిడ్డరికిం జూపి "వనితలారా! ప్రతిదినంబును యీచెట్టు క్రింద రాలునట్టి పుష్పములను మీరిరువురును యేరి తీసుకొనిపోయి అమ్మకొనిన యాక్రియధనమువల్ల మీకు జీవనాధారము జరుగు"నని చెప్పి ఆచెట్టుశాఖల కెండింటిని యిరువురకునూ పంచి యిచ్చెను. అందు దక్షిణశాఖ చిత్తశ్రకును, ఉత్తరశాఖ చిత్తికిని వంతు వచ్చినవి. చిత్తశ్రయు తన వంతుకు వచ్చిన శాఖ క్రింద ప్రతిదినమును కనవుబోదుడిచి, గోమయంబున సలికి, ముగ్గులుపెట్టి, ప్రభాతమున లేచి, ఈశ్వరుని దస మనంబున నిల్చి, యామధువృక్ష మూలమందున్న పుట్టలో పూజ లొనర్చుచుండినది. ఈప్రకారము చేయగా నామె దగు మధువృక్షశాఖనుండి కాంచన సుమములు గురియచుండినవి. ఆపువ్వులను ఆమె యేరుకొని సమీపమందున్న సుమంతపురినివాసియగు నొక వైశ్యునకమ్ముచుండినది. ఆక్రయ ధనమువలన గలుగు సమస్త వస్తువులు దెచ్చుకొని తన నిత్యకృత్యంబులు జరుపుకొనుచుండినది.

11. చిత్రగాయకుని కులసతి యగు చిత్తియును, తన దగు శాఖనుండి రాలిన

పువ్వులను యేరుకొని చిత్తశ్ర అమ్ముచుండిన చోటనే ఆవైశ్యునకే విక్రయించుచుండినది. ఇట్టివపురును తమ తమ పువ్వులను విక్రయించుకొని నిత్యకృత్యములు జరుపుకొనుచుండ చిత్తి యొకనాడు వైశ్యునితో నిట్లనియెను:—“ఏమీ కోమటి! మాయుద్ధరి యెడల పక్షపాతమును జూపించుచున్నావు; నీకిది ధర్మమా! చిత్తశ్రకు అధికముగా ధనంబొసంగుచుండువు. నాకు కొద్దిగా నొసంగితివి. ఏమియని యడుగ నా కోమటి యిరువురు దెచ్చిన కుసుమములయొక్క భేదమును చిత్తికిం గిన పరచెను. చిత్తశ్ర దెచ్చిన పువ్వులు బంగారు వికారములుగా నుండుట చిత్తి వీక్షించి, నితాంతదుఃఖాక్రాంతయై యేమియు నెనుంగక, నిష్పక్షపాతిశుద్ధాంతరంగుడగు నిజనాయకునియొద్దకు బోయి, ఇట్లనివిలిపించెను:—“బ్రీ! కరాతనాథా! చిత్తశ్రతో నీవు యెంత ప్రియముగా సంసారము చేయుచున్నావా న్యాయమునప్పి, బంగారు పువ్వులను వర్జించుచున్న శాఖను చిత్తశ్ర కిచ్చి వ్యాపారినిర్భకము లగున పువ్వులు రాలునట్టి శాఖను నాకొసంగితివిది నీకు ధర్మమా!” యని యడుగ, వీ రిరువురకుం బోయి లేకుండ జేయ నిద్దరి సారించి చిత్తశ్రాభాగపు శాఖను చిత్తికిని, చిత్తిభాగపు శాఖను చిత్తశ్రకును నొసంగెను. అట్లా సంగిననీ, మునుపటియట్ల చిత్తశ్రాభాగమందు సువర్ణ పుష్పములు పూయుచుండినవి. మధుపుష్పములుచిత్తిభాగమందు పూయుచుండినవి. ఇది చూచి చిత్తికోపాక్రాంతయై చిత్తశ్ర యేమే మోక్రియలు చేయుచున్నదని సహింపజాలక చిత్తశ్రను కొట్టగా నామె శబరనాయకుని పాలికిం జని తన పాటరుంగించెను. శబర

నాయకుండు చిత్తిని జూచి యోచనలు చిత్తు
రాలా! ఒక్కించుకయును భయము లేక
పూరకనే చిత్కళను కొట్టితివి. అని నీకేమి
చేసినది. ఇట్టి తగవుచూలిన పని యోచన
వన, చిత్కళా మాయలు నీకేమి తెలియ
వచ్చును? దేశాటనము చేసే తుల కిట చేరిన
దెంతటికైన ననూ తగియున్నది. అని పలికి
చిత్తి శివ భాగమందు మధువుప్పుములును,
చిత్కళా భాగమందు సువర్ణపుప్పుములును
పూముచున్ననని దెలిసి, వృక్షమంతయు
తన కప్పి ఆమెను విడిచిపెట్టినయడల తనవద్ద
నుండి తన్ను నేమింతునని నుడివెను. ఇట్లు
చిత్తి పలుక, చిత్రకాయకుండు కొంతతడవు
తన మనంబున చింతించి “ఏకమహిమీ
ద్విభాక్యచ” యనగ యదారమునుననని
తలించి నీ రిరువురును పరస్పర విరోధ
కారణం బామధువృక్షమని నిరూపించి దాని
పొంతకేగి తన చేతి కుతారంబున దాని
నిలిం బడవైచెను.

12. ఇట్లే యంగక కిన్నతోడ శబర
నాయకు డావృక్షంబు ఖండించగా నావృక్ష
మూల కోటకుం బండుండి అనంతమైన
మెరుపు తీగల కాంతిలో నమమగు యల
మొక్కటి వెలువడి, కోటి సూర్యప్రకాశ
మానమై రాదాకారముతో భూమ్యాకా
శంబులం గిప్పి చూడ నశక్యంబును, మల్లో
కములు నాక్రమించినది. అక్కాంతి ఫాలా
క్షుని దివ్యతేజంబు గాన, శబరకు చూడ
జాలక వృక్షమూలమున సూర్యాగతుండై
నేలంబడియెను. అతనిం జూచి చిత్కళ
విస్మితమానసైయుండినది. చిత్తి యపుడు
దుర్మతియై చిత్కళ తన పతిని జంపినదని,
తన జాతి శబర బంధువులతో దెబ్బ, వారలు

దాని మాట నిజమని నమ్మి దుర్భిమాన
ముతో మిగుల కిన్నబూని, చిత్కళను బట్టి
నధింతు మనుచూ, శూలముద్గర, కరవాలు
ములు మొదలగు నాయుధపాణులును
యేతెంచిరి. వారలంగని చిత్కళ తెలివి
దెచ్చుకొని శ్రీశంకరు సమే విధముల ప్రార్థిం
చిన బాయెను. ఇట్లు వినుటించుచుండగా
భక్తవత్సలుం డగు శంకరుండు, ప్రమథ
వర్గము గొలువగా పార్వతీ సమేతుడై నిజ
సాధనంబులం ధరించి నృపభవాహనా
హుండుడై ప్రత్యక్షమాయెను. అప్పుడు
శబరు లెల్లరు శంకరుని దివ్యతేజముగాంచి,
శాపముం గాసిరి. చిత్రకాయకుం డంతట
తెలివినొంది, గంధర్వుడై నిలిచి, పరమ
దయాకరుం డగు శంకరుని బహు విధముల
వినుటించి, తన నిజవనంబున కరిగె. మొరట
శంకరుం డానతిచ్చిన రీతిని శబరు లందరికిని
గంధర్వత్వము తిరుగా కలిగినది. బ్రహ్మాయు,
దేవేంద్రాది దేవత లందరును పుష్పవృష్టి గురి
యించిరి. దుంధుభిధానంబులు చెలగినవి.
శంకరు దర్శింప నందరు నట కేతెంచిరి.
వారందరుం జూచుచుండ చిత్కళ శంకరుని
దేహాస్రధలో చేరి పోయినది. కావున భక్తి
కసాగ్ధమేమియు లేదు. దేవతలందరు శంక
రుని బహు విధముల స్తోత్రముచేసిరి.
ఆమధువృక్షము తనకు నివాసమయియుండి
నందులకు తృప్తికన్నమున నెట్టి తపం బాచ
రించెనో యని కొనియాడిరి. మూడులోక
ములను తరియింపజేయుచూ, యామధు
వృక్ష కోట రంబున నివసించియుండుమని
వేడి, కాశియందు విశ్వేశ్వరాస్వయముతో
నుండి జనులకెల్ల ముం నొసంగు రీతిని
యామధువృక్ష కోటరాంతరమున మధు

కేశ్వరాస్వయముతో నుండుమని ప్రార్థించిరి. బ్రహ్మయు, విష్ణునివలన తన తపంబునకు మెచ్చి యిచ్చిన వరంబుచే, శుభకార్యములయందు పూజార్హత సొందినవాడాయెను. ఈక్షేత్రము కాశీక్షేత్రమునకు తుల్యమయిన దాయెను. విష్ణుదేవుండును యీక్షేత్రంబున గిరిపై పద్మనాభమూర్తియై క్షేత్రపాలకుం డాయెను. బ్రహ్మయు శ్రీమధుకేశ్వరుని చుట్టూ ఓటిలింగ ప్రతిష్ఠచేసి, విశ్వకర్మను నియోగించి యచ్చట నొక పురంబును, దేవాలయంబులను నిర్మించుమని యాజ్ఞ యిచ్చి చెనియెను. విశ్వకర్మయు, అతవిచిత్రములగు సువర్ణమయ దేవాలయములను నిర్మాణముచేసెను. ఈ చిత్రగాయకునియొక్కయు, చిత్కళ, చిత్తి వీర్లయొక్కయు, మధువుక్షమం దావిర్భవించిన శింకరునియొక్కయు, విగ్రహములున్న, శాపము బాసిన గంధర్వులయిన శిబరులయొక్క విగ్రహములున్న, గలరాతివలకు శ్రీముఖలింగనాయకునిదేవాలయమందు ద్వారముపైని అమర్చబడియున్నది. క్షేత్రదర్శనార్థము చేరుదొరుగు భక్తు లందరకును పూజార్హ యీచరిత్ర చూపించుచూ వారివలన దక్షిణలను గ్రహించుచుందురు.

13. పడఁజనుం డీ ప్రకారము జయంతీక్షేత్రమహాత్మ్యమౌతయునలగ స్త్యమహారికిం దెలుప, నింకను యీక్షేత్రంబున నేయే తీర్థంబులు గలవు, వాటివి శేషంబులెవ్వి, యని యడిగిన, మణ్మఖుం డీట్లనివర్ణింప దొడంగెను. ఈపంచక్రోశమందు గోష్పాద మాత్రస్తలమయిననూ తీర్థమయి పరమపావనమై యొప్పుచున్నది. బ్రహ్మ

దేవుని యాదేశమువలన, నీపుడమిం గల నమస్త తీర్థంబులు ఇచ్చటి కే తెంచి, యీక్షేత్రమును ఉత్కృష్టతనొందించుచున్నవి. అందుగల తీర్థంబులను వర్ణింప నాకును తరంబు కాదు. అయినను నే నెరిగి నంత మటుకు నీకుం దెలిపెదననెను. 1. జంబూ తీర్థంబును, 2. ఓటితీర్థంబును, 3. సోమ తీర్థంబును, 4. సూర్యతీర్థంబును, 5. కాబేర తీర్థంబును, 6. మంకణతీర్థంబును, 7. పిశాచ మోక్షణతీర్థంబును, 8. పక్షిమోచనతీర్థంబును, 9. పద్మనర స్తీర్థంబును, 10. పద్మ సంజీవనతీర్థంబును, 11. మలవిమోచనతీర్థంబును, 12. పుష్కరతీర్థంబును, 13. బిందు తీర్థంబును, 14. హంసతీర్థంబును, 15. గయా తీర్థంబును, 16. చక్రతీర్థంబును, మొదలుగా గల ననేక తీర్థంబులు గలవు. అందులొన్ని తీర్థంబులు అచ్చట ప్రతిష్ఠించబడిన లింగ నామభేదములు గలిగియున్నవి. వాటి మహాత్మ్యములను సంక్షేపముగా నిందు వివరించుచున్నాడను. సావధానుండవై వినుమని చెప్ప దొడంగెను.

జంబూతీర్థము

14. జంబూతీర్థము ముఖలింగమునకు దక్షిణభాగమందు గలదు. అచ్చట స్నానం బొనరించిన వాజిపేయ ఫలము నొందుదురు. దీనికిజంబూతీర్థమని పేరుగలుగుటకు కారణంబేమనిన, నందులకు పురాతనమగు నొక యితోహాసముగలదు. కాశ్మీర దేశమం దొక భూసురుండు, దేవప్రతుండనువాడు, కుటుంబ కలహమున విశ్వంబ శాశ్వతమని వైరాగ్యమొంది, శాశ్వతగతికై తీర్థయాత్రలు సలుపుచూ, అనేక తీర్థములు సేవింపుచూ, శ్రీశైలముం జేరెను. అచ్చట

నీలకంఠుని సేవింపుచూ కొంతకాలముండి
 ఫలముల కొర కొకానొక దినమందు వనం
 బునకుం బోయి, మిగుల నున్నతమును, ఫల
 భరితమును నగు జంబూవృక్ష మొకటి
 జూచి, దానినెక్కి, ఫలములు కడుపార
 భక్షించి, వాటి బీజముల నుమిసెను. ఆబీజ
 ములు ఆవృక్షమూలమున తపంబు సేయు
 చున్న దుర్వాసుపై బడ, సతం డుగ్రికోపా
 వేశంబున ఆ బ్రాహ్మణుని చండాలుడనగు
 మని శపియించిన, నా బ్రాహ్మణుండు భీతా
 త్కుండై వృక్షంబు డిగ్గి, దుర్వాసు పాదంబు
 లపై బడి, రక్షించుమని ప్రార్థించెను. అంత,
 తన శాపమృమోఘసునియు దానివిమోచన
 విధి యెరింగింతునని శలవిచ్చెను. ఈయర
 ణ్యంబున నుండు నొక్క శుష్క జంబూ
 కాష్టమును నీవు గొని, నిఖిల తీర్థంబులు
 సేవింపుము. ఎచ్చటనైన నాకాష్టము చిగి
 రించు నప్పుడు నీవు శాపవిమోచనం బందితి
 వని యెరుంగుమనెను. అందుల కాబ్రాహ్మ
 ణుండు శుష్కజంబూ కాష్టముం బట్టి, నిఖిల
 తీర్థంబులు దిరిగి, యెచ్చటనూ సది చిగిరించ
 నందులకు పరితపించుచూ, తుదకు నీజయంతీ
 క్షేత్రముం జేరెను. అప్పు డతను శ్రీముఖ
 లింగనాయకుని దర్శించి, తదంతిక దక్షిణ
 భాగమం దొక పద్మసరోవరముం గనుం
 గొని, శ్రీమ నివారణార్థమందు మునిగెను.
 ఆక్షణంబ శుష్కజంబూ కాష్టము చిగుర్చట
 గనుంగొని నాశ్చర్యము నొందెను. తనదు
 శాపవిమోచనమగుటకు సందియంబందు
 చుండ, వానితో ఆకాశవాణియిట్లని పలికె:—
 “ఓ! బ్రాహ్మణుండా యేల సందియం బంధు
 చున్నావు? నీ శాపవిమోచనం నాయె.
 ఈక్షేత్రము గౌరీనందనుని త్రిశూల ఘాత

మున కలిగి త్రైశూలమునకు, కూడ
 బిలువబడుచున్నది. జంబూనాథుం డను పేర
 శ్రీశంకరుండిందుగలడు గాన, సతని సేవింపు
 మన, సంత బ్రాహ్మణుం డట్లానర్చి, పూతా
 త్కుండై, తన నిజదేశమునకు బోయెను.
 కావున నిట్టి తీర్థము సేవించు వారికి పాపము
 లేనినియు, మరియు నెవ్వరేని శ్రావణమాన
 కృష్ణపక్ష చతుర్దశి దినమందు జంబూ
 నాథుని సేవించిన, సతండు ప్రత్యక్షమగు
 సనియు జంబూతీర్థ రహస్య మెరిగించెను.

కోటితీర్థము

15. ఇంకను, కోటితీర్థ మహాత్మ్యంబు
 విసవలయునని యగస్త్యుండు వేడ, పడన
 నుం డిట్లని చెప్పదొడంగెను. ఓ ఋషివర్యా!
 పూర్వయితహాస మొక్కటిగలదు. అది యె
 ట్లంటివేని, కైలాసగిరియం దొకనాడు పరమ
 శివుండు పార్వతీసమేతుండై తాండవము
 సలుపుచుండ, న వ్వేడుక చూచుటకై
 బ్రహ్మ, కేశవుండు, ఇంద్రాదులు, యక్ష,
 విద్యాధి, గుహ్యక, చారణసంఘంబులును,
 కశ్యప, మార్కండేయ, గౌతమ, వామదేవ,
 భృగు, భరద్వాజ మొనలుగాగల మునులును,
 అచ్చటికి విచ్చేసిరి. అప్పుడు దేవతల కోలా
 హలంబును, ప్రమదగణంబుల మృదంగాది
 వాయుద్యవిశేషముల రావంబును, గిరిగుహల
 యందు ప్రతిధ్వను లిచ్చుచుండెను. అట్టి
 సమయంబున వినాయకుండు మూషక
 వాహనారూఢుండై తన తండ్రిని దర్శింప
 చుచుదేరునంతలో, దేవతల సమూహము
 నుండి మార్గము గానక తొట్రుబడి క్రింద
 బడెను. అది చూచి చంద్రుండు నవ్వి, గజ
 ముఖుం డది డెలసి కోపాన్వితుండై, చంద్రుని
 స్వేతకుష్మరోగమున కృశించుమని ఘోర

శాపం బొసంగెను. ప్రతిశాప మివ్వ చం ద్రుండు సమర్థుడయి యుండియు, తన తప్పు నాత్మయందు దలంచి, యేమియుం జేయ నేరక, వినాయకుని ప్రార్థించి కరుణగలుగు నట్లు విన్నవించెను. “ఓ! విఘ్నరాజా! కొంచెము అపరాధమునకు మీరు నన్నిట్లు శపించుట ధర్మమా! మీ పాదపద్మముల యందు నిల్విన భక్తిగలవాడను గాన శాప మోచనవిధి యెరిగింపు” మన, సత డిట్లనియె ను:—“ఓ! వనజాహితుండా! మహేంద్రాద్రి చేరువ ప్రవహించు వంశధార నదీతీరంబున జయంతీక్షేత్రంబుగలదు. ఆక్షేత్రంబుననిర్మలం బగు కోటితీర్థంబు గలదు. మున్ను బ్రహ్మ దేవునివలన ప్రార్థితములయి పుడమియందు గల సమస్త తీర్థంబులు అచ్చటికి వచ్చి యున్నవి. గాన ప్రతినవత్సర మాఖమాసం బునందు వాటిని సేవించినవారికి ముక్తి సిచ్చు చున్నవి. నీ వందుల కేగి కృతస్నానండ్ల వయిన, శాపవిమోచన మొందగలవు.” అని పలికిన, చంద్రుండు కోటితీర్థంబునకుం జని, యందు మునుగుచూ తప మాచరించుచుండ, దిశలు తిమిరాక్రాంత మాయెను. దేవత లందులకు భయము నొంది శంకరుని ప్రార్థింప, శంకరుండు ప్రత్యక్షమై చంద్రుని నరంబు వేడు మనియెను. చంద్రుండు శివునకు కృతాంజలియై యనేకవిధములు స్తోత్రము చేసెను. మిగుల దయారసముతో చంద్రుని శివుండు తన శిరస్సునందు ధరించినవా డాయెను.

సోమతీర్థము

16. మరియు సోమేశ్వరుండను నామ ధేయంబున నొక శివలింగప్రతిష్ఠచేయు మని శలవియ్యి, నాప్రకారము చంద్రుం డచట

ప్రతిష్ఠించి చనియె. కావున నా డాదిగా, నీ సోమేశ్వరుని సేవించువారలకు ఊయరోగ నివారణం బగును. మరియు శ్రావణమాస సోమవారంబున సోమేశ్వరుని పూజించు వారలు శివమయు లగుదురు. మరియు నొక్క విశేషంబు గలదు. ఈ సోమేశ్వరుని పురో భాగమందు వంశధారతటంబున సోమతీర్థంబు గలదు. శివకరంబగు తత్తీర్థంబు నందవగాహ మొనర్చి సోమేశ్వరుని దర్శించిన, ఘోర పాతకము లణగును.

17. అగస్త్యమునీంద్రా! సోమేశ్వర భీమేశ్వరులకు సూటిగా నుత్తర దక్షిణభాగ ములయందు స్వప్నేశ్వరాఖ్య నొక లింగంబు గలదు. ఆ లింగంబును సేవించువారలకు దుస్వప్నదోషంబు లణగును. ఎవ్వరేనియు, నియమంబున నిరాహారులయి, సతేంద్రియ లయి, శ్రావణ ద్వాదశివాసరంబున సాయం కాలమున శివపూజావిధి నొనర్చి, “స్వప్నే శ్వరో మమ స్వప్నే కథయేచ్చ శుభా శుభం” అను మంత్రమును ఆశ్చర్యమందు జపము చేయుచూ నిద్రించిన నీశ్వరుం డతని స్వప్న మందు సాక్షాత్కరించి శుభాశుభఫలంబులు జెప్పెను. దీని మహాత్మ్య మతిగోప్యంబు, యెవ్వరికిం దెలియ సాధ్యముకాదు గాన నీకుం జెప్పితిని.

18. ఇకమీన భీమేశ్వరులింగ ప్రతిష్ఠ గూర్చి తెలియచేసెద, వినుమరి, పడన నుండు యారీతిం జెప్పనొడంగెను:—“ఓ మునీంద్రా! ద్వాపరయుగంబున “పరిత్రాణాయసాధూనాం” అను గీతావచన ప్రకార ము శ్రీకృష్ణు డవతరించెను. యు, పవన, ఇంద్రాశ్వనీదేవతల యశంబున, ధర్మ, భీమ, అర్జున, నకుల, సహదేవులను పంచసాండ్లయు

జనన మొందిరి. శ్రీకృష్ణుండు లీలావతారుం
డయి, శిశుపాలాదుల ద్రుంచి, భూభార
మణించి, భక్తుల బ్రోచుచుండెను. ధర్మరా
జాదులు రాజసూయంబు చేసి సకలరాజ్య
సంపదల నొందిరి. దుర్యోధనాదులు పాండ
వుల విభవమును చూడజాలక, కృత్రిమ
జూడం బొకటి శకుని సహాయమువలన
కల్పించి, పాండవుల రాజ్యసంపద హరించి,
వారలను పండ్రెండేడులువన వాసమునకున్ను,
ఒకయే డజ్ఞాతవాసమునకున్ను, బంపిరి. పాం
డవులు మహాబలశాలురయ్యును తాము చేసిన
సమయంబునం గట్టుబడి మహేంద్రాద్రి
పర్వతప్రాంతములయందు వసవాసం బొన
ర్చుచుండిరి. ఒకనాడు ధర్మజుండును, తమ్ము
లును పద్మనాభగిరిం గని తచ్చిఖరాగోహ
ణంబు చేసి, పద్మనాభుని దర్శించి, యిచ్చట
పద్మనాభుండే కారణమున పసియించి
యుండెనని యాశ్చర్యమగులయి యుండ,
నాకాశవాణి యిట్లుని పలికెను. “ఓరాజన్యవరు
లారా! యీనగమునకుకొంచెముపశ్చిమభాగ
మందు జయంతీ క్షేత్రమున్నది. యాక్షే
త్రంబు ముక్తిదాయకంబు. ఆక్షేత్రపాల
నార్థ మిచ్చట జనార్దనుండు వసించె. కావున
మీర లాక్షేత్రమును సేపించి, యచట నొక
లింగంబు ప్రతిష్ఠిచేసిరేని మీవాంఛి తార్థ
ములు తప్పక సిద్ధించును.” అందులకు
వారలు తమ యగ్రజుండైన ధర్మరాజు
నాజ్ఞగై కొని, శ్రీముఖలింగేశ్వర, సోమేశ్వ
రుల మధ్యను భీముం డొక లింగంబును తన
వేర ప్రతిష్ఠించెను. దానివలన వారలు తిరిగి
తమ రాజ్యసంపదలనొందిరి. కావున
నీభీమేశ్వరుని దర్శించిన నరులు సకల
సౌఖ్యంబులొందుదురనియగిస్తునకుంజెప్పె.

సూర్యతీర్థము

19. మరియు జంబూతీర్థమునకు పశ్చి
మభాగమందు సూర్యతీర్థంబున్నదనియు,
ఆతీర్థంబున కానామంబు గలుగుటకు కార
ణంబీరీతిని చెప్పదొడంగెను:—“ఓమునీంద్రా!
ఒకప్పుడు కుంభాండ నందనుండు సుమదుం
డను నొక రాక్షసుండు శంకరుం గూర్చి
సహ్యాపర్వతము మీద ఘోరతపం బొన
రించెను. అతపస్సు యేక పాదంబున నిల్చి
పాంసు భక్షణచేయుచూ, అయుతపత్సరంబు
లొనర్చెను. అట్టి ఘోరతపస్సునకు భూమి
యంతయు వణకజొచ్చెను. లోక పాలు
రందరూ భీతమనస్కులయిరి. అప్పుడు
శ్రీశంకరుం డది తెలిసి, దైత్యునివద్దకు వచ్చి,
ప్రత్యక్షమాయెను. మరియు వరంబు వేడు
మనెను. దైత్యుండును తన కొక కోటి
సూర్యప్రభగల దివ్యవిమానమును నయ
చేయమని శంకరుని వేడెను. అటుల నాత్రి
శూలి బంగారువికారముగల సూర్యనిభమగు
విమానమును దైత్యున కొసంగెను. వరలబ్ధ
విమానము నెక్కి సుమదుండు సూర్యపదంబు
నకుంజనిన, సూర్యారాధన తత్పరులగు వా
లఖిల్యాదిమును లందరు, సూర్యద్యయభ్రమ
నొందుటచేత, సూర్యుండు తన కాంతిచేత దై
త్యుని విమానమును భస్మముచేసినవాడాయె
ను. దైత్యుండును హాహాకారము చెలంగ విమా
నము నుండి నేలబడియెను. ఆవార్తకలహా
ప్రియుండగు నారదుండు శంకరున కెరింగింప,
తన భక్తునినాశనమున కెంతయు క్రోధము
జెంది, శంకరుండు తన ఫాలనేత్రముతో
సూర్యునిసంహరింతునని నతనిపై దృష్టి
సారింప, నంబరంబున నిరాధారుండయి గిర
గిరం దిరిగి, సూర్యుం డాహాకారముతో పక్షి

చందంబున నేలం బడియె. అంతట తెలివి నొంది, నీజయంతీత్రేత్రంబునకు, వచ్చి శివుని యారాధించి, మరల తన నిజపదంబు చేరె. గావున నీ తీర్థంబు సూర్యతీర్థంబున వెలయు చున్నది. ఇందు స్నానం బొనర్చిన సర్వ రోగనివారణంబగునని మునీంద్రునకుం జెప్ప, పూర్వ తీర్థంబున నెవ్వడు కృతస్నాతుడై విగతరోగుండయ్యెనని యడిగిన, తల్లితో యొక సూర్యవంశపు రాజునత్యవ్రతుండనువాడు కుప్తు రోగార్తి మిగుల నాకలతనొంది, రాజ్యము విడిచి, వనంబున సంచరింపుచూ, దైవయోగ మున నీతీర్థంబు చేరెను. అందు స్నానం బొనర్చినంతనే తన రోగము బాసి దివ్య కాంతిం జెంది తన నిజపురిం జేరెను. ఈ తీర్థమహాశ్యము ఆయనవలన విని, తన ప్రజ లందరూ సతిభక్తితో ప్రణీదనంబును నేవించు చుండురు. కావున నో మహర్షివర్యా! సప్త మీథానువాసరమ్మున నేమాన పుండ్రై స భక్తితో నిందు స్నానమొనరించిన మిగుల ప్రభాసమన్వితుండై సంపదల నొందును. మరియు దీనికి సమీపమందు సూర్యప్రతిష్ఠితనాది త్యేశ్వరలింగంబు గలదు. దానిని దర్శించిన పాపసంచయము లన్నియు పోవు నని చెప్పెను.

కాశేరతీర్థము

20. మరియు మునీంద్రా! జంబు కేశ్వరకోటిశ్వర మధ్యమందు సిద్ధప్రతిష్ఠితంబయిన సిద్ధేశ్వరలింగంబున సుందరమగు లింగంబు గలదు. దాని నేవించు వారలకు ముక్తిదాయకమగుచున్నది. మరియు వార లణిమాద్యష్టసిద్ధులు బడయుదురు. దీనికి ముందరగా యత్యేశ్వరలింగంబు గలదు. దానినెవ్వరు ప్రణీప్తించినయగస్తుండడుగ

కుమారస్వామి యిట్లనియె:—పులస్త్యుం డొక నాడు, యాజయంతీత్రేత్రమునకువచ్చి మిగుల భక్తితో కోటి తీర్థమునకు సమీపమందు కొంచెము పశ్చిమముగా నొక ప్రదేశమందు విశ్వజిన్నామమను నొక గొప్ప యజ్ఞమును చేసెను. అచ్చటికి తమ తమ నిజస్వరూపంబుల దేవతలందరు వచ్చి యజ్ఞభాగమును పుచ్చుకొనిరి. శ్రీశంకరుండును ప్రత్యక్షమై సీయజ్ఞమునకు మెచ్చితిని. నేటినుండియు యక్షుల కధిపతివై నీవు నాకు సఖ్యుడవు గమ్ము అని చెప్పియంత రాసమునొందెను. గాన శంకరునికి ప్రీతిపూర్వకముగా యత్యేశుడు లింగప్రతిష్ఠ గావించిన యాతీర్థము యత్యేశ్వరతీర్థమని కొనియాడబడుచున్నది.

మంకణతీర్థము

21. దీనికి ప్రాగ్భాగంబున రత్న సగోత్రమ మునస్వర్గద్వారమనునొకరహస్యమయిన పుణ్య స్థానము కలదు. ఈ స్థల మందు మనుజు డెవ్వడేనియు మృతినొందిన స్వర్గమును జెందును, అని చెప్పిన, నామడానను తో మంకణతీర్థమహాత్యై మెరింగింపుమని కుంభసంభవుండు వేడ, సత డిట్లనియె:— ఓ మునీంద్రా! వినుము పద్మనాభగిరికి దక్షిణ భాగమందు వటాద్రియను నొక పర్వతము గలదు. అది, సకలమృగపక్షి గణసంకులం బులు నచ్చట వటవృక్షములు అధికముగా నుండుటం జేసి వటాద్రి యనం బరగెను. ఈ పర్వతమున కొక సమయంబున బ్రహ్మ పుష్కరతీర్థంబునం దుండి మంకణుడను నొక మునివక్రుడు మోక్షార్థియై వచ్చి, ప్రణీదనం బును అగ్నిహోత్రము చేయుచూ, కూరలు దిని బ్రతుకుచూ, తపంబు చేయుచుండెను. మరియు ద్వాదశాక్షరీమంత్రంబు జపంబు

చేయుచూ, శ్రీ పద్మనాభమూర్తిని ధ్యానం చేయుచూ తపస్సిద్ధిం బడసె. అత డొక నాడు శాకముల నిమిత్తము అడవికి జన, కంటకములు తగిలి యతని శరీరమునుండి శాకరసము కారిసది. రక్తవిహీనమై, శాక రసమగు తన దేహమును జూచి, యమ్ముని సంతోషముతో నాట్యము చేయుచుండ, శ్రీ శంకరుండు వృద్ధబ్రాహ్మణ వేషంబున నచ్చటి కేతెంచి యో మంకణా యేల నాట్యము చేయుచున్నావని యడిగెను. అందుల కా మంకణుండు, ఓ మూఢా! నేను తపము చేయుచూ శాకములు భక్షించి యుండుటచేత శరీరమంతయు శాకరసమయ మైనందులకు సంతసంబున నిట్లు నృత్యము నలుపుచున్నానని బదులు చెప్పెను. మరియు అన్నమువలన వీర్యంబున, అందువలన కామ క్రోధాదులును గలుగును. క్రమంబున సరక వాస మగుట కన్నంబు కారణంబని జెప్ప, శ్రీ శంకరుండు కొంతతడవు మంకణుని యర్థ యుక్తవచనంబుల కూంకుండి, యిట్లని నడి వెను. ఓ మునివర్యా! చూడుము. నాదేహ మ్మునం దెచ్చట జూచినను, భస్మయుక్తంబై యున్నది. నేను భస్మము దిని తపస్సు చేయుచుందును. కావున, జలాదిరాహిత్య మయి యున్నది. అని, తన చేతిని చీల్చి భస్మంబు నందు జూపెను. అంతట మంకణ ముని మిగుల విస్మితుండై, యా పచ్చిన వృద్ధబ్రాహ్మణుండు తన్నుం దరియింప విచ్చేసిన శ్రీ శంకరుండని తలంచి, యతని పాదములపై బడి నమస్కరించి, రక్షింపు మని మాటిమాటికిని ప్రార్థించినవా డాయె ను. భక్తవత్సలుండగు శంకరుండును, నాతనికి తన నిజదర్శన మిచ్చి కృతార్థుం డేసి యంత

రాసంబు నొందెను. కావున నచ్చట మంక ణుండు లింగప్రతిష్ఠ జేసినవా డాయెను. ఆ లింగంబు మంకణేశ్వరాభిధానంబున వెలయు చున్నది. ఇప్పటికిని భస్మజటాధరుండగు మంకణుండు హహాత్కులగువారలకు దర్శన మిచ్చుచున్నాడు.

పిశాచమోక్షణతీర్థము

22. మరియు, పిశాచమోక్షణతీర్థ మహాశ్మశ్రాంతీయవలయునని అగస్త్యుండు వేడ నమ్మునివర్యుతో పడననుండిట్లనియె. ఈ తీర్థకథ వివరంతనే పిశాచపీడలు శాంతి యగును. ఎట్లంటేని పూర్వకాలమం దొక బ్రాహ్మణుండు దుండుమారుడనం బరిగు చుండును. అతను మాతాపితృనేవలు మాని, తాను జదివిన శాస్త్రములయందు విపరీత బుద్ధి నొంది, స్త్రీలోలత్వంబున మాతాపితృ లను సంహరించెను. తుదకు, క్రవ్యహీనత్వ కారణంబుచే దొంగతనమున కారంభించి, యొకరాత్రి యొక్క ధనికునింట ధనము నిమిత్తము ప్రవేశించి, నా ధనికుని ద్వార పాలకులు అతనిం బట్టుకొని కొట్టి చంపిరి. అందుల కా బ్రాహ్మణుండు పిశాచజన్మ మొంది, కలింగదేశమందు దిగుచుచూ, జను లకు మిగుల పీడకల్పించుచుండెను. ఇట్లుండ, నొకానొక మాఖమాస శివరాత్రి యాత్ర కాలమందు అచ్చటికి వచ్చియుండు వేశ్యాం గన యొకతె, యిహై పిశాచమోక్షణ తీర్థంబున స్నాన మాచరించి జనుచూ, తనకే శంబులను తన హస్తములతో దులుపుచుం డగా వాటియందున్న జలబిందునొకటి దైవయోగమ్మున దుండుమారుడను పిశాచ దేహంబున బడియెను. అంతట వెంటనే దుండుమారుండు పిశాచ రూపముబొసి

దివ్యదేహుడై నిలిచెను. అవేశ్యకాంత యది గని, విస్మయమొంది, భయమ్మున హాహా కారముచేయుచూ పరుగెత్తిపోవుచుండ నా దివ్యదేహుండు నావేశ్య ననేక విధముల నుతించి, శశినిభంబగు నొకదివ్య విమానం బెక్కి దివికేగెను. నాటనుండియు నీతీర్థంబు న్నామమున ప్రసిద్ధి నొందియున్నది. అచ్చటనే ముక్తేశ్వరాస్వయ లింగమొక్కటి గలదు. అందుసేవించిన, ప్రేతభయముండదు.

23. దానికి దక్షిణభాగమందు పక్షి తీర్థంబు గలదు దాని మహిమంబెట్లనిన, నందుసేవించు వారలిష్టసిద్ధి నొందుటయేగాక నది తిర్యగ్జంతువులకు కూడా మోక్షమిచ్చుచున్నది.

పద్మసర తీర్థము

24. మరియు దాని పశ్చిమభాగమందు పద్మసర తీర్థంబును పద్మసంజీవనంబునుగలవు. అత్యంత పాపకర్మకడు నరుం డెవ్వడేని నీ తీర్థజలంబుల మునిగిన జీవన్ముక్తుండగు. మరియు పద్మ సంజీవనమ్మున మృతుండైన నరుండు పునర్జీవితుండగు. ఇప్పుడు కలియు గంబు గావున నా మహాత్యైముకలుపాత్ములకు గానరాదు.

మలవిమోచన తీర్థము

25. మరియు వీటి కాగ్నేయభాగంబున పద్మనాభగిరినుండి యొక ధారగా ప్రవహించు చూగంగానదీ సమానమగుమలవిమోచనతీర్థముగలదు. అందున్నాన మొనరించిన గంగా స్నానఫలము కలుగును. పద్మనాభుని పదతొలితంబుగాననాజలంబునకట్టి మహాత్యై మితీర్థంబునగలదు.

పుష్కరతీర్థము

26. మరియు వీరేశ్వరలింగంబున కుత్తర భాగమందు పుష్కరతీర్థంబు గలదు. అందు సేవించు వారలకు పుష్కరఫలంబు గలుగును.

కలియుగంబున కలుపాత్ములగువారి కీజలంబు సామాన్యముగా దోచును. మరియు కార్తీక మాసపుష్కరములో స్నాన మాచరించువారలకు వాంఛితంబులు సిద్ధించు. వారలు సాయుజ్యంబు నొందుదురు.

27. అనంతరము కుంభసంభవుండు

షడాననుగనుంగొని ఓ హరపుత్రా! రత్నా ద్రియందు హరి వసియించుటకు కారణం బేమని యడుగ నతడిట్లని వక్కాణింపదొడ గెను:—మునీంద్రా! పూర్వ మొకానొక కాల మందు బ్రహ్మయొనర్చు తపంబునకు మెచ్చి హరిహరులు గోవిందకాననమున వసించుట కంగీకరించిన ముందు చెప్పియుంటిని. అది కారణంబుగా నమృహాత్ము లిద్దరూ మోక్ష ప్రదులయి తమ్ము దర్శించువారలు దేహావ సానంబున తమతమ చూపంబులు దాల్చువలయునని పరస్పరము స్పర్థ లయిరి. అప్పుడు పద్మనాభుండు ణోపము గలవాడై రత్నాద్రి శిఖరమునకు వెడలెను. అది యెఱింగి బ్రహ్మ, విష్ణుదేవునాద్ద కేతెంచి సమన్వరించి యిట్ల నియె:—మీరు షేత్రంబు విడిచి పర్యతాగ్రం బునకు విచ్చేయుట కెంతయు చింతించుచున్నాను. అయినను మిమ్ము నీ శిఖరంబున శ్రావణమాస సితపక్ష అష్టమీదినంబున వచ్చి దర్శించిన వారల కృతార్థుల జేయుచూ శంకరుండును నీవును పరస్పరానుకూల్యులయి లోకుల పాలించవలయునని వేడుకొని యెడ. అనిననట్లు వరం బొసంగిన పిమ్మట, బ్రహ్మ తన నిజపదంబున కరిగెను.

బిందుతీర్థము

28. మరియు పద్మనాభుని పూర్వభాగ మందు బిందుతీర్థంబు గలదు. అందు ముక్తా ఫల సమకాంతిగలిగి బిందువులు పడుచుండును.

అట్టి బిందువులను స్పర్శించిన మాత్రముననే సకలపాతకంబులు అణగును.

ఇది మిగుల గోప్యమగు స్థానము. నాచేత వివరింపబడినది. ఇంకను పద్మనాభుని యుత్తరభాగమందు జేగిపాఖ్యముఖ్యాశ్రమ మొకటి గలదు. దాని దర్శించిన ఘోరపాతకములగును.

హంసతీర్థము

దాని కుత్తరమున హంసతీర్థమున్నది. అందులమునింగినహంసయొక్కటి ముక్తిసొందినది. మానవుండందులమునింగిన హంసనలె నిర్మలుండగును. దీని వాచుణభాగమందు వాసుకీబిలంబున్నది. ఇది సర్పములకు నిర్గమస్థానము. ఈ బిలంబునందలి మన్న ధరించిన విషవీడలుండవు. ఇట్టితీర్థంబులనేకములుండుటజేసి యీ మాహాక్షేత్రము కాశికి సమానంబగునని నీకుం దెలిపితి. కృత, త్రేత, ద్వాపర యుగంబులందు, దివిజ, మనుజ, దనుజ నేవ్యంబులగు విశ్వకర్మనిర్మిత దేవాలయములునునర్థమయమై యుండినవి. పరధనపరదారాపహరణాది సమస్త దురిత సమాచరణంబగు నీ కలియుగంబునందు అవి భూగతంబులయి యుండునని చెప్పి వాటి పునర్నిర్మాణ మెట్లగునని యడిగిన వడాన నుం డిట్లనియె:—

23. ఓ మునిసర్యా! పుడమియందు కటకమను పేర నొక దివ్యపట్టణంబు కలదు. అప్పట్టణమునకు మిగుల తేజస్సుగల విష్ణు వర్ధనమధుకర్ణగజపతియను నొక గంగ వంశాన్వయరాజు అధిపతియై యుండును. ఆయన సకలతామ్రవిశారదుండును ఇంద్రునితో సమానమగు వైభవమున్న, అగ్నితో సమానమగు తేజస్సున్న గలిగి యుండును.

దుష్టశిక్షణ, శిష్టపరిపాలనంబు చేయునూ, “దిక్పాలాంశంబున నీతడు జన్మించెనో” యని ప్రజలందరునుడువ, దిక్కులనుంకిన భూమి యంతయూ జయించి రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండెను. అంత నొకానొక సమయమందు ఆ రాజు తన రాజ్యభారము తన పుత్రులందుంచి, రథ, గజ, తురగ, పదాతులు తన యిరుపార్శ్వములయందు నడువ, భేరి మృదంగాదివాద్యములతోను, బ్రాహ్మణాశీర్వాదముల తోను బంగారువికారమగు అందోళికాధిరోహణము చేసి, పుణ్యతీర్థయాత్రలు నలుపుకొరకు తన పురంబు వెడలెను. మరియు, ద్వారక, మధురా, మానూ, అయోధ్య, కాశి, గయా, ప్రయాగ, శ్రీజగన్నాథము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము మొదలుగాగల క్షేత్రము లన్నియు సేవింపుచూ, మిగుల భక్తితో నచ్చటి దేవతలను విధియుక్తముగానారాధించుచూ, బ్రాహ్మణులకు షోడశమహాదానముల నొసంగి, సత్కీర్తింబడిసి, తిరిగి తన పట్టణమున కేతెంచుచుండెను. మార్గమందు యీజయంతీక్షేత్రమందు నంశధారపదీతలమ్మున అనేక గుడారములు వేయించి తన మంత్రులతో నందు విజిసి యుండెను. రాత్రియందు ఆ రాజు తన హంసతూలికాతల్పమందు శయనించియుండ, తదీయస్వప్నంబున సకల ఫలదాయకుండగు శ్రీ ముఖలింగనాయకుండు సాక్షాత్కరించి, పూర్వంబున తానచ్చట నవతరించిన విధంబును, వివిధతీర్థంబులును, కోటిలింగంబులును గల ఈ క్షేత్రంబు కాశికి తుల్యమని చెప్పి, తానీదేవాలయములు గట్టించి, నిత్యంబుననానా విధపూజలు చేయుంపుమనియు నుత్తరోత్తరా

దీర్ఘాయురై శ్వర్ణాభివృద్ధి గలుగుననియు చెప్పి యంతర్ధానంబు నొందెను. అంతట ప్రభాతంబైన నా రాజు లేచి కాలోచిత కృత్యంబుల నిర్వర్తించి నిజపురోహితమంత్ర వర్గంబుల రావించి, తన స్వప్నవృత్తాంత మంతయు వారల కెరుంగించెను. వార లందు లకునంతోపాయ త్రచిత్తులై యిట్లనిరి. “దేవా! యగణ్యలింగసమన్వితంబగు నిచ్చట ముఖ లింగనాయకుని స్థానంబు దెలియుటకు యేరికిం దుర్లభంబు గావున, తిరిగి యీరాత్రి మీరు సద్భక్తియుక్తుల రైగురుతు తెలియజేయు మని స్వామిని ప్రార్థించి శయనింపుడు.” అతం డట్లు చేయ, నీశ్వరుండు విరాణ్నార్తి గాన తిరిగి ఆయన స్వప్నమందు కనబడి “యోరాజా ! నీవు కృతయుగమందొక రాజసముడవు. భవ్యగుణయుతుడవు. అదియు గాక, గంగవంశసంభూతుడవు గాన, నీకు వాత్సల్యంబున తిరిగి నాదర్శన మొనంగితిని. నీమనస్సునం గల సంచేహము నివృత్తి జేయుదు. నీవు రేపటిదినము అపరాహ్ణ సమయమందు నిజపరివారంబుతో పద్మ నాభాచలప్రాంత వనప్రదేశమునకు మిగుల భక్తితో విహారార్థ మేతెంచు” మని చెప్పి యంతర్ధానంబు నొందె. మరునాడు లేచి నిజకృత్యంబులం దీర్చి యారాజు మంత్రుల కావృత్తాంతముం దెలిపెను. మరియు వేళ యగుటను వనవిహారమునకు వెడలెను. అప్పు డాశ్చర్యముగా నారాజు మందర బంగారు వికారముగల నొక పావురము కలరవముతో మెల్లమెల్లగా సంచంపుచుండెను. దానిం జూచి రాజు, యెందును నిట్టి పక్షిం జూడ మనుచూ, దానిం బట్టుకొన ననేకుల వల వాండ్రను రావించెను. వారు వచ్చి తమ

ప్రతాపంబులు బలుకుచూ, వలలు వేయ దొడంగిరి. అప్పుక్షి వలలు తప్పించుకొని యాకాశమున కెగిరి తిరుగా భూమిపై వ్రాలు చుండినది. తిరిగి వలవాండ్రు వలలు వేయ, నందు బడినట్టుండియు, బ్రహ్మాదులకుం బట్ట రాని విరాణ్నార్తి గాన, వలసందులనుండి తప్పించుకొని నచ్చట నుండు నొక పుట్టలో ప్రవేశించినది. ఈసంగతి వలవాండ్రు రాజున కుం దెల్పు, రాజు మంత్రులతో నిట్లనియె. శ్రీ ముఖలింగనాయకుండు దా నున్న నెలపు దెలుప నీరీతిని జరిపి యుండవచ్చుననియు, లేని యడల, “బంగారుపావుర మెక్కడ, పుట్టలో జొచ్చు తెక్కడ” ! అనిన వారలు “ఓ!రాజా! నీవు సర్వజ్ఞమూర్తివగుట నీకుం దెలసె గాని న మృహేశ్వరుని లీల లెవరికిం దెలియ సాధ్యంబగునా”యనిరి. అంతట నా రాజు సపరివారంబుగా నేగి, పుట్ట త్రవ్వింప నందులోధవళకాంతికలితముఖలింగనాయకుం గని, తనదు నేత్రంబులు పవిత్రంబు లయ్యె ననియు, జన్మసాఫల్య మైనదనియు బలికి, మరియు నచ్చట నున్నతప్రదేశ మొకటి త్రవ్వింప నొక్కొక్క లింగంబు వరుసను గనుపింప, మిక్కిలి ప్రీతినొందినవాడాయెను. అచ్చట నుండు లింగంబు లన్నియు దేవతా నిర్మితంబు లగుటను, అన్నిటి కన్నిదేవాల యములు గట్టించుటకు విత్తంబు చాలనం దుల కారాజు చింతాక్రాంతుడై యుండ, తిరిగి నతని స్వప్నమందు శ్రీ ముఖలింగ నాయకుండు గానపించి, “రేపు ప్రభాత మందు నాలుగు గురివిందగింజల ప్రమాణముగల బిందువులతో సువర్ణవృష్టి యేడు గడియల పర్యంతము వర్షించగలదు” అని చెప్పి యంతర్ధాతం దాయెను. మరునా డట్లు

వర్షించిన సువర్ణధనసహాయముచేత, నా రాజు వంశధారనదీతీరమ్మున దివ్యమగు నొక పట్టణంబును, దేవాలయములను నిర్మాణము చేయుటకై పనివారల రావించెను. శిల్పశాస్త్రమందు నిపుణులమున యీ పని వారలు, యప్పటి దేవాలయముల తీరును బట్టియు, రాతిద్వారబంధముల పై న చెక్కబడిన తీగెదంతావళుల బట్టియు, జూడ, యీరాజు పరిపాలనలో నుండు భువనేశ్వర ప్రాంతములనుండి వచ్చి యుందు రనుటకు వీలు కలిగియున్నది. ఇట్లా రాజనయవరుడు దేవాలయనిర్మాణముమొనలుగాగలపనియంతయు నెరవేర్చి యథావిధి స్వామికి పూజ లొనర్చి, తన యాజ్ఞప్రకారము జరుగుచుండుటకు తగిన యేర్పాటులు చేసి, మరల తన రాజ్యమునకు బోయెను.

24. తదనంతరము ఆరాజు వంశం

బున జన్మించినవా రందరు యిప్పటివరకూ, వంశపారంపర్య మీ దేవాలయమున కధి పతులై యుండి సేవ, మహాత్మవాదులు అన్నియు జరిపించుచున్నారు.

కావున, నీ ష్టేత్రంబుననగస్త్యమునీం ద్రుండు తన భార్యయగు లోపాముద్ర సహితంబుగా కొంతకాల ముండి విష్ణుపదంబందెను. కావున నీ ష్టేత్రముకాశీ ష్టేత్రతుల్యమని నిశ్చయించబడినది. సత్యం సత్యం, పునః సత్యం.

శ్రీ ముఖలింగేశ్వరార్పణమస్తు.

ఈ ష్టేత్రమహాత్మ్యమును యెవరు భక్తితో వినిననూ, పఠించిననూ, వారలకు శ్రీ ముఖలింగనాయకుడు, ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాదినంపదల నొసంగి, తుదకు ముక్తి యొసంగును.

శ్రీశ్రీశ్రీశ్రీశ్రీ

ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము

గౌడవర్తి రామదాసు గారు బి. ఎ.,

ప్రీతి క

కలింగరాజ్యచరిత్రను వెల్లడి జేయు కుతూహలముతో బనిజేయుచు యారాజ్యమందు ముఖ్యక్షేత్రమైన ముఖలింగమునకు యితర పురాతన పుణ్యక్షేత్రంబులకుం బోలె యొక మహాత్మ్యముండు నేమో యని యూహించి వెదకుచుండగా ప్రస్తుతము విశాఖ పట్నవాస్తవ్యులైన మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ శ్రీవిక్రమదేవుగారు ముఖలింగక్షేత్రమును బేరుగల నొక యచ్చుప్రతిని నా కొనంగిరి. దానిని జదివి చూడగా నది మూడు భాగములుగ నున్నది. మొదటి భాగము స్కాంధపురాణాంతర్గత అధ్యాయములు సంస్కృతభాష యందును, రెండవభాగము ఈ సంస్కృతమునకు సరియైన తెలుగు పద్యములును, మూడవభాగము శ్రీ ముఖలింగేశ్వరస్వామివారి పరమున జెప్పిన భజనకీర్తనలు, యేకాంత సేవయును గలిగియున్నది. ఈ గ్రంథముయొక్క చరిత్రను సంపూర్ణముగా దెలుపుటకై దాని ముఖపత్రప్రతినిందుతో గూర్చబడినది.

ఈ పుస్తకములో నిచ్చిన స్కాంధపురాణాంతర్గతమైనవని జెప్పిన యధ్యాయములను తర్కించి జూచుటకు నా కాపురాణ మెచ్చటయు లభింపలేదు. ఈ ముఖలింగక్షేత్ర మహాత్మ్యమందుగల తొమ్మిది యధ్యాయములలో మూడింటిని, ప్రథమ, చతుర్థ, సవమ యధ్యాయములనే నిందు వ్రాసి యున్నాను.

ఈ గ్రంథము నా కిచ్చిన మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ శ్రీవిక్రమదేవుగారికి నా మనఃపూర్వకమైన వందనముల సర్పించుచున్నాను. ఈ మహాత్మ్యము యొక్క మరియొక ప్రతి మ॥ రా॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు వెంకట రామమూర్తి పంతులుగారి స్వకీయ భాండాగారమునందు న్నట్లు నవీనముగా దెలిసినది.

నా వద్దనున్న ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము యొక్క ముఖపత్ర ప్రతి-

శ్రీ వెంకటరమణసహాయము

జయపురం జమీదారుగారయిన శ్రీ విక్రమదేవు మహారాజులుంగారి

కుమార్తె ప్రస్తుతము సగరికటక నివాసులయిన

శ్రీ పెద దుగరాజు మహారాజులుం గారి శిలపు ప్రకారము గార్డీయను అయిన

మల్లాప్రగడ గున్నయ్యపంతులుగారిచేత స్కాంధపురాణాంతర్గతమైన

జయంతీక్షేత్ర మహాత్మ్యంబును

కాకరపర్తి కృష్ణశాస్త్రిగారిచే ఆంధ్రభాషగా రచియింపబడిన ముఖలింగేశ్వరక్షేత్ర మహాత్మ్యంబును, బొమ్మగంటి పీఠేశ్వరశాస్త్రిగారిచే చెప్పబడిన ఏకాంతసేవయును,

శ్రీ మండపాక విశ్వనాథశాస్త్రులవారిచే పరిష్కరింపబడి, విశాఖపట్టణమునందు

గరుడా సుందరరామయ్యగారిచే నూతనముగా స్థాపింపబడిన శ్రీవేణుగోపాల

ముద్రాక్షరశాలయందు ప్రింటర్ బి॥ బాలాజీగారి వలన ముద్రింపబడి ప్రచురింపబడియె.

ధాతృనామ సం॥ ఫాల్గుణ శు ౧ బుధవారము

శ్రీ ముఖలింగక్షేత్ర మహాత్మ్యము

నారాయణం నమస్కృత్య నరంజైవ నరోత్తమం । దేవీం సరస్వతీం వ్యాసం తతో జయముదీరయేత్ ॥ 1
 వ్యాసం వశిష్ఠనప్తారం శక్తేః పాత్రమకల్మషమ్ । పరాశరాత్మజం వందే శుకతాతల తపోనిధిమ్ ॥ 2
 యస్యానుభావమఖిలం శ్రుతిసారమేక । మధ్యాత్మదీపమతితీర్ణయతాంతమాద్యం ।
 సంసారిణాం కరుణయాహ పురాణగుహ్యం । తం వ్యాసనూన ముపయామి గురుం యతీనాం ॥ 3
 యంప్రవ్రజాంత మనుషేతకృత్యం । ద్విపాయనో విరహకాతర అజహవ ।
 పుత్రేతీతన్యతయాతరవోభి నేదు । స్తం సర్వభూతహృదయం మునిమానతోస్మి ॥ 4

వ్యా సో వా చ : —

నైమిషే నిమిషక్షేత్రే ఋషయ శ్శౌనకాదయః । పప్రచ్ఛ సూతమాసీనం వ్యాసశిష్యం మహామతిం ॥ 1

శౌ స తో వా చ : —

సూత సూత ! మహాప్రాజ్ఞ ! క్షేత్రతత్త్వ విశారద ! । శృతం త్వత్కృపయాసర్వం కాశీమహాత్మ్యముత్తమం ॥ 2
 ముక్తిదం సర్వజంతూనాం కాశీక్షేత్రం సుదుర్లభం । అవిముక్త మితిఖ్యాతం సాన్నిధ్యం యత్ర ధూర్జటీః ॥ 3
 ఏతత్ క్షేత్రసమం క్షేత్రం వదామ్యద్యచ విద్యతే । అశక్తానాం చ పంగూనా మాలస్యోపహతాత్మనాం ।
 దూరదేశాంతరస్థానాం కాశీవాసస్సుదుర్లభః ॥ 4

సూ త ఉ వా చ : —

సాధుపృష్ఠం మునిశ్రేష్ఠే ర్భవద్భిశ్చ కృపాశుభిః । యతోలోక హితార్థాయ మహతాం ప్రశ్న ఈద్యతః ॥ 5
 వారాణస్యాస్థమం క్షేత్రం బ్రూహీతి మునిపుంగవ । భవద్భిరుక్తం తత్సర్వం వక్ష్యమిచ యథావతిమ్ ॥ 6
 వారాణస్యాశ్చ మహిమా సతు తత్త్రైవ విద్యతే । యథాద్రాక్షే ఫలస్వాదో ద్రాక్షేయా మేవనాన్యథా ॥ 7
 క్రిమీకీటపతంగానాం మృతిమాత్రేణ ముక్తిదమ్ । కథమేతత్సమం భూయా ఛృతయో యత్రకారణమ్ ॥ 8
 తదాపిచ వదామ్యత్ర భవత్ప్రశ్నానుసారతః । ఆయంహి పరమో లాభో మహతాం సంగమాన్యథాం ॥ 9
 యద్రచ్చుత్వా మనుజాస్సద్యో ముక్తిభాజోనవంశయః । తత్రైవీమి మునిశ్రేష్ఠాః క్షేత్రం పరమదుర్లభమ్ ॥ 10
 ఏవమేవ పురాపృష్టో హ్యగస్త్యై నచష్కాభిః । తత్సర్వం కథయిష్యామి క్షేత్రాఖ్యాన మనుత్తమమ్ ॥ 11
 ఏకదా కాళికాయాంతు భగవాన్ మంభవంభవః । వసంశ్చికార ధర్మాత్మా తపః పరమదుష్కరం ॥ 12
 గంగాంభసి సదాస్నాత్వా నిత్యకర్మపరాయణః । హరిమారాధయామాస ఏకాగ్రమనసామనిః ॥ 13
 శీర్ణప్రసరిలహరస్సంతుప్త స్సంయతేంద్రియః । లోహముద్రాయుత స్సమ్యక్సైఖానసమతేసితః ॥ 14
 ఏనం స్థితే మునిశ్రేష్ఠే వారాణస్యాం ద్విజోత్తమాః । తదాపి వప్యధేశైలో వింధ్యః పాదపభూషితః ॥ 15
 సూర్యమండల మాకోద్ధుం హవ్యవాహం తృణం యదా । దృష్ట్వా తముగ్రకర్మాణం దేవాంశ్చన్యాదయస్తదా ॥
 హరిం శరణమావన్నః ప్రపన్నభయభజనమ్ । తుష్టువుః పౌరుషైస్సూక్తైః బ్రహ్మరుద్ర పురోగమాః ॥ 17

దే వా ఉా చుః : —

త్వమగ్నిస్త్యం వపటాకరస్త్యవిద్యైస్త్య ప్రుజాపతిః । త్వమేవ సర్వలోకానాం శర్తా రక్షకమేవచ ॥ 18
 త్రాహిత్రాహిజగన్నాథ ! త్రాహిత్రైలోక్యపాలక ! । సూర్యమార్గావరోధాయ వృద్ధిం యాస్యతి భూధరః ॥ 19
 త్యామృతేజగదాధార ! కః క్షమాః పృథవీపతే ! । అగస్త్యయేవ శిష్యోయం దుర్జయ స్సద్భృథేః ఫలైః ॥ 20

జయామ్యుత ! జయాంత ! జయసర్వేశశశ్యుత ! జయకృష్ణ జగన్నాథ ! జయభక్తజనప్రియ ! || 21

ఇత్యేవమిదితోడవైః విష్ణుస్మైలోక్యనాయకః । ప్రహ ప్రసన్నగంభీరవాచా మధురయా ద్విజాత్ || 22

శ్రీ భ గ వా ను వా చ :—

మాభీష్టయూయంభో దేవాః పర్యతేంద్రాభీతయా । భక్తాన్తాన్తాసాధయిష్యేనాత్ర కార్యవిచారణా || 23

ఏవముక్తౌతు భగవా న్వాసుదేవో జగత్పతిః । జగామ గరూడారూఢ స్త్రీప్రసం వారాణశీపురీమ్ || 24

వింధ్యం జ్ఞాత్యాఽగస్త్యశిష్యం భక్తానాం మయశస్కురః । దేవైః బ్రహ్మాదిభి స్సార్థవర్థాశ్రమపదంయయా || 25

మునిర్బ్రహ్మే భగారూఢం దేవదేవం జనార్దనమ్ । ననామ ద్దణ్డవద్భూతా బాష్పపూరితలోచనః || 26

అశక్తః పూజకుం విద్రుః ప్రేమాతు గతచేష్టితః । కృతాజ్ఞాభి రుపాతనే కృతకృత్యో మునిశ్వరః || 27

అస్యపాద్యాదిభి ర్ద్రక్షవైరైః పూజయిత్వాసురేశ్వరమ్ । ప్రేమగద్గదయావాచా తుష్టావ మునిపుణ్ణవః || 28

అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

నమస్తే వాసుదేవాయ నమ స్సజ్జ-షణ్డాయ చ । ప్రశస్యన్నయాఽనిరుద్ధాయ తుభ్య మ్భగవతే నమః || 29

అద్యాయ బీజాయ నమస్తే విశ్వరూపిణే । నమస్తైలోక్య నాథాయ సచ్చిదానందమూర్తయే || 30

పద్మనేత్రాయ మహాతే నమస్తే పద్మపాణయే । నమః పద్మవిలాసాయ హానిహృత్పద్మనాసినే || 31

శంభుచక్రగదామృజఘాతే వనమాలినే । నీలజీమూత దేహాయ నమస్తే సర్వనాక్షిణే || 32

భక్తైకకల్పచూషాయ భవతాపవినాశినే । యోగీశాయ పురాణాయ నమస్తే యోగదాయినే || 33

యతోవానో నివర్తస్తే అప్రాప్య మనసాసహ । తం నిర్వికార మవ్యక్తం ప్రణమామి పునః పునః || 34

యద్భయా ద్వాత్పవేదాయు స్సూర్యస్తపతే యద్భయాత్ । ఇన్ద్రాగ్ని మృత్యువైశ్చైవ చరంతి యదమజ్జయా || 40

యదజ్ఞానా జగధ్భూతీ యదజ్ఞానాచ్చ నివర్తతే । తం స్వప్రకాశం విశ్వేశం ప్రణమామి నిరంతరమ్ || 41

ఏవం స్తుతసు భగవాన్ కుమ్భకేన మహాత్మనా । ప్రహస్యా గాధయా వాచా మునిమాహ జనార్దనః || 42

శ్రీ భ గ వా ను వా చ :—

ప్రసన్నోస్మి మునిశ్రేష్ఠ వరంవరయ సువ్రత । మామారాధ్య జగన్నాథం నధూయోర్హా సిశోచితుమ్ || 43

యదారాధనసామధ్యాత్మ్యేతోవై వారిధిస్తయ । తం మాం తదాచరగురుం విధం సర్వేశ్వరం మునె || 44

ఇత్యేవ ముక్తో హరిణా భక్తసంసారవైరిణా । పునరాహ మునిశ్రేష్ఠో ప్రేమగద్గదయాగిరా || 45

అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

వరం నయాచే జగదేశనాథ ! త్వత్పాదభక్తి స్సతతం మమేస్తు ! ।

ఇదంప్రియం చా శు వరంప్రయచ్చ । పునః పునస్త్యా మిదమేవయాచె || 46

తతోదత్వా వరందేవః ప్రోవాచ మునిపుణ్ణనమ్ । యత్రకుత్ర స్థితస్యాపి మమ భక్తిస్సదాస్తుతే || 47

అన్యదేశం శృణుప్రాజ్ఞ దేవకార్యవీతాయవై । ఇతోగచ్ఛ మునిశ్రేష్ఠ దక్షిణాదిశముత్తమమ్ || 48

పరోపకారనిరతాం సాధవస్త్యాహ్నుకామనే ! విచరన్తో మహిమేతా న్నహ స్సార్థపరాయణాః || 49

యద్యప్రేమహి నుస్త్యాద్యా కాశీముక్తిపురీపదా । యదాహి దేవకార్యాధణం ప్రజసర్వాత్మనా మునే || 50

ఇతిశృత్వా హరేర్యాక్యం దేవదేవస్య చక్రిణః । ఓ మిత్యాదేశ మాదాయ జగామ మునిపుణ్ణవః || 51

తతోపశ్య స్సార్థమధ్యే యుగ్గజ్జంభిరరూపిణామ్ । గ్రహత్వీతారావరణఘ్నైర్వ స్థం స్వేనలేజసా || 52

మునేదేశ సమాతేజా తత్రకంపోనగోత్తిమః । ననామ ద్దణ్డవద్భూతా తమస్మేతి మునివదత్ || 53

తతోముని స్సహస్రాగ్రం శిరస్యాదాయ తస్యచ । ఏవమేవసమాభిష్ఠ యావదాగమనమృతమ్ || 54

ఇత్యుక్తౌధమునిశ్రేష్ఠో జగామూహ్నుదక్షిణామ్ । కాశీనిరహశోకేన చలన్సగ ముహుర్ముహుః || 55

పీత్యాపి వారిధిం పూర్వం లీలయా మునిపుణ్యః । కాశీవిరహాకోకాష్టా పసాతాతీవవిహ్వలః ॥ 56

హ కాశికాశీకే కాశి క్యాసి క్యాసీతి సంలపణా । యయాపంపాసరోనామ తుంగభద్రాతటేమునిః ॥ 57

తత్ర స్నాత్వాచ విధివత్ప్రీతూ స్తన్నస్తవ్యయన్మనిః । శుభ్రావ మధురం నాదం ఘటాతాలమృదబ్జజమ్ ॥ 58

తతః పప్రచ్ఛ తత్రస్థా మృత్రతోయం మహాననః । శ్రూయతే మధురోనాదో యథాకాశ్యాన్నిరస్తరమ్ ॥ 59

ప్రజాడోమ శ్చాపిదూతే శరజన్మాశ్రమోమునే । మయూరాఖ్య మహాశైలే వర్తతే దేవసేవితః ॥ 60

తత్రగచ్ఛ మహాభాగ సంభయోనే యదీచ్ఛసి । సాక్షాత్సామ్యస్య పుత్రోసా నాత్రకార్యా విచారణా ॥ 61

సూత ఉవాచ :—

ఇతి శ్రుత్వా ప్రబాద్యారా షణ్ముఖాశ్రమమాయయా । యత్రాస్తి శిఖితైలేన్ద్రో సగణ స్సాన్వయి కార్తికః ॥ 62

అగస్త్య మాగత స్తుప్త్యా దేహప్రాణమివాగతమ్ । సంహృష్ట కబ్జ-ణస్యకోశ్య బధూనాతీవషణ్ముఖః ॥ 63

కాశీకాశీతి జలపస్త మగస్త్యం విచేతనమ్ । పరిపప్రచ్ఛ హృష్టాత్మా శుచఃప్రశమయన్నివ ॥ 64

స్కంద ఉవాచ :—

శస్మా దాగమనస్త్రహ్యస్తవబ్రహ్మసింహస్తమ్ । క్షిర్య క్షౌరవాణ్యద్యబ్రూహి సర్వాత్మనే మనే ॥ 65

అగస్త్య ఉవాచ :—

వారాణశీ మృరిభ్యజ్య ఇహప్రాప్త స్సురోత్తమ । త్వద్దేశానా త్కృతాఘోస్మి కాశీవిరహాపీడితః ॥ 66

ప్రసన్నోయది దేవేశ షణానన మహేశజ ! కాశీప్రాప్తి యథా భూయాత్తథాకురుమప్రభో ॥ 67

ఏవం శ్రుత్వామునేర్యక్యం చిన్తయామాస శమ్భుజః । ఇదమ్ దుష్టు బద్ధాత జ్యేష్ఠాకోమి మునిశ్వర ॥ 68

అహ మస్యేత దిచ్చామి కాశీవాసమృరిశ్వర । మమాపి సుర్లభాకాశీ ఆన్యేహం వచ్చికి మ్మనః ॥ 69

తాపత్రయాపి తప్తానా మ్ముమాత్మాణా మ్మరస్తప । కాశీవి నా గతిర్నాస్తి కల్పకోటిశతైరపి ॥ 70

కాశీ కాశీతి కాశీతి త్రివారం యో పశేన్నరః । సోఽపి కాశీఫలం ప్రాప్య ముక్తిభాగీభవేన్మరః ॥ 71

దుర్లభాక్షాకామృత్యు ద్దుష్టశస్త్రవద్రాయః । దుర్లభం వాశివేభక్తి స్త్రయమేతద్ధి దుర్లభమ్ ॥ 72

ఏవం సభిప్రవృత్త చార్లస్యం కాశీక్షేత్రంతు షణ్ముఖః । వర్ణయామాస తత్సర్వం కాశీమహాత్మ్య ముత్తమమ్ ॥ 73

శ్రుత్వాతు కాశీమాహాత్మ్యం హృష్టాత్మా మునిపుణ్యః । పునః పప్రచ్ఛ ధర్మాత్మా షణానన మతన్ద్రితిః ॥ 74

అగస్త్య ఉవాచ :—

దేవదేవ దయాసింహో పార్వతీ తనయా వ్యయా । అవిముక్త సమానస్తతో త్క్షేత్రమాఖ్యాహిమేప్రభో ॥ 75

స్కంద ఉవాచ :—

సమ్యగ్నినిహితా బుద్ధిస్తవ బ్రహ్మగ్ని సత్తమ । యతో జిహ్వావీతస్తేవస్మక్తిక్షేత్రం సమమ్మునే ॥ 76

ఏకస్మృహ్య యథాగతం సచ్చిదానంద మద్యయమ్ । ముక్తిక్షేత్ర స్తథాప్యేకమవిముక్త మచీరితమ్ ॥ 77

తత్సమానం క్షేత్రవర్షాన్ద్రేవ పృథివీతలే । తథాపి గుహ్యమేతద్ధి వర్తతే మునిపుణ్య ॥ 78

ఆప్తేక పురంగోప్యమన్య త్రేత్రమృశ్వర । కాశీక్షేత్రసమంక్షేత్రం ముక్తిదం ప్రాణీనాం సదా ॥ 79

మహేంద్రా త్కృష్ణమే భాగ దేశః కర్మవిగర్హితః । కలిద్ధ ఇతివిఖ్యాత శ్శస్త్రపూర్వమృరిశ్వరైః ॥ 80

అస్తి తత్రమహాక్షేత్ర జ్ఞానస్త్యాహ్వయముత్తమమ్ । మునివరైః దేవవరైః సిద్ధం మత్సైశ్శివ సేవితమ్ ॥ 81

తస్యక్షేత్రస్య సామ్యమ్ యాతినాన్యన్యహీతలే । తత్రగచ్ఛ మునిశ్రేష్ఠ కాశీజన్మం యదీచ్ఛసి ॥ 82

యథాకాశ్యాం సభగవాక్ ముక్తిద శ్శబ్దరస్సదా । వర్తతే తన్మహాక్షేత్రే మదుకాఖ్యయా యుతః ॥ 83

ఇత్యుక్త్వా మునిశార్దూలం షణ్ముఖః కరుణాకరః । తూష్టి మృధూవ సర్వాత్మా కాశీస్మరణ వివృతః ॥ 84

ఇతిశ్రీస్కందపురాణే కాశీఖండే మహేంద్రాచలవర్ణన ప్రస్తావే పృథమోధ్యాయః

శ్రీ మధుకేశ్వరార్చనమ్.

ముఖలింగ శ్రేత్ర మహాత్మ్యము

ర వ అ ధ్యాయము.

జయంతీ శ్రేత్రమహాత్మ్యము.

ఏవం శృత్వా గుహమఖో శ్రేత్రోత్పత్తిజ్ఞుః పృథ్వీః । తతః కిం పుష్కవాన్ నూత ఏత దాఖ్యాహి విస్తరాత్ ॥ 1
సూ త ఉ వా చ :—

అవిమక్తసమం శ్రేత్రోత్పత్తిం శృత్వా మునిస్తదా విస్మితః । ప్రాహ ధర్మాత్మా కుమారం శివసంభవమ్ ॥ 2
అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

తస్య శ్రేత్రస్య మాహాత్మ్యం జయంత్యాఖ్యస్యమేవద । యది కాశ్యా సమం తహి శ్రోతుమిచ్ఛామి సాదరాత్ ॥ 3
కాని కాని చ తీర్థాని తత్రసంతి సుహోత్రమ్ । కతిలింగాని భగవన్ బూహి విస్తరతః ప్రభో ॥ 4
స్కం దో వా చ :—

జయంతీ శ్రేత్రమాహాత్మ్యం త్తమః కోవాత్రవర్ణితుమ్ । షణ్ముఖోపి మునిశ్రేష్ఠ నాహం శక్తః ప్రక్షీర్ణితుమ్ ॥ 5
తథాఽపి చ వదామ్యద్య యావద్భృద్భిరహదయమ్ । యత్స్విసాదుర్ధ్వరీత్రవ నభోగచ్ఛన్తి పక్షిణః ॥ 6
చతుర్భుజోఽపి శ్రేత్రస్య సంజాతు పృథగీరితా । తాన్ శృణువ్య మహాభాగ శ్రవణాత్సపనాశని ॥ 7
గోవింద కానమి నామ కృతే తేవేతత్ప్రపవత్రతే । త్రేతాయాం క్షీర్తితం తేవేతత్థ ధుకేశ్వరమిత్యపి ॥ 8
జయన్తి నగరప్రస్థాక్తం ద్వాపరే మునిసత్తమ్ । కాశీ సమమిదం శ్రేత్రం ముఖలింగంకలాయుశే ॥ 9
క్షీరజిహ్వ గయా శ్రేత్రం యథా పుణ్యతమమ్మనే । అవంతి మాళ వేషాక్తా పురీ ముక్తికరీ యథా ॥ 10
గోకర్ణం కొజ్జ-కేషాక్త నూర్జలేః ప్రియకారకమ్ । తథా కలిజడేశీతు జయన్తి నగర మ్మనే ॥ 11
అహో శ్రేత్రస్య మహిమా వ్యాకాతే కేనసత్తమ్ । పఞ్చగ్రోహాత్మక మిదం లిజ్గ మేవ న సంశయః ॥ 12
శ్రీశైలశిఖర స్త్యస్త్యై తనుస్త్యై విమక్తకే । ముఖలిజ్గ ముఖ స్త్యస్త్యై పునర్జన్మన్నవిద్యతే ॥ 13
పృథివ్యాం యాని లిజ్గాని పాపనాశకరాణివై । ఇదం తు ముక్తిదం లిజ్గ మ్ముఖలిజ్గ న్నసంశయః ॥ 14
అహో కలిజడేశీయాః జనాః పుర్ణమనోరథాః । యతః పశ్యన్తి సర్వేశ జ్ఞాయన్తి నగ రేశ్వరమ్ ॥ 15
తన్నా మైకప్రదానస్తత్ శ్రేత్ర మ్మరమమర్లభమ్ । యత్ర సాక్షా త్స్వస్వరూపా సదా హరిహరా మునే ॥ 16
తతో బ్రహ్మణ రిడేశా తీర్థాని వివిధాని చ । పుష్కరా దీని విక్షేప్తౌ తత్ర యాతాని సర్వతః ॥ 17

అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

కాని కాని చ తీర్థాని సమాయాతాని షణ్ముఖ । లేష న్నామాని స్థానాని శ్రోతుమిచ్ఛా మ్యనుక్రమాత్ ॥ 18
స్కం దో వా చ :—

జయన్తి నగరస్థానా తీర్థాని మునిసత్తమ్ । సక్త్యా జ్ఞుర్తు న్నశక్నోతి కేహాపి కిమ మాదృశః ॥ 19
తథాఽపి మునిరామాణల ప్రసిద్ధాన్యత్ర యానివై । తాని వత్సై జయన్త్యాఖ్యే శ్రేత్రే పరమపాననే ॥ 20
సప్త పుర్యత్రయోగ్రామాః నవారణ్యాన్యభోషరాః । నవై వేద న్నాషరాఖ్య మ్మృపబీజనివాళకమ్ ॥ 21
గోష్ఠుదమాత్రం పలిల మ్మఞ్చగ్రోహేశీతు యద్భువత్ । తదేవ సర్వపాపానాం శోధక న్నాత్ర సంశయః ॥ 22
కోటితీర్థ జ్ఞమ్భతీర్థం సోమతీర్థస్తదా ద్విజ । సూర్యతీర్థ మ్మృషరాఖ్యస్తథా మలవిమోచనమ్ ॥ 23

పితాచమచన స్నాన పక్షిమోచనక స్తథా । హంసతీర్థ జయతీర్థ జ్ఞానేర మ్రాజ్య ణస్తథా ॥ 24
చక్రతీర్థ మృద్ధులలో బిందుతీర్థ మితీరితమ్ । ఏవం విధాని తీర్థాని బహుశస్సన్తి మమృజ ॥ 25
ఏహం స్థానాని సత్కృమి సావధాన మనా శృణు । స్నాన శ్రవణమాలేఖా సర్వపాపైః ప్రముచ్యతే ॥ 26
దక్షిణే లింగరాజస్య జమ్బూతీర్థ మితీరితమ్ । తత్రస్నాత్వా మునిశ్రేష్ఠ వాజపేయఫలంలభేత్ ॥ 27

అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

జంబూతీర్థస్య మహాత్మ్యం బ్రూహి స్వామి స్మృపానిధే । కథంతీర్థమిదం జాత జ్ఞమ్బూతీర్థమితిప్రభో ॥ 28
స్మృన్తో వా చ :—

సముద్రపానమునిరాడి శివాస మ్మూరాతనమ్ । జంబూతీర్థం సువృష్టాస్త శోభిత మృపనాశనమ్ ॥ 29
అతీర్పురా మునిశ్రేష్ఠ వేదవేదాజ్ఞ పారగః । దేవతత ఇతిభ్యాతో ద్విజః కాశ్మీరసమృపః ॥ 30
సకదాచి త్కుటుమేషు కలసజ్జాత నిస్సృహః । నశ్వరం విశ్వమఖిల స్తృప్యై ద్విజవరస్సదా ॥ 31
జ గామ తీర్థయాత్రార్థ మేక ఏవ మునిశ్వర । కాశీక్షేత్ర జయతే త ప్రయాగ వైమిశ స్తథా ॥ 32
పుష్కరమృధురా క్షా-భిన్న్ పురద్యాజ్ఞాశమ స్తథా । పృథ్వీశ్రమ జ్ఞా-పిలాభ్యమేకాన్త హృదయ స్తదా ॥ 33
అన్యార్థపీచ తీర్థాని పశ్యన్ శ్రీశైల మాయయా । తత్ర దృష్ట్వా పార్వతీశం న్యవసన్త చిరన్ద్విజః ॥ 34
తత్రైకదా ద్విజశ్రేష్ఠో ఫలాగ్రీ వనమాయయా । పశ్యన్ నితన్తతో వృత్తో-క్షుధార్తీ త్రాస్తమానసః ॥ 35
అమృతఫలాన్య పశ్యన్త్వి వృత్తోగ్రో ద్విజపుంగవః । వృత్తమాగుహ్య జగన్త మృలాని వివిధానిచ ॥ 36
ముహుఃక్షిపన్తం శిరసి త్రోధాత్మాచ శశాపహ । దూర్వాసా శృంగరస్యాంశ శృణ్ణాలస్యమృవేతిచ ॥ 37
అవరుహ్య ద్విజన్తూర్తన్తన్నిధి ముపాగతః । పాదా స్పృష్టాతు శిరసా ననామ భువిదణ్డవత్ ॥ 38
దృష్ట్వా ద్విజ జ్ఞ-మృహనం శాస్త్రసం విగ్నమానసమ్ । దూర్వాసః కృపయావిప్రో ఇదమాహమునిశ్వరః ॥ 39

దూర్వాస ఉ వా చ :—

అమృతాపా మమ విప్రవర్య తథాపుసాయం ప్రవదామ్యపాపహమ్ । జమ్బూతగో-కాష్ఠ మమష్య శుష్క-
స్తాదాయ తీర్థాన్కలశాపముక్తయే ॥ 40
యతీర్థ స్మర్యనే నాన్యపలవత్స మృవేత్సువః । తత్రైవ శాపముక్తస్య నిర్ముక్తి ర్నాత్రసంశయః ॥ 41
ఓమిత్యాదేశమాదాయ జ గామ ద్విజసత్తమః । అటా తీర్థాని సర్వాణి నరేభ సుఖమాత్మనః ॥ 42
చిదమృతం వెజ్జ-లేశ జ్ఞా-భిన్న్ జ్ఞా-శేష్వరస్తథా । కాశీరేమృద్ధాద్రా ఇన్ద్ర కృష్ణా మ్మృగనవదీస్తథా ॥ 43
భాగీరథి ఇన్ద్ర సరయూ మ్మయాష్ఠీ ఇన్ద్ర సరస్వతీమ్ । ఏతాన్నదీనదాం శైవశత్రేత్రాణి వివిధాని చ ॥ 44
దృష్ట్వా స్పృష్ట్వాచ వడ్డేన జామ్బూకేన ద్విజోత్తమః । దూర్వాసోక్త ప్రవృత్తయన్తు దృష్టవాసపి కుత్రచిత్ ॥ 45
తదోత్పన్నాచ మహాచి చిన్తాహృదయ శబ్ద-వత్ । కిమతః కరణీయమే చిన్ణాలత్సవిముక్తయే ॥ 46
య సక్త మృనివశ్యేణ తత్క్రొతం విధిభ్రాన్యకమ్ । నదృష్టోయత్రకుత్రాపి ప్రత్యయ శ్వాపమోచకః ॥ 47
ఏవం శిష్టిస్త్య సుదృఢ ద్వివిజశ్వాపవిమూఢధిః । పునశ్శ్రీశైలముద్దిశ్య గన్తు ఇన్ద్రక్రే మతీస్తథా ॥ 48
జయన్తినామకం తేత్ర మాజగామ యదృచ్ఛయా । దక్షిణే లింగరాజస్య సరోవరమకల్మషమ్ ॥ 49
దృష్ట్వా స్నాతు మృనశ్చక్రే ఘర్మశామై ద్విజోత్తమః । స్నాత్వా సదణ్డో నిరగా ద్విజమృగ్యోపమా ప్రభః ॥ 50
దృష్ట్వాత్మన మృగముపన్తి న్దణ్డాచైవ సపలవమ్ । తథా వా విన్దీతో-జాతః కిమిద ఞ్జాత మిన్ద్రయమ్ ॥ 51
మయా దృష్ట్వా న్య పూర్వాణి తీర్థాని బహుః షీతో-అకస్మాన్ సు మయా దృష్టం సదణ్డ ప్రత్యయకాంకమ్ ॥ 52
ఏవ మ్మృహంసమానే కు బ్రాహ్మణే మునిసత్తమ । నభోవాణీ తదాకాతా ద్విజసంశయమ తయే ॥ 53
భో భో బ్రాహ్మణవర్యా త్ర విచిత్యాం కు మా శృధాః । ఇదన్తర్ధవర వ్యన్త్రేకూల మిత్యేరితమ్ ॥ 45

త్రిశూలేన పురాభ్యాతం సర్వపాపవిమోచనమ్ || అత్ర తిష్ఠతి సాక్షాత్స్వ శివ స్త్రీజమ్భుకేశ్వరః || 55
 ఏవ న్నభోవచ శ్రుత్వా ద్విజ స్సంశయ వర్జితః | జమ్భుకేశం సమన్వర్త్య పునఃసాన మవాపసః || 56
 తదా రథ్య మునిశ్రేష్ఠ జమ్భూసర ఇతిరితిమ్ | సర్వపాపప్రశమనం సద్యఃప్రత్యయకారకమ్ || 57
 క్రావణస్యాంసిలేపత్నే చతుర్దశ్యామ్మృషిశ్చర | యస్మాన్నిత్యా జమ్భుకేశం సమర్చతి || 58
 తస్య సాక్షాత్సహదేవః ప్రసన్న శ్చ నసంశయః | ఇదం రహస్య మ్మరమ మ్మయాదే పరిక్షీ రితిమ్ || 59
 జమ్భుతీర్ధస్య మహాత్మ్యం యశ్శృణోతి మదాన్వితః | సయాతి పరమంసాన జ్యేష్ఠాసాఖ్యం మదుర్లభమ్ || 60
 ఇద క్షోభ్యమ్మయా తుభ్య జ్ఞేత్రిత జ్ఞుటసమ్భవ |

ఇతి శ్రీసూరపురాణే ఉత్తరఖండే జయనిత్యేత్రమహాత్మ్యే
 చతుర్థాధ్యాయః |
 శ్రీమధుకేశ్వరార్చనమ్.

శ్రీ ముఖలిక్లేశ్వరే త్మే త్ర మహాత్మ్యే

స వ మో ధ్యా యః

శ్రీ సూ త ఉ వా చ :—

ఏవంశ్రుత్వాస్సన్దముఖా దగ స్త్యః కుమ్భనమ్భవః | వడాననం విలోక్త్యైవమ్భవః ప్రోవాచసాదరః || 1

అ గ స్త్య ఉ వా చ :—

ఘోర కలియుగప్రాప్తే నాశమేత్యుపనభువ | పూజ్య భవిష్యతిప్రోక్తస్తవయా త్మేత్రమిదన్వితమ్ || 2

కథ మ్భవే ద్యధాపూర్ణమ్భూహిచిత్రమిదమ్ప్రభో | సర్వజ్ఞ నందనస్యాత్మ త్రికాలజ్ఞ స్తవమేవహి || 3

స్క న్ద ఉ వా చ :—

ధరణ్యా మస్తీ సర్వేషామృజ్ఞానాం సదాస్పదమ్ | పట్టణ జ్ఞుటకాభిఖ్యజ్ఞానానాం సర్వసౌఖ్యకమ్ || 4

తత్పట్టణే మహాతేజా విభవద్ధన పూర్వకః | మఘకర్మ గజాధిప మహాదేవో మహాబలః || 5

గజాన్వయ సముద్భూత స్ఫుర్విశాస్త్ర విశారదః | పాలయన్విధవన్నిత్యం వైశివే విబుధేశ్వరః || 6

ప్రతాపే వహ్నిరవతోధర్మగర్భవినిర్మయే | నైఋతోమృశిక్షాయా జ్యౌహయాంయాదసావృతీః || 7

శ్రీతలూకాత్రి ణ్ణాత్రిజోన్మూలనేతుమ్మకమ్మనః | జనదారిద్యహరణే ధనాద్యక్షో మహేశ్వరః || 8

విధూతావితీ సవైశ్చాన్మృతస్య న్మృణోత్రమేః | ఏకదాసుమహాపాలో బాలార్క సదృశప్రః || 9

రాజ్యపూజ్యవిసమేష ప్రాజ్యకృత్తిమ నూనమ | సవర్చ్య మమసిజ్ఞజ్ఞై ర్మన్త్రదత్తైశ్చ మన్త్రిభిః || 10

ధనుర్విద్యాది నిపుణై ర్దణనాధై స్సమన్వితః | మదగర్వితమాతజ్జై రారాశుద్ధతురభ్రమేః || 11

ప్రజావశ్యధనానికై ర్వనికాభిజ్ఞపృథ్విః | సజ్ఞావిహీనై స్సైన్యైశ్చ సమేతః కాశ్చినాశ్చితామ్ || 12

అయహ్య న్లోకామ్మృత్యుత్రాణీత్యుతమద్యతః | ద్వారకామృధురామృతామయౌధ్యాక్ష్మా శికాబ్జయమ్ || 13

ప్రయాగ న్నిలశైల ఇన్ద్ర మార్కం సింహమహీధరమ్ | ఏనం విధాని త్మేత్రాణీ గత్యాన్మన్త్రమానసః || 14

తత్రతత్రప్రదీప్తేషు స్నాత్వాతీర్థేషు భక్తితః | సమ్పూజ్య దేవతాన్తత్ర త్మేత్రస్థావిధిపూర్వకమ్ || 15

- దత్వాహడశదానాని బ్రాహ్మణేభ్యో బహూని చ । నానాజన్యైః క్షీర్తితస్మిన్ పునరాత్మియపట్టణమ్ ॥ 17
- గన్తు నిష్క్రమ్య విధివాత్సేత్రభూమి మిహాజతః । కారయిత్వా పటగ్రహస్వంశధారావదే తటే ॥ 18
- తేష్యమాత్యాదిభి స్సాక ముషిత్వా శక్రసన్నిభే । తస్మిన్ రాజ్ఞనిశీధన్యాస్తస్యా నిష్కదాజతే తదా ॥ 19
- ముఖలిజేశ్వర స్సాహ త్స్విష్టే తస్య మహిభుజః । నైజరూపం సప్తదర్శ స్వత్యేత్రోదస్తమాదితః ॥ 20
- రాజే తస్మై సర్వమేవం సాదరి జ్ఞాధయవ్యతి । గజాన్వయసముభూతిరాజన్ మద్వచనం శ్రుణు ॥ 21
- కాశీసమమిదం త్యేత్రం నానాతీర్థసమన్వితమ్ । దేవాలయై శ్శిష్టమానంసునర్తమణినిర్మితైః ॥ 22
- బహులిజై స్సమాక్షిం సమస్తఫలదాయకమ్ । కృతత్రేతాద్వాపరేషు సేవాన్యైః పూజితం సదా ॥ 23
- రాజన్ కలియుగే ప్రాప్తే సమస్తపరితాకరే । దేవాలయాని త్యేత్రేస్మిన్ తాన్యగచ్ఛన్వినాశతామ్ ॥ 24
- పునస్తాని మహిపాల కారయిత్వావిధిక్రితః । ఆత్మసితానాస్థిజ్ఞానాం సర్వేషా మ్ముజనాఽకమ్ ॥ 25
- కారయ త్వం తివాంశ్య మాయుర్నశ్వర్యవర్ధనమ్ । శత్రుకోత్తరతో రాజన్ భవిష్యతి నవంశయః ॥ 26
- ఇత్యుక్త్వా స్తస్మాతే సద్యః ప్రభాతసమయేనృపః । బుధ్వాప్రాగౌతక జ్యోతిస్ నిర్వర్త్యచ పురోహితాన్ ॥ 27
- హితానమాత్యా నిద్యత్యై స్వప్నవృత్తాస్తమాదతః ! కథయిష్యతి తేభ్యశ్చ శృత్వాతే మాత్మబుధయః ॥ 28
- అతివేలప్రమాదేన వికాశితమనోముఖాః । దేవతాభ్యుదితాం వాచన్నానాల్లిజసమన్వితే ॥ 29
- త్యేత్రేస్మిన్ తేన దేవేన సంకీర్తం సలమృతమమ్ । తద్విజ్ఞాతు మశక్యంహితస్మా దన్యాన్నిశప్రభో ॥ 30
- పునస్సద్భక్తియుక్తస్సర్వ సాఫీజం జ్ఞాతుమేవత । సార్ధయిత్వాతమీశాన జ్ఞాతృత్వం శయనన్మృపః ॥ 31
- ఇతీతేషు బ్రవాణేషు తతోనరహోత్తమే । తత్ప్రకారేణ నిర్వర్త్య సిధే తస్యమహిభుజః ॥ 32
- స్వప్నే సాక్షాన్నైజరూప మ్రుదర్శ మునజాకరమ్ । తం విష్ణువర్ధన మ్మృగధర్మ జ్ఞాధిపమ్ ॥ 33
- నరదేవ మ్రుహదేవ ఇత్యేన జ్ఞాధయవ్యతి ॥ 34
- కీర్త్యా కృతయుగోద్విక తుల్యస్త్య ఇన్ విశేషతః । గజాన్వయసముభూతో మహాకేవార్చ నాపరః ॥ 35
- అత్యోచిత మల్లలతా మదయ స్థర్వన స్థై । దాస్యామి త్వస్మనోదీప్య ద్వికిత్వా విముక్తయే ॥ 36
- నిజస్తే నైవ సంయుక్తః పద్మనాభమహిభృతః । నికటస్థం విభాగం వివిచారణోపదేః ॥ 37
- శ్యావరాష్ట్రా సమాగచ్ఛ మయాధిష్ఠితమృతమమ్ । నానస్తే జ్ఞాపయిష్యామి తదేప్రుక్త్వాపిధానతాన్ ॥ 38
- భజతస్తస్య దేవ్య భారతీం హృదిధారయన్ । ప్రబుద్ధోత్సవ సమష్టమనా తత్కాలికోచితాన్ ॥ 39
- కరణీయ విశేషం శ్చ నిర్వర్త్యా జ్ఞరసోపమాన్ । ఆహూయ మస్త్రిణస్తే భ్యై స్వప్నవృత్తాస్తమాదితః ॥ 40
- కథయిత్వా ధమధ్యాహ్నాకాలోచిత ముత్సవరమ్ । కృత్య నిర్వర్త్య నిర్మయ పరివారజన్తే స్సహ ॥ 41
- వన సరీరం సమాసాద్య తత్ర సౌర్ధ పక్షిణమ్ । మందం మందం సజ్వరస్త స్తవ్యై నరపతిస్తదా ॥ 42
- హిరణ్మయః కలరవో యత్రకుత్ర స దృశ్యతే । శత్రుర్భుతా కృష్టమనాః త్విణితస్మిన్ విచారదాన్ ॥ 44
- బాలికాంశ్చ సమాహూయ యూయంనిర్మయ సత్వరమ్ । ఇమం శమస్తం సౌవర్ణం సజ్వర్య మమానికమ్ ॥ 45
- అయేతి స్వయమాదిస్య తిభేష స్వాజ్ఞయాతతః । గత్వా విప్రుల యత్తైశ్చ బాలికైః పునరాగతైః ॥ 46
- కథితం సర్వవృత్తాస్తం తస్య సౌవర్ణ పక్షిణః । నిశమ్య సమహిపాల స్సాన్వితృప్తేషు మహుర్ముహుః ॥ 47
- అహోబత మహచ్చిత్ర మితమత్వాత్మబాధనాన్ । విలోక్త్యా మాత్యవర్ణాం శ్చ కిమేత దితి సర్లపన్ ॥ 48
- సర్వేషా జ్ఞాలికానాశ్చ భూరిబాలక సభాయాన్ । లీలయా సోప్యగణయ జ్ఞాలరధ్యాద్వినిర్గతః ॥ 49
- మాయయా మోహయ స్సర్వాన్వల్లికస్యాస్తరజతః ॥ కథమిదృశసామర్థ్యం యత్రకుత్రాపి పక్షిణః ॥ 50
- బ్రహ్మది విబుధైః కింభి దగ్రాహ్య మహిమాస్వదః । స ఏవముఖలిజేశః కలభౌతవికారణీమ్ ॥ 51

- పారావతతను స్మృత్యాసల స్మర్యతవాక్ స్వకమ్ । ఇతి జ్ఞాత్వా మహీపాల స్తత్రుదేశ మ్రవిశ్యచ ॥ 52
- స్వప్రేరితైః పరిజన్తై రుతా తే మునిపుష్పం । తద్దేశే ముఖలిజ్జేశం దృష్ట్వా సస్తుష్టమానసః ॥ 53
- పునః పునః పరిజన్తై రుతా తేషాన్వ తేషుచ । ప్రదేశేషు విచిత్రాణి లింగాని వివిధానిచ ॥ 54
- బహూన్దృష్ట్వా భసుమిత్రై స్సచివై స్సహకుమ్భజ । సర్వేషామపి లింగానా ద్వేతాయతనాని వై ॥ 55
- భవిష్యన్తి కథం స్వల్పం విత్తమాత్మీయమక్షమమ్ । ఇతిచింతాపరీతస్య రాజ్ఞ స్సప్తే మహేశ్వరః ॥ 56
- ఏవం సత్కృపయా దేవః ప్రసన్నః కథయిష్యతి । సర్వలింగాశ్చితే తస్మిన్ పశ్యన్కోశే మహేశ్వరః ॥ 57
- శ్వః ప్రభౌలే చతుర్గుఞ్జా క్రమానై ర్భిన్నభివ్యతః । మత్ప్రభావా శ్వస్యర్థవృష్టిశ్చాశ్చ స్త్రఘటికావధిః ॥ 58
- ఇత్యుక్త్వా వైష్ణవే దేవే ప్రబుధ్వాధరణీపతిః । తథైవ తేనసర్వేణ స్వర్ణవృష్టి మ్రుపరి తా ॥ 59
- దృష్ట్వా సస్తుష్టమాదయౌ దేవాయతనకారణా । విశ్వకర్మోపమేయానా న్తత్సర్వం విత్తమక్షయమ్ ॥ 60
- దత్వా సస్తుష్టమాదయౌ విశ్విభక్తస్తక్షకస్తదా ! నిర్మితం సర్వశోభాఢ్య మృట్పాదం స్వర్ణసన్నిభమ్ ॥ 61
- నిర్మితాని విచిత్రాణి దేవతాయతనాని చ । విలోక్య బుధయిత్రైశ్చ సచివై స్సహ భూపతిః ॥ 62
- సస్తుష్టమానస శ్రీఘ్ర మృగ్యయా సహితస్తదా । ఐశధారనదీ జ్ఞత్వా స్నాత్వా ఛక్తిసమన్వితః ॥ 63
- ముఖలింగాది సర్వేషాం లింగానా మ్నాజనమృహత్ । కృత్వా ప్రణమ్య తేషాం వై పూజా జ్ఞాతుర్నిరస్తరమ్ ॥
- నిజాజ్ఞాకారిణస్తత్ర తదాజ్ఞాప్య గమిష్యతి । స్వస్థానం సమహీపాల స్తదైవ తదనస్తరమ్ ॥ 65
- తదన్వనాయజాతేభ్యో రాజేభ్యోపి పునస్సదా । ధార్మికేభ్య శ్చ భక్తేభ్య స్తత్ర నివా మహోత్సవాః । 66
- పూజాదయశ్చ సర్వేషి భవిష్యన్తి ఘటోద్భవ । ఇతి స్మర్యేన కథితా తద్భవిష్యత్కథామపి ॥ 67
- శ్రుత్వాథ తన్మహాక్షేత్ర జ్ఞత్వా సద్భక్తిసంయుతః । కృతావగాహనస్తత్ర తీర్థేషు వివిధేషుచ ॥ 68
- ముఖలింగాది లింగాని పూజయిత్వా సభక్తివాక్ । కఇతితాం జ్యుమ్భజన్తా నిత్యతత్రైవ ఛక్తితః ॥ 69
- తతోగత్యా విష్ణుపదే స్థితి ఇచ్చతే నిరస్తరమ్ । జ్యోతిర్మయఃకుమ్భజన్తా లోపాముద్రాసమన్వితః ॥ 70

శ్రీ ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము

శ్రీమాన్ మేడేపల్లి వెంకటరమణాచార్యులుగారు

ఈ ముఖలింగక్షేత్రము కళింగదేశములో నున్న సుప్రసిద్ధ శివక్షేత్రములలో నొకటి. ఇది యిప్పుడు గంజాంమండలములో జేరియున్నది. ప్రతీసంవత్సరము శివరాత్రి కివట మూడు దినములు గొప్ప జాతర కూడును. ఇచటి కనేక గ్రామములనుండి యాత్రికులు వచ్చి శివప్రీతికరముగా దీపారాధనలతోను భజనలతోను జాగరణముచేయుదురు. అసంఖ్యాకులైన వణికులు కూడ నానావిధములైన విక్రేయవస్తువులను దెచ్చి యిచటికి వచ్చు యాత్రికుల కమ్మకొనుచుందురు. ఇది జమీందారీస్థలమైన పర్లాకిమిడి కిరువదిమైళ్ళదూరములో నున్నది. ఈ ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యము స్కంధ పురాణోత్తరఖండములో బ్రతిపాదింపబడియున్నది. ఈ పురాణభాగమును కాకరపర్తి కృష్ణమూర్తి యను నొక కవునిగవుడు మూడశ్వాసముల ఆంధ్ర ప్రబంధముగా రచించి యున్నాడు. ఈ కవి తన వృత్తాంతమును సంగ్రహముగా గృత్యాదిలో నిట్లు చెప్పెను:—

నీ! శ్రీరామ పదపద్మసేవారతుండును వేదశాస్త్రార్థకవివీణుడగుచు! సత్యభామాకృష్ణ సంవాద ముఖ్యప్రబంధముల రచియించి ప్రధితగోడ! వంశముల క్షీరవారాశి రాకాసుధాకరకమనీయతరయశోప! రాజమాన సుపర్వరాజ వైభవకవిరాజ భూకల్పక భూజ జగ్గరాయ భూపాలనరదత్త రాజతాగ్ర! హరముఖనిస్తులేద్య సత్కూగుడగుచు

ననగు సత్కీర్తి ధుర్యుపాత్ర కవినర్యు మహితగుణవంతు మదిని ననుస్కరింతు॥

చ॥ పరమశివంకరున్నిఖిలబంధుచ ణో రసుథాకరున్మనో! హరకవితాకరుం గరగతాఖి శాస్త్రసముత్కరున్ ధరా! మరవరునద్యశో నికరు మజ్జనకుండగుపాత్రనత్కవీ! శ్వరుని ననుస్కరింతు సన వద్యమనోజ్ఞ కవిత్వసిద్ధికిన్॥

ఈ పద్యమువలన నీ కవియొక్క జనకుండు పాత్ర సత్కవి నామధేయుడనియు, ఈతఁడు వేదవేదాంగ పారంగుడనియు, సత్యభామాకృష్ణసంవాదాది మహాప్రబంధముల రచించెననియు విశాఖపట్టణములో నుండు గోడ జగ్గరాయభూపాల వరుడీతని సగ్రహరాది దాసములచే సత్కరించెననియు దెలియవచ్చుచున్నది.

ఈ గోడ జగ్గరాయ భూపాలుని వృత్తాంతము విశాఖపురీమండల వృత్తాంత నివేదిక (Vizagapatam Gazetteer) అను గ్రంథములో 220 పుటలో సంగ్రహముగా నిట్లు వ్రాయబడినది:—

“The founder of the Gode family, whose members say that they are Periki or Puragiri Kshatriyas by caste, was Gode Jaggarow, who was Dubash (agent and interpreter) to Mr. Andrews, the chief at Masulipatam and came with him to Visagapatam where he became the first chief of the latter

District. Dr. Benza, in his notes of journey through the Northern Circars, with the then governor Sir Frederick Adam in 1835 says, of him, that he speaks and writes the English language uncommonly well. He also assisted in the capture of the notorious rebel Payakarow in 1834."

"గొడవంశ స్థాపకుడు జగ్గరావు. వీరి కుటుంబమువారు పెరికిలమని గాని పురగిరి క్షత్రియులమని గాని చెప్పబోనుచున్నాడు. మచిలీ బండరుకు బ్రధాన్యడైన ఆంధ్రూర్ దొరవారికితడు దుభాషగా నుండియాతనితో విశాఖపట్టణమునకు వచ్చెను. ఆంధ్రాకంఠకు ముఖ్యు డయ్యెను. 1835 సంవత్సరములో డాక్టరు బెంజామను నతడు, సర్ ప్రెజిడెంట్ ఆఫీసు అను గిన్నరుతో నుత్తరస్కాను లలో బ్రయాణము చేయుచు నీ జగ్గరావును గురించి ప్రశంసాపూర్వకముగా దీని ప్రయాణ చరిత్రలో వ్రాసెను. 1834 సంవత్సరములో జరిగిన పాయకరావు పితూరీని నివారించుట యందు దొరతనము వారికి దోహ్దము గావించెను.

ఈ కవికాల మిప్పటికి సుమారు రొక శతాబ్ద మైనది. ఈ కాకరపర్తివారి వంశస్థు లందరు పండితులు, కవులు నై విలసిల్లు చున్నారు. వీరు వంశపారంపర్యముగ శ్రీ గొడవారి యాస్థానమందు వివృత్యువులై యున్నారు. నేటికిని వీ రాశౌరవమును బడయుచున్నారనుటకు బ్రస్తుతము వారి యాస్థానమందు పండితులై యున్న శ్రీ కాకరపర్తి సీతారామశాస్త్రిగారే నిద ర్శనము.

కథాసంగ్రహము.

నై మిత్రారణ్యవాసులగు శౌనకాది మహర్షులు సూతునిం జూచి, "ఓ మహా త్మా! నీవలన గాశీక్షేత్ర మాహాత్మ్యమును విని సంతసిల్లితిమి. అశక్తులగు పంగ్వంధా దులకు గాశీక్షేత్రమునకు బోవుట మిక్కిలి దుర్లభము. సకల జనులకు సులభముగా నేవింపదగిన పుణ్యక్షేత్రము మఱియొకటి కాశితో సమానమైనది భూమిపై నుండెనేని మాకు జెప్ప"మన విని సూతుం డాబుమి సత్తముల కిట్లనియె? మహర్షులారా :— సర్వజ్ఞులైన మీ లెఱుంగని పుణ్యక్షేత్రంబు లీ భూమిలో గలవే. తెలిసియును సన్న మీ రిట్లు ప్రశ్నించుట సకలచేతనోపకారా ర్థబని తలంచెదను. క్రిమికీటాదులకు గూడ శరీరావసానమం దపవర్గము నొసంగు కాశీక్షేత్రముతో దుల్యమైన క్షేత్రము మఱి యొకటి లేదు. దాని కదియే నాటి. ఇపుడు మీరు సన్నడిగిన యంశమునే తొల్లి కుంభ సంభవుండు హరకుమారుడైన కుమారస్వామి నడుగ, నాత డతనికి జెప్పిన కథ మీకు వక్కాణించెదను వినుండు" అని యిట్లు చెప్పం దొడంగె.

అగస్త్యుడు పరంతర కాశీవాసనిర తుడై గంగానదీన్నాసంబు చేయుచు, ధర్మ పత్నియగు లోపాముద్రతో గమలనాభు నర్చించుచు, వాతాంబుర్ణావళసంబున గా లంబు గడపుచు, సుఖంబున నుండ గొంత కాలంబునకు వింధ్యభూధరము సురాలయం బగు హేమరాద్రిని గూడ జీరికిం గొనక సుహృద్భయంబున జుగ్రసూర్యాదిగ్రహాత్మ్యప రోధకమై పెచ్చుపెరిగి జగం బంతయు సంధ

కారావృతంబు జేయ, నిందాదిదేవతలు చూచి యాశ్చర్య మొంది వింధ్యాద్రివలన గలుగు జగదుపద్రవమును వారించువా నెవ్వరని విచారించుచు, శంకరకమలాననాదుల మున్నిడుకొని నిర్జరులు పుండరీకాక్షు నన్ని ధికింబోయి, — “దేవా! వింధ్యసగముగ స్తుతి గురువై యుండుటకతన ససాధారణోచ్ఛాయంబున భువనాంధ్య మొనవించుచున్న యది. దాని యాధ్యత్య మడగించి జగంబుల గావవే, యని ప్రాధికంప* గమలాకాంతుండుమా కాంత కమలసంభవాదులతో గుంభ సంభవుని యాశ్రమంబుకగుం జూ, “ఋషి వర్యా! నీయనుగ్రహంబున నింగి ముట్టనట్లు పెరిగిన వింధ్యాద్రివలన లోకంబులకు ముప్పు వాటిల్లె. ఇప్పుడు దానిపొడవు సడంపవలయును. కాశికాపురనివాసము మోక్షహేతువని యిచట సుఖముగా నున్నాను. గాని, లోకోపకారమేమిఖ్యప్రయోజనమని యెంచి దక్షిణాదిక్కు కరుగవలయునని యాజ్ఞాసింప ముగించు నాజ్ఞ శిరసావహించి దక్షిణాశాభిముఖుండై యాక్షణంబ వింధ్యాద్రి యున్న యెడకుం బోయి, సన్మహాధరంబు తన సవిధంబున కేతెంచిన తన గురువుం గాంచి సభక్తికంబుగ నండవత్ప్రణామం బాచరింప గరుణాయ త్రచిత్తుండై గుండగ్గిరి శిరంబుపై తనకర సరసీకుహం బునిని “నేను మరలి వచ్చునంతవరకు నీ విట్లై యుండు”ను ని. శాసించి కాశీవిరహసంతప్తమానసుండై యనేక దేశంబులు, నదులు, నరణ్యంబులు, దాటి చనిచని, తుంగభద్రాతీరంబున నున్న పంపానరోవరంబు జేరి యచట గృతావగాహుండై సంధ్యోపాసనం బాచరింప సమయంబున, నొక దిక్కునుండి ఘంటాశంఖ మృదంగనిన

దంబులువినవచ్చెను. ఆసముజ్జ్వలనాదంబునకు బ్రభవస్థానం బెయ్యది యని యచటనున్న మునుల నడుగ వారును “భూసురోత్తమా యిచటి కనతిదూరంబున మయూరశైలంబున నొక పర్వతరాజంబు గలదు. అందు ముని జన సేవితంబైన కార్తికే యాశ్రమంబు పిలసిల్లు. అది చూడదగిన ప్రదేశంబు గావున నచ్చోటికిం బోయి శిరజస్సుపి సేవింపు”మని చెప్పిరి అగస్త్యుండును మునులు చెప్పినట్లు బహిర్భాగోద్గఢంబున నున్న షడాననుని దర్శింప నాతడు కుంభజుని వీక్షించి, ముదితాంతరంగుడై, ఋషివతంసమా, యెచటి కేగుచు నిచటికి జనుడెంచితిరి. మీ డెందంబునం గల కార్యం బెద్ది తెలుపుడు. దాని ననుకూలంబుగా నెరవేర్చెద ననిన కుంభజుడు. శ్రీకంఠతనూజా! నైకుంఠనాజ్ఞచే గాశిని భాసి గాసిల్లుచు నీ యాశ్రమంబున కరుగుడెంచితిని ఇక నన్ను గాశీవిరహ సాగరంబు దాటించుము. నాకిది య సర్వార్థ సిద్ధియని పలుక, స్కందం డిట్లనియె. నేనును నీ వలె గాశికా పురీ విరహసంతప్తుండనై యుంటి. కాశీక్షేత్రమాహాత్మ్యంబు బొగడ శేషాహ్నికైన శక్యంబై, యనిన, కుంభజాతుం డిట్లనియె:—దేవా! కాశివలె ముక్తిదంబగు మఱియొక క్షేత్రంబు గలదేని తెలుపుమ నవుడు గిజానుతుం డిట్లనియె. ముని వర్యా! మఱియొక పరమగోప్యంబు గలదు. చెప్పెద వినుము. తొల్లి యొక ముసీంద్రునిచే శపింపబడి కర్మగర్భితమైన కళింగ దేశమును నొక దేశము గలదు.

అచ్చటి జనల ననుగ్రహింప భవుండు పార్వతీ సమేతుండై, ప్రమధవర్గంబులు గాలువ మధూకేశ్వరనామంబున నవతరించె.

దానికి జయంతీపురంబని పేరు. అది కాశికా క్షేత్రతల్పము. నీ కిష్టమగునేని యచటికి బొమ్మన విని కుంభభవు దానందముతో మహాత్మా! ఆ జయంతీపురక్షేత్రోత్పత్తి ప్రకారంబు నా కెఱుంగింపవే యగ్రవుడు దీనికి బరమ గోప్యంబగు నొక్క యితీహాసంబు గలదు చెప్పెద వినుమని గుహుండిట్ల నియె.

మున్ను శంకరశాపంబున దనకు సంభవించిన యపూజ్యతను గుఱించి బ్రహ్మ దుఃఖంపుచుండ “నీవు తపం బొనర్చిన మరల నీకుఁ బూజార్హత కలుగు”నని వియద్వాణి పంతుక నపు డజుడు మహేంద్రగిరిపై దివ్య వర శతంబు తీవ్రంబైన తపం బొనర్చెను. ఆతని తపంబునకు మెచ్చి హరిహరు లుభ యులు ప్రత్యక్షమై “నీ కభీష్టమగు వర మడుగుము” అనినబ్రహ్మ సంతసిల్లి పరదేవత లారా! నాయందు మీ కిరువురి కనుగ్రహ మున్నదేని, మరల నాకు బూజార్హత గలుగునట్లుక, తొల్లి మునిశాపోపహతంబైన కళింగభూమి పావనమగునట్లుక, కటాక్షింపు డని వేడుకొనెను. అప్పుడు నానుదేవ వామ దేవులు బ్రహ్మను జూచి, సలిసగర్భా ఇక నీకు వివాహోపసయనాదుల యందు విధ్యుక్తముగా బూజలు జరుగును. కాలాంతరమందు కళింగదేశమతిపవిత్రమును, ముక్తి ప్రదంబునై కాశీక్షేత్ర సమానంబగునని చెప్పి, నిజధామంబుల కరిగిరి. బ్రహ్మయు వర లాభసంతుష్టుండై నిజవాసంబునకు బోయె.

అంత నొక్క సమయంబున తుంబురునారదులు హిమగిరిప్రాంతంబున బుష్కరాపగాతీరంబున నొక వైష్ణవాధ్వరంబు జేయ గడంగిరి. ఆక్రతు వైభవంబు జూచుట

కాహూతులై బ్రహ్మేంద్రాదిదేవతలును, వసిష్టవామదేవ, మార్కండేయ, కశ్యప, గాత మాదిమునీశ్వరులును, శాతాశవాసులగు శేషాదిపన్నగ ముఖ్యులును చనిరి. తుంబురునారదులు వారి కెదురుగా బోయి యర్హ్యపాధ్యాది విధులఁ వారినిబూజించి యుచితాననంబుల గూర్చుండజేసి ముకుళితాంజలులై బ్రహ్మతో నిట్లనిరి. పితామహా! ఈ యజ్ఞ మారంభించుట కర్హమైన శుభమహూర్తం బొకటి నిశ్చయించి చెప్పవేయన, వనజసంభవుండు రేపరుణోదయంబున నీ యధ్వరక్రియ నారంభింపవచ్చును గాని మీ రిరువురునునకల యజ్ఞభోక్తయు నకలయజ్ఞా రాధ్యుండును, నకల యజ్ఞఫలప్రదుడు నగు లక్ష్మీకాంతుని పాలికిం బోయి యాతని యనుజ్ఞ బడయుట లెస్సయని యాజ్ఞాపించెను. అంత వారుభయులు శ్రీవైకుంఠంబున కరిగి ఘండరీకాటుని సేవించి, దేవా! భవనారాధన రూపమగు జన్నం బొకటి గావింపదలచి నీ యనుజ్ఞ నొంద నివటి కేతెంచితి మని విన్నవింప గమలనాభుండు వారిం జూచి యిట్లనియె. పార్వతీశుండు యజ్ఞంబునకు రాని కారణంబేమి? అతడు లేని యజ్ఞంబు నా కభీమతంబు గాదు. కావున మీరు కైలాసంబునకు బోయి భూతనాధుని గూడ బిలుపుండని నియోగించినవారు రజతగిరి కేగి తమ యభిప్రాయంబు శూలి కెఱుంగింప నాతడు గిరిజా సమేతుడై త్రిశూలాది సాధనంబులు దాల్చి ప్రమథగణంబులు వెంటనంటి రాగ, హిమగిరి ప్రాంతంబునకు విచ్చేసె. అప్పు డచట నున్న వనజసంభవాది దేవబృందంబు లెదుర్కొని యుచితార్హణంబుల సత్కరించి

యున్నతాసంబున సుఖానీనుం జేసిరి. అంత వాణీవల్లభునిచే ననుజ్ఞాతుండై వామ దేవుడు ఋత్విక్కులతో సమిత్తుశాబ్దాది సంభారంబుల యజ్ఞకర్మ నాచరింపదొడంగె.

ఆ సమయంబున నమరగాయకులైన గంధర్వులు మదాంధులై, కామరూపంబుల ధరించి, హిమనగ్రప్రాంతకాం తారంబున గాడుచు, ద్రిమ్మరుచుండ నమ్మహాగానశ్రవణపులకాంకిత గాత్రులై శబరయువతు లా గంధర్వులకడకుం జని వారి యసాధారణ రూపయావనసంపదం గనుంగొనిమోహించి, మదనవికారవిహ్వలితచిత్తులై తమ యాశయంబు వారలకుం దెలియజేయ నా గంధర్వులు నీచజాత్యంగనా సంపర్కము తమ కవద్యావహమని నిషేధించినను వినక యాభిల్లాంగనలు వేయివిధంబుల వారికి బోధించి, కొనకు వారిని దమకు లోబర్చుకొనిరి. యజ్ఞము చేయించుచున్న వామదేవఋషి యాగంధర్వుల యనార్యవృత్తంబు దెలిసికొని కుపితుడై శబరాలయంబులం బుట్టుడని వారిని శపించెను. అంత వారలందరు భయాక్రాంతులై వామదేవుని పాదంబులపై బడి “మునీంద్రా! మమ్ముల ననుగ్రహింపుము. మా తప్పు సైరింపుమని వేడుకొన్నను, మీ దుర్వృత్తంబు మీ కిట్టి యాపద దెచ్చె. నా మాట యమోఘంబు. ఈ శాపంబునకంతంబు నే జెప్పజాల. శ్రీవల్లభుని బ్రార్థింపు”డని చెప్పగా, వారు మాధవు చెంతకుం బోయి తమకు వామదేవుని వలన గలిగిన శాపము నెఱిగించి, దాని యంతము గటాక్షింపుమని వేడుకొనిరి. అందుపై శ్రీమహావిష్ణువు గిరీశుని జూడమని చెప్పెను. తుదకు వారు చిత్తజారాతిపాదములపై బడి, వలు తెఱగుల

బ్రస్తుతించి రక్షింపుమని వేడుకొన, హరుండు వారలకిట్లనియె:— “మహేంద్రగిరికి నక్షీణ భాగమున గళింగదేశమును నొక దేశము కలదు. అది నిక్కిలియపవిత్రమైన దేశము. పురుషోత్తముడు దానికి బవిత్రత నాపాదంపదలించి యచటనున్న శ్వేతాచలముపై సూర్యరూపమున నవతరించును. ఆ కుధరమునకు బూర్వపశ్చిమభాగముల నుండి వంశధార, లాంగల, యను రెండునదులు ప్రవహించుచుండును. అచటి కుత్తరముగా నున్న వేణుధారానదీతటంబున మధూకవనంబు గలదు. ఆవనమనేక శబరాలయాలంకృతంబై యొప్పు. మీ రందరచటికి జని యా శబరగృహంబుల జనియింపుడు. వామదేవ మునీం దుని శాపంబు దుర్లంఘ్యంబు. ఆ మధూకారణ్యమందు నా దర్శనంబు మీకు గాగలదు. అపుడు మీరందరు విముక్తశాపులై మరల మీ పనంబుల నొందుదురు.” గంధర్వులును శివుని యాజ్ఞానుసారముగా బోయి శబరాలయంబుల జనించిరి. అంత తుంబురు, నారదులు యజ్ఞకర్మ బరిసమాప్తినొందించి, యవభృథం గాచరించి హరిహరబ్రహ్మది దేవనికాయంబును కనకాంబర భూషణాదులచే సత్కరించి పంపిరి.

ఇట్లు మణ్వులుండు నెప్పిన కథ విని కుంభసంభవుండ, “పార్వతీనందనా! భక్తనశనదుడగు శంకరుం డా గంధర్వులకు దర్శనం బొసంగి వారల శాపంబు దీర్చిన ప్రకారం బానతీయు”మని యడిగిన, కార్తికేయుం డిట్లనియె. వంశధారానదీతరంబున నున్న పద్మనాభగిరి, వటగిరి ప్రాతంబుల మధూకమహిజారణ్య మొక్కటి గలదు. అది సంయమింద్రుల కావాసయోగ్యమైన ప్రదేశము.

వామదేవ ఋషిశిష్యులగు గంధర్వు లందరు నామధూకారణ్యమందున్న శబరాలయంబుల జన్మించిరి. చిత్రగాయకుడను వా డొకండు వారి కధిపతియై యుండె. అతడు ధార్మికుడు. సజ్జనావనదీక్షాపరుడు. తన యనుచరులగు వనచరుల విసినంబున గొట్టి తెచ్చిన మృగంబుల నాభిల్ల నాయకుని మోల, నిడిన నవి క్రమమైనతని గానమాహాశ్చర్యముచే సప్రాణంబులై పారిపోవజూచి, జనులు అతనికి జిత్రగాయకాఖ్య తగునని నుతింపుచుండిరి. అతం డొక్కనాడు ధనురాదిపాదనంబులు బూని కిరాత సేవకానుగతుడై మృగయా విహారంబు సలుపుచుండ ననన్యసాధారణనిర వద్యలావణ్యవతియైన యొక వరవర్చిని గాన వచ్చె. అంత దాని రూపసంపద కచ్చెరు వొంది డాయంబోయి, “నీవెవ్వరెపు. ఏకాకి నివై ఘోరశరారుమృగసంచారభీషణంబైన యిక్కాంతారంబున గ్రుమ్మర గతం బేయి” యని యడుగ, నా కనులేటణ, “శబరాధిపా! అధ్యగమన పరిశ్రాంతి నై యుంటిని. తున్నీ పాన లధికముగా బాధించు చున్న వి. ఈ మార్గాయాన మెట్లు దీనినని విచారించు చుండగా నా పాలిటి దైవము నిన్ను జూపె. ఇక నీ వేమి యొసంగిన పాకము చేసి నా యిష్టదైవమునకు నివేదించి భుజించి గత శ్రమనై వచ్చి నా వృత్తాంతం బంతయు నీ కెఱింగించెద” ననిన నా శబరాధీశుండు నిజ గృహంబున కరిగి కులనతి నడిగి యపేక్షిత పదార్థంబులం దెచ్చి, యా నాటి కిచ్చె. ఆమెయు నపుడు వంశధారాతటంబున నున్న యొక ఋణ్ణిచ్చెట్టునీడలో శుచియై యవియన్నియవండి, యీశ్వరుని కర్పించి తానునుగడిచి, యనంతరమున తనరాక

కెదురుచూచుచున్న శబరరాజు సన్నిధికిం బోయి యిట్లు తనవృత్తాంతం బతనికిదెలిపె. “శబరాధీశా! శ్రీశైలమును నొక శివతేత్రము కలదు. అచటనున్న శ్రీపురుషులందరు వడ్డర్ల జేతలు. అన్వయానంద బ్రహ్మనిష్ఠులు. నే నచటనుండు జంగమార్చకుని పుత్రికను. నా పేరు చిక్కశ. అనమాంబక తత్త్వ రహస్య మందారి తేరినదానను. పరమేశ్వరుని పాదంబులు మనంబున ధ్యానించుచు గాశీక్షేత్రంబునకు బోవందలంచి యానుయాత్రిక వర్గంబుతో సింహాద్రిననుకవచ్చి యలసి యచట నిద్రించుచుండ నాతోనున్నవారు నన్ను వంచించి చనిరి. వారిసన్దేహింపుచు దైవవశ మున నిచట జేరితిని. ఇక గాశీకిబోవు మార్గము నాకెఱింగింపు” మనవుడు, భిల్లాధిపతి “ఓతరలేక్షణా! ఇట్టికోమలాంగలతికగలనీవుశీతవాతా తపములకోర్చి కాశీకెట్లుపోగలవు? నామాట విని నీవిచటనే నాయొద్దనుండుము. నన్నుగ్రహింపుము. నాకిదివరకొక భార్యయున్నను దానికి నీకునెట్టిసంబంధము లేకుండజేసి నిన్ను వేరొకయింటిలో నివసంపజేసెద. లోకములో బురుషులెందరో కళత్రద్వయముగల వారున్నారు. నీవు నట్లనే సుఖముగానుండ వచ్చు” నని పలికిన, నాచాన వాని యభిప్రాయ మెఱింగి యట్లెకానిమ్మని సమ్మతించెను. ఆ శబరమనుజాధిపతి భార్యద్వయముతో గార్హస్థ్య సుఖమనుభవించుచుండెను. తన గృహప్రాంగణమందున్న యొక మధూక వృక్షముంజూపి సుదతులార యీ తరుకును మంబుల ననుదినంబు విక్రయించి తద్విక్రయ లాభమగు ధనముచే మీరిరువురు నుదర పోషణంబు జేసికొను చుండుడని చెప్పి, దక్షిణదిక్కుననున్న శాఖలను చిత్తికి, ఉత్తర

దిక్కుననున్న శాఖలను చిత్కళకు సమానముగా బంచియిచ్చెను. చిత్కళ ప్రతిదినము నరువాత లేచి శిరస్సన్నతయై మానసంబున భార్యతీతుని భ్యానించుచు నా వృక్షమూల నుండున్న పుట్టను బూలించి నేల కాలిన పువ్వులను గొనిపోయి తమ పల్లెకు జేరువగా నున్న సుమంతపురివాసియగు నొక వైశ్యుని కమ్మి య పేక్షిశవస్తుసానుగ్రుని దెచ్చుకొని చుండునది. చిత్తికూడ నట్లనే చేయునది. ఇట్లు కొంతకాలము జరిగినతరువాత నాచిత్తి తొనిచ్చిన పువ్వులకు దక్కుననామా నిచ్చుచున్నాడనియు చిత్కళకు సేచ్చుసామా నిచ్చుచున్నాడనియు నా కోమటితో జగడ మాడెను. అపు డాబేహారి వారినుపురిచ్చిన పువ్వులను జూపించి, “చూచితివా ! మీమీ పువ్వులకు గల తారతమ్యము. చిత్కళ తెచ్చియిచ్చిన పుష్పము లన్నియు గాంచన పుష్పములు. నీ విచ్చిన పువ్వులు కేవల మధూకపుష్పములు. ఇందుకేల యీకలహము” అని చెప్పగా, నాచిత్తి యింటికివచ్చి భర్త తనయెడఁ గనపర్చిన పక్షపాతమునకు రుద్దయై, భర్తనుదిట్టచు, చిత్కళను గొట్ట జోయెను. అపుడాయద్దరిభార్యల కలహమును జూచి కిరాత నాయకుడు వారిసారణించి చిత్కళావృక్షభాగమును చిత్తికిని, చిత్తిభాగమును చిత్కళకునిచ్చి, యప్పటికి వారిపోరు శాంతింపజేసెను. గాని మునుపటియట్ల చిత్కళాభాగమందు జాతరూప మయమగు పుష్పంబులు పూచుటయు తన భాగమందు మధూక పుష్పములు పూచుటయు జూచి, చిత్తియధికరోహక్రాంతయై చిత్కళనుగొట్ట, నది శబరాగ్రణి మ్రోలకుజోయి తననపత్ని దార్జన్యంబు నాతని కెఱింగింప, నాతడలిగి

చిత్తినిబిలిచి “ఓసిదుష్టాత్మురాలా! నీవిట్లు తగవుచూచిచిత్కళనుగొట్టుట న్యాయమా” యనియడిగెను. అందుకాచిత్తి “అయ్యా! ఇది బహుదేశాటనముచేసి యనేకమంత్ర తంత్రంబులను మాయలనునేర్చి యున్నది. తనభాగమం దున్నపువ్వులను స్వర్ణమయము లగు నట్లు చేయుచున్నది. కావున తదీయవృక్షభాగంబు గూడ నా కొనంగి దానిని వెదలగొట్టుము. ఇట్లు చేసిన కలహం బుండదు” అని చెప్ప, శబరధరణీపతి కొంతప్రాద్దు మదిలోఁజింతించి భార్యాద్వయముండుటవలన గలిగిన యనర్థం బిది యని నిశ్చయించి, యాభూచహంబుచెంత కేగి నిశితి కుతారంబున దానినేలబడ ఖండించెను. ఎఱుగక యిట్లత డావృక్షంబు ఛేదింప తప్పుట శాంతరమునుండియనంభాతవిద్యుత్త్రభాపుంజరంజితంబు, చండభాను సహస్ర విభావిభాసురంబు, నఖలలోక దుర్నిరీక్ష్యంబు నగు నొక్క మహాతేజంబు వెలువడి భూనభోంతరాళంబుంగప్పె. అట్టి త్రైయక్షతేజః ప్రసరోపహతుండై యాశబరాగ్రణి వృక్షమూలంబున మూర్ఛాపవృత చేతనుండై నేలం గూలె. అట్టిస్థిలో నున్న తనభర్తను తనబంధువుల కెల్లంజూపి, చిత్కళ తనభర్తను జంపించెననిచెప్ప, వారంక రుద్యతాయుధులై చిత్కళను వధింప నుద్యమించిరి. అపుడు చిత్కళ సమాహిత చిత్తయై, పరమేశ్వరుని సుతీయింప, నాపరమకారుణికుండు మహా తౌధి రూఢుండై సగాత్మజతో సచట్రత్యక్షమయ్యె. ఆతనిదర్శించి చిత్రగాయకునితో గూడిన శబరులెల్లరు శాపవిముక్తి నొంది మరల గంధర్వులై హరుని సుతించిరి. అంత రిక్షంబునుండి సురలు ప్రసూనవర్షంబులు గురి

సిరి. దివ్యదుందుభిధ్వానం బెనంగె. అవుడు బ్రహ్మాండ్రాది దేవత లాస్థలంబున కేతెంచి వేదసూక్తంబుల శూలపాణిం గొనియాడి “దేవా! కాశీక్షేత్రంబున విశ్వేశ్వరాఖ్యచే సధి ససించి లోకులకు ముక్తిసొసంగుచున్నట్టి ప్రదేశమందు మధుకేశ్వరాఖ్యచే నీవృక్షకోట రంబునసధిససించి భక్తులను బ్రోచుచుండు” మని ప్రార్థింప, హరుండు సమ్మతించి, సకల లోకరక్షాయత్తచిత్తుండై పార్వతీతో నన్య శ్యమూర్తియై యీవృక్షకోటరంబుననుండె.

వనజసంభవప్రార్థితుండై వనజనాభుండాక్షేత్ర పాలకుండై యచట వసియించె. బ్రహ్మ చేనియుక్తుండై విశ్వకర్మ యద్దేవుని కాలయ గోపుర ప్రాకారాదులను, జయంతీపురంబను నొక్కదివ్యనగరంబును, నిర్మించె.

ఇట్లుమణ్ముఖుండు చతుర్ముఖ వరాను రూపగంధర్వ శాపమోచన కారణంబగు జయంతీక్షేత్రోత్పత్తి ప్రకారంబు కుంభ సంభవున కెఱింగించె.

క లింగ దేశ పు ప్రా చీ న మ త చ రి త్ర

మహారాజశ్రీ కె. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యంగారు. ఎమ్. ఏ.

మహాభారతమునందును, భౌధాయ నునివంటి బ్రాహ్మణధర్మశాస్త్రకారులచేత ను, కలింగము నెడ చూపబడిన అత్యైదానీ న్యమువలన కలింగదేశము ముఖ్యముగా వేద పథము ననుసరించని వ్రాత్యుల దేశమని మనకు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది. బహుశః వా రాదిని జంతుపూజకులై యుందురు. కలింగములోని యాటవికులెల్ల పృథునుజంతు పూజకులుగాను, తీరస్థులును జనపదులును అంతకంటె మించినతీమ ననుసరించు వారు గాను ఉండువారు.

వింధ్యపర్వతముల యడ్డుచేత నా శ్రేణికి దక్షిణమున నున్న దేశమునబ్రాహ్మ ణమత మతచిరకాలముననే వ్యాప్తిజెందినది కాదు. బౌత్తరామమతము వింధ్యకు పూర్వ,

పశ్చిమములనున్న భూప్రదేశములద్వారా దక్షిణమున కింకిననూ, గోదావరి కృష్ణానదీ ప్రాంతముల నున్న మనోహరములగు భూము లకు బోవుటకు బ్రాహ్మణమతమునకు కలిం గము రహితారి యయియుండనోవు.

జాతకకథలవలన, బౌద్ధమతప్రచార మునకు పూర్వము కలింగమున బ్రాహ్మణా చారములు ప్రబలినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కుంభవతి, దంతపురవంశచరిత్రలును, మహా వంశమందు విజయుడు ప్రవాసము జెంది, దిగ్విజయార్థమై సింహళమునకు నావికా యాత్రపోయిన కథయును, (1) కలింగ శృకుల (పయితాను) ఘోరయధ కథయును, కలిం గరాజ్యముయొక్క ప్రాచీనతయు, బౌద్ధత్వ మును, బలమును చాటుచున్నవి. జాతకముల

రెండవసంపుటములో కళింగరాజ్యమునకు తన పేరు నిచ్చిన 'కళింగ' యను రాజు బ్రాహ్మణులను మహావంశము వారిను శక్తులను గ్రహించుటకు కురురాజ్యమునకు వంపెనని చెప్పబడియున్నది. నాల్గవ సంపుటములో కళింగరాజు పౌత్రుడు బౌద్ధమతాభిమానియని వ్రాయబడినది. మహావంశములో సింహళదేశములో బౌద్ధమతారంభమగు విజయుని రాకయు, మహాబుద్ధుని నిర్వాణముననుకూలములని కనుపట్టుచున్నది. బుద్ధుని దంతమువలన పేరుచెందిన దంతపురకథను బట్టియు, సింగపురమను, సింహపురపు ప్రారంభచరిత్రను బట్టియు, కళింగదేశమున బౌద్ధమత ప్రాచీనత తెలియగలదు. ఈకథల కాలనిర్ణయము దుర్లభమైనను బ్రాహ్మణమత ప్రధానమైన కళింగము కాలక్రమమున బౌద్ధప్రచారమునకు లోనైనదని మాత్రము మనము సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. విజయుడు బౌద్ధుడగుట యతని ప్రవాసమునకు కారణమేమో. 2

దేశచరిత్రయందు కళింగ నామము తొలుత సశోకుని శిలాశాసనమున గానవచ్చుచున్నది. ఆతని 13 వ శిలాస్మృతిలో పెద్దలకును, సుపాధ్యాయులకును విధేయులును, భృత్యులకును, బాసినలకును దాక్షిణ్యమును గల నానావర్ణముల బ్రాహ్మణులును, యతులును కళింగమున నున్నట్లు వ్రాయబడినది. పైన చెప్పబడిన నానావర్ణములలో బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధులును, జైనలును చేరి యుండవచ్చును. కొందరు చరిత్రకారులు,

బ్రహ్మదేవుడు లగు సందుల పరిపాలనకు లోనైన కళింగము జైనమనియు, జయపుర ప్రాంతములందలి సందపురములో వారిస్థానికి చిహ్నము లున్నవనియు, అశోకుడు ప్రథమమున శైవుడగుటచే వేదబ్రాహ్మణ రక్షణకొరకు కళింగమందు సందులతో యతడు యుద్ధము చేసి జయించెననియు సభాప్రాయము పొందియున్నారు. కాని నిశ్చితమగు చారిత్రక నిరర్థకమైన యశోకశిలాశాసనములు నానావర్ణములుగల బ్రాహ్మణులును, యతులను గుఱించి చెప్పుచు, రాజ్యపరతింత్రులను ప్రజల ఋజుమార్గాను కూలురుగ చేయుటకు ప్రయత్నము చేయుటకు దోషసముపల్పుచున్నవి. ఇందువలన వారు, సరిహద్దుల ముఖ్యముగానుండు ప్రజలు ఋజుమార్గవర్తులు గారని తెలియుచున్నది. కళింగమున నేనుతము ప్రబలినను, వేలాది జీవులసప్తమునకోర్చి, ఘోరయుద్ధము చేసిన కళింగము మిక్కిలి శక్తిగలదయి యుండవలెను. సందవంశనాశనాంతరము కళింగరాజ్యమునుగూర్చి యావిధముననే మెగాస్థనిసు వర్ణించియున్నాడు. ప్రపంచపు చరిత్రలో నీయుద్ధము అశోకుని బౌద్ధునిచేసి, ఆచుతమును గ్రీకు దేశమువరకును వ్యాపకము చేయుచుటచే సతిముఖ్యమయినది. అత్యున్నతరాజాదర్శమును, ఋజుమార్గమును (కాలమును ధిక్కరించి) నేటివరకు చూపుటకు తౌగడాధౌలిస్తంభములపై శిలాక్షరములు చెక్కబడియున్నవి. తౌగడాధౌలిస్తంభములందుండుటచే కళింగము చారిత్రకులకును, బౌద్ధ

లకున్న కలింగయుద్ధమువలెనే, దివ్యక్షేత్ర మగుచున్నది. (3)

అశోకుని యనంతరము కలింగరాజ్యము పునరుద్ధారణముజెంది చేటియును చైత్రులచే పాలింపబడినది. వారిలో మూడవవాడగు ఖారవేలుకునయగిరియందు శాసనమును క్రీ.పూ. 158 వత్సరమున జెక్కించెను. అందు కలింగరాజ్యముయొక్క మతమును, తంత్రమును, శక్తియు, రాజ్యముల జయించి స్థానిక స్వపరిపాలనమునుద్ధరించుటయేగాక బ్రాహ్మణులనువిద్వాంసులను పెక్కుమందిని ఆదరించుటయువర్ణించబడినవి. శాసనారంభమున అర్హతసిద్ధుల సంబోధించుటచే నీతడు జైనుడని యనుమానించదగినను యానెనక రాజసూయ యాగముచెప్పబడుటవలన సనుమానము తగ్గుచున్నది. జైనపండితుల కీత డిచ్చిన దాసములవలననూ, జై నా ల య ము ల నతడు స్థాపించిన రత్నఖచిత ద్వారబింబముల వలనను, శ్రామణుల సంఘములకొరకు చెక్కించిన గుహలవలనను, ఈతనికిజైనమతమందుండు సభిమానము వ్యక్తమగుచున్నది. బ్రాహ్మణుల సంఘముల కీతడిచ్చిన దాసముచే నీతని నిష్పక్షపాతబుద్ధి తెలియవచ్చుచున్నది. 4 వైజెప్పినరీతి కలింగములోని మతము, జంతుపూజ, బ్రాహ్మణమతము, బౌద్ధజైనమతముల క్లిష్టమిశ్రమమై యుండెడిది. కాని వీనిలో నేదియు నొకప్పుడును సమూలముగా పోయియుండలేదు.

(3) స్మృతు: అశోక

4 ఇం ౮౦ 41 సంపుటము

5 కలింగము సుమాను పుస్తకపు గంజాంమండలముదాటియుండక పోయినను అశోకుని కాలమునుండియు గోదావరినదివరకు కలింగమునే పేరబరగినది. అందువలన ప్రస్తుతపు విశాఖపట్టణము కలింగములో కేరినదిగాని యాంధ్రమున కేరినది కాదు.

ఖారవేలుని కాలమునుండివెనుకటిగాంగులకాలమువరకు (క్రీ.వె.8వ శతాబ్దము,) కలింగదేశచరిత్ర అంధకార బంధురము. వాకటకులు వారిరాజ్యముకలింగమువరకు సాగించిరి. వానితో వినాహ సంబంధములుగల వేంగీ విష్ణుకుండినులు రామతీర్థములనుదాటి జయించిరి. ఓడదేశపు కేసరి వంశమువారి కలింగరాజ్యము త్తరమున సభివృద్ధిజెందుటకు గాఢ ప్రతిబంధకము కలుగజేసి యుండవచ్చును. హర్షునిరాజ్యము గంజాంమండలమువరకువ్యాపించినది. గంజాంపై న నాతడు దాడివేడలినాడని తెలియవచ్చుచున్నది. ఆకాలమునాటికి గాంగవంశీయులు కలింగమందు వేరునాటి కొనియుండిరి. క్రీ. శ. 8 వ శతాబ్దివెనుకనున్న గాంగులచరిత్రయే మనకు విపులముగా తెలిసినను, తత్పూర్వము కలింగమందు గాంగవంశీయులు పాలించినమాట నిర్వివాదము.

క్రిస్తుశకము మొదటియేడుశతాబ్దములును, బౌద్ధమతము ఉన్నతిజెంది పృథినింహశ జావాదేశముల నుపశాఖలుగ విస్తరించినకాలము. అనంతరము జైనమతము దానివెను వెనుకప్రబలి, స్మారకచిహ్నములను, బౌద్ధమతముతోపాటు కొండల యందును గుహలయందును నేర్పరిచినది. ఈ గుహలలో ఉడయగిరి ఖండగిరి గుహలు ప్రాచీన బౌద్ధయుగమునకుజెందినవి. వీనికిన్న మించిన నాగరికతను సూచించు సాలిహనుండాము, రామతీర్థము, 5 సంకారామగుహలు అర్వా

చీనబౌద్ధయుగమునకు జెందియుండు వలెను. గాలి యొక్కయు, వాతావరణసితియొక్కయు, దాడి లేనిచో నింకను సనేక చైత్య విహారములుమిగిలి యుండును దాదాపు క్రీ.శ. యేడవశతాబ్దని బౌద్ధమతమువన్నె తగ్గి జైన మతము ప్రతిభ హెచ్చినది. జైనమతప్రచారకులు బౌద్ధాలయములనెల్లపుచ్చేసికొనిరి. తరువాత రెండు శతాబ్దములలోపల బ్రాహ్మణ మతముక్రమముగా దేశము నాక్రమించి రెండుమతములను సూపునూపినది.

సామబడిన యాలయముల పరీక్ష చేసినయెడల నాంధ్ర కళింగ చరిత్రములలో వింతదృశ్యములు మనకు గాన్పింపకపోవు. సాలిహండామున కోణాకారముగల యిటుక చైత్యమున్నది. దానికొకకొనను పెద్ద బుద్ధ విగ్రహము కావనగును. ఈచైత్యముప్రక్కను అనేకములు చిన్న స్థూపములు తలయెత్తినవి. ఈకొండమీద నుండి నలుప్రక్కలును దృశ్యముగను బహులమ్యముగి నుండుటచే కను మేరదూరముననున్న చూపరకు ఆలయములు తద్వాస్తవ్యుల యున్న తాదర్భముల మనసుకు వచ్చురీతిబోధించియుండవలెను. బౌద్ధులకు, జైనులకు, హిందువులకు క్రమముగానొకరి వెనుక నొకరికి పుణ్యక్షేత్రమైన రానుతీర్థము, దేహవ్యాధులను, మనోవ్యాధులను దూరము చేయు మలయమారుతముల వీచు ఆహ్లాద కరమగు స్నానముచే విరాజిల్లుచున్నది. భిక్షువులమతమునకింతకు మించిన స్థలము వేరొకటి చేకూగుట దుర్లభము. మనోమార్గమున నాకాశవీధుల సంచరించుచు దేహస్వాస్థ్యమున కుపకరించు నోషధుల సత్త్వము

నెగురుచు, నక్షత్రములగతుల పరీక్షించుచు కాలముగడపిన వండలకొలది భిక్షుకుల కొకప్పుడు నెలవైన విహార మిప్పుడు సాధునడిగురుభక్తకొండపై నున్నది. మనోహరమగు బుద్ధవిగ్రహములును, ససంఖ్యాకములగు గుహలును గలిగిన శిథిలవిహారచైత్యములును, వానివెలిచేసి వెలసిన జైనవిగ్రహములును, పంచసాంధవుల చేతను, సీతారాములచేతను అక్కడనుండు ప్రతిస్థలమును పవిత్రీకృతమైనదని చెప్పువానిక పురాణములను మనదేశీయుల సామాన్యదృష్టికిని, మనచరిత్రయొక్క నిరంతరాను సృజిని తార్కాణములై యున్నవి.

ఇక హిందువులకు గూడ క్షేత్రమగు సంకారామమును గూర్చి యిండుక ప్రసంగింతము. మతములలో సతివిశాలమైన దిందు వెలసినది. పూర్వము మతమునకు చేరి నైదిగులు, శాస్త్రజ్ఞులును, తార్కికులును, బోధ చేయు సాతశాల యుండెడిది. దీనినిబట్టి మనకు పూర్వ మతముల ప్రాముఖ్యత తెలియనగును. ప్రజల నైతిక విషయముల బోధకులుగా నుండుటయేగాక భిక్షువులు, వారి స్వార్థత్యాగముచేతను, భక్తి, జ్ఞానపూరిత హృదయములచేతను, రాజుల కౌరవము బడయుటచే ప్రజల యభివృద్ధికై సమయము వేచి రాజులవల్ల ప్రజాభివృద్ధికరమగు కార్యముల చేయించెడివారు. భారవేలుని ప్రాచీన చిక్షుసంఘములును, వారి ధర్మములును స్థానికసంఘములకు ధర్మములుగ నుండనోవును. సంకారామమునదొరకిన వస్తుసముదాయమును బట్టియు, అందుండు సనేక గుహలబట్టియు,

1. బౌద్ధభిక్షువులకు స్నానమైన సంఘారామ శబ్దమునకిది వికృతి. ఇది విశాఖపట్టణంజిల్లాలోను ద.మ.రైల్వే వారి ఇనువుదారి నున్న ఆనకాపల్లికి పశ్చిమమున 2 మైళ్ళ దూరమున నున్నది.

అదియొక పెద్దమతముని మనము గ్రహింపవచ్చును. ఇవిగాక విశేషముగ ఆ కొండదొరికిన గుహలును, అనేకములగు దిగ్గోబాలును గలవు. ఇందువారకన ఏడవశతాబ్దమునాటి నాణెములును, సముద్రగుప్తుని బంగారునాణెమును దీని కాలనిర్ణయమునకు కొంత సహకారులగును.

సింహాచలమునకు నైరుతిని మూడు మైళ్ళదూరమున నొక స్తూపము కలదు. ముఖలింగ దేవాలయములలో శౌధపురాణము నవలంబించు సుందరమగు ప్రతిమలున్నవి. వీనినిచూచిన మనకు 9వ శతాబ్దమువరకు శౌధమతావలంబనము దేశమున కలదని తెలియవచ్చును. ఇంతవరకు జై నాలయముల కంటె శౌధాలయములు లెక్కకు మిక్కిలిగ కన్పట్టటచే కళింగాంధ్ర నాగరికతయందు శౌధమతముపాలు విశేషముగ నున్నదని చెప్పక తప్పదు. (మ. ఆర్కే. 1907-1919)

శౌధ మ త ము మొదలు నాశనము చెందినది. ప్రాచ్యచాతుర్య శాసనములందు జై నులును, వారిదేవాలయములును, చెప్పబడి సంతతుచుచుగా శౌధాలయములు చెప్పబడి యుండలేదు. ఇదిగాక, హ్యూనిత్సంగు శౌధమతము నాశనమును గురించి విపులముగా వ్రాసినాడు. కళింగమందు 500 భిక్షువులు గల 10 సంఘరామములు మాత్రమున్నవనియు, శౌద్ధేతరులకు ముఖ్యముగా నిర్మింపఁ జైనలకు నెలవగు 100 దేవాలయములు కళింగమున కలవనియు నాతడు వ్రాసెనున్నాడు. ఒక శతాబ్దములో జైనమతము

శౌధముతమును అణగింపబడి. రెండును వన్నె చెడినతరువాత, నవీనబ్రాహ్మణమతము వీని కెంటిచే ననుగ్రహింపబడి ప్రబలజొచ్చెను. ఆమతములను, వాటివాస్తుప్రతిమానిర్మాణ పద్ధతులను, పూజావిధానములను బ్రాహ్మణమతము గ్రహించి ఆంధ్రకళింగ నాగరికత ను వ్యాప్తిజెందజేసినది. (7)

ప్రాచ్యగాంగుల పూర్వపుశాసనము లీమాట్లునకు దృష్టాంతములనిచ్చును. ఆరాజులు మహేంద్రగిరిపై వెలసిన గోకర్ణేశ్వరుని భక్తుల. దానము లన్నియు బ్రాహ్మణుల కీయబడినవి. శౌధులకుగాని, జైనులకుగాని, చేసినదానములు మృగ్యములగుటచే నారాజుల బ్రాహ్మణభిమానము స్పష్టమగుచున్నది. రాజుల ప్రాపకమేగాక ఉత్తరము నను దక్షిణమునను తలచూపిన రాజ్యపరివర్తనము కళింగముపై కొంత మార్పుచేసి యుండవలెను. కళింగనగరము రాజధాని గాగల పూర్వగాంగుల కాలనిర్ణయ మిది వరకు సంతృప్తిగా చేయబడియుండలేదు. (8)

మొకటి గాంగులును (8వ శతాబ్ది మొదలు) శివునిపూజ చేసి, మధుకేశ్వరునకును, రాజరాజేశ్వరునకును, ముఖలింగేశ్వరునకును, జగన్నాథునికిని ఆలయముల నిర్మించి శౌధజైనమత నాశనమునకు తొడ్డి యుండిరి. నేను వేరొకచోట వ్రాసిన రీతిని, కళింగముపై నొక శతాబ్దము సంపూర్ణాధికారముపొందిన చోళుల యాదర్శమునూ శౌధజైనమతనాశనమునకు దారి తీసి యుండవలెను.

(7) బీర్ (బు. రికార్డు)

(8) ఎస్. ఇండి 4 సం. ఇం. ఆంటి. 18, 14, 18 సంపు.

కళింగదేశ శాసనము లందలి తెలుగు భాష

మహారాజుగ్రీ గిడుగు వెంకట సీతాపతిగారు బి. ఎ. ఏల్. టి.

కళింగదేశమందు, ముఖలింగము, శ్రీకూర్మము, సింహాచలము మొదలయిన షేత్రములలోని దేవాలయముల రాతిగోడల మీదను ఇంకా మరికొన్ని చోట్లను వందల కొలదిగా తెలుగు శాసనములున్నవి. వీటిలో ప్రస్తుతము గంజాంజిల్లాలో ఉన్న అరస విల్లి, దీర్ఘాసి, రాగోలు, రావిపాడు, రోణంకి, శ్రీకూర్మము, మహేంద్రగిరి, ముఖలింగము—ఈ స్థలములలోని శాసనములు సుమారు మూడువందల యాభై, (South Indian Inscriptions Vol. V.) దక్షిణహిందూదేశపు శాసనములు సంపుటము. 5 లో అచ్చుపడినవి. వీటిని ఆధారము చేసుకొని తెలుగు దేశమందలి తక్కిన శాసనములు కూడా కొంతవరకు పరీక్షించి కళింగదేశ శాసనములందలి తెలుగు భాష ఎట్లు పరిణమించినదో సంగ్రహముగా నిరూపించుటకు పూనుకొన్నాను.

కృష్ణా, గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలలోని తెలుగు భాష ప్రశస్తమైనదనినీ, గంజాము, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలోని తెలుగుభాష అంత ప్రశస్తమైనది కాదనినీ, చాలామంది—అందులో ఎక్కువగా కృష్ణా, గోదావరీ మొదలయిన జిల్లాలవారు. అభిప్రాయపడుతున్నారు. గాని సుమారు క్రీ. శ. 1058 మొదలు 1860 వరకున్న గల కాలమందు ఆరెండు ప్రదేశములందున్న తెలుగు భాష ఒకేవిధముగా పరిణమించినదని

ఆ ప్రదేశములందలి శాసనములలోని భాషకు వట్టే రుజువుచేయవచ్చును. ఈ శాసనములలో కళింగదేశమందలి దొకటి, దానికి సమకాలము నాటిది కృష్ణా, గోదావరీ, గుంటూరు జిల్లాలలోని దొకటి, ఈచోప్పున ఎత్తుకొని వేర్వేరు కాలముల భాషాపరిణామము ఎట్లు చెండు మండలము లందును ఒక్కరీతిగానే సాగినదో చూపిస్తున్నాను.

1. S. I. Inscr. Vol. V No.1123 (ముఖలింగేశ్వరాలయములోనిది) “స్వస్తి శకవరుషంబులు ౯౮౦ శ్రీమదనంతవర్మదేవగ ప్రవర్ధ్దా మానసంవత్సరములు [3] యగు శ్రాహివిచ్చికమాన సుక్లవక్షు పద్వీమియు గురువారము నాణ్ణ కాలవనాయకు పణ్ణాము శకమ... గను ఏనువుట్టి నేల విలిచికొని మధూకేశ్వర దేవకు జరు... మడిగాను ఆచంద్రాద్వక్కమున కీచ్చె [11] దీని సరిపనివారు గోబ్రాహ్మణ గంగ్గా సింధు చాతము 1 * (1)

S. I. Inscr. Vol. IV. No. 1010 (ద్రాక్షారామ భీమేశ్వరాలయములోనిది) “శకవర్ష ౯౨౨ గు నేంట భీమేశ్వర దేవరకు జక్రవర్తిత్వైలోక్య మల్లదేవర ప్రధాని నారాయణభల్లు కుంతులు కుపమ పెట్టిన అఖణ్డవత్తి [౯] లోహపుడివియ యొక్కంటికిం గిలారమన బామబోయు వెం

(1) శాసనము చెక్కినవారు చేసిన తప్పులు దిద్దలేదు. అవి పాఠములు మలభయముగా తెలుసుకోగలరు.

టియ్య బాదబోయ దొడ్డియ్య నాన బోల భీమయ్యం గొమ్మబోల కాటియ్య బెరసిన బోలవన [ము] న నిచ్చిన ఎడ్లు గింకి నిత్యపడి త్రభవనాంకుశమునం బోయం గల నే మాం లిఖతం బేతినాచాయ్య.

శక 977కు పూర్వము శక 960నాటి శాసనము భీమేశ్వరాలయములో ఉన్నాకళింగదేశమందలి శాసనములలో మిక్కిలి ప్రాచీనమైనది. శక 980నాటిదిగనుక అదిన్నీ భీమేశ్వరాలయమందలి శాసనములలో సుమారు సమకాలమునాటిదైన పైశాసనమున్ను ఎత్తి చూపించినాను. ఈ రెండింటిలోను తెలుగు భాష ఒక్కరితగానే ఉన్నది.

(2)మరి 75 సంవత్సరములనాటివి:—

Vol V. No. 1052 (ముఖలింగేశ్వరాలయములోనిది) “స్వస్తి శకాబ్దంబులు ౧౦౫౫ గు నేణ్ణు శ్రీమదనంత్ర వప్య దేవర ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరే శ్రాహికుంభమాసమున సూర్యుగ్రహణ నిమిత్తమున నకరాన శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు మాలయనాయక దేవూణ్ణినాయకుని కొడుకు రాచపడి హస్తపురవరి సూరహతు పెట్టిన అఖిణ్ణవర్తి దీపగికి మాగిణ్ణికి వరాహవంత్ర నియంపునలోకయవైరియడ త్తరమున బండ్ల తూప్పూన జేల లోపుగా నాలుపు [మూ] ల [ల] రాలు ౭ వెట్టిన భూమి...రువురికి రెండు జేసకోలం గొలచిన పుట్లు రెం... తూములు వదిన్ని దీని నాచంద్రాకర్కము నడపింపుం గలవారు నకరపు వాడ నాయకులు”

Vol. IV No. 974 (శ్రీకాళాలని శ్రీ వల్లభరాయని ఆలయములోనిది) “...శ్రీ శక వర్షములు ౧౦౫౭ గు నేంటి ఉత్తరాయ

న సంక్రాంతి...న ఈ అఖండదీపములు రెంటికిని నిత్య అడ్డెండు నెయి వోయం గల వాండు. ఈ కొమ్మనబోయుని బాత్రులు గొమ్మన బోయ...దనపాలికి ఏంటా ప [దే] యము పోయ [వాం]డు వీరలు ఎవ్వరూను [క]దు పుం [బం]చి గొనం బడయరు పాత్తున నా [చ]...”

ఈ రెండింటిలోను మొదటి దాని యందు ‘తూములు వదిన్ని’ లోని సముచ్చయార్థక ద్విత్వమున్ను, రెండవ దాని యందు ‘ఎవ్వరూను’ లోని సముచ్చయార్థక దీర్ఘమున్ను, భాషా పరిణామమందు ఇంచు మించుగా ఒకేవిధమయిన మార్పు లనవచ్చును.

కృష్ణా, గోదావరీ జిల్లాల శాసనములలో సైతము శక 11 వ శతాబ్దములో 1055 తర్వాతి శాసనములందు సముచ్చయ ద్విత్వముకొన్ని చోట్ల కనబడినది. చూడుడు. No. 1099. శక 1088 వేయిన్నెను అు వోం కమాంక్కులు. ఆలాగుననే కళింగదేశ శాసనములందు సముచ్చయ దీర్ఘము శక 1057 (No. 1335), భాగీరథి గంగ లూనుం గల’లో కనబడుతున్నది.

శక. 1157 నాటి ఉప్పర్పల్లి గణపతి దేవుని శాసనములో సర్వమాంన్ను, మిట్టలూను, వనమూను, సుంకమూను, మొదలయిన రూపములు కలవు.

(3) Vol. V. No. 1188 (శ్రీకూర్మేశ్వరాలయములోనిది) “శక వర్షంబులు ౧౧౭౨ నే [టి]...సాహసమల్లండు వెట్టిన గండమాడలు నూట మూండు...సాలివెండ ననిచ్చిన పుట్లు ముప్పయింటి లెక్క కొల్పు

గర్భలు తొంబ్బయిటికి...మోదాలు ఏంభ
యును...నెయి పెరువునకు...సానులు
ముప్పండ్రును మద్యలకాంఠు ఆటువురును
సట్టువుం ఒకరుడు...ఆచంద్రాక్కము
గొల్వంగలారు...తన తోంటలో నన్నాటు
పోంక్క చెట్టు తోడి తోంట న [ట్టు]ను...
ఏనుతల్లులును. జీతముపండాదికినాలుగుమాడ
లు...నల్లయి రెండుపుట్లు...మండలనాయకు
కూంత్తులు ముప్పండ్రుకు...నల్లయి రెండు
...ఏంభయేను పుట్లు...ఇర్వయూలుమాడ
లు...ఇర్వయింటికి...ఇర్వండ్రుసాయలు..."

శక ౧౧౭౨ [క్రీ. శ. 1250] నాటికి
సంఖ్యా వాచకరూపములు పాతవి కొత్తవి
ఏలాగు కలిసి ఉన్నవో తెలియజేయుటకు
కావలసిన మాటలు మాత్రమే ఈ శాసనము
లోనివి ఎత్తి చూపించినాను.

ఇంతకు పూర్వకాలమందలి శాసన
ములలో శక ౧౧౬౭ [No. 1305] నాటి
శాసనమందు 'ఏంభది' అనే రూపము కన
బడినది. శక 1172 నాటి ఈ శాసనములో
'ఏంభయేను' ఉన్నది గదా. శక 1243
[No. 1183] నాటి శాసనములో 'ఏంభై'
ఉన్నది. 'ఏను+పది' ఏంబది, ఏంభది, ఏం
భయి, ఏంభై, ఎట్లు క్రమముగా మారివో
శాసనములవల్ల తెలుస్తూ ఉన్నది.

ఈరూప పరిణామము క లి ం గ దే శ
మండే కాదు, గోదావరి మొదలయిన జిల్లా
లలో ఇంతకు పూర్వకాలమునుండిన్ని కన
బడుతున్నది. చూ. Vol. IV. No. 1083
శక 1087 నాటి శాసనములో 'యేంభి';
No. 1092 శక 1099 నాటి శాసనములో
'నలుభి'; No. 1296 శక 1100 'నన్నుట

డభయొక్కణ్ణును'; No. 1201 శక 1107
'నూటపంభయిం'; No. 1315 శక 1153
'మునసేంభయి'; 'వనమునసేంభై'.

సుమారు క్రీ. శ. 1350 నాటికి క లి ం గ
దే శ శాసనముల తెలుగుభాష ఎట్లు పరిణా
మించినదో ఈ క్రింది శాసనము చూచి తెలు
సుకోవచ్చును.

Vol. V. No. 1181. [శ్రీ కూర్మే
శ్వరాలయములోనిది] "...శకవర్షంబులు
౧౨౬౩ గుంన్నేట్టి ప్రతాప శ్రీ వీరసరనార
సింహ్యదేవ విజయరాజ్య సంవత్సరములు
౧౮ శ్రాహిని కుంబకృష్ణ దశమి శుక్రవా
రాన శ్రీ కూర్మనాథుని సంనిధిని ఉభయ
ధూపాలయందు చిత్తరద్వార నిలయమందు
కొలువను కత్తులకూసపనాయకునికి అల్లాడ
పడి రాయని కొడుకు నారాయణదళపతిం
గారు తమకు ఆయుష్కామ్యార్థఫలసిద్ధిగాను
చేసినదత్తము ఇద్దుము కూటికిని గండమా
డలు ౮ అప్పము ఒక్కంటికి మా ౨
విడ్డ్యాలు రెంట్టికి మా ౨ గా మా ౧౨
ఇస్తామి॥ ఈ పహిడికిన్ని ఈ కూటికి అప్ప
నకు ఈ బిడ్డాలకున్న కత్తుల కూసపనాయ
కుండు కత్తా."

ఈ శాసనముతోపాటు శక 1240
నాటి శాసనము గోదావరి జిల్లాలోని పాలు
కొలని క్షీరరామేశ్వరాలయమందలి శాస
నము చూడండి :—

(Vol. V. No. 128) "స్వస్తి శ్రీ శక
వర్షంబులు ౧౨౮౦ గు నేంటి కార్తిక శుద్ధ
౧౫ గు స్వస్తి సహస్రబాహుప్రతాప వీర్య
గుణసంపన్నులైన శ్రీ మన్మహామల్లాదేశ్వర
కోన భీమవల్లభరాజుల సుపుత్రులైన రామ
నాథదేవ కొమాళ్ళు క్షీరరామేశ్వర శ్రీ

మహాదేవర సన్నిధిని సర్వకాలమున్న యుదకదాసము నేస్తిమి ఇ సలి వందిరికి యుదకాలు తెచ్చిపోసిడి గ్రాహ్మాండు సంధ్రనేఖరుని వెందాయ వీరికి పొండ్మారి సరిహితి దిక్కు పొలాసను రాజేశ్వరదేవర నేని ఉత్తరాన ఆలకోటి పక్షిణాన గోటకము పడుమటను అలముపుంతై తూర్పునను రెండు వుట్ల సేనును పలుకొలస కొంమ్మి పెటివరి ఇంటి యుత్తరాన పెఱుమండి సెటి ఇంటి పడుమటను ఇలుపటను పదిముల్లు నిడుపునూ నెడలుపు యేడుముల్లును ఆచంద్రార్కస్తయుగాను పెట్టితిమి నిల్లుకంపువరినేని తోహంది కొనువాండు. సరనోజు కొడుకు నాగోజు లిఖితం...

వీటిలో మొదటి శాసనమందు “ఇస్తిమి” అనిన్ని, రెండవ శాసనమందు “నేస్తిమి” అనిన్ని అర్వాచీన రూపములు ఉన్నవి. శక 1191 [క్రీ. శ. 1269] నాటికే ఈ రూపము గుంటూరు జిల్లాలో ఉన్నట్లు యెనమండల వీరభద్రారాయుండలి శాసనము Vol. IV. No. 935 లో కనబడుతున్నది:— “శకవర్షంబులు ౧౧౯౧ యగు నేంటి... ఆచంద్రార్కముగా నిస్తిమి.”

సుమారు క్రీ. శ. 1450 నాటికి కళింగదేశ శాసనములలోని తెలుగుభాష ఎట్లున్నదో ఈక్రింది శాసనముచదివి తెలుసుకోవచ్చును:—

Vol. V. No. 1248 (శ్రీకూశ్యేశ్వరాలయములోనిది) “శ్రీశుభమస్తు శకవర్షంబులు ౧౩౯౩ అగునేంటి ఖర సంవత్సర చైత్ర బ ౧౦ ఆదివారాన పాలకొండ రాజ్యాన బోద్రాజు కొమారుండు సర్వజ్ఞ దేవరాజుంగారు తమకు ఆయురారోగ్య యైశ్వర్యాభివృద్ధికొటకున్న పుత్రప్రాతాభి వృద్ధికొట

కున్న శ్రీ కుమ్మరాయల శ్రీ భండారానకు పద్మనిధిగాను కాలోచిత మూల్యాసను మూండుతులాలెత్తు బంగారము పెట్టి దండ్రాము సిందలాము సడుము బిండ్రలాము రెండు పుట్లు తేత్రంగొని నాలు వింజామరలకుంన్న జీతము వసిష్టగోత్రము గోపినాథనంబాళ్ళ కొడుకు సరిహరినంబాళ్ళనామరకు పండ్తుము తేత్ర ౧౦ భారద్వాజగోత్రం అప్పలనాయని కొడుకు పంచాదినారదనాయని చామెరకు తేత్రము పండ్తుము ౧౦ ... ఈ నాలుగు చామెరులుంను పుభయధూపాలా... అఖండి దీప్రవతీమ యెత్తు పీసెలు ముపై యేను కంచున్న రాగింన్ని ఈ దీపానకు దినము అడ్డడు నేటిచొప్పున ఏండాదికి నాలుగు పు ర ప ౧౦...

దీనితో పాటు ఇంతకు పూర్వము 27 సంవత్సరములకంటె శక 1360 నాటి శాసనము, దాతో రామభీమేశ్వరాలయము లోనిది చూడండి.

Vol. IV. No. 1375:— “శ్రీశకన రుషంబులు ౧౩౬౬ అగు రక్తాక్షీసంవత్సర మాఖ శు ౩ గు శ్రీమన్మహామండలేశ్వరి రాజాధిరాజ శ్రీవీరప్రతాప ప్రవృత దేవరాయ మహాప్రధాన రాజమహేంద్రపుర వరాధీశ... దేవాంబికామనః కమలమిత్ర బలంజె ధర్మ ప్రతిపాలకుండై పృథివీసెటి... గారై న అంకె తెలుంగరి సెట్టింగారున్నా యెడ్డపి రాయవరం నడిమిపదనకొండ్లువగల పెక్కండ్లన్న దాతో రామం నానాదేశ తిరువాకిట నున్న పెక్కండ్రకు యిద్దిన ధర్మ శాసనము మీరు భీమేశ్వరుని ఊలిగము సేసేరు గాన మీకును భీమేశ్వరుండ్లున్న సూర్యచంద్రులున్న కలకాలము రాచకార్య

బలంజె కార్యనిమిత్తమయిన బలంజె వారి లోని విరాళం పన్ను దాతౌరామ గుహని తత్సంవత్సర సంక్రమాణ పుణ్యకాలానను మల్లప్ప ఒడయలుంగారికి పుణ్యంగాను స్వ మాన్యం శేశితిమి...

ఈ రెండింటిలోను ఆధునికాంధ్ర భాషావచనరీతి కొద్దిగా కనబడుతున్నది; శబ్దరూపములు ఒక్కపదముగానే మార్పు పొందినవి. సుమారు క్రీ. శ. 1600 నాటికి కళింగదేశమందున్న, తక్కిన తెలుగుదేశ మందున్న మహమ్మదీయుల సంస్కృతమునల్ల భాషలో ఎటువంటిమార్పులు వచ్చినవో ఈ కిందను కనబరచిన శాసనములు చూచి తెలుసుకోవచ్చును.

Vol. V. No. 1312 (శ్రీ కూర్మేశ్వరాలయములోనిది) “హజరత్ మహమ్మందు ఖుల్లిపాదశహావారి పంప్పన మోతలు చాల తల అలియుతుల అలిమావకిలనసల తనతల అయాలతుల బాహిరా మల్క అమీనమల్క ముకుంద బాహుబలేంద్రండు విద్యాధరునింగారు హజరతి రాజుగర్కి హారాము ఖోలైన్ వుండగా వానిక చింతపల్లి గండివద్ద కొట్టి వారి బాలులు స్వరాజు మొవలై న పెనపెద్ద దొరల చంప్పి తలు గొట్టితే ఆ ముకుంద బాహుబలేంద్రండు విద్యాధరుడు నిలువక పలాయనమై రాజ్యభ్రష్టులై పారి పోయిరి. వారినివెంబడి బాణపురందనకాతరమి మళివస్తున్న శకవర్షంబులు ౧౫౨౧ అగు వికారినామ సంవత్సర చైత్ర బ ౧౦ నుంగళ వారమునాడు కళింగసీమలో కూమ్మూనకు కూమ్మూనాడు డనెడి దేవగుడి ఉండ్రం గా ఆ గుడి కొటించి మసీదు గట్టించెను.”

Vol. IV. No. 711 (సుంటూరు

జిల్లా మంగళగిరి దేవాలయములోనిది) “శుభమస్తు శ్రీసరశింహ్వా శాలివాహన శక వరుషంబులు ౧౫౧౫ అగు నేటి విజయ నామ సంవత్సర కార్తిక శు ౨ రాజశ్రీ గోలకొండను నవరత్న శింహస్వనారూఢులై మహమ్మందు ఖుల్లిపాదశహా వొడయలుంగారు పృథ్వీసామ్రాజ్యమును నేయునుండి సంతోషకరుడై ఖొజ్జ అల్లి జరుగఁగఁ బిలి పించి నీకవులు ప్రజలు భూమిగ్రామాలు మామూలు అవుచున్నవి. కొండపిటి సీమ లోను బండరు నిజంపుట్నము పుష్పలాలకు నడచీ గ్రామాలు పేటలు బేజల్ల యినవని వ్రపాయ చూచి కవుళ్ళు యిచ్చి... ఖొజా అల్లింగారు విజయంశేసి మంగళగిరి కాడ వుండే... దివాన్యం ముట్టివచ్చి నానాకొళ్ళలకు ..నఘన నఘనకి ప్రత్యేకాలు మక్తాను తీర్పు చేసిన ప్రకారము చాలున నుండే కోమట్లు తెల్లకులవారికి మొదలి వహిర్ 3 రొండో నహిర్ ౨... యీ శాసన ప్రకారం రాస్తీరు ఖానాబీ వీధి చాందూమియ్యవేంట్ల కూపారుండు ఇకం భం నిలిచెను.”

సుమారు క్రీ. శ. 1800 నాటికి శాసనభాషాశైలి నేటి దస్తావేజు పత్రము లలో ఉన్నట్లే కనబడుతున్నది:—

Vol. V. No. 1221 (శ్రీ కూర్మేశ్వరాలయములోనిది) “శాలివాహన శకవర్షం బులు ౧౭3౧ కాగాను శుక్ల సంహ్వత్సర వైశాఖ శు ౧౫ స్థిరవారం నాడు శ్రీకూర్మ స్వామి అర్చకుడు చామర్తి సీతంన్నగార్కి జమదగ్ని గోత్రులైన ముత్తీ సీతారామయ్య గారు కొమారుడు జనార్దనరాయడు కొమారుడు సీతారామయ్యగారు తమ సకలాభీష్ట సిద్ధిగా యిస్య (స్క?) ల పాలెలో శ్రీస్వామి

వారికి అర్పితంగా యిచ్చ భుమి గల యీ ఆరుగణాల భుమిన్ని మీ పుత్రపౌత్ర సారం పర్యాయం సుఖానలనుభవించిది..."

South Indian Inscriptions Vol. V. లో ప్రకటితమైన కళింగ దేశ శాసనములలో అధునాతనమైన శాసనము క్రీ. శ. 1836 నాటిది చూడండి:—

No. 1192— “శాలివాహన శకే గతాబ్దే ౧౮౮౮ అగు నేటి శ్రోధననామ సంహృత్సర ఆశ్వీజ శుద్ధ ౧౫మి సామ్య వాసరమందు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కూర్మనాథ స్వామివారి చరణ సన్నిధికి జయపురం లేలు జమీదారుగారయ్యును శ్రీవిక్రమదేవు మహారాజులుంగారి ద్వితీయ్య పుత్రులమయిన శ్రీకృష్ణ చంద్రదేవు మహారాజులుంగారు అనే మేము హాజరులమై శేవి స్తిమి.”

ఇందులో ఇంగ్లిషుభాషా సంపర్కము కూడా కనబడుతున్నది.

పైని చూపించిన శాసనములను పట్టి తెలుగు భాషకు ముఖ్యస్థానమనుకొన్న కృష్ణా గోదావరి మొదలయిన జిల్లాలలోని తెలుగు భాషకున్న, కళింగ దేశమందలి తెలుగుభాషకున్న, క్రీ. శ. 1058 మొదలు 1866 వరకును గల కాలములో భేదమేమీ లేదని తెలుసుకోవచ్చును. క్రీ.శ. 1058కి పూర్వము కళింగ దేశమందలి తెలుగు శాసనములు దొరకలేదు. గనుక ఆకాలమునాటి భాష ఎట్లుండెనో చెప్పలేము. ప్రస్తుతకాలమందైనా ఉత్తర ప్రత్యుత్తరాలలోను, దస్తావేజులలోను కనబడుతూ ఉన్న భాష చూస్తే సద్యోవహారమందలి భాష రెండు మండలములలో ఒక్కలాగునే ఉన్నదని చెప్పవచ్చును. ఇందుకు ఆంధ్రపత్రిక మొద

లయిన పత్రిక లన్నిటిలోను (ఒక్క ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్ పత్రికలో తప్ప) ప్రకటిత మగుతూ ఉన్న జాబులు మొదలయినవి చూస్తే తెలుస్తుంది.

కళింగ దేశమందలిభాష కృష్ణా గోదావరి మొదలయిన జిల్లాల భాషవలెనే ఉన్న దనుటకు కేవలము గద్యరచనలుగల శాసనములే కాని పద్యరచనలుగల శాసనములు చూపించ లేదు గనుక పద్యరచనలో భేదమున్న దేమో అని కొందరికి తోచవచ్చును. South Indian Inscriptions Vol. V లో నూచించిన కళింగ దేశ శాసనములందు పద్యరచనలుగల శాసనములు ఎక్కువగా లేవు. గనుక వేర్వేరు కాలములనాటి పద్యములు రెండుమాత్రము చూపిస్తున్నాను. వాటితోపాటు సుమారు సమకాలపుపద్యములు కృష్ణా గోదావరి గుంటూరుజిల్లాలలోనివి సైతము చూపిస్తున్నాను:—

శక, 997 Epigraphia Indica Vol. IV. pp. 316-317)

కళింగపట్టణమునకు 4 మైళ్ళు ఉత్తర దిక్కుగా ఉన్న దీర్ఘాసి గ్రామమందలి వనపతి శాసనములోని సీసపద్యము—

శ్రీశకునేణులు భూసత్తిపై శైల
సద్బాజ్ఞభవసంఖ్యనొస్త వేంగి।
దేశంబుగిమిడియ గోనల గిడిసింగి
దేశంబు మఱియొడ్డ దేశమసంగం।
జనిన భూపాలురననినొచ్చి చలమత్రిక
గణాణ్డె నెగడిన మణ్డలికుణ్డె।
భూసురంశుణ్డె వాసవ నిభభోగి
బణపతి సౌజన్యగుణయతుణ్డె।

దీగ్వాసి భగవతీదేవి దేవాలయ
మునముందటంగడు ఘనతరముగ।

మణ్ణపమెత్తించె భణ్ణసవిజయుణ్ణ
గణ్ణగోపాలుణ్ణ భణ్ణవత్తిణ్ణ।

దీవియ వెట్టె సద్దేవికి సవ్వెలం
దన మనోవల్లభి వనజనేత్రి ।

దీవియ వెట్టెం బద్దానతియును [నా]

1 ట్రోణీనశశులుగలయంతకునుముదమున
గగన భూమి చంద్రభారక రోదకశిఖి।

మారుతాత్మ మూర్తి మహిమనుధన।
యిష్టపూర్తే ఫలములెల్ల కాలంబును।
మెచ్చుతోడం దమకు నిచ్చుచున్లు॥

శక 937 Vol. IV. No. 1007
South Indian Inscriptionsదాక్షిణ్యరామ
భీమేశ్వరాలయములోని శాసనమందలి నీస
పద్యము—

శ్రీ విష్ణువర్ధన భూవిభవయ భూమి
దేవిం బోర్తరేవలదేవి కనిన।

2 సోమలదేవి గుణారామ జగదేశ
సుందరి మత్తేభ మందగమన।

దొల్లిభీమేశ్వర వల్లభునకు సిత
మణిబస్మమిచ్చె సన్మణియుతముగ।

సురువిచ్చె గజ్జనాం బరునడి వినివారిం
బురుడించు సట్లనా సరసిశాస్త్రి।

గనకరచితరుచిర కల్పావనీరుహ।

కుసుమ మిచ్చెం దనకు నసము వెరుగ।

వెణ్ణిమణ్ణతో నఖణ్ణితద్యుతిదీప ।
మమరనిచ్చె విమల కమలనేత్రి ।

ఆ.వె. సకల పసుమతీశ మకుట ల సద్రత్న ।

కిరణ రుచివిరాజి చరణుణ్ణయిన ।

నిజ భుజప్రధాని బెఱుయితదేవని ।

కూంతు సరియె పోల్పంగంతతెందు ।

శక 1070 Vol. V. No. 1075
ముఖింకేశ్వరాలయ శాసనమందలి నీస
పద్యము:—

శ్రీకర శుభకర శాకాబ్దములు వియ
న్మారుతవ్యోమ సోమస్తుతముగ ।

సితతరై కాదశి సుత భామదినమునం

[గాని] మాసంబునం గంసరిపుండు ।

పాల మున్నీరిలోం [బ] వ్వడించిన [తి] థిం

బిశృదేవతుల కత్తిప్రీతి గాంగ ।

విశ్వేశండగు మధుకేశ్వర దేవర

[కా] చంద్రతారక మగుచు సమ్మి ।

దివ్యమగు సఖణ్ణదీపంబు వెట్టె జ

త్తేశు కట్టనంగు సాసనికుండు ।

ధీయుతుండ్లుగాపి నాయకు కూరిమి

తమ్ముండెటి... 1

శక 1072 Vol. IV. No. 731

(బెజవాడ కనకదుర్గమండపమందలి శాసన
ములోని తరువోజ

కరగిరి వియదిండ్లు గణనమై పరగం

గా శకు నేండ్లు అక్షత్రితీయ్యయు మి

(1) గణభంగము—“బద్దానతియును ట్రోణీయిన శశుల్” అని కవి రచించి యుండునేమో.

(2) ప్రాసయతి నియమభంగము
,గుణారామ’ కుమారుగా
,రామామణి’ అని ౪వ
రచించి యుండునేమో.

హిరవాసరమున బాలేందు ధరుం డ

యిన బెజవాడ మల్లీశ్వరశారి

(1) వల్లభునకుం గొను వరవీర చోడ

వల్లభుండు అఖండ వత్తిక దీపంబు

సురుచిరంబుగ నాత్మసుత ఎఱక 2 మకును

(3) ...సుభముగా నిచ్చె

సజీవమైన భాష ఎల్లకాలము ఒకే విధముగా ఉండి పోదనిన్ని, కాలము ననుసరించి మారుతూ ఉంటుందనిన్ని, శాసనము లలోని భాష పరిశీలించి చూస్తే బోధపడుతుంది. ఈవిషయము ప్రబంధములు మొదలయిన వాఙ్మయరచనలు జాగ్రత్తగా పరిశీలించినా బోధపడవచ్చును. గాని అంతకన్న శాసనముల వల్లనే ఈవిషయము ఎక్కువ స్పష్టముగా బోధపడుతుంది. ఎందుచేతనంటే, ప్రాచీనకవులు రచించిన గ్రంథములకు ఆయా కవులు స్వయంగా వ్రాసుకొన్న ప్రతులు నశించినవి. అనేక తరములయి ప్రతి చూచి ప్రతి చొప్పున వ్రాయగా వచ్చిన ప్రతులే మన కిప్పుడు దొరికినవి. శబ్దారణానము గల లేఖకులు మాతృకలో ఉన్నట్లు జాగ్రత్తగా వ్రాసిన వైతే తాటాకు ప్రతులయినా నిర్దుష్టముగానే ఉండవచ్చును. అయితే, పాండిత్యము లేని లేఖకుల భ్రమ ప్రమాదములవల్లన, పండితులైన లేఖకులు తమ ఇష్టా నిష్టముల బట్టి చేసిన మార్పుల వల్లన, అప్రాచీన కవులు చేసిన ప్రయోగాల స్వరూపము సరిగా తెలియకుండా ఉన్నది.

శాసనములందలి భాష రాతిపలకలమీదనో రాగిపట్టాలమీదనో చెక్కినది గనుక కలకాలము ఒక్కలాగుననే చెక్కినది చెక్కినట్లే ఉంటుంది. లేఖకుల అజ్ఞానమువల్లనో పొర పాటువల్లనో కలిగిన తప్పులు సులభముగా తెలుసుకొనవచ్చును. గాని పండితులు తమ మతము ననుసరించి బుద్ధిపూర్వకముగా చేసిన సవరణలవల్ల కలిగిన మార్పులు తెలుసుకొనడము అసాధ్యము. ఇటువంటి మార్పులు శాసనములలో కలుగుట అసంభవము. శాసనము చెక్కిన వారు చేసిన తప్పులు సులభముగా తెలుసుకొనవచ్చును. గనుక, శాసనములలోని భాష ఆయా కాలముల భాషగా గ్రహించవచ్చును.

భాషా పరిణామము తెలుసుకొన గోరే వారికి శాసనములవల్ల మరియొక ప్రయోజనము కనబడుతూ ఉన్నది. నన్నయ భట్టుకు పూర్వము తెలుగుభాషాస్వరూపము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధములు మొదలయిన గ్రంథము లేవీ కనబడనందున శాసనములే ఆధారముగా ఉన్నవి. నన్నయ కాలము నుండి నేటివరకున్న గల ప్రబంధాది రచనలు కాలక్రమము ననుసరించి చూస్తే అటువంటి రచనలు లేని కాలములు ఎక్కువగా కనబడుతున్నవి. శాసనములు ప్రతి పది సంవత్సరములకు ఒకటో రెండో కనబడుతూ ఉన్నవి. అందుచేత భాషా పరిణామము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధములు మొద

(1) ప్రాసనియమము రిక్తినది.

(2) 'సుత. ఎఱక'—అయిదు లఘువుల గణము, భలము ఇంద్రగణములుగా ప్రబంధములలో సైతము కనబడినవి.

(3) గ్రంథము పోయినట్లున్నది.

లయిన రచనలకన్న శాసనములే ఎక్కువగా ఉపచరిస్తున్నవి. యతి ప్రాససలములందు రాని ప్రాచీన శబ్దముల స్వరూపము తెలుసుకొనుటకు ప్రబంధాది గ్రంథములలోని ప్రయోగములవల్ల ప్రయోజనము లేదు; శాసనములే ఆధారము. పోలగరుసు' లోని లకారము అకార సహితమే కాని, జయంతి రామయ్యపంతులుగారు అనుకొన్నట్లు ఇకార సహితము కాదని రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో ప్రాచీనాంధ్ర భాషా స్వరూపము గురించి వ్రాసిన వ్యాసములో పుల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారున్న, రాజరాజ కాలమందున్న తెనుగుభాష గురించి వ్రాసిన వ్యాసములో మాతండ్రిగారున్న, శాసనప్రమాణము ఆధారముగా చేసుకొని రుజువుచేసినారు. త్రిలింగలో (6-12-1924) "పడుమఱ, పోలమేర— ఈ రూపములను గూర్చి యింక వాదము తగదు" అని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు వ్రాసినారు. ఈ ముగ్గురున్ను చెప్పినది బలపరచుటకు కళింగదేశ శాసనములందలి ప్రయోగములు చూపిస్తున్నాను.

'పోలగరుసు'—శక 1093 (No 1143)
'పడుమఱి'—శక 1056 (No 1016);
శక 1085 (No 1114) శక 1093 (No 1143)
'పడ్డట'—శక (1054 No 1342)
'తూఱుపు', 'తూఱు', లోని రేఫము శకటరేఫమేకాని శబ్దరత్నాకరములో ఉన్నట్లు లఘురేఫముకాదుగాబోలు. చూ. శక 1211 (No. 1178)- తూఱు; శక 1253 (No. 1193)- తూఱుపు. పూర్వకు, 'తూఱు' నది, అనగా, ఉన్దయించుదిక్కు, 'తూఱుపు'న్ను, 'పడు'నది అనగా అస్తమించుదిక్కు, 'పడు

మఱ (ర)' యున్న అయినట్లుతోస్తున్నది. ఇందుల, 'శబ్దమేకాని, ఇందలి' శబ్దము నాకు శాసనములలో ఎక్కడాకనబడలేదు. చూ. శక 1045 (No. 1094); శక. 1065 (No. 1328); శక 1069 (No 1344) శక 1074 (Nos. 1325, 1327, 1334); శక 1329 (No. 1242)

'పహిండి' లోని 'డి' కొన్నిచోట్ల నిర్బిందుకముగాను, కొన్ని చోట్ల బిందుపూర్వకముగాను ఈ కళింగదేశ శాసనములలో కనబడుతున్నది. చూ. పహిడియప్ప, శక 1069 (No. 1344); పహిండి గవ్వలు, శక 1199 (No. 1236); పహిడి మొవలితేకులు, శక 1244 (No. 1198); ఈపహిడికిన్ని, శక 1263 (No. 1181); పహిండికుడుక, శక 1265 (No. 1189)

'పెగ్గడ' శబ్దము కళింగదేశ శాసనములందు కూడా ఉన్నది. చూ. శక 1097 (No 1113) దీనితోపాటు 'పెగ్గడ', 'పెగ్గడు' రూపములు కూడా శక 1214 (No 1185) లో కనబడినవి.

'బడ్డవాది', 'బడ్డాది' రూపములు రెండున్ను కనబడినవి. చూ. బడ్డవాది, శక 1206 (No 1163); బడ్డాది, శక 1160 (No 1206), శక 1207 (No 1183). ఇదే రానురాను వడ్డాది అయినది. ఈలాగే 'ఒకటి', 'నకటి' అయినది.

'దణ్ణవాసి, దణ్ణాసి' రెండు రూపములున్ను కనబడినవి. చూ. దణ్ణవాసి, శక 1064 (No 1281); దణ్ణాసి, శక 1064 (No 1066)

'మూంతుఱు', 'నాయకుఱాలు', 'మనుమఱాలు', 'మన్మఱాలు' — లోని రేఫము శకటరేఫమే కాని శబ్దరత్నాకరములో

ఉన్నట్లు లఘురేఫము కాదని శాసనములవల్ల స్పష్టమవుతున్నది. ఈశబ్దములు అనేక శాసనములందుకలవు. లఘురేఫము ఎక్కడా కనబడలేదు.

శబ్దరత్నాకరములో, “మూడు. దే. స. రెండు నొకటి (ఇది సార్థబిందుకమనుటకు గవిత్రయము వారి ప్రయోగములయందు దగిన యుదాహరణములు దొరకమిగాక యిది బహువచనమున మూళ్ళని వాడబడుచున్నది)’ అని ఉన్నది. కవిత్రయము వారి ప్రయోగములలో ఇది నిర్బిందుకమనుటకు మాత్రము ప్రయోగము లున్నవా? లేవు. “మూళ్లు” అని ఆధునిక వ్యవహారమందున్నదన్న కారణముచేత ప్రాచీనరూపము ఇట్లే ఉండునని ఎట్లు చెప్పవచ్చును? “వాళ్లు” అని ఆధునిక వ్యవహారమందున్నది గనుక ‘వాడు’ అనే శబ్దము కూడా ఎప్పుడును నిర్బిందుకమే అని చెప్పవచ్చునా? ఈ శాసనములలో ‘మూణ్ణ-మూండు’ అనే ఉన్నదిగాని, నిర్బిందుకముగా ఎక్కడా కనబడలేదు. చూ. శక 1027 (No. 1076) మూణ్ణపుట్టు; శక 1077 (No. 1148) మూండుపుట్టు; శక 1172 (No. 1188) నూటమూండు.

రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచికలో ప్రాచీనాంధ్రభాషాస్వరూపము గురించి వ్రాసిన వ్యాసమందు (చూ. పుట 54) — “శాసనములలోని భాషకును గ్రంథములందలిభాషకు నించుక వ్యత్యాసముండుట సహజము. శాసనములలోని భాష వ్యావహారిక భాష. గ్రంథములయందలిది కవి శంఖమునఁ బడి ప్రౌఢమైన భాష; వ్యాకరణసూత్రనిబద్ధమైన సలక్షణభాష. అయినను గొన్నిగొన్ని శాసనములలో లక్షణమైన శైలిని బడ్య

ములే కానంబడుచున్నవి” అని శ్రీయుత సోమశేఖరశర్మగారు వ్రాసినారు. వారి అభిప్రాయము కొంతవరకు సరియైనది కాదని నాకు తోస్తున్నది. ఇటువంటి అభిప్రాయమే చాలామందికి కలదు. గనుక దీనిని గురించి కొంత విస్తరించి వ్రాయవలసి వచ్చినది.

ప్రబంధాది గ్రంథములలోని భాష కానీ, శాసనములలోని భాష కానీ, మారుతూ వచ్చిన దని సోమశేఖరశర్మగారి వంటి భాషా పరిణామ పరిశీలకులకు నేను చెప్పనక్కరలేదు. మొట్ట మొదట ప్రబంధరచన మొనలుపట్టిన కవులకు వ్యావహారిక భాష అనిన్ని, గ్రాంథిక భాష అనిన్ని రెండు విధములయిన భాష ఉండడము అసంభవము గదా. కవిత్రయమువారి కాలమందలి భాషాస్థితి చూడండి. రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేక సంచికలో భారతాంధ్రభాషా లక్షణమును శ్రీయుత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు తెలియబరచినారు. రాజరాజకాలమందున్న తెనుగు భాష భారతమందున్నదీ, శాసనములందున్నదీ, మా తండ్రిగారు తెలియబరచినారు. ఈవ్యాసములు జాగ్రత్తగా పరిశీలించి చూస్తే, భారతకాలమందు గ్రంథములలోని భాషకున్న శాసనములందలి భాషకున్న భేదమేమీ లేదని తెలుసుకోవచ్చును. భారతాది ప్రాచీనగ్రంథములలోని భాషా స్వరూపము ఆకాలపు కలింగదేశ శాసనములలో సైతము కనబడుతున్నది. చూడండి:—

గనడదవాదేశము భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములందు కొన్ని చోట్ల నిత్యముగానే ఉన్నది. వైకల్పిశము మాత్రము కాదు. ఆకాలపు శాసనములలో సైతము ఈనియ

మము కనబడుతున్నది.

ఏనుపుట్టి శక 980 (No. 1123)

శక 1054 (No. 1342)

ఇరుపుట్టి శక 1015 (No. 1347)

శక 1056 (No. 1016)

మూర్తిపుట్టి శక 1027 (No. 1076)

శక 1035 (No. 1084)

శక 1077 (No. 1148)

ఎనిమిదిపుట్టి శక 1000 (No. 1014)

ఏనుసన్నాలు శక 1155 (No. 1275)

ఇంతవట్టు శక 1137 (No. 1287)

విఘ్నమునేసి శక 1015 (No. 1347)

నాయకుండు వెట్టి శక 1035 (No. 1316)

శక 1033 (No. 1029)

దీపము సెల్లుటకు శక 1035 (No. 1316)

కంబము నేకొని శక 1040 (No. 1096)

ఏనుమాడలు వెట్టి శక 1043 (No. 1105)

నాయకుణాలు వెట్టి శక 1045 (No. 1090)

అప్పగొని శక 1060 (No. 1344)

ధారాపూర్వము

నేసె శక 1077 (No. 1148)

అచ్చు వాడిచిన శక 1109 (No. 1046)

ఉత్సవము సెల్లెడి శక 1161 (No. 1303)

శంకు వట్టి తీంట్ట

వెట్టిన శక 1178 (No. 1269)

తత్పురుష సమాసములలోను ఈ

అదేశము రాదు:—

వీరిద్దఱ పెట్టిన శక 1020 (No. 1033)

చోడవమ్మ

రాయని పెట్టిన శక 1040 (No. 1096)

వీరికొన్నమాడలేను శక 1041 (No. 1051)

భీమనాథుని పెట్టిన శక 1054 (No. 1056)

భారతాది ప్రాచీన గ్రంథములలోని

ప్రయోగముల పోలియున్న శాసన ప్రయో

గములు కొన్ని చూడండి:—

విలిచికొని శక 980 (No. 1123)

అఖండవర్తి

దీపమెత్తె శక 991 (No. 1144)

గొట్టియలు శక 1002 (No. 1126)

తామర చెలువున

వారు శక 1015 (No. 1077)

జలమూరివారు శక 1015 (No. 1106)

గంగ్గకలుత శక 1015 (No. 1347)

నద్దపనాయకుని

లంకాయ శక 1030 (No. 1083)

ఒక్కొట్టి శక 1033 (No. 1029)

కాంపులు శక 1035 (No. 1080)

తెలికి వేపురుం శక 1035 (No. 1316)

గానువు శక 1035 (No. 1316)

తాంగోలనివారు శక 1040 (No. 1346)

కిలారమునవారు శక 1045 (No. 1043)

దీపము ఒక్కొట్టి శక 1045 (No. 1091)

చలిపంద్దిరి శక 1054 (No. 1342)

దీని కెవ్వరేని

వక్రమైనవారు శక 1054 (No. 1342)

సూరహోతుత్రాపిం

చిన గుండ్రానకు శక 1085 (No. 1114)

నడపంగలారుగాం

బుచ్చికొన్న శక 1130 (No. 1130)

వీర (=వీరే) శక 1134 (No. 1168)

శక 1163 (No. 1272)

చెలుకుం గుడ్డు

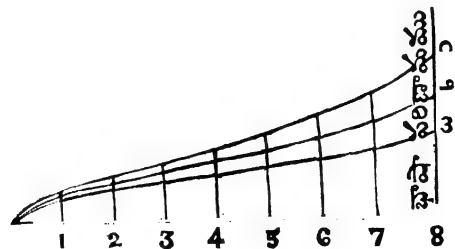
పలములు శక 1155 (No. 1275)

తూమెండువ్రాల శక 1160 (No. 1298)

పైని చూపించిన ప్రయోగములబట్టి మనపూర్వులు శాసనముల కొక భాష, ప్రబంధాదిగ్రంథముల కొక భాష ఉద్దేశించి నారని చెప్పటకు అవకాశమేమీలేదు. రెండింటిలో ఉన్నదీ ఇంచుమించుగా ఒకటే భాష. అయితే భాష మారుతూ ఉండడము సహజము. ఈమార్పు కొద్దికొద్దిగా కలుగుతూ ఉండడముచేత, రెండు వందల సంవత్సరముల భాష పరిశీలించి చూస్తేనే కాని మార్పులు స్పష్టముగా కనబడవు. ఈ మార్పులు ప్రబంధాది రచనలలోను, శాసనములలోను, కనబడుతూనే ఉన్నవి. అయితే శాసనములు జనసామాన్యమునకు బోధపడవలెననిరచించినవి. గనుక తత్కాలవ్యవహారమందులేనిమాటలు, రూపములు, విశిషితత్వాలవ్యవహారమందున్నవే వాడడముఎక్కువగా కనబడుతుంది. ప్రబంధాది రచనలలో తత్కాల వ్యవహారమందు ఉన్నా, లేకపోయినా, ప్రాచీన శబ్దములు ప్రయోగించవలె నన్న కోరిక, తత్కాలవ్యవహారమందు కొత్తగా వచ్చి ఉన్న రూపములు నిరాటంకముగా ప్రయోగించడానికి విముఖత కవులలో కొందరికి కొద్దిగానో గొప్పగానో ఉన్నట్లు కనబడుతుంది. ఈ విషయము గురించి తిక్కనసోమయాజి వ్రాసిన పద్యము చూడండి:—

“పలుకులు పొందు లేక రసధంగము నేయుచు బ్రాతపడ్డ మాటల దమ నేర్పుజూపి యొకటన్ హృదయం బలరింప లేకయే । పొలమునుగాని యట్టి క్రమముం దమ మెచ్చుగ లేకమెల్ల న । వ్రుల బారయం జరించు కుకవుల్ ధర దుర్విటులట్లు చూడఁగన్ ॥

తిక్కనసోమయాజి రచించిన భారతాది గ్రంథములలో భాషకున్న, అతని కాలమందలి శాసనములలోని భాషకున్న భేదమత్యల్పము. శక 1182 నాటికి వ్యవహారములోనికి వచ్చి ఉన్నట్లు Vol. V. No. 85 లో కనబడుతూ ఉన్న ‘కూంతులు’, రాను రాను ‘కూతుళ్ళు’ అయినది. ఆలాగుననే నన్నయ భారతములో ‘కూంతులే, కాని కూంతులులు, కూంతులు, కూంతుండ్రు మొదలయిన రూపములు కనబడవు. గాని తిక్కన సోమయాజి భారతం (స్త్రీ. 2. ఆ. 166) లో “రాచకూంతుండు” సుతుల సంగ్రామ సిరత” అని ఉన్నది. యతిప్రాస సలములో లేదు గనుక తిక్కన కవి “కూంతుండ్రు” అని వ్రాసినాడో “కూంతులు” అని పైశాసనములో ఉన్నట్లు వ్రాసినాడో చెప్పలేము. వ్యవహారమందలి భాషతో ఇంచుమించుగా సమముగానే శాసనముల భాష నడుస్తూ ఉండగా, ప్రబంధాది గ్రంథముల కావ్యభాష కొద్ది కొద్దిగా వెనకబడుతూ నస్తూ ఉంటుంది. అందుచేత ప్రతి రెండింటికిని గల వ్యత్యాసము అంతకంతకు ఎక్కువగుతూ ఉంటుంది. ఈ విషయము ఈదిగువను కనబరచిన న్యాయము వల్ల స్పష్టము కావచ్చును.

౧ వ్యవహారమందలి భాష.

౨ శాసనములలోని భాష.

౩ ప్రబంధాదిగ్రంథములలోని భాష.

మొదటి నూరు సంవత్సరములలోను ఈమూడుభాషలలో ఏ రెండింటికైనా గల వ్యత్యాసము అత్యల్పము. అయిదువందల సంవత్సరములు కాగానే శాసనములలోని భాష సుమారు 60 సంవత్సరములున్న, ప్రబంధాదిగ్రంథముల కావ్యభాష సుమారు 150 సంవత్సరములున్న, వెనకబడినట్లుంటుంది. ఎనిమిదివందల సంవత్సరములు కాగానే శాసనముల భాష ఒకనూరు సంవత్సరములున్న ప్రబంధాదిగ్రంథముల భాష రెండువందలయూభై సంవత్సరములున్న వెనకబడినట్లుంటుంది.

భాషాపరిణామము సహజమైనది; శబ్దసిద్ధికి లోకమే ప్రమాణము; ప్రయోగముల ననుసరించి లక్షణము మారుతూ ఉండవలెను:—ఈవిషయమునుపూర్తిగా గ్రహించిన తర్వాత ప్రబంధాదిగ్రంథములలోని భాష సలక్షణమైన భాష, వ్యాకరణ సూత్ర నిబద్ధమైనది; శాసనముల భాష అందుకు విలక్షణముగా ఉన్నది; అని చెప్పటకు అవకాశమేమీ లేదు. రెండున్న ఒకమార్గముగానే నడుస్తూ ఉన్నవి. అయితే ఒకటి ముందూ ఒకటి వెనుకా అయి నడుస్తున్నవి. శక 1054 అనగా సుమారు క్రీ. శ. 1132 నాటికి శాసనములలో కనబడిన సముచ్చయార్థకమైన ద్విత్వము, దీర్ఘము, ప్రబంధాదిగ్రంథములలోనికి క్రమక్రమముగా ఎక్కినవి. నన్నయ, తిక్కన, ఎర్రాప్రగడల గ్రంథములలో సైతము ఈప్రయోగములున్నవి. అయితే, అవి ద్రుతముతో అచ్చు సంక్షేపము పొందిన ప్రయోగములుగా కనబడును. అవైనా తప్పులన్న భ్రమచేత పరిష్కర్తలు నవరించి అచ్చువేసిన గ్రంథాలలో

కనబడవు; వ్రాతప్రతులలో ఉన్నవి:—నదికిన్నెట్లు (ఆది. IV. 119) వివిధోత్పాతంబులకున్నవనీ పతికి (శాంతి. 11. 308) ఎప్పుడున్నాత్మ (హరి. పూ. 4. ప. 192).

శాంతిపర్వములో (11. 351) 'నమ్మిన' వ్రాతప్రతులలో కనబడుతున్నది. శ్రీనాథుని హరవిలాసములలో 'ఏమీ కొంకక' అచ్చుప్రతులలో సైతము కనబడుతున్నది.

శక 1153 అనగా క్రీ. శ. 1232 నుండిన్ని శాసనములలో కనబడుతూ ఉన్న ఇరువై, అఱువై, మొదలయిన రూపములు ప్రబంధములలోనికి కూడా ఎక్కినవి.

శ్రీనాథుని కాశీఖండము — ఇరువై (11. 106), నందిమల్లయ, ఘంటసింగయల వరాహపురాణము అఱువై, ఇరువై (IX. 106), రామరాజభూషణుని నరసభూపాలీయము—ఇరువై (2. 250)

శక. 1191 అనగా క్రీ. శ. 1270 నాటినుండిన్ని శాసనములందు కనబడుతూ ఉన్న 'ఇస్తిమి' మొదలయిన రూపములు శ్రీనాథునిచాటు ధారాపక్ష్యములోను (నస్తూ, రోస్తిమి), పిడుపర్తి బసవని ప్రభులింగలీలలో తరుచుగాను కనబడుతున్నవి.

శక 1341 (క్రీ. శ. 1419) (No. 1175) లో కనబడిన 'అఱింది' (అయింది) వంటి రూపములు క్రీ. శ. 1520-30 నాటి ధూర్జటి రచించిన కాశహస్తీశ్వరశతకములో కనబడినవి.

శక 1272 (No. 1237) తెక్కంబోసువాడు, శక 1349 (No. 1162) చేసువాడు, శక 1373 (No. 1250) చేసువారు—ఇటువంటి రూపములు—సుమారు క్రీ. శ. 1550 నాటి వాడని వీరేశలింగముపంతులు

గారు అభిప్రాయపడిన, నారస హరిశ్చంద్రో పాఖ్యానములో (II. 1901) — 'తెలుగు, క్రీ. శ. 1790 నాటి రంగరాజ్యచందములో — 'వేనుకొని' మొదలయినవి కనబడినవి.

ఈ శాసనములవల్ల స్పష్టమయిన విషయములు:—

తెలుగు శాసనములు కనబడుతూ ఉన్న కళింగదేశము తెలుగుదేశము. ఆక్రమితులు తెలుగుభాష కృష్ణా, గోదావరీ, గుంటూరు మొదలయిన తెలుగు జిల్లాలలోని తెలుగు భాషవలెనే పరిణమించినది. శాసనములలోని భాష వ్యావహారిక భాషతో సుమారు సమముగానే నడుస్తూ వచ్చినది. ఆమార్గముననే కొద్దిగా వెనకబడుతూ ప్రబంధాది గ్రంథములలోని కావ్యభాషపరిణమించినది. పరిణామమును గ్రహించి భాషా లక్షణము నిరూపిస్తూ వ్యాకరణము వ్రాస్తే, శాసనముల భాష కానీ, ప్రబంధాదిగ్రంథముల భాష కానీ, ఏనాటిదైనా సరే, లక్షణ విరుద్ధమైనది కాదు.

అయితే లక్షణవిరుద్ధమైన భాష ఎక్కడా కనబడలేదా అంటే, గ్రాంథిక భాషలో వ్రాయవలె నన్న ఉద్దేశముతో వ్యవహారమందున్న రూపములను గ్రామ్యములగా నిరసించి, వాటికి మారుగా గ్రాంథిక మనుకొన్న రూపాలు కల్పించి, ప్రాచీన శబ్దరూపములు తప్పుగా ప్రయోగిస్తూ, ఆధునికులు వ్రాస్తూ ఉన్న గ్రంథాలలో చాలా చోట్ల కనబడుతున్నది. దానినే లక్షణవిరుద్ధమైన భాష అనవలెను. అది ఈనాటి వ్యవహారమందు కాదు సరే కదా, ఏనాటి వ్యవహారమందున్నా లేదు; గనుక కృతక భాష అనిపించుకొంటున్నది. 'వ్యావహారిక భాష'

'గ్రాంథిక భాష' అనే పరిభాష ఇప్పుడు కొత్తగా పుట్టినది. ఈమాటలకు నిర్వచనము ఏమంటే తాత్కాలిక వ్యవహారమందున్నది, 'వ్యావహారిక భాష'. ఆకాలమునకు పూర్వము ఎప్పుడైనా వ్యవహారములో ఉన్నదే ప్రబంధాది గ్రంథములందు కనబడుతూ ఉన్నది 'గ్రాంథిక భాష.' ఈ గ్రాంథిక భాష కూడా కొద్దిగా వెనకబడుతూ అయినా వ్యవహారమును అనుసరిస్తూ పరిణమిస్తూ ఉన్నది. గనుక రెండింటికీ గుణములో భేదము లేదు.

తెలుగు సారస్వతమందు ప్రబంధాది కావ్యరచనలే కాక అనేక విధములయిన వచనగ్రంథాలున్నవి. తెలుగుదేశమందలి పండితులు తాము సంస్కృతగ్రంథాలు చదువుకొని అభ్యసించిన కళలు శాస్త్రాలు అన్నీ తమ శిష్యులకోసము తేట తెలుగున తమ కాలపు వ్యావహారిక భాషలోనే గ్రంథములు వ్రాసి బోధించేవారని రుజువుచేయుటకు వందలకొలదిగా గ్రంథాలు నేటికిన్ని లిఖితపుస్తకాలయములందు కనబడుతున్నవి. ఇవి సుమారు క్రీ. శ. 1816 మొదలు 1850 వరకు గల కాలములో రచించినవి. వీటిలో కథలు, పురాణములు, ఇతిహాసములు, దేశచరిత్ర, నీతిశాస్త్రము, వేదాంతశాస్త్రము, యోగశాస్త్రము, వైద్యము, సిద్ధాంతము, గణితము, జ్యోతిషము మొదలయినవిషయములకు సంబంధించిన గ్రంథములున్నవి. ఇవి అన్నీ ఇంచుమించుగా ఆ కాలపు వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి. వీటిలోని భాషకున్న ఈ కాలమందలి శాసనములలోని భాషకున్న భేదమేమీ లేదు.

వ్యవహారమందలి భాషలో సభ్య శబ్దములతో పాటు అశ్లీలార్థకములు, అస

భ్యములు, కేవలము పామరులు పలికే గ్రామ్యములు, మొదలయిన శబ్దము లెన్నో ఉంటవి. ప్రబంధాదికావ్యభాషలో వ్యవహారమునకు భిన్నమైన రూపములు రెండువిధములయినవి. కొన్ని మిక్కిలి ప్రాచీనమగుటచేత ప్రాచీనభాషాపాండిత్యముగల పండితులకు మాత్రమే అర్థము కాదగినవి. ఉ. ఉ. ఉ. బాడు, బాడుదల, ఓహరిసాహరి, తన్నెటింగించి పుచ్చి, మొదలయినవి. కొన్ని

వ్యవహారములయందు తరుచుగా లేకపోయినా పండితు లప్పుడప్పుడు పలుకుతూ ఉండడము చేత చెవిని పడుతూ ఉండేవి. ఉ. ఏనూఱు; వ్రాయుచున్నాము; మొదలగునవి. శాసనములలోను పైని చెప్పిన గద్యరచనలలోను అసభ్యరూపములూ కనబడవు; మిక్కిలి ప్రాచీనరూపములూ కనబడవు. వ్యవహారమందున్న రూపములు ఎక్కువగా ఉంటవి.

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగదేశభాష, మతవిషయములు

క్రియత చిలుకూరి నారాయణరావుగారు ఎమ్. ఏ., ఎల్. టి.,

బౌద్ధమత గ్రంథములయిన తిపిటకములు వివిధదేశములలో వివిధప్రాకృతములలో వ్రాయబడిఉన్నవి. సింహళదీప్తపములో ప్రచారమునకు వచ్చిన తిపిటకములు పాలిభాషలోఉన్నవి. మనకు తెలిసినంతమట్టుకు సింహళదీప్తపములోని పాలితిపిటకములే తక్కిన ప్రాకృతములలోని వానికి మూలములని చెప్పవచ్చును. కాని, బౌద్ధమతగ్రంథములన్నీ మగధదేశములో రూపమును పొంది, అచ్చటినుంచి యితర దేశములలోనికి తీసుకొని పోబడె ననడమునకు ప్రబలాధారములున్నవి. అందుచేత, మొట్టమొదట తిపి

టకములు మాగధీభాషలో వ్రాయబడి ఉండవలెను. కాని, మాగధీ తిపిటకము లిప్పుడు లేవు. పాలిభాషకున్న, మాగధీప్రాకృతమునకున్న, చాలా భేదములుండడముచేత పాలిభాషయే మాగధీ భాష అని చెప్పవీలులేదు. అట్లే, సింహళభాషకున్న, పాలిభాషకున్న, చాలా భేదములుండడముచేత సింహళభాషయే పాలిభాష అని చెప్పడమునకున్న వీలులేదు.¹ తిపిటకములు సింహళదీప్తపములో ఏర్పడలేదు. వాటిని బౌద్ధమత ప్రచారకు లాదేశములోనికి తీసికొని వెళ్లి నారు. వాటి సచ్చటికి తీసికొని వెళ్ళే సరికి

1. Cf. E. Kuhi, *Beiträge Zur Pāli-Grammatik*, P. 7: Little as we can believe that in the Pāli we have the Magadhi language itself, as little can we assume that the Buddhist texts were originally brought to Ceylon in Māgadhi, and there, under the influence of the Sinhalese, the language became changed into its present form, known as the Pāli language; for, the ancient Sinhalese language—as we at present know it from inscriptions—agrees with Māgadhi in some of these very points which distinguish the Māgadhi from the Pāli.

మతగ్రంథములను దేశభాషలలో చదువవలె నన్న 2 శాద్ధనియమములు పోయి, ఆగ్రంథముల భాష పవిత్రమయినదనినీ, దానిని మార్చకూడదనినీ అభిప్రాయము ప్రబలినది. అందుచేతనే తీపిటకములు సింహళ దేశములో సింహళభాషలోనికి పరివర్తనము పొందలేదు. ఆకాలమునాటికి తీపిటకముల భాషను దీపవంశములో చెప్పబడినట్లు "నామ, లింగ, పరితారములతో సంరక్షింపవలసినదన్న విధి ప్రబలినది. వేదభాషవలెనే శాద్ధ తీపిటకములభాషయున్న వికారమును పొందక నిలకడ పొందినది.

అయితే, ఈపాలిభాష ఏదేశపుది? ఏదేశమునుంచి సింహళములోనికి తీసుకొని రాబడ్డది? ఈప్రశ్నలకు రెండువిధములుగా సమాధానము చెప్పవచ్చును. (1) భారత వర్షములోని ఏభాగము నుంచి సింహళములోనికి శాద్ధమతగ్రంథములు వచ్చినట్లు చారిత్రక ప్రమాణములున్నవి? (2) పాలి భాషా న్యూరూపము ననుసరించి, అది ఏదేశపు ప్రాకృతమున కెక్కువ పోలికలను కలిగిఉన్నది?—అనేరెండు ప్రశ్నలకు సమాధానమొక్కరీతిగానే తేలితే సత్యము విశదమవుతుంది.

సింహళుల గాథల ప్రకారము ఆశోక చక్రవర్తి కొడుకయిన మహేందుని (మహేందుని) మూలముగా ఆద్యీపవాసులు శాద్ధమతము నవలంబించినట్లు తెలియవస్తున్నది. ఈమహేందుని పుట్టు పూర్వోత్తరములు మహావంశములో చెప్పబడిఉన్నవి. ఆశోక

కుడు యువరాజుగా ఉన్నప్పుడు తండ్రి ఆజ్ఞ ప్రకారము అవంతీ యావరాజ్యమును స్వీకరించడమునకు పోతూ, దారిలో చెతియా (విదిశా) సగరములో ఒక సెట్టికుమార్తెను పెండ్లిచేసుకొన్నాడట. ఆమెఉజ్జేనసగరములో మహేందుని కన్నడట. మహేందుడు పుట్టిన తరువాత ఆశోకుడు ఉజ్జేనిలోపదిసంవత్సరములున్నాడట. తండ్రిమరణానంతరము, పాటలీపుత్రమునకు పోయి సమస్త రాజ్యమును స్వీకరించినాడట. అందుచేత మహేందుకుతనతండ్రి చక్రవర్తి అయినవరకూ, అనగా పదివత్సరముల ప్రాయమువరకూ, ఉజ్జేనిలో ఉండిఉండవలెను. ఈవిషయముల నాధారముచేసికొని వెస్టర్ గార్డుగారును, ఇ. కుమారుగారును, మహేందుడు తనదేశభాషలో సింహళమున శాద్ధమత ప్రచారము చేసినాడనినీ, అందుచేత ఉజ్జేనీభాషయే పాలిభాష అనినీ ప్రాసిడిన్నారు.

ఈటోహకు ఆధారమేమీ కనబడదు. మహేందుని చరిత్రమును గురించి, సింహళ గాథలు సత్యములైనవే అనుకొన్న, అతడు మతప్రచారము కోసము ఉజ్జేనీభాషను ఉపయోగించినాడని అనుకొన వీలులేదు. మహేందుడు, ఆశోకుడు రాజ్యమునకు వచ్చిన పదియేండ్లకున్న, అతడు పట్టాభిషిక్తుడైన ఆ రేండ్లకున్న, ఇరువదియేళ్ళవయస్సున శాద్ధ సంఘములో ప్రవేశించినాడు.

అతడు తనతండ్రి ఆసానములో పాటలీపుత్రములో పదిసంవత్సరములున్నాడు. పాటలీపుత్రభాష అయిన మాగ

2. అనుజానామి భిక్షవే సకాయ నిరుత్తియా బుద్ధపననం పరియాపుణీతుంతి.

3. Tournour's Edition P. 76.

ధికి అలవాటుపడ్డాడు. బుద్ధుడు కూడా ఈ మాగధీభాషలోనే తనమతమును వ్యాపింప జేసినాడు. ఇట్టి సంకర్షణములో మహిందుడు తన మతప్రచారమును మాగధీభాషలో చేయక తనచిన్ననాటి భాష అయిన అవంతీ (ఉజ్జయిని) భాషలో చేసినాడనడము భావ్యము గా లేదు.

ఇదిగాక, ఉజ్జయిని భాషా స్వరూపము మన కింతవరకు శాసనముల మూలముగా గాని, ఇతర విధములుగా గాని, తెలియరాలేదు. కాని, మహిందుని తల్లి నగరమైన భీల్సా (విదిశా) లోని కొన్ని శాసనములవల్ల 1. ఆ దేశపు భాషను గురించి మనకు కొంచెము తెలియవస్తున్నది. ఈ విదిశకున్న ఉజ్జయినికిన్ని ఎంతో దూరములేదు. ఈ రెండు నిట్టణములకున్న రాకపోకలు విరివిగా జరుగుతూ ఉండేవి. అందుచేత, ఉజ్జయిని భాషకున్న, విదిశానగరభాషకున్న ఆట్టి భేదము లేననుకోవచ్చును. కాని, ఈ భీల్సా శాసనముల భాషకున్న, పాలిభాషకున్న చాలా ముఖ్యవిషయములలో పెద్ద భేదములుండడముచేత పాలిభాష ఉజ్జయినిభాష కాదని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చును. గనుక, పాలి భాష, మాగధీభాష కాని, ఉజ్జయినిభాష కాని అయిఉండునడములో చిక్కులున్నవి.

ఈచిక్కులు, సింహళములో బౌద్ధమత ప్రచారము కావడమునకు మహిందుడే ముఖ్యుడిని చెప్పే సింహళగాథలవల్ల కలుగుతున్నవి. కాని, సింహళమునకు బౌద్ధమత

గ్రంథములను తెచ్చినవాడు ముఖ్యముగా మహిందుడే అనడమునకు ప్రబలాధారములులేవు. అశోకుని శాసనముల 2 ప్రకారము అతడు తన ధర్మోపదేశములను వ్యాపింపజేయడమునకు ఇతర దేశములకు ప్రచారకులను పంపినట్లున్నది, ఆ దేశములలో సింహళ మొకటి అనినది, తెలియవస్తున్నది. అశోకుడు సింహళమునకు పంపినవారు బౌద్ధులగుట నిశ్చయము. అందుచేత మహిందుని గురించిన సింహళగాథలలో కొంత చారిత్రక నీజముండకపోదు. కాని, ఈచిన్నవిషయమును పెంచి, మహిందునికి సింహళములో బౌద్ధమత ప్రచారములో ఎక్కువస్థాన మివ్వబడినది. సింహళములో మహిందుడు భిక్షుసంఘములనున్న, అతని సోదరి సంఘమిత్త భిక్షుణీ సంఘములనున్న స్థాపించడము, బోధిశాఖ యొక్క చిన్నభాగమును వారచ్ఛటికి తీసికొనిరావడము, మొదలయిన విషయములను గురించిన గాథలలో సత్యము తక్కువమున, కల్పన మెక్కువయున్న ఉన్నట్లు కనబడుతున్నది. సింహళద్వీపములోనికి బౌద్ధమత మెట్లు వచ్చినదో తెలుపుటకున్న, ఆమత ప్రచారముతో గొప్ప చక్రవర్తి అయిన అశోకుని కలుపుటకున్న, ఈగాథ లేర్పడి ఉండవచ్చును. కాని, మగధరాజ్యమునంచి కొందరు మతప్రచారకులు రాగానే సింహళవాసులు బౌద్ధమతావలంబకు అయిపోయినారని చెప్ప సాహసించలేము. మత ప్రచార మెప్పుడున్న నింపాదిగా కాలక్ర

1. Cunningham, *The Bhilsa Topes*, P. 95.

2. చూడుడు, అశోకశక్రవర్తి ధర్మశాసనములు. ఈవ్యాసశక్రవర్తి పాలీమూలము, సంస్కృతాంధ్రాదు వాదములతో వ్రాయబడినది, వెల రు 2-0-0 లు. ప్రపంచమతగ్రంథమాల, దానవాయిగుంట, రాజమహేంద్రవరము.

మేనా జరుగుతుందిగాని, ఒక్కసారిగా కలుగదు. సింహళమునకున్న, అదగ్గరదేశములకున్న, ఎంతో కాలమునంచీ రాకపోకలు జరుగుతూ ఉండేవి. ఆదగ్గరదేశములనుంచే, బౌద్ధమతప్రచారము సింహళములోనికి జరిగినదని చెప్పడము ఎక్కువ సంభావ్యముగా ఉంటుంది.

సింహళదేశపు ప్రాచీన చరిత్రను తెలుసుకొంటే, ఆద్యీపమునకున్న, కళింగదేశమునకున్న, దగ్గర సంబంధమున్నట్లు తెలుస్తుంది. ఈకళింగదేశమున్న, దానికి దగ్గరగా ఉన్న ఆంధ్రదేశమున్న, ఆకాలమున బౌద్ధమతమునకు పట్టుగొమ్మలై ఉండేవి. ఆకాలమునాటి ఆంధ్రశాసనముల భాషకున్న, కళింగశాసనముల భాషకున్న విశేష భేదము కానరాదు. ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణి తల్లి చెక్కించిన శాసనమునన్న¹ ఉదయగిరి ఖారవేలుని శిలాశాసనమునన్న, ఇతర కళింగ శాసనములనున్న, సరిపోల్చి చూస్తే ఈవిషయము బోధపడుతుంది. దీని నేవిద్వాంసులు కళింగాంధ్రభాష అంటున్నారు. ఈకళింగాంధ్రభాషకున్న, పాలిభాషకున్న, భేద మెక్కువగా లేకపోవడముచేత పాలిభాష కళింగభాష అని నిశ్చయింపవచ్చును.

పైఠోహకు బలముగా హోనుత్సాంగు ప్రాతలను దాహరింపవచ్చును. సింహళములో స్థవీరసంప్రదాయమును యాయలయిన బౌద్ధులున్నారు. ఈస్థవీర సంప్రదాయమువారు వింధ్య కుత్తరభాగమున ఉన్నట్లు ఆచీనా యాత్రకుడు చెప్పలేదు. వారు వింధ్యకు దక్షిణముగా నముద్రతీరమున నున్నట్లుతడు

చెప్పియున్నాడు. కళింగ, ద్రవిడదేశములను ఆతడు దాహరించినాడు. ఇండియాపడమటి తీరమున సింహళముతో సంబంధములు కలిగి ఉండిన భారుకచ్చ, సురాష్ట్రదేశములలో కూడా ఈ స్థవీరసంప్రదాయమువారున్నారట. మలయరాజ్యములో ఈ సంప్రదాయమువారున్నారో లేరో స్పష్టముగా ఆతడు చెప్పలేదు గాని, మహిందుకు స్థాపించిన ఒక సంఘము మచట నుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆ సంప్రదాయమువారే ఆంధ్రదేశములో ఉండి యందురని అనుకోవచ్చును. ఆంధ్రదేశములోని అట్టకథను గురించి బుద్ధఘోషుడు తరుచుగా ప్రశంసించి ఉండడముచేత, అతడు వ్యాఖ్యానము వ్రాసిన అట్టకథ ఆంధ్రదేశపునని నిశ్చయింపవచ్చును.

పైని వివరించిన స్థవీరసంప్రదాయస్థులయిన బౌద్ధులు గల దేశములతో సింహళమునకు సంబంధ మెక్కువగా ఉండినది. కళింగాంధ్రములు, అందులో కళింగమునుండి బుద్ధుని దంతమును సింహళములోనికి తీసికొనిపోయినారు. చాలమంది మతప్రచారకులు కళింగమునుంచే సింహళమునకు పోయినారు. వర్తకవ్యాపారములు కూడా ఈ రెండుదేశములకున్న ఎక్కువగా ఉండేవి. అంతకును మించి, సింహళత్రీపిటకములభాష అయిన పాలిభాషకున్న, ఆకాలపు కళింగ శాసనముల భాషకున్న దగ్గర పోలికలు కనబడుతున్నవి. అందుచేత బౌద్ధ కళింగదేశపు భాష పాలిభాష అని నిశ్చయించడమునకు సందేహింప నక్కరలేదు.

కళింగము; బుద్ధుని దంతము

బుద్ధుని నిర్యాణాంతరము దహనము జరిగిన వెంటనే, బౌద్ధ మతము సవలంబించిన వివిధ దేశములవారు ఆతని శారీర స్మారక చిహ్నములు తమ తమ దేశములకు తీసికొని పోయి భద్రపరచడమునకు కుతూహలపడి నారు. ఆకాలమున రాజగృహము, కుశీనగరము, వైశాలి, కపిలవస్తు, ఆలకావ్యము, వితదీపకము, రామగ్రామము, పావ, దన్నగ్రామము, పిప్పలవనము, అను పదినగరములలో చైత్యము లుండేవి. ఈ నగరములవారు రందరును కాక, ఇతరబౌద్ధులును దహనము జరిగినచోటికి వచ్చిరి. బుద్ధుని శరీరావశేషములోని ఎనిమిది ద్రోణముల చిహ్నములను వారు రందరున్న పంచుకొన్నారు. దానిలో ఒక్కొక్కరాజుకు, ఒక్కొక్కచరువుభాగము వచ్చినది. వాటిలో అతని మీదికుడిదంతమును దేవతలు తీసుకొన్నారు. క్రింది కుడిదంతము గాంధారదేశమునకు పోయినదట. మీది ఎడమదంతము కళింగదేశమునకు వచ్చినదట. క్రింది ఎడమదంతమును నాగలోకమువారు తీసుకొనిపోయినారట. తక్కిన పళ్లను, వెండ్రుకలను, దేవతలు చాలా దేశములలో పంచిపెట్టినారట. పైని చెప్పిన దంతములలో కళింగ దేశమునకు వచ్చిన పై ఎడమదంతమును గురించి మనకు కొన్ని వివరములు తెలియవస్తున్నవి గాని, తక్కిన మూడున్న ఏమునువో తెలియదు.

బుద్ధుని నిర్యాణాంతర మాతని శిష్యుడయిన భేముడు దానిని సంగ్రహించి కళింగములోని దంతపురమునకు తీసుకొని వచ్చినాడు 1 ఈ దంతపురము గంజాము

జిల్లాలోని కళింగపట్టణముని కొండరున్న, పురీజగన్నాథముని కొండరున్న విద్వాంసులు పూర్వ ముచుకొనేవారు గాని, అది గంజాములోని శ్రీకాకుళము రైల్వేస్టేషనుకు పదిమైళ్ల దూరములో ఉన్న దంతవరపుకోట అయి ఉంటుంది. దానినే దంతవత్సానికోట అని మహాభారతకథతో కలిపి కొందరు అంటున్నారు. ఈ దంతవరపుకోట ఇప్పుడు పెద్ద దిబ్బఅయి పడి ఉన్నది. ఈ దిబ్బ విస్తీర్ణమును చూస్తే అది ప్రాచీనకాలములో చాల గొప్పకోట అయి ఉండు ససడానికి సందేహములేదు. బౌద్ధగ్రంథములలో నర్ణింపబడిన బుద్ధుని దంతముగలదిట్టికోట చాలా గొప్పది. ఆ వర్ణనమునకు సరిపోయినది. ఈ దంతవరపుకోట తప్ప మరిఒకటి అయి ఉండదు. ఈకోటలో ఆదంతము నుంచిన గృహము గోడలకు బంగారు రేకు లమర్చినారట. మంచిముత్యాలహారములతో తోరణములు కట్టినారట. దంత ముంచిన పెట్టెను సవరత్నములతో పొదిగినారట.

బర్మాదేశపు బౌద్ధగృథల ప్రకారము అశోక చక్రవర్తి బుద్ధుని శారీరకచిహ్నముల సన్నిటిని తన రాజధానిలో చేర్చడమునకు ప్రయత్నించినట్లు తెలియవస్తున్నది. ఆతని కజ్జప్రకారము భటులు పోయి, వైశాలి, కపిలవస్తు, ఆలకావ్య, పాహి, కుశీనగరములలోని చైత్యములను పడగొట్టి, అచ్చటి బుద్ధుని శారీరకచిహ్నములను తీసికొనిపోయినారు. కాని, రామగ్రామములోని చైత్యమును నిర్మూలించడమునకు వారు ప్రయత్నింపగా ఆ చైత్యరక్షకులయిన నాగులు వారిని ఆటంకపరచినారట. అయినా, ఆభటులు ఊరుకోక

గునపములతో దానిని పడగొట్ట సాగినారట. వారి గునపములు విరిగిపోయినవటగాని, చైత్ర్యమున కెట్టి హానినీ కలుగలేవట. ఇది క్రీ. పూ. 325 సంవత్సరములో జరిగిన సంగతి.

పూజనీయుడైన ధాన్యాన్ని, పాస్తా వంటియుడైన బెల్లెకుడున్న, రామాగ్నియా దేశములో సువర్ణభూమి అను నామాంతరము గల థాటాన్ మండలమునకు జాధమత ప్రచారమునకై వచ్చినారట. ఈ రామాగ్నియా దేశము మిట్టినూ దేశమునకు ఆగ్నేయ దిక్కున నున్నదట. ఆకాలమున థాటానుకు ధిరిసుధంక అను నాతడు రాజు. ఈ జాధమత ప్రచారములు రాకపూర్వము థాటానుపట్టణము భిల్లు దుండగములకు లోనై పాడు పడి ఉన్నదట. భిల్లులు పట్టణములో ప్రవేశించి క్రొత్తగా పుట్టిన శిశువుల సంరక్షింపు మింగివేస్తూ ఉండేవారట. అందుచేత ఈ జాధమతప్రచారకులు పట్టణములోనికి ప్రవేశించగానే, ప్రజలు, వారును భిల్లులేఅనుకొని భయపడి, వారి నెదిరించడమునకు సిద్ధపడినారట. కాని, మతప్రచారకులు వారిని శాంతపరచి, బుద్ధుని మతమును వారికి బోధించినారట.

పై గాథలలోని రామ, లేక, రామాగ్నియా అనే దేశము కళింగ దేశమనిన్నీ, థాటాన్ అనేది దంతపురమనిన్నీ విద్వాంసుల అభిప్రాయము. దంతపురమునకే సువర్ణభూమి అని నామాంతరము. బుద్ధఘోషుడు సముద్రమునకు ఎనిమిదిమైళ్ల దూరములో ఉన్న థాటానుకు (క్రీ. త. 400 సం॥రము) పోయి, జాధమతగ్రంథములను సేకరించి, అచ్చటినుంచి సింహళద్వీపమునకు పోయినా

డన్న సంగతిన్నీ, కళింగతీరమునుంచి బర్మాకు వలసపోయిన తల్లెంగుల భాషయున్న, బర్మావారి భాషయున్న, ఒకటి కాదన్న సంగతిన్నీ ఆలోచిస్తే, బుద్ధుని దంతముంచిన పట్టణము కళింగ దేశము లోనిదనిన్ని బర్మాదేశములోనిది కాదనిన్ని నిశ్చయించవచ్చును. తల్లెంగుల బర్మాకు పోయి అచ్చట తమ పూర్వగ్రామముల నామములనే క్రొత్తవాటికిన్ని పెట్టుకొన్నారనుకోవచ్చును.

బుద్ధుని దంతము దంతపురములో సుమారు ఎనిమిది శతాబ్దములున్నది. దానికి చాలామహాత్మ్యమున్నదని జనులలో నమ్మకము ప్రబలినది. దానిని దర్శించినా, స్మరించినా, ఇష్టకార్యసిద్ధి అవుతుండేదట. గుహశివుడనేరాజు బ్రాహ్మణులతోవలంబికుడు. అత డొకసమయమున దంతపురమునకువచ్చి దానిమహాత్మ్యమున కద్భుతపడి, తనమతమును విడిచిపెట్టి, జాధమతమును స్వీకరించినాడట. అంతటితో ఊరుకోక, బ్రాహ్మణుల మాన్యములుతీసుకొని జాద్ధులకిచ్చినాడట. ఆ బ్రాహ్మణులు ఆకాలపు డక్రవర్తితో మొరపెట్టుకొన్నారుట. ఈరాజు పేరు పాండుడు అని జాద్ధగ్రంథములో ఉన్నది. పాండునికి గోపమువచ్చి, ఆదంతమును పాలు లీపుత్రమునకు తీసికొనిరమ్మని ఆజ్ఞాపించినాడు. దానిని తీసికొనిరాగా, దానిమాహాత్మ్యమునకు తానుకూడా ఆశ్చర్యపడి తానున్న జాద్ధుడయి దానిని తిరిగి దంతపురమునకు పంపివేసినాడు.

ఈసంగతి దేశదేశములలో వ్యాపించినది. తుదకు సింహళద్వీపమునకు కూడా చేరినది. అక్కడి భిక్షువాకడు దంతపురము నకువచ్చి, దొంగతనముగా దానిని తన

దేశమునకు తీసుకొనిపోయినాడట. ఇది క్రీ. శ. 310 లో జరిగినవంటారు. అచ్చట దానిని అనూరాధపురములో ఉంచినారు.

అనూరాధపురములోనున్న చైత్యమును దర్శించిన ఫాహియాననే చీనాయాత్రికు డిల్లు వ్రాసినాడు :—“బుద్ధునిసంతమునుంచడిమునకు గొప్ప ఆలయమును కట్టినారు. దానిని కట్టడమునకు ఏడువిధములైన రత్నముల నుపయోగించినారు. ఆ దేశపు రాజులు బ్రాహ్మణవిధులను తప్పకుండ శుచియై దాని నారాధిస్తారు. అచ్చటి జనులు దానియెడల శ్రద్ధాభక్తులుగలిగి, దానిని ధ్యానించి, చిత్తశాంతిని పొందుతారు. ఈ దంతమునుంచినగృహము కట్టిననాటినుంచీ, ఈరాజ్యములో కరవు కాటకములుగాని, కష్టములుగాని, అరాజకముగాని లేకుండా ఉన్నాడు*.

అనూరాధపురములోఉన్న బుద్ధుని దని చెప్పబడే దంతము రంగుపోయిన ఏనుగు దంతపుముక్కనో, ఎముకముక్కనో పోలి ఉన్నది. దానిపొడవు సుమారు రెండుగుళము లుంటుంది. దానిచుట్టుకొలత అడుగున ఒక అంగుళముంటుంది. రానురాను అది సన్నబడిఉన్నది. అది కొంచెమువంకరగా ఉన్నది. పూర్వము కేండ్లరాజుల కోటకంటి ఉన్న ఒక విహారములో ఒక చిన్నగదిలో దీనినుంచినారు. పెట్టెలో పెట్టెగా దానిని అయిదు పెట్టెలలో ఉంచినారు. ఏటిలో పయిపెట్టె అయినడుగుల ఎత్తుకలది. ఇది ‘డగోబా’ ఆకారము కలిగిఉన్నది. తక్కిన పెట్టెలఆకారముకూడాఅదే. పైపెద్దపెట్టెను నెండితోచేసినారు. లోపలిపెట్టెలలో రెండింటికి కెంపులు మొదలయిన రత్నములను

పొదిగినారు. ఆదంతమునకు భక్తులు సనుర్పించిన బంగారునగలతో పైపెట్టె నలంకరించిఉన్నారు. రాత్రిపూట ఆగిరిలో దీపములు వెలిగించినప్పుడు దానికొంటి కళ్ళకు మిగుమిట్లుగొలుపుతూ, లండనుపట్టణసౌధములో (Tower of London) చక్రవర్తి లాంఛనాధరణముల వైభవముకంటే ఎన్నోకెట్లు మించిఉంటుంది 1.

దంతపురమునకువచ్చి, అనూరాధపురమునకుచేరిన బుద్ధుని దంతముయొక్క అసంతరిచరిత్రమును కొంత చెప్పవలసి ఉన్నది. క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దములో దాని నెవరో భారతవర్షములోనికి దొంగిలించుకొని వచ్చినారట. దానిని నాలుగో పరాక్రమబాహుళు తిరిగీసంపాదించి అనూరాధపురములో చేర్చినాడు. దానిని కాన్స్టాంటైన్ డి బ్రాగాన్జా అనేవాడు క్రీ. శ. 1550 సంవత్సరములో నాశనముచేసి నాడినిపోర్చుగీసువారంటారు. కాని, అదిసాఫ్రగాములోని ఒక గ్రామములో దాని నెవ్వరో భద్రపరచి ఉంచినారనిసింహభులంటారు. 1815 సంవత్సరములో అది బ్రిటీషువారి స్వాధీనములోనికి వచ్చినది. కాని, 1818 సంవత్సరములోజరిగిన తిరుగుబాటులో దానినెవ్వరో తిరిగీ దొంగిలించినారు. దానికోసము బ్రిటిషువారువెదకి, తుదికి ఒకభిక్షువువద్ద దానిని పట్టుకొని, దానిని యథాస్థానములో చేర్చినారు. దానిని కేండ్లపరగిణాలో బ్రిటిషు ఏజెంటుపరముగా ఉంచినారు. దానికి రాత్రులందు ఫారాగుస్తూఉండేవారు. ఆదంతము సప్పుడప్పుడు పైకితీసి ప్రదర్శిస్తూ ఉండేవారు. కాని, దానిని 1831 సంవత్సరములో బ్రిటిషువారు సింహభిక్షువులకు ఒప్పజేసినారు. 2

బౌద్ధయుగములోని కళింగదేశపు

శిల్పము, దుస్తులు

బౌద్ధయుగమునాటి కళింగములోని శిల్పమును గురించిన్ని, దుస్తులను గురించిన్ని, విజయుని గాథలలో కొన్ని వివరములు తెలియ పస్తున్నవి. ఆ గాథలలో పెద్దకోటలున్న, సాధారణ గృహములున్న, చిన్న గుడిసెలున్న వర్ణింపబడి ఉన్నవి.

కోటలలో బుద్ధుని దంతమును సంగ్రహించిన కళింగరాజు 1 యొక్కయున్న, కుంభావతి రాజధాని గాగల ఒక కళింగరాజు 2 యొక్కయున్న, నాళికేరుడనే 3 మరి యొక కళింగయవరాజుయొక్కయున్న కోటలు ముఖ్యములయినవి.

మతమునకు సంబంధించిన కట్టడములలో కళింగరాజు దంతపురములో బుద్ధుని దంతము నుంచడమునకు కట్టించిన గృహము 4 ముఖ్యమయినది.

ఈ గృహములను కట్టడమునకు కలస, రాయి, ఇనుము, ఉపయోగించేవారు. భావరి మతమునకు ఏమి ఉపయోగించినాగో తెలియదు గాని, వాటిని ఉత్తరకోసలమునుంచి గోదావరిబడ్డుకు తీసుకొనివచ్చినారట. అందుచేత ఆ కట్టడమునకు కలపనే ఉపయోగించి ఉండురని 5 విద్వాంసులు ఊహిస్తున్నారు.

ఈ కట్టడముల ఆకారమును గురించి కూడా కొంత తెలియపస్తున్నది. కుంభా

వతిలో రాజ్యము చేసిన కళింగరాజు మేడకు పై అంతస్తు ఉండేది. 6 దంతపురములో బుద్ధుని దంత ముంచిన గృహమునకు చాలా అంతస్తు లుండేవి. పై అంతస్తులో “నూర్ల కొద్దీ గదులు” ఉండేవట. 7 అందుచేత అది చాల పెద్ద కట్టడమై ఉండవలెను. ‘చిత్త’ అను రాజకుమార్తె నుంచిన కారాగృహమును ఒంటి స్తంభముమీద 8 కట్టినారట. దానికిన్ని రాణివాసమునకున్న దారి ఉండేదట. అందుచేత అది అంతస్తులుగల కోటయై ఉండవలెను. అట్లే నాళికేరురాజు గృహమునకు మెట్లున్నట్లు వర్ణింపబడి ఉండడము చేత దానికి అంతస్తు లున్నవని అనుకోవలెను. 9

ఈకోట సింహద్వారములు 10, తలుపులు 11, హాలులు 12, కిటికీలు 13, మేడ మెట్లు 14, మొదలయినవి కూడ ఈ గాథలలో వర్ణింపబడిఉన్నవి. ‘చిత్త’ అనే రాజకుమార్తె నుంచిన కారాగృహము తలుపు లోపలికి తిరుగుతూ ఉండేది. పైనుంచి గాలి లోపలికి వచ్చే టందుకు గోడలో చిన్న కన్నముండేది.

కొన్ని నగరములకు చుట్టూ గోడలుండేవి. 15 వాటిమీద బురుజులుండేవి. 16 వాటిమీద ధ్వజస్తంభములుండేవి. వీటిమీద జెండాలు, తోరణములు, గొడుగులు, చాందినీలు, ఉండేవి. 17

1. దానవంశము 40,

2. Man. Budh. 54;

3. I bid. 55;

4. Indian Antiquary Vol XIII, 37, Si-yu-ki II, 244;

5. Man. Budh. 334;

6. Man. Budh. 54;

7. దానవంశము 35;

8. Turn. 56;

9. Man. Budh. 59

10. Si-yu-ki II 245;

11. Turn. 57, Si-yu-ki II 245;

12. Si-yu-ki II 245;

13. దానవంశము 40;

14. Man. Budh. 56;

15. Turn. 57;

16. Ram. Hist. Budh. 334, 335,;

17. I bid. 334;

బుద్ధుని దంతముంచిన గృహమునకు బంగారు మలాముచేసి, ముత్యాలసరములతో అలంకరించినారట. అవి బాలసూర్యునివలె ప్రకాశిస్తూ కన్నులకు మిరుమిట్లు, గొలిపే వట. 1

రాణీవాసము స్త్రీలు ధరించే దుస్తులు మిక్కిలీసన్నదారముతో నేసే వారట. కలింగరాజు బుద్ధుని స్నేహితుడైన కోసల రాజుకు పంపిన దుస్తులను తొడుగుకొని, ఆతని రాణి సభలోనికి రాగా, ఆమె అవయ

వములన్నీ పైకి కనబడడము చూచి, సభ్యులు తలలువంచుకొన్నారట. ఆమె సిగ్గుపడి లోపలికి పోయినదట. కలింగ శబ్దమునకు అరవ భాషలో సున్నితమైన బట్ట అని ఇప్పటికీ అర్థమున్నది. ఇప్పటికీ కూడా కలింగదేశము నన్నని నూలు బట్టలకు ప్రసిద్ధిపొందిఉన్నది ఇప్పుడుజరుగుతున్న భాద్రప్రదర్శనములలో కలింగదేశ స్త్రీలు వడకిన నూలును అందరూ మెచ్చుకొంటున్నారు. ఆకాలములో ఇంకా ఎంత బాగా వడకేవారో!

క లింగ దేశ పు శ త క వా జ్ఞ య ము

శ్రీయుత నిమదవోలు వేంకటరమణగారు బి. ఏ.

ఉ. నన్నయ తిక్కనాది కవినాథులు చెప్పిన యట్లు చెప్పలే! కున్నఁ దదుత్తరాంధ్ర కవులూరకయుండి తెోచినట్లని! శ్లో న్నతబుద్ధిఁ గావ్యములు యోజరచింపక యందు జ్ఞానసం! పన్నులకావ్యముల్ హరిసమర్పణమై చెలువొందుగావుతన్. అని యొక దక్షిణాంధ్రకవి వాకొని నట్లాంధ్రవాజ్ఞయప్రపంచమున జ్యోతిర్మయ రూపములతోఁ బ్రకాశించుచున్న నన్నయ తిక్కనాది మహాకవులవలె, కవితచే నజరా మరకీర్తి గతియింపకపోయినను శ్లోచినట్లు'

'నిత్యోన్నతబుద్ధి' కావ్యములు రచించిన యాంధ్రభారతసమర్పణముఁ గావించి, య శంబుస మించిన కవితల్లజు లుత్తరాంధ్ర ప్రాంతమగు కలింగదేశమున లేకపోలేదు. ఇందుల కనుగుణముగ మన మేకాలమునుండి తెలుఁగున కవిత్యము ప్రారంభించినదని తలంచుచుంటిమో, అట్టి నన్నయకాలమునందే, కలింగదేశమునఁ బద్యరూపమున శాసన ములు వెలువడినవి. వానిలో నేమ మనకు లభ్యమైనది గంభీరముమండలములోని సర సన్నపేట తాలూకాయందలి 2 డిగ్రీ'

1. దాధనంశము, 38,

2. ఈశాసనమును నభినవాంధ్రభాషావాగను శాసనము లనదగిన శ్రీయుతరావు సామెంటుగారు వేంకట రామమూర్తిపంతులుగారు ఎఫ్ గ్రాఫియా ఇండికా 4వ సంపుటమునఁ బ్రకటించి యాంధ్రుల కత్యంతోపకారము నరించిరి. పుట 814

శాసన మొకటి. ఇది శా. శ. 997 అనగా క్రీ. శ. 1075 నాటిది. ఇంతియేకాక క్రీ. శ. 1769 సంవత్సరప్రాంతమునఁ గళింగదేశము లోని సుప్రసిద్ధకవులలో నొకఁడగు నడిదము సూరకవి తనవంశమున నిరువదిమూడు పురుషాంతరములనుండి కవిత్వముగలదని యీ క్రిందివిధముగఁ జెప్పియున్నాడు.

“చ. ఇరువదిమూడు పూరుషము లిప్పటి కయ్యె కవిత్వపుత్తిచే । నరపతులెల్ల మెచ్చు బదునాల్గు తరంబులుమించు పిమ్మటన్ । వెరవగుజీవనస్థితి లభించుట; తొమ్మిదియయ్యె పూరుషాం । తరములు నిక్కళింగవసుధాధపు చెంగట నాశ్రయించుటన్”.

పైదానిబట్టి తరమున కిరువదియై దేండ్లు తెక్కించినను, పండ్రెండవశతాబ్దమునకే ననగా బహుప్రాచీనకాలమునుండియు నీ ప్రాంతములఁ గవిత్వము వర్ధిల్లుచున్నటుల తెలియుచున్నది.

కళింగదేశములోని శతకవాఙ్మయము నుఁగూర్చి తెలిసికొనుటకుఁబూర్వము దక్షిణాంధ్రవాఙ్మయమున శతకవాఙ్మయ మెట్లభివృద్ధిఁ జెందినదో తెలిసికొనుట యావశ్యకము. తెలుఁగుభాషలో నేడు మనకు దొరికిన శతకములలో శ్రీపాలకురికి సోమనారాధ్యుని ‘వృషాధిపశతకము’ మొదటిది. అంతకుమున్నే క్రీ. శ. 1170 సంవత్సర ప్రాంతముల రచియింపఁబడిన శ్రీ మల్లిఖార్జున పండితారాధ్యుల శివతత్వసారము, గలదు. ఆ కాలమున శివతత్వసారము శతకముగాఁ బరిగణింపఁబడినను అందుసంఖ్యానియమముగాని మకుటనియమముగాని లేకుండుటచే వృషాధిపశతకమే మొదటిశతకమని చెప్పనొప్పును.

తరువాత రచింపఁబడిన శతకములలో యథావాక్కుల అన్నమయ్యగారి సర్వేశ్వర శతకము, ముఖ్యమైనది. ఇది శా. శ. 1164 అనగా క్రీ. శ. 1242 నాటిది.

కళింగదేశమునఁ బ్రాచీనశతకము లని చెప్పుటకు వీలగు శతకములేవియు, మనకుఁ జిక్కుటలేదు. ఈప్రాంతమునఁబుట్టిన శతకములలో నడిదము సూరకవీరచిత్తమగు రామలింగేశశతకమే ప్రధానమైనదిగా గన్పట్టుచున్నది. దీనితరువాత సింహాచలదేవాలయముపై పిఁచారిడండు దండెత్తునమయమున గోగులపాటి గూర్జనాథకవి రచించిన శ్రీ వరాహలక్ష్మీనృసింహ శతకము ముఖ్యమైనది.

తెలుఁగుభాషయందు శతకవాఙ్మయమున నున్నతస్థాన మధిష్ఠింపఁదగిన పైయిరువురికవులకు ముందు, శతకముల పుట్టక పోవుటచేతనో, లేక పుట్టినవి గట్టుటచేతనో, మఱి యేకారణముచేతనో, గాని వీరి తరువాతి కవులు శతకరచనయందు, వీ రిరువురి ననుసరించుటయం దెక్కువమక్కువ యున్నట్లుల నీక్రింద బొందుపరచిన పద్యములవలన తెటపడకమానదు.

కం. చుక్కలవలె, కర్పూరపు

ముక్కలవలె నీదుకీర్తి ముల్లోకములక

క్రిక్కిరిసి పిక్కటిల్లెను

వెక్క సముగ పొణుగుపాటి వేంకటమంత్రి

అడిదము నూరకవి: పొణుగుపాటి

వేంకటమంత్రి శతకము.

కం. వెన్నెలవలె, కర్పూరపు

దిన్నెలవలె నీదుకీర్తి త్రిజగములందుక

మిన్నంది వన్నెకెక్కెను

కన్నాకై మగటపల్లి కామయచంద్రా.

పచ్చమెట్ట పాపకవి: మగటపల్లి
కామయచంద్రశతకము.

సీ. శ్రీమద్రమారమణీమణీరమణీయనరసచిత్తా
బబంభరపరాకు । శంఖచక్రగదాసిశార్ద
చాపాది భాసుర దివ్యసాధనకరపరాకు ।
ప్రహ్లాద నారద వ్యాసశుకాదిక భక్తసం
క్షేణ వరపరాకు । బహుతర బ్రహ్మాండ
భాండ పరంపరాభరణ లీలాధురంధర
పరాకు,
నీకు నాష్టాంగవిసత్తు లనేకగతులు
చేసి విన్నప మొనరింతు చిత్తగింపు
చెనటివీడని మదిలోన కినుకమాని
వైరి హరరంహ! సింహాద్రి నారసింహ.

గోగులపాటి కూర్మనాథకవి,
శ్రీమరాహలక్ష్మీనృసింహశతకము.

సీ. శ్రీమద్ధరిత్రీభవామాధురీ మృదువాక్కుధా
పాన శ్రవణపరాకు । కౌశిక యజ్ఞశిక్షణ
యజ్ఞదక్షురక్షునిఘాతి కాగ్నీకకరపరాకు ।
క్షత్రియ కోటిభక్షణ విచక్షణ పరశ్చేద
ధారి భంగధూర్వహపరాకు । దండకా
వన సముద్దండ చండపలాశ ఖండకాండ
ప్రకరపరాకు,
పాదభక్తజన స్వాస్థ్య! గాధపాడమి
నప్పు డూరక యుంట న్యాయంబె నీకు
నీవు కనిపించుకొనుటే దిక్కే విధాన
భండ నారాతి భీమ! కోదండరామ!

చాటరాతి లక్ష్మీనరసకవి:
భండనారాతి భీమశతకము.

గోగులపాటి కూర్మనాథకవి పై శతక
మునే కాక మృత్యుంజయవిలాసమును యక్ష
గానమును, లక్ష్మీనారాయణ సంవాదమును
ప్రబంధమును, వీరసంవాదమును పదకావ్య
మును, సుందరీమణి శతకమును వేటాక
శతకమును రచించినాడు. ప్రాచ్య లిఖిత
పుస్తకభాండాగారములో నీశతకమున నెను
బదియెనిమిది పద్యములు గలవు. వారి 2
పుస్తక పట్టికయందు మాత్ర మీశతక
మెవ్వరిచే రచింపబడెనో తెలియలేదని
వ్రాయబడి యున్నది. కాని లక్ష్మీనారా
యణ సంవాదమునఁ గూడ పై శతకము
లోని పద్యములగుపడుటచే నిది యాతని
కృతమే యని చెప్పనొప్పును. మచ్చునకు
మూడవ పద్యము లుదహరించెదను.

ఉ. శ్రీ లలిరంగఁ జంద్రకళ చెల్విన లేనును
సవ్వ వెన్నెలల్ । గీలుకొనంగ సంగజ
శిలీముఖరీతిఁ జెలంగుచున్న నీ । లీలఁ
గనుంగొనంగ నవలీలసఖండ నమస్తభూ
తలం । బేలినకన్న సౌఖ్యమిని యెంతుఁ
జమీ మది సుందరీమణీ!

ఉ. సరసములాడు నేర్పు, కన్నసైగలు చేసెడు
నేర్పు నామగం । బెటిగెడు నేర్పు, నెమ్మది
నొకించుక కోపముసేయు నేర్పు, క్ర ।
మృత ముడిసంబుతోడ బ్రతిమాలెడు
నేర్పు, మనోజకేలిలో । గరఁగెడు నేర్పు
నీకె దగుగాడె తలంపగ సుందరీమణీ!

ఉ. తేనదనస్య చంద్రుచి ధిక్కరణ ప్రతి
భాస్తు తేద్యశో । భాన భవోత్పలాంబురు
హానాకదంబ జయోస్తు సంతతన్ । తేన

చనస్యకోకిలతతి ప్రవరాయసకృద్విధోఽ-
స్తటం । చే వినుతింతు నీకు శుభమీ-
యఁగ దేవుని నుండరీమణి !

పైని వివరించిన వానిఁ బట్టి కూర్మ
నాథకవికి భక్తిశృంగారసములఁ గల రస
భావపటిష్ఠత వల్లఁ జేయగుచున్నది. చాట
రాతి లక్ష్మీనరసకవి, పై భండనారాతి భీమ
శతకమునే కాక, ఈశ్వరపరిణయమును ప్ర
బంధమును, విశేషాంధ్రమును నిఘంటువును
రచించియున్నాడు. భండనారాతి భీమశతక
ములోని పదునాల్గు పద్యములు జ్రానుదొర
గా రచ్చు చేయించిరి.

తరువాతి శతకకవులలో ఉపమాక
వేంకటేశ శతకము రచించిన వైజర్పు అప్ప
య్యకవి, జానకీరామశతకమును రచించిన
వేల్పురి వేంకటేశ్వరకవి, నృసింహశతక
మును రచించిన కవిరాయని రామభద్రకవి,
మహిషాసురమర్దినీశివాశతకమును రచించిన
పచ్చమెట్టపాపకవి, మొదలగువారుముఖ్యులు.

అధునిక కాలమందుఁ గళింగదేశమున
శతకకవులనేకు లుదయించి శతకవాఙ్మయ
మభివృద్ధిఁ గావించిరి. కులాలకులజుఁ డగు
నమలాపురపు సన్యాసియను కవి పెక్కు శతక
ములు రచించినవాడు. వానిలో విశ్వనాథ
శతకము, అన్నపూర్ణశతకము, పంచముఖే
శ్వరశతకము, నీలకంఠశతకము, ద్విప్రాస
కంద శ్రీ ముఖలింగశతకము, దుష్కర
ప్రాసకంద శివశతకము, మొదలగునవి ముఖ్య
ములు. ఆంధ్రగీర్వాణములయం దసమాన
సాహిత్యము గల నిక్కవివరుని కవితాధో
రణిఁ జూపుట కొక పర్య ముదాహరించు
చున్నాఁడను.

సీ. శ్రీ విశాలక్షి మనోవారిజార్యమయ మదో
ర్బలోదేకహరణ చతుర । చతురాఖ్య
ముఖ్యపూజిత పత్ప్రయోజాత జాతరూ
పాంతక శాతకాండ । కాండకటాహ
ప్రకాండనైజ పిచండచండ రుక్చశిధనం
జయవిలోక । లోకత్రయారక్షణైక ధురం
ధర ధరణీ ధరోత్తత్కరోత్తమ నిశాంత ।
శాంతరసమూర్తి ! దేవతా చక్రవర్తి !
శమిత సుజనార్తి ! పరిహృతజననజార్తి !
భూరిగుణయాధ ! కాశికాపురననాధ !
విదళితామ ర్త్యరిపుయోధ ! విశ్వనాధ !

మంగళపల్లి సుబ్రహ్మణ్యకవియను
నాతఁడు “అర్చవిల్లి మార్తాండా! జగద్భాంధ
వా!” అను మకుటమునుంచి యొక శతకము
రచించినాడు. ఈతఁడు నిరాఘటమైన కవన
ధార గలవాడు. ఈశతకము 1864 సంవత్సర
ముననే ముద్రితమైనది.

విశాఖపట్టణమండల పండితమండలికి
భూషణప్రాయులని చెప్పదగిన మహామహో
పాధ్యాయ పరవస్తు భగవద్దేవకటరంగా
చార్యులయ్యవారలుంగారు శతకములు రచిం
చిరి. వానిలో నేబడేండ్లక్రిందట రచింపఁబడిన
శ్రీ మహాప్రభుశతకము ముఖ్యమైనది.

సుప్రసిద్ధ శతకకవులగు మండపాక
పార్వతీశ్వర శాస్త్రిలవారు శతకములలోఁ
జేర్పదగిన మాలికలు మొదలగునవి కాక,
నలువది శతకములు రచించి యున్నారు.
ఇందు పదునారేకప్రాసశతకములు గలవు.
నిరర్గళకవనధారాపారీణులు. వీరిశతకములలో
వరాహనరసింహశతకము (శరత్తారావళి), జగ
ద్రక్షిణశతకము (జీవేశ్వర సంవాదము), విశ్వ
నాయకశతకము, మొదలగునవి చాలఁ బ్రసిద్ధిఁ

జెందినవి. వీరు రచించిన గ్రంథములనన్నియు సముద్రత గ్రంథచింతామణి ఏడవ సంపుట మేడవ సంచియందు, ౩0 పుట మొదలు ౩2 పుటవరకుఁ జూడవగును. ఆ పత్రికా సంపుటములఁ జదివిన, వీరి కవితాలహరిలోక మునకుఁ దెలియఁగలదు.

గంజాముమండలమునఁ గూడ పార నంది సర్వేశ్వరశాస్త్రి, మచ్చ వెంకటకవి, ముక్కలెల్లి సాంబయ్యశాస్త్రి, చనీరు కృష్ణ మూర్తి సూరి మొదలగు పెక్కుఁడ్రు పండిత కవులు శతకముల రచించి మించిరి. వానిలో సర్వేశ్వరశాస్త్రిగారి రామేశ్వరశతకము, వేంకటకవి ఛాయాపుత్ర, చన్న కేశవశతకములు, సాంబయ్యశాస్త్రిగారి జానకీవరశతకము, కృష్ణ మూర్తి సూరి హనుమంతశతకము, ప్రసిద్ధిఁ జెందినవి.

ఆధునికులలో వీరే గాక ఇంద్రకంటి వేంకటశాస్త్రి, కెళ్ళకప్పయ్యకవి, మృత్యుంజయ నిశ్శంక భూపతి, పూసపాటి వీరపరాజు, వద్దివర్తి అప్పలనరసింహకవి (మహాప్రభు శతకకర్త), పూతుల లక్ష్మీనృసింహశాస్త్రి (తాబేలులమేటి శతకకర్త), మున్నగువారు శతకవాఙ్మయవ్యాప్తికిఁ దోడ్పడిరి.

కళింగ దేశమున స్త్రీలలోఁ గూడ శతకములఁ జెప్పినవారు కలరు. వారిలో శ్రీ రాజా గోడే నారాయణ గజపతిరాయనిం గారి మేనయత్తయగు మదన సుభద్రయ్యమ్మ గారు ప్రసిద్ధి కెక్కిరి. ఈమె శ్రీ గోడే బిగ్గారాయనింగారి పుత్రిక. ఈమె 1781 సంవత్సరమున జన్మించి వేంకటాచలమహాత్మ్యము, రాజయోగసారము మొదలగు నుద్గ్రంథముల రచించి, భక్తులాలని ప్రఖ్యాతిఁ జెందిన తిరిగొండ వెంకమ్మతో సమకాలికురాలు

గా నుండెడిది. ఈమె శ్రీరామదండకము, రఘునాయకశతకము, కేశవశతకము, కృష్ణ శతకము, రాఘవశతకము మున్నగు వానిని రచించెను. ఈమె కవనకాశలముచూపుటకై రెండు పద్యము లుదహరించెదను.

ఉ. శ్రీ రమణీకళత్ర! సరసీకుహనేత్ర! జగత్ప్ర విత్ర స! త్సారసబృందమిత్ర! సురసన్నతి పాత్ర! సరేంద్రపుత్ర! శృం! గారసమగ్ర గాత్ర! జనకర్మవిచారణ కృచ్ఛరిత్ర! శ్రీ! నారదమాని గీతచురణ! రఘునాయక! దీనబోషకా !

ఉ. మన్నన దప్పియున్నయెడ మక్కువగల్గిన వారి నేనియన్ । దిన్నగ మందలించిననుఁ దెల్లముగా మది నొవ్వకుండునే । అన్నకు ధార్తరాష్ట్రునకు నాదర మొప్పహితోప దేశ మి । టైన్నగఁ జేసి యా విదురు డేమిఘంటునుఁ జెందె కేశవా !

ఈమె గాక, కందాళము రంగనాయకమ్మ, సీతమరాజు సరసమాంబ, మొదలగు కవయిత్రులు కలరు.

బాతీయ వాఙ్మయమున కలంకారము లని చెప్పఁదగినశతకములు పెక్కు లాధునిక కాలమునందే యుద్భవిల్లినవి. వీనిలో కొన్నిటిఁ గూర్చి వ్రాసెదను.

1. స్తోత్రము:—(Devotional) భక్తి రసప్రతిపాదకములలో కీ. శే. జయంతి కామేశముగారిచే రచియింపఁబడిన బాసకీవరశతకము ముఖ్యమైనది. రామభక్తిశిరోమణియగు నీ మహనీయుఁడు దక్షిణాంధ్రదేశమునకు రామదాసుఁ బోలె నుత్తరాంధ్రదేశమగు కళింగ దేశమునకు విరాజిల్లుచున్నవాఁడు. ఆ రామదాసు దాశరథీశతకము

నిచ్చిన, నీ రామదాసుజానకీవరశతక మొసంగి నాడు.

2. వేదాంతము:—(Mystic) వీని లో నిముషకవి వేంకటేశకవి వర్ణునిచే రచియింపఁబడిన జగన్నాథయోగిశతకము, శ్రీ పతి భాస్కరశాస్త్రి రచించిన కాశీవిశ్వనాథ శతకము మొదలగునవి గలవు. ఇవి సర్వజన సోదరభావము, నాత్మైకత్వమును బోధించును.

3. శృంగారము:—(Erotic) వీని లో కలువాయశతకము డబ్బీరు నరససూరిచే రచియింపఁబడినది. మిక్కిలివ్యాప్తిలోనున్నది. ఇయ్యది శ్రీ. శ. 1892 నుండియుఁ బలు సారులు ముద్రింపఁబడుటయే, తత్ప్రాశస్త్యమును వెల్లడించుచున్నది. ఈ శతకములు శృంగార ప్రధానములైనను భక్తిరసము లేకుండ నుండవు.

4. నీతి:—(Didactic) ఈ శతకములలో పక్కి వేంకటనరసింహకవి రచించిన కుమారీశతకము కడు ముఖ్యమైనది. ఆధునిక శతకములలో నింత వ్యాప్తిగల శతకము వేటొకటి లేదు. ఇయ్యది కళింగదేశ వాఙ్మయమున కొక యలంకారమని చెప్పనొప్పును. తేట తెలుగుమాటల స్త్రీలకు నీతులు బోధించిన నీకవి శక్తిఁ నెంతయుఁ గొని యాడఁదగి యున్నది. మచ్చనకు రెండు పద్యములు:—

కం. మృతియైనను బ్రతుకైనను
పతితోడనే చెల్లు పతిబాసిన యా
బ్రతు కొక బ్రతుకా జీవ
స్మృతిగాక వధూటి కెన్ననిదియుఁగుమారీ!

కం. తానమ్ముడు పోయెనన్
ధీనుండగు ధవునియార్తిఁ దీర్చుట సతికిన్
మానము, చంద్రమతీజల
జాననఁ దలపోయవలయు నాత్మఁగుమారీ!

5. నింద (Satirical) అడిదము సూరకవి రామలింగేశశతకము నెఱుంగని యాంధ్రుఁ డుండఁడు. కళింగదేశమునఁ బుట్టిన శతకములలో సర్వాంధ్రదేశవ్యాప్తినిఁ బడసినవానిలో నిదియు నొకటి. లోకనీతి విలసితము.

“తెరవాట్లు గొట్టి సత్తువు పెట్టుటకంటె
న్యాయార్జితాన్న మింతైన మేలు*
“మాన్యంబులీయ సమర్థు డొక్కఁడు లేడు
మాన్యముల్చెఱుప సామంతు లందఱు*
పెట్టిపోసిననాడె చుట్టాలరాకడ, కలిమి
వేళనె వారకాంత వలపు*”

మొదలగు భావములు సూరకవి యాత్మశక్తి, కవి శారవస్వాతంత్ర్యబుద్ధి, లోక జ్ఞానము మున్నగునవి వెల్లడించుచున్నవి.

కళింగదేశమున భట్రాజులు చెప్పిన శతకములు కొన్ని గలవు. వీనిలో కొన్ని మిక్కిలి ప్రాథములై, నీతిసమన్వితములై, శ్రుతిరంజకములై యుప్పురుచున్నవి. అట్టి వానిలో, రామరఘువర్యాసూర్యవంశాగ్రణి! అను మకుటముగల శతకము, కేశవశతకము, రఘుపురనిలయేశ రమేశ కేశవా! అను మకుటముగల శతకమును ముఖ్యములైనవి. వీనిలో కడపటిశతకమునకై దారుపద్యములు మాత్రమే లభించినవి. ఇవి కడు మనోహరములై యుంటచేఁ గొన్ని నిట నుదహరించెదను.

ఉ. వాసనలేనిపూలు, మగవానికి లొంగని
యాలు, నీళ్లపై । వ్రాసినవ్రాలు, దాన
మున వాసిఁ జెలంగనికేలు, సంతతోల్లా
సములేని మేలు, బవరంబున రిత్తుగుడాల
జేల యా । శ్రీసతిమూర్తి మారఘుపురీ
నిలయే శ రమేశ కేశవా! ।

ఉ. కీరములేనితోట, మది కింపుగఁ బాడని
పాట, చేనికిన్ । నీరములేనివాట, సభ
నీతులు పల్కనిమాట, రస్తువి । స్తారము
లేనిపేట, నిను చాల దలంచని పూటయేల
యా । శ్రీరమణీయ మారఘుపురీనిలయే శ
రమేశ కేశవా! ।

ఉ. సత్తువలేనిగోడ, సరసంబుగ నుండనిక్రీడ,
భూమికి । న్నైత్తుగ లేనిమేడ, భువి నెక్కడ
చెల్లనిమాడ, పాపముల్ । మర్త్యులు
చేయుబాడ మఱి మానవు లెక్కనియోడ,

ధారుణిన్ । రిత్తగదయ్య మారఘుపురీనిల
యే శ రమేశ కేశవా! ।

నేటికాలమునందు శతకములు రచిం
చినవా రనేకులు గలరు. వారిలో పై రంగా
చార్యులుగారి శిష్యవర్గములో మగటపల్లి
బుచ్చికామకవి, ఆకెళ్ళ అప్పయ్యశాస్త్రి,
పెక్కు శతకములు రచించిరి. సుప్రసిద్ధాంధ్ర
భాషాపండితులును, కవులును నగు శ్రీ నిడద
వోలు సుందరముపంతులుగారు పెక్కు లొన
ర్చిరి. వానిలో ననేకములముద్రితములు.

దక్షిణాంధ్రశతకవాఙ్మయముఁ బోలె
కళింగదేశ శతకవాఙ్మయ మనేకవిధముల
సభివృద్ధిఁ జెందినది. ఇంకను సభివృద్ధిఁ జెంద
నున్నది. పరమేశ్వరుడు శతకవాఙ్మయము
నకు నూతనోజ్జీవముఁ బ్రసాదించుగాత!!

కళింగాంధ్రకవులు

మహారాజశ్రీ అడిదము రామారావుగారు

(1) శ్రీ పూసపాటి తమ్మభూపాలుడు

(సుమారు 1620—1700 A. D.)

శ్రీ పూసపాటి తమ్మభూపాలుడు, (ఉర్రపు తమ్మిరాజు) “దుర్గాసాక్షాత్కారము పొంది తనతపఃప్రభావముచే నా నేలు రాజ్యమున నేవగడియలకాలము సువర్ణవృష్టి గురిపించె” నని ప్రసిద్ధి గన్న మాధవవర్మ సంతతివాడు. ఈ మాధవవర్మ సంతతిలోని వాడును, 15 వ శతాబ్దికడపటిభాగమునడక్కిణి హిందూస్థానములో రాజ్యము చేసిన ప్రౌఢ దేవరాయలకు సమకాలికుడును నగు శ్రీ పూసపాటి రాచి రాజునకు నైదవ పురుషుడగు గోపాలకృష్ణమరాజీతమ్మ భూపాలుని జనకుడు. తల్లి జగ్గ మాంబ.

ఈకవి తనరాజ్యమును గూర్చిగాని రాజధానిని గూర్చిగాని తన గ్రంథమం దెచ్చటను స్పష్టముగ వివరించెడివారు. కాని గ్రంథమునందు వేసికొనిన గద్యము లోని ‘మాధవవర్మవంశాలంకార శ్రీమన్మహా మండలేశ్వర, మహీమండలరాయ, మన్నె సులతాను’ మున్నగు విశేషములనుబట్టి యితఁ డొక గొప్పమండలాధిపతిగఁ గన్పింప వచ్చును గాని, యవి వంశపారంపర్యముగా వచ్చుచున్న బిరుదుములై యుండవచ్చునని తోచెడిది. ఇంతియొకాక కృత్యాదియం దీతఁడు తన్ను గూర్చి సభ్యులన్న పలుకులుగఁ జెప్పిన:—

సీ. అనిమేషవృత్తి గైకొనువారి నిరసించి
యనిమేషవృత్తి గైకొనెడివారు
కాశికసఖ్యంబు గాదని నిరసించి
కాశికసఖ్యంబు గాంచువారు
సన్మోవిమానులై చనుట హైశ్యం బని
సన్మోవిమానులై చనెడివారు
జీమూతిమార్గంబుఁ జెందుట తగదని
జీమూతిమార్గంబుఁ జెందువారు

నగుదురు రజాగ్రభూమి నీయహితవృత్తులు,
గదిసి ధీమహారవాకరనమునఁ
జిత్తిమును మెత్తనై భ్రాంతిఁ చెందిరేమొ,
ప్రకటభుజశైర్య తమ్మభూపాలవర్య.

మున్నగుపద్యము లాతని విక్రమప్రాభ వాతిశయములను స్థిరపఱచుచున్నను, జరిత్ర ములయం దీతఁ డొక సామాన్యరాజుగా నెన్నఁబడియున్నాఁడు. విశాఖపట్టపు డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యుయల్ నందు సంగ్రహింపఁబడిన సమా చారమును బట్టి చూడఁగా 1652 సంవత్సర ప్రాంతమున సీతమ్మభూపాలుఁ డుత్తర సర్కారులకు వచ్చినట్లును, నాకాలమున శ్రీకాకుళములో ఘోజుదారుగా నుండిన షేరు మహమ్మదుఖానునొద్దనుండి కుమిలి భోగాపురములను నిజారాకుఁ బుచ్చుకొని మహమ్మదీయ ప్రభుత్వమునకు లోఁబడిన యొకచిన్న రాజై యుండినట్లును, గనఁబడు

• విస్తృత కళింగాంధ్రకవులను కీరకళో శ్రీరామారావుగారు మండపాక కామకవిగాని గురించి మాత్రమే వ్యాసమును వ్రాసినాడు బంపిరి. కానిపైకీరకగలవారి ఇతరవ్యాసములు విజయనగరం మహారాజు వారి కాలశీలప్రతికయందున్న, ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్ ప్రతికయందున్న, ఉండుటచూచి వాటినిన్నిటిని గూడ క్లుప్తముగా చదువరుల యుపయోగార్థమై ఇందు పొందుపరచివాడను. (సంపాదకుడు)

చున్నది. ఈతనినిగూర్చి డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యూలులో నిట్లున్నది:—“పూసపాటివారి వంశములో మాధవవర్మగారు (?) అప్పడు శ్రీకాకుళం సర్కారులో నొకభాగముగ నుండు విశాఖపట్టణముజిల్లాలోనికి వచ్చిరి. 1652 సంవత్సరములో ననగా రారాజగు నపురంగజీబువారివలన గోలకొండరాజవంశము నశింపుచేయబడక పూర్వము 30 సంవత్సరముల క్రిందట ఆయన వచ్చుట జరిగినది. అప్పటిలో షేరుమహమ్మదుఖాను శ్రీకాకుళములోఘోజుదారుగా నుండెను. ఆయనవద్ద మాధవవర్మగారు కుమిలెభోగాపురముల నిజారా చేసిరి.” (కార్మీకలుదొరవారి యింగ్లీషుగ్రంథమునకు విజాపురపు వేంకటకోదండరావుపంతులుగారి తెనుగు తరుమా 501 పుట-).

కార్మీకలుదొరవారిచే నీయబడిన మీడిసమాచారమునకుఁ బ్రమాణమేదియో వారు చూపరైరి. క్రీ. శ॥ 1652 సంవత్సర ప్రాంతమున శ్రీకాకుళము సర్కారునకు షేరుమహమ్మదుఖానుఁడు ఘోజుదారుగా నుండినట్లు * డిస్ట్రిక్టు గెజటీరు (District Gazetteer) నందుఁ గూడఁ గనఁబడుచున్నది. కుమిలెభోగాపురముల కెండింటినిగూడఁ షేరుమహమ్మదుఖానుతమ్మభూపాలున కిచ్చినట్లు మ్యాన్యూల్ చెప్పుచున్నది. గాని యంతకుము న్నీ కుమిలె స్థానికు లగుపూసపాటివారి (The Local Pusapaties) యధీనములో నున్నట్లుగఁ గొన్ని యాధారములు గానఁబడుచున్నవి. విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న వేంకటరాజపురమును నామాం

తరముగల కొఠాం అగ్రహారమును బ్రాహ్మణులకు దానముగ నిచ్చిన ఉమాభ్యుదయ గ్రంథకర్త లగు శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతి రాజు మహారాజులుంగారు వారిగ్రంథమునం దీతమ్మభూపాలునిగూర్చి ప్రశంసించి యున్నారగాని, యాతనిరాజ్యమును గూర్చిగాని నివసించియుండిన పట్టణమును గూర్చిగాని యేమియు వివరించియుండలేదు. ఈమీడి కారణములచేత డిస్ట్రిక్టు మ్యాన్యూలులో నీయబడిన వృత్తాంత మెంతవఱకు విశ్వాసార్హమో నాగుగఁ బరిశీలించవలసియున్నది. అట్టిశోధన గావించి యుండలి యధారమును గనుగొనువఱకును దమ్మభూపాలునికాలము పడునేడవఱక తాబ్దోత్తరభాగ మనుటయే సమంజసమని తలఁచెదను.

ప్రధానదేవరాయలకు సమకాలికుఁడగు పూసపాటిరాచిరా జీతమ్మభూపాలునకు నాఱుతరముల క్రిందటివాఁడు. తరమునకు 30 సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించిచూచినయెడల నీకవకాలము 17 వ శతాబ్దముయొక్కయు తరభాగమునకు నరిపోవుచున్నది.

ఇంటియేకాక కొఠాం అగ్రహారపు దానశాసనముయొక్క కాలము క్రీ. శ॥ 1715. ఇదియే మొదటి యానందగజపతిరాజుగారి రాజ్యకాలము. కొఠాం అగ్రహారమును దానము జేసిన వేంకటగజపతిరాజుగారును, నీ యానందగజపతిరాజుగారును సోదరులు. వీరికి నడుమఁదమ్మిరాజుగారి(మారుపేరు తమ్మభూపాలుఁడు) తమ్మునికుమారుఁడు సీతారామరాజుగారు పడునేనుసంవత్సరముల కాలము

***** Two of these Chiefs were the ancestors of the present Maha-Rajah of Bobbili and Raja of Vizianagram, who entered the district in the train of Sher Muhammad Khan (name-father of Sher Muhammad Puram near Chicacole), who was Foudjar in 1652. (Gazetteer of the Vizagapatam District—Page 80.)

మాత్రము రాజ్యముచేసిరి. దీనిని బట్టి చూచి నను దమ్మభూపాలుని కాలము 17వ శతాబ్ది చివరభాగముగనే కనబడుచున్నది.

కృష్ణవిజయము కృత్యాదిపద్యముల యందు నీయఁబడిన కృష్ణానదీవర్ణనము, విజయవాటికాపురవర్ణనము, మున్నగువానిని బట్టి చూడఁ గవి యీకృతిని 1652 వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమే—అనగా 1640సంవత్సరప్రాంతమున—వ్రాసియుండవలయునని తోచెడిని.

ఇంకను నీ పూసపాటివంశమునందలి రాజులు కొందఱు కవులై యుండుట యను శ్రుతముగా వచ్చుచున్నది. తమ్మభూపాలునకుఁ బూర్వ మొక్కఁడైన కవులున్నట్లుగ వినియెదము. తరువాతివారిలో వేంకటపతి రాజు మహారాజులుంగారు ఉపాధ్యక్షయమును, రేఁగులవలన పూసపాటి కుటుంబములోని విజయరామరాజుగారు విష్ణుభక్తిసుధాకరమును, హోరాలక్షణమును రచించి యున్నారు. అంతేకాక వంశమందలి రాజులందఱును విద్యాధికులు, కవిపోషకులు. పద్మనాభ యుద్ధమునందు వీరస్వర్గమును గాంచిన శ్రీచినవిజయరామ మహారాజులుంగారు సంస్కృతాంధ్రములయందుఁ గవిత్వము చెప్పు సామర్థ్యము గలవారని మనకు లభ్యములైయున్న శ్లోకములవలనను, బద్ధములవలనను దెలియుచున్నది. ఆ ప్రభువరునిదని వాడుకలో నున్న యొక సంస్కృతశ్లోక మిందుఁ బొందుపఱుపఁబడియున్నది.

శ్లో. అంభోజం కలయన్ పద్మత మవనే సాహిత్య రీత్యాం దృశో

ర్మాంభాతార మపారసంపది మహాభావ యహోరాఘ

శత్రుణాం పురభంజనే ధృతిగుణే కిం

చోరగోద్రం మతి

ప్రాగల్భ్య ప్రతిభాతి తిమ్మనృపతిః పాతా

హితప్రాభవః.

ఆకారణముచేత నీకృష్ణవిజయకర్త త్వము తగినన్ని ప్రబలనిదర్శనములఁ జూపక మార్చివేయుట న్యాయ్యము కాదు. ప్రాభవమున్నచోట విద్య యుండఁగూడదా? రెండును నొకచోట నిలిచియుండుట యరుదైనను గావచ్చును.

—* గ్రంథ ప్రశంస *

ఈ కృష్ణవిజయ మైదాశ్వాసముల యుత్తమ ప్రబంధము. దీనిని వ్రాయుటకుఁ దన సామాజికుల ప్రోత్సాహమే కారణమని కవి యిట్లు చెప్పియున్నాడు—

ఉ. సంశయమేల యిచ్చటను సర్వగుణాధికులైనయట్టిని వంశము భూవరుల్ సుకృతవంతులు కావున

నందు నివుడే

వాంశమునంజనించి చరితాదులఁ జేసెడు వారి నెల్లఁది గ్లాంతకులవతంస! నమరాజున! యర్జునశ్రీరైభవా.

చ. హరివిధానతారములయందుఁ ప్రశస్తము

కృష్ణమూర్తి య

కృరినరదుండు లోకములు గాన సురేంద్రుడు

విన్న వింపఁగా

నరకుని సంహరించి లలనామణులం బది

యాలువేల మున్

బరిణియమైన యక్కఱఁ ప్రబంధముగా

నొసరింపఁగఁదగున్.

క. ఆమసభ్యులవాక్యంబులు,

విని నామదిలోనితలంపు విబుధులవచనం

బును నొక్కటయ్యె నగునని,

యనుమోదాపూరితాంతరాత్ముండ నగుచున్.

ఇందుఁ బ్రథమాశ్వాసమునఁ గృత్యాదిపద్యములును, గృతికర్త వంశావళియు

శ్రీకృష్ణపుర మగు ద్వారకాపురవర్ణనమున,
శ్రీకృష్ణునివర్ణమును గలవు.

పురవర్ణనము—

చ. బలిరపుపన్న గాధిపులపట్టనముల్ దమలోన
హెచ్చగుం
దులకయి పోరఁగా నది గెనుంగొని మాన్వఁ
దదంతరంబునక
నిలిపె విరించి యప్పరము నిశ్చయ మిట్టిది
కాక యున్నచో
సలితహర్మ్యభేదజలసంతతి రెంటిని నంట
నేటికిక.

ద్వితీయాశ్వాసమున వినోదముగా నున్న నాయకులయొక్క సమరక్రియానుకూల మగు శరత్కాలవర్ణనము నాయకునియందుఁ గాలోచిత మయిన భావపరిణామము, దేవ లోకమందు సరకుని దుర్గయములును, వాని బాటినండి తమ్ము రక్షింప శ్రీకృష్ణుని వేడుటకు దేవేంద్రుడు ద్వారకకు వచ్చుట, శ్రీకృష్ణ దేవేంద్రుల పరస్పరమర్యాదలును, నింద్రుడు సరకుని యుద్దేశముల నుగ్గడించి చెప్పి, యతని సంహారమునకై శ్రీకృష్ణుని సిద్ధ పఱచుట, శ్రీకృష్ణుని నిశ్చయమును, వైస తేయుని రాకయు, సత్యభామ కృష్ణునితో వచ్చుటకు నాతనిని వేడుకొనుటయు, నందు లకు శ్రీకృష్ణుని యంగీకారమును, సత్యభామా శ్రీకృష్ణుల ప్రయాణమును, మార్గమందలి విచిత్రములను శ్రీకృష్ణుడు సత్యకునిరూపించి చెప్పుటయు, నట సరకుని పట్టణమున దుర్ని మిత్రములు పుట్టుట రాజనీతిప్రసంగము మున్నగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి.

ఈ “కృష్ణవిజయము”ను భాగవతము తోను నుత్తరహరివంశముతోను సరిపోల్చి

చూచినప్పుడు కవి భాగవతమునే చాలవఱకు ననుసరించినట్లుగను, నందలి కథనే తన ప్రబంధమునకు ముఖ్యాధారముగాఁ జేసికొనినట్లును, మనకుఁ దెలియగలదు.

ఇంతవఱకు జరిగిన కథతోనే గ్రంథము పూర్తి కావలసియుండును గాని కవి యీ సందర్భము ననుసరించి వేఱొండు విజయమును గూడ నిందుఁ జేర్చినాడు. అయ్యది పారిజాతాపహరణకథ. భగవంతుఁ డగు శ్రీకృష్ణుడు దేవతలు తనయందుఁ జూపిన కృతఘ్నుతను సహింపక, వారి నుచితరీతిని శిక్షించె నని యిందు స్పష్టపఱుపఁబడినది. పారిజాతాపహరణమునందలి వారదప్రవేశమును, సవతుల కయ్యమును, శ్రీకృష్ణుని సత్య భామ తన్నుటయు, మొదలగునవి పూర్తిగ వినర్జింపఁబడినవి.

ఇందలి చతుర్థాశ్వాసమున శ్రీకృష్ణ భగవానులు సరకుని కుమారుడు చేయు నాతిథ్యమును బొందుటకై పురిలోనికి జనియందలి వైభవములను జూచుట, చెఱయందున్న దేవకన్యకలు శ్రీకృష్ణుని మోహించుటయు, శ్రీకృష్ణునకు వారియందలి యనురాగమును, దేవకన్యకల చిత్తము శ్రీకృష్ణుని యందు లగ్నమగుటయు[కవిదీనిని సామాన్య మోక్షముగా వర్ణించినాడు] విదప సాయం కాలము, చీకటి, చంద్రుడు, రాజనీతి మొదలగు వాని వర్ణనము, ద్వారకకు సురకన్యకల ప్రయాణము, దేవేంద్రుని జూడఁ గృష్ణుఁడమరావతికి బోవుట, అమరావతీపురవర్ణనము దేవనదీవిలాసాతిశయము సగరునందు జరిగిన రాజమర్యాదలు మొదలగునవి.

శచీసత్యభామల అన్యోన్యమర్యాదలు:—

ఉ॥ అంతట సత్యభామ వినయం బమరంగ

కుపర్యదూతకా

సంతతవచ్చి తోకొనుదుఁ జయ్యన నేగఁ

దదీయమైన శు

ద్ధాంతగృహముఁ జొచ్చి యమరాధిపున

మృత నర్మిలికా శచీ

కాంతకు మ్రొక్క వారుఁ దను గొంగిటఁ

జేర్చి బహూకరించుచున్.

పంచమాశ్వాసమునవసంతాగమము, శృంగారరసోద్రేకము, పారిజాతాపహరణము, దేవేంద్రునిపై శ్రీకృష్ణునివిజయము, ద్వారకా పురాభిగమనము, దేవకీస్వకల విరహము, పెద్దల యనుమతిని శ్రీకృష్ణుడు వారినందఱును వివాహమాడుట, కల్యాణమహోత్సవము, ననవిహారము, పుష్పావచయము మొదలగునవి వర్ణింపఁబడినవి. పారిజాతమును జెక లించుట శ్రీకృష్ణుని విలాసముగనే యిందుఁ గవి వర్ణించెను గాని సత్యభామకు దానితోఁ బ్రసక్తి యున్నట్లు వ్రాయుటలేదు.

ఈతీసున నీకథల గెంటిని మిగుల మనోహరముగా సమైక్యము చేసి యీ తమ్మభూపాలుడు తన కల్పనాకౌశలమును జూపి యున్నాఁడు. ఇంతవఱకు నీయఁబడిన

పద్యములనుబట్టి కవికిఁ గల నిరుపమాన సాహితీపటిమయుఁ గల్పనా కౌశలమును దేటపడఁగలవు. కవికి సంస్కృతాంధ్రముల యందుఁ జక్కని వైదుష్యము కలదు. ప్రథమాశ్వాసమునందు దండకమునఁ జేయఁ బడిన దుర్గాస్తవము కవికిఁ గల సంస్కృత సాహిత్యము వెల్లడిచేయుచున్నది. కాళిదాస మహాకవి శ్యామలాదండకము ననుకరింతు మను నుద్దేశముతో దానిచాయనే యీ దండకమును నీతఁడు చెప్పియున్నాఁడు. తృతీయాశ్వాసమున వివిధవృత్తములను వాడి బంధకవిత్వమునఁ దనకుఁ గల సామర్థ్యము వెల్లడించుచు నొక నీనపద్యమున నిష్టదేవతా నామగోపనమును జేసియున్నాఁడు. పనుచరిత్ర మొదలగు గ్రంథములఁగొని గవిత్వము చెప్ప వలయుననెడి యభిలాష కవికిఁ గలదని యిందుఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చు శ్లేషయే సాక్ష్యమియఁగలదు. మొత్తముమీఁదఁ దమ్మ భూపాలుని కవిత్వము కదళీపాకమై సంస్కృత పదభూయిష్టమై యనర్గళధార గలదై విరాజిల్లుచున్నయది. ఆధునిక ప్రాబంధికపులలో నీతఁడు తన సాసమలంకరింపఁదగినకవిరాజుని నాయభిప్రాయము.

(2) శ్రీ పూసపాటి వేంకటపతి మహీపాలుడు.

(సుమారు 1660—1720 A. D.)

ఈరాజకవి శ్రీపూసపాటి మహారాజ వంశమునకుం జెందినవాఁడు. క్రీ॥శ॥ ౧౬౧౨వ సంవత్సరమున నిప్పటి విజయనగర పట్టణము నిర్మింపఁ బడకమున్న శ్రీ పూసపాటి మహారాజులు కుంభిళాపుర రాజ్యమునకుం బరిపాల

కులుగా నుండిరి. ఇప్పుడు విజయనగరము నకుం దూర్పుగా సుమారు ౮ మైళ్ళదూరములోనున్న కుమిలయను గ్రామమే నాటి కాలమునఁ గుంభిళాపుర నామముతో రాజధాని నగరమై యుండెనని పూసపాటి మహా

రాజులకుఁగల పూర్వబిరుదములలోని “నల దుర్గ కుంభిళాపుర నికేతుండును” అనుదాని వలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

(క్రీ॥శ॥౧౭౧౭౨వ సంవత్సరమున బొబ్బిలి యుద్ధములో వీరస్వర్గమును గాంచిన విజయ రామ గజపతిమహారాజునకు నీ వెంకటపతి మహారాజు పెదతండ్రి. ఈయనతమ్ముడును విజయరామరాజుగారి తండ్రియునగు ఆనంద గజపతిమహారాజు • బాలుఁడైయున్న కాల మున నీవెంకటస్వపాలుఁడే రాజ్యభారమును వహించి తమ్మునికిగాఁ బరిపాలన మొనర్చు చుండెను. విజయనగరమునకుఁ బడమరగా గోస్తనీనదీతీరమున నున్న కొఠాము అగు గ్రామము శా॥శ॥ ౧౬౩౭వ సంవత్సరమున (క్రీ॥శ॥ ౧౭౧౭) కొన్ని బ్రాహ్మణ కుటుం బములకు వెంకటపతిరాజపురమను పేరుతో నీయనచే సగ్రహారముగా నీయఁబడెను. ఆదానశాసన మిచ్చట నుదాహరింపఁబడినది.

శ్రీరస్తు- శాకేశ్వరీన్ ఋషిరామ శాస్త్ర శశభృత్సంఖ్యాయుతే మస్మధే వన్దే మాధవ మాసిభానుజయుతే శాకాదినాబ్ర గ్రహా సింహదే) స్సవిధేఃసూత్రమముదే కొఠాము సజ్జంపురం విప్రేభ్యః ప్రవచా సవేంకటవిభుః శ్రీపూసపాట్యస్వయః॥

శ్రీమాన్వేంకట భూపతిః శ్రీతనిధిః శ్రీ పూసపాట్యస్వయః స్మారేభ్యోనిఖిలార్థ విద్యుడదుఃఖీః శ్రీవైష్ణవేభ్యోదదౌ చత్వా రింశత మంశమూర్తితమం కొఠాముసంజ్ఞం పురం కృత్వా వెంకటరాజ పట్టణమితి ప్రఖ్యాత ముర్వాప్తంసదా॥

శ్రీ స్వస్తిశాలివాహన శకవర్షంబులు ౧౬౩౭ అగు నేటి శ్రీమన్మధనామ సంవత్సర వైశాఖ శు ౧౭ స్థిరవారమందు ౧ శ్రీవాడ జగ్గభట్లుగారు ౨ సోమయాజులు వెంకటాన ధానులు ౩ కర్ర రామాభట్లు ౪ కర్రా విశ్వేశ్వర భట్లు మొదలయిన బ్రాహ్మణులకు శ్రీ మన్మహా మండలేశ్వర మహీమండల రాయ మన్యసుల్తాన్ శ్రీ పూసపాటి వేంకట పతిరాజు మహారాజులుంగారు వ్రాయించి యిచ్చిన అగ్రహారపు ధర్మశాసనపట్టా.— మామొఖాసాసమితు పొట్నూరుసీమ తా లూకు కొఠాం అనే గ్రామములోను యిరవై సక్క వృత్తి నిర్వయంచేసి యిస్తిమి గనుక యిందుగ ౧ వొడ జగ్గభట్లు ౨ సోమయా జులు వేంకటానధానులు ౩ కర్ర రామాభట్లు ౪ కర్రా విశ్వేశ్వరభట్లు ౫ బులుసు జగ్గ పర్షులు ౬ యనమండ్ర విజ్ఞంభట్లు ౭ పూరి కంటి వేంకటభట్లు ౮ వేదుల యజ్ఞంభట్లు ౯ ఆతీ సరసంభట్లు ౧౦ నిట్టల రామభట్లు ౧౧ కాశీసోల్ల బుర్రభట్లు శ్రీరంగం నారా యణభట్లు ౧౨ అకి ౧౩ దేవకొండ నారా యణభట్లు ౧౪ యర్రగుంట్ల సూరుభట్లు ౧౫ నిట్టల చినరామాభట్లు ౧౬ అయిసోల్ల లలచేరులు ౧౭ గంటి సోమయాజులు ౧౮ వేదుల శీతారాముడు ౧౯ అవధానుల కా మాభట్లు ౨౦ ఇంద్రకంటి లింగంభట్లు ౨౧ భాస్కరభట్లు అప్పలిభట్లు ౨౨ వేదుల విస్సంభట్లు యీ చొప్పున మర్యాదచేసి వెం కటపతిరాజపురం పేరుపెట్టి శ్రీ సీతారామా ర్పణంగాను వాచీకూపతటారామనిధి నిక్షేప

• ౧౭ వ శతాబ్దములో శ్రీకాకుళమున ఫణిబారుగా నుండిన షేర్మహమ్మదుఖానునంద కుమిల, భోగా పురము అను పరగణాలను నిజారామ పుచ్చుకొనిన మాధవవర్మ తమ్మభూపాలుని కుటుంబమునకు విశవిసోదరం డగు నానందరాజు దత్తతగా నీయఁబడెను.

ప్రజాసహితంగా యిస్తిమిగనుక ఆగ్రామం విరివిగా ఫలపరచుకొని అందుల ఫలసాయం మీపుత్రపౌత్రపారం పర్యాయం అనుభవిస్తూ సుఖాన వుండేది.

ఏకైక భగినీలోకే సర్వేషామపి భూభుజాం సభోజ్యాన కరగ్రాహ్య! విప్రదత్తా వసుంధరా॥

స్వదత్తా దుహితావైవా! పితృదత్తా చసోదరీ! అస్వదత్తాచమాతాస్యా ద్విప్రదత్తావసుంధరా॥

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ.

శ్రీ. వెం.

వేల్పురి పాపయ్యవాస్తే పొట్నూరు మరాబు కొమ్మేళ్ళ గురవన్న మండ శివ్వన్న చెక్కిన పట్టా.

ఈ ప్రకారముగానే వేటొక దానశాసనము ౧౯ వృత్తులేర్పడిన శ్రీలళ ఘర తిరుమల గొడవర్తి శ్రీవెంకటపతి అయ్యవార్లంగారు మొదలగు వైష్ణవులకు గూడ నిజేకాలమున నిచ్చియున్నారు.

దానశాసన కాలమునుబట్టి చూడగా నీ వేంకటపతిరాజు కవికాలము క్రీ॥ శ॥ ౧౬౬౦—౧౭౨౦ సంవత్సరముల మధ్యకాలముగాఁ గనబడుచున్నది. ఈయన అన్నమ నృపాలుని పౌత్రుడు. కృష్ణమరాజు పుత్రుడు. తల్లి కేసమాంబ.

రాజ్యభారము వహించుటకుఁ దగిన వయస్సు తనతమ్ముడగు నానందరాజునకు వచ్చినంతనే యీ వెంకటనృపాలుడు రాజ్య పరిపాలనాధికము నతని కిచ్చివేసి తానుగా వించిన అగ్రహారమునఁ బ్రత్యేహము విప్రుల యింటనే భోజనముఁ జేయుచుఁ బారమార్థిక చింతగలవాడై పండితగోష్ఠిచేఁ దనజీవిత

శేషమును నొక రాజముపివలె గడపెనని వినుచున్నాము.

ఈమహారాజు రాజకీయ వ్యవహారములయందెంత దక్షుడో కవిత్వము మొదలగు లలితకళలయందంత సమర్థుడు. తనపూర్వులగు రాచిరాజు (నవభారతకృతికర్త) తమ్మిరాజు (శ్రీకృష్ణ విజయగీతకర్త) లవలె గవితావిషయమునఁ దానుగూడ విఖ్యాతి నొందవలెనను కోర్కెతో “ఉషాభ్యుదయ” మను నొక శృంగారరస ప్రబంధమును రచించి తమ రాజధానీ సగరమునకు సనజిదూరములో శ్రీరామతీర్థ క్షేత్రమున వేంచేసియున్న శ్రీరామచంద్రునకు నద్దానిని గృతియొసంగెను.

ఈ యుషాభ్యుదయము గి ఆశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందులకథ హరివంశము నందును, భాగవతమునందును సుప్రసిద్ధమై యున్నది. కవి భాగవతములో వర్ణింపఁబడిన ఉషానిర్గుధుల వివాహోత్సవమునే యాధారముగాఁ జేసికొని యీ ప్రబంధమును రచియించినాడు. ఇందు మొదటి యాశ్వాసమున—

కృత్యాదిపద్యములును, కృతికర్తవంశావళి పురవర్ణనాధికము, కైలాసమున బాణునితపము మహేశ్వర సాక్షాత్కారము, వరప్రదానము మున్నగునవి వర్ణింపఁబడినవి.

ద్వితీయాశ్వాసమున— వసంతాగమము, ఉషాసౌందర్యాభివర్ణనము, కేళికా వనవిహారము, అచ్చట నుమమొదలగు యువతీ జనమునకుఁ బార్వతీ పరమేశ్వరుల సాక్షాత్కారము, ఉషాగిరిజల సంభాషణము, నుషాభావి స్వప్నవృత్తాంతము, సాయంకాలము,

చంద్రా ద్యుపాలంభనము మొనలగునవి చెప్పబడినవి.

తృతీయాశ్వాసమున— ఉపాస్యష్టము, విరహము, చిత్రరేఖయొక్క చిత్రలేఖనాకౌశలము, అనిరుద్ధుని ద్వారకనుండి తెచ్చుట, ఉపానిరుద్ధుల గాంధర్వవివాహము మున్నగునవి యభివర్ణింపబడెను.

చతుర్థాశ్వాసమున — అనిరుద్ధుని వృత్తాంతము బాణునికే దెలియుట, వానిని కారాగృహబద్ధునిగఁ జేయుట, నారదుని వలన నీ సమాచారము ద్వారకలో శ్రీకృష్ణాదులకుఁ దెలియుట, కృష్ణుని దండయాత్ర మున్నగునవి వివరింపబడెను.

పంచమ ఆశ్వాసము— సంపూర్తిగా దొరక లేదు.

ఈవెంకటరాజకవి చక్కని కవిత్వము చెప్పగలవాఁడే యైనను స్త్రేయందు మిక్కిటమగు మక్కువగలవాఁడగుటచే సరళమగు కవితా ప్రవాహము హృదయావరక్తముగా, బ్రవహింపక తద్రచనకుఁ గొంతలోపము గలిగిందుమన్నదని చెప్పవలసి వచ్చినది. పండిత కవి సమాజముచేఁ బ్రబంధరాజముగా నాదరింపబడు వసుచరిత్రయొక్క కవితావిధానమునే తనకు నాదర్శముగఁ జేసికొనినవాఁడగుటచే నిందులోని పద్యములు పెక్కలు వసుచరిత్రలోని పద్యముల ననుకరించుచున్నవి. మొత్తముమీఁద నితని కవిత్వము సంస్కృతభూయిష్టమై యలంకార శోభితమై, నిరర్గళధారకలదియై కర్ణరసాయనముగా నున్నది. కవికి సంస్కృతాంధములయందుఁ

జక్కని వైదుష్యముకలదని యీ ప్రబంధమునందలి పద్యములే మనకు ప్రబల నిదర్శనములు. కవితాధోరణి తెలియుటకుఁగాఁ గొన్ని పద్యము లిచటఁ బొందువఱచుచున్నాఁడను:—

క. కాంతార సహితపల్లవ
సంతతభాసనములమరు సమధికశీలక
గాంతార సహితపల్లవ
సంతతభాసనములందు సమధికమగుచుక్క.

చ. అచటనవంత రత్నమయ హర్ష్యములొప్పనిశాంత
మెంతయుక
బ్రమరతదానంత సుఖపథతమాచ పురాంగనో
సదా
రుచిగని మిత్రుడంచు న వ రోధ ము సేయరుగాక
జాలక
ప్రమరడచెందు వోగ లండు పట్టెదమన్ననుసాధ
సీమలక॥

మ. ఆలినాధుండు రసాలమంజరుల నొ య్యా రంబు
దెల్పంగనా
కులన్పొత్తిక నిజయావనోదయరస కోభంబుగాఁ
జేయుచా
పలబుద్ధిక గినియంగఁబోలునుసుమీ ప ద్మా తీ
యేలాలతా
వలిచాంపేయమునేల మట్టుకొనఁ ద ద్వా టిక
విలాకించిలే.

గీ. జన్మముమృత్యాద్ధి నమృతంబు చక్కదనము
పదశంకర హాలియా బాల్యవసతి
యిన్నిగల్గి యనాధల సేచడేల
కులము రూపంబు కొలది సుధుణు పలదె.

(3) అడిగము బాలభాస్కరకవి

(సుమారు 1690—1750 A. D.)

నివ్వారు తమ యఖండసాహితీ పటిమ చేతను, నిరర్థకవితా ప్రభావముచేతను, ఆంధ్రవాఙ్మయ నిర్మాతలయ్యారో, యెవ్వరి జీవితచారిత్రము నామమాత్రావశిష్టమై తమ తరువాత వారికి వివాదకారణ మయ్యెనో యట్టి కవిశిల్లజులలో జేర్చఁగలనవాడగు నీ బాలభాస్కరకవి సుప్రసిద్ధాంధ్రకవి శేఖరుడగు సడిగము సూరికపేంద్రుని జనకుఁడు; ఆయివేల నియోగి బ్రాహ్మణుఁడు, ఆపస్తంబ సూత్ర వశిష్టగోత్రజుఁడు. నారామాత్యుని పౌత్రుఁడు. చినలచ్చనమంత్రి పుత్రుఁడు. కాపురము విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న భూపాలరాజురేగ (పూసపాటిరేగ.)

18 వ శతాబ్దోత్పత్తిభాగమున శ్రీవిజయనగర సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండిన యీతని కుమారుడగు సూరికపి శ్రీ శే|| 1720 సం॥ర ప్రాంతమున జనన మొంది యుంటచే నాతని తండ్రియగు నీ బాల భాస్కరు డప్పటికి 25 సంవత్సరముల ప్రాయముగలవాడై యుండవచ్చునని మన మూహించినచో నీతఁడు 1690 సం॥ర ప్రాంతమునఁ బుట్టియుండవలెను. అట్లుకొనినచో నీతని కాలము 1690-1750 మధ్యకాలమై యుండవచ్చును. ఈప్రకార మూహించి చూడ నీ బాలభాస్కరకవి ఉపాధ్యక్షయ గ్రంథకర్తయగు శ్రీ పూసపాటి వెంకటపతి మహీపాలునకు సమకాలినుడుగా నుండనోవును.

సూరికపి తన కవినంశయ విచ్చేదమునఁ గృత్యాదియం దీ భాస్కరకవిని ఇట్లు స్తుతించియున్నాఁడు:—

కం. చినలచ్చ మంత్రి తనయుని

ననఘని మజనకు భాస్క- రామాత్యమణిక్

గొనియాడెడ శాఖాలం

ఘనబాంకు కవనధాటిఁ గలిగినమేటిక్.

ఈ స్తుతినిబట్టి చూడఁగా బాల భాస్కరకవి కవితావిషయమున గొప్ప సామర్థ్యముగలవాడగుగాఁ గనఁబడుచున్నాఁడు. ఇతని కవనధాటిని నిదర్శనపూర్వకముగాఁ జూపుటకుఁ దగిన నాధనసామగ్రి లేకుండట నెంతయు చింతాకరము. ఇతఁడు శుద్ధాంధ్ర రామాయణ ఘటనావైదుషీ ధురంధరుడని సూరికపి తన గ్రంథములలో వేసికొనిన గద్య యిట్లుగోషించుచున్నది:—

“ఇది శ్రీ మదశేషనునీషిహృదయం గమియ్యదుపదసీరంధ్ర శుద్ధాంధ్రరామాయణ ఘటనావైదుషీ ధురంధరాడిగము బాల భాస్కరకవితనూభస* అని యున్నది.

దీని కుపబలుముగా సూరికపి తన కవి నంశయ విచ్చేదములో “ఇడఁగవచ్చు నుల్క ప్పొపై సిత్యసంధి! మాత్ర మొక్కొక్క చోటను నుట్టుమీఱి! అను లక్షణమునకు లక్ష్యములను జూపు నందీర్థమునఁ బ్రామాణిక గ్రంథములనుండి చూపిన యదాహరణ ములతోపాటు బాలభాస్కరకవి కృత శుద్ధాంధ్ర రామాయణమునుండి యని వ్రాయుచు—

“నిగిడినువైపులన్వెడలు నేటయినీటగు వీటికోట* అను చంపకమాలికాపాదము నుదాహరించి యున్నాఁడు. హిందీయంశ ములను బట్టి చూడఁగాఁ గూచిమంచి తిమ్మ కవి యచ్చ తేనుఁగు రామాయణమునకు

నేబడలువది సంవత్సరములకుఁ బూర్వమే యీ కవిగ్రామణి తన శుద్ధాంధ్రరామాయణమును రచించినట్లుగఁ జెప్పియుండును. కాని యీగ్రంథము నామమాత్రావశిష్టమైన దగుటచేతఁ బ్రకృతోపయోగము కాఁజాలదు.

ఇంక నీమధ్య సనగా రెండు మూడు సంవత్సరములక్రిందట శ్రీశ్రీశ్రీ విజయనగరము మహారాజావారి కాలేజీలో నాంగ్లసాహిత్యోపాధ్యాయునిగు శ్రీయుత బుర్రా శేషగిరిరావు సంతులువారి యాదార్యమున “అక్షణసారము” అను నొక ఛందోగ్రంథముయొక్క రెండుప్రతులు నాకు లభించినవి. వీనిలో నొకటి శ్రీ బొబ్బిలిసంస్థా నాస్థానకవి పదము నలంకరించిన వాడును, తీర్తిశేషులును నగు బ్రహ్మశ్రీ మండపాక పార్వతీశ్వర శాస్త్రివారి పుస్తకభాండాగారములోనిది. దీని ముఖపత్రముమీద “అక్షణోత్పత్తి ఫలాలు. గణములకు అష్టాదశలక్షణములు—అడిదము బాలభాస్కరకవి” అనియున్నది. అంతయే గాని గ్రంథమున నారంభమందుగాని, యంతమందుగాని రచయితవేరు గానరాదు. రెండు మూడు చోట్లను అడిదము బాలభాస్కరకవి రచన’ యని ప్రకరణ ప్రారంభమందు వ్రాసియున్నది. ఈ వ్రాతప్రతి రమ 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమున దని తల్లిభికుడు పుస్తకము చివర నిచ్చిన సమాచారమును బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది— “పింగళ సంవత్సర భాద్రపద బ 30 బుధ వారంసరికి మండపాక లచ్చంన్న కుమారుడు కామన్న ఆలవెల్లివారి ప్రతిచూశి ప్రతి క్రమంగా ఛందాలు సంపూర్ణంగా వ్రాసుకొనెను” అని యున్నది.

ఈ పుస్తకమును వ్రాసికొనిన మండపాక కామన్నగారు 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమున నున్నట్లు తద్వంశజులును, త్రిలింగభాషాభివర్ధనీ గ్రంథమాలా సంపాదకులును నగు శ్రీయుత మండపాక రాను శాస్త్రిలవారు చెప్పుచున్నారు. కాబట్టి మీద నుదాహరింపఁబడిన పింగళ సంవత్సరముపైకి నలువదియూలు సంవత్సరముల క్రిందటి పింగళ సంవత్సరముగాక 130 సంవత్సరముల క్రిందటి పింగళ సంవత్సరమని తోచుచున్నది; గాన రమారమి 130 సంవత్సరముల క్రిందట వ్రాయఁబడిన మండపాక వారి ప్రతికి మాశృకయగు నారివెల్లివారి ప్రతి ప్రాచీన తరమని వేరుగఁ జెప్పనక్కరలేదు.

ఇంక నీలక్షణసారముయొక్క రెండవ ప్రతి బాలభాస్కరకవి నివాసస్థలమగు భూపాలరాజు దేగయే కాపురముగాఁగల ఓరుగంటి రామన్నగారు వ్రాసినది. ఈ రామన్నగారు, ఇప్పటివారి మునిగుననుండగు బ్రహ్మశ్రీ ఓరుగంటి సన్యాసయ్యగారికి నాల్గవ పురుషుడైతరమునకు నలువది సంవత్సరముల చొప్పున లెక్కించి చూచినచో లేఖకుండగు రామన్నగారి కాలము 120 సంవత్సరముల క్రిందటి కాలమని తేలుచున్నది. కాబట్టి మీఁదియంశములను బట్టి విచారింపఁగా రమ 150 సంవత్సరముల ముండటి కాలమున గవితాలోకమునని “అక్షణసారము” అడిదము బాల భాస్కరకవి ప్రణీతమని ప్రచారములో నున్నట్లు మనము నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇంక నీగ్రంథము శ్రీ విజయనగర సంస్థానమునకుఁ జెందియున్న రామ తీర్థశ్రీ

త్రమున వెలసియున్న శ్రీ రామచంద్రునకుఁ గృతి యీయఁబడినది. ఈ దిగువ పద్యము లను దిలకింపుడు:—

1. క. శ్రీమను కులాభిసామా।
సామజవరనరదసలజలదశ్యామా।
కామారివిసుతనామా।
శ్రీమందిర రామతీర్థసీతారామా॥
2. గీ. రఘునరాయన నగమొప్పనఘవిమార।
రఘునరయనంగ సలము పురాణపురుష।
సలము రఘువీరయనంగ రాజన్యతిలక।
రాక్షసవిరామ రామతీర్థగిరిధామ॥

దీనినిబట్టి కవి విజయనగర ప్రాంతము వాడని చెప్పుటకు వీలగుచున్నది. అనాడు శ్రీ పూసపాటి మహారాజులేమి, వారి పోవ్య జనములోఁజేరిన కవులేమి, తమ కృతులను రామతీర్థ శ్రీరామునకే యర్పించుచు వచ్చి నట్లుగఁ గనబడుచున్నది. శ్రీ పూసపాటి వెంకటపతి మహిపాలుని యుషాభ్యుదయ మునకుఁ గృతిపతి రామతీర్థస్వామియే. ఈ గౌల భాస్కరుని శృద్ధాంధ్రరామాయణము శ్రీరామునకుఁ గృతియనియే మావంశమందు నిలిచియున్నవాడుక. ఇదిగాక “చెఱువు మీఁద పద్యములు” చెప్పిన అడిదము రామ కవి “సరోజనేత్ర రామతీర్థ జానకీ మనో హరా” యను మకుటముతో “పంచచామర వృత్తముల”ను రచించి యావేల్పునకే కృతి యొసంగెనని ప్రబలమగు వాడుకగలదు. కాబట్టి శ్రీరామ తీర్థ శ్రీరామచంద్రునకు సమర్పింపఁబడిన యీలక్షణసారమును రచించినది యీ ప్రాంతము వాడగు గౌల భాస్కరకవియే యని మనము ప్రస్తుతము నిశ్చయింపవచ్చునని నా యభిప్రాయము గ్రంథస్థ నిదర్శనములు (Internal evi-

dence) లేకపోయినను, జనశ్రుతి మున్నగు బాహ్యనిదర్శనముల(External evidence) వల్లఁగలుగుచున్న కర్తృత్వము ఈకవికి నారోపించి యే తత్త్వంధమునుగూర్చి కొంత ముచ్చటించు చున్నాఁడను.

ఈ లక్షణసారములో నీక్రింది విషయ ములు తొమ్మిది ప్రకరణములుగా వివరింపఁ బడినవి.

(1) అక్షరోత్పత్తి ఫలములు (2) అక్షరముల అష్టాదశ లక్షణప్రకారము (3) గురులఘువులు, గణప్రస్తారము (4) ఛందస్సారము (5) వృత్తనిర్ణయము (6) కవితా దూష్యములు (7) బ్రయోగాదులు (8) నాయకీనాయకవిభాగము (9) గ్రహమైత్రి ప్రకారము.

ఇట్టి లక్షణగ్రంథములు ప్రాయికముగఁ గవుల కవితాధోరణినిజూప నవకాశ మియ్య నట్టివి. అయినను గ్రంథాంతరము లేమిచే నీ గ్రంథమునుండియే రెండుమూఁడు మాదిరి పద్యములను జూపి యింతటితో నీ వ్యాస మును ముగించుచున్నాఁడను.

శా॥ పద్యప్రాధ్దన సన్నిభుల్గుజః స + ప్రవృక్తతాం గంబులఁక॥ పద్యాప్రాంచితవిశ్రమంబుగ సముత్పాదింతురుద్యస్తతిల్క॥ పద్యాప్రాయనిబాంధుసంక్రిత మహా + పద్యాయమోగోద్రహృ॥ త్వద్గ్రంథాయ నమోస్తుతేయనుచు నీ + కార్డుల విక్రీడితల్॥

ఉ॥ శ్రీమణీముఖాంబుళ హా + సేవనవత్తుద నాథయంచుశృం॥ గారరసేశయంచు ధృత + కాస్తుభయంచు భరేఫనంబులఁక॥ భారలగంబులంగదియఁ + బల్కుచు నుత్పలమాలికాకృతుల్॥ గారవమొప్పఁ జెప్పరుదు + కావ్యమిల్ యతితోమ్మిడింటరాక॥

గీ॥ కరుణతోడనుమ్మ + గాచిరక్షింపుము।
ఘృషముఖావతార + జలజనేత్ర।
తరిణికులలూప + ధారాధరశ్యామ।
దేవదేవరామ + తీర్థధామ॥

— రేకపల్లి సోమప్పకవి —

(A. D. 1720—1790)

ఈతని వాడుక పేరు సోమప్పశాస్త్రి. ఈతడు వైదిక బ్రాహ్మణుడు. సూర్యనారాయణ సోమయాజి పుత్రుడు. జన్మస్థలము గోదావరీ మండలములోని తాళ్ళపూడి. ఈయనకు ముప్పది సంవత్సరముల యీడున నీయనతండ్రిగారు స్వగ్రామముగు తాళ్ళపూడిలోఁ దిన్నగా గడవనందున నకుటుంబముగ సత్యవరమునకుఁ గాపురము వెళ్ళిపో నచ్చిరి. సత్యవరము విశాఖపట్టణ మండలములోఁ దాండవీసదీతీరమున దునికి రెండు మైళ్ళ దూరములో నున్నది. ప్రస్తుతమున నయ్యది చిన్న పల్లెగా నున్నను సోమప్పశాస్త్రి కాలమున శ్రీ కాకర్లపూడివారికి రాజధానియై యుండెను. ఆ దినములలోఁ గాకర్లపూడి వారిలో నొక కుటుంబమువారు సత్యవరములోను, మఱియొక కుటుంబమువారు మెళుపాకలోను నేతొకకుటుంబమువారు అనకాపల్లిలోను రాజ్యము చేయుచుండినట్లుగఁ గనఁబడుచున్నది.

సోమప్పకవి కాలనిర్ణయమును సులభముగాఁ జేయవచ్చును. ఈతడు సుప్రసిద్ధుడగు నశిదము సూరకవికి ననుకాల్పించుచు బ్రబలప్రతిస్పర్ధి యునై యుండెను. అశిదము సూరకవి ౧౮వ శతాబ్దోత్తరభాగమున శ్రీ

విజయనగరము సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండినట్లుగ నిదర్శనములు పెక్కులు గలవు గాన నీసోమప్పకవికూడ నదియేకాలమున నున్నవాడని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. ఈయనపుర కవిత్యయల స్పర్థవిషయిక సమాచారమునుగూర్చి యింకముందు వ్రాయుచున్నాడను గాన నిచట ముచ్చటింపమానితివి.

ఆనాడు సత్యవరములో రాజ్యము చేయుచున్న శ్రీ కాకర్లపూడి గోపాలరాయ పాయకరావు (* పాయకరావనగ్రామ యధ్యక్షమున ముందుండువాడని యర్థము.) గారు సోమప్పకవి కాశ్రయ మిచ్చి యాయనను దమ యాస్థానపండితునిగాఁ జేసి మాన్యము లొసంగి యొకకుటుంబము నాదరించి సత్యవరమునందే నిలిపిరి. అప్పటికి సోమప్ప శాస్త్రి తర్కవ్యాకరణముల యందును వేదమునందును గొప్ప పండిత్యముగలవాడై యుండెను. గాని యాదినములలో రాజులు ముఖ్యముగ నాదరించుచు వచ్చిన తెలుగు కవిత్వమునందుఁ బ్రవేశమేమియు లేకుండ నుండెను. అందుచే నాతడు వెలివెలగొతము రాజును నాంధ్రపండిత కవియొద్ద లక్షణగ్రంథములు మొలగునని చనిపి కవిత్వము చేప్ప

* " Tradition has it that the man from whom the place is named was one Kakarlapudy Appalaraju of Chandanadu in this taluk, who was granted for service at Hyderabad the title of Payakarow 'foremost in battle' and the estates of Anakapalli and Satyavaram in this taluk "—Vizagapatam Gazetter, pp. 312, Chapter XV.

నభ్యానము సచిరకాలములోనే యలవరచు
కొనెను. ఈతం డాసానపండితుడుగా నున్న
కాలమున శానంపూడి తిమ్మకవి యను నా
తండు ఆసానకవిగా నుండెను. గోపాలరా
యణింగారి కవికి దోసలపాడను సగ్రహారము
నిచ్చి చాల శౌరవించుచువచ్చిరి. సోమప్ప
కవి పండితుడుగాఁ బ్రవేశించినకొలదికాల
మునకే తిమ్మనకవిగారు స్వర్గస్థులైరి. ఆయన
కుటుంబములో నాసానకవిపదవి సధిష్ఠింప,
నర్హులెవ్వరును లేకయుండిరి. ఆకారణము
చేత రాజుగారు సోమప్పశాస్త్రిని దమయా
సాన కవిగాఁ జేసి యొక యగ్రహారమును
గూడ నాతనికి దయచేసిరి.

అడిదము సూరకవియు నీసోమప్ప
శాస్త్రియు సమకాలీనులనియుఁ బ్రతిస్పర్ధ
లనియు వ్రాసియున్నాఁడను. “ యాచకో
యా చితశ్శత్రుః ” అనువాక్యము వీరిపల్ల
సార్థకమైనది. ఈర్వ్యచే వీరికరి నొకరెత్తి
పొడుచుకొని చుఁ జెప్పినపద్యములఁ గొన్నిం
టి నిచటఁ బొందుపఱచుచున్నాఁడను.

సూరకవి.—

క. తెలుఁగు కవిత్వపు మర్మము
కల నెఱుఁగని శుష్క-తర్క-కర్క-శమతిక
జెలిపె నొక యిందుకించుక
వెలివెలగొలన్నకృపఁగఁ విత్వపుబాడల్.

సోమప్పకవి.—

గీ. తర్క-కర్క-శ బుద్ధులైఁ తగినవారి
కేవలసాధ్యమటంచు నూఁ హింపరాజె!
తెలుఁగుముక్కలు నాల్గెనుఁ తలెనితాము
కవులమనకొన్న వెలిపాడఁ గట్టుమదిని.

సూరకవి.—

క. ఏమేమోశాస్త్రంబులు
తామిక్కిలిసతీకననఁ తకనీ కవితా
సామర్థ్యమునకు నెన్నఁగ
సోమని జ్యోతిసుగలదెఁ నూరునియెడుటా.

సోమప్పకవి.—

గీ. సోమశబ్దార్థ మెఱుఁగని శుంకనగుట
నదరితివిగాని నూరుని రదనపాలి
రాలఁ దన్నిన సోమని లీలఁజెలియ
వైతె నగుటబయలుగు ననుచుఁగవది.

ఇట్టి వింకను గొన్ని పద్యములు గలవు
గాని గ్రంథవిస్తరిభీతిచే వ్రాయ మానితిని.
ఈ వాద ప్రతివాదము లెట్లున్నను దనకంటె
సుకుమారముగను మకోహరముగను సూర
కవి కవిత్వము చెప్పసామర్థ్యము గలవాఁ
డని సోమప్పశాస్త్రి గుర్తించి యుండినట్లుగఁ
గనఁబడుచున్నది. ఈ క్రింది పద్యమును
దిలకింపుడు:—

మ. కన్యశుల్ గుణముల్ గణింపక యలం

కారంబులక రీతులక

ఘనవాక్యార్థ పదార్థసంగతులెఱుం

గ నేర్కెయూరకిం

పునఁ బ్రాబంధశుభైరి కొందఱు కవుల్

పుష్కల్యశోలక్యతే

యనువాక్యంబు ప్రమాణమయ్యె నిపుడాహ

చిత్రమిద్దారుణీక.

(రుక్మాతీపరిణయము, 1 అ॥ కృత్యాది.)

సోమప్పశాస్త్రి యం సంవత్సరములు
పైగాజీవించియుండెనని మీఁదఁ జెప్పియుంటిని
ఈయనకు వృద్ధాప్యము వచ్చునరకి నీయన
పోషకులగు శ్రీ కాకరపూడి గోపాలరాయ
ణింగారును వారి సోదరు లగు రామభద్ర
పాయకరాయణింగారును దరువాత రాజ్య
మునకు వచ్చిన అప్పలపాయకరాయణింగా
రును గతించిరి. గాఢులుమాత్రము కోట
లోనే నివసించుచు రాజ్యము చూచుకొను
చుండిరి. పిదపఁ గొంతకాలముకే యీ
సత్యవరము రాజ్యమానాఁడుప్రబలులై పిశా
లమగు రాజ్యముగలిగి చిన్న జమీందారు
లను దమకుఁ సావాంతులుగఁ జేసికొని మహా

వైభవముతో బరిపాలించుచుండిన శ్రీ విజయనగర పురాధీశులగు శ్రీ పూసపాటి సుహారాజులకు స్వాధీనమయినట్లు * తెలియవచ్చుచున్నది.

ఇంక సోమప్పశాస్త్రి గ్రంథరచన, కవిత్వము మొదలగువానినిగూర్చి కొంచెము ముచ్చటంపవలసి యున్నది. ఈ కవీశ్వరుని గూర్చి విశాఖపట్టణము డిస్ట్రిక్టు మాన్యుల్ అను గ్రంథ మిట్లు నుడువచున్నది—
“రేకపల్లి సోమప్ప యీ జిల్లాలో నున్న

యనకాపల్లి సత్యవరము తాలూకాల పూర్వపురాజుగారి సభలో ౧౨౦ సంవత్సరముల కిందట యీయన యుండేవాడు. ఈయన ప్రద్యుమ్నాభ్యుదయమనే గ్రంథము చెప్పినాడు. శ్రీకృష్ణమూర్తివారికి రుక్మిణీదేవికి కుమారుడయిన ప్రద్యుమ్నుడి జన్మవృత్తాంత మందులో చెప్పబడి యున్నది. ప్రద్యుమ్నుడు మన్మథుడు వకరే యని యందును, రుక్మినీతీర్థరాయమనెడి నొకగ్రంథము కూడ నాయన చెప్పినాడు.

కొట బాలకవి.

(1730-1790 A. D.)

ఈతని నిజనామము వెంకటేశ్వరులు. ఇతడు తెలంగాణ శాఖకు చెందిన వైదిక బ్రాహ్మణుడు. కాళిక గోత్రజుడు. సోమ నార్య పుత్రుడు. నివాస స్థలము విశాఖపట్టణ మండలములో రాజామునకు దగ్గరగా నున్న యిల్లంనాయకువలన. ఈ గ్రామము కొటవారికి శ్రీ బాబ్బిలి పురాధీశులు అగ్రహారముగ దయచేసినందున బాలకవికి బూర్వమును దరువాతనుగూడ నీవంశజుల చ్చటనే కాపురముండి యున్నారు.

బాలకవి బాల్యము, విద్యాభ్యాసము మొదలగువానినిగూర్చిన సమాచార మేమియు దెలియరాకున్నది. కొటవారి వంశము పండిత వంశమైన కారణముచేత నీతడు

తాత దండలయొద్ద విద్యాభ్యాస మొనర్చి యుండెనని మనమూహింపవచ్చును. ఈతని బిరుదనామమగు “బాలకవి” అను దానిని బట్టి యీతడు విన్ననాడే సరసమగు కవిత్వము చెప్పగలుగవాడై పెద్దలచే మెప్పువడ సినవాడుగా గనబడుచున్నాడు. ఇతడు పెద్దవాడై ప్రౌఢకవియైన పిదపగూడ “బాలకవి” నామము వీనిని విడువకుండెను.

బాలకవి కాలనిర్ణయము సులభముగా జేయవచ్చును. ఇతడు సుప్రసిద్ధాంధ్రకవిశేఖరుడగు నడినము సూరికిపేంద్రుని సమకాలినుడును మిత్రుడునై యుండెను. ఈక్రింది రెండుపద్యములును మీది విషయమునకు సాక్ష్యమగుచున్నవి.

* “The Rajah agreed at the time to disband his troops except certain Rajaputs who belonged to his own clan, and in 1788 he was formally ordered to remove his forces and was granted a new lease at the enhanced peshkush of nine lakhs recommended by the committee, his Zamindari being, however, increased by the addition of the Estates of Anakapalli, Uratla and Satyavaram”—Chapter II., p. 50., Vizagapatam Gazetteer.

క. అంతాకవులముగామా

అంతింతోపద్యమెనల్లగలేమా
దంతివింతోసమమా

కొంతానుమదా! మారకవి నెఱజాణా.

.....బాలకవి.

కా. భట్రాజున్నిరనించి సత్కృతులు చెప్పంబూనుచో
మేటియే

చట్రాతంబలెన్న వానికినిచ్చుం తెల్విఱుట్టించునే
కుట్రలోనేయని సత్యసంధుడని లోకులృచ్చనర్థం
చును

కొట్రాబాలకవీందు కేళురుడు మాకుంబూజ్యం
దెల్లప్పుడుకా.

.....సూరకవి.

సూరకవి క్రీ. పూ 1720-వ సంవత్సర
ప్రాంతమున జననమొంది 1780-వ సంవత్సర
ప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుడయ్యెను. సూరకవి
కంటే వయస్సునఁ బిన్నవాడగు బాలకవి
1780-1790 మధ్యకాలమున నుండి యుండ
వచ్చును.

బాలకవి పితృార్జితమగు భూవసతి
వలన వచ్చు నాదాయముచేత జీవనము గడి
వకకాఁబోలు కవితావృత్తిచే దేశాలనము
గూడఁ జేయుచుఁ గాలక్షేపము చేయుచుం
డెడివాడు. కొలదిమంది శిష్యులను వెంటఁ
బెట్టుకొని పర్యటనము నలుపుచుండువాఁ
డనియు, శిష్టుడై స్వయంపాకము చేసికొని
భుజించు నియముగల వాడనియు మనమీ
క్రింది పద్యమువలనఁ దెలిసికొనవచ్చును.

ఉ. చేకొని యాచకత్వమునఁ జేసిసమ సద్విగంత
రాణికి

బోకయు రాక దీరదదిబుద్ధికిఁగల్గినమోనమెస్సయం
పాకపునిష్ఠయంచుఁ బ్రతిబంధక మొక్కటిఁజెచ్చు
కొంటినే

నాఁటికోర్వ, వెంటకనమర్థండ్, శిష్యులుగూడి
రారుతా

బాకలహానుగాసి, కొనసాగెడుచందము దోచ
దీశ్వరా.

బాలకవి కొన్ని శతకములను, ప్రబం
ధములును జెప్పినని ప్రబలమగు వాడుక
గలదుకాని యవియేవియు నిప్పుడు గాన
రాకున్నవి. ఈతని కృతులలోనెల్ల భల్లూణ
చరిత్రము'ను ప్రబంధము మిక్కిలి యెన్నిక
యైనదని చెప్పుదురు. గాని అది నామ
మాత్రావశిష్టమైనదిగా నున్నది. కవివంశ
జాలుకూడ నీతని కృతులనుగూర్చి తగిన
సమాచారము నీయలేని వారైయుంట యెం
తయు శోచనీయము. ఈ నడుమ ననఁగా
రెండు సంవత్సరముల క్రిందట మా మిత్రు
లును శ్రీశ్రీశ్రీ విజయనగర మహారాజా
వాఁ యాస్థాన కవిశ్వములును నగు మ. భోగ
రాజు నారాయణమూర్తి పంతులుగారు
చెన్నపట్టణమునందలి ఓరియంటలు లైబ్రరీ
లోని అముద్రిత గ్రంథజాలమును బరిశీ
లించుచుండ నాకస్మికముగ నీబాలకవి విర
చితమగు విమలాంగీ పరిణయమును ప్రబం
ధము (రెండవశ్వాసములు మాత్రముగలది)
చూచి, దానిసంతయు నా మూలాగ్రముగఁ
జదివి ఆ విషయములనుఁ క్రోడీకరించి యీ
కాలేజీ మేగజేషులో గృతివిమర్శన రూప
మునఁ జిన్ని వ్యాసమును వ్రాసి యాంధ్ర
లోకముయొక్క కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రులైరి.
శ్రీ నారాయణమూర్తిగారి వ్యాసములోని
విషయములనే కొన్నిటినిఁ గైకొని యిందు
నుపయోగించుకొనుచున్నాడను.

విమలాంగీ పరిణయము శృంగార రస
ప్రధానమగు ప్రబంధము. ఇందలికథ సాకేత
పురాధీశుండగు మాంధాతృ చరిత్రము.
ఇందు— ప్రథమాశ్వాసమున గ్రీష్మఋతు
వర్ణనము, మాంధాతృ సుద్యానవన విహారము,
మృగయులువచ్చి ప్రభువగు ;

గాను కలర్పించుట, మృగబాధ మాన్పుటకుఁ దగిన పరివారముతో నారాజు హిమగిరి ప్రాంతారణ్యమునకు వేటకై సాగిపోవుట, హిమగిరి వర్ణనము మొనలగునవి చెప్పఁ బడెను. ద్వితీయాశ్వాసమున మాంధాత నిండుకొలుపుండుట, కుంతల జేశమునుండి చిత్రకారులు వచ్చి తమ చిత్రపటములను సతనికి జూపుట, తేడను సభ్యులును ఆ చిత్రపటములను గొనియాడుట, పిదప సతేడు చిత్రకారులతో మంతనముండుట, వారు తమ తేలి యాసతిపై నాతని పుత్రికకు వధుని సన్నేపించు నిమిత్తము వచ్చినట్లుగ రాజు నకుఁ దెలుపుట, రాజకుమారిక సౌందర్యాదులవర్ణనము. ఆమె చిత్రపటమును రాజు కనుగొని అతని చిత్రపటమును చిత్రకారుల కొనఁగుట, మాంధాత విమలాంగియందు లగ్నమనస్కుడై కాలము గడపుట, చిత్రకారులు మాంధాత్య చిత్రపటమును దమ తేలికొనఁగుట, దాని తేడను తన కూతు నకుఁ బంపుట, ఆమె మాంధాతయందు వలపుగొనుట, విరహపరితాపము, శీతలోప చారములు, వసవిహారము, జలక్రీడ మొనలగునవి యభివర్ణింపఁబడినవి. అనంతరకథా భాగము కొఱవడి యుండుట మిగుల విచారకరమైన సంగతి, ఈ యసంపూర్ణ గ్రంథమైనను దొరితనమువారు ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమందు భద్రపఱచి యీ

కవిచేరు మాసిపోకుండు జేసివందులకు నెంతయు సంతోషింపవలసి యున్నది.

బాలకవికి నుభయభావల యందును జక్కని పాండిత్యము కలదు. లక్షణ నిరుద్ధములగు ప్రయోగములు విరళముగా సగపడుచున్నను, మొత్తముమీఁద నీతని కవిత్వము మృదుమధురమై కర్మరసాయనముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును. పిన్ననాటనుండియుఁ గవిత్వము చెప్పగైక్కిలవాడఁగుటచే ధారాళుత్తి చక్కగా నున్నది. 18-వ శతాబ్దమున వెలువడిన పెక్కు ప్రబంధములతో నీ విమలాంగి పరిణయ మన్నివిధముల, దులతూగుచున్నదని చెప్పవగును. కవితాధోరణి తేలియుటకుఁ గొన్ని పద్యము లీక్రింద నుదాహరించుచున్నాఁడను. మీఁదనీయఁబడిన “చేకొని యాచకత్వమున” అను పద్యోత్ప మే యీతని యసంగత కవితాధారను వెల్లడించుచున్నదని నా యభిప్రాయము.

ఉ. బొమ్మలచీర్చినట్లొలము బొమ్మలగ్రవులు మూపు
లంబుబా । తమ్ముల వీగనొత్తున్నధితిమ్ములచే దల
మించుకన్నులం । గమ్మనిరాకరించు రిచి గ్రమ్మిన
కమ్మని మేలిబాలవా । నమ్మకచెల్లనీని సొబగమ్మ
కరాంకునకైన నున్నదే ॥

ఉ. అంతనంతకొంత వివినాంతరతాంతలతాంత సంత
తా । క్రొంత జనాంత దంత శశికొంత నిరంతర
రుజ్జితాంతవి । శ్రాంతమింద క్రొంత కలరానని
శాంత నితాంతవాసనా । క్రొంత నకుంజ పుంజనర
కాంతము పొల్చె వసంతమంతటకా ॥

ప చ్చ మెట్ట పాపయకవి.

(1765—1840. A. D.)

ఇతఁడాలువేల నియోగి బాహ్యులుడు. హరితసగోత్రజుడు. కాపురము విశాఖపట్టణ మండలములోని విజయనగరమునకుఁ దూర్పుగా సముద్రతీరమందున్న కోనాడ గ్రామము. గూడపువలసయను నూరిలో నొఖిరియినాము భూములు కలవాడయ్యెను, కులక్రమాగతముగ వచ్చుచుండిన కరిణికము చేరుక కవితావృత్తిచే జీవయాత్ర గడపిన వాడుగాఁ గనఁబడు చున్నాడు. ఇతని బాల్యము విద్యాభ్యాసము మొదలగు వాటిని గూర్చి యేమియుఁ దెలియరాకున్నది. పాపయకవి ప్రవరుని సరసకవితకు మెచ్చి యతనిఁ దన ముఖ్యాశ్రీతునిగాఁ జేసికొని యశస్సు నార్జించిన ధన్యుడు, వైశ్యకులసంజాతుఁడగు మగటపల్లి కామయశ్రేష్ఠి. కామయచంద్రుని వితరణాది గుణములను పాపయకవి యిట్లు ప్రశంసించి యున్నాడు.

- క. ఏనాడును గోనాడను
దానము ధర్మంబు నన్న దానముగలవా
నీనాడె కాకవితరణ
కొనా మగటపల్లి కామయచంద్రా.
- క. ఈరూరను గోనేరుల
సోరూర సుధానుకారి మాతనవారి
స్వార్థముగఁ జేయవేళుభ
కారణగుణ! మగటపల్లి కామయచంద్రా.

కారణజన్ముఁడగు నీ కామయచంద్రుడు డెబ్బదిసంవత్సరములు జీవించి క్రి॥శ॥ 1834వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుఁడయ్యెనని ఆయన పౌత్రులగు బుచ్చి కామయకవిగారు కామయచంద్ర శతకపీఠికలోఁ దెలిపి యున్నారు.

కవికాశ్రయుఁడైన కామయ శ్రేష్ఠి కాలము 1765-1834 మధ్యకాల మగుటచే పాపయకవీంద్రుడు గూడ నాకాలమువాడే యని మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. పాపయకవికి సంస్కృతాంధ్రముల యందుఁ జక్కని పాండిత్యము గలదు. కవిత్యము మృదుమధురమై, యెంతయు మనోహరము గానున్నది. ఇతని కవిత్యమునందు సంస్కృతాంధ్ర పరజాలము సుసభాగములు గాఁబడి రుచు లీచుచున్నది. ఈతఁడు వ్రాసిన గొప్ప గ్రంథములేమియుఁ గానరావు. ఒక్క కామయచంద్ర శతకము మాత్రము అచ్చుపడి కతిపయ సంవత్సరముల నుండి ప్రచారము లోనికి వచ్చినది. మహిషాసురమర్దినీ శతక మొండు రచించినట్లుగా జనశ్రుతి గలదుకాని అదియుఁగూడ సంపూర్ణముగా లభించుట లేదు. చాల కష్టముపైని దానిలో నొక పద్యముమాత్రము లభించినది. ఇవిగాక శ్రీమద్రామాయణములోని సుందరకాండ కథను దండకముగాఁ గూడఁ జెప్పియున్నాడు. కామయ చంద్ర శతకములోని పద్యములు కొన్ని అడిదము సూరకవి విరచితమగు పొణ్ణుపాటి వేంకటమంత్రి శతకములోని పద్యముల ననుకరించియున్నవి. ఈ యనుకరణము కృతి కర్తకు సూరకవి కవితయందుఁగల శౌరవమును సూచించుచున్నది. అట్టిపోలిక పద్యములతోపాటు శతకములోని మఱికొన్ని పద్యములకు కవితాధోరణి తెలియుటకీదిగువ నుదాహరించుచున్నాడను—

క. లేడుభువి నానందడియని
వాడున్నయింటభక్తి వడయని ద్విజుడున్
బోడిమి మీఱంగనిన్నున్
వేడనికవి పొణుపాటి వేంకటమంత్రి. (నూరకవి)
క. నానందడియని మనుజుని
దానమునచేతఁగొనని ధరణీసురునిన్
గానము ధరలోనితిరణ
కౌసినా మగటపల్లి కామయచంద్రా. (పాపయకవి)

క. వెన్నెలవలె గర్భూరపుఁ
దిన్నెలవలె నీరుక్తి ద్విగళములన్
మిన్నంది వన్నె కక్కెను
విన్నావా పొణుపాటి వేంకటమంత్రి|| (నూరకవి)
క. వెన్నెలవలె వజ్రంబుల
తీన్నెలవలె నీరుక్తి త్రిజగములందున్
మిన్నంది వన్నె కక్కెను
గన్నాకై మగటపల్లి కామయచంద్రా (పాపయకవి)

వద్దిపర్తి కోసరాట్కవి (A. D. 1754—1834.)

BY

ADITHAMU RAMA RAU.

ఇతఁడా ర్శ్యేలనియోగిబ్రాహ్మణుడు. ఆపస్తంబసూత్ర శ్రీవత్సగోత్రజుడు. రామరాజు పౌత్రుడు; వెంకటమ్మయ్యామాత్యుని పుత్రుడు. తల్లి పేరు రామాంబ. వీని యగ్రసోదరులు సర్వయ్య వెంకటేశ్వరులు అనువారలు. కాపురము విశాఖపట్నన మండలములోని సర్వసిద్ధిగ్రామము.

ఆ. వె. ఊరు సర్వసిద్ధి పేరు కోసమరాజు
వద్దిపర్తివారు వాస్తవంబు
బ్రాహ్మణుండ నేను బ్రాబంధికుండనఁ
బరగువాడ౯థాత్రి నేఱుంగువాడ.

కోసరాజు కవిబాల్యము, విద్యాభ్యాసము మొదలగువాటిని గూర్చి యేమియుఁ జెలియరాకున్నది. విద్యాబుద్ధులు నేర్చి పెరిగి పెద్దవాడైన పిదపఁ గుల క్రమాగతముగ వచ్చు కరణికముఁ జేసిని పిత్ర్యమగు మూఁడువందల యెకరముల పరిమితిగల నొఖరీ యినాంభూములవలన వచ్చు నాదాయముచే సుఖముగ జీవయాత్ర గడపిన ధన్యుడు. సాధారణముగా నాంధ్రకవీశ్వరు

లను జెట్టపట్టిన దరిద్రతాదేవతయొక్క కటాక్ష వీక్షణములకుఁ గొంతదూరముగఁ దొలగియున్న వాఁ డగుటచేతనేకవితావృత్తి జీవనాధారముగాఁ జేసికొన నగత్యము లేని వాడై కాలము గడిపెను. గ్రామాధికారిగా నుండియుఁ గవితృకళయం దధికాదరముగల వాడై కృషిచేసి సరసకవిత్వవైభవమును జూపు ప్రబంధరత్నములఁ గావించి కీర్తికాయుఁ డయ్యెను. ఆ ర్శ్యేలనియోగులగు కుండూరువారి వంశములోని యొకకవి చెప్పిన జమాబందీనండకము'వంటి యొక సీసమాలికను కవిటీయంత్రచును పేర నీకవి స్న 1209 ఫసలీలో జరిగిన యినాంభూముల ఫైసలాకు సంబంధించిన జమాబందీని గూర్చియు, నాటి కాలమున మిరాశీదారులు పడిన ప్రవాస కష్టములను గూర్చియుఁ జెప్పి దానిని జమాబందీ సాగించు దొరవారికి వినిపించి తనతోఁ గూటు తన మిత్రులగు నితరకరణముల కష్టములఁ దొలగించెనని చెప్పుదురు. గ్రంథ

విస్తరభీతిచే నా పద్యమిందుదాహరింపబడదయ్యెను.....

కోనరాజు క్రీ. శ. 1754-వ సంవత్సరములో బుట్టి 80 సంవత్సరములు జీవించి 1834-వ సంవత్సరములో స్వర్గస్థుడయ్యెను.

ఈ కవివరుడు తన కవితాశక్తిచే నమృతకార్యము లొనర్చుచు నచ్చేసని యొక ప్రసిద్ధి గలదు. దానిని సీరపటచు సమాచార మొకదాని నీతని కృతీయగు శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము పీఠికలో నీ కవి మనుచులును, ఏతద్ద్రంధ్రప్రకాశకులును నగు శ్రీయుత వీర రాఘవస్వామిపంతులవారు నుడివియున్నారు. ఆ సమాచారమునే సంగ్రహముగా నిచటఁ జెప్పుచున్నాడను. కోనరాజుకవి యొకప్పుడు కొంతమంది పరిజనముతో శ్రీ జగన్నాథము యాత్రార్థమై వెళ్ళియుండెను. అప్పుడవి రథోత్సవదినములు. సుంకము చెల్లించినఁ గాని శ్రీ స్వామివారిదర్శనము లభ్యముగా కుండెను. అట్టి సుంకమును జెల్లింప నిష్టము లేనివాడై యితఁ డీ రీతినీ స్వామివారిని స్తుతించుచు బద్ధములను జెప్పెను.

నీ. మాణిక్యపురపురో మార్గమందున్నాను.
గుండలిశయన యటుండు, పోకు
ఘంటాలనరసింహ ఘటిమధ్యానం
మండలందున్నా నటుండు, పోకు
నరసింహలోకాధి నాధాగ్యమధ్యస్థ,
లోక్వియందున్నా నటుండు, పోకు
నిజపురీంద్రద్యుమ్న నిలమఘాతలమనం
దున్నా నువడి యటుండుండు, పోకు
గీ. పోకు, పోకు జగన్నాథ పుణ్యమూరి
దితిసుత విపత్త త్రైలోక్య దీనరత్న
పతితపానన బిరుదాంక బహుపరాకు
సేవకునిబోవు దయఁజూడు చిత్రగంధ.

ఇట్లు కొన్ని పద్యములు చెప్పసరికి నట్టి కవి తాప్రభావమును గారవించి భక్తునిపై స్వామి

కరుణఁజూపెనో యన రథ మెంతమందిలాగి శ్రమపడుచున్నను గదలక నిలిచిపోయెను. అంతఁ గర్ణాకర్ణిగ నీ కవిప్రభావము మహంతులు మొదలగువారు విని సుంకము గైకొనకయే యాతని నాతని పరిజనమును శ్రీ స్వామివారి దర్శనము చేయ ననుమతించిరి. పిమ్మటఁ గవి

గీ. జగతివారుగ వరమల్ సమముచేసి
కుడువఁజేసితి పోధి! కుడువజేశ
నేవ్యా మిసుమంతయును లేక సహ్యముగను
శ్రీ జగన్నాథచేరితే చిత్రముగను.

అని చెప్పఁగా రథము ఎప్పటియట్లు కదలి నడచెనని చెప్పుచున్నారు.

—: గ్రంథరచనావిషయము :—

కోనరాట్నవి వేంకటేశ్వరోపాఖ్యానము, రేవతీపరిణయము, శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము, జానకీరామశతకము మొదలగు కృతులు రచించెను. ఈ విషయము శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయమం దిట్లు చెప్పబడి యున్నది.

ఉ॥ ఆ హహితాన్వయంబున రమాధిపక్షిజనించిజానకీ!
రామకృతుల్ రచించితిని రై వతపుత్రవివాహకావ్యము॥
గామితమొప్పు వెంకట నగప్రభుదివ్యచరిత్ర మా సుధా!
ధామ దివాకరంబుగను ధన్యుడని ధరణీతలంబున॥

మీఁది మూఁడు ప్రబంధములలో నొకటియగు శ్రీ మహాలక్ష్మీ పరిణయము ముద్రితమై కతివయదినములనుండి ప్రచారములోనికి వచ్చియున్నది. ఇది యై దాశాస్వ సముల శృంగారరసప్రబంధము. ఇందలి కథ శ్రీ లక్ష్మీనారాయణుల వివాహమహోత్సవము. ఇయ్యది పద్మపురాణప్రసిద్ధమని కవి యిట్లు మనకుఁ జెలుపుచున్నాడు:—

నీ. కలసమందు శంకరుఁ డద్రీ కన్యకు
బోధనేయు పురాణగాథలందు
రాణిండు పద్మపురాణోక్త కథలలో
సంబుజాలయ వివాహప్రబంధ
మాంధ్రభాషరచించి యన్యుక్తులార్జిత
జెవహా నరసింహ దేవునకును
కృతిసమర్పింతు.....

కోన రాట్కవి నిరుపమానసాహితీపటి
మయు ననర్గళకవితాధారయుఁ గలవాఁ డని
యీ కృతీయే ఘంటాపథముగఁ జెప్పించు
న్నది. కవితృము, మూఁడుపాళ్ళు సంస్కృ
తము, నొక పాలు తెలుగుగలిగి కర్తవేయమై
యొప్పుచుండును. వ్యాకరణ విసదములగు
ప్రయోగములు విశేషముగఁ గానఁబడుచు
న్నను నవి గణింపఁదగినవికావు. అట్టి నెను
లీతని సుధామాధుర్యవాగ్ధరిలో మటుమా
యనుచున్నది. మొత్తముమీఁద నీమహా
లక్ష్మీపరిణయము 18, 19 శతాబ్దములలో

వెలువడిన ప్రబంధములలో సత్కృతమము
లని ప్రసిద్ధిపడిసినవానిలోఁ జేర్చి యున్నత
స్థానమియఁదగిన గ్రంథ మని చెప్పవచ్చును.
కవి యీ గ్రంథమును శ్రీసింహాచల నర
సింహస్వామికి నంకిత మొనర్చెను. కవితా
ధోరణి తెలియుటకుఁ గవికృతములగు గ్రంథ
ములనుండి కొన్ని పద్యముల నందుఁ బొం
దుపఱచుచున్నాఁడను.

ప॥ షీతినాశ్వల నియోగిపుంగవులలో శ్రీకృష్ణగో
ద్భవుల్ । చతురోపాయ సమర్థవైభవకళా చాతు
ర్యవంతుల్ జగదితనమ్మీర్తి కళానిధుల్ సుగుణ
సంధిప్రప్రభావోన్నతుల్ । మహిమంతుల్ హితకా
ర్యవంతులు మహామంత్రీశ్వరగ్రామణుల్. 1 అశ్వా.
ఉ. బంగరుమేడలం జలజపాణులు వీణలు కేలఁబూని
సా । రంగసమాఖ్యరాగ మలరంబలికించినఁ జేరి
నిల్చునో । జంగొమరాచ విద్రుమ నిశాకరకాంత
ధగర్ధగప్రభా । ధంగవిశాలసాలసున బంధుర చిత్రి
మరంగజాలమల్. 1 అశ్వా.

(8) కాళ్లకూరి నారీకాంతకవి

(సుమారు క్రీ॥ 1770--1840)

ఇతఁ డాఱునేలు నియోగి బ్రాహ్మ
ణుఁడు. భారద్వాజగోత్రాపస్తంబసూత్రుఁ
డు. సూరయానూత్యపుత్రుఁడు. కాపురము
విశాఖపట్టణమండలములోని చీపురపల్లి తా
లూకాయంబలి గోప్పేట గ్రామము. ఈతని
తాత తండ్రిమనాఁటి నుండియు నీకుటుం
బమువారు గోప్పేట గ్రామముననే నివసిం
చుచు, నా యూరి కరిణకమును జేయుచు
న్నారు. నారీకాంతుని బాల్యము విద్యాభ్యా
సము మొదలగు విశేషాంశములను గూర్చిన

సమాచారము వారికకుండుట యెంతయుఁ
జింతాకరము. ఈకవి తన ప్రబంధమగు
“ధర్మసంహస విలాసము” యొక్క కృత్యా
దినిఁ దన పూర్వుల కవితాసామర్థ్యాదుల
నిట్లు ప్రశంసించి యున్నాఁడు.

నీ॥ శ్రీ గోపతిధర్మకీర్తి గోత్రపతులై
గవులయిరమర భారవులఁబోలి
మీ సంశకర్త లక్ష్మీపతి ధర్మాప
రిణయ ప్రముఖ సత్కృతులు చెప్పె
మీ పెదతండ్రి నిర్మించెను రసవినో
దాదికావ్యములు పేరయమసి.

మీ తండ్రి రచియించెఁ బ్రీతి సీతారామ

చారిత్రముఖ్యగుల్ మారముకవి

గాన వాణీకటాక్ష వీక్షణముచేతఁ

గవన మెప్పుడు మీ యింటఁ గలిగియుంటఁ

జేసితి త్తత్త్వ సాదనసిద్ధివలనఁ

బొందియున్న రచనా విభూతి నిన్ను ॥

దీనినిబట్టి యూహింపఁగా నీ కౌశ్య
కూరివారికుటుంబము కవి తాత్పర్యముచేత
గాంచిన కుటుంబముగాఁ గనబడుచున్నది.
తాత తండ్రులు ప్రజ్ఞానంపత్రికల కవులైన
కారణమున నీ శారీకాంతకవి విద్యాసంపా
దనము వారియొద్దనే గావించి యుండ
వచ్చునని మనము నలంపవచ్చును. ఈతఁడు
తనకృతినాయకుని సంశోభిస్తన సంకల్ప
మున సతని ప్రభువగు శ్రీ విజయనగర పురా
ధీశుని శ్రీ పూసపాటి నాదాయణ గజపతి
మహారాజుని సెట్లు వర్ణించి యున్నాఁడు:—

సీ॥ నిత్య గంగానాన నిఖలజేశస్థాన
పూజితశీరయే పుష్పమూర్తి
శ్రీ రంగ నాథ పదారాధనోన్మేద
సరమ పవిత్రమే ప్రభుః పరిత్ర
మరుసుఁడయి నదోదయకాశికా
స్థానార్చయేతులోత్తముని పూర్వ
దశనిఖండనపటిమఖండదోరండ
పాండిత్యుడై గోత్రపంతులేశుఁ
డటి కి పూసపాటిసంకల్ప కల్పక
విజయరామ సర్వసహ విభుతనాథుఁ
డగుణ నిధితేజఃడలరు నారాయణ గజ
పతిమహారాజుభోగ సుపర్వరాజు॥

దీనినిబట్టి కృషీకర్త కృషీకర్త లిరువు
రును క్రీ॥ శ॥ 1790—1880 మధ్యకాలమున
శ్రీ విజయనగర సంస్థానమును బరిపాలించిన
శ్రీ నారాయణగజపతి మహారాజుగారి రాజ్య
కాలమున నున్నవారిని నిశ్చయింపవచ్చును.
కాబట్టి శారీకాంతకవి 19వ శతాబ్ది పూర్వ
భాగమునకుం జెందియున్నవాడు.

కృతినాయకుడగు వెలిచేటి గురురా
యఁడు కమ్మకులజుఁడు. కందాళ గోత్రోద్భ
వుఁడు. విశాఖపట్టణమండలకుందు భోగా
పురపు సీమలో రణస్థలము చెంతనున్న
బంటువల్లి గ్రామ మింతిని నివాసస్థలము.
ఈతఁడు శ్రీ విజయనగర పురాధీశ్వరునిదయ
కుం బ్రాత్రుడై, యాస్థపవరుని పాలనములో
దండనాయకాధికారముగలిగియున్న వాడుగా
గనబడుచున్నాఁడు. ఈతని పూర్వులు పరా
క్రమశాలురై సంగ్రామభీములై కళింగ దేశ
రాజులవలన సమీత సమ్రాటమును గాంచి
విశేషప్రఖ్యాతి గడించినవారని కృషీకర్త
కృత్యాదిని విచులముగ నభివర్ణించియున్నా
డు. ఆ సంస్థలమున జెప్పబడిన పద్యముల
లోని యొకటి చెండు పద్యములు క్రిందఁ
బొందుపఱచుచున్నాఁడు:—

తే॥ సీ॥ మేలనకుఁ దల్లి క్షీరకిఁ బాలవెల్లి
లిల్లితల్లికి (మేల) మత్తాలిప్పుల్లి
వెండి బంగారములకల్ల నిండుఘల్లి
ప్రాళిశ పుష్పల్లి యతఁడేలు బంటుపల్లి॥
ఉ॥ కమ్మనివిల్ల నియ్యకు ముఖమున బాహులనూరు
పాద పాద్యముల బ్రాహ్మణులు క్రమమునఁ
బుట్టిరి భేదగర్భులై కమ్మలనంగ బ్రాహ్మణులు
శత్రుయులార్జునుల భూదులొగ్రడే శమ్మననుంట్ల
శూద్రులు ప్రశంసకు నెక్కిరియందులమై॥

శారీ కాంతకవి రచించిన గ్రంథ
మొకటి, “ధర్మసందన విలాసము”ను పేరు
గలది. నా మిత్రులగు మహారాజు శ్రీ
కొన్నలి జగన్నాథంపతులు, బి. ఏ. గారియా
శార్యమున అది నాకు లభ్యమైనది. ఇదిగాక
యితఁడేమి గ్రంథము లితిరములు వ్రాసియుం
డెనో తెలియరాకున్నది. తన తాతతండ్రుల
ప్రజ్ఞాదులను గృతినాయకుడు ప్రశంసించి
సట్లుగ నొక సీపపద్యము, గ్రంథారంభమున
వ్రాసినది మీఁద నుదాహరించి యున్నాఁ

డను. అంతియెగాని తన్ను గూర్చి గాని తన వంశమునుగూర్చి గాని విశేషముగ వ్రాసిన వాడుగాడు.

గ్రంథవిషయము

ధర్మసంహస విలాసము మూడొకాశ్వాసముల ప్రబంధము. ఇందు కథ పాండువు త్పుత్రుడగు ధర్మరాజునకును విదేహరాజు పుత్రుక యగు కళావతీకిని జరిగిన వివాహ మహోత్సవ సమాచారము. ఇందు

బ్రథమాశ్వాసమున— సన తాచిక పద్యములు కృతినాయకుని వంశవర్ణనము, కళానాయకుడగు ధర్మరాజు గుణవర్ణనము, పురవర్ణనములు, జనకుని గుణవర్ణనము, సంతానమును గూర్చి యతడు శివుని నారాధించుట, ఈశ్వర సాత్మాత్కారము, నరప్రవాసము, మొదలుగుసవి యభివర్ణింపఁ బడినవి.

ద్వితీయాశ్వాసమున— విదేహదేశ రాజగు జనకుని భార్య గర్భవతియగుట, కతి పయమాసములకు బుత్రకాంతానము, రాజపుత్ర కళావతీ నానముతో బెరిగి నరిలుట, ఆమె సూప యావనాదుల వర్ణనము, నారదాగమనము, కళావతీ వివాహప్రసంగము, కళావతీ పాండుపుత్రుల పెండ్లి ప్రసేన, భూసుర సందేశము, నాయకీనాయకుల కిరహము, చంద్రామృతాలంభనము, కళావతీ స్వయంవర మహోత్సవము, దాసకై వచ్చిన రాజమృగ గుణాభివర్ణనము, స్వయంవరమున ధర్మరాజుని కళావతి నరియించుట, మున్నగుసవి యందుఁ జెప్పఁబడినవి.

తృతీయాశ్వాసమున— వివాహ సన్నాహము, ధర్మరాజుని కళ్యాణయాత్ర, పెండ్లి పెద్దయగు కృష్ణస్వామివర్ణనము, వివాహ మహోత్సవము, సయవించునము, సూతన

సభా గృహప్రవేశము, శోభనము, పుత్రోదయము మొదలుగుసవి వర్ణింపఁబడినవి.

శారీకాంత కవికి సుభయభాషలయందును జక్కని నైదుష్యముగలదని యీ గ్రంథమే ఘంటాఘముగఁ జూచుచున్నది. ఈతని కవితాధార యనర్థము. చిత్రబంధ కవిత్యములయందుఁ గూడ నీతఁడు సమర్థుడు. కవిత్యము మృదుమధురమై జాలీయముగా నున్నది. క్రమోచితముగ సంగ్రహ తాండ్రములు బ్రయోగించు కౌశల మెంతయు చిత్తనికఁ గలదు. ఇట్టి గుణసంపదగల కవిత చెప్పఁగలవాడయ్యును నీతనిరచన యందు పిశ్చముగ సాధువులుగాని వ్యాకరణ విగుణ ప్రయోగము లచ్చటచ్చట గానఁబడుచుండుటచేత నీతఁడు బహు గ్రంథములను విమర్శనపూర్వకముగఁ జదివి వ్యాకరణ పరిజ్ఞానము నలవరచుకొనినవాడు గాఁడని చెప్పజాలని నచ్చుచున్నది. తత్సమములపై సత్వ సంధులుఁ దుప్తములుగు నిత్యసంధులు, పెద్ద లంగీకరింపని మిత్రసమ సందేశన, గ్రంథస్థములై యుండుట కర్హములుగాని వ్యావహారిక సవ ప్రయోగము, మొదలుగాఁగల దోషము లచ్చటచ్చట గానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టిలోపములు కపిరయొక్క ప్రతిభకుగాని, యాతని కపితకుఁగాని, కళాక మాపాదంపఁబాలవు. ఇంక నీశారీకాంతుని కవితా ధోరణి తేట పడుటకఁగాదు గొన్ని పద్యముల నీ దిగువఁ బొందుపఱచి యంతటితో నీవ్యాసమును ముగించుచున్నాఁడను:—

చ॥ దరివిరిదోట ప్రామల మొదళ్లను గట్టుడు నడ్డయే నుగలో । గరుజాకు బక్కి-ముక్కులను గ్రక్కిన గంజుల రాలిపిపులక । గరముల నేల గ్రచ్చిపయి గప్పిన మట్టిమహాదకా పినం । పరముల గట్టి చెట్ల గులఁ గొండలహారిక మొడువందునక॥

సీ॥ ఆ రాజధానికి నాధిపత్యముచేయు

సకలధాతీజనజనకుడగుచు ।

జనకుండు విజ్ఞానసనకుండు కలనైన

వినకుండుఁ బినుసుని విన్నపంబు ।

గనకుండుఁ బరకౌంతలను గడచుపుల

సనకుండుఁ గడవాల్య నన్యతములను ।

గొనకుండుఁదనకును గొలుగని ధనమును

జనకుండునవ్యానుసరణి నెపుడు॥

తానుముక్త దినకుండు మిత్రతలివిడిచి

యగ్రమునకుండు సంగ్రామ మావహిలిన ।

వెను వెనుకనుండు కొలదొరకొనెడి చోటఁ

దనివిసనకుండు హరిపద ధ్యాననిరతి॥—1౫॥ఆశ్వా

(9) గోకులపాటి కూర్మనాథకవి.

జన్మాదికము:—ఇతఁ డారు వేలనియో
గిబ్రాహ్మణుడు. ఆపస్తంబసూత్ర ముద్ధలగోత్ర
జుడు. గౌరమాంబకును బుచ్చసకును బు
త్తుడు. సూరనార్యుని పౌత్రుడు. వెంకన్న,
కామన్న లను తమ్ములు గలవాడు. శ్రీ తిరు
మల పెద్దింటి సంపత్కమార వేంకటాచా
ర్యుని శిష్యుడు. ఇతఁడు తననిన్నతనములో,
ననగా, విద్యాభ్యాసము చేయుకాలమున, శ్రీ
రామతీర్థములోనున్నట్టుగఁ దెలియవచ్చెడిని.
ఏలయున, నితని గురువు లగు వేంకటాచా
ర్యులవారు శ్రీరామతీర్థనాథులు. కూర్మనా
థుడు చదువు ముగించినవెనుక శ్రీ విజయ
నగరసంస్థానమున దేవస్థానపుశాఖలోనుద్యో
గిగా నుండి శ్రీరామతీర్థము, పద్మనాథము,
సింహాచలము మొదలగు స్థలములయందు
నండుచు వచ్చె నని చెప్పుదురు. తనజీవిత
కాలములోఁ జరమభాగమున గజపతి నగర
మునకు సమీపమున నున్న దేవుపల్లిగ్రామ
ములో నుండెను. అచ్చట నున్న కాలముననే
యీ కవి “మృత్యుంజయవిలాసము” ను
రచించినటుల తెలియవచ్చుచున్నది.
ఎట్లన:—

గీ. పరమభక్తిని గోకులపాటికూర్మ,

మంత్రి మృత్యుంజయవిలాసమధురకావ్య

మొనర రచింప సన్నిధినుండి వ్రాసె
ధరణి నాదుర్తి హరిహరదాసఘనుడు.

ఈ పద్యముందుఁ జెప్పఁబడిన ఆదుర్తి
హరిహరదాసుని వంశజు లిప్పటికిని దేవుపల్లి
లో నివసించుచున్నారని తెలియవచ్చెడిని.
అంతియెకాక దేవుపల్లిగ్రామమున నిపుడు
దేవాలయ మున్నస్థలము, పూర్వము గోకుల
పాటివారి యింటినివేళన మని కూడఁ జెప్పు
చున్నారు. ఈ హేతువులుబట్టిచూడఁ గూ
ర్మనాథుడు కొంతకాలము దేవుపల్లిలో
నున్నఁ డను వాడుక సరియైనదని తోచు
చున్నది. ఇతఁ డద్వైతశాఖలోఁ జేరిన
బ్రాహ్మణుఁ డయ్యి వైష్ణవప్రపత్తి గలవాఁ
డై వైష్ణవగురువులయొద్ద శుశ్రూషచేసి విద్యా
భ్యాస మొనర్చినవాడు.

కూర్మనాథకవి యిప్పటికి రమారమి
నూటఁబది సంవత్సరములక్రిందటి కాల
మున నుండెను. ఇతనినిగూర్చి “విశాఖపట్ట
ణము డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్యులు(పుటలు 132, 133)
నం దిట్లు వ్రాయఁబడి యున్నది:—

“గోకులపాటి కూర్మన్న. ఈయన
యిప్పటికి 150 సంవత్సరములక్రిందట నుండెడి
వాడు. విజయనగరసంస్థానీకు లైన మొదటి
యానందరాజు గారి రీయనకు పోషకులు.

మృత్యుంజయవిలాసమునే గ్రంథమును నీయన రచించినాడు. వైరిహరంహ శతకముకూడ నాయనే చెప్పినాడు *

* * * * *

కూర్మనాథకవి రచించిన గ్రంథము లలో నచ్చుపడి ప్రచురములై యున్నవి రెండుమాత్రము గనబడుచున్నవి. (1) మృత్యుంజయవిలాసము, (2) సింహాద్రినారసింహ శతకము.

(1) మృత్యుంజయవిలాసము:—ఇది యక్షగానము. మూడూ శ్వాసముల గ్రంథము. కవి దీనిని శృంగారనాటక గేయప్రబంధ మని పేర్కొనియున్నాడు. ఇందలి కథ యంతయు కుసు దేలినదియే. ఇందు మొదటి పూర్వాసమున భార్యతో జననము మొదలు ఇంద్రుని యా దేశమున నతని కడకు మున్నగుడు వచ్చుట మొదలగునవి వర్ణింపబడినవి. రెండవ పూర్వాసమున మున్నగుడు హనునిరూత్రి మమునకుఁ జనుట మొదలు, శివుని సూర్య గౌరి తప మావరించుట లోచనాగలవి యభివర్ణింపబడినవి. మూడవ పూర్వాసమున నస్త్రములు హినువంతునికడ కేగుట, శివుని కళ్యాణయాత్ర, చార్వతీపురమేర్పరుల పరిణయమహోత్సవము, కుమారోదయము, తారకాసురవధ మొదలగునవి వర్ణితములు. ఇది యక్షగానమైనను నాంధ్రవాఙ్మయమునఁ గల ప్రసిద్ధప్రబంధములలో నెల్లవిధములఁ దులతూగుచు హృదయము లగు వర్ణనాంశములతోఁగూడి చదువరుల కానందము గలిగించుచున్నది. కవికిఁ గల నిరుపమానసాహితీపటిమయు సంగీతకళావైదుష్యము నీగ్రంథము వెల్లడిచేయుచున్నది. కవి యుభయభా

వలయందును జక్కని పాండిత్యము గలవాడనియు, నతనికల్పనాకౌశల మతిమనోహరమై కవిత్వము పృబంధరీతుల ననుకరించుచున్నదనియు నీక్రిందిపద్యములవలనఁ దెలియవచ్చును.

శ్లో॥ నా యమకూలభాగ్యుడనా యను, నిన్విడనాడ నాయ హా! నా యను, నిన్నుఁ బాయఁగలనా యను, నివేతి కోర్చుదాన నే! నాయను, వేణు నేయఁ దగునా యను, నోమదసామజంపుగు! న్నాయనుఁ, బల్క వేమిపదనా యను, నేఁ బగదాననా యనుకా.

శ్లో॥ ఉదయాద్రికిఁ రిమీద హనుమంజిచోడోలు
దేవింజిపారుతా వెల్లగొడుగు
తమిఁజకోరములు పొల్లార్చుఁజపుగిన్నె
నిశిమీదఁ జల్లపచ్చిటికుప్పె
గగనమంత్రపండిరి గట్టుమలెలగుత్తి
విభావవంతు పెన్వేలివళము
తెఱగఁజెరిగి మిన్వ దిను వెండిపల్లెలు
గగనసౌభాగ్యబాంకంతుకలశి
కాలసురభూయహముపడు గగనలక్ష్మీ,
చేత్రపూజెండు పొంపుగి ర్వాణశయము
స్రుగిలఁ గంతుఁడు వేయుపిరంగిగుండు,
సుందరకృపిఁ ద నె నిండుచందురుండు.

(2) సింహాద్రినారసింహ శతకము :—

కవి యీ శతకము రచించుటకు నిక్రిందికారణమును చెప్పుదును. 18-వ శతాబ్దోత్తరభాగమున మరాఠీలు, పిండారీలు, తురుష్కులు, మొదలగు కొల్లగాండ్రు శ్రీ సింహాచలము వచ్చి, గుడిలోనికి ప్రవేశించినర్థవిధములనా దేవాలయము మొదలగు పవిత్రస్థలములను బాడుచేయు సమయమునఁ గూర్మనాథకవి శత్రుసంహారము నుపేక్షించి దీనిని వ్రాసెనట. ఆసమయమునందుఁ గలిగిన యలజడి యిట్లు వర్ణింపబడినది:—

శ్లో॥ నిరుపమాన్యపకడోరగద్దా'యని,
యాహితాగ్నులనెత్తు లఁజపకుండ!
'పాముఫో'నకుతుంపానిలారో'యని
తివిక్రీ'త్రీయుల మర్దింపకుండ!

ఘోషులారే ఆరే గాంధూ యనుచు
శివతరులపై బడి వడి దన్నకుండఁ
కులితపకాపురే జరిగియటంచు మారుడు
మెడ నడిచి బట్టి త్రోయకుండఁ

గీ. బహులహాలామదావిలపరుషయన,
రాజ నిర్జింపు నీవంటిప్రభువు గల్గి
హ్రాష్ట్రముల కిన్ని పాట్లు రారాదుగానె,
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహఁ

ఇట్లే బదియరువది పద్యములు చెప్పు
సరికి భగవంతునిచే బంపబడినవో యన
వేనవేలుగఁ దుమ్మెదలు చెలరేగి కొల్ల
గాండ్రను బొడిచి రక్తముఁ ద్రావి చంపె
నఁట. కొండఱను విశాఖపట్టణము నఱకుఁ
దఱిమి యప్పట నున్న మెట్టలోఁ బొచ్చి
యదృశ్య మాయెనఁట. ఆ మెట్టకు నిప్పటికిని
“తుమ్మెదలమెట్ట” యనియే పేరు. ఈసంగ
తులను దేటపఱచుపద్యముల రెంటి నీక్రిందఁ
బొందుపఱచుచున్నాను.

సీ. కాయదృష్టిచే గని మమ్మరక్షించి
నిరజేక్షణ నిపు నేడు పరిపఁ
కారనీకులదండుపై గొండలో నుండి
గండుతుమ్మెదలు నుద్గండలీలఁ
గల్పంతమున మిన్ను గప్పి క్షిర మైన
కాలుమేఘంబులు గవిసినట్లుఁ
దాకి బోయన రక్తధారలు వారగగాఁ
గఱచి నెత్తురు పీల్చి కండలెల్లఁ

నూడిపడసుక్కుమూతులవాడి మెరసి,
చించి చెందాడి పెద్దియిందెఁ జిత్రముగను
నొక్కొకనిఁ జాటుముట్టి బల్ మిక్కుటముగ
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహఁ
తే. గీ. ఆరుల బరమార్చి వై కాళపురగమీప
గిరిలింబున దాఁగె బంధరములెల్ల
నది మొదల్ తుమ్మెదలమెట్ట యంద్రు దాని
వైరిహరరంహ సింహాద్రినారసింహఁ

ఆంధ్రవాఙ్మయమునకు నలంకార
ప్రాయము లయిన శతకరాజములలో నియ్యది
యగ్రస్థాన మాక్రమింపఁదగిన దని నాయభి
ప్రాయము. గ్రంథవిస్తరభీతిచే మఱికొన్ని
పద్యము లిం దుదాహరింప వీలు లేకపో
యెను.

కూర్మనాథకవి వ్రాసిన యింకొక
గ్రంథము “చోరసంవాదము” లేక “లక్ష్మీనారా
యణవిలాసము”. విష్ణ్వాలయములలో జరుగు
“దోపుడు” ఉత్సవమునందు సర్పకులు దీనిని
బఠింతురు.

కూర్మనాథకవి 18-వ శతాబ్దోత్తర
భాగమున నుండినవాఁడని మీఁద వ్రాసి
యుంటిని. కవికాలమును గూర్చి డిస్టిక్టు
మ్యాన్యులునందు వ్రాయబడిన విషయ
ములను బట్టి చూడ నీతఁడు అడిదముసూర
కవికి సమకాలీనుఁడుగఁ గనఁబడుచున్నాఁడు.
ఇతఁడు క్రీ. శ. 1780 సంవత్సరప్రాంతమునఁ
గీర్తిశేషుఁడయ్యెనని తోచెడిది.

(10) అడిదము సూరకవి

“వేంకటమంత్రి” యను మకుటము గల పద్యముల నూటింటిని నిటీవల వా కెవరో యేర్చి కూర్చి వానికి “పొణ్ణపాటి వేంకటమంత్రిశతకము” అని పేరిడిరి గాని వాస్తవముగ నీ పద్యములకు గవి యప్పు డప్పుడు ప్రస్తావనముగఁ జెప్పి యుండు నని నానమ్మకము. ఏలయన నీ పద్యములఁ గొన్నింటిని సంబంధించి కొన్ని గాథలు గలవు. తార్కాణముగ నొకదాని నిందు వ్రాయుచున్నాఁడను—

“ఒక్కసముద్రము దక్కఁగఁ,
దక్కిననంద్రములు నీయుదారమహిమచేఁ
బక్కఁగ గద! విప్రభుక్తికి,
వెక్కసముగఁ, పొణ్ణపాటి వేంకటమంత్రి.”

అను నీపద్యము వేంకటమంత్రిగారి యింట జరిగిన యొక బ్రాహ్మణసమారాధన సమయమునఁ గవిచేఁ జెప్పఁబడినద. ఆనాఁడు విప్రభోజనార్థము సమకూర్చఁబడిన వస్తు సమృద్ధిని గవి యిట్లు వర్ణించి యుండెను. వడ్డన చేయుచున్న వేంకటమంత్రిగారివారి యీ పద్యమును విని సూరకవితో “భావ గాయా! (వేంకటమంత్రియు, సూరకవియు నొకరినొకరు “భావగాయ” అని పిలుచుకొను చుండెడి వారట) “మీబోటి న్వయంచాక నియము కలవారలకుఁ దక్కటి సముద్రము విడిచినారము” అని చెప్పి, సూరకవి యేమియుఁ బ్రత్యుత్తరముగఁ జెప్పలేక పోయెను. అంత సచ్చటివా రందఁ జామె సమయస్ఫూర్తిగఁ జేసిన పరియాచకమున కెంతయు సంతసించిరట. ఇటులే వీనిలోని పద్యములకుఁ జాలవఱకు గాథలు గలవు. ఏది యెట్లున్నను నీ పద్యములు నీతివిలసితము

లై హృదయరంజకముగా నున్నవి.

కృతిపతి:—ఈ పద్యములకుఁ గృతి పతి యగు పొణ్ణపాటి వేంకటమంత్రి 18వ శతాబ్దాంతమున శృంగవరపుకోట (విశాఖ పట్టణము మండలములోనిది) జమీందారు లగు ముఖి కాశీపతిరావుగారి సంస్థానమున దివానుగ నుండి విశేష ప్రఖ్యాతిఁ గాంచెను. ఈతఁడు గోలకొండ వ్యాపారేగలోఁ జేరిన బ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీ వత్సనగోత్రుఁడు. వీర రాజామాత్యుఁడగుటచే. దేవభాహ్మణభక్తి పరాధుఁడను. పండితపక్షపాతి. కవిభోషకుఁడు. ధార్మికుఁడు. ఈ శతకమును జెప్పిన అడిదము సూరకవి యితనిని స్తుతించినట్లు తనయేలిక లగు విజయనగరాధీశులను గాని మఱి యితరరాజులను గాని పొగడి యుండ లేదు. ఈ క్రిందిపద్యములవలన నయ్యది తేట పడఁగలదు—

క. శరి పశురె గుణసంపద,
వెఱవక మాపొణ్ణపాటి వేంకటపతి కా
రురు చక్రవర్తులు, పదా
స్థిరు రాజులు, ముప్పదిద్దఱు నియోగినరుల్.

క. పరిదానాచారంబుల,
గరిమ గని పెపకులును గర్మకులును భూ
సురమణి యని ని న్నందురు,
విరచితప్రపృ పొణ్ణపాటి వేంకటమంత్రి.

సూరకవి కాశీయాత్ర కేగి వచ్చు మండ జగన్నాథములో నీ వేంకటమంత్రి మరణవార్తను విని ఖిన్నుఁడై యారీతిగ నొకపద్యమును జెప్పెనట—

మ. కరుణాసాగరి! పొణ్ణపాటికులవేంకటాచార్యుడు నీ
వసుం! ధరయం దుంచక స్వర్గలోకమునకు
దరించినా వేమి! త! త్పూరి కల్పములు లేవ
యాచకులకా భూయాచకశ్రేణి! త! వృధదిక్కి
మిది! మొండిజగ్గఁడవు గానా! వెట్టిపల్కితకా.

ఈ పద్యమును బట్టి సూరకవి కీవేంకటమంత్రియందుఁ గలగౌరవము వేటపడుటయే గాక యామంత్రివరుని విశ్రాంతిని గూఢవ్యక్తములగుచున్నవి. ఈ వేంకటమంత్రి క్రీ. శ. 1780 సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుడై యుండవచ్చునని తోచెడిని—

కృతికర్త:— ఈ పద్యములను జెప్పిన అడిదము సూరకవి క్రీ. శ. 1780—1790 వఱకుఁ గల కాలమున శ్రీ విజయనగర సంస్థానమున నాస్థానకవిగా నుండెను. ఇతఁ డాటవేలసియోగి బాహ్యుఁడు, వసిష్ఠనగోత్రుఁడు, చిన్మచ్చనమంత్రి పాత్రుఁడు, భాస్కరకవిపుత్రుఁడు, నివాసనలము విజయనగరమునకు సమీపమున నున్న భూపాల రాజురేగ (పూసపాటిరేగ). సూరకవి రచించిన గ్రంథములు. (1) పిల్లననుచరిత్ర మను నామాంతరము గల కవిజనరంజనము, (2) కవి సంశయవిచ్ఛేదము, (3) ఆంధ్రనామశేషము. (4) ఆంధ్రచంద్రాలోకము, (5) రామలింగేశ శతకము, (6) శ్రీరామదండకము. 18-వ శతాబ్దమందుఁ బ్రౌఢప్రబంధరచనకుఁ బేరు వడసినవారిలో నీ సూరకవి యొకఁడు. ఇతఁడు క్రీ. శ. 1790 సంవత్సర ప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుడయ్యెను. మచ్చునకు రామలింగ శతకమునుండి ఈ క్రిందిపద్యము:—

శ్రీ గూనమాయంగ మాకుడువానఁగా కను కలఁడె వానను దటాకంబు మాయ । నాజు వెటఁగ నర్హ మగుఁగాక మామిళ్ళ కర మె చిలుకలకొజు వెటఁ । జెలమలో నిరుడ్డొతుల జెటఁదోడుఁగా కవి తోయముదోడ నలవియగునె । దాసునిశిక్షింపఁ దగు నేరముండిన నర్హ మే శిక్షింప నతిని భార్య । తేలి గాధతర మైన నధికారగర్వతమము । కాననియను గాన మూర్ఖజనపాలు । నిదియసంభావ్యమని యెన్నఁ డెఱుఁగకుండు । రామలింగేశ రామచంద్రపురవాసి॥

మచ్చునకు వెంకటమంత్రి శతకము

నుండి ఈ క్రిందిపద్యములు:—

క. కోయక పెరుగదు బచ్చలి,
మేయక పాలియ దావు; మేదినిలోడ
బ్బీయక రాదు కుక్షీర్తయ,
వేయేలా, పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 1

క. చేలకడ దిట్టిపతిమ మె,
కొలందెదరించు మృచ్చిచ్చుగానంగలదా? ।
చాలును మంత్రిమూరులు,
వీలిట్టిది పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 2

క. పొగత్రాగ నట్టివోరును,
పొగడందా బ్రతుకనటిధూపత్తిబ్రతుకుకా ।
మాఁగ దోలినసత్తిబతుకును,
వేగటు కుమీ పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 3

క. చెడఁ గొఱకు చీడపురు గొక,
పిడికకుబలక విడి చెట్టు పెంచునె? చెడు గా!
ఱడివెట్టుఁగాని, దురశ,
వెడలించునె? పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 4

క. పరవీడనంబుకంటెను,
దురితము మాన్పతముకంటె దోరపు వ్రతముకా ।
ధర నెంచి చూడఁ గలవా,
విరచితస్వ పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 5

క. శ్రీకరగౌతమకూతుడ,
కామత్స్యపదాబ్ధినీకప్రసరుడ పై
కెకొను మభిషిక్తిది. వి
వేకనిధి పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 6

క. వెన్నెలవలె గర్భూరపుర,
దిన్నెలవలె నిరుక్షీర్ణ, దిగ్దేశములకా
మిన్నండి వన్నె కెక్కెను,
విన్నానా పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 7

క. మక్కలవలె గర్భూరపు,
ముక్కలవలె నిరుక్షీర్ణ ముల్లొకములకా
గ్రక్కిరిసి పిక్కటిలెను,
వెక్కెనమగఁ బొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 8

క. లేడు భువి వానఁ దడియని,
వాడు స్పీయింబ భుక్తి వేడయనిద్విజాఁడుకా
బోడిమి మీఱఁగ నిమ్మకా,
వేడవికవి పొణుపాటి వేంకటమంత్రి! 9

(11) అడిదము బాలభాస్కరకవి (1808—1874)

కృతిపతి:—శ్రీకృష్ణభూపతితారావళి
యను పేరఁ బరఁగు నీచాటుకావ్యమునకుఁ
గృతినాయకుఁడు శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు.
విశాఖపట్టణ మండలములోని మాడుగుల
సంస్థానము నీతఁడు క్రీ. శ. 1834—1876
వఱకుఁ బాలించెను. ఈనృపవరుఁడు మహా
దాత. విద్యాభిమాని. అనేకు లగు పండితు
లను గవులను బోషించి వన్నెకెక్కినవాఁడు.
మంచినజ్జుఁడు. తెలుఁగుకవిత నెక్కువగా
నాడరించి యభినవకృష్ణరాయలనీకీర్తిగన్న
రాజోత్తముఁడు. 19 వ శతాబ్దపు ఆంధ్రకవు
లలో నుత్తమకవి యని ప్రసిద్ధిగన్న మంత్రి
ప్రెగ్గడ ప్రకాశకవి యీమహారాజునొద్ద
నాస్థానకవిగా నుండెను. ఇంద్రగంటి గోపాల
శాస్త్రిప్రముఖ పండితప్రవరు లీసభ సలంక
రించియుండిరి. పండితకవి యగు శిష్యు కృష్ణ
మూర్తిశాస్త్రి, అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్య
కవి, అడిదము బాలభాస్కరకవి (ఈతారా
వళికృతికర్త) మొదలగు కవులీ భూపాలుని
సమ్మానమును బొంది వరాళన మనుభవించు
చుండెడివారు. శ్రీకృష్ణభూపతిమహారాజు
మొఱమెచ్చులదాత యని చెప్పు నొకపద్య
మిచట నుదాహరించుచున్నాను.

నీ. బొండుమల్లెకులసమ్మార్చిసాగంధ్యంబు
చెఱుంగోలను సమంచితమధునిమ
కంతీరవమున కుగ్రప్రభావసమృద్ధి
యంచుకుఁ బాలన రెంచునేర్పు
గండుఁగోయిలకుఁ జక్కని కలధ్యనిలీల
ప్రహ్లాదునకు హరిభక్తినియతి
మలయానిలమునకు లలితకీతలవృత్తి
వాణికిఁ బ్రాచుర్యవర్ణనంబు
నీకు వితరణశీలంబు లోకమొలఁ,
బొండుమండంగఁ దోడనె పుట్టెనార

మత్స్యకులదీప! దివ్యమన్యగమరూప,
పరమగుణధామకృష్ణభూపతిలహమ.

(అల్లమరాజు సుబ్రహ్మణ్యకవి.)

మహనీయుఁ డగు నీభూపాలాగ్రణి
క్రీ. శ. 1875 సంవత్సరము డిసెంబరు 25 వ
తేదీనిఁ బరలోకగతుఁ డయ్యెను.

కృతికర్త:—ఈపద్యములను రచి
యించినది సుప్రసిద్ధాంధ్రకవి శేఖరుఁడగు అడి
దము సూరకవిప్రపౌత్రుఁ డగు బాలభాస్కర
కవి. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1808 సంవత్సరమున
జననమొంది, 1874 సంవత్సరములో గీర్తి
శేషుఁ డయ్యెను. ఇతని కాలపురము విజయ
నగరమునకు సమీపముగ నున్న రెల్లివలన
గ్రామము. ఇతఁడు తన తాతదండ్రులయొద్ద
విద్యాభ్యాస మొనర్చినవాఁడు. సంస్కృ
తాంధ్రములయందు మంచివైదుష్యము గల
వాఁడై మనోహరముగఁ గవిత్వము చెప్పి,
పండితులమెప్పుడు గొని, యశస్సు నార్జించిన
ధన్యుఁడు. తన ప్రవీతామహుఁ డగు సూర
కవినలెఁ గవితావృత్తిచే దేశాటనముఁ
జేయుచుండువాఁడు. శ్రీకృష్ణభూపతిమహా
రాజు సభలో సమ్మానము నొందినవాఁడని
తదాస్థానకవినగుని యీక్రింది చాటుపద్యము
చెప్పుచున్నది.

క. పాగాగలకపు లిదలు,
బాగాందిరి కృష్ణమూర్తి భాస్కరులు మహా
భోగులు గవ్యమరాగులు,
గోగణపాలకులు మాడుగులసభలోన

(మంత్రిప్రెగ్గడ ప్ర.కాశకవి.)

బాలభాస్కరకవి శ్రీ వేంకటేశ్వరశత
కము, జానకీరామశతకము, భోగలింగశతక
ము, సింహశైలనృసింహశతకము మొదలగు
కొన్ని శతకములను, పదములు పద్యములు

గల పెక్కు చాటుకృతులను జెప్పెను. చిత్ర బంధకవిత్వములయందుఁ గూడ నీతనికి మంచి సామర్థ్యము గలదు.

శ్రీకృష్ణభూపతితారావళి

- క. శ్రీమన్మృగరాజాజ్యోని,
సోమకళాభరణగారి శుంభద్విభవ
సోమ మిడు నీకు శ్రీతసుర,
భూమిజ మత్స్యకులకృష్ణభూపలలామా.
- క. నీరియును నాయువు లేజము,
నిరుపమరథమదగఁ జాశ్వని చయములెలమిన్
గరుడాశ్వినీకుసీవుత,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.
- క. వరరాత్నాంచితవలయా,
భరణీతకరుడ వగునిన్ను బ్రస్తుతసేయం

దరమాసత్కవివరులకు,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.

- క. భరణీశో, తర! భాద్రా,
కర! రక్షింపుమను శత్రుగణములనెల్లం
గరుణించి ప్రోచుచుందువు,
సరసాగ్రణి కృష్ణభూప స్మరనిభరూపా.
- క. రేవతి! యనుకామినితను,
నేవింపఁగఁడలంచు కుగుణశీలికి ననుజం
డెవిలస్థిలైదు వానిన్,
భూవించెడు కృష్ణభూప భావజరూపా.
- క. తారావళి యనుకావ్యము,
తారావళికరణిగూర్చితనరంగనకుం
పేరుగ నొనఁగినిదిగొని,
భూకృపం బ్రోవుకృష్ణభూపతివర్యా.

(12) మండుపాక కామకవి

(క్రీ. శ. 1810-1870)

ఇతఁడు వేగినాటి వైదికబ్రాహ్మణుడు, పారాశరగోత్రజుడు, కోసమపేరయలకుం బుత్రుడు, లచ్చనాచ్యుని పాత్రుడు. జన్మస్థలము విశాఖపట్టణ మండలములోని బాబ్బిలిపుర సమీపమున నున్న కామనవలసాగ్రహారము. ఈతఁడు క్రీ. శ. 1810 వ సంవత్సరప్రాంతమున జననమొంది 1872 వ సంవత్సరప్రాంతమునఁ గీర్తిశేషుఁడయ్యెనని యీ కవివరుని ప్రసాత్రులగు శ్రీ రామశాస్త్రిగారు చెప్పుచున్నారు. కామనవలస పూర్వ మీ కవివంశజులకు శ్రీ బాబ్బిలిపురాధీశులు అగ్రహారముగఁ దయచేసినని వినుచున్నాము. ఇక్కడఁ గవిగారి కనిష్ఠపితామహుడు సోమనార్యుడు సోమేశ్వరాలయమును బ్రతిష్ఠించి, దేవుని భోగరాగాదులకుఁ గొంత భూవసతి నేర్పాటుచేసి

ధన్యుఁడయ్యెను. ఆ శివాలయము నేటికిని మంచి స్థితిలో నుండి యథాక్రమముగ రాగభోగాదు లందుచున్నదని తెలియవచ్చెడిని.

కామకవికి సంతానము నలుపురు: మువ్వరు కుమారులు నొక కూతురు. పెద్ద కుమారుడు రామస్వామిశాస్త్రి. అవధూతానుభూతి, గీతాశాస్త్రము మొదలగు గ్రంథములు రచించి పేరుగాంచెను. రెండవవాని పేరు పార్వతీశ్వరశాస్త్రి. రాధాకృష్ణసంవాదము మున్నగు ననేక గ్రంథములు రచించి విద్వత్కవి బిరుదము నన్వర్థముచేసి శ్రీ బాబ్బిలిసంస్థానాస్థానకవివదము నలంకరించి మించిన కవితల్లజుడు. మూడవ కుమారుడు పేరయశాస్త్రి గొప్ప మంత్రశాస్త్రవేత్త. కామకవి సజీవుఁడై యున్నప్పుడే పుత్రు లందఱు గొప్ప విద్వాంసులై యశస్సు

నార్జించి యాతని కత్యంతామోదముం గూర్చుచు వచ్చిరి.

ఈ కవివరుడు బాలుడై యుండు తఱిఁ దండ్రియగు పేరయకవి, నానాటికి వృద్ధియగుచునచ్చిన కుటుంబమును లెస్సగా సంరక్షింపఁజాలక యప్పులపాలై అగ్రహారపు భూములరాఁబడిని యప్పుపైఁ బెరుగువడ్డీకింద విడిచిపెట్టి, బాబ్బిలికి ననతీదూరమున నున్న పాల్తేరును గ్రామమునకు నకుటుంబముగ వెడలివచ్చి, శ్రీబాబ్బిలిమహారాజవంశమునకు నన్నిహిత బంధువర్గములోఁ జేరిన శ్రీదామర వారి యాశ్రయమును బొంది, జీవనూత్ర సాగించుచుండెను. పాల్తేరునకు వచ్చునఱికి గామకవి 15, 16 సంవత్సరముల ప్రాయము వాడు. అప్పటికే యాతఁడు సంస్కృత మునఁ గావ్యపంచకము ముగించి, నాటకాలంకారగ్రంథములను జదువుచుండెను. తండ్రి గారి శిష్యుక్రింద శ్రద్ధాభివై విద్యగఱచుచుండన నిరుపమానప్రతిభచే నచిరకాలములో గొప్ప సాహితీపరుఁ డయ్యెను. తన తండ్రి గారికిఁ గష్టము లేకుండఁ దానే తమ కాశయులైన వెలమవారికి విద్యాగురువై పాఠములు చెప్పుచు వచ్చినందున శిష్యులగు వెలమవారును, నింక గ్రామములోనివారు సీతనియెడ భక్తికౌరవములు చూపుచు వచ్చిరి. ఈతనికి నిరువదియైదేండ్లు వచ్చునఱికిఁ దండ్రిగారగు పేరయకవి స్వర్గస్థుఁ డయ్యెను. నిర్వృద్ధిదాశరథీశతకము, కుముద్వతీపరిణయము, ఇందుమతీపరిణయము, అను

నవి పేరయకవి రచించిన గ్రంథములని చెప్పుచున్నారు. ఒకానొకప్పుడు మండపాకవారి యిల్లులగ్నిప్రమాదమునకు లోనుగాగా, నింత కమున్ను సంగ్రహింపఁబడిన యనేకములగు తాళపత్రగ్రంథములతోఁ బాటు పేరయకవి కృతగ్రంథములు గూడ వీతిహోత్రున కాహుతి యయ్యెనట. అయిన నాగ్రంథములలోని కొన్ని నశ్యములను మాత్ర మీవంశజులు సేకరించి యున్నారు.

కామకవి తన ప్రతిభావిశేషముచే నానాటికి నుభయభావలయందును గొప్ప సాహిత్యము నలవఱచుకొని, రెంటియందును సరసముగు కవిత్వము చెప్పుచుండన కాశ్రయులైన వెలమవారి సమ్మానకౌరవములకుఁ బాత్రుడై, తన జీవితకాల మంతయుఁ బాలతేరునందే గడపెను. ఇతనికిఁ గల సంస్కృత సాహిత్య మపారము. ఈతని కవిత్వమునందు మూడుపాళ్ళు సంస్కృతము; ఒకపాలు తెలుగు. ఇతఁడు పెక్కు గ్రంథములు రచించి మించెను. అయ్యవి, బలరామక్షేత్రమహాత్మ్యము, బ్రహ్మాత్మరఖండము, కార్తీకవ్రతమహాత్మ్యము, రామచంద్రప్రభుశతకము, శ్రీ సూర్యనారాయణశతకము, జానకీరామశతకము, అష్టకములు, దండకములు మున్నగునవి. ప్రకృతమున నీవాగ్రమునందీ కవివరుని కవితావిశేషములను విమర్శించి చెప్పుటకు నాకు లభ్యమైన గ్రంథము ఈక్రిందిది :—

బలరామక్షేత్రమహాత్మ్యము— ఇది

యొక స్థలపురాణము. ఇందు నాగావాలీతీరమున విరాజిల్లు * నైదు శైవక్షేత్రముల మహాత్మ్య మభివర్ణింపఁబడినది. ఈ శైవక్షేత్రము లన్నియుఁ గృష్ణాగ్రజఁ డగు బలరామమూర్తిచేఁబ్రతిష్ఠితములు. లాంగలీ నదినిగూడ హాలియే నిర్మించెనని చెప్పఁబడెను. “హాలి తీర్థాటనకాలమందు నొక దివ్యక్షేత్రమున్ నిత్యని । గృలతోయాప గయో రచించె బలరామక్షేత్రమున్నాగ, లాంగలినా” అని గ్రంథారంభమునఁ జెప్పఁబడియున్నది.

మహాభారతయుద్ధకాలమున బలరాముఁడు కౌరవపాండవులలో నేరికిని సాహాయ్యము చేయనొల్లక తీర్థాటన మిషను నిజ దేశమును బాసి చనెను. ఈ విషయమే యీ గ్రంథమునందు “దూరాలోచనసేయఁ కౌరవులకుం దోడ్పడితి నాకృష్ణతో । వైరంబిప్పుడె వచ్చుఁ బాండవులఁ గావంబోవఁగా శిష్యసంఘోక్రూరత సంఘటిల్లు” ననియు, గాన “ఇప్పుడె తీరయాత్రమిష నేగెద వేగమె” యనియుఁ జెప్పఁబడినది. ఇట్లు బలరామమూర్తి సముదితపరివారపురోహితామాత్య భూసురవరసమేతుడై శ్రీ కృష్ణాదులను వీడ్కొని ద్వారకాపురము వెడలిపోవునపుడు శ్రీకృష్ణభగవానుఁ డగ్రజునకు నమస్కరించి “అన్నా ! కళింగ దేశమునఁ గచ్చపేశ్వరుని క్షేత్రములోపలఁబచ్చిమప్రదేశమున లోకోపకారకముగఁ గార్యమొకటి నీచే నిర్వహింపఁ

బడును. * అని చెప్పెను. (ఇది ప్రథమాశ్వాసము).

ఇట్లు కదలిపోయి బలరాముఁడు పరమ పావనియగు గంగానదిం దర్శించి, యందు గ్రుంకులిడి, వారణాసీప్రముఖ దివ్యక్షేత్రముల సేవించి, కతిపయ ప్రయాణంబుల భువనేశ్వరక్షేత్రముం జేరుకొనెను. అచ్చట సంభికాభువనేశ్వరులఁ బూజించి, పదపడి పురుషోత్తమక్షేత్రమున శ్రీజగన్నాథుని సందర్శించి ధన్వంతర్యును. అటుతరువాత ఋషి కుల్యానదీతీరస్థిత తుచీశ్వరుని, వంశధారా నదీతీర జయంతక్షేత్రమందలి మధుకేశ్వర స్వామిని, (ఇప్పటి ముఖలింగక్షేత్రము) రత్నాచలనివాసుఁడగు పర్వనాభస్వామిని, సంసేవించి, యా దివ్యక్షేత్రములందలి దర్శనీయవస్తువులం దిలకించి, ప్రహర్షితాత్ముడై యాచోటువెడలి చని యె ను. (ఇది ద్వితీయాశ్వాసము).

ఇట్లు కళింగదేశభూములఁ బర్యటనము నలుపు హాలాయధుని ప్రలంబసూతియగు నాలంబనాసాగ్రుండు పూర్వవైరమును మదిలో బాటించి, పంతముమీఱ నాతని దాణికయ్యమునకుఁ గాలుద్రవ్వఁ దన పుణ్య తీర్థాటనమున కాటంకము గల్గించిన యాయసురునిపై హాలి కడుంగడు నలిగి యాతని నా సంగరమందుఁ బరిమార్చెను. అంత నా సాగ్రుని మిత్రులగు రాక్షసు లంతలో బోసీయక, బలరామునితో బోర సమకట్టిరి.

1 పాయకపాడు	...	పాటశెవ్వరలింగము
2 గుంప	...	సోమేశ్వరలింగము
3 సంగ	...	సంగ మేశ్వరలింగము
4 శ్రీకాకుళము	...	కోటిశ్వరలింగము
5 మఘణి బండరు	...	మణినాగేశ్వరలింగము

కాని వారల నందఱి సశ్రమంబునఁ దెగటార్చి, సుపర్వసంతతుల పొగడ్తలతోడ వారి యాశీర్వాదమును బొంది, మగుడఁ దీరాట నము చేయుచుండెను. అంతఁ గళింగదేశ జను లా బలభద్రుని దర్శించి, యుపాయన ములను సమర్పించి, కృతజ్ఞతాపూర్వకప్రణామంబు లాచరించి, యిట్లు విన్నవించిరి:—
 “దేవా! నీ నిరుపమాన పరాక్రమాతిశయమున మా కళింగసీమ నిష్క్రంటకమయ్యెను. రాక్షసులవలని యలజడి మాకుఁ దప్పెను. మా కోరు వరమును బ్రసాదింపుము. అన, హలి “దీనరక్ష నా సిశ్వులమగు వ్రతముగాన వరంబుఁ గోరుఁ”డనిన వారల్లిట్లనిరి:—
 “దేవా! నిబిడప్రబలాటవి దాటి యిచ్చట నుండి కాళికేగఁజాలము. కాఁబట్టి మాకు ముదమ్ము కలుగులాగున గంగను తేనెల యును. ఇంక నా నదీతీరమందు శైవలింగములను నిలువవలయును.” అను నా కళింగుల పలుకు లాలించి, రాహిణేయుఁడు శివుం బ్రార్థించి, యా మహాదేవునిఁ బ్రసన్నుండేసికొని, తత్కృపచేఁ దక్షణము వింధ్యశైలము నకుం బోయి, యచ్చట నిశ్చలభక్తిని దివ్య గంగ ననేకరీతుల స్తన మొసరించి, యమునా సరస్వతులతోఁ గూడ నా గంగను రాఁబ్రార్థించుచుఁ దన హలమున వింధ్యాద్రి నాటించి మీఁటగా నా దివ్యనదీత్రయ ముద్భవమొందెను. లాంగలీఁ (నాగావళి) నామముతో నొప్పునట్టిదియే గంగ. వేగవతి యను పేర బరగునదియే యమున. ఝంఝా

వతీ నామమున విరాజిల్లునదియే సరస్వతి. ఇట్లుద్భవమొందిన నదీత్రయమును దన నాగటితో దక్షిణాభిముఖముగఁ గళింగదేశ భూములకు దీసికొనివచ్చుచుండఁ * బాయక పాడనుచోట నయ్యది యుత్తరవాహినికాగా, నాస్థలము క్షేత్రరాజమై యొప్పురునని యచ్చటి కిరాతులకుం జెప్పి, యాతావున శివలింగ మొకదానిం బ్రతిష్ఠించి, దానికి సిద్ధేశ్వరలింగమని (పాటలేశ్వరలింగము) పేరిడెను. ఇట్లు దక్షిణదిక్కుగా లాంగలీ నదీ సహితుఁడై వచ్చి, “గుంప” యను గ్రామ మునొద్ద సోమేశ్వరలింగమును బ్రతిష్ఠించెను. పిమ్మట నీరీతిగ గంగాగ్రామమై యతి దూరము చని యొకచోట లాంగలియు, వేగవతియు, ఝంఝావతియుఁ గలియుటఁ జూచి, ప్రహర్షితాత్ముఁడై యా దివ్యస్థలము దెండవ ప్రయాగయగునని యెంచి యక్కడ నిందుధుని నిలిచెదఁగాక యని ద్విజప్రవరుల సహాయమున లింగప్రతిష్ఠ గావించెను. నదీ త్రయము సంగమమగుచోటఁ బ్రతిష్ఠింపఁ బడిన కారణమున నాదేవునకు “సంగమేశ్వరుడ”ని పేరు వచ్చెను. (ఇది తృతీయాశ్వాసము).—

పిరప గృష్ణాగ్రజుఁడు తాఁ దెచ్చు గంగతోఁ గూడఁ (లాంగలీనది) గాంత దవ్వేగి కళింగదేశమున శ్రీకాకుళమును గ్రామము చెంత విశ్రమించి నిశ్చలుఁడై తీవ్రసమాధి నుండ, గురూపదిష్టమగు నాత్మధ్యానలక్ష్యంబు తార్కాణమై లభింప, శివుని లక్ష్మేశ్వర

* Pavakapad: An agraharam of 431 people on the bank of the Nagavali, which contains the uppermost of the five shrines built along that river and is the chief place in a mokasa granted by a former Maharajah of Jeypore to Bhuvaneshwara PrahraZu, an Uriya Brahman.

నామమునఁ బ్రతిష్ఠించెను. పిమ్మట బలదేవుఁ డచటనుండి కొంతవఱకు సాగిపోవ నతనికిఁ గోటిరుద్రనివహాన్వితుఁడయి శివుఁడు పొడ సూప సతఁడు “శ్రీరంజల్లింగ రుద్రకోటిగణ ముల్ నేవింప లింగాకృతి న్ని నెల్లపుడు నివా సము గావించి యనుగ్రహమునఁ గాళింగు లకుఁ జావనమగు నీవర్చన మీయవలయు” నని యాదేవుని వేడుకొనెను. భక్తవత్సలుఁ డగు నీశ్వరుఁడు వరము ననుగ్రహింప నక్కడ లింగప్రతిష్ఠం గావించి, యాదేవునకుఁ గోటి శ్వరుఁ డని పే రిడెను. ఈకథానందర్శము ననే కవి, శ్రీహర్షవల్లిక్షేత్రమున సమరగణ నాధుఁ డగు నింద్రుఁడు శ్రీసూర్యభగవానుని బ్రతిష్ఠించెనని చెప్పియున్నాఁడు. (ఇది చతు ర్థాశ్వాసము)

అట్లు రాహిణేయుఁడు లాంగలీసది తోడ ప్రాకృముద్రతీరము దాఁకఁ జని యయాప్యవగజలధిం గలియుచోట, మణిమస్త కులగు నాగులవేడికోలు ననుసరించి శివలిం గంబునుం బ్రతిష్ఠించి యావేల్పునకు మణి నాగేశ్వరుఁ డను నామ ముంచెను. పైని వర్ణించినరీతినిఁ గాళింగుల మనోభీష్టమును నెరవేర్చి, కృష్ణాగ్రజుండు కళింగదేశమును దాటిగఱ్ఱిగాదేశమందలి దివ్యక్షేత్రములను నేవించి, సుఖప్రమాణంబుల నిజపరివారము తోఁగూడ ద్వారకానగరంబుం జేసకొనెను. (ఇది పంచమాశ్వాసము- గ్రంథ మింతటితో సంపూర్ణము గావింపఁబడెను)

కామకవి యీపుణ్యకథాప్రబంధము నందు క్షేత్రమహాత్మ్యాభివర్ణనము బహు రమ్యముగాఁ చేసి తనకుఁగల యాస్తికత్వ

ము, సదాచారసంపత్తి, దైవారాధన తత్ప రత మొనలగు నుత్తమగుణములను జక్కఁగా వెల్లడించియున్నాఁడు. కవితాధోరణి తెలి యుటకుఁ గొన్ని పద్యముల నీక్రిందఁ బొందు పఱచుచున్నాఁడను :—

ఉ. నకలసురాసురప్రకర సంహతచే నశకు స్మధింపఁ జే । యక జనియించి ప్రాణవిభు నక్కుననెక్కఁక బొల్చి కొల్చువా । నికి నీరులిచ్చిప్రాచు నెడ నిల్చుడ గలి వొగ డడెలు జా । నకియను నూత్న లక్ష్మీకరుణా శరణంబయి మమ్ముఁగావుతఁక ।

ఉ. అందలి చంద్రశాలలివహారము సర్వైదు కాంచనాం గులా । క్రిందనకేళికాసరనీరిం జెలంగు నభోనదీం బ్రియం । బందుమనంగిచూడఁగఁ దదాస్యములం చునఁగోప వానిసు । మృందఱుఁ గాంచనాంబుజ ములందురు । లోహము మొల్చిపూయనే ।—

(1 ఆశ్వా||)

శా. హోధానందమయస్వరూప, శ్రుతిసంపూ జ్యప్రియాలాప, రు । శ్రేధాధ్యానను రాప, పాపబనదుష్ప్రేక్ష్యస్ఫురద్రూప, వి । ద్యాభారేయ మనోసురూప, కుసుమా స్త్రాశ్చిర్యకృద్రూప నా । నాగశ్శృంపచయో పకారక జగన్నాథా ! జనాధారకా ।—2 ఆశ్వా||

ఉ. నాగలికోకలింగాని యనాధవిధంబునవన్న నిన్నునే । లాగునఁ బరిపెందరములన్నరలం చెరలించు మీకుఁ చే । రా ? గణుతింపనంచు విడనాడిన నూరక యుండలేక యి । టాగడముక రచించెదవహాకను మాఘనమార్గణోదయిల్ । —3 ఆశ్వా||

ఉ. వాననమూర్తియై యమరవాహిని నిచ్చిన నీదుతమ్మ ల । క్షీమణులిచ్చి సంతిలఁజేసితి, నీమహానియ లాంగ లీ । కోమలి దివ్యవాహినినిగూర్చిన నీకిఁ నేమియిచ్చెద । న్నామపుగాన నే నీచె నమస్మృతి చేసెదఁ గన్యకాప్రదా । —4 ఆశ్వా||

శా. ద్యోప్రీధింజనుమూర్తి వేడిమి మమఘోర్ కన్నులం జూచుచుక । నేవింపంగ నశక్యమంచు నెదలం జిం తింపఁ దన్మనవా । భీ వాంఛల్లఘ్నియింప నీవరస విలిక సౌమ్యరూపంబుతో । నావిరభావమునొంది వెల్లెదవుగాదా సూర్యనారాయణా ।

—(శ్రీసూర్యనారాయణశతకము)

కలింగనగరము

శ్రీయుత గాచె నరసింగరావు గారు, బి. ఏ. ఎల్. టి.

కలింగనగర మెచ్చటనన్నది?

విష్ణాద్వి మహాపురాణములను, భారత రామాయణాదికావ్యములను, మహావంశము, జాతకకథలు మున్నగు బౌద్ధగ్రంథములను, జూచినచో 'రాజపురము' 'దంతాపురము,' 'సింహాపురము' 'కలింగదేశము' అను పట్టణములు కలింగదేశమున నున్నట్లు తెలియును. తామ్రశాసనములును, శిలాశాసనములును చూచినచో దంతాపురము, సింహాపురము, కలింగనగరము, సారెపల్లి అను పట్టణములు గన్పడును. ఇవన్నియు కలింగదేశమందలి నగరములు. ప్రస్తుతము గంజాము మండలమునందున్న కలింగపట్టణమను రేవు సలమే ప్రాచీనకాలపు కలింగదేశమునకు రాజధాని యని విస్సెంటుస్మిత్తు మున్నగు కొందరు తమగ్రంథముల వ్రాసినారు. కొంత కాలమునకు తరువాత రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు ముఖలింగ శాసనముల పరిశీలించి శాసనములందలి కలింగనగరము ముఖలింగము గాని కలింగపట్టణము గాదని ఎపిగ్రాఫియా ఇండికా అనుపత్రిక నాల్గవ సంచిక యిరువదినాల్గవసంబరు సప్తకయందు వ్రాసినారు. అటుతరువాత తమ గ్రంథములను తిరిగి ముద్రింపించునపుడు విస్సెంటుస్మిత్తుగారు ప్రాచీనకలింగమునకు ముఖలింగమే ముఖ్యపట్టణమని వ్రాసినారు. వీరి వ్రాతలయందు విస్పష్టముగ దేశకాలవిభాగము గన్పడనందునను, ప్రాచీన వాఙ్మయ

మున నీముఖలింగము పేరే లేకుండుటం చేసియు, రాజపుర, దంతాపుర, కలింగనగరముల నామము లుండుటండేసియు వివాదము పెరిగినది. ప్రాచీనగ్రంథములును, శాసనములును గూడ ప్రచురణకోటియందు జేర్చిన గాని నిజమైన దేశచరిత్ర తెలియనేరదు గనుక నారెండిటి నీ వ్యాసమునందు విమర్శించి, నాయభిప్రాయమును తెలియజేయుచున్నాను.

వాల్మీకిరామాయణమున సయోధ్య కాండ 71 సర్గలో నిట్లున్నది:—నశరథుని మరణానంతరము భరతుని తోడితెచ్చటకు దూతలు కేయదేశమునకు వెళ్ళిరి. భరతుడు బయలుదేరెను.

సప్తాక్షుఁ డ్రాజ్యహదఖనిర్యాయరాఘవః |
తతస్సువామాంద్యత మాస్సంహిర్యవేత్త తానదీం |
హదీం దూరపారాంచ ప్రత్యక్ష్నోత సరంగిణీం |
శతద్రూమతరత్ శ్రీమాన్నదీ మిహ్వకువందనః ||

వేసింఁచకులింగాఖ్యాం హదీం పర్యతావృతాం |
యమనాం ప్రాప్యసంతీర్ణబలమాశ్వాసయత్తదా ||
శీతీకృత్యతు గాత్రాణీక్వానాశ్వాశ్వాసయజినః |
తత్రన్నాత్యాచపీత్యాచ స్త్రాయాదాదాయవోదకం |
రాజపుత్రో మహారణ్య మనభీష్మోపనీతం |
శుక్రభద్రణాయ నేన మారతః ఖమివాత్యయాత్ ||
భాగీరథీం దుష్ప్రతిరామం శుభానే మచనదీం |
ఉపాయాద్రాఘవసూరం ప్రాగ్వతేవశృతే పురే |
సగంగాపాగ్వతే తీర్థాసమాయాతుః—టిక్కె
కాం ||

తత్రమ్యేవసేవానంకృత్యా సాప్రాజ్ఞుభోయయా।

సాలంకుపీయకా న్నాప్యనీమనాసాయవాజినః
అనుజ్ఞాప్యోథ భరణో వాహిని త్వరితోయయా॥

వ్యపాయాద్రాఘవనూరం తీర్త్వాశోణాంమహానదీం
కలింగనగరే చాపిహ్యోప్యసాలవనం తదా

భరణిక్తి ప్రమాగచ్ఛత్సుపరిశ్రాంతవాహనః
వనంచనమతిత్యాగు శర్వర్యా మరుణోదయే
అయోధ్యాం మనునారాజ్ఞానిర్మితాంసందదర్శవా
తాం పురిం పురుషవ్యాఘ్రస్సప్తరాత్రోపితోపః॥

భరతుడు ప్రియకసాలములను స్థలము నకు వచ్చిన పైని తన సేనను విడిచి యశ్వా రూఢుడై తా నొక్కఁడును శీఘ్రముగా వెళ్ళెనని యుండుటచే నీ శ్లోకము తరువాతను చెప్పిన దేశములు దశరథుని రాజ్యములోని వని యూహించుట కవకాశ మున్నది. ఈ దేశములమధ్యను కలింగనగరమును చెప్పటచే నది దశరథుని పరిపాలనమున నున్న పట్టణ మని చెప్పవచ్చును. వ్యపాయాద్రాఘవస్తూ ర్ణం తీర్త్వాశోణాం మహానదీం కలింగనగరే చాపి'యని యుండుటచే మొదట నెచ్చటనో శోణానదిని దాటెననియును పిమ్మట కలింగ నగర సమీపమందు గూడ శోణానదిని దాటెననియును అర్థము. తరువాత సాల వనము చేరుసరికి గుర్రము పరిశ్రాంత మా యెను. అప్పటికి రాత్రి సమీపించినను ఆగ కుండా ఆరాత్రి యందే ఆ వనమును దాటి మగునా డరుణోదయమున కయోధ్య చేరెను. అందుచే కలింగనగరము శోణానదీతీరమున నున్నదనియు, దానికి కొంతదూరమున నున్న సాలవన మయోధ్య కొకరాత్రి ప్రయాణ మున నున్నదనియు తెలియనగును. దీనిం బట్టి చూడగా అయోధ్యకు కలింగనగర మొకరోజు ప్రయాణము చేయుటకు వీలుగు

నంత దూరమున గలదని తెలియును. ఈ ప్రయాణము శీఘ్రగామియగు నశ్వముపై చేయబడినది గావున అల్పమని యెంచుటకు వీలులేదు. ఈ శోణానదీతీరమున నున్న కలింగనగరమున కాలింగులు ప్రత్యేకము గాజ్యము చేయుచుండిరిని చెప్పుటకు పై నుదాహరించిన శ్లోకములు వీలు చిక్క నియ్యవు. కావున నీ పట్టణమందు కలింగులను జను లుండిరిని మాత్ర మూహించుట కవ కాశ మున్నదే గాని కలింగరాజ్యమునకు రాజధానియైన కలింగనగర మిదియని చెప్పు టకు వీలులేదు. కాని మరియొక యంశ మూ హించుటకు వీలున్నది. నగర పరిమిత రాజ్యములు కొన్ని గలవు గాన కలింగరాజ్య మును త స్సృఖ్యపట్టణమును గూడ కలింగ నగరమనియే యూహించవచ్చును. ఎట్లు లైనను దశరథుని కాలమునాటి కలింగులు అయోధ్యకు పశ్చిమమున నొకరోజు ప్రయాణమున నున్న కలింగనగరమున నుండిరి. దశరథు డెప్పటివాడు? ఇది తెలియుటకు పురాణములందలి ఇత్యోకువంశావళిని పరి శీలించిన కొంత తెలియవచ్చును. అన్ని పురాణములందును సుమా రొక్కరీతిగనే ఈ వంశావళి యున్నది. కాని విష్ణుపురాణ మందు మాత్రము వచనరూపమున నున్నది. దాని నిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

అజాద్దశరథోఽస్యాపి శ్రీభగవానబ్జనా భోజగత్పితృధామాత్మాంశేన రామలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హుషిణాచతుర్థాపుత్రత్వ మయాసీత్॥ రామాయణ కథాసంగ్రహము. ***రామస్యతు కుశలవౌ పుత్రౌ లక్ష్మణ స్యాంగదచంద్రకేతూతక్షపుష్కరా భరతస్య సుబాహు శూర సేనాచ శత్రుఘ్న స్య॥

కుశస్యావ్యతిధిరతి ధేవపినిషేధపుత్రోభవత్ ।
 నిషేధస్యాపినలస్తస్యాపినభోనభసః పుండరీ
 కస్తనయః క్షేమధన్వాతస్వచదేవానీకః ।
 తస్యావ్యహీనగుః తతోరురుః తస్యచపారి
 యాత్రః పారియాత్రాద్దలోదలాచ్చలఃతస్యా
 పుష్కః ఉక్తాద్వజ్రనాథః తతోమృత్తితాశ్వః
 తతశ్చవిశ్వసహజోజ్ఞేహిరణ్య నాభస్తతో
 మహాయోగీశ్వరోజైమిని శిష్యోయతోయా
 జ్ఞవల్క్యోయోగమవాప । హిరణ్యనాభ
 స్యపుత్రః పుష్కః తస్మాద్ధృవనంధిః తతస్సు
 దర్శనఃతస్మాదగ్నివర్ణః తతశ్చశ్రీఘ్రఃతతోపిమ
 రుః పుత్రోభూత్ యోసామోగమాస్థాయా
 ద్యాపికలాపగ్రామమాశ్రిత్యతిష్ఠతిఆగామియు
 గేసూర్యవంశక్షత్రప్రవర్తయి తాభవిష్యతితి ।
 ప్రసుశృతస్తస్యాత్మజఃతస్యాపినుగతిః తతశ్చా
 మషః తస్యమహాస్వాన్ తతోవిశృతవాన్
 తతోబృహద్బలోయోజన తనయేనాభిమ
 న్యనా మహాభారతయుద్ధేక్షయమనీయతః॥
 (విష్ణుపురాణం అంశ 4 అధ్యాయం 4.)

ఈ వంశావళిని బట్టి మహాభారత
 యుద్ధమున నభిమన్యుచే జచ్చిన బృహద్బలు
 నకు 34 వ వాడు దశరథుడని తెలియుచున్న
 ది. తరమునకు 30 సంవత్సరములు కట్టవచ్చు
 ను; లేదా 25 సంవత్సరములయినకట్టవచ్చును.
 కడపటి గణనచే మహాభారతయుద్ధమునకు
 సుమారు 850 సంవత్సరముల
 కాలముక్రిందట కలింగులు శోణానదీతీరమున
 నున్న కలింగనగరమునం దున్న ట్లూహించ
 వచ్చును. మహాభారతయుద్ధము క్రీ॥ పూ॥
 1175 సంవత్సరప్రాంతమున జరిగినదని కొం
 దరు పరిశోధకు లభిప్రాయపడుచున్నారు.
 అదియే సత్యమని గ్రహించినచో నేటికి

3953సంవత్సరములక్రిందటి నాటిదీ స్థలనిర్దేశ
 మని తెలియవలెను. మనదేశపుగ్రంథములందు
 భారతయుద్ధముకలియుగాదిని జరిగినట్లున్నది.
 కలియుగాది క్రీ॥పూ॥ 3101 సంవత్సరము. ఈ
 మనదేశపు గణనచే నేటికి 5878 సంవత్సర
 ములక్రిందటి ముచ్చట ఇది. అప్పటికాలమున
 నార్యావర్తపు వాయవ్యభాగమున నున్న
 అయోధ్యాపురమునకు పశ్చిమమున నొక
 రోజు ప్రయాణములో శోణానదీతీరమం దొక
 కలింగనగరము గలదు. ఇందు కలింగులను
 జనులు నివసించి యుండినని చెప్పవచ్చును.

ఇక మహాభారతకాలమునాటి స్థితి
 యెట్లున్నదో కొంత పరిశీలించుము. భీష్మ
 పర్వమున జంబూద్వీపవిభాగములను, జెప్ప
 సందర్భములో ఈక్రిందిశ్లోకము లున్నవి:—

తత్రేమేకుమరపాంచాలాఃశాల్యామూద్రేయజాంగలాః
 శూరశేనాఃకలింగాశ్చబోధామాలస్తథవచః॥88॥

ప్రోషకాశ్చకలింగాశ్చకిరాతాసాంచజాతయః ॥96॥
 తోమరాహింసమూర్ఖాశ్చతథాకరభంబుకాః॥

ఏతేచాన్యేజనపదాప్రాచ్యోదీచ్యాస్తథైవచ ॥71॥

ఈ సందర్భమున రెండు పర్యాయ
 ములు కలింగులు చెప్పబడినారు. అట్లు
 చెప్పు లెందుకు? ఈ యెండుకలింగములును
 ఒక్కటియేనా? లేక వేర్వేరు కలింగములా?
 ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము తెలియుటకు
 భారతమునందలి మరికొన్ని యంశములు
 పరిశీలించవలసియున్నది.

తతఃకదాచిద్రాజానః సమాజస్సుస్వయంవశే
 కలింగవిషయే రాజనాజ్ఞాశ్చిత్రాంగదస్యచ
 త్రిమద్రాబధురం నామ నగరం తత్రభారత॥

రాత్రిపర్వం॥ అధ్యాయం 41

ఇది శాన్తిపర్వమున నున్నది. ఇక

ఉద్యోగపర్వమున కృష్ణునిగూర్చి చెప్పునంద
ర్భమున, నిట్లున్నది.

అయం కపాటేనజ హూసపాండ్యం
తథా కలింగాః దంతకూరేమద్యక్షః॥

అధ్యాయం 47 ॥ శ్లో 75

వీటివలనగూడ కలింగములు రెండా

ఒకటా యను సంశయము పూర్తిగ నివారణ
కాదు. శాన్తిపర్వమునందలి శ్లోకమును,
ఉద్యోగపర్వములోని శ్లోకమునుగూడ కలిపి
యొకటే కలింగమనియు, నందు రాజపురదంత
కూరములు రెండుపట్టణము లని తెలియ
వచ్చుచుగాని, మొదటి శ్లోకమునుబట్టి యొకటే
కలింగమని చెప్పలేము. అట్లుచెప్పిన రెండు
పర్యాయము లెందుకు చెప్పవలెననుటకు
యొక్తి కనిపించదు గనుక నొకచోట చెప్పి
నది తప్పనవలెను. లేదా రెండు కలింగము
లున్నవని చెప్పవలెను. అయితే ఉద్యోగ
పర్వమునందలి శ్లోకమును కొంత విమర్శించిన
నేడైన విశేషము గోచరించునని యాలో
చించి దంతకురమున శ్రీకృష్ణుడు మర్దించిన
కాలింగు లెవరన్న యంశమును పరిశీలించగ
నీ క్రింది శ్లోకములు,

కలింగేశోదంతవక్త్రస్సహజః

సఖినామపచింకుర్వస్త సప్రకోరుషాభ్యగాత్
శశుపాలస్యకాల్పస్యపౌండ్రకస్యాపిషర్మకః
పరలోకగతానాంచకుర్వన్సాగ్రోక్ష్యసాహృదం
గదామద్యమ్యకారూషాముకుందంప్రహహర్మదః॥

భాగవతమున దశమస్కంధములో ఉత్త
రార్థమందు 78 అధ్యాయమున గన్నడి
నవి. వీటిం బట్టి చూడ కలింగేశ్వరుడగు
దంతవక్త్రు డీ కృష్ణునిచే జచ్చెనని తెలియు
చున్నది. ఈ యుద్ధము దంతకురమున జరిగి
యుండనోవును. ఈ దంతకుర మెచ్చట

నున్నదని తెలియుటకై సాల్వవధ నందర్భ
మును భారతమందు చూడవలెను. ధర్మ
రాజు రాజసూయయాగకాలమున శిశు
పాలుడు కృష్ణునిచే హతుడయ్యెను. అందుచే
క్రోధమును జెందిన శాలువుడు ద్వారకను
ముట్టడించి ధ్వంసముచేసెను. రాజసూయము
పూర్తియైన వెంటనే కృష్ణుడు ద్వారకకు
వెళ్ళి దాని యవస్థను జూచి శాలువుని జంపు
టకు బయలుదేరెను. శాలువుని జంపి వచ్చు
సరికి పాండవులు వనవాసమునకు వెళ్ళి యుం
డిరి. ఈ నడిమికాలమునందు శాల్వవధ
యందే తా నుంటినని కృష్ణుడు చెప్పెను.
ఈ సందర్భమున నెంతకాలము గడిచినదియు,
నాయొద్ద నున్న సంస్కృతభారతమున లభించ
లేదు గాని, ఆంధ్రమహాభారతమున మాత్ర
మిట్లున్నది:—

ఏను సముద్రతీరంబున సాల్వుతోడం
బదినెలలు యుద్ధంబు చేసి వాని వధియించు
చుండి యిక్కడ మనలితి నది గారణంబుగా
మీకు దుర్వ్యసనావసరంబున సలబనన్ని
థానుండ సయితిని యనిన॥

ఆరణ్యపర్వము అశ్వాసం 1 మ॥ 160॥

సంస్కృతభారతమున నీక్రింది శ్లోక

ములు గలవు.

సమతీత్యబహూదేశానిరీంశ్చబహుపాదపాణ
సరాంసీసరిత్యైవసమార్తికావతమానదం॥ 15
తత్రాశ్రావంసరవ్యాఘ్రకాల్పం సాగరమనికాతీ
ప్రయాస్తంసౌభమాస్థాయతమహంపుష్టితోన్వీ
యాం॥ 16

తతస్సాగరమాసాద్యకుక్షేతస్యమహార్జుణః
సముద్రశాఖ్యాంకాల్యోభూత్ సౌభమాస్థాయ

శత్రుహణా॥ 17

వనపర్వ: శాల్వవధపర్వ అధ్యాయం 20

ఈ శ్లోకములవలన తెలియున దేమన గా, కృష్ణుడు ద్వారక బయలుదేరి అనేక దేశములు, కొండలు, చెరువులు, నదులు, దాటి మార్తికావతమునకు వచ్చెననియు, సాల్వు డచ్చటనుండి సమీప సముద్రతీరమునకు వెళ్ళిపోయెనని విని దానును నచ్చటి కేగి సముద్రమధ్య నొక దిబ్బమీద నున్నవాని శాల్వుని జూచెననియును తెలియుచున్నది. ద్వారకకు చాలా దూరప్రయాణము చేసిన తరువాత మార్తికావత మున్నది. దాని సమీప సముద్రతీరదేశమున సాల్వు నితో యుద్ధముజేసి సాల్వుని జంపెనని భారతమందున్నూ, తద్వధానంతరము కలింగేశుడైన దంతవక్త్రుని గూడ నచ్చటనే జంపెనని భాగవతమందున్నూ, ఉండుటచే నా సముద్రప్రాంత రాజ్యము కలింగమని తెలియనగును. గాని కలింగదేశమున్నూ అందలి దంతకురమున్నూ ఎచ్చట నున్నవో తెలియుటకు మార్తికావత మెచ్చట నున్న దో తెలియవలసియున్నది. ఈ విషయమున హరివంశమున క్రోష్టవంశవర్ణనందర్భమున నీక్రింది శ్లోకము లున్నవి.

రుక్మేషురభవద్రాజాపురుకృష్ణసంశ్రయాత్
తాభ్యాంప్రవాజితోరాజ్యాత్ జ్యోమలమోవసదా

క్రమే॥

ప్రకాంతశ్చప్రకాంతశ్చబ్రాహ్మణైశ్చావభోధితః॥
జగామధసురాదాయదేశమన్యంధ్యశీరధీ
నర్మదాకులమేకాకీమేకలాంఘృత్తికావతీం
జాత్యవంతంగిరింజిత్వాశుక్తిమత్యామవాససః॥

మార్తికావతము నర్మదాతీరమున నున్నది. ద్వారకకు చాలా దూరమున నున్న యీ మార్తికావతమునుండి సముద్రప్రాంత మునకు వెళ్ళుటచేత శాల్వాదులు శ్రీ కృష్ణుడు చంపిన స్థలము నర్మద దక్షిణమున

నుండవలెనని యూహించుటకు హరివంశము న్నూ, మరికొన్ని పురాణములున్నూ చెప్పిన భూగోళవిషయము సహాయము చేయును. కాబట్టి అన్నియును పరిశీలించి యాలోచించగా, ఈ దంతకురము ప్రస్తుతము గంజాం మండలములోనిదని చెప్పుట కవకాశము గలదు. శాంతిపర్వమున జెప్పిన రాజపురము ప్రస్తుతపుటుత్కలములోనిదని చెప్పవచ్చును. ఈ కారణమును బట్టి కలింగము రెండుభాగములుగ నున్నదని యూహించవచ్చును.

భారతము అరణ్యపర్వమున ధర్మరాజు తీర్థయాత్రాసందర్భమున దీనికి సంబంధించిన విషయము కొంత గలదు.

ససాగరంసహసాద్యరంగాయాస్యంగమేన్యప
నదీశతానాంపంచానాంషుధ్యేచక్రసమాప్లవం॥
తతస్సమద్రతిరేణజగామచనుధాధిపః॥
భ్రాతృభిస్సహతోవీరఃకలింగాప్రతిభారత॥
ఏతేకలింగాఃకాలేయయత్రవైతరణీనదీ
యత్రాయజితఃకర్మపిదేవాంచురణమేత్యవై॥
ఋషిభిస్సమసాయుక్తయజ్ఞయంగిరిశోభితం
ఉత్తరంతీదమేతిధిసతతంద్విజనీవీతం॥
సమానందేవయానేనపథాస్వర్గముపేయుషః
ఆత్రవైఋషయోన్యేపిపురాక్రతుభిరీజరే॥
అత్రైవిరుదోరాజేంద్రపశుమాదత్రవాన్మఖే॥

తతోపై తరణీంసర్వేపాండవాద్రాపదీతథా
అవతీర్యమహాభాగాస్తర్పయాంచక్రీరేపితృవ॥

వైఖానసానాంజపతామేషశబ్దోమహాత్మనాం
త్రిశతంరైవసమాప్రాణియోజనానాయుధిర్భిర॥
వైయత్రధ్వనింశృణోష్యేనం.....

ఏతత్సయంభువోరాజవ్వనందివ్యంపుకాశతే
యత్రాయజితరాజేంద్రవిశ్వకర్మాప్రతాపవాక్॥
యస్మిన్మజ్జేమాధూదత్తాశ్శృపాయుమహాత్మనే

దీభూత్యా

తఃకృతస్వస్త్వయనోమహాత్మా
యుధిష్ఠిరస్సాగరమభ్యుగచ్ఛత్
కృత్యాచతచ్ఛాసనమస్యస్వం
మహేంద్రమాసాద్యనివాసమాస||

వనపర్వ అధ్యాయం 114

ఈ శ్లోకములనుబట్టి తెలియున దేమ నగాఁగంగాసాగరసంగమమునుండి ధర్మరాజు బయలుదేరి కలింగాభిముఖుడైనడచెను. గనుక కలింగాము గంగా సాగర సంగమమునకు కొంతదూరముననున్నది. ధర్మరాజు వైతరణీనది యుత్తరపు టొడ్డునకురాగానే 'వైతరణీ కలింగా' అని చెప్పియుండుటచే వైతరణీయే కలింగామునకుసరిహద్దనిచెప్పిన చెప్పవచ్చును. లేదా వైతరణీ కుత్తరమునను దక్షిణమునను గూడ కలింగాము గలదని చెప్పవచ్చును; గాని యింతకుముందు విమర్శించిన భారతభాగము లను స్మరించినచో చివరను చెప్పినట్లే కలింగామున్నదని యూహింపవలెను. వైతరణీ దాటిన తరువాత 300 యోజనము లొక యరణ్యమున్నదనియు, అందు బ్రహ్మయజ్ఞము చేసి కశ్యపునకు భూమి దక్షిణగానిచ్చెనని యును, అందుపైని భూదేవి కోపించగా కశ్యపుడు ప్రార్థించెననియును, అప్పుడు భూమి వేదీరూపమున సముద్రమున నుండెననియు గూడ తెలియనగును. ఇచ్చటి సముద్రమున యుధిష్ఠిరుడు స్నానముచేసిసహిపమందున్న మహేంద్రపర్వతమునకు వెళ్లెననిగూడ తెలియనగును. అరణ్యముదాటినపైని వైఖానసుల యాశ్రమమున్నదనియును, మహేంద్రపర్వత సమీపమునగూడ కొన్ని యాశ్రమములున్నవనియును, వన పర్వములోని క్రింద వ్రాసినశ్లోకములవల్ల తెలియవచ్చుచున్నది.

సతత్రతాముషిత్యైకాంరజనింపుధివీపః
తాపసానాంపరంఛక్రేసత్కారంభాత్యభిస్సహ||

భృగునంగిరస్తైవవాసిష్ఠనభకాశ్యాకా||

మహేంద్రమునుండి బయలుదేరి సముద్రతీరముననే నడచుచు నచ్చటచ్చటి గొన్ని యాశ్రమములను, సముద్రగామియగు ఒకనదిని, దాటి గోదావరీనదిని సమీపించె ననియున్నది.

గచ్ఛన్సతీఘోనిమహానుభావః
పుణ్యానిరమ్యాణిదదత్ రాజా
సర్వాణివిప్రైర్యపశోభితాని
కృచ్ఛిత్కచ్ఛిచిద్భారతసాగరస్య||
సన్యత్రవాం ప్రేమకృతాభిషేకః
సహానుజఃపాథోవపుత్రీపాత్రః
సముద్రగాంపుణ్యతమాంప్రశస్తాం
జగముపారికి తపాండుపుత్రః||
తత్రాపిచాప్తుత్యమహానుభావః
సన్తర్యమానాతప్రిస్సరాంశ్చ||
ద్విజాతిమశ్యేషుధనంవిస్మయ
గోదావరీం సాగరగామగచ్ఛత్||
తతోవివాప్యాద్రవిడేషురాజ్ఞః||
సముద్రమాసాద్యచలోకపుణ్యం||

వనపర్వం అధ్యాయం 118

ఇందు గోదావరీవరకును మరియే దేశమును నామనిర్దేశముచేయలేదు. గోదావరీ దాటినతరువాతను ద్రవిడదేశమని చెప్పి యున్నాడు. ద్రవిడదేశమనగానే కావేరినది ప్రాంతములకు మనస్సును పరిగెత్తనీయ నవసరములేదు. మన శాస్త్రముల ప్రకార మాంధ్రులుగూడ ద్రావిడులే. గోదావరీ దాటినతరువాతను చెప్పినద్రవిడదేశమాంధ్రదేశమేయని యూహింపవచ్చును. అందు చేత సుమారు గంగాముఖ ద్వారములు మొదలు గోదావరీవరకునుగల దేశము కలింగమని యూహించుట కవకాశమున్నది. ఈ

దేశమంతయు రెండుభాగములుగ నున్నదని యింతకుముందుచేసిన భారతశ్లోక విమర్శన వలన తెలిసియేయున్నది. ఇందొకభాగమున రాజపురమును, మరియొక భాగమున దంతపురమును, గలవని గూడ కొంతయూహించేయుట కవకాశముగలదని యిదివరకే చూపించినాను.

ఈ దేశమున నిద్దరు రాజులు గలరని నిశ్చయముగా చెప్పవచ్చునని భారతమే యభయ మిచ్చుచున్నది. శాంతిపర్వమున చెప్పిన చిత్రాంగదుడు, భానుమతి తండ్రి, దుర్యోధనుని మామ, యొకరు. భీష్మపర్వమున భీష్ముని ద్వితీయపితరుడవర్ధనమున కొన్ని శ్లోకములు గలవు. అవి యిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

శ్రుతేణమమసంక్రాంతకలింగవాహివతిః

తతశ్శృతాయుస్సంక్యన్తౌ రాజాకేతుమతానహ
అనసాదరణీభీమంవ్రాత్యాభావనదంశతః॥
రథైరనేకసాహస్రైః కలింగానాంజనాధిపః॥

అథ్యాయం ౪౪॥

ఈ శ్లోకములను బట్టి శృతాయువను నతడొక కలింగరాజుని తెలియనగును. అందుచే నిద్దరు రాజులును కలింగరాజులు. కలింగము రెండు భాగములుగా నున్నదని వెనుకటి సందర్భమువలన నూహింపనగును. గాన ఒక రొక భాగమునకును, మరియొకరు మరియొక భాగమునకును, రాజులని యూహించవచ్చును. ఈ యిద్దరుతప్ప మరి వేరు రాజులు లేరాయన్నచో, భారతమునం దావశ్యమేమియు నాకు తెలిసినంతవరకును లేననియే చెప్పగలను.

కలింగరాజు తమ్ముడగు భానుమంతుడు భీమునితో యుద్ధము జేయు సందర్భమున నీక్రింది శ్లోకము లే రెండవభాగమును గూర్చి కొంత తెలియజేయుచున్నవి:—

భానుమస్తమశ్శ్రీపేత్త్విప్రాద్రవత్పురుషర్షభః
సానీర్వేగవదాఘత్త్వదస్తాభ్యాంపారశ్శత్రుమం

సచచారబహూః మార్గానభిరఃపాతయుః గజాః

భిందం సేహంశరీరాణిశిరాంసీచమహాబలః
భుజైఃశిఖా రేణసంయుగగజయోధినాం॥

అథ్యాయం ౪౫

ఈ శ్లోకములను బట్టి కాలింగుల సేవ యందు గజసైన్యమే ముఖ్యమైనదని తెలియుచున్నది. ప్రస్తుతపు గంజాం మండలమున దొరికిన కలింగరాజుల శాసనములు బట్టియు, రఘునంశాదికావ్యములం బట్టియు, కలింగరాజ్యము గజములకు ప్రసిద్ధిజెందినదని తెలియుచున్నది. అందుచేతను గూడ నీ ద్వితీయ భాగము ప్రస్తుతపు గంజాంమండలములోని దై యుండినవచ్చును. మహేంద్రవర్మతము, నర్మదకు దక్షిణమున నున్నది. ఈభాగమున నున్నదని గూడ భారతమం దుండుటచే నీ విషయమునకు మరికొంత బలము గలుగుచున్నది.

భారతమునందలి విషయవిమర్శనము వలన మనకు తెలిసిన యంశములను సంగ్రహముగ తిరిగి వ్రాయుచున్నాను.

ఆకాలమునాటికి అనగా క్రీ॥ పూ॥ 1175 సంవత్సరములకు ముందు కలింగదేశము గంగాగోదానదులనడుమ నున్న సముద్ర ప్రాంతదేశమనియును, ఇది రెంటికి తక్కువగాని భాగములుగ నుండెననియును, అందొక భాగమున రాజపురమును పట్టణమును చిత్రాంగదు డేలుచుండెననియును, రెండవభాగమున శృతాయువను రాజు గలదనెయును, ఈ రెండవభాగమునం దున్న దంతకురమను స్థలమున శ్రీకృష్ణుడు కాలింగులను సంహరించెననియును, ఈ దంతపురము ప్రస్తుతము గం

జాంమండలమున నెచ్చటనో యుండి యుండు ననియును, ముఖ్యముగా మనము గ్రహించితిమి.

ఈ దంతకురమే ప్రాకృతమున దంత ఉరమయి, దానికి తిరిగి సంస్కృతము జేయు నప్పుడు దంతపుర మగును గానదంతకురము, దంతపురము నొక్కటియే యగుచున్నవి. దంతపురమును రూపము శాసనముల గలదు.

బుద్ధునిజన్మకథలందును 'మహావంశ' మున్నగు శౌద్ధగ్రంథములందును కొన్ని విషయములుగన్వృత్తుచున్నవి. ఈ విషయములు మహాభారత యుద్ధకాలమునకు దరిమిలావిగాని క్రీస్తుశకమునకు ముందువే యగుచున్నవి. వీటింబట్టిమాడ కలింగదేశమున సింహ్యాబాహునిచే నొకపట్టణము నిర్మించబడెననియును, దానికి మొదట సింహ్యాపురమని పేరుండెననియును, బుద్ధుని మరణానంతరమాతని దంతములలోనొకటి కలింగదేశమునకు తెచ్చి స్థూపమున నుంచిననియును, అందుచే సింహ్యాపురమే దంతపురముగా మారెననియును, తెలియవచ్చుచున్నది. ఈ దంతపురమును భారతమున జెప్పబడిన దంతకురము లేక దంతపురమును నొక్కటియేనాయను ప్రశ్న నామసామ్యముచే గలుగుచున్నది. ఇందలి సత్యాసత్యములను గ్రహించుటకు బుద్ధునిజన్మకథలను, శౌద్ధుల ఇతరగ్రంథములను, ఇంకను ఆ కాలమునాటి యితర వాఙ్మయమున, పరిశీలన చేయవలయును. జాతక కథలు మున్నగు గ్రంథములు క్రీస్తుపూర్వపువగుటచే నాకాలపు సంస్కృత ప్రాకృతవాఙ్మయములందును, పిదేశగ్రంథములందును, నేమున్నదో కొంత వివరించుటకు

పూర్వము, ఆకాలమునాటి శాసనముల నేమున్నదోచూతము.

ఈ కాలమునందు మూర్ఖులు కలింగ రాజులతో యుద్ధముచేయుచు వచ్చిరి. అశోకుడు కలింగమును జయించినపై ని ఆదేశమాతని రాజ్యములో భాగమాయెను. పూర్తి జిల్లాలో భార్గవీశ్వరాయానదుల సంగమ స్థలము నందున్న ధౌలీ యనునది యే మూర్ఖులకాలమున రాజప్రతినిధుల నివాసమని కొందరు చెప్పుచున్నారు. అశోకునికాలమునందుగూడ నిదియే రాజప్రతినిధి నివాస మని వారి మతము. అశోకుని కాలమున రసూలు కొండప్రాంతము లందున్న జౌగడాలో నొక శాసనము నిర్మింపబడుట చేతనున్నా, ఇతర ప్రమాణముల బట్టియున్నా, ప్రస్తుత గంజాం మండలముమధ్యనున్న 'సమాప'యనుస్థలము వరకునైన యశోకుని రాజ్యము వ్యాపించినట్లు తెలియును. ఈ 'సమాప'యనునది ప్రస్తుతము శోంపేటయని కొందరు చెప్పుచున్నారు. ఇంతకు మిక్కిలి కలింగరాజ్య మశోకుని వశమున లేదని కొందరును, కలింగమంతయును అనగా గోదావరినది వరకున్నా అశోకునివశముననుండెననియు, 'సమాప'లేక శోంపేటయే రాజప్రతినిధి నివాసమనియు కొందరును చెప్పుచున్నారు. ఇందు దంతపుర ప్రశంసయేలేదు. కలింగనగర మనగా కలింగరాజ నివాసములేక రాజప్రతినిధి నివాసమును గూర్చిన దగునుగాని దంతపుర సన్నివేశ పరిష్కారమున కుపయోగించదని యూహింపవలదు. ఎందుచేతనంటే కలింగ రాజు నివాసము దంతపురమే యని శౌద్ధ వాఙ్మయమున నుండుటచే దంతపురమే కలింగనగర మగును గనుక ఖరవేలుని శాసన

మును చూచినచో నేమి తెలియవచ్చునో చూచెదము. ఈకాలమున కలింగనగరమున పేరు వినవచ్చుచున్నది. అదియును కొందరి మతమున ప్రస్తుతము చిల్కనరస్సునకు సమీపమున నున్నది. దంతాపురమన్న పేరే లేదు.

ప్లీనీ'యనుయవనభూగోళశాస్త్రకర్త కలింగ దేశమును గురించి వ్రాసిన విషయము కొంత యున్నది. అది యిట్లున్నది:—

కలింగులు మహేంద్రమతే పర్వతము లకు దక్షిణముగా నున్న తూర్పునముద్ర తీరమున వ్యాపించియుండిరి. ఇచ్చట మహేంద్రమతే యని ఒక పర్వతపంక్తి నే కొందరు గ్రహించివారు; గాని రెండు పర్వతపంక్తులు గ్రహించవలెనని తోచుచున్నది. తూర్పు సముద్రతీరమున వ్యాపించిన మహేంద్రపంక్తి యొకటి. జగన్నాథమున కుత్తరపుభాగమున నేలకలతలుగల పర్వతపంక్తి యొకటి యున్నది. అది మలయపర్వతమని చెప్పుకొప్పును. అందుచే మహేంద్రమలయపర్వతములు రెండును గ్రహించవచ్చునని కొందరు చెప్పుచున్నారు గాని, ఒక్క మహేంద్రమతే యను పర్వతపంక్తియనియే చెప్పువచ్చును. ఎందుచేతనంటే పర్వతములకు దక్షిణమున నున్నవారిని యున్నది. వారి రాజ్యము దక్షిణమునకలింగాన్'అనుఅగ్రమువరకును, గంగా ముఖద్వారమునుండి సుమారు 574 మైళ్ళ వరకు ఉన్నది. దంతిగుల'వరకు వ్యాపించినది అని కన్నింగుహముగారి ప్రాచీన భూగోళ మునందున్నది.

ఇదిగాక కలింగరాజ్యము ప్రస్తుతము గోదావరిజిల్లాలోని కోరంగి యను రేవుస్థలమువరకును, వ్యాపించెననియు నీ కలింగరాజ్య

మునకు దంతిగులము లేక దంతపురము ప్రధాన పట్టణమనియు, ఆ భూగోళమునందే గలదు. ఈ దంతపుర మొక పెద్దనదియొడ్డున నుండుటచేత నానదియే గోదావరి యనియు, రాజమహేంద్రీవరమే దంతపుర మనియును కొందరూహించినట్లు ఆగ్రంథమునందేకలదు. గాని బౌద్ధగ్రంథములున్నూ, సంస్కృత వాఙ్మయమున్నూ, చూడ నీదంతపురము సముద్ర సమీపమున నున్నట్లు చెప్పుట కవకాశము గలదు. కాబట్టి రాజమహేంద్రీవరమే దంతాపురమనుట కవకాశములేదు. కలింగమని వ్యవహరింపబడు దేశమునకు చివరను గోదావరియున్నది. దేశముమధ్యమున కొన్ని పెద్ద నదులున్నవి. అవి గోదావరి యంత పెద్ద నదులనుటకు వీలుపడదు గాని అవియును పెద్దనదులే. అవి వంతభారయ, నాగావళియు, మహానదియును. అందేదీని యొక నదికిసమీపమున నుండవచ్చును. ఇందు దేనికిని గంగా ముఖద్వారమునుండి 574 మైళ్లులేదు. ఈ మూడు నదులలో నాగావళియే చాలాదూరమున నున్నది. ఈ విషయమున్నూ, చీనా యాత్రికుడగు హ్యూనిట్సాంగు చెప్పిన విషయమున్నూ, చర్చించుచు కన్నింగుహము గారు ప్రాచీనభూగోళ మందీప్రకారము వ్రాసి యున్నారు:—

The original capital of Kalinga is said to have been Srikakola or Chicacole 20 miles to the South West of Kalingapatnam.

ప్రాచీన కలింగ దేశమునకు ముఖ్య పట్టణము శ్రీకాకుళము. ఇదికలింగపట్టణము నకు 20 మైళ్ల దూరమున నైరుతదిగాగమున నున్నది. దీనినిహ్యూనిట్సాంగు వ్రాసినయొక విషయముతో సరిపోల్చిచూతము. ఈదంత

గులమున నొక సూపమున్నదనియు, దాని శిఖరము మాణిక్యమువలె ప్రకాశించుచు కులితాలు అనే రేవుస్థలమునుండి కనుపడుననియును, హ్యూనిట్సుంగు చెప్పినట్లు నీల కంఠదాసు మహాశయుగారు చెప్పినారు. ఈ కులితాలుయే కలింగపట్టణముయి యుండ నోవును. దంతపురమనునది శ్రీకాకుళసమీపమున నెచ్చటనోయండి యుండవచ్చును. ఇది యిట్లుండ, దంతపురమే పూరీ లేక జగన్నాథమనియును, కులితాలుయే కోణార్కమనియును కొందరు చెప్పుచున్నారు. పూరీయే దంతపురమని చెప్పటకు వారొక గాధనుచెప్పుదురు. పండ్రెండు సంవత్సరముల కొకసారి కొత్త విగ్రములను స్థాపించుట జగన్నాథమందు గలదు. అట్టి సమయమున తీసివేయచున్న విగ్రహములనుండి యొక మూటను దీసి కొత్త విగ్రహముననుంతురు. ఈ పనిచేయువానికన్నలు గట్టివేతురు. ఈ మూటయే బుద్ధునిదంతమున్న పెట్టె మూటయనికొందరు చెప్పుచున్నారు. గనుక నిదియే దంతాపురమని చెప్పనొప్పునని వారిమతము. అయితే ఈ మూటనుగురించి మరియొకమూటగలదు. అది సాలగ్రామముల మూటయని. ఇవి పరస్పర భిన్నములైన ప్రవాదములు. ఇదిగాక బుద్ధుని దంతము కలింగమునుండి సింహళమునకు గొనిపోబడెనని బౌద్ధగ్రంథములందు గలదు. ఇవన్నియు విచారించి చూచినచో జగన్నాథము దంతాపురము గాదని చెప్పవచ్చును. పురాణములనుండియు, భారతములనుండియు, మన మిదివరకు గ్రహించినట్టి యంశముగూడదీనికి విరోధించలేదు. కన్నింగు హాముగారి ప్రాచీన భూగోళమున నున్నది గూడ కొంతవరకు సత్యమనియే చెప్పనొ

ప్పును. శ్రీకాకుళము గాక దాని సమీపముననేయున్న మరియొకస్థలమైనను కన్నింగ్ హాముగారి పుస్తకమందున్న దాని యందు విశేషము పొరపాటు లేదని చెప్పవచ్చును. శ్రీకాకుళం రోడ్డుపై పను సమీపముననున్న మునగాల వలసయొద్దను దంత వక్రని కోటయను నొకస్థలమున్నది. దీని విషయమున కొంత వర్ణన 1921-1923 సంవత్సరము తాలూకు ఎపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టును చూచిన తెలియనగును. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందు పొందు పరచుట మానితిని. ఇదిగాక ఈ సమీపమున సింగుపురమని యొకటి గలదు. ఇదియే విజయని తండ్రియగు సింహ్యాబా హునిచే గట్టబడిన సింహ్యాపుర మేమో యని నామ సామ్యముచే చెప్పవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలమున నుండెనని కొందరిచేతను, అతని తరువాత రాజులయొద్ద నుండెనని కొందరిచేతను, చెప్పబడుచున్నను క్రీస్తుశకమునకు ముందే యుండెనని కొందరు సహేతుకముగ వాదించుచుండుటచే కాళిదాసుని గూడ యీ సందర్భముననే విమర్శించుట యుక్తమని తోచుచున్నది. ప్రాచీన సంస్కృతకవుల కాలనిర్ణయములలో రెండు మూడువందల సంవత్సరముల తేడా ఒకతేడా కాదని కొందరు విమర్శకుల యభిప్రాయముగాన ప్రాచీనకవులకాల మంత సూటిగా నిశ్చయించుటకు వీలులేదని గ్రహించవలయును. కాబట్టి కాళిదాసు రఘువంశమున జెప్పిన యంశములనుగూడనిచ్చటనే విమర్శింపదగును.

రఘువంశము నాల్గవసర్గయం దీక్రింది శ్లోకము గలదు:—

సత్యైకవిశాంసైన్యైః బద్ధస్థిరదశేకుభిః
ఉత్కృష్టైః దశశ్చైతపభిః కలిం గాభిముఖోయయా॥౩౩

ఈ కపిశానది ప్రస్తుతము మిథున పురం జిల్లాలోని కాశాయి యను నది యని కొందరు చెప్పినారు. ఆ కాశాయినదికి దక్షిణమున నుత్కలమున్నది. ఆ ఉత్కలులు దారి చూపించగా కలింగమునకు వెళ్ళెను. ఈపై శ్లోకమున ఇట్లున్నట్లూహించుట కవకాశమున్నది గాన ఉత్కలమునకు దక్షిణముగా నున్నది కలింగ దేశమని చెప్పవచ్చును.

ఈక్రింద వ్రాసిన శ్లోకమును విమర్శించుదము.

సప్రతాపం మహేంద్రస్య మార్కండ్తీ త్కంఠ్యశేఖరః |
అంకుశం ద్వీరదస్యేన యంతా గంభీరవేదినః || ౩ ||

ప్రతిజగ్రాహకా లింగః తిమస్తైగ్జాపాదనః ||

దీనిం బట్టి చూచినచో మహేంద్ర పర్వత ప్రాంతమున కాలింగునితో యుద్ధము జరిగినది. ఈ మహేంద్రము ప్రస్తుతపు లుత్కలమునకు దక్షిణమున నుండవలెను. ఇదిగాక ఇంకొక విశేష మిచ్చట నున్నది. ౩౦వ శ్లోకమున ఏనుగుకు గంభీరవేదినః అను విశేషణము కాళిదాసు వాడినాడు. మల్లినాథుని వ్యాఖ్యానము చూచినచో నెంతటి సె గాయములు తగిలినను నిర్లక్ష్యముగా యుద్ధము చేయనది గాన గంభీరవేది యన నేనుగుకు చెల్లునని తెలియును. మహేంద్రమునకును, ద్వీరదమునకును, ఉపమానోపమేయభావమును చెప్పిన కాళిదాసు, ఉపమానా కాళిదాసస్య' యని ప్రసిద్ధిజెందిన కాళిదాసు, గంభీరవేదినః యను విశేషపదముచే మహేంద్రపర్వతమునకు గూడ నేడేని విశేషము చెప్పెనని యూహింపవగును. మహేంద్ర పర్వత మెట్లు గంభీరవేది యగునని సంశ

యము కలుగవచ్చును. ఈ సందర్భమున మహాభారతము, వనపర్వమందలి యొక విశేషమును జ్ఞాపకము తెచ్చుకొనవలెను. ఇంతకు ముందు సప్రమాణముగ జెప్పితిని గనుక సంగ్రహముగ దానినే తిరిగి చెప్పుచున్నాను. వైతరణీనది తరువాతను ౩౦౦ యోజనము లరణ్యము గలదనియును, దానియందు బ్రహ్మ యజ్ఞము చేసెననియును, నచ్చట భూమి వేదిక యై యుండెననియును, ఆ వేదికకు కొంత దూరమున మహేంద్రపర్వతము గలదని యును ఉన్నది. కాళిదాసు చెప్పిన మహేంద్రము ఈ వేదిక ప్రాంతమున నున్న మహేంద్రమని మన మిప్పు యూహించుట కవకాశమున్నది. అందుచే కాళిదాసు వర్ణించిన కలింగరాజ్యము ప్రస్తుతము గంజాంమండలములోని భాగమని చెప్పవచ్చును. కలింగరాజ్యమున మహేంద్రపర్వత ప్రాంతమున రాజు నోడించి, యాతని రాజ్య మతని కిచ్చి వేళి, దక్షిణముగా వెళ్ళెను. ఇదియును, భారతమున సాల్వపథసందర్భమున సాల్వడు చేరినట్లు చెప్పబడిన సముద్ర ప్రాంత దేశపు వర్ణనయును, సాల్వడు చేరియుండిన సముద్ర మధ్యను నాభివలె నున్న దేశమును, సరిపోల్చినచో కాళిదాసు చెప్పిన మహేంద్రసమీప స్థలమున్నూ, భారతమువలన తెలియవచ్చినదియు, కాలింగులను కృష్ణుడు మర్దించినది యు నైన దంతకురమున్నూ, ఒక లే కావచ్చునని తోచుచున్నది.

మార్కుల యనంతరము, కలింగదేశమును పరిపాలించిన యైల' రాజులకాలమందు చిలకనముద్ర ప్రాంతమున నున్నది కలింగనగరియని కొందరు చెప్పుచున్నారు. వీరిలో నొకడగు ఖరవేలుడు తోనలమునుండి తన

నగరువరకును కాలువ తవ్వించెనని యొక శాసన మున్నదని చెప్పుచున్నారు. ఈ శాసనమున తోసలమనియే లేదని కొందరు చెప్పుచున్నారు. దీనిని గురించి విమర్శించుటకు నాకు ప్రస్తుత మవకాశము చాలనందున విమర్శించుట విడిచినాను. భారవేలునికలింగనగరము చిల్కనముద్రతీరముననే యుండి యుండునని యూహించినను, ఇది కలింగమునం దొక భాగమునకు రాజధాని యగునుగాని, సర్వకలింగమునకును రాజధాని గానేరదు. పూర్వము వ్రాసిన విమర్శన ననుసరించి రెండవభాగమున దంతపురమే యున్నదని చెప్పనొప్పును.

క్రీస్తుశక ప్రారంభకాలమునాటిదని యెన్నుకొనబడుచున్న శిలప్పడియార' మను తమిలకావ్యమున కలింగదేశమందు సింహ్యాపురమనియు, కపిలపురమనియు రెండు పట్టణములు గలవనియును, ఆ రెండుపట్టణముల రాజులకును వైరము గలదనియును, చెప్పబడి యున్నది. దీనింబట్టి చూడ కలింగదేశమున రెండు రాజ్యములు గలవనినీ, అందొక దానికి సింహ్యాపురమే రాజధానియనినీ, రెండవదానికి కపిలపురము రాజధానియనినీ, తెలియవచ్చుచున్నది. బౌద్ధుల గ్రంథములను బట్టి దంతపురముగా మారినదీ సింహ్యాపురమే గావచ్చునని తోచుచుండుటచే దీనిని ప్రస్తుతపు గంజాంమండలముననే వెతుకవలయునని యూహించుచున్నాను.

ఇంతవరకు జరిగిన చర్చను బట్టి తెలియతగిన ముఖ్యాంశ మేమనగా క్రీస్తుకు పూర్వము 1175 సంవత్సరము మొదలు క్రీస్తు వెనుక నొకటిరెండు శతాబ్దములవరకు గల కాలమున కలింగదేశము రెండుభాగములుగ

నున్నది. అం దొకటి ప్రస్తుతపు టుత్కలము. దానియందు వైతరణీనదీతీరమున నున్న జాజపురము అనగా ప్రాచీనపు రాజపురము న్నూ, ఖరవేలుని శాసనమువలన చిల్కనముద్రతీరమున కనతిదూరంబునను, దయానదియొడ్డునను, ప్రస్తుతము భార్గవీనదియొడ్డున నున్న ధౌళియను పట్టణమునకు కొంత పశ్చిమముగానున్నా ఉన్నదని కొందరు చెప్పుచున్న కలింగనగరమున్నూ, తమిల కావ్యమగు శిలప్పడియారమువలన తెలియవచ్చుచున్న కపిలపురమున్నూ, కొంత కాలము ముఖ్యపట్టణములు. ఇకనేటివరకును కలింగముగనే యున్న రెండవ భాగమున దంతపురము ముఖ్యము. బౌద్ధగ్రంథములందును, మణిమేఖలయందును, జెప్పియున్న సింహ్యాపురము దంతపురమే యగునని యూహించవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని కాలమున ననగా క్రీ॥ శ॥ నాల్గవశతాబ్ద ప్రారంభమునాటి కేది కలింగదేశమున ముఖ్యపట్టణము? ఇది నిశ్చయించుటకు ముందు, కలింగరాజ్యము రెండు భాగములూ ఒకరికిందనే యుండెనా, లేక యవి రెండును సనేక భాగములాయెనా, లేక యందొకటి యనేక భాగములయి, రెండవది యున్నట్లే యుండెనా, యను విషయములను చర్చించవలెను. ఇందుకుగాను సముద్రగుప్తుని అల్లాహాబాదు శాసనముతోడ్పడునని తోచుచున్నది. ఆ శాసనమునం దిట్లున్నది:—

“కాసలకమహేంద్ర, మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజ, కౌరాలక మంతరాజ, పైష్టపురకమహేంద్రగిరి కాత్తూరక స్వామిదత్త, ఏరండ పల్లక దమన, కాంచేయక విష్ణుగోప, అవముక్తక నీలరాజ, వైంగేయక హస్తి

నర్మ, పాలక్కకోగ్రసేన, దైవరాష్ట్రకకుబేరక, కొస్థలక ధనంజయ, ప్రభృతి సర్వదక్షిణా పథ రాజ గ్రహణమోక్షాను గ్రహణనిత ప్రతా పోన్మిషనైహాభాగ్యస్య.* దీనివలన గ్రహించ వలసిన విషయము లీ క్రిందిని వివరించు చున్నాను:—

సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథరాజులను పట్టుకొని, విడిచి, వారిరాజ్యములు వారికిచ్చెను. ఈ దక్షిణాపథరాజులలో కోసలరాజు, మహాకాంతారపు రాజు, కూరాలరాజు, పిష్ట పురమురాజు, గిరికొత్తూరురాజు, ఏరండపల్ల రాజు, కంచిరాజు, అనముక్తకరాజు, వేంగి రాజు, పాలక్కకరాజు, దేవరాష్ట్రమురాజు, కుస్థలపురరాజును గలరు. ఈ రాజ్యములన్నియు దక్షిణాపథరాజ్యములే. ఈ రాజ్యము లందు మనకు తెలిసిన పిష్టపురము, వేంగి, కంచి, యుండుటచే దక్షిణాపథశబ్దమువలన నర్మదకు దక్షిణముగా నున్న హిందూదేశ భాగమునంతను గ్రహించి, ఇందలి రాజ్య ముల స్థలనిర్దేశము చేయుటకు శ్రమపడుచు న్నారు. వారి యుద్దేశంప్రకారము సముద్ర గుప్తుడు సమగ్రీధరతిఖండమును జయించె ననియే. కొండరి యుద్దేశంప్రకారము సముద్ర గుప్తుడు సముద్రతీరమునకు రానేలేదు. నర్మదదాటి విశేషదూరము గూడ రాలేదు. ఈ విషయమును బలపరచుటకు చెన్నపురి రాష్ట్రమందలి గ్రామనామములుగల్గు పుస్త కమున గంజాం, విశాఖపట్నంజిల్లాల తాలూ కు మన్యప్రాంతములందు, వేంగినాయి'లనగా, 'వేంగి వీధి' అను గ్రామము గలదనియును, ఇంకను మరికొన్ని గ్రామనామములు గూడ గలననియును, కొందరు ఈరండపల్లె యరునది నర్మదాతీరమందున్న దని చెప్పుటచేతను

న్నా, ఈ సముద్రగుప్తుని శాసనమున గల రాజ్యములన్నియు మహేంద్ర పర్వతపంక్తి మొదలు పశ్చిమమునకే యున్నవని కొం దరు చెప్పుచున్నారు.

ఈ శాసనమున కోసలము గలదు. మహాకాంతారముగలదు. ఈ మహాకాంతా రము కలింగములోని దని చెప్పవచ్చును. సర్పదా జన్మస్థానమగు నమరకంటక పర్వ తము కలింగదేశపు పశ్చిమార్థమున నున్న దని తెలియవచ్చుటచే నీ మహాకాంతార మంతవరకును గలదని యూహించవచ్చును.

కలింగదేశేవ శ్చార్ధేపర్వతేమరకం టకే' యని పద్యపురాణమున నుండుటచే నర్మదానది తన జన్మస్థలమునుండి కొంత వరకును కలింగముననే పారుచుండెనని చెప్ప వచ్చును. సముద్రగుప్తుని శాసనమందున్న మహాకాంతారక వ్యాఘ్రరాజు యను పద సమూహమువలన దెలియనగురాజు కలింగ రాజగుచున్నాడు. కూరాల, పిష్టపుర, గిరి కొత్తూరు మొదలగు స్థలనామములు ప్రస్తు తిము ఒరిస్సా, గంజాం, విశాఖపట్నపు మన్య ప్రాంతములలో జూడ నొప్పునని తోచు చున్నది. జగన్నాథుండుండి వచ్చి, గంజాం, విశాఖపట్నం జిల్లాల మన్యములలో నొకటి యైన గుడారియందున్న రాజులు దక్షిణా పథరాజు లని గంగవంశానుచరిత మను కావ్యముననున్నది. ఇదిగాక మరికొన్ని గ్రం థములను జూచినను ఈ మన్యప్రాంతముల రాజులు దక్షిణాపథరాజులనిన్ని, అం దుచే నా మన్యప్రాంతములు దక్షిణాపథ మనిన్ని, వ్యవహారమున్నట్లూహించవచ్చును. సముద్రగుప్తుని శాసన మందున్న దక్షిణా పథరాజ్యము లన్నియు నా మన్యప్రాం

తములవనియే నిశ్చయించనగును. ఒకానొకప్పుడు సముద్రప్రాంతదేశములకు గూడ సముద్రగుపుడు వచ్చెనని యనుకొందమునుచో, కలింగమునుగూర్చి కొన్ని విశేషములు గఁపనించవలెను. ఇంతకు ముందు కలింగము రెండు భాగములుగ నున్నదని చూచినాము. అందు త్తరభాగము సముద్రగుపుని కాలము నాటికి చిన్నచిన్న రాజ్యములుగ చీలిపోయినది. కలింగరాజులు కాంతారములకు పోయి యచ్చట నివాసము లేర్పరచుకొనుటచే నామహాకాంతారమునందే చాల రాజ్యములుండెను. పూర్వపు టుత్తరకలింగ ముత్కల మయ్యెను. ఇక దక్షిణకలింగము సంగతి కొంత విచారింతుము. ఇంతవరకును దీనికి దంతపురము ముఖ్యపట్టణముగ నుండెను. ఇక నీ సముద్రగుపుని కాలమున కెట్లున్న దని విచారించుటకు పైన చెప్పిన శాసనమే పెద్ద యాధారము. ఇందు, పైష్ఠపురకమహేంద్రగిరి కొత్తూరక స్వామి దత్తయను పదసమూహముచే స్వామిదత్తుడే మహేంద్రగిరి కొత్తూరునకును, పిష్ఠపురమునకును రాజనియు, నందుచే పిష్ఠపుర రాజ్యము నందొక భాగముగా మహేంద్రగిరి కొత్తూరను రాజ్యమున్నదని యను చెప్పుచు, ఈ కొత్తూరను నామమునకు ముందు మహేంద్రగిరి యని యుండుటచే దీనివలన దక్షిణకలింగము సూచింపబడుచున్నదనియును, జెప్పవచ్చునని కొందరి యభిప్రాయము. ఈ శాసనమున కొత్త రాజ్యనామము ప్రారంభించునపుడు, ఆ నామముననున్న మొదటి యక్షరమందలి యచ్చునకు వృద్ధి వచ్చుచుండుట, కొనలక, మహాకాంతారక, కొరాలక, పైష్ఠపురక మొదలగు నామముల నున్నది. గనుక మహేంద్రగిరి

కొత్తూరే రాజ్యనామమగుచో మహేంద్రగిరి కొత్తూరక యని యుండవలెను. అనగా మహేంద్రయనుచోట మహేంద్ర అనియు, కొత్తూరక యనుచోట కొత్తూరక యనియు, నుండవలెను. అట్లు లేకపోవుటచే నిచ్చట కొంత లోపమున్నది. ఇదిగాక కొత్తూరను నదియే రాజ్యనామమనియును, అందుచేతనే కొత్తూరక యని యున్నదనియును, దీని స్థల నిర్దేశము చేయుటకే మహేంద్రగిరి యని యుండుటచే దానికి వృద్ధి రానక్కరలేదని చెప్పినచో, మరియొక విధముగ గూడ సీపద సమూహమును సమన్వయించవచ్చును. పైష్ఠపురకమహేంద్రగిరి కొత్తూరక స్వామిదత్తయని కొంతమంది యిదివరకు సమన్వయించినారు. అట్లునుచో పిష్ఠపురము రాజునున్నా, గిరికొత్తూరు రాజునున్నా, అని అగుచున్నది. ఈ యర్థమే శాసనమందలి రాజ్యనామముల సరళికి సరిపోయియున్నది. ఇందే ప్రకారము చూచినను కొత్తూరనునది రాజ్య ప్రధాన పట్టణనామమును రాజ్యనామమునుగూడనగుచున్నది. దీనిస్థల నిర్దేశముచేయుటకు గిరి కొత్తూరని చెప్పిరనిన, పూర్వమున నున్న పట్టణమునకు అనగా దంతపురమున కనతి దూరంబుననున్న కొండనమీపమున కొత్తూరను పట్టణము గట్టి యున్నారని యూహింపవచ్చును. లేక మహేంద్రగిరి కొత్తూరే యనుకొన్నచో, మహేంద్రగిరి సమీపముననున్న కొత్తూరుగావలయును. ఇచ్చట మహేంద్రగిరి యనగా ప్రస్తుతము మందసాకు సమీపమున నున్న మహేంద్ర శిఖరమని యభిప్రాయపడుచున్నారగాని, మహేంద్రమనగా తూర్పుకొండలపంక్తికి నామముగా గ్రహింపవలెను. పతిర్ల మహేంద్రస్వమహోదధేశ్వ'యనరఘవంశము

నందలి యారవనర్గయందున్న 54 శ్లోకము నకు తాత్పర్యము వాయించుచు, మల్లినాథ సూరిరచించినది చూచినచో, మహేంద్రము కులపర్వతము స్థలదర్శమనినీ, సముద్రము జలదర్శమనినీయున్నది. అందుచే మహేంద్రమునది పర్వతపంక్తి కంఠకునుపేరు. దానికిని సముద్రమునకును నడిమిప్రదేశమున కొత్తూరను నామముతో చాలా గ్రామములు గలవు. కాబట్టి నామసామ్యమును బట్టియు, సముద్రసామీప్యమును బట్టియు కొత్తూరను నది సముద్రగుప్తుని కాలమునాటి కలింగరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణమని చెప్పిన చెప్పవచ్చును గాని, దానికి తగినంత బలములేదని పైని జూపించిన వికల్పములచే బోధపడును.

సముద్రగుప్తున కతి స్వల్పాంతరము గల కాలమున రాజ్యముచేసిన చంద్రవర్మ గాంగశక మారవసంవత్సరమున నిచ్చిన శాసనము సింహపురమునుండి ప్రకటించబడినది. గాన తత్కాలమునకు అనగా క్రీ. శ. 355 సంవత్సరమునకు సింహపురము కలింగమున ముఖ్యపట్టణము. ఉమావర్మశాసనము క్రీ. శ. 379 న ప్రకటించబడినదొకటిగలదు. అది గూడ సింహపురము నుండియే ప్రకటించబడినది. గనుక నప్పటికిగూడ సింహపురమే ముఖ్యపట్టణము. కలింగనగరమనునామము వీటియందు లేదు. ఏ సంవత్సరమున నిర్మయబడినదో తెలియని నందప్రభంజన వర్మశాసనము సారెపల్లి నుంచి వచ్చినదని యున్నది. క్రీ. శ. 429 సంవత్సరమున ప్రకటించబడిన హస్తివర్మ శాసనముందు కలింగనగరమునుండి శాసనము ప్రకటించబడినది యున్నది. సముద్రగుప్తునికి సుమారు నూరు సంవత్సరముల తరువాత వచ్చిన హస్తివర్మశాసనమున మొదట

గన్పడిన కలింగనగరమును, సముద్రగుప్తుని శాసనమందలి కొత్తూరుతో నెట్లు సరిచూడవచ్చునో తెలియరాకున్నది. హస్తివర్మకు పూర్వమున నున్న రాజులుచెప్పిన సింహపురమే కలింగనగరమని చెప్పిన బాగుండును. లేనా, హస్తివర్మ తన రాజ్యస్థానమును కలింగనగరమునకు మార్చెనని చెప్పవలెను. అట్లూ హించుట కేదియు నాధారము గొరకనంత మట్టుకులేదు. కలింగనగర మనుపేర నొక పట్టణమున్నట్లు మనముచినుటకిదియే ప్రారంభము. ఇది క్రీ. శ. 429 సంవత్సరముది. క్రీ. శ. 492 సంవత్సరమున నింద్రవర్మశాసనము దంతపురమునుండి వచ్చినది. క్రీ. శ. 495 సంవత్సరమున నాయంద్రవర్మయొక్క మరియొక శాసనము కలింగమునుండి వచ్చినది. దీనింబట్టి చూడగా కలింగనగరమును, దంతపురమును ఒకటియే కావలెను. అంతేగాని క్రీ. శ. 492 న, దంతపురము ముఖ్యపట్టణముగ నుండి క్రీ. శ. 395 న, కలింగనగరమునకు మార్చబడినదని చెప్పుటకు ఏలులేదని నాయభిప్రాయము. క్రీ. శ. 495 మొదలు క్రీ. శ. 700 వరకునుగల మొదటి గాంగుల శాసనములందు కలింగనగరమనియేయున్నది. కాలము తెలియని శాసనములు మూడుగలవు. ఇవి ఇంద్రవర్మ, పృథివీవర్మ, సామస్తవర్మ, ఇచ్చిన శాసనములు. వాటియందు ఆ శాసనములు (శ్వేత కాధిష్ఠానము) నుండి వ్రాయబడినని తెలియుచున్నది. ఇది, దంతపురమెచ్చటనున్నదో తెలియజేయునని నాయభిప్రాయము. శ్రీ కూర్మాలయమున్న ప్రదేశమునకు శ్వేత శైలమని యాక్షేత్రమహాత్మ్యమున నున్నది. అందుచే శ్వేత కాధిష్ఠానమనగా శ్వేతపర్వత సమీపమునందలి నివాసమని యర్థము చేయ

వచ్చును. ఇది నిశ్చయమైనచో, శ్రీకూర్మ ప్రాంతములయందీ దంతపురము, కలింగ నగరము, సింహాపురము, గూడ నుండి యుండ వచ్చునని తోచుచున్నది.

ఇంతవరకును మొదటి గాంగుల శాసనములను పరిశీలించితిమి. ఇక దరిమిలా గాంగుల శాసనముల విమర్శింతము. క్రీ॥శ॥ 727న రాజ్యమునకు వచ్చిన మొదటి కామార్జువును దంతపురమే తన రాజధానిగా జేసెనని యీ క్రింది నిదర్శనమువలన తెలియనగును.

శబరాదిత్యునియత్త కామార్జువః కలింగానగ్రహీత్ ।
తస్యచవిజపత సకలస్యపతిపురమపహసిత ముక్తేంద్ర
పురం దంతాపురం నామరాజధాన్యాసీత్ ॥

అనంతవర్మ చోడగంగుని కొన్ని శాసనము.

మొదటి గాంగులలో కొందరి శాసనముల దంతాపురమని చెప్పబడినదియును, మొదటి కామార్జువుని రాజధానియని చోడగంగుని శాసనమందున్న దంతాపురమును, నొకటియే యగునని తోచెడిని. ఈ మొదటి కామార్జువుని కాలమునుండియు రాజధాని మాదుట లేననియే చెప్పవచ్చును. వజ్రహస్తుని శా॥ శ॥ 967 శాసనమున దంతాపురమే గాన వచ్చుచున్నది. శా॥ శ॥ 976 శాసనమున కలింగనగరము గాన వచ్చుచున్నది. ఇది గూడ దంతాపురమును, కలింగనగరమును నొకటియే యనుటకు సహాయముచేయవచ్చును. చోడగంగుని కొన్ని శాసనమందు మరి యొక యంశమున్నది. ద్వితీయ కామార్జువునకు నగరమనుపురము గలదు. దానియంద తమ మధుకేశ్వరాలయము కట్టించెనట.

తక్కువో ద్వితీయకామార్జువో పంచాశద్వర్షా
స్య హీనుండలమ మండయత్ । తస్య తిరస్కృత
త్రివిధ పం నగరం నామపుర మాసీత్ ।

తస్మిన్సోపి మనూష్యవృక్షజననాదీశస్య లింగాకృతే
కృత్వాభ్యంతరుకేశ ఇత్యరచయత్ప్రా సాదవక్రం
లియం॥

చోడగంగు కొన్ని శాసనము.

దీనింబట్టి నగరమను పట్టణమున మధుకేశ్వరాలయము కట్టించెనని తెలియవచ్చునే గాని, నగరమనుపురము రాజధానియని చెప్పుటకు వలనుపడదు. ఇదియే రాజధానియైన యడల దంతాపురమునకు చెప్పినట్లుగానే దీనికి గూడచెప్పియే యుండును. ఎందుచేతనంటే, అట్లు చెప్పుటకు చందః ప్రతిబంధ మేది యునులేదు. అందుచే నీదరిమిలా గాంగులకు దంతాపురము రాజధానియనియే చెప్పవచ్చును. అదిమారుటకు కారణమేదియును తెలియరాకున్నది. చోడగంగుని కొన్ని శాసనములందుకలింగనగరమనియున్నది. మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనముల దంతాపురమును, కలింగనగరమును గూడగలవు.

ఇన్ని శాసనములందును తెలియవచ్చుచున్న కలింగనగర మెచ్చటనున్నది?

18° 37' ఉత్తరాక్షాంశలున్నా, 84° 36' తూర్పు విషువాంశలున్న, గలిగినట్టి స్థలమున కొత్తూరును గ్రామముగలదు. అదియే మొదటిగాంగుల కలింగనగరము అని కొందరి యభిప్రాయము. దీనిని బలపరుచుటకు వారిచ్చిన కారణములు లిఖితనిదర్శనములందే యున్నవి. శిథిలితప్రాచీనకట్టడముల నిదర్శన మేమియును లేదు. ఆ లిఖిత నిదర్శనములు ముఖ్యముగా శాసనములే. అందు సముద్రసామీప్యము ఒకటి. రెండవది కొత్తూరుని సముద్రగుప్తుని శాసనమున ఉండుట. అందు సముద్రగుప్తుని శాసనమిది వరకు విమర్శించియే యున్నాను. దానింబట్టి

కొత్తూరు కలింగరాజ్యమునకు రాజధానియని నిశ్చయించుటకు బలము చాలదని చూపించినాను. ఇక సముద్రసామీప్యమును చూచినచో నదిగూడ వీరు నిర్దేశించిన కొత్తూరునకేగాక, శ్రీకూర్మ ప్రాంతమందలి స్థలమునకు గూడ చెందవచ్చునని శాసననిదర్శనమున్నూ, స్థలపురాణనిదర్శనమున్నూ, చూపించినాను. అవి స్మరించినచో కొత్తూరు మొదటిగాంగుల రాజధానియనుట కెంత బలమున్నదో తెలియగలదు.

విస్సెంటుస్మిత్తు మొదలగు పాశ్చాత్య పండితులు కలింగనగరమనగానే కలింగపట్టణమును గ్రహించినారు. ఇది మంచిది కాదనియు, శాసనముల కలింగనగరము ముఖలింగమనియు, రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు వ్రాసినారు. దీనిని చూచి విస్సెంటుస్మిత్తుగారు తమ గ్రంథమును తిరిగి ముద్రించునపుడు మార్పుకొని, ముఖలింగమనియే వ్రాసినారు. ఇది దరిమిలాగాంగుల శాసనములది. ఇంతకు పూర్వము వ్రాసిన విషయములను జుప్టికెచ్చుకొనినచో ఈ యంశము విమర్శించవలసినదనియే తోచుచున్నది.

పంశధారాప్రాక్టముననున్న ముఖలింగమే శాసనముల కలింగనగరమని నిశ్చయించుటకు వారిచ్చిన కారణములు నాల్గుగలవు. అవి యేవనిన:

(1) కలింగదేశమునకు రాజధానియని తెలియచేయు చిహ్నములేవియును కలింగపట్టణప్రాంతమున గానరావు.

(2) కలింగనగరము కలింగపట్టణమేయని చెప్పుటకు నామసామ్యము తప్ప మరియొక నిదర్శనములేదు.

(3) ముఖలింగమునకును, దానికి సుమారు రెండు మైళ్ళదూరమున నున్న నగరకటకమునకును, నడుమనున్న శిథిలిత ప్రాచీనకట్టడముల ఓహ్లాము లన్నియు ప్రాచీనకలింగనగరమయొక్క గొప్పతనమును తెల్పుచున్నవి.

(4) ఆ యాలయము కలింగనగరమందున్నదని చెప్పుటకు వీలు కలుగచేయు 'కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ' అనియును, 'నగరమున మధుకేశ్వరదేవరకు' అనియును శాసనములందు గలదు.

ఈ నాలుగు కారణములును రెండు తెగలుగ విభజించవచ్చును. 1 ప్రాచీనకట్టడముల శిథిలముల స్థితి (2) లిఖితనిదర్శనస్థితి. ముందు లిఖిత నిదర్శనములను విమర్శించి చూచెదను. ఈ లిఖిత నిదర్శనము లన్నియు ముఖలింగాలయమున నున్న శాసనములెగాన, వాటి నన్నిటిని పరిశీలించి ప్రస్తుతపు చర్చ కావశ్యకమైన విషయముల నిందు పొందుపరచుచున్నాను.

ఈ శాసనములలో కలింగనగరమును చెప్పునట్టిది నెం 1010 యం దిట్లున్నది.

స్వస్తిక్రీ మత్కలింగనగరాత్.....సమాజ్ఞాపయతి...త్రికలింగ దేవభోగనిబద్ధ నర్తకదేవగణి కాయావాద్యకారగయకావాహాధి పత్యం యావదాచంద్రతారకమస్మాభిర్వత్తం॥

ఇందు త్రికలింగదేవుడగు మధుకేశ్వరుని భోగములకు నియమించబడిన నర్తకులకును, గాయకులకును, అధికారులను నిర్ణయించినట్లున్నది. అందుచే ముఖలింగమునందు చెక్కబడినది. శాసనము కలింగనగరమునుండి వెలువడినది. దీనిం బట్టి కలింగరాజనివాసము ముఖలింగమునకు భిన్న

ముగ నున్నదని యూహించుటకు నవకాశ మిచ్చుటచేత, ముఖలింగమే కలింగనగర మనుటకు విరోధించును.

మధుకేశ్వరాలయ మెచ్చట నున్న దను విషయమును చెప్పుశాసనము లనేక ములున్నవి. అందు నెం 1035 న నిట్లు న్నది.

బాణశర ఖంధుగణితే కాకాంబే దక్షిణాయ నేతు నిమిత్తే కాలింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ శర్యామ్||

అత్యాండి పుత్రో గంగన నామాలవదా కరాధికారి శ్రీ మాస్పెండిగ్రామనివాసీ శ్రీ విక్రమగంగ ధారుణీపతి మంత్రీ||

సుజనస్సత్య సంపన్నః ధర్మిష్ఠస్సద్గుణాకరః

గంగనారాయణో వేలిదీపం ప్రాదాదఖండితం||

కలింగావనినగరే అనుసప్తమిని, మధుకేశ్వరాయను దానితో నన్వయించినచో 'సి థితాయ' అను ఒకపదము అధ్యాహారము చెయ్యవలెను. అనగా లేనిది తెచ్చుకొనవలెను. ఇట్లు చేయుట న్యాయమాయని విచారించి నచో గత్యంతరము లేనప్పు డట్లు చేయవలసేగాని, మరియొక సమన్వయమున్నచో నట్లు చేయుట గూడదని యందరు నొప్పు కొనువిషయమే. అయితే కలింగావని నగరే యను సప్తమికి దేనితో నన్వయమున్నది అని చూచినచో "వేలిదీపం ప్రాదాత్" అను పదసమూహమునందలి 'ప్రాదాత్' అను క్రియతో నని చెప్పవలెను. అయితే ఇది దూరాస్వయము కాదా అని ప్రశ్నించిన యెడల, నీ క్రియాపదము నిట్లుంచుట తప్పు కాదని చెప్పవచ్చును. ఇందలి ముఖ్యవాక్యమును కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ వేలిదీపం ప్రాదాత్ అని గమనింపవలెను.

అనగా కలింగావని నగరమందు దీపము పెట్టెను. ఇచ్చట నగరమనగా పట్టణమే యని యర్థము చెప్పినచో నీ యన్వయము సరిశముగ నుండదు. నగరమనగా మరియొక యర్థము గూడ గలదని, కొన్ని శాసనముల వలన నిశ్చయించవచ్చును. ప్రాచీన లేఖలను గ్రంథము, నాల్గవసంపుటమున కొన్ని శాసనములు గలవు. గుంటూరుతాలూకా పెద్ద కాకని గ్రామమున నున్న వీరభద్రాలయమున నొక శాసనము నెం 702 న గలదు.

కాకాంబీపురపీఠభద్రనగర ప్రాకారసమృంభ

ద్వారక్రీకరనాపురప్రవిలసత్కల్యాణ వేద్యాదయః||

నగరమనగా ఆలయము. గుంటూరు జిల్లా యెనమందల గ్రామమున వేణుగోపాలాలయమున నొక శాసనము గలదు.

నెం 938

ప్రవసంవత్సర మాఖబహుళ 7 గు అగత్తిసెట్టి తన కూంతురు [చి] ట్లకకు పుణ్యముగాను గోపినాథుని సగరిశిఖరానకు పహండిక్ర.....

నగరి, అనగా కోవెల యని అర్థము.

ప్రాచీనలేఖలు, అయిదవసంపుటమున కొన్ని శాసనములున్నవి. అవి చాలకోలు గ్రామమునందలివి.

నెం 131

నిత్య తూమెండువియ్యము నివేద్య మూను, మూండుగునలును, సోలెండు నెయిన్నీ ఆచంద్రాక్కృష్ణాయగాను దేవరనగరాన నడపువారము.

నగరాన, అనగా కోవెలయందు అని అర్థము.

నెం 136

ఖ ౨ — సేనును వంధయు మోదా
లాను కవిటమి గొల్లతి వసబోయుండు
చేపట్టి దేవరనగరను ఈ అఖండానకు నిత్య
సందిమానికమానెండు నెయ్యి ఆనంద్రాక్కా
స్థాయిగాను సడపువాండు॥
నగరను అనగా (కోవెలయందు) అని అర్థము.

ఈ శాసనములనుబట్టి సంస్కృతము
నందును, తెలుగునందును, గూడ నగరమును
మాటకు కోవెలయని యర్థము స్ఫురించు
చున్నది. అందుచే కలింగావనినగరే యను
పదసమూహమునకు కలింగ దేశము నందలి
కోవెలయందు అని అర్థము చెప్పవచ్చును.
కలింగ దేశమునందలి కోవెలయని చెప్పటచే
వసవాసియందు మధుకేశ్వరాలయమున్నదని
అప్పటి వారికి తెలిసియున్నట్లూహించ
వచ్చును. ఇంక వేలిదీపం అను పదమున్నది.
అఖండమును దీపము, కోవెలలో దేవతావిగ్ర
హసమీపమున పెట్టు దీపము కాదా? అని
మరియొక్క డైనా పెట్టకు గనుక, (నగర) అంటే
కోవెల యన్న అర్థము గ్రహించుటకు వీలులే
దన్నచో వేలిదీపమును పదమున కర్థము చెప్ప
వలెను. ఇందుకు ముఖలింగాలయమునందలి
మరికొన్ని శాసనములు పరిశీలింతము.

నెం 1034

శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు తీర్థానమాంకి
నాయకుని కొడుకు పురివరికరణమావెన
ఆ చంద్రాక్కాస్థాయిగా బెట్టిన అఖండ
వత్తి దీపమాడ ఎరు గిట్టి కులవంత్రి (నా)
యపంపున అగ్గిబాలదక్షిణమున ఊరుడానిన
భూమి ఇరుపుటి నేలనడపంగలయది.

నెం 1068 రు

శ్రీమధుకేశ్వరదే (వ) రకుం దీర్థా
మున కేతమ నాయకుని కొడుకు పురవరి
మాంకన ఆ (చం) ద్రాక్కాస్థాయిగాం
బెట్టిన అఖండవత్తి దీపమొక్కంటిమాడలుగి.

నెం 1071 రు

సూర్యగ్రహణనిమిత్తము నప్రగ్రామ
ముద్దపరలి గంగకరుత శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు
అల్లశివాడమాకాండ్ల కొడుకు వీర.....
ఆ చంద్రాక్కాస్థాయిగా బెట్టిన అఖండవత్తి
దీప మొక్కంటి మాడ గి.

ప్రతిదేవాలయసమీపమునను తీర్థా
మొకటి యుండును. ఆ తీర్థమునందుగూడ
దీపముంచునట్టి యాచారముగలదు. జనులు
వాడుకచేయు గంగయొడ్డున దీప ముంచినను
పుణ్యము గలుగునని ప్రజల నమ్మ
కము. అందుచే తీర్థమున దీపము,
గంగకరుతదీపము, నగరాన దీపము అని
యున్నవని చెప్పవచ్చును. నగరాన నుంచిన
దీపములలో వేలిదీపము, దేవతాగ్రహ
సమీపదీపము, అని రెండు విధములుగ శాస
నముల గన్పడుచున్నవి. ఇవన్నియును అఖండ
వర్తిదీపములే. ఇందుచేత శాసనములందు
'కలింగావని నగరే మధుకేశ్వరాయ', 'నగరే
మధుకేశ్వరాయ' యను పదసమూహము
లందలి 'నగర' శబ్దమునకు దేవాలయ
మని ఒక అర్థము చెప్పవచ్చునని తోచును.
దీనింబట్టి చూచిన ముఖలింగాలయమునం
దలి శాసనములన్నియును సమన్వయమగు
చున్నవి. గనుక వాటినిబట్టి మధుకేశ్వర
దేవుని ఆలయము కలింగ దేశమున గలదనియే

చెప్పగలము గాని, కలింగ దేశనగరమందున్న దని చెప్పుటకు గూడ వీలులేదు. ఒకవేళ కలింగ దేశనగరమందున్న దని చెప్పుటకు వీలున్నదని తోచినను, ఆ కలింగ దేశనగరము కలింగనగరము కానేరదు. ఎందుచేతనంటే కలింగ దేశనగరే, కలింగ దేశనగరే, కలింగా వనినగరే, అనియే యున్నది గాని, కలింగ నగరే అని శాసనములలేదు. మరిన్ని, నగర మనుపేరు గల ఒక పట్టణము కలింగమున గలదని దోడగంగుని కొన్ని శాసనముచెప్పు చున్నది. అందుచే పైని విమర్శించిన శాస నము మాదిరి శాసనముల బట్టి ముఖలింగ మును, కలింగనగరమును, ఒకటియే యని చెప్పుటకు వీలున్నట్లు గనుపించదు.

ఇంకను కొన్ని శాసనములు మరి యొక రకముగా నున్నవి.

నెం 1036 రు

పురసభేందు శకాబ్దే సంక్రాంత్యముత్తరాయ
నస్యదినే కాలింగ దేశనగరే శ్రీమన్మధు కేశ్వ
రాయశేవాయ అదిత్యసుతో విజయపురే విక్రమగం
గేశ్వరస్యపిన్నయ ప్రధాన దీపమఖండం ప్రాదా
ద్యామరనంజః పతిహతఖ్యాతః॥

ఇందు కాలింగ దేశనగరే యను పద సమూహమున్నూ, విజయపురే యను పద మున్నూ, ఒక్క విభక్తిగలవే యగుటచే వీటి కేకాన్వయము. కాలింగ దేశనగరముగు విజ యపురమందు అని అర్థము చెప్పుటమంచిది. కాలింగ దేశనగరే యనునది మధుకేశ్వరున కే యన్వయించినను, విజయపురే యనునది గూడ దానికే చెప్పవలెను. ఇక్కడను వా క్యము కలింగ దేశనగరే విజయపురే మధు కేశ్వరాయదీపం ప్రాదాత్ అనియే గాని, యిక్కడ స్థితాయ అని అధ్యాహారము

చేయవలెను; లేనియెడల సమన్వయము సరి పడదు. 'నగర' యనుపదమునకు పట్టణమే యని యర్థము చెప్పవలయునని, విశేష్యమగు విజయపురమందలి పురశబ్దబలముచే నిశ్చ యించనగును. ఇదిగాక మరియొక విధమగు సమన్వయముగలదు. కలింగ దేశనగరే దీపం ప్రాదాత్ విజయపురే విక్రమగంగేశ్వరస్య పిన్నయప్రధానీ అనువాక్యమును గ్రహించి విజయపురే అనునది విక్రమగంగేశ్వరస్య ప్రధానీ యను దానితో నన్వయించి నగర శబ్దమునకు కోవెల యని యర్థము చెప్ప వచ్చును. ఇట్లుచేసినను అధ్యాహారముచేయక తప్పదు. ఎట్లుచేసినను అధ్యాహారముచేయ నిదే సమన్వయము చేయలేము. గనుక ఏది సమంజసమైన సమన్వయమో చెప్పజాలము. ఇటువలెనే స్థలనిర్దేశము చేయునో, చేయదో యనునట్టి శాసనము మరియొకటి గలదు.

నెం 1108

శకాబ్దే గుణచంద్రభేందుగణితే శ్రీభారతీశ్రియ
శ్రీనాథః ప్రతిపక్షరాజ నికరప్రధ్వంసదీక్షాగురుః।
దీపంప్రాదిశదుత్తరాయణాతిశ్రావ్యమృత్యుతం
సతో గోకణ్డే మధుకేశ్వరాయ నుకపింద్రస్తుత్య
నిత్యోదయః॥

ఇందలి గోకణ్డే మధుకేశ్వరాయ యను పద స మూ హ ము న కు గోకర్ణము నందలి మధుకేశ్వరుడని చెప్పినవో, స్థితాయ అని అధ్యాహారము చేయవలెను. ఈ సమ న్వయమును బట్టి గోకణ్డే మధుకేశ్వరా య'యను పదసమూహమునకును, నగరమున మధుకేశ్వరునకు, నగరేమధుకేశ్వరాయ'విజ యపురే కాలింగ దేశనగరే మధుకేశ్వరాయ' యను పదసమూహములకును పరస్పర విరో ధమువచ్చును. ఇవన్నియు నొకదానికే నామ

ములని చెప్పవచ్చును. అటుగాక తీర్థాన గంగగర్భతయను వాటియందువలె నిచ్చుటను అర్థముచెప్పవలెను. మధుకేశ్వరాలయ సమీపమున గోకర్ణమును పేరుగల పుణ్యతీర్థము గలదనియు, నచ్చట దీపముపెట్టినగూడ మధుకేశ్వరునికే పెట్టినట్లుగుననియును గ్రహించవలెను.

నిశ్చయముగా స్థలనిర్దేశము చేయునన్న శాసనములు కొన్నిగలవు. అందు ఒకటి నెం. 1110 రు ది.

శాకాబ్దేవార్ధి తర్కాంబర శశిగణితే శుక్లపక్షైక దశ్యాంగంగా ధీశస్యనూనః జనవివశి నివ గ్రామ రామాభిధానే । దీపప్రవాహదశింధం సురగణ గురవే శ్రీమధుకేశ్వరాయ వీరః శ్రీమాన మావల్లభ ధరణిపతిః గంగసంశాపతంసః॥

ఇందు నివగ్రామరామాభిధానేయను పదసమూహమునకు గోకర్ణమునకువలె చెప్పుటకు ఏలులేదని తోచుచున్నది. గనుక దీనిం బట్టి నివగ్రామము నందు మధుకేశ్వరాలయమున్నదని చెప్పవచ్చును. ఇదిగాక మరియొక శాసనముగలదు.

నెం 1124 రు

విక్రమస్కంధ...వాసస్యస్యప్రదీపప్రకటితయశసే శ్రీమాధుకేశాయ ప్రవాహాత్ ॥

ఇందు తప్పకుండా స్థలనిర్దేశము చేయబడినదిగాని యీ శాసనము పూర్తిగా తెలియలేదు. విక్రమస్కంధవరపురమని చెప్పవచ్చునని తోచెడిది. ఇది యొక పట్టణమైన గావచ్చును; లేదా స్థలపురాణమున చెప్పబడినట్లు రాజ తన సేనతో విజయయాత్రల జరిపి వచ్చుచు శిబిర మేర్పరుచుకొన్న స్థలమందున్న వాడని యర్థము చెప్పవచ్చును. అట్లయినచో నీ స్థలసమీపమున నివగ్రామ

మున్నదని చెప్పవలెను. మరియొక శాసనము గలదు.

నెం 1085

వంశభారాఘ్యకూలే ప్రాధూతాయ...మధు...

ఈ శాసనము గూడ స్థలనిర్దేశము చేయును. పై సుదహరించిన శాసనములంబట్టి వంశభారాప్రాకృతమునందున్న నివగ్రామమున మధుకేశ్వరాలయమున్నదని తెలియనగుచున్నది. గాని ఇదియే కలింగనగరమని చెప్పుట కనగాళియు లేదని యభిప్రాయ పడవచ్చునని తోచుచున్నది.

ఇంకను మరికొన్ని శాసనములు గలవు వాటియందు సగరాన వీటి మధుకేశ్వరదేవరకు' అను పదసమూహముగలదు. ఇందుగూడ సగరాన యనుదానికి కోవెలయందు అని అర్థము చెప్పవచ్చును. నిరర్థనముగ నొక శాసన ముదహరించుచున్నాను.

నెం 1046

ఉత్తరాయణ సంక్రాంతియు గురువారమున సగరాన వీటి శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు తొలసి సోమనాయకుమాంకనాయకురాలిగొడుగుసూర్యప్రధానిలింగమ్మందు పురుషోత్తమపండ్లికుండు పెట్టినఅఖండప్రదీపమునకు.

దీనివలన దీపము సగరాన పెట్టినదని చెప్పవచ్చును. గాని మధుకేశ్వరదేవరమట్టుకు వీటి యందున్న వాడని చెప్పవలసి యుండును. ఇక్కడ 'వీడు' అంటే ఏమి అర్థము? వీడు అనగా సేనాసన్ని వేసమని యొక యర్థమున్నది. అది గాక పట్టణమని కూడా మరియొక యర్థమున్నది. ఈ కడపటి యర్థము నందు భారతప్రయోగముగలదు.

వీటన్నిటనెల్ల సేమగులపై విస్ఫారణుంటాధ్వనికొ. జాటంబంపుడు... విరాలపర్వము.

అందుచే వీటిమధుకేశ్వర దేవర యను నప్పుడు పట్టణము తాలూకు మధు కేశ్వరుడని చెప్పవచ్చును. గనుక నగరాన వీటి మధుకేశ్వరు డను పదసమూహమందలి నగరానయను పదమునకు ఆలయమందు'అని యర్థము చెప్పిన బాగుండును. ఈ విషయ మున నింకను మరియొక శాసనమున్నది.

నెం 1086

కాకాజీ శరచంద్రియగృహిధుగపక్షేః శేవానకే, భానోః పోతీయనాయకప్రియసుతా మూర్తిస్త్వ పుణ్యస్యవా, దీపం నాగరభూషణాయ విధిచేపుణ్యా ధికానుందరీ, పౌదాద్దీపదళాంవిలాసజయిం కా త్యేందుతారాగణం॥

ఎతీయపోతిప్రసిద్ధా మధుకేశాయ ధార్మికా

ఉత్తరాయన సంక్రాంత్యా మఖండంకుటిలాలకా॥

ఈ శాసనమున మధుకేశ్వరుడు నాగరభూషణుడని చెప్పటచే మధుకేశ్వరాలయము నగరము నందున్నదని చెప్ప వచ్చును. ఈ నగరము, పై నుదహరించిన శాసనములను బట్టి నివగ్రామమని చెప్ప గలము. ఈ నగరము కలింగదేశనగరమని శాసనములు చెప్పుచున్నవే గాని కలింగ నగరమని చెప్పటలేదు. అనంతవర్మ వోడ గంగుని కొన్ని రాగి పట్టాలయందలి శ్లోకము ల నిదివరకు విమర్శించునపుడు, మనము గ్రహించిన దానింబట్టి కూడ కలింగనగర మున్నూ, మధుకేశ్వరాలయమున్న నగర మున్నూ, ఒకటే యని చెప్పటకు బలము లేదు. ఇంతే గక నగరపువాడ నాయకులు, నగరపువాడ, భైరవుని గుండము మొదలగు శాసనమందలి పదసమూహముచే కలింగ రాజ్యమందలి నగరం తాలూకా అధికారి డిండి నగరమని తెలియవచ్చుచున్నది. అందుచేత ప్రబలమైన సిదర్శనములు తెలియ

వచ్చునంతవరకును ముఖలింగమే కలింగనగర మని చెప్పలేము.

ముదటి కామార్జువునకు సుమారు సమానమగుకాలమునందుననో లేక అంతకు కొంచెము పూర్వముననో యున్నదండి మహాకవి వ్రాసిన దశ కుమారచరిత్ర యిం దిట్లున్నది:—

కలింగరాజస్యహంగవాజకేన సహచతనయయా సకలేనచ నగరజనేన దశత్రీణిడినాని దివళా కిరణ జాలాలంఘనయే । రణదలిపంఘలంఘితనత లతాగ్ర సకలయాతీధ సెకతతేతరలతరంగ శీకరాసారశీతలే సాగరతీర కాననే, క్షీణారసజాతాస కిరానీతో । ఆంధ్రనాథేనజయింపేన—ద్రాగాగత్యేగృహ్య తసకలత్రక— ద్వితీయభాగము ౧ అధ్యాయము

ఇది కలింగరాజ నివాసము సముద్ర తీరమునలేదని చెప్పదు గాని, కలింగరా జెట్టి సముద్రతీర కాసనమునకు వెళ్లెనో అట్టి కాసనము కలింగరాజ నివాసమునకు చాలా దూరమున నున్నదని తెలియ వచ్చును. దండివాక్యము కలింగనగరము నకు అనగా కలింగరాజ నివాసమునకు సముద్ర సామీప్యమును నిశ్చేదింపదు. గాంగుల శాసనములందు 'సర్వర్తునుఖరమ ణీయ'మనియును, 'జలధిజలతరంగ కరపల్లవా లింగిత సకల కలింగావనీతల తిలకాయమాస' మనియును, కలింగనగరమునకున్న విశేష మామలు సముద్రసామీప్యమును సూచించు ననియును, కొంద రభిప్రాయపడుచున్నారు. కాబట్టి సముద్రమునకు దూరమున నున్న ముఖలింగము శాసనముల కలింగనగరమని చెప్పటకు బలము చాలదు.

ఈ ముఖలింగమునందలి శాసనము లలో మరికొన్ని విషయములు గలవు. శా॥ 1027 నను, శా॥ 1035 నను, వ్రాయ

బడిన శాసనములలో దంతాపురము చెప్పబడినది గాని యది కలింగనగరమని చెప్పలేము. ఇదిగాక శా॥ శ॥ 1097 నను, శా॥ శ॥ 1100 నను, వ్రాయబడిన శాసనములలో సింహాపురము చెప్పబడినది గాని యది గూడ కలింగనగర మనలేము.

శా॥ శ॥ 1373 నాటివి కొన్ని శాసనములు శ్రీకూర్మమున నున్నవి. వాటియందెట్లు కలదు:—

కపిలేంద్ర హహరాశ్రీవత్సరేచ ప్రజాపతే
కలింగనగరాధ్యక్షే హేమహస్థరవీశుశే॥
శ్రీకూర్మనాథ పరిచారక రక్షణాయ
లోకోపకారక మిదం పరలోకస్వాస్థ్యం
తైలాభిధానమతి ద్ముక్తర కర్మతాభ్యాం
త్యక్తం కలింగనగర ప్రతిపాలకాభ్యాం॥

దీని యందలి కలింగనగరాధ్యక్షే, కలింగనగర ప్రతిపాలకాభ్యాం, అను పదసమూహమును బట్టి కలింగనగరమను నొక పట్టణము గలదని చెప్పవచ్చును. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలమున పూరిరాజ్యము వాని పరిపాలనయం దుండుటచే అతనును, అతని సంతతివారును గూడ ఉత్కల రాజధానినే తమ రాజధానిగ జేసుకొని దక్షిణ కలింగమునందు కలింగనగర పాలకులను నియమించుచు వచ్చిరని తెలియనగును. గాన కలింగనగర మనగా కలింగరాజు నివాసమగు పట్టణమని చెప్పట మంచిది కాదనియు, కలింగనగరమని యొక పట్టణముండి యుండుననియు సూహించుట యసంధిర్భమని చెప్పట కంతగా యవకాశముండదు.

సముద్ర గుప్తుని శాసనముందు కొత్తూరును రాజ్యముండుటయును, మొదటి గాంగులలో మొదటివాడగు చంద్రవర్మ యొక్కయు, అతని తరువాతివాడగు నుమా

వర్మయొక్కయు శాసనములందు సింహాపురముండుటయును, సందప్రభంజనవర్మ శాసనములలో సారెపల్లి యుండుటయు, ఇంద్రవర్మ శాసనములలో దంతపురమును, కలింగనగరమునుగూడ నుండుటయు, ఇతర రాజులశాసనములలో కలింగనగరమే యుండుటయును మరికొన్ని శాసనములలో శ్వేతకాధిష్ఠానమని యుండుటయు, కొన్ని శాసనమున దంతాపురముండుటయు, నగరము గూడ నున్నదని కొందరు చెప్పుచుండుటయు బట్టి చూడగా కొత్తూరు, సింహాపురము, సారెపల్లి, దంతాపురము, కలింగనగరము, నగరము లేక నివగ్రామము, శ్వేతకాధిష్ఠానము అను నవి కలింగ దేశమునందలి ముఖ్యపట్టణములని యును, వీటియందన్నిటియందును అప్పుడప్పుడు కలింగరాజులు నివసించుచుండిరని యును చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే శాసనములిన్ని గ్రామములనుండి వెలువడినవి. ఈ యాహ్వానకారము అన్నియును ముఖ్యపట్టణములే. ఒక్కటే ముఖ్యపట్టణమనునది యుండ నవసరము లేదు. ప్రతిపట్టణమందును కొంతకాలము రాజు నివసించుచుండవచ్చును. ఇదియే సత్యమని చెప్పట కాధారమేదియును లేదు.

ఇంతవరకు విమర్శించిన లిఖిత నిదర్శనముల ననుసరించి చూచినచో ముఖలింగము కలింగనగరము అనగా కలింగ దేశమునకు ప్రధానపట్టణమని చెప్పటకు చాలి సంత బలములేదనియే తోచుచున్నది.

ఇక శిథిలితములగు కట్టడముల చిహ్నములను బట్టి విమర్శించి చూతము.

ముఖలింగ ప్రాంతములందలి కట్టడముల శిథిలము లన్నియు దేవాలయములకు

సంబంధించినవే గాని రాజ నివాసము సూచించినవి గనపడుటలేదు. అక్కడక్కడ బురుజులవంటి యెత్తు దిబ్బలున్నవి గాని వాటిని బట్టి రాజ నివాసమని నిశ్చయించుటకు వీలులేదు. ప్రాచీనకాలమునందును మహారాష్ట్రరాజ్య విజృంభణకాలమందును గూడ పెద్దపెద్ద గ్రామములకు గోడలును బురుజులును గలవని వాఙ్మయమువలన తెలియవచ్చుచున్నది. లిఖిత నిదర్శనములబట్టి నిదియు నొక పెద్దగ్రామము, నగరము, నివ గ్రామము అను పేరులుగలది యని తెలియును. గనుక నీ దిబ్బలు రాజ నివాసమునకు చిహ్నముగ గ్రహించుట యుచితముగాదు. వీటిని తవ్వీ పరిశీలించిన నేమైన దొరుకునేమో తెలియదు. ఇంత వరకు దొరికిన వాటింబట్టి ఏమభిప్రాయమును నిశ్చయించుటకు వీలులేదని చెప్పవచ్చును.

ఇదిగాక ఆముదాలవలసకు సమీపమున నున్న మునగాలవలన యను గ్రామము గలదు. దాని దగ్గర దంతవక్రని కోట యను నొక కోట నేటివరకును గన్పించుచున్నది. దీనిని గురించి యిదివరకు చెప్పినాను.

ఇదిగాక నౌపడా పర్లాకిమిడి రైలు రోడ్డునందున్న తెంబూరు ప్రేషనుకు కొంత దూరములో సరియాపల్లియను గ్రామము గలదు. దాని సమీపమున దంతయను గ్రామము గూడ గలదు. ఇచ్చటను గూడ కొన్ని శిథిలము లున్నవని కొందరు చెప్పుచున్నారు. దీని కసతిదూరంబున సింగు పురముగలదు. ఇచ్చట భూగర్భమున నేవేని కట్టడముల చిహ్నము లుండునని యనుమా

నించుటకు తగిన నిదర్శనములు కొన్ని గలవు. ఇవి పరిశీలించవలసి యున్నది.

కళింగపట్టణమునకు సమీపమున నున్న సాలెహుండామునందు శిథిలీతములగు ప్రాచీన కట్టడముల చిహ్నములు గలవు. వీటిని పరిశీలించుటని రావుసాహెబు గిడుగు రామమూర్తిగారు వ్రాసినట్లున్నూ, అందు పైని గవర్న మెంటు ఎపిగ్రాఫిస్టు వచ్చి కొంత తవ్వించి చూచి దానిని గూర్చి 1919-1920 సంవత్సరపు రిపోర్టున వ్రాసియున్నాడు. ఈ రిపోర్టున చిత్రపటములతో గూడిన వర్ణన గలదు. అందలి ముఖ్యాంశము మాత్ర మీ క్రింద పొందుపరుచుచున్నాను.

The size of the bricks and the nature of the construction of the remains of the brick buildings on the hill indicate that they cannot be later than 700 A. D. and in all probability are very much earlier.

ఇందున్న కట్టడపు శిథిలములను బట్టి ఆ కట్టడములు క్రీస్తు వెనుక నేడవశాతాబ్దమునకుదరిమిలావికావనియును, అంతకుచాలా పూర్వపువి కావచ్చుననియును తెలియుచున్నది. ఇచ్చట కూడా ఇంకను తవ్వీ పరిశీలించినగాని విశేషము తెలియనేరదు.

కళింగపట్టణమును గూర్చిన కైఫీయి తులో నొక యంశ మున్నట్లు రక్తాక్షి సంవత్సర మాఖమాసపు భారతిలో మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు వ్రాసినారు. దానిం బట్టి చూచిన సచ్చటి సముద్రతీరమున కొన్ని పలక రాళ్ళు పడవల నడుపువారి గడలకు తగులుచున్నవని తెలియును. కళింగపట్టణము నందలి యొక భాగము సముద్రమున గలసెనని యుండుటచే, నీరాళ్ళను పరిశీలించకుండా నున్నూ, ఈ భాగమును పరిశోధించకుండా

నున్నా, మన మేమి నిశ్చయము చేసినను అన్యాయమే యగును. ఇదిగాక కలింగ పట్టణము నంతను కొంతవరకు నిదానముగా జూచి డాక్టరు బుర్రా శేషగిరిరావుగారు నా కిట్లు చెప్పిరి. “కలింగపట్టణములో ప్రాచీన మగు భాగ మొకటి గలదు. అందులో నచ్చట చ్చట ప్రాచీనతాసూచకములు గలవు వాటి కాలనిర్ణయమునకు నా పరిశీలన చాలదు.” మరియు తా మచ్చట జూచిన ప్రాచీనతాచిహ్నములను గూర్చి వ్రాసుకొన్న విషయములుగల కాకితము లన్నియు నా కిచ్చిరి గాని వాటి నిందు వ్రాయుట కిప్పటికీ విశేషగ్రంథ మగుటచే మానితిని.

కలింగపట్టణమును వర్ణించుచు భీమ కవివని ప్రసిద్ధిజెందిన చాటుపద్యములు గలవు. వాటిలో చాల దరిమిలాకాలపు సంగతులు గూడా ఉండుటచే నవి యన్నియు విశ్వసనీయములు కావని కొందరి యభిప్రాయము గాని యింతకుముందున్న కొందరు విమర్శకుల మతమున నొక పద్యము, కలింగపట్టణ సన్నివేశ వైశాల్యాదులను చెప్పునది, భీమ కవిజే. ఈ భీమకవి క్రీ. వె. 13 వ శతాబ్దము వాడని కొందరును, నన్నయసమకాలికుడని కొందరును చెప్పుచున్నారు. ఆ రెండుకాలములకు గూడ కలింగనగర మున్నది గాన యీ పద్యము నిందు పొందుపరుచుచున్నాను.

యోజనద్యయ విశాల్మత్తి కైలవాంధి
పట్టణ మహరు శోభావిభూతి |
హటకరత్న కవాటానుపాదమే
నూటి మించును కంచుకోటమహిమ
నూటొక్క గుళికివానందమే
నిత్యోత్సవక్రీడ సమృద్ధవరు
పంశధారానదీవారాసి సంయుత

సాగర సంగవిప్రంభ మ మర
గడిదిరాజ కలింగభూకాంతునకును
దనరు నలక్షకాలింగ మనగనొప్పి
శృంఖలద్వీప మనః ప్రసిద్ధిమించి
గణన కెక్కు- కలింగపట్టణము ధాత్రి||

కలింగపట్టణమును గురించి యింతకు ముందు చెప్పిన యంశముల నన్నిటిని ననుగ్రహవమున బుద్ధియందుంచినచో, నీస్థలము గూడ ప్రాచీన కలింగరాజనివాస మగు నేమోయని యనుమానము కలుగక మానదు.

ఈ సమీపమున సింగుపురము గలదు. అందున్న దేవాలయమున కొన్ని శాసనములు గలవు. అవియును పరిశీలించవలయును.

ఇవన్నియు జూడ కలింగపట్నం, సాలెహండాం, సింగుపురం అనునవి గల ప్రదేశము జాగ్రతగా పరిశీలించిన విశేషములు తెలియవచ్చునని తోచుచున్నవి. శ్వేతకాధిష్ఠాన మనగా శ్వేతగిరి సమీపము నందలి నివాసమని యర్థము చేయవచ్చును. దీనినిబట్టియు, సముద్రసామీప్యమునుబట్టియు శ్రీ కూర్మప్రాంతములందు గూడ కొంత వెతకవలసి యున్నది. ఎందుచేతనంటే ఈ ప్రాంతములందలి సిద్ధాంతులు తమ పంచాంగముల శ్వేతగిరికి అనగా శ్రీకూర్మమునకు గణితము చేయుదురు. అనగా శ్రీ కూర్మపుయామ్యోత్తరవృత్తరేఖ లేక మెరిడియను నుండి కొలతలను దీయుదురు. ఇదియే శ్రీ కూర్మము లేక శ్వేతగిరికి గల యాధిక్యత. దీనిని బట్టి యాస్థలము ప్రాచీనకాలపు టుజ్జయినివలె కలింగమున ప్రసిద్ధిజెందినది కావలయును.

శిథిలత పొందినకట్టడములచిహ్నము లేయాధారములన్నచో పైనజెప్పిన స్థలము లన్నియు పరిశీలించదగినవి. ఇదివరకున్న నిదర్శనములను బట్టి కలింగపట్టణ సమీపమున నున్న సాలెహుండాం చాలాప్రాచీనపుదనియు ను, తదుపే శ్చయముఖలింగమునవీనమేయని యును, తెలియవచ్చును. ఇందేది రాజు నివాసమన్న యంశమిట్టి యూహలచే నిశ్చయించ దగినది కాదనియును, ఆయాస్థలము లందు త్రవ్వించి పరిశీలనజేసినం గాని ఇద మిథమని చెప్పటకుపీలులేదనియును గ్రహించవలెను.

ఇంతవరకు జరిగిన విమర్శనల సారాంశము నిప్పుడు సంగ్రహించిచెప్పట యావశ్యకము.

దశరథమహారాజు రాజ్యపాలనచేయుచున్న కాలమున ననగా నిప్పటికి నాల్గువేల సంవత్సరములకు తక్కువగాని కాలమున నాతని రాజధానియగు సయోధ్యనగరము నకు పశ్చిమమున నొకరోజు ప్రయాణమున శోణానదీతీరమందు కలింగనగరమను పట్టణమున్నట్లు రామాయణమునుండి తెలియవచ్చుచున్నది. మహాభారతయుద్ధకాలమునకు ముందు కలింగము గంగాసాగరసంగమము నుంచి గోదావరివరకును గలదనియును, ఇందు ప్రస్తుతపుటత్కలమున వైతరణి నదీతీరమున జాజిపూర్ అను నామముగల పట్టణము మహాభారతయుద్ధకాలమునకు ముందున్నట్లు చెప్పబడిన రాజపురము కావచ్చుననియును, ప్రస్తుతపు గంజాంమండలమగు కలింగమున దంతపురము గలదనియును, మహాభారత, హరివంశాదిగ్రంథములను బట్టి తెలుసుకొన నగును. జాతకకథలు మున్నగు గ్రంథముల

వలన మనము గ్రహించినదేమనిన, కలింగమున మొట్టమొదట సింహపురమనుపేరుగల పట్టణముగలదనియు, నదియే తరువాతను దంతపురముగమారినదనియును, ఇదియేగాక కలింగదేశమున “కులితలు” అను రేవునుండి చూచిన దంతపురపుస్థూపశిఖరము మాణిక్యమువలె రాత్రీకాలమందు ప్రకాశించుచుండునని చీనాదేశయాత్రికుడు చెప్పివాడనియు. ఈవిషయమున ప్రస్తుతపుదేశ నన్నివేశమునుజ్ఞప్తియందుంచుకొనుటకొంతయావశ్యకము. ప్రస్తుతకలింగపట్టణమునకు ఆరుమైళ్ల దూరమున నున్న సాలెహుండామున క్రి|| శ||

ఏడవశతాబ్దమునకు దరిమిలావి కానట్టివియు తత్సూర్యము చాలాకాలము క్రిందటవి కానోపునట్టివియు గూడ నగు కట్టడములశిథిలములున్నవి. ఈ సాలెహుండాముకు రెండు మూడు మైళ్ల దూరమునను, కలింగపట్టణము నకు నారుమైళ్ల దూరమునను సింగుపురమను గ్రామముగలదు. ఈ గ్రామసమీపమందున్న కోవెలయందు శాసనములు గలవని తెలియవచ్చుచున్నది. మొదట కలింగమునకు రాజధానియైన సింహపుర మీ సింగుపురమనియును, తరువాత సమీపమున నున్న సాలెహుండాము దంతపురమనియు చీనాయాత్రికుడు చెప్పిన కులితాలు కలింగపట్టణముగా నోపుననియును ఒక యూహజేయుట కవకాశమున్నట్లు గన్పడుచున్నది. చాలాప్రాచీనకాలమునుండియు కలింగమునకు రాజధాని యీ ప్రాంతములనే యుండనోపునని మహాభారత విషయముల విమర్శించు సందర్భమునను రఘువంశమునందలి విషయముల విమర్శించు సందర్భమునను యాదివఱకు విపులముగా వ్రాసిన విషయము స్మరించవలెను.

అటు తరువాత కాలమునందు కలింగ దేశము ముఖ్యపట్టణముగూర్చి జరిగిన చర్చ వలన కొత్తూరు, దంతపురము, సింహ్యపురము, కలింగనగరమును గూడ ప్రత్యేకస్థలములని తెలియవచ్చుచున్నవి. ఇందు దంతపుర, సింహ్యపుర, కలింగనగరములు మూడును మిదివరకూహించినట్లు ప్రస్తుతపు కలింగపట్టణ సమీపప్రదేశముననుండిన నుండవచ్చును. లేదా, శ్రీకాకుళసమీప ప్రాంతములందును, దంతవక్రనికోట, శ్రీకూర్మము అను నీ కెండును గల ప్రదేశముందైనను నుండవచ్చును. గాని, ఇచ్చట నున్నవని తెలియవచ్చుచున్న చిహ్నములత్యయములు. 18° 37' ఉత్తరాక్షాంశమును 84° 36' తూర్పుక్షాంశములును గల కొత్తూరును స్థలమున ఏ నిదర్శనము లూఁడున్నట్లు తెలియవచ్చుటలేదు. ముఖలింగమే కలింగనగరమును వాదమును విమర్శించిన నందర్శమున నందలి లిఖితనిదర్శనములవలన గాని, చోడగంగుని శాసనములందలి లిఖిత నిదర్శనములవలన గాని, ముఖలింగమే కలింగనగరమనునట్లు కనిపించకపోవుటయేగాక వజ్రహస్తునికాలమునాటి దగు ఒక శాసనమును బట్టి కలింగనగర మనునది ముఖలింగమునకు భిన్నముగ నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఇది

ముఖలింగప్రాంతములందున్న శిథిలితకట్టనముల చిహ్నములను బట్టి చూచినచో రాజనివాససూచకమైన దేదియునులేదు. అందుచే ఏటిసి బట్టి ముఖలింగమును రాజధాని యనుటకు వీలులేదు.

మొట్టి గాంగుల శాసనములందు సారెపల్లి, దంతపురము, కలింగనగరమును కనుపించుచున్నవి. ఈ సారెపల్లి పర్లాకిమిడి నౌపడారోడ్డున తెంబూరుసమీపమందున్న సరియూపల్లి యను గ్రామమని మ|| గొడవర్తి రామదాసుగారు వ్రాసిన దానివలన తెలియగలుగు. దీనిసమీపమున గూడ దంతయను గ్రామముగలదు. ఈ స్థలమందు పెద్ద పెద్ద ఇటికలు నొరుకుచుండునని చెప్పదురు. ఈ సమీపమునందును గూడ సింగుపురము గలదు. గాని ఈ ప్రదేశము సముద్రమునకు దూరము. స్థలదుర్గమునకు మిక్కిలి యనుకూలించు ప్రదేశము.

అందుచే పైని చెప్పిన స్థలములయందు నూ, ఏ శేషించి కలింగపట్టణ సాలహ్యుండాము ప్రాంతములందును, ముఖలింగప్రాంతమందును, తప్పించిచూచిన గాని కలింగనగర సన్నివేశ నిశ్చయము చేయుటకు వీలులేదు.

రాజకలింగంగు - సజ్జనగరము

మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావుగారు బి. యె. బి. యర్.

వేములవాడ భీమకవి కలింగంగుపై నెరిగి,
ఉ|| వేములవాడ భీమకవి వేగమె చూచి కలింగంగుతా
సానుముమీనికొపమ నసందడితీటిగరమ్మపావృత్త
మోమునూడదోపమిక్, ముప్పదిరెండుదీపంబులొక
జామునకర్థమందకిని నెంచదశత్రులపాలుగావుత
యని శిషించెను. ఈకథ నిజమే
యనకొని చూతము. శాశము ఫలించెనని
జనశ్రుతి కలదు. రాజకలింగంగు కలింగా
ధీశుడైన అనంతవర్మ చోడగంగదేవ మహా
రాజని యొక ప్రతీతి కలదు. *

భీమకవి రాజకలింగంగుని ఎప్పుడు
సందర్శింప నేగియుండెనో తెలియదు. పద
భ్రష్టుడై చోడగంగు దిరిపెమెత్తుకొనుచు
దేశమున ద్రిమ్మర సాగెను. అతని దుస్థితి
జూచి భీమకవి యనుగ్రహము కలిగి శాపము
క్రమ్మరించి

ఉ|| వేయగజంబులండబడివేలతురంగములండనాటిలో
రాయల గెల్పు నజ్జనగరంబున బట్టముగట్టుకొనడిక
రాయకలింగంగుకవిరాజధ్యయంకరము రిజాడగా
బోయినమీనమాసమనబున్న వివోయినవృషీనాటికి

అని దీవించెను. రాజకలింగంగు
తీరిగి లబ్ధరాజ్య డగుట ఎన్నడో కూడ తెలి
యదు. కలింగంగుని రాజ్యచ్యుతిని జేసిన
శత్రు వెనకు? తీరిగి యాతడు జయించి అప
హృతరాజ్యమును గైకొనినది యెవరికడ
నుండి? ఇతడు పట్టము గట్టుకొన్న సజ్జనగర
మెక్కడ నున్నది? ఈప్రశ్నలకు సమాధాన
మింతవరకు లభింపలేదు.

అయిన నొక యాహకలుగుచున్నది.
కలింగమునకు దక్షిణానీచులం దున్న వేంగి
చాళుక్యవల్లభులవలన నే యొత్తిడియు కలిగి

యుండదు. వారు చోడగంగునికి దగ్గర చుట్ట
ములు. కావున కలింగముపై దండెత్తి
వచ్చినవా రు తరమున ఉత్కలదేశమునుండి
యే వచ్చి రుకొనవలయును. కలింగఉత్కల
దేశములకు వైరము చిరకాలమునుండి వర్ధిల్లు
చుండెను. ఉత్కలేశ్వరుడే కలింగంగుని రా
జ్యచ్యుతుని గావించియుండును. అత డెవరో
రాయలు. పిమ్మట కొంతకాలమునకు చోడ
గంగుఉత్కలముపై దండెత్తిపోయి జయించి
రాజధానియందు పట్టము కట్టుకొనెను.
క్రీ. శ. ౧౦౧౦ న అతడు తన పాదోపజీవి
యైన మాధవునికి 'తామరఖండి' గ్రామ
మును దానమునేయుచు నా శాసనమున
తన్ను గూర్చి 'నకలోత్కల సామ్రాజ్య
పనవీ విరాజమాన' యని గర్వోక్తిగా
ప్రశంసించుకొన్నాడు. ఈప్రజ్ఞేక విశేష
ప్రశంస సగర్వముగా జేసికొనుట జూడ నీ
పదవి అప్పటి కచిరకాలముక్రిందలనే సిద్ధిం
చియుండునని భోచును.

కావున సజ్జనగరముత్కల దేశములోనిదే
గావలయును. విశేషించి రాజధాని యని నిర్ణ
యింపవచ్చును. విశాఖపట్టణమండలములో
నొక సజ్జనగర మున్నదిగాని యది సరిపడదు.
ఉత్కలరాజధాని యని ప్రసిద్ధిజెందిన జాజి
పూరు వై తరిణీనదియొడ్డున నున్నది 'జాజి
పూర్'నకు 'జాజనగర్' అని పేరుకూడ గల
దు. ఇదియే ప్రాచీనకాలమున సజ్జనగరమని
బిలువబడుచుండెనా యని యూహ జనించు
చున్నది. ఈ పేషయము భాష పరిశోధనల
వలనగాని తేటపడదు.

* వేంగిని క్రీ. శ. ౧౦౨౪-౧౦౨౫ నడుమ పరిపాలించిన ఇమ్మడిరాజరాజునకుకూడ 'చోడగంగు' అని పేరున్నది. ఇతడు కలింగ చోడగంగునకు సమకాలికుడు, బంధువు. మొదటికులోత్తుంగ చోడచక్రవర్తి పెద్దకుమారుడు. వివరము తెలియుటకు జనులు కలింగ చోడగంగుని రాజకలింగంగు అనిలిచియుండుదు.
* చూడుము ఇండియన్ ఆంటిక్వరీప్రతిక, సం. ౧౨, పుట ౧౩౨.

ముఖలింగము

—:0:—

మహారాజశ్రీ భావరాజు వేంకటకృష్ణరావు గారు, బి. యె, బి. యల్.

ముఖలింగము పర్లాకిమిడి కించు మించుగా నిరువదిమైళ్ళ దూరమున నుండును. రైలుమార్గమున వచ్చినయెడల శ్రీకాకుళం రోడ్డు స్టేషనునందగని, తిలారెట్టెష్టనునందగని రైలుదిగి నాటుదారిని పదునారుమైళ్ళు బండి మీద ప్రయాణముచేసి ముఖలింగమును తేరవచ్చును. ఎటుచూచినను మైళ్ళకొలది చీలిన పంక్తులక్రింద వ్యాపించియున్న ఎత్తయిన పాలకొండలు, ఆ పర్వతపంక్తుల చీలి కలనడుమ వ్యాపించియున్న భీకరారణ్యములు, వాటి నొరసికొనుచు ప్రవహించు సంశధారా స్రవంతీయు నా సీమయంతయు యాత్రీకుని కొక విధమైన వెఱపును, ఆశ్చర్యమును, ఆనందమును గొలుపుచుండును. అచ్చట గానవచ్చు ప్రకృతి సౌందర్యము మిక్కిలి రామణీయము. ఆ భీకరారణ్య ప్రదేశముల నడుమనుండి పర్లాకిమిడినుంచి ముఖలింగమునకుబోవు రాచబాట గలదు. ముఖలింగము శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి జమీలోతేరియున్నది. ఆయూరియందు శ్రీ వారి సత్తాలయ మొకటి కలదు.

ముఖలింగము నేను కుగ్రామమనియే చెప్పవలయును. జనసంఖ్యయు మూడు నాలుగువేలకు మించియుండదు. ఇచ్చట జనులలో చాలమంది కాళింగులు. తెలుగువారు చాలకొలదిగానున్నారు. నేడూరంతయుకలిపి యొక పెద్దవీధిగానున్నది. దానికికుప్రక్కల వరుసగా పూరిండ్ల వరుసలుగల చిన్నవీధులు

మాత్రము గలవు ఊరిలో నెక్కడఁబాచినను పూర్వపు బొన్నశ్యామును సౌందర్యమును వైభవమును దెలుచు నల్ల శాసనపుత్రాల్లును, అందు చిత్రీశములును శిల్పపుబడులును, శిలా విగ్రహములును, చెదరి పిరిసి కానబడుచుండును. ఎప్పుడైనను ఏ వర్ష సాతముచేతనో యిండ్లకు బునాదులు త్రవ్వినపుడో కూరుకొని పోయిన ప్రాచీనకట్టములకుబెందిన ఇటుకలు పెద్దతాళ్లు, విగ్రహములు, శిల్పపు పనిచేసిన చిత్రచిత్తలు బయల్పడినపుడు వాటిని గ్రామస్థులు తమ యిండ్ల కుపయోగించుకొనగా మిగిలినవాటిని, రావిచెట్లక్రిందను మట్టిచెట్లక్రిందను నుంచుటవలనను, ఇంటి గోడలలో నమర్చియుంచుటవలనను, ఊరంతయు నొక చిత్రమైన ప్రాచీన వస్తు ప్రదర్శనశాలవలె గాన్పించును.

ముఖలింగముచాలాప్రాచీనమైనయూర నుటకు సంగతియు లేదు. ఆ నగరము వైభవము ననుభవించుచుండినపుడు వంశధారానది నగరమున కిరుప్రక్కలను ప్రవహించుచుండినట్లు గాన్పించును. నగరమున కిరుప్రక్కల నేక కాలమందు గాకపోయినను ఒకప్పుడైనను రెండవవైపునగూడ ప్రవహించియుండినట్లు చిహ్నములు నేడు కానవచ్చుచున్నవి. ఇపుడుమాత్రము నది యూరికి పశ్చిమమున దక్షిణవాహినియై ఒరసికొని ప్రవహించుచున్నది. పూర్వ మొకప్పుడు ముఖలింగమునకు తూర్పు దిక్కుగానున్న

కరకవలసచెంతను పద్మనాభునికొండ నొరసి
కొనుచు ప్రవహించినట్లు ఏఱుచారిన చిహ్న
ములు నేకును గానబడుచున్నవి. ఇప్పుడా
భూభాగమంతయు సేద్యచుగుచున్నది. వర్ష
కాలమున నిప్పటికిని చిన్న పాయయొకటి
ఆపొలములనడుమ వంశధారనుగడి చీలి ప్రవ
హించుచు, ఊరికిదక్షిణమున నదిలో గలియు
చుండును. వంశధార జీవనదియే యని చెప్ప
వచ్చును. నీరు చాల వడిగాబారుచు మిక్కిలి
లోతైన తావులందు శీతకాలమున మొల
బంటిలోతున ప్రవహించు చుండును. వర్ష
కాలమున నీనది మిక్కిలి లోతుగా బ్రవ
హించుచుండును. పూర్వము కలింగ రాజ్య
మతి వైభవమునం దుండిన కాలమున నా
దేశపు రాజకుమారులకు నౌకాయాత్ర
నేర్వవలసిన నిర్బంధవిద్యగా నుండిన కాల
మున నీనది యందుల కుపయుక్తముగాజేయ
బడియుండనేమో తెలిసికొనుట కాధారము
లేవియు లేవు. కాని నది కిప్పుడు పడుమటి
యొడ్డున వాడవలస యనియు, (ఓడల వలస),
వాడపిల్లి, (ఓడపల్లి)యనియు రెండుగ్రామ
ములు ఒకదానికొకటి అరమైలు దూరమున
నుండినట్లు గ్రామవాస్తవ్యులు చెబుచున్నారు.
కాని నదియొక్కన నీ కాలమున వాడవలసయే
కాని వాడపల్లిగానవచ్చుటలేదు. దరిద్ర దేవత
ఈనగరమున నివాసము నిల్పుకొని పూర్వపు
వర్తకవైభవమును సాగనంపుటచేత నీ గ్రామ
మీకాలమున వృగ్యము పోయినవి. ఇక
నిలచియున్న వాడవలస గ్రామము నొరసి
కొనుచు వంశధారప్రవహించుచునేయున్నది.
వంశధార యొడ్డుననే ప్రాచీనముఖలింగ నగ
రపుకోట యుండినటుల నేటివఱకు చిహ్న
ములు గాన్పించు చున్నవి. దుర్గము మంచి

స్థితియందున్నపుడు సుమారు రెండుమైళ్ళు
పొడవున, ఒకమైలు వెడల్పున, కలిగియుండె
ననవచ్చును. ఆగ్రామవాస్తవ్యులు పూర్వ
ముండిన బురుజుల స్థలములను ఎత్తైన మంటి
దిబ్బలను జూపించినపుడు పూర్వచిగర వైశా
ల్యమును భావింపగల్గితిమి. శ్రీ రామమూర్తి
పంతులుగారుగూడ తాము ఇరువది ముప్పది
సంవత్సరముల క్రిందట నీగ్రామమును చూచి
నపుడును, అంతకుబూర్వము చూచినప్పు
డును గ్రామముచుట్టును కోటగోడ స్పష్ట
ముగా గాన్పించు చుండెనని చెప్పియుండిరి.
కోటదిబ్బలు ఒకటి రెండు ఇప్పటికిని ఊరికి
ఉత్తర దక్షిణదిక్కులందు చూడనగును.

ముఖలింగమునందు చూడదగిన వనే
కములుగలవు. అందు చరిత్రకారుని కుప
యుక్తములైనవి చాలవరకు భూగర్భమున
కూరుకొని పోయియున్నను పైకి గనబడు
చున్నవాటిలో అత్యంతోపయుక్తము లయి
నవి దేవాలయములు మూడు మాత్రము
గలవు. అందు ముఖలింగేశ్వరాలయము
తప్ప మిగిలినవి రెండు శిథిలావస్థయందుండి
రూపముతో మాత్రము గాననగుచున్నవి.
అందొకటి సోమేశ్వరాలయము. అది దక్షి
ణమున ఊరికి చివరనున్నది. రెండవది అని
యంక (అణ్యాంక)భీమేశ్వరాలయము. ఇదిపై
రెండింటికి నడుమనున్నది. వీటిలో పూజా
పునస్కారము లొక ముఖలింగేశ్వరాలయ
మందు తక్క మిగిలినవాటికి జరుగుటలేదు.
చరిత్రకారుని కత్యంతోపయుక్తము లయిన
విషయము లనేకము లీమూడు దేవాలయ
ములందును గాన్పించును.

గంజాము మండల వాస్తవ్యులకు
ముఖలింగము మిక్కిలి ప్రియమైన పుణ్య

క్షేత్రము. ఈ క్షేత్రమందుగల మూడు దేవ
శములందు నీశ్వరుడు లింగరూపమున ప్రతి
ష్ఠింపబడి యున్నాడు. అందు ముఖలింగేశ్వ
రాలయమునకు శ్రీపర్లాకిమిడి రాజావారు
నిత్యధూపదీప నైవేద్యములు, అంగరంగ
వైభవములు, ఉత్సవములు, మొలయునవా
టికి మంచినతల నేర్పరిచి యున్నారు. ఈ
స్థలమున ప్రతినవత్సరమున మహాశివరాత్రు
నాడు మహోత్సవము జరుగుచుండును. ఈక్షే
త్రమహిమలను దెలుపు స్థూపమాహాత్మ్య కథ
యొకటి కలదు. అనిప్రాచీనమైన దనుటకు
సందియములేదు. ఇచ్చటి జనులు క్షేత్రము
వారణాశియంతటి పుణ్యస్థలము కావున
ప్రతినవత్సరమును మాఘమాసమున మహా
శివరాత్రినాడు యాత్రికులు భక్తులు నానా
ప్రాంతములనుండి యేతెంతురు. క్షేత్ర
మాహాత్మ్యము చాలవరకు పురాణగాథయై
విశ్వసనీయముగాక యుండునుగాని యండిలి
విషయములు ఒకప్పుడు చరిత్రకారుని కత్యం
తోపయుక్తములని తోచుచుండును. కావున
కథ నిట సంగ్రహముగా దెలుపుదును. ఆ
క్షేత్రమాహాత్మ్య మిట్లున్నది:

ద్వాపరయుగమున వంశధార నది
యొడ్డున నామదేవు డను మహర్షి యొకడు
తపముచేసిగానుచు నొకప్పు షోక యాగ
మును దలపెట్టెను. ఆ యాగమునకు దేవ
తలు, గంధర్వులు, కిన్నరులు, కింపురుషులు,
సిద్ధులు సాధులు మొలగువారి నాహ్వానిం
చెను. ఆతపస్వి యాశ్రమసమీపమున బ్రవ
హించు వంశధారానదికి తూర్పుగా మహా
రణ్యము వ్యాపించియుండెను. అది మధుక
వృక్షములచే నిండియుండెను. అందు కిరాతు

లిండ్లుకట్టుకొని వాసముచేయుచుండిరి. అనా
గరికులగు నాకిరాతులు దిగంబరులను చరించు
చుండుటయజ్ఞమునకేధులయివచ్చినగంధర్వు
లాన దేశములందు గ్రుమ్మరుచు కిరాతస్త్రీలం
గని మోహతిరేకమున ప్రవర్తించియుండిరి.
హవిగ్భాగములను పంచుచున్నపుడు వామ
దేవముహర్షి గంధర్వుల నవట గానక కిరాత
స్త్రీలతోనుండుట తన దివ్యదృష్టిచే నెఱింగి
కుపితుడై వారిని కిరాతులుగా జన్మింప శపిం
చెను. గంధర్వు లాశాపమును నారదుని
వలన విని, యామహర్షిని కరుణించి
శాపముపసంహరింపవలసి నదనిప్రార్థిం
చిరి. అందుల కాతాపసి వశ్యాత్తేవులయిన
వారిని గని ద్వాపరయుగాంతమం దాప్రాంత
మున శివుడు మధుకేశ్వరునిరూపమునదాల్చి
యావిర్భవించుననియు, నాదేవుని మధుకలింగ
రూపమును నందర్భించినంత మాత్రమున
వారు శాపవిముక్తులయి ఎప్పటిరూపమును
దాల్చి వారిలోకమునకు బోలదురనియు వర
మిచ్చెను.

సిన్ధుట శాపహతులయిన గంధర్వులు
కిరాతులై జన్మించిరి. వారిలో చిత్రసేను
డనువాడు రాజై పరిపాలించుచుండెను.
ఆతడు నివసించు మధుకవనమున సంవత్సర
మంతయు పుష్పములు పూయు మధుక
వృక్ష మొకటి రెండు శాఖలతోమాత్రము
యొక పుట్టపై బెరిగి యుండెను. ఆ కిరా
త రాజుయిప్పచెట్టును తన భార్య కిచ్చెను.
ఆమె దానినుండి రాలిన పూవుల నేరి వంశ
ధారానది కావలియొడ్డున మధుకవనమునకు
సమీపముగానున్న సుమంతపురమున నుండు
సుమంతుడను వైశ్యుని కమ్మి యాక్రయధన
ముతో భోజనాదిక పదార్థముల గొనితెచ్చి

వంటచేసి భర్తకు పెట్టి తాను భుజించుచుండెను. ఇట్లు కొంతకాలము గడచెను. అంత నొకనాడు శ్రీశైల ప్రాంతమునుండి యొక జంగమస్త్రీ కాశీయాత్రగావించి దలపుగాని ప్రయాణము సేయుచు దైవవశమున త్రోవతప్పి యావనమును బ్రవేశించెను. అప్పటికి సాయంసమయ మగుటచే భయము జెంది చెంతనున్న యాకిరాతకులపల్లె జొచ్చి యారాత్రి యచ్చట నివసించుటకు తావు చూపవలసినదని ప్రార్థించెను. ఆమె నిరుపమాన సౌందర్యమును యశావనమును గాంచి చిత్రసేనుడు మనసు చెదరి యామె కనేకవిధముల నాతిభ్యము గఱపెను. ఆరాత్రి గడచెను. మరునాడు చిత్రసేనుడు అపరిచిత స్త్రీమీద జనించిన మోహమును మరల్చుకొని యాజంగమయువతికి కాశీకి బోవుచూర్గమును జూపించి పయనము గమ్యని ప్రార్థించెను. కాని చిత్రసేనుని చూపగాంభీర్యమును బొడగనినది మొదలు ఆజంగమయువతియు నొక విధమైన మనోవికారమునకు లోనయి తన కింక కాశీకిబోవ నిచ్చ గలుగదనియు, నాస్థలము కాశీంబోలు పుణ్యస్థలముగా గన్పట్టుచున్నదనియు, దానక్కడ నివాసముండ నిశ్చయించు కొన్నదనియు, తన్ను పరిణయ మాడవలసినదనియు ప్రార్థించెను. చిత్రసేనుడు తొలుతనే యామెయందు మనసు కొనియున్నవాడగుటచే నందుల కంగీకరించి యామెను రెండవభార్యగా పెండ్లియాడెను.

ఈవృత్తాంతమును జ్యేష్ఠభార్యకుడెల్లి యామె యనుమతి గైకొని ఆజంగమస్త్రీని ఒకయింట నుండి నేర్పఱచి తమకు జీవనాధారమై యున్నట్టియు సర్వకాలములందు

పూవులుపూయునదియు నగు మధుకవృక్షమును జూపి యొకశాఖ పెద్దపెండ్లమునకు రెంకవశాఖను రెండవ పెండ్లమునకు నిచ్చి దానినుండి రాలుచుండు పూవులనప్పి జీవనముచేయుమని యాజ్ఞాపించెను. అప్పటినుండి యాతడు ఒకదినము పెద్దభార్యయింటను మరుచటిదినము రెండవభార్యయింటను గడపుచుండెను. అట్లు కొంతకాలము గడచెను. ప్రతిదినమును దెల్లవారకమునుపు చిత్రసేనుని భార్య లిరువురును రాలిన మధుకపుష్పముల నేరికొని సుమంతపురమునకు బోయి విక్రయించి భోజన సామగ్రిని దెచ్చుకొనుచుండిరి. వీరిలో జంగమభార్య శివభక్తురాలు గావున ప్రాతఃకాలముననే లేచి వంశధారానదిలో తీర్థమాడి, యామధుకవృక్షము మొదటనున్న పుట్టనే భగవానుడగు పార్వతీ పతిగా భావించి యభిషేకముచేసి పూజలు గావించి భక్తిపూర్వకముగా ప్రదక్షిణములు సల్పి ప్రార్థించుచుండెను. ఇట్లామె యనుదినము భక్తితో జరుపుచుండుట దేవరకు సంతోషదాయకమయ్యెను. అంత నా దేవదేవుడు భక్తురాలియెడ కనికరముకల్గి యామె వంతునకు వచ్చిన శాఖనుండి సువర్ణపుష్పములు నిత్యము రాలుచుండునట్లు చేసెను.

ప్రతిదినమును రాలుచున్న సువర్ణమధుకపుష్పములు గొనిపోయి, చిత్రసేనుని జంగమభార్య సుమంతుని కమ్మచు, విశేషముగ విలువగల పదార్థములను గొనివచ్చి తన భర్త కతి ప్రీతిజనకముగ ఆహారాదుల నిడుచు, పతిపూజ యొనర్చుచుండెను. సవతి కిచ్చిన కొమ్మనుండి బంగారుపూవులు రాలుటయు, తనకొమ్మనుండి యెప్పటియట్లు యిప్ప పూవులే రాలుటయు గని యసూయా

గ్రస్తయై పెద్దభార్య మగనితో కయ్యమాడి, నవతి కిచ్చిన శాఖయం దొకమహత్తు గల దని మూఢవిశ్వాసము గలిగి దానిని తన కీయవహినదని భర్తను ప్రార్థించెను. భార్యల నిరువురను సమానముగ ప్రేమించు చిత్రసేను డేమియు సేయనోపక తున కామెకోరిక నెరవేర్చెను. కాని కొమ్మలు మార్చినంత మాత్రమున పెద్దభార్య తలంపు లీడేవయ్యెను. పూర్వము తన కొమ్మనుండి యిప్పు పూవులే రాలుచుండినను, జంగమ భార్య కిచ్చిననాటనుండియు దానినుండి సువర్ణపుష్పములు రాలుచుండెను. ఈ విషయము పెద్ద భార్యకు మిగుల బాధాకరముగానుండెను. ఆమె యసూయకు మగనిమానము ఇంధన మయ్యెను. ప్రతిదినమును చిత్రసేనుడు వేట కరిగి యిల్లు సేరుసరికి భార్యలిద్దరు కయ్యము పెంచుకొనియుండు టాతడుచూచి సహింప జాలకపోయెను. తనభార్య లిరువురకును నిత్య మామధుకవృక్షమువలన గదా యిట్టికలతలు కలుగుచున్నవని యెంచి జ్యేష్ఠభార్య ప్రేరితుడై యామధుక వృక్షమును మొదలంట నరికివైచెను. జంగమ భార్య తన భర్తచేయు దుష్కార్యమునకు వెరలి వారింపజూచెను. కాని యామె ప్రార్థనలు నిష్ప్రయోజనము లయ్యెను.

చిత్రసేనుడు మధుకవృక్షమును నటికితోడనేచెట్టు పుట్టలోనుండి అగ్నిజ్వాల లుదయించెను. వాటిని గాంచి చిత్రసేనుడు భీత చిత్తుడై మూర్ఛవోయెను. ఆతని మూర్ఛగని పెద్దభార్య దేశాంతరముననుండి వచ్చిన యొక మాయలాడి తన మగనిని ప్రయోగముచేసి చంపెనని రోదనము సేయనారంభించెను. ఆమె దుఃఖము నాలకించి యావన

మునందలి కిరాతులెల్లరు జంగమస్త్రీని జంపుటకై ఆయుధపాణులయి యేతెంచిరి. ఆసమయమున జంగమభార్య దిక్కుమాలినదయ్యు ధైర్యము వహించి పరమేశ్వరుని ప్రార్థించెను. అమెప్రార్థన నంగీకరించి మహేశ్వరుడు మధుకవృక్షములమునుండి ముఖము దాల్చి ప్రచుఢగణములతోడ కిరాతులకు దర్శనమిచ్చెను. కిరాతులును ఆదివ్య సందర్శనమువలన శాపవిముక్తులయి పూర్వ పుంగంధర్వ రూపమున దాల్చి స్తోత్రము జేసిరి. మధుక వృక్షమునుండి యావిర్భవించిన దేవర మధుకేశ్వరుడని న్యవరిహంపబడ నారంభించెను. నేడీ మధుకేశ్వరుడే ముఖలింగేశ్వరుడనబరగుచున్నాడు. కాని ప్రాచీనశాసనములందు మధుకేశ్వరుఁ డనియే కలదు. మధుకేశ్వరునికి జయంతీశ్వరుడనియు, గోకర్ణేశ్వరుడనియు, గూడ నామాంతరములున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఈ సంగతిని గూర్చి మున్నందు చర్చించెదము.

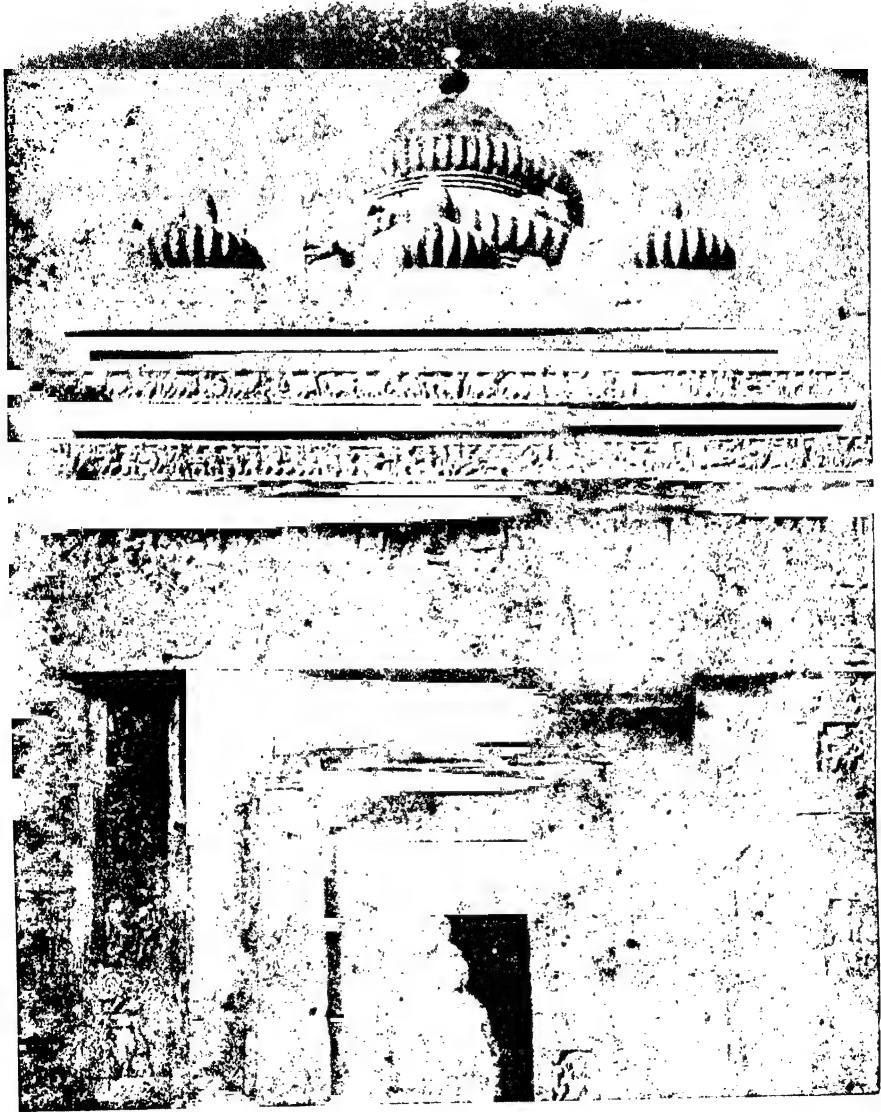
ముఖలింగేశ్వరుని గుడి యూరికినడుమ పూర్వదిశాముఖమైయున్నది. దేవాలయము చుట్టును ప్రాకార మున్నది. ప్రాకారములోనల దేవాలయమును దానిచుట్టులవ్విదిక్పాలకలింగములు, కళ్యాణమంటపములు మున్నగునవి కలవు. ప్రాకారమునకున్న సింహద్వారమున కెదురుగా ధ్వజస్తంభము నడివిధిలో నున్నది. దేవాలయ ప్రాంగణములో కొంత భాగము జనులారామించుకొని వీధిగా జేసుకొనియుండుటచేత ధ్వజమువీధిపాలైనది. ఆధ్వజస్తంభమున కెదురుగా సింహద్వారమును దానికి ముందర యిరుప్రక్కలను సింహములును వాటినడుమ సోపానములును

గలవు. ఆసింహములు రెండును వెనుక కాళ్ళపై కూర్చుండినట్లు తాతితో చెక్కబడినవి. సింహద్వార మొకమంటపములో నమర్పబడియున్నది. దేవాలయమును బ్రవేశించుటకు మెట్లెక్కునవును సింహద్వారమునకు ముందు, ఎడమవైపున ఒకతాయి అమర్పబడి కానవచ్చును. ఆవెనుక మంటపశిఖరమును సింహద్వార తలాటమును ఆనియున్న రెండుశిలా స్తంభములును గలవు. ముందటి తాతిపలకమీద నొకవిలుకాని విగ్రహమును వానికివెంజామరవీచుచున్న వానివిగ్రహమును చెక్కబడియున్నవి. ఆ విలుకాడుతనపాదముల క్రింద నొకనిని త్రొక్కివేయుచున్నట్లు చిత్రంపబడియున్నది. ఆవిగ్రహ మెవ్వనిదో తెలిసికొనుట కచ్చట నేమియు నాధారము లేదు. కాని, రాజొకడు తనవైరిని జయించి యవమానించుచున్నట్లు సూచింపబడుచున్నది. సింహద్వారమున్న మంటపములోని రెండు స్తంభములమీదనుగోడలమీదను ప్రాచీన శాసనములనేకములు గలవు. ఆ శాసనములన్నియు, రెండవగాంగవంశపు రాజులకు చెందినయున్నది. గలవు. ఆ శాసనములున్న స్తంభములచెంత, సింహద్వారమును జేరి యెడమవైపున నొక శిలాఫలక మొకటి యమర్పబడి మాధ్వస్థి నాకరించును. దానిపై నొకపురుషుడును, స్త్రీయును లింగరూపుడైన శివుని పూజించుచున్నట్లున్నది. ఆతాతిమీద యా స్త్రీపురుషులకు, శివలింగమునకును పైన సూర్య చంద్రులును, నడుమ వ్యాసహస్తమును చిత్రంపబడియున్నవి. ఆవిగ్రహ మెవ్వనిదో

తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు నచ్చట గానవచ్చుటలేదు; కాని శివభక్తితత్పరుడను మధుకేశ్వరి దేవాలయనిర్మాతయునగురెండవ కామార్జునుడేమోయ సందియముతోచును. ఆతాతిపలకపూర్వ మక్కడదికాదేమోయని కూడమాకు సంశయము జనించెను. సింహద్వారమును బ్రవేశించునప్పటికి యెదురుగా పెద్దనంది యొకటి గాన్పించును. ఆనందికిదురుగా నొకమంటపమును అందొక ద్వారమును గూడ నగుపడుచుండును. ఆద్వారమున కిరుప్రక్కలనున్న గోడబల్లపై నేవియో స్త్రీపురుష విగ్రహములు కొన్ని నాట్యముతో నిలువబడియున్నట్లు చెక్కబడి గాన్పించును. ఆ విగ్రహము లెవ్వరివో, వాటి నచట చిత్రించుటవలన శిల్పి యుద్దేశ మేదియో, గ్రహింపజాలము.

ఆసింహద్వారమును దాటి లోపలి భాగమును జొచ్చినపుడు యెదుట నొక చిన్న నందియు, దానియగ్రభాగమున నెత్తయిన విశాలప్రాంగణమును, దానితరువాత దేవాలయ సంహద్వారము విచిత్ర పత్రలతాపుష్పములతో శోభిల్లుచు గానవచ్చుచుండును. ఆసింహద్వారము పైకిచూచిన దేవాలయశిఖరము గానవచ్చుచుండును. తెలుగుదేశపు దేవాలయములనే చూచినవారలకు నాదేవాలయపు శిఖర వైఖరి యొకవంతగానుండును. చూపరి దాటివచ్చిన రెండవసింహద్వారము మొదటిదానికంటె చిన్నది. కాని యిందు చూడదగిన విశేషము లేక్కడు గలవు. అంతయు శిలామయ మగుటచే నాద్వారమునకు తలుపులు లేవు.

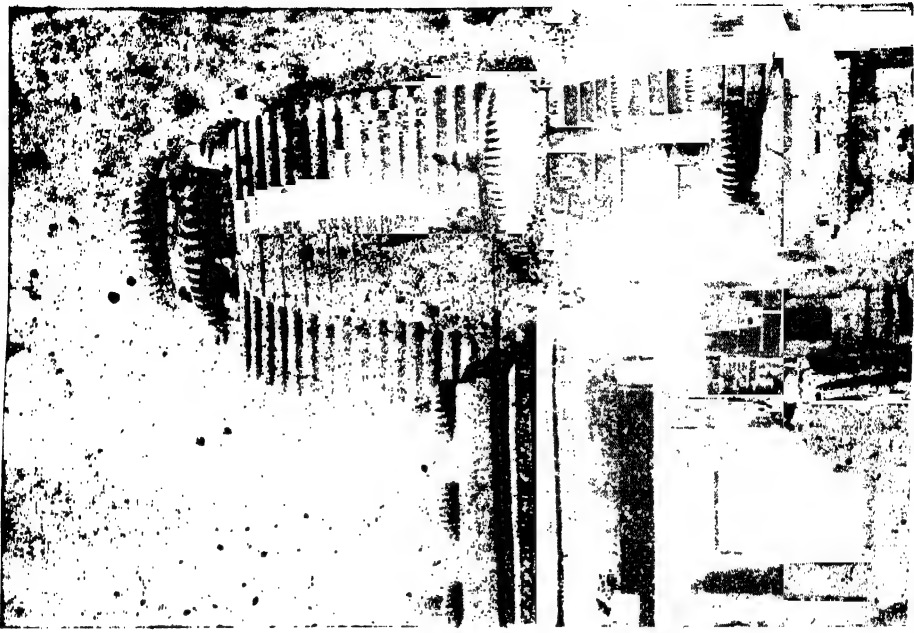
ఈ దేవాలయమును రెండవ మధుకామార్జునుడు కట్టించినట్లు అనంతవర్మ విశాఖపట్టణ శాసనములందు చెప్పబడియున్నది. మం దీవిమర్శన చేయుదుము:

ముఖలింగమూనందలి మధుకేశ్వరాలయముఖమంటపము, శిఖరము.

ముఖలింగము నందలి స్థాపేశ్వరాలయము.

శ్రీమేశ్వరాలయము.

దానికి ఇరు ప్రక్కల యందును తాయి వెడల్పుగా లేనందున వాటిపై శాసనములును లేవు. ఆద్వారమును చూపరి వెనుకకు తిరిగి చూచునప్పుడు కిందిసారుగుబల్లమీద ద్వారబంధమునకు నెత్తిమీద నొక చిత్రపు గోచరమగును. దాని రామజీయకత చూపరుల దృష్టినికర్పించి యానందపరవశులను జేయును. అద్దానిచిత్రపటమును చదువరి వేరొకచోట చూడగలడు. అయ్యది సుమారు పదునారంగుళములు వెడల్పుగలిగి ఏడెనిమిది యడుగులు పొడవుగల యొక తాతిబల్లపై చిత్రంపబడి ద్వారబంధమునకు నెత్తిమీద నమర్పబడియున్నది. ఆ ఫలకముపై నడుమ నొకవృక్షమును, ఆవృక్షమునకు నెడమవైపున ఎత్తైన యొక వేదికపై నొకడు కూర్చుండి నట్లును, ఆతని కొకడు చెంత నిలుచుండి వింజామర వీచుచుండినట్లును గలదు. అట్లు కూర్చున్న పురుషునికి వెనుక ప్రక్కను కొందరు పురుషులు పదునైదుమంది వరుసగా నాసీనులయి యుండిరి. వారందరు అతిశాంత చిత్తులయి మిక్కిలి గాంభీర్యముతో మన స్థైర్యముతోనున్నట్లు చిత్రంపబడియున్నారు. వారి కెదురుగా నడుమనున్న వృక్షమునకు కుడివైపున నొకడు ప్రాకుచు వచ్చి వెడల్పును పొడవును గల బలమైన కత్తితో నావృక్షమును ఛేదించు నుంకించుచున్నట్లు గలదు. ఆతని ప్రయత్నమునుండి వేదికపై నాసీనుడైయున్న పురుషుడు వారించుచున్నట్లున్నాడు. చెట్టు నలుకదలచినవాని వెనుక నిద్దఱు స్త్రీలున్నారు. అం దొకరితె కూర్చుండియు నింకొకతె నిలువబడియు, హస్తముల మోడ్చి నమస్కరించుచు దైన్యభావము

నగపఱుచుచున్నారు. ఆ వెనుక నాయధ పాణులయిన పురుషులు కొందరు ఇరువది యొక్కరు వరుసగా నిలువబడి క్రోధావేశ పరవశులై యగపడుచున్నారు. నడుమనున్న వృక్షముచెంత నొక 'పద్మశీతము' గలదు.

ఈచిత్రపునందలి జనులయుడుపులు, అలంకారములు నెత్తిపై యొక ప్రక్క గుండ్రని తలవెండ్రుకల కొప్పలును క్రీస్తుశకారంభమునాటి ప్రాచీన కాలింగుల నాగరికతను స్ఫురింపజేయుచున్న వనటకు సందియము లేదు. నడుమనుట్టును బిగదీసికట్టిన యంగ వస్త్రమును, దానిపై బిగించిన కాసెయు, మొలనూలును, చూపఱుల కచ్చెరువు కలిగించుచున్నవి. ఆయుధపాణులయిన వారి కెవ్వరికి ద్వితీయవస్త్రము లేదు. మెడలోని హారములు మాత్రము గానబడుచున్నవి. చెట్టు నలుక నుంకించుచున్న వానికి ముంజేతులందు మురుగులు, కడియముల వంటి అలంకారములు గలవు. ఆతని వక్షము చుట్టును నొక పట్టవలె గాన్పించునది కంచు కమై యుండనోవు. ఆతనియుడుపులు ఆకారమును, భూషణములు ఆతడు మిగిలినవారి యేలికయని శోషించజేయుచున్నవి. మొత్తముమీదనీచిత్రపునంతయుచూచి యాలోచించిన వెనుక ముఖలింగేశ్వర క్షేత్రమాహాత్మ్యములోని మధుకేశ్వరుని యావిర్భావ కథను సూచించుచున్న దేమోయని యాహవాడమగలదు.

ఈచిత్రపుమీద నొకశక్తి విగ్రహమున్నది. ఆమె యొక యాడుసింగముపై 'సుఖాననమున' సధివసించియున్నది. ఆమెకు పదిచేతులున్నవి. కుడివైపున నున్న చేతులలో మొదటిది 'భాస్వరముద్ర'ను సూచించు

చున్నది. రెండవదానిలో నొక కంకణమున్నది. మూడవదానియందు గుద్రాక్షజపమాల గలదు. నాల్గవదానియందు గజయు, నైడవదానియందు త్రిశూలమును గలవు. ఏడవచేతులలో మొదటిది 'నరదహస్త'మును దాల్చియున్నది. పిమ్మట వరుసగా రెండవదానియందు జయఘంటయును, మూడవదానియందు కమలమును, నాల్గవదానియందు చక్రమును, ఐదవదానియందు వజ్రాయుధమును నున్నవి. మావారలు శక్తిరూపమును జూచినపు డాహుపకల్పన శైవశక్తులలో ప్రధానమైన దుర్గయొక్క చూడిక, లేక చాముండికాశక్తులనబడియేను వారిరూపాంతరమని యూహించిరి. కాని నాకది జైన శక్తియు, చక్రేశ్వరి మనియు దోచెను. ఈ శక్తిరూపమును దాని క్రింది శిల్పమును దేవాలయము మిక్కిలి ప్రాచీనమైనదని దెలుపుచున్నది.

ఈ చిత్రగుపు బిళ్ళలున్న కవాటమున కెదురుగా నందియును, దానిముంగిట నొక మంటపమువంటి యెత్తైనదియు, దానినంటియె సింహద్వారము మును నున్నదనియు నీవఱకె చదువరి కెఱింగించితిమికదా! ఆమంటపమును అర్ధమంటపమని శిల్పవేత్తలు పలుకుదురు. శిల్పవిషయమున దక్షిణదేశ పల్లవాంధ్ర ద్రావిడ చాళుక్య సంప్రదాయములబట్టి నిర్మితములయిన దేవాలయమును జూచినవారికెల్లను భువనేశ్వరము నందలి దేవాలయమును సందర్శించినవారు ఈదేవా

లయపు వాస్తు శిల్పసంప్రదాయమును దానికి తప్పక సరిపోల్చురు. ఈదేవళము ఓడ్రదేశమునందు వ్యాపించిన ఔత్తరాహ ఆర్యవాస్తు సంప్రదాయము ననుసరించి కట్టబడినదని నిర్ణయింతురు. కాని యిందంతయు ఔత్తరాహ సంప్రదాయమని పలుకుటకు ఏలులేదు. దక్షిణదేశపు చాళుక్యసంప్రదాయము గూడ కొంత కానబడకపోదు. మనదేవళమునకు గర్భాలయమును, అందుమీద గోపురమును, దానిముంగిట అర్ధముఖమంటపము నుండును. అర్ధముఖమంటపమే ముఖమంటపముగా నెంచినను, గర్భాలయమునకును మంటపమునకును, వివిధమయిన సంబంధము గనపడదు. ఒకదాని కొకటి చేర్చి కట్టబడి యుండుననుటతప్ప గర్భాలయము దానిపైనున్న గోపురమే గుడి యగుచున్నది. ఇక నీసంప్రదాయమున నట్లుగాదు. గర్భాలయమును, ముఖమంటపమును గలసి గుడి యగుచున్నది. గర్భాలయముమీద గోపురమున్నట్టే ముఖమంటపముమీదను విమానములేక గోపురముండును. కాని రెండవది మొదటిదానికంటె చిన్నదిగా నుండును. ఇంతియేకాదు. పల్లవ, చాళుక్య శిల్ప సంప్రదాయమునందువలె గోపురము ఔత్తరాహ ఆర్యసంప్రదాయమున నుండదు. మొదటిదానిగోపురమునందు చిత్రవిచిత్రములయిన విగ్రహము లుండును. ఒకభూమికకంటె రెండవభూమిక చిన్నదిగాను అంచులు గోళాకారముగ మలుపుదీర్చబడి గోడిగా నుండును. దక్షిణదేశమునందు దేవాలయములం దాభూమికలు మూడుగాని, యెదురుగాని, తొమ్మిది

గాని యుండును. జౌత్తరాహవాస్తు సంప్రదాయమున నిట్లు కాదు. భువనేశ్వర సంప్రదాయమునందు భూమికలు పొట్టిగాను విశేషముగాను ఉండును. ఒకదానికంటె నొకటి చిన్నదిగ నుండుటయేకాక అంచులు తీర్చినట్లు పలకలు దేరియుండును. ఒక 'పిరిమిడ్' బోర్లించిన నెట్లుండునో యీసంప్రదాయపు గోపుర మట్లుండును. గోపురము మీదనున్న ఆనులక' మను చక్రము పల్లవ చాళుక్య దేవళములమీద గానరాదు. ఈసంప్రదాయమునందు గర్భాలయములు చతురములుగా నుండును. కాని మన పల్లవచాళుక్య దేవాలయములందువలె, వెడల్పు తక్కువగన, పొడవెక్కువగను నుండుటయు గూడ కలదు.

పైనజెప్పిన అర్ధముఖపంటపమువంటి విచిత్రపత్రలతాపుష్పాలంకారశోభితమై మనోజ్ఞమై యున్న తమైన సింహద్వార ముండును. ఆసింహద్వారమున కిరు కెలంకులనున్న చేర్పుశిలలపై స్త్రీపురుషుల విగ్రహములు శృంగారాభినయములతో నిలువబడియున్నట్లును నాట్యము చేయుచున్నట్లును మనోహరముగ చిత్రింపబడియున్నవి. ఈజొమ్మలన్నియు నీముఖలింగనగర మతివైభవము ననుభవించుచుండిన కాలమున చిత్రవిచిత్రమలగు రంగులు పూయబడి జీవకళ లుట్టిపడుచుండినట్లు చిహ్నములు నేటివరకు గాన్పించుచున్నవి. సింహద్వారమునకు కుడివైపు ననున్న స్తంభమును, దానినంటియున్న చేర్పు శిలాఫలకము, దానిచేరియున్న ద్వారపాలక విగ్రహమును చదువరిచిత్రపటమునందు చూడగలడు. శిల్పి ద్వారపాలకుని చెక్కి యొక పంటపమునందు నిలువజెట్టిశాడు. ఆ మంటపము చిత్రించుటలో శిల్పి తన నేర్పరి

తనమును చక్కగా తేటపఱచినాడు. అచ్చటి శిల్పపుపని యంతయు జూచినవెనక, నాత్తరాహసంప్రదాయకుడైన యాశిల్పి, కొంత పల్లవశిల్పమునుగూడ నెఱిగినవాడని తోపక మూసదు. ద్వారపాలకవిగ్రహ మనుర్బుబడిన మంటపమునకు సింహతలాటతోరణమమర్పబడియున్నది. ఈరీతిగనే ఎడమవైపునగూడ సింహద్వారమువంటి కంబమును చేర్పుశిలయు, దానినంటిగోడలో ద్వారపాలకమంటపమును గానవచ్చును; కాని చిత్రకారుడు కుడివైపు చిత్రించినదానినే యెడమవైపున కూడ రచించియుండక క్రొత్త విగ్రహములను, అలంకారములను, యిచ్చవచ్చిన తెఱగున స్వేచ్ఛతో రామణీయకముగ చిత్రించినాడు. ఈ సింహద్వారమంతయు, తూర్పుగాంగులశాసనములో వర్ణింపబడియున్నది.

సింహద్వారమును శోభాయమానముగ జేయుచున్న యాముఖమంటప గోపుర భూమికల నాల్గింటిమీదను మనోహరమయిన చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి. వాటినిజూచి యానందించుటకే మాకు తీరిక లేకపోయెను. వాటిచిత్రపటము నిట పొందుపఱచితిమి ఈనాల్గుభూమికలలో మొదటిదానిమీద నారుహంసలును, వాటిలో రెండేసి అంచలనడుమ నొకపోడశదళ కమలమును చిత్రింపబడియున్నవి. ఈచిత్రరవులమీదనున్న చిత్రఫలకమమీద మల్లయుద్ధప్రదర్శనము చిత్రంపబడియున్నది. అందు నడుమ యిరువురు మల్లులు ద్వందయుద్ధము సేయుచున్నారు. ఆమల్లుల కిరు కెలంకులందు జననమూహము ప్రదర్శనమును వీక్షించుచున్నది. ఆ జననమూహమున కెగువగా నెడమవైపున నొక వేదికపై రాజును రాణియు ఆసీనులయి,

ప్రదర్శనమును దిలకించుచున్నారు. వారి కిరువురు సేవకులు క్రిందినుండి మల్లయుద్ధ వృత్తాంతమును విన్నవించుచున్నారు. రాజు చెవియొగ్గి వినుచున్నాడు. రాణికి ఎడమ వైపున అంతఃపురస్త్రీలును, వారిచెంత దాసీజనమును సుఖోపవిష్టులయియున్నారు. మల్లలకు కుడివైపున జనసామాన్యమున్న తావుకంటె యెత్తయినస్థలమందు బ్రాహ్మణబృందము కూర్చుండియున్నది. వారిముంగట యేనుగులు దలపడుచున్నవి. వీరివెనుక జనులనేకులాసీనులయి యున్నారు. ఇందలి వితిహ్యము శ్రీకృష్ణుని బాల్యమని నిరూపించవచ్చును. ఇందలి మల్లయుద్ధము శ్రీకృష్ణ చాణూరుల మల్లయుద్ధముగావలయును. పరివేష్టించియున్న రాజు కంసుడనితోచును. యేనుగులు దలపడుచున్నట్లు చిత్రింపబడినవోట బాలకృష్ణుడు యేనుగులచే త్రొక్కింపబడుచున్నట్లు కనపట్టుచున్నాడు.

ఈ చిత్రఫలకమంతయు నయిదారుగజములు పొడవును, అడుగు లేక అడుగున్నర వెడల్పును గలిగియున్నది. ఇంతటి స్వల్పవైశాల్యముగల ప్రదేశమునందు శిల్పి చిత్రపువనిచేసి యచ్చెరువు కలిగించుచున్నాడు. జనసమూహమునందు ప్రతివ్యక్తియు స్వప్రముగ చిత్రింపబడియుండుటయు, ముందు వెనుక ప్రదేశముల వేదికలుసాధములు అతిసూక్ష్మముగ చూపబడుటయు శిల్పిపనితనమును వెరోశ్యముచున్నది.

ఇంతకంటె యచ్చెరువైన చిత్రము దీని పై భూమికయందు గాననగుచున్నది. ఈ ఫలకమందు రాజు అరణ్యమున వేటాడు విధము చిత్రితమైయున్నది. అందు పర్వులెత్తుచున్న వాయుతేజీలును, విండ్లు నాకర్ణాం

తము సారించి మృగములను వెంటదలుముచున్న రాజును, వేటకాండ్రును, స్వప్రముగ జీవకళతో చిత్రింపబడియున్నారు. వేటకాండ్ర వెనుక సేవకులు సంహరింపబడిన మృగములను కజ్జలకు వ్రేలాడదీసి తమభుజములపై పెట్టుకొని నడచుచున్నారు. వారి వెనుక తప్పెట కాండ్రు, మద్దెలకాండ్రు ఘోషగావించుచున్నారు; బూరలవారు సింహనాదములు, శృంగ నాదములు సేయుచున్నారు. వారికి వెనుక నున్నవారు మృగములను మోసికొని పోవుచున్నారు. మరి కొందరు ఆయుధపాణులై పరుగిడుచున్నారు. వారి వెనుక కొంద రాశ్వీకులు బల్లెములు పెట్టుకొని గుర్రములను నడపించుకొని వచ్చుచున్నారు. ఈచిత్రపువలలోని యెడమవైపు అర్ధభాగమునందు వేట మృగములు బరువెత్తుచుండుటయు, వాటి వెనుకను, ముంగటను వేటకాండ్రు ఆశ్వీకులు సాయుధులయి తరుముచున్నట్లును చిత్రింపబడియున్నది. వేటరంగములు ఇంతమనోహరముగ చిత్రింపబడుట మున్నెచ్చటను గానము. స్థలమునంకుచిత్రమయ్యును, శిల్పి తనచిత్రమునందు జీవమును బోసినాడు. కాని ఈచిత్రమునందు పౌరాణికగాధగాని చారిత్రిక వృత్తాంతముగాని గానరాదు.

దీనిపై భూమికయందు, ఏనుగులవేట చిత్రింపబడియున్నది. దాని ఎడమభాగమున నొక వేదికపై నొక పురుషుడు ఆసీనుడై యున్నాడు. ఆయన చుట్టును సేవకులు, పరిచారకులు, విలుకాండ్రు, ఖడ్గహస్తలు, మూగియున్నారు. వారి యెదుట మచ్చిక చేయబడిన యేనుగొకటి, మావటీలు కూర్చుండి, ఏనుగుల వేట గావించుచున్నారు. మచ్చిక

యేనుగులకు ముంగటిభాగమున, అడవియేనుగులు త్రాళ్ళతో, నుగులతో బంధింపబడి, పెనగులాడుచు, పరుగిడుటకు బ్రయత్నము సేయుచున్నవి. కలింగరాజులకు గజ వేట మిక్కిలి ప్రీతికరమయిన వ్యాసానుగుట చేత గాజోలు గజ వేట ఇచ్చట దేవనదన నిర్మాత చిత్రంపించినాడు.

ఈమూడుభూమికిలమీద చిత్రతములయిన శిల్పము, పూర్వము నున్నపు పూత గలిగి, దానిపై రంగువేయబడియున్న కాలమున మిక్కిలి అందముగ కాన్పించుచుండవచ్చు ననుకొందుము. ఈగుడియందున్న చిత్తరువులన్నియు నీ విధముగనే యున్నవి.

పిమ్మట సింహద్వారమును దాటి గుడియొక్క ముఖమంటపమును బ్రవేశింతుము. ముఖమంటపమునే ఆస్థానమంటపమని యందురు. ఆముఖమంటపమునందారు తాతికంబములు శిఖరములు లేనివి మూడేసి చొప్పున రెండువరుసలుగ నున్నవి. వీటిపై మంటపముయొక్క కొప్పు నిలిచి యున్నది. తూర్పువైపున నున్న సింహద్వారముగాక ఆస్థానమంటపమునకు దక్షిణపు వైపున గూడ నొకద్వారము కలదు. అయ్యది గర్భకోవెలకు సమీపముగానున్నది. ముఖమంటప మారుగజముల వెడల్పున, ఆరుగజములు పొడవున గల్గి చతురముగా నున్నది. కంబములపై శిల్పపుపనులు లేవు గాని శాసనములు అసంఖ్యాకములుగ నున్నవి. వీటిపై నేటల పూయబడుచున్నపు పూతవలన నవి గానబడకున్నవి. ముఖమంటపమునందు లోపలి గోడభాగముమీద చిత్తరువులుగాని, శిల్పపుబనులుగాని గాన

రావు. కాని, యెచ్చటనుండియో కొని రాబడి యెచ్చటనుండబడినట్లు తోచెడు కొన్ని శిలావిగ్రహములు మాత్రము గానవచ్చును.* వాటిలో ముఖ్యమైనవి చాల భాగము వైష్ణవాంశములయిన విగ్రహములుగ నున్నవి. మృతపమునందు, మేము ప్రవేశించి నపుడు మాకుడివైపున త్రివిక్రమావతారము గాన్పించెను. బలిచక్రవర్తిని దానమడుగ నేగుదెంచిన వామనుడు విక్రమించి యొకపాదముతో భూమిని, రెండవ దానితో స్వర్గమును ఆక్రమించి, మూడవ దానిని బలిచక్రవర్తి శిరముపై నుంచి పాతాళమునకు అణచివేయు భీమరూపమునకు త్రివిక్రమ మనిపేరు. త్రివిక్రమమూర్తికి కుడివైపున నొకతాతిపలకపై వరాహమూర్తి విగ్రహమున్నది. ఈవరాహమూర్తికిని, దక్షిణ దేశమున గానబడిడి మూర్తికిని చాల న్యత్యాస మున్నది. ఈవిగ్రహమునకు నాలుగు చేతులు గలవు. అం దామె మీది రెండు చేతులందురు, భూమిని గాజోలు గట్టిగా పట్టుకున్నట్లు గలదు. క్రింది రెండుచేతులలో కుడిదానియందు చక్రమును, ఎడమదానియందు శంఖమును గలవు. వరాహమూర్తి క్రింద, యిరువురు నాగకన్యలు చిత్రంపబడి యున్నారు. వీరు అమరావతీస్తూపమునందు గానవచ్చు నాగకన్యల విగ్రహముల బోలి యున్నారు. వీరికి బొడ్డుమీగనుండి మనువ్యరూపము, తలకు వెనుక పాముపడగ యున్నది; క్రిందభాగము పాము శరీరముగా నున్నది ఈప్రవర్తనములోని యొక నాగకన్య చేతులందు తామరపద్మమున్నది. దానిపై వరాహమూర్తి యెడమపాదముంచి

* ఇచ్చట విష్ణుదేవర గుడియొకటి యుండినట్లు శాసనముల దు చెప్పబడియున్నది-ఇది యచ్చటి నేమా?

నాడు. రెండవ నాగకన్య తన హస్తములతో కుడికాలిపిక్కను బట్టుకొనియున్నది. వరాహమూర్తి కావల సూర్యనారాయణమూర్తి విగ్రహము కలదు. సూర్యనారాయణమూర్తికి శిరము వెనుక తేజోవంతమయిన బింబముం చబడినది. రెండు చేతులందును దివియ లున్నవి. అవియొకటి ఎర్రదీపమును, రెండ వది తెల్లదీపమును సూచించును. ఈవిగ్రహ మునకు కుడివైపున గరుడ నారాయణుని మూర్తి యున్నది. గరుడునిపై నారాయణు డధివసించియున్నవేళ విష్ణువు గరుడనారాయణు డనబరగును. ముఖమంటపమునందు రెండవవైపున మనోహరమైన సరస్వతీవిగ్రహ మొకటియున్నది. మొదట నది అక్కడది కాదనియు, ఊరిచివర నొకరు పోలముదున్న చుండగా దొరికిననియు, నంతట దాని దీసి కొనివచ్చి యిట నుంచిననియు స్థానికులు డెల్పియుండిరి. ఆసరస్వతీ, సడమల్లలనాడు, అభంగము 'తో సుఖానీనయై యున్నది. ఆమె 'మహాంబుజ' మనుపీఠముపై సభ్యులై యున్నది. ఈ సరస్వతీ ప్రిహము సాధారణముగా మనకు గనబడు నట్లు కాదు. ఈమెను బొద్దులు, బ్రాహ్మణులు, తాంత్రికులుకూడ నుపాసించురు: కేవలము వాగీశ్వరికాదు. కాని వాగీశ్వరి లక్షణములు కల్గియు భయంకరస్వరూపిణి గాక, సుందరపదనయై, మందస్మితము పెదవులపై చోలకాడ, నిమిలితనీత్రయై మోహనముగ నుండు "సాభాగ్యవాగీశ్వరి" యేమో యని సంశయము గొలుపుచున్నది. ఈ "సరస్వతీ" యందు కైవపరములయిన లక్షణములు కొన్ని గాన్పించుచున్నవి. శిరమునందు కంజడ, శివునిజటామకుటమువలె

నమర్పబడి యున్నది. ఆ జటామకుటమున నెడమవైపున చంద్రకళయు నున్నది. ఈ సరస్వతీ ముంజేతులతో వీణ వాయించుచున్నది. వెనుకనున్న హస్తములలో నొకదానియందువుస్తకమును రెండవదానియందు కమలమును బట్టుకొని యున్నది. ఈవిగ్రహము మంచినీటియందున్నపు డెంత అచ్చగువు గొల్పుచుండెనో కాని, యాచిహ్నములు కొన్ని యిప్పటికిని గాననగును. శిల్పియు చిత్రకారుడు నగు కాసెవాడు ఈతాతి బొమ్మపై తన పనితనమును నేర్పుగా జూపినాడు. దీనిపై తొలుత నున్నని పాలగచ్చును, అందుమీద జీవకళలూగు రంగు లుండినట్లు కనబడుచున్నది.

ముఖమంటపమునంటి గర్భకోవిల యున్నది. ఇం దాశ్చర్యము గొలుపువిషయములు రెండు కలవు. అందు మొదటిది (మధుకేశ్వర) ముఖలింగేశ్వర లింగము. ఇది సాధారణముగా మనముచూచు శివలింగములవలె నుండదు. సాధారణముగా లింగములు నల్లతాతితో నునువుగా నుండు నట్లు చేయబడి పానఘట్టమునం దమర్పబడి యుండుట మన మెల్లరు నెఱిగినవిషయము. కాని ఈలింగ మట్లుగాక తెల్లనిశిలవలె గాన్పించును: వెనుకప్రక్క మామూలుప్రకార మే యున్నను ముందువైపున లీనముగా నేత్రములు, ఫాలము, నాసిక, ముఖరూపము నట్లు స్థానికులు జూపించురు. అది శిలయే యగునో కాదో తెలియదు; కాని, దానిపై నల్లని మచ్చ లున్నవి. స్థానికుల, ఆదరశౌరవములవలనను, మేము గర్భాలయమును బ్రవేశించి, శివలింగమును స్పృశించుటతప్ప మిగిలిన వరీక్ష నంతయు చేసితిమి. మధుక

వృక్షమునం దావిర్భవించినాడని క్షేత్ర
మాహాత్మ్యము పల్కుటచేసి, యాలింగము
మధుకదారు నిర్మితమేమోయని సంశయము
నొందితిమి. కాని ధారాపాత్రనుండి సంతత
జలధారాపాతముచే దడిసిన నిది శిలగాకుం
డిన నీచాటికి చీకిపోవకుండునా? రెండవది
ఈ గర్భాలయమునందు లింగమునకు
పెనుక నొక పెద్దమట్టిబాస గలదు. దానిని
బాస అనుటకంటె కుండు అనుట మంచిదని
తోచును. స్వామి నభిషేకించుటకు జలమును
దానియందు పోసి యుంతురు. అది మిక్కిలి
బరువు గలదై, నుమాకు రెండడుగులు లో
తును, అయిదడుగులు నడిమివెడల్పును గల
దై యున్నది. మట్టిపెంకు రెండంగుళములు దళ
సరిగానున్నది. అది బెల్లముమండుట కుపయో
గించు, చేతికు “పెనము”ను బోలియున్నది.
ఈ పెనమునుగూర్చి నల్లజ్జులు, మాకొక మా
హాత్మ్యమును జెప్పిరి. ముఖలింగేశ్వరదేవరకు
భక్తిపరవశుడైన కుమ్మరియొకడు, ఇట్టి
పెనములను రెండింటిని చేసి తీసుకునివచ్చె
ను. అంతకుపూర్వమే గుడికట్టుట పూర్తి
యయిపోయినందున, అవి గర్భాలయమును
జేరునుపాయము లేకపోయెను. ఒకదాని
నాత డెట్లో లోపలకు ప్రవేశపెట్టవలయునని
ప్రయత్నించెను. కాని పాపము వాని
దౌర్భాగ్యమువలన నది విచ్చిన్నమై పోయె
ను. అంతట నాతడు చింతాకాంతుడై
కష్టపడి చేసి తీసుకొనివచ్చిన పెనములలో
నొకటి వర్ధమయ్యెగదాయని వగచుచు నా
రేయెల్ల గడపెను. కాని భక్తవత్సలుడైన
పరమేశ్వరు డాతని భక్తికి మెచ్చి కరు
ణాభుడై యేకమయు లేకుండ రెండవ
పెనము గర్భగుడిలో నుండునట్లు గావించెను.

ఉదయమున కుమ్మరి దైన్యముఖముతో
వచ్చునరికి తన యభీష్టము నెఱవేరియుండెను.
ఈకథయందలి చమత్కారము విశ్వసించు
వారికి మహాత్మువలె గన్పట్టును. కాని మా
కట్లు గోచరింపలేదు. మేము గర్భాలయపు
ద్వారబంధముయొక్క ఎత్తును వెడల్పును
కొలిచి, యానడుమ ఈ పెనము నిలువజెట్టి
చక్రమువలె నడిపించిన దూరగలదా యని
పరీక్షించి చూచితిమి. ఆపని సులభసాధ్యము
గాదు కాని ఒక్కమ్మడి యిరువదియైదు
గురు మనఃస్వలయనను ఎత్తినగాని కదలని
యాపెనమును లోపలి కెట్లు తీసికొనివచ్చిరో
యదియు నాశ్చర్యకరమగు విషయమేకదా!
అందువలననే ప్రాకృతజనలు దానిని మాహా
త్మ్యముగా విశ్వసించుదురు.

ముఖమంటపముయొక్క వెలుపలి
గోడమీద విగ్రహము లనేకములు చెక్క
బడి యున్నవి. కాని అట్టివి గర్భాలయము
యొక్క వెలుపలి గోడమీద లేవు.
తెలిసినవాటిని మాత్రము నిరూపించితిమి.
ముఖమంటపములోనుండి, దక్షిణవైపునకు
వెలిప్రాకారములోనికి గుమ్మ ముండెనని
తెలిపితిమిగదా! ఆగుమ్మముదగ్గరనున్న రూ
పములను ఏడెనిమిదింటిని ఇచట వివరించెద
ము. దీనినిబట్టి మిగిలినవాటిని గూర్చి చదు
వరి యూహించుకొనవచ్చును. గుమ్మమునకు
పడమటివైపున, శివునిరూప మొకటి గాన
వచ్చుచున్నది. ఆరూపమునకు పండ్రెండు
చేతు లున్నవి. ఊర్ధ్వరేతస్సుగై నృత్యము
చేయుచున్న యామూర్తి నటరాజస్వామి
యని మే మూహించితిమి. ఈమూర్తి చిత్ర
మును చదువరి వేటొకచోట గాంచగలదు.
గుమ్మమునకు తూర్పువైపున వరుసగా నేడు

విగ్రహము లున్నవి. ఇవి దక్షిణహిందూ దేశపు శిల్పసంప్రదాయముతో సంబంధము లేని కత్తనను, మాకు తత్తరహిందూస్థానపు శిల్పముతో పరిచయములేనికత్తనను వాటికి, మానావరూపనిర్ణయముసరిగాకపోవచ్చును. తూర్పువైపుగా నున్న విగ్రహములలో మొదటిది మాకు నటరాజస్వామి'గా దోచెను. ఆవిగ్రహమునకు పండ్లండు బాహువులు గలవు. తాండవరూపియై, ఊర్ధ్వరేతస్కుడై యున్న ఆ విగ్రహమునకు ఇరుప్రక్కల నిరువురు స్త్రీలున్నారు. వారిరువురును గంగా, పార్వతులయి యుందురని మాయూహ. ప్రక్కనే నందియు నున్నది. తలకు పరివేషము గలదు. మీది రెండు చేతులందును పడగలువిప్పిన పాము లున్నవి. ఈ విగ్రహముతరువాత ఉగ్రనారసింహ విగ్రహ మున్నది. కాని యుగ్రనారసింహావతారమునెత్తిన శ్రీమన్మహావిష్ణువును న్యూనతపఃపరులకై శరభమూర్తిగా శివుడవతరించినట్లు “కారణాగమము” దెలుపుచున్నది. అట్లయినచో నీమూర్తి శరభమూర్తియొక్క రూపమని నిర్ణయింపవచ్చును. దీని తరువాత విగ్రహమునకు నాల్గుచేతులు గలవు. ఈమూర్తి సింహముపై ఊర్ధ్వరేతస్కుడై నిలువబడి యున్నాడు. ఉభయ పార్శ్వములయందును, పార్వతీగంగాదేవులు గలరు. మీదికుడిచేతియందు త్రిశూలమును, యెడమదానియందు పరశువును క్రింది కుడిచేతియందు అక్షమాలయు, నెడమదానియందు అక్షమాలయు, నెడమదానియందు కపాలమును గలవు. కుడిభుజముపై నాగ మొకటి పడగ నెత్తిపట్టుకొని యున్నది. ఈ భయంకరాకారమును, మేము పశుపతిమూర్తి

క్రింద గుర్తించితిమి. క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్దమునందు భండార్కరుగారి మతమునబట్టి పాశుపతీశైవోపాసన ఆరంభమయ్యెను. “శిల్పసార”ములో వర్ణింపబడిన పాశుపతిమూర్తికి పదిచేతులు ఐదుతలలును గలవు; కాని కొన్ని ఆగమములు ఒకతలయు, నాల్గుచేతులను మాత్రము దెల్పుచున్నవి. పాశుపతీమూర్తి భయంకరిమూర్తియై యుండును. కాని యుపాసకులు సౌమ్యరూపమును రూపకల్పన జేసికొని యుపాసించుదురు. ఆసౌమ్యరూపము మందస్మితవదనముగల చంద్రశేఖరుని బోలి యుండును. ఇపుడీరూపము చంద్రశేఖరుడైన గావలయును. లేకున్న సౌమ్యపాశుపతీమూర్తియైన గావలయును. ఈపాశుపతీమూర్తిప్రక్క భీమస్వరూపియైన నటరాజు గలడు. ఆతనికి నాల్గుచేతులు గలవు. త్రిభంగములతో నూర్ధ్వరేతస్కుడై సర్పము సలుపుచున్నాడు. మీదికుడిచేతియందు అక్షమాల యున్నది. మీది ఎడమచేయి ఒక స్త్రీరూపముపై నుంచబడియున్నది. క్రింద దక్షిణహస్తము వరదముడైన సూచించు కమలమును బట్టుకొని యున్నది. ఎడమచేతియందు కపాల మున్నది. ఈమూర్తికి కుడివైపున ఎడమకాలు మోకరించి యొకస్త్రీ ప్రార్థించుచున్నది. ఎడమప్రక్కనుగూడ నొక స్త్రీవిగ్రహము నిలువబడియున్నది. దీని కావల వరాహమూర్తిపిగ్రహ మున్నది. దానికి నాల్గుచేతులున్నవి, ఎడమమోచేతిపై భాగమున భూదేవి స్త్రీరూపిణియై అధిపసించి యున్నది. మరియొకచేయి, భక్తివిసముద్రై నిలువబడియున్న యొక పురుషవ్యక్తిపై నుంచబడియున్నది. దీనితరువాతిది ‘డాకిని’ ‘వరుణి’ యను పరిచారికలుగల దుర్గాశక్తివలె గాను

కలింగ దేశ చరిత్ర

ముఖలింగేశ్వరుని గర్భాలయపు గూటియందలి (1) సరస్వతి విగ్రహము.

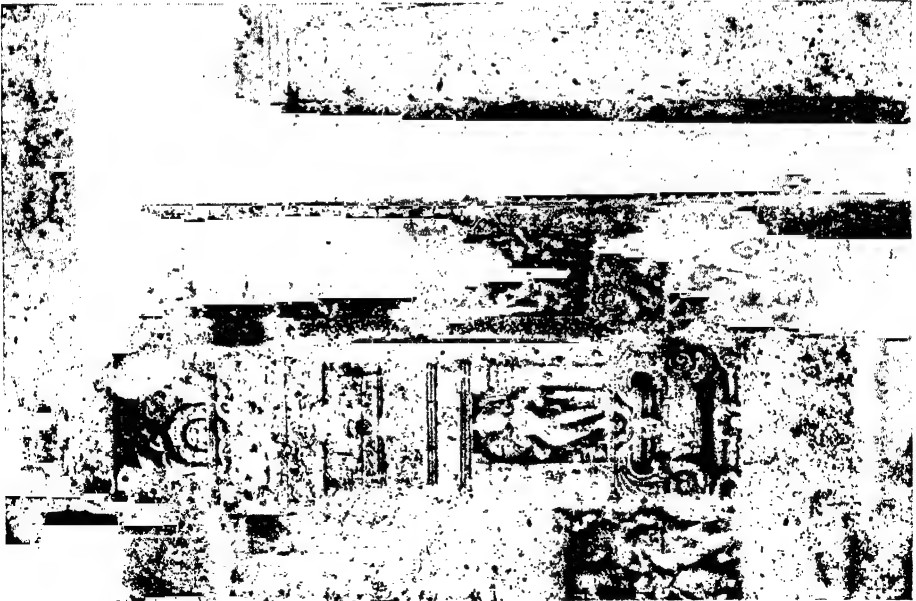
(2) నటరాజు విగ్రహము.

సోమేశ్వరాలయపు విమానముపై నొక గూటియందలి శిలము-కుమారస్వామి విగ్రహము

మ ఖిలం' మ న కొరికిన జీడ దేవుని విగ్రహము , శిల్పములు.

ముఖలింగాలయపు సింహద్వారమునందలి శిల్పము.

పించుచున్నది. దాని కావల కుమారస్వామి విగ్రహము గలదు.

ఈరీతిగ, ముఖచుంటవమునకు రెండు వైపులను, పరశైవరూపము లయిన ఏకాదశ రుద్రరూపములు అష్టమూర్తులు, లీలామూర్తులగు పంచదేహమూర్తి, దక్షిణమూర్తి ఉమామహేశ్వరుడు, చంద్రశేఖరమూర్తి, అర్ధనారీశ్వరుడు, అఘోరమూర్తి, రక్షిణు మూర్తి, భైరవుడు, కాలభైరవుడు, పాశుపత మూర్తి మున్నగు నవెన్నియో కలవు.

అస్తానమంటవమునండి దక్షిణద్వారమున వెలికివచ్చునపుడు, పైనున్న యొకశిల్ప ప్రదర్శనము మనదృష్టి నాకర్షించును. అందు పార్వతీపరమేశ్వరులు జూడమాడుచు వినోదముగా కాలము బుచ్చుచున్నారు. పాచిక తాడుటలో పాటవము తక్కువయైన శివుడు పందె మోపిపోయెను. తుదకు తన కున్న దానినంతయు నోడుటయె కాక కిరిప మెత్తుకొను నాభూతధర్మ తన వాహనమగు నందిని గూడ నొడ్డి యోడెను. అంత పార్వతియు వెలికత్తెలు గజయముగాంచిన సంతోషముతో నొడ లెటుగని యానందముతో నందినితోలుకొని పోవుచుందురు. పతియు దీవదనముజ్జై విన్న శాటుతో దిలకించుచుండును. ఈశిల్ప సాందర్యము నెంతమాచినను తనివిలేదదు.

గుడికిచుట్టును ప్రాకారము గలదు. అందు అష్టదిక్పాలకుల దేవాలయములు గలవు. ఇందుగిని దేవాలయపు గుమ్మముపై సారుగుబిళ్ళమీద సూర్యభగవానుడు రథాదాధుడై వెడలుచున్నట్లును అనూరుడు నస్తాశ్వములను పగ్గములతో బట్టుకొని రథ

మును దోలుచున్నట్లును ఒక చిత్రరూపు గలదు. ఈవృద్ధరసము చాల పురాతనమును అపూర్వమును, విశేషించి మనోహరమునై యున్నది. ఈగుడికి ఉత్తరదిక్కు వెలిగోడమీద ప్రాచీనకాలపు యోధుని చిత్ర మొకటిగలదు. అతడు ఎడమచేతియం దాతని ఎత్తువిల్లుక, కుడిచేతితో నమ్మును బట్టుకొని యున్నాడు. మొలలో కత్తిగలదు. శిరముపై కురులు నున్నగా దుష్వబడి కోరశిఖగా వీరపురుషలాంఛనముగ జాట్టబడియున్నవి. ఈ వీరుని వేషము ఉడుపులును నిస్సంశయముగా ప్రాచీనములు. ఈ వీరుని చిత్రించుట లో శిల్పియుద్దేశ మేమయి యుండునా యని మాకు సంశయము తోచుచున్నది. ఇయ్యది కేవలము ప్రాచీన కళింగవీరుని చిత్రించుట కంటె విశేషభావము శిల్పి కుండవలెనని మాయూహ. మాయూహ సరియైనచో నీ వీరపురుషుగ్రహము, కిరాత రూపమున నుండు ఈశ్వరుడు గావలయును. లేదా కళింగ రాజైవడో కావలయును.

అష్టదిక్పాలకుల గుళ్ళు, వరుసగా నెనిమిది దిక్కులం దుండక, అక్కడక్కడచెదరి యున్నవి. మధ్య నొకచోట దక్షిణవైపున వినాయకుని గుడియు, పడమటను గర్భగుడికి వెంకటేశ్వరుని కుమారస్వామి గుడియు గలవు. అష్టదిక్పాలక లింగములలో, వాయు దేవాలయముపై కొన్ని ప్రాచీన శాసనములు, వేంగీ-పల్లవ, తెలు-గన్నడ లిపులయందు గాన వచ్చుచున్నవి. అవి ఛందోబద్ధములై యున్నట్లున్నవి. వాటిలో 'త్రైలోక్యభీతదేవ', 'నృపతుంగ నరసింహస్వామి' అను పేరులు

గానవచ్చుచున్నది.* ఈవాయులింగ దేవుని గుడి కెదురుగా నుత్తరదిక్కునదేవునికళ్యాణ మంటపము గలదు. దానిపై నిప్పటికిని ఉత్సవవేశలందును పర్వవేశలందును స్వామికి సేవలు జరుపుచుండును.

గుడిదక్షిణపువెలిప్రాకారములోనుండి వెలుపలకొక గుమ్మము గలదు. అందుండి చెంతనేయున్న ఆంజనేయాలయమునకును దాని కావల కొంచముదూరములోనున్నమఠ మునకును మార్గమున్నది. ఆంజనేయాదు లును, మఠమును సవీనముగా గట్టబడిన వయినను, వాటిని కట్టుటకు, ప్రాచీనకట్ట డములలోని శిథిలభాగము లుపయోగింపబడి నట్లు గానవచ్చును. ఆంజనే యాలయమున ఒకతాళిపై యుద్ధరంగమునందు ఏనుగులు డీకొనుట చిత్రీంపబడియున్నది. బాణములు పరంపరగ వచ్చి గ్రుచ్చుకొనుచున్నను ఆ మత్తైభము ఒకనిని తనకాల్కికింపెట్టి యణచి వేయుచు, తొండముతో యుద్ధము నేయు చున్నది. దానిపై మావటీ డొక డాసీనుడై యున్నాడు. ఇదిగాక గర్భాలయపు వెలుపలి గోడమీద నుత్తరదిక్కుగా మొగమైయున్న చిత్తరువొకటి చూపఱదృష్టి నాకర్షించును అందు మనుష్య మొగముగల మకరముపై కొందరు యోగులు, ప్రయాణము నేయు చున్నట్లును, చుట్టుసంతయు జల మున్నట్లును చిత్రీంపబడియున్నది. అదియొక సేకగావచ్చును. ఇందలియైతిహ్యమేమియో సుర్తింపజాలకపోతి మిగాని దీనికి బాదబాతక కథలతో సంబంధ ముండవచ్చునని మాకుబాడగట్టెను. చిత్రము ను చాల పురాణమైనది. కావున ఈవిషయ

మింకను విమర్శింపదగియున్నది.

ఇక నా సమీపముననున్న మఠము లో చూపఱులుదృష్టినాకర్షించు వివేచములు పెక్కులులేవుగాని యున్నవిమాత్రము చాల ప్రాచీనశిల్పములై యున్నవి. మఠమునం దొకచోట నొకమంటపముయొక్క సోపాన ముల పార్శ్వమునగల పిట్టగోడపై నొకశిల్ప ప్రదర్శన మున్నది. అందు లంబినీవనమును, మాయాదేవి ప్రసవమును, బుద్ధుని జనన మును గలవు. సిద్ధార్థుని యవతారమునకై నేచియున్న దేవతలు సాష్టాంగనమస్కారము లాచరించుచున్నారు. దేవతలను నిరూపించు టకు శిల్పివారిని ఆకాశమునందు అడ్డముగా పరుండబెట్టినాడు. ఈశైలియు కడు పురాణ మైనది. బుద్ధుని జన్మప్రకారమును పరిచార కులవలన శుద్ధోదనుడు గాబోలు దూరమున నండి వినుచున్నాడు. అతని చెంత నొక స్త్రీ విగ్రహము ఆసీనురాలై పెక్కుమంది పరి చారకులచేతను ప్రతీహరులచేతను పరివృ త్తయై దానములు జేయుచున్నది. మాయా దేవి శిశువునకు ప్రక్కలో పరుండబెట్టు కొని పాలిచ్చుచున్నట్లు లొక చిత్తరువును ప్రసవవేదనపడుచున్నట్లుక ప్రదర్శనమును, బిడ్డకత్తుకొని చూపించుచున్నట్లును, దేవ తలు ఘృష్ణవర్షము గురిపించుచున్నట్లు మరి యొక ప్రయోగమునుగూడ నందే కలవు. ఈప్రదర్శనమంతయు ఏకథకు సంబంధించి యుండునా యని చాలసేపు చింతించి తుదకు బుద్ధజన్మకథగా నిర్ణయించితిమి. మఠము వెనుక నొక చిన్న పువ్వులతోట గలదు. అందు గోడలలో నతికించబడి యొక తాతి

* ముందు శాసనములను పినుర్కంచు నపుడీ విషయమును చర్చితము.

పలకపై పల్లవాధర వీణియ వాయించు చున్నట్లున్నది. ఇదియు మిక్కిలి మనోహర మైనరూపము. మరియు ప్రాచీనము.

ఇక్కడచూడదగిన రెండవప్రాసాదము భీమేశ్వరాలయము. ఇదిముఖలింగేశ్వరాలయమునకు నూఱుగజముల దూరమున నున్నది. అంతయు శిథిలావస్థయందున్నది. గోపురమును, మంటపమును దప్ప మిగిలినంతయు కూలిపోయినది. దేవాలయమునందు దొక త్రాచుపాము నివాసముగా నున్నదని భయపెట్టి యూరివా రెవ్వరును, మాతోడ రారైరి. కాని మేమునిర్భయముగా నందు బ్రవేశించితిమి. భీమేశ్వరాలయమధు కేశ్వరాలయ శిల్పములకు ఏమియు భేదము లేదు. ఈ గుడియు, ముఖలింగేశ్వరాలయమువలె పూర్వదిశాభిముఖమై యున్నది. ముఖమంటపములోని గోడలమీదను కంబముల మీదను, ద్వారములమీదను రెండవ వజ్రహస్తుని నాటివి అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని నాటివి, శాసనములు పెక్కులుగలవు. అవియన్నియు నాంధ్రభాషయందే కలవు. మంటపమునందు కుడివైపున రెండు విగ్రహములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి దొకటి తారాశక్తి రూపమని యూహించితిమి. రెండవది కుమారస్వామియని నిర్ణయింపగలిగితిమి. గర్భాలయమునందు శివలింగమున్నది. నల్లసానరాయితో నున్నగా చేయబడిన నిగనిగలాడుచున్న లింగరూపియైన శివుడు ఇక్కడ అణ్యాంక (అనియంక) భీమేశ్వరుడని వ్యవహరింప బడుచున్నాడు. లింగమింద్రసీల మణివలె చీకటియందు కాంతులీనుచున్నది. మంటపమునకు ముఖలింగేశ్వరాలయమునందువలె దక్షిణమున

ప్రాకారములోనికి గుమ్మముగలదు. అచ్చటనేక శాసనము లున్నవి. ఈ శాసనములందు దెచ్చట చూచినను దేవుడు 'నగరము'న వేంచేసియున్న అణ్యాంకభీమేశ్వర మహాదేవరయని ప్రస్తుతింప బడుటచే స్వామికి అనియంక భీమేశ్వరుడను పేరున్నట్లును, దేవశమున్న స్థలమునకు నగరమని పేరున్నట్లు నూహించితిమి. 'అనియంక' అనుపదమునకు 'యద్ధమునందు ముండుటకుండు' అని అర్థము చెప్పవలయును. కావున అనియంక భీమ అనగా యద్ధమునమున భయంకరమైనవాడు, అని అర్థమునచ్చును. శివుడు, "అనియంక భీమ" యనునది ఇమ్మడి వజ్రహస్తుని కింకొకవేరు. నాదిండ్లపురువరాధీశ్వరులైన కొండపడమటి వంశపు మహామండలేశ్వరులు, కూడ 'అనియంక భీమ' అని చెప్పుకొనుచుండుట ప్రసిద్ధము.

ఊరికి వెలుపల పెద్దదిబ్బ యొకటి కలదు. దానిమీద సోమేశ్వరాలయము గలదు. దూరమునుండి చూచువారికి ఈ దేవాలయము, భువనేశ్వరదేవాలయమైలిని నిర్మింపబడినట్లు గోచరించును. ఏబది సంవత్సరముల క్రింద పడుగుపడి, దేవాలయమంతయు పునాదులలోనికి కడలిపోయినది. అప్పుడే శిఖరముమీద నున్న, ఆమలకము' విరిగి నూరుగజముల దూరమున నెగిసినదెను. ఏబదిమందయైనవలసి ఎత్తబాలని ఆయామలకమును, శిల్పి దేవాలయ శిఖరముపై నెట్లమర్చినాడో కాని యూహకు ఘోరితపిషయముగా గన్పట్టుచున్నది. దేవాలయము చుట్టును ప్రాకారముగాని చిల్లరగోపురములుగాని యితరములుగాని యిప్పుడేమియు గానరావు. చుట్టుప్రక్కల ప్రదేశమంతయు నేడు

నేద్యముగుచున్నది. ఈగుడి మిగిలిన రెండింటివలె గాక పశ్చిమముఖమై యున్నది. దేవాలయమున నందిగాని, మ రి యొకటిగాని యిప్పుడు లేవు. కాని గర్భాలయమునకు నలుబదియేబది అడుగుల దూరమున పైననాలుగుముఖములును, ఉదరబంధనమును యోగపట్టమును గల యొక తాతి విగ్రహముగలదు. ఆవిగ్రహము 'విష్వక్సేపు' డని రామమూర్తి పంతులుగా సూహించుచున్నారు. సేతును వాయుభిప్రాయము ననుసరింపజాలను. ఇది బౌద్ధవిగ్రహమని మాకుతోచుచున్నది. విష్వక్సేపుడే యగుచో వైష్ణవాంశముగల దేవుడు గాన, శైవక్షేత్రముగు సోమేశ్వరాలయమునకు క్షేత్రపాలకుడని యొచింపవలసి యున్నది.

ఇప్పుడున్న దే వాలయ మం త యుగలపి, యొక్క 'విమానము' అందు నల్లని తాతితో జేయబడి నిగనిగలాడుచు, సాయంకాలపు తెండ దానిపై పడినపుడు మిక్కిలి మనోహరముగ కాంతు లీనుచుండ శివలింగ మొకటి కలదు. ఈదేవరకు పూజాపునస్కారములు జరుగుట లేదు. దారినిపోవుచుండు భక్తు డెవడైన నొక పాత్రతో జల మభిషేకించి యొకపత్రమునో పుష్పమునో లింగముపై నుంచుచుండుట తక్క మరేమియు లేదు. దేవాలయ నిర్మాణమునందు విశేష మొకటిగలదు. అది మితిలేని యచ్చెర్రపు గలిగించును. గుడియం త యు వెడకినను గుప్పిడి నున్న మెచ్చటను గానరాదు. ఎట్టి తాళ్లు చెక్కబడి అత్యద్భుతముగ గుడిగా నమర్పబడినది. ఆతాళ్ళ నమర్చుటలో నా దేవాలయపువీరము, వేదిక, విమానములయందంతటను, చుట్టును చక్కని మనోహరములయిన, శిల్పప్రదర్శనములు, చెక్కడపు

పనులను శిల్పి గొనివచ్చినాడు. సింహద్వారమున కిరుకెలంకులను ద్వారపాలకుల నమర్చినాడు. మీచి కూర్చుంటే నడుమ గజలక్ష్మీయు, నుభయపార్వ్యములందును నవగ్రహములును చిత్రంపబడియున్నవి. వీటిపై ఊర్ధ్వరోతస్కుడైన నటరాజవిగ్రహమున్నది. గుడికి ఉత్తరపు వెలిగోడమీద తాళ్ళకూర్చుంటే నేకపాదకాలభైరవ విగ్రహమున్నది. ఆతని ముఖము భీకరముగా లేక మందస్మితముగల్గి మోహనముగా నున్నది. ఇల్లుండుటకు గారణము తెలియదు. ఈభైరవునికి నాలుగు చేతులున్నవి. వాటియందు వరుసగా త్రిశూలము, రుద్రాక్షమాల, డమరుకము, పాశముగలవు. భైరవుని పార్వ్యమునందు మహిషాసురమర్దని ప్రదర్శింపబడియున్నది. ఆమె పార్వ్యమున నొక పురుష విగ్రహమున్నది. దానిని మేము పోల్చుకొనలేకపోయితిమి. ఆవిగ్రహమునకు నాల్గుచేతులుగలవు వాటిలో కుడివాటియందు త్రిశూలమును, డమరుకము, ఎడమచేతిలో పరశువును, రుద్రాక్షమాలయు గలవు. గుడికి పూర్వదిశవైపు వెలిగోడమీద నడుమ మనోహరమైన కుమారస్వామి విగ్రహమును, ఇరుపార్వ్యములందు శ్రీమన్నారాయణుని విగ్రహమును, అర్ధనారీశ్వరుని విగ్రహమును చెక్కబడియున్నవి. చదువరి వీటిలో కుమారస్వామి విగ్రహమును చిత్రపటమున జూడగలడు. గుడికి దక్షిణపువైపు వెలిగోడమీద నొక పురుషవిగ్రహమును విఘ్నేశ్వరుడును, వ్యానుడును చిత్రంపబడియున్నారు. వీటిలో పురుషవిగ్రహమును చేతులలోని త్రిశూలముల, రుద్రాక్షమాలను, నాల్గుచేతులను జూచి భైరవ స్వరూపముగా భావించితిమి

ఈసోమేశ్వరాలయ శిల్పశైలి భవనేశ్వరాలయమును బోలియున్నది. గర్భాలయమని మనము బిలుచు భాగము లేక “ప్రాసాదము” చతురాకారమన నున్నది. ఈదేవాలయమును నిర్మించిన విధానము, గోదావరిజిల్లాలో పూర్వము బిరుదాచలాయపురమని పిలువబడుచుండిన బిక్కవోలు గ్రామమునందలి ప్రాచీన శివాలయములను బోలియున్నది. ఈ దేవాలయము మధుకేశ్వర, భీమేశ్వరాలయములకంటె నవీనమయినదని మా విశ్వాసము.

ముఖలింగమున నీ మూడుదేవాలయములుగాక చూడదగినవి, ప్రాచీనస్తులమూహములో జేర్చదగినవి, పురాణదుర్గము బురుజులు, కోట దిబ్బలు, పద్మనాభుని కొండమున్నగునవి యున్నవి. పూర్వకాలపు కోటలో సుత్తర, తూర్పుభాగములు ఈరోజున సేద్యము చేయబడుచున్నవి. ఊరికి తూర్పున వర్షకాలమున వంశధారనదిలో నుండి నన్నని పాము యొకటి చీలి ప్రవహించుచుండునంటిమి గదా. ఒకవేళ నది నదిలోనుండి చీలినపాయ గాకున్నను, కోటకు తూర్పువైపునగల కందకభాగమనియూహింపవచ్చును. ఒకవైపున జీవనదియు, నంకికవైపున నదిపాయయు, శందకముగా నేర్పడినను ఏర్పడియుండవచ్చును. పూర్వపుకోటలో సుత్తరభాగమున నొక చెరువువలమునందు, త్రుప్తచండగా జైనశక్తి విగ్రహ మొకటి యిటీవల దొరకెను. ఆశక్తికి నాలుగుచేతులు గలవు. కుడిచేయి యొకటి అభయముద్రను చాల్చియున్నది; రెండవది త్రిశూలమునుబట్టియున్నది. ఎడమచేతులలో నొకదానియందు గిన్నెయు రెండవదానియందు నవనశిరమును గాబో

లు నన్నవి. ఆమెకుపరివేషమున్నది. శక్తిరూపమును బట్టి వేరు నిర్ణయింప మాకు సాధనము అప్పుడు లభింపదయ్యెను. పూర్వమక్కడ నేడైన గుడియుండెనేమో తెలియదు. ఆభాగమంతయు త్రవ్వించిన నేమైన బయల్పడగలదని మా విశ్వాసము. పద్మనాభుని కొండమీదనున్న ప్రాచీనమగకట్టడమొకటి దేవాలయమై యుండవచ్చును. ఉండినట్లు చిహ్నములు గాన్పించును. కొండకొనకు నెక్కుటకు సాపానపంక్తి, లీనముగా గాన్పించును. దానిని ఒట్టియే మేము కొండశిఖరమున కెక్కితిమి.

ముఖలింగమీను కడు ప్రాచీనమైనదనియు, నెప్పుడును ఏదో యొక మతము వారికి పుణ్యక్షేత్రమై యుండెననియు నిచ్చట గన్పట్టు వింతవిషయములు చాటుచున్నవి. ఒకప్పు డీప్రాంతము, కిరాతజనులకు నివాసముగా నుండెను. రాజధాని యైనతరువాత ముఖలింగప్రాంతము కిరాతులకు ఆటపట్టుగా నుండుట మాని యుండనోపు. మేము ముఖలింగమున నడుగుపెట్టినది మొదలు మాకు గనబడిన ప్రతివస్తువున గూడ నీ క్షేత్రమునైవత్కేత్రముగా మారుటకు పూర్వమబౌద్ధజైనమతములకును, వేదబ్రాహ్మ్యములయిన శాక్తేయాదిమతములకు ఆలవాలమై యుండినట్లును తోపింపజేసినవి. అన్నిటికంటె నీవిషయము మా చదువరికిని ప్రీతికరముగా నుండునని తలంచెదము. మేము బసచేసిన సత్రపునందు తొలుదొలుత మాకు గనబడిన కొంత ప్రాచీనవస్తుసామగ్రి ఈ యూహకు కారణమయ్యెను. అచ్చట నొక గదిలో జనలేక బుద్ధవిగ్రహ మొకటి యెచ్చటనుండియో కోనిరాబడి యుంచబడినది. దానిలో

పాటు చక్కని ప్రదర్శనములు చెక్కబడి యున్న నలుపలకల రాతి స్తంభములు రెండు మాద్యష్టి నాకర్షించెను. ఈ రెండును గాక మరెయ్యక గదిలో శక్తి విగ్రహమొకటి రాతి మీద చెక్కబడి నడిమికి రెండుగా విరుగ గొట్టబడియుండి కానపించెను. సరిజ్జా తెవ్వ రునగూడ నివి యన్నియు నెక్కడివో, యెట్లు సత్రపులోనికి కొనిరాబడినవో తెలుప జాలక పోయిరి. అందువలన నవి యెప్పుడో యేపునాదులు త్రవ్వచండగనో బయల్పడి యుండుననియు, ముఖలింగపు సీమలలోనివే యనియు నిశ్చయించుకొంటిమి భూమి స్వర్ణ ముద్ర దాల్చియున్న బుద్ధభగవానుని విగ్రహము గానబడుటయు, ఊరిలో మతము లోపలగల కొన్ని చిత్రములందు బుద్ధదేవుని జీవితములోని ప్రథమభాగమున జరిగిన వృత్తాంతములు లుబిదవనమున మాయా దేవి ప్రసవము, సిద్ధార్థుని జన్మము, దేవ తల పుష్పవృష్టి, మున్నగునవి-చూడ నొకప్పు డీస్థలమున మహాయాన సంప్రదాయమునకు చెందిన బౌద్ధులసంఘారామ మొకటియుండె నని నిశ్చంశయముగ దోచెను.

చిత్రపటమునందుబుద్ధభగవానునివిగ్ర హమున్న శిలకినుపార్శ్వములనిలువజెట్టినతాతి కంబములపై చెక్కబడిన చిత్రపులు ఇచ్చట జైనమతమును, తాంత్రికోపాసనయు వర్ధిల్ల నట్లు నిరూపించుచున్నవి. ఇచ్చటి కంబము లపై మూడుముఖములందు ప్రదర్శనము లున్నవి. ప్రతి ముఖమునందు రెండు చిత్రములు ఒక దాని క్రింద నొకటి చొప్పున గలవు. మొదటి కంబముపై మొదటివైపున బుద్ధదేవుని నిర్వాణముగాబోలు సూచింప బడి యున్నది. పురుషవిగ్రహమొకటి పరుండి

నట్లును, పాదములవైపున నొక వృషభమును ఆ పురుషవిగ్రహముపైన నొక ఛత్రమును చిత్రితములై యున్నవి. దీని క్రిందిచిత్రమున పరివేశము గల పురుషవిగ్రహము నాలుగు బాహువులతో నిలువబడియున్నట్లున్నది. ఒక చేతిలో నొక కలశ మున్నది. ఉభయ కక్ష్యములందు రెండు చిన్న పురుషవిగ్రహ ములు గలవు. రెండవవైపున పై చిత్రపు నందు ఒక మనుష్యుడు, ఎడమచేతిలో నొక మానును కొగలించుకొని నట్లున్నది. ఆ చెట్టుమీద నొక మనుష్యుడు నొక పక్షియు, కొన్ని ఫలములు గలవు దీని యర్థము మాకు గోచరింపలేదు. ఇది బౌద్ధజాతకథల లోని వృత్తాంతమేమో? దీని క్రింద నొక స్త్రీవిగ్రహము నాలుగు బాహువులు గలది చిత్రింపబడియున్నది. ఆమె హస్తములలో నొకదానియందు త్రిశూలము, నింకొకదాని యందు విల్లును, మిగిలినవాటియందు స్పష్ట ముగా గానరాని వేవియో కలవు. ఈ విగ్రహ మొక శక్తి విగ్రహముగా దోచు చున్నది. రెండవ స్తంభముపై మొదటివైపున పైన పార్వతీపరమేశ్వరులు సింహాసనమున గూర్చుండి యున్నట్లున్నది వారిపైన నొక యోగీశ్వరుడు గలడు. ఆతని కొక ప్రక్క క్రోతిమొగముగల నరు షొకడును మరియొక పార్శ్వమున స్త్రీ యొక తెయు నున్నారు. ఈ చిత్రపుక్రింద అర్ధనారీశ్వర విగ్రహ మున్నది. ఈ స్తంభపు రెండవముఖ మున మీదిచిత్రపులో రెండు శిరములు గలవు. వాటిక్రింద ఒక స్త్రీ గలదు. ఆమె చెంత నొక పెద్ద త్రాసున్నది. అం దొక వైపున కాళ్లును, తలయును వ్రేలాడుచున్న మనుష్యు షొకడు నున్నాడు. రెండవవైపున

నొక మనష్యుడు- తలలేని మొండెము- చేతిలో నొక చూరకత్తిని బట్టుకొని పడి యున్నాడు. క్రింద కొందరు స్త్రీలున్నారు. ఇందలి ప్రయోగము శాస్త్రేయసంబంధమైన నరబలిని సూచించుచున్నట్లున్నది.

ఈ ప్రదర్శనము క్రింద నొక శక్తి విగ్రహ మున్నది. ఆ శక్తి కారుచేతులున్నవి. నిలువబడి యున్నది. ఆమె కుడి చేతులలో త్రిశూలము, చూఱకత్తి, డమరుకము కలవు ఎడమచేతులలో నొక దానితో దేనినో బట్టుకొని యున్నది. స్పష్టముగా గానవచ్చుట లేదు. విగ్రహిని రెండు నొక పురుషునిబట్టుకొని యున్నవి.

ఈ రెండు స్తంభములుగాక నాలుగుగులు పొడవుగల యొకతాము గలదు. దానిపై నాలుగు ప్రదర్శనములు గలవు. అవి అడ్డముగా జెక్కబడియున్నవి. ఆ తాటికి చివరభాగములు రెండవై పులను విరిగిపోయెను. అందువలన చిత్తరువులు స్పష్టముగా గానవచ్చుట లేదు. ఆ చిత్తరువులు నాల్గింటిలో నెడమవైపుననుండి వరుసగా మొదట దానిపై భజనసంకీర్తనము చేయు జనసమూహము, మద్దెలలు, తాళములు బట్టుకొని బయలుదేరుచున్నారు రెండవదానిలో నొక లింగము గలదు. దాని కావల నొక పురుషుడు డొక స్త్రీని పాదముల బట్టుకొని తలకిందుగా వ్రేలాడజేయుచున్నాడు. వారి నెత్తిపైన నొక దేవతావిగ్రహ మున్నది ఆమెకు ఇరు పార్శ్వములందును, పరిచారిక లిరువురు వింజామరలు వీచుచున్నారు. కుడివైపున నున్న పరిచారిక కావల నొక పురుషుడు యోగ బంధమున నాసీకడై యున్నాడు. మూడవదాని యందు ఒక పురుషు

డొక శిశువును బట్టుకొని యున్నాడు అతడు జలాశయము చెంత నిలుబడి యున్నాడు. నాలవ దానియందు నాలుగైదు అణ్ణాతులుగలవు మనష్యుడొకడు చేతిలో కత్తిని బట్టుకొని యున్నాడు. రెండవచేతిలో కలశ మొకటిగలదు. సమీపమున నావులును, పాలు గుడుచుచున్న లేగదూడలును గలవు.

ఈచిత్తరువులందు గానవచ్చునంత్రాంతములు, నరబలి, పశుబలి, శక్తిపూజలు మున్నగునవి జైన, బౌద్ధ, శైవ, తాంత్రిక మత సంప్రదాయములు, ఈ ప్రాంతమున పరిబలి యుండినట్లు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ముఖలింగేశ్వరాలయములోని లోపలద్వార బంధముపై, సారుగుబల్లమీద మధుకేశ్వరుని యావిర్భావకథను సూచించు చిత్తరువుపైని గానవచ్చు చక్రేశ్వరియను జైనశక్తి విగ్రహమును, అచ్చటచ్చట చెదరియున్న జైన చిహ్నములు సీ ప్రాంతమునం దొక కాలమున జైనమతము వ్యాపించి యున్నట్లును, జైన దేవాలయమొకటి ముఖలింగనగరమున నుండినట్లును, నిరూపించుచున్నవి. అతియే కాదు. ఈక్షేత్రము జైనక్షేత్రమే కాక యొక కాలమున బౌద్ధక్షేత్రము గూడ నై యుండెనని గూడ కొన్ని చిహ్నములు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి.

ఇతర, నేడు ముఖలింగమున నిలిచి యున్న దేవాలయము లేకాలమునాటివో యిండుక విమర్శింపవలసియున్నది. క్షేత్ర మహాత్మ్యమునందు ముఖలింగ ప్రాచీన కాలమునండి వరుసగా, గోవింద కానన మనియు, జయంతపురమనియు మధుకేశ్వరమనియు, ముఖలింగ

మనియు, నొక్కొక్క కాలమున వరుసగా వ్యవహరింప బడినట్లు తెలుపబడి యున్నది. దోపిడకాననమని యెప్పుడు పిలువబడెనో, తెలిసికొనుట కాధారము లేవియు గాన్పించవు. జయంతపురనామము మొదటి కామార్జును కాలమునాటినుండి అనంత వర్ష చోడగంగదేవుని కాలమువరకు కాననములం దెక్కడను గానరాదు. కాని, మధుకేశ్వరునికి ఉత్సవసేనలందు నితరసేనలందును, పూజారులు పాడు కొన్ని పాటలందు “శ్రీజయంతపురనివాస” “మధుకేశ్వర” “ముఖలింగేశ్వర” అను పదములు విశబ్దము చుండును. తూర్పుగాంగరాజులు రెండు వంశములవారు గవ్వలగుడువనారు. మొదటి వంశమువారికి నీ ముఖలింగమునకు సంబంధము గవ్వలగుడువలెదు. రెండవ వంశములోనివాడైన రెండవ కామార్జునుడే యీ దేవాలయమును గట్టించినాడని చెప్పబడెనట్టి జయంతపుర నామము నెట్లు అతడు తన నగరమునకు బెట్టినాయని విచారించ వలసియున్నది. పశ్చిమగాంగులకును, తూర్పుగాంగులకును నేడైన సంబంధముండెనన్నచో జయంతపురము నామము గల్గుటకు కొంతవరకు కారణ మూహించవచ్చును. పశ్చిమగాంగులకు బనవాసి-వైజయంతి నగరము రాజధానిగా నుండి నట్లు మనకు తెలిసినవిషయము. ఈ తూర్పుగాంగులు బనవాసి-వైజయంతి నగర వాస్తవ్యులయినట్లును, ఈ ప్రాంతమునకు వలసవచ్చినట్లును నమ్ముటకు సన్మూలించితమేని, వారీ ప్రాంతమున వైజయంతిపురమును నిర్మించుకొని దానిని రాజధానిగా జేసికొని యుండురుని నిశ్చయింపవలయును. కారణాంతరములచే “వైజయంతి” యను పదముతోని, ‘వై

వదలివేడుబడి యుచ్చారణయందు జయంతి పురమనియే దిగిలియుండుట కూడ తటస్థమైననుటలో నసందర్భ మేమియు గాన్పించదు. పశ్చిమగాంగులకు తూర్పుగాంగులకు గోత్రభేదమును గాన్పించదు. మూలపురుషుల కథయు నొక్కటే తీరుగా నున్నది. అూడర్పు కాననపట్టికలో వైజయంతిపురమున గూడ నొక మధుకేశ్వరాలయమున్నట్లు తెలుపబడి యున్నదని విందుము. అయ్యది నేను స్వయముగా జూడలేదు. వైజయంతిపురమున నొక గోకర్ణేశ్వరాలయముండెను. గావున వైజయంతిపుర నివాసుడైన మధుకేశ్వరుడు గాంగులకు కులదైవముగ గోకర్ణస్వామి యనియు వారెక్కడెక్కడకు బోయిన నచ్చటచ్చట కీ గోకర్ణ స్వామిని గొం పోవుచుండీరనియు నూహింపవలసియున్నది. క్షేత్రమహాత్మ్యమున మధుకేశ్వరుని కే గోకర్ణేశ్వరుడని నామాంతరమున్నట్లుగూడ తెలుపబడియున్నది. జయంతిపురము గామ మొకటి కృష్ణాజిల్లాలో నంది గ్రామ తాలూకాలో నున్నది. అచ్చట నేమయిన గాంగుల రాజ్యచిహ్నములుగాని, మధుకేశ్వరాలయము గాని యున్న వేమో ఆరయవలసియున్నది. ఆ జయంతిపురము, కృష్ణానది కు పస దియైన పాలేరు బడ్డుననున్నది. అచ్చటను కొన్ని ప్రాచీన దేవాలయముల చిహ్నములున్నవి. పైన జెప్పిన విషయముల నాలోచించితమేని తూర్పు గాంగరాజుల రెండవవంశమువారికి జయంతిపురమని పిలువబడుచుండిన ‘నగరకటకము’ రాజధానిగా నుండెననివిశ్వసించవలసివచ్చును. కాని యీ యూహాకేక్కడను ఆధారము కానరాదు. రెండవ తూర్పు

గాంగవంశమువారు క్రీ. శ. ఎనిమిదవ శతాబ్దానినుండి రాజ్యము నేయ నారంభించిరి. వారిలో నగరినిర్మాతయని చెప్పబడు రెండవ కామార్జువుడు క్రీ. శ. ౮౦౪ మొదలు కొని ౮౧౪ వరకును పరిపాలించియుండెను. కావున ఇంచుమించుగా నేడవశతాబ్దము మొదలుకొని తొమ్మిదవ శతాబ్దాంతము వరకు ఈ నగరమునకు జయంతపుర మను పేరు వ్యవహారములో నుండ నేమో తెలియదు.

ముఖలింగమున గల దేవాలయములు మూడు నేకాలమున నిర్మింపబడియుండనోపు నోయించుక విమర్శింతము. మధుకేశ్వరాలయమును రెండవకామార్జువుడు గట్టించెనని యీవరకే పలుసార్లు చెప్పియుంటిమి గావున మొదటి దేవాలయ ప్రతిష్ఠ క్రీ. శ. తొమ్మిదవ శతాబ్దాదిని జరిగియుండవలయును పిమ్మట మరికొంతకాలమునకు రెండవ కామార్జువుని మనుమడు రెండవ వజ్రహస్త దేవుడు (క్రీ. శ. ౮౧౪-౮౭౪) రాజ్యము నకు వచ్చెను. ఈతడు అనియంకభీముడని బిరుదము ధరించియుండిన ట్లితని శాసనములు వాఱుచున్నవి. ఇమ్మడి కామార్జువుడు కట్టించినట్లు చెప్పబడిన మధుకేశ్వరాలయము ఆతని మనుమడుగ నీ ఇమ్మడి వజ్రహస్తాని కాలమున బరి సమాప్తినొంది నటులతోచుచున్నది. ఇందులకు ప్రబలనిదర్శన మొకటి కనబడుచున్నది. మధుకేశ్వరుని గర్భగుడిమీదను చుట్టును ఉన్న గూళ్ళలో కొన్ని విగ్రహములున్నవి. అం దొకటి, ఉత్తరవైపున రెండవ గూటిలో నీవిగ్రహ

మున్నది—దానికి దేవాంశములైన చిహ్నము లేవియు శిల్పిపెట్టలేదు. అది యొక పురుష శ్రేష్ఠుని—మానవుని విగ్రహము—ప్రాచీన బకరాజుడని ఊహింపవచ్చును. చేతిలో నున్న నజ్రాయుధమును వెనుక నున్న గజమును ఆపురుషుడు ఇంద్రుడని తోపింపవచ్చును. కాని మానవత్వమే యందు స్ఫురించుటచే మేమాతని కామార్జువత నూజుడైన ఇమ్మడివజ్రహస్తదేవుడని నిరూపించితిమి. ఈయాహవేసినది మాయిత్తులగు శ్రీయత గౌడవర్తి రామదాసుపంతులు గారు. ఈయాహ సరియైన దగుచో దీని గౌరవము, వారికే చెందవలయును. ఇట్లు వజ్రహస్తాని విగ్రహ మొకటి దేవాలయమునందు గాన్పించుట చేసి ఈదేవాలయము ఇమ్మడివజ్రహస్తాడు సాంతముచేయించినాడని యూహించుచున్నాము. ఇతనికి అనియంక భీముడని నామాంతరము కలదు. ఇతడా పేరున సమీపముననే నగరునందే అనియంక భీమేశ్వరుడని యొక లింగమును ప్రతిష్ఠచేసి గుడి కట్టించినాడని కూడ ఊహించెదము కాని అంతకుపూర్వ మచ్చట భీమేశ్వరాలయము ఉండి యుండలేదని వక్కాణింపము. ఇంతకు రెండవ వజ్రహస్తాని పూర్వుల కెవరికిని అనియంకభీమ బిరుదమున్నట్లు మనకు దెలియనందున నీయాహకు బాల్పడవలసి వచ్చెను. ఇయ్యది నిజమయినను గాకున్నను మధుకేశ్వర భీమేశ్వరాలయములు ఒకే కాలమున గాని, యించుమించుగా యేబది సంవత్సరముల లోపుకాలమున గాని నిర్మింపబడె ననుట నిర్వివాదాంశము. అందులకు

1 Ind. Ant. Vol. XVIII, p. 168 ff. లోనున్న శాసనము ననుసరించి యీ కాలము నిర్ణయింపబడినది.

2 పూర్వోక్తప్రమాణము. Ep. Ind. Vol. V, p. 187 కూడ చూడుడు.

ఇతర ప్రబలప్రమాణము లనేకములు గలవు. ఈ రెండు దేవాలయములును, తూర్పుచాళుక్య వాస్తుశిల్పశాస్త్రము ననుసరించి నిర్మింపబడినట్లు సామాన్యముగ జూచువారికిగూడ దోచును. మధుకేశ్వరాలయముయొక్క లోపలి పెద్దసింహద్వారముపై చిత్రంపబడినపుష్పములు లతలు మున్నగునవి పల్లవచాళుక్య శిల్పములను జాటుచున్నవి. స్తంభములతీరు, మంటపముల నిర్మాణము, మున్నగునవి గూడ ఆంధ్రపల్లవచాళుక్య సంప్రదాయమును నిరూపించుచున్నవి. ఇంతకు, చాళుక్యులకును గాంగులకునుగల సంబంధముజగత్ప్రసిద్ధము. మరియు యీ రెండు దేవాలయములును అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కాలమున శిథిలములగుటచేతనో, మరి యెందువలననో, పునర్నిర్మాణము గావింపబడుట తటస్థించియుండునని మాయూహ. దేవాలయపుగోడలమీద నసంఖ్యాకములుగ గన్నడు అనంతవర్మచోడగంగుని శాసనములు, ఆతని సేవకులని, సామంతులవి, బంధులవి, అన్నియు నీయూహకు బలమైనకారణము లగుచున్నవి.

ఇప్పటికిది రెండవసారియో, మూడవసారియో, దేవాలయములు, పునరుద్ధారణములు గావింపబడుటకు. ఆనంతవర్మచోడ దేవుని కాలమున చాళుక్య, చోడ, గాంగులసంబంధములు పూర్తిగా ప్రేళ్లుబారియున్నవి. కావుననే అప్పటికాలమునాటి శిల్పపుబనియందు, చాళుక్యసంప్రదాయము స్పష్టముగ గోచరమగుచున్నది. అనంతవర్మచోడ గంగదేవుడు క్రీ.శ. ౧౦౭౭ మొదలుకొని ౧౧౫౦ (?) వరకు నించుమించుగా డెబ్బదిరెండు సంవత్సరములు పరిపాలించినాడు. ఆతనివెనుక రెండు శతాబ్దములనాటికి గాంగులరాజ్యప్రతిభ నన్న

గిలియుండెను. అప్పటికి దేవాలయములు కొంత శైథిల్యమునుబొందియుండును. పిమ్మట గజపతులు తిరిగి యీ దేవాలయములను బాగుచేయించి పూజాపునస్కారములు సాగునట్లు చేసియుందురు. మధుకర్ణగజపతి గుడికి ప్రాకారమును గట్టించినట్లును, దేవాలయ ప్రాసాదమును బాగుచేయించినట్లును, గర్భాలయమునం దొక శాసనమున్నట్లు స్థలజ్ఞులు చెప్పుదురు. అది కానరాదు; ఈమధుకర్ణగజపతి పడునాల్గవశతాబ్దమువాడని ఓడ్రదేశ చరిత్ర నుడువుచున్నది. క్షేత్రమాహాత్మ్య కథను బట్టిచూడ, మధుకర్ణగజపతికాలము నాటికి, ముఖలింగ-నగర-గుటకము గాంగరాజుల రాజధానిగా నుండుట మానెననియు, నాప్రాంతమంతయు, గొంచెమించుమించుగా నిర్జనమగుచుండెననియుగూడ విదితమగును.

ఇక సోమేశ్వరాలయ మేకాలమునాటిదో తెలిసికొనుట కాధారములు లేవు. మాయూహ ననుసరించి, ఓడ్రదేశమునునయితము జయించిన అనంతవర్మయే యీయాలయమును గట్టించినాడని తలంతుము. అయినను ఈ విషయ మింకను పరిశోధింపవలయును. సోమేశ్వరాలయము చుట్టునుగల ప్రదేశమంతయు త్రవ్వించినయెడల చరిత్రోపయోగకరములైన వస్తువులు శాసనములు దొరకగలవు. అప్పుడేమయిన మనకు నూతన విషయములు బయల్పడగలవని మాయాశయము.

ఇంతవఱకు ముఖలింగమునందున్న దేవాలయములు, ప్రాచీనకట్టడములు, ప్రాచీనవస్తుసమూహమును వివరించితిమి. ఇక నిక్కడ గుళ్ళయందున్న ప్రాచీన శాసనములబట్టి తెలుసుకొనదగిన ప్రాచీన కళిం

గముయొక్క ఆర్థిక, సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులగురించిన ముఖ్య విషయములను త్రోడీకరించి, చరిత్రోపయోగకరములైన వాటిని యిచ్చట విమర్శించెదము. ఇక్కడ నున్న శాసనములన్నింటికిని దొరతనము ప్రతులెత్తించి పాఠములను ప్రచురించి యున్నారు. శాసనములన్నియు సౌత్ ఇన్స్టిట్యూట్ ఇన్స్టిట్యూషన్స్, ఐదవసంపుటమున సంగ్రహింపబడినవి. మే ముదాహరణములనిపు డాపుస్తకమునుండియే గైకొనుచుందుము.

అనంతవర్మదేవుని రాణులు, బంధువులు
మండలాధిపతులు మొదలగువారు

ఇక్కడి శాసనములందు అనంతవర్మ చూడ గంగ మహారాజుయొక్క రాణుల పేరులు కొన్ని తెలుపబడియున్నవి. ఆమహారాజున కేంత మంది రాణులుండిరో వారి పేర్లెవ్వయో దెలిసికొనుట కూడ చరిత్రకారునకు ప్రీతికరమైన విషయము. ఈరాణులులో కొందరు ఇతర యాత్రికులవలె మధుకేశ్వరదేవరకు అఖండ దివిములు ఆచంద్రాకర్ణముగా బెట్టించి దాసశాసనములు వ్రాయించియుండిరి. అట్టివారిలో కొనసమ్మ¹, ఎఱకమ్మ², అగ్రమహిషి పృథ్విమహాదేవి³, లక్ష్మీదేవి⁴ యనువారి పేరులు ముఖలింగ శాసనములందుగా నందుచున్నవి. వీరుగాక

అనంతవర్మకు బెక్కుమంది రాణులున్నట్లు సమకాలపు దక్షిణరామ శాసనములబట్టి కూడ దెలియుచున్నది. అటదక్షిణాపాటికకు బోయి భీమేశునకు కలింగాధీశుని రాణులు ఆచంద్రాకర్ణస్థాయిగా అఖండదీపములు పెట్టించి దాసశాసనములు వ్రాయించుటఁ చేసి వారి పేరులు మనకు నేటివఱకు నిలిది యున్నవి. అచ్చట పైని చెప్పబడిన వారు గాక కలింగ మహాదేవియైన పట్టాసమహాదేవి⁵ (ఈమెకు జయంగొందారు, చోడయందారు అని పేరులు గూడకలవు), శ్రీయ్యాదేవి,⁶ శ్రీలావతీదేవి,⁷ లావణ్యవతిదేవి,⁸ కళ్యాణదేవి,⁹ వెన్నవమహాదేవి,¹⁰ చోడమహాదేవి,¹¹ పద్మాలదేవి,¹² రాజలదేవి,¹³ యని కొందరి రాణులపేరులు గానవచ్చుచున్నవి. ఈపదముగ్గురును గాక చోడగంగునకు ప్రేమైకపాత్రయగు ఉంపుడుకత్తెయొకతె సోమలదేవి,¹⁴ యనునది కూడ యుండినట్లు తెలియుచున్నది. ఈమె ఎవరో తెలియదు. ఈమె తనగురించి, “త్రికలింగపతేఃశ్రీగంగచూడామణేః మనోమానసే హంసీ”, యని చెప్పుకొన్నది. ఈమెమధుకేశ్వరునకు క్రీ. శ. ౧౧౦౮ న అఖండవర్తి దీపము వెట్టి దాసశాసనము వ్రాయించెను. వీరుగాక యితర శాసనములబట్టి మరికొందరి

1. చూడుము S. I. I. Vol. V, నెం. ౧౦౭౨. 2. నెం. ౧౦౮౪. 3. నెం. ౧౦౮౦; ౧౧౪౨.
4. నెం. ౧౦౭౯. 5. చూడుము S. I. I. Vol. IV, నెం. ౧౧౬౪. 6. పూర్వోక్తము. నెం. ౧౧౯౫.
7. పూ. నెం. ౧౧౯౬. 8. పూ. నెం. ౧౧౮౪. 9. పూ. నెం. ౧౧౯౮. 10. పూ. నెం. ౧౦౯౯.
11. పూ. నెం. ౧౦౫౨. 12. పూ. నెం. ౧౦౯౨. 13. పూ. నెం. ౧౧౯౧. 14. S. I. I. Vol. V, నెం. ౧౦౧౨.

రాణుల పేర్లు తెలియుచున్నవి.¹ అనంతవర్మ పట్టమహిషి పేరు కస్తూరికామోదిని యట. ఆమె కుమారుడే అనంతవర్మకు వెనుక కళింగరాజ్యమును బట్టము కట్టుకొని పది యేండ్లుపరిపాలించెను. ఆతని పేరుకామార్జునుడు. సూర్యవంశసంజనితయైన ఇందిరాదేవి యని చోడగంగమహారాజునకింకొక భార్యగలదు. ఈమెవలన రాఘవదేవుడును కుమారుడు పుట్టెను. ఇతడు కామార్జునుని వెనుక సింహాసనమెక్కి పదిహేను సంవత్సరములు పాలించెను. అనంతవర్మకు చంద్రలేఖాదేవి యని మరియొక భార్య యుండెను. ఆమె వలన రాజరాజు, అనియంకభీముడు అను నిరువురు తనయులు కలిగిరి. చోడగంగునకు వెన్నవ దేవివలన కలిగిన అట్టహాసదేవుడని యొక కొడుకు గలడు.² వీరుగాక అనంతవర్మకు ఇంకెవరైన సంతానముండిరేమో తెలియదు. అనంతవర్మతరువాతసింహాసనమెక్కిన కామార్జునదేవుడుగాబోలు మధుకేశ్వరాలయమునందలి శాసనములందు జీయ్యన కామార్జునదేవుడని బేర్కొనబడియున్నాడు.³ జీయ్యన' శబ్దమునకు అర్థము తెలియవచ్చుటలేదు. యవరాజునియో, రాజకుమారుడనియో గౌరవసూచకమైన పదమని యూహింపవచ్చును.

ముఖలింగ శాసనములందు అగ్రమహిషి పృథ్విమహాదేవియని చెప్పబడియున్నది.⁴ ఈమె కామార్జునదేవుని తల్లియైన కస్తూరి

కామోదినీదేవియు నొకరో, కాదో తెలియకున్నది. ఈమె ఎవరో తెలియదు. చాక్షరామశాసనములందు బేర్కొనబడిన కళింగమహాదేవియైన పట్టనమహాదేవియైన జయింగొడ్డారు కూడ ఎవరో తెలియుటలేదు. ఆమె చోళ బిరుదమును బట్టి యామె చోళరాజపుత్రికయో యని సందియము కలుగును. అట్లయిన యీమెయే పట్టమహిషియా? యని కూడ ప్రశ్నవచ్చును. అగ్రమహిషిపృథ్విమహాదేవి శాసనము శా. శ. ౧౦౩౫ నాటిది. కళింగమహాదేవి శాసనము పెట్టించినది శా. శ. ౧౦౫౦ న కావున తొలుత అగ్రమహిషిపృథ్విమహాదేవియైనను ఆమె చనిపోవుటచేతనో, మరియు కారణముచేతనో పట్టమహిషి బిరుదము కళింగమహాదేవికి చెల్లుబడియగుచుండవలయును. బహుశః కళింగమహాదేవియైన జయింగొడ్డారునకే కస్తూరి కామోదిని యని పేరుండనేమో తెలియదు.

అనంతవర్మమహారాజునకు ఒకతమ్ముడుగలడు. ఆతని పేరు 'ఉలగింయ వంద్ద పెమ్మడి దేవుడు' అని తెలియుచున్నది. ఈతనికి మాంకమదేవి, పల్లవమహాదేవియను నిరువురు భార్యలుండిరి. ఈతనికి పల్లవమహాదేవివలన "పెద్దజీయ్యనాయని చోడగంగు"⁵ అను కుమారుడొకడుండెను.

చోడగంగ దేవమహారాజు సేనానులు మంతులు, రాయబారులు, సంధివిగ్రహి

1. Jour. Beng. As. Soc. Vol LXV. part 1. p. 235. ఇమ్మడి నరసింహదేవుని కందు పట్టణ శాసనము. 2. చూడుము. S. I. I. Vol. IV, నెం. ౧౧౯౯. 3. చూడుము. S. I. I. Vol. V, నెం. ౧౦౬౩, ౧౦౬౩.

4 S. I. I. Vol. V, నెం. ౧౧౦౩.

5 S. I. I. Vol. IV, నెం. ౧౧౫౬

నులు, మండలేశ్వరులు కొందరు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నారు. రాజచోడగంగునిక విజయపురాధీశుడైన ఆదిత్యభట్టారకుని మఱుమడును వికమగంగేశ్వరుని తనూజుడు నగుపిన్నయభట్టుప్రధానిగానుండెను.¹ శ్రీరణం గంగవిద్యాధర వైశ్యమారాయుడైన సామ్మలరేవ (చ) న సంధిగ్రహి² గానుండెను. వల్లెనాఖ్యుడు రాయభారాగణియై యుండెను³ బుడుమూరి ప్రోలయసేనాని కుమారుడు కంచెనశర్మ⁴, దామోరామ వాస్తవ్యుడును కాశ్యపగోత్రజుడును వాసన వంశోద్భవుడును నాగనశర్మ పుత్రుడునగు అల్లనశర్మ చమూపతి⁵, (ఇతని సోదరుడుగా బోలు) నాగశర్మతనయుడైన అప్పన సేనాధీశుడు⁶, పోతయసేనాపతి⁷, కుమారనారాయణవాహినీశుడు⁸, వాసన వంశసంజాతుడును బ్రహ్మణుడును దామోరామనివాసియునగు ఎఱదోరచమూపతి⁹, గజసాహిణివల్లెయైన రాజరాజ బ్రహ్మమారాయణు¹⁰, రాజేంద్రచోడకులతిలక బ్రహ్మమారాయణుడైన దద్దపనాయకుడు¹¹, చోడపోతసేనాని¹², మేడయదండనాయకుని కుమారుడు బణపతి సాహిణి¹³ పోతనసాహిణి¹⁴ అరిగయభైరవ సామంతుడైన కొలంగొప్పనకొడుకుకామప సాహిణి¹⁵ మున్నగువారు సేనాపతులుగను, దండనాయకులుగను, సాహిణులుగనుండిరి. మండలికగంధవారణ (బ్రహ్మచక్ర)

వర్తి కుమారుడు శ్రీనాథాఖ్యుడు¹⁶ గంగ వంశోద్భవుడైన, ఉమావల్లభధరణిపతి¹⁷ ధర్మపురాధీశుడైన మేడశౌరితనయుడు శ్రీధరుడు¹⁸ మహామండలిక సాహసగంగ వేలాండ్లైన కాపరిమండలికుడు¹⁹ రాయరాయవిడ్వరి యుండైన బడియాలబణపతి²⁰ మున్నగువారు మండలిక ప్రభువులుగనుండిరి.

రాజకీయ నియోగములు

కలింగనగరమున నాకాలపురాజకీయ నియోగములు బేర్లు కొన్ని యిచ్చట శాసనములందు గానవచ్చుచున్నవి. వాటిలో ప్రథమమున బేర్కొనదగినది 'పురవరి'ది. ఈ 'పురవరి' శాసనములందొక చోట 'నకరపు వాడపురవరి'యని యుదహరింపబడుచున్నాడు ఈ నియోగము 'గణకముఖ్యుని (కరణము) నియోగమువంటిగనియూహించుచున్నాము. ఒకచోట²¹ పురవరి యొకడు 'పురవరిగణ కేశ్వరోదొమ్మనామాత్యః' అని చెప్పుకొని యుండుటచేత పురవరి నియోగము గణకముఖ్యుని నియోగము వంటిదని నిర్ణయించితిమి. ఇది కేవలము కరణీకపు టుద్యోగమే గాక నగరాధిపత్యముతో కలిసియుండినట్లు గూడ నూహింపవచ్చును. ఈ నియోగమునకు ప్రతిసంవత్సరము నొక్కొక్క పురవరిని నియమించుచుండినట్లుకూడగన్పట్టుచున్నది. ఈసంవత్సరము పురవరిగా నుండిన యాతడు మరుచటియేడు ఉండకపోవుట కీ యూహకు

1. నెం. ౧౦౩౬ 2. నెం ౧౦౩౬౩ దామోరామశాసనములు S. I. I. Vol. IV. 3. నెం ౧౦౨౪ 4. నెం. ౧౦౬౪ 5. నెం ౧౦౪౨ 6. నెం ౧౧౩౮ 7. నెం ౧౦౯౦ 8. నెం ౧౦౯౩ 9. నెం ౧౧౦౧ 10. నెం ౧౦౩౬౩ S. I. I. Vol. IV. దామోరామశాసనములు. 11. నెం. ౧౦౮౩ 12. నెం. ౧౦౬౨ 13. నెం ౧౦౧౬ 14. నెం ౧౧౧౨ 15. నెం ౧౦౧౩ 16. నెం ౧౧౦౮ 17. నెం ౧౧౧౦ 18. నెం. ౧౧౧౧, ౧౧౩౯ లు. 19. నెం ౧౦౮౩ 20. నెం. ౧౦౨౩

కారణము. ఈ పురవరులు నగరమున కొకరును, నగరపువాడ కొకరునుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరొకప్పుడు బ్రాహ్మణులుగన, మరియొకప్పుడు కాయస్తులుగను ఉండినట్లు శాసనములందు గానవచ్చుచున్నది. ముఖలింగమునందు శాసనములలో బేర్కొనబడిన పురవరుల పట్టిక నొకదానిని యిచ్చట నిచ్చియున్నాము.

క. క. ౧౦౦౬ (?) పురవరి మంచి ప్రెగ్గడ.

,, ౧౦౫౩ నరసనాయకు. మేడమనాయకు తాలి కొడుకు గంగవస్సమారా యజ్ఞేన మధువన.

,, ౧౦౫౩ అశ్వేణ తనయోధీమాక భార ద్వాజాన్వయో దారమాంబికా పుత్రః చాటక్య గంగవస్వతః పురవరి గణకేశ్వరో దొమ్మ నామాత్యః

,, ౧౦౫౪ మాకిం నాయకుని కొడుకు పురవరి కరణ మాలెన

,, ౧౦౫౫ (?) తొలచి పోలినాయకు కొడుకు మూలభణారమున ముద్రహస్తు శ్చై మట్టియూనా పురవరిపోతయే

,, ౧౦౫౬ మూలభట్టి కాన్వయ కొణ్డ్యాల గోత్రమున మాత్రాణనాయకిని కొడుకు పురవరి కామదేవి ప్రెగ్గడయైన గంగమాత్రాండు బ్రహ్మరాయణు

,, ౧౦౫౫ మాలియనాయక దేమాణ్డి నాయకుని కొడుకు రాచపడి హస్త పురవరి నూరపోతు.

,, ౧౦౬౩ శేతమనాయకుని కొడుకు పురవరి మంజున.

,, ౧౦౫౫ పఱతలగామ మాకినాయకుని కొడుకు పురవరి మావిండినాయకుండు.

,, ౧౦౬౩ సోమినాయకు నూరమనాయకు తాలి కొడుకైన నగరపువాడ పురవరికామన.

ఒకే సంవత్సరమున నిద్దరు పురవరులు బేర్కొనబడి యుండుట బట్టి కళింగనగరమున నగరపువాడ కొక పురవరియు, కటకమున కొక పురవరియు నుండినట్లును, ఊహించుట కవకాశము కన్పట్టుచున్నది. నగరపువాడ పురవరి నియోగము బ్రాహ్మణులకును, కటకపు పురవరి నియోగము కాయస్తులకును చెల్లుచుండెను గాబోలు.

ఇక మిగిలిన నియోగములలో కళింగమునకు బ్రత్యేకములయినది ఏడనిమిది గలవు. అవి (౧) 'సాసనిక' (నెం. ౧౦౭౨, ౧౦౭౩, ౧౦౬౧); (౨) 'లవణకరాధికారి' (౧౦౩౫), (౩) ముద్రహస్తు (౧౦౭౦) (౪) 'రాచపడిహస్త' (నెం. ౧౦౫౨), (౫) 'రాజతెణ్డరి' (నెం. ౧౦౫౬) (౬) ముదిసేలి (నెం. ౧౦౫౬) (౭) రాయభారి (నెం. ౧౦౨౪) (౮) పసాయి, పసాయిత (౧౧౦౨) అనునవి. ఈ నియోగముల కర్తవ్యములు ఎట్టివో నిర్ణయింప వీలు లేదు గాదు; అయినను కొంతవఱకు ఊహింపవచ్చును. 'సాసనికు'డు, రాజశాసనములు వ్రాయుచుండు 'రాయసము' వంటివాడు గావచ్చును. 'లవణకరాధికారి' యనునాతడు ఉప్పుమీదనుంక ములుతీయువాడుకావచ్చును దీనినిబట్టి ఊడ నాకాలమున ఉప్పుపండించు పరిశ్రమ ప్రభువు యధీనమందుండినట్లు దోచును. 'ముద్రహస్తు' ప్రాయశః రాజిచ్చు శాసనములపై రాజ ముద్రను వేయుచుండువాడు కావలయును. 'రాచపడిహస్త' యనగా భూమి కొలతలువేయు అధికారి కావచ్చును. 'రాయభారి' ఎల్లరకు దెలిసినదే. 'పసాయిత' నగరులోనికి దినవెచ్చములు మొదలయిన సమస్తసామగ్రిని సరియించువాడు గావలయును. పసాయిత పదమునకు అంగడి అని అర్థ

ముందుటచే నిట్లు సాహసించితిని. 'రాజతర్జుని' 'ముదిసెలి'—వీరి నియోగములు ఎట్టివో తెలియుటలేదు. ముదిసెలి దక్షారామమున గూడ గానవచ్చుచున్నది. వీరందరుగాక మహారాజునకు మంగలియొకడు ప్రత్యేకముగా నుండినటుల యూహించుటకు అవకాశము కన్పడుచున్నది. అనంతవర్మమహారాజునకు 'రాచమంగలి' రామనయనునొక డుండినట్లు తెలియుచున్నది. వాడు తనతలితండ్రుల పూజాముకొఱకు చురుకేవ్వరదేవరకు అఖండవత్త్రిదీపదానము చేసినాడు.¹

సాంఘికపరిస్థితులు

ఆంధ్రదేశమునందువలె కళింగమునందు ఇంచుమించుగా నన్నివర్ణములవారును నిండినట్లు గానబడుచున్నది. ఇక్కడ బ్రాహ్మణులు, కాయస్థులు, వైశ్యులు, కాంపులు పలవకాంపులు తెలికికాంపులు, గొల్లలు, అగసాలులు నుండినట్లు, శాసనములవలన తెలియుచున్నది. ఈకాలమందువలె కళింగ బ్రాహ్మణులకును ఆంధ్రబ్రాహ్మణులకును సంబంధబాంధవ్యములు భోజన ప్రతిభోజనములను లేకుండనోలేదో తెలిసికొనుట కాధారము లేవియులేదు. ఏకారణముచేతనో గాని తెలుగు బ్రాహ్మణులు కళింగనగరమున నుండిన కాలమున స్పష్టముగ తెలుగుదేశపు బ్రాహ్మణులను విచేష్టకొనియున్నారు. అట్టివారిద్దరు అనంతవర్మ దేవుని చమూపతులైయున్నారు.²

కళింగదేశపు బ్రాహ్మణులు కొందఱు తెలుగు బ్రాహ్మణులవలెగాక గోత్రాదికములనుచెప్పకొనియుండలేదు. అట్టివారిలోసింహ

పురమున మండలికపదవియందున్న ఆత్రేయ గోత్రులమున 'బణపతి' వంశజులును, కళింగ నగరమున చాళుక్యగంగ నృపతికి పురవరియైన దొమ్మగామాత్యుడును, మూలఘటి కాన్వయుడును కొట్టిబిగోత్రుడును మార్తాండనాయకుని కొడుకు కామదేవప్రగ్గడయును ఆత్రేయగోత్రుడై బుడమూరిదొమ్మినాయకుడును, మరికొందఱును గన్పడుచున్నారు. ఇచ్చట విశేష మొకటి కలదు. ఈ కళింగ బ్రాహ్మణులకు ప్రెగ్గడ అమాత్యులగుదములవలె 'నాయక' పదముగూడ బిరుదుపదముగా నున్నట్లు కాన్పించుచున్నది! గొల్లలకు తెలుగుదేశపు గొల్లలవలె 'బోయందు' అని పేరు చివర చేర్చుకొను ఆచార మున్నది. కాయస్థులు, వీరి నిపుడు తెలుగుదేశమున శిష్టి, 'లేక' సృష్టికరణములని వ్యవహరింతుము. తెలుగుదేశమున నిపుడు కాయస్థులు లేరు. పూర్వముండినవారు కొందరు క్షత్రియులలోను కొందరు కమ్మవారిలోను కలిసిపోయిరి. కాయస్థులలో కిరికపువృత్తి జేకొన్నవారు (శిష్ట) కరణపు కాయస్థులనియు నితరులు కాయస్థులు లేక కళింగులనియు వ్యవహారమున పరిపాటి అయినట్లున్నది. కళింగులలో నిపుడు బ్రాహ్మణులనియు, బ్రాహ్మణేతరులనియు భేదము లేదు. ఈభేదము చాల కాలమునుండియు లేకనియేనా విశ్వాసము. 'శ్రీకరణము' అని చేర్చుకొన్న కాయస్థనాయకెందరో ముఖలింగ శాసనములందున్నారు. వారే యీ కాలపు శిష్ట లేక సృష్టి శ్రీకరణములని నామతము. వీరే కళింగదేశమున పూర్వము నుండిన బ్రాహ్మణులని కూడ

1 చూడుము నెం. ౧౦౦౯.

2 చూడుము శాసనములు నెం. ౧౦౪౨, ౧౧౦౧.

నూహింతును. వీరుతప్ప వేరుగా వేదాధ్యయనసంపన్నులయిన తెలుగుదేశపు బ్రాహ్మణులవంటివారు కళింగమున ఆకాలమునగూడ లేకపోవచ్చును. కళింగమునక్షత్రియులున్నట్లుగానరాదు. కళింగనగరమున పెద్ద నియోగములందున్న బ్రాహ్మణ, కాయస్థ, వైశ్యులు తమపేరునకు ముందు వింతపదములను గౌరవార్థముగా జేర్చుకొనుచుండినట్లు కన్పడుచున్నది. బ్రాహ్మణులయినవారు 'గంగబ్రహ్మమారాయణైవ' గంగమార్తాండబ్రహ్మమారాయణైవ' అనియు, వైశ్యులు "గంగవిద్యాధరవైశ్యమారాయణైవ" అనియు, కాయస్థులు "గంగసమారాయణైవ, గంగవిష్ణుజయణైవ" గంగపేలాణైవ' అనియు చేర్చుకొని పేరు తెలుపుకొనుచుండిరి. ఇవిగాక 'రాయరాయవిష్ణుజయణైవ' అని యొక బిరుదముగూడ కాన్పించుచున్నది. ఈపదములు మార్గము కాలేదు.

కళింగదేశ ప్రజలలో నన్ని కులముల వారికిఁగిరి పేర్లు కానరావు. వైశ్యులకున, కాయస్థులలో కొందరికిని, కాయలకును ఇంటి పేర్లు చెప్పబడియున్నవి. అట్టి ఇంటిపేర్లు కొన్నియిచ్చట ఉదహరింతును. అజ్జల, కందు, దీసరి, బడయల, ముప్పన, అన్నెము, దణ్ణాసి, అల్లతవాడ, అడపం, సహవాసి, తొలచి అమృతవల్లి, అల్లాడ, జలమూరి, బీజట్టాన, ఇట్టారి (కాపులు) పీకా, బుడుమూరి, మొదలగునవి. ఇట్టివి పెక్కుఇంటిపేర్లు పేర్కొనబడియున్నవి. ఈ యింటిపేర్లు ఇప్పుడు కళింగులలో నున్నవేమో పరిశోధింప నలయును.

కళింగదేశమున జనులు పేరులుకూడ కొంత వింతగానుండును. చూతాణ్ణి, నూకాణ్ణి, అమ్మాణ్ణి, భూమాణ్ణి, పెమ్మాణ్ణి, మాదాణ్ణి అనుస్త్రీలపేర్లు కానవచ్చుచున్నవి. ఇట్టివి కన్నడ, తెలుగు, తమిళదేశములలో కూడ కానవచ్చుచున్నవి. 'పోతి' అను పదము కులీనస్త్రీలును, 'పోతు' అనునది కులీనపురుషులును పేరునకు జేర్చి తెలుగుదేశమున వలెనే బిలుచుకొనుచుండిరి. ఎఱియపోతి, కచ్చిపోతి, వింజమపోతి అను స్త్రీ నామములును వింజమపోతు, రేవపోతు, ఎఱిపోతు, అను పురుష నామములును శాసనములందు గాననగుచున్నవి. 'పోతి' శబ్దమునకు 'పోటి' అనియు, 'పోతడు' అనియు మిక్కిలి ప్రాచీన రూపములు తెలుగున కానవచ్చుచున్నవి. 'పోటి' యని కూడ ముఖలింగశాసనమునందొకచోట కనబడుచున్నది. 'పోతి' 'పోతు' పదములు సామాన్యముగా రాజకుటుంబములోని స్త్రీపురుషులు బ్రాహ్మణులును తప్ప సేతురులు జేర్చి పెట్టుకొన్నట్లు తెలుగుదేశమునగాని కళింగమునగాని కానరాదు. 'నాయకుడు' నాయకుతాలు, కాయస్థులందు గౌరవవాచకములు కాని అక్కడక్కడ బ్రాహ్మణులుకూడ కొందరు 'నాయక' పదము జేర్చుకొనుచుండినట్లుకనపడుచున్నది. బ్రాహ్మణులందు కానరాని వింత యాచార మొకటి కళింగకాయస్థులందు కనబడుచున్నది. కాయస్థులు శాసనము లందెక్కడ చూచినను తండ్రి నాయకుని కొడుకనిచెప్పుకొనరు. తల్లి నాయకుతాని కొడుకైన అని చెప్పుకొనుచుండిరి. ఇట్టియాచారము కాయస్థులందెట్లు వచ్చెనో ఊహింప వీలుగాక యున్నది. కళింగమున నాకాలమున దాయక్రమ

పద్ధతి ప్రైతానుకముగాక, మాత్రానుక మేమాయని సంశయమగుచున్నది. ఉత్తమ కుశీలులు తండ్రిపేరు తెలుపుకొనక తల్లి పేరు మాత్రమే తెలుపుచు, — నాయకుతాలి కొడుకు' అని చెప్పకొనుట నిజముగా నొక వింతయాచారము! కాని యీ సంప్రదాయము కళింగ వైశ్యులందా కాలమున గూడ కానవచ్చుటలేదు.

కళింగాధీశులయిన గాంగవంశజులకుల మేదియో తెలియవచ్చుటలేదు: సుక్షత్రియు లనియే యూహింపవలయును. ఆత్రేయగోత్ర జుల మని చెప్పకొనుటచేత చంద్రవంశము వారై యుండును. చాళుక్యులవలెనే వీరును దాక్షిణాత్యలై యుండురని మాత్రము నిర్ణయింపవలసియున్నది. వీరి యదంతమును, వంశకథను చర్చించుటకిది తావుగాదు.

కళింగరాజధానియందు దేవునికి దానములన్నియు నించుమించుగా దేవరగుడిలోనో, దగ్గరనో, తీర్థమునందో, అఖండదీపమునకే యొసగబడియున్నవి. ఒకటి రెండు “గుడిలో వేలి దీప” శాసనములున్నవి. రెండు మూడు శాసనములు మాత్రము నివేద్యమునకు భూమి, యిశిర ఆధారములు, ఉత్సవములకు గావలసిన పరికరములు, అలంకారములు మున్నగునవి యొసగబడినట్లు దెలుపుచున్నవి. నిత్యనివేద్యములకు వేంగీ శ్వరుడైన వీ చోడమహారాజు ఊరివాకిలి కడ ఎనిమిది పుట్లభూమిని శా. శ. ౧౦౦౮ (క్రీ.శ. ౧౦౮౨)న దానము చేసియున్నాడు. 1 “శా. శ. ౧౦౧౪ అగు ‘నేంటి’ ఉత్తరాయణసంక్రాంతి నిమిత్తమున శ్రీ మధుకేశ్వర

దేవరకు, దేవరగుడి శిఖరమునందు గట్టంగలధ్వజమునకుచిన్నఘంటలుమువ్వలు, నెదిరుపుల నెట్టవిలాసమున తొంగ్గొడ్డునమిలి పుసులకుచ్చలతో గూడిన రెణ్ణు పడవలకుం పురవరి అజ్జల ఎఱిపోతు తూలగామ కాంపు లవనమున మూడు మాడలు పెట్టెను. 2 ఇది సాధారణముగా నఖండదివియ దానమునకు నిత్యము నేయివడి సరియించుటకు ఏను (బదు) మాడలో, ఏబదిగొటీయలో, ఇనపఎడ్లలో, (గేదెలు) దానముజేసి మధ్య స్థులవంపున' గొల్లబోయలవశమున బెట్టుచుండువారు. మొదవులను, మేకలను బెట్టు ఆచారము ముఖలింగమున గానరాదు. జనులు అఖండదీపములు, అర్ధదివియలు బెట్టుటాకాలమున కడుపుణ్యకార్యమని నమ్మియుట్లు చేయుచుండినట్లు గానబడుచున్నది. ఈ సంప్రదాయములు జైనులను, జౌద్ధులను జూచియవలంబింపబడినట్లు తోచును. సాధారణముగా దీపదానాదులు గ్రహణపుణ్య కాలములందును, మేషాదిద్యావశి సంక్రమణపుణ్యవేళలందును, మహాద్వాదశివేళను, కృష్ణదశమి నాడును, వ్యతీపాతయోగమందును గావించబడుచుండెను. ఆకాలమున కళింగ దేశమున భాద్రపద శుక్ల ద్వాదశి, లేక మహాద్వాదశి సంవత్సరాదిగా నుండెను. ఆ పర్వదినమున జనులు మహాదానములు చేయుచుండిరి. సాధారణముగా అఖండదివియకు జనులు గొటీయలో, గేదెలో కొని యొసగుచుండిరి. పశువుల నొసగనివారు గి మాడలు పెట్టుచుండిరి. ఈ మాడలు బంగారపు నాణెములైయుండవలయును. 3 ఈమాడలు పవృద్ధికి

1. చూడుము నెం. ౧౦౦౫; 2. చూడుము నెం. ౧౦౮౧.

3 కళింగమున అంతవర్స కాలమున మాడలకు సురభిమాడలనికూడ న్యవహారముండెను. చూడుము నెం. ౧౦౩౫.

నిచ్చి, ఆ వడ్డీసాముతో నేయిగొని దీపారాధన చేయుచుండువారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఆ యేనుమాడలు పెట్టి ఒక పుట్టెడు, రెండు పుట్టె భూమినిగొని ఆ భూమినియొనగుచుండువారు. ఆ కాలమున భూమిని పుట్టక్రింద కొలుచుకొనుచుండిరి. ఏనూరు (గిం) కుంటలు ఒక పుట్టెడు నేలయగుట. రాజవాస్తవమున ఇరువది రెండు కేసకొలలు ఒక పుట్టెడు భూమి యగుచుండెను.¹ ఈ కేసకొల (నెం. ౧౦గిరి) ఎంత పొడవుండెనో తెలియదు. దీనినే కొలగొల (నెం ౧౦గిరి) యని కూడ వాడుచుండిరి.

ఇచ్చటి శాసనములందు సింహపురము, దాక్షారామము, దంతాపురము మాత్రము పేర్కొన బడియున్నవి. మొదటి రెండును బ్రసిద్ధములై యెల్ల వారికిని దెలిసియున్నవి. నేడెచ్చటను, దంతాపురము' లేక దంతాపురముకనబడుటలేదు. దంతవక్త్రునికొట దంతవక్త్రునిపురము, దంతపురము అని పేరులతో నొక స్థలము కానవచ్చుచున్నది. అయ్యది శ్రీకాకుళము రోడ్డు రైలుస్టేషనుకు సుమారు రెండు మైళ్ల దూరముననున్నది. స్థలజ్ఞులిది పూర్వము దంతాపురమని ఇంచుమించుగా నొక మైలు పొడవుగల ఎత్తైన మట్టికొట గోడను జూపించిచెప్పుదురు. ఈ పాడు వారిని కొట దిబ్బలుగల ప్రాంతమును పరిశోధించి త్రవ్వించిన చారిత్రకములయిన పస్తువులు దొరికి, స్థానికవృత్తాంతముయొక్క నిజానిజములు తెలియగలవు.

ప్రాచీన కళింగాంధ్రములందు జనులు మాట్లాడుచుండిన భాష ఆంధ్రమయినట్లు కనబడుచున్నది. ఆంధ్రమునందు పద్యరచన, ఆంధ్రకళింగములం దేశకాలమున కన్నడు

చున్నది. ఇందులకు బణపతి మండలికుని దీర్ఘాసి శాసనము సాక్ష్యము. ఇది శా. శ. ౯౯౭ (క్రీ. శ. ౧౦౭గి) నాటిది. ఇప్పటి వలెనే యాకాలమున గూడ కళింగాంధ్రమునకును, ఆంధ్రదేశపు తెలుగునకును, కొద్దిగా వ్యవహారమున భేదములు, భిన్నప్రయోగములు, మున్నగునవి యుండెను. వాటిని భాషాపరిశోధకులకు వదలివేయుదును. కాని ఒక్క యుదాహరణము నిచ్చెదను. దాక్షారామమున, పూర్ణగా యడవున వసమున బెట్టిన² యని వ్రాయుటాచారము. ముఖలింగమున 'పూర్ణ' యనుమాట వ్యవహారములలోనున్నట్లు కనబడదు. ఇచ్చట అందుకు మారుగా "కొలుసూరె (పం)ప్పన మలిమఱితి కాంపులు ఆ చంద్రాకర్కము నడపంగలవారు" అని కానవచ్చుచున్నది. 'పంప్పన', 'పనువున' అను పదములకు 'వశమున' అనిగాని, పూర్ణగా అను యర్థముగాని, యుండనేమో తెలియదు.

తెలుగు వాడుకు, కళింగమునకు రాకపోకలు, సంబంధములు.

కళింగనగరమునకును, తెలుగు దేశమునకును అనంతవర్షకు బూర్వమును తరువాతను గూడ రాకపోకలు, ప్రజలలో సంబంధసంబంధ వ్యములు, వ్యవహారములు మున్నగునవి యుండెనుట కవకాశముకనపడుచున్నది. కళింగనగరవాసులు దాక్షారామభీమేశుని సందర్శించుటయు, తెలుగు దేశస్థులు మధుకేశ్వరుని మహాదైవముగా నెంచి పూజించుటయు శాసనములందు గాననగును. తెలుగుదేశమునుండి వచ్చిన వారలనేకులు శాసనములందు బేర్కొనబడి యున్నారు. వారిలో తొలుతి

1 చూడుము నెం. ౧౧౧౪.

నుదహరింపదగిన వాడు వేంగీదేశాధీశ్వరుడైన వీరచోడదేవ మహారాజు. ఇతడు తన తండ్రి కులోత్తుంగ చోడదేవ చక్రవర్తి యాజ్ఞానుసారము వేంగీభూమిని ప్రతినిధిగా పరిపాలించియుండెను. మొదట నితడు క్రీ. శ. ౧౦౭౮-మొరలుకొని ౧౦౮౪ వఱకును, పరిపాలించిన తరువాత నేమి కతననో తిరిగి చోళరాజ్యమునకు బిలువనంపబడి, మరల క్రీ. శ. ౧౦౮౯ న వేంగీరాజ్యమున కింపబడియెను. ఈ పర్యాయము మరల నైదు సంవత్సరములు (క్రీ. శ. ౧౦౯౩ వఱకు) పరిపాలించి వేంగీ రాజ్యమును వెలనాటి చోడరాజులకు వప్పగించి చోళభూమికి మరలిపోయెను. ఈ వీర చోడుడు తాను రాజమహేంద్రవరమున మొదటి మారు రాజప్రతినిధిగా పరిపాలించుచుండిన కాలమున శా. శ. ౧౦౦౪ న (క్రీ. శ. ౧౦౮౨) కళింగనగరమున కే తెంచియుండి ¹ “విషువ సంక్రాంతినాఁడు శ్రీమధుకేశ్వరదేవకునకర పునాడ ఊరివాకిలికి ఉత్తరమున నెనిమిది పుట్ల నేల నివేద్యమునకై యాచంద్రార్కముగ సరియించుటకు” దానము చేసియుండెను. అప్పటికి శ్రీచోడంగదేవుడు (అనంతవర్మ) రాజ్యమునకు వచ్చి యైదారు సంవత్సరములై యుండెను. వీర చోడనృపతి యా సమయమున కళింగనగరమున కేల బోవలసివచ్చెనో శాసనమునందు తెలిపబడి యుండలేదు. కాని బాలుడైన అనంతవర్మకు సహాయము చేయుటకై తనకు నతనికిఁగల బంధుత్వమును బట్టి యాతడేదో యొక ముఖ్యునిగు రాజ

కార్యముపై యరిగియుండి నట్లు హింప వచ్చును.²

దాక్షిణ్యమును సహాయమున బ్రాహ్మణవీరు లిరువురు అనంతవర్మకడ సేనానులుగ నుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరు కళింగమునకు, అనంతవర్మకు సహాయార్థము వీరచోడునిచేబంపబడి, యచ్చట గొప్పపదవి యందుండుట తటస్థించెనని యాహజనించుచున్నది.³ ఈ బ్రాహ్మణ సేనాను లిరువురును వానన వంశజులు. వాననవంశము నన్నయభట్టునకు సహాధ్యాయుడైన నారాయణభట్టువలన జగద్విఖ్యాతమైనది. ఈ వంశమున పండితులు, కవులు, శూరులు, శస్త్రోపదేవులు, మహామంత్రులు జన్మించియుండిరి.

వీరిలో నొకడు ఆశ్వలాయన సూత్రుండును, శ్రీవత్సగోత్రుండును, ఆదిత్య వల్లభాంబా తనయుండునగు ఎఱవోర చమూపతి.⁴ ఇతడు శా. శ. ౧౦౧౪ న కృష్ణా వ్యమినాడు న్యతీపాత (యోగ)మునందు యఖండవర్తి దీపమును మధుకేశ్వరునకు బెట్టించెను. రెండవ యాతడు, కాశ్యపగోత్రుండును, నాగనశర్మ పుత్రుడునగు అల్లన శౌరి నామాంకిత సేనాపతి.⁵ ఇతడు శా. శ. ౧౦౬౧ న తెలిని (!) మానమున సోమ గ్రహణ నిమిత్తమున దేవరకొక యఖండ దివియదానము చేసెను. వీరుగాక గోదావరి తీర వాస్తవ్యుడగు బ్రాహ్మణు డొకడు గలడు.⁶ బిశ్మిప్రభావ కంకణాల పోతయ నొడుకు పడాలు బూట్టి భీమనయు, నితని

1. చూడుము నెం. ౧౦౦౫. 2. ఎరుడున పిన్నయమ్మన, అనంతవర్మ వీరచోడునకు పినతండ్రివరునగదా.

3. నెనుక ఈవిషయము చర్చింపబడినది.

4. S. I. I. Vol. V, నెం. ౧౧౦౧. 5. పూర్వోక్తము నెం. ౧౦౪౨. 6. పూర్వోక్తము నెం. ౧౧౩౩.

పెండ్లము వల్లెముయు, శా. శ. ౧౦౪౨ నవ త్వరమున కళింగనగరమున కేతెంచి యా యేటి యుత్తరాయణ సంక్రాంతి నిమిత్తమున మధుకేశ్వరునకు, తాము చోండనాణ్ణి లోని చోండతోట్ట నేల, 'నేత్రువట్టు' గాంబడి సిన ఎనిమిదిపుట్లు నేల అఖండవత్తి దీపములకు నాచంద్రార్క స్థాయిగా నిచ్చిరి.¹ 'చోండనాడు' దక్షిణరామమున్న గంగ గాండ చోడవలనాండునకు మరియొక పేరిని తోచుచున్నది. బిక్కిప్రోలి నేటి బిక్కివోలు కావచ్చును. "నేత్రువట్టు" న కర్థము తెలియవచ్చుటలేదు.

తెలుగుదేశమునుండి జనులెట్లు కళింగమున కరుగుచు, నాదేశపు రాజధానియందు గలయీశానునకు నఖండదీపములు, నివేద్యములు మొదలగునవి యెట్లు దానములు చేయుచు సరియించుచుండిరో యావిధముగనే కళింగభూమినుండి జనులు దక్షిణాపధమున కంశకు 'దక్షిణకాళి' యని పేరువడసిన దక్షవాటికకు తీర్థయాత్ర గావించుచుండిరి. దక్షపురీశ్వరుడైన భీమయదేవుడు చాళుక్యులకు కులదైవము. ఈ తీర్థయాత్రలమూలమున కళింగమునుండివచ్చిన ప్రముఖుల దీపదాన శాసనములు భీమనాధుని నగరియందు గాననగుచున్నవి. అందు ముఖ్యముగ అనంతవర్మ మహారాజు యొక్కయు, నాతని రాణులయొక్కయు, పుత్రుని యొక్కయు, సోదరుని యొక్కయు

నాతని గుటుంబము వారలయొక్కయు, నామములు తెలియవచ్చుచున్నవి. వీరందరును వేంగీ ప్రభువులయిన పూర్వ చాళుక్యులతో బంధుత్వము కలవారగుటచేతను, ఆ కాలమున ఆంధ్ర, కళింగ దేశము లత్యంత మైత్రీతో మెలగుచుండుటచేతను దక్షవాటికకు కళింగ రాజకుటుంబములు పెక్కు పర్యాయములు తీర్థయాత్రలు సాగించుచుండుట తటస్థించెను. చోడగంగుని రాణులు పెక్కుమంది శా. శ. ౧౦౫౦, ౧౦౬౫, ౧౦౮౮, ౧౧౦౯-౨ సం॥ ల శాసనములందు గాననగుచున్నారు. చోడగంగదేవమహారాజు శా. శ. ౧౦౬౫ (క్రీ. శ. ౧౧౪౨-౪౩) సం వత్సరమునందు దక్షవాటిక కేతెంచి నట్లున్నది.² ఆయేట నామహారాజు శ్రీభీమేశ్వరమహాదేవరకు "కేసియదేవేంద్రుణ్ణు, శ్రీదేవమ, (క్షేత్రపాలకుడైన కేశవస్వామి, శ్రీదేవుల విగ్రహములుగాబోలు), వీరిపీఠ ఏనుంగు నారాయణ్ణు (నారాయణ్ణు, ఏనుంగు పేరుగా తోచుచున్నది), మాణిక్యములుగట్టిన పహిణ్ణిపాణి సంకులు (శంఖములు) ౨, నవరత్నములుంగట్టిన పహిణ్ణిపానలు³ (నీటికడ నలు) ౨, అఖణ్ణ (వత్తి లోహదణ్ణు) ౧, పహిణ్ణి నీరుపఱడిన⁴ కొమ్మల వెంజామరలు ౨ ను," వెల్లెను. వీటిని "విహారవాడగంగ కణుతన్నణ్ణి గంగగొణ్ణి చోడగంగ వైరాగి యాణ్ణరిచేతంబెట్టి" పుత్రెంచెను. ఆవేశనే "చోడగంగదేవని తమ్ముణ్ణు పెమ్మోడిరాజు

1. నెం. ౧౦౧౪.

2. చాడుము: S. I. I. Vol. IV. నెం. ౧౧౯౦. 2, పానలు, పహిణ్ణి, చాలాపాచీక భూపములు. ఎందుచేతనో పునఃవిపుడు పానలనుటకు బదులు బానలు అని అందుము. 3. 'పహిణ్ణి నీరుపఱడిన' అనప్రయోగ మిపుడు వాడుకలో లేకుండపోయినది. 'పఱడిన' అనుమాట మరచిపోయి మన మీకాలమున గట్టు, అను అంగభాషాపదము వాడుచున్నాము.

వెణ్ణిపరియల యొకటియు, సింకేవోనరకులకు 32౧౧౧౧లు¹ (బంగారునాణెములు) వెట్టినాడు. మరియు నొకప్పుడు ఈ పెమ్మాణ్ణిరాజును, ఆతని దేవేరివల్లవముహదేవియు, భీమనాథునికి , ప్రవర్ధమానయామపూజలయందు చందన, కర్పూరములకును, నివేద్యమునకును నూట ఇరువదిరెణ్ణుమాడలు వెలవెట్టి అండమూరి రట్టడికములతో ఊరివారి సమ్మతిని కొని ఇచ్చియుండిరి.² ఆనమయమున వారికుమారుడు పెద్దశిష్యుడాయని చోడగంగు కూడ అఖండవత్తికలోహదణ్ణు దివియ గ వెట్టించి యందులకు గావలసిన సేయ నిత్యముసరి యించుటకు వలసిన యిన్నయెడ్లను బెట్టెను.

చోడగంగ దేవినికి వెన్నవముహదేవివలన కలిగిన అట్టహాసదేవుండను కొడుకుండెను. ఇతడు దాతౌరామమున శా. శ. ౧౦౭౧ న కన్యాసంక్రాంతివేళ భీమనాథునికి అఖండదివియదానముచేసెను.³ చోడగంగదేవిని ప్రాతాని (?) బుడుమూరి దామినాయకుని కొడుకు మల్లయభీమయలింగమునకు అఖండ దీపమును సమర్పించెను.⁴ ఈ దామినాయకుని మరియొకకుమారుడుకామయ శా. శ. ౧౦౭౬ శాసనమునముఖలింగమునగానవచ్చుచున్నాడు. బుడుమూరివారు కళింగదేశపుత్రుత్రియులో, బ్రాహ్మణులోకావలయుననోచుచున్నది. వీరిది ఆ తేలియనగోత్రము. అసంతవర్మదేవర , గజనాహిణివల్లయైన, రాజరాజబ్రహ్మమారాయణు శా. శ. ౧౦౩౦

యొక మారు⁵, వేంగేదేశమున కేతెంచి గుత్తనాటికను భీమశైవులకును అఖండ దీపములు వెట్టించెను.⁶ ఈతడు వేంగిదేశమున కేమికారణమున నేతెంచియుండెనో యాతని శాసనము సయితము తెలుపకున్నది. ఆతనితో కూడ చోడగంగుని సంతి విగ్రహియైన శ్రీకరణం సామ్మలరేవన యను వైశ్యులలోత్తముడు వేంగి కేతెంచి నాడు. ఆతడు కూడనతౌరామమునదానధర్మములు చేసియుండెను.⁷ గజనాహిణిరాజు రాజున, సంతి విగ్రహి సామ్మలరేవన (రేవన)యు కళింగమునుండి యేవో యొక రాజకార్యముపై సవుడు రాజమహేంద్రవరము సకేతెంచియుండిరినియాహింపదగియున్నది. వీరుగాక అసంతవర్మ మహారాజుల సేనాపతి చోడయయైన గంగకులతీలక బ్రహ్మమారాయకు యొకడు గానవచ్చుచున్నాడు,

కళింగదేశాధీశుడైన రాజరాజనకు (క్రీ. శ. ౧౦౬౮-౧౦౭౬) (బ్రధానియు, సేనాపతియు, మహాప్రతిహారియు నగు బణపతి బ్రహ్మచక్రవర్తియు, నాతని ప్రియవల్లభి పద్మావతియు శా. శ. ౧౦౦౩ (క్రీ. శ. ౧౦౦౧) దాతౌరామ భీమేశునకు అఖండవత్తిక దివియవెట్టించిరి.⁸ ఈబణపతియు, పన్నావతీయు దీర్ఘాని శాసనమునందు కూడ బేర్కొనబడియున్నారు.⁹ ఈదీర్ఘానిశాసనము శా. శ. ౯౯౭ (క్రీ. శ. ౧౦౭౫-౭౬) నాటిది. చాళుక్యరాజరాజ మరణించిన వెనుక వేంగి

1. 'గద్య' గద్యనమునకు ప్రాస్థూరూపము. గద్యనముల పై చాళుక్య లాంఛనమైన విరాహము ముద్రంపబడినకాలన నాటకములు , వరహో' ని ప్రఖ్యాతిమలయ్యెను. 2. S. I. I. Vol. IV. నెం. ౧౧౮౬ చూడుము. 3. నెం. ౧౧౯౯. 4. నెం. ౧౧౮౫. 5. నెం. ౧౨౯౯.

6. నెం. ౧౨౯౯ 7. నెం. ౧౩౬౩. 8. నెం. ౧౩౦౧. 9

10. చూడుము Ep. Ind. Vol. V, p, 314 ff.

శ్వరుడైన సప్తమ విజయాదిత్యునకును, చాళుక్య కుమార రాజేంద్ర చోడునకును, (కులోత్తంగ చోళుడు) చోళవీరరాజేంద్రుని తోడి యుద్ధమునందు సహాయార్థము కళింగ రాజరాజు ఈబణపతి దేవుని బంపియుండి నని తోచుచున్నది. రాజరాజు కాలమును, బణపతి దేవుని దాక్షిణ్యము, దీర్ఘానిశాసనములును బరిశీలించి చూచిన చోళ వీరరాజేంద్రుని తోడి యుద్ధమును, విజయాదిత్యుని వేంగి సింహాసనముపై స్థాపించుటయు, శా. శ ౯౯౭ నకు కొంచెము బూర్వము జరిగి యుండినట్లు తోచుచున్నది. ఈబణపతి వంశీయుల శాసనములు కొన్ని ముఖలింగమునందు గానవచ్చుచున్నవి. వీరు కాయస్థులో, బ్రాహ్మణులో నిర్ణయింప వీలుగాకున్నది.

కళింగరాజులు, రాజధానిని కటకమునకు మార్చుకొన్న వెనుక గూడ దక్షిణాదికి కకు యాత్రలు సలుపుచున్నట్లు శాసన ప్రమాణములు గన్పించుచున్నవి.¹

ముఖలింగ - సగర కటకములే కళింగనగరము.

ముఖలింగ దేవరయే మధుకేశ్వరుడు.

ఇక నీవ్యాసభాగమున ముఖ్యములైన రెండువిషయములను మాత్రము చర్చించి ముగింతును. ముఖలింగమున దొరికిన శాసనాదులబట్టి మధుకేశ్వరదేవర నామనిర్ణయమును, ప్రాచీన కళింగ రాజధానియైన కళింగ నగరనిర్ణయమును గావింప బ్రయత్నింతును.

నేటి 'ముఖలింగ' లింగమునకు ఏకాలమునగూడ ముఖలింగమని పేరుండినట్లును,

జనులాపేరున పిలుచుచుండినట్లును, శాసనములందాధారము గానరాదు. ఇది మిక్కిలి ఆశ్చర్యకరమైన విషయము. ఇచ్చటి శాసనములందెచ్చట పరిశీలించినను ముఖలింగమునకు 'సగరము',² 'కాళింగదేశ సగరము',³ 'కళింగా వని సగరము',⁴ 'కళింగ సగరము' ⁵ అనుపేరులే గానవచ్చుచున్నవి. ఒక్క చోట గాబోలు 'నోకర్ణ' ⁶ మను పేరుగూడ కనబడుచున్నది. అటులయినచో నీముఖలింగమునకు ఈపేర్లు ఎట్లుకలిగెనో విచారింప వలసియున్నది.

ముఖలింగమని యాయూరికి బేరెట్లు శాసనములందు గానరాదో, యల్లె ముఖలింగేశ్వరుడనిగూడ ఎచ్చటనుకూడ నీ దేవరకు పేరుండినట్లు కానబడదు. ముఖలింగేశ్వర నామ మొక్కతే త్రమహాత్మ్యమునందే వినబడుచున్నది. అట్లునచో ముఖలింగేశ్వర నామమెచ్చటనుండి వచ్చెనో ఆరయుటకూడ చరిత్రోపయోగముకాకపోదు.

ముఖలింగమునకు సమీపమున సగర కటకమని యొక గ్రామమున్నది. ఆయూరి పేరును, ఆయూరు మొదలుకొనిముఖలింగము పురుగుల ప్రాచీన కట్టడ శిథిలావశేషములును, పూర్వము సగర కటక - ముఖలింగములు కలిసియుండి యొకమహా సగరమై యుండినట్లు తోపించుచున్నవి. ఈవిషయమేయిపుడు పరిశీలింపదగినది. 'సగరమ'నునది రాజధానికి పేరు. రాజు నివసించునదిగావున రాజధాని. కటకమనునదికూడ రాజధానికి బేరే

1. S. I. I. Vol. IV, నెం ౧౩౭౭.

2. S. I. I. Vol. V, నెం ౧౦౪౨.

3. నెం. ౧౦౩౪

4. నెం. ౧౦౩౫

5. నెం ౧౦౧౦

6. నెం. ౧౧౦౮

కాని జనసామాన్యము నివసించు నగరభాగమునకు కటకమని పేరున్నది.¹ నగరకటకములు రాజధానికి బ్రతినామములుగా వ్యవహరింపబడుటయు నున్నది. నగరము, కటకముకలిసి యొకగ్రామమునకే నగరకటకమని యేకనామమై నిలిచిపోవుటయు, నడుమను ముఖలింగమని త్రొత్తపేరు వచ్చుటయు నిస్సంశయముగా పరిశోధింపవలసిన వింత గొలుపు విషయములు.

ముఖలింగమందు మూడు శివాలయములుగలవు. అందు ముఖలింగేశ్వర (మధుకేశ్వర), అనియంకభీమేశ్వరుల ప్రశంస తప్ప దొరికిన శాసనములం దెక్కడను సామేశ్వరాలయ ప్రశంస గానబడదు. ముఖలింగేశ్వరాలయమున గల శాసనములందు దేవర ప్రశంస వచ్చి నపుడును అనియంకభీమయ దేవుని ప్రసక్తివచ్చినపుడును ఆయా దేవరల ప్రాసాదముల స్థలనిర్దేశము చేయుట కవకాశము గన్పడుచున్నది. మధుకేశ్వరుడు నగరే మధుకేశ్వరాయశర్వాయ², కాలింగావని నగరే శ్రీమాన్మధుకేశ్వరాయశర్వాయ³, కాలింగ దేశనగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయదేవాయ⁴, నోకర్ణే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ⁵, త్రికలింగావని నగరే శ్రీమన్మధుకేశ్వరాయ⁶, నగరే కలింగ

దేశే స్వయంభువే మధుకేశ్వరాయ దేవాయ⁷, అని సంస్కృతమునను, నగరమున మధుకేశ్వరదేవరకు⁸, నగరాన వీటి మధుకేశ్వరదేవరకు⁹, నగరాన శ్రీమధుకేశ్వరదేవరకు¹⁰, అని తెలుగునను భేర్లాన బడియున్నాడు. అనియంకభీమదేవరయునిట్లే. ఈయంశములను బట్టి మధుకేశ్వరుని గుడియు అనియంకభీమేశ్వరునిగుడియు నగరమున, లేక నగరమున నున్న వీటియందు నొకొల్పబడి యున్నట్లు స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.¹¹

ముఖలింగేశ్వరుని గుడియందున్న శాసనములందు దేవుడు మధుకేశ్వరుడని బేర్కొనబడియుండుటచేత ముఖలింగేశ్వరునకు, మధుకేశ్వరుడని నామాంతరముండననియు దేవర యానామమునే బ్రఖ్యాతమై యుండునట్లును స్పష్టపడుచున్నది. మధుకేశ్వరుని గుడియు అనియంకభీమేశ్వరుని గుడియు నగరమున నున్నట్లు—కాదు—నగరమున మధుకేశ్వరుని గుడియు, అనియంకభీముని గుడియు ప్రతిష్ఠితములై యున్నట్లు నిశ్చయమగుచున్నపుడు, గుట్టున్న స్థలమగు ముఖలింగమునకు గాక అచ్చటికి అర్రక్రొశెడుదూరన నున్న గ్రామమున కేల నగర కటక మనునామము నిలచెనో తెలియరాకున్నది.¹² అన్నిటికంటె నెక్కువ యాశ్చ

1 కటకము, ఫేటకము, వలెనే అనాగరిక జనుల బట్టణభాగమునకు లేరుగా నాడగా, క్రమక్రమముగా రాజధానికి పర్యాయపదమై పోయి యుండును.

2. S. I. I. Vol. V. నెం. ౧౦౦౭, నెం ౧౦౪౨. 3. నెం. ౧౦౩౫. 4. నెం. ౧౦౩౬. 5. నెం. ౧౦౧౮. 6 నెం. ౧౦౧౧ 7. నెం. ౧౦౯౮. 8. నెం. ౧౦౯౮. 9. నెం. ౧౦౪౦. 10. నెం. ౧౦౪౬. 11. ఒకచోట (నెం. ౧౦౩౧) గంగకణ్ణత మధుకేశ్వరదేవరకు అనియున్నది. గంగకణ్ణత యనగా గంగయొడ్డున యని యర్థము. ప్రాచీనకాలమున కాలింగులు తమ వంశధారానదిని గంగయనియు, మధుకేశ్వరుని విశ్వనాథుడనియు పిలచుచు గౌరవింపబడిరిని తలచుట కిదిప్రబల సాక్ష్యము.

12. కటకమున కొటయన్న పురభాగమునకు గూడ పేరగుటచేత నగరముయొక్క కటకము లేక కొటయచ్చట నుండెనా యని సంశయము కలుగుచున్నది.

ర్యజనక మగు వృత్తాంతము నగరమునకు గోకర్ణమని నామాంతరమున్నట్లు సంశయము కలిగించుచు “గోకర్ణమందున్న మధుకేశ్వరు డని” శాసనములందు గానవచ్చుట. దీనివలన ‘నగరము’నకు గోకర్ణమనికూడ నామాంతర ముండెనా యని ప్రశ్న జనించుచున్నది. ఇదియు విచారింపదగినది.

ఈచిక్కులను విడదీయుటకు ఇతర శాసనములను పరిశీలించి చూతము. అసంత వర్ణ మహారాజు శా. శ. ౧౦౪౦ న ఇచ్చిన విశాఖసట్టణవాస శాసనమున తన పూర్వుల చరిత్రను వ్రాయించుచు వారిలో ఇమ్మడి కామార్లపుని గూర్చి రెండు చరిత్రాంతము లను దెలిపియున్నాడు. ²

ఈశాసనమందు బాలాదిత్యునినిర్జించి కలింగమును గ్రహించిన మొదటి కామార్లపు నకు సురేంద్రునిపురమును నయితము అపహ సింపగజాలు దంతాపురము రాజధానియై యుండెననియు, పిమ్మట నాతని పౌత్రుడగు ఇమ్మడికామార్లపు డేమికాకముననో దం తాపురమును విడిచి త్రివిష్టపమును కూడ తిరస్కరింపగల ‘నగరము’ తన శ్రోత రాజధానిగా నిర్మించుకొనెననియు చెప్పట మొదటిది. ఇక మధుకేశ్వరుని లింగా కృతితో జనించిన ఈశానునకు మధుకేశ్వరు డను పేరుతో ‘నగరము’న సుందరిమైన ప్రా

సాదమును ఇమ్మడికామార్లపుడు నిర్మించె ననుట రెండవది. ఈ రెండును మన కిప్పుడు విమర్శింపదగిన విషయములు. కలింగమున నగరమని వేరొక పురముగాని, మధుకేశ్వర నామముతో వేరొక తావున ఈశ్వరునకు గుడిగాని కానరావు.

ఈ వృత్తాంతములోని శివుని మధుకేశ్వరుడనియుండి యావర్ణించినట్లు చెప్పబడు కథాంశములను విను సగరనిర్మాణమున, దం తాపురప్రశంసయు, చరిత్రాత్మకములైనవిగా గన్పట్టు చున్నవి. తన వంశకర్తలైనకామార్ల వ, ఇమ్మడికామార్లపులకు, నిప్పటికి వేయేండ్ల క్రింద జీమించిన అసంతవర్ణమనకంటె కొన్ని శతాబ్దములు సమీపములో నున్నాడుగావున యా మహారాజు తన కాలమున వ్యాప్త ములోనుండిన ఇతిహాసమును గైకొని తన శాసనమున జొప్పించియుండెననుటకు సంది యము లేదు. చోడగంగదేవుడు వచించినది నిశ్చయమనియే నిర్ణయించి విశ్వసించదగి యున్నది. కావున అసంతవర్ణదేవత తెలిపి నట్లు మొదటి కామార్లనదేవుని రాజధాని దంతాపురము. రావుసాహెబు రామమూర్తి పంతులుగారు జంతాపురము జయంతపుర ము గావలయుననియు, లేఖరి జయంతపుర మని వ్రాయుటకు జంతాపురమని వ్రాసి యుండవచ్చుననియు, జయంతేశ్వరుడనియు,

2. చూడు *Ind. Ant.* Vol. XVII. pp. 170 ff శాసన పంక్తులు ౬౧, ౬౨ లు. అచ్చట వివిధముగా నున్నది— (కామార్లవస్య) తస్య చాపహాసిత మురేంద్రపురం (జ) దంతాపురమ్నామనీ రీరాజ ధాన్యాగీత్.....తత్సూక్ష్మర్మిణీయః కామార్లవః పంచాశద్వర్షాన్ మహీమండలమండయత్. తస్య తిరస్కృత విప్లవం నగర్నామపురమాగీత్ || తస్మిన్ సోపి మధుకేశ్వరుః జన నాదీశ్వరింగా కృతః || కృత్యాఖ్యం మధుకేశ ఇత్యర్చ యత్రాసాదమథంశవం. యద్వాకోర్థం విచిత్రప్రతల తికాశ్చిత్రాణివశ్యతాం | సాధాన్యం బరత్రానాం హృది భవేన్ననం విమానాదుచి ||

జయంతిపురమనియు త్కేత్రమహాత్మ్యము
తాళానుచుండుటబట్టి జంతాపురముజయంతి
పురమని నిశ్చయించిరి.¹ జంతాపురము
జయంతిపురమయినచో జంతాపురమును నగర
ము నొకటియే కావలయునుకదా! ఆయర్థము
శాసనమునందే కానరాదు కావున శ్రీపంతులు
గారియూహ పొరబాటుని మనవిచేయ సాహ
సించును. అనంతవర్మ శాసనమును బ్రక
టించిన డాక్టరు ప్లీటుగారు 'దంతాపురమ' ని
చదువుటకు పొరబాటున జంతాపురమని
చదివినారు.² కావున మొదటి కామార్గపుని
రాజధాని దంతాపురమని తేలివది. ఇక
రెండవ కామార్గపును నిర్మించుకొన్న శ్రోత్ర
రాజధానికి నగరమని పేరుపెట్టబడెను. అసం
తవర్మదేవర శాసనమునుబట్టి మొదటి కామా
ర్గపునకును రెండవ కామార్గపునికి నడుమ
నించుమించుగా నూరేండ్లంతర మున్నది.
పూర్వపు రాజధానిదంతాపుర ముండగారెం
డవ కామార్గపుడేల నగరము'ను కట్టి దానిని
రాజధానిగా జేసుకొనియుండెను? ఈప్రశ్నకు
చరిత్రయందెక్కడను సమాధానము
దొరకదు.

దంతాపుర మనునది యొకటి యుండి
నటుల ముఖలింగనగర శాసనములు దొరుపు
చున్నవి.³ కావున మొదటి కామార్గపుని రాజ

ధాని దంతాపురమై యుండవలయును. ముఖ
లింగ శాసనములందు బేర్కొనబడిన దగుట
చేత దంతాపురము సమీపమున నున్నదని
కూడ నూహింపవచ్చును. శ్రీకాకుళము గోడ్డు
స్తేషనునుండి రోడ్డుమీద ముఖలింగమునకు
బ్రయాణము చేయునపుడు ఆముదాలవలనకు
రెండు మూడు మైళ్లదూరముననించుమించు
గా నొక మైలు పొడవుగల నొక పెద్ద మట్టి
గోడ కాన్పించును. స్థలజ్ఞులనడిగిన యది
దంతవక్రని కోటయనియు, పూర్వముదానికి
దంతాపురమని పేరుండెననియు దెలుపు
దురు. మరియు నొకచోట నీ మట్టిగోడలో
నొక గంతచూపి యక్కడ సింహద్వారముం
డెనని వచింతురు. ఈకోటయు పేటయు
నిట్లు నిర్మాణవ్యయము చాడువారిపోవుటకు
గారణమడిగిన యొక కథ నిట్లు దెలుపుదురు.
“పూర్వమీ పట్టణమేలు రాజౌకము పరమ
మా హేశ్వరచారపరుడై తనపట్టణమందు
నివాసముగానున్న బౌద్ధులను ద్వేషించి
హింసింపసాగెను. ఎట్లయినను వారిని నగ
రమునుండి వెడలగొట్టింప బ్రయత్నించెను.
గాని విఫలమనోరథుడయ్యెను. అంతట తన
మంత్రుల దుర్బోధలవలన విందు చేసెదనని
మిషబెట్టి బౌద్ధుల నందరిని రావించి, వారొ
క్కొక్కరే రాజనదనము ప్రవేశించుచుండ

¹ చూడుము. ఎస్. గ్రాఫీయా ఇండికా సం. ౫. పుట ౧౮౮.

² డాక్టరు ప్లీటుగారు శాసనపు రేకులందు 'జం' అను అక్షరమును 'దం' అని చదువుటకుమాత్రముగా పొరబాటున చదివినారని యా రేకులను పరిశీలించినవా రొప్పుకొందురు. 'జం' అనునది యాలేఖకుని ప్రత్యేక లేఖనాపదతిబట్టి మనకు 'జం' అని తోపించును. అపాకమా ప్రమాదముతో కూడినది. శ్రీరామమూర్తిపంతులు గారు అనంతవర్మ శాసనము చదివినపు డీవిషయము గమనించియుండలేకని నాయనమానము. జంతాపురము ఎట్లు చూచిననుజయంతిపురము కావాలదు. ఈరెండును వేర్వేరునగరములు. మరియు అనంతవర్మ కొన్ని శాసన ములందు (క్రొధన: భారతి) కూడ దంతాపురమనియే యున్నదిగాని జంతాపురమని లేదు.

³ చూడుము. ముఖలింగ శాసనములు ౫౦. ౧౦౩౩, ౧౦౮౪.

వెనుకనుండి బలత్కారముగ నీడ్చుకొనిపోయి అమేధ్యమున కూలద్రోయించి, హింసించి, క్రూరముగ బాధించి చంపించెను. ఈదారుణ వృత్తాంతమును డెబుసుకొని బాధ్యులతి భీత చిత్తులయి పారిపోవుచు, నగరము పాడగునని శపించిరి. పిమ్మట మహాత్పాతములు వుట్టెను. దంతాపురము పాడువారెను. రాజును బాధ్యులు శపించిన వృత్తాంతమును విని పాడగట్టిన దుర్నిమిత్తములు గాంచి భయకంపితుడై రాజధాని విడిచి అడవులకుబారిపోయి, యచ్చట సూతనముగా నొక 'నగరము'ను నిర్మించి, దానిని రాజధానిని జేసుకొనెను. దంతాపుర మప్పటినుండియు తొల్లిటికళ గొల్పోయెను. క్రిమక్రమముగా జనులాయూరు విడిచి పోసాగిరి. చివర కిటుల నిర్మాణమ్యమై పాడుపడిపోయి, ఈయూరు నామరూపములు గూడ గోల్పోయియున్నది."

పై విషయములను చక్కగా పరిశీలించిన విశ్వసనీయమైన చరిత్రాంశ మొకటి బయల్పడుచున్నది. ఈ రెండనగాంగవంశము వారికి దంతాపురము రాజధానిగా నుండెననియు, నది కొంతకాలమయిన తరువాత వదిలి పెట్టబడెననియు, పిమ్మట నావంశములో నొకడు 'నగరము'ను నిర్మించి రాజధానిగా జేసికొనెననియు నిశ్చయమగుచున్నది. ఆ రాజెవరో మహాపురు నిర్ణీతము కానక్కరలేదు. కాని యాతడు మన రెండవ కామార్జ్యపుడనియే యూహింపవచ్చును. అనంతవర్మశాసనమునందున్న "నగర" నిర్మాణ వృత్తాంతము, ముఖలింగమునందున్న శాసనములలో నగరమని పేరుగానవచ్చుటయును చూడ అనంతవర్మ నాటికి ముఖలింగమునకు 'నగరమ'ని నామముండినట్లు తెలియ

వచ్చుచున్నది. ఆ 'నగర' నామము ఈ కాలమున ముఖలింగమునకు పోయి 'నగరకటకము'న నిలిచియున్నది. మధుకేశ్వరాల యాదులు 'నగరాసపీఠి'లో 'నగరపుపీఠి'లో, నకరము'న నున్నట్లు శాసనములు ఘోషించుచున్నవి; గనుక నీ దేవాలయములున్న ప్రాంతము కూడ నగరభాగమనియే ఎంచుకొనవలసియున్నది.

ఇక నగరకటకమనుపేరు ఎట్లు మరియొక గ్రామమునకు నిలిచిపోయెనో విమర్శింతము. కళింగనగరము శిథిలావశిష్టమైనామమాత్రము కూడ లేకుండ బోయిన కాలమున వెలిపాలెములు, కోటపేటలు రూపుమాసిపోవ నగళ్ళు, సాధములు, కట్టడములు మట్టి గలసిపోయిన వెనుక రెండు కుగ్రామములక్రింద చీలిపోయి వేర్వేరు నామములచే బిలువబడుచుండుట సిద్ధించెను. ఇంచుమించుగా నొక క్రోశేడు దూరమున ఎడముగా నున్న నేటి ముఖలింగ, నగరకటకములు ప్రాచీన కళింగనగర వైశాల్యమును జాటుచున్నవి. దక్షిణహిందూస్థానచరిత్ర దెలిసినవారికి కటకశబ్దార్థము తెలియనిది గాదు. కటక మనగా రాజధాని. ఒకప్పుడు కటకమనునది నగరములకు రూఢినామమై యుండుటయు గలదు. అట్టివే కటకము, కళ్యాణకటకము, ధాన్యకటకము, వైజయంతీకటకము మొదలయినవి. ఇట్లే కళింగరాజధాని నగరకటకమై యుండనోవు. నగరము మొదటి రాజధానికి కామార్జ్యపుడిన పేరు. అది జనుల వ్యవహారమునందు నగరకటక మయ్యెను. ఉత్కలమందు మరియొక కటక ముండుటచేత కళింగనగరము, నగరకటక మగుట సంభవించెను. కావున పై విషయము లన్ని

యు విమర్శించి చూడ కలింగరాజధానియైన కలింగనగరము ఈ ముఖలింగనగరకటకములే యని నిశ్చయమగుచున్నది. ఈ విషయ మింకను ఇచ్చట గల శాసనములందు గన్పడు కలింగనగరనామమే ధృవపరచుచున్నది.

కలింగనగరముననుండి శ్రీమదనంత వర్ధమహారాజాక శాసనమును స్వయముగా బ్రకటించినాడు.¹ అది సంస్కృతమున గలదు. అం దీవిధముగా నున్నది:—

“స్వస్తిక్రమత్ కలింగనగరాత్ పరమమాహేశ్వర పరమ భట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రిలింగాధిపతిః శ్రీమదనంతవర్ధ మహారాజ శ్లోడగంగ దేవః కళింసమస్తామాత్యప్రముఖ జానపదానాహూయ సమాజాపయతి: విదితిమస్తు భవతాం:... లఘాకాటిసాన నివాసి జాయ్యకులసముద్రాత కరికాలనాయకపుత్ర గుణ్యన పోతయేనామానా, తాభ్యాం తయోర్వ్యస్యన సమాఖ్యాయ భోగాయ త్రిలింగదేవ భోగనివర్తన తర్కదేవ గణికాయగుణ్యన భార్యాశ్రావణోటి నతర్కగుతోపపుత్రభ్యాంచ భ్రాతృభ్యాం వాద్యకారగాయకా నామాధిపత్యం యనదాచంద్రతారకమస్తాభిరక్షతమితి ||.....”

ఈ శాసనము కలింగనగరమున నుండుటయు, కలింగనగరముననుండి బ్రకటింపబడుటయు త్రిలింగదేవుడైన మధుకేశ్వరుని దేవభోగమును గూర్చిన దగుటయు చూడ కలింగనగరము ముఖలింగమని నిర్ణయించుట కిక వేరు సాక్ష్యములతో బనిలేదు. ఇంత కన్న ప్రబలమూలామేమి దొరకును?

ఇక ముఖలింగమను పేరు న్యవహారములోని కెల్లువచ్చెనో ఆరయవలసి యున్నది. ఇచ్చట నున్న గుళ్ళలో ముఖలింగేశ్వరునిది ప్రాచీనకాలమునుండియు మిక్కిలి ప్రసిద్ధికెక్కి

యున్నది. ముఖలింగేశ్వరుడను పేరు ఙ్గేత్రమహాత్మ్యమున దక్క వేరెచ్చటను గానరాదు. శాసనములందెచ్చట జూచినను మధుకేశ్వరుడనుపేరుమాత్రమే కాననచ్చుచున్నది. కావున ముఖలింగమను పేరు ప్రచారములోనికి వచ్చుట కొక ప్రబలహేతువుండి తీరవలయును. మధుకేశ్వరుడను పేరుతో నీశుడు ఈ ముఖలింగదేవాలయమున తప్ప వేరెచ్చటను బ్రతిష్ఠింపబడినట్లు గానరాదు. మధుకేశ్వరుడే మధుకలింగమని బిరువబడుచు శబ్దోచ్ఛారణవైరుధ్యముచేత ఓడ్రప్రాకృతమున మొహలింగమని మారి, పిమ్మట ఆంధ్రబ్రాహ్మణుల సంస్కారమున ముఖలింగము క్రింద మారియుండును. ఈ సిద్ధాంతము రావునామెబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారిది.¹ కావున వారికినేనుకృతజ్ఞుడను.

మరియు ‘మధుక’ శబ్దము ప్రాకృతమున ‘మొహ’ యని యగుచున్నది. మొహలింగమన్నను మధుకలింగమనియే యర్థ మొక్కటియే. కావున ప్రాకృతమున మొహలింగము తెలుగున ముఖలింగమయ్యెను. మొహమన్న తెలుగున ముఖమగుటబట్టి యీనామార్పు వచ్చియుండెను.

తైవాగను మొలందు ఈశ్వరునకు ముఖలింగరూపము గలదు గాని యారూపకల్పనయందలి లక్షణము లెవ్వియు నీ ముఖలింగరూపమున గానరావు. ఙ్గేత్రమహాత్మ్యము వాకొనినట్లు ఎట్లో యీ లింగమునకు ముఖమున్నదని యెంచుకొనుటకు ఎంతమాత్రము వీలు కానరాదు. ఈ ముఖలింగము పై నుంచి

1. చూడుము నెం. ౧౦౧౦ శాసనము. అది ముఖలింగదేవాలయమునకు ప్రథమ పింహద్వారముంటవములో నున్న తొలిస్థంభముపై నాగరలిపిలో చెక్కబడియున్నది. పరిష్కరింపకయే దాని నిట యుదాహరించితిమి.

క్రిందివఱకు నొక చెట్టుతోటవలె నుండును. సంతతజలధారచే త్రాయి కూడ చెక్కు చెదరియున్నది. ముఖయాశము మొదలే కానరాదు ఈ లింగమునకు ముఖమున్న దని కొనుట భ్రమకాని వేరుగాదు. జను లీ యూరివేరు తోలుత నగరమని యుండుట మఱచి, నగర, శబ్దము కటకమునకు జేర్చి దేవాలయము లున్న చిన్న గ్రామమునకు ముఖలింగమను నామము రూఢిచేసి యుండురు. ఈమార్పు ప్రాయశః యిటీవల గెండు శతాబ్దములక్రింద నచ్చి యుండ నోవు. యూహ కింకొక ప్రబల ప్రమాణము కనబడుచున్నది. త్నేత్రమహాత్మ్యమున నీత్నేత్రమునకు జయంతపురమనియు, గోకర్ణమనియు, నిచ్చటి దేవరకు జయంతీశ్వరుడనియు, గోకర్ణస్వామియనియు నామాంతరములుండినట్లు తెలుపబడియున్నది¹. ఇది కేవలము రాజధాని మాత్రమేగాక దివ్యస్థలముగూడట నగు చేతను స్వయంభువుయైన దేవుడు ప్రతిష్ఠింప

బడియుండుట చేతను యాదేవకనామమే గ్రామమునకు కూడ జనులు వ్యవహారము క్రింద యేర్పడియుండునోవు. జయంతపురమను వేరు శాసలములందు గానరాదు. కాని గోకర్ణమను పేరు కన్పడుచున్నది. ² కళింగనగరమునకు ప్రాచీనకాలమున నిందు వలన గోకర్ణమని నామాంతరముండెనాయని సందేహము కలుగుచున్నది ఆ శాసనమున మధుకేశ్వరు డొకచోట ³ గోకర్ణే మధుకేశ్వరాయ శర్వాయ అని బేర్కొనబడి యున్నాడు. ఈ శాసనము ముఖలింగమందు ముఖలింగేశ్వరుని గుడిలో నుండుటచేతను, మధుకేశ్వరునికి సంబంధించిన దగటచేతను కళింగనగరమునకు గోకర్ణమని నామాంతరముండెనని యూహింప వలగుచున్నది. ఈ విషయమింకను పరిశోధింప వలసియున్నది.

ముఖలింగ-నగర కటకములందు ప్రాచీన రాజధాని చిహ్నములైన నగళ్లు, సౌధములు, మంటపములు, సభాగారములు

(1) గంగవంశజులకు, గాంగవంశజులకు గూడ మహాద్రాచల ప్రతిష్ఠితుడైన గోకర్ణస్వామి కులదైవమని చెప్పబడియున్నాడు. అట్టిచో గంగవంశమువారును గాంగవంశమువారును తమ రాజధానియందు ఈశ్వరుని కులదైవతమగు గోకర్ణస్వామి పేరుతో ప్రతిష్ఠించి యుండునని తలంపవచ్చును. దంతావరమున గూడ పూర్వము గోకర్ణస్వామి గుడి యుండిన యుండవచ్చును. శిథిలమయి రూపు మారియున్న యాతావున త్రవ్వించిన మన యూహ కేమైన యాధారము దొరకగలదు. ఒక దివ్యస్థలమునకు అందు శంఛేసియుండు దేవరసామమే వచ్చుచుండుట సుదాహరణములు చూపవచ్చును. ఇట్టివి పీఠికాపురము, కాళహస్తి రామేశ్వరము, అనంతశయనము మున్నగునవి. ముఖలింగేశ్వరునిబట్టి ముఖలింగమని యూరికేరెట్లు వచ్చెనో యట్లే గోకర్ణస్వామినిబట్టి గోకర్ణమని నగరమునకు చేరువచ్చి యుండవచ్చును.

2 చూడుము. నెం. ౧౧౦౦ కాగనము.

8 మరియు నిచ్చట గుడియం డొకచోట మిక్కిలి ప్రాచీనలిపిలో నున్న కాసనమందు (నెం. ౧౧౨౭) 'శ్రీ సంసారభీతదేవరయు నాతని శిష్యుండు త్రైలోక్యభీతదేవరయు నుదాహరింపబడియున్నారు. 'సంసారభీతదేవర' యనుపేరు మధుకేశ్వరునకు నామాంతరమేకాదో నిర్ణయింపవలయు. కాని యది యొక మహాత్ముని నామమని నిశ్చయింపవచ్చును.

మొదలయినవి నేను గానబడకపోయిన పోవు
గాక. వేయేండ్లనాటి కట్టడములు నిలిచియుం
డుట ఏరాజధానియందును చూడము. ప్రాచీన
రాజధానులైన ధరణికోట, చందవోలు, వేంగీ
పురము, రాజమహేంద్రవరము, పితాపురము
మున్నగు స్థలములందు ప్రాచీన దేవాలయ
ములో, వాటి శిథిలభాగములో, తప్ప
వేరొండేమియు గానవచ్చుటలేదు. కళింగ
దేశమున ఎన్ని యుద్ధములు జరిగియుండలేదు?
కళింగనగరము ఎన్ని సార్లు శత్రువులచాలు
కాలేదు? ఈనడుమ కాలమున నగరమెన్ని
పర్యాయములు విధ్వస్తముగావింపబడియెనో!
రాజులపై నున్న ఈర్ష్యచేత శత్రువు లాతని
రాజధానిని దగ్ధముగావించుచుండుట చరిత్రజ్ఞ
లకు గ్రోతవిషయము గాదు. మీదుమిక్కిలి
సర్వమునుకదలచేయగల కాలమూర్తి ప్రభావ
మున కేది యాగగలదు? దేవరప్రాసాదములు,
మాత్రము శిథిలము గాకుండుటకు కారణము
బ్రాహ్మణ మతాభిమానులైన రాజుల దైవ
భీతిగాక వేరొండేమి కలదు!

వేయేమాటలేల. శాసనములు స్పష్ట
ముగా ఘోషించుచుండ, నేటివఱకును జూప
రులకు గానవచ్చుచున్న నగరకటక, ముఖ
లింగములందున్న ప్రాచీన శిథిలావశేషము
లయిన చిహ్నములు, దేవరగుళ్ళు, ప్రాచీన
కళింగనగర వైభవమును కన్నులకు గట్టి
నట్లు ప్రకటించుచుండ, ఈ దివ్యక్షేత్రము
చారిత్రక ప్రసిద్ధమైన కళింగనగరమగునో
కాదో యని ఇంకను సంశయించుట వెఱ్ఱి
బుద్ధి. కాళిదాసు రఘువంశవాక్యములను శా
సనములకంటె నెక్కుడు ప్రామాణికములని

తలచుట చారిత్రకదృష్టి యనిపించుకొనదు.
చరిత్రాన్వేషణపరుల నీర్వాభావము సత్య
దూరులుగ జేయును.

మా వ్యాసము పూర్తియైనది. కళింగ
నగరము, ముఖలింగనగరకటకములని నిరూ
పించితిమి. ముఖలింగనగరకటకములు నేను
నామమాత్రావశిష్టములై యున్నవి. ఈగ్రామ
ములు రెండును శ్రీ పర్లాకిమిడి రాజావారి
సంస్థానములో జేరినవి. కావున వాటిని
మంచి స్థితియందుంచుట శ్రీ రాజావారి
కర్తవ్యము. విశేషించి కళింగనగరము రాజ
ధానిగా, కళింగావని నేలిన పూజ్యమైన గంగ
వంశమునందు జన్మించిన శ్రీవారు ధన్యా
త్ములు. ఇంతటి ప్రాచీన రాజవంశముదక్షిణ
హిందూస్థానమున నింకొకటి కానరాదు.
గంగవంశజుల కిలవేల్పుగు శ్రీ మధుకేశ్వర
దేవర నేటికిని శ్రీకృష్ణచంద్రనారాయణగజపతి
మహారాజుగారికి కులదైవముగా బరగు
చున్నాడు. ఇట్టి సందర్భములందు శ్రీరాజు
గారు పూజ్యులైన తన వంశకర్తల కధలను,
కీర్తిని ఆచంద్రార్కముగ గానము నేయు
చున్న ఈ గ్రామములందలి దేవప్రాసాద
ములను, గ్రామములను సరియైన స్థితియందు
ంచుకుండుట మిక్కిలి సంతాపకరమగు
విషయము. ఆ మహారాజు చరిత్రప్రియుడు
గాకున్న నేమి, తన వంశముపై, తన వంశ
కర్తలగు పూర్వులపై, అభిమానగౌరవము
లుంచి, వారిని స్మృతిపథమునకు దెచ్చు నీ
పవిత్రక్షేత్రమును యుచితస్థితియందుంచి
పోషించుచుగాక.

కళింగరాజ్యవర్ణన

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు

సీ॥ వ్యాసభట్టారక భాషితభూషిత మైనకళింగరాజ్యంబుమహిమ
కాళిదాస కవీంద్ర ఘనవచో విలసిత మైనకళింగరాజ్యంబుగరిమ
దండిమహాకవి ధన్యవాగంచిత మైనకళింగరాజ్యంబుపటిమ
గాంగవంశ్య ప్రభుకాంక్షల కాకర మైనకళింగరాజ్యంబుప్రథిమ

గీ॥ కటకటా ! యది కేవల గ్రాంథిక మయి
నేటి వారికిఁ దెలియక మాటుపడియె ;
లవును, వాడుకలేని పదార్థములకు
నెంత నొర్లాడినా గతి యంతె కాదె ?

౧॥

శా॥ శాంతుడైన యశోకచక్రవర్తికిఁ జెప్పె స్వాగతంబు మహేంద్రపర్వతంబు
కులజాలైనట్టి గాంగులకు నుత్సాహంబు పచరించెను మహేంద్రపర్వతంబు
చాళుక్యరాజప్రశస్తకీర్తికి నాటప ట్టయ్యెను మహేంద్రపర్వతంబు
ధీరుడైన శ్రీకృష్ణదేవరాయలకు నాహ్వాన మంపె మహేంద్రపర్వతంబు

గీ॥ ఆ మహేంద్రమహీధర మలరునట్టి
యా కళింగంబు మున్నాంధ్రలోక వినుతి
గాంచి యెసఁగెను దద్దళ గడచిపోయెఁ
గాల మెప్పుడు నొకరీతిఁ గడచునొక్కొ ?

౨॥

చ॥ మొదట దయారసం బెసఁగుబుద్ధునిశాంతమతంబు గ్రోలియున్
బదపడి నీవు వీరరసభాసురశైవమతంబు పూనితూ
ర్పుడెసఁ గలట్టిదీపులను ముట్టితి వెంతయు ధైర్యశాలివై
మొదిగితి చోళగంగవిభు లేలినకాలమునం గళింగమా !

3॥

చ॥ కనఁగఁ గళింగచేతమునఁ గా లిడు తెంతయు దోష మన్ననిం
దను దొలఁగించుకొంటివి పినాకిమతంబున సింహభూధరం
బును ముఖింగకూర్మములు మున్నగుచోట శివాలయంబులన్
బొనరిచి, పుణ్యభూమి వయి పొల్చితి గాంగులచేఁ గళింగమా !

౪॥

గీ॥ ఐననేమి ? స్వదేశసంస్థాన విభులు
పూర్వచిహ్నంబులకు లోటు పొసఁగకుండ
నెలమితోడఁ గళింగంబు నేలుచుండి
రాంగ్ల రాజ్యపతాక సమాశ్రయముగ ॥

౫॥

ప్రాచీన కళింగ దేశ చరిత్రము.

గ్రహాక్ష కళింగ రాఘవాచార్యులుగారు, ఎం. ఎ., బి. ఎల్.,

కళింగ దేశము బహుపురాతనమైనది. పురాణేతిహాసములందును, ప్రాచీన గ్రంథములందును కళింగము పలుమారు పేర్కొనబడినది. అయినను ప్రాచీన కళింగరాజుల యొక్కయు, వారి వంశములయొక్కయు చరిత్రము మన కంతగా తెలియవచ్చుటలేదు. శాసనపరిశోధకులు గాంగ, గంగవంశజులగు కళింగరాజుల శాసనము లనేకములను ప్రచురించి, క్రీస్తు శకానంతర కళింగచరిత్రను వెల్లడిచేసియున్నారు. ఇంకను పెక్కు శాసనములు బయలు పడవలసియున్నవి. గాంగ వంశజుల వంశాను క్రమమును, కాలమును బాగుగ విమర్శించి నిర్ణయింపవలసియున్నది. మన కింతవఱకు నొరకైన యాధారముల ననుసరించి, ప్రాచీన కళింగ దేశచరిత్రమును వ్రాయుట యే యీ వ్యాసముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము.

పురాణశాధ్యములు (క్రీ. శ. వఱకు)

మహాభారతమునందు కళింగ దేశము మూడుమాటులు వర్ణింపబడినది కాని ప్రతి చోటునను వేర్వేరు దేశములతో పేర్కొనబడినది. ద్రౌపదీ స్వయంవరఘట్టమునను, సహదేవుని దిగ్విజయమునందును, మహాభారతయుద్ధవర్ణనమునందును కళింగరాజుల ప్రశంసగలదు. రామాయణమునందు భర

తుడు కేకయరాజును వదలి అయోధ్యకు వచ్చునపుడు కళింగపట్టణమును దాటి అయోధ్యను చేరెననియున్నది.¹ మరియు కిష్కింధాకాండమున సుగ్రీవుడు తన యనుచరులకు సీతా స్వేషణార్థము దక్షిణదేశములను వర్ణింపుచు కాశీ వంగదేశములతో కళింగమును వర్ణించియున్నాడు.²

మార్కండేయపురాణమునందు ఉత్తర, మధ్య, దక్షిణకళింగములని మూడు కళింగ దేశములు వర్ణింపబడినవి. ఉత్తరకళింగమన కాశీకోసలకున్వలదేశములతోను, మధ్యకళింగము గాంధారసింధుసౌవీరమద్రకదేశములతోను, దక్షిణకళింగము మహారాష్ట్రమహిషదేశములతోను వర్ణింపబడినది. పురాణములయందు దీర్ఘతమనుడను ఋషి ప్రభావమువలన బలిచక్రవర్తి అంగ, వంగ, కళింగ, సుహృ, పాండ్రులను పుత్రులు కలిగిరియు, వారి దేశములకు వారి యనంతర మా కేర్లు కలిగెననియు గన్పడుచున్నది. పాణిని తన వ్యాకరణమునందు (iv. 1-178) కళింగమును బేర్కొనియున్నాడు. పాణిని క్రీస్తు పూర్వము యేడవశతాబ్దమువాడనియు అతని కాలమునాటి ఆర్యులకు దక్షిణాపథమందు గల దేశములు తెలియవనియు, కాత్యాయన, పతంజలుల కాలమునాటికి

1. శ్లో॥ ఏకసాలే సాణుమతీం విసలే గోమతీం నదీమ్

కళింగనగరే చాపి ప్రాప్య సాలవనం తదా (అయో. 71-18)

2. విదర్భా నృషీ కాంశైవ రమ్యాన్మాహిషకౌశిపి

తథా వంగాన్కళిం గాళ్ళ కాశికాంశ్చ సమంతతః (కిష్కి. 41-11)

ఆర్యులు దక్షిణదేశమునకు వచ్చుటచే వారి గ్రంథములయందు దక్షిణదేశముల ప్రశంస గన్పట్టుచున్నదనియు, కీ. శ్రీ. భండార్కరు గారు వ్రాసియున్నారు.¹ ప్రస్తుతము మహా భారతము, రామాయణమని మనము వ్యవహరించు గ్రంథములు పూర్వపు గ్రంథములు కావు. పెక్కుమార్లును జెందియున్నవి. ఆగ్రంథములయందు దెల్పబడిన దేశములు ప్రక్షిప్తభాగములందున్నవో లేక ప్రథమము నుండియు నందున్నవో తెల్పవీలులేదు. పాణినికి ఆశ్వలాయనునకు బూర్వము మొదటి మహాభారతము గలదనియు రామాయణ మపుడున్నది లేనిది నిర్ణయించుటకు వీలులేదనియు, కీ. పూ. యేడవశతాబ్దము వరకు ఆర్యులకు కళింగము తక్కు మిగిలిన దక్షిణదేశములు తెలియవనియు, పాణిని బేర్కొనిన కళింగము ప్రస్తుతము ఉత్తర పర్వారు లనబడుచున్నదనియు భండార్కరు గారి సిద్ధాంతము.² రామాయణమునందలి మూలగ్రంథము కూడ బౌద్ధయుగమునకు పూర్వమని చారిత్రపరిశోధకులు నిర్ణయించి యున్నారు.

ప్రాచీన చరిత్రకారులగు మెగస్తనీసు, ప్లినీ మొదలగువారు తమ గ్రంథములయందు కళింగమును బేర్కొనిరి. వారు కూడ మూడు కళింగములున్నవని తమ గ్రంథము లలో వ్రాసియున్నారు. ప్లినీ మాళోకాళింగులు, గంగారిడీసు కాళింగులు, కాళింగులు అనువారు గలరనియు, అందు కాళింగులుం డెడి కళింగదేశమునకుఁ దండగూడ, యను

పట్టణమును, కళింగా యను అగ్రమును దక్షిణ హద్దులనియు తెలిపియున్నాడు. మెగస్తనీసు కాలమున గూడ మూడు కళింగములున్నటుల గన్పడుచున్నది. ఇచట కళింగము, త్రికళింగము లనబడిన దేశము లను గురించి చర్చింపవలసియున్నది.

కళింగము; త్రికళింగము.

అశోకుని శాసనముల కళింగదేశము తప్ప త్రికళింగము గాన వచ్చుట లేదు. శ్రీహర్షుని కాలమున హిందూ దేశమును బాడవచ్చినహ్యూనిట్సాంగుకళింగమునొక్క సారియే వర్ణించియున్నాడు (639 A. D.). హ్యూనిట్సాంగు, మెగస్తనీసు మొదలగువారి వ్రాతలను ప్రమాణముగ గ్రహించి హిందూ దేశ ప్రాచీనరాజ్యవిభాగమును నిర్ణయింపుచు, కన్నింగుహము త్రికళింగమనగా ధాన్యకటకము లేక అమరావతియు, ఆంధ్రదేశము లేక వరంగలును, కళింగము లేక రాజమహేంద్ర వరమనియు మూడు దేశములని యర్థముచేసి యున్నాడు.³ రామాయణమునందు అయోధ్యకు చేరువ కళింగనగరము గానవచ్చుట చేతను, మహాభారతమునందును, పురాణము లందును, కళింగము మూడుసారులు ఉత్తర మధ్యదక్షిణ కళింగములని వర్ణింపబడి యుండుటచేతను, ప్లినీ, టోలమీ, మెగస్తనీసు మొదలగువారు మూడు కళింగములు గలవని వ్రాయుటచేతను, ప్రాచీన హిందూ దేశవిభాగమునందు కళింగమని వ్యవహరించినదేశములు మూడు గలవనియు, అందు ప్రస్తుతము కళింగమని వ్యవహరించునది

1. R. G. Bhandarkar's Early History of Deccan—P. 5 to 8.

2. Do Do. P. 8 to 11.

3. Cunningham's Ancient Geography of India.

కళింగదేశచరిత్ర

శ్రీశ్రీశ్రీ శ్రీనివాస రాజమణిరాజదేవ్ బహద్దర్ వారు
మందసారాజాగారు.

శ్రీశ్రీశ్రీ రాజా గౌరచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు,
చీకటిరాజాగారు.

దక్షిణకళింగమనియు నిర్ణయించుట సమంజసము. ఆంధ్రము, కళింగము, ధాన్యకటకమునుజేరి త్రికళింగసంజ్ఞ నొప్పినవని వ్రాసిన కన్నింగుహముగారి సూచన సరియైనది కాదు. హర్షవర్ధనుని కాలమునకు కాశీ కోసల దేశముల చేరువనున్న ఉత్తరకళింగమును, సింధు సావీర మద్రక దేశములతో వర్ణింపబడిన మధ్యకళింగమును, యితర రాజ్యవిభాగములయం దంతరించి యుండవచ్చును.

మరియు గాంగ, గంగవంశజుల శాసనములందు చాలభాగము కళింగ మనియే యున్నది. క్రీ. శ. 950 లోని యుద్ధమల్లుని శాసనమునందు, 'త్రికళింగకొట్టే' అని గలదు. క్రీ. శ. 1042 లోని కాశీతామ్ర శాసనమున చేదిదేశపురాజును, కాలచూరి వంశజుడు నగు శ్రీకర్ణదేవుడు త్రికళింగాధిపుడనని వర్ణించుకొనియున్నాడు¹. కటకమునందు రాజ్యముచేసిన సోమవంశజులగు రాజులు త్రికళింగాధిపులని వారి శాసనములు దెల్పుచున్నవి². మరియు గంగవంశజుడగు తృతీయ వజ్రహస్తుని శాసనములలో కొన్నిటియందు త్రికళింగాధిపుడని కలదు. క్రీ. శకానంతరము 8, 9, 10 శతాబ్దముల త్రికళింగమని వ్యవహరింపబడినదేశము ప్రాచీనపౌరాణికేతిహాసముల వర్ణింపబడిన మూడు కళింగములనుటకు వీలులేదు. త్రికళింగదేశమును నిర్ణ

యింపుచు చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు గంగానది మొదలు కటకమువరకు ఉత్తర కళింగమనియు, కటకము మొదలు మహేంద్రగిరివరకు మధ్యకళింగమనియు, మహేంద్రగిరిమొదలు గోదావరివరకు కళింగమనియు దెల్పియున్నారు³. ఉత్తరకళింగమే నేటి పరిభాషయందు ఉత్కళింగమయిన దనియు, మధ్యకళింగము కన్యోధదేశమనియు, వారి మతము. ఇందుకు విరుద్ధముగా రామదాసు పంతులుగారు త్రికళింగమన సముద్రతీర కళింగరాజ్యమునకు దక్షిణ కోసలమునకు మధ్యనున్న కొండప్రదేశమనియు, నా త్రికళింగమును జయించుటకే కటకపురాజులును చేదిరాజులును, గాంగవంశజులగు కళింగరాజులును, ఒకరితో నొకరుపోరుచుండిరినియు, త్రియను శబ్దమునకు యెత్తైన యని యర్థమనియు, విపులముగ నొక వ్యాసమును వ్రాసియున్నారు⁴. వీరి వాదము సమంజసముకాదు. త్రి లేక తిరు అను శబ్దము అరవవాఙ్మయమున శ్రీయను శబ్దతద్భవముగాని, 'యెత్తగు' అను అర్థమున బ్రయోగింపబడియుండలేదు⁵. త్రికళింగమనయెత్తైన కళింగమునుట యుక్తియుక్తముగాదు. వీరభద్రరావుగారు వ్రాసినట్లు పౌరాణికయుగమున దక్షిణకళింగమున దక్షిణభాగము క్రీ. శకానంతరము త్రికళింగసంజ్ఞ నొప్పినదనియు, గంగానది మొదలు గోదావరివరకు

1. Epigraphica Indica Vol II p 305

2. Epigraphica Indica Vol III p 47, 327.

3. ఆంధ్రుల చరిత్రము—పూర్వయుగము పు. 26

4. Journal of the Andhra Historical Research Society Vol I p 16-23

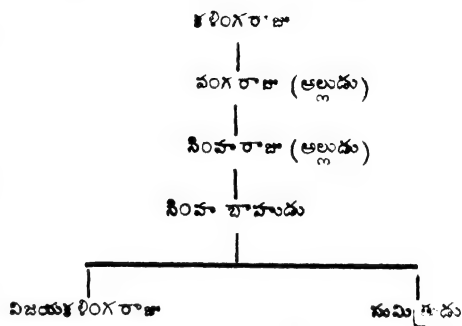
5. Refer Twentieth Century Tamil Disctionary—Also Kittel's Canarese English Dictionary P. 719. It is also doubtful whether c Tri, is derived from Tiru.

గల దేశము కలింగుని వ్యవహారపబడుటచే నది మూడు భాగములుగ విభజింపబడిన దనియు, నూహించుట సరియనితోచుచున్నది. కలింగ దేశమునకు సింహపురము, కలింగ పట్టణము, రాజమహేంద్రవరము, దంత పురము, కుంభవతిపురము మొనలగు ముఖ్య పట్టణము లుండుట గూడ నట్టి యూహను బలపఱచుచున్నది.

బౌద్ధ యుగపు కలింగరాజులు మహావంశము మొనలగు బౌద్ధగ్రంథములందు కలింగ దేశముయొక్కయు సచటి రాజులయొక్కయు బ్రశంసగలదు. కాని ఆరాజుల వంశాను క్రమ నిర్ణయ మొనర్చుటకు వీలులేదు. ప్రథమమున నలికేరుడను కలింగరాజు గలడనియు, సతదు మునుల నధిక్షేపించుటచే నశించెననియు జాతక కథలయందున్నది. నలికేరుని తరువాత వర్ణింపబడిన రాజు దండకుడు. ఇతడు కుంభవతిపురమున బాలివుచుండెను. అతడును, భీమరథుడును, కలింగరాజును ఈతనికి సామంత రాజులును, బౌద్ధమతావలంబులునై యుండిరి. కలింగమప్పుడునయ్యుక్తరాష్ట్రములవలెనుండెననియు, దండకుడారాష్ట్రములకుమహామండలేశ్వరుడనియు, నలికేరుడండకులుక్రీ.పూ. 7, 8 శతాబ్దములవారనియు, దోచుచున్నది. నలికేరునివలెనే దండకుడును మునులను పరిధించి, కష్టములపాలై నశించెనని జాతక కథలు దెల్పుచున్నవి.

సింహాశ్రద్ధిపమునకు బౌద్ధమతవ్యాప్తి కొరకు బోయిన విజయ కలింగరాజుయొక్క వంశము మహావంశమున దెల్పబడినది. బుద్ధుని నిర్యాణమును, విజయకలింగరాజు

సింహాశ్రమును జేరుటయు, సమకాలికములని బౌద్ధగ్రంథములందు గలదు. శాస్త్రపరిశోధకులు బుద్ధ నిర్యాణము క్రీ. పూ. 487 లో జరిగెనని ప్రాసియున్నాగు.¹ విజయకలింగరాజు క్రీ. పూ. 5 శతాబ్దమువా డగును.

విజయకలింగరాజుయొక్క మూల పురుషుడు కలింగరాజు క్రీ. పూ. 6 శతాబ్దముననుండి యుండును. విజయకలింగరాజు తండ్రియగు సింహబాహుడు సింహపురమును నిర్మించెనని ప్రతీతిగలదు.²

పైన దెల్పిన రాజులుగాక, దంతపురమున కలింగరాజులు కొందరు పరిపాలించిన మహావంశమునందున్నది. ప్రథమ కలింగునకు మహాకలింగుడు, త్సుద్రకలింగుడు అను సుతులు గలరు. అందు మహాకలింగుడు, రాజ్యముచేయుచుండ, నాతని యనంతరము త్సుద్రకలింగుని కుమారుడు రాజ్యముచేయునని జ్యోతిష్కులు చెప్పుటచే, మహాకలింగుడు తన సోదరుని వెడలగొల్పెను. త్సుద్రకలింగునకు గల రాజకుమార్తెయందు ద్వితీయకలింగుడు జన్మించి, మహాకలింగుని యనంతరము కలింగరాజ్యమును పాలించెను. దంతపుర రాజులలో నొకనికి నలుగురు కుమారులు

1. Refer to Vincent Smith's Early History of India—Appendix to Ch. II.

2. Cunningham's Ancient Geography of India.

రైలు గలరట. వారిని విషిధదేశములకు బంపుచు, వారిని వరింపదలచిన రాజులు తన్ను యుద్ధమున జయింపవలయునని వారి తండ్రి చాటించెను. ఆ రాజునకు సామంతుడగు అస్సకదేశపు రాజు పోతలి యనువాడు వారిని గ్రహించి యాతనిని యుద్ధమున జయించెను దంతపురపు రాజులలో కరంకు డనువాడు శాద్ధమతము నవలంబించెను. ఇట్లు మహావంశమునందు దెల్పబడిన వేర్వేరు రాజుల సంబంధశాంధవ్యములుగాని వారి కాలముగాని నిర్ణయించుట కాధారములు చాలవు. దంతపుర రాజులు శాద్ధులగుటయే గాక, నృచభలాంఘనులను శైవులనయినటుల దెలియుచున్నది. బ్రాహ్మణులను గౌరవ మొనర్చుచు ప్రహసురంజకముగ పరిపాలన మొనర్చుచుండిరట. బుద్ధ నిర్యాణమున తరువాత బ్రహ్మరత్నాడను కళింగ రాజు బుద్ధుని దంతములలో నొకటి కళింగమునకు గొనివచ్చెను.¹

అశోకుని కాలము

క్రీస్తు శకమునకు బూర్వము కళింగము భాగ్యవంతముగనుండెననియు, ప్రజలచే క్రిక్కిరిసియుండెననియు, హర్షుని కాలము నాటికి నిర్జనమై అరణ్యములతో నిండియుండెననియు, హ్యాయనాంగు గ్రంథమునలన మనకు దెలియుచున్నది. అశోకుడు సింహాసనము నధిష్టించిన పండ్రెండవ సంవత్సరమున (క్రీ. పూ. 201) కళింగముపై దాడివెడలెను. కళింగరాజున కప్పుడు 60000 కాల్బలమును, 1000 ఆశ్వీకదళమును, 700 గజములును ఉండెడివి. అశోకునికి కళింగరాజునకు

యుద్ధము బహు ఘోరముగా జరిగెను. యుద్ధమున కళింగరాజు పరాజితుడయ్యెను. ఇరు తెగలయందును లక్షమంది సైనికులు మడిసిరినియు, సంత కెక్కువగా ప్రజలు తొమముమున్నగు కష్టములకులొనైరినియు నశోకుడువిచారించి, కళింగమునదానులిఖించి న శాసనములందు తనవిచారమును దెల్పుచు సంతటితో దిగ్విజయమును మానివేసెను. కళింగమును జయించిన కాలముననే అశోకుడు శాద్ధమతావలంబన మొనర్చెనని చరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. కళింగమును జయించి సుమారు క్రీ. పూ 259 లో నశోకుడు తన కళింగశిలాశాసనములను జెక్కించెను. ప్రస్తుతము ఒరిస్సాయందు భువనేశ్వరమునకు దక్షిణమున ధౌలి గ్రామమునను, గంజాముజిల్లాలోని జౌగడ గ్రామమునందును యశోకుని శిలాశాసనములు కలవు. కళింగ విజయానంతరము తోసలి యను పట్టణమునందు తన ప్రతినిధిని నియమించి అశోకుడు కళింగమును బరిపాలించెను. తోసలి పట్టణ మెచ్చట నున్నదో యింకను నిర్ణయింపబడలేదు. కళింగరాజ్యము గోదావరతీరము వరకు విస్తరించియుండెనని పైన దెలిపియుంటిని. కాని గంజాము జిల్లాలోని ప్రస్తుతము సోంపేట యనబడు గ్రామము వరకు నున్న కళింగము మాత్రమే అశోకుని రాజ్యములో నుండెనని కొందఱు వ్రాయుచున్నారు.²

అశోకుని కాలమున కళింగము నేలిన రాజులవిషయమై మనకు దెలియవచ్చుట లేదు. మహర్షవంశమునకు పూర్వము కళింగము

1. Cunningham's Ancient Geography of India.

2. Nandapur History by G. V. Ramadas in Vizianagaram College magazine Vol IV.

గము నందుల పరిపాలనమున నుండియుండ నచ్చునని తోచెడిని. ఉదయగిరి యందలి జైనరాజగు ఖరవేల మహామేఘవాహనుని ప్రాకృతశాసనమున నందరాజులు త్రవ్వించిన కాలువలను ఖరవేలుకు మరగ్గుతు చేయించినటుల వ్రాయబడియున్నది. ఆనంద రాజులకు కళింగముతో నెట్టి సంబంధము గలదో తెలియవచ్చుటలేదు¹.

అశోకుని కాలమునుండి కళింగమున జైన బౌద్ధమతములు ప్రబలియుండెను. కళింగమును పాలించిన చేటియ, నంశజుడగు ఖరవేలుడు జైన మతావలంబకు డగుటయే యందులకు తార్కాణము. బౌద్ధమతము కళింగాంధ్రరాజ్యములలో ప్రబలియుండినటుల నిదర్శనములు పెక్కులు గానవచ్చుచున్నవి. కళింగదేశమునందలి రామతీర్థమునన, శ్రీ కాకుళమునకు దక్షిణముననున్న శాలిహం డమునందును, అనకాపల్లివద్ద శంకవర మన బడు సంఘారామమునందును బౌద్ధస్తూపము లును, విహారములును గలవు. హ్యూను సాంగు కళింగమున తాను సంచార మొనర్చినప్పటికి బౌద్ధమతము విశేషముగ ప్రబలియుండ లేదనియు, బౌద్ధమతమునందు ప్రజల కెక్కువగ విశ్వాసము లేదనియు వ్రాసియున్నాడు. శంకనరమువద్ద కొండగుహలయందు బౌద్ధ చిత్రములు గలవు. సముద్రగుప్తుని (క్రీ. శ. 350) బంగారు నాణె మొకటి, మరికొన్ని నాణెములతో బౌద్ధస్తూపములవద్ద దొరకినది. కళింగరాజ్యమున బౌద్ధమత ప్రాబల్యమును, బౌద్ధస్తూపవిహార నిర్మాణాదికములును

క్రీస్తు శకము మొదటి రెండు శతాబ్దములలో నెఱుండవచ్చునని తోచుచున్నది².

ఖరవేల మహామేఘవాహనుడు

ఖరవేలుని హతిగుంఘాశాసన మిది వరకు సూచింపబడినది. అశోకుని యనంత రము కళింగము మార్యపరిపాలనమున నుండి నటుల గన్పడదు. స్వతంత్రరాష్ట్రముగనుండి చేటియా వంశజులచే పాలింపబడుచుండెను. ఆ వంశపురాజులలో మనకు శాసనాధారము లవలస దెలియవచ్చినది ఖరవేలుడుమాత్రమే. చేటియవంశపు రాజులలో నీతడు మూడవ వాడు. జైనమతస్థుడు. తొమ్మిది సంవత్సర ములు యువరాజుగా నుండి యిరువదినాల్గవ యేట కళింగమునకు రాజయ్యెను. సింహాస నాసీనుడైన రెండవసంవత్సరముననే యాతడు ఆంధ్రరాజగు శాతకర్ణిని పరాభవించెననియు, నైదవసంవత్సరమున నందరాజులు త్రవ్వించిన కాలువలను బాగుచేయించెననియు, బండ్రెం డవయేట మగధరాజు నోడించి పాదాక్రాం తునిగ జేసికొనెననియు, పదమూడవయేట కొన్ని శాసనముల జెక్కించెననియు దెలియ వచ్చుచున్నది. ఖరవేలునికాలమున, ఆతని చేత పరాభవింపబడిన శాతకర్ణియొక్క కాలమును జరిత్రకారులు సరిగా నిర్ణయించి యుండలేదు.

అశోకునియనంతరముశుంగ, కాణ్వవం శజులగురాజులు మగధరాజ్యమునుబాలించిరి. కాణ్వవంశజులగురాజులయనంతరమువారిలో గడిపటివాడగు సుశ్రృణు సంహరించి శ్రీశుకు డను (శ్రీముఖుడు?) ఆంధ్రరాజు మగధ

1. Vincent Smith Early History of India p 42, 207, 208

2. Buddhist Remains in Telugu Districts—by K. R. Subrahmanyam
Vizianagaram Collge Magazine Vol VI p 103—115.

రాజ్యమును స్వాధీనము చేసికొనెనని పురాణముల యందు గలదు. కాణ్వా వంశపురాజుల యనంతరము ఆంధ్రభృత్య వంశపురాజులు రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, వారిలో శ్రీముఖ శాతవాహనుడు సుశర్మను జంపి క్రీ. పూ 73 లో రాజ్యమునకు వచ్చె ననియు, ఖరవేలునికి మగధరాజుతో జరిగిన యుద్ధమున సహాయ మొనర్చిన ఆంధ్రశాత కర్ణుడు మనకు తెలియవచ్చిన ఆంధ్రభృత్య వంశపు రాజులలో మొదటివాడగు శ్రీముఖు నికి పూర్వుడనియు కొందరు చరిత్రకారుల మతము. ఖరవేలుడు మర్యాదకము 165 వ సంవత్సరమున హతిగుర్భాశాసనమును డెక్కించెనని వీరు చెప్పుచున్నారు. (క్రీ.పూ. 321-165=156)¹. శుంగవంశపు రాజులకు కాణ్వులు భృత్యులనియు, శుంగవంశపు రాజులు 45 సంవత్సరములు పేరునకు మాత్ర మే రాజ్యము చేసిననియు, నా కాలమున కాణ్వులు నిజముగ రాజ్యము చేసిననియు, శుంగ కాణ్వావంశములవారిని, ఆంధ్రరాజులు పరిమార్చిననియు వీరు డెల్చుచున్నారు.² వీరి కాలనిర్ణయమును బట్టి ఆంధ్రరాజులు క్రీ. పూ 73 మొదలు క్రీ. శ 218 వరకు రాజ్య మొనర్చిరి.

విన్సెంటు స్మిత్తు, లక్ష్మణరావుగారు మొదలగు చారిత్ర పరిశోధకులు శుంగవం శము క్రీ. పూ 73 లో సశించెననియు, కాణ్వావంశమువారు 45 సంవత్సరములు

క్రీ. పూ 230 వరకు రాజ్య మొనర్చి వారిలో గడపటివాడైన సుశర్మను 11, 12, 13 ఆంధ్ర రాజులలో నెవరో యొకరు జయించి మగధను స్వాధీనము చేసికొనిననియు, నాంధ్రరాజులు క్రీ. పూ 230 మొదలు క్రీ. శ 225 వరకు సుమారు 460 సంవత్సరములు రాజ్యమొనర్చి రనియు చెప్పుచున్నారు. ఖరవేలునిచే తిర స్కరింపబడిన శాతకర్ణి ఆంధ్రరాజులలో మూడవవాడగు శ్రీ శాతకర్ణియని వీరి వాదము.³ ఈ వాదము ననుసరించిన ఖర వేలుడు క్రీ. పూ 218 ప్రాంతము వాడగును. ఈ రెండువాదములలోను భండార్కరుగారి వాదమేసరి అయినదని తోచుచున్నది. స్మిత్తుగారును, లక్ష్మణరావుగారును పురాణ ములయందు కాణ్వావంశజుడగు సుశర్మను జంపినది యాంధ్రరాజుగు శ్రీ శు కు డు (శ్రీముఖుడు?) అనియుండ, నది 11, 12, 13 ఆంధ్రరాజులలో నెవరో యొకరునుట యుక్తి యుక్తముగ లేదు. ఖరవేలుని యనంతరము గాంగ, గంగవంశజుల పరిపాలనమువరకు కళింగము యొక్క చరిత్రము మనకు డెలియ వచ్చుటలేదు.

గాంగవంశజుల పాలనము.

కళింగమును క్రీస్తు శ కానంతరము గాంగ గంగ వంశజులు పరిపాలన మొనర్చిరి. గాంగులు, గంగులు అను రెండు వంశముల వారు లేరనియు, గాంగులనుటకు ప్రమాద వశమున గంగులని ప్రయోగింపబడినదనియు కొందరు చెప్పుచున్నారు⁴. ప్రస్తుతమున

1. చిలకూరి వీరభద్రరావుగారు ఆంధ్రులచరిత్రము-పూర్వయుగము పు. 87, 1st etc. Seq.

2. Bhandarkar's Early History of Deccan—P. 23-25.

3. Vincent Smith's Early History of India—P. 204-207. కొ. వెం. లక్ష్మణరావుగారి హిందూమహాయుగము పు. 186—189

4. శ్రీ విక్రమదేవర్యగారి కళింగవర్ధంతి యుపన్యాసము.

మనకు దొరకిన యాధారములవలన రెండు తెగలవారును వేరనియే చెప్పవలసియున్నది. వీరి వంశానుక్రమము తెచ్చుటను సరిపడుట లేదు. వీరిలో గాంగులు మొదటివారు. ఈ రాజుల విషయమై మన కింతవరకు దొరకిన శాసనములు గాంగ శకము 80 లోని ఉల్లాము శాసనమును, 87 లోని ఇంద్రవర్మ శాసనమును, 91 లోని ఇంద్రవర్మ రాజసింహుని శాసనమును, 128, 146 లో ఇంద్రవర్మశాసనములును, 183 లో గుణార్జును కుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ శాసనము, 284 లోని అనంతవర్మశాసనము, 351 లోని సత్యవర్మశాసనము, 397 లోని దేవేంద్రవర్మశాసనమునయియున్నవి. గాంగవంశజుల శాసనములవలన వంశానుక్రమము సరిగా తెలియవచ్చుటలేదు. వీరు పరమమహేశ్వరులు. మాతాపితృపదానుభ్యాతులు. గోకర్ణస్వామి చరణకమల సంభవనలీలతైలితకలికాలకళంకులు. వీరి రాజధాని విజయకళింగనగరము. వీరు తమ గోత్రమును గాని, సూర్యచంద్రవంశములలో తమ వంశమునుగాని తెల్పుకొని యుండలేదు. అందువలన చీడివలన శాసనమును ప్రచురించిన విద్వాన్ కట్టిసాంబమూర్తిశాస్త్రిగారు వ్రాసినటుల గాంగవంశమువారి రాజగోత్రములకు జెందియుండరనుటకు వీలులేదు¹. గోత్రప్రవరలను గాని వంశమును గాని తెల్పుని శాసనములు చాలగలవు. వీరికిని, వీరి తరువాత కళింగము నేలిన కామార్జునుని సంతతి వారికిని, యెట్టి సంబంధము కలదో తెలియరాదు. వీరు తమ శాసనములందు గాంగశకమునే గాని యితర

శకములను బేర్కొని యుండలేదు. గాంగ శకము 397 లోని దేవేంద్రవర్మ శాసనము వలన వజ్రసింహునకు మారసింహుడును, మారసింహునకు భూపేంద్రవర్మయు, సతనికి దేవేంద్రవర్మయుకుమారులని తెలియుచున్నది. వీరు గాంగ శకము 351-397 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసి యుండవలెను.

గాంగశక నిర్ణయము

గాంగశకమును నిర్ణయించుటకు తగిన యాధారములు గానరావు. గాంగవంశపు రాజులలో దేవేంద్రవర్మ కడపటి వాడనుటకు వీలులేదు. ఉల్లాము శాసనమును ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచికలో బ్రకటించినవారెవ్వరో గాని గాంగుల కాలనిర్ణయమున బెక్కు ప్రమాదములకు లోనైరి². అప్పటికి గాంగ శకము 351 లోని సత్యవర్మశాసనము మాత్రము దొరకి యుండటచే నదియే గాంగ శకమునకు కడపటి శాసనమని వారు తలచిరి. ఇటీవల ప్రకటింపబడిన గాంగ శ 397 లోని దేవేంద్రవర్మ శాసనమే దీనిని పూర్వపక్ష మొనర్చుచున్నది. మరియు గాంగవంశజుడగు ప్రథమ కామార్జునుడు బాలాదిత్యుని జయించి కళింగము నేలెనని వ్రాయుచు, వారు బాలాదిత్యుని నిర్ణయించుటకు ప్రయత్నించిరి. కొన్ని శాసనములను బ్రకటించిన గిడుగు సీతాపతిగారు తాము అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని శాసనములను బరిశీలించి, నందు బాలాదిత్యుడు గానవచ్చుట లేదనియు క్రీ. శ 1034లోని కొన్ని శాసనముననున్నట్లు విశాఖపట్టణపు శాసనమున కూడదంతపుర నివాసి యగు శబలాదిత్యుడని (శబరాదిత్యుడు?) గల

1. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పత్రిక సం. 16 సంచిక 5, 6 పుట 24

2. ఉగాదిసంచిక రాధిసంపుటము పు 217-224.

దనియు వ్రాసియున్నాడు¹. అందువలన బాలాదిత్యు డెవరో నిర్ణయించుట నవసరము. మరియు ఉగాదినంచీకయందు గాంగవంశజులకు, గంగ వంశజులకు గల యంతరము సుమారు 50 సంవత్సరములని కైకొనబడినది. అట్లాహించుటకు దగిన యాధారము గానరాదు. గంగవంశజుల శాసనములలో వారి వంశము సంపూర్ణముగ వర్ణింపబడినది. శా. శ 1034 లోని కొర్ని శాసనమున అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుడు శా. శ 999లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, కామార్జువుడు మొలలు అనంతవర్మవరకు గంగవంశపు రాజులు 353 సంవత్సరములు పాలించిననియు గలదు. ఈ శాసనమును బట్టి గంగవంశపు రాజులు శా. శ 646 (క్రీ. శ 724) లో రాజ్యమునకు వచ్చినవచ్చును. ప్రథమ కొర్ని శాసనమునకు (శా. శ 1003) రెండవ కొర్ని శాసనమునకు గంగ వంశజులు రాజ్య మొనర్చిన కాలము సరిపడుటలేదు. గుండమరాజు, కామార్జువుడు, విస రూదిత్యుడను వారల తండ్రి శా. శ 1003 శాసనమున గుణార్జువుడని యుండ, రెండవ శాసనమున వజ్రహస్తుడని యున్నది. రెండవ శాసనమున పోతాంకుశ, కళింగాలంకుశుల ప్రశంస గానరాదు. ఇంకను కొన్ని వ్యత్యాసములు గలవు. గంగ వంశజులు 8 శతాబ్దాదినుండి కళింగామును పాలించుటకు మొదలిడిరని తోచుచున్నది.

క్రీ. శ 639 లో హ్యూను సాంగు కళింగామును జూచి, యా దేశము పూర్వపు ఉచ్చస్థితి యందు లేదనియు, సరణ్యములతో

గప్పబడి కోపావిష్టుడగు నొక మునిశాపమున నిర్జనమై యుండెననియు వ్రాసియున్నాడు. శా. శ 556 (క్రీ. శ 634) లో ద్వితీయ పులకేశి కళింగామును జయించెనని విహోలు శాసనమున గలదు. సుమారు క్రీ. శ 598 లో రాజ్యమునకు వచ్చిన మంగ భేషరణవిక్రాంతుడను పశ్చిమ చాళుక్యరాజు కళింగామును జయించెను. ఒక వేళ గాంగవంశము 6 వ శతాబ్దాంతమున నంతమై యుండవచ్చును. గాంగేయ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 526 లో అనంతవర్మ కుమారుడగు మధుకార్జువుని శాసనముకటి గలదు². గాంగశకమును బేర్కొనుటచే నీతడు గాంగ వంశజుడేమో యని స్ఫురించుచున్నది. కాని మధుకామార్జువుడు, అనంతవర్మ యను పేర్లు రెండును గంగవంశానుక్రమమున నుండుటచే నీతడు గంగవంశజుడయ్యు శా. శకమును బేర్కొనక, గంగరాజుల కాలము (గాంగేయ శకము) నుడహరించెనేమోయని సంశయము కలుగుచున్నది. అల్లయినచో నీమధుకామార్జువుడు క్రీ. శ 18 శతాబ్దమువా డగును. గాంగ శకము 80, 87 లో హస్తీవర్మ యంద్రవర్మ శాసనములందలి 'స్వాసిధారా పరిస్పందాధిగత నకలకలిజ్గాధిరాజ్య శ్చతురు దధితరజ్గమేఖలావనితలప్రధితతామలయశాః' యని యుండుటచే నొక వేళ గాంగశకము ఆంధ్రరాజ్యము క్షీణించిన తరువాతనో, (క్రీ. శ 225) లేక విజయశ్రీ, చంద్రశ్రీ, పులోమావి యను కడపటి యాంధ్రరాజుల కాలముననో ప్రారంభమై యుండవచ్చును.

1. Journal of the Andhra Historical Research Society Vol I Part III P. 108

2. Ep. Collections C. P. No. 5 of 1918-19.

అప్పటినుండి గాంగులు సుమారు 400 సంవత్సరములు (?) పరిపాలించిన తరువాత చాళుక్యులగు మంగళేశ, ద్వితీయ పులకేశుల కాలము మొదలు గంగవంశజుల కాలము వరకు కళింగమరాజ్యమై యుండవచ్చును. పైన వ్రాసిన గాంగశక నిర్ణయము సరియని చెప్పటకు వీలులేదు. శాసన పరిశోధకు లింకను గాంగశకమును నిర్ణయింపవలసి యున్నది.

అయిదు లేక ఆరవశతాబ్దమున నుండిన కాళిదాసు తన రఘువంశములో (సర్గ 6.53) హేమాద్భగ్గుడను కళింగ రాజును వర్ణించియున్నాడు. ఆత డెవరో తెలియవచ్చుటలేదు. క్రీ. శ. 360 లో అలహాబాదు జయస్థంభముపైని సముద్రగుప్తుని శాసనమున, నాతడు కళింగమునకు ప్రాచీన రాజధానియగు విష్ణుపురము (పీఠికాపురము) ననుండెడి రాజు నోడించి, మహేంద్రగిరి తొత్తూరు దుర్గముల జయించి కళింగమును స్వాధీనముచేసికొనెనని కలదు.¹ గాంగవంశజుని శాసనములందు విజయకళింగనగరము మాత్రము గానవచ్చుటచే సముద్రగుప్తుని కాలము నాటికి గాంగులు కళింగమును బాలించుచుండిరా యను సందేహము గలుగుచున్నది. కళింగరాజ్యమునకు బౌద్ధ యుగమున కుంభవతీపురము (కుంభకోట రాయగడ యేజప్పి),² దంతపురము (శ్రీకాకుళ మునదననున్న దంతవరపుకోటయా³ లేక రాజ

మహేంద్రవరమా?) ముఖ్యపట్టణములై యుండెను. గాంగులకాలమున విజయకళింగ నగరము రాజధాని. కళింగనగర మిప్పటి కళింగపట్టణమని కొందరును, ముఖలింగమని కొందరును వాదములు సల్పుచున్నారు. (Refer Bharathi Vol. II Parts I & II). పీఠికాపురము కొంతకాలము కళింగమునకు రాజధానిగా నుండెను. (Vide Samudragupta's Inscription referred to above.) తెనాలి రామకృష్ణకవి తన పాండురంగవిజయమున 'కళింగదేశాధరణంబగు పీఠికాపురం బధింపించి' యని వ్రాసియున్నాడు. గంగవంశజుడగు ద్వితీయ కామార్జువుడు తన రాజధానిని నగరి కటకమునను మార్చెనని గంగరాజుల శాసనములు డెల్పుచున్నవి. మహావంశమున డెల్పిన సింహపురము కొంత కాలము కళింగమునకు రాజధానిగానుండెను. 10-12 శతాబ్దములలో సింహళము నేలిన రాజులు సింహపురమువారే. 'సింహపురేశ్వరలంకేశ్వర' యని వారికి బిరుదములుగలవు. వారిలో ముఖ్యుడగు కీర్తినిశ్చంకమల్లుడు సింహపురమున జన్మించెను.⁴ కళింగమునకు రాజధాని పీఠికాపురమునుండి నగరి కటకము వరకు మారుచుండుట జూడ నొకవేళ కళింగమున నొక్కనారే వేరు వేరు వంశముల రాజులు పాలించుచుండిరా యను సందేహము కూడ గలుగుచున్నది. ఈవిషయమై చర్చ నింతటితో ముగించి గంగవంశపు రాజులను గూర్చి సూక్ష్మముగ వ్రాసెదను.

1. Refer Vincent Smith P. 284.

2. Vizianagaram College Magazine Vol. II Ancient Kalinga History by B. Seshagiri Rao.

3. Do.

4. Cunningham's Ancient Geography of India.

5. Ceylon Inscriptions.

గంగవంశపు రాజులు

వీరు గాంగవంశపు రాజులవలెనే గోకర్ణస్వామి భక్తులు. పరమమాహేశ్వర పరమభట్టారకులు. వీరు ఆత్రేయసగోత్రులు. చంద్రవంశజులు. సుమారు క్రీ. శ. 8 శతాబ్దము మొదలు పదునైదవ శతాబ్దము వరకు కళింగమును పాలించిరి. వీరు ఉత్కళదేశమును కేసరివంశపురాజుల తరువాత (1137 నుండి 1534 వరకు పాలించినటుల గన్పడుచున్నది. వీరిలో అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ప్రఖ్యాతివహించి క్రీ. శ. 1078 మొదలు పాలించెను. చోళరాజులగు రాజ రాజ చోళుడును, కులోత్తుంగ చోళుడును కళింగమును జయించి సామంతరాజ్యముగ క్షేపి కొనిరి. చాళుక్యులలో ద్వితీయ పులకేశి

కళింగమును జయించెనని యిదివరలో దెల్పి యుంటిని. పులకేశివంశజులగు తూర్పు చాళుక్యులకును కళింగములోని గంగరాజులకును నెట్టి సంబంధముగలదో నిర్ణయింప నాధారము గానరాదు. గంగవంశము క్రమమున కొన్ని విశాఖపట్టణపు శాసనములలో కొన్ని భేదములు గానవచ్చుచున్నవి. అవి గాంగ శక నిర్ణయమున గొంతవరకు సూచించితిని. గంగరాజుల వంశ క్రమమును, వారి పరిపాలన కాలములును, వారి శాసనముల జూడనగును. గాంగవంశజులవలె గాక వీరు శాలివాహన శకము నుడహరించుటచే వీరి కాల నిర్ణయమును కొంచె మెచ్చు తక్కువగ నిర్ధారణచేయవచ్చును.

కళింగదేశపు చరిత్ర: అందలి ముఖ్యాంశములు

డాక్టరు ఎన్. క్రిష్ణస్వామి అయ్యంగారు, ఎం. ఎ. పి. హెచ్. డి.

ప్రస్తుతము ఒరిస్సా (Orissa) యనఁ బడు దేశమున కాపేరు 'ఓడ్రదేశము' నుండి వచ్చినది. కళింగము, ఉత్కళము, ఓడ్రము, లేక ఓడ్డ, దక్కాల్లోని యొక భాగము, నిండలి రాజ్యములు. కోసలరాజ్యమంత యును - ముఖ్యముగా దక్షిణభాగము - ఇందులో నిమిడియుండెను. 11 వ శతాబ్దములో ఈ కోసలరాజ్యముయొక్క విస్తీర్ణము సుమారు ప్రస్తుతపు ఒరిస్సాయందలి సామంత రాజ్యముల విస్తీర్ణమువలెనుండును. (మొదటి రాజేంద్రచోళుని శాసనములను జూడుడు.)

ఈ రాజ్యములలో కళింగరాజ్యము పురాతనపుదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. చారిత్ర కాంశములగుర్చి కళింగమునా నామముననే యన్వయింపఁదగును.

కళింగదేశమునుగుర్చి వేదములలోఁ జెప్పఁబడిన విధమును నేనింతవఱకు జూడనే లేదు. దక్షిణమునందలి రాజులకు 'భోజ' లను బిరుదము వాడుకలోనున్నట్లు చిత్రేయ గ్రాహ్యణమంకు వర్ణింపఁబడినది. కళింగ దేశమునుగుర్చి నిర్ధారణగా నందు చెప్ప బడకపోయినను, అదికూడ వాడుకలో నుండ వచ్చును. మహాభారతమునందు మాత్రము కళింగదేశమునుగుర్చి చాలయెడల జెప్ప బడినది. కొందరు కళింగరాజులను గుర్చి యు, భారతయుద్ధమునందు తామెంతవఱకు పాల్గొనినదియు, నచ్చటచ్చట చెప్పఁబడినది. వైతరణినిది మొదలుకొని యున్న యరణ్య ప్రదేశమునకు కళింగదేశమని పేరు. అప్పుడు

పాలనచేయుచున్న రాజులు కళింగదేశపు రాణియగు సుషేణయొక్క సంతతివారు. సుషేణ బలియొక్క భార్య. ఆమెకు దీర్ఘ తముఁడను మునిప్రభావమున నైదుగురు కొడుకు లుదయించిరి. వారైదుగురును అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సూహ్య యను నైదురాజ్యములను స్థాపించిరి. ప్రస్తుతము గంగానది యొడ్డుననున్న భాగల్పూరు (పూర్వపు చంపా) చుట్టునుండు రాజ్యమే అంగరాజ్యము. రాజ్యములో చాలభాగము నదికి తూర్పుభాగమున సముద్రమువరకు వ్యాపించియున్నను, గంగానది కిరువంకల నుండు రాజ్యమే వంగరాజ్యమై యుండ నోవును. దీనికి పశ్చిమముగా కళింగ మున్నట్లు తోచుచున్నది. బెంగాలు నందలి ఉత్తరభాగము పుండ్రరాజ్యమై యుండ వచ్చును; అసగా గంగానదికి ఉత్తరమునను, బహుశః, కోసలరాజ్యమునకు తూర్పున నుండవచ్చును. సుహ్య యెచ్చట నున్న దియు సంతగా తెలియదు. కాని యది గంగానదికి దక్షిణమున కళింగరాజ్యపు సరి హద్దులవరకు మగధరాజ్యమునకు తూర్పుగా విస్తరించియున్నట్లు తోచుచున్నది. ఈ వర్ణననుబట్టి కళింగరాజ్యము గంగానదికి పడమటగా - ముఖ్యముగా గంగానది పాయ యగు రూపనారాయణనుండి - విస్తరించి యున్నట్లు తేలుచున్నది. ఈ రూపనారాయణ ముఖద్వారముననే పూర్వపు తామ్ర లిప్తి (ప్రస్తుతపు డామలకు) యున్నది. చరి

త్రనుబట్టి, కళింగము, చాలకాలమువరకును, రూపనారాయణ నది మొవల్కొని గోదావరివరకును, సముద్రము మొదలు పడమట ఇంద్రావతి నది గోదావరినిఁ గలియువరకును, తరువాత నది బర్హాను పట్టణమువద్ద గంగ వరకును వ్యాపించియుండెను.

కళింగ మొక్క రాజ్యమనియు, దాని ముఖ్యపట్టణము రాజపురియనియు, మహాభారతమున జెప్పబడియున్నది. ఈ సందర్భముననే యచ్చటి రాజు చిత్రాంగదుఁడని కూడ చెప్పబడినది. ఈతని కూతురునే కౌరవ రాజపుత్రుఁడు దుర్యోధనుడు పెండ్లియాడెను. కావున మహాభారతమునుబట్టి కళింగ రాజ్య మొక యడవిరాజ్యము. దాని పరిపాలకుఁడు భారత యుద్ధములో పాల్గొనెను. పాణిని సూత్రములందుకూడ కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడినది. అర్థశాస్త్రము నందుగూడ కళింగదేశమునుగూర్చి - ముఖ్యముగా నచ్చటచ్చట నేయబడు నొకవిధమగు నూలిబట్టలనుగూర్చి - చెప్పబడినది. తమిళమున నూలిబట్టకు వాడబడు 'కళింగం' శబ్దము బహుశః, యొక విధమగు నూలి బట్టకు వాడుకలో నుండియుండవచ్చును. ఇప్పుడది సాధారణముగ ప్రతి నూలిబట్టకును వాడబడుచున్నది. ఈవిధముగ సంస్కృత గ్రంథములనుబట్టి కళింగము సుప్రసిద్ధ రాజ్యములలో నొకటియై, నవీన చారిత్రిక యుగమునందువలెనే విస్తరించియుండెను. భారతములో నొకచోట చెప్పబడియున్నట్లు, ఇచ్చట నొకచోట ధర్మదేవత యొక యజ్ఞమును జేసెను. అప్పటినుండియు నాస్థలమునకు యజ్ఞాపురమని పేరు. దానినే యిప్పుడు జాజిపురం అని పిలుచుచున్నారు.

శౌద్ధమత గ్రంథములలో దంతపురము కళింగరాజ్యముయొక్క ముఖ్య పట్టణమని చెప్పబడినది. ఈ గ్రంథములలో పురాతన పుదిఁకుంధకారజాతకకథ'. అందులో కళింగమును కరందుడను రాజు పాలించెననియు నతఁడు గాంధారదేశపు రాజగు నాగ్నాజితునకును, విదర్భ దేశపురాజగు భీమునకును సమకాలికుఁడనియు చెప్పబడినది. ఈయంశమును ఉత్తరాధ్యాయన సూత్రము బలపఱచుచున్నది. 'సత్తభు' అను వేరొకరాజు కాసీరాజగు దాత్రరాట్టు(ధృతరాష్ట్రుడు)నకు సమకాలికుఁడని మహాగోవింద సుత్తాంతలో చెప్పబడినది. దాత్రరాట్టునిగూర్చి శతపత బ్రాహ్మణలోగూడ చెప్పబడినది. కళింగముయొక్క ముఖ్యపట్టణము దంతపురమని యీ సుత్తాంతము చెప్పును. శౌద్ధగ్రంథములనుబట్టి యింకొక నిదర్శనముకూడ నున్నది. దానివలన కళింగము రెండుభాగములుగ విభజింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. దాని సామాన్యాకృతినిగూర్చి యందలి వర్ణన మహాభారతము నందలి వర్ణనను బలపఱచుచున్నది. మహావంశమును సింహళదేశపు చరిత్ర సింహళమునకు విజయుని రాకనుగూర్చి వర్ణించునప్పు డాతని తల్లియగు వంగదేశపు రాజు పుత్రికయొక్క సాహసకృత్యములను వర్ణించును. వ్యభిచారియగు నామెను భర్తదేశమునుండి వెడలగొట్టునపు డామె యొక వర్తకబిడారముతో గలిసి మగధదేశమునకు బోయెను. ఆవర్తకులు లాధా (Ladha) రాజ్యములోఁ బడి పోవుచుండిరి. త్రోవలో నొక సింహము వారిపైఁబడిచు. వర్తకులు చెదరిపోయిరి. రాజ పుత్రిక కూడ ప్రాణరక్షణార్థము పారిపోయెను. కాని యామె

సింహమువచ్చిన మార్గముననే పోయెను. సింహము తిరిగివచ్చెను. ఆ రాజకుమార్తె యొక్క సౌందర్య మామె నాకరించెను. వారిరువురికి నొక కొడుకు, నొక కూతురును బుట్టిరి. కుమారుని చేతులు సింహపు చేతులను బోలియుండెను. అందుచే నతడు సింహ బాహుడనియు, సింహబాహుడనియు పిలువబడుచుండెను. తరువాత సింహబాహుడు తాతగారి రాజ్యమునకు బోయి వంగ రాజ్యపు సరిహద్దులలో చీకాకు గలిగించు సింహమును (తన తండ్రిని) చంపివైచెను. తరువాత నాతని తాతయో, లేక, తన తల్లిని పెండ్లియాడి బెంగాలు రాజ్యమును పాలించు తన మేనమామయో, యాతని నాయడవి సంతయు బాగుచేసికొని రాజ్యము స్థాపించు కొనననుజ్ఞయిచ్చిరి. ఈవిధముగా ఉత్తరకళింగమో — లేక సందలి యొకరాజ్యమో — స్థాపింపబడినది. ఆ రాజ్యమునకు ముఖ్య పట్టణము సింహపురము లేక సింహపురము. ఇది గంగానది దిగువనున్న బెంగాలు రాజ్యముతో గలిసియున్న యడవిరాజ్యమైయుండ నోపును. దానికి దక్షిణమున ప్రాచీన కళింగమున్నది. తమిళ గ్రంథములలోగూడ కళింగము రెండుభాగములనియు, వాటి ముఖ్య పట్టణములు కపిలాపురము, సింహపురముననియు చెప్పబడినది. ఇది క్రీస్తుకు పూర్వముననే యుండవలెను. మహావంశమును బట్టి తొలుత బంగాళా రాజపుత్రిక బెంగాలు నుండి వెడలగొట్టబడిననియు, ఆమె లాటా (Lata) లేక గుజరాతుకు పోయెననియు కొండరియాహాకాని వారు లాతా (Latha) ను లాథా (Ladha) యనుకొనిరి. లాథా యనునది రాధా (Radha) యను పదమునకు

ప్రాకృతము. అది సోనునది యొడ్డుననో లేక సోను గంగానదుల మధ్యనున్న ప్రస్తుతపు పశ్చిమ బంగాళమునందలి విజ్ఞభూమి యందలి యొకభాగమందో యుండవచ్చును.

పురాణములలోగూడ కళింగమును గూర్చి చెప్పబడినది. సందవంశమునందలి సందవర్మ దానిని జయించినట్లు చెప్పబడినది. చంద్రగుప్తుడు మగధరాజ్యాభిషిక్తుడై కాకమునుపు సందరాజౌక కాలువను త్రవ్వించినట్లుల వ్రాయబడిన హాతిగుంఫ శాసన మీయంశమును బలపఱచుచున్నది. ఆశాసనమున ఏ రాజ్య మొక్కటియే నొక రాజ్యముగ నున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. హాతిగుంఫ యందలి ఖరవేలుని శాసనము కూడ కళింగరాజ్యమొక్కభాగమనియే చెప్పుచున్నది. కాని ముఖ్యపట్టణము (ప్రితూదక దర్బ (Pritudaka Darbha) యని చెప్పుచున్నది. అశోకుని శాసనములు కళింగరాజ్యపు ముఖ్యపట్టణమును గూర్చి యీ విధమున చెప్పును. కాని యశోకుని శాసనములు చాలి (Dauli) లేక తోనలియందును, జౌగడ (Jaugada) లోను దొరకుటబట్టి యిందులో మొదటిది ముఖ్యపట్టణమను నుద్దేశమునకుఁ గారణమగుచున్నది. అశోకుని యుద్ధమంత వినాశనకరమగుటచేతనే యతనికి యుద్ధమన సంత విముఖత కలిగినది. తమిళ గ్రంథములలోగూడ నిట్టి వినాశనకరమగు యుద్ధమొకటి వర్ణింపబడినది. ఇది కపిలాపురమును, సింహపురమును ముఖ్య పట్టణములు గాఁగలిగిన కళింగమందలి రెండు భాగములకు రాజులగు దాయాదులకు జరిగిన దాయాదుల యుద్ధము. ఈ యుద్ధమయిన తరువాత కఱవారంభమాయెను. ఇంతవఱ

కును మనకు దొరకిన ప్రమాణములు క్రీ॥ పూ॥ న కొన్ని సంవత్సరములవరకును గల చరిత్రను వ్రాయుట కనువుగనున్నవి.

ఆ తరువాతి శతాబ్దమున కళింగ మున్నతదశయగు దుండవచ్చును. సింహళ రాజ్యమున కిచ్చటినుండియే పెండ్లి కొమార్తె లును, వారసులును, రాజులు నెచ్చుకొనబడు చుండిరి. కావున సింహళదేశపు రాజులు కళింగదేశపు రాజులను బంధువులుగ నెంచు చుండిరి. క్రీ॥ శ॥ మొదటిశతాబ్దముననిచ్చట యవనుల రాజ్యముండెనని సాంప్రదాయము. రాజ పుటానాలోని మధ్యామిక, (చిట్టూరు వద్దనున్న నాగారు) సాకేతము, (అయోధ్య) పై దాడివెడలి పాడుచేసిన డెమెట్రీయసు, మినాండరులను గ్రీకు పరి పాలకులతో, నీయవనులను గలపఁజూచిరి. కాని గ్రీకులు కళింగము నాక్రమించిన స్త్రైచ్చటను కన బడదు. హతిగుంఫ శాసనమును జూచిన యెడల దానిని నమ్ముట కేమాత్ర మరకాశ మును గూడ నియ్యదు. వలనన, కళింగ రాజగు ఖరవేలుడు మట్టరా (Muttara) యవనుల (గ్రీకుల) ను పారదోలినట్లు చెప్పుదురు. దీనినిబట్టి గ్రీకులు తూర్పున కళింగమువరకును వచ్చినను చాలకాల మిచ్చట నున్నట్లు లేదు. అంతవరకును గ్రీకుల దండయాత్రలున్నట్లు నిర్ధారణలు లేవు. సంస్కృత గ్రంథములలో యవనులన గ్రీకులని మాత్రమే చెప్పబడలేదు.

క్రీ॥ పూ॥ కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట కళింగ మున్నతదశలోనుండి డక్కనునందలి శాతవాహనులతో సమముగఁ గాల్చివ్వెను. ఖరవేలుని రాజ్య మావిధముగ చాలకాల మున్నట్లు హతిగుంఫ శాసనములలోఁ గన

బడదు. సిలప్పాధికారము, మణిమేఖలె యను పై జెప్పిన తమిళగ్రంథములలో చెప్పబడిన యుద్ధము ఖరవేలుని యసంతరమున జరిగినదై యుండును. క్రీ॥ త॥ జరిగిన యుద్ధములలో కళింగము స్వతంత్రరాష్ట్రముగ నున్నట్లు కనబడదు. కరికాలుని దండయాత్రనుగూర్చి చెప్పునప్పు డీతమిళగ్రంథములు సోనునదిమీదనున్న వజ్రనాథుని గూర్చియు, మగధ, అనంతి, రాజ్యములను గూర్చి చెప్పినను, కళింగరాజ్యమునుగూర్చి చెప్పవు. శాతమిషుత్ర శాతకర్ణుడు జయించిన రాజ్యములలో మహేంద్ర, మలయ వర్వతములు కన్పట్టును. మహేంద్రమన ప్రఖ్యాతిగాంచిన మహేంద్రగిరి. మలయ మన ప్లిని (Plini) తలంచిన మలియసు, (Maleus). ఇదికళింగసరిహద్దుననున్న వింధ్య పర్వతముయొక్క తూర్పు శిఖరములలో నొకటియగు మలయవాను పర్వతము. దీనిని బట్టి కళింగముకూడ నాతడు జయించిన రాజ్యములలోనిదే యైయుండును. ఆంధ్ర సామ్రాజ్య మంతరించిన పిదప, కళింగ రాజ్యము, ఇక్ష్వాకు వంశస్థుఁడును, అనౌధ్యాపరిపాలకుఁడు నగు శ్రీవీరపురుష దత్తుని పాలయినట్లు తోచుచున్నది. తమ సమకాలికులగు వాకాటకులు కొంతభాగము తీసికొనినను, కళింగ రాజ్యము గుప్తసంశీయుల రాజ్యమున నుండియుండును. ఈ సమయము నందు కళింగమునందలి మతము తక్కిన రాజ్యములందలి మతమునలెనే యుండవలెను. కాని జయనుమత చరిత్రయందు మాత్రమిది ముఖ్యమగు జైనమతస్థానముగ గన్పట్టుచున్నది. ఖరవేలుని శాసనముకూడ నీయూహను బలపఱచుచున్నది. బౌద్ధముకూడ నీ విధ

ముగనే చెప్పుచున్నది. సింహళదేశపు బౌద్ధ చరిత్రమును నమ్మిన యెడల నది కళింగ దేశమునందు, ప్రాముఖ్యత వహించిన రాజ్యములున్నట్లు చెప్పుచున్నది. దంత పురము కళింగమునకు ముఖ్యపట్టణమని బౌద్ధమత గ్రంథములు చెప్పును. అప్పు డప్పుడు సింహపురమును గూర్చి కూడ చెప్పును. అది ఉత్తర కళింగమునకు ముఖ్యపట్టణము; సింహబాహునిచే స్థాపింపబడినది; సింహళ ముతో సంబంధము కలిగియుండెను.

సముద్రగుప్తుడు కళింగముపై దాడి వెడలుటచేత దేశమునం దల్లకల్లోలము పుట్టి నట్లు కనిపించును. ఎందుచేతననగా నచ్చట తిరిగి యవనుల పరిపాలన తిరుగ నెలకొల్పబ డెను. పూర్వపాలకుల వంశములోని కొందరు సింహళమునకు వెళ్ళిరి. ఇచ్చట పరిపాలనము చేసిన యవనులు పశ్చిమముననుండెడి తూత్ర పులై యుండవలెను. ఇందువలన మధ్యను వాకాటకుల పాలన యుండెనని తోచు చున్నది. కళింగదేశమునందలి యవనుల దండయాత్ర, సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర నుదహరించి యుండవలెను. ఏలనన నిది కూడను వినాశనకరమయే యుండవలెను. అందువలన హేమమాలయును కళింగ రాజ పుత్రిక జాగ్రతకొఱకు బుద్ధుని యొక్క పంటిని తీసికొని దంతపురమునుండి సింహ పురమునకు పారిపోయెనని చెప్పటకు వీలు కలుగుచున్నది. కాని మనకు దొరకిన విషయములవలన నీదండయాత్రకు నాయ కుడు రక్తబాహుడగునో కాదో చెప్పటకు వీలుకాకున్నది. మేఖలా చుట్టునున్న ప్రదేశము, అనగా, మైకాలు పర్వతముల చుట్టు నున్న ప్రస్తుతపు మేఖలా, గుప్తవంశపు

రాజుల కాలములో వాకాటకుల చేతులలో బడియుండ తిరిగి గుప్తవంశస్థుల పరిపాలన లోనికి స్కందగుప్తుడును వాని వంశస్థులును తెచ్చిరి. 5వ శతాబ్దములో గుప్తవంశము చెల్లాచెదరై నపిదప కళింగము తిరిగి బలపడి యుండును. కాని, తిరిగి మాల్వాయందలి గుప్తులకును, కనూజనందలి మాఖారీలకును, సానేశ్వర రాజులకును యుద్ధము జరిగినప్పుడు కళింగమునకు — ముఖ్యముగా నుత్తరభాగ మునకు — శాంతి యుండియుండవలెను. ఆ సమయమున పడమట చాళుక్యులు ప్రబలు చుండిరి. వారి రాజగు క్షీర్తివర్మ బహుశా దీనిని లోబరచుకొన ప్రయత్నించియుండును. కాని, తరువాత, దాయాదులకు వారసత్వపు హక్కునుగూర్చి జరిగిన కలతలు రెండవ పులకేశి రాజు రాజ్యమునకు వచ్చువరకు నుండి, తరువాత కొంత నెమ్మదించెను. చాళుక్యులు క్రమముగా తూర్పుతీరము నందలి ఉత్తరభాగమును జయింప మొద లిడిరి. తూర్పు చాళుక్యభాగమును స్థాపిం చుటచేత వారికి కళింగముతో సంబంధము కుదిరెను. ఈ సమయమున కళింగము బెంగాలులోని యొకభాగమైయుండి క్రమముగా హర్షుని వశమయ్యెను. హర్షు డీ ప్రాంతమును దక్షిణమున గంజామువఱకు జయించినట్లు హుయన్ ట్సాంగు యొక్క పర్యటనములలో వ్రాయబడియున్నది. హర్షుని యనంతరమున నాతని సామ్రాజ్యము చిన్నచిన్న రాజ్యము లయ్యెను. అప్పుడు అస్సాము విస్తరించెను. కళింగము తిరిగి బెంగాలులో చేరెను. అది యంతయు తిరిగి భాస్కరవర్మకు నతని సంతతివారికిని చెంది అస్సాము రాజ్యము నందలి భాగమయ్యెను. అస్సాము నందలి

యీ వంశస్థులు క్షీణించినపిదప కళింగము తన్ను కాపాడుకొను యుక్తులను పన్నెను. ఇది, తూర్పు గంగవంశస్థులనెను, కళింగము నందలి గాంగవంశస్థుల కాలముతో సరిపోవు చున్నది. అప్పటినుండి 16వ శతాబ్దము మధ్యవరకును కళింగముయొక్క చరిత్ర ఆ మూర్ఛమునే బట్టెను; దాని చరిత్ర వేరుగ నుండెను.

గుప్తసామ్రాజ్య మస్తమించగనే కళింగము ప్రాముఖ్యతలోనికి వచ్చినట్లు కనబడుచున్నది. 15వ శతాబ్దములో స్థాపించబడిన కేసరివంశముయొక్క ముఖ్యపట్టణము యయాతి నగరమని తోచుచున్నది. దాని కాపేరు తన మొదటి ముఖ్యమగు పరిపాలకునివలన గలిగియుండెను. తరువాత నది ఆదినగరమనియు, సాదినగరమనియు, పిలువబడుచుండెను. రాశ్ట్రేంద్రచోళుని శాసనములలో నీ రెండుపేర్లు వాడబడియున్నవి. ఇవి మనకు తరువాత తెలియగలవు. మహానది యొడ్డుననున్న సోణేపుర మిదియేయని శ్రొత్తగ కనుగొనబడినది. దక్షిణమునందలి రాజులు కళింగమును జయించినట్లు చాల ప్రమాణములున్నవి. అందులో పురాతనపుది పడమటి చాళుక్యవంశస్థుడగు కీర్తివర్మయొక్క దండయాత్ర. క్రీ. శ. 567లో నాతని శాసనమున కళింగ ముదహరింపబడెను. కాని యీ యుదాహరణము కాలానుక్రమముగను, సాంప్రదాయ సిద్ధముగను వచ్చుచున్నట్లు చెప్పబడినది. ఇట్టి యుదాహరణమే — అంత క్రమమగునది కాకపోయినను — పులకేశినుయొక్క ఐహోలు శాసనమిచ్చుచున్నది. ఆ శాసనము కోసలమును, కళింగమును, పులకేశినునకులోబడియున్నట్లు

చెప్పును. తరువాతి యుదాహరణ రాష్ట్రకూటుడగు దంతివర్మ కళింగమును జయించుట. అది కూడ నాతని జయములలో కాలనుక్రమముగ నున్నట్లే కాన్పించును. ఇంకొక యుదాహరణలో రాష్ట్రకూటుడగు రెండవ కృష్ణుడు క్రీ. శ. 877లో కళింగమును, మరికొన్ని రాజ్యములతో లోబరచుకొన్నట్లున్నది. ఈ నిదర్శనము లన్నిటివల్లను కళింగ మొక స్వతంత్రరాజ్యమై, చుట్టుప్రక్కల రాజ్యములతో నప్పటప్పట సంబంధము కలిగియున్నట్లును, చారిత్రకమగు స్థితినున్నట్లును తేటపడుచున్నది. మనకు లభించిన విషయముయొక్క స్వభావమును బట్టి, కళింగము తన చుట్టుప్రక్కల రాజ్యములతో శత్రుత్వము పాటించినపుడు మాత్రము దానినిగూర్చి చెప్పబడినదని మాత్రము జ్ఞాపకముంచుకొనవలెను. ఈ శతాబ్దములలో కళింగ మొక నూతన వంశపు రాజులచే పాలింపబడుచుండెను. వారు తూర్పు గాంగవంశస్థులు. వారి వంశస్థులు క్రీ. శ. 8వ శతాబ్దపు మొదటి భాగములో రాజ్యస్థాపన మొనరించిరి. ఈ వంశస్థులు వచ్చిన తరువాత కళింగము మిక్కిలి ప్రాముఖ్యత గాంచినది.

పడమటి చాళుక్యులు ప్రబలులు కాగానే గోదావరికి దక్షిణమునను, తూర్పు తీరముననున్న రాజ్యము బహుశః కంచి నేలేడు పల్లవులవద్దనుంచి తమయాధీనములోనికివచ్చెను. 7వ శతాబ్దప్రారంభమున నీ శ్రొత్తగవచ్చిన రాజ్యమొక రాజప్రతినిధి యాధీనమున నుంచబడెను. దాని ముఖ్యపట్టణమువేంగి. బహుశా 11వ శతాబ్దమున రాజమహేంద్రవరము ముఖ్యపట్టణమయి

యుండవలెను. 7వ శతాబ్దమున తూర్పు చాళుక్యుల వలెనే యిదికూడను. స్వతంత్ర రాజ్యమై, ఉత్తరపు సరిహద్దుననున్న కళింగముతో నెక్కుడగు సంబంధము కలిగి యుండవలెను. రాష్ట్ర కూటులు తూర్పు చాళుక్యులపై దాడివెడలినపుడెల్ల కళింగము పైకికూడవెళ్ళి యుండవచ్చును. తూర్పు చాళుక్యులు చోళవంశపు రాజులకు లోబడి నపుడు (11వ శతాబ్ద ప్రారంభమున) కళింగమునకు కొంత శాంతికలిగి, చోళులతో నేసంబంధములు కలిగెను. ఈ కాలమునందంతటను చోళులు రాకపూర్వముండు చరిత్రలయందు కళింగము కొంతప్రాముఖ్యత కలిగియుండెను. కాని యాచరిత్రలందలి యంశములంత స్పష్టముగలేవు. జావాసాంప్రదాయమునుబట్టి, జను లీ ప్రాంతమునుండియే సుమిత్ర జావాలకు వలసపోయిరి. జీసారాస్థాపకుడు... క్రీ॥ శ॥ 1వ శతాబ్దములో నీరాజ్యమునకువచ్చుట కళింగము దిక్కునుండియని తోచుచున్నది. కళింగముయొక్క వ్యాపారములు సముద్రముపైఁ జేయుటకు గంజాము లేక ఋషికుల్య నదినుండియని టోలమి (Ptolomy) చరిత్రకారుడు వ్రాయుచున్నాడు. ఈ కళింగము బంగాళాఖాతమున కావలివంక నున్నదో లేక అది యచ్చటి ద్వీపముల వరకు వ్యాపించియున్నదో తెటపడుటలేదు. కాని కళింగమునుగూర్చి పెక్కుసారులు దహరించుటయును, సింహళమునకు చాలమంది పోవుటయును, తూర్పుదీవులతో చాలవరకు సంబంధమున్నట్లు చారిత్రకముగ తేలుచున్నది. కాళిదాసు వ్రాసిన రఘువంశమున కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడి, దానిముఖ్య పట్టణము సముద్రపుటొడ్డుననున్నట్లు చెప్ప

బడినది. కాని, దానిపేరు నెచ్చటనుచెప్పలేదు. అందులో హేమాంగదుడను నొక రాజున్నట్లును, మహేంద్రగిరియును, మహాధధియ నబరగు సముద్రమునాతని పాలన యందున్నట్లునుచెప్పబడినది. కళింగమునుగూర్చి మరియే వృత్తాంతమును చెప్పబడలేదు. కొన్ని శాసనములలో కేసరివంశము క్రీ॥ శ॥ 8వ శతాబ్దములో స్థాపింపబడినట్లుండి నలుగురైదుగురు రాజులనుగూర్చి మాత్రమే చెప్పబడినది. ఒక విధముగ లెక్కించిన యయాతి కేసరి క్రీ॥ శ॥ 9వ శతాబ్ద ప్రారంభమువాడని తేలుచున్నది. ఒరిస్సాయందలి మిగుల ప్రబలులగు తూర్పు గంగ వంశస్థులు 11వ శతాబ్దమున ప్రాముఖ్యతకు వచ్చిరి. వీరు క్రీ॥ శ॥ 1078లో రాజ్యమునకువచ్చిన అనంతవర్మ చోడగంగుని తమ మూలపురుషునిగ నెన్నుకొందురు. అందుచేత నీవంశము 9వ శతాబ్దమునుండి వచ్చుచున్నది. ఈ వంశము వచ్చినప్పటినుండియు కళింగముచారి త్రాత్మికమగుచున్నది.

క్రీ॥ శ॥ 1000లో చోళరాజ్యము రాజరాజుని పాలనమున నభివృద్ధిచెంది, ఉత్తరమున తన యాధిపత్యముఁ జూపెను. అతఁడల్లకల్లోలముగా నున్న తూర్పుచాళుక్యుల విషయములలో జోక్యము కలుగజేసికొని తన బుద్ధికౌశలముచే చోళులకును తూర్పుచాళుక్యులకును నొక వివాహమువలన శాశ్వతమగు సంబంధమును కుదిర్చెను. ఈ సంబంధము తన కుమారుడగు మొదటి రాజేంద్రుడగు గంగైకొండ చోళుఁడు మిక్కిలి దిట్టపఱచెను. రాజరాజు కళింగమును జయించినట్లు చెప్పుకొనును. కాని, యాజయము కళింగులను తూర్పుచాళుక్యులవలెనే తమ పాలన

కళింగ దేశ చరిత్ర

రాజా శ్రీ) రావు శ్వేతాచలపతి రామకృష్ణరంగారావు బహద్దర వారు
బా బ్బిలి రాజా గారు.

నాశం రామలింగయ్యగారు.

శ్రీ శ్రీ ధ్వజాసార్ రాజా కందుకూరు బాలసూర్య
ప్రసాదరావు పంతులు బహుశ్రవణులు,
దేవీ సన్మానాధికారులు.

క్రిందకు తీసికొని వచ్చుటయై యుండును. బహుశా యుద్ధము చాలకాలము జరిగియుండదు. కాని రాజరాజకళింగు రాజేంద్రుని గూతురును పెండ్లియాసెప్పటినుండియువారికి సంబంధము కుదిరెను. చాళుక్యులలో రాజరాజ విషయమునగూడ నిట్లే యయ్యెను. రాజేంద్రుని కొడుకు కులోత్తుంగు డను పేరున చోళరాజ్యమునకు చక్రవర్తియయ్యెను. ఈసమయముననే రాజేంద్రుని మరుమడు అనంతవర్మ చోడగంగు డను పేరున కళింగమునకు రాజయ్యెను. మొదటి రాజేంద్రుడు కళింగముతో యుద్ధము చేసెను. చోళులు, చాళుక్యులును రమారమి యొకతాబ్ద మొకరి నొక రెదుర్కొని తమ సరిహద్దులనుండిరి. ఈసరిహద్దు పడమటి కనుమలనుండి కృష్ణానదీ తీరమున తుంగభద్రానదివరకు, అచ్చటనుండి ఉత్తరమున వింధ్యపర్వతమువరకును వ్యాపించియుండెను. కళింగమునంతను వశపఱచుకొనుటకు రాజేంద్రుని ప్రయత్నము. అట్లు చేసిన యెడల తాను సముద్రముపై జని, తమిళులు వలన రాజ్యములగు సుమిత్రను, దాని పరిసరములను, అచ్చట ప్రబలులుగ నున్న శ్రీ భోజుల నోడించి తీసికొనవచ్చునని యెంచెను. ఈయుద్ధమునందే కళింగము నందలి వివిధభాగములు బైటకు వచ్చినవి. వాయవ్యమునున్న సరిహద్దునందు శాంతి నెలకొల్పి యాతని సైన్యములు కోసలదేశమును బ్రవేశించెను. ఆకాలమున కోసలదేశము, గజనీమహమ్మదు పెట్టుబాధలకు తాళలేక, చెడరి వచ్చిన గ్రాహ్మణులకు, తలదాచుకొనుటకు తాపయ్యెను. అచ్చట నున్న చక్రకోటను, ఆదినగరము, లేక సాది

నగరము, లేక యయాతినగరమును తీసికొని కళింగమునందలి మరికొన్ని భాగములను వశపఱచుకొనుచు నుత్తరదిక్కుగ బోయి యాసెన్యములు, ఉత్తర బంగాళమును పాలించు మహీపాలుని రాజ్యమునకు గజ్జిణమున గంగానదివరకును బోయెను. అచ్చటనుండి యవి వెనుకకు మరలి బంగాళాదేశపు రాజు నోడించి, గంగానది సముద్రములో గలియువోట కళింగదేశపు రాజు నోడించెను. ఈలోపుగా సతతంబు కంచిననుండి క్రొత్తసైన్యములను దెచ్చి, రాజమహేంద్రవరమువద్ద నిలిచెను. ఇంతలో, జయము నొందిన తన సేనాధిపతి గంగానదీ జలమును పన్నుగ దెచ్చి యిచ్చెను. ఈరెండు సైన్యములును కలసి ఉత్తరముగ బోయి కళింగరాజును తన ముఖ్యపట్టణమునందే యోడించెను. ఈనండయాత్రయైన పిదపనే కళింగముతో సంధిచేసికొని యుండవచ్చును. అప్పుడే పెండ్లికూడను జరిగియుండవచ్చును. అప్పటినుండియు 50 సంవత్సరములవరకును అనగా కులోత్తుంగుడు 12 వ శతాబ్దమున అనంతవర్మ చోడగంగుతో యుద్ధమునకు వెళ్ళవలయును, ఈసంధిని పాటించుచుండిరి. కులోత్తుంగునిచే నొనరింపబడినయాయుధమునందే కళింగము మూడుభాగములుగను, తరుచు ఏడుభాగములుగను, కొన్ని యెడల నైదుభాగములుగను, వర్ణింపబడుచున్నది. బహుశా మెగాస్తనీసు కాలమునకు కళింగము మూడుభాగములుగ భాగింపబడి యుండవచ్చును. అందు గంగా కళింగము (Gangetic Kalingam) మొదటి భాగమై యుండవచ్చును. ఇదియే బహుశా, రాజేంద్రుని సేనాధిపతిచే గలువబడిన భాగమై

యుండవచ్చును. రెండవది ప్లినీ (Plini) చరిత్రకారుడు వ్రాసిన మోడో కలింగము (Modo Kalingam) ఇది మధ్యకలింగమునకు బంగాళీ పాతా స్తరమైయుండును. మూడవది మక్కోకలింగము; ఇది ముఖ్యకలింగమని చెప్పవచ్చును. ముఖలింగము ముఖ్యకలింగమై యుండును. ఇది ముఖ్యకలింగమునకు ముఖ్యపట్టణమైయుండి, క్రమముగా నుచ్చా రణా భేదమువలన ముఖలింగమై యుండవలెను. ఈవిధముగనే మిగిలిన భాగములును విభాగింపబడియుండును. కోసల మొకటి యట్టిదే. అట్టిదియే ఉత్తళము (ఇప్పటి బరిస్సా). దానినే యొకప్పుడు ఉత్తరకలింగమనియు, తామ్రలిప్తియనియు, పిలచుచున్నారు. ఇవి యన్నియు నొక్క రాజు యొక్క యధికారమునకు లోబడియుండినను, తమ స్వభావమునందు మాత్రము మార్పు నొందక, మూడనియు, నయిననియు, నేడనియు, భాగములుగ భావింపబడుచున్నవి. కలింగము తూర్పు దిక్కున నుండెననియు, కాశీకి తూర్పున నుండెననియు, కలింగము నండలి యీవిధి భాగములునందున్నవనియు నవి కలింగము, కోసలము, తోసలము, ఉత్తళము, తామ్రలిప్తియు, నల్లవర్తకము మలాదకముననియు, రాజశేఖరుడు చెప్పుచున్నాడు. రాజశేఖరుడు 9 వ శతాబ్దాంతమునను, 10 వ శతాబ్దారంభమున నుండెను. మహిష్మతికి దక్షిణమున నున్న భాగమున నాతడు చెప్పిన రాజ్యములేవియు నుండ నందున, నారాజ్యము లన్నియు కలింగముననే యుండవచ్చును. రాజశేఖరుని కాలమున నున్నది 11, 12 వ శతాబ్దములలో గూడ నుండవచ్చును. కలింగమును 3, 5, 7

భాగములుగ తలంచుటకు హేతు విదియై యుండును.

కలింగనగర మనువేరు నరియైనది కాక పోవచ్చును. ఇది కలింగముయొక్క ముఖ్యపట్టణము కావచ్చును. ఇదియే ముఖలింగము కావచ్చును. దాని తరువాత కలకము ముఖ్యపట్టణముగా మార్పబడియుండవలెను. ఇటులనే దాలి లేక తోసలి, యోగడ, సింహపురము, కపిలపురమును గూడ నుండును. నిశ్చయముగ హయను ట్నాంగు చెప్పిన దంతపురము, కలింగనగరమైయుండును. ఆకలింగనగరమే కొన్ని శాసనములను బట్టి యిప్పటి ముఖలింగము. ఇట్లు నిర్ధారణచేయుట, నముద్రతీరమున నున్న కలింగమును గూర్చి కాళిదాసుచేసిన వర్ణనకు ప్రతికూలముగ నున్నది. అయిన నిది యంత కష్టమైనది కాదు. కేసరి వంశస్థులు భువనేశ్వరము కోవెలను కట్టికట్టు, అనంతవర్మ జగన్నాథము కోవెలను కట్టెను. అట్లే యతని కుమారుడు, మొఱటి అనంగ భీముడు కోణారక కోవెలను కట్టెను. ఆవంశమున నాఖరివాడగు నరసింహుడు బహుశా తురికలచే నెదిరింపబడి, తరువాత, బెంగాలు తురికలతో జేరిన మొఱటి గజపతిరాజగు కపిలేంద్రునిచే రాజ్యచ్యుతునిగా జేయబడి యుండును. ఈవంశమున మూడుతరముల వారు మాత్రమే యుండిరి. వారు విజయ నగరపాలకులగు 1, 2, 3 తరములవారితో నరిపోవుచుండిరి. ఈసమయమున కలకము ముఖ్యపట్టణముగా గన్పట్టుచున్నది. తన రాజ్యమును దక్షిణమునకు విస్తరించుటకు కపిలేంద్రుడు చాల శ్రమపడి, గోదావరివరకు విస్తరింపజేసెను. అతని రాజ్యమున, రాజ

మహేంద్రవరము, చివర నున్న రాజ్యభాగముగనుండెను. దీని నాతడు భామినీసుల్తానుని స్నేహము వలన సంగ్రహింప గలిగెను. కాని, యారాజ్య ముదుభాగములగుటయును, అంతఃకలహము లుండుటచేతను అతని కాలమున రాజ్యమును విస్తరించుటకు వీలు కలిగింపకుండెను. అతని యనంతరమున వచ్చిన పురుషోత్తమును కళింగ రాష్ట్రపు దండయాత్రలను దక్షిణమున వెన్నాసిన వరుడు సాగించెను. నెల్లూరునందును, ఉదయగిరి. కుంచును శాస్త్రవేదముగు ప్రతీసిద్ధి స్థానములను స్థాపించి నటుల కనబడుచున్నది. శ్రీకృష్ణ దేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి చెన్నపట్టణమునకు నున్న సముద్రతీరమునందలి రాజ్యమును గజపతు లాక్రమించుకొని యుండిరి. విజయనగరము నోడించుట కీగజపతులు మహమ్మదీయులతో స్నేహముచేయ సమకట్టుటయును, ఉత్తరమునందలి మహమ్మదీయ ప్రభువు లీరాజ్యమునందు శతృత్వము గలిగియుండుటయు, నందుచే నీనామ్రాజ్యమునకు గలుగు ప్రమాదమును సూక్ష్మబుద్ధిగల యారాజు గ్రహింపగలిగెను. అోడనే యతఁ డొక దివ్యమగు యోధునచేసెను. తాత్కాలికముగ మహమ్మదీయులను విడిచిపెట్టి, ప్రస్తుతపు గంజాము వఱకును దండయాత్రనెట్టి, గజపతి క్రొత్తగా జయించిన రాజ్యము నాతని కడనుండి తీసికొని, ముఖ్యపట్టణమగు కటకమునే బరిస్సా రాజులకు ప్రమాదకరమగు నటుల చేయ నెంచెను. ఈప్రయత్నమునందతఁడు ద్విగుణీకృత జయమును గాంచెను. అప్పుడు విజయనగర రాజ్యమునకును, కళింగ రాజ్యమునకును, కృష్ణానది సరిహద్దుగ సంగీకరింప

బడెను. కాని, కృష్ణానది మొదలు గంజాము వఱకును గల సముద్రతీరపుభాగము మాత్రము “తెలింగనా” యనియు, కళింగమునందలి యొక భాగము కాదనియు, మాత్రము నిశ్చయింపబడినది. ఈవశస్థులు మహమ్మదీయులచే నోడింపబడిన వెనుక, బెంగాలునందలి మహమ్మదీయ రాజ్యము మహానది గాటి దక్షిణమునకు రాలేదు. “తెలింగనా” భాగమును, భామినీ రాజ్యమునందలి భాగములు-ముఖ్యముగా గోల్కొండ-తమలోగలుపుకొనినవి. మొగలులు గోల్కొండను వశపఱచుకొని నపుడు దానిని గూడ దీసికొనిరి. నైజాము, స్వతంత్రరాజ్యమును దక్కనులో స్థాపించి నపుడు అది యాతని రాజ్యములో నొక భాగమయియుండెను. తరువాత నది ఫ్రెంచివారి కియ్యబడెను. దక్షిణ ఇండియాలో ఫ్రెంచివారి ప్రభుత్వమంత రించిన పిదప నది యాంగ్లేయుల వశమయ్యెను. ఈసందర్భమున బెంగాలు మహమ్మదీయ రాజ్యములలో కళింగము అట్టి కాలము నుండియు చేరియుండుటచే దానికి వేరుగ స్వతంత్రమగు చరిత్రలేదు. మొఘలుల రాజ్యమస్తమింప నారంభించినది మొదలు, మహమ్మదీయులకును దానిపై సధికారము తగ్గినది. అప్పుడు నాగపూరు భోన్సేల యాధిపత్యమున మహారాష్ట్రులు దానిని సులభముగ వశపఱచుకొనిరి. నాగపురము త్రోసివేయబడిన పిదప నది మహారాష్ట్రులవద్దనుండి తీసికొనబడినది. అప్పటినుండియు నది బెంగాలువలెనే యనేకమగు మార్పులను పొందెను. కొన్ని సంవత్సరముల క్రిందట మాత్రమే యది బీహారు బరిస్సా ప్రాంతములలో నొక భాగముగ నేర్పడినది.

కళింగదేశపుచరిత్ర

గ్రీకులచే రచితమైన చానపండితులు ఎమ్. ఏ. ఎమ్. ఎల్. ఏ

హిందూజాతి సమైక్యమున ప్రత్యేకవ్యక్తిగా నేర్పడి మన పురోవృద్ధికి ముఖ్యకారణముగను, మన కీర్తినీయులగు పూర్వీకులు మన కొనంగిన శ్రేష్ఠమైన ఆస్తిగను, మన మెంచుకొను నాగరికత చిరవిస్మృతమగు కళింగమునకు జెందినది. అట్టి నాగరికత పురాణనగరములగు ముఖలింగమును, దాని కనతి దూరమున నున్న కళింగనగరమును, మనకు స్మరణకు దెచ్చుచున్నది. అర్వాచీనమగు కళింగనగరము యొక్క సమైక్యచిహ్నములు మనము దర్శించితమేని బర్మా, ఇందూచైనా, తూర్పు ఇండియా దీవులలో హిందువులు వలసబోయిన ప్రదేశములందును, సముద్రములు దాటి అచ్చట నున్న ప్రదేశములందును, పూర్వము కళింగ సామ్రాజ్యము నడిపించిన వాణిజ్యము మనము దృశ్యాదృశ్యముగ నూహింపగలుగుదుము. మన పూర్వీకుల పౌరుషము మన రక్తమునందు ప్రవహించుటం జేసి తిరిగి మన భవిష్యదున్నతికి మన చరిత్రప్రోత్సాహము కలుగజేయకపోదు. గడచిన యున్నతినీ గూర్చియు, రాజాపు ఘనతను గురించియు వ్రాయుట కష్టమైన పని.

ఇది వరకు హిందూదేశచరిత్ర మన్న మగధరాజ్యపు చరిత్ర యనిగాని, ఉత్తర హిందూస్థానము నందుండు వేర్వేరు రాజ్యముల చరిత్రయనిగాని, పరిగణింపబడినది, యిటీవల దక్షిణాపథ చరిత్రయు, చెదరి యున్న చారిత్రిక విషయములనుండి వృద్ధి

జేయబడుచున్నది. ఇంతవరకు కాలానుక్రమము గలిగి విమర్శాపూర్వముగ కళింగదేశచరిత్ర వ్రాసినవారు లేరు. విజయచంద్ర మజుందారుగారిచే వ్రాయబడి కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయాధికారులచే 1915 సంవత్సరమున ప్రచురింపబడిన “ఒరిస్సా ఇన్ ది మేసింగ్” అను గ్రంథములో నొరకనంతవరకు కళింగచరిత్రను వ్రాయుటకు ప్రయత్నము చేయబడినది. కాని ఆ గ్రంథములో ననేకములగు ప్రమాదములును, అధారము లేని యూహలును, ఉన్నందున వారు వ్రాసినదంతయు సిద్ధాంతముగ పరిగణించుటకు వీలులేదు. ఆ గ్రంథరచనవలన మజుందారువంటి గ్రంథకర్తలు వా రూహలకు సరిపోవునట్లు చరిత్రను మార్చగలరని మాత్రము తెలియచున్నది. అట్టి యాధారములేని యాశముల విమర్శించక పూర్వము కళింగదేశపు చరిత్ర సంక్షిప్తముగ చెప్పుట ముఖ్యవశ్యకము.

కళింగ రాజ్యము ‘తామ్ లూకు’ నుండి మధ్య గంజామునరకును వ్యాపించి యుండెడిది. ఆ రాజ్యమునకు, గంగానది యుత్తరపు సరిహద్దుగను, మధ్య గంజామున కావలగుండు కాంతారములు దక్షిణమునను, తూర్పున హిందూమహాసముద్రమున, నుండెడివి. పశ్చిమపు సరిహద్దుమాత్రము నిశ్చయించుటకు వీలుగా లేదు. ఒకప్పుడు కేంద్రమండలమున నున్న అమరకంటకపర్వతము వరకును వ్యాపించి, దక్షిణాగోసలము లేక మహాగోసలమును కళింగ రాజ్యములోని భాగము

గా గల్గెను. మరి యొకప్పుడు మొగలుబాద లోని బయళ్ళు దాటి పశ్చిమ సరిహద్దు ఉండలేదు. కళింగచరిత్రయందు కొన్ని కాలములలో పైన చెప్పిన ఉత్తరపుసరిహద్దులు దాటి చాలదూరము రాజ్యము విస్తరించి నది. కాని, యట్టి కాలములు బహు స్వల్పముగ నున్నవి.

కళింగము ఆర్యావర్తములో చేరి దక్షిణమున నుండి అంగ వంగరాజ్యముల మార్గము నుత్తరదేశమునుండి మూర్యసాంప్రదాయములు చేకొనినది. వేదములందును శ్రుతిస్మృతి, పురాణములందును కళింగమును గూర్చి వ్రాసిన విషయము నెబ్బ తర్కములు చూపుచున్నవి. దానిని గూర్చి గ్రంథముల యందు విపులముగా వ్రాయబడియున్నది. మన మట్టి వ్రాతలమూలమున మున్నందు ఆశువులు కళింగదేశమును “నాశ్య” దేశమని నిరసించినను, తరువాత ఆర్యావర్తమున నొక రాజ్యముగ లెక్కించి, క్రీస్తుపూర్వము 7వ శతాబ్దినుండి శారవించినట్లు తెలిసికొనుచున్నాము. ఇటీవల కళింగ ముత్తరహిందూస్తానపు రాజ్యములలో నొకటియగును. అదియే మహాభారతమున చెప్పబడిన వైతరణీ పుణ్యభూమి. శౌద్ధ నికాయములందును జాతకములందును కళింగరాజ్యము చెప్పబడినది. గ్రీకుదేశము నుండియు, చీనానుండియు వచ్చిన ప్రయాణికులు కొన్ని చరిత్రాంశములను వ్రాసియున్నారు. శిలాశాసనములను బట్టి చరిత్ర కూర్చబడినది. వీటి యాధారమున కళింగదేశము భాషలోను, నాగరికతలోను, నార్యదేశమనియు, వ్రావిడభూములవలె గాక, కళింగమం దార్యసంస్థలు ప్రబలి

ప్రస్తుత మోక్షముగా నున్నవనియు, తేలుచున్నది.

చిరకాలమునుండి కళింగము రాజ్యవృద్ధికి, నౌకావ్యాపారమునకును ప్రసిద్ధి చెందినది. శ్రీ. వె. విశవశతాబ్దమునకు పూర్వము కళింగమున ప్రజలు బర్బా, ఇందూ చైనా, తూర్పుఇండియాదీపులు మొదలగు ప్రదేశములకు వలసపోయి, తూర్పున చీనా, పశ్చిమమున పర్షియానకునూ, నౌకావ్యాపారమును గుత్తెకొనిరి. కళింగరాజపుత్రిక యొక్కతె విజయసింహుని పరిణయమై, భార్యాభర్త లిరువురునుసింహాశమునకునాపికాప్రయాణము చేసి శ్రీ. వె. విశవశతాబ్దమున గాదేశమును జయించి పాలించిరి.

శ్రీ. వె. మూడు, నాలుగు శతాబ్దములలో కళింగదేశము మగధచక్రవర్తుల పాలయ్యెను. అంగ మూడవసారి హిందూదేశచరిత్రమందును, బౌద్ధమతచరిత్రయందును, ప్రసిద్ధిగాంచినయశోకునికీజయము. మొదటిరెండుపర్యాయములును, మహాపద్మనందుకును, మూర్యచంద్రగుప్తుడును కళింగరాజ్యము నాక్రమించిరి. మొదటి రెండుసార్లును కళింగరాజ్యము, మగధరాజ్యములో భాగమయినట్లు కాన్పించుటలేదు. కాని కళింగరాజులుమాత్రము ప్రస్తుతముబరిస్సాగరాతలనబడు కాంతారముల శరణుజొచ్చిరి. అశోక చక్రవర్తి కళింగరాజ్యమును సంపూర్ణముగ నాక్రమించుకొనినప్పుడప్పటి కళింగరాజులు యోసలదేశమునకు కుటుంబసహితముగా తేరియాదేశమును సామంతరాజులుగ పరిపాలించిరి. మూడు వేర్వేరు వంశముల రాజులు ఐలులనియు, ఐరులనియు పేరుగలవారు, కళింగమును పాలించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ

మూడువంశములవారును నొకే వంశమునకు జేంది యుండనోపుదురు. అంతమున చేట వంశీయులు, మగధమారులు లంతరించిన వెనక కోసలదేశమునుండి వచ్చి, కళింగము నాక్రమించిరి. పూర్వీకాలో భువనేశ్వర క్షేత్రసమీపమున ఉదయగిరి గుహలలో హత్తిగుంఢశాసనమును చెక్కించిన ఖార వేలుడి వంశపు రాజులలో మూడవవాడు.

ఖారవేలుడు కళింగమును సామ్రాజ్యము చేసి, ఉత్తర దక్షిణ హిందూస్థానములలో విశాలమగు రాజ్యములు సంపాదించి పారశీకముతో నౌకావ్యాపారము సాగించెను. బర్మా, హిందూ చైనాలలో కూడ తన రాజ్యమును స్థాపించి వ్యాపారము తూర్పుసముద్రమును దాటి గూడ విస్తరింపజేసి యుండవచ్చును. అతడు హిందువుడో, జైనుడో తెలిసికొన నవకాశము లేకున్నను, ఉభయమతములను నిష్పక్షపాత బుద్ధితో పోషించినట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. రాజసూయయాగము గావించి యా సంవత్సరమున భూముల సింతులను రయితులకు వదలివేసెను. ఖారవేలుడు రాజ్యము చేసినపుడు విద్యులును కళలును కళింగమున ప్రబలినవి. అతడు సన్యాసులకు మత గురువులకును కొండలలో గుహలు చెక్కించి గ్రాహ్యుల కగ్రహారము లిచ్చెను. అతడు పాంచాలదేశమునుండి పాండ్యదేశమువరకును, నాసికనుండి మగధవరకును జయించుటకు దిగ్విజయమునకు బయలుదేరుటకు పూర్వము, కోటయను నంతఃపురమును చక్రవర్తి కర్ణమగు రీతిని నిర్మించి భవనమునకు నీటికొంకు భార్గవినుండి చిలకసముద్రము వరకు కాలువను త్రవ్వించెను. వార్ధక్యమున

నాతడు శాస్త్రసమ్మతమగు రీతిని సన్యాసాశ్రమము స్వీకరించి యుదయగిరి గుహలలో నివాసము చేసెను. అందులకు తాగ్దాణముగ నిప్పటికిని నుదయగిరికి అంతస్తుల మేడయున్నది. పైజెప్పిన విషయములు హత్తిగుంఢశాసనమునుండి తెలియవచ్చుచున్నవి. వీటిని బట్టి, ఈ గుహలయొక్కయు, భవనముల యొక్కయు నాధారమున, తర్వాతి కాలములలో నోడ్రదేశమున కిళలభివృద్ధిజేందన విషయమున, మతవిషయముల నిష్పక్షపాతబుద్ధితో నుండి పెను, ఓసాదేశముల నాక్రమించిన రీతియు, సుకరముగ నూహింపవచ్చును. కళింగరాజధాని మాత్రము బూర్వకాలమునుండియు పూర్వీకాలో నుండెనుటనిర్వివాదాంశము. భార్గవ, దాయాసంగమ ప్రదేశమున నున్న ప్రస్తుతము ధవులియనబరగు తోళాలి, మయూరీయ (మూర్ఖ్య) కళింగప్రతినిధికి రాజధానిగ నుండెడిది. ధవులీనగరమున కనతిదూరమున పశ్చిమముగ ఖారవేలుడు రాజ్యము చేసిన కళింగనగరమున్నది. తామ్రలిప్తియు, చిలకనగరమును కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యతరపట్టణములు. ఈ నగరముల ప్రాముఖ్యత మధ్య గంజామదాటి, దక్షిణ గంజామవరకు వ్యాపించినది. ఇంకను దక్షిణమున కళింగమునకు, నాంధ్రదేశమునకు మధ్యను దుర్గమములగు పర్వతములును, కాననములును ఉండెడివి. ఆ యడవులలో ఆటవికులగు జాతులువారు నివసించుచుండవలయును. అనంతరము ఆదేశములలో సామంతరాజ్యములు మొలకలెత్తి యనేక శతాబ్దముల వరకు విజృంభించినవి.

భారవేలుని రాజ్యానంతరము నాలుగుదశతాబ్దములు కలింగరాజ్య చరిత్ర మంతగా తెలియుటలేదు. గుప్తచక్రవర్తులు మగధ నేలన దీనములలో కలింగరాష్ట్రము నిశ్చయముగ మిథునపురినుండి మధ్య గంజామువరకు వ్యాపించియుండెను. కలింగము నకును, ఆంధ్రదేశమునకును మధ్యనున్న సముద్రప్రాంతము చిట్టడపుల పాలనుండి కొత్తూరు, ఏరండపల్లి అను రాష్ట్రముక్రింద మారిసవి. రాజ్యాంగ విషయములలోనే కాక హిందువుల జీవితమునందును, నాగరికత యందును గొప్పవార్డులు జనించి ఆరోజులలో కలింగము కొత్తరాష్ట్రము క్రింద మారిసది. అప్పుడు నాగార్జునుడు అను కాంచీ పురవాసి కలింగములో మహాయన శాధమతమును వ్యాపింపజేసెను. అప్పుడే మూలన రాజగు సింద్రద్యుమును డుబ్బడేవుని దంతము నకు స్థానమైనట్టియు, మహాయన శాధమతమును, ప్రాచీన వైష్ణవమతమును, సమాధానము గావించి నేటివరకు జగన్నాథమునుండి అఖిలభారతదేశమునకు పునరీవమున, నాగరికతయును సమకూర్చినట్టియు, పూరినగరమును ప్రవేశించెను. అప్పటినుండి నేటివరకు “పురి” అనబడు దంతపురి శాధులకు నాగరికతకు నిలయమై పుణ్యక్షేత్రమై గ్రీసు చైనాదేశములందు ప్రసిద్ధిజెంది, తుదకు కలింగ సాంప్రదాయములతో గూడిన, సవీన హిందూమతమునకు కేంద్రస్థానమై హిందూమతమున నుండు విశాలభావములకు స్వార్థకచిహ్నమై నొడుచున్నది. నేటికిని జగన్నాథము ఆసియాఖండపు హిందూశాధుజనులకు యేక పుణ్యక్షేత్రమై వర్ణశృంఖలల దగులువడి, భేరముజెంది, నీచులగు హిందు

వులచే వర్ణదోషమును అస్పృశ్యతాదోషమును నడలించజేసి, “సర్వం జగన్నాథ” మని అందరిచే నేక స్థలమందు దృష్టిదోషము లేకుండ దినిపించి, పవిత్రులను జేయుచున్నది. దానిమూలమున మనుష్యుని నిజమైన మతము ఆధ్యాత్మిక న్యనహారమే గాని తదతరము కానేరదని జనసామాన్యమునకు తెలియుచున్నది.

కలింగరాష్ట్రపు రాజ్యపరిస్థితులు ఆదినములలో అభివృద్ధిగా లేవు దీనికి కారణము ప్రజలు మతివిషయమున దీక్షగా నుండి రాజ్యాంగ విషయముల సాత్వ్యము చేసి నుండుటవలననై యుండవచ్చు. ఇదిగాక, బ్రాహ్మణమతము విజృంభించి సంఘమునకు నవజీవనమును, సవశక్తిని కల్పించి ప్రాచీనరాష్ట్రముల తుత్తునియలుజేసి, సవీన రాజ్యముల స్థాపింపజేసినది. పూర్వకలింగరాష్ట్రము భగ్నమైనది. తామ్రలిప్తి స్వతంత్రరాజ్యముగా నేర్పడినది. క్రీస్తు శకము ఆరవ శతాబ్దాంతమునాటికి, కర్నసువర్నము నుండి యుత్కలలు ఉత్తర గంజామువరకు నున్న భూప్రదేశము నాక్రమించి రాజ్యమును స్థాపించిరి.

అంతకు పూర్వమే కలింగ కోసలదేశముల మధ్యనున్న కాంతారముల వాసము చేయు నోడ్రులు పురిజిల్లాలోను ఉత్తర గంజాం మండలమందును ‘ఊంగోడు’ రాజ్యమును స్థాపించిరి. చిరకాలముక్రిందటనే జగన్నాథమును పేరు ఓడీశ (ఓడులక్ష్మి) క్రిందమారి, మహమ్మదీయు లాసేనలీ నప్పుడు కలింగసామ్రాజ్యమును ఆ పేరు క్రిందనే మార్చినది.

అట్లు తరిమివేయబడి, నిరాధారుడైన కళింగరాజు దక్షిణాభిముఖుడైపోయి గంజాముమండలమునకు దక్షిణమున నున్న ముఖలింగనగరము రాజధానిగా ఒక చిన్న రాజ్యమును స్థాపించెను. ఇట్లుండ 12 వ శతాబ్దమున తూర్పు గాంగులు దాడివెడలి కళింగదేశమును నాక్రమించి పూర్వకళింగమును అత్యున్నతస్థితికి దెచ్చిరి. నగరమునే రాజధానిగా చేసుకొనిరి.

ఈ నడుమ దక్షిణకోసలదేశము పాలించు గుప్తులు మగధదేశములో ప్రచురమైన బ్రాహ్మణశైవమతావలంబకులై కళింగము నాక్రమించి త్రికళింగాధిపతులు పాను బిరుదుచే వెలసిరి. త్రికళింగములనగా ఉత్కళ, కొంగోడ, కోసలములె. కొందరు కోసలమునకు బదులు దక్షిణగంజాము మండలమనియు చెప్పదురు. ఈ కోసలభక్తులు తమ వీర్యముచేత శైవమతమును వ్యాపింపచేసి, భువనేశ్వరమువద్ద వారి వంశము పేరు ఆ చంద్రార్కముగ నిలుచునట్లు అద్భుతశిల్పములతో దేవాలయముల నిర్మించిరి.

ఈ రీతిని తిరిగి, నవజీవనముచే చెలరేగిన కళింగము నామరూపములు చెడి, మహమ్మదీయులును, ఇతరులును అగు రాజుల పాలబడినది. తుట్టతుదకు మహమ్మదీయరాజ్యమునందు వారి సామంతరాజు పూరీజిల్లాలోని కుర్దానగరమున రాజ్యము నేలునపుడు, ఒకప్పుడు హిందూరత్నమనియును, హిందూసముద్రమునకు రాణియనియు ప్రసిద్ధి జెంది, నాగరికత వలనను, చరిత్ర భాషామతవిషయముల వన్నెకెక్కిన, పవిత్ర కళింగము, ఒరిస్సా నామముచే వ్యవహరింపబడెను.

నే నిప్పుడు సంక్షేపముగ కళింగచరిత్రను తెల్పినను పైజెప్పిన వాటిలో కొన్ని అంశములు సప్రమాణముగను, వివరముగను విమర్శింపదగియున్నవి. విషయము విశదపరుచు నాధారములు కాన్పింపకపోయినను కళింగదేశపు చరిత్రకారులలో సామాన్యముగ కన్పట్టు దురూహలను తొలగింపజేయుట విధియని యెంచి కొన్ని విషయములను వివరము చేయ సాహసింపుచున్నాను.

పిల్లలు

కె. పి. జయన్వామి పండితుని వంటి వారు తక్కు, అనేకులు పురాతనకాలము నుండియూ కళింగరాజ్యము శాతమితరము వరకు వ్యాపించిన దనియు, దక్షిణగంజామునకును గోదావరినదికిని మధ్యభాగము కళింగరాజ్యములోని దనియు, నెంచుచున్నారు. ఇది అనిచున్నితమగు నిరాధారవాక్యము. చీనా ప్రయాణీకుడగు యువాన్ చ్యన్ గ్ (వాతకు తరువాతి కూడ కళింగాధ్యములకు మధ్యనున్న సముద్రప్రాంతదేశము దుర్గను కాననపర్వతభూయిష్టమై మనఃశ్చునకు వాసముచేయ వీలుగాకుండెను.

అట్టి కురూహకు కారణము ఈముఖలింగమునూ దీని కనతిదూరమున నున్న కళింగనగరమునూ యైయున్నవి. విమర్శచేయనివారు కళింగనగరమునకును కళింగరాజ్యమునకును సంబంధము కలదనియూ హించుటకు సావకాశమున్నది. తూర్పుగాంగులు కళింగరాజ్యము పాలించునపుడు కొలదికాలము వారిరాజధాని దక్షిణగంజామున నున్న మాట వాస్తవము. కాని ఆరాజవంశమునకు ఒరిస్సా మధ్యమున పట్టుదొరకినపుడు తిరిగి ప్రాచీన కళింగరాజధానినే

12 వ శతాబ్దాంతమందు అనంతవర్మ చోడ గాంగచక్రవర్తి నాటినుండియు కళింగ రాజ్యము గోదావరినదివరకు విస్తరించినప్పుడును కూడ మధ్య ఒరిస్సాలోనే రాజధాని యుండెడిది. గాంగులకు పూర్వము కొంత కాలము మాత్రము కళింగదేశమునుండి ప్రవాసము చెందిన రాజు ముఖ్య కళింగనగరము (ముఖలింగనగరము) స్థాపించి ప్రస్తుతము దంతవరకోట యనబరగు దంతపురమున కోటను గట్టి అందులకు సమీపమున కళింగపట్నమును రేవును నిర్మించి ఒకకృతక కళింగమును స్థాపనచేసెను. ఈ రాజ్యమైననూ ప్రస్తుతము విశాఖపట్టణము మండలములోని కొంత ప్రదేశమైనను నాక్రమించి యుండలేదు. ఆ మండలమును ఆంధ్రులును ద్రవిడగాంగులును స్వాధీనము చేసుకొని కళింగులకు ప్రక్క పోటుగానుండి ఒకప్పుడు గంగానదివరకు దేశమును జయించిరి.

అశోకుని కాలము.

అశోకుని శాసనములవలన కళింగ రాజ్యము ప్రస్తుతము సుత్తరగంజాములోని జౌగడ (సామప) ను దాటి వ్యాపించినట్లు కన్పట్టదు. జౌగడను దాటి ఆటవికులు రాజ్యము చేసిరి. కలకత్తానగరములోని విజయ చంద్రమహేంద్రు పండితుడు అశోకుని కాలమందు అతని ప్రతినిధికి స్థానమైన తోసాలి కళింగమునకు రాజధాని కాదనియు, గంజాము జిల్లాలోని సామప కాని, తత్సమీపమున మరియొక నగరముగాని, రాజధానిగాని, ఉండెననియు, నిర్దేశముకానట్టియు, అనందరథమైనట్టియు, నూహను చేసియున్నాడు. మాత్స్యర్యముల ములుగు నిట్టి నిరాధారపు వ్రాతల కేమిగాని, కళింగ రాజ్య మాదిరము

లలో రుషిగుల్మానదీ ప్రాంతదేశముల దాటి వ్యాపింపలేదనుట నిర్వివాదాంశము.

భారవేలుని కాలము.

మాత్స్యగుంఫశాసనము వలన ఆంధ్ర శాతకర్ణిగో పోరుటకు భారవేలుడు తూర్పు తీరప్రాంతమార్గమున బోలేదనియు, పశ్చిమ భూముల మార్గముననే వెడలెననియు, తెలియుచున్నది. శాతవాహనులు పశ్చిమకనుమల సమీపమున కళింగరాజునకు అందని ప్రదేశమున రాజ్యము చేసినను, భారవేలునకు ఆంధ్రుల రాజ్యముపై దాడివెడలెనన్న సముద్రప్రయాణము సుకరముగను యుద్ధమునకు పిలుగను నుండుననుటకు సంభావము లేదు. ఆంధ్రులైననూ సముద్రమార్గమున్న యడల తూర్పుసముద్రతీరదేశములును బలవంతులగు కళింగరాజుల స్వాధీనమున విడిచి యుండరు. ప్లినీ, మెగాస్తనీసు, లు వ్రాసినట్లు శ్రీకాకుళ మాంధ్రరాజధానియై యుండిన యెడల, ఆ రాజధాని పశ్చిమముననున్న పైతాన్ నగరమునకు మార్పుటను బట్టి ఆంధ్రమునుండి కళింగమునకు తూర్పున మార్గము లేదని మన మూహింపవచ్చును.

సముద్రగుప్తు కాలము.

భారవేలుని కాలమునకు 500 సంవత్సరములు దాటినవెనుక హిందూదేశచరిత్రమందు ఒకనవయుగము ప్రారంభించినది. అప్పుడు సముద్రగుప్తుడు దిగ్విజయము చేసెను. కలకత్తావిశ్వవిద్యాలయమునకు జేరి దిన ఆర్. డి. బండార్కరు పండితుడు సముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనమున చెప్పబడిన, కొత్తూరును, ఏరండపల్లెయు, దక్షిణ గంజాములో సముద్రతీరమున నున్నవని చెప్పుచున్నాడు. ఈ విషయమున నాతడు జా.

వో. దూబ్రెయిల్ పండితునితో నేకాభిప్రాయము కలిగియున్నాడు. గొడవర్తి రామదాసు పంతులుగారు మాత్రము కొత్తూరు ఆ ప్రదేశముండే యున్నదని చెప్పినను వీరల అభిప్రాయమునకు కొంచెము భిన్నాభిప్రాయములై యున్నారు. పిష్టపురమహేంద్రుడను నాంధ్రరాజు కళింగమును జయించి కొత్తూరును రాజధానిగ నేర్పరచినట్లు చెప్పిన అభిప్రాయమును శాసనమందున్న “గిరి” యను పదమునకు నార్దమగు నన్వయము చేయుట వల్ల గలిగినది. అందువలన దాని నిట విశేషము చెర్చింప పనిలేదు.

వారు చెప్పిన అర్థము సరియైనదని యెంచినను గంజాము విశాఖ పట్టణము మండలములు దుర్గమ కాననభూయిష్టములని యేర్పడుచున్నవి. రామదాసుగారు గుప్తసామ్రాజ్యములో కళింగము ఆర్యావర్తదేశములలో కాక, దక్షిణాపథదేశములలో పరిగణింపబడలేదని మరచుటవలన పొరబడిరి. ఈసందర్భమున అలహాబాదు శాసనమున సముద్రగుప్తుని ద్వీజయమార్గము ఒక వరుసను వర్ణింపబడలేదని మరువరాదు. అందు దక్షిణాపథదేశములును, రాజులును ఆర్యావర్తదేశములును రాజులును వేరువేరు సంఘములుగ వివరింపబడినను. సముద్రగుప్తుని మార్గము వింధ్యకు దక్షిణమున నున్న మహాకాంతారమున నడవుల మధ్యనుండి వెడలినది. ఈయడవి, పురాణముల నున్న దండకారణ్య పరిణామ మైయుండ నోవు. సముద్రగుప్తుడు దాటిన ఈ అరణ్యములునూ, బండేల్ ఖండే, సంతాల్ పరగణాలు మొదలుకొని, ఒరిస్సాదేశమున బస్తరు సమీపమున నున్న పశ్చిమగర్జాతులవరకు వ్యాపిం

చియున్నది. ఈద్వీజయముచేసిన రాజు కళింగదేశమును ప్రవేశింపక నుండిన నుండవచ్చును. లేక కళింగమునుండియే, మహాకాంతార కోసలదేశములకు వెడలి యుండవచ్చును. ఎట్లయినను కళింగదేశ మాయుగమున దక్షిణాపథదేశములలో నొకటి కానందున, శాసనమున కళింగరాజ్యము వేరు కానరాదు. కళింగరాజు నామము శాసనములో ఆర్యావర్తదేశపురాజులలో నొకటియై యుండవచ్చును. రామదాసుగారు శాసనమున కన్నడు “కురల” అను దక్షిణాపథదేశము పూరి జిల్లాలో నున్నట్లు చెప్పుచున్నారు. అందుకు హేతువుగ పూరి జిల్లాలో వ్యవహారమందున్న “కురళి” అను పదమునకు, గుమిగూడిన ప్రజలు సంఘముగ జేయు ధ్వనులను అర్థముండుటయే సట. ఓడ్రదేశీయుడనైన నాకు ఆయర్థమున నాపదము పూరి జిల్లాలో వ్యవహరింపబడుట వింతగ నున్నది. ఇదిగాక, కురలయొక్క స్థానిక నిశ్చయమునకు రామదాసుగారిచ్చిన హేతువులు సమంజసముగ నుండలేదు. బండార్కరు పండితుడు చెప్పినట్లు కొర, జెయంతినగర సమీపమున నున్నదనుట కొంత సబబుగనున్నది. గంజాము మాల్యముల నున్న కులదాకోటయు, దానికి యిరువదియైదు మైళ్ల దూరమున నున్న కురల గ్రామమును, శాసనమందు చెప్పబడిన కురలయై యుండవచ్చును. కురలయనునది కులోడయను పదమునకు తద్భవమేము. గంజాము, విశాఖపట్టణమాల్యములు భండార్కరుపండితుడు కురలవద్ద నున్నదని చెప్పెడు జెయంతిగడ సమీపమున నున్న స్వర్ణపుర ప్రదేశములోని భాగములై యుండవచ్చును

శాసనమందున్న దక్షిణాపథదేశములు ఒక వరుసను వర్ణింపబడినవా? లేవా? అనునది గూడ విమర్శచేయవలెను. అవిక్రమముగ నున్న యడల కురల యనునది ఫిట్టపురమును దాటి కొత్తూరున కుత్తర పశ్చిమముగ విశాఖపట్టణమాల్యప్రాంతముల నుండవలెను. ఇదిగాక శాసనములో కొత్తూరు ఆంధ్ర, పిష్టపురముల అనంతరము చెప్పబడుటకు కారణమేమైయుండును. సముద్రగుప్తుడు కళింగమునుండి ఆంధ్రమునకు సముద్రతీరమున రాజాలక మహాకాంతారమునుండి వచ్చెనేమో. కళింగముయొక్క నైసర్గిక స్వభావమును పరిశీలించినను మహేంద్రగిరి యెత్తైన శిఖరము. మండసాకు దగ్గరనున్నదనియు ఆపర్వతమునకును సముద్రమునకును మధ్య దేశము ఒకప్పుడు నిర్జనమై యిటీవల కోసల రాజులచే ఓడదేశమున నున్న స్వర్ణపురి నుండి జనమున కుపయుక్తమైనటుల చేయబడినటుల కాన్పించును.

కాళిదాసు.

కాళిదాసు రఘు మహారాజయొక్క దిగ్విజయమార్గమును వర్ణించుచు ఆ రాజు ఉత్కళ కళింగదేశముల దారిని పోయినట్లు వ్రాసినాడు. ప్రాయశఃమార్గమును వర్ణించుటలో హరిశ్చంద్రుడు రచించిన అలహాబాదు స్తంభశాసనమున్న చారాణిక భూగోళ శాస్త్రమును తనకు తెలిసిన భూగోళమును అతనికి సహాయకారులై యుండవచ్చును. కాళిదాసుడు సముద్రగుప్తుని మార్గమునే రఘు మహారాజుదని వర్ణించినాడా? లేక తనకు స్వయముగ తెలియః పోవుటవలన అరణ్యము వర్ణింప లేక ఉత్కళ కళింగములని కూర్చినాడా? కాళిదాసుని యుత్కళము

మహాకాంతారమునకు తూర్పు దిశను ప్రస్తుతము వీరభూమి, వంకురము, నర్ధమానము, మణిభూమి, శింహభూమి, మిథునపురము నున్న ప్రదేశము అనగా కర్ణసువర్ణము రాజధానిగా గల రాజ్యము నాక్రమించి యుండవలెను. కళింగము కపిశా నదికి ఆవలనుండి మొదలిడినది. రఘు మహారాజు ఆనదిని యుత్కళుల కానుక లిచ్చిన యేనుగులపై దాటినట్లు వర్ణించినాడు. కాని కళింగ రాజ్యము గంజాము నుండలము దాటి యున్నట్లు కన్పించదు. కాళిదాసు వర్ణించిన మహేంద్రము కోసల మహేంద్రము కావలయును. దీనిబట్టి కూడ కళింగము మధ్య గంజాము దాటియుండలేదని నిశ్చయముగ కూడ, మన మూహింపవచ్చును. కాళిదాసుని రఘువంశమందు పవ్వనర్గమున కళింగచక్రవర్తి మహేంద్రాచలమునకును సాగరమునకును నధిపతియని వర్ణించినాడు. తూర్పు కనుమల యుత్తరభాగము మహేంద్ర మనబరగడిది. ఇప్పటికిని ఒరిస్సాదేశములోని కొండల గుంపును మహేంద్రమల యందురు. కళింగ రాజధాని పూరీ జిల్లాలో చిలక సముద్రము వద్ద నుండెను. అది కాళిదాసు వర్ణనమునకు సరిపోవుచున్నది. కళింగరాజధాని సముద్ర తీరమున నున్నదని కాళిదాసు వర్ణించిన మాత్రమున, మజూమ్ దారు ప్రభుతి చరిత్ర కాయలవలె ఆంధ్రదేశమున తద్రాజధాని నుంచుట సాహసము.

అన్యదేశీయచరిత్రకారులు.

టాలెమి తన భూగోళమందు కళింగ దేశము యుత్తరగంజాము మొదలుకొని, గంగానదివరకు వ్యాపించినట్లు వ్రాసియున్నాడు. కుడ్డూరునగరమునకునూ, క్రీసె

నగరమునకునూ, (అనగా, దక్షిణగంజామున నున్న తీరప్రదేశము) మధ్య నొక మండలమున్నదనియు, అక్కడ రేవుపట్టణము లేక పోయినందున యోడలు తత్సమీపమున పోవుచుండెననియు, టాలెమి వ్రాసినాడు. కొండూరనగా సముద్రగుప్తుని కొత్తూరై యుండవచ్చును. టాలెమి వ్రాసిన పాలూరు ప్రస్తుత ముత్తరగంజాము తీరమున నున్న పాలూరై. అప్పటికాలమున దక్షిణగంజాము, మధ్యగంజాము తీరములు యోడలు నిలుపుటకు వీలగునట్లు లేవు. కళింగాంధ్రమునకు మధ్యనన్న ప్రదేశము పైన చెప్పినరీతిని అట వికసనూహమునకు నెలవై, దక్షిణకోసల రాజ్యమునకు భాగమై, యుండవచ్చును. దానికి రాజధాని మహేంద్రాచల సమీపమున నుండియుండవచ్చును.

యువాన్ చ్యన్ గు (చీనాయాత్రికుడు)

యువాన్ చ్యన్ గు కాలమునాటికి కళింగము దక్షిణగంజామువరకు వ్యాపించినది. కాని, అప్పుడైనను, కొంగోడురాజ్యమునకును, నవీనకళింగమునకును, బాట దుర్గమమై యున్నది. కంగోడునుంచి కళింగమునకు మార్గము, కోసలరాజ్యము ద్వారా యుండెను. ఇప్పుడు మనము, పూర్వకాలమున, కళింగ రాజ్యము మధ్యగంజాము దాటియుండలేదని సిద్ధాంతము చేయవచ్చును. కళింగాంధ్రములకు మధ్యదేశము ఆటవికులచే నాక్రమింపబడి, కోసలరాజ్యమునకు జెందుట నిశ్చయమై. మంజూషయను ప్రస్తుత మందనా జమిందారీయును, కొత్తగ్రామమును సర్ధముగల కొత్తూరును, రెండుగ్రామములను అర్ధముగల ఎరండపల్లెయు నీమండలములోనివే.

కళింగవగరముయొక్కయు, కళింగరాజధానియొక్కయు, స్థానికనిశ్చయము.

ప్రస్తుతచరిత్రకారులు కళింగ నగరమనగా ముఖలింగమనియు, నదియే కళింగ రాజధానియనియు, సిద్ధాంతముచేసి రాజ్యస్థాపన మొదలు రాజ్యాంతమువరకు నదియే రాజధానియని యూహించి, దానివిషయము పరిశోధన ముగించినట్లు కనబడుచున్నారు. వీని కళింగరాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణము దండగుల అని వ్రాసినాడు. మెగాస్తనీసు పాత్రాలిస్ అని వ్రాసినాడు. దండగులయనునది, బౌద్ధజాతకమాలందును, ది ఘని కాయమునందును, కాన్పించు దంతపురమే. సింహళములోని పాలీగ్రంథములు దీనినే బుద్ధదేవుని దంతమున్న ష్టేత్రీమని చాటుచున్నవి. యువాన్ చ్యంగు ఆస్తానమున ఒక స్థూపముండెడిదనియు, ఆస్థూపముపైనున్న దేదీప్యమానమగు రత్నము నక్షత్రమువలె ఊచారాజ్యమునకు రేవుపట్టణమైన చారిత్రమువరకు కన్పడుచుండెననియు, వ్రాసినాడు. క్షిత్తిశేషుడగు కృపాసింధుమిత్ర పండితుడు చారిత్రము, పూర్వనగరమునకు యిరువది రెండు మైళ్ళ దూరమున నున్న ప్రస్తుత కోనార్కనగరముందు ప్రదేశమున నుండెనని నిశ్చయించినాడు.

మబ్బులేని రాత్రులందు కోనార్కము నుండి పస్త్రుత జగన్నాథదేవళమును పశ్చిమాకాశమున చూసియుంటిని. దంతపురమనగా ప్రస్తుత జగన్నాథపురి యని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. బుద్ధుడవతారములలో నొకడుగ నచట పరిగణింపబడుటయే దీనికి తార్కాణము. జగన్నాథములో విగ్రహమునకు లోపల యేరికిని చూడరా?

నట్టియు, ముట్టరానట్టియు, రహస్య వస్తువున్నదని యెల్లరు నెరింగిన విషయమే. కండ్లకు గంతలుకట్టి ఏడుమడతలు పెట్టిన పట్టుబట్టగల చేతులతో దానిని పండ్లెండవం వత్సరములకొకమారు పాతవిగ్రహమునుండి తీసి శ్రోత్రవిగ్రహమున నుంచుట యాచారము. ఈరహస్యవస్తువు బుద్ధదేవుని దంతము గాక, మఱి యేదియై యుండును? అశోకుని కాలమునకు పూర్వమే యాదంతము కలింగ రాజధానికి పంపబడియుండవచ్చును. విజయ సింహుని కాలమున కలింగరాజుగు సింహ బాహుని సింహపురమన్నను, పురిజగన్నాధమే. లేకున్న నామమున కంతమున 'పురి' యని యుండకపోవును. ఆ నాటి సింహపురమే వెనువెనుక దంతపురముగా మారియుండ వచ్చును.

పార్థాలిన్ అనునది ప్రస్థరశబ్దతద్భవ మనియు, ప్రస్తుతము ధవుళియనియు, తత్పూర్వము తోనలి యనియు, మెసి, పూర్వ కాలమునవకప్రస్థరమనబరగుపట్టణమే మెగస్తనీసుని పార్థాలిన్ అని కృపాసింధునిశ్రా పండితు డాహజేయుచున్నాడు. ఏలయన నశోకుని కాలమందును, తత్పూర్వమున, కలింగరాజధాని ప్రస్తుత భువనేశ్వరజ్ఞేత్రము నకు సమీపమందున్న తోనలిసగరమనుట నిర్వివాదాంశము.

ఆ వెనుక "చేట" వంశీయులు కలింగ మును స్వతంత్రము చేసి, చిల్కనముద్రము నకు రేవుపట్టణముగు కలింగ నగరి రాజధానిగా జేసిరి. మజుందారును పూర్వచరిత్రకారు లలో ననేకులును, కలింగనగరి, ముఖలింగ మని స్థానికనిశ్చయము చేసియున్నారు. కాని హత్తిగుంఢశాసనము చదివినవారికి శాసన

మునకు సమీపమున కలింగనగరి యున్న దనియు, పురిల్లలోనే యుండవలయుననియు, స్పష్టము. ఇదిగాక, పూర్వకాలమున ముఖ లింగమువరకు ఆ దినములలో కలింగరాజ్య ము వ్యాపించి యుండలేదు. భారవేలుడు తన సూలియారామమునుండి తన సౌధము వఱకు కాలవను త్రవ్వించినట్లుల శాసనమున న్రాయబడినట్లు జయస్వాలు పండితుడు చదివినాడు. కాని, నిజమునకు తనసూలికి బదులు తౌసూలియని చదవవలయును. అక్షరమందున్న మధ్యరేఖవల్ల "ఉ"కు బదులు "స"గా కనుపించి యుండవచ్చును. కలింగ మూగిధి భాషయందు తోనలి, తవునలి క్రింద మారును. తరువాత నగరశబ్దతద్భవమగు 'న అరము' ఇప్పటికిని, రాజసౌధమున నర్థముననే వాడుకలో నున్నది. దాయానది ప్రధమమున నువక రహితమగు మరుప్రదే శమున దగ్గిచి ఋషి త్రవ్వించెనని స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. అశోకునికి పూర్వము కలింగమునకు రాజధానియు, మయూరీయ రాజప్రతినిధికి, నిలయమైన తోనలి మంగళ దాయకము కాదని తోచి, చేటవంశీయులు నగరమును మార్చి యుండవచ్చును. అందు వలన తోనలినుండి చిల్కనముద్రము దిక్కున నగరము నిర్మించి ప్రజాసౌకర్యమునకు తోనలి ప్రక్కనున్న కాలువ శ్రోత్రనగరము వరకు త్రవ్వించియుండుట యసంభవముకాదు. నగర మున కనతిదూరమున నున్న చిల్కనముద్రము లోని కీకాలునలోని నీరు ప్రవహించి యుండ వచ్చును. దాయాభార్గవేనదుల యొందుమట్టి చిల్కనముద్రమునకు మెట్టవేసి యుండవలె ను. చిల్కనముద్రము ఒకటి రెండు మైళ్ళ వరకు వెనుకకు బోయి, కృషికి ననుకూల

ముగ భూమిని చేసిన విషయము మనలో కొందరు వృద్ధులకు తెలిసినదే. పురిజిల్లాలోని యువద్రవకరములగు వరదల నాపుటకు రాజ్యాంగమువారు పాయములను ఆలోచించుచున్నారు. ఈ వరదలకు కారణము భార్గవి దాయానది ప్రవాహములచే కొట్టుకొనివచ్చు ఒండుమట్టి సముద్రమున మెట్టవేయుటయే.

కళింగరాజధాని సందర్భమున దంతపుర, పార్థాలిస్, తోనలి, కళింగనగరి నామములను మనము చర్చించియున్నాము. ఈ పట్టణముల జాడ లిప్పు డెచ్చటనైన కలవా? మహారాజశ్రీ మర ప్రసాదశాస్త్రిగారును, తదితరులును, దంతపురి ప్రస్తుత పురినగరమనియు, భడలి భువనేశ్వరమునకు సమీపమున నున్నదనియు, నిరర్థన పూర్వకముగ నేర్పరచిరి. పురికే డనిమిది మైళ్ల దూరమునను, లిల్ల సముద్రమున కడే దూరమునను, కళింగేశ్వరియను గ్రామదేవతచే పాలింపబడు కోరంగ, పటేలి, యను రెండు గ్రామములు కలవు. మూడున్నది శతాబ్దములకు పూర్వము రామచంద్రదేవను పురీపాలకుడా నామముల మార్చి, విజయ రామచంద్రపురమనియు, ప్రతాపరామచంద్రపురమనియు, నామకరణముచేసెను. అయిన నిప్పటికిని, ఆగ్రామములు పూర్వనామముననే వ్యవహరింపబడుచున్నవి. కళింగ శబ్దభవమగు కొడంగయే కోరంగ యనబడినది. పార్థాలిస్ కును, పటేలినిసామ్యము స్పష్టముగనే యున్నది. కళింగేశ్వరి యను దేవతదేవత నామనూ యూహలను బలపఱచుచున్నది.

త్రికళింగ: తైలంగ

పాశ్చాత్య గ్రంథకర్తలు ప్లీనీ మొద

లగువారు మూడు కళింగములగూర్చి ముచ్చటించుట దురూహల కవకాశము కల్పించినది. మూడుకళింగము లేవియనగా, గంగారిడ కళింగము, ముడుకళింగము, మక్కొకళింగము. మూడు కళింగరాజ్యములు కలవనియు, గంగానది మొదలు గోదావరినది వరకు అవి వ్యాపించియుండెననియు, కొందరి యభిప్రాయము. మక్కొకళింగము, ముఖలింగమని వారి వాదము. మూడు కళింగములును చేరి త్రికళింగమైనదనియు, తైలంగమననది తచ్చబ్దభవమనియు కొందరు చెప్పుచున్నారు. ఇప్పుటివరకు ముక్కలింగమనగా మూడు కళింగములనియు, నదియే త్రికళింగనగరమనియు, నూహచేసినవారు లేకపోవుట ఆశ్చర్యజనకము. అట్టియూహ జనించెనేని అది కలిగించు ఆందోళము చెప్పనలవిగాక యుండును. ఏయాంధ్రశబ్ద శాస్త్రవేత్తయు త్రికళింగభవ తెలుగుశబ్దము తైలంగ శబ్దభవమని సాధించుటయు కష్టమే. దేశ్యపాముల నాగరకములని తలంచు సంస్కృతాభిమానులెవరో యీ తైలంగ పదమును కల్పించి యుండురు.

మజుందారుపండితు డీ విషయమున, నింకను సాహసించినాడు. గ్రీకు గ్రంథకర్తలు చెప్పిన మడుకళింగము, తెలుగు మూడు కళింగములనియు, ఆయర్థమున నువర్ణదీవికి (కళింగరాట్ట) క్రీస్తుపూర్వము వలసబోయిన కాళింగులు వ్యవహరించిననియు, చెప్ప సాహసించినాడు. గ్రీకులనాటి మూడు, కాలక్రమమున 'త్రి' అయినదనియు, త్రికళింగము తైలంగమైనదనియు, నాతని యభిప్రాయము. ఈయర్థము రెండు విషయములు రుజువు చేయుననియు, మొదటిది, మూడు కళింగ

ములు క్రీస్తు పూర్వమునుండియు నున్న వనియు, రెండవది, వ్యావహారికభాష తెలు గవబడు నాంధ్రమనియు, నాతని యభి ప్రాయము. ఇట్టి యర్థప్రతివాదన మతి సాహసమని స్పష్టము. స్థలముల నామము లట్లు అనువాదముచేసి క్రొత్త యుపయో గము చేయుట తగదు. ఇదిగాక, క్రీస్తుకు పూర్వము ద్రావిడదేశమందంతటను తమిళము న్యవహారములో నున్నపుడు, మూడు అను పదమున్నట్లు ప్రబల నిర్వచనము కన్పించదు.

మెగాస్థీను రాజ్యములపేళ్ళను తాను వ్రాయక, ప్రజల నామములనే వారుచ్చరించి నట్లే వ్రాసికొనినాడు. ఆతడు వ్రాసినది విమర్శాపూర్వకముగా భూగోళ శాస్త్రము కాదు. కాని, ఒకటికన్న నెక్కుడు కలింగ ములు మాత్ర మాదినముల నుండెడివనుట స్పష్టము. కలింగదేశమున కితర దేశముల నుండి వలసవచ్చిన ప్రజల నామములగాని, సువర్ణభూమికి కలింగ దేశమునుండి పోయిన ప్రజల నామములనుగాని, మెగాస్థీను లిఖించి యుండవచ్చును.

వల్లభి, పాతాళదేశములతోను, పార శీక సముద్రమునందును, కాలింగులు వ్యాపారము చేయుచుండెడివారు. ప్రస్తుతపు నాగ్గను దేశమును దాటి మద్రదేశమునకు పశ్చిమ ముననున్న పడీరాదేశపు రాజకన్యను భార వేలుడు వివాహమాడెననియు, కాలింగులు పారసీకముతో వ్యాపారము బాహుళ్యముగ నడపిననియు, జయస్థాలు పండితుని హత్తి గుంఫ శాసనమును చదివిన తెలియును. వెనువెంట, గ్రీకులచే “మేగై” యనబడు పారసీకులును, మద్రులును, కలింగమునకు

వలసతోయి యుండవచ్చును. సూర్యుని పూజచేయుటకు, శకద్వీపబ్రాహ్మణులహోవ నింపబడి, పూరీజిల్లాలోని చంద్రభాగ క్షేత్ర మునకు వచ్చినట్లు, కపిల సంహితయందును, భాగవత, పద్మపురాణములందును చెప్పబడి నది. కృపాసింధు మిశ్రపండితు డీవిషయ మునే, పురాణశ్లోకమాల నెత్తిచూపి, సిద్ధాంతము చేసినాడు. మఱొక్క కలింగశబ్దచర్చ చేయునపుడు, మేగై విషయమును, బర్మా లోను, ఆర్కానులోనున్న మగ్గులను గూర్చి యు కొంత పరిశోధన చేయవలసి యున్నది. మద్రులు కలింగదేశమునకు వచ్చుటయు, కలింగులు మద్ర దేశముననెల వేర్పరుచుకొనుటయు, “మూడు కలింగ” నామమేర్పడుటకు కారణమయికూడ యుండవచ్చును. ఈసందర్భమున, భీష్మ పర్వమున నవమసర్గయందు నార్యావర్తదేశ ములలో కలింగ, మద్రకలింగములును, చీనా కాంభోజదేశముల సరస నొక కలింగమును, వివరించే విషయ ముద్రస్తుతముకాదు. వారు హిందువులు కాని మేచ్చులలో పరిగణింప బడిరి. దీనింబట్టి సువర్ణభూమియందున్న కాలింగులే మెగాస్థీను వ్రాసిన మఱొక్క కలింగులనిగూడ యనుమానము కలుగు చున్నది. ‘మదు’ యను గ్రీకు శబ్దము, ‘మద్ర’ యను సంస్కృతమునకు తద్భవ మనుట సాహసము కానేరదు.

సారాంశమున నేను తెలియచేయు నది యేమనగా, మఱొక్క కలింగ, మదుకలింగ ముల విమర్శచేయునపుడు, చరిత్ర విషయముల నెల్ల సేకరించి, సంపూర్ణముగా నాలోచించ వలసినదనియు, కలింగమునకు సంబంధము లేనట్టియు, నాంధ్రమునకు సంబంధించినట్టియు,

తైలంగ, తెలుగు శబ్దములను, త్రికళింగముతో ముడిపెట్టరాదనియు నొక్క చెప్పచున్నాను. కోసల గుప్తులారిన్నారాజ్యము జయింపక పూర్వము శాసనములలోగాని, గ్రంథములలోగాని, త్రికళింగ శబ్దము కన్పట్టదు. అనాటికి కళింగరాజ్య ముత్కళ, కంగోడ, కోసలదేశములుగ నిభక్తమైయుండున, త్రికళింగాధిపతులమని చెప్పకొనుట గౌరవమని కోసల గుప్తులారి బిరుదమును దగులుకొనిరి. కోసలులు వారి రాజ్యము కళింగములో నొకభాగమైనపుడు కళింగులమనియు, స్వతంత్రముగా నున్నప్పుడు కోసలులమనియు, చెప్పకొనియుండవచ్చును. చాలకాలము కోసలము కళింగములో చేరినది. అశోకునికి యుద్ధములో నోడి, యైరవంశీయులు కోసలి వీడి కోసలములో రాజ్యముచేసిరి. మయూరీయుల వెడలించి, చేట వలీయులు కోసల నుండి వెడలి, కళింగమున స్వతంత్రము స్థాపించి నపుడు, కోసలము కళింగములోని భాగమే. మోసల యనబడు మూషికసగరమును భారవేలుడు జయించినట్లు వ్రాసినన, కాని కీవల నున్న కోసలదేశమును జయించినట్లు వ్రాసియుండలేదు. నర్మదానది జన్మస్థానమగు అమరకంటక తైలములు కళింగములోని వని కూర్మపురాణమందు చెప్పబడినది. త్రికళింగాధిపతులమని కోసలు గుప్తులు బిరుదుపెట్టుకొనిన కాలమున కళింగములోని కాంతారాజ్యముల నాక్రిమింపలేరని యందుమూలమున స్పష్టమగుచున్నది. త్రికళింగ శబ్దము వ్యవహారములో బాహుముగా లేనందున, అందుల గూర్చి చర్చయే యనవసరము.

కళింగరాజ్యనాశనము.

కళింగరాజ్యభంగమునుగూర్చి యిచ్చట విస్తరించుట యవసరము. క్రీస్తుశక ప్రారంభ శతాబ్దములలో నాంధ్రులు హిందూదేశమున చక్రవర్తులై నప్పటినుండియు, శుంగ వంశమువారు మగధనేలిన కాలమునుండియు హిందూమత పునర్జీవనము తలచూపినది. మయూరీయులకు పూర్వమునుండియు, బౌద్ధ దంతమునకు కళింగమే క్షేత్రము. మయూరీయవిజయమునకు పూర్వము బౌద్ధమతము కళింగరాజ్యమును ప్రవేశించినట్లు శాసనములుగాని, తదితరాధారములుగాని, లేవు. హత్తిగుంఫశాసనమునబట్టి, నందులు కళింగములోని జైనవిగ్రహము లపహరించిరియు, భారవేలుడు తిరిగి యావిగ్రహములను సంపాదించవలసినచ్చెననియు, నిశ్చయము. జైనల వెనువెంటనే, బౌద్ధు లాదినములలో జరిగియుండిరి. కావున సశోకునికి పూర్వము ననే దంతము కళింగముచేరిన దను నూహనమంజనము. బుద్ధదంత మప్పటికే దివ్యమహత్తున కాకరమై, రాజుగారి యధీనము ననే యుండెను. హిందూమతపునర్జీవనము వలనన, ఆంధ్రుల విజృంభణమువలనన, కళింగరాజ్యము పైకి హిందువులు వారి దృష్టిని త్రిప్పిరి. క్రీస్తుశకము 2, 3 శతాబ్దములలో హిందూమతమునెడ పక్షపాతము గలిగినట్టియు, హీనాయనమును మగధ బౌద్ధమతావలంబకులైనట్టియు, కళింగరాజులను, ప్రజలను, క్రొత్తగా వ్యాప్తిజెందిన మహాయన బౌద్ధమతములో చేర్చుకొనుటకు కాంచీపురమునుండి నాగార్జునుడు కళింగమునకు బోయెను. తిబేటులో దొరికిన చరిత్రలో నాగార్జునుడు ఓటీశదేశరాజును బౌద్ధునిగా

జేసికట్లు కనబడుచున్నది. పోయశః, మధ్య పరగణాలలోని సిరిపురమునుండి కోసలులు శంబలపురప్రాంతముచేరి, ఆదేశముననున్న ఓడ్రజాతివారి సహాయమున, కళింగరాజ్య మనహాయముగా నుండుటచేసి, హిందూ మతొన్నత్యమునకు కారణమగుబాధదంతము కొరకు కళింగమును జయించియుండవచ్చును. ఈయంశమునకును, నేనికొక సందర్భము న ముందు చెప్పబోవు నింద్రద్యుమ్న గాధ కును, సంబంధముండి యుండును. అప్పటి నుండియు, జగన్నాథ మోక్షులకు నాధుడగు ఓడీశయై, కళింగోడ లేక కంగోడురాజ్యము నకు ప్రాప్తయిండును.

కళింగరాజ్యము నాశించినవాటిలో గయాకళింగములకు మధ్యమున రెంటికిని చేరియున్న సుత్కళరాజ్యము కొంత ప్రాముఖ్యతను గాంచినది. ఉత్కళులు వ్యాపారము నకు, గయకువచ్చుచు పోవుచు నుండెడివారని బాధవాజ్ఞయమువలన తెలియును. కర్ణువర్ణమురాజధానిగా జేసికొని, శశాంకుడను సుత్కళరాజు (శైలోద్భవవంశీయుడు) కళింగమును త్రరగంజామువఱకు జయించి యుత్కళ రాజ్యములోని భాగముచేసినపుడు ప్రప్రథమమున సుత్కళుల గూర్చి మనము విందుము. అప్పటికి వేరుగా నున్న కంగోడును గూడ శశాంకుడు జయించెను.

యువాన్ చ్యంగ్ మూడు కళింగముల గూర్చి వ్రాసెను. అవి యేవనగా ఉత్తరమున, తామ్రలిప్తి, మధ్యదేశమున ఉభయనబడు సుత్కళము, దక్షిణమున కంగోడ. శ్రీకాకోశమువద్దనున్న కాననములో జేరిన కళింగము వేరుగా చెప్పబడెను. ఉభాదేశ

మునకు రాజుగాని, రాజధానిగాని, యున్నట్లు యువాన్ చ్యంగ్ చెప్పలేదు. ఆదేశమందు చారిత్రమును గొప్ప రేవుపట్టణ మున్నట్లు మాత్ర మాతడు చెప్పియున్నాడు. ఉత్కళులప్పుడు క్రొత్తగా కర్ణువర్ణమునుండి వచ్చి, కళింగదేశము నాక్రమించుటచేత రాజప్రతినిధిని మాత్ర మచ్చట నుంచి, ఉభాయని యాత్రకు దుచ్చరించు నామము నిడియుండవచ్చును. ఉభాయను పదము ఉత్కళముతోగాని, ఓడ్రతోగాని శబ్దసామ్య మున్నదని చరిత్రకారులు చెప్పలేరు. ఏలయన, యువాన్ చ్యంగు కాలమునాటి కింకను అది కంగోడ, కోసలముల వలె కళింగములోని భాగముగనే పరిగణింపబడుచుండెను.

కివ శతాబ్దాస్తమున వైవభక్తితోనూ వీరబ్రాహ్మణమతముతోనూ, కోసలగుప్తుడు కళింగమును జయించెను. కోసల గుప్తులలో రెండవవాడగు యయాతి మహాధవ గుప్తుడు జాజిపురము రాజధానిగా జేసికొని, ప్రాచీన బ్రాహ్మణసాంప్రదాయము ననుసరించి యజ్ఞమునుచేరు సమకట్టెను. ప్రస్తుతము ఒరిస్సా దేశమున మస్తాయిలు (మహాస్తాయిలు) అనబడు కళింగ బ్రాహ్మణులును, గంజాము, శంబలపురి, ఒరిస్సా గర్జాతులలోని కోసలదేశపు నోడ్ర బ్రాహ్మణులును, యజ్ఞముచేయించుటకు సంస్కారులు కానందున, యయాతి కన్యాకృష్ణమునుండి పదివేల బ్రాహ్మణులను రప్పించెను. వారి వంశీయు లిప్పుడు ఉత్కళ బ్రాహ్మణులనబడుచున్నారు. దేశీయులగు బ్రాహ్మణులను, నిరసనభావముతో వీరు చూచుచుండిరి. ఇప్పటికిని, పూర్వ జిల్లాలోని బ్రాహ్మణులు, మరియు తెలియని వారిని

కొండంగ (కాళింగ) అని పిలుతురు. జగన్నాథమున మాత్రము కళింగ బ్రాహ్మణులు దేవాలయమున అర్చనాదులు చేయుచున్న నూ, ఒరిస్సా దేశమందిం కెచ్చటను వీరు దేవళములలో కానబడరు. జగన్నాథము లోని పండాల్లెననూ, ఉత్కళ బ్రాహ్మణుల చేత అబ్రాహ్మణులుగ పరిగణింపబడి, దేవళములలో సర్పనచేయు బ్రాహ్మణుల కందరకును నీచత్వము నాపాదించుచున్నారు.

వలసదేశములు

సింహళదేశమునకు కాళింగులు వలస పోవుటను గూర్చి దురభిప్రాయము ప్రబలియున్నది. చారిత్రకముగ ప్రప్రథమమున కళింగనామ మీసందర్భమున కాన్పించుచున్నది. ఈకథ పలువు రనేకవిధముల చెప్పుచున్నను, నాకు విమర్శకపూర్వకముగ నుండునని తోచి క్రొత్తగా వెలువడిన కేంబ్రిడ్జి హిందూదేశచరిత్ర ననుసరించి వ్రాయుచున్నాను.

విజయసింహుడను లాటదేశపు రాజుకుమారుడు కళింగరాజగు సింహబాహుని కుమార్తెను వివాహమాడెను. ఏకారణము చేతనో విజయుడు మాతృభూమినుండి ప్రవాసముజెంది భార్యాసహితుడై క్రీస్తుకు పూర్వమైదవ శతాబ్దాస్తమున సింహళమునకు నౌకాయాత్రచేసి ఆ దేశమునకు రాజయ్యెను. సింహళమున కార్యులు వలసపోవుట, కిదియే మొదటిసారి. ఈకథలోని లాట యను నామము భూగోళశాస్త్రజ్ఞులను విశేషము కలత పెట్టినది. వంగదేశపు చరిత్రకారులు పశ్చిమ బంగాళమున నున్న రాధయే, లాటదేశమునుచున్నారు. కొందరు లాట, గుజ

రాతు దేశములో నున్న దందురు. మరి కొందరు, ఈరెండిటికిని ముడిపెట్టి సింహళదేశమున కార్యులు రెండు తెగలుగా పోయి రనియును, ఒక తెగ కళింగమునుండియు, రెండవ తెగ గుజరాతు ప్రాస్తమునుండియు, పోయిరని చెప్పుచున్నారు. పశ్చిమ బంగాళములోని రాధ దేశము క్రీస్తు శకము 6 వ శతాబ్దమున వ్రాయబడిన భవిష్యపురాణములో కాక, తత్పూర్వమెక్కడినూ కానరాదు. అంతకు పదకొండువందల సంవత్సరములకు పూర్వము, ఆ దేశము దండకారణ్యములోని భాగమైయుండవచ్చును. జైనల అమరాంగసూత్రమందు లాట పేర్కొనబడినది గాని, దాని స్థానికవిశేషములు గాని, కాలసిర్గయము గానీ, విమర్శింపబడియుండలేదు. గంగానదినుండి గంజామువరకునూ సముద్రప్రాస్తము కళింగములో చేరినన, రాధా దేశపు ప్రజలు నౌకాయాత్రచేయుటకు సమర్థులు కారు. కావున, లాటయనునది పశ్చిమ బంగాళములోని లాట కానేరదు. గుజరాతు దేశమే లాటయని చెప్పుట గూడ సమస్తసముగ కాన్పించదు.

లాట, లాల, రాధ అను నీమూడును సంస్కృతరాష్ట్ర లేక ప్రాకృతరాట్ట అను పదములకు సంబంధించినవి. వాని అర్థము క్రొత్తగా స్థిరపచుబడిన రాజ్యము. బర్మా తీరమున నున్న కళింగ రాట్ట మిటువంటి రాజ్యములలో అతి ప్రాచీనమైనది. కరీనల్ గరిని యను నాతడు టాలెమి వ్రాసిన భూగోళశాస్త్రములో నార్యులు క్రీస్తు వెనుక నేడవ శతాబ్దముననే బర్మాతీరమునకు వలస పోయి, అచ్చట నున్న ద్రావిడులను తరిమి,

రాజ్యము స్థాపించినట్లు వ్రాసెనని కనిపెట్టి నాడు. మజుందారు పండితుడు కూడ బర్మాలో కాలింగులు వలసపోయిన దేశము కళింగ రాట్టమనియె పిలువబడుచున్నాడు. బర్మాలోని రాట్టమునకు రాజప్రతినిధి కళింగ రాజులకు సంబంధించియుండి, వారిలో వివాహ సంబంధములు చేసికొని యుండవచ్చును.

పురియొక్క స్థానిక పురాణములో నముద్రవ్యాపారముచేయు వర్తకులకు, రాజవంశీయులకును, వివాహములు పెళ్ళులు కన్పించుచున్నవి. వాణిజ్యమునకు బోయినవర్తకుల వలన పిని, యొక రాజకుమారు డొక రాజకుమార్తెను కామించి, యోడప్రయాణము చేసి, దారిలో నొకాభంగమగుటవలన నువ్వర్థమయమగు దీవిని జేరెను. వేరొకయోడ అప్రాంతమునకు వచ్చినప్పుడు, బంగారుయిటికలుచేసి యోడయందుంచెను. నావికులును, నొకనాయకులును, దానిని కనిపెట్టి రాజకుమారుని నిర్మాణవ్యయమగు దీవిని వదిలివేసిరి. అతడనేక కష్టములకు లోనై, తుదకు రాజకుమార్తెను జేరి, వివాహమై తిరిగి మాతృదేశమునకు బోయి విశ్వానఘాతకుడగు నొకనాయకుని ఖండించి, బంగారు యిటుకలను సంపాదించెను. ఈ కథలనుబట్టి చూడగా ఒరిస్సా రాజకుటుంబములకు దేశాంతరముల నుండు రాజులతో వివాహసంబంధములు కలవనియు, బంగారు యిటుకలుగల దేశము స్వర్ణభూమియని మనప్రాచీన వాఙ్మయమున నగుపడు బర్మాదేశమనియు సూహింపవచ్చును.

విజయసింహుని కథలో కొన్ని చోట్ల

నాతడు మగధ మొదలగు దేశములు యాత్ర చేసినట్లు తెలియుచున్నది. మజుందారు బర్మాలోని కాలింగులు తమప్రాంతదేశము నుత్కళమని నామకరణము జేసిరని వ్రాసినాడు. వలసపోయిన ప్రజల కుచితమును, స్వాభావికమును అగురీతిని బర్మా కాలింగులు కూడ వారిదేశములకును, నగరములకును, హిందూనామములనే ఇచ్చియున్నారు. ఇది కొంతవరకు విజయుడు యాత్రచేసిన హిందూనామములుగల దేశమును వ్యక్తపరచును. అట్టి కథలు తర్వాతవారిచే ప్రక్షిప్తములై యయిన యుండవచ్చును.

కళింగవిద్యావిశేషము

చరిత్రపరిశోధకులు కాలింగులు ద్రావిడజాతివారనియు, వారి విద్యయు, భాషయు ద్రావిడములనియు, వారాంధ్రజాతికి చెందని పక్షమున, ఆంధ్రజాతికి సంబంధించిన వారనియు, అభిప్రాయ పడుచున్నారు. మజుందారు, ఆర్యసాంప్రదాయముల నవలంబించిన యుత్కళులును, నోడ్రులును, కళింగమును జుయించినప్పుడు, కళింగరాజు దక్షిణమునకు పోయి విద్యాభాషావిషయముల నాంధ్రులతో సంబంధము కలుపుకొనెననియు, త్రికళింగరాజ్యమగు తైలింగమున స్థానమును కుదుర్చుకొనెననియు చెప్పియున్నాడు. కాని నేను పైనచెప్పిన రీతిని, వెంకటరంగయ్యగారు ఇండియన్ హిస్టారికల్ క్వార్టర్ల III సంపుటము 1 వ సంచికలో నిశ్చయించిన విధమునను, తైలింగ మనునదియు, తెలుగునదియు దేశ్యపదము. దానికి సంస్కృత నామమాండ్రము. దేశమునకును, భాషకును, ఆంధ్రవాఙ్మయము వృద్ధిచెందిన 11 వ శతాబ్దము

నుండి, తెలుగును పేరు వ్యవహరింప బడుచు న్నది. కాని, తెలుగునకును, కళింగమున కును, ఎట్టి సంబంధమునులేదు.

క్రీ. వె. నేడవ శతాబ్దము నుండియు, తత్సూర్యమునుండియు, అనగా, వేదసూత్ర కాలమునుండియు, అంగవంగ దేశముల మార్గమున కళింగము కొట్టకొననదైనను, ఆగ్యావర్తమునకు జెందిన దేశము. ప్రాచీనార్యవాఙ్మయమున అంగ, వంగ, కళింగములందు ముఖ్యముగా వంగ, కళింగములు నిరసనభావముతో పేర్కొనబడియందుట సత్యము. దానికి కారణమార్దేశముల సప్పదుపూర్తిగా నార్యులు స్థాన మాక్రమించకపోవుటయే. హిందూదేశమున నార్యదేశమనియు, ద్రావిడదేశమనియు, జాతీయవిభాగములేదు. ద్రావిడదేశమునకు సమముగ నార్యావర్తమును ద్రావిడరక్తపూరితమే. కాని, విద్యా, భాష, సాంప్రదాయవిషయములనే, న్యాయర్య, ద్రావిడభేదము కలుగుచున్నది. ఈరీతిని గమనించగా, ఆంధ్రులును కాలింగులును వేర్వేరు జాతులకు చెందినవారు. ఆర్యసాంప్రదాయము కళింగదేశపు దక్షిణపు సరిహద్దువరకును జయముగాంచి, దక్షిణదేశమున ద్రావిడవిద్యయు భాషయు, బలిష్ఠములును, జీవకీలోద్భాసితములు నగుటచేత మొక్కవోయి యేమార్పును కలిగించలేకపోయినవి. ఇప్పటికిని, ఆంధ్రకళింగదేశముల విభాగము, ఆంధ్రద్రావిడ భాషలు కలియు దేశమే అయియు న్నది.

మనకు తెలిసినంతవరకు ఆంధ్రులు విద్యావిషయములందును, చరిత్రయందును, కళింగులకన్న నెక్కుడు ఘనతగాంచినారు.

అనేక శతాబ్దములువారి రాజులు చక్రవర్తి పడవని పొందిరి. పురాణములందు ఆంధ్రరాజులు భారతవర్తములోని క్షత్రియవంశపు రాజులుగా పరిగణింపబడిరి. మహాభారతములో నొకచోట ఆంధ్రదేశ మార్యావర్తదేశములలో నొకటిగ లెక్కింపబడినది. కాని, యెన్ని చూచినను, సాంధ్రవిద్యయు, సాంధ్రభాషయు ద్రావిడములుగా నిలిచినవనియే చెప్పవలెను. వారి యూహలకు తోచిన రీతిని సాంధ్రమునకును, కళింగమునకును, సంబంధము కల్పింపనెంచుట చరిత్రశోధకులకు తగనిపని. ముఖ్యముగా మజం దారు పండితుడు ద్రావిడపక్షపాతి. భారవేలుకు విద్యనలన ద్రావిడుడని యాతని యుద్దేశము. భారవేలుడును శబ్దమున కర్థమే, ద్రావిడములో బల్లెము గల మనుజుడని చెప్పి యపార్థము చేసినాడు. ఈయర్థము పురస్కరించుకొని, “తీరమున విస్తారము ఊరము కలవాడ”ను సహజార్థము నతడు నిరసించెను. భారమనగా సంస్కారములం దుపయోగించుచుట్టి ‘ఉప్పు’! కాని, పైయర్థము నతడొప్పుకొనలేదు. అతడు భారవేలుని స్వస్థానమగు పూరిజిల్లాలోని వ్యవహారార్థమును గ్రహింపవలెనని గమనించలేదు. ఈరోజునను పూరిలో ‘భార’ మనగా కర్మలయం దుపయోగించెడు నుప్పునకును, జాతీయపదములయందు లహణమునకును వ్యవహరించుచునే యున్నారు. 17 వ శతాబ్దమునగూడ శంబళపురరాజొకడు బ్రాహ్మణునకు శుద్ధలవణమును కానుక నిచ్చినందుల కొక యగ్రహారము నిచ్చెను. మధ్యప్రదేశమున ప్రజలు మిశ్రమైన లవణమునే వాడుకొనువారు. భార

వేలు డనునది ఆర్యనామము. సుద్ధోదను డనగా మంచిబియ్యము కలవాడని యెట్లర్థమో, యావిధముననే భారవేలుడనగా శుద్ధలవణతీరము కలవాడని యర్థము. విజయుని ప్రాచీనకాలమందునూ కళింగరాజు సింహబాహుడను నార్యనామమునే దాల్చియుండెను.

హత్తిగుంఫ శాసనమువలన భారవేలుడు చిన్నతనముననే వ్రాయుచు, చదువను, నేర్చునని తెలియుచున్నది. అదిసములలో ద్రావిడ భాషలయందు వ్రాతగాని చదువుగాని లేదు. ఇదిగాక, అశోకునికాలమునుండి యైననూ, కళింగము పండితుల కాస్థానమైయుండెను. ఇదివరలో వ్రాసిన విధమున పురి అశోకుని కాలమునకు పూర్వమునుండియు బౌద్ధజైన విద్యల కాకరము. హత్తిగుంఫ శాసనమున నగపడు తడసూలియ, న అర, భార, వెవహార, మొదలగు తద్భవపదములను బట్టి కళింగదేశమున భారవేలుని నాటికే ఆర్యభాషయు, నార్యవిద్యయు ప్రబలియుండెనని మనమెరుంగవచ్చును.

ఈ సందర్భమున పా, యైర, పదములకు విస్తారము వ్యాఖ్యానము చేసియున్నారు. వ్రాపిడరాజులు కొందరు పూర్వకాలమున నాపదములను వాడియుండిరి. ఇవను నాపదములు ఆర్యశబ్దపదములనియు, కళింగదేశ మార్యులచేత నిరసింపబడినపుడు వానిని బిరుదములుగా కళింగరాజులు వాడిరనియు, నిస్సంశయముగ చెప్పవచ్చును. అందుచేతనే, వారు 'ఐర' శబ్దమును తప్పక బిరుదములలో చేర్చియుందురు. పురాణములలో గయ, ఉత్కలను కుమారులు గలిగిన ఏల రాజు

కథ, ఆదేశములు ఆర్యసాంప్రదాయమును అలంబించినవని సూచించుచున్నవి. దీనిని బట్టి భారవేలుడు యైలుగు ఉత్కళ, గయ రాజుల సంబంధియని మన మూహింపవచ్చును.

జగన్నాథప్రతిష్ఠ.

ఇదివరలో చెప్పినట్లు కళింగములో ప్రజలకు పూర్వు లిచ్చిన సంస్థలలో పూరి జగన్నాథము మిక్కిలి యుక్తివైష్ణవమైనది. కాని జగన్నాథచరిత్రము నెవ్వరును తుదముట్టింప పరిశోధనచేసియుండలేదు. ముజుందారు పండితుడు, నాతెగకు చెందిన చరిత్రకారులును, ఒరిస్సాదేశపు గాంగరాజుల కాలమున నుద్భవించిన కుక్కగొడుగువలె జగన్నాథమును గూర్చి యూహించుచున్నారు. జగన్నాథసింహాసనమును అనంతవర్మవోడగాంగదేవు డధిష్టించకపూర్వము, చిరకాలమునుండి అఖిలభారతదేశమున జగన్నాథము ప్రాముఖ్యతజెందినదని వారలకు తెలియదు. మయూరీయుల యనంతరము, వైష్ణవమతము నవవైదికమతము బ్రాహ్మణ పునరుజ్జీవమున బౌద్ధమతమును పరిణామము చేయువరకు, జగన్నాథమందు బౌద్ధమతము వేరు నాటియుండెను. పురాణమునుబట్టియు, స్థలచరిత్ర ననుసరించియు, యింద్రద్యుమ్నుడను పూర్వ మాలవరాజు జగన్నాథుడను సవరదేవునికొరకు నిర్మించిన దేవళపుతావున నొక నోడ్రరాజు దేవాలయము నిర్మించెననియు, దానిని చోడగాంగదేవుడు తిరిగి యుద్ధరించెననియు, స్పష్టమగుచున్నది. కాళింగులకు ప్రప్రథమమునుండియు నేటివరకును, జాతీయజీవనమున,

విద్యను ప్రసాదించి, అభివృద్ధిచేసిన దీక్షగ
న్నాధమే. కలింగ మనసే! అఖిలభారత
దేశమునకు అనేక శతాబ్దముల జీవనమునిచ్చి
హిందూవిద్యకును జాతీయతకును ఆధారమై
యితర రాజ్యములకన్ననూ, యితరమండల
ముల కన్ననూ, అభివృద్ధికి కారణమైనది
జగన్నాథమని చెప్పవచ్చును. బుద్ధుని దంత
మునకు పూజచేయుట హిందువు లవలంబిం
చినతరువాత హిందూమతమునకు ఖాత్రపరి
స్థితు లేర్పడినవి. అందువలన సవరుల మూఢ
భక్తియు, బ్రాహ్మణుల యాగకర్మాసక్తి
యు, నేకీభవించి, లోకనాథుడగు పవిత్రమైన
జగన్నాథుని పూజయందు కలసిపోయినవి.
బుద్ధదంతముపూజ హిందువు లవలంబించిన
వెంటనే ఓడ్రదేశముయొక్క ఆర్యత్వ మేర్ప
డి, యోధ్రదేశము పవిత్రక్షేత్రమైనది.

హిందువులు జగన్నాథుని జౌధావ
తార మందురు. బుద్ధుని, మహావిష్ణావతార
ముగ హిందువులు పూజించుచున్నారు.
పురాణములలో ననేకచోటుల దశావతార
ములు వివరింపబడినవి. కాని, పద్మపురాణ
మునదక్క జౌధావతారముగ జగన్నాథ
మొందును కాన్పించదు. ఆపురాణమున
మాత్రము జగన్నాథచరిత్ర సంపూర్ణముగ
చెప్పబడెను. ఆకథ ఎట్లనిన :— సవర
యొకడునముద్రతీరమున, దుర్గమ కాననమధ్య
ప్రదేశమున విష్ణుదేవుని బుద్ధస్వరూపమున
పూజించుచుండెను. ఇతరులకు చేడిక్కకుండ
సవర యాదేవుని కాచుచుండెను. విష్ణుభక్తు
డగు యింద్రద్యుమ్ను డను మాలవరాజు
విష్ణుని జీవకళతో పూజింప యత్నించగా,
బుద్ధవిష్ణువు స్వప్నమున నాతని కగుపడి,

తాను సవరయొద్ద నున్నాననియు, చాతుర్య
ముతో తన్ను తీసుకొనవచ్చుననియు, నాత
నితో చెప్పెను. ఇంద్రద్యుమ్నుడు తన
బ్రాహ్మణమంత్రియగు విద్యాపతి నాకార్య
ము సాధింప నియమించెను. విద్యాపతి
క్షేత్రకాననముల దాటి, విశేషకష్టముపైన
సవరయున్న ప్రదేశము చేరెను. కాని, కాన
నమున దాచబడియుండుటచే దేవుని చూడ
లేకపోయెను. ఆసవర తన నిలువెత్తుధన
మిచ్చినన, దేవుని చూపనెను. బ్రాహ్మ
ణుడు సవరముంట కాపురముండి, యాతని
కూతునిప్రేమచే స్వాధీనముచేసుకొని ఆమె
చతురతచే దేవు డున్నస్థలము కనుగొనెను.
సవర అది కనిపెట్టి, తన కూతుని విద్యాపతి
పివాహమాడ వాద్దానముచేసేసేని, యింద్ర
ద్యుమ్నునకు దేవు నిచ్చుట కియ్యకొనెను.
ఇంద్రద్యుమ్నుడు దేవుని పూజచేసి విష్ణుప్ర
కీప్త జయప్రసాదముగ చేయుటకు స్వర్గమునకు
పోయి, బ్రహ్మను, దేవతలను, ఋషులను,
ఆహ్వానముచేసెను. బ్రహ్మతో గూడ నాతడు
తీరిగినచ్చునప్పటికి గలామాధవుడగు కలింగ
రాజు దేవుని స్వాధీనముచేసుకొనెను. ఆహ్వా
నింపబడిన బ్రహ్మదులగు దేవతలు తగవు
దీర్చి, దేవుని ఇంద్రద్యుమ్నున కిప్పించి,
గలామాధవుడుగూడ పూజచేయ ననుజ్ఞ
యొసగిరి. ఇంద్రద్యుమ్నుడు మాలవకు
పోయిన నెనక గలామాధవుడు క్షేత్రనాథుడై
యుండెను. సవరసంతతివా రిప్పటికి నీజగ
న్నాథుని బంధువర్గముగ పరిగణింపబడు
దురు. వారికి దైతులని పేరు. విద్యాపతిసంతతి
వారు పతితబ్రాహ్మణులనబరగుచున్నారు.
మయూరీయుల యనంతరము, వీరబ్రాహ్మణు

మతము ప్రబలింపబడు దంతపురి యలక్ష్మ్యముచేయబడి శబరులను బౌద్ధులచే బుద్ధదంతము కాపాడబడినది. మయూరీయసంతరము హిందువులు కానివారలను మేచ్చులనియు, యవనులనియు, దైత్యులనియు, హిందూగ్రంథకర్తలు పిలుచుట సామాన్యము. పురిలోని దేవాలయచరిత్రలో నల్లయున్నది. కాననవాసులకు పశ్చిమకళింగములోని యోధులు ప్రాచీనమతావలంబకులై యుండవలెను. బయళ్ళనుండు ప్రజలు వారికంటె చపలత్తులు. ఈ యోధులు కొంతకాలము కోసలరాజ్యములోను, మరికొంతకాలము కళింగరాజ్యములోను ఉండి తుదకు దంతపురి నివాస మేర్పరచుకొని, బుద్ధుని దంతమును పూజచేయుచుండిరి. ఇంద్రద్యుముడు ఓడ్రరాజుతో పురికి వచ్చియుండెనో, లేక ఇంద్రద్యుముడు కళింగములోని యోధ్రరాజ్యమునకు రాజుగా నుండెనో, మన మిప్పుడు నిశ్చయింపజాలము. అందువలననే, జగన్నాథమున కోడిశ యను పేరు వ్యవహారమున నున్నది.

ఇప్పుడు బౌద్ధమతమునకును, హిందూమతమునకును, సమాధానపర్చుటకు ఓడిశుడగు జగన్నాథుని స్థాపించిని నేను సూచించుచున్నాడను. ఈలోకములోని మతచరిత్ర కీవిషయము మిక్కిలి ముఖ్యమైనది. అశోకుడు ప్రచారముచేసిన బౌద్ధమతము ప్రాచీనమై 'హీనాయన' మనబడినది. పశ్చిమాత్తర హిందూస్థానమున కనిష్ఠుడు రాజ్యము చేసినప్పుడు హిందూమతసంకర

మగు 'మాహాయన' బౌద్ధమతము ప్రబలి, హిందూపూజావిధుల ననుసరించి, ఒకటిగెండు శతాబ్దములవెనుక వైష్ణవమతముతో నేకీభవించినది. క్రైస్తవక ప్రారంభ శతాబ్దములలో నుత్తరహిందూస్థానమున "మాహాయన-వైష్ణవమతము" వేరు నాటుకొనినది. తరువాత "హీనాయన-బౌద్ధమతము" వైష్ణవమతముక్రింద మారి నది. నాగార్జునుడు ఓడిశుని బౌద్ధునిగాచేసిన దీకాలముననే. అప్పటినుండియే, బుద్ధుని దంతము విష్ణుదేవుని క్రింద మారి నది. ఈదంతము హిందూదేశమంతటను ప్రసిద్ధిచెందినది. దక్షిణమునుండి నాగార్జునుడును, ఉత్తరమునుండి వైష్ణవుడుగు నింద్రద్యుముడును, దాని నపేక్షించియుండిరి. అందువలననే, ఇంద్రద్యుముడు అసభ్యాతములగు శ్రమలకోర్చి, కానన మనక, పర్వత మనక, దుర్గమమగు పూరీతీరముచేరి, తన బ్రాహ్మణమంత్రికి శబరవనితినైన వివాహము గావించి, తుట్టతులకు గళామాధవునితో సంధిచేసికొని, బుద్ధుని పవిత్రదంతము నెటులైన పూజింపనమకట్టెను. కాని, బుద్ధునిదంతము కాలక్రమమున అభేద్యమై నందున, బ్రహ్మడిదేవతలను దేశముననుండు ఋషులనూ వైష్ణవమతస్థాపనమునకు రావింపవలసివచ్చెను. ఈవిధముగా చారిత్రకమగు పవిత్రకళింగతీరమున బుద్ధవిష్ణులు స్నేహభావమున కలసికొని, బుద్ధదేవుడు విష్ణావతారమై యుండెను. బౌద్ధులు హిందూ పూజావిధుల ననుసరించిరి. వీరబ్రాహ్మణులు వర్ణమును, అస్పృశ్యతాదోషమును దూరీకరించిరి.

శ్రైలోద్భవవంశచరిత్ర

శ్రీ లక్ష్మీనారాయణ దేవు గారు

కొన్ని సంవత్సరములకు పూర్వము సోమేశ్వరమందిరముయొక్క శిఖరము విరిగి పోవుటచే దాని నొకానొకశిల్పికారుడు బాగు చేయసమయమున నతనికి మూడు తామ్ర ఫలకములు దొరికెను. అందులో రెంటి నాతడు పాడుచేసెను. మిగిలిన దాతనివద్ద నున్నట్లు తెలిసికొని క్రీ॥ శ॥ 1917 వ సంవత్సరము మేమాసఫలకమును సంపాదించి తిమి. దానిని జూడగా, మొరటిది మూడవది నశించినట్లు స్పష్టము. ఆఫలకమును మేము విహారము-ఒరిశా (Bihar-Orissa) గవర్నరుగారిగు సర్. ఎడ్వర్డ్ ఆల్బర్ట్ గెయిట్, కే. సి. యన్. ఐ. సి. ఐ., ఐ. సి. యన్. గారికి సమర్పించితిమి. వారందుల వధ్యమును మహామహోపాధ్యాయులగు పండిత హరప్రసాదశాస్త్రి ఎమ్. ఎ., సి. ఐ. గారి ద్వారా పరిశీలన చేయించి విహారము, ఒడిశా రిసర్చిసొసైటీ వారి జర్నలుయొక్క నాల్గవభాగము రెండవ సంఖ్యలో పాటవ్యలోపరాజకుమారుడగు మధ్యమరాజుగారి లెక్కలిశాసనమనుపేరున దానిని ప్రచురింపజేసిరి. ఆ పరిశీలనలో కొంత భ్రమయుండజూచి దాని సంశోధన నిమిత్తము యాపరిశీలించబడిన విషయము యొక్క పరంపరేతిహాసము నీదిగువసచ్చితిని.

చైవవంశ మంతరించిన తరువాత వంచమతతాబ్దములో కలింగ లేక ఉత్కల మధ్యమున కొంగడరాజ్యములో వులిందసేను డనుపేరుచే ఖ్యాతినొందిన యొకరాజు పరి

పాలన చేయుచుండెను. అతను యేదో యొక ప్రబలకారణమున తన రాజ్యభారమును వహింపలేక యొక మంత్రికొరకు ప్రయత్నించుచుండెను. ఆసమయమున కొందరు రాజపుత్రు లితరదేశములను జయింపగోరి, రాజపుత్రానానుంచి వచ్చి, యుత్కలీయపర్వతముల నాశ్రయముచేసుకొనియుండిరి. వులిందసేనుడు వరలలో నొక యోగ్య పురుషుని రాజ్యభారమును వహించుటకు కోరగా, ఆత డందులకు సమ్మతించెను. ఆ రాజపుత్రుడు పర్వతములనుంచి వచ్చుటచే వానివంశ మప్పటినుంచి శ్రైలోద్భవవంశమని పేరుపొందెను. ఈవంశపు సంతతి కొన్నిపురుషాంతరములు రాజ్యముచేసిరి. తామ్రపలకపుకాలమున రాజ్యముచేయువారి పేరు లిప్పుడు దొరికియున్న ఫలకమునబట్టి నీది గువ నుడహరింపబడినవి. ప్రథమ మధ్యమ రాజు ఏడవశతాబ్దపు ప్రథమభాగమున రాజ్యముచేయ నారంభించెను. అతను అభీతుడను బిగుదుచే భూషితుడై యుండెను. అతని పుత్రుడగు ధర్మరాజుని మానభీతుడనియు, యశోభీతుడనియు చెప్పెదరు. అతని పుత్రుడు (ద్వితీయ) మధ్యమరాజుకు సైన్యభీతుడు, శ్రీనివాసుడు, మాధవవర్మ యనియు, మఱియు నతనిపుత్రుడు రణక్షోభునికి రణభీతుడనియు చెప్పుచుండిరి. మాధవవర్మ (క్రీ॥ శ॥) 620 లో ప్రబలప్రతాపశాలిగానుండెను. ఇతను (క్రీ॥ శ॥) 640 లో రాజసూయయాగమునుచేసినట్లు త్కలీతి

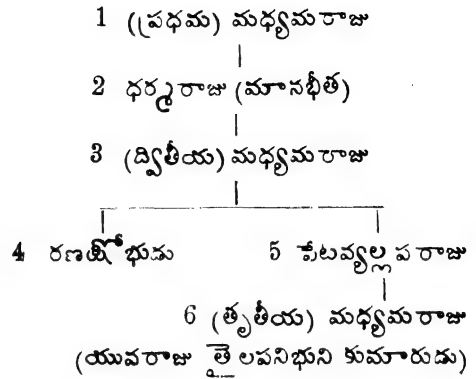
హాసమునుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. ప్రస్తుతము దొరికియున్న ఈవంశపు నాలుగు తామ్రఫలకములలో మాధవవర్మకాలపుఫలకము బుగుడలోను, మధ్యమరాజుకాలపుఫలకములు పారికుడ (భోదా) లోను, (మూడవ) మధ్యమరాజుకాలపు ఆఖరుఫలకము టికిలి (ఔక్కలి) శివాలయములోను దొరికినను. ఇందునబట్టి వీరలు “కోంగడ” రాజ్యమును దక్షిణగంజామువరకూ విస్తరింపజేసియుండినట్లు నిశ్చయము.

కళింగ, లేక, యుక్కలములో క్రీ॥శ॥ 520 మొదలు 1042 వర్యంతము కేశరీవంశపురాజులు స్వాధీననరపతులుగా రాజ్యము చేయుచుండిరి. పైన చెప్పబడిన శైలోద్భవ వంశీయుపురాజులు, ఈ కేశరీవంశీయుల కాధీనమైయుండుట యసంభవము. ఏడవశతాబ్దారంభములో వచ్చి మ గాంగధిపుడగు శశాంక రాజున రేంద్రగుప్తుడు యుక్కల మాక్రమణచేసియుండినట్లు కొందరు చెప్పెదరు, గాని, యప్పటి కేశరీవంశపురాజుగు సరపతి లలితేంద్రకేశరీ యుక్కలములో స్వాధీననరపతిగా నుండెను. కావున నాసమయమున నుక్కల మితరరాజ్యాంతర్గతమని చెప్పట యుచితముకాదు.

దశమ శతాబ్దములో గంజాము యొక్క దక్షిణప్రదేశములో (ప్రస్తుతపు ఔక్కలిలో) పద్మచంద్రుడను పేరుగల నొక శాక్త రాజు రాజ్యముచేయుచుండెను. అతనుపై నుదహరించిన శైలోద్భవ వంశపురాజుగు రణక్షోభునివలన తరుమబడినందున, నతనితమ్ముడగు పేటవల్లపరాజు కోంగడము యొక్క దక్షిణప్రదేశపు యడవులలోనికి పోయి, భీమునివలన స్థాపింపబడిన మల్లికేశ్వరస్వామిని

తమ రాజ్యముకొరకు ప్రార్థన చేయగా, నా స్వామి యాజ్ఞప్రకారము సైన్యము సంగ్రహించి, యాప్రదేశాధిపతియగు పద్మచంద్రుడేవుని యుద్ధములో నోడించి, బెండవద్దకొట గట్టి యచ్చట నివసించెను. ఇచ్చట యొక శివాలయమున్నది. ఆయాలయ మిప్పుడు దొరికిన తామ్రఫలకపు (తృతీయ) మధ్యమరాజుగారి శివమందిరముతో సమసాదృశ్యమును, ప్రాచీనమైనదియునయై యుండుటచే నది శైలోద్భవ వంశపు కీర్తిగా నెంచబడుచున్నది. ఈరాజు మొదట నెచ్చోటను బస చేసి మల్లికేశ్వరుని నా రాధించి తమ రాజ్యమును పొందుటకు యత్నించెనో నది రాజబనయని పిలువబడుచున్నది. ప్రస్తుతమది రాయవలనయని చెప్పబడుచున్నది. ఇచ్చట పాండవుల గుహయని నొక గుహగలదు. మరియు నామెట్టమీద బసయొక్క భగ్నావశేషముగలదు. పేటవల్లపరాజు ననుగదగిరి నుంచి కొంత పార్వత్యసైన్యమును సంగ్రహించి, యతని యన్నయగు రణక్షోభుని నోడించి, కోంగడరాజ్యముమీద అధికారము చేసెను. ఇతని తదనంతర మితని పుత్రుడగు (తృతీయ) మధ్యమరాజు కోంగడముయొక్కయు, దక్షిణమునందు జయింపబడిన రాజ్యము యొక్కయు, యధిపతియాయెను. ప్రస్తుతము శివాలయములో దొరికిని తామ్రఫలకపు లిపియు, పడకొండవ శతాబ్దపుసుల్లిఫలకపు లిపియు సమకాలీనముగా నుండుటచే (తృతీయ) మధ్యమరాజు పడకొండవ శతాబ్దపు రాజుని సీరపరచబడినది. పడకొండవ శతాబ్దములో శైలోద్భవ వంశీయపురాజు, తనకూతురగు కస్తూరికామోదినని, దక్షిణ కళింగాధిపతియగు గంగవంశపు అనంతవర్మ చోడగం

గతో వివాహము చేయించెను. కన్యాదాన సమయమున విశిష్టదక్షిణదేశమును “టికిలి” స్వరూపముగా దానము చేసెను. అదిలగా యితూ యీ రాజ్యమునకు టికిలి యని పేరు గలిగినది. ఆశైలోద్భవ వంశపురాజు సహాయమున నుత్కలపు కేశరీరాజున, యనంత వర్మచోడగంగ యోడించి యుత్కలమును స్వాధీనము చేసుకొనెను. శైలోద్భవవంశ వృక్ష మీక్రిందివిధముగా నున్నది.

కళింగము : ఎలమంచిలి

మహారాజశ్రీ గొట్టూరు వెంకటానంద రాఘవరావుగారు, బి. ఎ.

క్రీస్తుపూర్వపు కళింగ ప్రశంస.

కళింగమును పేరువచ్చుటకు కారణము

కళింగము ప్రాచీనహిందూరాజ్యములలో ప్రసిద్ధమైనది. ఋగ్వేదమునందుగూడ నీ రాజ్యము పేర్కొనబడినట్లు తెలియుచున్నది. త్రిత్యునాయకుడగు సుదాసునికిని, యయాతిపుత్రులగు, దృహ్య, తుర్వసుప్రముఖులకును జరిగిన పోరాటము ఋగ్వేదమునందలి సప్తమమండలమునందలి 18 వ సూక్తమునందు వర్ణింపబడియున్నది. యయాతికి శుక్రాచార్యుని పుత్రికయగు దేవయానివలన యదుతుర్వసు లుద్భవించిరి. వృషపర్వుడను దానవనాయకుని పుత్రికయగు శర్మిష్ఠవలన, దృహ్య, అన, పూరులను కొడుకులు మువ్వరు జనించిరి. వీరి వంశములు మహాభారత హరివంశము లందును, మత్స్య, వాయు, బ్రహ్మాండ, విష్ణు, ఆగ్నేయ, భాగవతాది పురాణములయందును స్వల్పభేదములతో సమగ్రముగా వర్ణింపబడినవి.

యయాతిపుత్రుడగు అనువున కిరువదియైవవతరమువాడగు బలియను రాజునకు సంతానము లేకపోయెను. ఇట్లుండగా కొంతకాలమునకు దీర్ఘతముడను మునివరుడు గ్రుడ్డివాడగుటచే భార్యపుత్రులవలన నిరసింపబడి, గంగానదిలో గొట్టుకొనివచ్చుచుండగా, బలి చూచి పైకి తీయించి, తగువిధమున పూజించి, సంతానలబ్ధి కోరెను. బలిక్షేత్రమునందు దీర్ఘతమునికి అంగ, వంగ,

కళింగ, సుహృ, పుండ్రులను నైదుగురుపుత్రులుద్భవించిరి. వారలు మహాదధి నంటియున్న తూర్పుతీరపు దేశము నేలిరి. వారలేలిన రాజ్యములు వారి పేరులనే వ్యవహరింపబడుచున్నవని మహాభారత, హరివంశములు, మత్స్య, వాయు, బ్రహ్మాండ, విష్ణు, ఆగ్నేయాదిపురాణములు తెలుపుచున్నవి. ఒక్క భాగవతముమాత్రము ఆంధ్రుడను నారవకుమారుడు కూడ దీర్ఘతమునికి బలిక్షేత్రమునందు జన్మించెననియు, ఆతడుకూడ తూర్పుతీరమున నొకదేశమున కధిపతియయ్యెననియు, నారాజు పేరున నాదేశము ఆంధ్రదేశ మనబరగుచున్నదనియు తెలుపుచున్నది.

బోధాయనడు : కళింగము.

కృష్ణయజుర్వేదశాఖకు సంబంధించిన విశ్వావంశములో ప్రథమ వచనకారుడును, సుప్రసిద్ధసూత్రకారుడు నగు బోధాయన మహాఋషి ఆంధ్రుడని, యనగా, నాంధ్రదేశనివాసియని జార్జిబుష్టారు దొరవారు సప్రమాణముగా ఋజువుచేసి యున్నారు. ఈఋషి క్రీస్తుపూర్వము 14 వ శతాబ్దమువాడని శ్యామశాస్త్రిగారు తలంచుచున్నారు. అంత ప్రాచీనుడు కాడేమో యని కొందరనుమానించుచున్నారు. బోధాయనడు తాను రచించిన కల్పసూత్రమునందలి ధర్మసూత్రమునందు ఆర్యావర్తమును, తక్కినదేశములను విస్తరించినాడు.

“సరస్వతినదికి తూర్పునను, కాలకవనము నకు పశ్చిమమునను, పారియాత్రమనగా వింధ్యమున కుత్తరమునను, హిమాలయము నకు దక్షిణమునను, ఉన్నదేశ మార్యావర్తము. కొందరు గంగా యమునా నదుల మధ్యదేశమే ఆర్యావర్తమందురు. అవంతి, అంగ, మగధ, సౌరాష్ట్ర, సింధు సౌవీరదేశ స్థలు సంకరకులజులు...పుండ్ర, సౌవీర, వంగ, కలింగదేశములకు వెళ్లినవారు పునస్థామముగాని, సర్వప్రత్యష్ఠిగాని చేసుకోవలెను. కలింగదేశమునకు నడిచివెళ్లినవారు సాపముచేసినవారగుదురు. అట్టివారు వైశ్యానరత్నప్రేమచేసుకొని శుద్ధిపొందవలె” నని బోధాయునుడు శాసించెను.

పరశురాముడు : కలింగము.

బోధాయనునిచే నిల్లు నిరసింపబడిన కలింగము పరశురామునిచేత పవిత్రము గావింపబడినది. శ్రుతియకులావతంసుడగు కార్తవీర్యుడు, తన తండ్రియగు జమదగ్నిని చంపిన పగతీర్చుకొనుటకు పరశురాముడు, శ్రుతియులెల్ల యిరువదియొక్కమారు వెనకి వెదకి, చంపి, “దిగ్గంతి దంతార్గభాధరణీ భూతమహీచక్రంబు సాధించి, విధివిహిత విధునాధ్వరుండై కశ్యపునకు దక్షిణగానిఖల భూవలయంబు నిచ్చి, నిస్సంగుండై కలింగదేశస్థితమగు మహేంద్ర పర్వతమునందు తపోనిత్యుండై యున్నాడు.” సప్తకులపర్వతములలో నొక్కటియని పసిద్ధిచెందిన యీ మహేంద్రగిరిపై పరశురామునియొద్ద కర్ణుడు విద్యాభ్యాసముచేసెను.

మహాభారతము : కలింగప్రళయము.

దువ్యంతునికిముం దేడవతరము అది 4-2 వాడగు అశ్రోధనువాడు కలింగ

రాజపుత్రియైన కరందవను వివాహము చేసుకొని దేవాపియను పుత్రుని గనెను. అర్జునుడు తీర్థయాత్రకు జనినపుడు గంగాసాగర సంగమము చూచి, అది 8-188 “ఏలావనరవ్యములగు వేలావనములను సముద్రవిద్రుమ మాలా పులిసస్థలముల” మీదుగ కలింగవిషయము చొచ్చియరిగెను. రాజసూయార్థము దిగ్విజయము చేసినపుడు సహదేవుడు కలింగరాజును జయించి యపరిమితధనరాసులు గొనియరిగెను. కలింగరాజులు ఏనుగులనుపెంచుట యందును, గజసేనలతో దారుణయుద్ధములు గావించుటయందును కడు ప్రవీణులైయుండిరి. మరియు వారలు మగధరాజులకు సామంతులై కొంతకాలము వారి చెప్పుచేతలలో మనలుచుండినట్లుగుపడుచున్నది. కృష్ణద్వేషియైన జరాసంధుడు దాడివెడలి నపుడెల్ల కలింగరాజు ససైన్యముగా వానికి తోడువచ్చుచుండెను. రుక్మిణీకల్యాణనందర్చమునకూడ కలింగరాజు కరిఘటలతో రాగాబలరామాదులు నురుమాడిరి. సైంధవుడు ద్రావదిని భంగపఱుప యత్నించునపుడు కలింగరాజు వానితోనుండెను. భారతయుద్ధములో కలింగరాజులు, గజములు, సేనలు, చూపినశౌర్య మద్భుతము. రుక్మి కూతురగు శుభాంగిని ప్రద్యుమ్నను కిచ్చి వివాహము గావించినపుడు కలింగాదిదాక్షిణాత్య ప్రభువులు రుక్మిలోకూడి, బలరామునితో జూదమాడి యనత్యములు వలికి హేళన చేయగా కోపముచేడెత్తి బలరాముడు రుక్మిని, కలింగరాజును జంపివైచెను. శ్రీమద్రామాయణమునందును, కలింగప్రళయం కొంతగలదు. నాణిని, పతంజలి, కాత్యాయనుడు

మొదలగువారు కలింగదేశమును గూర్చి ప్రశంసించినారు.

మెగాస్థీను: కలింగము

చంద్రగుప్తచక్రవర్తి యాస్థానము నందు గ్రీకుల రాయబారిగా నుండిన మెగాస్థీను తానెరిగినంతవరకు మగధసామ్రాజ్యమును సమీపరాజ్యములను వర్ణించియున్నాడు. అందు కలింగమునుగూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. “మగధసామ్రాజ్యమునకు దక్షిణముగా కలింగ రాజ్యమున్నది. సముద్రప్రాంతములందు కలింగులును, ఆపైని, మందు మల్లినాయకులు నున్నారు. గంగానది ముఖద్వారమున గంగారిడె జాతులును గంగానదిలో నొకద్వీపమునందు ‘మోడెగాలింగె’ వారున్నారు * * * ఈ రాజ్యమునకు పార్థాలిన్ అనునది రాజధాని. అరువది వేల విరభాలును, వేయిగుఱ్ఱపుడశము, 700 ఏనుగులు గల సైన్య మీరాజును గొలుచును. ‘మోడెగాలింగె’ వారి కావల 50 వేలసైన్యము, 4000 గుఱ్ఱపు డశము, 400 ఏనుగులు గల రాజొకడు రాజ్యమేలుచున్నాడు. వారి కావల ‘ఆండరె’ జాతి రాజులున్నారు.”

ఇందు ‘మోడెగాలింగె’ యనగా మధ్యమకలింగమనియు, ఆండరె’ యనగా ఆంధ్రదేశమనియు R. C. Dutt గారూహించినది సరిగా గన్పట్టుచున్నది. ఇందువలన కలింగ మొకటిగాక మూడుభాగములుగా నున్నట్లు స్పష్టము. మొదటిది ఉత్తరకలింగము. రెండవది మధ్యమకలింగము. మూడవది మూడవ కలింగము లేక త్రికలింగము. దీని కావల నున్నది ఆంధ్రరాజ్యము. మధ్యమ కలింగము వారు గంగానదిలోని యొకద్వీపమును స్వాధీ

నము చేసుకొని యేలుచుండిరి విశదమగుచున్నది.

పరియక్.

మెగాస్థీనునకు తరువాత నుండిన పరియన్ (Arrian) అను గ్రంథకారుడు తామ్రపర్ణిని గూర్చి యిట్లు వ్రాసెను. “తాప్రాజేనీ అనునది పర్వతమయమైన యొక పెద్దద్వీపము. అందు తాటివనము విస్తారముగాగలదు. ఆద్వీపములో ప్రజలు రెల్లగడ్డితో నేసిన గుడిసెలలో కాపురముందురు. వారు ఏనుగులను బట్టి, మచ్చికచేసి, ప్రత్యేకముగా వాటికొఱకు పడవలు గట్టి కలింగ దేశమునకు గొంపోయి యారాజున కమ్మిదరు.” కలింగ రాజులు గజపతులను ప్రసిద్ధి, ఖండంతరములకుగూడ వ్యాపించిన వృత్తాంత మిందువలన తెలియుచున్నది.

అశోకస్థనుడు-బౌద్ధమతము-కలింగము.

చంద్రగుప్తుని మరుమకు అశోకుడు. రాజ్యారంభకాలములో నితడు కలింగరాజ్యముపై దండెత్తి గొప్ప యధముచేసెను. రెండుపక్షముల సైన్యములలో లక్షమంది కథికముగా చనిపోయిరి. సహజదయాహృదయుడగు నారాజచంద్రు డీ ఘోరయధమునకును, జననాశనమునకును మిగుల దుఃఖించెను. శిలాకంటక మయమైన గహనమువలె మొదట క్రౌర్యాయత్తమైన యతని హృదయ సీమను మహాదృష్టతమైన దయాస్రవంతి పొడసూపి, క్రమక్రమముగా దినదిన ప్రవర్ధనూనయై వియద్ధంగా ప్రవాహమువలె ముల్లోకముల వ్యాపించితనిపెను. పరమకారుణికాగ్ర గణ్యుడైన యారాజోత్తముడు అహింసామూలమైన బౌద్ధమతము నవలంబించి దానిని వ్యాపింపజేయుటకు నిరుపమానమైన కృషి

సల్పెను. నాడతడు సమస్తదేశములకు, ద్వీపములకు జౌధమత ప్రచారకుల నంపి జీవకారణ్యమతము వ్యాపింపజేయుటచేత నేటికిని సైబీరియామొదలు సింహళమువరకును, వాల్గానది మొదలు అట్లాంటిక్కుమహాసముద్రమువరకు నాతని పవిత్రనామము ప్రతి గృహమునందును మారుమ్రోగుచున్నది. కళింగదేశముపట్ల మొదట నీతడు చూపిన క్రౌర్యము అతడయగా మారిపోయి జౌధమత చరిత్రయందును, ప్రపంచచరిత్రయందును అద్భుతమైన నూతనయుగము సృష్టింపగలిగెనను విషయము మఱువరాదు. జౌధగ్రంథములలోను, గాథలలోను, కథాసరితాంశగరమునందును కళింగదేశ ప్రశంస విశేషముగా గాననగుచున్నది.

కళింగనాకాచరిత్ర

కళింగదేశస్థులు నౌకాయానము చేయుటయందతి సమర్థులై యుండిరి. మహాదధియనబరగు బంగాళాఖాతము సుత్రరించి కాళింగులు సుమత్రా, జావా, బోర్నియో మొదలగు దీవులకు వలసపోయి యచట పెక్కుదేవాలయములు నిర్మించి శిలాశాసనములు వ్రాయించిరి. ఈచరిత్రాంశములు శ్రీరాధాకుముద ముఖర్జిగారు ఇంగ్లీషున తాము రచించిన భారతనావికా చరిత్రయందు వివరించినారు. తెలుగులో శ్రీభావరాజు వెంకటకృష్ణారావుగారు ఇందునుగరించి గ్రంథమును ప్రకటించియున్నారు. ప్రాశస్త్యము దాననాగుగారు ఆద్యీప్రప్రంతము లన్నియు స్వయముగా తిరిగిచూచి, కళింగదేశస్థుల నాగరకత ఆయాద్వీపములలో నెట్లువ్యాపించినేటికిని నిలిచియున్నదో గమనించి యావిషయమయి గ్రంథములు వ్రాసియు, సుపన్యా

సము లిచ్చియు, చిత్రముల ప్రదర్శించియు, విశేష ప్రాచుర్యము గావించుచున్నారు. (ఆంధ్రవిశ్వవిద్యాలయమువారి తరపున నీ మధ్య యావిషయమై వీరిచ్చిన యుపన్యాసము లన్నియు ఆంధ్రదేశీయైతిహాసమండలివారిచే ప్రకటింపబడినవి.)

కళింగాంధ్రజనులచే మొదట నాక్రమింపబడిన యాద్యీపములన్నియు నిటీవల చీనా, జపాను ప్రజలచే నావరింపబడుచున్నవి. హిందూజనుల సంఖ్య చాల స్వల్పముగ నున్నను, చీనా జపాను జనుల సంఖ్య యాద్యీపములలో మిగుల వృద్ధిచెందుచున్నను చిరస్థాయియైన కళింగాంధ్ర నాగరకత ప్రాబల్యమాప్రాంతములం దింకను చెడలేదనియు ఇట్లుపైవైన కళింగాంధ్రజనులీ ద్వీపముల కధికసంఖ్యాకులుగనడిగి తాము భాగుపడిమాత్రు దేశమునకు వేరు తేవలయుననియు, C. F. Andrews వారవారు మోడర్న్ రివ్యూ పత్రికలలో చేసిన హితోపదేశము మనవారి దృష్టి నాకర్షింపవలయుననియు, బర్మారంగూన్ ప్రాంతముల కరుగుచున్నంతకంటె నధికసంఖ్యాకులు కళింగాంధ్రజనులీ ద్వీపములకుకూడ బోయి తామభ్యుదయమునొంది మాత్రుదేశమునకు గౌరవము కూర్చెనరు నాకయనియు నొక్క వక్కాణించుచున్నాను.

II

క్రీస్తుశకమునకు పూర్వపు కళింగము యొక్క చరిత్రాంశములు కొన్ని చర్చించితిమి. ఇక చాళుక్య యుగమువరకు గల చరిత్రాంశములు కొన్ని గమనింతము.

మహాభారత యుద్ధానంతరము యుద్ధిష్ఠిరుడు హిందూదేశము నంతయు ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ పరిపాలించెనుగాదా? నాటినుండి

నేటివరకు కలింగరాజ్యము నేలిన రాజులను గూర్చియు వారి రాజ్యవిశేషములగూర్చియు తెలిపడి గ్రంథముకంటి బాబు భవానిచరణ చాందోపాధ్యాయులవారిచే సంపాదించబడినది. శ్రీపూరీ జగన్నాథ దేవాలయమునందున్న తాళపత్రగ్రంథములలో లభించిన పురుషోత్తమచంద్రికయును గ్రంథమునందీ వంశావళి గన్పట్టుచున్నది. మరియు నిప్పటికి ను మారు నూరుసంవత్సరములక్రిందట చరిత్రాభిమానియైన స్టార్లింగు దొర (Starling) Asiatic Researches అను పత్రికయొక్క 15 సంపుటమునందు కలింగరాజవంశావళిని గూర్చి వివరముగ వ్రాసియుండెను. ఈరెండు గ్రంథములలో వంశావళులకు భేదములున్నవి. వీటినాధారముగా తీసుకొని హంటరు దొరగారు (W. W. Hunter's Orissa) తాము రచించిన ఒరిస్సా అను గ్రంథమున కనుబంధముగా నొకవంశావళిని తయారు చేసినారు. మన కవసర మున్నంతవఱకు అందులోని రాజులపేర్లు కొన్ని చూపుచున్నాను.

క్రీ.పూ॥ 538 ము॥ 421 వరకు, వజ్రదేవ: ఇతనికాలములో మార్వాడు, ఢిల్లీ ప్రాంతములనుండి వచ్చి యవనులు ఒరిస్సా దేశమును జయించిరి. కాని తరువాత పరాజితులైరి. క్రీ.పూ॥ 421 మొదలు 306 వఱకు నరసింహదేవ, సారసాంక: ఈ కాలములో ఉత్తరమునుండి యవనులు దండెత్తిరి. కాని పరాజితులైరి. ఈకాలములోనే జాలేశ్వరము వద్ద దాంత్య తటాకము ప్రతిష్ఠింపబడినది. ఇది యిప్పటికిని గలదు. క్రీ.పూ॥ 306 మొదలు 184 వఱకు మానకృష్ణదేవ, హంసదేవ: ఈ కాలములో యవనులు ఈ దేశమును

జయించిరి. తరువాత పరాజితులైరి. క్రీ.పూ॥ 184 మొదలు 57 వఱకు భోజదేవ: యవనులను పారదోలినాడు. విశేషదేశము గెల్చి యేలినాడు. క్రీ.పూ॥ 57 మొదలు క్రీ.శ॥ 78 వఱకు విక్రమాదిత్య, శకాదిత్య, అను నిరుపురు రాజ్యమేలిరి. . . క్రీ.శ॥ 319 మొదలు 323 వఱకు శోభనదేవ - ఈ కాలములోనే రక్తబాహు డనువాని క్రింద యవనులు సముద్రముమీదుగా నీదేశమునకు దండెత్తివచ్చినారు. రాజు జగన్నాథవిగ్రహముతో పారిపోయి శోణపుర గుహలలో దాగెను. క్రీ.శ॥ 323 మొదలు 328 వఱకు చంద్రదేవ: ఇతడు నామక: రాజు యవనులే అధికారము నెఱపుచుండిరి. యవనులచేతనే 328 సంవత్సరములో నీతడు చంపబడెను. క్రీ.శ॥ 328 మొదలు 474 వఱకు యవనులే రాజ్య మేలుచుండిరి. 474 లో యయాతికేసరి యవనులను పారదోలి కేసరి వంశమును స్థాపించెను. మరియు జగన్నాథ విగ్రహముల నితడే తిరిగి పూరీపట్టణమునకు కొనివచ్చి ప్రతిష్ఠించెను. ఇంతవఱకు రాజ్య మాక్రమించిన యవనులు బౌద్ధులుగాని యన్యులు గారని స్టార్లింగుగారు చెప్పుచున్నారు.

రక్తబాహు.

ఒరిస్సాదేశమును జయించిన యీ రక్తబాహుని ఘోరకృత్యములు తలచుకొని యీనాటికిని ఓఢులు భయకంఠితులగుచుందురు. ఈరక్తబాహు వెనఁజో నిర్ణయింపరాకున్నదని డాక్టరు S. Krishna-swami Aiyangar సెలవిచ్చియున్నారు. రక్తబాహునికాల మేదో తెలియనపుడు వాడెవఁజో నిర్ణయించుట కష్టమగునుగాని, ఇంచుమించుగ వానికాలము నిరూపింపగలిగి

నపుడు వాడెవడో నిశ్చయించుట కష్టము కాదు. పైవంశావళియు, కాలమును మన కీ విషయమున తోడ్పడగలవు. ఇందలి రాజుల పేర్లు కల్పితములుగా గనపడవు. శ్రీ చంద్రదేవుని నాణెములు కొన్నియున్నవి. అవి మా ఎలమంచిలికొండపై నొరికినవి. ఈ నాణెములను గూర్చి (Robert Sewell) రాబర్టు సూయల్ చొరవారు (List of Antiquities in the Madras Presidency) చెన్నరాజధానిలో దొరికిన ప్రాచీన వస్తువివరము అను గ్రంథము 15 పుటలో ప్రశంసించియున్నారు. ఈయంశమే విశాఖ పట్టణమండల గజెటిరులో (Vizagapatam District Gazetteer) లో యలమంచిలి వృత్తాంతమునందు చెప్పబడినది. ఈ శ్రీ చంద్రదేవాదుల కాలములో కళింగదేశమునే గాక దక్షిణహిందూదేశమునంతను తన పరాక్రమముచే గడగడలాడించిన వీర చూడామణి సముద్రగుప్తుడు. క్రీస్తు శకము 819 సంవత్సరమునుండి గుప్తశక మారంభ మగుచున్నది. సముద్రగుప్తుడు అర్జునుని వలె బీభత్సుడై శత్రుసేనల పీనుగుపెంటల గావించి రక్తప్రవాహములు బారిచినవాడగుటచేత రక్తబాహువున పరాక్రమ నామము వచ్చియుండును. ఇతడు కొంత నౌకాదళము గొనివచ్చుట చేతనో, లేక పేరే సముద్రు డగుటచేతనో, ఈ దండయాత్ర సముద్రదండయాత్రగా వర్ణింపబడినది. ఇది యవనదండయాత్ర యని కొందరిచేతను, బౌద్ధదండయాత్ర యని కొందరిచేతను చెప్పబడుచున్నది. ఇతరవిషయములనుండి, ఇతరదేశములనుండి వచ్చినవారిని మనవారు యవను లనుచుందురు. పైరాజ

వంశములో అశోకుని దండయాత్ర గూడ యవనదండయాత్రగానే వర్ణింపబడుట గమనింపదగియున్నది. గనుక యీసముద్రగుప్తుడే ఘోరపరాక్రముడై ఓఢులకు రక్తబాహువువయ్యెనని నిశ్చయింపదగియున్నది. ఈ సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర వివరములు చరిత్ర గ్రంథములలో వివరింపబడియున్నవి. గనుక నేనిచట వ్రాయనవసరములేదు. ఈవంశమువారు 474 ప్రాంతమువరకు రాజ్యమేలిరి. పిమ్మట యయాతికేసరి వీరిని పారదోలి కేసరివంశమును స్థాపించెను. నాటినుండి యితనివంశస్థులే యీదేశము నేలిరి. ఈవంశములో కడపటివాడైన సువర్ణకేసరిని 1182 సం॥లో అనంతవర్మచోడగంగు ఓడించి తాను రాజయ్యెను.

III.

చాళుక్యులు : కళింగము.

ఏడవశతాబ్దారంభమునందు హర్షవర్ధనుడు దక్షిణహిందూదేశమంతయు జయింతునని భుజాస్థానము చేయుచు దండయాత్ర వెడలెను. చాళుక్యప్రముఖుడగు సత్యాశ్రయ శ్రీ పులకేశివల్లభుడు నర్మదా తీరమున నతని నెదుర్కొని పరాజితుం గావించి స్వగృహోన్ముఖుని గావించెను. పిమ్మట సీసత్యాశ్రయుడు కళింగమును వేంగిని జయించి తన సోదరుడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని రాజప్రతినిధిగా నిలిపెను. క్రీ॥ శ॥ 615 లో సీ కుబ్జుడు స్వతంత్రుడై పూర్వచాళుక్య వంశస్థాపకుడని చరిత్రలో ప్రసిద్ధి నొందినాడు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు (615-688)

ఇతడు రూపమునకు పొట్టివాడైనను పరాక్రమమున గట్టివాడు గనుక విషమసిద్ధి

యని బిరుదుపొందెను. “స్థలజలాదపి దుర్గ విషమేష్వవి” అనగా స్థలదుర్గముగాని జలదుర్గముగాని, ఎంత విషమదుర్గమైనను సాధించితిరవలెను గనుక యీ బిరుదము సార్థకమయినదని, మాయలమంచిలి సమీప మందున్న తిమ్మాపురశాసనమునందు వర్ణింపబడియున్నది. ఈతడు తన రాజ్యకాలము యొక్క పదునెనిమిదవ సంవత్సరమునందు (శా. శ. 555 సం॥) శ్రావణశుద్ధపూర్ణిమ నాడు (7 జూలై 632 సం॥) విష్ణుశర్మ, మాధవశర్మ యు బ్రాహ్మణులకు కలవల పల్లి గ్రామమును దానముచేసెను.

దిమిల

కలవలపల్లి దిమిల కొక మైలు దూర ముననున్నది. దిమిలయలమంచిలికి మూడు మైళ్ళున్నది. ఇప్పుడొక కుగ్రామమైనను పూర్వము దిమిల చాల ప్రసిద్ధమైనది. ఆంధ్రుల నౌకాధికారమున కిదియొక ప్రబల నిదర్శనము. ఇచట గొప్ప దీపస్తంభము లుండెడివి. తూర్పుతీరమున రాకపోకలు గావించుచుండిన యోడల కీ స్తంభములు మార్గదర్శకములై యుండెడివి. దిమిల ప్రక్కనే తెరువుపల్లె యను గ్రామమున్నది. అందు రత్నాకరస్వామి యాలయము నేటి కిని గలదు. ఈ దేవాలయ సమీపమున ప్రాచీన కాలమునాటి యిటుకలు వేస వేలున్నవి. రత్నాకర మనగా సముద్రము. సముద్రదేవుని గౌరవార్థము ఆలయము కట్టబడినది. సముద్రముమీది యోడలకు తెరువు చూపించుటకు అనగా దారి యిది యని చెప్పుటకు దీపములు లేక దివ్యేలు ప్రతిష్ఠింపబడినచోట, కాలక్రమమున దిమిల యైనది.

సర్వసిద్ధి 88౩-888

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని కుమారుడు జయ సింహుడు. ఇతని కొరికలన్నియు నెరవేరినవి. అనగా సిద్ధించినవిగనుక సర్వసిద్ధియని యితని బిరుదునామము. ఇతడే సర్వసిద్ధి పట్టణమును కట్టించినాడు. ఈమండల మిప్పటికిని సర్వసిద్ధితాలూకా యను పేరనే సర్కారు లెక్కలలో వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇతడును, ఇతని తరువాతవారనేకులు సీసర్వసిద్ధి బిరుదమును వహించుచుండిరి. ఇతని శాసనము లనేకముగా దొరికినవి. సర్వసిద్ధి సరసులకు ప్రసిద్ధిచెందినది. నెల్లూరి నెఱజాణల యూట లీసర్వసిద్ధిసరసులకడ సాగి రాలేదు.

దండిమహాకవి

ఆంధ్రనాధుడగు నీజయసింహ సర్వ సిద్ధిని దండి మహాకవి తనదశకుమారచరిత్రలో వర్ణించియున్నాడు. ఈమంశమును గమనించక రమేశచంద్రదత్తుగారు దండి ఆరవశతాబ్దివాడని వ్రాసినారు. దండి కృత కావ్యాదర్శమును వివరణ సహితముగా ప్రకటించిన రావుబహద్దర్ రంగాచార్యులవారు గూడ యీ అంశమును గమనించకయే దండి కాలనిర్ణయము చేసిరి. ఈజయసింహుని పేర్కొనిన దండి యితని సమకాలికుడో, కొంచెము తరువాతివాడో, కావలెను. కాని ముందువాడు కాజాలడు. కావున దండి మహాకవి 7వ శతాబ్దపు మధ్యనుగాని చివర వఱకుగాని యుండెనని చెప్పుట సమంజసము. కళింగదేశపు వసంతోత్సవ వివరములను, యాంధ్రుల ప్రచండ నౌకాబలము, నౌకా సమరకౌశలము గూడ దండివలన చక్కగా వర్ణింపబడినవి. (చూ. మస్త్రగుప్త

చరిత్రమ్. సప్తమోచ్ఛ్వాసః) “కళింజరాజస్య హాన్తి నేన, సహచతనయయా, సకలేన చ సగరజనేన, దశశ్రీణి చ దినాని... సైకత త త్”... సాగరతీరకాననే క్రీడానసజాతా సక్తి రాసీత్..... ఆంధ్రనాథేన జయసిం హేన సలిల తరణసాధనానీతే నానేకసజ్జ్యే నానీకేన.....

ఆంధ్రనగరి

దండి మహాకవి ఆంధ్రనగరమును గూర్చి యిట్లు చెప్పుచున్నాడు. “ఆంధ్ర నగరం. తస్య నాత్యానన్నే సలిలరాశినదృ శస్య కలహంసగణగళితనలినదళసంహతిగళిత కిష్కల్పశకలశారస్య సార సక్రేణీశేఖరస్య సరస.....” ఈవర్ణనమునుబట్టి ఆంధ్రనగరి సమీపమున సముద్రమువంటి సరస్సున్నది గనుకను, గొప్ప సరస్సు కొల్లేరేగనుకను, కొల్లేరు పక్క నాంధ్రనగరి యున్నదని చరి త్రకారులు తలంచుచున్నారు. కాని జయ సింహము కట్టిన సర్వసిద్ధియే నాటియాంధ్ర నగరియనియు, దీనినే దండి పై ప్రకారము వర్ణించెననియు తోచుచున్నది. సర్వసిద్ధి పల్లవునాటిలో నున్నది. శారద, వరాహ నదులు తమజలముల సీపాంతమునకే తెచ్చి పోయుచున్నవి. యలమంచిలికి దక్షిణముగా “పెంజెరువు” లోనగు గొప్ప తటాకము లున్నవి. ఇప్పటి వ్యవసాయపు సదుపాయ మునుబట్టి ఎక్కడకక్కడ చిన్న చిన్న చెరువులు లేచుచున్నవి. గాని నైసర్గికస్వరూప ములవలన యలమంచిలి మొదలు సర్వసిద్ధి వరకు కొండల దిగువ స్వతస్సిద్ధమైన గొప్ప సరస్సుండెననియు నందు దండి వర్ణించిన వుప్పులు పక్షులు నుండెననియు తలంప వచ్చును. 80 సంవత్సరముల క్రిందటి వఱకు

పెంజెరువులో నేనుగు మునుగునంతటి నీరుం డెడిదనియు నందు తామరపువ్వులు కొంగలు మొదలగునవియుండెడివనియు పెద్దలు చెప్పు చున్నారు. కొత్తపఱకట్లు, కొత్తరస్తాలు, కొత్తచెరువులు ఘట్టి యిప్పు డిట్లున్నను, పూర్వము మైశ్వకొలది దూరము వ్యాపించి, సముద్రమువంటిదని చెప్పదగిన గొప్ప సరస్సు కటియుండెనని నిరభ్యంతరముగా చెప్ప గలము. దీని కొక ప్రక్క నాకలకు నేత్ర మువంటి దీపస్తంభములతో దిమిలయు, ఆవల నాంధ్రరాజధానీ సగరమై సర్వసిద్ధియు నొప్పుచుండెడివని నిశ్చయింపదగియున్నది. మరియు నీజయసింహుని కాలములోనే యువానీ చాంగ్ అను చీనా యాత్రికు డీదేశమును చూడవచ్చెను.

రెండవ విష్ణువర్ధనుడు 668-672

ఇతని నాణెములు కొన్ని ఎలమంచిలి కొండపై దొరికినవి. ఇవి యాతనివని 1895 సం॥లో హల్లు దొరవారు నిశ్చయించినారు. ఇవి కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నాణెములని బ్ర॥ శ్రీ॥ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు ఆంధ్రుల చరి త్రము I. 272 లోవ్రాసినారు కాని అది పొర పాటు. అవి రెండవ విష్ణువర్ధనుని నాణెము లని విశాఖపట్టణ గజెట్టిలో స్పష్టముగా వ్రాయబడియున్నది.

మంగి యవరాజు 672-696

కొక్కిలి విక్రమాదిత్య భట్టారకడు 799

ఈతండ్రి కొడుకు లిద్దరును ఎలమం చిలినే రాజధానిగా చేసుకొని యీ ప్రాంత మేలినారు. వీరి శాసనములు కొన్ని భీముని పట్టణము తాలూకాలోని ముంజేలు గ్రామ మున దొరికినవి. కీర్తిశేషులగు గురజాడ

అప్పారావుపంతులుగారు వీనిని పరిశోధకులకు బంపినారు. ఈశాసనములలో వీరికి ఎలమంచిలి రాజధానిగా వర్ణింపబడినది. ఈశాస్త్రిలి రాజు తన పేర నొక పల్లెకూడ కట్టించినట్లగుపడుచున్నది. ఈశాస్త్రిలి రాజు పల్లె 'శాస్త్రిరాపల్లి' యను కుగ్రామమై యలమంచిలి కొక మైలు దూరమున నున్నది.

కొలివర్మ

ఇతని దానశాసనములు రెండు దొరికినవి. అందు భోగపుర విషయము మధ్యమ కళింగములోనిదనియు, ఎలమంచిలి వీనికి రాజధానియనియు చెప్పబడినది. మధ్యమ కళింగమునే మెగాస్థీను మోడెగాలింగె యని పిలచినట్లు వ్రాసిన విషయము ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ Vol. 6. 338 లో గూడ నిశ్చయింపబడినది.

మొదటి చాళుక్యభీమవిష్ణువర్ధనుడు 88౨-918.

ఈతని శాసనమొకటి 1909 సంవత్సరములో ఎలమంచిలికి 12 మైళ్ళ దూరమందున్న కళింకోటలో దొరికినది. ఇందుగూడ యలమంచి కళింగ విషయమును, దేవరాష్ట్రమును బేర్కొనబడినవి. ఈ దేవరాష్ట్రము నముద్రగుప్తుని అలహాబాదు శాసనమునందును పేర్కొనబడినది. మూడు కళింగములుండుటచేత ఏ కళింగమునకు ఎలమంచిలి రాజధానిగానుండెనో ఆకళింగమే ఎలమంచి కళింగమని వీరభద్రారావుగారు చెప్పినది యుక్తియుక్తముగానే యున్నది. ఎలమంచి కళింగ ప్రాంతమునగల శాసనమొకటి నరస పట్నం కలక్టరు కచ్చేరిలో కలదని శ్రీ గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు దయశో నాకు తెలిపినారు. నేను ప్రయత్నించగా ప్రస్తుత మా శాసన మచ్చట లేనట్లు తెలిసినది.

భవభూతిమహాకవి కాలము

కళింకోట శాసనమునందు మరొక విశేషముకూడ కలదు. భవభూతిమహాకవి రచించిన మాలతీమాధవములోని భరతవాక్యము దెలుపుశ్లోకము, ఈశాసనముయొక్క ధ్యానశ్లోకములలో గన్పట్టుచున్నది. కనుక భవభూతి యీ శాసనమునకు పూర్వమందుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును.

ఇట్లు బహుశతాబ్దముల కాలము మధ్యమకళింగమునకు రాజధానియై యుండిన యలమంచిలి పవనశతాబ్దప్రారంభమునం దాగౌరవము గోల్పోయెను. 920 సంవత్సరప్రాంతమందు రాజ్యమేలిన అమ్మరాజు విష్ణువర్ధనుడు రాజమహేంద్రవరము కట్టించి దానినే ఆంధ్రరాజ్యమునకు రాజధానిగాచేసి రాజమహేంద్రుడనుచిరుడు మొదటవహించినట్లగుపడుచున్నది. నాటినుండియు యలమంచిలి కొంతకాలము గొప్పదుర్గమునుపట్టణమునై యుండెనని క్రిందియంశములు నిరూపింపగలవు.

IV మొదటి చోడులు, ఎలమంచిలి.

కొమ్మనమంత్రి

అమ్మరాజు విష్ణువర్ధనుడును, అతనివంశమువారును 1118 సంవత్సర ప్రాంతమువరకు ఈమండలమంతయు తాము స్వయముగ పాలించిరి. 1118 సంవత్సరమున పట్టాభిషిక్తుడయిన విక్రమచోడుడు తానుచోడదేశమును స్వయముగా పరిపాలింపజోవుచు కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోడుని తనకు ప్రతినిధిగా నీమండలము నేయమని నియమించెను. ఈ రాజేంద్రచోడుని మంత్రి పేరు కొమ్మన. ఈ రాజమంత్రిల కాలములో నీమండల మెంతసుఖిణిగా నుండెనో, పరిపాలనాక్రమ మెట్టిదో మంచన

కవి కేయూరబాహుచక్రిత్రమునందు వర్ణించి యున్నాడు. ఈక్రింది పద్యము లుదాహృతములు:—

I. 19. గీ॥ మంటికడవ నలకమంచంబు పూరిల్లు నూలిచీర రత్నకీలితంబు గాని పైడితోడవుగలుగు తెలుంగరు...పురములోని జనములెల్ల.

I. 24. సీ॥ నవకోటిపరిమిత ద్రవిణ మేభూపాలు భండారమున నెప్పుడాయకుండు! నేకోనశతదంతంబు లేరాజునగరిలో నీలమేఘంబుల లీలగ్రాలు! బలవేగచేఖ నల్వదివేల తురగంబు లేనరేంద్రుని వాగినెపుడుదిగుగు! బ్రతివాసరంబు డెబ్బదియేనుపుల్లు నేయేవిభుమందల నెపుడుగల్లు! నట్టియధికవిభవుడగు కులోత్తుంగ రాజేంద్ర చోడనృపతికివ్వనచివతంత్రముఖ్యుడనగు మంత్రి గోవిందనందనుడు కొమ్మన ప్రధానుడొప్పు!

I. 25. ...కొమ్మనప్రెగ్గడకీర్తి మాటల నీడెలుపగనేల తత్త్రిమప్రతిష్ఠితమైన తటాక దేవతానిలయ మహాగ్రహారతతి నేటికి నెల్లెడ దాన చెప్పగన్.

I. 26. రమణీయమైన కూర్మగ్రామ మునయందు గురుదుర్తి పురమునక్రొత్తచర్లగళింగరాష్ట్రంబులోని యెలమంచి లాదిగా నెలమి ముప్పదిరెండు విష్ణు ప్రతిష్ఠలు వెలయజేసి.....

ఈ కొమ్మన మంత్రి యెలమంచిలిలో త్రవ్వించిన తటాకము కొమ్మాయగుండ మనుపేర నేటికిని వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇప్పటి కెనిమిదివందల యేండ్లక్రిందటిదని సూచించు ప్రాచీనమండప మొకటి నేటికిని మన కగుపడుచున్నది. మరియు నీకొమ్మన

మంత్రి ప్రతిష్ఠించిన వైష్ణవాలయము మాయూరి కొండపై గోపాలస్వామి గుడియన నొప్పుచు నేటికిని నిలిచియున్నది. నూరుసంవత్సరముల క్రిందట నది కొంతపాడుగాగా కోడుగంటిగోపాలరావుగారను నాతడుదానిని మరల నుద్ధరించి నిలిపినాడు.

మంచనకవి వర్ణించిననాటి మహద్వైభవమంతయు దగ్ధపటలమైపోయినది. ఈగుడియు కొమ్మాయగుండము మాత్రము కాలపుగుళి వశముగాక మనకు నిదర్శనముగా శిల్యములట్లు నిలిచియున్నవి.

పంచధారలు

ఎలమంచిలి కైదుమైళ్ళు దూరములో పంచధారలను క్షేత్రమున్నది. ఇచ్చటధారలింగస్వామి ప్రతిష్ఠితుడైయున్నాడు. ఇక్కడ పెక్కు శాసనము లున్నవి. ఇందు గొన్ని మాత్రము ప్రకటింపబడినవి. విశ్వచాళుక్య భూవిభుని శాసనమువలన, కావ్యాలంకార చూడామణి రచించిన విన్నకోట పెద్దన్న మహాకవికాలము నిర్ణయింపబడు చున్నది. ఇటీవల Oxford University వారి తరుపున ఎంగ్లాండులో దొరగారొకరు ఇందలి శాసనము లొకటిరెండు ప్రకటించరని వింటిని.

V. కృష్ణదేవరాయలు రాయవరము

కృష్ణదేవరాయలవారు ఆముక్తమాల్యదలో వర్ణించినప్రకారము 'కళింగదేశ విజగపామనీషం దండైతి' వచ్చుచు మార్గమధ్యమున నర్వసిద్ధినమోపమున నొకచో విడిసెను. ఆప్రదేశమునం దారాజచంద్రుని కేమివిశేషము గోచరించెనోగాని తానువిడిసినచోట తక్షణమే పురమొకటి నిర్మించి దానికి కృష్ణదేవరాయవరమని పేరుపెట్టి శిలా

శాసనము వ్రాయించెను. ఆయూరిసంత బయలున సీశాసనముతో నొక నల్లరాయి పడియున్నది. ఆప్రాంతపుజనులు దీనిని రాచగుండయని వ్యవహరించుచున్నారు. కాలక్రమమున కృష్ణదేవరాయవరములో కృష్ణదేవపదము లోపింపగా రాయవరముమాత్రము మిగిలినది. ఈతాలూకా ముసనబు కోర్టు బహుకాలమిచ్చటనే యుండెను. ఇటీవల యలమంచిలికి మార్పబడినది. రాయవరము యలమంచిలి కారుమైళ్ళదూరమందున్నది.

V. పూసపాటివారు. ఎలమంచిలి.

కృష్ణదేవరాయలవారు దిగ్విజయము చేసి విజయనగరసామ్రాజ్యము విస్తరింపచేసిరి. కాని 1565 లో జరిగిన తాళికోట మహాయుద్ధముతో మన తెలుగువారి యధికారము మట్టమైపోయినది. తురుష్కాధికారము చెలరేగినది. హైదరబాదు సవాబులకు లోబడి పూసపాటివారి ప్రాంతముపై యధికారము పొందజూచిరి. కాని గొప్ప దుర్గమగు యెలమంచిలి వారికి చాల కష్టసాధ్యమయ్యెను. కావున దానిం ధ్వంసము చేసి దగ్ధపటలము గావించి యధేచ్ఛగా మారగొనిరి.

ఈవిషయము సగర్వముగా నేటికిని పూసపాటివారు తమ బిరుదావళులలో చేర్చుకొని వర్ణించుకొనుచున్నారు. (చూ॥

శ్రీ గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారి యాంధ్రకవి జీవితములు. పుటలు 32, 37).

బిరుదు 20—నెల్లూరు, యెలమంచిలి, కంచి, దేవగిరి చూరకారులు. ఈనాల్గు పట్టణములు నాలుగు రాజధానులై యుండెడివి. నెల్లూరు మనుమసిద్దికి. ఎలమంచిలికళింగాధిపునిది. కంచి చోళప్రభువిది. దేవగిరి యాదవవంశజులది—

బిరుదు 63—కంజి, చెంచీ, యెలమంచిలి, నెల్లూరు, ద్వారకాపురి, సిద్ధా మథాములు.

ఇట్లు పూసపాటివారి శ్రోధాగ్నికీ యలమంచిలి దుర్గము ఇంధనమై భస్మీభూతమయి పోయినది. ఇపు డూరును పేరును లేక తనన్నంతద్రవంపద్ధతి నెట్లో కాల త్తే పము చేయు పేదజనుల కేడువేలమందికి నిలువ నీడయై యెలమంచిలి చిన్న యూనియనుగానున్నది.

అయినను, కళింగదేశవిషయమున సశోకవర్ధనుడు తొలుత చూపిన, శౌర్యాగ్ని పరమకరుణాస్రవంతిగా మారిపోయినట్లే, యెలమంచిలిపై పూసపాటి ప్రభువులు చూపిన శ్రోధాగ్ని మహాదార్యస్రవంతిగా పరిణమించి చరిత్రపరిశోధకుల దనిపి యాప్రాంతముల మట్టిదిబ్బల మరువుననున్న మధ్యను కళింగాంధ్రుల తొంటివైభవము పునఃప్రకాశము గాంచుటకు నవకాశము కల్పించును గాక యని కోరుచున్నాను.

ప్రాచీనపు ఓడ్రులు

శ్రీయుత సత్యనారాయణరాజగురుగారు

అనార్యులు ఒడిశాలో (ఒరిస్సాలో) కాపురము చేసిన యనేక వండల సంవత్సరముల తరువాత యుత్తరభాగమునంచి 'ఉడ్డ' లేక 'ఓడ్డ' యను పేరుగల యొక వేరు జాతి వారిచ్చటకు వచ్చి యుపనివేశము స్థాపించిరి. వీరలు ప్రాచీన భారతములోని యేకాంతి సంఘపువారో యది స్థిరపరచుట యిప్పుడసంభవము. ఋగ్వేదసంహితలో "ఉడ్డ" దేశము యొక్క గాని, జాతియొక్క గాని,¹ పేరు లేదు. మనపు వీరలను పతితక్షత్రియులుగా నుడహరించి వీరికి నార్యావర్తములో స్థానమివ్వలేదు.² అయినను, మనపుకుపూర్వము వీరలు ఆర్యులగోష్ఠివారని మేము దలచెదము. అయితే ఆర్యగోష్ఠిని విడచి పెట్టి, ఆర్యావర్తేశ్వరస్థానములో నుపనివేశము³ సాపించుటచే వీరలార్యుల దృష్టిలో పతితులైరి. మరియు నది మొదలుకొని 'ఉడ్డ' యను పేరును వహించిరి.

శబ్దముయొక్క యర్థము ప్రకృతిప్రత్యయమును బట్టి పలాయనము (to fly) ను దెలుపును. ఇప్పుడు గూడా హిందువులలో నెవరుగాని తమగోష్ఠిని విడచి పెట్టి హిందేశతర దేశములలో నివాసము చేయనెడల, వారు

హిందువుల దృష్టిలో పతితులుగా నెంచబడుదురు. ఈనియమముననుసరించి ఉడ్డలు హిందువులకంటే వేరుగా నెంచబడి మనుసంహితలో మహాభారతాది గ్రంథములలో స్లేచ్చుల లేకద్రావిడులతో గణింపబడిరి.⁴ ఈయూహ ఇంచుమించుగా సరిపోవుచున్నది.

ఉడ్డలమార్గము ననుసరించి మఱియొకదళమువారు ఒడిశాలో (orissa) ప్రవేశించిరి. వీరలు ఉత్కలులని పేర్కొనబడిరి. కొందరు చరిత్రలేఖకులు (విజయచంద్రమజుందారు ప్రముఖులు) ఉత్కలశబ్దమునకు వికృతార్థముచేసి యున్నారు. అందుకు గాను వారలకు అరవ (తమిల) భాషయొక్క మరుగు జొచ్చువలసివచ్చినది. తమిలభాషలో ఉత్కలశబ్దము లేకపోయినను, ఉత్కళశబ్దము గలదు. ఆ భాషలో ఉత్కళమునకు కృషి కర్మయని యర్థముగాన ఉత్కలులు కృషక జాతివారైరి. అయితే సంస్కృతమును బట్టి ఉత్కలశబ్దమునకు ఉత్కృష్టకళాయుక్తులు—అనగా ఉత్కృష్టకళలయందు నిపుణులని యర్థము, ఇట్లర్థముచేసి నట్లయిన, మజుందార్ మహాశయునకు మానవహాని లేక పోవు

1. See Antiquities of Orissa—Vol I. p 5.

2. శనైశ్చక్రియాలోపాదిహః క్షత్రియజాతయః॥ వృషలత్వం గతాలోకే బ్రాహ్మణాదర్శనేనచ॥
పాండకాశ్చాధద్రావిడాః కాంభోజాయువనాశ్చకాః॥ దారదాపన్నవాశ్చసాకిరాతాదరదాఖిళాః॥

(మను-10, 43-44)

3. తసమద్యాత్రితై పూర్వదా సమద్రాక్షుసశ్చమాత్॥ తయోరేనాంతరంగి యోరార్యావర్తం విడద్యధా॥
(మను-2, 32)

4. పాండ్యాశ్చద్రావిడా శ్చైవసంహితాంశ్చాధకరైః (మహాభారతము)

నని దలచెదము. ఇట్లర్థము చేయుటకు ప్రమాణము పురీ (పూరి), కోణార్క, భువనేశ్వరముల శిల్పకళలను చూడగా సహజముగా ఋజువు కాగలదు. ఇప్పుడు మన మాలోచించవలసినది: ఉద్రులు యొక్కడ నివసించుచుండిరి. వారల యునికి, సంబంధములలో నుండే ప్రమాణములంతగా నెక్కువ గావు. ఆ ప్రమాణములను బట్టి ఉద్రుల యునికి పూర్ణముగా నవగాహము చేయుటకు వీలు లేదు. ఏ యే ప్రాచీన గ్రంథములలో ఉద్రనామము గలదో వాటిని మొదట నాలోచించెదము.

ఋగ్వేదసంహితలో కళింగ నామముండినను ఉద్రనామములేదు. అయితే మనుసంహిత, కపిలసంహిత, బృహత్సంహిత, మహాభారతము, రామాయణము, భరతనాట్యశాస్త్రము, భృహస్పతిపురాణము, విష్ణుధర్మము మొదలగు ప్రాచీన గ్రంథములలో ఉద్రనామము కాననగును.

మనుసంహితలో ఉద్రులజాతియు తరగతియు పేర్కొనబడినది.

భరతనాట్యశాస్త్రములో ఉద్రుల భావ విషయమై వాయు బడియున్నది.⁵

లలితవిస్తరములో 'ఉద్ర' లేక 'ఉద్ర' లిని పేరు కనబడుచున్నది.⁶ కపిలసంహితలో ఉద్రదేశ మొక పవిత్రమైన స్థలముగాను, అది ఉత్కలదేశాంతర్గతమైనట్లుగాను వ్రాయబడియున్నది.⁷ అయినను వరాహమిహిరుల బృహత్సంహితలో 'కళింగ' ఉత్కల, ఉద్ర ఈ మూడునూ వేరువేరు దేశములు, లేక జాతులుగా వర్ణింపబడియున్నవి.⁸

ఇందును బట్టి తెలియున దేమనగా మధ్య భారతము (అనగా మాళవము) యొక్క తూర్పుదిక్కున ఉద్రలేక ఉత్కలు లుండిరి. మరియు నాక్షేయ దిశను కళింగ దేశముండెను.

భారతవర్ష పటమును చూడగా మాళవమునకు సరిగా తూర్పునవిహారము (Bihar) తామ్రలిప్తి కనబడును. ఆక్షేయదిశను ప్రస్తుతపు ఉత్కలదేశమును, ఆంధ్రదేశపు యుత్తరభాగమును గలవు. వరాహమిహిరుల కాలములో ఒడిశా (Orissa) యొక్క యుత్తర గజ్జాతములోను కసాయి (కంసాయి) నది తీరమున నుత్కలులు యువని వేశము స్థాపించి

5. భరతముని క్రీస్తు పూర్వము చూడవ శతాబ్దములో జీవించియుండినట్లు నిశ్చయింపబడియున్నది.
6. లలిత విస్తరగ్రంథము క్రీస్తు పూర్వము 6వ శతాబ్దపుదని నిశ్చయింపబడియున్నది.
7. వర్ణాణాం భారతః శ్రేష్ఠోదేశానామత్కల శుక్రిః | ఉత్కలస్య సభోదేశోత్రనాన్తి మహితతే || సర్వపాపహరం దేశమోద్రం దైవేశ్వరితం | (కపిలసంహిత)
8. .. అధిపూర్వసామంజన వృషభధ్వజపద్మమాల్యవద్ గిరయః బ్యాక్రుమఖసుదృ కర్వటచాంద్రురాః నూపకర్ణశ్చ || ఖనమగభి శివరగిరిమిథిసమతలం ద్రాశ్యవదనదంమరకాః || * * * ఉదయగిరాభద్ర గాదకసోపదేశత్కల కాని మేళాలవ్యవస్థాః * * * ఆగ్నేయాందిశి కోశల, కళింగ, పంగోపపంగా జలరాశాంగాః || ” (బృహత్సంహిత) కొందరు మిహిరాచార్యులు క్రీ|| శ|| 6వ శతాబ్దపువాదని చెప్పుదురు. అయినను ఆతను కాళిదాసుని సమకాలినుడు గావున 4వ శతాబ్దపువాడు. మరియు 6వ శతాబ్ద పూర్వపు అనంతనామదేవుని లిపిలో వరాహమిహిరుని పేరు కనబడుచున్నది.

ఇందుకు కాళిదాసుని వ్రాతగూడా ప్రమాణముగా నున్నది.⁹

రఘువంశములోని కాళిదాసుని వ్రాతనుబట్టి చూడగా¹⁰ నిప్పటి జాతిపుర (యాజపుర) ప్రాంతమున నుత్కలులు వాసముచేసి యుండిరి. దానికి దక్షిణమున (వైతరిణీనదికి తగిలి) కళింగదేశమున్నట్లు మహాభారతములోని లోమసుని మాటలుగూడా ప్రమాణముగా నున్నవి.¹¹

చీనాపరివ్రాజకుడగు హుయన్ ట్సాన్ గ్ (క్రీస్తు యేడవ శతాబ్దమున) తన యాత్రా వృత్తాంతములో¹² యే యభిప్రాయమును తేటపరచి యున్నాడో దానిని బట్టి క్రీస్తు యేడవశతాబ్దములో పురీ (పూరీ) కియుత్తరమున జాజ (యాజ) పురపర్యంతము సమస్త ప్రదేశముత్కల మనిపించుకొనుచుండెను. మఱియు దాని దక్షిణమున కళింగముండెను. ఈవిషయము శక్తిసంగమ తంత్రమందు¹³ గూడా ప్రతిపాదితమగుచున్నది. తుదకు భరతముని ఓధ్రుల భాషను విభాషయని¹⁴ వ్రాసియున్నాడు. ఇందును బట్టి ఓంధ్రులు క్రీస్తు పూర్వము మూడవశతాబ్దము నరికి

మహానది యొక్క యుత్పత్తిస్థానమున నివశించి యుండిరిని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇది కలహండి. బస్తరు సమాంతరవర్తి భూఖండమును సూచించుచున్నది. ఒడిశా పటము¹⁵ నుచూడగా మహానదియొక్క యొక శాఖ రాయగడనుంచి బయలువెడలి, ఆశమలిక యొక్క పశ్చిమమున నుండు మహానది యొక్క ప్రధానధారలో గలియుచున్నది. పైన చెప్పబడు ప్రాచీనగ్రంథముల నుంచి ఉడ్రజాతిని గురించిన్న, వారి భాషావసతుల గురించిన్న, కొంత మట్టుకు తెలియవచ్చినది. ప్రస్తుతము మద్యకాలపు శిలాలిపి, లేక తామ్రలిపి శాసనములలో ఓధ్రుల విషయమై యేయే వివరములు గలవో చూచెదము.

అశోకుని లిపి లేక ఖారవేలుని లిపిలో ఉడ్రశబ్దము కనబడదు. అయినను ప్రధమ మహాభవగుప్తుని కాలములో ఉడ్రదేశమును నొక స్వతంత్రరాజ్యమున్నట్లు నాగపురపు చిత్రవస్తుప్రదర్శనశాల (Museum) లో నుండు నతనియనుశాసనములను¹⁶బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. ఉడ్రదేశములో బ్రాహ్మ

9. Kalidas.....may be assigned to the reign of Chandragupta II, Vikramaditya the conqueror of Ujjain (V Smith's History of India).

10. సతీత్యాక కపిరాంసైన్యబాధ ద్వారదతుళిః। ఉత్కలదృశ్యపథః। కళింగాభిముఖోయయా (రఘువంశం 4 88)

11. ఏలే కళింగాః కాంతేయయత్ర వైతరణీనదీ। యత్రాఽయజితభక్తోఽపిదేవాచ్చరణమేత్యతే। ఋషీభిః సమపాయక్తం యజ్ఞేయం గరిశోభితం। ఉత్తరంతర మేవది సతతంశ్చైవ సేవితం। (మహాభారతము వనపర్వము. 118 అ)

12. See Walter's 'Yuan Chwang' Also, translation by Beal.

13. జగన్నాథ పూర్వభాగలో కృష్ణాతిరాం తరంతే కళింగదేశసంప్రాక్త వామదూర్గరాయణః। (శక్తిసంగమంత్రము)

14. నాట్యకాశ్రమ—భరతుడు

15. See 'The Natural map of the Oriya movement.'

16. See, Epigraphia Indica, Vol. VIII (1905-6)

గులుగూడా కాపురమున్నట్లు కటకములో నుండు మహాశివగుప్తుని యనుశాసనము లను¹⁷బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. మఱియు నప్పటి ఉడ్రరాజు శైవుడు లేక శాక్తేయుడుగా నున్నట్లు క్రీస్తుశకపు యేకాదశశతాబ్దపు ఒక శాసనమునుంచి¹⁸ తెలియవచ్చుచున్నది. ఏలననగా, కోసలదేశపు రాజొకడు అతనివద్దనున్న యే కాళీవిగ్రహమును తీసుకొనియుండెనో, యది తరువాత చేదిరాజు లక్ష్మణరాజు హస్తగతమైనది. ఉడ్రరాజ్యపు నాలుగు సరిహద్దులలో బెంగి, ఖమండి, కోసలము, గిడిసింగి మొదలగు రాజ్యము లుండినట్లు గంగవంశపు రాజరాజదేవుని క్రీస్తుశకము దశమశతాబ్దపు అనుశాసనము¹⁹నుంచి విదితమగుచున్నది. ఇది యన్నియు తన సేనాధిపతియగు వనపతిద్వారా జయింపబడియుండెను. తుదకు కుళోత్తుంగ చోళుని ద్రాక్షారామశిలాని²⁰నుంచి పల్లవ రాజును పేరుగల యశవి సేనాధిపతి కలింగ, కోసల, ఉత్కల మొదలగు రాజ్యములు జయించి, ఉడ్రదేశపు సరిహద్దులలో జయస్థంభములు పాతించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందును బట్టి ఉడ్రదేశము, దక్షిణకలింగ కోసలములకు మధ్యనున్నట్లు స్పష్టము. మఱియు, నీ సమస్తరాజ్యముల కుత్తిరమున ఉత్కలముం

డెను. క్రీస్తుశకము 1298 లో దత్తగంగవంశపురాజు సరశింహదేవునియొక తామ్రశాసనములో ఉడ్రామము కనబడుచున్నది. తుదకు ఒడిశా సూర్యవంశపురాజు కపిలేంద్రుని కాలపు క్రీస్తు శకము 15వ శతాబ్దపు కవి²¹ శారలాదాసుని మహాభారతములో 'ఒడ' రాష్ట్రశబ్దము కనబడుచున్నది. పైవివరణములబట్టి క్రీస్తు పూర్వము 6వ శతాబ్దపు లలిత విస్తరమును బౌద్ధగ్రంథము మొదలుకొని, క్రీస్తు శకపు పదిహేనవ శతాబ్దపు శారలా మహాభారతమును ఓడ్ర గ్రంథము వరకును, ఉడ్రులని యొకజాతి యుండెననియు, వారికి స్వతంత్రరాజ్యము, భాష, లిపి, కూడా యుండెననియు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆదేశీయపు రాజు ఒకసమయమున శైవుడు లేక శాక్తేయుడుగానుండెను. మరియు నచ్చట బ్రాహ్మణులు గూడా వాసముచేయుచుండిరి. పై ప్రమాణములను బట్టి ఉడ్రదేశపు యునికి, రాజధాని మఱియు యాదేశపు రాజ్యాంగ పద్ధతుల విషయమై కొంతవాస్తవ్యము ఆలోచింపబడగలదు. ఉడ్రులకు, ఒడబాడి లేక ఒడబాది అనుపేరుగల ఒకరాజధానియున్నట్లు ప్రమాణముగలదు. ఇది ప్రస్తుతము విశాఖపట్టణము జిల్లాలో చేరియుండు వడ్డాది లేక ఒడబాదీయై

17. See, I. A. S. B. Vol. XLVI Part I.

18. E. P. Indica Vol. I.

19. See, Ep. Ind. Vol. IV, P. 314-8

20. వీరవల్లవరాజ ఇత్యభిదితో రాశేంద్రచోడప్రభో. క్రిత్యోత్తమమి వోడ్రసంధిభజయస్తంభం శుభం న్యక్షిపత్ || (See, South Indian Inscriptions, Vol. IV, No. 349 of 1893)

21. మృత్యుంజయరథోగారి . ఆదికవి శారలాదాసు' అను పేరుగల ప్రబంధమును చూడుడు (ఉత్కల సాహిత్యము, 6వ భాగము, చృధమసంఖ్య, 6వ పేజీ).

యందుట విశేషసంభవము.²² బహుశాల మునుండి యిచ్చట మత్స్యవంశపు రాజులు రాజ్యముచేయుచూ వచ్చిరి.²³ దీని యనస్తానము విశాఖపట్టణము జిల్లా యనకాపల్లికి పదహారు మైళ్ళ దూరమునగలదు. ఈవంశము విషయమై చరిత్రలేఖకులలో చాల మతభేదము గలదు. అయినను నీవంశము గంగవంశ సంభూతమని మత్స్యవంశపు రాజులజ్ఞాననియొక్క దిబ్బిడ తామ్రశాసనము నుండి²⁴ స్పష్టమగుచున్నది. గంగు డితని యిరువదిమూడవ యూర్ధ్వవంశస్తుడని తన శాసనమందు స్పష్టపరచియున్నాడు. అర్జునుని తండ్రి జయంతి డొక ప్రతాపశాలి రాజు. అర్జునుడు పదమూడవ శతాబ్దము యొక్క ఆఖరు భాగమున పైకెప్పిన అనుశాసనమిచ్చెను. సగటున జూడగా క్రీ॥ శ॥ 9వ శతాబ్దములో నీవంశముయొక్క ఆరంభము. గంగవంశపు రాజులు గూడా క్రీ॥శ॥ 7 లేక 8వ శతాబ్దముయొక్క ప్రారంభములో దక్షిణకళింగమందు రాజ్యమును విస్తరింపజేసిరి. వారికి 100 సంవత్సరముల తరువాత నీవంశముయొక్క ప్రారంభమని చెప్పబడగలదు. వీరికి పూర్వము అనగా 9 దవ శతాబ్దమునకు పూర్వమున నేప్రదేశ మెవరి యధీనమందుండెనో స్పష్టముగా నిర్ణయించుట

యందుట కష్టతరము. అది యెట్లున్నను ఒడబాడిమత్స్యవంశపు రాజులుబహుశాలము స్వతంత్రులుగా నుండియున్నట్లు ప్రమాణము గలదు. అర్జునునియొక్క సహోదరుడు మహామండలేశ్వరుడైనట్లు ప్రమాణము గలదు.²⁵ ఈవంశపు మొదటిరాజు మత్స్య ఖాణయను స్థలమున మొదట రాజ్యముచేసినట్లు మేము దలచెదము. ఈస్థలము ప్రస్తుతము జయపురప్రదేశములో చేరిన కాంపగూడా (కాపుగూడా) యనుచోట నుండెను.²⁶ అది యెట్లుగాని వీరల తరువాత ఒడబాడి నుండి, మాడగొళ (మాడుగులు) అను స్థలమునకు ప్రస్తానము చేసినట్లు తెలియబడుచున్నది. ప్రస్తుతమందు గూడా, మాడుగులు (మాడుగొళ) రాజులు తాము వడ్డాది యధీశ్వరులమని చెప్పుకొనుచున్నారు. పై సుదాహరణములనబట్టి ఒడ రాష్ట్రముగా నుండు స్వతంత్రరాజ్యము ప్రాచీనకళింగ, కోసలములప్రాంతమందు సంకీర్ణమయినను సువిశాలముగాను, దక్షిణమునుంచి దూరముగాయు తరమున ఒరిస్సాగడజాతదేశముల (Orissa Tributary Mahals) వరకు వ్యాపించియుండినట్లును, మేమూహించెదము. ఈప్రదేశమున నొక స్వతంత్రరాజవంశము ప్రభుత్వము చేయుచుండెను. ఇన్నిప్రమా

22. See Ep. Ind. Vol. V, P 106-112 & also Simhachalam Inscriptions.

23. విశాఖపట్టణముజిల్లా చోడవరిం దేవాలయములోనుండు 1458 కా॥ శ॥ లేక 1582 క్రీ॥శ॥ ఒడబాడిరాజా వీరప్రతాప క్షిరంగరాజు గారి శిలలిపి చూడుడు.

24. See, Epi, Ind. Vol. V (P 106-112) ఈతామ్రశాసనము యిప్పుడు మద్రాసుప్రదర్శనశాలలో నుంచబడియున్నది.

25. Records by Messrs. Sewell and Elliot. See, Inscriptions of the Madras Presidency Volume III, No. 52 Page 1673.

26. నేనువ్రాసిన ప్రాచీనమందిరమను శిర్సముగల ప్రబంధమున చూడుడు. ఉత్కలసాహిత్యము.

ఈములుండిననూ గొ॥ రామదాసు బి. ఏ. మహాశయులు తమ “బడియా, దానిఉత్పత్తి” అను శీర్షముగల ప్రబంధమందు²⁷ ఉడులకు కీ॥ శ॥ 7వ శతాబ్దపూర్వమున స్థానమిచ్చుట కెందు కొప్పకొనరో మాకెంతమాత్రమవగాహము గాదు. క్రీస్తు పూర్వము మూడవశతాబ్దములో భరతముని, ఆరవ శతాబ్దములో లలితవిస్త్రగంధము, ఉద్రభాషాలిపి విషయములో నుజ్వలప్రమాణములుగా నుండగా నీవిషయమై యెక్కువ చర్చచేయుట యనావశ్యకము. బంగళ, బిహార, ఉత్కలభాషలు మాగధిప్రాకృతము నుంచి జాతమని రామదాసుగారు చెప్పుచున్నారు. ఇది యంతగా మిథ్యకాదు గాని, ఉత్కల లేక ఉద్రభాషపైని మాగధిప్రాకృత ప్రభావము విస్తరించక పూర్వము దాని కొక స్వతంత్రభాషయు, లిపియు నుండెను. అందులో కాలక్రమమున పాలీప్రాకృతభాషలు మిశ్రితమై, మార్పులుచెందుట కారంభించెను.

పాలి	ప్రాకృతము	ఉద్రము
సబ్బ	సబ	సబు
అజ్జ	అజ	అజి
పుత	పుత	పుత (పుత్ర)
యత్తికపెర	—	త(య) తెపెర
తత్తికపెర	—	తెతెపెర

ఇదిగాక నిప్పటి గంజాముజిల్లా దక్షిణభాగమున నుండు నికృష్టజాతులలో, నే (వికృత) ఉద్రభాష వాడుకలో నున్నదో

దానిలో దాక్షిణాత్యభాషయొక్క ఛాయాపాతముగూడా లేదు. వారలు వాడుకచేయు కొన్ని నూతనపదములు మాగధిప్రాకృతము లోనివి కావు గాని మహారాష్ట్ర, పాలీభాషలలో జేరుచున్నవి. వారలు ‘ము’ (నేను) యనుమాటకు బదులుగా ‘మి’ యనుమాట వాడుక చేయుదురు. మహారాష్ట్రభాషలో గూడ ‘ము’ (నేను) యను యర్థములో ‘మి’ వ్యవహరింపబడుచున్నది. మహారాష్ట్రభాష మాగధిభాషయొక్క సమకాలీనము. Benfi దొరగారుగూడా దీనిని స్వీకరించుచున్నారు. చంఢీదేవు దండీభాషను బట్టి మహారాష్ట్రము ప్రాకృతప్రకృష్టమని స్థిరపడుచున్నది.²⁸

పూర్వము ‘ఉద్ర’ యనుపేరుచే భాళినొందిన దేశ మిప్పటి జయపురము, బస్తరు దేశములమధ్య నున్నదని కొందరు యితహాసకారులు నిర్దేశించెదరు. బస్తరు రాజ్యములో చిరకాలము మహారాష్ట్రభాషయొక్క ప్రభావము గలదు. ప్రస్తుతము యే దక్షిణ ఉద్రభాషను నిమ్నజాతీయులు వాడుకచేయుచున్నారో నది ప్రకృతమున మాగధినుంచి గాక మహారాష్ట్రప్రాకృతముచే ప్రభావితమని చెప్పిన సత్వృత్తిగాదు. భాషాతత్వవిదు లెవరుగాని నీవిషయములో లెస్సగా పరిశీలించినచో, ప్రస్తుతపు ఉత్కల భాషవిషయమై కొన్ని నూతనసంగతులు గోచరమగును.

పైవిషయముల నాలోచించగా ఉద్ర

27. See, also Madras Gazetteer's Vizagapatam by W. Francis I. C. S.

28. „ఏకదశి లోకాశుసారాత్ నాటకాత్ మహాప్రయోగ దర్శనాత్ ప్రాకృతమహారాష్ట్రదేశీయం ప్రకృష్టభాషణం” — చంఢీదేవుని ప్రాకృతచంద్రికా.

„మహారాష్ట్రీకయాం భాషాం ప్రకృష్టం ప్రాకృతం విదుః — దండీ.

భాష మాగధిప్రాకృతమునుంచి వుట్టినదని చెప్పటకు సాహసముగలుగదు. రామదాసు పంతులుగారు "The Kui word 'Oda' is purely Dravidian, and is found in all the Dravidian languages. Thus—Telugu Odayādu or odayadu meaning king or lord, Kanerise Odayar—the title of the Maharaja of Mysore, Tamil—Udayar meaning king. Another form of the word—Udayar is applied only to Ramanuja—the reputed founder of Vaishnava religion in the south.", అని గూడా చెప్పుచున్నారు.

అయినను వారిట్లు చెప్పకమునుపు ఒడయాడు, ఒడయార్ లేక ఉడయవార్ అను పదములు ఓడ్రమునుంచి ద్రావిడ భాషకు వెళ్ళుట యేవిధముగానైనా యసంభవమా యని చూలోచింపవలసియుండెను. వారు మొదటను ఓడ్రభాష నేడవశతాబ్దముతరువాత దని దలచి అంతా భ్రమ గలుగచేసియున్నారు. ఓడ్రుల భాషయు లిపియు క్రీస్తుశకమునకు పూర్వమునుండి యుండినవని ప్రమాణ ముంటాయుండగా వారి యభిప్రాయము భ్రమపూర్ణమనిచెప్పిన నసంగతము గాదుగదా? తుదకు వారు చెప్పినదేమనగా ఒడిశాలోని గజపతి రాజులు బహుకాలము దక్షిణమున తమ ప్రభావము విస్తరింపజేసియుండిరి. అందుచే ఒడయార్ అను శబ్దము ద్రావిడభాషలో, రాజు' అని యర్థమైనది. ఇది దాదాపుగా ననుగుణ్యముగానున్నది. ఇందువలన పైపదములు ఓడ్రమునుంచి ద్రావిడములో

చేరినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అది యెట్లు గాని ఓడ్రభాషను ఒకవైపు బంగాళీలు, మరియొకవైపు ఆంధ్రులు లాగుటకు స్వయత్నము చేసెదరు. వారి యభిప్రాయము లను చూడగా నవశ్యము ఓడ్రభాషయందు కొంతమట్టుకు ప్రలోభనయు, యాకరణశక్తియు యున్నవని మాకు కొంచెము ఓదార్పు కలుగుచున్నది.

ప్రస్తుతపుఓడ్రుల వంశధరులనుగురించి కొంచె మాలోచించి ఈవ్యాసమును ముగించెదను. ఇప్పటి జయపురము, బస్తరు దేశములలోని భతర, భతడ ప్రజాజాతులు, విశాఖపట్టణములోని ఖావుడజాతి, గంజాము జిల్లాలోని ఒడియా యనుపేరుగల ఒకకృష్ణక జాతి, మఱియు ఒడిశాలోని ఒడకృష్ణకయు, పాయిక (బంట్లోతు) జాతియు, ఆదిమ ఒడ వంశధరులని మేము దలచెదము. జాతివిజ్ఞాన విదు లెవరైనా నీవిషయములలో విశేషముగా నాలోచనజేసినట్లయిన ఓడ్రజాతివిషయములో కొంతనిజము బయలుపడగలదని నాకు నమ్మకము. తుదకు క్రీస్తు శ|| పద కొండవ శతాబ్దములో ఒడిశాలోని ప్రథమ గంగవంశపురాజు అనంతవర్మచోడ గంగ యుత్కులసింహాసనము నాక్రమించినపు డతనితోవెళ్ళిన కొందరు పాయిక (బంట్లోతు) సైనికులు శాశ్వతవసతిని స్థాపించియుండి పోయిరి. ఇప్పుడు వారలు ఒడికృష్ణకులుగా పరిచితులు. ఖోదా (ఖురదా) ప్రాంతములో వీరలనంఖ్య సుమారు 87 వేలకంటె నెక్కువగానుండును. ఈఉడ్రులదేశము కాలక్రమమున ఒడిశాయని పేరునొందినదని చెప్పినచో నది కేవలము బాహుళ్యము.

కలిజ్జ గాజ్లేయ ప్రవర్థమాన విజయరాజ్య శకము

మహారాజ్జీ గౌ. రామదాసు గారు, బి. ఎ.,

కలిజ్జరాజ్యము నేలిన గంగవంశపు రాజులలో మొదటివారు, వారి శాసముల యందు తారీఖులను “ప్రవర్థమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరః” యనియో, లేక “గాంగేయవత్సరః” యనియో, జెప్పియున్నారు. దీనినిబట్టి యీ వంశస్థు లొక శకము నేర్పరచి కొనినట్లును దానినిబట్టియే వారి రాజ్య కాలవర్ణములను గణనజేసిరని గ్రహింపవగుచున్నది. ఈ శకమెప్పు డేర్పడినది గ్రహించుట కాధారములు లేక యీ వంశపు వారి శాసనములను తర్కించి వ్రాసిన పాశ్చాత్యపండితులు చాలమంది శకము విషయమై యేమియు వ్రాయుట మారుకొనినారు. ఈపండితులలోనికెల్ల విస్తారముగా బరిశీలనా శక్తిగల డాక్టరు స్టీటు దొరగారు కలిజ్జరాజ శాసనములలో గొన్ని కొన్నింటిలో ఏకాగ్రణించిన తిథులు, గ్రహణములు నీ శకారంభమును గనుగొనుటకు సహాయము చేయునని యూహించినారు; వారి నాటికి గొంచెము మాత్రమే యీ రాజుల శాసనములు వెల్లడియైనవి. అందులో రెంటిలో మాత్రమే మార్గదర్శకములు గాగల జ్యోతిషలక్ష్యములు దొరకినవి. అవి యేవన:-

i ప్రవర్థమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 123 చైత్ర శుద్ధ పౌర్ణమి యని తారీఖుగల ఇంద్రవర్మగారి శాసనములో మార్గశిర పౌర్ణమినాడు చంద్రగ్రహణము గలిగినట్లు జెప్పియున్నది. ఈ గ్రహణము 127 సం॥ మార్గశిర పౌర్ణమినాటిది.

ii ప్రవర్థమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 91 యని తారీఖుగల ఇంద్రవర్మగారి శాసనములో మాఘ ది 30 యని యుండుటచే నామాసమందు సావరదినములు 30యే యుండి యుండవలెనని నిశ్చయించిరి.

ఇట్లు పరిశీలనార్థము లక్ష్యముల నేర్పరచి, దాదాపుగా నుండే యొక శతాబ్దమును గూడ నేర్పరచుకొనినారు. అది యెట్లన, రాజ పృథ్విమూలగారి గోదావరి పర్థాలో అధిరాజ ఇంద్రవర్మగారు అనేక యితర రాజులతో గలసి యింద్రభట్టారకుని నోడించిరని యున్నదట. కళింగ గంగ సంవత్సరము 128 లో నిచ్చిన శాసనములోని ఇంద్రవర్మగారే యాయధిరాజేంద్రయని దలంచిరి. ఈయింద్రభట్టారకుడు తూర్పు చాళుక్యులలో ప్రథమ జయసింహు (శా. శ. 549 మొ॥ 579) లేక 582 వరకు) ని తమ్ముడును, రెండవ విష్ణువర్ధనుని తండ్రియునైన యింద్రభట్టారకుడనియే నిశ్చయించిరి. ఇంతయే గాక, యక్షరస్వరూపములను బట్టి గూడ కళింగరాజులైన యింద్రవర్మలచే నివ్వబడ్డ మూడు శాసనములు గూడ నీ శతాబ్దమునందలివే యని గూడ నూహించిరి. ఈయీ కారణములపై క్రీ. వె. 627 మొదలు క్రీ. వె. 725 వరకును గంగశకము 127 సం॥ మార్గశిర పౌర్ణమిరోజున గలిగెనని చెప్పిన చంద్రోపరాగము సంభవించియుండవలెనని యేర్పాటుజేసియుండిరి. మార్గశిరమాసము నవంబరుండిశంబరు నెలలో గలుగును గాన పై

చంద్రగ్రహణ మీదిగువ నేర్పరచిన తారీఖులలో నొకటైయుండవలెనని లెఖించెను:—

క్రీ. వె.	624	సవంబరు	30
„	625	సవంబరు	20
„	626	డిశంబరు	9
„	643	డిశంబరు	1
„	644	సవంబరు	19
„	653	సవంబరు	10
„	662	డిశంబరు	1
„	672	సవంబరు	10
„	690	సవంబరు	22
„	691	సవంబరు	11
„	708	డిశంబరు	2
„	709	సవంబరు	22
„	719	డిశంబరు	2
„	727	డిశంబరు	3

ఈ తారీఖులకు నితర శోధనలను బెట్టి చూచి యన్ని శోధనలకు నిల్చిన వత్సరము నేర్పరచుటకు డాక్టరు ఫ్లేటు దొరగార్చినా డవకాశము లేకపోయినది. ఇట్టివల కలింగ గంగ శాసనము లనేకములు లభించుట జేసి మరికొన్ని శోధనల నేర్పరచుట కవకాశము గల్గినది. అవి యేవనగా:—

(3) గంగ సంవత్సరము 251 తారీఖు గల దేవేంద్రవర్మగారి శాసనమందు నొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడియున్నది.

(4) గంగ సంవత్సరము 304 లో నియ్యబడ్డ యనంతవర్మదేవుగారి శాసనమందు నొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడియున్నది.

(5) గంగ సంవత్సరము 351 లో నియ్యబడ్డ సత్యవర్మదేవుగారి శాసనమందు నొక సూర్యగ్రహణము చెప్పబడ్డది.

(6) గంగశకము 182 సం॥ శ్రావణ ది 20 న నియ్యబడ్డ దేవేంద్రవర్మగారి శ్రీకాకుళ శాసనములో మాఘ శు 8 న దాన మియ్యబడినట్లు చెప్పియున్నది. (మాఘ మాస్యదగయనే శుచావ్యమ్మాం) గాన నీదానము చేయబడిన దినము గంగశక 182 సం॥ మాఘ శు 8 మి యగుచున్నది. మాఘ శు 8 నాడు దానమును జేయుట శాస్త్రసమ్మతముగాదు గదా! ఈదానమే ట్లొనరింపబడినది? దానములకు, స్నానమునకు జెప్పియున్నది మాఘ శు 7 మి. “సూర్యగ్రహణ తుల్యాతు శుక్లా మాఘస్య సప్తమీ” యని నిర్ణయ సింధువులో జెప్పియున్నది. దీనినే రథసప్తమి యని విశోక నప్తమి యని, శర్కరాఫలసప్తమిని గూడ నందురు. ఇంద్రవర్మగారి కలింగ శాసన మందు (Ind. Ant. Vol. xiii pp. 122 ff.) 146 సం॥ మాఘ శు 7 మి నాడు దానము చేసినట్లుండుటచే నీగంగవంశమవారు మాఘ శు 7 మి నాడే వ్రతముల జేయువారని దెలియుచున్నది. రథసప్తమికి మరునాడయ్యే యష్టమినాడు దానధర్మములు జేయుట యాచారముగాదు. శాస్త్రీయమును గాదు. అయినను దేవేంద్రవర్మగారి పత్థాలో మాత్రము మాఘ శు 8 మి నాడు దానము జరిగినట్లు చెప్పబడెనే దానముచేసే సమయమునకు సప్తమి తిథి పోయి యష్టమి తిథి వచ్చియుండవలెను. సూర్యోదయమునకే తిథి యుండిన నారోజునకెల్ల నాతిథియే గణనకువచ్చును గాన, గంగశక 182 సం॥ మాఘ శుద్ధ 8 మీల నాడు సూర్యోదయమునకే యష్టమి తిథి వచ్చెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఆరోజున సూర్యోదయాత్పూర్వమే సప్తమి

పోయి సూర్యోదయమునకు నష్టమి తిథి ప్రారంభమై యుండవలె. ఈవృత్తితిథియైన దినమున సూర్యోదయము మొదలు కొన్ని ఘడియలవరకు వృత్తి తిథియుండి తర్వాత నష్టమి ప్రారంభమై మరునాడు సూర్యోదయమున కానష్టమి యంతమయ్యెనేని యానష్టమి యేవృత్తిమైనదని చెప్పుదురు. ఇట్టి నష్టమి మాఘమాస శుక్ల నక్షత్రమందు చాల పవిత్రమైనదని శాస్త్రము చెప్పుచున్నది. —

పూర్వహ్నా ఘటికా ద్వయం వృత్తి సప్తమి పరేక్ష్యః ।
క్షయనశాదరుణోదయా త్వార్యం సమాప్యతే ।

... ..

1. గంగశక 127 సం॥ మార్గ శిర పార్జమినాటి చంద్రగ్రహణముగాన నీ శకారంభము.
2. గంగ శక 251 సం॥లో సూర్యగ్రహణము.
3. గంగశక 304 సం॥లో,,
4. ,, 351 సం॥లో,,

5. ,, 91 సం॥లో మాఘ మాసమందు 30 సావర దినములు.

ఇట్టి సప్తమి, అచలా సప్తమి దురాశరాత్రిర్మహాభరః । సుఖదాహ్యాహృతా సేవా । అని దివోదాసుడు చెప్పియున్నాడు. అందుచే స్నానమేమో యరుణోదయవేళకున్న సప్తమి ఘడియలలోజేసి, యటు తర్వాత జేసే దానముల వేళకు నష్టమి ఘడియలువచ్చియుండుటచే నష్టమి తిథి వక్కాణింపబడియున్నది. దీనివలన నష్టమి యేవృత్తిమైనది. ఇది చాలా పుణ్య తిథి. గంగ శక 182 సం॥ మాఘ శు 7 వి యేవృత్తితిథి యొకలక్ష్యముగా దీసికొనబడియె. ఈయారు లక్ష్యముల నుపయోగించి డాక్టరు ప్లీటుగారు సిద్ధిశించి వత్సరములను బరిశీలించుము.

497, 498, 499, 516, 517, 526, 535, 545, 563, 564,
581, 582, 592, 600, 610, 624, 625, 626, 643, 644,
653, 662, 690, 691, 708, 709, 719, 727, 729.
740... 767, 768... 785, 796, 814, 815... 833, 843,
851, 861.
802, 820, 821, 867, 904, 914.
867, 914, 951, 961.

516+91=607 ఈసంవత్సరమందు మకర ప్రవేశము డిశంబరు ది 20వ సూర్యాస్తమయమైన వెనుక గలిగినది. 608 సం॥ జనవరు ది 19 వ సూర్యాస్తమయ పూర్వమే కంభప్రవేశమాయెను. గాన డిశంబరు ది 21 మొ॥ జనవరు ది 19 వరకు 29 దినములే యుండెను.

563 + 91 or 654 ఈవత్సరములో గూడ మాఘ మాసమందు 29 సౌరదినములున్నవి.

600 + 91 or 691 ఇందులో గూడ 29 సౌరదినములే మాఘమందుండె.

610 + 91 or 701 ఇందులో గూడ 29 సౌరదినములే మాఘమందుండె.

స్లీటు దొంగారిచే నేర్పరుపబడిన శతాబ్దముం దొక్క సంవత్సరమైన పైయెదుని దానములకూ నిల్వలేదు. కావున శతాబ్దము నేర్పరుచుటలో వారు జేసిన యూహాసరియై నట్లు తోచదు. రాజులకుండు నామముల పోలికనబట్టి వారే వీరనుట గూడ నుచితము గాదు. అధిరాజయింద్ర, ఇంద్రభట్టారక, ఇంద్రవర్మ యను నామములలో మూడింటి యందు గూడ 'నింద్ర' శబ్దము సామాన్యముగా నుండుటంజేసి మిగ్గురు నొక్కరే యని చెప్పుట సమంజసముగా దోషదు. మొదటి నామములు రెండు నొక్క శాసన ముండుటచే నవి వేర్వేరు జనుల నామములని వా రొప్పుకోకతీరినది గాదు. నామ స్వరూపముచే దేవా మొక్కటేయని భావించి చరిత్రకు ప్రమాణము దీయట గూడ నంత మంచిదిగాదు. గణితముచే నిరూపింపబడినదే ప్రమాణము. మిగిలిన నిర్ధారణలన్నియు దీని తర్వాతివే. కాని యట్టి గణిత పరిశీలన తుదనుండి మొదటి వరకు నొక్కొక్కవత్సరమునకు బెట్టి చూచుచు వెళ్ళుట చాలా విసుగుగానుండును; కాన స్లీటు దొంగారొక యూహాజేసి సమాన నామములున్న వారిద్దరు నొక్కరేయని భావించి యొక శతాబ్దము నేర్పరచినారు. ఆశతాబ్ద వర్షములకు మన జ్యోతిషగణిత పరిశీలనజేసి తిమి. అం దొక్క సంవత్సరమైన నాపరిశీలనకు నిల్వలేదు.

కావున మరియొక శతాబ్దము మన పరిశీలనకు నేర్పరుపవలెను. ఈ గంగవంశపు రాజుల శాసనములయందున్న లిపిని మనకు తెలిసిన శకములలో తారీఖుల నిచ్చిన యితర దేశరాజుల శాసనముల యక్షరములతో

పోలికజేసి చూచిన నేవైన నొక శతాబ్దము నేర్పరుపనవకాశము గలుగునని తలంచి నే నీ దిగున పరిశీలన చేసితిని.

1. గుణార్ణవుని కొమారుడైన దేవేంద్రవర్మగారిచే నియ్యబడి గంగ సం॥ 183 యని తేదీగల శ్రీకాకుళ శాసనమును; సంవత్ 207 (గుప్తశకము) యని తారీఖు గలిగి యున్న ధృవశేనుని గణేశఘడ్ శాసనముతో పరిక్షించితిని. ఈ రెంటియుక్షరములు సమానముగా నున్నవి - గాన ధృవశేనుని గణేశఘడ్ శాసనకాలమునాటిదే యా దేవేంద్రవర్మగారి శ్రీకాకుళ శాసనముకూడ, గుప్తసంవత్ 207 యంటే క్రీస్తుశకము 526-27 సంవత్సరమునకు సరిపోవును. శ్రీకాకుళ శాసన మీసంవత్సరముననే వ్రాసియుండవలెను. కావున గంగశకారంభము 526-183 = 343 లోనై యుండవచ్చును.

2. గంగశక 195 సం॥లో గుణార్ణవుని కొమారుడు దేవేంద్రవర్మగారిచే నియ్యబడిన సిద్ధాంతశాసనమును, సంవత్ 347 లో కాలచూరిరాజు శంకరగణునిచే నియ్యబడిన యభోనా శాసనముతో సరిచూచితిని. ఈ రెండింటి యక్షరములు గూడ సరిపోలి యున్నవి. కాలచూరి సంవత్ 347 అంటే క్రీస్తుశకము 595-96 కు సరిపోవును. గాన సిద్ధాంతశాసనము క్రీ. ప్. 595-96 లో వ్రాసి యుండవచ్చును. అందుచే గంగశకము క్రీ. ప్. 595-195=400 లో ప్రారంభమై యుండవచ్చును.

3. గంగ సం॥ 146 లో దానార్ణవుని కొమారుడు యింద్రవర్మగారిచే నియ్యబడిన పుల్లి శాసనమును, జయపురం యేజస్సీ యుమ్మరగోట తా॥ పాడాగుడాగ్రామంలో నున్న

భవదత్తుని శిలాశాసనముతో సరిపోల్పితిని. అక్షరస్వరూపము రెండింటియం దొకేవిధముగా నున్నది. పాడాగుడా శాసనాక్షరములు మాలవసం॥ 493 లో కుమారశాస్త్రిని చేనియ్యబడిన మాండసార్ శాసనాక్షరములను బోలియున్నవని క్రీ. వె. 1921-22 సం॥ తాలుకు మెడ్రాస్ యెపిగ్రాఫికల్ రిపోర్టులో వ్రాయబడియున్నది. మాలవసం॥ 493 అనగా క్రీ. వె. 436-87 కు సరిపోవుచున్నది. గాన పుర్ని శాసనము గూడ సీసంవత్సరముదే యై యుండు-అందుచే గంగశకము క్రీ. వె. 436-146=290 లో ప్రారంభమై యుండనోవు.

పై పరిశీలనచే గంగశకారంభము క్రీ. వె. 290-400 మధ్యను జరిగియుండవలెను. ఈ సంవత్సరములను పై గణితప్రమాణములచే పరీక్షించుటకు బూర్వము చరిత్రాంశము లేవైన నీ శతాబ్దమును నిర్దేశించునవి యున్నవేమో పరిశీలించెదము.

క్రీ. వె. 290 మొదలు క్రీ. వె. 400ల మధ్యను శకారంభము చేయదగినంత ముఖ్యహంశము జరిగినవేమో పరిశీలింపవలెను. మనకు నిప్పటికే దెలిసినవాటిలోని కెల్లసముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ దండయాత్ర యొక్కట క్రీ. వె. 290-క్రీ. వె. 400ల మధ్యను జరిగినట్లు గనబడుచున్నది. ఈ దండయాత్రను గురించి చెప్పిన అలహాబాద్ స్తంభ శాసనములో కళింగమని ప్రత్యేకించి వక్కాణించలేకపోయినను కోసలము మొదలుకొని రాజ్యములను బేర్కొని యింకను మిగిలిన 'దక్షిణాపథరాజ్యాన్' యని జెప్పియుండుటచే నీ కోసలము, దక్షిణకోసలముని స్పష్టమగుచున్నది. ఈ దేశమును జయించి దక్షిణముగా సముద్రగుప్తుని సైన్యము వెళ్లెనని

గూడ దెలియుచున్నది. కోసలము తరువాత మహాకాంతారమని చెప్పబడే మహాకోసలమునకు దక్షిణమున నీమహాకాంతారముండవలెను. అది యేది?

అమరావతి బౌద్ధాలయ శిథిలములలో దొరకిన శిలాశాసనములయందు రెండింటిలో 'మహావనసల' మను ప్రదేశము బేర్కొని యున్నది. ఆ రెండు శాసనములలో నొకదానియందు 'మహావనసల' మను ప్రదేశమందున్న 'సాఘుకు' అను గ్రామము వక్కాణింపబడి యున్నది. ఈ కాలమందు విశాఖపట్నముజిల్లా మాలయాలలో బేరు వడిసిన జయపుర సంస్థానములో, జయపుర పట్టణమునకు నైఋతిమూలగా సుమారు 35 మైళ్ళ దూరమందు నీ సాఘుకుగ్రామమున్నది. ప్రస్తుత జయపుర సంస్థానమునకు మూలమైన నందాపుర రాజ్యమునకు ముఖ్యస్థానమైన నందాపురము సాఘుకుగ్రామమునకు తూర్పుగా నెనిమిదిమైళ్ళ దూరములో నున్నది. నందాపుర రాజ్యము ప్రాచీనమైన దగునచేతను, నందాపురము యమరావతీ శిలాశాసనములయందు కొన్నిటిలో వక్కాణింపబడి యుండుటచేతను, ఈ శాసనముల కిటీవలి కాలములనాటి శాసనములలో సహితమీ నందాపురము చెప్పబడియుండుటచేతను నీ సాఘుకుగ్రామమే యీ యమరావతి శాసనములలో జెప్పబడిన సాఘుని నిర్ధారణ జేయవచ్చును. గావున నీ సాఘుకుగ్రామమున్న ప్రదేశమున కా కాలమునందు 'మహావనసల' మని ప్రాకృతనామము. ఇదియే సంస్కృతమందు 'మహావనస్థల' మగును. పాృకృతములో 'సల' యను పదమునకు సరియైన సంస్కృతపదము 'స్థల' మని దెలియ

జేయుటకు కొన్ని ప్రాకృతభావలయందు నేటికిని 'నల' యనునది 'నల్' మనే యర్థమున వాడుక యగుచున్నది. ఓడభావయందు 'కుళిసల' యంటే 'కూపస్థల' మనియే యర్థము. ఈ మహావనస్థలము సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకు పూర్వమే పేరువడసి యుండుటచేతను, యీ మహావనస్థల మనునది యిప్పటి విశాఖపట్టణము, గంజాంజిల్లావనప్రదేశమునకు బేరే యున్నట్లు సాఘకు గ్రామమువలన జూపెట్టబడుటచేతను, నీ ప్రదేశము గక్షిణ కొనలప్రదేశమునకు దక్షిణముగా నుండుటచేతను, నీ మహావనస్థలమే యీ మహాకాంతారమని నమృతవచ్చును. ఈ మహాకాంతారరాజ్యమునకు బ్రభువైన వ్యాఘ్రరాజు నోడించి, సముద్రగుప్తు డాగ్నేయమూలగా బోయిన, మహేంద్రగిరి తగులును. ఆ పర్వతముపై శిబిరము వేసియున్న యోధునికి నెదుటను విశాలమైన మైదానప్రదేశము, పట్టణములు, గ్రామములు, పల్లెలు తోటలతో నిండి ఫలవంతమై జనసమృద్ధి గలిగి కన్పించెను. ఎడమవైపున నొక రాజ్యమును కుడివైపున మరియొక రాజ్యమును జూచి, యత డొక్కొకదానినే స్వాధీనమును జేసికొనియెను. ఎడమవైపున నున్న రాజ్యమే మందరాజు నేలికయందున్న కూరాలకము. కుడివైపున నున్నది స్వామిదత్తుని పరిపాలనలో నున్నట్టిది. మహేంద్రగిరి కొత్తూరు, పిఠ్ఠపురములను రెండు రాజ్యస్థానములు గలిగిన రాజ్యము. రెండు రాజ్యస్థానములు జెప్పటచే రెండు రాజ్యములని, యొక్కరాజునే చెప్పుటచే నా రెండు రాజ్యము లొక్కయేలిక స్వాధీనములోనే యుండెడివని తెలియుచున్నది. మహేంద్రగిరితో గలిపి కొత్తూరును

జెప్పటచే నీ పట్టణము కళింగమునకు ముఖ్యస్థానమని స్పష్టపడుచున్నది. కాళిదాసు రఘువంశములో కళింగదేశమును జెప్పినప్పుడు, కళింగరాజైన హేమాంగదుని వర్ణించినప్పుడు గూడ మహేంద్రపర్వతమును ముఖ్యముగ జెప్పియున్నాడు. కళింగ గంగరాజులు మహేంద్రగిరిపై నున్న గోకర్ణస్వామివారి సేవకులమని వారి శాసనములలో జెప్పుకొని గర్వము జెందియున్నారు. నేటికిని గూడ నీ పర్వతరాజ్యము కళింగదేశమును నిర్దేశించు చిహ్నంగా వెలుగుచున్నది. కావున సముద్రగుప్తుని కాలమునాటికి కళింగదేశము పిఠ్ఠపురాధీశ్వరుడైన స్వామిదత్తుని యధీనములో నుండెను. ఇందుకు మరియొక నిదర్శనము, శక్తివర్మగారి రాగోలు శాసనము. ఇందు రాజ్యస్థానమైన పిఠ్ఠపురమునుండి దానపతా వ్రాయుచు కళింగజిల్లాలో నున్న రాకలువగ్రామమని వక్కాణించిరి. ఆ రాకలు వయే యిప్పుడు నాగావళి నదియొడ్డున శ్రీకాకుళమునకు జెంత నున్న రాగోలు గ్రామము. ఇది కళింగదేశములోనిది. ఆ కళింగము జిల్లాగా చెప్పటచే నది యొక పెద్దరాజ్యములోని భాగమని స్వక్రమగుచున్నది. కళింగము తన స్వతంత్రమును గోలుబోయి యితర రాజ్యములలో నంతర్గతమైనప్పు డెల్ల నొక జిల్లాగానే వక్కాణింపబడి యున్నట్లు శాసనప్రమాణము లున్నవి. శక్తివర్మగారి శాసనములో కళింగము జిల్లాయని చెప్పియుండుటచే శక్తివర్మగారి కాలములో నాతని రాజ్యములో నొక భాగమై కళింగ మున్నట్లు వ్యక్తమగుచున్నది. శక్తివర్మగారి కాలము నిర్ణయించుటకు వారి శాసనలిపియు నాతని యింటిపేర్లు దప్ప మరి

యే యితర యాధారములును లేవు. వీటిని బట్టి శక్తివర్ధగారు సముద్రగుప్తుని కాలము నకు పూర్వమందే యున్నట్లు దోచుచున్నది. గాన సముద్రగుప్తుని కాలమునాటికి గూడ కళింగము పిష్టపురాధీశుని స్వాధీనమందే యుండెను. కావున సముద్రగుప్తుడు పిష్టపుర రాజును గొట్టి, కళింగమునకు స్వాతంత్ర్యము నిచ్చి, తన సైన్యములో ధైర్యస్థైర్యములకు బ్రఖ్యాతిని బడసి తన దయకు పాత్రుడై యున్న గంగవంశపుయోధుని పట్టాభిషిక్తుని గా జేసి యుండవలెను. శతృరాజులలో బల వంతులైన వారిని జెరలో నుంచుట, ముప్ప టికే తమ శతృవులచే చెరిలో నుంచబడిన వారిని విడుదల జేయుట, తన్నాశ్రయించు కొని తన దయకు పాత్రులైనవారిని రాజ్యములు మొరలైన బహుచూనములచే ననుగ్రహించుట యనే ఖ్యాతిని సముద్రగుప్తుడు బడసెనని యలహాబాద్ ప్రశస్తియందే జెప్పబడియున్నది. గాన నట్లు సముద్రగుప్తుని వలన కరుణింపబడిన వారలలో కళింగమందు గంగవంశమును స్థాపించినవారొకరు. లేదా, సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర రాజ్యములను దుడిచివేసియున్న సమయములో జనులందరును నెవరి యిష్టమువచ్చినట్లు వారు సంచరించుచుండగా గంగవంశపుయోధు డొకడు చిన్న రాజ్యస్థాపన యైనను జేసియుండవలెను. టామర్లేన్ దండయాత్ర మన హిందూ సంస్థానములను నాశనము చేసి వెళ్ళినవెనుక ఖజర్ ఖానుడను నొక సైయగువంశపువాడు డిల్లీలో రాజ్యమేర్పరచలేదా! ఏది యెట్లులైనను సముద్రగుప్తుని దండయాత్రయే గంగ వంశపు స్థాపకునికి రాజ్యమేర్పరచుకొనుటకు లాభించినది. కావున నతడు తనరాజ్య

స్థాపన సంవత్సరమునుండియే సంవత్సరములను లెఖ్ఖి బెట్టవారంభించెను. ఆయన తర్వాత చెండుమూడు తరములవరకు గూడ నట్లే గణన జరిగెను. తరువాత రాజ్యాభివృద్ధి గలుగుటచేతనున్న, నట్లు వృద్ధి యగుచున్న రాజ్యమునకు కారణభూతమైనది సముద్రగుప్తుని విజయమే యగుటచేతనున్న, నీగంగవంశపు రాజులు వారి శకమునకు 'ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య శకము'ని పిలిచిరి.

ఈహంశము విషయమై కొంతమంది పండితు లొక యాక్షేపణవీశియున్నారు. సముద్రగుప్తుని జయమువల్లనే కళింగశక మేర్పడియున్న యెడల కళింగమునకును, గుప్తరాజ్యమైన మగధరాజ్యమునకును, సంబంధమున్నటుల నేయాధారములు లేవని. గుప్తరాజులకు కళింగరాజులు కప్పముగట్టి నట్లు గాని, లేక యుద్ధములలో కళింగసైన్యములు మగధరాజునకు సహాయార్థము వెళ్ళి నట్లుగాని యెచ్చటను ప్రమాణములు గన్పించవే! సముద్రగుప్తుని జయముచే కళింగములో గుప్తరాజ్యస్థాపనగాలేదు. అటుల జరిగియుండిన, కళింగమునకు మగధకు రాజకీయసంబంధ వ్యాపారములుండియే యుండును. సముద్రగుప్తుని దండయాత్రవలన కళింగములో నొక స్వతంత్రరాజ్య మేర్పడినది. దానికి మగధరాజ్యమున కెట్టి సంబంధమును లేదు. స్వతంత్రరాజ్యమున కట్టి సంబంధము లితర రాజ్యముల కేల యుండును? అందువలననే గుప్తశకమున గాక, వేరే శకమున కళింగరాజులు వారి శకవత్సరములు లెఖ్ఖిపెట్టుచుండెడివారు. వా గావిధముగా చాల కాలమువరకూ వారి శకమును గాపా

దుకొనుచు వచ్చిరి గాని వారి రాజ్య ప్రాబల్యతచేతను, నితర రాజ్య సంబంధములచేతను వారి శకమును వదలుకొని విస్తారవ్యాప్తము గల శాలివాహనశకము నవలంబించిరి. ఈగంగవంశ శకారంభమునకు హేతువైన సముద్రగుప్తుని కళింగవిజయ మాయోధుని రాజ్యకాలమైన క్రీ. వె. 329-380 మధ్యను జరిగియుండవలెను. ఈకాలము పైన మన మేర్పరచిన క్రీ. వె. 290 మొదలు క్రీ. వె. 400 వరకు యున్న కాలములోనే పడినది.

మరియొక యాహజీసి చూతము. కళింగరాజ్యమేలిన గంగవంశపు రాజులలోని కెల్ల ప్రఖ్యాతిగాంచిన యనంతవర్మ చోడ గంగదేవుని రెండు విశాఖపట్నపు శాసనములలోను, కొన్ని శాసనములలోనూ గూడ కామార్జువుడనే గంగవంశపుయోధుడు శబరాదిత్యుడనే రాజును జయించి కళింగరాజ్య మేర్పరచెనని జెప్పబడియున్నది. ఆశాసనములలో ననంతవర్మ చోడగంగదేవులకు పూర్వము రాజ్యమేలిన ప్రతిరాజుయొక్క రాజ్యకాలవర్షము లివ్వబడియున్నవి. వాటిని బట్టి లెఖించేసి చూడగా ప్రథమ కామార్జువుడు శా. శ. 651 లేక క్రీ. శ. 729 సంవత్సరములో కళింగమందు రాజ్యస్థాపన జేసి నట్లు తేలుచున్నది. కళింగ గంగవంశపు రాజైన సత్యవర్మగారు గంగశకము 351 లో కళింగమును బాలించుచున్నట్లు వారి ఘరాకిమిడి శాసనముందున్నది. పైనజెప్పిన ప్రథమకామార్జువుడు, సత్యవర్మదేవుగారి తర్వాతివాడే. తన తండ్రి రాజ్యములో నెల్లరలుపుట్టి రాజ్యమంతయు నెల్లకల్లోలముగా నుండగా దన నలుగురి తమ్ములను దీసికొని యుత్తరముగా వెళ్ళి శబరాదిత్యు నోడించి

మహేంద్రగిరినుండి, రాజ్యస్థాపనచేసికట్లు నీ ప్రథమకామార్జువుని విషయమై యనంతవర్మ చోడగంగుల శాసనములయందు వర్ణించియున్నారు. ఆయల్లరలు, యుద్ధములన్ని సత్యవర్మదేవుగారి తరువాతనే జరిగి యుండవచ్చును. కాన సత్యవర్మదేవుగారి తరువాత సుమారు కొద్ది సంవత్సరములకే ప్రథమ కామార్జువుని రాజ్యస్థాపనము జరిగియుండవచ్చును. కాన గంగశకారంభము సుమారు క్రీ. శ. 729-351=378 సంవత్సరములో జరిగి యుండును. ఈసంవత్సరము మొదట మన మూహించిన సంవత్సరముల మధ్యనేయున్నది. ఎటులాలోచించినను నాశతాబ్దమే వచ్చుచుండుటచే నాశతాబ్దమునందలి ప్రతివత్సరమునకును మన మేర్పరచిన గణిత ప్రమాణములచే బరిశీలించిన, తప్పక గంగ శకారంభ సంవత్సరము లభ్యమగునని లోచుచున్నది.

ఇప్పుడు పై నేర్పరచిన లక్ష్యములను బట్టి క్రీ. శ. 290 మొ॥ 400 సం॥ వరకు లేక శా. శ. 212 మొ॥ 322 సం॥ వరకు నున్న షరములను బరిశీలించుము. మన హిందూ వత్సరములు చైత్రమాసమున ఆరంభమై ఘాల్గుణమాసమున సంతమగును. క్రీస్తు శక వత్సరములకును మన మాసములకును సరిపోవుచు గాన నీపరీక్షలో శాలివాహన శక వత్సరములనే దీసికొందుము.

ప్రవర్థమాన విజయ రాజ్యశకము, శా. శ. 212 మొదలు శా. శ. 322 వరకున్న సంవత్సరములలో నొకదానిలోనిదై యుండును.

దానిలో 127 వ సంవత్సరము, శా. శ. 339 మొదలు శా. శ. 449 వరకు ఉన్న సంవ

త్సరములలో నొకటి. ఈసంవత్సరములలో మార్గశిర పౌర్ణమినాటి చంద్రగ్రహణము, 338, 399, 416, 417, 418, 435. 436, 445 సంవత్సరములలోనే యున్నది. అందు వలన గంగశకారంభము, 271, 272, 289, 290, 291, 308, 309, 318 సంవత్సరములలో నొకదానియై యుండును.

అట్లేన 251 వ సంవత్సరము, 522, 540, 541, 542, 559, 560, 569 లలో నొకటిగావలె. సూర్యగ్రహణము ఈసంవత్సరములలో ప్రతిదానియం నుండెను.

గంగశక 304 సంవత్సరము, 575, 576, 593, 594, 595, 612, 613, 622 లో నొకటిగావలె. ఇందులో 575, 593, 594, 622లో మాత్రమే సూర్యగ్రహణము గలిగెను.

గాన గంగశకారంభము 271, 289, 290, 318 సం॥లో నొకదానియందు గలిగి యుండును.

గంగశక 351 సంవత్సరము, 622, 640, 641, 669 సం॥లో నొకటిగావలె. ఇందు సూర్యగ్రహణము 622, 641, 669 లో మాత్రమే యుండె.

గాన గంగశకారంభము 271, 290, 318 సం॥లో నొకటైయుండు.

గంగశక 91 వ సంవత్సరము, 362, 381, 409 సం॥లో నొకదానికి సరిపోయి యుండును.

అందులో శా.శ. 362 సం॥లో మాఘ మాసము మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 18 న 28 ఘ. 22 వి. ఘడియలకు గలిగె. ఇది సూర్యాస్తమయాత్పరము గావున మకరమాసము డిశంబరు ది 18 నుండి జనవరు ది 16 వరకు ఉండెను. అందుచే శా.శ. 362

సం॥లో మకరమాసమందు, 30 సౌరదినము లుండె.

శా.శ. 381 సం॥లో మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 19 న 23 ఘ. 21 వి. ఘ. లకు గలిగె. ఇది సూర్యాస్తమయాత్ పూర్వము. తరువాత జనవరులో ది 17 న 50 ఘ. 21 వి. ఘ. లకు కుంభప్రవేశమాయెను. కాన మకరమాసము డిశంబరు ది 19 నుండి జనవరు 17 వరకుండె. అనగా మాఘమాసమందు 30 సౌరదినము లుండె.

శా.శ. 408 సం॥లో మకరప్రవేశము డిశంబరు ది 18 న 11 ఘ. 33 వి. ఘ. ల కాయెను. తరువాతి జనవరు ది 16 న 39 ఘ. 24 వి. ఘ. లకు కుంభప్రవేశము. కాన మకరమాసము డిశంబరు ది 18 మొదలు జనవరు ది 16 వరకు నుండె. ఈసంవత్సరము నందుగూడ మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములే యున్నవి.

అందుచే నీసోదాలవలన మూడుసంవత్సరములలోను మాఘమాసమందు సౌరదినములు 30 దేలియున్నవి. ఇ న గంగశకారంభము శా.శ. 271, 290, 318 సం॥లో నొకదానియై యుండవలెను. ఆయొక్క సంవత్సరము నికమిగిలిన మాఘమాసములలో గలిగిన నేవ్యస్తమయి సోదాలవలన దేలవలెను. ఆపరిశీలన నీదిగువున జేయబడినది.

కళింగ శక 182 సం॥లో మాఘ కు 7 వి ఏవ్యము—గావున కళింగ శకము శా.శ. 271 సం॥లో ప్రారంభమైయుండెనేని 182 సం॥ము శా.శ. 453 డై యుండును. ఈసంవత్సర మాఘమాసములో శుక్ల 6 తిథి డిశంబరు ది 31 న 0 ఘ. 36 వి. ఘ. లకు (అంకా కాలము) పోయినది. తర్వాతి స్తమయి

తిథి యారోజన సూర్యోదయాది 56 ఘ. 34 వి. ఘ. లకు పోయినది. డిశంబరు ది 31 న సూర్యోదయమైన తర్వాత 36 వి. ఘ. వరకు వృషి తిథి యున్నది. గాన నారోజెల్ల వృషి క్రిందనే గణనకువచ్చును. మరునా డనగా జనవరు ది 1 న సూర్యోదయమగు సరికి 8 తిథి యున్నది గాన నారోజెల్ల నవ్వమియే. మధ్య నప్తమి గణనకు రాలేదు గాన నది యేవ్యయినది. కావున శా.శ. 453 సం॥ మాఘ శు 7 యేవ్యము.

శా. శ. 290 లో గంగశక మారంభ మయియుండిన యెడల గంగశక 182 సం॥ శా.శ. 472 లగును. ఈసంవత్సరమందు మాఘ మాస శుక్ల పక్షములో వృషి తిథి డిశంబరు ది 30 న సూర్యోదయాది 27 ఘ. 40 వి. ఘ. ల వరకు ఉన్నది. గాన నారోజెల్ల వృషి యనియే లెఖి. నప్తమి తిథి డిశంబరు ది 31 న సూర్యోదయాది 21 ఘ. 12 వి. ఘ. వరకు ఉన్నది. కాన నారోజెల్ల నప్తమి క్రిందే లెఖి. అందుచే నీనప్తమి యేవ్యమిగాలేదు. కనుకనే శా. శ. 290 సం॥ లో గంగశకము ప్రారంభించలేదు.

శా. శ. 318 లో గంగశకము ప్రారంభించియున్న యెడల గంగశక 183 వ సంవత్సరము, శా. శ. 506 లైయుండును. ఈసంవత్సర మాఘమాస శుక్లపక్షములో వృషి తిథి జనవరు ది 19 న సూర్యోదయాది 19 ఘ. 12 వి. ఘ. వరకు ఉండుటచే నారోజెల్లావృషియే. జనవరు ది 20 న సూర్యోదయాది 9 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు ఉండుటచే నారోజెల్లా నప్తమియే. ఈనప్తమి గూడ నేవ్యముగాలేదు. కావున గంగశకము శా. శ. 318 సం॥ లో ప్రారంభించలేదు.

ఈ సోదాలవలన నొక్క శా. శ. 271 సం॥లోనే గంగశక మారంభమైనట్లు తేలినది. ఈసంవత్సరమే యన్ని సోదాలకు నిల్చినది.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 127 వ వత్సరమైన శా. శ. 398 సం॥లో మార్గశిరపౌర్ణమి చంద్రగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 251 వ వత్సరమైన శా. శ. 522 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 304 వ వత్సరమైన శా. శ. 575 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 351 వ వత్సరమైన శా. శ. 622 లో సూర్యగ్రహణము.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 91 వ వత్సరమైన శా. శ. 362 లో మాఘమాసమందు 30 సౌరదినములు.

శా. శ. 271 సం॥ నుండి, 182 వ వత్సరమైన శా. శ. 453 లో మాఘ శు 7 తిథి యేవ్యము.

ఇట్లు గణితశాస్త్ర సహాయముచే శా. శ. 271 సం॥లో గంగశక మారంభమైనట్లు నిశ్చయమైయున్నది. ఊహలేవియెట్లున్న నిది కాదనలేము గదా! నముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును గంగశకమునకు నేవిధమైన సంబంధములేదనియే యనుకొందము. గాని శా. శ. 217 వ సం॥ లో గంగవంశ శక మారంభము కాలేని యనలేము. గణితము వలన నిర్ధారణచేయబడిన దాని నొప్పుకొనక తీరదు. యధార్థమును జైలుదీయుటకు గణితముకంటె వేరు ప్రమాణములేదు.

ఇక నముద్రగుప్తుని దండయాత్ర యొక్క కాలమును నిర్ణయించుచు విన్నవెట్లు స్థిరముగా రిట్లు వ్రాసిరి. “సుమారు రెండు లేక మూడు వేల మైళు ప్రయాణముచేసి

యుండివ నీ దండయాత్ర సమాప్తమగుట కథమము రెండుసంవత్సరములైనా పట్టియుం డవలెను. గాన క్రీ. వె. 350 లో నిది ముగించియుండును. " వారి యాహవలన క్రీ. వె. 348 నుండి క్రీ. వె. 350 వరకు సముద్రగుప్తుని దక్షిణదేశ దండయాత్ర జరి గియుండినట్లు తేలుచున్నది. ఈలాగు విచా రించినను మనము గణితముచే గనుగొనిన గంగవంశ శక కారంభ సంవత్సరమైన శా.శ. 271 లేక క్రీ. వె. 349, విస్సంట్టుస్మిత్తుగా రూహించిన కాలమునందే పడుచున్నది. సముద్రగుప్తుని సహాయముచే కళింగ గంగ శక మేర్పడినదని యొప్పుకోక పోయినను శా. శ. 271 లో గంగశక మేర్పడినని యొప్పుకోక తీరదు గదా! సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును, కళింగ గంగశకమునకు నేవిధమైన సంబంధము ఉన్నదని దలంపే మైనను లేకుండ సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర కాలము నూహించిన విస్సంట్టుస్మిత్తుగారు దండయాత్ర క్రీ. వె. 348 నుండి క్రీ. వె. 350 వరకు జరిగెనని చెప్పియున్నారు గదా! సం బంధముండనీ లేక పోనీ. అదియంత యవస రమైనది కాదు. గంగ శక కారంభ సంవత్స రము గనుగొనుటయే మన ముఖ్యప్రయోజన మిప్పుడు. అది కనుగొంటిమి. ఆశకము శా. శ. 271 వ సంవత్సరములో ప్రారంభ మైనది. ఆ సంవత్సరము సముద్రగుప్తుని దక్షిణ దండయాత్ర జరిగిన వత్సరములలో నొకటి. గంగశకమునకు 'విజయరాజ్య' మను విశేషణముండుటచే నీగంగరాజ్యము కళింగములో నేదో యొక విజయము జరిగిన పైని, స్థాపింపబడి నట్లూహకు పొడగట్టక మానదు. శా. శ. 271 లో జరిగియుండిన

విజయము సముద్రగుప్తుని విజయము గాక, మరేదేదీ గనుపింపదు. గుప్తరాజ్యమునకును, కళింగరాజ్యమునకును గల సంబంధముల చిహ్న లిప్పుడు మనకు దృశ్యములు గాలేదు. వాటిని గనుగొనుటకు సరియైన ప్రయత్న ములు జరుగలేదు. శాస్త్రీయమైన ప్రయ త్నములే జరిగినచో, గుప్తరాజ్యాధికారముచే కళింగ గంగరాజ్యమునకు సంప్రాప్తమైన లాభములు బైలు వెడలక మానవు. శిల్ప ములో కళింగముచేసిన కృషి, గుప్తరాజ్య శిల్ప సంబంధమైనదే. ఇందు విషయమై కళింగశిల్పమనేవ్యాసమును విస్తరించివ్రాయ డమైనది. అటువలెనే యితర కళలయందును గూడ కళింగ గంగరాజ్యము, గుప్తరాజ్య సంపర్కమువలన బొందిన లాభములు తెలి యునని నానమ్మకము.

గంగశకమునకు 'ప్రవర్ధమాన' మను పరియొక్క విశేషణము గూడ నున్నది. దీనినిబట్టి గంగరాజ్యము క్రమేపి వృద్ధిబొంది నదని గూడ తెలియుచున్నది. ఇది యెట్లు వృద్ధిబొందినదో నేను వ్రాసిన Historical Geogrphey of Kalinga మను వ్యాసమున జూపితిని. ఇచ్చట దాని విషయమై వ్రాయు టకు సవకాశము లేక మానితిని. ఇంతవరకు కళింగ గంగశక మెప్పుడు ప్రారంభమైనదో, 'ప్రవర్ధమాన,' విజయరాజ్యములను రెండు విశేషణములు దాని కెట్లు సార్థకములైనవో పరిశీలించి చూచితిమి. ఇక నిప్పటివరకు సంప్రాప్తమైన కళింగ గంగరాజుల శాసన ములలో గంగశకమందు తేదీల నియ్యబడ్డ వాటియొక్క తారీఖులను, క్రీస్తు శక తేదీల లోనికి మార్చి వ్రాయుట యవసరమని తోచి యాదిగువను వ్రాయుచున్నాను.

1. చండవర్మ:-కోమర్తిశాసనము (Ep. Ind. Vol. IV)

పంక్తి 20. సంవత్సర మమ్మ 6 చైత్ర మాస శుక్ల పంచమీ దివసః అనియున్నది.

ఇందులో 'ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య' మను విశేషణము గన్పించలేదు. పెద్దగాలి వానవంటి గండయాత్ర వెళ్ళిపోయిన వెంటనే స్థాపించబడిన రాజ్యము. దేశములోని జనులు స్వాధీనమునకు వచ్చియుండరు. శత్రువు లణి గియుండరు. కావున నావిశేషణము పెట్టుటకు సమయము, ధైర్యము చిక్కియుండక పోవచ్చును. ఈరాజు నాడే గాదు. ఇంకను మూడు నాలుగు తరములవరకు నట్లే యుండును. ఇట్టి యూహచే నీరాజే యీ గంగవంశమున కాది పురుషుడని యుంటిని.

పైతారీఖు=క్రీ.వె. 356 ఫిబ్రవరి ది 23 బుధవారము. ఆరోజున పంచమి 6 ఘ. 36 వి. ఘ. ల వరకు ఉన్నది.

2. ఉమావర్మ:-బృహత్సప్తాశాసనము (Ep. Ind. Vol. XIII No. 2)

పైదానియందువలె దీనియందు గూడ విజయరాజ్య సంవత్సరములని చెప్పలేదు గాని కలింగరాజుని జెప్పియున్నది. దీని తారీఖు (పంక్తి 15) సంవత్ 30 మార్గశీర్ష ది 20 అనియున్నది. అనగా మార్గశీర బ 5 యని. ఇది క్రీ. వె 379 అక్టోబరు ది 31 సోమవారము.

3. హస్తివర్మ:-ఉగ్లాం శాసనము (Ep. Ind. Vol. XVII No. 19)

కలింగ గంగవంశపు రాజుల పరా లో ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము లో తారీఖు నిచ్చిన మొదటి పరా యిదియే

యిప్పటికి తెలిసినది—, నకల కలింగాధి రాజ్య 'యని జెప్పఁబడిన రాజులలో కల్ల మొదటివాడే యీయన దీనిలో జెప్పిన తారీఖు (పంక్తి 13) కార్తిక కృష్ణాష్టమ్యాం

(పంక్తి 23-23) ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరా ఆశీతిః 80 కార్తిక దిన 5 =క్రీ. వె. 42) నవంబరు ది 5 సోమవారం. నాడు పంచమి 53 ఘ. 249 వి. ఘ. వరకు ఉన్నది.

4. ఇంద్రవర్మ:-అచ్యుతాపుర శాసనము (Ep. Ind. Vol. III No. 20)

ఈయనకు రాజసింహయని బిరుదు కూడ నుండె. ఈ శాసనం తారీఖు

(పంక్తి 22):-ఉదగయనే

(పంక్తి 22) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః సప్తాశీతిః 87 చైత్ర అమావా శ్యాం అనగా గం. శ. 86 సం॥ మకర సంక్రాంతినాడు=క్రీ. వె. 435 డిశంబరు ది 15 న 10 ఘ. 48 వి. ఘ. లకు మకరసంక్రమాణ ప్రవేశము.

పరా తారీఖు=క్రీ. వె. 436 ఏప్రిల్ ది 2 లక్ష్మీవారం 26 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు అమావాస్య.

5. ఇంద్రవర్మ:-అక్కలి శాసనము (Ep. Rep. 1926. App. A. No. 2)

విజయరాజ్య సంవత్సర 87 శ్లేష్ఠ 10 =క్రీ. వె. 436 మేయి ది 11 సోమ వారము. ఈరాజునకు రాజసింహబిరుదుండెను

6. ఇంద్రవర్మ:-ఫల్లాకిమిడి శాసనము (Ind. Ant. Vol. XVI No. 169)

ఈయన కూడ రాజసింహ బిరుదు గలవాడే.

(పంక్తి 18) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః ఏకనవతి 90+1 మాఘ దినే త్రింశతి తమ 30.

ఇది సూర్యమానదినములని స్థితు దొరగారభిప్రాయపడిరి; గాని అమావాస్య యనియే సూచించునని నాయభిప్రాయము.

= క్రీ. వె. 441 జనవరు ది 28 లక్ష్మీ వారం 11 ఘ. 24 వి. ఘ. వరకు అమావాస్య యుండెను.

7. ఇంద్రవర్మ:-శ్రీకాకుళశాసనము (Ind. Ant. Vol. XIII. p. 121)

(పంక్తి 10) మార్గశిర పౌర్ణమాస్యాం సోమోపరాగే.

(పంక్తి 20) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+20+8 చైత్ర ది 10+5.

౧౦౧౪౪ 127 మార్గశిర పౌర్ణమిని సోమోపరాగము.

= క్రీ. వె. 476 నవంబరు ది 17 సోమ వారము.

శాసన తేదీ = క్రీ. వె. 477 మార్చి ది 15 మంగళవారము.

8. ఇంద్రవర్మ (దానార్ణవుని కుమారుడు):-పుర్ణి శాసనము. (Ep. Ind. Vol. XIV. No. 27)

(పంక్తి 11) కార్తిక పౌర్ణమాస్యాం

(పంక్తి 29) విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+30+7 పుష్య ది 20 (Ep. Ind. Vol. XVIII. p. 308) లోడక్టరు హుల్ ట్జేగారు మొదట చదివిన తారీఖును సవరణ చేసినారు. ఆనవిరించిన తారీఖునే నేనును తీసుకుంటిని.

దానదినం:-౧౦౧౪౪ 136 సం॥ కార్తిక పౌర్ణమి = క్రీ. వె. 486 అక్టోబరు

ది 29 బుధవారము శాసన తేదీ = క్రీ. వె. 487 జనవరు ది 1 గురువారము.

9. ఇంద్రవర్మ:-శ్రీకాకుళశాసనము.

(పంక్తి 15) మాఘసప్తమ్యాం

(పంక్తి 23) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+30+8 మాఘ ది 10.

దానదినం:-౧౦౧౪౪ 138 సం॥ మాఘ శు 7 = క్రీ. వె. 488 జనవరు ది 7 గురువారము. శాసన తారీఖు = క్రీ. వె. 488 జనవరు ది 10 ఆదివారము.

10. ఇంద్రవర్మ (దానార్ణవుని కుమారుడు):-ఔక్లలి శాసనము (Ep. Ind. Vol. XViii No. 31)

(పంక్తి 15) సూర్యోపరాగే.

(పంక్తి 30) ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరాః 100+54 లిఖితమిదం శాసనమ్. శాసన తేదీ 503. ఈ సంవత్సరమున జ్యేష్ఠ బహుళ అమావాస్య అనగా జూన్ ది 10 మంగళవారము నాడు సూర్యోపరాగము. ఆ రోజున అమావాస్య సూర్యోదయాది 20 ఘ 24 వి. ఘ. వరకున్నది. ఆ రోజుననే దాన ముజరిగినది. అదియే పతాతారీఖు = క్రీ. వె. 503 జూన్ ది 10 మంగళవారము.

11. జీవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని కుమారుడు):-శ్రీకాకుళ శాసనం (Ep. Ind. Vol. iii No. 21)

(పంక్తి 11) మాఘమాస్యదగయనే శుభాష్టమ్యాం

(పంక్తి 26) ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరశతం త్రిశతే 100+83 శ్రావణే మాసిదినే వింశతి 20.

దానతారీఖు:-౧౦౧౪౪ 182 సం॥ మాఘ శు 8 = క్రీ. వె. 532 జనవరు ది 1 గురువారము.

శాసనతాళిఖు:-క్రీ. వె. 582 ఆగష్టు
ది 7 శనివారము.

12. జేవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని
కుమారుడు) ఘరాకిమిడి శాసనం(Ep. Rep.
1921 App A No. 1)

గాంగేయసంవత్సర: 184.

=క్రీ. వె. 538 ఇంతకంటె యెక్కువ
యీ తాళిఖు విషయమై తెలియదు.

13. జేవేంద్రవర్మ (గుణార్ణవుని
కుమారుడు):-సిద్ధాంత తామ్ర శాసనము
Ep. Ind. Vol XIII No. 19)

(పంక్తి 28-29) ప్రవర్తమాన విజయ
రాజ్యసంవత్సరశతేపంచనవతే 100+90+5

శ్రావణ కృష్ణదినే పంచమీదత్త:

=క్రీ. వె. 544 జూలై ది 25 సోమ
వారము.

14. అనంతవర్మ (జేవేంద్రవర్మ
కుమారుడు):-ఘరాకిమిడి శాసనం(Ep. Rep
1921 App A. No. 2)

గాంగేయసంవత్సర: 204.ఇం
తకు మించ తాళిఖువిషయమై యేమియు
తెలియదు.

=క్రీ. వె. 553.

15. అనంతవర్మ (జేవేంద్రవర్మ
కుమారుడు):- (Ep. Rep. 1919 App.
No 8)

సోమోపరాగే. సంవత్సరమేమియువ్వ
లేదు.

పై నెం. 14లోనిరాజును ఈరాజు నొక్క
రివలెనున్నది. ఆ శాసనములో సంవత్సరమిచ్చి
నాదు. ఈ శాసనములో గ్రహణము మా
త్రమే చెప్పియున్నది. పై శాసనపు సంవ
త్సరము అనగా క్రీ. వె. 553 లో వైశాఖ

పున్నమినా చౌకటి, కార్తికపౌర్ణమినా
చౌకటి రెండు చంద్రగ్రహణములుండెను.
ఇందులో నేదైన యొకటి యెయిందునమో
యిందుల జెప్పినది.

16. జేవేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ
కుమారుడు) విశాఖ పట్నం శాసనము.
(Ind. Ant. Vol XVIII No 177)

(పంక్తి 27) అయనపూర్వకమే.

(పంక్తి) సంవత్సర శతద్వయే చతు
ష్పంచాశాభ్యధికే 254 ఫాల్గుణ ప్రథమ
పక్షే ప్రతిపది.

దానమయనపూర్వకమని జెప్పటచే
మకర సంక్రమాణకాలమందు జేయబడినది.
శాసనము గంగశక 254 సం॥ ఫాల్గుణ శుద్ధ
ప్రతిపత్తున వ్రాయబడినది.

=క్రీ. వె. 604 ఫిబ్రవరి ది 6 గురు
వారము మకరప్రవేశము క్రీ. వె. 603
డిశంబరు ది 20 న సూర్యోదయాది 33 ఘడి
యలకు అనగా సూర్యాస్తమయమైనవెనుక.
అందుచే సుత్రరాయణ పుణ్యకాలమందు
జరుగవలసిన కర్మలనీ ది 21 ననే పుష్య శు
13 శనివారము-గాన శనిత్రయోదశి శివుని
యారాధనకు చాలపుణ్యదినము. ఉత్తరాయణ
సంక్రమాణ పుణ్యదినముకూడను. అందు
చేతనే ధర్మేశ్వర భట్టారకాయ అయన
పూర్వకం చంద్రార్క ప్రతిష్ఠకృత్యా' అనగా
ధర్మేశ్వరుడినే లింగమునకు సూర్యచంద్ర
ప్రతిష్ఠచేసి దానము చేసినట్లు చెప్పియున్నది.

17. అనంతవర్మ (రాజేంద్రవర్మ
కుమారుడు):—అలమండ శాసనము
(Ep. Ind Vol III No. 3)

(పంక్తి 18) సూర్యగ్రహోపరాగే
దత్తం

(పంక్తి 28-29) గాంగేయ వంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతా త్పణి చతురోత్తరా=క్రీ. వె. 653 ఈ సంవ త్సర జ్యేష్ఠఅమావాస్య, అనగా జూన్ ది 1న సూర్యగ్రహణము. ఆ గ్రహణకాలమునందే దాన మిచ్చుటచేతను, పతాకు మరి యే యితర తేది నియ్యకపోవుటచేతను దాన సహితముగనే పతా యిచ్చినటు లగుపడు చున్నది. గావున శాసన తేది =క్రీ. వె. 653 జూన్ ది 1 శనివారము.

18. దేవేంద్రవర్మ (రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు):-అక్కలి శాసనము. Ep. Ind. Vol. XVIII. No. 32)

(పంక్తి 28) గంగవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతత్రయోదశోత్తరే ల్లిఖితం. డాక్టరు హుల్ట్జే గారీశాసన మును విమర్శన జేయుచు తేదీ విషయమై 'శతమయే' యని చదివి, విమర్శనలో 'శతత్రయే' యని యుండుట యుచితమని వక్కాణించిరి. వారు 'మ' యని జదివిన యక్షరము యశ్రద్ధగా వ్రాసిన 'తి' యని యాశాసనమందు లిఖించిన యితర యక్షర ములతో బరికించి చూచిన బోధపడును.

దిగువను ఇచ్చిన కతారావుడి 'త' యొక్క ముందు కాలులో కలసిపోయి యుండుటచే నట్టి స్వరూపము దానికి వచ్చె. అందుచే 'శతమయే' యని వారు చదివినది, 'శత త్రయే' 'శతత్రయే' యని నానిశ్చయము. ఈపత్థాలో మాసము, తిథి, యివ్వలేదు- దాని సంవత్సరము=క్రీ. వె. 653.

19. రాజేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు):-చందసాశాసనము (Ep. Rep. 1918 App. 13 No. 13)

గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సర 842. =క్రీ. వె. 613.

20. సత్యవర్మ (దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు):-ఫర్లాకిమిడి శాసనము (Ind. Ant. Vol. XIV No. CLII)

(పంక్తి 17) సూర్యోపరాగే ఉదక పూర్వకం

(పంక్తి 34-35) గాంగేయవంశ సంవ త్సర త్రిశతానాం ఏకపంచాశత్ =క్రీ. వె. 700 మే ది 22 శనివారము ఇది జ్యేష్ఠ బ 30 శనివారము. అమావాస్య సూర్యోదయాది 15 ఘ. 36 వి. ఘ. వర కున్నది.

శ్రీమదనంతవర్మచోడగంగదేవ

శ్రియత శ్రిపాద గోపాల కృష్ణమూర్తిగారు

కోలాహలపురము నేలిన వీరిసిహుని వంశమువాడైన కామార్ణవుడు, కళింగము నందలి అడవి ప్రదేశములను పాలించుచున్న శబరాదిత్యుని సంహరించి గంగరాజ్యము స్థాపించెను.¹ వీరి వంశమునకు మూలపురుషుడైన తూర్వసు అనే రాజు చాలాకాలము సంతానములేక గంగాదేవి నారాధించగా నతనికి గాంగేయుడను పుత్రుడు కలిగెను. ఈ గాంగేయుని బట్టి వారి వంశీకులకు గంగవంశమని పేరువచ్చెను.²

అనంతవర్మ చోడగంగు తాతయైన వజ్రహస్త దేవుడు చాలా బలవంతుడు. ఇతడు తనకు సమకాలికులైన చేదిరాజులను నిర్జించి యుండెను.³ ఇతనికి విజయమహాదేవి యందు జన్మించిన⁴ రాజరాజ మొదట ద్రమిలాహవోత్సవములో జయలక్ష్మికి భర్తయై, పిమ్మట చోడరాజగు రాశేంద్ర

చోళుని కుమార్తెయగు రాజసుందరిని పెండ్లి యాడెను.⁵ చోళరాజగు రాజరాజునకు రాశేంద్రచోళుడను కొమారు డొకడుండెను. ఈతనికి గంగయకొండచోళ యను బిరుదు నామము గలదు. ఈతడు గంగవరకు దిగ్విజయము చేయుటచేత ఈతనికి బిరుదువచ్చెను. మహేంద్రగిరిపై నీతడు జయస్తంభమెత్తించి నట్లు ఆ గిరిపై నున్న ఈతని శాసనమువలన తెలియుచున్నది.⁶ ఈదండయాత్రకై ఈతడు కళింగమునకు వచ్చి, తన కూతురగు రాజసుందరిని (ఈతనికి అమ్మగంగదేవియను మఱి యొక కుమార్తె కలదు.) రాజరాజున కిచ్చి పెండ్లిచేసి యుండెను.⁷

ఈతని రెండవ కూతురైన అమ్మగంగదేవి, చాళుక్యరాజగు రాజరాజనరేంద్రుని భార్య. కాభట్టి చాళుక్యరాజరాజు, కళింగ రాజరాజు, ఇరువురును గూడ గంగయకొండ

1. కొన్ని కాసములు. Vide J. A. H. R. S. Vol I. part III

2. I bid

3. I bid Part I. "Tri-Kalinga"

4. చిక్కాన వలస తామ్ర కాసము

5. కొన్ని కాసము. రాశేంద్రచోళుడనుటకు చూడుడు Ind. Ant. XVIII page 169.

6. South Indian. Inscriptions Vol. V. No. 1351.

7. J. O. B. R.S. Vol. VIII part I. రాజరాజును గూర్చి కాసములలో, మొదట ద్రమిలాహవోత్సవములో జయలక్ష్మికి భర్తయై, యని యున్నది. ఈద్రమిలాహవోత్సవము రాజరాజు విజయాదిత్యుని ప్రార్థన నంగీకరించి, అతనికి సాయమరిగి వీరరాశేంద్రునికి ప్రతిఘటించి నప్పటి వృత్తాంతమును గూర్చిన దేమో యని సందేహించవచ్చును గాని, అయుద్ధానంతరము, రాజరాజు వీరరాశేంద్రుని కూతురిని పెండ్లియాడలేడు. "చోడరాజగు రాశేంద్రచోళుని కూతుడు" అని స్పష్టముగా చెప్పబడియుండుటచే, రాజసుందరి వీరరాశేంద్రుని కుమార్తె కాదని తెలియుచున్నది.

చోళుని అల్లుళ్ళేయన్న మాట. కళింగరాజు రాజునకు రాజసుందరియందు చోడగంగ దేవుడను కుమారుడు పుట్టియుండెను.⁸ రాజు రాజు కుమారులలో ఈతడే పెద్దవాడు. ఈతనికి సామ్రాజ్యముగా అనంతవర్మ యను పేరు వాడుకలో నుండెను.

అనంతవర్మ అనేది బిరుదు. చోడ గంగు తాతయైన వజ్రహస్తదేవునికి కొమారుడైన కామార్జునుని కిక్కి కూడా ఈ బిరుద నామము చేర్చబడినది. కాని గాంగవంశపు రాజుల కెవ్వరికీ అంతవరకు “చోడ” అను మాట నూత్రము చేర్చబడి యుండలేదు. దీనికి కారణము సులభమే. కళింగరాజురాజు చోడరాజు కూతురిని పెళ్ళి యాడి, ఆమె కుమారునికి “చోడగంగని” పేరు పెట్టెను. ఈ “చోడ” అనే పదము చోళులతో సంబంధము కలిగి యుండుటను సూచించును. ఆకాలములో చోళులు బల వంతులైయుండుటచే వారితో సంబంధము గలిగిన వారందరూ, అసంగతిని గొప్పగా చెప్పుకొనుచుండిరి.⁹ చాళుక్యుడగు వినులా దిత్తుడు చోళరాజకన్యయగు కుండనాదేవిని పెండ్లియాడి యామెయందు పుట్టిన కుమారునికి రాజరాజని తనమామగారి పేరుంచెను. ఈ రాజరాజున రేంద్రుడు కూడ మేనమామ కూ తురగు అమ్మగ దేవిని పరిణయమై, తనకుమారునికి రాజేంద్ర చోళుడని నామకరణము చేసెను. కాభట్టి కళింగ రాజైన రాజరాజు,

తన కుమారునికి చోడగంగదేవని పేరుంచుట చోళులతో గల్లు సంబంధము నుగ్గడించుటకే యని శోధపడుచున్నది. రాజేంద్రచోళుని అన్నదమ్ముడగు వీరరాజేంద్రుడు తనకుమార్తెను పశ్చిమచాళుక్య రాజైన విక్రమాంకుని కిచ్చి పెండ్లిచేసెను.¹⁰ ఈవివాహముల మూలమున చోళులకును, సమకాలిక ప్రసిద్ధ రాజవంశములకును దృఢమైన సంబంధము లేర్పడెను.

అనంతవర్మ తండ్రియైన రాజరాజు క్రీ. శ. 1069 నుండి 1077 వరకు పాలించి యుండెను. ఈతని మరణానంతరము అనంత వర్మ చోడగంగదేవు కళింగనగరమున పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. అప్ప డీతనికి నీయాపురపు ధవళనాయకుడూ, మత్స్యవంశపు రాజలూ, ఘుముసూరు, గాడువా, మొదలగు మన్య ప్రదేశముల నేలుచుండిన చిన్నరాజలూ, సామంతులైయుండిరి. ఈతని తాతయును తండ్రియును చాల బలవంతులు. వారి కాలమున కళింగరాజ్యములో సామంత ప్రభువులుగా నుండిన వారు ఈతని పట్టాభిషేకమునకు పోయియుండిరి. ఈతని మంత్రి రాయని ప్రగడయని స్థానికచరిత్రల మూలమున తెలియచున్నది.

ఈతని రాజధానిని గూర్చి భేదాభిప్రాయములున్నవి. ఈతని పూర్వులగు కొందరికి రేవు పట్టణమగు దంతాపురము రాజధానియైయుండెను.¹¹ దీనిని గూర్చియే

8. Relations between Tamilakam and Kalinga Vide J. A.H.R.S.Vol. I, Part II

*8. S. I. Inscs., Nos. 1121, 1332 respectively.

9. Dr. Krishnaswamy Aiyangar's "Ancient India".

10. విక్రమాంగ దేవచరిత్రము

11. కొన్ని శాసనములు.

కాళిదాసు ప్రస్తావించియుండెను. కాని ముఖలింగమే ఈతని రాజధాని యని నిరూపించుటకు ఆధారములున్నవి. “నగరము” అనగా రాజధాని అన్నమాట. ముఖలింగేశ్వరాలయమందు “కళింగనగరాత్”¹³ కళింగావని నగరము, కళింగదేశనగరము, “అను పదములు అప్రదేశమునకే పలుచోట్ల ప్రయోగించబడినవి. అనంతవర్మ తామ్రశాసనములన్నియుకళింగనగరమునుండిహలుకుమునుబొందియుండినవి.¹⁴ ముఖలింగమునందు పాడైన భవనములచిహ్నము లిప్పటికిని నిలచియున్నవి. వేరొక చోట నిట్టివి కానరావు. కాబట్టి ఈతని రాజధాని ముఖలింగమే కాని కళింగపట్నము కాజాలదు.

అనంతవర్మ చోడగంగుని రాజ్యము తూర్పుతీరమున చాలా విస్తీర్ణము గలిగియుండెను. ఈతని తాత, తండ్రీ, కళింగము నేలుచుండినప్పుడు వారి రాజ్యము గోదావరి మొదలు, చిలుక నరస్సువరకూ వ్యాపించియుండెడిది.¹⁵ కాలచుర్యలూ, ఘముసూరు మొదలైన మన్నెనంస్థానములకు రాజులైన కాళింగులూ, సుత్యవంశజులైన వడ్డాది రాజులు, పితాపుర దుర్గపాలకులు, కళింగులకు సామంతులుగా నుండేవారు. కళింగ రాజ్యమంతా ఉత్తరకళింగము, దక్షిణకళింగము, మధ్యకళింగము అని మూడు భాగములుగా నుండెడిది. త్రికళింగమనునది కళింగములో నొక

భాగమని కొందరు అభిప్రాయపడి యున్నారు. ముఖలింగనగరము ఒక శాసనములో త్రికళింగావని నగరము¹⁶ అని చెప్పబడినది. కళింగ రాజులకు “త్రికళింగ మండలపతే” అనీ, “త్రికళింగాధిపతి” అనీ, బిరుదు లుండెవి. “త్రికళింగమండలము” అనగా త్రికళింగమనే ఒక భాగమని అర్థము చెప్పట నమంజనము కాదు. చాళుక్యరాజు కోకిలవర్మ దాన శాసనములో భోగాపురము మధ్యమ కళింగములోనిదని చెప్పబడినది.¹⁷ ఉత్తరకళింగమే ఉత్కళమని యూహించవచ్చును. ఎలమంచిలి, పితాపురము, దక్షిణకళింగమునకు ముఖ్యపట్టణములు. కాబట్టి త్రికళింగమనగా మూడు కళింగములని చెప్పట సాహసము కాదు. ఈ భేదములు మెగాస్థెనిసు, స్ట్రేబీ, మొదలగు పరదేశీయత్రికుల వ్రాతలయందు కూడ కనబడుచున్నవి.¹⁸ కాబట్టి చోడగంగు రాజ్యము చిలుకనరస్సు మొదలు గోదావరివరకూ వ్యాపించి, మూడుభాగములుగా ఉండెదని ఎంచవలసి యున్నది.

రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి చోడగంగు బాలుడు. రాజరికము ఇతనికి బాగా తెలియదు. ఉత్తరమున బలవంతులైన కాలచుర్యలూ, దక్షిణమున చాళుక్యులూ, ఏలుచుండిరి. ఇతడు రాజ్యమునకు వచ్చిన కొంత కాలమువరకూ, పురాతన దేవాలయములుండు చోట్లకు తీర్థయాత్రలు పోయినట్లు, ఆయా

13. S. Ind. Insc. Vol. V, No. 1010.

14. Vizagapatam plates of Anantavarma Choda Ganga.

15. Hunter's "Orissa" or Muzumdar's "Orissa in the making."

16. S. Ind. Insc. Vol. V No. 1101.

17. అంధ్రులచరిత్ర మొదట భాగము. 273 పుట.

18. Ancient Geography of India on "Trikalunga"

దేవాలయములందు గల ఆతని శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. క్రీ. శ. 1096 లో వేంగీరాష్ట్రమును పాలించుచుండిన కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు ఈతని రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చెను.¹⁹ ఈదండయాత్రలో కులోత్తుంగుడు అనంతవర్మ నోడించి విజయనగరమువరకు గల దేశమును స్వాధీనపరుచుకొనెనని తెలియుచున్నది. ఆకాలమున, దేవాలయములలో శాసనములను చెక్కించే ప్రజలు, తమ శాసనములలో శాలివాహనశక సంవత్సరములే గాక, తాము ఏరాజు పాలనమందుండిరో, ఆరాజు సింహాసన మధిష్ఠించిన తరువాత ఆ శాసనము వ్రాయుకాలమునకెన్నివత్సరములుగడచినవో, అన్ని సంవత్సరాలు “ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరము” అని వ్రాయించుచుండిరి.²⁰ అనంతవర్మ రాజ్యములోని వారుతమరాజుయొక్క “విజయరాజ్య సంవత్సరములూ,” కులోత్తుంగుని రాజ్యములోని వారు వారి రాజుయొక్క రాజ్య సంవత్సరాలూ వ్రాయించుచుండిరి. క్రీ. శ. 1096 తరువాత విజయనగరమువరకూ వ్రాయించబడిన శాసనాలలో, కులోత్తుంగ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములున్నవి. కాబట్టి ఆతని రాజ్యపు సరిహద్దు విజయనగరమై యుండునని యూహించవచ్చును. ఈదండయాత్రలోనే కులోత్తుంగుడు విశాఖపట్టణము

కట్టించెను.²¹ అనంతవర్మ తన రాజ్యమున దక్షిణపు ఖండమును గూర్చి అనడ్డ గల్గి యుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు.²² కులోత్తుండు, విశాఖపట్టణ ప్రాంతముల నేనుచున్న వడ్డాది రాజులను హింసించక, వారి రాజ్యముతీసుకొనక పోవుటజూడగా,²³ ఈదండయాత్ర కేవలము స్వీయాధికార ప్రతిష్ఠాపనకే యని తోచకమానదు. ఈతడు తనతో కొందరు దక్షిణదేశీయులను గొని వచ్చి విశాఖపట్టణ మండలమున వారికి స్థిరవాసము లేర్పరచెను.²⁴ నాయకులను కులమువారందఱూ ఇట్టి వారేమో. నాయకులని మధురాధిపులకు తప్ప ఇంకెవ్వరికి నామ ముండినట్లు లేదు. కులోత్తుంగునికి ముందు గంగయి కొండ చోళ అను బిరుదనామము గల రాజేంద్రుడు కలింగదేశమును జయించియుండెను.²⁵ వీరిద్దఱితోను పెక్కుమంది దక్షిణదేశీయులు వచ్చినట్లు, గంజాము, విశాఖపట్టణము జిల్లాలలోని పురాతన దేవాలయములలోని శాసనముల మూలమున తెలియుచున్నది.

అనంతవర్మ చేయునది లేక, అప్పటి కూరకుండవలసివచ్చెను. కాని యాతడు యుద్ధసన్నాహము మానలేదు. కులోత్తుంగుడు దక్షిణకలింగమును జయించి తన పట్టణమగు కాంచీపురమునకు వెడలిపోయెను.

19. కలింగట్టు పరణి.

20. ముఖలింగ శాసనములు.

21. కులోత్తుంగుని విశాఖపట్టణశాసనము.

22. Vizag Dist. Gazetteer. Ancient History.

23. కా.శ. 1055 లో వడ్డాది నేటి అనందరాజు శాసనము అంధ్రవర్మవ్యూహలో ముద్రించబడెను.

24. Narasimha II's plates' Printed in "Orissa in the Making"

25. ఈతడు గంగవరకు జయించి యుండుటచే అభిరుడువచ్చెను.

మరి కొన్నాళ్ళకు గంగ, మహానది మధ్య చేతముల నేలుచుండిన రాజులు అతనికి కప్పము కట్టుట మానివేసిరి.²⁶ కులోత్తుంగుడు తన తండ్రి రాజ్య కాలమున చక్ర కోటప్రాంతమును (బస్తరురాజ్యములోనిది) జయించి పాలించియుండెను. అప్పుడు ఆప్రాంతముల నేలుచుండిన ఉత్తర కళింగ నాథుడు తనకు కప్పము కట్టలేదని, కులోత్తుంగు డాగ్రహ పరవశుడాయెను. కరుణా కరుడను అతని నేనా నాయకుడు సప్త కళింగనాథుని జయించుట కనుజ్ఞ కోరెను.²⁷ కులోత్తుంగు డంగీకరించెను. అంతట కరుణాకరు డొక గొప్ప సైన్యమును వెంట దీసి కొని సాలారు, కుళాతలాయు, పొన్నూకారీ, కొల్లి, పెన్న, వాయల, మణిపుల్వ, మన్నారు, కున్రి, కృష్ణా, గోదావరి, పంపా, గోతమీ నదులను దాటి కళింగవనముల జేరెను. (క్రీ. శ. 1115 ప్రాంతము.) సప్తకళింగ నాథుడు, తన చేతము కొండలచే సురక్షిత మని తెలిసినవాడగుటచే నవ్వి “అభయ నికే (కులోత్తుంగునికే) గాక ఈసైన్యమునకు గూడ నేను దోసిల్లాగి కప్పము గట్టవలె గాఢోలు.” అని కోపించి, వంధి ప్రస్తావన నేయు నేనా నాయకులను మందలించి కయ్య మునకు పురికొల్పెను. కాని ఘోరయుద్ధము నందాతడు శుభరాజయ చిహ్నములు కన్పట్టుటచే పలాయితుడయ్యెను. యథారాజా

తథాప్రజా' యనినట్లు వాని సైన్యములు కూడ గంగదారి బట్టెను. కరుణాకరుని సైన్యములు ఉత్కళులను గంగవరకు తరిమి యోడించెను. పిమ్మట యుద్ధమునందు జయించిన పరికరములతో కరుణాకరుడు కళింగములోనుండి మరలెను. పోవునప్పు డీతడు అడవి యేనుగులను పట్టుకొని తీసి కొనిపోయెను.²⁸ ఈతనికి గోదావరి కడ విజయాదిత్యుడు స్వాగతమిచ్చెను.²⁹

సప్తకళింగనాథుడు అనంతవర్మయని పలువు రభిప్రాయపడియున్నారు. కాని నేను వారితో నేకీ భవించను. కళింగచేతమును జయించిన వారు గోదావరిదాటి ఎలమించిలి, భోగాపురము, విజయనగరముమీదుగా మహేంద్రగిరికి పోయియుండిరి.³⁰ లేదా తూర్పునము ద్రతీరము వెంబడి వచ్చి యుండిరి.³¹ కాని ఊరు, పేరులేని దక్కను నదులన్నిటిని దాటి కళింగవనముల జేరలేడు. ఇంతేగాక, అనంతవర్మ రాజ్య మప్పుడు గంగవటకు వ్యాపించియుండనేలేదు. చిలుక నరసి ఈతని రాజ్యమునకు పూర్వోత్తరపు సరిహద్దు.³² ఇంతేగాక ఈతడు ముఖ లింగ నగరమున యుండుటచే ఉత్తరకళింగ నాథుడు కాజాలడు. ఈతని పాలనముననున్న కళింగము ఏడు భాగములుగా నుండినదనట కేయాధారములు కాన్పించలేదు. కాబట్టి అనంతవర్మ కీయుద్ధమందెట్టి జోక్యములేదని

26. కళింగాశ్వు పరశి.

27. Ibid.

28. 29; Ibid.

30. గంగయకొండ చోళుని, కల్లవిష్ణువర్ధనుని కందయాశ్రమ.

31. సహద్రగుప్తుని కందయాశ్రమ.

32. Puri Dist Gazetteer; Jour. of Myth. Society. "History of Gangas of

ఉత్పల్లి

అనంతవర్మబాడగం;
దేవునికాలమునాటి
కళింగదేశము.
క్రీశ్ 1076-1147.

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਮਾਧੋ:

తీర్మానింపవలసియున్నది. కాని ఈతడు మాత్రము కులోత్తుంగుని అధికారము నంగీకరించినవాడగుట చేత నేమో, అతని సైన్యములు తన యరణ్యములలో ప్రవేశించి గజగ్రహణ మొనర్చుచుండ చూచుచు నూరకుండవలసిన వాడయ్యెను.

ఈనష్టములకు లోడు [(1) దక్షిణ కళింగనష్టము, (2) సామంతుడగుట] మరి మొక్క కష్టము దాపరించెను. అనంతవర్మ తాతయగు వజ్రహస్తుని కాలమున చేడి కాలచుర్యులు అతనికి లోబడియుండిరి. దక్షిణ, మధ్య, ఉత్తరకళింగములకు మూడింటికిని ఆతడే అధికారియైయుండెను.³³ కాని అనంతవర్మ కాలమునవారు స్వాతంత్ర్యము ప్రకటించిరి. ఆతడు వారి నణచుటకై వెడలెను. కాని యుద్ధకుశలులగు కాలచుర్యలే అతని నోడించిరి. (క్రీ. శ. 1118 ప్రాంతము) వారి రాజరత్న దేవుడు తన భారోడు శాసనములో తాను గంగరాజుగు చోడగంగు నోడించినట్లు వ్రాసుకొనియుండెను.³⁴ దీనితో ఉత్కళము కళింగము నుండి వేరయ్యెను. అనంతవర్మ రెక్కలు తెగిన పక్షివలె ఉత్తర దక్షిణకళింగముల గోల్పోయి యూరకుండ వలసినవచ్చెను. ఇప్పటికే ఈతని భాగ్యరేఖ వంపు తగ్గ లేదు. కళింగమునందు పశ్చిమోత్తరమున ఘుముసూగు, బాడువా అను మన్నె సంస్థానములుండెను. వాటిని పాలించు రాజులు గూడ అనంతవర్మ బలహీనతను గుర్తించి, అతని కెదురు తిరిగిరి.³⁵ పశ్చిమోత్తర పూర్వరాష్ట్రములను గోలు

పోయి చోడగంగు “జోగి” వంటివాడయ్యెను. దీనినే వేములవాడ భీమకవి శాసమువలె గణింతురని నాయభిప్రాయము.

వేములవాడ భీమకవి పద్యగ్రాంథ శతాబ్దములో జీవించియుండెను. గొంతమంది విమర్శకులు, భీమకవిచాళుక్య చోళరాజు, చాళిపోతరాజు, మైలము భీమన మొదలగు వారిపై చెప్పినవని ప్రచారము గాంచుచున్న పద్యములను పురస్కరించుకొని, భీమకవి పదమూడు, పదునాల్గు శతాబ్దములయందు జీవించెననివాదించుచున్నాడు.³⁷ కాని అది సత్యము కాజాలదు. ఏలననగా భీమకవి, రాజకళింగ గంగుపై చెప్పిన పద్యమందు, వారిరువురి పేరులు కూడ కానబడుచున్నవి. చూడుడు.

ఉ. “వేములవాడ భీమకవి

వేగమె చూచి కళింగగంగు రా
సామముమాని శోపమున
నందడి దీరిన రమ్మ పొమ్మనగా
మోమును జూడ దోసమిక
ముప్పది కెందు దినంబు లాపలన్
జామున కర్థమం దతని
సంపద శత్రులపాలు గావుతన్.”

ఈపద్యమందు వ్యవహరింపబడిన రాజకళింగగంగు అనంతవర్మయే గాని మరి యొకడు కాదు. కళింగదేశము నేలిన గాంగరాజులలో “గంగు” అను పేరు గలవాడింకెవడును లేడు. అనంతవర్మయే చోడగంగు అనుపేరు గలిగియుండెను. ఈతడు

33. “త్రైలింగాధిపతి” వజ్రహస్తుదేవుడు బొడ్డపాడు తామ్రకాసనము.

34. Ind. Ant. Vol. XXII p. 82.

36. Malles's account of Gangas, Puri Dist. Gazetteer.

37. ఆంధ్రభూమి చరిత్రము.

చిరకాలము కళింగదేశము నేలియుండుటచేత ఈతనికి కళింగ గంగను పేరే స్థిరమయ్యెను. కాబట్టి వేములచాడ భీమకవి ఈతనికి సమ కాలికుడై యుండెననుట సత్యమే. భీమకవి చెప్పిన వన్న ఇతర పద్యములను బట్టి చూచి నచో కాలభేదము వచ్చును.³⁸ ఈనిషయ మింకను విచారింపవలసియున్నది. పైపద్య మునందు చెప్పిన “సంపద” రాజ్యము గాక మఱేమి? తన రాష్ట్రమున కన్ని వైపులను గూడ రాజ్యము పోగొట్టుకొనుటచే నాతని సంపద శత్రుల పాలయ్యెననుటలో అసత్యముండదు. కథగా చెప్పకొను ధైర్యము మాత్రము అతిశయోక్తియై యుండును.³⁹

దీనితో కళింగ రాజ్యము నామమాత్ర వశేష మయినట్లే ఎంచవలయును. కాని కళింగ గంగ ఇంత వప్తముబొందియు, నిరుత్సాహపడలేదు. తిరిగి ఎప్పటికైన శత్రువు ను జయించి కళింగ సామ్రాజ్యముల స్థాపించు

నుద్దేశముతో సైన్య సమారోహణ మారంభించెను. కళింగదేశము ఏనుగులకు ప్రసిద్ధి. కాలింగులు ఏనుగులను పట్టుటయందును వాటినిమచ్చిక చేయుటయందును ముక్తిలిప్రవీణులు.⁴⁰ పరరాజులు కళింగుల ఏనుగులకు జడియుచుండిరి. కావున నీతడు గజ బలము కూర్చుటయందు చాల జాగ్రత్త వహించి, గజ సాహిణి అని, గజబలమున కొక నాయకుని నియమించెను. అనంతవర్మ కుమారుడైన కామార్జునదేవుడు అశ్వసైన్యమునకు నాయకు డయ్యెను.⁴¹ గజాశ్వసైన్యములకు రెండింటికిని బణపతి నాయకుడై సాహిణి నాయక⁴² యను బిరుదు బడసెను. చోడ గంగరాజు, బాపిరాజు, కామినాయకుడు, పోతినాయకు డాదిగా గలిగిన పదాతి నాయకులు మఱిచర్ల, గుడివాడ మొదలగు గ్రామములలో నివసించుచు పదాతి సైన్యము సమ కూర్చు నారంభించిరి. అనంతవర్మ రాజ్యము సం దంతటా తిరుగుచు, వివిధకులములవారికి

38. మఱికొందరు ఈతడు మూడు శతాబ్దముల పర్యంతము జీవించినాడని వ్రాసియున్నారు (వేములవాడ భీమకవి శరిత్ర).

39. చాలామంది, అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టడయ్యెనని తలచుచున్నారు. క్రీ.శ. 1096 నుండి క్రీ.శ. 1118 అనగా కులోత్తుంగుని నిర్వాణకాలమువరకూ, అనంతవర్మ శాసనములు కొనుపించనట. ముఖలింగేశ్వరాలయములలో శాసనములలో 1044 వ శాసనమందు జలేస్వరదేవర ప్రవర్ధమాన వత్సరములున్నవి. ఈతడు ముఖలింగము నేలుటకు నియమింపబడియుండవచ్చునని కొంద రూహించుచున్నారు. కాని ఆకాలము నాటికే అనగా క్రీ. శ. 1098 నాటికే శ్రీమదనంతవర్మ దేవర ప్రవర్ధమాన వత్సరములున్న శాసనములు ముఖలింగమున ఆశేకములున్నవి. కాబట్టి అనంతవర్మ రాజ్యభ్రష్టడయ్యెననుటకు తగిన ఆధారములేవు ఆశాసన మొక్కటి దప్ప జలేస్వరుని పేరు గలిగిన మఱియొక శాసనము కొన్నిచదు కాబట్టి ఈజలేస్వరుడు ముఖలింగమునకు గాక, ఉత్తర కళింగమునందో మర యొక్కడో చిన్నరాజై యుండునని తీర్మానించవలెను. ఈతని గూర్చిన ఒక నలల ఓడ్ర భాషయందున్నదట. దాని మూలమున పితరురాజేయని తెలియుచున్నది. అనంతవర్మ రాజ్య భ్రష్ట డయ్యెననుట యసంగతము.

40. ఆచార్యులచరిత్ర. .. కళింగదేశము.”

41. S. Ind. Inscs. Vol V Nos. 1061, 1063.

42. South Indian Inscriptions Vol. V No. 1106.

దానపట్టాలు దయచేయుచు⁴³ ప్రజల యాద
రమును బడయుచుండెను.

ఇంతకు పూర్వమే, అనగా, క్రీ. శ.
1118 నాటికే కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుడు
మరణించెను. చోళచళుక్య రాజ్యముల రెం
టిని ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యమున ఏల గల సమర్థు
డుదయించలేదు. అనంతవర్మ మొట్టమొదట
చాళుక్యులచే నోడించబడెను. అప్పు డాతడు
తన చతురంగ బలమును తీసికొని వేంగీ
రాష్ట్రమును జయించుటకై, క్రీ. శ. 1128
ప్రాంతమున బయలుదేరెను. ఆతని నడ్డు
కొను నంతటి బలవంతు లప్పుడు లేకపోయిరి.
దండయాత్ర నిర్విఘ్నముగా కొనసాగెను.
గోదావరి వరకు గల ప్రదేశము సీతడు వశ
పరుచుకొని, విఘటితుడైన వేంగీరాజును
తీరిగి యాతనిరాజ్యమునందు నిలిపి,⁴⁵ అనంత
వర్మ వెనుకకు తిరిగెను. ఈదండయాత్ర
యందు అతని భార్యలు కొండ రాతని వెంట
నుండిరి. వీరందఱును, క్రీ. శ. 1128 నాటి
సింహమాసమున వ్యతిపాతకాలమున భీమ
శ్వరస్వామి దర్శనముచేసి, కానుకలు సమ
ర్పించి, అచ్చట శాసనములు చెక్కించిరి.⁴⁶
అనంతవర్మ సజ్జనగరమున పట్టాభిషేకముచే
సుకొనినటులీపద్యమువలన తెలియుచున్నది.
ఉ. “వేయి గజంబులుండ బది

వేలతురంగములుండ నాజిలో⁴⁷

రాయల గెల్చి సజ్జ నగ

రంబున పట్టముగట్టు కోవడిన్

రాయ కళింగ గంగ కవి

రాజ భయంకరమూర్తి జూడగా

బోయెను మీసమాసమున

పున్నమ పోయిన పష్టి నాటికిన్ *

ఆకాలపు యుద్ధసామగ్రిని గూర్చిన
వింతలేమీ లేవు. కళింగత్తు పరణి వ్రాసిన
కవి, అభయుని సైన్యములకును సప్తకళింగ
నాధుని సైన్యములకును జరిగిన యుద్ధమున
“రథికులు రథికులతోను, ఆశ్వికులూశ్వికుల
తోడను, గజారోహకులు గజారోహకుల
తోను, కల్బలము కల్బలముతోను తలపడి
నెత్తురు వరదలు గావించిరి”ని వ్రాయుటచే,
దొమ్మియుద్ధము కాక సవ్యూర్ధములలోనే
యుద్ధము నడచెనని తెలియుచున్నది. రథము
రెండు గుర్రములచే లాగ బడుచుండెను.
దానిపై నెందరుండిరో చెప్పటకు ఏలులేదు.
ఏనుగులపై మావటిడు కాక మఱియొక
వీరుడు బల్లెములు, అమ్మలు దాల్చి యుద్ధ
మున కేగు చుండెను. గుర్రముపై నాశ్వికులు
కవచము ధరించకనే పోవుచుండిరి. కల్బల
ముల సామగ్రి కత్తి, డాలు. డాలుగ్రీకు
డాలువలె, కేంద్రమం దొక బాకు గలిగి
ముందు కుబికియుండలేదు. మామూలు
పల్లెమువలె నుండి పద్మదళములవంటి లతల
గలిగియుండెను. కత్తులు మనము చూచు
వాటికంటె వెడల్పెక్కువ. కాలిబలమువా
రంతా కవచములు శిరస్సాగ్రములు ధరించి
యుండిరి. ఈశిరస్సాగ్రములు ముందువైపున

43. కొన్నికాసన మిట్టిదే.

44. ఈతని రాజ్యము గంగ మొదలు గోదావరి వరకు వ్యాపించియుండెను. (పూర్వోక్తప్రమాణము.)

45. కొన్ని కాసనము.

46. Vide South Indian Inscriptions Vol. IV.

47. “అజిలో” అనుటవల్ల భాగవతులతో కలిసి కపట శిష్యున గాక యుద్ధమునందే గెల్చినని తెలియును.

గట్టి బిళ్ళ గలిగి, ప్రస్తుతము మహమ్మదీయులు చాల్చు టోపీలవలె పొడుగు గానుండెను. కులోత్తుంగునికి నాకా బలము కూడ ఉండెను. కలింగుల కట్టి దున్నట్లూహించవలెను కాని ప్రత్యేక నిదర్శనములు లేవు.

ఈ ప్రాంతములనుండి మరలుచు, అనంతవర్మ దక్షిణరామమున తన మంత్రుల కొందఱిని నియమించి, ఈ రాష్ట్రపాలనము నకు వలసిన కట్టుదిట్టములు చేసి కూర్మనాథుని దర్శింప నేగెను. వైష్ణవమతము కను కలింగదేశమున ప్రచారము గాంచి యుండలేదు. కాబట్టి వీరశైవులుగాని, వీరవైష్ణవులు గాని ఆకాలముందులేరు. అనంతవర్మ తన విజయములను పేర్కొనుచు శ్రీ కూర్మనాథుని ఆలయమున శాసనము నొక దానిని చెక్కించెను.⁴⁸

ఉత్కలీలు రెల్లుపాదలవలె ఝంఝూమరుత్సన్నిభుడైన రాజవచ్చినచో తలుపు వంచి, ఆతడు తిరిగిపోయిన వెంటనే తలలెత్తు స్వభావము గలవారని యెఱిగియుండుటచేత అనంతవర్మ తన రాజధాని నగరమును కటకపురికి మార్చెను.⁴⁹ దీని కాధార మాప్రదేశములలోని దేవాలయము లందలి శాసనములే. జగన్నాథమం దుండు దేవాలయము నీతడే కట్టించెను.⁵¹

కాని హంతురు దొరగారు వ్రాసిన “ఒరిస్సా” అను గ్రంథమున, అనంగభీముడే ఈయాలయమును ప్రస్తుతమున్నట్లుగా కట్టించెనని యున్నది.

అనంతవర్మ దానిని ప్రారంభింప, అనంగభీముడు బాగుగా కట్టించియుండెనేమో; మొట్టమొదట గంగ వంశపు రాజులు కటకమున పాలించుట చోడగంగుతోనే మొదలు, చోడగంగు కటకపురి ప్రాంతములయందు “చురాంగ్” అని కూడ వ్యవహరింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. జగన్నాథదేవాలయమున, క్రీ. పూ. 12వ శతాబ్దమునుండి ప్రస్తుతపుకాలమువరకును కలింగము నేలిన రాజుల పేర్లు, వారొసర్పిన కార్యములు, తెలుపు తాళపత్రప్రణాళికలున్నవి. వాటిలో చాలమట్టుకు వంగభాషలోనికి మార్పుబడి “పురుషోత్తమచంద్రిక” అను పేర ప్రకటించబడినవి. వాటినిబట్టి, (అనంతవర్మ) చోర(డ) గంగే ఈతాళపత్ర గ్రంథములలో చరిత్ర వ్రాయు నాచారము మొదలు పెట్టించినాడని తెలియుచున్నది.* ఈతని పేరిట జగన్నాథమునందు పెద్దచెఱువు “చురాంగ్ సాయ్” అను పేటిట ఇప్పటికి నున్నది. చోడగంగు గంగ వరకు జైత్రయాత్ర కరిగి, వర్ధమాననగరమును పట్టుకొనినట్లు వేరొక శాసనము మూలమున తెలియుచున్నది.**చాలకాలమునుండి యుద్ధపరిశ్రమ మాసి కేవలము ప్రయత్నముననే యున్న కలింగులు చేతుల తీలవడలు సరికి వంగదేశమునందలి గంగ మొదలు, మదరాసు రాష్ట్రమందు గోదావరివరకు గల దేశమంతయు వారికిపాదాక్రాంతమయ్యెను.***అనంతవర్మ

48. S. I. Insc. Vol. V. No. 1101.

49. Ibid. No. 1335.

50. Vide Puri Dist. Gazeteer.

51. బీరవరసింహుని కావనములలోని ప్రశస్తిమాట. Also “Orissa in Making.”

* పురుషోత్తమచంద్రిక; **వరసింహదేవుని కావనములు *** Journal of Asiatic Society of Bengal. page 138, inscription A. II Line 35.

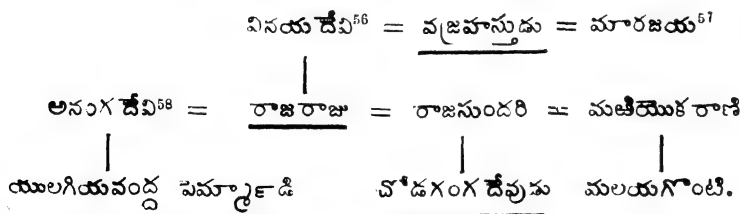
తల విశాలరాజ్యమును క్రీ. శ. 1077 నుండి 1149 వరకు పాలించెను. ప్రపంచమునందలి వివిధదేశముల పాలించిన రాజులలో ఇతని వలె డెబ్బదిరెండు సంవత్సరములు పాలించిన రాజులు అరుదు. అనంతవర్మ రాజ్యమునకు వచ్చునప్పటికి బాలుడై యుండును.

అనంతవర్మ చనిపోవునప్పటి కాలేని రాజ్యము చూర్పు కనుమలకును సముద్రతీరమునకు నడుమను, గంగ మొదలు గోదావరి వరకు వ్యాపించియుండెను.

ఈతడు శివభక్తుడు: గంగవంశపు రాజులందరూ శివభక్తులే. వీరికి మూలపురుషుడనదగు మొదటి కామార్జునుడు మహేంద్రగిరి గోకర్ణేశ్వరుని ఆరాధించెను.⁵² అప్పటినుండియు, గోకర్ణేశ్వరుడే వీరికి కులదైవము. అనంతవర్మ శివభక్తుడై దేవాలయములకు తరచు దానములు చేయుచుండు వాడు. దక్షిణరామభీమేశ్వరుని ఆలయమున ఈతని భార్యల శాసనములున్నవి. రోణింగిలో సిద్ధిశ్వరుని కిచ్చిన కానుకలను గూర్చి యుగ్గడించు శాసనములు కొన్ని దొరకినవి.⁵³ చోడగంగరాజు, బాపిరాజు అనువారు చోడ

గంగదేవరకు గ్రామవర్ధనము, భుజవర్ధనము కొఱకు సారికగ్రామములోని చండీశ్వరునికి⁵⁴ కానుక లిచ్చిన శాసన మొకటి ఎలియాట్ దొర సేకరించిన శాసనములలో నున్నది. శివభక్తుడై సంత మాత్రమున ఈతడు ఇతర మతములయెడ ద్వేషభావము వహించలేదు. ముఖలింగమున కొక మైలు దూరముననున్న నగరపువాడలో (నగరకటకము) విష్ణుదేవరగుడియుండెను. అనంతవర్మ దండయాత్ర నుండి కటకమునకు మఱియుచు కూర్మనాథ స్వామిని దర్శించెను. కాబట్టి ఈతడు సర్వ మతముల యెడ సమానభావము వహించె నని చెప్పవలెను. రాజధాని కటకమునకు మార్చినప్పుడు జాధమతస్తులకును, వైష్ణవులకును అనుకూలముగా నుండునట్లు ఈతడు ఆలయములు కట్టించియుండెను.⁵⁵

ఈతని కుటుంబమును గూర్చి కొంచెము చెప్పవలసియున్నది. ఈతని తాతయగు వజ్రహస్తదేవుని శాసనములూ, ఈతని శాసనములూ పరికించినచో ఈక్రింది వంశవృక్షము వ్రాయుటకు వీలు కలుగును.

52. కొన్ని శాసనము చూడుడు.

53. S. Ind. Insc. Vol. V Nos 1347, 1348.

54. ఆంధ్రసర్వస్వము పూర్వశాసనములు.

55. Vide Puri Dist. Gazeteer.

56. Ep. Collections 1918-19. చిక్కలవలస తామ్రశాసనము.

57. S. S. Insc. Vol V. No. 1122. ఈమె భర్త సత్తెరాజు కూతురట.

58. I bid.

అనగా నీతని కిద్దరు తమ్ములుండిరని తెలియుచున్నది. మలయగొంటి కెల్లువలన ప్రాంతమున మహామండలేశ్వరుడై యుండి గొంటిశ్వరాలయము కట్టించి యుండెను.⁵⁹ పెమ్మాడి, విశాఖపట్టణ ప్రాంతమున (దీని కప్పటి పేరు కులోత్తుంగ చోడవట్టణము) ఒక మండలేశ్వరుడుగా నుండెను. అనంత వర్మ, చోడగంగుడను వాని కిచ్చిన దాన శాసనములో, నతడు పెమ్మాడి నాహ్వ నించి, తన దానము పాలించమని కోరినట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఈ పెమ్మాడికి పల్లవ మహాదేవి భార్య.⁶⁰ వీరిద్దరు దక్షిణరామ భీమేశ్వరుని దర్శించి అక్కడ శాసనములు చెక్కించినారు. అనంతవర్మకు చాలమంది భార్యలుండిరి. వారిలో కొండటి పేళ్ళు శాసనములలో పొరకెనవి.

యజ్ఞకమ్మ, చోడమహాదేవి (ఈమె పట్టపు దేవిని వ్రాసుకొన్నది), లావణ్య వతీదేవి, రాజలదేవి, పద్మలదేవి, శ్రీయా దేవి, లక్ష్మీదేవి, లీలావతీదేవి, కల్యాణదేవి,⁶¹ దేన్నమమహాదేవి, (కుమారులు)

అట్టహాసదేవుడు⁶² విదేనమహాదేవుడు⁶⁴

కస్తూరికమోదిని⁶⁵ కుమారుడు కామార్జువుడు, ఇందిర కుమారుడు రాఘవుడు, చంద్రలేఖ కుమారులు రాజరాజు, అణ్యాంక భీముడు—మాదమదేవి,

అననవి వారి పేర్లు. వీరిలో చోడ మహాదేవి జయంగొండ చోళుని వంశము లోనిదేమో. తన శాసనమున జయంగొండ చోడియం వారు అని వ్రాయించినది.⁶⁶ వీరిలో ఒక రిద్దరు, రాజతో రాష్ట్రమును పరిశీలించుటకై పోవుచుండిరి. పట్టపు దేవి యైన చోడమహాదేవికి పుత్రులెవ్వరును పుట్ట కుండుటచే గాబోలు కస్తూరికమోదిని కుమారుడైన కామార్జువుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

అనంతవర్మ రాష్ట్రపాలనము చాల విచిత్రమైనది. రాజ్యమంతయు వివిధ విషయములుగా విభజింపబడెను. విజయపురి (విజయనగరము) నంవ,⁶⁷ భోగాపురము (అన కాపల్లి కడ నున్నది) ధర్మపురము, వరాహ నర్తని⁶⁸ (శ్రీకాకుళము) కులవర్తని (పల్లాకి మిడి తాలూకా) మొదలగునవి శాసనము లలో కానవచ్చు పేర్లు. ముఖలింగనగరము కులవర్తని విషయమం దుండెను.⁶⁹ ఈవిష

59. పూర్వశాసనములు. ఆంధ్రవర్ణనము.

60. S. I. Inscr. Vol IV. No. 1186.

62. S. I. Insc. Vol V. No. 1084, Vol IV. Nos. 1194, 1184, 1191, 1192, 1195, Vol. V. Nos. (1079 1347); Vol IV. 1196, 1198.

63. S. I. Inscr. Vol IV. No. 1199.

64. స్థానిక చరిత్రలు. (గౌతమీ క్షంధాయము) Vol. 2. page 208.

65. ఇందుపట్టుత శాసనములు.

66. S. I. Inscr. Vol IV, No. 1184.

67. Vizagpatam plates of Anantavarma, Saka 1003.

68. S. I. Insc. Vol. V. No. 1290. "వరాహవర్తనియ పింహపురమున"

69. "కులవర్తనియనగరమున" (కులవర్తనియ, (ముఖలింగ)నగరమున) శ్రీమార్జునశాసనము. No. 1290.

యములే కాక, కొన్ని మండలములు కూడ నుండెను. ఈమండలములను మండలేశ్వరులు పాలించుచుండిరి. కొందఱు మండలేశ్వరులపై మహామండలేశ్వరుడను అధికారియుండెను. రాజు, వీలు కలిగినప్పుడు రాష్ట్రమున సంచారముచేయుచు అక్రమములేవియు జరుగకుండ చూచుచుండెను. మంత్రులు కొందరు రాజ్యపు సరిహద్దులయందుంచబడిరి.⁷⁰ గ్రామములో రాజులూ, రాష్ట్రకూట ప్రముఖులు (రెడ్లు), నాయకులు అను యుద్ధ కుశలులగు నాయకులుండిరి. వీరు యుద్ధసమయములయందు రాజునకు తోడ్పడుచు శాంతిసమయములలో ప్రజలకష్టములనివారించుచుండిరి. చిన్న గ్రామములకు ఇప్పటివలెనే దండాసి యను మాలవాడు కాపరిగా నుండెను.⁷¹ గ్రామమున ఎక్కడైన దొంగతనములు జరిగినచో దండాసి జవాబుదారిగా నుండవలసివచ్చెను. గ్రామస్థుల కేవల సౌకర్యములు కావలసినచో నాప్రాంతపు మండలేశ్వరుడో లేక రాజో వాటిని సమకూర్చుచుండిరి. రాజు రాగిశాసనములపై దాసపట్టాలు వ్రాయించి పంపుచుండెను.⁷² ఈ దాసములను ఆయాప్రదేశముల కధిపతులగు మండలేశ్వరులలో లేక చిన్నరాజులలో పాలించుచుండిరి.

ఆకాలమున బంగారు నాణెములు కూడ వాడుకలో నుండెను. వాటికి గాంగ పణములు,⁷³ చిన్నములు⁷⁴ అని పేరు. వీటి కొకవైపున ఎడమవైపుకు టిరిగియున్నవృషభము, పైన అంకుశము, రెండవవైపున ఆనాణె మేరాజు కాలమున ముద్రింపబడెనో ఆరాజు విజయరాజ్య వత్సరములును ముద్రించబడెను.⁷⁵ ఈపణములలో ఎనిమిదవవంతు నాణెములు కూడ వాడుకలో నుండెను. అవే చిన్నములేమో? ఈచిన్నములు భూములను కొనుట కుపయోగించబడుచుండెను. ఇవి గాక మాడలు, గంగమాడలు, గంధహస్తీమాడలు, అను రాగినాణెములు వాడుకలో నుండెను.⁷⁶ గంగమాడలనగా గంగవంశము వారు ముద్రించిన నాణెములు. కులోత్తుంగుడు కులోత్తుంగ మాడలను⁷⁷ ముద్రించి యుండెను. గంగవంశమువారు గంగ నాణెములను ముద్రించిరి. వీటి కొకవైపు వృషభము, రెండవవైపు 'గంగమాడ' అను అక్షరములు నాగరలిపిలో పైనుండి క్రిందికి ముద్రింపబడియున్నవి.⁷⁸ ఈనాణెముల పటములను ముద్రించినవారు వీటిని సందిగ్ధ నాణెములని చెప్పినను, గంగరాజులకు లాంఛనమగు వృషభముద్రను బట్టి, ఇవి కళింగ గాంగుల నాణెములని చెప్పవచ్చును.

70. S. I. Insc. Vol. V. No. 1101.

71. Ibid. No. 1066

72. విశాఖపట్టణ శాసనములు కళింగవంగరమునుండి వెడలినవి.

73. J. A. H. R. S. Vol. I part III. "Coins"

74. పూర్వశాసనములు. ఆంధ్రపర్యవృత్తము.

75. Doubtful Coins of South India Vide Ind. Ant. XXXI, P. 330.

76. ముఖలింగ శాసనములు S. I. Insc. Vol V.

77. చూడు. భీమేశ్వరాలయ శాసనములు. S. I. Insc. Vol. IV.

78. See 75 above.

కళింగదేశములోని ప్రజలు భిన్నకుల ములవారై యుండిరి. ఆదేశము మొదటి నుండియు మంచి పేరు ప్రతిష్ఠలు గలిగిన దేశ మాటవల్ల, పరరాజు లెప్పుడునూ ఆదేశముపై దండెత్తుచుండిరి. గంగయి కొండ చోళుడు, రాజేంద్రచోళుడు మొదలగు చక్రవర్తు లీదేశముపై దండెత్తి వచ్చి నప్పుడు వీరి వెంట చాలమంది హైహయవంశజులు, పల్లవులు, చోళులు వచ్చి ఈదేశమున స్థిరవాసము లేర్పరుచుకొనిరి.⁷⁹ కాబట్టి చాలామంది భిన్నకులస్థులగు ప్రజలు ఈదేశమున నివాసము చేయుచుండిరిని తెలియుచున్నది. కాగుగా చదివిన బ్రాహ్మణపండితులు కొందరు శిష్యులను తమదగ్గర జేర్చుకొని శాస్త్రములను బోధించుచుండిరి. వీరి యుపయోగమునకు గాను, దాతలు విద్యా సత్రము⁸⁰లను కట్టించి ఇచ్చుచుండిరి. విద్యా సత్రమన్న ఉచిత వసతిగృహనమేత విద్యాలయమన్నమాట. వీటియందు ఎండాకాలమున చలివేండ్రులు, శీతకాలమున నెగుడులు నెలకొల్పబడెను. కవులు కూడ బయలుదేరి మధుకేశ్వరుని స్తుతించుచుండిరట.⁸¹ సైన్యమందు కూడ విప్రవంశీయులు చురుకుగ పనిచేసినట్లు బుడుమూరి ప్రోలయ కుమారుడు

కంచన చెక్కించిన శాసనమువలన తెలియుచున్నది.⁸² వజ్రహస్తదేవుని సేనా నాయకుడగు బ్రహ్మచక్రవర్తి బ్రాహ్మణుడే.⁸³ క్షత్రియులగుార్చి ప్రత్యేకముగా ఏమియు తెలియుట లేదు. చోడగంగరాజు, బాపిరాజు, మద్దిరాజు మొదలగువారు సైన్యములయందుండిరిని చెప్పవచ్చును. వైశ్యకులముగూడ ప్రాముఖ్యతవహించినట్లు తోచదు. శ్రీకరణగంగ విద్యాధర వైశ్యసమారాయుడైన రేచనశాసనములు ముఖలింగేశ్వరాలయమున నొకటి, భీమేశ్వరాలయమున నొకటి కనుపించినవి.⁸⁴ వర్తక నానానాధుడను అధికారి యొకడు వర్తకులవద్ద సుంకము గ్రహించుటకు నియమింపబడెను. ఉప్పుచేసి అమ్మువారి నుండి సుంకము గ్రహించుటకును, దొంగతనముగా నుప్పు చేయనీయకుండుటకును, అవగా కరాధికారి యొకడు భేడి (పూడి రైల్వేస్టేషను వద్ద నున్నది.) గ్రామములోనుండెను.⁸⁵ స్వర్ణకారులు రాగి శాసనములను చెక్కుచుండిరి.⁸⁶ కావులలో చాలా భేదములుండెను. పల్లవకావులు⁸⁷ (పల్లవకావులా?) కొందరు కళింగదేశమున నుండిరి. శూద్రులు, యజమానులకు, వృత్తి, వ్యవసాయములయందు సాయపడుచు, వృత్తి

79. Plates of Narasimha II. See "Prasasti" portion.

80. అర్చవిల్లి శాసనము. S. I. Insc. Vol. V, No. 1342.

81. S. I. Insc. Vol. V, No. 1108.

82. Ibid. 1064.

83. భీమేశ్వరాలయ శాసనములు. ముఖలింగము. No. 1006.

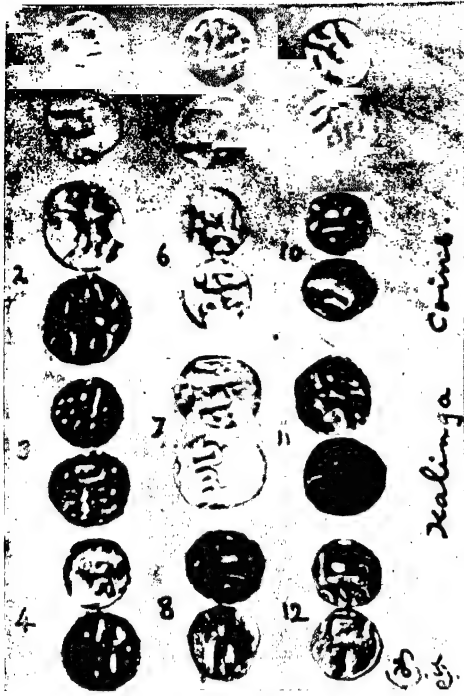
84. See. . No. 1100, in S. I. Insc Vol V.

85. S. I. I. Vol. V, No. 1035.

86. „ప్రోలాచరి లోకాసరి“...శాత్రుశాసనముల చివర...

87. S. I. I. Vol. V, No. 1080,

వివరములు.

ఈ నాణెములు కలింగపట్టణమున వ్రేరినవి. ఆయురిలోని “సింహాసనపు” దిబ్బ యొక్క వర్ణమువల్ల కలిగిన పోవునప్పు డీనాణెములు బయట బడునని జానపదులు చెప్పుచున్నారు. వీటిని సులూ దించుటలో పెక్కురు మిక్కిలు సాయము చేసిరి.

ఈపట్టణములోని బొమ్మలు జంటలు జంటలుగా నున్నవి. వైది ఒకవైపు, అడుగుది మరొకవైపు బొమ్మ. కావున ఒక్కొక్కజంట, యొక్కొక్క నాణెమని తెలియవలెను. వివరములు వ్రాయునప్పుడు ‘౧, అనునంక వైబొమ్మకును, ‘౨, అనునంక రెండవవైపును వివరించును.

1. ౧. కుడివైపుకు తిరిగి పండుకొన్న వృషభము. ఈబొమ్మ గాంగుల నాణెములమీదనే కాక, కాలచుర్యుల, కాకతీయుల, నాణెముల మీదకూడ యున్నదని Elliot వ్రాయుచున్నాడు. ౨. పిర్వచతురస్రమున్నది. ఇది చాల నాణెముల కేమద్రాగా నుండుటచే దేశీయనాణెముల చిహ్నమేమోయని యనుమానము. క్రింద ౧౯, అను నంకగలదు. ఇది, ఈనాణెమును ముదిర్చించిన రాజయొక్క విజయరాజ్య సంవత్సరములను నూచించును.

2. ౨. నిలువబడి చేయియెత్తిన సింహము. ఇది

కదంబుల నాణెము కలింగసామ్రాజ్యమును గలగనకశ్రుతేరినప్పుడు వారికడ కదంబులు మహామండలిక. సామంతగాయ నామములచే బహుశాః గలవగుచుండిరి. చూ. పుట ౪౩ కలింగ శాసనములు. వీరు శ్రైపులే (చూ. పుట. 479) వీరు తమ నామములచేతన “భీడి” యను యుత్తర పదమును చేర్చుచుండిరి. ౩. “వ” యను నరవ యక్షరము. కదంబులు మొదట “వనవాసి” కథిత్వరాలు.

3. ౩. ఎడమవైపున వున్న యంతుశివ. ఇంకను ఏమో చిహ్నము లున్నవి. ౪. కలింగుల చిహ్న మేమో యనిపించు చతురస్రము, విజయరాజ్య వత్సరములు. కలింగులు గజబలమునకు ప్రసిద్ధులు. కాబట్టి, అంకుశము వారి చిహ్నమేమో!

4. ౪. చేప, క్రింద “౧” అంక. ఇది వడ్డాది నేలిన మత్స్యవంశీయుల నాణెము. వీరు సామంతరాజులే యైనను, తమ నాణెములపై స్వీయకుల చిహ్నమునే వాడుచుండిరి. ౫. కివలింగము. వృషభాదుల (?) చిహ్నములు.

5. ౫. ఓడ యేమోనని సందేహము. కలింగులు బావాకు వలసపోయిన యోడలు ఇట్లే యుండెను. (Vide Mukherje's Shipping) కండవ వైపు “చిహ్న” మున్నది.

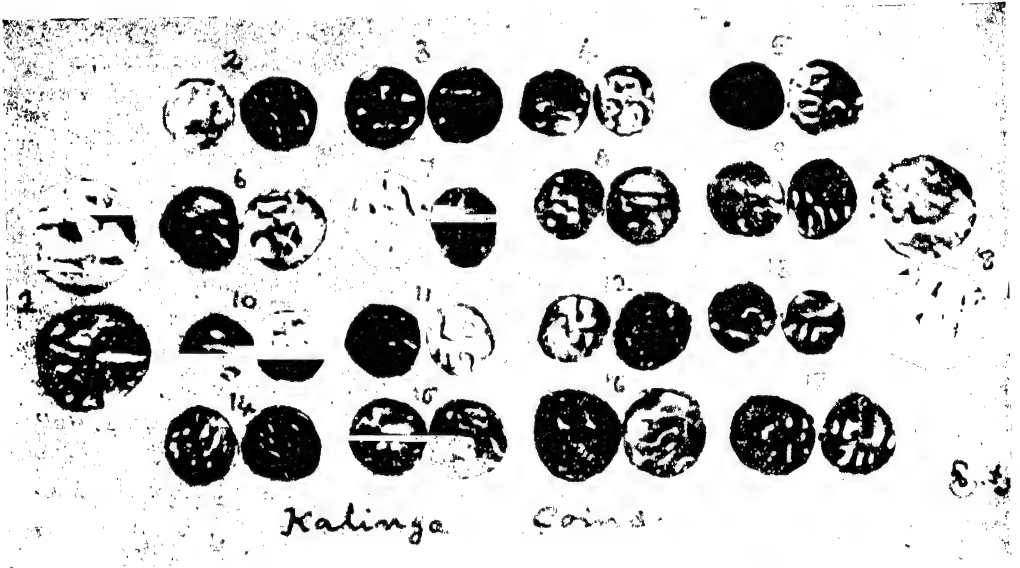
6. ౬. మననారు దూదితాచుక ను తిక్కెడ. వీనిని గోము దేశీయులు వాడి యుండిరి. ఇది పర్తకనాణెమైయుండును. ౭. చిహ్నము, విజయరాజ్య సంవత్సరములు ౧౩

7. ౭. వరాహము. అడుగున చుక్కలు. చాళుక్యుల నాణెములు. గాంగులు, చాళుక్యులు, సమకాలికులు. రెండవవైపు చతురస్రము (ఇది వ్యవహార నాణెముల చిహ్నమా?) విజయరాజ్య వత్సరములు ౩

కళింగ దేశ చరిత్ర

8. ౯. "గం" అను సంస్కృతాక్షరము, చుక్కలు, గంగవంశీయులు నాడెనుటకు సుదేహము లేదు.
౯. (1, ౨) వలె నున్నది. ప్రక్కవ చుక్క.
10. ఒకవైపు గోమ దేవత తర్కాద, రెండవ వైపు నీవో అక్షరము లున్నవి.
11. శివలింగము, అనుచులు. ౧౨. విశుద్ధము, పర్వతము. ఈ వాడుకలు లేరు Elliot గోమ దేవతకి యు చలేదు.
12. ౧. చిహ్నము. విజయశాస్త్ర చక్రములు. ౨. విశుద్ధ యేవో తెలియలేదు. చిత్రము నా నున్నది.
13. ౧. అంకురము, మొద శివలింగము, క్రింద నేవో చిహ్నము లున్నవి. ౨, 7 రెండవ వైపు వలె నున్నది.

రెండవ పటము.

వివరములు

- ఈ పటములో ఒకొక్క చుట్ట మొక్కొక్క నాణెమే కాని పక్కపడ నున్నదే కాని చెప్పవచ్చు.
1. పుడివైపు తిరిగి పండుకొన్న వృక్షధిము, పైన ను దిగిరుగ. గాంధులు పూజ పువయోగించి నాణెని బ్రహ్మిని ౨ "ప" యను సంస్కృతాక్షరము. నీటి నిప్పుటికి ప్రజలు పూజించుచున్నారు.
- [2, 4, 8, 11, 12, 13, 1౪] ఇవియు వరుసటి పటములో రెవ టివే. కాని యంకురము పుడి వైపునకు తిరిగియున్నది. గొప్పవైపులున్నవి దిగువదియు, విజయశాస్త్ర చక్రములు.
- [5, 6, 9] గోమ దేవతాక్షరమున్నది. వెనుకటి ర వంటిది ఇవి వాట చిన్న నాణెములు. సుదూర గాంధు పురి నాణెని ఈ గొప్పాటులో నుడు నిమిదియు ఇట్లు చేయబడినవి. నీటిపై నక్షరము లున్నవిగా నుడుటకు బట్టి ఇవి నాణెములే యని తీర్మానించు చలేదు.
- (కీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి.

కావు, పంటకావు, అను పేరులతో వ్యవహరింపబడిరి.⁸⁸ గుడిసానుల కునూగులు నాయకులని వ్యవహరింపబడుచుండిరి.⁸⁹ ఈనామకులు భూమి పన్ను, వృత్తి పన్ను వసూలు చేయుచు భూమినాయక,⁹⁰ వృత్తినాయక అను బిరుదులను దాల్చుచుండిరి. మాలవారు దండాని మొదలగు చిన్నయుద్యోగములం దుండి మధుకేశ్వరునికి ముడుపులు కట్టి శాసనములు వ్రాయించుచుండిరి.⁹¹ దండాని యను పంచమయుద్యోగులు ఇప్పటికిని కళింగదేశమున నున్నారు. వీరుగాక కాయస్థులను జాతివారుండిరి. కాయస్థుడనగా వైదేహునకు మాహిష్య ప్రాయందు జన్మించినవాడని శూద్ర ధర్మతత్వములోని ఈ క్రింది శ్లోకమువలన తెలియుచున్నది.⁹²

..మాహిష్యవనితానూపం వైదేహద్యంబనూయతే
సకాయస్థ ఇతి ప్రాక్తస్తస్య కార్యం విశేషతే॥

కాయస్థుడనగా కరణపు జాతివాడు. దేశములో నుండు విప్రులున్నట్లు, లెక్కలు చేయుట, మొదలగు పనులయందు నేర్పులను వాడని⁹³ వీరి భద్రరావుగారు వ్రాయుచున్నారు. ఈ కాయస్థులు పెక్కురు అగ్రవిల్లిలో నుండిరి.⁹⁴ వీరి కన్యలను సేననాయకులు వివాహమాడుచుండిరి.⁹⁵ కాళింగులను మఱియొక జాతివారు కూడ ఆదేశమున

నుండిరి. వీరిలో కూడ వర్ణభేదము కలదు. వీరి బ్రాహ్మణులు భట్టులని పిలువబడుచు, దేవాలయములకు పూజారులుగా నుండిరి.⁹⁶ ఇప్పటికిని మధుకేశ్వరాలయమునకు ఈ కాళింగబ్రాహ్మణులే పూజారులు.

కళింగదేశీయుల మతమొకటి కాదు.

రామానుజాచారి, మొదలగు ప్రవక్తల మతమింకను కళింగదేశమున ప్రవేశించలేదు. విష్ణువు, శివుడు కూడ పూజింపబడుచుండిరి. కాళిపూజ కూడ అక్కడక్కడ కిద్దు. ఇంకను అనేక దేవతలు ఆరాధింపబడిరి. మహేంద్రగిరి గోకర్ణేశ్వరుడు, రోణంకి సిద్ధేశ్వరుడు, చండీశ్వరుడు,⁹⁷ నగపువాడ విష్ణుదేవర, మధుకేశ్వరుడు, శిరిపురపు రామేశ్వరుడు,⁹⁸ తాడితుర్తి బొమ్మిశ్వరి,⁹⁹ రెలువలన గొంటీశ్వరుడు, గుడివాడ రాజనారాయణుడు, రాజరాజేశ్వరుడు, జగన్నాథుడు(కటకము) అను దైవములు పెక్కురుండినట్లు శాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. ఈ దైవముల గూర్చిన చిత్రమొకటి. పాలకులు పెక్కురు, తమ పేరిట దేవాలయములు కట్టించుచుండిరి. కులోత్తుంగునికి రాజనారాయణ బిరుదముండెను. గుడివాడ రాజనారాయణు డాతని పేరిట ప్రతిష్ఠింపబడెను మలయగొంటిపేర గొంటీశ్వరాలయ ముం

88 89, ఆంధ్రసర్వస్వము. పూర్వశాసనములు (నంబర్లు లేవు.)

90 Ibid. .. ఇందలి భూమినాయక వృత్తి నాయకుల స్మృతమయితే॥

91. కపవర దండాని పెయ్యకశాసనము. S. I. Inscs. Vol V. No. 1066.

92. 98. రాజరాజనరేంద్ర సంచికలోని చాళుక్య కలప్రశంస అనుశాసనము చూడుడు.

94. అగ్రవిల్లి కాయస్థ. మఖలింగేశ్వరాలయ శాసనములు చూడుడు.

95. S. I. Inscs. Vol. V, No. 1121.

96 గంగాధరభట్టు. మాధవభట్టు. (No. 1118. Vol V. S. I. Inscs.) ఆంధ్రసర్వస్వము

97, 98. 99. మఖలింగాలయ శాసనములు. చూడుడు.

డెను. కొంతకాలము పోయినపిమ్మట కళింగ రాజగు అగ్నికభీమునిపేరిట అగ్నికభీమేశ్వరాలయము, కట్టించబడెను. ఈ దేవములకు ప్రతియేటను ఉత్సవములు జరుగుచుండెను.¹⁰⁰ భక్తులనేకులు ఆ యుత్సవమున కేలేంచి మాడలూ, భూములూ స్వామి కర్పించుచుండిరి. ఈ భూములు భూసేరునేల, ఖిండికనేల, రాతినేల, నీరునేల¹⁰¹ అని నాల్గు విధములుగా నుండెను. ఈ పేళ్ళు ఆయా భూములెట్లు నేవ్యము చేయబడుచుండెనో తెలుపుచున్నవి. రాతినేలయందలి రాళ్ళు దేవాలయములలోని శిథిలభాగముల పూడ్చించుటకుపయోగింపబడుచుండెను. అనంతవర్మ కాలములో మధుకేశ్వరాలయము యొక్క ముందరిభాగము కొంత శిథిలమై పూడ్చబడినట్లు ఆ దేవాలయమునందు గల శాసనములవలన తెలియుచున్నది.¹⁰² ఈ దేవాలయము చాలాకాలము వెనుక కట్టబడినను అనంతవర్మపూర్వుల కాలమునాటి శాసనములెన్నో ఈ ముఖమండపముందు లేవు.

ఆకాలమున సౌరమానము వ్యవహారమందుండెను. రాజరాజు పాలించుచున్నప్పుడు గూడ వేంగియందు సౌరమానమే వ్యవహరింపబడెను.¹⁰³ ముఖలింగ దేవాలయములోన, అచుట్టుపట్టుల గల దేవాలయములలోని శాసనములలో మేషమానము

వృషభమానము, మొదలైన సౌరమానమానములు వ్యవహరింపబడియున్నవి కాని క్రమముగా నాంధ్రదేశములోనికి పోయినకొలది అక్కడక్కడ, కార్తీకము మొదలగుచాంద్రమానమున మానమానవ్యవహారము కనబడుచున్నది.¹⁰⁴ ఈ రెండింటికని గల ముఖ్య తారతమ్యమిది. చాంద్రమానమున సంక్రాంతిలు రెండు. సూర్యుడు నిరక్షర రేఖ, కర్కట రేఖల దగ్గరనుండి నప్పడీ సంక్రాంతిలు వచ్చును. కాని సౌరమానమున మానమానకు మానమునకునడుమనగా ప్రతియమవాస్యనాడు సంక్రాంతి వచ్చుచుండును. అనగా సంవత్సరమున, మేఘసంక్రాంతి, మీనసంక్రాంతి, కర్కటక సంక్రాంతి, మొదలైన పండ్రెండు సంక్రాంతిలు వచ్చును. గంగరాజుల శాసనములలో విషువసంక్రాంతి, కన్యాసంక్రాంతి మొదలైన సంక్రాంతిలు కనబడుచున్నవి. కొందఱు పరిశోధకులీ యలవాటు చోళుల కడనుండి నచ్చినదని వ్రాయుచున్నారు. కాని ప్రతిపాదురుడును కూడ తన శాసనమున సౌరమానమే వాడుటచేత ఈ సంగతి అసత్యమని ప్రోసివేయవలసి వచ్చుచున్నది.

కళింగ దేశీయుల నొకావనమును గూర్చి కొంత చెప్పకతీరదు. క్రీస్తుపూర్వము పదవశతాబ్దము నుండియు కళింగులు నొకావర్తకమును పేరు బడసిరి. సింహళమును

100. .. తీరాన మధుకేశ్వర దేవరకు, " నేటా సాగడి యుత్సవము. పూర్వకావనములు. ఈ ఉత్సవమిప్పుటికిని జరుగుచున్నది.

101. ముఖలింగాలయ కావనములు. పూర్వకావనములు.

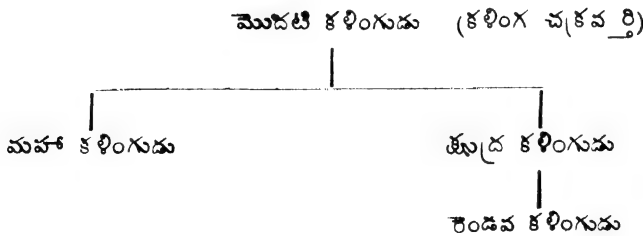
102. అనంతవర్మ కాలమునాటి కావనములే ఈ ముఖమండపమున మిక్కిలిగా నున్నవి. .. ముఖలింగ నగరము. "

103. రాజరాజనరేంద్ర సందికయందలి కొలి అక్షుణరావుగారి వ్యాసము చూడుడు.

104. Local Records, Vol. II.

ప్రభుమను జయించి పాలించిన రాజు కళింగదేశీయుడగు విజయుడు. క్రీ. త. 7 వ శతాబ్దములో అనంతపుగు రత్నాకరమును (Bay of Bengal) దాటి జావాద్వీపమును కనిపెట్టినది కళింగదేశ నావికులే. నన్నని బట్టలు, ఏరుగులు, మొదలైనవాటిని వీరు పరదేశములకు తీసికొనిపోవుచుండిరి. జావాద్వీపములో కళింగుల శిల్పనైపుణ్యము ప్రదర్శించు కట్టడము లిప్పటికి నున్నవి. అనంతవర్మ చోడగంగుచే కట్టబడిన జగన్నాథస్వామి ఆలయముపై నొకరాజు పడవపై విహారము చేయుచుండినట్లు చెక్కబడియున్నది.¹⁰⁵ ముఖలింగేశ్వరాలయమందు భక్తుడొకడు పడవ నొకదానిని కానుకగా నిచ్చినట్లు శాసనముకంటి యున్నది. జావాద్వీపములో బరాబదూరు గుహలలో కళింగ నావికులు యవద్వీపమున వలస లేర్పగుచు కొనుటకై పోవుచుండినతీరు రాతిపై చెక్కబడినది. ఈచెక్కిన వారు కళింగ శిల్పులే యని, పరిశోధకు లొప్పుకొనియున్నారు.¹⁰⁶

జావాలో, సోకాశ్రయము 'కళింగ' అను పేరున యుండెను. చిల్కనముద్రము, పరదేశీయుల నాకలతో నిండియుండెను.¹⁰⁷ కళింగ గంగు పేరిట నాద్వీపమునందు 'గాలుంగ గంగు' అను పర్వత మిప్పటికిని యున్నది.¹⁰⁸ జావాలోను, సింహపురులోను, పూర్వకళింగుల వంశములోనివారు 'కృింగు' (కళింగులు = కృింగులు) లని పిలువబడుచు నేటికిని వాసముచేయుచున్నారు. సింహాద్వీపమును పడకొండవ శతాబ్దమునందు పాలించియుండిన సింహపురేశ్వర లంకేశ్వర చక్రవర్తి, కళింగదేశములోని సింహపురము నందు జయగోపుడను వానికి, పార్వతీయను నాతని రాణియందు జన్మించెను.¹⁰⁹ క్రీ. శ. 1187-96 వరకు పాలించిన కీర్తి నిశ్శంక మల్లుడు కూడ సింహపురముననే పుట్టియుండెను. వీరు కళింగ చక్రవర్తి వంశములోని వారమని చెప్పకొన్నారు. జాతక కథలను బట్టి ఈక్రింది వంశవృక్షము వ్రాయ వీలగుచున్నది.

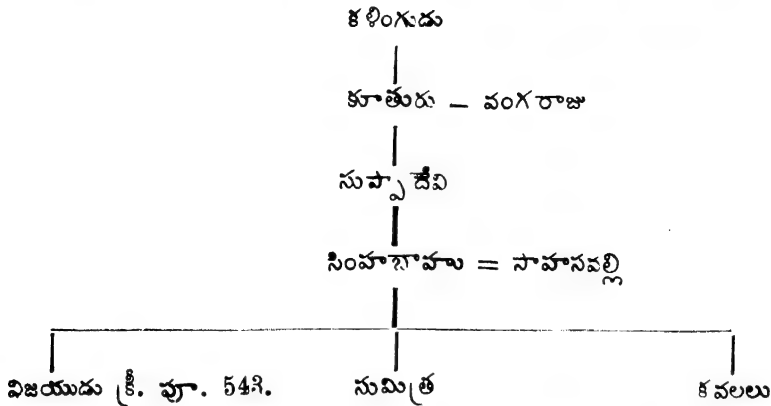
105. Mookherjee's Shipping.

106, 107. I bid.

108. Mythic Society Journal.

109. Maharajah's College Magazine, Vizianagaram. Vol. III, Pts. 1 and 2.

మహా వంశమును బట్టి ఈ క్రింది వంశవృక్షము బయల్పడుచున్నది.

దీనిని బట్టి, సింహాభీయ కళింగ రాజవంశము కళింగ రాజుకూతురు సంతాన మని తెలియుచున్నది. ఈవిజయుడే సింహాభీయమును జయించియుండెను. సింహాభీయ కళింగరాజులు, తమ రాణులను, కళింగ దేశమునుండి తెచ్చుకొనుచుండిరి. కళింగ దేశీయులగుటచే వీరికి మాతృదేశాభిమానము మెండుగానుండెను. వేణువనము ననుకరించుచు, కీర్తి నిశ్చంకమల్లుడు వనము నొకదానిని పెంచియుండెను. కళింగ దేశము నుండి వీనుగులను తెప్పించి, వీనోదము కొరకు రాజు, వాటికి పోరాటము పెట్టించుచుండెను. ఈరాజు లందరూ జౌద్ధులే. చట్టముల విషయమున కలతలు బయలుదేరినచో మహా విహారము నందలి జౌద్ధసన్యాసులు వాటిని తీర్చుచుండిరి. బుద్ధుడు మొదలగు వారి బంగారు విగ్రహములు పూజింపబడుచుండెను.¹¹⁰ ఈకళింగ రాజవంశము సింహాభీయము మూడు శతాబ్దముల కాలము పరిపాలించియుండెను. వర్తక నౌకలు, కళింగము నుండి, సింహాభీయ, సుమిత్ర, జావా,

బాలి, సువర్ణభూమి, తిరిగి, కళింగమును చేరుకొనుచుండెను. రత్నాకరమునం దంతటను విచ్చల విడిగ విహరించుటకు వలయు గట్టితనము వాటికెట్లమర్చబడెనో ఎవరికెరుక.

కళింగులు, శిల్పచాతుర్యమునం దారి తేరిన వారు: దేవాలయ నిర్మాణమున వారు తక్కిన దక్షిణదేశీయుల పద్ధతి కాక వింత పద్ధతి నవలంబించినట్లు, ఈసంపుట మందు వేరొక చోట ముద్రించబడిన మధుకేశ్వరాలయ, భువనేశ్వరాలయ, పటములు చూచిన వారికి తెలియకపోదు. వస్తుశిల్పమున చలన నిరూపణము (dynamic aspect) వీరి అభిమానవిద్య. కనుబొమలు, చేతివేళ్లు వీరికళకు పట్టుగొమ్మలు. సింహాచలమున హావభావ నిరూపణయందు దక్షిణ దేశమునం దెచ్చటను లేని చాకచక్యమును కళింగాంధ శిల్పులు చూపినారు. చిత్రకళ, సింహాచలమున కప్పుపై చిత్రంపబడిన బొమ్మలలోను, శ్రీకూర్మమున అబంతా పద్ధతిని చిత్రించబడిన పురాణ చిత్రములలోను, కానవచ్చు

చున్నది. సామగానము, వీణాగానము సిం కళింగుల నాక రత్నాకరమున విన్నోద
హాచల నరసింహదేవుని సన్నిధిని ప్రతి విహారముచేసినది. కళింగుల ఖడ్గము గోదా
నిత్యము జరుగుచుండినట్లు సింహాచలశాసన వర్తి కడ సాముచేసి, గంగలో స్నానముచేసి
ముల మూలమున గోచరించుచున్నది.¹¹¹ నది. నేటికి కళింగ యశోదీపము సన్న
ప్రాచీన కళింగ దేశ ప్రభయట్టిది. కళాకన్య గిలినది. కళింగదేశీయులు పట్టునల వహిం
కళింగదేశమున బంగారు గజ్జల సవ్యడికి చినచో నది తిరిగి తన కళల వెదజల్ల
దిగంతరము ప్రతిధ్వనించునట్లు నర్తించినది. గలదు.

111. South. Ind. Inscs. Vol. VI.

N. B. ఈ వ్యాసరచనకు నలయు గ్రంథములను శాకొసగుచుండిన శ్రీయుర వడ్డాది అప్పారావుగారి
శ్రీయుర రాళ్ళబండి గుల్బారావుగారికి కృతజ్ఞతానేక ందనము అర్పించుచున్నాను.

గంగవంశానుచరితము

మహారాజుల అంధ్ర భారతీర్థప్రధాని, బుర్రా శేషగిరిరావుగారు. ఎం. ఎ.

కళింగములో చాలకాలము క్రిందట నీ పేరున వ్రాయబడ్డ యొక సంస్కృత కావ్యము (అముద్రితము)లో కళింగచరిత్రకు సంబంధించిన యంశములు కొన్ని కనబడగా, అంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి కళింగమందు ముఖలింగక్షేత్రములో శ్రీ శ్రీ శ్రీ గంగ వంశాలంకారులైన పర్లాఖునిడి ప్రభువుల యాదరమున జరిగించిన కళింగోత్సవములో నీ యంశమును గురించి ప్రసంగించడమైనది. ఈ కావ్యమును శ్రీ శ్రీ శ్రీ విజయనగర మహారాజావారి కాలేజీ పక్షమున నో, ఆంధ్ర రిసర్చి యూనివర్సిటీ (ఆంధ్ర భారతీర్థ) పక్షమున నో సంపాదకీయావ తారి కళతో ప్రచురించనలచితిమి గనుక, నప్పటి ప్రసంగములోని ముఖ్యాంశముల నీ వ్యాసములో వ్రాయడమైనది.

కావ్యము ప్రతి

ఈ కావ్యము ప్రతి యొకటి చెన్న పురి ఓరియంటల్ లయబ్రరీలో గలదు. దీని నకలు ఒకటి శ్రీవిజయనగరం మహారాజావారి కాలేజీ లయబ్రరీ కొరకు వ్రాయించి తెప్పించడమయినది. ఇది ప్రస్తుతము విజయనగరం రాజ్యం దివాంజీగా నున్న బ్ర|| శ్రీ|| యేచూరి నరసింహం పంతులుగారు విజయ నగరం మహారాజావారి కాలేజీ ప్రిన్సిపలుగా నున్నప్పటి నూట. ఆ దరిమిలాను నేనా గ్రంథమునకు సంపాదకీయభూమికగా కళింగ చరిత్ర కొంత వ్రాయుటకై చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయబ్రరీలో కొంత పరిశోధన జరి

గించడమైనది. ఇంతలో విజయనగరరాజ్య పరిపాలనలో జరిగిన మారుడలలో నీ కావ్య ప్రకటన వెనుకబడినది. కాని ప్రకటన జరిగి తీరును. ఈ గ్రంథము ప్రతి మరియొకటి శ్రీ పెక్కలి (గంజాం) రాజావారి వద్ద నున్నట్లు ఆంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి వత్రి కలో శ్రీవారు ప్రకటించిన వ్యాసమువల్ల తెలియుచున్నది. ఇంకెన్ని ప్రతులు గంజాం లో దొరకగలవో తెలియదు.

కావ్యము ప్రాముఖ్యత

కృతికర్త నాటికి కళింగములో నున్న రాజ్యములు, వాటి నేలుచుండిన రాజవంశములు, ఆయా చోట్ల గల పుణ్యక్షేత్రములు, వింతయంశములు, ప్రాముఖ్యముగా కలక పురినుండి కళింగమందు రాజ్యాధిపత్యము సాగించిన రాజవంశానుక్రమణిక మొదలగు చారిత్రకాంశములు, కావ్యబంధముగా భక్తి రసప్రపూరితమైన సంస్కృతగద్య పద్యశైలిని వర్ణింపబడియున్నవి. కావ్యముగాను, చరిత్రాధారముగాను, కూడా ముఖ్యమైన గ్రంథము.

కృతజ్ఞత

దీనిని గూర్చిన యీచిన్న వ్యాసమును కళింగనంచికలో ప్రకటించి గౌరవించిన ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి ప్రకటనాధికారులకు నా కృతజ్ఞత నీ వ్యాసమునకు మంగళరూపకముగా నిందు బేర్కొని ప్రకృతము ననుసరింతును.

ఇది, కాలము, కావ్యము.

ఇది కళింగమం దొక యుత్కళ పండితవ్యూహచే గంగవంశపు రాజుల సంకీర్త

నముగా సంస్కృతమున రచింపబడిన కావ్యము. గ్రంథము పదిపరిచ్ఛేదములు. పది పరిచ్ఛేదముల తుదనున్న గద్య ఇట్లుండును:-

.. ఇతి శ్రీరాజ గురుపదవీ ప్రతిష్ఠిత కామదేవ రథ సోమయాజి కృత గంగవంశాను చరితే చమూ కావ్యే-పరిచ్ఛేదః”

ఇట్లు గద్య వ్రాసుకొన్న కృత్తికర్త తా నాత్రేయ గోత్రుడననియు, గోవింద సోమ యాజి పుత్రుడ ననియు, శ్రీనివాస సోమ యాజి పౌత్రుడ ననియు, దశమ పరిచ్ఛేదము లోని యొక శ్లోకములో చెప్పుకొనినాడు. ఎట్లనగా:-

.. ఆత్రేగోత్రే పవిత్రే జనిజనిత పఖ్యాప్యథః శ్రీనివాసాః । దీక్షావాస్తత్పుత్రో భూద్రుసమయ కవితాధామ గోవిందనామా । తత్పుత్రః సోమ యాజి కవిధన పథితో కామదేవాభిధానః । కావ్యం సద్గద్య పద్యం వ్యధిత తపముదే గంగవంశాను శంసి”

ఈకృత్తికర్త వాసుదేవుడే గాక ఈతని తండ్రి గోవిందసోమయాజి యనియు, కవన ధోరణి గలవాడనియు, పై శ్లోకము వల్ల తెలియుచున్నది.

ఈ ‘రాజగురు’ వంశీయుల యితర కృతులు లభించినచో కళింగదేశచరిత్రమును కొంత విపులముగా వ్రాయగల మను నాశ కలగుచున్నది. పదవిని సూచించు “రాజ గురు” పద మిప్పటికి కళింగముందు వంశ నామముగా మారిపోయినది. ఇట్టివే “వీర ఖానా” “సన్నీసు” “మంత్రప్రగడ” మొదలగు వంశనామములు. ఇట్టివే ఓడ్రములో “పారిఛా”, “ఖడంగా”, “బెహరా” మొదలగు వంశనామములు. “పదవిపేరులు” “వంశ ముపేరులు” గా మారుట ఆంధ్రోత్పత్తిసంఘ

ముల కిట్టి పట్ల సామాన్యధర్మముగా గాన వచ్చును. “రథసోమయాజి” యని సాధా రణముగా నుండదని కొండరోడ్ల మిత్రులన్నారు. కాని “యజ్ఞములు చేసి యున్న కుటుంబమగుటచే గాబోలు “సోమయాజి” యనునది పౌరుషనామముగా నీతడు వాడుకొన్నాడు.

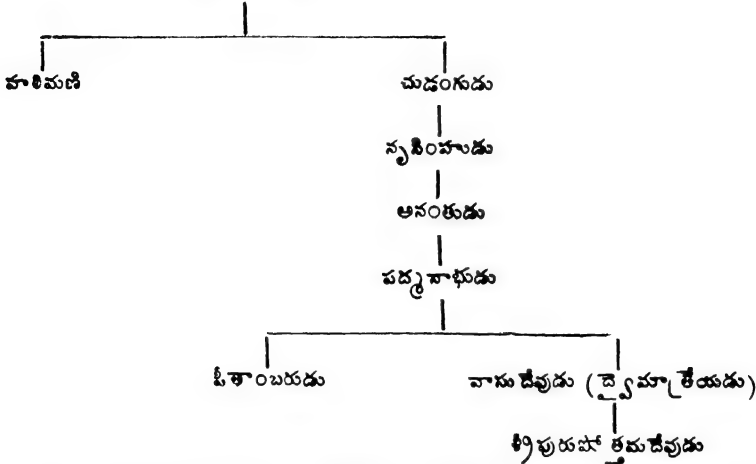
ఈతని వాసస్థానమును, ప్రభువంశమును, కాలమును చర్చింపదగిన యంశములు.

ఈ కావ్యము మొదట బయలుపడిన సంవత్సరమున నేను ఓరియంటల్ లయిబ్రరీ రిపోర్టుచదివియుంటిని. అందులో నీతడు కటకము రాజధానిగా కళింగము నేలిన శ్రీపురుషోత్తమ గజపతిదేవువారి యాస్థానకవి యనియు, ఆప్రభువుల వంశమగు గంగవంశమును వర్ణించియుండె ననియు, గలదు. కాని ఆలోచించగా ఆనిరూపణ సరికాదేమో యని నాకు తోచుచున్నది.

ఈతని వాసస్థానము గంజాంజిల్లాలోని “విజయనగరం” (ప్రతాపగిరి-విజయనగరం). ఆదిరాజధానిగా కళింగములో రాజ్యముచేసిన పురుషోత్తమదేవు వారీతని ప్రభువులు. ఇది యీ గ్రంథమువల్లనే స్థిరపడుచున్నది. కటకము రాజధానిగా కళింగమునేలిన కజ్జల భాను దేవువారు దిగ్విజయార్థ మేగి యుండగా, కటకపురిలో వారి మంత్రులు కుట్ర చేసి కపిలేంద్రుడను నాతని నభిషిక్తునిజేసిరని విని, యా భానుదేవువారు “గుడారి” కటకముపై దాడివెడలి, అచ్చటి దాక్షిణాత్య రాజుల సచ్చాటనముచేసి యందు రాజ్యము చేసిరి. ఈ “గుడారి” అన్నది ప్రస్తుతము పల్లభమిడి జమీలోని వారణాసి. గుణ

పురం మధ్యగా నున్నది. అందు పూర్వపు తరము వారి వంశీయుల గుడారి రాజధాని రాజ్యస్థానపు జాడలు కనబడుచున్నవి. వరి గా రాజ్యము చేసిన తరువాత, వారిలో— శోధనార్హములు. కజ్జలభానుదేవువారి యనం

కాలవంతుడు

అని వంశపారంపర్యముగా “దేవు” రాజులు రాజ్యము చేసిరి. వీరిలో పీఠాంబర దేవువారి హయాములో వాసుదేవదేవు వారు యవరాజుగా నుండెను. ఈయన కుమారులగు శ్రీపురుషోత్తమదేవువారు గంజాం మండలములోని విజయనగరం రాజధానిగా పరిపాలన చేసిరి. ఈ గంగవంశానుచరిత కర్తయగు వాసుదేవరథసోమయాజి వీరి యాస్థానమం దుండినవాడు.

గంజాం మండలమును గూర్చి అచ్చు పడ్డ పల్లీకు రికార్డులో ముఖ్యమైనది గంజాం డిస్ట్రిక్టుమ్యాన్య అల్. దీనిని బట్టి ఈ కృతి కర్త కాలనిర్ణయమున కేమాత్రమును వీలు కాకున్నది. ఇక గ్రంథస్థములగు నాధారములే గత్యంతరము.

శ్రీపురుషోత్తమ (భాను) దేవువారి తాతగారగు పద్మనాభ (భాను) దేవువారిని గూర్చి వర్ణనమున నా ప్రభువు నీరి పరా

క్రమములను జోడుచేసి సందాపురము సథి పతియగు విశ్వంధర దేవు నోడించి ప్రాణములతో విడిచి బహుళాకరించినట్లును, ఆ సందాపురము వద్దనే ఢిల్లీశ్వరుని సేనానియగు మల్లకనామకు (Mallakhan) నోడించి కాజకులములకు భీతిదీర్చెననియు కలదు. ఈ యంశమును బట్టి పద్మనాభ (భాను) దేవు వారి రాజ్యకాలము నిర్ణయము కాగలదు.

దీనిని బట్టి కృతికర్తయు నాతని ప్రభువును నెప్పటివారో తేలును. ఈ పద్మనాభ దేవువారే దాక్షిణాత్య (ఆంధ్రులు) లగు బ్రాహ్మణులకు వేరవేదాంగ విదులగు పద్మనాభపురమనే గ్రామము సగ్రహారము చేసి యిచ్చినట్లీ గ్రంథములో వర్ణనగలదు. ఓఢ్రుడగు కవి యీ యంశమును పొగడికగా చెప్పి యుండుట చూడగా ఆకాలములో ఆంధ్రగొడ ప్రజలకు గల సామరస్యమును, సౌభ్రాతృత్వమును తేటపడును. వర్ణన యిట్లున్నది:-

సప్త పృథిమపృథివా పటుభిశ్చోదాక్షిణాత్య
ద్విజైః ఆవాసీకృతమగ్రహార మకణ్ణోశేళ లోలో
పమమ్ | ఏసాం యతిరీషధూజ్జనై ర్ద్రుహరణతాగ్రభీ
కలాపవ్యవైః | స్వాధ్యాగూఢ్యయన ధ్యనే శృతి
మతాం వగ్లోఽపి నాకర్ణిత్యః ||

ఇట్టి ప్రతాపవంతులును, ధర్మపరులును
విద్యాప్రియులును నగు గంగవంశీయభానుదే
వరాజులకు గురువును కవియునగు నీవానుదేవ
రథసోమయాని తానీ కావ్యనిర్మాణమునకు
దిగుటలో కేవలము గాంగవంశీయుల సుగుణ
సంపత్తియే ప్రోత్సాహముయ్యెనని యిట్లు
ప్రత్యేకించి చెప్పుచున్నాడు :—

గంగవంశావరింసానాం రాజామాజ్ఞానశేషయా |
బాగోఽస్మీగుణకాఢేన వైర్భవన్ కౌతుకే | తతాగ్ర
వై తాటికయో ద్వియోపాపి పుష్పగం | పృశ్నోత్త
రాపదేశే నమఃకాళిమత ముచ్యతే ||

II

వైతాళికదంపతులయిత్ర చరిత్రగా కావ్యబంధము.

ఈ కృతిలోని గంగవంశాను చరిత్రతో
కలిసి కవి తననాటి కళింగ మండలమందలి
వివిధరాజసానములను వైతాళిక దంపతుల
పరస్పరసంభాషణగా నతిచనుత్కారముగాను
రసవంతముగాను వర్ణించుటచేత నీకావ్యమొ
గవిధమునచూచిన నానాటికి కళింగమండలచ
రిత్ర మనదగియున్నది. హృద్యములగు వివిధ
వర్ణనలచే నన్వీరితమై యధోదితముగా భక్తి
రసానుప్రాణితమై విరాజిల్లుచు పఠనీయమై
సంస్తవనీయమగు గౌడీరితసంస్కృతకవిత్వము
నకు నిదర్శనమై యిందలికవిత్వము సమాదర
ణీయమై యున్నది.

వైతాళికదంపతులు నీలగిరికుడగు శ్రీపు
రుషోత్తమదేవుని గుండిచాయాత్రలో నంద
ర్శింపకుతూహలాయత్త చిత్తులై శ్రీజగన్నాథ
ము (పురీ) యాత్రకుబయలుదేరివచ్చి, పోవు
చారిలో రాజాసానములుచూచుకొని సన్మార్గమీ
కావ్యములో మంగళశ్లోకములోనే

నముపొంది గృహభిముఖులై మరలుదును.
ఇది సూత్రకథ. రాజులయు, రాజాసానముల
యు, పట్టణములయు, జ్యేత్రములయు సర్వసల
వాంతరేఖివృత్తములు. గుండిచాయాత్ర ప్రధా
నేతిహాసము. కేవలము హాస్యమగు చారిత్ర
కవృష్టితో చూచువారి కిందలి గంగవంశవ
ర్ణనమే ముఖ్యమని తోచును.

కాని రాజవంశపరంపర యేర్పరించుటయే
చరిత్రకాదు గనుక, కళింగసంచితలో ప్రక
టింపబడు నీవ్యాసములో ప్రాచీనకళింగదేశ
మందలి దేశపరిస్థితులను వర్ణించు నీగృంధము
లోని భాగములను వ్యాఖ్యాసముచేయుట
యప్రస్తుతప్రశంస కానరదు.

సూత్రకథ కాధారముగా కవినిర్మించిన
వైతాళికులు కేవలమూహజనితములుగాక
ఆతడెరిగియుండిన రాజవర్తనాగతు లెవరినో
మనసులో నిడుకొని యిట్టివర్ణన సాగించెనను
ట యుచితమని కావ్యముచదివినప్పుడు నాకు
తోచినది. కావ్యము చదువగలవారికిని తోచ
గలదని నానమ్మకము.

ఈవైతాళికుడు, “గోదావరిఽక్షిణతీరవాసి”,
“కర్ణాటరాజ్యాధీశ్వరులచేత మంగళభంధిరాయ
బిరుదమందినవాడు”, అని ప్రథమపరిచ్ఛేద
మందలి వర్ణనవల్ల తెలియును. ఈతని పేరు వి
ద్యార్థపును, భార్యలిలావతి. వీరు శ్రీజగన్నాథ
స్వామివారియాత్రకు గోదావరిఽక్షిణతీరము
నుండి బయలుదేరుదురు. “కర్ణాటకరాజ్య”
మనగా అల్లసానిపెద్దన, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు
మొదలగువారు “కర్ణాటకరాజ్యమని” వర్ణిం
చిన “దత్తమండల” (Ceded Districts)
ప్రాంతమై యుండవలెను. ఒక్కచిత్రము,
అతిప్రాచీనకవిశిష్టముగు నాంధ్రకవిత్వమా
నాంధ్రకవిత్వములో మంగళశ్లోకములోనే

కానవచ్చుచున్నది. ఎట్లనగా—

శ్రీసీలాచలముంగళ్యంగవిహారస్వాతంగభంగీభృత్,
దుడైకావతపతాపతప్తమనసాం కాదంబినీకందలః,
పాదాంభోరుహాక్షుధక్తజనతాకారుణ్యపాదోనిధిః
యః సోఽయం జగత్త్యగో వితనుతాం శ్రీయాంసి
భూమాం సివః॥

ఈ “వః” అశీర్వాదము దృశ్యకావ్యమర్యాద. ఇది బ్రాహ్మకావ్యములలోని కాంధ్రమున ప్రప్రథమమున తెచ్చినవాడు చాళుక్యరాజులు యాస్థానకవియగు నన్నయభట్టు. కటకపురి రాజధానిగా కళింగమునేలిన కవిసేంద్రాదులును ఆంధ్రీపండితుల కగ్రహారము లిచ్చియు నాంధ్రీకవిత్వము నాదరించియు ధన్యతగాంచిరి. అట్టివో నీ గాడకవియగు వాసుదేవసోమయాని కావ్యములో ఆంధ్రకవిత్వపు ప్రసిద్ధమార్గముల పోలికలు కనబడడమలో సాహిత్యపరిణామసూత్రములకు ప్రాతికూల్య మేమియులేదు. ఇదియు నానాటి యాంధ్రోత్కళసామరస్యమునే యుద్దీపించుచున్నది.

పూర్వము రాజమహేంద్రవరరాజ్యమనియు, త్రిలింగమనియు, ఆంధ్రీరాజ్యమనియు వేంగీరాజ్యమునకును, కర్ణాటకరాజ్యమని విజయనగర (తుంగభద్రాతీర) రాజ్యమునకును వ్యవహారము. “నవకోటి కర్ణాట కలుబరగీశ్వర” బిరుదము, కటకము గణపతులు కృష్ణదేవరాయల నాటికే వ్యవహారమందుంచుకొనిరి. మగభేంద్రరాయవదిప్రతిష్ఠుడగు నీవిద్యార్థులైనైతాళికుడు కళింగములోనికి రాకముందే కర్ణాటరాజ్యాధిపతులవల్ల గౌరవము పొందెనని యిందలి వర్ణనములవల్ల తేలును.

III

సుంభిళాపురరాజ్యము

(కళింగములో మొదటిమణి)

ఇట్లు గోదావరి దక్షిణతీరమునుండి మంచి ముహూర్తమున బయలుదేరి కళింగాభిముఖులై వచ్చివచ్చి, నైతాళికదంపతులు కుంభిళాపుర ప్రాంతమున విడిసిరి. లీగావతి ప్రశ్నింపగా నారాజ్యమును గూర్చి విద్యాణావుగీట్లు చెప్పెను.

న॥ లీగావతీమూల్యసజ్జానం నాధ
దేశాయే వీక్షితానేషు కాలింగ కలిహోదగః
కోఽయం జనపదః శ్రీమాత్ కిన్నామూః మహీశ్వరః॥

ప॥ విద్యాణాకావః ప్రియాయాంప్రతిః—
అస్మాదామేషదేశః పరిచినుకుభగ్ లాలనాపాల
నాభియేషు మేషాం పితృసాజ్జయతి పరమానందమా
నందరాజః॥ తేచామీ మిసనేత్యై విపులధన మదో
న్మాదమత్తైకచిన్తాః విత్తాధీశాదిత త్తమృగణ గ
ణనాం గర్వతఃపూర్వతేకమ్॥

ఇదానీమహి—

గోర్భాష్ట్యశ్రీరామరాజశృభూర్వవత్సకపాలితాః,
సానందానిప్రస్తుతిధ్వం ద్వాఃకాలింగానుభూషతే॥

ఈవర్ణనమునుబట్టి కుంభిళాపురప్రాంతము కళింగమునం దానామప్రవేశ రాజ్యమైనట్లును అందాంధ్రీ రాజవంశమువారు రాజ్యము చేయుచుండినట్లును వారిప్రజలలో కాళింగులు చాలా ధనవంతులును సుఖవంతులునై యున్నట్లును దేశ మాంధ్రా ప్రాంతమైయున్నట్లును తేలుచున్నది.

అముద్రితమై చెన్నపురి ఓరియంటల్ లయబ్రరీలోనున్న శ్రీబుక్కపట్నం రాఘవాచార్య విరచితమైన “ఆంధ్రీలచరిత్రము” అనుగ్రంథములో కళింగము రెండుభాగములుగాను (కళింగము—కాళింగము అనునవి) అందులో కాళింగమును నవలక్ష కళింగాధీశ్వరులగు శ్రీపూసపాటి రాజవంశమువారు పరి

పాలించిరినియు కలదు. ఢిల్లీపాదుషావల్లనై జాముతో సమానమగుశీలు మొహరులుపొంది వాటితో పారసీభాషను దానపట్టాలు జారీ చేసిన శ్రీవిజయరామ గజపతిమహారాజుల కాలమువరకును, అనగా ఇప్పటి కళింగమందలి విజయనగరంపట్నము క్రీ॥ శ॥ 1713 సం॥ లో కట్టడము జరిగేవరకు, పూసపాటివారికి కుంభిళాపురమే రాజధానిగా నుండెను. ఈ గంగవంశానుచరితకర్త యప్పటివాడే యైనచో నీవిజయరామరాజుగారిని వారితండ్రిగారగు నానందరాజు గారిని ఈవర్ణనమున బేర్కొనియుండును. కాని యీఘట్టమందలి వర్ణనమప్పటికి ప్రసిద్ధములై యుండిన పురాతనపు విషయములను బేర్కొనుచున్న దేమోయని యనుమానించుట కవకాశముగలదు. ఏలయన నీరాజ్యమందు, ఈ రాజ్యములోని కాళింగులను నాంధ్రులు విశేషముగా సిరిసంపదలతో తులతూగుచుండియు, దానభోగములకు లోభించి తమనంపద నడివివెన్నెలవలె నిష్ప్రయోజనము చేసిరిని కవి వర్ణించియున్నాడు. అపురంగజేబు పాదుషావల్లజల్పకీరుమొకలగు బిరుదులుపొందిన పూసపాటి మహారాజులనాటికీ వర్ణనము సరిపోదు. విద్యార్థప్రదీ యాంధ్ర కుంభిళేశ్వరులను కళింగేశ్వర “కళింగక్షోణేంద్ర” అని వర్ణించియున్నాడు. ఆబిరుదమీకుటుంబమువారికి నేటికిని చెల్లివచ్చుచున్నది. అప్పటి గంగవంశమువారి యాస్థాన కవియగు వాసుదేవరథ సోమయాజికట్టి వర్ణన మనంగతముగా తోచలేదు.

కుంభిళాపురిలో వితర్కించు కొనుటలో నీవైతాళికదంపతులకు శ్రీజగన్నాథమున కా మార్గము దుర్గమమనియు, మాసమాత్రగమనము సాధ్యమనియు తెలియవచ్చినది. కాగా

అచటినుండి బయలుదేరి వెల్లివెల్లి వారుకొన్ని దినములకు శ్రీకూర్మక్షేత్రము చేరుకొనిరి. ఇది వీరి ఘండవస్తువల్లి. అచటి దేవాలయమును, అందు గంగవంశమువారు చేయించిన నిర్మాణములును కవి యిట్లు వర్ణించియున్నాడు.—

ఘృష్టామృష్టమహోప ద్రైన్విరచితః శక్రశృంగైశ్చ
దితిః, పార్వాగోత్రతారానోరణ మణిశోభాన్వి
దరీక్ష్యమృషిః, శోభాభోగవిగాహి మానినిలితః
త్యగ్యమేఘాకుః, పార్వాకాః పతః పతీర్య పున
భోభాతి ప్రియేప్రేక్ష్యతాం॥

శ్రీగంగేశ్వర శుంగక్షేత్ర సవనాదానీల భంగీధరం
క్షేత్రక్షోణిప ఉత్త్యతే నుముఖి యగ్లోకేఘ్నా
శోభనం, వాపీకుప తటాక సౌధవల భీషాసాద
వహ్నిదీపం. కర్మకర్మ మతావివాసర పతాగం
గావనా యోచ్చనా॥

ఇట్టి శ్రీకూర్మక్షేత్రమున కొన్నినాళ్ళుండి, తిరిగి బయలుదేరి మహేంద్రతనయా నది సాగరములో కలియుచోట “వారు” అను వర్తక జనసంఘకీర్వర్ణపట్టణముచేరి, ఈయా త్రికులచట సాగరసందర్శన కుతూహలాయత్నచిత్తులైరి. ‘వారు’ పత్తనమని వర్ణింపబడిన యీస్థలము నేటికిని “బారువా” అను పేరమంచిరేవుస్థలమైయున్నది. ఇదివీరి ఘండవస్తువల్లి. ఇచటినుండి సాంయాత్రికులతో కలిసి ఏరు సముద్రీయానమున గుడిచాయాత్రికై శ్రీపురుషోత్తమక్షేత్రమునకై పయనమైరి. అదివరకు లీలావతి సముద్రయానము చేసియుండని హేతువున నామెకుకలిగిన భయకారణములను నివారణచేయుచు మధ్యమధ్య కనబడుచున్న విశేషమునామెను మరపించుటకై వర్ణించుచు విద్యాణాపుకు మొత్తము మీద సుఖప్రయాణమే చేయగలిగెను.

ఈఘట్టమందలి వర్ణనము లతివమత్కారముగాను, హృద్యముగాను ఉన్నవి.

ఇట్లు సముద్రయానమున సుఖముగా శ్రీ జగన్నాథముచేరి గుండిచాయాత్రోత్సవములు చూచుచు సంతోషాంతరంగులై నైతాళి కదంపతులు తమయాశయ సాఫల్యమునకై శ్రీజగన్నాథుని మిగిలిన యచటి డేత్రోపాలురను అతిభక్తితో స్తుతించిరి. ఇచ్చటి శ్లోకములు రచనాచాతుర్యములకును పదలాలిత్యమునకును మధురకవితకును నిదర్శనములైయున్నవి. మచ్చునకొకటి రెండు స్తుతుల నుదాహరించుచున్నాను. శాడీసంస్కృత కవనధోరణి భక్తిరసావేశమున నీకావ్యమున నిట్లుపరిపక్వము పొందియున్నది. —

1. భగవస్తుతి.

నోనాశంకర కాండీ పృథ్వీయః సేవాభిరాధాతాః
నోకణ్డోఽతాః శృతిస్మృతిగోనైవాతీతం తపః
తానాశేక విధానసాధనమాధానాయ జాగతిః
చేత్ కృష్ణచింతయత మనఃప్రతిముహుఃకింవామ
దాభిద్యనే||

2 డేత్రోపాలస్తుతి.

జ్వలత్కపాల పావకం కొంఠవంద్యశాబకం శృతా
నిభూమిమందిరం స్వపద్మరాజమందిరం అశేషవర్గ
దాయకం విమలతనాధసాయకం జగత్ప్రయోవిభా
యకం వినాయక నాయకం|| స్వపాద సంతతామరం
జలజ్జలతచామరం గీర్ణద్రవం దినిధరం దరిద్ర
కోటిబాధవం నుమూర్తిధారణం వగం కృపాకరం
దిగంబరం శృతానశాబగనితం జగద్విరామబిందం||

3 పురుషోత్తమస్తుతి.

జయతి కృపానిధి రమలసుఖాబుధి రభిలమృదయ
నివాసీ! దుఃఖమమోచన దక్షిణలూచన పంజరయ
గృహకాసీ||
అగణలసుందర విమలీతమందరతీతభుజయుగళాలీ
రుచిర కటితటవీర పక్ష్యర్థిట రుచినివహవనమాలీ||
ఇమానీశ్వరి భృతికృత సృష్టి రభిలజగదపాయా
ఃరతినిపత్నీమయ హితరీత్యధిపశుశుభసఖదాయా||

4 నేత్రోత్సవవర్ణన.

సర్వత్మా భగవానితి ప్రతిముహూః నిదాంత సః
నాహిభిః యద్యోగ్యైకమశేషమందనపర్వ సత్తత్

ధానాశృధా! యన్నీలాచలచాగుకందకతటీ నీహం
సనాధాగినినః! యస్థాయం నయనోత్సవస్సమనసి
త్రైలోక్యకేంద్రోత్సవః||

ఇట్లు శ్రీజగన్నాథము ప్రవేశించిన మరునాడే లీలావతి కందు త్తమజాతివారు శూద్రాన్నము భుజించుట వింతగా తోచి యామెని ద్యాణావుని ప్రశ్నించెను. ఆతడు దేవప్రసాదమున కట్టి దూష్యములేదని సమర్థించెను అయాచారము నేటికిని పురుషోత్తమడేత్రోమం దిట్లే చెల్లుచున్నది. అది యాడేత్రోబలమనవలయును. నాటికిని నేటికిని గుండిచాయాత్ర సమస్తజనాకర్షకమైయున్నది. అది యానాటి కేస్థిరపడియుండినట్లు లీలావతియడిగిన

“మహాభాగ నానావిధ దేశ భాషావరం చితనానాది
గంతనాన్త్య జనతా మదాణాన్యై రేత్రత్రే
ప్రేతస్మాభిః శ్రవాసోవిధేయః||” అన్న ప్రశ్న
వల్ల స్పష్టమగుచున్నది.

ఇట్లే యుత్సవములో నిందలి దేవాలయముల నన్నిటిని దర్శించి యంతరంగము భక్తిరసాతిరేకముచే పారవశ్యము నొంద లీలావతి యట్టి యద్భుత దేవాయతనముల నేనరపతివతంసుడు నిర్మించి భగవత నొందెనోయని యడుగ విద్యార్థిప్రశ్న గంగవంశము వారిని వర్ణించి చెప్పుచు నావంశీయులలో నుండెనెద్ద భూపతి శ్రీపురుషోత్తమదేవుడప్పటికి ఖముండి నామక జనపదమున విజయనగర రాజధానిగా రాజ్యపాలనము చేయుచుండెనని చెప్పి యా నృపోత్తముని కీర్తించెను. ఇచ్చటి రాజవర్ణనాచతురమగు మార్గిక యుదాహరణార్హమైయున్నది.

శ్రీ పురుషోత్తమదేవ మహిమతివర్ణన.

“సంప్రతిగంగవంశ రత్నాకర తాదృశ యశోమయ
తుంగతంతరంగరణాకారభగభీర తరకార్ధిక కృ
త్తికాపరిపూర్ణాఖండమండలాయమాసః! సమరగత

శ్రీ శ్రీ శ్రీ రాజా రామచంద్రమర్పరాజదేవు బహద్దరువారు, కల్లికోట రాజావారు.

రావుబహదూర్ డా. లక్ష్మీనారాయణగారు,
కాంప్టి. (మధ్యపరగణాలు)

శతసంఖ్య పృథివీ సామంత సీమంతినీ కులవిపుల
లలాటతట ఘటమాన సుందర సిందూర బిందుబృం
దతరుణారణ కిరణ సంపద్విలుంపన సుపాదక జల
దళాల మేఘాయిత విమలతర తరవారమండలః॥ ఆ
నవరత పృథ్వామలాలసోపన మదంగ వంగ కలింగ
లాట కర్ణాల సుమ్మా సౌవీర గౌడ, గౌడదాగ్ని
డాదిదేశ విశేష భూమిల మాలితట పృథ్వు మ
కుట కోటిఘటివిసంకటాగణిత మణిగణకీరణ పుం
జమంజరిపిఞ్చరీకృత చారుచరణాంబుద విసీతకోక
నదభిమపగవశమధుకనికర వందిబృందనిదవిరు
దావరీప్రమోదమాన మానసః॥ సకల సిద్ధాంత నిష్ఠా
ధిస్తానతాపృథివ్యత జ్ఞాన విజ్ఞాన పరినిష్ఠిత నిఖిలధర
ణిమండల మండనాయమాన పండిత మండలీపుండ
రీక మండపమోదాక్రమప్రచండ మార్తాండమం
డలః॥ మంత్రభిరిభిరశేఖరభరతరథులగతుః॥ గంగా
తరంగభంగి మాభంగురమూర్తి క్షిప్రతానవితానిత
తిగ్రువన భవనోదర భిమణపరిపాటి ద్యుత పా
టవాతీకక ప్రతాప మహానట నటనకర్మకార్యణ
నూత్నధారః॥ శ్రీమాన్ పురషోత్తమనామధేయః
క్షీతిపతిః॥ భిముండినామకజపదే విజయంగరం
నామ రాజధానీ మధ్యాప్యధ్యంత్రణపాలయతి॥

వాసుదేవరథసోమయాజి రచించిన యీ
పౌరుషప్రశస్తి యతి ప్రాచీనములగు తామ్ర
శాసనము లందలి రాజవర్ణనములను ప్రాచీ
నకావ్యములలోని రాజప్రశస్తిరచనలనుబోలి
యున్నదనియు నీఘటములో విద్యార్థుని
చే పలుకబడుట పాత్రాచికి తగియున్నదని
యు చదువరు లూహింపగలరు.

IV

ప్రత్యాగత యా త్ర

శ్రీజగన్నాథక్షేత్రము విడిచిన తరువాత
మధ్యదేశలో నీవైతాళికదంపతులు చేరిన
మొదటిమజలీ కోకోల మనునావిక గ్రామము.
అచ్చటి సముద్రతీరము నౌకాశతసంకులము.
ఆ సముద్రమే చిలకసముద్రము. దానికి
“చిల్లక” మను నామాంతరము చెప్పి కవి
యిట్లు విద్యార్థుని ముఖమున సమర్పించు

చున్నాడు.—

“పంకంయస్మా చ్చిల్లిఖం ప్రాచురారాఘా॥ మత్స్య
ధీయాకారయోగేతస్య॥ శ్రీత్యం లోకాద్ధా
నపాత్యాపివద్యత్॥ తస్మాల్లోకే చిల్లకేతిప్రసిద్ధా॥

ఇట్లు చిల్లకతీరమున కోకోలమువద్ద నాన
నెక్కి చిల్లకసముద్రముపై ప్రయాణముచేసి
రెండవమజలీకి వీరు ఖల్లికోట చేరిరి. ఈజన
పదమున కానాడు పీతాంబరదేవ భూపతిపా
లకుడై యుండెను. వైతాళిక దంపతులు
వికృమపురము ప్రవేశించి యావగటిపూట
నచట భోజనాదికములు తీర్చుకొని, అచ్చటి
బ్రాహ్మణు లొకరినొక రిషదీయక మత్స్య
ములను కొనుచుండుట కచ్చెరువంచుచు, తిరిగి
బయలుదేరి రాత్రిపూటకు అప్తదుర్గ (ఆత
ఘడా) మున “కోదల” గ్రామముచేరుకొనిరి.
ఇది వీరి మూడవమజలీ. అప్పటికి ఖల్లికోట
అప్తదుర్గ రాజ్యములకు “ఖరఖరీ” నది సరిహ
ద్దుగా నుండెను. ఈ అప్తదుర్గరాజ్యమునకు
జగద్బంధుదేవ భూపతి పాలకుడై యుండెను.
లాంగలవేణీ నగరము వారి రాజధాని. కవి
యేలొకో ఖల్లికోట రాజ్యాధిపతినిగాని వా
రియూహనమును గాని యంతగా వర్ణింపక
లాంగలవేణీనగరమున, అప్తదుర్గరాజ్యవైభ
వమును, విశేషముగా వర్ణించియున్నాడు.
ఆనాడీ అప్తదుర్గరాజ్యము ప్రభ ఖల్లికోటను
మించియుండవలయును. నే డాతఘడారాజ్య
ము ఖల్లికోటలో లీనమైపోయినది.

అప్తదుర్గ. లాంగలవేణీనగరము.

లాంగలవేణీనగరము సమస్తరమ్యవస్తు
వస్తుపరిశోభితమై యలరారుచుండెను. నగర
మధ్యమున కృష్ణకానన మను చూతారామ
ము నందనవనమువలె శోభాయమానమై
యుండెను. సమీపమున రఘునాథనాగరము,

ఇది రాజ్యప్రతిమానప్రభావుడగు శ్రీరఘునాథ హరిచందన జయదేవనృపతి నిర్మాణము. అందు స్నానాదికములు తీర్చుకొని లీలావతీ ద్వితీయుడై మాగధుడు పురపరిభ్రమణ మొనర్చుచుండ వానికి సత్తుంగప్రసాదమొకటి గోచరించెను. దానివృత్తాంత మామెకు నివేదించుటలో విద్యాణపుడు అష్టదుర్గ రాజవంశము నిట్లు ప్రశంసించి యున్నాడు. —

“పూర్వాద్రేవరామచంద్ర సృపతేజాబ్జదయంచంద్రమాః | దేవీయం సుఖవే సుధాకరమివప్రాచీకలాణోమలః | యస్యన్యవనుశౌమదార్గలభుశాధూతాభిభూమిభుశాః | తత్రైకోభువి విఘ్నోగిగుర్గః | శ్రీనవ్యసిః హోఽపర్యమ్ ||

కించ |

యస్యప్రాణసమాసమాగుణాః శ్రీప్రాణదేవీప్రయాగః | బాహోయజ్జగత్సుతః కిలబద్ధంధుశ్చాధాన్ భీమః | తాప్రసాద్యన్మహాసోయదీయం యశోయస్సాతపత్రాంతరే | గూర్వాచంద్రంససాలీయవసతస్తద్వర్ణ సేవయమ్ ||

శ్రీదాం మోహనమంజరి విషలతాప్రశస్తిగీతామర్తినాం | కల్పద్రుమింధయాం సుధాకరకలాభూమండలీమండలం | సోఽయం శ్రీః ఘనాధవామనృపతిర్దక్షిణతీర్థ ప్రీతయే | కాకాష్టభుశరతుః శ్రీరఘుతేజాప్రసాదమాసాదయత్ ||

5|| కాలవతాదైవదోషేణ తస్మిన్ స్వగ్ధాధూధేఽధునా తత్కళితగుణేన గణోద్ధరో జగద్బంధునామాతత్తనయోనరపత్నిప్రజాపాలన పరిపృథవీం ధర్మణ ప్రకాశమ్ ||

ఇచ్చట చెప్పబడిన శకగణప్రకారము రఘునాథనృపతి రాజ్యకాలము శా॥ శ 1650 అనగా క్రీ॥శ॥ 1728 అగుచున్నది

దీనినిబట్టిచూడగా ఈగొంధము క్రీ॥ శ॥

13.వ శతాబ్దాదిని రచింపబడినదేమో యని యూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది. ఇట్లురాత్రి జగద్బంధు హరిచందనదేవకీ

ర్తికథనమున గడపి మరుచటి యుదయము ననే బయలుదేరి వైతాళికదంపతులు కించిత్ప్రయాణమున ఋషికుల్యా నదీతీర్థస్థమగు పితృల గ్రామముచేరిరి. ఇది నలరాజకులప్రసూతియు, గుణశాలియునగు జయసింహ నరపతిపాలితమగుధరాకోటరాజ్యములోనిది. ఈ రాజులు సోమవంశీయులగు సుక్షత్రియులు. నృపతియు భవ్యకావ్యనిర్మాణదక్షుడు. ఈజయసింహదేవుని యనుజుడురామచంద్రసింహనృపతి “ఆరభటి” కవిత్వమున నేర్పరి. వీరికి కవిత్వము కులవిద్య. వైతాళికదంపతు లీయంశములను విమర్శించుకొనుచు ఆరాత్రి యచట గడపి మరునాడు బయలుదేరి ఖముండిజనపదమున పాటపురగ్రామము చేరుకొనిరి.

ఈఖముండిరాజ్య మప్పటికి పురుషోత్తమఅనంగ భీమదేవ నృపతిపరిపాలనమున నుండెను. ఈపాటపుర ప్రాంతమున అశ్వకుల్యా అను నది పారుచుండెను. దీనికి దేశభాషలో “ఘోడాహోడె” అని నామాంతరము. ఈ నదీప్రాంతమండలి యుద్యానమున నాటికి విదీసి తదనంతరము వారు ఖముండిరాజ్యరాజాస్థానమగు విజయనగరి ని ప్రవేశించి యందలి విశేషాంశముల నరయుచు నూరిలో తిరిగిరి. మధ్యమార్గమున వీరు శ్రీపద్మనాభర అనంగ భీమదేవాసాదితమగు పద్మనాభపుర మను గ్రామమును దర్శించిరి ఇందలి బ్రాహ్మణులు దాక్షిణాత్యులు అనగా ఆంధ్రులు. ఆహితాగ్నులు. స్వాధ్యాయ నిరతులు. ఇట్టిదే భీమపురమును మరియొక యగ్రహారము. వివిధగోత్రములవారు బ్రాహ్మణులు అగ్రహారీకులు. కృత్తికర్త యీరాజస్థానము వాడగనక ఖముణ్ణీనంటి జనపదమును పురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవునంటి రాజును వి

ద్యాణాను డదివరకు చూచియుండనట్లాతని చేత చెప్పించినాడు. ఇచ్చట లీలావతి భర్తను, శ్రీపురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవువారి వంశవృత్తాంతమును గూర్చి ప్రశ్నించును. విద్యాణానుడిట్లు చెప్పును:—

ప్రయత్నతో వాగ్దామయేదూని సంఖ్యాపయేద్యా ధరణీరజాంసి। నగంగవంశక్షితివల్లభానాంఽపి రోశే నాసి గుణాగజేయూ॥ తథాపిలేమానసగోషమే తోకాశ్చ నృపాన్వచ్చియశోఽంబురాశీకృమేసాం విశేషాదభిధాభిధానంపునాతిపాపామలతాత్రనోపి॥ ఇట్టి ప్రశ్నోత్తరములతో నీకావ్యమునం దలి ప్రధానాంశముగ గంగవంశానుచరితము చెప్పబడినది.

V గంగవంశానుచరితము.

[భీముజ్జీవనపదపాలకులగు శ్రీపురుషోత్తమ అనంగ భీమదేవువారి వంశ సరిత్ర]

ఓడ్రదేశములో కటకము వీరిరాజధాని. ఇచ్చట గంగవంశీయులు 6 దేవులు, 6 నృసింహులు, 6 భానులు, మొత్తం 18 రాజులు రాజ్యముచేసిరి. ఇట్లు:—

I (1) చుడంగదేవు (2) రాజరాజదేవు (3) అతిరథదేవు (4) ఏకజటికామదేవు (5) మననకామదేవు (6) అనంగభీమదేవు.

II (1) లాంగలనృసింహదేవు. (2) పురుషోత్తమనృసింహ (3) కలినరసింహ (4) అపతిమల్లనరసింహ (5) అకటా, అవటా నరసింహ. (6) ప్రతాపనరసింహ.

III (1) నిశ్చంకభాను (2) అతులభాను (3) వీరభాను (4) ఋచికభాను (5) మధుపభాను (6) కజ్జలభాను.

వీరందరును ఓడ్రదేశములో కటకపురి యందు రాజ్యముచేసినవారే. కాని ఈరాజులు కృమము గంజాం విశాఖపట్నంజల్లాలలోదొరికిన గంగవంశకాసనముల కృమముగాతోని

నేను ప్రదురించిన పల్లాఖమిడి గంగవంశానుక్రమముతోగాని సరిపోలేదు. (See J. A.H. R. S. Vol. II. Pts. 3 & 4)

ఈగంగవంశస్థావకుడగు చుడంగదేవుగజపతుల సింహాసనమును స్వయముగానధిష్ఠించెను.

దేవేషువా విభవశ్రీసమం చుడంగో యంగాడగంగ ఇతి కేవలనిర్దిశంతి। ధీమానసా సమాజబుద్ధిబలోదయేన। సింగసనం గజపత్యే స్వయమధ్యుపాసి॥ అస్త్రేవగౌడ గంగస్యవంశో గంగవంశ ఇతిక్షితౌఖ్యాతి మాపతే॥

ఈయనను వర్ణించుచోట “యేనపరాన నపేక్ష్యగజపతి ముత్సూర్య తత్ప్రింహాసన మధ్యాస్య విహృతమ్” అని చెప్పి, కవియగు వాసుదేవరథసోమయాని యీతిను గజపతి వారిని ఇతరసహాయ మక్కరలేకనే స్వయముగా వెళ్ళగొట్టి, వారి సింహాసనమును వశపరచుకొన్నట్లు చెప్పుచున్నాడు. చుడంగదేవునకు పూర్వము కటకము రాజధానిగా కళింగమందు రాజ్యముచేసిన గజపతివంశము వారెవరై యుందురు? ఇది విమర్శనీయము. నిర్ణయించుట కొక్కయాధారము కనబడుచున్నది. ఈ వంశములో 17 గురు రాజ్యము చేసిన తరువాత 18 వాడగు కజ్జలభానుదేవుడు దిగ్విజయార్థము దక్షిణమున కేగగా, వారి మంతులు కుట్రచేసి కటకపురిసింహాసనమున మరియొకరి నభిషేకించిరి. ఈ యంశమిట్లు వర్ణింపబడినది—

కృత్వా రాజ్యమకంటకం కిలసమాం కంఠాంభుజా దండయో॥ హతుకాంనిశ్చతి తత్రక్షిణ్యుకృతేణ దదుర్భారదోష్టికృమే॥ శూన్యాయన్మృపనిర్గమే నుదిరం సారాజధానీకృతా॥ తత్తస్యాం కపిలేంద్రదేవ మనఘంభూపం వ్యఘమన్త్రిణాం॥

ఇట్లు కజ్జలభానుదేవు వారిస్థానమున

మంత్రులచే నభిషేకింపబడిన యాతడు కపిలేంద్ర దేవు. ఈ వంశము వారందరును 'గజపతి' బిరుదుము వాసుకొని యుండుటచేతను, తత్సూర్యము కటకపురిలో రాజ్యముచేసిన గంగ వంశమువారు, గజపతి బిరుదుమును తమకొన నములలో వాసుకొనకుండుటచేతను, ఈ కపిలేంద్రదేవువారు, గంగవంశస్థాపకుడగు చుడంగదేవువారు రాజ్యభ్రష్టులను చేసిన మొదటి గజపతి వంశమువారేమోయని యూహించుట కవకాశము కలదు.

ఇట్లు ఓడ్రదేశములో కటకము సింహాసనము పోయినసంగతి జైత్రయాత్రలో నున్న కజ్జలభానుదేవు విని, గుడారికటకమున నున్న దాక్షిణాత్యరాజులను జయించి రాజ్యమాక్రమించుకొని గుడారిరాజధానిగా పరిపాలన సాగించెను. వీరి వంశీయులు దాక్షిణాత్యులై పోయిరని కవి వాసుదేవ రథసోమయాజి యిట్లు వర్ణించెను—

తదవధి మృగసేత్రే గంగవంశావసీతః |
శ్వితుచివసతి దోషావోధ్యదేశం త్యజన్తః |
సకలసృపకీటోద్భృష్టపాదాగమినాః |
కుచిరపధికీర్త్యా దాక్షిణాత్యా బధూవుః |

ఈ గుడారికటకమును గంగవంశములో కొందరు రాజ్యము చేసినతరువాత స్వర్ణభానుదేవు రాజయ్యెను. వీరి తదనంతరవంశానుక్రమ మిదివరలో నియ్యబడినది. ఇట్లున్నది—

గుడారికటక గంగవంశము కొవ

(కజ్జలభానుదేవు నిసంతతిలో కొందరిరువార, స్వర్ణభానుదేవు.

కాలవందదేవు

కుడంగదేవు

కృష్ణింకదేవు

హరిమణిదేవు

అనంతదేవు

పద్మనాభదేవు

వీరాచలదేవు

వాసుదేవు

(దైవమాకురుడు)

వీరశ్రీపురుషోత్తమదేవు

(కృత్తివర్తయగు వాసుదేవంధ సోమయాజిప్రభువు,)

ఈవంశాను కృమణికలో చెప్పబడిన వద్దనాధపువారు సందాపురమురాజగు విశ్వంభరదేవును జయించి, ఢిల్లీపాదుషా సేనానియగు మల్లాఖానును సందాపురమువద్దనే యోడించెను. ఈయన మరుషుడగు వీరశ్రీ (అనంగభీను) పురుషోత్తమదేవు సందాపురం, భంజాపురం, పాలూరు జమీందారుల నోడించి సట్టి కావ్యములో వర్ణనలుకలవు. ఈపురుషోత్తమదేవువారి సేనాధిపతి హరివేనకమణియను రాజపుత్రుడు. (ప్రధానమంత్రీ) (మహాపాత్రీ) దయానిధిమిత్రయను (బ్రాహ్మణుడు. విద్యాణప్రదీపురుషోత్తమదేవువారినిదర్శించి పొందిన గౌరవము లిట్టి కావ్యములోని తుదిపరిచ్ఛేదముగుడేశముపరిచ్ఛేదములోవర్ణింపబడినవి.

గ్రామః పంగజత్రయీ దశమాయాస్త్రై కేయకంకుండలే, నిష్కాణం త్రికమంగుళీయక యుగం హరస్తాకలకణే, ఉష్ణీషం సహకంచుకేన విమలః ఖడ్గస్తథాఫలతో, హేమ్మం పంచశతీత వా నృపతి నాతెస్త్రై విదాయః కృతః.

తనగ్రంథమునకు చిరస్థాయుత్వమును సూచించునీయాత్రవర్ణనరూపకమగుప్రభుసంకీర్తనమునుకృతికర్తయిట్లుపరిసమాప్తి జేయుచున్నాడు.

యావజ్జీవ రిశంభో! శిరిశశికాచారు మాదామణిశ్చే, లక్ష్మీ వక్షోజమంభే రవయతిమకకియా దశేంద్రోపి యావత్, యావత్త్రైంకర్ష కాశ్యో ఘట యతితరుణా కామినీనామ సంగః తావద్వాగ్వల్లరీ మేష్యసరకుపరితో గంగవంశావలంబా||

కలిజ్జ శిల్పము

—•••—

మహాగాజశ్రీ గా. రామచానుగారు, బి. ఏ.

పూర్వపుకలిజ్జగంగరాజుల చరిత్రవలనే వారిదేశపు సిరిసంపదలయొక్కయు, నాగరిక తయొక్కయు చరిత్ర యంధకారబంధురమున నదృశ్యములై యున్నవి. ఈదేశ విషయ మైత్ర ప్రతీయంశముగూడ పుక్కిటిపురాణాంతర్గతమై, యధార్థమున విశిచిపోయియున్నది. అందుచే నెవరియిష్టమువచ్చినట్లు వారూహలు చేయుటకుగూడ నవకాశము గలుగుచున్నది. ఒకయెడారిలో నొంటరిగా ప్రయాణముచేయువానికి మార్గమం దచ్చటచ్చట వంటపోయిలు, గడ్డముక్కలు, కాలినకట్టలు, శిథిలములైనపాత్రలు కనిపించిన, వానివలన తనకు పూర్వ మామార్గమున జరుగు ప్రయాణము చేసియుండిరిని యత డెట్లు గ్రహింపగలుగునో యట్లే యంధకారావిష్టమైన నీదేశచరిత్రను గ్రహించుటకు నప్పటప్పట నచ్చటచ్చట సంప్రాప్తమగుచున్న తామ్రశిలాశాసనములు మొదలైనవి యాధారముగా జేసికొని కలింగ దేశచరిత్రపరిశోధకు లాదేశచరిత్రము నల్లుచున్నారు. రాచకీయచరిత్రమునకు శాసనము లెట్లుసాక్షకములో యట్లే యాదేశాచారములు, మానవాభివృద్ధి, యాజనుల సిరిసంపదలు గ్రహించుటకు నందులభ్యములైన శిల్పములు, కావున కలింగ దేశభౌగోళికసూచకమైన కలింగ దేశమునందు నొకానొక కాలమందు ప్రబలియుండిన శిల్పకళవిషయమై యిందు వ్రాయబూనుకొంటిని.

నాకంటె ముందుగ నీదేశచరిత్రవిషయమై శోధించినవారు, గంగా గోదావరీ ముఖ

ద్వారముల నడుమనున్న ప్రదేశములో నుత్తరపువైపునకున్న యుత్కళదేశమందు భువనేశ్వరమనే పట్టణమందున్న యాలయములను జూచి, యాచుట్టుపట్లనున్న దేశమందున్న కట్టడములుగూడ వాటిని బోలియుండుటం గాంచి యానమోనాకు ఒరిస్తానని ప్రదాయకమని పేరిడిరి. అటుతే వారి నిర్ధారణ తప్పుగాదు. ఇతరస్థలములయందున్న వాటిని, భువనేశ్వరాలయ శిల్పమునకు మాతామహీకాగల శిల్పమును జూపెట్టు ఇతరదేశములను వారు జూచియుండలేదు. అట్టిదేవతాధవనములు మారుమూలగానుండిపోవుటచే వారికి లభ్యములుకూడ గాలేదు. చూచియుండినవారుగూడ కలింగశిల్పశోధను బాగడకమానుదురా?

పూర్వము మరదేశముయొక్క చరిత్రపరిశీలన జరుగుచున్నప్పుడు పాశ్చాత్యుల ప్రచారమున్నచోటనెల్ల నాయాస్థలములందు గల ప్రాచీననాగరికత చిహ్నములను బైలుదీసి వాటివిషయమై వ్రాసియున్నారు. ఒరిస్తాలో రాక్షేంద్రలోపిత్రాగారు, గోదావరి కృష్ణాజిల్లాలయందు బగ్గెమ్మ మొదలైనవారు నాయాస్థలములయందున్న కట్టడముల చిత్రములవిషయమై వ్రాసియున్నారు. కాని గంజాంజిల్లాలోని కట్టడములవిషయమై వ్రాయుట కెవరును లేకపోయిరి. అందుచే నీజిల్లాలోని కట్టడము లెవరిని తెలియకుండ మరుగుపడిపోయినవి. వెల్లడియైన ఒరిస్తాదేశపు కట్టడములన్నియు నొక్కేరూపుగా నుండు

టంజేసి, నారీతి యాలయములు, వాటియందలి పరిధర్మింపబడిన శిల్పములే ప్రమాణములుగా నవలంబింపబడినవి. అప్పటినుండి దేవాలయనిరూపణపద్ధతులలో ఒరిస్సాపద్ధతియనునదే వెల్లడియైనదిగాని దానికి మాతృకయైన కళింగదేశపుపద్ధతి గణింపబడలేదు.

ఒరిస్సాదేశపు పద్ధతికంటె కళింగదేశపు శిల్పపద్ధతి ప్రాచీనమైనదని చెప్పుట కనేక యాధారములుగలవు. ఫెర్గూసన్ దొరరచించిన ప్రాచ్య, హిందూదేశములయొక్క శిల్పచారిత్రము, (History of Indian and Eastern Architecture) లో సుత్కళదేశపు దేవాలయములవిషయమై చెప్పుచు భవనేశ్వరాలయములలోనికెల్ల ప్రాచీనమైనది (Plate I) పరమేశ్వరాలయమని యొప్పుకొనిరి. ఈపరమేశ్వరాలయపు టాకృతిజూడగా గోపురాకృతిగల నొక ప్రధానాలయమును దానిముఖమున అంటియున్న ముఖమంటపమును గలిగియున్న టుల గన్పించుచున్నది. విశాఖపట్నంజిల్లా బాబ్బిలితాలూకాలోనున్న నారాయణపుర గ్రామంలోనున్న నీలీశ్వరాలయము (Plate II) గూడ నిదే యాకారమును గలిగియున్నది. గంజంజిల్లా పర్లాకిడి తాలూకాలోనున్న ముఖలింగక్షేత్రమందున్న ముఖలింగేశ్వరాలయము Plate III గూడ నిదే హపుతోనున్నది. ఒక్కేస్వరూపముగల యీమూడాలయములలో నేటిప్రాచీనమో చెప్పుట కండండుగల శాసనములే యాధారములు. పరమేశ్వరాలయమునందు శాసనములున్నట్లు నేటివరకు తెలియలేదు.

కళింగగంగవంశపురాజులకు ప్రధానస్థానమైన కళింగనగరమను పేరున బరగుచుండిన ముఖలింగక్షేత్రమందున్న ముఖలింగేశ్వరా

లయములో ననేక శిలాశాసనములున్నవి. వాటిలోనికెల్ల ప్రాచీనమైనశాసనములు త్రికళింగాధిపతియనంతవర్మనజ్రహస్తదేవుడని పేరున నొప్పిన కళింగదేశపు ప్రభువుకాలమునాటివి. ఆప్రభువు శా. శ. 960 మొదలు శా. శ. 991 అనగా క్రీ.శ. 1088 మొదలు క్రీ. శ. 1069 వఱకు పరిపాలించియుండెను. ఈకాలపుశాసనములీ మధుకేశ్వరాలయ మందు విదున్నవి.

(1) కోవిలలోనికివేళ్ల సింహద్వారమునందు ఎడమవైపుననున్న కంబముపై శా. శ. 990 సం॥ మని తారీఖుగల శాసన మొకటి యున్నది.

(2) ఆద్వారమునకే కుడివైపుననున్న కంబముపై ననంతవర్మ నజ్జిహస్తదేవుని రాజ్యకాలములో ౪9వ సంవత్సరమని తారీఖు గల శాసనమొకటి యున్నది.

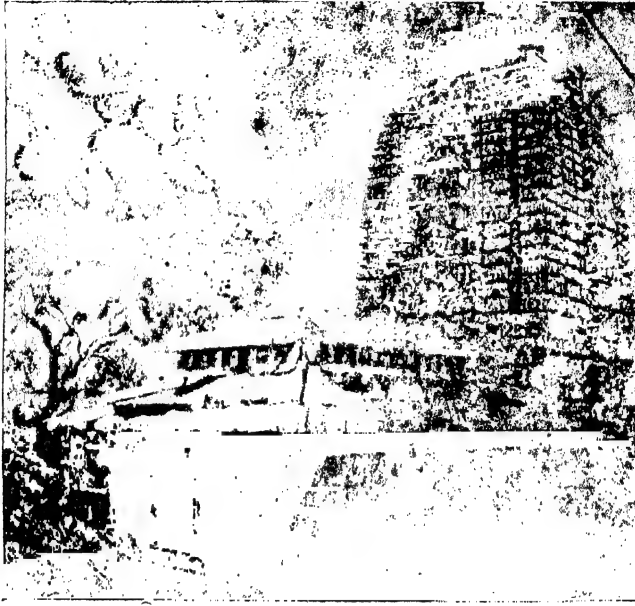
(3) పైశాసనమున్న కంబము మీదనే యారాజుగారి యగ్రిమహిషివల్ల నివ్వబడిన శాసనముగూడ నున్నది.

(4) మధుకేశ్వరాలయపు బాహ్యకారమధ్యనున్న కుబేరాలయపు గోడపై నొకశాసనము శా. శ. 980 సం॥ మని తారీఖు గాని యున్నది.

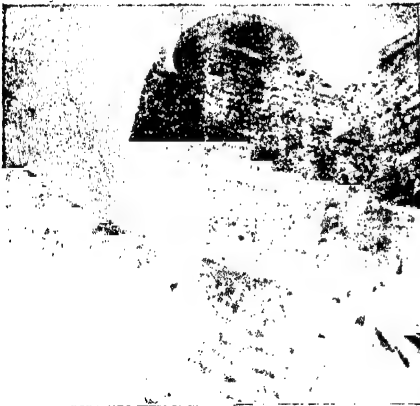
(5) ఆయాలయ ప్రాకార మధ్యనున్న సరసింహస్వామి మతమందుమర్చియున్న యొకఫలకముపై శ్రీమదనంత వజ్రహస్తదేవుల ౪5వ రాజ్యసంవత్సరమని తారీఖుగల శాసన మొకటి యున్నది.

వీటినిబట్టిచూడగా శా. శ. 980 అనగా క్రీ.శ. 1058వ సంవత్సరమునకే నీదేవతాధవనము యావత్తు ద్వారలోరణ ప్రాకారసహితముగా గట్టబడి సిద్ధముగా నుండి నట్లు

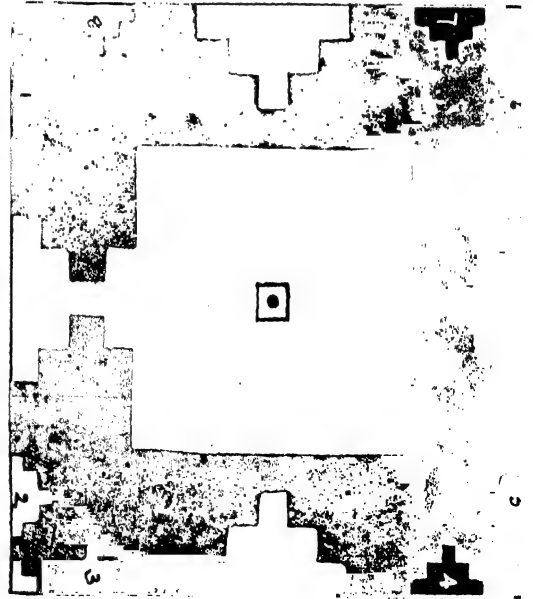
ముఖలింగాలయమున దొరికిన వజ్రహస్తమహారాజయొక్క విగ్రహము.

భువనేశ్వరము నందలి పరశురామేశ్వరాలయము.

నారాయణపుర దేవాలయపు విమానము.

చతుర్వింగుతో భద్రమండలిపైన దేవాలయపు పునాది

దెలియుచున్నది.

గంగవంశపురాజైన యనంతవర్మ చోడ గంగుని విశాఖపట్నము, కొర్ని శాసనముల లో తనపూర్వీకుడయిన రెండవ కామార్జపు డు నగరమందు మధుకేశుడగు లింగాకారము న కొక యూయము గట్టినట్లు చెప్పియున్నది. ఆశాసనములందు చెప్పియున్న ప్రతి రాజయొక్క రాజ్యకాలపు వర్షములను తె క్కించిచూచిన నీరెండవ కామార్జపు డెనిమి దియవ శతాబ్దమున బాలించినట్లు కనబడు చున్నది. అనగా నెనిమిదవ శతాబ్దము మొదలు పదునొకండవ శతాబ్దమునఱకుగల మధ్యకాలమున సీయాలయమును కట్టియు న్నట్లు దేలుచున్నది.

నారాయణపురమునందలి నిలీశ్వరాలయ మునందు సుమారు 40 శాసనములున్నవి. అందులో శా॥శ॥ 1017 అని తారీఖు వే సియున్న శాసన మొకటి గలదు. ముఖద్వారము ప్రక్కను నొకఫలకముపై రాజరాజు కాలమున నాదిత్యవిగ్రహ మొకటి స్థాపించ బడినట్లు చెప్పు శాసన మొకటియున్నది. ఈ రాజరాజు అనంతవర్మచోడగంగదేవుని తండ్రి యు, త్రికళింగాధిపతి యనంతవర్మవజ్రిహస్త దేవుని కుమారుడనై యున్నాడు. ఈయన శా॥ శ॥ 991 నుండి శా॥శ॥ 999 వరకు పాలించెను. ఈరాజరాజు కాలమునకే యీయాలయము మంటపసహితముగా పూర్తియైయున్నది గనించుచున్నది. ఈయాలయములోనున్న శాసన ములలో శా॥శ॥ 1036 నం॥ మని తారీఖుగల శాసనమందు(Madras Ep. Rep. 1926-27 App. B. No. 644) శా॥ శ॥ 849 నం॥ లో దేవున కర్పించిన దీపమును తిరుగాబ్రహ్మిణించినట్లు వక్కాణింపబడియున్నది. అనగా క్రీ॥శ॥ 927

నం॥ నకే నిలీశ్వరదేవుడు ప్రతిష్ఠింపబడినట్లు ల దెలియవచ్చుచున్నది. కావున గర్భాల యము క్రీ॥ శ॥ 927 నాటికినిర్మాణము పూ ర్ణబొందెనని స్పష్టము. ఈనిలీశ్వరాలయ ము క్రీ॥ శ॥ పదియవ శతాబ్దములోని శిల్ప కళకు వెల్లడిచేయుచున్నది.

అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని విశాఖపట్న పు శాసనములలో నొకదాని (*Indian Anti-quary*, June 1889, No 178 యందు తనతం డ్రియైన రాజరాజుక శివాలయమును రేం గుజేశులో గట్టించినట్లుల జెప్పియున్నది. ఈరేంగుజేశు నేను రేడేరను నామముతో సాలూరుతాలూకా మక్కవగ్రామమునకు దరింపన్నది. ఆలయముమాత్రము రేడేరుగ్రా మమునకు రెండుమైళ్ళదూరమున వన్యస్థల మం దున్నది.

ఇంతకు బూర్వము కూడ కళింగదేశమం దాలయ నిర్మాణశిల్పము ప్రచురమైయుండి నట్లు గంగవంశరాజు లిచ్చిన తామ్రశాసన మువలన దెలియుచున్నది. కళింగగంగవంశ మునందు జన్మించిన మహారాజదేవేంద్రవ ర్మనలన గం॥ శ॥ 254వ నం॥ ఫాల్గుణ శు 1 న నియ్యబడిన విశాఖపట్న శాసనమందు ధర్మేశ్వరధర్మార్జకునికి గ్రామమొకటి ప్రతిష్ఠ జేసినట్లు జెప్పబడియెను. అనగాధర్మేశ్వరుడనే దేవుడు గం॥ శ॥ 254 లేక క్రీ॥ శ॥ 603 నం॥ నాటి కుండెనని తెలియుచున్నది. దానివలన నొకదేవాలయము క్రీ॥త॥ 7వ శతాబ్దప్రారం భమునకే కళింగములో నుండెను.

కళింగకళము 184 నం॥లో గుణార్జవుని కు మారుడయిన దేవేంద్రవర్మచే నివ్వబడిన పర్లాకిమిడి తామ్రశాసనమందు (Madras Ep. Rep. 1920-21 App. A. No. 1)

హుడు పకమను గ్రామము లో సగము యోగీ శ్వరుడను దేవుని కిచ్చినటులున్నది. ఈయోగీశ్వరాలయము క్రీ.త. 533 నకే నిర్మించబడినటుల వ్యక్తమగుచున్నది. రాజసింహ ఇంద్రవర్మచే గం.శ. 67 జ్యేష్ఠ 10న నిష్పబడిన తెక్కలిశాసనమందు (Ep. Rep. 2925-26 App. A. No. 2) రామేశ్వరభట్టారకుడు అను దేవునకేవో యోగీశ్వరము లిచ్చినట్లున్నది. రామేశ్వరభట్టారకుని దేవాలయమని స్పష్టముగా గూడ జెప్పబడియున్నది, కావున నీయాలయము గం. శ. 87 లేక క్రీ. త. 436 నకే కట్టించబడినది తెలియుచున్నది. ఈయాలయము లెచ్చటనున్నవో పోల్పశక్యముగాదు. గ్రామనామములు దేవులనామములుగూడ మరిపోయి మరివేరేనామములచే తెలియబడుచున్నవి. నారాయణపుర దేవాలయములోని లింగమునకు శాసనములలో నిలీశ్వరుడనియున్నది. పస్త్రుతము నీలకంఠేశ్వరుడని పూజ జరుగుచున్నది. ఆగ్రామము నిడండేరిని శాసనములయందున్నది; గాని నారాయణపురమని కళింగ గంగరాజులైన నాల్గవ సిరిసింహ దేవుని కాలమునుండి పిలువబడుచున్నది. రేంగుజేడు రేజేరైనది. రాజరాజేశ్వరుడు విశ్వనాథుడైనాడు. ఇలాగైనను పేర్లు మార్చియైనను నివి కండ్లకగుబడుచున్నవి. ఇక యెన్ని శిథిలములై పోయినవో! యెన్ని మారములల దాగిపోయియున్నవో! పస్త్రుతమివి మనకు గోచరించకపోయినను క్రీ. త. 5-వ శతాబ్దమునుండి కళింగదేశములో దేవాలయములు నిర్మించుచుండి రని మాత్రము వ్యక్తముగాక మానదు.

కళింగగంగవంశపురాజుల శాసనములయందలి ప్రశస్తిలో నీరాజులు మహేంద్రగిరిపై ప్రతి

ష్ఠింపబడిన గోకర్ణస్వామి పాదసేవకులని చెప్పబడియున్నారు. ఇట్టి ప్రశస్తిగల శాసనములలో గం.శ. 89నం॥ మందు హస్తివర్మగారి యొక్క యుద్ధాంశాసనమే నిష్పటికటకు లభ్యమైనవాటిలో మొదటిది. గం.శ. 80 లేక క్రీ. త. 429 వనం॥ నకు మహేంద్రగిరిపై గోకర్ణస్వామి ఆలయము గట్టబడియున్నదని తేలుచున్నది. నీ కళింగగంగరాజ్యమందు దేవాలయ నిర్మాణము క్రీస్తు శక 5 వ శతాబ్దారంభమునకే యున్నటుల వీటివలన వ్యక్తమగుచున్నది. ఈ కళింగశిల్పము దేవాలయ నిర్మాణమందేగాదు జనులకు నివాసయోగ్యములైన మందిరముల నిర్మాణమందుగూడ విరాజిల్లుచుండెను. ఈయంశమీ గంగవంశపురాజుల శాసనములవలన తెలియుచున్నది. కళింగరాజుల ముఖ్యస్థానమైన కళింగనగరమును వర్ణించుటలో దేవేంద్రవర్మయొక్క కబకాయశాసనములో, సుధాధవళి ప్రాసాదము లావీరతల్లాలితల్లోలాత్.... శ్రీకళింగనగరాత్' అనియున్నది. అందుచే కళింగనగరమందనేక ప్రాసాదపక్త్రులు తెల్లనిగోడలతో నొప్పుచున్నవి ఉండేవని తెలియచున్నది. ఇదికేరలము కవికల్పనయై యుండవలదు. ఇంతకు పూర్వకాలములయందు వాఁయబడిన (త్రామ) శాసనములయందొట్టి వర్ణనలేదే! కంబకాయ శాసనమునాటికి కళింగము ఖ్యస్థానమందనేక భవనములు కట్టియుండుట యదార్థమై యుండవలెను. ఈ శాసనము క్రీ. శ. పదియవ శతాబ్దాంతము నాటిదైయుండవలెనని నాతాత్పర్యము. కావున దేవతాగృహములు, నిండ్లు మొదలైన కట్టడములు కళింగదేశములో క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమునుండి ప్రారంభమై 11వ శతాబ్దారంభమునకును వృద్ధిచెందెను. ఇంతవరకు చరిత్ర

ధనచేసి కలింగశిల్పముయొక్క ప్లాచీనతను విమర్శనచేసితిమి. తరువాత నాశిల్పకళయందుగల చమత్కార శృంగారభావములను బరిశీలించి యితరదేశముల శిల్పములతో సరిపోల్చి చూపి కలింగశిల్పమున కుత్పత్తిస్థానములను కనుగొనియెదము.

ఆలయనిర్మాణపద్ధతి;- పునాదిచతురశ్రము. నాలుగు ముఖములందును నాలుగుద్వారములు. ఇట్లాకమండలి. దీనికేచతుర్లింగతో భద్రమండలి యందురు. ఇట్టిపునాదిమీద గోడలనుకట్టి యొక్క తూర్పుముఖమునందు ద్వారమునకు తావువిడిచి మూడు ముఖములందును ద్వారములకు బదులు వెలుపలికి ముఖముండు మూడుగూళ్ళను గట్టుదురు. తూర్పుముఖమందుండవలసిన లింగమే యాలయగర్భమధ్యంబున నుంచబడెడిది. మిగిలినమూడు ముఖములయందున్న గూండ్లలో శివుని సంబంధీకులైన పార్వతి, కుమారస్వామి, గణపతి, మొదలగువారి ఒక్కొక్కవిగ్రహ మొక్కొక్కగూటిలో నమర్చుచుచుండురు. ఈనాలుగు గోడలిట్లువిడుపుగా కొంత వెత్తుగాగట్టినచ్చటనుండి వర్తులముగా గోపురమువచ్చేటట్లుగట్టుచుండురు. ముఖద్వారముపైనుండి, మూడువైపులనున్న గూండ్లపైనుండి చిన్నగోపురములు గట్టుదురు. ఈనాలుగు పిల్లగోపురములను ప్రధానగోపురమంత పొడవున నుండును. చివరను ప్రధానగోపురము తిరిగి చతురశ్రముముగాముగిసి దానికి నాలుగు ముఖములయందు నీనానాలుగు చిన్నగోపురములుగూడ నడుసుగానే ముగియును. ప్రధానగోపురము చివరనుంచి 8 ఆమలకపు న్వరూపమునకు దగులుచు యోగీశ్వరుల ప్రతిమనాలుగు, ఒక్కొటి యొక్కొక్కదిక్కు ముఖమైయుండునటుల నుంచబడును. ఇది ముఖలింగాలయముయొక్క నిర్మాణపద్ధతి.

దీనిపైన అభివృద్ధియే నారాయణపురాలయము. మొదట నాలుగుప్రక్కలుగల మంటపమునువేసి యొక్కొక్కప్రక్క నొక్కొక్క పెద్దద్వారమునుంచి, ప్రతిద్వారమున కిరుపార్శ్వముల నొకచిన్నగూడు పెట్టిర నామంటపము గావడశలింగతో భద్రయగును. దీనిపైన గొంతటను నిడువుగా గోడలుగట్టియచ్చటనుండి సంపుగోపురమును, 12 స్థానములపైనుండి చిన్నచిన్న గోపురాకృతులునుగట్టిబడి పైన ప్రధానగోపురాగ్రమువద్ద ముగించబడియున్నది. అచ్చటప్రధానగోపురాగ్రమునకునాలుగు వైపులలో నొక్కొక్కవైపున నొక్కొక్క చిన్నగోపురాకృతి యుండి యొక్కొక్క దానిపై నొక్కొక్క యోగివిగ్రహముంచబడియున్నది.

దీనినికనుబెంచిన పునాదిగోపురముగూడ జతురశ్రమాకృతినెచ్చటను జూడక కేవలము వర్తులాకృతినే బొందును. అట్టిస్వరూపములు గలవియే భువనేశ్వరాలయములు.

ముఖమంటపము;- ముఖలింగాలయమునకు, నిలీశ్వరాలయమునకు గూడ ముఖమంటపములున్నవి. నాలుగవలకలుగల యెత్తైన రాతిస్తంభములు వరుసకు గాలుగేసి చొప్పున రెండువరుసలుగా నిలువబెట్టియున్నవి. వీటిపైన రెండేసి స్తంభములను నిలుపుగా నడ్డముగాను కలుపుచు నీ స్తంభములవంటి శిలలే దూలములుగా నమర్చియున్నవి. ఈ దూలములపై ని శిలాఫలకములు కప్పబడియున్నవి మధ్యనున్న స్తంభములకు 4, 5 అడుగుల దూరమున నిరుపార్శ్వములను, స్తంభములకంటె గొంచెము పొట్టిగా గోడలు గట్ట

బసియున్నవి. ఈ రెండుగోడలను గలుపుచు ముఖమునైపునను, మధ్యను ద్వారమువదలి యొక గోడయున్నది. స్తంభశిఖరముల పై నుండి యీ గోడలపైకి పలకరాళ్ళు కప్పగా నమర్చియున్నవి. ఇట్లేత్తుగా మధ్యసావడి కప్పు, చుట్టుమున్న వసారా కప్పుకన్న రెండు మూడుగులెత్తుగా నున్నది మధ్య చావడి కప్పు సదురుగా డాబావలె నున్నది. చుట్టును వసారాకప్పు సదురుగానేయున్నది గాని కొంచె మేటాలుగా నున్నది. ఈ రెండుకప్పుల చూరులు ఇంచుకంతైన ఖళి లేకుండ జిత్రములచే నింపబడియున్నవి. పురాణగాధలను ప్రదర్శించు చిత్రములే యివి. నారాయణపురదేవాలయము చావడి కప్పు చూరునందు సముద్రమథనము, మొరలైన గాధలును, వసారాచూరున శ్రీరామజననము మొదలు శ్రీరామవట్టాభిషేకము వఱకున్న రామకథను జెక్కబడియున్నవి తొమ్మిదంగుళములు వెడల్పుగల శిలయందు నైజస్వరూపములతో ననుయోదితాభినయములతో నున్న యాకృతులను జెక్కుట శిల్పియొక్క చాతుర్యమును దెల్పుచున్నది.

ద్వారమువద్ద నిలిచి గర్భాలయమునైపు చూచిన నీ మంటపములు పూర్వపు బేద్దా బోద్ధచైత్యాలయాకృతిని గనపర్చును. లోపు నగాని పైనగాని భువనేశ్వరాలయము లిట్టి స్వరూపమును గలిగిలేవు. భువనేశ్వరాలయ మంటపశిఖరములు మెట్టుమెట్లుగా పైకి వెళ్ళి చివరను శిఖరములతో సంతమగుచున్నవి. ఇంతియొకాక, రెండుమూడునాలుగు మంటపములు గూడ నొకదానిమందు యొకటి కలసి కట్టియున్నవి. దీనినంతను బరిశీలించి చూడగా కళింగనివిభవననిర్మాణపద్ధతులపై నభివృద్ధికొ

దిన పద్ధతిని కట్టబడిన ట్లగుపడకమానదు. ఇంత వఱకు నాలయనిర్మాణపద్ధతిని బరికించితిమి. ఇట్లుపైన నాలయములందున్న శిల్పములను విచారితము.

ప్రధానాలయ ముఖద్వారమున కిరుపార్శ్వములను గంగా యమునల విగ్రహములున్నవి ముఖలింగక్షేత్రమందున్న సర్వేశ్వరాలయద్వారమందున్న పృథిమలు చిత్రమందు జూపియున్నవి. గంగకురకముపైన, యమున తాబేటిపైన జేతులయందు కలశలను ధరియించి యెంత యెయ్యారముగా నిలిచి యున్నారో గమనింపవలసినదే. ఈ విగ్రహములు వారివారి చేషియలతో గూడ ద్వారపు తోరణకంబముతో సరియైనయెత్తుననమర్చియున్నవి. గుప్తసామ్రాజ్యకాలప్రథమభాగములో నీయాన్నత్యమునను సంత్యభాగమున దిగువకును నీగంగా యమునలనుంచుట సంప్రదాయకమని వి. ఎ. స్మిత్ గారువారి History of Fine Art in India లో 160వ పుటయందు జెప్పియున్నారు. ఇట్టివిగ్రహములు ముఖలింగేశ్వరాలయములోను, నిలీశ్వరాలయమునందును గూడ నున్నవి ఈ విగ్రహములే యంశములోను గూడ బెన్నాగరువద్ద యుదయగిరికొండపై ననున్న చిన్న గుహాలయమునందును, జబ్బర్ పూరుజిల్లాలోనున్న తిగా వాలయమందును, 22 వ నెంబరుగల నజంతా గుహద్వారమందునున్న గంగా యమునల విగ్రహముల కేమియు దీసిరావు.

లతాచిత్రములు;— ముఖలింగాలయము యొక్క ముఖమంటప ముఖద్వారమునకు జాట్టు సమర్పబడిన ఫలకముపైన నొక లత వంపులువంపులుగా పాకినట్లును, దాని యాకులు, తీగలు మితిలేని వరులలో జట్టుకొని

యున్నటులను జిత్రించబడియున్నవి. లతావంపులలో స్త్రీపురుషులు వివిధములగు సౌవులతో మనోభావములను వెల్లడిజేయు నటనతో లతావంపులకనుగుణ్యముగానుండునటుల జెక్కబడియున్నవి. లతావంపుములు చిన్ననరముల సహితముగా జూపబడియున్నవి. ఇట్లుపత్రాకారములను స్పష్టముగా బ్రేదర్శించుట గుప్తసామ్రాజ్యకాలపు శిల్పనాచమత్కారమని విస్మేంటుస్మిత్తుగారే జెప్పియున్నారు. లతాచిత్రప్రసర్పమందు వంపులలో మానవాకృతుల, ననుగుణ్యశరీరావస్థలతో జూపు శిల్పములలో నిది పెద్దది సుమారొక యడగు నెడల్పు గలిగి తొమ్మిదడుగులయెత్తు నైదడుగుల వెడల్పుగల యొక చతురశ్రమమునకు మూడుపక్కల దిరిగియున్నదీలత. ఇత విరినైన స్థలమందు నిట్టి శిల్పము మతెక్కడను లేదు.

ముఖలింగాలయమంటపమునకు త్తరపునైపుననున్న చిన్న ద్వారమునకు చుట్టును వంపువంపులతో లతయు సనేకావస్థలందున్న మానవాకృతులును జిన్నవైననూ జూగా మనోహరముగా జెక్కియున్నవి. సర్వేశ్వరాలయముఖద్వారమునందును కూడ ద్వారబంధమునకు జుట్టు సమర్పియున్న పలకపై నిట్లు లతావంపులనుగ్గయు మానవస్వరూపములు వివిధాకారములతో జెక్కబడియున్నవి. నిల్వేశ్వరాలయము టపోత్తరద్వారము చుట్టుగూడ నిట్టి శిల్పమే చెక్కబడియున్నది. ఇట్టి శిల్పచమత్కారము గుప్తసామ్రాజ్యప్రథమభాగ సప్రదాయమని విస్మేంటుస్మిత్తుగారు నిర్ధారణచేసియున్నారు. కన్నింగ్ హాంగారు ఈ శిల్పము నిట్లు వర్ణించియున్నారు.

'The undulating stem of a creeper, with large curling and intertwing leaves, and small human figures, both male and

female, climbing up the stem, or sitting on the leaves in various attitudes. The whole scroll is deeply sunk and very clearly and carefully carved; and.....is one of the most pleasing and graceful specimens of Indian architectural ornaments.

ఈవర్ణనయావత్తు గర్వార్హతాదృశ్యవాలయ శిల్పమువిషయమైనదైనప్పటికిని మన కళింగాలయములందున్న అనమానశిల్పములకు గూడ వర్తించుచున్నది. గర్వాలయము శ్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమునాటివని నిర్ధారణయై యున్నది.

లోపునకు జుట్టుకొనియున్న యాకులు, తీగలుగల లతాకారశిల్పము లతిసన్నగా జెక్కబడి ముఖలింగక్షేత్రమందలియాలయములన్నిటియందునున్నవి. ముఖలింగాలయము ఖమంటప ద్వారపార్శ్వములయందు, సర్వేశ్వరాలయ బహిర్భాగములందున్న గూళ్ళ ద్వారములకు (Plate) వెలుపలనున్న ఫలకములపైనగూడ నిట్టిలతలు చెక్కబడియున్నవి. ఇట్టిశిల్పములు సారనాథ్ లోనున్న థామెథ్ సూపమందున్నవి. ఈసూపము గుప్తసామ్రాజ్యకాలమునాటివని విస్మేంటుస్మిత్తుగారు నిర్ణయించిరి. కావున నీలతలుచెక్కడముగూడ కళింగమునకు గుప్తసామ్రాజ్యకాలముననే వచ్చినవని చెప్పట కేమియు సంశయములేదు.

ఇట్లుపైన విగ్రహశిల్పము విషయమై విచారణచేయువలసియున్నది. ముఖలింగేశ్వరాలయమునకున్న ముఖమంటపద్వారమున కెదుట సుమారు 30 యడుగుల దూరమున నొక విజయతోరణా (Triumphal arch) కృతినొక ద్వారమున్నది. ఇది చతుష్కోణాకృతినై యున్నది. పైన శిఖరమేమియు లేకుండ నదునుగానేయున్నది. గర్భాలయమువైపునకు

ముఖముంచి నిలిచి కూచిన దీని ద్వారబంధకంబములపైనున్న విగ్రహములు గనబడును. నిలువుకంబములు రెండు, నొక్కొక్కటి యారేసిఫలకములుగా భాగించి నొక్కొక్క ఫలకముపై నొక్కొక్క పురుషవిగ్రహము చెక్కబడియున్నది. ఎడమచేతివై పురుషజడలుధరించిన యోగులవిగ్రహములును, కుడివైపున పిడిసిగలువేసిన వనచరులరూపములును సహజస్వరూపములతో జెక్కబడియున్నవి. వీరుకట్టినవస్త్రములు ధరించినయాయుధములు వారిముఖమందు గన్పడుచుండు మనోభావములకనుగుణ్యముగానే యున్నవి. ఈవిగ్రహముల శరీరవిశేషణలుగూడ నందుకు సరిపోవుట యేగాక, చెరిపక్కనున్న యారుగురు సేకముఖులై పనిజేయుచున్నట్లేగాక యెదురుగానున్న యార్గురుచేయుచున్న పనికి దోడ్పడుచున్నట్లుగూడ కానవచ్చుచున్నది.

ఈద్వారచుయొక్క తోరణఫలకమును మూరైదడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పుగలది. దీనిపైన మధ్యనొక లింగాకృతి పానుమట్టనహితముగా నున్నది. లింగముపైన జావంతిపువ్వులు పూజచేసియున్నవి. ఈలింగాకృతిని పురుషులు రెండువైపులను జేతులతో నెత్తుకొని గగనమార్గమున బోవుచున్నారు. ఈపురుషులు వారి కూపువేషములలో గుడివైపుననున్నవి. కుడివైపున నిలువుకంబముపైనున్న విగ్రహములను నెడమవైపుననున్నవి. యెడమకంబముపైనున్న విగ్రహములను బోలియున్నవి. యావస్థాంధయు సేకముఖులై యాలింగమును గగనమార్గముగా దీనుకొనబోవు క్రియయందున్నటుల సహజస్వరూపములతో బ్రసరించుట శిల్పియొక్క ఛాతుర్యమునెంతయు బాగడుచున్నది. భావ

స్ఫుటముగా చెక్కిప్రదర్శనము శిలయందు చూపుట కెంతయేని ఛాతుర్యముండి తీరవలెను. తోరణకంబముపై చూపినచిత్రము కొంచె మెక్కువతక్కువగా History of fine art in India లో 160 పేజీకి నెదుటనున్న Plate XXXIV లో పైభాగమున జూపిన చిత్రమువలెనున్నది. ఈప్లేటులో నున్న చిత్రములో మధ్యను పద్మాసనాసీనుడైన యొక మహానుభావుని మోసికొని పోవుచున్నట్లున్నది. అంతయే భేదము. గగనమార్గ గమనమురెంటిలోను నొక్కేవిధముగా జిత్రించియున్నది. దుస్తులు, తలకట్టు, నలంకారములు రెండుచిత్రములలోను నభేదములుగా నున్నవి. యెగురుచున్నట్లున్న కాళ్ళు, చేతులు, పాదములు స్వాభావికముగా నున్నటుల నున్నవి. అలంకార ప్రదర్శనముగూడ ననుగుణ్యముగ నున్నది. శిరోజముల కూర్పు నాకాలపు టాచారము గాబోలు!

ఈద్వారములోనుండి వెళ్లి తిరిగిచూచిన నలువైపున నొక్క తోరణఫలకము మాత్రమేయున్నది. నిలువుకంబములు లేవు. అంతయు నున్నపుగిలాబా చేసియున్నది. ఈతోరణకంబ ఫలకముగూడ నైదడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పుగలిగి యున్నది. దీనియందు మధ్యనొక (Plate) వృక్షము దానికి గుడిప్రక్క నొకగురు వెత్తైనవీరముపై నధిష్ఠించియుండగా నతనిశిష్యులు వారివారి యుచితాసనములపై గూర్చుని యుండిరి. గురువుగారి చెంతనొక సేకపాద వీరముపై గొన్ని గ్రంథములు పేర్చియున్నవి. చెట్టుకెడమవైపు కొంతమంది వన్యజనులు తట్టలతో ఫలమూలములనుదెచ్చి దండాయమానులైనిలిచియుండగా వారి నాయకుడు సాష్టాంగ

దండప్రణామమిడుచున్నాడు. అతడు నాయకుడని గుర్తించుటకుగా నతనిచేతిలో ఖడ్గమున్నది. తాపసుల శిరోవేష్టనము వన్యజనుల శిరోజముల కూర్పు గమనించవలెను. ఈతాపసుల శిరోవేష్టము మంకువార్ బుద్ధివిగ్రహమునకున్న శిరోవేష్టనమువలెనున్నది. ఉన్నతాసనాసీనుడైన గురువర్యుని కుడిచేయి బోధనామండ్రను బ్రదర్శించుచున్నది. వన్యజనులు ఫలమూలములతోనున్న తట్టలను వ్రాశ్యశో భుజముపై నుండి చంకలోనికి వేలిదీసియున్నాడు. వారిశిరోజములు వెనుకకు ద్రువ్యతలపైకి కొంచెము వెనుకకు గంటముభ్యవేసియున్నవి. అచ్చటిజను లీచిత్రము ముఖలింగేశ్వరుడు మధుకవృక్షమునుండి యుద్భవించువిషయమై ముఖలింగక్షేత్ర మాహాత్మ్యమందు జెప్పినకథను ప్రదర్శించునని చెప్పుదురుగాని నాకది సందర్భముగా దోచలేదు. జైనమతగాథలలోని దానినే దేనినో వ్యక్తపఱచుచున్నట్లు నాకు దోచినది. ఆగాథయేదో యిప్పుడు తెలిసికొనుట సాధ్యముగాదు.

ఈద్వార మెదుటనుండి బైలుచేరి ప్రదక్షిణము చేయుటలు వెళ్ళగా ప్రాకారములో నాగ్నేయకోణమందొక చిన్నయాలయమున్నది. దానితోరణఫలకమునందొకయుద్ధము ప్రదర్శించి యున్నటుల నాకగపడినది. అందేనుగులు, గుఱ్ఱములు, రథములు యోధులు, రాజు, శత్రువులైన సవరలు సహజాకారాలంకారాయుధములతో జూపట్టబడియున్నాడు. ఆలాగునే నైఋతిమూలను వాయువ్యమూలనున్న చిన్న యాలయముల ద్వారములపై నున్న తోరణఫలకములపై గూడ సంగ్రామములేచెక్కబడియున్నవి. సహజసంపత్తితో వికాశమానమై విరాజిల్లుచున్నవీ చిత్రములు.

దూరముదగ్గరను భావములను జిత్రకారుడు చాల నిపుణతతో జూపెట్టినాడు. ఈమూడు ఫలకములలో నొకదానియందు రాజుతోసహ నతనిరాణీగూడ నున్నది. ఈచిత్రఫలకములను జూచి తిరిగి యాలయముఖమంటప ద్వారమున కెదుటనిలిచి పరికింతుము

ముఖమటప ద్వారమందున్న లతాచిత్రముల విషయమై యిదివరకే ప్రస్తావించితిమి. ఆ లతావంపులలో స్త్రీపురుష విగ్రహములు ఏదోయొకకథను వ్యక్తపరుచునట్లు చెప్పినారు. ఆకథ యేదో యిప్పుడవగాహన గాలేదుకాని శిల్పిచాతుర్యమును మాత్రము, అందున్న విగ్రహములు వ్యక్తపఱచుచున్నది. నిలువుకంబము నాలుగేసి ఫలకములుగాను, తోరణ కంబము నాలుగు ఫలకములుగాను లతలవంపులవల్లనే విభజింపబడియున్నవి. ఎడమవైపుకంబమునందు దిగువనున్న ఫలకమున నొక స్త్రీ కుడికాలు మడిచి ఆ లత నానగొని నిలిచియున్నది. ఈవిగ్రహమును జూచినతోడనే నజంతాగుహలలో రెండవదానియందున్న స్త్రీ చిత్రము నాకు మనస్సునకు దట్టినది. అలంకారములలోను బట్టలలోనే భేదముగాని యొయ్యారపు సొంపులలో నేమియు నీరెండుచిత్రములకు భేదములేదు. దీనిపై నున్న ఫలకమందు నీస్త్రీనే యొకేవిరుడు బ్రతిమాలుచుండగా లజ్జాభయములచే నీస్త్రీ మొగము త్రిప్పకొని నిలిచియున్నది. దీనిపై ఫలకమందాయోధుడు స్త్రీయు నాలింగనమును దానిపై నున్న చిత్రమందు దన పుత్రునిపై చేయివైచి యాస్త్రీయే నిలిచియున్నటులను జూపబడియున్నది. తోరణఫలకము విశేషముగా శిథిలమై యుండుటంకేసి యందలిచిత్రములు పోయినవి.

కుడివైపునను కంబముపై నాకథాసంబంధ మైన చిత్రములేయున్నవి.

శ్రీరఙ్గకంబమునకు పైగానున్న గోడకు నొక రాతిఫలక సుమారారడుగులు పొడవు రెండడుగులు వెడల్పుగలది నమర్చబడియున్నది. ఇందు నెడమవైపునబల రామకృష్ణులుకంఠుని నగరమునకు వెళ్ళుచుండగా మదగజ మడ్డకొనినను. దానిని శ్రీకృష్ణ డెగిరి నెత్తిమీద కాలితో దన్నగా నది ముందుకాళ్ళపై గూలిపోయెను. దానికి కుడివైపున చాణూరముష్టిమల్లునితో యుద్ధమున్నది. దానికి కుడిప్రక్కను సింహాసనాసీరుడైన కంఠుని మెడకు నాగలితగిలించి లాగుటయు, దానికి గుడివైపున గంఠుడు దిగువనుబడి మృతుడగుటయు సభికులందఱు భయపడుటయు నున్నవి. ఈకృష్ణచరిత్ర విగ్రహములు శివాలయమునం దెట్లున్నవి? ఇవియేగాదు సరిసింహస్వామి హిరణ్యాక్షుని చీల్చివేయుటయు భూవరాహ స్వామి భూమి నెత్తుటయు విగ్రహములుగా చెక్కి మంటపముగోడలకు వెలువలనున్న గూళ్ళలోనమర్చబడియున్నవి. గుప్తసామ్రాజ్య కాలములో కృష్ణారాధనగూడ నుండెడిది.

Several monuments bear testimony to the prevalence of Krishna worship in the Gupta period (*His. of Fine Art in India* P. 164).

ఈఫలకమునకు పైగానున్న వసారాకప్పునకును, సావడికప్పునకును మధ్యనున్న యెత్తు స్థలమందొక ఫలక మమర్చబడియున్నది. దానియందు బూర్వకాలమందు వసంతోత్సవము కళింగదేశములోను, నేడు చైత్రపర్వమని జయపురముయొక్క యేజిస్సీలో నాచరింపబడు నాచారచర్యలు ప్రదర్శింపబడినవి.

ఈయత్సవవిషయమై కొంత యిచ్చట

ప్రస్తావించినగాని నీఫలకము నందలి చిత్రముల నవగాహన జేసుకొనుట కష్టము. చైత్రమాసారంభము మొదలు నైశాఘాంతమువఱకు వసంతఋతువుగదా! ఈఋతువులో ప్రతి గ్రామములోనున్న పురుషజనమున్న నడవికి వేటకబోయి యేదైన నొకజ తువును జంపితే వలెను. అట్లు తేకుండ వాగునచ్చిన ఇంటివద్ద నున్న వారిస్త్రీలు వానిపై పేదనీళ్ళు చల్లి వారి నవమానపఱతురు. దేనినైన జంపిన వనముఖమునఱకు స్త్రీలు గూడ వెళ్ళి యాజంతువును పురుషులు మోసికొనిరాగా వారిముందీస్త్రీలు పాటలు గాడచు నాట్యమాడుచు యుత్సవముతో నింటికివత్తురు. ఈయాచారము రాజామొదలు యావస్కంఠియు నాచరింతురు. చైత్రమాసమున నార భితురుగాన దీనికి చైత్రపర్వమని జయపురమగ్యమదు వాడుక. ఈయలవాటు వసంతోత్సవమను పేరున కళింగదేశమున బరచుచుండెను. నాడును నేడునుగూడ నీయత్సవము పురుషులకు వేటనండనిని స్త్రీలకు శృంగారచేష్టలయందు నండనిని తెలుపుచున్నది. అవివాహితలగు నవోధలకినియే వరసప్రాప్తకాలము. దశకుమారచరిత్ర) నప్తమోచ్చాప్తసమయో గళింగదేశమందీయాచారమున్నట్లు చెప్పబడియున్నది.

పైనజెప్పిన ఫలకమందు నీవసంతవేల ప్రదర్శింపబడియున్నది. ఎడమప్రక్క చివరనరగ్యము చెల్లవిగ్రహములచే నిరూపింపబడెను. అందువేటకాండ్రన్నాడు మృగములును గలవు. దుప్పినొకడు కొట్టుచున్నాడు; మఱియొకడడవినుండిని బల్లెముతో బాడుచుచున్నాడు. ఈ చిత్రమునకు గుడి వైపునకు దుప్పిని, పందిని, మోసికొని యడవినుండి తీసుకొనివచ్చుటయున్నది వీటినినొక్కొక్కదానికి

నాలుగుకాళ్ళుగట్టి మధ్యను నొక కట్టపట్టె దూర్చి నీవలనొకడు నావలనొకడు నీపట్టెను భుజములపై మోయుచున్నాడు. బరువును భుజములపై మోయువా రెల్లొందునో యిట్లే నీవిగ్రహము లున్నవి. చచ్చినజ తువును కాళ్ళమీదికి తలకిదికి గట్టి మోసిన నెట్లగు పడునో యట్లే యీజంతువిగ్రహములుగూడ సహజముగా జీతించబడియెను. తరువాత రాజుగారు వీరముపై నుపవిష్టులై యండ వారియెదుట నీమృగములను జూపుట మొనరై న చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి.

ముఖమంటపమున కుత్తరపుగోడనన్న ద్వారముపై గోడయొడమర్చబడిన ఫలకము సుహృదనాల్గుడుగలు పొడవు నొకయడుగు వెడల్పు గలదియై యున్నది యు దీనియందు శివచార్యులు జూదమాడుట నందు శివుడోడిపోగా శివునియాస్తి నొక్కొకదానిని పార్వతి పరిచారకులు తీసికొనిపోవుట చూపింపబడియున్నది. ఈ కథ స్కాందపురాణాంతర్గత కేదారఖండమందు జెప్పబడినది. ఇందలి విగ్రహములుగూడ సహజసంపత్తితో బ్రకాశించుచున్నవి.

ముఖలింగాలయపు గోడలలోను ముఖమంటపపు గోడలలోను వెలుపలి కచ్చటచ్చట గూళ్ళున్నవి. అందులో నుత్తరవైపునన్న గూళ్ళలో భూవరాహ సరసింహమూర్తులును నటరాజస్వామి విగ్రహములున్నవి. దక్షిణపు గోడలోనున్న గూళ్ళలో చేతదండములు ధరించి ణోడితలలపై మనుగులు వేసికొని యున్న సన్యాసప్రతిమ లొక్కొక గూటిలో నొక్కొకటి యున్నది. కానియొక్క గూటిలో మాత్రము కిరీటకుండలధారియైన నొక విగ్రహమున్నది. పైకెత్తియున్న కుడిచేతిలో

వజ్రాయుధచిహ్న మున్నది. నడ్డిచుట్టుకున్న రత్నఖచితపటకాయం దమరియున్న ఖడ్గము పై నెడమచేయి నానుకుని వెనుకమండివేసిన గజముపై చేరబడి సొంపుగా నిలిచియున్న నొక మహాపురుషుని దీ గూపము. ఇందుని ప్రదర్శనమని కొంద యాహింపవచ్చును. కాని యితర యింద్రవిగ్రహములతో నాలోచించిన వాటితో నేమీ దీనికి సామాన్యచిహ్నాలు గానరావు. బౌద్ధచిత్రములలో గొన్నిటిలో బుద్ధుని దర్శించుటకు నిందుగను వచ్చినట్లున్నది. వాటియందు నిందుగను గజారూఢుడై ఖడ్గాంశములుధరించినటు చతుర్భుజములతో జీతించియున్నారు. వజ్రచిహ్నమును ధరించియున్న పురుషునకు వెనుక ఛత్రము పట్టియుండగా నాపురుషుడు బుద్ధుడేవుని దర్శించుచున్నటుల వక్షయొక బౌద్ధచిత్రమందున్నది. ముఖలింగక్షేత్రములోనే యితరస్థలములయందున్న యష్టదిక్పాలకుల ప్రతిమలలో నిందుగను గూర్చియున్నటులున్నది. పైనజెప్పిన విగ్రహ మటుల లేదు. కావున నిందుని రూపమని పోల్చుట కెంతమాత్రము సరిపడదు. కిరీటకుండలములు, ఖడ్గము లుండుటచే రాజనియు గజమునకు జారబడియుండుటచే నితను గజవతియనియు వజ్రచిహ్నము హస్తమందుండుటచే వజ్రహస్తుడనియు జెప్పవచ్చును. కళింగగంగవంశస్థులు గజవతియను బిరుదు వహించినవారు. కావున నీ విగ్రహము గజవతివంశస్థుడైన వజ్రహస్త నిరూపమును దెలుపుచున్నది. వజ్రహస్త నామాంకేతులైన గంగవంశపు రాజులలో త్రికలింగాధిపతియని బిరుదు వహించిన వజ్రహస్తదేవుని కాలమున గళింగరాజ్యము ఘనతక్కి యభివృద్ధిజెందెను గాన నాత్రిక

లింగాధిపతి యనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని దూపమే యిదిమని సిస్సంశయముగా జెప్ప వచ్చును. ఇందుగ్గడే యైనయెడల నితరదిక్పాలకుల విగ్రహము లేలలేవు? ఒక్కయింద్ర విగ్రహమే యుంచుటకు గారణమేమి? ఇట్టి సంతయములకు దగిన సబబులు గానరావు. అతరములతో బేరువాయకుండ నైజమైన చిహ్నములను బెట్టి మహాపురుషులను గుర్తింపుట గూడ శిల్పిచాతుర్యమును వెల్లడి జేయును.

పై సెట్టిన వన్నియు నిప్పుడు దేవాలయ మండలిగోడలలో నమర్పబడికట్టబడియున్నవి. ఇవిగాకముఖలింగక్షేత్రమందు భూమిని ద్రవ్యగా దొరకిన శిల్పములు గూడ కొన్నియున్నవి. పద్మాసీతజై భూస్పర్శము ద్రియందున్న మూర్తి బుద్ధదేవుడని యనెదరుగాని నాకు జైనమూర్తి యగునటల దోచుచున్నది. పద్మాసనమలో మణచిన కాళ్ళ సమీపముననున్న వనాయుధచిహ్నశిరస్సు పై చిన్న గూటిలో నున్న తీర్థం కరస్వరూపమువలన నిది వజ్రినాధుడనే జైనని విగ్రహము. ఈ విగ్రహమున కిరుపార్శ్వముల స్తంభముల మక్కు లగపడుచున్నవి. ప్రతి ముక్కముఖమును రెండుగదులుగా నేర్పఱచి ప్రతిగదియందును తాంత్రికసంబంధమైన విగ్రహము లో లేక జైనమతసంబంధమైన విగ్రహములో జెక్కబడియున్నవి.

ముఖలింగదేవాలయము నందలి చిత్రపులు కళింగమందు పూర్వము వెలసియున్న శిల్ప కళయొక్క ఘనతను శృంగారమును వెల్లడి జేయుటయేగాక చరిత్రసంబంధమైన యనిశాంశములను వ్యక్తపఱచుచున్నవి. పాచీన కాలమందు గళింగదేశము దవలంబలో

నుండిన మతవిషయమై, జైనబౌద్ధమతసమ్మేళనమునుండి యావిర్భవించిన హిందూమతాంతరమైన జైవాచారములను గనపఱచుచున్నవి. ఈ మతమును వన్యజనులకు గూడ బ్రచురము చేయబడినట్లు కొన్ని కనబర్చుచున్నవి. కళింగదేశజనుల యాచారములను బ్రదర్శించు విషయములో రాజులు మొదలు కిరాతజాతులవఱ కందరియూచారములు, న్యవహారములు, శిరోజములకూర్పులు, వస్త్రధారణ పద్ధతులు, యలంకారము లాయుధములు, మొదలైన నవాటినిన్నిటినివ్యక్తపఱచుచున్నవి. వీటలు, మొదలైన గృహాంశకరణములు, రథములు, నాగలి, పారి, బొంగి మొదలైన పనిముట్లు, ఇంక నితరసామగ్రి లాకారమండేది యెట్లుపయోగింపబడేవో యావిధమును ప్రదర్శించుచున్నవి. ప్రదర్శింపబడుటలో గూడ యధార్థముగా నాటి యాచరణలన్నియు నిప్పుడు మన కడ్డయెదుట జరుగుచున్నట్లు చూపబడినవి. రాజమొదలు కిరాతకునివఱకు నీచిత్రములందు వారివారి నైన రిక గణములతో జిత్రించబడియున్నారు. శిల్పిసేనాము చెక్కనిది యొక్కటియునులేదు. ఈ శిల్పములన్ని యానాటి కళింగజనుల యొక్క సిరిసంపదలు, సాంఘికవ్యవహారములు, ధైర్యపరాకర్మములు, ధృఢములు మొదలైనవాటినిన్నిటిని సహజసంపత్తితో నిండి చరిత్రోపయోగములై యున్నవి. అందుచే నీ కళింగశిల్పములు చాలాముఖ్యములు.

ఈ శిల్పకళ గుప్తసామ్రాజ్యకాలమందు బ్రారంభమైనశిల్పసంబంధముగలిగియున్నదని యిదివఱకే చెప్పియుంటిని. గుప్తరాజ్యకాలమునందు వెలసిన చిత్రములకును గళింగ రాజులనాటి శిల్పచిత్రమునకును గల సామా

సామేష్వరాలయమునపు గూటియందలి వహిషాసురమర్చివిగ్రహము, శిల్పము.

క రిం య దేశ చ రి త

ముఖలింగమునందలి పోమేశ్వరాలయపు సింహద్వాారము. కంబములపై లభించు:

పార్శ్వములయందు గంగాయమునలు.

స్వపు బోలికలనుగూడ చెప్పియుంటిని. ఈ శిల్ప చిత్రములను బోలినవియ మరాఠీ, బారుహత్, మొదలైన స్థానములందున్న ప్రాచీనబౌద్ధదేవాలయచిత్రములను బోలియున్నవి. పూర్వకాలపు బౌద్ధ శిల్పమునకును మధ్యయుగశిల్పములైన భువ నేశ్వరాలయములకును గుప్తసామ్రాజ్యశిల్పము సంబంధము గలుపు గొఱ్ఱెనుచి విద్వాంసులందఱు నొప్పుకొన్న యంశమే. అమరావతిశిల్పముల విషయమై వ్రాయుచు దేవప్రసాద్ ఘోష్గా రిట్లు చెప్పినారు.

"These foreign contributions, she (Amaravati) welcomed in a perfectly friendly spirit, absorbed them and welded the old and the new in a wonderful synthesis. The newly created designs were fully utilised and developed later on by the Gupta artists of Mathura and Sarnath" (Indian Historical Quarterly)

మనకళింగశిల్పి గుప్తశిల్పమునుండి తనకు కావలసిన నమోనాలను తీసికొని తనదేశ కాలముల కనుగుణ్యమగునట్లు మార్పుకొని తనకును తానున్న దేశమునకును గూడ గౌరవముకొరకు ప్రతిష్ఠించి వదలినాడు. బారుహత్ బౌద్ధాలయమందు కథలనుజెప్పు శిల్ప ఫలకముల నమూనానుగ్రహించి తన దేశచరిత్ర మతసాంఘికకథలను రాతిఫలకములపై బ్రదర్శించినాడు. సాంఘికచరిత్రాంశమునను జెప్పనప్పుడా నాటకమందలి రంగమునకుమధ్య విభజనరేఖలు లతావళులే. ముఖలింగాలయ నుంటపద్వారమందు చిత్రించిన పన్నెండురంగములు గలకథ నేపథినిమాలో జూపించుచున్న పై నున్న విగ్రహములవలెనగపడును. శిల్పిట్లు జెప్పబూనుకొన్న కథలు తనకళింగదేశమునకు సంబంధించినవే. ఆరంగములందు

పాత్రీలు కళింగదేశవానులే కళింగులుదేశాచారముగాబట్టలను నలంకారములను ధరించి కళింగదేశపుకొండలు, నదులు, వనములమధ్యనుండి యథోచితమనోభావములను ప్రదర్శించుచున్నారు. పురాణములనుండైన కథను చెప్పదొడగనో, యాశిల్పి గుడ్డివానివలె పురాణములోనున్న వర్ణనను నవలంబింపక తన బుద్ధిచాతుర్యముచే నాకథకు సొగసునుగల్పించి చూసినాడు. చూడుడు! కృష్ణుడు కంసునివధిముంచుట చెక్కియున్న ఫలకము. శ్రీమద్భాగమువలెమున కవలయాపీడమను కరీంద్రీమును కృష్ణుడు దంతములు పెరికి చంపినట్లు చెప్పబడియున్నది! ఈ ఫలకములో నేమివట్టు కొనకుండ నెగిరి కాలితోకుంభస్థలముపై శ్రీకృష్ణుడుతన్నగా నది ముందుకాళ్ళపై వంగి చచ్చినట్లున్నది. ఇంద్రయంతనహాజముగా నున్నదో! అటువలెనే సింహాసనానీకుడై కంసునిమెడకు నాగలినిదగిలించి బలరాముడు నిగువకులాగగా శ్రీకృష్ణుడు కంసునిజంజినట్లు శిల్పిచిత్రించినాడు. ఇట్టి స్వకపోలకల్పనలచే కథలను మరింత యాహ్లాదకరముగా చేసెను. ఇట్లునమకాలికశిల్ప శృంగారములను నేర్చి తనదేశ చిహ్నాలను గలపి వాటికి మరింత మెప్పు దెచ్చెను.

కళింగగంగరాజ్యమునకును సముద్రగుప్తుని దండయాత్రకును సంబంధమున్నదని యెవరును నమ్మలేదు. సముద్రగుప్తుని దండయాత్రవలననే కళింగరాజ్య స్వాతంత్ర్యము కలిగినని చాలామందికి హేళనగానుండెను. ఈరెండురాజ్యములకు గలసంబంధమును వ్యక్తపఱచు గురుతులేమీ లభ్యముకాలేదింతవఱకు. ఇకదొరకుడో దొంగకబోవునో! ఇంతవఱకు వాటినిషయము చర్చజేసినవారే? కళిం

గళిల్పము గుప్తశిల్పసంబంధమేమని పైన జూపించితిని. గుప్తసామ్రాజ్యమువలన గళింగగంగారాజ్యము పొందిన లాధములలో శిల్పకళాభివృద్ధి యొకటిమనినిరారణ చేయవచ్చును. ఇంకను వెదకిజూచిన కళింగగంగారాజ్యము గుప్తసామ్రాజ్యమున బడసినలాభములు, రాజ్యాంగవద్దతులలోను, నాగరికతలోను, భాషాభివృద్ధిలోను గ్రంథనిర్మాణములోను వెల్లడికాగలవు.

ఇంతవఱకు ముఖ్యముగా ముఖలింగేశ్వరాలయమునున్న చిత్తరపులవిషయమే ముచ్చటించితిని. అచ్చటచ్చట నారాయణపురమందున్న నిలీశ్వరాలయ శిల్పమువిషయమై గూడ జెప్పితినిగాని, పూర్తిగా జెప్పలేదు. నిలీశ్వరదేవాలయమునందలి విగ్రహశిల్పమును విపులముగా నిచ్చట ముచ్చటించెదను.

ఈదేవాలయమునందు కథలకు పరిధర్మించు ఫలకములు లేవు. సాంఘికచర్యలను జెప్పచిత్తరపులు లేవు ఇందున్న పోతులన్నియు శైవమతసంబంధమైనవే. శివుని యవతారములు, నీతని భార్యాపుత్రులు నిచ్చట చూపబడియున్నారు. ముఖమంటపముఖద్వారకంటమున కంటియుండు రాతిఫలకములపై ద్వారపాలక అష్టదిక్పాలకవిగ్రహము లోతుగా చెక్కబడి స్ఫుటముగా వ్యక్తీకరింపబడిరి. కాని కాలముచేసివి శైధిల్యమున జెందిపోయినవి. వీటివలెనే నీద్వారమున కిరుపార్శ్వములయందున్న సూర్యచంద్రవిగ్రహములుగూడ చెడిపోయినవి. ముఖమంటపమునకును దేవాలయమునకును, దక్షిణ, పశ్చిమాత్తరపుగోడలయందున్న గూళ్ళలోని విగ్రహములు నవీనముగా జెక్కియంచినవాటివలెనే యిప్పటికి నున్నవి.

రక్తమాంసములతో బలసియున్న యవయవములు, మంకస్మితక్షితిములైన ముఖములు, విశాలమై యధోదిత నిమ్నాన్నతలుగల నక్షత్రములు గ. భీరముగ నాభి, త్రివళుతో నొప్పుచున్న కుటుంబతో విగ్రహశిల్పచాతుర్యమును వ్యక్తపఱచుచున్నవి. ఏవిగ్రహ మెదుట నిలిచి చూచిననూ మనతోమాటలాడ నువ్వమించుచున్నట్లులే గనబడును. స్త్రీవిగ్రహములు సహితము, వికారముగానున్న నక్షోజములు లేకుండి యధోదితపుష్టిలాఽణ్యములతో బ్రకాశించు నవయవములు గలిగి జనకళలతో గన్పించును. ఇచ్చటివిగ్రహములలో రెండింటియందు శిల్పితనసామర్థ్యమును గనపఱచినాడు.

అందొకటి యర్ధనారీశ్వరవిగ్రహము. ఇది దేవాలయముయొక్క పశ్చిమపుగోడలో వెలుపలికినున్న దక్షిణపు గూటిలోనున్నది. ఇందు శిల్పి స్త్రీపురుషస్వరూపము లేకముఖమందు వ్యక్తపరచి యున్నాడు. అలంకారాయుధవాహనములచేతనేగాదు, సిగలచేతనేగాదు ముఖలాఽణ్యము, పెదవుల సమ్మేళనము, దృష్టులనుగూడ స్త్రీపురుషభేదమును జూపిన శిల్పియొక్క సామర్థ్య మెంతయేని జ్ఞాఘనీయమే.

ఇటువలెనే యుత్తరవైపునున్న గూటిలో విగ్రహమందు శివకేశవుల భిన్నరూపములను ముఖకాంతులయందుగూడ జూపినారు. ఈ రెండువిగ్రహములవలన జిత్రకారుని చాకచక్యము గ్రహించవలగుచున్నది. శిఖరముపైల నాలుగుదిక్కులకు నుంచబడిన నలుగురుభలక్తు విగ్రహములంత యెత్తున నున్నప్పటికి స్పష్టముగానన్నవి. ఒక్కొక్కరాయి యొక్కొక్కవిగ్రహముగా అవయవస్ఫుటముతో జెక్క

బడియున్నది. ఏదిక్కుననుంచిన విగ్రహమాది క్కునకు తదేకదృష్టితోజూచుచు నాదిక్పాలకునితో సంభాషించుచున్నటులే యగుచును. యథోచితతాసనములగున్నుని బోడితలలతోనున్న సన్యాసు లచ్చట నుపవిష్టులై యున్నారాయనిపించును.

ఈయాలయమందలి శిల్పము, కథలయజెప్పు ఫలకములు లేకపోవుటచే న, తాంత్రిక సంబంధమైన దేవతావిగ్రహములు హెచ్చుగ నుండుటచేతను ముఖలింగాలయశిల్పమునకున మకాలికముగాదుగాని, ముఖలింగాలయశిల్పమునకు మధ్యముగశిల్పమైన యెరిస్సాశిల్పమునకు స.బంధము కలుపు లంకెగా వోచుచున్నది. ముఖలింగాలయమాదిరిని నీయాలయము నిర్మించినారు దీనిమాదిరిని భువనేశ్వరములోని పరశురామేశ్వరాలయముకట్టినారు. ఒరిస్సాలో బౌద్ధజైనాలయములు పూర్వముగముగనువృద్ధిలోనున్నప్పటికినికరిమిలారు నిర్మాణశిల్ప మంతగా వృద్ధిలో నున్నటులు

గన్వింపదు. తిరిగి కళింగగంగరాజులైన అనంతవర్మవజ్రహస్తుకు, అనంతవర్మచోడగంగుడు, తమ పరాక్రమము నుత్కళింపదు బ్రకటింపజేసినవిష్ణుట, కళింగగంగరాజ్యము ఉత్కళింపదు స్థాపనమైనటులే కళింగశిల్పము గూడ నచ్చట కాలిడను. అనంతవర్మచోడగంగదేవుడు తన రాజ్యాస్థానము నోధోదేశమునకు మార్చినప్పుడే నకుటుంబపరివారముగా నచ్చటికి వెళ్ళియు డెను. ఆపరివారములో శిల్పులనుగూడ తీసుకునివెళ్ళియుండును. పురుషోత్తమక్షేత్రమైన పూరిలోనున్న శ్రీజగన్నాథాలయనిర్మాణ మియనంతవర్మచోడగంగుని కాలమందు పూర్తియైనటుల బెంగాల్ ఏష్యాటిక్ సొసైటీజర్నలు (Vol)లో వ్రాసియున్నది. వీటి నన్నిటిని బరిశీలించిచూచిన కళింగశిల్పమే ప్రాచీనమనియు గుప్త సామ్రాజ్యకాలపు శిల్పసంబంధముగలిగి తన దేశములో దేశకాలానుగుణ్యముగా బెరిగి వర్ధిల్లినని స్పష్టమగుచున్నది.

విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులు

కళింగదేశముతో యుద్ధములు.

—...—

మ॥ రా॥ శ్రీ కుందూరి ఈశ్వరదత్తుగారు, బి. యె.

క్రీ. శ. 1434 సంవత్సరమున గాంగవంశ పురాజులలో గడపటివాడగు నాల్గవ భాను దేవుడు మరణించినతరువాత నతని మంత్రి శిఖామణి కళింగరాజ్యమును బలాత్కారము గ నాక్రమించుకొని, కపిలేశ్వరగజపతియను నామముతోఁ గళింగరాజ్యమును దర్పబలశౌ ర్యములం దెవ్వరు తనకు సాటిలేక పరిపాలిం ప నారంభించెను. ఈకపిలేశ్వరగజపతియే గజ పతివంశమునకు మూలపురుషుడు. ఈతనిరా జభాని కటకము. ఈరాజుని హుని పరిపాల నాకాలము నందే కళింగరాజ్యము దక్షిణము న కృష్ణానదివఱకు, నుత్తరమున గంగానీవం తినఱకు వ్యాపించి మిగుల గొప్ప దశయం దుండెను.

కళింగాధీశుడైన పౌతాప కపిలేశ్వరగజ పతికిని విజయనగరాధీశులకును పరస్పరవైర ము సంభవించెను. క్రీ. శ. 1449 సంవత్సర మున నూతన కర్ణాటసామ్రాజ్యమునేలిన సం గమవంశరాజపుంగవులలో నొక్కడగు రెండ వదేవరాయలు మరణించెను. శౌర్యబలసంపన్నుడగు దేవరాయల మరణానంతరము సా మ్రాజ్యము నేలుటకుఁ దగిననమర్దుడు లేక పోయెను. దేవరాయల పుత్రుఁడైన మల్లికా

ర్జునరాయలు సింహాసన మధిష్ఠించెను. తండ్రి వలె ప్రతాపవంతుడు కాకపోవుటచేత నాతని దుర్బలత్వము సామ్రాజ్యమునకు ముప్పును దెచ్చిపెట్టెను. తుంగభద్రానీవంతి కుత్తర మున చంద్రాధ్వజులును, కృష్ణనేరీందీరము వఱకును తూర్పుతీరము నేలుచుండిన గజపతి యు నీసామ్రాజ్యమును కబళించుటకు సంసిద్ధు లై యుండిరి. వీరాక్రేసరుడగు కళింగత్మౌ పతి సమయమును గనిపెట్టి వెంటనే ప్రిలు సైన్యనికరంబులతో విజయనగరముపై దాడి వెడలెను. అగ్ని దేవునకు వాయుదేవుడు తో డై నట్లు గజపతికి బహుమనీసుల్తానైన అల్లాయు ద్దీన్ కూడ సహాయుడయ్యెను. కాని గజపతి కిది యవనపతికిని శృంగభంగమయ్యెను. ఈవిషయమే 'గంగాదత్తప్రతాపవిలాసము' అను సంస్కృతనాటకమున మనోహరముగ వర్ణిం పఁబడినది. ' గజపతియు యవనపతియు వి ద్యానగరమును ముట్టడించినపుడు మల్లికార్జు నరాయలు శౌర్యోద్దీప్తితుండై రణరంగమునఁ బ్రవేశించి వైరివీరుల చెండాడి యనన్యసా మాన్యపరాక్రమమును జూపెనట. ' కానిగజ పతిమాత్రము తనకుసంభవించిన పరాధవము ను మటువజాలక మఱియొక తరుణమున

1. Eggelesings' Catalogue of Sanscrit Manuscripts in the Library of the India Office Part VII, Page, 1610.

2. విజయనగరమంత్రవ్యవస్థితం తావదసహమ మనోగజబలం మృగేంద్రశాల ఇవ గిరికందరాద్ విజయ నగరః శ్రీమల్లికార్జున రాజోబసార్థ్యత్య నిశితరకరవాలభార జలప్రసాహవాహినీపూరే హయపతి గజపతి ధైర్యమశేషమజ్ఞయతో గజపతిః స్ఫుటేహమాత్రువశేషః పలాయ్యునిరగాద్ యవనపతిశ్చ॥

కై చేచియుండెను. ఈసారి ప్రాచీనపైన్యములఁ గూర్చుకొని తనపైన్యాధీశుడైన గోపీనాథమహాపాత్రునితో డక్షిణాగ్నిజయయాత్రకై బయలుపెడలెను. కపితేశ్వరగజపతియొక్క జగన్నాథశాసనమునం దీవిషయము సవిస్తరముగా వర్ణింపబడినది. ఈశాసనమునం దితనికి కర్ణాటజయసింహాడను బిరుదుదాహరింపబడినది.³ ఈసారి డక్షిణదేశమున కాంచీనగరమువఱకును దండెత్తిపోయి యాపట్టణమునువశపఱచుకొనెనట. ఇట్టి వీరాగ్రేసరుడు వెంటనే స్వదేశమునకు మరలి వచ్చి తన పూర్వపరాధవాసలము చల్లార్చుకొనెను. తిలింగదేశము లేక 'తెలింగానా', గజపతుల వశమైనదిమొదలుగా విజయనగరసామ్రాజ్యమునకు గజపతుల వలన అప్పుడప్పుడు బాధలు కలుగుచునే యుండెను. ఓరుగల్లునకును రాజమహేంద్రవరమునకును మధ్యనున్న పాలెగాండ్రొండలును మహమ్మదీయ ప్రభువులైన బహమనీనుల్లాలుపై తిరుగుబాటానర్పించుచుండిరి.⁴ పూర్వపశ్చిమతీరముల మధ్యను తీరముగా తుంగభద్రానదీవఱకు డక్షిణదేశమునం దంతటను వ్యాప్తమైన విజయనగరసామ్రాజ్యమును పాలించుటకు సమర్థులగు నృపపుంగవులుమాత్రము లేనైరి. అట్టితరగజపతుల ప్రభావము హెచ్చగుచుండెను. ఒకప్పుడు విజయనగరసామ్రాజ్యము

కళింగరాజ్యాంతర్గతముగునేమో యను సందేహముకూడ కలిగెను కపితేశ్వరగజపతి స్వర్గస్థుడైన తరువాత నతని కుమారుడైన పురుషోత్తమగజపతి కీ. శ. 1470 ప్రాంతముల కళింగరాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. ఇతఁడును తండ్రివలెనే బాహుబలదర్పశౌర్యాన్నితుఁడు. ఇతఁడు విజయనగరసామ్రాజ్యముపై దండెత్తిపోయి కాంచీపురమున వశపఱచుకొనెనట. కాంచీనగరమును వశపఱచుకొనినప్పుడు పట్టుపడిన శత్రుసకరములో యానగరరాజతనయ కూడ నుండెనట తరువాత నామె పురుషోత్తమగజపతి వివాహమాడెనట.⁵ కాంచీనగరరాజతనయాగ్రహించి గజపతి వివాహముగా వినుకొనుట గ్రావిడభాషయందు "కంచికావేరి పోతి"యను కావ్యమున వర్ణింపబడినట్లు శ్రీకృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు వ్రాసియున్నారు.⁶ ఏదియెట్లున్నను పదునైదవ శతాబ్దాంతము వఱకును గజపతులకు గురుడు పదునొకడవ యింటనేయుండెను. ఆశతాబ్దాంతముననే నంగదేశమునేనుండిన మహమ్మదీయులు పురుషోత్తమగజపతి పుత్తుడైన ప్రతాపరుద్రగజపతికాలమున కళింగదేశముపై దండెత్తివచ్చి, పూరిజగన్నాథ దేవాలయమునుముట్టడించి కొన్ని దేవాలయముల పాడొర్పిరి. సంగమవంశపు రాజులలో గడపటివారు దుర్బలులును, విషయలంపటులును, అగుట

3. Journal of the Asiatic Society of Bengal, Vol. I and IX. Part I. Pages 173-190
Vide also. Epigraphical Report 1906-7 Page 55

4. "The danger lay more on the side of Orissa. Telingana had ceased to be a buffer for almost a generation. The Country between Rajahmundry and Warangal happened now to be a scene of warfare" A Little known chapter of Vijayanagar History Page 14.

5. District Gazetteer of Vizagapatam, Page 28 and Asiatic Researches Vol. XV. Pages 280-282.

6. Sources of Vijayanagar History, Introduction, Page 6.

చేత విజయనగర సామ్రాజ్య మన్యాక్రాంత మయ్యెను. దండనాథుడగు సాళువనరసింహ రాయలు విజయనగరసామ్రాజ్యము తునన పతులకు గాని, గజపతులకు గాని, హస్తగ తమగు నేమోయని భయపడి, స్వదేశ స్వమతాభివేశుడై సులభమున విజయనగర సామ్రాజ్య మధిష్ఠించి, యవన, గజపతుల విజృంభణము నాపివేయవలెనని సకల్పించు కొనెను. గజపతుల విజృంభణమే విజయనగర మున సాళువనరసింహరాయలకు సంగమవం శమును త్రోసి రాజరిపించునట్లు చేసినది. తన కండ్లార గజపతులు విజయనగర రాజ్యము పై దండెత్తినచ్చి దక్షిణమున కాంచీరగరము వఱకు నాక్రమింప బోవుట దేశాభిమాన పూరితుడగునతనికి గట్టతమముగ నుండెను.

సాళువనరసింహరాయలు విజయనగరాధీ శుడై, మొట్టమొదట సామ్రాజ్యమున బల పటచ నిశ్చయించుకొనెను. సాళువనరసింహ రాయల ప్రతాపాధికములు సాళువభ్యుద యమును సంస్కృతకావ్యమున వర్ణింపబడి నవి. ఇతడు మొదట కళింగరాజ్య మేలు చుండిన గజపతిపై దండయాత్ర వెడలెను. ఈవిషయము సాళువభ్యుదయమునందు వ ర్ణింపబడినది. పిల్లలమఱి నెవీరభద్రకవి తనచే రచింపబడిన జైమినీభారతమున సాళువంశ మభివర్ణించుచు కృతిపఠియైన సాళువనరసిం హరాయల నిట్లు ప్రశంసించెను. ఆపద్యము

నందు సాళువనరసింహరాజు - 'బడ్డీని' జయించినట్లు చెప్పబడెను. బడ్డీ(యు)డనగా, కళింగరాజ్యాధీశుడు (Sovereign of Orissa లేక బడ్డ) దేశము)

సీ॥ తిగుళిభూములు తెంచుటగ జరించిన దొడ్డ

చెవులపోతుల నెల్ల జెడిచెవి

ఘనమైన కొండకొవ్వనఁ బాటతెంచిన

యెడ్డిని పెనులావులూడఁ దన్ని

పాటతెంచి చక్కగఁ బాలదగ్గము మెట్టి

నుడివడ్డ చామలఁ జాటుముట్టి

పెనుకొండకడవారిని పిక్కిళ్ళు మొదలైన

పృథిపక్షులను హతాహతముజేసి

సీ॥

సాళువనరసింహరాయల కాలమున కళింగ రాజ్యమివీ పతులకును విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులకును పరస్పరవైరమును, యుద్ధములు సంభవించెనని తెలిసికొంటిమి. తరువాత పదునైదవశతాబ్దాంతమున విజయనగరసామ్రాజ్యము తుళువవశహస్తగతమయ్యెను. విజయనగర సామ్రాజ్యాభివృద్ధికి పూర్వస్తీరమున టుకొనియున్న కళింగరాజ్య మెప్పు డాను ప్రతిబుధకముగానే యుండెను. పేరు నక మాత్రము ఇప్పుడి నరసింహరాయలు రాజుగానున్నను ప్రసిద్ధనేనానియు, దండనాథుడగు నైన సాళువనరసింహరాయలు తన ప్రచండసైన్య సమూహములతో సామ్రాజ్యమునునలువకల విస్తరింపజేసెను. అయ్య వనరమున నీతఁడు దక్షిణమున శ్రీరంగపట్ట

7. Saluvabhyudayam' By Rajanadha Dindima Kavi Canto IV.

హతాపశిష్ట శిష్టిశృంగైర గాత్యురం । కళింగరాజో యుధిఖండితాదరః

పశైలమగ్నతపనాధ్వనోధక్వత్ । విశాలసాలం బహుయంత్రసాధనం॥

ఈవిషయమున సాళువనరసింహరాయలు తానురచించిన రామాభ్యుదయమును సంస్కృతకావ్యమనందు భావ జెప్పకొనెను. Vide Sources of Vijayanagar History P. 84.

6. శ్యామ కాంచీ కటక శాలినిం కరదాయినీమ్ । సుంతలాం సచోలాం

ణము, ఉత్తరము కళింగదేశమును జయించి నట్లు శాసనములు వాకొనుచున్నవి.

కర్ణాటకాసంస్కృతములో నితఁడు గజపతి గాయేనగండభేసుండయనియు దుష్టరాజ్యై గశాస్త్రులమనియు బేర్కొనబడెను. కావున సాళువ నరసింహరాయల కాలమునందే కాక తుళువ నరసింహరాయల కాలమున గూడ యథయరాజ్యాధీశులకును బ్రబలవైరము నడచుచుండెనని మనము నిశ్చయముగా నూహింపవచ్చును. ముక్కు తిమ్మన్న తన పారిజాతాపహరణమునందుమాత్రము పైవిషయము కొంచెము సూచించి యున్నాఁడు.

సీ॥ ఎవ్వనివిజయంబు లెఱిగించు శాసనంబులు లాశాత్కెలవితకు, లెన్నాని యంగలపు లేనాడు కాళింగ యవనాది వివిధదేశాధినాథు, లెన్నాని నిత్యదానైకవిలాసంబు లానూత తకు లాహుంబులు, లెన్నాని చిక్కిరి యింద్రలాకాంగనా భోగనీతికా భోగపదము,

గీ॥

.....విజయనగర

భద్రసింహాసనుండు నిద్రలేచె

దీక్షిరాధపు వరసఘోషాశ్వరుడు॥

(వరహశాసనము)

ఏది యెట్లున్నను పురుషోత్తమగజపతి క్రీ॥ శ॥ 1496 పాత్రముల స్వర్ణస్తుడైనవివ సతని కుమారుండు ప్రతాపరుద్రగజపతి విజయనగర భూపాలుర నొత్తిడికిఁ బాల్పడియెననుట కెంతమాత్రమును సందేహములేదు. ఉత్తరముననుండి నంగదేశము నేలుచుండిన మహమ్మదీయులును, పశ్చిమమున బహమనీ సుల్తాను

లును, దక్షిణమున విజయనగర సామ్రాజ్యాధీశులును మందభాగ్యుడైన పురుషోత్తమ గజపతికి ప్రబల వైరమై యుండిరి.

సాళువ నరసింహరాయల యచంతరము క్రీ॥ శ॥ 1503 పాత్రమున వీరనరసింహరాయలు విజయనగర సింహాసనుండయ్యెను. ఇతని పరిపాలన కాలమునందు విశేషము లేవియు నడిచియుండలేదు.

శ్రీకృష్ణదేవరాయలు కళింగముపై దండయాత్రయి.

మొదటి కళింగదండయాత్ర.

కృష్ణరాయలు కాలమునాటికి తూర్పుతీరము గజపతుల సరిపాలనమునందే యుండెను. ఎన్నిసారులు గజపతులతో యుద్ధము వాటిల్లినను కృష్ణరాయలకుఁ బూర్వము రాజ్యము చేసిన విజయనగరాధీశులు కళింగరాజ్యమును విజయనగర సామ్రాజ్యాంతర్గతము గావించి యుండలేదు. కృష్ణరాయలు రాజ్యమునకువచ్చిన వెంటనే దక్షిణమున అమ్మిత్తూరు శివసముద్రముమొదలు గంగలవర దేశములఁ జయించి సామ్రాజ్యమున కాపొక్కు నెట్టియుపద్రవము కలుగకుండ జేసెను. తరువాత నెల్లయిచను గజపతుల నడచినగారి సామ్రాజ్యము పూర్వదిక్కున సురక్షితముగా నుండదని నిశ్చయించెను. కళింగరాజ్య సంతయు గబళించి వైరిజనాగ్రహియైన గజపతిని పరాజతుని గావింపవలెనను దృఢసంకల్ప మాతని కుదయించెను. చెంగల్పట్టుల్లాలోనాగలాపురమునం దొకఁడు, కళింగ దిగ్విజయాంతర

8. Godibidanur 77, Epigraphia Carnat.ca. Vol. x. ఈవిషయము నరసింహరాయలు కృతినందిన వరహపురాణమునందు మాత్రము దాహరింపఁబడలేదు. వరహపురాణ రచనాకాలమునాటికి గజపతిని జయించకపోవచ్చును. నరసింహరాయల తండ్రి శాదయగిని మాత్రము జయించెనని యందుకలదు.

సీ॥ ఉదయగిరి భేదించె . హత్తరినిర్మించె గండికోటపుంబు . కదలదగిన్వె. వరహశాసనము

మొక దేవాలయము వినిర్మింపుమని కృష్ణ రాయని పార్థివముల రెండుశాసనములు వ్రాయించెను.⁹ దీనివలన కళింగరాజ్యము గెల్పుట యంతయావశ్యకమో, యంతమస్తరమో యందుకృష్ణరాయల కెట్టి యాతురత కలదో స్పష్టమౌచున్నదికదా!

క్రీ. శ. 1514 సంవత్సరాంతమున కృష్ణదేవరాయలు నెల్లూరుగల్లాలోని ఉరయగిరి కోటను పట్టుకొనెను. ఉరయగిరి కళింగరాజ్యములోనిది. ఈయందమునందు ప్రతాపరుద్రగజపతిపరాజితుడై కొండవీటిదుర్గమునకు బాటిపోయెనట ఉరయగిరికోటను బట్టుకొని యచ్చటనున్న యొకచక్కని బాలకృష్ణవిగ్రహమును దెచ్చి విద్యానగరమునందు ప్రతిష్ఠించి రాయలు కృష్ణస్వామిదేవాలయమును తవ్వజయజ్ఞాపకార్థము గట్టించెను. ఆదేవాలయ మింకను నిలిచియున్నది. ఈవిషయము హంపి - విజయనగరములోని గ్రంథ శాసనములబట్టి తెలియుచున్నది.¹⁰ ఉరయగిరి కోటను సాధించినతరువాత శ్రీకృష్ణరాయలు తిరుపతికి బోయి తన యష్టదేవమైన శ్రీ వెంకటేశ్వరుని దర్శించి యద్దేవులకు గనకాభిషేక

ముగావించి 30000 మాడలును, బంగారు నగలు కంకణములును కానుకగా సమర్పించెను. తిరుపతిశాసనములందు ఉరయగిరిముట్టసియు, ప్రతాపరుద్ర గజపతి పరాజయము నభివర్ణింపబడెను.¹¹

సాళువ నరసింహరాయలకు ఉరయగిరి కోటను జయించునలెనని యభిలాషయుండినట్లును, ఆకోర్కెతన తరువాత రాజ్యమునకువచ్చిన పరాక్రమ బలసంపన్నులగు జనపతులెవ్వరైనను జయించుటయె తన ముఖ్యభిలాషయైనట్లును శ్రీకృష్ణదేవరాయలకుఁ దెలియఁగా యాశకు మొట్టమొనట ఉరయగిరికోటకు సాధించుటకు సంసిద్ధుడయ్యెనని స్ఫూర్తితో వ్రాయుచున్నాడు.¹²

కండకకళింగయాత్ర.

క్రీ. శ. 1515 భనసంవత్సర ఫాల్గుణ శుద్ధ తదియా శుక్రవారము శ్రీకృష్ణదేవరాయలు బాలకృష్ణవిగ్రహమును విజయనగరమునందు బ్రతిష్ఠించినట్లు తెలియుచుండుటచే నాటికి కృష్ణరాయలు మొదటి కళింగ దిగ్విజయ యాత్రానంతరము విజయనగరము నందుండెనని తెలియుచున్నది.¹³ ఉరయగిరికోట కర్ణాటసామ్రాజ్యములో చేరి పోయెను. కొంచెము

9 Nos. 628 and 623-A, Madras Epigraphical Collections, 1904.

"Krishna Raya must have had in contemplation a complete conquest of the Gajapati who by the bye appears to have been his inveterate foe. This is directly hinted in two records from Nagalapuram which register a grant preferred by a private person to Krishna Raya to endow a temple after his victorious campaign against Gajapati" A. S. Report 1908-9. Page 176.

10 Nos. 25 and 26, Madras Epigraphical collections 1889.

11 Nos. 53-55 Madras Epigraphical collections 1893.

12 "Crisnarao, seeing this testament and seeing how badly the kings his predecessors had acted in what had been enjoined on them, determined at once to prepare armies and to go against these places; one of these fortresses was called *Odigair* and it belonged to the king of Orya." *Forgotten Empire* Page 316.

13 He brought one image of God Balakrishna which he set up in a jewelled mantapa on Friday 3rd of the bright half of Phalguna in Bhava S. S. 1436 A. S. R. 1903-03. Page 176.

హెచ్చుతగ్గుగా నెల్లూరుజిల్లా యంతయు రాయలస్వాధీనమయ్యెను. అట్లుగజపతి పరాజితుడై ఉదయగిరికోటను వదలి కొండవీటి దుర్గమునందు జేరియచ్చట సైన్యములం జేర్చి దుర్గమును గాపాడుకొనుచుండెను. ఎట్లయినను గాయలు కృష్ణ వేణీవదికి దక్షిణమున గజపతి నిలుచుటకు తావులేకుండఁ జేయ సంకల్పించుకొనెను. విజయనగరమునకు వచ్చి మఱి బ్రచండసైన్యసమూహములతో కొండవీటిని జయింపఁ బయలుదేరెను. ఈ పూర్వదిగ్విజయయాత్రలో రాయల సచివాగ్రణీయు, దండనాథుడు నగు సాళువతిమ్మ దుసుమంతియుఁ గూడ నుండెను. కొండవీడు ముట్టసి ముఖ్యముగా తిమ్మరుసు సహాయముచేతను మంత్రణము చేతను గావింపఁబడి, రాయలకు పరిపూర్ణవిజయముతోను, గజపతికి పరాధవముతోడను తురముట్టెను. కొండవీటిశాసనమువల్ల నీదుర్గము క్రీ. శ. కు సరియైన 23 జూన్ 1515 సంవత్సరమునందు రాయల వశమయ్యెనని తెలియుచున్నది¹⁴. కొండవీటి విజయానంతరము రాయలు మఱి పుణ్యక్షేత్రవర్ధనార్థము బయలుదేరి, అమరావతి, కాళహస్తి, తిరువన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములం దర్శించి విద్యానగరమును జేరెను. ఆయా శాసనములలో కొండవీటి ద్విగిజయము లభివర్ణింపఁబడినవి¹⁵

ఆశాసనములలో ప్రతాపరుద్ర గజపతి కుమారుడు వీరభద్రగజపతిని పట్టుకొనుట యెఱక తదితర ఓధాసామంతరాజులను వశపఱచుకొనెనని స్పష్టముగా నున్నది. మాచదువగులకు అమరావతిశాసనము ఈక్రింద నుదాహరించెను. ఆశాసనములో వివరముగా కొండవీటి విజయము వర్ణింపఁబడెను.¹⁶

ఈశాసనముచుట్టి కొండవీటివిజయమునకు తరువాత సరిగా పదునైదుదినములకు రాయలు అమరావతియందున్నాడని స్పష్టముగా తెలియుచున్నది.

రాయలరాజునీతి

ప్రస్తుత మొక్కవిషయము పోస్తావింపఁదగియున్నది. వీరభద్రగజపతిని పట్టుకొనెనని శాసనములెఱక ఆంధ్రీకావ్యములైన చారిజాతాపహరణము, ఆముక్తమాల్యదలు కేర్లొనబడుచున్నవి. కృష్ణరాయలు ఆముక్తమాల్యదప్రభువద్దీతియాశ్వాసాంత పద్యములందు ఉదయగిరి కొండవీటి దుగ్ధాపహరణ విజయముల నిట్లు చెప్పకొన్నాడు.

మ|| ఇది కర్ణాటధరాధృతి నిభుజాహేలాకలశే
భిరాడుదయోత్సాహు తిత్పితృవృక్కృత సహ్యపాయ
సోష్ణీష రత్నద్గుంచత్పద కృష్ణరాయవసుధాధ్య
క్షోదితాముక్తమాల్యద నాశ్వాసము హృద్యపద్య
ముల సాద్యంతై మహింబోల్పగున్||

ప్రథమాశ్వాసము.

మ|| ఇదిభూమండన కొండవీటి ధరణీభృద్గుర్భూర్వా
దిగ్భాస్వదిశేశాశ్రయ వీరభద్రజన జీవగాహరా

14. కా. శ. 1437 ఆహాళ శుద్ధ ద్వాదశి.-యంప సం|| Epigraphia Indica Vol. VI. Pages 117.

15. 1 తిరువన్నామలై (574 of 1903)

2 కాళహస్తి (196 of 193)

3 అమరావతి (272 of 1897)

Epigraphist's collections.

16. ఈశాసనము కవిశివశివములలో నుదాహరింపఁబడినది.

కాసనము;— కా. శ. 1437 యంప సం|| గుణికోట, “స్వస్తి శ్రీనమ్మ హరిరాజాన రాజ, రాజుల మేల్వర

హూయూవా దృఢాచక్షుః కృష్ణరాయమహీ
రాజా మాస్థవామూక్తమా శ్రిదనాకావపము హృ
ద్యపద్యము ద్వితీయంచై మహిబోల్గునక॥

ద్వితీయాశ్వాసము.

చారిజాతావహరణమునందు ముక్క తిమ్మ
న్న కృష్ణరాయ విజయములం బేర్కొనుచు
సీక్రింది విధమున పైవిషయమునే వర్ణించి
యున్నాడు.

చం॥ మునుకొని కొండపీటికడ మూఢతగుడుడు కృష్ణ
నందను నృపసింహ నిజయించెనని మానుషమే నర
సేందు కృష్ణరాయపుతరి కొండపీటికడ నానావ
ధూమిఁ బ్రతాపరుద్రునిం దనుడగు వీరభద్రుఁ
రుణాగతిఁగాంచె జగత్ప్రసిద్ధిగాక.

రాయలు ప్రతాపరుద్రుని నడచుడగు వీర
భద్రగజపతిని బట్టుకొని యతనికేయసకార
ముజేయక తనచాత్రీసామంతులలో నొక్క
నిగానొనర్చి తనయభూవ్య రాజసీతిని జూపెను.
కొండ పీటినిసాధించి తనరాజ్యములో గలిపి
కొని యచ్చటనొక డండనాథుని నియమించి
వీరభద్రగజపతిని 'మారిగ బన్నాదిసీమ' కు
పరిపాలకునిగా నియమించెను. ఈవిషయము
చిత్తల దుర్గ జిల్లాలోని దేవనగిరి తాలూకా
లో నున్న నొక కర్ణాటశాసనము
మువల్ల దెలియుచున్నది¹⁷. ఈవిషయము

లిట్లుండగా న్యూనిట్ ఇందుకు విరుద్ధమైన
మఱియొకగాథ మనకు వినిపించు చున్నాడు.
కృష్ణరాయలు వీరభద్రగజపతిని కారాగార
మందుంచెననియు కళింగదేశమును జయించి
విజయగరమున కేతెంచిన దరువాత యతఁ
డు సామగిడిలయందు మంచి నేర్పరియని
విగ్రతననర్ధులలో నొక్కనితోఁ దనివిద్యను
ప్రదర్శింపవలసినదని రాయలు గోరెననియు,
గజపతికుమారుడు నర్ధునిఁజూచి యతఁడు
రాజవంశములోనివాఁడు కాకపోవుటచేత నత
నితో సాముచేయనని జెప్పి, వెంటనే కత్తితో
దానుపొడిచివారి మరణించెననియు నేమేమో
యొక కథను న్యూనిట్ వ్రాసియున్నాడు. ఈ
కథ విశ్వసింపఁదగినది లేదు. శాసనములును
కావ్యములును మఱియొక పద్ధతిని దెల్పుచుండ
నేనియొకథ నల్లినచరిత్రకారునివ్రాతలువిశ్వా
సార్హములుకావు¹⁸. కొండపీటి దిగ్విజయము
తోఁ గృష్ణరాయని రెండవ కళింగయుద్ధము
ముగియును ఈవిజయానంతరమురాయలు విజ
యనగరముఁజేరి కొన్నిమానములు రాజధాని
యందు కవిపండిత గోష్ఠి నుండెను.
ఈవిజయమునకును మూడవకళింగయాత్రకు

మూరురాయగండ, అరిరాయవిభాద, భాషిగె తప్పవరాయగండ, అష్టదిక్కురాయమనోభయంకర పూర్వ
కుళిమనసువాళిశ్వర, యవనరాజ్య స్థాపనాచార్య, గజపతివిభాద, శ్రీవీరప్రతాప. శ్రీకృష్ణదేవమహారాయ
లు విజయనగరాననుండి పూర్వదిగ్విజయ యాత్రకు వెంచేసి, ఉదయదుర్గము సాధించి తిరుమల శ్రేయతరాయ
మహాచాక్రని పట్టుకొని, అద్దంకి, విమకొండ, బెల్లముకొండ, నాగార్జునకొండ, తంకేడు, తేకవరము మొ
లయన గిడుర్కాలను ఏకభాటింగైకొని, కొండపీటిదుర్గము లగ్గలపుచ్చుకొని ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుడు వీర
భద్రగజపతిని, కుమారమంత్రి మహాచాక్రని కొడుకు వీరమహాచాక్రను రాయలమల్లభానుడు, ఉద్దాం
భానుడు, పూసపాటి రాజరాజు, మొదలగు చాత్రీసామంతులు మన్నెవారిని జేవగార్హమగా
పట్టుకొని వారికి ఆభయశాసనమిచ్చి ధంఠికిటకు అనుకేళ్యులకై వెంచేసి స్వస్తిశ్రీ విజయాభ్యుదయశాలివా
హనకక వర్షంబులు 1437 అను శేటియువ సం॥ ఆసాళ బహుళ 13 భానువారమానకు కృష్ణవేణినదీతీరమందు
అనుకేశ్యుల సంసిద్ధిని తులాపురుషమహాదాసము చేయనపథరించినది.....

17 Record from Davangere Taluk, Chittaldorg District. Epigraphia Carnatica. Vol. IX. Pg. 107.

18 'Chronicle of Fernano Nuniz.' Forgotten Empire, Page 319, 320. Pp

శుభ్రకాలముననే ముక్కు తిమ్మనార్యుడు తన సారణాంతరపరారణమును రచించి రాయలకు కృత్యియిచ్చెను. ఈ విషయము సారణాంతరపరారణ రచనాకాలము' అను వ్యాసమున భారతలో (బకటింపబడినది) చర్చించి యుంటిని. కావ్యమును గృత్యినింది మఱు కృష్ణరాయలు కళింగ దిగ్విజయారము బయలు వెడల నిశ్చయించుచున్నట్లు ముక్కుతిమ్మనార్యుఁ డీక్రిందివిధమున మనోహరముగ వ్రాసియున్నాఁడు.

చ॥ నెలకొని కృష్ణరాయ ధగజీ విభుండుల్లలభూమి
పాలిటం గలన నెదిర్చి మాన్తికర కాండతసుల్త్రం కంపు
బాములై వలదిననోట గూడిన సమగ్రియోవ
సంబంధ గప్పె వలవగఁ జేసి భూసతిని వశ్యవిధి
జ్ఞాదు గాన నేర్పునక.

సీ॥ ఉదయాదిగ వేగవత్సద్ధతి సాధించె
మనకొండ మాటమాత్రం నెహంఁచె
గూటములైనదంగం గొండవీడగలించె
బెల్లమకొండ యచ్చెల్లం జెఱచె
మేలుపుకొండ యుద్ధవ్యవృత్తి భంగమునేసె
బల్లిపల్లె సమగ్రిశక్తి గూర్చె
గినుక మీఱనదంతగరి క్రిందవడఁజేసె
గంబుబుమెట్లు గ్రహింప గదిలె

గీ॥ బలనికాయము కాలు మట్టులడఁచుఁ
గటకమును నికననును నుల్కిలనుపాతుఁ
డనుదెమును వెఱచు నెప్పునికి నతఁడు
రాజమాన్యుడై తీర్థ కృష్ణగాయవిభుఁడు.

ఈ సీసపద్యముయొక్క యెత్తుగీతయందు రాయలకటకముపై దండెత్త నిశ్చయించు కొనినట్లును, కలకాధిపతి రాయలదాడికి వెఱచుచుండినట్లును జెప్పబడెను. కీ॥ శ. 1515యువనంపత్తర ఆసాడబహుళ 13వ భాను వారము ధరణికోట శాసనకాల మైయున్నది. తరువాత రాయలు కాళహస్తి, తిరుమన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రముల దర్శించి మఱు విద్యానగరమును జేరెను. ఆ సంవత్సరమే భాద్రపద, ఆశ్వయుజ మాసములనాటికి విద్యానగరమునకు విచ్చేసి యుండును. వెంటనే తగిన సైన్యమును సమకూర్చుకొని కటకముపై దండయాత్ర వెడలుచు ఆహోబిలము మీఁదుగా బయలుదేరెను. ఈవిషయము స్పష్టముగా అహోబిల శాసనమునందుఁ బేర్కొనబడెను¹. అనగా రాయలు విద్యానగరమునందు విస్తారకాల మాగ లేనది తెలియుచున్నది. వెంటనే బయలుదేరుట గజపతితోఁ బ్రబలవైరమున్న, రాయలకార్య దీక్షయుఁ జెప్పక చెప్పుచున్నవి. అహోబిలము, కొండవల్లి, రాజమహేంద్రవరము మీదుగా రాయలు కటకభూమిని బ్రవేశించెను. ఇతఁ డట్లు ఆహోబిలమునందును.

చ॥ ఆభీరిత్పిష్టకాయు జయకములకొ కీభిముచి

19 Local Records Vol 'X. Pages 555, No. 3 Ahobila Sasanam (ఈశాసనము కవి తీవ్రములలోఁ బ్రకటింపబడినది.)

స్వస్తి తీర్థ మస్త్రహారాబాధి, రాజపరమేశ్వర, మారురాయగండ ఆరీరాయవిభాడ... పూర్వపశ్చిమ డక్షిణ సమద్రాధీశ్వర, యవరాజ్య సాపసామర్య, గజపతిదళవిభాడ, శ్రీవీరపరరావ తీర్థవీరకృష్ణదేవరాయలు పూర్వద్యౌజయ యత్రిపక్షచేరి ఉదయగిరి దర్గమును సాధించి..... కొండవీటికి విచ్చేసి..... శ్రీరామపూర్ణ గజపతి వహారాల కుమారుడు వీరభద్రరాయుడు..... మొదలైన సాత్యసామంతుల నున్న మన్నెవారిని జీవగ్రహముగా పట్టుకొని..... ధరణికోటకు విచ్చేసి, ఆమరేశ్వరమహాదేవుని కులాపురుష మహాదాసమును చేయవధగించి, తిరిగి విజయనగరానికి విచ్చేసి. రత్నసింహాసనంబుడై సామ్రాజ్యము చేయుచున్న మహాకలంగ దేశదిగ్విజయార్థమై విచ్చేయుచు, అహోబిలాసకువిచ్చేసి, దేవునిదర్శించి తీర్థ విజయాబ్యుధయ కా, శ 1438 అగు నేటి యవ సం॥ పుష్య కు 15 కుక్కనారమునందు శ్రీఅహోబిలదేవునికి కంఠమాల 1,

తాళసన్నిభముగఁ బొట్టునూరి కడ²⁰ నిల్విన కం
బము సింహభూధగ ప్రిభు తిరునాళ్ళకుఁ దిగు
నుగప్రకరింబు కలింగ మేదిని విభు నపకీర్తి కజ్జల
ములే ములు పతి చు నిచ్చునా

ఇట్లు ఆము క్తమాన్యగయందును,

మ॥ ఇది సింహచలదంధకేసరి పదాభీష్టాన్నా పుణ్యాల
బదురుట్పంకణ పొట్టునూర్చి విజయ స్తంభోపశాట్పంకి
తాంక దృఢేష్టాత్మక కృష్ణరాయ నృపసంజ్ఞాస్మృత్య
తాము క్త మాల్యదనాశ్వాసవరంబునాలవదిహృద్యం
దై సుహిం బొట్టుగా.

తన శాసనములలో కటక దేశమును జయిం
చినట్లు పేర్కొన్నను, వివరములు వ్రాయఁ
బడలేదు. కృష్ణరాయలు తన ప్రచండ
సైన్యములతో గజపతిపై దండయాత్ర వెడలి
నట్లును, గజపతి భయపడి, పాటిపోయి,
రాయలతో సంతి జేసికొనినట్లును, రాయలు
గజపతిరాజ్యమును గజపతి కిచ్చివేసి, యతని
కూతురును వివాహమాడినట్లును వివిధకావ్య
ములందును గాథలయందును వ్రాయఁబడి
నది. రాయవాచకమునందు 'పొట్టురి
సింహాద్రి'వద్ద జయ స్తంభము నేయించి, సుబు
ద్ధిని పిలువబ పి ఆయనతోను మేము ప్రతా
పము కొరకు వచ్చినవారము, ఇంతెకాని
రాజ్యాపేక్షకొఱకు వచ్చినవారము కాము.
గజపతి వారి రాజ్యం గజపతికే నడపించేము,
మేమున్న మా నీమకు సాగిపోయ్యెము, అని
ఆనతియ్యగా సుబుద్ధి ఆవివరములకు గజపతి
వారికి అనుపూర్వకముగా కాకితము వ్రాసి

పంపినారు. కనుక బుద్ధిశాలియైన నటువంటి
గజపతివారు ఆకాగితము చదవక చాలా సం
తోషపరులై తిరుగ పట్నానకువచ్చి.....
రాయలవారిని సందేహించక మాటపలుకు
లాడేటప్పుడు, గజపతివారు...రాయలవారు
గజపతివారితోను, మీరనిన్నీ మేమనిన్నీ భే
దము ఉన్నారా అని ఉపచారములుగా మా
టలాడి, గజపతివారికి చాలా బహుమానము
సన్మానములు చేసి నాలుగు నగల శోకతా
కలున్నయిచ్చినారు. కనుక గజపతివారు తమ
కుమార్తె అయిన జగన్మోహినీ అనేకస్వనుధా
రపోసి యిచ్చిరి. ఈవృత్తాంతముచామర్లకోట
కైఫీయతునందు వివరముగా రాయల కలింగ
విజయములు పూసగ్రుచ్చినట్లు చెప్పఁబడినది.

కలితేశ్వరగజపతి కుమారుడైన పురుషో
త్తమగజపతి ఆందోళింగదేశముల ప్రభుత్వ
ము చేసినాడు. ఈయన కుమారుడైన ప్రతా
పరుద్రగజపతి కలింగాది దేశమునేనుచుండి
పశ్చిమఉదయగిరివర్ధంతముప్రభుత్వముచేసిరి.
ఉదయగిరిదుర్గములోను గజపతివారి తరపున
తిరుమలదేవరాయ మహాపాత్రు నుంచిరి.
కొండవీటి దుర్గములోఁ బ్రతాపరుద్రగజ
పతి కుమారుడు వీరభద్రగజపతి కుమా
నరహరిదేవువీరు తగిన సైన్యము
లతో నుండిరి. కలింగదేశపు ప్రభుత్వముచేయు
చున్న ప్రతాపరుద్ర గజపతి కటకపురియందు

పచ్చలు చెక్కిన వజ్రమాల మాణిక్యలపతకము..... దేవర అమృతపడినైవేద్యము అంతంగ వైభవాలకు
న్న చాగలమట్టి నీమలూని మద్దూరు అనే గ్రామమున్న సమర్పించిరి....

No. 64 of Epigraphical collections 1915 (Ahobilam)

20. పొట్టునూరు అమగ్రము విశాఖపట్టముజిల్లాలోని భీమునిపట్టణమునను పదునారు మైళ్ళు దూర
మున చిట్టివలస సమీపమున దున్నది. ఈ గ్రామమునం దా స్తంభముయొక్క చిహ్నము లేవీయే బ్రహ్మతము
కాన్పించుటలేదు. కృష్ణరాయని సంకమంగళము కాసనములో పొట్టునూరులో స్తంభమునుగట్టించినట్లు పేర్కొ
నబడినది. (No 74 of 1903 Epigraphical collections).

సింహాసనస్థుండై ప్రభుత్వము చేయుచుండెడి వాడు.²¹

పశ్చిమరాజ్యము కంఠ విద్యానగర పట్టణమందు సరవతిరాయ సింహాసనమునకు అధిపతులైన శ్రీవీరప్రతాప శ్రీవీరకృష్ణ దేవ రాయపురహారాజులు సైన్యముతో కూడ తరలి పోయి, ఉదయగిరి దుర్గముసాధించి..... వారికి అధిపతిత్వాన్ని అక్కడినుండివిద్యానగరమునకు విజయముచేసి శా. శ. 1438 (1515 A D) అగునేటి యువనామ సంవత్సరమునందు కళింగదేశము జయించవలెనని విచ్చేసి కర్ణాటక దేశమువిడిచి జమ్మిలోయబడి కోననుంచికొట్టాము మార్గమునను పోట్నూరినుండి వజ్రాది మాడుగలు సాధించి, కటకము మీద మోహరముచేసి, ప్రతాపరుద్రగజపతితో యుద్ధముచేయగా గజపతి కటకపురివిడిచి పరారీ అయిలేచిపోయినాడు. తరువాతను సలహాఅయి, సరవతికృష్ణరాయలకుఁ దన కుమార్తెను ఇచ్చినాడు. ఇంతటసరవతికృష్ణరాయలు తిరిగి విజ్యానగరమునకు లేచిపోయినాడు. ²²

పై నుదాహరింపఁబడిన సింహాచలశాసనమునందు రాయలు గజపతిని జయించినట్లు కాని, గజపతి కుమార్తెను పెండ్లియాడినట్లు కాని వివరము లేవియుచలేవు. ఆదేవాలయమునందే మఱియొక శాసనమునందు, స్వస్తిశ్రీ విజయాధ్యదయ శాలివాహన శకవర్షములు 1441 అగు నేటిప్రమాది సంవత్సర శ్రావణ శు 13 సోమవారమున..... శ్రీవీరప్రతాప కృష్ణదేవరాయలు విజయనగర సింహాసనారూఢుడై సింహాద్రినాథునికి తనపేరిట భోగ

ము నడిచేటందులకు ప్రతాపరుద్రగజపతి మహారాయలచేతను పుచ్చుకొన్న గ్రామాలు.....²³ అని యుండుట చేతను, రాయలు మొట్టమొదట సింహాచలము వఱకువచ్చి తిరిగి స్వదేశమునకుఁబోయి మఱి కొన్ని నాళ్ళకు కటకముపై దండెత్తి వచ్చుటచేతను, శా. శ. 1441 వఱకుగాని గజపతిని పూర్తిగాగెలువలేదేమో యని యూహించుట కవకాశము కలుగుచున్నది. పైని వివరింపఁబడిన స్థానికగాధలయందేమి, రాయవాచకము నందేమి, రాయలు మొదటి దండయాత్రలోనే కటకాధిపతిని జయించి యాతని కూతుఁ బరిణయమాడి విజయ సంరంధముతో స్వదేశమునకు మఱి యుండెనని తెలుపబడియున్నది. అదియుఁగాక శా. శ. 1438 ధాత్రీ సంవత్సరాంతము నందును, శా. శ. 1439 ఉత్తర సంవత్సరాంతము నందును, శ్రీకృష్ణరాయని శాసనములు కాళహస్తి, చిడంబరము, తిరువన్నామలై మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములందు కానవచ్చుచున్నవి. శ్రీకృష్ణరాయలు మొదట సింహాచలము వఱకును వచ్చి యెట్టి విజయమును పొందక మఱి చేతులు జాడించుకొనుచుఁ దనప్రచండభట సైనికావళితో వెనుకకు మఱి, మఱి కొన్ని వత్సరములకు నాల్గవసారి కటకముపై దండయాత్ర వెడలెననుట హాస్యాస్పదము. రాయవాచకము నందేమి, స్థానికగాధలయందేమి, స్వానివేశప్రాసిన వ్యాతలయందేమి, రాయలు కళింగమునకు మూడవసారి దండయాత్ర వెడలినపుడు, ప్రతాపరుద్ర గజపతిని

21 'Rayavachakam'

22 Local Records Vol. XIX Pp. 125—188, సామంతకోటకైఫీయతు కవివితములుపుట 15

23 కవివితములు పుటలు 516, 517

గలిచి యాతని రాజ్యము ఆతనికి అప్పగించి గజపతిని మాత్రము తనకొక సామంతునిగా జేసుకొనెననియే యున్నది. వీరసింహుడగు రాయలకు గజపతిని గెల్పుట యొక లెక్కలో నిదికాదు. కావున క్రీ-శ 1515 వ సంవత్సరము (శా-శ 1438) అంత్యమందుగాని, క్రీ-శ 1516 సంవత్సరారంభము నకేగాని రాయలు కటకమును బూర్తిగా జయించి గజపతితో యుద్ధమును బరిసమాప్తి నొనర్చెనని యూహింప వచ్చును.

కృష్ణరాయవిజయమున కళింగదీక్షిజయము.

కుమార ధూర్జటికవికృత కృష్ణరాయ విజయమునందు శ్రీకృష్ణరాయల కళింగ దీక్షిజయమాత్ర మిక్కిలి మనోహరముగా వర్ణింపబడినది. ఆగ్రంథములోని కొన్ని పద్యములనిందుదహరించెదను. (శ్రీకృష్ణరాయలు తనప్రచండ సైన్యముతో గటకముపై దండెత్తి వచ్చి పురబాహ్యప్రదేశమునఁ బడినట్లు. అంత గజపతి సామంతులను పదార్థులు పాత్రులు వీరవరేఖలుగావున నినుమంతయు భయపడక నెట్లయినను విజయశీలుడగు రాయలను గెలువవలెనని దృఢనిశ్చయములై పెద్దసన్నాహముచేయుచుండుట. అప్పుడు వారిసన్నాహము విని గాయలు తిమ్మరుసు మంత్రీ) మంత్రీనములెక్కఁ గొనక తొంపఱపాటున దంపయాత్ర కడుటకు వచ్చుట కడుసాహసమని చింతించుచుండెనట్లు.

తే. ఇలబదార్థులు రాజుల చెలువుఁగలిగి
యలచతుర్దశ భువనముల్ గలుపఁబూను
నట్టి ఘనులొనెకా వారి పఠఁచవకమె
పడరివచ్చితి నప్పటి పలుకువినక.

తరువాత కథయంతయు నీక్రిందివిధమున వర్ణింపఁబడెను.

ఆ. అయ్యదంత మప్పుడప్పుడఁజెల్ప
'నాదుసల్లు-వినక నరవరేఖ్య!
వచ్చినంత యింత వచ్చెఁగదా! యిందు
శేషిచేయువార మిచటఁ జెప్పును.'

మ|| అనుడమ్మంత్రీ వరేఖ్యుఁ డిట్లనియె నయ్యా భేదమ్ముంబునకా, వినుమప్పాత్రులఁగల్గుఁ గావలయు నుద్విక్ కార్య ధైర్యంబుబునకా, జెనయన్ శత్రుముగాదు గాధనమణి శ్రీరామకూలాది, వస్త్రనికాయంబులొసఁగ నెవ్వరు నసాధ్యుల్ లేరుచింతింపగాక" అంతనమ్మంత్రీపుంగవుండు,

క. ఘనతర్కభేదో పాయం
బువకుండగినయట్టి యు క్కీలుట్టిచి రయం
బొనఁగ రాయులు పేరట
దినసరులా క్షత్రియులకుఁ దేటపడంగకా.

క. వ్రాయించి మందసమ్ముల
రాయల్ ధరియించు నాధరణవస్త్రతతుల్
ధీయు కినుంచి పంపె శుభాయ త్రిత భటులఁగూర్చి యప్పామృతిలకున్.
అంతనప్పాత్రులు,

సీ. శ్రీమతుకన్యాలు సింహాసనాధ్యక్షు
డగుకృష్ణరాయ ధరాధిపాధుఁ
డలపదారుగురుపాత్రులకు సఁప్రతిం బం
పిన నులేఖంబులు మిమ్ముమునుపు
గజపతిరాష్ట్రమగ్గ విశేషములనుండి
మెలపుగాఁ బలికిన పలుకుఁబడుల
టరువారినిగిరి మీఁకొరనట్ల నె ఘనా
భరణమకూలముల్ బంపినార

తే. మట్లనేరేపు జగదా ని కరుగుదెంచి
నట్లు జనుదెంచి మాచేతికరినిమిరు
పట్టియచ్చినపుడె మీపట్లమేము
కొడువపడపండ నడిపించి మానెదమపుడు.

ఆ. అనుచులేటపడిన యావ్రాతఁగనుఁగొని
వ్రాతయిట్లులయ్యె వసుధలోన
నమ్మగూడదెంత నమ్మినవారల
మోసమయ్యెననుచు వేసరిలుచు.

క. నర సేంద్రు కృష్ణరాయల
వరగాటికి నిల్వలేక వారణపతి స
త్వరగతి తత్సరమతి న
పృథమతి దూరముగ వెడలిపోయెకా బెలుచన్,

తే. అప్పడుత్రైలోక్య సామ్రాజ్య మర్చివట్లు
సకలవతురంగ సేనతో సంతసిలుచు
గృష్ణరాయ క్షితిందురు గీర్తివెలయ
సంగవచ్చట నొకజయ స్థం భమునిచె.
క॥అరీతిఁ జయలక్ష్మిగైకొని మహాహోదఁబుతోఁబ్బి
భుం, డాహుధిన్ దనపద్మ చెల్లెనిట రాజ్యంబాగ
జాగ్రత్తయం, డేరింజిల్లుచు నేలుఁగాకయని యెంతే
నేడకదన్యత్రి వే.రాజాం బిలిపించె నంచితకృ
పాపార పాతఁబడె.
అంతగజ రాజవచ్చి రాయలమోలనిలు
చుండ,

క. కూర్పుండుండనుచుదామం
గూర్పుండిన యపుడె నెనిగు గూర్చినమదితో
నేర్చిన నవత్నంబులు
జేచ్చిన సింహాసనమున సింధు పతియైక.
క. వనియించి కృష్ణరాయల
రసికతకున్మ ననులాన రంజిలి విల స
ద్విసరుహమరంద ధారా
విస్మయర మధుగోక్తి గరమవెలయుగ ననియెక.
క. గోవిప్పుర రక్షింపుచు
దేవగృహ తటాకములఁబ్రతిష్ఠించిభరణ
భూవర యపహృతరాజ్య
శ్రీ వెలయించిన యతఁడె శ్రీవిభుఁడెందుక.
కృష్ణరాయలు గజపతి కూతుఁ బరిణయమాడుట.

తదనంతరము గజపతి రాయల యౌదార్య
మునకు సంతసించి తన కూతు నిచ్చి రాయ
లకుఁ బెండ్లి కావించినట్లు కృష్ణరాయ విజ
యమునందు వర్ణింపఁబడెను.
శ॥నీరుణమెందు మియ్యకొననేర మనీయకుమారిఁ జారు
శృం, గారమణిక గుణోన్మ ణిని గైకొను మిచ్చితి
నీకుఁగీరతు, భార్గవమానరూపహిమ కైరవబంధు
యకః కలాపల, క్షీరమణాప్రతాపనరిసింహ కు
మార కుమారవికృమా.

పైన నుదహరింపఁబడిన రాయవాచకము
నందును, సానికగాథలయందును రాయలు
గజపతి కుమార్తెను పెండ్లియాడినట్లు వ్రాసి
యే యున్నారు. మనుచరిత్రమునందును
రాయలు గజపతిని గాపాడినట్లును, అతని
తనయను వివాహమాడినట్లును పెద్దన్న యీ
క్రింది విధముగా వ్రాసియున్నాడు.

ప్రత్యుత్తములు

క. దిగ్విజయ సహృదగ
ధగితీరరుచి ప్రతాపతపణస్ఫురణ
స్థగిత ద్యుమణికిమిహ
ధగ్నిపాత కళింగరాజ్య తనయాగ్రణికిక
మనుచరిత్రము-ప్రథమాశ్వాసము
కలబరిగీ కటకక్షితిరత్నకన్నడ రాజ్యమారమణా
మనుచరిత్రము-ద్వితీయాశ్వాసము
సాశ్వతిమ్మరును మేనల్లుడును, కొండవీడు
దుర్గాధ్యక్షుఁడునగు, నాదిండ్లగోపనమంత్రి
తనచే రచింపఁబడిన ప్రబోధచంద్రోదయ
వ్యాఖ్యయందు ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమా
రైయగు భద్రాంబను రాయలు పెండ్లియాడి
నట్లభివర్ణించెను.

గోవిందప్రసాదగ్రంథ గజేశ్వరగ్రంథ పుత్రీం పవిత్రీకృత
భూతధాతీం
ప్రత్యగ్రహీద్యః ప్రకట ప్రతాపా భద్రాంబుధ
ద్రా మివపాండవేయః²⁴
అదియుఁగాక న్యూనిజ్ (Nuniz) కూడ
రాయలు గజపతి కుమార్తెను పెండ్లియాడి
నట్లు వ్రాసియున్నాడు.²⁵
తమిళకావ్యములలోగూడ కృష్ణరాయలు
గజపతి కుమార్తెను పెండ్లియాడినట్లు వర్ణింపఁ

24 Sources of Vizayanagar History. Page 145

25 Forgotten Empire. Page 320.

"This counsel, he accepted and he sent ambassadors to Bisnaga to arrange a marriage with his daughter with which king Chrisna Rao was well content and when king of Orya knew his will, he sent him his daughter."

బడినట్లు తెలియుచున్నది. 26

కుక్కాపంచకము.

(ప్రతాపరుద్ర) గజపతికుమార్తె నామము వరదరాజునకు యనియు, నామకే తుక్కాంబ యని నామాంతర ముండెననియు, నామకు కృష్ణరాయలు పరిగ్రహాడకపోవుటచే భర్తయ విడిచి కడపజిల్లాలోని కంభముమెట్టు గ్రామమున వసించియుండెననియు నొక కథ కలదు. కొంతకాలమునకు భర్తకు దయపుట్టుటకై అయిదు శ్లోకములకు రచించి పంపెననియు, సంత సతనికి అనుగ్రహము కలిగెననియు గూడ చెప్పబడెను. 27

రాయలు కళింగవిజయానంతరము ఈ

(క్రి.ది పుణ్యస్థలములఁ జూచినట్లు కుమార ధూర్జటి వర్ణించియున్నాడు. మనకు రాయల కాళిపాస్తి, విదంబరము మొలగు శాసనములును పైవిషయమునే సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. శాసన రాయలు నాల్గవసారి కళింగముపై దండెత్తి రాజేసెననియు, బుద్ధాస్థలముల దర్శించి విద్యానగరమునకు వెడలెననియు స్పష్టముగా జెప్పవచ్చును. కాని శ్రీహరీ! కృష్ణశాస్త్రిలవారుమాత్రము రాయలుమఱల నొకసారి కళింగమునకు విచ్చేసెననియని సందేహపడుచు నిరవిధమని చెప్పలేమని వ్రాయుచున్నాడు. 28 కుమారధూర్జటి

26 Tamil Namalvar charitram,

'The first verse by an author called Kumara Sarāsvati refers to the conquest of Orissa by Krishna Raya and of his marriage with the daughter of the Orissa king' Sources of Vizayanagar History Page 155.

27 1 కవిజీవితములు పుట 553

2 Sources of Vizianagar History Page 143.

కుక్కాదేవి రాయలభార్యయే నా కన్దాయనవాదము భారతి, పత్రికయందు శ్రీరామకృష్ణ కవి గారికిని, రంగస్వామి సరస్వతిగారికిని వాద పత్రికవాదములు జరుగుచుండెను. ఈకుక్కాదేవి యెఱుఁచెప్పలేదు. కాని రాయలభార్యమౌత్రిమిగాదు. గోపమంత్రి యామెనామము భద్ర' యని చెప్పియున్నాడు.

అదియేగాక చెన్నపట్నములో రంగస్వామి సరస్వతిగారిని నేను కలుసుకొనినప్పుడు, రాయలభార్య పేరు కమలాంబయనియు, రాయలె అముక్తమాల్యదయనీ క్రిందివిధముగ ప్రతిపదమును స్పష్టముగా జెప్పుకొనినట్లును, అముక్తమాల్యదలోని యాకృందిపద్యము సుదాహరించిరి.

క. అవిభవనంతరంబున

రావలయనుఁ బూనితీవు కమలమైదిగుమ

మల్దేవియను, నన్నపూర్ణ

దేవియఁ గమలాబ్జముఖులు దేవులుగాక.

'కమలాబ్జముఖులు' అనుటలో పునర్వక్తి దోషమున్నదనియు (కమలము, అబ్జము, కూడ పేర్కొనుట తప్పనియు, తిరుమల దేవియు, అన్నపూర్ణదేవియు, కమలాదేవియు నను అబ్జముఖులు అని యర్థమనియుఁ జెప్పిరి. ఈవాదమప్పుడేమియు నానుఅర్థముకాలేదు. సాధారణముగా వ్యాఖ్యానములలో తిరుమలదేవియు, అన్నపూర్ణదేవియు, కమలమువంటియు, అబ్జమువంటియు పేరుముకలసారలని యర్థమైనట్లు వ్యాఖ్యానబడియుండెను.

28 A. S. R., 1908—1909. Page 180

'Whether the expedition into Oddadi and the burning of Katakā happened in continuation of Krishnaraya's setting up a pillar of victory at Pottutūra or whether stated it was the object of fresh campaign subsequent to the return to the capital as in inscriptions and Nuniz can not be definitely stated.'

‘కృష్ణరాయవిజయము’ నందు సత్కుర్రాశ్వా
సమున

సీ. శ్రీశైలకాళహస్తి చిదంబరాదిక
రమణీయైవైష్ణవములుజూచి
శ్రీరంగకాచికా శాసనాల పొడు
శాసనాలైన విష్ణు స్థలములజూచి
అర్ణవపున తామ్ర పరికావేసు
తాముఖ్యపుణ్య తీర్థములుజూచి
చోళకేళకాండ్య మునుచిర విజయబా
శ్రీయదేశ జాగ్రహరములుజూచి

తే. విలసిల్లే వసులు చాల వెలయఁజేసి
విజయపురి గోలుకొండ వాఙ్మణిగుపడఁగ
విజయనగరంబుఁజేరి దిగ్విజయలీల
బ్రజలువర్ణింప శ్రీకృష్ణరాయనృపతి.

అని రాయల తీర్థయాత్రాదికములువర్ణిం
చియున్నాఁడు.

శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. శ. 1529 సంవత్సర
పాఠ్యముల మృతినొందెను. అప్పటికింకను
కటకమును ప్రతాపరుద్రగజపతి పరిపాలించు

చుండెను. కృష్ణరాయ తదనంతరము గజపతి
విజయనగరముపై దండెత్తి వచ్చి పట్టును,
అప్పుడు అల్లసాని పెద్దన్న యీక్రింది పద్య
మును వ్రాసి పంచగా నతఁడు సిగ్గుచే వెను
కకు మఱివిపోయెననియుఁ చెప్పుదురు.

సీ. రాయరావుకుగండ రాచయేసుగువచ్చి
యారట్లనోట గోరాడునాడు
సంపెనునరపాల సార్వభౌమాడువచ్చి
సింహాద్రిజయశిలఁ జేర్చునాడు
వెలగోలునింహఁబు చేరి ధిక్పతిఁగంచు
తల్పలఁగరులడి కొల్పనాడు
ఘనతరన్నిగండ పెండెమిచ్చి
కూలురాయలకును గూర్చుకాడు

గీ, ఒవలెరుంగివొ చచ్చిగోయ్యులేవొ
చేరఁజాలక తలచెడి జీర్ణమైతొ
కన్నడంబెట్లఁ జొచ్చెడుగజపతింద్ర
లెఱఁ నిలుకక్కఁజొచ్చిన లెఱఁగుహోప?

ప్రతాపరుద్రగజపతి క్రీ. శ 1540 వఱకు
పాలించి కీర్తిశేషుడయ్యెను.

న శ వం శ పు రో జు లు

—:x:—

ను. రా. శ్రీ డాక్టరు యా. వెంకటరమణయ్యగారు ఎం, ఎ., పిహెచ్. డి.

పూర్వము కలింగమునందు ప్రభుత్వము జేసిన రాజవంశములలో నలవంశ మొక్కటి. నలవంశచరిత్రమును దెలిసికొనుట నులభ మగు కార్యము కాదు. క్రీ. శ ౬ వ శతాబ్దము మొదలు ౧౨ వ శతాబ్దమువఱకును ఈరాజు లచ్చటచ్చట రాజ్యము లేలినట్లు దెలియవచ్చుచున్నను, వీరి చరిత్రను సంపూర్ణముగ దెలుపు నాధారములు గానరావు. ఈవంశమునకు నుబ ధించిన శాసనములు యింతవఱకు రెండుమూడు మాత్రము లభించినవి. వానియందు వీరి వ శమునకు సంబంధించిన వృత్తాంతము చక్కగ వర్ణింపబడి యుండలేదు. అయినప్పటికిని వీరి శాసనముల నుండియు, వీరిచరిత్రను ప్రస్తావించు నితరరాజుల శాసనములనుండియు, చరిత్రాంశములను గూర్చి క్లుప్తముగా నీ క్రిందబోధించుటచుచున్నాడను.

చిరకాలమునుండియు నలవంశమును పరిశోధకులు గుర్తెరుంగుదురు. బాదామి చాళుక్యరాజుల శాసనములయందు నలవంశము బేర్కొనబడియున్నది. రెండవ పులకేశి, తన తండ్రియగు మొదటి కీర్తివర్మ జయించిన రాజవంశములలో నలవంశ మొక్కటియని దెల్పుచున్నాడు.

„నళహయ్యో కదంబకాళరాత్రి
ప్రసయ ప్రస్థబధూవక్తీర్ణవమ్నో“ E.I.VI.p.1
ఇట్లే యేపూరు శాసనమున I.A.V.III.p.10.
„నళవిలయనిలోపి హయ్యో నిర్మాణహేతుః
ప్రభిరత్తపుకదం బప్తంధ కేవీతుతారః
కువనధవనభాగామూలంబంధ భార
వ్యవసరికసిర క్తిరిః క్తిరిః వమ్నో కావృహేధూత్ ||

అని చెప్పబడియున్నది. ఇందు వల్ల బాదామి చాళుక్యరాజుగు మొదటికీర్తివర్మ నళరాజులను నిర్జించెనని తెలియుచున్నది.

ఈ నళరాజు లెచ్చట రాజ్యము చేసిరో కనుగొనవలసి యున్నది. పై శాసనములయందు నళులతో పాటు కీర్తివర్మచే జయింపబడినవి కదంబహయ్యో రాజవంశములు. ఈరెండువంశముల వారును కుంతల, కొంకణ దేశములో ప్రభుత్వము నర్పిరి. కావున, వీరు దక్షిణాపధస్థులే. దక్షిణదేశమందు వీరి రాజ్యస్థాన మెచ్చటనో తృప్తి కరముగ నిర్ధారణ సేయుటకు దగు సాధనములు గానరావు. అయినను, ఈ రాజవంశము మొదట దత్తవంశలము లోని యనంతపురం జిల్లాయందు కొంతభాగము నేలినట్లు తోచుచున్నది. రెండవపులకేశి కుమారుడగు మొదటి విక్రమాదిత్యుడు క్రీ. శ ౬౫౭ వ సంవత్సరమున మడకసిర తాలూకాలోని రత్నగిరిగ్రామములో నొక బ్రాహ్మణునకు గొంత భూమిని ధారపోసెను. ఈ గ్రామము నలవాడి విషయములో నున్నట్లు ఈ దానశాసనమునందు జెప్పబడి యున్నది. Jr. Bom. Br. R.A. Soc XVI. 225, 235). నలవాడి యన్న నళజనుల లేక నళరాజుల దేశమని యర్థము. కాబట్టి క్రీ. శ ౭ వ శతాబ్దమునకు బూర్వము అనంతపురము బళ్ళారి, కర్నూలు ప్రాంతముల నళులుండి రనుట స్పష్టము. (Bom. Gaz Vol I Part II p 282)

ఇచ్చటనుండి వీరు చాళుక్యులచే వెడల గొట్టబడిరి. “నశ...కాళరాతి” “నశనిలయ విలోపి” త్యాది శాసనవాక్యము లచ్చట స్మరణీయములు. అట్లు చాళుక్యులచే వెడల గొట్టబడినవిమ్మట వీరేమైకో కనుగొనుట యావశ్యకము. చువ్యరాష్ట్రములలోని (Central Provinces) రిథాపూరునం దీ నడుమ తా మ్రుశాసన మొకటి లభించినది. అందు “మ హేశ్వరమహా సేనావతి సృష్ట రాజ్యనిధిపుత్రుఁడు, నలసృష్టవంశ ప్రసూతుఁడు, త్రివతాకావ్య జదురు అగు శ్రీమహారాజ భవత్తవమ్మ” కడంబగిరి గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు యిచ్చివట్లు చెప్పబడియున్నది. (E.I.XIX.F100) ఈశాసన మెప్పటిదో చెప్పటకు ఆధారము లులేవు. లిపిస్వభావమునుబట్టి శాసనకాలము ను నిర్ణయింపదలచిన నది క్రీ. శ. ౬వ శతాబ్ది నాటిదని చెప్పవలయును. ఈశాసనమువల్ల నలవాడినుండి వెడలగొట్టబడిన నళులు దక్షిణ కోసలమున వనితు లేర్పాటుకొని రాజ్యనిర్మాణము జేసుకొన్నట్లు తోచుచున్నది. మనుచరిత్రమునకు అల్లసాని పెద్దన్నగారు “నావాడపతి” నొక్కని బేర్కొనియున్నారు ‘నావాడ’ నలవాడిచూపాంతరమనియును, దీని కిరాజధాని నలదుర్గమనియు కొండఱు తలచుచున్నారు. నలదుర్గము ప్రస్తుతపు నిజాము రాష్ట్రములో నున్నది. నావాడయు సచ్చటనే యుండవలయును. పూర్వపు మహాకోసలములోని కొంతభాగము ఇప్పటి నిజామురాజ్యములో నిమిడియుండుటచేత, నలరాజ్యము గూడ సంకలితేయి చెప్పటకు వీలుగలదు.

1922 వ సంవత్సరమున మద్రాసుశాసనపరిశోధకశాఖవారు కలింగములో పాడ గాడవద్ద దొఱకిన ఒక నలవంశరాజులశాసన

మును బ్రకటించిరి. (A. R. C. 283 of 1922) అది నళవంశజుడగు భవదత్తరాజుయొక్క కుమారుడు దన ౧౨వ రాజ్యవర్షమందొక సత్రమును గట్టించినట్లు తెల్పుచున్నది. ఇందు భవదత్తుని కుమారుని పేరు చెక్కబడిన శిలా తలము మాసిపోయియుండుటచేత, అతని పేరు మన కెఱుకపడకున్నది. ఈశాసనపు లిపి క్రీ. శ. ౬ వ శతాబ్దిపు పల్లవశాసనముల లిపిని బోలి యున్నది. కావున నిదియును ఆకాలపుదేనను నూహ కలుగుచున్నది. పై శాసనములో బేర్కొనబడిన భవదత్తునికిని, రిథాపూరు శాసనదాతయగు భవత్తవమ్మకును, నేలాటి సంబంధముగలదో విచారించవలసియున్నది. రిథాపూరు పాడగాడశాసనముల లిపులు ఒక్క తీరున నుండుటచేతను, భవదత్త, భవత్తనామము పోలికలవల్లను, పై ఇరువురు నళవంశసంభవులగుటవల్ల, భవత్తవమ్మ రాజ్యముజేసిన దేశము, భవదత్తుని కొమారుడు రాజ్యము జేసిన దేశపు పొరుగున నుండుటచేతను, పై శాసనములందు బేర్కొనబడిన భవత్త భవదత్తు లొక్కచే యని తలచుచున్నాను. ఇది నిజమగునేని భవదత్తుని రాజ్యము దక్షిణ కోసలమునందును, కలింగమునందును వ్యాపించియుండినని యూహించుట కవకాశముకలదు. మఱియు, పాడగాడశాసనపు దాతయగు భవదత్తుని పుత్రుడు, నప్తమైన రాజ్యలక్ష్మిని మరల పొందినట్లు చెప్పబడియున్నది. కావున భవదత్తు డెవ్వరిచేతనో నిర్జితుడై రాజ్యమును గోల్పోగా, నతనికుమారుడు దానిని మరల గెల్చినట్లు తోచుచున్నది. భవదత్తునికుమారుడు వైష్ణవుడు. శాసనారంభశ్లోకము ఈవిషయమును దెలియజేయుచున్నది.

నళింగీకుల శాసనము ముటియొక్కటి కాననశోధకశాఖవారి 1928 రిపోర్టునందే ప్రచురింపబడియున్నది. ఇది క్రీ. శ. ౧౧వ శతాబ్ది నాటిది జయపుర సంతానములోని దొడ్డ యందు దొరికినది. శాసనశీలపై భాగము భిన్నములుచేత, శాసనముయొక్క మొదటిశంక్తి ప్రాయినది. అందే దాటచే రుంతుటచేత యత దెవ్వడైనది మన తెలుకవదకున్నది. అయినను, అతడు కొంకణుల గుట్టపుదళమును జయించిన విషయము స్పష్టముగ జెప్పబడియున్నది. అటుపిమ్మట భారద్వాజగోత్రీ ద్భవుడగు పండితాచార్యరాణక శ్రీవావనదేవుడను నొక మరాఠాచార్యుడు బేర్కొనబడియున్నాడు. తరువాత శాసనము శిథిలమైనది. తదవంతరము 'ద్విరదపతి' యనుమాట గాన్పించుచున్నది. ద్విరదపతి యన 'గజపతి' వంశజులలో నొకడని తోచుచున్నది. ద్విరదపతి మరణానంతరము గోపాలదేవుడు రజ్యము నకువచ్చెను. ఇతడు యుద్ధమునందు గోకర్ణకర్ణాలరాణకుల నోడించి 'రాణక' వదమును బొందెను. ఇతడు శ్రీపర్వతమున నివసించుచున్న పండితాచార్యరాణక శ్రీవావనదేవుని నాశ్రయించి యతని కరుణవలన నర్వశాస్త్రములయందును ప్రావీణ్యమును సంపాదించెను. సురుదక్షిణగ పిప్పలండి, కొంపు అమగ్రా

ముముఅను వాడునాచార్యుల కొనగను. కొన్ని నెలలు గడచినపిమ్మట స్థూలసిద్ధవిద్వాంసుడగు వామనాచార్యుని పుత్రుడు వచ్చుచుకాగా, అతనిని సంతోషపెట్టుటకై శాసనికరాజపుత్రుడగు సహదేవుని కుమార్తె నుగలుడేవియు, మండభోగప్రభువగు రాణక శ్రీమానతుంగునిపుత్రి సంపాదేవియు, వారిపుత్రులుగు అర్జున, వశల, సహదేవులును, వారి బంధువర్గమును పైగ్రామములలోని పండితాచార్య హక్కులను సంరక్షించుట కొడంబడిరి. రాణక విగ్రహముహదేవియు, పృథివీభూషణ ప్రభండులను నామె పుత్రులును, దేవభూషణ, భీమరాజులుగుసోదరులును ఈయొడంబడికకు సాక్షులు. వారియందు శాసనికుడగు కల్లంపరియు, పురోహితుడగు గణపతిశామేశ్వరుడు మున్నగువా రుండిరి.

పైదొడ్డ శాసనముననున్న ముఖ్య విషయమింతయే. ఇది కళింగదేశచరిత్ర రచనయందు మిక్కిలి సహాయకారి కాగలదు. నళరాజులు కర్ణాటకమునుండి కాలకర్మమును నెట్లు కళింగమునకు వచ్చినదియు పైవ్యాసము వల్ల కొంతవఱకును శోధపడగలదు. పూర్వగాంధులును, కళింగకదంబులునిట్లే కళింగమునకు వచ్చియుండురను నూహకు నళరాజులముదంతము దోడ్పడుచున్నది.

* ఇక్కడ విస్తరింపబడిన గుట్టపుదళము కొంకణులదని చెప్పబడినది. క్రమశకము పదుకొంభవ, పంజెండవశతాబ్దులలో కదంబవంశజులు కొందరుగోవాలోరాజ్యము చేసిరి. వారిదేశము కొంకణమే. కొంకణులనుండియుగా ఆకాలముననే కళింగమునకుద కదంబులున్నట్లు గంగ శాసనములవలన తెలియుచున్నది. పోయక ముగ నీకళింగకదంబులు గోవాలోనితముల నుండివచ్చి యుండవచ్చును. ఈశాసనములోని కొంకణ అర్థికదళమనగా కదంబ అర్థికదళమని మనమర్థము చేసికొనవచ్చును. ఏలయన జయపురప్రాంతమునందలి నళరాజునిజముగా జయించియే యున్నచో - కళింగకదంబులనే జయించి యుండెనుట సమంజసముగ గన్పట్టును గాని, దూరముననున్న కొంకణులను జయించెనట్లు యుక్తముగా మండకతోపయ్యును.

కాకతీయులు : కళింగము.

మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు.

ఒరుగల్లు రాజధానిగా ఆంధ్రదేశమున బరిపాలించిన కాకతీయులకును, గంగవంశ భూపతులచేత పరిపాలితమైన కళింగమునకును ఎట్టిసంబంధము కలదో ఇంతవరకెవ్వరును చర్చించి యుండలేదు. కాకతీయులు కళింగమును గూడ పరిపాలించియుండరా? కళింగరాజ పతులు కాకతీయ సామ్రాజ్యమున ఎప్పుడైన అధికారము నెఱపియుండిరా? ఈవిషయములు ఇంతవఱకు చక్కగ పరిస్ఫుటముగాని రహస్యములుగనేయున్నవి. వీటికి సంబంధించిన యాకరములను సాధ్యమైనంతవఱకు సేకరించి, వీటినిగూఢించి చర్చించుటయే యీ వ్యాసము యొక్క యుద్దేశము.

కాకతీయులకును, కళింగమునకును గల సంబంధమున గూఢించి చర్చించుటకు పూర్వము కళింగము యొక్క సరిహద్దులను గూఢించి యిందుక తెలిసికొనవలసియున్నది. కళింగదేశమేది? దానిసరిహద్దులేని, యనువిషయమున చాలయభిప్రాయభేదములు కలవు. తమ ఒరిస్సాదేశచరిత్రమున యమ్. యమ్. గంగులీగారు కళింగమునకు సరిహద్దులనిట్లు తెలిపియున్నారు. (౧) ఉత్తరమున వైతరణి నది (౨) డక్షిణమున గోదావరి నది (౩) తూర్పున బంగాళాఖాతము (౪) పశ్చిమమున ఒరిస్సాసామంతసంస్థానములు. స్త్రీటుదొరగారుగూడ 'కర్ణాటకమున బరిపాలించిన పాలకవంశములు' అనుతమ గ్రంథమున మహానదీ గోదావరులకు నడుమ వ్యాపించియుండిన దేశము కళింగమని చెప్పియున్నారు. ఉత్తరనగరాలుకూడ కళింగముననే చేరియుండినట్లు డాక్టరు భండార్కరుగారు తమ 'డక్కనుదేశ ప్రారంభ చారిత్రము' నజెప్పి

యున్నారు. రాష్ట్రనదొరగారు మహానది గోదావరినదులనడుమనున్న దేశమే కళింగమని తమ 'ప్రాచీనహిందూదేశ' మను గ్రంథమున వ్రాసియున్నారు. కళింగదేశము యొక్క సరిహద్దులను గుఱించి ఇట్లు అభిప్రాయ భేదములు చాలకలవు. పశ్చిమోత్తరపు సరిహద్దుల విషయము ఎటులున్నను, మనకు ముఖ్యముగా గావలసినది కళింగము డక్షిణపు సరిహద్దును గుఱించియే. కళింగము గోదావరినది కంట వ్యాపించియుండెనా? లేదా? చాలమంది గోదావరినదివఱకు వ్యాపించియుండినట్లే చెప్పుచుండుటచేత మనమును అది సరియైనదే యని ప్రస్తుతమంగీకరింతుము. వ్యాసము ప్రధానముగా కళింగము సరిహద్దులను గూర్చినది కాదు గనుక, ఈచర్చ యంతటితో కట్టిపెట్టి, అదియొకవేళ గోదావరినదివఱకు గూడ వ్యాపించియుండెననియే నమ్ముచుము. ఈనమ్మకమునకు గూడ మనకించుక ఆధారము లేకపోలేదు. క్రీ. శ. ౧౨౦౦ ముఘల్ సకాబ్దిలో నుండిన మంచన కవి తనకేయూర బాహుచరిత్రమున పితాపురము కళింగములోనిదిగనే వర్ణించియున్నాడు. అదియుం గాక కళింగదేశమును పరిపాలించిన మౌర్య వంశప్రభువైన వాశిష్ఠీపుత్రశ్రీశక్తివర్మనుహారాజు రాజధాని పితాపురమే. ఈకారణములవలనగూడ పితాపురమునంచి గలయుత్తరదేశమైనను కళింగములోనిదిగనే నిర్ణయింపవచ్చును.

కాకతీయుల శాసనములేవియు కళింగమున గనబడకపోవుట వలన దానికి సమీప దేశమునందలి శాసనముల వలననే కాకతీయులకు, కళింగమునకు గల సంబంధమును

నిశ్చయింపవలసి యుండును.

కాకతీయుల మొట్టమొదటి శాసనము కలింగప్రాంతమున, అనగా గోదావరి మండలములోని దాక్షారామమున తీర్థున చక్రవర్తి రాజరాజదేవర ౧౩ వ విజయరాజ్య సంవత్సరమున గాన్పించుచున్నది. ఇందు అస్సా కొండ రుద్రదేవుని పెరిగడ ఇనంగల బ్రహ్మిణ్ణి దాక్షి దాక్షారామ భీమేశ్వరునికి దీపదానము చేసినట్లు కలదు.¹ కాకతిరుద్రదేవరాజుదే దాక్షారామమున మఱియొక శాసనముకలదు.² అది రాజరాజ ౨ [౩] వ విజయరాజ్య సంవత్సరమునాటిది. కాకతి రుద్రదేవరాజుల పెండ్లము దన్నమదేవుని భీమేశ్వరునికి దీపదానముచేసెనని యీ శాసనము తెలుపుచున్నది. ఈరెండు శాసనములలోను శకవర్ష సంఖ్య లేక పోయినను, రాజరాజదేవరి విజయ రాజ్య సంవత్సరములు తెలుపబడి యుండుటచేత శకవర్షమును దెలిసికొనవచ్చును. పై శాసనములందు పేర్కొనబడిన రాజరాజదేవరు రెండవ కలోత్తు గుని యనంతరము చోళరాజ్యమును పరిపాలించినవాడు. శాసనములనబట్టి యతడు శకవర్షము ౧౦౬౭-౧౦౬౮ లో సి హాసనమునకు వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. దీని ప్రకారము కాకతిరుద్రదేవుని మొదటి శాసనము శ ౧౦౫౦-౧౦౫౧ లోను, రెండవ శాసనము శకము ౧౦౫౦-౧౦౫౧ లోను వేయబడినవని తేలును. ఈ పైరెండు శాసనములునుగాక, ఈతని శాసనములు దాక్షారామమున మఱి రెండుకలవు. అందొకటి శకము ౧౧౦౧ నాటిది,³ రెండవది శకము ౧౧౦౮ నాటిది.⁴

ఇవి రెండునుగూడ భీమేశ్వరస్వామికి చేయబడిన దానములనే తెలుపుచున్నవి. అడప, డడప రుద్రదేవరి శాసనములు మనకుదాక్షారామమున గాన్పించుచునే యున్నను, ఇప్పటి గోదావరి మండలపు సరిహద్దుల కావలిదేశమున మాత్రము ఒక్కటియు గనబడదు. ఇన్ని శాసనములున్నను అవియొక్కచరిత్ర విషయమునైన దెలియజెప్పుట లేదు.

ఈకాలమున వేంగిదేశమంతయు వెలనాటి చోళులకును, కాకతీయులకును గల సంబంధమెట్టిదియోమనకు తెలియదు కాని శాసన సహాయమున మనమిహవిషయములు గొంతతెలిసికొనవచ్చును. ఇల్లాడు, నత్తెనకల్లి, గుంటూరు, తెనాలి, బాపట్ల, కొంతవఱకు నర్సారావుపేట తాలూకాలు—గుంటూరు మండలములోనివన్నియు—వెలనాటిచోళుల యధికారమునే దలదాల్చెను. ఈరీతిని గుంటూరు మండలమేకాక కర్నూలు, మండలములోని తీర్థపురాంతకము వఱకు వారిరాజ్యమువ్యాపించియుండెననుటకు తీర్థపురాంతకములోని వరిశాసనములే తార్కాణము. తీర్థపురాంతకము వఱకు వ్యాపించిన వెలనాటిచోళరాజ్యమునకు కాకతీయరాజ్యము సరిహద్దుననన్నది. మొదటికాకతి ప్రతాపరుద్రుని శాసనములు తీర్థపురాంతకమునను, తూర్పున గోదావరిల్లాలోనకూడ గనబడుటచేత, కాకతీయులు తమ రాజ్యమును పొగ్గిత విస్తరింపజేసికొనుటకై కాకతి ప్రలరాజు నుండియో, లేక యాతనికొడుకు మొదటి ప్రతాపరు

1. S. I. 1 nsc Vol IV. no 117.

2. S. I. 1 nsc Vol IV. no 105.

3. Elliot's collection, 15-6-26, P 207.

4. S. I. 1 nsc Vol IV. no 1155

దుగ్గిని కాలమునుండియో, ప్రియత్నింపుచు వచ్చిరనుటకు సందియములేదు. ఈప్రయత్నము కాకతీ ప్రోలరాజు కాలముననేజరిగియుండవచ్చును. కాని తండ్రికంటె కొడుకే ఎక్కువజుమగీలుడనియు, తండ్రివేసిన పునాదులను బలపఱచి సామాజ్యమును నిర్మించుటకు కొడుకే గొప్పప్రయత్నము చేసెననియు, శాసనములను బట్టి మనము నిశ్చయింపవచ్చును. ఈవిధమైన ప్రయత్నములలోనే కాకతీయులకు వెలనాటిచోళులకు నొకరికొకరికి శత్రుత్వ మేర్పడెను. ఇట్లు గుటకు ముక్కోకయారాధారముకూడ గలదు. వెలనాటి రెండవ చోడయరాజు(శ ౧౦౮౩—౧౧౦౩) శాసన మొకటి దామరామమున గలదు.⁵ అది శకవర్షము ౧౦౯౧ నాటిది. ఆశాసనము నందలి ప్రశస్తిలో చోడయరాజు “కాకతిప్రోల నిర్దహా” అని కీర్తింపబడి యున్నాడు. దీని ననుసరించి యతడు కాకతిప్రోలరాజును దహించినవాడు అని తేలుచున్నది. కాకతిప్రోలరాజు శాసనములు ఇంతవఱకు కెందుమాత్రమే తెలియవచ్చివి. (౧)శకము ౧౦౩౭ నాటిది.⁶ (౨) శకము ౧౦౪౯ నాటిది.⁷ ఏటిలో మొరటిశాసనమున నొక ప్రోలరాజు పేర్కొనబడెను. అతడితడగునా కాదాయని యిండుక సంశయింపవలసి యున్నను రెండవది యాతని దగుట నిశ్చయము. ప్రోలరాజుకుమారుడైన మొరటి రుద్రదేవని మొరటిశాసనము శ ౧౦౮౦ నాటిదే.⁸ రుద్రదేవరాజు ఎప్పుడు రాజ్యమునకు వచ్చినదియు మనకు నిశ్చయముగ దెలియదు. వెలనాటి

చోడకు కాకతిప్రోలని దహించిన దెప్పుడో మనము నిశ్చయముగ జెప్పలేముకాని యీవని నాతడు యువరాజగుండినప్పుడో లేక, సింహాసన మెక్కిన మొరటిదినములలోనో, చేసి యుండవచ్చును. వెలనాటిచోళులకును, ఓరుగల్గి కాకతీయులకును ప్రోలరాజునాటినుండి యు శత్రుత్వముండుటచేతను, వెలనాటిచోళరాజ్యమైన దామరామప్రాంతమున ప్రోలరాజు కుమారుడైన రుద్రదేవుని శాసనములు కాన్పించుచుండుటచేతను ఆప్రాంతమునకు రుద్రదేవరాజు దాడివెడలియుండుననియే యూహింపవలసియున్నది. ఈప్రాంత మంతయు సీతడు జయించినందువలననే ఈతని రాజ్యమునకు దూర్పుశివు లవగాజలధియే సరిహద్దుయ్యెను. ఈతనిరాజ్యవిస్తృతి అనుమకొండ శాసనమున⁹ నిట్లు తెలుపబడినది.

రాజ్యం ప్రాచ్యం లవగాజలధే ప్రివర్తస్తమస్య
క్రిష్ణేలాన్తం ప్రివర్తినదా దక్షిణస్యాం సమగ్రం
ప్రాతీద్యాన్తా కటకనికటస్థాయనీ రాజ్యలక్ష్మీః
కాత్యేశాతవిలసితా మాల్యవన్తం ప్రివేదే

శకము ౧౧౦౮కి పిదప రుద్రదేవనిశాసనములు గోదావరిమండలమున గానరావు. ఈ శాసనములవలన కాకతీయులు కళింగము సరిహద్దులవఱకు వచ్చిరని స్పష్టపడుచున్నను, కళింగముపైని దండెత్తిరో లేదో, తెలియుటలేదు.

మొరటి ప్రతాపరుదుగిని యనంతరము రాజ్యమున గొంత సంక్షోభము కలగెను. మహాదేవచక్రవర్తి రాజ్యభారమును వహించెను. ప్రతాపరుదుగి గతించిన సంవత్సరమేదో, అతని సోదరుడు మహాదేవరాజు రా

5 S. 1. 1. Vol IV. no 1242.

6 Ep. coll. 316-1915. Vol

7 Ep. Ind. Vol IX, P 256.

8 S. 1. 1. Vol IV. no 1107.

9 Ind. Ant, Vol XI,

జ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సర మేదో, మనకు స్పష్టముగ దెలియదు. శకము ౧౧౧౭ వఱకు మొదటిరుద్రదేవుడు రాజ్యము చేయుచుండినట్లు శాసనముల నిరర్థకము కలదు.¹⁰ గణపతిదేవచక్రవర్తి యొక్క ౬౨వ విజయరాజ్యసంవత్సరము శకవర్షము ౧౧౧౨ లయినట్లు ఆతని త్రిపురాంతకము శాసనము¹¹ వలన దెలియుచుండుట చేత ఆశుభ శకవర్షము ౧౧౨౦లో సింహాసన మెక్కినట్లు స్పష్టమగుచున్నది. కావున శకవర్షములు ౧౧౧౭, ౧౧౨౦ల లోపుననే మొదటిరుద్రదేవుడు కాలముచేయుటయు, ఆతని వెనుక మహాదేవరాజు సింహాసనమెక్కి కొంతకాలము రాజ్యము పాలించికాలవశుడగుటయు సంభవించినట్లు తెలియదగియున్నది. మహాదేవరాజు మూడునాలుగు సంవత్సరములకంటె ఎక్కువ కాలము రాజ్యము చేయలేదు. మొదటిరుద్రదేవుని మరణానంతరము కాకతీయసామంతులు కొందరు తిరుగబడి దేశము నల్లకల్లోలముకావించిరిని పాలంపేట శాసనములోని¹² యీక్రింది శ్లోకమువలన దెలియుచున్నది.

శ్రీమద్రుద్రరాధపే టపుమహీపాలాద్రి పశ్యేది
పమ యాతే కాకతి నాథభోగ్యనిలసత్ పున్వీకరా

కర్తవ్యే సంభ్రాంతాః సమమత్తీతాః సర్వసంపైరి
క్షమాపాలకాః యే—రిజాంగశేష విజితా
విఖ్యాతాః [విక్రాం] తినా॥

మహాదేవరాజు రాజ్యముకూడ ప్రశాంతముగ నుండినట్లుగనబడదు. కాకతీయులకును, యాదవులకును యుద్ధములు జరుగుచుండెను.¹³ ఈ కారణమువలన సమయము కనిపెట్టినవారై ప్రాగ్దేశములనున్న మండలికులు స్వాతంత్ర్య పతాకమలనెత్తిరి. వీరి నందఱిని జయించి రుద్రదేవుని సామ్రాజ్య సన్ధాపన ప్రయత్నమును సఫలముచేసి రాజ్యమును, తాతతండ్రుల పేరుప్రసిద్ధులగు, గాపాడవలసిన భారము గణపతిదేవునిపై బడెను. రాజ్యమున కంటకములవలె నున్న యీ మండలికులను జయించుటకు పూర్వము గణపతిదేవుడు చుట్టుపట్టులనున్న సామంతులుకొందఱితో సంబంధ బాంధవ్యములుచేసి తనసైనిని, రాజ్యమునకట్టుదిట్టముచేసికొనెను.¹⁴ రాజ్యము నీరీతినికట్టుదిట్టము చేసికొనినపిదప ఆతడు పూర్వ దిగ్విజయ యాత్రసాగించెను. శకవర్షము ౧౧౦౮క తరువాత దాతా రామమునగానవచ్చు మొదటి కాకతీయశాసనము శకము ౧౧౧౪ నాటిది. ఇది 'కాకతిరాజ్యసమర్థు'డని బిరుదందిన రేచర్ల రుద్రదేవుని సామంతుడు రాజ

10 ఆంధ్రపత్రిక, సాంస్కృతానుబంధము, ౨ ధనోద్ధార, భాద్రపదమాసము

11 Ep. coll. 196-(1905.)

12 Hyderabad Archaeological Series, No. 3, P 4, Verse 21.

13 Historical Sketches of the Ancient Dekkhan K. V. S. Aiyer. Bhandarkar's Early History of the Dekkan.

14 వెలనాటిని జయించి గణపతిదేవుడు బాయపనాయకుని వశపఱచుకొని, ఆతని సోదరీమణులైన నారసు శేరమలను వివాహమాడి, బాయపనాయకుని తనగజపైశ్యమున కధపతిని గావించెను. EP. Ind. Vol III. P84 గణపతిదేవుడు తన సోదరి మేలాంబికను నాతివాటివిషయాధిపతియైన బుద్ధరాజు ఛండవకోడుకగు వక్కడి మల్ల రుద్రునికేచ్చి పెండ్లిచేసి, నాతివాటి రాజులతో బంధత్వము నెఱపెను. (EP. coll 204-1903) ఇందువలననే నతివాటి రుద్రుడు గణపతి మఱియిది శాసనముల ప్రేక్షానబడెను. EP. Ind. Vol IV p 159. Text line 8). ఇట్టి సంబంధములమూలముననే గణపతిసూతురు గణపాలు అమరావతి ప్రభుమయిన కోటశేరరాజు భార్యయ్యెను. (EP. Ind. Vol III. P 94). కొట్ట ఛండవకోడురాజు భార్యలలో కాకతివంశపు నాగమయిక లే (EP. coll, 261, 262-1897); (కాని యీ మొదట గణపతినిబంధత్వ మున్నదో లేదో?)

నాయకునిది. ఇందువలన రాజనాయకుని సైన్యాధిపత్యమున కాకతీయవాహినికళింగ ప్రాంతములను జయించినట్లు తెలియుచున్నది. గణపతిదేవుని ఉప్పరపల్లి శాసనము¹⁵ కూడ పై విషయమును ధ్రువపఱచుచున్నది. అందు రేచర్లరుద్రునకు బ్రథానియైన రాజనాయకు డిట్లు కీర్తింపబడి యున్నాడు.

సులతలపడు పసుధాముని

జలధి సుధాకరుడ శేషజన సుతచతురు

డలఘును రిపుతరుదావా

నలుడనగా బరగై రాజనాయకుడున్వే¹⁶ ||

ఈతని విజయములు పై నుడివిన శాసనమున ఇట్లు వర్ణితములైనవి.

“బొక్కరలోని వీరభటావలి వధించి గోధుమతాతి తలదించి ఉడగరి సాధించి పడి గాయనిం దోలి దక్షాగ్రామ భీమేశ్వరదేవగర్భయ సేవంబులు నిల్పె...”

బొక్కెర అనునది గంజాంజిల్లా ఆస్కాతాలూకాలోని బొక్కెరయని శాసనపరిష్కర్తలు వ్రాసియున్నారు. వారు ఉదయగిరిరూపాంతరముగనున్న ఉడగిరిని నెల్లూరు మండలములోని ఉడయగిరిగ గుర్తించి యున్నారు; కాని యది పొరపాటగునోమో? ఇదికూడ విశాఖపట్టణమండలములోనిదిగాని, గంజాంమండలములోనిదిగాని, యగునని నాయూహ. ఉత్తరమున కళింగశైత్రయాత్రకు వెళ్ళి బొక్కెరను, ఉదయగిరిని జయించి తిరిగి దాక్షాగ్రామము వచ్చి, భీమేశ్వరునికి అక్షయదీపంబులు నిల్పి, రాజనాయకుడు పిదప ఓరుగంటికి మఱివివోయెననుటయే సమంజసముగ గన్పట్టుచున్నది. జయించినట్లు తెలు

పబడిన రాజులైనను ఎవరో, ఎక్కడివారో, తెలిసికొనుట కవకాశము లేనందున వారి మూలమున నైనను స్థలనిర్దేశము చేయుటకు వీరుకలుగుటలేదు. ఎట్లయినను, ఈ శాసనాధారమున కాకతీయులు కళింగమును జయించిరిని నిశ్చయింపవచ్చును. పై నుడివినదే గాక కాకతిగణపతిదేవుని కళింగయుద్ధములను బేర్కొను శాసనము లింకను గలవు.¹⁶ గణపతిదేవుని మోటుపల్లి శాసనమున¹⁷ గూడ అతడుకళింగముపై దాడివెడలినట్లు సూచించునీక్రిందిశ్లోకము కలదు.

కంఠూలాఖండ వైగావణ కటకగణాధీశస్థాంతరభృగీ సగీతాకల్పకల్ప ద్రుమవనపిటప వ్రాతదోలాధి రూఢాః గాయం గాయం రిమతే సుగవుగ సద్భృగో విక్రమం యస్యతాచ్య క్షుల గ్రామాగంధలం బాపటహానపడురూతకతామృత్తిలింగం ||

గణపతిదేవుని ఏకామ్రనాథ శాసనమున¹⁸

యదుడయకృత చేశోరంధణ సింహాశో యచ్చటుల సుభటభాటీ దత్తభంగః కళింగః
అపించయ దుపసేవాజీవినో లాటగోడో
గణపతిస్థపతేః కః క్లాభతే విక్రమాయ ||

అని కలదు. ఇదియు కళింగవిజయసూచకమే.

గణపతిదేవుని పాఖాల శాసనములో¹⁹ కూడ

కాశీనాథః కళింగః శకధగతి పతిమృతాలవః శేరవేశస్తామృతాశో హూణఘోషః సురుపతి రతిమర్దాధిపోమాగధేశః నేపాళశృంగ పృథ్వీపతితి విసతానగ్రగోరాజవర్గాణా నామగ్రాహంగృహీత్వాపదసి సదసి యద్దగ్ధికాదగ్ధయంతి ||

అని కళింగవిజయ సూచన కలదు. కాని కాశీనాథ, శకధగతిపతి, మాకలవ, కేరళ, కురుపతి, మాగధేశమునేపాళాధిపతులను అందఱిని వరుసవెట్టి జయించినట్లుండుటచేత ఈవిజయ

15 Hyderabad Archaeological Series, No. 3, P 16.

16 EP. Ind. Vol III. P 84; Ind. Ant. Vol XXI, P 188.

17 EP. Ind. Vol XII. P 188 18 Ind. Ant. Vol XXI, P 197.

19 Hyderabad Archaeological Series. No 4, p 5.

ములని చెప్పకొనబడిన వన్నియు వట్టిబూట కములుగనే పరిగణింపవలసి యుండునటులకు సందియములేదు. అయినను తుమ్మాగ, కళింగములు సరిహద్దు రాజ్యములగుటచే నిందు రవంతయేని సత్యముండకపోదని యుచుమానింపవచ్చును. ఇదియునుగాక, ఒడ్డాచి మక్క్య వంశజుడైన అర్జునదేవని 'దిబ్బిడ' తామ్రశాసనమున వీరవల్లి తాలూకాలోని 'దిబ్బిడ' గ్రామము సరిహద్దులలో 'కాకతిఖండి' అనునది, యొకసరిహద్దుగ దెలుపబడినది. అది గ్రామమో యేమో? ప్రాచీనముగ కళింగమున ఆసరిహద్దువఱకు అనగా విశాఖవట్టాయండలములోని వీరవల్లి తాలూకావఱకు కాకతీయ రాజ్యము వ్యాపించి యుండనేమో! రాజనాయకుని దాక్షిణ్యము శాసనము శకవర్షము ౧౧౩౪ నాటిది. గనుక కాకతీయులకు కళింగ విజయము అంతకుపూర్వమే సంభవించినదని చెప్పవచ్చును. కాకతీయులు కళింగమును జయించి పరిపాలించినటులకు పూర్వోపాహృతిలో దాహరణము లన్నిటికంటెను బలవత్తరమైన మఱియొక ప్రమాణముకలదు. కొలని గణపతిదేవుని 'శివయోగసారము'న, ఇందులూరి పెదమల్లవిభుని కుమారుడైన సోమమంత్రి కాకతి గణపతిదేవునికి ప్రధానమంత్రియనియు, దండనాథుడనియు, ఇతడు ఓరుగంటికి దూర్భుభాగమున నుండెడి దేశములను నూత్నమే కాక కళింగములోని భూములను గూడ జయించెననియు, నిట్లు వర్ణింపబడియున్నాడు.³⁰

ఇలబవనునైవ్యమున్ గొలువ శకశిలాపుర తూర్పు దిక్కునం గలఁపు భూమిలెల్ల గొని గర్వముమై...
- ౧ - మండలి కులవలసలీల దోలి సుగోసుల నా

దుకు గొన్నిపీడు నా వెలసిన దుగ్గమునోనుచు వేగ
మె గోతమిదాటి యిమ్ములన్||
మాడియు తెండుంగొని యూ
డాడెడి పన్నెండు మన్నియముల నొడివితా
నాడె కళింగయ సీమకు
గూడిన భువిగొనియె సోమకుల నుఖ్యుడొగ్గ
లీలగొలనిమండ లీలల వెలదోలి
గొలనిపీడు దాను గొనుటజేసి
కాకతీకుడైన గణపతి యండను
కొలని సోమడనగ వెలసె జగతి||

సోమమంత్రి కళింగమును జయించుటే కాక కృష్ణాగోదావరీనదుల నడిమి దేశమును-
కొలనినాయకులచేపరిపాలితమగు దానినికూడ జయించినట్లుపైపద్యములవలనదెలియుచున్నది
ఈ కాలమున కాకతి గణపతిదేవునికి సచుకాలికులై కళింగమును బరిపాలించుచుండిన గంగ వంశపురాజులు ఇరువురు కలరు.
(౧) మూడవ అనంగ భీమదేవు. ఇతడు మన్మోహన్ చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ప్రకారము శకవర్షము ౧౧౩౩ మొదలు ౧౧౬౦వఱకు పరిపాలించెను (౨) అతనికొడుకైన మొదటి నరసింహదేవు చక్రవర్తిగారి పరిగణనముననుసరించి యితడుశకవర్షము ౧౧౬౦ మొదలు ౧౧౮౬ వఱకు పరిపాలించెను. కాకతీయులు కళింగముపై దండెత్తి జయించుటకు వీరిరువురిపరిపాలనకాలమే చాలయుక్తముగనుండెను. ఏలయన ఉత్తరహిందూస్థానమున కంతకు పంభవించిన మహమ్మదీయ విస్లవోపద్రవము ఈయనంగ భీమదేవుయొక్కయు, ఈతని తండ్రి రాజరాజదేవు యొక్కయు, కాలముననే సంభవించెను. బల్లయార్ ఖల్జీ ప్రావక ప్రోత్సాహములవలన మహమ్మదీయులు ఉత్తరపుట్టునుంచి కళింగ గంగవంశపురాజ్యము

నెదుర్కొనుచుండిన కాలముననే కాకతీయులు ఉత్తరముగ దమ రాజ్యమును కళింగమున వ్యాపింపజేసుకొనుచుండిరి. ఈమూడవ యనంగ భీమదేవు కాలమునను, అతనికి మారుడు మొదటి నరసింహదేవు కాలమునను గూడ మహమ్మదీయ సేనావాహిని తడవతడవకు సముద్రపు పొంగువలెవచ్చి, కళింగోత్తరభాగముపై ప్రవహించి దానిని ముంచెత్తుచునే యుండెను. మహమ్మదీయులతోడి యాపోరాలములలో వారిని జయించి కొంచెము విశాఖంత్రిగైకొని లేకున్నామీదట గంగవంశ భూపతులు వేంగీదేశముపై దృష్టిమఱల్పిరి ఈ కాలమున అనియంకభీముని శాసనములు రెండు దాతూరామమున గాన్పించుచున్నవి. అందొకటి శకము ౧౧౧౨ నాటిది.²¹ రెండవది శకము ౧౧౧౩ నాటిది.²² మొదటిది అనంగభీముని దండగోసర వల్లభుడును, ఖడ్గసింహుని అగ్రపుత్రుడును అయిన “శ్రీమజ్జెహా”²³కుని ధర్మశాసనము. రెండవశాసనము చెడిపోయినది. ఇది రాజరాజకుమారుడును, హరివంశ పీయరావుతాఖ్యుడును అగు “అనియంకభీముడు” (అనంగ భీముడు లేక అనియంకభీముడు) పేర్కొనబడియున్నాడు. అటుపిమ్మది దాతూరామ భీమేశ్వరునికి చేయబడిన దానమును వర్ణించునందర్భమున కొన్ని యక్షరములు పోయినవి. తరువాత... .. స్రజకేన, ద్రుతజితవిలస ద్వేంగిభూమండలేన అనికలను. అంతటితోనే శాసనము ముగియును. అనియంకభీముని దండగోసరవల్లభుడు “జెహా”²⁴కు డని మనకు దెలియునుగదాకను, శకవర్ష కాలముకూడ మొదటి శాసనకాలము

నకు సమీపమున నుండుటచేతను రెండవశాసనమందలి “... స్రజకేన యనునది “జెహా జకేన” అని యుండగలుగని నానమ్మకము. తరువాతి “ద్రుతజితవిల సద్వేంగిభూమండలేన” అనునది “జెహా”²⁵కు²⁶నికి విశేషణము. ఈవిశేషణము ను సరించియే అనియంకభీముడు వేంగీ మండలమును మఱిల కాకతీయులనుండి జయించెనని నిశ్చయింపవచ్చును. దక్షిణకళింగమునే కాక అనంగభీముడు వేంగినిగూడ కాకతీయులనుండి జయించెననుటకు ఈ శాసనములే మనకాధారములు.

కాకతిగణపతిదేవని ప్రధానియైన మల్లల హేమాద్రిరెడ్డియొక్కయు, కాకతి గణపతిదేవ రాజుల గజసాహిణియు అనుగు అయిన జాయపనాయకుని యొక్కయు, శాసనములు దాతూరామమున వరుసగా శకము ౧౧౧౨లోను,²³ శకము ౧౧౧౩లోను,²⁴ మనకు గాన్పించుచున్నవి. వీటి మూలమున వేంగినైపు కాకతీయుల యుత్తరపు సరిహద్దు సురక్షితముగ నుండలేననియు, స్థానికులైన సామంతుల వననో, లేక కళింగాధిపతుల వలననో, వారి మండలికులవలననో, కాకతీయుల యుత్తర రాజ్యమునకు ఉపద్రవము సంభవించుచునే యుండెననియు, ఆకారణముననే కాకతిగణపతి మహాప్రధాని మల్లల హేమాద్రిరెడ్డియు, అనంగుజాయపనాయకుడు నిలురావలసినవచ్చెననియు, వారి శాసనములు దాతూరామమున గలబుడుటకు ఆప్రాంతపు ‘కల్లోలము’లే కారణములై యుండుననియు, ఊహించదగియున్నది ప్రాయశముగ, కాకతీయరాజ్యమిట్టి విపత్సరంపరలకు లోనైన కాలముననే

కావచ్చును, పాండ్యదేశాధిపతియైన జటావర్మ సుందరపాండ్యుడు విక్రమించి, కాకతీయ సామంతులను కంచినండి తగుముగొట్టి దానిని స్వాధీన పఱచుకొనెను. ఈ కాలముననే గణపతి దేవచక్రవర్తి పాదపద్మారాధకుడైన కాలపనాయకుడు వేంగీవిషయమునకు అధిపతిగ నియమితుడయ్యెను. శకవర్షము ౧౧౭౬ నాటి ఆతని యొకశాసనమున²⁵ అతనికి 'వేంగీ విషయాధినాథ' యను బిరుదముండుటయే యిట్టి యూహా కెడమిచ్చుచున్నది.

కాకతి గణపతి దేవచక్రవర్తి శకవర్షము ౧౧౮౯ లో కాలగతిసందేహ ఆతనియంత్య కాలమునను, ఇంచుక అనంతరమును గూడ కాకతీయ సామంతులు అవన్యవనోద్ధవులైన మహారాజ సింహాదులు వేంగీవిషయము కలిగి గంగభూభుజులకు వశముగాకుండ దానిని గాపాడుచునే వచ్చిరి. వీరిశాసనములును²⁶ దాక్షిణ్యమున శకవర్షము ౧౧౮౪ ప్రాంతముల గానవచ్చుచునే యున్నవి.

గణపతిదేవచక్రవర్తి యనంతరము ఆతని కూతురు ఓరుగంటిసింహాసనము నధిష్టించెను. కాకతీయ సామ్రాజ్యమునకు మఱల శత్రువుల వలన ఉపద్రవము సంభవించెను. ఈసమయమున కాకతీయమండలికులుగూడ గొందరు తిరుగ బాటుచేసిరి. దక్షిణదిశనుండి కాకతీయ సామ్రాజ్యమును పాలించుచుండిన కాయస్థికులూన్యయులును, బ్రహ్మరాక్షస గండబిరుదాంచితులునైన జన్నిగ దేవమహారాజు, త్రిపురాంతక దేవ మహారాజు, అంబదేవ మహారాజు మొదలైనవారు రుద్రమదేవి యధి

కారమును ధిక్కరించి స్వాతంత్ర్యధ్వజమును బిరిగింపించిరి. వీరు తమ శాసనములందెచ్చటను తాము రుద్రమదేవి (రుద్రమదేవి) పాదపద్మారాధకులమని చెప్పుకొని యుండలేదు. ఇదియేసమయమున కంచిన జయించిన జటావర్మసుందర పాండ్యుడు మహారాజసింహుని గూడ లోబఱచుకొని, యాతని మైత్రిసంపాదించుకొని, ఆంధ్రదేశముపై దాడివెడలి విక్రమసింహ పురమున (నెల్లూరు) వీరవిజయాభిషేకము గావించుకొనెను. ²⁷ సుందరపాండ్య మహారాజసింహులు నెల్లూరికుత్తరమున కృష్ణానదీతీరము వఱకుగల దేశమునుకూడ జయించిరిని చెప్పుటకు దగిన యాధారములు లేవుగాని, నెల్లూరివరకుగల దక్షిణాంధ్ర దేశము వారి స్వాధీనమయ్యెనని చెప్పుటకు సంశయములేదు. కృష్ణానదీ పార్శ్వములనున్న కాకతీయమండలికులు-గుంటూరువారుకూడ-విష్ణువపు బ్రాహ్మణులనెత్తియుండురు వీరు భారద్వాజగోత్రులు, ఖట్వాంగధ్వజులు, కాంచీపుర వరేశ్వరులు, కడువాయ వఱమహామణులు, పల్లవకులతిలక పదాంబుజసేవితులు. గణపతి దేవచక్రవర్తి కాలమున వీరు అడగిమడగి యుండి, యాకాకతిమార్తాండు డస్తవించిన వెనుక వీరును, స్వాతంత్ర్య ప్రియత్నముల దగిలియుండురు. ఈకారణమునంజేసియే యెయుండును, రుద్రమదేవి సేనానులు వీరిపై దృష్టిమరల్చిరి. కాకతి గణపతిదేవచక్రవర్తి యంత్యకాలమున నుండిన గుంటూరిమండలి లికుడు నాగదేవరాజు. రుద్రమదేవియొక్క సకల సేనాధిపతి పట్టసాహిణియైన పడికము

25. S. I. I. Vol IV. No 602

26. S. I. I. Vol IV. Nos 1341, 1342. A 1342-B.

27. శ్రీ యశ. వెంకటాచలయ్యగారి భాగ్యకటకము; కొప్పాటంజీంగడు-భారతి సం॥౫౪౨ పుట౬౪౪

బాప్తుదేవనికి ఆతని త్రిపురాంతకము శాసనమున²⁸ 'గోదావరీతీర సమరగాండివి' యనియు, 'గొంటూరి నాగదేవతల గొండుగండ' యనియు, 'కళింగమండలిక ధాటిసమర్థరాయకువరు తొండపాడి రాయకు వరు పడి ఘాణుల్ల' యనియు, 'కాకతీయగణపతిదేవ మహారాజదివ్య శ్రీపాదపద్మాధాధిక'యనియు బిరుదములుకలవు. దుద్రహదేవిసింహాసనమెక్కిన రెండవయేట, అనగా శకవర్షము ౧౧౦౩ లో వేయబడిన శాసనముననే యని యన్నియు గనబడుటచేత, గోదావరీతీర ప్రాంత మంత సంక్షుభితముగ నుండినదియు మనము దెలిసికొనవచ్చును. అదియురుంగాక ఈకాలమున కళింగమండలికు లాప్రాంతమును కలవరపఱచుచుండినట్లు తెలిసికొనటకుగూడ ఆశాసనముననే సూచనలుకలవు.

కాకతీయసామంతుల శాసనములు దాతారామమున శకవర్షము ౧౧౯౧ వఱకు గానవచ్చుచున్నవి. ఈప్రాంతమున శకవర్షము ౧౧౯౬ ప్రాంతమున కళింగ గంగవంశపు భువైన గజఘటాపతి మొరటి భానుదేవుని యొక్కయు, కళింగమండలికులైన చాళుక్య విజయక్షీతీశ, బడ్డాది అర్జునదేవుల శాసనములు²⁹ గాన్నించుచుండుటచేత వీలుచిక్కినప్పుడెల్ల కళింగ మండలికులును, దేశాధిపతులును గూడ కాకతీయ భూపతులకీ ప్రాంతమున గొంతయలజడిని కలిగించుచునే వచ్చినట్లు మనము విశ్వసింపవచ్చును. పైనఁబడిన వీరిశాసనములన్నియు శకవర్షములు ౧౧౯౬, ౧౧౯౭, ౧౨౦౧ నాటివి. ఈయలజడికాలమున విక్రమ పౌరుషములు నెఱపి పేర్పఱచి

వ్వలం బడసినవారు కొందఱుండిరని కాకతీయ శాసనములు తెల్పుచున్నవి. దుద్రహదేవి సామంతులలో పోతినాయకుఁడొక్కఁడు. ఇతనికి సూరప, పోతయ, మారయ అను కొడుకులుకలరు. వీరందఱును కళింగగజపతులతోడి యుద్ధములందు విజయమునొంది సుప్రసిద్ధులైనవారే. పోతయ, మారయలిరువురికి 'కటకము' నాశనముచేసిన వారనియు, గజపతియను ఏరుగుకు సింహమువంటి వారనియు, బిరుదములు కలవు. ఈబిరుదములను పేర్కొను శాసనము³⁰ శకవర్షము ౧౧౯౯ నాటిది. అందువలన వారీయలజడి కాలమున సామ్రాజ్యమునకు జేసిన సేవలననే వారికి బిరుదశౌరవము లభించినట్లు విశ్వసింపవలసియుండును. ఈయలజడికాలమున సామ్రాజ్యమును రక్షించినవారి లితులక నవ్వరును లేరనికాని, ఇక నెవ్వరు నట్లువంటి వీరకృత్యములు జరుపలేదనికాని, భావింపరాదు. ఈకాలమున నిట్టి బిరుదములతో శాసనములవలన దెలియవచ్చినవారు వీరేయగుటవలన వారేయవట పేర్కొనబడిరి. ఇంకను ఇట్టివారు సామ్రాజ్య సంరక్షకులుండక పోలేదనుటకు సేతుబ్రకిటించిన పులిదండి శాసనమే³¹ తార్కాణము. ఇది శకవర్షము ౧౨౦౦ నాటిది. ఇంగలి దాతయైన నల్లపనాయుని పోలినాయునికి 'పాణ్యంధాశరాయ భూమకేతు', 'కాశవరాయ దిశాపట్ట', 'నేవణరాయ లవణి పాంచణి(?) బడ్డియ రాయ మానమర్గన' మొదలైన బిరుదములుకలవు. కళింగ గంగ వంశభూపతియే యాబిరుదములలో 'బడ్డియరాయ' డని పేర్కొనబడియున్నాడు. కళింగ

28 Ep. colln. 194 of 1905. 29 S. I. L. Vol. IV. Nos. 1034, 1162, 1368, 1373.

30 Ep. colln. 333 of 1915. 31 ఆంధ్రప్రదేశ్. సామ్రాజ్యతాను బంధము, దుండభిక్తార్థిక బంధము.

గంగవంశజుల రాజ్యము ఒరిస్సాకంట వ్యాపించియుండినందున ఓడ్రదేశమునకుగూడ వారే యాకాలమున పృథువులుగ నుండిరి. ఈకారణముననే కళింగభూనేత బడ్డియరాయడు నాబరగెను. బడ్డిరాయడన్నను, గజపతియన్నను, ఒక్కడే. రుద్రముదేవికి సమకాలికులై కళింగమును పాలించిన నృపాలురు యగువరుకులరు. (౧) మొదటి నరసింహదేవు కుమారుడైన మొదటి భానుదేవు (చక్రవర్తిగారి పరిగణనముప్రకారము శకము ౧౧౨౬ మొదలు ౧౨౦౦-౧ వఱకు). (౨) మొదటి భానుదేవు కుమారుడు రెండవ నరసింహదేవు (చక్రవర్తిగారి పరిగణనము ననుసరించి శకము ౧౨౦౦-౧ మొదలు ౧౨౨౭-౨౮ వఱకు). మారయపోతయ, లిరువురు నాశనముచేసిన 'కటకము' కళింగ గంగవంశమువారికి రాజధానిగనుండిన "కళింగనగరి కటకము" కావచ్చును. ఈసంక్షోభమును, ఉపద్రవమునుజూచి, రుద్రముదేవి 'రాజబంధువు' 32 లనదగిన ఇందులూరియన్నయదేవుని, కొలని రుద్రదేవుని ఈపాతముల నధికారము నెఱవబంపెను. ఓరుగల్లు మొదలు సింహాద్రివఱకు గలభూమిని వీరు పాలించిరి. శివయోగసారమున వీరువురు నిట్లు వర్ణింపబడి యున్నారు.

సీ॥ మొగి నోరుగంటి తూర్పుగవని మొదలుగా
సింహాద్రినీమగా ప్రితిధరించె॥
మారులు పన్నెండువేలంఱియ రౌతులు
పంచలక్షల కాల్యలము నేరె॥
నాశ్యేలు కూల (భద్రములుగొని?) కాలింగ
పతియైన గజపతి బాబుదోరె॥

(నునురుబాదోరు గొల్లెన?) చుట్టుమట్టి యె
క్కువలీల దాని కిల్లొట్టగాదె॥

శేపుమై పంచపాండ్యుల రూపుమాచె
యొల చెల్లాదిగా భూమి లీలగొనియె
కొలని రుద్రదుదాను నిశ్చలత (నాను)
నిందులూరి యన్నయదేవ హీనబలుడు॥
చండభుజ బలుడు సంచలనారాయ
ణుడు కలియుగభీము నుతయశుండు
ఘనుడు మండలిక ఘంటానిహద వి
భ్యాకు డిందులూరి యన్నవిభుడు॥
అనఘచక్రుడు కొలని రుద్రావనికు
దళిల జన్మలును విమలించ నన్మలహిను
తెలిగి యేకశిలాపురి సింహపుధర
పరిమితాతర భూభాగ భరముదార్చె॥ 33

కొలని రుద్రదేవునికి 'కాలింగరాయదిభాగు' డనికూడ బిరుదముండినట్లు శివయోగసారము తెలుపుచున్నది. అప్పటినుండి యీ ప్రాగ్దేశమంతయు, కాకతీప్రతాప రుద్రావని తుని పరిపాలనము కడపటివఱకు కాకతీయుల క్రిందనే యుండినని చెప్పవచ్చును. సింహాచలమునకు దక్షిణముననున్న కళింగభాగము కాకతీయుల క్రిందనుండినను లేకపోయినను వేగిదేశము మాత్రము వారిక్రిందనే యుండిననట కాధారములు కలవు.

కొలనిరుద్రదేవు, ఇందులూరి అన్నయదేవు లిరువురు రుద్రమదేవి, రెండవప్రతాపరుద్రుల కాలమున నుండి, కాకతీయసామ్రాజ్యమును రక్షించుచుండిరిని శివయోగసారమువలన దెలియుచున్నది. ఈ యిరువురమూ త్యులశాసనములును గూడ మనకు గాన్పించుచున్నవి. ఇందులూరి అన్నయదేవునికి

32 నుభాషి, పం ౧. పుట ౨౮.

33. శివయోగ సారములలోని యీపద్యములన్నియు శ్రీ చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు 'నుభాషి'లో ప్రాసిత వ్యాసము నుండియే గ్రహీతబడినవి.

రెండుశాసనములు కలవు. (౧) త్రిపురాంతక ములోనిది: శకము ౧౨౧౩ నాటిది.³⁴ (౨) దాక్షారామములోనిది: శకము ౧౨౧౪ నాటిది.³⁵ కొలని రుద్రదేవుని శాసనములు కూడ గలవు ఈ శాసనముల ననుసరించి యితడు ప్రతాపరుద్రుని కాలమున ఓయ సంవత్సరమునకు సరియైన శకవర్షము ౧౨౧౪ వఱకు ఉండినట్లు తెలియును.³⁶ శాసనముల ననుసరించియు, వాఙ్మయము ననుసరించియు వీరు మహాప్రధానలై పేర్వడసి ప్రాగ్జేశము ను బాలించుచుండిరని స్పష్టమగుచున్నది.

కాకతీయులకును, కళింగమునకును గల సంబంధము నింతవఱకు సప్రమాణముగ నిరూపించియున్నాను. తుదకీ వ్యాసమువలన తేలు నట్టి సారాంశ మిది:

(౧) కాకతీయులకును, కళింగమునకును సంబంధము కలదు.

(౨) కృష్ణా, గోదావరీ మధ్యస్థితమైన దేశమును స్వాధీనపఱచుకొన నభయమును బ్రయత్నించు సందర్భముననే కాకతీయులకును, గజపతులైన కళింగ గంగవంశజులకును సంఘర్షణము కలిగెను.

(౩) కాకతీయుల కళింగదండయాత్రలు కాకతీ గణపతిదేవు నాటినండియే ఆరంభమైనవి.

(౪) కాకతీయులు కళింగమును ఆస్కా (గంజాంజిల్లా) పర్యంతము జయించిరి.

(౫) కాని, జయింపబడిన కళింగభాగము సిరముగ కాకతీయాధికారమున నుండలేదు.

(౬) అయినను, సింహాద్రిపర్యంతముగల కళింగ దేశము—మధ్యమధ్య పట్టువదలి జారి పోవుచు వచ్చినను—కాకతీయ రెండవప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనాంతిమ భాగమువఱకు కాకతీయుల క్రిందనే యుండినట్లు కనబడును.

34 Epi. colln. 238—1905.

35 S.L.I. Vol VI. No. 1807.

36 Ep. colln. 308—1915.

కళింగదేశమునందలి యొక గుహ.

మ. రా. శ్రీ లింగం తమ్మయ్యదొరగారు.

ప్రాచీనచరిత్రలను పరిశోధించుటకు ప్రాచీనగుహలు ప్రబలమైన యాధారమని చారిత్రకుల కందఱుకును తెలిసిన విషయమే. కళింగరాజుల శాసనము లన్నిటిలోను ప్రసిద్ధిని పొందిన తాప సాధ్యాసిత కస్తూరోదర మహేంద్రగిరి శిఖర శేఖరస్థ అనివాదబడియున్నది. దీనినిబట్టి మహేంద్ర పర్యవ్రాజమునందు పెక్కు గుహలుండెనని స్పష్టమగుచున్నది. ఇంకను కళింగ దేశమునందు చిన్నచిన్న పర్యవ్రాజములపై పెక్కు గుహలు కలవు. వానియందు చారిత్రక నిదర్శనములు పెక్కులు కలవు. ఇట్టి గుహలు సందిగాము, మాకవరము, రావినలన, బెండి మొదలగు చోట్ల గలవు. ప్రస్తుతము సంది గాము గ్రామసమీపమునగల ఒక గుహను గూర్చి సేనప్రాయమగుచున్నాను. టెక్కలికి సమీపమున అందుమైశ్వరదూరములో సందిగామను నొక గ్రామము కలదు. ఆ గ్రామమునకు సమీపముగా (రోడ్డునకు యెడమవైపున) పట్టణమునొకటి గలదు. ఆ చెఱువునకు సమీపమున చిన్న గుట్టలు కొన్ని గలవు. అందుకొక గుట్టపై నొక గుహ కలదు. ఈ గుహ, ముఖద్వారమున విశాలమై, లోనికిపోవు సన్నమై మనఃస్థులు దూరిపోవలసిన పాటిదై, లోనికిపోయిన తర్వాత మరల విశాలమైనదై యున్నది. ఈ గుహలో రెండవ శాసనములు కలవు. ఈ రెండవ ప్రాచీనసాగరికలిపిలో సంస్కృత భాషలో నున్నవి. ఒకటి గుహకు లోపలిద్వారమున మీదవైపునన, మఱియొకటి వెలుపల యెడమచేత్తవైపున మీదకున, గలవు. లోని శాసనము చిన్నది. ఇందు “కణ్వశ్రీ” ప్రత్యేకపద్య శరణ్య అని మూడు పంక్తులు వ్రాసియున్నవి. దీనినిబట్టి ఈ గుహను కణ్వశ్రీయను ఋషినిర్మించుకొన్నదనియు, దీనికి పద్య శరణ్యమని పేరుండెననియు, స్పష్టమగుచున్నది. ఈ గుట్టలకు చుట్టు

నున్న చెఱువు తామరచెఱువే యగుటచేతను ప్రకృతిసిద్ధమైన పద్మసరస్సును చూచి ఈ గుహను కణ్వశ్రీయను ఋషినిర్మించెనని యూహించు కొనవచ్చును. ఇక్కడ ప్రాచీనములను ప్రశ్నింపగా ఇదిపూర్వము కణ్వశ్రీమనుని యను, శకుంతల పుట్టిన స్థలమనియును, ఈ గుహలో నండి లోనికి పోయినచో పద్మములు గల యొక నూయి కలదనియు చెప్పి యున్నారు. ఇది సత్యము కాకపోయినను కణ్వశ్రీయను ఋషిచే నిది నిర్మింపబడెనను శాసనవాక్యమును ఈ జనశ్రుతి బలపరుచుచున్నది. ఇక రెండవ శాసనము కొంచెము పెద్దదే గాని, బయట నండుటచే వర్షాతపము లవలన చెడిపోయియున్నది. కొన్ని యక్షరములు స్పష్టముగా నున్నవి. శ్రీ దేవేంద్ర యను మొదటి యక్షరములు స్పష్టముగా నున్నవి. ఈ శాసనపులిపి దేవేంద్రవర్మనాటి లిపితో సరిపడుచుండుటచేతను దేవేంద్రవర్మ పేరు ఇందు కనబడుచుండుటచేతను ఈ కణ్వశ్రీయను ఋషి దేవేంద్రవర్మ కాలము నాటివాడని యూహింపదగియున్నది. ఇంతేకాక ఈ ఋషి సకల విద్యాగరిష్ఠుడై ట్లును దేవతావశీకరుడై ట్లును గూడ ఈ శాసనమువలన కనబడుచున్నది. ప్రాచీనబౌద్ధగ్రంథములలో దంతాపురము సుప్రసిద్ధ విద్యావీథమని వ్రాసి యున్నందునను దంతాపురము కళింగ రాజ్యమున ప్రధాన నగరమగుటచేతను ఈ కణ్వశ్రీయను ఋషి సకల విద్యాగరిష్ఠుడగుటచేతను, ఇతడు దంతాపుర విద్యావీథమునకు సంబంధించిన వాడని యూహించుకొనవచ్చును. టెక్కలి తాలూకాలో దంతవలండా అను మూలకదారుల గ్రామములు కలవుదానికి ‘దంత’ ముఖ్యగ్రామము. అందు దంతాపురవిద్యావీథమని నాలభిప్రాయము. అచ్చట గుహలు కలవు.

తెక్కలి కాదంబ రాజవంశేతిహాసము

—:x:—

శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవు రాజాబహద్దర్ వారు ఎం. ఆర్. ఎ. యస్.

కళింగచరిత్రము సజ్జకృతమగుచున్నయీ యన్వేషణదినములలో సుత్తరకళింగము నాఁ బడు గంజాము మండల చరిత్రమునకుఁ ప్రథ మప్రకరణముగనుండవచ్చునని, మాచరిశోధ నములవలన మాకులభించిన శాసనాదికసాక్ష్య ములంజేసి, కదంబవంశేతిహాసమును వ్రాయు చున్నారము.

కళింగసామ్రాజ్యమును గంగవంశస్థులగు కామార్జువ, దానార్జువసంతతిరాజులు పాలిం చిన దినములుకలవు. కళింగాధిపతులకడఁ గా దంబవృత్తులు, మహామాండలిక, సామంతరా య, పదవీనామములచే బహూకరింపఁబడి, వీరయశము దిక్పటముల ధవళింపించి, కదంబ వంశ చరిత్రమునకుఁ బ్రధాననాయకులైరి. “భేడి, భేడి” యనుచిరుదమము వారినామాం తరముల విరాజమానము లగుటచూడ, నవి కాలవిపర్యాసమున, “భేముడి”యనియపభ్రం సింపఁబడెనని, యూహింప ననువుగా నున్నది. ఛత్రపతి బిరుదాఁకితులయిన కామార్జువుని సంతతివారును, గజపతిలాంఛనాంచితులైన దానార్జువునిశాఖీయులును, వరుసగవంశధారా నది కుత్తరదక్షిణప్రాంతములలో రాష్ట్రనిర్మాణ మొనర్చి యేకచ్ఛత్రాగికారమున రాజ్యలీ లలుముగించిరి. ఇప్పటి పెద్దకెమిడి, చిన్న కెమిడి సంస్థానములు కామార్జువవంశస్థుల కడ నెలసిన భేడిపదకలితులైన యొక కదంబరాజుల రాజ్యము లనియు, శాలివాహన శకము1344నకుసరియైన క్రీ.శ.1422న తెక్కలి రాజ్యమరణ్యశరణ్యముయందు యుత్పత్తిగా జలపరిపాలనమందుండెను. జల్మూరుపురమున

ను, పాతతెక్కలియందును, కోటలుగట్టి యుత్పలరాజులు స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొని యుండిరి. ఇప్పటికినిజల్మూరులోను, పాత తెక్కలిలోను వాని యవశిష్టములు చరిత్ర కారుల యూహాసరిక్షణములకుఁ కొత్త విందు లొనర్పఁగలవు. శైలోద్భవవంశ రాజుల నగరము (ప్రస్తుతము నగరంపల్లియనుగా) ము) ఉత్పలాధిశ్వరుల శాసనావధియందుం డెను. సముద్రతీరప్రదేశములు గొంతగా) మ సంకీర్ణముగను, తక్కిన యీ ప్రాంతభూము లరణ్య మయములుగనుండెను.

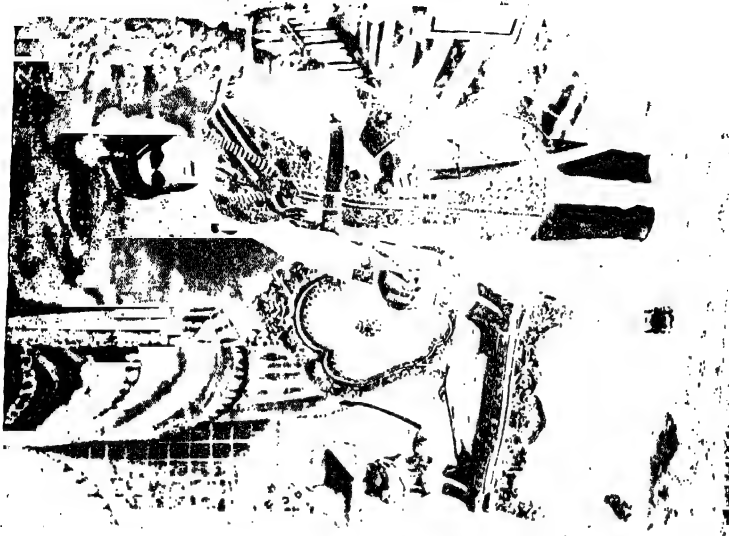
దేశకాల పరిస్థితులను గమనించి, నరసిం హభేడి దక్షిణమునుండి యుత్తరయాత్రకు నిర్గమించి, మార్గమున తెక్కలిరాజ్యమున నధి చేవతయుగు రామచండి నారాధించి, తన స్వప్న వేశానుసారముగ ఆ స్థలమునకు నెనిమిది మైళ్ళదూరమున శత్రునిర్భేద్యమగు పార్వతికన్ధలమున నొకకోటనుగట్టి, యాపరి సరభూములనేలఁ దొడంగెను. తెక్కలి (పా తతెక్కలి) యని పాతరాజధాని యుండుట చేత, ఈనవీనపురమునకు “తెక్కలిపట్టణ”మని పేరిడి, తెక్కలింఖడమునకు ప్రధానపురము గ దానినిఁ జేసెను.

తెక్కలిరాజులు:—

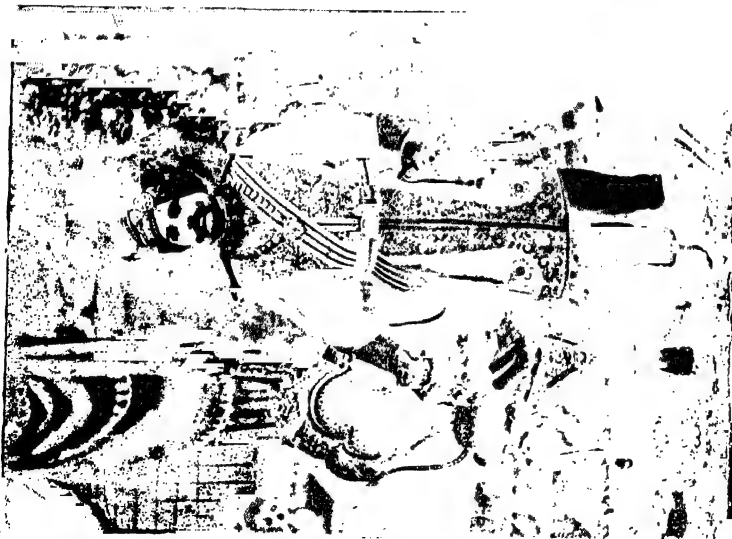
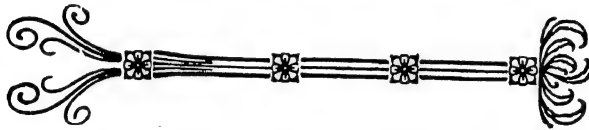
తెక్కలిరాజులకు గోపాలస్వామి యిష్ట దైవతము; నరసింహభేడి, జయకృష్ణుడు, శివ రాముడు, గోపాలదేవుడు, వంశపరంపరా గతులై ప్రజానందలీల తెక్కలిరాజ్యమేలిరి. క్రీ. శ. 1474-1475 న, పురుషోత్తమదేవుడు కాంచీజైత్రయాత్ర సాగించినపుడు, గోపాల

దేవుడు సేనానాయకుడుగ వెళ్ళి ప్రతాపా
సలమున శత్రువులదహించెను. పురుషోత్తము
దేవుడు గోపాల దేవుని బహుళ కరించి
“జిన్నా” (ఇదియే “జేత” కావచ్చును) యని
యెడి బిరుదాసంగెను. అక్కలిరాజ్యమునకు
సుసేవపాలకునిగ నియమించి పాత అక్కలి
కోటనిచ్చి, తనసామంతరాజుగ నేర్పఱచెను.
నాటంగోలెను, అక్కలిఖండ సర్వస్వమా
గోపాల దేవునియొప్పు. పూండిరేవునట్టణ
మున నోడల సుకములుగూడ గోపాలదే
వునికికప్పముగా నియ్యబడుచుండెను. సముద్ర
మున నాతని నావలు విదేశయాత్రలు సలుపు
చుండెను. శాసనాక్షరములు పలుకుచుండుట
చూడ నాతనికి దేశాంతర వాణిజ్యమున్నట్లు
తెలియబడుచున్నది. అతడు పూండివరినర
మున గోపాలస్వామి ఆలయమును సుప్ర
శిష్టతము గావించియున్నాడు. అతనికిమూ
రుడు సీలకంఠజిన్నా తన పేరింటి కోవెల
నచ్చట నిలిపియున్నాడు. అతనితర్వాత బు
రుషోత్తముఁడును, బద్ధనాథుఁడును, వరుసగ
రాజులైరి. పద్ధనాథునకు వీరధద్రుఁడు, చం
ద్రశేఖరుఁడు తనయులు. అందు వీరధదు
డు వీరధదుఁడై యిప్పటికి కోటబొమ్మాళి
ఖండమనఁబడు సముద్రోత్తర ప్రదేశమును నూ
తనముగ నాక్రమించి పాలించెను. అప్పటి
యుక్కాధిశ్వరుఁడు వీరధదుని విజయ
కీర్తనను శ్లాఘించి, తత్సూచకముగ “బాదో
జన్మ” (మహాశేత) యని బిరుదముతనికొసంగి
యావ్రదేశమున కధికారిఁజేసి, జల్మూరి
కోటకు సమీప వధికారిగ నియమించెను.
పద్ధనాథుఁడు కిర్తిశేఖరజనందున జంద్ర
శేఖరుఁడు పైత్తుకవగు అక్కలిరాజ్యము
నాక్రమించి రాజయ్యెను. అన్నదమ్ములదా

యభాగము యుద్ధక్షేత్రమున జ్యేష్ఠుని వీర
శయనమువలనఁ బరిష్కృతమయ్యెను. చంద్ర
శేఖరుఁడు సోదర పుత్రుడగు వనమాలిని అ
క్కలిలోఁ గాలుమోవక్షండఁజేసెను. వన
మాలి తనతండ్రి వశపఱచికొనియున్న ప్రదే
శమునందుఁ దనపేరిట గ్రామమునిర్మించెను.
అది ‘వనమాలికోట’ యనఁబడి కాలక్రమ
మున ‘గోట వనమాలి’ యయ్యెను. పకార
ముత్తళభాషలో బకారమగును గాన, వన
మాలి బనమాలియును, యుచ్చారణసౌ
లభ్యార్థము ‘బొమ్మాళి’ యయ్యెను. కోట
బొమ్మాళిగ్రామమున సుప్రసిద్ధ శిష్టకరణ
శాఖయులగు పాతనాయకమణిపాత్రీ, రఘు
పాత్ర, ప్రహలత్కుత్తళ ధద్రవ్యక్తులు, మంత్ర
పాత్ర, సేనాపతులై రాజకీయ వ్యవహారవే
త్తలై, యుండిరి. కావున శిష్టకరణములుత్తళ
కళింగము నాఁబడుగంజాము మండలమున
జలుమూరను బొమ్మాళిని విరివిగ నివసించిరి.
వనమాలి ప్రతాపశాలియై తనరాజ్య
మును లాగుకొనునేమోయని చంద్రశేఖ
రుఁడు అక్కలిపట్టణమును విడిచి, తదుపారా
ధ్య పర్యంతములలో ధవళ పతాకాలంకృత
మగు శిలాదుర్గమెత్తించి, యందుండి ప్రహ
పాలన మొనరించెను. ఇప్పటికాకొండ జండా
కొండ యనఁబడుచున్నది. చంద్రశేఖరు
డు వనమాలి తనజాతికిరాకుండ బొమ్మాళి
రాజ్యమునకుఁ దనరాజ్యమునకు సరిహద్దు
లలో నొకగ్రామమున ద్రిలింగదేశపు సర్దా
రుని గావునెత్తును. ఆగ్రామ మిపుడుతిర్లంగి
యని వ్యవహారంపఁబడుచున్నది.
చంద్రశేఖరుని యనంతరముతనికమ్మఁడు
సరిసింగుననియు, నాతనియారనుఁడు లక్ష్మీ
నారాయణుఁడును వసుధ నేలిరి. లక్ష్మీనారాయ

శ్రీశ్రీశ్రీ నృసింహ మూర్తిచందన
జగద్దేవు రాజాబహదర్ వారు,
అక్కలిరాజుగారు.

శ్రీశ్రీశ్రీ లక్ష్మీనారాయణ మూర్తిచందన
జగద్దేవు రాజాబహదర్ వారు,
అక్కలిరాజుగారు.

కళింగదేశచరిత్ర

మహేంద్రగిరి కుంతీకలయము.

మనకు బృథమకళత్రమువలన—గోపినాథ--
విశ్వకబర-చంద్రనాథ-చుకుచూడనులును, ద్వి
తీయకళత్రమువలన మీనకేతనుడు నుదయిం
చిరి. మీనకేతనుడు పల్లాపురీశ్వరుడగు ప్ర
తాపరుద్రదేవుని బాసటవలనఁ దనసోదరు
లను జయించి, రాజయ్యెను. పల్లావతి మీన
కేతనునకు భూపతి మంగరాజుని బిరుదమి
చ్చెను. మీనకేతనమంగరాజునకు నారాయ
ణుడును, అతనికి నంగుడును, అతనికి నేవమం
గరాజును, అతనికి జంద్రశేఖర మంగరాజులు
నుదయించిరి. చంద్రశేఖరుని, బర్లాధిపత్యయైన
నరసింహదేవు, జగద్దేవనామాంకితునిఁజేసెను.

ముసల్మానులు విప్లవకారులై కోట
బొమ్మూరి నాక్రమించిరి. అప్పటి కదంబరంశ
రాజయొక్క పాత తెక్కలి తెక్కలిపట్టనంబున
కుందూరంబుగ నుండుటవలన మహమ్మదీయులు
పాత తెక్కలిని స్వాధీనపఱచుకొని, యచటఁ
దురకలకోటను గట్టి (ప్రస్తుతపు తురకలకోట)
యందునివసించిరి; కోటబొమ్మూరికి సమీప
మున అగ్గురుపూరను (ప్రస్తుతపు అక్కవరం)
గ్రామమును సృష్టించి యందునుగూడనివసిం
చిరి.*చంద్రశేఖరజగద్దేవుడు మహమ్మదీయు
లను దఱిమి, పర్వతమధ్యమునఁ దుర్భేద్య
ముగ 'జంతామణి' కోటనుగట్టి, పురుషోత్తమ
సాగరమును దానియగడ్డగఁ ద్రవ్వించెను.
కోటలోనాలికాస్త్రములు విశ్వకర్మలు నిర్మిం
చుచుండిరి. ప్రస్తుతము మాలతీపర్వతమని పిలు
వబడు కొండమీఁద బురుజులైతింది శత్రు
వులమీద ఫిరంగులు ప్రేలించుచుండెను. ఆ
సృపతి యాగిరిశిఖరమున జగన్నాథ గోపాల
స్వాములను, దుర్గనుసాపించి, యాలయములు
కట్టించి, దుర్గద్వార ముఖముల విజయనూచ

కార్థము హనుమంత, చండికల యాలయము
లను భద్రపఱచెను. మఱియును, కోటూరు
గ్రామమున నింకొక కోటనిలిపెను. అతనికి
రఘునాథుడును, అతనికి రామకృష్ణజగన్నాథ
రాజగోపాలుడునుపుట్టిరి. అందురామకృష్ణుడు
రాజయ్యెను. అతఁడనపశ్చుండ్ల నందున రాజ
గోపాలుని బాలుని దత్తపుత్రునిగ స్వీకరించి
రఘునాథుడని నామకరణ మొనర్చెను. తండ్రి
యనంతరము రఘునాథుడు పట్టభద్రుడయ్యె
ను. అతనికిని, పల్లాపురీశ్వరుడైన జగన్నాథ
నారాయణునకును, సంగరము సంఘటిల్లెను.
పల్లాధిపతి తెక్కలిరాజున, 'జరంగ' యను
మన్యగ్రామమునఁ బండిగఁపంచెను.

రఘునాథుని పితృవృన్ది దాసీపుత్రుడు
నరసింహుడు పేరుపసింహుడై, పల్లానగర
మును సేనలఁజుట్టి, రఘునాథుని విడిపించెను.
రఘునాథ జగద్దేవు స్వదుర్గమునఁ బ్రవేశించి,
నరసింహదేవునకు చొంపతిరావని (ఛామొపతి
లేక సముఖుడు) బిరుదిచ్చి రామకృష్ణపుర
మను గ్రామమునిచ్చెను. రఘునాథుడు చిం
తామణి దుర్గపురాతన శుద్ధాంతములను నవ
శోధింపి, దానిసమీపమున నొకగ్రామ
ము పూటుపఱచెను. అది యిప్పటికి 'మేడల
పల్లె' నాఁ బడుచున్నది. అతఁడు తనపేరిట
నొకగ్రామమును చిరస్మరణీయార్థము నిర్మిం
చెను. అదియే 'రఘునాథపుర' మని ప్రకీర్తిత
మగుచున్నది. క్రీ. శ. 1747న రఘునాథపుర
(పత్తిమ మహావైభవముతో జరిగినసరిఘనాథ
జగద్దేవుని స్వీయచరిత్ర వక్కాణించుచున్నం
దున నిప్పటి తెక్కలి రఘునాథపుర జగ్గడిన
మలవియ్యెయిండవచ్చునని చరిత్రాన్వేషకుల
దృష్టికొక నవ్యపథము స్ఫురించుచున్నది. ఆ

* ఈ గాగ్రమాలలో తురకపర్యవృత్తకాలపు కోటల భగ్న పశేషములు యిప్పటికి గానవచ్చుచున్నవి.

జగద్దేవుడు దానమేఘుడై దిగంతచంద్రికలను గొలిపెనని చెప్పుదురు.

అతని సుతరత్నము రామకృష్ణజగద్దేవు 1797 వఱకు తెక్కలి రాజ్యమేలి యారసుఁ డులేక కీర్తి శేషుడయ్యెను. తర్వాత తెక్కలి ఈస్టిండియా కంపెనీవారిహస్తగతమయ్యెను. కదంబవంశీయుల ఇతిహాసములను బయలుపఱచు తామ్రఫలకముల పాఠముల నిటఁ బాఠకులకు బరిచయార్థము ప్రకటించుచున్నారము.

ప్రథమతామ్రశాసనము:—దీనియందు తెలుగులిపిలో రెండుప్రక్కలయందును ఏదేశి పంక్తుల నియమమున నక్షరములు జెక్కబడి యున్నవి. వా్రితలో నిష్పటి గుణితమునకు గొన్ని వేఱుపడి యున్నవి. శాసనపుఁ జివరను దాత చేవా్రాలు కలదు. అదియస్పష్టము. తామ్రఫలకము దమ్మిడియంత. దళసరి యు 2½ అంగుళములు వెడల్పు, 6½ అంగుళములుపొడవు కలిగియున్నది. ఈదానపత్రము ప్రథమరఘునాథ జగద్దేవుఁగారి వలనతెక్కలి రాజ్యాధిదేవత రామచండిక (సందివ్వు) కు బూజుగియైన పకీరులనువానికి బ్రదత్తము చేయబడెను. ఆపూజారివంశ్యులిప్పటి కీప్రాంతములలో జన్మికులములనబడి కనబడుచు న్నారు.

ద్వితీయశాసనము:—ఇదియుచిరుప్రక్కలనాలుగేసి పంక్తులవఱకున జెక్కబడియున్నది. దీనితొలిప్రక్కను, నాల్గవభాగములోని మొదటి భాగమున దాతసంతకమున్నది. ఆచేవా్రాలు తెలియబడదు. ఈదానము ద్వితీయరఘునాథ జగద్దేవుఁడచేసిరి. ఈశాసనానుసారం ఇప్పటికిని

సదావర్తిజరుగుచున్నది. ఈపట్టాదమ్మిడిదళసరికలిగి 9½ అంగుళములు పొడవు, 1¾ అంగుళములు వెడల్పు, కలిగియున్నది.

ప్రథమతామ్రశాసనపు మూలము.

(ముందటిప్రక్క)

- 1 ప్లవనామసంపత్సర శేష్ట శుద్ధ ౫ గోజున
- 2 శ్రీరఘునాథ జగద్దేవుమహానాథ
- 3 బుంగారు పూజారి పభిదుకు వా
- 4 యించియిచ్చిన మన్యంపట్ట ముఁకెక్కలి
- 5 పట్నం ఖసపాబా|| నీకు గ ర నాల్గు గరి

(వెనుకటిప్రక్క)

- 1 శైల భూమి మాన్యం యివ్వనాయె గనక
- 2 వివిగా ఫలం పరచుకొని నీపుత్రు పా
- 3 త్ర పారంప్రస్థం అనుభవిస్తావుండె
- 4 యామాన్యము గరిశరూపాయు
- 5 శిస్తు పొల్లముఘన్నాణం మాపు||

ద్వితీయ తామ్రశాసనపు మూలము,

మొదటిప్రక్క

- 1 నందనామ సం|| అష్టది శు ౧౦౦ గోజున శ్రీరఘునాథజగద్దేవు
- 2 మహారాజాబుంగారు సదావర్తి హరిదాసు బావా జిగారికి
- 3 వాయించి దయచేసి యిచ్చినపట్టా మ|| కలఁ పూడి మాన్యం
- 4 కులవశేనా సదావర్తి పోలం సంతోశాలాగ త్వి పన్నయా

రెండవప్రక్క

- 1 చొ|| యేర్పాటుచేసి యివ్వడమయినదిగనుక వివి ఫలపర్చును
- 2 అతీతు అభ్యాగకులకు సదావర్తి శీదా యిస్తూ త్రికాలా
- 3 లయందు మమ్ములను కల్యాణచేస్తూ గుఱంగా రఘునాథ
- 4 జీవనం చేస్తావుండెడి గ్రామాల్గు యిట్టి కొట్నం మాపుచేసాము.

సవరలు¹

మ. గా. శ్రీ. గిడుగు వెంకటశతాపతి పంతులుగారు. బి. ఎ. ఎల్. టి.

సవరలు గంజాం విశాఖపట్టణం జిల్లాల మాఖివాప్రదేశములలో ఎక్కువగా ఉన్నారు. ఒరిస్సా, బెంగాల్ మండలములందున్న, సింగభూమి, సంబల్ పూర్, రాయపూర్, బిలా సపూర్, పాట్నా, కలహండ్రి, సారంగర్, రాయ గర్ మొదలయిన మధ్యపరగణాలలోను కూడ అక్కడక్కడ, ఈసవరలు కనబడుతున్నారు. పూర్వకాలములో షాహాబాదులో ఈసవరలు ఉండేవారనిన్నీ, అక్కడనుండి, రాజపుత్రులు తరిమివేయుటచేత, దక్షిణప్రదేశములకు పారిపోయినారనిన్నీ, నేటికిన్ని సవరలతాలూకు కట్టడములు కొన్ని సిధిలములై షాహాబాదు జిల్లాలో కనబడుతున్నవనిన్ని రిస్లే దొరగారు వ్రాసినారు.

ప్రాచీనకాలమందు ఈసవరజాతివారినిగురించి వ్రాసిఉన్నవిషయములు చూడండి:—స్వినీ పేర్కొన్న సుఅరి (Suari) జాతివారున్న, టాలమీ పేర్కొన్న సబరై (Sabarai) జాతివారున్న, ఈసవరజాతివారే కావలెనని ఊహించవచ్చును. గంగానదీ ప్రాంతమందు వజ్రము లెక్కువగా దొరికే ప్రదేశములలో ఈసవరైలు న్నారని టాలమీ వ్రాసినాడు. వజ్రములు దొరికే ఈప్రదేశము మధ్యపరగణాలలో సంబల్ పూర్ వద్ద నుండేదనికనింగ్ హాము వ్రాసినాడు.

ఈదేశమందలి వాఙ్మయము లో కూడా సవరజాతిపేరు ప్రాచీనకాలమునుండిన్నీ కనబడుతున్నది. ఐతరేయబ్రాహ్మణములో “ఏతే

ఆంధ్రాః పుండ్రాః శబరాః పులిందాః మూలి బాః ఇత్యుదంత్యాబహవోభవంతి వైశ్వామిత్రాదశ్యూనామ్ భూమిష్ఠాః” అనిఉన్నది. ఆంధ్రులు, పులిందులు మొదలైనవారితో సమముగా శబరులను పేర్కొన్నారు. భారతం శాంతిపర్వంలో “యవనాః కిరాతాగాంధారాః చీవాః శబర బర్బరాః శకాః తుసారాః కంకాశ్చ పహ్లావా శ్సాంధ్రముద్రకాః పౌండ్రాః పులిందా, కమధాః కాంభోజ్జ్యైవన సర్వః బ్రహ్మక్షత్రప్రసూతావైశ్యాః సూద్రా శ్శృణూనవాః కథంధర్మాంశ్చరిష్యంతి సర్వేవిషయ వాసినిః! మద్విధేశ్చకథం స్థాస్యాః సర్వేవైదస్యజీవినః” అని ఉన్నది.

రామాయణములో శబరి శ్రీరాములవానికి ఆశీర్వాదించినట్లు కనబడుతున్నది. స్కంద పురాణములో ముఖలింగక్షేత్రమహాత్మ్యమందు శబరులకు సంబంధించిన కథగలదు.

కథాసరిత్ సాగరములో (చూడు. శశాంక నతీలంబకము 12, 4వ తరంగము) మాయా వటుడను శబరభూపతి వృత్తాంతముగలదు. మృంగాకదత్తుడను రాజు స్నానార్థము నర్మదానదికి పోయి నీటిలోనికి దిగగానే, అది వరకక్కడ స్నానముచేస్తూన్న మాయా వటుడను, శరభ భూపతిని మొసలి పట్టుకొనియుండుట కనబడినది. ఆమొసలిని చంపి, ఆశబరరాజును మృగాంకదత్తుడు రక్షించెను. అప్పుడు ఆ శబరరాజు

1 ఈ వ్యాసము మా తండ్రిగారు, రావుసాహెబ్ గిడుగు వెంకటరామమూర్తి పంతులుగారు వ్రాయవలినదే. అయితే అన్యథాతేదేత వారిపుడు వ్రాయుటకు వీలులేక, తాము సంగ్రహించి ఉండిన సాహిత్య అంతా వాచేతికిచ్చి నన్ను వ్రాయుమని కోరినందున నేనే వ్రాసినాను. (లి. వెం. శ్రీ.)

మృగాంకదత్తునికి తన కృతజ్ఞత తెలియ జేస్తూ నమస్కరించి, అతని చెలిమిచేసుకొని అతనిని తన నగరమునకు తోడుకొనిపోయి నాడు. మృగాంకదత్తుడు అప్పుడు కొన్నాళ్ళు శబరదేశములో ఉండుట సంభవించినది. మురారి రచించిన అనర్థరాఘవములో 'వ్యామగ్రాహ్యస్తనీభిః శబర యవతిభిః' అని యున్నది.

తెలుగుప్రబంధములలో సైతము శబరులను పేర్కొన్న వాక్యములుకలవు. అయితే ఇవి అన్నీ సవరలనే సూచిస్తవని చెప్పలేము. వీటిలో కొన్ని తక్కిన అడవిజాతి మనుష్యులను సూచించవచ్చును. గాని, శబర శబ్దమే తరుచుగా కవులు ప్రయోగించి ఉండుటచేత ఆటవికజనులలో సవరలు ప్రసిద్ధి, ప్రాముఖ్యము స్పష్టమవుతుంది:—

భారతం ఆది VII 106 లో కామధేనువు తోకనుండి శబరులు పుట్టుకట్లున్నది. హరివంశం పూ. VII 5 లో “శబర కటుంబినీ కబరికాననమాల్య” అనిన్ని, ఏడూరిసింగనకువలయాశ్వచరిత్రలో (చూడు. ప్రబంధరత్నావళి) “క. గిటగిటనగు నెన్నడుములు, పుటపుటనగు చన్నంగవలుఁ బున్ననునెలతోఁ జటచిటలాడెడు మొగములుఁ గటితటముల యొప్పు శబరకాంతలకొప్పుల్” అనిన్ని, చంద్రభాను చరిత్ర V 50 121. లో “శబరకాంతాకుచాగ్ర” అనిన్ని, కర్ణ పర్వమందు I. 211, లో “నీ. శబరవేషముదాల్చి చనుడెంచి తొడరినశివునితో” అనిన్ని, భోజరాజీయమందు I. 116 లో “శబరాలయంబు వెలువడి” అనిన్ని, IV. 186. లో “విష్ణుడు శబరుడై చనుడెంచి” అనిన్ని, హరవిలాసము VII. 57. లో అర్జునుడు కిరాతవేష

మున వచ్చినశివునితో “ఈవక్రభాషణంబులు నీవాడెను శబర” అనిన్ని, శబరులకు సంబంధించిన వాక్యములు కలవు. ఇంకా, బసవ (ద్వి) పు. 102, బసవ (చన్య) IV. 37. పండితారాధ్య పు. 318, కాశీ IV. 62, భాగ IV. 506, నృసింహ V. 154, మను, IV. 78, వరాహ VI. 135, VII 102, 107, 118, కాళి. I. 65, 66, లో శబర ప్రసక్తి కనబడుతున్నది.

సవరలు తమ పేరు తాము శబర అనిగాని సవర అనిగాని ఉచ్చరించరు. వారిఉచ్చారణ సరిగా నిరూపించడము కష్టము. స్ 'ఓర్' (అన్) అనిగాని, సా' ఓర్ (అన్) అనిగాని, వ్రాసి చదివితే వారి ఉచ్చారణ కొద్దిగా స్పష్టము కావచ్చును. ఈపడమునకు సవరవాడు అని అర్థము. సా' ఓరా(న్) డి అంటే సవరవాళ్లు అని అర్థము. సవరభాషకు సవరభాషలో “సారా, లజ్జ” అంటారు.

ఈసవరలు కిరాతులు, విషధజాతివారు, అడవిమనుష్యులు, నరబలులు ఇచ్చేవారు, కల్లుద్రాగేవారు, అనివీరిని నిందిస్తూనీచముగా చూడడము కనబడుచున్నది. నేటిపరిస్థితులను బట్టి ఇప్పటి ఆర్యసంతతివారికిన్ని, ఇప్పటి సవరలకున్న నాగరికతలో వ్యత్యాసము అత్యధికముగా ఉన్నా ప్రాచీనకాలమందు శబరులకున్న, పైని పేర్కొన్న తక్కినజాతులవారికిన్ని, ఆచారభేదము కనబడదు.

అంతేకాదు, వేడముల కాలమునాటి ఆర్యుల ఆచార వ్యవహారములకున్న, స్కాంధపురాణములో చెప్పినట్లు ప్రాచీనకాలమందలి శబరుల ఆచార వ్యవహారములకున్న, నరబలులను ఇచ్చుటలోన, కల్లుత్రాగుటలోన, ఇంకామఱికొన్ని విషయములలోన, సాదృశ్యం కనబడుతూ ఉన్నది.

ఆర్యజాతులలో నరబలి ఉండేదనుటకు ప్రమాణములు చూడండి; యజ్ఞములలో నరమేధమని ఉండేదిగదా? రామాయణంలో (చూ. బాల. 62 సర్గ.) అంబరీషుని యజ్ఞమందు పశువు నష్టముకాగా రాజు అడవిలో పశువులను వెదుకుతూ గుచ్చికుడనేమునివద్దకు వెళ్లి అతని రెండవకుమారుడైన శునఃశేవుని కొన్నట్లున్ను, అతడు విశ్వామిత్రుని వద్దకు పోయి శరణువేడగా విశ్వామిత్రుడు తనకొడుకులయిన మధువ్యంధాదులను యజ్ఞపశువులు కావలసినదని చెప్పినట్లున్ను, అందుకువారు నిరాకరించుటచేత కుక్కుమాంసము తింటూ వేయేండ్లు తిరగండని వారినిశపించి, విశ్వామిత్రుడు శునఃశేవునికి రెండుగాధలు నేర్పినట్లున్ను, ఆగాధలతో శునఃశేవుడు ఇందుగ్రిని స్తుతించి, అంబరీషుని వద్దకుపోయి అతని యజ్ఞం సంపూర్ణిచేయించగా ఇంద్రుడు శునఃశేవుని మెచ్చుకొని అతనికి చిరాయువు ప్రసాదించినట్లున్ను ఉన్నది. ఈకథే ఐతరేయబ్రాహ్మణములో హరిశ్చంద్రుని కథగాయున్నది.

కథానరీత్ సాగరములో (చూ. అలంకారవతిలంబకము మొరటితరంగము శ్లో. 101-105. పు. 288) ఉత్తరరామాయణ కథయున్నది. అందులో “అత్రాంతరేచ రామస్య నరమేధే సులక్షణమ్ చిన్వత్ పురుషమాగచ్ఛత్ తేన మార్గేణలక్ష్మణః” మొదలుకొని అయిదారు శ్లోకాలుచూడండి. కుశలపులు వాల్మీకి మహాముని ఆశ్రమములో చదువుకొంటూ ఉన్నప్పుడు ఒకనాడుఆయన అర్చాలింగముతో ఆపిల్లు బొమ్మలాట ఆడుకొన్నారు. అందుకు ప్రాయశ్చిత్తముగా లవుకుకుబేరవనమునకువెళ్లి బంగారు కమలాలున్న మందారపుష్పములున్ను తెచ్చి ఆలింగమును

అర్పించవలెనని గురువుచెప్పగా, లవుకువెళ్లి కాపున్న యక్షులనుకొట్టి పువ్వులు కోసి తెస్తూఉండెను. ఆనమయమందు, లక్ష్మణుడు నరమేధముకోసము పురుషునివెదుకుతూఅక్కడికివచ్చి లవునిచూచి పట్టుకొని పోయినాడు.

మాయాతి (అనగా నరబలి) ప్రశంసకు సంబంధించిన వాక్యాలు చూడండి:—

..మాయాతీశాంచ నిర్జితం శ్రూయతాం మనిషత్వమ
విషామ్య ధన్వమేవోక్తం ఫలహా నివ్వ్యతిక్రమే,
పితృమత్ప్రసాదంచ యవకం న్యాకపక్షితం

.....

తద్భంగభ్యో ధనం దత్వాకీతం మూల్యాతిరేకతః
... ..

తంచ వగ్దం భాగ్యముత్యా చగర్వాణేణుత్పత్తిః
వగ్దావేన సమత్ప్రస్య దుర్భాయుతిం నివేదయేత్
అపిమానమీ పిశా దద్యాత్ మాయాతిమేవచ
ఇత్యేవం కథితం స్వం బలిదాన ప్రసంగతః॥”

కాళికాపురాణమందు శ్రీభగవానువాచ:

“క్రమంతు బలిదానస్య స్వరూపం రుధిరాధిః
యథాస్యాత్ వీరతయే సమ్యక్ తథా వద్యామి
పుత్రకా॥)

... ..

బలిభిః సాధ్యతే ముక్తం బలిభిః సాధ్యతేదివం
బలిదానేన పుత్రం బలితో కత్కూక్ సృపాత్
సృపః, సాధ్యస్తీరమాదాయ సాధకోదక్షిణేకే రే
వామేనరుగం పాత్రం గృహీత్వానిశి చాగ్రతః॥”

బలికాబడవానికి బలిఇస్తూ వున్నవాడు

ఎట్లుప్రార్థిస్తాడో చూడండి:—

నరవజ్జ్య మహాభాగ స్వదేవ మయోత్తమ
రక్షమాం శరణోపన్నం సప్రత్యిముఖాంధవ
మహాతపోభిర్ధానైష్యయజ్ఞైశ్చ తే సాధ్యతే సృణాం
తస్మేదేహిమహాభాగ త్వంచాపప్రాప్తుహిత్రయం
రాక్షసాశ్చ పితృచాశ్చవేతాభాద్యాః పరివృషాః
సృపాంశ్చ రిషవశ్చాస్త్యే నమాంతే ఘ్నంతు త్వత్
కృతే॥”

ఈలాగుననే కోడులు తాముబలిగా ఇస్తూన్నజంతువును ప్రార్థించేవారు. ఘంటాకర్లుడు ఏడువేల బ్రహ్మహత్యలు చేసినా

అవినరమేధములుగా కైకొని శ్రీకృష్ణుడు మోక్షమిచ్చినాడట. వాడు విభూతిధరించుట చేత పాప మంట లేదని శైవు లంటారు.

ఇకను, మద్యపానము ఆర్యులలో ప్రాచీనకాలమందు ఎక్కువగా ఉండేనటకు ప్రమాణము లనేకముగాకలవు. ఋగ్వేదములో తొమ్మిదవమండలమందంతటను సోమపానప్రశంస, ఏడవ మండలమందు (చూ. 83. 6.) సురాపానప్రశంస కనబడుతున్నది. భరద్వాజుడు భరతునికిఆతిథ్యమిచ్చినప్పుడు మైరేయమును కురిపించినట్లు “అన్యాయప్రపంచమైరేయసురామన్యాస్సన్యతాః” .. అని రామాయణము (అయో. 91)లో, ఉన్నది. భరతుడు చిత్రకూటము నకు వెళ్ళినప్పుడు వేలకొలదిగా సాండివాశ్వులు వెంటబెట్టుకొని వెళ్ళినాడట. హనుమంతుడు సీతతో శ్రీరామునిగురించి, “సమాంసం రాఘవోభుజ్జేనచాపి మధుసేవతేఃవశ్యం సువిహతం నిత్యంభక్తమశ్నాతి పంచమమ్॥” అనిచెప్పినట్లు రామాయణము (సుందర. 37)లో ఉన్నది.

ఇట్లునరబలులున్న, మద్యపానమున్న, ప్రాచీనకాలమందు మనఆర్యులలో ఉన్నట్లునిదర్శనములు అనేకముగా కలవు. రాసురాసు ఈ రెండును నింద్యముగానే అర్థ్యసంతతి వారు భవించివిడిచిపెట్టుకొన్నారు. కొందరుశాక్తేయులు, తాంత్రికమతమువారు అరవైనంపత్సరముల క్రిందటి వరకున్న నరబలులు ఇస్తూ ఉన్నట్లుకనబడు తున్నది. సురాపానముమాట చెప్పనక్కరనేలేదు. ఈమతములవారికి ఇదినే టికిన్నీ సదాచారముగానే ఉన్నది. సింగభూమిరాజులు 1864 లో నరబలులు ఇస్తూవుండిరినిన్ని, కొన్నిచోట్ల అమ్మవారు, కరవురాకుండా చేసుకొనుటకు నరబలులు ఇవ్వడం ఆచారము ఉండేదనిన్ని గవర్నమెంటువారి రిపోర్టులలోకనబడుతున్నది. ఆవిధముగానే ఒరిస్సాలోని కోదులు నరబలులు ఇస్తూఉండేవారు. 1833లోబస్తరురాజు నాగపురరాజును దర్శించడానికివెళ్ళినప్పుడు అతడు పెద్దయజ్ఞముజేసి 25 గురినో, 27 గురినో బలియిచ్చినాడట. నరబలిఇచ్చి, నరునిరక్తము జల్లితే, పైరుపెట్టినవసువు యొక్క రంగు బాగుంటుందని కోదుల నమ్మకము. బ్రిటిష్ ప్రభుత్వము దేశమందు బాగావ్యాపించినతరువాత అందరిలోను నరబలి ఇచ్చేఆచారము అడగిపోయినది. మద్యపానము హిందువులలో నిషేధించవలసినదే అయినా, శూద్రజాతులలో కొందరు, ఇంకా కులాచారమును అనుసరించి కల్లుత్రాగుతూ ఉన్నటుల, నవరలు మొదలయిన కొండజాతి వారుకొందరు ఇంకా కులాచారముగానే, భావించికల్లు త్రాగుచున్నారు.

సవరలు మొదట నుండిన్ని, కొండల మీద నివసిస్తూ వచ్చినారా, లేక, ఎప్పుడైనా పల్లభామలలో పల్లెలు పట్టణములుకట్టుకొని రాజ్యాలేలినారా, అనివిమర్శించవలసిఉన్నది. ఒకతామ్రశాసనములో నందివర్మ పల్లవవల్లయనేపల్లవరాజు ఉదయనుడనేశబరరాజునోడించి నెమలిపురివెండుకలతో చేసిన అతని కేతనమును పట్టు కొన్నట్లున్నది. ఈ శబర శబ్దము సవరలనే సూచించునని ఘోక్సు దొరగారున్న, అట్లుకాదని హుల్ట్జాదొరగారున్న వాగిసినారు. సోన్ పూర్ తామ్రశాసనములు మూడయ్యాయధ్య పరికటించివ్రాసిన మజుమ్దారుగారు ఆఉదయనుడు సవరలరాజు అని నిశ్చయించినారు.

ముఖలింగ షేత్రముహాత్మ్యములోని శబరుల రాజైన చిత్రగాయకనికథ, ముఖలింగే

శ్వరాలయములోచిత్కళా చిత్రగాయకుల సమావేశమును సూచిస్తూ ఉన్నచిత్రము, కొన్నితామ్రీశాసనములో కళింగరాజ్యమందలి గంగవంశపురాజులకు మూపురుషుడైన కార్మార్కపుడు శబరాదిత్యుని ఓడించినాడన్న వాక్యము, పీఠినిపట్టి, ఈ కళింగ దేశమును కొంత కాలము సవరలు రాజ్యము చేసినట్లు ఊహించుటకు అవకాశములేకపోలేదు. తమకంటెబలవంతులైన శత్రువులతో మరి యుద్ధముచేయలేక పల్లపుభూములు విడిచిపెట్టి ఈసవరలు కళింగ దేశమందలి కొండలలోనికి పారిపోయి ఉండవలెను.

సంఘము వ్యవస్థ

ఈసవరలు అనాదిగా కొండలమీద నివాసమేర్పరచుకొని, పల్లపునేలలనున్న వారితో కలియక, తమస్వాతంత్ర్యము, ప్రత్యేకవ్యక్తిత్వము, మొన్న మొన్నటి వరకున్న కాలాదుకొంటూ వచ్చినారు. సుమారు నూరుసంవత్సరములక్రిందట పల్లకమిడిరాజులలో ఒకరు కొండలపైకివచ్చి సవరపల్లెలను స్వాధీనపరచుకొనుటకున్న, సవరలనుతమ అధికారమునకు లోబడునట్లుచేసుకొనుటకున్న బిసోయీలను ఉద్యోగస్తులను నియమించి అక్కడక్కడ నిలబెట్టినారు. మరికొన్ని శృకు బ్రిటిష్ వారి ప్రభుత్వము కొండలమీదికి, అడవులలోనికి కూడ వ్యాపించినది. అందుచేత, సుమారు నూరుసంవత్సరములయి రాజకీయ విషయములకు సంబంధించిన స్వాతంత్ర్యము పోయినది.

బిసోయీల అధికారము ఏర్పడకపూర్వము సవరలరాజకీయ పరిస్థితులు ఎట్లుండెనో చూడండి. సవరపల్లెలలో ఏపల్లెకు ఆపల్లెస్వాతంత్ర్యము వహించి ఉండనేకాని, పల్లెలన్నిటిపైని అధికారము వహించిన సంస్థవదలేదు!

పల్లెలన్నీచేరి ఉండుటకు అనుకూలమైన కట్టుబాట్లులేవు. యుద్ధసమయములందు అయినారు పల్లెలు-దగ్గర దగ్గరగా ఉన్నవి-కలిసి పరస్పర సహాయములుచేసుకొనుటకు కావలసిన అనుబంధముమాత్రము ఏర్పడిఉండెను. అందుచేత మొత్తమమీద ఒక్కొక్కపల్లె ఒక్కొక్క రాజ్యముగా ఏర్పడిఉండెనని చెప్పవలెను. ఏపల్లెలోఉన్నవారు ఆపల్లెపెద్దల అధికారమునకు లోబడి ఉండవలసినదేకాని వారికివ్యక్తిస్వాతంత్ర్యములేదు. సవరలలో సాధారణముగా ఎవడున్న స్వతంత్రించి తన ఇష్టానుసారముగా న్యనహరించడు; ప్రతివాడున్న సంఘములో ఉన్నవలుగురితోను కలిసి తిరుగుతూఉంటాడు. పల్లెలోఉన్నవారందరున్న ఒక్కసారిగా అన్యమతము అవలంబించవచ్చునుగాని, ఒక్కడు సంఘమునుండి విడబడి అన్యమతనుడగుట సంభవించదు.

ప్రతిపల్లెలోను అనేకకుటుంబముల వారు కలరు. వీరందరున్న ఇద్దరు అధికారుల అధికారమునకు లోబడి ఉండురు. ఆ అధికారులలో ఒకడు గోమాంగ్. గోమాంగ్ అనగా గొప్పవాడు అని అర్థము. ఇతని అధికారము మేజిస్ట్రేటుల అధికారమువంటిది. రెండవ అధికారికి బోయా అనినారు. ఇతడు గోమాంగ్ తో కలిసి మేజిస్ట్రేటు పనులుచేస్తూఉండేవాడు; అంతేకాక, ఇతనికి మతవిషయములలో పూర్తిగా అధికారముకలదు. ఈవిధముగా ఈ ఇద్దరు అధికారుల సత్తనమునకు లోబడి గ్రామపరిపాలనమంతా సాగుతూఉండే ఏర్పాటు, అనాదిజాతులకూటములందు ఈసవరలలోనే ఎక్కువగాకనబడుతున్నది.

ఈబోయా గోమాంగ్ ఉద్యోగములు సంవత్సరం పర్యముగా ఒకకుటుంబమందు నిలిచి

ఉంటుంది. ఈ ఉద్యోగములు చేసే అధికారము పెద్దకుమారునికి రావడము ఆచారమే అయినా, ఆ ఉద్యోగము చేయడానికి తగిన సమర్థత లేని వానిని తొలగించి అతనితమ్మునికి ఆ ఉద్యోగము ఇప్పించే అధికారము ఆ గ్రామంలో ఉండే పెద్దలకు కలదు. బోయా ఉద్యోగము పహించడానికి కేవలము వారసత్వపు హక్కు చాలదు. మతమునకు, ఆచార వ్యవహారములకు సంబంధించిన జ్ఞానము ఉండవలెను.

వివాహములు, శ్రాద్ధములు, గ్రామస్థులు దరున్న కలిసి చేసే పూజలు, పండుగలు, మొలయినవి జరుగుతూ ఉండే సమయములందు ఈ ఇద్దరు ఉద్యోగస్థులున్న హజరై ఉండవలెను. భూములకు, విప్పజీలుగు మొరలైన చెట్లకు సంబంధించిన క్రయములు, తనకాలు మొరలైన వ్యవహారములన్నీ గ్రామంలో ఈ ఇద్దరు ఉద్యోగస్థులున్న అధ్యక్షులై ఉన్న పెద్దల సభలో పరిష్కారము కావలెను. ఈ విధముగా ఏ వ్యవహారమైనా సభ వారు పరిష్కరించవలసి వచ్చినప్పుడు మత సంబంధమైన నియమములు కొన్ని అనుసరించవలసి ఉన్నది. సుమారు 100 సంవత్సరముల క్రిందటి వరకు కూనీ కేసులు విచారించే అధికారము సైతము ఈ ఉద్యోగస్థులకుండేది. పూర్వము యుద్ధ సమయములందు గోమాంగ్ నేనలకు మొనగాడుగా ఉండి యుద్ధము చేస్తూ ఉండేవాడు.

ఈ ఇద్దరు ఉద్యోగస్థులకు పై నిచ్చేప్పిన అధికారము ఉన్నా, ధనం, భూమి, సేవకులు మొదలయిన విషయములలో స్వల్పాధమేమీ లేదు. తక్కిన వారివలెనే ఈ ఇద్దరున్న పాటు పడి పొట్టపోషించుకోవలసినదే.

బ్రిటిష్ వర్ణాశ్రమ వచ్చిన తర్వాత, ఈ ఇద్దరి గౌరవమున్న కొన్ని విషయములలో అ

ధికమైనది. గవర్నరుగారి ఏజెంట్ (కలెక్టరు) దొరగారు పత్రసంవత్సరము ఏజెన్సీ పదేశము లలో తిరిగి సవరపత్రాల పెద్దలను భేటికి పిల్చినప్పుడు, ఈ బోయా గోమాంగులకు బట్టలు మొదలయిన బహుమతులు ఇస్తూ ఉంటారు. బిసోయీలు తక్కిన సవరల చేత వెట్టికొట్టము చేయించు కొంటూ ఉన్నట్లు వీరిద్దరి చేతులు చేయించుకొనరు. అయితే బిసోయీలున్న, గవర్నమెంటు వారున్న, సవరపత్రాలలోని తగాయిదాలు పరిష్కరించుటకు పూనుకొన్నప్పటినుండి ని ఈ ఉద్యోగస్థుల అధికారము తగ్గిపోయినది.

పూర్వకాలమందు సవరలకట్టు బాట్ల ప్రకారము, గ్రామములను తగలబెట్టినప్పుడు అనేకుల ప్రాణములకు గాని, ధనమునకు గాని నష్టము కలిగించినప్పుడు తప్ప మరెవరేము చేసినా మరణదండన సాధారణముగా విధించుటలేదు. సాధారణముగా నేరమేమైనా జరిమానా మాత్రమే విధించుట ఆచారము; నేరము చేసినవాడు జరిమానాగా రెండుకుండల కల్లు, మేక మొదలయినవి ఇచ్చుకొని పండుగ చేయవలెను. ఇచ్చుకోవలసిన దెంతో నేరమును బట్టి ఉంటుంది. మగవానికంటే ఆడదానివల్లనే సంతానాభివృద్ధి ఎక్కువగుచుండును. గనుక మగవానిని చంపిన పాపముకంటే ఆడదానిని చంపిన పాపము ఎక్కువ అని సవరల అభిప్రాయము. అందుచేత ఆడదానిని చంపినవాడు 1 ఎనుపోతులను ఇచ్చుకోవలెను; మగవానిని చంపినవాడు 7 ఎనుపోతులనే ఇచ్చుకోవలెను. దొంగతనము చేస్తూ ఉండగా చేతికి చిక్కిన దొంగను చంపినా తప్పులేదు. వ్యభిచారదోషము పురుషునే కాని స్త్రీని బాధించదు. నేరమేమైనా మతాచారములను అనుసరించి దండుగ ఇచ్చుకొని గామములో పండుగ చేయవలెనన్న నియమము

మము చూడగా గ్రామములో ఉన్నవారందరున్న ఒక్కకుటుంబము వారేఅన్న ప్రాచీన సంప్రదాయమునేటికిని నిలిచి ఉన్నదనిచెప్పవలెను. నష్టపరిహారము, దేవతలకుగాని, భూతపితృచములకుగాని, ఉపశాంతి-ఇవినేరముచేసినవాడుచేయవలసినపనులు. అందువల్ల బాధపొందినవానికిగాని, అతనిబంధుమిత్రులకుగాని తృప్తి, దేవతలకో భూతపితృచములకో ఉపశాంతి, గ్రామంలో నెమ్మదికలుగును. తక్కిన విషయములతోపాటు సవరణ గ్రామపరిపాలనసైతము మతాచారములు బోధపడితేనే కాని తక్కినవిషయములు చక్కగా బోధపడవు.

మ త ము.

సవరణ మతము సరిగా నిరూపించుటకష్టము. కేవలము మతమునకు మాత్రమే సంబంధించిన ఆచారములివి అని నిర్దేశించి చెప్పలేము. తక్కిన కిరాతిజాతుల ఆచారవ్యవహారములవలెనే సవరణ ఆచారవ్యవహారములు సైతము మతముననేకాక తక్కిన విషయములతో కూడ సంబంధము గలవైఉంటవి. ఇందుకు తాత్కాలికముగా ఒక్కవిషయము చూడండి. భూమికి సంబంధించిన క్రయముగాని, తణకాగాని కేవలము ఇచ్చినవానికి పుచ్చుకొన్నవానికి మాత్రమే సంబంధించినదికాదు. గ్రామస్థులందరికిన్ని దానితో సంబంధముండుటచేతనే, గ్రామములోని పెద్దలందరున్నూ సభచేసిఉండగా బోయాగోమాంగులు అధ్యక్షతవహించి ఆవ్యవహారము పరిష్కరించవలెను. ఆస్తివివాదవిషయమేమియినా మతముతో సంబంధముగల విషయమువలెనే పరిష్కారము కావలసిఉన్నది. భూమి కొన్నవాడుకాని తణకాపెట్టినవాడుగాని కల్లు, పంది తేవలెను. ఆపందిని

చంకి, దేవతలకు ఉపహారముగా అర్పించి, బోయా అక్కడనున్నవానికి ప్రసాదము పంచి పెట్టి ఇవ్వవలెను. అప్పుడు అక్కడ ఉన్నవారందరూ ఆపందిమాంసము, ఆకల్లు పుచ్చుకోవలెను. ఈవిధముగానే పెండ్లి, విడాకులిచ్చుట, అంత్యక్రియలు—అన్నీ గ్రామములో ఉన్న నలుగురికిన్ని సంబంధించిన విషయములవలెనే జరగవలసి ఉన్నది. వీటిలో రెండు ప్రధానమైన లక్షణములు చూడదగినవి: గ్రామస్థులతో వివిధముగానైనా సంబంధముగలదని ఎవడపూనుకొన్నా అదినలుగురికిన్ని తెలియజేయవలెను; దీక్షతో చేయవలెను.

సవరణమతమున, వారికంటే నమ్మకము, దానినన్నసరించి వారుచేసేపనులు మొదలయినవాటిని బట్టి మనము గ్రహించవలెను. తమ ప్రదేశ మందంతటను తమకు కనబడకుండా సంచరించే భూత పితృచములు చాలాకలవనిన్ని, వాటికి కోపమురాకుండా తాముచూచుకోవలసి ఉంటుందనిన్ని సవరణందరికిన్ని దృఢమైన నమ్మకము కలదు. ఆభూతపితృచములకు సోనుములనిపేరు. అవి రెండుతెగలుగా ఉన్నవి. 1. చనిపోయిన బోయా గోమాంగులు మొదలయిన పెద్దల తాలూకు భూతములు. 2. రోగములు తెచ్చిపెట్టే భూతములు. ఇవిగాక కితుంగులను దేవతలు కూడా కలవు. గ్రామస్థులందరున్నూ కలిసి భూతములకు బలియిచ్చి ఆరాధనచేసే సమయమందు పితృదేవత లనదగిన భూతములతోపాటు ఈ కితుంగులనుసైతము పేర్కొని, బోయా ఉపహారములను సమర్పిస్తూ ఉంటాడు.

పెద్దలందరు గణించినారో అన్నిభూతములుండునుగనుక వారిందరిపేర్లున్నూ చెప్పడము కష్టమే. అయితే ప్రతి సవరణనిపేరు

వాడుపుట్టినవారము పేరు పట్టి ఉంటుందిగనుక వారముల యేడిఁటిపేర్లున్న నాలుగుసార్లు క్రమముగా ఉచ్చరిస్తారు. దానివల్ల ఆగతించిన పెద్ద లందరిపేర్లున్న అందులో బోయాగోమాంగులపేర్లు, వాళ్ల భార్యలపేర్లు అన్నీ ఉచ్చరించినట్టే అవుతుంది. ఈభూతములను కొలవడము, పూజించడము, పార్థించడము, వాటికి ఉపహారములు సమర్పించడము మొదలయిన పనులన్నీచేసే అధికారము బోయాకే కాని మరియొకరికిలేదు.

గు ఆ ర్ పం దు గ .

ఇది సంవత్సరమున కొకసారిగాని, రెండు మూడేండ్లకొకసారిగాని చనిపోయిన బంధువుల తృప్తికొరకు సవరలందరున్నా కలిసి చేసుకొనే పండుగ. పౌతిసారిన్నీ అంతకపూర్వము జరిగిన గుఆర్ పండుగనాటినుండి అప్పటి వరకున్న చనిపోయిన బంధువుల ప్రేతలత్వప్రకారము, వారిని పెద్దలతో కలుపుటకున్న, ఈగుఆర్ పండుగచేసుకొంటూఉంటారు. ఈపండుగకు గ్రామంలో ఉన్నవారందరూనూ, ఇతరగ్రామాలలోఉన్న వారిబంధువులు మిత్రులు అందరున్న, ఏకమగుతూ ఉంటారు. ఈపండుగకు పోతులు, మేకలు, కోళ్లు, మొదలయినవాటిని అనేకముగా బలిఇస్తారు. ధనవంతులైనకటుంబములవారు ఒక్కొక్కపోతు, పేదలు ఒక్కొక్క మేక, అందుకూశక్తి చాలనివారు ఒక్కొక్క కోడిలేనుకొనివస్తారు. కొన్ని కుటుంబములవారు ఏకమయి మొత్తంగా ఒకపోతునో, మేకనో, కోడినో తెచ్చుకొంటూ ఉంటారు. బలిగాఇచ్చిన జంతువుల మాంసములందరున్న సమంగానేపంచుకొన్నారు. అయితే, ఎవరితృప్తికొనము ఈపండుగచేస్తున్నారో మరికవములను స్వ

కానములకు మోనుకొనిపోయినవారికిన్ని, బోయాగోమాంగులకున్న, పౌత్ర్యేకించి ఆ ఉపహారములలో వంతులు అధికముగా ఇస్తూఉంటారు. తక్కినపండుగలప్పుడు తాగినట్టే కల్లు ఎక్కువగా త్రాగుతారు. ఈగుఆర్ కాగిదాది కర్మలలో చాలాగొప్పది.

పంటలకునంబంధించిన పండుగలు కొన్ని ఉన్నవి. అప్పుడకూడా భూతములకుమేక, పంది, కోడిమొదలయిన జంతువులనుబలిగాఇచ్చి అన్నము, కల్లుఉపారంగాపెట్టవలెను. ఈపూజలప్పుడు మామూలు భూతములనేకాక డలిమ, నురు, తిప్పరి అనేమగభూతములను, డరులి, సుచున్న, గుర్బడి అనేఆడభూతములను కొలవవలెను.

కాపుసవరల ఆచారములు ఇందుకుకొంచెము భిన్నముగా ఉంటవి. * అ సోనుముల (భూతముల) పేళ్లలో కూడ భేదమున్నది. జగబోజి, సుత్రబోజి, సంకుబోజి, పెర్రిబోజి, గుల్లబోజి-ఇవికాపుసవరులు పెట్టినపేర్లు. అన్నీ ఆడభూతములనే సూచిస్తూఉన్నవి.

బోయాగోమాంగులు, గ్రామస్థులు కలిసి భూతములను కొలవవలసినసమయములు ఇంకామరికొన్ని ఉన్నవి. అవిఅవసరమునుబట్టి అప్పుడప్పుడవచ్చేవేకాని కాలనియమితములయినవికావు. శానలులేక కరవు బట్టినప్పుడు, భూతశాంతిచేయవలెను. సవరవల్లెకు చేరువగా ఉన్నకొండలలో ఎత్తైనకొండమీదను కిరింగులనేభూతములుంటున్నవనిన్ని సోనుములప్రీతికొనము తాముచేయవలసిన పండుగలు మొదలయినవి యధాక్రమంగా జరుగుతూఉన్నవోలేదోచూస్తూఉంటవనిన్ని, అందులోలోపముగాని, అవచారముగాని, ఏమైనాజరిగినయెడల రోగమో, మోమోకలిగించి పల్లె

మ. రా. శ్రీ గిడుగు వేంకటరామమూర్తి
పత్నులుగారు, సవరణపాఠ్యయులు.

పూసలు, కంటెలు ధరించిన
సవరపురుషుడు

సవర బాబాబజంత్రీలు.

సవరగాయకుడు వీణవాదుడు.

కళింగజీవచరిత్ర

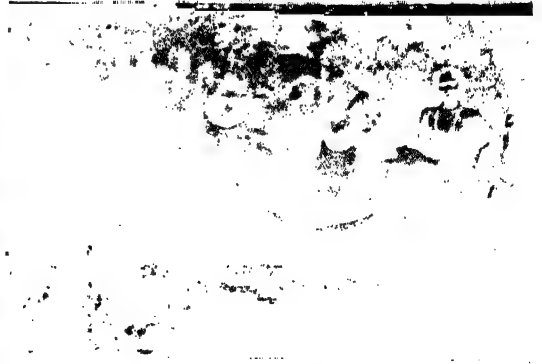
'గుత్తర్' పంకజ జరుపుట.

పొగ గొట్టమునుండి పీల్చుట.

పిట్టల వేటకాంక్ష.

ఆహారమునకై సామతోలూడదీయుట.

లోఉన్నవారందరిని బాధిస్తవనిన్ని సవరలన మ్మకము. సవరలువడే బాధలన్నిటిలోను తా మతాధ దుర్భరమైనది. ఏనంతత్సరమువండిన వస్తువులు ఆనంతత్సరమే తినవలెనన్న నియ మమునుటచేత, ముందుకుపనికి వచ్చునన్న ఉద్దేశముతో వానలు బాగా ఉన్నప్పుడు ఎ క్కువ వండించుకొని నిలవచేసుకోవడం ఎరు గరు. ఈ బాధలు కింగుల వల్ల కలుగుతూ ఉం టవన్న సమ్మకముండబట్టి, ఆకితుంగులకోప ము శాంతింపజేసుకోవలెనని పెద్దపండుగచేస్తా రు. బోయాగోమాంగులు మామూలుగానే విధానమంతా సాగిస్తారు. జతువుబలి, ఆన్నం కల్లు మొదలయిన ఉపారాలుమీద చెప్పినట్లే జరగవలెను.

పర్లాకిమిడి తాలూకా మాళువాలోరెండు కొండలున్నవి. "గయ" వద్దనొకటి; దానిపేరు జమ్-తాంగ్ బరు; పర్లాకిమిడికి 8 మైళ్లుదూ రాన మరిఒకటి; దానిపేరు మెడియా-బరు. మొదటికొండవద్ద ఆవునో ఎద్దునో బలిఇస్తూ ఉంటారు. ఈఒక్కచోటనేగాని మరియొక్కడ నూ ఆవునుగాని ఎద్దునుగాని బలిఇవ్వడంచేసే యుగను. అక్కడనుమాత్రమే గోబలిజరుగుట కు కారణముగా సవరులుచెప్పేకథ ఏమంటే, పూర్వముకప్పుకు కితింగులు గోవునుచంపి దానిమాంసము తినడము సంభవించినదట. అందుచేతనే ఆకొండకు జమ్-తాంగ్-బరు అనే పేరువచ్చినదట. (జమ్ అనగాతినుట; తాం గ్ అనగా ఆవు; బరు అనగా కొండ) రెండవ చోటికితంగులకు ఉపారముగా పాలు, కల్లు ఉస్తారు. సవరలకు సాధారణముగా పాలుఅన వ్యామైన వస్తువు. అందుచేత, ఇక్కడమాత్ర ము పాలు ఉపారముగాపెట్టడము వింతగానే ఉన్నది.

ఈకితుంగులను ఆరాధించే సమయములో ఒకప్రధానమైన విధానము జరుగవలసిఉన్నది. నాలుగుమూరలు పొడవుగా ఉన్న పెద్దపెద్దరా భ్లు-నేలమీద పడిఉన్నవి లేవనెత్తి, నిట్రము గా ఉంచుతారు.

కితుంగులపేళ్లు చిత్రముగా ఉన్నవి:—
1. భీమా, 2. రామా, 3. జోడేపులు, 4. పేడా, 5. రంగారంగ్, 6. తుమన్న, 7. గర్పడ, 8. జగంత, 9. ముత్త, 10. తేతె. వీటిలో భీమా రామా అనేపేళ్లు ఎట్లు దూరి నవో చెప్పలేము.

వ్యాధిసంబంధమైన భూతములను కొలు చుట సాధారణముగా కుటుంబస్థులు ప్రత్యే కించి చేసుకోవలసినవని. కుటుంబములో ఎవ నికైనా వ్యాధివచ్చినప్పుడు ఆకుటుంబము వారందరూ కలిసి ఆవ్యాధిని కలిగించిన భూ తమునకు పండుగచేసి ఉపారముపెట్టవలెను. అ పండుగచేయించేవారు బోయాలుకారు. వారికి కుడంగులు అనిపేరు. వీరిలోకొందరు మగవారు; కొందరు ఆడవారు. వీరికిమంత్రాలు, వై ద్యము తెలుసును. వ్యాధిసంబంధమైన భూత ములు ఏవనగా:—

1. కన్నిబోజన్-ఇదిఅపస్మారదేవత. ఇది ఆవహించిన వారివద్దకు ఒండువులైనా వెళ్ల డానికి భయపడతారు. ఈభూతమును శాంతిం పజేయుటకు దానికి పండులను బలిగాఇవ్వవలె ను. మేకలుపనికిరావు; అన్నము కల్లు ఉపార ము పెట్టవలెను. ఈభూతము అడవులలో పెద్ద వృక్షములపై ఉంటుంది. గనుక దీనికిచేసేవూ డ ఊరివెలువలి అడవులలోనే చేయవలెను.

2. 4 సోడంగ, గోసాడ్, ఎర్లానా—వీటివ ల్ల జ్వరము, ప్రణములు, పైత్యము మొదల యిన వ్యాధులు కలుగుతూ ఉంటవి. వీటికి

మేకలు, కల్లు, బట్టలు ఉపారముగా ఇవ్వవలెను.

5-7 గడ్డజంగ, నండ్రీ, బుల్లు— ఇవి ఆకాశభూతములు, ఇందులో నండ్రీ, చంద్రీ సంబంధమైనది. వీటివల్ల తలనొప్పి, పోటు కలుగుతూఉంటవి. వీటికి మేకలు, కోళ్ళు, కల్లు, బట్టలు కావలెను.

8. రతూనా-సోనుమ్-పులిభూతము- ఇది సోడంగభూతమునకు భార్య. దీనివెంట ఎప్పుడును పులి ఆకారముగల కుక్క తిరుగుతూ ఉంటుంది. దీనివల్ల గండమాల (మెడవాపు) మొదలయినరోగములు కలుగును. దీనికి పోతు బలివేయవలెను. కల్లు ఉపారముగా పెట్టవలెను.

10. గయరబుల్లు— ఇది స్త్రీలకు ప్రసవము సులభముగా కాకుండా బాధించే భూతము. దీనికి మేకలు, కోళ్ళు, అన్నము, కల్లు కావలెను. పంది, బట్టలు అక్కరలేదు.

11. ఇల్లాసోనుమ్— దీనివల్ల స్త్రీలకు గర్భము పోతూఉంటుంది. గర్భము పోతుండే మోలన్న భయము తోచగానే గర్భవతిలియి ఉన్న స్త్రీ ఈభూతమునకు ఉపారము పెట్టుతూఉంటుంది.

12. రోగా-బోజక్- ఇది పెద్దమ్మవారు. దీనికి సవరలు ఎక్కువగా భయపడతారు.

ఈభూతములేకాక ఇంట్లో చనిపోయిన వారు భూతములై రాత్రికలలోను, చీకటిలోనూ కనబడి తమకు ఉపారాలు పెట్టవలసినదని కోరుతూ ఉంటారు. ఒక్కొక్కప్పుడు ఈభూతములు తమకోపము తెలియజేయడానికి పశువులసాలలోనికిపోయి ఒక అవునో, ఎద్దునో, పోతునో చంపుతూఉంటుంది.

ఇంతవరకు, సవరలు ఆరాధించే భూతము

లు మనసాఠాహించుకోవలసినవేకాని కండ్లకు కట్టినట్లుగా ఒకరూపమును దాల్చినవికావు అని ఆనుకోవలసిఉన్నది. అయితే, ఇండ్లలో డలపైని కితుంగులరూపములు కొన్ని కనబడినవి. అవి మనిషిరూపములుగానే ఉన్నవి. వాటి దిగువనుమాత్రము గుట్టము, ఏనుగు, సూర్యుడు, చంద్రుడు, నక్షత్రములు, వీటి తాలూకు బొమ్మలు, కనబడుతున్నవి. బోయాబొమ్మకూడా ఉంటుంది. గొడ్డుదిగాని, బిడ్డలు తరుచుగా పోతూఉన్న స్త్రీగాని, సంతానంకలిగి బిడ్డ చక్కగా వృద్ధిపొందుతే కితుంగ్ పుర్ పుర్ తన ఇంట్లో చేసుకొంటానని మొక్కుకొంటుంది. ఆలాగు మొక్కుకొన్న స్త్రీ తనకు బిడ్డపుట్టగానే ఒక పందిపిల్లనుకొని పండ్లండెండ్లు బాగామేసి కితుంగ్ పుర్ పుర్ పండుగచేసి ఆపందిని బలియిస్తుంది.

సవరల ఇండ్లలో- సాధారణముగా ప్రతి ఇంటిలోను రెండుకుండలు ఉంటవి. వాటికి పసుపుపూసి, అందులో ఒక చిన్న ఇత్తడిదబ్బీ మిరపకాయలు, ఉల్లిపాయలు, బియ్యం, ఉప్పు పెట్టి మూతవేసి ఉంచుకొంటారు. అందులో ఉండడానికి భూతాల కిష్టమని సవరల నమ్మకము. ఆరెండుకుండలలోను ఒకటి ఇంట్లో ఒకమూల మూడు చిన్న రాళ్ళపైని నిలబెడతారు. రెండోకుండ ఇంటికప్పుకు వేలకట్టి ఉంచుతారు. రాత్రివేళ ఇంట్లో కత్తులు మొదలయిన ఆయుధములుగాని, నాగలి మొదలయిన పనిముట్లుగాని, చప్పుడయితే మగవాండ్లభూతములు వచ్చిన పనిన్ని, కుండలు మొదలైనవస్తువులు చప్పుడైతే ఆమవాండ్లభూతములువచ్చినవనిన్ని సవరల నమ్మకము.

జంతువులను పూజించి ఆరాధించడము సవరలలో ఆచారముగా కనబడలేదుగాని పిల్ల

లు వ్యాధిచేత కృశించిపోయినప్పుడు కోతుల చిపోయి కోతులవలెను, తొండలవలెను కనకు, తొండలకు ఉపారము పెట్టడము కద్దు. బడుతూ ఉంటారు గనక, వాటికి ఉపారము అయితే, ఈ ఆచారము ఆజుతువులయెడల లు పెట్టినయెడల తమపిల్లలు ఆరోగ్యవంతు భక్తిచేతనుకాదు; పిల్లలు వ్యాధిచేత కృశించి లు లవుతారని వారి నమ్మకము.

—: సవరించేవలె వేరు:—

- 1 అజడక్-డెయూ
- 2 అయోక్-బొన్ని
- 3 అర్జతా
- 4 అగ్నిబా
- 5 అల్లాక్
- 6 ఇఖూడా
- 7 ఇందూ-రాజా
- 8 ఇల్లా-బొఇ
- 9 ఎడజా
- 10 ఎర్నానా
- 11 ఒయ్యో-సుమ్
- 12 కంతియర్
- 13 కన్ని-సుమ్
- 14 కరూల
- 15 కిన్నా-సుమ్
- 16 కుయరీ
- 17 కులేడక్
- 18 కోర్నోక్
- 19 గడభాజక్
- 20 గయరా-బుల్లు
- 21 గర్నాదా
- 22 గల్-బెడక్
- 23 గుర్నాడీక్ (గుర్నాదారాజా)
- 24 గులునురాజా
- 25 గుసాదా-ఫీడ్

- 26 జగంతా
- 27 జల్యా
- 28 జొడా
- 29 డునీక్-బొఇ
- 30 డరిమ్మా-బోజక్
(డరిమ్మా-రాజా)
- 31 డర్-సెన్నా
- 32 డారినిమ్
- 33 డాలిమ్మ
- 34 డాగల్
- 35 డూరి
- 36 తిప్పిరి
- 37 తుంకగాక్
- 38 తుమ్నా
- 39 తెత
- 40 తోనెఇ
- 41 పెడా
- 42 పెర్సి-బొఇ
- 43 బడోజక్-బుసుమ్
- 44 బాడా-బోజక్
- 45 బాబాసుమ్
- 46 బీమా
- 47 బుర్బుందా
- 48 బుల్లు
- 49 మద్యాసుమ్

- 50 ముండారా
- 51 ముత్తాసుమ్
- 52 రతునా-సోసుమ్
- 53 రనా-డెయూ
- 54 రమా (రామా)
- 55 రాతూర్
- 56 రింక్-బోజక్
- 57 రిక్-రుక్
- 58 రొగా-బోజక్
- 59 రుణా
- 60 రుబా-సుమ్
- 61 సక్రె-బొఇ
- 62 సక్రె
- 63 సమాంతి
- 64 సర్డయ
- 65 సిక్-బొక్
- 66 సండి-అనర్-బొ
- 67 నుత్రా-బొఇ
- 68 నుమన్ని
- 69 నుర్మల్లా-బోజక్
- 70 నూర్ బల్బా
- 71 నుండా
- 72 సోడంగా-రాజా

వీటిలో 7. ఇందూరరాజా, 23. గుర్నాదారాజా, 24. గులునురాజా, 72. సోడంగారాజా, 30. డరమ్మారాజా అనే దేవతలపేర్లు రాజులపేర్లను సూచిస్తూఉన్నవి. ఇందులో ఇందూరరాజా అంటే ఇందూర్ రాజున్న, డరమ్మ-రాజా అంటే డర్మరాజున్న, సోడంగా రాజా అంటే చోడంగరాజున్న, కాబో

లును? 46. బీమా 54. రామాదేవతలు ఏవి ధముగా వచ్చినవో?

వి వా హ ము

సవరలలో బాల్యవివాహములే తరుచుగా జరుగుతూ ఉంటవి! అయితే, రజస్వలా వివాహములు లేకపోలేదు. అవినింద్యములుకావు. వాటివల్ల సంఘములో పిల్లనిచ్చిన వారికిగాని

పిల్లను చేనుకొన్నవారికి గాని అవమాన మేమీలేదు.

సవరల ఆచారము ప్రకారము వరుడుగాని వరునికి సంబంధించినవారుగాని పిల్లనిమ్మని అడగవలెను. అంతేకాని, ఆడపిల్లవారు తమపిల్లను చేనుకొనవలసినదని ఎవరినీ అడగకూడదు. పెండ్లికాకమునుపు, కన్యకుతయోని అయినా గర్భవతి అయినా సంఘములో ఎవరూ రవ్వపెట్టరు. అంతచూతూనే ఆపిల్లకు పెండ్లికాకపోదు. అయితే ఎవనివల్లను ఆకన్యకుతయోని అయినదో అతడే ఆమెకు వివాహమాడడం సాధారణముగా సంభవిస్తూ ఉంటుంది.

మగవాడు ఎంతమందినైనా పెండ్లిచేనుకోవచ్చును. గాని, ఆడది ఒక్కరికంటే ఎక్కువమందిని పెండ్లిచేనుకోకూడదు. అయితే, వీరంతాపులకు, మగవాడు విడిచిపెట్టిన స్త్రీలకు, మగని విడిచిపెట్టుకొన్న స్త్రీలకు పునర్వివాహములేకపోలేదు.

సవరలలో ఏడుశాఖలవారుకలరు. అందులో ఒకశాఖవారు గొడ్డుమాంసము తింటారు. గొడ్డుమాంసము తిననివారు గొడ్డుమాంసము తినేవారి ఆడపిల్లలను పెండ్లిచేసుకంటారు; గాని, తమ ఆడపిల్లలను వారికిచ్చి పెండ్లిచేయరు.

పెండ్లికావలసిన చిన్నవాని తల్లిదండ్రులు బంధువులు, మిత్రులు మొదలైనవారు తగిన కన్యకోసము ప్రయత్నించి, ఒకరింటకన్య ఉన్నదని తెలియగానే, ఆపిల్ల తల్లిదండ్రులకు తమకోరిక మండుగా తెలియజేస్తారు. పిమ్మట ఒకరోజున జంగ్ జంగ్ బో ఇంటికి, అనగా పెండ్లికూతురు ఇంటికి పెండ్లిమాటలకోసము, వెళ్తారు. పీరెందుకు వస్తన్నారో తెలుసునగనక, పిల్లతల్లిదండ్రులు ఇష్టమయితే తలుపులుతీసి ఉంచుతారు; ఇష్టముకాకపోతే తలుపులుమూసివేస్తారు. తలుపులు మూసివేసినా మగపెండ్లివారు ఆయింటికి వెళ్లి తలుపు తెరువమని కేకలువేస్తారు ఒకప్పుడు తలుపులు బ్రద్దలు కొట్టడము సంభవించవచ్చును. అంతగా ప్రయత్నించినా ఆపిల్లతల్లిదండ్రులకు ఆసంబంధము ఇష్టము కాకపోవచ్చును. అప్పుడు మగ పెండ్లివారు తెచ్చిన కల్లుకండలు పిల్లతల్లిదండ్రులు ముట్టుకోరు. అదిచూచి, మరి ప్రయోజనము లేదని వచ్చినవారు వెడలిపోతారు. ఒకవేళ ఆసంబంధము ఇష్టమైతే, ఆడపిల్లవారు వచ్చినవారిని తీట్టబోతారు, కొట్టబోతారు. ఒకప్పుడు దెబ్బలవల్ల గాయములు తగలవచ్చును, నెత్తురు కారవచ్చును. అప్పుడు మగపెండ్లివారు ఆతిట్లకు, దెబ్బలకుటర్చి ఊరుకుంటారు గాని ఎదురుతిరగరు. ఎందుచేతనంటే, అది అంతా పిల్లనివ్వడానికి సన్నతించినట్లు సూచించే ఆచారము. ఈపని జరిగినతర్వాత పిల్లనివ్వక పోయినయెడల పిల్లతల్లిదండ్రులు పెండ్లికొడుకు తల్లిదండ్రులకు నష్టపరిహారము ఇచ్చుకోవలెను.

పైనిచెప్పిన, తీట్టడము, కొట్టడము జరిగిన రెండుమూడు దినములకు, మగపెండ్లివారు పిల్ల ఇంటికి రెండవసారి వెళ్తారు. అప్పుడు న్యంగా దాల్ సాల్ అనగా రెండుమూడు కుండల కల్లున్న, పిల్ల ఇంట్లో ఎంతమంది పురుషులుంటారో అన్ని అమ్మలున్న పట్టుకొని వెళ్తారు. ఈసారి మరితీట్టడము కొట్టడము జరగదు పట్టుకొనివచ్చిన వస్తువులు పిల్లయింట్లో ఇచ్చివేసి మగపెండ్లివారు వెడలిపోతారు.

హరికొన్నాళ్ళకు, మగపెండ్లివారు మూడవసారి పిల్ల ఇంటికివచ్చి పంగనంగ్ దాల్ సాల్ అనగా మూడుకుండల కల్లున్న, పురుషులు ఇస్తారు. ఆడపిల్లలాలాకువారు ఆకల్లు తాగ

గానే, వారికందరికీ పనుపురాసి మగపెండ్లి వారు వెడలిపోతారు.

మరికొన్నాళ్ళకు మగపెండ్లివారు నాలుగవసారి పిల్లయింటికి పెండ్లికొడుకుతో వచ్చి పెండ్లిజరిపిస్తారు. పెండ్లికొడుకు తండ్రియొక్క గౌరవము, భాగ్యము పట్టి మగపెండ్లివారందరును డంబముగా ముస్తాబయి బాహుళ్యముతో ఆడుకొంటూ పాడుకొంటూ పెండ్లికూతురి ఇంటికివస్తారు; 20 కుండలకల్లు, ఇత్తడి మురుగుల జోడా, పెండ్లికూతురికొక కోక, పెండ్లికూతురి తల్లికొకకోక, పెండ్లికూతురి తండ్రి, అన్నదమ్ములు, బంధువులు మొదలయినమగవారికి బట్టలు తెచ్చియిస్తారు. అప్పుడు బోయావచ్చి ఆ 20 కుండలలోను, ఒక కుండఎంచి, ఒకచోటబెట్టి, దానిపక్కను ఒక అమ్మునిలబెట్టి, పితృదేవతలను ఆరాధించి, ఒకచిన్న పిడతతో ఆకుండలోని కల్లుతీసి ఆకు దొప్పలలోనికి కొద్దికొద్దిగా పోస్తాడు; వహూవరులను కాపాడవలసినదని ప్రార్థించి, ఆదొప్పలలోని పవిత్రమైనకల్లు అక్కడఉన్నవారి పాదములమీదను, భుజములమీదను జల్లుతాడు. అప్పుడు పెండ్లికూతురితండ్రి బోయావైపుతిరిగి, “బోయా! వీరు నాపిల్లను అడగవచ్చినారు. వీరు పట్టుకొనివచ్చిన కల్లునేయితాగి నాసమ్మతి తెలియజేసినాను. గాని నాపిల్లకు ఈసంబంధము ఇష్టమో కాదో? తీరాపెండ్లి అయినతర్వాత ఆపెండ్లికొడుకుతో పోయికా పురము చేస్తానంటుందో లేదో కనుక్కోవలసినది” అని అడుగుతాడు. అప్పుడు, బోయా పిల్లవైపుతిరిగి, “ఏమమ్మా! నీకీసంబంధము ఇష్టమేనా?” అని అడుగుతాడు. ఆపిల్ల నలుగురిలోను, “నాతల్లిదండ్రులు, బంధువులు, అందరూ ఈ పెండ్లికొడుకువంకవారు తెచ్చి

న కల్లు తాగినారు. నేను సవరపిల్లను. ఇతడున్న సవరవాడే. ఇతనిని పెండ్లిచేసుకోవడము నాకెందుకు సమ్మతముకాదు” అని అంటుంది. అప్పుడు అక్కడ నున్నవా రందరున్న మంచిది, పెండ్లిఅయినదంటే అయినదంటారు. వివాహవిధానము మరిపమిలేదు. పల్లెలో నున్నవా రందరున్న పెండ్లికొడుకు వంక వారికి కల్లు, బియ్యము, మాంసము ఇస్తారు దానితో పెండ్లి పూర్తిఅయినట్టే. ఆ వెంటనే మగపెండ్లివారు వెడలిపోతారు. అప్పుడు వారితో పెండ్లికూతురు వెళ్ళదు. పెండ్లికొడుకుమాత్రము అప్పుడప్పుడు పిల్ల ఇంటికి వస్తూపోతూ ఉంటాడు. ఈలాగు కొన్నాళ్ళు మాత్రమే జరుగుతుంది. పెండ్లి అయినతర్వాత, ఆట్టకాలము పిల్ల అత్తవారి ఇంటికి వెళ్ళక పుట్టింట ఉండిపోతే సంఘంలోని వారు ఆక్షేపించకపోరు. గనుక, శీఘ్రకాలములోనే కల్లు, బియ్యము, బట్టలూ ఇచ్చి తండ్రి తన కుమార్తెను అత్తవారింటికి పంపిస్తాడు.

వితంతువులకు పు సర్వి వాహము న్నది. అయితే, మళ్ళీ పెండ్లిచేసుకోవలెనని కోరిన విధవ సాధారణముగా తన మరుదులలో ఒకరిని పెండ్లిచేసుకోవలెను. మరుదులనే కాని బావలను వివాహమాడగూడదు. మరదులలో ఎవరిని పెండ్లిచేసుకొనుట ఇష్టము కాకపోతే, ఆమె పైవారిని పెండ్లిచేసుకోవచ్చును గాని, అత్తవారింటి వస్తువులేవీ తీసుకొని వెళ్ళకూడదు. అంతేకాదు, ఆమెను పెండ్లిచేసుకొనేవాడు హక్కు విడుదలకోసము, ఆమె మరదికి కల్లు, ఒకపోతు (లేదా ఒక పంది) ఇచ్చుకోవలెను. ఆ జంతువు మాంసమున్ను, ఆ కల్లున్ను గాగ్గిమంలో ఉన్నవా

రందరున్న బోయా, గోమాంగులతో పుచ్చు కోవలెను. ఆ విధవను పెండ్లి చేసుకొన్నవాడు- మరదికానీ, పైవాడుకానీ- ఒక వందిని బలి వేసి దాని మాంసమున్న కల్లును మొదటి మగని భూతమునకు అర్పించవలెను. ఆ పని చేయవలసినవాడు బోయా. అతడు ఆ చని సోయిన మొదటి మగని భూతమును పిలిచి “ఇదిగో నీకు ఈ వందిమాంసమున్ను, ఈ కల్లున్ను ఉపారంగా పెట్టినాము. దీనితో నీ కున్న నీ పెండ్లానికిన్ని సబంధము తెగి పోయినది. నీకుగాని, నీ తమ్ములకుగాని, నీ పిల్లలకుగాని హక్కయిన వస్తువేదీ ఈమె తీసుకొనిపోలేదు. మరి ఈమెను ఇట్లోగాని, బయటనుగాని, అడవిలోగాని, కొండమీద నుగాని, నిద్రపోతూఉన్నప్పుడుగాని, మేలు కొని ఉన్నప్పుడుగాని బాధపెట్టకు. ఈమెకు పుట్టబోయే పిల్లలను బాధించకు. ఈమెను పెండ్లి చేసుకొంటూ ఉన్నవాడు నీ కేమీ అపకారము చేయలేదు. అతనిని ఈమె వరించి నది. అతడు సమ్మతించి పెండ్లి చేసుకొంటు న్నాడు. నీవు ఈ ఉపారం పుచ్చుకొని తృప్తి పొందు. పితృదేవతలందరున్న ఇందుకు సాక్షులు.” అని అంటాడు.

ఈ సమయమందు బలిగా ఇచ్చిన జంతువును “లాజ్‌డండా” అని పేరు. “లాజ్‌డండా” అంటే భూమిలో ఉన్న భూతమునకు ఇచ్చిన పరిహారము అని అర్థము. మగనికిష్టము లేకగాని తన కిష్టము లేకగాని మారుమనవు కోరినదానిని పెండ్లి చేసుకొనేవాడు ఇచ్చే పరిహారమునకు “బయర్‌డండా” అని పేరు. “బయర్‌డండా” అంటే భూమిమీద ఉన్నవానికి ఇచ్చే పరిహారమని అర్థము.

మారు మనవు కోరుకొన్న సవరదాని కోరిక నులభముగా నెరవేరగలదు. బయర్‌డండా ఇచ్చుకొనుటకు సిద్ధపడి తనను పెండ్లి చేసుకొనుటకు సమ్మతించినవాడు దొరికితే చాలును. మరి పెండ్లి చేసుకొనుటకు ఉద్దేశములేని స్త్రీ పుట్టింటికి పోయి ఉంటే, మగనికి పరిహార మేమీ ఇచ్చుకోవలసిన బాధ్యత లేదు, గాని అట్టి సవరది సాధారణముగా ఉండదు. ఒకవేళ, పుట్టింటికి పోయి ఉన్న స్త్రీ మరి ఒకరిని పెండ్లి చేసుకొంటే, దాని మొదటి మగడు వెంటనే పోయి రెండవమగని పోతునో వందినో చంపి, తన ఇంటికి తీసుకొని వస్తాడు. దాని మాంసము అతని బంధువులందరున్న తింటారు. అప్పుడు కూడా బోయా వచ్చి భూతములను పిలిచి, పరిహారము ఇచ్చుకోవడము జరిగినది గనుక, ఆ రెండవ మగనికి మరేమీ హాని చేయవద్దని ప్రార్థిస్తాడు.

సవరవాడు తన పెండ్లాన్ని విడిచిపెట్టుకొనుటకూడా నులభమే. తనకు బుద్ధిపుట్టగానే అతడు తన పెండ్లాన్ని పొమ్మని తన ఇంటినుండి పంపించివేస్తాడు. ఆమె మళ్ళీ పెండ్లి చేసుకొంటే ఆరెండవ మగనివద్దనుండి పరిహారము పుచ్చుకొంటాడు. తానుకోరి పెండ్లాన్ని విడిచిపెట్టి, కొనే హక్కు అతనికి లేకపోలేదు. అయితే, తనవల్ల తప్పులేకుండా ఉన్నప్పుడు నిష్కారణముగా మగడు తనను విడిచిపెట్టినాడని సవరది గోమాంగుతో పిర్యాదు చేయవచ్చును. అట్టిసమయములందు ఆస్త్రీని పెండ్లి చేసుకొన్న రెండవమగడు మొదటిమగనికి ఇచ్చుకోవలసిన పరిహారము తగ్గిస్తాడు.

మగడు తనకు సంభోగసౌఖ్యము కలిగించుటకు అనమర్థుడైనప్పుడు తోడికోడండ్రతోగాని, అత్తమామలతోగాని విరోధమువచ్చి

వేరే కాపురము పెట్టవలసినదని ఎంతబ్రతి
మాలుకొన్నా మగడు సమ్మతించనప్పుడు
స్త్రీ మగనివిడిచిపెట్టుట సంభవిస్తుంది. పెం
డ్లాము జారిణిఅయి పరపురుషునితో లేచిపో
యినా, దుర్వ్యయముచేస్తూ పిల్లలను తిన్నగా
నంరక్షించక బాధపెట్టినా, పురుషుడు పెండ్లా
న్ని విడిచిపెట్టుట సంభవిస్తుంది.

ఆస్తి.

తండ్రి ఆస్తి కొడుకులకే చెందుతుంది.
అయితే, తండ్రి బ్రతికియున్నంతకాలము, కొ
డుకులు ఎంత పెద్దవాళ్ళయినా, ఆస్తి పంప
కముకాదు. కొడుకులు తమ పెండ్లాలతో వే
రువేరు ఇండ్లలో కాపురమాండవచ్చును గాని
అందరున్న కలిసి తండ్రి ఇంటిలోనే భోజనము
చేస్తూ ఉండవలెను. తండ్రి చనిపోయిన తరు
వాత, పెద్దకొడుకు మైనర్లుగా ఉన్న తన త
మ్ములందరికిన్ని సంరక్షకుడుగా ఉంటాడు. ఆ
స్తి పంచుకోవలసి వచ్చినప్పుడు అన్నదమ్ము
లందరున్న సదుముగానే పంచుకోవలెను.

సవరలలో డత్తత అనేదేమిటోదు. ఎవని
కైనా మగపిల్లలు లేనప్పుడు అతని ఆస్తి అత
ని తమ్ములకు చెందవలెను. జ్ఞాతులున్నంత
కాలము మగని ఆస్తి పెండ్లానికిరాదు, గాని,
మారుమరువు వెళ్ళకండా ఉన్నంతకాలము
ఆమెను ఆమెమగని ఆస్తి అనుభవిస్తూ ఉన్న
వారు పోషించవలెను. అయితే, సాధారణము
గా ముసలిదైతేనే తప్ప పిల్లలులేని విధవ మ
ళ్ళి పెండ్లి చేసుకోకుండా ఉండదు.

జీవనము, వృత్తి.

సవరలు సాధారణముగా సోమరులు కా
రు. ఆడువాళ్ళు, మగవాళ్ళు, పిల్లలు, పెద్దలు
అందరున్న ప్రాద్దస్తమానము ఏదోపాటుప

డుతూనే ఉంటారు. ఆట్టేబుద్ధికుళలత లేనివా
రుగనుక పనినులుపు ఎరుగరు. తినుబడివస్తువు
లుగాని ధనముగాని ముందుకు కష్టకాలము
లో పనికిరావచ్చునన్న ఉద్దేశముతో నిలవ
చేసుకోవడము ఎరుగరు. అందుచేత వ్యాధుల
వల్ల పనిజరగక బాధపడినప్పుడు అప్పులు
చేసి దిద్దుకోలేక కష్టపడతాడు. తాతలుచేసిన
అప్పులు మూడుతరాలవరకు నూటికి నూరు
గా వడ్డిచెల్లించుకొంటూ ఉండడము సంభ
విస్తుంది. ఎన్ని బాధలుపడ్డా అప్పుమాత్రము
ఎగవేయరు; చెల్లించితీరతారు. అప్పుఇచ్చే
సొండి వాళ్ళు, పానోలు, గడుసువాళ్ళు గనుక
సవరవాళ్ళుతరుచుమోసపుచ్చుతూఉంటారు
వ్యవసాయమువల్లను, అడవులలో కట్టెలు
కొట్టి అమ్ముకొనుటవల్లను, సవరలకు జీవనము
సాగుతున్నది. సవరవాళ్ళ వ్యవసాయమునకు
పోడు వ్యవసాయమని పేరు. కొండలమీదను
అందులోను మిక్కిలి ఎత్తైన పీఠభూములందు
అడవులుకాల్చి నేలనదునుచేసుకొని వ్యవసా
యముచేస్తారు. కొండపక్కలు సదునుచేసు
కొంటూ, అవి జలపాతములవల్ల పాడుకా
కుండా పెద్దపెద్ద రాళ్ళుతెచ్చి గట్టులు కట్టు
కొంటూ పీఠభూములు ఏర్పరచుకొంటారు.
ఇవిమెట్లరలె కనబడతవి. ఈరాతిగట్టు కట్ట
డములో సవరకుగలనేర్పు చాల మెచ్చుకో
దగినది. కొన్నిగట్టు కట్టుటకు అనుకూలము
గాని స్థలములలో కనబడుచున్నవి. అవిఎట్లు
కట్టగలిగినారాలని ఆశ్చర్యపడవలసినంత చ
క్కగా ఉంటివి. కొండకాలువలు ఈమెట్ల
వలెనున్న సాగుభూముల పక్కనుండి పారు
తూఉండేటట్లు మళ్ళించి నీటిపారుదల సదు
చాయములు యేర్పరచుకొంటారు.

కట్టెలుకొట్టి చెల్లమీదను, ఇండ్లవద్దను

నిలవచేసుకొని చేరువగా ఉన్న గ్రామాలకు పట్టణాలకు పోయి అమ్మకొని, అక్కడినంతలలో తమకు కావలసిన వస్తువులు కొని తెచ్చుకొంటారు. కబ్బలేకాక వెదురుబొం గులుకొట్టి పెద్దపెద్దమోపులు భజములమీద పెట్టుకొని కొండలమీదనుండి ప్రమాదకర మైన మార్గములు చంగుచంగున చాటుకొంటూ దిగుతారు.

సవరలు వేటవనలలో చాలానేర్పుగలవారు. ప్రబంధములలో వేటవర్ణన వచ్చినప్పుడు సవరలు మొదలయిన కిరాతుల సహాయము వేటకుబోయే రాజులు మొదలైనవారు ఎట్లు పొందుతూ ఉండేవారో కనబడుతుంది. సవరలు తరుచుగా వేటకుపోయి పక్షులను, మృగములను చంపి వాటిమాంసము ఇంటికి తెచ్చి వండుకుంటారు. సవరలకు పాములుకూడా ఆహారమే. ఎంతపెద్ద పాములైనా వాళ్లు నులువుగా పట్టుకొని తలతెగనరికి లోలూడదీసి దానిమాంసమువండుకొని తింటారు. సవరలు తినేదుంపలు కందమొదలయినవి అనేకముగా కలవు.

సవరలు సాధారణముగా విప్పకల్లు తాగుతూ ఉంటారు. విప్పపువ్వు పూచేకాలము వాళ్లకు చాలాఆనందముగా ఉంటుంది. కష్టపడి విప్పపువ్వుసంగ్రహించి ఆరబెట్టి బాగాఆరినపువ్వు ఉడకబెట్టి దానినుండి తీసినకల్లు సవరలు ఎంతోప్రీతిగా తాగుతారు. ఈవిప్పకల్లు వంటకొసము ఒకసారాబట్టి ఉంటుంది. జీలుగుకల్లు తాటికల్లు, ఈతకల్లువలెనే జీలుగుచెట్లు గీచితీస్తారు. పొగాకుచుట్టులు తాగడము కొత్తగా నేర్చుకొన్నారు. పొగాకుగుండ గొట్టములలో పెట్టి దాని పొగపీల్చడముకూడ అలవాటు చేసుకొన్నారు.

సవరలవనిముట్లలో ముఖ్యమైనవి, వ్యవసాయమునకు కావలసినవి, వాగలి, తొరిగ, పార; కబ్బలు కొట్టుటకు వనికవచ్చేవి, కత్తి, గొడ్డలి మొదలైనవి.

కొన్ని సంవత్సరములయి, సవరలు అనేకముగా ప్రతినంవత్సరము ఆస్వాము మొదలైన దేశములకు పోతున్నారు. కొంతకాలము పైదేశములలో ఉండి, కొత్తవిషయములు అనేకముగా నేర్చుకొని గడుసువారై తిరిగి తమవల్లెలు చేరుకొన్న సవరల ఆచారవ్యవహారములు, సవరపల్లెలలో ఉండిపోయినసవరల ఆచారవ్యవహారములకు, భిన్నముగా ఉండడము సంభవిస్తూఉన్నది. దీనివల్ల సవరలకు కొత్తవికాసము కొత్తపరిజ్ఞానము అలవడుతూ ఉన్నది.

సవరలకు సుమారు 200 ఓషధులకుపైగా తెలుసును. పెద్దపెద్దగాయములకు ఆకుపసరు రాచి నెత్తురుకట్టు దెబ్బవేగముగా మానిపోవునట్లు చేసుకోగలరు. అయితే వ్యాధివచ్చినప్పుడు మందుపుచ్చుకొంటూ ఉన్నా పూజలు చేసి జంతువులను బలిచ్చుకొంటేనే కాని వ్యాధి నివృత్తించడన్న సమ్మతము ప్రతినవర వారికిన్ని కలదు. ఆపూజలు చేయించే కుడంగులు స్వలాభము కోసము వ్యాధినివృత్తించినదాకాగాని, రోగిచచ్చినదాకాగాని, పూజలు చేయుస్తూనే ఉంటారు.

పాటలు-సంగీతము.

సవరలలో సాధారణముగా అందరికీ మగవాడుకానీ ఆడదికానీ- నాట్యం చేయడము, పాటలు పాడడము సహజముగా అలవాడి ఉంటుంది. విడిగా ఒక్కరిని పాడమంటే పాడలేకపోయినా, నలుగురు కలిసి సంతోషంగా ఆవేసమై నటలు మైమరచి పాడుతూ

సవరల పోడువ్యవసాయము.

కారడవియంగలి సవరవాడు.

సవరల చిత్రలేఖము.

సవరస్త్రిలు, ఫీరోమంగోల్'యాకారమును చూడుడు.

వంతెనకట్టచున్న సవరలు

దేవ్యముపట్టిన 'కుడాంగ్'

'గుటర్' పండుగలో ఎనుపోతులనుబలియిచ్చుట

పేతలత్పప్తికై రాళ్ళు మొక్కుట

ఆడతారు. అప్పుడు దగ్గరగా ఉన్న ప్రాంతీయ
రవాడూ వాళ్ళతో కలిసి పాడినా పాడకపో
యినా లయితప్పకుండా ఆడతాడు. వాళ్ళ
పాటకున్న పద్యాఃకిన్ని భేదమేమీలేదు.
ప్రాంతీయవాడు, ప్రాంతీయవరది అప్పటికప్పుడు
పాటకూర్చి పాడగలరు. పాటలు పాడుకుం
టూ అడవిలో కర్కాలు కొట్టడము, పొలము
లో చేను కోసుకోవడము మొదలయిన పనులు
చేసుకుంటూ ఉంటారు కొండమీదను, అడ
వులలోను డంగడాడంగిడిలు (అనగా పెళ్ళికాని
పడుచువాడూ, పడుచుదీ) ఒకరినొకరు చూచు
కొని పలకరించుకొంటూ కలాసాగా మాట
లాడుతూ ఉన్నప్పుడు వలపు పుట్టినట్టాయెనా
వాళ్ళమాటలు పాటలుగాను, వాళ్ళచేష్టలు
నాట్యము, అభినయముగాను మారిపోతవి.
అప్పుడు వాళ్ళు కల్పించిన పాటలలో శృంగార
ము, హాస్యము, పదలాలిశ్యము కనబడతవి.
పెళ్ళిళ్ళు, దేవతల ఉత్సవాలు, అయినప్పుడు
గ్రామస్థులు అందరూ కలిసి పాడుతూ ఆడు
తారు. పులి, ఎలుగుబంటి, కోతి మొదలయి
న జంతువుల ఆటలు ఆడుతూ ఉంటారు.
ధాన్యము దంపుతూ ఉన్నప్పుడు అప్పుడయే
చప్పుడుకు సరిపోయిన లయగల పాటలు పా
డతారు. ఈదిగువను ఉదాహరించిన దంపు
శృంపాట చూడండి.

రంతక్ డిక్ బా	అబాఘి-గోత్	గోనా-ఘోన్
డిఘ్ డిఘ్ నా	అబాఘి-గోత్	కాకి-ఘోన్
కూజల్ గోబా	అబాఘి-గోత్	గోనా-ఘోన్
అజల్ బాబా	అబాఘి-గోత్	కాకి-ఘోన్
సి దుగ్గి-నుక్-బా	బభాఇబా	గోనా-ఘోన్
గిగ్గి-గోత్-బా	బభాఇబా	కాకి-ఘోన్
గోత్ గుడా	బభాఇబా	అయి-ఘోన్
కులన్-నూజ్ బా	బభాఇబా	గోనా-ఘోన్
పాపా-ఉం	బభాఇబా	అయి-ఘోన్

ఈపాటలో తనచెల్లెలకు కష్టమైనపనులు
చెప్పక ముద్దుగా ఆనందించవలెనని అక్క
తన మరదితో చెప్పటము కనబడుతుంది.

పక్షుల కూతలూ చేష్టలూ, మృగముల
స్వభావమూ, పరిశీలిస్తూ ఉన్నప్పుడు సవరల
మనస్సులో పుట్టే భావాలు సవరపాటలలో
వ్యక్తమగుతూ ఉంటవి. ఆపాటలు వింటూ
ఉన్నప్పుడు సవరలు వట్టికరాతులు. వీళ్ళు
ట్టూ ఉన్న వస్తువులకున్న, వీళ్ళ మనోభావా
లకున్న, ఏమీ సంబంధము లేదు అనలేము.
మనవలెనే సవరలు సైతము సాగ సైనవస్తువులు
చూచి సంతోషిస్తారు. తమ సంతోషము పా
టలలో ప్రకటిస్తారు. నవ్వుతాలు, సరసా
లు, వెక్కిరింపులు, దెప్పులు, అలకలు, కో
పాలు, కలుసుకోడాలు, విడిపోడాలు మొద
లయినవన్నీ వాళ్ళపాటలలో కనబడతవి. నా
జూకు తక్కువయినా, భావము సహజముగా
కనబడుతుంది గనుక వాళ్ళపాటలలోని కల్పన
ఇంపుగా ఉంటుందని చెప్పవచ్చును.

జీలుగుచెట్టు కలుగితేనేకాలములో వాళ్ళకు
ఒంటిమీద తెలివి ఉండనేఉండదు. మాటా
మాటావచ్చి తోవలో తగవుపుట్టి కొట్టుకొని
నరుకకోవడము సంభవించినప్పుడుకూడా ఆవే
శముతో పాటలు పాడకొంటూనే ఆపనులు
చేస్తారు.

పూజలు, పంచుగలు చేసుకొన్నప్పుడు
సవరలు పాడే పాటలు వేరు. అనుశ్రుతంగా వ
స్తూఉన్నవి. అవి ఎవరో కోందరుమాత్రమే
పాడగలరు. వాటిలో దేవతల చరిత్ర, సృష్టి
కృమిము, కొన్ని ఇతిహాసములు ఉంటవి.
మదాయించడములో (అనగా పూజపాటలు
పాడడములో) వేరుపొందిన కుడబులు పాట

పాడి కొలిచినయెడల దేవతలు వారికొరికల వాన్యయంత్రములలో విగ్రహంబిది, (రెండుతీ
న్నీ నెరవేరుస్తారన్న నమ్మకము సవరలకు గలు, అయిదుమెట్లు కలది.) ఫిదేలునంటిది
పూతిగా ఉన్నది. (కొబ్బరిచిప్పకు ఉడుముతోలుకప్పి దానికి

సవరల పాటలలో సాధారణముగా నాలు వెదురుకర్చిబిగించి చేసినది) వేణు (ప్లూట్ వలె
గుస్వరములకంటె అధికము కనబడలేదు. అ నే నుండేది) మృదంగము, డప్పులు, తుడుము
రుదుగా అయిదు స్వరములు వినబడతవి. కలవు.

కిమిడి గంగ వంశము

శ్రీయుత సింహాద్రి పోరిచాగారు.

కళింగరాజ్యము సమీపమున కిమిడియను నొక రాజ్యమున్నట్లును దానిని క్రీ॥ శ॥ షడునొకండవ శతాబ్దమున కళింగరాజగు రాజురాజు జయించినట్లును శాసనములవలన తెలియవచ్చుచున్నది. గాని యారాజ్యపు విస్తీర్ణతను గూర్చి మనకేమియును తెలియదు. పశ్చిమ గంజాంజిల్లాలోని పర్లాకిమిడి, పెడకిమిడి సంస్థానములు కిమిడినామమును ధరించుచున్నను వీరివంశావళిచరిత్రలను దెలియజేయు గ్రంథముల చూచినచో సందాపురమును వీరు జయపురమువారికిచ్చినట్లున్నది. పశ్చిమ విశాఖపట్నం జిల్లాలోని జయపురంసంస్థానమున నొకసందాపురముండుటచేతనున్నా, కిమిడినామముననున్న రాజ్యములున్న, జయపురంవారి రాజ్యమున్న సమీపమున నుండుటచేతనున్నా, జయపురంలోని సందాపురము కొంత కాలము క్రిందటి కిమిడిరాజ్యములోనిదని చెప్పవచ్చును. గంగవంశానుచరిత్రయను కావ్యమును చూచినచో గుడాలిగుణపురములు కిమిడిరాజ్యముననున్నట్లు తెలియగలదు. కాబట్టి పశ్చిమ విశాఖపట్నంజిల్లా జయపురం సంస్థానములోని కొంతభాగము కిమిడిరాజ్యమునందలిదేయని స్పష్టపడును. ఈకిమిడిరాజ్యము కొంతకాలము స్వతంత్ర రాజ్యముగనుండి తరువాతను క్రీ॥ శ॥ షడునొకండవ శతాబ్దమున కళింగములోనిభాగమయ్యెను. కిమిడిరాజ్యమున కొంతభాగము పశ్చిమ సూర్యవంశీయులగురాజుల పరిపాలనమున నున్నను పర్లాకిమిడి పెడకిమిడి, చినకిమిడి సంస్థానములు మాత్రము గంగవంశపు రాజులచే పాలింపబడుచున్నవి. వీరిది ఆత్రేయవంశీయులు. వీరు

చంద్రవంశములోని యొక శాఖవారు. వీరు కిమిడిప్రాంతములకు, ఉత్కలము నుండివచ్చినారన్న విషయము చారిత్రక పరిశోధకులంగీకరించియున్న విషయమే. క్రీ. శ. షడునొకండవ శతాబ్దాంతిభాగమున కళింగరాజ్యమున నభిషిక్తుడై ద్వాదశశతాబ్దపు ద్వితీయపాదమున నుత్కలమును జయించి కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చి యుత్కల కళింగముల నన పరిపాలనకు లోబరిచిన యనంతవర్ష చోడగంగదేవుడు ఉత్కలగంగవంశీయుల కాదిపురుషుడని గూడ సందరు సంగీకరించిన విషయమే. కిమిడి గంగవంశమీ యనంతవర్ష చోడగంగుని నశములోని శాఖయే యనుటకు చాలా ప్రమాణము లున్నవి. ఈయుధయవంశముల వారును నాత్రేయగోత్రులే. ఇదిగాక నీ యుధయవంశముల రాజ్యపుటనా ప్రణాళికయు, నీతినీతులును, దేవోత్సవాదులును, చూచినచో నీ రెండును నొకటే వంశమని తప్పక చెప్పగలము. ఇంతకన్నను బలవత్తరములగు ప్రమాణములన్నియును విమర్శించుట కిప్పుడవకాశము చాలకపోవుటచే వాటినిన్నిటిని విమర్శించుటచూచి గంగవంశ ముత్కలమునుండి యెప్పుడు కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చినదన్న విషయము మాత్రము ప్రస్తుతమున విమర్శించదలచితిని. ఈ విమర్శ సమంధాః క్షిప్రముగా నుత్కల గంగవంశమునకును కిమిడిగంగవంశమునకును గల సంబంధము వచ్చుచున్నది. కాబట్టి నీ వ్యాసమునందలి విషయ మాచక్షయం దొక భాగమగుచున్నది. మిగిలిన ప్రమాణము లన్నియు నిట విచారించకపోవుటచేత నీవ్యాసమున

ముఖ్యోద్దేశము గంగవంశ మెప్పుడుత్కలము నుంచి కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చినదన్న విషయమే యని చెప్పితిని. సందర్భానుసారముగ వచ్చు విషయముగు సంబంధమును గూర్చి పరిశోధకుల యభిప్రాయము మాత్ర మిచ్చి యున్నాను.

గంగవంశ ముత్కళమునండి కిమిడికివచ్చిన కాలము దెలుపునట్టి గాధలుగలవు. వాటి యందలి సారాంశ మీక్రిందివిధమునవన్నది.

ఉత్కలమును పాలించుచుండిన గంగవంశమున కపిలేంద్రదేవని యొక రాజుగలడు. అతనికి పందొమ్మిండుగురు కుమారులుగలరు. అందు పురుషోత్తమనామకు డొక డంకరనంబంధిపుత్రుడని వాడుక. దైవవశమున కపిలేంద్రుని పురుషోత్తముని యువరాజుచేయగా మిగిలిన కొడుకు లందరు సుత్కలమును విడిచి నానాదేశములకు వెళ్ళిరి. పురుషోత్తముడు, శాండివిజయిత' యని పిలిచినాగాంచెను. కిమిడినిషయమునకు వచ్చి యప్పుట రాజ్యమును స్థాపించినది కపిలేంద్రుని పెద్ద కొడుకు.

ఈగాధలలోనున్న కపిలేంద్రపురుషోత్తములెవ్వరిని తెలియుటకుగాను మన ముత్కలమును పాలించిన రాజవంశావళులను చూడగా శ్రీచైతన్యస్వామివారి శిష్యుడగు ప్రతాపరుద్రగజపతి తండ్రి పురుషోత్తముడు న్నూ ఆతని తండ్రి కపిలేశ్వర దేవున్ను గలరు. ఇదిగక గంగవంశానుచరిత్ర యు కావ్యమున నున్నది చూచినచో సుత్కలమున గంగవంశావసానకాలమున కపిలేశ్వరు డుత్కలము నాక్రమించెననియు, సుత్కలరాజులు స్వదేశమును విడిచి గుడారి యనగా కిమిడిరాజ్యమునకు వచ్చిరినియును, తెలియును.

ఈయుధయవిషయములను కలిపి యాలోచించినచో గాధలలోని కపిలేంద్రపురుషోత్తము లీకపిలేశ్వరపురుషోత్తములే యనవలసివచ్చుచున్నది. కపిలేంద్ర, కపిలేశ్వర. భేద మత్యల్పముగ గణించవచ్చును. అయితే ప్రతాపరుద్రగజపతి యనుతనం తాను, శాసనము చూచినచో దానియం దీక్రింది శ్లోకములున్నవి.

పతిస్త్విహమస్తి సహజసి యి శ్రయీమయాత్మా తమసానిషూదనః॥ ప్రకాశసంపీత నిగంబనం బనాః శివస్యమూర్తికం సమదాహృన్తియం; తనీయ వంశేతదను ప్రతాపనాంకృష్టస్యరాజాకపిలేశ్వరా హ్వయః॥ అభూదభూగోపమ పాదుహాజితో ధయా రాతిగణోగుణోన్నతః.

ఈ శ్లోకములను బట్టి కపిలేశ్వరుడు సూర్యవంశపురాజుగా నున్నాడు. గాధల తాలూకు కపిలేంద్రుడు గంగవంశమువాడు అనగా చంద్రవంశపు శాఖవాడు. ఇదిగక గాధలలోని కపిలేంద్రుని కొడుకగు పురుషోత్తముడు చోళరాజ్యములోని కంచిన జయించినవాడని యున్నది. అనంతవరం తామ్రశాసనములోని కపిలేశ్వరుని కొడుకగు పురుషోత్తముని వర్ణనలో నీ విషయమే లేదు. ఈ రెండువిధములగు భేదములను బట్టి గాధలలోని కపిలేంద్రపురుషోత్తము లీ తామ్రశాసనమునందలి వారు కారన్న యనుమానము కొంత గలుగుచున్నది. ఇదియును గాక, తామ్రశాసనము నందలి రాజులకాలము నాలోచింతము. అది యీ క్రిందివిషయముగ నున్నది.

కపిలేశ్వర (క్రీ. శ. 1483—1466)

పురుషోత్తమ (1466—1508)

ప్రతాపరుద్ర (1508—)

కలింగోత్సవ పోషకులు.

(శీ||శీ||శీ||) రాజా కృష్ణచంద్రగజపతిని రాయణదేవు బహదరువారు పరాకిమిడిరాజువాడ

ముఖిలింగోత్సవసందర్భమున చూపబడిన చారిత్రక వస్తుప్రదర్శనము.

ఈ శాసనమునందలి పురుషోత్తముని కాలమునకు చాలా పూర్వముననే అనగా క్రీ. శ. 1267—1882 సంవత్సరముల నడుమనే విచ్చిన్నమయి నామమాత్రావశేషముగ నున్న చోళరాజ్యమును పది యేనవశతాబ్దాంతమున రాజ్యపరిపాలన చేసిన పురుషోత్తముడు జయించెనని చెప్పుటచే నుత్కలవ యేమియును గాన గాక పోవుటయే గాక యది విశ్వాసమునకు పాత్రము గూడ గానేరదు. పదునొకండవ శతాబ్దాంతము భాగమున చోళ రాజ్యమును వేంగిరాజ్యమును కలలోత్తుంగ చోడుని పరిపాలనమున నొక రాజ్యమయి పోయినవి. పండ్రెండవ శతాబ్ద ద్వితీయపాదమున నుత్కలకలింగము లొక రాజ్యమయి యనంత నర్థ చోడగంగుని వశమున నుండినవి. అప్పటి నుంచీయు నుత్కలకలింగ రాజ్యము లిరుగుపొరుగు రాజ్యములుగా నుండెను. క్రీ. శ. పదునొకొండవ శతాబ్దమునందునకలింగవేంగిరాజ్యములకు గల వైరకారణము లుత్కలచోళరాజ్యమున సంక్రమించినవి. అవిగాక యింకా మరికొన్ని వివాదకారణము లుభయ రాష్ట్రములకును వచ్చియుండవచ్చును. అందుచేత క్రీ. శ. పదుమూడవ శతాబ్దాంతమున ప్రారంభమయి పదునాల్గవ శతాబ్దమధ్యమున పూర్తిని గాంచిన చోళరాజ్య విప్లవమున నుత్కలరాజులుగూడ తాముచేయగలిగినంత యుపద్రవము చేసినను చోళ రాజ్యమును కవకాశమున్నది. అదియే పైగాధలకాంచీ విజయాదులచే సూచించబడిన విషయమని చెప్పవచ్చును. అందుచే గాధలలోని పురుషోత్తముడు పదియేనవ శతాబ్దమువాడుగాక పదుమూడు, పదునాల్గు శతాబ్దములవాడు గావలయును. కాబట్టి మనము చూడవలసిన డేమిటంటే—ఈచోళరాజ్య విప్లవ

కాలమున నుత్కలరాజ్యమును పరిపాలించిన పురుషోత్తము కపిలేందులేచుట నైనజెప్పబడి గాయని.

బొంబాయిలో డేమరాజు శ్రీకృష్ణనాను వెంకటేశ్వర ముద్రికాలయమున ప్రచురించబడిన త్రికాండశేషమును గ్రంథమున నుపోద్ఘాతమున ఈక్రిందివిషయముగలదు. లంకలో దోదండు అనుగ్రామమున కైలబింబారామమరు విహారముగలదు అందుసరస్వతీ నుండ పాధివాసి, శ్రీ బాధ సిద్ధాంతాచార్య, ధర్మరక్షిత, చంద్రకీర్తియును నుపాధిగల శ్రీస్కంధ మహానాయకయతి వరుడుగలడు. అతడిట్లు వ్రాసియున్నాడు. మహా రాష్ట్ర భాషలలో వ్రాసిన కవిచరిత్రమును గ్రంథముననిట్లు యున్నది. పురుషోత్తముదేవు కలింగ దేశమున రాజుగానుండెను. ఆరాజు శాలివాహనశకచతుర్దశశతాబ్దికి పూర్వము, కటక రాజధాని నుండి రాజ్యముచేయుచుండెను. అతనుబరిస్తాక్ష త్రియవంశమునపుట్టినవాడు. అతను త్రికాండశేషముచోరావళి, ఏకాక్షర శోకము ననుగ్రంథములు తనదేశస్థులు చదువుటకు వ్రాసెను.

దీనింబట్టి చూచినచో నొరిస్తాక్ష త్రియ వంశమున ననగా గంగవంశమున కీర్తి శ. పదునాల్గవ శతాబ్దిని పురుషోత్తముడను రాజుగల డని తెలియ వచ్చుచున్నది.

దక్షిణహిందూ దేశపు ప్రాచీనలేఖమాల అయిదవ సంపుటముననున్న శ్రీకూర్మదేవాలయ శాసనములలోని నెం 1154, 1156, 1214 ధ్వజల శాసనములు చూచినచో పురుషోత్తముడను నుత్కల రాజ్యము డుండెనని తెలియుచున్నది. ఈశాసనములలో, పురుషోత్తమునితోడి వీరభానుడనియున్నది. ఇదిగాక ఈరాజుతాలూకు అంక సంవత్సరములున్న

శక సంవత్సరమున్నూ గలవు. వీటినిబట్టి గణితముచేయగా నితడు క్రీ. శ. 1308-1321 వరకును రాజ్యము చేయుచుండెనని తెలియ నచ్చుచున్నది. అందుచే త్రికాండ శేషపు టుపోద్ఘాతమున చెప్పబడిన పురుషోత్తముడును శ్రీకూర్మము శాసనమునందలి పురుషోత్త ముడును ఒకరేయగుదురు. ఈపురుషోత్తము డే మనగాధలలోని పురుషోత్తమును గానో పును. ఈవిషయమింతవరకు మనము చూచిన యాధారములను బట్టి తెలియక పోయినను ఈక్రిందను విమర్శించు వాటివలన స్పష్టము కాగలదు. వీరభానుని కాలము నిశ్చయముచే యుటకు వీలిచ్చు శాసనములు ముందువిమ ర్శించి చూచెదము. అందొకటి శ్రీ కూర్మ దేవాలయముననున్న శాసనము. దానియం దు శా. శ. 1228 కి సరియైన యంకవత్సర ము మూడని యున్నది. మరియొకటి సింహా చలమునగల శాసనము. దానియందు శా.శ. 1229 కి సరియైన యంకవత్సరము మూడని యున్నది. అచ్చటనేయున్న మరొక శాస నమున శా. శ. 1230 కి సరియైన యంక వత్సర మైననియున్నది. అంకగణనా మ ర్యాద ననుసరించి మొదటిసంవత్సరమునే రెండవయంకమని చెప్పుదురు. అందుచే శ. 1228 కి అంకము మూడనుటచే రాజ్యప్రారంభకాలము శ. 1227 కావలయును. అంక గణన ఆశ్వయుజ మాసమునుండి ప్రారంభ మగునుగాన శ. 1229ని ఆశ్వయుజమాసము వరకున్నా, అంకము మూడేయగుచున్నది. శ. 1229ని నాల్గవయంకము ప్రారంభమయి

1230 ఆశ్వయుజ మాసమువరకు నుండును. అట్లుపైని యంకవత్సర మైదవది యగుచున్నది. దీనింబట్టి చూచినచో వీర భానుదేవుడు శా. శ. 1227 ఆశ్వయుజ మాసమునకు పూర్వము రాజ్యమునకు వచ్చియుండెనని స్పష్టము. ఇతని రాజ్యాంతరమును నిర్ణయించుటకు గూడ వీరి తగువాతను రాజ్యమునకు వచ్చిన వాని యంక శకములనుబట్టి వీలగును. పురు షోత్తనుదేవుని శ్రీ కూర్మము శాసనమున శా. శ. 1231 కి అంకము మూడనియున్నది. అందుచే నంకగణనా పద్ధతి ననుసరించి పురు షోత్తనుదేవుడు శా. శ. 1230 న రాజ్యము నకు వచ్చియుండవలెను. వీరభానుని రాజ్యాం తరము శా. శ. 1230 కావలెను. కాబట్టి వీరభానుడు శా. శ. 1227-1230 వరకు రా జ్యము చేసెననియు, తదనంతరము శా. శ. 1230ని అనగా క్రీ. శ. 1308ని పురుషోత్త ముడు రాజ్యమునకు వచ్చెననియున్నది. వీరభానుపురుషోత్తములు తండ్రిగోడుకు లగుటచేతనున్నా, చోళరాజ్య విప్లవకాలము నందుండటచేతనున్నా, ఉత్కళ కళింగము లున్నా, చోళచాళుక్య రాజ్యములున్నా, ఏకమగుటచే తత్పూర్వము కళింగ చాళుక్య రాజ్యములకు గలవైరముత్కల చోళరాజ్య ముల సంక్రమించి నందుననున్నా, మన గాధ లోని కవితేంద్ర పురుషోత్తములీ వీరభాను పురుషోత్తములాయను సంశయము కలుగు చున్నది. గాధలలోని కవితేంద్రుడును శాస నముల వీరభానుడును ఒకరేయనుటల్లని తో చకమానదు. ఇది నిశ్చయించుటకు మరళావ

భూమి సహాయముచేయుచున్నది. పర్లాకిమిడి సంస్థాన మందున్నట్టియు, వారిచేప్పించురించ బడినట్టియు, వంశావళిని పూర్ణముగా విమర్శించ చక ముందంఁగలి విషయమొకటి విమర్శించ వలసియున్నది. అదేమిటంటే, కపిలేంద్రుని కనిష్టపుత్రుడు బాముండాలో రాజ్యము స్థాపించెను.' అని బాముండా ఆస్థానపండితుడు మధుసూదన మిత్ర వాచస్పతి 'సాహిత్య రత్నాకరమును గ్రంథపుట' ఉపోద్ఘాతమున నిట్లువాసియున్నాడు.

బాముండా రాజవంశము అనంతవర్మచోడగంగునిచే స్థాపించబడిన ఒరిస్సా గంగవంశ పుత్రాభి. ఆవిఖ్యాతవంశమున అనంగభీమదేవ అను రాజుగలడు. కాలక్రమమున నావంశము ననే లాంగుల్య నరసింహుడు జన్మించెను. అతని క్షేవ్రపుత్రుడు జగన్నాథదేవుని పరమ భక్తుడగు కపిలదేవవర్మ. అతనిపట్నచుహిష కుమారులు ఇదు నెనమండుగిరిలో నొకరు బాముండా రాజ్యమును స్థాపించెను.

ఈవిషయము బాముండా రాజవంశావళి లో వ్రాసినదగుటచే దీనింబట్టి ఒరిస్సాపరిపాలకులలో లాంగుల్య నరసింహుడను నొకరు గలరనియును, సతని కుమారునకు కపిలదేవ వర్మయనిపేరు గలదనియును, తెలియవచ్చుచున్నది. అయితే శాసనములనుండియు, మిగిలిన యాధారములనుండియు, నిర్ణయించబడిన ఒరిస్సా గంగవంశావళి యీదిగువను వ్రాయుచున్నాము.

అనంతవర్మ చోడగంగ (1132—1147)

అనంతవర్మ చోడ

గంగునికుమారులు

1 మధుకామార్జవ

1147-1157

2 రాఘవ

1157-1170

3 రాజ రాజ

1170-1196

4 నరసింహ

1196-1212

5 అనియంకభీమ

1212-1239

5 అనియంకభీమ

1212-1239

నరసింహ లేక రాజరాజ

1239-1256

అనంగభీమ II

1256-1265

నరసింహ (రాజ్యముచేయు లేదు.)

భానుదేవ

1265-1278

లాంగుల్యనరసింహ

1278-1305

భానుదేవ

1305-1308

పురుషోత్తమ లేక

జగన్నాథ

1308

ఈ వంశావళినిబట్టి లాంగుల్యనరసింహుని కొడుకు భానుదేవుడని యున్నది. బాముండా వంశావళిని బట్టి కపిలదేవుడని యుండుటచే ఈ భానుదేవ కపిలదేవు లొకరే యని యనుకోవచ్చును.

ఇక పర్లాకిమిడి సంస్థానముననున్న వంశావళి యందేమున్నదో చూచెదము. దాని యందు రాజుల పేర్లున్నూ, వారి యంకసంవత్సరములున్నూ గలవు. వాటినిబట్టియు, పట్టాలను బట్టియు, శోధించి నిశ్చయించిన

రాజ్యకాలములుగూడ నీక్రింద వివరించెదను.

రాజుల పేర్లు	అం కం	సం॥ లు
1 నరసింహదేవలేక కాలహమ్మిర	20	16
2 మదనరుద్రదేవ-	25	20
3 నారాయణుడ్రదేవ	19	15
4 అనంతరుద్రదేవ-	2	1
5 అనంతరుద్రదేవ	18	14
6 జయరుద్రదేవ	42	33
7 లక్ష్మీనృసింహదేవ	25	20
8 మధుకర్ణగజపతి	30	24
9 మృత్యుంజయభానుదేవ	84	27
10 మాధవభానుదేవ	37	29
11 చంద్రవేతాళభానుదేవ	83	26
12 స్వర్ణలింగభానుదేవ	39	31
13 శివలింగభానుదేవ	24	19
14 స్వర్ణకేశరిభానుదేవ	40	32
15 ముకుందరుద్రదేవ-	26	21
16 ముకుందనారాయణదేవ	23	18
17 అనంతపద్మనాథనారాయణ	15	12
18 సర్వజ్ఞజగన్నాథనారాయణ	21	16
19 నరహరినారాయణదేవ.	34	27
20 వీరపద్మనాథనారాయణదేవ	19	16
21 ప్రతాపరుద్రనారాయణదేవ	35	31
22 జగన్నాథనారాయణదేవ	45	36
23 జగపతినారాయణదేవ	40	33
24 పురుషోత్తమనారాయణదేవ	5	4
25 జగన్నాథనారాయణదేవ	57	45

మొత్తము సంవత్సరములు..... 566

ఇందు ఇవడియైదవవాడగు జగన్నాథనారాయణ దేవుని రాజ్యాంతరము క్రీ॥ శ॥ 1850 అయియున్నది. అందుచేత 1850 నుండి

వంశావళి రాజ్యకాలము మొత్తము సంవత్సరములు 566 తీసివేయగా 1284వ సంవత్సరము వచ్చినది. అయితే శ్రీజగన్నాథ నారాయణ దేవుని, మొదటిరాజగు శ్రీనరసింహదేవులేక కాలహమ్మిర నుండి, 25 వ వాడగుటచేత వీరి నడుమను యిరువదినాలుగు రాజ్యాంత వత్సరములున్నవి. ఒకసంవత్సరముమధ్యనురాజ్యాంతముకాగానే మరియొకరి రాజ్యారంభమగుచుండును. కాబట్టి యొకేసంవత్సర మొకరిరాజ్యాంత యంకమును, మరియొకరి రాజ్యారంభ యంకమును గలిసియుండుట యంకగణనా మర్యాదగానున్నది. దానింబట్టి యాయురువది నాలు రాజ్యాంత రాజ్యారంభ వత్సరములు రాజత్వకాలమున ద్విగుణములై కలిసియున్నవిగాన మనముతీసివేసిన 566 సంవత్సరములు పోగా వచ్చిన క్రీ॥ శ॥ సంవత్సరము నగు యిరువదినాలుగు కలిపినచో నరసింహదేవుని రాజ్యారంభ కాలమగుచున్నది. అనగా క్రీ॥ శ॥ 1284 గును 24 కలపగా 1308 వచ్చినది గనుక యీ క్రీ॥ శ॥ 1308 సంవత్సరమే నరసింహదేవుని రాజ్యారంభవత్సర మగుచున్నది. ఒరిస్సా వంశావళిని చూచినచో నిదియే పురుషోత్తమ లేక జగన్నాథ దేవుని రాజ్యప్రారంభకాలము. అందుచేత గాధలోని పురుషోత్తముడున్నా అతనితండ్రియగు కపిలేశ్వరుడున్నా, ఒరిస్సా వంశావళిలోని పురుషోత్తముడున్నా, అతని తండ్రియగు భానుదేవుడున్నా అగుచున్నారు. శ్రీకూర్మ సింహాచల శాసనములందలి వీరభాను పురుషోత్తములుకూడా వీరేయగుచున్నారు. లాంగుల్యానరసింహుని కొడుకగు వీరభాను నే కపిల దేవుడని బాముండా వంశావళి చెప్పుచున్నది. కనుక కిమిడిగంగవంశస్థులకుడగు నరసింహదేవుని తండ్రి కపిలదేవసన్ని

వీరభానుడనిన్నీ, ఈతడు ఒరిస్సారాజ్యము కిరిసిగంగవంశము కటకరాజ్యమును జయించి నాక్రమించినట్టియు, సూర్యవంశీయు డగు యుక్మలమున గంగవంశమును స్థాపించినయ నట్టియు, కపిటీంద్ర) దేవు కానేరడనిన్ని స్పష్టము. సంతకర్మచోడగంగునివంశము తాలూకుశాఖ.

జ య పు ర వం శ చ రి త్ర

మహారాజశ్రీ) గొ|| రామదాసు పంతులుగారు బి. ఎ. ఎం. ఎ. ఆర్. యస్.

విశాఖపట్నం జిల్లాలో పడమటి సఖం, కొండలు, మెట్టలు, అడవులతో నిండియున్నది దానికే ఈరోజులలో జయపుర సంస్థానమని పేరు. ఈసంస్థానాధీశులైన మహారాజులు జయపురమునందే వాసము చేయుటచేతను, చుట్టపట్టనున్న ప్రదేశముల పంటలకు ఈగ్రామమే ముఖ్యవ్యాపార స్థానమగుటచేతను, పల్లపు ప్రదేశమునకు సులభముగా పోవుమార్గము ఈగ్రామమునందే యుండుటచేతను, ఇది జనసంఖ్యయందై తేనేమి, ధనధాన్యసంపత్తుల యందై తేనేమి రోజురోజుకు పెరుగుచున్నది. ఈగ్రామమునండియే ఈప్రదేశమునకల్లా పేరువచ్చెను. అయినప్పటికి శ్రీమహారాజువారి బిరుదావలీలలో, 'నందాపురభూపతి' యనిఉన్నది. అందుచే ఈవంశమువారు పూర్వమందు నందాపురమందుండేవారని, వారి రాజ్యమున కల్లనందాపురరాజ్యమని పేరున్నట్లు స్పష్టము. 'నందాపుర భూపతి' అనిబిరుదు రెండవ రామచంద్ర) దేవు మహారాజులుంగారు, అనగా ప్రస్తుతమహారాజువారి తాతగారి తాతగారి తామ్రపతాలలో నున్నది. అంతకుపూర్వపు మహారాజుల శాసనములయందు కనబడదు. వారికాలమునరకు ఈకుటుంబము నందాపురములోనే ఉండేదని మనం అనుకోవచ్చును. ఏమైతేనేమిగాని, ఇప్పుడు నందాపురం మాత్ర

ము పాడైపోయి చిన్నకుగ్రామంలాగున్నది. పంచదార బొందీలాగున్న ఒకకొండ, దానిమొదలిచుట్టూపల్ల, శిఖరంమీద ఒకమంటపం, దానికి మూడువైపుల మెట్లు, ఒక్కొక్క వేపున ముప్పై రెండేసి, మీదచప్టా సుమారునల్లభై రెండడుగులు చతరం. పూర్వమురాజులు ఈచప్టామీద కూర్చుని వారిసామంతరాజుల వల్లను, రహితులవల్లను కప్పం దనరాదినములలో పుచ్చుకొనేవారట. అప్పుడక్కడ జరిగేఆచారములే ఇప్పటికిని జయపురంలో దనరాదినములలో జరుగుచున్నవి. ఈసింహాసనమునకు ముఖము ఉత్తరమునకున్నది. ఈవైపున సింహాసనపుఅడుగుకుసుమారు మూడుఅడుగులదూరమున ఒకశిలాస్థంభమున్నది. అదినాలుగు పలకలు కలిగి మూడడుగుల యెత్తుగలిగియున్నది. సింహాసనమువైపునున్న పలక సుమారు అడుగున్నర వెడల్పు. దానిపైనొక శాసనమున్నది. క్రీస్తుశకము పద్నాలుగవ శతాబ్దమునాటి తెలుగుక్షరములు. చాలా చెరిగిపోయి యున్నవి.

ఈగ్రామములో నాలుగైదు దేవాలయములున్నవి గాని అవిఅన్నియు మంటిగోడలు పురికప్పులు గలవే. గాని అందున్న విగ్రహముల మాత్రము జైనశిల్పమును కనపర్చుచున్నవి. ఊరికి ఉత్తరముగా వెళుచు విశ్వేశ్వరాలయమున్నది. మొరటు రాతిపలకలతో క

ట్టినదేగాని, ఈదరిమిలాను మరమ్మత్తుచేయుట లో లోపల పైసీకూడా సున్నపుగిలానా చేసి యున్నారు. ఇప్పుడది అచ్చటచ్చట వడిపోయి ఆపలకలపైనున్న జిలుగుపనిని కనపర్చుచున్నది. ఆజిలుగు సింహాచలం దేవాలయమునందున్న జిలుగు మోస్తరుగానే యండుటచే క్రీ.శ. పదురాలవ శతాబ్దములో కట్టినట్లున్నది.

ఈనందాపుర గ్రామమునకు తూర్పుగా ఒక మైలుదూరమున ఒకలోవఉన్నది. దానిమూఖమందు పాడైపోయిన దేవాలయముల పునాదులు ఆరుండేవి. ప్రతిపునాది మధ్యను ఒక వీరము దానిపైన విరగదీసిన శిలావిగ్రహము యొక్క పాదములు ఉండేవి. పాదములు సుమారు 9 అంగుళములు పొడవుండుటచే విగ్రహమెంత యెత్తుండేదో ఊహించవచ్చును. ఇప్పుడవేవీలేవు. ఒక్క గర్భాలయపు పునాది దానిమధ్యను సుమారు అడుగున్నర. ఎత్తుగల ఒక చతుర్భుజవిగ్రహము మాత్రమే కనిపించుచున్నది. ఇచ్చటనుండి దక్షిణముగా ఆతోవ లో ఒక ఖగ్గాంగువెళ్లగా అచ్చట ఒకవీరకల్లుగలదు. అదిసుమారు 5 అడుగుల ఎత్తున్నది. దానిపైన 13 వ శతాబ్దమునాటి కొన్ని అక్షరములతో రెండుపంక్తుల శాసనమొకటిఉన్నది. ఇంకా ఆలాగు దక్షిణముగావెళ్తే అక్కడ మూడు పురిఆలయములున్నవి. ఒక్కొక్కదానియందు ఒక్కొక్క భైరవవిగ్రహమున్నది. ఆ గుళ్ళవద్ద ఒకటిరెండు పాడైపోయిన విగ్రహములుకూడాఉన్నవి. ఇంతకుతప్ప ఆ నందాపురములో మరియేమీకనిపించవు. నేను 1914 వ సం॥లో చూచినవాటికన్న ఇప్పుడు చాలా పాడై యున్నవి. ఈలోవలోని ప్రాచీనకట్టకముల రాళ్లు గ్రామములో అమీరకచ్చేరీ, కట్టుటకు వినియోగపర్చినారని అక్కడివారు చెప్పిరి.

ఇప్పుడీలవస్థలో ఈ గ్రామం ఉన్నప్పటికీ దీనిఘనత, గొప్పయితరసానములందున్న శాసనములలో మాత్రము చెప్పబడియున్నవి.

1. అమరావతి బౌద్ధాలయములో దొరకిన స్ఫటికపు రాతియొక్క ఆరుపలకలపైనున్న శాసనములో నందాపురము చెప్పబడియున్నది.

2. ఈ బౌద్ధాలయములో దొరకిన రెండు శిలాశాసనములయందు 'మహావనస్థ' (మహావనస్థ) మనిన్ని, 'అందులో పెద్దదానియందు 'మహావనస్థ' యందున్న 'సాఘరు' (గ్రామమనిన్ని, చెప్పబడియున్నది. ఈ 'సాఘరు' ఇప్పటికి ఈ పేరుతోనే నందాపురమునకు 8 మైళ్ళు పశ్చిమముగా ఉన్నది. మహావనస్థలమగు ప్రదేశము ఈ నందాపుర ప్రదేశమే.

ఈ రెండు శాసనములు క్రీస్తుశకము ప్రథమశతాబ్దము నాటివి.

3. జగపాలదేవుని రాజువ శిలాశాసనములో ఈ రాజు భీమరవడ (బస్తరు) కాంతార, కుసుమభోగ, కాండాడొంగర్ బిందా (నవాపూర్ జమీలో దక్షిణభాగము) కాకరయ పరగణాయు జయించినట్లున్నది. కాండాడొంగర్, కంకర్ (కాకరయ) రాజ్యమునకును జయపురరాజ్యమునకును మధ్య నున్నది. ఈ రాజుగారు జయించిన దేశములను చూడగా కాంతారమగు ప్రాంతము మన జయపుర రాజ్యములోని పశ్చిమభాగమునలే అగుచుచున్నది. ఈ శాసనము క్రీ. శ. 1145 సంవత్సరము నాటిది. గాన కాంతారమన్నా' మహావనస్థలమన్నా మన నందాపుర రాజ్యమునకే వేర్లు.

4. ఉమ్మరకోట తాలూకాలో నున్న పొడగుడాగ్రామం కొండపైన ఒక పాడైపోయిన దేవాలయమున్ను, దానిగోడపైన

ఒక శిలాశాసనమున్న ఉన్నది. ఆ శాసనము క్రీ. శ. నాల్గవ శతాబ్దపుది, అని నిర్ధారణ అయినది. ఇందులో ఒక రాజు తాలూకు రాజ్యము పోతే అతని కొడుకు కొంత సహాయముతో తన తండ్రి రాజ్యమును తిరుగా సంపాదించు కొని ఈ ఆలయము కట్టినట్లున్నది. అందుచే 4 వ శతాబ్దమునకు ఇక్కడ ఒక రాజ్యమున్నట్లు తెలియుచున్నది.

5. పై తాలూకాలోనే డొడ్డాగ్రామం లో ఉన్న శిలాశాసనము క్రీ. శ. 10 వ. శతాబ్దపుది. అందు రాణీ, రాచకుమారులు, రాణులు, గురువులు చెప్పబడి యున్నారు. 'పొప్పలఉండి' (పొప్పడాహండి) గ్రామం దానం చేసినట్లున్నది. పొప్పడాహండిలో పోచినకోట చిహ్నములు ఇప్పటికిని ఉన్నవి. దీనిని బట్టి కూడా ఒక రాజ్యము ఈ ప్రదేశ మందున్నదని నిశ్చయమగుచున్నది.

6. బస్తూరు రాజ్యములో నున్న దంత వాడగ్రామంలో దంతేశ్వరి ఆలయమొకటి ఉన్నది. అందున్న ఒక శిలాశాసనములో నాగవంశపు రాజు ఒకడు దంతవాడ వచ్చి యుండగా, ఒక గ్రామస్తునివద్ద 'బారిగామ' అను గ్రామమునుకొని భైరవస్వామికి ఇచ్చె నని ఉన్నది. జయపురమునకు ఈశాన్యముగా 14 మైళ్ళదూరమున బారిగుమ్మయను గ్రామ మున్నది. అచ్చట భైరవస్వామి ఆలయ మున్నది. నేటికిని భోగరాగములు జరుగు చున్నవి. ఏడాది కొకనాడు యాత్రకూడ జరుగుచున్నది. ఈ ఆలయమునకు సమీప మున ఉన్న ప్రదేశమును తివ్వితే పాను మట్టములతో నున్న లింగములు (7, 8, అడుగులు ఎత్తు, సుమారు అంత కైవారముగలవి) లైలు దేరుతున్నవి. శాసనమందు చెప్పిన

'బారిగామ' ఈ బారిగుమ్మ అని చెప్పటకు ఏమీ సందేహములేదు. ఈ శాసనము క్రీ. శ. 1061 సంవత్సరమునాటి దైనట్లు చూచియుండి చ్చిన తాగిఖులన తెలియుచున్నది.

7. ఈబారిగుమ్మకు నాలుగుమైళ్ళదూర మందున్న గుమడాగ్రామములో క్రీ. శ. 1926 సం॥ లో కొన్ని బంగారునాణెములు దొరికినవి (ఆవి క్రీ. శ. 4 వ శతాబ్దములో పాలించిన బైజాంతును చక్రివర్తులవి. ఆన గ్గిరనేయున్న సింగిపురం గ్రామములో పో చినజైన శాస్థ్రవిగ్రహములు విశేషముగాను న్నవి. వీటిని బట్టిచూడగా ఈప్రదేశమునం దు నాగరికత చాలా ప్రాచీనమనంకి ఉండెనని బోధపడును.

8. పైనజెప్పినవి కాక ఈవిజ్ఞిలో ఎక్కడ చూచినను జైనవిగ్రహములు కనబడుచు న్నవి. ఇప్పుడు ఇంకా వాటికాల నిర్ణయము చేయుటకు ఏములేదు గాని వాటిరూపులను బట్టి చాలా ప్రాచీనమైనవని మాత్రము చెప్పవచ్చును.

ఈపై వాటిని బట్టి నందాపుర రాజ్యము ప్రాచీనమైనదయని చెప్పగలమేగాని అంతకంత ఎక్కువ భోగట్లా ఇప్పుడు చెప్పలేము. క్రీ. శ. 14 వ శతాబ్దము మధ్యనుండి కొం చెము ఎక్కువ చరిత్ర శాసనముల నలన తెలియుచున్నది. ఈశాసనములు సింహాచల ము, శ్రీ కూర్మాము దేవాలయములలో నున్నవి.

క్రీ. శ. 1353 లో శిలావంశమునబుట్టిన విశ్వనాథ రాజుగారు నందాపురమందు పాలించు చున్నట్లున్న, వీరు గంగరాజుగారి ఘోర దైన్యమును ఒక శాసనము (నెం. 891. S. I. I. Vol VI) చెప్పుచున్నది. ఈవిశ్వనాథ రాజుగారి భార్య

అక్కమదేవిగారు (సం. 883). వీరి కుమారుడు భైరవరాజుగారు. క్రీ. శ. 1370లో నందాపురములో పాలించుచున్నట్లు ఈశాసనమందేయున్నది. వీరి నిట్లు వర్ణించి ఉన్నది.

అన్తి శ్రీశివవంశక్షితిపతి తిలక స్వవక్ లాకాభిరావః. పుష్కలలోయ పృథావ స్వవిరాజ త్తోణి వస్తావనాఃకః, శత్రుశ్రేక మిత్రప్రమద దినకృత్ భూసురానీకజ్ఞా, కల్పద్రుః కమనీ నామ సమశర సమో భైరవత్తోణి పాలః॥

ఈ భైరవరాజుగారి కొడుకులు విశ్వనాథపురపు బయ్యారాజుగారు క్రీ. శ. 1396 న వీరు రాజ్యము పాలించుచుండిరి. వడ్డాది జయంతరాజుల పుత్రికై న శింగమదేవిగారిని వివాహమాడినారు. గంగరాజు అను కొమారుడు, బచ్చలదేవి అను కుమార్తె వీరి సంతానము.

(క్రీ. శ. 1427 నండి క్రీ. శ. 1435 లో గంగరాజుగారు నందాపురరాజ్యమును ఏలుతున్నట్లు ఈశాసనములవలన తెలియుచున్నది. వీరికి ప్రతాపగంగరాజుని పేరున్నట్లు కూడ తెలియవచ్చుచున్నది. వీరి ప్రతాపము విషయమై ఇట్లు చెప్పియున్నది. (సం. 1170 S. I. I. Vol IV) "శ్రీ గంగక్షితిపతిః శిలాన్వయ విభుః ప్రతాపశ్రీభిక్షం పయోరాశౌ కాకత వల్లికాం సమదశతీ శ్రీ కూర్మనాథప్రభోః"

ఇందువల్ల వీరి రాజ్యములాంగుల్యానదని దాటి ఉత్తరమునకు వెళ్ళినట్లున్నది, వీరు చాలా ప్రతాపవంతులు అనినీ కూడ తెలుస్తున్నది. బాబ్బిలి తాలూకా నందాపురరాజ్యములోనిదే అయినట్లు వీరి ఈశాసనములవల్ల తెలియుచున్నది. మాడుగుల ప్రదేశముందు గంగరాజు-మాడుగుల వీరు కట్టించినట్లు లోచన.

ఇప్పుడు కయపురసంస్థానాధీశులైన వారి కుటుంబమునకు ఆదిపురుషుడైన వినాయక

దేవుగారు శిలావంశపు రాచకుమార్తెను వివాహమాడి క్రీ. శ. 1443 లో నందాపుర రాజ్యమునకు ప్రభువులై నాగని విశాఖపట్నం డిస్ట్రిక్టు గజటిరులో చెప్పబడియున్నది ఆరాచ కుమార్తె ఈప్రతాపగంగరాజుగారి కుమార్తె అయి యుండవలెను. ఏమంటే ప్రతాపగంగరాజుగారి రాజ్యకాలమున్ను, వినాయక దేవుగారి రాజ్యారంభకాలమున్ను, చాలాదగ్గరగా నున్నవి. గంగరాజుగారికి పుత్రసంతానము లేకపోయి యుండ వచ్చును. ఒక్కరే కుమార్తె అయి కూడా ఉండవచ్చును. ఆ పిల్లను వినాయక దేవుగారికిచ్చి పెళ్ళిచేసి తమ తడనంతరిము సింహాసనము కూడా యిచ్చి యుండవచ్చును.

క్రీ. శ. 1784లో ఆర్మీదొరగారు వ్రాసిన రిపోర్టులో జగన్నాథము నేలుచున్న రాజుగారు, వారి ప్రియులలో నొకరికి నందాపుర రాజ్య మిచ్చినారని, ఆయన సంతతివారే జయపురం ఏలుచున్నారని వాగినారు.

(2) గవర్న మెంటు మెడ్రాస్ ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్టులైబ్రరీలో గంగవంశానుచరిత్రమును వేరున ఒక సమస్తత చంపుగ్రంథ మున్నది. అందుగోదావరినది, జగన్నాథము మధ్యనున్న రాజ్యములన్నీ చెప్పబడిఉన్నవి. అందు గుడారి రాజ్యము విషయమై కూడ ఉన్నది. విశాఖపట్నం ఏజెన్సీలో ఉత్తరభాగమునకు ప్రధానస్థానమైన గుణపురమునకు దగ్గరనే గుడారి అని ఒక గ్రామమున్నది. ఇక్కడ పూర్వము ఒక రాజ్యస్థానమున్నట్లు చిహ్నాల కూడాగలవు-గంగవంశానుచరిత్రముందు చెప్పిన గుడారిదే

కళింగరాజ్యమును పాలించిన గంగవంశములో ఆఖరున నాల్గవభానుదేవు కిరి గంపాలించిన వెనుక కపిలేంద్రదేవు రాజైనాడని, భా

ను దేవునికుమారుడైన కజ్జలభానుదక్షిణముగా పోయి గుడారిలో ఒకరాజ్యమేర్పరచుకొని ఉండెనని ఈచరిత్రములో చెప్పబడియున్నది. ఇది చరిత్రకుసరిపోవుచున్నది. నాల్గవభానుదేవుక్రీశ 1424 నుండి క్రీ.శ 1435 వరకు పాలించెనని తరువాత కపిలేశ్వర, లేక, కపిలేంద్రదేవుసింహాసనమును ఆక్రమించెనని మానమోహనచక్రవర్తిగారు వ్రాసియున్నారు. ఈనాల్గవభానుదేవుల రాజ్యకాలమున్న శిలావంశపు ప్రతాప గంగరాజుగారి రాజ్యకాలమున్న సరిపోవుచున్నది. కపిలేశ్వరదేవుగారు గంగవంశపురాజ్యమును ఆక్రమించుకొగానేభానుదేవుగారిపుత్రులకు రాజ్యములేక దక్షిణముగాపోయి యుండవచ్చును. గంగవంశపురాజైన నాల్గవ సరసింహదేవుగారి శాసనములో దక్షిణజాట్ ఖండయని చెప్పియున్న ప్రదేశము ఈవిశాఖపట్నపు ఏజన్సీయెగావున భానుదేవుగారి కుమారుడు దక్షిణజాట్ ఖండమునకు వచ్చి గుడారిపర్వతము రాజ్యస్థానము ఏర్పరచుకొని పాలించుచుండియుండవచ్చును.

జాట్ ఖండపురం, జాట్ ఖండపల్లి అనుపేళ్లతో అనేకగ్రామములు రాయఘడా, ననరంగపురం తాలూకాలలో ఉండుటచేతను, నేటికిని క్రీ.శ.యపురం సఞ్చానాధీశులకు జాట్ ఖండ ప్రభువని బిరుదుండుటచేతను విశాఖపట్నపు ఏజన్సీ కే దక్షిణజాట్ ఖండమనిపేరు. క్రీ.శ 13వ శతాబ్దమందుండేదని నిశ్చయము. ఇంతేగాక గుణపురం, రాయఘడాతాలూకాలలో నుండే ప్రాచీనదేవాలయములు, విగ్రహములు, శాసనములుకూడా ఆప్రాంతముల ప్రాచీనతను స్థిరపరచుచున్నవి.

ఈవంశములను బట్టి వినాయక దేవుగారు గంగవంశీయులై యుండినట్లు తోచుచున్నది.

శిలావంశపు పిల్లను వివాహమాడగా నందాపుర గుడారిరాజ్యములు రెండు ఏకమై యుండటచేతనేవారిసంతతివారు నేటివరకును విశాఖపట్నం జిల్లాలోని మన్యమున కేవత్తుకును దొరలైయున్నారు. శిలావంశపువారి శాసనములందు బాబ్బిబిడేశము వారి పాలనములోనేయున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. ఈయావత్తు రాజ్యమునకు వినాయక దేవుగారు పభువు కాగానే, జ్ఞాతులు వానిపై తిరగపడి వారిని రాజ్యమునుండి వెళ్ళగొట్టినారట. అందుపైని వారు అడవులవెంట వెళ్ళుచుండగా బిడారి నాయకుడు వారిని జూచి తనజనులకు, పశువులను వారికి సహాయునిస్తే, వాటితో తిరుగావచ్చి జ్ఞాతుల నోడించి సింహాసనమును సంపాదించినారని, ఆబిడారి నాయకుని సహాయమును జ్ఞాపకంనిమిత్తమై బిడారివాళ్ళు పశువులనుతోలే తాడును నేటికిని ఈ వంశపు రాజులు వారిసంతకములో చిహ్నముగావాడుచున్నారని, శాసనం బహుళ అమావాస్యనాడు, ప్రతిసంవత్సరము మంటితోచేసిన ఆవులు, ఎడ్లు మొదలైన పశువులకు పూజచేస్తారని ఒక ప్రతీతిగలదు. ఇది ఎంతవరకు సమ్మతగ్గదో ముందు చూపుతాను.

పైగాధవలన వినాయక దేవుగారి సైన్యము కేవలము కొండజనులు గలదే అన్నట్లు మాత్రము తెలియుచున్నది. ఇందుకు గంగవంశాను చరిత్రముకూడ మనకు సాక్ష్యము. గుడారిరాజుల సైన్యము, “పత్తిదిపాశ్వాటవి కచరఘటానావీకైర ప్యశూన్యం” అనిచెప్పబడి యున్నది. అయితే ఆగుడారిరాజు ఈవినాయక దేవుగారిని చెప్పుటెట్లు?

గంగవంశానుచరిత్ర కారకుడు, రాజగురువానుదేవరదో సోమ యాజుగారు గుడారి

రాజుల చరిత్రమును వంశావళిని వ్రాసి కొనకు తనకాలమునాటికి గుఱారిని పాలించుచున్న వారు పురుషోత్తమదేవుగారిని చెప్పినారు. ఈ పురుషోత్తమదేవుగారి ప్రధానరీతిగా గజటిరులోను, పాచిపెంట జమిందారుగారిచే వ్రాయబడిన హిల్ జమిందారుల చరిత్రలోనుకూడ, ప్రధమ వింశ్వంబర దేవుగారి ప్రధాన సరిపోవుచున్నది. ప్రధమ విశ్వంబరదేవుగారి రాజ్య కాలమునకును, ఈ వాసు దేవర దోగారి కాలమునకును, సరిపోవుచున్నది. గంగవంశానుచరిత్రలో పురుషోత్తమదేవుగారికి పూర్వ మెన్ని తరముల రాజులను చెప్పబడియున్నదో అన్ని తరములే గజటిరులోను, హిల్ జమిందారుల చరిత్రలోనుకూడా చెప్పియున్నది. ఆ రాజులనిందుపొందుపరచిచూపెద.

గంగవంశానుచరిత్ర	గజటిరు
స్వర్ణరామ	విశాయకదేవు
కాలపండ	విజయచంద్రాభ్య
చుడంగ	భైరవదేవు
హరిమణి	విశ్వనాథ
గృహింహ	బలరామ
పద్మనాథ	యశోవంత్
పితంబర	విక్రమ 1
వాసుదేవ	కృష్ణ
పురుషోత్తమ	విశ్వంభర 1

గావున గంగవంశానుచరిత్రలో గజటిరులో చెప్పినరాజులనే మారుపేర్లలో చెప్పినట్లు కనబడుచున్నది. గంగవంశ కవిశ్వరుడుగాన ఆయారాజుల గుణాతిశయములను సూచించుటకుగాను ఇట్లుపేర్లు మార్చినాడేమో!

1887సం॥లో అచ్చుబడిన హిల్ జమిందారుల చరిత్రయందు గజటిరులోఉన్నవంశావళియే ఉండుటచే దానిని ప్రత్యేకించి ఇచ్చట

వ్రాయలేదు. ఈమూడు గ్రంథములలో ఇచ్చిన తరములు సరిపోవుచున్నవి. అందుచే గంగవంశానుచరిత్రలో ఈకటుంబపు రాజులవర్ణనలనే ఇచ్చట వ్రాసి ఇతరత్రులభ్యమైన చరిత్రాంశములతో సమన్వయించెద.

ఈవంశములో మూడవవార్షిక చుడంగ లేక భైరవదేవుగారు కళింగాధిపతిని ఓడించి నారని గంగవంశాను చరిత్రయందు వ్రాయబడియున్నది.

“సంగ్రామాగణ సగివారణ ఘటాగ్రదస్థలీకేధన
వ్యాపాదాద్భక్తకన్మకన్మకశరాహోపకళింగాధిపః
బీరోయచ్చోదోవిహాయశరణం భూమాంకిచిత్తగం
జానీతేజతాజగజ్జయపటుః సోయంచుచంగోన్మపః॥

కళింగరాజుచక్రేణమునుండి ఉత్తరమునకు వెళ్ళుచుండగా నందాపురరాజుగారు వారినిఓడించి కనకదుర్గవిగ్రహమునువల్లభనారాయణ విగ్రహమును, ఒకపిన్నగునుతీసుకొన్నారనిన్ని అవిగ్రహమే నేటివరకు జయపురవంశస్థులకు కులదేవతై యున్నదనిన్ని, ప్రతిసంవత్సరము ఆదేవతకే దసరాలోఉత్సవముచేయుచున్నారని ప్రతీతీయున్నది. ఈప్రతీతికిని గంగవంశాను చరిత్రలో చెప్పిన దానికిని సరిపోవుచున్నది.

ఈనందాపురరాజుగారిచేనోడించబడినకళింగాధిపు డెవరనిన వారు పృతాపరుద్రదేవుగారిని బోధపడుచున్నది. వీరు క్రీ. శ. 1496-1540 వరకు రాజ్యపాలన చేసినట్లు చరిత్ర చెప్పుచున్నది. గజటిరులో భైరవదేవుగారు క్రీ. శ 1510-1527 వరకు నందాపురరాజ్యమునకు ప్రభువులై యున్నారు.

బొబ్బిలిలో తూర్పుననున్న భైరవసాగరమువీరు తివ్వించినదని హిల్ జమిందారుల చరిత్రలో చెప్పబడియున్నది. అందుకు నిద

1. కల్లభనాం యథా పుగ్రహమునకు ఆలయముకట్టి అందుప్రతిష్ఠ చేయించినారు. ఇప్పటికిని జయపురములో ఆవిగ్రహము, ఆలయము, ఉన్నది.

ర్భనముగా ఈసాగరం గర్భములో నిలువుగా నిలిచియున్న ఒక సహగమనపురాయి కూడ నున్నది దానిపైన మీదను, సూర్యచంద్రుల మధ్యను, కంకణాలంకృతమైన ఒకహస్తమున్నది. వీటి దిగువున ఒక వీరముపై కూర్చుని స్త్రీపురుషులిద్దరు వీరమధ్యనున్న శివలింగమును పూజచేయుచున్నట్లును ఉన్నది. ఇట్టి రాళ్ళు నందాపురరాజ్యమందచ్చటచ్చట ఉండుటచేతను, ఇతరప్రదేశములందు మరెచ్చటను ఈ ప్రాంతములందు లేకపోవుట చేతను, ఈ భైరవసాగరములో నున్నరాయి నందాపురరాజులచే ప్రతిష్ఠించబడినదే అని చెప్పవచ్చును.

రాజశేఖరచరిత్రను వ్రాసిన మల్లయకవి తండ్రి మాదయ మైరానాచరిత్రమును వ్రాసినాడు. అందు ఒకపద్యములో ఇట్లున్నది:-

సీ|| కాంచినాడవు కనత్కంచనాధరణంబు లేపాగి
నందాపురీశుచేత

ఈ మాదయకవిని సత్కరించిన నందాపురీశుడు ఈ భైరవరాజుగారైనట్లు తోచుచున్నది.

భైరవదేవుగారి అనంతరమున పద్మనాభపురపుమహావంశదేవుగారు నందాపుర సింహాసనమును అధిష్ఠించినారు. వీరికాలములో మహమ్మదీయులు మాలిక్ ఆధిపత్యముకింద నందాపురంమీదికి దండెత్తిన సేనావ్యయ తరిమివేశినారని గంగవంశానుచరిత్రయందు చెప్పబడియున్నది. కూర్కాండేవాలయమందు, సింహాచలాలయమందున్న శాసనములు, మహమ్మదీయసైన్యములు గంగా విశాఖపట్నం జిల్లాల ప్రదేశముందు తిరుగుచున్నట్లు చెప్పుచున్నవి. S. I. I. Vol VI, No. 1184 శాసనములో అశ్వారాయనింగారు శా. శ. 1526

లేక క్రీ. శ. 1604 లో కొఠాం మొదలైన గ్రామములను స్వాధీనముచేసుకొని బహుబలేంద్రులను వెళ్ళతరిమినట్లున్నది. Vol 5. No. 1260 లో కూడ నిట్లే యున్నది. No. 1312 లో బైరామర్ల అమర్మర్ల క్రీ. శ. 1599 లో చింతపల్లివద్ద యుద్ధము చేసి సర్వరాజు మొదలైన పెద్దపెద్ద దొంగలను చంపి తలలు కొట్టెనట. యశోవంశదేవుగారు నందాపురమువద్ద నోడించిన మలిక్ అను. మహమ్మదీయ యోధుడితోడే అయి ఉండును ఈ రాజుగారు పర్లాకిమిడిరాజు కుమార్తెను వివాహము చేసికొన్నట్లు హిరిజమిందారుల చరిత్రయందున్నది.

ఈయనతర్వాత రాజ్యమేలిన విక్రమదేవుగారు పురపువీథాంబరదేవుగారు నిగమాదిధర్మశాస్త్రములు నృసింహవాజపేయాజుల వారివద్దను, మల్లవిద్యలు రామచంద్రుడనే బ్రాహ్మణునివద్దను, నేర్చినారు. వీరికాలములో భూములు, అగ్రహారములు, చాలా దానము లివ్వబడియెను.

వీరియనంతరమున వీరినవతితల్లి పుత్రులైన వాసుదేవ లేక కృష్ణదేవుగారు రాజ్యమేలిరి. విక్రమదేవుగారికాలములో వీరుయువరాజుగా నుండేవారు. వీరిమంత్రి పెరుమాళ్ళ బసవమంత్రి. వీరిది బాబ్బిలితాలూకాలో పెరుమాళ్ళగ్రామంకాపురము. వీరులింగధారులు. ఈహ. శములు పెరుమాళ్ళ సోమమంత్రి వారుచెప్పిన సీమంత్రినీ కల్యాణములోచెప్పినారు.

“బసవమంత్రింగ్రామధర్మక్షణిలుగుణులశృతు నొక్కనుకుని గాంచె నతడుపారమహర్షియై నందపురమున భావరాగ్రాణికృష్ణదేవుడొద్ద మంత్రియైకా గృధక్షతామహిమచేతదిక్కులనుగెల్పు రాజమంత్రి ప్రజంబు నిచ్చలునుబ్రొక్కురింప నచ్చమైన నిజయోగ్యుని నెల్లడ నెరయజేసి||

వీరిఅనంతరమున సింహాసనమునెక్కిన పురుషోత్తమపురపు విశ్వంబరీదేవుగారు కృష్ణదేవుగారి పుత్రులని గంగవంశాను చరిత్రములోను, హిల్జమీందారుల చరిత్రయందునుకూడ ఉన్నది. వీరికాలములోనే ఈమన్యరాజ్యమునకు గౌరవము ఘనతవచ్చినది. ఈవిశ్వంబరదేవుగారు చాలారాజ్యములను జయించినారు. “యస్మిన్ దిగ్విజయాయ యామ్యైకకుభం నిర్యాతి వీర్యోదయాత్ | సంభ్రాంతా భయ భాజకుండినపురే పారాని కేదుదుర్పుః || (గంగవంశానుచరితం).

ఈకుండినపురం ఏదో తెలియదుగాని ఈరాజుగారు కుంభీలా (క్రమిల) పురములోనన్న పూనపాటివారు దేశాక్రమణం చేసుకునియుండగా వారిని ఓడించినట్లును, పూనపాటివారికి సహాయముచేసిన శ్రీకాకుళపు నవాబునుకూడా ఓడించినట్లును, ఇంకామరికొన్ని రాజ్యములను స్వాధీనముచేసికొన్నట్లును, హిల్జమీందారులచరిత్రయందు, సంగవలన జమీందారులైన శ్రీరాజా మృత్యుంజయ నిశ్శంక బహదర్ గారు వ్రాసియున్నారు. ఇందుకు శాసన నిదర్శనములు కూడఉన్నవి.

శ్రీకాకుళంకు ఎదురుగుండా నాగావలినది దక్షిణగట్టునఉన్న గుజరాతిపేట అనుగ్రామంలో లక్ష్మీశ్వరాలయమని యున్నది. ఆలయపు గోడపై నున్న శిలాశాసనములో (Madras Ep Rep1922-23 No 288) ఇట్లున్నది.

ప్రతాపవిశ్వంభరదేవు మహారాజుగారికిని, శ్రీకాకుళం నవాబైన ఇబ్రహీమ్ కుటుబ్ షాగారికిన్ని శ్రీకాకుళపు కోటవద్ద ఒకసంధిజరిగినది. అందులో బొంతలకోటముతా (బొంతల కోడూరు) లోనున్న నందిగామ (నందిగాం) నరసమ (నరసన్న పేట) గ్రామములరాబడిలో

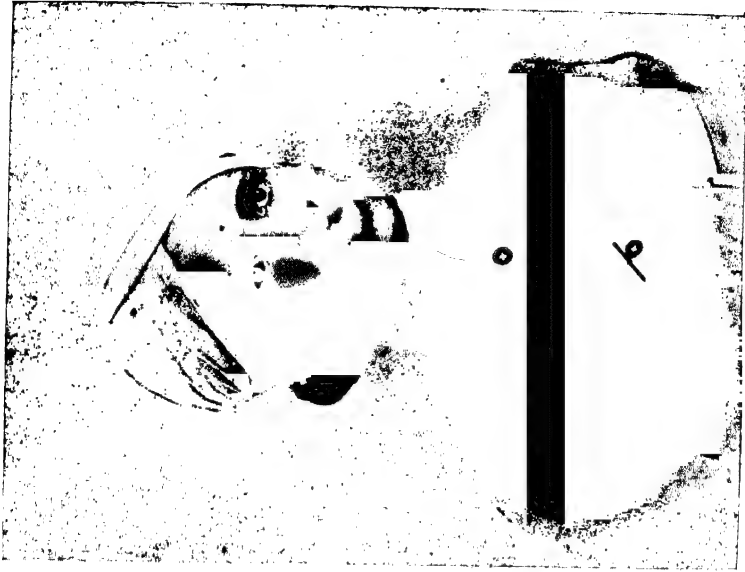
గ్రామోద్యోగస్థులకు పోయేమామూళ్లు మినహాయించి విశ్వంభరదేవుగారికి చెల్లవలసిన పైకము మొత్తము విధించబడియున్నది. ఈ పైకములో లక్ష్మీశ్వరస్వామివారి రాగభోగాలకు కావలసిన పైకముకూడా విధించబడినది. ఈశాసనము ప్రమోదనం|| కర్నాటకది 22 పంచమినాడు వ్రాయబడినది. ఇది క్రీ.శ. 1690 జూలై ది 1 మంగళవారమునకు సరిపోవుచున్నది. గజటిరులో విశ్వంభరదేవుగారు 1672. 1676 వరకే రాజ్యముచేసినట్లున్నది. ఈతారీఖులు పై శిలాశాసనపు తారీఖునకు సరిపోలేదు. ఇంకామరికొన్ని తామ్రశాసనపు తారీఖులకును సరిపోలేదు. అందుచే గజటిరులో ఇచ్చిన తారీఖులు అంతనన్యుతగ్రవికావు.

పై శాసనములో చెప్పినసంధి విశ్వంభరదేవుగారికిన్ని, శ్రీకాకుళం నవాబుకున్న జరిగినయుద్ధమైనవెతక జరిగినట్లు ప్రతీతియున్నది. ఈ గుజరాతిపేట వైపుకే దక్షిణముగా కొంత దూరమున నున్నముగోకట్టిన ఒక స్తంభమున్నది. దానికి బుట్టలకోట అని చెప్తారు. అక్కడను, తురకలకును, హిందువులకును యుద్ధము జరిగినదనిన్ని, ఆయుద్ధములో తురకల బుట్టలు చాలా నరికినారనిన్ని అందుచే దానికి ఆ పేరువచ్చినదనిన్ని చెప్తారు. యవనులను (మహమ్మదీయులను) జయించినట్లు గంగవంశాను చరిత్రయందు కూడా యున్నది.

ఈ విశ్వంభరదేవుగారు విభవం|| మిథునది 1 శు 10 సోమవారమున వెదుళ్ళవలస గ్రామములో ఒక భూమి మల్లిఖార్జునస్వామికి బోగరాగాల విషయమై దానము చేసినట్లు తామ్రీశాసన మొకటి దొరకినది. దీని తేది క్రీ. శ. 1688 మే 80 సోమవారమునకు సరిపోవుచున్నది. వెదుళ్ళవలస చీపురుపల్లి

శ్రీ రాజా కాంప్రేసుల జోగిపంతులుగారుముజుందాస్, షేక్ నిరసన దార్ ఉత్తర సర్కార్స్ (జి.కె. 1760)

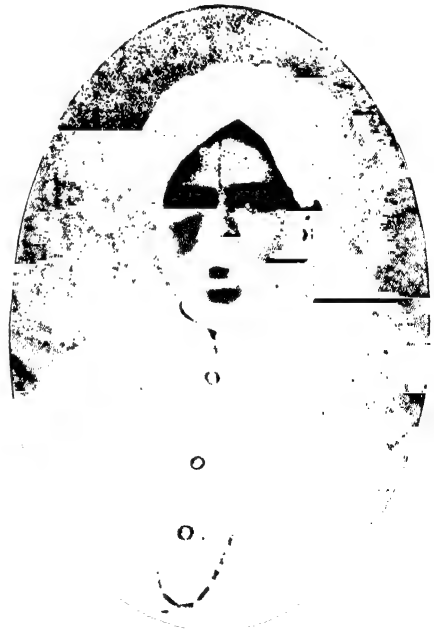
శ్రీ రాజా బహదర్ కాంప్రేసుల శ్రీ నివాసజగ్గూఠరావు గారు, కజరం జమీందారుగారు

మ. రా. శ్రీ దువ్వడ సంచేతంచాదరీగారు. (కంబరిగాం మొఖాసాదారు)

మ. రా. శ్రీ న్యాపతికామేశ్వరరావుగారు,
బి. ఎ. బి. ఎస్

మ. రా. శ్రీ జూపూడి శేషానతారంగారు,

తాలూకాలో ఉన్నది. వీటినిబట్టి యోచించగా వీరి రాజ్యము ఉత్తరమున నాగావళీనది దాటి బొంతలకోడూరు వరకు వ్యాపించినట్లు కనబడుచున్నది. ఈ విశ్వంధరదేవు మహారాజువారు తమకింద సామంతరాజుల సేర్వరచుకొని వారివలన గౌరవము పొందుచూతాము సార్వభౌమపదవిని అనుభవించుచున్నట్లు హిల్ జమిందారుల చరిత్రయందు గ్రహీతులందు కూడ చెప్పబడి యున్నది. ఇందుకు నిదర్శనము లేవీ వాస్తవములముగా లేవుగాని వీరి తామ్రశాసనములో ఉన్న దస్కత్తున, ఈ చుట్టుపట్లనున్న జమిందారుల దస్కత్తులను సరిపోల్చి చూచినయెడలనందాపురంరాజులకును ఆయా జమిందారులకును గల సంబంధము బోధపడును. ఈ పరిశీలనకు పూర్వము, నందాపురం వారి దస్కత్తు పరిక్షచేయవలసియున్నది.

నందాపుర భూపతులిచ్చిన తామ్రశాసనములలో ఇప్పటికి దొరకిన వాట్లలో కల్లాచాగీచీరమైనది ఈవెనుకవలన పఠాయే. ఇది క్రీ. శ. 1688 సం॥ నాటిదని యిదివరకే చూస్తుమి. దీని చివరనున్న దస్కత్తు రెండు భాగములు. మొదటిది పైకెత్తిన తోకయున్న మూడంకెవలె నున్నది. దీనికి మకుటం అని పేరు. ఇది ముందుకాళ్ళు పైకెత్తి, వెనుక కాళ్ళపై నిలిచియున్న సింహాకారమునకు గుర్తు. వెనుకకాళ్ళపై లేచి ఉల్లంఘించు సింహపుబామ్మ జయపురం రాజుల జండాలపైని నేటికిని ఉన్నది. ఇది క్రమేపి రానురాను తెలుగులక్షరము 'బ' వలె కొన్నిటిలోను, 'ఖ' వలె కొన్నిటిలోను మారిపోయినది. నాలూరు, విజయనగరం పూర్వపుజమిందారుల సంతకములలో ఇది 'ఖ' వలె కనబడును.

ఇది 'భామండుల' పదమునకు చిహ్నమని అనుకుంటున్నారు. క్రీ. శ. 19 వ శతాబ్దముందు వెడలిన జయపురపువారి తామ్రపఠాలలో ఇది 'బ' స్వరూపముతో నున్నది. ఎలాగున్నను దీనికి మకుటమని పేరు. అనగా, అధిరాజత్వ చిహ్నము. ఉల్లంఘించు చున్న సింహము నిశానీగా గల రాజవంశపు తాబేదారీని తెలియచేయును. గాన ఇది యున్న పతాలను ఇచ్చిన రాజులు యావస్థుండి ఒక్కజండాకింద ఉండి యుద్ధము చేయవలసినవారని తెలియపరచుచున్నది.

రెండవభాగము ఘంటము ఎత్తుకుడా వ్రాసిన నున్నయు దాని మధ్యనుండి గీచిన రేఖ ఎలాగుండునో అలాగు కనబడును. దీనికే బిడారివాళ్ళు పళ్ళవులను తోలుకునే తాడు యొక్క చిహ్నమని వాడుకై ఉన్నది. కటకము మొదలుకాంచీపురమువరకు నేలిన సూర్యవంశపుటధ్రరాజులపతాలలో చివర ఒక తిన్నని ఖడ్గమును దానికిందవంకరకరవాలమునుచెక్కబడి యున్నవి. కపిలేశ్వరదేవు, పురబోత్తమదేవు లిచ్చిన శాసనములయందు ఈ రెండు కత్తులు కనబడుచున్నవి. ఈ రెండు గీతలుగా వ్రాయునప్పుడు ఒకనున్నదానిదగ్గరనుండి ఒకగీత, దానికింద ఒకనున్న, దాని మధ్యనుండి మరొకగీతగా నగును. గాన ఈజయపురంవారి పఠాలలో కనబడే నున్నా గీతలు ఖడ్గమునకు బదులుగా ఉంచినచిహ్నమని స్పష్టమగుచున్నది. దీనికి సాక్షి భూతముగా మ॥ రా॥ శ్రీ విక్రమదేవునర్జునగారు వారి తండ్రిగారు దీనిని ఖడ్గసంతకమనేవారని కూడ కలవిచ్చియున్నారు. నాలూరివారి శాసనములలో బాకయున్నది. వీరఘట్టాంవారి వాట్లలో ఖైజూరు ఉన్నది.

విజయనగరం పూసపాటిరాజుల ఉత్తరముల లో ఆయుధ చిహ్న మేమిచ్చలేదు. దీనిని పట్టి నందాపురంరాజులక్రింద వీరంతా సామంతులై ఉండేవారని తెలుస్తున్నది.

గంగవంశాను చరిత్రములో విశ్వంధర దేవుగారి చతురంగ సైన్యాధిపతి హరిశేషక మణియనియు నిఖిల రాజ్యభారవ్యవహారత దయానిధి మిశ్ర మహాపాత్రాయనియు చెప్ప బడియున్నది. ఇంతవరకే ఆగ్రంధమందు ఈవం శమువిషయమై చెప్పబడియున్నది. ఇటుపై రా జులచరిత్రకు హిల్ జమీందారుల చరిత్రయు డిప్టిక్లగజటీర్లు ఆధారములు.

విశ్వంధరదేవుగారికి పుత్రులులేకపోవుటచే వీరితమ్ములైన మల్లకీమర్దనదేవుగారు సింహా ననము నెక్కిరి. వీరిశాసనము ఒకటి ఓడ్రాలి పిని నందాపురం అమీనుకచ్చేరీగోడనుండేది. క్రీ. శ. 1914 లో నేనుచూచినాను. అందు మల్లకీమర్దనదేవుగారు ప్రాస్తువారిని నందా పురంవద్ద ఓడించినట్లున్నది. అందు తేదీ యేది యు ఇచ్చలేదు. ఆశాసనము మొన్న క్రీ. శ. 1928 ఫిబ్రవరిలో నే నక్కడికి వెళ్ళినప్పుడు కనిపించలేదు. దానివిషయమై భోగట్టాచేయ గా ఆయూరు కాలిపోయినప్పుడు ఆరాయి కాలిపోయి ముక్కలైపోయినదని చెప్పినారు. నేను 1914 లో తీసినదాని సిరాముద్రాని కూడా చిరిగిపోయినది. ఇట్లు ఈశాసనము నశించిపోయినది. ఫ్రెంచివారిని ఓడించి వారి ఫిరంగులను ఊములకీ మర్దనదేవుగారులాక్కొ న్నట్లు గజటీరులో వ్రాసియున్నది.

వీరితమ్ములైన రామచంద్రదేవుగారు వీరి రాజ్యకాలములో అన్నగారితో తగవు లాడి నారుకాని మల్లకీమర్దనదేవుగారు కాలభర్మ మును పొందగానే రామచంద్ర దేవుగారే

సింహాసన మెక్కిరి. ఈనామముగల రాజు లలో వీరు ప్రధములు గాన, వీరు ప్రధమ రామ చంద్ర దేవు మహా రాజు లుంగారని చరిత్రలో చెప్ప బడుచున్నా రు. వీరికాలమునుండి నందాపుర రాజ్యముక్షీణ దశకువచ్చినది. పాశ్చాత్యదేశములైన బ్రిటిషు, ఫ్రెంచివారువచ్చి సముద్రతీరమున వర్తక స్థలములను కట్టుకొని వ్యాపారముచేయుచూ రాచకీయవ్యాపారములలో కూడ పూచీలు కలుగజేసుకొని పనిచేస్తూయుండేవారు. ఈపా శ్చాత్యుల సహాయమువలన పైకిలేదీడవారల లో విజయనగరం పూసపాటివారొకరు. వీరు పల్లప్రాంతములో నందాపురం వారి కున్న రాజ్యమును ఆక్రమించుకున్నారు.

ప్రథమరామచంద్రదేవుగారి యనంతరము న రెండవవిశ్వంధరదేవుగారు బొత్తిగా రాజ్య ము విషయమై శ్రద్ధచేయలేదు పార్వతీపురం వద్ద నున్ననారాయణపురంలో కాపురంచేస్తూ యుండేవారు. ఆప్రాంతములయందే చెరువు లు నూతులు తవ్వించడం, బాహ్మ వీసదికి అడ్డముగా గట్టుకట్టించడం, మొదలైన పనులు చేయుచు కులాసాగా కాలక్షేపం చేసివేసి నారు. వీరు చనిపోతే వీరితాలూకు మూడు వందల భార్యలుకూడా సహాగమనము చేసినా రట. ఆసహాగమనస్థలము నేటికిని ఉన్నది.

వీరితరువాత లాలా క్రిష్ణదేవుగారు రాజ్య మునకువచ్చిరి. వీరికి, వీరితమ్ములైన విక్రమ దేవుగారికి, వివాహంకలగడంతోటే విజయనగ రంపూసపాటిరాజులకు మరింతసండుదొరికినది. విక్రమదేవుగారికి సహాయముచేయగా లాలా క్రిష్ణదేవుగారు రాజ్యమువదలి పారిపోయినా రు. ఎక్కడికి వెళ్ళిపోయినాలో తెలియదు. ఈ లాలాక్రిష్ణదేవుగారే బాబ్బిలిదేశములో

24 అగ్రహారములను దానమిచ్చినారు. ఈ అగ్రహారములకు ఇప్పటికిని నందాపురప్పట్టె అని పేరున్నది. అందులో ఒకటైన కృష్ణారాయపురములో వీ రిచ్చిన రాగిపత్తా చూచి యున్నాను.

లాలాకిష్ట దేవుగారు పరారీ అయినతర్వాత ప్రథమవిక్రమదేవుగారు రాజ్యమును పాలించిరి. కిమిడిపితూరీసమయంలో ఈవిక్రమదేవుగారు క్రీ. శ. 1776లో పెద్దసైన్యముతో రాయఘడాప్రాంతమందు నిలిచి కిమిడివారికి సహాయముచేయసిద్దముగానుండిరి. ఆసమయంలో ఇంగ్లీషుసేనానాయకుడు, కర్నూరిచ్చర్లుమే తూర్పునగారున్న పూసపాటిరాజుగారున్న సైన్యముతో గూడవచ్చి జయపురదుర్గమునుపట్టుకున్నారు. అప్పడీకోటయేటుచూచినా వెయ్యిగజములు వెడల్పుగలిగి మంటిగోడలతోను, చుట్టూ కందకముతోను ఉండేది. దానిని కర్నూలుగాతుపడగొట్టి భూమిలో కలిపివేశారు. దీనివలన కోటగాదు అందులో ఉండే ప్రాచీనశిల్పములు కూడ నశించిపోయినవి. ఇప్పుడు జయపురంకు తూర్పుననున్న కొండవడ్డున ఒక చిన్న పల్లెయున్నది. దానికి పుర్నాగుడా (పాతవలన) అని పేరు. అందులో ఎచ్చటతీర్థినిను ప్రాచీనమైన విగ్రహములు, శిల్పపుపనియున్న శిలలు, దొరుకుచుండును. అలాగున దొరికిత కొన్ని రాతిముక్కలు అచ్చటనున్న గంగాదేవి, కాలికా, నీలకంఠ, దేవాలయములయందున్నవి. పర్యత పంక్తికి పశ్చిమముగానే యుండుటకును, పల్లపువ్రోదేశమునకు బోవు కొండదారులయందు హక్కు వనలుకొనుటకును, విక్రమదేవుమహారాజువారు ఒప్పుకున్నారు. కాని పెంటనే జయపురప్రదేశములో జరుగుచున్న

అల్లరను చూచి విజయనగరం విజయరామరాజుగారి స్వాధీనములో నున్నట్టిన్ని, పూర్వము నందాపురరాజ్యములోని దైవట్టిన్ని ప్రదేశమును జయపురం వారికిచ్చివేసి సాలీనా 40,000 రూపాయలు విజయరామరాజుగారికి జయపురం వారు చెల్లించుకొనేటట్లు యేర్పాటు జరిగినని ఆర్కవొరగారు క్రీ. శ. 1776 సం॥లో వ్రాసియున్నారు.

క్రీ.శ. 1777 సం॥లో బస్తరురాజుగారికిని వారితమ్ముడికిని వివాద జరిగినప్పుడు, జయపురం రాజుగారు ఆ రాజుకి సహాయము చేసి ఆయనను సింహాసనమున కూర్చుండబెట్టిరి. అందుకుగాను కొటపాడు పరగణా, అనగా కొటపాడు, చురుచుండా, పోరాఘర్, ఉమర్ కొట, రాయఘర్ గ్రామములను జయపురం వారికిచ్చివేసినారు. ఇట్లు పశ్చిమమునకు జయపురం రాజ్యము వ్యాపించుచుండగా తూర్పున విజయరామరాజుగారు జయపురం మన్యమేవత్తు తనకు జాగీరుగా క్రీ. శ. 1769 లో నైజాము కవులిచ్చినట్లు తగాయిదా చేయ ప్రారంభించినారు. క్రీ. శ. 1794లో పద్మనాభయ్యుద్ధములో విజయరామరాజుగారు మరణించేవర్యంతము ఈ తగాయిదా తీరలేదు. జయపురం రాజులైన రెండవరామచంద్రదేవుగారు ఈ పద్మనాభ యుద్ధములో ఏమి పురస్కరించుకోకుండా యున్నందులకు శ్రీ కంపెనీవారు సంతోషించి సాలుకు 25,000 రూపాయలు చెల్లించుకొనుటకును, వారిరాజ్యమువారు పాలించుకొనుటకును, ఒక శాశ్వత పతా దైచేసినారు. క్రీ. శ. 1808లో శాశ్వత శిస్తులు నిర్ణయించబడినప్పుడు జయపురం ఫేమ్మన్ను 16,000 రూపాయలకు తగ్గించి కొటపాడు పరగణాకు 8000 రూపాయలు

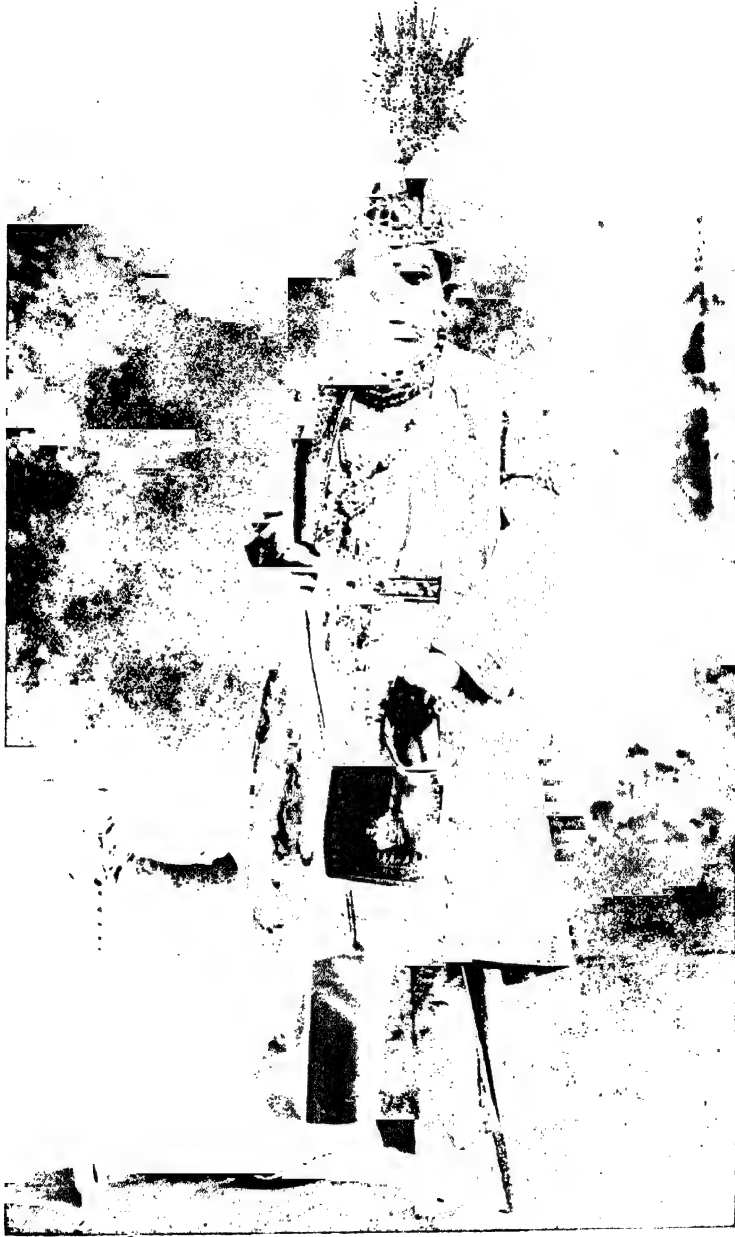
కూడా విధించినారు.

ద్వితీయరామచంద్రదేవుమహారాజావారి కాననములవలన వీరికి ఏరాధిపత్యపత్రావ, నందపురభూపతి, మహారాజా, అని బిరుదులున్నట్లు కనబడుతుంది. వీరుభూదానములు చేసి పైదేశములనుండి జనులనురప్పించి వారి దేశములో నివాసముంపించినట్లును, ఇవిధముగా వీరికాలమున దేశమును అభివృద్ధిచేసి నట్లును, తెలుస్తున్నది. జయపురం చుట్టుపట్లను గ్రామములుకొన్ని వీరినాడేపర్వడినట్లు మెదాన్ మ్యూజియమ్ పతామొదలైన వాటివలన తెలుస్తున్నది. దీనినిబట్టిఆలోచించగా, జయపురంచుట్టుపట్లను ఆకాలమందు అడవులున్నవని వాటినికొట్టి వ్యవసాయమునకు తగినట్లును, నివాసయోగ్యమగునట్లును చేయించిన ప్రభువులు ఈరామచంద్రదేవుగారే అని తెలియుచున్నది. ఏను క్రీ.శ. 1825 సం॥ గతించిరి.

వీరికుమారులు ద్వితీయవిక్రమదేవుమహారాజావారున్న క్రీ.శ. 1848వరకు ఏమీఅల్లరలు లేకుండాపాలించినారుగాని, అప్పుడవీరికుమారులైనరామచంద్రదేవుగారున్న, తల్లి పట్టమహాదేవిగారున్న, ఏకమై విక్రమదేవుమహారాజులపై వివాదకరంభించినారు. ఈకాలములో దేశమందు అల్లరలు హెచ్చి ప్రజలకు సౌఖ్యములేకపోవడం సరేకదా, పాణమానభయము కూడాకలిగి వారు యితరదేశములకు పారిపోయినారు. మహారాజులుంగారి మంత్రులు వారి యిష్టంచచ్చినట్లు వ్యవహరించుటచే వారికుమారుడు, భార్య, కొంతమంది ముతాదార్లుకలసి మహారాజుపై తిరుగుబాటుచేసినారు. ఏజంటుగాతైన స్కాట్లెట్టు దొరగారు వీరికివీరికి రాజీ చేతామంటేకుదిరినదికాదు. క్రీ.శ. 1849లోవిక్రమదేవుమహారాజును విడుదలచేసినారు. అయి

నప్పటికి మహారాజు నారాయణపట్నంలో ఉండిపోయి రాజ్యభారమేవత్తు కొడుక్కివదలిపెట్టినారు. క్రీ. శ. 1860 లెండవ విక్రమదేవుమహారాజావారు కాలధర్మమును పొందినారు.

ఇట్లు క్రీ.శ. 1830 సరికి రాజ్యముయూవత్తు క్షీణించి యడవులతోనిండిన కొండచూత్రము మిగిలినది. ప్రథమవిశ్వంబరదేవుగారి కాలములోనున్న నందాపురరాజ్యము ఇంచుమించుగా యావత్తు విశాఖపట్టణపు జిల్లాయును, గంజాముజిల్లాలో శ్రీకాకుళం తాలూకాలో బొంతలకోడూరు ముతాయు కలసియుండేది. వారియనంతరమున నందాపుర రాజుల గృహకలతలవల్లను, చేతగాని తనముచేతను రాజ్యము చిక్కిపోయినది. ప్రథమవిశ్వంబరదేవుగారి తాబేదారీని సామంతరాజులుగా నున్న వారు స్వతంత్రులై నందాపుర ప్రభువులను నిరాకరించివేసిరి. కలాహండీ, కాశీపురము, నవరంగపురం, గుడారి, పరగళాలు పశ్చిమమున స్వతంత్రులై నవి. తూర్పున విజయనగర పూసపాటి విజయరామరాజుగారు దేశాక్రమణము చేసికొని నందాపుర రాజ్యమునయూ వత్తుకూడ. మింగివేయవలెనని యత్నించుచుండిరి. బొబ్బిలి, రామచంద్రపురం, కురపామేరంగి, పార్వతీపురం, హలూరు, పాచిపెంట జమీలు తూర్పున యేర్పాటైపోయినవి. వీరఘట్టాం, సాలూరు రాజ్యములు రూపులేకపోయినవి. ఇట్లు కృశించియున్న రాజ్యమునకు మూడవ రామచంద్రదేవు మహారాజులైనారు. వీరిసోదరులు విశ్వంబరదేవుగారు ఉడయలుమైత్రితో జయపురం నగరిలోనేయుండి వ్యవహరించుచుండేవారు. వీరిఉడయల ఛాయాపటములు నేటికిని జయపురం నగరిలోనున్నవి.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ మహారాజ శ్రీ రాజా రామచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు,
జయపురం మహారాజావారు.

శ్రీ లింగ దేశచరిత్ర

పేర్ మహమ్మదుఖాన్. 18 వ శతాబ్దాంతమున శ్రీకాకుళపుస్కారు
నకు నవాబుగానుండెను. పేరుమహమ్మద్ పురము నిర్మించెను.

ఈరాజుగారి కాలములో జయపురంలో ఉన్న దర్బారు మహాలును కట్టించిరి. మాడుగులజమిందారీలో సఖముతనఖా (వాసుకొని) రు 3,50,000 లు రుణమిచ్చిరి. జనులతో కలసిమెలసియుండి వారికష్టసుఖములకు సహాయపడుచుండి వారిప్రేమను భక్తులనుపొందిరి. ఈ మహారాజువారి కాలములోనే ఒకస్పెషల్ అసిస్టాంటువిజంటును, ఒక అసిస్టాంటు సూపరింటెండెంటును జయపురంలో శ్రీగవర్నమెంటువారు ఉంచినారు. క్రిమిల్ శివిల్ శక్తులు మహారాజువారినుండి తీసుకొని, గవర్నమెంటువారే వ్యవహరించడం మొదలుపెట్టిరి. మహారాజువారు సంతోషపూర్వకముగా వాటిని వదులుకొన్నందుకు గవర్నమెంటువారు సంతోషించి ఒకకత్తి, ఒకఉంగరం ఒకసనద్దును (Sanad) ఇచ్చిరి. అవినేటికిని జయపురంనగరిలో ఉన్నది.

క్రీ. శ. 1875 లో ఈమహారాజువారికి విక్రమదేవను పుత్రులు కలిగిరి. వారికి చిన్ననాటనుండి డాక్టరుమారుషుదొరగారిని విద్యాగురువుగా నియమించి మంచిపాశ్చాత్య మార్గమున పెంచుచుండెడివారు. క్రీ. శ. 1883 లో శ్రీమహారాజు మూడవ రామచంద్రదేవుగారు కాలధర్మము నొందుసరికి వారికుమార్తెమైన రైయున్నందున రాజ్యమేవత్తు అమానీలోపెట్టి వ్యవహరించిరి.

అమానీ 1889—1895:—ఈ కాలములో హెచ్. డి. టైలరు దొరవారు ఈ జమిని వ్యవహరించిరి. మహారాజుకు రావలసినసొమ్ము దస్తులు సరిచూసి న్యాయముగా రావలసిన మొత్తమును నిర్ధారణచేసి లెఖ ఆవర్జాలు సరిగా ఉంపించినారు. జనులు భూములను, అడవులను, మొఖసాలపేరున ఆక్రమించుకుని

జమీందారుగార్కి శిస్తులు చెల్లించేవారు కారు. అట్టివారల హక్కులను సీకపరుచు వ్రాతమూలములైన రుజువులను తేప్పించి చూచి అట్టి రుజువులకు నకళ్ళను తీయించి రికార్డు చేయించిరి. అమీన అధికార్లు నిర్ణయించిన కాలములోపున లేనివారి హక్కులను రద్దుపర్చుటకుగాను జమిందారుగారికే వదలిపెట్టిరి. పల్లపుప్రదేశములలో రాధారీయేర్పరుచుటకుగాను ఘాటీలపైన రోడ్డు ఇప్పటికిని టర్నర్ ఘాటీరోడ్డుని ఒకటి ఉన్నది. సూర్యమహల్ అనుపేరున ఒక సుందరమైన భవనము కట్టించిరి. శ్రీ మైనరుగారు మార్షుదొరవారివద్ద విద్యాబుద్ధులను పొందుచు క్రీ. శ. 1895 లో వారి జమీని వారు వ్యవహరించుకునే యుక్తవయస్కులైరి. వీరికి జమీనప్పుదల అయేసరికి 71/2 లక్షలు గవర్నమెంటు పేదరులోను, ఒక లక్ష ఖజానాలోను యుండెను. సాలూరువారికి రు 1,65,000 లు బదులిచ్చియున్నారు. మాడుగుల జమీనలో సఖం తనఖా యుండనేయుంది.

ఇట్టి స్థితిలో వీరు జమీని వ్యవహరించుటకు ప్రారంభించినారు. వీరికి తమ రాజ్యమునకు పూర్వపు ఘనత తేవడపు కోర్కె విస్తారముగా నుండేది. దేశములు తిరిగి యెక్కడెక్కడ ఉన్న మంచివస్తువుల మాదిరిగా వస్తువులు తమ దేశములో కూడ పెట్టించినారు. సిబ్బంటీలకు ఒక్కేమాస్తరు దుస్తులు, చోపుదార్లు, మొదలైన దర్బారు నౌఖరులకు ఒకరితి దుస్తులు వీరే యేర్పాటు చేసిరి. పాచీనపువ్వు నవీనపువ్వు ఆయుధములను అన్నిటిని జాగ్రత్తచేసి ఒక దగ్గర ఉంపించిరి. దర్బారు మహాలుకును సూర్యమహాలుకును దేవిశీలు కట్టించిరి. రాజపాపకు తగిన

ఘనమైన అంభారీలు, శోదాలు, మొదలైన జవాహరీని, అలంకారములను బాగ్రత్తపెట్టిరి.

తమ జమీని ఎత్తుభాగము, దిగువభాగమని రెండుభాగములుచేసి, జయపురం, గుణపురంలని రెండుభాగములలో ముఖ్యస్థానములను ఏర్పాటుచేసి ఇంకా ఈ భాగములను తాదాసుగా భాగించి ప్రతితాదాయండు నొక అమీనును నియమించిరి. శిస్తు దస్తు వ్యవహారములను చక్కజెట్టుటకు ఒక దివానుని, అడవులవ్యవహారము చూచుటకు ఒకడెడ్యోగస్తుని నియమించి, ప్రాతినిత్వముకాములన్ని వ్యవహారములు చూచుకుంటూయుండేవారు.

ఇలాగుండగా, పాచిపెంట రాజుగారిచే వాయబడిన హిల్ జమీందారుల చరిత్రము వీరికంటబడినది. దానిని ఒరియాభాషలోకితర్జుమాచేయించి వ్రాయించినారు. అప్పటినుండి వీరిపూర్వులైన విశ్వంబరదేవుగారు పాలించినంతదేశమువీరికిరావాలనేకాంక్షకలిగినది అందుకొరకై బినమీకోట, మాడుగుల, నవరంగపురం, గుడారులపైన దండెత్తిరి అంతపురం యుద్ధరంగమందు డెబ్బలాడే డెబ్బలాటలు ఈరోజులలో న్యాయసభలలో ఆడుచున్నారు గదా! వాగ్రీతిమూలములైన ఆయుధములను, న్యాయవాదులనే యోధులను, సాక్షులనే చతురంగబలములను జరిపెట్టి, వికాఖపట్టణము చెన్నపట్టణము, సీమలలోనుండే న్యాయసభలలో యుద్ధముచేసి ఓడించినారు. మేరంగి, లక్ష్మీపురం తాలూకాలపై రుణములుయిచ్చి మేరంగిలోనఖమును, లక్ష్మీపురం తాలూకాయును, స్వాధీనము చేసుకున్నారు.

ఈమహారాజావారికి గవర్నమెంటు వారు 'మహారాజ' అను బిరుదునిచ్చిరి.

క్రీ.శ. 1912లో కే.సీ.ఐ.ఈ. యను బిరుదునిచ్చిరి. ఇంద్రావతీనదిపైన పం తెనకట్టుటకు మహారాజావారు రు 1,50,000లను ఇచ్చిరి. జయపురంలో బాలికాపాఠశాలకట్టుటకు సలమాను, రు 3000లను ఇచ్చిరి. తమకును తమ పుత్రులకునుగూడ విద్యాగురువులైన డాక్టరు మారుదొరకారి పేరున సత్రముకట్టి గట్టించినారు-క్రీ.శ. 1914లో ఐరోపామహాసంగ్రామము ఆరంభించగా, మైదాను హాస్పిటల్ పిచ్చూరు, ఒకలక్ష రూపాయలనొసగిరి-సంగ్రామభూమియందు పనిచేయుటకు జయపురంలని పేరుగల ఒక వాణువిమానమును రు 25,000 లకిమ్మమ్మగలదానిని, ఇచ్చిరి. చెన్నపట్నములో స్త్రీలకాలేజీలో మధ్యమందిరముకట్టుటకై ఒకలక్షరూపాయలనిచ్చిరి. ఇట్లు అనేక దానధర్మములు చేయుచు, గవర్నమెంటువారిచేతను, ప్రజలచేతను మెప్పుబాడుచు క్రీ.శ. 1920 జనవరి నెలలో అయోధ్యలో గంగా తీరమున కాలధర్మమును పొందిరి.

వీరిమామలు శ్రీశ్రీశ్రీరామచంద్రదేవు బహద్దర్ వారు మేజర్లై యుండుటచే క్రీ.శ. 1920 మేనెలలో గద్దెనెక్కిరి. వీరురాజ్యభారమును స్వీకరించిన తర్వాత దేశమునకు చాలాక్షేమముగలిగినది. ప్రజల కష్టసుఖములు వీరికి బాగా తెలుసును. జనలసంతోషమేవీరియానందము. దైవ బ్రాహ్మణ భక్తియందు వీరికెవ్వరును సాటిలేరు. క్రీ.శ. 1918లోమిలటరీప్రెసిండును పొందిలవోటి నెంటు పదవినిబడసిరి. క్రీ.శ. 1921 లోవీరికి మహారాజనబిరుదు నిచ్చిరి. 1928 సెప్టెంబరుమాసమున శ్రీశ్రీశ్రీ మహారాజావారికి ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయమునకు ప్రొఫెసర్ లెర్ పదవిని గవర్నమెంటువారొసగిరి.

కళింగదేశచరిత్ర

మహారాజభీ రాళ్లబండి నుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

క్రిస్తుశకమునకు పూర్వపుచరిత్ర

హిందూదేశమునంగల బహు ప్రాచీన మైనట్టియు, సుప్రసిద్ధమైనట్టియు, దేశములలో నొకటి కళింగము. ఋగ్వేదమునందును, బౌద్ధవజ్రయములందును, మహాభారత, రామాయణ, పురాణాదులందును, రఘువంశాది కావ్యములందును, లళోకుని, భారవేలుని, సముద్రగుప్తుని, గాంగ, చాళుక్య చోళాది రాజుల శిలా, తామ్ర, శాసనాదులందును ఈదేశముయొక్కయు, అందలిప్రజలయొక్కయు రాజకీయ, సాంఘిక, మతాది విశేషములు చక్కగా తెలుపబడినవి. మరియు, మేకస్తనీసు, ప్లీనీ, టాలెమీ, యువాన్ చావ్వోన్ మొదలుగాగల విదేశీయచరిత్రకారులుగూడ ఈదేశమును గురించి కొంతతెల్పియున్నారు. కళింగమునుపేరేక క్రికళింగ మనుచేరుగూడవీరిలోకొందరిచేత వాడబడినది. దీనికి బహుశుబ్బుజపు మహాభారత, మార్కండేయపురాణము లందును, తూర్పుగాంగులయొక్కయు, చేదిరాజులయొక్కయు శాసనములందును, గన్పట్టుచున్నది. క్రికళింగము అనగా మూడుకళింగములనియు, అవి మూడు తేర్వేరు తావులం దుండినియు తెలిసికొనవలెను. రామాయణమున నయోధ్యకాండ 71వర్గలో శోగానదీతీరమున కళింగుల నగరమున్నట్లును, భారతమున భీష్మవర్షమున కళింగులు రెండు

తేర్వేరుతావులం దుండినట్లును, కళింగనగరం రాజపురం, దంతపురం వాటివాటి రాజధానులైనట్లును వర్ణింపబడినదిగనుక, వీటిచరిత్రయంతయు మనము తెలుసుకొనవలసియున్నది. ఉత్తరమున గంగానది ముఖద్వారమువరకును, ఉత్తరమున కాంచీపురమువరకును, ఈదేశ మొకప్పుడు వ్యాపించియుండుటచేత, ఈదేశ చరిత్రయంతయు తెలుసుకొనవలెను. గంగానదిమొదలు కపిశాసనివరకునుగలదేశ ముత్తర కళింగము, లేక ఉత్తరమనియు, కపిశాసనికిన్ని మహేంద్రగిరికిన్ని మధ్యస్థదేశమునకు మధ్య కళింగము లేక, మధుకళింగము లేక, కన్యోధదేశ మనియు, మంహేంద్రగిరికిన్ని, గోదావరినదికిన్ని మధ్యమందుదేశమునకుకళింగమనియు పేర్లు వాడబడినవి. కళింగమునకే క్రికళింగదేశమనియు, సప్తకళింగదేశమనియు, నకలకళింగావని యనియు, పేర్లు శాసనముల కనబడుచున్నవి. ఇందిప్పటికిని వివేషముగా కాలిగులు గలను. ఇందే కళింగరాజధాని యగు కళింగనగరముగలదు. ఇందే, కళింగము నేలిన పూర్వగాంగుల తామ్రశాసనములు పెక్కులు దొరకినవి. అం దొకటి ఒక్కటికి సమీపమునం దుండు జిర్జిగ్రామమున దొరకినది. అందు ఇంద్రవర్షయను రాజునకు క్రికళింగాధిపతియను బిరుదు గలదు¹. ఈరాజ

వంశము, మహేంద్రగిరి ప్రాంతమునందు, అనగా (వస్తుతః) గంజాంజిల్లాలో మాత్రమే పరిపాలన చేసినట్లుకనబడును. గనుక దీనికే కళింగములేకత్రికళింగ మను కేరుండెనని తోచును.

కళింగులు నివసించు భూమిగనుక కళింగమను పేరు వచ్చెను. కళింగుల ఉత్పత్తిని గురించి మహాభారతము దీక్షింది పుక్కిటిపురాణకథ గలదు:- “బలిగా జభార్య సుదేష్ఠనలన, దీర్ఘతమస్సను ఆర్యఋషికి అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహృదను ఐదుగురు పుత్రులు జనించిరి.” పాణిని వ్యాకరణమందు గూడ ఇటులనే వీరైదుగురును గుమిగూర్చబడిరి. దీనినిబట్టి, వీరు సన్నిహిత, సన్నివేనజాతులు గను, ఆర్యసాంప్రదాయములు గల్గిన వారు గను కన్పట్టుచున్నారు. అయినప్పటికిని, కొందరి అభిప్రాయమునబట్టి ఈ కళింగులు మంగోలుద్రవిడులుగా పరిగణింపబడుచున్నారు. వీరిభాష, ఆకారాదివిషయములు ఈయాహను బలపరచుచున్నవి. ఇందువలననే, కళింగము కొంతకాలమువరకు నార్కులచే అనాదరణభావముతో చూడబడినది. కాని ఒకప్పుడు ద్రావిడవలచే నిండియుండినను, క్రమక్రమముగా ఆర్యులకు వలసభూమియై, ఆర్యమతసంప్రదాయములనవలంబించి, తొల్లిటియనాదరణభావమును బాసి, పుణ్యక్షేత్రమైయొప్పినట్లుమనముపురాణములవల్ల తెలుసుకొను చున్నాము.

“Kalinga and Andhra Countries on the East coast were Aryanised long before the Epic age. They are included in the list of the Northern Kingdoms or Tribes in Mahabharata. It should be remembered that these tribes, though dwelt at first in the north, came down and settled in the Deccan. They may be remembered as mixed Aryans. The Periplus and Ptolemy also

call this Country Ariaka or Country of Aryans”³

మహాకావ్యముల కాలమునకు చాలముందే తూర్పుతీరముననున్న కళింగాంధ్రదేశములు ఆర్యమయమైనవి. మహాభారతములో జాతరీ యదేశములు, లేక జాతులను తెల్పు పట్టిలో వీరిపేర్లుగలవు. ఈజాతులు మొదట ఉత్తరదేశమందుండినను, దిగువునకు వచ్చి దక్షిణదేశములోనివనించె నని జ్ఞాపకముంచుకోవలెను. వీరిని సంకరమైన ఆర్యులుగా భావించవలెను. ఈదేశమును, పెరిప్లుసు, టోలిమిగూడ అరియక, లేక ఆర్యులుండుదేశమని వర్ణించిరి.

కళింగదేశము చాల ప్రాచీనతమమైనది. ఋగ్వేదమునందు కళింగము పేర్కొనబడనప్పటికిని, కళింగరాణియొక్క బానిస కొమారుడు కక్షివతుఋషి యనిచెప్పబడెను. ప్రక్షధమమున అనార్కులచే మైనను కాలక్రమమున ఇందుఆర్యబ్రాహ్మణులు నివసించిరి. జాతకకథలనుబట్టి కళింగరాజ్యమునకుతన పేరునిచ్చినకళింగయనురాజు బ్రాహ్మణమత మవలంబించెను. కాని యాతని మనుమడు జాన్ధమత మవలంబించెను. జాన్ధయగమునకు ముందే జంబుద్వీపమునంపలి సప్తమఖ్యపట్టణములలో కాలింగుల దంతపురము పేర్కొనబడినది.⁴ సప్తభారతులో నొకడగు బ్రహ్మదత్తు డారాజ్యమున కధిపతిగా యుండెను. బుద్ధునిమరణానంతర మాతడు బుద్ధదేవుని పంపి నొకదానిని సంపాదించెను. వెస్సంతరజాతకాదులందుగూడ కళింగము పేర్కొనబడినది. మత్స్య, వాయుపురాణములందు పూర్వ, పరనందవంశములకు మధ్యకాలమున (అనగా క్రీ.పూ. ఐదవశతాబ్దమున) తూర్పుదేశమందు 32 కళింగులు

² Cambridge History of India. P. 47.

³ Eliots coins of Southern India.

⁴ Mahāvastu quoted in Rapson's Ancient India. p. 173.

రాజ్యపరిపాలనచేసినట్లు చెప్పబడినది. “కళింగశైవునద్వాత్రింశత్” అని మత్స్యపురాణము నందు చెప్పబడినది.⁵ మరియు క్రీస్తుకు తర్వాత నాల్గవ శతాబ్దమున గృహులచేత కళింగ, మహిష, మహేంద్రదేశములు పాలింపబడునని చెప్పబడి యున్నది.

మార్కండేయపురాణము నందు మూడు కళింగములు వేర్వేరుచోట్ల నుండినట్లు చెప్పబడినవి. కాశీకోసల దేశముల సమీపమున నొకటిన్ని సావీరమండ్రక దేశముల సమీపమున నొకటిన్ని, మహారాష్ట్ర మహిష దేశముల సమీపమున నొకటిన్ని, చెప్పబడినవి. మార్కండేయపురాణమునందు ‘అను’ కటుంబమునకు చెందిన సోదరులనియు, వీరులనియు అంగ, వంగ, పుండ్ర, సుహృ, కళింగులనువారు చెప్పబడిరి. మహాభారతమున పై ఐదుజాతులవారున్న బలి భార్యయగు సుదేష్ఠకు, దీర్ఘతమ స్సను ఋషి వలన కల్గినట్లు చెప్పబడినది. పాణిని వ్యాకరణమున గూడ నిట్లే గలదు. దీనినిబట్టి వీరందరు ఒకేజాతివారని తెలియదగును. శైత్తవీరు అరణ్యక మందును, మహాభారతము నందును ఓమ్రీలను జాతివారు పేర్కొనబడిరి. కాని వీరికిన్ని కళింగులకున్న ప్రాచీనకాలమున ఎట్టి సంబంధమున్న లేకుండెను. మహాభారత భీష్మ పర్వమందు ఉత్తరభులు పేర్కొనబడిరి. మార్కండేయపురాణ మందు వీరు వంగదేశ సమీపమున నివసించుచుండినట్లును, వీరికిని కళింగులకును ఎట్టి సంబంధము లేనట్లును తెల్పబడినది. జాతకకథల యందు ఈయత్తరభులు గయదేశమునకు వర్తకరీత్యా తలుచు పోవుచున్నట్లు తెలుపబడినది. వీరు పశ్చిమమున

మధ్యపరగణాలవరకున్న, దక్షిణమున నైతరణి నదివరకున్న వ్యాపించియుండిరి. రఘువంశమున రఘువు కవిశానదిదాటి, ఉత్తరభులచేత దారిచూపబడి, కళింగమును ప్రవేశించెనని చెప్పబడినది.

గ్రీకోమక చరిత్రకారులలో స్ట్రీని, టోలమీ మొదలగువారు గూడ ఈ కళింగులను గూర్చియు, వీరిదేశపు సరిహద్దులను గూర్చియు వ్రాసియున్నారు. వీరివ్రాతలకు శైల్యా కనునికెవరుచేత మార్యరాజుఁచంద్రగప్తుని కడకు క్రీ.పూ. 4 శతాబ్దాంతమునరాయ బారిగా పంపబడిన మెగస్తనీసుయొక్క “ఇండికా” యుపహిందూ దేశచరిత్రయే ముఖ్యాధారము.

“The Brachmanae, a name comprising many tribes among which are the *Mac-cocalingae* live in the valley of Lower Ganges. The tribes called *Calingae* are nearest the sea, and higher up are the *Mandei* and the *Malli* in whose country is Mount Malles, the boundary of all that district being the Ganges..... It flows through the country of the *Gangarides*. The royal city of the *Calingae* is called *Parthalis*. Over their king, 60,000 footsoldiers, 1000 horsemen, 700 elephants keep watch and ward in ‘prociut of war.’... There is a very large island in the Ganges which is inhabited by a single tribe called *Modo-Galingae*. Beyond are situated the *Modubae*, *Molin-dae*, the *Uberae* etc, etc. The king of these keeps under arms 50,000 foot-soldiers, 400 cavalry and 400 elephants. Next come the *Andarae*, a still more powerful race, which possesses numerous villages and thirty towns defended by walls and towers and which supplies its king with an arm of 100,000 infantry, 2000 cavalry and 1000 elephants... From the mouth of the Gange

5 Pargiter's Dynasties of Kali Age p. 24

6 M'crindle's translation of Magasthenes' Indika pages 133-138

to Cape Calingoan and the town of Dandagula (the distance is 625 miles)⁷. “అనేక జాతులతో” నిండిన— మక్కొకళింగ జాతిసహా— ‘బ్రా’ఖ్ఖై’ జాతిగంగానది క్రింది భాగమునందు నివసించుచున్నది. ‘కళింగై’ యను జాతివారు సముద్రమునకు మిక్కిలి దగ్గర గాన, దానికి పై భాగముందు మాలన్ పర్వత ముల సమీపమున మండ్రై, మల్లికార్తులవారున్న ఉన్నారు. ఈఖండమంతకున్న గంగానది యేనరిపాద్దు ఈనది, గంగాడులులేక గంగ జాతివారి దేశముగఁడా, ప్రవహించును. కళింగుల రాజధాని పార్థాలిన్ అనబడును. వారి రాజును అరివైవేళి కాల్యలము, వెయ్యి అశ్వ దళము, ఏనుగుల ఏనుగులు యుద్ధసన్నద్ధులై కనిపెట్టియుండును. గంగానదియందు ‘మొమగ ల్లింగై’ అను నొక జాతివారిచేత నివసింపబడు నొక పెద్దద్వీపముగలదు. దాని కావల మొమ పై, మొలిందై, ఉబిరై అను జాతులుగలవు. వారి రాజుకు యాభైవేల కాల్యలము, నాలుగువేల అశ్వదళము, నాలుగువందల ఏనుగులు గలవు. తర్వాత ఇంకను ఎక్కువ ఆధికారము గల ‘అందిరై’ యను జాతివారుగలరు. వీరికిఅనేక గ్రామములున్న, గోడలచేతను, బురుజులచేతను కాపుకాయబడిన ముప్పైపట్టణములున్న, గలవు. వీరు తమ రాజునకు లక్ష కాల్యలము, రెండువేల గుట్టములు, వెయ్యి ఏనుగులు ఇత్తురు... గంగానదిను ఖమునండి కళింగాన్ అగ్రమువరకున్న, దండగుల అను పట్టణము వరకున్న, 625 మైళ్ళదూరము.”

పై వ్రాతలనుబట్టి, మూడు జాతులు కళింగము ననున్నట్లును, అవి 1. మక్కొకళింగ 2. కళింగ

3. మోదుగలింగమ్ అనిపిలువబడినట్లును అవి మూడును వేర్వేరుచోట్ల నుండినట్లును తెలియుచున్నది. వీటిని గురించి ఇంకను ఈ క్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి.

1. మక్కొకళింగ

దీనినే దక్షిణకళింగముగా కొందరు భావించుచున్నారు. మరియు గంజాంజిల్లాలోని ముఖలింగముతో మడిపెట్టుచున్నారు.⁸ మరి కొందరు ఇది మధుకళింగమునకు రూపాంతరమనియు, ప్రాచీనహిందవు లిప్పటి ఆరకాణ దేశమును మధుద్వీప మనియు, తన్నివాసులను మధు లనియు, పిలుచుచుండెడివారనియు వ్రాయుచున్నారు. దీనినిపట్టి మధుద్వీపవాసులనే స్త్రీసీతెప్పిర మక్కొకళింగులని సాధింప జూచియున్నారు. స్త్రీసీవాతలన బట్టి వీరు మగధరాజ్యమునకున్న, సముద్రప్రాంతమునందు నివసించుచుండిన కళింగులకున్న, మధ్య నివసించియుండినట్లుల తెలియుచున్నది. గనక ముఖలింగముతోగాని, మధుద్వీపముతోగాని ముడిపెట్టుటకు వీరు లేరు.

2. కళింగ

పూర్వకాలమునందు ఆంధ్ర దేశమంతయు కళింగులకు నివాసమైనట్లును, కొంతకాలమైన పిదప కళింగులు ఇప్పటి గంజాం పూర్వజిల్లాలలోనికివలసజొనినట్లును, కొందరి యభిప్రాయము.⁹ కాని ఇది సరియైనదికాదు. స్త్రీసీవాతలనుబట్టి, “కళింగై” జాతి మండ్రి, లేక మల్లికార్తులకు అధోభాగమునను, మల్ యాన్ పర్వత సమీపమునను ఉండియున్నట్లు కనబడును. మండ్రి, మల్లికార్తులు ధూటియానాగపుర దక్షిణ

7 Ibid page 141

8 B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, page 19

9 Ibid page 95

భాగమున నివాస మేర్పరుచుకొనిన “ముండ” జాతివారై యుండనోపు. మరియు, మల్ యాన్ పర్వతముఁలు పురాణోక్త మాల్యవాణ్ పర్వత పంక్తులుగా తోచును. దీనినిబట్టి ఈ ప్రాంతములనుండి గంగానదివరకు కళింగులు వ్యాపించినట్లు తెలియుచున్నది. వీరే గాంగ రిడె కళింగులనిగాని, కళింగ గాంగులనిగాని పిల్వబడిరి. వీరి రాజధాని పార్థాలిన్ అనియు, వీరి రాజు గొప్ప చతురంగ సైన్యాధిపతి యని యు, స్త్రీనీ వర్ణించెను.

3. మోదోగళింగము

దీనిని కొందరు మూడుకళింగ లేక త్రికళింగగాను¹⁰, మరికొందరు మధ్యకళింగగాను,¹¹ మరికొందరు “మధు” జాతి రూపాంతరముగాను వర్ణించుచున్నారు. తెలుగుభాష యందు శబ్దోచ్ఛారణము ననుసరించి, “మోదోగళింగము”, “ముదుగళింగము” లేక “మూడుకళింగము” యగుననియు, ఇది సంస్కృత త్రికళింగమునకు రూపాంతర మనియు, మరికొందరి యభిప్రాయము.¹²

కొండరీకళింగము నందు 1. కళింగము. 2. మధ్యకళింగము 3. ఉత్కళింగము అని మూడుభాగము లున్నవనియు, అందు ఉత్కళింగమునేటి ఉత్కళనాప్తినామ మనియు చెప్పుదురు. కాని మహాభారత హరివంశాది గ్రంథములయందు ఉత్కళనామమేగాని ఉత్కళింగనామము గానరాదు.

కన్నింగుహము తన ప్రాచీన హిందూదేశ భూగోళమున త్రికళింగమనగా కళింగము(రాజ

మండ్ర), ఆంధ్రము (ఓరుగల్లు), ధనకాటకము (ధరణికోట) అని వ్రాసినవ్రాత సరిగాలేదు. కీ. శ. ఏడవశతాబ్దముధ్వ మందు హిందూ దేశమున సంచారముచేసిన చీనాదేశపు భాద యాత్రీకుడగు యువాన్ చ్యాంగ్ కళింగదేశ మునకు వచ్చియుండెను. ఈతడు త్రికళింగము ను బేర్కొనలేదు. అప్పటికి ఉత్తరముననున్న రెండుకళింగములు ఉత్తరరాజ్యమున లీనమై పోయెను. ఆతడిట్లు వ్రాసియున్నాడు. “కోంగ్-యు-తో-నుండి దాదాపు నూరుక్రోసులునడువగా కి-లింగ-కి-అ (కళింగదేశము) చేరితిని.” ఇందలి కోంగ్-ఉ-తో ప్రస్తుతపు గంజామని కన్నింగ్ హాముగారి మతము.¹³ కాని, గంజాం జిల్లాయొక్క ఉత్తరభాగమున్న, పూర్వీల్లా యున్నచేరి కోంగ్-యు-తో లేక కోంగ్-యోధ-దేశమునకు సరిపోవునని శాసనముల బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది.

యువాన్ చ్యాంగ్ కాలమున కళింగరాజ్య ముగంజామునకు దక్షిణపశ్చిమ పార్శ్వములందు 233-250 మైళ్ల దూరమునందుండెను. దాని భూపరిమాణము 833 మైళ్లు. దీనిసరిహద్దులన్ని యనిర్ణయింపబడకున్నను, ఈరాజ్యము దక్షిణమున ధాన్యకటకముతోను, పశ్చిమమున ఆంధ్రదేశముతోను సన్నిభితమై యుండెను. దీని దక్షిణ-పశ్చిమమున గోదావరీరదియును, ఉత్తరపశ్చిమమున ఇంద్రావతినిదియును ఉండినవి. మహేంద్రపర్వతపంక్తి అంతటను అల్లు కొని యుండెను.¹⁴

పరిపరిధమమున ఇప్పటి మేడినీపురము, ఒరి

10 Ibid page 19

11 Rajendralal Mitra's Antiquities of Orissa

12 Caldwell's Dravidian Grammar Intro. page 32

13 Cunningham's Ancient Geography of India

14 Travels of Hiuen Tsang

స్నా, గంజాము, విశాఖపట్టణం, గోదావరి జిల్లాలు ఆనాటి కళింగరాజ్యమున చేరియుండెను. ఉత్కలరాజ్యపతి స్వతంత్రుడైనతర్వాత, ఉత్కళరాజ్యము కళింగమునండి నీలిపోయినది. అప్పటినుండి ఉత్తరసర్కార్లలోని యుక్త భాగము (గంజాముమాత్రమే) కళింగమునచేరియుండినది. 10, 11 శతాబ్దములయందు చాళుక్య చోళరాజుల ప్రతాపాతిశయమునలన కళింగరాజ్యము ఉత్తరమున ఉత్కలమునండి దక్షిణమున వేంగిమండలమువరకును జయింపబడెను. 12, 13, 14 శతాబ్దములలో తూర్పు గాంగుల యధికారము గంజాము మొదలు మేడిసీపురమువరకు వ్యాపించెను. ఈశతాబ్దములయందు కటకపురాజులు, తూర్పుగాంగులు, చేదికాళచూర్వులు త్రికళింగము నేలినట్లు కనబడును. మహమ్మదీయుల ఆక్రమణకాలమున కళింగరాజ్య విస్తీర్ణము చాలవరకు తగ్గిపోయెను. ఆకాలమున ఉత్కళమును ఆంధ్రమును స్వతంత్రరాజ్యములుగా నుండెను. మహేంద్ర పర్యతముల పై భాగమును మాత్రము కళింగమని పిలువజొచ్చిరి. ఇప్పుడా పేరుకూడ లోపించినది!-

కళింగములోని ముఖ్యపట్టణములు

కళింగపట్టణ మెప్పుడు స్థాపింపబడినదియు నిర్ణయించుట దుస్సాధ్యమగుచున్నది-మహాభారతమున దీర్ఘతమస్స పుత్రుడగు కళింగుడు తన పేరుతో నొక పట్టణమును నిర్మించినట్లు వ్రాయబడియున్నది.

అంగో వంగః కళింగశ్చ సూక్ష్మశ్చతే సుతాః

తేషాం దేశాః సమాఖ్యాతాః స్వనామప్రధికాభాః ||

కళింగవిషయశ్చైవ కళింగస్య చ సప్తపుత్రః |

ఇందువలన కళింగరాజ్యస్థాపన కాలము వైదికయుగమై యుండవచ్చును.

ఈ కళింగపట్టణ మతి ప్రాచీన మైనది. రామాయణ కిష్కింధాకాండ 41 ఆశ్వాసమునకూడ దీని ప్రశంస కలదు.

రామాయణమున వేటొక కళింగనగరము చెప్పబడియున్నది. అది గోమతీకిని అయోధ్యకును మధ్యనున్నట్లు చెప్పబడినది. (రామా|| అయో|| 71 అ||)

మహాభారతాదులయందు కళింగరాజ్యములోని కొన్ని పట్టణములు లుదాహరింపబడినవి. అందు మణిపురమొకటి, రాజపురమొకటి. బౌద్ధశాస్త్రగ్రంథములందు గూడ కొన్ని పట్టణముల పేర్లు పేర్కొనబడినవి. అవి దంతపురము, కుంభవతీపురము. ఆశోకుని శాసనములలో తోనలి, జొగడ పేర్కొనబడినవి. జైనుల హరివంశ నామకగ్రంథమునందు కాంచన నగర ము నొక పట్టణనామము కానవచ్చుచున్నది. ప్రాచీన శిలా లిపి యందు కళింగనగరము, పిష్టపురము, వేంగీపురము ఇంకాకొన్ని యుదాహరింపబడినవి. సముద్ర గుప్తుని శిలాశాసనమున కళింగమునందలి ముఖ్యపట్టణములు పేర్కొనబడినవి. ఏవనగా కరల, పిష్టపురం, గిరికొత్తూరు, ఇరండవల్లి, దేవరాష్ట్రం, కుస్తలపురం.

వైదికయుగానంతరమున అనగాబౌద్ధయుగమున దంతపురము పేరు గాంచినది. దీధవంశ మున పాలికావ్యమున ఈక్రిందికథ గలదు:- కళింగ రాజగు బ్రహ్మాదత్తుని కాలమున ఖేమ ఋషి బుద్ధుని దంతమును దంతపురమునకు తీసికొనిపోయెను. అందరి గుహశివుని రాజ్య కాలమువరకు పూజింపబడుచుండెను. ఆతడు నానిని తన అల్లుని కొప్పగించగా ఆతడుదానిని తామగ్గిలి ప్తికి తీసుకొనిపోయెను. అందుండి అది సింహళముకాలక్రమమునచేరెను. ఈ త్రియోత్త

ముడగు దంతవక్రని రాజధానిగా చిరకాలము నేడుపొందెను. మహాభారతమున కృష్ణునిచే చంపబడిన దంతవక్రడు చేదిమగధరాజ్యముల నడుమనున్న కరుష దేశము నేలినట్లు వర్ణింప బడుటచేత, అతడును ఈతడును ఒకరు కారని తలంపవలెను. పూర్వ తూర్పుగాంగరాజులలో నొకడున్న త్రికలింగాధిపతి యను బిరుదు గాంచిన వాడు నగు మహారాజ ఇంద్రవర్మ (ఈతని తామ్రశాసనములు గాంగశకము 128, 137, 138, 154 సం॥ లో ఇవ్వబడినవి) దంతపురమునుండి 139 సం॥లో దానవట్టానానం గెను. ఇప్పటిశ్రీకాకోళంపై లుప్తేషకోకదగ్గరగా నున్న, పాడుపడిన హట్టిబిబ్బ కోట దంత వక్రుని కోటగా చెప్పబడుచున్నది. ఇదియే దంతపురముగా వచ్చును. తర్వాత తూర్పు గాంగ వంశపు రాజగు మూడవ వజ్రహస్తుడు గూడ దంతపురమునుండియే శాసనముల నొసంగెను. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలమునుండి రాజ ధాని కటకమునకు మార్పుటచేత దంత పురము పాడుపడి యుండును. పూర్వతూర్పు గాంగరాజులు కళింగము నేలకపూర్వము కొందరు వర్మాభిధానలగు రాజులు కళింగా ధిపతులుగానుండి గానశాసనముల నొసంగిరి. పిమ్మట రాజధానిగా గల్లిశక్తివర్మకళింగవిష యములోని రాకలువగ్రామమును దానమిచ్చె ను (Ep-Ind vol. 12). గి. కొత్తూరు రాజధానిగా గల్లి స్వామిశక్తివర్మకళింగము నేలినసమయమున మగధ రాజగు సముద్రగుప్తుడు దండెత్తి వాని నోడించెను. ఇట్లే ఆకాలపు కళింగాధిపతులును ఓడింపబడిరి. చందవర్మ (Ep-Ind-vol IV) శ్రీకా కోళం తాలూకాలోని సి హపురమునుండి దాన మిచ్చెను. ఉమవర్మ (Ep-Ind-vol 12) కూడ సి హపురమునుండియే దానమిచ్చెను. నంద

ప్రభంజన వర్మ (Indian Antiquary vol 13) పల్లాకిమిడి తాలూకాలోని సారవల్లినుండి దానమిచ్చెను. తూర్పుగాంగరాజులగు హస్తి వర్మ, ఇంద్రవర్మ మొదలగు రాజులు చాల మంది కళింగనగరము రాజధానిగాగల్గి దాన శాసనముల నిచ్చిరి. వీరిలో కొందరు రాజులు మాత్రము దంతపురము నుండియే దానముల నొసంగిరి. 12వ శతాబ్దమున కళింగము నేలిన “దేవ” రాజులు కొందరు గాంగరాజులకు సామంతులై, శ్వేత కాధిపానమునండి శాసనముల నొసంగిరి. ఇది యిట్లుండ, కళింగనగరమెద్ది యనెడి పెద్దనమస్య గాదు. కొందరది ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమే యనియు, కొందరు ముఖలింగమే యనియు, కొందరు తత్సమీపపు నగరికటకమనియు వ్రాయుచున్నారు. కళింగపట్టణముకన్న ముఖ లింగప్రాంతముననే రాజధానియుండెనని నమ్ముటకు శాసనప్రమాణములవలన వీలుకలుగుచు న్నది. తూర్పుగాంగులు రాజ్యమేలకపూర్వము కళింగరాజధాని వీలునబట్టి మారుచుండెడిది. కాని మొదటి కామార్జవుని కాలమున దంతపురం రాజధాని. తర్వాత కళింగనగరము కట్టబడెననియు, అందు రెండవకామార్జవుడు ఆలయములనిర్మించెననియు శాసనప్రమాణము గలదు. (J. A. H. R. S. vol. I pt 3, p. 122) ముఖలింగాలయమునగల శాసనముల పరిక్షించినచో (Vide S. I. Insc. vol V) ఆప్రాంతములనే కళింగరాజధాని యుండెనని తోచకమానదు. అయినను రాజులు తాము గంచారము చేయునప్పుడు దంతా పురము మొగ్గుగాగల గ్రామములనుండి కూడ దానపట్టాల నొసంగిరి. కళింగపట్టణ మున దొరకిన పెద్ద ఇటుకలు, బంగారు నాణె

ములు, శిలావిగ్రహములు మొదలగువాటిని బట్టి, అదిగూడ కళింగగంగరాజుల కాలమున గొప్ప రేవుపట్టణముగా నుండెనని యూహింప వచ్చును. అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ఉత్కళరాజ్యము నాక్రమించిన తర్వాత కటకము రాజధానియై యుండెను. అందుచేత తత్సార్వభౌమ రాజధాని (కళింగనగరము) వైభవము తగ్గిపోయెను.

కళింగులు; వారి వాగ్వికృత.

“కారస్కరాః కళింగాశ్చ తథాధృశబరాదయః” అని కళింగ, ఆంధ్ర, శబర జాతులు నన్నిహిత వర్తులుగా చెప్పబడిరి. బృహ్మండ పురాణమును బట్టి కళింగులు మధ్యదేశములో కోనలులు, మాగధులు ఉత్కళులతో కలసి యుండి నట్లును, దక్షిణాపథముందు అభీర, శబర, పులిందులతో కలసి యుండినట్లును, తెలియవచ్చుచున్నది. తూర్పు తీరపు ఏజన్సి ప్రాంతముల యందును, గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాల యందును, ప్రాచీన కళింగుల యొక్కయు, ఆంధ్రుల యొక్కయు వలసలను తెల్పు గ్రామములు కల వనియు, అవి కళింగము, కొలింగి, కొలింగాదోళ, అంధవరం, ఒంధరొగాం, ఒంధ్రగుడ మొదలు గాగలవియనియు, ప్రాచీనకాలమున ఆంధ్ర (తెలుగు) కళింగులు కలిసిమోసి తిరుగుచుండి రనియు, ఒకే జాతివారనియు, తెలియుచున్నది.¹⁵ ప్లీన్ (క్రీ॥శ॥ 23.79) తనకాలమున హిందూదేశమున 118 జాతులవారు నివసించుచుండిరనియు, అందు కళింగులు గంగానది ముఖద్వారము నందుండిరనియు, తెల్పినాడు. టోలిమి (క్రీ॥శ॥ రెండవ శతాబ్దము)కూడ

హిందూదేశపు ప్రజలను, పట్టణములను పేర్కొనుచు, గంగానదీ ముఖద్వారమునందు గాంగరిమలును, పార్థాలిన్, దండగుల ముఖ్యపట్టణములుగా గల్గి కళింగులును, ఉండినట్లు వ్రాసినాడు. బౌద్ధకథలయందు ప్రాచీన కళింగుల రాజ్యపటిమ, వర్తకవ్యాపారము, పౌరుషాది గుణసంపత్తి వర్ణింపబడినవి. కళింగులు నివసించు భూమి కే కళింగమనియు పేరువచ్చెను. గంగాగోదావరి మధ్యప్రదేశమునదు కళింగులు నివసించుచుండి రనియు, వారి రాజులు బహుపరాక్రమవంతులుగా నుండిరనియు యుద్ధముల యందు విజయము గాంచుచు ప్రజల సుజాగరూకతతోను, సానుభూతితోను పాలించుచుండిరనియు, ప్రజలు భక్తి, విశ్వాసములు గల్గి స్వామిద్రోహములేక యుద్ధము లందు ధైర్యముతో పోరాడుచుండి రనియు, యుద్ధములేని కాలమున వర్తక వ్యాపారము లందును, వ్యవసాయము, బట్టలు నేయుటయందును, సామర్థ్యము గలవర్చుచుండిరనియు తెలియుచున్నది. దంతపురము, కుంభవతి, ఈజ్జీత మొదలగు పట్టణములకుండి కళింగులు బయలుదేరి నావికా ప్రయాణముచేసి, తూర్పుదీవులు, లంకద్వీపము మొదల గాగల ప్రదేశములకు వలసబోయి రనియు తెలియుచున్నది.¹⁶ కొందరి యభిప్రాయమునబట్టి విజయపు ఈ కళింగులదేశమునుండియే లంకద్వీపమునకు వలసబోయెను. దీనినిబట్టి గంగాముఖద్వారమునుండి లంకద్వీపమువరకును తూర్పుతీరపు బాటయుండి ననియు, కళింగదేశమునందును, కృష్ణానదీ ముఖద్వారము నందును, ఈబాటలో గలి

15. భారతి. 1926-27 సంపుటము లుగా శ్రీమద్రామాయణ వ్యాసములు చూడుడు.

16. Foulkes' Early Account of the Dekkan published in Ind. Ant. Vol 16

యుటకు మార్గము లుండెననియు తెలియుచున్నది. విజయుని ఓడయందును, ఆతని భార్యల యోడలయందును, 700 మంది జనులుండిరని తెలియవచ్చుచేత బౌద్ధయుగమునాటి కీయోడలు మిక్కిలి పెద్దవిగ కట్టబడి, తెరచాపలచేత నడుపబడి నట్లూహింపవచ్చును. కళింగులు వర్తకవ్యాపారము నడుపుటకును, వలసబోవుటకును, సముద్రములమీఁక ఓడప్రయాణము చేయుటకును సామర్థ్యము గల్గియుండిరి. తూర్పుతీరమునందేగాక నదీసముద్రములమీఁక జపాను, తూర్పుదీవులు, లంక, పారశీక సింధుశాఖ మొదలగు ప్రదేశములకు పోజొచ్చిరి.

ఓడనావికులు కడుసమర్థులు. గాలిసహాయముచేత ఓడలను నడపగల్గిరి. సముద్రమార్గములను బాగుగా గుర్తించిరి ప్రయాణీకులును గూడ అట్టి ఓడప్రయాణములందును, దూరదేశములకు నిర్భయముగా పోవుటయందును ఆరితేరినవారు. మంచిగంధము, ఎర్రచందనము, ఆఱిముత్యములు, పగడములు, వజ్రవైడూర్యాది రత్నములు, రకరకముల సన్ననూలు వడుకు బట్టలు, బియ్యము, సుగంధద్రవ్యములు, ఔషధములు మొదలుగాగల సామగ్రితో వర్తకము సాగించుచుండిరి.

వర్తకవ్యాపారము విరివిగా సాగుటచేత కళింగదేశము ఫలవంతమైనదనియు, కళింగులు ధనికులనియు, నాగరికత గలవారనియు తెలియవచ్చును. రాజులును, రాజపుత్రులును, ధనికులును, మేడలయందు, సామాన్యములును తాటాకు లేక పూరి ఇండ్లయందు, బీరలు గుడిసెలయందు, కాపురము చేయుచుండిరి. బుద్ధుని దంతమును స్వీకరించిన కళింగరాజు బంగారు మేడయందుండెను. స్త్రీలకు ప్రత్యే

కముగా అంతఃపురము లుండెను. పైదీలకు చీకటికొట్టుండెను. ఉద్యానవనములు, సత్రములు, చెఱువులు, ధర్మసావిదులు, బౌద్ధులకు మఠములు, విహారములు, మొదలుగాగల కట్టడము లుండెను. ఇవి నిర్మించుటయందు ఇనము, రాయి, కర్ర మొదలగు వస్తువు లుపయోగపడెను. రాజులు పట్టణములు, కోటలు, బురుజులు, అనేక అంతస్తుల మేడలు కట్టుచు చతురంగబల సమేతులై పన్నులు, సుకములు వసూలుచేయుచు ప్రజలక్షేమ మరయుచు రాజ్యపరిపాలనము చేయుచుండిరి. బౌద్ధమతమును రెండును ప్రబలుచుండినవి. బౌద్ధాధిపురహితులు, ఋషులు, మునులు, సన్యాసులు, ఉండిరి. వేదవేదాంగముల నభ్యసించుచుండిరి. వేదమతము స్థిరపడెను. దేహమస్థిరమైనను ఆత్మస్థిరమనియు చావులేనిదియు పునర్జన్మ గలదనియు, ప్రజలు నమ్ముచుండిరి. పుణ్య, పాపకర్మములవలన గల్గు పుణ్యపాప ఫలితముల కనుగొనుచుండిరి. రాజులు బౌద్ధమతమును, బౌద్ధమతమునగూడ సకారవముగా జూచుచుండిరి. ఈబౌద్ధమతస్థులకు గృహలు, మఠములు, వైత్యములు కట్టబడుచుండెడివి. మూఢులు పిచ్చినమ్మకము గలవారై మంత్రోత్తంత్రముల, చెట్లుచేమలను రాక్షస, యక్ష నాగపిశాచి గణముల నారాధించుచుండిరి.

ఈకాలమునందు కళానైపుణ్యము నందుకొంత శ్రద్ధచూపబడినది. ఇండ్లు మేడలు మొదలగు కట్టడములు కట్టటయందును, సంగీత, నాట్య, శిల్ప, చిత్రకళ, లేఖనాది విద్యలయందును, శ్రద్ధచూపబడినది. వేదాంతము, మతవిద్య, శాస్త్రములు మున్నగునవి

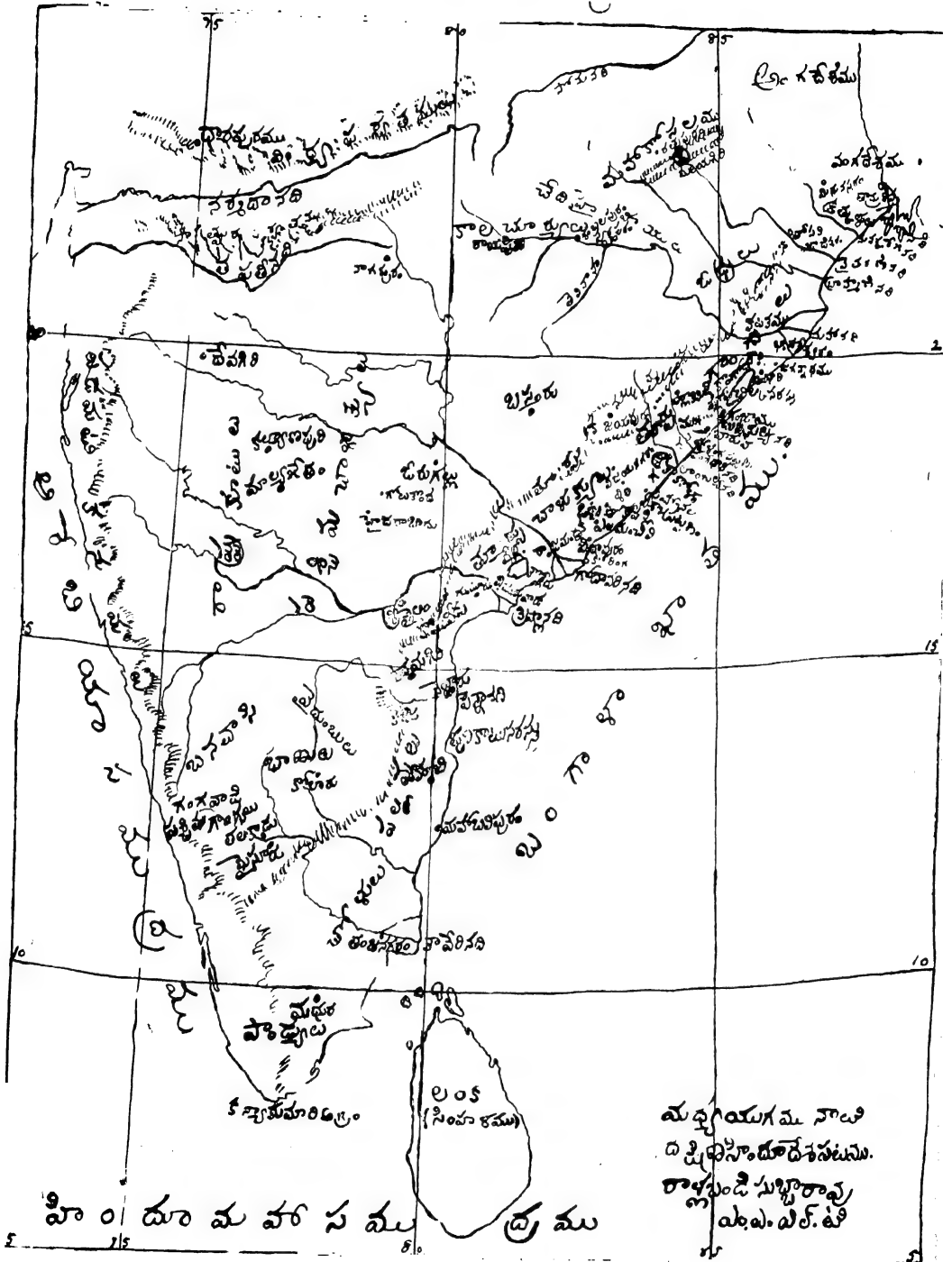
నేస్తుటకు సర్వకళాకాలలు, పాఠకాలలు నిర్దిష్టపడినవి.

రాజులు ప్రజలచేగాని, మంత్రులచేగాని, పురపెద్దలచేగాని, తత్పురస్థపురాజులచేగాని, రాజ్యభారము వహించుట కప్పుకొనబడు చుండిరి. ప్రజాసరంజకముగా యేలని రాజులు రాజ్యమునుండి తొలగి చటకును డిరి. గాజతన మంత్రులయొక్కయు ప్రజలయొక్కయు అభిమత ఘులో రాజ్యము చేయుచుండుట వాడుక. భూమి పన్ను (పంటలో పదియవవంతు) నీటిపన్ను, కప్పములు, శంకములు మొలగు రాబడులను పసూలు చేయుచు, సైన్యములకు రాజ్యాంగవిషయములకు, దానధర్మములకు సాముగ్గును వెచ్చించుచు, ప్రజాసరంజకముగా రాజులు రాజ్యము చేయుచుండిరి. (కళింగబోధితకము చూ)

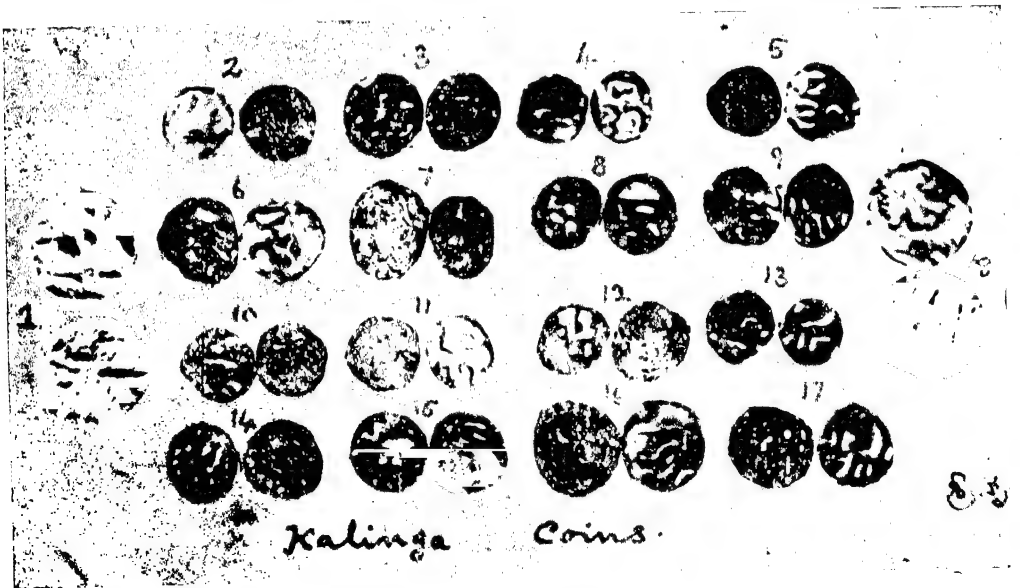
కళింగులు: మహాభారతయుద్ధము.

మహాభారతములోని భీష్మపర్వమునందు కళింగులకు రాజైన పౌరపుడు గొప్ప రథికుడనియు, ధర్మోధనుకి సహాయము చేయుటకై యాతని ముందట సైన్యముతో నిల్చెననియు చెప్పబడినది.¹⁷ మరియు, 60 వేల రథములతోను, 10 వేల ఏనుగులతోను, కేతు మంతునితోను, కళింగరాజు యుద్ధమునకై పాగెను, యుద్ధగజములు కొండలవలె ఎత్తై నవిగా నుండి, యంత్రములు, బల్లెములు, పతాకములు మొదలగు వానిచేత నలంకరింపబడి బహురమ్యముగా నుండెను. కళింగ రాజుగూడ తన పెద్దపతాకముతోడను, శ్వేతచ్ఛత్రముతోడను, కామరాది వస్తువులతోడను, బహురమ్యముగా నుండెను. మేఘముల మధ్య ఘోషింపవలె ఏనుగు నెక్కిన కేకు మంత్రుడు ప్రకాశించుచుండెను. దుర్యోధన

మహారాజు కళింగరాజును తన సైన్యముతో పోయి భారద్వాజుని కుమారుని సంరక్షింపమని పంపెను. అప్పుడు లెక్కలేని కళింగులు భీమునితో పోరాడ నమకట్టిరి. కళింగులకును, భీమునికిని జరిగిన యుద్ధము బహుభయంకరముగా నుండెను. ఉభయపక్షములవారును కడుదైర్యముతో పోరాడిరి. కళింగులు మొదట భీముని రథమును ముట్టడించబోయిరి. అప్పుడు భీముడు చేదీసైన్యమును సహాయముగా గొని, కళింగుల రథ, గజ, తురగములపైకి దాడివెడలెను. కళింగసైన్యము నిషధరాజకుమారుడగు కేతుమంతుని యాధిపత్యము క్రింద భీముని ముట్టడించబోయెను. ఈ సైన్యముతో పాటు శృతాయువున్న వాని సైన్యమున్న గలిసియుండెను. నిషధసైన్యము గూడ వీరికి సహాయ మొనర్చుచుండెను. అయినను ధేది, మత్స్య, కరుషసైన్యముల బలము గల్గిన భీముడు, బహుపరాక్రమముగా యుద్ధము చేయసాగెను. ఇరుప్రక్కలవారికిని జరిగిన యుద్ధము, దేవదానవ యుద్ధమును బోలియుండెను. యుద్ధమునండి చేలరేగిన యారావము సముద్రపు భోరును పోలియుండెను. వధింపబడిన సైనికుల నెత్తురు మకుగులు కట్టెను. ముఖ్యముగా కళింగ నిషదులకున్న, చేదీయులకున్న జరిగిన సంగ్రావము బహు క్రూరముగా నుండెను. చేదీయులు వెనుదీయుటచేత, భీము డొక్కడే కళింగులతో పోరాడి, వారిమీద బాణవర్షము గురిపించుచుండెను. అప్పుడు కళింగరాజు తన కుమారుడగు శక్రదేవునితో గూడి రణరంగమును జొచ్చి, భీమునిపై బడి రథమునకు గట్టిన అశ్వములను జంపి, ఆతనిపై బాణములు వేసెను.

కలింగ చిహ్న చరిత్ర.

కలింగ గాంధీ, కడంబ, రాజల బంగారు నాణెములు.

అప్పుడు భీముడు తన రథమునండి యిరువ గదను విసిరి, కళింగరాజు పుత్రుడగు శక్రదేవుని చంపెను. మృతిబొందిన తనయునిజూచి కోపావేశముతో కళింగరాజు తిరిగి భీమునిపై బడెను. భీముడు కత్తితో సంహరింప ప్రయత్నించగా కళింగరాజుబంగారు పువ్వులుగల్గిన ఎద్దుచర్మముతో చేయబడినడాలుతో ఆత్మసంరక్షణము చేసుకొని భీమునిపైకివిష బాణమును పంపెను. కాని భీముడు దానిని తనకత్తితో తుత్తునియలుగాజేసెను. అప్పుడు కళింగరాజు రాతితలలుగల 14 బాణములను ప్రయోగించెను. కాని భీముడు వాటినిగూడ ఖండించెను. అప్పుడు భానుమంతుడు బాణనర్జము గురిపింపగా, భీముడు, కళింగులందరును భయపడునట్లు సింహనాదముచేసెను. మరియు, వెంటనేపరుగు నెక్కి భానుమంతునిపై బడి, వానినిచంపి తీరుచున్న అగ్నిచక్రమువలెతిరుగాడి, కత్తిచేతబూని కళింగులమధ్య చొరబడి, వారి చతురంగ సేన సంతయు చూపుమాపెను. ఈప్రకారము కళింగులంత శౌర్య, ధైర్యములతో పోరాడినను భీముడేగల్చుటచేత, శృతాయు మొండిధైర్యము తెచ్చుకొని భీముని గాయపర్చెను. భీముడు తనవింటితో శృతాయు, సశ్యదేవ సత్య కేతుమంతులను హతమార్చి, కళింగులను పారదోలెను. అయినను, అనాధులగు కళింగులు కడపటిసారి ముట్టించిగా, భీముడు దృష్టద్యున్న సహాయముతో వారిని వేలవేలుగాచంపి, నెత్తురుమాంసములతో నిండిన పశివాహములను కలుగజేసెను. కళింగులకు తోడుగావచ్చిన భీష్ముడు పారదోలబడెను. అప్పుడు సాత్యకి భీముని శౌర్యాది గుణముల నిట్లు పొగడెను:—

“మందియశృష్టమువల్ల కళింగరాజు,

(శృతాయు), ఆతని కొడుకు (భానుమంతుడు), కేతుమంతుడు, ఆదేశపు రాజపుత్రుడు శక్రదేవుడు, కళింగులందరును, నీచే ఈయుద్ధమున మడసిరి. అనేకవేలరథ, గజ, పురగ, పదాతిచతురంగబలములు నీచేనిర్మూలము చేయబడినవి.”

మహాభారతమునందు దీర్ఘతమప్పునకుపుట్టినవాడు కళింగుడనియు, అతడు కళింగులకు రాజైనట్లును, యుధిష్ఠిరుని సమకాలికుడైనట్లును చెప్పబడినది. మరియు, చ్రాపదీన్వయం వరకాలమునందీతమండినట్లును, భారతయుద్ధములో కేతుమంతునిగూడ దుర్యోధనుని సైన్యములో పనిచేసినట్లును తెలియుచున్నది. దోణిని సేనలలో కుడివక్రను నిల్పి, పోరాడెను. జయద్రతుని రక్షించుటకు అర్జునునితో పోరాడెను. ఇతని కుమారుడు భీమునితో పోరాడెను.

కళింగులు, సహదేవుడు ద్వీజము యాత్ర సల్పునప్పుడాతనిచేతను, కర్ణుడు ద్వీజముయాత్ర చేయునపుడాతనిచేతను, దంతపురమునందు కృష్ణునిచేతను, కురుక్షేత్ర యుద్ధమునందు అనేక సార్లు భీమునిచేతను, ఓడింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు యుధిష్ఠిరుడు తిర్థయాత్ర సలుపునపుడు కళింగదేశమునకు వచ్చినట్లును, అనేక జాతులతోపాటు కళింగులుకూడ కప్పము చెల్లించినట్లును తెలియుచున్నది.

భారతయుద్ధమునందు దుర్యోధనుని అట్లో హిణీసేనలకునాయకుడుగానుండి, కళింగాధిపతి యగుమహారథశృతాయు భీమునితో పోరాడి వానిచే జచ్చెను. తర్వాత అతని కుమారుడగు శక్రదేవుడు పోరాడి ఆతడును అట్లే మృతి నొందెను. సర్వకళింగప్రముఖులును దుర్యోధనుని, శకునుని వెంబడించి, అభిమత్య నేదిరించిరికాని, కృష్ణునిచే నిహతులైరి. మరియు, వారు భాగదత్తుని వెంబడించి అర్జును

నిపై బడిరిగాని, కృష్ణునిచే యోడింపబడిరి.

కళింగులు క్షౌత్రియు లయ్యు హీనులై, శూద్రులవలెనే జూడబడుచుండిరి అనశాసనికపర్వమున చెప్పబడినది. మరియు, ధర్మహీను లైనట్లును, మతవిహీను లైనట్లును, వర్ణింపబడిరి. “అంగ, వంగ, కళింగేషు, సౌరాష్ట్రే, మగధే, తథాతీరయాత్రాం వినాగత్వా పునస్సంస్కార మర్హతి”॥ అని చెప్పబడిన శ్లోకమునబట్టి కళింగు లనార్యులని తెలియవచ్చుచున్నది. భారత అరణ్యపర్వ శ్లోకములవలన గంగాసాగరసంగమమున కీవల సముద్రతీరమునను, నైతరణీనది కుత్తరభాగమునను కళింగులు నివసించినట్లు తెలియుచున్నది. ఒకప్పుడీ కళింగులును, వారికళింగనగరమును, గోమతీతీరమున ఆర్యావర్త దేశమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. బహుశః, కౌరవులతో సంబంధముగల్గి, అర్యావర్త దేశమున నున్న ఈకళింగులు ప్రాచ్యదేశమునకు బోవుటచేత మతవిహీనులుగా భావింపబడియుందురు.

భౌద్ధయుగమునాటి కళింగ దేశచరిత్ర.

(క్రీ. పూ. 6-4 శతాబ్దములు.)

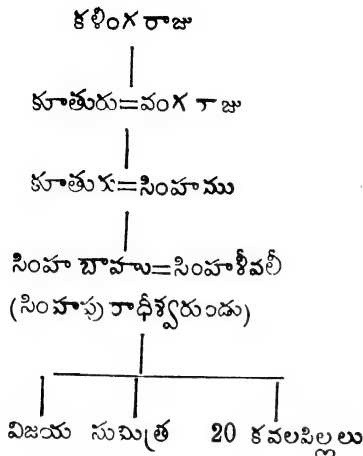
జాతకకథలను బట్టి పురాతనపు కళింగచరిత్ర కొంత తెలియుచున్నది. దండకజాతకములోని కథనుబట్టి దండకుడు కళింగములోని కుంభవతీపురము నేలినట్లు తెలియును. ఈతడు కడు దుర్మార్గుడై కేవలవృద్ధులను ఋషిని పరాధమిచెను. అతని శాపమున తుదకు రాశ్వవర్షము గురిసి పట్టణ మంతయు నాశనమయ్యెను. ప్రజలును, రాజును మృతి నొందెరి. ఈజాతకమునందే, ఈతనివలెనే

కళింగరాజుగు నలికేరుడు 500 బ్రాహ్మణ యోగులను హింసించి చంపినందుకు రాజ్య బ్రహ్మజ్ఞు నశించెనని చెప్పబడినది.

దండకజాతకమునుబట్టి దండకుడు కళింగాధిపతియనియు, అతనికి కళింగ, అత్తక, భీమరథులను ముగ్గురు జలు సామంతులుగ నుండిరియు తెలియుచున్నది. వీరు బౌద్ధమతస్థులై అన్యాయవనర్తనను విడిచి ఋజుమార్గమున నడిచిరి. వీరు దండకుని ఎదుర్కొనిరి. కుంభవతీపురము నాశనమై పడప వీరు కళింగముచు ఏలసాగిరి. కళింగమున ప్రప్రథమమున అనగా, క్రీ. పూ. 6-5 శతాబ్దములలో వీరివల్లనే బౌద్ధమతము వ్యాప్తిజెందెను.

మహావంశము ఉపోద్ఘాతము 36 పేజీలో సింహళదీప్తవము లేక లంక నేలిన పురాతనపు రాజుల పట్టి గలదు. అందు మొదటిపేరు విజయ. అతడు క్రీ. పూ. 483 మొదలు 415 వరకు, 38 సంవత్సరములు లంకను పరిపాలించెను. అతని తర్వాత అతని కొమారుడు పాండువాసుదేవుడు (414-414) 30 ఏండ్లు లంక నేలెను. తర్వాత అతని సంతతివారు క్రీ. పూ. 247 వరకు లంక నేలిరి. తర్వాత దేవానాంప్రియతిస్స సంతతివారు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. క్రీ. పూ. 246 నండి అశోకునిచే పంపబడ్డ బౌద్ధబిక్షువులు లంకను బౌద్ధమతములోనికి మార్చిరి.

మహావంశము, ఆరు, ఆరునొక్కటి, అధ్యాయములలో (51-61 పేజీలు) విజయుని రాకను గురించి, అతడు బౌద్ధమత మవలంబించుటను గురించి తెలుపబడినది. అతని వంశ క్రమ మిట్లున్నది:—

సింహ బాహుకు విజయుని యువరాజుగా జేసెను. కాని ఆతని క్యూరకృత్యములచేత ప్రజలు బాధపడగా, ఆతనిని అతని 700 మంది అనుచరులను కుటుంబసహితముగా దేశాంతరమునకు వెళ్ళగొట్టెను. అనేకకష్టములుపడి తునకు విజయుడు లంకలోని తాంబ్రపర్ని దేశమును బుద్ధుడు నిర్వాణము పొందురోజున (క్రీ. పూ. 483 సంవత్సరము) చేరెను. బుద్ధుడు నిర్వాణము పొందునను యమున విజయుడు లాళదేశమునండి లంక కేగుననియు, అందు తనమతము స్థాపింపబడుననియు, తన శిష్యులకు చెప్పెను.

విజయుడు లంకలోని యక్షులను ఓడించి యక్షిణిని వివాహముచేసుకొనెను. తాంబ్రపర్నియను పట్టణమును స్థాపించెను. తనఅనుచరులును అనురాధ, ఉజ్జైని, ఉరువెల, విజిత మొదలగు పట్టణముల నిర్మించిరి. తర్వాత వారుదక్షిణహిందూదేశములోని మధురపట్టణమునేలు పాండురాజుకుమార్తెను తెచ్చివిజయుని కిచ్చి పెండ్లిచేసిరి. తర్వాత ఆతనిని తమరాజుగానెన్నుకొనిరి. అతడు తాంబ్రపర్ని రాజధానిగాలంకనుగిరి సంఘము ఏలెను. తాను

చనిపోవునమయమున తన మంత్రులతో తన తమ్ముని సుమిత్రను సింహపురమునుండి తోడి తెచ్చి రాజుగా నెన్నుకొనుడని కోరెను. కాని సుమిత్ర రాణికపోయినను ఆతనిమూడవకుమారుడగు పాండువాసు దేవుని కొంతమంది మంత్రులతో పంపెను. ఆతడు లంకరాజుగా నెన్నుకొనబడెను. గాంగాతీరమునేలు సఖిపాండు రాజుకొమార్తె భద్రకచ్ఛాణ. ఆతని భార్య యాయెను. వీరికుమారుడు ఆభయ యువరాజుపదివియందుండి కొంతకాలమునకురాజుయెను. వీని సంతతివారు చాలకాలము లంక నేలిరి.

ఇట్లే అకాలమున కళింగరాజులు ప్రస్తుతపు బర్మా, అరఖా, బావా, సుమిత్రా మొదలగు ప్రదేశములకు వలసబోయి రాజ్యముల నేర్పరచుకొని భాగ్యవతులమును ఆదేశములయందు విస్తరింపజేయుచుండిరి. వెస్సంతర కళింగభోది, దండకాది జాతకకథలనుబట్టి ఆకాలపు నాగరికత, తెలియుచున్నది. ప్రజలు సముద్రయానము కడుసులభముగా చేయుచుండిరి. తూర్పు దీవులతోను, సువర్ణభూమితోను, లంకతోను ప్రజలు వర్తకవ్యాపారములను జరుపుచుండిరి. కళింగ దేశముతోపాటు, లాడ, అపరాంత, ఆవంతి, నవభువన, పాంశ్య, నాగద్వీపములు తరచు వర్తకవ్యాపారములలో ప్రముఖతను గాంచుచుండెడివి. దంతపురము, సింహపురము, కుంభవతి, ఈడ్జిత, మొదలగు కళింగపట్టణములు ఐశ్వర్యముతో తులతూగుచుండెడివి. ఓడలు గాలిన హోయమునను, తెరచాపల సహాయమునను నడుచుచుండెడివి. నావికులు నక్షత్రమండలి సహాయమున దిక్కులను, కాలమును తెలుసుకొనుచుండిరి. ఓడలు పెద్దవిగానుండి 700 లేక

800 మందిని తీసుకొనిపోవుచుండెడివి. మంచి గంధము, ఎర్రచందనము, ముత్యములు, రత్నములు, విలువలేనిరాళ్లు, బోహములు, ప్రత్తి బట్టలు, ధాన్యము మొదలగువస్తువులు కళింగతీరమునండి ఎగుమతి యగుచుండెను.

వర్తకవ్యాపారముచేత తులతూగు పట్టణముల విశ్వర్యము లెక్కలేకయుండెను. రాజులు మేడల మీదను, ఉద్యోగస్తులు వర్తకులు మంచెఁగడ్డలోను కాపురముండిరి. బీదలు పూరిలేక తాటియాకులయిండ్లలో కాపురముచేయుచుండిరి. భాద్రమతవ్యాప్తిచేత దేశమున సంఘారామములు, మతములు, దేవాలయములు, చైత్యములు, స్తూపములు లెక్కలేకయుండెను. రాతితోను, ఇనుముతోను కర్రతోను కట్టడములను నిర్మించిరి. మంచినవనాగరికతను తెలియపర్చు వెండిబంగారపుగిన్నెలు, వెలలేని రాళ్ళతోను నవరత్నములతోను చెక్కిబడిన సింహాసనములు, ఊగునియ్యలలు ధనికుల ఇండ్లలోనుండెను. రాజులు, మంత్రులు వెలలేని పట్టుదుస్తులను ధరించుచుండెడివారు. మరియు, పెండి, బంగారు, ముత్యములహారములు, ఉంగరములు, మొలతాళులు ధరించుచుండిరి. సకల కళలును ఉన్నత స్థితియందుండిన. సంగీతము, నాట్యము, చిత్రలేఖన, పలువిధములైన వ్రాతలు నేర్పబడుచుండెను. మూగిగి, పైశాచి, ఆంధ్రకళింగభాషలు వాడుకలోనుండెను. వేదజైనభౌద్ధమతములుమూడును ప్రజలచేత అనలంభింపబడుచుండెడివి. రాజప్రజలచేత నెన్నుకొనబడి, మంత్రీ పురోహితుల సలహాపైని రాజ్యము చేయుచుండెను. భూమిపన్ను, నీటిపన్ను, శుంకములు చెల్లుచుండెడివి. చతురంగబలములు గల్గిన సేనతో

సేనానాయకుడు రాజునకుతోడ రాజ్యమును కాపాడుచుండెడివాడు.

నంద రాజుల కాలమునాటి కళింగము:

జైనభౌద్ధయుగములనాటి కళింగదేశము మగధరాజుల స్వాధీనమున నుండినట్లును, జైన బౌద్ధమతములు రెండును ప్రజలచేతను, రాజులచేతను, ఆమోదింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. ఖారవేలుని హస్తీగుంఢ శాసనముచు బట్టి మగధనేలిన నందరాజుల కాలమున (క్రీ. పూ. 5, 4 శతాబ్దములలో) కళింగము సందులకు లోబడినట్లును, జైనమత మహింభించినట్లును తెలియుచున్నది.¹⁸ జైనమతస్తుడును చేదీయవశస్తుడును క్రీ. పూ. రెండవ శతాబ్దప్రారంభమున కళింగమునకు రాజునగు ఖారవేలుడు తత్సూర్యము మగధనేలిన నందరాజుచేత కళింగమునుండి ఎత్తుకొనిపోబడిన మొదటిజైనని విగ్రహమును (సంచివేశమును) తిరిగి సంపాదించెను. మరియు ఖారవేలుని శాసనమున బట్టి నందరాజు 103 సంవత్సరము (లేక 93ము) న కళింగమునకు కలుగజేసిన నీటివనతులను (కాలువను) ఖారవేలుడు బాగుచేయించెను. అనగా క్రీ. పూ. నాల్గవశతాబ్దమధ్యమందు మగధనేలిన నందరాజుకాలమున తృప్తించబడ్డ నీటికాలువ చెడిపోగా, దానిని ఖారవేలుడు మరమత్తుచేసి ప్రజాసౌకర్యము కొరకు తనరాజధాని యగు కళింగనగరమునకు నీటివనతిని కలుగజేసెను. జైనుల మత గాథలలో వరనూన మహావీరుడు కళింగదేశమునకు బోయి ఉదయగిరియందుండి తనమతమును వ్యాపనచేసెనని చెప్పబడినది. బహుశః క్రీ. పూ. 500 సంవత్సరములనుండి జైనమతము కళింగమున ప్రబలియుండును.

నందరాజులు కళింగము నేలినట్లును ప్రస్తుతపుగజాంజల్లాలో నందరాజులపేరిట గ్రామములున్నట్లును, (నందరాజు, నందరాజపురం మొదలగునవి) తెలియవచ్చుచున్నది. ¹⁹ కీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున, నందులు గోదావరి వరకు వ్యాపించియున్న కళింగము నేలినట్లును తమపేరిట షట్టణములు నిర్మించినట్లును పిశాఖిషట్టణములోని జైపురం ఏకస్థియండు కానబడు జైనదేహ్నుములను బట్టియు నందపురం మొదలుగాగల గ్రామనామములబట్టియు తెలియచున్నది. నందపురమునగా నందుని షట్టణమునియు, కీ. పూ. 5వ శతాబ్దమున నందుల రాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివరకు వ్యాపించియుండిన కళింగమున ప్రబలెననియు, భట్టు ప్రోలు బౌద్ధస్తూపముకడ దొరికిరి శాసనమొకదానిలో నందపురం పేర్కొనబడెననియు తెలియచున్నది.²⁰

కళింగము నేలిన నందరాజుల వంశావళి ఇట్లు నిశ్చయింప బడినది.²¹

1. అనిరుద్ధుడు కీ. పూ. 467—458
2. ముండ ,, 458—449
3. నందవర్ధన ,, 449—409
4. మహానంద ,, 409—386

వీరితర్వాత మహాపద్మనంద మొదలగు నందరాజులు మగధనేరిగిని వారు నిజముగ నందవంశావళికి చెందినవారు కారు.

మౌర్యరాజులకాలమునాటికళింగము:

నందరాజులతర్వాత, మగధకళింగ రాజ్యములును, మైసూరువరకు దక్షిణాపథమున,

మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుని పాలబడెను. ఈచంద్రగుప్తుడు బౌద్ధమత మనుసరించిన హిందూచక్రవర్తిగా కనబడుచున్నాడు. ఈతనికి రాజ్యప్రాప్తిగావించిన రాజనీతిశాస్త్రజ్ఞుడును, ఈతనికి ఈతనికుమారుడగు బిందుసారునకును మంత్రియైన చాణక్యుడు బౌద్ధమతమును, అయినను, మైసూరునండిలి శాసనబెల్ గోలాయును గ్రామమునదొరికినజైనచిహ్నములనుబట్టియు శాసనములనుబట్టియు, జైనపురాణమునందలి గాథలను బట్టియు, చంద్రగుప్తుమతన రాజ్యకాలాంతమున భద్రబాహుడను జైనమత గురువువెంబడి, మగధనుండి మైసూరునకువచ్చి చేరి, అందుకొంతకాలము జైనభిక్కువలెకాలముగడపి తుదకు అందేమృతినొందెనని తెలియవచ్చుచున్నది. శాసనబెల్ గోలాయందు దొరికినశాసనములు భద్రబాహుని పేరును, చంద్రగుప్తుని పేరును తెలుపుచున్నవనియు, చంద్రగుప్తునిపేరిట దేవాలయములు, గుట్టలు, గలవనియు, హరిశ్చంద్రుని బృహత్కథాకోశమున చంద్రగుప్తునిపేరును యాతనిగురునగు భద్రబాహునిపేరునుగలవనియు, ఇట్లే భద్రబాహుచరిత్ర, మునివంశాభ్యుదయ, రాజావలికథ మొదలుగాగల గ్రంథములందు గూడగలవనియు తెలియవచ్చుచున్నది.²² మెగస్తనీసును గ్రీకురాయభారి వాత్సలవలన మౌర్యచక్రవర్తియగు చంద్రగుప్తుడు శాసనములు మతమువలంబించెనని తెలియవచ్చుచున్నది. మరియు అశోకుడు

19 Dr. B. Seshagiri Rao's Studies in S. I. Jainism page 4

20 Nandapur History by G. Ramadoss published in Volume 4 Vizianagaram College Magazine

21 J. B. O. R S. page 239.

22 Sravana Belgola by Narasimhachari Vol. 13 No. I Mythic Society Journal

గూడ ప్రప్రథమున జైనమతమవలంబించె ననియు, కాస్మీరదేశములోనికాతడే జైన మతమును తీసుకొని పోయెననియు, అశోకుని శాసనములవలనను, అబుల్ హజల్ యొక్కవిని అక్కరీవలనను తెలియుచున్నది. 23 బింబిసారునివలెనే, చంద్రగుప్తుకుగూడ జైనడని జైనులతీర్థాము వాహనులచుండుటచేతను, జైన మతము వైశునాగ, సంధ, మూర్ఖులకాలమున మగధకళింగములనేగాక, డక్షిణాపథమునగూడ వ్యాపించి యుండుటచేతను, పురాతనజైనచిహ్నములు కళింగ, ఆంధ్ర, కుంతల దేశముల పెక్కుచోట్ల కానబడుచున్నవి.

మౌర్యచక్రవర్తి యగు చంద్రగుప్తుకు క్రీ.పూ॥ 310 మొదలు 290 వరకు రాజ్యము చేసి, ప్రాయశః జైనమతమవలంబించి, రాజ్యమువదలి డక్షిణమునకేగియుండును.²⁴ అతని కుమారుడగుబిందుసారుడు క్రీ. పూ॥ 296 మొదలు 268 వరకు రాజ్యముచేసెను. తర్వాత అతనికొమారుడగు అశోక చక్రవర్తి క్రీ. పూ॥ 268 మొదలు 236 వరకు రాజ్యముచేసెను. అతనితర్వాత రాజ్యముక్డిగింప సాగి, తుదకు క్రీ. పూ॥ 188 సంవత్సరమున శుంగ వంశమునకు చెందిన పుష్యమిత్రుని పాలబడెను. అశోకచక్రవర్తి కాలమున మౌర్యరాజ్యమున్నతస్థితికక్కినను. ఈతని కాలమున, తత్సార్వము మౌర్యరాజ్యమునకు చెందియుండిన కళింగముతో యుద్ధము సంభవించెను. బిందుసారుని కాలమునగాని, అశోకుడు రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనేగాని, కళింగము స్వతంత్రముగావింప ప్రయత్నించి యుండును. గనుక అశోకుడు కళింగదండయాత్ర సల్పి, కళింగమును జయించెను. కాని కళింగ

జయము అశోకుని కంతగా మనశ్శాంతినికలుగ చేయలేదు. దీనికాతని శాసనములే సాక్ష్యములు. కళింగయుద్ధమున వేలకొలదిజనులు చంబడిరి. ఖాదీలుగా తీసుకొనిపోబడిరి. దేశ మల్లకల్లోలమున ముంచబడెను. మహాభారత యుద్ధమునంచారి తేరినకళింగవీరులసంతతివారు తమస్వతంత్రమునకై బహుదైర్యసాహసముతోపోరాడి, వేలవేలు చచ్చియుండిరి. దేశము సందలి బ్రాహ్మణులు, శామణులు గూడ ఈ కష్టమున పాల్గొనియుండురు. గనుకనే విజయుడైనను అశోకుడపజయముగాంచినట్లు, భావించి, విజమైనజయముధర్మజయమనివక్కాణించి, అప్పటినుండి యుద్ధమును చేయుట చాలించి, అన్ని దేశములనుండెడి ప్రజలను దర్శనార్థమున నుంచనెంచి తనపశ్చాత్తాపమును వెల్లడించెను. ఇట్టి పశ్చాత్తాపమును తెలుపునవియే యాతనిధౌలి, జౌగడశిలాశాసనములు. ధౌలి, జౌగడగ్రామములు రెండును కళింగదేశములోనివే. పూర్వీల్లాలోని భువనేశ్వరమున కేమమైశ్వరదూరమున ధౌలియను గ్రామముగలదు. దీనికే పూర్వము తోసలియనిపేరు. ఈగ్రామసమీపమునందలి యొక గట్టమీద ఈశిలాశాసనములు క్రీ.పూ. 255 సంవత్సరమున చెక్కబడినవి. అశోకునిచేత గిర్నారులోను, కాలిన్సీలోను చెక్కించబడిన 14 శిలాశాసనములలో 11, 12, 13 తప్ప మిగిలినవన్నియు, ఇందుగలవు. మరియు, రెండు ప్రత్యేకశిలాశాసనములుగలవు. ఇవి కళింగ రాజ్యమునకు సంబంధించినవి. ఈశాసనములన్నియు ప్రాకృతభాషలలోనికెల్ల ముఖ్యముగా పాలిభాషలో వ్రాయబడినవి. ఏటిలిపి బ్రాహ్మీలిపి. ఈప్రత్యేక శిలాశాసనము

లలో మొదటిది, అశోకునిధర్మములను తనకు ద్యోగస్తులు బాగుగా తెలిసికొనుచు, ప్రజలను సమానభావముతో జూచుచు, వారిచేత వాటి నామోదింప బడజేయు చుండవలెనని చెప్పుచున్నది. తాను దేవతలకు ప్రియుడననియు, తోసలిసగర మహామాతృలు తనధర్మ కార్యముల ననుసరించి ప్రవర్తింపవలెననియు, ప్రజలను తనసంతానముగా భావించుచు, వారి యిహపరసౌఖ్యములను సదా కోరుచుండుట చేత వారినందరిని సరిసమానముగా జూడవలెననియు, అరిష్టదృగ్గమును పారదోలి, సుస్వ భావులై రాజనీతిని సంచరింపవలెననియు, శాసించెను. ధర్మమును పాలించినచో స్వర్గమును, పాలించినచో స్వర్గములేకపోవుటయేగాక రాజానుగ్రహముగూడ లేకపోవుటయు, గలుగని తెల్పెను. ఈధర్మశాసనమును పౌతీతిష్య (పుష్కమి) నక్షత్రముందు, నాల్గమాసముల కొకసారి, అందరుచినుచుండుండవలెను. నగరవాసులకు భాదకలుగకుండ నగరవ్యవహారికులు పరిపాలనముచేయుచున్నారో లేదో కనుగొనుటకు, తానును, రాజకుమారులును, మహామాత్రులను 5 లేక 10 సంవత్సరములకొకసారి పంపుచుండునుని శాసనాంతమున గలదు. ²⁵

ధౌలి (తోసలి) యందలి రెండవ ప్రత్యేక శిలాశాసనమున కళింగరాజ్యప్రాంత నివాసులు తనకు భయపడనక్కరలేననియు, తనయడల భక్తివిశ్వాసములు గల్గియుండవలెననియు ధర్మము నాచరించినయెడల ఇహపరసౌఖ్యములు పొందగలరనియు, దేవతలకు ప్రియుడగు నశోకును తమకు తండ్రివంటివాడనియు ప్రజలకు తెలియజేసి వారికి ధర్మోపదేశము చేయుటకై తోసలియందలి యుధికారులు నియమింపబడి

రని చెప్పబడినది. మరియు, మహామాతృలెల్లప్పుడు ప్రజలను ధర్మాచరణయందుంచుటకును, ఈధర్మశాసనము నాలుగుమాసముల కొకసారి తిష్యా (పుష్కమి) నక్షత్రదినమున అందరుచినుచుండునట్లు చేయుటకు నీశాసనములిఖంపబడినట్లు తెలియుచున్నది. ²⁶

జౌగడగ్రామము గంజాంజిల్లాలోని గంజామునకు 18 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యనది కత్తరపుటొడ్డున నున్నది. బరంపురమునకు 20 మైళ్ళదూరమున ఋషికుల్యనది యొడ్డున నున్న పురుషోత్తపురమునకు చేరువ నున్నది. దీనికి లక్కకోటయని పేరు. ఇందును ధౌలి శిలయందువలెనే అశోకుని కాల్పీశాసనములలోని 11, 12, 13 తప్ప మిగిలిన శాసనములు చెక్కబడినవి. మరియు ధౌలియందలి రెండు ప్రత్యేక శాసనములవలెనే ఇందును రెండు ప్రత్యేక శిలాశాసనములు గలవు. ధౌలిశాసనములు తోసలిసగర వ్యవహారికులకు సంచరించినట్లు, ఈ జౌగడ ప్రత్యేక శాసనములు 'సమాచ' యందలి పాలకులకు ఆజ్ఞానిచ్చినవి. వీటిసారాంశమును, ధౌలిశాసనముల సారాంశమును, ఒక్కటే. అనగా, ధౌలిశాసనముల సరియైన నకలు జౌగడయందు కాననగును. జౌగడశాసనములు తనరాజ్యమునకు సరిహద్దులనుండు ప్రజలకై యుద్దేశింపబడినవి.

అశోకుడు క్రీ.పూ. 203 సంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చినను 264లోగానిపట్టాభిషిక్తుడుకాలేదు. ఈనాల్గుసంవత్సరములలోనురాజ్యమునకై అన్నదమ్ములతోపాడైనట్లు నిదర్శనముగలదు. ఈకాలమునందే కళింగము స్వతంత్రమునొందుటకై ప్రయత్నించియుండును. గనుగనే, పట్టాభిషిక్తుడైన 8 సంవత్సర

ములకు (13 శిలాశాసనము చూడడు) అనగా, క్రీ॥
పూ॥ 256 లో కళింగదండయాత్రకై అశోకుడు
బయలు వెడలెను. కళింగమున జయించిన వెం
టనే యుద్ధగాయములు మాన్పుటకును, తన
ధర్మములు వ్యాపింపజేయుటకును, తన 14
శిలాశాసనములలోని మొ॥ 13 వదిన్ని, 14 న్ను
మరిరెండు ప్రత్యేక కళింగశాసనములున్ను,
లిఖించెను. ఈ శాసనములన్నియు పూర్తిగా
మతవిషయములను గురించినవి బోధించుచున్న
వని చెప్పవచ్చును. తన 13 వ శిలాశాసనములో తా
ను పట్టాభిషిక్తుడై సరిసంపత్తరములకు జరిగిన కళిం
గయుద్ధము తన మతజీవితము సంతను మార్చి
నదనియు, కళింగయుద్ధమున జరిగిన ప్రాణహిం
స తన్ను పశ్చాత్తాపమున ముంచెననియు,
అప్పటినుండియే ధర్మవిజయమే సరియగుజయ
మని తాను తెలుకొనెననియు, ధర్మదానము
చేయసమకర్తననియు, అశోకుడు తెలియజేసె
ను. ఈతని 11, 12, 13 శిలాశాసనములు
ధౌలి, జౌగడలయందు లిఖింపబడకపోయినను
13 వ శిలాశాసనమునందలి సారాంశమంత
యు ఈరెండు ప్రత్యేక కళింగశాసనములం
దనుకాననగును. ఈ శాసనములు నూత
నముగా తనచే జయింపబడిన కళింగములోని
తోసలి, సమవ, నగరవ్యవహారికులకు (మహా
మాత్రులకు) ప్రజల ననుకూలముగా రాజ్య
ముచేయుమని సలహానిచ్చుచు వ్రాచుబడి
నవి. జయింపబడిన కళింగము వైతరణి, లాం
గుల్య నదుల మధ్యనున్న దేశము. కళింగము
నకు చుట్టుప్రక్కలనున్న ప్రజలను గూడ
దయ, దాక్షిణ్యములతో చూడవలెనని శాస
నములలో వున్నది. ఈ ప్రజలు అటవికులై
యుండుదురు. వీరు ప్రస్తుతపు బన్ డెల్ ఖండు
నకును, ఒరిస్సాకును మధ్య నుండెడివారు.

అనాగరికులు. శాసనములయందు మహామా
త్రులకు పై యధికారిగా రాజ కుమారుడొక
డు చెప్పబడెను. ప్రాయశః అశోకుని కుమా
రుడు తోసలి గ్రామమునుండి కళింగము సంత
ను యేలియుండును. ఈ రాజప్రతినిధికి సహా
ముచేయుటకు కార్యనిర్వాహకసంఘ మొకటి
యుండెను. ఈ సంఘసభ్యులే మహామాత్రులు
లేక, నగరవ్యవహారికులు. కళింగరాజ్యభార
మంతయు వీరందరియందుండెను. వీరు విషయ
పతులకు (ప్రేల్లాధికారులకు) రాజ్యాంగవిషయ
ముల నాజ్ఞ నిచ్చుచుండిరి. మూడవ శిలా
శాసనమున బట్టి మూడరకముల ఉద్యోగస్థు
లుండిరినియు, వీరు ప్రదేశికులనియు, రజ్జుకు
లనియు, యక్షులనియు పిలువబడిరి తెలి
యుచున్నది. యక్షులక్రింద ఉపయక్షులను
ఉద్యోగియు లుండిరి. వీరిలో ప్రదేశికుడు
వచ్చులు వసూలుచేయుట, దేశమునందరా
జకములేకుండ చూచుట, న్యాయము తీర్చుట
మొదలగు పనులు చేయుచుండెను. రజ్జుకుడు
భూముల పకొల్పుచు, భూమి సరిహద్దులను
స్థిరపర్చుచు, భూమి పచ్చలు నియమించుచు
న్యాయ, వ్యవహార, దండ, నీతుల రాజ్యపరి
పాలన చేయుచుండెను. యక్షులు మహామా
త్రులకు కార్యదగ్గులుగా నుండిరి. రాజాజ్ఞ
లను స్వీకరించి, చట్టములుగా ఏర్పర్చుచుం
డిరి. నగర మహామాత్రులు పట్టణములలో
న్యాయము నుచ్చుచుండిరి. అంతర్ మహామా
త్రులు రాజ్యమునకు చుట్టుప్రక్కలనుండు
రాజ్యములలో ధర్మపరిపాలన చేయుచుండిరి.
ధర్మమహామాత్రులు రాజ్యమునందంత
టను తిరుగుచు, ప్రజలను ధర్మమార్గ
ములోనికి తీసుకొని వచ్చుచుండెడివారు.
బ్రాహ్మణులను, శామణులను, అనాథు

లను సంరక్షించు చుండెడివారు. స్త్రీల ద్యక్ష మహామాతృలు స్త్రీల ధర్మమును కాపాడుటకు నియమింపబడిరి. ఇదిగాక, దూతలు, చారులు, ప్రతివేసకులు నియమింపబడిరి. మరియు, అశ్వహస్తి, గోలద్యక్ష మొనలగువారు నియమింపబడినట్లు గూడ శాసనములందు ప్రమాణములు గలవు.

రాజనకున, రాజప్రతినిధులకును, మధ్యస్థముగా మంత్రిపరిషత్తు లుండెడివి. వీరి ద్వారా రాజాజ్ఞలు యుక్తులకు ఇవ్వబడివి. అల్లారుధికారులగు మహామాతృలకుగూడ ఈపరిషత్తులు రాజాజ్ఞలను వెల్లడిచేయుచుండెడివి. వారికి సలహాల నిచ్చుచుండెడివి. రాజకీయవిషయములు పరిషత్తునకు దెల్పి రాజగూఢ సలహాలినివ్వుననుని కోరుచుండెడివాడు. పరిషత్తుయొక్క అభిప్రాయములు రాజునకు ప్రతివేదికుల ద్వారా తెలియుచుండెను.

ధర్మ సూత్రములు, ధర్మశాస్త్రములు తెల్పు విధ్యుక్తులగు ప్రజల విశ్వసింపబోవుట చేత సాఘిక మతవిషయములలో చాలమార్పులు గల్గెను. శుక, పిక, శారిక, చక్రవాక, హంస మొనలగుపక్షిలను చంపుటయు, ఆహారమునకేగాక మతమునకని వేరుపెట్టి వేలకొలది మేకలను, అశ్వములను చంపుటయు, మోక్షము గల్గునని ఉపయోగము లేని కర్మలను చేయుటయు, పిచ్చినమ్మకముచేత రాక్షస, పిశాచ, యక్ష, నాగగణములనాధించుటయు, ప్రజలకాచారముగానండెను. దీనినిజూచి సహింపజాలక అశోకడు తనశాసనముల జంతుహింసచేయరాదనియు, పిచ్చికర్మలను, పిచ్చిమతములను వదిలిపెట్టవలెననియు, ధర్మచార్మమున పోవుట

చేత పుణ్యముస్వర్గముగల్గుననియు, బ్రాహ్మణులను, శామిణులను భక్తిగౌరవములజూచినచో మర్యాదయు, ఇహపరసౌఖ్యమును, గల్గుననియు, శాసించి బోధించెను. స్త్రీలు ఆశోకుని కాలమునకే (అవరోధన) అంతఃపురవాసము చేయుచు, లోకమునకుదూరులై లోకజ్ఞానములేక, పిచ్చినమ్మకములకులోనై యుండిరి. బ్రాహ్మ, క్షత్రియ, వైశ్యశూద్రులను నాల్గు వర్ణములుండెడివి. వీరికింద భృత్యకులు, దాస, దాసీజనములుండెడివారు. వీరినిదయతో చూడవలెనని అశోకడు శాసించెను మనష్యులకును, జంతువులకును వేరు వేరు వైద్యశాలలుండెడివి. ఓషధులకై పెద్దతోటలు పెంచబడుచుండెను. వర్తకమువీరి విగా జరగుచుండెడిది. కళింగదేశము మిక్కిలి ఫలవంతమైనదిగాను, వర్తకవ్యాపారములచేత మిక్కిలి ధనవంతమైన దేశముగానండెను. తూర్పుదీవులతోను, చైనా, బర్మా, లంక మొనలగు ఇతర ఖండములతోను కళింగులు వర్తకముచేయసాగిరి. సన్ననూలు బట్టలు, ధాన్యము, రత్నములు, బంగారము గ్లాసు మొనలగాగలవస్తువులు ఎక్కువగా ఎగుమతి చేయబడుచుండెను.

ఖరమేనినాటి (క్రీ. పూ॥ 2వ శతాబ్దము) కళింగము

అశోకచక్రవర్తి చనిపోయిన తర్వాత మౌర్యవంశము క్షీణింపసాగెను. మగధరాజ్యపుటన్నతస్థితిగైగెను. ఈకాలముననే (క్రీ. పూ 225 సం॥) శాతవాహన (ఆంధ్ర) వంశము దక్షిణాపధపీటభూమి యందంతటను, చేది వంశము దక్షిణకోనల, కళింగదేశములందును స్వతంత్రము స్థాపింపబూసెను. కడపటిమౌర్య వంశీయుని జంపి, పువ్యమిత్రుడు శుంగవంశము నునుగధరాజధానియగు పాలీపుత్రమున స్థా

పించెను. ఈ కాలముననే ఆంధ్ర రాజ్యమును శాత కర్ణియును రాజుపాలించుచుండెను. కళింగ రాజ్యము ఖారవేలుని స్వాధీనమున నుండెను. ఈవిషయములను దెల్పునట్టిదియే ఖారవేలుని హతిగుంఢశాసనము. ఇది ఒరిస్సాలోని కటకమునకు 19 మైళ్లు దూరమున నున్న ఖండగిరి ఉపయగిరి కొండలగుహలలో నొకదానిలో చెక్కబడినది. పూరిట్లాలోని భువనేశ్వరమునకు 4 మైళ్లు దూరమున నున్నది. ఈ శిలాశాసనము 15 అడుగుల పొడవున, 1 1/2 అడుగుల వెడల్పును గల్గియున్నది. ఈ శాసనమున 17 పంక్తులుగలవు.²⁷ ఆర్థమాగధి, జైనప్రాకృత చిహ్నములుగల అపభ్రంశ ప్రాకృత భాషలో వ్రాయబడినది. పాలిభాషను పోలియుండును. శాసనపులిపి ప్రాచీనపు బ్రాహ్మి లిపి. ఇది కీ॥ పూ॥ రెండవ శతాబ్దపునాటిది. ఈ శాసనము జైన శాసనములలో కల్లకను ప్రాచీనతమమైనది. జైనరాజు ఖారవేలునిచేత, జైన సాంప్రదాయములతోను, జైనచిహ్నములతోను, జైనులచే వాడబడు ఆర్థమాగధిభాషలో జైన గుహలయందు చెక్కబడినది.

కళింగ దేశములోని జైన గురువులను గౌరవించుచు, జైనులను పోషించియు, అగ్రజీవుని (ఋషభ దేవుని) విగ్రహమును చెక్కించుచు, రాజు తన జైనమతాభిమానమును చూపెను. తన శాసన ప్రారంభమందు సమోర్థ్వంతానాం, సమోన్యసిద్ధానాం, అని జైనపద్ధతిని విన్నవించుచు, “అర్హంతపపాదానాం కాలింగానాం సమనానాం,” అని జైనులనందరిని గౌరవము

తో జూచెను. మగధ, కళింగ రాజ్యములలో జైనమతసావకాశము వర్ధమాన మహావీరుని బంధువులును, క్షత్రియులనుగు రాజులుండెడివారనియు, అందుచే మహావీరు డారాజ్యములలో తన జైనమతమును క్రీ. పూ. ౬-5 శతాబ్దముననే స్థాపింపగలెననియు, తెలియుచున్నది.²⁸ మరియు, ఖారవేలునికి పూర్వము మూడు శతాబ్దములకును, అశోకునికి పూర్వము రెండు శతాబ్దములకును, మగధ రాజ్యము నేలిన సంకవంశపురాజుగు నందినర్థునిచేత కళింగము జయింపబడెను. కళింగమునందు కాలువలు త్రవ్వించియు, పట్టణములు నిర్మించియు నందులు పేరు గొందిరి. అట్టి కాలమున కళింగ దేశమున జైనమత మభివృద్ధి నొండెనియు, మొటి సంమరిచేత కొంపోబడిన మొదటితీనఋషభ దేవుని విగ్రహమును మగధునికి ఖారవేలుకు కొనివచ్చెననియు, తెల్పుచు యాతని శాసనమే ప్రమాణము నిచ్చుచున్నది. నందులలో కడపటివానినా కాలమున పశ్చిమహిందూ దేశమును జయించిన గ్రీకుచక్రవర్తియగు అలెగ్జాండరుయొక్క చరిత్రకారులు ప్రాచ్ఛికాంగరిడుల రాజుని పిలువసాగిరి. ప్రాచ్ఛికాంగ తూర్పుననున్న మగధ. గాంగరిడుల దేశమే కళింగము. ఈనందులు వేదధర్మపరాయణులనికలకతా వస్తుప్రదర్శనాలయములోని ఓడ్రలిఖిత పుస్తకము దెల్పుచున్నది.²⁹ మరియు ఆఖరి మగధనంద రాజుగునవనందనుని యోషించి, దక్షిణ కోసలమునేలిన ఐతే లేక ఐర రాజాకడు కళింగమును స్వాధీనము చేసుకొని ఖండగిరిపద్ధి ఏకప్రస్తర (పార్థాలి?) పట్టణమును రాజధానిగా జేసి

27 See Kharavela Inscription published in the appendicies at the end of this book

28 See page 223 Vol. 13 J. B. O. R. S. Also Jaina Gazette for Nov. 1928.

29 Vide page 432 Vol. III. Pt. IV J. B. O. R. S.

కొనెను. ఈకోసలరాజులు మేఘులనియు, మేఘ వాహనులనియు, బుద్ధిపరాక్రమములు గలవారనియు, క్రీస్తుపూర్వము 2-1 శతాబ్దములలో కోసల కళింగముల నేలిననియు, పురాణములను బట్టి తెలియును.³⁰ అశోకని కాలమున కళింగము జయింపబడినప్పు డీ కళింగరాజులు స్వతంత్రము జెందియున్న కోసల దేశములో దాగుండి మాధ్యుల యనంతరము తిరిగి కళింగమును స్వాధీనము చేసికొనిరి. ఈరాజులు సూర్యవంశమునకు జెందిన కాన్యవత్రియులుగా గన్పట్టుచున్నారు. వీరిసంతతివారే ధంజరాజులను పేరెప్పటిబిరిస్సాసామంత రాజ్యమున నున్నారు.

కళింగచక్రవర్తి యగు ఖారవేలుడు (యౌరవేలుడు = ఉప్పసిటి సమద్రము గలవాడు) “ఐర” లేక “ఐశ” వంశీయుడని చెప్పబడెను. మహామేఘవాహనుడు (మహేంద్రుడు) అనియు చెప్పబడెను. రాజఋషి కులమునకు జెందినవాడుగా నర్చింపబడెను. ఈతని వంశము డక్షిణకోసల, లేక మహాకోసలకు చెందిన చేదివంశము. ఈచేదిరాజులు పురాణోక్త ముఖ్యవంశములలో నొకటియగు “ఇల” వంశమునకు జెందినవారు. గనక ఆర్యులు, త్రిపురులు. వీరు క్రీస్తుకుపూర్వము 225 సంవత్సరమున కళింగమును స్వాధీనపర్చుకొని రాజ్యము చేయసాగిరి. అదే కాలమున కళింగమునకు పశ్చిమముననున్న ఆంధ్రరాజ్యముపై శాతవాహన, లేక శాతకర్ణి వంశమునకు చెందిన రాజులు రాజ్యము చేయసాగిరి. ఖారవేలుడు పుట్టుసరికి (క్రీ. పూ. 207) ఈచేదివంశపు ఒకటి, రెండు పురుషాంతరములవారు రాజ్యము చేసిరి. ఖారవేలుడు మూడవపురుషాంతరమునకు చెందెను ఈతడు క్రీ. పూ. 192 సం॥న

యవరాజుగా చేయబడెను. అప్పటికి ఆతనికి 15 సంవత్సరముల వయస్సు. క్రీ. పూ. 183 సం॥న అనగాతన 24 ఏట పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఆకాలముననే మొదటి శాతకర్ణి ఆంధ్రరాజుగా పశ్చిమదేశము (ఆంధ్రము) నేలుచుండెను. ఖారవేలుని శాసనమున 17 వంతులుగలచనియు, వాటిని బట్టి క్రీ. పూ. రెండవశతాబ్ద ప్రారంభకాలపు హిందూదేశచరిత్ర కొంత పరకమనకు తెలియగలదనియు తెల్పియుంటిని. ఇంక ఈశాసనవిషయములను పరిక్షింతుము:—

(మొదటిపంక్తి) మూడు జైన చిహ్నములును, జైనగురువులకు నమస్కృతులును, తెలుపబడినవి. ఐర లేక ఐశవంశమునకు చెందినట్టియు, మహారాజును, మహామేఘవాహనుడును, చేది రాజవంశీయుడును, ప్రశస్తగుణధాతుణములతో నృద్ధిపొందువాడును, నాల్గుదిశలకును వ్యాపించిన కీర్తిగలవాడును, కళింగాధిపతియు, నగు ఖారవేలుడు,

(రెండవపంక్తి) పదిహేను సంవత్సరములు విష్ణుశరీరములేక శ్యామల శరీరము గల్గినవాడై రాచయాటాందు క్రీడించి, లేఖ, మాప, గణన, వ్యవహార, విదివిశారధుడై, సర్వవిద్యలయందు దారిపేరి, శైశవము నుండియు ప్రవర్ధమానుడగుచు (నర్థమానమహావీరుడగుచు), (రాజఋషి) వేణునివలె విజయముల నొందుచుండెను. తత్వత తొమ్మిది సంవత్సరములు యవరాజపదవియందుండెను.

(మూడవపంక్తి) కళింగవంశము యొక్క మూడవ పురుషాంతరములో, తనకాలమంతయు జయములనొందుటయందును, ధర్మములు సలుపుటయందును, గడుపునట్టి ఖారవేలుని మహారాజ్యాభిషేచనమాయెను. మహా

రాజవదనియందుండిన, మొదటిసంవత్సరమున
తుపాను దెబ్బవలన చెడిపోయిన గోపుర,
ప్రకార, నివేశనములుగల కళింగరాజధానిని
బాగుపరచెను. కళింగనగరములోని ఖభిర
ఋషి నరన్యనకు గట్లు కట్టించెను. అనేక
తోటలను పునరుద్ధారణగావించెను.

(నాల్గవంక్తి) 35,00,000 ప్రజలకుసంతో
షపరచెను. రెండవసంవత్సరమున, శాతకర్ణిరా
జువలన ఎట్టిచింత, (లేక, భయము) లేకుండా,
గజాశ్వరధపదాతిని పశ్చిమదిశకు పంపి, కశ్య
పక్షుత్రియుల సహాయమున (కొఱకు?) మూషి
కనగరమునకు భయ ముప్పత్తిల్ల జేసెను.
మూడవసంవత్సరమున (ఐదవపంక్తి) గంధర్వ
వేదవిదుడై, నాట్య, గీత, వాదిత, సందర్శన,
ఉత్సవాదులచేత కళింగనగరమును రంజింపచే
సెను. నాల్గవసంవత్సరమున పాడువడినట్టియు, క
ళింగపువూర్వరాజులచేతపవిత్రముగా చూడబ
డినట్టియు, విద్యాధరవాసములను మరచుత్తు
చేయించి, కాంతిచెడిన కిరీటములున్న, విరు
గకొట్టబడిన బంగారు కుండలు రత్నములుగల
(ఆరవపంక్తి) సర్వరాష్ట్రీక, భోజక
ప్రముఖులను పాదాక్రాంతులుగా జేసెను.
ఐదవసంవత్సరమున, సందరాజ సంవత్సరము
103వ (సందేశకము 103వ, అనగా, క్రీ.పూ.
458 - 103=355 సం॥) త్రవ్వించబడినకాలువకు
తనసూలియా, లేక, తోమూలియా లేక,
తోసలినుండితనరాజధానిలోనికి గొనివచ్చెను.

(ఏడవపంక్తి) ఆరవ సంవత్సరమున
సమస్తారిజనులకు రాజకటాక్షముచూపుచు,
అనేకహక్కులను—నందలు, వేలు—పొర,
జానపదుల కొసంగెను. ఏడవసంవత్సరమున,
జరిగినవిషయము శాసనమున స్పష్టముగా

తెలియవచ్చుటలేదు. ఎనిమిదవసంవత్సరమున,
ఖారవేలుడు గోరధగిరివద్దకు (గయజిల్లాలోని
బరాబరుకొండలవద్ద) తన సేనతో దండెత్తి
రాజగృహ (పాటలీపుత్ర) క జనువేధిచెను.

(ఎనిమిదవ పంక్తి) ఈ సాహస
కృత్యములవల్ల కల్గిన ఆర్భాటముచేత గ్రీకు
(యావన) రాజగు డిమిట్రీయస్ తనసేనచేత
చుట్ట (కప్ప) బడినవాడై, మధుర(మట్ర) : ట్ట
ణమును విడిచి పలాయనమాయెను.
తొమ్మిదవసంవత్సరమున, (తొమ్మిదవపంక్తి)
ఆకులతోకూడిన కల్పవృక్షమును, గుట్టములు,
ఏరుగులు, రథములు, గృహములు మొద
లగువాటిని బ్రాహ్మణులచేత స్వీకరింపచేయు
టకై వారికి బహుత్వప్తిగా భోజనములిడెను.
మరియు ఆసంవత్సరము నందే (పదవపంక్తి)
మహావిజయమనెడిగొప్పసౌధమును 88,00,00
సువర్ణము, ఖచ్చతో ప్రాచ్చి నదీతీరమున
నిర్మించెను. పదవసంవత్సరమున, తనసేనను
భరతవర్షమునకుపంపి, దండ, సంతి, సామ,
మాయోపాయముల అభీష్టసిద్ధి నొందెను.

(పదకొండవపంక్తి) పదకొండవ సంవత్సర
మున, ఖారవేలుడు, తత్పూర్వ మొకచెడ్డ రాజుచే
నిర్మింపబడిన మండపమును, అడ్డగాడ్డలచే
నీడ్వబడిన దుక్కితోడున్నించెను. మరియు
అప్పటికి 11 సంవత్సరముక్రింద (అనగా
క్రీస్తు పూర్వము 225 సంవత్సరమున) చేయబ
డిన తామ్రచేపాఘటములను విరుగగొట్టెను.
పదకొండవ సంవత్సరమున, ఉత్తరాపథరా
జ్యములకు గొప్పభయముపుట్టించెను.

(పదకొండవపంక్తి) మగధ జయలు భీతిల్ల
జేసెను. తనఏనుగులను (పాటలీపుత్రమునలి)
సుగంధేయమును రాజసౌధములోనికినడిపించెను.

గొప్పవైభవముతోనున్న బృహస్పతి, లేక-
పుష్కమిత్రీయను మగధరాజును పాదాకాం-
తునిగా జేసెను. తత్పూర్వము నందరాజు
చేత కలింగమునుండి పాటలీపుత్రమునకు
కొంపోబడిన జనదేవుని విగ్రహమును తిరిగి
కలింగమునకు తీసుకొనివచ్చెను. మరియు
అంగ, వంగదేశములనుండి రత్నములను, విలు
వగల వస్తువులను పట్టుకొనివచ్చెను.

(పదమూడవపంక్తి) ఆవస్తువులుంచుటకు
గొప్పగోపురములను నిర్మించెను. పాండ్యరా-
జుచేత పంపబడిన వందలకొలది రత్నములు,
ఓడలు, గుట్టములు అందేడించెను.

(సదాల్లోపంక్తి) జైనసన్యాసులు ముక్తి
నొందగాజూచి, భారవేలుడుకూడా దేహము
నకును, ఆత్మకున్నగల పరస్పర భేదమును
తెలుసుకొనెను. తనప్రజలచే ప్రేమించబడెను.
పదమూడవసంవత్సరమున, విశేషజయముల
చేత తన రాజ్యమును విస్తరింపజేసి, ఉడయగిరి
లేక, కమారగిరి యందలి జీవాలయమునకు
చెందినట్టిన్ని, భక్తులచే నివ్వబడినట్టిన్ని 90,00
వృషభములకు భారవేలుడు వసతి నేర్పరచెను.

(పదిహేనవపంక్తి) అర్హతాలయము, లేక,
జీవాలయము వద్దనున్న కొడమిగ, అనేక
దిక్కులనుండివచ్చిన జ్ఞానులకున్న, తపస్సు
చేయు ఋషులకున్న, పుణ్యశీలలగు శ్రామ
ణులకున్న, సౌఖ్యముకలగజేయుటకు,

(పరారవపంక్తి) అనేకశిల్పిశ్రేష్టులచేతగరుడ
పచ్చరాళ్లచేపరుపబడిన గంటలుగల నాల్గుస్తం-
భముల మంటపమును ప్రతిష్ఠించెను. మూర్య
రాజు (చంద్రగుప్తమూర్య) కాలమునపోయిన
16½ అంగములు (జైనమతగ్రంథములు) తిరిగి

సంపాదించెను. ఈరాజు-తేమరాజు, వృద్ధి
రాజు, బిత్తురాజు, ధర్మరాజు. కళ్యాణమును,
అవధించుగాక! మరియు, శ్రీమంతుడగు
భారవేలరాజు గుణవిశేషకుశలుడు, సర్వపా-
మాండపూజకుడు, ప్రతిహత వాహన, బలచక్ర
ధరుండు, పరరాజ్యవిధ్వంసకుడు, స్వరా-
జ్య సుసంరక్షకుడు, రాజఋషివంశకు
లోద్భవుండు, మహావిజయుండు.³¹

కలింగదేశపు పౌరీష మతచరిత్ర.

ఒరిస్సా లేక పౌరీషీనకలింగదేశములోని భువ
నేశ్వరమ నకనాలుగమైశ్వు పడమటి దిక్కుగా
ఖండగిరిగలదు. అందు అనేకగుహలు, గుహ
లయములు గావు. అందుభారవేలుని హస్తి
గుంఫశాసనముగలగుహమిక్కిలిప్రశస్తమైనది.

ఈ గుహలు, గుహలయములు జైనమత
స్తులకొఱకు నిర్మింప బడినవిగన, వారిచేత
చాలకాలము ఉపయోగింప బడినట్లుగను-
తోచును. భారవేలునిహస్తిగుంఫశాసనమును
బట్టియు, స్వర్గపురిగుహయందలి శాసనమును
బట్టియు ఈగుహలుకలింగదేశములోనిజైనుల
కొఱక కీర్తిస్తుకపూర్వము రెండవశతాబ్దమందు
నిర్మింపబడినటులతోచును. కీ. శ. 11 శతాబ్ద-
మున ఒరిస్సాదేశమును పాలించిన ఉద్యోత
కేశరియచక్రవర్తి శాసనము ఇందు
గలదు. దానిని బట్టియు, ఈగుహల యందు
కానవచ్చెను జైనవిగ్రహములను బట్టియు,
కీర్తిస్తుకకు పూర్వమే గాక పరమందు కూడ
చాలకాలము జైనులు ఇందు నివసించిరని
తెలిసికొనవచ్చును. శుభచంద్రుడున్న, అతని
శిష్యుడు కులచంద్రుడున్న, ఈగుహలయం-
దు తపస్సు చేసెడి వారని తెలియవచ్చు

31 Vide K. P. Jayaswal's Text and Translation of this Inscription published in
J. B. O. R. S. Vols, III and XIII.

చున్నది. ఇప్పటికిని ఈ ఖండగిరి యందలి జైనాలయమునకు కటకంజిల్లానుండి జైనులు సంవత్సరమునకొకసారి పీఠయాత్రకు బోవుదురు. ఈ గుహలయందు గణపతి, లక్ష్మి, గజములు, సూర్యుడు, స్వస్తిక మొదలుగాగల విగ్రహములు పెక్కులుగలవు. ఇవి క్రీస్తుశకము 8-11 మధ్యకాలపువిగా తోచును. చోడ గంగుని మహామండగు మదనమహాదేవచక్రవర్తి హిందువులచేత ప్రేరేపింప బడినవాడై ఈ గుహలయందలిజైనులనుహింసింపి తరిమివేసెననియు, భువనేశ్వరమునకు చుట్టుపక్కల కొండలలోని భాద్దాలను పారదోలె ననియు, జగన్నాథాలయములోని మాద్లాపాంజయందు చెప్పబడినది. ఇది సరియగునేని క్రీ. శ. 12 వ శతాబ్దాంతమునందు జైన, భాద్దమతములు కళింగ దేశమునుండి వెడలగొట్టబడినట్లు తెలుసుకొనవలెను. గణేశగుహ, తంతునగుహ మొదలుగాగల గుహలు ఈ కొండయొక్క దక్షిణ శిఖరమునందు కాననగును. దీనికి ఖండగిరిశిఖరమందురు. ఉత్తరశిఖరమునకు ఉదయగిరిశిఖర మందురు. తె.తులిగుహ, సత్పురగుహ, వ్యాఘ్రగుహ మొదలుగాగల అనేకగుహలు కలవు. వాటియందు జైన విగ్రహములు పెక్కులు కలవు.

జైనమత ముదయగిరికొండలయందుపవ్యసింపబడి, అందుండి క్రమముగా క్రీస్తుకర్పూమునాల్గవశతాబ్దమునండియుకళింగమందంతటనువ్యాపించెను. దీనికితాత్కాలముగా ఆగుహలయందు జైనమతచిహ్నములున్న, జీనవిగ్రహములున్నుగలవు. మరియు బుద్ధశిల్పముగాని బుద్ధకట్టడములుగాని, ఇందు గానవు. ఈ రెండుకొండలయందు మొత్తముమీద 35

గుహలుగలవు. వీటిలో, ఖండగిరియందలి అనంతగుంఢయున్న, ఉదయగిరియందలిరాణిగుంపు గణేశగుంఢ, జయవిజయగుంఢలున్న కడుముఖ్యములు. మరియు ఉదయగిరి కొండలయందున్న హస్తి గుంఢ మంచపురీగుహలు చరిత్రాత్మకమగు ఖారవేలుని శాసనమును, ఆతనిభార్యయొక్కయు, పుత్రునియొక్కయు, శాసనములనుగల్గియున్నవి. ఈమంచపురీగుహయందు రెండంతస్తులుగలవు. పైయంతస్తునందు ఖారవేలుని రాణిచేతచెక్కింపబడిన శాసనముగలదు. క్రిందిగుహలయందు చాలగదులుగలవు. వీటియందును శాసనములుగలవు. ఇవి ఖారవేలునియనతరము రాజ్యమునకవచ్చిన వక్రదేవునిచేతను, వశుఖయను పేరుగల రాజకుమారునిచేతను చెక్కింపబడినవి. ఈగుహలయందలి శిల్పనైపుణ్యము భారత్ శిల్పనైపుణ్యమును విందియున్నది.³² అనంతగుహయందు శిల్పనైపుణ్యమును దెల్పుగజులక్ష్మి విగ్రహమున్ను, సూర్యదేవునినాల్గుగుఱ్ఱములుగలరథమున్ను, ఏనుగులు, పక్షులు, పాములు, గంధర్వులు మొదలుగాగల శిల్పచిత్రములనేకములుగలవు.

గుహలోకెల్లగొప్పదియు, జైనులకెల్లవసతిగృహముగా నేర్పడిన రాణిగుంఢయందు రెండంతస్తులుగలవు. వీటియందు జైనమతమునకు సంబంధించిన అనేకశిల్పములు గలవు. కానిఈశిల్పము స్వతంత్రముగా పెరగలేదనియు, యావన (గ్రీకు) శిల్పిశైలినిన్ని, మధుర శిల్పిశైలినిన్ని పోలియుండెననియు, క్రీ॥ పూ॥ మొదటిశతాబ్దమునకుచెందినదనియు, మార్వత్ దొరగారియభిప్రాయము.

"The truth appears to be that the art of Orissa, unlike the art of central ot

western India possessed little independent vitality, and flourished only so long as it was stimulated by other schools, but became retrograde the moment that that inspiration was withdrawn."³³

కాని ఇవి సరియైన యభిప్రాయముగా తోచదు. ఖావేలునికాలమునను, అంతకుపూర్వమును ఈగుహలు, ఇందలి శిల్పచిత్రములు, చెక్కబడినట్లు ఖావేలుని శాసనమే ప్రబల ప్రమాణము. జైనమతచిహ్నములు, జైన శిల్పినిచిత్రములు క్రీ. పూ. 4, 3, 2, శతాబ్దములమందే ఈకొండలమందు ప్రబలియుండెను. ఆంధ్రరాజ్యస్థాపకము ప్రారంభించునప్పటికే, కళింగము చేదవశీయుల పరిపాలన క్రింద నాగరికత ననుభవించుచుండెను. గనుక అప్పటిశిల్పవిద్య, అప్పటిరాజ్యమువలెనే స్వతంత్రతక్కి గల దనియే చెప్పవలసి యున్నది.

"Amongst the oldest sculptures of India are perhaps those of the caves of Udayagiri in Puri Dt. of Orissa. The most interesting are in the two storeyed Rajkani or Ranikanur cave. These remarkable reliefs show an uncommonly animated style, little influenced by foreign elements. They form, so to speak the primitive basis from which issued the purified and refined forms of later times"³⁴

గంగూలిగారువారిబరిస్సా, దానిజర్ణభాగములు అను పుస్తకములో ఈగుహలు క్రీస్తుకుపూర్వము 3, 2 శతాబ్దములనాటివనిన్ని, కొన్ని 5, 4 శతాబ్దములనాటివనిన్ని, అందలి శిల్పము జైనచిహ్నములనేగాక, బౌద్ధచిహ్నములనుగూడ జూపుచున్న దనియు వ్రాయుచున్నారు.³⁵ ఖండగిరియందలి నెహ్రుగృహయందు 24 జైనతిర్థంకరుల విగ్రహములున్ను, వాటి లాంఛనములున్ను, వాహనములున్ను

చెక్కబడినవి. ఋషభదేవ, అత్తనాథ, సంభవనాథ అభినందనాథాది తిర్థంకురులును, నంది, హస్తీ, అశ్వ, వానరాది వాహనములున్ను, బహు చక్కగా చెక్కబడినట్లు తెలియుచున్నది. దీనినిజిట్టి జైనమతము ఈకొండల నాశ్రయించి యుండెనని చెప్పవచ్చును. మరియు, సూర్యుని విగ్రహములున్ను, ఇంద్రుని చతుర్వంతములున్ను గాన వచ్చుటచేత హిందూమతస్తులుగూడ ఈగుహలయందు వాసముజేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఖండగిరి యందలి ప్రాచీనతమమైన అనంతగుహ లయములోనిశిల్పములు మిక్కిలి ప్రశస్తములు. ఆగుహద్వారములపై నుండు నాలుగుగుళ్ళలో, గజరాజు (చౌదతి) సూర్యుడు, శ్రీ, వృక్షము చెక్కబడినట్లును, బార్హత్ బిరుదు బిళ్లయందు కనబడు చౌదతి కథ ఇందు మొదటిగూటిశిల్పమున గానవచ్చుచున్నదనియు, బుద్ధగతు, గాంధార, ఉదయాన శిల్పములలోగనప్పట్లు సూర్యవిగ్రహము, నాల్గుజుట్టముల రథము, సూర్యుని భార్యలు (నంజు, ఛాయా, దేవులు), సూర్య, చంద్ర, రాహు కేతువులు ఇందు రెండవగూటిశిల్పమున గనప్పట్లుచున్న వనియు తెలియుచున్నది.³⁶ మరియు, మూడవగూటియందు, పవిత్రమైన వృక్షమును, దాని నారాధించుచున్న భక్తులును గనప్పట్లుచున్నారు. ఈగుహయందు అశోకలిపితో వ్రాయబడిన శాసనములుగలవు. జైనచిత్తువులకొరకు ఈగుహయదొల్పించి ఇచ్చినట్లు తోచును.

అనంతగుహయండి ఖండగిరిశిఖరమునకు

33 Vide Cambridge History of India pages 641—642.

34 Vide M. M. Ganguly's Orissa and her Remains p 87. 35 Ibid. 39—46 Pages

36 Sculptures of Anantacave by A.E. Caddoy Bengal As. Soc. Vol. LXV p. 272-274

మార్గముగలదు. ఆశిఖరమున 12 వ శతాబ్దపు కళింగశిల్పమును దెల్పు మూడుదేవాలయములు గలవు. ఇవి భువనేశ్వరశిల్పమును బోలియున్నవి. వీటియందు జైనప్రతిమలు గలవు. ఈఖండగిరియందు మధ్యయుగమునాటి (క్రీ. శ. 9-14 శతాబ్దములు) గుహలనేకములు గలవు. ఇందు, లలితేంద్రేశ్వరి గుహ ముఖ్యమైనది. ఇది క్రీ. శ. 10 లేక 11 శతాబ్దమునాటిది దీని లోపలిభాగమున ఉద్యోతకేశవరి శాసనముగలదు. కొన్ని దేవాలయములు, 24 జైనతిర్థంకరుల విగ్రహములు, ఒక బావి తన 5 వ రాజ్య సంవత్సరమున బాగుపర్చెను. ఇట్లే ఈఖండగిరియందలి నవ మునిగుహయందును రెండు శాసనములు గలవు. ఒకదానినిబట్టి, ఈగిరియందలి దేవళము, ఉద్యోతకేశవరియొక్క 18 వ రాజ్యసంవత్సరమున కట్టబడినట్లు తెలియును.

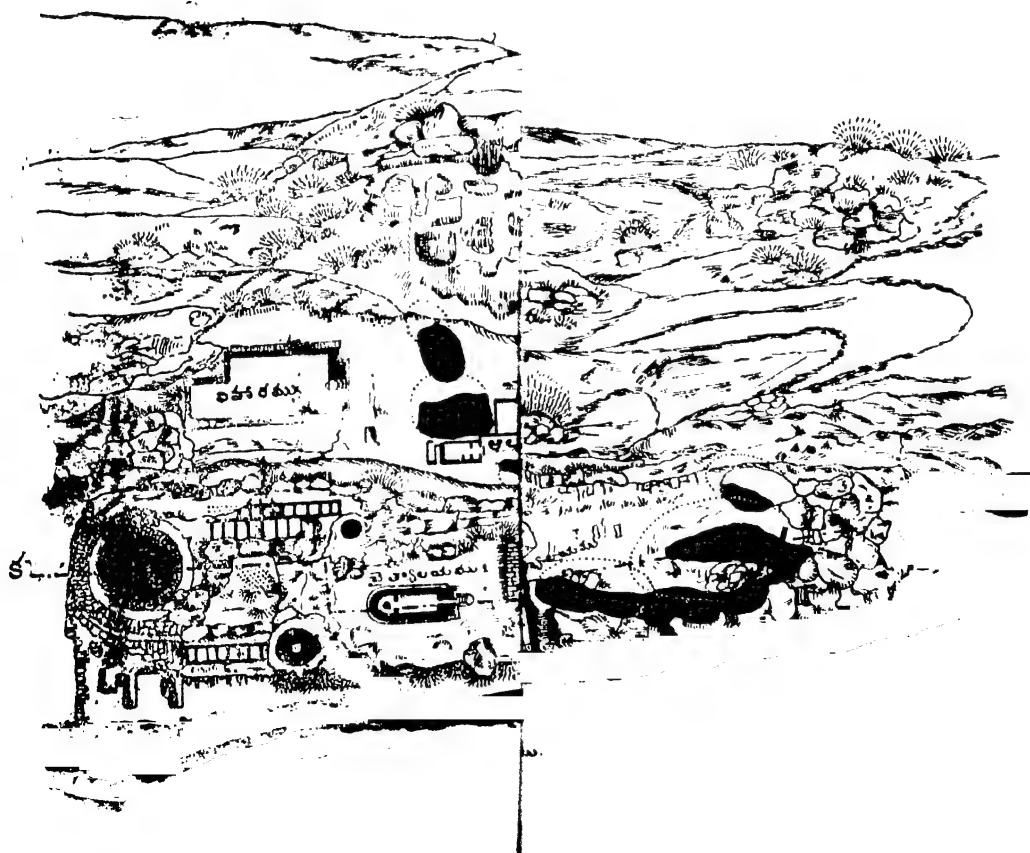
జైనదిగంబరస్వామి లనేకమం దిప్పటికి నీగుహలయందుండియున్నారు. ప్రతిసంవత్సరము అనేకమంది జైనమతస్థులు ఖండగిరికి యాత్రకు పోవుదురు. నవీముగా కట్టబడిన ఖండగిరిశిఖర దేవాలయములలోని జైనవిగ్రహముల నారాధింతురు. ఈదేవాలయము లన్నియు భువనేశ్వరాలయపు శిల్పమునుబోలి అరటిపువ్వువంటి యాకారముగల శిఖరములు న్ను, వలయాకారమువంటి కొనలున్న గల్లియున్నవి. ఈఉదయగిరి-ఖండగిరి గుహలు, గుహాలయములు, గుహశిల్పములు, శాసనములు, జైనమతము కళింగమున క్రీ. పూ. నాల్గవశతాబ్దమునండి క్రీ.శ. 14 శతాబ్దమువరకు ప్రబలియుండెనని నిదర్శన మిచ్చుచున్నవి.

రాజరాజనరేంద్రుని తండ్రియగు విమాదిత్యుని కాలమున ఆతనిగురువు విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని రామతీర్థం (ఆకాలమున నొక గొప్పజైనపుణ్యస్థలము) కడకే తెంచినట్లు అక్కడనున్న కన్నడశాసనమున ఈవిధమున దెల్పబడినది.³⁷

1. స్వస్తిసర్వలోకాశ్రయశ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజరాజ మాత్రాణ్ణయున్ముడి భీరు నగురుగళి 2 శ్రీమద్దేవిగణాచార్యుగ రం సర్వ..... రాజపూజితరం మథ్యాహ్న సుభిక్ష.....(3) శ్రీత్రికాళయోగినిస్థాన దేశర్. కన్దమహాదత్త్య న గు గళు...(4) శ్రీ త్రికాళయోగి మునీంద్రక్రమ మజినచ్చి సి భక్తియోగమితం శ్రీరామకొల్లా మంబస్థినిక ౮॥ రామతీర్థం కొండయందలిదుర్గవస్పహ యందు ఈశాసనముచెక్కబడినది. దీనినిబట్టి విమాలాదిత్యుడు జైనమత మవలంబించె నని యు, జైనమతములోని దేశిగణశాఖకు చెందినత్రికాళయోగి శిద్ధాంతదేవ, లేక, మునీంద్రయనాతనిని గురువుగాభావించెననియు, ఆగురువు రామతీర్థములేకశ్రీరామకొల్లా యాత్రకే తెంచెననియు తెలియుచున్నది. ఈయార్పచాళుక్య మతమునకు చెందినమొకటిరాజులు జైనమతాభిమానులుగానుండిరి.³⁸ కుబ్జ విష్ణువర్ధనుని రాణి బెజవాడ కడనున్న జైనబస్తికి నొకగామముదానముగావించెను. రెండవ అష్టరాజు జైనాలయములకు దానములుచేయుటయే గాక, ఒకానొక జైన బిత్తుణ్ణచే కట్టించబడిన జైన అన్నసత్రమునకు, సర్వలోకాశ్రయ జీనభవనమనిపేరి డెను. రామతీర్థపు కన్నడశాసనమునుబట్టియు

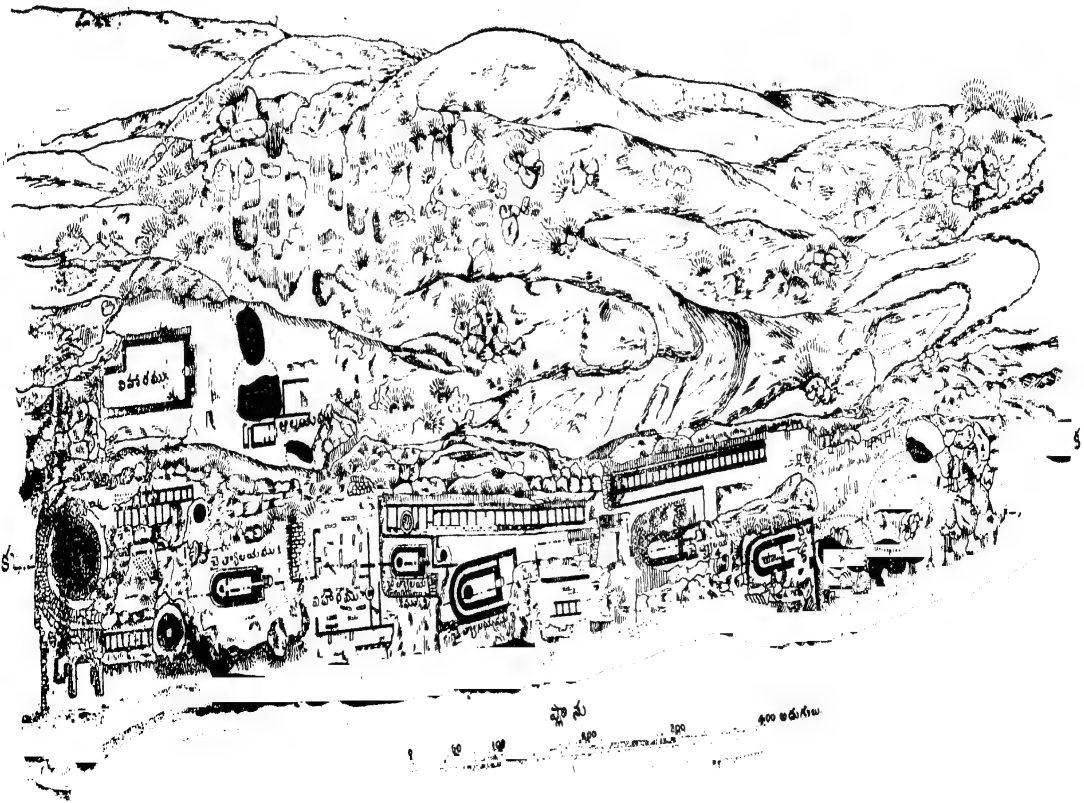
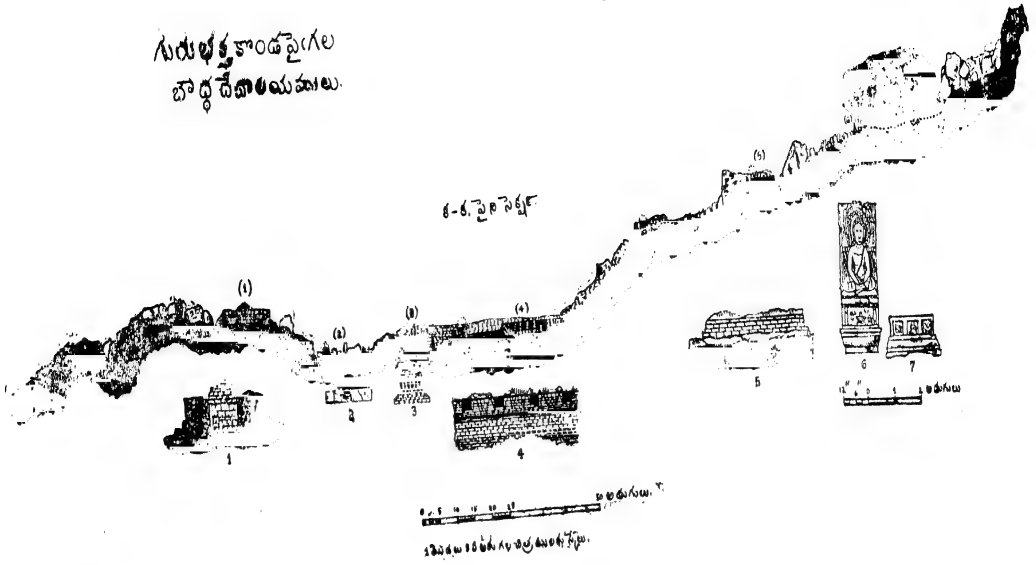
37 Andhra Karnata Jainism pages 19 & 20.

38 Vide Ep. Report for 1918 pages 133-134

కళింగ దేశ చరిత్ర

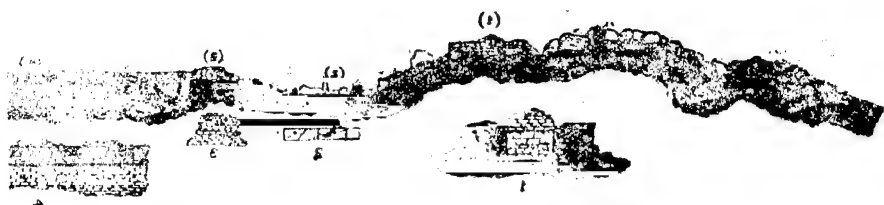
గురుభక్త కాండపైగల
బౌద్ధ దేవాలయములు.

၃၈၀၃

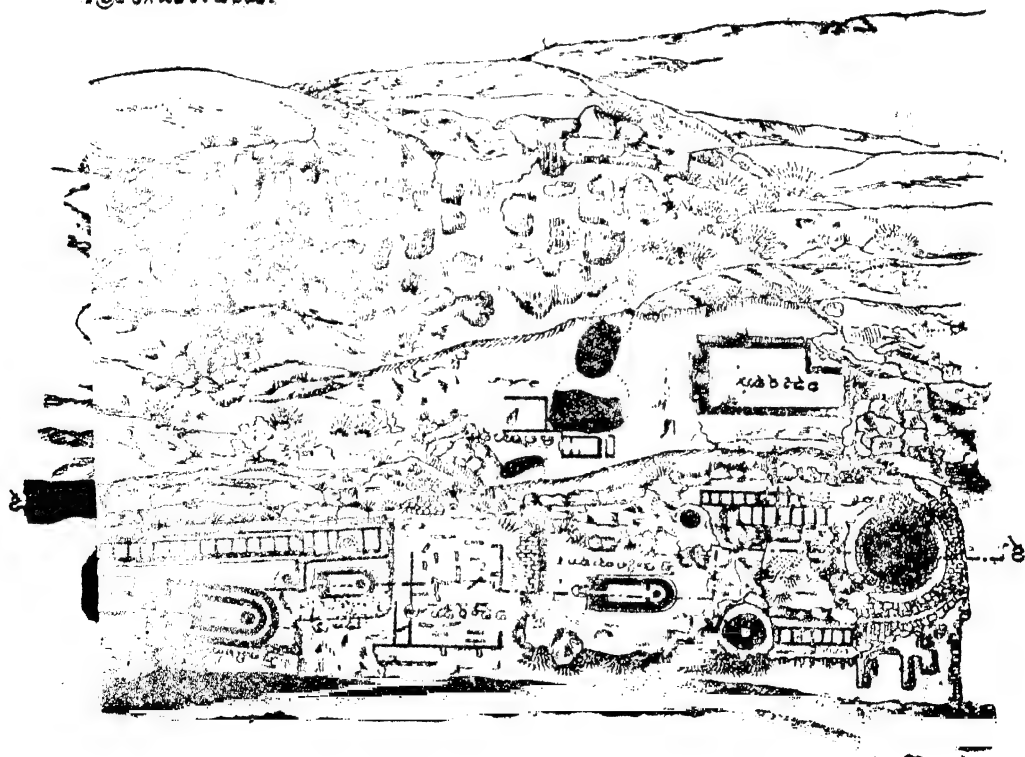
အရှေ့ဘက်ရှိ
အရှေ့ဘက်ရှိ

အရှေ့ဘက်ရှိ

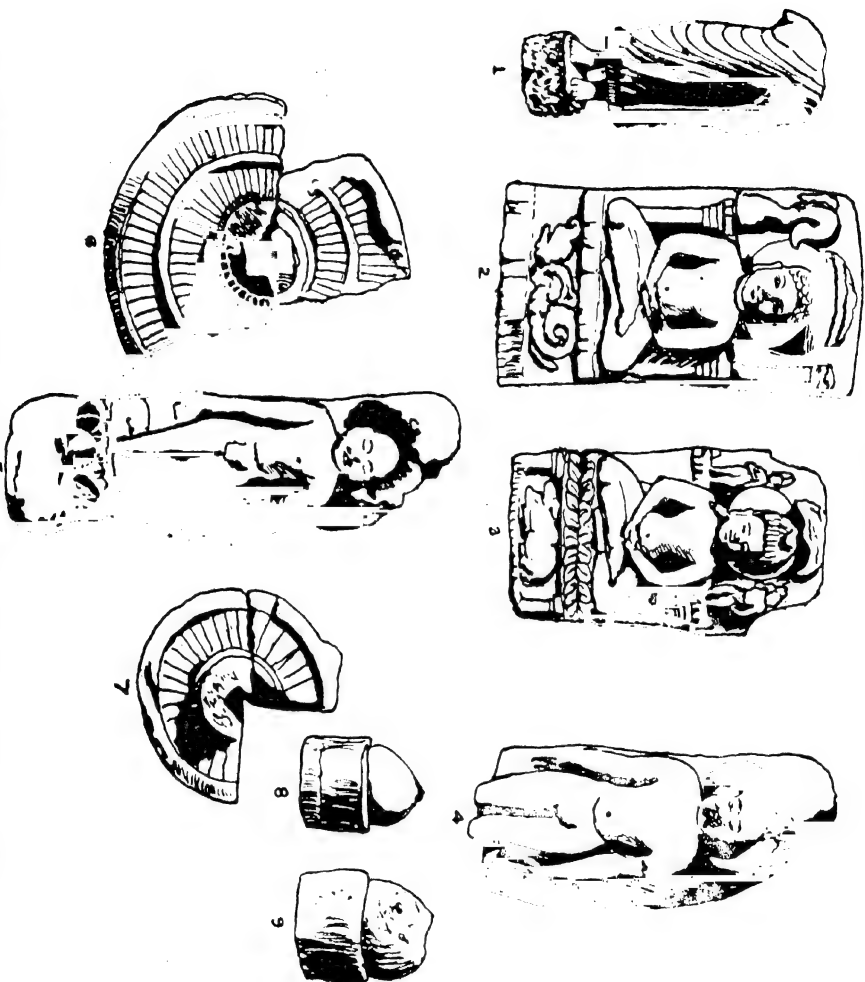
၁၀၀၀

၁၀၀၀

చిత్రము ౨

రామేశ్వరమునందు లి శాస్త్రాలయమున దొరికిన బుద్ధుని విగ్రహములు, భర్తృవక్రములు.

విమలాదిత్యునికన్నడ గురువును బట్టియు కన్నడ దేశములో వ్యాపించిన జైనమతము త్రిలింగ కళింగ దేశముములయందు గూడ వ్యాపింపసాగినని తెలియును. మరియు దక్షిణ కలింగము (విశాఖపట్టణంజిల్లా) తూర్పు చాళుక్యుల స్వాధీనమున నుండెను. రామతీర్థమునందు దొరకిన జైనప్రతిమలను బట్టియు, పాండవ పంచ గహాయందు పూర్వచాళుక్యులిపితో వ్రాయబడిన జైనపేర్లను బట్టియు, క్రీ॥ ౪, 5, 6, ౭ శతాబ్దములనుండియును, అంతకు పూర్వమును, కళింగమున జైనమతము వ్యాపించినని తెలియును. భారవేలుని హస్తినాపురమున బట్టి జైనమతము కళింగమున నందరాజులేలిన కాలమున, అనగా క్రీ॥పూ. 5 వ శతాబ్దమున వ్యాపించినట్లు తెలియుచున్నది. ఉదయగిరి కొండలయందేగాక రామగిరికొండల యందును జైనమతము ప్రబలింపవచ్చునని వ్యాపించి, తర్వాత భౌద్ధమతమునకు తావిచ్చి నట్లగుపడును.

రామతీర్థమునందలి గురుధర్మి కొండలమీది బౌద్ధమతములను గురించి ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి. 39

విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని విజయనగరమునకు రిమైల్లదూరముననున్న గురుధర్మి కొండలమీద పాడుపడిన పెద్దబౌద్ధమత మొకటి గలదు. రామతీర్థమని పేరుననుట్లకు కారణము రాముడిచాిత్రముల కొంతకాలము నివసించెననియు, అతడీ ప్రస్తుతపురామాలయమునకు నమీరముననున్న రామచర్యోవరమును నిర్మించెననియు, స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. ఈ కొండలమీదనున్న బౌద్ధమతమునకు కొంచము వర్షముమున నొక గొప్పస్తూపము గలదు. దీనికి తూర్పుననొక చైత్యాలయము గలదు. ఇది

40 అడుగులు పొడవున, 11 అడుగులు వెడల్పున, 6 అడుగులు ఎత్తునగులది. దీనియందు గర్భాలయము (డగోబా) 7 అడుగుల ఎత్తునకట్టబడినది. దీనియందు బుద్ధస్మారక చిహ్నములుగల భరిణి యొకటుండెను. ఈపూజాద్రవ్యములుగల భరిణి భద్రపరుచుటకుడగోబమును, పూజలునల్పుటకు చైత్యాలయమును, బౌద్ధసన్యాసులు కాపురముండుటకు బౌద్ధమతమును నిర్మింపబడినవి. చెన్నపురివస్తుప్రదర్శనశాల యందుంచబడిన భట్టుప్రోలు స్తూపమునందలి బౌద్ధచిహ్నములుగల భరిణిలెనే ఇందలిభరిణి కూడా మంచిరాతిమూత గల్గియున్నది. ఇందుగూడ బుద్ధునిపన్ను, ఎముకముక్కలు, నవరత్నములు, నాణెములు, ఉంచబడియుండెను. ఈచైత్యాలయ సమీపముననే బుద్ధవిహారమున్ను, కొన్నిమౌలికములుగలవు. ఈకొండయందు మొత్తముమీద 5, 6 చైత్యాలయములు, 2 విహారములు, 80 మౌలికములు, అనేక డగోబములు, బుద్ధవిగ్రహములుగలవు.

మరియు, ఈకొండగుహలలో అనేక జైనవిగ్రహములుకూడా దొరకినవి. దీనినిబట్టిప్రధమమున ఈకొండలు జైనమతస్థులచే నాక్రమింపబడి, తర్వాత బౌద్ధుల స్వాధీనము లోనికి బహుశః క్రీస్తుకుపూర్వము మూడవశతాబ్దమునందు వచ్చెననితోచును. వీటియందనేరకముల చిత్రలేఖనము గల్గినకుండలు, బొమ్మలు పాత్రలు, ముద్రలు, పూసలు, ఇనుపకత్తెలు, సీసపునాణెములు, బౌద్ధజైనవిగ్రహములు మొదలుగాగలవి దొరకెను. సీసపునాణెములు అంధులవిగాతోచును. ఇదొకదానిమీద నొకపక్కను చైత్యమున్ను, రెండవపక్కను సెరిశివముక విజయజైతెలనగన' (అనగాఅమ

రావతిశాసనమున పేర్కొనబడిన రాణా శ్రీశివ
మాక శాతకర్ణుని శైలసంఘము) అనుశాసన
మున్ను, చెక్కబడినవి. ఈశైలసంఘము
రామగిరిమీది బౌద్ధసన్యాసి మూకకు చెంది
యున్నది. ఈగురుభక్తి కొండకు పశ్చిమమున
దుర్గకొండకలదు. దీనికి పేరువచ్చుటకు కారణ
ము ఇందుదుర్గాలయముండుటచేతనే. దీనియం
దుకూడా బౌద్ధ చిహ్నములుగలవు. జైన
హిందూమత చిహ్నములుగూడగలవు. ఇందు
గూడ ఒక స్తూపము, వైత్యాలయము, అనేక
గుహాలయములు, జైనవిగ్రహములు, మృణ్మ
యముద్రలు, పాత్రలు, రాగినాణెములు, ఇను
పకతెలు దొరకినవి.

క్రీ. పూ. 5, 4 శతాబ్దములనుండి జైనమత
మును, క్రీ. పూ. మూడవ శతాబ్దమునుండి
బౌద్ధమతమును, కళింగదేశము సంకంఠటను
వ్యాపించెను. దక్షిణకళింగ, లేక ఎలమంచి
కళింగదేశములోని శంఖారంబౌద్ధమతమే ఇం
దుకు నిదర్శనము.

విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని అనకాపల్లికి చేరు
వను శంకారమను గ్రామమువద్ద బౌద్ధస్థూపకొం
డలను పేరిట రెండుకొండలు, ఒకటి తూర్పు
నను, ఒకటి పడమటను గలవు. అందు బౌద్ధ
సన్యాసుల కొరకు అనేకమతములు, ఆశ్రమ
ములు, గుహలు మొదలగు కట్టడములు నిర్మిం
పబడినవి. మరియు అనేక బౌద్ధస్తూపములు,
ఏకశిలావిగ్రహములు గూడ గలవు. దక్షిణ
హిందూదేశమునం దెచ్చటను ఇట్టి పురాత
నపు కట్టడము వేటొందు గానరాదు. ఈకొం
డలలో తూర్పుకొండ మిక్కిలి ఎత్తైనది.
దాని శిఖరమునందున్న కట్టడములు ఎక్కువ
ముఖ్యమైనవి. గాని పడమటిభాగమున అనేక
గుహలు గలవు. మరియు దగ్గరములు,
స్తూపములు పెక్కులు గుంపులు గుంపులుగా

గలవు. దానితూర్పుభాగమున ఒకవైత్యాల
యము, కొన్ని పెద్దస్తూపములు, అనేక
గుహలు కలవు.

ఈతూర్పుకొండపైని రెండంతస్తుల గుహ
లయ మొకటి కలదు. అందు మొకటి అంత
స్తులో ఒక పెద్దగుహ కలదు. దానికి ఇరుప్ర
క్కలను ఇద్దరు ద్వారపాలకులు గలరు. ఈ
గుహ ముఖద్వారముమీద ఒకగూడు గలదు.
ఆగుటియందు ఒకపెద్ద బుద్ధుని విగ్రహము
చెక్కబడినది. ద్వారముగండా లోనికిపోయిన
యడల గుహ లోపలిభాగమును చూడగల్గు
దుము. దాని వైశాల్యము 32' X 34' X 8
అడుగులు. నరుసకు నాల్గుస్తంభములు నంటున
నాల్గువరుసలుగా స్తంభములు చెక్కబడినవి.
గుహాంతర్యాగము 20 గదులుగా కనబడును.
పైరాతికప్పు పడకండనట్లు ఈ 16 స్తంభ
ములు కాపుచేయుచుండును. గుహాంతర్యాగ
మునకు మధ్యనున్న రెండు స్తంభములమీ
దను నిలబడియున్న చామరపాణు లెవ
చెక్కబడి యున్నాడు. ఈరెండు స్తంభములకు
మధ్యను ఒకగుండ్రటి పెద్ద దగ్గర, శిఖరము
గల్గి, చక్కని రాతిచప్పామీదను చెక్కబడి
అమర్చబడియున్నది.

ఇక రెండవఅంతస్తుమీద నున్న గుహను
గురించి తెలుసుకొందము. క్రిందిదానివలె
గాక దీని కుడిభాగమున ఒకగూడున్ను, ఆగు
టియందు బుద్ధుని విగ్రహమున్ను గలవు. ఈ
రెండు స్థలములయందును బుద్ధుడు సుఖాశీ
నుడై సమాధియందున్నట్లు చెక్కబడెను.
ఈగుహకు రెండుపక్కలను ఒకపూజకుని లేక
భక్తుని విగ్రహమున్ను, పైభాగమున ఇరుప్ర
క్కల మూలలయందు ఎరురుచున్న దేవతా
విగ్రహములున్ను, చెక్కబడినవి. ఈపైగుహ
యొక్క పైభాగమున ఒక గూడున్ను, ఆగు

టియందు బుద్ధుడు సుఖాసీనుడై సమాధియందున్నట్లును చెక్కబడినది. ఆబుద్ధునికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులున్న, ప్రైభాగమున మూలయందు ఎరుదున్న దేవతావిగ్రహములున్న గలవు. గుహాంతర్భాగమున వేరొక నలుచదరపు గుహ కలదు. దీనివైశాల్యము $6' \times 10' \times 3'$ దీని ఎడమవైపు గోడమీదను కుడివైపు గోడమీదను పద్మాననము గల బుద్ధుడు, ఆతనికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులు, కిందిభాగమున మూలయందు చామరము చేతియందుగల సేవకులు గలరు. ఈరెండు గుహలయందు డగ్గోబా విగ్రహములు చెక్కబడినవి. గుహాంతర్భాగమునంకలి గుహయందు వెనుకటిభాగమున కిరిటముగల ఒక పెద్ద బుద్ధినివిగ్రహమున్న, దానికి ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులున్న, చెక్కబడినది.

ఈగుహాంతస్తు ప్రైభాగమున మూడు రాతి డగ్గోబములు, వాటి చుట్టుప్రక్కల అనేక గుహలు, భౌద్ధవిగ్రహములు గలవు. ఈకొండపైభాగమున ఉత్తరమునుండి దక్షిణముగా ఒకరెళాలమైన తిన్నె గలదు. దాని పొడవు 115 అడుగులు; వెడల్పు 23 అడుగులు. ఈ తిన్నెయందు అనేక డగ్గోబములు గలవు. అవి $10\frac{1}{2}$ అడుగులు చుట్టుకొలత $4\frac{1}{2}$ అడుగులు ఎత్తు మొకటి, 2 అడుగులు చుట్టుకొలత 2 అడుగులు ఎత్తురెండు, గలవు. ఈతిన్నెకు ముందుభాగమున పూర్వమొకప్పుడు పొడు గంటిరాతిస్తంభము ఉండెననియు, దానిమీద పురాతనపుణితితో శాసన మొకటిఉండెననియు కొందరి యభిప్రాయము. రియావోరగు ఈ భౌద్ధమతముతయుల శోకుని కాలమునాటిదని వ్రాసియున్నారు.⁴⁰

ఈ తూర్పుకొండ పడమటిశిఖరమునందు

ఒకగొప్ప రాతిస్తూపము గలదు. దాని అడుగుమట్టము 80 అడుగులు చతురము. దాని మీద గుండ్రినై నట్టి స్తంభము 65 అడుగులుండును. దానిమీదకలశము 60 అడుగులు. దానికి చుట్టుప్రక్కల అనేక డగ్గోబములు, చైత్యములు, గుహలు కలవు. ఈగుహలలో ఒకదానియందు బుద్ధుని విగ్రహము, ఇరుప్రక్కల ద్వారపాలకులు, ప్రక్కగోడమీద మత్స్యవీరముగల విగ్రహము, దానిప్రక్కను నాగశిరము గల్గిన నౌఖరు, వానిదగ్గర ఒకసింహము, ఇవి అన్నియు చక్కని ఉడుకుపనితో నిర్మింపబడినవి.

స్తూపమునకు తూర్పునను, దాని అడుగుమట్టమునకు సమానముగను, కొండశిఖరమంతయు చక్కని తిన్నెతిన్నెలుగా చేయబడినది. అట్టితిన్నెలయందు చైత్యాలయములు, వాటి చుట్టున్న భౌద్ధసన్యాసులు, సన్యాసినులు నివసించుటకు మార్గిగలులేక చిన్నగుహలు కట్టింపబడినవి. ఈ తూర్పుకొండ శిఖరమునందు తూర్పుభాగమున ఒకగొప్ప చైత్యాలయము గలదు. దీని గర్భాలయము రహస్యమి 10 అడుగుల చతురము. పొడుగైన ఎర్రని గట్టి ఇటికలతో కట్టబడినది. ఆలయమునందు తిన్నని రాతివీరము, దానికొనయందు విగ్రహమున్న ఉండెనని ఊహింపవచ్చును. ఈఆలయమునకు ఎదుటగూడ అట్టివియే చైత్యాలయములు ఉండియుండవచ్చును. ప్రస్తుతము ఒకపొడుగైన విశాలమైనచావడి పెద్దపెద్దఇటికలతో $(11\frac{1}{2}' \times 9\frac{1}{2}' \times 3')$ నిండియున్నది.

చైత్యాలయ మున్నతిన్నెకు ఉత్తరమునను తూర్పునను మార్గిగలపంక్తులు గలవు. ఉత్తరముననున్న మార్గిగలు 8 అడుగులు పొడవు, 6 అడుగుల వెడల్పు గల్గియున్నవి.

ఈమాలిగలు పూర్వమందు భౌద్ధభిక్షువులకు కాపురపుటిల్లు. వీటియందు దీపముంచుటకు గాను ఒక గూడు, పరుండుటకు ఒక రాతి మంచముగలవు. ఈగుహలు త్రవ్వకాకొన్ని బంగారు, సీసము, రాగి నాణెములు, స్తూపముగాని డగ్గో బముగాని శాసనముగాని కల్గినముద్రలు, కత్తులు, దీపపుకెమ్మలు, మృగ్గాయము గ్రలు, కుండలు, పూసలు, కంచుఉంగరములు గంటలు, బొమ్మలు మొదలైనవి దొరకినవి. బంగారునాణెము సముద్రగవుని దనియు, రాగినాణెములు చాళుక్య విష్ణువర్ధనునిదనియు సీసపునాణెములు ఆంధ్రరాజులవనియు తెలియవచ్చెను. తూర్పుదిక్కునండి పశ్చిమదిక్కుగా మఱియొక మాలిగల పంక్తి గలదు. దీనిమధ్య నండిన డగ్గోబము చాల పురాతనపుదిగా వర్ణింపబడినది.

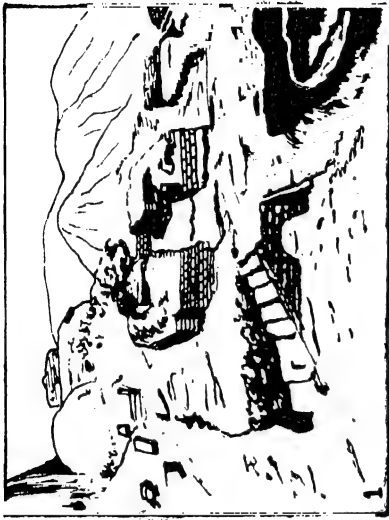
"The date is probably antecedent to the Christian era. That the structures themselves are of very early date, is evident from the large size of the bricks (1'5" by 9 1/4" by 3"). These have never been found in southern buildings which date later than the 2nd C. A. D. The extent of the remains and their varied character show that the site has been a peculiarly important one. It bears evidences of having been added to throughout the Centuries of Buddhist supremacy and I would again assert that I think it probable that the monoliths may be ascribed to a time corresponding to that of shrines erected or founded by Asoka." 40 [a]

"ఈడగ్గోబముయొక్క కాలము క్రీస్తు శకమునకు పూర్వము. కట్టడములు పురాతనపువియని ఇటుకలయొక్క పెద్దరకమే (రమారమి అడుగున్నర పొడవు, 9 అంగుళములు వెడల్పు, 8 అంగుళములు దళసరి) చెప్పెను. క్రీస్తుతర్వాత రెండవశతాబ్దమందు కట్టబడినవాటియందు దెక్కడను ఇట్టివి కానరావు. ఇవి

కన్నట్లు స్థలమునుబట్టియు, వాటి రకములను ఆకారములనుబట్టియు ఈస్థలము చాలముఖ్యమైనది. బౌద్ధయుగము దంతటను దీనియందు మార్పులు కలుచుండెను. గృక ఏక శిలాడగ్గోబము లన్నియు అశోకీనిచే నిర్మింపబడిన కట్టడమల కాలమునాటి నని ఖండితముగా చెప్పెదను." (రియవొరగారి వ్రాతలు)

ఈ తూర్పుమాలిగలనండి క్రిందికి మార్గముండెను. ఉత్తరమునను, తూర్పునను, దక్షిణమునను ఉన్న మాలిగలు మొత్తం 60 ఉండును. ఈమాలిగలు కొన్ని కొండరాతినండి దొల్లబడినవి. కొన్ని పురాతనపు ఇటుకలతో కట్టబడినవి. ఈమాలిగలు బౌద్ధసన్యాసులకు, సన్యాసినులకు కాపురపు టిల్లు. ఈ తూర్పుకొండ శిఖరమమీన కట్టబడినవైత్యాళయము ఈమాలిగలచేత చట్టబడుట చేత మతస్తులు సర్వకాలము లందును పూజనల్పుటకును, ప్రార్థనలుచేయుటకును వీలు కల్గియుండెను. దక్షిణాభిమై పునన శ్మశ్మిష్టద్వారా భక్తులు పైకి ఎక్కుటకు వీలుగ నుండెను. తూర్పు, పశ్చిమ దిశాయందు కొండ దిగిపోవుటకు మార్గము లుండెను. రమారమి 200 అడుగుల ఎత్తుగల ఈకొండ పైభాగము నండి చూచినయెడల క్రిందనున్న పొలములు, చుట్టుప్రక్కలనుండెడి వల్లెలు, కొంచము దూరములోనున్న శారదానది (పూర్వము ఈనది కొండనంటి పారుచుండెడిదని తెలియవచ్చెడిని) బహు రమ్యముగా గన్నట్లకమానపు పశ్చిమకొండమీనకూడ ఒక వైత్యాళయము, కొన్ని స్తూపములు, అనేకడగ్గోబములు, గుహలు కలవు. ఈ డగ్గోబములు ఇప్పటి ప్రజలచేత కోటిలింగములని పిలువబడుచున్నవి. ఈకొండకు లింగాలమెట్టయనిపేరు.

పై త్యాగయము 2. చూర్పు
సుంతి కనుబడురది.

పై త్యాగయములు 4. కను ఉత్తరమునందల
గదులవరుస. అగ్నేయమునుండి కనుబడురది

పై త్యాగయము 1. వాయువ్యము
సుంతి కనుబడురది.

పై త్యాగయము 1. అగ్నేయమునుండి
కనుబడురది.

A black and white photograph of a large, rectangular stone structure, possibly a tomb or altar, built from rough-hewn stones and partially covered in vegetation. The structure is situated on a rocky, uneven ground.

క్రీస్తుశకము 1.5 శతాబ్దముల కళింగదేశ చరిత్ర.

ఆంధ్రులు, గుప్తులు, విష్ణువంశీయులు.

ప్రీతివే వర్ణింపబడిన మోఢాగళింగమునకే త్రికళింగమని పేరనియు, ఇది కళింగమునకు కడు ప్రాచీనమైన దనియు, ఇందలి ప్రజల పేరు త్రికళింగులు, లేక, త్రైలింగులనియు, కళింగులు ఆంధ్రులు ఒకే జాతివారనియు ఈ త్రికళింగరాజ్యము క్రీస్తు తర్వాత రెండవ శతాబ్దమున చీలిక లయ్యె ననియు, దక్షిణభాగమును (గోదావరి నుండి లాంగుల్య పరకు) కడపటి యాంధ్ర రాజులు జయించిరినియు తెలియుచున్నది. 41 కాని ఇవి సరియైన యభిప్రాయములుగా కనబడవు. పురాతనపు తమిళ గ్రంథములనుబట్టియు, పురాణములనుబట్టియు, ఆంధ్రులు (కాణ్వీయుల తర్వాత) మగధ నేలి రనియు, కళింగముగూడ అప్పుడు వారి స్వాధీనమునం దుండెననియు, ఆంధ్ర, కళింగ జాతులు రెండును వేర్వేరుగా గంగాగోదావరి మధ్యదేశమునం దంతటను నివసించెననియు తెలియుచున్నది. ఆంధ్ర రాజుల నాణెములు, శాసనములు కళింగదేశమున లభించినవి. ఇరవై తొమ్మిదవ ఆంధ్రరాజగు వాసిష్ఠిపుత్ర స్వామి చంద్రశాతకర్ణి యొక్క మంత్రి బౌద్ధ బిక్షువుల కొఱకు కొడవోలువద్ద (పితాపురమునకు 8 మైళ్ళదూరమున నున్నది) ఆరునూ తులను (భూమివేశములను) కట్టించెను. ఇది రమారమి క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్ద ప్రారంభమందు జరిగెను. 42 మరియు ఆంధ్రుల సీసపునాణెములు కొన్ని రామతీర్థపు బౌద్ధమతమున దొరికె నని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. అం దొకదానిమీనచైత్యాలయ

మొక ప్రక్కను, శ్రీశివమఖిజయరాజ్యశైల సంఘముని మరియొక ప్రక్కను చెక్కబడినది. ఇట్లే ఆంధ్ర రాజుల నాణెములు కొన్నిన్ని, సముద్రగుప్తుని బంగారునాణె మొకటిన్ని విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని శంకవరం బౌద్ధమతమున దొరికె నని ఇదివరకే తెలియుచుంటిని. ఈ విషయముల నన్నిటిని పరిశీలించినచో, కాణ్వీభృత్యులగు నాంధ్రరాజులు (కాణ్వీను శర్మను చంపినదాదిగా, అనగా క్రీస్తుశకము మొదటి శతాబ్ద ప్రారంభమునండి) మగధ, కళింగరాజ్యములను గూడ నేలిరి. టెట్టిరాజ్య స్థాపనను సూచించునవియే అంధారి, ఆంధ్ర గూడ, అంధవరము, అంధవిల్లి మొదలుగాగల కళింగదేశములోని గ్రామనామములు. మహానదిమొరలు గోదావరిపరకు గల కళింగమున ఆంధ్రులు మొట్టమొదట నివాసము లేర్పరుచుకొనిరినియు, అందులకు నిదర్శనము 'అంధారి'యను ప్రదేశము కళింగమున గలదనియు ఇలియట్ దొర తన దక్షిణహిందూదేశ నాణెములను గ్రంథమున వ్రాసెను. 43 ఈ ఆంధ్ర సామ్రాజ్యము క్రీస్తుశకము మూడవ శతాబ్ద మధ్యభాగమున ట్టిణించెను. అల్లు ట్టిణించుటకు పూర్వమే, అనగా, ఆంధ్రులు రాజ్యముచేయుచుండుకాలముననే, తమక్రింద సామంతరాజులుగా నుండు అనేక వంశముల వారు స్వతంత్రులైరి. ఆంధ్రభృత్యులు శ్రీ శైలప్రాంతములందును, అభిరులు ఉత్తర కోంకణమందును, వాకటకులు మాళవదేశమునందును, మహారథులు దక్షిణకోంకణ కుంతలదేశములందును, చూటులు, నాగులు, పల్లవులు కృష్ణానది ఉత్తరతీరపు ప్రాంతములం

41 Muzumdar's Orissa in the Making pages 19-21

42 Ep. Indica July 1926

43 Vide Elliot's South Indian Coins

దును, బృహత్పలాయనులు కృష్ణానదీ ముఖ ప్రాంతములందును, శాలంకాయనులు వేంగీ దేశము(కృష్ణాగోదావరిమధ్యదేశము)నందును స్వతంత్ర రాజ్యము లేర్పరుచు కొనిరి.

కీర్తిస్తుతము నాల్గవ శతాబ్ద ప్రారంభమందు కోసల, ఆంధ్ర, పుంజ, తామ్రలిప్త, చంప దేశములు దేవరక్షితులను వంశములచే పరిపాలింపబడినట్లును, కళింగ, మహీష, మహేంద్ర ప్రాంతప్రదేశములు గుహులచే పాలింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. ⁴⁴ మరియు ఈ రాజులందరును అబ్రాహ్మణులనియు, అసత్య మాడువారనియు, అధర్మపరాయణులనియు, తెలియుచున్నది. ఈ కాలమునందే గుప్తవంశ జాలుగూడ మగధరాజ్యమును వశపర్చుకొని, పాటలీపుత్రము రాజధానిగాజేసికొని, లిచ్చపుటసహాయమున తమరాజ్యమును విస్తరింపజేయుచుండిరి. ఈవంశములో మొదటివాడగు మహారాజ శ్రీగుప్తుడు క్రీ. శ. రెండవ శతాబ్దాంతకాలమునం దుండెనని ఇట్సింగ్ వాస్తవాలను తెలియుచున్నది. ఈ రాజ్యము నుస్థిరముగ స్థాపించిననాడు చంద్రగుప్తుడు ఆతడు కీర్తిస్తుతము 310 నుండి 340 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆతనితర్వాత ఆతనికుమార్తె సముద్రగుప్తుడురాజ్యమునకువచ్చెను. ఆతనిని సురించి అతనిమంత్రీయు, మహాదండనాయకుడునగు హరిశేనుడు రచించిన శ్లోకములవల్లను గద్యరచనవల్లను మనకుకొంత తెలియును. ఈతని రచనమంతయు అల్లహాబాదు నందలి అశోకునిశాసనము ప్రకృతుచెక్కబడినది. ⁴⁵ ఇతడు విద్యావంతుడట. కడు సమర్థుడగుటంజేసి, తండ్రి తన్ను కౌగలించుకొని “చిరకాలముపృథ్విసేలు”మని నియమించెనట. తర్వాత

తాను రాజ్యమునకు వచ్చిన వెంటనే పాటలీపుత్రమును ముట్టించిపచ్చిన ముగ్గురు శత్రువులను హతమార్చెను. ధర్మమూరియై, బుద్ధిమంతుడై, సర్వవిద్యలయం దారితేరి కవి హ్యాయముల గాంచుచు, ప్రజారంజకముగా నేలుచుండెను. శత్రువులనెదుర్కొను నప్పుడు కడతైర్మసాహసముల జూపును, అనేకయుద్ధములందు గాయముల నొందినవాడై కడు శోభిల్లుచుండెను. “తస్య వివిధసమర శతావతరణ దక్షస్య భుజబల పరాక్రమైకబంధోః పరాక్రమాంకస్య పరశుశరశంకు శక్తిపాస అసితోమర భిందిపాల నారాచవై తస్మి కాద్య సేకప్రహరణ విరూఢాకులవ్రతశతాంక శోభా సముదయోపచిత కాంతతర వర్షణాః” తర్వాత అలహాబాదు శిలాశాసనమున గద్యరచనలో ఈక్రింది డక్షిణాపథ రాజులను జయించినట్లున్నది:—

“కాసలకమహేంద్ర, మహాకాంతారకవ్యాఘ్రరాజ, కైరలకమంటరాజ, పైష్ఠపురకమహేంద్ర, గిరికాత్మారకస్వామిదత్త, ఐరండ్ పల్లకరమర, కాంచేరుకవిష్ణుగోప, అవముక్త కనీకరాజ, వైజ్ఞేయకహస్తివర్మ, పాలక్క-క ఉగ్రసేన, దైవరాష్ట్ర)క కుబేర, కాస్థలపురక ధనంజయ, ప్రభుత్రిసర్వ డక్షిణాపథ రాజగ్రహణ మోక్షానుగ్రహ జనిత ప్రతాపాన్నిత్ర మహాభాగ్యస్య”. తర్వాత, తొమ్మిది మంది ఆర్యావర్త రాజులను, అటవిక రాజుల నందరిను, నేపాలము మొదలగు ఐదు సరిహద్దు రాజ్యములను, తొమ్మిది మంది అభిరులు మొదలగు జాతులవారిని జయించెను. సింహళమునుగూడజయించెను. పైదానినిబట్టి, సముద్రగుప్తుడు సంపూర్ణదిగ్విజయ యాత్ర)నల్ప

44 Pargiter's Dynasties of Kali Age

45 Vide Elliot's Gupta Inscriptions, Samudragupta's All. Pillar Insc.

నని తెలియుచున్నది. ఇందు దక్షిణదిగ్విజయ యాత్ర ముఖ్యముగ తూర్పుతీరముననే జరిగెను. దీనికి కారణము ఆంధ్రుల రాజ్య మంత రించుటయే. ఆంధ్రుల రాజ్యానంతరము పల్లవులలోని వేర్వేరు తెగలవారు తూర్పుతీర మంతయు నాక్రమించి, చిన్నచిన్న రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. గనుక వారినిసముద్ర గుప్తుడు జయింప నిశ్చయించెను. తాను పాటలీపుత్రమునండి దాడివెడలి తిన్నగా దక్షిణ దిక్కుగాపోయి కోసలములేకమహాకోసలము, లేక దక్షిణకోసలము (మధ్యపరగణాలతూర్పుభాగము) జొచ్చి, ఆ దేశపు రాజును మహేంద్రుని ఓడించెను. తర్వాత దక్షిణ తూర్పు దిక్కుగాని మహాకాంతారము (ప్రస్తుతపు గంజాం, విశాఖపట్టణం ఏజన్సీభాగము) జొచ్చి ఆ దేశపురాజును వ్యాఘ్రరాజును ఓడించెను.

తర్వాత తూర్పుగాపోయి, కురాళ(ఉత్తర గంజాం) దేశపు మంతరాజును, పిష్టపురము, లేక, పితాపురమునేలు మహేంద్రుని, గంజాం జిల్లాలోని కొత్తూరునేలనున్న స్వామిదత్తుని ఓడించెను. తర్వాత వరదవల్లినేలు దమరుని కందిరాజధానిగాగల పల్లవ రాజాధీశ్వరుండగు విష్ణుగోపమహారాజును, అవముక్తదేశమునేలు నీరాజును, వేంగి రాజధానిగాగల శాలంకాయన వంశజుండగు హస్తివర్మమహారాజును, పాకనాడు, లేక, పాలకనాడు (నెల్లూరు) రాజగుఉగ్రనేనుని ఓడించి, తర్వాత దేవరాష్ట్రాధిపతియగు కభేరుని, కున్దలపురమునేలు ధనంజయుని, ఇంకాఇతర దక్షిణాపథ రాజులను పట్టి దండించి, వారు కానికలను సమర్పించగనే అనుగ్రహించి విడిచిపెట్టి ప్రతా

పముతోకూడిన మహాభాగ్యశాలి యరిపించుకొనెను.

సముద్రగుప్తుడు సర్వదక్షిణాపథ రాజులను పట్టితర్వాతవిడిచినట్లు శాసనముననున్నను, దక్షిణాపథముయొక్క పశ్చిమార్థమును జయించలేదనియు, ఆభాగమువాకటకులస్యాధీశమున నుండెననియు, సముద్రగుప్తుడు కంచివరకుగల తూర్పుతీరమును మాత్రము నామమాత్రమునకు జయించెననియు, దండయాత్ర కాకపోకలు తూర్పుతీరముననే జరిగెననియు, కొందరి యభిప్రాయము.⁴⁶ మరికొందరు, సముద్రగుప్తుడు కంచివరకుగల తూర్పుతీరమును జయించినతర్వాత, దక్షిణాపథ పశ్చిమ భాగమున కేగి, మహారాష్ట్ర, ఖండేషు రాజ్యములు జయించి ఆదారి నే తన రాజధాని కేగెనని వ్రాయుచున్నారు.⁴⁷ మరికొందరు, సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథ పశ్చిమదిక్కుకే కాక కంచివరకుగూడ పోలేదనియు, కృష్ణానదివరకు మాత్రమే పోయెననియు, తూర్పుతీరమును గూడ జయించలేక, ఓడిపోయి, వచ్చినదారి నే తిరిగి పారిపోయెననియు వ్రాయుచున్నారు.⁴⁸

శాసనమునందలి గ్రామములను గుర్తుపట్టుట బహుకష్టగా నుండెను. కాని పరిశోధనలవలన చాలమట్టుకు స్థలనిర్దేశము లేర్పడినవి. గ్రామము లన్నియు తూర్పు తీరముననే యున్నవి. సముద్రగుప్తుడు తూర్పుతీరమున నున్న దక్షిణాపథ రాజులను ఓడించి, తన రాజాధిరాజత్వమును నిల్పుకొనెను. దిగ్విజయ యాత్రలు ముగించినతోడనే అశ్వమేధయాగమును సమైక్య. దక్షిణమున కంచివరకుగల రాజులనోడించి, వారుకప్పములుకట్టుటకొప్పు

46 Dr. S. K. Iyengar's Studies in Gupta History pages 29—30

47 Dr. V. A. Smith's Early History of India Fourth Edition page 301

48 Prof. Dubreuil's Ancient History of the Dekkan page 60

కొనినతోడనే, తిరిగివారివారికి వారివారి రాజ్యముల నిచ్చివేసెనని శాసనమున చెప్పబడిన విషయములను సమ్మి తీరవలెను. సముద్రగుప్తుడు వారివారి రాజ్యములను కంగ్రహింప నిచ్చలేనివాడై, తనసార్వభౌమత్వము సగీకరించినవెంటనే సంతృప్తుడై చనెను. అయినను ఆతని శిలాశాసనములు మహాకోసలమునను, ఆతని నాణెములు ఎలమంచి కళింగవిషయము లోని శంఖవరముకడను దొరకుటచేత దక్షిణాపథరాజ్యములు ఆతని సర్వభౌమత్వమునకు లోనై కొంత స్వతంత్రముగా నుండెనని తోచుచున్నది.

అశోకుని రాజ్యము దక్షిణమున మహిషనుండలమునకు వ్యాపించినట్లే, సముద్రగుప్తుని రాజ్యముగూడ దక్షిణమున కంచివరకు వ్యాపించెను. ఈకారణముచేతనేకాబోలు ఈతని శాసనముకూడ అశోకుని శాసనమువ్రక్కనే అదేశిలయందే చెక్కబడినది. ఈశాసనము నుబట్టి సముద్రగుప్తుడు దక్షిణాపథమయొక్క మధ్య, పశ్చిమప్రదేశములను జయించలేకని తోచుచున్నది. దీనికి కారణము, తన క్రింద సామంతులుగా నుండి, తనకు బంధువులగు వాకటకులచే ఈప్రదేశములు పరిపాలింపబడుటయే. ఉత్తరమున బండిల్ఖండు మొదలు దక్షిణమున కంతలదేశమవరకు వాకటకులు తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేసిరి. గుప్తులవలెనే, వీరును ఆంధ్ర రాజ్య మస్తమించిన తోడనే ప్రబలి, వారి రాజ్యముయొక్క మధ్యపశ్చిమప్రదేశముల నాక్రమించుకొనిరి. తూర్పుతీరమునగూడ, ఆంధ్ర రాజ్య మస్తమించినతోడనే, పల్లవులు, ఇక్ష్వాకులు, బ్రహత్యలాయనులు, శాలంకాయనులు,

మొదలుగాగల రాజవంశములు చిన్నచిన్న రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. ఆంధ్ర, కళింగదేశము లిట్లు చీలియుండుట చూచి, సముద్రగుప్తుడు తన రాజ్యమును విస్తరింపజేయుటకు సమకట్టెను.

ఈతని కాలమున సింహళ రాజగు శ్రీమేఘవర్ధను (క్రీ. శ. 353-379) బుద్ధగయలో బౌద్ధమతము కట్టించుట కుజ్జ కావలె నని తన్ను కోరెనని తెలియుచున్నది. 9 మరియు మేఘవర్ధను తొమ్మిదవరాజ్య సంవత్సరమున హేమమాలయను కళింగరాజపుత్రిక తన తండ్రి రాజధానియైన దంతపురమునుండి బుద్ధుని దంతరక్షణకై 'యావన'రక్త బాహు దండయాత్రనుండి తప్పించుకొని పారిపోయి, కృష్ణానదీమఖిద్వారమున నున్న రత్నాల దిన్నెకడ కొంతకడ వాగి, తర్వాత తిరిగి ఓడ పయనమై సుఖిమంగలక చేరెననియు, ఆదంతదీహ్ను ముంచుటకై సింహళ రాజు మహావిహారముకడ నొకచిన్న ఆలయమును కట్టించెననియు, ప్రతి సంవత్సరము దానికి ఊరేగింపు ఉత్సవము ఏర్పాటుచేసె ననియు తెలియుచున్నది. ఈరక్తబాహువు సముద్రగుప్తుడే కావచ్చుననియు, ఆతని కళింగదేశపు దండయాత్ర క్రీ. శ. 359-360 లో జరిగియుండవచ్చుననియు డాక్టర్ యస్. క్విట్టస్వామి ఆయ్యంగారు అభిప్రాయ పడుచున్నారు. 50 దీనినిబట్టి ఆకాలమున కళింగమున బౌద్ధమతము ప్రబలియుండె ననియు, దంతపురము రాజధానిగాజేసికొని కొందరు రాజులు రాజ్యముచేయుచుండి రనియు తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుని శాసనమునుబట్టి ఆకాలమున కళింగము ఐదు లేక ఆరు చిన్నచిన్న రాజ్య

ములుగా విభజింపబడియుండె ననియు, కళింగమున ఐదు లేక ఆరు ముఖ్యపట్టణములు గలవనియు, తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుడు కళింగదేశమును జయించినను ఆదేశము నందలి స్వరాజ్యవిధానముల నెట్టిమాటను కలుగజేసియుండలేదు. స్వర్ణమును జేరుటకై యశ్వమేధమును, అశ్వమేధయాగము నల్పుటకై యధిరాజత్వమును, అధిరాజత్వమునకై దిగ్విజయయాత్రయు, దిగ్విజయయాత్ర సఫలీకృతమగుటకు ఆయా రాజులను పట్టుకొని, వారు తన సామ్రాజ్యత్వము నొప్పుకొని నతోడనే విడిది పెట్టుటయు గావించె నని యాతని శాసనమే సాటుచున్నది. సముద్రగుప్తుని తర్వాత యాతని కుమారుడు రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుడు (క్రీ. శ. 375-413) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతనికాలమున మాల్యా, గుజరాతు మొదలుగాగల పశ్చిమదేశములు జయింపబడెను. శకరాజుల రాజ్య మంతరించెను. వాకటకులు దక్షిణాపథమున కంతల దేశమునకును రాజ్యము చేయుచుండిరి. తూర్పుతీరమున గోదావరితరకును వ్యాపించిన కళింగదేశమున విష్ణుకుండినులును, గాంగేయులును, గోదావరిమొదలు కృష్ణనదకును గల దేశమున శాలంకాయనులును, కృష్ణమొదలు కంచినరకును గల దేశమున పల్లవులును, తమతమ రాజ్యములను నెలకొల్పిరి. ఈవంశముల వారందరును గుప్తరాజ్యమునకు సామంతులై యుండియుండును వీరి తామ్రశాసనములలో (క్రీ. శ. ఐదవతాబ్దాంతమువరకు) మహారాజులిగుదుమాత్రము గానవచ్చుచున్నది. మహారాజాధి రాజత్వమునుగాని, రాజపరమేశ్వరత్వమునుగాని, పర

మధట్టారకత్వమునుగాని, సూచించు చిహ్నములు గానరావు. కాని హూణుల దండయాత్రల వలననేమి, గుప్తరాజులలోని కడపటి వారు బలహీను లగుటవలననేమి, క్రీ. శ. ఐవ శతాబ్ద మధ్యభాగమున గుప్తరాజ్యము క్షీణింపసాగి, ఐదవతాబ్దాంతకాలమున నంతరించెను. అదేకాలమున గుప్తులకు బంధువులగు వాకటకుల రాజ్యమును అంతరించెను. ఈ పెద్దరాజ్యములు రెండును అంతరించినతోడనే దేశమునందనేక చిన్న రాజ్యములు స్వతంత్రమగుటయేగాక, నూతనవంశములు ఉత్తర హిందూ దేశమునండి దక్షిణాపథమునకు దరి డెత్తినచ్చి, తమ స్వతంత్రతను నెలకొల్పుకొనియెను. క్రీ. శ. ఆరవశతాబ్దారంభమున వాకటకుల రాజ్యములోని ఉత్తరభాగమును కాలచూర్ములును, దక్షిణభాగమును చాళుక్యులును ఆక్రమించుకొనిరి. ఈవిషయములను, ఈవంశములవారి తామ్రశాసనములే ఋజువుచేయుచున్నవి.

క్రీ. శ. మూడవశతాబ్దప్రారంభమున, 29వ ఆంధ్రరాజు వాసిష్ఠీపుత్ర స్వామి శ్రీఘండ శాతకర్ణి రాజయొక్క మంత్రి, పితాపురమున కుత్తరమున 9 మైళ్ళదూరముననున్న కొడవోలుగ్రామమువద్ద భూమివేళములను త్రవ్వించెనని తెలియుచున్నది.51 దీనినిబట్టియు, ఆంధ్రరాజుల సీనపునాదములుగొన్ని శంఖనరము, రామతీర్థము మొదలగు జాద్రస్తూపములందు దొరుకుటచేతను, ఆంధ్రుల రాజ్యము కళింగదేశమున మూడవశతాబ్ద మధ్యకాలమువరకు నుండెనని తెలియుచున్నది. తర్వాత, అనగా, ఆంధ్రరాజ్యకాలానంతరమున కళింగ, మహిష, మహేంద్ర రాజ్యభాగములు

గుహునిచే సంరక్షింపబడినట్లు పురాణముల వల్ల తెలియుచున్నది.⁵² మరియు, నాల్గవ శతాబ్ద మధ్యభాగమున కళింగదేశము 5, 6 భాగములుగా విభజింపబడినట్లును, 5, 6 వేర్వేరు రాజులచే పరిపాలింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. పిష్టపురమున మహేంద్రుడు రాజ్యముచేయుచుండెను. బహుశః ఈతడు పితాపురము రాజధానిగాగలి సకలకళింగాధిరాజై యుండును. ఈతనితర్వాత పితాపురము రాజధానిగాజేసికొని, కళింగవిషయాధి పతియగు బిరుదుతో మాగధకులారాధించును, వాసిష్ఠీపుత్రుండునగు శక్తివర్మ, శ్రీకాకుళమునకు చేరువుగా నాగావలీనదీతరముననున్న రాకలువ గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసెను.⁵³ ఈతడు గుప్తరాజులకు సంబంధించిన వాడనియు, క్రీ. శ. 5వ శతాబ్దమున రాజ్యము చేసెననియు దూబ్రియల్ గారభిప్రాయపడిరి.⁵⁴ కాని, వాసిష్ఠీపుత్రుండని చెప్పబడుటచేతను, వర్మాభిదానుండగుటచేతను, ఈరాజు ఆంధ్రభృత్యవంశములకు చెందినవాడై యుండును. క్రీ. శ. నాల్గైదు శతాబ్దములలో పల్లవులు కృష్ణానదికి దక్షిణభాగమునను, శాలంకాయనులు కృష్ణా, గోదావరి నదులమధ్య ప్రదేశమునను, వర్మాభిదానులును, పైజాతులకు సంబంధించినరాజులు కళింగదేశమునను, రాజ్యముల నెలకొల్పి పరిపాలించుచుండిరి. దీనికి నిదర్శనములు ఆయావంశములకు సంబంధించిన తామ్రశాసనములు ఆయాప్రదేశముల యందుదొరకుటచే. వాటిలిపుటనబట్టి ఆయా వంశములకాలములను నిర్ణయింపవచ్చును.

సముద్రగుప్తుని ఆలహాబాదు శిలాశాసనములో పేర్కొనబడిన వేంగిహస్తవర్మ క్రీ. శ. 340-350 ప్రాంతములందు కృష్ణాగోదావరి మధ్యప్రదేశమున రాజ్యముచేసియుండవలెను. ఆ ప్రదేశమున పరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక, మొరటి సంపుటము, రెండవసంచిక యందు వేంగినందివర్మ తామ్రశాసనమును ప్రకటించుచు, ఆరాజు క్రీ. శ. 440 ప్రాంతములం దుండియుండవలెనని వ్రాసియుంటిరి. “విజయ వేంగిపురానైక సమరావాప్తవిజయునో హస్తివర్మ మహారాజస్యప్రపాత్రః, వివిధ ధర్మప్రధానస్య నందివర్మమహారాజస్యప్రపాత్రః ప్రతాపోపసత సామస్తస్య చట్టవర్మ మహారాజస్యపుత్రోజ్జేష్ఠః భగవచ్చిత్ర రథస్వామి పాదానుభ్యాతో బప్పబట్టాక పాదభక్తః పరమభాగవత శ్శాలంకాయన మహారాజశ్చ నందివర్మ అని వంశావలియివ్వబడినది.⁵⁵ పవర్ధమాన విజయ రాజ్య సంవత్సరస్య దశమశ్య⁽¹⁰⁾ అని వాయుబతుటచేత తన రాజ్యకాలము సూచింపబడినది. ఈతడుసముద్రగుప్తుని సమకాలీనడగు హస్తివర్మ ప్రపాత్రుడగుటచేత క్రీ. శ. 440 ప్రాంతములం దుండి యుండవలెను.

ఈతని తర్వాత వేంగిరాజ్యము విష్ణుగుండి నుల స్వాధీనమాయెను. విక్రమేంద్రవర్మ చిక్కుశ్యశాసనమును బట్టి వీరు వేంగి సమీపముననున్న దెందులూరు (లెండలూరు) నుండి రాజ్యముచేసినట్లుకనబడుచు ఈవిష్ణుగుండినలకును, గుప్తరాజులకు బంధువులగుచాకటకులకును, సంబంధ బాధవ్యములు గలవు. వారిసహా

52 Pargiter's Dynasties of Kali Age page 74
 53 Ep. Indica Vol. XII page 4
 54 Ancient History of the Deccan page 93
 55 Vide J. A. H. R. S. Vol. I Pt. 2 pages 94-95

యమున వేంగిదేశమును స్వాధీనపర్చుకొని యుండురు. "It was probably during the reign of Pravarasena II. that the Vakatakas who reigned over almost the whole of modern state of Hyderabad succeeded in founding the dynasty of the Vishnu Kundins by placing on the throne of Vengi, Madhavavarma I who was the husband of a Vakataka Princess and an adorer of the God of Sri-Parvati." 56 "రెండవ ప్రవరశేనుని రాజ్యకాలమున ప్రస్తుతపు మైసూరు రాజు దేశమునం దంతటను రాజ్యమేలిన వాకటకలు, భగవచ్ఛ్రీ పర్వత స్వామి పాదానుభూతుండును, వాకటక రాణి భర్తయైన మొదటి మాధవవర్మకు వేంగిని హాసనము నధిష్టించజేసి విష్ణుకుండిన వంశమును స్థాపించెను." 57 ఇది క్రీ. శ. 450 ప్రాంతములయందై యుండును. శాలంకాయన తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఈ విష్ణుకుండినలు 5, 6 శతాబ్దములందు వేంగి, కలింగ రాజ్యముల నేలిరి దీనికి నిరర్థకము వీరిదానశాసనము లీ ప్రాంతముల దొరకుటయే. ఈపూరు పులి బూరు, రామతీర్థం, చిక్కళ్ళ మొదలుగా గలవీరి తామ్రశాసనములననుసరించి ఏకవంశీకము, కాలపరిమితి క్రింద విధముగా నుండు 57 మొదటి మాధవవర్మ క్రీ. శ. 400-425

దేశవర్మ 425-450

రెండవ మాధవవర్మ 450-475

విక్రమేంద్రవర్మ 475-500

ఇంద్రభట్టారక క్రీ. శ. 500-525

రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ 525-550

గోవిందవర్మ 550-575

మూడవ మాధవవర్మ క్రీ. శ. 575-600

మంచభట్టారక

గుంటూరు జిల్లాలోని ఈపూరు నందు రెండు విష్ణుకుండినల శాసనములు దొరికినవి. 58 మొదటి ఈపూరు శాసనకర్త రెండవ మాధవవర్మ. ఈతడు తన 47 రాజ్యకాలమున బ్రాహ్మణుల కగ్రహారము దానమిచ్చెను. ఈతని శాసనమునందలి లిపిబహుప్రాచీనతము. పల్లవ, శాలంకాయన లిపులను బోలియుండును. భాష సంస్కృతము. ప్రాకృతము శ్రమమును గలదు. శ్రీశైలస్వామి పాదభక్తుల మనియు, విష్ణుకుండినల మనియు, అమరపురమునుండి త్రికూటములయ గిరులను ఏలెననియు చెప్పబడినది.

ఈతని తండ్రి దేశవర్మ. తాత మాధవవర్మ. దానశాసనకర్త యగు రెండవ మాధవవర్మ వాకటకుల సహాయమున వేంగి శాలంకాయనలను నిర్మూలము జేసియుండును. ఈతడు అన్నదానముననే గాక పురుషమేధము లను. ఈతనికిని వాకటక రాణి కిని మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ. గనుక పులాభరణుడని బిరుదునొందెను. ఈతడుకు ఇంద్రభట్టారకుడు, లేక ఇంద్రవర్మ. ఈతని తామ్రశాసనములు రెండు విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని రామతీర్థమునందు దొరికినవి. 59 పురణిసంగమ వాసకము నుండి దానమిచ్చెను ఈతని 37వ రాజ్యకాలమున దానశాసనమివ్వబడెను. దీనినిబట్టి ఈతడు చాలకాలమేలెనని తెలియుచున్నది. మరియు, బహువగా కృమపంతుడనియు, మహాయోధుడనియు

56 Dubreuil's History of Dekkan page 74.
58 Ep. Indica Vol. XVII pages 334-339

57 page 157, Vol. 2 Pt. 2, J. A. H. R. S.
59 An. Report on Epigraphy for 1909

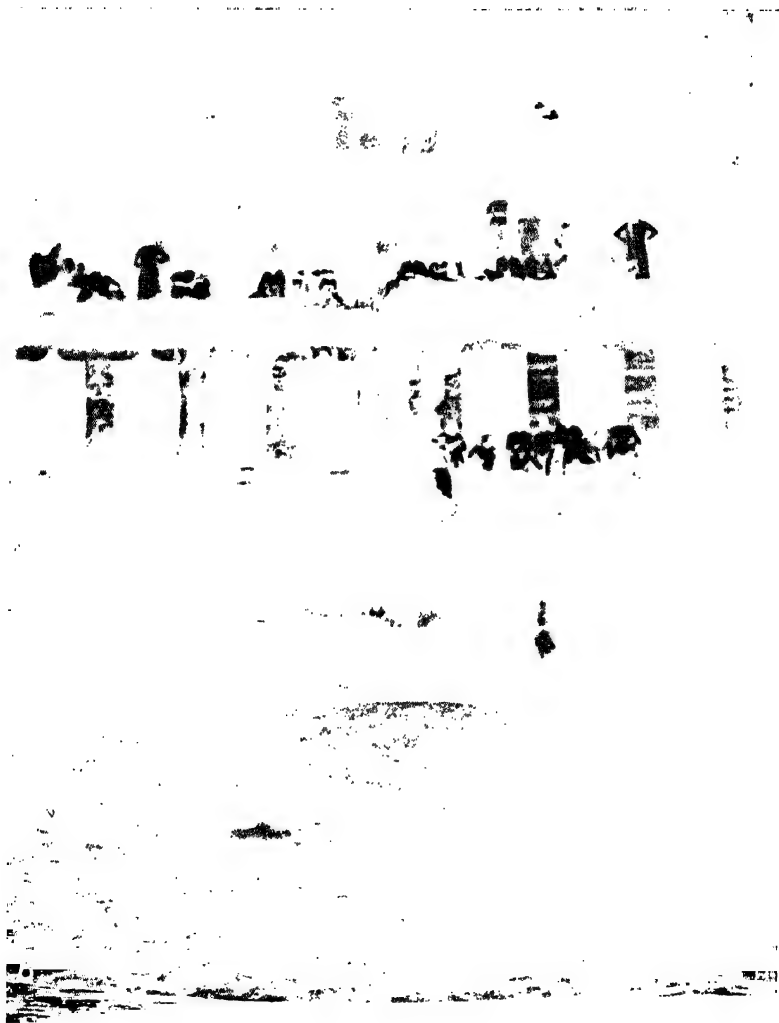
చెప్పబడెను. తూర్పుచాళుక్యవంశమునకు చెందిన కబ్బిష్ణువంశని చీపురుల్లి తామ్రశాసనమున బేర్కొనబడిన స్లకిరాష్ట్రము ఈతనిశాసనమందును పేర్కొనబడియుండుటచేత, ఈ విష్ణుకుండినులు ప్రవధనుమున దక్షిణకళింగమును ఏలిరెడి, తర్వాత తూర్పుచాళుక్య లీచాితమును వశపరిచుకొని రనియు, తెలియుచున్నది. స్లకిరాష్ట్రము నెడలి 'వేరువాటక' గ్రామమును తనవారసామగు పురణిసంగమము నెడలి దానమిచ్చెను. ఈతడు తనపిరుగుబలలనుచే అనేక చతుర్దంతములను జయించెనని చెప్పబడినది. తూర్పుననుండు ఇంద్రునివిరావతమునకు చతుర్దంతమని పేరండుటచేత, ఈతడు తూర్పుకాంగరాజుగు నింద్రునియొడించి యుండును. కాని శ్రీవ్రభాకరుని పుత్రుడగు పృథ్వీమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనమును బట్టి తాను మితవర్మని పుత్రుడగు నింద్రరాజునకు సామంతుడననియు, ఇంద్రరాజునకు సుప్రతీకమను నైరావతము గలదనియు, ఇంద్రరాజులేక అధిరాజేస్త్రీవర్మ కొండరురాజులసహాయముతో ఇంద్రభట్టారకుని రాజ్యభ్రష్టుని జేసెననియు తెలియుచున్నది. సుప్రతీకము నధిష్టించిన ఈశానదిక్కున దలి అధిరాజేంద్రుడు తూర్పుకాంగవంశమునకు చెందిన మొట్టిఇంద్రవర్మయై యుండును. ఓడింపబడిన ఇంద్రభట్టారకుడు కబ్బిష్ణువంశని ద్వితీయపుత్రుడని (క్రీశాబ్ద 663) డాక్టరు ప్లీటుదొరగారభిప్రాయపడిరి. కాని విష్ణుకుండిన వంశీయుడైన విక్రమేంద్రవర్మ కొడుకని డాక్టరు కీల్టారనగారభిప్రాయపడిరి. పిదవీమూలుని శాసనమున ఇంద్రభట్టారకుడే యోడింపబడినది యున్నది, డాక్టరు డూబ్రియల్ గారు ఆతడు పీఠ్యము

గాంచెనని తలంచిరి. పులింబూరు శాసనమును బట్టి విక్రమేంద్రవర్మ మనుమడు మాధవవర్మ గోదావరిజిల్లాలోని పాలమూరును, స్లకిదేశమును జయించు కొరికతో గోదావరిని దాటుచు, సర్వకర పరిహారముగా చంద్రగ్రహాణసమయమున శివశక్తికు దానమిచ్చెనని తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి స్లకిరాష్ట్రమువిష్ణుకుండినుల స్వాధీనములో నుండినట్లుకనబడుచున్నది. ప్రాయశః కళింగదేశపురాజున ఇంద్రరాజు జనుండియుండును.

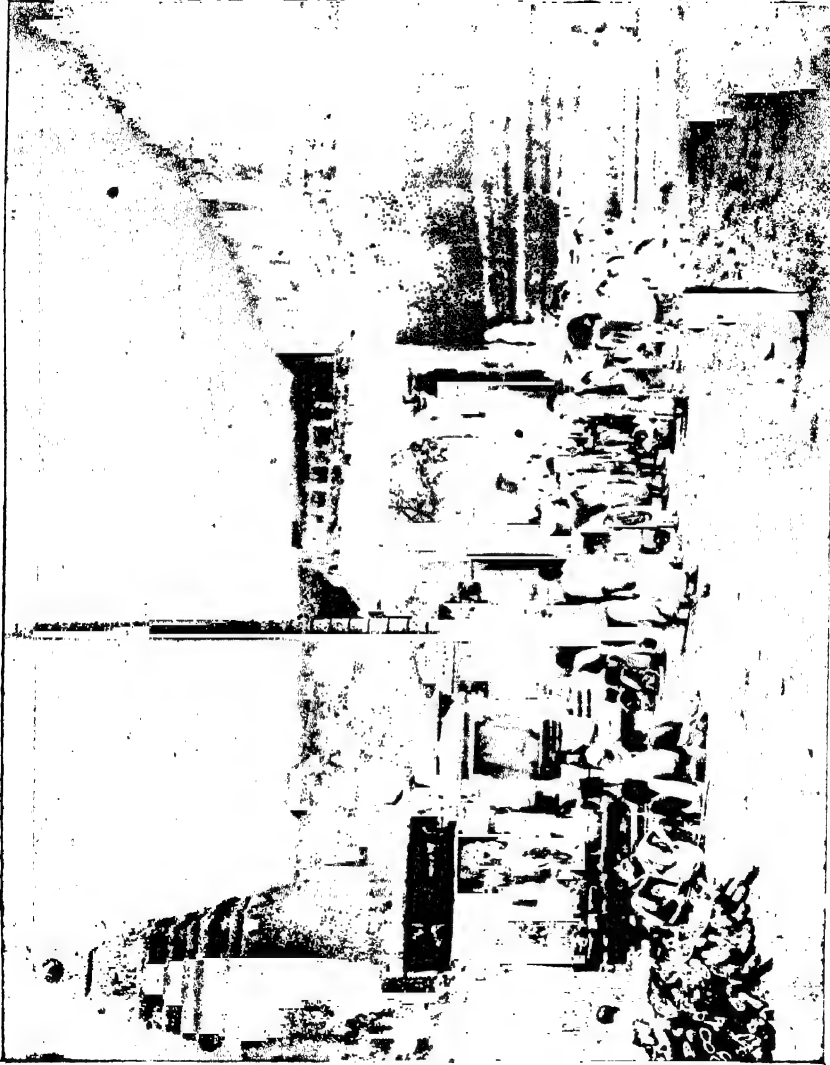
ఇంద్రభట్టారకుని తర్వాత యాతని కొడుకు రెండవవిక్రమేంద్రవర్మ రాజ్యమునకువచ్చెను. అతనిశాసన మొకటి తునితాలూకాలోని చిక్కళ్ల అగ్రహారమునదొరకెను. దానినిబట్టి తనరాజధాని విజయలైదూరమనియు, (ఏలూరునకును, వే. గికినిసమీపము) తాను శ్రీవర్మతస్వామిపాదభక్తుడననియు, తనపదవరాజ్యకాలమన నేత్రపాటి విషయములోని కృష్ణానదీతీరముననన్న రావేలసమీపమునలి రేగొండ గ్రహారమును సోమగిరిశ్వరనాథాలయమున కొనుగైవనియు తెలియుచున్నది. పులింబూరు శాసనమునుబట్టి ఈతడు తనభుజులనుచేత అనేక సామంతరాజుల నేలెడినయు, విద్వాంసుడనియు, విక్రమపార్ష్యును పేరుగల్గి యుండెననియు, తెలియుచున్నది.

ఈతనితర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చినవాడు విక్రమపార్ష్యపుత్రుడును, అనేకయుద్ధములందు జయమునొందినట్టియు, ఇతరరాజుల కిరీటము నుడలి ముగియొక్క కాత్తులచేత ప్రకాశించు చరణయుగళము గలవాడును, పరాక్రమశాలియునగు గోవిందవర్మ. ఈగోవిందవర్మపుత్రుని అనగా మూడవమాధవవర్మయొక్క దానశాసనమును టూరుల్లాలోని ఈపూరునందుదొర

కళింగ దేశ చరిత్ర

ఉండవల్లి అనంతశయనుని గుహాలయము.

సింహాపరాలయము.

కినది. గుడ్డవాడివిషయములోని విలంబలిగ్రామమును అగ్నిశర్మకు దానమిచ్చెను. త్రివరంగరమీతనిని వాసస్థానము. ఆజ్ఞప్తి రాజపుత్రుడగు మంచనభట్టారకుడు. రాజు 37 వ రాజ్యకాలమున దానమిచ్చెను. అగ్నిప్రేమ, హిరణ్యగర్భ, ఏకాదశాశ్వమేధ యాగముల జేసెను. ఈతడేపులింబూరు శాసనకర్తయగు మాధవవర్మ. సాటిలేని దాన, మాన, దయా, దమ, ధృతి, మతి, ఊతి, కాంక్షి, శౌర్యాదార్యాద్యనేక సుగుణసంపన్నుడును, ఏకాదశాశ్వమేధావబృథస్నాన శోభితుఁడును, కృతుసహస్రయోగియు సకలధరణీపతులను స్వాధీనము చేసుకొన్నట్టివాడును, వివృద్ధిజ గురువృద్ధ తపస్విజనాశ్రయితుడును, అగు మహారాజు శ్రీ మాధవవర్మ పరమబ్రహ్మణ్యుఁడు, మాతాపితృపాదానుధ్యాతుఁడు, జనాశ్రయ మహారాజు. ఈతడు కమ్మరాష్ట్ర కుండుకవాస్తవ్యుఁడును, గౌతమసగోతుఁడును, దామశర్మపుత్రుఁడు నైన శివశర్మకు ఫాల్గుణపూర్ణిమా సోమగృహణకాలమున గుడ్డవాడివిషయమున దట్టాయ వారితీరమున పొలమూరుగ్రామమును పూర్ణి (ప్లాకి) దేశమును జయించు నిష్కర్త, గోదావరిని దాటుచు, సర్వకరపరిహారముగా సగ్రహారముగా జేసి దానమిచ్చెనని పులింబూరు శాసనము చెల్పుచున్నది. ఈశాసనమున్ను, కబ్బవిష్ణువర్ధనుని పుత్రుడైన జయసింహవల్లభుని (633-663) శాసనమున్ను ఈరెండును, గుడ్డవాడివిషయముననున్న పొలమూరు గ్రామమునే బ్రాహ్మణులకు దానముజేసిన విషయమును చెల్పుచున్నవి. రెండును సంస్కృతభాషలో గద్యపద్యాత్మకముగ వ్రాయబడినవి. ఈరెండు పులింబూరు శాసనములను (6½" x 2½") బ్రహ్మశ్రీ పెండ్యల వెంకటసుబ్రహ్మ

ణ్యశాస్త్రిలుగారు చాలకాలము క్రిందటను ఆంధ్రసేవయచు తెలుగుమాసపత్రికయందు ప్రకటించివాటిమూలములను, నాకొనంగిరి. క్రీ.శ. 633 నుండి 663 వరకు వేంగిరాజ్యమేలిన జయసింహుడు, మాధవవర్మచే దానమునొందిన శివశర్మకుమారుడగు రుద్రశర్మ కీపాలమూరును దానమిచ్చెను. ఈవిషయము జయసింహుని శాసనములోని "పూర్వాగృహణిక రుద్రశర్మణే" యచుదానినిబట్టి తేలుచున్నది. శ్రీ సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు వ్రాసినట్లు మాధవవర్మ శాసనమునకును, జయసింహవల్లభుని శాసనమునకును మధ్య 40, 50 సంవత్సరములు వ్యసధియుండును. మరియు మాధవవర్మ దానకాలము, ఫాల్గుణపూర్ణిమి సోమరాహుగ్రహనిమిత్తమున అనియుండుటచేతను, లెక్కించగా అట్టి రాహుగ్రస్తసోమోపరాగము క్రీ. శ. 609 నం॥ పిబి) పరినెలలో సంభవించుటచేతను, మాధవవర్మయొక్క పూర్వదిగ్విజయయాత్రకాలమున సంభవించియుండును. మాధవవర్మ ఏకాదశాశ్వమేధయాగములు చేసెను. విజయములనుగాంచిన తర్వాత అశ్వమేధయాగములు చేయుట యాచారము గనుకను, ఒక్కొక్కయాగమున కొక్కొక్క సంవత్సరమైనను పట్టియుండును గనుకను, క్రీ. శ. 609 పూర్వము 20, 25 సం॥ లైనను మాధవవర్మ రాజ్యముజేసియుండును. క్రీ. శ. 609 న జరిపిన దిగ్విజయయాత్రయొక్క ఫలితముమహాకవి తెలియదుగాని, ఆకాలముననే పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు రెండవపులికేసి ఆంధ్ర, కలింగదేశములపై దాడివెడలి వాటినిజయించి తనతమ్ముడగు కబ్బవిష్ణువర్ధనుని పితాపురము రాజధానిగా గల ఆదేశమునంతటను పరిపాలించుటకై తన ప్రతినిధిగా ఏర్పరచెను. ఇట్లు దక్షిణకలింగాంధ్ర

దేశములు (అనగా చీపురుపల్లి మొదలు గుంటూరువరకు) క్రీ.శ. 400 మొదలు 609 వరకు విష్ణుకుండినుల వశమున నుండి, తర్వాత తూర్పుచాళుక్యుల వశమయ్యెను. గంజాంజిల్లా మాత్రము కళింగగంగరాజుల స్వాధీనము ననే యుండెను.

విష్ణుకుండినుల కాలమునాటి సా. ఘికమతాచారములు

విష్ణుకుండినుల శాసనములు 5, 6 దొరికినవి. వీటిముద్రలపైని పంజాపత్రియందుకుదుముకుసింహముగలదు. గనుక వీరికిని హలాంఘనము. వీరికిసింహస్వజమునుగలదు. కదంబులకును ఇట్టిలాంఘన మేయుండుటచేత వీరికిని వారికిని బంధుత్వము గలదని కొందఱు హింపించుచున్నారు. వీరు శ్రీ పర్వతేశ్వరుని పాదభక్తులు. వీరి శాసనములు సంస్కృతభాష యందుండుటం జేసియు, వీరు ఏకాదశాశ్వమేధాదియాగముల జేసినట్లు శాసనములవల్ల తెలియుటంజేసియు, వీరు శ్రీ పర్వతేశ్వరపాదభక్తులమని చెప్పుకొనుటచేతను, వీరి దానములన్నియు వేద, వేదాంగములు నేర్చిన బ్రాహ్మణులతో, సోమగిరీశ్వరనాథునితో ఇవ్వబడుటంజేసియు, వీరు వైదికమార్గావలంబకులని తెలియుచున్నది. మరియు, గుప్తరాజులకు బంధువులగు వాకటకులతో సంబంధములు జరుపుటచేత, వారివలెనే వీరును బౌత్తరీయనాగరికత, మతాచారముల నభ్యసించి, తత్సూర్యము భాద్రజైన మతసాంప్రదాయములతో నిండియుండిన ఆంధ్రకళింగదేశములయందు వాటిని వృద్ధిపొందించిరి. వైదిక మతాభిమానమువలననే భాద్రమత హైన్యము గల్గెను. రాజులును బ్రాహ్మణులు వేదాధ్యయనము, యజ్ఞ యాగాది క్రతువులు నల్పుట చేయుచుండిరి. ఆశ్వమేధము

లనే గాక నరమేధములను గూడ జేసెడివారు. “పరమబ్రహ్మణ్య” మను బిరుదు నొందియుండిరి. “విద్యద్విజగురు వృద్ధ తపస్విజనాశ్రయ” యను బిరుదుజట్టి సర్వకళలను, వైదిక మతమును పోషించుచుండెడి వారని స్పష్టము. ఆకాలమున ఘటికాశ్రమము లుండెడివి. అందొకటియగు అసనపురాశ్రమమున రుద్రశర్మ కాపురముండెననియు, అతనికి తత్సూర్యము ‘విష్ణుకుండినుల కాలమున’ ఇవ్వబడిన పౌలమూర్తగ్రహారమును తిరిగి మొకటి జయసింహవల్లభుడిచ్చెననియు, పులి బూరు చాళుక్యశాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఈతడు రెండు వేదములందు గట్టివాడట. అసనపురఘటికాశ్రమము వైదిక విద్యల కాటపట్టె యుండెను. అందొక విద్యావీర ముండెనని తెలియుచున్నది.

ఈవిష్ణుకుండినుల కాలమున శిల్పకళలు గూడ రాజనన్యానమును బడసెను. రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ విజయలెందులూరువాసకమునుండి (అనగా ఏలూరునకు సమీపమున నున్న దెందులూరునంకి) తన పదవ రాజ్యసంవత్సరమున, రేగొండ్రాగ్రహారమున సోమగిరీశ్వరనాథాలయమున కొనగెనని తెల్పియుంటిని. దీనిని బట్టి కీ). శ. ఆరవశతాబ్దమున ఆంధ్రకళింగదేశములయందు శివాలయములు ఎక్కువగాకట్టించబడెననితోచును. కీస్తుపూర్వము నుండియు ఈదేశములయందు భాద్రజైనమతములు, వైత్యాలయములు పెక్కులు కట్టబడుచుండెడివని తెల్పియుంటిని. వీటినినుసరించి గుప్తరాజులు, వాకటకులు, విష్ణుకుండినులు హిందూమతములను, ఆలయములను కట్టించసాగిరి. కొండలను గూడ దొల్చి, గుహాలయములను (భౌద్ధాలయములవలెనే) కట్టించిరి.

కృష్ణానదికి దక్షిణభాగమున, బెజవాడకు 5,6 మైళ్ళదూరమున, ఉండవల్లి గుహలు గలవు. ఇవిగాని అంతస్తులుగా కొండకుదక్షిణ భాగమున దొల్చబడినవి. పై అంతస్తునందు అనంతశయనుని విగ్రహమున్ను, స్తంభములమీద రామాయణ, భాగవతాది కథలను నూదించు విగ్రహములున్ను, పక్కగుహలయందులింగములున్ను, గలవు. మరియు, విష్ణుకుండినుల చిక్కుళ్ళు, రామతీర్థం శాసనముల శిఖాలయందు కనుగొనబడినట్టి సింహవిగ్రహములు ఈగుహల స్తంభములమీద పెక్కులుగలవు. దీనినిబట్టియే డాక్టరు డూబియర్ ఈగుహలు విష్ణుకుండినులచే దొల్పించబడినవని తెల్పెను.⁶⁰ మరియు, పల్లవరాజైన మహేంద్రవర్మ దక్షిణ దేశమున తాన కట్టించిన ఆలయములను, విష్ణుకుండినుల యొక్క ఆలయములను సరించి కట్టించెననియు, ఆతని పేరు మహేంద్రవిక్రముడని పల్లవరం శాసనముల బట్టి తెలియుననియు, ఆపేరు తన తాతగారైన విష్ణుకుండిన విక్రమహేంద్రునిబట్టి వచ్చినదనియు, పల్లవ సింహవిష్ణువు, విష్ణుకుండిన విక్రమేంద్రవర్మ కూతుని పెండ్లాడి, తన కొడుకునకు తాతపేరు పెట్టెననియు, ఊహించుచున్నారు. ఉండవల్లి గుహలయందు సింహ, కలశవిగ్రహములు చెక్కబడుటచేతను, ఈవేవిగ్రహములుగలనాణెములుకూడ కొన్ని దొరుకుటచేతను, అవిగూడ విష్ణుకుండినులవై యుండునని తోచుచున్నది.

విష్ణుకుండినులరాజ్యమువిశాఖపట్టణంజిల్లాలోని ప్లక్కిరాష్ట్రము మొదలుకొని గుంటూరు జిల్లాలోని విశుకొండ తాలూకా వరకు వ్యాపించినట్లు శాసనములబట్టి తెలియుచున్నది. మరియువీరున్న, పల్లవులున్న స్నేహభావము

తో 5,6 శతాబ్దములందు కృష్ణానది సరిహద్దుగా తమతమ రాజ్యముల నేలుచుండిరి. కాని, ఆరవశతాబ్దాంతమున నూతనవంశ మొకటి ఈదేశముల నాక్రమించెను. ఆవంశపు రాజులే చాళుక్యులు. వీరి రాజధాని వాతాపి లేక బాదామి. ఇది పశ్చిమపునైజాము రాష్ట్రములో నున్నది. క్రీ. శ. ఆరవ శతాబ్దాదిని వీరు తల యెత్తిరి. పల్లవులతోను, కడంబులతోను, రాష్ట్రకూటులతోను, పశ్చిమ గాంగులతోను పోరిపోరి తమ రాజ్యమును నెలకొల్పిరి. ఈవంశపు మొకటి రాజులు విజయాదిత్యుడు, వాని కుమారుడు విష్ణువర్ధనుడు (జయసింహుడు), వాని కుమారుడు రెండవ విజయాదిత్యుడు (రణరాగుడు), వాని కుమారుడు మొకటి పులకేశి, వానికు మార్లుకీర్తివర్మ, ముగ శత్రులు. తర్వాతకీర్తివర్మ కుమారుడు రెండవపులకేశిగా జాయెను. ఈతడు క్రీస్తుశకము 611 న సింహాసనమునకు వచ్చెను. ఈతడు రాష్ట్రకూట, కడంబ, గాంగ రాజులను, కొంకణమాధ్యులను, లాట, ఘూర్జర మాళవ రాజులను, ఉత్తర హిందూదేశము నేలు శ్రీహర్షుని, ఓసింది రాజు పరమేశ్వరత్వమును బొందెను. మరియు తాను రాజ్యమునకు వచ్చినవెంటనే దక్షిణగోనల, కళింగ దేశములను జయించెను. పితాపురపుదుర్గమును వశపర్చుకొనెను. దక్షిణకళింగ, వేంగిదేశములను విష్ణుకుండిన, పల్లవ రాజుల నొడించితే వశపర్చుకొనెను. పల్లవరాజును కాంచీపురమునకు పారదొలెను. అప్పుడు తన తమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వేంగికళింగముల నేలుటకై రాజప్రతినిధిగా పర్వరెన్నెను. ఈతడు క్రీ.శ. 615 సంవత్సరముననర్వనృతఃత్రుడై, పూర్వచాళుక్య

వంశస్థాపకుడయ్యెను. ఈతడు 15 మొరలు 6 కి31 వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతని రాజధాని పితాపురమనియు, ఈతనికి విషమసిద్ధియని బిరుదు గలదనియు, ఈతని రాజ్యము విశాఖపట్టణం జిల్లాలోనికి వ్యాపించె ననియు, ఈతని తిమ్మాపురపు తామ్రశాసనమే ప్రమాణము నిచ్చుచున్నది. ఈశాసనపులిపి, (తెల్ల కన్నడలిపియనిపేరు) కళింగ గాంగ రాజగు ఇంద్రవర్మ అచ్యుతాపురపు శాసనలిపిని బోలి యుండుటచే వీరిద్దరును రమారమి ఒకే కాలపు వారని తోచుచున్నది. విష్ణువర్ధనుని మరియొక శాసనము చీపుడుగల్లివద్ద దొరికినది. దిమిలసీమలోని కలవకొండ గ్రామమును తన 18వ రాజ్యకాలమున (శాలివాహనశకము 555 సం॥ శా) వణమాసము అనగా, క్రీస్తుశకము 633 సం॥ జూలై నెం) సోమగిరిహరి సమయమున ఇంద్రబ్రహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ఈశాసనమును పట్టికి లేక స్థలిరాష్ట్రము లోని చెలువూరు లేక, చీపురుగల్లినుండి ప్రకటిం చెను. ఈతనిశాసనము మరియొకటి గుంటూరు జిల్లాలోని చెజ్జరాయంకు కనుగొనబడినది. దీనినిబట్టి, ఈతని రాజ్యము దక్షిణమున నెల్లూరుజిల్లా వరకును, ఉత్తరమున గంజాం జిల్లావరకును, తూర్పున సముద్రతీరము వరకును వ్యాపించెను. పశ్చిమమున పశ్చిమచాళుక్య లేలుచుండిరి. దక్షిణమున పల్లవులేలుచుండిరి. ఉత్తరమున కళింగ గాంగరాజు లేలుచుండిరి.

“వక్కా”భిధానులకు కళింగాధిపతులు.

క్రి॥ శ॥ 4—5 శతాబ్దము

మూడవశతాబ్ద మధ్యభాగము వరకును ఆంధ్రులు లేక శాతవాహనవంశజులు ఆంధ్రదేశ మునను, దక్షిణకళింగ దేశమునను రాజ్యమేలిరి. దీనికి నిదర్శనములు ఆయాప్రదేశములలో,

వారిశిలాశాసనములు, నాణెములు, శిల్పములు దొరకుటయే. ఆంధ్రరాజ్యము నశించిన తరువాత ఆంధ్రభృత్య వంశములు, పల్లవులు బృహత్పలాయనులు, శాలంకాయనులు, మొదలుగా గలవారు తమతమ రాజ్యముల నేర్పరుచుకొనిరి. ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగ పాలింపబడు ఆంధ్రకళింగములు చిన్నచిన్న రాజ్యములుగా చీల్చబడెను. క్రీస్తుశకము 340 ప్రాంతమున, దక్షిణాపధతూర్పు ప్రదేశమును, (కంచివరకును), జముచిరసముద్ర గుంపుని ప్రయాగశాసనమును బట్టి కళింగదేశమున 5, 6 చిన్న రాజ్యములేర్పడెననితోచును. వేగిమండలమున శాలంకాయన రాజులును, కంచికడ పల్లవులును, పాలక్కడ ప్రదేశమున ఉగ్రసేనుడును, రాజ్యము చేయుచుండిరి. కళింగదేశములో పిష్టపురము, గిరికొత్తూరు, దేవగిష్టిము, ఈరండకల్లి, కున్దలిపురము, కురాల రాజధానులును, మహేంద్ర, స్వామి దత్త, కుబేర, దమన, ధనంజయు, మంట రాజులును, ఉండెనని తెలియుచున్నది. క్రీస్తుశకము 4వ శతాబ్దాంతమునుండి, 5వ శతాబ్దాంతమువరకు కళింగము, కొందరు “వర్మ” రాజులస్వాధీనమున నుండెను. మహారాజశ్రీ వాసిష్ఠిపుత్రశక్తివర్మ రాగోలు శాసనమును బట్టి (Ep. India Vol. 12 p. 1) ఆతడు మాగధికులమునకు జెందినవాడై పిష్టపురము రాజధానిగా గల్లి, కళింగవిషయము నేలెననియు, అందలిరాకలువ గ్రామమును (నాగావళీతీరమున శ్రీకాకుళమునకు చేరువున నున్నది.) తన 13వరాజ్య సంవత్సరమున వైశాఖపౌర్ణమి నాడు, కుమారశర్మ యను బ్రాహ్మణునికొన్ని అతని 81 మంది కుమారులకున్న దానమిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది. శాసనము వ్రాసి

నవామి ఆతని మంత్రీ అర్జునదత్త. ఈశాసన పులిపి శాలంకాయన లిపిని బోలి యుండుట చేత, నాల్గవ శతాబ్దాంతపు దైయుండును. ఇదే లిపిని బోలియుండు మరియొక శాసనము (ఉమవర్మ బృహత్ప్రస్థ శాసనము) విశాఖ పట్టణం జిల్లాలోని పాలకొండ గ్రామమున దొరికినది. పై శాసనమున్ను, ఇదియున్న సంస్కృత భాషయందున్నవి. ఉమవర్మ శాసనమున్ను, మహారాజచండవర్మ కోమత్రి శాసనమున్ను, భామలిపులయందొక్క రీతిగానున్నవి. ఈ రెండునసింహపురము నుండియేయివ్వబడినవి. ఈ ఇద్దరు రాజులును కళింగాధిపతులని బిరుదు లొందిరి ఇద్దరునుబృహత్పర్వతకులు. ఉమవర్మ తన 30 రాజ్యసంవత్సరమునబృహత్ప్రస్థ గ్రామమును హరినత్తయను బ్రాహ్మణుని కిచ్చెను. దానిమిచ్చిన గ్రామమును దంతాయ వాగుభోగమునుండి విడదీసి, తత్పూర్వము ప్రతిష్ఠింపబడిన కిరిఅగ్రహారమును కేర్చెను మహారాజచండవర్మ తన మూడవపరిపాలనసం॥మునవాజననేయ శాఖకు చెందిన బ్రాహ్మణుడగు దేవశర్మకు కొహిత్తూరు గ్రామమును దానమిచ్చెను. కళింగాధిపతి మనియు, పితృభక్తుడనియు బిరుదులు గలవు శ్రీకాకుళమునకు చేరువయన్న సింగు పురమున్ను, ఈతని రాజధానియైన సి హపురమున్ను ఒక్కటియే. పై శాసనములను బోలిన మరియొక శాసనము, కళింగాధిపతయైన నందప్రభంజనవర్మది, శ్రీ కాకళమున దొరికినది. (Vide Ind. Ant. vol 13) ఈతడు సారవల్లినగరమునుండి దేవరతగ్గోత్రులైన చారణులకును, హరిశ్చంద్ర స్వామియచ బ్రాహ్మణునికిన్ని దేయవట గ్రామమును దానమిచ్చెను. చండవర్మ, నందప్రభంజనవర్మల శాసనపులిపులు బట్టియు, శాసనపు ముద్రలమీది “పితృభక్త” యను బిరుదు

లనుబట్టియు, కళింగాధిపతులని చెప్పబడుట చేతను, వర్మాభిదానులగుటచేతను, వీరిరువురు నొక కుటుంబమువారేయని చెప్పవచ్చును. పై రాజులు పల్లవులకును సాలంకాయనులకును సంబంధించిన వారై యుండరని కొందరి యభిప్రాయము. విష్ణుకుండినులు వీరినందరిని జయించి తర్వాత ఆంధ్రదక్షిణకళింగదేశములను స్వాధీనముచేసికొని యుండిరి. ఈ విష్ణుకుండినులు దక్షిణకళింగాంధ్రదేశము లేలుచున్నప్పుడు, పూర్వ తూర్పుగాంగులు తమ రాజ్యమును గంజాం జిల్లాయం దేర్పర్చుకొనిరి.

ఈ కళింగ రాజుల కాలనిర్ణయము చేయుట బహుశక్తము. ఈవిషయమును గురించి ఆంధ్ర తిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవసంపుటము, రెండవసంచిక 161, 162 కేజీలయందొట్టు (వాసియుంటిని:- ఈ(శక్తివర్మ) శాసనపులిపి ప్రాచీన దక్షిణలిపులను బోలి యున్నది. మరియు, శాలంకాయన శాసనపులిపినిన్ని, ఉమవర్మ బృహత్ప్రస్థ శాసనపులిపినిన్ని, బోలియున్నది. మరియు, ఈశాసనముల లిపినిన్ని, భాషకై లిన్ని, చండవర్మ నందప్రభంజనవర్మ మహారాజులయొక్క శాసనముల లిపినిన్ని, భాషకై లినిన్ని, పోలి యున్నవి. ఈశాసనపుపాఠములు గూడ సాలంకాయన, పల్లవ శాసనపు పాఠములను బోలి యున్నవి. శాసనములలో కాలనిర్ణయము లేనప్పటికిన్ని, అత్యంతమునుబట్టి నాల్గవ విదవ శతాబ్ద కాలపువని నిశ్చయింపవచ్చును.

సకలకళింగాధిపతి, మహారాజ యను బిరుదులనుబట్టి, ఈ రాజులందరును కళింగమును స్వతంత్రముగా పాలించిరిని తెలుసుకోవలెను. వర్మాభిదానులగుటంజేసియు, బిరుదుల పోలికనుబట్టియు, ఈ రాజులందరును ఒకే

వంశమునకు చెందినవారై యుండనోవు. వీరు తమవంశపు పేరులను కర్ణావనప్పటికిన్ని, కళింగాధిపతులని చెప్పుకొనిరి. గాంగేయులని కాని, శాలంకాయనులని కాని చెప్పుకొనలేదు. వీరి పరస్పరసంబంధము తెలియచేయలేదు. వీరి రాజ్యక్రిమము, రాజ్యకాలము ఈక్రిందివిధముగా నుండనోవు—

స్వామిదత్తుడు-క్రీ. శ॥ 340 సింహపురరాజధాని

కక్తివర్మ-క్రీ. శ॥ 375 డిటా

ఉచువర్మ-క్రీ. శ॥ 400 సింహపురరాజధాని

చండవర్మ-క్రీ. శ॥ 425 డిటా

నండవర్మధంజనవర్మ-క్రీ. శ॥ 450 సాకేపల్లిరాజధాని

ఈ రాజులలో మొదటివారిద్దరును కళింగమునేలిన కాలమున కళింగమొక విషయము, లేక జిల్లాగా యుండియుండెను. తర్వాత కళింగమునేలిన రాజులు ముగ్గురును శ్రీకాకుళం తాలూకాలోని సింహపురమును, పల్లాకిమిడి తాలూకాలోని సారెపల్లెను రాజధానులుగా జేసికొని, కళింగము నేలిరి. వీరి పేర్లు సముద్రగప్తుని శాసనమున గానరావు. మరియు, అప్పడు కళింగము చీలికలై, వేర్వేరు రాజుల పాలబడియుండెను. కాని క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమున కళింగభాగములన్నియు షర్మరాజుల ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముక్రింద నుండెను. చందవర్మ, నండవర్మలను రాజనామములు శాలంకాయనులలో కనబడుటచేతను, వారును ఆకాలముననే వేగిదేశము నేలుచుండుటచేతను వారును, వీరును ఒకే వంశమువారని యభిప్రాయపడవచ్చును. కాని ఈవంశనిషయము, వీరి

శాసనముల నెచ్చటను కానరాదు. వీరు పరమభాగవతులు. (శివభక్తులు) సిత్రభక్తులు. కళింగాధిపతులు. వేదాధ్యయనపరులగు బ్రాహ్మణులకు దానముల నిచ్చుటచేత వైదిక మతావలంబకులని నిశ్చయింపవచ్చును. సకల కళింగాధిపతులని చెప్పుకొనినను గంగాజిల్లాలోని డక్షిణభాగమును మాత్రమే ఏలిరి. శ్రీకాకుళం, పల్లాకిమిడి తాలూకాలు మాత్రము వీరి రాజ్యముననుండియుండును. గనుకనే వీరుచేసిన దానములు చిన్నవి. మరియు వీరి శాసనములతో వీరవశ, గోత్రీనామములు లేకున్నను, దానముపొందిన బ్రాహ్మణుల శాఖ గోత్రీనామములు తప్పక తెల్పబడినవి. దానములు షర్వదినములయందును, యుద్ధనమయములందును, వివాహోది శుభకార్యములయందును చేయబడినవి. దానమివ్వబడిన ప్రదేశమునందలి కుటుంబికులు లేక వ్యవసాయ దార్లకు తెలియజేసి, దానభూముల సంగ్రహముగాజేసి, సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించి, ఎల్లప్పుడును దానము జరుగునట్లు శాసించుచుండెను. దానముపొందిన బ్రాహ్మణులు తెలుగుబ్రాహ్మణులుగా కన్పట్టుచున్నారు. ఈ కళింగాధిపతుల రాజ్యసంతరమున, కళింగము గాంగవంశపురాజుల పాలబడియుండును. ఈ కళింగాధిపతుల శాసనములు శాలంకాయనులశాసనములను జోలియుండుటచేత క్రీ. శ. 4, 5 శతాబ్దములవని నిశ్చయించి నట్లే, పూర్వగాంగవంశపురాజుల శాసనములు పూర్వతూర్పుచాళుక్యుల శాసనములను జోలియుండుటచేత క్రీ. శ. 6, 7 శతాబ్దములవని నిశ్చయింపవలెను. వీరి చరిత్ర కివియే ముఖ్యధారములు.

పూర్వతూర్పు గాంగులచరిత్ర

గంగవంశోత్పత్తి

క్రీస్తుకుపూర్వము నాల్గవశతాబ్దాంతమున రాజ్యముచేసిన చంద్రగుప్త మౌర్యుడు, (చాచ్చి గాంగరిడు)ల నెడుతూర్పు గాంగజాతులపై రాజ్య మేలెననియప్పటి గ్రీకుచరిత్రకారులు వ్రాసియు న్నాడు. టోలమియను భూగోళశాస్త్రజ్ఞుడు గాంగరిడులు లేక గాంగులు గాంగనదితీరమున నివాస ముండెడివారని వ్రాసెను. కర్మియస్ మొరలగు రోమక చరిత్రకారులు నల్ల వానియుండిరి. ప్లినీయనునాతడు, కలింగగాంగులు తనకాల మున (క్రీ.శ. 28-79) నూతనజాతివారుగా తల యెత్తుచుండిరిని వ్రాసెను. తామ్రశాసనములను బట్టి, కలింగమున (గంజాంజిల్లానుండు) గాంగవం శపురాజులు రాజ్యముచేసినట్లు మఱకు తెలియు చున్నది. ఈ శాసనములనుబట్టియే, మైసూరునం దలి గాంగులు ఆదివంశము వారనియు, వారి శాఖకు చెందినవారే కలింగగాంగులనియు, తెలియుచున్నది. అనంతవర్మ చోడగాంగుని 1034, 1040 శకవర్షపు శాసనములనుబట్టి (Vide Ind. Ant. Vol 13) గంగవంశోత్పత్తి కథ యిట్లున్నది:- గాంగేయులు విష్ణుసంభూతు లు. విష్ణువుచండి బ్రహ్మ, బ్రహ్మచండి అతి, అతిచండి చంద్రుడు ఉదయించిరి. ఈచంద్రవంశములో ఐదవవాడు యయాతి. ఈతని కొడుకు తూర్వసు, సంతానము లేక గంగను ప్రార్థింపగా, గాంగేయుడను కొడుకుపుట్టెను. ఆతనివల్లనే, ఆతని సంకతివారికి, గాంగాన్వ యులని పేరువచ్చెను. గాంగేయుని తర్వాత ఎనిమిదవరాజు చిత్రాంగదుడు. అతనితర్వాత ఎనిమిదవరాజు కోలాహలుడు. అతడు గాంగవాడి విషయమున కోలాహల పురమును, అందు హరునికొక యాలయమును కట్టించెను.

ఆతనితర్వాత 81 రాజులు ఆపురము చేరిరి. తర్వాత వీరసింహుడు రాజ్యమేలెను. ఈతడు చోళ, పాండ్య, సప్తకోంకణ, కేరళ, కర్ణాట లాట, దేశములను జయించెను. ఆతనికి కామార్జవ, దానార్జవ, గుణార్జవ, మారసింహ, వ్రజహస్టులనుబడుగురు కొడుకులుండిరి. అందు పెద్దవాడగు కామార్జవుడు, తనపితండ్రి తన రాజ్యమాక్రమించు కొనుటచేత, ఆతనికది వదలివేసి, తనతమ్ములతో తాతరాజ్యమునంపా దించుటకై తూర్పుగా పోయి, మహేంద్రగిరి కడకే తెచ్చెను. అందుండు గోకర్ణస్వామి నా రాధించి. ఆయన దయవల్ల, ఛత్ర, చామర, సామజ, ధ్వజ, బల్లె, మకరతోరణ, కపాళ, శంఖ, వృషభలాంచనముల నెల్ల సంచిందించెను. తర్వాత (స)బలాదిత్యునితో పోరాడి కలింగమును స్వాధీనపర్చుకొని, దంతపురమును రాజధానిగా జేసికొని, దానార్జవుని యువరాజుగాజేసి, మిగిలినవారికి, కలింగ దేశములో వేరువేరు భాగములు పరిపాలింప పంచియిచ్చెను. తర్వాత, అనంతవర్మవరకునుగల రాజులపేర్లు, కాలములు యివ్వబడినవి. ఈవిషయములనుబట్టి చూడగా, కలింగగాంగులున్న, మైసూరులోని పశ్చిమగాంగులున్న, అనాదిని ఒకేదేశము వారనియు, ఒకేజాతివారనియు, మైసూరుగాంగులు మూలవంశపు వారనియు, కలింగగాంగులు విడిపోయిన ఒక శాఖవారనియు తెలియుచున్నది.

పశ్చిమగాంగవంశచరిత్రను తెలుపు శాసనములు--మూడవ, నాల్గవ శతాబ్దపువి-కొన్ని గలవు. కాని, సంపూర్ణచరిత్ర నిచ్చు నట్టివి 11, 12 శతాబ్దపువై యున్నవి. వీటినిబట్టి, పశ్చిమగాంగులు శత్రువులవశమునకు జెందిన సూర్యవంశపు రాజులని తేలుచున్నది. వీరివంశ

కళిమ మిట్లున్నది:—“ధనంజయుని కొడుకు హరిశ్చంద్రుడు. అతనిసంతతివాడు భరతుడు. అతనిభార్య విజయమహాదేవి. ఆమె గర్భవతి యైయున్న కాలమునతనమాంశ్యముఙ్గినుకొనుటకుగంగానదిలోన్నానముచేసెను. తర్వాత కొంత కాలమునకొక కొడుకు పుట్టెను. అతనికి గంగాదత్తుడని పేరుపెట్టిరి. అతని సంతతివారికి గంగులని పేరు.

“కొంతకాలమునకు గంగాదత్తునివంశమున విష్ణుగర్భుడుదయించెను. అతడింద్రుని మెప్పించి, విరావతముగైకొనెను. అతనికి భాగదత్త, శ్రీదత్తులను నిరువురు పుత్రులు గల్గిరి. తన రాజ్యమును వారిరువురకునుపంచిపెట్టెను. భాగదత్తుని వంతుకళింగమురాగా, అతడు కళింగగాంగని పిలువబడెను. శ్రీదత్తునికి గంగానదీ తీరమున నున్న పూర్వపు రాజ్యమున్ను, విరావతమున్ను ఇవ్వబడెను. ఈతని వంశమున పద్మనాభుడుదయించెను. ఈతనిని డక్షిణ దిక్కుయిని రాజగు మహీపాలు డోడింపగా, తన కొడుకులగు దక్షిణ, మాధవులకు తన రాజ్యచిహ్నముల నొనగి, వారిని దక్షిణ దేశమునకు పంపెను. వీరివంశపు వారే గంగా న్యయులనబడిరి. వీరు కడపజిల్లాలోని గంగ పేరూరునకు వచ్చి, అందు జైనాచార్యుడగు సింహానందుని సహాయమున మైసూరులోని గాంగరాజ్యమును స్థాపించగల్గిరి. దీనికి గాంగవాడి, లేక 90 వేల దేశమని పేరుపెట్టిరి. ఇది పద్మావతీదేవి ప్రసాదముగా గైకొని, ఆమెచేయివ్వబడిన ఖడ్గముతో మాధవుడు రాతిస్తంభము నొకదానిని రెండుముక్కలుగా గొట్టి, కత్తువుల పరిమార్చి, రాజ్యము విస్తరింపజేసెను. ఈ దేశమునకు మొదటి రాజు

ధాని కొవలాలపురము. తర్వాత తల్కాడు. నందగిరి ముఖ్యబలము. మాధవుడు ధర్మమహాధిరాజు. కాణ్వాయుని గోత్రుండు. బాగా, కోకణదేశములనుజయించెను. ఈతడు క్రీ. శ. ౧౬వ శతాబ్ద ద్వితీయాధ్యమున రాజ్యమేలెను. ఈతని కాలమునండి జైనమతము మరింత తలయెత్తెను”.

పై యాధారములనుబట్టి పశ్చిమగాంగులున్న, తూర్పుగాంగులున్న గంగానదితో సంబంధించినవారుగా కన్పట్టుచున్నాడు. పశ్చిమగాంగుల శాసనములను బట్టి, హరిశ్చంద్రుని మనుమడున్న భరతుని కొడుకున్న అగు గంగాదత్తుని వంశమువారు కళింగ గాంగులైరి. తర్వాత తూర్పుగాంగుల శాసనములను బట్టి యయాతి మనుమడున్న తువ్వసు కొడుకున్న అగు గాంగేయుని సంతతివారు గాంగులైరి. ఏది ఎట్టైనను, గంగానదీతీరవాసులగుట చేతనే, వీరికి గంగులను పేరువచ్చినది. దక్షిణ మనసున్న మైసూరునకు (గంగవాడికి) పోకముందే, వీరు చీలిపోయిరి. ఒక శాఖవారు కళింగగాంగులు, వైదిక మతోద్ధారకులుగా నుండ, పశ్చిమగాంగులు, జైనల సహాయమున రాజ్యమును సంపాదించుటచేత, జైనమతావలంబకులైరి. గోత్రములును విడిపోయెను. పశ్చిమగాంగులు, సూర్యవంశపురాజులు; జాపానేయులు; కాణ్వాయుని సగోత్రీకులు. తూర్పుగాంగులు, చంద్రవంశపు రాజులు. గంగాన్యాయ లేక గంగామలకుల తిలకులు. పూర్వతూర్పుగాంగుల గోత్రములువారి శాసనములలో కానరావు. కాని తర్వాతతూర్పుగాంగులు. ఆత్రేయగోత్రీకులుగావర్ణింపబడిరి. పశ్చిమగాంగులు సూర్యవంశపు ఇత్యో

కుని వంతశివారని కొన్ని శాసనములలో నున్నను, దుర్విసీతుని గుమ్మరెడ్డిపురపు శాసనములో ఆతడు కృష్ణుని వంశము చాడని చెప్పబడుటచేత, కళింగగంగులవలెనే, పశ్చిమగంగులును యాదవవంశముని తేలుచున్నదని సరసింహచార్యులుగారు వ్రాయుచున్నారు.⁶² కాని ఇది సహేతుకముగా లేదు. మైనివ్రాసినప్రకారము తూర్పుగంగులుగంగవంశస్థులు. మరియు కట్టకడపటివారుతప్ప మిగిలినవారు పరమమహేశ్వరపాదధిక్తులు. ఈవిషయములనుబట్టిచూడగా, తూర్పుగంగులకును, పశ్చిమగంగులకును ప్రప్రథమమునతప్ప, తర్వాతసంబంధ బాంధవములు లేనట్లుకనబడుచున్నది. గ్రీకు, రోమకచరిత్రకారులు వ్రాసిన ప్రకారము గంగావదీతీరవాసస్థులగుటచేతనే గాంగేయులని పిలువబడిరి. మూలశాఖవారు దక్షిణమునకు పోకముందు వీరందరి మతాచారము లొక్కటేకాని, తర్వాత విడిపోయియుండును. పశ్చిమగంగుల శాసనములలో వ్రాయబడిన ప్రకారము, విష్ణుగుప్తుని కొడుకగు భగదత్తుడు కళింగగంగులకు మూలపురుషుడుగా కనబడుచున్నాడు. ప్లేటొదొరగారి గుప్తశాసనములనుబట్టి, రెండవ జయదేవుడు భాగదత్త రాజకుటుంబమునకు చెందినట్టిన్ని, కోసల, కళింగ, ఓడ్ర, గౌడ, దేశములకు రాజైన హర్షుని కుమార్తెయైనట్టిన్ని, రాజ్యమిని వివాహమాడె నని తెలియుచున్నది. సముద్రగుప్తుని అల్లహాబాదు శిలాశాసనమునుబట్టి గిరికొత్తూరురాజు స్వామిదత్తుడుగాకన బడుచున్నాడు. కళింగదేశమునేలిన శక్తివర్మ రాజయొక్క మంత్రి అర్జునదత్తుడుగా కనబ

డుచున్నాడు. ఈవిషయములనుబట్టి 'దత్త'నా మాంకితులగు రాజులు (క్రీ. శ. నాల్గవ శతాబ్దములో కళింగము నేలినట్లు స్పష్టము. వీరికిని, వర్మాభిదానులగు కళింగరాజులకును సంబంధ ముండియుండును. అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని (శా.శ. 1084), విశాఖపట్టణపు (శా.శ. 1040) తామ్రశాసనములనుబట్టి, ప్రగల్భుని కొడుకగు కోలాహలునిచే గంగవాడి విషయమున కోలాహరపురము కట్టించబడెననియు, అందు విరోచనుడున్న, తర్వాత 81 మంది రాజులున్న, రాజ్యముచేసిన తర్వాత వీరసింహుడు రాజ్యమునకువచ్చి అనేకమంది శత్రువుల నోడించె ననియు, తర్వాత అతని కొడుకగు కామార్జునుడు తన పినతండ్రికి రాజ్యమును వదలివేసి, తమ్ములతో తూర్పుదిక్కుగాపోయి, మహేంద్రగిరి నెక్కి, అందుకు గోకర్ణస్వామి నారాధించి, ఆయన వరప్రసాదమున రాజ్యచిహ్నములను సంపాదించి, (న)బలాదిత్యునోడించి, కళింగమును స్వాధీనపర్చుకొనె ననియు తెలియుచున్నది. ఇందు చెప్పబడిన కోలాహలపురమును దక్షిణమున నున్న కోవలాలతో కొందరు ముడిపెట్టిరి. మరియు, కోలాహలగంగవాడిని, మైసూరుసంధలి పశ్చిమగంగుల గంగవాడితో ముడిపెట్టిరి. రెండవ సరసింహదేవుని కందుపట్నం (శా. శ. 1217) శాసనమునుబట్టి,⁶³ ప్రగల్భునిచుండి అనంతవర్మయనెడి కోలాహలుడుదయించె ననియు, గంగవాడిపట్టణమున కాతడే మొదటిరాజునియు, ఆతడున్న ఆతనిసంతతివారున్న రూపగంగులను బిరుదు లొందిరనియు, అనంతవర్మయొక్క యుద్ధ

62. Vide his article on Western Ganges in Mythic Society Journal vol 14, No I P. 10.
63. Vide N. N. Vasu's C. P. Insc. of Narasimha II published in the J. As. Society of Bengal for 1896, pages 258 and 259.

ధాటి కాగలేక శత్రుసమూహము కోలాహలముచేయగా అతని రాజధానికి కోలాహలముని పేరువచ్చెననియు, అంతనేకమంది రాజులు రాజ్యముచేసిన తర్వాత, కామార్జవుడు దాడివెడలి కళింగమును జయించె ననియు తెలియుచున్నది. అనంతవర్మశాసనములను బట్టిగాని, సరసింహవర్మశాసనములనుబట్టిగాని మైనూరునందలి గాంగవాడిలోని కువలాలపురమునుండి కళింగగాంగులు వచ్చినట్లు కనబడదు. మరియు, అనంతవర్మశాసనములనుబట్టి వీరు గాంగవాడిని వదలి, తూర్పుగాపోయి మహేంద్రగిరిపై నివాసముచేసినట్లు కనబడుచున్నది గాని, దక్షిణముననుండి ఉత్తరమునకు వచ్చినట్లు కనబడదు. దీనినిబట్టి వీరు తూర్పువింధ్యప్రాంతములవారుగను, గంగానదికి దక్షిణమునను, మహానది కుత్తరమున నుండు ప్రాంత నివాసులుగను, యుండియున్నట్లు కనబడును. గ్రీకురోమక చరిత్రకారుల వర్ణనలకూడ ఈవిషయమును స్థిరపర్చు చున్నవి. హీరలాలు పండితుని యభిప్రాయప్రకారము పూరి, గంజాంజిల్లాల (కో-గోడు) యందు కొంతకాలము రాజ్యముచేసిన శైలోద్భవ వంశము, రాతినుండి జనించినకథమంచిదికాదనియెంచి, పవిత్రమగు గంగతో సంబంధముకల్పించుకొని, గంగవంశముగా మారెనని తెలియుచున్నది. కాని ఇదియంత సమంజసముగా లేదు. గంగవాడిలేక, గంగుల వివాసస్థానము ప్రప్రథమమున గంగానదికి దక్షిణభాగమున నుండెననియు, అందుంగులు కొంతకాలమునకు రెండు భాగములుగా చీలిపోయిననియు, అందొక శాఖవారు ఈగాంగ వాడి కోలాహలమును విడిచి తూర్పున కళింగము వేలిననియు, మూల

శాఖవారు పరాజితులై దక్షిణదేశమునకు పోయి, అందొకగంగవాడి నేర్పరచుకొనిరనియు, తదనంతరము దక్షిణగాంగులకును, తూర్పుగాంగులకు నెట్టిసంబంధము లేదనియు, దీనికినిదర్శనము అనంతవర్మ చోడగాంగుని శాసనమున పేర్కొనబడిన పూర్వీకులపేర్లు దక్షిణగాంగ వంశవృక్షమున కానరావనియు, మైనూరునందలి గాంగవాడికువలాలపురమును ఉత్తరపుగాంగవాడి కోలాహలపురమును వేర్వేరనియు, చెప్పవలసియున్నది. హిందూ దేశశాసనావళి, నాల్గవసంపుటము, 26 నెంబరు శాసనము, మహేంద్రవర్మదేవుని కొడుకగు పృథివీవర్మదేవునిజైయున్నది. అదిగంజాంజిల్లాయందు దొరకినది. మగధలిపియను నాగరియక్షరములతో వ్రాయబడినది. గంగామలకులతిలకుడును, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడునగు పృథ్వీవర్మదేవమహారాజు కోలాహలపురమునకు ప్రభువుగా వర్ణింపబడెను. దీనినిబట్టి గాంగవాడి కోలాహలపురము గంజాంజిల్లాప్రాంత దేశములోనిదేయని తెలియుచున్నది. మరియు, తూర్పుగాంగులు పరమమహేశ్వరులు. పశ్చిమలేక, దక్షిణగాంగులు జైనమతస్థులు. వీరిది వృషభాంధనము. వారిది విరావతము. వీరి పేర్లకు వారి పేర్లకు చాలా తేడాలు గలవు. వంశోత్పత్తి, వంశవృక్షములు భిన్నములుగానున్నవి. గనుక ప్రప్రథమమున గంగానదీతీరవాసులై, గంగులను పేరుధరించి, కొంతకాలమునకు కారణాంతరములచే భిన్నులై, చీలిపోయి తూర్పుతీరముననివాసము లేర్పరచుకొని, భిన్నమతాచారములను సరించి ప్రవర్తించుచుండి రని స్థిరపర్చవలసి యున్నది. బరిస్సాసామంతరాజ్యములలో పశ్చిమమున నున్న గంగపురమును బట్టియు, ఆచారాంత

ములయందుండు గంగ, కడంబవంశనామముల నుబట్టియు, ఈవిషయము ఇంకను స్థిరపడుచున్నది. ఈగాంగులు త్తరదేశపువారే కాని దక్షిణపువారుకారు. పశ్చిమగాంగుల శాసనములు కూడ ఈవిషయమునే తెల్పుచున్నవి.

పూర్వపరగాంగుల సంబంధము.

కొందరు, పూర్వగాంగులకున్న, తర్వాతిగాంగులకున్న సంబంధమేమియు లేదనియు, వారు వేర్వేరు శాఖలకు చెందిన వారనియు, మొకటివారు గాంగశకమును, రెండవవారు శాలివాహన శకమును వాడిరనియు, గాంగశకము వాడిన వారి శాసనములలో సంపూర్ణవంశాను క్రమముండ లేదనియు, శకకాలమువాడినవారి శాసనములలో పూర్తివర్ణనయేగాక రాజులకాలపరిమితిగూడ యివ్వబడినదనియు, గాంగశక శాసనములలో రాజుల గోత్రము పేరు లేదనియు, శకశాసనములలో ఆ త్రేయగోత్రము పేరు చెప్పబడినదియు, గాంగశకపువారిపేర్లు వర్మ, వర్మదేవ, అర్హవాంతియులుగనుండ, శకకాలపువారిపేర్లు, దేవ'లంతయులుగనున్నవనియు, వారిరాజ్యస్థానములుగూడ వేర్వేరుననియు, మొకటివారు 'గాంగ'వంశపురాజులనియు, తరువాతివారు 'గంగ'వంశపురాజులనియు, వ్రాయుచున్నారు. కాని ఇది సరియైన వాదముకాదు. కలింగమునేలిన మొకటివారుకూడ గంగవంశజులమని తమశాసనములలో చెప్పుకొనుటచేత రెండువంశములొక్కటేయని తెలియుచున్నది. దేవేంద్రవర్మ చీడివలసశాసనమును ప్రకటించుచు⁶⁴ ఇట్లువ్రాసియుంటివి:—నజ్రహస్థుని (1035-1070) కాలమునాటి (ఆరవ సామంతుడగు దారపరాజుని) పర్లామిడి శాసనపు రేకులపై

ముద్రయున్న, దానిపైనిచెక్కబడిన గుర్తులున్న, దేవేంద్రవర్మశాసనపుముద్రను, దానిపైనున్నగుర్తులనుబోలియున్నవి. తత్పూర్వగాంగుల శాసనముల వైఖరినిన్ని బోలియున్నది. మరియు విజయకలింగనగరమునుండియే రెండవరకముల శాసనములు ఇవ్వబడినవి. రెండువంశముల రాజులును మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామి భక్తులే. గాంగ గంగామల కులతీలకులు. ఉభయమున పరమమహేశ్వరులు. ఈరెండు వంశముల రాజుల కాలములోనూ కలింగ గ్రామపాలకులు, కడంబకులమునకు చెందిన ఘోషివామాంకితులు. ఈరెండవంశములవారి దాసములు, కడంబఘోషిరాజుల సలహాలవల్లను ఒకప్పుడు వారికిన్ని, ఒకప్పుడు మరియొకరికిన్ని ఇవ్వబడెను. గాంగులకును, కడంబులకును సంబంధముగలదు. కడంబులు బనవాసి, లేక, వనవాసి, లేక, వైజయంతి పురవరాధీశ్వరులు. వారి కులదేవత జయంతి మధుకేశ్వరుడు. వీరు పశ్చిమగాంగులకు బంధువులు. దక్షిణమున వనవాసియందుండిరి. కాని దక్షిణమునకు పోకముందు వీరుకలింగమున కాపురముండియుందురు. లేదా తూర్పుగాంగులవలెనే, తూర్పుకడంబులు పశ్చిమోత్తర ప్రాంతమునుండినచ్చి గంజాంజిల్లాయందు స్థిరవాసమేర్పర్చుకొని, గాంగులచే నోడింపబడి వారికింద సామంతరాజులుగ నుండియుందురు. దక్షిణకడంబులు జై నమతస్థులుగనుండ, వీరు శివభక్తులు. దక్షిణమునందువలెనే, కలింగమునందు పర్లాపురం, అక్కలి, పలాన, జయంతిపురం, వనవాసి మొదలుగాగల కడంబగ్రామములున్నట్లు తెలియుచున్నది. మైసూరుబనవాసియందలి జయంతిమధుకేశ్వరునివలెనే, గంజాంజిల్లాలోని

64. Vide P. 161 vol 2. Pt. 2. Journal of the Andhra Historical Research Society.

ముఖలింగమున జయంతీశ్వరుడు లేక మధుకేశ్వరుడు గలడు. గాంగేయులు కదంబుల నోడించిన తర్వాత, తమ రాజ్యమును కళింగమున స్థిరపర్చుకొనిరిని తెలియుచున్నది. కదంబులు మగధ రాజ్యమునేలిననియు, తర్వాత కళింగము ద్వారా దక్షిణమునకు పోయి రనియు, కళింగమున కదంబగుడ మొదలగు పట్టణములను నిర్మించిననియు, వారు ప్రప్రథమున జైనమత మవలంబించిననియు తెలియుచున్నది.⁶⁵ ఇప్పటికిని ఈ కదంబగంగవంశ కుటుంబములు రెండును కళింగమునను, ఒరిస్సా సామంత రాజ్యములను, ఉన్నవి. బ్రహ్మక్షత్రియులగు ఈకదంబులుకళింగదేశమున వైదక మతోద్ధారకులుగ నుండి, రానురాను గాంగుల యాధీనము క్రిందికి వచ్చి, వారితో సంబంధములను కల్పించుకొని, సామంతపరిభ్రువులుగా నుండిరి. వీరు పూర్వ పరగాంగరాజుల శాసనములలో పేర్కొనబడుట చేతను, ఉభయాలకును బంధువులుగ నుండుటచేతను, పూర్వపరగాంగు లిద్దరును పరస్పర సంబంధము గలవారని చెప్పక తప్పదు. మరియు ఉభయవంశములవారి శాసనములలో నుగూడ కళింగనగరము, దంతపురము రెండును రాజనివాసములుగా పేర్కొనబడినవి. పూర్వ గాంగరాజులు తమవంశ శకమునే స్థాపించిరి. కాని తర్వాతిరాజులు, ఆకాలమున తదితర వంశపురాజులు శకవర్షములు వాడుటచేత, తామును అటులే చేయ సమకట్టిరి. ఈశకవర్షములను వాడిన మొదటిరాజు మూడవ వజ్రహస్తుడు. ఈతడే గంగవంశక్రమమును గూడ కొంతవరకు వ్రాయించెను. తత్పూర్వపు

రాజులలో నాల్గు పురుషాంతరముల వరకును గాగవంశావళిని తెలియపర్చినరాజు చీడివలన దేవేంద్రీవర్ష. శకవర్షమును వాడినట్లే వజ్రహస్తుడు అప్పటియాచార ప్రకారము తత్పూర్వపు రాజుల వంశక్రమమునుకొన్ని పురుషాంతరములవఱకునిచ్చెను. పల్లవ, విష్ణుకుండిన శాసనములలో వలెను, వేగిసాలంకాయనుల శాసనములలోవలెను, పూర్వగాంగులు రెండుపురుషాంతరములు మాత్రము తమ వంశక్రమమును తెలిపిరి. దీనినిబట్టి పూర్వపరగాంగులు వేర్వేరువంశములవారని భావింపగూడదు. పూర్వ గాంగరాజులు తమగోత్రముపేరు నియ్యలేదు. గాంగాస్వయుల మని మాత్రము తెలిపిరి. ఆచారమున, శాస్త్రమును బట్టి గోత్రములు లేని క్షత్రియ కుటుంబములు ఆత్రేయగోత్రమునకు చెందగలరని యుండటచేతనే, తర్వాతి రాజుల దాత్రేయగోత్రముగా చెప్పబడినది. పూర్వగాంగుల శాసనములలో దాతలగోత్రములు చెప్పబడకపోయినను, పౌత్రిగహీతల గోత్రములు, శాఖలు, స్వస్థలములు పేర్కొనబడినవి. అనగా, అప్పటికాలమున బ్రాహ్మణులలో తేడాలు కనపర్చుటకు మాత్రము గోత్రశాఖ జన్మస్థలములుపయోగింపబడినవి. ఆకాలమున పల్లవులు, చాళుక్యులు తమ తమ గోత్రములను పేర్కొనగా, రాష్ట్రకూటులు, పౌత్తిహరులు, తూర్పుగాంగులు తమ గోత్రములను చెప్పకొనరైరి. తమ కలమే గోత్రముగా భావింపబడుచుండెనని తెలియుచున్నది.⁶⁶ కాని, కాలకర్మ విశేషమున తరువాతిరాజులు ఆత్రేయగోత్రీకుల

65. Vide Andhra Karnata Jainism By Dr. B. SeshagiriRao Pages 65-67

66. Vide C. V. Vaidya's Medieval Hindu India, chapter on Gotras.

మరి చెప్పుకొనసాగిరి. మొత్తముమీద నీ రెండు వంశములు నొక్కటే. చోడగంగుని కొన్ని శాసనమున చెప్పబడిన పూర్వీకుల 'అర్జవ' అంతములగు పేర్లున్న, ఆతని తండ్రి తాతల నామాంతరములగు దేవేంద్రవర్మ, అనంతవర్మ పేర్లున్న, పూర్వగంగుల పేర్లలో కనబడుటచేత, ఉభయకులములు నొక్కటే యని తెలియుచున్నది. వీరిరాజధానులు, మతము, కులము, శాసనముల రీతి, దానము చేయబడిన గ్రామములు, కడంబులతోడి సంబంధము, తదితర విషయములు సరిపోవునుండుటచేత, పూర్వ పర గాంగరాజు లేక వంశమునకు చెందినవారనియు కళింగమునై నవశతాబ్దాంత నుండి పదిహేనవ శతాబ్ద మధ్యభాగమువరకు నేలిననియునిశ్చయింపవలెను. మరియు, పూర్వ గాంగుల శాసనములలో వాడబడిన గాంగ శకము, తర్వాతి గాంగరాజు మధుకామార్జునుని శాసనమున "526 గాంగేశకవర్ష" మనివాడబడినది.⁶⁷ దీనినిబట్టి ఏడుభయలోకే వంశమువారనియు, ఒకేశకమునువాడిరనియు తెలియుచున్నది.

గాంగేయవంశస్థులపత్నీ మ లేక గాంగశకము.

పూర్వగాంగరాజుల శాసనము లన్నియు (పదవశతాబ్దమునకు పూర్వపుని) రాగిపట్టాల మీదనే వ్రాయుంపబడినట్లు ఇంతవరకు ప్రకటింపబడిన వాటినిబట్టి 25 తామ్రశాసనములు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనములలో గంగామలకులతిలకులగు నీ రాజులందరును గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య

సంవత్సరములనియు, ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములనియు, విజయరాజ్యసంవత్సరములనియు, ప్రవర్ధమానరాజ్యసంవత్సరములనియు, గాంగేశకసంవత్సరములనియు పేర్లువాడిరి. వీటినిన్నిటిని గాంగశకసంవత్సరములనిమనముచెప్పవచ్చును. నంద శకమువలెను, శాలివాహనశకమువలెను, గుప్తశకమువలెను, చేది కాలచూర్యశకమువలెను, ఈ గాంగశకము, తద్వంశ రాజ్యప్రారంభ కాలమును నూచించును. అట్టి శకమును వాడుటచేత, ఆవంశపురాజులు కొన్ని గొప్పవిజయములను గాంచి, స్వతంత్రత్వముపొంది, తమరాజ్యమును కళింగదేశమున స్థాపించియుండవలెను. అనగా, తమ స్వతంత్రరాజ్యప్రారంభకాలమును నూచించుటకే గాంగశకమేర్పర్చి యుండవలెను. ఈ విషయమువీరి శాసనములవల్లనే ఋజువుగనుచున్నది. గాంగ శకమును వాడిన మొదటి రాజులు అనంతవర్మకొడుకు దేవేంద్రవర్మయు, అతనికొడుకునత్త్యవర్మయు. మరియు, హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ మొదలగు రాజులు తామునకలకళింగమును జయించి, రాజసింహు మొదలగు బిరుదులనుసంపాదించి, గాంగవంశమునకు కళింగమున సుస్థిరవాసమేర్పరచి, స్వతంత్రముగవరిచాలిన చేసినట్లు తమ శాసనములలో చెప్పుకొనిరి.⁶⁸ గాంగశకమునువాడకపోయినను, గాంగవంశీయుడును, త్రికళింగాధిపతియు, ప్రవర్ధమాన సం॥ 391లో రాజ్యముచేసిన వాడునగు ఇంద్రవర్మ ఈవంశక రైయే యుండవలెను.

(క్రీస్తు, శాలివాహనశక, అబ్దుములున్ను, చేది, గుప్తకాలములున్ను స్థిరపడినట్లు, గాంగవంశసం

67. Vide Ep. Report for 1918-1919. O. P. No. 5.

68 అనుబంధమున పోకటించిన హస్తివర్మ, ఇంద్రవర్మ రాజుల దానశాసనములను చూడదగినవి.

వత్సరము, లేక గాంగకాలము, లేక గాంగరాజులు కళింగమున స్వతంత్ర రాజ్యమేర్పరచిన కాలము, స్థిరపర్వవలసియున్నది. గాంగరాజుల శాసనములలో గాంగశకవత్సరముగాక, పూర్వకాలము, మాసము, పక్షము, తిధి, ఇవిలన్నియుగాని, కొన్నిగాని తెలుపబడుచున్నను, సంవత్సరములపేర్లు, రాజుల వంశక్రమము, కాలములు ఇవ్వబడకపోవుటచే వేరు యాధారములనుబట్టి గాంగశకకాలము నిశ్చయింపవలసియున్నది.

ఇదివరలో ఈవిషయమై 1920సం॥ ఆంధ్రపత్రిక ఉదాహరణలో, కళింగగాంగ రాజగు హస్తివర్మ ఉద్ధాంతశాసనమును ప్రకటించినవారు, హస్తివర్మ గుప్తవంశజుడగు సముద్రగుప్తునిచే యోడింపబడినవాడేయనియు, అందుచేత క్రీ॥ శ॥ 350 సంవత్సరమున కళింగము నేలననియు వ్రాసిరి. మరియు, హస్తివర్మ గాం॥శ॥సం॥80లో రాజ్యమేలుటచేత, గాంగశకము (350-80) 270 లో ప్రారంభమయ్యెననియు వ్రాసిరి. కాని, సముద్రగుప్తుని శాసనమున నోడింపబడినట్లు తెలుపబడ్డ హస్తివర్మ ఈ కళింగ గాంగవంశపురాజు కాడు. శాసనమున వైంగేయక హస్తివర్మ యని యుండుటచేతను, “విజయవేంగీ పురాణైక సమారావాప్తవిజయినో హస్తివర్మ మహారాజశ్య పృథాక్రీ”, యని శాలంకాయన నందివర్మ వేగి శాసనమున నుండుటచేతను,⁶⁹ ఉద్ధాము హస్తివర్మయు, వేగి హస్తివర్మయు, వేరువేరు వంశములకు చెందిన రాజులనియు, వేర్వేరు కాలములందుండిరినియు వేర్వేరు దేశములను పరిపాలించిరినియు, తెలి

యగలదు. పై కారణములచేత గాంగహస్తివర్మ క్రీ॥ శ॥ 350లో రాజ్యమేలె ననియు, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 270 లో ప్రారంభమైనదనియు వ్రాసిన వ్రాత తప్పు.

బీహార్, ఒరిస్సా, పరిశోధక మండలి తొమ్మిదవ సంపుటము, మూడునాల్గభాగములు 398-415 పేజీలలో మ॥ రా॥ శ్రీ) గొడవర్తి రామదాసుగారు కళింగపూర్వగాంగరాజుల కాలమును గురించి వ్రాయుచు, తత్పూర్వమీ విషయమై వ్రాసిన స్థితిదొరగారి యభిప్రాయములను పరిశీలించి, వారిచ్చిన కాలము నరిమైనదికాదని వ్రాసిరి. మరియు, పూర్వగాంగరాజుల శాసనములలోని అక్షరతత్వమునుబట్టియు, సముద్రగుప్తు కళింగమును జయించుటచేత గాంగరాజులు యాని సహాయముతో తమరాజ్యమును స్థిరపర్చుకొని, విజయరాజ్య సంవత్సరము, లేక, గాంగశకమును స్థాపింపగల్గిరినియు సాహించుటచేతను, గాంగరాజుల దానకాలములు (గ్రీ) హాములు, పూర్వతీధులు మొదలగునవి) - గణితశాస్త్రప్రకారము తాము సిద్ధాంతముచేయుగా తేలివచ్చితమును బట్టియు, గాంగశకము, క్రీ॥ శ॥ 34) లో స్థాపింపబడిన దని నిశ్చయించిరి. ఇది సరియగు యభిప్రాయము కాదని దేవేంద్రప్రసాద్ చీడివలన శాసనమును ప్రకటించుచు ఈవిషయమై కొంత పరిశీలన చేసితిని.⁷⁰ పీటుదొర ఇండియన్ ఆంటిక్వేరీ, 16వ సంపుట 131-134 పేజీలలో, ఇంద్రవర్మ పర్రాకిరుడి శాస్త్రశాసనమును ప్రకటించుచు, తానదివరలో ఇంద్రవర్మ [గాం॥ శ॥ 128, 143, (133)] శ్రీకాకుళం శాసనములను ప్రకటించిన సంవత్సరము

69. Vide Pedavogi C. P. grant of Nandivarma II published by me in J. A. H. R. S. Vol. I, Part 2, P p. 92-100.

70. See my note on the Gangāya Era. P p. 153-164 in Vol. II, Pt. 2. J. A. H. R. S.

న అక్షరతత్వమునుబట్టియేమి, పృథ్వీమూలు ని గోదావరి తామ్రశాసనములో చెప్పబడిన కొన్ని సందర్భములవల్లనేమి, కళింగగాంగ రాజగు ఇంద్రవర్మ తూర్పుచాళుక్యరాజగు ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ. శ. 666) సమకాలీకుడని నిశ్చయించినను, గాంగశకకాల మింకను సరిగా నిశ్చయింపవలసియున్నదని వ్రాసెను. కాని, Indian Antiquary vol 13. page 274 లో గాంగశకమును గురించి వ్రాయుచు, చారిత్రక, అక్షరతత్వకారణములచేత గాంగశ.సం॥ 128,146 (138)లో రాజ్యముచేసిన ఇంద్రవర్మ క్రీ. శ. 660 లో నుండినట్లును, దేవేంద్రవర్మ యొక్క గాంగ. శ. సం॥ 254, క్రీ. శ. సం॥ 774 కు సరిసమాన మగుననియు వ్రాసెను.

"I have already suggested that, on historical as well as palaeographical grounds, Indravarma (of 128, 146) may be referred to about Saka 579 to 582 (AD 657-660). Taking 136 as the mean between the two certain dates of Indravarma, and taking this as equivalent to Saka 580, this would bring Devendravarma to about Saka 696 (AD 774-775). And this is about the latest period to which, on paleographical grounds, the grant of the year 254 can be referred."

“చారిత్రక విషయములవలననేమి, చాచీన లిపిస్వరూపములవలననేమి, గాంగశకము 128, 146 సంవత్సరములలో రాజ్యము చేసిన ఇంద్రవర్మ, శాలివాహనశకము 579-582 (క్రీ. శ. 657-660) నాటివాడని ఇదివరకే సూచించితిని. ఈ రెండుకాలములకును నడుమ నున్న 136 సంవత్సరము, శా. శం॥ 580 సంవత్సరమునకు సరిసమానమని భావించినయడల, దేవేంద్రవర్మకాలము శా. శం॥

696 (క్రీ. శ. 774-775) నకు సరిపోవును. ప్రాచీనలిపి స్వరూపమునుబట్టి ఆతని 254 సంవత్సరపు శాసనము సరిపోవుటకు ఇదియే కడఁపటికాలము”. దీనినిబట్టి గాంగశకము, క్రీస్తు తర్వాత 520 సంవత్సరప్రాంతమున స్థాపింపబడినట్లు తెలియుచున్నది.

డాక్టరు జి. జె. డూబియల్ తన దక్షిణ హిందూదేశ ప్రాచీనచరిత్ర, 76 వ పేజీలో వ్రాసిన ప్రకారమిట్లు: క్రీ. శం॥ ఆరవ శతాబ్ద ప్రారంభమందు కళింగరాజగు ఇంద్రుడు, (గాంగ. శం॥ 87,91) విష్ణుకుండిన రాజగు ఇంద్రునితో యుద్ధము చేయుట నిశ్చయము. మరియు, 91 పేజీలో వ్రాసిన ప్రకారమిట్లు: విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకవర్మ చిరకాలము రాజ్యమేలె ననుటకు ఆతని 37 వ రాజ్యకాలమున దానమొసంగినట్లు తెల్పు రామతీర్థము తామ్రశాసనమే సమానము. ఇంతేకాక, ఆతని (ఇంద్రభట్టారకుని) పరిపాలనకాలమున కొంతమంది రాజుల సమూహమునకు నాయకుడుగా నున్నట్టిన్ని, ఇంద్రుడని పిలువబడుచున్నట్టిన్ని, ప్రాయశః కళింగదేశ పరిపాలకుడగు నట్టిన్ని, ఒక రాజుఆతనిపై బడెను. ఈ రామతీర్థం శాసనము, ఇంద్రభట్టారకుడు శతసహస్రసమరములందేనక చాళుక్యసేనములనెదుర్కొనెనని, తెల్పుచున్నది. ఇంద్రదేవుడు తూర్పుదిక్కునందలి చతుర్దంతముపై నధిష్ఠించునని మనకు తెలియును. ఈ విషయమే రామతీర్థం శాసనపు లిపిని బోలిన లిపితో వ్రాయబడిన క్రిధివిమూలుని గోదావరి తామ్రశాసనము వల్ల పూర్తిగా ఋజువుచున్నది. సుప్రతీకము (ఈశాన్య మూలనుండి వీనుగ)పై నధిష్ఠించిన ఇంద్రాధిరాజుచేత, ఏ ఇంద్రభట్టారకుని రూపుమాపు

టై రాజులందరును విహితము చేసికొనితో అట్టి వాని కుముదము (నై ఋతిమూల నుం డెడి ఏనుగు) పడగొట్టబడెను. గనుక, ఈశాన్య దిక్కునున్న కళింగగంగరాజుగు ఇంద్రాధి రాజున్న, నై ఋతి దిక్కుననున్న వేంగి రాజుగు విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడున్న, ఈయిద్దరు ఇంద్ర రాజులునుశత్రువులై యుండియుండురు.

పై విషయములను బట్టి కళింగ ఇంద్రాధి రాజు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీ కుడుగా కన్పట్టును. ఇంద్రభట్టారకుని కాల మును బట్టి కళింగ ఆధిరాజ్యేంద్రుని కాలము నిశ్చయింపవచ్చును. ఇంద్రభట్టారకుడు తూర్పు చాళుక్యవంశీయుడుగాక, విష్ణుకుండిన వంశీయుడు గావచ్చునని మొఱట డాక్టరు కీల్టారను తెలిపియుండెను. డాక్టరు స్టీటుయ్య, తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకునితో యుద్ధ ముచేసిన రాజు గాం॥ శ॥ 128, 138 కాలపు ఇంద్రవర్మగాక, గాం॥ శ॥ 87, 91 నాటి అధి రేక్షేంద్రబిరుదుగలఇంద్రవర్మగావచ్చుననిఇండి యన్ అంటిక్వరీ, 16 సంపుట, 183 పేజీలో వాసిను.

బార్నెట్టు దొర తన హిందూదేశ పా్చీనతలు (Antiquities of India) అను గ్రంథమున, 9 వ పేజీలో, క్రీ॥ శ॥ 590 నుండి కొంతకాల మొక గాంగేయశక ముండెని వ్రాసెను. కాని ఇట్లు వ్రాయుటకు గల నిద ర్శనముల నియ్యలేదు. ఎట్టి యాధారములను చూపలేదు. అయినను, గాం॥శ॥ 87, 91 సంవ త్సరములలో రాజ్యము చేసిన కళింగ అధి రాజ్యేంద్రుడే తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టార కుని. (క్రీ॥ శ॥ 666) వసుకాలీకుడని భావించిన యదల వీరి యూహ సరియగును. మ॥రా॥శ్రీ శ. వి. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యర్ గారు బెంగళూరు

మిలిక్ మండలి త్రైయాసికపత్రిక 12 మం పుట, శి నంబున, 25 వ పేజీలో, క్రీ॥ శ॥ ఏడవ శతాబ్ద ప్రారంభకాలమున గాంగేయశకము స్తాపింపబడెననివ్రాసిరి. లూయిసైనుతాను ప్ర కటించిన Mysore and Coorg from Inscrptions అను గ్రంథమున, 45 పేజీలో, కళింగ గాంగ రాజులు గాంగేయవంశ సంవత్స రము శకమును వాడినట్లును, దాని సరియగు కాలము నిశ్చయింపబడక పోయినను, ఆ రాజులు మాత్రము క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దము మొదలు, 16 శతాబ్ద మధ్యకాలమువరకు, గజపతులను పేర, రాజ్యము చేసిరినియు వ్రాసెను. మరియు, రాజేంద్రవర్మకుమార్గడైన దేవేంద్రవర్మ యొక్క 140 సంబరు గల బెంగ ఖూరుతామ్రశాసనము, క్రీ॥ శ॥ 700 దైయుం డునని వ్రాసెను. ఈతని టెక్కలితామ్రశాసన మొకటి 310 గాంగేయశకమునాటిదిదొరికినది. మరియు, (Ep. Carnatika Vol. 9, page 9.) కర్నాటకశాసనములు, తొమ్మిదవ సంపుట, 9వ పేజీలో గాం॥శ॥ సం॥ 254లో దానమిచ్చిన తూర్పుగాంగరాజుగు దేవేంద్రవర్మను గురించి వా్చియును, ఆతని గాంగేయశక సంవత్సరము 254, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 774 కు సరిసమానముగునని యూహించెను. దీనినిబట్టిగూడ గాంగశకము, క్రీ॥శ॥520లో ప్రారంభమయ్యెనని తేలుచున్నది.

డాక్టరు యస్. క్విష్టస్వామిఅయ్యంగారు తమ (Studies in Gupta History) గుప్తచరిత్ర పరిశోధనలను పుస్తకమున, 52-53 పేజీలలో ఇట్లు వ్రాసిరి — “క్రీస్తుశకము 4 వ శతాబ్ద మధ్యభాగమున 5, 6 చిన్న రాజ్యములుగ నుండిన కళింగదేశము నముద్రగ పునిచే జయం పబడెను. గుప్తరాజుల యధికార మున్నంత కాలము కళింగమువారి స్వాధీనమున ను ,

దేను. గుప్తరాజ్యము అశోకుని రాజ్యము వలెనే దక్షిణమున కంచివరకును వ్యాపించిన. ఆయా స్థలములందలి రాజులు స్వతంత్రముగ నన్నను గుప్తరాజులకు కప్పము కట్టుచుండిరి. దక్షిణావధముయొక్క తూర్పు తీరమంతయు గుప్తరాజులకును, అంతర్భాగమంతయు వాకటక రాజులకును, స్వాధీనమయ్యెను. విరధ్యమొకలు దక్షిణమున మైసూరు సరిహద్దువరకును గల దేశముమీర గూడ గుప్తరాజులు కొంత యధికారమును జూపిరి. కాళిదాసుని కుంతలేశ్వర జాత్యమను నాటకము దీనికి నిదర్శనము." మరియు, గుప్తరాజుల కాలములో, అనగా 4, 5 శతాబ్దములందు కళింగము స్వతంత్రముగ నుండలేదనియు, 6 వ శతాబ్ద ప్రారంభమునకే కళింగము, గుప్తరాజ్య ప్రాస్థతచేత, స్వతంత్రముగ నుండెననియు తెలియుచున్నది. (క్రీ. శ. 499-500 లో ఈశ్వరవర్మ లేక, ఈశానవర్మ మాఖారివంశమున, మాఖారిశకమును, స్థాపించెను. గుప్తరాజుల యధికారము తగ్గుటచేతనే వీరు గొత్త రాజ్యమును, శకమును స్థాపింపగల్గిరి. వీరివలెనే తూర్పుగాంగులు కూడ తమ రాజ్యమును, శకమును, ఆకాలముననే స్థాపించియుందురు. డాక్టరు వి. ఎ. స్మిత్ తన పూర్వహిందూ దేశచరిత్ర యను గ్రంథమున, నాల్గవ ముద్రాణము, 380 వేజీ యం దిట్లు వ్రాసెను.

"గుప్తవంశీయుడగు సరసింహగుప్త బలాదిత్యుడు నలాందాలో నొక భౌద్ధాలయమును గట్టించెను. ఆతడు పురగచ్ఛని తర్వాత క్రీ. శ. 467 లో రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆ సంవత్సరముననే గుప్తరాజ్యము నశించెను. అయినను తర్వాత గుప్తరాజులు కొంత

దరు మగధ నేలిరి. వీరితో పాటు మాఖారి వంశమునకు చెందిన వర్మరాజులును మగధ నేలిరి."

అంధ్రోత్పాద పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుట, రెండవ సంచిక, 153—164 పేజీలలో గాంగశకమును గురించియు, గాంగరాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములను గురించియు వ్రాసియుంటిని. అందుపైని చెప్పబడిన చరిత్ర పరిశోధకుల యభిప్రాయములను పరిశీలించి గాంగ శకము, క్రీ. శ. 450-460 ప్రాంతములయందు స్థాపింపబడి యుండునని నిశ్చయించితిని. (క్రీ. శ. 340 లో స్థాపింపబడినదని చెప్పు రామదాసు గారి వాదముకన్న, క్రీ. శ. 520 ప్రాంతముల స్థాపింపబడిన దని చెప్పు బగ్దను, స్టీటు, రైను మొదలగువార్య యభిప్రాయములు కడు బలముగా నున్నవి. రామదాసుగారి గణితశాస్త్ర ప్రకారము గాంగశకము కనిపెట్టుట అంతసులభమైనయడల, స్టీటు, క్లార్కన్, స్వామి కన్న ప్రధితులు ఏ కనిపెట్టలేకపోయిరి? (Ep. Ind Vol 3 P. 131) హిందూ దేశశాసన నావళి, మూడవ సంపుటము, 181వ పేజీలో గుణార్జునుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ శాసనమును ప్రకటించుచు డాక్టరు హుల్స్ థు ఇట్లు వ్రాసెను. "Unfortunately neither of the two dates (noted in the Grant) contains any elements which admit of verification and which might thus help to fix the initial point of Gangeya Era". "దురదృష్టమువలన శాసనమందివ్వబడిన రెండుకాలములలో (మాఘ శుద్ధ అష్టమినాడు శాసనము వ్రాయబడుట, గాంగ సంవత్సరం 183, శ్రావణ పంచమినాడు దాన

మొసంగబడుట) నేదియుగూడ దృఢపర్పుటకుగాని, గాంగళక ప్రారంభకాలము నిరూపించుటకుగాని, అవశాశములను కలిగియుండలేదు." గ్రహణములను బట్టి శకనిరారణ చేయుట కను సాహసము. మరియు, గాంగళాసనములలో గాంగళకవర్షములు, పుణ్యకాలములు, మాసము, తిథి ఇవ్వబడినను, సంవత్సరముల పేర్లుగాని, వారముల పేర్లుగాని ఇవ్వబడకపోవుటచేత, గాంగళకమును శాలివాహనశకమునకు మార్పుట దుర్లభము. Ep. Ind. vol 13. P. 63. (Sewel's Indian chronography) యందు దిట్లు వ్రాయబడి యున్నది:—

"I begin Table XL III from 490 year when a cycle began and not from an earlier date because at present the earliest certain date yet found in India which contains the Samvatsara name of a year belongs to 8 th cent AD. Scholars are not quite clear about the Chalukyan Inscription of 602 AD. It seems useless to begin from an earlier date." "నేను 581 వ షట్టిని 490 సంవత్సరమునుండి ప్రారంభించెదను. అప్పటినుండి శకమొకటి ప్రారంభమయ్యెను. అంతకు మందునుండి యేల ప్రారంభించిననిన, ప్రస్తుత హింతవరకు హిందూదేశమున కనిపెట్టబడిన పురాతనపు నిశ్చయముగు తారీఖు, సంవత్సరముయొక్క పేరుగల్గినది, క్రీ. త. 8 వ శతాబ్దపుదై యున్నది. క్రీ. శ. 602 నాటి చాళుక్య శాసనమును గురించి పరిశోధకులకు మిక్కిలి స్పష్టముగా తెలియదు. అంతకుపూర్వమునుండి ప్రారంభించుట సమ్ప్రదాయముగా కనబడును."

అయినను, తామ్రశాసనములలోని లిపిస్వరూపమును బట్టియు, చారిత్రకవిషయము

లనుబట్టియు, గాంగళకకాలమునకనుగొనవచ్చును. మరియు, గాంగళాజల శాసనపు లిపులను, ఇతరవంశపురాజుల శాసనపు లిపులతో సరిపోల్చినయడల కొంతవరకు నిజము తేలగలదు. మరియు, సమకాలీనత్వమును (Synchronism) బట్టి గూడ తెలియును. కళింగ అధిరాజేంద్రుడు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ. శ. 525) ఓడించినట్లు పుష్పిమూలరాజయొక్క గోదావరి తామ్రశాసనము నందుండుటం జేసి గాంగళకము, క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమధ్యముభాగమున స్థాపింపబడినట్లు మన మూహింపవలెను. గుప్తరాజులచేత జయింపబడిన కళింగము, ఆ రాజవంశము క్రీ. శ. 437 వ సంవత్సరమునుండి ఓడించుటచేత, ఆకాలముననే తలయెత్తి యుండును. గాంగళవంశపువర్మరాజులును, మాఖారివంశపు వర్మరాజుల వలననే, ఆ కాలముననే తమ శకమును స్థాపించి యుండురు. దీనికి కారణము వారుకళింగమునందుతమస్వతంత్రరాజ్యమును నెలకొల్పుటయే. పూర్వ గాంగళాజులు తమ శాసనములలో, తమ వంశోత్పత్తి విధానమును గాని, తమ వంశానుక్రమమునుగాని, తమ రాజ్యకాలములను గాని, తెలుపకపోవుటచేతను, తర్వాత గాంగళాజులు (ముఖ్యముగా అనంతవర్మ చోడగంగు) తమ శాసనములలో వేర్వేరు విధములుగా పై విషయములను తెల్పుటచేతను, చరిత్రపరిశోధకుల భిన్నాభిప్రాయముల కవకాశ మిచ్చినది.

శా.శ. 960లో సింహాసనమెక్కిన మూడవనజ్రహస్తునికి పూర్వీకుడగు మధుకామూర్ధ్వకు గాంగళకము 520లో మూడుగ్రామములను వైశ్యుల కగ్రహారముగా నిచ్చినట్లు తెలియుచున్నది.⁷¹

71. Vide Copper Plate No. 5, in the Annual Report on South Indian Epigraphy for 1918—1919.

వజ్రహస్తాని శాసనములలోని రాజశంశాను క్రమమును, కాలనిర్ణయమును, చరిత్రపరిశోధకు లంగీకరించిరి. వీనిని బట్టి మధుకామార్జవును శా॥ శ 941 తేక క్రీ॥ శ 1019 లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండును. ఆతని 526 గాంగశక సంవత్సరము, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1019 కిసమా సమని యొందినయెడల, గాంగశకము క్రీ॥ శ॥ 493 సంవత్సరప్రాంతమున ప్రారంభమగును.

ప్రాచీన లిపి తత్వవేత్తలగు ప్లీటు, హైను, బగ్గెను మొదలగు వారి యభిప్రాయములను బట్టి గాంగశకము, క్రీ॥ త॥ 520 ప్రాంతములో ప్రారంభమయ్యెనని తేలినది. డాక్టరు స్మిత్తు, క్రిష్ణస్వామిఅయ్యంగారు, ప్రభృతులు గుప్తరాజ్యము డక్షిణమున మైసూరు పరకును వ్యాపించెననియు, క్రీ॥ శ॥ 5వ శతాబ్దాంతమున గుప్తరాజ్యము క్షీణింపసాగెననియు, ఆ కారణమున ఆకాలముననే మహాభారి మొదలగు వంశములు నూతనరాజ్యములను శిశిములను స్థాపింపగలిగిననియు తెలియున్నారు. మధుకామార్జవుని తామ్రశాసనమున తెలుపబడిన 526 గాంగసంవత్సరమును బట్టి, గాంగశకము క్రీ॥ త॥ 493 ప్రాంతముల ప్రారంభ మయ్యెనని తెలుచున్నది. మరియు, రాజుల సమకాలీనత్వమునుబట్టి గూడ ఈ విషయము బలపడుచున్నది. మొదట డాక్టరు ప్లీటు మొదలగువారిభిప్రాయపడినట్లు గాంగశక సంవత్సరములు 128-154 మధ్య రాజ్యము చేసిన ఇంద్రవర్మ, క్రీ॥ శ॥ 666 లో రాజ్యము చేసిన చాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకు డని భావించినయెడల, గాంగశకము, క్రీ॥ త॥ 520 ప్రాంతములలో ప్రారంభమై యుండవలెను. కీల్టారన్, డూబియర్ మొదలగు వా రూహించినట్లు గాంగ

శక సంవత్సరములు 87-91 ప్రాంతముల రాజ్యమే లినకళింగ అధిరాజేంద్రవర్మ, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడని భావించిన యెడల, గాంగశకము, క్రీ॥ త॥ 450, సం॥ ప్రాంతములో ప్రారంభమైయుండవలెను. గుప్తరాజ్యము క్షీణించిన తర్వాత, అనగా క్రీ॥ శ॥ 470 ప్రాంతములలో గాంగరాజులు స్వతంత్రులైరిని యూహించిన యెడల, ఆకాలముననే గాంగశకమును స్థాపింపబడి యుండవలెను. కాని, మధుకామార్జవుని గాంగశక వర్షము 526 ను బట్టియు, వజ్రహస్తాని శాసనములలో నివ్వబడిన రాజుల శాలివాహన శకవర్షములనుబట్టియు, లెక్కించి చూడగా, గాంగశక ప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 493 ప్రాంతము లందని తేలినది. ఇదియే సరియైన కాలమని తోచును. అప్పటినుండియే లెక్కించి గాంగరాజుల పరిపాలనకాలమును, వంశానుక్రమమును నిర్ధారపఱచుచున్నది. ఇటీవల నాచేత J. A. H. R. S. Vol. III Pt. I, 49-53 పేజీలలో పోకిటింపబడిన గాంగవంశీయుడగు త్రికళింగాధిపతి సుహారాజేంద్రవర్మ తామ్రశాసనమును (ప్రవర్ధమాన సువత్సరము 39 నాటిది) బట్టి, గాంగశక సం॥ 59 లో నాక ఇంద్రరాజుండినట్లును, ఆతనికి త్రికళింగాధిపతియను బిరుదముండినట్లును, ఆతడనేక చాతుర్దంతసమరములలో విజయములను గాంచినట్లును, తెలియుచున్నది. విష్ణుకుండిన వంశీయుడును, అనేక చాతుర్దంతముల నోడించినట్లు తన శాసనములో తెలుపుకొన్నవాడును, పిగ్గివీరములుని గోదావరిశాసనములో తూర్పుదిక్కునందలి ఇంద్రరాజుచే నోడింపబడినట్లు వర్ణింపబడినవాడును, అగు ఇంద్రభట్టారకుడు, క్రీ॥ త॥ 525 ప్రాంతములలో నుండినట్లు ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. ఈతనిని, గాంగ

శ॥సం॥౩౨ లో కళింగరాజ్య మేలినఇంద్రవర్మకును అనేక చాతుర్ధంతసమరములు జరిగియుండుననుటకు వారి శాసనములే ప్రమాణములు. వీరు భయులును సమకాలీకులని నాయభిప్రాయము. కళింగ ఇంద్రరాజునకు త్రికళింగాధిపతియని బిరుద ముండుటచేత యాతడే విజయములగాంచి తన రాజ్యమును గోదావరివరకును వ్యాపింపజేసియుండును. ఇట్టి విజయమును దెలుపనిదియే పృథ్వీమూలరాజు యొక్క గోదావరితామ్రశాసనము. మరియు, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని మునిమచును డగు మూడవ మాధవవర్మ ప్లక్కిరాష్ట్రము (విశాఖపట్టణంబుల) జయించు నిచ్చతో గోదావరిని దాటుచు పోలమూరు గ్రామమును దానిమిచ్చినట్లు పులింబూరు శాసనము తెల్పుచున్నది. ప్లక్కిరాష్ట్రము తూర్పుగాంగులచే జయింపబడుటచేతనే తిరిగి దానిని జయించునిచ్చతో విష్ణుకుండినరాజు దండయాత్ర నలిపెను. తూర్పుగాంగులు జయమునొందుటచేతనే, విష్ణుకుండినలు తూర్పునుండి క్రమక్రమముగా దక్షిణ పశ్చిమదిశకు బోయి, కృష్ణాల్లలోని దెండలూరును రాజధానిగా జేసికొనిరి.

పై విషయములనుబట్టి, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడు (క్రీ॥ శ॥ ౩౪౩), తూర్పుగాంగవంశీయుడగు త్రికళింగాధిపతి ఇంద్రరాజు (గాం॥ శ॥ ౩౨) యొక్క సమకాలీకుడనియు, గాంగశకప్రారంభకాలము క్రీ॥ త॥ 4౨3వ సంవత్సరమనియు తెలియుచున్నది.

పూర్వగాంగశకమును గురించియు, పూర్వగాంగరాజుల వంశానుక్రమ కాలనిర్ణయములను గురించియు, ఇదివరలో అంధ్రశాసనపరిశోధకమండలి రెండవ సంపుటములో వ్రాసి

తిరి. గాంగశకప్రారంభకాలము క్రీస్తుశకము 450 లేక 460 యని నిశ్చయించితిని కాని, ఇప్పుడు నూతనముగా దొరికిన ఇంద్రవర్మ, మధుకామార్జునుల శాసనప్రమాణములనుబట్టి గాంగవంశసంవత్సరము లేక శకము 4౨3వ ప్రారంభమయ్యెనని నిశ్చయించి, సహేతుకముగానీ క్రింద నొక మతవృత్తమును బొందుపరచుచున్నాడను. ఈవంశవృత్తమున గనుపర్చిన రాజులందరును పూర్వగాంగవంశమునకు జెందినవారు. వీరందరును కటకమునకు రాజధానిని మార్చకముందు కళింగనగరము రాజధానిగా జేసికొని పరిపాలన జేయుచుండెడివారు. వీరితామ్ర శిలాశాసనములలోని లిపి, భాషలనుబట్టి వీరిని తెలుగురాజులుగా నెంచవలెను. వీరిదేశమునందలి ప్రజలును తెలుగుభాషకు జెందిన కళింగాంధ్రులే కాని వేరుగారు. కటకమునకు రాజధానిని మార్చి, ఓడ్రదేశీయులపై రాజ్యమేలు సుదిర్భమున ఓడ్రభాషను నేర్చినను తెలుగుభాషను కూడ పోషించుచున్నట్లు శ్రీ కూర్మమునన, ముఖలింగమునన, సింహాచలమునను గల వీరి తెలుగుశాసనములే సాక్ష్యములు. అనంతవర్మ చోడగంగుని కాలముననే ఉత్కల, ఓడ్రదేశములు జయింపబడుటయు, కటకమునకు రాజధానిని మార్చుటయు, జరిగెను. అతనికిని, అతని తర్వాత రాజ్యము చేసినవారందరికిని, తర్వాతి గాంగరాజులని చెప్పవచ్చును. వారి వంశవృత్తము, రాజ్యకాలములు, తదితరవిషయములు పూర్వగాంగవంశ వర్ణనాసంతరమున తెలుపబడును. పూర్వపరగాంగులని కాలవ్యత్యాసముచే వాచినను, వారిరువురును ఒకేవంశము వారని యెరుంగునది.

త్రింగి శాసనకర్త (a) పృ॥ రాజ్య సం॥ 25-క్రిస్తుశకము 521

1 మితవర్మ (a₁)

2 (త్రికలింగాధిపతి) ఇంద్రవర్మ. (b) పృ॥ సం॥ 39-క్రి॥ శ॥ 532

3 అనంతవర్మ దేవ

4 తేజోద్రవర్మ దేవ. (c) గా॥ శ॥ 51-క్రి॥ శ॥ 544

5 సత్యవర్మ దేవ. (d) గా॥ శ॥ 51-క్రి॥ శ॥ 544

6 (రాజసింహ) హస్తివర్మ (e)
గా॥ శ॥ 80-క్రి॥ శ॥ 573

7 (రాజసింహ) ఇంద్రవర్మ (f)
గా॥ శ॥ 87,91-క్రి॥ శ॥ 580,584

8 దానార్జవ

9 ఇంద్రవర్మ (g) గా॥ శ॥ 123, 137, 138, 143, 149, 154
క్రి॥ శ॥ 621, 630, 631, 636, 642, 647

10 కణార్జవ

11 దేవేంద్రవర్మ (h) గా॥ శ॥ 183, 184, 195
క్రి॥ శ॥ 676, 677, 688

12 జయవర్మ

13 అనంతవర్మ (i) గా॥ శ॥ 204-క్రి॥ శ॥ 697

14 నందవర్మ (j) గా॥ శ॥ 231-క్రి॥ శ॥ 714

15 దేవేంద్రవర్మ (k) గా॥ శ॥ 251-క్రి॥ శ॥ 747

(a) J. A. H. R. S. VOL. 3, Part. I. P.P. 54-55. చూడు మొగ్రాంధానుబంధము శాసనము నంబరు 4 పేజీలు 29—30

(a₁) J. Bo. Br. R. As. Soc. VOL. 16, P. 116. Godavari plates of Prithvimula.

(b) J. A. H. R. S. VOL 3. Part. I. P. P. 49-53. అనుబంధము, నంబరు 7, పేజీలు 37-39.

(c) Indian Antiquary Vol. 13, P. 273—276.

(d) Indian Antiquary Vol. 13, P. 274, and Indian Antiquary Vol. 14 p. p. 10—14.

(e) చూడుమొగ్రాంధానుబంధము నంబరు 5. పేజీలు 31-35. మరియు, శ్రోద్రిసం॥ అంధ్రప్రదేశ్ ఈ గాది సంచిత పేజీలు 217-224. Ep. Indica Vol. 17 p. p. 330-334.

(f) J. A. H. R. S. VOL. IV Pts. 1 & 2. అనుబంధము 6. పేజీలు 35-36. Ep. India Vol. III, p. p. 127—130. Ep. Indica Vol. III, p. 360. Also, Indian Antiquary Vol. 16, p. p. 131—134.

(g) Indian Antiquary Vol. 13, p. p. 119—124. Also Ep. Indica. Vol. 18. p. p. 307—308. అనుబంధము 8. పేజీలు 40-41 శారదరవ సుపుటము 2వ సంచిక పేజీలు 529,—532.

(h) Ep. Indica. Vol. III, p. p. 130—134. Also J. A. H. R. S. Vol. 2 Pts. 3 & 4 p. p. 271—276 and Ep. Ind. Vol. 13 p. 212.

(i) J. A. H. R. S. VOL. 2, Pts. 3 & 4, p. p. 271—276. Indian Antiquary Vol.

(j) J. A. H. R. S. VOL. II, Pts. 3 & 4 p. p. 185—189. అనుబంధము నంబరు 10. పేజీలు 43-45

(k) Indian Antiquary Vol. 18, p. 144.

16 రాజ్యవర్మ

17 అనంతవర్మ (l) కాం||శ|| 284-304=క్రీ||శ|| 777,797

18 దేవేంద్రవర్మ (m) కాం||శ|| 310=క్రీ||శ|| 303

19 రాజేంద్రవర్మ (n) కాం||శ|| 313,342=క్రీ||శ|| 806,835

20 వజ్ర *

21 మానసింహ

22 భూపేంద్రవర్మ

23 దేవేంద్రవర్మ (o) కాం||శ|| 397=క్రీ||శ|| 890

24 గుణ్ణావ లేక గుణమహర్షవ క్రి|| శ|| 895* *

25 వజ్రహస్త క్రి|| శ|| 895-939

26 గుండమ 939-942

27 కామార్జవ 942-977

28 వివర్ణానిత్య 977-980

29 అనియంకభీమ వజ్రహస్త (అనంతవర్మ) (p) క్రి|| శ|| 980-1015

30 కామార్జవ (1015)

31 గుండమ (1016-1019)

32 మధు కామార్జవదేవ(g)

33 అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవ. (r) రాజ్యాగంధకాలము క్రి|| శ|| 1037

క్రి||శ|| 1-19-1-37 [కాం||శ||

34 దేవేంద్రవర్మ రాజరాజదేవ. (s) రాజ్యాగంధకాలము క్రి||శ|| 1070

సం||526బామూడుగ్రామములు

35 అనంతవర్మ చోడగంగదేవ (t) రాజ్యాగంధకాలము క్రి|| శ|| 1077

వైశ్యాగ్రహారముచేసిఇచ్చెను.]

(l) Ep. Ind. Vol. III, p. p. 7-21. Also Ep. Report for 1924, p. p. 97-98.

(m) Ep. Indica. Vol. 18, p.p. 311-313. Ep. Carnataka, Bangalore Vol. Insc. No. 140

(n) J. B. O. R. S. VOL. 12 p. 101. Also Vide p.p. 97-98 of the An. Report on S. I. Ep. for 1923-24. Also p.p. 137-139 of the An. Report for 1917-1918.

* ఇచ్చట నుండి 23 వ రాజావళియు గల పంశక్తియును, 23 వ రాజాతామ్రశాసనమునుబట్టి నిర్ణయింపబడినది.

(o) J. A. H. R. S. VOL. II, Pt. 2 p. p. 146-164. చూడు అనుబంధము 11. పేజీలు 45-50.

** ఇచ్చటనుండి ఈశ్రీందిరాజుల కంశాసుకృను, కాలనిర్ణయములు, 33 వ రాజాయుక్తి-తామ్రశాసనములను బట్టి నిర్ణయింపబడినవి.

(p) Vide Insc. No. 828 in Ep. Report for 1917. A Gift of land to Vateswara in Palur. Chatrapur Taluk, was made by this King who probably built the temple after his name at Mukhalingam.

(q) Vide C. P. No. 5 in Ep. Report for 1918-1919 mentioning Gāṅga Era. 526.

(r) చూడుము. అనుబంధము నెంబర్లు 12, 13 పేజీలు 50-58. Ep. Indica Vol. 4, Ep. Indica Vol IX, p. 94. Ep. Indica Vol. XI, p. 147, Ep. Indica Vol. III, p. 222, [8 C. P. Grants of this King have been published].

(s) Vide C. P. No. 4 in the Annual Report on S. I. Epigraphy for 1918-1919.

(t) J. A. H. R. S. VOL. I, p.p. 40-48, & 106-124. అనుబంధము నెంబర్లు 14, 15. పేజీలు 58-78, Also, Indian Antiquary Vol 18.

పై వంశవృక్షమునందలిలింగి శాసనకర్త పేరు తెలియదు. కాని పృ॥ రా॥ సం॥ 28 అని యుండుటచేత ఆతడే వంశకర్తయైయుండును. వంశవృక్షమందలి 1, 2 రాజులు పిగ్గియూలు నిగోదావరి తామ్రశాసనములో చెప్పబడినవారేమని నాయూహ. స్టీటు, కీల్వారన్ మూబ్రియల్ ప్రభుత్వలూహింఁ నట్లు శాసనమునవారి రాజధాని కలింగనగరముగాక మణిల్కుడియని చెప్పబడినది. అయినను, శాసన విషయములను బట్టి కలింగ ఇంద్రాధిరాజునకును, విష్ణుకుండిన ఇంద్రరాజునకును యుద్ధము జరిగినట్లు నిశ్చయింపబడినది. శాసన ప్రమాణములనుబట్టి ఈ యుద్ధయవశములవారికిని యుద్ధములు జరుగుచుండెనని నిశ్చయింపవచ్చును. రెండవరాజగు ఇంద్రవర్మ శాసనమున పృ॥ సం॥ 39 అని వ్రాయబడినదని కొందరును, 139 అని వ్రాయబడినదని కొందరును, నాకుడెలిపిరి. Burnel's Paleography 23 plate, చూడగా 3, 9 (39) అను అంకలే శాసనమున చెక్కబడినట్లు తెలిసినది. మరియు, Ep. Ind. Vol. III. p. 131 లో గురార్జపుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ శాసనమున చెక్కబడిన "3" అను అంకయున్ను, ఈ శాసనమునందలి 3 అంకయున్ను ఒకేవిధముగా నున్నవి. మరియు, దానార్జపునికొడుకగు ఇంద్రవర్మ పురి శాసనమున చెక్కబడిన పదులస్థానమునందలి 3 అంకయున్ను, ఈ శాసనమునందలి పదులస్థానమునందలి 3 అంకయున్ను ఒకేవిధముగా నున్నవి. గనుక, ఈ శాసన కర్త ప్ర॥ సం॥ 39 లోనే దానమిచ్చెనని నిశ్చయించితిని. ఈ శాసనపురేకులపై నున్న వ్రాతలను పరీక్షించినట్టియు, దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, అరవనంపుటమును ప్రకటించినట్టియు, కె. వి. నుబ్రమణ్య ఆ

య్యరుగారు లిపినిబట్టి, ఈ శాసనము 5వ శతాబ్దాంతమునగాని, అరవశతాబ్ద ప్రారంభమునగాని వ్రాయబడియుండునని చెప్పిరి. మరియు, క్రీ॥శ॥ 5వ శతాబ్దాంతమునగాంగళకము ప్రారంభమయ్యెనన్న విషయమును వారామోదించిరి. గాంగేయవంశ సంవత్సరమును బేర్కొనక, ప్రవర్ధమాన సంవత్సరమును వాడుటచే ఈ శాసనము వంశప్రారంభకాలమున వ్రాయబడినట్లు తోచును.

పై వంశవృక్షమందలి, 4, 5 రాజులకాలము, గాంగళకము 51 యని వారి తామ్రశాసనములలో అక్షరాలతోను, అంకెలతోను తెలుపబడినను, కొందరు 4 వ వాని కాలము గాం॥ శ॥ సం॥ 251 గను, 5 వ వాని కాలము గాం॥ శ॥ సం॥ 351 గను పరిగణించి వారిని వంశాదినండి వంశాంతమునకు తీసికొనిపోయినపర్పురున్నారు. ఇండియన్ అంటిక్వరీ 13వ సంపుటములో ప్రతిబింబములతో వారి శాసనములను ప్రకటించినట్టి డాక్టరు స్టీటు, వారి శాసనములలో గాం॥ శ॥ 51 (ఏకపంచాశతి లేక ఏకపంచాశతి) అని ఉన్నదని వ్రాయుచు, లిపిస్వరూపమునుబట్టి తర్వాతి కాలపువారని యూహించిరి. కాని లిపిని పరీక్షించగా అది ప్రాచీనపుడేగాని, తర్వాతది గాదని తోచినది. మరియు, శాసనములలో సంవత్సరములు తెల్పు అంకెలు స్పష్టముగ నుండగా, సంశయింపవలెదు. మరియు, ఇంద్రవర్మ శాసనమున గాం॥ శ॥ సం॥ 138 అనియుండగా, 140 అని తప్పుగా డాక్టరు స్టీటు చదివెను. శాసనపు ప్రతిబింబములలో అక్షరస్వరూపమును, కాలమును, పరీక్షించి, ఈ రాజులను వంశవృక్షమునందలి 4, 5 రాజులుగా నిర్ణయించితిని.

6వ రాజునకును, 7వ రాజునకును "రాజ

సింహ" యనడి బిరుదే యుండుట చేతను, ఇద్దరును గాంగామలకులప్రతిష్ఠలని చెప్పబడుట చేతను, 6,7 రాజులన్నదమ్ములని యెంచవచ్చును. మరియు, వీరిద్దరి శాసనములను చక్కైనవాడుభానుచంద్రునికొడుకగు వినయచంద్రుడుగా కన్పట్టుచున్నాడు.

9 వ రాజు శాసనములు ఎక్కువగా దొరికినవి. ఈతడే తూర్పు చాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుని (క్రీ. శ॥ 663 లేక 666) యోడించి యుండునని స్త్రీలు అభిప్రాయపడెను. కాని ఈతనికి "అధిరాజేంద్ర" బిరుదు కానవి, 7 వ రాజగు ఇంద్రవర్మ యోడించి యుండునని, తిరిగిసంశయించెను. ఆతనియూహనరియగునేని గాంగళకము, (క్రీ. శ॥ 520 ప్రాంతములస్తాపింపబడియుండవలెను. చాళుక్యలకృతపూర్వమాంధ్రదేశమునేలిన విష్ణుకుండినలకును, తూర్పు గాంగులకును "అనేక చతుర్దంతసమరములు" జరుగుటచేత, విష్ణుకుండిన ఇంద్రునకే, గాంగ (త్రికలింగాధిరాజు (2వ రాజు) సమకాలీనుడని యెంచుట సమంజసము. ఈ 9వ రాజు 7వ రాజు మనుమడై యుండవచ్చును. అట్లే 8వ రాజగు దానార్జవుడు 7వ రాజగు ఇంద్రవర్మకొడుకగును.

10వ రాజునుండి 15వ రాజువరకును వంశానుక్రమము, కాలములు, సరిగా శాసనములను బట్టి నిశ్చయింపబడినవి. 12 వ రాజు రాజ్యముచేసినట్లు నిదర్శనములుగానరావు. కాని 13 వ రాజు శాసనములోని దానము తనసోదరుడగు జయవర్మ (13 వ రాజు) పుణ్యాభివృద్ధికై ఇవ్వబడినట్లు ఆశాసనమే సాక్ష్యము. 14 వ రాజు పేరు ఇంద్రవర్మయనికొందరు వ్రాయుచున్నారు. కాని యాతని శాసనమున శ్రీమాన్దందవర్మయని చదువుటయే న్యాయము. మరియు, శాసనమున

గలసంవత్సరము ౨౨ అనియుండుటచేత గాంగళకసంవత్సరము 221లో దానమివ్వబడెన తెలియవచ్చును. 15 వ రాజగు అనంతవర్మకు మారుడు దేవేంద్రవర్మ, గాంగళ 254 నాటివాడు. ఈతనితో, గాంగళకమున 1 నాటి దేవేంద్రవర్మను ముడిపెట్టుట న్యాయముగాదు. శాసనమున అంకెలతోను, అక్షరములతోను 51 అని యుండగా, 251 అని చదువుట సహేతుకముగాలేదు.

16, 18 రాజులు, బెంగుళూరు వస్తు ప్రదర్శనశాల యందలి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిరి. అందు వారిరాజ్యసంవత్సర మివ్వబడకపోయినను, ఇండియన్ ఆన్టిక్వరీ, ఆంధ్రప్రదేశ్ పరిశోధక మండలివారి కలయందు ప్రకటింపబడిన అదే రాజుల శాసనములను బట్టి కాలనిర్ణయము చేయడమైనది. 19 వ రాజును గురించి బీహారు, ఒరిస్సా పరిశోధకవత్రిక 12 సంపుటమును, 1918 సంవత్సరపు డిసెంబరుమాసదేశ శాసనముల సంవత్సరపు నివేదికను, బట్టి కాలనిర్ణయము మొదలగు విషయములు తెలియుచున్నవి. 20, 21, 22, 23 రాజులను గురించియు, గాంగళక ప్రారంభకాలమును గురించియు, నేనిదివరలో ప్రకటించిన చీటివలన తామ్రశాసనమును బట్టి తెలియును. ఆశాసనముననే ప్రవృద్ధమముగా వజ్జి, లేక వజ్రహస్త, మూరసింహ, యను రాజులు పేర్కొనబడుటను బట్టియు, ఆ రాజుల పేర్లు తర్వాతి గాంగరాజగు అనంతవర్మ చోడగంగునికొరిన్ శాసనమున నుండుటంబట్టియు, పూర్వపరగాంగులకు సంబంధము గలదనియు, అనంతవర్మ శాసనమున పేర్కొనబడిన పూర్వీకుల పేర్లలో (వంశపు) పేర్లన్నియు పూర్తిగా నివ్వబడకపోయినను చాలభాగము సరియగునవియే యనియు,

తెలియుచున్నది. 24 మొదలు 31 వరకుగల రాజుల వంశానుక్రమ, కాలనిర్ణయములు, 31 వ రాజు తామ్రశాసనములను బట్టి సిర వర్చబడ్డవి. 29 వ రాజగు అనియంకభీమ లేక వజ్రహస్తదేవుని శాసనమొకటి శత్రువులంతా లూకా పాలూరునందుదొరికినది. ఆగ్రామముందలి వశేశ్వరునికి భూదానము చేయబడినట్లు తెలియును. ఈతడే ముఖలింగమునందలి అనియంక భీమేశ్వరాలయమును కట్టించి యుండును. ఇదేకాలమున తూర్పుచాళుక్య రాజగు భీముడు భీమేశ్వరునికి యాలయములను కట్టించెను. 32 వ రాజగు మధుకామార్జునునికాలమున గాంగళకవర్షము 526 లోమూడుగ్రామములువై శ్యామ్రహారముగా చేసియివ్వబడెనని యాతనితామ్రశాసనమొకటి తెలుపుచున్నది. ఆతని తర్వాతిరాజగు వజ్రహస్తదేవుని యొక్క తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతని పట్టాభిషేకకాలము శాలివాహన శకాబ్దము 960 సంవత్సరమునజరిగెనని తెలియుచున్నది. మరియు, తత్సార్వభౌమరాజుల పేర్లు రాజ్యకాలములు తెలుపబడినవి. దీనినిబట్టిమధుకామార్జునుని 523 గాంగళకము, శాలివాహన శకముగను, క్రీస్తు శకముగను మార్పుటకు అవకాశము గల్గినది. అందుచేతనే, గాంగళక ప్రారంభ సంవత్సరము క్రీస్తుశకము 493 సంవత్సరమునకు సరిపోవుననియు చెప్పటకు వీలుకల్గినది. 33 వ రాజు యొక్క తామ్రశాసనములు విశేషముగా పోకటింపబడినవి. ఈతని శిలాశాసనములు గూడ ముఖలింగాలయమున దొరికినవి. వీటిని బట్టి ఈరాజుచరిత్ర బాగుగా తెలియుచున్నది. 34 వ రాజు శాసనములు దొరికినను ప్రకటింపబడలేదు. కాని 35 వ రాజుయొక్క తామ్ర, శిలాశాసనములు పెక్కులు దొరుకుటచేత

యాతని చరిత్ర ఎక్కువ బాగుగా తెలియుచున్నది. అయినను ఆకాలపు చరిత్రలు దొరకవి, అప్పటి రాజ్యాంగవిశేషములు స్పష్టముగా తెలియుటలేదు. పై రాజులను సురించి శాసనములనుబట్టి తెలియదగు విషయములను, కళింగనగర నిర్ణయాంతరము, తెలిపెదను.

కళింగనగరనిర్ణయము.

పూర్వగాంగరాజుల చరిత్రవిషయమై వ్రాయకముందు, ఆరాజుల రాజధానివిషయమై గల భిన్నాభిప్రాయములను తెల్పి, శాసన ప్రమాణముగ కళింగనగర మెద్దియో నిశ్చయించెదను.

పూర్వగాంగరాజుల శకము క్రీ. శ. 493 నాన స్థాపింపబడెనని జ్ఞాపకముంచుకొనిన యడల కళింగనగర విచారణ చాల తేలికయగును. కాళిదాసుని రఘువంశముననున్న కళింగరాజధాని వర్ణననుబట్టియేమి, దండిమ హాకవియొక్కదశ కుమారచరిత్రయందలి కళింగవర్ణననుబట్టియేమి, నమదగ్గీరమునందున్న ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమునుబట్టియేమి, ఇంద్రవర్మ శిశికాకుళిశాసనమున “స్వస్థిజలధి జలతరంగకరపల్ల వాలింగిత సకలకలింగావనీతలతల కాయమానాద్విజయ కలింగనగరాత్” అని యుండుట చేతనేమి, తదితరశాసనములలో “సర్వర్ష సుఖరమణీయ”మగుకళింగనగర మని యుండుటచేతనేమి, వేములవాడ భీమకవిని చెప్పుపద్యములలోనివర్ణనవల్లనేమి, కొందరుపరిశోధకులు ప్రస్తుతపు కళింగపట్టణమే శాసనములలో వర్ణింపబడినకళింగనగరమనివాదించుచున్నారు. కాని ఈవాదియు సరియైనదికాదు. కాళిదాసకవి క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమువాడని కొందరును, 4వ శతాబ్దమువాడని కొందరును

వాయుచున్నారు. ఎట్టానను యాతనికాలము న కళింగరాజధాని సముద్రతీరమందున్నను, తూర్పుగాంగరాజుల కాలమునగూడ సముద్ర తీరముననేయున్నదని చెప్పవీలులేదు. ఆతడు రఘుదండయాత్రను గురించి వ్రాసిన సంగతులన్నియు సముద్రగుప్తుని దక్షిణదిగ్విజయ యాత్రకు సంబంధించిన విషయములే యని కొందరునుచున్నారు. సముద్రగుప్తునిదండయాత్ర క్రీ. శ. ౩40 ప్రాంతముల జరిగెనని డాక్టరు స్మిత్ వ్రాసినను, ఆతడు నిజముగ క్రీ. శ. మూడవశతాబ్దముననే యుండెనని కొందరు వాయుచున్నారు. గుప్తశక ప్రారంభము క్రీ. శ. 193 లోయని కొందరును, 201 లోయనికొందరును, 290 లోయని కొందరును, ౩20 లోయనికొందరును వాయుచున్నాడు.⁷² ఏదియెట్టానను క్రీస్తుశకము 4 వ శతాబ్దమునకు లోపలనున్న సముద్రగుప్తుడు కళింగమును జయించెను. అప్పుడు కళింగరాజధాని మహేంద్రగిరి కొత్తూరు. అది సముద్రతీరమున లేదు. తర్వాత కళింగమునేలిన వర్మరాజులు సి-హపురం, సారేవల్లి గ్రామము

లనుండి రాజ్యముచేసిరి. అవియునుసముద్రతీరమున లేవు. తర్వాత కళింగమునేలిన పూర్వ తూర్పుగాంగరాజులుదంతపురం, కళింగనగరం గ్రామములనుండి రాజ్యమేలిరి. అవియును సముద్రతీరమునలేవు. దశకుమారచరిత్ర సప్తమోఛ్వాసమందలికళింగవర్ణనను జరిగినవారికి రాజధాని సముద్రతీరమున లేదనియు, రాజబంధుజనులతో వసంతకాలమందు కొద్దిరోజులుమాత్రమే సముద్రతీరమందున్న యడవులలో క్రీడలు నల్పుచుండెననియు, తెలియును. కళింగపట్టణమే రాజధానియనుకొందమన్న, దక్షిణహిందూదేశము నేలిన రాజవంశములన్నియు సముద్రమునకు కొంతదూరమునే రాజధానులనుస్థిరపర్చుకొనిరిగాని వేరుగాదు. మరియు, కళింగపట్టణమనగా సముద్రతీరపు రేవుస్థలమనియు, కళింగనగర మనగా కళింగ దేశపురాజధానియనియు అర్థముగ్రహించుట మంచిది. ఇప్పటి కళింగపట్టణమున ప్రాచీనదేవాలయములుగాని, శాసనములుగాని దొరకలేదు. వేములవాడభీమకవివచెప్పుకళింగంగుపై పద్యము లాతనివాయనిసంశయము

72. Vide Annual Report of the Mysore Arch. Dept. for 1923, pages 9—30. Gupta Era settled.

"If the initial point of Gupta Era is placed at 200 A. D. 'on the authority of Brahmin, Jain, and Chinese traditions, there will be hardly any room for such confusion about the unwarranted synchronism of the 2 branches of the Guptas". p. 22.

"Having thus pointed out how the Brahmin, Jain, Chinese and Ceylones, traditions regarding the early Gupta kings and their contemporaries can more satisfactorily be equated with the Epoch of 200—201 A. D. as its starting point than with Dr. Fleet's proposed period 319—320 with which none of the traditions agree, I shall now proceed to show how the same Epoch of 200—201 can be made to harmonise with the Epigraphical data". P. 24.

"With this initial date of early Guptas, the last date of Samudra Gupta's rule will be about 282 A.D."

Also vide Ann. Rep. of Mysore Arch. Dept. for 1927 pages 27—30, "A test of the starting point of Gupta Era 201 expired."

చదువరుల కేతోచగలదు. ఒకవేళ కొన్ని పద్యములాతని పని నమ్మినను, “శృంఖలద్వీపమచగ నొప్పు”నట్టి నగరము, వంశధారానదీపరివృతంబైన ముఖలింగమున కేలవర్తింపగూడదో తెలియకున్నది. ఇక, ఇంద్రవర్మ శాసనమున గల “జలధి జలతరంగకరవల్ల వాలింగిత”యనువిశేషణము, సకల కలింగావసీతలమునకుగాని, కలింగావసీతలతిలకాయమానమగువిజయకళింగనగరమునకువర్తింపదు. గనుక కళింగనగరము కన్న కళింగదేశమే సముద్రముచే జట్టబడిన దనిచెప్పుట న్యాయముగ నుండును. కొందరు “సర్వర్తు సుఖరమణీయాద్విజయకళింగనగరాత్” అని శాసనమున చెప్పబడుటచేత, అది సముద్రతీరమునందే యుండి యుండవలెనని చెప్పుచున్నారు. గాని ముఖలింగనగరము సర్వర్తు సుఖరమణీయమైనదని యేల చెప్పరాదు?

సముద్రగుప్తుడు కళింగదేశముపై దాడివెడలినప్పుడు కళింగనగరము మహేంద్రగిరి కొత్తూరుగానుండెను. తత్సూర్యము అశోకుని, ఖరవేలుని, నాటి కళింగనగరము, తోసలి లేక ధాలి (భువనేశ్వరమునహా) యెయుండుననికొందరు వ్రాయుచున్నారు. సముద్రగుప్తుని తర్వాత కళింగనగరము పేరు వేరు వేరు గ్రామములకువర్తించినదనిపై నివ్రాసియుంటిని. శ్రీకాకుళం, పల్లాకిమిడి తాలూకాలలోని గ్రామములే కళింగనగరములై వేర్వేరు కాలములం దుండినట్లు శాసనప్రమాణముగలదు.

ఇటీవల Ep. Ind. Vol. IV, 183 పేజీలో మహారాజశ్రీ గిడుగురామమూర్తిగారు పల్లాకిమిడి తాలూకాలోని ముఖలింగనగరకటకములే పూర్వపు కళింగనగరమని అక్కడనున్న కట్టడముల శిథిలములవల్లను, నగరకటకమును పేరువల్లను, దేవాలయములలోని శాసనముల

నహాయమువల్లను నిర్ధారణ చేసిరి. ఈవిషయమునే, Ep. Ind. Vol. 9, 94-98 పేజీలలో వ్రాసామని శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు హుల్ షుచర్పించుచు, వారియంగీకారమును తెల్పిరి. డాక్టరు విన్ సెన్టుస్మిత్ గూడ ఈముఖలింగమే కళింగనగరమని తన పూర్వహిందూ దేశచరిత్ర 498వ పేజీయందు వ్రాసియున్నాడు.

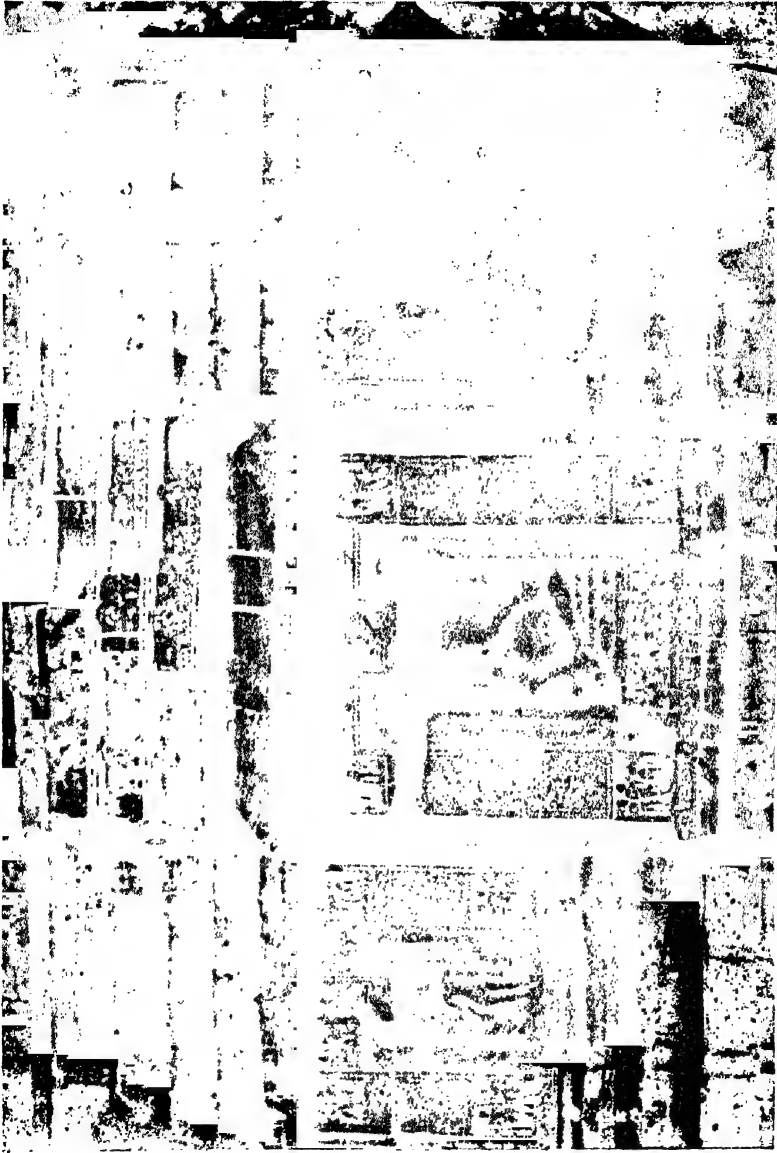
పూర్వపరగాంగరాజుల శాసనములలో నెల్ల విజయకళింగనగరమే రాజధానిగా వర్ణింపబడినది. అయినను, ముఖలింగదేవాలయమునను, అనియంక భీమేశ్వరాలయమునను దొరికిన శిలాశాసనములను పరిక్షించగా అందు తర్వాతి గాంగరాజుల పేర్లేగాని, పూర్వగాంగరాజుల పేర్లుగానరావు. దీనినిబట్టి పూర్వగాజులకాలమునగూడ ముఖలింగము రాజధానికాదని చెప్పవీలులేదు. వీరి తామ్రశాసనములు ముఖలింగనగరమునకు మైలు రెండుమైళ్లు సమీపముననున్న అచ్యుతాపురం, సిద్ధాంతం గ్రామములోగూడ దొరికినవి. గంగామలకులమును కళింగమున ప్రతిష్ఠించిన వాడును, రాజసింహుడి బిరుదములుగలవాడు నగు ఇంద్రవర్మ (గాం॥ శ॥ 87,) అచ్యుతాపురం శాసనములో, వరాహవర్తని (శ్రీకాకుళం) విషయమునకు సంబంధించిన సిద్ధార్థక గ్రామములోని (ఇప్పటి ముఖలింగ సమీపముననున్న సిద్ధాంతం) రాజతీటాకము వద్దనున్న పొల మొకటి దానమివ్వబడినట్లు చెప్పబడినది. దీనినిబట్టి పూర్వగాంగరాజుల శాసనములు ముఖలింగప్రాంతముల దొరకుటయేగాక, రాజధానిగూడ తత్సమీపముననే యున్నట్లు తెలియుచున్నది. గాం॥ శ॥ 39 లోని ఇంద్రవర్మ రాజధాని దంతపురం. తర్వాతిరాజులు తత్సమీపముననున్న నగరకటకమునకు రాజధానినిమా

ర్పియ్యాయరు. ముఖలింగదేవాలయములలో పూర్వగాంగరాజులశిలాశాసనములు లేకపోవుటకు కారణ మేమనగా వారికాలమున ఆ దేవాలయములు నిర్మింపబడకపోవుటయే. రెండవకా మార్గపునికాలమున, (ప్రాయశః క్రీ. శ. ౪ వ శతాబ్దమధ్యభాగమున) నగరమున ముఖలింగాలయముకట్టబడినట్లు కొన్ని శాసనమునచెప్పబడియున్నది. అనియంకభీమ లేక 2వ ప్రహస్తుని కాలమున అనగా క్రీ. శ. 10వ శతాబ్దాంతమున ముఖలింగమునందలి అనియంకభీమేశ్వరాలయముకట్టబడియుండును. ఇతడే గంజాంజిల్లాలోని పాలూరు గ్రామమునందలి పశ్చిమేశ్వరాలయమునకు కొంత భూదానము చేసినట్లు 1917 Annual report on Epigraphy నిబట్టి తెలియుచున్నది. ఇది వరతో నేను తెలిసిన ప్రకారము ఈ రాజులందఱు పూర్వగాంగరాజులే. పూర్వ, పరతూర్పుగాంగరాజులందఱును ఒకే వంశమువారని తెలుసుకొనవలెను. అయినను, కటకమునకు రాజధానిని మార్చిన అనంతవర్మచోడగంగుని కాలమునుండి రాజ్యమేలినవారందఱును తర్వాతిగాంగులనియు, తత్పూర్వము రాజ్యమేలినవారందఱును పూర్వగాంగరాజులనియు, నిజింగినచో పూర్వగాంగుల శాసనములును ముఖలింగమున కనబడినట్లు అంగీకరించవచ్చును. పూర్వగాంగులతోని మొదటివారి శిలాశాసనములు దొరకకపోవుటకు కారణము, అప్పటికి కళింగనగరాలయ నిర్మాణము లేకపోవుటయే. వేగిదేశాధిపులకు తర్వాతిచాళుక్యరాజులశిలాశాసనములు నిట్లే ఆకాలముననే నిర్మింపబడినదేవాలయములందు దొరకినవి. కాని విశేషశాసనములు తామ్రశేకులపై వ్రాయబడి, దొరకినవి. తూర్పుచాళుక్యలలోని మొదటి

రాజుల శాసనములును దేవాలయములందు దొరకక, తామ్రశేకులపై వ్రాయబడి దొరికినవి.

మొదటికామార్గపుని కాలమున దంతపురనామముగల నగరము రాజధానియని చెప్పబడినది. దంతపురవాసము (పాడుపడిన ఇప్పటి దంతవక్రనికోట) నుండిగూడ అనేకదానశాసనము లివ్వబడెను. రెండవ కామార్గపును “తిరస్కృత త్రివిష్టప” మగునగరమునుగట్టి, అందు మధుకేశునకు పెద్ద ఆలయము నిర్మించెను. అందలి దేవునిబట్టి (మధుకేశ్వర, మధుకలింగేశ్వర, ముఖలింగేశ్వర), ఆనగరమే యిటీవల ముఖలింగముగా మారినట్లు శ్లోత్రమహాత్మ్యమువల్ల తెలియుచున్నది. ఇట్లుమారుట నవీనము. ఏలననగా, ముఖలింగాలయము లందలి శాసనములలో నెల్ల ఆయూరి పేరు కళింగావని నగరం, త్రికళింగావనినగరం, కళింగనగరం అనియేగాని, ముఖలింగ మని కనబడదు. మధుకేశ్వర, మధుకలింగములను బట్టియే ముఖలింగనామము వాడుకలోనికి వచ్చియుండును.

దక్షిణ హిందూదేశశాసనములు, 4, 5, 6 సంపుటము లిటీవల యచ్చుపడినవి. అందు కళింగగాంగరాజుల శాసనములు, ద్రాక్షారామ, ముఖలింగ, శ్రీకూర్మ, సింహాచలాది గ్రామములందలి దేవళములందు చెక్కించబడినవి, వందలకొలది అచ్చుపడియున్నవి. దక్షిణహిందూదేశశాసననావళి సంవత్సరనివేదికలందుగూడ కళింగమునందున్న పెక్కుగ్రామములలోని దేవాలయములందలి శిలాశాసనములు సూచింపబడినవి. ఉత్కళమందలి భువనేశ్వర, చాటేశ్వర, జగన్నాథాది దేవళపు శిలాశాసనములున్న గాంగరాజులచరిత్రను తెలుపుదున్నవి. వ్యరియూ ఈ రాజుల తామ్రశాసనములును, గంగవంశానుచరిత్రయు, ముఖ్యాధారములై యున్నవి.

సోమేశ్వరాలయవిమూలపు గూటియందలి గణేశుని విగ్రహము, శిల్పము.

శ్రీ లింగ దేశ చరిత్ర

సోమేశ్వరాలయపు విమానముయొక్క ప్రిణాభాగమునందలి కుమారస్వామిచిహ్నము, శిల్పములు.

ముఖలింగాలయమున దొరికిన శాసనములలోని పేర్లు—కాలింగదేశ నగరము, కలింగావని నగరము, కాలింగము, కలింగ నగరము, నగరము, నగరపు వాడ, త్రికలింగావని నగరము—అన్నియు ఒకే గ్రామమునకు (ప్రస్తుతముఖలింగమునకు) చెందినవై యున్నవి. శాసనములలో ముఖలింగమని గాని, ముఖలింగేశ్వరుడని గాని పేర్లు గానరావు. మధుకేశ్వరదేవర, మధుకేశ్వరాయశర్వాయ, గోకర్ణమధుకేశ్వరాయ, అను పేర్లు మాత్రముగలవు. వీటికే నవీనకాలపు దగు త్తేత్రమహాత్మ్యముందు ముఖలింగేశ్వర నామము వాడబడినది. గ్రామమునకును ముఖలింగమని పేరు వచ్చెను. శిలాశాసనములలో నున్న, నగరము లేక నగరపువాడయున్న, ఇప్పటి ముఖలింగసమీప నగరకటకమున్న, అనంతవర్మ చోడగంగుని కొర్ని శాసనములో చెప్పబడిన రీతిని రెండవ కామార్జువును నిర్మించిన మధుకేశ్వరుని యాలయముగల నగరమున్న, ఒక్కటిగా గన్పట్టును. శాసనప్రమాణము లన్నియు ఇట్లే సూచించుచున్నవి:—

చూడుము: దక్షిణహిందూదేశశాసనములు, ఏవ సంపుటము, ముఖలింగాలయపు శాసనములు, (1005—1143):—

సం॥ 10౨7 నగరేమధుకేశ్వరాయ శర్వాయ సం॥ 1౦10 స్వస్తిశ్రీమత్ కలింగనగరాత్ పరమ హామేశ్వర పరమభట్టారక మహారాజాధి రాజ త్రికలింగాధిపతి: శ్రీమదనంతవర్మ మహారాజ శ్చోడగంగదేవ: కుశలీ సమస్తామాత్యప్రముఖ వానపదానాచార్యునా మాజ్ఞాపయతి విదితమస్తు భవతాం ——— త్రికలింగదేవభోగనివర్ధ —

1౮35 కాలింగావని నగరే

1036 కాలింగదేశ నగరే

1037 వీని నగరపు వాడనాయకులు అచంద్రాక్కాము నడపింపుంగలవారు.

1040 సూర్యగ్రహణ నిమిత్తమున నగరమున మధుకేశ్వర దేవరకు

1042 సూర్యగ్రహణ నిమిత్తే నగరేమధుకేశ్వరాయ దేవాయ బ్రాహ్మారామనివాస:

1046 ఉత్తరాయన సంక్రాంతి గురువారమున నగరానవీటి మధుకేశ్వర దేవరకు.....నగరపువాడ బైరవుని గుండముక్రిందను బెట్టిన అఖండవీపము

1049 మధుకేశ్వరదేవరకు నగరపువాడ విష్ణుదేవరగుడి.....

1052 సూర్యగ్రహణ నిమిత్తమున నగరాన శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు—గాచపవీహస్తపురవరి సూరపోతు బెట్టిన అఖండవీటిపండుముఖట్టికి నగరావంత్రియ పంపున—వీని నాచంద్రాక్కా ము నడపింపుంగల వారు నగరపువాడ నాయకులు

1057 మధుకేశ్వరాయ నగరే—

1078 కలింగామున మధుకేశ్వర దేవరకు

1083 అఖండవర్తియదివియ ఒక్కొట్టికి నగరమున.

1098 నగర కలింగదేశ స్వయం భుజే మధుకేశ్వరాయ దేవాయ

1101 త్రికలింగావని నగరే శ్రీమన్నధుకేశ్వరాయ శర్వాయ

1101 గోకర్ణమధుకేశ్వరాయ

1142 నగరానవీటిశ్రీఅనియక్కా భీమేశ్వరదేవరకు సం॥ 1290 శ్రీకూర్మంశాననం- కలింగమండలమైన కులవంత్రియ నగరానవీటి మధుకేశ్వర దేవరస్థానపతి యైన రామేశ్వర అండానియూ, వరాహవంత్రియ సింహపుగమున అదిత్యనాయకు లొత్తైన నాయకులును, శ్రీకూర్మమమున నారెపనాయకు లొత్తైన నాయకులును ఇప్పిలి గంగమనాయకు లొత్తైన నాయకులును, తామ రిచెలువును—

పై శాసన ప్రమాణములను బట్టి కలింగనగరమన్నను, కలింగావని నగరమన్నను, నగరమన్నను, నగరపు వాడయన్నను, ఒకటి యనియు, అవి యన్నియు ఇప్పటి ముఖలింగ నగరకటక గ్రామములకే పురాతనపు పేర్లు నియు, కలింగపూర్వపరగాంగరాజులరాజధాని

యందే నిర్మింపబడెననియు, ఇప్పుడా ప్రాంతములందు కన్నట్లు శిథిలములైన కట్టడములు, దేవాలయములు, నాణెములు, తామ్రశిలా శాసనములు, విజయశిలంగలగుమునకు చెందిన వనియు, మనము నమ్మవలెను. సమద్ర తీరమునందలి కళింగపట్టణ మొకప్పుడు రాజధానిగానుండినను, పూర్వగాంగరాజుల కాలమున నుండియు (క్రీ. శా. 50), మహేంద్ర మహాలోదధుల మధ్యస్థమున ఇప్పటి ముఖలింగమే విజయకళింగనగరమును పేర రాజధానిగా యొప్పుచుండెను. శాసనములలో, నంత పురము, తామరచెలుపు, సింహపురం, జలమూర్తి, సిద్ధాంతం, శ్రీపురము, భోగపురము మొదలగు గ్రామములు కోలువర్తిని, వరాహవర్తిని విషయములలోని పని చెప్పబడినవి. వీటిని బట్టి నగరము లేక కళింగ నగరము (ముఖలింగము) కులవర్తిలోని దని తెలియుచున్నది. పూర్వగాంగరాజుల తామ్రశాసనములుగూడ ఈ ప్రాంతములనే దొరుకుటచేత నున్న, కళింగనగరమునకు సమీపముననున్న సిద్ధాంతగ్రామమందు రాజతటాక ముండెనని వారి శాసనములలో చెప్పబడుటచేతనున్న, తామ్రశాసనములో దానమివ్వబడిన గ్రామములనిహద్దులలో ముఖలింగప్రాంతపుకొండ లేసూచింపబడుటచేతనున్న, రాజధాని అందే యుండెనని నమ్మవలెను.

పూర్వగాంగ రాజుల చరిత్ర.

1. తిల్లింగ శాసన కర్తి.

“ప్రవర్ధమాన రాజ్యసంవత్సరస్య అష్టావింశతిం” అనగా, గాం. శా. సం. 28 ఫాల్గుణ కృష్ణాష్టమినాడు, తిల్లింగ శాసనము వ్రాయబడెను. (J. A. H. R. S. Vol. 3. Pt I. P. 55) ఈ శాసనకర్తయే, శాసనమంతయు దొరక

కపోవుటచేత, తెలియును. కాని ఆతడు తూర్పు గాంగ వంశమునకు చెందినవాడనియు, ప్రాయశఃసంశస్తాపకడయు, చెప్పటకు శాసనపులిపి, తేదీ, చెక్కినవానిపేరు, వీలు కలిగించుచున్నవి. ఆతడు వంశవృక్షముండలి మొదటిరాజగు మితనర్మయే కావచ్చును.

2. శ్రీ మహాగాజేంద్రహృది.

ఈతనిశాసనము ప్రవర్ధమాన సం. 39, వైశాఖ ది 21 నాడు లిఖింపబడినది. ఇంద్రవర్మ జర్జింగిశాసనమును పేర J. A. H. R. S. Vol. 3. Pt. I. PP. 49-53 లో ప్రకటింపబడినది. గంజాం జిల్లాలోని టెక్కలిగ్రామ సమీపమున నున్న జర్జింగిగ్రామములో పాలముత్రవృచుండగా ప్రాచీన శివాలయపు శిథిలములు, ఒక శివలింగము, కొన్ని పెద్ద ఇటుకలు, కుండలు, ఈతామ్రశాసనపు రేకులు, దొరకనవని నో. అన్నెంపరశురాం పాత్రోగారు చెప్పిరి. శాసనమున బేర్కొన్న జ్ఞాకగ్రామమున్ను ఇప్పటి జర్జింగిన్ని, ఒక్కటేయని తెలియుచున్నది. శాసనపులిపి వేగిలిపి, లేక ప్రాచీన తెలుగుకన్నడ లిపి. భాషసంస్కృతము. శాసనమున కడపటి వ్యాసశ్లోకములు తప్ప మిగిలిన భాగమంతయు వచనరూపముననున్నది. దానశాసనకర్తయగు ఇంద్రవర్మ అమరపురమునకు పోటీయనదగు ఓంతపురము నుండి శాసనము నిచ్చెను. పరమేశ్వర పాదభక్తుడును, గంగామలకుల గగనతలమునకు సూర్యుడును, అనేక చతుర్దంత యుద్ధములందు విజయము గాంచుటచేత పాదక్రాంతులగు సామంతరాజులు గలవాడును, సాదు బాంధవార్థి జనులును పోషించువాడును, మతాపితృపాధానుభూతయు, త్రికలింగాధిపతియు నగు శ్రీమహారాజేంద్రవర్మ వోంఖా

రభోగములోని జిజ్ఞాసకమును, సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి రుద్రస్వామికొడుగులగ్ని స్వామికిని, ఆతనికొడుకు రుద్రస్వామికిని రెండు సమభాగములుగా విభజించి యిచ్చెను. ఈతడు దంతపురము రాజధానిగా గల్గి, త్రిలింగాధిపతీయను బిరుదునొంది, అనేక చాతుర్దంతయుద్ధము లందు జయములనుగాంచి, గాంగకులమునకు సహస్రభానునివలె ప్రకాశించెను. ఈతనితర్వాతిరాజులింకను గొప్పవిజయములను గాంచి, నకల కళింగాధిపతులను పేర విజయకళింగ సగరమునుండి పరిపాలన జేసిరి. గనుకనే, గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములను, బేర్కొన గల్గిరి. మరియు, మహేష్వగిరి గోళర్ణస్వామి పాదభక్తుల మనియు చెప్పుకొనిరి. త్రికళింగాధిపతీయను బిరుదు నొందుటకును, గాంగకులమును, ప్రవర్ధమాన సంవత్సరమును బేర్కొనటకును, ఈతడే పూర్వరాజులలో మొదటివాడు. త్రిలింగాధిపత్యమును బట్టి, ఈతడు మహానది మొదలు గోదావరివరకు గల కళింగదేశము నెల్ల స్వాధీనపర్చుకొనెనని తెలియుచున్నది. ఈతనివలెనే విష్ణుకుండినరాజగు ఇంద్రభట్టారకుడు అనేకచాతుర్దంతములతో పోరాడి, శత్రుల నోడించినట్లు తన శాసనములలో తెలిపియుండుటచేత తూర్పుగాంగులకును, విష్ణుకుండినలకును, పెక్కుయుద్ధములు జరుగుచుండెనని తోచును. గాంగుల

విజయముల వలననే విష్ణుకుండినులు తూర్పునుండి క్రమక్రమముగా క్షిప్రాతీత్రప్రాంతముల కేగియుండిరి. ఈగాంగ ఇంద్రవర్మ క్రీ॥ శ॥ 530 ప్రాంతములందు రాజ్యమేలియుండును. విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుడు, రమారమి 40 సంవత్సరములు రాజ్యమేలినట్లు ఆతని శాసనములలో నుండటచేత, 39 గాంగశకసం॥పు ఇంద్రవర్మ మొదలు, 87, 91 గాంగశకసం॥పు ఇంద్రవర్మవరకు గల రాజుల కందరకు నీతడు సమకాలీకుడై యుండియుండును. ప్రాయశః ఈకాలముననేతూర్పుగాంగులు దక్షిణమున గోదావరినది మొదలు, ఉత్తరమున పూరిజిల్లావరకు తమ రాజ్యమును విస్తరింపజేసి యుందురు. గనుకనే విష్ణుకుండిన మూడవమాధవవర్మ (క్రీ॥శ॥ 600) స్లక్కి, లేక పక్కిరాష్ట్రమును (విశాఖపట్టణంజిల్లా) జయించుచున్నప్పుడలవాడై గోదావరిని దాటుచు పాలమూరు పులింబూరు దాన శాసనమునిచ్చెను. పూర్వగాంగ రాజులలో త్రికళింగాధిపతీయనియు, అనేక చాతుర్దంతసమరవిజయుడనియు, బిరుదులొందిన ఈ ఇంద్రవర్మయే, విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడని తోచుచున్నది. దీనినిబట్టి గాంగ శ॥ సం॥ 39, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 525 నకు సమానముగను. గనుక గాంగశక ప్రారంభ కాలము క్రీ॥శ॥ 493 సం॥ ప్రాంతమైయుండును.⁷³ మరియు, వ్రీధీమూల రాజయొక్క గోదావరి తామ్రశాసనములలో బేర్కొనబడిన తూర్పు

73. అంధ్రేశ్వరశాసనాంధ్రకవచంబలి ప్రైయసిక పత్రిక, మూడవ సంపుటము, 171—181. కేబిల్లూకడంబరాజగు ధర్మభేడిసి హపుర శాసనమును పక్కటిచిన శ్రీసత్యవారాయణరాజగువుగారు ఆకాశపురి 12 వ శతాబ్దపు దనియు, ఆంధరి గంగ, లేక కడంబగంగశక సం॥ 520, క్రీ॥ శ॥ 655—661 సం॥లను సరిగమానమనియు వ్రాసిరి. కాని ఇది తప్పు. ఈవిషయమై ముందు గంగకడంబులగునెంచి వ్రాసిన సదృశమున చూడదగును.

దిక్క నందలి ఇంద్రవర్మ ఈతడేయనియు, ఈ తని తండ్రి ఆశాసమున బేర్కొనిన మితవ ర్మయనియు,తోచును. అట్లయినచో, ఈమిత వర్మయే తిర్లింగిశాసనకర్తయైనను కావచ్చు ను. తిర్లింగిశాసనమంతయు పూర్తిగా దొరు కువరకు నిజము తేలదు.

4 ఆనంతవర్మ దేవుని కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనమొకటి శ్రీకాకుళమునందు నంద్రప్రభంజనవర్మ శాసనముతో బాటు దొ రకగా, డాక్టరుప్రీటుదానిని Ind. Antiquary Vol.13 Page 273 యందు ప్రకటించెను. ఈశాసనమునపు శిఖాపైని నంది, అర్ధచంద్రులవిగ్రహములు చెక్కబడినవి. శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిప్తి ప్రాచీన తెలుగు. సర్వము తునుఖరమణీయమైన విజయకళింగనగరమునుండి, మహేంద్రాచల గోకర్ణ స్వామిపాద సేవచేత పోగొట్టబడిన పాపములు గలవాడును, నయ వినయ, దయా, గాన, దాక్షిణ్య, శౌర్యాదార్యా దినుగుణసంపన్నుడును, పరమ మాహేశ్వరుండును, మాతాపితృ పాదానుభ్యాతుండును, గాంగమలకులతొలుండును, మహారాజ శ్రీ మదనంతవర్మ దేవసుతుండునగు శ్రీదేవేంద్ర వర్మదేవ, వరాహవర్తని విషయమందలి తామరచెఱుపు గ్రామమందలి కుటుంబినులను (వ్యవసాయదార్లను) సమావేశముచేసి, సూర్య గ్రహణసమయమందు ఆ గ్రామమును 300 మంది బ్రాహ్మణులకును, మహేంద్రగిరిగోకర్ణ భట్టార క దేవునకును దానము చేసినవిషయము తెలియజే సెను. గాంగేయవంశ ప్రవర్తమానవిజయరాజ్య సంవత్సరమేకపంచాశత్ (5) అని శాసనపు తేదీ యివ్వబడినది. ఇది నాగరాజ శ్రీసామంతునిచేత లిఖంపబడినది. సర్వదేవునిచేత చెక్కబడినది.

శాసనమును ప్రకటించిన డాక్టరు ప్రీటు, అక్షరముల పోలికను బట్టియు, గాంగ శ్ సం॥ 254 లో ఒక దేవేంద్రవర్మ యుండుటంబట్టి యు, ఈదేవేంద్రవర్మ గూడ ఆ కాలపు వాడేయని యూహించెను. కాని లిపిపరిశీలన బాగుగ జేయగా, అది బహు ప్రాచీనతమ మైనదని తేలుచున్నది. మరియు, ఈ శాసన ముగూడ నందప్రభంజనవర్మ (క్రీ॥ శ్ 5 వ శతాబ్దప్రారంభము) శాసనము తో పాటు దొరుకుటవల్లను, శాసనమున అక్షరములతో గాంగ శ్ సం॥ 51 అని వ్రాయబడుటచేతను, ఇది ఆ కాలపుదే కాని, దరిమిలాది కానేరదు.

శాసనపు శిఖాయందలి అర్ధచంద్ర, నంది విగ్రహములను బట్టియు, శాసనకర్త యొక్క పరమమహేశ్వరవిరుదమును బట్టియు, దానము బ్రాహ్మణులకును, మహేంద్రాచల గోకర్ణ స్వామికిని, చేయబడుటం బట్టియు, ఈ గాంగ వంశపురాజులు పరమమైపులని తెలియుచున్నది. మహేంద్రగిరిపై నున్న గోకర్ణ స్వామిపాద శక్తులమని చెప్పుకొనుటకు ఈ రాజే మొన టివాడు. ప్రాయశః ఆ గిరిపై శివాలయ మొకటి ప్రతిష్ఠించి యుండనోపు. గనుకనే బ్రాహ్మణులకును, గోకర్ణేశ్వరునికిని, తామర చెఱుపు గ్రామమును దానమొసంగెను. విజయ కళింగనగరము రాజధానిగా గల్గి దానమొ సంగుట, పూర్వగాంగరాజులలోని కెల్ల నీతడే మొదటి రాజు. ఈతని తండ్రి పేరు అనంతవర్మ. ఆతని శాసనములు దొరకలేదు. కాని మహారాజులు విరుదునుబట్టి, యత డును రాజ్యముచేసి యుండనోపు.

5 దేవేంద్రవర్మ కుమారుడు సత్యవర్మ దేవ.

ఈతని శాసనమొకటి ఇండియన్ అంటి క్వరీ, 10వ సంపుటము, 248వ పేజీలో, డాక్టరు

ప్రీటుచేత సూచించబడినది. ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ 1 కనసంపుట, 278వ పేజీలో కూడా పరిక్షింపబడినది. సీవెల్ యొక్క తామశాసనముల పట్టిలో ఇది 159వ సంబంధ గల్లియున్నది. ప్రీటుచే ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ 14వ సంపుట, 10.12 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. శాసనపు శిఖాపైని నంది, చంద్రుడు, అంకుశము, పద్మలత మొదలగు చిహ్నములు గలవు. అసంతవర్మ దేవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ దేవుని శాసనముతో పాటున్న, సందప్రభంజనవర్మ శాసనముతో పాటున్న, ఈ శాసనము కూడా శ్రీకాకుళమున దొరికినది. శాసనము నాగరి, గ్రంథ, ఇంకను పురాతనపు, అక్షరములతో వాయబడినది. భాష సంస్కృతము. ఈ శాసనము యొక్క మొదటి 9, 10 పంక్తులు, దేవేంద్రవర్మ శాసనపు వైఖరిని బోధియున్నను, “నిజని స్త్రీంశధారోపార్జిత సకలకలింగాధిరాజ్యః” అని ఈ శాసనమున నుండుటచేత, ఈతడు తండ్రికంటె గొప్పవిజయములను గాంచెనని తోచుచున్నది. గాంశి సంగతి నాటి ఇంద్రవర్మ త్రికలింగాధిపతి యని బిరుదునొందగా, ఈతడు సకలకలింగాధిరాజని పిలువబడెను. గాంగామలకలతిలకడగు మహారాజశ్రీమదేవేంద్రవర్మ సూనుడగు శ్రీసత్యవర్మ దేవుడు గతల విషయములోని తారుగ్రామ కుటుంబియలను సమావేశముచేసి, సూర్యగ్రహణ సమయమందు తారుగ్రామమును దేవగ్రహారముగా జేసి ఖండ్యమగుదురు కొడుకగు కమలాసనుని కిచ్చెను. గాంగేయవంశ సంవత్సరశతానం ఏకపంచాశత్ (51) అని యుండుటచేత, ఈ శాసనము కూడా గాంశి సంగతి 159వ సంపుటలో ఇవ్వబడెనని తేలుచు

న్నది. ఈ శాసనము, దేవేంద్రవర్మ శాసనము కూడా, ఒకే సంవత్సరము (51)న ఇవ్వబడుటచేతను, అసంవత్సరముననే దేవేంద్రవర్మ చనిపోవుటయు, సత్యవర్మ రాజ్యమునకు వచ్చుటయు జరిగియుండును. దేవేంద్రవర్మ, సత్యవర్మల శాసనములలో ఏకపంచాశత్ (51) అని అక్షరములతో లేక లిప్యబడినను, డాక్టరు ప్రీటు మొదలగువారు వాటిని గాంశి సంపుట 251 అనియు, 351 అనియు చదువవలెనని వ్రాయుట సమంజసముగా లేదు.

౩ హస్తివర్మ.

ఈతని శాసన మొకటి 1919 సం॥న ఉర్దూమునుండి పంపబడి, 1920 సం॥ ఆంధ్రపత్రిక ఉగాదిసంచిక యందు ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది. దీనిని తర్వాత డాక్టరు హులు Ep. Indica. vol 17, 330—334 పేజీలలో ప్రకటించెను. దీనిలిపి ప్రాచీనాంధ్రము. భాష సంస్కృతము. విజయ కరింగనగరము నుండి, స్వాసిధారా పరిస్పంధాధిగత సకల కలింశ్లాధిరాజ్యము గలవాడును, గాంగామలకులము ప్రతిష్ఠించినవాడును, మహారాజైన హస్తివర్మ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరము (అశీతి) 80 అగుకార్తికృష్ణాష్టమినాడు ఊరు మల్ల (ఇప్పటి ఉర్దూం) గ్రామనివాసి యగు జయశర్మకు, శ్రోష్టుకవర్తనినిషయ మందలి హోదావక గ్రామములోని కొంతభూమిని కొని, అగ్రహారముగా జేసి, సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి, తనయొక్కయు, తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికొరకై దానముచేసెను. రాజసింహ, రణభీత, అనుబిరుదులుగల హస్తివర్మ మహారాజయొక్క ఆజ్ఞచేతనే ఈ శాసనము భానుచంద్రుని కొడుకగు వినుచు

చంక్రమడు లిఖించెను.

ఈతనికిని, ఈతనితర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఇంద్రవర్మకున, గూడ రాజసింహుడును బిరుద ముండుటచేతను, ఇద్దరునుగూడ తత్సూర్యపురాజులనలె గంగామలకులతిలకులనిగాక, గంగామలకుల ప్రతిష్ఠలని చెప్పబడుటచేతను, వీరుభయము నన్నదమ్ములుగావచ్చును. హస్తివర్మ ఉద్దాముశాసనము ప్రకటించబడక పూర్వము, ఇంద్రవర్మశాసనమునగల “సకలకళింగాధిరాజ్యః”, “గంగామలకులప్రతిష్ఠః” అను బిరుదులకబట్టి, పీట్లు కీర్తారక మొనలగువారు ఆతడేవృద్ధీమూలుని శాసనమున చెప్పబడ్డతూర్పు ఇంద్రాధిరాజుని తిలంచి, ఆతనినే తూర్పుచాళుక్యఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడనియు, విష్ణుకుండినఇంద్రభట్టారకుని సమకాలీకుడనియు, వ్రాసిరి. కాని, “సకలకళింగాధిరాజ్యః” అను బిరుదు సత్యవర్మ (గాం||సం|| 51) శాసనమునగూడనుండుటంబట్టియు, తత్సూర్యపురాజును త్రికళింగాధిపతియనగు ఇంద్రవర్మ (గాం||శ|| 89) అనే కచాతుర్దంతసమరవిజయుడని చెప్పబడుటంబట్టియు, ఆరాజే (గాం||శ|| 89) అనేకచాతుర్దంతముల నోడించినట్లు చెప్పకొనిన విష్ణుకుండిన ఇంద్రభట్టారకుని (క్రి||శ|| 525) సమకాలీకుడని యెంచుట మంచిది. అట్లయినచో, ఆతని తండ్రి మితవర్మయు, ఆతని రాజధాని మణిల్కుడియు అగునని ఎఱుంగునది. ఈతనితర్వాత కళింగము నేలిన రాజులు “సకలకళింగాధిరాజః”, “గంగామలకులప్రతిష్ఠః” అని చెప్పకొనుటచేతవారు రాజ్యమును విస్తరింపజేసియుండురని తెలియుచున్నది. చోళవర్మ, ఇంద్రవర్మ లిద్దరును “గంగామలకుల ప్రతిష్ఠః” అని చెప్పకొనుట

చేత, వీరు కళింగమున తమవంశమును సిరముగా స్థాపించిరని తెలియుచున్నది. వీరికాలమునవిష్ణుకుండినలవశమునుండి స్వ(ప్ర)కీరాప్రము (విశాఖపట్టణంజిల్లా) జయింపబడెనని నమ్మవచ్చును. గనుకనే, కడపటి విష్ణుకుండిన రాజగు మూడవమాధవవర్మ స్వ(ప్ర)కీరాప్రమును తిరిగివశపర్చుకొను సుద్దేశముతో గోదావరిని దాటి తూర్పుదిగ్విజయయాత్రకై బయలుదేడెను. ఈవిషయములనే పులింబూరు శాసనము తెలుపుచున్నది. (vide C. P No. 7 of 1913-14).

7 ఇం ౬9 వ ర్ష

హస్తివర్మతరువాత రాజ్యము చేసిన రాజే ఈ ఇంద్రవర్మ. ఈతని శాసనము లింతవరకు మూడు దొరికినవి. ఈతని గాంగశకము 87వ సంవత్సరమునాటి తామ్రశాసనమొకటిముఖ లింగనగరకటకములకుచేరువుగనున్న అచ్యుతాపురమునదొరికెను. దానిని Ep. Indica. Vol III 127—130 పేజీలలో డాక్టరు హుల్లు ప్రకటించెను. శాసనపు భాష సంస్కృతము. లిపి పాచ్చీరాంధ్రము. ఇది కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని శాసనపులిపులక బోలియున్నది. ఈతని శాసనము మరియొకటి లెక్కలి సమీపమున నున్న సంతబామ్మాలి గ్రామమున దొరికినది. అది J. A. H. R. S, Vol IV, Pts 1, 2 లో లెక్కలి రాజుగారగు లక్ష్మీనారాయణ హరిచందన జగద్దేవుగారిచే ప్రకటించబడెను. అదియు, గాం|| శ|| సం|| 87 నాటిదే. ఈతని శాసనము మరియొకటి వర్ణాకిమిడిలో దొరికెను. ఇది యర్ అంటిక్వరీ 16 సంపుట, 181—184 పేజీలలో డాక్టరు పీట్లు దానిని ప్రకటించెను. దాని లేదీ గాం||శ|| సం|| 91. ఈశాసనముల

నన్నింటిని లిఖించిన వాడొక్కడే యని “ఇదం విషయచంద్రేణ భానుచంద్రస్య సూనునా శాసనం రాజసింహస్య లిఖితం స్వముఖాజ్ఞయా” యను శ్లోకమువల్ల తెలియుచున్నది. అచ్యుతాపురపు తామ్రశాసనమువలన, గాంగశకవర్షము 87 లో, వరాహవర్తనియందలి సిద్ధార్థకగ్రామకుటుంబియలకు తెలియజేసిన దేమిగా, ఆ గ్రామములోని రాజతటాకపునమీపమున ఒకనాగలిభూమిని, ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలముందు గౌతమసగోత్రుడగు దుర్గశర్మకు, ఇంద్రవర్మ రాజసింహుడుదానమొసంగినట్లు తెలియుచున్నది. హస్తినర్మ వలెనే ఈతడును గాంగామలకుల ప్రతిష్ఠుడనియు, సకల కళింగాధిరాజ్యముగలవాడనియు, పరమమాహేశ్వరుడనియు, మహారాజనియు చెప్పబడెను. “మాతృకట్టారిక పాదానాస్తటాకప్రతిష్ఠాపనం,” ఇత్యాదివాక్యములవల్ల ఒకకొత్తచెఱువును త్రవ్వించినట్లును, ఆతటాకపు నీరును వ్యవసాయమున కుపయోగింప ననుమతించినట్లును, తెలియుచున్నది. శాసనమందలి సిద్ధార్థకమే యిప్పటి సిద్ధాంతగ్రామము. ఇది ముఖలింగనగరకటకమునకు చేరువను, వంశధార నదియొడ్డున నున్నది. ఈ గ్రామమును గ్రహించిన గౌతమసగోత్రుడగు దుర్గశర్మ పుత్రులే, కుబ్జనిష్ఠవర్ధనునిచే (Vide Chipurapalli grant Ind. Ant. vol. 20 p. 15) కల్వకొండగ్రామము దానమివ్వబడినవారని చీపురుపల్లి శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. సంతబొమ్మాలిశాసనము (గం||సం||87) న విజయకళింగనగరమునుండియే, సకలకళింగాధిరాజ్యముగలవాడును, గాంగామలకులము ప్రతిష్ఠించినవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, మహారాజును అగు ఇంద్రవర్మ, కోష్ఠుకవర్తనియందలి

హరిభటగ్రామకుటుంబినులను ఆజ్ఞాపించి ఇట్లు తెలియజేసెను:—“ఈగ్రామమునందలి రెండు నాగశ్శిఖామిని దస్తయవాయ భగవంతుడగు రామేశ్వరభట్టారకునికిపూజాదినస్తారములకై సర్వవిధములైన పన్నులనుండితప్పించిదేవాగ్రహరముచేసి తలవరదేవభోగికునకుదానమిచ్చితిని. దీనిని ముందురాజోపురాజులు జరుపుదురుగాక! ఇది రాజసింహుని శాసనము. దీనిని భానుచంద్రుని కొడుకగు విషయచంద్రుడు లిఖించెను. ఈశాసనము నందలి దానము, గం||సం||87లోజేష్ఠ దశమినాడు ఇవ్వబడెను.”

ఈతని మరెవ్వరైనా శాసనము (పర్లాకిండిలో దొరికినది), ఇండియన్ అంటిక్వరీ, 16వ సంపుటము, 131-134 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. శాసనపులిపి ప్రాచీనాంధ్రము. గం||సం|| 128 నాటి ఇంద్రవర్మ శ్రీకాకుళం శాసనపులిపినిబోలియున్నది. శాసనపుభాష సంస్కృతము. విజయ కళింగనగరమునుండి, గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యముగలవాడును, గాంగామలకులమును ప్రతిష్ఠించినవాడును, పరమ మాహేశ్వరుడును అగు శ్రీమహారాజ ఇంద్రవర్మ, దేవన్న సాంచాలియందలి కైత్తలగ్రామ కుటింబినులనుసూచితముచేసి ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—“కొండపల్లి కునిచే బోధింపబడి నాత్మల్లింగంబుల యొక్కయు, నాయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికై కళింగనగర సామాన్యాయములోనివాడును, గర్భేయ సగోత్రీకుండును, ఛందోగ సబ్రహ్మచారియు అగు ధృవశర్మకు, ఈకైత్తల గ్రామమును సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించి, అగ్రహరముగా జేసి యివ్వడమైనది.” ఈశాసనమును, ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సరిహద్దు, ఏకనవతి 91, మాఘ అమావాస్యనాడు,

రాజసింహుని ఆజ్ఞాప్రకారము, భానుచంద్రుని కొడుకగు వినయచంద్రుడు లిఖించెను.

గా॥ సం॥ 39 నాటి ఇంద్రవర్మకు “గాం గామలకుల గగనతలసహస్రశ్శ్రిః” యనియు, గా॥ సం॥ 51 నాటి సత్యవర్మకు “గాంగా మలకులతిలక” యనియు, ఈ 91 నాటి ఇంద్ర వర్మకు “గాంగామలకులప్రతిష్ఠః” యనియు, బి రుదములుండుటండేసి, ఈ 91 సం॥ నాటిరాజకాల మున ఈవంశమునకు కళింగమున సుస్థిరవాస మేర్పడినదని నమ్మవచ్చును. వీరి కాలమున ప్రప్రకృతాష్ట్రము, లేక విశాఖపట్టణంజల్లా విష్ణు కుండినుల స్వాధీనమునుండి జయింపబడెనని ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. హస్తీవర్మ ఉర్లాం శాసనములోని దానము కృష్ణాష్టమినాడు చేయబడినట్లే, ఈరాజయొక్క అచ్యుతాపురం శాసనములోని దానము (ఉదగయనే) మకర సంక్రాంతినాడు చేయబడినది. దానముపొందిన బ్రాహ్మణులు వేదవేత్తలు. వివాహకాలమం దును, యుద్ధసమయములందును, కష్టకాలము లందును, వ్యాధిపీడితులైనప్పుడును, తటాకా దినప్రసంతానప్రతిష్ఠ కాలములందును, ఉత్తరాయణ దక్షిణాయన పుణ్యకాలములందును సూర్య, చంద్ర, గ్రహణ కాలములందును, పట్టా భిషేక కాలములందును, తరుచుగా భూదాన ములు, బ్రాహ్మణులకును, దేవుళ్ళకును, జేయ బడుచుండేవి. దేవాగ్రహారములనియు, బ్రాహ్మణాగ్రహారములనియు, రెండువిధములుగా అగ్రహారములు ప్రతిష్ఠాపన చేయబడినట్లు తెలియును. గా॥ సం॥ 51 నాటి అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ, తామరచెఱువు గ్రామమును 300 బ్రాహ్మణులకు మహేంద్ర గిరి భట్టారకుని నిత్యనైవేద్యపూజాది సత్క-

ర్మలకై ఇచ్చెను. ఇట్లే దేవేంద్రవర్మకు మారుడు సత్యవర్మ గా॥ సం॥ 51 లో నూ ర్యగ్రహణ సమయమున తారు గ్రామమును దేవాగ్రహారముగా జేసి, తారుగ్రామ దేవుని యొక్క పూజకై కమలాసరునికిచ్చెను. ఇట్లే గా॥ సం॥ 87 నాటి ఇంద్రవర్మ, హరిధట గ్రామమును దస్తయవాయధిగవంతుడగు రామేశ్వరభట్టారకునిపూజకై దేవాగ్రహము జేసి యిచ్చెను. ఇట్టి భూదానము లన్నియు (సర్వ కరపరిహరైః) అన్నివిధములైన పన్నులు నుండియు (అరియుడగు తెఱెయు, సిద్ధాయము, దండు, అవరాధము, మొదలగునవి) తప్పింప బడి ఇవ్వబడు చుండెను.

అట్టిదానములుచేయబడు సమయమున, ఆ యా గ్రామములందలి కుటుంబినులను (వ్యవ సాయదార్లను) సమావేశము చేసి, వారి ఎఱుకతోను, అనుమతితోను, రాజశాసించు చుండెను. ప్రతిష్ఠింపబడిన దేవ, బ్రాహ్మణాగ్ర హారములనుబట్టి, అప్పటికాలమున శివాలయ ములు, అందు ముఖ్యముగా, మహేంద్రగిరిపై గోకర్ణ స్వామికి యాలయము లుండెనని తెలి యుచున్నది. రాజులు తాము పరమమహేశ్వరులమనియు, గోకర్ణభట్టారక పాదభక్తుల మనియు, చెప్పుకొనుటచేత అప్పటి కాలమున కళింగమున వైదికశైవ మతము, స్థాపింపబడు చుండెనని తెలియును. అంతకు పూర్వము భాద్ర, జైన మతసాంప్రదాయములతో నిండి న కళింగము వైదికమతమునకు తావయ్యెను. దీనికి తోడుగా రాజులును వేదవేత్తలగు బ్రాహ్మణులను రప్పించి ఒకప్పుడనార్యదేశమగు కళింగమును ఆర్యమత, ఆర్యభాష, ఆర్య సాంప్రదాయములతో నింపిరి. ప్రాకృత భాషకు బదులుగా సంస్కృతమే శాసనములలో

వాడబడెను. వాటిలిపిప్రాచీనాంధ్రము. కళింగులును, ఆంధ్రులును ఈ భాషనే వాడియుందురు. దానములు పొందిన బ్రాహ్మణులు వేదవిద్య చెప్పుటకును, వేదమతము వృద్ధి చేయుటకును, రాజ్యపరిపాలనవిధానములందు రాజునకుతోడ్పడుటకును, నియమింపబడినట్లు లోచును.

9 దానార్థపుని కొడుకు ఇంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు 4 ప్రకటింపబడినవి. అందు గాం||సం|| 123 నాటి శాసనము శ్రీకాకుళమునందు దొరికినది. దానిభాషసంస్కృతము. లిపిప్రాచీనాంధ్రము. విజయ కళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచలగోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామల కులతిలకుడును, సకల కలింగాధిరాజ్యముగలవాడును, శ్రీమన్మహారాజునగు ఇంద్రవర్మ, వరాహవర్తని విషయమందలి తామరచెఱుపు గ్రామమును భాడకసహితముగా మార్గశిర పౌర్ణమినాడు చంద్రగ్రహణసమయమున బ్రాహ్మణులకు దానమిచ్చెను. ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సంవత్సరము 128 లో చైత్రపౌర్ణమినాడు శాసనము చేయబడెను. గాం|| సం|| 146 దని స్టీటు ప్రకటించిన శాసనము నిజముగా 138 గాం||సం|| నాటిది. ఇది గూడ శ్రీకాకుళమునందే దొరికినది. ఈ శాసనములు రెండును, ఇండియన్ అంటిక్వరీ 13 వ సంపుటనుందు ప్రతిబింబములతో సహా డాక్టరు స్టీటుచే ప్రకటింపబడినవి. భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన తెలుగుకన్నడము. ఈ 138 నాటి శాసనములోని దానము మాఘశుద్ధసప్తమిలేక రథపస్తమినాడు చేయబడినది. విజయకళింగనగరమునుండి గోకర్ణస్వామిపాదభక్తుడును, అనేక విద్యాకళలచే నొప్పి ఆచార్యులగునొందినవాడును, గంగాన్వయాం

బరసకలశరచ్చశాంకుడును, పరమమాహేశ్వరుడును, శ్రీ మహారాజును, అగు ఇంద్రవర్మ కోష్ఠక పాంచాలియందలి తాలమూల గ్రామ కుటింబికులకు (వ్యవసాయదార్లకు) ఇట్లు తెలిపెను:- “నాయొక్కయు, నా తల్లి దండ్రులయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికొఱకై అవరెంగ, కళింగనగర, వాస్తవ్యులగు స్కందశర్మ, లలితశర్మలకు, ఈ గ్రామవ స అగ్రహారముగాజేసి అన్నిపన్నులనుండి విడిచి ఇవ్వడమైనది. ఇది తెలిసికొని యధోదితమైన భాగ, భోగములనిచ్చుచు, సుఖంబును.” ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సం|| 138లో మాఘ దశమినా డీశాసనము లిఖింపబడెను. ఈరాజు తామ్రశాసనము, మరియుకటి, గాం|| సం|| 137నాటిది హిందూదేశశాసనావళి, 14వసంపుటము, 362వ పేజీలో ప్రకటింపబడినది. ప్రితి బింబములతో తెలుగున శారదపత్రిక మొదటిసంపుటము, 528-532 పేజీలలో ప్రకటింపబడినది. ఇది నాగావళినదికి దక్షిణపుటాడ్డున నున్న పుర్లి గ్రామమున దొరికినది. శాసనము మామూలుపద్ధతిగా మూడు రాగిరేకులమీద వ్రాయబడినది. రేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపై నికుడివై పునకువాలియున్నట్లు ఒకనంది ఉబ్బెత్తుగా పోతపోయబడినది. ఈనందివిగ్రహమును బట్టి, ఈ రాజు శైవమత మవలంబించెనని తెలియును. ఈతనిశాసనములలోను, ఈనంశపు వారందరి శాసనములలోను, ‘పరమమాహేశ్వర’ యను బిరుదము గానవచ్చుట చేతను, ఏమదేవాగ్రహారములు, ఆలయములు, నిర్మించుటచేతను, ఏరందరు శివ, శక్తి, పూజాదు రంధరులని తెలియుచున్నది. గాం||సం|| 137నాటి శాసనములో విజయదంతపురమునుండి, గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామలకులతిలకు

డును, సకలకళింగాధి రాజ్యముగలవాడును, శ్రీమద్దానార్థవసూనుడును అగు శ్రీమాన్మహారాజేంద్రవర్మ కూరకరాష్ట్రములోని భుక్కుకరగ్రామపు వ్యవసాయదారుల కిచ్చిన ఆజ్ఞ:- 'నాయొక్కయు, నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై కార్తిక పౌర్ణమినాడు త్రింగివాస్తవ్యుడునా, వేదవేదాంగ వేత్తయును, అగు భవవత్తశర్మ అనే బ్రాహ్మణునికి ఈగ్రామములో నొక భూమిదానము జేయబడినది'. ధారాపూర్వకముగా దానముప్రవర్తమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 137లో కార్తికపౌర్ణమినాడును, శాసనము లిఖింపబడుటసంవత్సరపువ్యవహారపంచమినాడును, జరిగెను. ఈరాజయొక్క రాజ్యకాలము స్థిరపర్చుటకు శాసనమునందలి వివరములు చాలవని స్వామికన్నపిళ్లగారు Ep, Report for 1913-14, Page 71 లో వ్రాసియున్నారు. ఈపురి శాసనమును మ॥రా॥శ్రీ॥ గా॥ రామదాసుగారే సంపాదించిరి. శారదపత్రికయందు దానిని ప్రకటించుచు శాసనపుకాలము గా॥ సం॥ 149 అని చదివిరి. కాని ప్రతిబింబములను పరీక్షించగా 137 అని తేలినది. ఈరాజయొక్క గా॥ సం॥ 154 నాటి తెక్కలి శాసనమును Ep, Ind. Vol. 18, 307-311 పేజీలలో ప్రకటించినట్టి డాక్టరు హుల్సు, తత్సూర్యము ప్రకటింపబడిన ఈరాజయొక్క శాసనపు తేదీలను పరీక్షించి, కొన్ని తప్పులను సవరించెను. శ్రీకాకోళం శాసనము గా॥ సం॥ 146 ది గాక, 138 దైయున్నది. పుర్ని శాసనము గా॥ సం॥ 149 ది గాక, 137 దైయున్నది. తెక్కలి శాసనము 154 దైయున్నది. గనుకవంశవృక్షమందలి ఈరాజయొక్క గా॥ సం॥ 149 నాటి శాసనము లేదని భావిం

పవలెను. కొందరు గా॥ సం॥ 143లో ఒకశాసన : పుబక్షినదని వ్రాసినను అదిప్రకటింపబడినట్లు తోచదు. ఈ 154 సం॥ శాసనమును, 137 సం॥ శాసనమును, చెక్కినవారు, వ్రాసినవారు నొక్కరే. ఈశాసనపు శిఖాపైని నడి విగ్రహము గలదు. శాసనపు భాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీనాంధ్రము లేక తెలుగుకన్నడము. కళింగనగరముయందలి గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గాంగామలకలతిలకుడును, సకల కళింగాధి రాజ్యముగలవాడును, పరమమహేశ్వరుడును, దానార్థపుని కొమారుడును, అగు మహారాజ ఇంద్రవర్మ, రూప్య వలీ విషయమందలి తుంగనగ్రామ మందలి వ్యవసాయదార్లను ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—

“బ్రహ్మదేయపు కొలహాసముతో ఒకనాగలి భూమిని ఈగ్రామముడు మాతల్లియగు అచ్చివోతి పుణ్యాభివృద్ధికై సూర్యగ్రహణ కాలమందు వేదవేదాంగములు తెలిసిన గరభోన్న గ్రామవాసియగు స్కందవర్మకు ధారపోయడ మైనది. దానభూమికి తూర్పునను ఉత్తరమునను విద్యుద్గంగయు, డక్షిణమున పాహణములును, పశ్చిమమున శర్మరవాటకయు గలవు. తుంగనగ్రామ తటాకమందలి నీరు కారాఖిద్ది, బ్రాహ్మణపాలని యరు కాలువలద్వారావహించి భూమిని సాగుబడిజేయును గాక!” శాసన ఆజ్ఞప్తి మహామహాత్మరహరిశర్మ. పృవర్థమాన విజయరాజ్య సం॥ 154 శాసనపుకాలము. రూప్యవతి లేక రూపవర్తవిషయము తెక్కలితాలూకాలోనిది. ఈ రాజుదానము చేసిన గ్రామములు ప్రస్తుతపు శ్రీకాకోళం, పల్లాకిమిడి, తెక్కలి తాలూకాలలోనివి. దాన ప్రతిగ్రహీతలందరును బ్రాహ్మణులు, వేదవేత్తలు. వేదవిద్యయు, వైది

కమత సాంప్రదాయములును, సంస్కృతభాషయు, కళింగదేశమున ప్రబలుటకై రాజులిట్లుదానములుచేసి ఆర్యులనాగరికతను దేశమునవృద్ధిపొందించుచుండిరి. ఈయంద్రవర్మరాజు కళింగనగరవాసకమునండియు, దంతపురవాసకము నుండియుగూడ శాసనముల నొసంగెను గనుక, ఇవిరెండునుకళింగదేశమున ముఖ్యపట్టణములుగా నుండెను. శాసనముల లిపిని బట్టియు, అందు వాడబడిన కొన్ని తెలుగు పదములను బట్టియు, ఆకాలమున పృజలు (కాళిగులు, ఆంధ్రులు) తెలుగుభాషనే వాడుచుండినని నమ్మవలెను. శాసనమునందలి దంతపురమే భౌద్ధవాఙ్మయమున బుద్ధుని దంతముకల్లియుండిన, దంతపురమనిచెప్పటకుదానికినమీపముననున్న సిద్ధార్థక, ఈరమండలగ్రామములును, చుట్టుప్రక్కల దొరుకుచున్న భౌద్ధచిహ్నములును, నిదర్శనముల నిచ్చుచున్నవి.

ప్రాయశః ఈతనిరాజ్యకాలముననే, చీనాదేశపు భౌద్ధయాత్రీకుడగు యుఆన్ థ్యంగ్ హిందూదేశముంతటను ప్రచారము చేసెను. ఒకప్పుడాంధ్రసాంప్రదాయమున నిమిడియున్న ఉత్కళ, దక్షిణగోసల, కళింగ, వేగి, ఆంధ్ర, తెలుగుచోళ, పల్లవ, రాజ్యములలో సంచరించి, అందందుగల భౌద్ధారామములను సందర్శించి, భౌద్ధహిందూజైనమతముల బలాబలములను గురించియు, రాజ్యముల యొక్కయు, రాజధానుల యొక్కయు, విస్తీర్ణములను గురించియు, రాజ్యాంగపరిస్థితులను గురించియు, పృజల వేషభాషలను గురించియు, కన్నులారచూచినట్టియు, విని తెలుసుకొన్నట్టియువిషయములనాతడు తనభాషలో వ్రాసుకొనెను. అట్టి వ్రాతలనుబట్టి⁷⁴ కళింగదేశపరిస్థితులందుపొందుపరచడమైనది. ఆతడు క్రీ. శ.

629 లో చీనాదేశమునుండి బయలుదేరి గాంధార, కాశ్మీర, పంజాబు, దేశములమీదుగా కన్యాకుబ్జముచేరి అందు హర్షచక్రవర్తిచే శారవముగాంచెను. క్రీ. శ. 630—645 వరకు పదిహేను సం॥లు హిందూదేశమునందలి బుద్ధుని జీవితమతచరిత్రతో సంబంధముగలస్థలములను, భౌద్ధమతములను, ఆరామములను సందర్శించుచు, భౌద్ధమత గ్రంథములను స్వీకరించుచు, భౌద్ధధర్మములను నేర్చుకొనుచు కాలముగడిపి, తుదకు చీనాదేశమునకు 657 భౌద్ధగ్రంథములను (సంస్కృత భాషలో వ్రాయబడిన తాళపత్రగ్రంథములు), బంగారు మెండి, చందనపుచెక్క, వీటితో చేయబడిన అనేక భౌద్ధ, బోధనస్తుల విగ్రహములను, 150 భౌద్ధచిహ్నములను తీసుకొనిపోయెను. వీటినన్నిటిని, ఉత్తరమున కాశ్మీరు మొదలుదక్షిణమున కంచివరకును, తూర్పున అస్సాం మొదలు, పశ్చిమముననగరహారమువరకును, గల రాజ్యములలో తిరిగి సంపాదించెను. ఈతడు మహాయాన భౌద్ధమతశాఖకు చెందినవాడు గనుకనే ఈతడు సంపాదించిన 657 గ్రంథములలో, 224 మహాయానపూత్రములును, 192 మహాయానశాస్త్రములు నుండెను. మరియు, స్థవిరసూక్తిములు 14, సర్వాస్తివాదుల గ్రంథములు 67 నుండెను. భౌద్ధమతములో 18 శాఖ లుండినట్లే, హిందూమతములోగూడ యనేకశాఖ లుండెను. వీటి నన్నిటినిగురించి ఈతడు తనగ్రంథమున వ్రాసెను. హిందూదేశమునందంతటను భౌద్ధహిందూజైనమతములు మూడును ప్రబలియుండెను. కాని, ముఖ్యముగా దక్షిణహిందూదేశమునను, గాడవంగదేశములను భౌద్ధమతముకన్న హిందూమతమే ఎక్కువగాయభివృద్ధినిొందుచుండెను. మరియు

బౌద్ధచైత్యముల కన్నను, బౌద్ధమతస్థుల కన్న ను, హిందూ దేవాలయములును, హిందూమత స్థులును, బహుయోక్తవగానండిరి. యులక చ్వంగ్ తాను సంచారము చేసిన దేశములయొక్క యు, రాజధానులయొక్కయు, రాజ్యాంగవిషయములయొక్కయు వివరములను బహున్నప్తముగా తెలిసియున్నాడు.

నాలంద బౌద్ధ సంఘారామము నందు నెండుసంవత్సరములు శిలాభద్రుడను గురువు నొద్ద బౌద్ధధర్మసాంప్రదాయములను నేర్చిన తరువాత, వంగ దేశములోని తామ్రలిప్తి, కర్ణ సువర్ణ దేశములనుండి, మనయాత్రీకుడు నైఋతిమూలగా 140 మైళ్ళు (700 లి) ప్రయాణముచేసి, పుటు లేక ఒట లేక ఓడ దేశము చేరెను. దానిచుట్టుకొలత 140 మైళ్ళు. దాని రాజధాని 4 మైళ్ళ విస్తీర్ణముగలది. ఇదిజాజి పురసమీపమునందుండెనని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. భూమి సారవంతమైనదగుటచే అనేక ఫలములను, పుష్పముల నిచ్చుచుండెడిది. దేశము ఉష్ణాధిక్యము గలియుండెను. ప్రజలు పొడుగు 6, నల్లగనుండెడివారు. మధ్యహిందూ దేశః ప్రజలు వాడునట్టి వేషభాషలకు భిన్నమగువాటిని వాడుచుండిరి. అనాగరికులైన ను ఓర్పుగలవిద్యార్థులు. విశేషమంది బౌద్ధమతస్థులు. 100 బౌద్ధమతములుండెను, అందుపదివేలమంది మహాయానశాఖకు చెందిన మతస్థులుండిరి. 50 దేవాలయము లుండెను. బుద్ధుడు పడేశించిన స్థలములందు 10 అశోక వనము లుండెను. దేశముయొక్క నైఋతి దిక్కున నొకకొండమీద పుష్పగిరిమత మొకటుండెను. ఆమతముయొక్క స్థూపపు శిఖరము నుండి రాత్రులందు ఆశ్చర్యకరమగు దీపపుకాంతులు గొప్పమహిమతో పై

కి కనబడుచుండెను. ఇట్లే దీనికి ఈ శాన్యదిక్కున మరియొక మతముండెను. దానిశిఖరమునుండిగూడ ఇట్టికాంతులు కనబడుచుండెను. ఈకొండ, ఉదయగిరిఖండగిరి కొండకావచ్చును. వీటి మహిమచేత ప్రజలు వాటిని దేవతలునిర్మించిరిని నమ్ముచుండెడివారు. దేశమున కాశ్మీయమూలగా సముద్రపు బొడ్డున 4 మైళ్ళు చుట్టుకొలతగల్గి, దూర దేశము లందుండివచ్చు వర్తకాలకును, యాత్రీకులకును తావు నిచ్చునట్టి, చారిత్రపుర (పూరీ, జగన్నాథ) మను పట్టణముండెను. దాని కావల 5 బౌద్ధమతములుండెను. అవి చక్కని విగ్రహములుగల్గిన ఎత్తైన కట్టడములు. అక్కడకు 400 దక్షిణముగా సింహళముగలదు. మబ్బు రాత్రులందు ఆసింహళములోని బుద్ధుని దంతముపై కట్టిన స్తూపముయొక్క శిఖరముమీది మణికాంతులక్కడకు కనపడును.

పై విషయములనుబట్టి ఓడ్ర దేశము భౌద్ధయాత్రీకులకు పుణ్యస్థలమని తెలియుచున్నది. బౌద్ధ, హిందూ దేవాలయములు దేశమునం దంతట నుండెను. ప్రసిద్ధిచెందిన నాగార్జునుడు కళింగ, ఓడ్ర దేశములను మహాయాన బౌద్ధమతశాఖలోనికి ప్రవేశపెట్టెను. దీనికిని, తత్పూర్వముండిన హీనయాన బౌద్ధధర్మములకును చాలవ్యత్యాసముండెను. ఈకాలముననే మాల్యదేశపు రాజుగునింద్రద్యుమ్నుడు పూరి (దంతపురి) పట్టణము ప్రవేశించి బౌద్ధహిందూ మతములకు రాజీనామా యచనట్లు నూతన వైష్ణవమతమును స్థాపించెనని కొందరి యభిప్రాయము. అప్పటినుండియు, (దంత) పురి లేక జగన్నాథము, బౌద్ధ హిందూ మతస్థుల కందరకును పుణ్యస్థలముగా నున్నది. బుద్ధునే, విష్ణుని యవతారమని యెంచి, ప్రజలు పూజింపసా

గిరి. మార్కుల రాజ్యకాలమున బౌద్ధ మయమైన కళింగము, గుప్తరాజులకాల మన హిందూ మతమును ఆర్యమతసాం ప్రదాయముల నవలంబింప సాగెను. మరి యు ఒకప్పుడు కళింగమును పేరుతో నొప్పి కళింగుల కాటవలైన దేశము, నాలుగు భాగ ములుగా చీలిపోయెను. గనుకనే, యు అన్ చ్యంగ్, సముద్రతీరమునను, మహానదికిరుప్రక్కల నుడ్రదేశమును, చిల్కసరోవరప్రాంతమున కొంగూటా, లేక, కొన్యోధదేశమును, దానికి దక్షిణమున కళింగదేశమును, అస్తర్ భాగ మున దక్షిణానాథ లేక మహానాథము నుండినట్లు వర్ణించెను. ఇంతకు పూర్వమే కర్ణ సువ ర్ణమునుండిఉత్కళులు, ఉభ దేశమునుండి బ్రహ్మ లు, తామ్రవిప్ల చిల్కసరోవర మధ్యప్రాంత ములనాక్రమించుకొని యుండియుండును.

మన యాత్రీకుడు ఒట లేక బ్రహ్మదేశము నుండి, నైరుతిమూలగా, అరణ్యమగుండా, 200 మైళ్ళు ప్రయాణము చేసి కంగుటా లేక కొన్యోధదేశమును చేరెను. దాని చుట్టు కొలత రమారమి 200 మైళ్ళు. రాజధాని విస్తీర్ణము 4 మైళ్ళు. అదిపర్యతమయమైన సము ద్రపుశాఖ (చిల్కసరోవరము లేక చిల్కసము ద్రము) ఒడ్డున నుండెను. దేశము ఉష్ణాధిక్యము గల్గియుండెను. పంటలు బాగుగా పండుచుండెను. ప్రజలు పొడగులు, పూర్వశాలులు, నల్లని రంగు కలవారు, కొంత మర్యాద తెలిసినవారు. వారి వ్రాతయందలి భాష (లిపి) హిందూదేశ భాషయైనను, మాట్లాడుభాషయు, ఉచ్చారణయు, భిన్నములుగా నుండెను. ప్రజలు బౌద్ధమతస్థులుగాక, హిందువులుగనుండిరి. హిందూదేవాల యములు 100 కంటె నెక్కువగా నుండెను.

ఇంక తీగంకుల (జైనుల) యాలయములు 10,000 కంటె నెక్కువగా నుండెను. దేశమున, కొండమొదలునుండి సముద్రతీరము వరకును, సదులకొలది పట్టణములు నిర్మింపబడెను. ఈ పట్టణములు బలముగా కట్టబడి యుండుటచేత, దేశమునందలి పాక్రమమైన సేన, చుట్టుప్రక్కలనుండు దేశముల వారికి భీతిని కలుగజేసి శత్రువులు లేకుండ జేసెను. దేశము సముద్రతీరమునం దుండుటంజేసి అనేకరకములైన నట్టియు అరుదగునట్టియు విలువ లేని వస్తువులుకలియుండెను. జనులు గవ్వలను, ముత్యములను, నాణెములుగా వాడుచుండిరి. ఈ దేశము మత్త గజములకు పుట్టినిల్లుగా నుండెను.

పైవిషయములను బట్టి, చిల్కసరోవరమునకు త్తరపశ్చిమముగానున్న ప్రదేశము కొన్యూటా, కొన్యూథ, లేక కొన్యోధ, దేశమని పిలువబడుచుండెననియు, ఇది ప్రస్తుతపు ఉత్తర గంజాంజిల్లా, కటకంజిల్లాలకు సరిపోయియుండెననియు, తామ్రశాసనములందలి (Vide Ep. Ind. Vol VI, P 136) కోన్యోడ మణ్డలమిదియే యనియు, 'తెలియుచున్నది' దీని రాజధాని గంజాం గాని, కటకముగాని అయియుండనోపు. రాజు పేరుగాని, రాజ్యాంగవిషయములు గాని తెలియవచ్చుటలేదు. శిలాదిత్యుడు లేక హర్షవర్షదీక్షదేశమును క్రీ. శ|| 643 ప్రాంతములలో జయించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇంతకు పూర్వమే, అనగా క్రీ. సం|| 619 లోనే, శశాంకమహారాజాధిరాజు (Vide Ganjam Plates of 619 A D in Ep. Ind. Vol 6. P 143) కొంగోడు దేశాధిపతియైనట్లు యాతని సామంతుని శాసనమొకటి తెలుపుచున్నది. ఈతడు పరమమహేశ్వరుడు. అతనినాణెములపై నొ

కప్రక్క శివుడు, నంది, చంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములును, మరియొక్కప్రక్క గజలక్ష్మియు, గలవు. ఈతడు శాక్తేయమత మవలంబించెను. భౌద్ధమతమును నిరూపము జేసెను. గనుకనే కొన్యోధ దేశమున బౌద్ధమతము లేకుండబోయెను. అయినను, ఈతని తదనంతరము కామరూప లేక అస్సంరాజగు భాస్కర వర్మయు, కనోజ రాజగు హర్ష వర్మనుడును కూడి ఆతనిరాజ్యముపై దండెత్తి, గౌడరాజ్యమును (కర్ణాట వర్ణ) అస్సంరాజును, కొంగోడు లేక, కన్యోధ దేశమును హర్ష వర్మనుడును గ్రహించిరి. గనుకనే, యు అన్ చ్యంగ్ ఈ దేశము బహుపరాక్రమవంతుడైనదని వర్ణించెను. (క్రీ. శ॥ 643 లో హర్ష చక్రవర్తి కొంగొడ, ఓడ్ర రాజ్యములను జయించుటచేతనే, ఓడ్ర దేశములోని 80 పట్టణములను భౌద్ధ బిక్షువున కొకనికి దానమిచ్చెను. మరియు మహాయాన బౌద్ధమతము నోడ్ర దేశమందు వృద్ధిపొందినది.

జగన్నాథాలయమున నున్న మాదలపంజ యు తాళపత్ర గ్రంథమును బట్టి యీ కాలమున కేశరివంశీయులీ దేశమును పరిపాలించుచుండిరినియు, అప్పటిరాజు లలితేంద్రు కేశరి (క్రీ. శ॥ 617—676) యనియు, తెలియుచున్నది. కాని యీ మాదలపంజ గ్రంథమునందలి చారిత్రక విషయముల నన్నిటిని నమ్ముటకు ఏలులేదని కొందరి యభిప్రాయము. శాసన ప్రమాణములనుబట్టియు, యు అన్ చ్యంగ్ వ్రాతలనుబట్టియు, తేలికవిషయములను నమ్మవచ్చును.

కొంగొడ, లేక కొన్యోధ దేశమునండిమన యాత్రీకుడు అడవులగుండా వైరుతిడ్కిగా 300 మైళ్ళు ప్రయాణముచేసి, కళింగ (కలంక)

దేశముచేరెను. దానిమట్టుకొలత 1000 మైళ్ళు దాని రాజధాని విస్తీర్ణము 4 మైళ్ళు. భూమి ఫలవ తమై, నన్యనమ్మదిగ నుండెను. దేశము నందలి కారడవులు, కొండలు, మైళ్ళకొలది వ్యాపించి మదపుటేరుగులతో నిండియుండెను. ప్రజలు అనాగరికులు, మోటువారత య్యు, విశ్వాసపాత్రులుగాను, న్యాయమైన వారుగను, వడిగను స్వప్తముగను మాట్లాడు వారుగనుండిరి. మధ్య దేశమువారికన్న ఆచారవ్యవహారమునందు భిన్నులు. దేశమునందు కొద్దిమందిమాత్రమే బౌద్ధమత మవలంబించిరి. విశేషమందిజులు హిందూజై నమతముల నవలంబించిరి. కళింగ దేశమున 10 బౌద్ధమతములు, అందు 500 మందిమహాయానస్త విర శాఖకు చెందిన భిక్షువులునుండిరి. దేశమున నూరుకంటె నెక్కుడు హిందూ దేవాలయములుండెను. అనేకమతములకు చెందినవారు నివసించుచుండిరి. అందు నిగ్రంధులు (జైనులు) గూడ నుండిరి. ఈదేశ మొకప్పుడు విశేషజన సమృద్ధముగా నుండినను, ఒకానొక ఋషిశాపమున ప్రజాహీనమయ్యెను. తిరిగికాలాను సారముగా ప్రజావృద్ధి నొందినను, తత్సూర్యపుటున్నతస్థితి నొందలేదు. రాజధానియొక్క దక్షిణపుగోడవద్ద అశోకుని స్తూపమును, దాని సమీపమున గతించిన నల్లరుబుద్ధుల నివాసము నుండెను. దేశమున కుత్తరమున నున్న కొండమీద నూరుకులెత్తుగల నొక రాతిస్థూపముకడ మొదటికల్పమునందు ప్రత్యేకబుద్ధుడొకడు నిర్మాణము నొందెను. (ఈకొండలు మహేంద్రగిరి కొండలనియు, వీటియందు బౌద్ధ, హిందూమతవిహ్నములు దొరికెననియు నెఱుంగునది.)

పై విషయములను తెలిసిన యు అన్ చ్యంగ్

కళింగరాజధానివేరుగాని, కళింగరాజువేరుగాని తెలుపలేదు. ఇన్నివిషయములు దెల్పి మనకృతజ్ఞతను వదలిన ఈచీనాయాత్రికుడు మరీకొన్ని ముఖ్యవివరములనుగూడ దెల్పిన నెంత మహాోపకార మొనరించి యుండును! అయినను, పైని తెలిపిన విషయములను బట్టి కళింగము, మెగస్తనీసు, చంద్రగుప్తమౌర్యులకాలమున గంగా గోదావరి మధ్యస్థదేశముగా వ్యాపించియుండి, గుప్తరాజుల కాలమునను, యులన్ చ్వంగ్ కాలమునను, 4 లేక 5 చిన్న భాగములుగా విడిపోయియుండెనని తెలియుచున్నది. కనుకనే ఒకప్పుడు గొప్పస్థితి యుండుండి, జనసమృద్ధము విశేషముగాగల్గి, బౌద్ధమతమునకు ముఖ్యస్థానమైన కళింగము క్రీ. శ. 640 ప్రాంతములలో చీలిపోయి, హిందూమతమునకు పట్టుకొమ్మయ్యెను. కర్ణసువర్ణ, తామ్రలిప్త, ఒక్ర, కొంగొడ, కోసల మొదలగు చిన్న రాజ్యములు ప్రత్యేక వ్యక్తులయ్యెను. దీనికి కారణములు రాజులు బలహీనులగుటయు, అంతఃకలహములు, యుద్ధములు సంభవించుటయు, అయియుండును. గనుకనే ప్రజానష్టము గల్గెను.

ఈతఁడు కళింగదేశమున ప్రచారముచేసిన కాలము క్రీ. శ. 638, 639 సంవత్సరములై యుండును. ఆకాలమున కళింగము, తూర్పుగాంగరాజుగు మూడవ ఇంద్రవర్మ క్రీ. శ. 621-647 (గాం.సం. 128 మొదలు, 154 వరకు ఈతని శాసనములు సౌకటింపబడినవి) పరిపాలన క్రిందనుండెను. ఈతడు కళింగనగరమునుండియు, దంతపురమునుండియు గూడ దానశాసనములనిచ్చెను. యు అన్ చ్వంగ్, కళింగరాజధాని సమీపమున బౌద్ధమతము, బౌద్ధ విగ్రహములు ఉండెనని తెలుపుటచే

తను, దానికు త్తరమున కొండలును అందొక బౌద్ధసంఘా రామమును గలదని వ్రాయుటచేత నుడిది ప్రస్తుతపు ముఖలింగనగరకటక ప్రాంత దేశమున నుండెననియు, దానికి సమీపమున నున్న బౌద్ధమతములు, సిద్ధార్థము (ప్రస్తుతపు సిద్ధాంతం), దంతపురము (ఇప్పటి పాడు పక్షి దంతక్తుని కోటదిబ్బ), ఈరమండలము (ఇప్పటి హీరమండల గ్రామము) మొదలగు గ్రామములలో నుండెనని నిశ్చయించవచ్చును. ముఖలింగ-నగరకటక ప్రాంతములలో బౌద్ధజైన, శైవ, శాక్తేయ, మతవిహ్నములు పెక్కెలు దొకినవి. గనుక, ఆ ప్రదేశమేకళింగ రాజధాని లేక కళింగనగరమని నిశ్చయింపవచ్చును.

మన యాత్రికుడు కళింగమునుండి వాయవ్యమాలగా కొండలను, అడవులను, దాటి 360 మైళ్ళు ప్రయాణము చేసి దక్షిణకోసల లేక మహాకోసల (చట్టిస్థార్) దేశము చేరెను. దాని చుట్టుకొలత (విస్తీర్ణము) 1200 మైళ్ళు. దేశమునందంతటను అడవులు పర్వతములు వ్యాపించి యుండెను. దాని రాజధాని 8 మైళ్ల విస్తీర్ణము గలిగి యుండెను. భూమి సారవంతమైనది. పట్టణములు పల్లెలు దగ్గర దగ్గరగానిర్మింపబడియుండెను. సర్వజనులును సుఖముగానుండిరి. వారు పాడుగుగను, నల్లగనుండిరి. ఆ దేశపరిపాలకుడు క్షత్రియ కులమునకు జెందినవాడు. బౌద్ధమతమును సుశీలుడు. దేశమునందు 100 బౌద్ధసంఘా రాసుములుండెను. అందు మహాయాన శాఖకు చెందిన 10,000 బౌద్ధభిక్షువులు నివాసము చేయుచుండిరి. దేశమున బ్రాహ్మణమతమునకు చెందిన హిందువులును నివసించుచుండిరి. రాజధాని యొక్క దక్షిణదిశయందు ప్రాచీన బౌద్ధమత

మును, ఆశోకుని వనము నుండెను. పూర్వము ఆ ప్రదేశము ననే, బుద్ధుడు తనమహిమచేత తీర్థికుల (జైనుల)నోడించెను. అచ్చటనే పూర్వమునాగార్జునుడునుకొంతకాలము నివసించెను. అప్పుడాదేశపురాజగు(వటాపాహ) నద్వహ లేక సతవాహన, యాతనిని గౌరవించెను. సింహళము, లేక లంకనుండి దేవుడను బౌద్ధమతస్థుడాయనను సందర్శించి యాతనిశిష్యుడై యాతని మరణానంతరము బౌద్ధధర్మములను దేశమునందంతటను వ్యాపింపజేసెను. యుఅన్ చ్వంగ్ వర్ణనలు బహుచిత్రముగా నుండును. నాగార్జునుని జీవితము, మతచరిత్ర, నద్వహ లేక సాతవాహనునికిని, నాగార్జునునికిని గలసంబంధము, ఈవిషయములనుగూరించి విశేషముగా వ్రాసెను.

ఈదక్షిణకోసలమేనస్త్రుతపు బస్త్, చట్టి స్టార్ జిల్లా లనియు, దాని ముఖ్యపట్టణము వైఘర్ లేక వైరాఘరమనియు శాసనములనుబట్టి తెలియుచున్నది. కొందరు భండక్ అనుపట్టణమే రాజధానియని వ్రాయుచున్నారు. ఈ గ్రామమందును, సిరిపురమునందును దొరికిన శాసనములనుబట్టి సూర్యభూష, భవదేవ, మొదలగు రాజులుబౌద్ధాలయములను కట్టించినట్లు తెలియును. వీరియధికారము మహానది కుత్తరపు వైపునను, తూర్పువైపునను వ్యాపించెను. రమారమి క్రీ. శ. 800లో కోసలాధిపతియైన తివరదేవుడు త్రికళింగాధిపతియని బిరుదునొంది ఓడదేశముపై యాధిపత్యము వహించెను. ఇంతకు ముందు కళింగదేశమును అనేకమంది రాజులు జయించినట్లు తమతమశాసనములలో తెలుపుకొనియుండిరి. వారిని గురించి కొంత తెలుసుకొనవలెను.

ఆంధ్రుల రాజ్యము క్షీణించిన పిదప (క్రీ.

శ. సం॥ 225) పితాపురము రాజధానిగాగల్గి, రాగోలు శాసనకర్తయగు శక్తివర్మ కళింగవిషయములోని రాకలువ్రాగమును, దాని మిచ్చెను. ప్రాయశః సముద్రగుప్తుడు కళింగముపై దండెత్తినదిమొదలు (క్రీ. శ. సం॥ 340) శక్తివర్మ కాలమువరకును పిత్తపురమే కళింగరాజధానిగా యుండియుండెను. తర్వాత గంజాంజిల్లాలోని సారెపల్లి, సింహపుర, గ్రామములు రాజధానులుగాగల్గి కొండ్రుల వర్మరాజులు కళింగముపై రాజ్యమేలిరి. వీరి కాలము క్రీ. శ. 5 వ శతాబ్దమై యుండును. తర్వాత, తూర్పుగాంగరాజులు కళింగమును జయించిరి. వీరిరాజ్యప్రారంభకాలమున నుత్తరదేశము నేలు గుప్తులును, దక్షిణాపథమునేలు వాకటకులును, అంతరించిరి. ఆకాలముననే హూణులుత్తరాపథరాజ్యముల నంతరింపజేయుటచేత చాళుక్యులు, గాంగులు, కదంబులు మొదలగు నుత్తరాదిజాతులు దక్షిణదేశముపై దండెత్తి అందు తమతమ రాజ్యములను నెలకొల్పిరి. చాళుక్యులు దక్షిణవీరభూమి యందలివాతాపి లేక బాదామిపట్టణమురాజధానిగాజేసికొనిరి. పల్లవులుకాంచీపురమురాజధానిగాగల్గి ఉత్తరమున కృష్ణానది మొదలు దక్షిణమున కావేరినదివరకు తమరాజ్యమును విస్తరింపజేయుచుండిరి. కళింగమున గాంగులును, ఉత్తరకళింగమున కేసరిరాజులును తమ తమవంశములను నెలకొల్పుకొనిరి. (క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్దమున చాళుక్యులకును, పల్లవులకును, గాంగులకును పోరు ప్రారంభమయ్యెను. ఈ శతాబ్దప్రారంభముననే (క్రీ. సం॥ 515) అజంతాశాసనములో చెప్పబడిన రీతిని (Vide Arch. Surv. West Ind. Vol IV) హరిశేనుడు కళింగ ఆంధ్రరాజ్యములపైకి దండెత్తి, ఆంధ్ర

రాజగువిష్ణుకుండిన ఇంద్రునకు సహాయ మొనర్చియుండును. అయినను, కళింగ ఇంద్రరాజే యుద్ధమున జయించి త్రికళింగాధిపతియగు బిరుదమును సార్థకము జేసుకొనెను. అప్పటి నుండియు, వాకటకుల యొక్కయు, విష్ణుకుండి నులయొక్కయు రాజ్యము షీఁగింపసాగెను. (క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్దపుధ్యభాగమున వాకటకు లును, 7 వ శతాబ్దప్రారంభమున విష్ణుకుండి నులు సంతరించిరి. దీనికికారణము పశ్చిమచాళుక్యుల రాజ్యవిస్తృతతయే. పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియగు మొరటి పులికేశి కొమారు డగు కీర్తివర్మ, అంగ, వంగ, కళింగాది దేశ ములను జయించినట్లు మహాకూట శిలాశాసనము (శా. శ. 523) తెలుపుచున్నది. మరియు, ఆతని కొడుకగు రెండవపులికేశి హైహయరాజు శాసనము (క్రీ. శ. 613) నుబట్టి, ఆతడు (క్రీ. సం. 609—610లో) కోసల, కళింగ, ఆంధ్ర, పల్లవాది దేశములను జయించినట్లును, భూర్పుతీరమున (విశాఖపట్టణం జిల్లామొదలు నెల్లూరుజిల్లావరకు) నున్న గాంగ, విష్ణుకుండిన, పల్లవరాజుల నోడించి వారిరాజ్యములను గ్రహించినట్లును, తన తమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని యా దేశములకు రాజప్రతినిధిగా యేర్పరచినట్లును, తెలియుచున్నది. మరియు, ఆతని అయ్యవలి లేక విఘ్నోలు శాసనము (క్రీ. శ. 634)ను బట్టి (Vide Ind. Ant. vol 8, P 245) కదంబ, అభిష, మార్యలాట, మాళవ, ఘూర్జర, కళింగ, కోసల, పల్లవ, చోళ, పాండ్య, దేశములను జయించినట్లును, పరమేశ్వరబిరుదము నొందినట్లును, తెలియుచున్నది. ఈశాసనమునుబట్టియే సిఠ్ఠపురదుర్గము జయింపబడినట్లును, విష్ణుకుండినులును, పల్లవులు నోడింపబడినట్లును తెలియుచున్నది. (క్రీ. శ. సం. 610 మొదలు, క్రీ. శ. సం. 615 వరకు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు రాజప్రతినిధిగా

నుండి, తర్వాత 615 మొదలు 633 వరకు స్వతంత్ర)రాజుగా నుండి, మహారాజ బిరుదముతో తూర్పుచాళుక్య వంశకర్తయమ్యెను. దక్షిణకళింగము (విశాఖపట్టణంజిల్లా), వేగి లేక ఆంధ్ర)రాజ్యము (గోదావరి, కృష్ణా జిల్లాలు), ధనకటకము (గుంటూరు, నెల్లూరు జిల్లాలు), ఇవి వరుసగా గాంగ, విష్ణుకుండిన, పల్లవ వంశములనుండి గైకొనబడినవి. తర్వాత, గాంగులు గంజాంజిల్లాయందు రాజ్యమేలసాగిరి. విష్ణుకుండిను లంతరించిరి. పల్లవులు కాంచీపురము కడకేగిరి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనునితా మ్రశాసనములుదక్షిణకళింగములోని, చీపురుపల్లి, తిమ్మాపురంగా)మములందు దొరికినవి. శాసనముల ముదిర్కలపైని 'విషమసిద్ధి'యని యుండుటచేత సీతమ కష్టములగు, వన, గిరి, జల, దుర్గములను సాధించెనని తెలియును. ఈతని శాసనములలోని లిపి, కళింగ గాంగ ఇంద్రవర్మ రాజులశాసనములలిపులనుబోలియున్నది. దీనికే వేగిలియనియు, తెల్లు కన్నడలియనియు, పేర్లు. ఈతని చీపురుపల్లి శాసనమున, దివిలసీమలోని కల్వకొండగ్రామము, తన 18 వ రాజ్యకాలమున చంద్రగ్రహణసమయమున బ్రహ్మశర్మపౌత్రులును, దుర్గశర్మపుత్రులును, గౌతమ సగోత్రులును, అగు విష్ణుశర్మ, మాధవశర్మలకు దానమివ్వబడినట్లు తెలుపబడినది. ఈతని శాసనము మరియొకటి, గుంటూరు జిల్లాలోని చెజ్జరాలయందు దొరికినది. దీనినిబట్టి, ఏని రాజ్యము తరమున నాగావళిలేక లాంగుల్యనది మొదలు, దక్షిణమున పినాఖినిలేక పెన్ననది వరకును వ్యాపించినదని తెలియును. ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన ఈతని జ్యేష్ఠపుత్రుడగు జయసింగు (క్రీ. శ. 633—666)నికి సర్వసిద్ధియను బిరుద ముండుటచేత, ఆతనికాలముననే ఎలమంచి-కళింగ విషయములోని సర్వసిద్ధియ గ్రహారము ప్రతిష్ఠింపబ

డైననియు, ఆతడును, ఆతని సంతతివారును దక్షిణకళింగము, లేక, మధ్యకళింగము లేక ఎలమంచికళింగము, పైనిగూడ రాజ్యమును జేయుచుండిరనియు తెలియును.

11. గణాధ్యక్షుని కొడుకు దేశస్థివర్మ.

ఈతని తామ్రశాసనము లింతవరకు మూడు దొరికినవి. అందు మొదటిది గాంధీశంసం 183 నాటిది. అది డాక్టరు హల్లుచేత Ep. Indica vol III, 130—134 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. అదిగూడ శ్రీకాకుళములోనే దొరికినది. శాసనపురేకులను బంధించిన శిఖాపైని నంది, అర్ధచంద్రుల విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. శాసనపులిపి నాగరి. భాష సంస్కృతము.

విజయకళింగనగరమునుండి, పరమమహేశ్వరుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, గంగామలకులతిలకుడును, గోకర్ణస్వామభక్తుడును, అగు గుణార్జునుని కొడుకగు మహారాజేంద్రవర్మ, క్రోమ్యుకవర్తని విషయములోని పాపపుంగిక గ్రామకుటుంబికులను, గ్రామస్థులను, ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను.—“ఈ గ్రామమును సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి, అగ్రహారముగాజేసి, నాకల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధి కొఱకై ఉత్తరాయనపుణ్యకాలమున మాఘ శుక్లఅష్టమినాడు (రథనష్టమినిమిత్తమున), కళింగనగరవాస్తవ్యులును, చృందోగ శాఖకు చెందినవారును, కృష్ణఆత్రేయగోత్రీకులును, వేనవేదాంగవేత్తలును అగు ఆరుగురు అన్నదమ్ములకు దానమిచ్చితిని. ఇది తెలుసుకొని యథోచితభాగ, భోగములను వారికిచ్చుచు సుఖముగా నుండుడు.”

దానముచేసిన గ్రామమయొక్క సరిహద్దులలో కురుడుంటి యను గ్రామము గలదు. అదియే ఇప్పటి గురుండి గ్రామము కావచ్చును. అపారగ్గనటపంశమునకు చెందిన మాతృచం

దుని కొడుకగు పల్లవచంద్రునిచేత, రాజయొక్క స్వమఘాజ్ఞపై నీ శాసనము వ్రాయబడెను. ఇది మహాత్మర సవరనందిశర్మ యొడుట వ్రాయబడెను.

ప్రవర్ధమానవిజయరాజ్య సం॥ 183 లో శ్రావణబహుళపంచమి నాడీశాసనము ఖండిచంద్రభోగికుని కొడుకగు సర్వచంద్రునిచే చెక్కబడెను. ఈ శాసనమున గలరెండు తేదీలయొక్క వివరములుగూడ, గాంధీశక ప్రారంభ కాలమును స్థిరపర్చుటకు వీలు కలిగింపవని డాక్టరు హల్లు తెలియజేసెను. ఈ రాజయొక్క, గాంధీశంసం 184 తాలూకు శాసనము ఆంధ్రభిహార పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవ సంపుటము, 275—276 పుటలలో దేవేంద్రవర్మ ధర్మలింగేశ్వరశాసనమును పేర ప్రకటింపబడినది. లిపి, ప్రాచీన కుటిలాక్షరముల (నాగరి) పోలికనున్నది. భాష సంస్కృతము. శాసనపుశిఖాపైని, నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు మొదలగు విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. ఈ శాసనము పల్లకిమిడితాలూకాలోని అడవగ్రామసమీపమున నున్న ధర్మలింగేశ్వరాలయమువద్ద పాలములో దొరికెను. శాసనమున దానమివ్వబడిన హడువక గ్రామమే, ఈ యడవగ్రామమై యుండనోపు.

సర్వముతుసుఖరమణీయమైన విజయకళింగనగరమునుండి, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, గంగామలకులతిలకుడును, సకలకళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుండును, అగు శ్రీగుణార్జునుని కొడుకగు మహారాజశ్రీ దేవేంద్రవర్మ, పుష్యగిరీపంఛాలి విషయమందలి హడువక గ్రామకుటుంబికుల కిచ్చిన యాజ్ఞ:—“నాచే నీ గ్రామము సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించబడి, అగ్రహారముగా చేయబడి, నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పు

కాశ్యపవృద్ధికి, వేదవేదాంగేతిహాస పురాణ న్యాయవిద్యాసిద్ధాంతములు నేర్పిన భగవత్ పతంగ శివాచార్య గురువునకు మంత్రోదీక్ష కాలమున గురపూజార్థమై యొసంగబడినది. దీనిని తెలుసుకొని, యథోచితభాగభోగములు వారికొసంగుచు సుఖింపుడు."

శర్వాత్, దానముచేయబడిన గ్రామము యొక్క యెల్లలు, దానమును రక్షించుటకై చెప్పబడు వ్యాస గీతములు, ఇవ్వబడినవి. గాం||సం||183 నాటిశాసనమును వ్రాసినవాడును చెక్కినవాడును, ఈశాసనమును వ్రాసిన వాడును, చెక్కినవాడు నొక్కరే. శాసనమున "ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్యసంవత్సరశతే చతురాశితే, 184," అని తేదీయివ్వబడినది.

ఈ రాజయొక్క గాం||సం||195 నాటిసిద్ధాంతం శాసనము Ep. Ind Vol. 18 లో ప్రకటింపబడెను. శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెలుగుకన్నడము. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 195 లో శ్రావణబహుళ పంచమినాడు, దక్షిణాయన పుణ్యకాలమున, ఈ రాజు, వరాహవర్తని విషయమండలి సిద్ధార్థక గ్రామములో నొకనాగలి భూమిని ఏరండపల్లి (ఆముదాలవలస) వాస్తవ్యుడగు తంపరశర్మదీక్షితునకు దాన మొసంగెను. ఏరండపల్లి (ఆముదాలవలస) యందు నివాసముచేయు అపూర్వనటపంశమునకు చెందిన మాత్రుచందునికొడుకగు దీక్షితశ్రీమద నాంకురపల్లవునిచే ఛరంప నందిశర్మయను పురోహితునిసలహాతో ఈదానశాసనమువ్రాయబడెను. దీనిని, శంకరునికొడుకగు నాగనబోయిలక్షశాలిచెక్కెను. ఇందలి ఏరండపల్లి నేలుదమనునే, క్రీ|| సం|| 840 ప్రాంతమున సముగ్రుద్దోడించెను.

13. దేవేంద్రవర్మ కొడుకు అనంతవర్మ.

ఈతనిశాసనమొకటి గాం|| సం|| 204

నాటిది, దేవేంద్రవర్మ గాం||సం||184 నాటిశాసనముతోపాటు, అంభోతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవసంపుటము, 271, 274 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. ఈ రెండుశాసనములు గూడ పల్లాకిమిడితాలూకాలోని గురండి గ్రామసమీపమున నున్న ధర్మలింగేశ్వరాలయము చేరువనున్న పొలములో దొరికినవి. ఇవియే పల్లాకిమిడిశాసనములను పేరిట Ep. Report for 1920-1921 లో సూచింపబడినవి. ఈరెండుశాసనము లొకేచోట దొరుకుటయు, ఒకరిచేతనేవ్రాయబడుటయు, లిపియు, తేదీలును సరిగా నుండుటయు చూడగా, గూర్జువుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మకాదుకే ఈయనంతవర్మ యని తెలుచున్నది. ఈయనంతవర్మ శాసనమున జయవర్మ, అనంతవర్మ లన్నదమ్ములని చెప్పబడుచేతను, గాం|| సం|| 221 నాటి నందవర్మయు, గాం|| సం|| 254 నాటి దేవేంద్రవర్మయు, అనంతవర్మకొడుకులని శాసనములలో చెప్పబడుటచేతను, పైవెశవృక్షమందలి 10 మొవలు 15 వరకు గల రాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయముల సరియగునవియని తేలుచున్నది. మరియు, అర్జున, వర్మ అభిదానులగు రాజులు వేరువేరు శాఖలకు చెందినవారుగాక, ఒకేశాఖకు చెందినవారని నిశ్చయింప వచ్చును. ఈతనిశాసనము మరియొకటి Ep. Report for 1918-1919 లో సూచింపబడినది. కాని ఇంకను ప్రకటింపబడలేదు. చంద్రగ్రహాసమయమున నొకభూమి దానముచేయబడెను. సంవత్సరము పేర్కొనబడలేదు.

ఈ గాం||సం|| 204 నాటిశాసనపు ముద్రికపైని నంది, శంఖము, అర్థచంద్రుడు, విగ్రహములు పోతపోయబడినవి. శాసనపు లిపి, ప్రాచీన (నాగరి) కుటిలాక్షరముల పోలికనున్నది. భాష సంస్కృతము. కళింగనగరమునుండి పర

మహాశ్వర శ్రీమహారాజ దేవేంద్రవర్మ సూనుడగు మహారాజ శ్రీమానన స్థవర్మ, క్రోమ్యుకవర్తని విషయమందలి తాలత్తేరి గ్రామకుటీంచినట్లు ఆజ్ఞనిచ్చెను:—“నా సోదరుడగు జయవర్మ యొక్కయు, నాతల్లి దండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యా భివృద్ధి కొఱుకై వేదవేదాంగ వేత్తయైనట్టి యు, కామరూపవిషయములోని శృంగటికా గ్రహారవాసియు, పరాశరశ గోత్రీకుండును, అగు విష్ణుసోమాచార్యపాదములకు, వివాహస మయమందు (కన్యాదానకాలమున) ఈగ్రామమునమర్పించడమైనది. గనుక యథోచిత భాగభోగముల నిచ్చుచు, సుఖంపును.” దాన గ్రామముయొక్క నీమలు, వ్యాసగీతములు, తెలుపబడినవి. పౌవర్ణమానవిజయరాజ్య సం వత్సరశతద్వయే చతురుత్తరే, అనగా గాం||సం|| 204 లో, మార్గశిర శుద్ధ త్రయోదశినాడు ఈశాననదానము చేయబడినది.

14. అంతవర్మ కొడుకు నందవర్మ.

ఈతని శాసనమొక్కటి, గాం|| సం|| 221 నాటిది, ఒక్కటి సమీపమునందలి సంతభా మ్మలిగ్రామమున దొరికనది. అది ఆంధ్రేహా సపరిశోధక మండలిత్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుటము, 185-189 పుటలలో ప్రతిబింబ ములతో ప్రకటింపబడినది.⁷⁵ మరియు, విభవ సం||ఆపాద మార్గశీర్ష మాసముల భారతులలో గూడ ప్రకటింపబడినది. ఈశాననపు తేదీని గురించియు, రాజునుగురించియు, కొన్ని భిన్నా భిప్రాయములు వెలువడినవి. కాని ప్రతిబింబ ములను సరిగా పరీక్షించినవారికి, రాజువేరు శ్రీమా(న్) నన్దవర్మయనియు, శాసనపు తేదీ గాం|| సం|| 221 (౧ ౨ ౧) యనియు, కన బడును. శాసనపు రేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపైని, వృషభము, శంఖము మొదలగు

చిహ్నములు పోతపోయబడినవి. శాసనపులిపి ప్రాచీనదేవనాగరి. భాష సంస్కృతము.

కళింగనగరమునుండి, మహేంద్రాచలగో కర్ణస్వామి పాదసేవచే పోగొట్టబడిన పాపము లుగలవాడును, గంగామల కులోద్భవును, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమ మహేశ్వరుడును, అగు శ్రీఅనంతవర్మ సూను డగు, మహారాజ శ్రీమా(న్) నన్దవర్మ, చిఖల్లిక గ్రామవాసులగు భోగిక, వారిక, ప్రముఖులను సమావేశముచేసి కుటుంబితులను ఇట్లు ఆజ్ఞా పించెను. “శ్రీమా(న్) నన్దవర్మనైన నేను ఈ (చిఖల్లిక) గ్రామమును, సూర్యగృహాకాల మందు, నాపుణ్యాభివృద్ధికొఱకు (రాజపుత్రు) డైన ఖాలిననుత్తమున? నివేశనసహితముగా కొండిన్యసగోత్రులున్న, బ్రాహ్మణులున్న అగు ఆదిత్యశర్మ, మాత్రుశర్మ, దుగ్గశర్మ, లను వారికి సర్వవిధములైన పన్నులు, ఆటంకములు తీసివేసి ఆచంద్రార్కస్థాయిగా దానమిచ్చితిని. దానభూమియొక్క సరిహద్దులును, ముందు రాబోవు రాజులకు ఆజ్ఞయు నివ్వబడినవి. ప్రవ ర్ణమానవిజయ రాజ్యసంవత్సరశతే, 221 లో ఆపాదపంచమిదినమంది శాసనము చెక్కబడిన ది. దానగ్రామముగు చిఖల్లికయే ఇప్పటి చిక్కా లవలస గ్రామము కావచ్చును. ఈ శాసనము నందలియాజ్ఞ యుగ్రామమునందలివ్యవసాయ దార్లకు, భోగిక (ఆదాయపుపన్నును వసూ లుచేసేవారు), వారిక (నీటిపన్నును వసూలు చేసేవారు), యను న ద్యోగులయెదుట దాన మివ్వబడినట్లు తెలియును. గాం||సం|| 204లో దానము చేసిన అనంతవర్మ పెద్దకుమారుడీతడు. ఈతని తమ్ముడే గాం|| సం|| 254లో నొక గ్రామమును దాన మిచ్చెను.

15. అంతవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసన మొక్కటి Ind. Ant. vol 18

75. చూడు మీ కళింగదేశచరిత్రానుబంధము, సంబంధ 10, పుటలు 43—45.

లో పోకటిఁపబడినది. అది గాం॥ సం॥ 254 నాటిది. దానిని బట్టియే, గాం॥ సం॥ 51 (ఏక వంశాశ్ర) నాటి అనంతవర్మదేవుని కొడుకగు దేవేంద్రవర్మ దేవుడును, ఈతడు నొక్కడే యని డాక్టరు ప్లీటు వ్రాసెను. కాని వీరిద్దరును వేరువేరు కాలములందుండి రని ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. ఈశాసనకర్త అనంతవర్మ కు మారుడగు నందవర్మ తమ్ముడై యుండవలెను. ఈతని గాం॥సం॥254 నాటి శాసనము విశాఖ పట్టణమున దొరికినది. రేకులను బంధించిన కడియపు శిఖాపై ని నంది విగ్రహముగలదు. లిపి ప్రాచీన నాగరిము. భాష సంస్కృతము.

విజయకలింగనగరమునుండి, గోకర్ణస్వామిభక్తుడును, సకలకలింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, అనంతవర్మసూరుడు నగు దేవేంద్రవర్మ దేవదమనదేవ విషయము నందలి గ్రామములందులను సమావేశము చేసి ఇట్లాజ్ఞాపించెను:— “మా మేనమామ యగు ధర్మభేషిచేత ప్రేరేపింపబడి, ధర్మశ్వరభట్టారకాయ అయిన పూర్వకమాచంద్రార్కప్రతిష్ఠాంకృత్యా”యని ఈ దేవదమనదేవ విషయమందలి గ్రామములను దానము చేసితిని. ఇది మీకు తెలియునుగాక!”.

దానము ‘అయనపూర్వకం’ అని చెప్పబడుటచేత ఉత్తరాయణ మకర సంక్రమణకాలమందు జేయబడినది. ధర్మశ్వరు డనే లింగమునకు (శివునికి) సూర్యచంద్ర స్థాయిగా ప్రతిష్ఠ చేసి దేవదమనదేవ విషయమందలి గ్రామములు దానముజేయబడెను. ఈ ధర్మశ్వరుడు, తన మేనమామయగు ధర్మభేషి పేరుట ప్రతిష్ఠించబడిన దేవుడు కావచ్చును. గురకనేయారనిచే ప్రేరేపింపబడి, అనేక గ్రామములూ దేవునికి దానమిచ్చెను. ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శతదశ్యమౌచతుష్పంచాశాభ్యధికే, 254’ అని దానకాలము తెలుపబడినది. ఫాల్గుణ శుద్ధ

(పతిపదినాడు శాసనము వ్రాయబడెను.

ఈరాజువలెనే, తత్సూర్యపు గాంగరాజులు గూడ శివలింగములను, ఆలయములను, అగ్రహారములను ప్రతిష్ఠించి భూములు, గ్రామములు దానమిచ్చి విషయము లిదివరకే తెలిపియుంటిని. వీరు పరమమాహేశ్వర బిరుదము నొందుటచేత మీశైవ మతోద్ధారకులుగా గన్పట్టుచున్నారు. తత్సూర్యము జైన బౌద్ధమతములు ప్రబలియుండుటచేత వాటిని నిర్మూలము జేసి, పరమశైవమతమును స్థాపించియుండురు. వేదమతమును, సంస్కృతవిద్యయు నభివృద్ధిపరచుటకే బ్రాహ్మణులనురప్పించి యగ్రహారముల నిచ్చియుండురు.

ఈతడు ధర్మభేషి తన మేనమామ యని చెప్పకొంటుండేతను, భేషినామాంకితులగు రాజులు కదంబవంశీయులగుటచేతను, ఈకాలమున కలింగమున గాంగరాజుల యేలుబడిలో కదంబుల సామంత్రోద్యోగీయులుగనుండినట్లు తోచును. దక్షిణదేశమున, మైసూరునందు, గాంగ కదంబులు స్వతంత్రరాజ్యముల నేర్పరచుకొనిరి. వారికిని, వీరికిని ప్రప్రథమమున (ఉత్తరాపథమున నున్న కాలమున) సంబంధ ముండినను, తర్వాత విడిపోయెను. గురకనే ఇప్పటికిని, ఒరిస్సా సామంత రాజ్యములలో గంగ కదంబవంశములు రెండును గలవు. అట్లే ఉత్తరమున కలింగమునను, దక్షిణమున మైసూరునందునుగూడ వీరి స్వతంత్రరాజ్యములుండెను. కాని కలింగమున కదంబులుగాంగరాజులకు సామంతులై, తోడునీడలై, నష్టహితబంధువులై నిల్చిరి. వీరినిగురించి చరిత్రాంశము లింకను ముందు తెలియగలవు.

17. రాజేంద్రవ్యాకొడుకు అనంతవర్మ.

ఈతనిచరిత్ర, ఈతని గాం॥ సం॥లు 284, 304, నాటి రెండు శాసనములను బట్టి తెలియచున్నది. అందు గాం॥ సం॥ 284 నాటి శాస

నము ప్రకటింపబడలేదు. గాం||సం|| 304 నాటి ఆలమండ శాసనము, దా క్తరు హులు చేత Ep. Ind. vol III. 17-24 పుటలలో ప్రతిబింబములతో ప్రకటింపబడినది. విశాఖ పట్టణంజ్ఞాలోని శృంగవరపుకోట తాలూకా లోని ఆలమండగ్రామములో పొలముదున్న చుండగా దొరికినది. శాసనపులిపి ప్రాచీన నా గరి. భాష సంస్కృతము.

సర్వఋతు సుఖరమణీయమైన విజయకలింగనగరమునండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, పరమ మాహేశ్వరుడును, గాంగమలకులతిలకుడును, మహారాజ రాజేంద్రవర్మ కుమారుడును, అగు అనంతవర్మదేవ సకలసద్గుణ సంపన్నుడై తిరికట విషయము లోని మెడలకగ్రామ కటుంబినుల కిట్లు ఆజ్ఞాపించెను:—“సూర్యగ్రహణకాలమున, తటాకప్రతిష్ఠ సమయమున, వేదవేదాంగములు నేర్పినట్టియు, హోంవరవలన గ్రామవాసియు, కాశికగోత్రీకుండును, వాజసనేయశాఖీయుండును, విష్ణుదేవుని కొడుకును అగు శ్రీధర భట్టునకు ఉదకపూర్వకముగా నీగ్రామము నిచ్చితినిని తెలుసుకొనవలెను.” దానగ్రామముగాని, దాని సరిహద్దులలో నున్న చతురనదిగాని, ఇప్పుడే పేరుతో ఎందున్నవో తెలియదు.

రాజయొక్క రహస్యాధికారి యగు దుర్గ పుచ్చే వ్రాయబడి, అక్షికాలిచేతచెక్కబడెను. గాంగేయవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు, ‘శతతృణిచతురోత్తరే’, 304లో ఈశాసనము చేయబడెను.

వంశవృక్షమందలి 16 వ రాజ మొదలు, 19 వ రాజ వరకును గల నలుగురు రాజుల యొక్కయు, వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు, ఆయా రాజుల శాసనములను బట్టి నిరవర్చబడినవి. శాసనములకైలిని, గాంగశక కాలమును బట్టి, 16 వ రాజుగు రాజేంద్రవర్మ, 15 వ రా

జుగు దేవేంద్రవర్మ కొడుకై యుండవలెను. అట్లయినచో, వంశవృక్షమందలి 10 వ రాజ మొదలు 19 వ రాజవరకును వంశక్రమము సరిగా లేలుచున్నది. 1918, Ep. Report 137-138 పుటలలోను, 1924 Ep. Report, 97-98 పుటలలోను, ఈ రాజులయొక్క శాసనములు, వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు, కొంతవరకు సూచింపబడినవి. కాని, గాం|| సం|| 51 నాటి, దేవేంద్రవర్మ, సత్యవర్మ, దేవులు, గాం||సం||లు|| 251, 351 నాటి వారలని అందు వ్రాయుట, ఎంతమాత్రము సమంజసముగా లేదు.

ఈ రాజులందరును కలింగమున, (అనగా గంజాంజిల్లాలోను, విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని ఉత్తరపు భాగమునను,) రాజ్యమేలినట్లు తెలియుచున్నది. మధ్యకలింగము లేక దక్షిణ కలింగము లేక ఎలమంచి-కలింగము, తూర్పు చాళుక్యవంశపు రాజుల యధికారమున నుండెననుటకు అందుదొరికిన వారిశాసనములే ప్రమాణములు. కీర్తివర్మ శ్రేష్ఠకుమారుడగు రెండవపులకేశి, (క్రీ||శ|| 610) పూర్వదగ్విజయ యాత్రనలికి, పిమ్మట దుర్గమును ముట్టడించి పట్టుకొని, కలింగవేంగిదేశములను స్వాధీనము చేసుకొని, తన రెండవతమ్ముడగు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని తనకు ప్రతినిధిగా నియమించెననియు, క్రీ|| శ|| 615 ప్రాంతమున నాతడు స్వతంత్రుడై తూర్పుచాళుక్య, లేక ఆంధ్రచాళుక్య, వంశకర్త యయ్యెననియు, ఆవంశము క్రీ||శ|| 7వ శతాబ్ద ప్రారంభమునుండి, 11వ శతాబ్దాంతమువరకును ఎలిమంచి-కలింగ, వేంగి, కమ్మ, పాక, నాడులపై రాజ్యమేలెననియు, మనకు తెలియుచున్నది. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని నాణెములు, ‘విషమసిద్ధి’యను బిరుదుగల్గి, అనకాపల్లివద్ద బాజున్న కొండపై దొరికినవి. కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని వలెనే (క్రీ|| శ|| 615-633) యాతని శ్రేష్ఠపుత్రుడగు జయసింహ 1 (క్రీ|| శ|| 633-666)

గూడ యలమంచి కళింగవిషయముపై రాజ్య మేలినట్లు యాతని సర్వసిద్ధి బిరుదమే తెలుపుచున్నది. ఎలమంచిలికి సమీపమున నున్న సర్వసిద్ధి, ఈతని కాలముననే కట్టబడియుండును. కబ్బ విష్ణువర్ధనుని చీపుగుపల్లిశాసనములో బేర్కొనబడిన కల్వకొండ లేక కలవలపల్లి గ్రామమును, దిమిలయు, యలమంచిలికి చేరువనేయున్నవి. దిమిల సమీపముననున్న తెరువపల్లిగ్రామముందు రత్నాకరస్వామి ప్రాచీనాలయ మొకటి యుండుటచేతను, దిమిలయే, దివలు లేక, దివ్వెలు (దీపములు) ఁదు చోటని జనవృత్తి యుండుటచేతను, ప్రాచీనకాలమున అది యొక్క గొప్పరేవుస్థలముగా నుండెననియు, తూర్పుతీరమున ప్రయాణముచేయు ఓడలకు మార్గదర్శియయ్యెననియు, తెలియును. పశ్చిమచాళుక్య చక్రవర్తియు, కుబ్జవిష్ణువర్ధనునికి పితృండ్రియు నగు మంగళేశ్వరుడు పశ్చిమసముద్రపు తీరముననున్న రేవతిద్వీపమును తన నావికాదళముతో ముట్టడించి పట్టుకొనె ననియు, తర్వాత కాలచూర్ణుల నోడించెననియు తెలియును. (Vide Ep. Ind. vol. VI.). ఇట్లే తూర్పుతీరమున, నావికాదళసహాయమున విష్ణువర్ధనుడును, జయసింహుడును, స్వాధీనపర్చుకొనియుందురు. ఆంధ్రనాథుడగు నీజయసింహుని సమకాలీకుడును, కొంతకాల మాతని యాస్థానకవీశ్వరుడు నగు మహాకవి దండి రచించిన దశకుమారచరితమునుబట్టి⁷⁶ కళింగదేశమునకు కళింగపట్టణము రాజధానియనియు, అప్పటి రాజుపేరు కర్దనుడనియు, ఆయన కూతుని పేరు కనకలేఖయనియు, వసంతకాలమున కళింగరాజు రాణివాసములతోను, పౌరులతోను సముద్రతీరమునందలి యుద్ధానవసంబున 18 దినములు కీడ్చ

లు సల్పుచుండగా, ఓడలమీద పెక్కు రాణువం దోడ్కొనివచ్చి యాంధ్రనాథుడగు జయసింహుకు వారినందరిని పట్టుకొని, ఆంధ్రనగరికి గొనిపోయె ననియు, జయసింహుడు తన కనేకాపకారములు చేసియున్న కళింగరాజుగు కర్దనుని జంపనెంచియు, ఆతనికూతురగు కనకలేఖయందలి మోహముచేత చంపలేదనియు, అప్పుడు మహాభాగుడు మారువేషమునబోయి, జయసింహుని వధించి, కళింగరాజును, ఆతని కూతును సరిత్యించి, ఆంధ్రకళింగరాజ్యము లొక్కటిగాజేసి, వాటిని కళింగరాజువశమునం దుంచెననియు, ఇత్యాదివిషయములు తెలియుచున్నవి. పైవిషయములనుబట్టి, ఆంధ్రకళింగరాజ్యములు వేరువేరువశపు రాజుల యాధీనమున నుండె ననియు, ఆరాజులకుపరస్పరవైర ముండెననియు, చాళుక్యులకు నావికాదళ ముండెననియు, ఆస్తికుల మతముం తరింపజేయుటకై శివశేఖరబ్రహ్మదీ దేవతల కారాధనలు సల్పబడుచుండె ననియు, కళింగరాజు లాంధ్రదేశమును జయించిరినియు, తేలుచున్నది. ఆంధ్రనగరి యనగా కొల్లేరుసరస్సు కడనున్న వేంగీపురమని కొందరును, ఎలమంచి కళింగమున సర్వసిద్ధిజయసింహుకుకట్టిన సర్వసిద్ధియే యని కొందరును, తలంచుచున్నారు.

ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన రెండవవిష్ణువర్ధనుని (660—672) నాణెములు కొన్ని ఎలమంచిలి కొండపై దొరికినవి.⁷⁷ ఈతని కొడుకును, తర్వాతరాజునగు మంగియువరాజు (672—696) గూడ, ఎలమంచి కళింగముపై రాజ్య మేలెను. ఈతని తిమ్మాపుర శాసనమునుబట్టి, చీపురుపల్లి మొదలుకొని నెల్లూరువరకుగలదక్షిణదేశమునంతయు నీతడు రాజ్యమేలెనని తెలియును. ఈతనికుమారుడు

76. చూడుము ఆంధ్ర దశకుమారచరితమున ప్రమాణ్యాసము, మంత్రగు పుటెరితు 110—118 పుటలు.

77. Vide Visagapatam Gazetteer page 315. Also, Sewel's Antiquities.

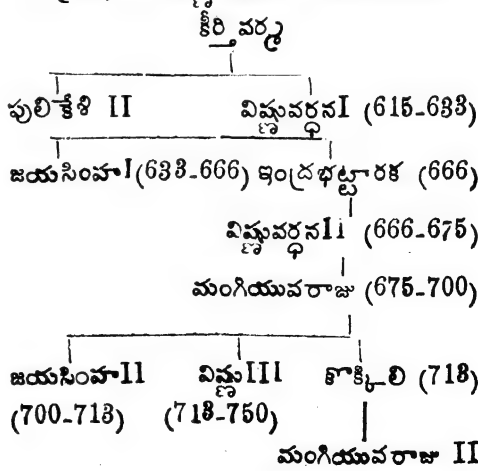
కొక్కిలి విక్రమాదిత్యుడును (709) మధ్యమ కళింగముపై నేలెరు. ఈతని శాసనములును, ఈతనితర్వాత రాజ్యముచేసిన కోకిలవర్మ మహారాజు శాసనములును, విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని, భీమునిపట్టణం తాలూకాలోని ముంజేరుగ్రామమున దొరికినవి.⁷⁸

ఈ ముంజేరుగ్రామమున రెండు తామ్ర శాసనములు దొరికినవి. వాటి ముద్రకలపై 'శ్రీవిజయసిద్ధి' యను బిరుదము ప్రాచీన తెలుగులిపితో పోతపోయబడియున్నది. పద్మలత, సూర్యచంద్రుల విగ్రహములు గూడ గలవు. మొదటి శాసనము, చాళుక్యవంశమునకు చెందిన మంగియువరాజుపౌత్రుడును, కొక్కిలి విక్రమాదిత్య భట్టారకుని పుత్రుడును, అగు మంగియువరాజుడై యున్నది. అందు, భోగపురవిషయములోని కొండుకవిలంగవాడ గ్రామము, ముంజేరుగ్రామములోని 103 మంది బ్రాహ్మణులకు, చంద్రగ్రహణ సమయమున న, శివాలయ ప్రతిష్ఠకాలమునన, దానము చేయబడినట్లున్నది. రెండవశాసనములో షష్ఠ్యవర్ధనమహారాజు పౌత్రుడును, మంగియువరాజు పుత్రుడును, అగు కొక్కిలివిక్రమాదిత్య భట్టారకునిచేత యాతని యాతురకాలమున (మరణ కాలమున) ముంజేరుగ్రామము, దేవుడిగ్రామస్తులకు దానము చేయబడినట్లు చెప్పబడినది. ఈతనికిని విజయసిద్ధియను బిరుదుగలదు. ఈతని రాజధానిగూడ ఎలమంచలియే.

కోకిలవర్మ లేక కక్కులిమహారాజు యొక్క తామ్రశాసనములు గూడరెండు ముంజేరుగ్రామమునదొరికినవి. వాటి ముద్రకలపైని 'అనివారిత' యనుబిరుదు పోతపోయబడినది. మరియు, వరాహాలంఛనము, పద్మలత, అర్ధచంద్రుడు, అంకుశము మొదలగు చిహ్నములును పోతపోయబడినవి. శాసనములభావ

సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన తెలుగు. ఈరాజు మంగివర్మ పౌత్రుడుగను, వినయాదిత్యవర్మ పుత్రుడుగను వర్ణింపబడెను. ఈరాజునకుసర్వలోకాశ్రయ బిరుదముగూడ గలదు. శాసనమున 'అనివారిత శక్తిత్రయ సంపన్న' యని చెప్పబడినది. ఈతని మొదటి శాసనములో మధ్యమకళింగములోని భోగిపుర విషయమందలి బొడ్డేరి లేక బొట్టేరి గ్రామము, చంద్రగ్రహణ సమయమున ముంజేరు గ్రామవాసి యగు బ్రాహ్మణుని కివ్వబడినట్లున్నది. ఎలమంచి వానకమునుండి దానము చేయబడెను. రెండవశాసనములో, భోగిపురవిషయములోని వెట్టువాడ గ్రామము, ముంజేరు గ్రామవాసి యగు అశ్వశర్మకు చంద్రగ్రహణ సమయముననే ఇవ్వబడినట్లున్నది. మరియు, అశ్వశర్మ తాను గ్రహించిన వెట్టువాడ గ్రామమును, ముంజేరునుండలి నూరుమంది బ్రాహ్మణులకు పంచియుచ్చెను.

పూర్వచాళుక్యుల పై శాసనములను బట్టియు, కళింగమునదొరికిన నాణెములను, తదితర శాసనములను బట్టియు, ఈ క్రింది చాళుక్య వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు చేయబడినవి.

మంగివర్మ
|
విసయాదిత్యవర్మ
|
కోకిలవర్మ (కోక్కిలిమహారాజు)

పై వంశవృక్షముందలి ఈకడపటిరాజులు ముగ్గురును, వరాహలాంఛనముగల్గి వర్మాభిధానులగుటచేతను, విజయసిద్ధి యనుబిరుదమునొందక అనివారితయచుబిరుదునొందుటచేతను, పశ్చిమ చాళుక్యశాఖకు చెందినవారనియు, మధ్యకళింగములోనిముంజేర్గురామమునుదాసముజేయుటచేత క్రీ॥శ॥ 8వ శతాబ్దమున వీరాదేశమునుపరిపాలించిరనియు, యెరుంగునది. (ప్రాయశః కోక్కిలి, రెండవ మంగియువరాజుల తర్వాత, వీరు రాజ్యముచేసి యుందురు. వారికిని, వీరికిని సంబంధము గలదని కొందరుప్రాసిరిగాని, అట్టివ్రాతకు శాసనప్రమాణము లేదు.

మధ్యకళింగ లేక, ఎలమంచికళింగ దేశములోని ప్రకీ, దిమిలి, విషయములు క్రీ॥ శ॥ 7, 8 శతాబ్దములలో పై రాజుల వశమున నుండెను. తత్పూర్వ మిప్పోదేశములు విష్ణుకుండిన, తూర్పుగాంగరాజుల వశమున నున్నట్లు శాసనములను బట్టి తెలుసుకొంటిమి. విష్ణుకుండినుల నంతముగావించియు, తూర్పుగాంగులను గంజాంజిల్లాలోనికి తరిమి వేసియు వీరు దక్షిణకళింగ, వేంగి, కమ్మరాష్ట్రములపై రాజ్యము జేయగలిగిరి. అయినను, కొందరు జయసింహుని శాసనములు పిష్టపురమునకు త్తరమున దొరకమియు, 633-600 నాటి చాళుక్యఇంద్రభట్టారకుడేకళింగగాంగఇంద్రవర్మచేనోడింపబడిన వాడనితలంచుటచేతను, తిరిగి దక్షిణకళింగము గాంగులవశమయ్యెనని వ్రాయుచున్నారు. (చూడు-క్రోధనసం॥ ప్రైత్రమానపు భారతి, 17పుట). కాని ఇదిపొరపాటు అభిప్రాయము. కుబ్జవిష్ణువర్ధన, జయసింహ, రెండ

వవిష్ణువర్ధన, రాజులు దక్షిణకళింగముపై తమ యేలుబడిని జరుపుకొనుచునే యుండిరి. దీనికి సాక్ష్యము వారి శాసనములు, నాణెములు, అందుదొరుకుటయే. దశకుమారచరిత్రమందలి కథకూడ ఈ విషయమునే బలపరచుచున్నది. వీరితర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన మంగియువరాజునకు ముగ్గురుకొడుకు లుండిరి. అందు రెండవజయసింహుడు రాజ్యముచేసిన తరువాత, సవతితల్లికొడుకుగు కోక్కిలి రాజ్యమునకువచ్చెను. కాని ఆరుమాసములు రాజ్యము చేసినతరువాత మూడవవిష్ణువర్ధనునిచే తరుమగొట్టబడి, ఎలమంచికళింగదేశమునకు బోయి, అందుతన పరిపాలనముసాపించెను. ఈతని సంతతివారును, పశ్చిమచాళుక్య వర్మాభిదానులగు రాజులును, (చూడు-పై వంశవృక్షము) ఆప్రదేశముననే క్రీ॥శ॥ 8వ శతాబ్దమున రాజ్యమేలిరి. తర్వాతి రాజులుగూడ దక్షిణకళింగముపై రాజ్యమేలిరి. ఈవిషయమై ముందు వ్రాయబడును.

18. రాజేంద్రవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు రెండు ప్రకటింపబడినవి. మొదటిది Ep. Carnataka, Bangalore Vol.లో 140నంబరుశాసనముగా ప్రకటింపబడినది. దానిలో గాంగసంవత్సర మేదియు పేర్కొనబడకపోయినను, అది క్రీ॥శ॥ సం॥ 700దని కొందరభిప్రాయపడిరి. శాసనము మామూలుపద్ధతిగా మూడు రాగిరేకులమీస వ్రాయబడినది, దానిలో 22 పంక్తులుగలవు. శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెలుగు-కన్నడము. రేకులను బంధించిన కడియపు ముద్రికపై నేరుగు విగ్రహము చెక్కబడినదని అభిప్రాయపడిరిగాని వృషభమే కావలెను. ఈతని రెండవ శాసనపు ముద్రికపై నిగూడ నందివిగ్రహమే గలదు. మూమూలు తైలినే ఈ శాసనముగూడ వ్రాయబడినది.

అమరపురమువంటి దగు విజయకళింగ నగ

రమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి చరణ కమలముల నారాధించువాడును, అనేక యుద్ధములందు జయముగాంచి సామంతరాజులపై యధికారముకలవాడును, మహారాజాధిరాజుపరమేశ్వర శ్రీరాజేంద్రవర్మ కొమారుడును, అగు శ్రీదేవేంద్రవర్మదేవుడు వరాహవతరావిషయమునందలి సిద్ధాంతగ్రామ కుటుంబికుల నిట్లాజ్ఞాపించెను:—“నే నీగ్రామమును పరమేశ్వర, పరమ భట్టాచక దేవునిపూజ, ధూప, దీప, నైవేద్యాదిసంస్కారములకై పాలుకోసు వాస్తవ్యుడును, కటయస్మాత్ర పంచవ్రతుండును, అగు రాతుకయను బ్రాహ్మణునికి అయన సంక్రాంతి సమయమున ఉపకపూర్వకముగా నాతల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యమునకై, శ్రీపర్వతవాసియు, నవనీతరాసియు, అగు గురువుయొక్క ప్రోత్సాహముచే, దానమిచ్చితిని.”

దానగ్రామము యొక్క సరిహద్దులున్ను, వ్యాస గీతములున్ను ఇవ్వబడినవి. శ్రీఖండిమల్లయును వానిచే నీశాసనము చెక్కబడినది.

ఈరాజుయొక్క రెండవ తామ్రశాసనము పెక్కలిలో దొరకినది. Ep. Ind. Vol 18 లో 32వ నంబరు శాసనముగా ప్రకటింపబడినది. రోకుల ప్రతిబింబములు, ముద్రికయొక్క ప్రతిబింబము గూడ ప్రకటింపబడినవి. శిఖాపై నికూర్చునియున్నట్లు నందినిగ్రహము, దాని క్రింద కమలము చెక్కబడినవి. శాసనపు లిపి గాం|| సం|| 304 నాటి ఆలమండ శాసనపు లిపిని బోలియున్నది. ఇది ప్రాచీన నాగరిలిపితో వ్రాయబడినది. అమరపురమువంటి కళింగనగరమునుండి మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుండును, గాంగామలకులతిలకుండును, మహారాజ శ్రీరాజేంద్రవర్మ కుమారుడును, అగు మహారాజ శ్రీదేవేంద్రవర్మ, రూపవర్తని (పెక్కలి) విషయ మందలి నియన గ్రామవాసుల

కిచ్చినయాజ్ఞ:- “మహాప్రతిహారుని కొడుకును, సుకవియునగు బ్రాహ్మణు (శర్మణు) న కీగ్రామము సర్వవిధములైన పన్నులనుండియు తప్పించి మాపుణ్యాభివృద్ధికై యిచ్చితిని.”

దానభూమియొక్క సరిహద్దులు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. గాంగవంశ ప్రవర్తమాన విజయరాజ్య సంవత్సర శత(మ)త్రయే దశోత్తరే, అనగా, గాం|| సం|| 310 లో, ఈశాసనము శ్రీసామంత సర్వచంద్రునిచే లిఖింపబడినది. అక్షశాలి శ్రీసామంత ఖండిమల్లచేత చెక్కబడినది. ఈతండే ఈరాజుయొక్క మొదటిశాసనమును గూడ చెక్కెను. ఈదేవేంద్రవర్మ కొడుకే సత్యవర్మయని కొందరు వ్రాయుచున్నారు. కాని, యాతని శాసనమునగల గాం|| సం|| 51 ని, గాం|| సం|| 351 అని సవరణచేసి చదువుట సరికాదు.

19 ఆవంశవర్మ కుమారుడు రాజేంద్రవర్మ.

ఈతని శాసనములు రెండు, Ep. Reports for 1918 and 1924 లో సూచింపబడినవి. గాం|| సం|| 342 నాటి శాసనములో నీతిమకళింగనగరమునుండి తాంవాడి గ్రామమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసికట్టున్నది. (Vide J. B. O. R. S, Vol 12, Page 101). శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి తెలుగుకన్నడము. ఈ శాసనపు పైఖరి యంతయు తత్సూర్యపురాజుల శాసనములవైఖరిని బోలియున్నది. ఈశాసనము క్రీ||శ|| 9వ శతాబ్దపుదని శాసనశాఖివా రభిప్రాయపడిరి. సామిరాజు కుమారుడును, సంధి విగ్రహీకుడును, అగు రణామేయనిచేత నిది లిఖింపబడినది.

23 భూపేంద్రవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ.

గాంగవంశవృక్షమందలి 20 మొదలు, 23వరకుగల రాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు ఈదేవేంద్రవర్మ చీడివలసతామ్రశాసనమును బట్టి తెలియును. ఈ శాసనము ఆంధ్రసాహి

త్యపరవత్సత్తిక, సంపుటము 15, సంచికలు 3, 6, పుటలు 18-31 లో ప్రకటింపబడినది⁷⁹ అంగమున, అంధ్రేతిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, రెండవ సంపుటము, రెండవ భాగము, 146-164 పుటలలో, పౌలి బింబములతోనహ నాచేత ప్రకటింపబడినది. అందు తూర్పుగాంగ రాజుల వంశక్రమ, కాల నిర్ణయములనుగురించియు, గాంగశక్త ప్రారంభ కాలమును గురించియు, విపులముగా వ్రాసి యుంటిరి. కొన్ని మార్పులతో ఆ విషయములనే, ఇందిదివరకే పొందుపరచి యుంటిని.

ఈ శాసనము, గంజాంజిల్లా నరసన్న పేట నమీషమున నున్న చీడివలన గ్రామమున దొరికినది. అదియే, శాసనమున దేవేంద్రవర్మ చే దానము చేయబడిన సివిడిగ్రామమై యుండును. శాసనపు మొదటి రేకుపై చెక్కబడిన శంఖమును బట్టియు, శాసనపు ముదిరికపైని చెక్కబడిన సనాశకములము, నందివిగ్రహము, అర్ధచంద్రుడు, మొదలగు వాటిని బట్టియు, శాసనమున గల పరమమాహేశ్వర బిరుదమును బట్టియు, ఈ రాజుగూడ వీరశైవమతస్థుడని తెలియును. ముద్రికపైని, శ్రీదేవేంద్ర వర్మయను పేరు ప్రాచీన దేవనాగరి లిపితో పోతపోయబడినది. శాసనపులిపిగూడ ప్రాచీన దేవనాగరియే. భాష సంస్కృతము. గ్రామ నామములు తెలుగున వ్రాయబడినవి.

అనేక దేవాలయములు గల్గి, అమరపురికి సాటియగు కళింగనగరమునుండి, ప్రసిద్ధసిద్ధ తాపసోత్తములకు తావైన మహేంద్రాచల గోకర్ణ స్వామి పాదభక్తుడును, గాంగకుల చూడమణియు, సకల కళింగాధిరాజ్యము గల వాడును, పరమమాహేశ్వరుడును, మహారాధిరాజపరమేశ్వర శ్రీమత్ భూపేంద్రవర్మ సూనుడును, మారసింహ మనుమ

డును, వజ్ర (ఇంద్రవర్మ) మునిమనుమడును, అగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ కోలువర్తనివిషయమందలి కందలివాడ గ్రామనివాసులను, వ్యవసాయదార్లను, సమావేశము చేసి ఇట్లు ఆజ్ఞాపించెను.—“నా తల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు, పుణ్యాభివృద్ధికై నేనీ దానము నొసంగితిని. యజ్ఞములు చేయుట, వేదములు చదువుట, మొదలగు సత్కార్యములు నాచేత చేయించుట యం దాశక్తి గలవారును, సివిడిగ్రామస్థులును, ధర్మానరక్తులును, సివిడి గ్రామార్జిత గోబాదీక్షితవంశమునం బుట్టిన వారును, భారద్వాజగోత్రీకులును, అగు ఆదిత్యభట్టు, యజ్ఞభట్టు, శండిదేవరభట్టు, మొదలగు వారికి, సూర్యగ్రహణకాలమున కందలివాడ గ్రామముందలి సివిడిప్రదేశమును పన్నలనుండి తప్పించి, దానమివ్వబడినది. ఆ చంద్రార్కముగా భోగభాగములతో ననుభవించురుగాక!”

దానప్రదేశముయొక్క యెల్లలు, వ్యాస గీతములు ఇవ్వబడినవి. పౌనర్వమాస విజయ రాజ్యసంవత్సరములు మూడువందల తొంభైయేడున, (397) ముద్రపచే లిఖింపబడి, భట్ట శ్రీధర, భట్టయజ్ఞపులచే పరిక్షింపబడి, సప్తద పచే జెక్కబడినది.

పూర్వరాజుల శాసనములలోని కెల్ల దీని యందే రాజుల వంశావళి నాలుగు పురుషాంతరముల వరకు జెప్పబడినది. మరియు, దేవేంద్రవర్మ తండ్రి మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వర శ్రీమత్ భూపేంద్రవర్మ యని వర్ణింపబడుట చేత, గాంగ శాసనాలవశాబ్దాంతము (క్రీ. శా. 9వ శతాబ్దాంతము) ననే వీరు తమ రాజ్యమును వ్యాపింపజేయగల్గినదియు, అనేక సామంతరాజ్యములపై యధికారమును చేయుచుండిరినియు, తెలియును. తూర్పుచాళుక్య

వంశమున అంతఃకలహములు హెచ్చగుటచేత, వీరు తమ యధికారమును, రాజ్యమును, వ్యాపింపజేయగల్గి యుందురు.

వంశవృక్షమందలి, 24 నంబరు మొదలు 35 నంబరువరకుగల రాజులయొక్క వంశక్రమ, కాల నిర్ణయములు, 33వ రాజగు అనంతవర్మ వజ్ర హస్తాని శాసనములవలనను, 35వ రాజగు అనంతవర్మ చోడగంగుని శాసనములవలనను తెలియుచున్నవి. ఈ రాజుల రాజ్యకాలములు శకవర్ణములలో తెలుపబడుటచేత వాటిని క్రీ. శ. వర్షములుగా మార్పుటకు విచిత్రముగా నది. 32వ రాజగు మధుకామార్జునుని తామ్ర శాసన మొకదానిలో యతడు 526 గాంగశక మును వాడుటంబట్టి, గాంగశకమును శాలివాహన, క్రీస్తుశకములలోనికి మార్పుటకు వీలు కలిగినది. 32, 34, 35 రాజుల శాసనములలో ఆ రాజుల రాజ్యకాలపరిమితులేగాక రాజ్యాంగవిషయములుకూడ తెలుపబడినవి.⁸⁰ ఈ రాజుల శాసనములు తామ్రరేకుల పైనేగాక రాళ్ళపై గూడ వ్రాయబడినవి. ఈ శాసనము లన్నియు గంజాం, విశాఖపట్టణం, జిల్లాలలోనే దొరికెను. ఆ రాజులకు సంబంధించిన తామ్ర శాసనములు మరికొన్నిగూడ గలవు.⁸¹ అవి వారిసామంతులగు మండలికులవై యున్నవి. ఇట్లే, మరికొందరి మండలికుల యొక్కయు, గాంగరాజులయొక్కయు, కళింగవాస్తవ్యుల యొక్కయు, శిలాశాసనములు, గంజాంజిల్లా లోని ముఖలింగ, శ్రీ కూర్మాలయములయందును, విశాఖపట్టణంజిల్లాలోని నారాయణ పుర, విజయనగర దేవాలయములయందును, గోదావరిజిల్లాలోని ద్రాక్షరామాలయమునందును, ఇంకను పెక్కుతావులందు విశేషముగా దొరికినవి, ప్రకటింపబడినవి.⁸² గత 30, 35

సంవత్సరములనుండియు సర్కారుశాసనశాఖ వారిచేత, వారినివేదికలలో సూచింపబడినగాంగ శాసనములన్నియు ఇంకను ప్రకటింపబడలేదు. అయినను, వారినివేదికలలో సూచింపబడిన వాటినిబట్టి కొన్ని విషయములు తెలియవచ్చినవి. (క్రీ. సం. 1135 ప్రాంతమున అనంతవర్మ చోడగంగదేవుడు ఉత్తరకళింగదేశమును మిథునపురమువరకును జయించి, కటకమునకుతన రాజధానిని మార్చినతర్వాత, ఆతని యొక్కయు, ఆతని సంతతివారి యొక్కయు శిలాశాసనము లా దేశమునందలి యనేక దేవతల ముందు చెక్కబడెను. అయినప్పటికి వారిశిలాశాసనములు శ్రీకూర్మ, ముఖలింగ, సింహాచల, ఆలయములందు గూడ చెక్కబడుచుండెను. ఉత్కళదేశమునుండి దానశాసనము లివ్వబడుచుండెను. అనగా, ఉత్తరమున మిథునపురంజిల్లా మొదలు, దక్షిణమున గోదావరిజిల్లావరకు వారిరాజ్యము వ్యాపించి యుండెను. తూర్పున బంగాళాఖాతము మొదలు పశ్చిమమున ఒరిస్సా సామంత రాజ్యములవరకు వ్యాపించెను. మరియు, తూర్పుసముద్రమున నున్న తూర్పుదీవులకు కళింగులును, ఆంధ్రులును వలసబోయి, తమ మతమును, భాషను, నాగరికతను, అందు స్థాపించిరి. దీనికి, అందు కనబడుచున్న శైవ బౌద్ధాలయము లున్న, దేవుళ్లున్న, వేగి లేక తెలుగు-కన్నడ, లిపిలో వ్రాయబడిన శిలాశాసనములున్న, క్లింగులనుప్రజలున్న, నిదర్శనములు. ఇట్లే వీరికాలమున కళింగులు లంకకు (సింహళము) వలసబోయినట్లు అక్కడ శిలాశాసనములు సాక్ష్యము. (Vide Vizianagaram College Magazine Vol. 3, Nos. 1, 2 pp 10 — 19.

80. చూడుము కళింగ దేశ చరిత్రానుబంధము, నంబర్లు 12, 13, 14, 15 పుటలు 50—78.

81. చూడుము కళింగ దేశచరిత్రానుబంధము, నంబర్లు 16, 17, పుటలు 79—84.

82. చూడుము దక్షిణసింధుదేశ శాసనములు, సంపుటములు 4, 5, 6,

హిందూదేశ శాసనావళి, 4, 9, 11 సంపుటములలో ప్రజహస్తుని నడగాం, మద్రాసు మ్యూజియం, నరసీపట్టణం, శాసనములు ప్రకటింపబడినవి. వాటిముదిరికలపైని వృషభము, అర్ధచంద్రిక, శంఖము, మొదలగు చిహ్నములు పోతపోయబడినవి. మరియు, అక్షయసం॥వై శాఖమాసపుభారతిలో సీతనిబొడ్డపాడు శాసనమును, రక్తాక్షి సం॥ మాఖమాసపుభారతిలో సీతని చిక్కలవలస శాసనమును ప్రకటింపబడినవి. వీటిలోను, అనంతవర్మ శా॥ శ॥ సం॥ లు 1003, 1057, నాటిశాసనములలోను వంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లొక్కరితిగా నుండుటచేత నివియేనమ్మతగినవిగాతోచును. ఇట్లే నడింగా శాసనమును ప్రకటించిన మ.రా.శ్రీ గిడుగు రామమూర్తిగారును అభిప్రాయపడిరి. Indian Antiquary, పత్రిక, 18వ సంపుటములో ప్రకటింపబడిన అనంతవర్మ శా॥ శ॥ సం॥ 1040 నాటి విశాఖపట్టణం శాసనమును, ఆంధ్రేతిహాస పరిశోధకమండలి త్రైమాసిక పత్రిక మొదటిసంపుటములో ప్రకటింపబడిన శా॥శ॥ 1034 నాటికొర్ని శాసనము నొక్కరితిగానున్న వి.వీటిలో పురాణకథలు మొదల మూడవ ప్రజహస్తుని శాసనములన్నిటిలో నాతడు కామార్జవుని కొడుకని చెప్పబడినను, వీటిలోమాత్రమాతడు మధుకార్జవుని కొడుకని వర్ణింపబడినను. ఇట్లే ఇంకను చాలాతేడాలు గలవు. గుర్రక, వీటిలోవర్ణింపబడిన 7 వ రాజుగు గుణార్జవునికి పూర్వపు వంశక్రమము నమ్మవీలులేక, గంగవంశవృక్షమున ఆ రాజుల పేర్లకనవర్చలేదు. ప్రజహస్తుని శాసనములన్నియు నొక్కరితిగానున్నవి. అనంతవర్మ శాసనములు, వీటి ననుసరించినవి, మూడు గలవు. వీటిని బట్టియే, పైవంశవృక్ష

మందలి వంశక్రమ కాలనిర్ణయములు స్థిరపర్చబడినవి. అందలి వంశవృత్తాంత మిట్లున్నది:- సకలసద్గుణరాసియు, ఆత్రేయగోత్రమునకు చెందినట్టిదియు, మహేంద్రాచలగోకర్ణ స్వామిచే పసాదించబడిన శంఖ, భేరి, మహాశబ్ద, ధవలచ్ఛత్ర, హేమచామర, వరవృషభాదిలాంఛనములచే పసాదించు సామ్రాజ్యము గల్గినట్టిదియు, త్రికలింగమున కధిపతియైనట్టిదియు, అగు గంగానామాన్వయము నలంకరించినట్టిన్ని, తన పరాక్రమముచే భూమినంతయు నేలునట్టిన్ని, గుణమహార్ణవ మహారాజు కొడుకగు ప్రజహస్తు, తత్పూర్వపు రాజులచేత భూమి 3 భాగములుగా విభజింపబడి భుక్తము కాగా, తన పరాక్రమముతో ఆ భాగములన్నియు నేకముగాచేసి శత్రువులను, జయించివేసెను. ఆతడు 44 సం॥ లు రాజ్యమేలెను. తరువాత అతని కొడుకగు గుండమరాజు 3 సం॥ లును, ఆతని తమ్ముడగు కామార్జ వదేవుడు 3 సం॥ లును, ఆతని తమ్ముడగు వివయాదిత్యుడు 3 సం॥ లును రాజ్యమేలిరి. వినయాదిత్యుని తర్వాత కామార్జవుని కొడుకును, అనియంకభీముడను నామాంతరము గల వాడునగు (రెండవ) వజ్రహస్తు, 3 సం॥ లు రాజ్యము చేసెను.⁸³ ఈతనికి ముగ్గురు కుమారులు. (1) (రెండవ) కామార్జవునిమరణమునములును, (2) (రెండవ) గుండమరాజు 3 సం॥ లును, (3) మధుకామార్జవుడు 19 సం॥ లును, వరుసగా, ఒకరితర్వాత నొకరు రాజ్యమేలిరి. మధుకామార్జవుడు గుండమరాజునకు సవతితల్లికొడుకు. ఈతని తామ్రశాసన మొకటి (Vide Ep. Report for 1918-1919, C. p. No. 5) దొరికినది. అదిగాం॥ సం॥ 526 నాటిది. అనంతవర్మ మహారాజు

83. ఈతని శాసన మొకటి గంజాంజిల్లాలోని పాలూరుగ్రామమందలి వక్షశ్వరాలయము ముందున్నది. వక్షశ్వర, వీరేశ్వర, దేవరలకుగొంతభూమియు, 24 గడలును (చీపమున ౩) యివ్వబడినది. (Vide Insc. No. 828 in Ep. Report for 1918).

కుమారుడైన మధుకామార్జునుడు గాంగేయ వంశ ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సంవత్సరములు 526 లో, వైశ్యకుల సంభవుడును, మంచి నాయకుని కుమారుడు నైన ఎరవహయకు నకు పట్టుగ్రామము, హొండవడో, మొర ఖని యను మూడు గ్రామములు వైశ్యాగ్ర హారము చేసి యిచ్చెను.⁸⁴ మధుకామార్జునుని తండ్రియగు అనంతవర్మయూ, అనియంకభీమ వజ్రహస్తయు నొక్కరే యని నా యభిప్రాయము. మూడవవజ్రహస్తానికి అనంతవర్మ యనెడి నామాంతర మున్నట్లే, ఈ రెండవ వజ్రహస్తానికిగూడ అనంతవర్మయనునామాంతర ముండియుండును. ఈతడే ముఖలింగమున అనియంకభీమేశ్వరాలయమును కట్టించియుండును. ఇట్లేతూర్పుచాళుక్యభీముడు భీమేశ్వరాలయములను, భీమవరంలగ్రహారములనుగోదావరిజిల్లాయందు ప్రతిష్ఠించి యుండెను. ఈ గాంగవంశపు భీముడే ఛత్త్రపురంతాలూకాయందలివీరేశ్వర, వత్సేశ్వరాలయములకు దాన మిచ్చెను. మధుకామార్జునుని శాసనములోని గాం॥ శ॥ సం॥ 526 ను బట్టియు, ఆతని తర్వాత రాజ్యమేలిన మూడవ వజ్రహస్తాని శాసనములలోని శా॥ శ॥ సం॥ 1 ను బట్టియు, గాంగశక ప్రారంభకాలము, క్రీ॥శ॥సం॥493 ప్రాంతముని నిశ్చయించితిని. ఈ మధుకామార్జునుని తర్వాతరాజ్యమేలిన రెండవకామార్జునరాజునకును, వైదుంబవంశజయగువినయమహాదేవికిని, పుట్టిసమూడవవజ్రహస్తాదు 818 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతని తర్వాత, ఈతని కొడుకగు డేవేంద్రవర్మ-రాజరాజు 8 సం॥ లును, తత్తనూజడగు అనంతవర్మ - చోడగంగదేవ 72 సం॥లును రాజ్యమేలిరి. గాంగవంశవృక్షము (గుణమహార్ణవ మొదలు, మూడవ వజ్రహస్త వరకు), వజ్రహస్తాని శాసనము

ములను బట్టియే నిర్ణయించుట సమంజసమని యట్లు చేసితిని. వజ్రహస్తమహారాజు మొదలు తర్వాతి గాంగరాజుల వంశక్రిమి కాల నిర్ణయములుగాని, రాజ్యాంగవిషయములు గాని నిశ్చయించుటచాల సులభము. ఏలనన, కళింగమునందలి, శ్రీ కూర్మం, ముఖలింగం, సింహాచలం, మొదలగు ఆలయములలోనిశిలా శాసనము లేమి, ఉత్కలింగమునందలి, భువనేశ్వర, చాళేశ్వర, వత్సేశ్వర, ఆలయములలోని శిలాశాసనములేమి, విశాఖపట్టణం, పూరి, కెండుపట్టణం మొదలగు తావులందు దొరికిన తామ్రశాసనము లేమి, కళచూరివంశపు రాజుల శాసనములేమి, జగన్నాథాలయమునందలి మాదలాపంజచరితమేమి, కళింగాత్మపరిణియయ యరవగంధమేమి, టబకాతి నాజరీ, వినిఅక్బరీ మొదలగు మహమ్మదీయ గ్రంథములేమి, మనకుచాలతోడ్పడుచున్నవి. తర్వాతి గాంగరాజులు(అనంతవర్మ మొదలు, నాల్గవభాను దేవునివరకును గల 15 రాజులు) ఉత్తరకళింగము లేక ఒరిస్సాయందే తమ రాజధానిని స్థిరపర్చుకొనుటచేతను, ఉత్తరమున గంగానదివరకును, పశ్చిమమున దక్షిణ కోసలమువరకును, తమ రాజ్యమును వ్యాపింపజేయుటచేతను, విశేషముగా వారి రాజ్యమునందలి ప్రజ లోఁద్రులై యుండుటచేతను, వారి చరిత్ర వేరుగా ఉత్కళదేశచరిత్ర లేక ఓధ్రదేశచరిత్ర యను పేరుతో వ్రాయనిశ్చయించితిని. ఆ భాగముననే వారి వంశక్రిమి, కాలనిర్ణయములును, రాజ్యాంగవిషయములును తెలిపెదను. వంశవృక్షమందలి 818, 814, 815 రాజులును గురించి తామ్రశిలాశాసనములను బట్టి, తెలియదగు విషయముల నిండు పొందుపరచుచున్నాను.

వజ్రహస్తాని తామ్రశాసనము లింతవరకు

మూడు, (శా॥ శ్లో॥ 967, 979, 984 సం॥ లు నాటివి,) హిందూదేశశాసనావళి సంపుటము లలో ప్రకటింపబడినవి. ఆకాలపునాటిదియు, ఆతని సామంతుడగు దారపరాజుదియు, అగు పర్లాకిమిడి శాసనముగూడ మనకుపయోగపడును. ఈప్రజాహస్తుని శాసనములు మరిరెండు (శా॥ శ్లో॥ 982 నాటివి,) చిక్కాలవలన, బొడ్డుపాడుగ్రామములలో దొరికినవి. భారతి 2, 3 సంపుటములలో ప్రకటింపబడినవి. ఇట్లే ఆకాలపువియు, ఆతని సామంతులగు కదంబరాజులవియు, అగు శాసనములురెండుగూడ (ధర్మభేడి దొకటి, ఆతనికొడుకగు ఉదయాదిత్యుని దొకటి) సహాయపడుచున్నవి. వీటినిబట్టియు, అనంతవర్మ తామ్రశాసనములు కొన్నింటిని బట్టియు, ముఖలింగాలయమునదొరికిన ఈతని శిలాశాసనములను బట్టియు, ఆకాలమున కళింగముపై దండెత్తిన చోళులశిలాశాసనములను బట్టియు, ఈతనిచరిత్ర బాగుగనే తెలియుచున్నది. ఈతని తామ్రశాసనములనుబట్టి తేలుచున్న విషయములివి:—

శా॥ శ్లో॥ సం॥ 967 నాటిశాసనము నరసిపట్టణంతాలూకాలో దొరికినది. దానిముద్రికపైని వృషభము, శంఖము, అంకుశము, త్రిశూలము, గండగొడ్డలి, అర్ధచంద్రుడు, దండము, ఢక్కీ మొదలగు రాజచిహ్నములు పోతపోయబడినవి. శాసనపులిపి నాగరి. కొన్ని ఆక్షరములు, మాటలు, తెలుగులిపితోగూడ వ్రాయబడినవి. భాషసంస్కృతము. మొదటి 12 శ్లోకములను ఈతని యితరశాసనములలోని శైలినిబోలియున్నవి. గుణమహార్ణవరాజు మొదలు ఈ రాజువరకు గలవంశక్రమ, కాలనిర్ణయము తిదివరకు తెలిసినరీతిని దీనియందును, ఈతనిఅన్ని శాసనములందును, ఒకేవిధముగా నున్నవి. ఈశాసనమును శా॥ శ్లో॥ 967లో నీ రాజు దంభిపురమునండి యిచ్చెను. ఈతనిగో

త్రము ఆత్రేయ గోత్రమని తెలుపబడినది. పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికలింగాధిపతి, యను విరుదములీ రాజునకుండెను. తంపవ మినహించి, 85 గ్రామములుగల్గిన శారసత్తవిషయము, శ్రీమానాదిత్యవొట్ట (ఇరుగన) యనువానికివ్వబడెను. ఈతడు, చొట్టచోడపరాజునకును, ఆతని వైదుంబరాణినిమనుమడు. వైదుంబరాణియగు వినయమహాదేవి వజ్రహస్తుని తల్లియగుటచేతను, దానముపొందిన ఇరుగన, వైదుంబరాణి మనుషుడగుటచేతను, ఈతడు రాజబంధువుగా గన్నట్లుచున్నాడు. దానభూమియొక్క సరిహద్దులలో వంశధారనదీప్రాంతపు కొండలుకొన్ని పెక్కినబడినవి. ఈదానశాసనమును సంధివిగ్రహీకుడగు ధవళ వ్రాసెను.

ఈతని శా॥ శ్లో॥ సం॥ 979 నాటి నడగాం శాసనముగూడ నరసిపట్టణం తాలూకాలోనే దొరికెను. దానిముద్రికయందలి చిహ్నము లిదివరకు తెలిసినవియే యున్నవి. లిఖిప్రాచీన నాగరి. భాష సంస్కృతము. ఈతనివిరుదములు, వంశప్రశస్తిగూడ ఇదివరలో తెలిసిన రీతినే యున్నవి. కాని ఈశాసనము కళింగనగరము నుండి ఇవ్వబడెను. అందలి జనపదులను, మంత్రులను సమావేశము చేసి, శా॥ శ్లో॥ సం॥ 979 (కీ॥ శ్లో॥ సం॥ 1057)లో గోవింద ద్వాదశినిమిత్తమున, 12 గ్రామములను వేల్పూర విషయముగా జేసి, పంగు సామయ్య యను వానికి దానమిచ్చెను. ఈతడు వజ్రహస్తుని అల్లుడును, దండనాయకుడును అగు సోమయ కావచ్చును. ఈ శాసనమున వజ్రహస్తుడు శా॥ శ్లో॥ సం॥ 960. (కీ॥ శ్లో॥ 1087) లో రాజ్యాభిషిక్తు యైనట్లు తెలుప బడినది. దీనిని ప్రకటించిన మ. రా. శ్రీ. గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగా రిట్లువ్రాసిరి;—'In Ind. Ant. Vol. 18, Dr Fleet published 3 grants of

Anantavarma dated S. 1003, 1040, & 1057. The Genealogies given in Inscriptions dated 1003 and 1057 agree with that of the present grant. The grant of S. 1040 traces from myth to Kamarnava, who is said to be the founder. But in the other grants, we do not get him and 6 more kings until we come to the 7th. king, Gunarnava or Ganamahar-nava. There are several discrepancies in the grant of S. 1040 that make it suspicious. It does not mention Vajra-hasta I. It makes Vajrahasta III, the son of Madhukamarnava, while the present grant makes him the son of Kamarnava and grandson of Vajra hasta II".

“ఇండియన్ అంటిక్వరీ 18 వ సంపుటము లో, శా॥ శ॥ సం॥ 1003, 1040, 1057 నాటి అనంతవర్మ శాసనములు మూడింటినిడాక్టరు ప్లీటు ప్రకటించెను. శా॥శ॥సం॥ 1003, 1057 నాటి శాసనములలోని వంశవృక్షములు, ఈ శాసనములోని వంశవృక్షముతో సరిపోవుచున్నవి. శా॥ శ॥ 1040 నాటి శాసనము, పుక్కిటి పురాణగాథల నుండి, వంశకర్త యనబడు కామార్జునుని వరకును, రాజుల వంశక్రమమును తెలుపుచున్నది. కాని తదితర శాసనములలో ఆతడును, మరి యార్దురు రాజులును గానరారు. తర్వాత రాజగు గుణార్జునుని కడనుండి వంశక్రమముకాననగును. శా॥శ॥సం॥ 1040 నాటిశాసనము అనుమానాస్పదమని చెప్పటకు దానియందుచాల తేడాలుకనబడుచున్నవి. అది మొదటి వజ్రహస్తుని పేర్కొనదు. ఈశాసనము, మూడవవజ్రహస్తుడు రెండవవజ్రహస్తునిమనుచును, కామార్జునునికొడుకునని చెప్పగాలదియాయితనిమధుకామార్జునుని కొడుకనిచెప్పుచున్నది.” ఈతని మరియొక తామ్ర శాసనము, శా॥ శ॥ 984 (క్రీ॥ 1061) నాటిది, పై శాసనములను బోలియున్నది. Ep. Indica Vol IX లో ప్రకటింప బడినది. నాగరి లిపితో వ్రాయబడినది. భావ సంస్కృతము. మొదటి 12 శ్లోకములును (41 వం

క్తులు) నడగాం శాసనము లోనివే. వంశవృక్షము అందున్నట్లే చెప్పబడినది. పరమమహేశ్వర, పరమధర్మారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికలింగాధిపతి, అనంతవర్మ వజ్రహస్తుదేవుడు కలింగనగరమునుండి ఈశాసనముచేసెను. వరాహవర్చని యుదలి తామరచెఱుపు, చికాలినాటక సహితముగా, సర్వవిధములైన పన్నులనుండి తప్పించబడి, యగ్రహారముగా జేయబడి, వడ్డాప్తములు నేర్చిన 500 మంది బ్రాహ్మణులకు సూర్యగృహణ కాలమున దాన మివ్వబడెను. ఈశాసనము శా॥ శ॥ సం॥ 984 నాటిది. మరియు, కోటిశ్వరదేవర బలి, చారునైవేద్య, దీపపూజాదులకై 200 మురకలధాన్యము పండు భూమిగూడ ఇవ్వబడెను. బ్రాహ్మణులు దానమును పొందినదానికై దేవతార్చన జేయుటయే గాక, దేవాలయపు మరమత్తులు గూడ జేయుటకై ఆజ్ఞనొందిరి. గుణమహార్జునుని మొదలుకొని తర్వాతిరాజుల వంశక్రమ, కాలనిర్ణయముల నిచ్చుచు, వజ్రహస్తుడు శా॥ శ॥ సం॥ 960 లో పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలుపుచున్నది. దేవేంద్రవర్మ, ఇంద్రవర్మరాజుల శ్రీకాకుళం శాసనములలో దానము చేయబడినట్లు తెలుపబడిన తామర చెఱుపుగ్రామమే, ఈశాసనములో తిరిగి దానము చేయబడెను. ఇది శ్రీకాకుళమునకు చేరువనుండినట్లు తోచును.

ఈతని మరియొక తామ్రశాసనము చిక్కాలవలస శాసనమును పేర, భారతి, సం॥ 2, సంచిక 2, పుటలు 138-155 లో ప్రకటింపబడినది. ఇది గంజాంజిల్లాలోని ఉర్లాం కంబకాయ గ్రామముల చేరువనున్న చిక్కాలవలస గ్రామమున వొరికెను. శాసనపు రేకులను బంధించిన కడియపు ముద్రకమీద నంది విగ్రహము, దాని కిరుప్రక్కల చంద్రుడు సూర్యుడు, శంఖము, నాగలి, మత్స్యము

గలవు. శాసనపు లిపి నాగరి. భాష సంస్కృతము. శాసన వృత్తాంతము మామూలు పద్ధతిగానే యున్నది. అనగా, వంశ ప్రశస్తి వంశానుక్రమము లీతని ఇతరశాసనములలో వలెనేయున్నవి. శా॥ శ॥ సం॥ 960 లో చంద్రుడు ధన్వర్త్యమున రోహిణిలోను, సూర్యుడు వృషభరాసియందును ఉండగా, అనగా, క్రీ॥శ॥ సం॥ 1037 మేనెల, 31 తేదీ ఆదివారం రాత్రి 8 గంటల 27 నిమిషములకు (శుక్ల పక్ష తృతీయా ఆదివారమున) అనంతవర్మాభిధానుండగు మూడవ వజ్రహస్తుడు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.

శా॥ శ॥ సం॥ 982 లో కోలువర్తని విషయమందలి కుద్దామగ్రామమును, దంతగోత్రీకుడును, సోమనశ్రేష్ఠికుమారుడును అగు, మల్లపశ్రేష్ఠి యువ వైశ్యుని కిచ్చెను. ఇట్లే వజ్రహస్తుని పూర్వీకుడును, అనంతవర్మమహారాజుకుమారుడునైన మధుకామార్జవదేవుడుగూడ, గాం॥ సం॥ 526 లో వైశ్యకులజుడును, మంచినాయకుని కొడుకునగు ఎరపనాయకునకు మూడుగ్రామములు వైశ్యాగ్రహారముగా నిచ్చె నని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. ఆ శాసనము వ్రాసినవానికి 40 మురల ధాన్యము పండుభూమిని, సత్రమునకు 200 మురల ధాన్యము పండుభూమి నిచ్చెను. బ్రాహ్మణులేగాక, వైశ్యులుగూడ భూదానములనుపొందుచుండిరి. ఈ శాసనమున దానము నొందిన మల్లపశ్రేష్ఠి, కుద్దామగ్రామమందలి నివేశన ఉద్యాన స్థలములను, నూరు మురల ధాన్యము పండుభూమిని, తనకుంచుకొని శేషమును, జలమూర్వురగ్రామస్థుడును, బ్రాహ్మణుడును, కరంటమసాయకుని కొడుకునగు మాపయలోగూడ 30 మంది బ్రాహ్మణులకు త్రయవిభాగ్యకాలమున 3 మాడలతో గూడ దానమిచ్చెను. ఈ శాసనము దొరికిన చిక్కల వలసగ్రామమును, దానము చేయబడిన కుద్దామ

గ్రామమును, రాజధానియగు కలింగనగరమును, పగిలిగోహీత నివాసస్థలమగు జలమూర్వును, అన్నియును, కోలువర్తని లేక వరాహవర్తని విషయము (శ్రీ)కాకోళం తాలూకా) లోని విగా తోచును. వజ్రహస్తునిచేత నీ దానము, శా॥ శ॥ సం॥ 982 (క్రీ॥సం॥ 1059)లో కార్తిక శుక్లపక్ష తృతీయనాడు (శారీవతసమిత్తమున) చేయబడెను. తిరిగి మల్లపశ్రేష్ఠిచే, ఉత్తరాయణపుణ్యకాలమున 30 మంది బ్రాహ్మణులకు సగముభాగము దానమివ్వబడెను.

ఈ వజ్రహస్తునికుమారుడగు దేవేంద్రవర్మ రాజరాజు, శా॥ శ॥ సం॥ 992 లో పట్టాభిషిక్తుడై నట్లు యాతని శాసనమే ప్రమాణము. (Vide Ep. Report for 1918-1919; C. p No 4.) దీనినిబట్టి, అనంతవర్మ - వజ్రహస్తుదేవుడు, శా॥శ॥సం॥ 960 మొదలు 992 వఱకు, అనగా క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1037 మొదలు 1069 వరకును, 32 సం॥ బు రాజ్యము చేసెనని తెలియును.

మూడవ వజ్రహస్తుని బొడ్డుపాడు తామశాసనము, 1926 సం॥ మేనెల భారతిలో, 82-94 పుటలలో ప్రకటింపబడినది. ఆకారాదివిషయములు, లిపి, భాష, గంగవంశ ప్రశస్తి, వంశక్రమ, కాలనిర్ణయములు, చిక్కలవలస శాసనములో నివ్వబడినట్లే యున్నవి. శక సం॥ 960 లో పట్టాభిషిక్తుడైన, వజ్రహస్తుడు ప్రజారంజకముగా పరిపాలించెను. కలింగనగరమునుండి సమస్తామాత్య జనపదుల యెదుట, శ॥ సం॥ 982 లో ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు కోలువర్తని విషయములోని అవరంగ గ్రామమును ఆగ్రామదేవుడగు జలేశ్వరస్వామి భాగమున వై సర్వకరపరిహారముగా దానమిచ్చెను. మరియు, ఎరయను, వల్లెమోజులను వారికి గూడ వృత్తు లొసంగెను. దానగ్రామము యొక్క సరిహద్దులు, వ్యాసగీతములు ఇవ్వబడినవి. మహాకాయస్థుడును, సంధివిగ్రహీకు

దును, అగు దామోదరు డీ దానశాసనమును వ్రాసెను. వల్లెమోజు దీనినిచెక్కెను. ఏరే, శక సం॥100కినాటిఅనంతవర్మ చోడగంగునికొన్ని శాసనములు వ్రాసిరి, చెక్కిరి. ఈశాసనమున వృత్తు లొసంగబడిన యిద్దరిలోనొకడగు ఎరయరు మేరరి. జలేశ్వరస్వామికి నాఖరీ చేయు నిమిత్తమై ఈతనికిని, మహాక్ష శాలియగుటచే వల్లెమోజుకును, భూము లివ్వబడెను. దానము చేయబడిన అవరెంగ, పర్లాకిమిడితాలూ శాలినిప్రస్తుతపుఅవలింగియరి తెలియుచున్నది. శాసనములలోని కోలువర్తిరి లేక వరాహవర్తిరి విషయము, ప్రస్తుతపు శ్రీకాకోళం, పర్లాకిమిడి తాలూకాలకు సరిపోవును. వజ్రహస్తదేవుడు క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1037 మొదలు, 1069 వరకును, కికి సంవత్సరములు రాజ్యముచేసెను. ఈతని మనుమడగు అనంతవర్మచోడగంగదేవునిశకసం॥లు1034, 1040నాటి శాసనములనుబట్టిగూడ ఈతడు కికి సం॥ లు రాజ్య మేలెనని తెలియుచున్నది. అందీతనిని గురించియు, ఈతని కొడుకగు రాజరాజుని గురించియు, ఈక్రిందివిధముగా వర్ణింపబడినది⁸⁵:-

“పిమ్మట, అతని కుమారుడు, వజ్రహస్తాడు కికి సంవత్సరములు పుడమినేలెను. (81—86) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు:-ఏగంగకులోత్రముని కీర్తిచంద్రకాంతివలెనే నిర్మలము, లోకాప్లావము సంపాదిస్తూ దిక్పక్రవాళము వ్యాపించగా దిగ్గజములకు మావటివాండ్రు మాటిమాటికి కుంభస్థలములనే పట్టకములయందు మిక్కిలిదట్టమున పంకపటలముగల సిందూరమును అలుముతూఉంటారో, గుణవంతుడయిన ఎవనియొక్క వక్షస్థలమందున్న ముఖపద్మమందున్న అనురాగము చేత లక్ష్మీనరస్వతులు అనుకూలముగా నివసించి

ప్రకాశిస్తూ ఉన్నారో, త్రికలింగనాథుడయిన ఆవజ్రహస్తాడు కాక మరియెవడు భూమిపై పడుతూఉండే వజ్రమును నివారించుటకు సమర్థుడు? (86-87) అతనికొడుకు రాజరాజు కి సంవత్సరములు భూమినిచాలించెను. (87-89) అతనిని వర్ణిస్తూ శ్లోకములు:-ఆరాజరాజ మొట్టమొదట ద్రివిలాహవోత్సవమందు జయలక్ష్మికి భర్తయై, పిమ్మట చోడరాజుకూతురై విరాజల్లిన రాజనుందరిని పెండ్లియాడెను. (89-91) పరిణామకాలము రాగానే అపరదిక్కువలెనున్న వేంగిని వెంటనే విడిచిపెట్టి చోడవ్యాజమనే మహాసముద్రమందు మునిగి పోవుటకు సిద్ధముగానుండిన విజయాదిత్యుని ఆపత్తులకు పరమశరణమయిన రాజరాజు పశ్చిమదిశయందు చిరకాలము శ్రీమంతునిగా చేసెను; (ఎంత) విచిత్రము! (91-94) అతని పెద్దకొడుకు చోడ గంగదేవు. ...శక999 లో సూర్యుడు కుంభమం దుండగా శుక్లవక్షుమందు తదియవాడు, శనివారమున, రేవతీ నక్షత్రము రాగా, మిథునలగ్నమందు గంగ వంశవద్మమునకు సూర్యుడున్ను, సద్గణములకు నిధిన్ని అయిన చోడగంగు భూచక్రమును సరక్షించుటకై రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను...”

వజ్రహస్తాని కాలమునాటికదంబవంశ శాసనములు రెండు ప్రకటింపబడినవి. అం దొకటి యగు ధర్మభేషి సింహపురశాసనము, ఆంధ్రే తిహాసపరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక, సంపుటము కి, పుటలు 171—180 లో స్త్రీ సత్యనారాయణరాజగురువుగారిచేత, ప్రకటింపబడినది.⁸⁶ ఒక్కలి సమీపమునందలి సంత బొమ్మాలిగ్రామములో ఈశాసనపు రేకులు దొరికినవి. శాసనపు లిపి, కుటిల లేక నాగరి. గంభ, తెలుగు, అక్షరమిశ్రమముగూడగలదు.

⁸⁵ మూడుము. కలింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబర్లు, 14, 15; పేజీలు 58-78. Also, Ind. Ant. Vol. 18, C.P. Inscriptions. Anantavarma Chodaganga. 86. చూడుము. కలింగదేశచరిత్రానుబంధము, నంబర్లు 17, పుటలు 82-84

శాసనపుభాష సంస్కృతము.

కళింగనగరవాసకుడును, మహేంద్రాచల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తుడును, సకల కళింగాధిరాజ్యము గలవాడును, పరమేశ్వర, పరమభట్టాక, గంగామలకలతలకుడును, శ్రీమదంత్రబహ్మ(వర్మ) మహారాజసుతుడునగు శ్రీమద్దేవేంద్రబహ్మ(వర్మ) రాజ్యకాలమునగాంగకదంబవంశప్రవర్తమానవిజయరాజ్య సంవత్సర పంచశతవింశోత్తరే, అనగా, 520సం॥లో, జయంతపురవాసియు, పంచవిషయమండలేశ్వరుడును, శ్రీమహేంద్రాధిపతియు, కదంబకుల వంశోద్భవుండును, అనేక యుద్ధములందు శత్రువులను జయించినవాడును, మహామండలేశ్వరుడును, రాణక శ్రీనియార్ణవుని కొడుకైన రాణక శ్రీభీమఖేడి యొక్క కొడుకగు రాణకశ్రీధర్మఖేడి, తనయొక్క అమాత్య, పంచపాత్ర, మొదలగు సుద్యోగులను, రాష్ట్రకూటవిషయమునందలి ప్రధానులను, జనపదులను, సమావేశముచేసి, ఇట్లాజ్ఞాపించెను:— “మహేంద్రభోగవిషయమందలి ధర్మపురగామము, 300 మంది బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా జేయబడినది. వత్సగోత్రీయులును, శాలివనదదపురమునుండి వచ్చిన 300 మంది బ్రాహ్మణులలో ముఖ్యమైనవారును, అన్నదమ్ములును, అగు నాయకడుదురావలకం, నాయకఛామండకమచవారలకుదానినిచ్చితిని.”

ఈశాసనమునగలగాంగకదంబశక సం॥520, గాంగశక సం॥ 520తో సరిసమానమనియు, దానశాసనకర్తయగు ధర్మఖేడి, గాంగవంశపురాజును, అనంతవర్మనూనుడును, అగు దేవేంద్రవర్మకు సామంతుడనియు, 1927 నవంబరు భారతిలో ప్రకటింపబడినట్టి కంబకాయశాసనములో పేర్కొనబడిన క్రీ॥శ॥సం॥1181 నాటి దేవేంద్రవర్మయు, గాంగకదంబశక సం॥ 520

లో దానశాసనమిచ్చినదేవేంద్రవర్మయనొక్కరేయనియు, అందుచేత గాంగకదంబశక, లేక గాంగశక, సం॥ 520, శా॥శ॥ సం॥ 1103 లేక క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1181 కి సరిసమానమనియు, గాంగశకప్రారంభకాలముక్రీ॥సం॥(1181-520) 661 ప్రాంతమనియు, శ్రీసత్యనారాయణరాజగురువుగారు వ్రాసిరి. కాని, ఇందుకొన్ని వివాదాంశములుగలవు. కదంబులు, గాంగరాజులకు బంధువులును, సామంతులు నైయుండిరి. ఆ కారణమునను, గాంగకదంబశకమని వాడుట చేతను, గాంగరాజు రాజ్యకాలమున కదంబరాజు మండలేశ్వరుడని చెప్పబడుటచేతను, గాంగశకమునే గాంగకదంబశకమని వాడియుందురు. కాని, గాంగకదంబశక సం॥ 520 నాటి దేవేంద్రవర్మను, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 1181 నాటి దేవేంద్రవర్మతో ముడిపెట్టి, గాంగశకప్రారంభకాలము, క్రీ॥ శ॥ సం॥ 621 ప్రాంతమని చెప్పుట సమంజసముగాలేదు. ఏలనన, శకసం॥999 మొదలుశకసం॥1230వరకుగలగాంగరాజులశాసనములలో అనంతవర్మపేరేగాని, దేవేంద్రవర్మపేరే లేదని, దేవేంద్రవర్మకంబకాయశాసనమును ప్రకటించిన శ్రీమల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు శాసనప్రమాణముగా తెలియజేసిరి.⁸⁷

గాంగశకప్రారంభకాలముక్రీ॥సం॥621 ప్రాంతమైనయడల, చీవలసశాసనకర్తయగుదేవేంద్రవర్మక్రీ॥శ॥సం॥(397+621) 1018 లో ఉండియుండవలెను. కాని అప్పటికివేరు రాజులు రాజ్యముచేయుచుండిరి. గనుక ఇదియును సరిపోదు. కళింగమున అనేక గాంగశాఖలు అనేక కళింగనగరములనుండి రాజ్యము జేసిరిని శ్రీరాజగురువు, శ్రీశర్మగార్లు తలంచిరిగాని, శాసనప్రమాణము లీయూహలకు బలమిచ్చుటలేదు. గాంగసం॥526నాటిశాసనమునుబట్టి, మధు

కామార్జునుడు, అనియంకభీమరెండవవజ్రహస్త (అనంతవర్మ) కుమారుడని తెలియుచున్నది. గాంగకదంబ సం॥520నాటి ధర్మభండిశాసనము గూడా ఆప్రాంతపుడేయని భావించినయడల, ఇందలి అనంతవర్మ కుమారుడు దేవేంద్రవర్మ యు, అందలి వజ్రహస్త (అనంతవర్మ) కుమారుడు మధుకామార్జునుడు నొక్కరగుదురు. గాంగ ప్రారంభకాలమును క్రీ॥సం॥493ప్రాంతముగును

వజ్రహస్తుని కాలమునాటి కదంబ శాసనము మరియొకటి గలదు. అది Ep. Indica Vol III, 221 పుటలో ప్రకటింపబడినది. అది శ్రీ దారపరాజుడై యున్నది. శాసనపు రేకులను బంధించిన ముద్రకపైని అర్ధచంద్రుడు, నంది, కమలము, పోతపోయబడినవి. అందే, నాగరిలక్షణములతో దారపరాజుని పేరుగూడగలదు.

శాసనపులిపి నాగరి, వేగి, చేర, లిపులను బోలియున్నది. భాష సంస్కృతము. ఈ శాసనపు తైలిగూడ గాంగశాసనముల తైలినే పోలియున్నది. అమరపురమునుబోలిన విజయ కళింగ నగరమునుండి రాజ్యముజేయునట్టియు, గాంగామలకుల తిలకుడైనట్టియు, పరమమహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజయను బిరుదులు గల్గినట్టియు, వజ్రహస్తదేవుని రాజ్యకాలమున, పరమ మహేశ్వరుడును, గాంగామలకుల తిలకుండును, పంచవిషయాధిపతియు, చోళకామాది రాజుకొడుకును, అగు దారపరాజు, లంకాకోన కుటుంబినుల కిచ్చినయాజ్ఞ:- “నాగరినలుకి కలాధరణుండును, ఎరయమ రాజుకొడుకును, అగు కామాదియను రాజపుత్రునికి నాపుత్రికనిచ్చి వివాహముచేయుకాలమున హాస్సండి గ్రామము నాతనికిదానమిచ్చితిని.”

కదంబామలకులతిలకుండును, నిడుసంతకులస్తుకును, అగు ఉగ్రభండి రాజదానగ్రామ పాలకుడుగా నుండెను. మహాసంధివిగ్రహీకుడగు దోగ్రాచార్యు డీశాసనమును వ్రాసె

ను. ఈ శాసనరేకులపై నింకొక శాసనము ప్రాయబడినది. రాణక శ్రీఉదయభండి హామండి గ్రామమును దానమిచ్చెను.

అనంతవర్మ వజ్రహస్తదేవుని చిక్కలవలన శాసనముతో పాటు దేవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనముగూడ దొరికినది. 1927 నవంబరు భారతిలో మ. రా. శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారిచే ప్రకటింపబడినది. శాసనపు ముద్రకమీద పై భాగమున చంద్రుడును, క్రిందిభాగమున అంకుశమును, ఘర్షభాగమున అడ్డముగ మత్స్యమును చెక్కబడినవి. శాసనపులిపి నాగరి. భాష సంస్కృతము. ప్రాకృతమునుగలదు. కళింగనగరము రాజధానిగా గల్గి గంగామలకుల తిలకుడగు శ్రీ దేంద్రవర్మ దంతిపురమున నుండగా, ఆరాజయొక్క విజయ రాజ్యశకాబ్ద సహస్రమేక శతత్రయీధిక' కాలమున, అనగా శక సం॥1103లో, ఆతనిమహామండలికుడును, కదంబకుల తిలకుడును, అగు శ్రీధర్మభండిపుత్రుడైన ఉదయాదిత్యుడు, రేవేనిజ గ్రామమును ఇద్దరు బ్రాహ్మణనాయకులకు దానమిచ్చెను. శాసనపుకాలమందుండిన అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొడుకుగు రెండవ రాజరాజు, దేవేంద్రవర్మయని పిలువబడెననియు, ఆతని సామంతుడే ఈదానశాసన కర్తయగు ఉదయాదిత్యుడనియు, కొందరువారైయుచున్నారు.

దక్షిణమున మైసూరునందు పశ్చిమ గాంగులు, కదంబులు రాజ్యము జేసినట్లే, తూర్పున కళింగమున గూడ తూర్పుగాంగులు, కదంబులు రాజ్యమేలిరి. ఈక్రిందితూర్పుగాంగ కదంబరాజుల శాసనములలో కదంబరాజుల ప్రశస్తిగలదు:—

(1) గాం॥ శ॥ 254 నాటి అనంతవర్మ కుమారుడగు శ్రీ దేవేంద్రవర్మ విశాఖపట్టణం శాసనములో (Vide Indian Antiquary vol. 18, P. 145) ఆరాజు తనమేనమామ యగు ధ

ధర్మభేదిచే ప్రేరేపింపబడి, “ధర్మేశ్వర భట్టార కాయ అయిన పూర్వకమాచంద్రార్క ప్రతి స్థాంకృత్యా” యని, దేవదత్తన దేవవిషయ మందలి గ్రామములను ఆదేవుని కర్పించెను. ధర్మభేదిపేరిటనే ధర్మేశ్వరాలయము కట్టబడి యుండును.

(2) క్రి. శ్లో. 9 వ శతాబ్దపువని చాక్లరు భూష్లర్ తెలిపినట్టి Madras Museum Plates of Indragarma (Vide J. A. H. R. S., Vol. 3 Pages 183—188), ఇంద్రవర్మదేవుని శాసన మున దూతకుడొక నాగభేదియని చెప్పబడెను. ఈతడు కదంబ వంశజుడు.

(3) గాం. క్రి. శ్లో. 520 నాటి ధర్మభేది సింహపురి తామ్రశాసనములో (Vide J. A. H. R. S. Vol 3, Pp. 171—180) ఆతని వంశప్ర శస్తి, గంగరాజులతోడి సంబంధము, దానిని వయసులు తెలుపబడినవి. గాంగకదంబ శక మన్నను, గాంగశకమన్నను ఒక్కటే. కాని ఆశాసనకర్తయగు ధర్మభేదియు, కంబకాయ శాసనకర్త తండ్రియగు ధర్మభేదియు, ఒక్కరుగా కన్పట్టరు. అందుచేత గాంగశక ప్రారం భకాలము, క్రి. శ్లో. సం॥ 655. 661 ప్రాంతమున రాజులదు.

(4) వజ్రహస్తుని కాలమునాటి దారపరాజు శాసనములో (Vide Ep. Indica, Vol 3, P 221) దానము జేయబడిన హొన్నండి గ్రామపాల కుని పేరు ఉగ్రభేదిరాజనియు, ఆతడు కదంబ వంశజుడనియు తెలుపబడినది.

(5) అనంతవర్మ వజ్రహస్తుని 15 వ రాజ్య సంవత్సరమున, శకాబ్దేనవశతకసప్తశ్రీ 976లో (Vide An. Rep., on S. I. Ep. for 1917—18 P. 13 & P. 138—139) మహా మండలేశ్వర, కదంబకులతిలక, రాణక శ్రీ భామ భేదికొడుకగు తాణక శ్రీధర్మభేది, మహేంద్రభోగములోని మ థివధర ఖండమును ఉజ్జయినికి దానమిచ్చెను.

ఈశాసనపు శిఖాపైని మత్స్యమున, అంకుశ మును, గలవు. ఇవి కదంబవంశపు రాజుల చిహ్నములు.

(6) దేవేంద్రవర్మ కంబకాయ శాసనము లో (చూడుము, 1927 నవంబరు భావతి, పుటలు 115—130) చాత, మహామండలికు డును, కదంబకుల తిలకుడును, శ్రీ ధర్మభేది పుత్రుడును, అగు ఉదయాదిత్యుడు. ఈతడు శక సం॥ 1103, లేక క్రీస్తు సం॥ 1181 నాటివాడు. గాంగవంశజును, దంతిపురవాస్తవ్యుడును, అ గు దేవేంద్రవర్మయొక్క ‘విజయరాజ్యశకాబ్ద సహస్ర మేక శతత్రతయాధిక’ సంవత్సరమున ఆతని మండలికుడైన శ్రీ ధర్మభేది పుత్రుడగు శ్రీ ఉదయాదిత్యుడు రేవెనిజ గ్రామమును నా రాయా నాయకునికిని, ఈజాకునికిని దా నమిచ్చెను.

కదంబనామాంతరములగు భేది, భేది పద ములనుండియే భేముడి, ఖమిడి దేశనామము లు వెలువడినట్లు లోచును. ఇప్పటి పెద్దకిమిడి చిన్నకిమిడి, పల్లాకిమిడి రాజ్యములు పూర్వ ము కదంబరాజుల కాటపట్టయ్యెను. ఒక్కలి కోటబొమ్మాలి ప్రదేశములలో క్రీ. శ 1400 మొదలు క్రీ. శ. 1800 వరకు సరసింహ భేది వంశమువారు రాజ్యమేలినట్లు తెలియుచున్న ది. విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని జయపురం తా లూకాలోని సందాపురం వరకు ఈకిమిడి రా జ్యము విస్తరించెను. గంజాం, విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని కదంబులు గాంగులకు సామంతు లై, మహామండలికులై, గ్రామ పాలకులై, యొప్పుచుండిరి. వారి శాసనములపైని మత్స్య లాంఛనముండెను. వారికి గాంగులతో బంధుత్వ ముండియుండెను. ఆరు నను, వారి రాజధాని జయంతపురమనియు, కులదేవత మధుకేశ్వరు డనియు నెఱుంగునది. వారును తమ శకమును

స్థాపించిరిగాని అదియును గాంగనామముతో యొప్పెను.

తూర్పుకదంబులు, తూర్పుగాంగులకుబంధువులైనట్లే, వైదుంబ, హైహయ, చోళ, చాళుక్య వంశములుగూడ తూర్పు గాంగులతో సంబంధము గల్గియుండిరి. వజ్రహస్తుని తల్లి కామార్కవుని భార్య, వైదుంబ వంశములోని వినయమహాదేవి. ఆతనిభార్య హైహయవంశమునకు చెందిన అనంగమహాదేవి. ఆతనికుమారుడు దేవేంద్రవర్మరాజరాజ, రాజసుందరి యను చోళమహాదేవిని పెండ్లాడెను.

వజ్రహస్తుని గురించి తెలుపు శిలాశాసనములు ముఖ్యింగాలయమున విదుగలవు. (Vide S.I. Ins. Vol 5, P. 412, Nos 1120—1123, 1133)

(1) నెం॥1120 శాసనము శక990 నాటిది. శ్రీ వజ్రహస్తుని దేవి హైహయరాజ వంశతిలకయనియు, జెఱయమ, లేక, విజయమహాదేవియనియు, ఆమె మధుకేశ్వరునికి దీపము నాచంద్రార్కముగాపెట్టెననియు, తెలియుచున్నది. (2) నెం 1121 శాసనము అనంతవర్మ వజ్రహస్తుదేవుని విజయరాజ్య సం॥ 39౧వై యున్నది. ఇది అంకవర్ణము. సరియగు రాజ్యనర్ణముశీ2. సేనాధిపతి మాధురీయని భార్య, గుండగునాయికి, (కాయస్థకులోద్భవరాలు) మధుకేశ్వరునికి అఖండపత్ని దీపమునకు 50 గొర్రెలు దానమిచ్చెను. (3) నెం॥1122 శాసనము: పరమ మాహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, త్రికళింగాధిపతి శ్రీ మదనంతవర్మ వజ్రహస్తుదేవుని భార్య పృథ్వీమహాదేవి, అగ్రమహిషి, సమస్తలమాత్య ప్రముఖజనపదులను సమావేశముచేసి మధుకేశ్వర దేవనివీయకై దానములుచేసెను. (4) నెం॥1123 శాసనము శక 980నాటిది. శ్రీమదనంతవర్మదేవర (వజ్రహస్తు) ప్రవర్ధమాన సం॥ 31 న, కాలపనాయకు పెండ్లము లేకమ 5పుట్లనేలమధుకేశ్వరునికిచ్చెను.

(5) నెం॥ 1133 శాసనము, వజ్రహస్తుని 35 అంకసంవత్సరమునాటిది. అనగా సరియైన రాజ్యసంవత్సరము 30 నాటిది. సమరముఖానేక రిపుదర్పమర్దన భుజబలపరాక్రమ పరమ మాహేశ్వర, పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, గంగాన్వయావలంబనస్తంబ, శ్రీమదనంతవర్మ వజ్రహస్తుదేవ విజయరాజ్య సంవత్సరము 31న (అనగా సరియైన సం॥30) గోదావరి తీరనివాసి, విషు సంక్రాంతి దినమున దానము చేసెను.

వజ్రహస్తుని తామ్ర, శిలాశాసనములను బట్టియు, ఆతని కాలపు కదంబుల తామ్రశాసనములను బట్టియు ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:— వజ్రహస్తుడు, శక 960 మొదలు 992 వరకు (క్రీ॥ 1037-1069) రాజ్యమేలెను. ఆకాలమున కళింగ రాజ్యాధిపతికి త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదుండెను. (ఇట్లే గాంశ॥సం॥391 నాటి ఇంద్రవర్మమహారాజునకు గూడ త్రికళింగాధిపతి యను బిరుదుండెను.) కాలచూడ్యులు, మత్స్యవంశీయులు, మన్నెరాజులు సామంతులుగ నుండిరి. కదంబ, నల, వైదుంబ, వల్లన, వంశములు కళింగమున సామంతరాజ్యముల నేలుచు, గాంగులతో సంబంధములు నేయుచుండిరి. రాజ్యము పలువిషయములుగా భాగింపబడెను. కోలువర్తని, వరాహవర్తని, చూపనవర్తని, జలమోవర, మహేంద్రభోగము, భోగాపురము, రాష్ట్ర కూటము, మొదలగు విషయములు విషయాధిపతులచే పాలింపబడుచుండెను. ధర్మభేడి సింహపురిశాసనమునుబట్టి, పంచవిషయమండలేశ్వరులు, పంచపాత్రులు, అమాత్యులు, రాజపాదోపజీవినులు, జనపదులు, రాజకీయ వ్యవహారములు నలుపుచు, రాజునకు తోడ్పెట్టె సామంతోద్యోగీయులుగా నుండిరి. ఇంద్రవర్మదేవుని మద్రాసుమూజయమ్ శాసనమును

బట్టి, యథాకాలాధ్యాసి, మహాసామంత, శ్రీ సామంత, రాజానక, రాజపుత్ర, కుమార, అనూత్య, ఉపరిక, దండనాయక, విషయపతి, గ్రామపతి, బ్రహ్మ, పురో, గ్రామాణి, అక్ష శాలి, భట, దండపాళిక, ఇత్యాదిరాజకీయ ఉద్యోగీయు లుండినట్లు తెలియుచున్నది. దీనిని బట్టి రాజ్యపరిపాలనావిధులు అతిసూక్ష్మముగ విభజింపబడి జరుపబడుచుండెనని తెలియును. రాజులు బ్రాహ్మణులకును, వైశ్యులకును, ఖాయస్తులకును, వృత్తినేయువారిలకును, దేవాలయములకును, భూదానములకు జేయుచుండిరి. అట్టికాలములందు ఆయా గ్రామకుటుంబీకులను, జనువదులను సమావేశము చేసి దానవిషయములను వారికెఱిగించి దానము లిచ్చుచుండిరి. అట్టి భూముల కెట్టిపన్నులుగాని, ఆటంకములుగాని లేకుండెను. రాజు భూమిపన్ను, నీటిపన్ను, వృత్తిపన్ను, కప్పములు, శుంకములు, యుద్ధపన్నులు వసూలుచేయుచుండెను. రాజునకు చతురంగ సమేతమైన సేనయుండెను. ప్రధానుల సహాయముతో రాజ్యపరిపాలన జరుపుచుండెను. రాజులు శివభక్తులుగ నుండి, విశేషముగ ఈశ్వరాలయములనే గట్టించుచుండినను, పరమతములను ముఖ్యముగ వైష్ణవమతమును సహనశక్తితో జూచుచుండిరి. ప్రజలు తెలుగుభాషనే వ్యవహరించుచుండిరి. అయినను శాసనములు సంస్కృతభాషయందే వ్రాయబడుచుండెను. ఈవజ్రహస్తునికాలమున దంతిపురము, కళింగనగరముగూడ రాజధానులు. ముఖలింగాలయమున దొరికిన పూర్వగాంగ రాజుల శాసనములలోనికెల్ల పూర్వపువి, ఈ మూడవ వజ్రహస్తుని శాసనములే. తత్సూర్యమే ఆలయము కట్టబడియుండును. వజ్రహస్తుని తాతయగు అనియంకభీముని కాలముననే భీమేశ్వరాలయము నిర్మింపబడియుం

డును. అనగా క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్దమునకే ముఖలింగాలయములు కట్టబడియుండును. ఆ కాలముననే వేగిదేశమునగూడ ఆలయములు కట్టబడియుండెను. ముఖలింగాలయశాసనములలోని సం॥ 1144 నుబట్టి, శక సం॥ 991 లో గుణ్ణవకొడుకు బడియకటయ అనియంకభీమేశ్వరదేవకు అఖండవర్తిదీపము పెట్టెనని తెలియుచున్నది.

నంశవృక్షమందలి ౩4 వ రాజగు దేవేంద్రవర్మ రాజరాజదేవుడు శక సం॥ 992 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఈతడు మూడవవజ్రహస్తుని కొడుకు. 8 సం॥ లురాజ్యముచేసెను. ఈతడు ద్రవిలాహవమందు జయలక్ష్మికిభర్తయై, తర్వాత చోళరాజేంద్రుని కూతురైన రాజసుందరిని వివాహమాడినట్లును, వేగిరాజగు విజయాదిత్యుడు చోళులచే నోడింపబడుటకు సిద్ధముగానుండగా రాజరాజు వానిని రక్షించెననియు, ఈతని కొడుకగు అనంతవర్మచోడగంగునిశాసనములవలన తెలియుచున్నది.

నారాయణపురమునందలి నీలేశ్వరాలయమున రాజరాజకాలమున నాదిత్యవిగ్రహము స్థాపించబడినట్లు తెల్పు శిలాశాసనముగలదు. ఈయాలయముగూడ క్రీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్ద ప్రారంభముననేకట్టబడెను. అనంతవర్మవిశాఖపట్టణం శాసనములో, రాజరాజాకళివాలయమును రేంగుజేమలోగట్టించెననియు, దానిపేరు రాజరాజేశ్వరాలయమనియు, చెప్పబడినది.

తెలుగు పద్యముగల్గియున్న దీర్ఘాసిశాసనము (శా.శ. సం॥ 997 = క్రీ.శ. సం॥ 1075) నుబట్టి (Vide Ep. Ind. Vol 4, P. 315) ఆత్రేయగోత్రీకుండును, గోకర్ణుని కొడుకును, రాజరాజప్రధానియు, సేనాధిపతియు, మహాప్రతిహారియు, మండలికుండును, బ్రాహ్మణుండును, అగు బణపతి (వనపతి) యొక్కయు ఆతనిభార్య పద్మావతియొక్కయు చరిత్ర తె

లియించున్నది. వీరు, ఆగ్రాను దేవతాలయమునకు (భగవతి లేక కాలికాదేవి) ముఖమండపచాకార, నాట్యశాలదులు కట్టించిరి. అఖండపర్తి దీపములు పెట్టిరి. వనపతి, వేంగి, కిమిడి, కోనల, గిడ్డిసింగి, ఒడ్డ దేశపు రాజుల కెల్ల మేటియై పొగడ్తగాంచిమండలాధిపతియై యుండునని వీరు శా. శ. సం॥ 100కి న ద్రాక్షరామభీమేశునకుగూడ అఖండపర్తిదీపము పెట్టించిరి. పాయశః గాంగ రాజ రాజకాలమునను, అతని కొడుకు అనంతవర్మచోడగంగుని కాలమునను, ఈబహుతి సేనాధిపతిగానుండి, తూర్పుచాళుక్య రాజులు సప్తమవిజయాదిత్యునకు సహాయ మొనర్చి, చోళవీర రాజేంద్రుని నోడించియుండును. కళింగ గాంగ రాజ రాజును, వేంగి చాళుక్య రాజ రాజును, తోడియుల్లుండ్రుగుటయే దీనికి కారణమును.

మహేంద్రగిరిపై నున్న యుధిష్ఠిర, కుంతి, ఆటయములలోని తెలుగు, అరవము, శాసనములనుబట్టి (Vide S. I. Inscr. Vol 5, Nos. 1351 and 1352); రాజేంద్రచోళుడు, అతని

మహానాయకుడగు వల్లవరాయకే ద్వారా విజయ లాదిత్యు (కలూతేశ్వరం) నోడించి, మహేంద్రాచలశిఖరమున విజయ స్తంభము నెత్తించెనని తెలియుచున్నది. ఈరాజేంద్రచోళునిచే నోడింపబడిన రాజు తూర్పుచాళుక్యవిమలాదిత్యుడు కాడనియు, రాజేంద్రచోళుని యాత్ర దండయాత్రగాక గంగయాత్రయనియు, ఒక్క సంవత్సరములో ఉత్తరముననున్న అన్ని దేశములను జయించుట దుర్లభమనియు, ఆ రాజు లచే గంగానదిజలమును దక్షిణమునకు మోయించుట జరుగనేరదనియు, కీర్తి కేసులైనవి. వెంకయ్య వ్రాసిరి.⁸⁸

రాజ రాజుత్వాత యాతనికొడుకు అనంతవర్మచోడగంగ దేవుడు శా. శ. 999లో రాజ్యము నకువచ్చి, 70 సం॥లు పైగా రాజ్యముచేసెను. ఈతడే, ఉత్తరకళింగము లేక ఓడ్ర దేశమును క్రీ॥సం॥ 1132లో జయించెను. గనుక, ఈతని యొక్కయు, ఈతనితర్వాతి రాజులయొక్కయు చరిత్ర “ఉత్తరకళింగ లేక ఓడ్ర దేశ చరిత్ర” యను పేరొక వ్యాసమున తెలుపబడును.

88. Vide Archaeological Survey of India, Annual Report for 1911-1912, P P. 171-176

క లింగ వర్ణం త్యుత్సవము

మహారాజశ్రీ) త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు బహద్దరుగారు.

క॥ శ్రీమదుమా హృదయేశుఁడు
కామిత ఫలదాత భక్తి గమ్యుండగుమా!
శ్రీముఖలింగేశ్వరుఁడు కృ
పామతి సేవభ్యులకు శుభములిడుఁ గాతఁ.

(1)

సీ॥ బహుసంపదభిరామ పల్లాకిమిడిరాజ్య విభవశోభితుఁడైన ప్రభువరేశ్వర!
సతత లోకై కాభిహితమతిం గృషికళాపాల నాథీయఁడై పరఁగుమేటి
జననాఁడె యుత్కళజయలతో సరిగ మాయూంధులఁ బాలించినట్టి సుమతి!
దనరాజ భావంబు వినుతి కెక్కఁగ గోద్విజారాధనము సేయునట్టి సుకృతి॥

తే॥ గృష్టచంద్ర గజపతీంద్ర నారాయణ!
దేవు సకలసంతతికిని తావు!
సతులభాగ్య చిరతరాయురారోగ్యంబు!
లిచ్చి పోయఁగా కుమేశ్వరుండు.

(2)

సీ॥ వంశధారా నదీవారి పూరంబుపై తరంగతుంపురులలోఁ దానమాడి!
తద్ధునీ తటభవోద్ధాన వాటికలలోఁ బాలుపారు పుష్పాడి బూదిదాల్చి!
శ్రీముఖలింగేశు శిరసు నిర్మాల్యమా మారేడువళములం జేరఁదీసి!
యంబికా చరణంబుజార్చ నాకలనాప్రపూతమా కుంకుము పొడివహించి.

తే॥ యీశ్వర ప్రసాదముఁ బంచియిచ్చుటకును!
సారె కందండుఁ దిరుగు పూజారివోలె!
మెల్లవలపారఁ బొలయు నీవల్లగాలి!
యిందుమీకు బ్రహ్మానంద మిచ్చుగాఁక.

(3)

సీ॥ లోకవిశ్రుతములొ గోకర్ణముఖ మహానర్హ మంగళ దేవతాలయములు!
పరమర్షి గణ సుఖాస్పదములై తగుమహేంద్రాది పర్వత గుహాభ్యంతరములు!
నిఖల మహాషధీ నిలయమ్మలై న యగణ్య దుర్గమ మహారణ్యతతులు!
వనధి వల్లభలైన వంశధారాదిక పావన జీవన జీవనదులు!

తే॥ గలిగి యలరారు నీకళింగమున వెలయు|

వేన వేలేండ్లక్రిందటి విభవమిపుడు|

మరలఁ దలపించు నీ సుధీమండలంబు|

ఆంధ్రుల కృతజ్ఞతకుఁ బాత్రమగుచు గాక.

(4)

సీ॥ వై దేశికులతోడ నేదేశవరమోడ బేహరుమునఁగఁడుం బేరుగాంచె|

భారతకాలానఁ బరమప్రసిద్ధమై యేదేశము ప్రశస్తి నేఁపుమీతె|

గ్రీకుయాత్రికులచేఁ గీర్తితంబయి నిజొన్నత్యమేదేశ మీనాఁడుదెలిపె|

రాజాధిరాజ వీరప్రతాపస్ఫూర్తి వసుధ నేదేశంబు వాసికెక్కె|

తే॥ నట్టి యీకళింగమున నందండుఁ దోచు

శిథిల తరపూర్వవైభవ చిహ్నాలరసి|

శింతయు విషాదభరమును సంతసంబు|

నందకుండునె యిందాంధ్రుఁ డైనవాఁడు|

(5)

తే॥ ధర కళింగరాజుల రాజధాని యగుచు|

మిగుల నలరు నీముఖలింగ నగరమందు|

పరకళింగ వర్ధంత్యుత్పవంబుసేత|

యహహ యెంతయు శ్లాఘనీయంబు గాఁడె.

(6)

తరువాఁజ॥ ఆంధ్రుఁడొనో కాఁడొ యసిపించుకొన్న

యలపాత్రుఁ డీసభ కధ్యక్షుఁడయ్యె

ఆంధ్రోత్కలత్వంబు లమరు విక్రముఁడె

యాహ్వన సమితికి సభ్యుఁడుడయ్యె

ఆంధ్రవంశ్యులె గాంగులని తెల్పదీవి

కాతిధ్యమిడియె నేడల కృష్ణచంద్రుఁ

డాంధ్ర దేశీయేతిహాస శోధకుల

యసమా న భాగ్యంబు నలవియే పొగడ.

(7)

తే॥ ఆంధ్రదేశ చరిత్రంబునందు సేడు

మాకళింగదేశ చరిత్ర మాన్వమగుచు

వితత నిజపూర్వ విభవంబు స్మృతికేదెచ్చి

యాంధ్ర దేశాభ్యుదయహేతు నగుచుగాత.

(8)

౧౯౨౭ సం॥ జూను ౧౬, ౧౭, ౧౮ తేదీలుందు ముఖలింగమున జరిగిన

కళింగ దివసోత్సవ సభాసభ్యు

స్వాగతోపన్యాసము.

శ్రీ విక్రమ దేవవర్మ గారు

సమ్మానసంఘాధ్యక్షులు.

ప్రతినిధిమహాశయులారా, సభ్యులారా,

కేవల దేశాభిమానమే హృదయము లందుఁ బాదుకొనుట వలన, ధనవ్యయమును బ్రయాణసాఖ్యమును గ్రీష్మపరితాపమును బరవాసకష్టమును సహించి, యీసభకు విచ్చేసిన తమకు సాదరస్వాగతము మనవిసేయు వాడను. మాపరిచర్యలత్పలుల నుదారహృదయులగు తారు పరిగణింపరను ధైర్యమే నన్నిట లిచట నిలువఁ గలిగినది.

ఆంధ్రైతిహాసిక పరిశోధక మండలి వేగితేఁడును జాళుక్యనంశ ప్రదీపకుఁడు నయిన రాజరాజనరేంద్రుని పట్టాభిషేక దివసోత్సవమును రాజమహేంద్రవరమునందు మొన్న మొన్ననే జరిగించి చాళుక్యుల చారిత్రములతో నొప్పు వివిధవ్యాసముల నొక్కటం జేర్చి “రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక” ను బ్రకటించి దేశమునకుఁ జేసినమేలును దాఁ జరిగియే యున్నవారు.

కళింగ దేశాధిపతులలో నొక్కఁడే ప్రభావపురుషుఁడు గామి నట్టివాని నామాంకితముతో నీ యుత్సవము సాగించుటకు వలను పడక దీనికి “కళింగ దివసోత్సవ” మని పేరిడినన, “కళింగసంచిక” వెలువడి మొదటిదాని వలె నుపయుక్తమగు ననుట నిక్కము.

కళింగ గాంగవంశోత్తంసులు నుదార మానసులు నగు శ్రీపర్లాభమిడి పురాధీశు లీ యుత్సవమును గొంతకాలము మధ్యకళింగ దేశపు రాజధానియై పుణ్యక్షేత్రములలో నొకటిగాఁ బరిగణింపం బడుచున్న ముఖలింగమునందు జరిగించుట యెంతయుం బ్రశంసనీయుము.

క్రీస్తుసప్తమ శతాబ్దమునందు గాంగ వంశజులు మధ్యకళింగమును వశపఱచుకొని భువనేశ్వరము నందుంబలె నీముఖలింగమునందుఁ బెక్కు శివాలయములను నిర్మించి, పుణ్యక్షేత్రమున సర్వదా నివసించుట యవచార హేతు నగునేమో యని శఁకించి, దీనికి నవతి దూరముననున్న నగరకటకమునందు వసించుచుండిరి. వారు నిజనగరమునకుఁ గడమ ప్రాచీనరాజధానియైన కటకమఁయొక్క పేరును జేర్చి నగరకటకమును నామమిడుటయును నేటికి నేఁటెట రెండుమాటులు శ్రీముఖలింగేశ్వరుఁడు నగరకటకము వెళ్లుచుండుటయును బైని బేర్కొనఁబడిన నా నుడులను స్థిరపఱచెడిని. నగరకటకము వాడుకలో నగరకటక మయినది.

కొన్ని తామ్రీశాసనములందు “గాంగవంశ” మనియును, మఱి కొన్నింటియందు

“గంగావంశ” మనియునుండుటవలననూ, “గాంగ వంశ” మనియున్న శాసనములలోఁ గొన్నింటియందు గోత్రము లిఖింపఁబడ కుండుటవలన నవి రెండువంశములని కొందఁ డందురు. కాని, యట్లనుట సరిగాదు. “గంగావంశ” మనునది కేవలమవశబ్దము. దానిని వినునపుడు పాణినిని స్మరింపవలసియుండును. “గాంగవంశము” లేక “గంగావంశ” మనుట సమంజసము. “గంగావంశ” మని యుండుటకుఁ గారణము తచ్ఛాసననిర్మాతయొక్క మాధ్యమేయగును. వంశమును బేర్కొనినపిమ్మట గోత్రమును నుడువ నక్కర లేదని వారు దానిని మానియుందురు. అంతమాత్రముచేత వారిని గోత్రహీను లనరాదు. నిజగోత్రమును జెప్పని మహాకవి కాళిదాసాదులకు గోత్రమే లేదనుట యుక్తము కాదు కదా. కావున మీఁద సూచింపఁబడిన తామ్రశాసనకర్త లందఱు నేకవంశజు లనియే యెఱుంగవలెను. గాంగ వంశజులలో నాదిమపురుషశిశువు చంద్రవంశజుండయినట్లును, ఆతనిని బెంచిన యాత్రేయ గోత్రజాత్రాహ్లాదుం డాశిశువుయొక్క జన్మవృత్తాంతమును బ్రకటించుచు దాను జెప్పిన పలుకుల నిజమును బ్రజలకు నమ్మించుటకు నాతనిని గంగానదియందు నైవ నాశిశు వందుమునుంగక తేలుచు నొడ్డునకు రాఁగా బ్రజలాతనిని దమరాజుగా నంగీకరించి నట్లును, నాటంగోలె నాతఁడు నిజపోషకపితృగోత్రమునే గ్రహించి గంగావంశజుడను బ్రసిద్ధిని గాంచి నట్లును గింపఁడంతగలదు. చంద్రుఁ డ్డత్రిపుత్రుడగుట వలన జంద్రవంశజాతమాత్రముచేతనే యాతనికి నాత్రేయగోత్రము గలిగె ననవచ్చును. తత్సత్యము నారయుట పండితులపని.

ఏతదుత్సవమునకు సంబంధించిన కళింగ

దేశమును గూర్చి కొన్నినుడుల నిపుడు నుడువుట యుక్తమాఁగదా. వానిని నా “కళింగదేశ” మను వ్యాసమునుండియే గ్రహింతును. కలింగ=కలహం; గచ్ఛతీ=ప్రాప్నోతీతి, యను పుస్త్యత్పత్తిని బట్టి కళింగదేశము పూర్వకాలమునందుఁ గలహస్థానమయి యుండినట్లును మేయమగును. అందలిజను లీర్వాళువులయి చీటికిమాటికి జగడములు సేయుచుండఁబోలు. అట్లయ్యెను గళింగపదముయొక్క ప్రతిపదములు “దక్షిః; విదగః;” అని యుండుటవలన దక్షేశజులు సమర్థులును నేర్పరులునై యుండవచ్చును. ఇట్లుండ ననవువంశజుడయిన బలియొక్క తృతీయనందనుం డయిన కళింగుఁడు పాలించుటవలన నాతనిపేరు తద్దేశమునకుఁ గలిగె నని మహాభారతాదిపర్వము ౧౦౮ వ యధ్యాయమున నున్నది.

“చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థాసం యస్మిన్ దేశే నవిద్యతే మేచ్ఛ దేశస్సవిజ్ఞేయ ఆర్యావర్తస్తతఃసరం”, “అంగవ. గళింగేషు సౌరాష్ట్రేషు గధేతథా తీర్థయాత్రాం వినాగత్వా పున స్సంస్కారమర్హతి” అను వచనముల వలన చాతుర్వర్ణ్యవ్యవస్థగలిగిన తమ నివాససానమే పవిత్రమయిన దీనియూ దక్కినఁ యంగవంగ కళింగాదిదేశము లపవిత్రము లయినవనియు నార్యుల యుద్దేశమగుట నున్నవ్వము.

మహాభారతార్ణ్యపర్వమందలి “ఏతే కళింగాః కౌంతేయ యత్రవై తరణీనదీ” అను లోమశముని వచనమువలనఁ గళింగము నైతరణీనది గలిగిన దేశమని తెలియును. “వంగాను తాయ తరసానేతానా సాధనోద్యతాన్. నిచఖాన జయస్థంభా స్థంగాసోజితో ౭౦ తరేషు సః”, “సతీర్వాకపిశాం సైన్యైర్బద్ధద్విరదసేతుభిః ఉత్కలాదర్శితపథః కళింగాభిముఖో

యయా||“సప్రతాపం మహేంద్రస్య మూర్ధ్ని
 తీక్షణం వ్యవేశయేత్ । అంకుశం ద్వీరదన్వేష
 యంతా గంభీరవేదినః||”, “తాంబూలీనాం
 దత్తై స్తత్ర రచితా పానభూమయః! నారికేళా
 సపంయోధా శ్చాత్రవం వపపుర్యశః||” అను
 రఘు వంశశ్లోకములవలన వింధ్యమునకు దక్షి
 ణమునకున్న పంగదేశమున కీవలఁ గపిశానది
 (మేదినీపురసమీపమునఁ గల కళాయీనది)
 గల దనియు దాని కీవలనున్న యుత్కలదేశ
 మున కీవల మహేంద్రగిరితో నొప్పైడి కళింగ
 దేశము గలదనియు నందుఁ దములపుఁదోట
 లు గల వనియుఁ గొబ్బరికల్లు లభించుననియు
 ను గోచరించును. మఱియును “ససాగరం స
 మాసాద్య గంగా యాస్సంగమేపుష! నదీశ
 తానాం పంచానాం కృత్వా చక్రే సమాప్త
 వం|| తత్సముద్ర తీరేణ జగామమథాధిపః!
 భ్రాతృభి సృహితోవీరః కళింగా స్ప్రతిభారత||”
 అను మహాభారతారణ్యపర్వముదలి శ్లోకద్వ
 యమువలన గంగా సాగరసంగమున కీవల స
 ముద్రతీరమునఁ గళింగదేశ మున్నట్లు సూచి
 తమగును. “జగన్నాథపూర్వభాగా త్కృష్ణా
 తీరాంతరం శివేకళింగదేశ స్సంప్రోక్తో వామ
 మార్గ పరాయణః||” అనునర్వాచీసతంత్రగం
 ధములలోని దగు శక్తిసంగమతంత్ర మందలి
 శ్లోకమువలన జగన్నాథక్షేత్రముయొక్క పూ
 ర్వభాగము మొదలు కృష్ణానదీతీరము వఱకు
 ను గళింగదేశ మున్నట్లు తెలియును. కళింగ
 దేశముయొక్క దక్షిణసీమ దాగ్రివిడదేశమని
 కొందఁ టందురు. కళింగదేశము సముద్రతీరస
 మగుటవలననే కళింగపదము సముద్రతీరార్ధ
 మున వాడఁబడి యున్నదని క్షీ॥ శ॥ ద్వితీయ
 శతాబ్దమున నుండిన రోమకదేశవాసి-ప్లీని ను
 ధువ సాహసింఁడును. ప్రతాపరుద్ర దేవజపతికిఁ

బ్రతిగిధిగ రాజమహేంద్రవరమున రాయరా
 మానందుండుండి పరిపాలించు మండినట్లు
 చైతన్య చరితామృతమునందుఁ జెప్పఁబడి
 యుండుటవలనను “గంగా గోదావర్యోర్మధ్యే
 కళింగదేశే” అని యుత్కళులు సంకల్పసమ
 యమున నుచ్చరించు చుండుట వలనను గం
 గానదిమొదలు గోదావరీ నదివఱకుఁ గళింగ
 దేశమయినట్లు కొందఁటయాశయము. ఋగ్వే
 దమున నుత్కల నామము లేనట్లును గళింగ
 నామ మున్నట్లును రాశ్ట్రేంద్రలాల మిత్రుని
 పలుకులవలన విదిత మగును. మనము విను
 చుండు దేశముల పట్టియందు నట్లేయున్నది.
 పాణిని సూత్రములందును గళింగామమే
 కలదు. అయిన నుపరికథిత రఘువంశ శ్లోకము
 లవలన పంగకళింగములకు నడుమ నుత్కల
 దేశ ముండుట స్పష్టమగుచున్నది. అందుచే
 తనే కాఁజోలు మహానదిమొదలు గోదావరి
 వఱకుఁ గళింగదేశమని మఱికొందఁ టనుచు
 న్నారు. ఉపర్యక్త ప్రామాణ్యములనుబట్టి
 యాలోచింపఁగఁ గళింగదేశ సీమలను సరిగ
 నిర్ణయించుట సాధ్యాతీత మని తోఁపక మా
 నదు నాలుగుజిల్లాలుగ నుండి యాఱుజిల్లా
 లుగ మాఱిన యుత్తరసర్కారులలో నివసించు
 చున్న మనకు దేశముల యెల్లలును బేళ్లు
 నెల్లప్పుడు నొక్కచక్కగ నిలువకుండుట నవీన
 విషయముగాదు. బాగుగ భావించినచోఁ
 బ్రాచీనకాలమున గంగ సాగర సంగమమున
 కు దక్షిణముగఁ గృష్ణానదీ పర్యంతమును స
 ముద్రతీరసితి భూభాగము కళింగదేశనామ
 ముతో నొప్పాచుఁ గాలవశమునఁ గలిగిన మా
 ర్పులవలనఁ గ్రమక్రమముగ ఖండవిఖండము
 లు గాఁగ దాని యెల్లలును మాఱు చుండు
 టయే కాక, యది దేశైకముగ నుండక దేశ

సమూహ మయి తుదకుఁ దనపేరును బోగొట్టుకొని యున్నదని తోచెడిని.

మంగదేశీయుఁడును గుప్తవంశీయుఁడును నయిన భవదేవగుప్తుఁడు “త్రికళింగాధిపతి” బిరుదమును గొని యున్నట్లు క్రీ॥ శ॥ పంచమ శతాబ్దపు శాసనములలోఁ గొన్నిటియందుఁ గనంబడు చుండుటవలనను, ఉత్కళింగము (మీఁదికళింగము), మధ్యకళింగము (నడిమికళింగము), తలకళింగము (క్రిందికళింగము) అనునామముల వ్యవహారమువలననగళింగము గొంత కాలమయినతరువాత మూడుభాగములు గలదయి యుండెను. భవదేవగుప్తుఁడు సమగ్రకళింగమును శాసించుకొన్నను, గొంత భాగమును మాత్రము శాసించుచుఁ ద్రికళింగాధిపతి బిరుదమును గ్రహించి యుండనోవు. బిరుదము లత్యుక్తి పూర్ణములుగదా!

ఉత్కళింగమే యుత్కలముగాను, తలకళింగమే తెలుంగుగాను మాజిన దని కొందఱ యభిప్రాయము. అట్టి యభిప్రాయ మగ్రాహ్యము గాదు. కాళిదాసుని కాలమునకు ముందే యుత్కళింగ ముత్కలమయి యుండును. కనకనే యాయన మధ్యకళింగమునే కళింగమని నిశ్చయించుకొని దానికిని వంగదేశమునకును నడుమ నుత్కల మున్నట్లు నవించెను.

త్రీలింగమధ్యస్థిత కారణమువలనఁ దెలుంగయ్యె నను నూహభరిత హృదయములందుఁ దలకళింగమే తెలుంగయ్యెనను నూహము చోటునొందకున్నను, మొదటి యూహము కంటె రెండవయూహమే యధికతర యుక్తియుక్తము. చెప్పంబడుచున్న మూడులింగములును స్వప్ర్యాదిసంభవములు గాని యేక కాలప్రతిష్ఠితములు గాని కావనట నిక్కము.

ఆలింగముల ప్రతిష్ఠలకు మునుపు తన్మధ్య దేశము నామశాస్త్రముగ నుండెననుట యసమంజసము. మఱి పదములు మాఱునపుడు వర్ణాగమవర్ణలోప వర్ణవ్యత్యయములు బహుశములు. కాబట్టి త్రికళింగమే తెలుంగయ్యెనని నా నమ్మిక.

మహాభారత శాంతిపర్వ చతుర్థాధ్యాయమునందు “తతఃకదాచిద్రాజాన స్సమాజస్కు స్వయంవరేః కళింగవివయే రాజాన్” అని తాళింగదస్యచ । శ్రీమద్రాజపురం నామ నగరం తత్రభారతమ్” అని యుండుటవలనఁ గళింగదేశపు రాజధాని రాజపురమయినట్లు విశదమగును. ఆరాజపురమే యీ “రాజపురము” లేక “బాజ్ పూ” రని తోచెడిని. అయినను క్రీ॥ శ॥ ౪౭౪-౫౭౬ లోఁ బ్రజాపాలన మొనరించిన కేశరివంశ్యయయాతి కేశరి శ్రీజగన్నాథస్వామి నిర్మాణప్రతిష్ఠలును, భువనేశ్వరాలయమునకుఁ బునాది వేయించుటయును, కాన్యకుబ్జములనుండి పదివేల బ్రాహ్మణులను రప్పించి వైతరణినదీతీరస్థమును దనకు రాజధానియు నయిన “బాజ్ పూరు” నందలి “దశాశ్వమేధఘట్టము.”న నొక గొప్ప యజ్ఞమును నిర్వర్తించినట్లు దేశచరిత్రమున నుండుటవలనఁ దద్యజనకారణమునం జేసి యీ రాజధాని “యాజపుర” మయి యిపుడు “బాజ్ పూ” రని వాడంబడుచున్నదని కొందఱ అందురు. ఉత్కళింగదేశజలయిన “ఝాడుల” (అరణ్యక) బ్రాహ్మణులు యజన యాజనముల నెఱుంగకుండుట వలనఁ గాన్యకుబ్జ బ్రాహ్మణులను రావించుట జరిగి యుండఁబోలును. కళింగదేశము మూడుభాగము లయిన పిమ్మట నుత్కళింగము యొక్క రాజధాని బాజ్ పూరును, మధ్యకళింగము యొక్క రాజ

ధాని గంజాంజిల్లాలోని సముద్రతీరమున నున్న కళింగపట్టణమును, తలకళింగము యొక్క రాజధాని రాజమహేంద్ర వరము నయి యుండెను.

సింహభూమి మండలమునఁ బ్రవహించు చున్న సువర్ణరేఖానదీతీరము నందు నుండిన “కర్ణసువర్ణ” మును పురము గొంతకాల ము త్కలదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. అది యిప్పుడు నానుమాత్రావశిష్ట మయినది. కా మార్జవ-ఇంద్రావర్ణ క్రి॥ శ॥ నప్తనుశత్రాబ్దమున ముఖలింగమును రాజధానిగఁ జేసికొని పరిపాలించుట వలనను బిన్దుటవచ్చిన గంగా వంశాధిపతులు భువనేశ్వరము నందుంబలె దానియందుం బెక్కుశివాలయములను నిర్మించి దానినే రాజధానిగ నంగీకరించుటవలనను ముఖలింగము లేక నగరకటకము గొంతకాల ము మృశ్యకళింగమునకు రాజధానిగ నుండెను. శిలావంశమువారు మధ్యకళింగమునందు గొంతకాల మాధిపత్యముం చేసిరి. అయినను వారు గంగావంశజులతో నెవ్వము నెఱుపును సానుతరాజు అయి యున్నట్లు తోచెడిని. తలకళింగ రాజధానులు మాటుదుండె నను వృత్తాంతము మరకు నూతనము గాదు.

క్రి॥ శ॥ ౬౫౭ లో లలాటకేసరి లేక అలాబుకేసరి భువనేశ్వరాలయ నిర్మాణకార్యమును బూర్ణము గావించుటయేకాక, భువనేశ్వరమును నిజ రాజధానిగఁ జేసికొనెను. క్రి॥ శ॥ ౬౮౧-౫౩ నడుమ స్థుపకేసరి కటక పురమును నిర్మించెను. క్రి॥ శ॥ ౧౦౩౪-౫౦ నడుమ మశ్వకేసరి జగన్నాథక్షేత్ర సమీపమున నున్న “అతరసళా” అను పడునెనిమిది నాళములుగల సేతువును గట్టించెను. క్రి॥ శ॥ ౧౦౭౫-౧౦౮౨ నడుమ సనంగభీమదేవుడు

నిజరాజ్యమును గంగానది మొరలు గోదావరి వఱకును, బంగాళాఖాతము మొరలు సోన పురము వఱకును వ్యాపింపజేసి, కటకమున గోటను గట్టించి, యిప్పటి జగన్నాథాలయమును నిర్మించి, యనేక సేతుసరోవరాదులను రచించి, పెక్కుగ్రామములను బ్రాహ్మణులకొసంగి, కొత్తనాణెములను వెలయించి పీఠశ్రీగజపతి గౌడేశ్వరనవకోటి కర్ణాటోత్కలవర్గేశ్వరాది బిరుదములను దాల్చెను. క్రి॥ శ॥ ౧౦౮౩-౮౩ నడుమ బరిపాలించిన తృతీయానంగభీమదేవుడు సైతము “తికలింగాధినాథ” బిరుదమును దాల్చెను. క్రి॥ శ॥ ౧౦౯౦-౫౭ నడుమ బరిపాలించిన సరసింహదేవుడు “ఉత్కలకళింగసామ్రాట్ట”ను బిరుదమును గ్రహించెను. క్రి॥ శ॥ ౧౦౯౦ లో బరిపాలన మారంభించినట్టియు మొరటి సరసింహదేవునకుఁ జాత్తుడయినట్టియు ద్వితీయసరసింహదేవుడే గంగావంశమువారిలో “గజపతి” బిరుదమును మొరటఁ గొనినవాడు. ఉత్కలదేశము గజసంకుల మగుటవలన సతతం “గజపతి” బిరుదమును గొనియుండును. క్రి॥ శ॥ ౧౦౯౩-౧౧౦౮ నడుమనున్న పురుషోత్తమదేవుడు పెండూరాత్రి పెడలి, కాంచీపురాధీశు నోడించి, యాతని కూతురయిన పద్మావతిని పెండ్లాడెను. మఱియు నితడు పీఠశ్రీగజపతి గౌడేశ్వర నవకోటికర్ణాటకలవర్గేశ్వరాది బిరుదములను బొందెను. క్రి॥ శ॥ ౧౧౦౮-౧౧౦౮ నడుమ బరిపాలించిన ప్రతాపరుద్రదేవుడు కృష్ణదేవరాయలను నోడి తనకూతు సతని రెచ్చెను. ఇతని కాలముననే శ్రీమచ్ఛైతన్యస్వామివారు పురుషోత్తమక్షేత్రమునకు విచ్చేయుటయు, రత్నేశ్వరమున వైష్ణవధర్మము ప్రబలుటయు జరిగెను.

ప్రతాపరుద్రదేవుని కొడుకయిన వీరభద్రదేవుని సోదరి ననగఁ బ్రతాపరుద్రదేవుని కూతురు, గొండ్లపిటిలోని కేతవరదుర్గాధీశుఁడును బూసపాటి తమ్మిరాజు తనయుఁడు నయిన రాచిరాజు పెండ్లాడి నట్లు కవిజీవితములు గింగర న పుటయఁడు ముద్రింపఁబడి నిదర్శనము కొఱకుఁ గృష్ణవిజయములోని “నవభారతాభ్యాస” మను సీసపద్యమియ్యంబడి యున్నది. “కటకేశ్వరునిచేతఁ గని కేతవరమాతృపురముగ నేల నేభూనిభు” డను నా సీసముయొక్క రెండవ పాదము రాచిరాజు ప్రతాపరుద్రునివలనఁ గూతునే కాక, కేతవరమును సైతము పొందినట్లు సూచించుచున్నది. రాచిరాజు ప్రతాపరుద్రుని బరాజితునిగఁ జేసినట్లుపద్యమునఁ గనంబడదు. అయినను గజపతులను జయించి వారి ‘గజపతి’ బిరుదమును బూసపాటివా రొందినట్లు కృష్ణవిజయమునఁ గలదని మన్నితులలో నొకరు నాకుం జెప్పిరి. నేనొక ప్రయత్నించినను నాకాపొత్తము లభింపలేదు. ప్రతాపరుద్రదేవుఁడు కృష్ణదేవరాయలకుమాత్ర మోషితనకూతు నతనికిచ్చినట్లు లుక్మలదేశ చరిత్రము వలన గోచరించును. అంతేకాని యతనికి వేటొకకూతురున్నట్లు గాని యామెను కేతవరసహితగ రాచిరాజున కిచ్చినట్లుగాని యుండలేదు. మఱి రాచిరాజు నామముగాని కేతవరనామముగాని యందుఁ గనంబడదు. అంతే కాకవీరభద్రద్రనామధేయుఁడు గజపతిరాజులలో నెవ్వఁడును లేడు. భంజవంశజులలో మాత్రము వీరభద్రభంజ నామఁదొక ఁడెను. కేతలు దమచేత జయింపఁబడినవారిని దాము జయించి యున్నట్లు సూచించు బిరుదనామములను తాము ధరించుట స్వాభా

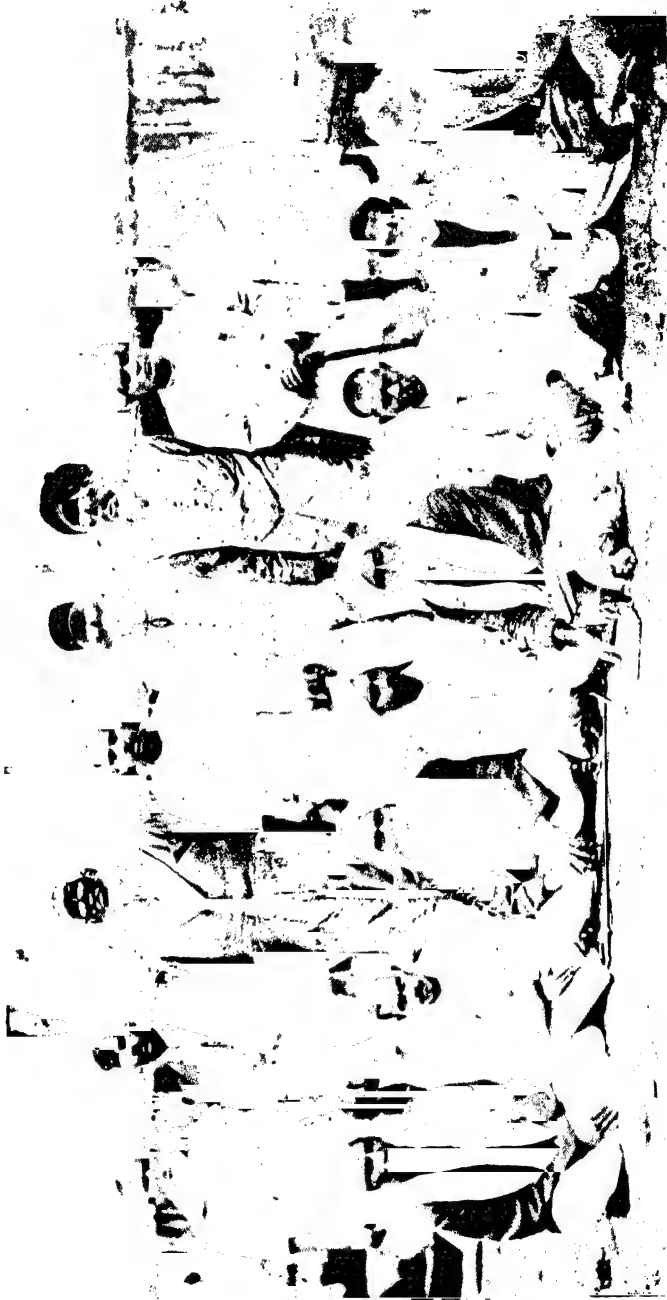
వికము. పరాజితుల బిరుద నామముననే తాము ధరించుట యస్వాభావికము కాన గజపతులను జయించి పూసపాటివాను “గజపతి” బిరుదమును జేకొని రను నమాచారము చింతిసేయుము. మాధవవర్మ విశాఖపట్టణముండలమునకు వచ్చి కుమిలిన భోగాపురమును పేర్కొనఁబడు ఖానునివలనఁ గాలునకుఁ గొనినట్లును, క్రీ. శ. ౧౩౩౦ లో సీతారామరాజు పర్లాకిమిడ గజపతితో మైత్రిని సలిపినట్లును, క్రీ. శ. ౧౩౩౩ లో నివ్వజయచగర దుర్గమును నిర్మించి యిక్కడకుఁ బొట్నూరునుండి రాజధానిని మార్చిన విజయరామరాజు క్రీ. శ. ౧౩౩౩ లో బర్లాఖిమిడలోని హీరనుండలము వహుడాను బ్రతారణముచేతను బలవంతముచేతను గ్రహించినట్లును కార్తెయికలు విశాఖపట్టణ మండలపు మాన్యాలనుండుఁ గలదు. గజపతుల ప్రథమ త్మలమునఁ బ్రబలినట్లు పూసపాటివారి ప్రథమ విశాఖపట్టణముండలమున క్రీ. శ. ౧౩౩౩ వదునెనిమిదవ శతాబ్దమునఁ బ్రబలినట్లు కనఁబడును. అప్పుడువాను “గజపతి”, “కళింగాధిపతి”యను రెండు బిరుదులను సైతము చేకొనియుండురు. తల కళింగాధిపతుల చరితములను నాకంటె ముచ్చోతలే యెక్కువగ నెఱింగినవారను విశ్వాసముగలవాఁడనగుటన్వానినిఱునుమవను. కళింగరాజున చిత్రాంగదుని కూతురు దుర్వోధనుఁడు పెండ్లాడినట్లు మహాభారత శాంతిపర్వమున నున్నను, మీఁద నుదాహృతముయిన “అంగ వంగ కళింగేశు” అను శ్లోకమునబట్టి కళింగదేశ మవవిత్రమయినదనియు, నందలి యాచినువాసులు పతితులు గను మేచ్చులుగ నెన్నంబడు మంషిరనియుఁ దోచుక మానదు. అట్టి యాచినువాసులలో

కళింగవర్ధి ఆహ్వాన సంఘాధ్యక్షులు.

శ్రీరాజా విక్రమ దేవవర్మగారు.

ಮಾನ್ಯರಾದ ಜೈನೋತ್ತರಾಧಿಕಾರಿಗಳು

నోభూలయ నాకతైగనా రిప్పటికిని గలను. వారు తెలివి గలిగి కృషికులును శూరులునై సర్వవిధములఁ దెలగాలను బోలియుందురు. “శనై కస్తుక్రియాలోపాదిమాః క్షుత్రియ జాతయః! వృషలత్వంగతా లోకే బ్రాహ్మణాదర్శనేనచ||”, “పాండ్రకా శ్చౌండ్రద్రవిడాః కాంభోజా యవనా శ్శకాః! పారదా పహ్లావాశ్చీనాః కిరాతా దరవాః ఖశాః||”, అను మనుస్మృతి దశమధ్యాయమందలి శ్లోకద్వయమును బట్టి యోధులు పతితక్షత్రియులయినార్యులలోఁ జేరినట్లు కనంబడును. “తథౌ డౌన్ద్రా విడా న్పాండ్రాం శ్చౌలాం శ్చైవ సకేరళాన్||” అని రామాయణ మందును, “పాండ్యంశ్చ ద్రవిడాం శ్చైవసహితాం శ్చౌడ్రాకేరళైః||” అని మహాభారతమందును వాడుగడింపంబడియున్నాడు. వారుత్కలింగములోని “ఖార్తా” ప్రదేశమున వసించుట వలనఁ దత్ప్రదేశము “ఓడ్రదేశ” ము; సామాన్య జనవ్యవహారమున “ఓశీశా” యును, ఆంగ్లోచ్చాఠణప్రభావమున నిపుడు “బరిస్సా” యునునది. ఓడ్రులను బట్టి యోడ్రదేశ మేర్పడినట్లే తెలగాలను బట్టి తెలగనా డేర్పడెను. ఓడ్రరాజు గజనంతములను బాండవులకు నర్పించునట్లు మహాభారత సభాసభ్యమున నుండుటవలన నోడ్రులలో రాజమంత్ర్యాదులుండి తమ చిన్నప్రదేశమును దా మేలుకొను చుండునని తెలియును. “శవ ఆభీర చాండాల శబర ద్రవి డోడ్రకాః హీనా వనేచరాణాంచ భాసా స్పృష్టప్రకీర్తితాః||” అను భరతముని వచనమువలన నోడ్రులభాష సవర మొనలగు బాసలను బోలి నీచముగ నెన్నంబడుచుండె ననట సుస్పష్టము. ఆర్యసంపర్కముచేత నది సం

స్కరింపంబడి యుత్కలనామముం బడిసి సభ్యతను గాంచెను. ఇపుడు సింహభూమియని పిలువంబడు మండలము పూర్వము “హరభంగ” మని వాడంబడుచుండెను. అందు నివసించుచున్న “భూమియా” లేక “భూయా” యనువారే యందలి యాదిమ జాతి వారు. వారు జన్మిదమును దాల్చుతురు. భూమియా పదమునకు భూమి గలవారని యర్థము. ఇప్పటి సింహవంశ క్షత్రియులు భూమియాలను జయించి వారి స్వత్వమును నశింపం జేయుటయే కాక, తత్ప్రదేశనామమును సింహభూమిగ మార్చిరి. మఱి భూమియాలను హీనులుగ గణించిరి. తేలచేతలను బరావతుల దుర్గతులను వర్జింప నక్కిట లేదు గదా. మీఁదఁ బేర్కొనం బడిన యోధులు, తెలగాలు, భూమియాలు గాక, కోలో, ఖారియా, పురాణో, భూమిజో, పొరొజా (ప్రజా), సాంతాళో, కొంఠో లేక కోదు, కోయ, గొండ్, ఘాసియా, కొండోరా, కెవుటో, జాలరి, కొదొళో, ఘుమరియా, చౌమారో, డొమె, పాటో (పాండ్ర), బారి, బాఖుడి, సవర, బగతా మొనలగు జాతిజులు కళింగదేశాదునువాసులు. వీరిలోఁ బెక్కుతెగలవారిప్పటికిని బ్రాహ్మణుల నపేక్షింపక తమ వివాహాపకృత్యములను దమవారిచేతనే చేయుతురు.

ఆదిని గళింగదేశమునందు ధర్మము లెట్లుండెనో, జయలయతము లెవ్వయో, యేయే దేవత లారాధింపంబడు చుండిరో నిశ్చయింపం బాలము. అయినను జనులు సేయు పూజలు జీవహింసతోఁ గూడియుండెననియు నందు “కొంఠో లేక కోదు” మొదలయినవారు నరబలులను స్వేత మిచ్చుచుండి రనియు నస

నొప్పును. క్రీ॥ పూ॥ తృతీయశతాబ్దము మొదలు క్రీ॥ శ॥ నవమశతాబ్దము వఱకును బౌద్ధ మతమును, గొంచె మించు మించుగ బౌద్ధ మతముతోడనే కొంతవఱకు జైనమతము, నటుతరువాత జైవము, నటుపిమ్మట వైష్ణవమును, గలిగదేశమున వ్యాపించెను. ఇన్ని సాధుమతములు వ్యాపించిన నేతద్దేశమున నిప్పటికిని జంతుహింస నిలచియుండుట యత్యంతశోచనీయము

కళింగ దేశమునకు నార్యులు వచ్చిన కాలమును నిర్ణయించుట కెట్టి యాధారములును లేవు క్రీ॥ పూ॥ బహుశతాబ్దములకు ముందే యార్యాగమన మయి యుండును. యయాతి కేసరి రప్పించుట వలన బ్రాహ్మణులు కన్యాశుల్కదేశమునుండి యుత్కలింగమునకు వచ్చినట్లు మీద నుడువబడినది. ఆర్యులు మగధమునుండి యుత్కడకు వచ్చి నట్లు కొమత్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావు వ్రాసెను. ఇట్లు దేశభేదము సూచితమగుచుండుట వలన నార్యులు త్రైదిశనుండి యుత్కలింగమునకు వచ్చిరని నిర్వివాదముగ నుండును. వా రోడ్రులను బాంతులుగం జేసి శద్దేశనామము నయిన నిలువం దలంపక నిశ్చరితదేశమునకు నుత్కల మని పేరిడిరి. అయిన నోడ్రనామము విడువ కుండుటం గాబోలు దాని నోడ్రముగ సరించిరి. ఇపు డుత్కలమునకు నోడ్రము పర్యాయపద మయినది. పరాంతు లయిన యోడ్రులు నీచు లయిరి ఆర్యులు మధ్యరాష్ట్రము నిండినపిమ్మట దానికి నంటిముడిన యాంధ్రదేశమున వ్యాపించిరి. ఆంధ్రదేశము మధ్యరాష్ట్రమును బట్టిమరాష్ట్రము నొరసి యుండినట్లు తోచెడిది. అదేశము పైతము వింధ్యరక్షిణ మగు

టవలన ననియు నార్యప్రవేశపూర్వక మనార్య జనాకీర్ణముగ నుండెనుట నిస్సందేహము. అందలి జనులు పైతము సమర్థులుగను నేర్పరులుగ నుండిరి. దాని సాసము సరిగఁ జెప్పుటకు వీలులేదు. దాని యెల్లలును గళింగ సీమలువోలె నానావిధములుగ మాటుచుండెను. ఆంధ్రరాష్ట్రప్రభువులు శాసనములు ప్రాకృతభాషయందే యుండుటవలనను, ఆంధ్రకవులు చరిత్రము ప్రథమ భాగము ౨౬౭ వ పుటయందు “భౌతకకళానిధి” లోని దని యుదహరింపం బడిన యాంధ్రభాగము లలోఁ దెలుగు చేరియుండక పోవుటవలనను, ఆంధ్రము దెలుగు గా దని నిశ్చయింపం దగును. అంధ్రాగతులయిన యార్యులు తలకళింగమున వ్యాపించి దానిని స్వీయదేశముతో గలిపికొని యుందురు. అప్పటినుండి తెలుగు బాస ప్రాకృతసమశ్బద్దములను బాకృతభవ శబ్దములను గడిగి వృద్ధి నొందినది. మఱియు నాంధ్రమును దెలుగు నుత్కలౌఢ్యములు వోలెఁ బర్యాయపదములుగ వాడం బడుచున్నవి. పూర్వ మొకప్పు డెండులు హెచ్చుగ నగ్గిపిడుగులు పడుటవలన నగ్ని మిత్రుని కన్నులు పోవఁగ నతఁడు దనకన్నుల కొఱకు సూర్యుని ప్రార్థింప నతఁడు ప్రసన్నుడయి యగ్ని మిత్రున కొకభాష నొసంగ దానిమహిమ వలనబోయినకన్నులు మరల రాగ నంధత్వము బాపుటంజేసి యాభాష యాంధ్రనామము గల దయినట్లు “భాషాముఖర” మను నాంధ్ర గ్రంథమందలి రెండుపద్యము లాధ్రకవుల చరిత్రము-ప్రథమభాగము-౨౬౯-౭౦ పుటలలో నున్నది. ఈయనందర్భపురాణగాథను సమ్మటకంటె నానార్యత్వమాలయందు “అకారో హ్రవి స్త్రీశకమతేష్వంగణేరణే” అని యుం

డుటవలన “అం=యుద్ధమును; ధ్ర=ధరించు నది యగుటంజేసి అంధ్రమై, అంధ్రమే స్వార్థమునందుఆంధ్రమయ్యె”ననితలంచుటనమంజునము. ఆంధ్రులశౌర్యమితిహాసప్రసిద్ధమగుట వలనమూడినిర్వచనము యుక్తముగనుండును.

అటుతరువాత నార్యు లుత్కలమునుండి దక్షిణమునకును దలకళింగమునుండి యుత్తరమునకును గ్రమక్రమముగ వ్యాపించి మధ్య కళింగము నాక్రమించిరి. ఇట్లార్యులు ప్రవేశించిన పిమ్మటను, జగన్నాథము, భువనేశ్వరము, మహేంద్రగిరి స్థితిగోకర్ణము, ముఖలింగము, క్రీకూర్మము, సింహాచలము, ద్రాక్షారామము, కోటిఫలి, మంగళగిరి మొదలగు హరిహరక్షేత్రములు వెలసిన తరువాతను గ కళింగము పుణ్యదేశములలో నొకటి యైనది. ఉత్కళదేశమునందు వాడంబడు “ఋషికుల్యాం సమాసాభ్య యావద్వైతరణీనదీన ఏవ హ్యుత్కలో దేశః పుణ్యక్షేత్రం ప్రచక్షతే” అను శ్లోక మందులకు నిదర్శనము. ఋషికుల్యానది గంజాంవద్ద నున్నది.

“కాళింజీ”లేక “కాళింగు” అను నొకతెగ వారును, కళింగకోమట్లను మఱొక తెగవా

రును మధ్యకళింగమునఁ గలరు. వీ రాదిశుం డియు సభ్యతను గన్నవారు; మఱి యజ్ఞోపవీతముం దాల్చువారు. అందు మొఱటి తెగ వారు ముఖలింగేశ్వరుని, సింహాచల సమీపమున నున్న మాధవస్వామిని బూజించుచు న్నారు. ఆలోచింపఁగ నార్యులు మధ్యకళింగమున వ్యాపించువఱకును వారచ్చోట బాగా హృద్రాసానియులుగ నుండిరి. కెండవతెగవారప్పుడు నిప్పుడుచు వైశ్యకృతమును జేయువారు. కళింగదేశవాసులు సమర్థులును, బండితులును, గొన్నికళలయందు నిపుణులునై యుండిరి.

మహాశయలా! కళింగముచు గూర్చి నాకుఁ దెలిసినంత వఱకు విన్నవించితిని. ఇప్పటికిఁ దెలియఁబడిన దానికంటె నికఁ దెలియఁబడవలసినది యెక్కుడనుటయే నిక్కువము. పండితులును ప్రభువులును బట్టుకలతోఁ బనిచేసినంగాని యది తెలియఁబడదు. నామాటవలన నిప్పటికే చాలఁ గాలహరణమయ్యెను. కనుకఁ దారు సభాధ్యక్షు నెన్నుకొనుట మొదలగు పనులను జేయ నయమిది యని తమకు విన్నవించుచు విరమించు వాడను.

ఆంధ్ర దేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలి కళింగవర్ణం త్యక్తనమును
ముఖలింగమునందు, 1927 సం॥ జూన్ నెల 16, 17, 18, తేదీలలో జరుపుట.

అధ్యక్షకోపన్యాసము—కాళింగరాజ్యము.

రావుబహద్రర్ నర్. అన్నెపు పరశురామపాత్రోగారు. కె. టి. బి. ఏ. బి. ఎల్., ఎమ్. ఎల్. సి.,

చరిత్ర ప్రసిద్ధమగు ముఖలింగపట్నమున కళింగదినోత్సవము చేయుటకు ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమండలివారు నన్ను అధ్యక్షునిగా నెన్నుకొని గౌరవించినందులకు నేను హృదయపూర్వకముగా వందనము లాచరించుచున్నాను. ప్రాచీన కాళింగ రాజధానియగు నీపట్టణము పర్లాకిమిడి గాజ్యములో నుండి నేటికిని వేలకొలది జనలను నాకర్షించుచున్నది. కళింగరాజ్యమును జయించి నాకృమించిన గజపతిరాజుల సంతతిలో ప్రసిద్ధిపడసినవారగు శ్రీ శ్రీ శ్రీ కృష్ణచంద్ర గజపతి దేవుగారిచే ఈ ప్రదర్శనము—ఈ రాజ్యమును గూర్చిన పండితుల పరిశోధనా ఫలితముల యొక్క ప్రదర్శనము—గావింపబడుట ఎంతయు సమంజసము. పర్లాకిమిడి రాజాగారగు రాజా శ్రీ కృష్ణచంద్ర గజపతిదేవుగారు, విద్యాసాశీల్యములుగల రాజులలో నొకరు. రాజభక్తితోపాటు దేశభక్తియుగల సేవాదురంధరులు. ప్రజాభ్యుదయమే వీరి పరమోద్దేశము. ఒరిస్సా గజపతి నృపాలు ప్రతిష్ఠను గాపాడుచు, రాజ్యనిర్వహణా మహాద్వారమును తాజీవితో పోషింపుచున్నారు. కళింగ దేశాధీశ్వరుడగు పురుషోత్తమగజపతి దక్షిణపెన్నవరకు రాజ్యము విస్తరింపజేసి, నెల్లూరు ఉదయగిరులలో గవర్నరుల నేర్పాటుచేసెను. కళింగ గజపతుల సంతతిలో ప్రసిద్ధి కెక్కినవారీ ప్రదర్శనము గావించు అంతయు సమంజసము. కాళింగ దినోత్సవములో పాల్గొనుచు

న్నందులకు శ్రీ రాజాసాహెబుగారికి మనము కృతజ్ఞులము.

కాళింగ ప్రజలలో జన్మించి, కాళింగ సంఘములో జేరిననాకు ఆంగ్లభాషలో నున్నత విద్యను గడించుభాగ్యమిచ్చినది. ఇట్టిమహాద్యాగ్యము లభించినవా రీసంఘములో నరుదు. అందుచే కాళింగులను గూర్చియు నాగరికత నుగూర్చియు చరిత్రవాయుటకు తగిన సాధన సామగ్రి సంపాదించుట నాజీవితాదర్శములో నొకటి. మావంశము, అనగా అన్నెపు వంశము బావనత్తలో నున్నట్లు మావంశీయులు చెప్పుచుందురు. బ్రాహ్మణత్వ వికృతి రూపమే బావనత్త. ఇచ్చట అమూల్యమైన శిలాశాసనములు దొరికినవి. పదునెనిమిదవ శతాబ్దపు అంత్యదశ క్లిప్తముగా నున్నప్పుడు మావంశీకు లొకరు సాహసవృత్తితో కొందరి యుద్ధధీరుల నేకరించి సురదాకు దాడివెడలి, ఖిడిసిగి పాలగాండ్రలో అంతఃకలహములు రేగగా, సర్దారు సుందరసింగుతో చేరెను. వీరిద్దరు ఘోరసూరులో తిరుగబడి మొఖాసా సంపాదించిరి. కొన్నాళ్ళపిదప సర్దారుతో లంజపల్లిలో కాపురముండిరి. ఘోరసూరులో పోరిన శిపాయిల తనయు లింకను వృద్ధులై సజీవులుగా నున్నారు. వారి సంతతివారుకూడ గొయిలుండి గ్రామములో నున్నారు వంశ పారంపర్య గంజాం రాజుల యభిమతమొంగి పాత్రో బిరుదుపొందిరి.

రాజాగారు కష్టదశలో నుండగా, కిత్తయ

కళింగరంజితే ధృత్యులు.

శ్రీ రావుబహదూర్ సర్ ఆనెం పరశురాంపాత్రోగారు, క. టి. వి. ఎ. వి. యూ. ఎం. ఎస్. సి.

కళింగ సరంజ్యోత్సవ ప్రతినిధులు.

దొర యుద్ధభటు లాయనకు సహాయమైనిల్చి బొందిలో ప్రాణములున్నంతవరకు పోరినట్లు వ్రీతీతి. ఈవ్రీతీతి బోరు భద్రదొరయగు కత్తయదొర కట్టిభక్తి పన్నుకిడి శ్రీ రాజా గారియందు కలిగియుండెనో విశదము నేయు చున్నది. ప్రకృతమందు మేము వ్యవసాయ దారులము. సేవ్యగాండ్ర మనుగర్వముకూడ మాకు గలదు. కాళింగ కుటుంబము తెన్ని యో, పీర (Martial) జీవనము జేసినట్లు చూపగలము. మాలోనొకయూచారమున్నది. ఆశ్వయుజమాసములో తొమ్మిదవనాడు కృపాణమును పూచించుటయే యీయాచారము. కృపాణము యుద్ధచిహ్నము. నేను 1900 వ సంవత్సరములో కాళింగుల అభిభాత్యమును గూర్చి రెండువ్యాసముల వ్రాసియుంటిని. ఇటీవల వృత్తాంతమునబట్టి, అవి మార్పు నొందవలసియున్నవి. 1920 సం॥ లో జయంతి కృష్ణరావుగారు చూడదగిన యొకవ్యాసమును వ్రాసినారు. ఇప్పటివరకు చేకూరిన విషయము లన్నియు చక్కగా కోర్డికరించినారు. 1922 సం॥ లో ఈవిషయమునుగూర్చి మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయ పండితు లగు డాక్టరు కృష్ణస్వామి అయ్యంగారితో ముచ్చటించితిని. ఈచరిత్రలో ముఖ్యముగములగూర్చి విషయముల సేకరించితిని. ప్రొఫెసర్ గంగులీ గారి ఒరిస్సాలో మిగిలినవి (Orissa and her Remains) అను వ్యాసమును, బీహారు ఒరిస్సా పరిశోధక సంఘమువారి వ్యాసములును, నూతనవిషయముల నొసగుచున్నవి. ఈవిషయములో, నిన్న మొన్న దొరకిన శిలాశాసనములు ఎంతయేని విజ్ఞానము నిచ్చుచున్నవి. అనేక వ్యాసముల సహాయముతో ఈకాళింగుల చరిత్రను దిక్పాత్రముగ సూచింపగలిగితిని. వేదవాఙ్మయమునుండి గజపతి

రాజులవరకు, కాళింగులు—హిందూదేశ చివర భాగములకు, సింహళమునకు, జావాకు, తమ నాగరికత పా్బల్యము వ్యాపింపజేసిన కాళింగులు—తమ చరిత్రను జెప్పు అధారములు లేకుండ యుండుట ఎంతయు, విషాదకరము. పూర్వపు ఔన్నత్యముతో సరిపోల్చుటకు వీలులేని దుర్దశలో, కాళింగు లిప్పుడు గంజాం విశాఖపట్టణం జిల్లాలలో నచ్చటచ్చట నివసించుచున్నారు. కాళింగుల ఔన్నత్యము నాగరికత, విద్యావిశేషము వెదికిబెచ్చినమహాపురుషులకును, ఆంధ్రదేశీయేతిహాస పరిశోధకమందలివారికిని మేమెంతయుకృతజ్ఞుము.

శ్రీ వెంకటకృష్ణరావుగారు ఇట్లు చెప్పుచున్నారు.—“ఉదయాది నొక్కడనందు (In the Eastern Ghats) ఉదయగిరి నుధ్యసీమల దరి కళింగఘాటి యనబడు కొండదారియు, గంజాంనుండల సీమను దక్షిణమున గల కళింగ పట్టణమను రేవును, ఆదరి నున్న ఉద్యాన మనబడు తోటలలోని కాళింగులును, వ్యవసాయము వర్తకముచేసి జీవించు కింతలి కాళింగులును, మనదేశపు టుత్తర జిల్లాలలోని వైశ్యులలో నొకతెగవారగు కళింగ కోమటులును, ఈ కళింగమును స్మరణకు తెచ్చుచుందురు. గంజాం విశాఖపట్టణ మండల వాస్తవ్యులు కళింగసీమవారలు ఈ తెగవారు యవద్వీపము (Java) లో యుండునటుల నిదర్శనములు కలవు. గ్రంథకర్తల అన్వేషణవల్ల తెలియున దేమన, కాళింగులు సౌకాయాత్ర) ప్రవీణులు, వాణిజ్యమునందు చతురతగలవారు పరదేశములతో వ్యాపారము చేయువారు, యవద్వీపము, సింహళ ద్వీపములలో వర్తకము నలుపుచుండిరనుట తెటబడుచున్నది. ఆకాలములో చిలుకా సరోవరము నౌకలలో నిండియుండెను. కాళింగ

రాజులు నాకావిద్యను హెచ్చరిక చేయుచుండిరి. ఈ భారతాంతర్గతమైన కాలింగులు యవద్వీపమున కేతెంచినటు సందియము లేదు. ఈనాటికిని సింహపురమున (శింగపురం) కళింగ వంశజుడు కాలింగుడనియే పిలువబడుచు నివసించుచున్నాడనియు “మార్పిడన్” వ్రాయుచున్నారని తెలియపఱచియున్నారు. అందు ననుసరించి నేటికిని అచ్చటికి పోవు హిందువులను ఆసీనువారు కాలింగులని పిలుతురట. మెగాస్తనీసు [యావనదేశపు సంచారకుడు] కాలింగులు చాలా నాగరికులనియు, యనేకవృత్తులవలంబించి చాలా తెలివిగలవారనియు, భాగ్యు చదువుకొనినవారనియు వేదాంతచర్చలయందు పాల్గొనుచుండిననియు వ్రాసియున్నారు. తొలుదొల్త కాలింగులలో చతుర్వర్ణములవారు నుండిననియు, అందులో వైశ్యులు తప్ప తక్కిన మూడు వర్ణములవారును నేదియో కారణమున శూద్రులుగా పరిగణింపబడిననియు తలంచుటకు యవకాశమున్నదని 1922 సం॥ న. చిలుకూరి నారాయణరావుగారు వ్రాసియున్నారు. ముఖలింగస్థానీయ కాలింగనంబులున్న కలింగస్మరణ బలపఱచుచున్నారు. కళింగ దేశము చాలాకాలము బౌద్ధ మతాక్రాంతమగుటయును, బౌద్ధులకును, బ్రాహ్మణులకును సహజ ద్వేషముండుటయును దీనికి కారణముగా వ్రాసియున్నారు. ఉచ్చజాతివారు నిమ్నజాతిలో కలసిపోవుట, నిమ్నజాతివారు హెచ్చజాతిలో చేరిపోవుట చరిత్రీనుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. మ. రా. శ్రీ నారాయణరావుగారు అనేక ఉదాహరణములు గాన్పించియున్నారు దేశకాలావ్యవస్థితుల ననుసరించి మార్పులు గలుగును. కాలింగరాజుల సేనానాయకులందరు నాయకులని బిరుదుగలిగిన

క్షత్రియులై యుండిరి. నాయకశబ్దమే నాయడను ప్రస్తుత శబ్దముగా మారినదని చెప్పుచున్నారు. రాజకీయ విషయములలో ప్రజాస్వామికమని బలుకుచున్న విషయములు కాలింగుల పంచాయతి సంస్థలలో ముఖ్యచిహ్నములై యున్నవి. ఇప్పటికి పంచాయతినభలు నిష్కళంకమైన మైలు రాళ్ళు, భారతీయులలో కాలింగులు పురాతన స్వాతంత్ర నాగరికతగలవారు. వాణిజ్యము, శిల్పి, రాజ్యాంగ పద్ధతులలో ప్రవీణత పొందినవారు. వీరల చరిత్ర సంపూర్ణముగా నెరుంగుట దేశధర్మము కదా. అట్టి సమూహమున చేయగూడిన పండితవర్గమున కెంతయో కృతజ్ఞుడను. అట్టిచరిత్రయెరిగినంతవరకు పూర్వము సూచించినగ్రంథ విమర్శన తెలియజేయుదును.

వేద వాఙ్మయములో కాలింగులగూర్చి నేమియుగానరాదు. కాని ఐతరేయ బ్రాహ్మణములో దక్షిణ దేశరాజులగూర్చి వ్రాయబడియున్నది. భోజ యను నామమును వారు పెట్టుకొనుచుండిరి. కాలింగ, దానిలో చేరియున్నదనియే యెంచవలయును. విష్ణువ్రముగా మాత్రము గానరాదు. మహాభారతములో అనేకచోట్ల కాలింగరాజ్యమునుగూర్చి చెప్పబడియున్నది. అక్కడక్కడ కాలింగరాజులగూర్చి చెప్పబడుటయే గాక, మహాభారతయుద్ధములోవారు పాల్గొన్నరీతి చెప్పబడుటయేగాక, వైతరణీనది మొదలు వ్యాపించియున్న అరణ్యదేశము కాలింగమని వ్రాయబడియున్నది. బలి భార్యయగు సుషేణ రాణికిని దీర్ఘదామ ఋషికిని జన్మించిన సంతతియే ఈ రాజవంశమని చెప్పబడియున్నది. ఆమెకు జన్మించినపుత్రులైదుగురున్న అంగ, వంగ, కళింగ, పుండ్ర, సుహృ అను అయిదు రాజ్యములు స్థాపించినట్లు చెప్పబడియున్నది.

ఈ అయిదు రాజ్యములలో అంగ అయిదే శము గంగాతీరమున నున్న భాగతపూరు (ప్రాచీనఛంప) చుట్టునున్న ప్రదేశము. వంగదేశము గంగా వాహిని కీర్తిప్రక్కలనున్న ప్రదేశము కావలయును. ఈ రాజ్యముగోని ఎక్కువభాగము నదికి తూర్పున వ్యాపించి యున్నది. పడమరభాగములో కాలింగ యున్నది. ఉత్తర బెంగాలే పుండ్రదేశము. అనగా కోసల దేశమునకు తూర్పుభాగమును, గంగా నదికి ఉత్తరమున నున్న రాజ్యము సుహను యెచ్చటనున్నదో బాగుగా తెలియదు గంగా నదికి దక్షిణభాగమునుండి మగధరాజ్యము తూర్పు భాగమున నున్న కాలింగ పరిపాద్ధుల వరకు వ్యాపించియున్న దేశము కావచ్చును. గంగానదికి పడమర భాగమున అనగా గంగా నదీ బాహునకు రూపనారాయణుండి కాలింగ ప్రారంభ మగుచున్నది. రూపనారాయణ ముఖర్వారముననే పూర్వపు వాడరేవున తామర లిప్తిగలదు. దీనినే ప్రస్తుతము డాను లాక్ అందురు. దీనికి దక్షిణమున ఉత్కళ యున్నది. ఇంకను దక్షిణమున కాలింగమున్నది. ఈ నదినుండి గోదావరినదివరకు వ్యాపించియున్న దేశమే కాలింగయని చరిత్ర చెప్పుచున్నది. సముద్రమునుండి ఇంద్రావతి గోదావరిలో సంగమించువరకును బార్ద్రావప్రణము దగ్గర యిది గంగలో కలియువరకు యీ రాజ్యమున్నది. కాలింగకు ఉత్తరపాద్ధు చిలక, సరస్సు, దక్షిణపాద్ధు కొల్లేరుసరస్సు.

మహాభారతములో కాలింగకు రాజపురి రాజధానిగా చెప్పబడినది. ఈ సందర్భములోనే కాలింగరాజునకుచింతాంగను డనుషేరోసంగ బడినది. ఇతనికిమూర్తైను కౌరవరాజుగడుర్యోధనుడు పెండ్లియాడినట్లుగూడ చెప్పబడినది.

పాణినీయ సూత్రములలో గూడ

కాలింగశబ్ద మునహరింపబడినది. అర్థశాస్త్రములో కాలింగమునగూర్చి ఎక్కువార్లు చెప్పబడినది. ప్రత్యేకముగా కాలింగ నూలునకు ప్రసిద్ధిపడసియున్నట్లు చెప్పబడినది. నూలుబట్టకు తమిళములో కాలింగ మందురు. బహుశః మొదట ఈ శబ్దము కలింగదేశ వస్తువునకే ఉపయోగించి, తరువరి నూలుబట్టల కన్నిటికి ఉపయోగించి యుండవచ్చును చరిత్రలో చెప్పబడిన ప్రదేశమే కాలింగదేశ మని సస్కృత వాఙ్మయము చెప్పుచున్నది. ఇదియే ధర్మక్షేత్రమనికూడ చెప్పబడినది. కనుకనే ధర్మదేవత యజ్ఞ మొనరించినట్లును, ఆచోటునకే యజ్ఞపురమని పేరు వచ్చినట్లును యోచన చెప్పబడినది.

సంస్కృత వాఙ్మయమును వీక్షి బౌద్ధవాఙ్మయమును జూచెదము. దంతపురి రాజధానిగా గల్గిన దేశము కాలింగమని చెప్పబడినది. కుంభకర్ జాతకములో దీనివిషయము తొలుత గానవచ్చును. గాంధార రాజుకు సగ్న శత్రువులు, విదర్భ రాజుకు భీమునకు సమకాలికుడుగా కరంకు అను రాజు కాలింగమును పాలించినట్లు చెప్పబడినది. ఉత్తరాధ్యాయనసూత్రము దీనిని బలపరచుచున్నది. శతపథబ్రాహ్మణములో చెప్పబడిన కాశీదత్తరాట్టు (ధృతరాష్ట్ర) నకు సమకాలికుడుగ కాలింగ రాజుకు సత్త బాహు ఉన్నట్లు, మహాగోవింద సూత్రాంతములో చెప్పబడినది. కాలింగకు దంతపురము రాజధానియైనట్లు ఈ సూత్రాంతము చెప్పుచున్నది. బౌద్ధ వాఙ్మయములో మరియొక చోట కాలింగరాజ్యము రెండు భాగములై నట్లు చెప్పబడియున్నది. మహాభారతములో గల వర్ణనను ఇది ధృఢపరచుచున్నది. సింహళ ద్వీపములోనికి విజయుని రాకనుగూర్చి చెప్పుచు, విజయుని తల్లియొక్క యదంత

మునుగూర్చి సింహశద్వివమండలి మహావంశము వ్రాయుచున్నది. ఈ మెల్ల కళింగదేశాధీశ్వరుని పుత్రిక. ఉత్తర కళింగరాజ్యముసింహబాహుచే నెట్లు సాపింపబడినదోయొకకథగలదు.

తమిళభాషలో వ్రాసినరీతిగా, ఈ పాచీనరాజ్యము ఇంకను దక్షిణభాగమున నుండవచ్చును. ఈరాజ్యము రెండుభాగములనియు ఒకదానికి కపిలపురమును, రెండవదానికి సింహపురమును రాజధానులుగా నున్నవనియు వ్రాయబడియున్నది. క్రైస్తవశకమునకు కొంచెము ముందు శతాబ్దములో నిడియుండియుండవచ్చు.

పురాణములలో కళింగమునుగూర్చి చెప్పబడియున్నది. నందులలో నొకడగు నందివర్మదీనిని జయించినట్లు చెప్పుచున్నారు. హత్తిగుంఠా శిలాశాసనము ఈ విషయమును బలపఱచుచున్నది. చంద్రగుప్తుడు మగధసింహాసనాశీనుడగుటకు ముందు నందరాజు, యొక జలాశయమును నిర్మించెను. అక్కడ ఈశిలాశాసనముగలదు. భౌద్ధమతావలంబియగు అశోకచక్రవర్తి, తాను సింహాసనాసీనుడైన పిదప కళింగరాజ్యమును మాత్రమే జయించినట్లు నెల్ల రెరింగిన విషయము. ఈశాసనములో కళింగరాజ్య మొక్కటిగా నున్నట్లు వ్రాయబడియున్నది. భారవేలుని హస్తిగుంఠా శాసనముగూడ కళింగరాజ్య మొక్కటిగా నున్నట్లును, దానికి ప్రతూదకదర్భరాజధానిగా నున్నట్లును చెప్పుచున్నది. కాని అశోకుని శాసనములి విషయము నుదహరించుటలేదు. అశోకుని శిలాశాసనములు జోగడ పట్నములో గానబడుటచే, ఇందులో మొకటిది అశోకునికాలములో, ఈరాజ్యమునకు రాజధానిగా నుండనోవు.

తర్వాత శతాబ్దములలో కళింగరాజ్యము ప్రతిష్ఠవంతమై యుండియుండవచ్చును. రాజ్యములకు వారసులను, వివాహములకు రాజ

కన్యలను, సింహశద్వివ సింహాసనమును నిరంకుశముగా నాక్రమించుటకు రాజకుమారులను, ఈకళింగరాజ్య మొసగినట్లు తేటబడుచున్నది. సింహశద్వివపు రాజకుటుంబమునకు కళింగరాజులతో రక్తస్పర్శయున్నట్లు గౌరవనీయుముగా చెప్పకొనబడెడిది.

క్రైస్తవశకమునకు ముందు శతాబ్దములోనో, అంతకన్న కొంచెము ముందరనో కళింగరాజ్యము నుస్థాపితమైన రాజ్యముగా నుండి, దక్కనుశాతవాహనుల రాజ్య విజృంభణమున కాటంకముగా నుండెడిది. హత్తిగుంఠ శిలాశాసనములో వ్రాయబడిన రీతిగా, తర్వాత శతాబ్దములలో ఈరాజ్యము సిరిసంపదలతో తులతూగుచున్నట్లు గానరాదు.

గాతమపుత్ర శాతకర్ణి జయించిన రాజ్యములలో, మహేంద్రపులయములు ముఖ్యములైనవి. ప్రసిద్ధిపడసిన మహేంద్రగిరియే మహేంద్ర. ప్లినిగారి మేలియ లేక, మలయ కాళింగ హద్దులలో నున్న వింధ్యపర్వతము యొక్క తూర్పుశిఖరములలో నొక్కటియగు మాల్యవా అనునదియే ఇదిమలయగావచ్చును. కళింగ, అతడు జయించిన రాజ్యములలో నొకటి గావచ్చును. ఆంధ్రులశక్తి క్షీణించినపుడు, ఇత్యాదులవంశస్థుడును అయోధ్యావాసియునగు శ్రీవీరపురుషదత్తునివంతు కాళింగవచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. గుప్తరాజుల పాలనలో (సామ్రాజ్యములో), కాళింగ ముఖ్యమైనట్లు కానబడుచున్నది. ఐదవశతాబ్దములో నున్నటుల చెప్పబడుచున్న కేశరి రాజవంశముయొక్క రాజధాని, లోలుదొల్ల యయాతి నగరము. ఈవంశములో ప్రామఖ్యత వహించిన మొకటివాడే యీ రాజధానిని స్థాపించెను. ఇదియే తర్వాత ఆదినగరమనియు, నాదినగరమనియు పిలువబడెడిది. రాజేంద్ర

చోళుని శిలాశాసనములలో ఈ రెండునూపములు గానవచ్చుచున్నవి. మహానదీతీరమునలి శోణపురవిక్రమే ఈస్థలమని ఇటీవల కనుగొనబడినది. దక్షిణరాజ్యము కళింగమును జయించినట్లు అనేకసార్లు చెప్పబడినది. వీనిలో మొట్టమొదటిది కీర్తివర్మయొక్కదాడి. ఇతడు పాశ్చాత్యచాళుక్యుడు. క్రీ. శ. 5౫7 సం॥ తన శిలాశాసనములో నిది ఉవాహింపబడి యున్నది.

మనకు దొరికిన ఆధారములనుబట్టిమాడగా ఇరుగుపొరుగు వాసలతో శత్రుత్వము తటస్థించినపుడే ఇట్టి ఉపహరింప బడుచున్నవి. ఈశతాబ్దములలో కాళింగరాజ్య మొక క్రొత్తరాజవంశముక్రిందికి బోయినట్లు తెలియుచున్నది. ఈవంశమే ప్రాచ్యగంగ లేక తూర్పుగంగవంశము. క్రీ॥ శ॥ ఎనిమిదవ శతాబ్దపు ప్రారంభములో ఈవంశమున్నట్లు ప్రతీతి. ఈవంశముక్రింద, కళింగరాజ్యము మరికొంచెము ప్రాముఖ్యత వహించినది.

పాశ్చాత్య చాళుక్యులు దండెత్తి వచ్చినపుడు తూర్పుతీరమున నున్నట్టియు, గోదావరినదికిదక్షిణమున నున్నట్టియు, భూభాగమువారి హస్తములలోనికి వచ్చెను. కందిపురమునేలు పల్లవులనుండి ఇదివీరివశమై యుండవచ్చును. ఏడవ శతాబ్ద ప్రారంభములో, ఈక్రొత్త రాజ్యమునకు రాజప్రతినిధి నొకని నేర్పాటు చేసి, దేంగిని తొల్ల రాజధానిగ జేసిరి. కాని తర్వాత పదకొండవ శతాబ్దపు ప్రారంభములో రాజును హేంద్రవరమునకు రాజధానిని మార్చిరి. రాజప్రతినిధి అధికారము వహించుచున్న ఈదేశము ప్రాచ్యచాళుక్యులయొక్క స్వతంత్రదేశముగా మారెను. అందుచే నిది కాళింగరాజ్యముతోడను, దాని ఉత్తరపు

ప్రాంతములతోడను పెక్కుసార్లు వ్యవహరింపవలసివచ్చెను.

ఇచ్చటనుండియే కొండలు సుమత్ర, జావా ద్వీపములకు వలసపోయినట్లు, జావాలో ప్రతీతికలదు. క్రీ॥ శ॥ మొదటిశతాబ్దములో అశ్విశాఖ యనునాతడు వచ్చిన దేశము కాళింగప్రాంతమే. నావికా యాత్రకు పాలూరు ప్రారంభమగుచోటిని టాల్మీగారు వ్రాయుచున్నారు. అదియే కాళింగ సముద్రములకు సంబంధించినది. బంగాళాఖాతమునకు రెండవ దరి నున్న దేశమునకే, కాళింగ నావికా యాత్ర సాగినదో, లేక ద్వీపములవరకు సాగినదో గట్టిగా జెప్పలేము. కాళింగను గూర్చియు, కాళింగదేశాగతులనుగూర్చియు సింహళచరిత్ర పెక్కుసార్లు వహించియుండుటచే, తూర్పుదీవులవరకు వీరివలస సాగినదనియే చెప్పవచ్చును.

కొన్ని శిలాశాసనములప్రకారము కేసరి రాజవంశము ఎనిమిదవశతాబ్దములో నారంభమైనది. ఆ వంశములో నలుగురైదుగురు రాజులనుగూర్చి కూడ చెప్పబడినది. ఒకతెక్క ప్రకారము యయాతి కేసరి తొమ్మిదవశతాబ్దము మొదటిలో నున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఒరిస్సా రాజులలో ప్రసిద్ధికెక్కిన తూర్పుగంగ రాజులు అరువారు పదకొండవశతాబ్దములో ప్రాముఖ్యతకువచ్చిరి. క్రీ. శ. 1078 సం॥ నవారిలో గొప్పవాడగు అనంతవర్మ చోడగంగ అనునాయన సింహాసన మెక్కెను. ఈతారీఖునుండి మూడువందల సంవత్సరముల ముందువరకు తమ వంశావళినిగూర్చి చెప్పుచున్నారు. కనుక తొమ్మిదవశతాబ్దమునుండియైనను ఈ రాజవంశము ప్రారంభమగుచున్నది. ఈ రాజవంశముతో కాళింగరాజ్యము చరి

త్రదృష్టిలోనికి బూర్తిగావచ్చెను.

క్రీ. శ. 1000 కాలములో చోళుల పరాకాష్ఠము రాజరాజయొక్క నాయకత్వమున ఉత్తరమునకు వ్యాపించెను. ఇతడు తూర్పు చాళుక్యుల చంచలపరిస్థితులను చక్కబెట్టెను. చోళులకును, ప్రాచ్య చాళుక్యులకును శాశ్వతమైనమైత్రికుదిగ్గెను. ఈమైత్రి, వివాహములచే దృఢతరమయినది. తనకొడుకగు మొదటి రాజేంద్రుని (గంగాకొండచోళ) కాలములో వివాహముచే దృఢతమ మయినది. రాజరాజ కళింగను జయింపెట్లు చెప్పుచున్నాడు. అనగా తూర్పుచాళుక్యుల విషయములలోవలె కళింగరాజ్యమును చోళుల యాధీనమునకు తీసికొనివచ్చుటకు ప్రయత్నమనియర్థము. ఇతఁడెంత సమరసన్నాహములు జరిగియుండవు. రాజేంద్రచోళుని తనయనుకళింగరాజరాజు వివాహమాడుటచే వారికి మైత్రిచేకూరెను. రాజసరేంద్రునికి మారుడు కలలోత్పంగుడను పేరుతో, చోళచక్రవర్తియయ్యెను. ఆకాలములోనే రాజేంద్రుని మనుమడు అనంతవర్మ చోళగంగుడు కాలింగసింహాసనాసీనుడయ్యెను. మొదటి రాజేంద్రుడే కాలింగదేశము జయించుటకు నిరంతరయుద్ధప్రయత్నము లొనర్చెను. ఒకశతాబ్దమువరకు చోళులు, చాళుక్యులు ముఖముఖిని సరిహద్దులలో పోగునుండిరినియే చెప్పవలెను. కృష్ణానదిపుట్టిన పడమరకుమల దగ్గరకుండి, అది తుంగభద్రలో కలియువరకును, తర్వాత ఉత్తరదిశలో వింధ్యపర్వతపంక్తులవరకును ఈ సరిహద్దుయున్నది. కాలింగదేశమును తనకు లోబఱచుకొని, తర్వాత తమిళవలస రాజ్యములగు సుమత్రీయు, దానిచుట్టు ప్రక్కలనున్న ప్రదేశములును జయింత

మనియు రాజేంద్రుని ప్రయత్నముననున్నట్టియు, విజృంభించుచున్నట్టియు శ్రీభోజరాజ్యమునెక్కిరానీయకూడదనియు ఇతనియుద్దేశములు.

కళింగరాజ్య మొకప్పుడు మూడుభాగములుగాను, సక్యతుగాలియుదుభాగములుగాను, కొన్ని పర్యాయములు ఏడుభాగములుగాను, ఈ కలలోత్పంగుని యుద్ధములలో వర్ధింపబడినది. మొగస్తనీసునికాలములోనే, కళింగము యూదుభాగములుగా విభజింపబడెను. గంగాతీరమందలి కాలింగము మొదటిది. రాజేంద్రుని నేనానాయకునిచే చివర జయి పబడిన దేశమే ఇది కావలయును. నంగీయ మధ్యకళింగమే, ప్రిన్సిగారి మదోకళింగము. మక్కికాలింగము మూడవది. ఇదియే ముఖ్యకాలింగమై యుండవచ్చును. మఖలింగమే, మఖ్యకాలింగ రాజధానియగు ముఖ్య కళింగనగరమై యుండవచ్చు. శబ్దోచ్ఛారణ సన్నగిల్లుటచే ముఖలింగమను మారియుండవచ్చును.

కాలింగనగర హనుశబ్దము పేరు కాకపోవచ్చును. కళింగదేశ రాజధాని యని యర్థము. మొన్నటివరకు రాజధానిగానున్న ముఖలింగమే, కాలింగనగరమని చెప్పవచ్చును. యోగడ, సింహపురము, కపిలపురము ఇవన్నియు రాజధానులే. హ్యూనత్సాంగుగారు వర్ణించిన దంతపురము కాలింగనగరముగా తేల్చబడినది. ఆకాలింగ నగరమే ముఖలింగమై నట్లు కొన్ని శిలాశాసనములవలన తేలుచున్నది. సముద్రతీరాంతమున నున్నట్లు కాలిదాసు వర్ణించిన కాలింగ రాజధానికి ఇది భిన్నముకాదు.

గజపతి రాజు శ్రీశేఖో కడపటి వాడగు నృసింహుడు మహమ్మదీయ దాడికి బలియయ్యెను. చివరకు వంగదేశపు మహమ్మదీయు

ల సహాయముతో గజపతిరాజులలో మొదటివాడగు కపిలేంద్రుడు జోడింపబడెను. ఈగజపతి రాజవంశము మూడుశతములు మాత్రమే యుండెను. ఈవంశపు కాలము ప్రాత విజయనగర రాజవంశములలో మూడవదానిలో నొక భాగమునకు సరిపోవుచున్నది. తన రాజ్యమును దక్షిణదిశకు పెంపొందించవలెనని కపిలేంద్రుడు సుహృద్రయశ్చము లొనర్చి, గోదావరీనదీతీరమునకు వ్యాపింపజేసి, రాజును హింద్రవంశములో తన రాజుడైనది యుండుటకు ఏర్పాట్లు చేసెను భానునీరాజ్య సుల్తానుల నెఱ్ఱముతో దీరిని కొనసాగించెను. భానునీరాజ్యము యొక్క విచ్ఛిన్నమును, (అయిదుభాగములగుట) ఆ రాజ్యములోని యంతఃకలహములును, తన వ్యాపనకు భంగకారియయ్యెను. కపిలేంద్రుని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన పురుషోత్తముడు దక్షిణవెన్న వరకు కాలింగ దాడిని సాగించెను. దక్షిణమున నెల్లూరు, ఉదయగిరులకు గవర్నరుల నియమించెను. విజయనగర రాజగు కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చుతేదీని, కొస్తా రాజ్య మంతయు చెన్నపట్నమునకు గజపతుల వశములో నుండెను. ఉత్తర మహమ్మదీయ రాజ్యములు విజయనగర సామ్రాజ్యమునకు బద్ధశత్రులగుటచేతను, గజపతిరాజు లీ మహమ్మదీయులతో గలియ నుత్సహించెడివారగుటచేతను, తన సామ్రాజ్యమునకీ పరిస్థితులెంత ఉపదేశరములో, కృష్ణదేవరాయల దీర్ఘదృష్టి, క్షణములో గ్రహించెను. అందుచే మహమ్మదీయులను కృష్ణదేవరాయలు వేటుగానుంచి, గజపతిమీద సంపూర్ణ సమర ప్రయత్నము లొనర్చి యోడించెను. గజపతి తాను క్రొత్తగా సంపాదించిన దేశములను

గంజామునరకు విడనాడ వలసినచ్చెను. చివరకు తన దాజధానిగూడ నసానుస్థితిలో నుండెను. ఈప్రయత్నములో కృష్ణదేవరాయలు తీర్పు డయ్యెను. చివరకు, విజయనగర సామ్రాజ్యమునకును, కలింగరాజ్యమునకు సరిపాద్రు గోదావరీనది నిర్ణయింపబడెను. కాని గోదావరీనుండి గంజామునరకు గల కోస్తారాజ్యము తెలింగాణనునియే చెప్పబడుచున్నది. అంతయు కాని, కాలింగరాజ్య భూగోళములో చేరియుండలేదు కాలింగ రాజ్యము మొగలాయిని గోంకొండ జముంచినపిదపవారిస్వాధీనమాయెను. కాలింగ, కాలింగులక్షణవశ్రారు భూమాయ మొటిబొన్నత్యము, వాణిజ్య, శిల్పకళ్యాణి, వ్యవసాయ సుఖ్యాణి, ఇవన్నియు రూపుమాప, భిన్నాచారము లవలంబించి యిప్పటిస్థితికి చేరిరి. కలింగరాజ్యముఖ్య పట్టణమగు ముఖలింగ మెట్లు క్షీణించి నామ మాత్రము నిలిచినదో, అట్లే కాలింగులు తమ ఉచ్చ (proud) దశనువదలి యిప్పుడు సేద్యము, వ్యవహారముచేయుచున్నారు. వీరలెట్లు యాన్నత్యదశకు రాగలరో ఆవిషయ మింకొకతీరున చర్చింప తగియున్నది.

కాలింగుల సాంఘిక, అర్థిక అవస్థలనుగురించి కొంచెము ఆలోచించెదము. వీరలలో పూర్వము వైష్ణవములుండెననుటకు సందియములేదు. ఇప్పటికిని కాలింగకోమట్లు వైశ్యదిహ్నము సూచించెదరు. కాలింగ నంబులనువారు ముఖలింగ దేవసానములో అర్చకులై యున్నారు. తదితర వర్ణస్తులు బౌద్ధమతావలంబన సాంప్రదాయములలో మగ్నమయినట్లు కానవచ్చుచున్నది. సింహళ ద్వీపములో సంబంధ బౌద్ధవ్యములు గలిగియుండుట తెల్లమె, జావా, శ్రీలంక ద్వీప

ములకు నౌకాయాత్రీలు జరుగుచుండెనుటకు ప్రమాణములుగలవు. శ్రీ శంకరాచార్యుల సిద్ధాంతబోధన కాలములో కాళింగబౌద్ధులు గంభీరజ్ఞానముగలవారనియు తత్వజ్ఞానపరాయణులనియు వాయబడియున్నది. పూర్వము బౌద్ధమతావలంబునుగుటచే వర్ణభేదముల పట్టుదల లేకుండెనని యూహింపవచ్చును. తదుపరి శ్రీ రామానుజులయొక్కయు, శ్రీ చైతన్య స్వామియొక్కయు, విశిష్టాద్వైత సాంప్రదాయములు గట్టిగా కాళింగుల మధ్య వేరు నాటియుండినవి. దీనికి కారణము స్పష్టమగుచున్నది. బౌద్ధమత సిద్ధాంతములతో విశిష్టాద్వైతము మిక్కిలి చేరియున్నది. ఇప్పటి ఆచార విధానములను పరిశీలించిన కొంతవరకు తెలియవచ్చును. కళింగ దేశమునకు ముఖ్యపట్టణమగు ముఖలింగ దేవస్థానములలో అర్చకులు పురాతనమునండి కాళింగులే అయియున్నారు. వీరిని నంబులని చెప్పువాడుక గలదు. కాళింగులలో వేదాంతపండితులు అనేకవోట్ల యున్నారు. వీరు యాంధ్రగీర్వాణ భాషలలో నిపుణులు. తర్కము, పురాణము, వీరలు చక్కగా చదువుకొని శిష్టాచార పరాయణులై యున్నారు. అయ్యవార్లను పేరుపొందినవారు మతగురువులై, యువనయన వివాహకార్యములు జరిపించెదరు. జండెము వేసుకొనెదరు. కాళింగ గురువులే చాలాభాగమందు మంత్రోపదేశము, చక్రాంకితము, ఉపనయనము, వివాహము జరిపించెదరు. ఇటీవల యితరజాతులతో సాంగత్యము వలన, ఆంధ్ర, ఓ

ప్రబ్రాహ్మణుల మూలమునకూడ వివాహములు జరిపించుకొనుచున్నారు. వీరివివాహముల తంతయు యావత్తు పూర్తిగా నడపించెదరు. వివాహకాలమునకు పూర్వమున కొందరుపనయనము జరిపించెదరు. వీరలలో అతి బాల్యవివాహములు మెండు. ఇదియే కాళింగుల క్షీణదశకు మూలకారణము. వీరలలో స్త్రీలకు మారుమరువులుండును. ఇది స్త్రీల స్వతంత్రము సూచించుచున్నది. ఆశ్వయుజ మాసమున ఆయుధ పూజకాళింగులలోపట్టుదలతో జరుగును. ఇదియే వారి పూర్వవృత్తిని సూచించుచున్నది. ఇల్లుడు స్త్రీలలో, విద్య అతి యరుదు. పూర్వము కాళింగస్త్రీలు రాజ్యమేలుచు, శత్రువులపై దండెత్తి యుద్ధమున నిలిచి పోరాడినట్లు నిదిర్చనములు కలవు. కళింగస్త్రీలు బౌద్ధమతము ప్రబలముగా నున్న కాలమందును తనుపరికూడ శాస్త్రజ్ఞులుగా నుండిరి. కాలక్రమమున వారి రాజ్యము కోలు పోయిన పిదప దుర్భేదములై అన్నికీర్తులు మరచిరి. ఇల్లుడు పార్శ్వజాతుల అభివృద్ధి జూచి తిరిగి వారి సంఘములో ఆశ యంకురించుచున్నది. కాళింగయావములనేకవోట్లతమ సంఘసంస్కారములు చేసి క్రమక్రమమునతమ సాంఘిక, రాజకీయ, ఆర్థిక, స్థితులు యభివృద్ధిచేయుటకు పాటుపడుచుండుట విని యెంతయో సంతసించుచున్నాను. సకల సంపదలకు కారణమైన పరమేశ్వరు డట్టి ప్రయత్నములను సఫలము జేయుగాక!

—:0:—

ఉత్కలదేశచరిత్ర

మహారాజశ్రీ రాళ్లబండి సుబ్బారావుగారు, ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

ఋగ్వేదకాలమున నుత్కలనామ ముండి నట్లు తెలియదు. కాని, రఘువంశకావ్యకాలమున కుత్కలదేశ మేర్పడియుండెను. మహానది, గోదావరినదుల మధ్య దేశముకళింగమనియు, గంగానది, మహానదు మధ్య దేశ ముత్కలమనియు, పిలువబడెను. ఉత్కలకళింగములోని పశ్చిమ భాగమున నోఘ్రి లుండిరి. వారు పతిత క్షత్రియులుగాను, అనార్యులుగాను, పాచీన వాఙ్మయమున వర్ణింపబడిరి. వారిభాషయు సవర భాషవలె హీనముగా జూడబడెను. ఇటీవల ఉత్కలనామమున, వారును, వారిభాషయు వెలయసాగెను. కళింగు లెల్లు కాలానుగతిని క్షీణత నొందిరి, అట్లే ఉత్కలకులును క్షీణత నొందిరి. వారిదేశమున ఓడ్రనామమును బడసియున్నది. ఉత్కలకులు, ఓడ్రులు, కళింగులు, వేరు వేరుజాతులు. కపిళానదికు త్తర భాగమున నుత్కలదేశమును, దక్షిణభాగమున కళింగ దేశము నుండెనని రఘువంశమునుబట్టి తెలియును. యుఆస్ ఛర్వంగ్ వ్రాతలనుబట్టి, తామ్రలిప్త, కర్ణ సువర్ణ, దేశములకు నై ఋతిమూలగా ఒట లేక ఓడ్ర దేశము గలదనియు, దానిరాజధాని జాజి పురసమీపముండుండనియు, అందు 100 జౌద్ధ సుతములు, 50 దేవాలయము లుండనియు, అందలిప్రజ లనాగరికలై, మధ్యదేశపుచారి భాష, లిపి, కన్న భిన్నమగువాటిని ధృవించుచుండిరనియు, ఆ దేశమునకాగ్నేయమూలగా సముద్రపుతీరమున చారిత్రపురముండనియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఆ దేశమునకు నై ఋతిమూలగా 200 మైళ్ళదూరమున, 200 మైళ్ళ

చుట్టుకొలతగల కుంగ్యుటో, లేక కొన్యోధ దేశముండెననియు, అది (చిల్ల) సముద్రప్రాంతమున నుండెననియు, అందలి ప్రజలు ఓడ్ర జాతివారయ్యు, బౌద్ధమతస్తులును అనాగరికులును, గాక, మాగధిభాషను, లిపిని వాడుచుండిరనియు, ఆ దేశమునకు నై ఋతిభాగమున కళింగదేశ ముండెననియు, తెలియుచున్నది.

కొన్యోధ, ఓడ్ర, ఉత్కల, దేశములుకలసి, ప్రస్తుతపు ఒరిస్సాదేశ మైనవి. పాచీన కాలమున ఉచ లేక ఓడ్రదేశము తప్ప, మిగిలిన తూర్పుతీరప్రాంతము (గంజాంమొదలు తామ్రలిప్తవరకుగల ఉత్తరకళింగదేశము) ఉత్కలనామముతో యొప్పెను. అందలి ప్రజలు కళింగులు, ఉత్కలకులు. గంజాంమొదలు గోదావరివరకుగల ప్రదేశమున కళింగులు, ఆంధ్రులు నివసించిరి. ఈరెండు దేశములయొక్క చరిత్రలు వేరువేరుగా నున్నవి. కళింగుల ప్రభుత్వసతర్వాత ఉత్తరకళింగదేశములోనికి పశ్చిమప్రాంతములనుండి ఓడ్రులు వలసజోయిరి. ఈసముద్రప్రాంతపు ఓడ్రదేశము, 10,000 చతురఘమైళ్ళ విస్తీర్ణముగలది. పర్వతప్రాంత దేశము మూడింతలుండును. ఈదేశమునకు దక్షిణపు సరిహద్దుగంజాంజిల్లామున్ను, ఉత్తరపుసరిహద్దు బాలసోరునుండి గంగపురమువరకునుగల దేశమునై యొప్పుచున్నది. ఇందుమహానది, బ్రాహ్మణి, వైతరణీనదులున్ను, ఉదయగిరి, నీలగిరి మొదలగు కొండలున్నుగలవు. దేశముచాల ఫలవంతమైనది. బ్రాహ్మణ, జైన, బౌద్ధ, శైవ, వైష్ణవ, మతముల కాలపట్టె

అనేక సంఘరామములు, దేవాలయములు గల్గి, పుణ్యక్షేత్రము యొప్పుచున్నది. మన్య ప్రాంతములందు భోదులు, గాండులు, సవరలు, మొదలగు అడవిజాతులు నివసించుచున్నారు.

ప్రాచీనోత్కలదేశము, దక్షిణమున వైతరణీనది మొదలు ఉత్తరమున గయవరకును వ్యాపించియుండెను. పశ్చిమమున మేఖాల్ పర్వతములనుండి తూర్పున బంగాళాఖాతమువరకును వ్యాపించియుండెను. ఈ దేశమునకు తూర్పు, దక్షిణభాగములందు వరుసగా అంగ (మగధ,) కళింగదేశములుండెను. తూర్పు, దక్షిణాంశలనున్న ఈ దేశములకున్న, పశ్చిమముననున్న దక్షిణాంశల, ఓధ) దేశముల కున్న మధ్యనే తూర్పుకనుమలపంక్తియున్నది.

క్రీస్తునకు పూర్వకాలమునను, గాంగరాజులకాలమునను, కళింగరాజ్యము త్రికళింగమను పేర, ఉత్తరమున గంగానది మొదలు దక్షిణమున గోదావరినదివరకు వ్యాపించెను. ఈకళింగులు మహాభారతయుద్ధమున దుర్యోధనునికి చాల సహాయ మొనర్చిరి. మహాభారతమున వీరు మూడుసార్లు వేరువేరు జాతులతో సమకూర్చబడి పేర్కొనబడిరి. స్త్రీ మొదలగుచరిత్రకారులు త్రికళింగులను, వారిస్థానములను గురించి చక్కగా వ్రాసిరి. వీరు తమస్వతంత్రతను క్రీ. పూ. 8 వ శతాబ్దమునగోలుపోయి, మగధనేలిన శైశునాగ, నంద, మాగ్య, వంశపురాజుల వశమైరి. భారవేలుని, హాగుంఘాశాసనమునుబట్టి, నందులు కళింగము నేలినది తెలియును. వారితర్వాత రాజ్యమునకువచ్చిన హూయరాజులలో కెల్లగొప్పవాడగు అశోక చక్రవర్తియొక్క కళింగశాసనములనుబట్టి, అతడాదేశమును జయించి రాజ్య మేలెనని తెలియును. తర్వాత, చేదివంశీయ డగు భారవేలును క్రీ. పూ.

185 సం॥ ప్రాంతమున కళింగము నేలెననియు, అప్పటికి జైన, బౌద్ధ. మతములు ప్రబలుచుండెననియు, తెలియుచున్నది. తర్వాత క్రీ. పూ॥ మొదటిశతాబ్దమున ఆంధ్రరాజులు మగధను, కళింగమును జయించిరి. వారి రాజ్యానంతరమున (క్రీ. శ॥ సం॥ 225) గుప్త వంశీయులు మగధ నుండి తమ రాజ్యమును దక్షిణమునకు వ్యాపింప జేసిరి. సముద్రగుప్తుడునకల కళింగరాజ్యములను, ఆంధ్ర, పల్లవ రాజ్యములను జయించిన విషయములును, అప్పటి రాజ్యాంగ విశేషములును, ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. గుప్తరాజ్యానంతరమే, అనగా క్రీ. స్తుశకము 6 వ శతాబ్దముననే, ఉత్తరకళింగమునగు పుత్తకర, వంశీయులును, కళింగమున గాంగ వంశీయులును, దక్షిణకళింగ, వేంగిదేశములయందు విష్ణుకుండిన, తూర్పు చాళుక్యవంశీయులును తమతమ రాజ్యములను స్థాపించుకొనిరి. కేసరివంశీయులు క్రీ. శ॥ 474 మొదలు 1132 వరకు ఉత్తరకళింగము నేలినది తెలియుచున్నది. కాని, ఇది వివాదాంశము. తూర్పు గాంగులు క్రీ. శ॥ 493 మొదలు 1132 వరకు గంజాంజిల్లా, ఉత్తరవిశాఖపట్టణం జిల్లాలయందున్న, తర్వాత ఉత్తరకళింగము లేక బరిసాదేశముందున్న, తమయేలబడినాగించిరి. తూర్పుచాళుక్యులు క్రీ. శ॥ 610 మొదలు 1140 వరకు ఆంధ్ర, వేంగి, దక్షిణకళింగ, దేశములందు తమ రాజ్యమును నెలకొల్పిరి.

క్రీ. శ॥ 1132 ప్రాంతములనుండి 1568 వరకు తర్వాతి గాంగరాజులయొక్కయు, గజపతులయొక్కయు, రాజ్య మాత్తరమున గంగానది మొదలు దక్షిణమున గోదావరినదివరకును, ఒకప్పుడు గోదావరిని దాటి దక్షిణమున నెల్లూరు, కంచి, ప్రదేశములవరకు వ్యాపించెను. ఆకాలపు

ఉత్తరకలింగదేశ చరిత్రను గురించి తెలుపక మున్ను, తత్సూర్యకాలపు చరిత్రను గురించి కొంతవ్రాసెదను.

ఉత్తరకలింగదేశముయొక్క, క్రీస్తుపూర్వపు చరిత్రయు, క్రీస్తుశకము 1-5 శతాబ్దము చరిత్రయు, ఇదివరకే తెలిపియుంటిని. క్రీ॥ శ॥ 6 వ శతాబ్దమునుండి క్రీ॥ సం॥ 1132 వరకుగల చరిత్రను గురించి ముందు వ్రాసి, తర్వాత 19వ శతాబ్దాంతము వరకుగల చరిత్రను తెలిపెదను. ఈచరిత్రకు ముఖ్యాధారములు - (1) పూరి జగన్నాథాలయమండలి మాదలాపంజి గ్రంథములు (మద్దైవంజి యాకారముగల వ్రాత ప్రతులు) (2) వీటినిబట్టి వ్రాయబడిన బాబుభవాని చరాన్ బంధోపాధ్యాయుని పురుషోత్తమచంద్రిక; స్వర్ణింగుదొర ఆసియా దేశపుచరిత్రోదయలు. (3) వీటినిబట్టి వ్రాయబడిన రెండు సంపుటములుగల హంటుగుదొర ఒరిస్సా దేశచరిత్ర - (4) ఉత్తరకలింగ దేశమునందు నిర్మింపబడిన శాస్త్ర, జైన, హిందూ, దేవాలయములు, కట్టడములు, అందుదొరికిన శిలాశాసనములు. (5) ఆదేశమునందు రాజ్యమేలిన ఆనేకవంశీయుల తామ్రశాసనములు. (6) చైనాయాత్రీకుడగు యుఆఫ్ ఛ్యంగ్ యొక్క వ్రాతలు. (7) ఆకాలమున హిందూదేశమున రాజ్యమేలిన రాజుల తామ్ర, శిలా, శాసనములు. (8) రాజేంద్రలాత్ మిత్రుడు, మనోమోహగంగులీ, ముజందార్ ప్రభృతులు వ్రాసిన ఒరిస్సాదేశపుచరిత్రలు.

పై వ్రాతలలో, మాదలాపంజి వ్రాయునట్టి నిజముగాదు. ఎందుననగా, అది 16 వ శతాబ్దాంతముననే వ్రాయబడెను. ఖుర్దా రాజగు రామచంద్రదేవు, వటేశ్వరమహంతిచే దానిని వ్రాయించెను. (Vide 'Notes from Mādālā Panji', (Vol 13, P. 10—P 27, J-B-O-R.S.)

తత్సూర్యపురాజుల చరిత్ర, వివికడవల్లను, స్థలపురాణములవల్లను గ్రహింపబడి, ప్రాచీనోద్ధభాషలో వ్రాయబడెను. అందనేక ప్రతులుగలవు. వాటిలోగూడ తప్పులు గలవు. మరియు, డాక్టరు స్టీటు వ్రాసిన రీతిని, చంద్రవంశీయులును, శోసలగుప్తవంశీయపురాజులునగు యయాతి, జనమేజయ మొదలగు రాజులు, కేసరిరాజులను పేరిట తెలుపబడిరి. వారి రాజ్యకాలములుగూడ సరిగా నివ్వబడలేదు. మరియు, ఉత్కలమునేలినగుప్త, కర, వంశపురాజుల ప్రశంసయే లేదు. మాదలాపంజిగ్రంథములలో క్రీ॥ పూ॥ 3101 మొదలు క్రీ॥ త॥ 1871 వరకుగల రాజుల పేర్లు, కాలములు తప్పుగా తెలుపబడినవి. చంద్రవంశీయులగు యుధిష్ఠిర, శరీక్షిత, జనమేజయ, రాజులు ముగ్గురును క్రీ॥ పూ॥ 3101 మొదలు 1807 వరకును, తర్వాత మరి 9 మంది రాజులు (శంకర, గౌతమ, మహేంద్ర, ఇష్ట, నేపక, వజ్ర, నరసింగ, మన్ క్షిప్త, భోజదేవులు) క్రీ॥ పూ॥ 1807 మొదలు 57 వరకును రాజ్యము చేసిరట! క్రీ॥ పూ॥ 57 మొదలు క్రీ॥ త॥ 78 వరకును వికృతమాదిత్య, శాకాదిత్య, రాజులు రాజ్యమేలెరట! క్రీ॥ త॥ 78 మొదలు 328 వరకును, 7 రాజులు (కర్మజిత్, 65 సం॥లు; హత్ కేశ్వర, 51 సం॥లు; వీరభువన, 43 సం॥లు; నిర్మల, 45 సం॥లు; భీమ, 37 సం॥లు; శోభన, 4 సం॥లు; చంద్ర, 5 సం॥లు) రాజ్యమేలెరట! తర్వాత యవనులు (గ్రీకులు) దేశముపై దండెత్తి, చంద్రదేవుని చంపి, 147 సం॥లు (క్రీ॥ త॥ 328 మొదలు 474 వరకును) రాజ్యమేలెరట!! తర్వాత యయాతి కేసరి యవనులను పారదోలి, కేసరివంశమును స్థాపించెనట! ఈ కేసరి వంశపురాజుల (44 మంది) వంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిట్లవ్రబడియున్నవి:-

1 యయాతి శ్రీ॥ త॥	474	23 మధుసూధన	904
2 సూర్య	526	24 ధర్మ	920
3 జనంత	583	25 జన	930
4 అలలు	623	26 శృవ	941
5 కనక	677	27 మకర	953
6 వీర	693	28 త్రిపుర	961
7 పద్మ	701	29 మాధవ	971
8 వృద్ధ	766	30 గోవింద	989
9 బట	715	31 శృత్య	999
10 గజ	726	32 నరసింహ	1013
11 వసంత	738	33 కూర్మ	1024
12 గంధర్వ	740	34 మత్స్య	1034
13 జనమేజయ	754	35 వరాహ	1050
14 భరత	763	36 వామన	1065
15 కలి	778	37 పరశు	1078
16 కమల	792	38 చంద్ర	1080
17 కుండల	811	39 సుజన	1092
18 చంద్ర	829	40 కాలిని	1099
19 వీరచంద్ర	846	41 పుంజన	1104
20 అమృత	865	42 విష్ణు	1107
21 విజయ	875	43 ఇంద్ర	1119
22 చంద్రపాల	891	44 సువర్ణ	1123-1132

సువర్ణ కేశరి నిస్సంతుగాచః పోవుటచేతను, కొన్ని కలహములవల్లను, చోడగంగ దేవుడు రాజ్య మాక్రమించుకొనెనట. వాసుదేవ బాహు పతి యను మండలికుడు, రాజుచేత తరుమగొట్టబడగా, అతడే చోడగంగ దేవునియొక్క దండయాత్రకొనసాగించెననికూడ తెలియుచున్నది. ఈచోడగంగదేవుని వంశావళి, కాలక్రమము లిట్టివ్వబడినవి:—

1 చోడగంగ	1131—1151
2 గంశేశ్వర	1151—1166
3 ఏకజితకండేవ	1166—1171
4 దక్షమహాదేవ	1171—1175
5 అనంగభవదేవ	1175—1202
6 రాజరాజేశ్వరిదేవ	1202—1237
7 లాంగుల్యనరసింహ	1237—1281
8 కేశరినరసింహ	1281—13.7

9 పృథావ్ నరసింహ	1307—1317
10 గటింతనరసింహ	1317—1329
11 కపిలనరసింహ	1329—1330
12 శంఖభక్తుగ	1330—1337
13 శంఖవాసుదేవ	1337—1361
14 బలివాసుదేవ	1361—1382
15 వీరవాసుదేవ	1382—1401
16 కవివాసుదేవ	1401—1413
17 కైంశంత	1414—1429
18 శత్రువాసుదేవ	1429—1452

ఈతనితర్వాత ఈతనిశత్రువులకాపరియగు కపిలేందుగ్రామ రాజ్యమునకు వచ్చెనని చెప్పబడియున్నది. ఈతనివంశక్రమ, కాలనిర్ణయము లిట్టివ్వబడినవి:—

1 కపిలేంద్రదేవ	1452—1479
2 పురషోత్తమదేవ	1479—1504
3 పృథావరుద్రదేవ	1504—1532
4 కలయదేవ	1532—1533
5 కథాయదేవ	1533—1534

వీరైదుగురుగూడ గంగనంశీయులని బేర్కొనబడిరి. వీరిలో కడపటి రాజుల నిద్దరినిజంపి గోవిందుడు రాజ్య మాక్రమించెనట. ఈతని వంశావళి, కాలక్రమము లిట్టివ్వబడినవి:—

1 గోవిందవిద్యాధర	1534—1541
2 చక్రపృథావ	1541—1549
3 నరసింహజన	1549—1550
4 రఘురాం	1550—1551
5 ముకుందదేవ	1551—1559

ఈతనికాలముననే పహరుడను తురుష్కుడు దండెత్తి, రాజును చంపి, జాడపూర్, జగన్నాథములను దోచుకొనెను. తర్వాత దేశము 19 సం॥లు (1559—1578) అరాజకముగా నుండెను. తర్వాత అక్కరుచక్రవర్తి పాలబడెను. అప్పుడే పస్తతపు ఖురారాజులవంశ

ము సాసింపబడెను. రామచంద్రదేవు మొదటి రాజయ్యెను. ఈతడు 1578 మొదలు 1607వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతనితర్వాతనీక్రింది రాజులు రాజ్యమేలిరి. (వీరికి బరిస్సా గాజులని పేరుండక, ఖుద్దా రాజులనియే పేరుండెను.)

2 పురుషోత్తమదేవు	1607—1638
3 నరసింహదేవు	1638—1653
4 గంగాధరదేవు	1653—1654
5 బలభద్రదేవు	1654—1662
6 ముకుందదేవు	1662—1690
7 దృవ్యసింహదేవు	1690—1713
8 కృష్ణదేవు	1713—1718
9 గోపినాథదేవు	1718—1725
1) రామచంద్రదేవు	1725—1736
11 వీరికిశోభదేవు	1736—1773
12 దృవ్యసింహదేవు	1773—1791
13 ముకుందదేవు	1791—1810
14 రామచంద్రదేవు	1810—1857
15 దివ్యసింహదేవు	1857—1871

మాదలాపంజి గ్రంథములు (వేరువేరుపాఠములు) వేరువేరువిధముగా తెలిపిన విషయములను త్రోడీకరించి, క్రీస్తు పూర్వమునుండి క్రీస్తు తర్వాత 1871న వరకుగల చరిత్ర, అంది వ్యబడినరీతిని, సంగ్రహముగా పైనిచూపితిని. ఈగ్రంథముల కాలమునుగురించియు, ఇందలి చరిత్రను గురించియు, రామప్రసాదచంద్రగారిట్లు వ్రాసిరి: (Vide Vol. 13, J.B.O.R.S.)

"As in all these (manuscripts) and in the one used by Bhavani Charan, the foreigners who invaded Orissa in the fifth century A.D. are called Mughals, it may be safely concluded that the sections relating to the Pre-Moghal period of these texts were first compiled in the Moghal period. A strong evidence in regard to the late origin of the Pre-Moghal sections of the Madala Panji is their general unreliability. To say nothing of the earlier dynasties, no independent evidence

has yet been discovered relating to the 44 kings of the Kesari dynasty who are said to have reigned from the fifth to the end of the eleventh century A. D. Even the history of the Ganga kings is hopelessly muddled. In the Choda Ganga of the Puri annals (Madala Panji), we can hardly recognise Anantavarma Choda Ganga whose lineage and history are well known from contemporary epigraphic records. Gangēśwara, the hero of a cycle of nasty legends unknown to history is sandwiched between Choda Ganga and his immediate successor Kamarnava who is called Kāmadeva. In place of the last seven or eight kings of the Ganga dynasty who are alternately named Narasimha Deva and Bhanu Deva, the Puri annals substitute a succession of six Narasimhas followed by six Bhanu Devas. But with the accession of Kapilendra in 1452 A.D. we are on firmer historical ground".

“ఈవ్రాతప్రతులన్నిటియందును, భవని ఛరా సుపయోగించిన ప్రతియందును, క్రీ॥శ॥ 5 వ శతాబ్దమున బరిస్సాపైని దండెత్తిన విదేశీయులు మొగలాయీలని పిలువబడుట చేత, ఈప్రతులలో మొగల్ కాలమునకుపూర్వపువైనట్టి భాగములు, మొగల్ కాలముననే వ్రాయబడెనని నిర్భయముగా చెప్పవచ్చును. మాదలాపంజిలోని మొగల్ కాలమునకు పూర్వపువైనట్టి విషయములు చాలదరిమిలాను వ్రాయబడెనని చెప్పటకు గట్టిబుుజపు, వాటి అపనమ్మకమే. క్రీ॥ శ॥ 5వ శతాబ్దము మొదలు 11 వ శతాబ్దాంతమువరకు రాజ్యముచేసినట్లు చెప్పబడిన కేశరిపంశపురాజులు 44 మందిని గురించియు—అంతకు పూర్వపు పంశములవారి విషయము మటుండగా—ఎట్టి స్వతంత్రముజపును కనుబడలేదు. గాంగరాజుల చరిత్రగూడ అసాధ్యమగు చిక్కులతో నున్నది. ఆకాలపుశాసనములనుబట్టి పంశక్రమము, చరిత్ర, బాగుగా తెలియుచున్నట్టి అనం

తవర్షచోడగంగునకును, పూరిచరిత్రల(చూడ
లాపంజ) లోని చోడగంగునకును, సంబంధ
మే కనుగొనలేము. చరిత్రకు తెలియని అస
హ్యపు పుక్కిటపురాణాధారాలతో నిండిన గం
గేశ్వరుడు, చోడగంగునికిని, ఆతని తర్వాత
రాజ్యమునకువచ్చిన కామదేవు డనే కామా
ర్జునునికిన్ని నడుమ చూపబడెను. గంగవంశ
ముయొక్క ఆధిపతి 7వేళికి మంది రాజులునరసిం
హదేవ, భానుదేవ యను పేరులతో నొకరి
పెనకనొకరు రాజ్యముచేసియుండగా, ఈపూరి
చరిత్ర) వరసగా 6 నరసింహుల తర్వాత 6భా
నుదేవులు రాజ్యముజేసిరిని తెలుపుచున్నది.
కాని, కపిలేంద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చినప్పటి
నుండియు (క్రీ.శ॥1452) మనకు ఎక్కువసరియై
న చారిత్రకవిషయములు తెలియుచున్నవి.

కటకపు సోమవంశపురాణల తామ్ర
శాసనములను ప్రకటించిన డాక్టరు ప్లీటు ఈవి
షయమై ఇట్లు వ్రాసిరి:—(Vide Ep. Indica
Vol 3, No. 47, P. 323 to P.340.)

The mistaken views summarised above are based on three radical errors.—One is the failure to recognise what seems clear enough even from A. and E.; viz. that Janamejaya and Yayāti were Maha-Bhavagupta and Maha-S.vagupta themselves. Another is the perfectly unsustainable assertion that none but paramount sovereigns could make grants of land, whether in perpetuity or otherwise; as the result of which, it is to be taken that the supposed feudatory prince Janamejaya, for instance, issuing charter A., had all the essential part of it worded as if it were issued by a totally different person, viz. his supposed paramount sovereign Maha-Bhavagupta I. And the third is the blind acceptance of the local annals, and of the period they purport to establish for Yayāti, the alleged founder of the Kēsari dynasty.

As regards the last of these mistakes,—it should surely be almost unnecessary to say that, even if any germs of ancient

historical truth at all are contained in the annals in question, there is certainly nothing in them that can be accepted without complete corroboration from outside. Mr. Stirling, indeed, while questioning everything before Yayati-Kēsari, looked upon the accounts as reliable from that point; he considered that the “later annals assume an air of authenticity “about the date of the accession of the “Kēsari-Vamśa, 473 A.D., prior to which “the accounts are so replete with obvious “falsehoods, contradiction, inconsistency, “and anachronism, as to be equally un- “intelligible and unworthy of notice” (*Asiatic Researches*, Vol. XV. p. 256.) But he showed no reasons for this differ- entiation, which was plainly based on nothing except that, after the mention of the traditional king Vikramaditya, who is represented as having reigned for a hundred and thirty-five years,—in order to fill up the chronological interval between the commencement of the Vikrama era (B.C. 58) and the commencement of the Śaka era (A.D. 77),—“the era of Sali- vahana” (i.e. the Śaka era), “which dates “its commencement from A.D. 77 in “Orissa, is used in all the accounts, and “we now come to reigns of a probable and “moderate duration, the first dawning of “an approach to the authentic period of “the native history” (*ibid.* p. 262). And he simply attached to the annals of Orissa a value which neither they, nor any other Hindu records of the same kind that have ever yet come to light, can possibly possess. It is almost needless to say that the annals in question do not include any such names at all as Śivagupta and Bhavagup- ta; these being real historical names, it is not to be expected that they would be found in such documents. They undoubt- edly do preserve a reminiscence of Jana- mejaya-Maha-Bhavagupta I. and Yayati Maha-S.vagupta, in the names of Yayati Kēsari which also occurs in the list of the Kēsari kings; for, otherwise, there is no reason why such purely Puranic names should crop up in a series of mostly quite ordinary names. But they do so under completely erroneous and anachro- nistic circumstances. According to the annals, Yayati-Kēsari was the first of his dynasty, and was succeeded by ‘Sura’ or

'Sūrya', i.e. Sūrya-Kēsari, and Janamājaya-Kēsari came long after him, in the period A.D. 754 to 763; whereas, the copper-plate charters show that Yayati-Maha-Sivagupta I. was his predecessor and father,—and that he was succeeded by Bhimaratha-Maha-Bhavagupta II. of whom we possibly have a perverted reminiscence in the name of the alleged Bhurata-Kēsari who is placed next after Janamājaya-Kēsari, in the period A.D. 763 to 778. And,—even apart from what I shall show below, as to the period to which the real Yayati-Maha-Sivagupta must be referred,—the annals unconsciously betray themselves, by connecting with the name of Yayati Kēsari events which can have happened only several centuries at least after the period which they would establish for him. They say that, just before him, some people called Yavanas ruled over Orissa for a hundred and forty-six years, and that he established his own dynasty by expelling the Yavanas (*ibid.* pp. 254, 265, and *Orissa*, Vol. II. Appendix VII. p. 185): as I will show further on, though the Yavanas here are the Early Gupta kings, the term elsewhere means, all through the annals, the Musalmans, and the statements connected with Yayati-Kēsari mix up the Early Gupta rule with the Musalman conquests; if then, the statements are based on no actual fact, but simply on what took place generally in Northern India, they cannot refer truly to any time anterior to the period of Muḥmūd of Ghazni (A.D. 1011 to 1030), who, moreover, did not penetrate as far as Orissa; while, if they commemorate an actual conquest of Orissa they cannot possibly refer to any time anterior to A.D. 1567-68, when Sulaiman, king of Bengal, defeated the last independent king of Orissa and practically subjugated the province. But the accounts for this period do not even agree with each other; for (see page 340 below), another compilation makes the Kēsari dynasty begin in B.C. 144 or 132 and end in A.D. 553 or 565,—places next an isolated king of the 'Chourang dynasty' named 'Udi Patchourang', who reigned for ninety years, and then a line of kings belonging to the Solar Race, which lasted till A.D. 1324,—and makes

the Gangavamsa dynasty begin only then. The interval from the commencement of the Vikrama era to the commencement of the Śaka era was accounted for in the customary traditional manner, with the reign of a purely fictitious king Vikramaditya and his brother Śakaditya. On the earliest period, less trouble was expended. The list was opened with three well-known Purāṇic names, which were made to account for 1,294 years; and it was imperfectly eked out with only nine names which were made to fill the remaining 1,750 years with reigns of almost equally fabulous duration: of these nine names, seven may possibly, like some of the names of the third period, be real names of rulers of the twelfth century and onwards, or as already suggested, one of these seven may contain an anachronistic and otherwise erroneous reminiscence of the great Buddhist king Aśoka; but one, that of Mahēndradēva, seems to be a pure invention, to account for the name of a city which is to be allotted to a period about eighteen centuries later and the ninth, that of Bhōjadēva, is the name of a real king antedated by about twelve centuries. In the whole account from B.C. 3101 up to the mention of Chodagaṅga with the date of A.D. 1132 to 1152, the only historical gleams which can be detected are that (1) the opening of the list with three Purāṇic kings of the Lunar Race, to which race the copper plate charters refer Sivagupta and his successors, suggests a knowledge of the fact that there really had been kings of Orissa who claimed to belong to that lineage; (2) there certainly is preserved a reminiscence, but a completely erroneous and anachronistic one, of two of those real kings, Janamājaya-Maha-Bhavagupta I. and Yayati-Maha-Sivagupta; and (3) the alleged occupation by the Yavanas for a hundred and forty-six years, from A.D. 328 to 474, plainly embodies a vague memory of the Early Gupta kings, for whom, as far as their unbroken lineal succession goes, we have dates (see *Gupta Inscriptions*, Introd. p. 17) ranging from the year 82 to the year 147 or 149 of an era commencing A.D. 320, and whose power, extending from Kāṭhiawad right across India to

Lower Bengal, formed a barrier between Orissa or any part of Southern India and the 'Yavanas' of that period, viz. the Indo-Scythians of the Panjab. And with such results as these before us, it is evident that everything relating to ancient times, which has been written on the unsupported authority of these annals, has to be expunged bodily from the pages of history....."

పై వ్రాతలయొక్క సంక్షిప్తార్థ మిట్లున్నది:-

“పై తప్పభిప్రాయములు, (రంగలాలబెరరి, రజేంద్రలాల, విశ్రుతి వ్రాసినట్లు మహాభవగుప్త, మహాశివగుప్త రాజులు పూర్వగుప్త వంశీయులనియు, మహాశివగుప్త త్రికళింగాధిపతిగానున్నప్పుడు యయాతి ఒరిస్సాదేశపు రాజుగా నుండె ననియు, ఒరిస్సారాజులు గుప్తరాజులకు సామంతులుగా నుండి వారిపేరిటనే దానము లిచ్చుచుండిననియు, యయాతి, ఓఢ)దేశముపై క్రీ॥ శ॥ 474—520 మధ్య రాజ్యముచేసిన కేసరివంశ స్థాపకుడగు యయాతి కేసరియే యనియు, గుప్తక మహాశివగుప్తగూడ ఆకాలముననే రాజ్య మేలె ననియు, (వాయుట) మూడు గొప్పపౌరబాట్లకల్ల కలిగినవి: — (1) జనమేజయ, యయాతి రాజులు మహాభవగుప్త, మహాశివగుప్త రాజులే యని గుర్తింపలేకపోవుట (2) సామ్రాజ్యపడవి యందున్నవారేగాని సామంతప్రభువులు దాన వివృతగరనియు, అందుచే జనమేజయరాజు మహాభవగుప్త పేరిట దానము చెప్పనియు, తలంచుట(3) మాదలాపంజ గ్రంథములందును, కేసరివంశ స్థాపకుడని చెప్పబడిన యయాతిరాజ్య కాలమునుగురించియు, గ్రంథినిమ్మక ముంచుట. ఇందాఖరితప్పునుగురించి విచారింపన యెడల, ఇతర పూర్తియైన ఋజువు ఎచ్చువరకును, మాదలాపంజగ్రంథములను నమ్మవలెదు. స్థర్లింగుదొర, యయా

తి కేసరి (474 క్రీ॥ సం॥)కి ముందుండు భాగమును నమ్మక, అక్కడనుండి ప్రారంభించుభాగమును విశ్వసించెను. కాని ఇందుకు సరియగు హేతువులు కనబడవు. మాదలాపంజయందు, నిజముగ రాజ్యముచేసిన శివగుప్త, భవగుప్త రాజుల పేర్లే లేవు. అయినను యయాతి, జనమేజయ కేసరులలో పై గుప్తరాజుల చిహ్నము లిమిడియున్నవి. కాని వారికాలములు సరిగా యివ్వబడలేదు. తామ్రశాసనములం దివ్వబడిన రీతిని గాక, వారి వంశక్రమ, కాలములు చాల వ్యత్యాసముగా జూపబడినవి. మరియు, యయాతికేసరి యవనుల నోడించి రాజ్యమునకు వచ్చెనని చెప్పబడినది. ఈయవను లనబడినవారు గుప్తవంశీయులు కాదగు. కాని యవనులన్న మహమ్మదీయులని వాఙ్మయమునం దుండుటచేతను, బెంగాల్ నవాబగు సులేమాన్ క్రీ॥సం॥1567-1563 లో ఒరిస్సాదేశమును జయించుటచేతను, ఆ కాలమునకు పూర్వపువి కానేరవు. మరియు, మాదలాపంజప్రతు లొకదానితో నొకటి సరిపోవు. వీలనన అందొకటి, కేసరివంశము, క్రీ॥ పూ॥ 141 లేక 133 సం॥ మొదలు, క్రీ॥ శ॥ 553 లేక 565 వరకు రాజ్యము చేసెననియు, తర్వాత ఉదిప-చోరంగ్ అను రాజు 90 సం॥ లు రాజ్య మేలె ననియు, తర్వాత సూర్యవంశపు రాజులు క్రీ॥ శ॥ 1324 వరకు రాజ్య మేలిననియు, అటుపిమ్మటనే గాంగవంశీయులు రాజ్యము చేయసారంభించిననియు, తెలుపుచున్నది. ఈగ్రంథములలోని వంశావళి ప్రారంభమున నివ్వబడిన ముగ్గురు రాజులు 1294 సం॥లున్న, తర్వాత తొమ్మిదిమందిరాజులు 1750 సం॥ లున్న, రాజ్యముచేసిరట!! ఈ వర్ణనయం దంతలోను క్రీ॥ పూ॥ 3101 మొ

దలు చోడగంగ (1132-1152) రాజ్యమేలు వరకు కనబడు చారిత్రకవిషయము లివి:—

(1) తామ్రశాసనములలోని శివగుప్త మొదలగు రాజులును, మాదలాపంజవంశావళి లోని పౌరాణిక రాజులును, చంద్రవంశీయులని చెప్పబడుటచేత, ఒరిస్సారాజులు నిజముగా ఆవంశమువారేయని తేలుచుండుట.

(2) జనమేజయ మహాధనగుప్త, యయాతి మహాశివగుప్త, అను నిద్దరు రాజులు నిజము గా రాజ్యము చేసినది (వారి రాజ్యకాలములు తప్పగా నున్నను) తెలుపుట.

(3) క్రీ. శా. సం. 328 మొదలు 474 వరకు, అనగా 146 సం॥లు యవనులు రాజ్యము చేసిననుట చేత, పూర్వగుప్తరాజు లాదేశము నేలినది యు, వారి రాజ్యము, బెంగాలు మొదలు, కథియావాడ్ వరకు వ్యాపించినదియు, అందుచే ఒరిస్సా, దక్షిణహిందూదేశములకును, యవనులకును (అనగా పంజాబులోని సింధియును లకును) మధ్య నడ్డుగా వారుండినదియు తేలుచున్నది. పైవిషయములనుబట్టి, ఋజువులేని మాదలాపంజ గ్రంథముల ననుసరించి ప్రాచీనకాలమును గురించి వ్రాసినదెల్ల, చరిత్రనుండి పూర్తిగా తొలగించవలసియుండును.

మనోమోహన్ గంగూలి తన “ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు” అను గ్రంథమున, 21-26 పుటలలో వ్రాసినదాని సంగ్రహము:

“ఒరిస్సాదేశపు చరిత్ర” క్రీ. శా. 9 వ శతాబ్దప్రారంభమువరకును చీకటిలో మునిగి యున్నది. ఆ దేశమున నొక పరాక్రమ మగు పంశముండెననుటకు సందియము లేదుగాని, అందు రాజ్యము చేసిన రాజుల పేర్లు సరిగా కనుగొనుట కష్టము. దీనికి కారణము సరియగు చరిత్రాధారము లేకపోవుటయే. మాదలాపంజ గ్రంథము లబద్ధములు. వేరువేరు

కాలములందు వేరువేరు చరిత్రకారులచే నవి కల్పింపబడినవి. పూరియాలయమందలి గ్రంథములు, కాలపాహరుడు పాడుచేయుటచేత, ఆమహమ్మదీయుని దండయాత్రకు పూర్వపువియగుమాదలాపంజ వ్రాతలు సరియైనవి కావని మనము నిరాకరింపవచ్చును. మాదలాపంజ, సరియగుగ్రంథము కాదని మనకు దొరుకుచున్న తామ్రశాసనములను బట్టి ఋజువు చేయవచ్చును. ఇవియే ఒరిస్సాదేశపు నిజమైన చరిత్రను తెలుపును. 44 రాజులు గల కేసరి వంశ మొక వింతసమస్యగా నున్నది. మాదలాపంజ గ్రంథమును బట్టి వ్రాసిన స్టర్లింగు, రాజేంద్రలాల్ మొదలగువారి యభిప్రాయములు మన మనస్సులనుండి తొలగిపోయినవి. డాక్టరుస్లీటు వ్రాసిన “సామవంశపు కటకపు రాజులు” అను వ్యాసమునందలి వాదములే కొన్ని మినహాయించుటతో, సరిగా నున్నవి. కేసరివంశస్థాపకుడని చెప్పబడిన యయాతి కేసరి యొక్క సరియైన రాజ్యకాలము స్థిరపర్చలేక పోయినను, ఆతడు క్రీ. శా. 8 వ శతాబ్దముధ్యభాగమునుండి 9 వ శతాబ్దప్రారంభమువరకు రాజ్యమేలెనని తెలియును. మాదలాపంజని బట్టియే ఆతని రాజ్యకాలప్రారంభమని చెప్పబడ క్రీ. శా. సం॥ 476, తప్పని చెప్పవచ్చును.

విక్రమాదిత్యుని తర్వాత ఆర్ధురు రాజులు రాజ్యము జేసినదియు, వారి రాజ్యానంతరము ఒరిస్సాపైకే యవనులు దండెత్తినదియు, తెలియుచున్నది. హర్ష విక్రమాదిత్యుడు క్రీ. శా. 7 వ శతాబ్ద మధ్యభాగమువరకును రాజ్యము జేసెను. తర్వాత ఆర్ధురు రాజులు 180 సం॥లు రాజ్యముజేసినన, క్రీ. శా. 9వ శతాబ్దాంత మగును.

ఇంద్రబల రాజశాసనమున్ను, ఆతనిమనుమడగులివర దేవునిసిరిపురంశాసనమున్ను, గూడ క్రీ. శా. 8 వ శతాబ్దపువని డాక్టరుస్లీటు, నిశ్చయించె

ను.తివర దేవునికి చంద్రగుప్తుడని మారు పేరు. ఆత నితర్వాత వార్షగుప్త, శివగుప్త, భవగుప్త, శివ గుప్త, II రాజులు వరుసగా రాజ్యమేలిరి. ఈ ఆఖరిశివగుప్తరాజు, కటకపుశాసనములో చెప్పబడిన మహా శివగుప్తయే. ఈతడే యయాతి కేసరి. కీ॥ సం॥ 720, తివర దేవుని రాజ్యకాలమైనయడల, మహాశివగుప్త లేక యయాతి కేసరి కాలము కీ॥సం॥ 810 ప్రాంతమగును. (కాని ప్లేటు వ్రాసిన ప్రాకారము తివర దేవుడు కీ॥సం॥ 790 ప్రాంతమందుండిన యడలను, తర్వాతివారు రాజులును 120 సం॥ లు రాజ్యమేలిన యడలను, రెండవ శివగుప్తుని కాలము కీ॥ శ॥ 10 వ శతాబ్ద ప్రారంభ కాల మగును.).....

ప్రస్తుతం, హంటరుగార్లు అంగీకరించినట్టి యు, మాదలాపంజి యం దివ్యబడినట్టియు, ఒరిస్సా రాజుల వంశావళి నిశ్చయముగా తప్పదు.

ఈ విషయములను గురించి వ్రాసిన డాక్టరు బ్లాక్, కేసరి వంశపు రాజుల వంశావళి తర్వాత కల్పించిన యల్లికయనియు, చరిత్ర విషయమేమియు లేదనియు, యయాతి, జనమేజయ, యను నిద్దరు సరియగు నొరిస్సా రాజులను గురించి మాత్రము జ్ఞాపక చిహ్నములందుండెననియు, తెలియజేసెను.

పై వ్రాతలను ఒట్టి, మాదలాపంజి గ్రంథములం దివ్యబడిన కేసరి వంశపు చరిత్రగాని, తర్వాతి గాంగవంశపు చరిత్రగాని నమ్మ వీలు లేదు. తామ్ర, శిలా, శాసనములం దివ్యబడిన రాజుల చరిత్రను తెలుసుకొనుట మంచిది.

సి. వి. వైద్య తన “మధ్యయుగమునాటి హిందూ దేశ చరిత్ర”, మొదటి సంపుటము, 313-326 పుటలలో, యవనులు (గ్రీకులు) ఒరిస్సాలో 320 మొదలు 464 వరకు రాజ్యము చేసిన

తర్వాత, కేసరి రాజులు నిజముగా క్రీ॥సం॥ 500 మొదలు 1132 వరకు రాజ్యమేలిననియు, జగన్నాథాలయము నందుంచబడిన గ్రంథములు పూర్తిగా నమ్మతగినవికావనియు, అందివ్వబడిన రీతిగాక కేసరి, గాంగ, వంశముల మధ్య నొక సూర్యవంశము రాజ్యమేలెననియు, కేసరి వంశపు రాజులను గురించి తెలిసిన రాజకీయాంశము లేవియు లేవనియు, వ్రాసియున్నారు. మరియు, 321 పుటలో, కేసరి రాజులు 474 లో రాజ్యమునకు వచ్చినను వార్ష చక్రవర్తికి సామంత రాజులగా నుండిననియు, ఆతని మరణానంతరము, అనగా, 650 ప్రాంతములోనే స్వతంత్రులై భౌద్ధమతము నణచి, శైవమతము నుద్ధరించి, భువనేశ్వర, జగన్నాథాది యాలయములను కట్టించిననియు, ఉత్తరహిందూ దేశములోని ఆయోధ్య నుండి బ్రాహ్మణులను రప్పించి, వైతరణీనిదియొడ్డుననున్న జాజపురము (యజ్జపురము) వద్ద భూముల నిచ్చి నిలిపి, బ్రాహ్మణమతమును. ఆర్యమత సాంప్రదాయములను ఒక్క దేశమున వృద్ధిపరిపించిననియు, వ్రాసెను.

కోసలగుప్తు వంశము.

శాసనములనుబట్టి, ఈక్రింది సోమవంశపు రాజులు ఒక్క దేశముపై రాజ్యమేలిన తెలియుచున్నది. కటకపు సోమవంశపు రాజుల వంశావళి ఇట్టివ్వబడినది :-

- శివగుప్త I
- ↓
- జనమేజయ-మహాభవగుప్త I
- ↓
- యయాతి-మహాశివగుప్త II
- ↓
- భీమరథ-మహాభవగుప్త II

వీరు, త్రికలింగాధిపతులనియు, కోనలేం
ద్రులనియు, చంద్రవంశీయులనియు, బౌద్ధ
బ్రాహ్మగ్రహారదాతలనియు, పరమమహేశ్వరు
లనియు, శాసనములలో బేర్కొనబడిరి.
వారి రాజధానియగు కటకమునుండియే దాన
శాసనము లివ్వబడెను. కొన్ని శాసనములు,
మహానదీతీరమునందున్న విసితీపురము, య
యాతినగరము, లనుండివ్వబడెను. వీరు, పరమ
భట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర,
యను సామ్రాజ్యవిరుదములను వహించిరి.
కొందరుచరిత్రకారులు వీరు గుప్తవంశమునకు
చెందినవారని తలంచుచున్నారు. వీరిశాసన
ముల లిపి నాగరి. కుటిలాక్షరములు. భాషసం
స్కృతము. వీరిశాసనపుశిఖాపైని పద్మాసన
ము గల గజలక్ష్మి గలదు. వీరి శాసనముల
కాలము, క్రీ॥శ॥ 800—1100 మధ్యభాగమ
ని డాక్టరు ప్లీటు అభిప్రాయపడెను.

మొదటి మహాభవగుప్తుని తామ్రశాసన
మొకటి నాగపురం నస్తుప్రదర్శనశాలయందు
న్నది. మూడురేకులపైని క్రీ॥శ॥ 11వ శతాబ్దము
నాటి దేవనాగరియక్షరములతో వ్రాయబడి
నది. త్రికలింగాధిపతియు, జనమేజయ నా
మాంకితుడనగు మహాభవగుప్తరాజు తన 8వ
రాజ్యసంవత్సరమునకసలొడవిషయమునందలి
శతకమగ్రామమును, మురుజుమ్మ గ్రామవాసి
యు, ఓడ్రదేశములోని పురుషమండపమందలి
బౌద్ధస్థూపమునకు దానమిచ్చెను. గెండ్రవమహా
భవగుప్తుని శాసనమును గలదు. అది క్రీ॥శ॥
12 వ శతాబ్దమునాటిది.

అలెక్జాండరు కన్నింగ్ హము కోనల
ధిపతులగు కొందరురాజులనుగురించి వ్రాసెను.
వారు పాండవంశీయులుగావర్ణించబడిరి. మహా
నదియొడ్డుననున్న శ్రీపురము వారి రాజధాని.

వారు బౌద్ధమతములు. వారివంశావళి, కాలక్ర
మము లిట్లెవ్వబడినవి.²

చంద్ర (పాండు లేక శబర) వంశము.

ఉదయాన (క్రీ॥శ॥ 300)

భవదేవ

ఇంద్రబల (325)

నన్నదేవ (350)

చంద్రగుప్త (375)

మహాశివ-తివరాజ

(కోనలేంద్ర)

హర్షగుప్త (400)

బలార్జున-శివగుప్త (425)

ఈ బలార్జున—శివగుప్తుడును, మహాభవ
గుప్తుని తండ్రియగు శివగుప్తుడు నొక్కరే
యనియు, జనమేజయ, యయాతిరాజులు
మహాభవగుప్త, శివగుప్తులకు సామంతులనియు,
మాదలావంజిలో చెప్పబడిన రీతిని యయాతి,
క్రీ॥సం॥ 474 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెననియు
నమ్మి, కన్నింగ్ హముపై వంశక్రమ, కాలనిర్ణ
యములు చేసెను. కాని కాలనిర్ణయములు సరి
గాలేవు. ఇవి సరియైనవని నమ్మినచో, చంద్రవంశీ
యులగు గుప్తవంశపు రాజులు క్రీ॥శ॥ సం॥ 300 మొ
దలు 1132 వరకు కోనల, త్రికలింగములపై
రాజ్య మేలిరనియు, వారును కేసరివంశపురా
జులు నొక్కరేయనియు, తేలును. కాని ప్లీ
టు మొదలగువారు, కేసరివంశపురాజుల శా
సనములే దొరకలేదనియు, కటకమునేలిన
సోమవంశపురాజుల శాసనములు, వాటియక్ష
రతత్వమునుబట్టి క్రీ॥శ॥ సం॥ 1000 ప్రాంతములనా
టివనియు, ఆరాజులును, గుప్తరాజులును, వే
రువేరు వంశములకు చెందినవారనియు, వ్రా

యుచున్నారు. మరియు, వీరు మాదలాపం జయందు పేర్కొనబడిన యవనులే (328—474) పూర్వగు పరాజులని నమ్ముటచేత, గుప్తవంశీయులే (క్రి॥శ॥ 4వ శతాబ్దము మొదలు 8 లేక 9 వ శతాబ్దమువరకు ఉత్తరకళింగముపై రాజ్య మేలినదనివాసిరి. వారు చంద్రవంశీయులనియు, వారికి త్రికళింగాధిపతులనియు, కోసలేంద్రులనియు, బిరుదము లుండెననియు, తెలియుచున్నది. గనుకనే, మాదలాపంజయందలి కేసరివంశావళి యంతయు నమ్మవలసివచ్చును. కాలనిర్ణయములును సరిగాలేవు. అందుచేత, శాసనములనుబట్టియు, వాఙ్మయమునుబట్టియు, అప్పటిచరిత్రనిశ్చయింపవలసియున్నది.

యజ్ఞఛ్వంగ, తూర్పుదేశమున సంచారముచేసిన కాలముక్రి॥సం॥630ప్రాంతము. కళింగ, కోసలదేశముల మధ్యకొండలతోను, అడవులతోను నిండిన ప్రదేశముండెననియు, కళింగము యొక్క ఉత్తరపుసరిహద్దునగొప్పకొండలుండెననియు, అందుండి ఉత్తరపశ్చిమదిక్కుగా 1800 లి ప్రయాణముచేసినక్షణికొసలదేశముచేరెననియు, ఆతడు వ్రాసెను. ప్రస్తుతపు, సంబలపురం, నైపురం, విలాసపురం, ఉదయపురం మొదలగు జమీనులు, పూర్వపునక్షణికొసలదేశములోనివి. ఆదేశము ఓడ్ర లేక ఉత్కళదేశమునకు సామంతరాజ్యముగానుండలేదని, కటకపు సోమవంశపురాజుల బిరుదములు (కోసలేంద్ర, త్రికళింగాధిప) తెలుపుచున్నవి. కళింగదేశమునకును, కోసలదేశమునకును మధ్యనున్న మహాకాంతారదేశములోనివే ప్రస్తుతపు సోమపురం, బాడ్, కిమిడి, గుంసూరు జమీనులు. ఇవిపూర్వపు కొంగొడమండలములోనివై యుండి, కళింగరాజులస్వాధీనమున కొంతకాలమును, కరవంశీయుల స్వాధీనమున

కొంతకాలము నుండెను ఈకొంగొడ, కోసలదేశములందుపజ్రములు, ఏనుగులు ఎక్కువగా దొరుకుచుండెననియు, అవికళింగదేశమునందమృబకుచుండెననియు, యుజ్జిన్ ఛ్వంగ వ్రాసెను. ఈదేశములందుసవరలు, ఖోదులు, ముండలు, గాన్లులు, భిష్టులులు, కోలులు, భూమియాలు, ఒరాయనులు, పానోలు, నాగులు మొదలగు అనాదిజాతులు నివసించుచుండిరి. వీరు కాలక్రమమున కళింగ, ఉత్కళదేశములలోనికి వలసబోయి, ఇప్పటికిని కొండలయందు వాసముజేయుచున్నారు. కోసలదేశపు సరిహద్దుననున్న ఒట లేక ఓధ్రీ దేశము నుండి ఓధ్రీలు, ఉత్కళదేశములోనికి వలసబోయి, ఆదేశమునకు తమపేరిడిరి. అయినను వాఙ్మయమున ఉత్కళనామము కనబడుచున్నది.

హర్షవర్ధనుమహారాజుకాలమున(606-647) హిందూదేశమునందంతయు సంచారముచేసిన యజ్ఞఛ్వంగ వ్రాతలవల్లను, బాణుని హర్షచరిత్రవల్లను, హర్షశశాంక, రాజులకాలమునాటి శాసనములవల్లను, నాణెముల వల్లను, ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి:—

గౌడదేశాధిపతియు, కర్ణసువర్ణదేశపురాజును, మాల్యదేశాధిపతిన్నే హితుడునగుశశాంక, లేక, నరేంద్రగుప్తమహారాజు, కన్యాశుల్కరాజగు రాజ్యవర్ధనునిచంపెను. బౌద్ధమతస్తులనుహింసించిచంపెను. శైవమతమునుద్ధరించెను. క్రి॥సం॥ 630వరకు నాతడు మహారాజాధిరాజుబిరుదముతో తూర్పుదేశమునంతయునేలెను. హర్షచక్రవర్తి, యాతనిని జయించినట్లు తోచదు. కాని యాతని మరణానంతరము హర్షకు తూర్పుతీరమును, కొంగోడు (పూరి-గంగాం) మండలమును జయించినట్లు యుజ్జిన్ ఛ్వంగ వ్రాతలవల్ల తెలియుచున్నది. మరియు, హర్షకుమహారాజు

బౌద్ధమతమును బలపరుచుటకై నలాండ మొదలగు స్థలములనుండి బౌద్ధగురువులను రప్పించినభజరిపించెననియు, బౌద్ధమతగురువగు జయనేనునికి ఒరిస్సాలో 80 గ్రామముల యాదాయమునిచ్చుటకు సిద్ధపడినను ఆతడు ౫ హింపలేదనియు, తెలియుచున్నది. మరియు, హర్షునిచే రచింపబడిన ప్రియదర్శిక నాటకము నుబట్టి ఆకాలమున, కోసల, కాసుబి, కళింగ, అంగ, వంగ, కామరూప, మొదలగు చిన్న చిన్న రాజ్యము లుండెననియు, వాటిలో వాటికి పరస్పరయుద్ధములు జరుగుచుండెననియు, తెలియును. శిశాంగుని మరణానంతరమున, 64 శిసంగ, హర్షుడుకొంగోడుమండలమును జయించెననియు, ఒరిస్సాలోని 80 గ్రామములను దానమిచ్చుటకు సిద్ధపడిననియు తెలియును.

పై విషయములనుబట్టి క్రీ. శ. 7 వ శతాబ్ద ప్రారంభము మొదలు మధ్యభాగమునరకు ఉత్తరకళింగము లేక ఓడ్రదేశము, గుప్త మహాభారతవంశముల నడంచిన హర్షుని పాలనలో ఉండెనని తెలియుచున్నది. దక్షిణకళింగము తూర్పుగాంగులవశమున నుండెను. నాడ రాజులు కర్ణసువర్ణ, ఓడ్రదేశములపై తమ యధికారమును క్రీ. శ. 6 వ శతాబ్ద ప్రారంభము నుండి క్రీ. శ. 7 వ శతాబ్ద ప్రారంభమువరకు (625) జరుపుకొనిరనియు, తర్వాత శిశాంగ రాజు మరణానంతరమునహర్షుడా దేశములనుజయించెననియు తెలియుచున్నది. (Vide Mukerji's Harsha, Pp 70—74). నాడ రాజులు పరమశైవులు. వృషభలాంఛనము గలవారు. బౌద్ధమతమునునిర్మూలముగావించిరి. వీరివలెనే (ప్రాయ శివీప్రోత్సాహముననే) దక్షిణగంగాంజ్లలో రాజ్యముచేసినతూర్పుగాంగులును పరమమ

హేళ్యరులుగా నుండిరి. వారినాణెములమీద గూడ, శ్రీశశాంగరాజునాణెములమీదవలెనే, శైవమత చిహ్నములే కనబడుచున్నవి. అనగా, వృషభము, శివలింగము, చతురస్రము, చంద్రవంక, మొదలగు చిహ్నములుగలవు.

క. ౪ (శివలి) వంశము

ఉత్తరకళింగదేశమున కరవంశీయుల శాసనములు కొన్ని దొరికినవి. వాటినిబట్టి వారిచరిత్ర కొంత తెలియుచున్నది.

శివకరదేవునిచోరాశిశాసనమునారాయణ త్రిపథిగారిచే వ్రాసినట్లుపడినది.³ చోరాశిగ్రామము పూరిజిల్లాలోని అంతర్గోధపరగాణాలో ప్రాచీనదియొడ్డున నున్నది. అందు శివలింగములు, ప్రాచీనకట్టడములు విక్సీలి ఎక్కువగాగలవు. అందే ఈతామ్రశాసనపు రేకులు దొరికినవి. వాటివంటియున్న శిఖాపైని వికసించినపద్మము, నంది, శంఖము, అర్ధచంద్రుడు, రాజుపేరు పోత పోయబడినవి.

శాసనమున 29 పంక్తులు గలవు. శాసనపులిపి తక్కిన కరవంశపుశాసనములలిపినిబోలియున్నది. క్రీ. శ. 9-10 శతాబ్దపుదైయున్నది. శాసనపుభాష సంస్కృతము. ఈశాసనముతో సహాకరవంశపురాజులశాసనములు 9 ప్రకటింపబడినవి. వీరి రాజధాని గుహదేన పాటకము. అందుండియే దానశాసనము లివ్వబడుచుండెను. మాదలాపంజయందువీరిచరిత్రసరిగాలేదు. కృపాసిందుమిత్రగారి ఉత్కలదేశచరిత్రయందు ఈకరవంశపురాజులు, ప్రాచీనోత్కలదేశమందలి కొంతభాగమునను, కొన్నడదేశమునందును, (అనగా ఇప్పటి ఖల్లికోట, అశగడ, గుంసూరు, బన్సూరు, రణపూరు, నయగడ భాగములలో) రాజ్య మేలిరని వ్రాయబడినది. వీరివశోత్పత్తినిగురించి చాలభిన్నాభి

ప్రాయములు వెలువడినవి. త్రిభువనమహాదేవి శాసనమును ప్రకటించినహరప్రసాదశాస్త్రిగారు, కరవంశమునకు పూర్వమున్న త్త, గయాడ, కేసరివంశములు రాజ్య మేలెనని వాసిరి.⁴ కాని యాశాసనమున ఉన్న త్త కేసరి, గయాడ అను మహారాజుల పేర్లు రెండవమాత్రము గలవు. వీరిద్దరును కరవంశపురాజులు. దండిమహాదేవిశాసనమున ఉన్న త్త సింహ, గయాడ యని పేర్లొక బడినరాజులే ఈ ఉన్న త్త, గయాడ కేసరులుగా తోచును. మాదలాపంచాయదివ్వ బడిన కేసరివంశపు రాజుల పేర్లు అన్నియు ఈ కరవంశపు రాజుల శాసనములలోని పేర్లతో సరిపడుటలేదు.

నయుల్పూర్⁵ శాసనమున డేమాంకరదేవుడు భోమాస్వయాత్ అనవాప్తా జన్మా, యని భోమకులమునకు సంబంధించిన కుటుంబమున జన్మించెననియుండగా, ఆర్. డి. బెన్జిగాగు నగకవంశమున జన్మించినవాడనియు, కామరూప (అస్సాం) మందలి అనార్య అసురుల వంశమునకు జెందినవాడనియు, (వాసిరి. ద. డి. మహాదేవిశాసనమును పోకటించిన పాండేగారు 'సోమాస్వయాదవాప్తాజన్మా' యని చదివి, ఈ కరవంశపు రాజులు చంద్రవంశపు క్షత్రియులని యభిప్రాయపడిరి. Ep. Indica, Vol 15, 363 పుటలో శుభకరదేవుని శాసనము ప్రకటించబడినది. అం దీతడు ఉభ, లేక ఓభ్రదేశాధిపతియనియు, పరమసౌగంధుడనియు, డేమాంకరదేవుని పౌత్రుడును, శివకరదేవుని పుత్రుడుననియు, మహాయాన జౌహనుతేజోభిషు చెందినవాడనియు, తత్ప్రబంధమైన జౌద్ధమతమును స్థాపించె ననియు, రిమారము క్రి. శ. సం॥ 796 లో జౌద్ధ అవతంసక సూత్ర మగు గ్రంథమును, ఒకటివాసీయును, ఉత్తరముతో స

హాచీనాదేశపు చక్రవర్తి యగు షాగ్యుఅన్ న కంపెననియు, అం దీతని బిరుదునామము లలో సింహము లేక కేసరి యను పేరు గలదనియు, తెలియుచున్నది. పై విషయములను బట్టి, కరవంశపురాజుల కీ కేసరి బిరుదముండినట్లు తెలియును. కాని గుప్తరాజులకు గూడ కేసరి బిరుద ముండినట్లును, వారే నిజముగా కేసరి వంశసాపకులనియు, కొందరి యభిప్రాయము. డాక్టరు స్టీటు మొదలగువారు కేసరివంశమే కల్లయనియు, యయాతి, జనమేజయ మొదలగు కేసరివంశపు పేర్లు నిజముగా శివగుప్త, భవగుప్త వంశకటకపురాజుల పేర్లేగాని పేరుగాననియు, ఈ గుప్తులకు, క్రి. శ. 4, 5, 6 శతాబ్దములనాటి గుప్తులకు నెట్టి సంబంధము లేదనియు ప్రాయముచున్నారు. మాదలాపంచాయం దీగుప్త, కర, వంశములను రెండిను కేసరి నామమున చూపబడినట్లు తోచును.

శుభకరదేవుని మరియు శాసనమును బట్టి, యాతని భార్య త్రిభువన మహాదేవి యనియు, ఆమె శైలోద్భవ లేక నాగోద్భవ వంశమునకు చెందిన రాణియనియు, ఆతని రాజధాని కొంగడనండల మండలిజయ కటకవిషయములోని గుహ దేవపాటకమనియు, పరమసౌగంధ, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర లక్ష్మీకర్త ప్రహేతుడును, శుభకరదేవుని పౌత్రుడును, శాంభికరదేవుని పుత్రుడుననియు, చంద్రవంశపు క్షత్రియుడనియు తెలియుచున్నది. గంజాల్లాలో దొరికినదండిమహాదేవి రెండు శాసనములనుబట్టి యామేశుభకరదేవుని కూతురనియు, పరమమహేశ్వర పాదభక్తురాలనియు, పరమభట్టారిక, మహారాజాధిరాజపరమేశ్వరియనియు, ఆమె రాజధానియగు గుహేశ్వర పాటకమునుండి, 180 రాజ్యసం॥ రమున వేంగి

పాటకవాసియగు బ్రాహ్మణునకు సంకాశి పుణ్యకాలమున దానముచేసిన నరదాఖండ విషయములోని వల్ల గామియను సంపత్తిం చుటకై కొంగోడమండలమండలి యుద్యోగి యులగు మహాసామంతులు, మహారాజులు, రాజపుత్రులు, అంతరంగులు, కుమారామా త్యులు, ఉపరికులు, విషయవతులు, ఆయు క్తకులు, నండపాళికులు, స్థానాంతరికులు, రా జపోషకులు చాట, భటులు, మొదలగువారి నిన్ని, నరదాఖండవిషయములోని సామం తులు, సామవాసుకులు మొదలగు సుద్యోగి యులనిన్ని, ఆజ్ఞాపించెను. హర్షుని మధురాకొ శాసనమునను, ఇంద్రవన్మదేవుని శాసనము నను (చూడుము: కళింగదేశచరిత్రానుబంధ ము, పుటలు 85-88) ఇట్లే ఉద్యోగములు పేర్కొ నబడినవి. రాజ్యసంవత్సరము పేర్కొనబడిన ఈ దేవిమరియొక శాసనమున, కొంగోడమండలము దక్షిణకొనలదేశములోనినియు, అర్జునవిష యములోని గరిసాంబగ్రామము త్తరవాహిని పుణ్యకాలమున పురుషోత్తముని దానమువ్వ బడెననియు, తెలుపబడినది. ఈ శాసనమున నున్న 180 రాజ్యసంవత్సరము, ఏకైకాబ్దుమున బట్టి తెక్కింపవలయుచో తెలియరాలేదు. కాని లిపినబట్టి మూడవవజ్రహస్తుని కాలము నాటిదనియు, రణభంజరాజు కాలమునాటిని యు, కొందఱు హింతుచున్నారు. ఈయూ హాసరియగునేని శాసనకాలము 11 వ శతాబ్ద మధ్యభాగముగను. ఈ శాసనమున ఈక్రిం దివంశావళి గలదు: —

ఉన్నత్త సింహ వంశకర్త. ఆవంశమున మంగపాడయు, ఆతనితర్వాత లోణభారయు రాజ్య మేలిరి. ఆతనికి కుసుమభార, లలిత భార యను కొడుకులు గలరు. అందు లలిత

భారకు శాంతికర, శుభకర యను పుత్రులుం డిరి. అందు శుభకరుని తర్వాత యశవిభార్య తో భవనమహాదేవియు, ఆమెతర్వాత యామ కూతురు దండిమహాదేవియు, రాజ్యమేలిరి.

రండిమహాదేవి మరియొక శాసనమున 7 ఈక్రిందివంశావళిగలదు: —

ఉన్నత్త సింహవంశమున గయాడ (తుంగ దేవ) మొదలగు రాజులు దృఢులైరి. ఆవంశ మున లోలభార పుట్టెను. ఆతనితర్వాత ఆత ని కొడుకు, కుసుమభార చిరకాలము రాజ్య మేలెను. ఆతనితర్వాత ఆతని తమ్ముడు లలి తగారు, ఆతని మరణానంతరము శాంతి (క్షేను) కు దేవుడు, తర్వాత యాతనితమ్ము డు శుభ (శివ) కరదేవుడు రాజ్యమేలిరి. తర్వాత ఆతనిభార్య త్రిభవనమహాదేవి (దక్షిణదేశాధిపతియగు మల్లదేవునికూతురు) చిర కాలము రాజ్యమేలెను. తర్వాత యామ కూతురు దండిమహాదేవి రాజ్యమునకువచ్చె ను. ఆమె కరవంశమునకు ఆధిరణమువట్టిదై అనేకమంది రాజుల నోడించి నిరంకుశప్రభుత్వ ము సాగింపెను. దక్షిణతోనలియందలి మహా రాజులను, కొంగోడమండలమందలి మహామ హత్తులకు నిట్లు తెలిపెను: — “ఖశింగహార విషయములోని కళాబ్రురానగరిని, ఆర్గురు బ్రాహ్మణులకు జ్యేష్ఠశుద్ధ ద్వాదశినాడు మాపుణ్యభివృద్ధికై 187వ రాజ్య సం॥రం లో దానమిచ్చితిని. దీనిని రక్షింపవలెను.”

ఈకరవంశపురాజులు ప్రాచీనతోనలి రా జ్యముపై నేలిరి. మరియు, కొంగోడమండల ముగూడ వారి యాధీనముననే యుండెను. ఈమండలము, గంజాంజిల్లాలోని కల్లికోట గుంసూరుభాగములకును, పూరిజిల్లాలోని బ న్నూరుభాగమునకును, ఒరిస్సా సామంతరా

జ్యములగు నయగడ, రాన్పూరులకును సరిపోవును. ఈకొంగోడమండలము తోసలిదేశములోని దక్షిణభాగమున నుండెను. ఉత్తరభాగమున ఖర్దా, నదర్, బంకి, బలంపా వరగణాలుండెను. ఈతోసలిదేశము త్రుతోసల, దక్షిణతోసల, భాగములక్రిందను, ప్రతిభాగముకొన్ని మండలములక్రిందను, ప్రతిమండలముకొన్ని విషయములక్రిందను, ప్రతివిషయములనేక గ్రామములక్రిందను విభజింపబడినట్లును, వాటి వాటిపై వేర్వేరుయధికారులు రాజ్యముచేయుచుండినట్లును శాసనములే తెలుపుచున్నవి.

ఈతోసలిదేశమునకే యోధ్రదేశమును పేరుండెనని నారాయణత్రిపాధిగారు వ్రాయుచున్నారు. మరియు, తోసలిదేశము ఓడ్రదేశములో నిమిడియుండెననియు, ఓడ్రదేశము 15,000 చతురపుమైళ్ళు విస్తీర్ణము గలిగి, కేసరివంశపురాజులక్రింద, బంగాళాఖాతముమొదలు బాడు దేశమువరకును, కాన్ప బాన్సనదిమొదలు ఋషికుల్యనదివరకును, ప్యాపించియుండెనని తెలియుచున్నది.

ఈకరవంశపురాజులకు మహా రాజాధి రాజు, పరమేశ్వర, పరమభట్టారక, మొదలగు సామ్రాజ్యభిరుదములు గలవు. అయినను, త్రిపాధిగారు పూరిదేవాలయమునందలి చరిత్రల నాధారముజేసికొని, అం దివ్వబడినరీతిని కేసరివంశపురాజులు 42 మంది రాజ్యము జేసిననియు, వారే జగన్నాథ, కోనార్క, భువనేశ్వరాలయములను, శిశుపాల, సారగండ, చౌద్యార, మొదలగుకోటలను ప్రప్రథమమునకట్టించిననియు, అందుచేపూరిజిల్లాయందుతప్పక రాజ్యమేలిననియు, అందే రాజ్యమేలినట్లు చెప్పబడినకరవంశీయులు సర్వస్వతంత్రముగా రాజ్యములలేదనియు, వాదించుచున్నారు. కాని ఈవాదము సరియైనదికాదు. మాదలాపంజగ్రంథము

లోనివిషయములన్నియు సరియైనవి కావని ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. కరవంశీయులయొక్క అఖిలసామ్రాజ్యభిరుదములను బట్టియేమి, వారి శాసనములలో వ్రాయబడిన రీతిని కరవంశపురాజులకు కేసరిభిరుద ముండుటంబట్టియేమి, ఈరాజులేమాదలాపంజగ్రంథము పేర్కొనిన కేసరినామాంకితులగురాజులనియు, వీరే ఉత్తరకళింగదేశమున (ఉత్కళ, లేక, ఓడ్రదేశమున) క్రీ. శ. సం॥ 474 మొదలు 1132 వరకు రాజ్యమేలిననియు, నిశ్చయింపవచ్చును. కరరాజులకున్న, కేసరిరాజులకున్న వైరముండెననియు, కరరాజ్యము కేసరిరాజులలో పరాక్రమశాలిలగు జనమేజయ, యయాతి కేసరులచే జయింపబడి కేసరిరాజ్యమునకు చేర్చబడెననియు, అయినను లలితేందుకేసరితర్వాత, కరరాజులు తిరిగి స్వతంత్రులై, తాము కోలుపోయినరాజ్యమును సంపాదించిననియు, వీరు క్రీ. శ. 11వ శతాబ్దమువరకు తిరిగి సామ్రాజ్యపదవియందుండి, తుదకు గంగరాజులచే పవభ్రష్టులైననియు, త్రిపాధిగారు వ్రాసిరి. కాని జనమేజయ, యయాతి కేసరుల శాసనములను ప్రకటించినడాక్టరుప్లీటు, ఆరాజులు క్రీ. శ. 10—11 శతాబ్దపువారని వ్రాసెను. ఈరాజులే, కటకము రాజధానిగా జేసికొని, తోసలి, పశ్చిమఓడ్రదేశములపై రాజ్యమేలిరి. ఆకాలముననే కరవంశపురాజు లుత్కళ, కొంగోడు (పూరి-గంజాం) దేశములనేనుచుండిరి. వీరిక్రింద సామంతరాజులుగా, భంజ, శైలోద్భవ వంశపురాజులుగూడ తమయేలుబడిని సాగించుకొనుచుండిరి. అనగామండలాధిపతులుగానుండి కొంగోడమండల మందును, ఒరిస్సా కొండప్రదేశములందును, తమయధికారమును జరుపుకొనుచుండిరి. వీరివలెనే కళింగదేశమున కదంబరాణకులు మండలాధిపత్యమును

రువుచు, గాంగరాజుల యధికారమునకు లో
బడి దానశాసనముల నిచ్చుచుండిరి.

శివకరదేవునిచొర్రాసిశాసనమందలివిషయములున్నది.⁸ గుహాదేవపాటక వాసకముగల శ్రీశివకరదేవమహారాజునకును మహాదేవియైన శ్రీజయాలలిదేవికిని, పుట్టినవాడు పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, శ్రీశుభకరదేవుడు. ఆతడు తత్సంతానము. ఆతనికిని, మహాదేవియైన శ్రీమాధవదేవికిని పుట్టినవాడు పరమభట్టారక, మహారాజాధిరాజ, పరమేశ్వర, శ్రీశివకరదేవుడు. ఆతడు క్షేమముగానుండి దక్షిణలోనలియందలి వర్తమాన, భవిష్య, మహాసామంత, మహారాజ, రాజపుత్ర, కుమారామాత్య, ఉపరిక, విషయపతి, గ్రామపతి, ఆయుక్తక, దండపాళిక, స్థానాంతారిథానాపిరాజపాదోపజీవిన, ఛాట, భట, వల్లభ, అంతరుద్ర విషయ మహామహత్తర, బృహత్ భోగిక, పుస్తకపాల, కోటపాల, మొదలగువారి కిట్లు తెలిపెను. —

“ఈ (అంతరుద్ర) విషయమునందలినువడ గ్రామము, నాయొక్కయు నాతల్లిదండ్రుల యొక్కయు, వీడాపరిహారార్థమై కాట్యాయన నగోత్రీకుడును, ఋగ్వేదచరణమునకు చెందిన వాడును అగు జాల్లుభట్టనకు, దాన మివ్వబ డెను.” ఇది 13వ రాజ్యసంవత్సరమున కార్తీక శుద్ధద్వాదశినాడువ్రాయబడెను. హరివర్ధనుడు దీనిని లిఖించెను.

దాలి (తోసలి) సమీపముననున్న ఒక కొండమీద శివాలయముగలదు. దానిచేతనొక గుహగలదు. శాంతికర దేవుని విరాజ్యంమున విరజిగ్రామవాసియు, భీమటపాత్రుడును నన్నలపుత్రుడునగు భట్టలొయ్యెముక, ఒక బాధమతమునుకట్టించెను. ఈ శాంతికర దేవుడు, నీల్లు

రథాననమూనజేర్కొనబడిన శుభకరదేవుని సంతతివాడనియు, ఈతడు బౌద్ధమతనుడనియు, ఈతనికాలము తొమ్మిదవశతాబ్దమనియు, బెన్జిగారు(వాయుచున్నారు. మరియు, ఈకరనంశపు రాజ్యక్రమ మిట్లు నిర్ణయించిరి.⁹ —

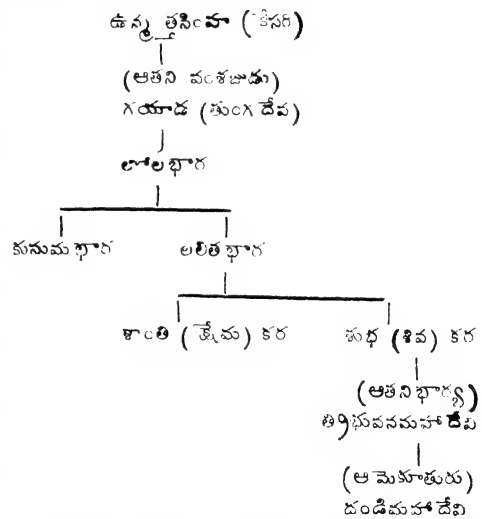
క్షమాంకర దేవ (శుభకర దేవ) :

శివకరదేవ

శుభకరదేవ II

శాంతి కరదేవ

ఇంతవరకు ప్రకటింపబడిన శాసనములను బట్టి, ఈకరవంశపు రాజులపట్టి ఇట్లునిర్ణయించ డమెనది:—

వీరికాలము, క్రీస్తుశకము 8—11 శతాబ్దములని వారివారి శాసనపులిపులనుబట్టి నిర్ణయించబడినది. మాండలావంశలో కేసరివంశీయులచరిత్ర ఇటున్నది:—

యయాతి కేసరి (474-526) యవనులను పా
రదోలి కేసరి, లేక, సింహావంశమును స్థాపిం

8 Vide J.B.O.R.S Vol 14,Pt 2,Pp 292-306. 9. Vide Ep. Indica. Vol 19, P p 263--264.

చెను. జగన్నాథప్రతిమను పూర్తిగ్రామమునకు గొనివచ్చి భువనేశ్వరాలయము కట్టనారంభించెను. ఆతని రాజధాని జాజపురము. ఆతని తర్వాత మూడవరాజగు అలబుకేశరి (623-677)దానిని పూర్తిగావించెను. అతనికి, లలితేందు కేశరియనిమారుపేరు. ఆతనితర్వాత 22వ రాజగు నృపకేశరి కటకము రాజధానిగా జేసికొనెను. తర్వాత, మకరకేశరి రాజ్యమునకువచ్చి కటకమువరదలచేత మునిగిపోకుండ రాతికట్టడముతో దానిని సరక్షించెను. ఆతని తర్వాత 17వరాజగు సువర్ణకేశరి(1123-1132) రాజ్యమునకు వచ్చెను. అతడే కేశరి వంశపురాజులలో కడపటివాడు. ఆతనికి సంతానము లేకపోవుటచేత దక్షిణదేశమునుండి చోడగంగ రాజ్యమునకువచ్చెనట. వానుదేవ బాహంపతియను మంత్రిబరిస్తా రాజుచేత పరిభవింపబడి కర్ణాటదేశమునకు బోయిచోడగంగుని తోడ్కొనివచ్చి కటకము జయించెనని మరియొక గాధకలదు.

ఈకేశరి (కర) వంశీయులే భువనేశ్వరాది గొప్పశివాలయములను, పట్టణములను, కోటలను కట్టించిరని తెలియుచున్నది.

శైలోద్భవ వంశము

శైలోద్భవ వంశీయుల శాసనములుగూడ కొన్ని కళింగదేశమున, ఉత్తరగజాంజిల్లాలో, దొరికినవి. అందు మాధవవర్మ బుగుడశాసనమును బట్టి ఈక్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి: 10—

కళింగదేశ నివాసియగు పులిందసేనుడు రాజ్యముచేయుటకు సమర్థుడొకనిని బంపమని బ్రహ్మను వేడగా ఆతడు శైలోద్భవుని బుట్టించె. ఆతనిరాజ్యానంతరము రణభీతుడును, ఆతని తర్వాత శైన్యాభీతుడును, తర్వాత య

శోభిత లేక మొనటిమాధవవర్మ యురాజ్యమేలిరి. ఈమాధవవర్మకొంగూడగ్రామమునుండిసూర్యగ్రహణసమయమున భట్టవామనునికివ్రాసిన గాగ్రామము దానమిచ్చినవిషయముతనమండలాధికారులకు తెలియజేసెను. ఈడశ్యమేనయాగమును జేసెను.

శశాంకరాజు కాలమునాటి శైన్యాభీతుని శాసన మొకటి గలదు. 11 అదిగుప్తసంవత్సరము 300 నాటిది. అనగా క్రీ.శ.సం॥ 619—620 నాటిది. అప్పటికాలమున కర్ణసువర్ణ, గాడదేశములపై రాజ్య మేలుచున్న మహారాజాధిరాజ శశాంకరాజు, కొంగూడుమండలముపైగూడ తన యేలుబడిని సాగించుకొనుచుండెనని తెలియును. ఆతని మహాసామంతుడును, మహారాజును, శైలోద్భవ వంశమునకు చెందిన వాడును, మాధవుని మనుమడును, యశోభీతునికొడుకునైన చెండవమాధవరాజు, శాలిను నడితీరమునం దున్న కొంగూడ గ్రామమునుండి సూర్యగ్రహణకాలమునకృష్ణగిరి లేక నీలగిరి (పూరి-జగన్నాథం) విషయములోని ఛలభయగ్రామమును ఛరంపస్వామియను బ్రాహ్మణునికి దాన మొసంగెను.

ఈశాసనము, శశాంకుని కాలమునాటిదని చెప్పబడుటచేత చెండవమాధవరాజు క్రీ.శ. 7వ శతాబ్దపు మొదటిభాగమున నుండెననియు, ఈవంశము క్రీ.శ. 6, 7 శతాబ్దములలో కళింగములోని కొంగూడమండలముపై సామంతప్రభుత్వముజరిపెననియు, తెలియును. వీరి శాసనముల శిఖాబిందువుని నంది, అరచం (దుడు మొదలగు గుర్తులుండుటచేత, వీరు పరమమహేశ్వరులని ఎఱుంగునది. కళింగ శైలోద్భవవంశమును గురించి శ్రీ లక్ష్మీనారాయణపారిచండనజగద్దేవుగారు ఆంధ్రభీమ

10. Vide Ep. Indica, Vol III, Pp 41--46. 11. Vide Ep. Indica, Vol VI, Pp 143--146.

స పరిశోధకమండలి త్రైమాసికపత్రిక రెండవ సంపుటము, 263—264 పుటలలో నొక వ్యాసమును ప్రకటించిరి. అది క్రిందివంశావళి గలదు:—

మధ్యమరాజు
|
ధర్మరాజు (రణభీత, యశోభీత)
|
మధ్యమరాజు II (సైన్యాభీత, మాధవవర్మ)
|
రణభీత (రణభీత)
|
పట్టవ్యలోప
|
మధ్యమరాజు III

వీరిశాసనములు పరికుడ్డ, కుర్తా, టెక్కలి గ్రామములలో దొరుకుటచేతను, వీరుకొంగూడు మండలాధిపతులమని చెప్పుకొనుటచేతను, వీరిరాజ్యము సమద్రతీరమున వ్యాపించియుండెను. వీరు అశ్వమేధయాగములు చేయుటచేతను, వీరి శాసనపుశిఖాలపైని శైవమతగుర్తులుండుటచేతను, వీరు బ్రాహ్మణసంఘమునకు చెందిన పరమమహేశ్వర పాదభక్తులుగా గణింపబడుదురు. వీరు కరవంశపురాజులగు లోనై సామంతులుగా నుండిరినియు, పిదప తూర్పుగాంగరాజగు అనంతవర్మ చోడగునకు బంధువులై ఉత్కళముజయించుటలో సాహాయ్యమొనర్పిరినియు, తెలియుచున్నది.

శైలవంశీయులు, శై (శి)లోద్భవులు, శైలేంద్రులు వీరందరికొక్కరేయని కొందరియభిప్రాయము. వీరుకళింగ, కోసల, దేశములలోనివేర్వేరుభాగములపై రాజ్యమేలిరి. శివగుప్త బలార్హునినికాలమున వీరాతని దేశముపై దండెత్తిరి. జావాదీపములో దొరికిన బౌద్ధకట్టడములను

శాసనములను బట్టి, శైలేంద్రులే, ఆదేశమును స్వాధీనపర్చుకొనిరిని తెలియును. వీరిలోకొందగుబౌద్ధమతస్తులు, తూర్పుదీవులపై రాజ్యమేలిరి. బోర్నియో, జావా, ఇండో-చీనాదేశములలో దొరికిన శాసనములనుబట్టి తూర్పుతీరమునుండి బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధమతస్తులును గూడ, అదీవులకు వలసబోయి తమతమ మతములను, భాషలను, నాగరికతలనుగూడఅందువ్యాపింపజేసిరిని తెలియును. క్రీ॥శ॥సం॥400కే బ్రాహ్మణులును, బౌద్ధమతస్తులును, అందుండిరిని చీనాయాత్రీకుడగు ఫాహియా వ్రాతలవలన తెలియుచున్నది. క్లింగులు (కళింగులు) అందు వాసము చేయుచుండిరినియు, యాగములుసల్పుచుండిరినియు, యాసాశాసనమును బట్టి తెలియును. జావా, సుమాత్రాదీవులలోరాజ్యము లేర్పరుచుకొనిన శైలేంద్రులుహిందూదేశపురాజులతో సంబంధము లేర్పరుచుకొనుచుండిరినియు, వారు కళింగదేశమునుండియే ప్రప్రథమమున వలస బోయిరినియు, హిరాసంశాస్త్రుగారు వ్రాయుచున్నారు.¹²

ఈవంశపురాజుల పేర్లు వర్మనామాంతములగుటచేతను, శైలేంద్రరాజుల పేర్లలో చిగురున 'వర్మ' యని యుండుటచేతను, వీరుభయలోక్క వంశమువారే యనియు, శ్రుతియులనియు, బ్రాహ్మణమతాభిమానులనియు, తెలియుచున్నది.

లాబర్న్ సతీమణి రచించినవ్యాసము నొకరాంధ్రీకరించిరి. అందు యవద్వీపశిల్పకళానిర్మాతలు ((గ్రీకులు) యవనులని వ్రాయబడినది. అదినిజమైనను కానచ్చును. కాని హిందూమత, బౌద్ధమతములకు సంబంధించిన కట్టడములే అందుగలవనియు, అవి తూర్పుతీరము

నుండి వలసపోయిన ఆంధ్ర, కళింగ, రాజులచేత కట్టబడినవనియు నెఱుంగునది.

క్రీ॥ శ॥ రెండవ లేక మూడవ శతాబ్దమున గీకులు యవద్వీపమునకు వచ్చినట్లు కవః బడుచున్నది. ఇప్పటికిని ద్వీప మధ్యమున అనేక దేవాలయములను గట్టినట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. ఆవి ముఖ్యముగా జోగ్గకరత లోను, సురకర్తలోను, మాజలాంగ్లోను గట్టబడియున్నవి. యవద్వీపమునకు దక్షిణము ననున్న సండభూమిలోకూడ కొలదిగా గానవచ్చుచున్నవి. బహుశః భూకంపములు వాని నన్నింటినిధ్వంసముజేసియుండవచ్చును.

క్రీస్తుశకప్రారంభమున గ్రీకుల 'ఇండొ నేషియా ఆర్చిపెలగో' హిందూదేశమునకుఁ గూడ నెఱుకయే. అచ్చటివారు జావాద్వీప మునఁ బుట్టిన జనులే. వారు బియ్యముతోను, బంగారు, వెండి, దంతము, లోనుగాగల వస్తువులతోను, పరిమిళద్రవ్యములతోను, ఇతరదేశములలో వర్తకము జేయుచుండెడివారు. ఆసమయమున దేవుడైన వారు హిందూ మతమును, బౌద్ధమతమును దీసికొనియుండ వచ్చునని మానవ్యకము.

చాలకాలమునుండిక భౌద్ధులకొక ధర్మసం దేహముకలిగినది. ఆద్వీపములోనికట్టడములకు ను హిందూదేశ కట్టడములకును సేమాత్రి ము పోలికలేదు. వారుకట్టడపునిబంధనలన్నీ టినిఁ దెలిసికొన్నపిదప తమకు సంబంధించిన పద్ధతులలో వాటిని నిర్మించుకొనిరి. అందు పల్ల విగ్రహముల పేర్లు హైందవ విగ్రహ నామములకు సంబంధించినను, పోలికల లోమాత్రిము చాల బేధములున్నవి. కాని దానిని హైందవశిల్పలే రచించినట్లు నుడివె దరు. అట్లే యగునెడల వా రేల తమ దేవాలయముల నిఁకొకవిధముగా కట్టి యలంకరిం

చెదరు? విగ్రహములకుఁ దమ కళిమానము లైనట్టియుఁ బాగుగా పరిచయముగలట్టియుఁ ముఖములను వదలి యవద్వీపవాసుల ముఖ ములనే యేల చెక్కిరి?

బాగుగా విచారింప నిజమేమనగా;— ఆ యాదేశములవారలు పరదేశములకుఁ బోయి నపుడు తమ మతసంబంధమైన దేవాలయము లను తమదేశపద్ధతినే నిర్మించుకొనిరి. అందు వలన మనము విగ్రహములయొక్క ముఖము లను బరిశీలించిన వాటి నేదేశశిల్పులు నిర్మించిరో తెలిసికొనవచ్చును. వీని మూలమున యవద్వీప శిల్పులే యాశిల్పకళాశేషముల కుత్తరవాదులని చెప్పక తప్పదని నాయభిప్రాయము. నాయభిప్రాయమేకాదు, నిజముకూడ సంతయే. కావలెనన్న నిదర్శనములు గూడఁ గాన్పించును. జావాశిల్పులు తా మెట్టివిగ్రహములఁ జెక్కినను, నేలాటి చిత్రముల లిఖించినను కొంచెముగనో, గొప్పగనో స్వదేశకళనుఁ జొప్పింపకమానరు. ఒక యాంగ్లేయ విగ్రహమును వ్రాయవలసినచ్చి ననుగూడ నట్లే చేయుదురు. అది యెల్లరకు ను సహజము. డచ్చివారుకూడ, జావాశిల్పమునుఁ జేయునప్పుడు, కొంచెము పాశ్చాత్య సుగంధచూర్ణమునుఁ దగిలించియుండిరి. జోగ్గకరతలో బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులు, ముగ్గురికిని దేవాలయములఁ గట్టి, విగ్రహములఁ నెఱుఱాతిలోఁ జెక్కినది యీహాలాంకులే.

ఇవన్నియుంగాక యవద్వీప శిల్పకళానిర్మాతలు హైందవులు గారనట కింకొకప్రబల కారణము కలదు.

హిందూ మతస్థులు బ్రహ్మ నారాధింపక పోవుటచే, బ్రహ్మాలయము లెచ్చటను హిందూదేశములో లేనేలేవని చెప్పవచ్చును. ఆ దేవాలయములు యవద్వీపములో నమితము

మహారాజగిరి హోతా వీరభద్రయ్య పంతులుగారు,
జమీందారు ఆఫ్ గంగోలుయెస్టేటు,
రాజు హేంద్రవరము.

క లింగ దేశ చ రి త్ర.

మహారాజశ్రీ ఉన్నవ రామలింగం పంతులుగారు,
బ రం పు ర ము.

లుగా నున్నవి. భారతీయశిల్ప లేల తమ కా నవాయితీలేని విగ్రహములఁ జెక్కవలెను? దీనికంతయు నేదో మతసంబంధమైన ప్రబల హేతువుండవలయును. మొదట జావాదేశ స్థులు హిందువులుగాక, తమపరికొన్నియేండ్లకు హిందూమతమును స్వీకరించుటచేత, నిర్వరకు నిట్టి యాధారభేద మంకురించి నది. శిల్పిగూడ జావాద్వీపయాచారమునే యనుసరించి బ్రహ్మలయములనుగూడ విరివిగా గట్టినాడు.

జోగ్జకరతనోని బ్రహ్మలయమునకు నెదుట నతని వాహనాలయమున్నది. అక్కడనే యొక స్తంభముపై హంసలగుంపు వలయాకారముగ నున్నది. పిదప, విష్ణుదేవుని నిప్పటికిని నచటి జనులు సురభి కనుమఱజములతో బూజించెదరు. ఆప్రభుని కెదుట నాతని వాహనాలయమున్నది. గర్భగుడిలో నెఱ్ఱతాతితోఁ జెక్కబడిన కూర్మమును దానిపై ననంత శేషంధును, నాతనిపైన గరుత్మంతుఁడు మొదలుగాగలవా రుండిరి. పరమాత్ముడు యోగనిద్రాముద్రోత్పన్నుడై శ్రీదేవి పాదసేవ చేయుచుండగా చక్కగా శేషశాయియై యుండెను.

ఇక శివునిగుడి మిక్కిలి పెద్దది. దానియెదుట మధ్యకాపాలికుని గుడియు, నొక ప్రక్క భారతగురుకుమారదేవుని గుహయును, నింకొక పార్శ్వమున గణపతి మహిషాసురుల కందరములును గలవు.

బహుశః శిల్పాలకు మంత్రములు, వాటి మహిమాలేశయములు, తెలిసియుండవచ్చును. లేనియెడల నావిగ్రహములలో నిప్పటికిని మహిమ లెందుకు స్థిరములై యున్నవి? విగ్రహములలోఁగి మంత్రశక్తులు పాఠులకే కాబోలుస్వదేశమంతటనుండియున్న చలువతాతని

వగలిరక్తశిలాకలశములనే యుపయోగించిరి.

శివుని దేవాలయమునకు నట్టెదుట నందివాహనమున్నది. దానివెనుక సూర్యకుండ్రులు సప్త పంచాశ్వములతో నెలిగిపోవుచుండిరి. పూర్వము ప్రతిమ లాయానంతరి వారికి జెందినవని యచ్చోటనే వ్రాసియుండెను. ప్రాంబాన్ దేవాలయ కుడ్యములపై చిత్రములు చెక్కబడియున్నవి.

తదనంతరము ముంటిలాకాలోనిబౌద్ధశిల్పమునుగూర్చిచారితము. అచ్చటమొండటో దేవాలయముబౌద్ధశిల్పకళలోమిక్కిలిప్రఖ్యాతిగాంచినది. దానికివెలుపల పద్మపాణి, బోధినత్వప్రజ్ఞ సారామిత, మొదలగు వారివిగ్రహములుగలవు. లోపలిభాగమున జ్యేష్ఠజన్మజైన మానవీబుద్ధ, మంజుశ్రీబుద్ధ, పద్మపాణి, అవలోకితేశ్వర మొదలగు బ్రహ్మాండవిగ్రహములుగలవు. ఆదేవాలయ కుడ్యముల కావలివైపున నవలోకితేశ్వరుని గురించిననొక కథ వ్రాయబడియున్నది.

యవద్వీపమునకు బౌద్ధమతము ఇండియా నుండియే నాగార్జునుని కాలములో వచ్చినదిగాని మఱెచ్చటనుండియు రాలేదని కనబడుచున్నది. అందువల్లనే బహుశః దేవాలయమును ప్రసిద్ధిగాంచిన పెగోడాలను, బోరోబుదూరును, మహాయన బౌద్ధయోగాచార్యులైన వజ్రపాణి యనుశిల్పి నిర్మించినట్లు తెలియుచున్నది. ఇంకను మొండటోలోని దేవాలయమున మిక్కిలి ప్రశాంతమైన పూజలు జరుగుచుండును. విశ్వమానవజీవన ప్రతిబింబములయెదుటను, బ్రక్కలను నిప్పటికిని నచ్చటి జనుల ఈశ్వరభక్తిజ్యోతులకు సమన్వయముగాఁ గర్పూర నీరాంజనంబులు వెలుంగుచుండును. కొంతమంది యవద్వీపవాసులాగుడి నుండి బోరోబుదూరుకు బలమార్గ

మున్నట్లాక కథను నుడివెదరు. గాని, యట్టి చేదైన నున్న ట్లానవాలుకూడ నాకు గాన్నిం పలేదు.

ఆప్రక్కనే బోరోబుదూరు కన్నులపండు వొనర్చును. భగవంతుని యేడు రంగస్థలములయందు 432 దగ్గోబాలు(గంటలు)మన మానవనేత్రములకు పర్యమొసగును. ఒక్కొక్కగంటలో బ్రాహ్మణ బల్బిమోత్తరములుగా ధ్యానబుద్ధుడు, సమాధిలో నుపవిష్టుడైయుండును. మధ్యనున్నగంటలో మానుషీబుద్ధుడు పవిత్రుడైయుండును. ఆరుయేడు రంగములలోనున్న 6-7 గోడలపై మాత్ర మేలకో విగ్రహములఁ జెక్కరైరి. ఉజ్జ్వల తేజంబుతో వెలుంగుచున్న భావనాప్రతిమ రీ ప్రపంచమున నెచ్చటనుఁ గానరావు. శిల్పకళావిశారదుఁడువిగ్రహములను శక్తికొలంది కొంతవరకు తేజోవంతములుగాఁ జేసియే వదలివేసియున్నాడు. నగటున నాబ్రహ్మాండ శిల్పకళ, ప్రాణ తేజితి కడకు బుద్ధ సమత్స్యసిద్ధి నొందుదురో, ఆమానవజీవితము నుఁ జెల్పుచున్నది.

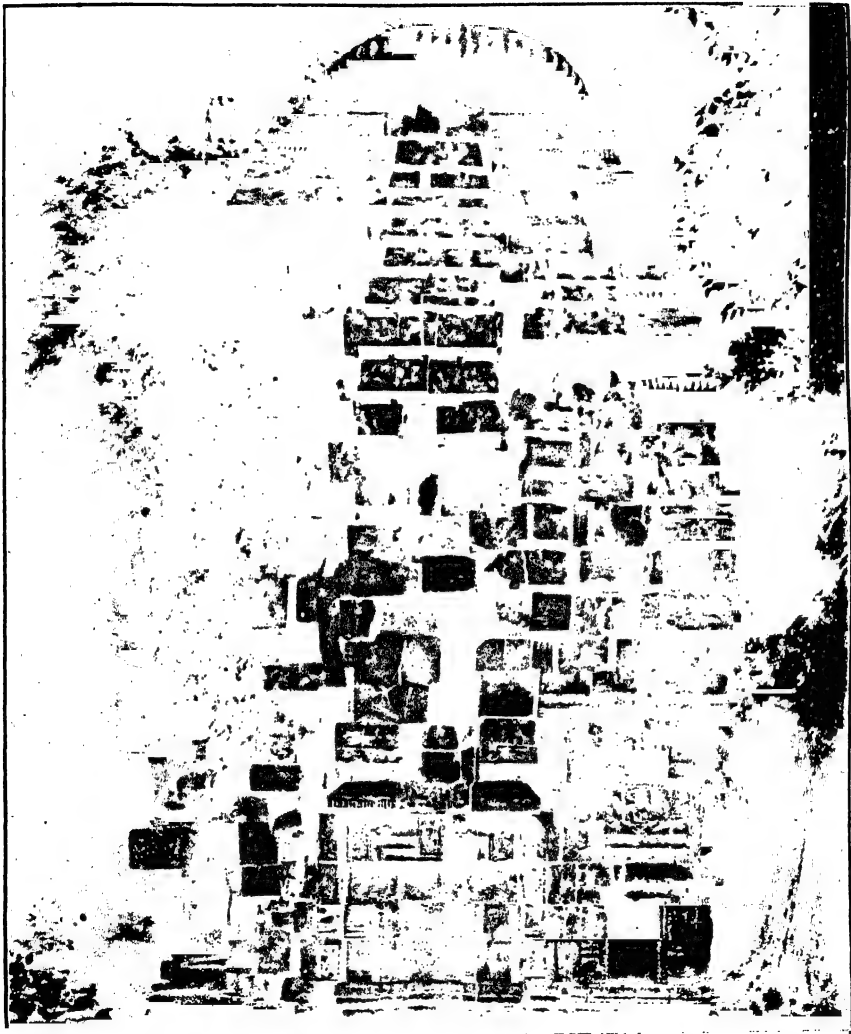
అదియునుగాక నాప్రతిమ విశ్వమయప్రతిబింబము. ఆబ్రహ్మాండ దేవాలయమంతయు నొక్క తామరకమలమున నిర్మింపబడియుండెను. అచ్చటి 432 గంటలు, వాటిపై నున్న ధ్యానబుద్ధుని ప్రతిమలు, మన్వంతరములో 4320 లక్షల సంవత్సరములనుండి చెక్కుచెదరకయున్నవి వానిలో మధ్యనున్న ధ్యానబుద్ధు డంతకంటె నెక్కుడుకాలమునుండి సిరిముగా నున్నవాఁడు.

ప్రపంచంబునగల బౌద్ధశిల్పములో బోరోబుదూరు అనన్య సామాన్య సౌందర్యముతో నొప్పారుచున్నది. అది భవిష్యద్బుద్ధుఁడైన మైత్రేయునిపేర కట్టబడెను.

ఇంకను డీయింగ్ పాబూయొక్క శిఖరమున, మహాబలిపురములోని 7 పెగోడాలవలె హైందవ దేవాలయములు కలవు. అవిమిక్కిలి యందముగా కట్టబడియున్నవి. వానిలో నర్జునుని గుడియు, భీమునిగుడియు, సుధద్ర గుడియుఁ గలవు. మఱియు నచ్చట నగస్తుని విగ్రహముకూడ నున్నది. అదియునుంగాక, అగస్త్యమహాముని గొప్ప సంస్కృతపండితుఁడనియు, అనాదిని యవదీప్తపవాసులాతని విగ్రహములను గొయ్యతో జేసికొని యారాధించెడివారనియు, నాఋషిసత్తముఁడబావాద్వీప భాషయైన కావీలో మహాపండితుఁడనియు, డచ్చి ప్రాఘనైన కెరక చారిత్రక సిద్ధర్థనములతోఁ జెప్పెడివాఁడు. ఇప్పటికిని నురబరత, జోగ్గకరతలలోని మహారాజులును, వారి యాస్థానికులును, తాము విత్తులకువ్రాయు లేఖలలో మొట్టమొదటప్రణవముతోనాడి యిహిందూమహర్షి నామమును లిఖించెదరు. దీనివలన నగస్తుసకునుజావాద్వీపవాసులకును గల స్నేహబాంధవ్యముఁ జెలియును.

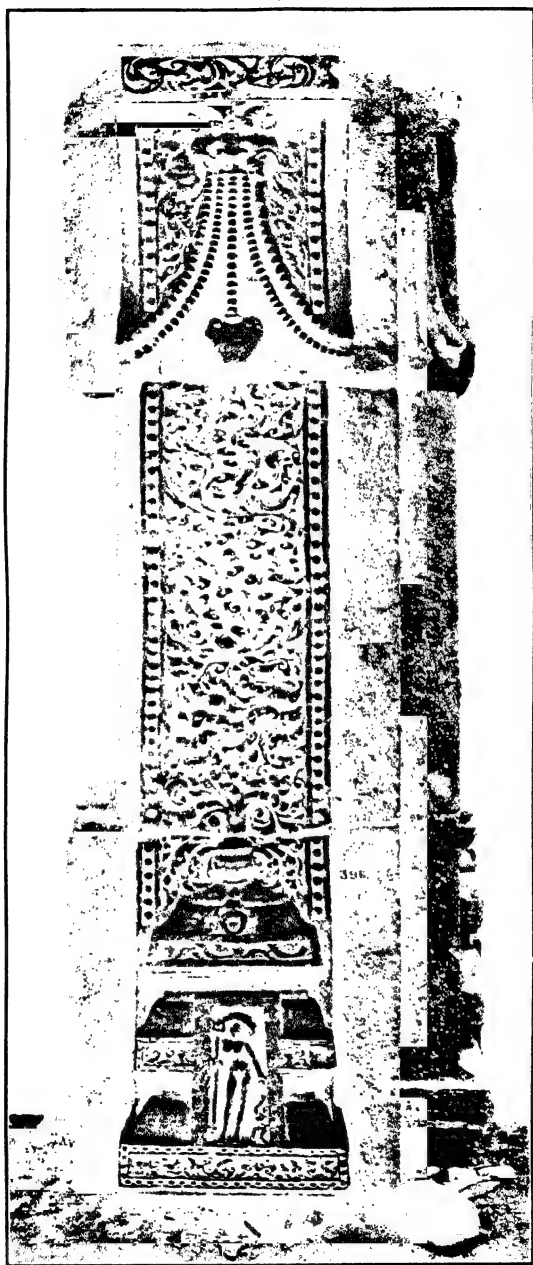
భంజవంశము.

భంజరాజ్యము ఒరిస్సాదేశములోనిఉత్తర పశ్చిమదిశనున్న కొండలలో స్థాపించబడినది. ఇప్పటి మయూరభంజరాజ్యమే ప్రాచీనభంజరాజ్య జీర్ణశేషము. వీరు అండజవంశీయులుగా వర్ణింపబడిరి. మరియు, మయూర అండజ భంజులుగా వర్ణింపబడిరి. కొట్టాశ్రమమను తపోవనమున (ద్రస్తుతపుమయూరభంజ గ్రామ సమీపమున) వీరుద్భవించినట్లు వీరిశాసనములు తెలుపుచున్నవి. వీరు మయూరికులను జాతివారిని జయించి తమరాజ్యమునేర్పరుచుకొనిరిని కొందరు వాయుచున్నారు. క్రీ॥ శ॥ 9 వ శతాబ్దమున వీరభద్రుడను రాజు ఈరాజ్యమును స్థాపించెను. శాసనములనుబట్టి, వీరు

KUTAI-TUNDI OR NILARASIDHVARA TEMPLE, KUCHING.

[*With the kind permission of the Archaeological Department Mayurthanj State.*]

SIDE PIECE OF A MAIN NICHE OF THE GREAT
TEMPLE, KHICHING.

[With the kind permission of the Archaeological Department Mayurbhari State.]

రెండుభాగములుగా చీలిపోయినవియు, ఒక వంశమువారు ఖజుంగ రాజధానిగా జేసికొని ఉత్తరమున, అనగా ఇప్పటి మయూరభంజప్రదేశమేలుచుండ, మరియొకవంశమువారు వంజావక రాజధానిగా జేసికొని దక్షిణమున, అనగా ఉత్తరగంజాంజల్లాలో రాజ్యమేలుచుండిరి, తెలియుచున్నది.

సరేంద్రభంజదేవుని శాసనమునుప్రకటించిన సింగ్ దేవుగారి వ్యాసమున ఈక్రిందివంశావళి వ్రాయబడినది.¹³

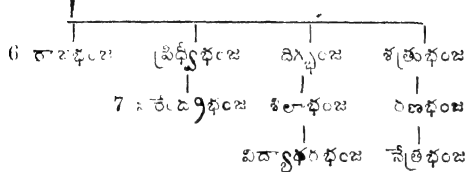
1 గుణదండవీరభద్ర

2 ఆదిభంజ

3 కొట్టభంజ

4 దిగ్భంజ

5 రణభంజ

వీరభద్రుడు చోడగంగునికాలమున, అనగా 11 వ శతాబ్దమున, రాజ్య మేలినవియు, ఈ భంజవంశపురాజులు క్రీ. శా. 11-14 శతాబ్దముల మధ్య బరిస్సా కొండప్రదేశములలో రెండు భాగములుగా చీలిపోయి రాజ్యమేలినవియు సింగ్ దేవుగారు వ్రాసిరి. కాని ముజం దారు, బెర్హి ప్రభృతులు, ఈరాజులు 8 వ శతాబ్దమునుండి రాజ్య మేలినవియు, ప్రస్తుతపు మయూరభంజ రాజ్యము మొదలు గంజాంజ

ల్లాలోని గంసూరువరకు అంతదేశమును ఒకే వంశమువారుగా పాలించినవియు వ్రాయుచున్నారు. వీరివారలయందే ఎక్కువ నిజముగలదని నాయభిప్రాయము. పై వంశావళియు సరిగాలేదు.

రాణకరణభంజదేవుని శాసనమొకటి ప్రకటింపబడినది. అందలి విషయ మిట్లున్నది.¹⁴

భాగనదీతీరమందున్న సింఘాగ్రామమును, మగధ దేశములోని పలాసిగ్రామమునుండి వచ్చిన బ్రాహ్మణునికి శిలాభంజ దేవుని మనుమడును, శత్రుభంజ దేవుని కుమారుడు నగు రణభంజ దానమిచ్చెను. భంజరాజులు అండజవంశజులని తెలుపబడినది. శాసనపు శిఖాపై ని రాజుపేరు, పన్నము, చంద్రవంక, నంది విగ్రహములు గలవు. రాజు పరమమహేశ్వరుడనియు, స్థంభేశ్వరీపాదభక్తుడనియు తెలుపబడినది.

ఈ రణభంజదేవుని 34వ రాజ్యకాలపు శాసనమొకటి ప్రకటింపబడినది. అందలి విషయ మిట్లున్నది.¹⁵

రాజు శిలాభంజ దేవుని మనుమడనియు, శత్రుభంజ దేవుని కొడుకనియు, తెలుపబడెను. మరియు, ఉభయభంజులీ మండలాధిపతియనియు, అండజవంశప్రభవయనియు, పరమవైష్ణవుడనియు, తెలుపబడెను. సరేంద్రమండలములోని బురల్లా గ్రామవాసియగు పద్మాకరుడను బ్రాహ్మణునకు హస్తినేంద్రగ్రామము దాన మివ్వబడెను.

భంజములకులతిలకుండును, భంజలాధిపతియునగు నేత్రభంజశాసనమున నాతడు దిగ్భంజదేవుని ప్రాప్తాత్ముడనియు, శిలాభంజప్రాప్తాత్ముడనియు, విద్యాధరభంజపుత్రుడనియు చెప్ప

13. Vide article on Ancient Bhanja Kingdom published in the Vizianagaram College Magazine for 1926. Pp. 33-42 14. Vide J.B.O.R.S. Vol VI, Pt IV. P.P.481-486. 15. Vide J. B.O. R. S, Vol VI, Pt II., PP.266-273.

బడెను. ఈతడు పరమవైష్ణవుడు.

విద్యాధరభంజదేవుని తామ్రశాసన మొకటి ప్రకటింపబడినది.¹⁶

దానిశిఖాపైని కూర్చుండియున్నసింహము, రాజుపేరు చెక్కబడినది. శాసనము కుటిల (దేవనాగరి) అక్షరములతో చెక్కబడినది. భాషసంస్కృతము. అందలివిషయమిట్లున్నది.

విమలభంజ విషయములోని తుండురావ గ్రామమును, వంజుల్ వక వాసకమునుండి రణభంజదేవుని ప్రసాదమును, దివభంజదేవుని ప్రసాదమును, శిలభంజదేవుని పుత్రుడు నగు మహారాజ విద్యాధరభంజదేవుడు, భట్ట దారు ఖండియను బ్రాహ్మణునికి తన పుత్ర్యాభివృద్ధికై, దానమిచ్చెను. పరమమహేశ్వరుండును, మాతాపితృపాదానుభూత్యయు, భంజ కులాధరణుండును అగు మహారాజ విద్యాధరభంజదేవు దానకర్త. కళింగశ్రేష్ఠియు, మంత్రియునగు భట్టస్థంభదేవు డీశాసనమును ధృవపరిచెను. సంధివిగ్రహీకుడగు శ్రీఖంభ దీనినివాసెను. శాసనమున, దానకాల మివ్వబడలేదు.

గంజాంబల్లా ఛత్రపురం తాలూకా అంతరి గ్రామమునదొరికిన యశభంజదేవుని శాసనమునుబట్టి ఈక్రిందివంశావళి తేలుచున్నది.

దివభంజదేవ

మీరభంజదేవ

రాయభంజదేవ

యశభంజదేవ

యశభంజదేవుడు సకలఖంజలీ మండలాధిపతియని బేర్కొనబడెను. దాన వివర్ణబడిన గ్రామమును, రాజనివాసమును, గూడ గుం

సూరుతాలూకాలోనివని తెలియుచున్నవి.

కనకభంజబాడ్ శాసనమునుగురించివాసిన ఆర్. డి. బెనర్జి, ఆశాసనము శేవలము కల్పితమైనదనియు, అందు చేత నమ్మ వీలులేదనియు, వా్రియుచున్నారు.¹⁷ అందలి ముగ్గురు రాజులగోత్రములు, లాంఛనములు, తత్పూర్వభంజరాజుల గోత్ర, లాంఛనములకన్న భిన్నములుగానున్నవి. శాసనపు వ్రాతచూదిరిగూడ భిన్నముగానున్నది. బమన్ ఘాటి శాసనకర్తయగు రణభంజ, దిగ్భంజ కొడుకని చెప్పబడుటచేత ఆతడును, శశుభంజకొడుకని చెప్పబడినరణభంజయు నొక్కరుగారనియు, శాసనపులిపులనుబట్టిశత్రుభంజకొడుకగురణభంజయే పూర్వీకుడనియు, దిగ్భంజ కొడుకగు రణభంజ II గాంగళక సంవత్సరము 288 నాటివాడనియు, బెర్జిగారు వా్రియుచున్నారు. పై విషయములలో గాంగళకవిషయము తప్ప తక్కినవి సరిగానే యున్నవి. శాసనమున గాంగళకముమాటలేదు. పేర్కొనబడిన 288 సంవత్సరము ఏశకమునాటిదో తెలియదు. కాని కరవంశీయుల యొక్కయు, శైలోద్భవ వంశీయులయొక్కయు శాసనములలో పేర్కొనబడిన రాజ్యకాలములును, ఈభంజరాజ్యకాలమును, ఒకే శకమునుండి లెక్కించబడియుండవచ్చును. అది హర్ష రాజ్యకాలము (క్రీ॥శ॥ సం॥ 643) ను సూచించునని నాయభిప్రాయము. కర లేక శేనరివంశీయులు ఉత్కళదేశమంతయు నేలిన కాలముననే ఈశైలోద్భవ, భంజ వంశములు వారికి సామంతులుగానుండి మండలాధిపత్యమొనరించుచుండిరినతోచును.

రెండవశుభకరదేవునిధారకోటశాసనమును పోకటించుచు (Vide J. A. H. R. S. vol. IV.

16. Vide J. A. S. Beng. Vol LVI, Pt I, No 3 PP. 154—160.

17. Vide J. B. O. R. S. Vol 14. Pt I, PP. 114—126.

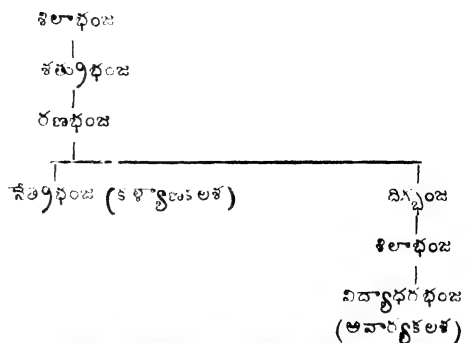
Parts 3-4) శ్రీ సత్యనారాయణ రాజగురు ఇట్లు తెలిపిరి. మహేంద్రగిరి మహానదుల మధ్యనున్న తోసలిదేశముపై కరవంశపురాజులు క్రీ॥ 4వ శతాబ్దమునుండి రాజ్యమేలిరి. తోసలిరాజధానియగు గుహేశ్వరపాటక భువనేశ్వరము చెంతనుండెను. శాసనమునందలి జయకటకవిషయ మిప్పటి గంజాంజిల్లాలోని జౌగడమై యుండును.

కరరాజులకును నాగోద్భవులకును (శైలోద్భవులు) సంబంధ శాంధవ్యము లుండెడిది శైలోద్భవుల కరవ శపురాజులకు సామంతులు. శాసనపులిపి, ఉత్తరశైలిని వ్రాయబడిన బ్రాహ్మిలిపి, దీనినిబట్టి ఈశుభకర దేవుని శాసనము క్రీ॥శ॥ 6, 7 శతాబ్దముల నాటిదని చెప్పవచ్చును.

ఈ ధంజరాజుల శాసనములు ఇంకను నాలుగు ప్రకటింపబడినవి.¹⁸

ఈ శాసనము లన్నియు గంజాంజిల్లా గుంసూరు తాలూకాలోనే దొరికినవి. వాటి యందు పేర్కొనబడిన గ్రామములు కూడ ఆ చుట్టుపట్లనే గలవు. దీనినిబట్టి ఆరాజులు పూరి, గంజాం, జిల్లాలలోని కొండవ దేశములందు రాజ్యమేలిరిని తెలియును. ఈ శాసనములలో నేత్రీధంజ, విద్యాధరధంజ రాజుల శాసనముల లిపి, వ్రాతమాదిరి, శిఖాపై సింహ ముద్ర లొక్కవిధముగా నున్నవి. యశోధంజ రాజు శాసనపు లిపి, వ్రాతమాదిరి, శిఖాపై నంది ముద్ర, ఇవి మరియొక విధముగా నున్నవి. ఈ రాజవంశము దరిమిలాదని తెలియుచున్నది.

ఈ శాసనములనుబట్టి ఈ కిందివంశావళి ఏర్పడుచున్నది:—

నేత్రధంజ దేవుని దాన శాసనములు చెందును వంజులక గ్రామమునుండి ఇవ్వబడెను. వానుదేవఖండవిషయములోని ఆరాతగామమును రాజు బ్రాహ్మణులకేచ్చుచు దానినిసంరక్షించుటకై తన సామంతరాజులను, రాజానకులను, రాజపుత్రులను, విషయపతులను, దండపాళికులను, వ్యవహారికులను, బ్రాహ్మణులను, కరణములను, నివాసజనపదులను, ఆజ్ఞాపించెను. ఈ వానుదేవఖండ విషయము గంజాంజిల్లా గుంసూరు తాలూకాలోని వానుదేవపురమై యుండనోవు. నేత్రధంజ దేవుని శాసనము మరియొకటి ప్రకటింపబడినది.¹⁹

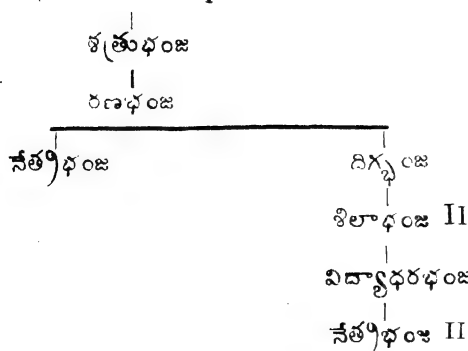
దాని శిఖాపై సింహాంశుండియున్న సింహవిగ్రహము గలదు. దీనినిబట్టి కొంద రీతడు వేరు వంశమువాడగువాని అది సరికాదు. దిగ్భంజ దేవుని ప్రపాత్రుడును, శిలాధంజ దేవుని ప్రపాత్రుడును, విద్యాధరధంజ దేవుని ప్రపాత్రుడును నేత్రీధంజ, భంజామలకులతిలక యనియు, పరమవైష్ణవుడనియు, ఖంజలాధిపతి యనియు, వర్ణింపబడెను. విజయ వంజులక గ్రామమునుండి, భట్టపురుషోత్తమునకు వల్కాఖండము దాన మివ్వబడెను. శాసనములనుబట్టి ధంజ రాజులను గురించి ఈ కింది విషయములు తెలియుచున్నవి:—

18. Vide Annual Report on Epigraphy for 1917—1918, P 12 and Pp. 135—137.

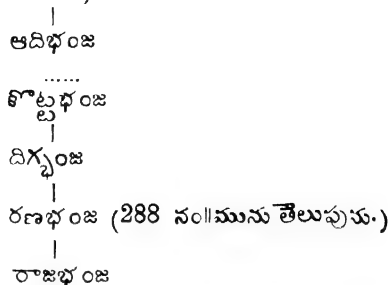
19. Vide J.B.O.R.S, Vol VI, Pt 2, Pp 274—276.

వీరు అండజులు. వీరి రాజ్యస్థానము ఖంజ లీమండలము. కొన్ని శాసనపుశిఖాలపై ని సింహము, కొన్నిటిమీద నందివిగ్రహము గ లదు. కొన్ని శాసనములలో ఏ రండజవంశ జులు లేక మయూరభంజులు అని చెప్పబడ క కాన్యప వంశజులని చెప్పబడినది. అండజ వంశజు లని చెప్పుకొనుట కంటే కాన్యపగో త్రీకులని చెప్పుకొనుటయే మంచిదనియో, గోత్రములు లేనివారు కాన్యపగోత్రీకులని పిలువబడుట యాచారమనియో, వీరిట్లు తెలుపుకొనిరి. వీరి శాసనములలో రెండవ రణభంజదేవుని బుమన్ ఘాటి శాసనమున 288 రాజ్యకాల మని యుండుటచేత కొందరు ఇది గాంగళకప్రారంభమునుండి లెక్కింప బడి నట్లుాహించి, ఆతనికాలము 1066 అని వాయ్చు చున్నారు. అయినను, గాంగళక ప్రారంభకాలము క్రీ॥ శ॥ 778 సంవత్సరమని ఇంతవరకు ఋజువు కాలేదు. కరవంశీయులు గూడ ఈశకమునేవాడిరని వ్రాసిన వ్రాతలేప్పు. ఇంతవరకు వీరి తామ్రశాసనములు 15, 16 ప్రకటింపబడినవి. అందు సగముభాగము మొట్టి రణభంజదేవునివైయున్నది. ఆర్.డి. బెనర్జిగారు వీరి వంశావళి నిట్లు నిర్ణయించిరి.²⁰

(A) శిలాభంజ I

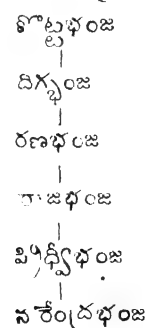

(B) వీరభద్ర

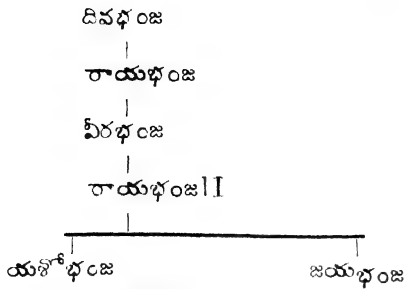
ముజుంకారు పై వంశావళియందలి ఆఖరి రాజులు (B) మొదటి రాజులకు (A) ముందే రాజ్యమేలిరని వాయ్చుచున్నారు. కాని ఆయాశాసనముల లిపినిబట్టి వంశక్రమముపైని చూపబడినరీతిగానే యుండవలెనని బెనర్జిగారు వాదించుచున్నారు.

పరమానందాచార్యులుగారు ఈభంజ వంశపురాజులను గురించి ఒక వ్యాసమును ప్రకటించిరి.²¹ అందు ఇంకను మరికొన్ని భంజవంశపు రాజుల శాసనములను గురించి వ్రాసిరి. సరేంద్రీభంజయొక్క ఖండదాలి శాసనమున ఈక్రిందివంశావళి గలదు.

గంజాంజిల్లాలో నూతనముగా దొరికిన రెండు భంజవంశపు శాసనములనుబట్టి ఈక్రింది వంశావళి తెలుచున్నది.²²

20. Vide J.B.O.R.S, Vol. III Pt III, Pp.319-323. 21. Vide J.B.O.R.S, Vol XII, Pt I, Pp.92-102
22. Vide Ep. Report for 1917-1918. P. 12.

వీరు 15వ శతాబ్దమున తూర్పుగాంగరాజుల యధికారము తగ్గినతర్వాత ఖంజలీమండలముపై రాజ్య మేలిన పరమానందాచార్యులుగా రూపొందించుచున్నారు. వీరికిముందు రాజ్య మేలిన రాజులు ముగ్గురు గలరని కనకభంజ బాదు శాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. కాన్యకబుష్టి వంశపువాడును, సోలనభంజ మనుమడును, దుర్జయభంజ కొడుకును, అయిన కనకభంజ ఖంజలీమండలముపై నేలెను.

ఈరాజులందరును భంజవంశమునకే చెందినవారు. సకల ఖంజలీమండలముపై నేలరి. కాని వేర్వేరు కాలములందు రాజ్యముచేసిరి. భంజరాజుల శాసనములు వంజల్ వాకనుండి ఇవ్వబడెను. విధ్యాధరభంజ, నేత్రభంజ, యశోభంజ మొదలగు రాజులు దానమిచ్చిన గ్రామములు ఉత్తరగంజాంజిల్లాలోను, జైపురంలోను ఉండుటచేత వారాదేశములపై తమ యధికారమును జరిపిరిని చెప్పవచ్చును. పూరి ఉత్తరగంజాంజిల్లాలు, కొంగోడుమండలమునపేర, వారి యధికారమునకు లోనై యుండినట్లు వారిదానశాసనములు, దానగ్రామములు గుంసూరు, ఆస్క, ఛత్రపురంతాలూ కాలలో దొరుకుటయే నిదర్శనము. రెండవ రణభంజ దేవుని బహుశాటి శాసనము, 288 సంవత్సరమునాటిది, కడపటి గాంగరాజుల శకమునుండి లెక్కించి (288+772), క్రీశ॥ 1060

సం॥ నాటికిని ముజుందారు ప్రభృతులువ్రాయుచున్నారు. 288 సంవత్సరమును తెలిపిన రణభంజయే మొదటివాడనియు, ఆసంవత్సరమును గాంగశకము (772) నుండిలెక్కించవలయుననియు, తెలుపుచు, డాక్టరుముజుందారు ఈభంజరాజులు క్రీ॥ శ॥ 9-16 శతాబ్దముల మధ్య రాజ్యమేలిన యభిప్రాయ పడిరి. కర-కేసరివంశమునకు చెందిన దండి, త్రిభువన, మహాదేవుల శాసనములలోని 180, 187 రాజ్య సం॥లు గూడ ఈగాంగశకాబ్దమునుండియే వారు లెక్కజెల్పుచున్నారు. కాని దీనికి సరియగు ఋజువులేదు.

రాణకయనియు, మహారాజనియు మాత్రము వీరికి రాజ్యచిహ్నములు గలవు సర్వభౌమపదమును సూచించు బిరుదము లేవియు గానరావు. వీరివంశము, గణనండానాయక వీరభద్రునిచే స్థాపించబడినది. మహాకళింగాధిపతులనియు, మహాకోనలేంద్రులనియు బిరుదములు వహించి విరీతిపురమునుండి కోనల, కళింగములపై రాజ్యముచేసిన సోమవంశపు రాజులక్రింద వీరు మొదట సామంతరాజులుగా నుండినట్లు తెలియుచున్నది. వీరి శాసనములలోని మొదటిరాజు పేరు శిలాభంజుని యుండుటచేత కొందరు వీరినిశైలోద్భవ, శైలేంద్రరాజులతో ముడిపెట్టుచున్నారు. ఒరిస్సా కొండప్రాంతములందు తమ యేలుబడిని సాగించు కొనుటచేత కాబోలు వీరికి పేరు. ఈశైలోద్భవ వంశము అనేక చీలికలై, ఒరిస్సాలోని వేర్వేరు భాగములందు స్థిరపడినది. ఏలనన, శ్రీపురమున శైలేంద్రులును, శ్రీవర్ధనపురమున శైలపంశీయులును (Vide Ragholi Plates of Jaya Vardhana, P. 18, Inscs. in C. P.), ఖంజలి (ఖజ్జంగి) యందు భంజవంశీయులును,

కొంగోడుయందు శైలోద్భవులును, వాసము లేర్పరుచుకొనిరి. మయూరభంజదేశమందు శిలాభంజ వంశీయులు కొందరు 1800 సంవత్సరముల క్రితమీస్థిపడినట్లు అందు దొరికిన శాసనముల లిపిబట్టి తెలియుచున్నది. శైలోద్భవులు కొండదేశములందు రాజ్యము జేయుచుండిరనియు, గంగవంశీయులు శాలిమనదీతీరమందున్న కొంగోడునందు వాసముజేయుచుండిరనియు శైలోద్భవు డొకడు గంగవంశీయపురాణిని పెండ్లాడగా జనించిన కుమారుడు శైలవంశమును కొంగోడునందేస్థాపించెననియు హీరలాల్ తెలిపెను. ఇట్లే అండజవంశముగూడవర్సిడెను. శైలవంశీయుడొకడు మయూరికుల దేశమునకు బోయి, వారి నోడించి, మయూరభంజన యను బిరుదమును సంపాదించెననియు, మయూరికుల రాణిని పెండ్లాడి మయూరభంజవంశమును స్థాపించెననియు, అందుచేతనే మయూరమువారిచేత గౌరవముగా జూడబడుచుండెననియు, అండజవంశీయులని శాసనములలో పేర్కొనబడెననియు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని బాడ్, మయూరభంజదేశపురాజులు మయూరచిహ్నమును గల్గియున్నారు.

భంజవంశోత్పత్తిని గురించి సింఘదేవుగారిట్లు వ్రాసిరి.²³

“రణభంజ, రాజభంజదేవుల తామ్రశాసనములు, వారి పూర్వీకుడైన వీరభద్రుడు మయూరాండజుడని తెలుపుచున్నవి. ఈవిషయమును రామ్యుగారి గ్రంథమునగానక, ముజందారుప్రస్తుతపు మయూరభంజ, కియాజాభంజవంశములు పూర్వభంజ రాజులవంశముతో సంబంధము లేనివని నిశ్చయించెను. మరియు

ఆవంశముల పురాణకథలు ఇప్పటి భంజవంశీయుల ఉత్పత్తిని సరిగా తెలుపుచున్నవని వ్రాసిరి. (అనగా వారు కాన్యకగోత్రీకులనియు, సూర్యవంశపురాజులనియు తెలిపిరి.) రామ్యుగారి గ్రంథమునందు ఇట్టి మయూరభంజ వంశోత్పత్తి కథ లేకపోయినను, మాంటరు ఒరిస్సాదేశచరిత్రలో ఇట్లున్నది:—

‘మయూరాండజమునుండి ప్రప్రథమమున ఈవంశము పుట్టినదన్న గాధచేత, ఈరాజయొక్క చేవ్రాలుగుర్తు మయూరమై యున్నది, తామ్రశాసనములుగూడ ఈ భంజవంశము చాల పురాతనపుదని తెలుపుచున్నవి. ఈవిషయములన్నింటిని నదలివేసి మయూరభంజవంశము పూర్వపు భంజవంశముతో సంబంధము లేనిదనియు, ఇటీవల జయసింహయను రాజు గజపతిరాజు కూతును వివాహము చేసి కొని వారివారిపురము నేలెననియు, ముజందారువ్రాసిన వ్రాత తప్ప.”

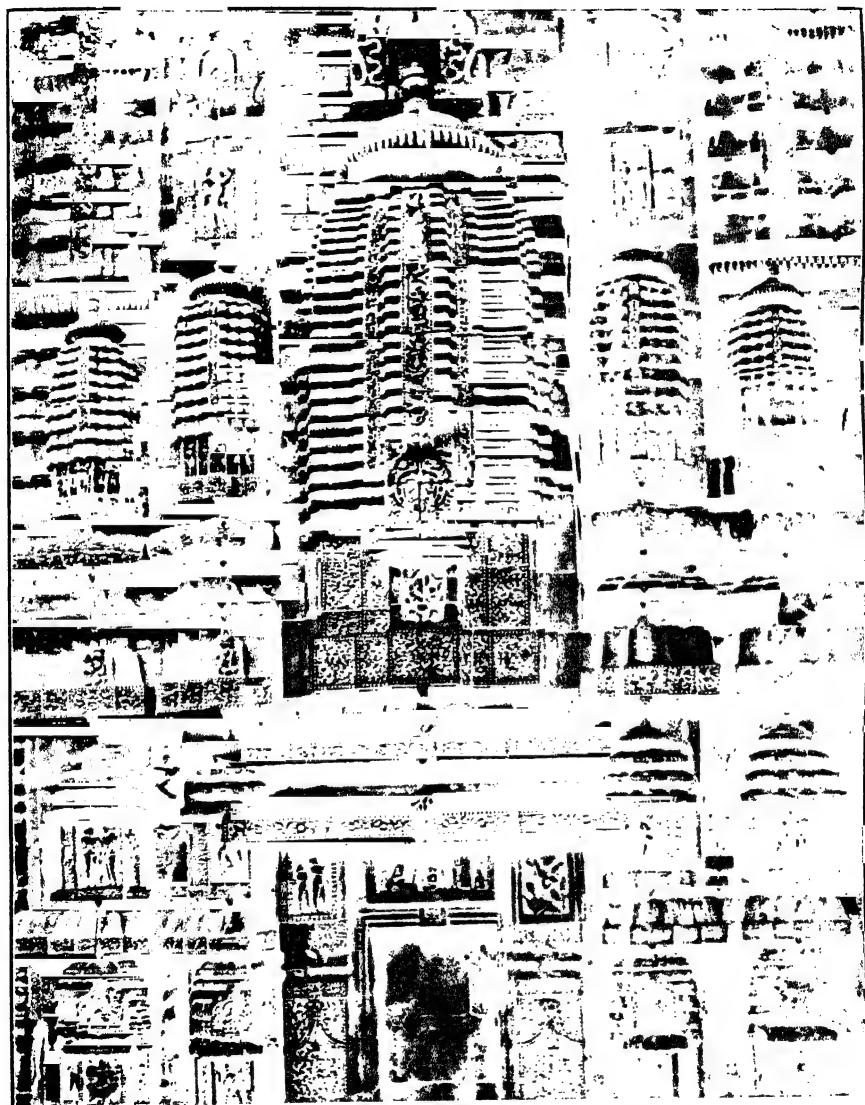
ఈభంజరాజులు, అనేకమంది బ్రాహ్మణులను రిప్పించి తమదేశములలో వారికగ్రహారములు, భూములుగానముజేసి, శివాలయములనుకట్టించి, బ్రాహ్మణముతాభిమానులై యుండిరి. కొందరు రాజులు పరమమహేశ్వరులనియు, కొందరు పరమవైష్ణవులనియు, శాసనములలో పేర్కొనబడిరి.

శుల్క్ (సాక్షి) వంశము.

కళింగము నేలిన శుల్క్ వంశీయుడగు కులసంధదేవుని తామ్రశాసనములు రెండు పూరిగ్రామమున దొరికినవి.²⁴ ఒక్కొక్క శాసనమొక్కొక్క రేకు రెండు వైపులను వ్రాయబడినది. శాసనపురేకు పై భాగమున శిఖాగలదు. అందులర్థచంద్రుడు, వృషభము

23. Vide 1927 June, Oct., & Nov. Vaitarani Journals.

24. Vide J. A. S. B, Vol LX IV Pt. 1, Pp. 123—127.

BRAHMESWARA TEMPLE AT RAMESWARI, ORISSA

[With the kind permission of the Archaeological Department Mayurthani State.]

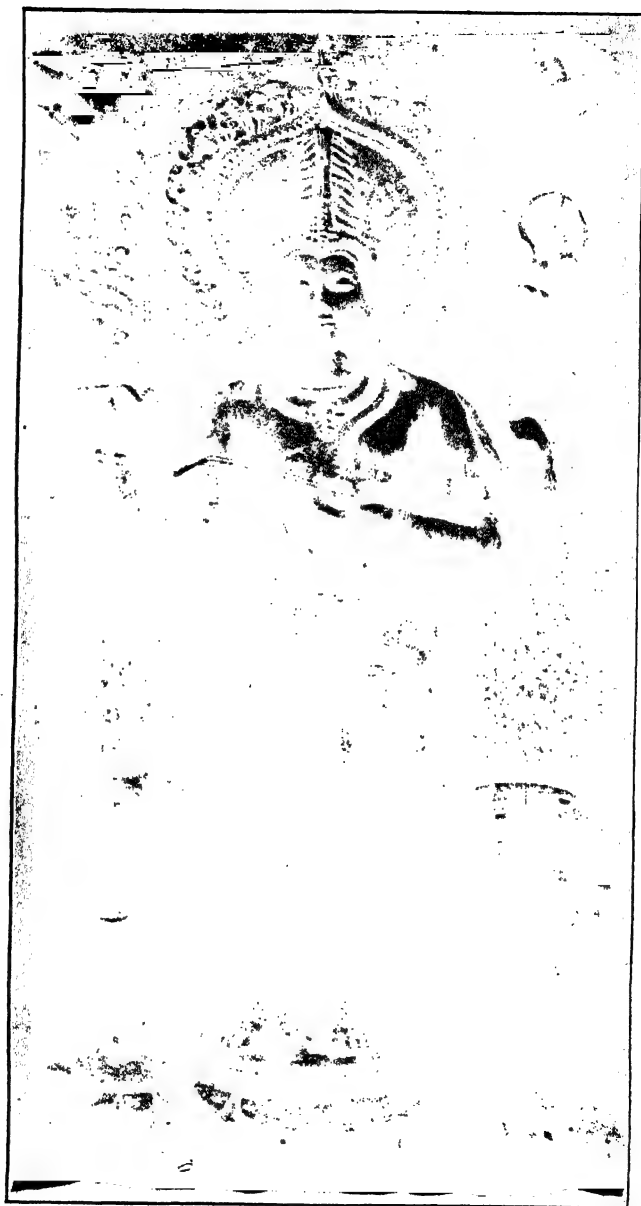

IMAGE OF SIVA, GREAT TEMPLE, KHICHING.

[*With the kind permission of the Archaeological Department Mayurbhanj State.*]

రాజు పేరు, పోతపోయబడినవి. ఇట్లు దేవప్రార్థన, కులస్థంభ దేవుని ప్రశస్తి మొదట వ్రాయబడినవి. స్థంభేశ్వరీ దేవి వరప్రసాదమున కులస్థంభ దేవు పుట్టినట్లు! ఆతని కుమారుడు కచ్చ దేవుడును, ఆతని పుత్రుడు కులస్థంభ (రణస్థంభ) యు, చేసిన శాసనములలోని గ్రామములు రెండును, వేదాధ్యయన పరులును, బ్రాహ్మణులును, అగుతండి కొడుకుల కే, ఇవ్వబడెను. గ్రామములు రెండును ఉల్లాఖం దేవి పయములోనివిగా తెలుపబడినవి.

కులస్థంభ దేవుడు శుల్కి కులమున పుట్టినట్లు ఇదియే చాళుక్య కులమని మనోమోహచక్రవర్తిగా రభిప్రాయపడిరి. వారి శాసనములయొక్క లిపిని బట్టియే వారి కాలము క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్దముగా నిశ్చయంపబడినది.

దానగామములు కలింగ దేశములోనివి తెలియుట గురిపర్చును, రాజు కలింగ దేశములోని మహాసామంతులను ఆజ్ఞాపించుటయే.

ఈ శుల్కి లేక సూరిక వంశజులు చోళులనియు, వీరు మగధ రాజ్యముపై యధికారము చేసిననియు, వీరిని మాఖారి వంశీయుడగు ఈశానవర్మ క్రీ. 554 నెం.లో ఓడించెననియు, హిరానుగారు తెలిపిరి.²⁵

కాని సులకులు, ములకులు అను వ్యాసమున శ్రీకంఠశాస్త్రిగారు సులకులు, చోళులుగా నేరరనియు, వారును ఆంధ్రులును సన్నివేశజాతులనియు వ్రాసిరి.²⁶

ఈ సూరిక లేక శుల్కి రాజులను గురించి ముజుందారు ఈ క్రింది విధముగా వ్రాసెను.²⁷

“క్రీ. 554 నం. నాటి హరిహర శాసనమున బట్టి ఈశానవర్మ దక్షిణముననున్న ఆంధ్రులను మొదట జయించి, తర్వాత బంగాళాదేశముననున్న శూరికలపై బడి, వారి నోడించెను.

తర్వాత గూడ దేశవాసులైన, సముద్రపు దొంగలను బంగాళాఖాతమునుండి వెడలగొట్టెను. ఈ శూరికులు ఉత్పలదేశములోని మిథున పురప్రాంతమునం దుండెడివారు. ఇప్పటికిని వారి తెగ అందున్నది. కులస్థంభ దేవుని పేరు నందు “స్థంభ” యని యుండుటచేతను, వారి గొప్పతనమంతయు స్థంభేశ్వరీ దత్తవరప్రసాదమని చెప్పబడుటచేతను, సోనుపురప్రాంతమునను ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములందును స్థంభేశ్వరి, లేక ఖంభేశ్వరీ దేవి, దూమాలులు, (దుంబాలు) భోదులు, మొదలగు అనాది జాతివారిచేతనే ముఖ్యముగా నారాధింపబడుటచేతను, స్థంభేశ్వరిని గొల్చిన కులస్థంభాది శుల్కి రాజులు గూడ ఆనార్యులుగా నుండి, క్రమముగా హిందూమతసాంప్రదాయముల నవలంబించినట్లు తోచును. మిథునపురముననున్న శుల్కిజాతివారు రాజపుత్రులని పిలువబడుచున్నను వారు అంటరానివారుగా గణింపబడుచున్నారు. ప్రాయశః కులస్థంభ దేవుని సంతతివారు గూడ నట్టివారేమో!! యయాతి కేసరికి పూర్వము ఒరిస్సా దేశములో రాజ్యము చేసినట్లు మాదలాపంజలో జెప్పబడిన స్త్రీచ్చులువీరేమో!! స్థంభేశ్వరి పేరు ప్రతిష్ఠలు బాడ, గంజాం దేశములవరకు వ్యాపించియుండెను. ఈ దేశములలో తర్వాత రాజ్యమేర్పరుచుకొన్న భంజరాజులుగూడ స్థంభేశ్వరినే గొల్చుచున్నట్లు వారి శాసనములే ప్రమాణములు.²⁸

కులస్థంభ దేవుని సంతతివారా ప్రాంతపు ఆదిమనివాసులు. వారుకై వమతస్థులు. వారి శాసనపు శిఖాలపై గల నందిగుర్రే, ఆ దేశముపై తర్వాత రాజ్యమేలిన భంజరాజుల శాసనపు శిఖాలపై గూడ గలదు. వీరు సామంతరాజులుగాను

25, Vide J. A. H. R. S. Vol 1, Pt 3, Pp 130—131.. 26, Vide J. A. H. R. S. Vol II Parts. 3 & 4. P. p. 178-180. 27 Vide his Orissa in the Making, Pp 101-117

దుటచే నాకాలమున ఉత్తరమునేలుకోసలగు ప్ర
రాజులకుకప్పముగట్టునొండెరనితోచుచున్నది.

కడపటి గాంగవంశము.

(శ్లో॥ ౧॥ 1132—1134).

అనంతవర్మచోడగంగుని విశాఖపట్టణం
శాసనమును, (Vide Ind.Ant.Vol18.) కొన్ని
శాసనమును(చూడుము, కలింగదేశచరిత్రాను
బంధము, సంబంధము 15, పుటలు 65—78.)
బట్టిచూడగా అతడుక్రీ॥శ॥సం॥లు 1118, 1132
నాటికే ఉత్కలమును జయించెనని తెలి
యును. “మొట్టమొదట తూర్పుదిశయందు
రాజ్యభ్రష్టుడైన ఉత్కలపతిని రాజ్యమందు
నిలబెట్టి, పిమ్మట పశ్చిమదిశయందు విఘటి
తుడైన వేంగిరాజును (సప్తమనిజయాదిత్యుని)
కూడా అట్లే నిలబెట్టి, వరిల్లుతూ ఉన్న కీర్తి
వైభవము గల ఏ శ్రీ గంగచూడామణి జయ
లక్ష్మియొక్క తోరణసంభములవలె నున్న
ఆధిద్వరి రాజులయొక్క లక్ష్మినిన్ని భందన
మాలికను (మంగళతోరణము) కట్టెటట్టుక
ట్టెనో, అతడు శ్రీమదనంతవర్మమహారాజును,
రాజాధిరాజును, రాజవరమేశ్వరుడును, పర
మభిష్టారకుడును, పరమచూహేశ్వరుడును,
పరమవైష్ణవుడును, పరమబ్రహ్మణ్యుడును
మాతాపితృపాదానుభాత్రయమును, అయిన
ఆ శ్రీ) చోడగంగుడేవును...” పైదానినిబట్టి
ఆ రాజ్యములనాతడాక్రమించినట్లు తోచదు.
తూర్పుపశ్చిమదిశలనున్న ఉత్కల, వేంగి
ప్రభువులకు సహాయ మొనర్చెను గాని, పద
భ్రష్టులను గావించలేదు. కాని మాదలాపంజ
గంధమునుబట్టి, అతడు క్రీ॥ సం॥ 1134 లో
సువర్ణ కేసరిని ఓడించి, కటకమును స్వాధీన

పరుచుకొని, కేసరివంశము సంతము గావించి,
ఉత్కలాధిపతి యయ్యెనని తెలియుచున్నది.
సువర్ణ కేసరి మంత్రియగు వాసుదేవ బాహం
పతి చోడగంగునికి సహాయ మొనర్చెనట.

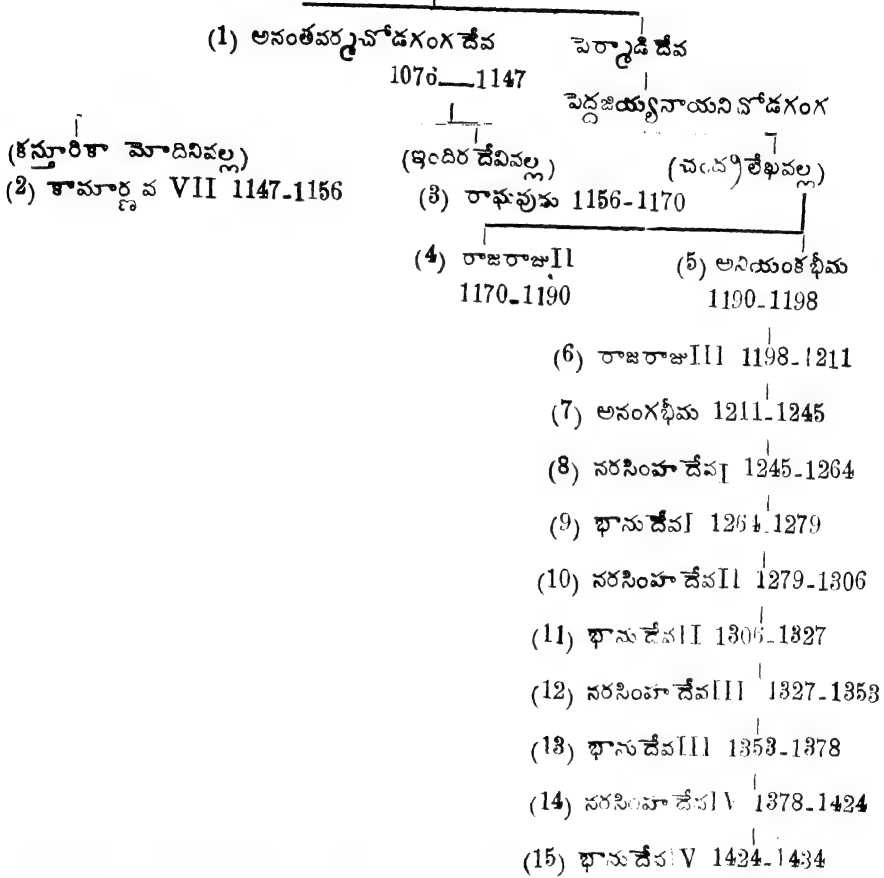
మరియు, మాదలాపంజ గ్రంథము లన్ని
టిలోను మత్తభానుడే (నాల్గవభానుడేవుడే)
గంగవంశపు కడపటిరాజునియు, ఆతనితర్వాత
కపిలేంద్రుడురాజ్యమునకువచ్చెననియు, తెలు
పబడెను. కపిలేంద్రుని శాసనములనుబట్టి,
యాతని రాజ్యము, శక సం॥1356 లేక క్రీ॥సం॥
1434 లో, పార్వతంధమయ్యెనని తెలియును.
గనుక, ఆ సంవత్సరమే గాంగవంశ రాజ్యంత
మును తెలుపును. నాల్గవ సరిసింహుని యొక్క
రెండుతామ్రశాసనములనుబట్టి యాతడు కడ
పటిరాజుని తెలియవచ్చినను, మాదలాపంజ గ్రం
థమునందలి చరిత్రను నమ్మి నాల్గవ భానుడు
కట్టకడపటి రాజుగా రాజ్యమేలెనని నమ్మవలె
ను. అనగా, అనంతవర్మ చోడగంగుడేవు
మొదలు నాల్గవభానుడేవునివరకు 800సం॥లు
గాంగవంశ ముత్కలమున రాజ్యమేలెను.

అనంతవర్మ చోడగంగుని తామ్ర, శిలా,
శాసనములను బట్టియు, ఆతని సంతతి
వారి తామ్ర, శిలా, శాసనములను బట్టి
యు, ఆ కాలమున రాజ్యమేలిన తదితరవంశ
పురాణాల శాసనములను బట్టియు, మహమ్మ
దీయ చరిత్రలను బట్టియు, మాదలాపంజ
గంధమును బట్టియు, ఈ కడపటిగాంగరాజుల
వంశావళి, కాలక్రమములు, చరిత్రాంశములు
తెలియుచున్నవి.

వీరి వంశావళి, కాలక్రమములిట్లున్నవి:-

అనంతవర్మ వజ్రహస్త III

దేవేంద్రవర్మ రాజరాజ I

ముఖలింగ దేవాలయమునను, ద్రాక్షరా మాలయమునను, సింహచలాలయమునను గల కాసములనుబట్టి ఈతనిచరిత్ర బాగుగ తెలియుచున్నది. ఈతనికి పెక్కుభార్య లుండినట్లు తెలియుచున్నది. అందుపట్టపురాణి, జయంగొండారనుచోళ మహాదేవి యనియు,²⁸

పట్టమహిషి కస్తూరికా మోదిని యనియు,²⁹ తెలియుచున్నది. కస్తూరికనుమారుడే ఈతనితల్లిదండ్రులకామార్జునపుడను పేర రాజ్యమునకువచ్చెను. మరియొక భార్యయైన ఇందిరా దేవికుమారుడు రాఘవదేవుడు తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. మరియొక భార్యయైన చంద్రలేఖవల్లన

28 Vide S. I. Inscs. Vol. IV No. 1164.

29 Vide J. As. Soc. Beng Vol LXX, Pt I, p335

గల్గిన రాజరాజు, అనియంకభీములను పుత్రులిద్దరు తర్వాత రాజ్యమేలిరి. మరియు భార్య పెన్నవదేవి పుత్రుడట్టహాసదేవుడు రాజ్యమేలినట్లు గాన్పింపదు. ఉమావల్లభుడనుకొడుకొకడుండెను. అనంతవర్మతమ్ముడు ఉలగియంపద్ద పెర్మాడి దేవయనియు, ఆతని భార్య పల్లవమహాదేవియనియు, వారికుమారుడు పెద్దజయ్యనాయని చోడగంగయనియు, ఆతడు మహామాండలికుడుగా నుండెననియు, తెలియుచున్నది నారాయణ పురమునందలి దేవాలయములోని శాసనములనుబట్టి చోడగంగుని తమ్ముడు ఉలయగండ పెర్మాడి రాజనియు, ఆతని కొడుకు రాజేంద్రచోడ దేవయని వారు 1054, 1031 శకసంవత్సరములలో మండలేశ్వరులుగా నుండిననియు తెలియును. ఆగ్రామదేవాలయమున చోడగంగుని దండనాయకుల యొక్కయు, సేనానాయకులయొక్కయు, మంత్రులయొక్కయు, పెక్కు శాసనములు చెక్కబడినవి.³⁰

చోడగంగుని ప్రధానిపిన్నయధిష్టు. నంధివిగ్రహికుడు సామ్మల రేవన. సేనాధిపతులు అల్లన శర్మచమూపతి, ఎలదోరచమూపతి, బణపతి మొదలగువారు. ఈతని మంత్రులయొక్క, సేనానులయొక్క, మాండలికులయొక్క, సామంతులయొక్క, శాసనములనేకముగా ప్రకటింపబడినవి.³¹

ముఖలింగ శాసనములలోని దానములన్నియు పురవరి (నగరాధిపతి) పరముగా చేయబడెను. ఈ పురవరి బ్రాహ్మణుడో, కాయస్థుడో అయియుండెను. గణక, కరణ, యను నుద్యోగములుగూడ ప్రతిగ్రామమున నుండెను.

అనంతవర్మ శాసనములనుబట్టి గాంగవంశీయులు ఆత్రేయ గోత్రీకులనియు, చంద్రవం

శమునకు చెందినవారనియు, తెలియును. వీరు చోళ, చాళుక్య, వైడుంబ, హైహయ, వంశములలో సంబంధ బాంధవ్యములు జరుపుట చేత క్షత్రియులుగా గణింపబడుచున్నారు.

డాక్టరు ముజందారు తన ఒరిస్సా దేశచరిత్రలో గాంగరాజులును, వారిపూర్వీకులును తెలుగుదేశములోని ముఖలింగమున నుండిరవాస మేర్పరుచుకొనినను, వారిభాష, వ్రాతలిపి, అరవమేగాని తెలుగుకాదని శాసనములనుబట్టి తెలియుచున్నదని వ్రాసిరి.³²

మరియు, మాదలాపాక్షింధముపాళియశః అరవలిపిలో నేన్రాయబడినవియు, అందు చేతనే లేఖరులు ఓడ్రభాషలో దానిని సరిగా వ్రాయలేకపోయినవియు, మరియు శుద్ధతప్పులను వ్రాసినవియు, తెలిపిరి.³³ కాని ఈ వ్రాతలు నహేతుకముగను, సమజసముగను లేవు. చోళులతో సంబంధములు జరిపిన తూర్పుచాళుక్యులు ప్రథమమున తెల్లు-కన్నడభాషను, తర్వాత ఆంధ్రమును ఎల్లుపోషించిరి, అట్లే తూర్పుగాంగులు ప్రథమమున తెలుగులిపి, భాషలను తర్వాత ఓడ్రలిపి, భాషలను పోషించిరిగాని, అరవభాషను దేశభాషగా జేసినట్లు గాన్పింపదు. చోళులతో సంబంధము బలిసినకొద్ది అరవములో శాసనములు కొద్దిమాత్రమువాయబడినను, వారిభాషలిపులు, దేశభాష లిపులేయని యెఱుంగునది. ఉత్కళమున ఓడ్రలిపియు, ఆంధ్రకళింగదేశమున తెలుగులిపియు ఉపయోగింపబడెను. శాసనములలోని భాష సాధారణముగా సంస్కృతమే ఓడ్రపద్ధతిని ఉత్కళమున జగన్నాథాది యాలయములును, ముఖలింగమున సోమేశ్వరాలయమును ఈతనిచే కట్టింపబడెను. చాళుక్య—చోళపద్ధతినిగూడ

30 Vide Annual Report on S. Ind. Epigraphy for 1927. P. 112.

31 Vide Drakeharana, Mukhalingam & Simhachalam Incs. published in S. I. Inscs Vols. IV, V & VI Resp. 32 Vide his Orissa in the Making P. 205 33 Ibid p. 207.

ముఖలింగాదినగరములం చాలయములు కట్టింపబడెను. ద్రాక్షారామ, ముఖలింగములందు పెక్కు శాసనములు తెలుగుభాషనే వాడెను. క్రీ. శ. 1132 సం॥లో కటకమును జయించిన తర్వాత ఓడ్రభాషను ఆదేశమునందు వృద్ధిపరిచెను.

గంగావంశానుచరిత్ర.

(1) అంతవర్మచోడగంగ, లేక, గంగేశ్వర కడపటిగాంగరాజులలోకెల్ల సుప్రసిద్ధుడు. ఈతని విశాఖపట్టణం, కొర్నా, తామ్రాశాసనములవల్లను, ముఖలింగం, శ్రీకూర్పం, రోణంకి, అర్పివిల్లి మొదలగు గ్రామములందలి దేవాలయములలోని శిలాశాసనములవల్లను, ఈతని సంతతి వారి శాసనముల వల్లను, కళింగాత్మపరణి, మాదలాపంజి, గ్రంథములందలి వ్రాతలవల్లను, ఈతనిచరిత్ర కొంత తెలియచున్నది. ఈతనితండ్రి రాజరాజు. తల్లి రాజసుందరి. రాజరాజు ద్రమిలాహవసుంధు మొదట జయలక్ష్మికి భర్తయై, తర్వాత చోళ రాజైన రాజేంద్రచోళుని కూతురగు రాజసుందరికి భర్తయయ్యెనుటకు యాతని, శాసనమే ప్రమాణము. ఈరాజేంద్రచోళుడు క్రీ. శ. 1012 మొదలు 1042వరకుచోళరాజ్యమేలెను. ఈతడే మహేంద్రగిరిపై జయస్థంభముల నెత్తించెననియు, కులూటరాజగు విమలాదిత్యునినలహరించి కళింగమును జయించెనను సూచనవై ఈతడిట్టి జయస్థంభమును నాటివనియు, కొందరి యభిప్రాయము. కాని ఆ జయస్థంభములమీది శాసనములను, కళింగాత్మపరణిగ్రంథమును పరిశీలించినచో ఆ స్థంభములను నాటివని కులోత్తుంగబిరుదా. కితుడగు తూర్పుచాళుక్య

రాజేంద్రచోళుడే యని తెలియును.³⁴

చోళరాజేంద్రచోళుడు తన కూతును రాజరాజున కిచ్చి వివాహముజేసెను. మరియొక కూతురగు అమ్మంగదేవిని తూర్పుచాళుక్య రాజగు రాజరాజునరేంద్రున కిచ్చి వివాహము చేసెను. ఈప్రకారము సూర్యవంశపురాజులగు చోళులును, చంద్రవంశపురాజులగుతూర్పు చాళుక్య, తూర్పుగాంగ, రాజులును బంధువులైరి. ఈచోళబంధుత్వమువల్లనే, ఈవంశపురాజులచే ఈకాలమునుండి చోళబిరుదులు వాడబడుచుండెను.

అనంతవర్మచోడగంగుని తాతయైన అనంత వర్మవజ్రహస్తదేవుడు వైదుంబివంశజురాలగు వినయమహాదేవిని పెండ్లాడెను. ఈతడు చేది కలచూరిరాజును, కేంగిరాజు నోడించితికళింగాధిపతియను బిరుదునొందెను. ఈవజ్రహస్తుని కుమారుడగు రాజరాజు, తూర్పుచాళుక్య రాజగు సప్తమవిజయాదిత్యుడు (1063—1077) వీరరాజేంద్రచోళునిచే నోడింపబడటకు సిద్ధముగా నుండగా, వానికినహాయ మొనర్చి, తిరిగి వేంగిసింహాసనముపై యాతనిని, నిలబెట్టెను. ఈతనికాలమున ఈతనిసేనాధిపతియగు బణపతిచాల జయములనొంది రాజ్యాభివృద్ధిగాంచెను.³⁵ రాజరాజు క్రీ. సం॥ 1069 మొదలు 1077 వరకు 8 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈకాలమున దక్షిణమున వేంగిరాజుగు సప్తమవిజయాదిత్యుడు ఎలమంచి కళింగ దేశముపై గూడ తనయధికారమును జరుపుచుండెను.³⁶

తూర్పుగాంగరాజు రాజు తర్వాత యాతని పెద్దకొడుకు అనంతవర్మచోడగంగ రాజ్యమునకువచ్చి, కళింగనగరమున (ముఖలింగమున) పట్టా

34 Vide S.I. Inscs. Vol V Nos 1352 and 1351. 35. Vide Dirghasi Insc. Ep. Ind. Vol. IV, p. 315. 36 Vide his Pamulavaka plates edited by me in J. A. H. R. S Vol 2, Pts 3 & 4.

భిషిక్తుడయ్యెను. ఆతనికాలమున రాజ్యము దక్షిణమున గోదావరివరకును, ఉత్తరమున మిథునపురమువరకును, తూర్పున సముద్రమువరకును, పశ్చిమమున కోసల దేశమువరకును వ్యాపించియుండెను. ఆతడు రాజ్యమునకు వచ్చుతరచిన్న వయస్సుగల్గియుండవలెను. శాసనములను బట్టి యాతడు 72 సం॥లు రాజ్య మేలెను గనుక కడు మునలితనమున మృతినొంది యుండును.

రెండవ సరసింహ దేవుని కెందుపట్ను తామ్రశాసనమున బట్టియు,³⁷ నాల్గవ సరసింహ దేవునిపూరి తామ్రశాసనములను బట్టియు,³⁸ చోడగంగుని గురించి ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి.

రాజరాజ, రాజసుందరుల కొడుకే చోడగంగ. ఈతడు చిన్ననాడే సరస్వతీయనుగ్రహమున విద్యనేర్చి, వేదములందును, శాస్త్రములందును, సమస్తకళలందును, ఉత్తీర్ణుడయ్యెను. అందరు రాజులను ఓడించెను. గంగాగోదావరి నదుల మధ్యనున్న భూములనుండి పన్నులను తీసుకొనెను. ఉత్కళదేశాధీశు నోడించి గంగేశ్వరు డాతని ధరణీరాజ్యమును, ఏనుగులను, ఆశ్వములను, మణులను గ్రహించెను. సమస్త భువనేశ్వరునికి సరియగు నాలయమును కట్టించెను. గంగేశ్వరుడేపురపోత్తమని కాలయమును కట్టించెను. లక్ష్మీవతియైన జగన్నాథుడును, లక్ష్మీయును పాలనముద్రమున వదిలి ఆ దేవాలయముందే నివసించిరి గంగేశ్వరునిచే తరుమబడి కళింగ సైన్యము ముట్టడించగా, మందారరాజు తనరాజధానిని వదిలి పారిపోయెను. తర్వాత గంగానదీతీరమున జరిగిన యుద్ధమున ఓడిపోయి గాయములతో పగగిడెను.

గంగేశ్వరుడు శత్రురాజుల ముఖ్యపట్టణ

ములను తగలబెట్టి, దిక్పాలురను ద్వారకాలకులుగా జేసికొని 72 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతనిభార్య కస్తూరికామోదినీవల్లగల్గిన కామార్జవుడు శక సం॥ 1069 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.

కొర్ని, విశాఖపట్టణం, తామ్రశాసనములను బట్టి, చోడగంగ ఉత్కళరాజుని జయించి తిరిగి అతనినే తనసామంతునిగా జేసికొని ఉత్కళరాజ్యపదవి నొనగెనని తెలియుచున్నది. అయినను, కొంతకాలమునకు కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చి, అందుండియే క్రీ 1182 సం॥ నుండి తానును తన సంతతివారును త్రికళింగముపై రాజ్యమేలిరి. అనంతవర్మ వేంగిరాజును గూడ జయించి తన సామంతునిగా జేసికొనెను. గనుకనే, గంగా, గోదావరిమధ్య దేశమునకు ప్రభువయ్యెనని శాసనములలో గలదు. అయినను, ఈవేంగిదేశ జయము నిలబడలేదు.

వల్లాల చరిత్రనుబట్టి, బంగాళా దేశమునేలి నశేనవంశీయుడగు విజయ శేనుడు చోరగంగ సఖుడని తెలియుచున్నది.

అనంతవర్మచోడగంగ తాతయైన అనంత వర్మవజ్రహస్త III, క్రీ॥సం 1038 మొదలు 1069 వరకు, రాజ్యమేలెను. ఈతనికి త్రికళింగధిపతియని బిరుదముండెను. దీనికి కారణ మింతడు చేది, త్రిలింగ, దేశములను జయించుటయే. త్రిలింగ లేక తెలుగుదేశముపై నాకాలమున రాజరాజనరేంద్ర, సప్తమవిజయాదిత్యరాజులేలుచుండిరి. వారికాలమున అన్నదమ్ములకు కలహములు పెరిగెను. ఆ యుద్ధములలో విజయాదిత్యునికి వజ్రహస్తుడు సహాయ మొనర్చి యుండును. మరియు, చోళులు వేంగిదేశముపై దండెత్తిరి. వారినోడించుటకై వేంగిరాజుకు సహాయ మొన

37 Vide J. As. Soc. Beng. Vol LXV. Pt. I, No 3. Pp 229—272.

38 Vide J. As. Soc. Beng. Vol LXIV. Pt. I. No 2. Pp 128—155

రైసు. ఆతని తర్వాత అతని కొడుకు రాజరాజును, ఆతని కొడుకు అనంతవర్మయు, ఈ ప్రకారమే చేసిరి. వారి సేనాపతుల శాసనములు, వారి శాసనములు గూడ దాక్షిణ్యరామాలయములో చెక్కబడుట కిదియే కారణము. అట్టి సేనాపతులలో బణపతియను బ్రాహ్మణ దండనాయకుని శాసనము లిట్లున్నవి.

ద్రాక్షారామ శాసనములు (S. I. Insc Vol. IV)

No1006, శాసనమును బట్టి బణపతి, పద్మావతి శక 1003 ఉత్తరాయణ కాలమున ఫిమేశ్వరునికి అభిషేకము చేసిరి. స్వల్పకాలాత్తము క్రింది పునఃసమహారాజుల కాలమున (శక 1003=క్రీ. 1081) త్రిలింగాధిపతి యయిన రాజరాజదేవన ప్రధానియగు బణపతియు, ఆయన భార్య పద్మావతియు, ఫిమేశ్వరునకు అభిషేకము చేసిరి. దీనిని సమర్థులు పెట్టిరి ఎదురు 50.

Nos 1015, 1016 శాసనములను బట్టి, గుర్రవాడి నాణ్ణి పెద్దదాకి కేమియందు క్రింద గంగదేవన తల్లి మొకటుండెట్లును, దానికి దానము లివ్వబడుచుండినట్లును తెలియును.

ఈ బణపతి ధర్మాని శాసనము వేంగిరాజ్యమును జయించిన విషయమును తెలుపుచున్నది. అనంతవర్మయు ఇట్లే మేగిని జయించిన విషయమును తన శాసనములలో తెలిపెను.

చోళులు, కళింగము.

చోళరాజరాజు (985-1012) క్రీ॥999 సం॥న వేంగి, కళింగ దేశములపై దండెత్తెను. ఆ కాలమున వేంగి దేశ మరాజ్యకముగా నుండెను. అనగా, దానార్జవుని మరణానంతరము క్రీ॥సం॥873 మొదలు 1003 వరకు దేశ మల్లకల్లాలముగా నుండెను. గనుకనే చోళుల దేశముపై దండెత్త గల్గిరి. కాని చోళరాజరాజు ఆ దేశమును తన దేశముతో కలుపుకొనుట కెట్టి ప్రయత్నములును చేయలేకపోయెను. క్రీ॥సం॥1003 మొదలు 1011 వరకు శక్తివర్మయు, తర్వాత 1011 మొదలు 1022 వరకు విమలాదిత్యు

డును, వేంగిరాజ్య మేలగల్గిరి. ఈ విమలాదిత్యునితో చోళరాజరాజు సంబంధము చేయనిశ్చయించి, తన కూతురుగుకుండవాంబ నిచ్చి వివాహము చేసెను. అప్పటినుండియు తూర్పు చాళుక్య చోళ సంబంధము క్రమక్రమముగా గట్టిపడెను. ఇట్లే కళింగ గంగరాజులకును, చోళరాజులకును సంబంధ మేర్పడెను. క్రీ॥సం॥

1001-లో రాజరాజు కళింగముపై దండెత్తెను. క్రీ॥సం॥1012 లో చోళ రాజరాజు కుమారుడు రాజేంద్ర చోళుడు (జయంగొండ, గంగగొండ) రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు 1042 వరకు రాజ్యమేలెను. తన 12 వ రాజ్యసంవత్సరమున అనగా 1023 సం॥లో, చక్రకొట్టం (బస్తరు), బడ్డవిషయం, కోనలనాడు, మొదలుగా గల ఉత్తర దేశపు రాజులను జయించి, వారిచేత గంగానదీజలమును తన రాజధానికి మోయించి తెప్పించెనని తెలియుచున్నది.³⁹

కాని, ఇది దండయాత్ర కాదనియు, గంగానదీ పుణ్యజలమును గొని తెచ్చుటకు తుసేనాపతిని కొంతబలముతో పంపెననియు, ఒక సంవత్సరములో (1023-1024) అన్ని దేశములను జయించ నశక్యమనియు, రాజులచేత గంగానదీజలమును మోయించుట విశ్వసనీయము గాదనియు కొందరు వ్రాయుచున్నారు.⁴⁰

కాని ఉత్తరహిందూ దేశమునందలి కొన్ని రాజ్యములు జయింపబడినట్లు శాసనప్రమాములుగలవు⁴¹ మహేంద్రగిరిపై గల చోళ జయస్థంభ శాసనములను బట్టి, రాజేంద్ర చోళుని సేనాధిపతియగు రాజేంద్రచోళ పల్లవరాయన్, రాజరాజ మారాయన్, విమలాదిత్యుడను కులూట ప్రభువును జయించి జయస్థంభమును నాటించెనని తెలియును. ఈ విమలా

39. Vide S. K. Iyengar's Ancient India. P. p. 107-108. 40. Vide Annual Report of the Arch. Survey of India 1911-1912, Pp. 171-176. 41. Vide Rajendrachola's Tirumalai and Tiruvangadu plates.

దిత్యుడు తూర్పుచాళుక్యరాజుని డాక్టర్ కృష్ణస్వామి అయ్యంగారు వ్రాసిన వాతంత్రపు. మరియు, ఈ రాజేంద్రచోళుడు గుర్తొండ రాజేంద్రచోళుడు గాడనియు, కులోత్తుంగ బిరుదాంకితుడగు తూర్పుచాళుక్యరాజేంద్రుడనియు నాయభిప్రాయము. మహేంద్రగిరిపై నున్న ఆశాసనము లీక్రిందివిధమున నున్నవి.⁴²

- సం॥ 1351, (యుద్ధిష్టిరాలయము).
- 1 జయతి నిజభుజాల్లినిర్జితోర్వి సమాల్పణతి గళితమాల్యాలంకృతాస్తాన భూమిః
 - 2 విమలయతియప్తీయం భామబోకం సనుస్తం కలిమలినితమచ్చై బ్రాహ్మజరాశ్చేష్ట, చోళః
 - 3 నిధ్య స్తన్ని జవిక్త మేణ విమలాదిత్యియలూ తేశ్వరం సంగ్రిహ్యద్వినిభాన్ కలింగపతిస్తాస్త్రై
 - 4 కగోవారణాన్పిత్య దక్షపతిర్జగద్విజయినో రాశ్చేష్టచోళస్య సన్యాప్రాప్తిభిరే
 - 5 వ్యధత్ర విజయస్థం
 - 6 భమృతహేస్తాచితే॥

సం॥ 1352 (కుంతిశాలయము)

A

- 1 యైయ్యం ఎతే
- 2 హేంద్ర
- 3 ఇందుక్రమహేంద్ర
- 4 ఇత్. తిత్ జయస్తంబం నాన్ 1

B

- 1 క్రిమహా
- 2 నాయక రాజేంద్రచోళ
- 3 పుల్లవరాయ్యన్ రాజరాజ
- 4 మారాయక్ మహేంద్రపురిశ్వరశ్రు
- 5 కొండారాజులకుళముమవిట్టి
- 6 వారాణముల్ల

C

- 1 విమలాదిత్య
- 2 యుంగ్ కలంగణుత్త

ఈగంగొండ రాజేంద్రచోళుని కూతురు అప్పుంగదేవి తూర్పుచాళుక్య రాజరాజనరేంద్రుని భార్య. మరియు కూతురు రాజ

నుందరితూర్పుగాంగరాజరాజభార్య అప్పుంగ. దేవిగొడుగుచాళుక్యరాజేంద్రచోడుడు. రాజనుందరిగొడుగుచోడగంగ. చోళరాజేంద్రచోళునికిముగ్గుకుసుమారులు, రాజాధిరాజ, రాజేంద్రదేవ, వీరరాజేంద్ర. ఇందు రాజేంద్రదేవుడు 1012 మొదలు 1062 వరకు రాజ్యమేలెను. ఈతడు తనకూతును (మధురాంతకిని) తూర్పుచాళుక్య రాజరాజు గొడుగుకు రాజేంద్రచోడ, లేక, కులోత్తుంగచోళ, దేవునికిచ్చి వివాహము జేసెను. ఆతనియనంతరము చోళరాజ్య మాతనికి చెందజేయ జూసెనుగాని వీరరాజేంద్రుడే రాజ్యమునకువచ్చి, 1062 మొదలు 1070 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆతడు కళింగ, వేంగి, బస్తరు, రాజ్యములను జయించెనని యాతని మహిమంగలం శాసనము తెలుపుచున్నది. ఆకాలమున వేంగిరాజ్యము రాజరాజనరేంద్రుని సవతితమ్ముడగు విజయాదిత్యుని పాలనమున నుండెను. ఆతనికి వీరరాజేంద్రచోళునితోడి వైరమునుమాన్పుటకై కళింగగాంగవంశపురాజగురాజరాజనహయ మొనర్చి, ద్రమిళుల నోడించి, విజయాదిత్యుని వేంగిసింహాసనముపై సుఖాసీనుని జేసెను. కాని ఈవిజయాదిత్యునికి వేంగిరాజ్య మిచ్చినది వీరరాజేంద్రుడనియు, గాంగరాజరాజనకుకూతునిచ్చినదిగూడయాతడేయనియు కొందరి యభిప్రాయము.⁴³

కాని ఇదిసరియై న యభిప్రాయము గా తోచదు.⁴⁴ వీరరాజేంద్రుని మరణానంతరము (1070) ఆతనిగొడుగుకు అధిరాజేంద్రుడు రాజ్యమునకువచ్చి ఆసంవత్సరముననే మృతినొందెను. అప్పుడు చాళుక్యరాజేంద్రచోడుడు ఉభయకులోత్తుంగచోళుడను బిరుద

42. Vide S.I. Inscs Vol V.Nos. 1351 and 1352. 43 Vide J.A.H.R.S Vol I. Pt 4, P199. 44 Ibid P.p 213-216.

ముతో చోళ, చాలుక్య రాజ్యముల కధిపతియై యెను. ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1070 మొదలు 1120 వరకు రాజ్యమేలెను. ఆకాలమున కళింగము రాజరాజు, అనంతవర్మచోడగంగరాజుల పాలనక్రిందనుండెను. కులోత్తుంగుని శాసనములనుబట్టి⁴⁵ చిన్నవయస్సుననే యాతడు వాయరాగరం, (చకో) కొట్టం) బస్తరు మొదలగు రాజ్యములను పట్టకొనెననియు, ఏనుగులు, వజ్జిములు మొదలగువాటిని కొల్లగొనెననియు, తెలియుచున్నది. క్రీ॥ సం॥ 1086—1087 నాటి తామ్రశాసనమునుబట్టి తూర్పు చాళుక్య రాజ్యముయొక్క ఉత్తరపునరిహద్దు మహేంద్రగిరియని తెలియును.⁴⁶ కులోత్తుంగుని 26వ రాజ్యసం॥న, అనగా 1096—1097లో, కళింగమండలము జయింపబడినది తెలియుచున్నది.⁴⁷

కులోత్తుంగుని శ్రీనివాస స్థూరుశాసనమునుబట్టి,⁴⁸ (ఆతని 42వ రాజ్యసం॥నాటిది) ఆఖరి కళింగదండయాత్ర 1112లో పునఃజరిగినట్లు తెలియును. ఈవిషయమే ఆతని 45వ సం॥నాటి శాసనమునగూడ తెలుపబడినది. వేంగిదేశముగూడ పోయి సప్తకళింగములను జయించెను.⁴⁹ దానినే జయంగోడాన్ అనఁ తమిళకవీశ్వరుడు తనకళింగాత్తుపరణియను గ్రంథమున వర్ణించెను. కులోత్తుంగదేవ కంచీలో సభచేయుచుండగా తన సామంతులలో కెల్ల ఉత్తరకళింగాధిపతి రాడయ్యెను. రెండుసారులుతాను కట్టవలసిన కప్పము కట్టడయ్యెను. గనుక చోళరాజునప్త కళింగములను జయింపనాజ్ఞయొసగెను. కరుణాకర తొండ్రమాన్ అను పల్లవరాజు సేనాధిపతిగానుండి దండయాత్ర కొనసాగించి, ఉత్క-శాధిశు

నోడించి, కళింగమున జయసంభ్రమును నాటి, తిరిగి పోయెను.⁵⁰

జయగోండాన్ యొక్క కలింగాత్తు పరణియను అరవగ్రంథమునుబట్టి, కులోత్తుంగుని ప్రధానమంత్రియు, పల్లవరాజునకు కరుణాకరుడు ఉత్తరకళింగముపై దాడివెడలి, దానిని జయించినవిషయములున్ను, చాళుక్య చోళసంబంధములున్ను, బాగుగా తెలియును.

ఆగ్రంథమున 13 ఆశ్వాసములు గలవు. అందు, 1 వ యాశ్వాసమున ఇష్టదైవతాచార్యనయ, 2 వ యాశ్వాసమున శ్రీలవర్ణనయ, 3, 4 ఆశ్వాసములలో కాళికాదేవికి ప్రీతికరమగు పాడుదేవాలయములయొక్క, ఎడారులయొక్క వర్ణనయ, 5, 6, 7, ఆశ్వాసములలో కాళికాదేవియొక్క, ఆమె భృత్యులయొక్క వర్ణనయ, 8వ యాశ్వాసమున కరికాల్ మొదలగు కులోత్తుంగుని పూర్వీకుల వర్ణనయ, 9 వ యాశ్వాసమున రాజోవు కళింగయధిమవలన కాళికాదేవి భృత్యులు సంతసమొందుటయు, 10 వ యాశ్వాసమున కులోత్తుంగుని తల్లిదండ్రుల వర్ణనయ, కావేరిమొదలు పాలారునదివరకును తర్వాత కంచివరకును కులోత్తుంగదేవుని పర్యటనమును, 11 వ యాశ్వాసమున కంచీలో రాజసభయు, సామంతులు కప్పముగట్టుటయు, ఉత్క-శాధిపతి రాకపోవుటయు, కళింగదండయాత్రయును, 12 వ యాశ్వాసమున కళింగరాజునకును, కరుణాకరునకును జరిగిన యుద్ధమును, 13 వ యాశ్వాసమున యుద్ధానంతరస్థితిగతులును, వరునగా వర్ణింపబడినవి. ఇందు 10, 11, 12, 13 ఆ

45. Vide S. I. Inscs Vol III. Pt 2. 46 Vide Ep. Ind. Vol 6. P.335. 47. Ibid. Also S.I. Inscs. Vol VI. (No 263 of 1899) Simhachallam Tamil Insc. dated 1020 Saka.

48. Vide Annual Report on S. I. Ep. for 1904—1905, Pp 44-45. 49. Vide An. Report, on S. I. Ep. for 1892. P. 6. 50. Vide Ind. Ant Vol 19. Pp. 329—345.

శ్వాసములు చాలముఖ్యములు. 10వయాశ్వాసములో ఈక్రిందివిషయములు గలవు:— సామంతరాజులందరును, తమతమ కప్పములు గట్ట నేలేంచిరి. కడకార్ అనువారు కప్పముగట్టి పాదాక్రాంతులైరి. కాని వారిలో ఉత్తర కళింగాధిపతి రెండుసార్లు రాకపోయెను. గనుక చోళచక్రవర్తి తనసైన్యముతో దాడివెడలి కళింగదేశములోని గిరిదుర్గములు పట్టుకొనుటకై యాజ్ఞయొసగెను. అప్పుడు వండ్లనగరపు రాజు సప్తకళింగములపై దాడివెడలుటకు యనుజ్ఞ వేడెను. తొండైమాన్ అట్లుకోరిగా, పులివతాకముగల చోళరాజుంగీకరించెను. అభయరాజుచే గుమిగూడిన సైన్యమును నడుపుటకై చోళసైన్యాధిపతియగు కరుణాకరుడు గజానూధుడయ్యెను. తొండైమాన్ రాజుల వంశలాంఛనమును వృషభలాంఛనముగల్గిన పతాకమునెత్తిన ఈవల్లవరాయడు సైన్యమును పాలారు, కుసితలై, పొన్నకరై, కొల్లి, పెన్న, వాయలూర్, మణిపల్లవై, మన్నారు, కున్ని, కృష్ణ, గోదావరి, పంప, గాతమినదులయ దాటించి నడిపింపగా, ఆప్రాంతపు జనులు తమరాజు కప్పము గట్టకపోవుట చేత నిట్టి దండయాత్ర తటస్థించెనని తమరాజును సంగర్షింపగా, ఆతడంతకు ముందెన్నడపజయముల నెఱుంగుమి, “నేను అభయునికేగాక, వాని సైన్యమునకుగూడ లొంగిపోవలెనా? కళింగదేశము, అడవులు, కొండలు, నముద్రము, మొదలగు వాటితో సంరక్షింపబడుచుండుట తెలియక చోళసైన్యమువచ్చుచున్నదికాబోయి?” యని ప్రశ్నించెను. తనమంత్రులలో నొకడు, చోళసైన్యముయొక్క ధైర్యసాహసకృత్యములనుగురించి చెప్పబోగా చిరాకుపడి, తనసైన్యమును యుద్ధమునకై సిద్ధపరచెను.

12 వ యాశ్వాసమునుబట్టి, ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:— ఉభయసైన్యములను చతురంగసమేళములై యుండెను. అయినను కళింగరాజు 1000 మత్తగజములను యుద్ధమునకు పురికొల్పెను. అప్పుడు చోళకాల్యులము తమ యమ్ములతో వాటిని గాయపర్చెను. కళింగులు కోటలలోను, కట్టడములలోను నిలద్రొక్కుకొన్నను, చోళసైన్యమంతయు ఒక్కసారిగా సప్తకళింగులపై బడగా, వారు చెల్లాచెరువై పారిపోయిరి. వారిరాజు ముందుగనే వారికి మార్గము జూపెను. కొండలపై దాగుకొనినవారిలో జైన, బౌద్ధసన్యాసులుతక్కువ, క్షిన్దవారందరుతుత్తునియులుగానరకబడిరి. ఇట్లుజయమునొంది, సముద్రతీరస్థులగుకళింగమును కొల్లగొని, అందొకజయస్థమునునాటి, వండ్లరాజుగు తొండమాన్ గజములతోను, కొల్లగొనిన ధనముతోను అభయుని పాదములకడ కరుదెంచెను.

13 వ యాశ్వాసము, యుద్ధానంతరవిషయములను తెలుపుచు, చాళుక్యచోళచక్రవర్తియగు కులోత్తుంగుడు పండితచోళుని కుమారుడని వర్ణించెను. దీనిని బట్టియే కొందరితడు రాజేంద్రచోళుని దత్తపుత్రుడని యూహించిరి. కాని ఆతనికి ముగ్గురు కుమారులుండ, ఈతనిని (దాహిత్రుని) ఏల దత్తము చేసుకోవలసివచ్చెనో తెలియరాకున్నది.

సప్తకళింగనాథుని పేరు గాని, రాజధాని పేరుగాని, యుద్ధస్థలముగాని, తెలియవచ్చుటలేదు. అయినను చోళుల సేన కళింగులను గంగానదీతీరప్రాంతములవరకు తరిమి కొట్టెనని తెలియును. మరియు, ఈదండయాత్ర జరిగిన కాలము తెలుపబడలేదు కనకనాథవిశ్వకారు ఈ దండయాత్ర కులోత్తుంగుని 20, 26 రాజ్యసంవత్సరముల మధ్య, అనగా, క్రీ॥ సం॥లు

1090, 1096 మధ్య జరిగియుండవచ్చునని తెలియజేసిరి మరియు, సింహాచలాలయమునను మహేంద్రగిరియందును గల అరవశాసనములను బట్టియు, దక్షిణహిందూదేశమునంగల పెక్కుదేవాలయములలోని శాసనములనుబట్టియు, ఆకాలమున (క్రీ.పం॥ 1096) నొక దండయాత్ర జరిగెననుటకు సందేహములేదు. మరియు ఆతని యొక్క 42, 45 రాజ్య సం॥ లలో నివ్వబడిన శాసనములను బట్టి, క్రీ.పం॥ 1112 లోపుననే ఆఖరిదండయాత్ర జరిగెనని తేలుచున్నది. ఓడింపబడినదేశ ముత్తరకళింగమనియు, (నప్తకళింగము), ఓడింపబడినరాజు ఉత్తరశాధీశుడనియు పేర్కొనబడుటం బట్టియు, కళింగాధీశుడగు అనంతవర్మచోడగంగ కులోత్తుంగునికి సన్నిహితజ్ఞాతియగుటం బట్టియు, ఆకాలమున ఉత్తరముపై నేలు రాజు కేసరి పంశీయుడగుటం బట్టియు, దండయాత్రయొక్క ముఖ్యదేశము కేసరిపంశపు రాజు నోడించుటయే యని తేలుచున్నది. ప్రాయశః కులోత్తుంగుడు తన రాజ్యమును నాగావళీనది వరకు వ్యాపింపజేసి యుండుటచేత, గంజాం జిల్లాలో రాజ్యమేలుచున్న కళింగగంగ రాజుగు అనంతవర్మ చోడగంగునకు సహాయ మొనర్చు నిమిత్తమును, ఆతనిరాజ్య ముత్తరశముపై గూడ వ్యాపింపజేయుటకును, ఆతనికి సహాయార్థముగానే తన సేనను పంపియుండుననియాహింపవచ్చును.

క్రీ.పం॥ 1062 మొదలు 1077 వరకు సప్తమవిజయరాజ్యపు వేంగి, దక్షిణకళింగములపై రాజ్యమేలెను. ఆతని మరణానంతరము, కులోత్తుంగుడుతనపెద్దకొడుకగు రెండవ రాజరాజును, (చోడగంగ), వేంగిరాజ్యము నేలుటకై తన ప్రతినిధిగా పంపెను. ఆతని తామ్రశాసన మొకదానిని బట్టి, ఆతడు

1077-78లో రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలియచున్నది. ఆ శాసనమున ముమ్మడి భీముడను సేనాపతికి 12 గ్రామముల నిచ్చెను. ఆతడు గాంగ, కళింగ, కుంతలదేశములపై దండెత్తి విజయములను గాంచినందులకై వేంగివిషయములోని 1000 గ్రామములకు మండలిక పద వినిగూడ నొసగెను. రెండవరాజరాజు తర్వాత వీరచోడుడు, శక 1004లో మధుకేశ్వరదేవరకు రిపుల్లు భూమినిచ్చెను. క్రీ.పం॥ 1078-1084 మధ్య వేంగిరాజ్య ప్రతినిధిగారాజ్యమేలెను. తర్వాత తిరిగి చోడగంగ, 1084-1089 మధ్య, రాజ్యమేలెను. తర్వాత తిరిగివీరచోడుడు 1089-1095 మధ్య రాజ్యమేలెను. ఆతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చిన విక్రమచోళునినాల్గవ రాజ్య సం॥ శాసనమును బట్టి (క్రీ.పం॥ 1121 నాటిది) కళింగదేశ మాతనిచే జయింపబడెనని తెలియచున్నది. ఈవిషయమునే, కులోత్తుంగసోలూరులా, విక్రమసోలూరులా, విక్రమాంకదేవ చరిత్ర, ఆతని శిలాశాసనములు, తెలుపుచున్నవి. విక్రమచోళుని కొడుకగు రెండవకులోత్తుంగుని ప్రశంసించుచు వ్రాయబడిన కులోత్తుంగసోలూరులాయను నటవగ్గింధము, మొదటి కులోత్తుంగుని కొడుకగు విక్రమచోళుడు కళింగాత్తుపరిణియను గ్రంథమును అంకిత మొందెనని, తెలుపుచున్నది. కళింగాత్తుపరిణిగ్రంథమును బట్టి కళింగయుద్ధము, ఆతిథి 1118 లో చోళరాజ్యమునకు రాక ముందే గాక, ఆతడు వేంగిపై రాజ్యమేలక మున్నే (1096-1118), అనగా కులోత్తుంగుని రాజ్యకాలముననే, జరిగెనని తెలియును. సింహాచల, మహేంద్రగిరి శాసనములను బట్టి ఉత్తరకళింగ దండయాత్ర క్రీ.పం॥ 1097 లోపున జరిగెనని నిశ్చయింపవచ్చును. లేదా, క్రీ.పం॥ 1112లోనివాసనల్లూరు శాసనమునుబట్టి క్రీ.పం॥ 1112

లోపున జరిగినవి చెప్పవచ్చును. పైవిషయములనుబట్టియు, కులోత్తుంగునియొక్క, విక్రమచోళునియొక్క, వెలనాటి రాజేంద్రచోడునియొక్క, శాసనములను బట్టియు, కళింగము క్రీ. సం॥ 1112 వరకు చాళుక్యచోడవంశీయులకు సామంతరాజ్యముగా నుండెనని తోచుచున్నది. కాని జాస్తితి చిరకాలముండలేదు. ఈవిషయము, అనంతవర్మ చోడగంగుని క్రీ. సం॥ 1087, 1118నాటిశాసనములను సరిపోల్చి చూచినచో తెలియును. రెండవ దానిలోనే యాతని వేంగి, ఉత్కలజయములును, ఆతని పూర్తివంశావళియు, నర్థింపబడినవి. చాళుక్యచోళుల ప్రతిభ వేంగిరాజ్యము వెలనాటిచోడల యాధీనమైనప్పటినుండియు తగ్గిపోయెను. దీనికనేక కారణములు గలవు. చోళులు వేంగిరాజ్యము నలక్ష్యముగా జూచి, వెలనాటిచోడల స్వాధీనముననుంచి, దక్షిణమున కరిగిరి. ఈవెలనాటిచోడులు పశ్చిమదేశమునరాజ్యమేర్పరుచుకొని ఉచేతతూర్పున కళింగముపై తమయధికారమును నిలబెట్టుకొనలేకపోయిరి. ఈకాలమున (1118 ప్రాంతము) కళింగముపై నేలు అనంతవర్మ చోడగంగ వయస్సుమీరి, తత్సూర్యమువలెగాక, తనయధికారమును గంగాగౌతమినదుల వరకు వ్యాపింపజేసెను.

కులోత్తుంగ, అనంతవర్మ రాజులు దగ్గర బంధువు లగుటచే బట్టి, ఆకాలమున వారును, వీరును, వారివీరి బంధువులును, సామంతులును, ఒకరిదేశమునకొకరు రాకపోకలు జరిగించుచుండిరి. క్రీ. సం॥ 1082 లో, కులోత్తుంగుని కొడుకును, వేంగిరాజ్యప్రతినిధియునగు వీరచోడదేవర ముఖలింగమునకబోయి, మధు

కేశ్వరుని నైవేద్యముకై రిపుట్లుభూమి దానమిచ్చెను.⁵¹ పడాలబూడ్డిభీనున చోడనావ్రిలోనిచోడతోణ్ణనేలరిపుట్లు ఆఖండవర్తికదీపమునకుబెట్టెను. క్రీ. సం॥ 1121 లో అరువటినాణ్ణి మధురాపురమున చోరాణ్ణి కూతులు పెమ్మూర్ణండి ఆఖండవర్తికి బెట్టినమాడలు 5. ద్రాక్షా రామనివాసి అల్లనకౌరిదీపదానంజేసెను. మరియు చోడగంగ భూపతిమంత్రియు, ద్రాక్షారామనివాసియునగు ఎఱదోరచమూపతి దీపదానంజేసెను. ఈప్రకారమే ద్రాక్షారామ భీమేశునకు⁵² అనంతవర్మ చోడగంగుని భార్య చోడమహాదేవి, కులోత్తుంగ మాడలు దీపమునకై దానమిచ్చెను. (సం॥ 1052). శక 1058 (క్రీ. సం॥ 1136) లో చోడగంగదేవని ప్రధాని ధామనాయకుకొడ్డు మల్లయధర్మంచేసెను. (సం॥ 1185). అనంతవర్మ చోడగంగుని తమ్ముండు ఉలగయ్యవంద పెర్మాడియు ఆతని భార్య పల్లవమహాదేవియు, వారి కొడ్డు పెద్దజియ్యనాయని చోడగంగదేవుండును ధర్మంచేసిరి (సం॥ 1186). కులోత్తుంగ రాజ్య సం॥ 111న చోడగంగయు, ఆతని తమ్ముడును, భార్యయు ధర్మము చేసిరి. ఆకాసు కలను విహారవాడ గంగకలుతయండి గంగగొల్లచోడగంగ వైరాగి యాండరి చేతబెట్టి పంపిరి. (సం॥ 1190). చోడగంగుని భార్యలు, రాజలదేవి (సం॥ 1191), పద్మలదేవి (సం॥ 1192) పట్టమహాదేవి, జయగండ చోడియంవారు (సం॥ 1194), శ్రీయాదేవి (సం॥ 1195), లీలావతీదేవి (సం॥ 1196), బ్రీలావతీదేవిత్తల్లిలక్ష్మీదేవి (సం॥ 1197) కళ్యాణదేవి (సం॥ 1198), అనంతవర్మ చోడగంగుని ద్వితీయ లక్ష్మీయై దే

51. S. I. Inscs. Vol. 5. Mukha-lingam Inscription. No. 1005.

52. చూడుము ద్రాక్షారామ శాసనములు. S. I. Insc. Vol 4.

న్నవమహాదేవి కొండు అట్టహాసదేవుండు (సం॥1199), పెర్నడిదేవ (సం॥1159), వీరందరును దీపదాసం జేసిరి. రాజకుటుంబమంతయు శ్రీ సం॥ 1128 సం॥న ద్రాక్షారామం జేరిరి. శ్రీ సం॥ 1118 నాటి తామ్రశాసనమునుబట్టి ఆకాలముననే యాతడు వేంగి, ఉత్కల రాజ్యములను జయించినట్లు తెలియును. చోళులకు సహాయముగా నీడండయాత్రసాగించి యుండెనో, లేక వారి ప్రభుత్వం చుట్టకై చేసెనో తెలియరాకున్నది. శాసనమున చోళులమాటయే లేకపోవుటచేసి స్వతంత్రముగా స్వరాజ్యాభివృద్ధికై జయించినట్లు కనుపించుచున్నది. తిరిగి శ్రీ సం॥1128లో సకుటుంబముగా ద్రాక్షారామభీమేశుని సందర్శించుటచేసి, తన రాజ్యమును గౌతమీ తీరమువరకు వ్యాపింపజేసెనాయని యూహించుచున్నది. శ్రీకూర్మమునంగల శ్రీ సం॥ 1135 నాటిశాసనమునుబట్టి ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:- శక॥సం॥1057 లో శ్రీచోడగంగదేవ చక్రవర్తి (పశ్చి) మోత్తర పూర్వ దేశములనెల్ల సాధించి గౌతమీ భాగీరథి గంగ లోనుంగల దేశముల గడిచి, దేవఋషి పితృ బ్రాహ్మణులత్వప్తి పరిచెను.

మాడలాపంజ గంధమున జెప్పబడినరీతిని శేనరివంశపు ఆఖరి రాజునోడించి, అనంతవర్మ చోడగంగ శ్రీ సం॥ 1134 లో ఉత్కల రాధి పట్టణం, తన రాజధానిని ముఖలింగమునుండి కటకమునకు మార్చెను. దీనికి కారణములు:

1. ఉత్తరమున గంగవరకు తనరాజ్యము పెరిగియుండుట.
2. పశ్చిమమున బలవంతులగు కలచూరి రాజు లేలుచుండుట.

3. దక్షిణమున చాళుక్యచోళుల ప్రభుత్వం యుండుట.

4. నూతనముగా జయించిన ఉత్కల దేశమును, ఓడ్రులను, తనస్వాధీనమునకు తెచ్చుకొనుట.

5. కటకము, మహానదిమీదను రాజ్యమధ్యస్థమైన ప్రదేశమున నుండుట.

ఈకాలముననే వేంగిదేశము వెలనాటి చోడుల యాధీనతక్రింద నుండుటచేత గౌతమీనదివరకు తనరాజ్యమును వ్యాపింపగల్గెను. అయినను వెలనాటిచోడు లూరకుండలేదు. విక్రమచోళచక్రవర్తి శ్రీ సం॥ 1118 వరకు వేంగిరాజ్యప్రతినిధిగాయుండి ఆనంపత్తరముననే, తనతండ్రి కులోత్తుంగుడు చనిపోవుటచేత దక్షిణమునకు జనెను. అప్పుడు వేంగిరాజ్యమును కులోత్తుంగరాజేంద్రచోడు డను వెలనాటిపౌరువున కొప్పగించెను. ఆతడును, ఆతనికొడుకు వెలనాటిచోడుడును, విక్రమచోళునికి సామంతులుగానుండి వేంగిరాజ్యము నేలుచు, కళింగమపై దాడి వెడలుచుండిరి. నాదిండ్లాలయపు శాసనమునుబట్టి శ్రీ సం॥ 1135 లో వెలనాటిచోడుడు కళింగగంగ కటకమును జయించెనని తెలియుచున్నది. ద్రాక్షారామశాసనమునుబట్టి కులోత్తుంగుని 31 వ రాజ్యసంవత్సరమున అతడు శ్రీ సం॥ 1101 లో ఆతనికి “గంగాకావేరిపర్యంతభరిత్రీపతి” యను బిరుద ముండెనట్లు తెలియుచున్నది. రవికులశిలక, చోడకులశిలక, సాండ్లకులాంతక, రాజరాజేంద్ర, వీరకుహేంద్ర, విక్రమచోడరాజు, శేనరివర్మ, గంగాకావేరిపర్యంత భరిత్రీపతి, శ్రీకులోత్తుంగ, రాజ్య సం॥లు 40న, గంగైకొండ చోడవలనాటి, గుర్దవాడినాటి,

53. Vide S. I. Inses Vol. V No. 1335.

54. Vide S. I. Inses. Vol IV, No 662.

55. Vide S. I. Inses. Vol IV No. 1021.

పెద్దడాకరేమిభీమేశునకు దానమొకటిచేయబడెను. (సం॥1029) కోనపోతరాజురాజేంద్రచోడునకై త్రికళింగనాధుని జయించెననియు, వేంగి గామ సహస్రకమును సంపాదించెననియు, తెలియుచున్నది. (సం॥1153). మరియు, సం॥1289 శాసనమున ఈక్రిందివిషయములు గలవు:—

“ధన్వీకృత్య కలింగదేశ మఖిలం నిర్జిత్య గంగం రణేభద్రాకోనలఖండ వాలనివహైః దేవేంద్రవర్మాదికాః వీరః పల్లవరాజ ఇత్యభిహితో రాజేంద్రచోడవభోః కీర్త్యస్తంధ మివోధ్ర సంగమ జయస్తంధం శుభం.”

కళింగాత్తుపరణియందలి విషయములే ఈ శాసనమునబట్టి జ్ఞాపింపవచ్చుచున్నవి. కళింగ విజయము క్రీ॥ సం॥ 1098 లో మొదటిసారి జరిగినతర్వాత, క్రీ॥ సం॥ 1112లోపున రెండవ సారి జరిగియుండెనని తోచుచున్నది. ఎట్లయినను, క్రీ॥సం॥ 1118 ప్రాంతమున అనంతవర్మ చోడగంగ తనరాజ్యమును వృద్ధిపరచెను. వేంగిరాజ్యమును వెలనాటిచోడులస్వాధీనమున నుండివిక్రమచోళుడు దక్షిణదేశము నకుజనుటయే ఇట్టిస్థితికి అవకాశ మిచ్చినది. క్రీ॥ సం॥ 1128 మొదలు క్రీ॥ సం॥ 1135 లోపున అనంతవర్మ గౌతమీతీరము మొదలు గంగ వరకు తనరాజ్యమును వ్యాపింపజేసెను. వెలనాటిచోడులు కళింగమును జయించబూనిరిగాని, ఆపని నిష్ప్రయోజన మాయెను.

అనంతవర్మ చాల చిన్నవయస్సుననే రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఆతని ముఖలింగ శిలా శాసనములను బట్టి యాతడు శక సం॥ 997 లో, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1075 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు తెలియుచున్నది. కాని యాతని తామ్రశాసనములనుబట్టి యాతడు శకసం॥ 999లో, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1077 లోనే పట్టా

భిషిక్తుడైనట్లు తెలియుచున్నది. ఏకారణమున శక 999 సం॥ నకు ముందే ఈతడు పట్టాభిషిక్తుడుగాకయుండనో తెలియరాకున్నది. ఈతని తమ్ముడు ఉలగియంపద్ద పెర్బడిదేవునకు సీతనికీపరస్వరకలహము లుండినట్లుతోచదు.⁵⁶ సం॥ 1018లో శకసం॥ 1072, చోడగంగ రాజ్య సం॥లు75కు సమానమనిచెప్పబడుటచే ఈతడు 75 సం॥లు రాజ్యమేలెను. అయినను పూరి, కెండువట్న, తామ్రశాసనములనుబట్టి ఈతడు 70 సం॥లే రాజ్యమేలెననియు, ఈతని పెద్ద కొడుకు కామార్జువుడుశకసం॥ 1064లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియుచున్నది. అనగా శకసం॥1072వరకు చోడగంగబౌత్తియున్నను, ఆతడుముసలివాడగుటచేత రాజ్యభారమువహించుటకై శక సం॥ 1064 లోనే కామార్జువుడు పట్టాభిషిక్తుడు కావలసినచ్చెను. అయినను, శకసం॥ 1068 నుండియే ఆతని రాజ్య సం॥లు లెక్కింపబడెను. (చూడుము, శ్రీకూర్మశాసనములు సం॥ లు 1325, 1332).

ఈతనికి, చోడగంగయనియు, చాలుక్య గంగయనియు, విక్రమ గంగేశ్వరయనియు, (సం॥1(36)వీర రాజేంద్ర చోడగంగయనియు, (సం॥ 1055), గంగేశ్వర దేవభూపయ్యయు, (సం॥ 1072) నూరుపేరులు గలవు ఈతని బిరుదములన్నియు విశాఖపట్టణం, కొర్నీ, తామ్ర శాసనములందును, రోణంకి, అరనవిల్లి, ముఖలింగం, శిలాశాసనములందును (సం॥లు 1010, 1015, 1025, 1029, 1342, 1347) కాననగును. ఈతనియొక్కయు, ఈతనిమంత్రులయొక్కయు, రాణులయొక్కయు, ప్రిజలయొక్కయు, శాసనములనేకములు ముఖలింగాలయమునను, ద్రాక్షరామాలయమునను గలవు. ఆకాలమున శివాలయములును, వైష్ణవాలయము

లును, గూడ నుండెను. కాని విశేషముగా పృజలు శివభక్తులై యుండుటచేత, చాలశాసనములు పై శివాలయములందే దొరికినవి. ముఖలింగమునను, శ్రీకూర్మమునను, సింహచలమునను విష్ణుదేవరగర్భభక్తిపబడెను. కాని అందు విశేషముగా ఆకాలపు శాసనములు దొరకలేదు. కడపటిగాంగరాజులు వైష్ణవులగుటంజేసి వారి శాసనములు పెక్కులు సింహచల, శ్రీకూర్మముల గాననగుచున్నవి. ఇట్లే జగన్నాథభువనేశ్వరములగూడ గలవు. వీటిని బట్టియే ఆకాలపు సాంఘిక, రాజకీయ పరిస్థితులు తెలిసికొనవలసియున్నది:—

క్రీ. సం॥ 1135 వరకు కళింగ రాజధాని ముఖలింగనగరమేయని తెలియుచున్నది సం॥ 1135, శ్రీకూర్మ శాసనమున బట్టి, ఆనందవర్మరమునచోడగంగపశ్చిమోత్తరతూర్పు దేశములను సాధించిగంగా, గోదావరి నదులమధ్యప్రదేశములను స్వాధీనముజేసికొని శ్రీకూర్మనాథుని సందర్శించితన రాజధానియగునగరముజేరినట్లు తెలియుచున్నది. ఆకాలముననే తనరాజధానిని కటకమునకు మార్చెను. అంతవరకు కళింగగాంగుల రాజ్యవిస్తీర్ణముమిక్కిలిచిన్నదిగా నుండెను. గంజాజిల్లాయంతయు మాత్రము వారి స్వాధీనమున నుండెను. విశాఖపట్నం, గోదావరిజిల్లాలు తూర్పుచాళుక్య-చోళవంశీయుల స్వాధీనముననే యుండెను. కాని 1135 సం॥నుండిగోదావరినదివరకు గాంగుల రాజ్యము వ్యాపించెను. ప్రాయశః 1118 నుండియే రాజ్యమువ్యాపించెననుటకుగూడచోడగంగునివిశాఖపట్నం, కొన్ని శాసనములు నిదర్శనములు. విక్రమచోళచక్రవర్తి 1118 సం॥లో వేంగిదేశమును వెలనాటిచోళుల స్వాధీనమునందుంచి దక్షిణమునకు వెళ్ళగానే ఆ దేశమరాజకమయ్యె

నని మల్లపదేవుని పితాపురంశాసము తెలుపుచున్నది.⁵⁷ ఈకాలమున అనగా క్రీ. సం॥ 1120-1127లో పశ్చిమచాళుక్యరాజగు విక్రమాచక్రదేవుని శాసనములు ద్రాక్షరామాలయమునందుండుటచేత అతడు వేంగిదేశమును జయించినట్లు నిశ్చయింపవలెను. 1128లో చోడగంగ, సకుటుంబముగ ద్రాక్షరామ భీమేశునకు దానధర్మముల నొసంగుటచే ఆకాలమునందా దేశమాతని స్వాధీనమునందుండెనని తలంపవలెను.

శాసనములనుబట్టి ఆకాలమున కళింగ దేశము అనేక నాడులక్రింద విభజింపబడి యుండెనని తెలియుచున్నది. ఒక్కొక్కనాడులో అనేక వండల గ్రామములుండెడివి. కొన్ని నాడులు గలసి యొకమండలమయ్యెను. కొన్ని మండలములు జేరి మహామండలేశ్వరుని స్వాధీనమున నుండెను. అట్టి నాడులు లేక, విషయములనేకము పేర్కొనబడినవి. మచ్చునకు కొన్నింటిని పేర్కొనెదను:— గంజానాడు, చోడవలనాండు, గుద్దవాడినాండు, జంతటనాడు, సరుడనాడు ప్రోలనాడు, నుంగనాడు, పొత్తపినాడు, పాకనాండు, చోడనాండు, దిమిలసీమ, ఎరదవిషయం, పాతలగాంవిషయం, క్రోవ్వుకవిషయం, వరాహవర్తనివిషయం, వీరకొట్టం, బొబ్బిలివరదారపువిషయం, జలమ్మారువిషయం, రూపవర్తనివిషయం, పొట్నూరువిషయం, పుక్కినాండు, కులవంతనివిషయం, తామరచెట్టుపు.

శాసనములలో పేర్కొనబడిన రాజకీయపు టుద్యోగముల పేర్లున్నవి:—

పురవరి, శ్రీకారణ, గణక, లహరికరాధికారి, మూలభండారమున ముద్రహస్త, రాచపడిహస్త, దండవాసి, మహాదండవాసి, సేనాపతి, మహాసేనాపతి, నాయక, నాయకాణి, దండనాయక, మండలిక, మహామండలిక, సా

హిణి, గజసాహిణి, నన్నివిగ్రహిక, శాసనికుండు, మహిషి, పెట్టహాసాపి, ప్రధాని, మహా ప్రధాని, రట్టడి, కలింగవీరు, కలింగబేహరని, కలింగగండపాల, కలింగమతి, పాత్ర, మహా పాత్ర, రాయగారు, విశ్వతి, పశాయితి, మహా పశాయితి, రాతరాయండు, గుడిసాని, కలింగ నగరపాలక, కలింగరక్షపాలక, కలింగనగరాధ్యక్ష, మొదలగునవి.

దాక్షిణ్యరామ, సింహాచల, శ్రీకూర్మ, ముఖలింగనగర, శాసనములలో పేర్కొనబడిన దానములు, సూర్య లేక చంద్రగ్రహణ నిమిత్తమున, లేక ఇతరపర్వదిననిమిత్తమున, గాని, దాతల ఆయురారోగ్యవిశ్వర్యాభివృద్ధికై గాని, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధికై గాని, మాతాపితృ స్వ పుణ్యాభివృద్ధికై గాని, దేవ, బ్రాహ్మణ, రాజ, గురు, బంధుజన ప్రీతికై గాని, పీడాపరిహారార్థమై గాని, స్వపరలాభమునకై గాని, జేయబడుచుండెను. సాధారణముగా అఖండవత్తిదీపమునకై దానంజేయబడుచుండెను. దానిని ఆచంద్రార్కము నడుపుటకై బంధువులకుగాని, దేవాలయ పశుకాపరులకుగాని, పురవరి లేక ఇతర గ్రామోద్యోగీయులకుగాని, మోదాలు, ఇరు పనిజ్ఞు, గొట్టెలు, గోవులు, మేకలు, భూములు, అనేకరకముల నాణెములు, (నూడలు, గండమాడలు, గంగనూడలు, మల్లనూడలు, మత్స్యనూడలు, చిరుగండమాడలు, పద్మవిధిగండమాడలు, కులోత్తుంగనూడలు, చిన్నాలు, టంకాలు, నసుకాణిటంకాలు, మత్స్యగద్యలు, వెండిటంకాలు, నిబంధాలు, మొదలగునవి) ఇవ్వబడుచుండెను. మహారాజు మొదలు మంగలివరకు స్త్రీ, పురుషులెల్లరచే వారివారి శక్తిని, భక్తినిబట్టి దానధర్మములు చేయబడుచుండెను. సాధారణముగా నొకయఖండవత్తిదీపము పెట్టుటయు, దానిని నడిపింపగలవారికి 5 మా

డలిచ్చుటయు, జరుగుచుండెను. కొన్నిచోట్ల భూమి ఏకూరుగుంటల పుట్టెందు పెట్టుటయు గలదు. మరియు, కొందరు మంటపములను, మరికొందరు ప్రాకారములను, మరికొందరు గుడిశిఖరమందు గట్టంగల ధ్వజములకు చిన్న గంటలు, మువ్వలు మొదలగునవియును, కొందరు దేవతావిగ్రహములను ప్రతిష్ఠించి కలశపాణలు, పాత్రలు, గండమాడలు మొదలగు ధర్మములున్న, కొందరు భంగారము, నగలు, ఆమూల్యమణులున్న, కొందరు పుష్పతోటలు, బ్రాహ్మణుల కన్న సత్రములు, మతములు, చలివెందరులున్న, కొందరు దేవునికి సేవచేయుటకై సానులను, కొందరు శ్రీజనుంతిరుహా త్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై దానములున్న, కొందరు గరుడారోహణకంఠమున్న, మరికొందరు పురాణము పఠింపను 52 నూడలును, కొందరు గంగవళమున రాజులకు రాజ్యాభివృద్ధిగాను కొన్ని గ్రామములున్న, ఈ ప్రకారంగా దానధర్మములు విరివిగా జేయుచుండిరి. సింహాచలాలయములోని శాసనములలోనికెల్ల ముఖ్యమైనవి ఈ క్రిందివంశపు రాజులవైయున్నవి: —

(1) సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజులైన ఎలమంచి చోడగంగ (తూర్పుచాళుక్యశాఖ) రాజులు.

(2) జంతలునాటి గంగరాజులు.

(3) బడ్డాది మత్స్యవంశపురాజులు.

(4) కడపటి తూర్పుగంగరాజులగు నరసింహ, భానుదేవ, రాజులు, వారి రాణులు, వారి సేనాపతులు.

(5) గజపతిరాజులు.

(6) రెడ్డిరాజులు.

(7) కృష్ణదేవరాయలు.

(8) సందపురపు శిలావంశపురాజులు.

ఈరాజులచరిత్ర వీరిశిలాశాసనములనుబట్టియు, తామ్రశాసనములను బట్టియు, తెలిసికొనవలెను.

అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని చరిత్ర, ఈతని విశాఖపట్టణం తామ్రశాసనములవల్లను, కొన్ని తామ్రశాసనములవల్లను, ఈకంది విధముగా తెలియుచున్నది:—

(1) శక సం॥ 1003 (క్రీ॥ సం॥ 1081) నాటి విశాఖపట్టణం శాసనమునుబట్టి⁵⁸ గంగనగరము నుండి శక సం॥ 999 లో పట్టాభిషిక్తుడైన అనంతవర్మ చోడగంగ, శక సం॥ 1003 లో సమస్తామాత్య జనపదులను సమావేశముచేసి వారి సమక్షమున సం విషయములోని చాకివాడ గ్రామమును రేణుజేసు గ్రామములోని రాజరాజేశ్వరి దేవునికి భూప దీప నైవేద్య, పూజ, ఉత్సవములకై దానమిచ్చినట్లు తెలిపెను. ఈశివాలయము తన తండ్రియగు రాజరాజచేత ఆతని పేరిటనే కట్టబడినట్లును, దానికి ఆతనికొడుకు చోడగంగ చాకివాడగ్రామమును పూజాపునస్కారములకై ఇచ్చినట్లును తెలియుచున్నది. ఈశాసనమున గుణమహార్ణవ మొదలు అనంతవర్మవరకు గల వంశావళి సూత్రమే రాజ్యసంవత్సరములతో ఇవ్వబడినది.

లింగాకృతినున్న రాజరాజేశ్వరియాలయమునకు చేసిన ధర్మమునుబట్టి, ఈరాజును ఈతనితండ్రియు పరమ మాహేశ్వరపాదభక్తులని తెలియుచున్నది. మరియు, మహేంద్రగిరిపైగల గోకర్ణస్వామి పాదభక్తులమని (వాసుకొనుటచేతను, శంఖ, ఛత్ర, చామర, వృషభలాంఛనములు గలవారమని చెప్పుకొనుటచేతను, శాసనపుశిఖాపైని నంది, శంఖము, చౌరి మొదలగునైవదిహ్నములుండుటచేతను, ఈ గంగవంశపురాజులు శివభక్తులని యెఱుంగునది. వీరి గోత్రము ఆత్రేయగోత్రము. మధుకేశునియాలయమునగల శాసనములనుబట్టియు, దాక్షిణ్యమునభీమలింగమునకు బెట్టిన ధర్మశాసనములనుబట్టియు, ఈవంశపురాజులంతవరకు నైవమతావలంబకులని తెలియును. అనంతవర్మ కటకమునకు తన రాజధానిని మార్చినది మొదలు (క్రీ॥ సం॥ 1134) వైష్ణవమతపోషకు డయ్యెనని యెఱుంగునది. దీనికి నిదర్శనములు.

1. ఆతడు జగన్నాథాలయప్రతిష్ఠజేయుట.
2. ముఖలింగమున విష్ణుదేవగుడికిని, శ్రీకూర్మనాథునికిని, దానధర్మము లొసంగుట.
అనంతవర్మయొక్క శక సం॥ 1003 నాటి మరియొక శాసనము కొన్ని గ్రామమున దొరికినది. అదియాతనివిశాఖపట్టణం శాసనమునబోలియున్నది. శాసనపుశిఖాపైని నంది, చౌరి, విగ్రహములు చెక్కబడినవి. శాసనపుభాషయు, లిపియు, గూడ సంస్కృతముననే యున్నవి. ఈశాసనమునగల వంశావళి, కాలక్రమము లీరాజయొక్క శక సం॥ 1003 నాటి విశాఖపట్టణం శాసనమునను, శక సం॥ 1057 నాటి శాసనమునను, ఇవ్వబడినవాటిని బోలియున్నవి. మరియు, వజ్రహస్త దేవుని నడగాం, నరసిపట్టణం, చిక్కావలస, మొదలగు శాసనములలో నివ్వబడిన వంశావళి, కాలక్రమములను గూడబోలియున్నవి.

ఈ కొన్ని శాసనము, శక సం॥ 1003 లో భోన్నగ్రామమును (కొన్నియు, భోన్నయు నొక్కటే) యజనాదిపట్నర్యానుష్ఠాపకులగు 800 మంది బ్రాహ్మణులకు మారాఠాపితృస్వపుణ్యాభివృద్ధికై అనంతవర్మ దానముజేసిన విషయమును తెలుపుచున్నది. ఈశాసనమున రాజునకు సమస్తసామ్రాజ్య బిరుదములును గలవు.

58 Vide Ind. Ant. Vol 18, p. 165.

ఈరాజయొక్క శకసం॥1034నాటి శాసన ముగూడ కొన్ని గ్రామముననే దొరికినది. ఇది మిగుల పెద్దది. శాసనమున 138 పంక్తులు గలవు. శాసనపు లిపి నాగరిక, తెలుగు కన్నడ అక్షరములతో నిండియున్నది. శక సం॥1040 నాటి విశాఖపట్టణం శాసనపు లిపిని బోలియున్నది. ఈతనితోడ కాలమునుండియు (చూడుదీర్ఘాశాసనము) ప్రాయశః తాత వృజ హస్తుని కాలమునుండియు, తెలుగులిపి, భాష యు, కళింగదేశమునగూడ పబ్బలినట్లుతోచు ను. ఈశాసనమునగంగంపాళి అనంతు పులేక విష్ణువునుండి ప్రారంభింపబడినది. గంగవాడివిష యమందలి కోలాహలపురమున 81 మంది రాజులు రాజ్యమేలినతర్వాత, వీరసింహుడు పుట్టెనట. అతడు చోళ, పాండ్య, సప్తకోంకణ, కేరళ, కర్నాట, లాట, దేశములను భీతిల్ల జేసెనట. అతనికి ఐదుగురుకొడుకులు. అందు పెద్దవాడగుకామార్జునుతనసలుగురుకమ్మలతోను గంగవాడిని వదిలి, మహేంద్రగిరిజేరి, గోకర్ణస్వామివరప్రసాదమున బలాదిత్యునిచంపి, కళింగమును స్వాధీనపర్చుకొనెనట. దంతపురము రాజధానిగా జేసికొనెనట. అతనినుండి అనంతవర్మవరకును 19 మంది రాజులు కళింగమును పరిపాలించినట్లు శాసనమున తెలుపబడినది. కాని ఈవిషయము వివాదాంశము. ఏలనన, ఈతనిశాసనములు కొన్నిటివల్లన, వజ్రహస్తుని శాసనములన్నిటివల్లన, ఈ 19 రాజులలోను మొదటి 7 రాజులు రాజ్యమేలినట్లుతోచదు.

ఈశాసనమున వజ్రహస్తుని యొక్కయు, రాజరాజయొక్కయు, అనంతవర్మ యొక్కయు, విజయములు బాగుగా తెలుపబడినవి.

అనంతవర్మ మహారాజు, రాజాధిరాజు, రాజవరమేశ్వరుడు, పరమభట్టారకుడు, పరమ మహేశ్వరుడు, పరమవైష్ణవుడు, పరమబ్రహ్మ

బ్రుడు, మాతాపితృపాదానుభ్యతుండు, చోడ గంగదేవుండు, వరాహవర్తని విషయమందలి రాష్ట్రకూట ప్రముఖులను, కుటుంబినులను సమావేశముచేసి, పురోహితామాత్య యువ రాజ సంధివిగ్రహి దావారిక ప్రముఖ పరిజన సమక్షమున నిట్లాపించెను:—“మాపితామ హుడగు వజ్రహస్తుదేవుడు, తన తల్లిదండ్రు లయొక్కయు, తనయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికై శక సం॥ 1003 లో వరాహవర్తని విషయ మందలి ముండపట్టు సహిత భోన్నగ్రామమును వట్కర్మనిరతులగు 300 మంది బ్రాహ్మణులకు దానముజేసెను. భోన్న గ్రామసహిపముననున్న గారగ్రామములో జేరిన ముండపర్వగ్రామ ప్రతిక్షేత్రమైన తుల వగ్రామమునుండి అష్టోత్తరాశీతి (88) పరిమితి గల భూమిని శక సం॥ 1034 లో ఉత్తరాయణనిమిత్తమునభోన్నగ్రామబ్రాహ్మణులకు దాన మివ్వడమైనది.” శాసనాధికారియగుజాత వేదిభట్టు దీనిని రచించెను. భట్టనాచారి దీనిని లిఖించెను.

అనంతవర్మ విశాఖపట్టణం శాసనము, శక సం॥ 1040 నాటిది, పైశాసనమును బోలి యున్నది ప్రళస్తి, వంశావళి, కాలక్రమములు ఒక్క విధముగా నున్నవి. రాజులనుగురించిన వర్ణనగూడ ఒకే విధముగా నున్నది. ఇందును రాజు పరమవైష్ణవుడనియెవర్ణింపబడెను. దాన ముపొందిన మాధవనాయకుడును, అతనితాత వసుదేవనాయకుడునుగూడ వైష్ణవులె. సంవ విషయమందలి రాష్ట్రకూటప్రముఖులను, అమాత్యాదిఉద్యోగులను, సమావేశముచేసి శక సం॥ 1040 లో అవిషయమందలి తామ రఖండిగ్రామమును సమస్త మజరాలతోను, నీటి సదుపాయములతోను, సర్వకరపరిహార ముగాను, ఆచంద్రతారకముగాను, సింధుర

పురవాసియు, ఉత్కళదేశాధికారియు, తన సామంతుడునైన మాధవనాయకుని కిచ్చెను.

అనంతవర్మచోడగంగుని శక సం॥ 1057 నాటి తామ్రశాసన మొకటి విశాఖపట్టణమున దొరికినది. ఇది శక సం॥ 1003 నాటి శాసనమును బోలియున్నది. కళింగదేశమందలి సమ్మగవిషయమందలి సముడగ్రామము దాని మజరాలతోగూడ చోడగంగ యను నాతనికి దాన మివ్వబడెను.

ఈతని శిలాశాసనము లేవియు సింహాచలాలయమునలేవు. కాని ద్రాక్షారామాలయమునఆతనియొక్క, ఆతనితమ్మనియొక్క, వారి భార్యలయొక్క, మంతులయొక్క శాసనములనేకము గలవు. అందు సం॥ 1191 శాసనమున అనంతవర్మకు గంగావ్యూహలంబర మూలస్తంభయను బిరుదము గలదు. దీనిని బట్టి కడపటిగంగవంశమున కీతడు మేటియని తెలుచున్నది. ముఖలింగనగరమునగల శాసనములలో అనంతవర్మ శాసనములు పెక్కులుగలవు. అందు నంబరు 1010 ఆతనిది. సం॥ 1015, 1019 ఆతని తమ్మునివి. ఈశాసనములనుబట్టి యాతని సామ్రాజ్యపరిధియు, జయములును, తెలియుచున్నవి. శ్రీకూర్మాలయమునగల సం॥ 1335 శాసనమునుబట్టి, శక సం॥ 1057 (క్రీ॥ సం॥ 1135) లో శ్రీచోడగంగదేవచక్రవర్తి (పశ్చి) మోత్తర పూర్వదేశములనెల్ల సాధించి గౌతమి, భాగీరథి గంగలలో నుంగల దేశముల గడివి, దేవఋషి, పితృబ్రాహ్మణుల తృప్తిసేసి, అనేక ధర్మములను, కానుకలను శ్రీకూర్మనాథునికి సమర్పించెనని తెలియుచున్నది. అర్చవిల్లి సూర్యాలయమున గల సం॥ 1842 శాసనమును బట్టి శక సం॥ 1068, అనంతవర్మయొక్క 72 వ రాజ్య

సం॥ నకు సరిసోవునని తెలియుచున్నది. దీనినిబట్టి శక సం॥ 997 లో ఆతడు రాజ్యము నకు వచ్చియుండెనని తేలును. కాని, తామ్ర శాసనములలో చెప్పబడిన రీతిని మరిరెండు సంవత్సరములవరకుగాని అనగా, 999లోగాని ఆతడు పట్టాభిషిక్తుడు కాలేదు.

చేదిదేశమును పరిపాలించిన కలచూరిరాజుల శాసనములనుబట్టి క్రీ॥ సం॥ 1050 లో చేదిరాజు కర్ణదేవుడు కళింగమును జయించెనని తెలియును. ఆకాలమున ఉత్కళదేశము కేసరి రాజుల వశమునను, కళింగము మూడవ వజ్రహస్తుని వశముననుండెను. వజ్రహస్తుడు తన రాజ్యాంతకాలమున తిరిగి కలచూరి రాజుల నోడించినట్లు ఆతని త్రికళింగాధిపతియను బిరుదమును, ఆతని హయహయవంశపు రాజులతోడి నంబంధమును, తెలుపుచున్నవి. రాజరాజుకాలమున ఆతని మంత్రి బణపతి పెక్కుజయములను గాంచెను. చోడ, ఉత్కళ, వేంగి, కిమిడి, కోసల, గిడిసింగి, ఓహ్రీ దేశములనుజయించెను. కాని అనంతవర్మరాజ్య కాలమునక్రీ॥ సం॥ 1114లో కలచూరిరాజును, జజల్లదేవుని కొడుకునగు రెండవ రత్నదేవుడు కళింగరాజును అనంతచోడగంగు నోడించినట్లు తెలియుచున్నది.⁵⁹ అయిననుక్రీ॥ సం॥ 1134నంవత్సరమునాటికి, ఆతడుతిరిగిచేది, ఉత్కళ, ఓహ్రీ, వేంగి, దేశములను జయించి, గంగా గోదావరి నదుల మధ్యనున్న దేశమునంతయు పాలించెను. ఆతడు పెక్కుధర్మములను చేసెను. పూరిపట్టణమున జగన్నాథాలయమును, తన పేరిట గంగేశ్వరాలయమును, నిర్మించెను.

కళింగము, సింహళము.

కాళింగులు, బర్బా, జావా, నుమాత్రా దీవుల కరిగి అందు నివాసము లేర్పరుచుకొని

రనియు, మాతృభూమితో వర్తకవ్యాపారములు జరుపుచుండిరనియు, ఇప్పటికిని క్లింగులను పేర పిలువబడుచుండిరనియు, ఇదివరకే తెలుసుకొంటిమి. మహావంశమునుబట్టి క్రి॥ శ॥ 10—18 శతాబ్దములలో కలింగదేశములోని సింహపురమునుండి వలసజోయిన కాలింగవంశ మొకటి సింహళమున రాజ్యమును స్థాపించెనని తెలియును. మరియు, వారు ఒక్కొక్క వంశమునకు జెందినవారనియు, బౌద్ధమతస్థులనియు, ఓట్రియులనియు, సింహళమునంతయు నేకభౌతికాధిపత్యముక్రింద నేలిననియు, బౌద్ధవిహారములు, రాజబాటలు, మేడలు, పట్టణములు, సత్రములు మొదలగువాటిని కట్టించిరనియు, వారును, వారి న్యాయాధిపతులును దేశమునం దంతటను పర్యటనము జేయుచు ప్రజల కష్టసుఖములను తెలుసుకొనుచుండిరనియు, దేవాదాయగ్రామములను సంత్రించుచు నమస్తవిద్యలను, కళలను, పోషించుచుండిరనియు, అహింసయే పరమధర్మముగ నెంచి జీవరాసుల కెట్టి బాధయుకలిగింపకుండిరనియు, తెలియుచున్నది.⁶⁰ మరియు, తమమాతృభూమితో సంబంధ బాంధవ్యముల జరుపుచు తమ భక్తివిశ్వాసములను వెల్లడించుచుండెడివారు. మరియు, తమ మాతృభూమినుండి గొనివచ్చిన బంధువులకును, ప్రభువులకును తమ యాసానమున గొప్పగొప్ప ఉద్యోగముల నిచ్చుచు, సింహళమునందలి ప్రభువుల గర్వము నణచుచుండెడివారు. తమ స్వకుటుంబికులకు మాండలిక, మంత్రి, సేనాపతి మొదలగు గొప్పపదవుల నిచ్చెడివారు. రాజకుమారులు మాండలిక, యువరాజు, పదవుల నొంది, రాజ్యభారము వహించుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. తమ రాణులను, దత్తపుత్రులను

కలింగము నుండియే స్వీకరించెడివారు. గనుక సింహళమునేలిన కలింగరాజవంశము, కలింగముతో సంబంధమును విడనాడపోవుటయేగాక, సింహళవంశములతో సంబంధము లేకయుండెను. గనుక, కలింగ నాగరికత, కలింగరాజకీయ పరిస్థితులు సింహళమున ప్రబలెను.

12 వ శతాబ్దమున సింహళమునేలిన రాజులలో కెల్ల క్రి॥ నిశ్చంకమల్లుడు నుప్రసిద్ధుడు. ఈతడు కలింగచక్రవర్తి కులమునకు చెందినవాడనియు, ఈతని వంశావళి ఈక్రింది విధమున నుండెననియు, మహావంశగ్రంథము తెలుపుచున్నది.

క్రి॥ నిశ్చంకమల్లు (1198-1207)

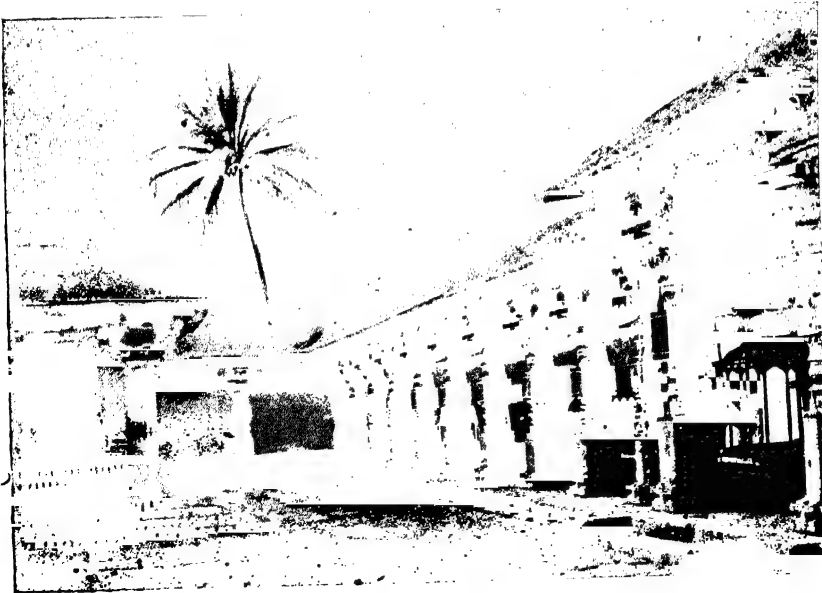
వీరబాహు		విక్రమబాహు
		చోడగంగ (1207)

అనంతవర్మ చోడగంగుని నాణెములు మూడు మధ్యపరగణాలలోని బిలానపూరు జిల్లాలో దొరికినవి. గంగఫణములనియు, వంగపరకలనియు, నందిచిన్నములనియు పిలవబడుచున్న చిన్నచిన్న బంగారు నాణెములు ముఖలింగనగర, కలింగపట్టణ, సింహపుర, శ్రీకాకుళ, ప్రాంతముల దొరకుచున్నవి. ఈ బంగారు నాణెములపై నొకప్రక్క నందివిగ్రహముండుటచేతను, వీటి బలువుచిన్న మొత్తుండుటచేతను, వీటికి నందిచిన్నములని పేరువచ్చెను. మరియు, వంగవిత్తులవలె యాకారముండుటచేత వంగపరకలనిగూడ పేరువచ్చెను. 'గం' అను గంగవంశబిరుదాంకితముగు యక్షరముండుటచేతను, పసమనియు, మాడయనియు పేర్లుండుటచేతను వీటికి గంగపసములు, లేక గంగమాడలని పేరువచ్చెను.

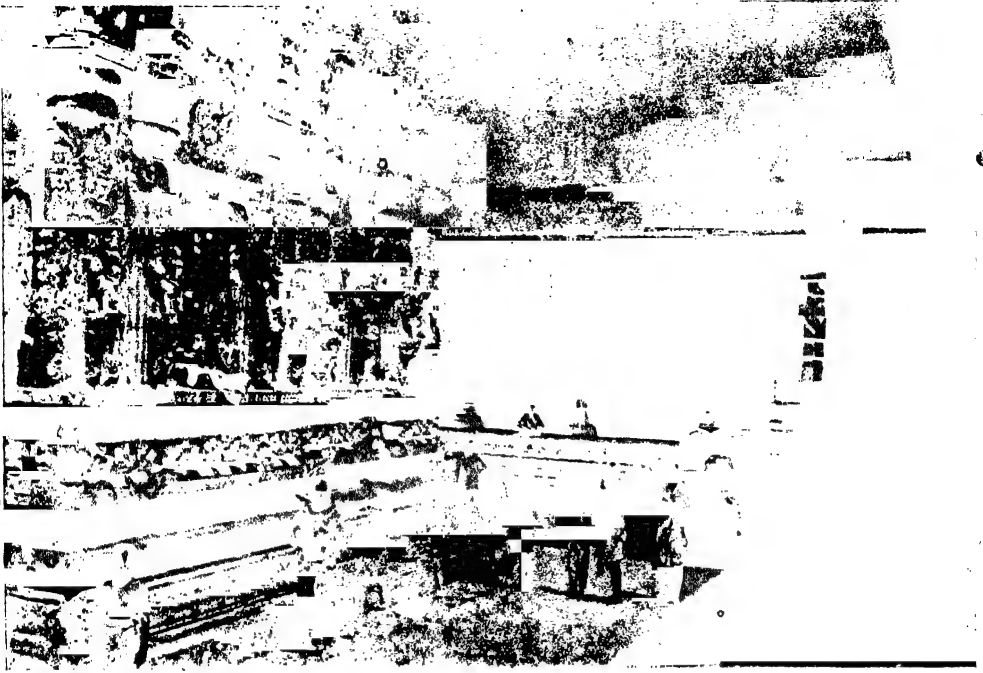
కళింగ దేశ చరిత్ర

శ్రీ కూర్మాలయపు మొగసాల, నుండవము.

శ్రీ కూర్మాలయపు గర్భగుడి, కుశివైపు మంటపము

సింహాచలాలయపు నాట్యమండపము.

సింహాచల నరసింహాలయము.

స్వర్ణకారులు వీటిని ముద్రించిరో, దిమ్మలలో పోతపోసిరో, కనుగొనుట కష్టము. నాణెములపైని రెండువొక్కలను చాలచిన్నములు గలవు. ఒకవొక్క సందిచిన్నమును, రెండవవొక్క చతురస్రమును, రాజ్య సం॥ లున్నగలవు కొన్ని నాణెములపై నొకవొక్క 'గం' అను అక్షరము, శివలింగము, పానుపట్టమును, రెండవవైపున సందిచిగ్రహమును పోతపోయబడినవి.

శాసనములను బట్టి, వద్దనిధిగండమాడలు, గండమాడలు, మల్లమాడలు, చిరుగండమాడలు, చిన్నాలు, టంకాలు, సనుకాణిటంకాలు, వెండిటంకాలు, మత్స్యగద్యలు మొదలుగాగల నాణెములు దానమివ్వబడుచుండెననియు, వాటి వడ్డీలో దీపము పెట్టబడుచుండెననియు, తెలియును.

(2) కామార్జవ (క్రీ॥ సం॥ 1147—1156)

పూరి, కెండుపల్లు తామ్రశాసనములను బట్టి అనంతవర్మకు కామార్జవ, రాఘవ, రాజరాజ, అనియంకభీమ అను నల్లరుని కొడుకులుండెనని తెలియును. వాకొకరి వెనుక నొకరు రాజ్యమునకు వచ్చిరి. బ్రాహ్మరామశాసనము, సం॥ 1199 లో, అనంతవర్మ ద్వితీయలక్ష్మీలైన దెన్నవమహాదేవికొడుకు అట్టహాసదేవుండును, సింహాచలశాసనము, సం॥ 1194లో, గంగవంశపు అనంతవర్మ అట్టహాసక్షితివతితనయాడగు చోడగంగయు (శక సం॥ 1148=క్రీ॥ సం॥ 1221) పేర్కొనబడిరి. ఈ అట్టహాసదేవుండు రాజ్యమేలిపల్లు కాన్పింపదు.

అనంతవర్మ పెద్దకొడుకగు కామార్జవునికి, అనంతవర్మ దేవరయనియు, జటేశ్వరదేవరయనియు, అనంతవర్మ మధుకామార్జవ దేవర

యనియు, రాజరాజ దేవరయనియు, మారుపేర్లు గలవు. ఈతని శిలాశాసనములు ముఖలింగాలయమునను, శ్రీ కూర్మాలయమునను, గూడ గలవు. పూరి, కెండుపల్లు, తామ్రశాసనములను బట్టి ఈతడు శక సం॥ 1064 (క్రీ॥ సం॥ 1142) లోనే పట్టాభిషిక్తుడైనట్లు తెలియుచున్నది. అయినను, చోడగంగుని పేరిట శాసనములు శక సం॥ 1072 అగు 75వ రాజ్య సం॥ వరకును ఇవ్వబడుచుండెను.⁶¹ ఈతడు కస్తూరికామోదిని కుమారుడనియు, అనంతవర్మ చోడగంగతర్వాత రాజ్యమునకువచ్చి 10 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు తెలియుచున్నది.

ముఖలింగశాసనము సం॥ 1047 లో⁶² శ్రీకామార్జవ దేవ భూపమహిషి, మధుకేశ్వరునికి దీపదానం జేసినట్లు గలదు. సం॥ 1061 లో శ్రీకామార్జవదేవర శాసనకుండగు ముప్పనబాపతి పేర్కొనబడెను. సం॥ 1063, 1067 లో కామార్జవదేవర ఆయుష్కామార్గమున కై దానము లొసంగబడెను. సం॥ 1322 లో, శక 1071 సం॥ అగు శ్రీ మదనంతవర్మ మధుకామార్జవదేవర రాజ్య సం॥ లు 4 న, మహామణ్ణలికుడు కుప్పనసాహిణి ఇచ్చిన ధర్మం తెలుపబడినది. సం॥ 1325 శాసనములో శక సం॥ 1074, శ్రీ మదనంతవర్మ దేవర రాజ్య సం॥ 7 నకు సమానమని తెలుపబడినది. అనగా, అనంతవర్మ కామార్జవుని రాజ్యకాల ప్రారంభము శక సం॥ 1068 (క్రీ॥ సం॥ 1146) అని తెలియును. సం॥ 1332 శాసనమును బట్టి, శక సం॥ 1071లో, అనగా, శ్రీమదనంతవర్మ మధుకామార్జవ దేవర సం॥ 4 న, మేడపోతప్రధాని ఆతని ఆయుష్కామార్గమై ధర్మం జేసెను. ⁶³శక సం॥ 1073 అగు శ్రీ రాజరాజ దేవర

61. Vide No 1018 Mukhalingam Insc,
63 Vide Simhachalam Insc, No 1173.

62. Vide S. I. Inscs. Vol V.

ప్రవర్తమాన సం॥ 5న కలింగంలోని ఎటపోతు దీవదానంజేసెను. అనగా శక సం॥ 1069 లో రాజరాజమును కామార్జవును రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈ మధుకామార్జవునికి సంతానము లేకపోవుటచేతనో, మరియేకారణముననో, ఆతనిసోదరుడు రాఘవ రాజ్యమునకు వచ్చెను. మధుకామార్జవుడు 10 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఆతనికాలమున శత్రుకోటియంతయు నిర్మూలము గావించబడెననియు, ప్రజలతిసుఖముగ నుండెడివారనియు, తెలియుచున్నది.

3. రాఘవ (1156—1170)

పూరి, కెండుపట్న, తామ్రశాసనములను బట్టి, ఈతడు మధుకామార్జవుని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, రవికులవంశజయగు యిందిరవల్ల చోడగంగునకుజనించినకుమారుడనియు, 15 సం॥లు రాజ్యభారమువహించెననియు తెలియును. ఈతడు రాజాధిరాజనియు, సమస్తసామంతచక్రచూడామణియనియు, తెలియును. ఈతడు పరశురామునివలె దశశతబాహుశత్రువర్గమునెల్లతరుమాడ్చి తీంద్రుడయ్యెనట! ఈతనికిగూడ సంతానము లేక పోవుటచేత నీతని తర్వాత నీతని తమ్ముడే రాజ్యమునకు వచ్చెను. శ్రీకూర్మాలయముననున్న సం॥ 1380 శాసన మీతని కాలమును, బిరుదమును, తెలుపుచున్నది. శక సం॥ 1091, అనగా, శ్రీమదసంతవర్ష దేవదాన రణరంగ చక్రవర్తి సం॥ 17 న శ్రీకూర్మరాధునికి ధర్మమొసంగ బడినది. తామ్రశాసనములో నీతడు 15 సం॥లు రాజ్యమేలెనని తెలుపబడుటచేత, ఈశిలాశాసనములోని 17వ సంవత్సర మాతని అంక సంవత్సరమనియు, అది 14 వ రాజ్యసంవత్సరమునకు సమానమనియు, తెలియును. ఈ కాలమునుండియే అంకగణనపద్ధతి అమలులోనికి వచ్చెను. అంకరాజ్య సం॥లు లెక్కించునపుడు, 10తప్ప,

సున్నతో అంతమగుఅంకెలున్ను, 1,6,6తో, అంతమగు అంకెలున్ను, లెక్కనుండి తగ్గించవలెను. ఒక రాజయొక్క ఆఖరిరాజ్య అంక సంవత్సరమున్ను, తర్వాత రాజ్యమేలు రాజయొక్క మొదటి రాజ్యసంవత్సరమున్ను ఒకే సంవత్సరమున నిముడును. అంకసంవత్సరాది ప్రతి సంవత్సర భాద్రపద శుక్ల ద్వాదశినుండి లెక్కింపవలెను. ఇట్టి అంకగణిత పద్ధతి, రాజ్య సంవత్సరముల మొత్తమును పెంచుటకై ఉపయోగింపబడినదని కొందరును, వదిలివేయవలసిన అంకెలుదోషపూరితములును, అమంగళములు నగుటచేత అట్లు లెక్కించబడినదని కొందఱును, అభిప్రాయపడుచున్నారు. ఒక అంకసం॥ మధ్యనుండి ప్రారంభింపబడిన రాజ్య సం॥, పూర్తిగా లెక్కింపబడక, రాజోవు భాద్రపదశుక్ల ద్వాదశినాటితో అంతమగును. అప్పటినుండి క్రొత్తసం॥ ప్రారంభమగును. చోడగంగదేవు క్రీ॥ సం॥ 1134 లో కటకమునకు తనరాజధానిని మార్చి, అప్పటికాదేశమున అంకగణితపద్ధతియందుబాజుచి, తానునుదానినే అనుసరించెనటతోచుచున్నది. ఈ లెక్కనుబట్టి మొదటిరాజ్య సం॥, రెండవ అంక సం॥ అగును. 5వ రాజ్య సం॥, 7వ అంక సం॥ అగును. ఇట్లే ఈ రాఘవరాజయొక్క 17 వ అంక సం॥, 14వ రాజ్య సంవత్సరమునకు సమానమగుటచేతను, అది శక సం॥ 1091కి సమానమని శ్రీకూర్మశాసనమున చెప్పబడుటచేతను, ఆతని రాజ్యప్రారంభకాలము శక సం॥ 1078 అనియు, అతడు 15 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు నమ్మవలెను. ఆతనికి అనంతవర్మయనియు, దేవదానయనియు, రణరంగ చక్రవర్తియనియు, మారుపేర్లుండెను. ఆతని కాలపుదగు మరియొక శాసనము (సం॥ 1840) గూడ శ్రీకూర్మమునగలదు. అది శక సం॥

1088 నాటిది. అనంతవర్మ (రాఘవ) విజయ రాజ్య సం॥లు 9, అనగా పరిపాలన సం॥లు 9లో (దీనినిబట్టిగూడ ఆతని రాజ్య ప్రారంభ కాలము శక సం॥ 1078 అని తెలియును) చోడగంగనాయకుండు, ఆతనిభార్య పోలమ నాయకురాలునకును, ఆతని కొడుకు సోమనాయకునికిని అద్వైతార్థముగా దీపదానము జేసెను. సం॥ 1841 శాసనమునుబట్టి, శక సం॥ 1089, అనంతవర్మ దేవరప్రవర్ధమాన విజయ రాజ్యసం॥లు 10, కి సమానమని తెలియును. మరియు, కేమిడి (కిమిడిరాజ్యము) కప్పమనాయకుడు దీపం 185 మాడలు చొ॥ పెట్టెనని తెలియును.

4. రాజరాజు II (1170—1194)

రెండవనరసింహదేవుని కేండు పట్టణం తామ్రశాసనమును బట్టియు, ⁶⁴నాల్గవ నరసింహదేవునిపూరితామ్రశాసనములనుబట్టియు, ⁶⁵ఈ క్రిందివిషయము లీతనిని గురించి తెలియుచున్నది:—

చోడగంగునికిని, చంద్రలేఖకును గల్గిన కొడుకే ఈ రాజరాజు. ఈతడు శత్రురాజుల నందరిని జయించి తన కీర్తి దిక్కులకు వ్యాపింపజేసెను. సమస్తసామంతరాజులు గలవాడగుటచే రాజరాజుని పిలువబడెను. ఈతడు 25 సం॥లు రాజ్యమేలిన తర్వాత స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఆతని తర్వాత, ఆతని తమ్ముడును, నిజసోదరుడునగు అనియంకభీమ, లేక, అనంగభీమదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

రాజరాజుశిలా శాసనములు నాల్గు ముఖలింగాలయమున గలవు. ⁶⁶ ఒక్క శాసనము శ్రీ కూర్మాలయమున గలదు. ⁶⁷ ఈ శాసనము

లను బట్టి ఈతని చరిత్ర కొంతవరకు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనములలో నీతని పేరనంతవర్మ దేవరయనియే జేర్చబడినది. ముఖలింగశాసన మొకదానిలో ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సం॥లు 23 (శాహి యని చెప్పబడుట చేత, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతి నీతడు 25 సం॥లు రాజ్యమేలెనని తెలియుచున్నను, చక్రవర్తిగారు అవి అంక సం॥లనియు, ఆతడు నిజముగా 21 సం॥లే రాజ్యమేలెననియు వ్రాసిరి. ⁶⁸ మరియు, ఆతని కాలముననే రాజ్యసం॥లు పూర్తిగా అంక సం॥లుగా మారెననియు వ్రాసిరి. శిలాశాసనములందలి సం॥లు అంక సం॥లైన నట్లే, తామ్రశాసనములందును రాజ్య అంకసం॥లే తెలుపబడినవి. అయినను, ఈతడు నిశ్చయముగ 25 సం॥లు రాజ్యమేలెనని చెప్పటకు ఈతని సం॥ 1142 ముఖలింగశిలాశాసనమే బలమునిచ్చుచున్నది. శక 1114 అగు అనంతవర్మ రాజ్యసం॥లు 27 న, సగరాన వీటి శ్రీ అనియంకభీమేశ్వరదేవరకు సూరే ప్రధాని పెట్టిన దీపదానం అని యుండుటచేత చక్రవర్తిగారు వ్రాసిన ప్రకారం శక సం॥ 1112 వరకేగాక, శక సం॥ 1114 వరకు గూడ నీతడు రాజ్యమేలుచుండెననియు, 27 వ అంకసం॥, 22 వ రాజ్య సం॥నకు సరియగుటచే నీతడు 21 సం॥లకు పైగా, అనగా, తామ్రశాసనములలో చెప్పబడిన రీతిని 25 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, తెలియును. ఈతని 27వ అంక సం॥న అనగా 22 వ రాజ్యసం॥న ఈతని ప్రధాని కలింగనగరమున భీమేశ్వరునకు దానమొసంగె

64 Vide J. As. Soc. of Bengal, Vol LXV.

65 Vide J. As. Soc. of Bengal, Vol LXIV.

66 Vide S. I. Inscs. Vol 5, Nos. 1046.

67 Vide S. I. Insc. Vol 5. No 1270.

68 Vide Chronology of the Eastern Ganga kings of Orissa in J. As. Soc. of. Bengal,

Part I, Pp 229—271.

Part I Pp 128—154.

1113, 1135, 1142.

68 Vide Chronology of the Eastern Ganga Vol L XXII, Part I, Pp 97—147.

ననియు, తెలియుచున్నది. ముఖలింగశాసనము, సం॥ 1046 ను బట్టి, శక సం॥ 1109 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) సం॥ 22 న, ఉత్తరాయణ సంక్రాంతి నిమిత్తమున, నగరాన వీటి మధుకేశ్వరకు సూర్యప్రధాని తమ్ముండు పురుషోత్తమ మండలికుడు పెట్టిన అఖండదీపమున కాతడుభూమి దాసమిచ్చెను. శాసనం సం॥ 1113 ను బట్టి, శక సం॥ 1097 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) సం॥ 8 న, మధుకేశ్వరదేవరకు సింహపురమున గణపతి ప్రెగ్గడ ధర్మం జేసెను. శాసనం సం॥ 1142 ను బట్టి, శక సం॥ 1114 అగు అనంతవర్మ రాజ్య (అంక) సం॥ 27 న, అనియంక భీమేశ్వర దేవరకు సూర్యప్రధాని ధర్మంజేసెను. శ్రీకూర్మ శాసనం సం॥ 1270 నుబట్టి, శక సం॥ 1096 అగు అనంతవర్మ దేవర రాజ్య సం॥ 4న, చంద్రధర దేవర ద్వితీయ లక్ష్మియైన ప్రిధ్వీమహాదేవులు ధర్మం జేసిరి.

భువనేశ్వరాలయమందలి మేఘేశ్వరశాసనమును బట్టి, రాజరాజదేవు, మేఘేశ్వరాలయమునకట్టించిన స్వప్నేశ్వరదేవుని తోలుట్టువగు మూరదేవిని, పెండ్లాడెనని తెలియుచున్నది. ఈతనికి సంతానము లేనికారణమున ఈతని తమ్ముడు అనియంక లేక అనంగభీమదేవు ఈతని తర్వాత రాజ్యమునకు వచ్చెను.

5. అనియంక లేక అనంగ భీమదేవ II

(1194—1198)

ఈతడుగూడచోడగంగునకును చంద్రలేఖకును జనించిన పుత్రుడు. ఈతని కాలమునుండి వంశవరంపరా, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిగా గంగ వంశము కళింగమున రాజ్యమేలెను. ఈతడు 10 సం॥లు రాజ్యమేలెనని రెండవ, నాల్గవ నర సింహదేవుల తామ్రశాసనములు తెలుపుచున్నవి. ఈతని శిలాశాసనములు రెండు భువ

నేశ్వరము నందలి కృత్తివాసాలయమున దొరికినవి. ఒకటి (మేఘేశ్వరాలయముననున్న శాసనము) ఈతడు శ్రీ సం॥లు 1194—1199 మధ్య రాజ్యమేలినట్లు తెలుపుచున్నది. కృత్తివాసాలయపు శాసనములు రెండును ఈ రాజయొక్క ప్రవర్ధమాన సామ్రాజ్య నాల్గవ అంకసం॥పువై యున్నవి. శకసంవత్సరమివ్వబడక పోవుటచేత రాజ్యపౌరంధ కాలము నరిగా తెలియవచ్చులేదు. చాళుక్యర శాసనమునుబట్టి ఈతనికి అనంగభీమదేవ యగు బిరుదముండెననియు, రాజరాజ తర్వాత నెమ్మదిగా రాజ్యమునకు వచ్చి ప్రజాను రంజకముగా పరిపాలించె ననియు, తెలియుచున్నది. ఈతనిభార్య భాగల్లదేవి. ఈతడు రాజీయ వ్యవహారములందలి నమద్ధుడనియు, కావ్యములు చదువుటయందును వినుటయందును అతి కుతూహలము గలవాడనియు, యాధ్యమన కడు శూరుడనియు, ధర్మపరిపాలనా ప్రశుండునియు, ఈతని పట్టమహిషి భాగల్లదేవియనియు, ఈతనికి రాజరాజబిరుదముండెననియు, కెండుపట్న తామ్రశాసనమునుబట్టి తెలియుచున్నది. ఈతనికి గోవిందుడను బ్రాహ్మణమంత్రి నమస్త రాజీయ వ్యవహారములందును తోడ్పడుచుండెను. ఈతని కాలముననే ఈతనితండ్రి రాజరాజ భావమరదియగు స్వప్నేశ్వరదేవు మేఘేశ్వరాలయము నిర్మించెను. అనగా, శ్రీ సం॥లు 1198—1198 మధ్య అదికట్టబడెనని తెలియును. ఈతని శాసన యొకటిదాత్రైరామాలయమునగలదు. (చూడు సం॥ 1829 శ్రీమదనంతవర్మ త్రికలింగేశ్వర శ్రీరాజరాజదేవర గొడ్డులు అనియంకభీమదేవరాకు సం॥లు 8 న, భీమేశునికి ధర్మముచేయబడెను. సం॥ 1142 ముఖలింగ శాసనమునుబట్టి ఈతని తండ్రి శక సం॥ 1114 లో రాజుగా నుండెన

నితెలియును. ప్రాయశః 1117 వరకు రాజ్యమేలియుండును. అయినను, ఆతని కొడుకగు అనంగ భీముడు శక సం॥ 1112 లో పట్టాభిషిక్తుడై 10 సం॥లు రాజ్యమేలియుండును. ఈసం॥లు అంకసం॥ లనియు, రాజ్యసం॥లు 8కి సమానమనియు, చక్రవర్తిగారు వ్రాయుచున్నారు. ఈతని తర్వాత ఈతని కొడుకు మూడవరాజు రాజు రాజ్యమునకు వచ్చెను.

6. రాజరాజ III (1198 - 1211)

ఈతని కాలమునుండి గాంగ వంశచరిత్ర ఎక్కువభాగముగా తెలియుచున్నది. మహమ్మదీయు చరిత్రకారుల చరిత్ర 'తబఖాతునాజి' మనకు సహాయమొసర్చుచున్నది. ఈతడు 17 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈతని శిలాశాసనములు రెండు శ్రీ కూర్మాలయమున గలవు. సం॥ 1273 శాసనమునుబట్టి శక సం॥ 1127, శ్రీమద సంతవర్మదేవరాజ్య సం॥ 10 కి సమానమని తెలియును. ఈ 10వ సం॥, అంక సం॥ మనియు, 8వ పరిపాలన సం॥నకు సరిపోవుననియు, అందుచే శక సం॥ 1120 లో సీతడు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియును. మరియు, ఈ రాజరాజునకు అనంతవర్మయనెడి బిరుదముండెను. ఇట్టిబిరుదమును, చోడగంగ మొదలు అందరు రాజులును ధరించిరి. సం॥ 117 శాసనమును బట్టి, శక సం॥ 1128, అనంతవర్మదేవర ప్ర॥ విజయరాజ్య సం॥ 11 నకు సమానమని తెలియును. ఇదియు అంకసంవత్సరమే యని తోచును. దీనినిబట్టి శక సం॥ 1120 లేక క్రీస్తు సం॥ 1198 లో సీతడు రాజ్యమునకువచ్చెనని ధృఢపర్చవచ్చును. ఈతని భార్య, గుణ లేక, సద్గుణ లేక, మంకుణ, దేవియనియు, ఆమె చాళుక్యవంశజరాలనియు తెలియుచున్నది. ఈతడు సమస్త శాస్త్రవేత్తయనియు, బహుపరాక్రమ శాలియనియు, రాకేంద్రయనుబిరుదము నొందెనని

యు, తెలియుచున్నది. ఈతని కాలముననే మహమ్మదీయులు ప్రౌఢమమున ఉత్తరకలింగము లేక బరిస్సా దేశముపై దండెత్తిరి. బరిస్సా దేశమును మహమ్మదీయ చరిత్రకారులు జాజనగరమును పేర పిలిచిరి. హిజరి 601 లేక సరియగు క్రీ॥ సం॥ 1205 లో మహమ్మదు భక్త్యార్ తన క్రింద నామంతోద్యోగియులగు మహమ్మదు షేరాన్, అహమ్మదు షేరాఫ్ అను నిద్దరు ఖల్జి అమీరులును కొంతసేనతో లఖనోర్, జాజనగర్ దేశములపై దండెత్తుటకై పంపెను. దండయాత్ర పూర్తిగా కొనసాగకమునుపే మహమ్మదు భక్త్యార్ చనిపోవుటచేత, మహమ్మదు షేరాఫ్ మరలిపోయెను. ఇట్టి మొదటి దండయాత్ర ముగిసెను. 17 సం॥లు రాజ్యమేలిన తర్వాత రాజరాజ స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఇది అంకసంవత్సరములనియు, పరిపాలన సంవత్సరములు 14 నకు సమానమనియు, తెలియును.

7. అనంగ భీమదేవ III (1211 - 1238)

మూడవరాజు రాజు చనిపోయిన వెంటనే ఆతని కొడుకు మూడవ అనంగభీమదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు చాళుక్యవంశీయురాలగు సద్గుణ లేక మంకుణదేవికి జనించెను. అనేక శాసనములనుబట్టి ఈతని చరిత్ర బాగుగ తెలియుచున్నది. రెండవ సరసింహదేవుని తామ్రశాసనమునుబట్టి, ఈతడు బహు పరాక్రమశాలియనియు, గూఢమునమన్మథుడనియు బీదలకు కామధేనువంటి వాడనియు, కలిబాధలను పూర్తిగా తొలగించి, బ్రాహ్మణులకు తులాపురుషదాసమును, భూధాసముల నొసంగి, 34 సం॥లు రాజ్యమేలిన పిదప చనిపోయెననియు, తెలియును. ద్రాక్షారామాలయ శాసనము సం॥ 1329 నిబట్టి, శ్రీమదసంతవర్మ త్రికలింగేశ్వర శ్రీ రాజరాజదేవర కొడుకులైన అని

యంకభీమదేవరాజురాజ్యసంలయిరినభీమేశ్వరుడు దానమొసంగబడెనని తెలియును. దీనినిబట్టి, మూడవరాజరాజునకు త్రికలింగేశ్వర యను బిరుదముండెనట్లును, ఆతని కాలమున రాజ్యము త్తరమున గంగానదిమొదలు దక్షిణమున గోదావరినదివరకువ్యాపించియుండెననియు, తెలియుచున్నది. సం 1860 శాసనమునుబట్టి, శక సం॥ 1152 లో, అనియంక భీమస్వతి దండాగ్రీనరవల్లభుడు దాతారామ భీమేశ్వరుడు దానధర్మముల నొసగెనని తెలియును.

సింహచలశాసనము సం॥ 1180 ని బట్టి,⁶⁹ శక సం॥ 1138, శ్రీమదనంతవర్మ రాజ్య (అంక) సం॥ 7వకు సమాసమనియును, (దీనినిబట్టి ఆతడు శక సం॥ 1133 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలియును) ఆసం॥ ననే, సప్తయప్రధానితల్లి కలియుగ సరస్వతి, గంగవంశ రాజమండల శివరాజుకి ఆయురారోగ్య ఐశ్వర్యాభి వృద్ధికై ధర్మము జేసెననియు తెలియును. ఈమె అనంతవర్మాభిధానుండగు అనంగభీముని భార్యయై, యని సంశయము గల్గుచున్నది. సం॥ 1194 శాసనమును బట్టి, ఈతని కాలముననే, అనగా, శక సం॥ 1143 లో, గంగవంశపు అనంతవర్మ అట్టహాసక్షితివతి తనయుడగు (రెండవ) చోడగంగ ప్రియశక్తి మండలికపదవియం దుండెనని తోచును. శ్రీకూర్మశాసనములు గూడ ఈ రాజును గురించి తెలుపుచున్నవి. ⁷⁰ సం॥ 1276 శాసనమును బట్టి, శక సం॥ 1155లో అన్యంక భీముడు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియును. సం॥ 1282 శాసనమును బట్టి, ఈరాజునకు అనంతవర్మ రపుతుడేవరయని పేరుండెననియు ఈతని శక సం॥ 1139, 9 వ అంక సం॥ మనియు, అందుచే నీతడు శక సం॥ 1133 లో

పట్టాభిషిక్తుడయ్యెననియు తెలియును. సం॥ 1284 శాసనమును బట్టి, శక 1157 సం॥ న త్రికలింగాధిపతి శ్రీమదనంగభీముని దక్షిణదండాధికారులైన శ్రీకరణ మహానాథ సేనాపతులు ధర్మంజేసిరని తెలియును. త్రికలింగాధిపతియను బిరుద మీరాజుల కందరకును గలదు. సం॥ 1290 శాసనమును బట్టి, ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి. “శక 1152 అగు శ్రీ మదనంతవర్మ సం॥ లు 22 న సరసింహమహామునుల సన్నిధిని కలింగమండలమైన కులవంతునియ నకరున వీటి మధుకేశ్వర దేవర స్థానావతియైన రామేశ్వర అండారియు, వరాహవంతుని య సింహపురమున ఆదిత్య నాయకులలో పైననాయకులును, శ్రీకూర్మమున నారెవనాయకు లోపైన నాయకులును, ఇప్పిలి గంగమనాయకులలోపైన నాయకులును, తామరచెఱువున విష్ణుమనాయకు లోపైన నాయకులును, సమృద్ధివంతున కురువీటి భీమనాయకు లోపైన ననాయకులును, ఏజిదవంతున తొల్లబిమ్మల్లపనాయకు లోపైన నాయకులును, ధర్మవరం ఏర్పమండలికు లోపైన నాయకులును, భోగపురం దేసిరట్టడును, తాడితొర్తి మహాజనాలు లోపైన సమండలమును, పొన్నడియ, బొంతలకోట, ఈ రెండూళ్ళ శాసనాలు జూచి, అనియంకభీమ రాజునమమమున ఈ రెండూళ్ళవారు సీమలను భంగముచేసిన దేశత్యాగము, వృత్తిహరణము జేయింపగలారము. శ్రీ యనియంకభీమ రాజుదేవర ఆన, జగన్నాథ దేవర ఆన—ఈ యూడమండల నాయకుల వ్రాలు.” పై శాసనవిషయములను బట్టి, అనంగభీముడు శక సం॥ 1133లో రాజ్య

మునకు వచ్చెననియు, శకసం॥ 1152లో కలింగ మండలములోని (ఇప్పటి గంజాంజిల్లా) నాయకులనేకులు అనియంకభీమశాత్రుసమక్షమున తమ రాజమీదను, జగన్నాథదేవరమీదను బట్టు పెట్టుకొని, పొన్నడియ, బొంతలకోట గ్రామములు శ్రీకూర్మనాథునికి జరపగలందులకునిశ్చయించిననియు, తెలియును. సం॥ 1337 శాసనముబట్టి, శకసం॥ 1142లో వాయుదేవప్రధాని దానమొసంగెనని తెలియును. చాళుక్యరాలయపు శాసనమును బట్టి ఈతనికి త్రికలింగనాథయను బిరుద ముండెననియు, విష్ణుడను ప్రధానియొకడుండెననియు, ఆతడు తుమ్మాణ పృథ్వీపతితోను, యవనులతోను, పోరాడెననియు, తెలియును. మరియు, ఈపోరాటము వింధ్యపర్వతప్రాంతమున నున్న భీమానదీ తీరమున జరిగెననియు, తుమ్మాణదేశము చెదిరాజుల యధీనమున నున్న కోసలరాజ్యములోనిదనియు, తెలియుచున్నది.

ఆకాలమున వంగదేశముపై నేలు మహమ్మదీయునుల్లాన్ ఘియాజుద్దీన్ ఖిల్జీ, లఖనావతి, జాజనగర్ మొదలగు దేశములనుండి కప్పము గ్రహించుచుండెను. ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1210 ప్రాంతమున బెంగాల్, టీర్ హట్, మొదలగు దేశముల కధిపతి యయ్యెను. అనంగభీముడు క్రీ॥ సం॥ 1211 లో, ఒరిస్సాదేశమున కధిపతి యయ్యెను. ఆతడు కప్పము కట్టకపోవుట చేతనే, ప్రాయశః 1212 లో, మహమ్మదీయులు దండెత్తి యుందురు. కాని అనంగభీముని బ్రాహ్మణమంత్రియగు విష్ణు వారినోడించెను.

మాదలాలపంజి గ్రంథమును బట్టి, ఈరాజు కడపటి గాంగరాజులలో కెల్ల మిక్కిలి పరాక్రమవంతుడనియు, అనంతవర్మ చోడగంగచే ప్రారంభింపబడిన జగన్నాథాలయ మీతని

కాలమున పూర్తి గావించబడెననియు, ఈతడు తన రాజ్యమునందలి భూముల నన్నిటిని కొలిపించెననియు, బ్రాహ్మణుల కనేకాగ్రహారముల నిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది.

భువనేశ్వరమందలి కృత్తి నానాలయపు శాసనమును బట్టి, ఈతనికి అనంగభీమవీర, శ్రీభీమదేవ, త్రికలింగనాథ, యనెడి బిరుదములుండెడివని తెలియును.

ద్రాక్షారామశాసనము సం॥ 1360 ని బట్టి, అనియంకభీమ నృపతి దండ్రాగేనర వల్లభుడు, శక సం॥ 1152 లో, దానమొసంగినట్లు తెలియును. భువనేశ్వరశాసనమును బట్టి,⁷¹ అనంగభీమదేవునకు చంద్రాదేవి యనెడి కూతురుండెననియు, ఆమె హైహయవంశమునకు చెందిన పరమార్థదేవుని పెండ్లాడెననియు, ఆతడు అనంగభీముని కొడుకగు మొదటిసరసింహుని కాలమున ఆతని శత్రువులగు మహమ్మదీయులతో పోరాడుచు చని పోయెననియు, చంద్రాదేవి క్రీ॥ సం॥ 1278 లో మొదటిభానుదేవుని కాలమున భువనేశ్వరమున ఆలయ మొకటి కట్టించెననియు, తెలియును. ఆయాలయమే బిందుసాగరితీరమున నున్న రాజరాణియాలయమని కొందరి యభిప్రాయము. ఈవైష్ణవాలయమున నున్న బలదేవ, కృష్ణ, సుభద్ర, దేవతలను చంద్రిక (చంద్రాదేవి) యారాధించుచుండెను. దీనినిబట్టి, ఒకప్పుడు శైవ మతమునేయవలంబించుచు పరమమాహేశ్వర బిరుదమునొంది, శివాలయములనే కట్టించిన తూర్పుగాంగరాజులు, ప్రాయశః అనంతవర్మ చోడగంగ ఉత్కలదేశమును జయించి, కటకమునకు రాజధానిని మార్చిన దాదిగా, అనగా, క్రీ॥ సం॥ 1184 నుండి, ఉత్కలదేశములో నది, వరకు వైష్ణవమతము ప్రబలియుండుటచే కా

బోలు ఆ మతమునే స్వీకరించుచు, తాము ను ఆ ప్రకారమే పరమవైష్ణవులమని చెప్పుకొనుచు, విష్ణుదేవునికి యాలయములు కట్టించుచు, విష్ణుదేవరలకు దానధర్మము లొసంగుచుండిరి. అయినను, శైవమతమును ధ్వంసము జేయుటగాని, శైవమతస్థులను హింసించుటగాని జేయలేదు. ఆ కాలముననే, ముఖలింగమునను, శ్రీకూర్మమునను, సింహాచలమునను జగన్నాథమునను, ఇంక ననేక స్థలములందు వైష్ణవాలయములు కట్టబడుట, విష్ణుదేవరలకు దానధర్మము లొసంగబడుట, జరుగుచుండెను.

ఉత్కళమును జయించిన తర్వాత, గాంగరాజులా కాలమున జౌత్తరాదిపదధిని కట్టబడుచున్న ఆలయముల పోలికను బట్టి తామును అట్లే ఆలయములను నిర్మించిరి. ఇట్టి యాలయములు భువనేశ్వరమునను, నారాయణపురమునను, ముఖలింగమునను గూడ గలవు.

భువనేశ్వరాలయములు.

బ్రహ్మేశ్వరాలయము సోమవంశపురాజు గు ఉద్యోతకీపరి భార్య కళావతీదేవి చేత కట్టించబడినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ రాజు మధ్యపరగణాలలోని సంధలపురం, ఒరిస్సా సామంతరాజ్యములు, కటకం, మొదలు గాగల దేశములను పరిపాలించెను. ఈతని శాసన మొకటి ఖండగిరి గుహాలయము నందున్నదనిన్ని, ఈతడు క్రీస్తుశకము 11 వ శతాబ్ద మధ్యమందు రాజ్యము చేసెననియు, తెలియుచున్నది.

అనంతవాసుదేవుని ఆలయము మరియొకటి గలదు. హరివర్మ యను రాజువద్ద భవదేవుడను బ్రాహ్మణమంత్రి యుండెననియు, ఆతడు నర్మకళాపరిపూర్ణుడును, భగవన్నారాయణ పాదభక్తుడును, అగుటచేత నారాయణవిగ్రహమును రాతిలో నిర్మించి, ఆ దేవుని పేరుతో

గుడి కట్టించి, అందు నారాయణ, అనంత, నృసింహుల శిలావిగ్రహములు ప్రతిష్ఠించి, ఆ దేవాలయమున కెటుట చెఱువుత్రీవి్వించి, ఒక తోట వేయించెననియు శాసనమువలన తెలియుచున్నది. ఆ దేవళమును ప్రస్తుతపు అనంతవాసుదేవాలయముగా కొందరు వండితులు గుర్తించుచున్నారు. ఆ దేవాలయము 12 వ శతాబ్దాంతమున నిర్మింపబడి యుండును. అనంతవాసుదేవాలయములోని ఒక రాతి శాసనమువల్ల తూర్పుగాంగవంశపు రాజగు అణియంకభీను, లేక, రెండవ అనంగభీను చక్రవర్తి యొక్క సేనాపతియగు స్వప్నేశ్వరునివలన మేఘేశ్వరాలయము కట్టించబడినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అనంగభీనుకు క్రీ॥ సం॥ 1190 మొదలు క్రీ॥ సం॥ 1198 వరకు రాజ్యపరిపాలన కావించెను. గనుక ఆతని సేనాపతిచే నిర్మింపబడిన దేవళము, క్రీ॥ సం॥ 1200 ప్రాంతపుది కావలెను.

పై దేవాలయములుగాక పరశురామేశ్వర, ముక్తేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, మొదలగు శివాలయములు గలవు. దీనిని బట్టి చూడగా భువనేశ్వరమందు శివపూజ, శివాలయములు, శైవమతము ప్రబలననియు, ఇటులనే పద్మజేత్రము లేక పూరి జగన్నాథమందు విష్ణుమతమున్ను, అర్కజేత్రము లేక కోనార్కా (కోనకోన) యందు నూర్యమతమున్ను, వృద్ధిపొండెననియు, తెలుసుకొనవలెను. 10, 11 శతాబ్దములలో రాజ్యమేలిన భవగుప్తుడు (జనమేజయుడు), శివగుప్తుడు (యయాతి), మొదలుగాగల చంద్రవంశపు రాజులు శైవమతోద్ధారకులనియు, భువనేశ్వరమందు శైవమతోద్ధారణ చేసిననియు, తెలియును. లింగరాజేశ్వరి, భగవతి, ముక్తేశ్వరి, రాజరాణి మొదలుగాగల దేవతాలయములు పురాతనపు కట్టడములు.

నొన్నిటియందు, నవగ్రహముల పేర్లు, ప్రతి
మలు, కాననగును.

ఈ దేవాలయమండపము లన్నియు చద
రపుటాకారము దాల్చియుండును. పై కట్ట
డములరటిపువ్వుయాకారమునుదాల్చి, కొనపై
కిసన్నముగా నుండును. దానిపై రేఖ వల
యాకారముగా నుండును. దానిపై నిగుమ్మడి
పండు యాకారముగల అమలకమున్ను, శిఖర
మున్ను ఉండును. ఇట్టిదే భాస్కరేశ్వరాల
యము. దాని యందలి లింగము మిక్కిలి
పొడవుగలిగి, భూమట్టమునుండి వల యాకార
ముగానుండు రేఖవరకు, వ్యాపించియుండును.

ఈతడు ౩4 సం॥లు రాజ్యమేలినపిదప
స్వర్గస్థుడయ్యెను. ఇవి అంక సం॥లు. ఇవి
పరిపాలన సం॥లు 28 కి సమానము.
ఈతని తర్వాత ఈతనికి కస్తూరాదేవి వలన
గలిగిన మొదటి సరసింహదేవు రాజ్యమలెను.

మొదటి సరసింహదేవు, (1238—1264)

ఈతడు అనంగభీమునకును, కస్తూరాదేవి
కినిపుట్టినకమారుడు. ఈతడు ౩3 అంకసం॥లు
రాజ్యము చేసెను. అనగా, 27 సం॥లు పరి
పాలించెను. ఈతని భార్య మాలవరాజ
పుత్రిక యగు శీత. రెండవ సరసింహదేవుని
కెండువట్లు తామ్రశాసనమును బట్టి, ఈ
మొదటి సరసింహదేవును శత్రువులను జయిం
చి, తులాపురి బోత్సవమును జరిపి, బంగారమును,
నగలును, బ్రాహ్మణులకు దానధర్మము లొ
సంగెననియు, రాధ, వరేంద్ర (లక్కావతి
దేశము) యందలియవనుల(మహమ్మదీయుల)
కన్నీళ్ళచే తెల్లని గంగానదీ జలమును
సెల్లని యమునానదీ జలముకింద మార్పించె
ననియు, మేరువర్మతమను బ్రాహ్మణులకు
దానమొసంగుటచేత నివాసము లేకయుండిన
దేవతలకై కోణాకోణామమందు సూర్య

దేవునికిన్ని తదితరదేవతలకున్న ఆలయము
నిర్మించెననియు, తెలియుచున్నది. దేవాలయ
ము, విమానము, జగన్మోహనము, భోగమండ
పము అని మూడు భాగములుగా నున్నది.
విమానమున, సూర్యదేవును గుట్టముపై కూ
ర్చిండినట్లు విగ్రహము గలదు.

మహమ్మదీయరాజ్యములగు రాధ, వరేం
ద్ర, దేశములను స్పృశించుదేవుడు జయించెను.
తబాకాటిహాజీ (గంధమునుబట్టి, 642 హిజ్రీ
(సరియగు క్రీ॥ సం॥ 1244) లో బాజనగరం
(బరిస్తా) రాజు లక్కావతిని మట్టవీచి పట్టు
కొనెనని తెలియును. లక్కావతి నవాబగుకారి
మక్తల్లాగారి కొంతమహమ్మదీయసేనతోబిరిగి
లక్కావతిని పట్టుకొన సత్కర్ముంచగా హిందూ
పైస్వము పారిపోయెను. బాజనగరపుపైస్వాధి
పతి, ఆరాజు అల్లుడగు సాబ్ టర్క్. ఈతడు
మాలిక్ యూజ్ జిక్ చేరెంపసార్వోదీంపబడెను.
కాని మూడవసారి యూజ్ జిక్ ఓడిపోయెను.

ఈయుగములు ఉత్కలరాజులగు అనంగ
భీమ, సరసింహ, దేవులు రాజ్యకాలములలో
జరిగెను. ఆనంగభీముని చాళుక్యరాజావసమున
నీక్రింది వృత్తాంతము గలదు. తపోధనులగు
వైఖానసులైనను విష్ణు సర్వలత్యామి యని
తెలుసుకొనలేకపోయిరిగాని, టుగిల్ తుగాన్
ఖాన్ విష్ణుసర్వత్రగలదనిభయపడెను. యుద్ధము
సముద్రతీరమునను, వింధ్యపర్వతప్రాంతమున
నున్న భీమానదీతీరమునను, జరిగెను. విష్ణు
కడుదైర్యముతో నవాబును, ఆతని పైస్వము
ను తన వాడియమ్ములతో బాధించెను.

రెండవ అనంగభీముని మంత్రియగు విష్ణు,
మహమ్మదీయ నవాబగు తుంఘానును యుద్ధ
మున నోడించెను. ఈతనికే విష్ణుసార్వో
యను బిరుదముండెననియు, దానికే మహా
మ్మదీయచరిత్రకారులు సాబ్ టర్క్ అని పే

రిడిరనియు వాసుగారు తెల్పిరి. 72 ప్రాయశః అనంగభీముని కొడుకగు మొదటి నరసింహ దేవు విష్ణునహాయమున, రాధ, వరేంద్ర, దేశములను (లక్ష్మణావతీని) జముంచెను. ఆతని తండ్రి రాజ్యకాలమున, యవనులతో (మహమ్మదీయులతో) నరసింహదేవు డనేకసార్లు పోరాడెను. ఈతడే కోనార్కాలయమును కట్టించెను.

కోనార్కాలయము.

ఈ కోనార్కాక్షేత్రమందలి సూర్యాలయము మొదటినరసింహదేవునిచేత కట్టించబడెనని యాతనితామ్రశాసనములవలననే తెలియనగును. కోనకోన యందు, సూర్యాలయము కట్టించినట్లు శాసనప్రమాణముగలదు. ఈ మొదటినరసింహదేవు క్రీ॥నం॥ 1238 మొదలు 1264వరకు రాజ్యముచేసెనగనుక, ఈయాలయ మాకాలమునాటి దని యూహింపదగును. 1242నం॥నకట్టబడెననికొందరియభిప్రాయము. ఆకాలమున అంగ, వంగ, కళింగ దేశములయందు సూర్యోపాసన, సూర్యాలయములు కట్టించుట, సూర్యుని పూజించుట, ఎక్కవగా జరుగుచుండెను. దీనికి నిదర్శనములు, ఆయాప్రదేశములయందు సూర్యుని విగ్రహము లెక్కవగా దొరుకుటయు, సూర్యుని యొక్కయు, ద్వంద్వశక్రహముల యొక్కయు, విగ్రహములు భువనేశ్వరాలయము మొదలుగా గల దేవాలయములగోడలమీదను, గుమ్మముల మీదను చెక్కబడుటయు, కోనార్క, అరసవిల్లి, మొదలుగాగల స్థలములయందు ఇప్పటికిన్ని సూర్యాలయము లుండుటయు, అందు పూజలు సూర్యునికీజరుగుచుండుటయు, ఆయియున్నవి. మరియు, ఈ దేశమునందంతటను ఇప్పటికిన్ని సూర్యనమస్కారములు,

సూర్యోపాసనవాడుకలోనున్నవి. నూతనగృహప్రవేశనమయములందు గ్రహశాంతిశ్రీ సూర్యోపాసనజరుగుచుండును. కుష్టు మొదలుగాగల వ్యాధులు సూర్యోపాసనవల్ల కుదురునని ప్రజలకు గట్టినమ్మకము.

పశ్చిమము జగన్నాథాలయము సముద్ర తీరమునందు చ్చదశయందున్నట్లే, పూర్వకాలమున కోనార్కాలయము సముద్రతీరము నందు చ్చదశయందుండెను. ఈగుడి జగన్నాథమునకు ఈశాన్యములగా 19 మైళ్ల దూరమున నున్నది. చంద్రభాగ యరు చిన్ననది దానినమీపమున పారుచుండెను. పూర్వము శంభుకు కృష్ణుని భార్యలతోరహస్య స్నేహము చేసెననియు, దాని నెరింగి నారదుడు శపింపగా శంభుకు కృష్ణుగోరియయ్యెననియు, తర్వాత నీనదిలో న్నానముచేయుచు సూర్యుని నారాధించినందున స్వస్థుడయ్యెననియు, తర్వాత అచ్చట దొరికిన విగ్రహముతో సూర్యాలయము ప్రతిష్ఠించెననియు, పురాణకథ. ఏకారణమున ఈసుప్రసిద్ధాలయ మిప్పుడు శిథిలమైనదో తెలియదు. ఆలయపు గోపురము 3, 4 అంతస్తులుగల్గి శిఖరము పద్మాకారముగల్గియున్నది. గుడిమీద చతురంగబలములు చక్కగ నిర్మింపబడినట్లు తెలియుచున్నది. గుడియున్న, శిఖరమున్న మొత్తముమీద 220 అడుగులు ఎత్తున నుండెనని వ్రాయబడినది. పూర్వము ఆగుడిగోపురపుశిఖరమునందు పెద్ద సూదంటు గాయి ఉండుటచేత ఓడలుబద్ధునకు ఈడ్యబడి పగులుచుండెననియు, అందుచేత కొందరు నావికలాసూదంటు గాయినిపగలగొట్టిననియు, అందుపై ని ఆలయపు పూజారులు దేవుని విగ్రహములతో జగన్నాథము జేరిరినియు, పుక్కిటిపురాణకథ యొక్కటిగలదు పూ

వ్యకాలమునందీ యాలయ మింతెత్తున కట్టబడుటయు, మిక్కిలి పెద్దరాళ్లచేత నిర్మింపబడుటయు, మిక్కిలి యాశ్చర్యము. ఆలయపు రోఖయ, శిథిరమున్ను, నిరిగిరింప బడుటకుకట్టడము ఇసుకలో నిర్మింపబడుటయే కారణము. ఇట్లు కట్టడము పాడగుటంజేసి ఆలయపు రాళ్లు జగన్నాథాది గ్రామములకు గొంపోబడెననియు తెలియుచున్నది. ఆలయపు గోడలమీద సూర్యుని రథము చక్కగా జెక్కబడినది. ఎనిమిది చక్రములుగల్గి, ఏడు గుట్టములచే నీడ్వబడు నీసూర్యరథమున్ను, దేవాలయమందలి నాట్యమండరమున్ను, అందలి నటకులయొక్కయు, గాయకులయొక్కయు విగ్రహములున్ను, అప్పటి శిల్పచాతుర్యమును చక్కగ చాటుచుండును. ఈయాలయమును గురించి హంటరు తన ఒరిస్సాదేశచరిత్రమున టిసంపుటమునం దిట్లు వ్రాసియున్నాడు.

“Nor are the memorials which the early kings of the Gangetic line have left behind them unworthy of so vast a territory. The temple at Jaganath has already been described, but it falls far short of the marvellous structure which rose in honour of the Sun fifty years later. In Orissa, as everywhere throughout India, the thirteenth century witnessed the last great efforts of Hindu art. From 900 to 1300 A. D. architecture was the ruling passion of Indian princes, not less than of European Kings. These were the four building centuries of the Indo-Germanic race, and the same age produced the masterpieces alike of Gothic and of Hindu art. In both continents the national passion lavished itself not on the palaces of the monarchs, but on the temples of the Gods.

Expiring Buddhism had effected its last great compromise with Vishnu-worship, and the two combined to supplant the terrors of Saivism by a religion of beauty. In the old settled and strongly Aryan Provinces, the composite creed took the highly spiritual form of Jainism. In other parts it became Vishnuvism

either pure and simple, or Sun-worship, or some incarnation of the bright Vishnuvite god. Thus in Gujrat, between 1197 and 1247 A. D., two brothers built the exquisite marble temple on Mount Abu, the richest effort of Jain devotion, which, ‘for delicacy of carving and minute labour of detail, stands almost unrivalled even in this land of patient and lavish labour.’ During the latter of these same years, the reigning monarch of the Gangetic line reared the lovely pile that now overlooks the Bay of Bengal at Konarak, the temple of the Sun, whose luscious ornamentation forms at once the glory and the disgrace of Orissa art.

It is but a fragment, never completed and more than half fallen into ruins. At a remote period, Sunworship, driven out of Vedic India by materializing superstitions found shelter on the secluded eastern coast. Its existence in Orissa in ancient times is proved not only by the fact of a specific division of the country being devoted to it, exactly as Siva and Vishnu have their well-demarcated ‘regions,’ but also by the rock writings. It formed one of the corruptions into which Buddhism early fell, and an inscription of the fourth or fifth century designates the Buddhist king who excavated the cave as ‘the worshipper of the Sun.’

The most exquisite memorial of Sunworship in India, or I believe in any country, is the temple of Konarka upon the Orissa shore. Built, according to the most trustworthy records, between 1237 and 1282 A. D., shortly after the triumph of the graceful Vishnuvite creed, it concentrates in itself the accumulated beauties of the four architectural centuries among the Hindus. Notwithstanding the indecent sculptures which disgrace its exterior-wall, it forms the climax of Bengal art, and wrung an unwilling tribute even from the Muhammadans. My great predecessor in the work of writing District Accounts, Abul Fazl, the minister of Akbar, speaks, of it about the year 1580 in the following terms:—‘Near to Jaganath is the Temple of the Sun, in the erection of which was expended the whole revenue of Orissa for twelve years. No one can behold this immense edifice without being struck with amazement. The wall which surrounds the whole is 150

hands high, and 19 hands thick. In the front of the gate is a pillar of black stone of an octagonal form, 50 yards high. There are nine flights of steps, after ascending which you come to an extensive open space, where you discover a large arch constructed of stone, upon which are carved the sun and stars. Around them is a border where are represented a variety of worshippers of all tribes, some standing on their heads, some sitting, some prostrated, some laughing, some weeping, some bewildered, some sensible, together with minstrels and a number of strange and wonderful animals, such as never existed but in imagination. There are twenty-eight other temples near to this pagoda, and they are all reported to have performed miracles.

The great temple alone survives, and even it seems never to have been completed, as the foundation of the internal pillars on which the heavy dome rested gave way before the outer halls were finished".

మొదటి సరసింహదేవు శక సం॥ 1160 మొదలు 1186 వరకు, 26 సం॥ లు రాజ్యమేలినట్లు శాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈతని శాసనము లనేకముగా శ్రీ కూర్మాలయమునను, సింహచలాలయమునను, గలవు. సింహచల శాసనము సం॥ 1142 ను బట్టి, శక సం॥ 1190 లో (అప్పటికి సరసింహుడు మృతినొంది యుండెను) వీరశ్రీసరసింహదేవు శ్రీసరసింహనాథునికి నల్లతొలి శ్రీవిమానము కట్టింప నియోగించిన, అఖాయినేనాతి, రాజుల ఆజ్ఞయందు శ్రీ విమానము నల్లరాతితో కట్టి కలశనిర్వాణము చేసి, ముఖమండపము, నాట్యమండపము, తిరిచుట్టు మాత్యుకట్టించిన వెనుక, ధర్మములు విశేషముగా చేసినట్లు తెలియుచున్నది. ఇప్పటికిని ఈ ధర్మములు జరుగుచున్నవి. ఈ సరసింహదేవరాజు పరమవైష్ణవుడగుటం బట్టి

తన యభిమానమును, భక్తిని, జూపుటకై సింహచలసరసింహస్వామికి పై కట్టపములు నిర్మించెను. సింహచలమున గల సం॥ 1207 శాసనమును బట్టి సరసింహదేవరల 22 శా) హియందు అనగా, 18 వ పరిపాలన సంచత్తరమున (క్రీ. సం॥ 1177) అణియంకభీమ దేవరల గంగాదేవి మహాదేవి తనకు ధర్మంగా దీపదానం జేసెనని తెలియును. అనంగభీముని భార్య యగు కస్తూరాదేవియు, ఈ గంగాదేవియు, నొక్కరు కాబాలరు. కస్తూరాదేవిపుత్రుడే ఈ సరసింహరాజు. ఈతని శాసనము లనేకముగా శ్రీకూర్మాలయమున గలవు. 73 సం॥ 1188 శాసనములో, శక సం॥ 1172 న, అనంగభీమభూపాలనుతుడగు వీరశ్రీ సరసింహదేవరశ్రీ భుజవర్ధనంగా, శ్రీ కూర్మస్వామికి దక్షిణదేశాధికారియగు దేవు సాహసముల్లండు గండమాడలు దీపదానమునకై జెట్టెను. సం॥ 1231 శాసనములో, శక సం॥ 1177 న, తత్సూర్యము అనంగభీమునిచే పొండబడిన భూమిని వాసుదేవయతి శ్రీకూర్మనాథుని కొనంగెను. సం॥ 1252 శాసనములో, శక సం॥ 1186 న, సరహరితీర్థ శ్రీపాదములు తమ అదృష్టార్థముగాను శ్రీకూర్మనాథునికి శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకిదేవి నుభవప్రసవాద్ధమై దానము లొనంగెను. సం॥ 1291 శాసనములో, శక సం॥ 1179, వీరసరసింహ రాజ్యసం॥లు 19కి సమానమని చెప్పబడుటచే నీతడు శక సం॥ 1160లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. సం॥ 1264 శాసనములో, శక సం॥ 1177, సరసింహ రాజ్య సం॥ లు 28 నకు సమానమని యుండుటచే నవి యంకసంవత్సరములని యూహింపవలెను. ఈ శాసనములో సింహళ

73. Vide Sreekurmam Inscs Nos 1188, 1231, 1252, 1261, 1264, 1265, 1268, 1272, 1291 1492, 1297, 1305 in S. I. Inscs Vol V.

దేశమున అజ్ఞకేశవదేవుని కూతులు గాయక భాగలదేవి అఖండదీపదానం జేసెనని యుండుటచే కళింగమునకును సింహళమునకును కాళింగులు రాకపోకలు జరుపుచుండినది తెలియును. సం॥ ౧౧౧ 1265, 1268, 1291, 1294, 1297, 1305 బట్టి ఆతని రాజ్యప్రాగంధకాలము శక సం॥ 1160 అని స్థిరపడుచున్నది. సం॥ 1272 శాసనమును బట్టి, ఈ రాజునకు అనంతవర్మయనేది బిరుదముండినట్లును, రామగోవిందయనేది మహాసేనాపతి కొల్వకొలిచినట్లును, తెలియుచున్నది. సం॥ 1291, సరసింహమహామండల ధర్మమును తెలుపును.

తామ్రశాసనములలో నీ మొదటి సరసింహదేవుడే రాధ, వరేంద్ర, దేశములపై దండెత్తి, యవనుల నోడించినట్లు చెప్పబడినది. ఈయవనులే బెంగాల్ దేశములోని మహమ్మదీయులుగా కన్పట్టుచున్నారు. వీరు తమిళులు బరిస్సాదేశముపై దండెత్తుచుండిరి.

ఉత్కల, కళింగ, దేశములపై నేలిన సరసింహదేవుని యాసానమున విద్యాధరుడను కవీశ్వరు యుండెననియు, ఆతడు ఏకాశ్రియను నలంకారశాస్త్రమును రచించెననియు, తెలియుచున్నది. 74

ఆర్. టి. భండార్కరు ఈ విద్యాధరుడు రెండవ సరసింహదేవుని కాలమునందుండెనని వ్రాసిరి. కాని చక్రవర్తిగా రాతడు నిజముగా మొదటి సరసింహదేవుని కాలముననే యుండెనని తెలుపుచున్నారు. దీనికి కారణములు: (1) ఏకావళిలో చెప్పబడిన రీతిని యవనావనివల్లభ, శకాధీశ్వర, హమ్మిర, మొదలగు బిరుదములుగల మహమ్మదీయ సుల్తానుల నోడించినవాడును, బెంగాలునవాబులతో గంగానదీతీరమున యుద్ధము చేసినవాడును, మొదటి

సరసింహయే కాని రెండవసరసింహ కాకపోవుట. (2) ఏకావళిగ్రంథకర్తయగు విద్యాధరుడు మొదటి సరసింహుని కాలముననేగాని, రెండవసరసింహుని కాలమున నుండకపోవుట. ఇట్లే, ఈ మొదటి సరసింహుని సంస్థానమున అనేకమంది కవీశ్వరు లుండిననియు, వారు అలంకారశాస్త్రములు, వ్యాకరణములు, కావ్యములు, మొదలగునాటిని రచించిననియు తెలియుచున్నది.

మధ్యయుగమునాటి మతచరిత్ర.

ఉత్కల దేశమున పుణ్యతీర్థభూములు నాలుగు గలవు. వైతరణీపడికి దక్షిణతీరమున పెక్కు శైవక్షేత్రములు గలవు. జాషురము లేక యజ్ఞపురము, పార్వతీక్షేత్రమునకుముఖ్య పట్టణము. దీనికి దక్షిణపశ్చిమ మూలను హరిక్షేత్రమును, దక్షిణతూర్పుమూలను అర్క లేక పద్మక్షేత్రమును, దక్షిణమునను, సముద్రతీరమునను పూరి లేక జగన్నాథక్షేత్రమును, గలవు. అనగా, బరిస్సాదేశముంతయు పుణ్యభూమి యని తెలియుచున్నది. ప్రాచీన కళింగ దేశమున జౌద్ధమత మెల్లు వ్యాపించినదియు, అందలి కొండగుహల యందు జౌద్ధజైనమత చిహ్నము లెల్లు స్థిరముగ చెక్కబడినవియు, ఇది వరకే తెలిపియుంటిని. మరియు, క్రీ॥ 4, 5 శతాబ్దముల నుండి, ఈ జౌద్ధ, జైన, మతము లెల్లు ద్దీణదేశకు వచ్చెనో, ఆ విషయము గూడ, యూఆఫ్ ఛ్వంగ్ ప్రాతలవల్లను, ఆ దేశమున ప్రబలిన శాక్తేయ, పరమశైవ, మతచిహ్నములవల్లను తెలిసికొంటిమి. అయినను, విశేషముగ అనార్యజాతులచే నవలంభింపబడిన జౌద్ధ, జైన, మతములు పూర్తిగా నశింపక, శైవమతమున కొంతవరకు నిమిడియుండెను. అనగా,

ఆర్యమతసాంప్రదాయములును, అనార్యమత కర్మమును పిచ్చినమ్మకములును చేరి, పరమశైవమతమును పేర వైతరణీనదీతీరమునను, దానికి దక్షిణపశ్చిమప్రదేశములందును వెలయు సాగెను. ఇట్లే పూరి జగన్నాథమున వైష్ణవమతము వృద్ధిపొందెను. అసంగభీమదేవు జగన్నాథాలయమును క్రీ॥సం॥1198లో కట్టించెను. ఈతని రాజ్యము త్రవమున గంగవరకును, దక్షిణమున గోదావరివరకును, పశ్చిమమున సోను పురమువరకును, తూర్పున బంగాళాఖాతము వరకును, వ్యాపించెను. దీని విస్తీర్ణము 40 వేల చదరపుమైళ్లుండెను. ఈతడు 60 దేవాలయములను, నదులమీద 10 వంతెనలను, 40 నూతులను, 450 బ్రాహ్మణాగ్రహారములను, 10 లక్షల చెఱువులను, నిర్మించెనని పురాణకథ గలదు. ఈతడు జగన్నాథాలయమునకు విశేషదానము లొసంగెను.

దక్షిణహిందూదేశమున శ్రీరామానుజాచారి వైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసినట్లే, రామానందులు త్రవదేశమున ఆమతధర్మములనే వ్యాపింపజేసెను. రామానందుని శిష్యుడగు కబీరు వంగ, కళింగదేశములలో ఆమతమునే వ్యాపింపజేసెను. హిందూసంఘములోని అంతర్జాతులన్నియు భగవంతుని యెదుట సమానమని రామానందు లుపన్యసించినట్లే, హిందూమహమ్మదీయు లందరును భగవంతుని యెదుట సమానమని కబీరు దుపన్యసించెను. జాతి, మతభేదములు లేవని యే ఈతని వాదన. ఈ విషయములే కొంత వరకు జగన్నాథ వైష్ణవమతమును మార్చినవి. ఇప్పటికిని కబీరుని పేరిట సంఘారామ మొకటి పూరిగామమున గలదని తెలియుచున్నది. ఈతడు క్రీ॥ సం॥లు 1380—1420 మధ్య, ముఖ్యమతధర్మములగు ధర్మము, సత్యము,

మొదలగు వాటిని బోధించెను.

ఒరిస్సాదేశమున ముఖ్యముగా వైష్ణవమతమును ఎక్కువగా వ్యాపింపజేసినవాడు చైతన్యస్వామి. ఈతడు క్రీ॥ 1486 సం॥ న సవద్వీపమందలి మాయాపురమున పుట్టెను. 1527 సం॥ న మృతినొందెను. తన 24 వ సం॥ న సన్యాసిని, ఒరిస్సాదేశము చేరి, వైష్ణవమతమును బోధించెను. భక్తి, విశ్వాసము, ధ్యానము, సమ్రత, ఈతని మతధర్మములు. శాంతి, దాస్యము, సఖ్యము, హత్వల్యత, మాధుర్యము, భక్తి, వీటిపల్లనే జీవుడు కైవల్యమును బొందునని ఈతడు బోధించెను. చైతన్యమతము ఒరిస్సాదేశము నందంతటను వ్యాపించెను. పూరిగ్రామమున అనేకాలయములు ఈతని పేరిటకట్టబడెను. ప్రజలు చైతన్యస్వామిని విష్ణుదేవుని యవతారముగా నెంచి పూజించుచున్నారు. ఒరిస్సాదేశమునందంతటను వైష్ణవమతము లనేకముగా గలవు. వీటికి సెక్కుభాములు గలవు. ఆమతములలోసన్యాసులు, సన్యాసినులు గూడ నివసించుచుండిరి.

జగన్నాథాలయ ప్రాకారమున రమారమి 120 దేవాలయము లుండెను. అందు కొన్ని శివునికై కట్టబడినవి. కాని జగన్నాథుని గుడి ముఖ్యమైనది. దాని గోపురము 192 అడుగుల యెత్తుననున్నది. శిఖరముయొక్క కొనను విష్ణుచక్రము గలదు.

జగన్నాథాలయమున భోగమందిరము, నాట్యమందిరము, జగమోహనమందిరము, గర్భాలయము, ఆని నాల్గుభాగములు గలవు. ఈ గర్భాలయపు శిఖరమే 192 అడుగుల ఎత్తున నున్నది. ఈ గర్భాలయముననే, జగన్నాథ, బలభద్ర, సుభద్ర విగ్రహములు గలవు. ఈవిగ్రహములు కర్ణలో చేయబడినవి.

ఈ జగన్నాథ కర విగ్రహమున బుద్ధుని దంత మిమిడియున్నదనియు, జగన్నాథోత్సవములలో బౌద్ధమత చిహ్నములు గాననగుననియు, కొందరి యభిప్రాయము. జగన్నాథమున జరుగు 24 జాత్రలలోను రథోత్సవము విక్కిలి గొప్పది. ఇది ప్రాచీనకాలపు బుద్ధుని దంతోత్సవమును బోలియున్నదని తెలియుచున్నది.⁷⁵

ఆకాలమున జగన్నాథమున జరుగుచున్న ఘోరపాతకములను తగ్గించినవాడు చైతన్యస్వామి యని తెలియుచున్నది. ఈతడు కృష్ణుని యందు భక్తి, ప్రేమల నుంచి సంకీర్తనము గావించుచుండవలెనని ప్రజలకు బోధించుచుండెను. నరబలులిచ్చుట, విధవలను కాల్పుట, ఆత్మహత్యలు సేయుట, మొదలగు వాటిచే, దేవుడు ముక్తి గలుగజేయడని యాతడు బోధించెను.

జగన్నాథమున వైష్ణవమతము ప్రబలకముందున్న, అర్కశ్రేణీమున సూర్యమతము వ్యాపింపక పూర్వమున్న, ఒరిస్సాదేశమున శైవమతము కేసరివంశపు రాజుల సహాయపోషణములతో విజృంభించెను. ఇందు బౌద్ధమతము నణగ నొక్కటకు కారణమాయెను. వారే భువనేశ్వరమున శివాలయములు పెక్కులు నిర్మించిరి. వాటికి అగ్రహారములు

దానమిచ్చిరి. బ్రాహ్మణులను రప్పించి వారికి భూదానము లిచ్చిరి. అయోధ్యనుండి 10 వేలమంది బ్రాహ్మణులను రప్పించి వారికి వైతరణీ నదీతీరము నందున్న బాజపురము, లేక యజ్ఞపురముకడ భూముల నిచ్చి నిలిపి, వారిచే యజ్ఞాదికతువులనుజరిపించి, శైవమతమును వ్యాపింపజేసిరి. బాజపురప్రాంతమున గల రుద్రాణి, ఇంద్రాణి, వరాహిని, కాళి, వైష్ణవి, కుమారి, యమ, అను సప్తమాతృకల విగ్రహములు ఆకాలపు పరమశైవ, శాక్తేయ మతచిహ్నములను దెల్పును.

భువనేశ్వరమున గూడ పెక్కు శివాలయములు గలవు. భువనేశ్వరాలయము క్రీ॥ న॥ 500లో యయాతి కేసరి చే ప్రారంభింపబడి క్రీ॥ న॥ 657 లో, లలితేందు కేసరి చే పూర్తి గావించబడెనని కొందరియభిప్రాయము. ఈ యాలయపు శిఖరము 160 అడుగులయెత్తున నున్నది. దానిచుట్టును అనేకచిన్నచిన్న శివాలయములుగలవు. పార్వతి, రాజరాణి, ముక్తేశ్వర, బ్రహ్మేశ్వర, సిద్ధేశ్వర, కేదారేశ్వర, అలుబుకేశ్వర, మొదలుగాగల శివాలయములు పెక్కులు గలవు. వీటినిగురించి భువనేశ్వరాలయ పునర్నిర్మాణ సంఘమువారిట్లు వ్రాయుచున్నారు⁷⁶;

75. Vide Hunter's Orissa, Vol I P. 132. "Certain it is that in its greatest ceremonies, as in its leading doctrines, the worship of Jaganath bears the impress of the ancient Buddhistic faith."

Ibid P. 304, "As the three blocks (Jaganath, Subhadra, and Balabhadra) which serve for idols within the sanctuary are simple copies of the Buddhist triad (Buddha, Dharma and Samgha), so their Car festival represents in a modern form the procession of the sacred Tooth to its rural shrine. This primitive ceremony of a monotheistic faith which absolutely forbade the shedding of blood and held sacred the life of the humblest insect has for centuries been associated in the English mind with human immolation and suicide. How foreign such sacrifices were to the fundamental worship of Jagannath, I have already explained."

76. Vide Report of the Bhuvaneswar Temple Repair Committee.

"Out of the seven thousand shrines which once flourished in Bhuvaneswar,

భువనేశ్వరాలయమును గురించి మనోమోహన్ గంగూలిగారి కింది యభిప్రాయములను వెల్లిబిచ్చిరి.⁷⁷ “భువనేశ్వరాలయములు పురి, కొనార్కాలయముల కన్న కడు ప్రాచీనమైనవి. ఇవి అనేకరకములుగా పెక్కు శతాబ్దములలో కట్టబడినవి. అవి యుండు సరోవరప్రాంతములను బట్టి కొందరును, వాటి శిల్పపు పని విశేషములను (రథములను) బట్టి కొందరును, వాటి కాలములను తెలుపుచున్నారు.

భువనేశ్వరమున నీ కింది సరోవరములున్న, వాటి యొడ్డున ననేక యాలయములున్న, గలవు:—

(1) సహస్రలింగ, లేక, దేవి పాదహర సరోవరము, లింగరాజు లేక భువనేశ్వరాలయమునకు తూర్పున నున్నది. దానికి నాల్గవ శతాబ్దము 100 చిన్న చిన్న యాలయములు గలవు.

(2) బిందుసాగరము, లింగరాజాలయమునకు తూర్పున నున్నది. దాని వైశాల్యము

ము 1300 × 700 అడుగులు. దాని మధ్యనొక ద్వీపము గలదు. స్నానయాత్రకాలమున విష్ణువిగ్రహమందుంచబడును. ప్రజలుదాని జలమును మిక్కిలి పవిత్రముగా జూతురు.

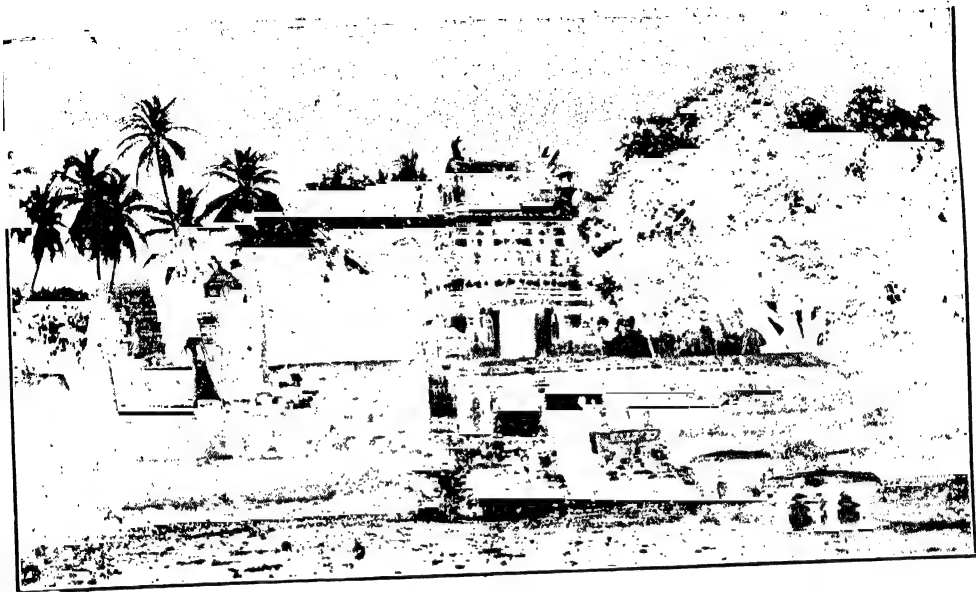
(3) పాపనాశిని యను సాగరము యమేశ్వరాలయమునకు తూర్పున గలదు.

(4) రామగుండము, గౌరియాలయమునకు పశ్చిమమున గలదు.

(5) గౌరిగుండము, ముక్తేశ్వరాలయమునకు తూర్పున గలదు.

(6) చూరచగుండము, ముక్తేశ్వర, బ్రహ్మేశ్వరాలయములకడగలదు. ఈదేవాలయములుకట్టబడినకాలమిక్రిడిదిభముగానున్నది: క్రింద శతాబ్దప్రారంభముననున్నయయాతికేసరిలింగరాజాలయమును కట్టించెనని నమ్మవలెను. ఆ కాలమునకు పూర్వముననే హిందూఆర్యులైన శిల్పబడు దేవాలయ నిర్మాణపద్ధతి బరిస్పాదేశములో స్థిరపడెను. ఇట్టి యాలయము లిప్పటికిని గలవు. మరియు, ద్రావిడ, లేక, చాళుక్యపద్ధతిని నిర్మించబడిన యాలయములు (వరశురామేశ్వర, ఉత్తరేశ్వర

a few hundreds now survive which testify to the existence in India fifteen centuries ago of extraordinary architectural skill and workmanship never perhaps equalled in the world at that date and has hardly been surpassed since. The temples have withstood for centuries the stress of winds and rains and the clean-cut figures and dainty arabasques and the fine lacework and scrolls on the walls have worn away. To quote Sir William Hunter, “They exhibit every stage of Orissan art, from the rough conceptions of the sixth century, through the exquisite designs and ungrudging artistic toil of the twelfth, to the hurried and dishonest stuccolike makebeliefs of Hindu architecture at the present day.” To have a snatch from another author, “The great interest of the temples is the gradual evolution which they present of that peculiar style of Hindu architecture known as Orissan. The Puri District alone contains the best examples of this school. The art began with the temple of Parasurameswara and reached its meridian in the majestic structures of Lingaraj and Jagannath at Puri. It closed with the now ruined Sun Temple at Konarka. The grandeur of the buildings, the elaboration of the minutest details, the gigantic size of the stone blocks and iron beams used, the fact that not an atom of mortar was used in construction, and the exquisite carvings on stone so hard that it has withstood ten centuries of the winds, rains and suns of India, combine to justify the statement that the Orissan temples provide “one of the most complete and interesting styles of Indian architecture”.

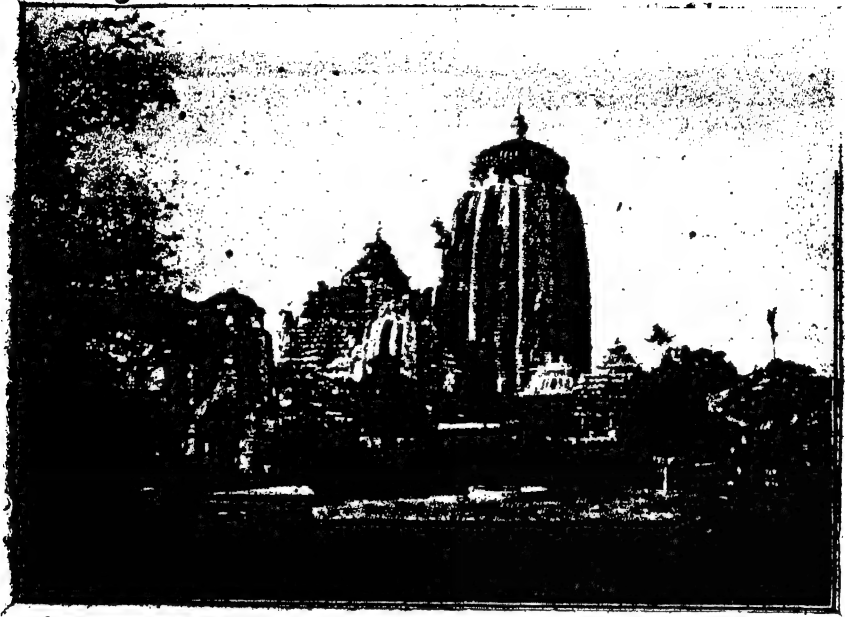

ద్రాక్షాహమ భీమేశ్వరాలయము.

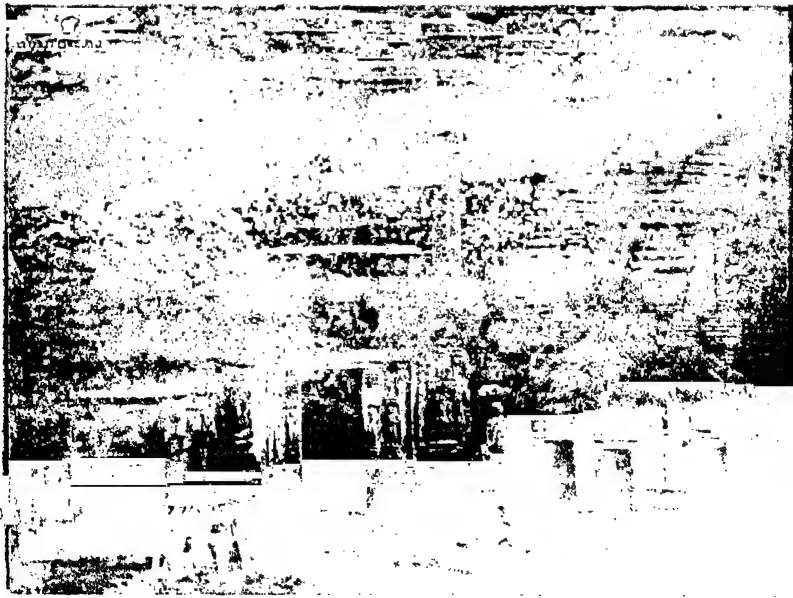

చాళుక్యభీమేశ్వరముహూర్తలి భీమేశ్వరాలయము.

భారతదేశ చరిత్ర

భువనేశ్వరాలయపు విహారములు.

భువనేశ్వరాలయపు దక్షిణవార్తము, శిల్పము.

మొదలగు విగూడ) హిందూ ఆర్యసంప్రదాయములను గల్గియున్నవి.

గవ్వరాజగు సముద్రగవుడు ఒరిస్సాదేశమును జయించియుండుటచే, క్రీ. 4 వ శతాబ్దముననే ఒరిస్సాలోని దేవాలయనిర్మాణపద్ధతి గుప్తసాంప్రదాయములను గల్గియుండెను.

పశురామేశ్వరాలయము క్రీ. 5, 6 శతాబ్దములలోను, ముక్తేశ్వరాలయము 6, 7 శతాబ్దములలోను, లింగరాజాలయము 9 వ శతాబ్దప్రారంభమునను, అనంతవాసుదేవ, మేఘేశ్వర, ఆలయములు 12 వ శతాబ్దములోను కట్టబడినవి. మొత్తమమీద, భువనేశ్వరమున నున్న మఖ్యాలయములు 10-12 శతాబ్దములమధ్య కట్టబడియుండును.

మొదటి భానుదేవు, (1264—1278)

ఈతడు మొదటి సరిసింహ దేవునికిని, మాలచంద్రసింహాత్యురగు శీతాదేవికిని పుట్టిన కుమారుడు. రెండవ సరిసింహదేవుని కెండు పట్నతామ్రశాసనమునుబట్టి, ఈతడు నిర్భయదాతయనయు, కృష్ణశరీరుడనియు, 16 మంది రాజకీయవేత్తలగు మంత్రులు గలవాడనియు, కిసకాచల, కామధేను, కల్పద్రుమాది భూమనములను, 100 సగృహభూదానములను శ్రోత్రియబ్రాహ్మణులకు ధర్మమొసంగిన దాతయనియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఈతడు 18 (అంక)సం॥లు, (15 పరిపాలనసం॥లు) రాజ్యముజేసిననియు, ఈతనిభార్య చాళుక్యవంశీయురాలగు జాకల్లదేవియనియు, ఈతని తర్వాత నీతని కొడుకగు రెండవ సుసింహ రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును.

ఈతని కాలమునాటి శిలాశాసనములు ద్రాక్షరామ భీమేశ్వరాలయమునను (సం॥లు 1084, 1106), శ్రీకూర్మాలయమునను (సం॥లు

1233, 1235, 1236, 1257, 1267), సింహచలస్థానిహస్వామి యాలయమునను (సం॥లు 719, 845, 1213), భువనేశ్వరాలయమునను గలవు. ద్రాక్షరామ శాసనము సం॥ 1084 నుబట్టి⁷⁸, శకసం॥ 1192లో, గజపతివీరభానుదేవుని పట్టమహిషి దేవాలయమున మంటపమొకటికట్టించెనని తెలియుచున్నది. సం॥1106 శాసనమున శ్రీమన్మహామండలేశ్వర పరిచ్ఛేది (చిల్కనరోవరప్రాంతభూమి) పండయరాజులు ధర్మమొనర్చినట్లు గలదు.

శ్రీకూర్మశాసనము సం॥ 1233 ను బట్టి⁷⁹ శక సం॥ 1193లో భానుదేవుని మునలిమంత్రి ఆరాజు అభివృద్ధికై కమరపురపతికి (శ్రీకూర్మనాధునికి) కొన్ని గ్రామము దానమిచ్చెను. ఈకొన్నగ్రామమేప్రస్తుతపుకొర్నిగ్రామమైనది ఇదియే అనంతవర్మ చోడగంగునిచే బ్రాహ్మణులకు పూర్వముదానమివ్వబడినది. మరియు, ఈశాసనమున శ్రీభానుదేవాశితుడగు సరహరి మునీశ్వరుడు 15 మందివైష్ణవ బ్రాహ్మణులకుగూడ ఆదానమునేమొసంగెను. శ్రీభానుదేవాజ్ఞచే సరహరిశ్రీపాదములచే ప్రతిష్ఠింపబడిన 15 మంది వైష్ణవనాయకు లాచంద్రార్కముగా దానము సనుభవింప యునజ్ఞనొందరి.

సం॥ 1235 నుబట్టి శక సం॥ 1199లో భానుదేవునిసత్సామంతిశిరోమణియైన, రామాయియను పేరుగల మంత్రి దీపదానం జేసెను. సం॥ 1236 గూడ శకసం॥ 1199 నాటిదే. విజయదేవ పడిరాయలకిష్టుదేవరావుతులు శ్రీకూర్మనాధునికి దానధర్మము లొసంగిరి. సం॥ 1252 శాసనము, శక సం॥ 1183 నాటిది. ఆ సం॥ న సరహరితీర శ్రీపాదములు తమఅదృష్టార్థముగాను శ్రీకూర్మనాధుని శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవకీదేవి సుఖప్రసవార్థమై ధర్మమొ

సంగమ. సం॥ 1267 శాసనము, శక సం॥ 1187 నాటిదని తెలుపబడినది. శ్రీప్రాముండనేనాపతి అన్యకభీమకాతదేవర ఆయుష్కార్మార్గం గోదానమొసంగెనని యుండుటచేతను, ఈ శాసనమున స్వప్నేశ్వరదేవుడు పేర్కొనబడుట చేతను, శాసనపు తేదీతప్పని చెప్పక తప్పదు.

సింహాచల శాసనము సం॥ 719ను బట్టి⁸⁰ శక సం॥ 1210, శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీభానుదేవ ప్రవర్ధమానవిజయ రాజ్య సం॥ 18 (పరిపాలన సం॥ 15) కి సమానమని యు, భానుదేవునికిగూడ అనంతవర్మ యనెడి బిరుదుముండెననియు, ఆ సం॥ న అల్లాళనాయకుడు ధర్మమొసంగెననియు, తెలియును. సం॥ 845 నుబట్టి, శక సం॥ 1195 లో, చోడనాంకురట్టనిషయములోని ప్రధానులు, తొల్లి తమ తాతలు శ్రీరాజరాజదేవరచేత పొందిన గ్రామము శ్రీనరసింహనాథునికి దానమొసంగిరని తెలియును. ఈ రాజరాజదేవర, అనంతవర్మ చోడగంగుని తండ్రియైనను కావచ్చును. పూర్వకాలమున ప్రత్యేగ్రామములే దానమొసంగిరాజులుతమదైవభక్తిని, మతాభిమానమును, చక్కగ నెలిబుచ్చుచుండిరిగాదా! సం॥ 1213 శాసనము, శక సం॥ 1187 నాటిది. చాలము ఖ్యమైనది. శక సం॥ 1187, అనంతవర్మ శ్రీవీరభాను, సం॥ 3 నకు, అనగా పరిపాలన సం॥ 2 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఆతని రాజ్యపరిపాలన శక సం॥ 1186 లోనే ప్రారంభమయ్యెనని నిశ్చయింపవచ్చును. వీరభాను, రాజ్యమునకు వచ్చిన రెండవసంవత్సరముననే, తమ ప్రభుభక్తిని తెలుపుటకును, అరాజు ఆయుష్కార్మార్గముగాను, కిముడితేళాధికారులైన వల్లభ సాహసనుల్లులు బొబ్బిలివరదారపు విషయములోనిపోరాముగ్రామము దేవునికిదానమిచ్చిరి.

ఈరాజుల కాలమునుండి, నరసింహ, వీరభాను, అనుపేర్లే, ఒకరితర్వాత నొకరికి, వాడబడుచుండెను. దీనినిబట్టి వీరు విష్ణుమతమును, సూర్యమతమును, బాగుగా నవలంబించినట్లు తెలుచున్నది. ఇంతకాలమువరకును వరమశైవమతస్థులుగా నుండిన తూర్పుగాంగరాజులు తమ రాజ్యమును, ఉత్కల లేక ఒడ్డ)దేశముపైకి వ్యాపింపజేయుగానే పరమవైష్ణవులుగా మారిపోవుటకు గట్టికారణముండి యుండవలెను. ఉత్కల దేశమున ప్రాయశః శైవమతమును గంటి విష్ణుమతమే ప్రబలెననుటకు కారణముగానరాదు. అయినను, భువనేశ్వరమునను, జాజిపురమునను శివాలయములు పెక్కులు కట్టబడి శైవమతము ప్రబలియున్నను, జగన్నాథం, కోనాకోన, కటకం, మొదలగు స్థలములందు సూతనముగా వచ్చిన వైష్ణవమతము తలయెత్తసాగి, తుదకు ప్రజలను, రాజులను, తనయందే కలుపుకొనెను. ఆకాలమున దక్షిణదేశమున శ్రీరామానుజులు వైష్ణవమతమును ప్రవేశపెట్టి, క్రమక్రమముగా ఉత్తరమునకు వ్యాపింపజేసెను. మాధ్వాచార్యులును ఆతని శిష్యులును గూడ వారివైష్ణవమతమునే 12 వ శతాబ్దాంతమునను, 13 వ శతాబ్ద ప్రారంభమునను కళింగ దేశమున వ్యాపింపజేసిరి. శ్రీకూర్మం, అరసవిల్లి, సింహాచలం, మొదలుగాగల స్థలములు ప్రప్రథమమున శైవమతమునకు పుట్టినిల్లైనను, ఈకాలమున వైష్ణవస్థలములుగా మారవలసివచ్చెను. రాజులును, మంత్రులును, ప్రజలును, విశేషముగా విష్ణుదేవుళ్ళకును, వైష్ణవమతస్థులకును దానధర్మము లొసంగుచుండిరి. సింహాచలాలయమునను, శ్రీకూర్మాలయమునను, గల శాసనములనుబట్టి ఆకాలమున నరహరి తీర్థ

లచే వారి మతము కలింగమున వ్యాపింపబడె నని తెలియుచున్నది.

సరహరితీర్థము: కలింగము.

ఈతని కాలమునాటి శాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను, సింహచలాలయమునను, పెక్కులుగలవు. అందు కొన్ని సరహరితీర్థము యొక్కయు, ఆతని శిష్యులయొక్కయు, శాసనములు. మఱికొన్ని తూర్పుగాంగరాజులగు సరసింహ, భానుదేవులయొక్కయు, బడ్డాది, జంతలునాటిరాజులయొక్కయు, శాసనములు. శ్రీకూర్మాలయమున 8 శాసనములు గలవు.⁸¹ అందు నం॥ 1290, శక నం॥ 1152 నాటిది. అనంతవర్మ అనంగభీముని 22 వ అంకసం॥ న సరసింహ మహామునుల నన్నిధిని, కలింగదేశ మందలి మండలాధికారులనేకమంది, అనియంక భీమరాతు సమక్షమున పొన్నడియ, బొంతలకోటిఁజువారుశ్రీకూర్మనాథునికిచ్చిన గ్రామముల సీమలను భంగము చేయకుండ బట్టు పెట్టుకొనిరి. సం 1291 శాసనము, శక నం॥ 1168 నాటిది. శ్రీసరసింహరాతుదేవర రాజ్య సం॥లు 11లో సరసింహమహామునులు శ్రీకూర్మనాథునికి ధర్మమొసంగిరి. నం॥ 1252, శక నం॥ 1186 నాటిది. ఆ సం॥న సరహరితీర్థ శ్రీపాదములు, తమ అదృష్టార్థమునకుగాను శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీజయంతి మహోత్సవమున దేవీదేవి సుఖప్రసవార్థమై ధర్మమొసంగిరి. నం॥ 1233, శక నం॥ 1193 నాటిది. ఆ సం॥న వీర శ్రీభానుదేవునియాజ్ఞప్రకారము, సరహరిశ్రీచరణము. శ్రీకూర్మనాథునియాలయమునప్రతిష్ఠింపబడెను. నం॥ 1288, శక నం॥ 1204 నాటిది. సరసింహుని 7 వ అంకసంవత్సరమున, అనగా 5 వ పరిపాలనసంవత్సరమున, అనగా

సరియగు క్రీ॥ సం॥ 1282 లో, సరసింహుని మండలికుడగు సరహరితీర్థ శ్రీపాదముల సన్నిధిని శ్రీకూర్మనాథునికి కొన్ని దానధర్మములు చేయబడెను. నం॥ 1318, శక సం॥ 1214 నాటిది. ఆ సం॥న సరసింహ భారతముచి తనశిష్యులను శ్రీకూర్మనాథునికి చేయవలసిన ధర్మముల విషయమై ఆజ్ఞాపించెను, నం॥ 1172 శాసనము, శక సం॥ 1215 నాటిది. ఆ సం॥వత్సరమున (క్రీ॥ సం॥ 1293) ఆ సం॥దత్తీర్థులవారి శిష్యులగు శ్రీసరహరితీర్థులవారు శ్రీకూర్మనాథుని నగరియందు శ్రీగామనాథునిన్ని, సీతాపరమేశ్వరినిన్ని, శ్రీలక్ష్మణదేవనిన్ని ప్రతిష్ఠించి వీరికి పూజాపుష్పగంధములకు శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీబంధారమందు గండమాడలు 51 నిన్ను, కలశపాణలు, పాత్రలు మొదలగు ఉరువులు 16 న్ను, చీరలు 19 నిన్ను, శ్రీరామనాథునికి పెట్టిరి. నం॥ 1249, శక సం॥ 1215 నాటిది. ఆ సం॥న శ్రీకూర్మనాథునికి శ్రీసరహరితీర్థశ్రీపాదములు దానములు చేసెను.

సింహచలాలయ శాసనములుగూడ ఈతని కాలమునాటిధర్మములను తెలిపుచున్నవి⁸². నం॥ 965, శక సం॥ 1213 నాటిది. ఆ సం॥న సరహరితీర్థశ్రీపాదములు సింహాద్రినాథునకు ధర్మమొసంగెను. నం॥ 943, శక సం॥ 1214 నాటిది. ఆ సం॥న మత్స్యకుల వంశీయుడగు బడ్డవాది జయంతరాజు, శ్రీసరహరితీర్థశ్రీపాదముల అనుసంధానమున, ధర్మమొసంగెను. నం॥ 894, శక సం॥ 1278 నాటిది. ఆ సం॥న సరసింహభారతి 21 గండమాడలు దేవునిసేవనై ధర్మం జేసెను. నం॥ 892, శక సం॥ 1280 నాటిది. సరసింహభారతిఉపార్జించినమతమునకు ధర్మమొసంగబడెను. నం॥ 882, శక సం॥ 1281

81. Vide S. I. Inscs. Vol 5, Nos 1290, 1291 1252, 1233, 1283 1313, 1172 1249.

82. Vide S. I. Inscs. Vol 6, Nos 965, 943, 894, 892, 889, 860, 1025, 861, 859.

నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీనరసింహభారతి రెండు యజ్ఞోపవీతములు ధర్మమునంగెను. సం॥ 860 శక సం॥ 1283 నాటిది. ఆ సం॥ న, శ్రీనరసింహభారతిముని, బిడ్డాది చోడవరాన, రెండుపుట్ల నేల దానం జేసెను. సం॥ 1025, శక సం॥ 1295 నాటిది. ఆ సం॥ న నరహరిమరాన, జగన్నాథ తీర్థశ్రీపాదములు ధర్మము పెట్టెను. సం॥ 861 శక సం॥ 1310 నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీనరసింహభారతుల శిష్యులగు వాసుదేవభారతులు తమ గురువులకు సుకృతముగాను ఉభయ ధూపాలను సేవకై చామరము సమర్పించిరి. సం॥ 859, శక సం॥ 1312 నాటిది. వీరప్రతాప నరసింహదేవరాజుల దత్తము. వాసుదేవభారతి శ్రీపాదాల శిష్యులగు రాఘవభారతి శ్రీపాదాలకు శ్రీనరసింహనాథుని నగరమున ప్రసాదం రాజులకు ఆయుష్కామార్గం పెట్టించెను.

పై శాసనములనుబట్టి, ఈక్రింది మధ్యగురు పరంపర కళింగదేశమున వైష్ణవమతమున వ్యాపింపజేసినట్లు తెలియుచున్నది.

1. శక 1152, 1168 నరసింహమహామునులు
2. శక 1186 నరహరితీర్థ శ్రీపాదములు
శక 1193 నరహరితీర్థ ,,
శక 1200, 1213, 1214 నరహరితీర్థ ,,
శక 1214 నరసింహభారతిముని
శక 1215 ఆనందతీర్థ శిష్యులు శ్రీనరహరితీర్థులు
3. శక 1278, 1280, 1281, 1283 నరసింహభారతి
4. శక 1295 జగన్నాథతీర్థ శ్రీపాదములు
5. శక 1310 శ్రీనరసింహభారతుల శిష్యులు వాసుదేవభారతులు
6. 1312 వాసుదేవభారతి శ్రీపాదాలశిష్యులు రాఘవభారతి

శకసం॥ 1203 నాటి నరహరితీర్థుల శ్రీకూర్మ శాసనమునుబట్టి ఈక్రింది గురు పరంపర తెలియుచున్నది:—

పురుషోత్తమమహాతీర్థులు
వారిశిష్యులు ఆనందతీర్థులు
వారిశిష్యులు నరహరితీర్థులు
పై పట్టిలో శక సం॥లు 1186 — 1215 మధ్య పేర్కొనబడిన నరహరితీర్థులును, ఈ పట్టిలోని నరహరితీర్థులు నొక్కరనుటకు సందేహము లేదు. పై శాసనప్రమాణములను బట్టి మొదటి భానుదేవుని మొదటి పరిపాలన సం॥ ననే ఈతడు మంత్రిగాను, మండలికుడుగాను, రాజగురువుగాను, ఉండి, రెండవనరసింహదేవుని రాజ్యకాలముననే విరమించెను. మతచరిత్రలు తెలిపినట్లు, శక సం॥ 1246 వరకు సీతడు కళింగమున నుండినట్లు శాసనప్రమాణము గాస్పింపదు. శక సం॥ 1203 నాటి నరహరితీర్థుల శ్రీకూర్మశాసనమును గురించి హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారు వ్రాసిరి.⁸³ విష్ణుమూర్తి యవతారమగు పురుషోత్తమమహాతీర్థులు భావ్యమును వ్రాసిరి. వారి శిష్యులు ఆనందతీర్థులు న భగవత్ పాదాచార్యులు బిరుదము నొంది, దైవీతమతసిద్ధాంత ప్రకారము వ్యాససూత్రములకు భావ్యమును వ్రాసిరి. వారి శిష్యులు నరహరితీర్థులు కళింగదేశమున మండలిక పదవియందుండి, శబగులు శ్రీకూర్మముపై దండెత్తి వచ్చినపుడు దానిని పంరక్షించిరి. వారే శక సం॥ 1203 లో మేష శుక్ల అష్టమి బుధవారంనాడు శ్రీకూర్మాలయమున కెదుట యోగానంద స్థపింహుల గుడిని కట్టించిరి.

నాగయణపండితులచే రచింపబడిన మధ్యవిజయ కావ్యమునుబట్టి, ఆనందతీర్థులు శంకరాచార్యుని మతస్థులగు మాయానాథుల నోడించెననియు, ఆతని గురువు పురుషోత్త

మట్టిర్థులను బిరుదము గల్గిన అచ్యుతప్రేతాచార్యులనియు తెలియుచున్నది. ద్వైతమత సిద్ధాంతమును స్థాపించిన ఆనందతీర్థులు క్రీ. 13 వ శతాబ్దమున నుండెను. 11 వ శతాబ్దమున రామానుజులున్ను, 13 వ శతాబ్దమున ఆనందతీర్థులున్ను, 16 వ శతాబ్దమున ద్వైత శ్యాస్వామియున్ను భక్తిప్రధానమైనవైష్ణవమతమును వ్యాపింపజేసిరి. ఆనందతీర్థులకు పూర్వప్రజ్ఞ, మధ్వాచార్య, మధ్వమందార యను బిరుదము లుండెను. ఆనందతీర్థుల మరణానంతరమున, ఆతని శిష్యులగు పద్మనాభతీర్థులు నరహరితీర్థులు, మాధనతీర్థులు, ఆత్మోభ్యతీర్థులు, వరుసగా గోమతాధిపతులై మధ్వమతమును వ్యాపింపజేసిరి.

నరహరియతి స్తోత్రమును గ్రంథమున ఆముని జీవితమంతయు తెలుపబడినది. మాధ్వమత మవలంబింపక పూర్వమతమిచ్చేను శామశాస్త్రి పూర్ణప్రజ్ఞునివల్ల నుపదేశము నొంది, ఆతడు నరహరితీర్థులయ్యెను. పూర్ణప్రజ్ఞుని యాజ్ఞానొందియే గజపతిరాజు వద్దకేగి మండలికపదవి నొందెను. ప్రస్తావితము భావ్యము యొక్క నిజతత్వము వెలిగినవాడై, సన్యాసత్వమునొంద వాంఛగలవాడై, రాజ్యపదవి యం దేమిలాభమని యడిగెను. కాని గజపతి రాజు నొద్ద శీతారాముల దివ్యవిగ్రహములుండుటయు, వాటిని తను గురువు సగ్రహింపవలెన్న కోరికగల్గి యుండుటయు, వెలిగినవాడై గజపతి రాజ్యమున కరిగెను. అందలి పౌజమున, బాలుడగు రాజును తన్ను సగౌరవమున మన్నించి మండలిక పదవియందుంచిరి. 12 సం॥లు కలింగదేశముపై రాజ్యమేలెను. యవరాజు పెద్దవాడైన వెంటనే రాజ్యభారము నాతని భజములపై నిడి, తన సహ

యమునకై కృతజ్ఞతాపూర్వకముగ రాజువల్ల శీతారాముల విగ్రహములనుపొంది, నిజదేశమున కరిగి, తనగురువగు ఆనందతీర్థులకు వాటిని సమర్పించెను. ఆతడువాటిని 80 గోజులు పూజించి తన శిష్యుడగు పద్మనాభ తీర్థుల కప్పగింపగా, ఆతడు 6 సం॥లు పూజించి నరహరితీర్థుల కప్పగించెను. ఈతడు కొంతకాలము మధ్వమతమును వ్యాపింపజేయుటకై దేశమునందంతయు సంచారముజేసి తుదకు ఆవిగ్రహములను మాధవ తీర్థులను శిష్యుల కప్పగించితాను తుంగభద్రానదీతీరమున కొంతకాలము విరమించి, తుదకంచే నిర్వాణము నొందెను. ఆనదీతీరమున చక్రతీర్థ మతము నొకదానిని స్థాపించెననియు, ఆనందతీర్థభావ్యమున కర్థము రచించెననియు, 9 సం॥లు సానాధిపత్యము నహించెననియు, మతచరిత్ర తీర్థులవల్ల తెలియుచున్నది. ఈతడు క్రీ॥సం॥ 1324 లో మతాధిపతియై, 1338 లో మరణించెను. తనగురుత్వమునకు ముందే, అనగా 1324 సం॥నకు ముందే, ఈతడు కలింగమున రాజ్యపదవి యందుండెను.

కలింగదేశమునదొంకిన యాతనిశాసనము లుగూడ శక సం॥లు 1180—1215 (క్రీ॥సం॥లు 1264—1294) మధ్య కాలపువేదొంకినవి.

మతచరిత్రలనుబట్టి, ఆనందతీర్థులు శక సం॥ 1040 (క్రీ॥1118)లో పుట్టి, శకసం॥1119 (క్రీ॥1197)లో చనిపోయెనని తెలియును. భారతతాత్పర్యవిర్ణయ గ్రంథమునుబట్టిఆతడు పుట్టిన సం॥క్రీ॥ 1198 అని తెలియుచున్నది. కాని శాసనములనుబట్టి ఈతేదీ సరియైనదిగా తోచదు. మతచరిత్రలనుబట్టి ఈక్రింది వంశావళి, కాలకృమములు తేలినవి:—

అనందతీర్థ (1228.—1317)
 పద్మనాభతీర్థ (1317—1324)
 నరహంసతీర్థ I (1324—1333)
 మాధవతీర్థ (1333—1350)
 అక్షతీర్థ (1350—1367)

మాధ్వాచార్య—(విద్యాధ్యక్షుని సమకాలినుడు)
 (1253—1371)

కండవనరసింహదేవ (1278-79—1305-06)

ఈతని చరిత్ర, ఈతనికి సంబంధించిన 17 శ్రీకూర్మ శిలాశాసనములనుబట్టియు, 8 సింహాచల శిలాశాసనములనుబట్టియు, 2 కెండుపట్న తామ్రశాసనములను బట్టియు, తారిఫిరూజ్ మహియను మహమ్మదీయచరిత్ర నుబట్టియు, తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మేశ్వరాలయపు శాసనము⁸⁴ సంబంధము 1150, శ్రీస్థంసంధిపున శక సం॥ 1212 నాటిది. అసం॥ రాజయొక్క 14 వ (అంక) సం॥ గా తెలుపబడుటచేత, అతడు శకసం॥ 1201 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. శక సం॥ 1212 లేక క్రీ॥సం॥ 1290 లో మహాపాత్ర బ్రాహ్మణదానపండితులు శ్రీకూర్మనాథుని బ్రహ్మదానస్థయనమునకు ధర్మ మొసంగెను. సం॥ 1151 శాసనము, శకసం॥ 1227 నాటిది. అది కిరి రాజ్య (అంక) సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఈతడు 27 సం॥ లు రాజ్యమేలెనని తెలియును. ఈతనికి అసంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరనారసింహదేవరయని పేరుండెను. శక సం॥ 1227 లో ఈతని మహాపాత్రులు శ్రీవాసుదేవజయ్యనంగారు

కొన్ని ధర్మములను శ్రీకూర్మనాథునికి బెట్టెరి. సం॥ 1171, 1172 శాసనములు శక సం॥ 1214 నాటివి. అసం॥ న, అనందతీర్థుల వారి శిష్యులగు శ్రీనరహరిముని శ్రీకూర్మనాథునినగరియందు శ్రీరామనాథునిన్ని, సీతాపరమేశ్వరినిన్ని, శ్రీలక్ష్మణదేవరనిన్ని, ప్రతిష్ఠించి వీరికి పూజాపుష్పగంధములకు శ్రీకూర్మనాథుని శ్రీధండారమున 51 గండమాడలు కల శపాణలు, పాత్రలు మొదలగు ధర్మములు బెట్టెను. సం॥ 1171 శాసనము, హిందూదేశ శాసనావళి, 6 వ సంపుటము, 260—268 పేజీలలో హెచ్. కృష్ణశాస్త్రిగారిచే ప్రకటింపబడినది. అందలి ముఖ్యాంశము లిదివరకే తెలిసితిని. మధ్యమతాధిపతుల పేర్లు, కాలములును, ధర్మములును, ఈశాసనముల నుబట్టి బాగుగా తెలియుచున్నవి. మొదటి నరసింహుని కాలమునుండియు వ్యాపింపబడిన వైష్ణవమత మిరెండవనరసింహదేవుని కాలమున మరింత విజృంభించెను. కళింగదేశమున రాజు లెట్లు పరమవైష్ణవులైరో, అట్లే ఆకాలమునాటి సామంతరాజులును, మహాపాత్రులును, మంత్రులును, ప్రజలును, ఆమతమునే ఎక్కువగా నవలంబించి, శ్రీకూర్మ, సింహాచల, జగన్నాథాది యాలయములందు వైష్ణవమతస్థాపనకును, వైష్ణవమతస్థాపకములకును, వైష్ణవబ్రాహ్మణులకును, దానధర్మము లొసంగుచుండిరి. మరియు, అట్టి దానధర్మములు తిరుపతిశ్రీవైష్ణవరక్షయని శాసించుటచే, ఆకాలమున పెరిగితిరుపతిగూడ గొప్ప వైష్ణవపుణ్యక్షేత్రముగా నుండెనని భావించవలెను. ఈకాలమున ఈరాజుల శాసనముల శివాలయములలో గాన్పింపబోవుట

84. Vide Nos. 1150, 1151, 1171, 117, 21173, 1177, 1178, 1179; 1185, 1204, 1217, 1238, 1244, 1245, 1249, 1288, 1313, in S. I. Incs. Vol 5.

చే శైవమతమునకు రాజపోషణ తగ్గనని యెంచవలెను. శక సం॥లు 1180 మొదలు 1215 వరకు, నరహరితీర్థుల శాసనము లీశ్రీ కుార్మ, సింహచలాలయములలో దొరుకుట చేతను, సం॥1288 శాసనమునను, నరహరి యతిస్తోత్రముననుగూడ నరహరిముని కళింగ గాంగరాజుగు రెండవనరసింహునివద్దనే మం త్రిగా నుండెననిచెప్పబడుటచేతను, అతని ప్రోత్సహముననే, ఆకాలముననన్నియువైష్ణవదానధర్మములేచేయబడి వైష్ణవమతముకళింగదేశమున నభివృద్ధిపొందెనని, తెలిసికొనవలెను. సం॥ 1173, నరసింహరాజ్య సం॥లు 34 నాటిది. కళింగపరీక్ష త్రికరణపట్టనాయుండు పాత్రశ్రీశేఖరిశిష్యున రెండుచాయరములు దేవునికి సమర్పించిరి.

సం॥1177, శక సం॥1205 నాటిది. నరసింహ ధిట్టోపాధ్యాయుల పెండ్లమున గండమాడలు ధర్మమొసంగెను. సం॥ 1179 గూడ, శక సం॥ 1205 నాటిదే. అనంగభీమదేవుచే సన్మానమును బొందిన నృసింహధిట్టోపాధ్యాయులు శ్రీకుార్మదేవరకు దీపదానమునకై 5 మాడలు ధర్మం జేసెను. సం॥ 1178, శక సం॥ 1211 నాటిది. అది రాజయొక్క 14 వ అంక సం॥ నాటిది. అనగా 12 వ రాజ్యపరిపాలన సం॥ నాటిది. ఒడ్డాది నారాయణ, దీపదానంజేసెను. సం॥ 1185, శక సం॥1214 అగు నరసింహరాజ్య సం॥ లు 17 అనగా పరిపాలన సం॥ లు 14 నాటిది. పెర్మాండిపెగ్గడ 15 మోదాలు, 30 గొడియలు ధర్మం జేసెను. సం॥ 1204, శక సం॥1219 అగు నరసింహరాజ్య సం॥ లు 23, అనగా పరిపాలన సం॥ లు 19 నాటిది. భీమగ రుడ నారాయణ ధర్మంజేసెను. సం॥ 1217 శకసం॥ 1212అగు నరసింహవిజయరాజ్య సం॥

15, అనగా పరిపాలన సం॥ 13 న, చీకటి అధికారులు ప్రాలుజియ్యన శ్రీకుార్మనాథునికి అఖండదీపదానం జేసెను.

సం॥ 1238 శక సం॥ 1201 అగు నరసింహ రాజ్యసం॥లు 31, పరిపాలనసం॥లు 2 న బుద్ధి మహాసేనాపతులు తమకు ఆయుష్కామార్దం పుష్పతోట దానంజేసిరి. సం॥ 1244 నరసింహరాజ్యం సం॥ లు 33 అంకప్రాసాని, అనగా 27 వ పరిపాలన సం॥ న, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర గంగాధరవాస ప్రహరణంకరి అధికారున కళింగయాజు గండవాహనమండలి కుకుధర్మంజేసెను. సం॥ 1245, శకసం॥ 1215 అగు నరసింహరపుతుడేవరరాజ్య సం॥లు 18న అనగా, పరిపాలన సం॥ లు 15 న, నగరాన వీటి పద్మపాయక రాయనికొడ్డు కళింగదళ నాగమహామండలికుడు 50 గొడియలు ధర్మం జేసెను. సం॥1249, శకసం॥ 1219 అగునరసింహరాజ్య సం॥ లు 18 అనగా పరిపాలనసం॥ లు 15 న, నరహరితీర్థశ్రీపాదములు దానము లు జేసెను. సం॥1288లోశక 1204 అగు నరసింహ సం॥ 7, లేక పరిపాలన సం॥ లు 5న, నరసింహమండలికుడు నరహరితీర్థ శ్రీపాదములసన్నిధిని ధర్మ మొసంగబడెను సం॥ 1313 శక 1214 నాటిది. శ్రీనరసింహభారతముని తన శిష్యులను ధర్మరక్షణకై ఆజ్ఞాపించెనని గలదు.

సింహచలనృసింహస్వామి యాలయమున గల⁸⁵సం॥ 904శాసనమునబట్టి, శక1213అగు శ్రీమనసంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహదేవ రుద్రప్రవిరాజ్య సం॥15, అనగాపరిపాలనసం॥ 13న గోపాలమహాసేనాపతుల కొడుకు నరసింహ దాసులైన నారాయణసేనాపతులు, కళింగ దేశ పరీక్షలైవచ్చి, 140 గండమాడలు దేవునికి ధర్మంజేసి, బ్రాహ్మణులకు భోజనసత్త)

85. Vide Nos 904, 928, 935, 936, 940, 941, 957, 982, 1118, 1140 in S. I. Inacs, Vol 6

ములునిర్మించిరి. సం॥928, శకసం॥1213 అగు శ్రీమదనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీనరసింహ దేవరల ప్ర॥సం॥ 15న కర్కాటక సంక్రాంతి నాడు పద్మాపాయకరాయని కొడుకు కళింగ దళనాగు మహామండలికుడు తన భార్యతో దీపదానంజేసెను. సం॥935, శకసం॥1219 అగు శ్రీనరసింహరాజ్య సం॥లు 23 తేక పరిపాలన సం॥లు 19 న, శ్రీదమాది సేనాపతి దీపదానం జేసెను. సం॥936, శకసం॥1202నాటిది వల్లభ సేనాపతి కొడుకు శ్రీగోపినాథదివ్య శ్రీపాద పద్మారాధక వానుదేవపడిరాయలు ధర్మం జేసెను. సం॥ 940 శ్రీవీర నరసింఘదేవంకిర సం॥ 13 నాటిది. కళింగ పరిక్షి శ్రీజోగీశ్వర దేవధర్మంజేసెను. సం॥941, శకసం॥1221అగు నరసింహ సం॥లు 25 నాటిది. శ్రీవరదగిరి శ్రీ పాదములుధర్మంజేసిరి. సం॥943, శకసం॥1214 నాటిది. మత్స్యకుల పంశీముడగు ఒడ్డవాది జయంతరాజు, శ్రీనరహరితీర్థ శ్రీపాదములు అను సంధానమున ధర్మంజేసెను. సం॥ 955, శకసం॥1213నాటిది. నరహరితీర్థశ్రీపాదములు ధర్మం జేసెను. సం॥957, 982 శక, సం॥లు 1215, 1218 నాటివి. నరసింహదేవుని 23, 22 అంక॥సంలు నాటివి. సం॥1118శకసం॥ 1203 అగు నరసింహ రాజ్యాంక సం॥లు 3 నాటిది. గంగవంశమున రాజులకు రాజ్యాభి వృద్ధిగాను పోతాంకుశదేవుండిచ్చిన తాంధ్ర సమై న పాతలగం విషయములోని కో డూరు, జమ్మ గామములు రెండును, శ్రీనరసింహనాథునికి అర్చనలకు చీకటిదేశా ధికారి చలమెత్తుగండ అడుకండశీలి సంహ సన గంగవంశి అమాత్య అనంతజయ్యనయు, నరసింహపురమజ్జలు మధుసూదన పడిరాయ్ నారెణ సేనాపతులును వైదుసేనాపతికన్నాయి

మండలికుడుకోవ్వకరణ మండలనాయకులు నై పూర్వదత్తం ప్రతిపాలించి ఇస్తిమి. వీరు పడ సింహాట్లు చీకటిలో కోడూరు, జమ్మను, బా బ్బిలిలో ధుపాడయు, పోతాము కిండనపల్లి, కోతాముగా 5 ఊళ్లు.

ఈతని కెండుపల్న తామ్రశాసనములు రెండు విశ్వకోశ 5 వ సంపుటముందును, ఒకటి బెంగాల్ ఏషియాటిక్ మండలి పత్రికయందు ను, ప్రకటింపబడినవి 86 వాటి శిఖాలమీదను పద్మాసనము, కూర్చునియున్ననంది, త్రిశూ లము, అంకుశము, డిమరు, సూర్య, చంద్ర, పిగ్రహములు పోతపోయబడినవి. ఈశాసన ములు మూడును శక సం॥ 1217, అనగా, క్రీ॥సం॥ 1395 నాటివి. ఇందు బెంగాల్ ఏషి యటిక్ మండలిపత్రికయందు ప్రకటింపబడిన శాసనమునబట్టి ఈక్రింది విషయములు తెలి యుచున్నవి:—

శాసనమునందలి ఉత్తశలిపి, బెంగాలి, మైథిలి, లిపులను బోలియున్నది. భాష సం స్కృతము. విష్ణువునుండి బ్రహ్మ, బ్రహ్మ నుండి అత్రి, అత్రినుండి చంద్రుడు పుట్టిరి. ఈచంద్రవంశమున అనేకమంది రాజులుపుట్టిరి. వారి ప్రతిభ పొగడతరముగాదు. చంద్రవంశ పు రాజులలో నొకడు కోలాహలుడు. ఆతడే అనంతవర్మయనిగూడ పిలువబడెను. ఆతడు గంగవాడికి మొదట రాజయ్యెను. ఆతని పం శపు రాజులకు రూపగంగులని పేరుండెను. శత్రురాజులందరు నోడింపబడి కోలాహలము చేయుటచే నీతని పట్టామున కా పేరువచ్చెను. అందినేకమంది రాజులు రాజ్యము చేసిన తర్వాత కామార్జువుడను గాంగవంశపురాజు కళింగ, ఓడ్ర, దేశములను జయించెను. కా మార్జువుని వంశమున వజ్రహస్తుడుదయించెను.

ఆతడు త్రికలింగదేశాధిపతి. ఆతని భార్య నంగమ. వారి పుత్రుడే రాజరాజు. ఆతని నుండి రెండవ నరసింహుని వరకును గల వంశావళి, కాలక్రమము లిదివరకే తెలుపబడినవి. భానుదేవునికిని చాళుక్యవంశీయురాలగు జాకల్లదేవికిని గల్గిన పుత్రుడే నృసింహదేవ. ఈతడు గాంగవంశమును శత్రువులనుండి రక్షించెననియు, బుద్ధికి బృహస్పతిని బోలెననియు, తన తల్లి యాజ్ఞానసారముగా బ్రాహ్మణులకు 100 శాసనములుచేసి దానము లొసర్చెననియు, ఆతడు రాజ్యపరిపాలనము ప్రారంభించినతోడనే కులాలచలము, కూర్మరాజు, నాగరాజు, అష్టదిగ్గజములు, తమశ్రమచు విడిచి శాంతి నొందెననియు, తెలియుచున్నది.

శక సం॥ 1217 అగు వీరనరసింహదేవుని 21 వ పరిపాలన సం॥ న, నూతనవిజయ సందర్భమున, లేముణాపురమునుండి గంగానదీ తీరమున చంద్రగ్రహణకాలమున, దేరావిషయమందలి ఏడారగ్రామమును, స్వాంగపషయమందలి సున్దేలగ్రామమును, కుచారమహాపాత్ర భీమదేవశర్మకును, శక్తితరులకును, రాజు దానమిచ్చెను.

రెండవ భానుదేవ (1306-07—1328).

ఈతడు రెండవ నరసింహునికి చోర(చోళ) దేవివల్ల గల్గిన కుమారుడు. పూరి తామ్రశాసనములను బట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు పరిపాలించెనని తెలియును. ఈతని కాలమునాటి శాసనములు మూడు శ్రీ కూర్మాలయమునను,⁸⁷ ఆరుసింహచలాలయమునను,⁸⁸ గలవు. మరియు, శక సం॥ 1234 నాటి ఈతని తామ్రశాసన

మొకటి ప్రకటింపబడినది.⁸⁹ మరియు, మహమ్మదీయ చరిత్రలను బట్టియు,⁹⁰ శాసనములను బట్టియు, ఆకాలమున గాంగ రాజులకును, మహమ్మదీయ చక్రవర్తులకును, గల సంబంధము తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మశాసనము సం॥ 1183, శక సం॥ 1243 నాటిది. శ్రీ వీరాధివీర శ్రీభానుదేవర నిజధృత్యామాత్యులు, కలింగ రక్షకాలకులు నగు శ్రీరామ సేనాపతులు తమతండ్రికి పుణ్యముగా శ్రీకూర్మస్వామికి దీపదానం చేసిరి. ఈతనికి కుమేలిభంజన, కంచాలశిరచ్ఛేదన, కొండుచుద్దన, గండదాముకోరమసింహ, యను బిరుదులు గలవు. సం॥ 1205 శాసనముచబట్టి, వీర శ్రీభానుదేవుని మూడవరాజ్య సం॥ న, వీరనరసింహదేవర భార్య గంగాంబిక దీపకభాధర మర్పించెనని తెలియును. సం॥ 1214 శాసనము చాలముఖ్యమైనది. శక సం॥ 1231, శ్రీజగన్నాథదేవర విజయరాజ్య సం॥ 3 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, రెండవ భానుదేవునికి జగన్నాథదేవర యను బిరుద ముండెననియు, ఆతడు శక సం॥ 1228-1229, లేక క్రీ॥ సం॥ 1306-1307 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును. శక సం॥ 1231 న వీరభానుదేవ జయ్యనంగారి వెహరణమునందు శ్రీకూర్మస్వామికి చాళుక్యచక్రవర్తులును, మానవ్యసనోత్తులును, అగు శ్రీపురుషోత్తమ దేవజయ్యనంగారి కొడుకు శ్రీవిశ్వనాథదేవ జయ్యనంగారు ధర్మ మొసర్పిరి. తూర్పుచాళుక్యులలో నొక తెగవా రాకాలమున పిఠాపురమునను, మరియుక తెగవా రెలమంచలి

87. Vide Nos 1183, 1205, and 1214 in S. I. Inscs. Vol 5.

88. Vide Nos 714, 938, 1000, 1002, 1179, 1201, in S. I. Inscs. Vol 6.

89. Vide B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, P. p 202 and 203.

90. Vide Elliot's History of Muhamadam India, Vol 3.

యందును, ఇంకొక తెగవారు శ్రీకూర్మ మందును, తమ రాజధానుల నేర్పరచుకొని, సామంత ప్రభువులుగా రాజ్య మేలుచుండిరి.

సం॥ 714 సింహచలశాసనము, శక సం॥ 1241 నాటిది. ఇది జగన్నాథదేవరల విజయరాజ్య సం॥ 13 నాటిదని చెప్పబడినది. అనగా, భానుదేవునికి జగన్నాథదేవర యనెడి బిరుదుండెను. ఇది అంకసంవత్సరమే యైనయడల, ఈరాజు శక సం॥ 1231 లో రాజ్యమునకు వచ్చియుండవలెను. కాని విజయరాజ్య సం॥ అని చెప్పబడుటచేత, శక సం॥ 1229 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. సం॥ 938, శక సం॥ 1236 నాటిది. శ్రీదేవాదిదేవ శ్రీ పురుషోత్తమదేవ ప్ర॥ సం॥ 9 నాటిదని చెప్పబడుటచేత రెండవ భానుదేవునికి జగన్నాథదేవరయనియేగాక, పురుషోత్తమదేవరయనిగూడ, బిరుదముండెనని తెలియును. మరియు, ఈరాజు శక సం॥ 1228లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. శక సం॥ 1236 లో, త్రిలోచనజయ్యనకొడుకు శ్రీవిజయమహాసేనాపతులు, వారిభార్య ఉమాదేవినియకాణి, శిష్టు శివదాసునాయకుడు, శ్రీసింహచల సరసింహస్వామికి ధర్మ మొనంగిరి.

సం॥ 1000, శక సం॥ 1229 నాటిది. శ్రీమదసంతవర్మప్రతాపవీరశ్రీభానుదేవునిరాజ్య సం॥ లు 3 నాటిదని చెప్పబడుటచేత, ఈరాజునకు అనంతవర్మ యనెడి బిరుదుగూడ గలదనియు, శక సం॥ 1228 లో రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, తెలియును. చాళుక్యవంశతిలక సర్వలోకాశ్రయ శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు, శ్రీవిశ్వనాథగణ కళింగపరీక్ష శ్రీవిజయదేవ పడిరాయుడు వగైరాలు ధర్మ మొనంగిరి. పైశాసన ప్రమాణములను బట్టి, పల్లవ, కదంబ, చాళుక్యవంశపు

రాజులు, కళింగదేశమునగాంగరాజులకుసామంతులైరనియెరుంగునది. సం॥ 1002 శక 1229 నాటిది. అదిగూడ అనంతవర్మ ప్రతాపవీర శ్రీభానుదేవుని 3 వ (అంక) సంవత్సరము నాటిదని జెప్పబడినది. సర్వలోకాశ్రయాది బిరుదములుగల విశ్వనాథజీయన ధర్మ మొనంగెను సం॥ 1179, శక సం॥ 1228 నాటిది. శ్రీమదసంతవర్మ వీరభానుదేవుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్య సం॥ లు 3 నాటిది. కళింగపరీక్ష శ్రీవిజయదేవపడిరాయుడు ధర్మ మొనర్చెను. సం॥ 1201, శక సం॥ 1241 నాటిది. అనంతవర్మ వీరభానుదేవుని సామంతుడైన ప్రోలినాయకుని కొడుకు భగ్గుపడాయు మహాసేనాపతి 10 మత్స్యగద్యలు ధర్మ మొనంగెను.

ఈరాజు తామ్రశాసన మొకటి బి. సి. ముజుందారుగారి ఒరిస్సా గ్రంథమున ప్రకటింపబడినది.⁹¹ అది శక సం॥ 1234 నాటిది. భాషసంస్కృతము. లిపిబెంగాలి. క్రీ॥ సం॥ 1312 లో రాజు బ్రాహ్మణులకు రెండు గ్రామములు దాన మిచ్చిన విషయము తెలుపుచున్నది. అంతవరకు గల రాజుల పేర్లు, రాజ్యకాలములు, తెలుపబడినవి. శాసనమున, “శ్రీపురుషోత్తమదేవస్య ప్రవర్ధమానధను కృష్ణనవమ్యాం శౌరివారె శ్రీపురుషోత్తమ కటకదక్షిణనది తీరే వీర శ్రీమత్ భానుదేవకాతువర్మ” యని యుండుటచే, పురుషోత్తమదేవుడును, వీరభానుదేవుడును వేర్వేరు రాజులనియు, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్య సం॥ న భానుదేవుడు దాన మొనంగెననియు, ముజుందారభిప్రాయపడిరి. కాని సింహచలాలయశాసనము సం॥ 938 ను బట్టి, భానుదేవునికి పురుషోత్తమదేవు యనెడి మారుపేరుండినట్లు తెలియును. ఇంతేగాక, జగన్నాథదేవర, అనంతవర్మ, యనెడి బిరుదులు గూడ గలవు. గనుక ముజుందారు

91. Vide B. C. Muzumdar's Orissa in the Making, Chapter on Later Gangas.

గారి యభిప్రాయము తప్పనియెంచి, తామ్ర శాసనమునగల పురుషోత్తమ, భానుదేవు లిద్దరు నొక్కరేయని భావించవలెను. మరియు శక సం॥1284, ఆతని 7వ రాజ్యసం॥నకుసమానమని చెప్పబడుటచే నాతడు శక 1228 సం॥ లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. కొన్ని శాసనములలో శక 1229 సం॥ మని యుండుటచే, ఆసం॥ న పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని యూహించవలెను. భానుదేవుడు రెండుగారి మములుదానముజేసినకాలమునతానురాజుగా పరిపాలించలేదనియు, పురుషోత్తమదేవుని 7వ రాజ్య సం॥ న, అనగా శక సం॥ 1234, లేక క్రీ॥ సం॥ 1312 న, దానపట్టా ఇవ్వబడెననియు, ముజందారుగారు వ్రాసిరి. మరియు, పైకారణమున కరిసింహ, భానుదేవులకు మధ్య నీ పురుషోత్తమదేవు రాజ్యమేలుటచేత ఈతడు 1306 లో రాజ్యమునకు వచ్చి దానమిచ్చిన 1312 సం॥ లో రాజ్య మేలుచుండెననియు, అందుచేత క్రీ॥సం॥1313 మొదలు 1327 వరకు మాత్రమే రెండవభానుదేవుడు రాజ్యమేలియుండెననియు, తెలిసిరి. భానుదేవునికి గల కాత బిరుదము రాజపుత్రడిహ్నమును దెలుపుననిగూడ వ్రాసిరి మరియు, ముజందారుగారు తమ గ్రంథమున, 205, 207 పేజీలలో గాంగరాజుల భావయు, లిపియు, అరవమేగాని తెలుగుకాదనియు, వారి శాసనములు అరవ, టిడ్ర, భావలలో, బెంగాలిలిపిలో, వ్రాయబడెననియు, వారి కాలమున ప్రారంభింపబడిన మాదలాపంజిగ్రంథము గూడ అరవలిపిలోనే వ్రాయబడెననియు, వ్రాసియున్నారు. కాని ఈవ్రాతలు సహేతుకములుగా లేవు. పూరి తామ్రశాసనములనుబట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఘియాఘుడ్డిన్ టుఘ్లక్ తో

ఘోరయుద్ధములు జరిపెననియు, తెలియుచున్నది. ఈ ఘియాఘుడ్డిన్ టుఘ్లక్ కొడుకగు ఉలూఖాన్ లేక మహమ్మద్ బీన్ టుఘ్లక్ ఓరుగల్లును ముట్టడించి పట్టుకొని, తర్వాత రాజమహేంద్రవరమును స్వాధీనపర్చుకొని, జనగరము లేక బరిస్సాపై దండెత్తి, 40 ఏనుగులను పట్టుకొని, తిరిగి తెలుగుదేశముగూడా స్వస్థము జేరెను. ఉలూఖానుని రాజ్యమున నున్న 23 భాగములలో బరిస్సాదేశము 22 వ భాగముగ గణింపబడెనని కొందరును, గణింపబడలేదని కొందరును వ్రాయుచున్నారు. తూర్పుగాంగరాజులు ఈ కాలమునుండి 100 సం॥లు పైగా బరిస్సాపై రాజ్యమేలియుండుటచేత మహమ్మదీయు లా దేశమును స్వాధీనపర్చుకొనినట్లూహింపవీలులేదు. ఈ ఘియాఘుడ్డిన్ టుఘ్లక్ యొక్క శాసన మొకటి రాజమహేంద్రవరం మసీదులో చెక్కబడియున్నది. అది ప్రకటింపబడినది.⁹² ఘియాఘుడ్డిన్ టుఘ్లక్ ఢిల్లీచక్రవర్తిగా నున్న కాలమునకు, ఆతనికొడుకు ఉలూఖానుడు దక్షిణదేశముపై నవాబుగా నున్నప్పుడును, సాలార్ ఉల్వి అనునాతడు, హిజ్ర 724 లేక క్రీ॥ 1324 సం॥ న, రాజమహేంద్రవరం మసీదును కట్టెను.

ఘియాఘుడ్డిన్ క్రీ॥ 1330 సం॥ లో ఢిల్లీచక్రవర్తియై, మరుచటి సం॥ననే తన కొడుకగు ఉలూఖానుని తెలింగానా లేక తెలుగుదేశమును జయించుటకై పంపెను. తెలింగానా రాజగు లడ్డర్ దేవు (కాకతీయ ప్రతాపరుద్రదేవు) ఢిల్లీచక్రవర్తికి కట్టవలసిన కప్పము కట్టకపోవుటచే నాతని శిక్షింప నీ దండయాత్ర బయలుదేరెను. రుద్రదేవు ఓరుగల్లుతో టలోనుండి బహు ధైర్యముతో పోరాడెను. కోటముట్టడించియు స్వాధీనపర్చుకొనలేక, సున

కు ఉల్కాఖాన్ ఢిల్లీకి మరలిపోయి, మరుచటి నం॥ ననే, గొప్ప నేనతో తిరిగి ఓరుగల్లుకోట ముట్టడించి, తురుకు స్వాధీన పర్చుకొనెను. తరువాత తెలుగుదేశమును పరిపాలించుటకై తన యుద్వ్యోగులను నియమించి, ఉల్కాఖాన్ బాజినగరం లేక బరిస్సా దేశముపై దండెత్తెను. ఈ దండయాత్ర క్రీ1322—1323 సం॥లో జరిగి యుండెను. బరిస్సా దేశమును స్వాధీన పర్చుకొనలేక పోయినను, 40 ఏనుగులను పట్టుకొని తండ్రికంపెనని తెలియుచున్నది.

మాదవ స్మశానశిల (1323—1352)

ఈతడు రెండవ భానుదేవునికిని, ఆతని భార్య లక్ష్మీదేవికిని జనించిన పుత్రుడు. పూరి తామ్రశాసనములను బట్టి, ఈతడు 24 సం॥లు రాజ్యమేలెననియు, ఈతని భార్య పేరు కమలాదేవియనియు తెలియును. కానిశ్రీకూర్మశాసనములనుబట్టి ఈతని భార్య గంగాదేవితోక గంగాచిక యని తెలియును. ప్రాయశః కమలాదేవికే గంగాదేవి యని పేరుండునేమో?

ఈతని కాలమునాటి శాసనములు (శ్రీకూర్మాలయమునను,⁹³ సింహచలాలయమునను,⁹⁴ దొరికినవి. శ్రీ) కూర్మశాసనము నం॥ 1181, శక సం॥1263 నాటిది, నారాయణదశవతిధర్మమునరెన్ను. సం॥ 1189, శక సం॥1265 నాటిది. గంగా మహాదేవి తమకు పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిన్ని, ఆయుష్కామ్యార్థ సిద్ధిన్ని, ప్రతాపదేవ మహారాజులకు రాజ్యాభివృద్ధిన్ని, కోరుచు శ్రీకూర్మనాథుని సన్నిధిని దీపహస్తప్రతిమ, నవరత్నాల మకుటము, ముత్యాలహారము, సమర్పించెను. సం 1190, శక సం॥1274 నాటిది. ఆ సం॥ న శ్రీ) స్వసింహదేవుని అర్ధాంగలక్ష్మీయగు గంగాబ తన మనోరథ

మీడేరుటకై ధూపదానం జేసెను. సం॥ 1191 శక సం॥ 1271 నాటిది. నరసింహదేవుని 28 అంక సం॥ నాటిది. కొమ్మదేవమ్మ ధర్మము నరెన్నని గలదు. ఈమె వేరొక భార్యగా వచ్చును. సం॥లు 1193, 1195, 1213, 1219, నరసింహదాసు పండితుల అధికారమున చేయబడిన దాన శాసనములు. వీటినిబట్టి, శ్రీ) కూర్మమునకు నరసింహపుర మను పేరుండనని తెలియును. సం॥ 1219, (శ్రీ) ప్రతాపవీర నరనారసింహదేవుని 7వ అంక సం॥ నాటిది. నరసింహదాసు పండితుల యధికారమున కిమ్మిడి కుమార పురుషోత్తమదేవయ్యంగారు తమ కొడుకు ఇంద్రదేవునికి గాను ధర్మములు పెట్టిరి. సం॥ 1225, శక సం॥ 1271 అగు నరసింహ సం॥లు 23 నాటిది. శ్రీ కూర్మ నాథదేవకుంగం దేవియు, సీతాదేవియు, 30 పైడి మల్లమాడలు ధర్మంజేసిరి. సం 1227, శక సం॥ 1277 నాటిది. నరసింహదేవర పత్ని శ్రీ) మద్దంగా మహాదేవి పుత్రపౌత్ర సమృద్ధికిన్ని, స్వరాజ్యాభివృద్ధికిన్ని, బంగారము దానం జేసెను. సం॥ 1227, శక సం॥1263 నాటిది. కొమ్మదేవి తమకూతురు సీతాదేవికి పుత్రమునకుగాను దీపదానం జేసిరి. శ్రీ) గంగామహాదేవి శ్రీ) కూర్మనాథుని ఉభయధూపాలయంచున్ననామ సంకీర్తనము చేయఁ, భండారముందు 8 మాడలు ధర్మంజేసిరి. సం॥ 1240, శక సం॥ 1277 నాటిది. చీకటి ధర్మరాజుల శిష్ట అచ్యుతప్రధానులు తమ అభివృద్ధికై, శ్వేతతీర్థమున, (శ్రీకూర్మమున) ధర్మమునంగిరి. సింహచలశాసనము సం॥ 932, శక సం॥ 1272 నాటిది. వీరనరసింహదేవ మహారాజుల మహిషి గంగాదేవి

93.Vide Nos 1181, 1189, 1190, 1191, 1193, 1195, 1200, 1213, 1219, 1225, 1226, 1227, 1237, 1240 in S. I, Inscs. Vol V.

94.Vide Nos 932, 933, 1003, 1052 in S. I. Inscs. Vol VI.

ధర్మము పెట్టెను. సం॥ 988, శక 1271 నాటిది. వీరసరిసింహదేవుల మహాదేవి గంగా మహాదేవి, ఆయురారోగ్య సంతాన రాజ్యాభివృద్ధికిగాను శ్రీ సరిసింహనాథునికి సగలుసమర్పించెను. సం॥ 1003, శక సం॥ 1262 నాటిది. వీరసరిసింహ మహారాజులు తమ ఆయుష్కామార్గ సిద్ధికిగాను శ్రీసరిసింహనాథునికి పెట్టించిన వీరసరిసింహ భోగమునకు కలింగవరీక్ష శంకరదాస జీయనంగారు 200 మోదాలు ధర్మంపెట్టిరి. సం॥ 1052, శక సం॥ 1272 నాటిది. వీరసరిసింహదేవ రాజుల భార్య గంగాదేవి గంగాసరిసింహభోగానకు, కలింగదేశమందు, ఎరదివివరూపను, ధర్మంపెట్టెను.

మాడవ భానుదేవు (1352-53—1378)

ఈతడు మాడవ నృసింహదేవునికి కమలాదేవివలన గల్గిన కుమారుడు. ఈతడు 23 సం॥ లు రాజ్యమేలెను.

ఈతని కాలమునాటి సం॥ 1011 శాసన మొక్కటి ముఖలింగాలయమునను, 6 శాసనములు శ్రీకూర్మాలయమునను,⁹⁵ 12 శాసనములు సింహచలాలయమునను,⁹⁶ గలవు.

సం॥ 1011, శక సం॥ 1289 అగు ప్రవంగసం॥ నాటిది. శ్రీవీరాధిపీఠ ప్రతాప శ్రీభానుదేవుని ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సం॥ 18 న, శ్రీమధుకేశ్వర దేవరకు శ్రీదక్షిణాండ కలింగ మాజీరేవ సాహసమల్లుని కొడుకున్న, కలింగ మహారాయణ కొడుకున్న, కొన్ని ధర్మములు పెట్టిరి. ఈ శాసనమునగల రాజ్యసం॥ అంకసం॥ గా భావించినచో, శక సం॥ 1289 పరిపాలన సం॥ 15 నకు సమానమగును. అనగా, శక సం॥ 1275 లేక శ్రీ సం॥ 1353 లో మాడవ భానుదేవు సింహాసన మెక్కియుండును. సం॥

1154, శకసం॥ 1279 నాటిది. భారద్వాజకుల మున పుట్టిన రాజగు పురుషోత్తమరాజు సరిసింహవిష్ణు లేక శ్రీకూర్మనాథునికి 2 దీపదానములు జేసెను. సం॥ 1155 గూడ ఆ సం॥ నాటిదే. శ్రీభానుదేవుని తండ్రి యగు శ్రీవీర సరిసింహ రాజుయొక్క భార్యలక్ష్మీదేవి 50 వయసు, 55 గండమాడలను, ధర్మంజేసెను. సం॥ 1156 శాసనము వీరభానుదేవుని 12 వ అంక సం॥ నాటిది శ్రీపురుషోత్తమదేవు ధర్మమొనర్చెను. సం॥ 1196, శక సం॥ 1276 నాటిది. వీరభానుదేవుని 31 వ రాజ్య సం॥ నాటిదని చెప్పబడుటచేత ఆతడుశకసం॥ 1275లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియును. సం॥ 1218, శక సం॥ 1275 నాటిది. వీరభానుదేవుని విజయరాజ్యంక సం॥ 31 నాటిదని చెప్పబడుటచే నాతడు శక 1274 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెననిగూడ తెలియుచున్నది. గోపిమహామండలి కుని కొడుకు 100 గొట్టియలు ధర్మంజేసెను.

సింహచల శాసనము సం॥ 742ను బట్టి హేరమ్మ మహాసేనావతి కొడుకు శ్రీవత్సనాయుండు శక సం॥ 1294 లో ధర్మమొనర్చెననిగూడ తెలియును. సం॥ 751నుబట్టి శక సం॥ 1298, వీరభానుదేవుని ప్ర॥ వి॥ రాజ్య సం॥ 31 కి సమానమని తెలియుటచేతను, ఈ 31 వ అంక సం॥ 25వ పరిపాలన సం॥నకుసమానమగుటచేతను, వీరభానుదేవు శక సం॥ 1274 లేక శ్రీ సం॥ 1352 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చినట్లు నమ్మవలెను. ఈ శాసనమున శిష్టుకవు మహాసేనావతి శ్రీవీరభానుదేవరాజులకు ఆయుష్కామార్గమై బడ్డాదిదేశాన ధర్మములు జేసెను. సం॥ 772, శక సం॥ 1293 నాటిది. ఈ శాసనమున ధర్మదానజీయన యధికారమున

95. Vide Nos 1011, 1154, 1155, 1156, 1196, 1218 in S. I, Inses. Vol 5.

96. Vide Nos 742, 751, 772, 795, 802, 813, 819, 860, 876, 1046, 1049, 1053 in S. I. Inses. Vol 6,

సాహసముల బెహరణ ధర్మం జేసెను. సం॥ 795, శక 1278 నాటిది. ఇందు పురుషోత్తమదేవ రాజు మహాదేవి ధర్మము బేర్కొనబడినది. సం॥ 802, శక సం॥ 1281 నాటిది. కళింగపరీక్ష హస్తలంకేశ్వర సంధివిగ్రహ ధర్మము పేర్కొన బడినది. సం॥ 819, శక 1295 నాటిది. కళింగ వ్యాపారి కంచిమహాసేనాపతి ధర్మ మొనర్చెను. సం॥ 860, శక సం॥ 1283 నాటిది. శ్రీ స ర సిం హ భారతి ముని బడ్డాది చోడవరాన రెండుపుట్ట నేల ధర్మము జేసెను. సం॥ 876, శక సం॥ 1299 నాటిది. కళింగపరీక్ష పాత్ర శ్రీ ధర్మదానజీయన అధికారమున బడ్డాది అర్జునదేవరాజు ధర్మములుజేసెను. సం॥ 889, 892, 894 సరసింహ భారతి మునిధర్మములుదెలుపుచున్నవి. సం॥ 1046, శక సం॥ 1275 నాటిది. శ్రీ వీరభాను దేవరాజు, తనకు ఇష్టార్పణిగా, తమతండ్రి వీరసరసింహదేవుడున్న గంగా మహాదేవిన్ని గంగా సరసింహభాగమునకు నాయకుల పూర్వమున, రాజులుపెట్టిన ప్రకారం, ధర్మంజేసెను. సం॥ 1049 భానుదేవరాజ్య సం॥ 3 నాటిది. భానుపడి రాయని అధికారమున భానుదేవుని పుణ్యమునకుగాను, కళింగ పరీక్ష జలేశ్వర హరిశ్చంద్ర మహాపాత్ర ధర్మ మొసంగెను.

పై శాసనములను బట్టి, శక 13 వ శతాబ్దమునాటికళింగదేశముయొక్క మత, సాంఘిక, రాజకీయ, విషయములు తెలియుచున్నవి. సరసింహభారతిముని కళింగదేశము సందంతలకు వైష్ణవ మతమును వ్యాపింపజేయుచుండెను. కళింగ పరీక్ష, పాత్ర, మహాపాత్ర, సేనాపతి, మహాసేనాపతి, మహాపశాయితి, దళపతి, దండపతి, నాయక, మండలిక, మహామండలిక,

సన్నివిగ్రహి, అమాత్య, శ్రీకరణ, మొదలగురాజకీయోద్యోగములుండెను. ఉద్యోగీయులును, రాజబంధువులును, రాజులును, రాణులును దానశాసనములను చెక్కించుచుండిరి. శాసనములలో పేర్కొనబడిన యుద్యోగముల పేర్లను బట్టి, ఆకాలమున రాజ్యమనేక మండలములక్రిందను, మండలమనేక విషయములక్రిందను, విషయ మనేక గ్రామములక్రిందను, విభజింపబడినదియు, వాటివాటిపై యుద్యోగీయులు నియమింపబడిరనియు, పరిపాలనా క్రమణిక, రాజ్యాంగవిషయములు చక్కగ గుర్తింపబడినదియు, రాజులును, రాజకీయోద్యోగులును, ప్రజలును, తమతమ ధర్మవిధానములను చక్కగ జరుపుకొనుచుండిరనియు, దేశమున ప్రజలు దైవ, దేశ, ప్రభుభక్తులను గలిగి మెలగుచుండిరనియు, తెలియుచున్నది.

ఈమూడవభానుదేవుని కాలమున ఒరిస్సాదేశము, బెంగాలుసవాబగు మామ్నూడ్జిక్ హజి ఇల్ యాన్ చేతను, విజయనగరాధిపతులగు బుక్కరాయల మేనల్లుడగు సంగమరాజుచేతను, ఢిల్లీచక్రవర్తి యగు సుల్తాన్ ఫిరోజ్ మాచేతను దండెత్తబడెను. మూడవ సృసింహదేవుని మరణవార్త విని, బెంగాలు సవాబు దండెత్తినచ్చి, మత్తగజములను పట్టుకొనిపోయెను. సంగమరాజు దండెత్తె ననియు, ఓడ్రదేశమునుపట్టుకొనెననియు, తెలియును.⁹⁷

ఢిల్లీచక్రవర్తి దండయాత్ర ఈక్రిందివిధముగా వర్ణింపబడినది.⁹⁸

సుల్తాన్ ఫిరోజ్ మా లక్నౌవఠికోటను ముట్టడించి పట్టుకొని, సికందరుషావల్ల 40 ఏనుగులను కానుకగా గొని, బాన్ పూర్ మార్గ

97. Vide Sewell's Vizayanagaram, P. 300.

98. Vide Elliot's History of India, Pp 312—315.

ముసజాజనగరము (బరిస్సా)పైకి బయలు వెడలెను. బీహార్ దేశముగుండాతన సేనను పడిపించి జాజనగరమును జేరెను. దేశము ఫలవంతముగాను సస్యసమృద్ధిగానుండుటచే సైన్యము సుఖముగా నుండెను. సుల్తాన్ ఫిరూజ్ బనారసివద్దనే యుండెను. ఆదాయభానుదేవు అను జాజనగరం రాజు ఆకోటను విడిచి పారిపోయియుండుటచేను ల్తానందు సుఖముగ నుండెను. జాజనగరం (బరిస్సా) రాజులు బ్రాహ్మణులనియు, వారు బనారసి (వారణాసికటకం) కోటలను దిట్టపరిపించిరియు, తెలియవచ్చెను. అయినను బరిస్సా రాజు పడవపై పారిపోయి, నదిమీద దాగుకొనుటచేత, దేశమంతయు సుల్తాను స్వాధీన మాయెను. ఎక్కడ జూచినను గుర్రములు, ఆవులు, గొర్రెలు, విశేషముగా దొరుకుచుండెను. జనులు విశాలమగు గృహములలో తోటలమధ్య కాపుర ముండిరి. ఫలములు, పువ్వులు, తినుబండువస్తువులు, సమృద్ధిగా నుండెను. నదిలోని యొక ద్వీపమునందు దాగి కొనియున్న రాజును పట్టుకొనుటకు ముందుగా, సుల్తాన్ ఏనుగులను వేటాడి పట్టుకొనెను. తర్వాత, ననాబు కోటలోని జగన్నాథ శిలావిగ్రహమును పడగొట్టి, ఢిల్లీకి తీసికొనిపోయెను. సుల్తాను, రాజు దాగి కొనిన ద్వీపమును పట్టుకొన వ్రయత్నించుచుండగా, రాజు సంధిమాటలకై సుల్తానువద్దకు ఐదుగురు బ్రాహ్మణమహాత్ములను లేక, పాత్రులను పంపెను. జాజనగర రాజులు సమస్త రాజకీయ విషయములందును వీరి సలహాలను పొందుచుండిరి. అట్టి పాత్రులు

20 మంది ఉండిరి. రాజు పంపిన పాత్రులు, సుల్తానుతో తమరాజు సుల్తానునకు సామంతుడని తెలిపినతోడనే, సుల్తాను తాను స్నేహధర్మమున ఏనుగులవేటకై వచ్చియుండ, రాజు పారిపోవుట తనకు ఆశ్చర్యము కలిగించెనని తెలిపెను. తర్వాత, రాజు 20 ఏనుగులను కానుకగా నర్పించి, ప్రతి సంవత్సరముగూడ తన కట్టవలసిన కప్పముకింద కొన్ని ఏనుగులను పంపెనని యొప్పుకొనగా, సుల్తాన్ పాత్రులకు తగుదుస్తుల నిచ్చి, తమ రాజునకుగూడ తగు దుస్తులను, బహుమతుల నిచ్చిపంపెను. తర్వాత, లక్కావతి, జాజనగరం, దేశములలో సంపాదించిన 73 ఏనుగులతో సుల్తాను ఢిల్లీకి మరలిపోయెను.

నల్లన నృసింహదేవ (1378.—1414).

ఈతడు మూడవ భానుదేవునికి, చాళుక్యవంశీయురాలగు హిరాదేవికిని పుట్టివకుమారుడు.

ఈతని పూరి తామ్రశాసనములు రెండు జగన్నాథాలను సమీపమున దొరికియుండగా ప్రకటింపబడినవి.⁹⁹ ఒక్కొక్క శాసనమున ఏడేసి లేకులు గలవు. శాసనపు లిపియు, భాషయు గూడ సంస్కృతమే. ఈతని కాలమునాటి శిలాశాసనములు 4 శ్రీకూర్మాలయమునను,¹⁰⁰ 24 సింహచలాలయమునను,¹⁰¹ గలవు. ఈ తామ్ర, శిలా, శాసనములనుబట్టి ఈ క్రింది చరిత్ర తెలియుచున్నది—

తామ్రశాసనములు శివ, విష్ణు ప్రార్థనలతో ప్రారంభమగును. విష్ణుచుండి, బ్రహ్మ, బ్రహ్మచుండి అత్రి, అత్రిచుండి చంద్రుడు, జనిం

99. Vide J. A. S. B, 1895, Pp 128—154.

100. Vide Nos 1160, 1180, 1211, 1213. in S. I. Inscs. Vol 5.

101. Vide Nos 730, 731, 741, 750, 752, 753, 758, 769, 774, 786, 849, 855, 856, 859, 866, 902, 907, 918, 922, 929, 946, 1004, 1006, 1007, 1008, 1009, 1014, 1015, 1016, 1017, 1035, 1039, 1040, 1041, 1042, 1043, 1072, 1113, 1115, 1125, 1127 in S. I. Inscs. Vol. 6.

చిరి. చంద్రవంశముయొక్క ప్రశస్తి పొగడతరముగాని కారణమున రాజుల పేర్లున్న, వంశక్రమమున్న, మాత్రమే ఈక్రిందవిధముగా నివ్వబడినవి:—

చంద్ర	సౌమ్య
బుభ	అశ్వదత్త
అనల	సౌరింగ
పురూరవ	చిత్రాంగద
వాయు	శిరిధ్వజ
నహుష	మేధావి
యయాతి	పరీక్షిత్
తూర్వసు	జయసేన
గాంధేయ	విజయసేన
బిహ్వచన	వృషధ్వజ
సంపేద్వ్య	శక్తి
భాస్వన	ప్రగల్భ
దత్తసేన	కోలాహల, లేక అనంతచక్రి

ఇంతటితో ఈపుక్కిటిపురాణవంశక్రమణికంతమై, చారిత్రకవంశక్రమణిక ప్రారంభమగును. ఏదుగురు కామార్జువులైనతత్వాత్, వంశకర్తయును కామార్జువుడు రాజ్యమేలెను. ఈ గాంగవంశము కళింగదేశముపై రమారమి 300 సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఈశాసనములలో ఈవంశక్రమము, కాలనిర్ణయములు, తదితర విషయములు ఈక్రిందివిధముగా నివ్వబడినవి.

- 1 కామార్జవ
- 2 వజ్రహస్త=వంగమ
- 3 రాజరాజ=రాజసుందరి
- 4 సోదగంగ=కన్యారికామోదిన
(70 సం॥లు)
- 5 కామార్జవ=ఇందరి
(10॥లు)
- 6 రాఘవ=చంద్రలేఖ
(15 సం॥లు)
- 7 రాజరాజ (25 సం॥లు)
- 8 అనియంగభీమ=భాఘులదేవి
(16 సం॥లు)
- 9 రాజరాజ=సద్గుణ లేక, మంసురా
(17 సం॥లు)
- 10 అనంగభీమ=కన్యారికామోదిన
(33 సం॥లు)
- 11 సుసింహదేవ I=సీతాదేవి
(33 సం॥లు)
- 12 పింగభానుదేవ I=బాకల్లదేవి
(17 సం॥లు)
- 13 సుసింహదేవ II=చోడదేవి
(34 సం॥లు)
- 14 పింగభానుదేవ II=అక్ష్మీదేవి
(24 సం॥లు)
- 15 సుసింహదేవ III=కమలాదేవి
(24 సం॥లు)
- 16 భానుదేవ III=పీరాదేవి
(26 సం॥లు)
- 17 సుసింహదేవ IV=తారాదేవి
(36 సం॥లు)
- 18 భానుదేవ IV=రజాలదేవి
(20 సం॥లు)

ఈరెండుశాసనములును వారణాసికటకము నుండియే యివ్వబడినవి. మొదటి శాసనము లోని దానము శక సం॥1305 లోను, రెండవ శాసనములోని దానము శక సం॥ 1316 లోను ఇవ్వబడినవి. మొదటిదానము 3వ అంక

సం॥ నను, రెండవదానము 22 వ అంకసం॥ నను, చేయబడినది. ద్వారపరీక్ష గణేశ్వరజేన, పుణాలేఖక లాండుననిమిశ్ర, భండారి పౌర పరీక్షమహాపాత్రనరేంద్రదేవచక్రవర్తి, మహాపాత్ర నరహరిదానప్రహరాజ, మహాపాత్ర శ్రీ పతిమంగళరాజ, పౌరశ్రీకరణస్వప్నేశ్వర మహాసేనాపతి, వినుచుండగా, మహాపాత్ర నరహరి దానులకు కింసరిగ్రామనామ విజయనరసింహ పురమునుచతుస్సీమానమాత్రాంతముగాశాన నముచేసి, రాజదానమిచ్చెను. ఈగ్రామము ఉత్తరాఖండకలభో (దండవధము) యందుండె ననియు, 900 బంగారుమాడల ఖరీదుండెనని యు, తెలియును. రెండవశాసనమునందలి శైశ, రాడన, దానగ్రామములు రెండును దేవారదా చార్యయను బ్రాహ్మణునకివ్వబడెను. ఉగ్రేశ్వర దేవుని యాలయమున శేవచేయుచుండుటచేత ఆతని కీదానమివ్వబడెను. దానగ్రామములు 600 యకరముల విస్తీర్ణముండెననియు, 450 మాడల ఖరీదుండెననియు, తెలియును. దాన గ్రామములు మదనఖండవిషయమందలి కోష్ఠ దేశదండవధమునం దుండెను. ఈ రెండవ శాసనము, దేవకూట, నారాయణపుర, గ్రామ ములందు అనేకమంది రాజకీయోద్యోగుల యెదుట తిరిగి రాజుచే స్థిరపర్చబడెను.

పైగ్రామములన్నియు, రాజయొక్క ఆయు రాజోన్మెత్తవ్వర్య సామ్రాజ్య నమ్మదికై బ్రాహ్మణుల కివ్వబడెను. ఈశాసనములలో పేర్కొనబడిన కొంతమంది రాజకీయోద్యోగులు శ్రీకూర్మ, సింహచలాలయములందు అనేక దానశాసనములను చెక్కించిరి.

నాల్గవ నృసింహుని కాలమునాటి శిలాశాసనములు నాల్గు, శ్రీకూర్మాలయమునగలవు. అందు, సం॥ 1160, శక సం॥ 1814 నాటిది. సం॥ 1180, శకసం॥ 1824నాటిది. వీరశ్రీనరసిం

హరాజకాలమున, కళింగవ్యాపారి రెషిదాన నాయుండు ధర్మమొనర్చెను. సం॥ 1211 లో శక సం॥ 1301 అగు వీరశ్రీనరసింహ దేవరాజ్య సం॥లు 3వ, కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర శ్రీ స్వప్నేశ్వర జయ్యనంగారి భార్య శ్రీసీతాదేవి ధర్మమొనర్చెను. నరసింహదేవుని పూరి తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన స్వప్నేశ్వర మహాసేనాపతియు, ఈశాసనమందలి స్వప్నేశ్వర మహాపాత్రయు, ఒక్కరేయని నాయభిప్రాయము. ఈతడు బ్రాహ్మణుడని తెలియుచున్నది, శక సం॥ 1301, రాజయొక్క అంక సం॥ 3వకు నమానమగుటచేత, ఈ రాజశకసం॥ 1300 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తోచును. సం॥ 1213 లో, శక సం॥ 1302, ప్రతాప శ్రీ వీర నరనారసింహదేవ రాజ్య సం॥లు 4 నకు నమానమని చెప్పబడుటచే, రాజ తప్పక శక సం॥ 1300, లేక క్రీ॥ సం॥ 1378 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని నమ్మవలెను. ఈశాసనమున రాజయొక్క బిరుదములన్నియు పూర్తిగా నివ్వబడుటచే, రాజ సంపూర్ణాధికారముతో గంగా గోదావరి మధ్యప్రదేశములందు రాజ్యమేలు చుండెనని తెలియును. ఈశాసనమున, నరసింహదాను శ్రీకూర్మనాథునికి దానము లొనంగెనని తెలుపబడినది. శక 1383 నాటి సం॥ 1383 లో హయహయ వంశోద్భవుడును, గంగావర్యంత శ్రీమన్మహామండలేశ్వరుడును, ముంజరాజ కొడుకునగు కండరాజు దీపదానమొనర్చెనని గలదు.

సింహచలాలయమున, నాల్గవ నరసింహుని కాలమునాటి శాసనములు పెక్కులుగలవు. అందు సం॥ 730, శక సం॥ 1301 నాటిది. ప్రతాపవీర నరసింహదేవ రాజులు తమకు అభిష్టార్థసిద్ధిగాను గంగభోగాన ఉమాదేవికి 5 పుట్లభూమి ధర్మమొనంగను. దీనిని

భుజింది శ్రీనరసింహుని గొలువంగలవారు. సం॥ 781, శక సం॥ 1328 నాటిది. గజపతి ప్రతాపవీర నరసింహదేవ మహారాజుల మహాదేవులైన, విజ్ఞజియ్యనంగారికూతురు, పార్వతి మహాదేవి కళింగదేశమందు అనకాపల్లి, నాగులపల్లి, పిసినికవాడ, ఎనువాక, నడుమనున్న ముమ్మడివాడ గ్రామమును క్రయమునకు తీసికొనిసింహాద్రినాధునికిచ్చెను. ఈశానమున రాజునకు 'గజపతి' బిరుద ముండుటంబట్టి కళింగము గజములకు ప్రసిద్ధమనియు, యుద్ధములలో విజయములకై రాజులు గజములపై ముఖ్యముగా నాధారపడియుండిరినియు, శత్రువులు కళింగముపై దండెత్తుటయు, గజములను సంగ్రహించుటయు నాచారముగా నుండెననియు, తెలియుచున్నది. సం॥ 741, శక సం॥ 1302నాటిది. అందువీరనృసింహరాజులకాలము నాటి ధర్మము పేర్కొనబడినది. సం॥ 750, శక 1318 నాటిది. కళింగవ్యాపారి పోట్నూరిపిటి మాధవ మహాసేనాపతి కొడుకు పోలుమహాసేనాపతి ధర్మమొనర్చెను. సం॥ 752, శక సం॥ 1305 నాటిది. గజపతి వీరనరసింహదేవరాజుల మహాదేవి బిరుజాదేవిని, శ్రీవీరభానుదేవరాజులమహాదేవి తారాదేవిని, తమకు అభీష్టసిద్ధిగా శ్రీసింహాచల నరసింహనాధునికి దానము లొనంగిరి. ఈబిరుజాదేవి నాల్గవనరసింహుని రెండవభార్య కావలెను. ఈశానమున పేర్కొనబడిన తారాదేవి మూడవ భానుదేవుని భార్య కావచ్చును. సం॥ 753 నూడ శక సం॥ 1305 నాటిదే. అందింకొక తారాదేవి, గజపతి వీరనరసింహదేవి యనియు, పట్టమహాదేవి యనియు పేర్కొనబడినది. ఈమెయు, సం॥ 731 లో పేర్కొనబడిన పార్వతిదేవియు, నొక్కరాయని సంశయము. సం॥ 758 నూడ శక సం॥ 1305 నాటిదే. అందు, కళింగపరీక్ష,

సంధివిగ్రహి, అను బిరుదములు గల సోమ నాథుడు తనకభీష్టసిద్ధిగా ధర్మమొనంగిన విషయము తెలుపబడినది. సం॥ 769 లో శక సం॥ 1404, వీరనరసింహుని ప్రతి వి॥ రాజ్య పంచాంగ సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత ఈరాజు శక సం॥ 1300-1301 లో రాజ్యపరిపాలన ప్రారంభించెనని తెలియును. శక సం॥ 1302 అను సం॥ 774 లో వారణాసి కటకాన కపిలేశ్వర సాహసముల్లుని కొడుకు తారేశ్వరసాహసముల్లుడు పెట్టినధర్మము తెలుపబడినది. సం॥ 786, శక సం॥ 1312 నాటిది. అందు, భృంకమదనరాజులును, పాత్రగోపి నాథసద్ధివిగ్రహీకయు, గోపాలదాసజీయనయు, పేర్కొనబడిరి. సం॥ 849, శక సం॥ 1336 నాటిది. పొట్నూరుపిటివద్దనుమాసేనాపతి కొడుకును, కళింగపట్ట నాయకునగు గుహిమహాసేనాపతి ప్రతిమానహితమైన అఖండదీపం పెట్టెను. సం॥ 855, శక సం॥ 1342 నాటిది. కళింగ మాజి గుహిదేవుజియ్యన కొడుకు విశ్వనాథ జియ్యన దీపదానం జేసెను. సం॥ 856, శక సం॥ 1304 నాటిది. వారిణాసి కటకానకపిలేశ్వర మహాపాత్రుని పెండ్లము ఉధయధూపాలయం దు చామరకొల్వులు ధర్మమొనర్చెను. సం॥ 859, శక 1312 నాటిది. నరసింహదేవుని ధర్మమును తెలుపును. వానుదేవభారతి శ్రీపాదల శిష్యులు రాఘవభారతి, శ్రీపాదాలకు శ్రీనరసింహనాధుని నగరియందు ప్రసాదం రాజులకు ఆయుష్కారార్థం అనుభవింపను శాసించెను. సం॥ 866, శక సం॥ 1340 నాటిది. పొట్నూరు పిటి జగేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు కళింగ మాజి విశ్వనాథజియ్యన ధర్మమొనర్చెను. పై శాసనములందు పేర్కొనబడిన చాతలలో కొందరు నృసింహుని తామ్రశాసనములంద తని సామంతోద్యోగులుగా పేర్కొనబడిరి.

శక 1800 నాటి సం॥902 లోను, శక 1807 నాటి సం॥907 లోను, గూడ కృష్ణుడను సంధివి గ్రహిణిగా నున్నాడను. శక 1808 నాటి సం॥ 918 లో వారణాసి కటకాన జీవుదాన మహాసేనాపతిధర్మమొనర్చినట్లు తెలుపబడినది. శక 1800 నాటి సం॥922 లో చెల్లేశ్వరమహాసేనాపతి కొడుకు మాధవమహాసేనాపతి 26 గండమాడలు ధర్మమొనర్చెను. పైశాననములనుబట్టి, ముఖ్యముగా సేనాపతులును, తదితరరాజకీయోద్యోగులును, వారివారి క్షేమముకొరకు ధర్మము లొనర్చినట్లు తెలియుచున్నది. మరియు, ఆకాలపు రాజకీయోద్యోగుల చేర్చుకొని, మత విషయములున్ను, తెలియుచున్నవి. సం॥ 929, శక సం॥1309 నాటిది. కటకాన గంగ వంశాన రాజులు శ్రీరామదేవు జయ్యనంగారి కూతురు లక్ష్మీదేవి జయ్యమ్మగారు శ్రీసృసింహస్వామికి తిరుమాలధర్మంజేసిరి. సం॥ 946, శక సం॥1830 నాటిది. ఆ సం॥ న బడ్డాది మండలేశ్వరుడైన వీరాద్వైతదేవు కొడుకు ప్రతాప అద్వైతదేవు ధర్మమొనర్చెను. ఈ రాజులు బడ్డాది మత్స్యవంశపురాజులు. వీరు కళింగమున గాంగరాజులకు సామంతులుగా నుండినట్లు పెక్కు శాసనములు చాటుచున్నవి. సం॥ 1004, శక సం॥1801 నాటిది. మానవ్యగోత్ర శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు, సర్వలోకాశ్రయ చక్రవర్తి, జలేశ్వర మహాపాత్రుడు ధర్మమొనర్చెనని తెలియును. బడ్డాదిమత్స్యవంశపురాజులవలెనున్న, జయపురపుశిలావంశపు రాజులవలెనున్న, ఎఱుమంచిచాళుక్యవంశపు రాజులుగూడ, గాంగరాజులకు సామంతులుగా నుండిరి. శక 1311 నాటి సం॥ 1006 లో, గజపతి శ్రీవీర సరసింహదేవరాజుల అవ్యభార్య, బిరిజాదేవియని తెలుపబడినది. శక 1811, నాటి సం॥ 1007 లో,

వీరసరసింహరాజుల తల్లి జయ్యతారాదేవియని తెలుపబడినది. శక 1311 నాటి సం॥ 1008 లో, వీరసరసింహుని మహాదేవి సీలాదేవియని తెలుపబడినది. శక 1311 నాటి సం॥1009లో, వీరసరసింహునిరాజగురువు ఉత్తమ మహాపాత్రుడని తెలుపబడినది. పైశానన ప్రమాణములను బట్టి, శక సం॥ 1311 లో, రాజకుటుంబమంతయు సింహాచలమున నున్నట్లు తెలియుచున్నది. సం॥ 1014, శక సం॥ 1313 నాటిది. ప్రతాపవీర శ్రీసరసింహదేవరాజుల దత్తముగను, కళింగపరీక్ష గట్టుదేవ జయ్యన అధిష్టానమందును, కళింగబెహరాజోగీశ్వరజయన అధికారమునను, కొన్ని ధర్మములు చేయబడెను. శక 1314 నాటి సం॥ 1015 లో సృసింహుని దానము చేర్చినట్లు తెలుపబడినది. సం॥ 1016 లో, శక సం॥ 1324, సృసింహరాజ్య సం॥ 31 శ్రాహికి సమాసమనియు, ఆ సం॥ న రాజునకభీష్టసిద్ధిగా ధర్మమొసంగబడెననియు, తెలుపబడినది. శక 1316 నాటి సం॥లు, 1017, 1035 లో, సృసింహుని భార్య ఉత్తమదేవి చేర్చినట్లు తెలుపబడినది. సం॥లు 1089, 1040 శక సం॥ 1339 నాటివి. అందుకళింగబెహర, మహాపాత్ర, సేనాపతి, కళింగపరీక్ష, శ్రీకరణ, అంబు మహాసేనాపతి అధికారమునను, గజపతి ప్రతాప వీరనిశ్చంక భానుదేవరాజుల ఆయుష్కామార్గ సిద్ధిని నిశ్చంక భానుభోగం సమర్పించబడెను. దీనినిబట్టి శక సం॥ 1839 నాటి శ్రీనిశ్చంక భానుదేవు రాజ్యమునకు మచ్చెనాయని సంతకము గల్గుచున్నది. సం॥ 1041, శక సం॥ 1315 నాటిది. వారణాసి కటకాన నాగేశ్వర మహాసేనాపతి కొడుకు సటిదానసన్ని విగ్రహి ధర్మమొనర్చెను. సం॥ 1042, శక సం॥ 1314 నాటిది. కళింగపరీక్ష మహాపాత్ర సివచందమహాసేనాపతి భార్య యసోదానాయికాణి ధర్మమొన

రౌను. సం॥ 1048, శక సం॥ 1886 నాటిది. వారణాసి కలకాన, పురుషోత్తమ మహానే నావతిగొడుకు శ్రీవతి నేనావతి ధర్మమున రౌను. శక 1885 నాటి, సం॥ 1072 శాసనమున, నీలదేవిమహాదేవి (ప్రాయశః స్వసింహుని మరియొకభార్య కావచ్చును) ధర్మము పేర్కొనబడినది. సం॥ 1113, శక 1886 నాటిది. అందు నిశ్చంకభానుదేవరాజుల పినతల్లి కమలాదేవిధర్మము తెలుపబడినది. ఈశాసనమున నిశ్చంకభానుదేవు పేర్కొనబడుటచే ప్రాయశః శక సం॥ 1886 నాటికి నాల్గవభానుదేవు రాజ్యమునకువచ్చియుండును. మరియుశక 1886 నాటి సం॥ 1115 లో గజవతి ప్రతాపవీరనిశ్చంకభానుదేవరాజుల మహాదేవి రజ్జులదేవి ధర్మము పేర్కొనబడుటచేత తప్పక ఆకాలమున భానుదేవుడే రాజ్య మేలుచుండెనని నమ్మవలెను. సం॥ 1127, శక 1809 నాటిది. నరసింహదేవరాజులకు ఆయుష్కామార్గసిద్ధిగా, కళింగవరీక్ష మహాపాత్ర, శ్రీభువనేశ్వరదాహతుకుని యధికారమందు, శ్రీసింహచలనాథునికి ధర్మముజరిగెను. ఈ స్వసింహరాజు యొక్క రెండవపూరితామ్రశాసనమున పేర్కొనబడిన భువనేశ్వరుడను యుద్వోగియు, ఈశాసనమందలి భువనేశ్వరుడు నొక్కరేయని నాయభిప్రాయము. ఈరాజు కాలమునాటి శాసనముల సంఖ్యనుబట్టియు, ఈతని బిరుదావళిని, భృత్యకోటిని బట్టియు, ఈతనికి పూరితామ్రశాసనమున గల 'చతుర్దశభువనాధిపతి' యను బిరుదునుబట్టియు, ఈతడు సకల కళింగదేశముపై నేకభత్రాధిపత్యముగ రాజ్యమేలెనని తెలియుచున్నది.

అయినను, మూడవ రాజరాజు కాలమున, అనగా క్రీ॥ 1205 సం॥న, ఓరిస్సాదేశముపై

ప్రారంభింపబడిన మహమ్మదీయ దండయాత్రలు ఇప్పటికిని మానక, మరింత హెచ్చు తీవ్రముగ నుండసాగెను. బాగ్పూర్ నవాబగు ఖ్వాజా ఇ జహాన్ లక్కావతి, బాజనగరముల నుండి కప్పములు గైకొనెను. క్రీ॥ 1412 సం॥లో భామనిసుల్తాన్ ఫిరూజ్ బాజనగరము ముట్టడించి, అనేక మత్తగజములను కానుకగా నొందెను మరియు, క్రీ॥ సం॥ 1422 లో, మాల్యా నవాబగు హుస్సాయన్ హోషంగ్ బాజనగరము ప్రవేశించి, రాజునుపట్టుకొని, కొన్ని ఏనుగులను సంగ్రహించి, తుదకు రాజును విడిచిపెట్టెను. ఈమహమ్మదీయ దండయాత్రలచే గాంగరాజ్యము కొంతవరకు ఖీణింపసాగెనని యొప్పుకొనక తప్పదు. నదీ, వర్షత, మయమైపట్టియు, దేశ, రాజ, భక్తిగలభటులచే కాపాడ బడుచున్నట్టియు, కళింగదేశమును స్వాధీనపరుచుకొన లేకపోయినను, మహమ్మదీయ సుల్తానులు ఏనుగులను, ధనమును, కప్పముగా గైకొనుచుండెడివారు. క్రీ॥ సం॥ 1404 నాటిబుక్కరాయలశాసనమునుబట్టి¹⁰² విజయనగరాధీశుడగు బుక్కరాయలుగూడ ఆంధ్ర, కళింగ, దేశములపై దండెత్తి, కప్పము గైకొనెనని తెలియుచున్నది.

పాల్గవభానుదేవ (1414-1434).

మదలావంజిపుస్తకము లన్నియు, మత్తభానుదేవ గాంగవంశమున కడపటి రాజునియు, ఆతనికి సంతానములేని కారణమున, జగన్నాథ స్వామిని ప్రార్థించగా, స్వామిరాత్రి కలలో కనుపించి, విమలాలయముకడమరుచటిదివమున వెలికినయడల రాజ్యమునకు వారసుడు గాన నగునని తెలిపెననియు, ఆప్రకారము రాజు మరుచటిదివమున వెలికిసూర్యవంశపుక్షత్రియుడగు కపిలదేవుని గని, ఆతనిని దత్తతస్వీకార

మునర్పించి, తన మరణానంతర మాతనికి రాజ్యముప్పగించెననియు, తెలుపుచున్నది.

ఈతని కాలమునాటి శాసనము లనేకము లు, శ్రీకూర్మాలయమునను,¹⁰³ సింహచలాలయమునను¹⁰⁴, దొరికినవి. వాటిని బట్టి, ఈతని కాలమునాటిచరిత్ర బాగుగా తెలియుచున్నది.

శ్రీకూర్మశాసనము నం॥ 1165 చాలము ఖ్యమైనది. అందు శక సం॥ 1382, ప్రతాప కపిలేశ్వర గజపతిదేవరాజ్య సం॥ 32 నకు సమానమని యుండుటచేతను, ఈ 32 వ అంక సం॥, 26 వ పరిపాలన సం॥ నకు సమానమగుటచేతను, శక సం॥ 1356 లో లేక, క్రీ॥ సం॥ 1434 లో ప్రతాపకపిలేశ్వర గజపతి రాజ్యము నకు వచ్చెనని సమ్మతమైనది. అనగా, ఆ సం॥, నాల్గవభానుదేవుని ఆఖరిపరిపాలన సం॥ అని భావించవలెను. ఈవిషయమే నం॥ 1194 శాసనమునబట్టి ధృఢపడుచున్నది. శకసం॥ 1377, కపిలేశ్వరదేవంక సం॥ 25 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేతను, 25వ అంకసం॥, 21వ పరిపాలన సం॥ నకు సమానమగుటచేతను, శక సం॥ 1356లోనే కపిలేశ్వరదేవు రాజ్యమునకు వచ్చెననియు, ఆసం॥ననేనాల్గవభానుదేవుని రాజ్యపరిపాలన మంతమయ్యెననియు, కళింగమున చంద్రవంశీయులగు గాంగవంశపు రాజులు, సూర్యవంశీయులగు గాడగజపతులకు రాజ్యలక్ష్మీ నం॥ సంగిరనియు, తెలియుచున్నది. సం॥ 1167, శకసం॥ 1386 నాటి గోవిందదేవ మహాపాత్రుల ధర్మమును తెలుపుచున్నది. సం॥ 1239, శక సం॥ 1340 నాటిది. జగేశ్వరమహానేనాపతి పుత్రుండైన కళింగమహా శ్రీవిశ్వనాథజియనంగారు తమ అభివృద్ధికి దీపదానం జేసిరి.

సింహచల శాసనము సం 707, శక

సం॥ 1338 నాటిదనిన్ని, ఆ సం॥న, గజపతి ప్రతాపవీరనిశ్చంక శ్రీభానుదేవుల ఆయుష్కామార్గము, కళింగపరీక్ష శ్రీకరణనాయకు అంబుమేడి నేనాపతి దానం జేసెననియు, తెలియుచున్నది. శకసం॥ 1338 నాటికే నాల్గవభానుదేవు సింహాసన మెక్కిను. శక 1338 నాటి సం॥ 721 లో శ్రీసంతేశ్వరనేనాపతి ధర్మము తెలుపబడినది. సం॥ 784 శక సం॥ 1352 నాటిది. అందు నిశ్చంకభానుదేవుల మహాదేవి చోండమాదేవి ధర్మము తెలుపబడినది. సం॥ 808, శకసం॥ 1349 నాటిది. ఆకాలమున వారణాసికటకమున నిశ్చంకభానుదేవరాజులు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. శక 1334 నాటి సం॥ 823 శాసనము లో ఒడ్డాది వీరార్జునదేవుని కొడుకు ప్రతాపార్జునదేవులు మహామండలేశ్వరులని పేర్కొనబడెను. ఈశాసనమున్న, శక 1336 నాటిసం॥ 849 శాసనమున్న, నాల్గవసరిసింహునికాలము నాటివై యుండవచ్చును. ఇట్లే, శక 1342 నాటి సం॥ 855 శాసనము, నాల్గవ భానుదేవునికాలమునాటిది. కళింగమహా గుహిదేవుజియన కొడుకు విశ్వనాథ జియన చేసిన దానమందు తెలియ వచ్చుటచేతను, ఈ విశ్వనాథ జియన నాల్గవ సరిసింహుని శాసనములలో పేర్కొనబడి యుండుటచేతను, నాల్గవ సరిసింహదేవ శక 1342 లో, రాజ్యమేలుచుండెనాయని సందేహము గలుగవచ్చును కాని, అప్పటికి నిజముగా నాల్గవభానుదేవే రాజ్యమేలు చుండెను. శక 1340 నాటి సం॥ 866 లో పొట్నూరిపిటి జగేశ్వరమహా నేనాపతి కొడుకు కళింగమహా విశ్వనాథ జియన యొకడు పేర్కొనబడెను. జగేశ్వర, గుహి

103, Vide Nos. 1165, 1167, 1194, 1233, 1183 in S. I. Inseris, Vol V.

104, Vide Nos. 707, 721, 784, 808, 829, 849, 855, 866, 946, 1039, 1040, 1043, 1069, 1072, 1078, 1079, 1082, 1083 1085, 663, 1113, 1115 1168, 1169, in S. I. Inseris, Vol. VI.

దేవు లొక్కరాయని సంశయము. జోగీ శ్వరదేవ నాల్గవనృసింహుని కాలమున నున్నట్లు నం॥ 940 శాసనమునబట్టి తెలియుచున్నది. అయినను, శక 1043లో నాల్గవ భానుదేవురాజ్యమేలుచుండెననియు, జోగీశ్వరదేవ ఈరాజునకు గూడ సేపచేయుచుండె ననియు, తలంచ వలెను. మరియు, శక సం॥ 1389 నాటిసం॥ 1040, నిశ్చంకభానురాజుల కాలము నాటి దగ్గుటచేత, నిజముగా నృసింహ రాజుకాలమునం దుండలేదని తేలుచున్నది. ఈయూహకు, శకసం॥ 1386 నాటి, సం॥ 1043 శాసనము బలమునిచ్చు చున్నది. అందు నృసింహుని తామ్రశాసనమున పేర్కొనబడినట్టి పురుషోత్తమ మహాసేనాపతి చరిహా ఆ తనికొడుకు శ్రీవిధిధర్మమునరైనను. ప్రాయశః ఈశ్రీపతి శక 1386 లో రాజ్యమునకు వచ్చిన నాల్గవభానునిసమకాలికుడైననుకావచ్చును, శక 1344నాటి సం॥ 1069లో భానుదేవరాజులమహాదేవి తల్లమాదేవి వారణాసికటకాననుండిధర్మమునద్దుటచే నిశ్చయముగా నాకాలమున నృసింహదేవు లేనట్లు స్పష్టము. శక 134౪ నాటి సం॥ 1082లో నిశ్చంకభానుని మహాదేవి ఎల్లయాదేవి పేర్కొనబడినది. సం॥ 1113 శక సం॥ 1386 నాటిది. అందు నిశ్చంకభానుని వినతల్లియైన కమలాదేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది. ఆకాలమునాటికే నాల్గవభానుదేవరాజ్యమునకు వచ్చియుండును. సం॥ 1115 లో శక 1386సం॥ నిశ్చంకభానుని మహాదేవిరజులదేవి ధర్మము పేర్కొనబడినది. శక 1385 నాటి సం 1072లో సీలదేవి బేర్కొనబడినది. ఈమెకును నాల్గవ భానునికినిగల సంబంధము తెలియవచ్చుటలేదు. సం॥లు 1083, 1086 వారణాసి కటకముననున్న ముకుతదర, బుళాయి సేనాపతులయొక్క కొడుకులధర్మములను

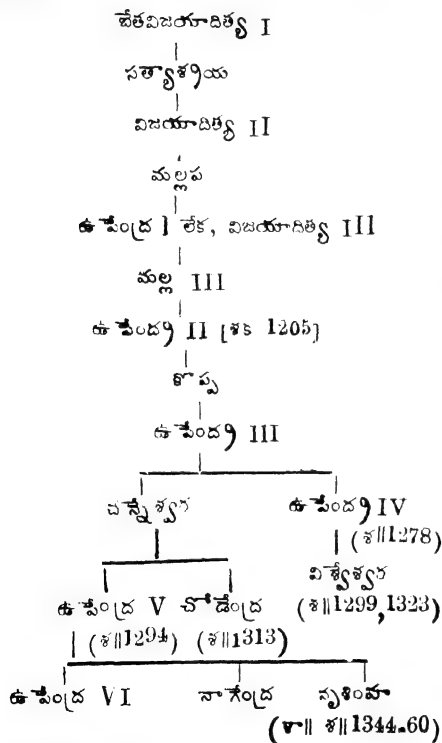
పేర్కొనుచున్నవి. సం॥ 1078లో భానుదేవుని రివ రాజ్య నం॥న, పొట్నూరి కటకానను కళింగవరీక్ష ధర్మమునరైనను. పై శాసనములనుబట్టి, వీరనృసింహ, భానుదేవులకు అనేకమంది భార్యలుండిరనియు, వారు దానశాసనములను చెక్కించుచుండిరనియు, ఆకాలమున వారణాసికటకము, పొట్నూరికటకము, సగరికటకము, అను మూడు ముఖ్యపట్టణములుండెననియు, అందుమహావళాయితి, మహాసేనాపతి, మహామండలికుడు, మొదలగు ముఖ్యరాజకీయోద్యోగులు నివసించు చుండిరనియు, వారుగూడ తమయొక్కయు, రాజులయొక్కయు, ఆయుష్కామార్గముగా దానధర్మము లొసంగుచుండి రనియు, వారువిశేషముగా వైష్ణవమతాభిమానులనియు, తెలియుచున్నది.

మాదలాపంజి గ్రంథమున చెప్పబడినరీతి నిన్ని, (అందివ్వబడిన రాజ్యకాలము తప్పగా నున్నది) దక్షిణ హిందూదేశ శాసనములు 6 వ సంపుటము, సం॥లు 1165, 1194 శాసనములలో చెప్పబడినరీతినిన్ని, కపిలేశ్వరదేవు శక సం॥ 1356 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెనని తెలియుచున్నది. అందుచే, ఆ సంవత్సరమే తూర్పుగాంగవంశము కళింగమున రాజ్యమేలుట కాఖరి సం॥ అని తెలియును. ఈ గాంగరాజుల కాలమున, కళింగమున వారికిపానుంతులుగానున్న కొన్ని రాజవంశములచరిత్రలు, శాసనములనుబట్టి, ఈ క్రిందివిధముగా నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నవి: —

ఎలమంచి-కళింగ చాళుక్యవంశములు.

వేంగి తూర్పుచాళుక్యులలో అంతఃకలహములు చాలమీరి, క్రీస్తు పదవశతాబ్దప్రారంభమున వారివంశము చీలికలయ్యెను. ఇట్టి తూర్పు చాళుక్యవంశపు శాఖ యొకటి, మల్లవదేవుని పితాపురము శాసనమును బట్టి

యు¹⁰⁵ పంచధర్మ, సింహచల, శాసనములను బట్టియు, (క్రీ॥నం॥ 925 లో రాజ్యమేలిన మొదటి అమృరాజుకొడుగు భేటవిజయాచక్రవర్తి సంతతి) ఎలమంచి కళింగవిషయమునేలుచుండెనని తెలియవచ్చుచున్నది అసంతవర్మచోడగంగతనరాజ్యప్రారంభమున నేమియుచేయజాలక పోయినను, (క్రీ॥నం॥ 1184 ప్రాంతములనుండి రాజ్యాభివృద్ధిగాంచెను.¹⁰⁶ పంచధర్మ శిలాశాసనములనుబట్టియు,¹⁰⁷ సింహచలశిలాశాసనములనుబట్టియు,¹⁰⁸ ఎలమంచి కళింగవిషయమున స్మరించి తూర్పుచాళుక్యవంశపు రాజులేలినది తెలియును:-

ఈ రాజులు ధర్మలింగేశ్వరునకనేక లగ్న హారములు దానమునంగిరి. చెఱువులను, దేవళములను నిర్మించిరి. తూర్పుచాళుక్యవీరుడములను వహించిరి. ఎలమంచి కళింగ విషయమున (క్రీ॥ 11, 12, 13, 14, 15 శతాబ్దములలో రాజ్యమేలిరి. కళింగ గాంగ, గజపతి, రాజులకు పేరునకు సామంతులుగా నున్నను, నిజముగ సర్వాధికారము గల్గియుండిరి. వీరుసింహచలస్థానింహదేవునికిగూడ చాలదానముల నొసంగిరి. వీరి శాసనములు పంచధర్మ గ్రామమందలి ధర్మలింగేశ్వరస్వామి యాలయమున విశేషముగా దొరికినవి. వాటినిబట్టి, రాజరాజనరేంద్రుడే (క్రీ॥ 1022-1063) రాజమహేంద్రవరము నిర్మించెనని తెలియును. (క్రీ॥ 1400 ప్రాంతముల నున్న విశ్వేశ్వరభూపతి యాస్థానమున, కావ్యాలంకార చూడామణి గ్రంథకర్తయగువిన్నకొటపెద్దనకవి యుండెను. ఈచాళుక్యవంశీయులు, (క్రీ॥ 11.15 శతాబ్దములలో, శ్రీకూర్మముమొదలు, పితాపురమువరకు గల దేశముపై రాజ్యమేలిరి. దేవభోగములను, బ్రాహ్మణాగ్రహారములను, విశేషముగా నిచ్చుచు, సమస్తకళలను పోషించుచుండిరి.

ఒడ్డాది మత్స్యవంశీయులు.

వీరివలెనే, ఒడ్డాది విషయము నేలుచుండిన మత్స్యవంశపు రాజులుగూడ కళింగగాంగులకుసామంతులుగనుండిరి. వీరును (క్రీ॥ 13, 14, 15, శతాబ్దములలోస్వ రాజ్యమేలుకొనుచు, దానశాసనములనొసంగుచుండిరి. వీరిదిబ్బిడితామ్ర శాసనమునుబట్టియు,¹⁰⁹ సింహచలాలయమున

105. Vide Ep. Ind. Vol. IV. P. 229.

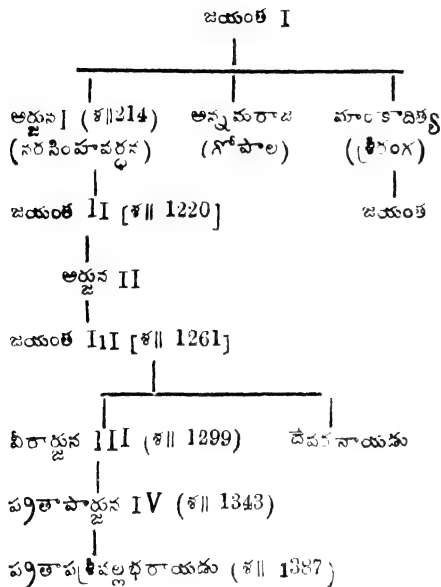
106. Vide S. I. Inscs Vol V, No 1335.

107. Vide S. I. Inscs Vol VI, Nos. 662, 665, 667, 668, 671.

108. Vide S. I. Inscs. Vol. VI, Nos. 705, 840, 910, 919, 921, 934.

109. Vide Ep. Ind. Vol V. P. 106.

నున్న శిలాశాసనములను బట్టియు,¹¹⁰ శ్రీకూర్మలయ శాసనములనుబట్టియు,¹¹¹ ద్రాక్షారామాలయ శాసనములనుబట్టియు,¹¹² వీరివంశావళి, కాలక్రమము లీక్రిందివిధమున తేలినవి:-

రెండవజయంతరాజుకాలము సమధ్యాచారియను నరహరితీర్థులు, సింహచలస్వామికి దీపదానం చేసి, జయంతునిచే పూదోట దానమిప్పించెను. ఈ వంశపురాజులు వైష్ణవులుగా కన్పట్టుచున్నారు. వీరు మత్స్యకులతిలకులనియు, మినానాస్వయాలంకృతులనియు, పిలువబడుచున్నారు. వీరు శిలావంశపు రాజులతో సంబంధము లొనర్చిరి. తూర్పుగాంగరాజుల రాజ్యావంతరము వీరు రెడ్డిరాజులకు లోబడినట్లును,¹¹³ తర్వాత గాడగజవతుల స్వాధీనమైనట్లును, శాసనప్రమాణములు గలవు.

ఇతరవంశీయులు.

ద్రాక్షారామ శాసనములు, సం॥ 1869—1274, బడ్డాది, జంతలురాడు, నరుడనాడు, దేశాధికారులు పరాంతక జేవుని గొల్పుటకై నిశ్చయించుకొని, బట్టుపెట్టుకొనినట్లు, తెలుపు చున్నవి. బడ్డాదిరాజులు మత్స్యవంశపువారనియు, జంతలునాటి రాజులు గంగరాజులనియు, తెలియుచున్నది. వెలనాటిచోడుల తర్వాత, రెడ్డిరాజులును, వారి తర్వాత కాకతీయవంశపు రాజులును, దక్షిణకళింగముపై దండయాత్రలు నల్వినట్లు శాసనప్రమాణములు గలవు. కాని వారికాదేశము స్వాధీనమైనట్లు లోచదు. ఏలనన బడ్డాది మత్స్యవంశీయులును, ఎలనుంచిలి చాళుక్యవంశీయులును, వెనుదిరుగు కడపటిగాంగరాజులకు సామంతులై, లోడునీడలై, నిల్పిరి. సింహచలశాసనములు, సం॥ 888, 891, 950, 951, సందపురము నేలిన శిలావంశపు రాజులవై యున్నవి. ఈ రాజులును, మత్స్యవంశోద్భవులును, దగ్గిరిబంధువులనియు, వీరు భయులును కడపటిగాంగరాజులక్రింద సామంతులుగ నుండిరినియు, తెలియును. ఈ శిలావంశపు రాజులు, జయపురం, బొబ్బిలి, ప్రాంత దేశములపై యధికారులు. శక సం॥ 1849 నాటి సం॥ 1162 శ్రీ కూర్మశాసనములో శిలావంశసంభవ శ్రీవిశ్వేశ్వరరాజుల మహాదేవియు, మత్స్యకులతిలక శ్రీజయంతరాజుల కూతురును, లగు శింగముదేవియొక్క ధర్మము పేర్కొనబడినది. ఆకాలమున, ఉత్కళదేశమున భంజవంశీయులు సామంతప్రభువులుగ నుండిరి.

110. Vide Nos 727, 785, 825, 829, 867, 871, 875, 876, 937, 942, 943, 945, 946, 969, 975, 976, 979, 981, 1138, 1143. in S. I. Inscs. Vol. VI.

111. Vide Nos 1162, 1170, 1174, in S. I. Inscs Vol V.

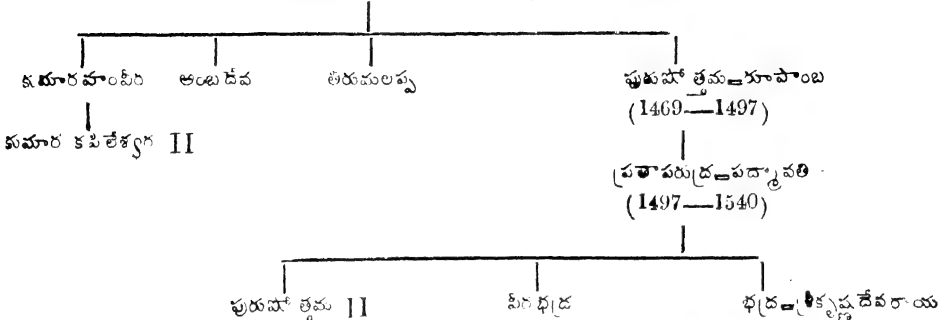
112. Vide Nos, 1043, and 1368, in S. I. Inscs Vol. IV.

113. Vide S. I. Inscs Vol VI, Nos 785, 1168, 1169.

గజపతివంశము.

ఈవంశపు రాజుల చరిత్ర మనకనేక గ్రంథములనుండియు, శాసనములనుండియు, బాగుగా తెలియుచున్నది. వీటినిబట్టి ఈక్రింది గజపతి వంశావళి, కాలక్రమము లేర్పరుప బడినవి.

కపిలేశ్వరగజపతి=పాన్వతి (1435—1469)

ఈ కాలమున వీరితో సమకాలికులను, భామని రాజ్యాధీశులును, అశ్వపతి చిరుదాంకితులును, వీరితో నొకప్పుడు మైత్రీయు, మరి యొకప్పుడు శతృత్వమును సన్నిహితులగు భామిని తురకరాజుల వంశావళి, కాలక్రమము లిట్లున్నవి. :—

అహ్మద్ సావాహి (1432—1435) (హిరుగల్లు కాకతీయ రాజ్యమును గూర్చుమాసెను.)

అలాక్షిక్తి అహ్మద్ (1435—1457) (బీనర్ వసుమ భామిని రాజ్యమునకు రాజధానిగాకేసెను.)

హుమయూన్ (1457—1461)

నిజాంసా (1461—1463)
(ఈతడు రాజ్యమునకు రాగానేకపిలేశ్వరుడు
దండెత్తి బీనర్ కొడుకును చిట్టడించెను.)

నుహమ్మక్ II (1463—1482) (ఈతని కాలమున
1471లో ఒకసార్వభౌమముపై చండగూత్రం కెరెన.
కొండచిడు, కొండపల్లి, రాజమండ్రి, పట్టుకొనెను.)

నుహమ్మక్ III (1482—1518)
(భామిని రాజ్యము చేతపోయెను)

అహ్మక్ II
(1518—1520)

(అలాక్షిక్తి) (1520—1522)
కలాంక్షల్లా (1525—1527)

నాక్షిక్తి
(1522—1525)

*ఈవ్యాసరచనలో ఈక్రింది గ్రంథములు, శాసనములు, నామపయోగపడినవి:—

గంగులిగారి ఒరిస్సా, దాని చిహ్నములు; గజేంద్రలాల మిత్రగారి ఒరిస్సా చరిత్రములు; హంటన్, ముజంబారు గార్ల ఒరిస్సా చరిత్రలు; బెనర్జి, చక్రవర్తిగార్ల వ్యాసములు; ఇలియట్ మహమ్మదీయ చరిత్ర; మాదలాపంజి గ్రంథము; గంగవంశము చరిత్రము; రాయనాచకము; పరస్పరిచిలాసము; చైతన్య చక్రము; అనంతవర తామ్రశాసనము; భువనేశ్వరం, జగన్నాథం, గోపీనాథపురం, శ్రీకూర్మం, సింహాచలం, ద్రాక్షారామ ఆలయములలోని శిలా శాసనములు.

ఈ కాలముననే పైరెండు మంశములవారితోను సంబంధము గల్గిన నరపతి బిరుదాంకితులగు విజయనగరాధీశుల వంశావళి, కాలకృమము లిట్లున్నది:—

హరిహర	(1336—1350)
బుక్క I	(1350—1379)
హరిహర II	(1379—1399)
బుక్క II	(1399—1406)
దేవరాయ I	(1406—1413)
వీరవిజయరేకబుక్క III	(1414—1420)
దేవరాయ II	(1420—1446)
మల్లిఖార్జున	(1446—1468)
విరూపాక్ష II	(1468—1479)
సాళువ నరసింహ	(1480—1501)
కుళువనరస	(1501—1509)
శ్రీకృష్ణదేవరాయ	(1509—1530)
అచ్యుతరాయ	(1530—1542)

ఈ గజపతి, అశ్వపతి, నరపతుల చరిత్ర యేరాయవాచకమువల్ల తెలియుచున్నది ¹¹⁴ కవితేశ్వర గజపతి (క్రీ॥ సం॥ 1435—1469)

మాదలావంజి గొంధములో కపిలేంద్ర దేవునికాలము మొదలుకొని మాడవ రామ చంద్రునికాలమువరకున్న (క్రీ॥ సం॥ 1820), చరిత్ర కొంతసరిగా నివ్వబడినది. గాంక్షవంశమున కడపటిరాజు మత్తభానుడనియు, ఆతడు నిస్సంతుగా నుండుటచే జగన్నాథుని వేడగా ఆతడు రాత్రికలలో కనుపించి, విమాలాలయముకడ మరుచటి దినమున పశువులకాపరియొకడు తనకు కాన్పించుననియు, ఆతనిని

వారసునిగా గైకొనవలయుననియు, తెల్పెనట! అదేప్రకారము రాజు, కపిలునిగాంచి దత్తునిగా తేసికొనెనట! ఆతని మరణానంతరము, శక సం॥ 1874 లో, కపిలదేవుడు రాజ్యమునకు వచ్చెనట! కాని శిలాశాసనములలోని తేదీలను పరీక్షించగా కపిలదేవుడు రాజ్యమునకు వచ్చిన సంవత్సరము శక 1556-57 అని తేలివది. కపిలదేవుడు శాడ(వంగ) దేశీయుడనియు, నాల్గవభానుని సేనాధిపతియనియు, ఓడ్రదేశమున శాడ, గోపాల, శబ్దములకు సమానార్థముండుటచేత పశువులకాపరిగానుండి దత్తుడయ్యెనని తప్పగా వర్ణింపబడెననియు, ఎఱుంగునది. కటకంజిల్లాలోని గోపీనాథపురమందలి జగన్నాథాలయములోనిశిలాశాసనమున బట్టి, కపిలేశ్వర దేవుని మంత్రియగు గోపీనాథమహాపాత్రుని యాజ్ఞచే నాయాలయము కట్టింపబడెనని తెలియుచున్నది. ¹¹⁵ కపిలేంద్రదేవుని పురోహితుడులక్ష్మణమహాపాత్ర. ఆతని పెద్దకొడుకగునారాయణ, రాజకడమంత్రిగానుండెను. రెండవకొడుకే ఈగోపీనాథ మహాపాత్ర. పై శాసనమున కపిలేంద్రదేవుడు సూర్యవంశపు రాజునిచెప్పబడినది. ఈతనిజయములును ఇట్లు వర్ణింపబడినవి:— “సశృంకపంక మగ్నాఖిలధరణీతలోద్ధార భూదార సింహస్వచ్ఛందం మేచ్ఛబృందం ప్రతిజగతి కలేరాధ్యభాగేపికల్పిభాస్వద్వంశావతం సమ్ త్రిజగదధిపతేర్ నీల శైలాధి నాథస్యా దేశాద్ ఓడ్రదేశేనమజని కపిలేంద్రాభిధానో నరేంద్రః కర్నాటోజ్జాన సింహకలవర గజయూ మాంలవధ్వం సలీలా జంఘలో శాడ మర్దీభ్రమరవర నృపోధ్వస్తభిల్లింద్రగర్వః సంగ్రామేద్రష్టుమేనాం.” రాజునకు గోపీనాథమహాపాత్ర చాల సహాయ మొనర్చెను. గుంకనే ఆతనికి ముఖ్యమం

114. Vide Telugu Academy Journal Vol 3. Pts 1, 2, 3, & 4.

115. Vide J. As. Soc. of. Bengal, Vol LXIX Part; I Pp 173-189.

త్రియు, సైన్యాధిపతియు, నైనిల్వెను. మాల వరాజనోడించియు, గాడరాజును దేశముపై దండెత్తినయకయు, నుండుటచేత కపిలేశ్వరుడు కర్నాట రాజ్యలక్ష్మిని ధరించి, ఖండగిరి మొదలు కంచివరకు రాజ్యమేలుగల్గెను. గూర్జర, గాడ, ఢిల్లీ రాజుల నోడించిన తర్వాత, గోపీ నాథుడు జగన్నాథాలయమును కట్టించెను.

మాదలాపంజి గ్రంథమునుబట్టి, కపిలేశ్వరుడు మత్తభానుని దత్తతకుమారుడుగా గన్పట్టును. కాని గంగవంశానుచరిత్రనుబట్టి (మత్త) కజ్జుభానుడు దిగ్విజయమునకరిగియుండగా కటకం రాజధానిలో మంత్రిలు కపిలేశ్వరు నభిషిక్తుని గావించిరినియు, అప్పుడు భానుదేవుడు గుడారి కటకముననున్న దక్షిణాత్యరాజు నోడించి అందు రాజ్యమేలెననియు, తెలియుచున్నది. పై విషయములను పరిశీలించిచూడగా కపిలేశ్వరుడు కడపటి గంగరాజు క్రింద నుద్యోగిగా నుండి తుదకు స్వతంత్రరాజ్యమును సంపాదించెనని తెలియును.

కపిలేశ్వరుని చరిత్ర శాసనములను బట్టి బాగుగా తెలియును. ఈతనిమంత్రియైన గోపినాథుని శాసన మీతని బిరుదావళిని, విజయములను తెలుపుచున్నది. క్రీ॥ 1455 సం॥ నాటి గణదేవుని కొండవీటి తామ్ర శాసనము¹¹⁶ గూడ చాలము ఖ్యమైనది. అందు కపిలదేవునికి గజపతి లేక కుంభిరాజయను బిరుదము గలదు. ఆతడు సూర్యవంశీయుడనియు, ఆతని క్రింది సామంతప్రభువే గణదేవుడనియు, తెలియుచున్నది. కపిలేశ్వరుని వంశమున చంద్రదేవుడును, ఆతనికి గుహిదేవుడును, ఆతనికి గాణమహీపతియు జన్మించిరట. ఈ గాణమహీపతి పూరిజగన్నాథుని

భక్తుడనియు, కొండవీటియందు కపిలేశ్వరుని ప్రతినిధియనియు, తెలియుచున్నది. ఈతడు తురుష్కరాజులను, ప్రాయశః 1485 మొదలు 1457 వరకు భామినీరాజ్యమేలిన అల్లము డ్డికపాయొక్క సేనానులను ఓడించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈ శాసనమున చావలియగ్రహారము బ్రాహ్మణులకు దానమివ్వబడెను.

ఈ శాసనకాలమునాటికి (క్రీ॥సం॥1455) కొండవీడు గజపతుల స్వాధీనమునందుండుటంబట్టి, రాజమహేంద్రవర రాజ్యమేలుచున్నవేనూ, వీరభద్రా, రెడ్ల సహాయమున కొండవీటి పెదకోమటి దేవారెడ్డి నోడించి కొండవీటి రాజ్యమును కపిలేశ్వరగజపతివశపర్చుకొన్నట్లు తెలియును.

ఈతని శాసనములు నాల్గు జగన్నాథాలయమున గలవు. వాటినిబట్టి యతడు క్రీ॥1466 సం॥ లో రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియును.

గోదావరిజిల్లాలోని చెడలాడ తిరుపతిశాసనమునుబట్టి,¹¹⁷ క్రీ॥ 1458 సం॥ లో కపిలేశ్వర మహారాజుల రాజ్యాన రఘుదేవనరేంద్ర మహాపాత్రులు రాజమహేంద్రవరపు రాజ్యమేలుచున్నట్లు తెలియుచున్నది. అనగా రెడ్ల స్వతంత్రముపూర్తిగా క్షీణించెనని తెలియును. సం॥ 101 శాసనమునుబట్టి రాజునకు గాడ కపిలేశ్వరయను బిరుదముండెనని తెలియును. ముఖలింగశాసనము, సం॥ 1006, కపిలేశ్వరుని 24 వ అంక సం॥ నాటిది. శ్రీకూర్మశాసనము సం॥ 1165¹¹⁸ చాల ముఖ్యమైనది. అందు శక సం॥ 1382, కపిలేశ్వర దేవరాజ్యాంక సం॥ 82 నకు సమానమని చెప్పబడుటచేత, ఆతని రాజ్య ప్రారంభకాలము క్రీ॥ సం॥ 1434—1435 అని తెలియుచున్నది. మరియు ఈరాజు

116. Vide Ind. Ant. Vol 20, P. 390.

117. Vide Inso. No 100 in S. I. Inso Vol 5.

118. Vide S. I. Insc. Vol V,

యొక్క బిరుదములు వీరశ్రీగజపతి, ప్రతాప గాడేశ్వర, ప్రతాపకపితేశ్వర యని పేర్కొనబడినవి.

సం॥ 1194 శాసనముగూడ ఈ రాజు కాలమునాటిదే దానినిబట్టిగూడ యాతని రాజ్య ప్రారంభ కాలము క్రీ॥ 1434.35 సం॥ అని తెలియును. శక 1377 అగు రాజాంక సం॥ 25 న, శ్రీకుండలేశ్వర మహాపాత్రుని యధికారమున ఆతని ఆయుష్కాలమున క్రీ॥ కూర్మనాథునికి ధర్మ మొసంగబడెను. శక సం॥ 1373 నాటి సం॥ 1198 తో కపిలేంద్రుని అభిష్టార్థమే ధర్మ మొసంగబడెను. కళింగనగ రాధ్యక్షుడు శ్రీకూర్మనాథ పరిచారకర్షణార్థమున్ను, లోకోపకారమునకున్ను, పర లోకసాధ్యమునకున్ను, కళింగనగర పరిపాలనార్థమున్ను, అతి దుష్కరకర్మ నాశనము కొరకున్ను, శ్రీకూర్మనాథుని సన్నిధిని తైలదానము చేయబడెను. మరియు, శ్రీకూర్మనాథుని భండారమున దీపము, దక్షిణ ఉంచబడెను.

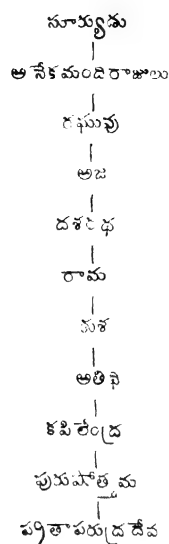
సం॥ 99 లో, శక సం॥ 1373 న, కళింగ పరీక్షలగు, హేమకరపాత్రుండును, రవిదాన పటానాయుండును, శ్రీకూర్మదేవునకు 25 పుట్ల భూమి దానం జేసిరి.

కపిలేశ్వరదేవుని కాలమునాటి శాసనములు సింహాచలాలయమున గూడ గలవు.¹¹⁹ సం 793, వీరశ్రీగజపతి, గాడేశ్వర, ప్రతాప కపిలేశ్వరదేవుని 32 వ అంక సం॥నాటిది. సం 914, శక 1370 నాటిది. ఆసం॥న, కళింగదండ పాటి, పరీక్ష, మహాపాత్ర, మధుకేశ్వర సన్నిధి గ్రహి ధర్మమొనర్చెను. సం॥లు 1168, 1169 చాల ముఖ్యమైనవి. ఇవి రెడ్డిరాజుల శాసనములు. సం॥ 1168 శక 1356 నాటిది. అనగా

నాల్గవ భానుదేవుని కడపటి రాజ్య సం॥ నాటిది. ఆసం॥న అల్లారెడ్డికుమార్లు వేమారెడ్డి తమకు రాజ్యాభివృద్ధిగా స్వభూమి తమై కలువలపల్లి ఓడ్డాది, పొట్నూరు, స్థలములకు జేందనదేవ బ్రాహ్మణశీమలకు, అగ్రహారాలకు, ఖండికలకు, పూర్వమర్యాదప్రకారము ధర్మములు పెట్టెను. సం॥1169 లో అల్లారెడ్డిరాజుగొడుకైన వీరభద్రదేశ్వరుని భ్రాతృదగు కాటయవేముని ధర్మము తెలుపబడినది. శక 1356 లేక క్రీ॥ 1434 సం॥లో రెడ్డిరాజులు కళింగముపై దండెత్తి, దక్షిణభాగమును జయించి, తత్పూర్వ ధర్మములను జరుపుటకు నిర్ణయించినట్లు తెలియుచున్నది. ప్రాయశః, ఈదండయాత్రను నివారించుటకై నాల్గవభానుడు తన సేనతో దక్షిణదిక్కుకు రాగానే, కపిలేశ్వరుడు కుట్ర పన్ని, సింహాసనమును గైకొని యుండును. మాదలాపంజలో జెప్పబడిన ప్రకారము సూర్యవంశపు రాజగు కపిలేశ్వరుడు చంద్రవంశపు రాజగు నాల్గవభానునికి దత్తుడు కానేరడు. మరియు, భామినిసల్తానుల సహాయముతోను రాజ్యమునకు వచ్చియుండడు. కాని యాతని క్రింద సామంతోద్యోగమునందుండి, ప్రాయశః రెడ్డిరాజులతో రహస్యస్నేహము జరిపి, పైదండయాత్రకు క్రీ॥ 1434 సం॥ లో కారుకుడైయుండి, రెడ్డిరాజులు దండెత్తినతోడనే తానును సింహాసనమును చేపట్టి, యుండును. ఇట్టి కార్యమునకు భానుదేవుని అయోగ్యతయే ముఖ్యకారణమై యుండును. ఆతనికిగల మత్తభాను బిరుదమునుబట్టియు, ఆతనికాలమునజరిగినదండయాత్రను బట్టియు, ఆతని మంత్రులే కపిలేశ్వరుని పట్టాభిషిక్తునిగా జేయుటంబట్టియు, భానుదేవుడు క్యూరముగాను, ప్రజాభిష్టమునకు విరుద్ధముగాను రాజ్య

మేలియుండునని భావించవలెను. అల్లారెడ్డి కుమారులు వేమ, వీరభద్రా, అడ్లు కపిలేశ్వర గజపతితో సఖ్యమొనర్చిగని శ్రీరాధుని వాత్సలవల్ల తెలియుచున్నది. మరియు, ఈ అడ్లు సహాయముననే, వారి శత్రువగు కొండవీటి పెదకోమటి వేమారెడ్డి నోడించి, కొండవీటి రాజ్యమును కపిలేశ్వరుడు స్వాధీనమొనర్చుకొని, గాణమహిపతిని తన ప్రతినిధిగా అందు నియమించియుండును.

ప్రతాపరుద్ర గజపతి కాలమునాటి అనంతవర తామ్రశాసనమున బట్టి,¹²⁰ సూర్యుని వంశమున పరాక్రమశాల్మయై కపిలేశ్వరుడు జన్మించెననియు, ఆతనువిరంతరదాతయనియు, బ్రాహ్మణులకు, దేవాలయములకు అనేకా గ్రాహారముల నిచ్చెననియు, (గనుకనే తెలుగు జిల్లాలలో ననేక కపిలేశ్వరములుగలవు.) కర్ణాటరాజధానియైన విశ్వానగరమును ముట్టడించి పట్టుకొని, హెచ్చుపన్నును గైకొనెననియు, ఆతనియాజ్ఞచే కుమార హంపీరవిభుడు దక్షిణ దిక్కును జయించి, తనరక్తసిక్తమైన ఖడ్గమును దక్షిణ సముద్రములో కడిగెననియు, కపిలేశ్వరుడు సామంతప్రభువు లందరును తన్ను గొల్చుచుండకటకము రాజధానిగాజేసికొనిరాజ్యమేలుచుండెననియు, తెలియుచున్నది. సరిస్వతీవిలాసగ్రంథమును బట్టి (చూడుము పుటలు IX-XI) కపిలేశ్వరునకు 'గజపతి, గౌడేశ్వర, సవకోటి కర్ణాట, కలుబగిశ్వర' యను బిరుదము లున్నట్లు తెలియుచున్నది. ఆతడు చోళ, ద్రావిడ, పాండ్య, కేరళ దేశములను జయించెను. అందతని వంశక్రమ మిట్టివ్వబడినది:—

కపిలేశ్వరదేవు కటకపు సింహాసనమెక్కిన కాలమున రెండవ దేవరాయలు విజయనగరాధీశులుగా నుండెను. ఈ రాజకాలమునుండి కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చువరకును విజయనగర సామ్రాజ్యము క్షీణదశయందుండెను. గనుకనే దక్షిణమున తిరుచునాపల్లి వరకును గల తూర్పుతీరమును గజపతిరాజు జయింపగల్గెను. గాంగదాస ప్రతాపవిలాసమును నాటకమునుబట్టి,¹²¹ కపిలేంద్రదేవుడు రెండవ దేవరాయలు చనిపోయిన తర్వాత 1449 లో విజయనగరముపై దాడివెడలినట్లును, మల్లిఖార్జునునిచేత అపజయముగాంచి వెనుకకుమరినట్లును, తెలియుచున్నది. కాని, దక్షిణ దేశమునందు దొరికిన శాసనములను బట్టి, శ్రీ 1461 సం॥ నకె కపిలేశ్వరుడు తిరుచునాపల్లివరకునుగల తూర్పుతీరమునంతనుజయించెనని తెలియుచున్నది. మరియు, ఫెరిష్టా, వాత్సలనుబట్టి, అలాయుద్దీన్ హుమయూన్ వాఖా

120 Vide Andhra Patrika Annual Number for 1928.
121 Vide Annual Report on S. I. Ep. for 1906-1907, P 84.

మిని చనిపోయిన వెంటనే, 1461 లో, కపిలేంద్రదేవుడు భామినిరాజ్యముపై దండెత్తి బీడర్ పట్టణమును ముట్టడింపబోగా తురుష్కులు లంచమిచ్చినంతిచేసికొనిరనియు, కపిలేంద్రుడు చనిపోవువరకును వారసహాయులై ఊరకుండిరనియు, తెలియుచున్నది.¹²²

తురుష్కుల నోడించిన తర్వాతనే కపిలేంద్రుడు విజయనగరముపై గూడ దండెత్తి, వారిరాజ్యములోని తూర్పుభాగము నాక్రమించగలెను ఈ దక్షిణరాజ్యముపైని హంపీరదేవుని కుమారుడగు కపిలేశ్వర మహాపాత్రుని రాజ్యప్రతినిధిగా నియమించెను. ఈతడు కొండవీడు, కొండపల్లి, అద్దంకి, వినుకొండ, పడైవీడు, ఉళవాడి, తిరువాయూరు, త్రిమనాపల్లి, చంద్రగిరి, సీమలపై పరిత్యాధికారిగా నుండెను. మధుర వరకునుగల తూర్పు తీరపు తమిళదేశమును, త్రిలింగ, కళింగ, ఉత్కళ, దేశములను, స్వాధీన పర్చుకొని సర్వాధికారమునుజరిపిన జాతరీయ చక్రవర్తులలో మొదటివాడగు కపిలేంద్రుని సామర్థ్యము పొగడతరముగాదు. పూరిజగన్నాథ, భువనేశ్వర లింగరాజు, ఆలయములలోనున్న శాసనములను బట్టి కపిలేంద్రునికి గల 'మహారాజు, కర్నాటకలుబరిగీశ్వర, గజపతి, గాడీశ్వర' యను బిరుదములు సార్థకములనియే సమ్యవలెను. కర్నాట విజయనగర రాజులను, గుల్బర్గా భామిని నుల్తానులను, గూడ లేక వంగదేశపు మహమ్మదీయ సవాబులను, ప్రప్రథమముననే కడపటి కళింగ గాంగ గజపతులను, గల్పిన కపిలేశ్వరమహారాజు తన శాసనములలో సార్థకముగనే బిరుదునామములను వాడెను.

మదలాపంజ గ్రంథమును బట్టి కపిలేశ్వరుడు కృష్ణానదీ తీరమున మృతినొందెనని తెలియుచున్నది. ఈతడు 1470 లో చనిపోయిన వెంటనే ఈతని కుమారుడగు పురుషోత్తమ గజపతి రాజ్యమునకు వచ్చెను.

పురుషోత్తమదేవ (1469—1497)

కపిలేశ్వరదేవుని మరణానంతర మాతని కొడుకులందరును సింహాసనమునకై కొట్లాడుకొనిరి. తునకు పురుషోత్తముడే భామినినుల్తానగు మహమ్మదుషా సహాయముతో సింహాసనమెక్కెను. ఈ సహాయమునకై యాతడు నుల్తానునకు రాజమండ్రి, కొండపల్లి సర్కారుల నిచ్చివేసెను. కాని అదిరకాలములోనే పశ్చాత్తాపమునొంది ఆదేశములను జయించుటకు ప్రయత్నించగా, మహమ్మదుషా ఒరిస్సాపైకిదండెత్తెను. కాని యాదండయాత్రను వెనుకకుపారదోలి తునకు గజపతియే కొండవీటిని స్వాధీనపర్చుకొనెనని తెలియుచున్నది.¹²³

చైతన్య చరితామృతమును గ్రంథమునుబట్టి పురుషోత్తముడు విజయనగరమును జయించెననియు, అందుండిరత్నఖచితమైనసింహాసనమును తెచ్చి జగన్నాథునికి సమర్పించెననియు, సాక్షి గోపాలవిగ్రహమును తన రాజధానియందే ప్రతిష్ఠించెననియు, తెలియుచున్నది.

మాదలాపంజ గ్రంథమునుబట్టి ఈరాజు కంచిపై దండెత్తెనని తెలియును. క్రీ॥ 1478 సం॥ లో భామినిరాజుగు మహమ్మదుషా కంచిపై దండెత్తి దానిని దోచుకొనెననియు, ఆదండయాత్రలో పురుషోత్తముడు గూడ పాల్గొనెననియు చక్రవర్తిగారు వ్రాసెయున్నారు.¹²⁴

122. Vide Ind Ant. for Dec, 1928 P 237—239.

123 Vide Kondavidu Insc. dated S. 1411 in Sewel's Sketch of S. I. Dynasties P. 48, in which the king exempted the people of Kondavidu from paying taxes on marriages.

124. Vide J, As, Soc, Beng, Vol L XIX, No 2, P. 184,

ఈతడే జగన్నాథాలయమందలి భోగమం
డపము, వంటశాల, మొలగువాటిని కట్టించె
ను. ఈతనిచరిత్ర మనకనేక శాసనములనుబట్టి
బాగుగా తెలియుచున్నది. ఈతని శాసనము
లు నాల్గు జగన్నాథాలయమున గలవు. అవి
యాతని ధర్మములను తెలుపుచున్నవి. ప్రతా
పరుద్రగజపతియొక్క అనంతవర తామ్రశాసన
మునుబట్టి,¹²⁵ ఈతనిగురించి ఈక్రిందివిషయ
ములు తెలియుచున్నవి: కర్ణాటదేశాధిపుడగు
(సాళువు)నృసింహస్వపతినిపట్టుకొనిదండించగా
నాతడు భయముజెంది, భయయాచనాజలితో
గజపతికి ఉదయగిరినిచ్చి, పాగ్గిరక్షణము
జేసికొనెను.

పురషోత్తముడు పెద్దిరాజు లిచ్చిన దాన
శాసనములవీడతన యంగీకారమును గూడ
చెక్కించుకొనెననియు, సంస్కృతభాషలో అనే
కగ్రంథములు వ్రాసెననియు, తెలియుచున్నది.
కీర్తిశేషులైన ఆర్. డి. బెన్జిగారు కపిలేం
ద్రునిగురించియు, పురషోత్తముని గురించియు
చక్కని వ్యాసములు వ్రాసిరి.¹²⁶ బుర్హానిమా
జర్ చరిత్రనుబట్టి, కపిలేంద్రుని ముగ్ధానంత
రమాతస్కొడుకులగు, చుంగల రాయలంబరరా
యలు సింహాసనమునకై కొట్లాడిననియు, అంబర
రాయభామిని సుల్తానుగు మహమ్మదుషా సహాయముతో¹²⁷ 1470లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని
యు, తెలియుచున్నది కపిలేంద్రుని మరణవార్త
భామిని సుల్తానుగు మహమ్మదు షాకాక విజయ
నగరరాజగు విరూపాక్షునికిగూడ చాల సంతోషము
కలిగించెను. బీకర్, విజయనగరం, రాజధానులు
తిరిగి తలయెత్త సాగెను.

భామిని సేనాధిపతులను, విజయనగరపు
మంత్రులను ఒరిస్సా దేశముపై దండెత్తుటకై

యధనన్నాహములు చేయదొడగిరి. విరూ
పాక్షుని మంత్రులు సాళువనరసింహును,
ఈతని సేనాధిపతియగు నరసనాయకును
తత్కార్యము తాము కోల్పోయిన రాజ్యభా
గములను జయించుటకై స్వైర్యమును వెంట
బెట్టుకొని క్రీ॥ 1474 సం॥లో రాజమహేంద్ర
వరముకడ కరుగుదెంచిరి. ఇంతకు పూర్వమే
భామిని సైన్యాధిపతియగు మాలిక్ హసాన్
బహి, పురషోత్తమదేవుని కలకపుసింహాస
నాసీనిగాజేసి, తత్ఫలముగా క్రీ॥ 1470-71
లో రాజమండ్రి, కొండవీడు, సీమలను గైకొ
నెను. కాని పురషోత్తమదేవుడు తిరిగి యీ
సీమలను జయించుటకు నిశ్చయించుటచేత,
క్రీ॥ 1474 లో భామిని సుల్తాను ఒరిస్సాదేశ
ముపై దండెత్తెను. కాని యోధిహీయెను.
ఈకాలమునకే సాళువనరసింహగూడ గోదా
వరివరకు విజయనగర సామ్రాజ్యమును తిరిగి
విస్తరింపజేసెను. సాళువాభ్యుదయము, రా
మాభ్యుదయము, జైమినిభారతము ఇత్యాది
కావ్యములుబట్టి, సాళువనరసింహరాయలు
పురషోత్తమ గజపతి నోడించి, గోదావరినది
వరకు విజయనగరరాజ్యమును విస్తరింపజేసె
నని తెలియుచున్నది. కాని, క్రీ॥ 1474-1477
సంవత్సరములలో భామిని సుల్తానునకున్న, పు
రషోత్తమగజపతికిన్ని కొండవల్లి, రాజమండ్రి
మొదలగు స్థలములలో పెక్కుయుద్ధములు
జరిగెననియు, తుదకు భామిని సుల్తానే
రాజమండ్రికొటమును ట్టజిందీపట్టుకొనెననియు
ఆకాలమున సాళువనరసింహరాయలు అశ్వప
తులకున్నా, గజపతులకున్నా, గూడసహాయ
మొనర్చకయుండెననియు, అశ్వపతులు గజపతు
లనోడించి, కృష్ణా గోదావరిమధ్యప్రదేశమును

125. చూడము: కలింగదేశ చరిత్రానుబంధము, సం॥20, అనంతవరశాసనము పుట100.

126. Vide Ind. Ant. Vols LVII and LVIII. respectively.

జయించి, తర్వాత 1479-1480 లో, కృష్ణానదికి దక్షిణముననున్న విజయనగరాధీశులదగు కొండవీటివిగ్రహమునుట్టించి పట్టుకొనిరినియు తెలియుచున్నది. 1481లో భామినీరాజ్యపుమంత్రియగుమహ్మదుగవానున్న, 1482లో భామినీ సుల్తానగుమహ్మదుషాయున్నా, చనిపోవుటచే తనున్ను, తర్వాతగల్గిన యల్లలచేభామినీరాజ్యము సిధిలమై చీలికలై పోవుటచేతనున్ను, భామినీరాజ్య ప్రభ తగ్గెను. ఈకారణములచే తిరిగి పురుషోత్తమగజపతి తనసైన్యముతో గోదావరిని దాటి కృష్ణవరకుగల గిరి, స్తల దుర్గములను స్వాధీనపర్చుకొని, తర్వాత కృష్ణానది దాటి, కొండవీటిసీమను తిరిగి స్వాధీనపరుచుకొనెను. ఈవిషయము, కొండవీటిసీమను, దొరికిన గజపతుల శాసనములనుబట్టియే ధృఢపడుచున్నది. శా॥ ౪॥ సం॥ లు 1411, 1412 నాటి ఈ శాసనములలో పురుషోత్తమ గజపతి కొండవీటిసీమ నేలుచుండెననియు, పౌజలు ప్రార్థించగా పెండ్లిసుంకములను తీసివేసెననియు చెప్పబడినది. అనంతవర శాసనములో ఈపురుషోత్తముడు విజయనగరముపై దండెత్తడలి సాధువనరసింహరాయలను పట్టుకొనగా నాతడుదయగిరిసీమ నొసగి తన్ను విడువించుకొనెననియు, అందుచేత గజపతుల రాజ్యము ఉదయగిరి వరకు వ్యాపించి యుండెననియు, తెలుపబడింది.

వీరభానోదయ కావ్యముయొక్క మొదటి యాశ్వాసమున,¹²⁷ శాలివాహన రాజునకును అర్ధదేవికి గల్గిన ఉదయకర్ణుడు, తన పితృర్జిత రాజ్యమును వదిలివేసి, జగన్నాథుని నేవించి, గజపతి రాజుగు పురుషోత్తముని సందర్శించి ఆతని కూతురును వివాహము జేసికొని, ఉత్క

లమున స్థిరవాస మేర్పరుచుకొనెనని చెప్పబడినది. మరియు, ఈ పురుషోత్తమదేవుడే కంచిపై దండెత్తెననియు, పూరిజగన్నాథాలయపు సభామండపగోడపై నీ దండయాత్రకు సంబంధించిన విషయములు చిత్రింపబడినవనియు, తెలియుచున్నది.¹²⁸ ఈ దండయాత్రయొక్క ఫలితము గనే పురుషోత్తముడు కంచిరాజు కూతురగు వద్మావతి లేక రూపాంబికను వివాహమాడెను. ఈవిషయమే కంచి కావేరి పొధియను ఒరియాకావ్యమున వర్ణింపబడినది.

పురుషోత్తమదేవుని కాలమునాటి శాసనములు చెప్పి, దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు నాల్గవ సంపుటమున, ప్రకటింపబడినవి. సం॥ 659, గుంటూరు లక్ష్మీనరసింహస్వామి యాలయమున గలదు. శక సం॥ 1407 లో సంజేశ్వర కుమార గుప్త మహాపాత్రుల కుమారుడు తిరుమలదాసు మహాపాత్రుల కొన్ని యావులను దానమిచ్చి, వాటిని బ్రహ్మరాజులు, తుఱకరాజులు, కరణరాజులు, తెలుంగురాజులు అవహరింపగూడదని శాసించెను. సం॥ 1362, ద్రాక్షారామాలయమున నున్నది. శ్రీపురుషోత్తమగజపతి యొక్క 34వ అంక సం॥ న, శ్రీవైష్ణవకాళి ద్రాక్షారామమున భీమేశునకు దాన మొసంగబడినది.

ఈ రాజకాలమునాటి శాసనములు ఆరు శ్రీకూర్మాలయమున గలవు.¹²⁹ సం॥ 1152 లో శక 1392, మూడవఅంక సం॥ నకు సమానమని గలదు. సం॥ 1153 లో, శక సం॥ 1393, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్య సం॥ నకు సమానమని చెప్పబడుటచే, ఆతడు క్రీ॥ సం॥ 1466-1467 లో రాజ్యమునకు వచ్చెనాయని సంశయము కలుచున్నది. సం॥ 1229 లో, శక

127 Vide. J. B. O, R, S Vol 16, Part 1, P10.

128. Vide B.C. Muzumdar's Orissa in the

129. Vide Nos 1152, 1153, 1161, 1229, 1247

Making, P. 214.

and 1248 in S, 1, Insc, Vol V

సం॥ 1417, ప్రతాపపురుషోత్తముని 87 వ సం॥ నకు సమానముని చెప్పబడుటచే, ఆతడు రాజ్యమునకు వచ్చినది క్రీ॥సం॥ 1466—67 అని ధృఢపడుచున్నది. సం॥ 1247 లో, శక సం॥ 1392, పురుషోత్తమరాజ్యాంక సం॥ 7నకు సమానముని యుండుటచే, ఆరాజు నిశ్చయముగా క్రీ॥ సం॥ 1466 లోనే రాజ్యమునకు వచ్చెనని తేలుచున్నది. సం॥ 1248 లో, శక సం॥ 1393, పురుషోత్తమదేవుని 7 వ రాజ్యాంక సం॥ నకు సమానముని యుండుటచేత, ఆతడు 1467లో రాజ్యమునకు వచ్చెనని తేలును. పై శాసనములనుబట్టి, రాజు 1469.70 లోపట్టాభిషిక్తుడైనను, 1466-1467 నాటికే రాజ్యపన వికివచ్చెనని తెలియుచున్నది. సింహచలాలయమునను సం॥ 805 శాసనమునుబట్టి, శక 1394 సం॥ శ్రీరేణివల్లుకుమారగురుమహాపాత్రుండువీరశ్రీపురుషోత్తమగజపతికింద, కలింగదండపాటి పరీత్యాధికారిగా నుండెనని తెలియును. సం॥ 844, 1394 నాటిది. ఈశాసనము, వీరశ్రీగజపతి గౌడేశ్వరప్రతాప శ్రీపురుషోత్తమరాజు చేసిన ధర్మమును తెలుపుచున్నది.

పుతాపరుద్రగజపతి (1497—1539)

ఈతని చరిత్రము సరిస్పృతిపిలాసమును బట్టియు, అనంతవర తామ్రశాసనమును బట్టియు, రాయవాచకమును బట్టియు, చైతన్యచరితావృతమును బట్టియు, శ్రీకూర్మాలయమునను జగన్నాథాలయమునను గల శాసనములను బట్టియు, శ్రీకృష్ణదేవరాయల శాసనములను బట్టియు, మహమ్మదీయ చరిత్రలనుబట్టియు, మిక్కిలి బాగుగా తెలియుచున్నది.

సరిస్పృతిపిలాస ప్రారంభశ్లోకమందు, ఆ గ్రంథము పురుషోత్తముని కొడుకగు ప్రతాపదుద్రదేవునిచేరిచియింపబడినదనియు, ఆ గ్రంథము వ్రాయుటలో తనయాస్థానమందున్నముఖ్య

న్యాయాధికారి, ముఖ్యమంత్రి, పురోహితుడు, జ్యోతిసికుడు, మొదలుగాగలవారి సహాయము పొందబడెననియు, తెలుపబడినది.

ఈ ప్రతాపరుద్రుడు కాకతీయవంశీయుడు గాక గజపతిరాజునిపై గ్రంథమునుబట్టియే తెలియుచున్నది.

గ్రంథప్రారంభమున పృథావరుద్రగజపతి యొక్కయు, ఆతని వంశముయొక్కయు, చరిత్ర తెలుపబడినది. మరియు, అశ్వపతులయొక్కయు, నరపతులయొక్కయు, పేరు కొన్ని దేశములందే తెలియుచున్నను, గజపతుల పేరెల్లచోట్లను తెలిసియుండెనని వ్రాయబడినది. ఈ ప్రతాపరుద్రగజపతి నిబంధన, ఆఖ్యాయిక, నాటక, ధర్మశాస్త్రాదుల నెఱింగినవాడు. బహు పరాక్రమశాలి. గౌడరాజు గర్వము నణిచెను. సుల్తానుహుస్సేను శరణాగతుడయ్యెను. వజ్రీపంజర, రాజాధిరాజ, రాజపరమేశ్వర, పృథావరుద్రగజపతి యను బిరుదములుండెను. కటకనగర మీతని రాజధాని. ఇట్లే ప్రతియాశ్వాసాంతమునను గలదు. ఈతనికి వీరశ్రీగజపతి, గౌడేశ్వర, నవకోటికర్ణాటకలు బరగీశ్వర, శ్రీదుర్గావీరపుత్రీ, గౌడేంద్రమానమర్దన, జమునాపురాధీశ్వర, హుసేనసాహితరణాగతతాణ, పృథావజనమునీ, విద్యాధరగజపతి, మొదలుగాగల బిరుదములు గౌడగలవు. మాదలాలంజ గ్రంథమునగౌడ సేతు బహు శాస్త్రవేత్తయనియు, వేదాంతియనియు, బహుమత తర్కవిశారదుడనియు, జాజుపుర వరాహాదిదేవాలయ నిర్మాణకర్తయనియు, అనేక బ్రాహ్మణాగ్రహార దాతయనియు, రణవిక్రాంతుడనియు, తెలుపబడినది.

ఒరిస్సాదేశమున చైతన్యస్వామి మతము వ్యాపింపక పూర్వమున్ను, గజపతిరాజ్యముపై శ్రీకృష్ణరాయలు దండెత్తక పూర్వమున్ను,

క్రీ॥1515-16వఁ నకు పూర్వమే, సరస్వతీవిలాస గ్రంథము వ్రాయబడియుండునని తద్గ్రంథమున తర్జుమాచేసిన ఫోటో అభిప్రాయపడిరి.¹³⁰

మరియు, ఆకాలమున విజ్ఞానేశ్వర, వరరుచి, అపరాదిత్య, చంద్రిక, మొదలగు భావ్యకారుల వ్రాతలు భిన్నాభిప్రాయములను వెల్లడించుటచే కృమమైనట్టియు, సర్వత్ర వర్తించునట్టియు, ధర్మ శాస్త్ర నిర్ణయచంద్రికను వ్రాయగోరియే తనయాస్థాన పండితుల సహాయముతో రాజగ్రంథమును రచించెనని తెలిపెను. కొన్ని విషయములలో విజ్ఞానేశ్వరుని మితాత్మధర్మ శాస్త్రమునకు విరుద్ధముగా నున్నను చాలావిషయములలో దానిని పోలియున్నది. స్త్రీయధికారము సిరపరుచుటలోను, దాహిత్రునికి గల యధికారము వెల్లడిజేయుటలోను, లక్ష్మీధరపండితుని యభిప్రాయములను దృఢపరుచుచున్నది. అయినను, సరస్వతీవిలాసముంతయు లొల్లలక్ష్మీధరపండితుని రచనయేయనియు, ఆతడు ప్రతాపరుద్రగజపతి యాస్థానపండితుడనియు, ఆతని సాందర్యలహరీవ్యాఖ్యానారంభ శ్లోకములే ఇందును గలవనియు, తన సాందర్యలహరీగద్యమందు సరస్వతీవిలాస స్ఫుటి నిబంధనమును తాను రచించినట్లు చెప్పుకొనుటచే గ్రంథమాతని చేయనియు, ప్రభాకరశాస్త్రిగారియభిప్రాయము.¹³¹ ప్రతాపరుద్రుడు రాజ్యమునకు వచ్చుసరికి దక్షిణహిందూదేశముంతయు అశ్వపతి (భామినిరాజు), జరజతి (విజయనగరరాజు), గజపతి, ప్రభువుల స్వాధీనమునందుండెను. వీరిలోవారికి రాజకీయ, మత, ద్వేషములు ప్రబలియుండెను. ఎవరికి వారే దక్షిణదేశముంతయు తమయేకభ్రతాధిపత్యముక్రిందకి తేవలెనని తలంచుచుండిరి.

శ్రీ॥15వ శతాబ్దాంతమున, భామిని కర్ణాట, రాజ్యములు ఊతవహించుటచేత, గజపతిరాజ్యము కండివరకును వ్యాపింపబడెను. కాని, క్రీ॥సం॥1509లో కృష్ణరాయుని విజయనగరాధీశులగుటచేతను, 1512లో కుటుబ్ హగోల్కొండస్వతంత్రనవాబగుటచేతను, ఉత్తరమున బెంగాలు నవాబులు బలవంతులగుటచేతను, ప్రతాపరుద్రదేవుడు తాను తలచిన ప్రకారము తనరాజ్యమును గంగానదిమొదలు దక్షిణముద్రమువరకును వ్యాపింపలేకపోయెను. మీదుమిక్కిలి, తనరాజ్యములోని కృష్ణానదీ దక్షిణభాగముంతయు కృష్ణరాయల కివ్వవలసివచ్చెను. తర్వాత ఉత్తరదిశనుండి మహమ్మదీయులు దండెత్తి పూణెగన్నాధమును కొల్లగొని, ఆలయములను పడగొట్టి, గజపతిరాజ్య ఊతకు ముఖ్యకారకులైరి.

రాయవాచకమునబట్టి, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, 1512 లో, పూర్వాభిముఖుడై, గజపతివారి సేమలోనున్న ఉదయగిరి, కందుకూరు, కొండవిడు, బెల్లంకొండ నాగార్జునకొండ, వినుకొండ మొదలైన దుర్గాలు, సాధించెను. ఉదయగిరిదుర్గమును గాపాడుటకై వచ్చిన ప్రతాపరుద్రగజపతి నోడించి పారదోలెను. 1514 లో కొండవీటిని ముట్టడించి స్వాధీనముజేసికొనెనని యందలి శాసనములే తెలుపుచున్నవి. మొదటిపూర్వదిగ్విజయయాత్ర లేక కళింగదండయాత్రయింతటితో ముగిసెను. తిరిగి రెండవ కళింగదండయాత్ర 1516లో ప్రారంభించెను. విజయవాడ యందున్న సేనను కలుసుకొని, వెంగిదేశమును జయించి, ఆ సం॥ననే సింహచలముచేరి అందు శాసనము చెక్కించెను. 1517 లో పొట్టునూరుసీమను జయించెను.

130. Vide Pp, XVI to XVIII in Preface to Sarasvati Vilasam.

131. చూడుము, ఆంధ్రపత్రిక, విభవసంవత్సరాది సంచిక, పుటలు 172, 173.

1517 లో సింహచలాలయమున నొకశాసనమును చెక్కించెను. ఈశాసనములను బట్టి, కళింగ దిగ్విజయయాత్ర 1512 మొదలు 1517 వరకును జరిగెనని తెలియును. రాయవాచకమును బట్టి¹⁸², ఈక్రింది విషయములు తెలియుచున్నవి:—

“కృష్ణరాయలవారుకారణకజన్మలైనవారుకాబట్టి సూడవిప్పేకొరకు మేళులైన తురకలను వీగతోలి మనశీమతోనికి వచ్చి గిరిదుర్గ స్థలదుర్గ జలదుర్గ వనదుర్గములను యెండవరుపల్ల పోరాడినసాధ్యంకాదు. అట్టి మార్గాలను కోటకొత్తళాలు దినమొక్కటిగా సారి మార్గముచేత ఆక్రమించి తక్కిన కోటలు ధూళికోటలుగా సాధించినవారైరి. గనక మంపిమాత్రం వారుగారు విష్ణు అంశ అన్నందులకు గజపతివారు ఆరీతిలవును తమ పెద్దలు కన్నాటకానకు అపరాధం తలంబి నండ్లపల్ల వారుబలవంతులై మనరాజ్యంమీద దండెత్తినవచ్చినారు. వారిని జయించేటందులకు జయోపజయంకనవలెనని పోడశపాత్రులను పిలువనంపుగా బలభద్రపాత్రుడు, దుర్గాపాత్రుడు, భీమాపాత్రుడు, మకుండిపాత్రుడు, భీకరపాత్రుడు, భైరవపాత్రుడు, రణరంగపాత్రుడు, అఖండపాత్రుడు, మురారిపాత్రుడు, వజ్రముప్పిపాత్రుడు, తురగరేళంపాత్రుడు, అశనీపాత్రుడు, అసహాయపాత్రుడు, గజాంకుశపాత్రుడు, మృగేంద్రపాత్రుడు మొదలైనవారు పదారుపాత్రులువచ్చి గజపతివారిని పోడగనగా వారలను కూచుండనియమించి వారలతో ఇదివరకున్న నడచిన కార్యాలన్నింటిని విన్నారేకదా! కన్నాటకంవారు కనములదాంటి అహముదానగరమునకువచ్చి నిసాతంశేఖి పోట్ూరి సింహాద్రివద్ద శిబిరం

దిగినారు. యిక్కడికి నాలుగుక్రోశములమేర వచ్చివున్నారు. రేవుమర్నాట దాటియార్జుం గా గుర్రం రాణువవచ్చును; అప్పుడెన్నో నీమి పించుకోవలెగాని మొదటిసళంబికున రాసు, ఆల ఆలోచనగా అడిగినండ్లలకు పోడశపాత్రుల యీ ఆలోచన మునుపు మూడుతెగల దునే దార్లున్న కన్నాటకంవారికి వెనుఖానదించి నిలువలేక తమతమ స్థలాదులకు పోయిండున పల్ల యెవ్వరినింన్ని యెంచుక తురకాజ్యం శీమలుదాంటి మనగడికనమలుంన్న బొచ్చి పట్టంసమీపానకు వచ్చినారు; యీసమయూన మనం అమూడు తెగలవారికిన్ని చెప్పి అంప్పించి వారు సరుదులుంన్న బలవంతముగా వుండమని మనమున్న యిక్కడను కనుపించుకొంటేను యెండ్లుంబోసుంన్నారు. కాళహస్తి ఆరభ్యం జగన్నాథంపర్యంతం మనశీమ; అట్టిపల్ల యెనురు యెంచుక లోతుయెను గరుగనక లోజొచ్చి వచ్చినారు మంత్రాలోచనమీద వచ్చినకార్యంకాదు హామికమీద కార్యం గనక వారికేముప్పు, మనకార్యంజయ మాను, వారు యాయలు మనం సాములు, మన శీమపజలకు వారలవీగతోలి స్థలాలున్న నిలువవలెనని ఉత్సాహపుష్టి గనక ఇట్టి పల్ల మనం కనుపించుకొంటేను కన్నాటకం వారు నిలువలేక తమశీమకు పోయ్యెనుబోదురు. రేవుడిదయాంన్న స్వామివారు రౌతు రాణువకు నక్కలాకులిప్పించి అందరినన్ని ఆయత్తపడి రమ్మనండి. మీరుపఖప్రదేశాన రాజచిహ్నాలు పట్టించుక ఉన్నతస్థలనవుడ్డి వేడుకచూస్తే చాలును. తాము పదారుమింన్న జగడమిచ్చిన కన్నాటకంవారిని వారి దోలి వారిబొక్కనభంధారములున్న యేను గుగురాలున్న మొదటిదొరలనున్న హస్తి

గతం చేసుకవచ్చి సమూహానవులచేమని వారు వారులు తమతమకు తోచినట్లు సాహసపరాక్రమములున్న యుద్ధరంగమందు వేటాడి తునకలుగా సరికేమనిన్ని... కపధపూర్వకముగా చెప్పిరి. గనక గజపతివారు చాలాసం తోషబడి మీరు వొక్కక్కరే వొక్కక్క శాసన భీభత్సు శాయగలరు. మీరు పదార్థులను పదిదిక్కులు కనిపించుక కార్యంశేస్తే ఘాలివానాను వురుములున్న పిడుగులున్న బడినట్లు భీభత్సుగా పోరుదురు... ఆరీతున కర్నాటకం వారిని విమలఖలశేఖి గజపతి అనే పేరున్న రాజ్యమున్న నిలువవలెను అని అన్నండ్లలకు పోడశపాత్రులు అన్నిటికిన్ని జగన్నాయకులు వున్నార ఉదయాంన్నె అనిన్ని జూచేరు అని సంబుద్ధిగా చెప్పి ఉదయాన్నె మేమున్న ఆయత్తపడి వస్తున్నారము మీరున్న ఆయత్తపడి రావలెను అని అన్నండ్లలకు అండ్లరున్న యేకవాక్యముగా పలుకరించిరి. గనక ఆవివరం ఆద్యంతం కర్నాటకంవారి స్థానాపతి కమలనాథయ్య కృష్ణరాయలవారి సమక్షమానకు సత్కృత్యముగా కాకితములు వ్రాయించి ముద్రబడతేసి అతిగోప్యముగా రాయలవారు అంత్రపురాన వున్నప్పటికిన్ని ఆయనచేతనే కాకితములు యిప్పునిచెప్పి అంపుగా పొద్దుచేర నాలుగు ఘడియలప్పుడు వేగర్లువచ్చి కాకితములు యిచ్చినారు. రాయలువారు తామె కాకితములు చదివి జూచుకొని కార్యం చినతప్పి తప్పిత్తాయను అని చాలా చింతనొందినవారై అప్పుడు అప్పజమాటలు వినకవచ్చినండ్లలను ఇంత్రకార్యంవచ్చెను అని... తగినఉపాయంయేరీతు అని అడిగినండ్లలకు, అప్పజ స్వామివారి హృదయమున్న ఆలోచనాను యేతీరో అని అడిగినండ్లలకు, రాయలవారు పోడశపాత్రు

లుంన్న గజపతివారు కేశిన ఆలోచనవల్ల తమకు పాణిహానిన్ని మానధంగమున్న అయిన అవని ప్రజలకు అవధిన్ని వచ్చును అనిన్ని అప్తైశ్వర్యములుంన్న ఆక్రమింత్తురు అనిన్ని మనస్సు నిశ్చయముగా తోచివుంన్నదా అని ఆనతిచ్చి మరిన్ని అప్పజ తోను యీసమయమందు యేమి వెచ్చబెట్టినా ఉత్తరపు; మాకు యీతీరు బుద్ధిమార్గముగా జెప్పిన ఆతీరునె విని నడిచేము; యింత్రకు వచ్చినకార్యం వ్రాయవ్రాయాసములకు నిలుచునా అని అన్నండ్లలకు, అప్పజ రాయల వారితో... యీసమయానభేదోపాయమునంఘటించి జయించే యత్నం గనవలెనని గనక అనర్హమైన భూషణములు బహువుగా వెచ్చబెట్టి హానికార్యము రాకుండా నడిపించవలెను అన్నండ్లలకు రాయలవారు సప్తపాయముల చేతనున్న యీసారి గడిపిస్తే చాలు అని అప్పజతో ఆనతిచ్చి తామున్న బొక్కసభండ్లారములుంన్న యేరుగగ్రాలున్న రాణువరాష్ట్రములున్న కోటకొత్తళాలున్న గ్రామభూములున్న సకలమున్న మీయొక్క ఆధీనం గనక మీకు సరిపోయినట్టు నడిపించుకొండ్లా ఆని త్రికరణత్రిపాచకముగా పలకరించి సగరికివచ్చిరి. గనక అప్పజవారు... పోడశపాత్రులకున్న పేరువరుసలకున్న వరుసలాను మేము పలుకరించిన క్రమం రాయలదేవునివారి సమీపములుగా వ్రాయమని పలుకరించి నిరూపవక్కణ చెప్పిన క్రమం—మీరు అంప్పించిన కాకితములు చూచుకొంటిమి; గనుక అండ్లలి వయనం గజపతివారు అదియుండ్ల మమ్ముననాడిన మాటలున్న నడిపించిన మర్యాదలున్న రాష్ట్రదుర్గబహుమానముల కొరకు వారి వారితో ఆడుకొన్న వార్తలున్న జన్మజన్మ

నికిన్ని మరవతగ్గది లేదనిన్ని వివరముగా పోడశపాత్రులకును ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నిరుపములు వ్రాగించి మిరిన్ని భూషణములున్న ఉడుగరలున్న పదారు పెట్టెలు గట్టించి పదార్థుని నియోగ్యులకున్న పయనం శేషి పదారుగురు మనుష్యుల వశాల పెట్టెలయిచ్చి పోడశపాత్రులున్న గడకు పోయి యిచ్చి రన్మనెట్టుగా అంప్పించిరి... పదారు పెట్టెలున్న చేపట్టుగా పట్టుకపోయి గజపతి వారి ముందర విడిచినారు గనక గజపతివారు పెట్టెల విడిపించి వారివారిపేరుల వ్రాసిన నిరూపములున్న చదివించుకొని వక్కణలు విని ఆదియంద్రు తాము ఆగ్రహబడిన కార్యములున్న వుటంగించి అందుకు ప్రత్యుత్తరమున్న అగర్వమైన భూషణములున్న సేదర్శనంగా చూచి పోడశపాత్రులను సమ్మి జగడాలకు పోతావుంటిమి వార్లు ఇంత ద్రోహనకు లోనైరి. మనపాలిట్టి జగన్నాథుల కృపవల్ల మనుకలుగా హెచ్చరిక పడితిమి. ఇళిను యెవ్వరినీ సమ్మరాదు అని వచ్చిన పదారు నియోగ్యులకున్న పట్టంవిడిచి యొక దేశాన అన్వలవీడతోలి గజపతివారు యేడ నిమిదిలనుడపొడవు ఉత్తరంగా పారిపోయిరి... అంత, రాయలు పోట్లూరిసింహాద్రివద్దజయ స్తంభము వేయించునుబుద్ధిని బిరుదనంపెటయ నతోను మేము ప్రతాపము కొలకు వచ్చినవార మింతైకాని రాజ్యాపేక్షకొరకువచ్చినవారము గాము; గజపతివారి రాజ్యంగజపతి కే నడిపించేము; మేమున్న మాశీమకు సాగిపోయేము; అని ఆసతియ్యగా నుబుద్ధి ఆవివరములకు గజ పతివారికి ఆనుపూర్వకముగా కాకితం వ్రాసి పంపినారు గనక బుద్ధిశాలియైనటువంటి గజ పతివారు ఆ కాకితము చదువుక చాలాసంతో

షపరులై తిరుగా పట్నానకువచ్చి పోడశపాత్రులవల్ల తప్పితం లేదని విచారించుక చారులచాత పిటనసంప్పించుగా వారున్ను వచ్చి కని కొలిదిరి గనక మీవల్ల కపటమున్ను లేదు ద్రోహచింతయును లేదు అని పలుకరించి వారలకు బహుమానములు శేషి వారలకూర్చుక రాయలవారిని సందేహించుక మాట పలుకులాడేటప్పుడు గజపతివారు రాయల దేవునితోను సమయోచితములుగా పలుకరించి—తమకొమార్తె అయిన జగన్మోహిని అనే కన్యకను దారపోశి... ఆవల మరిన్ని అల్లురికిన్ని ఆడుబిడ్డకున్న యియ్యతగిన బహుమానోచిత క్రమభూషణాలసింన్ని అంప్పించి మిరిన్ని తమకొమార్తెకు పట్టుపరిమెళి పనువులకని కృష్ణవేణికి దక్షిణపుదిక్కునడిచే రాజ్యాలున్ను కోటకొత్తళములున్ను దుగ్గాలున్ను ఇచ్చి... అంపుగా రాయలవారు అత్యంత సంతోషముకులై నగారాశేయమని గజారోహులై అప్పాజనుబుద్ధిని కూడా చోడోలునువు చ్చుకొనిబయలుదేరి రాగాయ్యాపర్యాయములన్నింన్ని గోలకొండ విజయాపురం అహమదానగరం యేలే.....”

రాయవాచకమున పై చెప్పబడిన విషయములు, శ్రీకృష్ణ దేవరాయల శాసనములనుండి ధృఢపడుచున్నవి.¹³³ సం॥ 248. “గజపతి విభాడ శ్రీ వీరపృథ్విరాజ శ్రీ కృష్ణ దేవమహారాయలు విజయనగరాన నుండి పూర్వ దిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి ఉదయగిరిదుర్గం సాధించి తిరుమల రాతరాయమహాపాత్రునిం బట్టుకొని అద్దంకి, వినికొండ, బెల్లంకొండ, నాగార్జునకొండ, తంకేడ, కీతవరం, మొ॥ గిరిదుర్గ, స్థలదుర్గములుగై కొనికొండపిటిదుర్గం లగ్గలం బుచ్చుకొని, ప్రతాపరుద్ర గజపతి కు

మారుండు వీరభద్రరాయనిని కుమారహం
వీర మహాపాత్రుని కొడుకు సరహరిపాత్రు
డు, రామూరి మల్లపఖానుండు, ఉద్దండఖా
నుడు, పూసపాటి రాజులు పాత్రసాహంతుల
ను, మన్నెవారిని పట్టుకొని వారికి అధ
యదానం ఇచ్చి, ధర్మకోట అనురేవ్యరావకు
విచ్చేసి, శక సం॥1437 కృష్ణానదీతీరమున శు
లాపురపదానం చేసి, తమ తల్లివంశ్రుల పు
ణ్యంకు పెద్ద మద్దూరి గ్రామం ధర్మంజేసిరి.
సం॥1170: "శుభమస్తు శ్రీమాన్ మహారాజాధి
రాజ పరమేశ్వర మూరురాయరగండ అధికా
య విజయభూషాగీతప్రసర రాయరగండ యవన
రాజ్యసంస్థాపనాచార్య, శ్రీవీరనాథాచార్య వృష్ణ
దేవమహారాయలు విజయనగరాన సింహాసన
స్థుడై పూర్వ దిగ్విజయయాత్రకు విచ్చేసి
ఉడయగిరి, కొండపేను, కొండపల్లి, రాజమ
హేంద్రవరం మొదలయిన దుర్గాలు సాధించి,
సింహాద్రికి విచ్చేసి, స్వస్తిశ్రీ విజయభూషయ
శాలివాహన శకవర్షాలు ౧౮౮౦ లకు నేటి
ధాత సం॥ చైత్ర ౬౧౨ స్థిరవారాన సింహా
ద్రినాథునిదిద్దించి, తమతల్లి నాగాదేవమ్మగారి
ని, తమతండ్రి సరసరాయనిగారికి, పుణ్య
ముగాను దేవునికి సమర్పించిన కంఠపాల
నికి ముత్యాలు ౯౯౦ వజ్రమాణిక్యాల కడి
యాలజోడు ౧టి, శంఖచక్రాలపతకం ౧న్ని
పయిడిపల్కెం ౧న్ని తూకాలు ౧౮౨౯౨
కాసిమాడల ౧౨౦౦౦; తమదేవి చిన్నాదేవ
మ్మగారిచేతను సమర్పించిన పతకం ౧కి
X 500; తిరుమలదేవమ్మగారిచేతను సమర్పిం
చిన పతకం ౧కి X 500. యంతమట్టుకు స
మర్పించిన ధర్మశాసనం."

ముఖలింగశాసనం, సం॥ 1119, ప్రతాప
దుద్రదేవుని కిర లంకసం॥ నాటివ. శ్రీకూర్మ
శాసనం సం॥ 1228, శక 1425 నాటిది. ప్రతా

పగుద్రుని రాజ్యాన శ్రీకూర్మనాథునికి రాం
భట్టు మహాపాత్రులభార్య దీపదానం జేసెను.

మాదలావంతి గ్రంథమునుబట్టి, ఈతని
కాలమున బౌద్ధ, బ్రాహ్మణ, మతములు అ
న్యోన్యవైరమునుబూని తగవులాడుచుండెనని
యె, రాజు చైతన్య (వైష్ణవ) మతము నవలం
భించి ఈరెండు మతములవారిని దండించు
చుండెననియు, ఆఫగనులు బరిస్థాదేశముపై
దండయాత్ర నల్పి, పూరి జగన్నాథమును
దోచుకొనిరియు, తెలియుచున్నది. రాయ
నాచక్రమునుబట్టియు, శాసనములనుబట్టియు,
గన్నాటరాజుకు కృష్ణదేవరాయలు పొట్నూ
రుచుకొని గల రాజ్యమును జయించెననియు,
ఆకాలమున గజపతి రాజ్యము ఓడనశ నొం
దెననియు, తెలియుచున్నది.

ప్రతాపదుద్రదేవుడు మరణించినతర్వాత,
ఆతనికొడుకు కాలకదేవ సింహాసనమెక్కి
1½ సం॥లు రాజ్యముచేసెను. తర్వాత
ఆతని తమ్ముడు కళ్యాణకదేవ సింహాసన
మెక్కి, మూడు నెలలుమాత్రమే రాజ్యమే
తెన. వీరద్దరు, తమతండ్రి మంత్రియగు
గోవిందవిద్యాధరునిచే చంపబడిరి. తర్వాత
గోవిందవిద్యాధరుడు భోయనంశమును స్థాపిం
చెనని తెలియుచున్నది.

భోయనంశము. (1541-42—1559)

మాదలావంతి గ్రంథమునుబట్టి, బెంగాలు
సవాలులు త్రరమునుండియు, గోలుకొండనవా
బులున్ను కర్నాట రాజులున్ను, దక్షిణమునుం
డియుగజపతి రాజ్యముపై దండెత్తుచుండిరి. ఒక
ప్పుడు బెంగాలుసవాలులుదండెత్తగా, మంత్రి
యగు గోవిందుడు వారిలోచేరి రాజును ప్రద
భ్రష్టుని గావించెనట! ఆతని నాల్గవలంక
సం॥ నాటి శాసన మొకటి జగన్నాథాలయ
మున గలదు. దానినిబట్టి యాతడు శ్రీ సం॥

1541-42 నుండి రాజ్య మేలెనని తోచుచున్నది. అనగా, 1539 లో ప్రతాపరుద్రుడు మరణించెననియు, తర్వాత రమారమి కెండు సం॥లు ఆతని కొడుకు లిద్దరును రాజ్యమేలిననియు, తెలియును.

గోవిందుడు 7 సం॥లు రాజ్యమేలెనని ఆ తదు తన 7వ అంక సం॥న, గోల్కొండ రాజ్య ముపై దండెత్తెను. కాని యాశుని నోడింపకమునుచే, తన మేల్గువగు రఘునంద్రభట్ట రాయ బెంగాలునవాలుల సహాయమున బరిస్సాదేశమున తిరుగుబాటుచేసెనని తెలియువచ్చుటచేత, వెంటనే తన దేశమునకు వచ్చి వారి నోడించెను. అతని మరణానంతరము, 1545లో, అతడొక మునుష్యుని తాపదేవ రాజ్యము నకువచ్చి, 1545 ముం॥ 1557-58 వరకు, 121 వ సం॥లు రాజ్యమేలెను. ఆతడు దుష్టుడనియు, బాహుళ్యముచే, తన గుఱ్ఱములకు కనవుల తోయించుచుండెననియు, గనక సరిసింహ యగు నాతనికి కొంతకేయాతనిని, 15 వ అంక సం॥న, పూర్వజన్మ కథలయందున విషప్రయోగముచేసి చంపించియు, తెలియుచున్నది. 134 తర్వాత సరిసింహదేవ క్రి॥సం॥ 1558 గోవింహానన మెక్కెను. ఆసం॥ననే తెలుగు దేశమునుండివచ్చి, బాహుళ్యదేవ ఈరాజుకిందనుండ్త్రాగెననియు, పొడవైన రాజు క్రూరుడగుటచే, మంత్రి మామోహయముఁజిన్ని తన భార్య మొదలగు స్త్రీల జోలీలలో రాజును సంకల్పింపగోరి వచ్చునున్నారని చెప్పి, తన భటులచే నిండిన జైలరును రాజు అంతఃపురమున ప్రవేశపెట్టి, రాజును చంపించెను. తర్వాతి సరిసింహుల సోదరుడగు రఘునందేవుని 1 సం॥పై గా సింహా

సనముననుంచి, 1559లో, ఆతనినిగూడ కడతేర్చెను. తర్వాత తానేసి హాసనమెక్కెను. 135 తర్వాత తానేసి హాసనమెక్కెను. 135 తర్వాత తానేసి హాసనమెక్కెను. 135 తర్వాత తానేసి హాసనమెక్కెను.

ముకుందదేవుడు తెలుగురాజు. భోయిన శమును తుగముట్టించి, 1559 మొదలు 1568 వరకు రాజ్య మేలెను. హంటురు ఒరిస్సాదేశవర్తితనా¹³⁵ ఈ రాజు 1551 మొదలు 1559 వరకు రాజ్య మేలెనని యున్నది. గా సింహాననమొనరించినదిగాతోచదు. ఈ రాజు స్వావేళిముప్పై రాజ్యమేలిన కడవటి హిందూ రాజుని గుర్తించవలెను. ఏలనన, ఈతని కాలముననే బెంగాలునవాలులు వధూనులచే బరిస్సాదేశము పూర్తిగా జయింపబడెను.

ఈరాజుచెలవాయ శాసనము, సం॥1182 ను బట్టి, సింహాద్రినాథునికి వనపతికృష్ణ రాయలొసంగిన భర్తము జుగకభోతే, ముకుందదేవుని పొడిచెననియు, తర్వాత 40 సం॥లు సాగకభోతే, చంద్రనాయకుని, అశ్వపతి మహమ్మదుని కుల్లికాదోబ్ మా తరచున, జరిగించెననియు, ఇంకొక చంద్రుని ఈశాననకాలమున 1504 లో చంపించినట్లుగాలులల్లెను మత్కల రాజు గా ముండెనని తెలుసుబడినది.

ఈరాజుని గ్రంథములుబట్టి, ముకుందదేవుని తర్వాత చంద్రవర్తితో స్నేహము చేసి, కామినియని మిత్రునితో వైరముబూనెననియు, తన 4వ రాజ్య సం॥ న, గంగానది మొట్టవ దండునిపించి యుండి, గంగానదిలోపడ వలపు పనోరము నున్నందుండగా సులేమాన్ ఆనంగతిని తననేతతో యెదుర్కొనెననియు అప్పుడు రాజు కోల్పోమాకోలతో దాగుకొని యుండుటచే నది ముట్టసింపబడెననియు, ఆకాలముననే మరియొక మహమ్మదీయనేన, కలాపహర్ అని నేనానిక్రింద కటకముపై దండె

త్రి దానిని ముట్టడించి పట్టుకొనెననియు, తెలియుచున్నది. మరియు, ఈ అల్లకల్లోల సమయముననే సారంగర్ కోటయందున్న రామచంద్ర భంజ దేవు తాను రాజనిసాటించుకొనెనట. ఈ విషయమును తెలిసికొని, ముకుంద దేవు సులేమాన్ తో సంధి చేసికొని, సారంగర్ వద్ద రామచంద్ర భంజ తో పోరాడజూచెను గాని తుదకు తానే చంపబడెను. ముకుంద దేవు 8½ సం॥ లు రాజ్యము చేసెను. తర్వాత, రామచంద్ర భంజ అర్ధ సం॥ రాజ్యము చేసిన తర్వాత, పథాను లతని నోడించిరి. తర్వాత, కటకమును పట్టుకొని, రిఘుభంజ చోట రాయని గూడ చంపివేసిరి. (క్రీ॥ సం 1568 లో, బరిస్సా మహమ్మదీయుల స్వాధీనమయ్యెను.

అబుల్ ఫజల్ రచించిన అక్బర్ నామా గ్రంథము ను బట్టి కింది విషయములు తెలియుచున్నవి.¹³⁶

బరిస్సా రాజ్య మెల్లప్పుడు పరాక్రమ శాలులగు రాజులచే చక్కగ పరిపాలింపబడుచుండుటచేత రాజద్రోహులూ దేశమున శరణు జొచ్చుచుండెడివారు. అక్కరు చక్కవ ర్తికి గూడ యా దేశమును జయించుట కష్టతమముగ నుండెను. (క్రీ॥ సం॥ 1565 లో అక్బరు బాక్సురమున మకాము చేసియున్న కాలమున ముకుంద దేవుతో సంధిముచేయ నిశ్చయించి, తనకోశాధిపతియగు హన్స్ ఖారునిన్ని, సంగీతకళా విశారదుడగు మహాపాత్రునిన్ని, ఆత్మిక డకురాయభారులుగా పంపెను. ముకుంద దేవు వారిని సత్కరించి, అక్కరు చక్రవర్తితో సంధి చేసికొనెను. మరియు, బెంగాలున వాబుగా సులేమాన్ అక్కరునకు లోబడనియడల, తానాతని నోడించి, ఆత్మశత్రువును, తనకు శరణాగతుడునగు ఇబ్రహీమును బెంగాలున వాబుగా జేసెనని,

వాగ్దానమిచ్చి, వారికనేక మత్తగజములను, అమూల్యమైన బహుచూనముల నొసగి, తన రాయభారియగు రాయవరమానందునితో గూడ వారిని అక్కరువద్ద కంపెను.

తర్వాత కొద్ది కాలమునకే ముకుంద దేవు తన సైన్యముతో త్రివేణీనదీతీరమున దండు విడిచి యుండెను. కాని, యాతడు బాగూకుడుగాక యుండటయు, బరిస్సా రాజధాని అసహాయస్థితిలో నుండుటయు, సులేమానునకు లాభకరమయ్యెను. రాజును హుగ్లిల్లాలోని కోటవద్ద కొటలో ముట్టడించి, వెనక ప్రక్కనుండి బరిస్సా పైకొక సేనను పంపెను. ఆతని కొడుకగు బయాజీకున్న, సేనాధిపతియగు కాలపాహారున్న, జార్ ఖండి, సింగ భూని, మయూర్ భంజ, నీయన్ బారు ప్రదేశములగుండా సేనను నడిపించుకొని హతాత్తుగా కటకమును పట్టుకొనిరి. ఆసమయముననే రామచంద్ర భంజ రాజ్యము నాక్రమింప జూచెను. అందుచే, ముకుంద దేవు, సులేమాన్ తో సంధి చేసుకొని, రామచంద్రునోడించు యత్నించుకొని, తానే యోడింపజేసి, చనిపోయెను. మానలావంశ గ్రంథమున, ఈ కింది కొత్త విషయములు గలవు:—

“ఈ కాలమున కాలపాహార్ పూర్తిల్లాపై దండెత్తి కొల్లగొనేను. జగన్నాధుని విగ్రహమును అర్చకుడగు దివ్యసింహపట్నాయకుడు చిక్కిన రోవర్ పాంతమునున్న పరికుడయందున్న, తర్వాత వలిహస్తీపథమందున్న, దాచెనుగాని, కాలపాహారు వాటిని పట్టుకొని జగన్నాథమునకు వచ్చి, ఆలయమును, అందలి విగ్రహములను మిగగొట్టి, కల్పతరువును మంట బెట్టి, జగన్నాథ విగ్రహమును కాల్చి వేసి, గంగానదిలో పారవేసెను.”

136. Vide Abul Fazl's Aini Akbari, Vol. I. P. p. 171, 318, 331, 340, 341, 351 354, 367, and Vol. II. Pp. 126-128, and 142-144.

మొకరిచందనదేవుని మరణకాలము వరకును గజపతిరాజ్యము దక్షిణమున గోదావరి నదివరకును వ్యాపించియుండెను ఈశసి 10 వ అంక సం॥ నాటి (క్రీ॥ సం॥ 1557) శాసనముకటివాఠౌ గామాయమున నున్నది. దానిపైబట్టి,^{137a} ఈత కిషీరముగిరిగజపతి మహాదేవయనెడి బిరుదుండెననియు, కటకము రాజధానియనియు, గొడరాజునుజుమించి విడిచి పెట్టి, గంగానరపట్టణములావుడుమహానామ జేసెననియు, రాజమహేంద్రవరమునకు జెడివ 27 స్థలములలో పెండ్లినుండుములు కొట్టివేసెననియు, తెలియుచున్నది. ఈతని మరణానంతర మీతని కొడుకు రామచంద్రదేవు రాజ్యమునకు వచ్చి దక్షిణబరిస్తాపై రాజ్యమేలెను. ఆకాలముననే ముకుందదేవుని మంత్రికొడుకగు రామచంద్రుడు ఖుర్ధారాజువారిగ జేసి కొని ఉత్తరబరిస్తాపై రాజ్యమేలెను. ఈతండు వంశములరాజులకును గజపతి బిరుదుగలదు. ఖుర్ధారాజులిప్పటికి, పురజగన్నాథమున గలరు. దక్షిణబరిస్తా దేశపు రాజులను శతచరిత్ర ఎక్కువ భాగముగా తెలియచున్నట్లేదు. ఐనను బొడగులశాసనమున బట్టి సరిసింహగజపతియొక్కడుండెననియు, అతడు గోల్కొండ సవాబుగు మహమ్మదు కూలికుతుబ్ మా (1580-1612) చే ఓడింపబడె ననియు తెలియుచున్నది.^{137b} గంజాంజిల్లాలోని మరయొక శాసనము సరిసింహ, బాహుబలేంద్ర రాజులను బేర్కొనుచున్నది. అది క్రీ॥ సం॥ 1590 నాటిది. ఒక బాహుబలేందుడు గోల్కొండ సేనానలనుచంపెననియు, ఆతనికొడుకు ముకుంద బాహుబలేందుడు 1603 లో, బెంగాలు దేశమునకు తరుమబడి పారిపోయెననియు తెలియును. క్రీ॥సం॥1641 లో, కుట్టుపాహియొక్క మొద

టిపాజువారగు షేర్ మహమ్మద్ ఖాను శ్రీకాకుళమున స్థిరవాస మేర్పరుచుకొని నప్పటివరకు నీవంశపురాజులు స్వతంత్రులుగా నుండిరి. దీనికి నిదర్శనముగా, కొన్ని శాసనములు దొరికినవి:—

దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, 5 వ సంపుటము, సం॥ 1312 శాసనమునుబట్టి ఈ క్రిందివిషయము తెలియుచున్నది:—పాజరత్ మహమ్మదు ఖల్లిపాదుమా పంపున ముకుంద బాహుబలేందు విద్యాధగునింగారు పాజరత్ రాజుగర్హి సామంతులై వుండి తిరుగబడగా నొప్పితిరిమి, తిరిగిస్తూ శక 1521 లేక క్రి॥ సం॥ 1550 న, కల్కిగిరినులో శ్రీకూర్మంపచ్చి, దేవు గుడికొట్టించి మసీదుకట్టించెను.

శక సం॥ 1528 లేక క్రీ॥ సం॥ 1604 నాటి సం॥ 1200 శాసనము శ్రీకూర్మాలయమున నున్నది. మహమ్మద్ ఖల్లిపాదుమా పంపున అశ్వరాయసింగారు ముకుంద బాహుబలేందుని సరిహద్దుచరతరిమి, కూర్మంపచ్చి, దేవునికి రాగజోగాలు సాగక ఉంటే పద్మనాయికులు, విప్లవగోతులు, రాజధిరాజ మహారాజశ్రీ కమాయ్యంగరి పుత్రులు సర్వప్ప అశ్వరాయసింగారు శ్రీకూర్మ గ్రామందానం జేసిరి.

దక్షిణహిందూదేశ శాసనములు, 6 వ సంపుటము, సం॥ 1182 శాసనము, శక 1526 లేక క్రీ॥సం॥ 1605 నాటిది. ఇదిసింహచలాలయమునగలదు. కోధినామ సం॥ నాటిది. ఆ సం॥ న, పాజరతు మహమ్మదు ఖల్లికుతుబ్ పాదుమా ఒడయర్ పంపున అశ్వరాయసింగారు (పద్మనాయకుడు) కొప్పులవారి కొతాం, మీకొం, సాధించి, ముకుంద బాహుబలేందుని సరిహద్దువరకు తరిమి, శ్రీకూర్మ

మున్వాసుకి ధర్మంచేసి, సింహాద్రికి వచ్చిరి. పూర్వం సింహాద్రినాధునికి నరపతి (కృష్ణరాయలు) ఇచ్చినది (ధర్మం) జరుగకపోతే ముకుందదేవు సాగించెను. (తర్వాత) 40 ఏళ్లు సాగక ఉంటే పద్మరాయకులు కమళయంగారి పుత్రులు నర్వపు అశ్వరాయనింగారు నరపత్రామం ధర్మంచేసిరి

ఈ కాలమున ఉత్తరబరిస్సాదేశమునకాలావహునిపూరిదండయాత్ర కొద్దికాలమే జరిగెను. ఏలనన, రామచంద్రుడు వెంటనే దక్షిణ బరిస్సాలో స్థిరవాస మేర్పరుచు కొనగల్గెను. ఖుర్దా యాత్రని రాజధాని. ఇతడే తిరిగి జగన్నాధుని విగ్రహమును ప్రతిష్ఠింపజేసి, దేవునికి దూప, దీప, నైవేద్యములు కొనసాగించెనని తెలియుచున్నది.

క్రీ॥ సం॥ 1572లో సులేమాన్ చనిపోవుట చేతను, తర్వాత కొద్దికాలమునకే ఆతని పెద్దకుమారుడు చ పబటటచేతను, 1573-74లో అక్బరుచక్రవర్తి బీహార్, బెంగాల్, బరిస్సాదేశములు జయించుటకై, మునింఖాన్, రాజాతోడోడులు, అనుబద్ధుల సేనానులయూధిపత్యముననొకగొప్ప సేననుపంపెను. ఆ సేనబరిస్సాలో దాగి కొనియున్న సులేమాన్ యొక్క రెండవ కొడుకగు డాడ్ ఖానుని 1575లో జలేశ్వరంపద్ద ఓడించెను. అయినను, 1592వరకు మగలాయిలకును పథానులకును ఘోరయుద్ధములు జరుగుచుండెను. తురకు రాజామాన్ సింగ్ వసపురముపద్ద ఆస్థుల నోడించి మగలాయిల పక్షమున బరిస్సాదేశమును పూర్తిగా స్వాధీనపర్చుకొనెను. అప్పుడు, ఉత్తర బరిస్సాదేశపురాజగురామచంద్ర దేవు డక్కిరుపాలబడెను. మాదలాపాఁజి గ్రంథమునుబట్టి, ముకుందదేవుని కొడుకున్న ఆతనిమంత్రికొడుకగు రామచంద్రదేవున్న పోరాడిరియు, ముకుందదేవుని

కొడుకు అక్బరుని శరణువేడగా ఆతడు రాజామాన్ సింగ్ ను పంపెననియు, ఆతడు జగన్నాధముచేరి రామచంద్రుని బరిస్సారాజుగా నియమించి, ముకుందునికొడుకునకు అలిప్రదేశము నిచ్చెననియు, తెలియుచున్నది. బిబర్ హజల్ యొక్క విని అక్బరీ విబట్టి ఈ క్రిందివిషయములు తెలియుచున్నవి. "రాజామాన్ సింగ్ 1590లో బెంగాల్, బీహారు, గవర్నరుగా నియమింపబడి బరిస్సాపై దండెత్తెను. ఆస్థుల సేనాధిపతియగు కుట్టుఖాన్ ఆతనినెదుర్కొనెనుగాని, యుద్ధమునచచ్చెను. అందుచే యాతని సేనాధిపతియగు కృష్ణశివసంధిచేసికొని, జగన్నాధ ప్రాంతదేశములు మగలాయిలకు స్వాధీన మొనర్చెను. కాని యాతడు 1592లో మరణించినతోడనే, ఆతనికొడుకులు జగన్నాధంబోడుకొనిరి. అందుచే, రాజామాన్ సింగు వారి నా సం॥ ననే, వనపురం పద్ద పూర్తిగా ఓడించి, బరిస్సాదేశమును మగల్ రాజ్యముతో కలిపివేసెను. రామచంద్రదేవు టకముననున్న ఆస్థులకు సహాయ మొనర్చుచుండెననివిని, ముకుందదేవుని కొడుకగు తిలీ (తెలుగు) రాజునక అలిప్రదేశమునిచ్చివేసెను. ఖుర్దా రాజగు రామచంద్రునోడించుటకును, దేశమును కొల్లగొనుటకును, సేననునానాదిక్కులకు పంపెను. అనేకపట్టణములు, కోటలు, పల్లెలు, పట్టుకొనబడి కొల్లగొనబడెను. దేశమల్లకల్లోలము కాగా అక్బరునిని, మాన్ సింగ్ ను దేశము శాంతిబరువ నాజ్ఞాపించెను. ఈ విషయము తెలిసికొని, సంతోషించినవాడై రామచంద్రుడు మాన్ సింగునకు లోబడెను. మరియు, తనకొడుకగు వీరబలుని బహుమానములతో ఆతని కడకంపెను. ఆతడును సంతసించి, బరిస్సా, తెలింగానా (తెలింగ) దేశముల మధ్యనున్న మణిపురము నతని కొనంగెను." (1593). ఈ రామచంద్రదేవుని సంతతివారే

రమారమి 20 మంది రాజులు క్రీ॥పం॥16వ శతాబ్దాంతము మొదలుకొని ఇప్పటి వరకును, వంశపరంపరా ఖుర్ధారాజులను పేర వెలియుచున్నారు. ఈసంతతికి చెందినవారే ప్రస్తుతము పూరి రాజులను పేర వెలియుచు, జగన్నాథ దేవాలయ ధర్మకర్తలుగానున్న గజపతిమహారాజు లిరువారైతిమి రామచంద్రదేవు రాజువారు.

ఈసంతతిలోని రెండవరాజగు పురుషోత్తమ దేవు క్రీ॥ పం॥ 1607 మొదలు 1628 వరకు రాజ్యమేలెననియు, మూడవరాజగు నరసింహ దేవు 1628 మొదలు 1653 వరకు రాజ్యమేలెననియు, ఈతడే కోనార్కాలయమండలి నూర్య, చ ద్ర, విగ్రహములను జగన్నాథమునకు తెచ్చెననియు, పదకొండవరాజగు వీర కేశోరదేవు 1731 మొదలు 1773 వరకు రాజ్యమేలెననియు, 1753లో మహారాష్ట్రులు ఒరిస్సా దేశమును జయించిననియు, పదమూడవరాజగు ముకుందదేవు 1791 మొదలు 1810 వరకు రాజ్యమేలెననియు, 1803 లో బ్రిటిషువారు మహారాష్ట్రుల నోడించి ఒరిస్సాదేశమును స్వాధీన పర్చుకొనిననియు, ముకుందదేవు తిరుగుబాటు చేయగా అతనినోడించి పురిజగన్నాథమందుంచిననియు, మావలాపండ్ల ప్రాతలవలన తెలియుచున్నను, ఆవార్తలు సరియైనవి కావని హంటు రిఫ్రిచాయవడెను. 138

గజపతుల కాలమునాటి శిల్పకళ, వాస్తవ్యము.

ఒరిస్సాదేశ మిప్పుడు మిక్కిలి పుణ్యభూమిగా గణింపబడుచున్నది. కాశీ, గామేశ్వరములవలె జగన్నాథము మిక్కిలి పవిత్రమైన పుణ్యభూమి. వైతరణి నది దక్షిణతీరమునందు నైవత్తేత్రములతో నిండియున్నది. జాగ్గపురము లేక యజ్ఞపురము పార్వతి, కాలి, సప్తమాతృ కలయాలయములతో నిండియున్నది. ఒరిస్సాదేశ

శమంతము—అన్ని గ్రామములను— దేవళములతో నొప్పుచున్నది. భువనేశ్వరము శివక్షేత్ర మైనట్లే, జగన్నాథము పురుషోత్తమ (విష్ణు) క్షేత్రముగాను, కోనార్క అర్క క్షేత్రముగా నున్నవి. ఇట్లే ముఖలింగము శివక్షేత్రము; శ్రీకూర్మ, సింహాచలములు విష్ణుక్షేత్రములు. జగన్నాథుని రథోత్సవము హిందూదేశము నందందరకును తెలిసిన విషయమే. జగన్నాథుని ప్రసాద మన్ని వర్ణముల వారికిని పవిత్రమైనదియే. “సర్వము జగన్నాథ” మను లోకోక్తి బట్టి భగవంతునియెదుట ప్రజల కెట్టి బేషము లేదని తెలియుచున్నది. కపిలసంహితాది గ్రంథములందును, ఉత్కల కలింగదేశములందలి ఆయా క్షేత్రముహాశ్చర్యములందును, ఒరిస్సాదేశము కడుపుణ్యభూమియని నిర్ణయపడినది.

గాంగ, గజపతి, రాజులు వైష్ణవ, వైష్ణవ, మతములను సరిసమానముగా పోషించిరి. చెరువులను, కోటలను, ఆలయములను కట్టించిరి. దేవభాష్కరా అగ్రహారములను ప్రతిష్ఠించిరి. పెట్టణములను నిర్మించిరి. అనేక భూదానములను, తులాపురుషదానములను, చేసిరి. వీరికి గల మతాభిమానమే అట్టి గొప్పకట్టడములకు కారణమైనది. అనేక సంవత్సరముల రాబడులతో ఆలయములను నిర్మించిరి. భక్తి మార్గపరాయణులగుటచేతనే వీరిట్లుచేయగలిగిరి. జగన్నాథుని దాసులమని చెప్పుకొనుచు, విష్ణునామములనే ధరించుకొనుచు, తులకు వైష్ణవమతమునే దేశమునందంతటను వ్యాపింపజేసిరి. ఒరిస్సాదేశమునందే గాక ఏను జయించిన దేశములందెల్లడలన గజపతిరాజుల దేవళములను నిర్మించిరి. ఇట్టి ఆలయములు ఉత్తరమున మిథునపురమునను, దక్షిణమున

138. Vide W. W. Hunter's Orissa Volla, P.P. 190—191.

నెల్లూరు, నందును గలవు.

వీరి దేశభవు శిల్పములు, కట్టడములు పరిశుద్ధమైనవని, రాజేంద్రలాల మిత్ర), గంగూలీ, ఫెర్గూసన్ మొదలగువారు వారివారి గ్రంథములలో వ్రాసియున్నారు. ఈయాలయ నిర్మాణపద్ధతులు ఆర్యమతధర్మానుసారము గ నున్నవనియు, విదేశీయ పద్ధతుల ననుసరించలేదనియు, వీరు తెలుపుచున్నారు.

ఈ యాలయముల యాకారము అరటిపువ్వువలెయందును. ఎత్తుదశమ, లోతు, సరిసమానముగనుండిచదరము లేక చూపులేకుండగనే కట్టబడును. గోపురపుగోడలు నాలుగును పైకి క్రమముగా నుగి, కప్పు అక్కరలేకయే పై భాగమును పూర్తిచేయును ఆలయపుశిఖరమున కలశ మొట్టి (అనులకము) యుండును. ఇట్టి కట్టడములో ఆత్మత్యాగము, శరీరకష్టము, శిల్పపుచతురత, సత్వము, శాశ్వతము లేక స్థిరత్వము, శక్తి, కరుణ, కలుగు, అందము, స్థలస్వచ్ఛేదము, జీవకళ, ఇట్టి ధర్మములు గన్నట్టుచున్నవి. శిల్పశాస్త్రపద్ధతుల ననుసరించి ప్రవృత్తి, ఔదార్యము, ఘోరత, మొదలగు జీవకళలు బహు చక్కగా విగ్రహములందు చూపబడినవి.

హంటురు తన బరిస్సా గ్రంథము, రెండవ సంపుటము, 3వ యుభంధమున, బరిస్సా వాఙ్మయమును గురించి వ్రాసెను. 107 బరియూ కవులను గురించియు, 45 వ్రాతప్రతులనుగురించియు, కొంత తెలియజేసెను. ఇదిగాక నాకు తెలిసినమరికొందరు కవిశ్వరుల పేర్లను, వారి గ్రంథముల పేర్లను, మాత్రము తెలియజేయుచున్నాను. గజపతులకాలమున ఓహ్రీ భాష ఉన్నతస్థితికి వచ్చెను. చాలగ్రంథములు ఓహ్రీభాషయందే వ్రాయబడెను. కొన్ని సంస్కృతమున వ్రాయబడెను. వైష్ణవమతి

ము బరిస్సా దేశమున ప్రబలించేక వైష్ణవులనేకమంది అనేక గ్రంథములను రచించిరి. ఈవాతలన్నియు విశేషధర్మకీర్తనములుగ నున్నవి. మార్కండేయమున కేశవకోయిలి, జగన్నాథదాసుని భాగవతము, ఇట్టి ధర్మకీర్తనలు పుగ్రంథములే పురుషోత్తమదేవు భామరత్నము లేక, చాసివి భాష్యమును రచించెను. ప్రతాపరుద్రుడు సరస్వతివిలాసమును ధర్మశాస్త్రమును రచించెను. గోవిందమిత్ర వారివారచతురంగమును, వసంతరాయుడు శకవశాస్త్రమును, సుధానంద శంకరభాష్యము లేక పిజ్జానాత్మమును, విశ్వనాథుడు వేదాంతసప్తకతివి, అనంగిగిరి శంకరభాష్యము, బ్రహ్మసూత్రము బృహదరణ్యకవర్తికాది గ్రంథములను, చిదుకాచార్య తత్వప్రదీపక, బ్రహ్మసిద్ధిభాష్యములను, విద్యాధరుడు ఏకావలిని, అభివందురాను చరిత్రమును, వసుదేవధనోమయూ గంగవంశానుచరితమును, జీవదేవుడు భాగవతమును, లొల్ల లక్ష్మీధరుడు సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యానమును, దివాకరుడు భారతామృతమును, అచ్యుతానందదాసు అనంతగోవి, సప్తభాగవతములను, బలరామదాసు అద్భుతగీత, భావనమునీ, ధగవద్గీత, మహాభారత, రాయాయణాది గ్రంథములను, వెరహాస మహావాతు) య హిందూస్మృతి, దర్శోక్త్యవ చంద్రికాది గ్రంథములను, వసుదేవ త్రిపతి వ్రాయ శ్చిత్తపిలోచనమును, పిశ్వనాథదాసు విచిత్రీరామాయణమును, దీనకృష్ణదాసు రసకల్లోలము, చక్కోధరివిలాసము, నాముద్రకము, ప్రతాపసింధు మొదలగు గ్రంథములను, గోపాలధంజదేవు అర్కమహాత్మ్యమును, హరిచందనదేవు లీలావతిని, రఘునాథ పరీక్ష గోపినాథవల్లభుని నాటకమును, ఉపేంద్రధంజదేవు వైదేహి విలాసాన్యనేకోధి

గంధములను, రచించిరి. బరిస్సాదేశమున గాంగ, గజపతి రాజులు శాంతిని, ఔన్నత్యమును సాధించుటచే నాకాలమున వాఙ్మయభివృద్ధి యయ్యెను. పురి జగన్నాథమునందలి మాదలాపంశి గ్రంథములున్ను, అనేకదేవాలయములందున్న శాసనములున్ను, ఆకాలపుచరిత్రను బాగుగా తెలియజేయుచున్నవి.

గజపతిరాజ్యక్షీణతకును, నాశనమునకును, ఈగ్రంథి విషయములు ముఖ్యకారణములుగా తోచుచున్నవి¹³⁹:—

(1) క్రీ॥ 16 వ శతాబ్ద ప్రారంభమున కృష్ణదేవరాయలు ప్రతాపరుద్ర గజపతినోడించి గోదావరీనదికి దక్షిణముననున్న దేశమును తనరాజ్యములో కలుపుకొనుట.

(2) క్రీ॥ 16 వ శతాబ్ద అంత్యభాగమున బెంగాలునవాబులు బరిస్సాదేశముపై దండెత్తి జాతిపురం, జగన్నాథం మొదలగు పట్టణములను కొల్లగొనుట; దక్షిణమున గోల్కొండనవాబులు శ్రీకాకుళమువరకునుగల ప్రదేశమును జయించుట.

(3) గజపతిరాజులయొక్క హిందూసామంత పంథువులు గోల్కొండ, బెంగాలు మహమ్మదీయనవాబులతో కలుగిలు పన్నుట.

(4) బరిస్సాదేశమున చైతన్యమతము ప్రబలియుండుటచేత రాజులును, ముఖ్యము భక్తిమార్గ పరాయణులై యుండి రాజకీయ వ్యవహారములను సరిగా జరుపలేకుండుట; మరియు, వైష్ణవమతోద్ధారకులగు రాజులకును,

శైవ, భౌద్ధ, మతావలంబకులగు పృజలకును పరస్పరమైన వ్యతిరేకములు.

(5) గర్భభాత, లేక, కొండ సీమలలోని భంజవంశీయులగు సామంతపంథువులు తమస్వతంత్రతను వెల్లించుట.

(6) జగన్నాథాలయము నందలి పూజారులు వైష్ణవమతమును సుప్రసిద్ధముగాజేసికొని తదితరమతముల నంగ ద్రోక్కుటయేగాక, రాజును, మంత్రులను స్వాధీనపర్చుకొని తమకనకూలమగునట్టి శాసనములను దేవాలయము నందే చెక్కించుకొనుట.

(7) గజపతివంశమునందలి కడపటి రాజులు అశక్తులును, దుర్జనులు సగుట; (ఇట్టి తర్వాత రాజ్యమేలిన బోయి, తెలింగ, భంజ, వంశపు రాజులుగూడ బలహీనులగుటచే హిందూ రాజ్యము క్షీణించిపోయెను).

(8) అక్బరుచక్రవర్తి కాలమున మగలాయిలు బరిస్సాదేశమును జయించుట. (1592-1604) కాలముననే, దక్షిణకలింగమును, లేక, శిఖాకోట్, రాజమండ్రి, నర్సారావు (గంజాం, విశాఖపట్టణం, గోదావరి, జిల్లాలు) గోల్కొండనవాబులు జయించుట.

గజపతివంశము క్షీణించినను, గజపతినిరుదాంతములగు ఖుర్దా రాజులు జగన్నాథము నందును, కేసరి (గాంగ?) రాజులు పర్లాకిమిడి స్తాంతములందును,¹⁴⁰ భంజవంశపురాజు లొరిస్సా సామంత రాజ్యములందును, నివాసము లేర్పరుచుకొనిరి.

139. Vide P P 539 to 536 in the History of Orissa Vol I by late R. D. Banerji.

140. Vide List of Kimedi Zamindars given on PP. 45 and 46 in the Sketch of the Dynasties of Southern India by Robert Sewell. Also Gangavamsan charitam and Gangavamsavali of Parlakimidi published in Vol. 2, Pts 5 & 4 P.p. 250-258 of the Journal of Andhra Historical Research Society, Rajahmundry by Dr. B. Seshagiri Rao, M.A. The Genealogy and chronology given in Sewel's book differ from those given in Gangavamsavali. Similarly, the lists of Kings and dates given in the Sanskrit kavya Ganga-vamsa-Charitra, composed by the Oriya poet Vasudeva Ratha Somayaji, court poet of Vira Sri Purushottamadeva of Gudaricutta line, differ from those given in Inscriptions. Hence, the statements given in these literary sources should be very carefully examined before they can pass off as sober history.

ఒరిస్సాదేశము: చుహున్ననీయ, చుహుగాప్త్య, బిహిష్స

ప్రభుత్వము: *

ఐలిక్పూరి, రెండవపుటము, 209 పుటలో (క్రీ.సం॥1575 లో, టుకరోయి (మఘల్ మారి) యుద్ధములో అక్బరు సైన్యాధిపతియగుమునిం ఖాన్ ఆఫ్ సైన్యాధిపతియగుడాడ్ ఖాన్ నోడించినవెంటనేఒరిస్సాదేశమంతయు లొంగిపోయెననియు, శర్వాత బెంగాలును భాలోకలిపివేయబడెననియు, వ్రాయబడినది. ఈజయింపబడిన ఒరిస్సాదేశము ఈక్రింది 5 సర్కారుక్రింద విభజింపబడెను:—

1. జిత్వోర్ (మిథునపురము) 2. భద్రక్, 3. కటకము, 4. కళింగరండపాట, 5. రాజమహేంద్రవరము. కాని ఇందు 4, 5. సర్కారులను గురించి వివరము లేవియు నివ్వబడక పోవుటచేతను, నిజముగా 1570 మొదలు 1641 వరకు దక్షిణ ఒరిస్సా (చిల్కానగోవరము మొదలు గోదావరినదివరకుగల ప్రదేశము) వాళ్ళచంపీయులును, తెలుగువాడును, గజపతి బిరుదాంకితుడు నగు రామచంద్రునిసంతతివారిచేతనే పరిపాలింపబడుచుండటచేతను, అది అక్బరు అధికారియిలో నుండలేనని నమ్మవలెను.

క్రీ.సం॥1605లో అక్బరుచ: పోవునప్పటికి, ఉత్తర ఒరిస్సాదేశ మాతని పరిపాలనక్రిందనే యుండెను. 1607 లో ఒరిస్సా ప్రత్యేక రాష్ట్రముగా నేర్పరుపబడి మగలాయిసవాబుగు హుషీమ్ ఖానుని పరిపాలనక్రింద నుండెను. 1611 లో ఆఫ్ గెలు కడసారి తిరుగబడిరి కాని యోడింపబడిరి. ఆ సం॥ నన, ఖుర్దా, రాజమండ్రి సర్కారులు తిప్పి తక్కిన ఒరిస్సారాజ్యమంతయు ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమయ్యెను. 1618 లో ఖుర్దారాజ్యము, ఆఫ్ గెలును, కట్టకడపటి

సారి తిరుగబడిరి. కాని టడింపబడిరి. ఖుర్దారాజ్యముగూడ ఢిల్లీచక్రవర్తి స్వాధీనమయ్యెను. కాని శిఖాకోత్, రాజమండ్రి సర్కారులు మాత్రము మగలాయిల స్వాధీనములో నుండక పోయెను. 1752లో మహాగాష్ట్రులు దండెత్తి మగలాయిల నోడించి ఒరిస్సాదేశమును స్వాధీనపరచుకొనిరి.

ఆకాలమున (1605 మొదలు 1752వరకు) ఒరిస్సా, ఉత్తరమున తామ్రలిప్త, మిథునపురములు మొదలు దక్షిణమున రాజమహేంద్రవరమువరకును వ్యాపించి, 5 జిల్లాలు లేక సర్కారులు క్రింద విభజింపబడి యుండెను. తూర్పునరత్నాకిరమున్ను, (బంగాళాఖాతము) పశ్చిమమున సింగభూమి, సోనపురము, సంబలపురము, బస్తనన్ను సరిహద్దులై యుండెను. అయినను, ఈభాగమంతయు మగలాయిల సర్వాధికారమున నుండలేదు. సువర్ణ రేఖ నది కుత్తరభాగము బెంగాలుసవాబుల స్వాధీనమునన, చిల్కానగోవరమునకు దక్షిణముననున్న భాగమంతయు గోల్కొండ కుతుబుషాహి సవాబుల స్వాధీనముననుండెను.

1512 లో భామరాజ్యము చీలికలయ్యెను ఆ సం॥ నన, తెలింగానా లేక తెలుగుదేశముపై నేరుచున్న భామనీగవర్మరగురుల్తాన్ కులీ కుల్చుషా స్వతంత్రుడయ్యెను. ఈతని పంశక్కిను, రాజ్య కాలములిట్లు నిర్ణయింపబడినవి: 141

1. నుల్తా కులీకుల్చుషా	1512 — 1543
2. జున్షీద్ కులీకుల్చుషా	1543 — 1550
3. ఇబ్రహీమ్ కుల్చుషా	1550 — 1581
4. చుహున్నాద్ కులీకుల్చుషా	1581 — 1611
5. అబ్దుల్లా కుల్చుషా	1611 — 1672

*Vide Ganjam, Visag and Godavari Dt. Gazetteers and Beams' Notes on the History of Orissa. 141. Vide P 27 in Sewell's Sketch of The Dynasties of S. India.

6. అబుహనాఫ్

1672—1688

మేషినిపురము మొదలుకొని కొండపేటవరకు గల ప్రదేశమునేలిన ప్రతాపరుద్ర గజపతి (1497-1540) తన రాజ్యరంధ్ర కాలమున టీకా దశయందున్న భామినీ, విజయనగర, రాజ్యములను పూర్తిగా జయింపవలసియున్నను అట్లు చేయ నశక్తుడై యుండి, తుదకు తానేయోడి పోయి తన రాజ్యములోని దక్షిణభాగములను కొలుపోయెను. కృష్ణ దేవరాయలు 1512-1518 మధ్య గజపతి రాజ్యములోని పెక్కదేశములను జయించి, తుదకు గోదావరినడిక దక్షిణముననున్న భాగమంతయు తన రాజ్యములో కలుపుకొనెను. అందుచేత ఒరిస్సాగజపతిరాజ్యమునకు గోదావరినది దక్షిణపు సరిహద్దయెను. కాని గోల్కొండనవాబగు సుల్తాన్ కుల్చుపా వారంగల్ మొదలు రాజమహేంద్రవరమువరకుగల దేశమును 1520-22లో జయించి, తర్వాత శిఖాకోల్ వరకును దండయాత్ర నలిపెను. రమారమి 60, 70 కోటలను పట్టుకొనెను. కంభంమెట్ట, కొండపల్లి, ఏలూరు, రాజమండ్రి, శిఖాకోల్, కోటలను పట్టుకొని హిందూరాజుల నోడించెను. 142

అందుచే ఒరిస్సాదేశపురాజు సంధిచేసి కొని గోదావరినదిక దక్షిణ పశ్చిమ ప్రదేశమంతయు గోల్కొండనవాబున కిచ్చివేసెను. నవాబు తానుజయించిన ప్రదేశమును జిల్లాల క్రింద విభజించి పరిపాలనచేయుటకై ఉద్యోగులను నియమించెను. ఈనవాబు 1543 లో చనిపోయెను. ఈతనిపెద్దకొడుకు జామ్షెద్ కూలికుట్బుపా (1543-1550) గోవిందవిద్యాధరుని 7 వ అంక సం॥న, అనగా, 1546 లో ఒరిస్సాపై దండెత్తెను. అప్పుడు గోవిందుడు వానినోడించుటకై వెళ్ళిగానే, రఘుభంజ

తిరుగబడెను. ఆతని రెండవ కుమారుడగు ఇబ్రహీమ్ (1550-1581) కాలమున శల్లికోట యుద్ధము 1565 లో జరుగుటయు, విజయనగర రాజులోడింప బడుటయు, విజయనగర రాజ్యము టీకాదశ నొందుటయు జరిగెను. 1564 లో ఇబ్రహీమ్ ముకుందదేవునిచే పరిచాలింప బడుచున్న ఒరిస్సాదేశమును జయించుటకై సమకల్పెను. ఆకాలమున ఒరిస్సాదేశ ముత్తరముననుండి అష్టపలచేతరు మగలూరులచేతను, దండెత్తబడుటచేతనున్న, రాజమహేంద్రవరము నేలుచున్న ఓడరాజులకు సామంతులైన రెడ్డి రాజుల మంత్రియగు పెద్దాపురపు వత్సనాయి ముసలిరాజు ఇబ్రహీమ్ తోకుట్రలునలుపుటచేతనున్న, రాజమహేంద్రవరపుకోటనులభముగాగోల్కొండనవాబు పాలబడెను. తర్వాత నవాబు దక్షిణ కళింగదేశమునజయించుటకై రవుట్ ఖాన్ లరినిపంపెను. ఆతడు పెద్దాపురపుకోటను ముట్టడించి పట్టుకొనెను. తర్వాత ఖిగి రాజమండ్రికోటను స్వాధీనపర్చుకొని, రెడ్డి రాజులనోడించి, 1571లో వారిని ఖాసింకోటకు తరిమివేసెను. తర్వాత ఖిగింకోటను పట్టుకొని, ఒరిస్సారాజుల నోడించి, శిఖాకోల్ స్వాధీనపర్చుకొనెను. ఈ రాజమండ్రి, శిఖాకోల్, నర్సారూరు వివిలక్ష్మిలో మగలూరు రాజ్య విభాగములుగా వర్ణింపబడినను, విజముగా గోల్కొండనవాబుల పరిపాలన క్రింద నుండెను. వారి పౌజదారులే ప్రజల వల్ల భూమిపన్నులను, జమిందార్ల వల్ల కప్పములను, నసూలు చేయుచుండిరి. మహమ్మదీయమతము, మశీదులు దేశమునం దంతటను వ్యాపింపదొడగెను. ఇట్లుత్తరముననున్న చిల్కా సరోవరము వరకుగల ప్రదేశమంతయు 1571 మొదలు 1687 వరకు గోల్కొండనవాబుల

పరిపాలనమున నుండెను. వారి ఫర్కానాలు, సనదులు (జమీందార్లకున్న, కరిణములకున్న ఇచ్చిన ఉత్తరపులు) విశేషముగా దొరికినవి. 1687లో గోల్కొండ రాజ్యము ఖైరంగజేబు చే జయింపబడెను. అందుచే 1687 మొదలు 1724 వరకు ఈ దేశమంతయు మగల్ సామ్రాజ్యమున నిమిడియుండెను.

ఫిల్లీ మగలాయి రాజ్యము శిథిలమైపోయిన తర్వాత, 1724 లో కమ్మిడ్డే అసఫ్ జాన్ షా దరా బాదుషద్ స్వతంత్రుడై మొదటి దక్షిణ హిందూ దేశపు నైజాముగా స్థిరపడెను. నైజాముయొక్క దక్షిణహిందూ దేశపు సుభేదారి లోని 22 రాజధానులలో నొక్కటగు గోల్కొండకు అర్కాటు, కర్నూలు, రాజమండ్రి, శిఖాకోల్ (శ్రీకాకుళం) సర్కారులు అంతర్భాగములుగా నుండెను. రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళం, సర్కారులపై అన్వరణ్ డిన్ నవాబుగా నియమింపబడెను. ఆతనిక్రింద సైన్యాధిపతిగా రుస్తుంఖాన్ నియమింపబడెను. ఈతడు 1782 మొదలు 1789 వరకును, రాజమహేంద్రవరం మొదలు గుంటూరువరకుగల నాలుగు సర్కారులపై సత్రిక్రూరముగా రాజ్యమేలెను. ఈతడే ఉత్తరసర్కారులలోని జమీందారులను పదబ్రహ్మలను గావించి, అమీనాలను నియమించి, అతి నిర్దాక్షిణ్యముతో పన్నులు వసూలు చేయుచుండెను. హైదరాబాదు నవాబగు అసఫ్ జా 1748 లో చనిపోయిన తర్వాత, అతని రెండవ కొడుకు నాజర్ జంగు నకును, మనుమడగు మిర్జాఫ జంగునకును, సింహాసనమునకై పోరుప్రారంభించెను.

ఈయుద్ధములో ఇంగ్లీషువారు నాజర్ జంగ్ పక్షమునను, ఫ్రెంచివారు మిర్జాఫ జంగ్ పక్షముననుండి పోరాడిరి. 1750 లో నాజర్ జంగ్ చంపబడిన తర్వాత, ఫ్రెంచివారి సహాయమున

మిర్జాఫ జంగు దక్షిణహిందూ దేశపు సుభేదారుగా యెన్నకొనబడెను. అందుచేత ఫ్రెంచి గవర్నరుగూ డూప్లేకు, కృష్ణానదికి దక్షిణమున నున్న తన రాజ్యమంతయు ఆత డిచ్చి వేసెను. కాని మిర్జాఫ అదిరకాలము లోనే చ పబడెను. అప్పుడు అసఫ్ జా యొక్క మూడవ గుమారుడగు సలబత్ జంగు, బుస్సీ సహాయమున సుభేదారయ్యెను. (1751) అందుచేత ఆతడు ఫ్రెంచివారి కుత్తరసర్కారులు దానమిచ్చెను. అనగా, ముస్లమానగరము, ఏలూరు, రాజమహేంద్రవరము, శ్రీకాకుళం, వీటివల్ల రాబడిన పన్నులతో ఫ్రెంచివారు తమ సైన్యమును పోషించుకొనుచు, సుభేదారును సంరక్షింపవలెనని యాతడజ్ఞాపించెను. గనుక 1753 లో ఫ్రెంచి సైన్యాధిపతియగు బుస్సీ ఆనాలుగు సర్కారులను లోబరుచుకొనెను ఇంతకుముందే బందరు, కొండవీడు, సర్కారులను బుస్సీ స్వాధీనపర్చుకొని యుండెను. అందుచేత తూర్పు కనుమలకును, బంగాళాఖాతమునకును మధ్యనన్నట్టియు, చిల్లసరోవరము మొదలు 600 మైళ్ళు దక్షిణము వరకును వ్యాపించి నట్టియు, ప్రదేశము ఫ్రెంచివారి యాధీనము లోనికి వచ్చెను. కాని తత్కార్యము వైసాలుగు సర్కారులకును గవర్నరుగా నుండిన జాఫర్ ఆలీఖాన్ విజయనగరాధీశుడగు గజపతి విజయరామరాజుతో సంధిచేసుకొని, ఫ్రెంచి వారికి ఆసర్కారులు లోబడకుండ చూడెను గాని, ఫ్రెంచివారు రాజమండ్రి, శ్రీకాకుళం సర్కారులను విజయరామరాజునకు సానుకూలముగా కవులున కిచ్చెదమని తెలుపుటచే నాతడు జాఫర్ ఆలీఖానుని సఖ్యమును విడిచెను. అందుచే ఖాన్ మహారాష్ట్రుల సహాయముతో, శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, ఏలూరు, సర్కారు

దేలను కొల్లగొనేను. అయినను, ప్రియమైన
 తుద కాపగ్గారులను స్వాధీనము చేసికొనిరి.
 తర్వాత న్యాయ పరిపాలననున్న, పన్నులు
 వసూలుచేయుటనున్న, దేశమును శాంతిగొ
 ల్పుటనున్న, బుస్పిచక్ర విమార్శనలను జేసెను.

కొండ ప్రదేశముందలి జమిందారు ను లోబ
రుచుకొనికవుములనువసూలుచేసుకొనెను. తి
రుగుబాటుచేసినజమిందారుల నుద్దోగముల
నుండితొలగించివేసెను. ప్రాచీణద్యోగీయులు
నియమింపబడిరి. నాలుగు సర్కారులలోను జ
మాబందిచేయబడి, శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, స
ర్కారులకుపన్నుపెచ్చింపబడెను. జమిందా
రులేదేశమునందల్లరలులేకుండ బందోబస్తుచే
యవలసియుండెను. వారే, పన్నులువసూలుచే
యుటకగుఖర్చులు, భరింపవలెను. 12,000సి
బ్బదినిసమకూర్చి, పంటలుభద్రపరచి, సర్కా
రువారికిని, కైతులకును సరిసమూసముగా వాటి

నివంచి పెట్టించవలెను. బుస్సీ, ఇట్టి సరియైన చరమి పా
లనవిధముల చేత దేశమును శాంతిగా త్రేయ. న్యాయపరిపాలనకును, వన్నులు వసూలు గుటకును, త
గిన యేర్పాటులు చేసెను. 1746 లో రాజు మండ్రి
శ్రీకాకుళం, సర్కారులపై ని ఇబ్రహీం ఖానుని
సవాబుగానియమించెను. తర్వాత మాధవవర్మ
సంతతివాడును,¹⁴³ విజయనగరాధీశు పనగుంజ
యరామరాజున హామయముతోను, సలహాతోను,
బాబ్బిలి కోటను¹⁴⁴ 1757 లో మట్టించి పట్టకొ
నెను. తర్వాత గంజాజిల్లాను లోబడుకొనెను.
1758 లో బుస్సీ కర్నాట దేశమునకు బదిలీ
కాగా, ఫ్రెంచియధికారము త్తర సర్కారుల
లో అడుగంటెను. బాబ్బిలి ముఠ్యములో విజయ
రామరాజు వనిపోగా, ఆనందగజాత రాజ్యము
నకువచ్చి, ఫ్రెంచివారిని పూర్తిగా ఉత్తర సర్కా
రులనుండి తరిమివేయుటకై ఇంగ్లీషువారితో,
రాయభారము జరిపెను. అందుచే ఆనందగజా

143. In an article on the Rajput origins in Orissa by late Prof. R. D. Banerji, M.A. published in Modern Review for 1929, it is maintained that the Raja of Vizianagar and the Maharajah of Mayurbhanj and other Feudatory princes of Orissa have, unnecessarily and without good historical grounds, traced their Origins from the Rajputs who did not even exist as such at the time when these families are said to have originated.

144. బొబ్బిలివంశ వర్తమానములు, ఆ వంశకర్తయును పెద్దరాయుడు పెంటటగిరివంశమునకు జరిగిన విజయములను నితలియించునట్టి, 1652 లో శ్రీకాకుళం స్థానాధికారి షేర్ మహమ్మదుఖానునితోను, విజయనగరపుర శక్తయున ప్రాసపాటి మాధవమ్మతోను, అతడు విశాఖపట్టణంజిల్లాను వచ్చి చేరినను, శ్రీకాకుళం నవాబుని కొనర్చిన యువకారమునకు పెద్దరాయుడు రాజాంపై యధికారిగా నియమింపబడినను, అతని కొడుకు లింగప్ప బొబ్బిలి (పెద్దపులి) యను గ్రామమున షేర్ (పులి) ఖానుని పెంటటజిల్లించి, దానిని తనరాజధానిగాజేసికొనెను. తర్వాత 12 గ్రామములను, రంగరావను బిరుదును, షేర్ ఖానునిపల్ల సంపాదించెను. అతనితర్వాత కాలవ రాజగు గోపాలకృష్ణుని కాలమున, 1753లో, సర్కారులు శ్రీచివూ కివ్వబడెను. ఆప్పుడు బుస్సీ శ్రీకాకుళం, రాజమండ్రి, సర్కారులు విజయనగరాధీశుడగు పెద్దవిజయరామరాజునకు కవులు కిచ్చెను. 1756-57లో, విజయరామరాజు బుస్సీతో కలసి, బొబ్బిలిగాజ్యమును కలుపుకొనుటకై కుట్రపన్ని, బొబ్బిలిలోటను ముట్టించి పట్టుకొనెను. కాని పెంటట రాజాం దుర్గాధిపతియగు తాండ్రపాపయ్యచే చంపబడెను. తర్వాత ఆనందరాజు విజయనగరాధీశు డయ్యెను. బుస్సీ, బొబ్బిలిరాజ్యమును తిరిగి రామకృష్ణునింగారావు కొడుకు కగు చినరంగారావున కివ్వ నిశ్చయించుటచేత, ఆనందరాజు ఇంగ్లీషువారి సహాయము కోర, బొబ్బిలిపా యమున వారిని ఉత్తరసర్కారులనుండి తరిమివేసెను. 1759 లో చిన్నరంగారావునకు, అతని పెత్తందొరయ్య చేరి రాజాంకోటను స్వాధీనపరచుకొనిరి. 1766 లో సీతారామరాజు వారిని పట్టుకొని చెరసాలయం దుంచెనుగాని 1790 లో చిన్నరంగారావు పారిపోయెను. 1794 లో విజయనగరాధీశుడు పన్నువాధియ్యద్దములూ చంపబడినతర్వాత, ఇంగ్లీషువారు తిరిగి చిన్నరంగారావునకు కరుణ పంచి, అతనిరాజ్య మారని కిచ్చిరి. అప్పటినుండియు వంశపరంపరా ఈరాజులు బొబ్బిలి సంస్థానమును చక్కగ పాలించుచుండిరి.

క్లయవు కలకత్తానుండి పోర్టు యధికారమున నొకగొప్ప సేనను పంపెను.

అతడు, ఆనందగజపతితో సంధిచేసికొని, ఫ్రెంచివారిని మొదట చెందుర్తివద్ద ఓడించి రాజమండ్రికొటను పట్టుకొని, తర్వాత బందరుకొటను స్వాధీనముచేసికొని, నైజామ్ సలబత్ జింకుతో సంధిచేసుకొనెను. దీనిఫలితముగా, బందరు, నిజాంపట్టణం, సర్కారులను నైజాము ఇంగ్లీషువారి కిచ్చుటకున్న, ఫ్రెంచివారినుత్తర సర్కారులనుండి వెడలగొట్టుటకున్న, ఇంగ్లీషువారు నైజామునకు తన శత్రువుల నెదుర్కొనుటలో గూడ సహాయముచేయుటకున్న, స్థిరపడెను (1759). బందరుతప్ప తక్కిన సర్కారులన్నియు నైజాము స్వాధీనమాయెను. 1761లో నైజామ్ సలబత్ జింకు, అతనితమ్ముడైన నైజామ్ అలీచే ఓడింపబడిపదభ్రష్టుడయ్యెను. నైజామ్ అలీచే సర్కారులు హుస్సే నాలీఖాను నకు కవులున కివ్వబడెను. అయినను 1765 లో ఉత్తర సర్కారు లింగ్లీషువారికి శీఘ్రచక్రవర్తి చేత వానమివ్వబడెను. కొంతయాటంకముమీద ఆ సం॥ ననే, హైదరాబాదునవాబు గూడ ఉత్తర సర్కారులను ఇంగ్లీషువారి కిచ్చుట కొప్పకొనెను. 145 కాని ఇంగ్లీషువారాతనికికప్పముకట్టుటకును, సేనాసహాయముసంగుటకును సమ్మతించిరి (1766). మరియు, సేనతో సహాయము నొసరింపని సం॥ లలో సం॥ 18 9 లక్షల రూపాయిల నిచ్చుట కంగీకరించిరి. 1768లో ఈ మొత్తము తగ్గించబడెను. తర్వాత 1323లో పీట్లె ప్రకాశ్వతపు హక్కులై కొంత పెద్ద మొత్తమివ్వబడెను. ఉత్తర సర్కారులు ఇంగ్లీషువారి స్వాధీనమైన తర్వాత, రాజమండ్రి, ఏలూరు, కొండపల్లి, సర్కారులు తత్పూర్వము నైజామువల్ల కొలుపొందియున్న హుస్సేన్ ఆలీఖాన్

క్రిందనే కాలునకు జరుపబడెను. ఈకాలు 1769 లో ఆఖరుకాగానే, కంపెనీవారి స్వంత యధికారముక్రిందనే సర్కారుల ప్రభుత్వము జరిగెను. తత్పూర్వము గిడ్డంగుల శేజింట్లుగానుండినవారు ఫీపులనబడిరి. బందరు ఫీపుక్రింద ఏలూరు, రాజమండ్రి, సర్కారులుంచబడెను. ఇట్లే విశాఖపట్టణంలోను, గంజంలోను, ఫీపులుండిరి. ఈ ప్రకారము 25 సం॥లు రాజ్యపరిపాలన జరిగిన తర్వాత, 1794 మొదలు, జిల్లా కలెక్టర్లు నియోగింపబడిరి. 18 వ శతాబ్దముందంతయు ఉత్తర సర్కారు ల రాజకముగానుండెను. దక్కను సుబేదార్లు బలహీనముగా నుండుటచేతను, ఫ్రెంచి, ఇంగ్లీషువారి లొకరి తర్వాతనొకరు దేశమును స్వాధీన పరుచుకొనుటచేతను, జమీందార్లు దేశమునందంతటను తమ యధికారమును విచ్చలవిడిగా వెల్లడిచేయుచుండిరి. కష్టము మీద 19 వ శతాబ్ద ప్రారంభమునుండి దేశము, ఇంగ్లీషు ప్రభుత్వము యొక్క లాభములను పొందసాగెను. జమీందారుల కొట్లాటలు, జార్జన్యము లడగెను. ముఖ్యముగా ఆనందరాజు చరిత్రయిన తర్వాత అతని దత్తతకుమారుడు జము రామరాజున్న అతని అన్న సీతారామరాజున్న, తమయధికారమును చుట్టుపట్ల గన్న జమీందారులమీద చూపిరి. కొందరి జమీనుల నాక్రమించిరి. మరికొందరను ఖయదీలుగా పట్టుకొనిరి. ప్రజలనేక కష్టముల ననుభవించుచుండిరి అందుచే 1784 లో ఇంగ్లీషుసభ్యుల కొందరు విజయనగరాధీశులయధికారమును తగ్గించుటకై నియమింపబడిరి. వీరు, విజయనగరరాజయొక్క సేనను తగ్గించవలెననియు, కప్పము 5 లక్షలుగాక ఇంకా 4 లక్షలు అధికముగా కట్టవలెననియు, శీతారామరాజు దివానుగా నుండకూడద

145 ఆవిషయమున, రాజాకాండ్యగుల బోగిజగన్నాధరావు బహద్రుడు రాజమహేంద్రవరమున ఇంగ్లీషువారి దురాచారమునుండి, వారికి చాల సహాయమునచ్చెను. Vide Correspondence between the Hon'ble E. I. Co. and Jogi Pantulu, published by me in J. A. H. R. S. Vols. 3 & 4.

నియమములను, 14^వ బ్యాచ్ లి, మొదలగు జమీన్ దార్లుగూడ వేరు వేరు కవుల్లు పొంది, స్వతంత్రాధికారులుగా నుండవలెననియు, సిఫార్సు చేసిరి. ఈ సిఫార్సు ప్రకారము, సీతారామరాజు నకు నెల 18 రూపాయలు మనవర్తినిచ్చి, చెన్నపట్టణమున నుంచెరి. విజయరామరాజు తానుకట్టవలసినకప్పుముకట్టకపోవుటచేత విజయనగరముగోట పట్టకొనబడెను. రాజు దేశమును విడిచి, బందరు పోవలసినవచ్చెను. కాని 1794 లో రాజు తిరుగుబడుటచేత, పద్మనాభయ్యుద్ధమున విజయరామరాజు జోడింపబడి చంపబడెను. తర్వాత ఆతని కొడుకగునారాయణరాజుకంపినివారికి లోబడెను. ఇట్లే ఇతర జమీందారులును లోబడిరి. జయపురం రాజు పద్మనాభయ్యుద్ధములో జోక్యము కలుగజేసుకొనకపోవుటచేత తన జమీనును స్వతంత్రముగా కవులునకు పొంది పరిపాలింపజొచ్చెను. నారాయణరాజునకు విజయనగరరాజ్యము కొంతభాగము తగ్గింపబడి, 6 లక్షల వీళ్లును 3 సం॥లుకవులున కివ్వబడెను. విశాఖపట్టణముందలి తక్కిన జమీందారులకుగూడ మిగిలిన జమీనులు 1796 లో నేకవుశ్చకీయబడెను. తర్వాత వీటికన్నిటికిని 1302 గోళాశ్వతవుశిస్తు స్థిరపర్చబడెను. అయినను దీరివల్ల కంపెనీవారికిని, జమీందారులకున్న, ప్రజలకున్న గూడ

లాభము లేకపోయెను. అల్లరులు హెచ్చెను. 1838 లో వర్లాకిమిడిలో పిఠూరిలేచెను. అందుచే రస్సెల్ నంథు మీయల్లరుల సణుటకై నియమింపబడెను. కాశిపురం, పాయకరావు పేట, పాల్కొండ, మొదలగు జమీనులు సర్కారులో కలుపుకొనబడెను. విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని $\frac{7}{8}$ భాగమునందలి న్యాయాధికారము కలెక్టరు స్వాధీనమున నుంచబడెను. సర్వే సిద్ధి, గోల్కొండ, తాలూకా లిట్ల కంపెనీవారి యధికారములోనికి తేబడెను.

విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని $\frac{9}{10}$ భాగము జమీందారిభూమి. హిందూరాజుల కాలమునను, మహమ్మదీయ నవాబుల కాలమునను, పంటలోని సగము భాగము సర్కారునకున్ను, తక్కిన సగము భాగము వ్యవసాయదారులకున్ను, భాగింపబడుచుండెను. ఉద్యోగస్తులున్ను, సిబ్బందిజనమున్ను, నగదుగాగాక వస్తు యాపకముగానే భత్యము లందుకొనుచుండిరి. మహమ్మదీయుల కాలములోనే పన్నులను వసూలుచేయుటకై నియమింపబడిన కలెక్టర్లు క్రమక్రమముగా జమీందారులను నట్టి పేరు పొంది గొప్పభూస్వాములైరి. 1765 లో కంపెనీవారి యధికారము త్రున సర్కారులలో స్థాపింపబడిన తర్వాత, 1769 లో విశాఖపట్టణమున నొక

146. జయపురం వంశ చరిత్రనుబట్టి, విజయనగర కాలమున విడిచి, కాశి విశ్వనాథునారాధించి, ఆదేవుని కృపవల్ల కలవంతుడగు సందపురం రాజు మహమ్మదు విజయరామరాజును చేసుకొని, తుదకు 1443 లో రాజ్యపదవి కైక్రెను. ఆతనితర్వాత 6 వ రాజగు వీరవిక్రమరాజు (1637-1669) జయపురమును రాజధానిగా జేసికొనెను. ఆతడు గోల్కొండ నవాబునకు కప్పముకట్టించెను. ఆతనితర్వాత పదవరాజగు లాలక్ష్మణుని కాలమున (1752-58), ఆతని సోదరుడు విక్రమదేవు తిరుగుబాటుచేసెను. విజయరామరాజు తనకి సహాయము కల్పింప, మాడుగోలు, సాబూరు, మురూం, మొదలుగాగల 10 చిన్న జమీనులను సంగ్రహించెను. 1768-69 లో విజయరామరాజు ఇంగ్లీషు వారివల్ల హక్కును పొంది, ఈ జమీనులను కాశ్యోతముగా సంపాదించుకొనెను గాని, సం॥ 18 24,000 రూపాయలు కవులు మొత్తము రాబట్టుకొనుటకు మాత్రమధికారమును పొందెను. కాని, 1784 లో తరుచు జయపురం జమీను అల్లరులతో నిండియుండుటచేత, వాటిని తిరిగి విక్రయదేవుని కిచ్చి 40,000 రూపాయలు సం॥ 18 కవులకొనుట కంగీకరించెను. 1794 లో పద్మనాభయ్యుద్ధములో విజయనగరం రాజు చంపబడిన తర్వాత, ఇంగ్లీషు వారు జయపురం రాజగు సందప రామచంద్రదేవునకు ఖాయముగా 25,000 కప్పమునకై జమీనులను ఇచ్చివేసిరి. 1803 లో ఖాయపు సినును స్థిరపర్చుటలో ఈ మొత్తము 16,000 క్రింద స్థిరపడిన, అప్పటినుండియు జయపురం రాజులు సంశయపరంపరా అధికైధిపత్యముతో తమ రాజ్యమును పాలించుచుండిరి.

భీమన్ను, అతని కొక సహాయసంఘమున్ను, నియమింపబడెను. ఆకాలమున జిల్లాయందలి భూములు జమీను, హవేలి, (సర్కారు) అను రెండు విధములుగానుండెను. జమీనుభూములన్నియు విజయనగరరాజు స్వాధీనమునను, హవేలిభూములన్నియు అతని సోదరుడును దివానునగు శీతారామరాజు స్వాధీనమున నుండెను. ఈహవేలిభూములవల్ల రాబడి రానురాను కంపెనివారికి తగ్గిపోగా, 1776 లో మదరాసు గవర్నమెంటువారు విచారణసంఘముకదానిని నియమించిరి. 1778లోగవర్నరురంబోల్లు జమీందారులను చెన్నపట్టణమునకురాయమించెను. అక్కడవారికిశాశ్వతపుశిస్తుపట్టాలనిచ్చివేసెను. హవేలిభూమిపన్నులు వసూలుచేయుట, యూరోపియన్ కలెక్టర్ల యధికారమున నుంచబడెను. 1794 లో ఉత్తరసర్కారులలోని భీమన్ను, వారి సహాయసంఘములున్న తీసివేయబడిరి. విశాఖపట్టణము మూడుభాగములుగా విభజింపబడెను. ఒక్కొక్కభాగ మొక్కొక్క కలెక్టరు యధికారమున నుండెను. విశాఖపట్టణం, కసింకోల ఒకభాగముగను, విజయనగరం తదితరజమీనులు రెండవభాగముగను, శ్రీకాకుళం, తెక్కలి, కిమిడి, ప్రదేశములు మూడవ భాగముగను, విభజింపబడెను. ఈ మూడుభాగములలోనున్న హవేలిభూములు గ్రామస్తులకు ఏక్సాలు కొలన కమర్చబడుచుండెను. భూమి కొలత కాబడకపోవుటచేతను, భూమి శిస్తులు తరుచు మారుచుండుటచేతను చాల చిక్కులు తటస్థించుచుండెను. అందుచే ఈచిక్కులను తగ్గించుటకై 1799 లో ఖాయపు శిస్తు నిర్ణయము చేయబడెను. ఈ యేర్పాటు జమీను, హవేలిభూముల కన్నిటికిని వర్తించెను. ఏయేర్పాటులోనే విజయనగరరాజు 13/5

లక్షలకు మొదటిభాగమందలి 17 ముఖాలను వేలములో కొనెను. రెండవభాగములోని జమీందారులందరును వారివారి జమీనులను (మొత్తం 16), 8 లక్షలకు వేలములో స్థిరపరిపించుకొనిరి. మూడవభాగములోని 20 ముఖాలలోను 6 విశాఖపట్టణంజిల్లా యందున్న వి. తక్కినవి గంజాంజిల్లాకు మార్చబడెను.

శ్రీకాకుళం లేక గంజాం జిల్లాగూడ ఇట్లే మూడుభాగములుగ విభజింపబడి ముగ్గురు కలెక్టర్లక్రిందనుండెను. అప్పటి కలెక్టర్లు పరిపాలన చేయుటకు ముందుగా, భూమిరాబడులను హెచ్చించి ఎక్కువసామ్యులు రాబట్టుచుండిరి. 1) వ శతాబ్దప్రారంభమున శ్రీకాకుళం, గంజాం సర్కారులన్నియు పితూరిబలో మునిగియుండెను. అయినను, క్రమక్రమముగా విజయనగర మన్యప్రాంతములందును, గుమ్మారు పల్లాకిమిడి ప్రాంతములందును లేచిన యల్లరులను సర్కారువారు అణిచివేసి, ఆయాభాగములను స్వాధీనపర్చుకొని, యూరోపియన్ కలెక్టర్లక్రింద పరిపాలించుచుండిరి. 1808లో పల్లాకిమిడి, తెక్కలి, జమీనులు గంజాంజిల్లాకు మార్చబడెను. తక్కిన జమీనులన్నియు విశాఖపట్టణం కలెక్టరు యధికారమున నేయుంచబడెను.

ఉత్కళ లేక ఒరిస్సా దేశమున¹⁴⁷ క్రీ॥ నె॥ 1611 లో, ఉస్మాన్ ఖాన్ కటకమునుండి దండువెడలి సురర్థ లేఖనదియొద్ద నుగలాయి సేనాధిపతియగు ఘజాల్ ఖాను నెరుగ్కొనెనుగాని, ఓడింపబడి చంపబడెను. అందుచే ఆ సా॥ న బాలసోర్ మొదలు కటకము వరకు గల ప్రదేశము నుగలాయి రాజ్యముతో కలుపబడెను. అప్పటినుండయు దేశము శాంతి నొందెను. అందుచే వర్తకము విరివిగా సాగెను. బియ్యము, బట్టలు ఎగుమతి చేయుట

147. I have referred to John Beam's "Notes on the History of Orissa under the Mohamadani, Maharatha and English rule," published in Ind. Ant for 1883, Pp 231-257; and Ganjam and Puri Dt. Manuals and Hunter's Orissa Vol II,

నుండెను. ఆకాలముననే ఇంగ్లీషువారు మగ
లాయుచక్రవర్తియగుమాజిహాన్ వల్ల పిస్టి, బాల
సోరు, వద్దగిడ్డంగులను కట్టుట కాజ్ఞ బడసిరి.
1725 మొదలు 1735వరకును బరిస్సాదేశము
టక్కినానుని పశముననుండెను. అప్పుడు సు
వర్ణరేఖనది కుత్తరముననున్న జలేశ్వరంపర్వ
రు బెంగాలులో కలుపబడెను. ఈతడు హిం
దువులను బాధపెట్టుటచేత, ఖుర్దారాజు జగ
న్నాధదేవుని చిల్కా సరోవరమున దాచిపెట్టె
ను. అందుచేత బరిస్సా దేశపురాబడి తగ్గను
ఈతడు బలసోరువద్ద నొక పెద్దచెఱువును
మసీదును కట్టించెను. ఈతనితర్వాత 1734లో
ముర్షిదాదులఖాన్ బరిస్సా నవాబుగా నియమిం
పబడెను. ఈతని దినాను మిర్ హాబిబుల్లా. ఈ
తడే బరిస్సా దేశమును మహారాష్ట్రుల పాల
బడవేసెను. ముర్షిదాదులఖాన్, తత్సూర్యము
చిల్కాసరోవర ప్రాంతపు కొండలకు గొంపో
బడిన జగన్నాధుని విగ్రహమును, తిరిగి బ్రా
హ్మణులచే తెప్పించెను. అందుచేత బరిస్సా
రాబడి తిరిగి హెచ్చెను. యాత్రికులపై విధిం
పబడిన పన్ను సం॥ 1కి, 9 లక్షలకు మించెను.
1740లో బెంగాలునవాబుగ అలివర్దిఖాన్, బరి
స్సానవాబుతనకకట్టవలసినకప్పురు కట్టకపోవుట
చేత, బరిస్సాపై దండెత్తి బలసోరువద్ద యాతని
నోడించెను. అందుచే నాతడు బలసోరునుండి
బందరునకుఓడపై ప్రయాణమయ్యెను. 1741లో
బెంగాలు నవాబు, మనుష్యులని బరిస్సానవా
బుగా నియమించెను. ఈతనికాలముననే, 1744
లో, మహారాష్ట్రులు బీహారునుండి బరిస్సాపై
దండెత్తిరి. దీనికి ముఖ్యకారకుడు మిర్ హాబి
బుల్లా. 1740 లో బలసోరుయద్దమైన తర్వా
త నీతడు మహారాష్ట్రుల నొరిస్సాపై దండె
త్తమని వేడెను. ఆకాలమున, నాగపురంరాజధా
నిగాగల్గి, రఘోజిభాన్స్లే బీరారుపై రజ్యమేలు
చుండెను. ఆతనివద్దభాస్కరపండితుడుమంత్రిగా

నుండెను. ఈతనితో హాబిబుల్లా కుట్రీపన్ని
బీహారుపై దండెత్తెను. కట్యవద్ద అలివర్దిఖా
నోడింపబడెను. అందుచేత, మిథునపురము
వరకునుగల ప్రదేశము మహారాష్ట్రుల పశమ
య్యెను. కాని త్వరలోనే బలసోరువద్ద వాలో
డింపబడిరి. అందుచే వారు కటకమును దోచు
కొని బీరారునకు తేదీపోయిరి. మరుచటి సం॥
స, రఘోజిభాన్స్లే బరిస్సాపై దండెత్తెను గా
ని, పీష్వాబాలాజీరావున్ను, బెంగాలు నవా
బున్నా, కలిసి యాతని నోడించిరి. అందుచే
నాతడు సాతారాలో నున్న మహారాష్ట్రరా
జునర్పించి, ఆతని వల్ల అయోధ్య, బీహార్, బెం
గాలు, బరిస్సా, రాబడులను వసూలుచేసుకొను
ట కాజ్ఞుపొందెను. 1744లో రఘోజీ సంధ
లపురం మీదుగా నొకగొప్పసేనతో బరిస్సా
దేశముపైకి దండెత్తెను. కాని అలివర్దిఖానుని
చేయోడింపబడి, బలసోరుమీదుగా ఇంటికరిగె
ను. అయినను, 1745లో తిరిగి దండెత్తి, కట
కము మొదలుకొని సువర్ణరేఖనదివరకునుగల
ప్రదేశమును దోచుకొనెను. కాని తిరిగి కట్య
వద్ద ఓడింప బడుటచేత బీరారునకుతిరిగిసారిపో
యెను. 1748, 1749 సం॥లలో మహారాష్ట్రు
లు తిరిగి బరిస్సా దేశమును దోచుకొనిరి.
1750 లో రఘోజీ కొడుకగు జనోజిభాన్స్లే
బరిస్సాపై దండెత్తి దోచుకొనసాగెను. అం
దుచేత అలివర్దిఖాన్ విసుగుచెంది, మహారా
ష్ట్రుల దాడి కొరవ్రేక, సువర్ణరేఖనది కుత్తర
ముననున్న పట్టనపురం జిల్లాయున్ను, ఆనదికి
డక్షిణముననున్న దేశమంతయున్ను, మహారా
ష్ట్రులువిధించెడిఛాతుపన్నునకుబదులుగా, వా
రికిచ్చివేసెను. 1753లో రఘోజీచనిపోవుటయు,
జనోజీ మహారాష్ట్రపై న్యమంతకునుసేనాధిపతి
యగుటయు, సంభవించెను. 1755లో బరిస్సా
దేశమంతయు పూర్తిగా మహారాష్ట్రపాలన
మునబడెను. 1773లో జనోజీచనిపోవువరకును

బరిస్సాదేశ మొత్తము కూర్ముగా పరిపాలింపబడెను. 1778లో జనోజితమ్ముడు సబాజీ రాజ్యమునకు వచ్చెను. కాని 1775 లో అతని తమ్ముడగు మధోజీచే చంపబడెను. మధోజీ కొడుకగుర ఘోజి జనోజికిదిత్తుడగుటచే, ఆతడు రాజ్యమునకువచ్చుటయు, అతనితండ్రి మధోజి రాజ్యసంరక్షకుడుగ నుండుటయు, తలపించెను.

ఈ కాలమునకు 100 సం॥లు క్రితమునుండి, ఇంగ్లీషువారు గిడ్డంగులను కట్టుకొని దేశమున వర్తకస్థలములను నిర్మించుకొనుచుండిరి. బాలసోరు, పిట్టి ఏరిముఖ్యస్థలములు. మహారాష్ట్రులు వీరి గిడ్డంగులను, ఓడలను దోచుకొనుచుండిరి. ఇంగ్లీషువారి బట్టవర్తకము కొనసాగదయ్యెను. 1753 లో మహారాష్ట్రులు దండెత్తినపుడు, సాలీలు తమ నేతమగ్గుములతో ఇంగ్లీషువారి గిడ్డంగులలో శిలువజొచ్చిరి.

1757 లో కటకమువద్ద ఇంగ్లీషువలన యొకటి నెలకొల్పబడెను. బరిస్సాలో మహారాష్ట్రులు చిరకాలముండరని యెంచి, బహుజాగరూకతతోను, సామర్థ్యముతోను ఇంగ్లీషువారు తమ వర్తకమును కొనసాగించు కొనుచుండిరి.

బరిస్సాపై నేలిన మొదటి మహారాష్ట్ర ను బేరారు శివభట్టు సాంత్రి. ఈతడే 1760 లో ఇంగ్లీషువారి గిడ్డంగులను ముట్టడించెను. 1761లో వీరభూమి, సర్వమాన, జమిందారులతోగూడి బాలసోరు, మిథునపురం జిల్లాలను స్వాధీనపరుచుకొనెను. బంగళాదేశమును తరుచు కొల్లగొనుచుండెను. అందుచే ఇంగ్లీషువారు, బెంగాలు నవాబునకు మహారాష్ట్రుల దేశముపై దండెత్తుటకును, కటకముపైకి సేన సంపుటకును, నలహించిరి. కటకం, జలేశ్వరం జిల్లాలపై రాబడులను తమ కిచ్చినచో తమ సేనతో కటకముపై దండెత్తి మహారాష్ట్రుల నోడించి ముందెన్నడును వారు నవాబుపై దండెత్తుకుండుటయేగాక, బీహారు, బరిస్సా దేశ

ములను విడిచిపోవుటగూడ జరుగునట్లు చేసెదమని చెప్పిరి. కాని నవాబు కలుగజేసికొనక పోవుటచేత తామే శివభట్టును బెదిరించుచుండిరి. ఇంతలో 1764లో శివభట్టు ఉద్యోగము నుండి తీసివేయబడెను. అతనికి బదులుగా భవాని పండితునియనుంపబడెను. 1765లో వర్ధమానం, మిథునపురం, చిట్టాంగు, జిల్లాలపై యధికారమును ఇంగ్లీషువారు సంపాదించిరి. 1767 లో ఇంగ్లీషువారు మహారాష్ట్రుల కొరిస్సావల్ల రావలసిన చౌతునిచ్చెదమనియు, దానికి బదులుగా ఆదేశమును తమకియ్యవలసినదనియు జనోజికి వర్తమానము సంపిగాని తుదకేమియు జరుగలేదు.

1756 మొదలు 1803 వరకును మహారాష్ట్రపరిపాలకులే బరిస్సాపై పరిపాలన మొనర్చుచుండిరి. వీరికింద పౌజ దార్లు నియమింపబడిరి. బాలసోరును పరిపాలించిన ఆఖరి పౌజదారు మయూరపండితుడు. ఆతడతి కూర్మగుటచే సింగ్లీషువారాతని నోడించి కటకమువరకు తరిమివేసిరి. తర్వాత 1803లో బరిస్సాదేశమును స్వాధీన పరుచుకొనిరి.

మహారాష్ట్రుల పరిపాలనకాలమున సర్కారుపన్నులు గవ్వలమూలమున చెల్లించబడుచుండెను. మూడుమాసములకొకసారి వసూలైన సామృంతయు కటకమునకు పంపబడుచుండెను. మోర్ భంజ, నీలగిరి, అంభ, కీయాక జరు, సాకింద, ఛిద్ర, మొదలగు జమిందారులు తమప్రీక్షువును (కప్పమును) భద్రక్ పౌజదారునకు చెల్లించుచుండిరి. అట్లదీపములనుండియు, మాలదీపములనుండియు, వర్తకులు ధాన్యము, బట్టలు, కొనుటకై వచ్చుచుండిరి. వీరివలననే గవ్వలు చేకూరెను.

ఆకాలమున రూపాయికి 70 శేల్ల బియ్యముమ్మబడుచుండెను. రాతిపలకలు, ఇనుము, సల్లమందు, ఉప్పు మొదలగు వస్తువులు గవ్వ

లకే అమ్మబతుచుండెను.

ఇంగ్లీషువారు ప్రప్రథమమున ఒరిస్సా దేశమున వర్తకము సాగించ నుద్దేశించి, 1634 లో పాజుహానువల్ల ధర్మానాను పొంది, సువర్ణ రేఖ నదియొడ్డుననున్న పిప్లివద్ద నౌక గిడ్డంగిని కట్టిరి. తర్వాత 1640 లో జలసారు, హుగ్లి, వద్ద గూడ గిడ్డంగులనుకట్టుట కనుజ్జనుపొందిరి. సోరా, భద్రక్ వద్దగూడ చిన్న చిన్న వలసల నేర్పరుచుకొనిరి. నన్ననూలు బట్టలతోను, ధాన్యముతోను విశేషముగా వర్తకము చేయుచుండిరిగాని, 1685 లో బెంగాల్ నవాబగు సైఫ్ ఖానునితో పోరాడుటచేత, 1687 లో బలసోరుగిడ్డంగి పడగొట్టబడెను. 1691 లో ఔరంగజేబువల్ల తిరిగి యనుజ్జ నొంది కలకత్తా, బలసోరు మొదలగు గిడ్డంగులను కట్టుకొని, వర్తకము విరివిగా సాగించుకొనిరి. అయినను 1803 వరకును పైని తెలుపబడినరీతిని మహారాష్ట్రీల యాధీనమున నుండిరి. వారియల్లరులవల్లను దుష్పరిపాలనవల్లను, వర్తకలాభము లేకుండుటయే గాక, ప్రజానష్టముగూడ గలుగుచుండెను. 1802-1803 సం॥ న ఇంగ్లీషువారికిని మహారాష్ట్రీలకును యుద్ధము సంభవించెను. ఆ కాలమున వారిని ఒరిస్సా దేశమునుండి వెళ్ళి గొట్టుటకై బార్బిహార్ కోర్టు గంజాంనుండి కటక్ ముప్పై దాడివెడలి ఆపట్టణమును స్వాధీనము చేసికొనెను. (అక్టోబరు 1803). అప్పటికే కలకత్తా నుండి యొక సేన బయలువెడలి బలసోరును పట్టుకొనెను. (నవంబరు 1803).

అప్పుడు వారు, ఒరిస్సా దేశమంతయు ఇంగ్లీషువారి స్వాధీనమయ్యెననియు, నమ్మదిగా నున్నచో ప్రజలకు సౌఖ్యమును, సంతోషమును కలుగగలదనియు, దండారా వేయించిరి. చుట్టుపట్లనున్న కోటలను, స్వాధీనముచేసికొనిరి. మోర్ థంజ, నీలగిరి, రాజులను లోబరుచుకొనుటకై కొండదారులను చేపట్టిరి.

రాజులయొక్కయు, ప్రజలయొక్కయు నశవశిక కనిపెట్టుటకై గూఢచారులను నియమించిరి. బ్రిటిషువారు రాకముందు జమీందారులున్న రయతులున్న మహారాష్ట్రీలకు బాకీయున్న సొమ్ములు వసూలు చేయుచురియు, వారికిని, వీరికిని గలకొట్లాటలలో జోక్యము కలుగ జేసుకొనమనియు, వెల్లడి చేసిరి. కటక్మున ఊమముండుటచే కావలసిన ధాన్యమును బాలసారు నుండి దిగుమతి చేయించిరి. జగన్నాథాలయమునకు పోవు యాత్రికులకు తగిన వసతులేర్పరచిరి. బాలసారు జిల్లాకలెక్టరుగా తిప్పరాజును నియమించి, కెప్టాన్ మోర్ గన్ యధికారము క్రింద నుంచిరి. సోరా, భద్రక్, దాలిగ్రామం, మొదలగు స్థలములలోగూడ, ఆమీరులను నియమించి, వారితాలూకుపన్నులు, లెక్కలు మొదలగునవి బాలసారునకు పంపమని యాజ్ఞాపించిరి.

1803 లో, మోర్ థంజయున్న, 1804 లో, సంధల్ పురమున్న, బ్రిటిషువారితో సంధిచేసికొని కప్పముకట్ట నిశ్చయించెను తనితరి జమీందారులు క్రమక్రమముగా కటక్మునకు వచ్చి తమహక్కు భుక్తములను స్థిరపరుచుకొనిరి. 1804 సం॥ ఆఖరున, కెప్టాన్ మోర్ గన్, కెర్ అనునాతనికి కటక్మునకు కుత్తరదేశముపై యధికారము నప్పగించి చెనెను. ప్రప్రథమమున ఒరిస్సా భూమిరాబడులను స్థిరపర్చినవాడే ఈకెర్. ఈతడే కనికదేశపురాజు తింగబాటుచేయగా, ఆతనిని ఛదులోనుంచి, ఆతనిరాజ్యమును స్వాధీనముచేసికొనెను. తత్సూర్యము కలకత్తానుండి పోవుచున్న రస్తా మోహర్ థంజ, నీలగిరి, రాజ్యములగుండా పోవుటచేతను, ఆరాజులు ప్రయాణీకులపై పన్నులు విధించుచుండుటచేతను, కెర్, ఆరస్తాను రాజ్ ఘట్, బస్తరు, మీదుగా బలసోరు చేరునట్లు ఏర్పాటుచేసెను. ప్రజలీ కొత్తరస్తానే ఉపయోగించిరి.

కెఆ తర్వాత, 1805 లో, వెబ్బు కటకంజిల్లా (ఒరిస్సా) యధికారిగా నియమింపబడెను. ఆ కాలమున కలెక్టరునకు నెల 1కి 500 రూ॥లు జీతముండెను. వెబ్బు, సమద్రోహమునకున్న పురి జగన్నాథమున నివసించుచుండటచేతను, మహానది కుత్తరభాగమున వేరు కలెక్టరు లేకపోవుటచేతను, ఆప్రాంతపు జమీందారులు తఱచుగా అల్లరులలో పాల్గొనుచుండిరి.

అందుచేత ఇంగ్లీషువారు తమ సైన్యము లో జమీందారుల నోడించి వారి భూములను వేలము వేయించుండిరి. పన్ను బాకీలకై ఒరిస్సాలోని 2/3 వంతు భూస్వాములయొక్క భూములు వేలము వేయబడెను. పన్నులు హెచ్చింపబడెను. గవ్వలకు మారుగా వెండిరూపాయలతో నే పన్ను కట్టవలసివచ్చెను. ఉప్పుపన్ను తక్కువయ్యెనుకంటె 6 రెట్లు హెచ్చింపబడెను. కొబ్బరినూరులు హెచ్చింపబడెను. న్యాయములేక పోయెను. తక్కువయ్యెను. మహారాష్ట్ర రాజ్యపరిపాలనయే కడు మంచిదనుపించుకొనెను. బెంగాలీ, పారిశీకపు, భావలేగాని ఒక్క భాష ఉపయోగపడదయ్యెను. అందుచేత ఇంగ్లీషువారి పరిపాలనావిధానములు, చట్టములు, ప్రజలకు తెలియకపోయెను. ఒరిస్సాదేశపు ప్రజలకు సర్కారుయిలాకాపను లేవియు నివ్వబడకపోయెను. 12 లక్షలు జమ్మాఇచ్చే జమీనులలో 4కి లక్షలు జమ్మా ఇచ్చే జమీనులు సర్కారు పన్ను బాకీలకై తక్కువధరలకు వేలమువేయబడెను. ఇట్లు వేలము వేయబడినవేలట్టగడ, మోహిరి మొదలగు జమీనులు.

ప్రాచీనోత్కలదేశ మిప్పటి ఒరిస్సా, ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములలో సమానము. ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములు 24 గలవు. ఒరిస్సాదేశము, కటకం, బాలసోరు, అన్ గుల్, పురి, నంబలపురం, అను 5 జిల్లాలక్రింద విభజింపబడి,

జిల్లాకలెక్టర్ల క్రింద పరిపాలింపబడుచున్నది. 24 సామంతరాజ్యములు ముఖ్యులచే పాలింపబడుచున్నవి. వీరికున్న యధికారము లనేకవిధములు కొందరు తమదేశములలోని నేరస్తులకు రెండు సం॥లవరకు ఖైదు శిక్షవిధింపగలరు. ఎక్కువ శిక్షవశిష్టాద్వైతనచారిని ఇంగ్లీషు ఉద్యోగస్తులకడకు విచారణకుపంపవలెను. మరికొందరు తామే అన్నిరకములనేరస్తులను విచారణచేయుగలయధికారమునుపొందియున్నారు. అయినను వీరికిగూడ నేరస్తుల నురితీయు అధికారములేదు. వీరెవరునుగూడ యూరపు దేశస్తులను విచారణచేయకూడదు. సాధారణముగా ఈసామంతరాజ్యములలో ప్రభువులు లేక ముఖ్యులు తమ దివానులులేక మంతులచేతనే ఈయధికారమునుజరిపించుకొనుచుందురు. వీరిపైన్యా యాధికారులు జిల్లాకలెక్టరులు. వీరిపైన్యా యాధికారి ఒరిస్సాదేశపుకమిషనరు.

వీరికిగల యధికారములు, ఇంగ్లీషుప్రభుత్వమువారి రొనంగిన సనదులవల్లనే, కలిగినవి. వీరి రాజ్యపరిపాలన పద్ధతులు ఇంగ్లీషువారిచేయమింపబడిన ఉద్యోగి యరుమతిప్రకారము జరుపబడవలెను. వర్తకముపై నెట్టిపన్నులుగాని విధింపగూడదు. ఇంగ్లీషువారిపై కుట్ర పన్నినట్టిగాని, నేరము చేసినట్టిగాని, ప్రజల కెట్టితావు నివ్వకూడదు. ఇంగ్లీషువారిచే విధింపబడిన కప్పమును కట్టుచుండవలెను. యుద్ధనమయములలో తమసేనతో సహాయముచేయవలెను. మధ్యపరగణాలలోను, బంగాళాదేశములోను కొన్ని ఒరిస్సాసామంతరాజ్యములుగలవు. వీటినిన్నిటినిన్ని, చెన్నరాజధానిలోని శ్రీకాకుళం తాలూకా తప్ప మిగిలిన గంజాం జిల్లాలోను, గంజాం, విశాఖపట్టణం, మన్యప్రాంతములలోను కలుపుటకై ఒడ్డులు తగుప్రయత్నములు చేయుచున్నారు.¹⁴⁹

148. Vide 'The Oriya movement,' published by the Oriya Samaj, Ganjam.

అ కౌ రా ది సూ చి క

అ		అనంతవరం తామ్రశాసనము	రంగ, ౬౫౨
అక్బరు ౨౫౯, ౫౬౦, ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౨		అనంతవర్మతామ్రశాసనము	కెం, ౬౦౨, ౬౦౩, ౬౦౪.
అన్యంభీముడు ౨౦౭, ౨౨౦, ౨౩౦,		అడిదము సూరకవి	౧౨౮, ౧౫౬
౨౦౧, ౩౨౬, ౩౩౦, ౪౯౬, ౫౨౫,		అమరావతీలొకాసనము	కెం, ౩౬౫
౫౩౨, ౫౪౩, ౬౦౮, ౬౧౦.		అవకాపల్లి	౨౪౫, ౨౯౮
అన్యంభీమునజ్ఞిహస్త	౫౨౬	ఆటవిక రాజులు	౪౬౨
అనంగభీముడు	౩౨౪, ౬౦౯	ఆశోకుడు ౧౭౪, ౪, ౨౪౦, ౨౯౬, ౪౪౬,	
అనంగభీము పురుషోత్తమదేవు	౪౪౪	౪౪౭, ౧౨౩, ౧౨౦, ౨౪౫, ౨౯౩	
అనంతవర్మ ౨౩౨, ౨౪౬, ౧౧౫, ౩౨౫,		ఆశోకుని రాజ్యము	౪౬౪
౩౧౯, ౩౧౭, ౨౩౫, ౨౩౪, ౨౨౦,		అంగదేశము	౨౫౦
౨౨౮, ౨౨౬, ౩౨౪, ౩౨౦, ౩౨౩,		అగస్త్యుడు	౫౭౮
౩౨౧, ౨౩౩, ౩౨౬, ౩౩౦, ౩౨౨, ౫౧౬		అచ్యుతాపురము	౪౯౫, ౫౦౨
అనంతవర్మచోడగంగు ౪౫౬, ౪౭౫, ౨౫౬,		అచ్యుతాపురతామ్రశాసనము	౫౦౩
౪౧౩, ౨౫౭, ౨౬౫, ౩౩౧, ౯, ౨౮౨		అశ్వలాయనగుడు	౨౪౦
౧౮౨, ౩౧౭, ౨౧౬, ౨౪౯, ౨౪౭		అశ్రీ	౫
కెం, ౨౧౮, ౪౧౧, ౩౧౮, ౪౮౮, ౫౨౪,		అమ్మంగదేవి	౩౧౭, ౩౧౬, ౫౯౨
౫౨౬, ౫౩౦, ౫౩౬, ౫౫౩, ౫౫౪,		అమరకంటక వర్మతము ౧౭౯, ౨౬౦, ౨౭౨	
౫౮౬, ౫౮౯, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮,		అర్యావర్తరాజులు	౪౬౨
౬౦౧.		అనమక్	౪౬౩
అనంతవర్మ (దేవేంద్రవర్మగుమాగుడు) కెం		అనూరాధపురము	౧౨౫
అనంతవర్మ (రాజేంద్రవర్మగుమాగుడు)		అప్పల సేనాధీశుడు	౨౨౧
కెం, ౫౧౭.		అనుమలొండశాసనము	౩౭౯
అనంతవర్మ వజ్ఞిహస్త	౩౫౯, ౫౨౮,	అష్టదర్శ (ఆఠఘటా)	౩౪౧
౫౩౪, ౫౪౯, ౫౯౦.		ఆయోధ్యానగరము	౮
అనంతవర్మదేవు	౫౦౦, ౨౨౩	ఆహోబిలశాసనము	౩౬౭
అనంతవర్మదేవు శాసనము	౩౧౨	అధిరాజేంద్రుడు	౩౦౪, ౪౮౬
అనంతవర్మశీ భానుదేవు	౬౦౨	అలహాబాద్	౩౦౭, ౧౭౮
అనంతవర్మ ఆట్టచున క్షితివతి	౬౧౦	అల్లూబాదుశీలాశాసనము	౪౬౦, ౩౦౫
అనంతవర్మ మధుకామార్జునదేవు	౬౧౫		

అల్లసశర్మ	౨౨౦	ఆంధ్రీశాతకర్ణి	౨౪౪, ౨౬౫
అల్లపాని పెద్దన్న	౩౭౩	ఆంధ్రీభృత్యవశపురాజులు	౨౪౫
అలాబుకేశరి	౫౪౩	ఆముక్తమాల్యద	౩౬౮, ౩౬౫
అల్లారెడ్డి	౬౪౯	ఆర్. సి. దత్తు.	౨౮౫
అలివర్దిఖాన్	౬౭౩	ఆర్. డి. బండార్కరు	౨౬౫, ౬౦౭
అభిరులు	౪౬౭	ఆర్. డి. బెంజ్జి	౫౮౦, ౫౮౨, ౬౫౦
అబుల్ పాజర్	౬౬౦, ౬౬౨	ఆర్యావర్తము	౨౯౪
అడిదము బాలభాస్కరకవి	౧౬౧, ౧౪౨	ఆనందగజపతి	౧౩౯, ౬౬౯
అన్నాము	౨౫౩	ఆనందతీర్థులు	౬౨౫
అజ్ఞానసి దిబ్బిదతామ్రాశాసనము	౨౯౮	ఆలిప్రదేశము	౬౬౨
అమ్మరాజ విష్ణువర్ధనుడు	౨౯౧	ఆత్రేయగోత్రము	౨౨౫
అసఫ్ జా	౬౬౮	ఆదిత్యభట్టారకుడు	౨౨౦
అస్సకదేశము	౧౬, ౨౪౩	ఆదియన్	౫౦
అట్టహాసదేవుడు	౨౨౦, ౨౨౯, ౬౦౫	ఆచార్యులవలస	౧౯౦
అర్పవిల్లి	౩౨౯, ౬౨౨		
అర్జునుడు	౨౪౪	ఇంద్రవర్మ	౧౮౧, ౨౪౬, ౩౦౪, ౩౪౮
అడిదము రామారావు	౧౩౪		౪౬౭, ౪౮౧, ౫౦౨, ౫౦౩, ౫౦౬, ౪౯౫
అన్నెపు పరమరామపాత్రో	౪౯౮, ౫౪౭	ఇంద్రవర్మదేవు	౫౭౧
అవరంగాబాదు	౫౬౯	ఇంద్రవర్మ, శ్రీకళ్యాణాధిపతి	౫౦౧
అమరావతీస్తూపము	౨౦౫	ఇంద్రవర్మశాసనము	౩౦౧, ౫౦౨
అనంతపురంజిల్లా	౩౭౪	ఇంద్రవర్మ కళ్యాణశాసనము	౩౦౨, ౫౦౭
అనంతగిరిహాలయము	౪౫౫	,, తెక్కలిశాసనము	౩౧౨
అత్తకుడు	౨౪౨	,, వల్లకిమిడిశాసనము	౩౧౩
అవంతి	౧౨౦	,, పురిశాసనము	౩౧౩, ౪౯౧
అంధారి	౪౬౧	,, శ్రీకాకళపుశాసనము	౩౧౩
అంతరికాం గామము	౫౮౦	,, అచ్యుతాపురపుశాసనము	౩౧౨
		,, జిర్గిశాసనము	౪౯౮
		,, మద్రాసు మ్యూనిసిపం	
ఆంధ్రరై	౨౮౫, ౪౩౪		
ఆంధ్రీ	౮, ౨౪౧, ౫౪౬		
ఆంధ్రీలు	౨౭౬, ౪౬౧	ఇక్ష్వాకువంశావళి	౧౬౮
ఆంధ్రీకళ్యాణములు	౪౭౨, ౨౨౬	ఇట్టింగు	౪౬౨
ఆంధ్రరాజుల నాణెములు	౪౬౧, ౪౬౫	ఇప్పిలి	౪౯౭, ౬౧౦
ఆంధ్రీరాజులు	౪౬౦	ఇమ్మడి వజ్రహస్తుడు	౨౦౧, ౨౦౭
ఆంధ్రీభృత్యులు	౪౬౧, ౪౭౨	ఇగ్గిమహాను	౬౬౮, ౬౭౬

ఇందిరకుమారుడు రాఘవుడు	౩౨౬	ఉండవల్లి గుహలు	౪౭౧
ఇంద్రాద్వైపానన	౨౬౩, ౨౭౭, ౨౭౯	ఉత్తరకర్ణాటకము	౨౪౧
ఇంద్రాద్వైపానన	౨౭౩	ఉత్తరకర్ణాటక దేశచరిత్ర	౫౨౬, ౫౩౬
ఇన్సుడి కామార్జునుడు	౨౩౨	ఉత్కళ	౫౯౭, ౫౯౮, ౬౭౨, ౬౮౭
ఇన్సుడి సరసింహరాయలు	౩౬౨	ఉత్కళభాష	౨౯౯
ఇందులూరి అన్నయదేవు	౩౮౬	ఉత్కళ దేశచరిత్ర	౫౫౭
ఇందూచైనా	౨౫౦		
ఇంద్రాద్వైపానన	౪౬౭	ఎరదోరచమూఁటి	౨౨౭, ౫౯౬
ఈ		ఎడ్వర్డు అల్బర్ట్	౨౮౦
ఈవూరు	౪౬౮	ఎం.ఎం.ఎల్	౨౯౧, ౩౧౫, ౩౨౦
ఈస్టిండియాకంపెనీ	౩౯౨	ఎలమంచి కర్ణాటక	౪౬౪, ౫౧౪, ౫౧౫
ఈశ్వరవర్మ	౪౮౫	౫౧౯, ౬౪౩	
ఈశానవర్మ	౫౧౫	ఎలమంచి కర్ణాటక చాళుక్యవంశీయులు	౬౪౨, ౬౪౪
ఉ			
ఉచారణము	౨౬౮	ఎలమంచి చోడగంగ రాజులు	౬౦౦
ఉత్కళులు	౪౩౩, ౪౭౩, ౧౭౭	ఎలియట్ దొర	౩౨౫
ఉత్కళ దేశము	౮, ౨౯౭, ౨౫౦, ౨౫౫,		
౩౨౧, ౨౪౯, ౨౭౩, ౧౯౪,		ఏకావలి	౬౧౭
ఉదయగిరి	౩౮౧, ౧౧, ౩౬౭, ౩౬౪, ౨౪౪,	ఏకావలి	౬౧౦
౩౬౬, ౫౧౫, ౬౫౬		ఏండ్లవల్లి	౪౬౩, ౨౬౫, ౨౬౬
ఉదయాదిత్యుడు	౫౩౨, ౫౩౩	ఏరయ్య	౨౮౫
ఉద్యాతేశ్వరి	౪౫౬, ౪౫౭	ఏమి నూతనము	౫౭౬
ఉర్దూ	౫౧౧		
ఉర్దూ శాసనము	౨౪౬	విశ్వేశ్వరస్వామి	౩౯౩, ౪౧
ఉర్దూ హస్తీశర్మ	౪౮౨	విశ్వేశ్వర	౧౨, ౬౬౨
ఉత్తరాంధ్రదేశము	౧౨౭	విశ్వేశ్వర	౨౬౧
ఉత్తరసామ్రాజ్యము	౬౭౦, ౬౭౨	విశ్వేశ్వర శాసనము	౨౫౫, ౫౧౩
ఉమావర్మ	౧౮౦, ౪౩౭		
ఉమావర్మబ్రహ్మోత్పత్తి శాసనము	౬౧౨	బి	౨౯౪, ౨౯౯
ఉదయగిరిగుహలు	౪౫౬	బడ్డాది	౬౪౧, ౬౪౪
ఉగ్రసేనుడు	౪౬౩	బడ్డాది అర్జున దేవరాజు	౬౩౪
ఉగ్రభట్ట	౫౩౩	బడ్డాది చోడవరం	౬౨౪
ఉలగియంపంద పెమ్మడి దేవు	౨౨౦	బడ్డాది జయంతరాజు	౬౨౮
ఉల్లాఖాన్	౬౩౨	బడ్డాది మత్స్యవంశీయులు	౬౦౦, ౬౪౩, ౬౪౪

కళింగగాంగశాసనము	30౨	కళింగనగర నిర్ణయము	౪౯3
కటకపు సోమవంశపురాజులు	౫౬౨	కదంబ, మాత్యూర్, రాజవంశములు	32౪
కజ్జలభాను	33౬, 3౪3, 3౪౪, ౪౨౧	కరవంశపురాజులు	౫2౨, ౫౮౧
కపిశాసది	౮, ౧22, ౨౬2	కరవంశపు రాజ్యక్రమము	౫23
కంది	౨౯3, 3౮౪, ౪౩3, ౬౪2, ౬౫౧.	కరందుడు	౨౫౧
కంచికావేరిపాథి	౬౫౨	కరుణాకరుడు	3౨౨, ౫౯3
కల్యాణదేవి	౨౧౯, 3౨౬	కన్నింగ్ హం	౧2౬, 3౫౧, ౪3౫
కపిలేంద్రుడు	౨౯2, 33౫, 3౪3, 3౪౪,	కరికాలుని వండయాత్ర	౨౫3
౫౫౫, ౫౬౦, ౬౫౦.		కట్టి సాంబమూర్తిశాస్త్రి	౨౪2
కన్యాకబ్జము	౫౧2	కస్తూరి కామోదిని	౨౨౦
కపిలదేవ	౪౧౫, ౬౪౬, ౩౫౧	కశీకోట	౨౧౯
కపిలపురము	౫౫౨, ౨౫౮	కన్యశ్రీ	3౮౦
కర్ణానువర్ణ	౨౬2, ౨23, ౫౦౯, ౫౪3		
కడపటిగాంగరాజుల వంశావళి	౫౮౬	కా	
కడపటితూర్పుగాంగరాజులు	౬౦౦	కాలయవేమ	౬౪౮
కదంబకులము	౪2౯	కాత్యాయన	౨3౯
కడంబులు	౪2౯, ౪౮౦, ౫౧౨, ౫౧2,	కామార్జున	౬౦౨, ౬౦౫, ౬౦౮
౫3౧, ౫33.		కాలవహర్	౬౬౦, ౬౬౨
కదంబగ్రామము	౪2౯	కాలులదేవ	౬౫౮
కదంబగిరిగ్రామము	32౫	కాళింగ	౫౪2, ౫౫౧
కదంబ గంగవంశ కుటుంబములు	౪౮౦	కాళింజి	౫౪2
కదంబరాజుల ప్రశస్తి	౫5౨	కాళింగులు	౫౪౯, ౫౫౧, ౫౫౮, ౬౦3
కదంబవంశశాసనములు	౫5౦	కాళింగసాంఘికార్థికావస్థలు	౫౫౫
కదంబ ఖండిరాజు	౪2౮	కీ	
కస్తూరికా మోదిని	3౨౬, ౨౮౧	కింతలికాళింగులు	౨౫
కన్యోధ	౨౪౧	కితంగులు	౪౧౧
కక్షివతుఃముషి	౪3౨	కిమిడి గంగవంశము	౪౧౧
కల్ప (కొండ) పల్లి	౨౮౯, ౫౦౨, ౫౧౯	కిమిడి పితూరి	౪౨2
కపిలేశ్వరగజపతి	3౬౧, 3౬౧, ౬౪౨,	కిమిడి దేశాధికారులు	౬౨౨
౬౪౬, ౬౪౮.		కిరాతుడు	౧౯౬
కడపటియాంధ్రులు	౪౬౧	కిళంబి రాఘవాచార్యులు	౨3౯
కధానర్త సాగరము	3౯3, 3౯౫	క్రి	
కల్ సల్ గిరిని	౨2౪	క్రిరివర్ణ	౫౫3
కలహాండి	౨౯౬	క్రివిశ్వంకములు	౬౦౪

కు	కు	కు	కు
కుదురునగరము	౨౬౭	కుర్రునాథుడు	౩౨౪, ౩౨౫
కుతుబుషా ౬౫౪, ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౬, ౬౬౭.		కురాలకము	౩౦౬
కుందూరి ఈశ్వరదత్తు	౩౬౦	కురకరాష్ట్రము	౫౦౬
కుండవాడేవి	౩౧౭	కుర్	౬౭౬
కుంతల	౩౭౪	కు. ఆర్. సుబ్రహ్మణ్యం	౧౦౦
కుంతలేశ్వరదాత్యము	౪౮౫	కు. పి. జయస్వామి	౨౬౪
కుబేరుడు	౪౬౩	కు. వి. సుబ్రహ్మణ్యఅయ్యరు	౪౬౧
కుంభవతి ౧౨౬, ౨౪౨, ౪౪౨		కుప్తాన్ మోర్ గన్	౬౭౫
కుంభకారజాతకకథ	౨౫౧	కుత్తిగ్రామము	౫౦౩
కుంభిలాపురి ౩౩౯, ౧౩౮, ౩౩౮.		కుండువట్న శాస్త్రీశాసనము	౬౨౮
కుబ్జవిష్ణువరచ ౫౫, ౨౦౯, ౨౯౦, ౫౦౩, ౫౧౩, ౫౧౮, ౫౧౯.		కుత్తిస్సు	౪౮౫
కుమారధూరటి	౩౭౦, ౩౭౨	కు	
కుమారహంపిఠవిభుడు	౬౪౯	కుసరివంశపురాణాలు ౫౭౨, ౬౬౫, ౫౫౯, ౫౫౩, ౫౬౬	
కుమారనారాయణ వాహినీకుడు	౨౨౧	కుసరివంశీయుల చరిత్ర	౫౪౩, ౫౭౩
కుమారస్వామి	౨౧౧	కు	
కుమిలభోగాపురము	౧౩౪, ౧౩౫	కుక్కలి వికృతమాదిత్యుడు	౫౨౦
కురాల	౨౬౬	కుటపాడుపరగణా	౪౨౭, ౪౯౭
కులవర్తని ౩౨౬, ౪౯౭, ౬౧౮		కుత్తూరు ౧౮౨, ౧౮౩, ౧౯౩, ౨౬౩, ౨౬౫, ౨౬౬, ౩౦౬, ౪౬౩, ౪౯౫.	
కులస్థంభదేవుః శాసనములు ౫౮౪, ౫౮౫		కులనిరుద్రదేవు	౩౮౬
కులితలు ౧౭౬, ౧౯౨		కుండవీడు ౧౦౯, ౩౬౭, ౬౪౭, ౬౫౨.	
కులింగ	౭	కుండవీటిదుర్గము	౩౬౫, ౩౬౬
కువలాలపురం	౪౭౮	కుండవీటిశాసనము	౩౬౫
కుప్పలపురము	౪౯౩	కుడంగ (కాళింగ)	౨౭౪
కుఛోత్తుంగుడు ౧౪, ౨౨౭, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౧, ౩౨౪, ౩౨౭, ౩౨౯, ౪౧౩,		కుర్ని శాసనము ౨౪౬, ౨౪౯, ౩౦౮, ౬౦౧, ౬౦౨	
కుఛోత్తుంగచోడవట్టణము	౬౩	కుహిత్తూరుగ్రామము	౪౭౩
కుఛోత్తుంగచోడునిశాసనములు ౨౯౭, ౫౯౩		కుడవోలు	౪౬౫
కుఛోత్తుంగ రాజేంద్రచోడదేవుడు ౬౩, ౨౯౫, ౩౨౩, ౫౯౭.		కుల్లేరు	౨౯౦
కు		కుఠాం	౧౩౫, ౧౩౯
కు		కుంకణ	౩౭౪
కు		కుమ్మనమఠి	౨౯౨
కు		కుమ్మటాజు వెంకటలక్ష్మణరావు	౫౪౬

క్రొ

కోనపాతరాజు	గి౯౮
కోనార్కు	౨౬౮, ౨౯౫, ౬౦౪
కోనకోన	౬౦౩
కోకిల వికృతమాదిత్యభట్టారకుడు	౨౯౦
కోకిలవర్మ	౨౯౦
కోకిలవర్మ దాసశాసనము	౩౧౮
కోంగొడగ్రామము	గి౭౦, గి౭౪, గి౭౫
కోంగడ	౨౬౩, ౨౬౮, ౨౮౦, ౪౭౮
కోంఝ్యూతో	౪౩౫, గి౦౯
కోన్యోధా	౧౦, గి౦౯
కోటబొమ్మారెడ్డి	౩౯౦, ౩౯౧
కోలువ రెన్ది	౩౯౮, గి౨౯, గి౩౦
కోట్ర	౧౪౭
కోనభీమవల్లభ	౧౦౭
కోనరాట్కవి	౧౫౧
కోదులు	౧౦, ౩౦, ౩౯౫
కోరంగి	౧౭౫
కోలాహలపురము	౩౧౬, ౪౭౭, ౪౭౮
కోసల	౨౫౦, ౨౫౭, ౨౫౮, ౨౯౭, ౩౦౫
కోసలమహేంద్ర	౨౬౭
కోసలగొప్పులు	౨౭౨, ౨౭౩
కోసలగుప్తవంశము	గి౬౬

కృ

కృష్ణుడు	౧౭౦, ౧౭౧, ౧౭౭
కృష్ణదేవరాయలు	౨౯౧, ౩౬౪, ౩౬౫, ౩౬౭, ౩౬౮, గి౪౩, గి౫౫, ౬౦౦, ౬౫౫, ౬౫౮.
కృష్ణచంద్రగజపతినారాయణదేవు	గి౩౭, గి౪౮
కృష్ణరాయవిజయము	౩౨౩, ౩౭౦, ౩౭౧
కృష్ణభూపతిమహారాజు	౧౬౧
కృష్ణదేవరాయవరము	౨౯౧, ౨౯౩

కృపాసింధు మిత్ర	౨౬౮, ౨౬౯, ౨౭౧
కృష్ణదేవు	౪౨౩

క్రొ

క్రొమ్మకవర్తని	గి౦౧, గి౦౩
క్రొమ్మకపాంచాలి	గి౦౫

ఖ

ఖండగిరి	౪౫౩, ౬౪౭
ఖండగిరి గుహలు	౪౫౬
ఖజుర్ ఖాను	౩౦౭
ఖల్లికోట	౩౪౧
ఖరవేలుడు	౧౦౨, ౧౨౨, ౨౪౪, ౧౭౭, ౨౪౫, ౨౫౩, ౨౬౨, ౨౬౫, ౨౬౯, ౨౭౦, ౨౭౬, ౨౭౭, ౨౯౬. ౪౪౪, ౪౪౬, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩.
ఖరవేలుని శాసనము	౨౫౨, ౪౪౪, ౪౫౫, ౪౫౬.
ఖసింకోట	౬౬౭

ఖి

ఖంజలీమండలము	గి౮౨, గి౮౩
ఖజుంఖ	గి౭౯
ఖమాడి	౩౪౦

ఖి

ఖురా	౬౬౧, ౬౬౨, ౬౬౬
ఖురారాజు	౬౬౩, ౬౬౫, ౬౭౩

గ

గజపతిరాజులు	౩౦౦
గజపతిదేవుని ఉప్పరపల్లిశాసనము	౩౮౧
గజపతిదేవుని పాఖాలశాసనము	౩౮౧
గజపతిదేవుని మోటుపల్లిశాసనము	౩౮౧
గజపతిదేవుని ఏకామ్రనాథశాసనము	౩౮౧
గజపతిరాజులు	౩౮౦, ౩౮౧, ౩౮౪, ౬౦౦
గజపతిప్రతాప నిశ్యంక భానుదేవ	౬౩౯
గజదేవుని కొండపిటి తామ్రశాసనము	౬౪౭

గణపతివంశము	౬౪౫	గా	
గణపతి రాజ్యము	౬౬౧, ౬౬౫	గాదె నరసింహరావు	౫౬౭
గణపతుల కాలము నాటిశిల్పకళ	౬౬౩	గాణమహిపతి	౬౪౯
గణకముఖ్యము	౨౨౧	గాంగత్రికలింగాధిపతి	౪౬౨
గలెవిషయము	౫౦౧	గాంగరాజ్యము	౩౧౬
గంగకలింగము	౨౫౭	గాంగకాలము	౪౮౨
గంగబ్రహ్మనూరాయణ్ణు	౨౨౪	గాంగారిజిన్-కలింగ	౫
గంగవంశజుల రాజ్యము	౩౮౬	గాంగులు ౧౮౨, ౨౧౮, ౨౪౬, ౫౧౨,	
గంగాదత్తునివంశము	౪౭౬	గిరికి.	
గంగవంశోత్పత్తి	౪౭౫	గాంధార దేశము	౨౫౧
గంజామమండలము	౧౯౬, ౨౯౯, ౩౦౦	గాంగేయులశకము ౨౪౬, ౨౪౭, ౪౭౯	
	౩౧౯.	౪౮౪, ౪౮౧, ౪౮౨, ౪౮౩, ౪౮౫,	
గంగారికులు	౨౪౦, ౨౮౫, ౪౩౪	౪౮౬, ౪౮౭, ౪౯౧, ౫౯౩.	
గంగవిద్యాధరవైశ్యమారాయణ్ణు	౨౨౪	గాంగేయులు	౪౬౫
గంగపురము	౪౭౮	గాంగవంశీయులు ౧౦౨, ౨౨౫, ౨౩౯,	
గంగ పేరూరు	౪౭౬	౨౪౬, ౫౮౮	
గంగరాజుల శాసనము	౩౩౦	గాంగవంశజుల వంశక్రమము	౪౮౫
గంగవంశము	౨౩౭, ౩౩౪, ౪౧౨	గాంగవాడీ	౪౭౬, ౪౭౮.
గంగవంశపు రాజరాజదేవు	౨౯౭	గాంగకదంబులు	౫౧౭
గంగాదానప్రతాపవిలాసము	౩౬౦	గాంగకదంబశకము	౫౩౧
గంగరాజు	౪౨౦	గాంగశకము	౫౨౪, ౫౮౦
గంగశకము	౧౮౦	గాంగశకచరిత్రకాలము ౫౨౬, ౫౮౨	
గంగవంశజులు	౨౪౧, ౨౪౫, ౨౪౯	గాంగవంశపు రాజులు	౬౪౧
౨౮౮, ౩౦౧, ౩౮౩, ౪౭౯.		గాంగదానప్రతాపవిలాసము	౬౪౯
గంగయ్యగొండచోళుడు	౧౪, ౨౫౬,	గి	
౩౧౬, ౩౨౮, ౫౫౪		గిడుగురామమూర్తి ౨౯౧, ౩౯౩, ౪౯౫, ౫౨౭	
గంగవంశానుచరితము	౧౭౯, ౩౩౪, ౩౩౫,	గిడుగు వెంకటసీతాపతి ౧౦౫, ౨౪౬, ౩౯౩.	
౩౩౬, ౩౪౩, ౪౧౧, ౪౧౨, ౪౨౦, ౪౨౧		గిడసింగి	౨౯౭
౪౨౨, ౪౨౬, ౫౮౯, ౬౪౭,		గిరిగొత్తూరు	౧౮౦, ౪౩౭
గంగవాడీ	౬౨౯	గి	
గంగవంశావలి	౬౦౨	గుజరాతు	౨౫౨
గంగామహాదేవి	౬౩౨	గుజరాతిపేట	౪౨౪
గంగేశ్వరుడు	౫౯౦	గుడారి ౧౭౯, ౩౩౫, ౩౩౬, ౪౧౨, ౪౨౦	
		గుడారి శిలకము	౩౪౪, ౬౪౭

గుణాదికటక గం గవంశము	3౪౪	గోల్కొండ	౨౪౫
గుడివాడ	3౨౨, 3౨౯, ౪౬౬	గోల్కొండనవాబుల పరిపాలనము	౬౬౭
గుణార్ణవుడు	౨౪౬	గోధర్మిరి	౪౫౨
గుణార్ణవుని కమారుడైన దేవేంద్రవర్మ	3౦౪	గోపాలదేవు	3౯౦
గుప్తచక్రవర్తులు	౨౬3	గోగులపాటి కూర్మనాథకవి	౧౨౯, ౧౫౬
గుప్తసామ్రాజ్యము	3౫2, ౪౬౫, ౪౮౫	గోదావరి ౧2౨, ౨౨2, ౨౪౧, ౨౪3.	
గుప్తవంశజులు	౪౬౨	3౧౮, 3౨౦, 3౨3, 3౨౫.	
గుప్తచరిత్రపరిశోధనలు	౪౮౪	గోవిందుడు	7౬౦, ౬౦౮, ౬7౫, ౬7౯
గుప్తశక ప్రారంభము	౪౯౪	గోవిందకాననము	౨౧౫, ౨౧౬
గుమ్మరెడ్డిపురశాసనము	౪22	గోవిందవర్మ	౪౬౮
గుర్రపండుగ	౪౦౦		
గురజాడ అప్పారావు	౨౯౧	గౌతమీ కృష్ణవేణి	౨
గురజాడ శ్రీరామమూర్తి	౨౯3	గౌతమీపుత్రశాతకర్ణి	77౫౨
గురుభక్తకొండ	౪౫2, ౪౫౮	గౌతమీ	3౨౦
గుళ్ళకమ్మ	౨	గౌడగజపతులు	౬౪౧
గుమనూరు	3౧2, 3౧౮, 3౨౧, 3౪౦	గౌరీకాంతకవి	౧౫౧
గుంటూరు	౬7౬		
గురండిగ్రామము	7౧7	చ	
గుహదేవపాలక	723	చక్రకోట	3౨౨
		చండిదేవు	౨౪౯
గొ		చండవర్మ కోమర్తిశాసనము	3౧౨
గొబ్బూర్పు వెంకటానందరాఘవరావు	౨౮3	చంద్రగుప్తుడు	7౬, ౨౮7, ౪౪7, ౪౪౯, ౪౬౨, ౪27
గొడవర్తి రామదాసు	౪, ౮౪, ౧౯3, ౨౧2, ౨౪౧, ౨౬౬, ౨౯౯, 3౦౦, 3౦౧, 3౪౫, ౪౧2, ౪౮౨, ౪౮౫, 7౬7.	చంద్రీవర్మ	౧౮౧, ౪32.
గొడే జగ్గరాయభూపాలవరుడు	౯3	చంద్రలేఖాదేవి	౨౨౨
గొల్లరాజులు	౬౨	చందవోలు	౨52
గొట్టిశ్వరాలయము	3౨౬	చక్రవర్తి	౬౪౪
		చక్రపాతావదేవ	౬7౯
గో		చంద్రభాగ	౬౧౪
గోకర్ణము	౨3౦, ౨3౨, ౨3౬.		
గోకర్ణేశ్వరుడు	౫3, ౨౧౬, ౧౯౯, ౨3౬, ౨౪౬, 3౨౫	చా	
గోదావరి తామ్రశాసనము	౪౮3	చాలరాతి లక్ష్మీనరసకవి	౧౨౯
గోపీనాథమహాపాత్రుడు	3౬౧, ౬౪౬	చాళుక్య గంగ	౨౨5
గోమాండ్	3౯2	చాళుక్య చోళరాజు	3౨౧
		చాళుక్య రాజరాజు	౨౨౯
		చాళుక్యరాలయపు శాసనము	౬౧౧

చావలియగ్రహారము	౬౪౭	చే	
చాళుక్యవంశక్రమ, కాలరేఖయము	౫౨౦	చేటివంశీయులు	౨౪౪, ౨౬౯, ౨౭౨
చాళుక్య వంశేంద్రచోడుడు	౫౯౨	చేదిరాజులు కర్ణ దేవుడు	౬౦౩
చాళుక్యస్థంభవర్ణుడు	౪౬౦	చేది కామూర్తులు	౩౨౦
చాళుక్యులు ౨౦౮, ౨౨౮, ౨౫౭, ౩౭౫,		చేది దేశము	౪౦
౪౬౫, ౪౭౦, ౫౦౨		చేది రాజులు	౨౪౦, ౨౭౭, ౩౦౬, ౪౫౦
చాగి పోతరాజు	౩౨౦	చె	
చామర్లకోట కైఫీయతు	౩౬౮	చైతన్య చాతానుశ్చయము	౬౫౦
చారిత్రపురము (పూరిజగన్నాథము)	౫౦౮	చో	
చి		చోడగంగ	౩౦౭, ౨౨౭, ౨౩౨, ౨౭౭
చిక్కల వలస	౫౨౮	చోడగంగ (రెండవ)	౬౦౦
చిట్టలిక గ్రామము	౫౦౬	చోడగంగుని భార్యలు	౫౯౬
చిక్కళ్ళ ఆగ్రహారము	౪౬౮	చోడయంపాడు	౨౦౯
చిక్కళ్ళ శాసనము	౪౬౬	చోడమహారాజులు	౨౦౯, ౨౨౫
చిత్రనేరుడు	౧౯౭, ౧౯౮, ౧౯౯	చోడమహాదేవి	౨౦౯, ౩౨౬
చిత్రాంగదుడు	౧౭౩, ౨౫౦	చోడపోతనేనాని	౨౨౦
చిలకనగరము	౨౬౨	చోడనల్లు	౨౨౮
చిలకూరినారాయణరావు	౧౭, ౧౦౪, ౧౦౯, ౫౫౦	చోళవీరరాజేంద్రుడు	౨౩౦
చిలుకూరి వీరభద్రరావు	౨౪౦, ౨౯౦	చోళచాళుక్యులు	౩౨౩
చిలకనగరము	౯, ౨౬౯, ౩౦౮, ౩౩౦, ౩౪౦	చోళులు	౨౫౬, ౨౫౭, ౩౨౮
చింతామణి కోట	౩౯౦	చోళరాజ్యము	౨౨౭, ౨౫౬
చీ		చోళుల జగజ	౫౯౧
చీటి దేశాధికారి	౬౨౮	చోళరాజేంద్రచోళుడు	౫౮౯
చీవవలస గ్రామము	౫౨౩	చీ	
చీపుగుపల్లి శాసనము	౫౦౩	చీటాపర్వమండరపాండుడు	౩౮౪
చీపుగుపల్లి	౪౭౨, ౫౦౨	జనోజీభాన్స్లే	౬౭౩
చీనాదేశము	౫౦౭	జలేక్కుము	౬౬౨, ౬౬౬
చుడంగదేవు	౩౪౩, ౪౨౨	జుతరనాడు	౬౪౪
చూ		జుతరునాటి గంగరాజులు	౬౦౦
చూటులు	౪౬౦	చె	
చెడలాడ తిరుపతి	౬౪౭	చెందుర్తి	
చెందుర్తి	౬౭౦		

జయంతిండాన్ గి౯౩
 జయపురం ౬౪౪
 జయసింగు గి౧౩, గి౧౮
 జయంతపురము గి౩౩
 జయపురవంశచరిత్ర ౬౭౧
 జగన్నాథచరిత్రము ౨౭౭, ౨౭౮
 జగన్నాథము ౧౭౬, ౩౨౪, ౩౪౧
 జగన్నాథశాసనము ౩౬౧
 జగద్బంధుదేవ ౩౪౧
 జయపురం ౨౯౮, ౨౯౯, ౩౦౧, ౩౦౪.
 ౩౦౫, ౪౧౧, ౪౨౭.

జయపురవంశచరిత్ర ౪౧౭
 జయప్రీత్యుడు ౧౯౯, ౨౩౨, ౨౩౬, ౨౯౮.
 జయసింహ ౬౨౨, ౨౯౦, ౪౬౯
 జయంతపురము ౨౧౫, ౨౧౭, ౨౩౨, ౨౩౫
 జంతపురము ౨౩౨, ౨౩౩
 జల మూరు ౩౯౦
 జవాద్వీపము ౩౩౧
 జయస్వామి ౨౬౯
 జరాసంధుడు ౨౮౪
 జయంతి వెంకటకృష్ణా గావు ౧౧
 జయంగొడ్డారు ౨౧౯

జూ

జానాదేశస్థులు గి౭౭
 జాజిగరము గి౭౪, ౬౦౬, ౬౧౩, ౬౪౦.
 జాపర్ ఆలీఖాన్ ౬౬౮
 జారిహార్ కోట్ట ౬౭౫
 జాజనగరం ౧౯౪
 జాతకకథలు ౧౯౨, ౩౩౧, ౪౩౨
 జాబ్బియ్యం ౨౮౩
 జాబ్బురము ౧౭౮, ౧౯౪, ౨౫౧ ౨౭౩.
 ౨౯౬, గి౧౮
 జాబా . ౩౩౨

బి

బిజ్జిగ్రామము ౪౩౧, ౪౯౯
 బిర్రింగిశాసనము ౪౯౯

బై

బైమతము ౨౧౪, ౪౪౬, ౪౫౫ ౪౫౬,
 ౪౫౭.

బైమలు ౨౨౫
 బైమనీగారతము ౩౬౨

బో

బోగ్గకరత ౫౭౬, ౫౭౭

బొ

బొగడ గి౩, గి౪, గి౭, ౨౪౩, ౨౫౨,
 ౨౬౫, ౪౪౬, ౪౪౭.

ట

టామన్లేరు ౩౦౭
 టెక్కలిశాసనము ౩౧౩, గి౦౬
 టెక్కలికాదంబరాజవంశేతిహాసము ౩౮౯
 టెక్కలిరాజులు ౩౮౯
 టెక్కలి ౨౮౨, ౩౩౪, ౩౮౯, గి౨౨
 టెక్కలీయి (చ. ఘోరమారి) ౯౬౬
 టోలమి ౮, ౨౪౦, ౨౫౬, ౨౬౭,
 ౨౬౮, ౨౭౪, ౩౩౪, ౩౯౩, ౪౩౩, ౪౭౫

డా

డాక్టరుస్త్రీలు ౨౩౩, ౩౦౧, ౩౦౨, ౩౦౩, ౪౬౮,
 ౫౦౧, ౫౧౭, ౫౨౮, ౫౬౫
 డాక్టరు జి. జె. డూబ్లియర్ ౨౬౬, ౪౬౬
 ౪౬౮, ౪౭౧, ౪౮౩
 డాక్టరు బండార్కరు ౩౭౭
 డాక్టరు బ్లాక్ ౫౬౬
 డాక్టరు ఎన్. కృష్ణస్వామిఅయ్యంగారు ౨౫౦
 ౪౬౪, ౪౮౪, ౫౯౨
 డాక్టరు హులీష్టు ౩౧౫, ౪౮౫, గి౦౧, గి౦౨,
 గి౦౬, ౫౧౪, గి౧౮

డాక్టరు కీల్టార్	౪౬౮, ౪౮౪	తుమ్మాది	౩౮౨, ౬౧౧
డాక్టరు వి. ఎ. స్మిత్తు	౪౮౫	తుంటువనరసింహారాయలు	౩౬౨, ౩౬౩
డాక్టరు మ. జం. దార్	౫౮౮	తూ	
డాక్టరు యా. వెంకటరమణయ్య	౩౭౪	తూర్పుకనుమలు	౯
డాప్లె	౬౬౮	తూర్పుకదంబులు	౪౭౯, ౫౩౪
డెమిట్రీయస్	౨౫౩, ౪౫౨	తూర్పుచాళుక్యులు	౨౪౯, ౨౫౬, ౫౫౮
		తూర్పురాంకులు	౨౧౬, ౨౫౬, ౨౬౪,
			౪౭౩, ౪౭౬, ౪౭౭, ౪౭౮, ౪౮౫, ౪౮౬,
			౪౮౮, ౪౯౯, ౫౧౨, ౬౩౧
తబాకాటినాజీ	౬౦౯, ౬౧౩	తూర్పును	౩౧౬
తమిళులు	౬౦౯, ౨౫౭	తూర్పుచాళుక్య ప్రథమజయసింహుడు	౩౦౧
తనసూలియా	౪౫౨	తూర్పురాంకరాజగు మూడవ	
తాడితుర్తి	౩౨౯, ౬౧౦		ఇంద్రవర్మ ౫౧౧
తామరచెరువు	౪౯౭, ౫౦౪, ౫౦౫, ౫౦౬, ౬౧౦	తూర్పుదీవులు	౨౫౧, ౨౫౬, ౪౩౮, ౫౭౫
తామరఖండి	౧౯౪	తూర్పుచాళుక్య ఇంద్రభట్టారకుడు	౫౦౧
తామ్రవర్తి	౨౮౫		
తామ్రలిప్త	౨౫౦, ౨౫౮, ౨౬౬, ౨౯౫, ౫౦౮	త్రి	
తారుగ్రామము	౫౦౧, ౫౦౪	త్రికళింగ	౨౪౦, ౨౪౧, ౨౭౦, ౩౬౧, ౪౩౧
తాంత్రికులు	౨౦౬	త్రికళింగులు	౪౬౧
తామ్మలూక్	౨౬౦	త్రికళింగకొట్టి	౨౪౧
తాళ్ళపూడి	౧౪౫	త్రికళింగాధిపతి	౨౪౧, ౨౬౪, ౩౪౬, ౪౩౧, ౪౮౭, ౪౯౭, ౪౯౮, ౪౯౯
		త్రికళింగావనివగరం	౨౩౧, ౪౯౭
తిక్కన సోమయాజీ	౧౧౬	త్రివరసగరం	౪౬౯
తిమ్మకనుమంత్రి	౩౭౦	త్రిపురాంతకం శాసనము	౩౮౦, ౩౮౫
తివరజేవుడు	౫౧౨	త్రిపురాంతకము	౩౭౮
తిబేటు	౨౭౨	త్రిపురాన సూర్యప్రసాదరావు	౫౩౭
తిర్లింగ	౩౯౦	త్వతీయ ప్రజవాస్తుడు	౨౪౧
తిరుపతి	౩౬౪, ౬౨౬		
తిరుపతిశాసనములు	౩౬౪	తై	
తిర్లింగశాసనకర్త	౪౯౧, ౪౯౮	తెలుగునాడు	౨౨౬
తిమ్మాపురశాసనము	౨౮౯	తెలుగు	౧౯౩
		తెలింగానా	౨౫౯, ౨౭౦, ౬౩౧
తుక్కంట	౩౭౨	తెలింగావంశము	౬౫౯
తుంగన్న	౫౧౬	తోనలి ౧౭౭, ౨౪౩, ౨౫౨, ౨౬౯, ౨౭౬	

ద

దక్షిణకదంబులు ౪౭౯
 దక్షపురీశ్వరుడు ౨౨౮
 దక్షిణపథదేశము ౨౬౬, ౨౩౯
 దక్షిణబాద్ ఖండము ౪౨౦
 దక్షిణకాశి ౨౨౮
 దక్షిణగాంగులు ౪౭౮
 దశకుమారచరిత్ర ౧౮౮, ౪౯౪, ౫౧౯, ౫౨౦
 దండక ౧౫
 దండగుల ౪౩౪
 దండకజాతకము ౪౪౨
 దండిమహాకవి ౧౮౮, ౨౪౯, ౫౧౯, ౫౨౦
 దయానిధిమిత్ర ౩౪౪
 దమనడు ౪౬౩
 దండకుడు ౨౪౨
 దంతవక్త్రుడు ౧౭౦, ౧౭౬, ౪౩౭
 దక్షిణకళింగము ౨౪౦, ౨౯౭, ౨౯౮, ౩౨౦, ౪౫౭, ౫౧౩
 దక్షిణకోసలము ౨౬౦, ౨౬౫, ౩౦౫, ౩౭౫, ౪౪౬, ౪౫౦, ౪౬౩, ౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౨
 దంతపురము ౧౫, ౫౭, ౧౨౩, ౧౨౪, ౧౨౬, ౧౭౦, ౧౭౩, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౭౬, ౧౭౮, ౧౮౦, ౧౮౧, ౧౮౨, ౧౯౦, ౧౯౨, ౨౨౬, ౨౩౨, ౨౩౩, ౨౩౪, ౨౪౨, ౨౪౩, ౨౪౬, ౨౫౦, ౨౫౫, ౨౫౮, ౨౬౩, ౨౬౫, ౨౬౮, ౨౭౦, ౨౭౯, ౩౧౭, ౩౮౮, ౪౩౨, ౪౩౬, ౪౩౭, ౪౬౪, ౪౮౦, ౪౯౪, ౪౯౬, ౪౯౮, ౪౯౯, ౫౦౮, ౫౦౬, ౫౫౦, ౬౦౨
 దత్తనామాకీతులుగా రాజులు ౪౭౭
 ధర్మరాజు ౧౭౧, ౧౭౨
 ధరణికోట ౨౩౭, ౩౪౨, ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౭
 ధర్మభేది ౫౧౩, ౫౧౭, ౫౩౦, ౫౩౩

ధర్మపురము ౩౨౬, ౬౧౦
 ధనజయుడు ౫౬౩
 దానార్జునునికొడుకు ఇంద్రవర్మ ౩౦౪, ౫౦౫
 దారపరాజు ౫౩౨, ౫౩౩
 ధాన్యకటకము ౨౪౦, ౨౪౫
 దాక్షరామశాసనము ౨౨౦
 దాక్షరామభీమేశ్వరుడు ౨౨౬, ౩౨౫, ౩౨౬
 దాక్షరామము ౨౦౯, ౨౨౦, ౨౨౩, ౨౨౬, ౨౨౭, ౨౨౮, ౨౩౩, ౩౨౪, ౩౭౮, ౩౭౯, ౩౮౦, ౩౮౫
 ద్వారకాపురి ౨౯౩

ది

దిబ్బిడి తామ్రశాసనము ౬౪౩
 దిమిల ౨౯౩, ౫౧౯, ౫౨౦
 దివోదాసుడు ౩౩౩
 ద్వితీయ పులికేశి ౨౪౯
 ద్వితీయ మధ్యమరాజు ౨౮౦
 ద్వితీయ కామార్జునుడు ౧౮౨
 ద్వితీయ రామచంద్రదేవు ౪౨౮
 ద్వితీయ షక్రిమదేవు ౪౨౮

దీ

దీర్ఘతముడు ౫, ౨౫౦, ౪౪౦
 దీర్ఘధాముడు ౧౨
 దీర్ఘాసి ౫౬, ౧౦౦, ౧౨౭
 దీర్ఘాసిశాసనము ౫౬, ౨౦౯, ౨౩౦, ౫౩౫

దు

దుర్గకొండ ౪౫౮
 దుర్గశిల్ప ౨౦౮, ౫౧౩
 దుర్వ్యధాముడు ౪౨౨
 దృవశేను ౧ శేషము శాసనము ౩౦౪

దే

దేందులూరు ౪౬౬, ౪౬౮, ౪౮౮
 దేవరక్షితులు ౪౬౨

నా		ప	
నాగవంశజుల పాలనము	౨౪౫	పచ్చమెట్ట, పాపయకవి	౧౨౯, ౧౯౦
నాదిండ్లపురము	౨౧౧	పడమటి చాళుక్యులు	౨౫౪, ౨౫౫
నాగపూరుభాస్ స్థలు	౨౫౯	పడాలు బూట్ల	౨౨౭
నాగావళి	౨, ౧౬౪, ౩౦౬, ౪౨౫	పండయరాజులు	౬౨౧
నాలింద బౌద్ధసంఘా రామము	౫౧౮	పద్మనాయకులు	౬౬౨
నాగార్జునుడు	౨౬౩, ౨౭౨, ౨౭౯, ౫౦౮	పద్మనాభపురము	౩౪౨
	౫౧౨, ౫౭౭.	పద్మనాభయద్ధము	౪౨౭, ౬౭౧
నాగేశ్వరపుత్తుడు	౨౨౭	పద్మచందురుడు	౨౮౧
నాగవంశోద్భవులు	౫౨	పద్మనాభునికొండ	౧౯౬, ౨౧౩
నాగులు	౪౬౧	పద్మావతి	౨౨౯
నాదిండ్ల గోపనమంత్రి	౩౭౧	పద్మలదేవి	౨౧౯, ౩౨౬
నారాయణభట్టు	౨౨౭	పరమానందాచార్యులు	౫౮౨
నారాయణగజతిమహారాజు	౧౫౪	పరవస్తు భగవద్దేవకటరంగాచార్యులు	౧౩౦
నారదుడు	౯౭	పరశురాముడు	౨౮౪
నారాయణపుర నీలీశ్వరాలయశిల్పము	౩౫౮	పర్లాకిమిడి	౧౯౫, ౪౭౪, ౫౦౨, ౫౦౩, ౬౭౧.
నారాయణపురము	౩౪౭, ౩౪౮, ౩౪౯, ౩౫౦, ౪౨౮, ౫౩౫, ౫౮౮.	పర్లాకిమిడిశాసనము	౩౦౮, ౩౧౪, ౫౧౫.
నాల్గవ నృసింహదేవ	౬౩౫	పర్లాకిమిడినాపడారోడ్డు	౧౯౩
నాల్గవ నృసింహుని శిలాశాసనములు	౬౩౭	పర్లాకిమిడి గంగవంశానుక్రమము	౩౪౩
నాల్గవభానుదేవు	౩౬౧, ౪౨౧, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨, ౬౪౩.	పర్లాకిమిడి తాలూకా మాళువా	౪౦౧
		పరిచ్ఛేది	౬౨౧
		పల్లవులు	౨౦౨, ౩౨౮, ౪౬౧, ౪౬౫, ౪౬౬, ౫౧౦

ని			
నిశ్శృంగభానుదేవ	౬౪౦	పల్లవరాజు	౨౭౯
నివగ్రామము	౧౮౮	పల్లవమహాదేవి	౨౨౯, ౩౨౬
నీల రాజు	౪౬౩	పల్లవ చాళుక్యశిల్పము	౨౧౮
న్యూఝ్	౩౬౪, ౩౬౬, ౩౭౧	పల్లవ చాళుక్యదేవాలయము	౨౦౩
నృపకేశరి	౫౪౩	పల్లవ రాయన్	౫౩౬, ౫౯౧
		పశ్చిమగాంగులు	౨౧౬, ౪౭౫, ౪౭౬, ౪౭౭.
		పశ్చిమగాంగవంశచరిత్ర	౪౭౫

నె		పా	
నెల్లూరుజిల్లా	౩౬౫	పట్టికి లేక ప్లక్కిరాష్ట్రము	౪౬౮, ౪౭౨,
నేత్రీభంజ	౫౮౧	౪౮౮, ౪౯౯, ౫౦౨, ౫౦౪, ౫౦౧	
నేపాళము	౪౬౨		
నెజామ్‌అలీ	౬౭౦	పాకనాడు	౪౬౩

పాచిపెంట	౪౨౨, ౪౨౫, ౪౩౦	౬౫౩, ౩౩౫, ౩౪౦
పాటలీపుత్రము	౯, ౪౪౬, ౪౬౨, ౪౬౩	పుగఁజుత్తమ అనంగభీమదేవ ౩౪౨, ౩౪౩,
పాణిని	౧౨, ౨౩౯, ౨౪౦	పుగఁజుత్తమదేవు ౩౪౯, ౩౯౦, ౪౨౨,
పాయకపాను	౧౬౫	౫౪౩, ౬౫౦
పాగానిన్	౨౬౮, ౨౬౯, ౨౮౫, ౪౩౪, ౪౫౦	పులిశేసి ౫౧౩, ౫౧౮
పారిజాతాపహరణము	౩౬౩, ౩౬౬	పులిదఁడిశాసనము ౩౮౫
పాణిండలు	౧౯౫	పులింబూరు ౫౦౨
పాలంపేటశాసనము	౩౮౦	పులి. బూరుశాసనము ౪౬౮, ౪౮౮, ౪౬౯
పాలూరు	౨౬౮, ౪౯౩, ౪౯౬.	పులింద ౮
పాశుపతశైవోపాసనము	౨౦౮	పులింద శేషుడు ౮, ౨౭౦, ౫౭౪
పాహియాన్	౫౭౫	పువ్వమిత్ర ౪౫౩
పాండ్యరాజు	౪౫౩	పువ్వగిరిపంచాలీవిషయము ౫౧౪
పాండవుల పంచలు	౫౭	

పూ

పిల్లలమర్రి పిఁవీరభద్రకవి	౩౬౨	పూర్వగాంగరాజులచరిత్ర ౪౯౮, ౪౭౫
పిండారిదండు	౧౨౮	పూర్వగాంగులశాసనము ౪౯౫
పితాపురము	౯, ౧౮౦, ౨౬౮, ౩౦౬, ౩౧౮, ౩౭౭, ౪౬౩, ౪౬౬, ౪౬౯, ౪౭౨, ౪౭౪, ౬౪౩	పూర్వతూర్పుగాంగులవంశవృక్షము ౪౮౯, ౪౯౦
పిష్టపురమహేంద్రుడు	౨౬౬	పూర్వతూర్పుగాంగరాజులు ౪౩౭
పీతాంబరదేవ	౩౪౦	పూర్వజగన్నాథము ౨౭౭, ౬౧౮
ప్రిన్	౮, ౯, ౧౨, ౧౭౫, ౨౪౦, ౨౫౩, ౨౫౮, ౨౬౫, ౩౧౮, ౩౯౩	పూరితామ్రశాసనము ౬౩౫
ప్రిటుదూర	౩౪౪, ౩౭౭, ౪౩౩, ౪౮౨, ౪౮౫, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౫.	పూసపాటి తమ్మభూపాలుడు ౧౪౪
		పూసపాటి వెంకటపతి ౧౩౮, ౧౩౯
		పూసపాటి నారాయణగజపతిమహారాజుగిరి ౨౯౩, ౪౨౬, ౬౫౮
		పూసపాటివారు ౨౯౩, ౪౨౬, ౬౫౮
		పూండిరేవుపట్టణము ౩౯౦

పు

పురవరి	౨౨౧, ౨౨౨	పుతాపరుద్రగజపతి ౩౬౧, ౩౬౩, ౩౬౫, ౩౬౮, ౩౬౯, ౩౭౩, ౪౨౨, ౫౪౩, ౬౩౮,
పురగిసంగమము	౪౬౭, ౪౬౮	౬౪౧, ౬౫౩, ౬౫౪, ౬౫౮, ౬౫౯, ౬౬౪, ౬౬౭.
పురి	౨౭౫, ౨౯౫, ౨౯౬	
పురిశాసనము	౩౦౪, ౩౦౫, ౫౦౬	
పురిగ్రామము	౫౦౫	ప్రథమరామచంద్రదేవు ౪౨౬
పురుజుత్తమము	౨౫౯, ౪౧౩, ౫౫౫, ౬౫౧, ౩౬౧, ౩౬౮, ౫౪౮, ౬౫౨,	ప్రథమవిక్రమదేవు ౪౨౭
		ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి ౬౫౪

ప్రతాపగిరి-విజయనగరము
ప్రథమకామార్జునుడు
ప్రథమమహాధవగుత్తుడు
ప్రథమమధ్యగురాజు
ప్రబోధచంద్రోదయవ్యాఖ్యానము

33గి

౨౪౬

౨౯౬

౨౮౦

32౦

ప్రా

పొట్నూరు ౬౦, ౧౩౯, ౬౪౨, ౬గిర

పొట్నూరి సింహాద్రి జయస్థంభము ౬గిర

పొట్నూరిస్వామిశాఖ ౨2

పొడగుద 5౦౪, 3౦గి

పొడగుడవలవంశ రాజులశాసనము 3౦గి, 3౪గి

పొన్నడియ బొంతలకోట ౬౦౦, ౬౧౦

పాలమూరగామము ౪౬౯, ౪౭౦, ౪౮౮

పాలమూరు (పులింబూరు) శాసనము ౪౯౯

పాణుగుపాటి వెంకటమఠి ౧గిర

పోన్న ౬గిర

పోతయ నేనాపతి ౨౨౧

ప్రా

ప్రాన్యవారు
ప్రాచ్యిగాంగరికులు
ప్రాచ్యగంగవంశము
ప్రాచీనకళింగకోసలములు
ప్రాచీనకళింగ దేశచరిత్ర

౪౨౬

౪౫౦

౫గిర

౨౯౮

౨52

స్రి

ప్రిధివీమూల ౪౮3, ౪౮౭, ౪౯౭, ౪౯౯
ప్రితూనకదర్శ ౨గిర

ప్ర

ప్రథిమహాదేవి ౨౧౯, ౨౨౦, 3౪౩
ప్రథిమూలవి గోదావరితామ్రశాసనము
౪౬౮, ౪౮౮, 3౪౨

వై

వైదకోమటివేమారెడ్డి ౬౪౭
వైదడాకరేమి 3౯౮
వైదాపురపుకోట ౬౬౭
వెన్న ౨, 3౨౦
వెర్నాడిరాజు ౨౨౮, 3౨౬
వెరుమాళ్ళ బసవమఠి ౪౨5
వెర్నూన 5౪౯
వెరిష్టా ౬౪౯
వెరించినారు ౬౬౮
వెండ్రూ వెంకటనుబ్రహ్మగ్నశాస్త్రి ౪౬౯
వేటసల్లవ రాజు ౨౮౦
వేరువాటక ౪౬౮
వైథాన్ ౨౬గి

బ

బగాపతి ౨౨5, ౨౨౧, ౨౨౬, ౨౨౯,

౨3౦, ౫౫౫, 3౪౯, ౫౯౦

బసవాసి (వైజయంతి) ౨౧౬, ౪౭౯

బర్రెను 5౪గి

బర్హాను ౨౫౧

బర్హా ౨గిర, ౨౭౫

బలరాముడు 3౪౨

బలసారు ౬౭గి

బలాదిత్యుడు ౨3౨, ౨౪౬, ౬౦౨

బలిచక్రవర్తి 3౪, ౨౦గి, ౨౮5, 553

బస్తరు ౨౯౬, ౨౯౯, 3౦౦, ౪౧౯, ౪౨౭

భద్రక్ ౬౬౬

భద్రాచల 3౭౧

భరతముని ౨౯౯

భవదత్తరాజు 3౭౫

భవభూతి ౨౯౧

బంటుసల్లి ౧౫౪

భద్రజవంశోత్పత్తి ౫౭౯, 3౪౪, ౬౪౪

భంజరాజులు 3౪౦, 3౪౨, ౬౬౫

భండార్కూరు ౨౪౦, ౨౪౫,

	బా		బుద్ధుడు	౨౧౦, ౨౧౪, ౩౩౨, ౪౫౯
బాదువా	౩౧౭, ౩౨౧		బుద్ధగయ	౪౬౪
బాణపురము	౧౦౯		బుక్ర	౩౩౪
బాపిరాజు	౩౨౨, ౩౨౫, ౩౨౮		బుస్తి	౬౬౮
బాముండా	౪౧౫		బురగం కాళింగులు	౨౫
బాన్నెట్టుదొర	౪౧౫		భువనేశ్వరము	౨౦౨, ౨౦౩, ౨౪౩, ౨౯౫
బాలకవి	౧౪౭			౪౫౩, ౬౧౯
బావనత్త	౫౪౮		భువనేశ్వరాలయములు	౨౧౧, ౬౧౨
భాగవతాదిపురాణములు	౨౮౩		భువనేశ్వరాలయపునర్నిర్మాణసంఘము	౬౧౯
భాగల్పూరు	౨౫౦		భువేంద్రవర్మ	౨౪౬, ౫౨౩
భానుమంతుడు	౧౭౩, ౪౪౧		భూమియా లేక భూయా	౫౪౫
భామినిరాజ్యము	౬౫౨			
భామినిసుల్తాను	౩౬౦		బృ	
భామినితురకరాజులవంశావళి	౬౪౫		బ్రహ్మచక్రవర్తి	౨౨౧, ౩౨౮
భారతము	౧౭౧, ౧౭౩, ౩౯౩		బృహత్సప్తగ్రామము	౪౭౩
భార్గవీనది	౧౭౮		బృహత్పలాయనులు	౪౬౨
భారోడుశాసనము	౩౨౧		బై	
భాపరాజు వెంకటకృష్ణారావు	౧౯౪, ౧౯౫, ౨౮౬		బెజవాడ	౧౧౨
			బెన్ఫి	౨౯౯
			బెహరాణి కాళింగులు	౨౬
బిక్కవోలు	౨౧౩, ౨౨౮		భండి	౩౨౮
బిరుదాంకరాయపురము	౨౧౩		భైరవరాజు	౪౨౩
బిస్సయీలు	౪౩		బొ	
	భీ		బొక్కర	౩౮౧
భీమకవి	౧౯౧		బొడగులశాసనము	౬౬౧
భీమనాథుడు	౨౨౯		బొబ్బిలి	౧౩౯, ౬౨౮, ౪౨౦, ౪౨౧, ౪౨౨, ౪౨౬, ౪౨౮, ౬౪౪
భీమరథుడు	౨౪౨			
భీమభేషి	౫౩౧		బొబ్బిలివరదారము	౬౨౨
భీమేశ్వరాలయము	౨౧౧, ౩౨౮		బొబ్బిలివంశచరిత్ర	౬౬౯
భీమునిపట్నం	౨౯౧		బొంతలకోట	౬౧౦
భిల్స (విదిశా)	౧౨౧		బొంతలకోడూరు	౪౨౫
భిల్లులు	౧౨౪		భో	
	బు		బోధాయనుడు	౨౮౩
బుడుమూరిప్రభులయ	౧౯౯, ౩౨౮		బోరోబుడూరు	౩౩౧, ౫౭౮

భోయివంశము	౬౫౮	మధుకేశ్వరాలయము	౨౨౦
భోగపురము ౩౧౮, ౩౨౦, ౩౨౬, ౬౧౦		మధుకేశ్వరము	౨౧౫
భోజులు	౨౫౦	మధుకేశ్వరుడు ౪౨, ౫౫, ౧౯౭, ౧౯౯	
		౨౦౧, ౨౦౬, ౨౧౭, ౨౨౩, ౨౨౮,	
		౨౩౧, ౨౩౫, ౩౨౮.	
బొడులు	౨౦౬, ౨౨౫		
బొద్దిజాతకకథలు	౨౧౪	మధువనము	౨౨౨
బొద్దియుగపు కళింగరాజులు	౨౪౨	మన్నార్	౩౨౦
బొద్దిమతము	౨౪౪	మనుమసిద్ధి	౨౯౩
		మనుచరిత్రము	౩౭౧
మక్కాకళింగై	౪౩౪	మనోమోహన్ చక్రవర్తి	౧౨, ౫౮౫
మగధ	౨౪౫, ౩౦౭	మనోమోహన్ గంగూలి	౫౬౫, ౬౨౦
మగధమూర్ఖులు	౨౬౨	మయూరపండితుడు	౬౭౪
మట్టరా	౨౫౩	మయూరభంజవంశము	౫౮౪
మణికుడి	౪౬౧, ౫౦౨	మలయగొంటి	౩౨౯
మణిమేఖల	౨౮, ౧౭౮	మల్లకీమర్దన దేవు	౪౨౬
మత్తభానుడు	౬౪౬, ౬౪౭	మల్లదేవర	౧౦౫
మత్స్యకేసరి	౫౪౩	మల్లపదేవుని శిశుపురపుశాసనము	౫౯౯, ౬౪౨
మత్స్యవంశపురాజులు	౨౯౮	మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ	౧౧౩, ౧౧౪
మదనమహాదేవచక్రవర్తి	౪౫౪		౩౭౭, ౫౩౧.
మద్రక	౨౪౧		
మధ్యకళింగము ౧౯౭, ౨౪౧, ౨౫౮,		మల్లికార్జునరాయలు	౩౬౦
౨౯౧, ౫౨౧.		మల్లికాయుని	౨౮౫
మధ్యగరువరావర	౬౨౪	మలియన్	౨౫౩
మధ్యపరగణాలు	౩౯౩	మహాకళింగుడు	౨౪౨
మధ్యమరాజు టెక్కలిశాసనము	౨౮౦	మహాకాంతారము	౪౯౩
మధ్యవిజయకావ్యము	౬౨౫	మహాకూటశిలాశాసనము	౫౧౩
మదిన సుభద్రయమ్మ	౧౩౧	మహాకోసలము	౪౬౪
మద్దిరాజు	౩౨౮	మహాదేవచక్రవర్తి	౩౭౯, ౩౮౦
మధుకర్ణగజపతి	౨౧౮	మహానది	౧౦, ౨౯౬, ౩౨౦.
మధుకామార్గపురు ౨౮, ౪౮౬, ౪౮౭,		మహాభారతము ౪, ౧౬౯, ౧౭౭, ౨౩౯,	
౫౨౫, ౫౨౬, ౫౨౯, ౫౩౨.		౨౫౦. ౨౮౪.	
మధుకామార్గపురి గాంగళకవర్షము	౪౮౭	మహాభారతయుద్ధము	౪౪౧
మధుకామార్గపురి శాసనము	౨౪౭, ౫౨౪	మహమ్మదు భక్త్యార్	౬౦౯
మధుకేశ్వరాలయశిల్పము	౨౧౧, ౨౧౭	మహమ్మదీయదండయాత్రలు	౬౪౦

సుహమాంతులు	౪౪౮	మాధవవర్మ బుగుడశాసనము	౫౭౪
సుహరథులు	౪౯౧	మాయాదేవి	౨౧౦
సుహరాష్ట్రులు	౨౫౯, ౬౭౩, ౬౭౪	మారసింహుడు	౨౪౬
సుహవంశము	౧౦౦, ౧౦౧, ౧౪౩, ౧౭౪, ౨౫౧, ౪౪౨, ౬౦౪	సూర్యుండేయపురాణము	౨౪౯, ౪౩౩
సుహాళివగుప్తునిశాసనము	౨౯౭	మాళవము	౨౪౫
సుహిందుడు	౧౨౦, ౧౨౧, ౪౯౩	మి	
సుహేంద్రగిరి	౧౦, ౧౫౦, ౨౪౧, ౨౫౩, ౨౬౭, ౩౦౬, ౩౦౮, ౩౧౬, ౩౨౦, ౩౨౫ ౩౨౯, ౪౯౪, ౪౯౯, ౫౦౦, ౫౯౨	మితవర్మ	౪౯౮, ౫౦౦, ౫౦౨
సుహేంద్రతనయు	౨	మినాండరు	౨౫౩
సుహేంద్రభోగవిషయము	౫౩౧	మిర్ హాబిబుల్లా	౬౭౩
సుహేంద్రము	౧౭౨, ౧౭౫, ౧౭౭	ము	
సుహేంద్రపర్వతము	౨౪౪	ముక్కామల వెంకటరెడ్డిశాస్త్రి	౬౬
సుంగళగిరి	౧౦౯	ముకుందదేవు	౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౧
సుంగళేశ్వరుడు	౫౧౯	ముకుందశాహు బలేంద్రుడు	౧౦౧, ౬౫౯, ౬౬౧
సుంగియువరాజు	౫౧౯	ముక్కు తిమ్మన్న	౩౬౩, ౩౬౬, ౩౬౭
సుంచనకవి	౨౯౧, ౨౯౨, ౩౭౭	సుఖలింగము	౧, ౩, ౧౬౭, ౧౮౩, ౧౮౪
సుండపాకపార్వతీశ్వరశాస్త్రులు	౧౩౦	౧౮౯, ౧౯౩, ౧౯౬, ౨౧౩, ౨౧౫, ౨౧౬, ౨౧౭, ౨౧౮, ౨౨౨, ౨౩౦, ౨౫౪, ౨౬౦, ౩౧౮, ౩౨౫, ౪౪౦, ౪౯౫, ౪౯౮, ౫౪౩	
సుకామకవి	౧౬౨	సుఖలింగనగరము	౩౨౦, ౩౨౬, ౫౩౮, ౫౯౯
సుంతరాజు	౪౬౩	సుఖలింగేశ్వరాలయము	౧౯౬, ౨౧౧, ౩౩౧, ౪౯౭
సుంత్రగుప్తుడు	౨౫౯	సుర్మి కులిభాగ	౬౭౩
సుందరాజమీనందారి	౨౬౮	సుజుందాగు	౨౭౫, ౫౪౨, ౫౪౫, ౬౩౦
సుందనరాజు	౩౦౬	సుంజేరుగ్రామము	౨౯౦, ౫౨౦, ౫౨౧
సుందసార్ శాసనము	౩౦౫	ము	
సుగ్రోధానిగలు	౨౪౦	ము	
మా		ము	
మాడుగొళి(మాడుగుల)	౨౯౮, ౪౨౦, ౪౨౯	ము	
మాదలపంజిగ్రంథము	౪౫౪, ౫౫౯, ౫౬౧	ము	
౫౬౫, ౫౮౬, ౫౮౮, ౬౪౦, ౬౪౬, ౬౪౭, ౬౫౦, ౬౫౩, ౬౫౪, ౬౫౯, ౬౬౦		ము	
మాధవర్మ	౬౦, ౧౩౪, ౧౩౫, ౨౫౯, ౪౬౭ ౪౬౯, ౫౭౪	ము	
మాధవ		ము	

మూడవ అనంగభీమదేవు	౨౮౩	మూర్త్యచంద్రగుప్తుడు	౨౬౦
మూడవ రామచంద్రదేవు	౪౨౮	మూర్త్యనంశము	౨౪౩
మూడవ స్థానింహదేవు	౬౩౨	మూర్త్యశకము	౨౪౫
మూడవ వజ్రవాస్తవ	౪౪౪, ౫౨౫, ౫౨౬.	మూర్త్యలు	౧౭౪

౫౨౯, ౬౧౭

య

మూడుకలింగములు	౨౭౫, ౪౪౪	యజ్ఞపురము	౨౫౧
మూడుపుటికాస్వయము	౫౨౨	యన్ యన్. గంగనీ	౩౭౭
మూషికనగరము	౨౭౨	యయాతికనగరము	౨౫౫

మె

మొక్కకలింగే	౫	యయాతికేసరి	౨౭౩, ౫౬౪, ౫౬౫
మొగ్గనీను	౨౪, ౨౫౭, ౨౬౫, ౨౭౧	యలమంచిలి	౨౭౫, ౨౯౫, ౨౯౫, ౨౯౫, ౩౧౫, ౪౩౩.

మేగై	౨౭౧	యవద్వీపము	౧౩, ౫౭౫, ౫౭౬, ౫౭౭.
మేఖల	౨౫౪	యవనులు	౨౫౩, ౨౬౫, ౫౭౬
మేడయదండనాయకుడు	౨౭౧	యశోవతదేవు	౪౨౩
మేడేల్లి వెంకటరమణాచార్యులు	౪౩	యశోధంజు	౫౭౧
మైసూరు	౪౭౬, ౪౭౭	యవన కృతాహు	౪౭౪

మొ

యు

మొదటి కాకతిప్రతాపరుద్రుడు	౩౭౩	య (హు) ఆన్ స్వంగ్	౧౩, ౧౨, ౧౩, ౧౭౫, ౧౭౬, ౨౪౩, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౪౭, ౨౫౪, ౨౫౪, ౨౫౪, ౨౫౪, ౨౭౩, ౨౯౫, ౨౯౫, ౪౩౫, ౫౭౭, ౫౭౭, ౫౭౭, ౫౭౭.
మొదటి కామార్జువుడు	౧౭౨, ౨౩౨, ౨౩౩		
మొగ్గలు	౨౫౫		
మొదటి గంగులు	౧౯౩		
మొదటి సరిహదేవు	౬౧౩, ౬౧౪, ౬౧౬		
మొదటి చాళుక్యభీమ విష్ణువర్ధనుడు	౨౯౧	యద్దవల్లుడు	౨౪౧

మొదటి భానుదేవు	౩౪౬, ౬౧౬		
----------------	----------	--	--

మె

మొదటి సాధంజుదేవు	౫౭౨	మొనమనల	౧౪౪
మొదటి శేషుడు	౨౫౭	మోహన శాసనము	౩౭౪
మొదటి రుద్రదేవు	౩౭౫, ౪౪౪	యో (కే) గడ	౨౫౪

ర

మొదటి విక్రమాచార్యుడు	౩౭౪	రక్తకేసరి	౫౭
మొదటి విక్రమేంద్రవర్మ	౪౬౭	రక్తబాహు	౨౫౪
మొదటి శాతకర్ణి	౪౪౧	రఘురాధుడు	౩౭౧
మొదటి శాతాభిజను	౧౫, ౧౫	రఘుధంజునారాయ	౬౫౫, ౬౬౦
మొదటి శివము	౨౫౪, ౨౫౫, ౪౩౫	రఘురాం దేవు	౬౫౫
మొదటి వంశము	౪౪౫		

రఘువంశము	30, ౧౭౬	రాశేంద్రచోళుని శాసనము	౨౫౫
రఘుజిహ్వస్యే	౬౭౩	రాశేంద్రుడు	3౧౯, ౫౧౮, ౫౯౨
రఙ్గాకుడు	౪౪౮	రాశేంద్రుని కొడుకు కులోత్తుంగుడు	౨౫౭
రత్న దేవుడు	3౨౧	రాశేంద్రలారీమిత్ర	3౪౫
రత్నాలదిన్నె	౪౬౪	రాశేంద్రవర్మ (అనంతవర్మ కుమారుడు)	
రమేశచంద్రదత్తు	౨౮౯		3౧౫, ౫౨౨
రస్మిల్సంఘము	౬౭౧	రాణక రణభంజ దేవుని శాసనము	౫౭౯
రంగస్వామి సరస్వతి	3౭౨	రాణీకుంభ	౪౫౪
రంబోట్టు	౬౭౨	రాధ	౬౧౩, ౬౧౭

రా

రాకలువ	3౦౬, ౪౬౬, ౪౭౨	రాధాకుమారుడు ఖర్జి	౨౮౬
రాఘవ	౨౨౦, ౬౦౬	రాష్ట్ర దొర	3౭౨
రాచిరాజు	౫౪౪	రామగిరి	౪౫౮
రాజకలింగులు	౧౯౪, 3౨౧	రామచంద్ర దేవు	౨౭౦, ౪3౦, ౫౫౯, ౫౬౧, ౬౬౦, ౬౬౧, ౬౬౨
రాజగృహ	౪౫౨	రామతీరము	౨౪౪, ౪౫౬, ౪౬౭
రాజచంద్రచోళుడు	౨౫౦	రామతీర్థపు జాడమతము	౪౬౧
రాజచోళులు	౨౨౧	రామతీర్థపు కన్నడ శాసనము	౪౫౬, ౪౮3
రాజతల్లరి	౨౨౨, ౨౨3	రామప్రసాదచంద	౫౬౧
రాజపురము ౧౭౧, ౧౭3, ౧౯౨, ౨౫౧, ౫౫౧		రామానజులు	౬౧, 3౨౯, ౬౨౫
రాజవృద్ధిమూల	3౦౧	రామాయణము	౪౧, ౨౪౯, 3౯3
రాజమహేంద్రవరము ౨౨౭, ౨౨౯, ౨3౭		రాయగడ	౨౯౬, ౪౨౭
౨౪౦, ౨౪౨, ౨౫౫, ౨౯౧, 3౬౭,		రాయనిపగడ	3౧౭
౬౪3, ౬౬౧, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮		రాయ రాయ విద్వరయణ్ణు	౨౨౪
రాజరాజకలింగు	౨౫౭	రాయవరం	౨౯౧
రాజరాజు ౨౨౦, ౨౨౯, 3౧౬, 3౨౬		రాయవాచకము	3౬౮, ౬౪౬, ౬౫౪, ౬౫౫, ౬౫౭
33౦, 3౪౭, ౫3౦, ౫౮౯, ౬౦౭, ౬౦౯		రాయనము	౨౨౨
రాజలదేవి	౨౧౯, 3౨౬	రావుసాహేబు గిడుగు వెంకట రామమూర్తి	౧౨౭, ౨౧౨, ౨3౨, ౨3౫
రాజరాజనరేంద్రుడు	౫౮౯	రావుబహద్దూర్ రంగచార్యులు	౨౭౯
రాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక	౧౧3	రాళ్ళబండి సుబ్బారావు	౮, ౪3౧, ౫౫౭
రాజరాజబ్రహ్మమారాయణ్ణు ౨౨౧, ౨౨౯		రాష్ట్రీకులులు	౨౫౬
రాజనుందరి	3౧౭, ౫3౫, ౫౯౨	రాధాపురు	3౭౫
రాజామాన్ సింగ్	౬౬౨		
రాశేంద్రచోళుడు	౨3౦, 3౧౬, 3౨౮, ౫3౬, ౫౯౦		

రాధాపూరు శాసనము	౩౭౫	రే	
రి		రేకపల్లి సోమప్పకవి	౧౪౫
రిచర్డు మేత్యూన్	౪౨౭	రేగొండాగ్రహరము	౪౬౮
రు		రేచర్ల శాసనములు	౩౨౮
రుద్రమచేరి	౩౮౪, ౩౮౬	రేచర్ల రుద్రరెడ్డి	౩౮౦
రుస్తుః ఖాన్	౬౬౮	రేవతి ద్వీపము	౫౧౯
రషీకుల్యానది	౨౬౫	రేంగు శేష	౩౪౮
రుగ్వేదము	౨౮౩	రో	
రూ		రోణంకి	౩౨౫, ౩౨౯
రూఢ్యపతీవిషయము	౫౧౬	ల	
రూపనారాయణ	౨౫౦	లక్ష్మీవతి	౬౪౦
రె		లడ్లక్ దేవు	౬౩౧
రెడ్డిరాజులు ౬౦౦, ౬౪౪, ౬౪౮, ౬౫౧, ౬౬౭.		లలాట కేసరి	౫౪౩
రెల్లువలస	౩౨౬	లలితేందు కేసరి	౨౮౧
రెండవ కామార్లవుడు	౨౦౦, ౨౧౬, ౨౧౭, ౨౩౩, ౨౩౪, ౩౪౭, ౪౯౬.	లలితేందు కేసరి గుహ	౪౫౬
రెండవ కులోత్తుంగుడు	౫౯౫	లవణక రాధికారి	౨౨౨
రెండవకృష్ణుడు	౨౫౫	లక్ష్మీచేరి	౨౧౯, ౩౨౬
రెండవ చంద్రగుప్తవిక్రమాదిత్యుడు	౪౬౫	లక్ష్మీనారాయణ హరిచందనజగద్దేవు	
రెండవ దేవరాయలు	౩౬౦, ౬౪౯	రాజబహద్ర్	౩౮౯, ౫౦౨, ౫౭౪
రెండవ సరసింహ దేవు	౩౮౬	లక్ష్మణ గావు	౨౪౫
రెండవ సరసింహ దేవుని కుటుంబము		లక్షద్వీపము	౪౩౮, ౫౨౪
శాసనము	౪౭౭	లజ్జపల్లి	౫౪౮
రెండవ పులికేసి	౪౬౯, ౪౭౧	లా	
రెండవ భానుదేవ	౬౨౯	లాల్పాదేశము	౨౫౧, ౨౫౨, ౨౭౪
రెండవ మాధవవర్మ	౪౬౭	లాల్పాకృష్ణ దేవు	౪౨౬
రెండవ రత్న దేవుడు	౬౦౩	లావణ్యపతీచేరి	౨౧౯, ౩౨౬
రెండవ రామచంద్రదేవు	౪౭౧, ౪౭౭	లాంగలీ (నాగవలీ)	౫౨, ౧౬౫
రెండవ రాజరాజు	౫౯౫	లాంగలీ వేణీశ్వరము	౩౪౧
రెండవ వజ్రహస్తదేవుడు	౨౧౭	లాంగల్యచరసింహుడు	౪౧౫
రెండవ విష్ణువర్ణుడు	౨౯౦, ౩౦౧	లి	
రెండవ విక్రమేంద్రవర్మ	౪౬౮, ౪౭౦	లింగం తమ్మయ్యదొర	౩౮౮
రెండవ విశ్వంభరదేవు	౪౨౬	లింగం లక్ష్మణ	౩౨
		లీలాపతీచేరి	౨౧౯, ౩౨౬
		లుంబినీవనము	౨౧౧

లూ డర్న శాసనపట్టిక

౨౧౬

లూయిస్ ను

౪౮౪

లొల్ల లక్ష్మీధరపండితుడు

౬౫౪, ౬౬౪

లోమమని

౧౨

లోమనుడు

౨౯౬

వజ్రగడకోట

౬౪

వజ్రబోధి

౧౪

వజ్రసింహుడు

౨౪౬

వజ్రహస్తాడు ౨౮, ౩౧౬, ౩౧౭, ౩౨౧, ౩౨౮, ౩౫౫, ౪౯౩

వజ్రహస్తాని శాసనములు ౩౨౫, ౫౨౭, ౫౩౪

వజ్రేశ్వరమహంతి

౫౫౯

వడ్డాది

౨౯౮, ౩౧౯

వడ్డాది అప్పారావు

౩౩౩

వడ్డాది జయంతరాజులు

౪౨౦

వత్సవాయి మ సలిరాజు

౬౬౭

వనపతి ౫౬, ౧౧౦, ౨౯౭, ౫౩౬

వనమాలి

౩౯౦

వనాహమిహిరుడు

౮

వరమానాగిరము

౩౨౪

వర్మరాజులు

౪౭౪, ౫౧౨

వరాహవర్తిని ౧౦౬, ౩౨౬, ౪౯౫, ౪౯౮

౪౯౮, ౫౧౦, ౫౧౫, ౫౧౫, ౬౦౦

“వర్ణా” భిదాని లగు కలింగాధిపతులు ౪౭౨

వర్ణేంద్ర

౬౦౩, ౬౧౭

వల్లభాఖ్యుడు

౨౨౧

వంగ

౨౫౦

వంగరూకలు

౫౭

వజ్రావక ౫౭౯, ౫౮౦, ౫౮౧, ౫౮౩

వంశధార ౨, ౧౦, ౧౫౩, ౧౯౫, ౧౯౬, ౨౧౩

వా

వాకటకలు ౧౧౨, ౪౬౧, ౫౬౪, ౪౬౫, ౪౬౭

వాకటకల పరిపాలన ౨౫౩

వాడవలన ౧౯౬

వాసనవంశజులు ౨౨౭

వామదేవుడు ౧౯౬

వారణాసికటకము ౬౩౬, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨

వారుగామము ౩౩౯

వాల్మీకిరామాయణము ౧౬౭

వాల్మీకిపుత్ర శ్రీశక్తివర్మ ౩౭౭

వాల్మీకిపుత్రస్వామి చందశాతకర్ణి ౪౬౧,

౪౬౫, ౪౭౨

వాసా సూర్యనారాయణశాస్త్రి ౩

వాసుదేవ బాహుపతి ౫౮౬

వాసుదేవభారతులు ౬౨౪

వాసుదేవరథసోమయాని ౩౩౫, ౩౩౬,

౩౩౭ ౩౩౮, ౩౩౯, ౩౪౦, ౩౪౩, ౩౪౪, ౪౨౧

వ్యాఘ్రరాజు ౩౦౬, ౪౬౩

వి

విక్రమగంగ ౧౮౪

విక్రమచోళుడు ౫౯౫, ౫౯౭, ౫౯౮

విక్రమచోడుడు ౨౯౧

విక్రమదేవు ౪౨౩, ౪౨౯, ౪౨౫, ౫౩౯

విష్ణుకోట పెద్దన్న ౨౯౨, ౬౪౩

విక్రమసింహపురాము ౩౮౪

విక్రమాంకడు ౩౧౭

విక్రమేంద్రవర్మ ౪౬౬

విజయకలింగనగరము ౨౪౮, ౪౭౯, ౪౯౮,

౫౦౦, ౫౧౧, ౫౧౫, ౫౧౪, ౫౧౮

విజయచంద్రదేవు ౫౪

విజయచంద్ర ముజుందారు ౨౬౦, ౨౯౪

౨౬౫, ౨౬౮

విజయనంతపురము ౫౦౫

విజయలెందులూరు ౪౭౦

విజయనగరము ౨౯౭, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౬
 ౩౩౯, ౬౪౯, ౬౫౦.
 విజయనగరాధీశుల వంశావళి ౬౪౬, ౩౬౦
 విజయపురము ౧౮౬, ౨౨౦
 విసయచుహదేవి ౩౧౬, ౫౩౪
 విజయరామగజపతిమహారాజు ౧౩౯, ౩౩౯
 విజయరామరాజు ౪౨౭, ౪౨౮, ౬౬౮,
 ౬౬౯, ౬౭౧

విష్ణుకుండినుల రాజ్యము ౪౭౧
 విష్ణుకుండినులశాసనములు ౪౬౭, ౪౭౧
 విష్ణుగోపమహారాజు ౪౬౩
 విష్ణుడను ప్రధాని ౬౧౧
 విష్ణుదేవరగూడి ౨౦౫
 విష్ణువు ౨౦౬
 విష్ణుశర్మ ౨౦౯
 విష్ణుసాంత్రీ ౬౧౩

వీ

విజయవర్మ ౫౧౧
 విజయుడు ౨౭౪, ౩౩౧, ౩౩౨, ౪౪౩.
 విజయవాడ ౬౫౪
 విజయనేనుడు ౫౮౦
 విజయసిద్ధి ౬౦
 విజయసింహుడు ౨౬౯
 విజయూరత్తుడు ౩౨౦, ౫౩౧
 విద్యానగరపట్టణము ౩౬౯
 విద్యాధరభంజకదేవుడు ౫౪౦, ౫౪౧, ౬౬౪
 విసయచంద్రుడు ౪౬౨, ౫౧౩
 విన్యాయస్థిత్తు ౨౪౫, ౩౧౦, ౩౧౧, ౩౫౧
 వినాయకదేవుడు ౪౨౦, ౪౨౧
 విమలాదిత్యుడు ౧౪, ౬౧, ౩౧౭, ౪౫౬
 విశాఖపట్టణము ౨౯౧, ౨౯౭, ౩౦౦, ౩౦౫, ౩౧౬
 ౩౦౮, ౩౧౯, ౩౨౬

వీరకృష్ణదేవరాయమహారాజులు ౩౬౯
 వీరకొట్టాం ౪౨౫
 వీరచోడ ౧౧౨, ౨౨౭, ౫౯౫
 వీరనరనరసింహదేవ ౧౦౭, ౬౨౯
 వీరపురుషదత్త ౫౫౨
 వీరభద్రగజపతి ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౮
 వీరభద్రరాయుడు ౩౬౬, ౩౬౭, ౬౫౮
 వీరభద్రరావు ౨౯౧, ౩౨౯, ౫౭౯, ౫౮౩
 వీరభానోదయకావ్యము ౬౫౨
 వీరమహాపాత్రుడు ౩౬౬
 వీరరాజేంద్రుడు ౩౧౭, ౫౯౨
 వీరవిక్రమదేవుడు ౫౪
 వీరసింహుడు ౩౧౬

వె

విశాఖపట్టణదానశాసనము ౨౩౨, ౨౪౯, ౬౦౧
 విశ్వనాథ సత్సనారాయణ ౧
 విశ్వంబరదేవుడు ౪౨౪, ౪౨౫, ౪౨౬
 విశ్వరూప్రుడు ౩౯౫
 విష్ణుదేవుడు ౨౧౨
 విష్ణుకుండిన మూడవమాధవవర్మ ౪౯౯
 విష్ణుకుండిన యంద్రభట్టాచారుడు ౪౪౩
 ౪౮౬, ౪౯౯, ౫౦౨.

వెదుళ్ళవలసపట్టా ౪౨౫
 వెన్నవమహాదేవి ౨౧౯
 వెబ్బు ౬౭౬
 వెలనాటిచోడులు ౨౯౧, ౩౭౮, ౩౭౯,
 ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮
 వెలనాటిరాజ్యము ౨౨౭
 వెలనాటి రెండవ చోడయరాజు ౩౭౯
 వెంకటి సత్యనారాయణ ౧౫

వే

విష్ణుకుండినయంద్రుడు ౫౧౩
 విష్ణుకుండినులు ౧౦౨, ౪౬౨, ౪౬౫,
 ౪౬౬, ౪౬౭, ౪౭౧, ౪౭౩, ౪౮౪, ౪౯౯

వేమారెడ్డి ౬౪౮, ౬౪౯
 వేములవాడ ౩౨౧

వేములవాడ భీమకవి గ౯౪, 3౨౨, ౪౯౪
 వేంగి ౧, ౨౨2, ౨౨౯, ౨32, 3౧౯, 3౨3,
 33౦, 3౮3, 3౮౪, ౪౬3, ౪౬౬, ౫౯౦, ౫౯౫
 ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౫౯౯, ౬౫౪

వేంగినందివర్మ ౪౬౬
 వేంగిరాజు ౨౨2, 3౨3, ౫౮౬, ౫౯౦
 వేంగి శాలంకాయనులు ౪౬౭
 వేంగి హస్తీవర్మ ౪౮౨, ౪౬౬
 వేంగీ, పల్లవ, తెలుగు, కన్నడ, లివులు ౨౦౯

లై

వైఘావ ౫౧౨
 వైతరణీనది ౧౭౨, ౨౯౬, ౪౪౨

వై

వోఁఖారభోగము ౪౯౮

శ

శకరాజులరాజ్యము ౪౬౫
 శక్రదేవుడు ౪౪౧
 శక్తివర్మ 3౦౭, ౪౬౬, ౫౧౨
 శక్తివర్మ రాగోలుశాసనము 3౧౬
 శబరాదిత్యుడు ౨౪౬, 3౦౮, 3౧౬
 శబరులు ౫౫, 3౯౪
 శశాంకరాజు సరేంద్రగుప్తుడు ౨౮౧
 శశాంకుడు ౨౭3, ౫౧౯, ౫౭౪
 శంకారము ౬౧, ౨౪౪, ౪౬౧
 శంఖారం బౌద్ధమతము ౪౫౮
 శంబలపురము ౨౭3
 శృతాయువు ౧౭3, ౪౪౧

శా

శాతకర్ణి ౧౨౨, ౪౫౦, ౪౫౨
 శాతవాహనుడు ౨౪౫
 శాతవాహనవంశజులు ౪౭౨
 శారద ౨౯౦
 శరలాదాసు ౨౯౭

శాలంకాయనులు ౪౬౨, ౪౬౫, ౪౬౬
 శాలిహండుడు ౨౪౪
 శ్యామశాస్త్ర ౨౮3
 శాహబెర్ గాలా ౪౪౫

శి

శిఖాశోత్ ౫౨, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮,
 శిరిపురము 3౨౯
 శిలపుథికారము ౨౮, ౧౭౮, ౨౫౭
 శిలాచిత్త్యుడు ౫౧౯
 శిలాధంజవంశీయులు ౫౮౪
 శిలావంశము ౪౧౯, ౫౪3, ౬౪౪
 శివకరదేవుని చౌరాసిశాసనము ౫౭3
 శివతత్వసారము ౧౨౮
 శివభట్టసాంత్ ౬౭౪
 శివయోగసారము 3౮౬
 శివుకరణములు 3౯౦
 శీతారామరాజు ౬౭౨

శి

శ్రీకాకుళము 3౧౬, ౪౬౬, ౫౧౫
 శ్రీకాకుళశాసనము 3౪౪

శ్రీ

శ్రీకరణగంగ 3౨౮
 శ్రీకరణము ౨౨3, ౨౨౯
 శ్రీకంఠశాస్త్ర ౫౮౫
 శ్రీకాకుళము ౧౬౫, ౧౭౫, ౨౪౫, ౨౬౫
 ౪౭3, ౪౭౪, ౫౦౧, ౫౧౪.

శ్రీకాకుళశాసనము ౫౦౨, ౫౧౬
 శ్రీకూర్మమహాత్మ్యము ౨౨, ౧౯3, ౪౯౭
 ౬౧౦, ౬౨౨, ౬౪3, ౬౬౧

శ్రీకూర్మశాసనము ౬౧౦
 శ్రీకూర్మక్షేత్రము 33౯
 శ్రీకృష్ణచంద్రనారాయణగజపతి ౨3౭
 శ్రీకృష్ణదేవరాయలు ౨౫౯, 3౬3,

3౬౬, ౩౭౩, ౬౫౪, ౬౫౭

శ్రీగుప్తుడు ౪౬౨
 శ్రీధరుడు ౨౨౦
 శ్రీసరసింహదేవరు ౬౨౮
 శ్రీసరసింహభారతి ౬౨౪
 శ్రీసరహరిమని ౬౨౬
 శ్రీనాథ ౧౧౭, ౨౨౦
 శ్రీపాద గోపాలకృష్ణమూర్తి ౩౧౬
 శ్రీబుక్కపట్నం రాఘవాచార్య ౩౩౮
 శ్రీభోజులు ౨౫౭
 శ్రీమచ్చైతన్యస్వామి ౫౪౩
 శ్రీమదనంతవర్మవోడగంగదేవ ౩౧౬
 శ్రీమహారాజేంద్రవర్మ ౪౯౮
 శ్రీముఖలింగేశ్వరక్షేత్రసుహత్మ్యము ౯౬
 శ్రీమేఘవర్ణుడు ౪౬౪
 శ్రీయాదేవి ౨౧౯, ౩౨౬
 శ్రీరఘునాథహరిచందననయదేవ ౩౪౩
 శ్రీరామతీర్థము ౬౦
 శ్రీరామానుజాచారి ౬౦౪
 శ్రీవీరపుగపదత్తు ౨౫౩
 శ్రీవీరభానుదేవరాజు ౬౩౪
 శ్రీశుభకరదేవు ౫౭౩
 శ్రీశైలము ౧౯౮
 శ్రీశంకరాచార్యులు ౧౪
 శ్రీసత్యవర్మదేవు ౫౦౦
 శ్రీహరుడు ౨౪౪

శైలోద్భవవంశవృక్షము ౨౮౨
 శైలోద్భవవంశము ౪౭౮, ౫౭౪, ౫౭౫,
 ౫౮౦, ౫౮౩, ౫౮౪

శోణానది ౧౬౮, ౧౬౯

షా

షాజహాన్ ౬౭౩

షాహాబాదు ౩౯౩

షేరుమహమ్మదుఖాన్ ౫౨, ౧౩౪, ౧౩౫,

౫౪౪, ౬౬౦, ౬౬౯

షోడశపాత్రులు ౬౫౫, ౬౫౬, ౬౫౭

స

సకలకలింగాధిపతులు ౪౯౯

సజ్జనగరము ౧౯౪, ౩౨౩

సత్తభుడు ౨౫౦

సత్యనారాయణరాజగురు ౨౯౪, ౫౩౦,

౫౩౧ ౫౮౧

సత్యవర్మ ౩౦౮

సత్యవర్మపర్లాకీమిశాసనము ౩౧౫

సత్యవర్మదేవు శాసనము ౩౦౨

సతీవావాస ౫౧౨

సప్తశిలము ౫౯౫

సప్తమణిజయోత్సవము ౨౩౦, ౫౮౯, ౫౯౫,

సన్నాపిపాళ ౬౧౦

సమాప ౧౭౫, ౪౪౭

సముద్రగుప్తుడు ౧౭౪, ౧౭౯, ౨౪౪, ౨౫౪

౪౬౬, ౩౬౭, ౩౬౮, ౩౬౯, ౩౭౦, ౪౩౭,

౪౬౦, ౪౬౨, ౪౬౩, ౪౬౪, ౪౬౫,

౫౧౫, ౬౨౦

శుభకరదేవుని ధారణోపశాసనము ౫౪౦

శుల్కివంశము ౫౮౪, ౫౮౫

శుంగవంశము ౨౪౫, ౨౭౨

శూరగంగైకొండ ౧

శ్వేతకాథిస్తానము ౧౮౧

శ్వేతగిరి ౧౯౧

శైలోద్భవవంశీయపురాణము ౨౮౧

సముద్రగుప్తుని అలహాబాదుశాసనము

౨౬౫, ౨౯౧, ౪౬౬, ౪౭౭.

సముద్రగుప్తుని దండయాత్ర ౪౯౪

సముద్రగుప్తుని ప్రయాగశాసనములు ౪౭౨

సముద్రగుప్తుని బంగారునాణెము ౪౬౦

సముద్రగుప్తుని రాజ్యము ౪౬౪

సముద్రగుప్తు వి శాసనము	౨౪౮	స్వాగతోపన్యాసము	౫౩౯
సరస్వతీవిలాసగ్రంథము	౬౪౯, ౬౫౩, ౬౫౪.	స్వామిదత్తు	౧౫౦, ౩౦౬, ౪౨౨
సర్వసిద్ధి	౨౮౯, ౨౯౦, ౨౯౧, ౫౦౩, ౫౦౯	సి	
సర్వాట్టర్ యిడియట్	౧౩	సిద్ధార్థకగ్రామము	౫౧౫
సరియ్యాపల్లి	౧౯౩	సిద్ధాంతగ్రామము	౪౯౫, ౫౦౩
సరుడనాడు	౬౪౪	సిద్ధాంతశాసనము	౩౦౪
సవర	౮, ౧౦, ౩౯౩	సిద్ధేశ్వరుడు	౩౨౫
సబ్బరై	౩౯౩	సిరిపురము	౨౨౩
సవరభాష	౩౯౪	సి. వి. వైద్య	౫౬౬
సవరపల్లెలు	౩౯౭	సింగపూరు	౩౩౧
సవరల రాజకీయపరిస్థితులు	౩౯౭	సింగ్ దేవు	౫౭౯, ౫౮౪
సవరల కట్టుబాట్లు	౩౯౮	సింధు	౨౪౧
సవరల మతము	౩౯౯	సింహచలము	౩౩౩, ౬౨౨, ౬౬౨
సవర దేవతపేర్లు	౪౦౩	సింహచలశాసనము	౩౩౩, ౩౬౯
సవరై	౪౦	సింహాద్రిపోరిచా	౪౧౧
సహదేవుడు	౨౪౪	సింహపురము	౧౩, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౮౧, ౧౮౯, ౧౯౦, ౧౯౧, ౧౯౩, ౨౨౬, ౨౪౨, ౨౫౨, ౨౫౮, ౩౩౧, ౪౭౩, ౪౭౪, ౪౯౭, ౬౦౪.
స్వప్నే స్వరుడు	౬౧౨, ౬౨౨, ౬౩౭		
సకారామ	౧౦౩		
సంగవలస	౪౨౪		
సంఘా రామము	౨౪౪	సింహపురేశ్వర లంకేశ్వరచక్రవర్తి	౩౩౧
సంతబామ్మాలిగ్రామము	౫౧౬, ౫౩౦	సింహ బాహుళు	౧౭౪, ౨౫౨, ౪౪౩
సంతబామ్మాలిశాసనము	౫౦౩	సింహళము	౧౨౦, ౧౨౧, ౧౨౪, ౨౪౨, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౪౫, ౨౪౬, ౩౩౦, ౩౩౧, ౪౬౨
స్కందపురాణము	౪౧		
స్వర్ణ భాను దేవు	౩౪౪		
సా			
సాకేతము	౨౫౩	సింహాళియశింగరాజువంశము	౩౩౨
సారెపల్లి	౧౦౧, ౧౯౩, ౪౭౩, ౪౭౪	సీ	
సాల్వడు	౧౭౭	సీతారామరాజు	౫౪౪, ౬౭౧
సాలూరు	౩౨౦, ౪౨౫, ౪౨౯	సీతాపురపు దవళనాయకుడు	౩౧౯
సాలిహండాము	౧౦౩, ౧౯౦, ౧౯౨, ౧౯౩.	సీవేర్	౫౦౧
సాళువతిమ్మరుసుమంత్ర	౩౬౫	స్త్రీలభ్యమహామాత్రులు	౪౪౯
సాళువసరసింహరాయలు	౩౬౨, ౩౬౩, ౬౫౧	సు	
సాళువాభ్యుదయము	౩౬౨	సులరి	౪౯౩
స్వామికన్ను	౪౮౫, ౫౦౬	సుబ్రహ్మణ్యంలయ్యర్ కె. వి.	౪౮౪

సుమశాసనము	332	హరహాశాసనము	౫౦౫
సుమంత్రుడు	౧౯౭	హర్షచక్రవర్తి	౫౦౭
సుమంత్రపురము	౧౯౭	హర్షవరనుడు	౨౪౧, ౨౪౩, ౨౫౪, ౫౧౦
సుల్తాన్ ఫిరోజుషా	౬౩౪, ౬౩౫	హరిసేనకమణి	౩౪౪
సువర్ణ కేశరి	౫౦౬	హరిశేషుడు	౨౬౭, ౪౬౨, ౫౧౨
సువర్ణభూష	౧౨౪, ౩౩౩	హర్షునియధుభాశాసనము	౫౭౧
సుశర్మ	౨౪౪, ౨౪౫	హస్తిచర్మ	౧౦౧, ౪౩౭, ౪౬౩, ౪౮౨,
సుషేణ	౨౫౦		౫౦౧, ౫౦౩

సూ

సూర్యనారాయణమూర్తి	౨౭౬	హస్తిచర్మ ఉల్లాంశాసనము	౩౧౨, ౩౪౮, ౪౮౨, ౫౦౨
సూర్యదేశము	౨౫౦	హంటరు	౧౩, ౩౨౪, ౫౦౪, ౬౬౪

సో

సోఘరు	౩౦౫, ౩౦౬	హిందూ	౪౨౨
సోమలదేవి	౧౧౧, ౨౧౯	హిందూమతము	౨౭౨
సోమవంశజులు	౨౪౧, ౫౬౬, ౫౮౩	హిందూలు	౪౭౪, ౫౦౪
సోమశేఖరశర్మ	౧౧౪, ౫౩౨	హిందూ	౫౦౫
సోమలదేవి	౨౨౧	హిందూవక్త్రము	౩౪౮
సోమపేట	౨౪౩	హిందూలు	౫౦౨
సోమేశ్వరాలయము	౧౯౬, ౨౧౧, ౨౩౧		

సా

సాధారణచాగేశ్వరి	౨౭౬	హెచ్. క్రిష్ణశాస్త్రి	౬౨౬
సావీర	౨౪౧	హేమాంగదుడు	౩౦౬

హ

హతిగుః షాశాసనము	౨౪౪, ౨౪౫	హైహయవంశజులు	౩౨౮
౨౫౨, ౨౭౭, ౪౫౦		హోద్యైకగ్రామము	౫౦౧
హరప్పిసాదశాస్త్రి	౨౭౧, ౨౮౦	హిందూకళింగుడు	౨౪౨
		క్షేత్రముహాత్మ్యకథ	౨౦౮, ౨౩౦

హె

క్ష

క థింగ దేశ చ రిత్రాను బంధము

శా స న ము లు. 1 — 20, పుటలు 1 — 104.

క లింగ దేశ చ రి త్ర.

[1] అశోకుని కలింగ శాసనములు.

—ॐ—

[భారీ అనుగ్రామము ఒకస్సానాని పురిజిల్లా ఖాన్దాతాలాకాలో భువనేశ్వరమున శేషువైశ్య దూరమున నున్నది. ఈగ్రామము చుట్టూనున్న మూడుగుట్టలలోనొక దానిమీద సీశాసనములు వ్రాయబడియున్నవి. ఈ శాసనముల ప్రభాగముననొక చీడీయున్నది. దానిమందుభాగమున కుడిపక్కకు చక్కని ఏనుగు విగ్రహముకలది చెక్కబడి యున్నది ఈశాసనములలో గొన్నిరులోని 11, 12, 13 శాసనములులేవు. వానికిబదులుగా మరిరెండు శాసనములు చెక్కబడియున్నవి. ఈశాసనములను పెంట్టమొదట చదివినవాడు ప్రిన్సిపు అనువిద్వాంసుడు.]

మొదటిశిలాశాసనము: భాలి

1. (1).....నీ పవతసి దేవానంపియ..... సా
లాజిసాలిఖా..... ఎం ఆలభిగు వహోహ
2. (3) కో పి చ సమాజే... ..సమాజ...ద.....
... (5) ...పి చు...తి కూ సమాజా సాధుమతా
దేవ...
3. కియదసి నే లాలోనే (6) ... మహా ...
పియ ... ని పానపత ... ఆలభియసు
సూసతాయే
4. (7) నే ఆజ అదా ఇయం ధంమలిసి లితా తిం...
ఆలభియ ... తింని పానాని వహా నో ఆలం
భిసియంతి

సంస్కృతము.

- (1) ఇయం ధర్మలిపి దేవానాం ప్రియేణ ప్రియవ
ర్హినా శేభితా (2) ఇహ న కస్మిన్దేవ ఆలభ్య ప్రహోతవ్యః
(3) నామి చ సమాజః కర్తవ్యః (4) బహుకాన్ హి
హోహాక సమాజస్య దేవానాంప్రియః ప్రియదర్శీ రాజా
పత్యతి (5) నన్యపి చైకే సమాజా సాధుమతా దేవానాం
ప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞః (6) పురా మహాననే

దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శినో రాజ్ఞో ౭ నుదివసం
బహూనిప్రాణసహస్రాణ్యై స్మర సూపాథాయ[7] తదిదా
నీం యదా ఇయం ధర్మలిపి శ్లేభితా తదా త్రియ ఏని
ప్రాణా ఆలభ్యస్తే, ద్వ్యమయూరా వేకోమ్యుగః, సోఽప
చ మ్యుగో న గురీవః [8] ఏతే పి చత్రియః ప్రాణా
నాలభ్యస్తే.

తెనుగు

[1] ఈ ధర్మశాసనము దేవతలకు ప్రియుడగు
ప్రియదర్శిచేత వ్రాయబడ్డది [2] ఇచట [అనగా ఈలో
కముందు] జీవజంతువులను చంపగూడదు, బలియివ్వకూడ
దు [3] ఉత్సవములలోనము బహుళాకంబోట గంపుగా చేర
కూడదు. [4] అట్లు చేరుటవల్ల చాలాదోషములు దేవతా
ప్రియుడయిన ప్రియదర్శికి కలుగుదుమన్నది [5] రాజా
ను దేవతాప్రియుడును అయిన ప్రియదర్శి సాధనమృతి
ములనిత్రలంచే కొన్ని ఉత్సవములు లేకపోలేదు. [6] పూర్వ
కాలమంగు రాజును దేవతాప్రియుడును అయిన ప్రియ
దర్శివంటయింటిలో నాడును వేలను జీవజంతువుల కూరకో
నము దినదినమును చంపబడుచుండేవి. [7] కాని, ఈధర్మ
శాసనము లిఖించబడ్డకాలమున దినమునకు రెండు నెమళ్లను
ఒకలేడియు [అలేడికూడా నిత్యమూ చంపబడడము లేదు]

ఇట్లు మూడుప్రాణులు మూత్రమే చంపబడుచున్నవి.
(8) ఇంక ముందు ఈమూడుప్రాణులనకూడా చంపకూడదు

—

రెండోశిలాశాసనము; ధౌలి

—

1. (1) సవత విజితసి దేవానంపీయన పీయదసి నే ల...
అథా...తియోకే నామ యోమలాభా
2. ఏ వా పితస ఆంతియోకస సామంతో లాభానే
సవత దేవానంపీయన పీయదసి నా ... సా చ
చనుచికిసా చ (2) ... ధాని
3. అని మునిపోపగాని పనుఓపగాని చ అతత సథి సవ
త చాలాపితా చ లోపాపితా చ (3) గూల ...
వత చాలాపితా చ
4. లోపాపితా చ (4) మగేను ఉదుపానాని బానాపి
తాని లుఖాని చ లోపాపితాని పట్టిగాయే
.....నం

సంస్కృతము.

1. సర్వత్ర విజితే దేవానాంపీయస్య ప్రియదర్శనో రాజ్ఞోయే చాస్త్రా యథా చోడాః పాద్యైః సత్యపుత్రైః కేరలపుత్రైః తామ్రపర్ణి అన్తియోగోనామ యమరాజోయే చాన్యేత ప్యాన్తియోకస్య సామంతా లాభాః సర్వత్ర దేవానాంపీయస్య ప్రియదర్శనో రాజ్ఞో ద్వేషకశ్చేకృతే మనుష్యచిత్సా చ పశుచిత్సా చ [2] బౌద్ధధాని మనుష్యపగాని చ పశుపగాని చ యత్ర యత్ర న సన్తి సర్వత్ర హరితాని చ హరితాని చ [3] ఏవమేవ మాలాని చ ఫలాని చ యత్ర యత్ర న సన్తి సర్వత్ర హరితాని చ హరితాని చ (4) మాన్తేషు వృక్షహరితా ఉదపానాని చ ఖానితాని చీరిభిగాయ పశుమనుష్యాణామ్.

తెనుగు.

రాజగు దేవానాంపీయ ప్రియదర్శి రాజ్యమం దెల్లెడలను, అతని పాంతరాజులగు చోడ, పాండ్య, సత్యపుత్ర, కేరలపుత్ర, తామ్రపర్ణి యవనరాజాంతియో కాదుల

రాజ్యములందును, ఇట్లే ఆ అంతియోకని సామంతరాజుల రాజ్యములందును, రాజగు దేవానాంపీయ ప్రియదర్శిచే రెండుదిగ్గములవారగు దిక్పక్షములు నిలుపబడినారు. మనుష్యచిత్సయు పశుచిత్సయు ఏర్పాటుచేయబడినవి (2)మనుష్యుల కుపయోగించునవియు, పశువుల కుపయోగించునవియు ఆగు ఓవులు ఎచ్చటెచ్చటలేకో ఆచ్చటెచ్చట అని తీసికొనికొంటుంటి నాటింపబడినవి (3) ఇట్లే వేర్లును పండ్లును ఎచ్చటెచ్చటలేకో ఆచ్చటచ్చట అని తీసికొనిరాంటి నాటబడినవి. పశువులనును మనుష్యులనును ఈ పయోగించేవిమిత్తము (4) మాన్తముందు వృక్షములు నాటబడినవి. నూతుల తీవ్రమునబడినవి

—

మూడోశిలాశాసనము; ధౌలి

—

1. (1) దేవానంపీయ పీయదసి లాభా హేవం అహ
(2) దువాదనపాభిసిలేన కే ఇయం ఆనాపయ
—(8)—త విజితసి మే యుతాలజాకే—
3. పంచసు పంచను వసేసు అనసయానం సఖిమావ్రా
అథా అనాయే పి కంమనే హేవం ఇయాయే
ధంమానుసథితే (4) సాధు మాతాపితసు ను
సూనా మ—
3. నాతిసు చబంధనసమకేహి సాధు దానే తీవేసు
అనాంధే సాధు అపవియతా ఆపథంధతా సాధు
(5) పనినా పి చ—ననియంతాని అనాంధుతి
హేతుతే చ పియం

సంస్కృతము.

[1] దేవానాంపీయః ప్రియదర్శిరాజు ఏవమా
[2] ద్వాదశవర్షాభిషిక్తేన మయా ఇద మజ్జప్తం [3]
సర్వత్ర విజితే మమయంతా రజ్జుతాః ప్రిదేఃకాశ్చ
పంచసు పచ్చను వర్షేషు అనసయానం నిమ్మిమస్త్ర
ఏతస్మై అగ్నియ అస్త్రై ధర్మానుశ్చిప్తై యథాఅన్యస్మా
అపి కర్మణే [4] సాధుః మాతాపిత్రోః శుకూఃసా మిత్ర
సంస్తుతజ్ఞాతీనాం చ బ్రాహ్మణశ్రమణానాం చ, సాధు
దానం పాపిణానామనాలంభః సాధుః అల్పవ్యయతా

అల్పభాణ్ణతా సాధుః [5] పరివర్తోఽపి చ యుక్తాన్ గణాన్, అజ్ఞాపయిష్యన్తి సేతురేశ్వ వృద్ధానతత్త్వ.

తెనుగు.

(1) రాజగు దేవానాంప్రియప్రీతుదర్శి ఇష్టుచెప్ప మన్నాడు. (2) నా రాజ్యాభిషేకమయిన పన్నెండో సంవత్సరమున ఇది అజ్ఞాపించబడినది. (3) నారాజ్యమునం దెల్లదలను బ్రాజ్ఞేయోద్యోగులగు యువకులు, లజ్జాకులు, ప్రాచీనేశులు ననువాని తమతమ మండలములందలిను విదేసీపరివర్తరముల కొకసారి సంపూర్ణముగా ఈకింది ధర్మానుశిష్టికోసమును తక్కిన రాచకార్యములకును యా త్రోచేయవలయును. (4) దివిదండ్రుల శుభాక్షిప సాధువు మిత్రులు, పరిచయునుగలవాని, బంధువులు, బానిసాదులు, శ్రమిణులుగారికి దానముచేయుట సాధువు పాపిణిమీన చేయకుండుట సాధువు. అల్పవ్యయమును, అల్పసంపదను కలిగియుండుట సాధువు. [5] మహాహూనిలవర్తనతలు తగినకారణములనుచేర్చుచు, అత్యరమైనను బిష్వసుండ ఈ ధర్మములను గణించవలసినదిగా యుక్తులను ఉచ్యోగులను అజ్ఞాపించవలెను.

—

నాలుగోకలీలాశాసనము; ౧౧

—

1. (1) అతికంతం అంతలం బహూని వివశాని వశితే వ పానాలంభే విహిసా చ భూతానాం జ్ఞాతీనా వసంప్రీతిపత్తిః శ్రీమణిబానిహృదానా మున్నాపత్తిపత్తిః (2) త దప్య దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శికో ధర్మచర తేన భేరిహూదోఽధిర్ధర్మహూమో విమానదర్శనానిహృస్తి నోఽగ్నివక్త్రంథా ఆన్యానిచ దివ్యానిరూపాణి చక్రయతుం జవన్య (3) యావత్తం బహుధి ద్వర్వ శతైర్న భూతపూర్వం తావత్తమప్యవధితో దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శికో ధర్మ మశ్విర్యతనాలంభో పాపిణానా మవిహిసా భూతానాం జ్ఞాతీషు సంప్రీతిపత్తిర్నిర్మాణశ్రీమజ్జానాం సంప్రీతి ప్రత్తిర్నాతాపితోఃకుశ్రూషు [4] ఏతచ్ఛాస్త్రం బహు విధం ధర్మచరణం వర్ధితమ్ [5] వర్ధియిష్యన్తిచైవ దేవానాం ప్రియః ప్రియదర్శి రాజేషం ధర్మచరణమ్ [6] పుత్రాశ్చ నస్తారశ్చ పతీనస్తారశ్చ దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శికో రాజ్ఞాఃపరీవర్తయిష్యన్తిచైవ ధర్మచరణమిదం యావత్కల్పం ధర్మకేతే చరిత్యవోద ర్మముగానిష్యన్తి [7] ఏతద్ధితీవ్రం కర్మ మధర్మముకాసనం [8] ధర్మచరణమపి నభవ త్యేతస్య కర్మ మధర్మముకాసనం [8] ధర్మచరణమపి నభవ త్యేతస్య [9] తదస్యాధర్మవృద్ధిరహనిశ్చసాధుః, [10] ఏతత్త్రుతర్థా

విశ్రుమమాసా వ్రథనుమాసా (4) ఎని అంతే చ బహువిధే

5. ధంతులనే శిథిలే (5) వధ్యుసతి చేవ దేవానం వియో పియదశీ లాజా ధంతులను ఇమం (6) పుత్రా పి చు నతి పవతి...చ దేవానంప్రియం పియ దశినే లాజినే
6. పవధ్యయినంతి యేవ ధంతులను ఇమం ఆకం ధం మని సీలపి చ చితికు ధంతుం ఆ సానిసంతి (7) ఎవ హి నేతే కంమేయా ధమానుసానినా (8) ధంతులనే పి చు
7. నో హూతి అనీలన (9) నే ఇమన ఆతన వశీ ఆ పీని చ సాధూ (10) ఎతారే ఆతారే ఇమం లిఖితే ఇమన ఆతన వశీ యుజంతూ పీని చ మా ఆగోచుమా
8. (11) రువాదనవసాని అభినితన దేవానంప్రియస పియ దశినే లాజినేయం ఇధ లిఖితే

సంస్కృతము.

1 అతికాంతమంతలం బహూని వివశాని వశితే ఏవ పానితాలంభో విహిసా చ భూతానాం జ్ఞాతీనా వసంప్రీతిపత్తిః శ్రీమణిబానిహృదానా మున్నాపత్తిపత్తిః (2) త దప్య దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శికో ధర్మచర తేన భేరిహూదోఽధిర్ధర్మహూమో విమానదర్శనానిహృస్తి నోఽగ్నివక్త్రంథా ఆన్యానిచ దివ్యానిరూపాణి చక్రయతుం జవన్య (3) యావత్తం బహుధి ద్వర్వ శతైర్న భూతపూర్వం తావత్తమప్యవధితో దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శికో ధర్మ మశ్విర్యతనాలంభో పాపిణానా మవిహిసా భూతానాం జ్ఞాతీషు సంప్రీతిపత్తిర్నిర్మాణశ్రీమజ్జానాం సంప్రీతి ప్రత్తిర్నాతాపితోఃకుశ్రూషు [4] ఏతచ్ఛాస్త్రం బహు విధం ధర్మచరణం వర్ధితమ్ [5] వర్ధియిష్యన్తిచైవ దేవానాం ప్రియః ప్రియదర్శి రాజేషం ధర్మచరణమ్ [6] పుత్రాశ్చ నస్తారశ్చ పతీనస్తారశ్చ దేవానాంప్రియస్య ప్రియదర్శికో రాజ్ఞాఃపరీవర్తయిష్యన్తిచైవ ధర్మచరణమిదం యావత్కల్పం ధర్మకేతే చరిత్యవోద ర్మముగానిష్యన్తి [7] ఏతద్ధితీవ్రం కర్మ మధర్మముకాసనం [8] ధర్మచరణమపి నభవ త్యేతస్య కర్మ మధర్మముకాసనం [8] ధర్మచరణమపి నభవ త్యేతస్య [9] తదస్యాధర్మవృద్ధిరహనిశ్చసాధుః, [10] ఏతత్త్రుతర్థా

యేదంలిఖితమ్, అస్మాకృత్యవృద్ధిం యుజ్జన్తుహం చ మా అలా
 వయస్సు [11] ద్వారా పుష్కలితేన దేవానాం పితృదర్శి
 నారాజ్ఞా శేఖితమ్.

తే నుఁ గు.

1 పూర్వ కాలమం ద నేక సంవత్సరములవరకును పా
 నిలనుచంపుటయును, భూతములను హింసించుటయును, జ్ఞా
 తులయెడ ఆచార్యుడయు, శ్రీమణులయెడలను బాహిష్కరిం
 పయెడలను తిరస్కారభావములు వృద్ధిపొందింపఁబడియుం
 డెను.

2 కాని, యిద్దఱు దేవానాం పితృదర్శి యదర్శి ధర్మ
 చరణమువల్ల, విమానములను చూపించుట, ఏనుఁగులు, అగ్ని
 స్తంభములు, ఇతరదివ్యవిగ్రహములు పినిపిప్పదర్శిం
 చుట (అనయములగు) ధర్మభూషణము ధర్మభూషణము
 మూలమున చేయుచుచున్నది.

3 ఇతసుపూర్వము వందలకొలది సంవత్సరములనుం
 దియ జరుగవట్టి పాపములనుచంపకుండుట, భూతములను
 హింసించుట, జ్ఞాతులయందు గౌరవము, శ్రీమణులయె
 డలను చూర్వాద, తల్లిచంక్రిలనేవ. ఇట్టి ధర్మసత్కారము
 దేవానాం పితృదర్శి యదర్శి చేత ఇష్టము చేయబడుచున్నది.

4 ఇట్లును, ఇతరవిధములను ధర్మాచరణము వృద్ధి
 చేయఁబడినది.

5 ఇట్టి ధర్మాచరణమును దేవానాం పితృదర్శి యదర్శి
 యనురాజ ఇక యందును వర్ణిల్ల జేయును.

6 దేవానాం పితృదర్శి యదర్శి యు దర్శి రాజ యొక్క కొడు
 కును, మనములు, మునిమునుములు సీధర్మాచరణము నాక
 ల్పాంతమును వర్ణిల్ల జేయుచు, ధర్మమునందును శీలమునందును
 స్థిరమై, ధర్మశాసనము ననుసరించుచుండును.

7 ధర్మశాసనమే గదా శ్రేష్ఠ మైకర్త!

8 శీలములేనివానికి ధర్మాచరణము సాధ్యముకాదు.

9 అందుచేత ఈ యర్థము (ధర్మశాసనము) ను
 వృద్ధిచేయుటయు దానికి హానికల్పించకుండుటయు సాధు
 మార్గము.

10 ఈ ధర్మాచరణమునకు వృద్ధినికల్పించుటగాక ఆ
 నియు, దానికి హానికల్పించకుండుటగాక అనియు ఇది వా
 యఁబడినది.

11 రాజ్యాభిషిక్త కాలము పన్నెండో సంవత్సరమున
 దేవానాం పితృదర్శి యదర్శి రాజాచేత బాహిష్కరించబడినది.

అయిదో శిలాశాసనము | ధౌరి

1. (1) దేవానాం పితృదర్శి లాజా హేతుం ఆహా (3)
 కయానే దుకలే... కయానన నే దుకలం కలేతి
 (4) నే మే బహుకే కయానే కలే (5) తం యే
 వే పుతా న

2. నశీ వ—తేన యే అపతియే మే అవకశం తథా అను
 వతిసంతి నే నుకటం కఫతి (6) ఏ హేత దేసం
 వి హాపయిసతి నే దుకటం కఫతి (7) పాతే హి
 నాను

3. నుపదాలయే (8) నే అతివంతం అంతలం నో హూత
 పుత్రువా ధంమమహాతా నామ (9) నే తే
 వహనాభిసితేన మేధంమమహాతా నామ
 కటా (10) తే నవపాసంజేను

4. విశూపటా ధంమాధిధానాయే ధంమపథియే హిత
 నుఖాయే చ ధంమయుతన యోగకంబోజగంధా
 లేను లక్ష్మపితేనికేను ఏ వాసి అనే అపలంతా
 (11) భటుమయేను.

5. బాధనిగియేను ఆంధ్రేను మహాలక్ష్మేను చ హిత
 నుఖాయే ధంమయుతాయే అపరిభోధాయే యా
 వటానే [12] బంధన-బధన పటివిధానాయే అప
 రిభోధాయే మోఖాయే చ

6. ఇయం ఆనుబంధువజా తి వా కటాభిశాతే తి వా మ
 హాలక్ష్మే తి వా వియాపటా తే (13) హిం చ బాహి
 లేను చ నకలేను వజేను వజేను కిలాభనేను మే
 ఏ వా సి భాతినం మే భగినం ఏ

7. అం నేను వా నాతిను నవత వియాపటా [14] ఏ
 ఇయం ధంమ-నిశితే తి వ ధంమాధిధానే తి వ
 దానసయుతే ఏ నవపుత్రవియం ధంమయుతేసి వియా
 పటా ఇమే ధంమమహాతా [15] ఇమాయే
 ఆతాయే

8. ఇమం ధంతురీషీ లిఖితా చిలకీకా హాశు తథా
చ మే సహ ఆనువతను

సంస్కృతము.

1. దేవానామీ ను పీయదర్శ్య గాఢా ఆహా [2] కల్యాణం ముక్కురం [3] యోగాదివర్యత్ కల్యాణస్య : దుష్కురం కళాతి [4] తిష్ఠయా బహుకల్యాణం క్షీరం [5] తస్య పుత్రాశ్చ పరం చ తాని హి యాన్యవత్సాని మే యవక్రల్పం యథావిధిప్యస్తే తత్సక్తితం కిర ప్యస్తి [6] యస్త్యురీతేహ మహావ్యతి స దుష్కు తం కరిష్యతి [7] పాపం హి సామ సుహృదారమ్ [8] తి వతీకాః పుత్రైరం వ భూతౌత్సాహ్న ధర్మమహామాతౌ సామ [9] త్రయోదశవర్షాభిక్షే న న గా ధర్మమహామాతౌః కృతాః [10] తే స్య పాపభేషా వ్యాప్యతాః కర్మహింసాయ చ ధర్మవృద్ధ్యా హింసభాయ చ ధర్మ యువనకంభోజా భారాకాన్ ఏనమ ప్యస్మై చ పరా [11] భృతమయేన బ్రాహ్మణేభ్యః ఆనాహుః పృథ్వీ హింసభాయ ధర్మయుక్తస్య ఆపరాధాయ వ్యాప్యతాః తే [12] బుధవసన్య పృథివిధానాయ ఆపర బాధాయ మామైవ చ, ఏవ మనుభవం పృథివాప్త ఇతి వాక్యతాధికారా ఇతి వా మహాత్మ ఇతి వా వ్యాప్యతాస్తే [13] ఇరా బాహ్యేషు చాగ్రహేషు సత్వేషు ఆహోగే శేషా భాగ్యంతాం చాన్యే భగినా మేషు ప్యస్మై త్వా తిషు సన్యత్రీ వ్యాప్యతాః [14] ఏవం కర్తవ్యతా ఇతి వా దానయంతౌ ఇతి వా సర్వత్రీభిరతే మమ కర్తవ్యం తా వ్యాప్యతాస్తే ధర్మమహామాతౌ [15] ఏతస్మై ఆర్థాయ ఇమం ధర్మలిఖిత్వా దిగ్భీకా భవతు తే నా చ మే పుజాకనువర్తన్తామ్.

తెలుగు

[1] దేవతాములచేత పీయదర్శిగాఢా చేయదున్నాడు [2] కల్యాణము నాచరించుట కష్టము. [3] కల్యాణారంభము చేయువాడు దుష్కురి కార్యమును చేయువాడగుడు [4] ఇష్టము నావల్ల ఎనేకకల్యాణకార్యములు చేయు బద్ధవి. [5] అందుచేత నాకొడుకును, మనుమలను, సంతరువాత కల్యాణమువలన వేయ నానాతెలియాయని నిట్లు

సంఛరించినయెడల వారు నుకృతమును చేసినవారగుదురు [6] ఇందులేక మైనను చేరకక విడుచువాడు దుష్కురి యను చేసినవాడగును. [7] పాపము నేది శిష్యులుగా వ్యాపించును. [8] పూర్వ కాలమందు మహామాతృలను కల్యాణకారము లేకుండిరి [9] నారాజ్యభీషేక కాలము పదుమాండోయేట భర్తమహామాతృలు స్వామిచేయించెనారు. (10) వారు సమస్త కాలవారాయంగాను ధర్మస్థాపనముతోసమును, ధర్మవృద్ధికోఱును, ధర్మనిరతులయిన వారి హితముకోఱును, సౌఖ్యముకోఱును యవన, కాంభోజ గాంధారజేశ్వరులయందును, నారాజ్యవిప్రుపూర్తిదేశములవారయందును గూడ పాటుచుచున్నారు. (11) భృత్యులు, పృథువులు, బ్రాహ్మణులు, కైశ్యులు, అనాథులు, వృద్ధులు, సునవాతకోఱును, ధర్మనిరతులయినవారి హితములములకోఱును, పాటుచుచు, వారిని సంసారశృంఖలులనుండి విడిచింపుటయందు వ్యాప్యమైయున్నారు. (12) ఖలుదీలు సంతానవంతులై యున్నయెడల వారికి ధనిమిచ్చి పోషించుట, పిచ్చియైయున్నవారి సంకేప్సను తీయించుట, వృద్ధులయందుడల వారిని కాగగారివిముక్తులజేయుట, ఆనువనుల యందున్నార. (13) ఇచ్చటను, పరరాజ్యములలోని నగరములందును, మార్గాతును, ఆశ్రయతెల్లెండు, ఇతర బంధువులు, కిరియంతామరములందును వీర తిమధర్మధికారమును నిశ్చయింపన్నారు (14) తాగర్మమహామాతృలు నారాజ్యములో ఎవని ధర్మనిరతుల, ఎవని దాననిరతులొల్లెల్లికొనుటకు, ధర్మయుక్తులయినవారితోఁ గలిసి తిసుచున్నారు. (15) అలనుకోఱకే, పిరస్థాయిలుగఁగాకయు నియు, దానిప్రకారము వ్యాపణుల నడమకొందురనియు ఈధర్మశాసనము లిఖింపఁబడినది.

అశోకుని శాసనము: కొలి.

1. [1] దేవానామీమే పీయదర్శీ గాఢా హేహం ఆహా [2] ఆతికంతం ఆంతరిం నో హూశుపురే నమ కాలం ఆతకం మే వ పటివేదసా న [3] సేమమూ కటే [4] సవం కాలం...మనని మే

2. అంతే ఓలోధనని గధాగాలని పదని వికతని ఉగానని చ సవతిపటివేదకా జనన ఆతం పటివేదయంతు మేతి [5] సవత చ జనన ఆతం కలామి హకం
3. [6] అం సి చ కింధి ముఖితే అనసగామి దాపకంవా సాపకం వా ఏ వా మహామాతేహి ఆతియాయితే ఆలోపితే హాతి తసిఆతని వివాదే క నిరుతీ వా నంతం పలిసాయా
4. అనంతలియం పటివేదతవియే మే తి సవత సవంకాలం [7] హేవం మే ఆననధే [8] నధ హి మే తోనే ఉతానని ఆతనలీలవా చ [9] కట వియ మలే హి మే సవలోకహితే
5. [10] తవ చ పవ ఇయం మూలే ఉతానే చ ఆతనం తీలవా చ [11] నధ హి కంపత.. సవలోకహితేన [12] అం చ కిధి పలకమామి హకం కింతి భూతానం అనయం యేవం తి
6. హిద చ కాని సుఖయామి పలత చ న్యంగ ఆలాధయంతు తి [13] ఏతాయే అతాయే ఇయం ధల మలిసి లిఖితా చిలితి కానూతు తధా చ పుతా సహితా మే పలకమంతా
7. సవలోకహితాయే [14] రకశే చ ఇయం అనంత ఆనన పలకమేన

నిం స్మృతము.

1 దేవానాంపిత్యం పితృయవ్య రంబా ఏవమాహ

2 అతికాన్తమైరంధ భూతిపూర్వంసర్వం కాలబద్ధికర్త వాప్రతివేదనావా 3 తత్తయా ఏవం కృతం 4 సర్వకాలమ్ అదగో మే అవలోధనే గధ్యాగాతే పర్వం వివీతే ఉద్యానే సర్వత్ర ప్రతివేదకా అర్ధంజన్య [ప్రతి] హేయమ్ (5) సర్వత్ర చ జనస్యార్థం కిమ్యమ్యహమ్ (6) యదపి చ కింధి ముఖిత ఆనాపయా మ్యహం దాపకం వా క్రావం వా యద్యా పునర్నహమాతే ఆత్మయితే అజ్ఞాతం భవతి తస్మై అధ్యాను వివాదే నిర్భయతే వా సత్యాం పరివదా అనంతర్యేణ పృతి (వేద) యితవ్యం మే సర్వత్ర సర్వ కాలమ్ (7) ఏవ మాజ్ఞాపితమయా [8] నాస్తిహి మేతో మోవా ఉతానాయ అర్ధసంతరణాయ చ, [9] కర్తవ్యం మతం హి మేసర్వలోకహితమ్ [10] తస్యపున రేతిమలము

తానమ్ అర్ధసంతరణంచ [11] నాస్తిహి కర్తవ్యసర్వలోకహితేన [12] యత్కింధి కర్తవ్యమేవం, కిమితి? ధూతా మాన్యన్య మేయామ్ ఇవానకాంపృత్ సుఖయామి చరత్రిచ స్వర్గమారాగ్రయతుమ్ [13] తవేతిన్న ఆ ధూయేయం ధర్మ వివేర్లభితా చిలితి కానూతు, తధాచ మే పుత్రీ వారం చరా క్రియతాం సర్వలోకహితాయ [14] దుష్కరం వేదమన్య తాగ్నికృపరాకగ్నిమాత్,

తే న న.

(1) దేవతాప్రియః (దేని) ప్రియః క్షిరా జట్టు చేప్ప చున్నాడు. (2) పూర్వ కాలమందు ఇంతితపూర్వ మెప్పు డును ధర్మ కార్యములను చక్క-తెట్టుటకాని యావదయమై నివేదికలను పంపుటకాని చూచారములొలేదు. (3) నేనిప్పు డట్లు చేయుచున్నాను. (4) నేన లోజనము చేయుచున్నను, అంతఃపురములోనిన్నిను, గంభీరములోనిన్నిను, గోప్త మునందున్నను, పుష్కలోనిన్నిను, ఉద్యానవనమందున్నను, ఎచ్చటనున్నను, ఏకాలమందున్నను జనలత్పత్రాంతమును నాచివ్యగన్ధుల నాకు తెలియజేయుచుండవలెను. [5] ఆ స్నిహితము నేన జనలకార్యములను చక్క-తెట్టుచుండును [6] ఇదిగాక నేనుచేసిన యొకదానమును గూర్చిగాని, కేవలవాగ్దానముగా నేనుచేసిన మాజ్ఞానుగూర్చిగాని, మహామృతిలపరముగా నేనొప్పకెప్పి యొకయవనకార్యమును నులించిగాని, అమహామృతిలపథ్యం దెట్టివివాదమువచ్చి నను వాటిలో నెప్పుడైగానికే సవరణను ప్రకటింపించినను, అసంగతి నేనెక్కడనున్నను, ఏవేళయందైనను నాకు తెలియజేయుచుండవలయును [7] ఇట్లు నాయాత్మవైపది. [8] నేనుచేయుశ్రమ నుండుగాని, కార్యార్థహమందుండుగాని నాకు తృప్తిలేదు [9] సమస్తజనల సౌఖ్యము నభ్యర్థించే యుటయే నాధర్మమని నేనతలందుచున్నాను [10] ఆసౌఖ్యమునకు నేను పదేశించుచు కార్యనిర్వహణము నే మూలముగనున్నవి. [11] ఎందుచేతననగా జనులసౌఖ్యము నభివృద్ధిచేయుటకంటె ముఖ్యంయినధర్మము మఱియొకటి లేదు. [12] జీవలోక సంతయు నివలోకమున సౌఖ్యము నంది, యటుతగువాతీస్వర్గమును నుండుటకై నేను వాచకపు పడియున్న ఋణము తీర్చక నుటకే నాప్రియత్నములన్ని

యునియోగపడున్నవి, (13) చిరస్థాయీగానుండుననియు వాపుక్రమియను పర్వజపౌఖ్యముకొఱకు నాయులై యుత్సహముఁ జూపుదురనియు నీధర్మశాసనము లిభింపఁబడినది. (14) గొప్పయుత్సాహములేకుండుననిట్టియక్కరధర్మము నవలంబించుట కష్టము.

ఏవోశిలాశాసనము: ఘోలి.

1. (1) దేవానాంపిత్యే మియవశీ లాజా నవక ఇథతి సుపాసండా వసేపూతి (2) నవ్వేహితే నయమం భావనుధీ వ ఇథంతి (8) మునిపా చ
2. ఉచావువధండా ఉచావువబాగా (4) తే సపం వా ఏక సేసం ఏకథంతి (5) పుతేహి చా దానే ఆన సథి నయయే భావనుధీ చ నీచే బాధం

సంస్కృతము.

[1] దేవానాంపిత్యే మియవశీ లాజా స్వప్నే చక్రి సర్వపాక్షావసేయః [2] నవ్వేహితేనయమంభావనుధీం చేచ్ఛన్తి [8] జన్మన్తాన్తానవచ్చన్తకాచానవరంగాః [4] తేసర్వ మేకశేకంవాక్యన్తి [5] విప్రులమంతుదానం యస్యవాస్తేసంతు హభావసంధిక్యతేజ్ఞతా పృథగ్ధర్మైతా చ ఆసీదా నాథమ్.

తెనుగు.

1. దేవతాంపిత్యే మియవశీ లాజా నవక ఇథంతి సుపాసండా వసేపూతి (2) నవ్వేహితేనయమం భావనుధీ గోమందుగుదా. [3] కారి, జనుల వేర్వేరుకోరికలను గానియలగు గతిగియుదురు. [4] వారు తమధర్మములను అన్నిటినిగాని, కొన్నిటినివారీయగాని నర్పింపమందురు. [5] విప్రులమగు దానమును సంతుమలను, భావనుధియు, కృతజ్ఞతయు పృథగ్ధర్మయు లేనివాని తప్పక నీయలగుదురు.

ఏరిమిదోశిలాశాసనము: ఘోలి.

1. [1] అతికంతం అంతలం లాజా నే విహాలయాతిం నామ నిఖమిను [2]...త మిగవిగా. అనాని చ ఏది పాని అభిలాషాని హువంతి ను [3] స దేవానం పిత్యే
2. మియవశీ లాజా దనపసాభిసితే నిఖమి సంబోధి [4] తేనతా పింమగాతా [6] తతేన హంతి సుమవబాధ నానం దననే చగానే చ పుధానం దననే చ
3. పిలంనపటివిధానే చ బావపరస జనన దననే ద ధంమానుసంధీన.....పుధా చ తికో పగా[6] ఏకా భుయే ఆభిలామే హూతి దేవానాంపిత్యే పి మునసనే లాజానే భానే అంతే

సంస్కృతము.

[1] అతిక్రాంతమంతం దేవానాంపిత్యే మియవశీ లాజా నే విహాలయాతిం నామ నిరక్రియయన్, [2] ఇవా మృగన్యా అన్యాని చ కున్యతాని అభిరామాణి అభవన్ [3] దేవానాంపిత్యే మియవశీ లాజా దనపసాభిసితే నన్ నిరక్రియాత్ సంబోధన్. [4] తేనతాపర్మగాతా [5] అతే దం భవతి శ్రమకానాం బాన్ధిజానాం చ దర్శనం చ దానం చ వృద్ధానాం కర్మణం చ పిరణ్యవృత్తివిధానం చ బావపరస్య జనస్య సర్వం ధర్మమిష్టేషు ధర్మపరిష్కృచ్ఛా చ తికో పగా [6] ఏకా భుయో రతిర్భవతి దేవానాం పిత్యే మియవశీ రాక్షాః భాగ్యమన్యత్.

తెనుగు.

[1] భార్యకాలమున దేవానాంపిత్యే మియవశీ లాజా నే విహాలయాతిం నామ నిరక్రియయన్, [2] ఇవా మృగన్యా అన్యాని చ కున్యతాని అభిరామాణి అభవన్ [3] దేవానాంపిత్యే మియవశీ లాజా దనపసాభిసితే నన్ నిరక్రియాత్ సంబోధన్. [4] తేనతాపర్మగాతా [5] అతే దం భవతి శ్రమకానాం బాన్ధిజానాం చ దర్శనం చ దానం చ వృద్ధానాం కర్మణం చ పిరణ్యవృత్తివిధానం చ బావపరస్య జనస్య సర్వం ధర్మమిష్టేషు ధర్మపరిష్కృచ్ఛా చ తికో పగా [6] ఏకా భుయో రతిర్భవతి దేవానాం పిత్యే మియవశీ రాక్షాః భాగ్యమన్యత్.

వృద్ధులను దర్శించి వారికి సువర్ణ దానములచే పోషించుట, దేశజనులను మాచి వారికి ధర్మోపదేశముచేయుట, వారి ధర్మభివృద్ధినిగూర్చి ప్రశ్నించుట, ఇట్టివియే జనుగుమం డెను. (8) దేవానాం ప్రియుఁడగు ప్రియదర్శి రాజు యొక్క యాస్థితీమానస్థయే యెక్కువ ప్రీతికరమైనది.

— — —

హొమ్మినవశిలా శాసనము; శాలి.

— — —

1. [1] వివాహపితౄ సమదస్తే లాజా హేవం ఆహా [2] అథ జనే జాచాప్రసం మంగలం కరేతి ఆహాధ... వీవాహా... జావదాయే పవాసి
2. ఏతాయే ఆంనాయే చ హేదితాయే జనే బహుకం మంగలం క... [3]...దు ఇథ బహుకం ఏ బహు విధం ఏ ఖుదం ఏ సేలలియు ఏ మంగలం కశీతి,
3. [4] నే కటవియే చేవ భోః మంగలే [5] అహాతే మ భోః ఏన హేదిసే మంగ...[6]...యం మ భోః మహాతే ఏ ధంమమంగలే [7] కలేస దానభట కశి పరమ్యాపజీవతి
4. గలూం ఆహ... మే సమనభాధనాం దానే ఏన ఆంసే బ...ధంమమంగలే నామ [8] నే ఎతయే పితిహాపే పులేసే వీ భాతినా పి
5. గురూమకేన ఏ...లే ఆవ తన అవన విభతియా (9) ఆహా న హేవం వ్రతే దానే సాగూ తి (11) నే విధ...అనుగహే వా
6. ఆదసే ధంమదానే ధంమాను హే... (11) ...మి ...తి కేన సోయేన ఏ వియోవనితి... ౨ తసి వకలసే ఇమం...
7. ...భాధుతనే [12]...టవ...స్వగత ఆలభ

సంస్కృతము.

(1) దేవానాం ప్రేయః ప్రియదర్శి రాజా ఆహా (2) జనశాసనావధం మజ్జలం కరోతి, ఆహాధ ఆహాహే వివాహే వృత్తోత్సాదే వ్రావాసే ఏకస్మిన్ అన్యస్మింశ్చ ఏతాదృశే జహు మజ్జలం కరోతి (3) ఇహ తు అర్హకజ సన్యో బహు ఏ బహువిధం చ త్షాద్రం ఏ నిరిరకం చ

మజ్జలం కర్వంతి (4) తత్కర్తవ్యం చైవ ఖలు మజ్జలమ్ [5] అబ్బఫలం తు ఖ త్యేతత్ (6) ఇదం తు ఖలు మహా ఫలం యథర్థమజ్జలమ్ (7) ఆతేరీదం దానభృతకే సన్యుక్ పృతిపత్తిః గురూణా మనవితిః పాతానాం సంయుజః శ్రీమణబ్రాహ్మణానాం దానమ్, త దన్య చ్చేద్యకం ధర్మ మజ్జలం నామ (8) తద్ విత్తన్యం ఏతాప్రి పుత్రేణా. భ్రాతృప్రి స్వామివాసి మిత్రసంస్తుతేనాపి, యావత్ పాతీతికేశేనాపి, ఇదం సాధు ఇదం కర్తవ్యం మజ్జలం యావత్ స్వార్థస్య నిర్వృత్తిః ఇదం కథమితి (9) ఇహ పరం మజ్జలం పాంశయితం తత్ (10) స్వాద్వా తిమర్గం నిర్వర్తయేత్, స్వాతే పునర్న (11) ఇహ లోకకే వైద స్యాత్ (12) ఇదం పున ర్ధర్మమజ్జలమ్ ఆకాలికమ్ (13) చేవచ తిమర్గం నో నిష్క్రిష్టతేహ ఆరం పర తాప్రిన త్రింపునః ప్రినాతే (14) చే త్సునస్తమ్ ఆగం నిర్వర్త యతేహ తత ఉధుం సంబంధం భవతి ఇహ చ సోఽగ్గం పరతా) చాస్తం పుణ్యం ప్రినాతే తేన ధర్మమజ్జలేన.

తెనుగు.

[1] వివాహప్రియుఁడగు ప్రియదర్శిరాజు చెప్పవచ్చుచున్నాడు. (2) హోమమువదును, కుమారుని లేక, కుమార్తె వివాహమువదును, సంతానముగలిగింపవచ్చును, వ్రాసినాము ఏయనవచ్చును ననేకవృత్తియుల నాచరించుచున్నారు. ఇట్టి సమయములందును, ఇతరసమయములందును ననేకమంగళ కార్యముల జేయుచున్నాను. (3) కాని అట్టి సమయములందు తెల్లులును భార్యలునువారి నేకేశ్వరుడగ్గి, నిర్ధిక్ కర్తల నాచరించుచున్నారు (4) ప్రతియులను నిష్పక్ష చేయువలసినదే. (5) అట్టివృత్తియులు అల్పఫల గాములములే యగుచున్నవి (6) కాని, యాధర్మవృత్తావలంబము పరమఖలుమై యున్నది. (7) దానలయొడలను భృత్యులయొడలను, పృతిపత్తియు, పెద్దలయొడ భక్తియు పాతీబాలపడ జీయన, శ్రీమణబ్రాహ్మణులను దానమున, ఇట్టివియు నిట్టియితర వృత్తియును నీధర్మవృత్తినునందు జేయుచును. (8) అందుచేత తండ్రి, కొడుకు, సోదరుఁడు స్వామి, స్నేహితుఁడు పరిచితుఁడు, లేగా ఇరుగుపొరుగు వాఁడు ఇట్టివారికి, "ఇదిసాధువు ఫలప్రాప్తికరము నీవీ

తమను చేను చేయుదుననితలంచును నాచరింపవలయు"నని చెప్పవలెను. (9) ఈవిధమున కాక యితరవ్రతములు సంక యఫలముల నిచ్చుచుండును. [10] వానివలన కోరివలయులు సిద్ధింపవచ్చును, లేదా, సిద్ధింపకపోవచ్చును. [11] అఫలములైనను విహికములే. [12] కాని, ఈధర్మవ్రతమునకు కాలావధిలేదు. [13] ఇహలోకమున నీధర్మవ్రతమునకు ఫలము కలుగకపోయినను, పరలోకమున దాని కివంతఫలము కలుగఁగలదు. [14] ఇహలోకముననే యాఫలము కలిగినను, ఇహపరలోకఫలములు రెండును దానియందునఁ గలుగును ఆ ధర్మపరణిమలన ఇహలోకమునందును ఫలము సిద్ధింపును. పరలోకమునందును అనంతఫలము కలుగును.

పద్యోగిలాశాసనము; శ్లో(1)

1. దేవానాంపిత్యే సిహవత్తే లా... యనో వా కిత్తి వా న...నాం మంతుతే... ఏ యనో వా కిత్తి వా ఇహతి తదత్తాయే ఆ...న
2. ...నూసం సుహుంతు మే ధమ...మే (2) ఏతి కామే యనోవాకిత్తివా ఇ... పరితతత వా నంయే పాలితకాయే...
3. కింతి నకతే అపరిసవే హువేనా తి [4] పరిస... [5] మకతే...త అనన...న పరిస... పరిస...
4. మువత్తే వా నావత్తే వా (6) ఉనత్తే... ము ము లకతే

సంస్కృతము.

దేవానాంపిత్యే: ప్రియవర్త్య రాజా యనో వా న మహర్థం వా ముతుతేఽవ్యక్తి, యదపి యనో వా కిత్తిం వేచ్ఛతి తదాత్మే ఆమతా చ జనో ధర్మశుశ్రూషాం శుశ్రూషితాం మమేతి ధర్మవ్రతం వానాధర్మయతి [2] ఎంతప్రకారే దేవానాంపిత్యేఽయవర్త్య రాజా యనో వా కిత్తిం వేచ్ఛతి [3] యచ్చ కింవి త్సింహాకృతే దేవా నాంపిత్యేఽప్రియవర్త్య రాజా తివ్ర్యం పారితీకానైవ కిమితి? నకలోఽపరిసవ: స్వాదితి [4] ఏషు సర్వప్రకారే యవపుణ్యమ్ (5) దుష్కరం తు ధ త్వేతత్ క్షుప్రీతే

వా వర్తేహోత్సృజ్యేనవా ఆన్యతా) గాన్త్రీత్ వరాక్రమాత్ సర్వం పరిత్యజతు [6] ఎంతయు ఖలు ఉత్సృజ్యేన వా దుష్కరమ్.

తెనుఁగు.

[1] వర్తనావకాలమునందును, భవిష్యత్కాలము నందును, తనవలన జనులు ధర్మశుశ్రూషామములను, ధర్మనం గలుగునుగ చేయుదుదురుగాక యనుకోరికవలన గలుగు కీర్తియు, యశస్సును వచ్చు ఇతరవిధమైనకీర్తియు, మహత్తును నంతలాభములుకావని దేవతాప్రియుఁడగు క్షియు దర్శి రాజా తలంచుచున్నాడు. [2] ఇందుకొఱక నేనా ప్రియుఁడగు క్షియదర్శి రాజా యశస్సును కీర్తిని గోరుచున్నాడు. [3] తనతాప్రియుఁడగు క్షియదర్శిరాజా చేయు కృషియంతయు వారిదాకకమై, జనులదలును భయపెట్టుతై యుండుదుగా యని చేయఁబడుచున్నది. [4] ఆ భయమునందీ అపరాధమే. [5] గొప్పయుక్తానామ గోరి యితరఫలముల నభిలషింపకుండినదప్పు త్సృజ్యదైవనా, గొప్పవాఁడైనను నీధర్మము నాచరించుట దుష్కరము. [6] ఈ యిద్దరిలోను గొప్పవాఁడు దీని నాచరించుట నిశ్చయముగా దుష్కరము.

పద్య నాలుగోగిలాశాసనము; శ్లో.

- 1 (1) ఇయం స్థింతుగి... వానంపిత్యేన పిత్యుపి నా లా జనా ల్హి... అధి ముచ్చ మేన... హి నవే సవత ఘోరతే
- 2 (3) మహంశే హి విజయే హుంతు కిం లిఖితే లిఖియ... [4] అధ... ప్రశే తన... గాయే
3. కింతి మనశే తథా వశిపతేనా తి (5) ఏషు చ హేతవో ఆసముత లిఖితే న...న...లోచయసు... కలా...తి

ఆరో శ్లోగిలిల తుదను.

నేతో—సంస్కృతము.

శ్వేతం—తెనుఁగు.

తెనుగి.

సంస్కృతము.

[1] ఇయం ధర్మలిపి ద్వేవానాంసియేణ సియన
ర్భవా రాజ్ఞాతేభితా, అస్త్యేవ సంక్షిప్తేన, అస్తి మధ్య
మేన, అస్తి విస్తృతేన (2) న హి సర్వత్రానిర్వం ఘటి
తం [3] మహాలోకో హి విజితో బహు చ లిఖితం తేభి
యిష్యామిచైవ నిత్యమ్ [4] అస్తి చాత్రీ పునాపునర్లిఖితం
తిత్తస్య తస్మాద్ధస్య మాధుర్యాయ యేన జనస్తథా ప్రతి-
చక్ష్యత (5) త తస్యైవ త్రా కింది దసమాస్తం లిఖిత
మసదృశం నా సంశయకారణం నా అభావయతు విషిక
రావరాధేన నా.

తెనుగు.

[1] ఈధర్మశాసనమును పంపిణీచేయుగానో, ఒక
కీతిగానో, నిమిత్తముగానో, ద్వేవానాంసియేణ సి
యదర్భవా రాజ్ఞాతే లిఖితంపఱచినది. [2] ఎందుచేతననగా,
ఈశాననమలన్నియు సమస్తదేశములలోను సమస్తముగా
లిఖించుటకువీలుపడినదికాదు, [3] ఎందుచేతననగా నేను
జయించినరాజ్యములు చాలపెద్దవి. చాలవఱకు లిఖింపించి
నాను. లిఖింపించున్నాను. [4] ఈశాసనములోను కొ
న్నికొన్నిభాగములు మిక్కిలిమధురములైయుండుటచేత,
జనులు నానివృత్తకారము నడచుకొందురనియు తిలకింపి
వ్రాయించినది. (5) స్థలము సంకుచితమగుటచేతను, నా
యూహ యాచేశమువారి క్షిప్రములేకపోవుటచేతను, లిపి
కానునిపారపాటువలనను, ఈశాసనములో కొన్ని యంశం
పూర్ణములుగ లిఖింపఱచియుండును.

శాస్త్రీలెక త్తరముఖమున ఏనుగుబొద్దుకీంప.

గజతమే.

తేనుగు

ఉత్తరమగము.

మొదటిప్రత్యేక శిలాశాసనము; చౌలి.

1. [1] దేవానాంసియన పదనేన తోనలియం మహామాత నగ
లవియోకోలతా
2. వసవియ (2) అం కిఫ దభామి హకం తం ఇభామి
కింతి కంకున పటిపాదయేహం

3. దువాలతే చ అలభేహం (3) ఏన మే మెభ్యమత
దువాల ఏతసి ఆతసి అం తుభేను
4. అననధి (4) తుభేహి బహూసు పాననహనేను
అయత పనయం గభేన్మ నుమనిసానం (5) నతే
5. మునిసే పజా మమా (6) అథా పజాయే ఇభామి
హకం కింతి నతేన హితసుభేన హిదలోకిక
6. హలోకోకికేన యూతేపుం తి తథా...మునిసేను పి
ఇభామిహకం (7) నో చ పాపునాథ అవగ
7. ముకే ఇయం ఆతే (8) కేథ వ ఏకపులిసే...నాతి
ఏతం నేపి దేనం నో ననం (9) దేభత హి తుభే
ఏతం
8. మునిసేతా న (10) నితియం ఏకపులిసే పి అథ యే
యథనం నా పలికితేనం నా పాపునాతి (11) తత
చకోత్త
9. అకిన్మా తేన బధనంతిక అంసే చ...హు జనే
దవియే దుభేయతి (12) తత ఇభతవియే
10. తుభేహి కింతి మర్షం చటిపాదయేమా తి (13)
ఇమేహి చ భానేహి నో సంపటిపజతి ఇసాయ
అనులోకేన
11. నిమాలియేన నూలనాయ ఆనావూతియ అనియేవ
కిలగుభేన (14) నే ఇభతవియే కింతి ఏతే
12. జాతా నో హునేపు మమా తి (15) ఏతన చ నవన
నూలే అనానులోకే అనగలనా చ (16) నితి
యం ఏ కిలం తే నయం
13. న తే ఉగధ సంచలితవియే తు పటితవియే ఏతవియే
(17) హేనంకేన ఏ దభేయ తుభాక తేన
వలియే
14. అనంసే దేభత హేవం చ హేవం చ దేవానం
పియన అననధి (18) నే మహాభతే ఏతస సంపటి
పాద
15. మహాఅపాయే అసంపటిపతి (19) విపటిపాదయ
హిసే హి ఏతం నధి స్వగన అభిసో లాజాలధి
16. (20)దుఅతారేహి ఇమస కంకున మే కులే కునో అతి
తేతే (21) సంపటిపజహిసే దు ఏతం నగ్గం
17. అలాధయినధ మమ చ అననియం ఏకాథ (22).
ఇయం చ లికితినఖతేన సోతవియా

18. (13) అంతలా పి చ తిసేన భిషి భిషి ఏతేన పి సోత వియ (24) హేవం చ కలంతం తు శే
19. చఘభ సుపటిపాదయితే (26) ఏతాయే అతాయే ఇయం లిపి లిఖిక హిద వస
20. నగలవియోహాలకా నస్వతంసమయం యూజేభూతి ...నని ఆకస్తాపలిబోధే వ
21. ఆకస్తా పలికేనే న నో నీయూ తి (28) ఏతాయే చ అతాయే హంకం...నుతే చంచను చంచను వసే
22. ను నిభామయినామి ఏ అభిభసే అచందే నిభినా లంభే హాసతి ఏతం అతం జానికు...తథా
23. కలంతి కథ మమ ఆనుసథే తి [27] ఉజేనితేపి చు కుమాతే ఏతాయే న ఆతాయే నిభామయిన...
24. హేదినమేవ వగం నో చ అతికామయితి ఉంని వనాని (28) హేమేవ తథాపలాతే [29] అదా అ...
25. తే మహామాతా నిభామిసంతి ఆనన గూనం తదా ఆహాపయసు ఆ7నే కంపం ఏతం పి జానిసంతి
26. తం పి తథా కలంతి అథ లాజినే అనుసథే తి

సంస్కృతము.

దేవానాంపీఠ్యస్య వచనేన తోసరీయే మహామా తాని నగర వ్యవహారకాశ్వ వక్తవ్యాః (2) యత్రాంతం త్యజ్యమ్యహం తదబ్బాధి కిమితి కర్మణాః పరివేదయే వాం ద్వారతక్పారభేహమ్ (3) ఏతిచ్చమే నాభ్యమతం గ్వార సుస్మిన్నథే య ద్యుష్మా స్వసావేత్తి (4) యూ యం హి బహుభు హ్నిసహసే స్వాహాత్తా ప్రియం గచ్ఛేమ మమమస్యడామ్ (5) సశ్వే మనుస్యం ప్రిజా మయ (6) యథాప్రిజాయే ఇచ్ఛామ్యహం కిమితి సర్వేణ హితనుభేన విచారోకేన పారలొకేన చ యుజ్యేరన్నితి తనా సర్వేణ మనుష్యే చ్య పీచ్ఛామ్యహం (7) వ ప ప్రిప్నోః నూపద్ధమకోయథ్యః (8) కశ్యపశ్యేతి పు రహిజానాశ్యేతితో సోఽపి దేశం న సర్వమ్ (9) సశ్వత హి యూయమియం సువిహితాపి (10) నీతిరయ మేకపుర హేఽస్యస్తి యో బద్ధనం నా ప్యరిక్లోకం నా ప్రిశ్నోతి (11) తద్భగ త్వ కస్మా తేన బద్ధహస్తా క మన్యచ్చ నహం జనో దమీనా నుఃఖయతి (12) తత ఏద్యవ్యం యుష్మా

భి: కిమితి మధ్యం ప్రితిపాదయేమేతి (13) ఏభిస్తుజాతై ర్న సంప్రితి పద్యతే ఈర్షయా అశ్రిమేణ వైష్ణవ్యేణ త్వారయా ఆవాప్యత్యాఅంశ్యేన క్షమేన (14) తతేద్యవ్యం కిమితి ఏతాని జాతాని న భవేయూర్మమేతి (15) ఏతస్య సర్వస్య మూలే అసశ్రిమశ్చ అత్వరాచ (16) నీత్యాం తస్మా దుద్భచ్చత సంచరిత్యమ్ ప్రిజిత్య మేతవ్యం వా ఏవమేవ దృష్ట్యా యుక్తాకం కృతే న వక్తవ్యమ్, ఇజ్ఞాం న సశ్వథ ఏవం వైవం చ దేవానాంప్రియ వ్యానుశ్చే: (18) తన్నహామ మేతస్య సంస్కృతివచనం మహాపాయా వాసంప్రితిపాదనం మహాసామానావంప్రితిపత్తి: (19) విప్రితిపద్యమానైహిసితన్నాన్తి స్వర్గస్యారాధ్ని ర్న రాజా రాధ్ని: [21] ద్విభురో హి అస్య కర్మణో మయా కృణో మనోతీక: సంప్రితిపద్యమానా స్వేతతో స్వర్గ మారాధ యిభ్యథ తథా రాజ్ఞా ఇన్యన్య విహాధ్యే.

[22] ఇయం లిపి వైద్యనక్షత్రేణ శ్లోతివ్యా [23] అత్తరా ఏవతిప్యే క్షతేక్షతే ఏతేనామి శ్రోతవ్యా [24] ఏవం చ కుర్వన్తయూయం చేద్యధ్వం సంప్రితిపాద యితిమ్ [25] ఏతత్రైత్రి అన్య యేమం లిపి ల్లిఖితా హి తేన నగరవ్యవహారకా: శాశ్వతం సమయం యుక్తేరన్నితి నగరజన న్యూస్తాతో పరివారో వా అకస్తాతో పరిశ్రేణోవా న స్యాతో, [26] ఏతత్రైత్రి చాధా యాహం ధర్మత: ఇచ్ఛామివక్తేహం [వర్ణం] నిష్క్రిమయిష్యమి, య: అక్ర రిశ: అచట్టాశ్శ్లోరకెన్యా భవిష్యతి, ఏతిమద్ధంజాన సమథా కర్వంతి యథా మమానాశ్చేరితి [27] ఉజ్జయినీశోఽపి చ కుమార ఏతత్రైత్రి అన్యాయ నిష్క్రి మయిష్యతి ఈర్ష్యహేవ వర్ణం న చాతిక్రివిష్యతి త్రిజీవే వర్ణాటి, [28] ఏవేవ తత్కేలాతోఽపి, [29] యానా చ తే మహామాతాని ఏత దపి నిష్క్రిమిష్య త్వసంసంయానం తదా ఆహాపయస్త అత్తన: కర్మ ఏతదపి జ్ఞాస్యస్తి తపసి తథా కుర్వన్తి యథా రాజ్ఞోఽనుశ్చేరితి.

తే నుం గు.

దేవానాంపీఠ్యుని మాటప్రికారము తోసరియం దలి నగరవ్యవహారకులైన మహామాతృలితో ఇట్లు చెప్ప నిలయును [2] నేను ధర్మమనితల.చినదానిని కార్యముల

మోలను ఆనేకమార్గముల చేయఁబెట్టెను. [3] మీకు నాయనుకూలమునకుఁబయలుపఱచును. [4] జనులయనురాగమును బడయుటకై మీరనేకసహస్రజనులతో సంబంధముఁగలిగియున్నారగుదా. [5] మనుష్యులందఱును నానంతామే [6] నా స్వంతసంతానమునకుఁ గలయు నిహికపారలొక సౌఖ్యము నెట్లుకోరుదనో, అట్లే ననుసంజనుల విషయమునఁగూడ కోరుచున్నాను. [7] ఈకోరిక నాకంతగాఁగనుగొన్నగో మీకు తెలియదు. [8] ఎఁడో యొక్కఁడే దీనిని తెలిసికొనగలడు; అదినికి సర్వము తెలియదు, కొంచెముమాత్రమే తెలియును. [9] మీకిది బాగుగ తెలిసియున్నను మీరిందువిషయమై శృంగారమున వలెను. [10] రాజునివ్యవహారము చూచికి కాంగ్రహించువానిని ఒకనికి పరిచోకముగాని కలుగఁగలదు. [11] అట్టివ్యవహారము ఒకస్థానముగా ఒకనికి కాంగ్రహించువానిని మోక్షము కలుగుచుండును. అనేకులు శిక్ష ననుభవించుచునే యుండురు [12] కాని, యట్టి వ్యవహారముందు మీరందఱియెడలను ననుముగానే ప్రవర్తించుచున్నారనెను. (13) కాని, ఈర్ష్య, కోపము, క్రైష్ణరము, త్వర అసభ్యునము, మాంద్యము, అలసట, అనవనివలన నొకొకొకడు పునురీతిగా ప్రవర్తించఁజాలకపోవచ్చును [14] ఇట్టిస్వభావములు మీయందు గుఱముంపడు మీకు చీకఁబుట్టుచుండువలెను. [15] కోపములేకుండుట, త్వరలేకుండుట, అనవనివలనమునే ఇట్లు నివృత్తపాతముగనుండ వలగును. [16] రాజనీతియందు చలనబడఁజెందువాఁడున్నదిని బొందదు. కావున నీతియందు నెదునెలయును. సంపదలయును, ముందుకుపోవలయును. (17) ఈవిషయమై శృంగారమునకువాఁడు నుగోళము మీరు రాజులుమును పట్టికొనిం బ్రవర్తించుచుండు. ఈ మారీతిగా నానాంబోయుండు మిమ్మునకూలంపమున్నాఁడు' అనిచెప్పవలయును. (18) ఇట్లుచేయుటవలన గొప్పపాపము కలుగును. చేయకపోవుటవలన గొప్పపాపము కలుగును. [19] దీని నెదురెంపనివాఁకి స్వర్గములేదు. సరిగదా రాజునుగ్రహముగూడ కలగును. [20] తనధర్మమును సరిగా నిర్వహించని వానియెడల నా మనఁజెట్లు సంకోచించులెదడు [21] కాని, ఈ

ధర్మమును పరిపాలించినచో మీకు స్వర్గము కలుగుటయేగాక మీరు మీరాజు బుజుమునకూడ తర్కికొను వారగుదురు [22] ఈధర్మశాసనమును పరిత్యజ్యవత్తుట దినమందును అందఱును వినుచుండవలెను [23] ఒకరివ్యవత్తుటదినమునకును, మఱియొకరివ్యవత్తుటదినమునకును మధ్యదినములలోకూడ నప్పుడప్పుడు ఒక్కఁడైనను దానిని వినుచుండవచ్చును [24] మీరెల్లు చేసినచో మీధర్మమును నిర్వహింపవత్తులరయి యుండురు [25] నగరజనుల కకారణముగ శృంగారబంధముగాని, బాధగాని కలగకుండునట్లు నగరవ్యవహారములు చూచుచుండవలయునను నుద్దేశముతో నెచ్చట నెచ్చటను నొకసమయము లిఖింపఁబడినది [26] ఇందు కొంతకే ఆకర్షింపఁడును, ఆచందుండును, సాధువర్తనుడును నగువానిని జనులు నాధర్మము నెదురెంచుచున్నాఁడేవో శృంగారము తెలికొనుటకు అయినే నెవఁబ్రేరముల కొకి సారి యొకమహామాత్ముని పంపుచుండును. [27] ఉల్లయినందుకొకడైన రాజకుమారులందుకొంతకే పై గుణములు కలిగిన యొకనిని పంపుచుండురు. మాఁడెని పంపవత్సరములతిక్కిమించకుండ నాతఁడెట్లు పంపుచుండును [28] అతనిగోత్ర తక్షణముండికూడ నొకఁడు చంపఁబడుచుండును [29] ఈమహామాత్ములు బయలుదేరినప్పుడు తమధర్మమును మఱియొక మహామాత్మునిగఁజూపి రాజునకూలంపమును సరిగ నెఱవలించుచున్నాఁడేవో తెలిసికొనుచుండురు.

అందులో ప్రత్యేక శిలాశాసనము ఘోరి.

1. [1] దేవానందవియన పద నేన లోనలియు కనునాతే మనోమాతా చమఃకము [2] అం కిష్ట పశామి హాకం తం ఇ..
2. దువాలతే చ అలభేహం [3] ఏన చ మే నా శ్చివత దువాలా ఏతత్ ఆశయ అం శుభేను... మమ
3. [5] అథ సభాయే ఇహామి హాకం కింతి సవేన హిని సుభేన హిదలోకపాలలోక కాయే యుజేహతి హేవం...
4. [8] నియా అంతానం అవిభితానం కిథందే సు లాజ అనేను... [7] మన ఇథ మమ అంతేను...

పాపునేపు తే ఇతి దేవానంపియ...అనువిగిన
మహాయే

5. మావేపూ అప్యనేపు చ మఖంమేవ లహేపు మ
మతే నోదుఃఖం హేవం శేపూ ఇతిభిమనతి
శే దేవానంపియే అపాకా తి ఏ చక్రియే ఖమిత
వే మమ నిమితం వ చ ధంమం చరేపూ
6. హిదలోక పలలోకం చ అలాధయేపూ [6] ఏత
సి అరసి హకం అనుసాసామి తుశే అననే ఏత
శేన హకం అనుసాసామి ధంమం చవేదితు ఆ హి
ధితి పటింథా చ మమ
7. అజలా [9] నే హేవం కలు కంఘే చలితివియే
అన్వాస... అ చ తాని ఏవ పాపునేపూ ఇతి
అథ పితౄ తథ దేవానంపియే అపాకా అథా చ
అతానం హేవం దేవానంపియే అనుకంపతిఅశే
8. అథా చ పజా హేవం మయే దేవానంపియస
[10] నే హకం అనుసాసామి ధంమం చ వేదితు
కుపాకా నేపాపుతీతే హాసామి ఏతాయే అతా
యే [11] పటిమలా హి తుశే అన్వాసనాయే
హితమభాయే చ తేన
9. హిదలోకపాలలోకకాయే [12] హేవం చ కలం
తుశే స్వగం అలాధయిసథమమ చ అవనియం
ఏహధ [13] ఏతాయే చ అతాయే ఇయం లిపి
లిఖితా హిత ఏవ మహామాతా స్వసతం సమ
10. యుజినంతి అన్వాసనాయే ధంమచలనాయే చ
తేన అంతానం [14] ఇయం చ లిపి అనుచా
తుమాసం తిసేన సఖతేన సోతివియా [15] కా
మం య భుసి భుసి అంతలా పి తిసేన ఏతేనప
సోతివియ [16] హేవం కలతం తుశే చమథ
సంపటిపాదయితే

సంస్కృతము.

1. నేవానాంపియస్య పచనేన కుమారా మహామా
తా చ వక్తవ్యాః [2] యత్కించి బ్రహ్మమృతం త
[దిచ్ఛామి కిమితి కర్తవ్యం ప్రతిజీవయే హం] ద్వారతిచ్ఛా
రభేహం [3] ఏవచ్చ మే ముఖ్యమతం ద్వారి మేతస్మి
న్నరే య ద్యుష్మాను [అనుశ్చిత్త్యవ్యయం హి బహిష

(పాణినాసానీ) స్వాయత్యైః ద్విగయం గచ్ఛేమ మమన
స్యతామ్, సర్వే మమన్యక పృజా మమ [3] యథా
దృజాయై ఇచ్ఛామ్యహం కిమితి సర్వేణ హితమభేన విహ
లోకికపారలొకికేన యుక్త్యేరన్నితి ఏవం... [4] స్వాద
న్తావా మవిజితానాం కిం ధంవోఽసౌ గాజాఽన్త్యాస్యితి
[7] ఏతావతీ మే ఇచ్ఛా అస్తేషు పాప్తుయ్యుస్తే ఇతి
దేవానాంపియః... అమద్విఘ్నా మయి ధవేయిరితి
అశ్వన్యస్య ముఖమేవ లభేర స్తమ తే న దుఃఖ మేవం
[చ ప్రాప్తు] యుః క్షమిష్యతే నో దేవానాం ప్రియో
యచ్ఛక్యం క్షమిసుం మమ నివర్తిం చ ధర్మం చరేయః
ఇహలోకఞ్చ పరలోకఞ్చ గాధయేయః [8] ఏతన్తాయ
గ్గా యాచా మమశాస్త్రి యుష్మాక్, అన్యన్య మేతేన, అనా
మమశాస్త్రం ధర్మం చ వేదయతుం మమ ధృతిః పృతిజ్ఞా
చ మ మాచలా తేవం కర్తుం కన్త చరిత్య మాశ్వాస
నీనగా శ్చ తే యేన పాప్తుయ్యుకితి యథా క్షిత్రేవం
దేవానాంపియాఽన్త్యాకం యథాచాత్రేన మేవం దేవా
నాంపియాఽకనమమతేఽన్త్యాసు యథా చ పృజా
ఏవం వయం దేవానాంపియస్య [10] తానవా మమశా
స్త్రం ధర్మం చ వేదయతుం యుష్మాక వే ఆయుక్తో భవి
ష్యమి ఏతన్తాయాగ్గాయ [11] పృతిమలా హి యూయ
మాశ్వాసనాయ హితమభాయ చ తేన మైహలోకికపార
లొకికాయ [12] ఏవం చ కుర్వంతో యూయం స్వర్గనారా
ధయిష్యథ మమ చాన్యన్య మేష్యథ [3] ఏతస్మై చా
గాయేయం లిపి ర్లిఖితా ఇతి ఏతస్య హామాతాః శాశ్వ
గం సమయం యుక్త్యేరన్నాశ్వాసనాయ ధర్మచరణాయ
చ తేహం చాన్తావామ్ [14] ఇయం చ లిపి రనుచాతు
గామం తిష్ఠేణసక్షిత్రేణ శోధివ్యా [15] కామం తు
క్షిత్రేక్షిత్రేఽన్తరాఽమ్ తిష్ఠే క్షిత్రేనాని శోధివ్యా
[16] ఏవం కుర్వంతో యూయం యుక్త్యే సుచృతి
పాపయితుమ్.

తే నాం గు.

- [1] మంజీ [5] వరకు ఛాలి మొదటి పుక్తేక
కలాశాసనములోని [1] మంజీ [6] వరకు చూడవలెను
నేనుజుంచుయుండుని నారాజ్యప్రాంతపానులు, రాజు
మేమిమేయవలెనని కోరుచున్నామని, అని యడుగు

య్యను. వారు నాకు భయపడవక్కరలేదనియు, వారెడల విశ్వాసము గలిగియుండవలయుననియు, వారు నావలన సౌఖ్యమునేగాని దుఃఖమును పొందరనియు, దేవానాంపియుడు క్షమించుచున్నదానని క్షమించునని తెలిసికొందురనియు, వారు నావలన ధర్మచరణమును నియు ప్తులగుదురనియు. వారు ఇహపరలోకములందు సౌఖ్యమును బొందవలయుననియు నేను కోరుచున్నాను [8] ఇందు మూలమున నేను వారి కిచ్చియున్న బుణ్యమును తీర్చికొనుటకును ధర్మచరణమునందు నాకుంలదృఢపరిష్కారము ప్రశంసుగుజించి మీకు తెలియజేయుటకును నేను మీ కియ్యునశాసనమును చేయుచున్నాను [9] ఆందుచేత మీకు ధర్మమునాచరించుచు, మీవిధులను నిర్వర్తించి, దేవానాంపియుడు తమకు కండివంటి వాడనియు, దేవానాంపియుడు వారిని తనవలెనే ప్రేమించుచుండుననియు, వారు దేవానాంపియునికి ఆత్మవంతానమువంటి వారనియు వారు తెలిసికొని విశ్వాసముకలిగి ప్రవర్తించునట్లు చేయవలయును [10] ఆందుకొఱక మీకు ధర్మోపచేతము చేసి, నాయుచ్చ నెఱింగించి ఆయాచేతములకు మిమ్ము అధికారులగా నిలుపుచున్నాము [11] ఆపాంగి వానులకు విశ్వాసము కలిగించి వారి ఇహలోక సరలోక సౌఖ్యమును సుపాదించునట్లు చేయుచున్నాను [12] కీర్తిపాఠించినయెడల మీకు స్వర్గముకలుగును మీరు బుణ్యమును తీర్చుకొందురు [13] మహామాతృలు సర్వకాలములయందును పాంగింతవాసులయందు విశ్వాసమునబుట్టింది ధర్మాచరణమునందు వారిని నియోగింతురను నుద్దేశ్యముతో నీధర్మలిపి లిఖింపబడినది. [14] ఈధర్మానుశాసనమును నాలుగుమాసముల కొకసారి తిష్ఠన క్షత్రదినమున నందఱును వినుచుండవలయును. [15] ఒక్కడైనను దానిని వివగోరి వివగోరినయెడల రెండురెండు తిష్ఠనక్షత్రదినములకుమధ్య దినములందుఁగూడ నాతఁడు తలచుగ వినుచుండవచ్చును. [16] మీరిట్లు చేసినయెడల నాయాజ్ఞలననువర్తించునట్లు లగుదురు.

జాగదాశిల.

జాగదాగామిమ చెన్న రాజధానిలోనిగంజాలజ్ఞు బరం పురం తాలూకాయందలి గంజామునకు 18 మైళ్ళదూరమున బుషికుల్యానదికి ఉత్తరపుటాన్ధ్రమునన్నది. ఈజాగదా పూర్వము గొప్పకోటగా నుండెనను నేడుపాడుపడియున్నది. శాసనశిలయందలి మాకుపలకలపై నీశాసనములు పాళ్యాయబడియున్నవి. ఈశాసనములలోకొంతభాగ మెండకును, వర్షమునకునూకై చెడిపోయినది. మిగిలినభాగము చెడిపోకుండ గవర్నమెంటువాు కాపాడియున్నారు. ధాతీశిలయందువలె ఇందునుకూడ 11 నుండి 13 వఱకు గలశాసనములు లోపించియుండి, వాఁకిందులగ రెండు ప్రత్యేకశాసనములు పాళ్యాయబడియున్నవి. వీనిని కర్న అను విద్వాంసుఁడును, బర్గెస్, బుహు సెనాన్ అను విద్వాంసులును పరికించియున్నారు.

మొదటిశిలాశాసనము-జాగడ

- 1 (1) ఇయం ధమ్మలిపీ ఖేసింగలసి పడతసి దేవానాంపియేన మునువసివా లాజనా ల్లిఖామితా (2) హిదనో కిధి జీనం ఆలభితు పజోహితయే
- 2 (3) నో నీ జివ సమాజే కటవియ (4) బుహుకం హిదోసం నమాజన ద్విఖతి దేవానంపియే మునువసీలాజా (5) అథ పి చు ఏకతియా నమాజా సాధుమతా దేవానాంపియం
- 3 పిరుద్యసినే లాజినే (6) పులవం మహానసని దేవానంపియం పిరుదసినే లాజినే అనుదివసం బహూని పాననతసహసానిఆలంభియును నూనతాయే
- 4 (1) నే అజ అదా ఇయం ధమ్మలిపీ లిఖితా తినియేవ పానాని ఆలంభియంతి దువే మజాలా ఏకే మిగే నే పి చు మిగే నీధువం (8) ఏతాని పి చు తిని పానాని

5 పశ్చా నో అభ్యుయినంతి

సంస్కృతము, తెనుగు; చూ ధౌలి—మొదటి

శిలాశాసనము.

రెండో శిలాశాసనము; జోగడ

1 (1) సవత విజితసి దేవానాంపియస పియదసి నే లాజినే
ఏ వా పి అంతా అథా చోడా వండియా సతియ
పుతే... 2 అంతియోకే నామ

2 యోనలాజా ఏ వా పి తన అంతియోకస సాచం
తా లాజా నే సవత దేవానాంపియస పియదసి నా
లాజ... చికినా చ

3 పసుచికినా చ (2) ఓనధాని అని మునిసోపగాని
పసుచిపగాని చ అతత నధి సవత... చ అతత నధి

4 సవత్రో హోలపితా చ లోపాపితా చ (4) మగసు
ఉడుపావాని భానాపితాని లంభాని చ...
సంస్కృతము, తెనుగు; చూ. ధౌలి రెండో శిలా
శాసనము

మూడో శిలాశాసనము—జోగడ

1 (1) దేవానంపియే పియదసి లాజా హేమం ఆహా (2)
దువాచసవసాభిసితేన మే ఇయం ఆ... చ పానే
సికే చ

2 పంచమ చంచసు వసేసు అనసమానం నిఖ
మాపూఅథా అనాయే పి కింమనే... సా మిత
సంస్కృతేన

3 వాతిసు చ బంధనసమనేహి సాధు దానే జీవే
సు అనాలంథే సాధు... యి...

4 హేతువే చ వియంజనతే చ
సంస్కృతము, తెనుగు; చూ. ధౌలి మూడో
శిలాశాసనము.

నాలుగో శిలాశాసనము—జోగడ.

1 (1) అతికంతం అంతలం బహూని వనసతాని వధితే వ
పానాలంథే...

2 (2) నే అజ దేవానంపియస పియదసి నే లాజినే ధంమ
చలినేన థేల...

3 దివియాని లూపాని ద్రౌనయితు మునిసానం (3)
అది నే బహూహి వనసతే...

4 ధంమానుసభియా అనాలంథే అహిసా భూతానం
నాతిసు సంప ..

5 (4) ఏన అంతే న బహువిధే ధంమచలినే వధితే (5)
వధయి...

6 పియదసి నే లాజినే పవధయిసంతి యేవ ధంమచల.

7 (8) ధంమచలినే పి చ నో హోతి...

8 హీని చ మా అలోచయి...

సంస్కృతము, తెనుగు; చూ. ధౌలి-అశోక
శాసనము.

అయిదో శిలాశాసనము; జోగడ.

1 (1) దేవానంపియే పియద...
2 వధితే వ పలం చ తే...

3 ముసదాలయే (8) నే అ...

4 ధంమాధిధానా...

5 భనిభి ..

6 మోఖాయే...

7 ఏ వా...

సంస్కృతము, తెనుగు; చూ ధౌలి అయిదో శిలా
శాసనము.

ఆరో శిలాశాసనము; జోగడ.

1 [1] ...నంపియే పియదసి లాజా హేమం ఆహా [2] అతి
కంతం అంతలం నో హూతప్రుబువే నవం కాలం అత

కంమే పటివేదనా 6 [3] మనేమయా కటే [4]

నమకాలం

- 2 స మే అంతే ఓహ్ధనని గభాగాలని పదని విసిరిసి ఉయానని చ సవర పటివేదనా జనన అతిం పటివేదనంతు మే తి [5] సవర చ జనన
- 3 కం [6] అం పి చ కింఛి ముఖితే అనవయామి దాపకం వా సావకం వా ఏ వా మహామాతేహి అతియాయితే అహిసితే హూతి తని అతిని వివాతేన
- 4 రిసాయం అనంతలియం పటివేదతవియే మే తి నవంకాలం [7] హేవం మే అనునధే [8] నధి హి మే హోనే ఉతానని అతసంతీలనాయ చ
- 5 [9]...మే సవహాకహితే [10] తన చ పన ఇయం మూలే ఉతానే చ అతసంతీలనా చ [11] నధి హి కంమరలా సవహాకహితేన [12] అం చ కింఛి పలక మామి హాకం
- 6 నియం యేహం తి హిచ చ కాని ముఖయామి పలక చ స్వగం ఆలాధయంతూ తి [13] ఏతాయే ఆతాయే ఇయం ధంమలిపీ తిభితానిలితిహ హోతు
- 7 తా మే పలకమంతు సవహాకహితాయే [14] దుకలేయ ఇయం అనంత అగేన పలక మేన సంస్కృతము, తెనుగు: చూ- ధౌలి-అహోశిలా శాసనము.

ఏనిమిదోశిలాశాసనము-జోగడ.

- 1 [1]...దనీ లాజా సవర ఇధతి సవసాసండా వనే...తి
[2] సవే హి తే సయమా భావనుధీ ఛ ఇభంతి
[3] మునినా చ ఉచావుదధందా ఉచావుచలాగా
- 2 [4]...సం వ కభంతి [5] విపులే నీ చా దానే...ధీ
చ నీచేతాధం

సంస్కృతము, తెనుగు: చూ- ధౌలి-ఏనిమిదో శిలా శాసనము.

ఏనిమిదోశిలాశాసనము; జోగడ.

- 1 వియా అంనాని చ ఏది
మాని హువంతి సం (8) నే దేవానంపియే
- 2 పియ ... చన తా [5] త తేన హోతి న
... ...చ దానే చ పుథానం దసనే చ
- 3 హిలంపటివిధానే చ ... ధంమపలిపుచా ...
లామే హోతి దేవానంపియన
- 4 పియదనీనే లాజనే భాగే అ
సంస్కృతము, తెనుగు: చూ- ధౌలి-ఏనిమిదో శిలాశాసనము.

ఏనిమిదోశిలాశాసనము-జోగడ.

- 1 దేవానంపియే పియదనీ లాజా ... పజాపదాయే
చవానని ఏతాయే అంనాయే చ
- 2 హేదిసాయే జనే బహుకం ... చ మంగలం
కలేతి (4) నే కటవియే చేప భో మంగలే
- 3 [5]అపభలే చు భో ఏన హేదిన్ మ ... [6]
ఇయం చు... ...సభటికనీ సమ్మాపటిపతి గు
లూసం అపపతి పానేను సయమే
- 4 సమనబాధవానం దానే ఏన అంనే ... పితివా
పి పుతేన పి భాతివా సి సునామికేనా పి ఇయం
సాధు ఇయం కటవియే
- 5 ...నే దానే అనుగహే వా అదిసే ధంమదానే
ధంమానుగహే చ [11] నే చు భో మితేన
- 6 ...యం సాహు ఇమేన సతియే స్వగే ఆలాధయి
తవే [12] కిం హి ఇమేన కటవియితలా
సంస్కృతము, తెనుగు: చూ- ధౌలి-ఏనిమిదో శిలాశాసనము.

ఏనిమిదోశిలాశాసనము-జోగడ

- 1 (1) యానో వా కిటి వా ఇభతి తదత్పాయే ఆయతియే
చజనే ధంమనుమానం సుమాసరు మే

1 తి దేవానంపియే పాలతిశాయే వాకింతి
నకలే అనపరినతే హునేయాతి

1 (4) ... లిలిజతు ఖుతశేన నా ఉనశేన నా
(8) ఉనశేనదు దుకలతలే
సంస్కృతము, తెలుగు చూ. ధారి పదోశిలా
శాసనము.

మృగునానాలుగో శిలాశాసనము తొగడ

1 (1) ... ముఖిమేన అశి విభటేన (2) నో హి నవే
సవత ఘటితే (3) మహంతే హి విజయే

2 ... న మాధులియామే కింతి చ జనే తథా పటి
నజేయా తి (5) ఏ సి చు హేత

3 ..
సంస్కృతము తెలుగు చూ. ధారి పదునాలుగో
శిలాశాసనము

మొదటిపేజి త్రోవ శిలాశాసనము తొగడ.

1 (1) దేవానంపియే హేనం అహా (2) సమాపాయం మ
హామాతా న లిలియోహాతా హేనం వితివియా
(8) అగ కిలి సమామి హాకంబి ఇథాయ కింతి
కం కమన సటిపాతయేయం

2 మవాలతే త ఆలభేహం (4) ఏన చమే మాఖియ
మత దువాలం అం తుస్సేమి అహనభి (5) శ్చ హి
మహామమి పానపహసేమి ఆయత పయం గభయ
సుమునినానం (8) నవమనా మే

3 వజా (7) అధ సహమే ఇథాయ కింతి మే సవేన
హితసుభేన యూజేయూ తి హివహాగికపాలాగిక
శేన హేయే మే ఇథ సవమనిసేమి (8) నో దు
తు స్సే ఏతం సామ్రనాధ అవగముకే

4 ఇయం ఆతే (9) శేవా ఏకమనిసే పాపునాతి నే
ఏ దేనం నోనవం (11) దభిధ హి తుస్సే పి మని

తా పి (11) బహుక ఆతియే ఏతి ఏకమనిసే బు
ధనం వలికిలేనం పి పాపునాతి (12) తతహాతి
అక-

5 స్వా తి లేన బధవంతిక ఆస్మే త వగ బహుశే
వేదమతి (13) తతి తుస్సేహి ఇథియే కింతి మ
యుం చటిపాతియేమ (14) ఇమేహి జాతేహి నో
పటిపజతి ఇసాయ అనులోపేన నిరూలియేన

6 తులాయ అనామ్రతియ ఆలస్మేన కిలమస్సేన (15)
హేమం ఇథిరవియే కింతి మే ఏతాని జాభాని నో
హ్యాయూ తి (16) సవపదు ఇయం మూజే అన-
కుహోపే ఆతులనా చ (17) నితియం ఏయం
కిలంతే నియ...

7 సంచలితు శుభా యా సంచలితశ్చే తు విటిరవియ
సి ఏతవియే స నితియం (18) ఏవే శ్చాయా అ
నంతే జిర్భుపేతివియే హేనం హేమం చ దేవా
నాంపియన అననభి తి (19) ఏతం సంపటిపాత
యం-

8 తం మహాభతే హాతి అనంపటిపతి మహాపాయే
హాతి (20) విపటిపాత-య తం నో స్వగ ఆధ
నోలాభాధి (21) గుఆవాలే ఏతన కంమన స మే
కుతే మనోఆతిశతే (22) ఏతం సంపటిపమానే
మను

9 చ అన నేయం ఏనధ స్వగం చ ఆలాధయిసథా
(23) ఇయం చా లిసే అమతిసం సోతివియా (24)
అలాపి ఖనేన సోతివియా ఏక శేన పి (25)...
మీచ నేమధ...

10 తవే [26] ఏతాయే చ అతాయే ఇయం లిఖితా
లిసే ఏన మహామాతా సగలక సస్వతం సను యం
ఏతం యుజేయూ తి ఏన మునిసానం ఆ...నే
పలికి...యే

11 చంచను చంచనా పనేను అననయానం నిభామయ
సామి మహాపాతం చంచం అహామం వి...సి
కు నూలే వి...త.. మయి—లాతే—

—వచనక అద అననయానం నిభామయం అతిశే
కంచం—యితు తం పి తిథా కిలంతి ఆధా—

సంస్కృతము.

[1] దేవానాం పీఠిః ఏవమాహి [2] సమాపాయం
మహానాథా నగరప్రవహంతా ఏవం వక్తవ్యాః [3] య
త్కించి కృత్యమ్యహం తోచ్ఛామి కిమితి కిం కర్మణః
పరిపాదయేహం ద్వారత క్షారభేదామ్ [4] ఏవ చ
మే మాఖ్యమతో ద్వార మహం యుష్మాక మనూతాపే [5]
యూయం హి బహుషు పాఠిగనసానేప్రియైస్త్రాసణయం
గచ్ఛమ మనస్యాణాం [6] సర్వేమనుష్టా మే పరిజాః
[7] అథ విలిఖాయే ఇచ్ఛామి కిమిత్వహం సర్వేణ హితి
సుభేద కిం యుజేరన్నతి ఇహలాభిక పారలాభికేన ఏవమేవ
మే ఇచ్ఛా సర్వమనుష్టేషు [8] న తు యూయం ఏతం
పాఠిపుథ యావద్గమక మయ మర్థ [9] తే చి దేక
మనయ్య పాఠిహ్నతి తే, తివేతం న స్వం [10] పశ్య
థ హి యూయమసి సువిదితా అస్మి [11] బహుకమస్త్రీ
యో ఏతి ఏకమనుష్ట్య బంధంపరిష్టేతమపిపాఠిహ్నతి...
[12] తతో భవతి అస్మాత్ తేన బంధనాంతికం అన్యే
చ నగ్గబహుకం వేదయతి .. [13] తతో యూయ మి
చ్ఛంతు కిమితి మన్యం పరిపాదయేమ .. [14] ఏతైర్
జాతైః న పరితినద్యతే ఈర్ష్యయా అగ్నిమేణ ప్రెష్టాక్యేణ
త్వరయా అనావృశ్య అలస్యేన క్షమేణ.. [15] ఏవ
మేష్టవ్యం కిమితి యూయం ఏతాని జాతాని న భవేయ
ంతి—[16] సర్వస్య తు ఆయం మూలః అనశ్చివశ్చ
అత్యరా చ—[17] నీత్యా నయం కుర్వంతు—వచ
రంతు ఉత్తాయ సంభరితవ్యం పరిజిత్వ మేతివ్యం నీత్యాం
—[18] ఏవం దృష్ట్వా ఆపృణ్యం నిధ్యాసయ తివ్యం ఏవ
మేవం దేవానాం పీఠిః స్వామిశ్చి రితి—[19] ఏతత్
సంపరిపాదయే మహాభవ్య భవ త్వంపరిపత్తిర్
మహాపాతూ భవతి—[2] విపరితినద్యహం న స్వగ్ని
రాద్ధిర్న రాజార్థాః—[21] ద్విభాగో ఏతస్య కర్మణో
మహాకృణో మనోతిరేకః—[22] ఏత క్షంపరితినద్య
హం మమత అన్యన్య మిహాధ్వేస్పర్గంమారాగయేధాః
[23] ఇయం చ లిపి రక్షతివ్యం శోరీరవ్యా—[24] అంత
రా పి క్షణే శోరీరవ్యా ఏకతనాపి—[25] ఏతస్మై
అగ్నియేయం లిఖితా లిపిమయా మహానాథా నగరతా
శాశ్వతం సమయ మేతాం యుజేరన్నతి యయా మను

మ్యణాం—పంచమ పంచమ వక్షేనుఅనుసంయానం నిష్క్ర
మయిమ్యమి మహానాథి మచదే మచదేవం—చ కుమా
ర—అనుసంయానం నిష్క్రమిమ్యంతి అత్యనః కర్మ—
తదపి తథా కుర్వంతి యథా—
తెనుంగుమా. కుందటిపి త్వేలిలాశాసనము-ధారి [2] దా
లిశాసనములోని "తో"నలీ యంలలి అనుటకు బదులు సమా
పయందలి అనినదువుకొనవలెను.

గోదోప్రి త్వేలిలాశాసనము జోగిని

- 1 [1] దేవానాంపీఠే హేవం ఆహ (2) సమాపాయం
మహానాథా లాజవదనిక వరవియా(3) అంకిచి దభి
మి హకంతంఇచ్ఛామి హకం కింతి కం కమన
- 2 పరిపాతయేహం దువాలతే చ ఆలభేహం దువాల
తే చ ఆలభేహం (4)ఏవ చ మే మోభయమత
దువాలా ఏతస అధన ఆం కుఁభేసు అనుసధి (5)
సవయని.
- 3 సా మే పజా (6) అథ పజాయే ఇచామి కింతి
మే సవేజా హికమభేన యంతేయూ అథ పజా
యే ఇచామి కింతి మే సవేన హికమ.
- 4 భేన యంతేయూ తి హికలొకిక పాలలొకికేగే హే
వంమేవ మే ఇథ సవయనిసేమ (7) హికా పంథా
నం ఆదినా.
- 5 నం కిం ఛాం మే లాజా అధేనూ తి (8) ఏతా
తా నా మే ఇథ అంతేమ సాపునేయ లాజా
హేవం ఇథతి అనగిని మ్వేయూ
- 6 మమనాయే అన్యనేయ చ మే మఖులమేవ చ
లహేయూ మమ తే నీళం హేవం చ పాపునే
య ముఖునతి తే లాజా
- 7 ఏ వకయే ఖమితివే వం నిమితిం చ ధంపం చతే
యూ తి హికలొగం చ పలలొగం చ ఆలాధ
యేయూ (9) ఏతానా.
- 8 చ అతాయే నాకం కుఁభేని అనుసానామి అనతే
ఏతతేన హకం కుఁభేని అనుసానామి భంపం చ తేది

- 9 ఈ ఆ ముద్రితి పటినా చ అచల (10) ప
హేతం కటూకం మే చలితగయే అస్మానవి గూ చ
తే ఏన తే పాప్రనే.
- 10 య అథా పిత హేవం నే లాజా తి అథ అతా
నం అనుకంపతి హేవం అధేరి అనుకంపతి అథా
పజా హే.
- 11 వం మయే లాజినే (11) సు ధే హాం అనుసా
నిత ఛాందం చ వేదిత ఆ ము ధతి పటినా
చా అచల సకల.
- 12 శనా ఆయుతితే హోసామీ ఏతస్ అధసి [12]
అలం హి సు ధే అస్మాననాయే హిగ్గుళాయే
చ తేసం హిం.
- [13] లోగికపాలలోకకాయే [13] హేవం చ కల. తం
స్వగం చ అజాధయనథ మమ చ అననేయం ఏన
థ [14] ఏ.
- [14] తాయే చ అథాయే ఇయం నిశీ త్తభిత హిం ఏన
మహామాతా సాన్వతం నకుం యజేయూ అస్మా
ననాయే చ
- 15 ధంమచలనాయే చ అంతానం [15] ఇయం చ నిశీ
అనుచానుయసం సోతవియా తినే] [16] అంత
తలా చ సోతవియా
- 16 [17] ధనే సంకం ఏతే పి సోతవియా [18]
హేవం చ కలతం చనుథ సంపటిపాత్రయితే

సంస్కృతము.

- [1] దేవానాంస్త్రిగతస్యవచనేన హోస్యాం కుమారా
మహామాతౌచైవ వత్సవ్యాః [1] దేవానాంస్త్రి అం
వియంపా. [2] సమాపాయం మహామాతౌ రాజ
వచనేన వత్సవ్యాః (అశ్వి-నదంతయు ధౌళీయంద
లి రెండోప్రత్యేకలొకాశాసనమునందువలెనే.)

తెనుగు

- [1] దేవానాంస్త్రి యః డిట్లుచెప్పియన్నాఁడు. సమా
పాయమునందలి మహామాతౌచైవ రాజవచన
మున నిట్లు చెప్పబడినదియును.

[తెక్కి-నదంతయు ధౌళీరెండోప్రత్యేకలొకాశాసన
మునందువలె.]

పదమూడోశిలాశాసనము-కాల్సీ.

() అతివసా భిషిత సా దేవానంస్త్రియష పియద
పినే లాజినే కలిగ్యా విజితా [2] దిమధమితే పానవత
మనానే యే తస్మా అపప్రథే శతమహామితే తతహతే
బహుతాపతికే నా మితే (3) తతోపథా అథనా లభధ
కలిగ్యేషు శత ధంమనాయే

ధంమకామతా ధంమానుషధి చా దేవానంస్త్రియష
[4] మే అథ అనుషయే దేవానంస్త్రియష విజినతి కలిగ్యాని
[5] అవిజితం హి విజినమనే ఏ తతా వధనా మలనే నా
అపవహే నా జనమే మే బాధ వేదనియములే గుణములే
చా దేవానంస్త్రియష [6] ఇయం య తతో గలుమతత
తే దేవానంస్త్రియష

[7] య తతా పతి బాధనా విషయ చా అనే
వాపాశండ గిహితా వా యేకు విహితా ఏన అగధుతిషు
పుషా మాతా వితిషుషుషా గుంపుషా మితేన్కలతవహాయ
నాతిశేషు దాశభలశివనన్యపటింతి దిభధతితా తేవం
సతా పతోతి ఉచకమాతే నా విధేవా అభిలతానం నా విని
భవనే

[8] యేషం వా వి షువిహితానం పినేహే అవి
వహినే ఏ తానం మితేన్కలతవహాయనాతిక్య విశవనం
వాప్రనాత తతా మే నితానమేనా ఉచకమాతే హోతి [9]
హోతిహా చా ఏష ఉచకమాతానం గుంపులే చా దేవానం
స్త్రియష [10] సథిచా మే జనవం యతా నథ ఇవే నికా
యా అవతా యోనేషు

బలవ్యానే చా వియనే చా నథ చా కునాపి జనప
దమియతా నథ మనానాన ఏకతంపి పి పామంపి నో
నామ పనాదే [11] మే అపతికే జనే తదా కలింగేషు
లభేషు హతే చా మితే చా అపప్రథే చా తతో పతి
భాగేనా మహామభాగే నా అజ గుణములేనా దేవానం
స్త్రియష

2. కాల్పినిల నక్షత్రముఖము.

సంస్కృతము

- 1 ... 2. ... 3.... ... నేయు
(15) ఇచ్చ.....
- 4 పరభు.....వయమ పనువలియం మదవ తి [16]
ఇయం వుయ.....
- 5 దేవానంపియేషు యే ధంమవిజయే [17] యే చ
పునాలథే దేవానంపి.....చ
- 6 పరేషు చ అతేషు ఆ పషు పి యోజనతేషు ఆథ
అతియోగేనామ యోనలా...పలం చా తేనా
- 7 అంతియోగేనా చతారి ర లభానే కులమయే
నామ అంతేకేనే నామ మళా నామ
- 8 మ అనికృషుదలే నామ నిదం చోడమంషియా
అపం తంబదంనికా హేవమేవా [18] హేవమేవా
- 9 హిదా లాజవిశపషి యోనకంబోతేషు నాభక నాభ
నంతిషు భోజపతివిశ్వేషు
- 10 అథపాలదేషు పవతా దేవానంపియేషు ధంమానపథ
అనువంతి [19] యత న దతా
- 11 దేవానంపియేషా నో యంతి తే న సుతు దేవానంపి
నయ బంధువుతం నిధనం
- 12 ధంమానపథ ధంమం ఆనోధియం ఆ అనువిధియనం
అనా [20] మే నే లభ
- 13 ఏవకేనా హోతి సవగా మజయే కితిలనే నే [21]
గ ధానా హోతి నీతి నీతి ధంమవిజయ-
- 14 సి [22] లమాకా వు భోగే నా నీతి [23] పాలం
తిక్యమేవే సుఖానామనంతి దేవేనంపి నే
- 15 (24) ఏతామి చా అతామే ఇయం ధంమలిపి
లిభితా కితి పుతా హోతా మే అను
- 16 నవం విజయ మవిజయతివిమ మంభు పునుకషి నో
విజయసి ఖంతి చా లి పా-
- 17 దండతా చా హోచేతు తేమేన చా విజయం మన
కు యేధంపిజయ [25] యే హిచలోకిక్య పలలా
- 18 కియే [26] పునా ద క నిలతి హోతు ఉయామ
లతి [27] పా హి హిదలోకిక పవలోకిక్యా

(1) అష్టదక్షాభిషిక్తస్య దేవానాంపియస్య సి

పద్మినో రాజ్ఞః కలిక్లాః (2) అధ్యర్థకూనం

పాగిణితననానాం యత్తతోఽపహృథం శతనహస్య

మాతాస్తతి హతా బహుతావత్కా మృతాః [3] త

తః పశ్చాదధునా లభేషు కలిక్లేషు తీప్తిం ధర్మపాలనం

ధర్మకర్త చ ధర్మానుష్ఠిత్య దేవానాంపియస్య (4) త

దస్యనుశోచనం దేవానాంపియస్య విశేషః కలిక్లాన్,

(5) అవిజితం హి విజితమస్యే యత్తతి) పథో వా

మరణం వా అపవాహో వా జనస్య, సపథో వేదసి

యమతో గురుమతీశ్చ దేవానాంపియస్య [6] ఇదమ

పి తు తతో గురుమతీతరం దేవానాంపియస్య (7) త

తతో హివన్తి బ్రాహ్మణా వా శ్రామిణా వా అశ్వే వా

పాషణ్ణా గృహోష్ఠా వాయేషు విహితైషు అగ్నిన్యద్దమ

హృషి మాతాతత్పశుశ్రామి గురుకాంభశ్రామి

మిత్రీసంస్తుతనహాయజ్ఞాశిషు దానభృతేషున్యక్ ప్రతి

పత్తిర్వృషభక్షితా. తేషాం తత్ర భవతి ఉపహారోవా

పథో వా ఆధీలార్థానాం చా వివిష్ణుమణః, (8) యే

షాం వా న సంవిహితానాం స్నేహః అవిహితాణ ఏతే

షాం మిత్రీసంస్తుతనహాయ జ్ఞాతీయా వ్యవసం పాగ్నిన్

వన్తి త తోస్తపి తేషామే వోపహారో భవతి [9] ప్రతి

భాం వైతితే స్వయమమ్యడాం గురుమాం చ దేవానాం

ప్రేయస్య, [10] నాస్తా చ స జనవరో యత్రీ న స వ్రీమే

నికాంతా అద్భుతా యే వై బ్రాహ్మణే వా శ్రామిణే వా

షా నాస్తా చ క్షాపిజనవదే యత్రీ నాస్తా మనమ్యడాం

మేకతేష్టస్త్విపి పాషణ్ణే వ నానుపివాదః, [11] నానా

జ్ఞానానా కలిక్లేషు లభేషు బాతశ్చ మృతశ్చాపి పూర్ణ

శ్చ తిష్యతేతథాగో వా సహస్రీభాగో వా అశ్వ గురు

మత ఏవ దేవానాంపియస్య, [యో సి చ ఆపకగోత

క్షత్తవ్య ఏవ మతో దేవానాంపియస్య యః శక్యః క్షుచ

జాయ యోపిచాద్యాదేదేవానాంపియస్య విశతో భవతి,

తథా వ్యవసయ త్యననిధ్యాయ త్యనత్యతేఽపి చ పగ్ని

భావే దేవానాంపియస్య వర్తతే చ నే సత్కే కిమి త్యత

త్రీకేనా స్తి చ హాశ్వేరక [15] ఇచ్చతి హి దేవానాం

పియః స్వభూతానా మక్షతం సంయమం సమచ

య్యానం మోచన్మత్తిమ్, (16) ఏకశ్చ ముఖ్యభూతం విజయే, దేవానాంపీయస్య యో ధర్మవిజయః, (17) స చ తునర్హ్యో దేవానాంపీయ స్వేనా చ సస్యే వ్యస్తే వ్యప్త్యప్యపి యోజనశతేషు యిత్రీ అనియోగో నామ యవనంజః పరం చ తస్మాద్వస్తియోగా చ్చాప్యైకో రాజానాం స్తురమయో నామ అనికోనో నామ మగో నామ అతిమన్దగో నామ నీచాః చోదాః పాడ్త్యా ఏవం తామ్రనిర్ణయాః (18) ఏవమేవ హి దరదాః, విషవశేషు యవనకంఠశేషు నాభశే నాంక్తిషు భోజితనిశ్యేషు అస్థిపులిన్దేషు సర్వత్రీ దేవానాంపీయస్య ధర్మానుశ్చి మనువర్తంతే, (19) యత్రానిదూతా దేవానాంపీయస్య ధర్మవృత్తం విధానం ధర్మానుశ్చిం ధర్మమనువిధృత త్యుం విధాన్యత్తి చ. (20) యత్తల్లభ మేతావతా భవతి సర్వ త్రి విజయః సిరితరసః సః, (21) గాథా నా భవతి ప్రతిః పీతి ధర్మవిజయే, (22) లఘుకా సుఖా నా పీతిః, (23) పారితీకమేవ మహాభుం మున్యతే దేవానాంపీయః, (24) ఏకమైక్యార్థా యేయం ధర్మలిప్త్యభితా, కిమితి పుత్రాః పౌత్రాతా మే శృణుయూః సర్వం విజయం మా విజేతవ్యం మస్యేరన్ శంకర్తికో విజయే వాన్తిం చ లఘువర్ణతాం చ గోచయన్తాం తమేవ విజయం మన్యన్తాం యో ధర్మవిజయః, (25) స నిచాలోకః, (26) సర్వా ని నిరతి ర్భవశుయా ఉచ్యతూరితః నా హి విహితాక పార తాకీ.

తేషాం

(1) ఏతాస్మియుండుని ప్రియదర్శిగాజు పట్టాభిషిక్తుడైన యేనిమిదమయేలు కాలింగరాజ్యము వాతనిచే జయింపఁబడినది. (2) లక్షయేఁబడినలజన లావాజ్యమునం ది పంపివేయఁబడిరి. లక్షమంది యచ్చట చంపివేయఁబడిరి. అచ్చటవంతుకంటె పెన్నియోరెట్లుబండి, చనిపోయిరి. (3) ఏదప, కాలింగరాజ్యము స్వాధీనమైయున్న యిప్పుడు దేవానాంపీయుండు తీవ్రముగా ధర్మపాలనమును, ధర్మకర్తలను ధర్మసాక్షాతమును జేయుచున్నాఁడు. (4) కాలింగులను జయించిన దేవానాంపీయుని కిట్టి రథనుతాపము కలిగినది. (5) జయింపఁబడని యొక రాజ్యము జయింపబడినప్పుడు నందు జనుల వధయు మరణమును ఇతరదేశములకుఁ

బంపఁబడుటయు జరుగుచున్నవనుట దేవానాంపీయునికి బాధకరముగాను, శోచనీయుముగాను తోచుచున్నది. (6) కాని, యీక్రిందిని దేవానాంపీయునికి మతింత శోచనీయుములు. (7) అచ్చట నివసించువారిలో పెద్దయుక్యగ్రస్తుల శుక్రాపయము, మాతాపితృశుక్రాపయము, గురుశుక్రాపయము, స్నేహితులు, పరిచితులు, సహచరులు, బంధువులు, దాసులు, భృత్యులు నగువారియెడల ప్రతిపత్తియు దృఢభక్తియుఁగల బ్రాహ్మణులు శ్రమణులు ఇతర శాఖలవారు, గృహస్థులునగువారుందురు. అట్టివారికి బాధయు, వధయును, తమప్రియులగువారి పరదేశకమనమును సంభవించును. (8) తమకత్తంత్రప్రియులగు స్నేహితులు పరిచితులు సహచారులు, బంధువులు నగువారికి బాధకరముచున్నప్పుడు, తమస్థితి బాధించినను వారిబాధ తమకును బాధాకరమయగును. (9) ఈబాధ నుందరిచేతను పంచుకొనఁబడుచున్నది. ఇది దేవానాంపీయునికి శోచనీయుముగనున్నది. (10) యవనులలో తప్ప తక్కిన యన్నిదేశములలోను బ్రాహ్మణులను శ్రమణులును నున్నారు. ఏదియో యొక శాఖకు నిశ్చయముగఁజేయని చునుప్పులు లేని దేశమే లేదు. (11) అందుచేత కలింగరాజ్యము జయింపఁబడినప్పుడు అచేతజనులలో నూత్నోపేతుముడిగాని, పెద్దయెడల డియో, మరణమునొందియో యుండెడిన తలందుకొన్నప్పుడు దేవానాంపీయునికి శోకముగలుగుచున్నది. (12-15) అపకారముచేసినవానిని క్షమింపవలసినదేమని దేవానాంపీయుని యభిప్రాయము. క్షమించకకత్తిగలవాఁడును దేవానాంపీయునిచే నిష్పాదు జయింపఁబడినవాఁడును, నగువా డితియులను నిన్సాగ్రమునఁదిద్దిప్పుచు ధర్మమునందు నిలఁపుదు, అనుతాపమునొందుచు, దేవానాంపీయుని ప్రభావమునకు వశమైతియగును. ఇతియలను భయపెట్టకూడదనియు వారిని చంపకూడదనియు, సర్వభూతములకును బాధకరినింపఁగూడదనియు, నిగ్రహముగలిగి సమస్త జనులయెడలను సమబుద్ధితో సంహించుచు, సంతోషముగ నుండవలయుననియే, దేవానాంపీయుండు కోరుచున్నాఁడు. (16) ఇదియే విజయమునకు ముఖ్యసాధనము ఇదియే దేవానాంపీయుని ధర్మవిజయము. (17) అవిజయమే తిరిగి ఈలోకముందెనిమిదిదిక్కులను యోజనశతములవరకు న్యాసించి యున్న పరిపరప్రాంతదేశములందు కలిగినది. అచ్చట అం

రియోకుండను యవనరాజు గలఁడు. ఇదిగాక ఆహంతియోకుని రాజ్యమున కుత్తరముగ కురమయ్యఁడు, అంతికోనుఁడు, ముగ్గుఁడు, అలికనుఁడు అను విలుగురురాజులు గలరు. దక్షిణదిక్కున తామ్రవర్ణిశీరమున హోదులు, పాండ్యులు ననువాదు గలరు. [18] ఇట్లే దరదులు, పిప్పలములు యవనకాంభోజాలు, వాభస్థులు, వాభపంక్తులు భోజాలు, పీఠినిక్కులు, ఆంధ్రులు పులిందులు మొదలగు నమృతజనులను జేవానాంపీయుని ధర్మానుశాసనము ననుసరించుచున్నారు [19] జేవానాంపీయునిదూతలు పోవని రాజ్యములలోని జనులకుఁ జేవానాంపీయుని, ధర్మస్మృత్యుమును, విధానమును, ధర్మానుశాసనమును విని దాని నవలంబించుచున్నారు. ఇతఁడును నవలంబించుచున్నార ఇతఁడును నవలంబింపఁగలరు, [20] ఇందుమాలమున నర్వశతములయందును కలిగిన జయము పీఠికరమగుచున్నది. ఈధర్మవిజయమువలన గలిగిన ప్రీతిగాఢమయినది. [21] కాని, ఈప్రీతి అంతలేక్కలొనిదికాదు. [22] పరలోకమందు గలుగుఫలములే మహాఫలములని జేవానాంపీయుఁడు తలంచుచున్నాఁడు. [23] ఇంతకుముందు కలిగిన జయము చాలును. క్రొత్త శత్రువులను జయింపనక్కఱలేదు. తమకు క్రొత్త జయములనుబొంద కోరికఁడైనయెడల తాము దయగలిగి చిన్న క్షులను మాత్రమే నా మవలంబింపవలెను. ధర్మవిజయమే నిజమయిన విజయమని తాము తలంపవలయును. అని వాపుత్రులును, ప్రహృతులును, విందులుగాక యా నుద్దేశ్యముతో నీధర్మవిజయమును జేపింపవలెను. [24] ఈధర్మవిజయము ఇహలోకమందును, పరలోకమందునుగూడ ఫలముల నొసంగును. [25] వారు తమ సంతోషములయందు ధర్మబోధాశోద్యమమువలన గలుగు సంతోషమే యని తలంపవలెను. [26] అదియే ఇహలోక పరలోక ఫలముల నొసంగునది.

మహారాజశ్రీ చిలుకూరి నారాయణరావుగారు,
ఎం. ఎ, ఎల్, టి.,

[2] శ్రీ భారవేలమహారాజు మాధిగుంఘాశాసనము.
ఈశాసనము ఒరిస్సాలో పూరిజిల్లాలో, భువనేశ్వరమునకు మూడుమైళ్ళదూరములోఁజున్న ఉదయగిరి కొండలలోని భాగమైన ఖండగిరి కొండలలో, కృత్తిమ గుహలో చెక్కబడియున్నది. ఇది 1825 లో వెండ్రుట్టరింగ్ అనువారిచే గవిపెట్టుబడినది. భగవాన్ లాల్ ఇంద్రాజీగారిచే విద్వాంసుల కుపయోగకరమగు రీతిని 1885 సంవత్సరమున పురిచరింపఁబడినది. దీనిని దర్శిలాను కాశీనిసాదజయస్వాలుగారును ఆర్, డి. తెనడీగారును జాగ్రత్తగా పరిశీలించి వీహార్ శిల్పసాసనముతో వారి పత్రికయందు పాఠాంతరములతోను నవ్యాఖ్యానముగాను ప్రకటించినారు. ఈక్రింది మూలమును తెలుగుచేతయు జయస్వాలుగారిని అనుసరించినవి అయివున్నవి.]

I
న మొ అరాహంతానమ్ న మొనవనిధానమ్
* విరేన మహారాజేన మాహామేఘవాహనేన
చెతిరాజవశవనసేనా పుష్పగుభ లక్ష్మణేన చతురం
తిలుతి నునావిగతేన కలింగాధిపతి నా సిరిభార
వైభవ

II
మహారాజసాని సిరికాభార సరీరవతా కీడితామమార
కీడితాతపో శ్రేష్ఠుఁడగువజ్రవేదహరివిధి విహారదేవ
సంవిజాదాతేన సవపసాని యెవరజసేన పసా
నితమ్నంపుణోచతుర్విసతి వసాదిదానము ధమేన
వధమానసేనయొ, వెనాభివిజయె

III
తతియెకలింగ రాజవంశపురిసయ్యగే మాహారాజా
భిజేచనమ్ పాపునాతి-అభినితమతోద పథమే
విజాత వివత గోపుర పాకార నిజేనమ్ పతి
ఁభారయతి-కలింగసంగం భిరీర ఇనితాలతదాధగ
పాడియొచ వింధామతి-సామ్రాటాన పతిసం
ధాపనం

IV
కారయతి-పవిత్రసాహిత్యసహాహిత్యతీయేచ రం
జయతి-దిరియెచు వని అదింతయితానాతానమ్

నిష్ పద్మమదిగమ్ హయగజవరధవహులమ్ దం
డమ్ పతాపయతి-కనపానమ్ ఖితియం చ సహాయే
విశాసితమ్ యునికనగరమ్-తతియేపునవతే

V

గంధవాదన బుధో దంపనట గీతవాదిత సందం
సనాహి ఉనవ నమాజకారాపనాహి చ కీడా ప
యతి నగరిమ్ ఇథచిత్తథే వనె విజాధరాధి నానమ్
ఆవారపుమ్ కాలింగ పువరాజవమసితమ్ .. వితి
ధమకుట న బిద్ధివతే నిఖిలెచ్చట

VI

భింగారెహిత రతనసా పతయే సావరాశికభాజక
పాదేందామయతి-ఇవగత మెదబానీవనీశ్వనందరజతి
విససత ఒజితమ్ తనసులి య వా ప నాడిన్.
కొళరమ్ పవనత-సా... వి .. భిసితమ్ (రాజనెయ
సంధమ్) సగతిసవధరాంబామ్

VII

అనుగహిత నెకాని సతనహసానిసజతి పారమ్
కానచదమ్-సతమ్ చవకమ్ విసానలో నెక
ఘురవలి ఘునిత ఘునిని సనీతు ఉపాదపుమ్
ణన .. ఆతమెన వనె మహతాక నా ద-మ-ని
గారధగిరి

VIII

ఘాతా పయిసా రాజగహనపమ్ వీడపయతి-వితి
నంచ కక్మా పదావ నంబాదెనసంబాఇతి నెవి
నాహాని విపయమచితమ్ మధురమ్ అపహాతో
శ్వనమే చవనె యవనరాజ దిమిత...యచ్చతి...
సలవ...

IX

కపపుణే హయగజరథ సహాయతే సవఘురావనధమ్
... నె...యనవ గహనమ్ చకారయతుకె ఎకు
నానామ్ జాతింపరిహారమ్...వరంబదాశి-అరహా
లో.. ఎ ..వ...గియ

X

ఉభయపాస్త్రితతే రాజననివాసమ్ మహావిజయ
పానామ్ కారయతి-అథతినాయ నతన హసెహి
దనమెన వనె దండసంధీసామయ యో భరిధ

వసపథానమ్ కారాపయతి-...ఉయాతానమ్...
మని...పున చదనోరథాని ఉపలభతా

XI

మండంచ ఆపరాజనితమ్ పీఠుగడభ నంగలెన
కానయతి జనసంభావనమ్ చలేరసవన సతికంఠు
భిదతి-తమరదేవా సంభూతమ్ బారసమెవవనె...
హస...కెజ...నవనేహినితాయ సతో ఉతిరాపధ
రాజానో

XII

మగంథానమ్ చ విప్రుమ్ భయమ్ జానతోహ
భీషుగంగీయం పా్రియయతి-మగధాచరాజానమ్
బహుపతిమిత్రమ్ పాదేందామయతి నందరాజనీ
తాని అగజనం...మగ గహరతన చడిహారెహి అంగ
మగధ వనపు నెయతి-

XIII

కుంబారలెఖిని మరాని నిహరాని నికేమయతి-
సతవసు దానపహరెన...పరీహారమ్...దేవ హయ
హధిరతన...పాండరాజ...మణిరతనాని అహరా
పయతి-ఇథనతో

XIV

...వానోపనికరేతి-తెరనమెవవనె మసవత విజ
య భక కుమాకేవవతే ఆరాహణోయప ఫీణ సంతి
తెహి నీసీదీగూయ యా పూజకొహి రాజభితా
నిచ నవతాని పనానితాని-పూజాయాం రత ఉవా
ని...జవ దేవానీరి కాపరిభితా

XV

సుకతి సమజేసువిహితానుమ్ చ సతడిసానమ్ క్లాని
నమ్ తపసి ఇనీసమ్ సంఘేయనమ్ అరహత నిసేదియా
నమూపె సధరే వరకారు సుమరసరిహి అనక
యోజనాహి హితాహి పసిరి, సిలహి నిహ పధరా
ని నీ ధాదాయ

XVI

ఘంటాలక్తి చకురెయ దెహూరియ గథే థందె చ
తిథాపయతి పానంతియరాజ మురియకారె వొచ్చి
నెచ చేయధితిమగ సతికమ్ కురియమ్ దపాదయతి

భేమరాజా సవధరాజానభిభురాజా ధమరాజా
వసంతోసుబహో అనుభవతో కలాబని

XVII

.....గున విశేష కునలూ సవపాపమేడ పూజకొ
...తి నానామ కారకారకొ అపరిహితభక్తి
వాహనబలూ ఛకధరొ గురభకొ ఘేనంత
భక్తొ రాజసిహ సకుల విచిచ్ఛిత్రోరాజసివసకులవిని
చ్ఛిత్రొ మహా విజయో రాజాభారవిలసిరి

2

తెనుంగు

అర్హతలకు నమస్కారము. సర్వసిద్ధులకు నమ
స్కారము. ఇశావంశసంభూతుడగును, మహారాజా
ను మహామేఘవాహనుడగును, చేదిరాజవంశవర్ధిను
డును, పృథ్వీకుంభలక్షణుడగును, నర్మిస్తులకు
వ్యాపించిన మంచగుణములు గలిగినవాడగును, కుభ
మైన చామనచాయ కలిగినశరీరవర్తుడగును విజ
కలింగాధిపతి కీర్తిభారవేలుడు.

II

పదిహేను సంవత్సరముల బాల్యక్రికలలో విదోదం
చెను తిర్వార్తి లేఖ, రూప, గణనా, వ్యవహార
విశారదుడై సర్వవిద్యాసంపూర్ణుడై తొమ్మిదిసం
వత్సరములు నాటకరాజ్యము శాసించెను. దానధర్మ
ములచే వర్ధమానతైశ్చల్యమును, వేదమహారాజావై
విజయములు గలిగించెను అయి, ఇరవై నాలుగు

III

సంవత్సరములు పూర్తియైన పిదప, కలింగరాజ
వంశమున మూడవపురుషుడైతమన మహారాజాభి
షేకమును జరిగెను. అభిషేకమైన మొదటిసంవ
త్సరములోనే గాలివానచే నాశమైన గోవుర
ప్రాకార నివేశవములగట్టించెను. కలింగనగరిలో
భిలిరబ్బుపి. తడాకము గట్టను పోయించెను. ఉ
ద్యానవనములను వేయించెను.

VI

మూవై అయిదులక్షల వంజుల సంతోషపెట్టెను.
రెండోసంవత్సరమున కాతకర్ణి మహారాజును నరకు
నేయక హయగజనరధులమూర్తిమైన సేనను వచ్చిమ
దిశకుఁ బంపెను. కళ్యాపత్నీతీర్థముల నహాయము
కొరకు నూషికవగరికి భయముఁ గలుగఁ జేసెను.

V

మూడోయేట, గంధర్వ సేదకుళుఁడాతఁడు, ఉత్ప
సననాటములచే, దంప, నాట్య, గీత, వాదిత్ర, సంద
ర్భనమలతో పట్టణమును రంజింపఁజేసెను. నాలు
గో సంవత్సరములో అంతకుపూర్వమెన్నడును పా
డువడని, పూర్వరాజులచే గౌరవింపబడిన విధ్యా
ధరాభివానమును...

VI

అనాతిమకుటులును, నిశ్చితప్రశస్తిలును విచ్చిన్నభృం
గారులును హృతరత్నములును అను సర్వరాష్ట్రీక
భోజకపతులను పాదములకు నమస్కరింపఁజేసెను
ఏడోయేట, సంబాల్లియులు 103లేక 300 నూటయూ
డవ సంవత్సరమున లివింపబడిన కాలువను తన
నూలియోనగరమునండి కలింగనగరమునుఁ బ్రవేశ
పెట్టెను... అభిషేకమునతోడనే

VII

సారజానవదములకు శతసహస్రముల అనుగ్రహ
ములఁజూపెను. ఏడోయేట పంపాలించుచు సుప్ర
సిద్ధ వజ్రవంశమునకుఁ జెందిన కృష్ణశిల్ప, కుశాగ్ర
గృహిణినిఁ బొందెను.....వినిమిదోసంవత్సరమున

VIII

గొప్పసేనతో గోధరి దుర్గములను సాధించిరాజ
గృహ స్థపుని సాధించెను. ఈభారవేలని నా
హనకృత్యములఁ దెలుసుకొని సమస్త సేనలను సంభా
రములను మరలించుకొని యవనరాజగు డిమిట్రీయా
న్ మధురను విడిచి పారిపోయెను, తొమ్మిదో
సంవత్సరమున

IX

గట్టములు ఏనుగులు సారధులతోడి శత్రువులు దీటి
తోఁగూడిన కల్పవృక్షములను దానముచేసెను.

గృహకులను కట్టించియిచ్చెను. ఆ నేకులు బ్రాహ్మణులకు విశేషముగా అన్నదానముచేసెను.

X

ఉభయప్రాచీనదీతలును మహావిజయప్రాసాదమును ముప్పై ఎనిమిదిలక్షల సువర్ణములతో నిర్మించెను. పవోరాజ్యవత్సరమున, దండ, సంధి సామ్రాపాయములతో సేనలను భరతవర్షమునకు బంపెను. మహారథసిద్ధిని బొందెను.

XI

భారవేలుడు పుష్కలగార్ధభములఁ బూన్చిన నాగలితో చెడ్డరాజులచే నిర్మించఁబడిన సింహాసనమును దున్నివైచెను. నూటపదుమూడు సంవత్సరములకు పూర్వము లేక నూటపదుమూడవసంవత్సరమున చేయఁబడిన తామ్రవిగ్రహముల వివిగగొట్టెను. పన్నెండో సంవత్సరమున ఉత్తరావధదేశములోని రాజులను సాధించెను.

XII

మగధదేశములోని కలిజలకు భయముకలుగఁ జేయుచు వందమహారాజుల సుగాంగేయమునెడి ప్రాసాదమున ఏనుగులఁగొట్టెను. మగధరాజు పృథ్వీని మిత్రుని తనపాదములకు మ్రొక్కుకలులఁ జేసెను. నందరాజుచేఁ గొనిపోయిన కలింగజనవిగ్రహమును మగధదేశమునుండి తిరిగితెచ్చెను. మగధదేశపు రత్నములను, సంపదలను పొరించెను.

XIII

అనేకభిరములను వ్రేలిష్టించెను. నూర్లకొంది ధనముల దానముచేసెను. సమర్థుడగు భారవేలుడు పాండ్యరాజువలన విస్తారము ఏనుగులను గుఱ్ఱములను మణులను రత్నములను ఓడలను కానుకలఁ బొందెను.

XIV

కలింగనగరవాసుల ప్రేమనుఁబొందెను, పదమూడో సంవత్సరమున సుపర్యతివిజయయై కుమారీపర్వతమునందు తపస్సుచే షీణకర్ములగు అర్హతుల పూజలచే నేలించి, తానుపూజారతుఁడై జీవదేహభేదములఁ దెలిసికొనెను.

XV

అనేకసుకృతములఁ జేసినవారును, (జీవదేహభేదముల) నమగ్ని చూచుచును, అనేకదిక్కులనుండి వచ్చిన వారును అయినజ్ఞానులకు, తపస్కులకును, బుద్ధులుకును, బ్రైవసంఘీయకును అర్హతనివదీయ పర్వతములనుపూజమున అనేకయోజనముల నుండి రాళ్ళను... సింహాప్రస్థరాణి.....

XVI

...వై దూర్యస్తాపితిములై సురిటలతోఁగూడిన నాలుగు స్తంభములను ప్రతిష్ఠించెను. పూర్వరాజకాలమున నశించిన, నాలుగుభాగములు గలిగినదియును ఆరువది నాలుగు అంగములుగలిగిన అంగనప్తకమును తీసికొనివచ్చెను... శ్రీభారవేలుడు క్షేమరాజు, వృద్ధిరాజు, భిక్షురాజు, అనేకల్యాణముల ననుభవించిన పుర్యరాజు.

XVII

మహావిజయరాజగు శ్రీభారవేలుడు, సమస్తవిశేషగుణయుక్తుఁడు సర్వపాపందపూజకుడు. అప్రతిహతభక్తివాహనబలుడు. చక్రవర్తి. గుప్తచక్రీడు (రక్షింపఁబడినరాజ్యముగలవాడు) రాజబుధివంశమునఁ జన్మించినవాడు....

భారవేలుని కాలము.

- 225 క్రీ. పూ. చేది వంశము కలింగరాజ్యమునకువచ్చుట. దక్షిణావధమున శాతవాహనుల పరిపాలనము.
- 227 ,, ,, భారవేలుని జననము
- 192 ,, ,, భారవేలుని యౌవరాజ్యము.
- 188 ,, ,, పువ్యమిత్రుని రాజ్యారంభము.
- 183 ,, ,, కాతికర్తిపై భారవేలుని దాడి.
- 179 ,, ,, రాష్ట్రీకి, భోజకులపైదాడి.
- 178 ,, ,, తనమాలికుకాలవ కలింగనగరమునకు తీసుకొనివచ్చుట.
- 177 ,, ,, భారవేలుని అభిషేకము.

- 175 " " గోరధగిరి యుద్ధము. పుష్కరిమిక్కిని ఆశ్వ
మేధయాగము. డిమిత్రియస్ ను ఓడిం
చుట.
- 178 " " ఉత్తరాఫధముపైదాడి.
- 172 " " కళింగదేశములో జై నమకవిజృంభణము.
- 171 " " పుష్కరిమిక్కినిఓడించి, సుగాంగీయమును
వశపర్చుకొనుట.
- 170 " " కుమారీపర్వతముపై తపస్సు.
- 169--162 — భార కేలునిమ్మతి.

వ|| అ||రా||

(3)సముద్రగిగు పురి అల్లహాబాదు శిలాశాసనము.

(ఈశాసనముప్రథమమున 1834 సంవత్సరము లో
'జెంగాలుఎసియాటిక్ మండలివారి పత్రికలో ఆచ్చుపడెను.
ఇది 35 అక్షగుంపాడపుగలరాతిస్థంభముమీదచెక్కుచినది.
అందొకప్రక్కను ఆశోకునిశిలాశాసనమునుగలదు. సముద్రగి
గుపునిశాసనము గ్రంథఉత్తరహిందూదేశపు తిరియంగువ్రా
యబడినది. భాష సంస్కృతము. శాసనము, సముద్రగుపుని
విద్యావిశేషమును, విజయములను, వంశక్రమమును తెలుపుచు
న్నది. ఈశాసనమందు కాలనిర్ణయ మివ్వబడకపోయినను,
సముద్రగు పుడింద్రలోకమునకుపోయినతర్వాత చెక్కుబడిన
ట్లుఁడుటచేత, ఆతనికుమారుడు చంద్రగుపునికాలపుచైత్యం
న్నది. అనగాక్రీస్తుతర్వాత నాల్గవశతాబ్దము ప్రాచీయచరిత్ర
పుడైయున్నది. ఈశాసనము రాష్ట్రగుప్తీయకారకారి గుప్త
శాసనములు, మూడవసంపుటనున్నచుండునుడిచి. అందుం
డియే తెలుగుమూలము, సంక్షిప్తార్థము,గైకొనబడినది)

మూ ల ము .

- 1—4 పంక్తులు బొత్తిగా ఆరిగిపోవుటచేత, మొదటి
రెండుశ్లోకములు పోయినవి.
- 5 యస్య పృజ్ఞాను పంగోచిత సుఖమవనః కాస్త్రైత
త్వైర్ధ భయః
- 6 సత్కావ్య కిరివికోధాన్యుగ గుణితగుణాన్వ హతా
నేన కృత్యా విద్యల్లోకేవి—స్థుట బహుకవితా
కీర్తిరాజ్యం భువక్తి. 3 శ్లో॥

- 7 ఆశ్వహిక్తు పగుహ్య భావ పిశునైరు త్కర్ణితై
లోమభిః సశ్వేషు చ్చప్స కిలేషు కుల్యకులమ్మనా
ననోద్వీక్షితః
- 8 స్నేహావ్యాఘరితేన భాష్పగుణితా తత్వేక్షితా
ఫక్షుమయః సితాభిసీతో నిర్మత్య నిఖిలాం పా
హి ఏవమర్చ్యమితి 4 శ్లో॥
- 9 ద్విష్టా కర్మాణ్య నేకాన్యమనజ సద్రసాన్యదృశ్య
తోద్భిన్న హ్నాభావైరాస్యావయ.. కేచిత్
- 10 వీర్యైర్దై పాశ్చకేభిర్ధర్మణము సకతాన్యశ్చ వృత్తే
పృజ్ఞామేవితై... 5 శ్లో॥
- 11 సర్వగామేషు స్వభుజవిజితానిత్యము చ్చాపకారాః
శ్వఃశ్వోమానపరి... 6 శ్లో॥
- 12 లోహోస్తుంకై మృటబహురస స్నేహపుష్కరానోభిః
పశ్చాత్తాపం... మాంసాన్యవనం? 6 శ్లో॥
- 13 ఉద్వేలాదిత బాహువీర్య రథసాదేకేయే నత్తు
లాదున్ముల్కాన్యశ్చురవాగనేన ౧.....
- 14 పండ్రాగ్నిహను తైవ కోటకులజం పుష్కాహ్యయే
కీర్ణలా సూత్యనే...తట..... 7 శ్లో॥
- 15 ధర్మపాపీరీరబంధం శశికర శుభయః కీర్తయః
స్వపశానానై దూష్యం తత్త్వేభే ప్రశమ... తారం
- 16 అగ్నియః సూక్ష్మార్థః కవిమతి విభవోత్సాగణం
చాపి కావ్యం కోనుస్యాన్యోన్యసన్ స్వాద్ధుణమతి వి
గుహం ధ్యానసాహితీం యయేకః 8 శ్లో॥
- 17 తిస్య వివిధసమగ శతావతరణ దక్షిన్య స్వభుజుల
సంకర్మిమైక చంద్రః పూర్వాంకాన్య పరశు
శరశంకుశక్తి పాపిసాతోమర
- 18 భిందిపాల నారాచ వైతస్తి కావ్యనేక పరివరణ
వివిధాకల విగితతాబ్జ శోభాసముదయోపచిత
తాన్తరవర్జితః
- 19 కాసలక మహేష్వరి మాహాకాన్తారక వ్యాఘ్నిరాజ
కాంశక మర్జరాజ పైస్వపురకమహేష్వరి కాటూ
రక స్వామివత్తైర్జిహ్వక దమన కాశ్చేయక విష్ణు
గోపామయక్తక
- 20 నీలరాజ వైశ్ణేయక హస్తీవర్త పాలకకోగిసేన
వైవరాట్పతిక కుచేర కాన్తల పురక ధనన్తయ పృ
భృతి సర్వపక్షిణాపధరాజ గిహణ మాయేను

- గృహనిత పృతాహన్తి శ్రీమహాభాగ్యస్య
- 21 రుద్రాదేవ మతిం నాగదత్త చంద్రవర్మ గణపతి నా
గ నాగసేనాద్యుత్త రుది బలవర్చ్యుద్య నేకార్య
వర్త రాజ పృథ్వీశ్చంద్రోద్భుత పృథావమ
హాశః శరీచార కీకృత న్యాయ వికరాజస్య
- 22 సమశిల దవాక కామయాన సేపాల కాన్తప్ర
రాది పృథ్వీస్త్వ నృపతి భిల్లాల నాన్త నాయన
యాగేయ మద్రీకా భీమోద్భుత నవశానీక కాక
ఖరపరికాది భిశ్చ నర్వకరదానాజ్ఞా కరణపృణా
నాగమన
- 23 శరీతోపిత పృథ్వీ శాసనస్య కేశభిష్ట రాజ్యో
త్సన్న రాజవంశ పృథిపాసహాద్భాశ నిఖిల భువన
విదరణశాస్త్ర యశసః దైవపుత్రీ సాహి మహాను
మహి శాకమురుక్షేః దైవపుత్ర కాదిభిశ్చ
- 24 నర్వ ద్వీపవాసి భీరాత్మ నికేనవ కన్యోపాయన దా
న గరుత్మదేహి స్వవిషయ భుక్తికానన యాననా
ద్యుపాయ సేవాకృత బాహునిర్య పృథర ధరణి
బధస్య పుకవ్యామచితీ రభస్య
- 25 సుచరిత శతాలమ్బుతానేక గుణ గణోత్సక్తి భి
శ్చరణ తలపరీయప్రాన్య నరపతి కీర్తః సాధ్వ్య సా
ధూదయ ప్రలయ హేతుపురుషన్యా చిత్తస్య భక్తి
వసతి మాత్రీగ్రాహ్య మృదువృదయ స్వానుకిం
పావతో నేక గోశత సహస్ర ప్రదాయకః
- 26 కృపణదీనానాథాతుర జనోద్ధరణ సమస్త్రీప్తి
ద్యుపగత మనః సమిధస్య విగృహతో లోకాను
గ్రహస్య ధనవపయశ్చేద్యాత్మక సమన్య స్వభుజ
బల విజితానేక నరపతి విభవ ప్రత్యర్పణానిత్య
వాప్రతా యుక్త పురషస్య
- 27 నిత విదగ్ధమతి గాంధర్వ లలితైర్వృషిరేత తీర్థత
సతిగురు కుంబుర నారదా దేవీప్యజ్ఞ నోపతీవ్యా
నేక కాన్య క్రిమీమృగః పృథిక్తి కవిరాజ శ్చ
స్య నుదిరస్తాత వ్యాసే కాదభ్యుదా రాచరిత్య
- 28 లోకసమయక్రియాన విధానమాశ్రీ మానుషస్య
లోక ధామ్నా చేవస్య మహారాజ క్రిమీమృగైరన
పాత్రీస్య మహారాజాధిరాజ క్రిచ్చన్ద్రగప్త పుత్రస్య
- 29 తిచ్చవికాహిత్రస్య మహాదేవ్యాం కుమార నేవ్యా

మత్స్యస్త్వ స్వమహారాజాధిరాజ శ్రీసముద్రగుప్తస్య
నర్వపుణ్ది విజయ జనితోదయ వ్యాప్త నిఖిలా వని
తలాం కీర్తి మిత్రస్త్రి దశతి

- 30 భవనగమనా వాప్త లలిత సుఖనిచరణా మాచక్షణ
ఇనభువో బాహురయను స్ఫిరితః స్తంభః యస్య
పృదాన భుజవిక్రమ వృశమకాస్త్రు వాక్యోదయై
రుస్య పరిసన్నయో స్ఫిరితమనేక మార్గంయశః
- 31 పునాతి భువన లలితా చమపతేర్వహస్త ద్భుజానిహో
ధ పరిమోక్ష కీర్తిమహాన్తాన్తాంపయః ఏకస్య
కాన్య మేమామేవ భట్టారక పాదానాం దాసస్య
సమీప పరివర్తణామగ్రహాన్వీలి తమతేః
- 32 భాన్యట పాకఃస్య మహాద్భానాయక ధ్రువభూతి
పులిన్య సాధివిగ్రహిక కుమారా మాత్య మహాద్భా
నాయక పారిషేణస్య నర్వభూత హిత ను
భాయాస్తు
- 33 అనుష్ఠితంచ పరమభట్టానిక పాదానుధ్యాతేన మ
హాద్భానాయక తిలభట్టకేన.
- అ ర ము .

- 1—4 పంక్తులు సరిగాలేవు. గనుక మొదటి రెండుశ్లోకములు
పోయినవి.
- 5—6 పంక్తులు- ప్రజ్ఞామంతులన్నే హమచేత సుఖ
మైవ మవన్యులనాడును, కాస్త్రోత్సార్థమున సంర
క్షించువాడును, సత్కాన్యముల ఆదయను చేయుపు
నట్టివాడని బుద్ధిమంతుల సద్గుణము యాన్వితచేత
సాధించి విద్యుల్లోకమునందు బహుకవిగా కీర్తిరా
జ్యము ననుభవించినవాడును, 3||
- 7—8 పంక్తులు- తననమానకులజాల నింత్రాకాంత
వదనముచే చూడబడుచు సభ్యులు సంతోషమును
లొందగా, తండ్రిచే రాజ్యభారమునకు 'తగినవాడ'
వనిపించుకొని, పులకాంగియై నట్టియు, అనందభా
ష్యములతో నిండినకన్నులుగలిగినట్టియు, తండ్రిచే
'ప్రేమతోపలుసాల్లు చూడబడి, ప్రపంచమంతయు
రాజ్యముచేయుటకై నియమింపబడినట్టివాడును. 4||
- 9 - 10 పంక్తులు- అనేక అసాధ్యపుషులు చేయుట
చేత ప్రజలకు అత్యంతమోహమును కలుగజేసినట్టి

వాడును, ప్రజామయు లాచరించుచు తన రక్ష
ణకై చూచువారిని పోషించువాడును, 5||

11-12 పం|| దుష్టుల నెల్లప్పుడు యుష్టులులందు
జయించునట్టివాడును... 6||

13-14 పం|| అనివార్యమైన స్వభుజబలపరాక్రమము
చేత ఆచ్యుత, నాగసేనులను వారిని నిర్మూలము
గావించి, కోటకులబాండగువానిని తననేలచే
పట్టించి, పుష్పపురము (పాటశీపురము) వద్దసా
ఖ్యమునొందునట్టివాడును, 7||

15-16 పం|| ధర్మమునకు నిలయుమును, దిక్కులకు
వ్యాపించి, చంద్రునిబోలిన కీర్తియు, సమస్తవస్తు
వులయొక్క తత్త్వమును తెలుసుకొనవాలిన బుద్ధి
యు, జేదాధ్యయనసూక్ష్మార్థమును, కవిహృద
యమును (చునత్కృత్తిని) వెల్లడిచేయు కవనమును,
ఇంతే సకలగుణములునుగలిగి ధ్యానపాత్రుండగు
నట్టివాడును, 8||

17-18 పం|| వివిధములగు నూలుయుద్ధములుచేయుటయం
దు శేర్పరియు, స్వభుజ బలపరాక్రమకాలియు,
పరశు, శర, శంకు, పాగిసాసి, హోమర, ఛింది
పాల, వారాధ, వైతస్తిక మొదలగు అనేకబాణ
ములచే గాయమునొందిన అంధసుగుశరీరము కల
వాడును, 9||

19-20 పం|| [వక్షిణ] కోనలదేశపు మహేంద్రరాజును,
మహాకాంతార [చండకారణ్య] దేశపు వ్యాఘ్ర
రాజును, కారాగోదేశపుమంతరాజును, పితాపురపు
మహేంద్రుని, కొత్తూరుదేశపుస్వామిదత్తుని, ఇరం
డవల్లిదమనుని, కంచివిష్ణుగోపుని, ఆముక్తదేశపు
నీలరాజుని, పెంగి [వేగి] దేశపుహస్తవిర్యును, పాలక
[పాకనాడు] దేశపు ఉగ్రసేనుని, దేవరాష్ట్రపు కు
జేరుని, కాస్తలదేశపు ధనంజయుని, ఇంకాఇతరస
ర్వదక్షిణావభారాజులను పట్టుకొని, అనుగ్రహించి
విడుచుటచేతగలిగిన ప్రతాపముతోగూడిన మహాభా
గ్యశాలియైనవాడును, 10||

21 పం|| రుద్రాక్ష, మతిల, నాగపత్త, చంద్రావర్త.
గణపతి నాగ, నాగ సేన, ఆచ్యుత, నంది, బలవర్షాది
అర్యవర్తరాజులను సమూలముగా నాశనముచే

యుటచేత వృద్ధిపొందిన పృథ్వివముగలవాడును,
నీల ఆలవిక రాజులను చరిచారకులుగా జేసికొన్న
వాడును, 11||

22 పం|| సువత్స, డవాక, కామరూప, నేపాల, కర్ణు
పుర, మొదలగు సరిహద్దురాజులును, మాలవ, అఙ్గ
నాయన, యాదేయ, మాద్రక, ఆభిర, ప్రాహ్లాన,
సనకానీక, కాక, ఖరపరిక, మొదలగు జాతుల వా
రును సర్వవిధములైన పన్నుల నిచ్చుచు, రాజాజ్ఞ
లను శిరసావహించుచు ప్రజాసంబులాచరించు
చుండుట చేత ప్రబంధకానమండును, 12||

23-24 పం|| భ్రష్టులై రాజవదనీ కోలుపోయిన అనేకరాజ
వంశములను తిరిగి స్థాపించుటచే లోకమంతయు
వ్యాపించిన కాంతి యశస్సు కలవాడును, దైవపుత్ర
సాహి సాహససాహి కాక మరుష్ట సింహాళ
మొలగు సకలదీప్తిపవానులు 13త్తనిచేవనము, క
న్యాదానము, గరడచిహ్నుముల నిచ్చుట, శ్వబేళ
ముల వశీకృతమా చేయుట, రాజాజ్ఞలను శిరసావ
హించుట, మొదలగు వినయపూర్వకముగ నేవలం
చేయుటచేత గొప్పవీర్యముతో ధరణివంతయు
బంధించినవాడును, భరామియును సాటిలేనివాడును, 13||

25 పం|| సుచక్రిములచే నలంకరింపబడిన తనసుగుణ
సముదాయపు వెల్లువచేత ఇతరరాజుల కీర్తిని అను
గంట తొక్కివేస్తటివాడును, అశేద్యుండును ఉత్ప
త్తి లయములకు కారణభూతుండును, చింతగర్భియుం
డుటచేత భక్తి వినయములచేతనాకర్షింపబడు మృదు
హృదయముగలవాడును, అనేకతనహానోదాన
ములు చేయువాడును, 14||

26 పం|| కృపణ, వీన, అనాథ, జనులనుఉద్ధరించుటయందు
దీక్షగలమనస్సుగలవాడును, లోకమనంతకునుఅనుగ్ర
హముచూపు నిగ్రహముకలవాడును, ధనద ముణ
ఇంద్ర అంతకులకు సరిసమానుడును, తనయొక్క భుజ
బలముచే జయింపబడిన రాజులవిభవము హెచ్చుచే
యు అనుచులుగలవాడును, 15||

27 పం|| తనయొక్క కుశాగ్రబుద్ధి బలము, గాంధర్వ విద్య
లవల్లను, కాశ్యప తుంబురు సరదాదులను సిగ్గుచర
చినట్లువాడును, విద్యజ్ఞులకు జీవకోపాధియగునట్టి

అనేక శాస్త్రములు రచించుటచేత కవిరాజు లి
డు సంపాదించి నట్టివాడును అనేక అద్భుతాచార్య
పుష్కలు చేయుటచేత స్తుతింపదగినవాడును,

28 పం|| లోకమున చేయవలసిన విధిక్యత్యములవల్ల మ
నుష్యుమాత్రుడైనను లోకమున నివసించు దేవుడును
మహారాజ శ్రీగుప్తని(పపాత్రు)డును, మహారాజశ్రీ
ఘటోత్కచుని పాత్రుడును, మహారాజాధిరాజశ్రీ
చంద్రగుప్తుని పుత్రుడును,

29 పం|| లిచ్ఛవిహాసిత్రుడును మహాదేవయైన కుమార
దేవికి పుట్టినవాడును అగు మహారాజాధిరాజశ్రీ
సముద్రగుప్తుని యొక్క, భూమి యంతయు జయిం
చుటచే గల్గిన కీర్తి, అతడు స్వర్గమున నప్పటికిన్ని
లోకమంతయు వ్యాపించి,

30 పం|| ఆతని కొదార్యము, విక్రమము, శాస్త్రరచన,
పతనము వీటివల్లను, మరింత విస్తరించి. అనేకమా
ర్గముల వ్యాపించి,

31 పం|| పాశుపతి జలాజాటమునుండి వెల్లువయై
పారు గంగాలోయమువలె ముల్లోకములు పరిభ్రష్ట
ము గావించెను. ఈకావ్యమును భట్టారక పాపదా
సుండును, తత్సూప మందుండుటచే గల్గిన అను
గ్రహములని బుద్ధిమంతుడును,

32 పం|| ఖాడ్యలపాకిండును, మహాదండనాయక ధృవ
భూతికుమారుండును, సంధివిగ్రహిక కుమారాచార్య
మహాదండనాయక : బిరుదుములుగల సారపేనుడై
యున్నది. ఇది సర్వభూతములకు హితమును
నుభుమున్ను, కలగజేయుగాక:

33 పం|| పరమభట్టారకుని పాదానుధ్యాతుండగు మహా
దండనాయక తిలభట్టుని చేత అనుష్ఠింపబడినది.

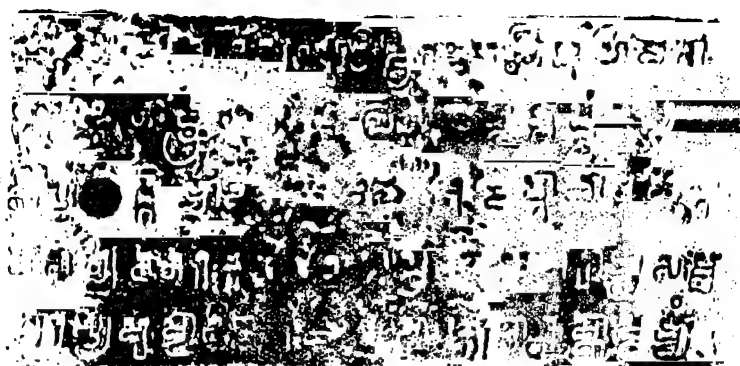
రా|| సు|| రా||

[4] త్రిలింగ తామ్రశాసనము.

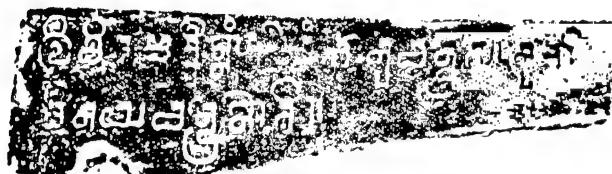
ఈశాసనపుత్రకు రమారమ రెండుసంవత్సరములకీతం
గంబాం జిల్లాలోని తెక్కలిగ్రామమునకు సమీపమున
నున్న త్రిలింగ యను గ్రామమున దీరికినది. దీనిని శ్రీ
యార లింగరాజ మిక్కొసంవీరులు సంపాదించి, మామిట్రు

లగు శ్రీయుత సత్యనారాయణరాజగునపు గారి కీర్త్య గా
వారు ఆంధ్రదేశీయేతిహాస చరిత్రాధికమండలి త్రైమాసిక
పత్రికయందు ఆంగ్లమున దానిని వ్రీకటించినది. కొన్ని సవ
రణలతో దానినిందు తెనుగున ప్రకటించినది.

ఇది దానశాసనముయొక్క అఖిరలేకు ఒక్కటిను
త్రీమే. తక్కిన రేకులు దొరకలేదు. ఇందు దాతపేరు కా
ని. ధర్మము కాని పేర్కొనబడలేదు. తేకు 6 తులముల న
త్తున్నది. నాలుగున్నర అంగుళముల పొడవున్న, రెండు అం
గుళములవత్తును, 1/5 అంగుళము దళసరియున్న గల్గియు
న్నది. తేకుమునప్రక్క 5 సంకులము, దెనకప్రక్క 250
కులము లిఖింపబడినవి. అక్షరములు బ్రాహ్మిలిపికెచెందిన
ప్రాచీనాంధ్రము. దానము స్రవర్ణ మానరాజ్యసంత్వరములనవే
యబడినది. విజయంబజ్యమనిగాని, గాంగేయశకమనిగానిచెప్ప
బడలేదు. అయినను దాతకలింగము నేలిన పూర్వ గాంగవం
శమును స్థాపించినవాడైనను కావచ్చును, లేదా ఆతనిత
ర్వాత రాజాకావచ్చును. ఈశాసనమును లిఖించినవాడు భా
నుచంద్రుని కొడుకు గు వినయచంద్రుడు. ఈశాసనమును
భూంకాసనమును, ఇంద్రవర్మ ఆయ్యతామ్రం కాసనమును చె
క్కినట్లు ఆశాసనములను బట్టి తెలియుచున్నది. ఈశాసనపు లి
పిగూడ ఆశాసనముల లిఖనము బోలియున్నది. ఈశాసనము
గుర్జారపుని కొడుకు గు దేవేంద్రవర్మయొక్క గాంగేయశ
కము 183, 184, సంవత్సరముల శాసనములను కెక్కినట్టియు,
అపూర్వ నటవంశమునకు కెందినట్టియు, మాత్రుచంద్రుని
కొడుకు గు పల్లవి చంద్రునికి సంబంధించినవాడుగా తెలియు
చున్నది. ఈశాసనముచే ఈ 28వసంవత్సరపు త్రిలింగిశాసనము.
ను, 81 సంవత్సరపు నాస్తివర్మ శిల్పముశాసనమును, 86,
87, సంవత్సరముల ఇంద్రవర్మ శాసనములను, చెక్కినవాడ
గుటచేత, చాలాపుష్కలమువరకుదీవించి, కలింగగాంగరా
జులచేత మెప్పుడవడినవాడుగా కన్పట్టుచున్నాడు. ఈశా
సనము చెక్కిన తర్వాత శాసనములు పూర్వ గాంగ శక
మును, పూర్వ గాంగ రాజులపేర్లను తెలుపుటచేత, ప్రస్తు
తిపు త్రిలింగి శాసనముగూడ గాంగ శకమునకు చెందినపూ
ర్వ గాంగ రాజుడై యుండునోపు. శాసనపు లిపిబట్టి క్రిన్దు
శకము అరితళరాజురంభమున ఇది చెక్కిబడియుండును.

రేకు—రెండవ ప్రక్క.

రేకు—రెండవ ప్రక్క.

కాననపు మూలము

రేకు—రెండవ ప్రక్క.

1. నల్లలపాపయ్య ప్రభుయధ్యక్షిరి మహా మహిమ
తం,
2. శ్రీకృష్ణానా ప్రభుయోన పాలనా మహిమ
సహస్ర
3. శివార్థ మొదలిహమిదం ఆత్మేష్టా నానచుర్తా
4. చతాన్యేవనర శేవనీదితి॥ కృష్ణమనరాజ్య సం
5. త్వరస్య అప్తావిశతిమస్య ఘోరణాకృష్ణాప్తమ్యం

రేకు—రెండవ ప్రక్క.

6. లిఖితయత్కిర్ణంవిదం భావభక్త్యమనానా

7. విషయశక్తిశ్చితి

రేకు—రెండవ ప్రక్క. మొదటి పక్క. మంతు
లలోను, పూర్వ గాంగులకాననములలో నుండు మూలాలు

వ్యాసశ్లోకములు వ్రాసినట్లుగా వ్రాసినట్లుగా. దానమును రక్షించుట
విలన గొల్పి పుణ్యమును, పాదుచేయుటవలన గొల్పి పాపభ
లమును విధించుటవలన. నాల్గవ వాక్యాంతమందును, విదవ
వాక్యమందును దానకాలము తెల్పుచున్నది. పృథ్వీమాన
రాజ్య సంస్కరము భవన, ఘోరణాకృష్ణాప్తమనాదు దాన
మివ్వబడినది.

రేకు రెండవ ప్రక్క. మంతు రెండువంతులలోను భావ
మందుని కొడుకు గు వియవంతునిచేత దానకాననము వ్రా
యబడి చెక్కిబడినదిగా తెల్పుచున్నది.

మహారాజ్యశ్రీ రాజ్యంతు నుబ్బరావుగారు

ఎం. ఎ. ఎల్. టి.

మూలము

మొదటిరేకు రెండవరేకు

శ్రీమత్సర్వభూతసుఖరమణీయ ద్విజయక
లింబునగరాత్మకల భువన నిమగ్నాత్మక నూత్రీధారస్య
భగవతో గోకర్ణాస్వామి న శ్రుణ్వకలములు పుజా
మాదవగత కలికలక్ష్మీ వినియయి నమ్రదా మాధారం
స్వాసిధారా పరిష్కర్తాధిపత్య కలికలక్ష్మీరాజ్యశ్రు
రుదధిరర్జు మేధుల వనితలపరిధి తిత్తామలములః అనేక
సమరసంతోభజనత జయశబ్దో గాంధ్య మలకులపరితప్త
ప్రతిపానితమానామిత సమస్త సామస్త మాదా

రెండవరేకు — మొదటిరేకు

మణి ప్రభామణిపుష్కరభో చరణో మాతాపితృ
పాదాను ద్యాతః పరమ మాహేశ్వరః శ్రీమహారాజో
హస్తిమర్మా కోష్ఠాక పత్తాన్యం హంధోలకగామే
సర్వక సమవేతా న్యుమియి న్నమస్తానయతి విశ్రమస్తు
వోయధాస్మాభి అస్మి స్వామి గిహరిక సకాశాత్మీ
త్యాధ్యధహలశ్య భాశ్చేదీ కృత్య వస్త్రాక్రమప్రతి
ప్ర మగ్రహరక్త్య త్యాసర్వకలైః పరిహృత్య మాతాపితృ
రాత్తనశ్చ పుణ్యాభి వృద్ధయే ఉరామల్ల నివాసి నే వత్సవ
గోత్రాయ వాజసనేయన నిహుచారిణ జయ

రెండవరేకు — రెండవరేకు

శర్మకణే కాత్రికకన్యస్తామ్యా ముదకపూర్వక [౦]
సంప్రీత తద్విదిత్యా స్వభూమి మనుపాల యతాం వక
నని త్వరితాధా కాయేతి సీమలిక్ష్మినిచాత్రి ప వే
క వల్లీకర్తృకః క్షేత్రీపాలీ తతో ఘోషణవాప్యః పప్తి
మసారీ తప్తః పునరిసి క్షేత్రీపాలీ దక్షిణం హ్యుత్తరివ
న్న సీమాని కాపవ పశ్యమేవ క్షేత్రీపాలీ తతోవల్లీక
తతఃకృత్రిమా పాపాలపక్షః ఉత్తరేణాసి క్షేత్రీపాలీ
తతోవల్లీకః పునర్య క్షిక్ [౩] తోత్రావ్యక వల్లీకమను
ప్రాప్తి భవిష్యద్రాజభిశ్చాయ స్థానధర్మన పాలనీయః

మూడవరేకు — మొదటిరేకు

తథాప వ్యాసగీతః — బహుభిష్వక మధాదతా
బహుభిష్వకపాలితా యస్యయస్య యదాభూమి పై స్వత
స్య తదాఫలంస్య దత్తామృదత్రాంవా యత్నద్రీక్ష
యధిష్ఠిరమహీ [౦] మహిమతాంశ్చేద దానా శ్రేయో

నుపాలం పప్తివర్ష సహస్రాని మౌదతేదివి భూమిదః
అక్షేపా చామస్తాత తాశ్చేవ నరకంనేదితి | చిరార్థ
మాన వియః జననవత్ అశీర్షి కాతి కాదిన SII
ఇదం వినియదస్త్రీభామ తద్విన్యసాం కావనం గాజ
సింహస్య లిఖితం స్వభాక్షాయా

మూడవరేకు — రెండవరేకు

మణిలాగాగిగినిష్ఠేన సస్పిష్టా రాలివస్తుతే
శ్రీమతో ప్రతిపూజ్యస్య రిజాభివస్య కావనమ్ ||

తెలుగున అర్చనవిధిము.

శుభము. సర్వభూత సుఖరమణీయ మైన విజయ క
లింగనగరమునండి: — సకల భువన నిమగ్నాత్మక నూత్రీధార
రుదధిరర్జు భగవానుడును అగు గోకర్ణాస్వామి యొక్క
పాదద్వంద్వ ప్రణామము వలన నవగత మగు కలికల్ప
ము గలవాడును, వినియ నయసంపదల శాభారుడును. త
న అసిధారయొక్క సంచలన మాశ్రియచేత వశపలయకొ
నిన సమస్త కలింగరాజ్యము కలవాడును, ఛతుస్సముద్రిత
భూమండలమునంద్రునిధి గాంచిన నిర్మల మగు కీర్తికలవా
డును అనేక రంగములయందు జయశబ్దము నార్చించిన
వాడును, గాంగామలవల ప్రతిష్ఠించును, ఎడతెగని ప్రతా
పముచే వినిమతులగు సమస్త సామంత రాజుల మాదామణి
ప్రభామంబున పుంజములచే రంజితములగు పాపముల కల
వాడును, మాతా పితృ పాదసేవకుడును, పరమ మాహే
శ్వరుడును అగు శ్రీ హస్తివర్మ మహారాజా కోష్ఠ
కవర్తనీ ప్రదేశముందున్న హిందోళాగ్రామమునందు కూర్చి
యున్న కుటుంబినుల సంపదల ఇట్లు ఆజ్ఞాపించుచున్నాడు
మీకు తెలియుఁ గాక, ఏమనగా — మాచేత నిచ్చట ఆ
గ్రహరికుల యొద్దనుండి అధ్యర్థవల పరిణామము గల భూ
మి విక్రయించుకొనఁబడి, విభక్తమై ఆలందారిక ప్రతి
ష్ఠముగా నగ్రహరముగా ఏర్పాటుచేసి, ఏవిధమైన ప
న్నులు లేకుండఁ జేసి మార్తెని తండ్రుల యొక్కయు మా
యొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధికి, ఉరామల్ల నివాసియును
వత్సనగోత్రుడును వాజసనేయ కాశీయుడును అగు జయ
శర్మకొలుకు కాత్రికకన్యస్తామ్యామందు ఉదకధారాపూర్వక
మగ నీయఁబడినది ఈవిషయము నెఱింగి, శ్రీభూమిని

పాలించుకొను పత్తిగ్రహీతలకు ఎవ్వరును ఏవిధమైన కా
ధను చేయదగదు.

దాన మీయఁబడిన భూమిసరి వాడులు ఇతః—కూ
ర్చన నొకపుట్టు, అటుపైని త్రేత్రపాలి, అటుపైని ఘోష
ణవాపుయొక్క సన్నిమపాలి, అచ్చటినుండి మఱుల త్రేత్ర
పాలి, దక్షిణమునం దుత్తరమునందు వలెనే వాడులు. పశ్చిమ
మున త్రేత్రపాలి, అటుపైని పశ్చిమపాలి, అచ్చటినుండి మఱు
ల త్రేత్రపాలి. దక్షిణమునం దుత్తరమునందు వలెనే వాడు
లు. పశ్చిమమున త్రేత్రపాలి, అటుపైని వర్మికము, అటుపై
ని కృత్రిమ మగు పాపాణసంక్తి. ఉత్తరమునందు త్రేత్రపా
లి, అటుపైని వర్మికము, పిచ్చట మఱియొక వర్మికము.
తరువాత మొదటి వర్మికము అమకృమముగా వచ్చునా
తామును ఈ దానధర్మములను ఆమోదించి పాలించుచు
దురు. వ్యాస గీతలు కూడ ఇట్లే కలవు.

ఎట్లనగాః—అనేకులు ఎనుకను దానము చేసిరి ఇ
ట్లే అనేకులు అనుపాలించిరి. భూమి ఏయే కాలమున నె
వ్వ రెవ్వరి వశముననుండునో అప్పుడు వారివారికి కర్మల
యు లభ్యమగును. ధర్మజా!—స్వదత్తమునుకాని, పరదత్త
మునుకాని, భూమిని బాధ నొలయుకుండ రక్షించుచుండు
ము. మహానుభావులలో నుత్తముడ వగు ధర్మజా! భూమిని
దాన మిచ్చుటకంటెను ఇతరు లిచ్చినదానిని ఆమోదిం
చి పాలనము చేయుట యుత్తమము. ఇట్లు చేసిన దాత
యును, అనుపాలకుండును అరువదివేలండ్లు స్వర్గమునఁ గ్రీడిం
పఁగలరు. ఇందులకు ఆక్షేపించువాఁడును, ఆక్షేపకుని అ
నుమోదించువాఁడును అరువదివేలండ్లు నరకమునఁ గూలియుం
డెదరు. అనుక్రమముగా జరుగుదు వచ్చుచున్న విజయరా
జ్య సంవత్సరములు ౧౦ అగునేటి కార్తిక కృష్ణ ౧౫ దినము
నందు ఈ శాసనము భూమంత్రనూనఁడగు వినయచంద్రు
నిచేత రాజసింహుఁడగు హస్తివర్మయొక్క ఆజ్ఞ ననుసరించి
లిఖితమైనది. కరవాగ్రమునఁ దిప్పిబిప్పిగాఁ గొట్టఁబడిన
కపురొజాలు కలవాఁడును, క్రమింతుఁడును, రహస్యిఁడును
ను అగు గాంగసంక్తియునీ శాసనము.

రా॥ను॥రా॥

[6] ఇంద్రవర్ష అచ్యుతాపురము శాసనము.

[ఈతామి] శాసనము ఇండియన్ ఆంటిక్వరీయలి
య ప్రయరింపఁబడినది. ఈఅచ్యుతాపురపు తామ్రశాసనము
వలన కలింగరాజ్యాధిపుడగు చంద్రవర్మ యను రాజేంద్రుఁ
డు గాంగళక వర్షములు 67 లో వరాహవర్త నియంతం
సిద్ధార్థకగామియును నౌతమనగోతుఁడగు దుర్గశర్మకొ
నగినట్లు తెలియుచున్నది. గాంగళకము 87 వ సంవత్స
మునాఁటి ఇంద్రవర్మయొక్క శాసనమును, గాంగళకవర్ష
ములు 8౨ వాఁటి హస్తివర్మ శాసనమును వ్రాసినవా రొ
క్కరేయని “ఇందం వినుయ చంద్రేణ భూమచంద్రస్య సూ
నునా శాసనం రాజసింహస్య లిఖితం స్వముఖాక్షాయా”
యనుశ్లోకమువలనఁ జెలియుచున్నది. హస్తివర్మ తరువాతి
రాజే ఈ యింద్రవర్మ యని తెలుపుట కీ 67 వ సంవత్సర
పు శాసనముకంటె ప్రబలధారములెవ్వియునవసరములేవు.
మూలము.

మొదటిరేఖ, రెండవరేఖ.

1. ఓం స్వస్తి స్వస్తిత్వ రమణీయా ద్విజయ కలి
జ్జగరాత్పకలభువన నిర్మాణక,
2. సూత్రేంద్రస్య భగవతో గోకల్మషాస్వామివ
శ్చగణ కమలయుగల పరీదామా,
3. చపకత కరికలతో విజయనయ సంగదా మా
ధారః స్వాసిధారా పరి,
4. స్తుంధాధికత సకలకలిక్ష్ణాధిరాజశ్చశురువధి తరం
గ మేఖలావంతి,
5. ల పృథ్వితామలయాశాః అనేక సమరసంతోభ
ననిరజయశ్శ్రో,
6. గాక్షామలకుల పత్తిష్ఠః పరీతాపాతకానా
నితనము సామంత,

రెండవరేఖ—మొదటిరేఖ.

7. చూడామణి పృభానుగ్గణి పుష్కరంబిత చరణో
మాతాపత్య పాదానుధ్యాతః,
8. పరమమహేశ్వరః కీమహంజేంద్రీ వర్షా
వరాహవర్త వ్యాం సిద్ధార్థక గామే,
9. వర్మ సమకేశా నుగ్గుటుమ్మన స్వమాక్షాపమతి
విదితమస్తునో యథాస్థిస్థా.

10. తు రాజకటాక విశేషాలస్య భూ శ్చేదీర్ష్య
శ్చ వన్యకారైః పరిసర,

11. తేనా చస్తోర్గ్న పృతిష్ఠజ్యోత్స్వా మాతాపి
శ్చభ్యామాత్మనశ్చ పుణ్యాభివృద్ధయే గౌత,

12. మనగోత్రాయ చ్చవ్దోగన బిష్టవాఙ్మేదుర్గ
శమ్భూతే మార్క భట్టారికా,

రెండవకు—రెండవపుక్కి—

13. పాదానా స్తటూకా పృతిష్ఠాపన ముదగయశే
ఉదక పూర్వ కేతుస్తాభి స్సంపదన్తా.

14. తద్విదిత్వా స్వభూమి మనుపాలయతా [న్న]
కేన దిర్ఘిరీవాధా కాయ్యాసోమే లిబ్ధాని,

15. పూర్వేణ రాజతటాక పావస్తైదక్షిణేన చ
భృమేవ పరిపాల్యా వెత్తీక ద్వి మా,

16. ఉత్తరపార్వా కపాటస్సను పరిపాషణ స్తతః
సేష్టోన్యక పాషణ,

17. స్తతోధి మారతమద్వయా తతః కాకాధివృష్ట
శ్చేతి తటాకో దేశబద్ధమాతే నకేచి,

18. ద్విపూతః కాయ్యేణ భవిష్య దానిశ్చిత్వా
య న్దాన భక్త్యానుపాస్యన్త ధావ వ్యాసగీతా.

మూడవకు—మొదటి పుక్కి—

19. బహుభి వ్యకానుధాన్తైః సహుభిత్వానుపా
తా యస్యయస్య యదాభూని స్తస్య,

20. తస్య తదాఖలం ద్వింధ్వర్వ సహపాత్రిణి హౌ
షే దవిభూమివః ఆత్మేష్టా చామ,

21. మన్దాచ తా న్యేవ నిరకేనేతే॥ స్వపత్తాం చ
సత్తాం వాయున్తి యుధిష్ఠిం,

22. మహీమహిమతాం శ్చేష్టః దానా ప్రేయో
నుపాలనమతి ప్రవర్ధమాన విజయ,

23. రాజ్య సంవత్సరాః సప్తాశీతి (67) ప్రత్రాహ
వాస్యాం ఇదం వివయ చంద్రిణ,

24. పానుచంద్రిన్యమానునా కాననం రాజసింహస్య
స్వముఖాక్షాయా॥

అ ర్థ ము .

సర్వకాలములందును అందముగానుండుకట్టి విజయ
శక్తిగ నగరమునుండి, సమస్తలోకములు స్పృశించి నడిపిం

చునట్టి తగదుండుడగు గోకర్ణప్రామి పాదపద్మవ్యయము
ను నేమిందుటచేత పోగొట్టుబడిన కలికల్మషము గలవాడు
ను, వివయ, నయ, సంపదల కాథారమై నట్టివాడును, స-
ఖిత్వముచే నంహరించి, సంపాదించిన కలింగాధిరాజ్యము
గలవాడును, వాలుగు సముద్రముల కెరటములచే చుట్ట
బడిన భూప్రదేశము గల్లియుండుటచే వచ్చిన నిర్మలకీర్తి
గలవాడును, అనేక యుద్ధములందు సంపాదించిన జయశ్రి
య గలవాడును, నిర్మలమైన గాంగవంశమును పృతిష్ఠించి
నవాడును, తనపృతాపాతశయముచేత నకలసామన్తల
మణిపృభావసమాహములచేత పృకాశము నొందుచున్న
పానములు గలవాడును, తన తల్లిదండ్రుల పాదములు
సేవించువాడును, పరమమహేశ్వరుడును, అగ్రనట్టి శ్రీమ
హారాజ ఇంద్రివర్త శరాహవన్త వివిషయలోని సిద్ధార్థక
గామి మటుంబినుల నందఱిని ఆజ్ఞాపించి తెలియచేయు
నదేమనగా—

నాచేత ఈగ్రామము (సిద్ధార్థకము, ఈ సిద్ధాం
తము) సర్వవిధములైన వస్తులనుండి లభించుచు, సూర్య
సందులనున్నంతవరకు అగ్రహారముగా చేయుచునది. నా
తల్లిదండ్రులయొక్కయు, నాయొక్కయు పుణ్యాభివృద్ధి
కై గౌతమసగోతుండును, చ్చవ్దోగశాఖకు చెంది
నవాడును, నుగ్రహారాణియు, అగు దుర్గశర్మకు,
తటాకము పృతిష్ఠించునపు యనున దానవివృత్తి
నది. ఈవిషయము తెలుసుకొని ఆభూమి ఏవిధమైన
బాధలు లేక పాలించవలెను. తర్వాత భూమి సరిహద్దులు
ఇవ్వబడినవి. మూడు వ్యాసశ్లోకములు వాచియుబడినవి.
ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము నష్టాశీతి అనగా
67 వ ప్రత్రమాసము, అమావాస్యనాడు ఈదానవివృత్తి
నది. దీనిని భానుచంద్రిని కొడకగు వివయచంద్రికు
రాజసింహుని ఆజ్ఞాపకారము లిఖించెను.

రా॥ను॥రా॥

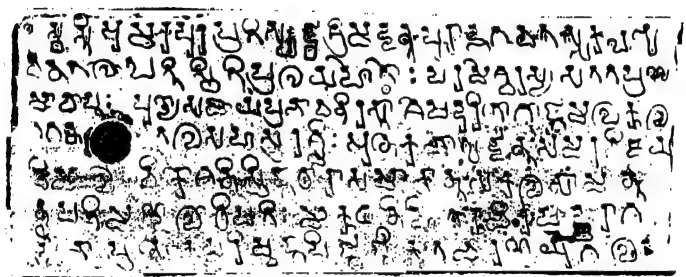
7 ఇంద్రవర్మ జర్జిరితామ్రశాసనము.

[ఈశాసనము ఆంధ్రీయము పరిశోధక మండలి
త్రైమాసికపత్రిక మాసవసంపుటము, మొదటి సంపుటలో
చుక్కటించితిని. ఇది జర్జిరితామ్రశాసనము అనెను
పరశురామపాత్రోగారికి ఓరకగా వాని నాని నా
కిచ్చిరి. ఇది మాడు రాగిశేకులమీద నాయబడినది. అం
దు మొదటి, మాడవ, శేకులమీద ఓకచుక్కనే వ్రాసెనను
శాసనమున 26 వంతులున్నవి. లిపి పాఠ్యము తెలుగు.
భాష సంస్కృతము. కడపటి వ్యావర్జికములు రెండున్న
తన, మిగిలిన భాగములయందు వ్యయపాదములు నున్నవి.
శాసనపు లిపి స్వరూపము చిట్టియు, శాసనము ప్రవర్తన

న సంవత్సరము 39 దైయుడుట చేతను, ఈదాన శాస
నకర్తయగు కిమహరాజ ఇంద్రవర్మ అరవిందాన్ని పౌధ
మచరణమున రాజ్యపరిపాలన చేసెయ్యుండును. ఈవినిరాజ
ధాని పరిపాలకుడు. ఈతడు పరమేశ్వర పాదధిపతుడు. ని
ర్మలమైన గాంగకులమునే ఆకాశమున వెయ్యిమూర్తులవలె
ప్రకాశించువాడు. ఆ సేక [చార్వర్యం] ఏనుగులయొద్దము
లందు జయమునొందుటచే లొంగి పడియిడిన నకలసామన్త
రాజులు గలవాడు సాధువులక, సంధువులకు, ఆరిదనులకు
శరణునిచ్చెడివాడు. మాతా, పితృ పంచాను ధ్యార. త్రి
కిలింగాధిపతి. ఈతడొకడు నొందుటలో ఈతడే పూ
ర్వ గాంగరాజులలో మొదటివాడుగా గెప్పుటయన్నాడు.]

మూలము.

మొదటిశేకు, రెండవశేకు

1. శివస్తి అమరపుర పరిశిష్ట కిమహర రా
స్థగవతస్థకశేమ
2. వనతాశిష్ట స్తి పులయపాత్రో: పరమేశ్వ
రస్య సతతపితా
3. మామ్రా: పుణ్యసభ్యు మపి భావరత్న శేష మ
తతో, గాక్తామలకుల
4. గగనతల నహనిరక్త: ఆ సేకచామర్దస్త సమర
విజయ

5. విమలకోశవిష్ణుప్రభాతా నమాశ్రాస్త సకల
సామన్త
6. స్వతంత్ర మార్జాభివృద్ధి మనుట నిహిత దుచర
పద్మరాగ
7. పృథ్వీపరీవేదామృత్యుశ్చైత్యోర చరణ యు
గలలి

8 గుత్తార్జవుని కుమారుడైన ఇంద్రవర్మ పుల్లితామ్రశాసనము.

—

విశాఖపట్నము జిల్లాలో పాలకొండకు మూడుమైళ్లదూరమున నాగావలీవదికి దక్షిణపుటొడ్డున పుల్లి ఆను పల్లి టిగ్రామమున్నది. అచ్చట ఒక గృహముని వద్ద ఈవరాహు న్నది. ఈశాసనము మూడు రాగల రేకుల పైన వ్రాయబడియున్నది మొదటి రేకుకు, మూడవరేకుకు లోపటి పోక్కులయందును, మధ్యరేకుకు రెండు పోక్కులయందును వారితయున్నది.

వారితలో ఇట్లకొని ఘనములు కొన్ని యున్నవి. గాని మొత్తముపైన భాషమాత్రము శుద్ధసంస్కృతము. సంస్కృతముగాని పదము ఒక్కఁ 'తిరిలింగ' మే.

ఈవరాహ ఇచ్చినవారు సకల కలింగాధిపతులైన ఇంద్రవర్మ మహారాజుగారు. మీరు పుత్రాపకాలి ఆయిన గుత్తార్జవుని కొన్నారు. గంగవంశములో మణిపూస. మహేంద్రగిరి పైనున్న గోకర్ణ స్వామివారి భక్తులు. తల్లిదండ్రుల పాముల నే ధ్యానము చేయువారు.

తిరిలింగ కాపురముడు, బుద్ధుడ రాజుయుడు, శాశికన గోత్రీకుని, వేపవేదాంగ చారంగతుకు ఆయిన భవదత్త తర్క ఆనె వ్రాసినట్లుంటి భూదానము చేసిరి. కూరక రాష్ట్రములోనున్న భుక్కుకుర గ్రామములో ఒక భూమి ఉచితకర్మముగా దత్తముచేయబడినది. కార్తీక శు 15 న దానమివ్వబడ్డది. వరాహవర్మ మాన విజయరాజ్య సంవత్సరములు 149 పుష్య ది 20 వార్యుబడ్డది.

ఇక ఈశాసనములో పక్కాఁజేసియున్న స్థలములు:—

రాజుగారు దంతపురం మఠాలో ఉండగా ఈశాసనము ఇవ్వబడ్డది. శ్రీకామశేషమునకు సుమారు 12 మైళ్ళు పశ్చిమమున నాగావలీవదికి దక్షిణముగా ఒక పుస్త పాడుత్రైలు ఉన్నది. అచ్చట దంతవత్సరిని కోట పూర్వము ఉండేదని చెప్పుదురు. ఈత్రో నంటే పశ్చిమమున సిద్ధాంత

మనే గ్రామమున్ను. దానికి పశ్చిమముగా వారమండలమనే గ్రామమున్ను ఉన్నది.

ఈశాసనము మొదట మసోయిదా హస్త్యక్షుకుడయిన ధర్మచంద్రుని కుమారుడయినట్టిన్ని స్వాధికారి ఆయినట్టిన్ని సాంబ పుకోపాథ్యాయునిచే వ్రాయబడ్డది. మహామహత్తర శివశర్మగారు ఈమసోయిదాను అంగీకరించిరి. రవ్వరి ఆదిత్య భోగియొక్క కొమారుడయిన ఖండిచంద్రునివల్ల యీరేకులపై చెక్కబడ్డది.

—

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవప్రక్క.

1 ఓంస్వస్తి విజయవతో దంతపుర వాసకార్జు మేంద్రాచలః శివరపురితిః

2 తస్య చరాచరగురో స్సకలభువన విష్ణుః కైక సూత్రీధారస్య భగవతో గో—

3 కర్ణస్వామి వక్త్రరం కమలయుగల పరిదాహద్విగతకలికల జోగ—

4 క్షామలకుల లిలకస్వాసి థారాపరి స్తుందాధి గత సకల కలింగాధి—

5 రాజ్య ప్రవిరతి తతురు దధినలీల తిరగ్గమేఖలా ని నితిలామ—

6 లయతాః అనేకసమర సంఘట్ట విజయ జనితి జయ శబ్దప్రతాపోపన—

7 తనమస్త సామస్త మాదామణి ప్రభా మజ్జరీపుష్ప రజ్జితచరణమాతా—

8 శిశుపాదానుధ్యాతః శ్రీమద్దానార్ణవమానుః శ్రీమాన్మహారాజేంద్రవ—

రెండవరేకు—మొదటిప్రక్క.

9 మ్హా కూరకరాష్ట్రీ భుక్కుకురచ్చేద విష్ణుకామ్రుటు స్మిన్స మజ్జాపయతివి—

10 దిశమస్త వోయదాయం శిష్యదస్సప్తక కరిభరై పురిపృత్య చంద్రాకా పరితిష్ఠం కృ—

11 త్వమాతా శిశోరాత్త నశ్య పుణ్యాభి వృద్ధమే కాన్తికపాణా మాస్యాం సలిపూ [వృత్]

12 కం కాళిక వనోత్పాదము [మ] నృపనవిహారాచార
శే తిలింగవాస్తవము—

13 వ్యాయు శేవశేదాంగి పారంగాయ భవదత్త శిష్యుఁ
దేవమృత్యునందేవము—

14 విదిత్యామధోవి (తథో) గణాగా ముపనయంతి
[మ] సుఖం ప్రతిపదతేతి సీమా—

15 తిక్కాని చాత్రప్రవక్షిణక్రమేభోద్దవ్యానిపూర్వే
ణ వర్తకా దారభ్య పురము—

16 చ్చాయ యాజ్ఞాన వృక్షైశ్చో వర్తకైశ్చ
వర్తకసహితబ్ధైశ్చవృక్షైశ్చ—

రెండవ రేకు—రెండవ ప్రక్క.

17 శేవ కరవప్యతో త్రవ్యభృతి పురుష చ్చాయనా
పాపానామ్రయః పశ్యమే—

18 నపాపానాత్ పృథ్వీ పు [రు] వచ్ఛాయనా
పాపాణి ఏవతతోజ్ఞాన వృక్షైశ్చ—

19 స్వాపాణి క్షత్రియ పాపానా త్రవ్యభృతి పురుష
చ్ఛాయనా తిమిరవృ—

20 క్షత్త్ర స్వాపాణస్త తిక్కాపాట సంధి క్రిమేణ
పాపాణి వ్రత—

21 స్వాపాణి ఏవ తిక్కాపాటైః ఇంద్ర ధివ్యుత్పత్తి
రాజ్యప్రసాద—

22 మమతి ధర్మ క్రిమి క్రిమిమాణి మమతమయో
గావహర్యమహీ—

23 మమ శాసనైరన్యూనభిక్షానుపాలనయో (య) వ్యా
నగోతాశ్చాత్రిన్—

24 కాళిక బహుభివృద్ధి సుధావత్తైః బహు భిక్షానుపా
లితా యస్యయస్య.

మూడవ రేకు, మొదటి ప్రక్క.

25 యదాధూమి వ్రవ్య తస్య తదాఖలమ్ స్వర
త్తం వరదత్తం వామత్తాద్రక్ష—

26 యుద్ధిష్ఠిర, మహీమృగముతాం శ్రేష్ఠదానా (చే)
యోనపాలనమ్ పశ్యి—

27 వక్షాసహస్రాణి స్వగత తివ్యతి భూమిదః ఆత్మ
ప్రాచానమంతా వతా శ్రేష్ఠ—

28 సరశి వనీదితి ఆజ్ఞామహానాత్తరక వశిష్టా

ప్రవర్ణమాన—

29 విజయరాజ్య సంవత్సరం 100 40 6 [146] పుష్య
ది 21 విదిత మిందరాన—

30 నం పాస్త్య ధ్యక్ష ధర్మక సూనునా సవ్యాక
భక్తుతేన శాన్తుపురోహిత్యాయే—

నోత్పిల్లణ్ మాదత్యభాగిక తనయేన ఖడ్జివస్తే) కేతి.
మేనుగు అర్ధము.

ఓం స్వస్తి-విజయ సానమైన చంద్రపురమునుండి,
నవరాచర ప్రపంచక నిర్మాణమునకు శేలమూ సూత్రధా
రుడైనట్టిన్ని, మహేంద్రగుప్త నక్షత్రంబినట్టిన్ని గోకర్ణ
స్వామియొక్క పాదపద్మయుగళమునకు నమస్కరించుటచే
పోయిన కలిసాపము గలిగినట్టిన్ని, నిర్జలమైన గంగకుల
తలనుడైనట్టిన్ని, తన స్వంతఖడ్గధారయొక్క తళుకుచే
జయించుచున్న సమస్త కలింగరాజ్యమునా పాలన చేయుచు
న్నట్టిన్ని, నాలుగు ఉపధులయొక్క తరంగములే మూల
తావుగాగల సమస్తభూనాండలములనూ నిష్కలంక
మైన కీర్తిన విడనెట్టిన్ని, ఆ నేకమైనయుద్ధరంగములయంద
ను గలిగిన జయభేరియొక్క ఆడంబరముచే నమితులుగా
చేయుచున్న సమస్తరాజులయొక్క శిరస్సులపైనున్న కీరీట
ముల యందనువర్చిచేసిన మణులయొక్క కాంతులు పడుట
చే నాలుగుప్తులు చేసినట్లు రాణిందుమన్న పాదములు గలి
గినట్టిన్ని, మాతాత్మల పాదములచే నమింపట్టిన్ని, ప్రతా
పవంతుడైన గుణార్ధపురి కొమారుడైన ఇంద్రవర్మ మహా
రాజు, కూరిక రాష్ట్రములోనున్న భువనవర గ్రామపు
వ్యవసాయగాంధర్వకు ఇచ్చిన తాభిరు:—

ఈభూమికి పరిపూర్ణులు ప్రసాదము రీతిగా చేపట్ట
బడిన. ఇచ్చట దానధర్మము సామాన్య లిప్యయినది.

ఇకనుండు పాలనచేయు రాజులకు ఇట్లు విజ్ఞాపించు
చున్నానను. హస్తచే గాని, వారసత్వముచే గాని, నాలుగు
సకాని లేక మరయేవిధముచే తిన్నెననా మీరు ఈరాజ్య
మును పరిపాలించినప్పుడు ఈపుణ్యదానమును జరుపవలెను.
ఇందు విషయమై వ్యాసుడు చెప్పిన శ్లోకములుగలవు.

ఇచ్చట మునుస్లోకములు చేప్పబడియు.

మహామహాత్మర శివశర్మగారి ఆశ్చర్యమనొంది ప్రసిద్ధ
మాన విజయరాజ్య సంవత్సర 146 పుష్య 20 దిన మందు
ఏనుగుల యుగమాని అయిన ధర్మశంకునిని కుమారుడు

సర్వాధికారి సాంబపురోహధ్యాయునిచే తూర్పున నడి.
ఆదిత్యభోగిక కొమారుడయిన ఖండిచంద్రునివల్ల చెక్కబడ్డది.

9 కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని చీపురుపల్లి తామ్రశాసనము.

(కారడ పరిధమసంపుటమునుండి)

మహారాజశ్రీ గొ|| రామదానుగారు, బి ఎ

[ఈశాసనము ప్రతిబింబములతో సహా ఇండియన్ ఆంటిక్వరీ 20 సంపుటమందు ప్రకటింపబడినది. ఇది విశాఖపట్టణం జిల్లాలోని చీపురుపల్లికి సమీపమున కనుగొనబడినది. ఈశాసనము మూడు రాగిలేకుల (7''×2'') మీద ను వ్రాయబడినది. శాసనపు లిపి ప్రాచీన తెల్ల-కన్నడము. భాష సంస్కృతము. శాసనవిషయ మేనగా, విషయనిధి యను బిరుదునొందిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు పూడి (జి) విషయములోని చెరువుర గ్రామమున నివసించుచు ఈదాన పట్టా యొసంగెను. సర్వస్థితి తాలూకాలోని ది మిలివిషయము లోని కల్వగొండ గ్రామమును ఇద్దరు పౌహిత్యులు కొ పంగెను. ఈదానము తన 18 రాజ్యకాలమున చివరిగి పాణ సమయమున నిచ్చెను. అనగా క్రీ.శ 632 సంవత్సరం త్రావిణమాసములో ఇచ్చెను దీనిని పట్టి దక్షిణకలింగము క్రీ. శ|| ఏడవశతాబ్దారంభమున తూర్పు చాళుక్యుల స్వాధీనము నుండెనని స్పష్టము.

మూలము

మొదటి రేకు-రెండవపక్క.

1 స్వస్తి శ్రీమత్పులుక్కల జలనిధి సముదితో నృపతి నితాకరా స్వ|

2 భూలతాభంగా నీమతరిపు న్నతి మకుటమణి ప్రభావిష్ణురితి చరణారవింద|

3 ద్వయాః సత్యాశ్రయ క్రిష్ణభమహంబః తన్మమియానుజః సైలజల|

4 వసగి విషయదుర్గేషు లబ్ధినిధిత్వాన్ విషమనిధిః దీనానాథ ద్విజపమవృష్టి|

5 ప్రవర్ణనట యాకాపధేనః యువతిషు మదనాయమాన చాచకరీరత్వాత్ మకరధ్వజ|

రెండవ రేకు-మొదటిపక్క.

6 స్యద్ధార్మ వేషు పరిమగ్నకలిప్రభావః అనేక సమరవిజయముదిత|

7 విమల యశోవిశేష విభూషిత పకలదిబ్బండలః మసూరివ వినయబ్జః ప్రిఘ|

8 రవపిఘక్తిః గురూరివమతిమాన్ పరమభిహ్మణ్యశ్రీవిజ్ఞేంద్ర మహారాజః

9 దిమిల విషయే కల్వగొం ప గ్రామాఢి వానినః క్షయం ది సస్థమవేతాత్ ఇమాం ఆర్థం ఆ|

10 జ్ఞాపయతి యథా అధీతావగత వేదవేదాంగస్య బ్రహ్మశర్మణః పాత్రాభ్యాం అభి|

రెండవ రేకు-రెండవపక్క.

11 గతస్వకాభా తోదిత స్వకర్మాన్తసాన తత్పరస్య దుర్దశర్మణః పుత్రాభ్యాం వేదవే|

12 దాం గౌతమానపూరాణ ధర్మశాస్త్రాధ్యక్షే కాగమ తత్త్వవిధ్యాం నాతమ గోత్రాభ్యాం|

13 తైత్తిరిక వరణాభ్యాం విష్ణుశర్మ మాధవశర్మభ్యాం పుకి విషయే చెఱుపూగ|

14 గ్రామాం అధివాసితః శ్రావిణమాసే చంద్రిగ్నిహణ నిమిత్తే సర్వకరి పరిహారే|

15 ఇతి అగ్నిహరీ కృత్యస్య పుణ్యాయం గోన్య యశోభిషేంద్రయే గ్రామియాం దత్తా అస్య|

మూడవ రేకు-మొదటిపక్క.

16 కైస్సిద్ అజినతాథా కరణీయ అతిహ్వాపగీతా బహువిత్ సమధానతై బహు|

17 భిక్షాపాపాలితో యస్య యస్యయదాభిమతి స్తస్య తస్యతాపలవ్

18 పప్తివప్తకానాప్రాణస్యరేవేదిధిధామిదం అక్షే ప్రాచానుమనాద తాస్యేవ సరళే

19 వసేత్ శ్రీమతి మత్సరకులే ప్రిసూతాః స్వభుజల ప్రితాపావసరిపు|

20 ర ఆజ్ఞప్తీ ఆలవిదర్శయః సం 10 8, మా-4, 5 10 5 .

10 శ్రీమాన్ సంవత్సర శాంతబామ్మాలి
తామ్రశాసనము.

[ఈశానము, తేమగున విభవ సంవత్సర ఆషాఢ మాస భారతీయందు శ్రీలక్ష్మీవారాముని హరివంధన జగన్దేవుగారును, మార్గశీర్షమాస భారతీయందు శేషును, ఆంధ్ర దశమీయోదహన పరిశోధకమండలివారి ఇంగ్లీషుత్రైవిషాదికప్రతిక, రెండవసంపుటకు, మూడు నాలుగు డికలలో ప్రసత్నవారాముని రాజగురువుగారును, ప్రకటించడమైంది. ఇది మూడు రాగిరేకులయిన వ్రాసుబడినది. అందు మొదటిరేకు మొదటిప్రక్కను, చూడవలెన రెండవప్రక్కను ఏసుయులేడు. ఒకరాగి కడిమునుమారు రేకులమర్చబడినవి. కడిముపు ముద్రగిడు వృక్షము, ముద్రమ మొదలగు విగ్రహములు చెక్కబడినవి. ఈశానము లిపి వ్రాసిన దేవనాగరి. భాష సంస్కృతము బిట్టినివరమున్న రెండు వ్యాసగీతములు తప్ప, మిగిలిన శాసనమంతయు గద్యమాటయిన నున్నది. శాసనకాలము ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య

సంవత్సరములు 221, ఆషాఢ పంచమి దినము.

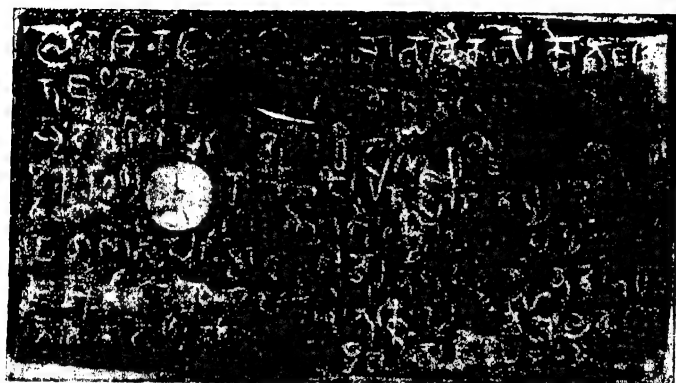
ఈశానము పూర్వగాంగవంశజును, శ్రీ అనంతవర్మరూపుడు అగు శ్రీమాన్మన్దవర్మ మహారాజుడై యున్నది పూర్వగాంగవంశపు రాజుల చిరుదుము లన్నియు ఇందుకూడ గలవు. ఈరాజు తనపరిపాలనము నందున్న “విఖిల్లిక” గ్రామనివాసులగు భౌగిక (ఆదాయపురున్ను ఏములుచేసేవారు)వారికి (నీటి శ్రీవా ఏములుచేసేవారు) పన్నుముఖంవరిని నమకూర్చి గుటుంబిలను [వ్యవసాయ దారులను] ఆజ్ఞాపించుట ఏమనగా—“ఏమిట తెలియబడు గాక! శ్రీమాన్మన్దవర్మదేవ మేము ఈ విఖిల్లిక గ్రామము ను మూర్ఖగ్రహకాలమగు [మా] పుణ్యాభివృద్ధికోరకు రాజపుత్రుడైన భూచి అను పేరుగలవాని ప్రమక్షమున భూపతిక, నివేశనహితముగను, కొండిన్యవనాశ్రులున్న, బ్రాహ్మణులను అగు ఆదిత్యవర్మ, మాత్రు శర్మ, మృగశర్మలను నవ్యవిధములైన పన్నులు, ఇతర ఆటంకములు తప్పించి అచంద్రార్కస్థాయిగా ఇవ్వబడినది.]

మూలము.

మొదటిరేకు, రెండవ ప్రక్క

1 ఓంస్వప్రయమరపురామకారిణ సర్వర్థమభిరమణీ మా	5 మణిర్భగవతోగోక్షస్వామినకన్యకను
2 ద్విజయవ శ్రీకలింగం గానానకాన్ మహేంద్రా చలా	6 లయంగలసిదావాదిహస్త సకలకలికలజ్యోతి
3 మలకిఖరప్రతివత్సవచాచగుళోనకల	7 గంగామలనులోద్భవనిజస్మితోధాగోపాధిరసక
4 భువననిర్మాణకమాత్రీధారస్యశాస్త్రమహా	8 లకలిక్ష్ణాధిరాజ్యప్రవితరచతురదధితరగ్ధమేష

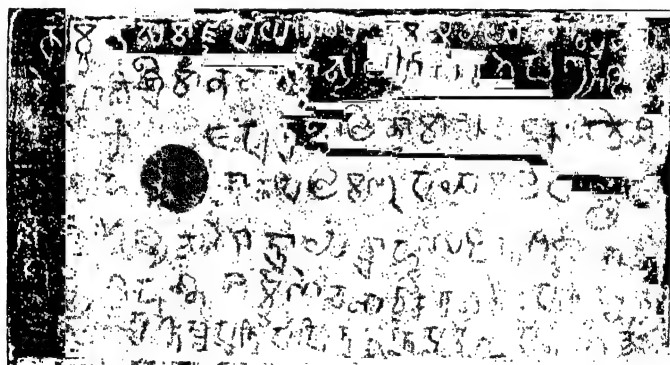
రెండవరకు, మొదటిపక్క.

లావనితలామల కాళాచార్యసంహిత

- 10 రజయశస్తి ప్రతాపావస్థమన్త సామన్త చక్ర
- 11 చూడామణి ప్రభావద్ధారణ్ణికభాగవర
- 12 మమహిశ్యోమాతావత్సపాదానుధ్యాతోనయం

13 నమదమహాక్షిణ్యోకాశ్యాదార్యసత్యత్యాగా

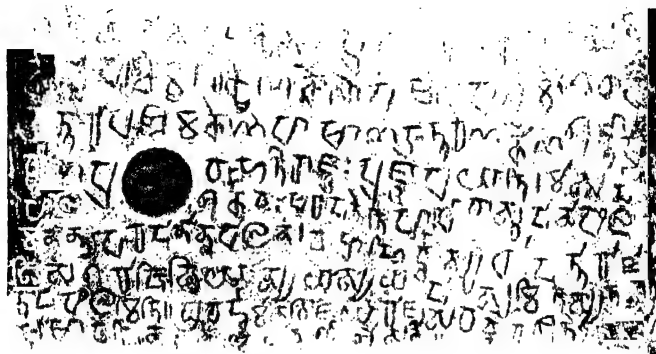
- 14 ద్వివిధసంసదామాధార శ్రీ అనన్తవన్త సూనమాహారా
- 15 జాతీమానన్తవన్తకాశరేయభక్తికి సాతిచిట్టాకాగా
- 16 మవానినోభాగికవారిక పరిముఖస్య సమవేతాం

రెండవరకు, రెండవపక్క.

- 17 కుమ్యసనమాజ్ఞాపయతి : దితమస్తునోయధాన్తి నోగా
- 18 మేస్తాభిశ్రీమానన్తవన్తకాశరేయభక్తికి సాతిచిట్టాకాగా
- 19 ధ్యాయే రాజపుత్రాభిలాషివామాధుఃపటకః నివేత
- 20 నమహిశ్యా కపిలమన్తపయమలేపః

- 21 కాన్తివ్యసనోతాయత్రాప్తానాదిత్యశర్మ కే మాత్తు
- 22 శర్మ కే దుగ్గశర్మ కేద సర్వకరభరైః చరిహృత్యా
- 23 నిష్టాంగి-పరిష్టాపరిహారితభిష్టాశ్మ గద్దోలిగానామ
- 24 గర్త సీమానేతు దక్షిణేశ్వరవహత దక్షిణేశ్వరీనామ

మూడవ శీలము, మొదటి ప్రక్క.

ము. ల. ము.

- 25 నేతునర్మదుదీణకోశే పాపా శ పశ్చిమేణానా
26 ఉత్తరపశ్చిమకోశే పాపాణఉత్తరేణ కాణగర్భాత్
27 త్వేణ ప్రవహతి రాజ్య ప్రజాపయతీ మాధూన
28 సులశస్త్రిమవరపత్నేతిపార్శవాన్యదానానా
29 మానన్య పరదానానానానా బహుభీష్మసూధాన
వత్సరాబా

- 31 భీ సగ రాధభీయన్యన్య దాదాభూయితేస్వతస్య
31 తదాసలమిత్తివర్ధమానవిజయరాజ్యసంవత్సరశే
32 అనాపదివర్ణమి ఉత్తీర్ణ శాసన

11 దేవేంద్రవర్మ చీడివలస శాసనము.

బ్రహ్మశ్రీ విద్వాన్ కట్టి వారిలు గా ర్చి
శాస్త్రిగారిని.

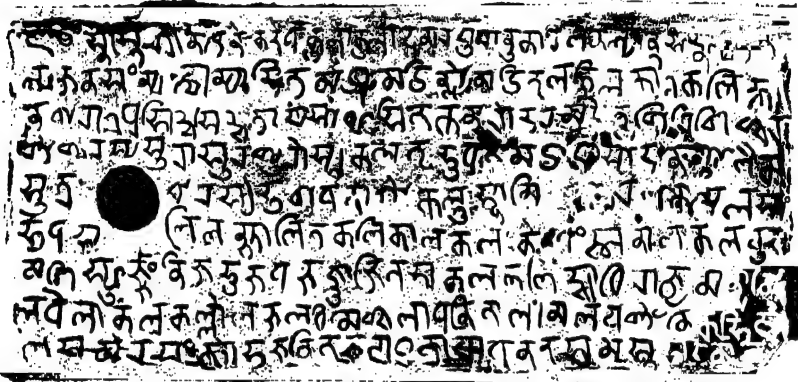
ఈ శాస్త్రము శాసనము గంబాముజిల్లా నరసన్న పేటకు
2 మైళ్ళ దూరమున నున్న చీడివలస యనవాకి పల్లెటూరు
నం నొక రైతునకు బాటిమట్టి శ్రీధ్రమండగా దొరికినది.
ఈ శాసనమున మూడురాగి తీకులు గలవు. అంకు వాటి
తీకు మొదటి ప్రక్కను ఏమియు వ్రాయుటలేదు. అం
నొక శంఖము మార్చియు చెక్కబడినది. మూడవ తీకు
రెండవ ప్రక్కను మూడుపంక్తులలో శాసనవిషయమును,
దానికింద నంకుళముదామున నొక పూవు రెండు మొగ్గలు
[అకులు] గల తామర తీగ యును లిఖింపబడినది. ఒక్కొక్క
క్క రేకుపాదపు 8 అంకుళములు, చెడల్పు 3 స్వర అంకు

ళములు, దీదీపరి 1/5 అంకుళము. ఈ మూడు శీకులకు ఉడ
మార్గమున నలయకు 9/10 అంకుళము మారుమున 3/5
అంకుళము వ్యాసము లరింగ్రమున గలవు. అరింగ్రములో
నండి 1, 7/10 ముక్కలొకటి, 12 అంకుళముల పొడుగుగల
గ గిడిముము మార్పులది దాని రెండుకోణమును రాజము
డికిగల యొకటిమట్టిలో సంధించబడినది. రాజముడికి
గల ఉప్పు గుడిచిముగా 2, 1/4 అంకుళముల పరిమాణము
గలది. మహారు 8/4 అంగుళముల దీదీపరి గలది. ముడికి
యం బడుగున నొక ననారకములము, దానిపై నొక పీఠము,
దానిపై బురుగునొనియున్న నందిగిరిహమున, దానిపై
పార్శవీవలసనాగిరిలో దీదీపరిదీపరివర్త యును గాజ
నామమును, దానిపై బుడికిగళయును, బోలిపోయియు
నది. శాసనమంబలిభాష సంస్కృతము. గామినామము
లు మార్చియు రెండుభాషాత్మకములే. ఇం దెనిమిది అను

ప్రభావోక్తములు నొక యింద్రవజ్రావృత్తును నొకవియోగ
సీమత్తమునాన్న వి.మిగిలినదిగ న్యుగానున్నది. శాసనగ్రంథము
ను రచించినవా రెవరో తెలియరాలేదు. 'ముఠ' పేర లిఖి
తం'' అని కలదు. ఆముఠపయేరడయిపోయెనుండు చేయి
యూహించువలసియున్నది

గాంగాదేశమున కలంకారమైన భూమిని వర్ణ
కుమారుడగు శేషేంద్రవర్మ గాంగాయనివర్ణమానవిజయ

రాజ్యసంవత్సరములు మూడునందల తొంబదియేడవయేట
మూర్ఖగ్రహణనిమిత్తమున కోలంబర్తనియందలి కందరి
వాడగామనాస్తవ్యులగు అదిత్యభట్ట యజుభట్ట ప్రహ
ఖులకు సీతేశ్వరేశమును సర్వకరపరిహారముగా దానము.
చేసెను. ఈశాసనము నందీసిని వంతావలి విస్తారముగా
విస్తరింపబడలేదు. ప్రతిగ్రహసంభారద్వాజగోత్రము

మొదటిరేఖ, రెండవరేఖ.

శాసనములము.

1 కింశుప్తి క్రిమవశేక దేవకుల కులా నమర
పురానుకారిణ కల్పాననద్యుత్పాద	6 భవనలిలిత త్రికలికాలంకో గంగామలకుల
చుడా
2 ల్మనంమౌజ్యమోహితమహామోహము మెల
దిలకా కళింగ	7 మణి (8) పుష్కరం నీలభజ (వజ్ర బ్రహ్మ) జతనక
లకలింగారాజ్య (9) ముందాని
3 మగరాత్ ప్రసిద్ధిస్థితాసాధ్యశీతస్థానోమ
మహేంద్రాధిప	8 లతేలాకులకల్లాల నిలధిమేఖులావని తలమలము
శోకేశభిష
4 శేఖరస్య సురానురగునో స్వకలస్యభవమహా
సానినికై	9 లవమరనంత్రి భజరేజమంద్రీరాసావననమన
సామంత
5 మూత్రధారస్య భగవతో గోకర్ణస్వామి నశ్య
రిణకమలసం	

- 20 దితం ధర్మమనిశం పశ్యపాశతే తేభ్యః [1]
అదిత్యభట్టయజ్ఞాభట్ట శండితపభట్ట
21 పృథుభృత్యః సిద్ధిగ్రామార్జిత గోవాదీతపం
జితేభ్యః భారద్వాజగోతేభ్యః [2] అజ్ఞే
22 కపతార్జ్యపృథ్వభారద్వా జపరేభ్యః [1] నా
ర్యగ్నిహోమస్తే సిద్ధి పృతేశం కన్త
23 లీలాడ గామద [2] సర్వకరపరిహారే చ
చంద్రార్జం యథోచితభోగభాగాది
24 నామధం పృథివసభృత తతః బ్రాహ్మణ్యేత
సిమాన్తానిలిఖం

- 25 నై ఈశాన్యాదిః సిద్ధిభాదివాడకన్తలివాదా
నాం త్రికుటే తింతిరీష్యత్ [2] త
26 తో వనరాచీ తత కృతానముద్ర [1] తత[2]
[పాచ్యదిః నైవవరాచీ తింతిరీష్యత్
27 సహితా యాత త్ సుల సహితవార్త [1] తద
కా [న్యా] శ్చేయం దిక్భూతలాపం [1] యా
28 తో పర్యంతత[2] లాస్య [2] తతో నే
నింబసహితా వనరాచీతతో వక్షిగస్యాం
29 దిక్ నైవ వరాచీ హరిద్రావృత్తసమర్పిత నా
ల్ల సహితా నైవతింతిరీషి

అదిత్యభట్టయజ్ఞాభట్ట శండితపభట్ట
పృథుభృత్యః సిద్ధిగ్రామార్జిత గోవాదీతపం
జితేభ్యః భారద్వాజగోతేభ్యః [2] అజ్ఞే
కపతార్జ్యపృథ్వభారద్వా జపరేభ్యః [1] నా
ర్యగ్నిహోమస్తే సిద్ధి పృతేశం కన్త
లీలాడ గామద [2] సర్వకరపరిహారే చ
చంద్రార్జం యథోచితభోగభాగాది
నామధం పృథివసభృత తతః బ్రాహ్మణ్యేత
సిమాన్తానిలిఖం

నూడవ రేఖ, మొదటి పక్కం.

- 30 పృక్షసహితా వార్త సహితా తత[2] నైలు
త్యాదిః తింతిరీష్యత్ పృథ్వయసహితా తత కన్త
31 లీలాడ లోలామృదివాడేవాదానాం త్రికు
టే వార్తక[1] తత[2] ప్రతిచ్యాదిః తింతిరీతాలప
32 శ్చేసహితా తత[1] లాల్లరీష్యత్ [1] తత[1] క
నైవనాడనాతినాడ సిద్ధి నాం త్రికుటే తాల
33 ద్యయహరిద్రావృత్తసహిత నైవ వనరాచీ భవి
వ్యవహారాంవాజ్ఞాతయతి పృథివాయ లోకపత్య
34 గ్రహితాచాపం నాగామికోహం పృథివో
బ్రహ్మిసాధారణ సర్వకరాధిపానాం భ

- 35 గోమధో భువిపాలయ [2] విదితం నియ
తం త్రి కూలం చరితం సవృపురాగభు
36 భృతాం తింతిరీష్య దినాని జీతం హరణా
త్పాలనమేవ వోహితం పాత్రే సమర్పణాడేవ కృతా
37 ద్దోహం నాధిపాశ తస్మిన్ మిత్ర మపుణ్యం
మ్యామాభూదితి నివేతం ఆచారవ్యాసః పద్దతాం చర
38 ఏతా మ్యాయత్నా ద్విక్షయధిష్ఠిరీమహిం
మహిం మతాత్తేజ్జవానాచ్చేయో నుపాలనం పక్షి
39 వర్ష సహస్రాణి స్వగ్రంథైర్భూమిదః ఆతే
ప్రా చానుమంతాదా తాన్యేవసరతే వనేదితి

నారాజు అంగిరసబార్హస్పత్యభారద్వాజుప్రవరాన్విత భార
ద్వాజగోత్రులు నగు అదిత్యభట్టు యజ్ఞభట్టు శండిదేవర
భట్టు మొదలగు వారికొకట నూర్యగ్రహణసమయమున
జంపలివాళుగ్రామమందలి సినిడిప్పిదేశము ఏవికనుగుప
న్నులు లేకుండ దానము చేయబడినది, ఆచంద్రార్కముగా
దానిని వారుఉచితభోగభాగాదులతో నుఖముగా నను
భవించుచు గాక.

ఈకాననమును రాళ్ళబండి నుబ్బారావుగారు ఎం.
ఎల్. టి. ఇంగ్లీషులో ఆంధ్రదేశీయేతిహాసమండలివారి ఇం
గ్లీషు త్రైమాసికపత్రికలో సంచి 2. భా|| 2. లో సంస్క
రించి ప్రకటించినారు.

మూడవ వజ్రహస్తుని చిక్కలవలస

కాననము.

[శ్రీముతి మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు]

ఈతామృతానవము ఉల్లాసు, కంబకాయ గ్రామ
ములకు పుట్టగా నొకమైలు దూరముననున్న చిక్కలవ
లస అను నొక గ్రామమునందలి రైతు తనపొలమును దు
న్నుకొనుచుండగా బయలుపడినది.

కాననమునందలి లిసి నాగరి, కాని యిప్పటి నాగరి
అక్షరములకు, కానోములోని అక్షరములకు- బాల వ్యత్యా
సము కలదు. అయినను ఇప్పటి నాగరి లిపి కాననమునం
దలి లిసియొక్క పరిధాను మే యనుట సప్తము.

కాననమంతయు సంస్కృతభాషలోఁ గలదు. గద్య
పద్యాత్మకము. కాననమున సంఘటించు స్తోత్రములు కలవు.
ఇవి శాస్త్రాలవికీర్తితము, మాలిని, వసంతతిలకము మొద
లగు శేర్షములు వృత్తములలోఁ గలవు. ఈకాననము గాంగ
వంశజులైన అనంతవర్ధాభిధానుడగు వజ్రహస్తుడేవునిది.
గాంగవంశజులలో పజ్జిహస్తుఁ డనుపేరుగల వారిలో నీతిఁ
డు మూడవవాఁ డగుటచే నీతనిని గాంగవంశవారికిఁగి
ని మూడవ వజ్రహస్తుఁ డందురు. ఈవజ్రహస్తువంశీయు
లైన గాంగులు ఆశ్లేయ గోత్రులు; వరమమాపేశ్వరు
లు; వరమ భట్టారకులు; త్రికలింగ మహీధుజులు. కానన
మున మొట్టమొదటి వారివంశ ప్రతిష్ఠితము. పిదప వజ్ర
హస్తుని వంశాను క్రమము తెలుపబడినది.

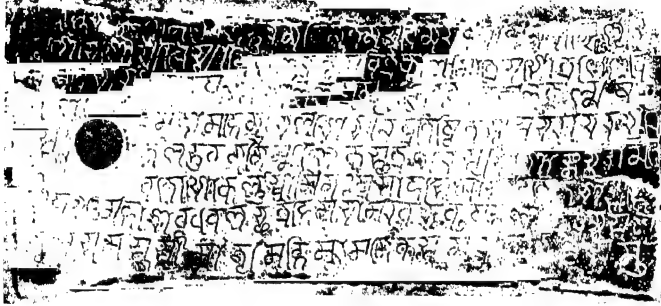
సూర్యుఁడు వృషభ రాసియం దుండఁగా. తొమ్మి
దివందల అయినవన శకవర్షమున చంద్రుడు ధనర్శగ్ను
న శాహిణిలోనుండ, అనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౦౩౨ వ
సంవత్సరము మే నెల మూడవతేది ఆదివారము రాత్రి ఎని
మిదిగంటల ఇరువదియేడు నిమిషములకు శుక్ల చక్షతృతీయా
ఆదివారము నాఁడు అనంతవర్ధాభిధానంబునం బరగు నీ
(మూడవ) వజ్రహస్తుఁడు సకలధరాంతలమును సంతరించు
టకుఁ బట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. శకము ౯౮౨-వ సంవత్స
రమున నీవజ్రహస్తుడేవుఁడు కోలువతఁచి విషయముగాని
కుద్దమాఖ్య గ్రామమును మల్లపశ్రేష్ఠి అనునొక వైశ్యునికీ
దాన మొనంగెను.

కాలరక్షయము.

అనంతవర్ధాభిధానుడగు వజ్రహస్తుడేవుఁడు మల్లప
శ్రేష్ఠికి కుద్దమాఖ్య గ్రామములు శాలివాహనశకము కర
(౨) వసు (౨) నిధి (౯) అనువానిచే నంతరిమగు
౯౮౨-వ సంవత్సరమున శాలికమాన పృథుమపక్ష తృ
తీగా సోమవారమున దాన మొనంగెను. శాలికశుక్ల
పక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచన గౌరీవీరమను నొక శైవ
ప్రతిము చెప్పఁబడియున్నది. వజ్రహస్తుడేవుఁడు పరమ
మాపేశ్వరుఁడని విశ్రింపబడిన వరమశైవుఁడు. అదిగాక
శాలికమానము శైవుల కత్యంతప్రీతి. అందువలన
శాలికమాన శుక్లపక్ష తృతీయనాఁడు ఆలోచన గౌరీవీ
రసందర్శమున మహారాజైన వజ్రహస్తుఁ డీదానమును జేసి
ంచును.

మూలము.

మొదటి రేకు; కెండవ పేడ.

1 ఓంస్వస్తి శ్రీకామభిలఘనవిమలయవయ
దానవాఃకీర్తన

2 త్యక్తావశ్యాయానామకావలంకృత
కాదామానేయగోత్రావామ్వి

3 మలవిచారాచారప్రణయనలపక్షిత్తుల
కల్మషము

4 పితామహునిహస్తావలంకృత
నవరావరగూఢా

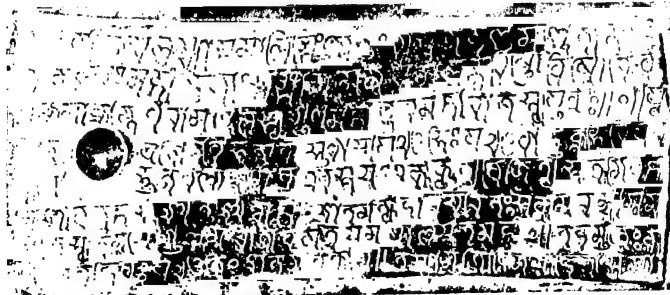
5 నకలభవనవిమలయవయ
మాదామనే

6 భృగవతోగోకర్ణకావలంకృత
మాసాదితైశ్శబ్దే

7 కీర్తనమహాశబ్ద
పునర్భలావనము

8 భృగవయవలంకృత
భృగవయ

కెండవ రేకు మొదటి పేడ.

9 పల్లవి విజయలయః సమాల్లిక్ష్మోస్తుంగ భుజవల్లమ
జ్జితానామ్

10 త్రికలిగమహాభుజాం గజ్జానామన్యయ మల
జ్జురిష్టా విజ్ఞానం

11 విక్రమాక్రాంత ధరామణ్డలస్య గుణమహాణ్డక వ
మహారాజస్య పుత్రశిరోపు

12 వ్యకామ్ భూపతిభిర్వికాభస్య మమథాయాప
చ్చాశిఃపచ్చాథా భూక్తభూరిపరా

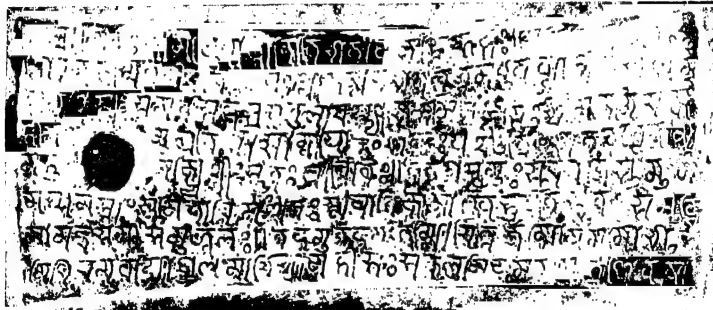
13 క్రమోభుజ వలాత్తామక ఏకస్వయమ్ ఏక్య
త్యజిత్యకృతునివహ

14 సక్రివజహస్తశ్చతు శ్చత్వారిమ్ శతమత్యుదా
రదితిఃసన్యాకామరక్షీర్తమా

15 తస్యతనయో గుణ్డరాజా సమక్రయమపాలయ
త మహిమ్ తవనాజః కా

16 మాణ్డకవదేవః పచ్చుతిలశత మ్మాకాన్ త
స్యానాదో వినయాదిశ్చ సమా

రెండవ శ్లోకం, రెండవ పేజీ.

17 వ్రీసో[క]తరఃకామాణ్డకాన్డతోజగత్తీకల్పభూ
రుహః యోరాజద్రాజత (1) మా

18 యోవజ్జిహస్తోవశిపతిః ప్రశోన్యవృద్ధగర్భల
భ్రమధుప వ్యాధిగగజ్జాన్డ

19 జాన్డ కిణ్డః సమదాత్మప్రసవతులో
యస్తాస్త్రివామగ్రణి స (1) కీమాననియబ్ధ

20 భీమస్యపతిగగజ్జాన్డ యోత్తంసకః పచ్చుతిం
శతమర్దకాన్డ

21 మధునకృష్ణీమ్ స్తుతఃపాథకాన్డే 31 తదగ్రి
నూనః సురరాజనూనానా

22 [స] మస్మయస్తాం సమితారి మండలః స్మపాతి
కామాణ్డక వ భూపతిభృకావం సమృద్ధి

23 మానర్థకవమాం సమజ్వలఃతవనతిదమ జన్మో
మహానో గుణ

24 నిధిరనవద్యో గుణ్డమాభ్యోమహిసః సకలమిద
మరత్తతీవహా

మూడవ శేకు, మొదటిపేజి

25 దేధాత్రీమయ మలఘు శేచో నిజ్జాతారాతివక్తః
శోచ్యైమాతురస్తస్య మ

26 ధుకామాణావోన్యః అతిస్మానసమేతా
మహానేకాల్లావింశంతిం

27 అథవజ్జింశన్త న్యనతిగ్ని మతాదభిలంబజీజ
నాగ్నిగణ్య కామాల్లావాత్కిస్త్రీ

28 పుగీయమానావదాతమధకీలే శ్రియ ఇవై
చుమ్మా న్యమపయఃన

29 యోనిధినముద్యవాశ్చయః సమజనినియమహ
దేవ్యా శ్రీవజ్జిహస్త

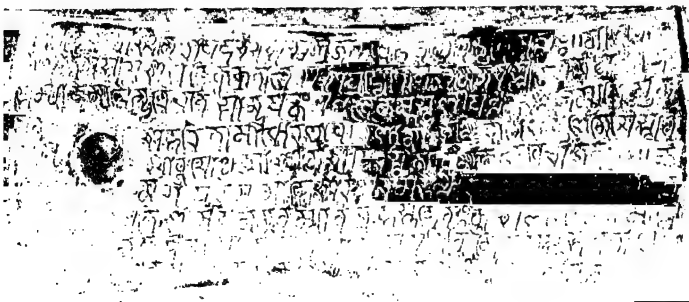
30 ఇతితనయ వియవ్యకునిధి సంఖ్యం యాతి
కాన్త సత్త్వే ది

31 న్యతిపుమధస్థే శోచిచే భమలగ్నే భనాపిచ
నిత పక్షేమాయావాశేజ్య

32 శిమా(య) యునినకంధత్రీప రక్షితం యో
భిక్షుః న్యాయ్యేనాతిసమమా

33 చుకుం తివ్యాన్యమగ్నేణ రక్షిత మహిమ
మహిపాత్రాశే నివ్యాధ

మూడవ శేకు, రెండవపేజి.

34 యశ్చ నిరఘాశ్చ నిరాపదశ్చ శశ్వత్స్రీహ
భువి భవంతి విభూతి మర్త్యైక వ్యాప్తేగర్భ

35 కులోత్తమస్య యశన దిక్పక్రీవారేశశి ప్రద్యో
తామలిశేన యస్యభవన పృష్ఠాద

36 సమృద్ధినా ధైర్యైరై రతిసాన్ద్రీబ్జపటలై
కుమ్భస్థలీ పట్టశే శ్యాలిమ్నస్తి పున

37 పునశ్చపాతా మాశోరవారణాక్ అనురాగేణ
గుణిసో యస్యప

38 త్తోమభాష్టయో ఆసిశే శ్రీనరస్య త్యా వసు
మాతే విరాజతే క

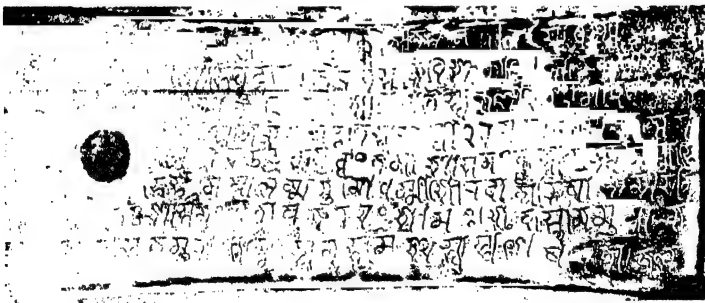
39 లిప్తన [X] రాత్వరమ మాహేశ్వర పరమభ
ట్టారక మహారాజాధిరాజ లి

40 కలిక్లాధిపతి శ్రీమదనన్తనమ్మాక పజ్జిహన్త
శేః కుశలీ సమస్తామాత్మ్య

41 ప్రముఖునపదా స్వమాచూయ సమాక్షాపయతి
విదితమస్తు భవతామ్

42 అవత్తానవివయోకోపదమాఖ్యగామిః సీమా
వర్ధిన్నో నన

నాలుగవ రేకు మొదటి పేజీ.

43 లస్థలః సవ్యకాపీదా విష్ణుక తనవస్తాక్కిం
క్షితి సమకాలం యావన్మాతావగో

44 రాత్తనః పుణ్యయశోభిర్బద్ధయేః కంఠమనధి
కాకాన్తే కాత్తికమానపృగ్

45 మపక్ష త్పత్రియా సోమనాతే దన్తగోత్రస్య
వైశ్యకులోద్భవః మధనాఖ్యః

46 తస్యపుత్రఃసోమనశ్రీప్తః తస్యభాయ్యూర్
రయపా తయోజ్జాతా మ

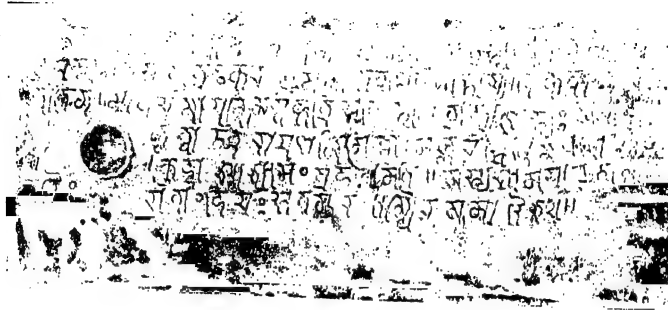
47 మల్లపశ్రీష్టయ శ్చచకపూష్పికాం తామరాన
సం కృత్య పృథివత్తేన్ద్రాభి

48 భృగ్భావిభి భుక్తమిపాలై మ్మహునో [౬]
భమ్మక గౌరవాత్మరీపాలనీయధి

49 రాజ్ఞః కాననం లభ్యై పునరయన్త్రామగ
గృహస్థానమద్యాన

50 స్థానంచిత్రమ రాధానోత్పన్న భూమిశ్చస్యస్య
శేషయత్యాః బల

నాలుగవశేకు; రెండవపెడ.

51 మూర్తిరాజ్య గామనివాసీ వర్ణపాపై ఉప
వన్యగోత్రస్య ద్విజోత్తమశివీ

52 బ్రహ్మకాండప్రకృతి కరంటపనాయక శివ
భూయ్యా రేకపాతయో

53 క్షాతేనా మాయవామకేనసహోగిశచిన్మ
కామ్యజ్ఞప్యక ఆగ్రహ

54 రంభాస్వా ఉత్తరానా నిమిత్తే మల్లయత్ర
క్షేప భారా భూవ్య

55 కం కర్తాభ్యగామింకదత్తమితి ఆస్యగా
వన్య ఉత్తన్న

56 కర్తా రాజ్ఞా (ం)దేయక శతమరి ధ్యానై
నిమిత్తకర్త

మూడవ ప్రజాహస్తాని బొడ్డపాడుకావనము.

(శ్రీయుత మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ గారు

నునారు ఇరువదేండ్లకింపట బొడ్డపాడు నివాసు
లైన వెలమనకు ఆపులనాయకుగారు లేమ హోదాకి
శూన్యదిక్కున ఏదిగజముల దూరమున నన్న పిమ్మ
లమున వరిపాగకు ఆనకులమగు పల్లముచేయుటకై శ్రీ
వృంధమండగా ఈశామృతానన మందు నొకటి ఈ
కావనము దొరికిన పలమునకు 1' 1/2 జముల దూరమున ప్లా
కీట్మైన యొకటింగను కూడ కావచ్చినది. దానికి ప్రార్థన
మున్న కేరు తెలియదుకాని యిటీవల బొడ్డపాడు గామ
నివాసులు మల్లికార్జునరాజు కేరిడిరి. ఈలింగమున కుత్తిర
దిశను ఇరువదిగజముల దూరములో 'లింగాలబంధి' అను
నన్నికొనేరు కలదు. కావనమునందుగల రాగశకులు అయి
దు. ఒకొక్కరకు పాదపు రాగ అంగుళములు; వీరి
3. 3 అంగుళములు. శేకులు కుడి, యెడమవైపుల కొంచె

ము పెడల్పుగను, నడిమిభాగమున కొంచెము నవ్వునుగ
నన్నవి. శేకుల ఎడమభాగమున అంగుళము ౮. అంగుళ
ముల దూరమునగల రంభాస్వామలగుండ నొక రాగి కడియమును
పొనినట్లు. శిద్ధార్థమున ఈశేకులను బంధించియున్నారు.
కడియముయొక్క వ్యాసము 3.౫. అంగుళములు. ఈకడి
య మొక రాగముచిక్కినది ఎరికింపబడియున్నది. రాజ
ముద్రికమీద స్ఫుటముగ నొకవంద చెక్కిబడియున్నది.
అనంది కొకపక్కల చంద్రుడు, అంకురము, నాగలి, శం
ఖము, వర్మము, నృపముగ ఇదియుని తెలియరాని దేవో
మరియొకవిన్నాము—ఇవి కలవు. పెదటిశేకు పెదటి
పెడమీదను, అయినవలెను రెండవపెడమీదను, వాగిత
యేదియు లేదు. పుస్తకమునకు అట్లవిధమున ఈకావన
మునకు ఈరెండుపెడలను ఉపకరించుచున్నది

కావనలింగ నాగరి. ఇది మూడవ ప్రజాహస్తాని
చిక్కాలవలన కావనము నందలి లిపిని బోలియున్నది. అం
యినలన అక్షరముల వివచనమున జెప్పవలసిన విశేషములు

చిక్కలవలన శాసనమునందలి వాటికంటె సేవియు శనబడవు. భాష సంస్కృతము: శాసనము వ్రాసిన వాడు చాల అశ్రద్ధతో వ్రాసేయువాడు;

ఈశాసనము కలింగ గంగవంశజుడైన అనంతవర్మ భిద్రానుండగు మూడవ పబ్బిహస్త దేవునిది. ఈరాజు కలింగ దేశమును కాలివాహనశకము ౯౬౦ మొదలు ౯౯౨ వఱకు, అనగా క్రీ. శ. ౧౦౩౭ మొదలు ౧౦౭౦ వఱకు పాలించినవాడు

మూ ల ము .

మొదటిరెకు, రెండవ పెడ.

1 ఓం స్వస్తి శ్రీ మతామభిలభువన విమలయ విమలదయాదాన దాక్షిణ్యనర్తక

2 భ కౌయ్యో దైమ్యోజా గుణరత్న పవిత్రీ రాణా మాతేయ గోత్రాణామ్ విమలవిచారాచార

3 పుణ్యసలిల ప్రక్షాలిత కలికాలకల్మష మషీ శామ్ మహామహేంద్రాచల

4 కిఖిప్రతిష్ఠితస్య సవరావరగురో: సకలభువన నిమృతానైక సూ

5 త్రధారస్య శశాంగమాదామజే బృహదతో గోకణ్ణా స్వామి: ప్రసా

6 దనమాసాదితైకం శబ్ధభేషణ్యమహాశబ్దం ధవల శ్చక్రహేమ

7 చామరపరవృషభలాఞ్చన సముజ్వల సుస్త సామ్రాజ్య మహిమా మనేశ

రెండవ రేకు: మొదటి పెడ.

8 సమరసభట్టనములబ్బం విజయలక్ష్మీ సమాలింగితో మృగభజదండము

9 ధ్వితానాంతికిలిజ్జనుహీభూజాం గణ్ఠానా మ న్నయమలంకిరిస్తే వికాస్తా రివ

10 వికమాకాస్తధరమణ్డలస్య గు (ణ) [మ] హణ్ణావ మహాజన్యత్రుతి:॥ ప్రావృణంభూపతి

11 భి విశభజ్యమసుధా యాపణ్ణాభి: పణ్ణాతాధు క్త్వా భూరిపరాశ్రీమా భుజబలాం

12 త్రామేక ఏకవ్యయమ్ ఏకస్వకృత్యవిజత్య శక్రకు నివహన్ కింజరపాస్త్రపురుశ్య

13 చత్వారి శతమర్త్యుదార చరితి: సహ్యామంత్రి త్సహ: తస్యతనూ [గు] ధ్వి మరాణావ

14 షకత్రియమాలయత్ మహిమ్ తదనజ: కా మాణ్ణావదేవ: పణ్ణాశ్రింశత మబ్ధరాజ్

రెండవ రేకు: రెండవ పెడ

15 తస్మానుజో వినయాదిత్య సమాస్తిని తతి: కామాణ్ణావాజ్ఞా(క) తో జగతీకల్పయా

16 యా: యోరాజదాజిత [ః] చాఘాయావజి హస్తావనీపతి: ప్రశోన్యదన్మదగన్ధబ్బ

17 మధునవ్యలీఢగణ్ఠాన్ణావ [న్] శిశ్య: సమదాత్ సేహస్రిమతుల్ యస్త్రాగిసామగ్రిణి

18 స [ః] క్రి మానయిబ్బ భీమ స్వపతి గ్రికా జ్ఞాన్యయోత్రం సక: పణ్ణాశ్రింశతమబ్ధ

19 కాన్యమభున క్విధీష్ క్ సుత: పాథకై: త దగ్రిమాన: సురరాజ మామ

20 నాసమన్య మస్తాం శ మితారి మణ్డల: నృపాతి కామాణ్ణావభూపతిభృకావం

21 పమృద్ధిమానాధనమా[ం] సముజ్వల: [త]దన తదనువాత్తి జన్మోప

మూడవ రేకు మొదటి పెడ

22 మానో గుణవిధిరవిద్యో గుణ్డమాఖ్యమహీశ: సకలమిదిమరక్షత్రిణి

23 పషాణిధాత్రీ వలయమలఘులేజో నిజ్జకా రాతిచ. ౧:॥ తతోద్వైమాతురస్తస్య

24 మధుకామాణ్ణావోన్మద: అవతిస్మావనీశుతా మబ్ధానాశ్వావింశతిమ్॥అభవ

25 బ్రహస్పతిరేగసుతాదభిగుణజనా[గ] [గ] ణ్య: కామాణ్ణావాత్రి-పిన్ద్రిత్ర

26 గీయమానావదార శుభక్తేకా:॥ క్రియవివైదు మ్భాన్యయ పయ: పయోను

27 నిధిసముద్భవాయాశ్వ య: సమజని వినయమహా దేవ్యా: కింజరపాస్త్రవి

28 తనయ:॥వియదృతుంభూంయాతి కాశ్వా: సజ్జేదివకృతిపునభస్తే రాహిణిశ్

29 లిగ్నేధమపిచసిరపక్షేనూయ్యోవాశేకృతి [ం] యా[ం]యుజనకలధరితిం

మూడవ రేకు; రెండవ పెడ.

30 రక్షితుం యోభిషిక్తః న్యాయ్యేన యత్రనమ
మాచరితుం త్రివర్గేణ మాగ్నేన ర

31 త్తతిమహీమ్ మహిత పృతాశే నిన్వ్యాత్వాఘ
యశ్చ నిరహాశ్చనిరాపదశ్చ శశ్వత్ప్రజా

32 భువి భవన్తి విభూతిమత్యైః వ్యాప్తే గజకుళా
శ్చ మన్య యశసా దిక్పక్యవాతశ [3]

33 పృవ్యోతామలిశేన యన్యభవనః పృహ్లాదన
న్ముదివా సిద్ధాంతై రతిసా

34 స్త్రీపజ్జ-పటై త్తమృతలీ పట్టకేష్వలిమృత
పునఃపునశ్చ [హ]

35 రితామహారజావారిదానః॥ అనురాగేణగుణి
న్యవహీము

36 భాబ్జనయోః ఆసీ శే శ్రీనరన్య వ్యా వనుహతే
ర రాశిః॥ కిల్బి

37 నగరాత్పరమనూతీశ్వర పరమభటారిక మహా
రాజాధిరాజ త్రిక

నాలుగవ రేకు; మొదటి పెడ.

38 లిక్తాధిపతి శ్రీమదత్తనామృతాత్మకాత్మకేవలం
కలి సమన్తానాత్మకము

39 ఖ జనపదాన్వివాహానా న సమన్తానాత్మకేవలం
మన్తభవతామ్॥ కోలువత్తాని

40 విప్రుయే అవరం గాభ్యగా)యః॥ పతుఃశ్రీమా
వచ్చిన్మ॥ సజలనలనవ్వకావీరా

41 వివర్జిత మాదన్ద్రాకిక్ష్మాక్షేతి సమకాలం గు
వత్తాతాత్రో) రంత్మనః పు

42 ణ్యయోశీభి వృద్ధయే కర వను నిధికాద్దే ఉ
త్తైరాయణం కాగ్రైవ్య

43 అస్మిన్ గ్రామనివాసి నే జతేశ్వరదేవానుభాగం
శ్చ తమ్ విశ్వ గోత్రో)

44 త్వన్నః వీరయః తన్యపుత్రః మావయః తన్య
భార్యకంచపా తిమాజాన్ తాయవీరయ

45 మావరతువర్తకంచదత్తమ్॥ ఆప్తైవ గ్రామ
స్యసీమా[ం]లిఖ్యస్తేపూర్వకతిః

నాలుగవ రేకు; రెండవ పెడ.

46 నింబనహిత వర్తకః॥ పరతః వనరాశీ ఆశ్న
యతః తింతిడికవృక్షలింకా

47 టః॥ దక్షిణతః వనరాశీ పరతః సావనరాశీతి
కుటః॥ నైర్వశ్యతః గత్వా

48 త్రికుటః పర్వతః అజానాభ్యగత్వా॥ పర
తః తింతిడికవృక్షసహితనేతు

49 ః॥ వాయవ్యతః మణ్డలాకార హామణసహిత
గత్వా ద్వగత్వాన

50 గమేన పరతః అజ్ఞానవృక్షః తత్పరతః తిం
తిడిక వృక్షాద్వ

51 వితానతః నింబనహిత వర్తకః పరతః గత్వా
స [మూసలి]కుటః॥

52 అనేన మహాక్షకాలయే వల్లేమోజాయస్వల్ల
భాహకాశిజవ [మనవ్తికా కాస్మిక్] గా)

53 మేవృద్ధతా॥ భూమిం యః పృతిగృహ్లా
మచ్చతి ఉత్తాతాపుణ్య

అయిదవ రేకు; మొదటి పెడ.

54 కష్టాశ్చ నిమత[ం] స్వర్గకామిశామ్నిం
మహానూస్తాగ్రే స్వ గోమోహిత భూ

55 హితః అశ్వేంద్రుంచానుమన్తావ తాశ్వేన పరతే
నిశేత్॥ మహా [కా మృగస్థి] వి

56 శ్రీహమాపురమున్యనూనాదామోదరేణ లిఖ
తమ్॥ మహాశిఖాలినుంక మో

57 జన్యమానువా వల్లేమోశేన ఉత్క్లిష్టకరమ్॥

కా స న సా ర ము .

కాసఃమనందు మొదట ఆశ్రేయ గోత్రులైన త్రికలి
గాధికుల లగు గంగవంశజుల ప్రకష్టితరు. కివప గుఱును
హారవ మహారాజాశ్రీమత్తన మొదటివశ్రీహస్తునినుంకి కా
మార్గవ భూపతికిని, వైదుంబవంక మనుపాలసముద్రాయం
దుచ్చవమందిన వివయమహాదేవికిని జన్మించిన మూడవవశ్రీ
హస్తునినుండి కామార్గవభూపతికిని, వైదుంబవంకమను
పాలసముద్రాయం దుచ్చవమందిన వివయమహాదేవికిని జన్మం
చిన మూడవవశ్రీహస్తుని వలనగు గంగవంశపు రాజుల

వర్ణనాదికముల కలవు ఈ మూడవవర్ణనముడే మనశాసనము నందలి చాత. ఈతని యితర శాసనములలో వలెనే ఇందును ఆరాజ శక్త్యాదులు గాఢంగా పట్టాభిషిక్తుడయ్యెనని తెలుపబడినది. పదవ న్యాయమును, ప్రజారంజకమును వైన యతని పరిపాలనను విర్ణయపడినది. అటుతరువాత పరమమాహేశ్వరుడును పరమ భట్టారకుడును, మహారాజాధిరాజును, త్రిలింగాధిపత్యమునైన శ్రీ మహానంతవర్మ యను వజ్రహస్త దేవుడు కళింగనగరమునండి తన తల్లిదండ్రులయొక్కయు, తనయొక్కయు, పుణ్యయోగోభిన్నధర్మకొఱను సమప్రాపార్య ప్రముఖజనపదులను పిలిచి నారసమక్షమున శక్త్యాదులు, కరములు [2] వసువులు [8] నిధులు [9] అనుసంఖ్యలచేత అంకితమైన సంవత్సరమున అనగా గాఢా వ శకవర్షమున ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు కొలవర్తని విషయముగూని అనరెంగ అను పేరుగల గ్రామమును చతుస్సీమాపన్నముగను, సలసలముగను సర్వపీఠావివర్జితముగను అనగా బలసహితముగను నిలసహితముగను ఏవిధమైనపన్ను పర్యాయముల భాధలులేకుండగను జేసి ఆగ్రామమున విజయంచేసియున్న జలేశ్వరస్వామి అను పేరుగల దేవునికి భోగముచేసి అనగా దేవునికి చెల్లే గ్రామముగ నిర్వహించేసి దానమొసంగుచునది. జలేశ్వర దేవునికి చేసిన యీదానమును తెలుపుటకే ఈశాసనము పుట్టినది. ఈగ్రామమును జలేశ్వరస్వామికి దానమొసంగు సంవర్షముననే మరి యిరువురు గ్రామస్తులకు (1) ఎరయముడు అనువాసికిని (2) మహాత్మకాలియు, స్వర్ణ శాహకారకుడు అయిన వల్లేమోజానకును వృద్ధులగునంగుడినవి. పంతులు 45 మొదలు 52 వలకు దానముచేయబడిన గ్రామ మయొక్క సరిహద్దుల తెలుపబడినవి. చిట్టచివర దానము 14 అసంతవర్ష చోడగంగ దేవుని కొన్ని శాసనము.

మహారాజశ్రీ గిడుగు వెంకటేశ్వరప్రతి గారు

ఈశాసనము అయిదురేఖలు గలది. ప్రతిరేఖయు మూడు 8½ అంగుళములు పొడవుగాను, 4 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. రేఖలన్నిటికిని ఎడమవైపు అందుకు మూడు ఒక అంగుళము దూరముగా రంధ్రములున్నవి. చాటి గుండా ఒకరాగి కడియము అమర్చబడి ఉన్నది. అకడియమునకు ఈఅయిదు రేఖలున్న వేలిలాడుతున్నవి. కడియము చుట్టుకొలత 15½ అంగుళములు. కడియముకడ్డీ

సనములకు వాయుబిందు మామూలు స్తోకములు కలవు. [పం. 54-55] కడపటి రెండుపంక్తులలోను శాసనమును వ్రాసిన వాని పేరు శాసనమును చెక్కినవాని పేరు తెలుపబడినవి. శాసనమును వ్రాసిన యతడు మావూరుయనమారుడైన దామోదరుడు. ఇతడు మహాకాయమండనియు, సంధివిగ్రహితుడును తెలుపబడినాడు. సంధివిగ్రహ అనగా యుద్ధము పరీక్షింతుట, సంధిపేయుట అనుకార్యమలన బరిపీలించు మంత్రి. శాసనమును చెక్కినవాడు మాంకమోజా కొడుకైన వల్లేమోజా శ. 1008 నాటి అనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొన్ని శాసనమును వ్రాసినవారును చెక్కినవారును పేరితే ఎరయముడు అనువాని కిచ్చిన వృత్తి 'మదగమనువర్తికము' అని శాసనమున చెప్పబడినది. ఇప్పుడు మనము 'మనోవర్తిక' అను నదియే ఈ 'మనవర్తిక'ము అని నా యభిప్రాయము.

గ్రామమును దానమొసంగినది శకవర్షము 982 లో ఉత్తరాయణ సంక్రాంతినాడు అనగా ఈశాసనము క్రీ. శ. 1059-60 వ సంవత్సరము నాటిది అగును.

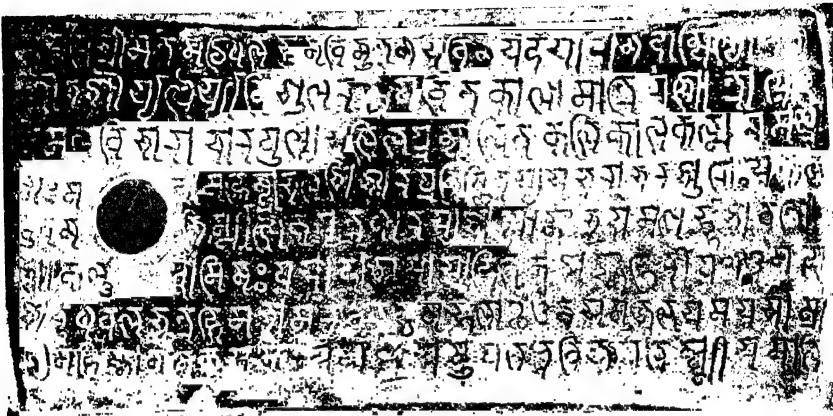
ఈశాసనమును పేర్కొనబడిన అనరెంగ, జల్మూరు, కుద్దామ మొదలగు గ్రామములున్న యిప్పటి కీర్తికాకు పేరు బాలాకా (గంజాబిల్లా) పూర్తి గనా, లేక కొంత భాగమో కొలవర్తనీ విషయముని పొందినకాలమున చేరొందియుండవచ్చు చిక్కలపలనశాసనములన చదివిన కొనియున్నాము. ఆర్థముననే యీశాసనము బలపడుచున్నది. దానముచేయబడిన అనరెంగ అను గ్రామ విస్తృతము అనరెంగ అనుపేరే రంగమన్నది.

[అక్షయనం|| వైశాఖమాసపు భారతిసంధి]

చుట్టుకొలత ఒక అంగుళము. ఈకడియము బాలాకు రెండు కొవలున్న విలమకారమున ఉన్న ఒక రాజముదిరికకు అంటివున్నది. ఆ రాజముదిరిక 1½ అం. ఎత్తుగ ఉన్నది. పలయాకారమున ఉన్న దాని అడుగుభాగము 7 అంగుళముల పరిధిగలది. రాజముదిరికయందు 1 1/2 అం. ఎత్తుగల సందిగిసామున్నది. అందు విగ్రహమానకు నాలుగువైపులను శంఖము, చామరము మొదలయినవి చెక్కినారు.

ఈశాసనమునందలి భాష మొదటనండి వివరపరకున్న సంస్కృతము. లిపి పాచ్చిననాగరి లిపి.

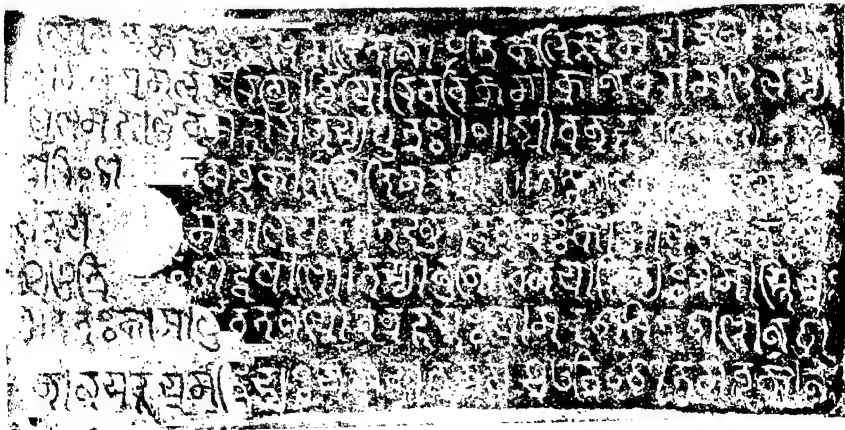
మూలము.

మొదటి లేక; రెండవ వెక.

- 1 ఓం. స్వస్తి శ్రీమహా మఖిలభవన విమలనయ
వినయదయా దానదాక్షిణ్య సత్య
- 2 శావకాయ్యో ధైర్య్యాదిగుణాత్మ పవిత్ర
కాదా మాతేయగోత్రాదాం
- 3 విమలవిహారాచారపుణ్యలీల ప్రతిలితలీకాల
కల్పవృక్ష
- 4 డాం మహామహేంద్రాచల శిఖర సస్థితస్య
సచరాచరగుణాః సః

- 5 భవవనిమ్మకా దైకముద్ధారస్య శతాదీ-నా
దామజే భృగవో
- 6 గోకల్లకన్యామినః ప్రసాదా త్స్నానాదితైక
శ్చక్రేవభ్యుపహా
- 7 శబ్దగ్రమలవృత్తి హేమనామరపాన్వయభలాభ్య
ననముఖ్యల సమ సహాచారి
- 8 జ్యమహేచ్ఛా మ సేకనమనస్థాప్తములవివ
యలక్ష్మీ సమాచారి

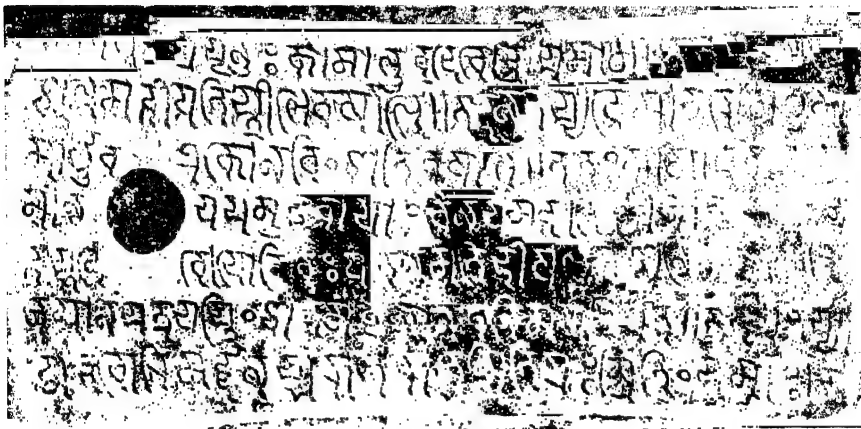

రెండవ లేక; మొదటి వెక

రెండవ రోజు: మొదటి పెడ.

- 9 శ్రీలోకబ్రహ్మ భుజద్వంద్యైశానాం త్రికలిబ్రహ్మహీను
జాం గర్భా
10 నా మన్వయ మలబ్రహ్మైస్త్వో వికాస్తోఽపి విశ్వ
సూక్తా స్తథరామణ్యులస్య
11 గుణమహాస్థానమహారాజస్య పుత్రః॥౦॥ ౧౧
విశ్వసూక్తదేవ శ్రుతుశ్చ
12 ద్వారాశత మబ్జకాన్ క్షితి మరక్షిత్॥ తత్త్రి
నయో గుణమరాజా న

- 13 మహాత్మీయ మసాలయర్ తదను తదనుజా కా
మాణ్డకవరీషః స
14 శ్వాత్రింశద్వ మహాణి॥తస్మాదజ్ఞో వినయాదిత్యః
సమాప్తిః
15 ॥తతః కామాణ్డకవరీషయో వజ్రహస్తః యోను
దగలిత గర్భాన్ గ
16 బాన్ సహస్ర మర్థికాభ్యః సమదాత్ సపశ్చ
త్రింశత మబ్జకాన్

రెండవ రోజు: రెండవ పెడ.

- 17 ॥తతః స్తథగ్నిసూక్తః కామాణ్డకవదోధ్యో న
మామౌతత స్తదహజ్ఞో
18 గుణమహిపతి స్త్రీణి విహాణి॥తనను తస్య
క్షయమాతుశో మధుకా
19 మాణ్డకవ ఏకోనవింశతివహాణి॥తతః కామా
ణ్డకవాద్యైరు
20 మన్వయసమద్యవాయాశా వినయమహాదేవ్యాం
జాతః ౧౧౩౭

- 21 హస్తదేవో యోదిపః పతన్త మతిభీషణ మశ
నిం శస్త్రాస్త్రి
22 సహూన గర్భయస్త్రింశతి వట్టకా నవని మహాల
యత్ ॥ తత్సప్త తస్య
23 త్మగ్రవోరిమద్దకాన స్ఫురాజరాజక్షితిపః క్షితిం
సమాశిల

మూడవ రేకు, రెండవపైపే.

31 పరమభట్టారక మహారాజాధిరాజ త్రిలిక్ష్ణాధి
పతిః శ్రీ

32 మనననవర్షా యోడగర్భదేవః కుశలీ సమస్తా
మాత్యైః పముఖ జ

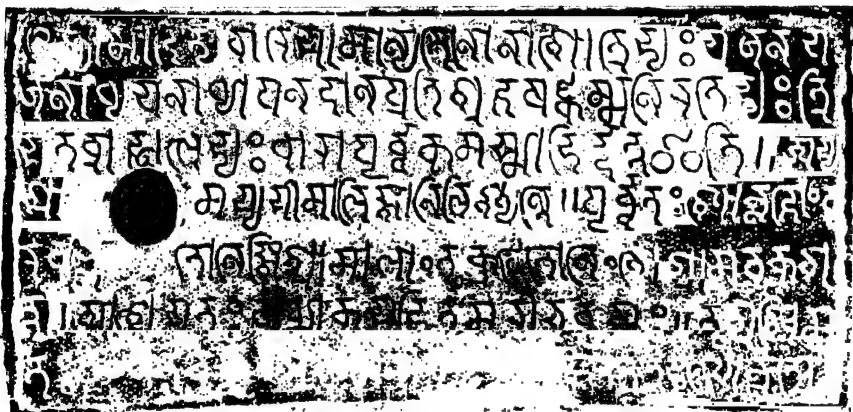
33 నవదా స్సమహాయ సమాజ్ఞానయతి విదిత
మస్తు భవతాం మా

34 హవత్తాన్మాం భోన్న గామ శ్చతుస్సీరావ
చ్చిన్న స్సజల

35 స్సవ్యవహీదా విష్ణుత మాచంద్రాకర్కశ్శిశు
సమకాలయా

36 వస్మాతాపిత్రో రాత్రీనశ్చ పుణ్యాయశోభివృత్త
యే॥ హరినయన

37 వియద్రగనచంద్రగణితే కాకాద్దే వివాహన
కృష్ణప (చ)

మూడవ రేకు, మొదటి పేపే.

38 శ్చున్యా మంత్రేన్మానో సామన్యతో నానాగో
శ్రేః యజనయా

39 జవాభ్యయనాధ్యాపనదాన ప్రతిగ్రహ పటగ
మృగ నిరతేభ్యః శ్రీ

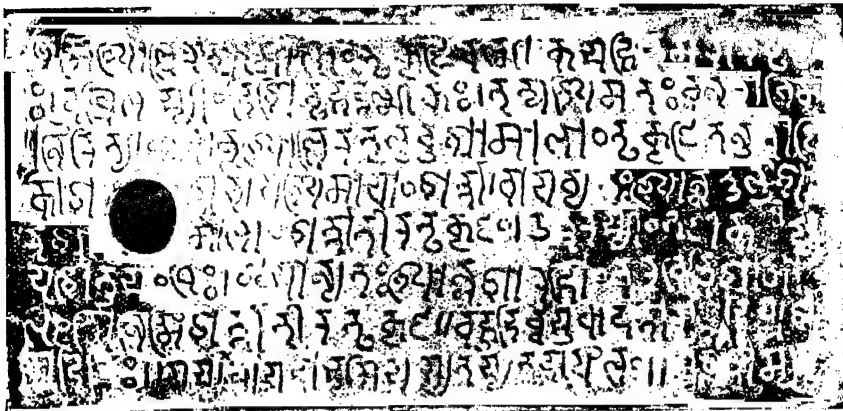
40 శత్రవాన్మణేభ్యః ధారాపూర్వక మసాత్రి
ద్రోత ఇతి అపర్య

41 గామన్య సీమలిక్ష్ణాని లిఖ్యంతే పూర్వకః
భోన్నహంబ

42 రవల్ల తో శ్రేణ్గామాదాం తృకుటే తోనేని
గామి వక్రిగ

43 త్రైలోక స్సయతిః పరీకసహిత మరీచవృక్షః॥
తత్కృష్టు

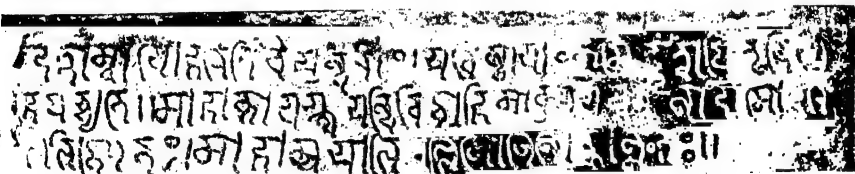
44 తః కుమారో వక్రింగత్వా మరీచవృక్షపత్తిక
తతః భోన్న తో

నామగోపక; మొదటిపేరు.

- 45 వేదములైన గ్రామములకు వేదములను
మనదప్పకు
46 పాఠశాలములకు వేదములను
47 వేదములను వేదములను వేదములను
48 వేదములను వేదములను వేదములను

- 49 వేదములను వేదములను వేదములను
50 వేదములను వేదములను వేదములను
51 వేదములను వేదములను వేదములను
52 వేదములను వేదములను వేదములను

అనునదియు; మొదటిపేరు.

- 53 వేదములను వేదములను వేదములను
54 వేదములను వేదములను వేదములను

- 55 వేదములను వేదములను వేదములను

తెలుగు తర్జుమా.

[చం.ప్ర. 1-11] ఓం. ప్రపంచమందంతటను

చోగడ్డగన్న నయము, వినయము, దయ, దానము, దాక్షిణ్యము, సత్కర్మము, శౌచము, శౌర్యము, ధైర్యము నెందలయిన గుణగర్వములచేత పవిత్రమైవటువంటిన్ని, ఆత్రేయగోత్రమందు పుట్టినటువంటిన్ని, నిర్మలమైన తలంపులు, అచారములు అనే పవిత్రజలములచేత కలికాలకల్మషమునే మసిని కడిగితేసి నటువంటిన్ని, మహామహేంద్రగిరికిఞ్చరమందు ప్రతిష్ఠితుడై, చరాచర ప్రపంచమునకు గురువుగాను సమస్తభువన నిర్మాణమునకు ముఖ్యసూత్రధారుడుగాను ఉండి, చంద్రశేఖరుడున్న భగవంతుడున్న వివగోకర్ణస్వామియొక్క అనుగ్రహమువల్ల ప్రాప్తమైన శంఖము, ధేరి, పంచమహాశక్తులు, తెల్లనిభక్తియు, బంగారు చామరము, శ్రీవక్త్రమైన వ్యవభు చిన్నము-వీటిచేత ప్రకాశిస్తూఉన్న సమస్తసామ్రాజ్యముహిమలున్న కలిగినటువంటిన్ని, అనేక యుద్ధములఘర్షణవల్ల [తాము] పొందిన విజయలక్ష్మీ కాగిలించుకొన్న భుజదండములచేత అలంకృతులయినటువంటిన్ని, తిక్కలింగ మనే భూమిని ఆనభవిష్టా ఉన్నటువంటిన్ని, గంగులయొక్క-వంశమున ఆలంకరించి, విక్రముముచేత విభువువలెనే భూమండలమును ఆక్రమించిన గుణమహార్గవ మహారాజుగారి పుత్రుడు, శ్రీవక్త్రమైనదేవుడు,

(చం.11-18) శ్రీవశిష్టాస్తోత్రము 44 సంవత్సరములు రాజ్యమేలినాడు. అతని కుమారుడు, గుండలగంజా 3 సంవత్సరములు పరిపాలనను చేసినాడు. తర్వాత, అతని తమ్ముడు కామార్జునదేవుడు 38 సంవత్సరములన్ను, పిమ్మట అతని తమ్ముడు, వినయాదిత్యుడు 3 సంవత్సరములన్ను (రాజ్యమేలినారు). తర్వాత కామార్జును కుమారుడైన ముగ్ధహస్తుడు, మరుగతిగండముల గల ఏనుగులను వేయించి అడిగినవారి దానము చేసినాడు, 38 సంవత్సరములు (రాజ్యమేలినాడు)

(చం.7-22) తర్వాత, అతని పెద్దకుమారుడు కామార్జునదేవుడు ఆర్థసంపత్తిగలన్ను, పిమ్మట అతని క్రామార్జునుల తమ్ముడు, గుండమహిపతి 3 సంవత్సరములన్ను, అటుపిమ్మట అతని సవతితల్లి కుమారుడయిన మధుకామార్జునుడు 19 సంవత్సరములన్ను రాజ్యమేలినారు. పిమ్మట కా

మార్జునితో వైడుంబవంశోద్భవయైన వినయమహాదేవి స్తుకలిగిన శ్రీవశిష్టాస్తోత్రము స్వర్గమునుండి ఆతిథియంకరముగా పడుతూఉన్నటువంటి సింహును ఖడ్గముతో ఖండించినవాడు, 38 సంవత్సరములు భూమిని పాలించినాడు.

[చం. 22-24] పిమ్మట, అతని కుమారుడు, రాజరాజు అనే భూపాలుడు-శత్రువులను మర్దించినవాడు, సద్గుణములనిధి, కుచేంద్రునివంటివాడు - సముద్రపరివృతమయిన భూమిని పరిపాలించినాడు.

(చం. 25-36) పిమ్మట, రాజేంద్ర చోళుని కూతురైన రాజమంజరి అతనికి [రాజరాజుకు] చట్టపుడేవిధుకుమారుని కనిపిచి.

(చం. 38-80) శక 999 లో సూర్యుడు కుంభమందుండగా, శుక్లపక్షము, తదియనాడు, శనివారమున, దేవశీనక్షత్రము రాగా, మిథునలగ్నముందు గంగవంశ పద్మవనమునకు సూర్యుడున్న, సద్గుణములకు నిధిన్ని ఆయిన చోళగంగమహారాజు భూచక్రియును సందర్శించుటకు రాజ్యాభిషిక్తుడయినాడు.

[చం.30-33] పంచమాశాశ్వగుడున్న, పరమభట్టారకుడున్న, మహారాజాధిరాజున్న, తిక్కలింగాధిపతిన్ని ఆయిన శ్రీమహనంతవర్మచోడ గంగ దేవుడు కుళత్తియై సమస్తమయిన అమాత్యులను అదనపదులను పిలిపించి అజ్ఞాపించినాడు:—

“మీ కంఠకి తెలియవలసినది ఏమంటే:—

(చం. 33-40) విదినావర్తనియందున్న భోగన్నగ్రామము, నాలుగువైపులను ఏర్పరచిన ఎల్లల మధ్యమందు అనిభిన్నమై ఉన్నది. సమస్తజల సహితంగా, పన్నులు నెలవలయు బాగలు ఏమి లేకుండాచేసి, మాతలిదండ్రుల బ్రణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, మాపుణ్యయశోభివృద్ధికొరకున్ను, శక 1003 వర్షములుకాగా మినమాసమందు బహుశరణుల ఆరెగరమున యజనయాజనాధ్యయనాధ్యయన దానత్రైగుహులక్తురైన వినాగోత్రముల బాప్తములను 300 మందికి అంబుదార్పణం [అనుభవించగలంబులకు] ధారాపూర్వకంగా దానము చేసినాము.”

(చం. 40-51) ఈ గ్రామమునకు ఎల్లలవాస్తాయున్నాము. తూర్పున, భోగన్న సహాయవల్ల తోనేగిగామముల మూడింటికి సందిగా పోయే తోనేగిగామము

పుంర(గోర్ల); అగ్నేయమందు, పుట్టతో కలిసియున్న మరీ
చవ్వకము; దానికి, పడమటివైపున కొంచెము వంకరగా
పోతే మరీచవ్వకపంక్తి, దానిపక్కను భోన్నతోనే
భోల్లేరగ్రామముల మూడింటికీ పడుమను పుట్టతో కలిసి
ఉన్న మరీచవ్వకము; దక్షిణమందు, పెద్దపుట్ట; దానికి
పడమటను, అడవులపంక్తి. నైర్వతిని, భోన్న భోల్లేర
శూలువు గ్రామముల మూడింటికని పడుమను బందాను,
పుంతాను. పడమటను, పుంర. వాయవ్యమందు, భోన్న
తూలువు, గార గ్రామముల మూడింటితెలూపుంత, ఏటి
ఒడ్డున ముయ్యెలసంది. ఉత్తరమందు, రెండుతటాకముల
పడుమనున్న గట్టు. ఈశాన్యమందు, భోన్నగారి, హొం
బరవెల్లి గ్రామముల మూడింటికీ పడుమగాపోయే తోకిని
పుంత. ఏటి ఒడ్డున ముయ్యెలసంది.

(పం. 51-54) సగరాదిరాజు లోనేనులు భూదానము
చేసినారు. భూమి ఏదేనాళుములందు ఎవరెవరివశమై
ఉంటుందో ఆయాకాలములందు వారివారికి తల్ఫలము
లభ్యమవుతూ ఉంటుందె స్వపత్నమయినా, పరపత్నమయి
నా, భూమిని ఎవడు పొలిస్తాడో వాడు మలమందలి
పురుగై తనపెద్దలతో కలిసి దగ్ధమవుతాడు.

[పం. 54-55] మహాభాయస్థుడున్న సంధివిగ్రహి
న్ని ఆయన మాత్రమే నమస్కరింప వలెననుచు ప్రాసించెను.
మహాక్షశాలి (అగసాలి) వద్దె సగాదా చెక్కినది.

[కోడన సంగ్రహమునందు భాగితమంపి.]

14లనంతవర్మ చోడగంగ దేవుని కొన్ని శాసనము.

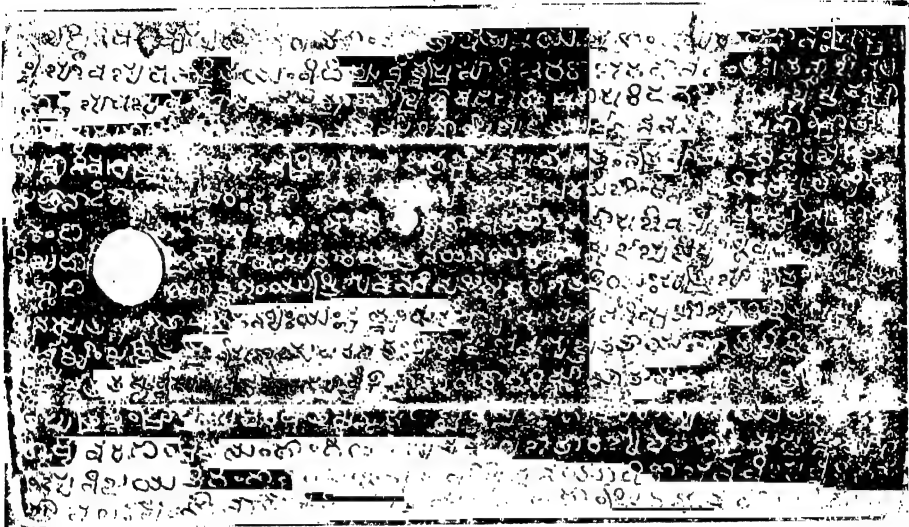
మొత్తీ గిడుగు వెంకటేశీతాపతిగాగుబి 1, ఎల్.టి.
ఈశానము కూడా అయిదుశేసులు కలదే; కాని
దీనిరేఖలు చాలపెద్దవి. ప్రతిరేఖను సుమారు 10 వర్గ
అం. పొడువుగాను, 6 అం. వెడల్పుగాను ఉన్నది. ఈ
రేఖల కమర్చిన కడిమియు సుమారు 17 అం. పుట్టుకొలత
గలది; కడిమియు కడ్డీ 1 1/4 అం. పొడవును కలది
ముగా ఉన్నది. కడిమియుపై నున్న రాజముద్రాక 3/4
అం. ఎత్తైనది. వలయాకారమున ఉన్న దానిఅడుగు భా
గము 7 వర్గ అం పరిధిగలది. దీనిరాజముద్రాక మొదటి
శాసనము తెలూపు రాజముద్రాకను పోలియున్నది.

ఈశాసనమందలి దీని పొడిచినకన్నడ-తెలుగులిక;
ఇండియన్ అంటిక్వరీ సం 18 గో ప్రకటితమైన అనంత

వర్మచోడ గంగదేవుని శాసనములో శక. 1040 వాటి
శాసనమందలి దీనిని పోలి ఉన్నది. భూమి సంహరినందు
చివరివరకున్న సంవత్సరమే. శాసనమంతా 138 పంక్తుల
గ్రంథము; రెండు వెంసులు ప్లేకములున్ను, ఒకవంతు
వెంసుమున్ను గలది. ఆకాలమున కలింగరాజమండలి ప్రజల
భాషమాత్రము తెలుగే అయియుండుననుటకు ఆధారము
లనేకములుఉన్నవి. ఇండియన్ అంటిక్వరీ సం. 18 గో ప్రక
టితమైన శక. 1040 వాటి శాసనమునకున్ను, శక 1034లో
ప్రకటన ఈశాసనమునకున్ను గంగవింకపురాణాల చరిత్ర
వంశోత్పత్తి, వంశానుక్రియము, ప్రకృతి మొదలయిన
విషయములగల భాగము సమానముగా నున్నది.

మూలము.

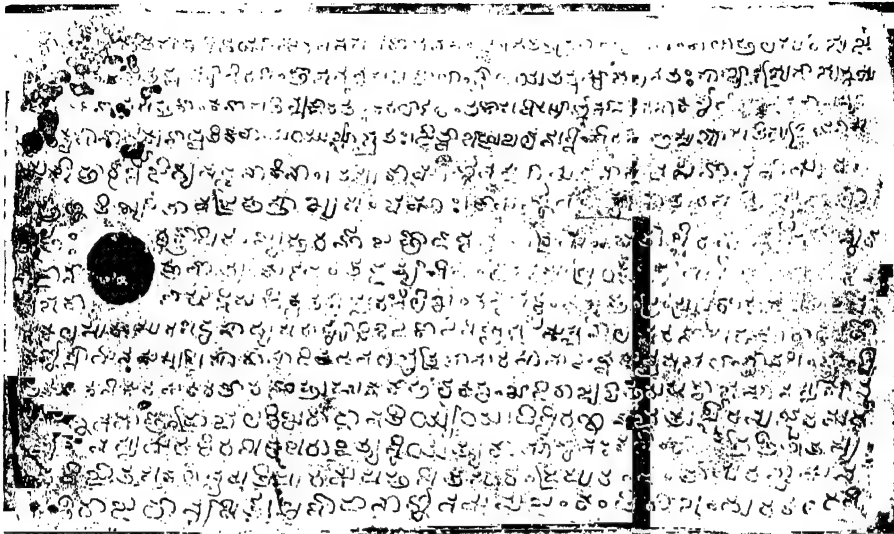
మొదటి శ్లోకము: గెంపవపెన.

- 1 ఓంకృతీసేవే (వృ) మునురాజులంక కాంతిబా
హాచక్రుయచుం వెపు రావధానా పాచు
- 2 బృహధుం భువనత్రయం పంచాక్షరీ
కూతిజతా భగవా నంతుః అన్నాభవతి
- 3 నాద్యభూవ భువనపారిరంధ్రదీప్తితో నిర్మా
వేపరంపరాంతురదద్యక్షై శ్రుతుర్విప్రుః పా
- 4 జాపశ్లోధురాధురాధుమనా విత్రిముక్తానివాం
పృథు జ్ఞాతశ్చర్యజననిత్యత్రసాంపాతోప
- 5 పుష్కాని అశ్రేణిపుంగ్విభూవ తిపురహర
జటాంతు సేవ్యరత్నం వేత్తి న్యావారదేశస్మరచరి
- 6 మహానాటికామూత్రధాంపిస్తాంతోదా (క్షీరా)
త్యమఖమమరుచాం శవ్యకరీచితే పైగోత్థాం
- 7 దకంహాగగనతలమహాంభోధశంభ్రాశకాంతలతో
జగత్తాపభిషజ్జత్యపశ్యుభగ్నిహోధా
- 8 ద్విబుధాగ్రణిబృహదశపురారద | ప్రత్తనయో
యదులనద్యుజేభుజిహ్వాణ్వా మేఖలాబధా

- 9 పిష్ట దాయు శ్చభంయు (స్త్రి) భువనవినుతో జా
న్య లేభే దీక్షుపురోధాజ్ఞేతి బాహుకాహా
- 10 మారవతి బృహద్యతామగగన్యా యాద్య
ధ్వమేకత్యా మనాధవిముఖో ధూరజాతప్రజానా
- 11 సంస్కృత్యాం ఖడ్గితేంద్రాం ప్రణయపరవశః
హతుషేదాన్యభుక్తా | తతోయనూతివ్యకానాభియా
- 12 తిజ్జాక్షీతిస్తవకామరుమ్మారకః సహువ్యక
గీర్వాణగర్భాంకర్మా మతామహాస్మరహి (పవృధి)
- 13 అపుత్రత్యంపాప్రస్నపిర మతిభిన్నోపుసప్య
వన్నగంగా ముగధ్యాన్వి యశగతి రా
- 14 రాధ్య మదాం ఆశయం గాంగేయం మత మ
లభతారభ్య తదాప్రస్న ద్విగ్యానా
- 15 ధృవి జయం గంగాన్యయతి అస్మాకీతన
యో విరోచనభువన్వీరగ్నిహో
- 16 స్తావలః ఖేడినాఫకీటపత్రిమకరీలగాంఘ్రి
శంఖార్కరక లక్ష్మినా

రెండవ రేఖ: రెండవ పెద

34 కావ(ప్రపంఖిపాశవిధేయా మేక ఏవ సవిహితం
సంజ్ఞ: X తేతత్యసరేంద్రా)దాం కోలాహలపురీభూం

35 ప్రవాసీ)తాం చ తన్వల్యో వీరసింహాధం
స్య హం చోలాం కామయత శృమూచలవతి: పాద్మాన్
ప్రభునా భుగ్నయా

36 హంకాశం చనన్వకోకంపతీ స్మృత్యాగ్ర
త: తాన్ అంత:సోప ఘోషాన్మామావరపాక ద్వాట
లాపేక్యరా నసోన్

37 (స్మృతీ?) కృపాణ ఏక్షణధృతిం కేవామాయు
బ్ధ్యాభ్యుత: జన్మాభామయతేవీప్రకంబరంసంసన్ని ఘో
పతి స్మృతియాన

38 మధిహరైర్విజ జగేష్వరమ్ నాకివాం తన్వతా
మాన్యావసూసుద్ధాక వాన్యావసూడాన్యావో మారసి

39 యాదతిభాగ్నా వజ్రహస్తాభ్యుచయమా: కామా
గ్నావసిక్య బాతురసహిష్టామలా

40 ద్వయా: శక్తోపిరాజ్యహరణేచహాజే వృతు
క్రమం నకుర్భిరసైర్విజ దన్నతే

41 దంధా)వాహ వోక్షుకాన్ దంధైర్దాత్యావమే
శ్రేభస్సప్రాయాద్వా నంధికం అభ్రవ

42 క్యేభదా (నా)వద్విగజీకృతవి(జ్ఞా)రంబిరి
భిశంస్సభక్ష్మంనైర్వహేంద్రిం నరుసోహనశ్శతవ

43 సకలమరాసురసిద్ధపాధ్యతకాధ్యో కిరీటకోటి
సమృద్ధమాన్యలలచరణవీర మారాధ్య నో

44 కర్ణాస్యామి మన్య ప్రసారాసాదితభవలవ్వు
శ్ర చామరమామధ్యజ వృషభలాంఛనంచ్చాంబి

45 కంఠరికరమకరతోరణ హంకుశ్చ కాహరైః
శంఖాదిరాశ్యో: తైరవవోధమాస్యాత్మన్మ

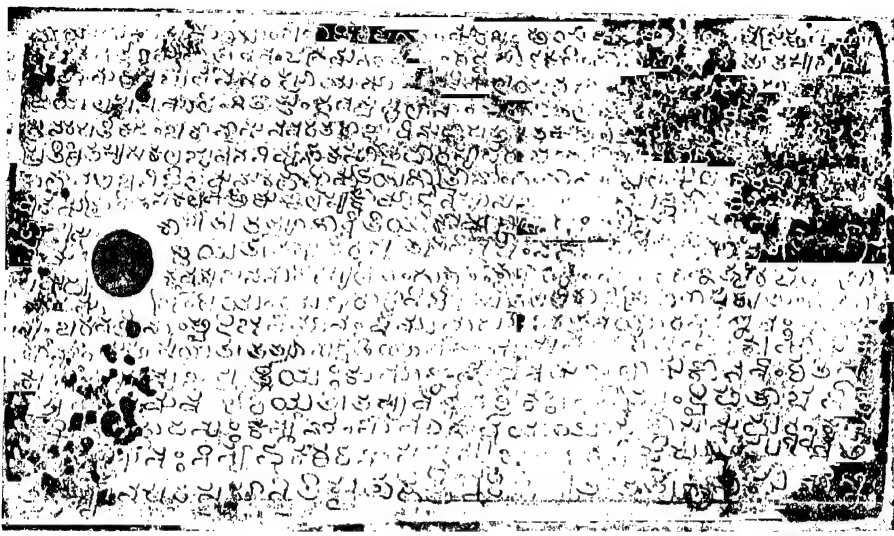
46 హేంద్రఞ్చ మహేంద్రాచలఃఖరా దవతీయ
యధ్విరైర్ఞ్చ చమర్భికరన్వజైరన్వగ

47 మ్యమానస్సమరశిరసి తలరాశిక్య నిహత్యతా
మాన్యావ: కలింగానగహీత్ తన్వ

48 చ విజితకలవ్యవతిపుర మవహసితిమరేంద్రపు
రం దంతాపురన్నామ న

49 గరీ రాజధా శ్యాసీత్అసౌ దావాన్యావ
మనుజం కంఠాబంధురకంఠం బి

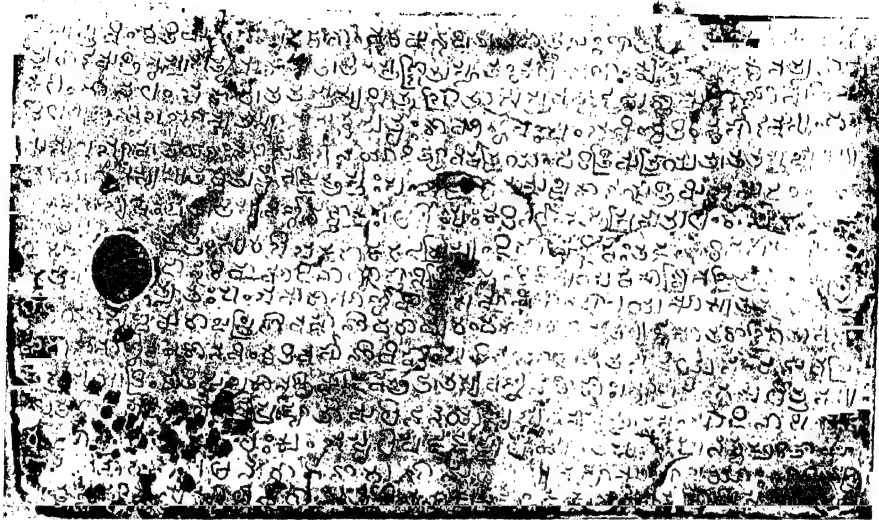
మూడవ శ్లోక: మొదటివెడ

6) ధాయనదాన్ని వాయుబవాడి విషయమూర
శింహాయనా (దా)మ(ర్ణ)లంక(జ)నాస్తా
61 క (ంట) కవత్త చానమదాత్ ఎమచ క్రిమేం
చుట్టింగద్వ ఊన్ కలింగా నపాలయత్ తవ్యచక్రీ
62 (మ) తా మశేమధువనంస్తూయమాన విమలయ
శసా మమల భుజ్యపాదాకృష్టవి
63 జయలక్ష్మి సూరింగి తోర్తంగవక్తపలానాం చర
గతలకాంతి సంధ్యావదన హితవమ
64 స్వరపతికవలకానా మనవరతరాజ్యవిజోదా
శవాసితమహేంద్రాదామృహేంద్రాదాలిఖిత
65 ప్రతిష్ఠితస్య సకలభువన నిర్మాణైకనూత్రిధా
రస్య చరాచరగురో భూగవతో గోకర్ణాస్యా
మనః సమా
66 రాధన ల్లిఖితమనోరథానా మాత్రేయగో
త్రాణాం గంగానాం కులమంకరిష్టే వ్యకష్టరివ
67 విక్రమాక్రాంత సకల మహీమణ్ణలస్య కామా
శ్చావస్యామ నో దాదాన్నివ శృత్వా రింశతమబ్దకాన్
68 రాజ్యమకాషీతో తత్సావోద్భవీయకామా
న్నావక పంచాద్య ఊన్ మహీ [మర్ణ]

69 మమజ్ఞయత్ తస్య తిరస్కృతరీతివిష్టపం నక
రన్నామ పురమాసీత్ తస్మిన్ సా
60 పి సుధాకవృక్షజననా దీకస్య శింకావృగే
శృత్వాన్యాయమృతేక ఇక్యరచయ తస్మి
61 సాద మధ్రంలిహాయవ్యాధ్యవావి చిత్రిపత్ర
లలితా భృతానీవాపకృతాం సౌధా
62 వ్యంబరవర్తనాం వ్యాదిభవేయ్యనం విహనా
యదిక్ తత్త నయారదాన్నివః పంచ
63 ఊన్మహీ మహామాయతో తత్సూయ ద్వి
రియోవజకాన్తః పంచదశమాః క్షమామర
64 క్షత్ తస్మాజ్జపస్త్రరీయః కామాన్నివో
న్నావమే లలిత మేకానవింశతి సం
65 వర్తరాన్ (స) మవర్తయతో తస్యవర్ణాన
శోకః వై చిత్రియద్భుతతాద సౌధ
66 కమలి (తే) ధాధయఃకర్మకాం సోమ
క్రాన్యయయోర్ధా ధౌనమధురం కామా
67 క్షావో [రా]మనః వివ్యాదైకశరణ సప్త
భటాన్ కశ్చిష్టామంసాన్ తనే త
68 త్వింభ్యావపరస్తనా నితి పృథక్క్రిత్తికావృగో
వృశ్యతే తస్యోగదాన్నివ

మూడవ లేక: రెండవ పెడ

69 వ పువ విశతి మద్రా నభిరకవాంశకమనైషీ
కలిదాత్మజః పోతాంకుః పంచదశవ

70 త్వరా మహిన్నిస్సవత్తామకాషీత్తతస్త
దాభిరున్ముఖలింగలాంకునోద్వాసకవత్సరాన్

71 కలింగా నలంబకాంతిస్తస్య పత్నీభ్రాతా స్త
వమాన్ గుణామనానో మహిమ

72 బ్రాహ్మణో బధిరావిరస్యామజశ్చశుశ్కః కా
మార్గవః పంచవిశతిం వమాన్ వమంధరా

73 మనుబధిరావతియోః కనీయా నివయాదిత్యో
మాత్రీయం ధరిత్రీ మత్రాయతి తత్సజ్యేష్ఠస్య

74 కామాన్నావస్య సుత శ్చతుర్థో వజ్రహస్తః
పంచత్రంశతమబ్జకాన్ మహిమభవదజలధా

75 రాభి రభ్యపింఛత్ తప్తవణాశ్లేశోఽత్రా
భ్యః కరిణాంసహనీమతులంకారి (౦) X (కాంతర)

76 జం యదత్తం సురభీతకార కరటదీప్యందిదా
నైదిశాః తస్యంజైప సాద్వారామ

77 లఠా దానైవామిదా వ్యాస్తా త్రిమం

తి దివ్యమశపాత్రవజ్రిహస్త (సృజో)

78 తత్సన్మృతః పంచమకామాన్మూవోధన్సమా
మిలాం పాలయమాన తత్సదవజో

79 ద్వితీయా గుణమజాః ప్రేజీవమాడి ధరా
ధురంధరో బధిరావ తస్య ద్వైవాతిశాభాతావస్థా

80 మధుకామాన్మూవో వశోవవిశతివమాడివిలాం
పతి రభూత్ తత్సదీయంవజో వజ్రి

81 హస్త ప్రైయతింశతి మృతా నృహిమదవ
వాత్ తప్తవణాశ్లేశోఽత్రా వ్యాప్తే X౦X౦లాత్తమస్య

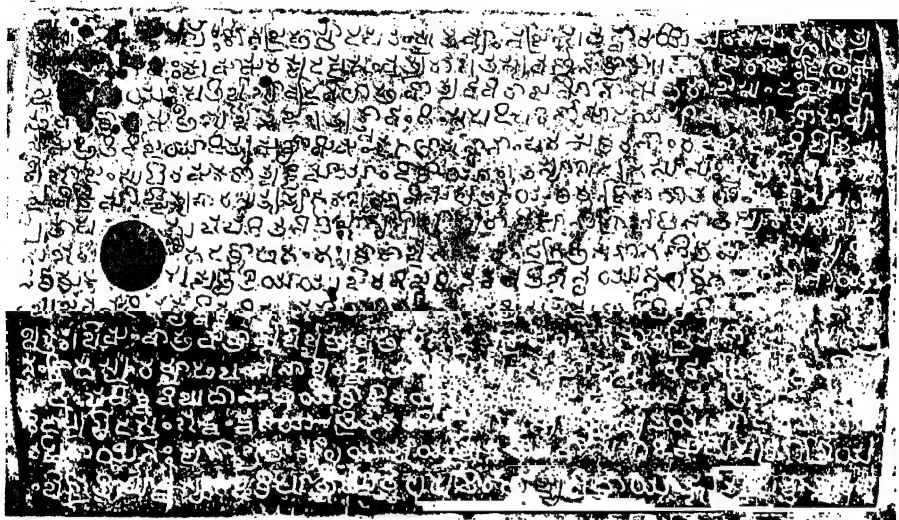
82 యశనా దిక్షకృవాత్ శశపిన్యోతామలిశన
యావ్యభువవ వీక్షావసంపాదినా సిందూరై

83 రతిసాగ్రదపంః పటలైః కుంభస్థరీపట్టకే స్వాతిం
పతి పునః పునశ్చ హరితా మా

84 ధోరణా వారణాన్ ఆమరాగేణ గుణివో
యావ్యవజ్జో ముఖాబ్జయోః అపి నీలి

85 వరస్యత్యా వనమాతీ విరాజితః వనామతః
శేషమర్థకతోపి వజ్రిహస్త

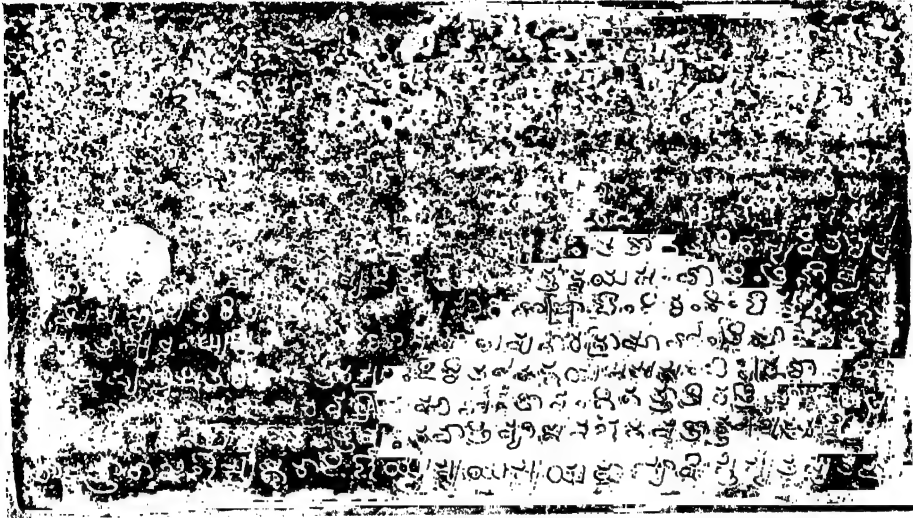
నాలుగవ శేకు; మొదటివెడ.

86 స్త్రీ (కిలింగ వా) ఘ: కోవలిసాస్తాదవరం
 పృథివ్యాం నజం పతద్వారమునం సమర్థః 18వ
 87 తో (రాజరాజ్యో తమా మరత్ దప్తనంవస్స
 రాన్ | తస్యవర్ణః సే వో కా|| సరాజరాజ్యపరిధమ
 88 అమర్తరాజ్యమతీ బృహధూన ద్రవిలాహానోబ్ధి
 విరాజమానా మధు రాజమందరీమదూ
 89 ఛవా (న్) తో [డ] మహీభజాన్మహావ్య
 క్త్యావేగం సపదిపరిహామిద యే ద్యావిమాన్యాంయోడవ్యా
 90 తే మహాతీ విజయాత్మ్య మదౌ మిమంఖం అవ
 న్నానాం పరిమళరణం రాజరాజో విదితం | ల
 91 త్తీ భాజం సుచిక మకశోత్సక్రమానాం నిగ
 గాం తస్మాన్వీవగ్గిమాను: తృణులంబభు
 92 జా వికృతాక్షాన్మహావ్య స్యత్యత్వాన్మహీమా
 విమలతా యశశ్చంద్రికాధానలోకక వాన్మంఘీ
 93 వ్రీతాపశ్చుభవతనిధి త్యాగ్య సాభాగ్య
 రాజ్యోదీపాగ్నిజాధిపాధస్యకల విప్రు
 94 వోధంబశ్చోడగంగగారాజ్యేంద రధగ్గి
 హగంగడితే కుంభసంఘే

95 సేకే శుక్లేవతీ తృతీయాయాం రవిజదితే శేవ
 తీథే స్వయంగౌ లగ్న గంగాస్వయాయా
 96 అంబుజపదివ్య ద్విత్వ విశ్వంభరానా శ్చక్రం
 సంరక్షితుం స్వగదిధి రథవ శ్చోడగంగాధి
 97 పిక్వ: భీమంబానా మహామృభిబ్జాహుబ్బహ
 న్నాగేంద్రీనకానులం నానాశ్రు ఫణింబ్రబుందగహ
 98 ఎంకోధన్వగద్వాదమ సేవాధిం ద్వివతాం
 సమిధస్య వసుధా దోమంబరేకాగ్గిహిల్మత్తీకరి
 99 సాధూచ విశ్వవిబుధానందాయ శాన్తేవము:
 విర్రబ్బుగజవర్ణయుగ్గ కలితాయస్య
 100 రిదవ్వేచ్చిదస్తంభద్యంధ్వనియంతి త్రైక
 ణీసాదృశ్యవర్ణమ్యతేయత్వాదద్వి తయాంతి
 101 విప్రీణమున: త్తీతీభృతామూలయస్సాన్మహ
 త్వగ్మయు గామసామిధువశేణిగ్గియ
 102 లంబిధితి పూర్వేసాన్మం ది పూర్వకామత్క
 లంతి రాజ్యేవిధాయాద్భుతం పశ్చాత్పవ్విమ

అయిదవ రేకు; మొదటి పేజి.

118 శ్రీ భావాపూర్వక మస్తాభిర్వక్త మితి । ఆ
య్యత్యేతస్య ప్రతిష్ఠే తేణ స్థాపకం సేవించిగాని

119 పూర్వకః భోన్మ ఓంబరవేల్లితో శేంగి గాని
మాణాంత్రికూటే తో శేంగి గాని మ క్రితాః । ఆగ్నే

120 యశః వర్తక సహితమరివవృక్షః తత్పశ్యమతః
ఈమద్యక్రం గత్వా మరింపుక్షపత్తి-

121 తతః భోన్మ తో శేంగి భోన్మ ర్గ గామాణాం తి
కూటే వర్తక సహితమరివవృక్షః । త

122 ఊణస్యాం దిశి బృహద్వర్తకః । తత్పశ్యమతః
వవరాజితాః తతో గత్వా ముల్లంఘ్య

123 స్థాపితశిలాకతః క్రిమేణ స్థాపితం శిలాశ్రి
యం నైర్వత్యాం దిశి స్థాపితశిలా

124 తదుత్తరతః స్థాపితశిలా । తతరణివలవోరథ
ప్రింతిరీడివృక్షవనూచే

125 స్థాపితశిలా । తతస్తటాక ప్రవిష్టగత్వా మ
ఖంతతో గత్వా తే స్థాపితశిలా

126 తతో గత్వా తాః వాయవ్యదిశా గంగాత్వా వ్య
యసంధా తింతిరీడివృక్ష

127 సూచితే స్థాపితశిలా । తతో గత్వా తాః సూచితే
సూచితే దిశం కరిచివ్యక్తింగత్వా

128 తాంగత్వా ముల్లంఘ్య త్రతతో గత్వా భో
న్నతూటపుగార గ్రామాణాంతి కూటే గత్వా ద్య

129 యువ్యస్థాపితశిలాకత్తరస్యాం దిశి తటాక
ద్యయనేతునంధిః ఈశానదిశా

130 యాం భోన్మ గారఓంబరవేల్లి గాని మాణాం
తో శేంగి గత్వా తీరతి కూటాః । ఆ

131 స్వీపరివశేన దిద్వాఘః కర్తవ్యః తథాహి
వ్యాపేవభగవతోక్తం నిమగ్నివ్యజాను

132 భాదత్రాయాః భిష్మగరాదిభి య్యకస్యయస్య
యదాభూమి స్తస్యతస్య రవా

అయిదవ రేకు: రెండవవెడ.

అయిదవ రేకు: రెండవవెడ.

138 ఫలం స్వదత్తం పరదత్తంవా యత్నాద్రో
యుధిష్ఠిర మహీ పుహిమతాం శ్రేష్ఠ దా

:8: నాచ్చేయోనుపాలనం గామేకాంస్వత్నా
తుకంనా భూమీరప్యేకమంగులం నా

135 రన్నరక మాపూర్తి యావదాభూతస్సంస్థనం
స్వదత్తం పరదత్తం వాయో వాతేత వ

136 సుధరం పప్తిం పహనహస్రాడివిష్టాయాం
బాయశే క్రిమ రతిక వ్లాకావ్యవ్య కా

137 సనాభిరాజీ బాతవేధట్టక | తఖికోవల్లేనాచ
యోసునోబప్తేవాచా

138 యోః||

తెలుగు తర్జుమా

(పం. 1-2) 1. లక్ష్మీ పేనిందనగినవాడున్న, చం
ద్రకళంకమువంటి కాంక్షలవాడున్న, నాలుగు బాహువు
లతో కూడిఉన్న శరీరమును ధరించినవాడున్న, ముగ్ధాక
ములను సృజించగోరినవాడున్న, విశ్వమునకు జన్మస్థానమై
వ గర్భముగలవాడున్న, భగవంతుడున్న అయిన అనంతుడు
(విష్ణువు) ఉద్భవించెను. (2-3) అతని నాభికమలమునండి
భువనముల ఆరంభమైయుం భక్తిగలవాడున్న, నాలుగు
ముఖములందున్న వేదసమదాయమును ధరించినవాడున్న
అయిన బ్రహ్మపుత్రుడు. (3-5) అతనికి, సృష్టికి సంబంధించి
న భారముచే అధిరాధమైన తేజస్సుగల మనులలో సమ
ర్థుడయినటువంటిన్ని, సర్వజనహితమును, నిత్యములు
న్న అయిన తివస్సులయొక్క సమదాయమువలెనే ఉన్న
టువంటిన్ని అతని పుట్టెను. (5-7) ఆ అతనికి, ఈశ్వరు
ని జటాజూటమున కలంకారరత్నమై నేత్రీన్యాపారదేశ

మందైన మన్నధవలక్రిమనే మహానాటికకు నూత్రధారు
డయినటువంటిన్ని, దక్షిణాశ్రీల ముఖముకురకాంతులకు దృ
ష్టాంతమైనటువంటిన్ని, రాతికి నాయకుడయినటువంటి
న్ని, ముగ్ధాకములందలి ఆనందమునకును మూలమైనటువం
టిన్ని గగనతలమునే సముద్రమునకు శంఖము అయినటు
వంటిన్ని చందురుకు పుణ్యుడయ్యెను. [7-8] అతనికి, ఆ
గత్రపములకు దివ్యోపధమయినటువంటిన్ని, దేవతలలో
శ్రేష్ఠుడైనటువంటిన్ని బుధుడు అనే శుభగ్రహము పుట్టె
ను [8] అతనికి, ఎవరి పరితాపమునమైన భుజమందు భూ
మి భోగినిఅయి పరితాపించెనో అట్టి పురూరపుడు పుణ్యు
డయ్యెను. (9) అతనికి, శుభంకరుడున్న, తిరుగువన విన
తుడున్న అయిన ఆయువు పుట్టెను. [9-11] అతని
పుణ్యుడు నవాభుడు; జయశీలమైన బాహువులు గలవాడు;
రాజాలో అగ్రగణ్యుడు; అధికప్రజాసంపత్తిగలిగి తనకు
ఏకపత్నియై ఉన్న భూదేవియందు ఆనుభవములుడయి,
ఇంగునీ కలవకున్న స్వర్గము నేతేశ్వరుని శ్రీమపరవశుడై

శాసనముచే అనుభవించినవాడు. (అనగా ఇంద్ర)లోకమునను.) (11-12) అతనికి యమూరి పుట్టెను; (అయితా 13) శకునిపులను జయించినవాడు. (12) అతనికి, ఈర్వరు అనే రాజా పుట్టెను; అతడు రాక్షసులకు గురువును, తనకు నూతామహుడును, అయిన శుక్రనియొక్క- మాట్రిచేత (అశుకుని) వక్షస్థలమందు వృద్ధిపొందెను. (13-14) అతడు చిరకాలము సంతానములేకపోవుటచేత అతి భిన్నుడై నియతిపూని, అపార్థయు, వరచయు అయిన గంగాదేవిని ఆరాధించి, ఆతేయుడయిన గాంగేయుడను పుత్రుని కన్గెను. (14-15) అది మొదల ఆ వంశీయులకు గంగానయమనే పేరు భూమియందు ప్రకాశించింది. (15-16) అతనికి, శకునిపులనే గ్రహములకు అస్తాది అయినవాడును, రాజుల కీరీటములందల మకరరా పత్రములకు తగులు కొన్ని పాదభూరి సముదాయము కలవాడును, అయిన వికోచనుడు పుక్కుగడయ్యెను. (16-18) అతనికి, గంగానయశేషుడును లక్ష్మీ సరస్వతీ గంగావేపులచేత సంవేద్యుడును, ఉవ్వోగిని అయిన సంవేద్యుడనే కుమారుడు పుట్టెను. (18) అనంతవర్ణుడు, రక్షమువంటివాడును, భూపాలమూరి మకుటములచే లాలనచేయదగినవాడును, అయిన భాస్వంతుడు పుట్టెను. (19) భయాదిదోమరహితుడైన ఆభాస్వంతుడు, సంపదలకు నిధిమైన దత్తనీనుడు తనకుపుట్టటచేత, ప్రతీవంశుడయ్యెను. (19-21) రాజులయొక్క కీరీటములకు మాణిక్యమయిన ఆదర్శమునకు అపారధణమైన రాజ్యలక్ష్మిని భరించువాడును, అతిస్వయంయైన ఆకృతిగలవాడును అయిన సౌమ్యుడు ఓయునుకుడయ్యెను. (21) అతనికి, జగద్భక్తియును సంబోధపెట్టిన అశువక్త్రుడు పుట్టెను. (21-22) అతనికి, శకునిరాజు అనే ఏనుగుల సముదాయమును వడకొట్టుటగా పాశలము (అనేకోగము) వంటివాడయిన సోమంతుడు పుట్టెను. (22) అతనికి, భూమండలమందు రాజశక్త్యునకు ముఖ్యవాచ్యుడయిన చిత్రాంగదుకు కుమారు డయ్యెను. (22-23) అతనికి, సమస్త భూములయొక్క- ఆపవర్ణమునకు కారణమైన సారధ్వజుడు అనే కుమారుడు పుట్టెను. (23) అతని పుక్కుగడయిన ధర్మాని గాజరీతిమార్గమున పోయే బాటసారులలో ముఖ్యుడయి ప్రకాశించెను. (24) అతని కుమారు డయిన చక్రీత్ర భూమిజయులకు నుండు ఆశ

క్రీగలవాడును ఏకధనుర్గుడును అయి ప్రకాశించెను. (24-25) ఆ మహావతి, మానవంతుడును ఇతర రాజుల దర్శమును నశింపజేయువాడును అయిన జగన్నేమని కన్గెను. (25-26) అతనికి దిక్కులకు తెల్లనిట్లుగా ఉన్న తన కిరీటి విస్తరింపజేసుకొన్న (రెండవ) జగన్నేమ డనే పేరు గల పుక్కుగడ పుట్టెను. (26-28) అతడు, పరాక్రిమశాలిని రాజశేషుడును శక్తివంతుడును, అలగ్నభూషనుడును, జయశీలడును, తన విరోధులకు భీంకంతుడును అయిన నృసింహుని కన్గెను. (28-29) అతనికి చక్రిగల్గుడు రాజధర్మమును ఆచరించుటయును ప్రగల్భమున కర్తయొక్క- అందు అనే నీటితో శత్రుభార్యల గండనలములందలి నాశికాపత్రరచన కడిగివేసినవాడును అయ్యెను. (30-32) అతనికి, ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యముగల రాజలికమును స్వయమగా వలచివచ్చిన వీరలక్ష్మి అనే పనితకు భర్తయును అయిన కోలాహలుడు కుమారుడై జన్మించెను; అతడు (అకోలాహలుడు) గంగవాడి విషయమందు కోలాహలులనే పేరుగల పురుషును నిర్మించి దేవేందుని నేత్రములకు సురపద్మవీక్షణరసమును అనుభవించుటలో విప్లుము కలిగించెను. (33-34) అతని కుమారుడు, వికోచనుడు అనే పేరుగలవాడు, ధనుర్గండమున ధరించి, చోరత్వముతోలగించి శాసనమనే ప్రసిద్ధమయిన పాశమునకు విధేయురాలైన భూమిని లాలించెను. (34-35) కోలాహలపురము నేలిన రాజులు 80 తరమువారు గలిగితగా ఆ వంశముందు వీరిసింహు డనే రాజాపుట్టెను. నేలచలనముచేత చోరదేశకులను, కనుబొమ్మ ముడిచేతి పొందుకులను, హుంకారముచేత నవ్వుకొంకలుగతులను, వృక్కార్థముచేత తేరదేశకులను, అంతర్గతమైన కోపముతో విఘాతమానమైన శిరస్సుచేత కణాటలాటేశకులను, అడలగొట్టాయండిన ఇతని (ఈరింపించుని) ఉన్నతకృపాణమును వీక్షించుటయందు రాజులలో ఎవరయినా ధైర్యమును పొందియుండిరా ? ఈవిరింపభూపతి తన భజనులముచే భూమిని జయించి సర్వార్థులనే ఆయుధములతోడిగి స్వర్గమును జయించెను. (38-39) అతనికి కామర్ణపుడు, దానార్ణపుడు, గుణార్ణపుడు, మారసింహుడు, పశిపాస్తుడు అనే పేర్లు గల పుక్కులు అయిదుగురు పుట్టినారు. (39-41) కులో

ద్యహుడయిన కామార్గవుడు అనూహుల తన పిఠతండ్రి (అగ్నిమంతుకొన్న) రాజ్యమును, తీసుకొగల శక్తిగల పాడే అయినా దేశమును విడిచిపెట్టినేకాని ధర్మమును విడిచిపెట్టలేడు. (40-41) అతడు తన నలుగురు తమ్ముల తోను కలిసి, విరాటతమ ఎట్లు తనదంతములతో దైత్యుల అనుచిత్రివేయనో అట్లే యాధ్యమం దుత్సాహము గల రాజులను చీల్చివేస్తూ తూర్పుదిశకు పోయెను. (41-42) అక్కడను అతడు విశ్వేధముల మదజలముల సమూహము చేత ఇనుమపించిన నిర్భయులకలిగి ఆకాశమును రాస్తూ ఉన్న శృంగములుగల మహేంద్రగిరి నెక్కెను. [42-47] అక్కడ, సకలనురాసురసిద్ధ సాధ్యశ్రేష్ఠులయొక్కఃకీటి కోట్ల రాసిడివల్ల విరాజిల్లు చరణపీఠమును గల గోకర్ణ స్వామిని ఆరాధించి, అతని అనుగ్రహమువల్ల ప్రాప్తమైన తెల్లనిఛత్రాని, చామరము, సామజ్యధ్వజము, పుష్పధ లాంచనము, పింఛాంచితమైన బుద్ధిమాల సమదాయము, మకరతోరణము, హుడుక్కము, కానకము, శంఖము మొదలయిన రాజ్యోపేత విహ్నములతో సాక్షాత్తు మహేంద్రునివలెనే కోభిల్లి, మహేంద్రగిరి ఖిరమునుండిదిగి, యుద్ధిస్థిరునివలెనే తనతమ్ములను నలుగురినీ వెంటబెట్టుకొని సమరముఖమున శబరాదిత్యునిచుండి, (అ) కామార్గవుడు కళింగ (రాజ్య)మును తీసుకొనెను (47-49) రాజులందరి పురములనుమించి, దేవేంద్రునిపురమును ఆపహసించిన దం తాపురము అనే నగరము అతనికి రాజధానియై ఉండెను. [49-51] అతడు దానార్థపు డనే తనతమ్ములసింహమున హారమువేసి [యువరాజుగావేసి] గుణ్ణార్థపునకు ఆరియ వాడివిషయమున్ను, మారసింహునకు సోదామండల మున్ను వజ్రహస్తనకు కంఠకవర్తనిన్ని ఇచ్చెను. (51) ఈవిధమున, కృపముగా (అతడు) 38 సంవత్సరములు కళింగ (దేశ) మును పాలించెను. [51-58] కీర్తిమంతులున్ను, అశేషముగా పరిపంచమందు నురి కక్కిన నిమలయశోపంతలున్ను, అకులమైన భుజపృథాగము చేత అశ్వప్రయైన విజయలక్ష్మిని కాగలిమకొన్న ఉన్నతవక్ష సలలు గలవాున్ను, చరణతలకాంతిచే సంధ్యారాగము వలె సమ సునరవతికదంబులును అతర్నిర్మితులగునట్లు చేసిన వాున్ను, అనవరతము రాజ్యవిహారముచేత మహేంద్రుని అపహసించినవారున్ను, మహేంద్రగిరిఖిరమందు పౌరి

స్థితుడై సమస్తభువన నిర్మాణమునకున్ను ముఖ్యమైన నూతనీధారుడుగాను, చరాచరకృపంచమునకు గురువుగాను ఉన్న భగవంతుడగు గోకర్ణస్వామియొక్క ఆరాధనవల్ల లభ్యమైన సమస్తమైన మనోరథములు గలవారున్ను, ఆత్రేయగోత్రీయవాున్ను అయిన గంగులయొక్క వంశ మును అలంకరించి, విక్రమము చేత విష్ణువువలెనే సకల మ హీమండలమున్ను ఆగ్నిమించిన ఆకామార్గవుని తమ్ముడు, దానార్థపుడు 49 సంవత్సరములు రాజ్యమేలెను. [58-69] అతనికుమారుడయిన రెండవకామార్గవుడు 50 సంవత్సరములు మహీమండలమును పరిపాలించెను. అతనికి స్వర్ణమును తిరస్కరించిన పురముండెను. దానిపేరు నగరము. (50-62) అందు లింగాకృతియన్న ఈశ్వరునకు [ఆశుశ్యుడు] ను భూకృష్ణమునండి పుట్టియుండుటచేత మధుకేశుడనే పేరు పెట్టి మేఘములంటు (నంతయేర్తుగల) దేవాలయ మును కట్టించెను. అందు ద్వారములమెన్న విచిత్రీపతి లలికలనుగాని, పుత్రియలయిన సోధయలనుగాని మామూ అంబరపీఠిని సందరించేనాటి తిమవిమానములయెడల ఆరుచి పుట్టకెప్పుడు. [62-63] అతనికొడుకు రెదార్థపుడు 5 సంవత్సరములు భూమిని సంతోషపెట్టెను. [63-64] అతని కొడుకు రెండవవజ్రహస్తముడు 15 సంవత్సరములు భూమిని రక్షించెను. [64-65] అతని తమ్ముడు మూడవకామార్గవుడు 19 సంవత్సరములు పృథివిని పోషించెను [65-68] అతని సెవ్యులైనా శ్లోకము:—సోహన్వయుడైన కామార్గపుడున్ను మూర్ఖాన్వయుడైన రాఘవుడున్ను వైకృత్యము, దృఢత, హృషణము అనే మూడువిధములయిన ధనుశిక్రలందున్ను సమానమయిన ధరునును పొందియుండిరి. [అయితే వారిల్ల రలోను] ఒకడు [కామార్గపుడు] ఒక్కబాణముతో జ ఘాతములయి [వచ్చి]న సప్తసంభటులనుకొట్టెను. మరి యొకడు రాఘవుడు ఐనమందు ఆసంఖ్యగల వ్రుడు చెట్లను కొట్టెను. కాని [కామార్గపుని] విశిష్టమైనకీర్తి ఎక్కువగా జ్యాపించినది. [68-69] అతనికొడుకు, గుణ్ణార్థపుడు 27 సంవత్సరములు భూమిని తనవశము చేసుకొనెను [69-70] అతని కొడుకు పోతాంతుకుడు 5 సంవత్సరములు భూమి వినివిష్టసత్త్వగా జేసెనెలెను. (70-71) తర్వాత అతని సోదరుని కుమారుడు కళింగలాంకుకుడు 12 సంవత్సరములు కళింగ రాజ్యము నలంకరించెను. [71-72] పిమ్మట అతని

విసంధి, గుండమరాజు, 7 సంవత్సరములు మహీమండలమునకు మండనమయ్యెను. (72-73) అతని తమ్ముడు నాలుగవ కామార్జునుడు 25 సంవత్సరములు మహాధరమును ఆనుభవించెను. [78] వారిద్దరికన్నను చిన్నవాడు [తమ్ముడు] విసంధాదిత్యుడు 3 సంవత్సరములు ధరిత్రీని పోషించెను. (73-75) తర్వాత, అతనిశ్శేష్ఠసాధుడైన కామార్జునుని కుమారుడు, నాలుగవ వజ్రహస్తుడు 35 సంవత్సరములు ఏనుగుల మదజలధారలతో భూమిని తడిసెను. (77-77) అతనిని పరిస్తూ శ్లోకము:—కాలింగకాంతరములందు పుట్టి అతలమై అతిథులకు (వజ్ర)హస్తునిచేత దత్తమైన ఏకజనపానీయము గండశలములనుండి నగ్నివిస్తూఉన్న మదముచేత దిక్కులను పరిమిలించజేసెనో, వాటి దంతములవలెనే తెల్లవయసులుంటిన్ని నిర్మలమైనకాలంకి కలిగిటుంటి:—[వాటి మదమువలెనే పరిమలిస్తూ ఉన్నటుంటిన్ని వజ్రహస్త ప్రభుకీర్తి ముల్లోకములకును వ్యాపించినది] (76) పిమ్మట, అతనికిడుకు, అయిదవ కామార్జునుడు ఆనుమానములు అపని పాలించెను. [78-79] తర్వాత, అతనితమ్ముడు రెండవ గుండమరాజు 3 సంవత్సరములు ధరాధురంధ్రుడు దర్శనము (79-81) అతని సంతతి తమ్ముడు, అరవ మధుకామార్జునుడు 18 సంవత్సరములు పుజలను నాశుడయ్యెను. (81-81) పిమ్మట, అతని కుమారుడు, వజ్రహస్తుడు 35 సంవత్సరములు పుజలను చేసెను. (81-85) అతనిని పర్యవేక్షించు:—ఏలంగనుగొల్పెనుగి కీర్తి చంద్రాకాంత పరిసర నిర్మలము, చోడార్జునము సంహరిస్తూ దక్కకృష్ణానీయ వ్యాపించగా దక్కలములకు మారితేవాడ్లు వాటివాటికలంభనలములనే పట్టణములయందు మిక్కిలిదట్టమున పకపటలముగల సింహారమును అలయమూకంటారో, గుణవంతుడయిన ఎవనియొక్క వక్షస్థలమందున్న ముఖునిద్దమందున్న అనురాగము చేత లక్ష్మీనరస్వతులు అనుకులముగా నివసించి ప్రతాపిస్తూ ఉన్నారో, త్రి, లింగనాధుడయిన అవజిహస్తుడు కాక మరెవరు భూమిపై పడుతూవుండే వజ్రమును నివారించుటకు సమర్థుడు 86-87 అతనికొడుకు రాజరాజు 8 సంవత్సరములు భూమిని పాలించెను. 87-89 అతనిని పరిస్తూ శ్లోకములు: ఆరాజరాజు మొట్టమొదట ద్రావిడవాచోత్పవమందు జనులక్షికి భర్త

యై, పిమ్మట చోడరాజు కుమారులై విరాజిల్లిన రాజసుందరిని పెండ్లిమాడెను. [89-91] పరిణామకాలము రాగానే ఆపరిదిక్కులై నన్ను వేంగిల వెటనే విడిచిపెట్టి చోడవ్యాజునే మహాసముద్రముందు మానిగిపోవుటకు సప్తముగాకండిన విజయాదిత్యుని ఆపన్నులకు పరమశరణమయిన రాజరాజు శక్తిమదీకయిండు చిరకాలము శ్రమంతునిగా చేసెను. ఎంత విచిత్రము [91-94] అతని పెద్దకొడుకు, చోడగంగ దేవు తన భుజదంకానియొక్క బొడ్డిత్య సారము గలవము సత్కర్తవ్యములకు ముఖ్యమయిన యశశ్చంద్రికలచే లోకమును తెల్లగా చేసినవాడు వాక్కులకు అంచని ప్రతాపము గలవాడు శుభచరిత్రముల నిధి భాగ్యసాభాగ్యములరాఁ భూమికి అధిపతి సమస్త శక్తిచులకును మహాభంగమును కలిగించువాడు. (94-97) తన 999 లో నూర్పుడు కుంభమందుండగా, శుక్లపక్షమందు, తదియనాడు, తనివారమున, లేవనీత్యత్రము రాగా, మిథునలగ్నమందు గంగవంశవర్తమునకు నూర్పుడున్ను, సప్తమములకు నీడన్ని అయిన చోడగంగు భూదక్కినాను సందక్షించుటకు రాజ్యాభిషిక్తుడయ్యెను. (97-99) సుగ్రములనే మహాచిరంజులచేత భయంకరమైనటువంటిన్ని, ఎప్పుడెవగాను కొప్పునగాను ఉన్న నాగేంద్రములనే గావచ్చుచేత ఆనులమయిటువంటిన్ని, నానావిధములయిన శత్రువులనే సర్వదా సమహాయములచేత పట్టయిటువంటివిన్ని ప్రాధమ్యే ప్రకాశింపమైన బడలొన్ని గోగిలుంటివిన్ని అయిన శత్రుసేన అనే సముద్రమును వాహువులనే మహామంజరముతో ముగంధి, లక్ష్మిని, కీర్తి అనే సుధను సమస్తమయిన కేళిఫలయొక్క అనందము కొరకు శార్దూలచేనే ఎవడు గ్రహించెనో; (99-102) శత్రువుల దర్పమును ఘండించినటుంటి ఎవరి వీరలక్ష్మీ తన భుజదండయుగ్మముచే కలితయై రెండుస్థంభముల నడుమను కట్టినట్ల ఆడియెనును పాద్యత్యమును పొందెనో, ఎవని పాదద్యయమును సమాపించి నమస్కరించిన రాజలతలయ వికసిస్తూ ఉన్న పద్మయుగమును అనుసరించే మగువలక్షణియొక్క సంపదను ధరించెనో; [102-104] మొట్టమొదట తూర్పుదిశయందు రాజ్యక్రిష్టడైన ఉత్కలపతిని రాజ్యమందు మరల నిలబెట్టి, పిమ్మట జన్మమదీకయందు నిధుని

కుడైన నేగిరాజునుకూడా అట్లే నిలవబెట్టి పరిలుతూ ఉన్న క్రిందై భవముగల ఏ శ్రీగంగచూదామణి జములత్తి యొక్క తోరణసంభవమువలె నున్న ఆ ఇద్దరి [రాజుల] యొక్క లక్ష్మినిన్ని భంవనదాలికను [మంగళతోరణము] కట్టేటట్టు కట్టెనో;

[104-109] ఆరవి శ్రీమదనంతవర్ష మహారాజు, రాజాధిరాజును, రాజపరమేశ్వరుడును, పరమభట్టారకుడును, పరమమహేశ్వరుడును, పరమవైష్ణవుడును, పరమోద్భావ్యుడును మాతాపితృపాదానుభాగ్యమును అయిన ఆ శ్రీచోడగంగదేవుడు వరాహవర్చని విషయమందు నివాసులయి ఉన్న రాష్ట్రీకులపరీముఖులను (రట్టడములపెద్దలను) సమస్తకుటుంబులను పిలిపించి, పురోహితామాత్యయనరాజసంధివిగ్రహదాహారిక వర్ణముఖ వరిజన సమక్షమందు ఈ విధముగా ఆజ్ఞాపించెను;

“మీ అందరికి తెలియనీస దేమంటే:—

“(109-115) మీ [మహావర్చని] విషయమందున్న భోన్మగ్రామమును, దానికి ముండపల్లుగ్రామము గ్రామంగా చేసి, నాలుగువైపులను ఏర్పడ్డ ఎల్లలనడుమను అవిచ్ఛిన్నమయిన దానికి సమస్తజలసహితంగా, పన్నులు మొదలయిన బాధలు ఏమీలేకుండాచేసి, ఆ చంద్రారగంగాతన తలదండ్రుల పుణ్యమతోభివృద్ధికొరకున్న తన యతోభివృద్ధికొరకున్న శక 1003 వర్షమూతాగా మీనమాసమందు బహుళపంచమి అదివారమున యజనమాజనార్ధమనాధ్యాపన దానప్రతిగ్రహ పట్కర్త నిరతులయిన నానాగోత్రముల బ్రాహ్మణులకు 310 మందికి దారాపూర్వకముగా నానాభవముడైన వజ్జినానందదేవుడు దానముచేసియుండెను. 115-118 అక్కడ గార్గమందు చేరి ఉన్న ముండపల్లు గ్రామమునకు ఉపాంతముగా తూలుపు గ్రామమునుండి కొంతవిడదీసి, అష్టోత్త రాశితి-88 పరిమితమయిన త్రేత్రీమును భోన్మగ్రామనివాసులయిన బ్రాహ్మణులకు శక 1034 వర్షములకాగా ఉత్తరాయణనిమిత్తమున దారా పూర్వకముగా మేము దానము చేసినాము అని” [118-13] ఉపాంతముతో కలిసిన ఈ త్రేత్రమునకు ఎల్లము:—తూర్పున, భోన్మ-ఓంబరవిల్లి-తోనేగిగ్రామముల మూడింటికిని నడుమనున్న తోనేగిగ్రామపు పుంత, ఆగ్నేయమందు పుట్టతోకలిసి ఉన్న మరిచ వృక్షము;

దానికి పడమటవైపున కొంచెము వంకరగావోతే, మరిచ వృక్షమం్. దానిప్రక్కను భోన్మ-తోనేగి-భోల్లిరగాగ్రామము మూడింటికిని నడుమనుపుట్టతో కలిసిఉన్న మరిచ వృక్షము. దక్షిణమందు పెద్దపుట్ట; దాని తర్వాత అడవుల పంపులు, దానిపక్కనున్న పుంతదాటితే, స్థాపితమై ఉన్నరాయి; దానితర్వాత నరుసగా స్థాపించిన రాళ్లు మూడు, నైర్మతని, స్థాపితమైఉన్నరాయి; దానికి ఉత్తరమున స్థాపితమైనరాయి; దాని తర్వాత ఈ (ర?)డిదల నేతువు (రిందను చింతచెట్టు సమీపమున స్థాపితమయినరాయి; దానిప్రక్కను తటాకమనకు చేరిన పుంతముఖము; దానిపక్కను పుంతపెద్దను స్థాపితమయినరాయి; అక్కడనుండి పుంతేనరిహద్దు. వాయవ్యమందు రెండు పుంతల నడుమను చింతచెట్టు సమీపమున స్థాపితమైనరాయి; అక్కడనుండి పుంతను అనువరించి తూర్పువైపు కొంచెము వంకరగావోయి ఆపుంతదాటి ఉత్తరమువైపు పోతే భోన్మ-తూలుపు గార్గ్రామముల సంధిమందు రెండుపుంతల నడుమను స్థాపితమైనరాయి. ఉత్తరదిక్కున రెండుతటాకములకు నడుమనున్నగట్టు. ఈకాన్యమందు భోన్మ-గార-ఓంబరవేల్లి గ్రామముల మూడింటికిని తోనేగి పుంతపెద్దను ముఖ్యులసంధి

[131-136] దీనికి [ఈదానమునకు] ఎవరివల్లనూ బాదకలుగకూడదు. వ్యాసభగవానులు ఈవిధముగా చెప్పినారు:—“సగరాదిరాజులు అనేకులు భూదానము చేసినానా. భూమి ఏయేకాలములందు ఎవరెవరి వశమయిఉండుదో ఆయాకాలములందు వారివారికి తత్ఫలము లభ్యమవుతూ ఉంటుంది. యుధిష్ఠిగా! న్వదత్తమైవా పరదత్తి మైవా భూమిని జాగ్రత్తిగా రక్షించుము. మహానభావులతో క్రేష్ణుడా! దానము చేయుటకన్నను పాలింపడము [దానముచేసినది రక్షించడము] ఎక్కువ శ్రేయమును నది. ఒక ఆవునుగాని, ఒక బంగారునాణెమునుగాని భూమిలో ఒక అంగుళముగాని హరించినవాడు పరీకుంచమున్నంతకాలము నరకములోపడి ఉండును న్వదత్తమునా పరదత్తమునా భూమిని ఎవడుహరించునో వాడు ఆరవై వేల సంవత్సరములు కీర్తివిభవమైతి యుండును. అని [136-137] కాన్యకర్త కానసాధికారి జాతవేదిభట్టు లేఖకుడు వల్లనాచార్యునికుమాకుడు, బట్టేనాచార్యుడు.

[కోధనసం॥ భాంతినుం॥]

16 దేవేంద్రవర్మ కంబకాయశాసనము.

ను రాశ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

ఈశాసనమున మాడు రాశ్రీశకులు కలవు. మొదటి శిశు మొదటిప్రక్కను, మూడవశకు రెండవప్రక్కను వాశ్రీయేదియు లేదు. ఒక కడియము మూలమున ఈశకులు బంధించబడియున్నవి. కడియము యొక్కవ్యాసము 1-9 అంగుళములు. ఈకడియ మొక రాజముదిగ్గిలో నలికింపబడియున్నది ముద్రికవినవ స్ఫుటముగ ఎగువభాగమున నందుగ్రును, దిగువభాగమున అంకశమును, ఈరెండికి నడుమ అడ్డముగ మధ్యమును చెక్కిబడియున్నది దీని ననుసరించి ఈశాసనమునందు చెప్పబడ్డ దాతవశమువారిది మధ్యస్థలాంఛనము తెలియనగును.

ఈశాసనమునందలి లిపి నాగరి; కాని యిది మూడవవర్ణిహస్తుని చిహ్నాలవలన, బొడ్డపాడు, అనంతవర్మ చోడగంగదేవుని కొన్ని శాసనములలోని లిపివలె తీర్చిదిద్ది వాగ్గీరించికాదు. ఇది మూడవ వ్రతహస్తుని నడగాంఛరశీవట్టుం, మెడ్రాస్ మ్యూజియమ్ లామ్రీశాసనములందలి లిపివంటిది. విచిత్రమైనది. విలక్షణమైనది. అక్షరముల పొంకముగ నుండక కొంకిరితలవలె నుండును.

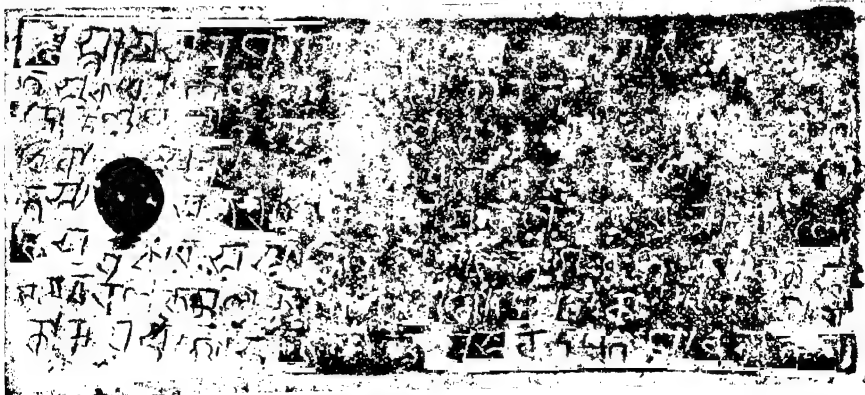
భాష సంస్కృతము. భాషయు వ్రాతయుకూడ చాలపాడుగా నున్నది. శాసనభాషలో ప్రాకృతిభాష మెండు. దీని ననుసరించి వ్రాయుకయుగ లభిండు ఉత్కల

దేశనివాసుడై యుండునని యూహింపదగును. శాసనమున ఉత్కల్లకుం చేరుగాని, లేఖకుం చేరు కాని తెలుపబడి బంధియుండ లేదు. శాసనభాషయు వ్రాతయు తప్పల తతికగ నుండుటచేత శాసనమునందు చెప్పబడ విషయములకు అన్వయక్రమము కొన్నికొన్ని సంస్కరముల గనబడుట లేదు. అయినను సేనార్థము చేసికొన్న ప్రకారము శాసన విషయమిది. కలింగవంశము రాజధానిగా పరిపాలించుచుండిన గంగివామలకులశిలకు డగు శ్రీదేవేంద్రవర్మ దండీతరుమన నుండగా ఆరాజుయొక్క విజయరాజ్యము సకాన్తనవాన మేకనశ్రీత్ర మాధికమని చెప్పబడ్డకాలమున ఆరాజుయొక్క మహామండలికుడును, కదంబకులతలకుడును అగు శ్రీధర్మభేషి పుత్రుడు మహామండలికుడైన ఉదయాదిత్యుడు 'రేవేనిబి' గ్రామమున 'అచాలగుట' వర్ణివేశ్యముగను, ఆతండాగ్నిర్కృష్ణాగాను ఉడకపూర్వముగ దానముచేసి అగదోకభాషను వృద్ధపుత్రుడైన శోభననాయకుని కుమారుడు నాగయగనాయకునిని, ఇంకొక భాగమును 'అయితము సోమయాదు' [?] 'ఈజు'కునికి నొసంగెను. ఇదియే శాసనభాషమబట్టి సేనార్థము చేసికొని లిగినవిషయము.

దానమును గురించి చెప్పబడిన విధప దానమొసంగిన గామిమనునకు సరిహద్దులు చెప్పబడెను.

ము. ల ము.

మొదటి శేకు: రెండవ చెడ.

మొదటి రేకు; రెండవ పెడ

1 స్వస్తి అమరపురానుకారణ సంతానములు
కనుగొన

2 త సుధాధవలప్రాసాద మాలావరతిలోత
లోకాల్

3 దోదణ్ణ దుడ్డిత సుబలాలంకృత శిశులింగమగ్రా

4 ధివాసకాల్ మహేంద్రాచలములకనః శిఖరప్రతిష్ఠ సత స

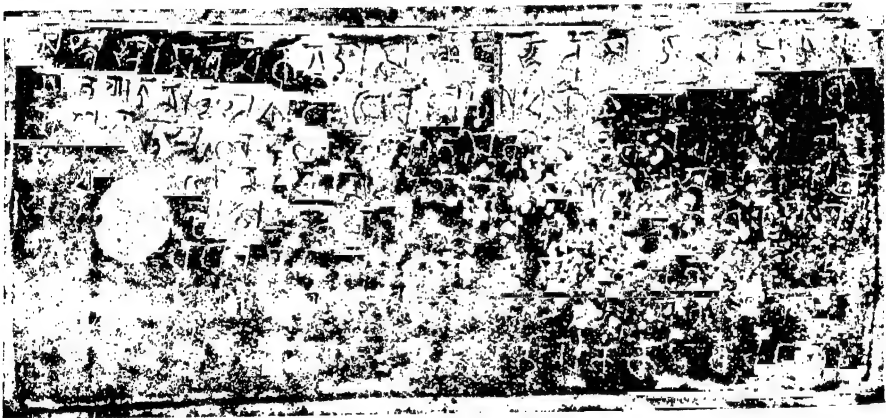
5 తిస్య సతరాచరిత్రుః సకలభువన విష్ణుశాసై

6 క మాత్రధారవ్య కలాంకమాదామగే భగవ
తో గోః కాస్య

7 మన శ్చగం కమలయుగళ పృథానా ద్విగత
కలికలంకృత

8 కామస నంజోధ జనిత జయశబ్దః ప్రతాసాద

రెండవ రేకు; మొదటి పెడ.

9 మన సామంతచక్ర చూడామణి పభా మంజ
రీ పుంజ రం

10 జిత నిజ నిశ్చింత ధానోపార్జిత సకల కలింగా
ధిరాజ్యః యువాకావైరివా

11 రణకుంభపుల దలదలిత మూర్తిక పృక్షరః ధ్వ
స్తారాతిమ

12 లాచలో నయవిషయ దయాదానదాక్షిణ్య శా
యాదాయక

13 సత్య త్యాగ పృక్షర గుణ వ పదాధారభూతిః
పరమ మా

14 హేశ్వరః పరమ భట్టాకః గంగామలకుల తి
లః ప్రిడే

15 శేంద్రీవత్సా విజయరాజ్యవ్య శకాబ్ద సహస్రే
వశతత్వీ

16 ధీశే చంతిపురే సితః శివ్య మణ్డలికః కదంబ
కులతి

రెండవ రేకు: రెండవ వెడ

17 లకః మహామల్లలికః శ్రీధర్మః ఘడి. తస్య
పుత్రః మహా

18 మల్లలికః శ్రీహదయాదిత్యః కుశలే పశ్చిపా
త్రవిషయనివాసిన్ బసవదాస్సమాహూయే భవబ్జాప
యతివిది

19 తమస్తుధవతా, పశ్చివిషయే; శేవనిగ్రామ
ఉదకపూర్వకం కృ

20 ద్వాతా మహాసంకృత్య వృద్ధపుత్రరేవన నాయ
కస్య పుత్రాయ

21 వారాయనాయకభాగం ఆదితయ సోమ
యదు(?)

22 ఈజన కా యోకభాగం కృత్యా ప్రవర్త
స్మాభి రచాట భట ప్రవేశ్య మా

23 చంద్రాకాక్షీతినమకాలమ్, అస్యగ్రామస్య నీ
మాల్లింగాని లిఖ్యంతే, ఈకాన్యతః త్రికూటే

24 శోపిత శిలా పూర్వతః శోర శిలా

అన్నయతః

మూడవ రేకు: మొదటి వెడ

మూడవరేకు, మొదటిపెడను.

25 వ ద్విపాదా శోభిత శిలా॥ మధువృక్షతలే శోభిత శి

26 లా॥ దక్షిణతః పవనతథూమితలే శోభితశిలా॥

27 రృత్యుతః తేవురు [?] వృక్షతలే శోభిత శిలా॥ చక్రిమతః జయతీ'

28 గతః వాయవ్యతః శోభితశిలా॥ ఉత్తరతః శోభిత

29 శిలా॥ రేఖి (?) గ్రామస్య మాడవ్యయా దత్తా॥ అపర

30 శోలి॥ వడవేటి॥ వడత్తర ప్రవతోస్మి॥

17 ధర్మభేడి సింహపురతామ్రశాసనము.

మలరాశ్రీ రాళ్ళబండి సుబ్బరావుగారు

ఈతామ్రీశాసనమును ఇంగ్లీషున శ్రీ సత్యన్నారాయణ రాజగురువుగారు ఆంధ్రచక్రేయేతిహాసపరిశోధకమండలి వారి ప్రైవేటునికృతిక మూడవసంపుటను, రెండు, మూడు నాల్గు సంచికలలో ప్రకటించిరి. ఇది గంజాముజిల్లాలోని తెక్కెలి సమీపముననున్న సంతకొమ్మలి గ్రామమున దొరకినది.

ఈశాసనమున మూడురేకులు గలవు. అందఱురేకు రెండుప్రక్కలను వ్రాతనిమియులేదు. మొదటిరేకు, మొదటిపెడను ("శ్రీ"), యరు యక్షరము తప్ప, ఇంకేవ్రాతయులేదు. రెండవపెడను 9 పంక్తులు గలవు. ఇశ్రీ, రెండవరేకు మొదటిపెడను, రెండవపెడనుగూడ 9 పంక్తులు చొ॥ గలవు. ఒకొక్కరేకు కొలత 8X3 1/8X:5 రేకులను బంధించిన కడియము, అరంగుళము దళసరిని 11 స్తర అరంగుళములు చుట్టుకొలత గలిగియున్నది. కడియపు కొసలు రాజముదిరికయం దమర్చుచినిది. రాజముదిరికపై నుండు చిహ్నము గానరాదు.

శాసనపు లిపి, కుటిలాక్షరములకు చెందినదై 10 11, శతాబ్దముల నాటి తూర్పుగాంగుల శాసనపు లిపిని, జోలియున్నది. గనుక ఈ శాసనము 11 శతాబ్దపు ప్రారంభకాలమునాటిదని తోచుచున్నది. శాసనపు భాష సంస్కృతము, శాసనమంతయు గద్యాత్మకము. వ్యాసగీతములున్న శాసనపు ఆశ్లాశ్రి, శేఖరిశ్లేషము ఇందుగానరావు. ఇవిమూడవరేకు మొదటిపెడను వ్రాయబడవలసియుండెను.

కదంబకుల వంశీయుడును, పంచవిషయమండలికుడును, మహేంద్రాధిపతియును, అగు ధర్మభేడి ధర్మపుర గ్రామమును 30 బ్రాహ్మణులకు అగ్రహారముగా చేసి ఇచ్చెను. ధర్మపుర గ్రామములోని రెండుభాగములు, వత్స గోత్రీయులగునట్టి ఇంద్రునోదరులకు ఇవ్వబడెను.

సకల కలింగాధిరాజున్ను, రాజపరమేశ్వరుడున్ను, పరమభట్టారగుడున్ను, గంగామలకులలింకుడున్ను, అగు శ్రీమదనంత్రప్రహ్లా(పర్వతీ)మహారాజాకొడుగు శ్రీమదేవేంద్ర ప్రహ్లాపర్వ రాజ్య మేలమండిన కాలమున, కదంబవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరము 520 న జయంతిపుర నివాసియు, పంచవిషయమండలేశ్వరుడును, శ్రీమహేంద్రాధిపతియు, కదంబకులవంశోద్భవుడును, అశేకయుద్ధములందు శత్రువులను ఘడించిన చక్రీయుగలవాడును, మహామండలేశ్వరుడును అగు రాణక శ్రీనియాల్లవుని కొడుకగు రాణక శ్రీభీమభేడి కొడుకు రాణక శ్రీధర్మభేడి ఈ దానమును చేసెను.

గాంగకదంబవంశ ప్రవర్ధమాన విజయరాజ్య సంవత్సరముని చెప్పబడుటచేతను, గంగామలకులలింకుడగు అనంతవర్మకొడుకు దేవేంద్రీవర్మ రాజ్యము చేయుకాలమున కదంబవంశీయుడగు ధర్మభేడి మండలికుడుగా నున్నట్లు తెలుపబడియుండుటచేతను, కదంబులు గాంగరాజులకు సంబంధించినవారనియు, సామంతులనియు, కలింగములోని కొన్ని విషయముల నేలమండికనియు, తెలియుచున్నది,

రెండవ శ్లోకము; మొదటిపాదము

10 కలింగాధిరాజపరమేశ్వర పరమభట్టారక గంగ
గాయల కులలి

11 కలిమవనంబ్రహ్మయజురాజమతః కలిమదే
వేద్యబ్రహ్మ రాజ్య

12 వకాశే గంగాకనంబవంశప్రవర్ధమాన విజయ
రాజ్య సంపన్నపంఠ

13 శతవింశతీశర జయంత్యపుర వాసిన్య పంఠ
విజయ ముద్ధేశ్వర శ్రీ

14 మహేంద్రాధిపతి కదంబుల వశోద్భవా శేఖ
తూర్వారావం తాసి

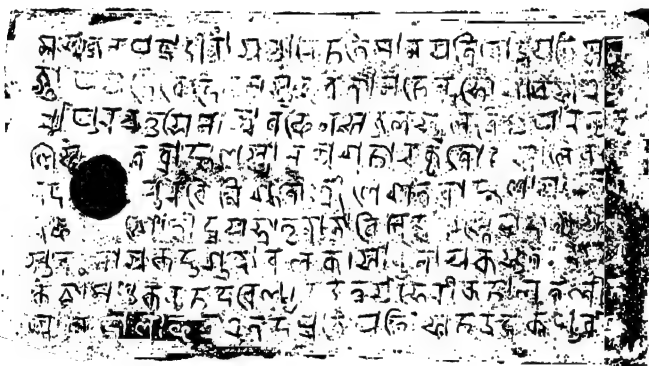
15 తారాతిచక్రః మహామండలేశ్వర రాణక శ్రీ
నియర్ణవశ్య

16 మతః రాణకశ్రీభిమభేః తస్యమతః రాణకధర్మభే

17 శిఖి పాదాగ్రా ప్రకృతిరమార్య పంఠపాత్ర
రాజపాదోప జీవినః

18 బ్రాహ్మణ్యకవచం సామబాజీరట్టకూట విష
యప్రధానస్య

రెండవ శ్లోకము; రెండవపాదము

19 నవస్తంభ సంగాధీనాం యథాశీత మానసాశీ
బోధయతి సమా

20 జ్ఞానయతి విజయము ధివలం మహేంద్ర గంగ
విజయేన

21 మహాపురచతుస్సీమావచ్చిన్న సజలం కలుపా
రణ్య శ్రు

22 శీ శతబ్రాహ్మణ స్థాన ఆగ్రహార కృతోనాం
సాలివన

23 దదపురపరగౌతమీశతబ్రాహ్మణానుప్రముఖ

24 వశోద్భవశ్రీమయభాగ్యం నానా వివేదం నా
స్థానానాయక

25 మతః నాయక గుర రవలం సామనాయక
మతః నాయక

26 క బహుశక్తిబ్రహ్మచారిబ్రహ్మచారిభూత
భావశీలీ తా

27 మ్యాదోద్యోగ విజయప్రతిపత్తి సమా
ఉపకర్తార్య శే

18. ఇంద్రవర్మదేవుని తామ్రశాసనము.

మ.రా.శ్రీ రాక్షబంశి సుబ్బరావు గారు

ఈ శాసనపు చిత్రీకరణమును మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయము 1927 సం॥లో, ఆంధ్ర ప్రదేశ్ విశ్వవిద్యాలయము ద్వారా ప్రచురించినది. ఇందును గూర్చి ఆంధ్ర వ్యాసమును త్రైమాసిక పత్రిక మాడవ సంపుటము, రెండు, మూడు, నాలుగు సంపుటలలో ప్రకటించితిని. దీనినే తెలుగున ఇందు పొందు పరచడ మైనది.

ఈ శాసనమును గురించి 1917-1918 Epigraphical Report లో సంక్షిప్తముగా శాసనాధికారియైన ప్రొఫెసర్ కాంప్బెల్ నింపుములుగాని, పానము గాని, శాసనపుచిత్ర గాని ఇవ్వబడలేదు.

ఈ శాసనమున కూసుమపేట గలవు. దీనిని 7" x 3 1/2" కొలత కలిగియున్నది. తేకులను బుడంబి కడియపు కొలలు రాసముద్రకయందవర్చి చేసితి. ఆముద్రకపైని కూర్పుండియున్న నందవిగ్రహమున్ను, అగ్రసంధ్యాలమున్ను చెక్కబడినవి శాసనపు తేకులలో మొదటిదాని మొదటిపేదను, మూడవదాని రెండవపేదను, నాగ్రయేట

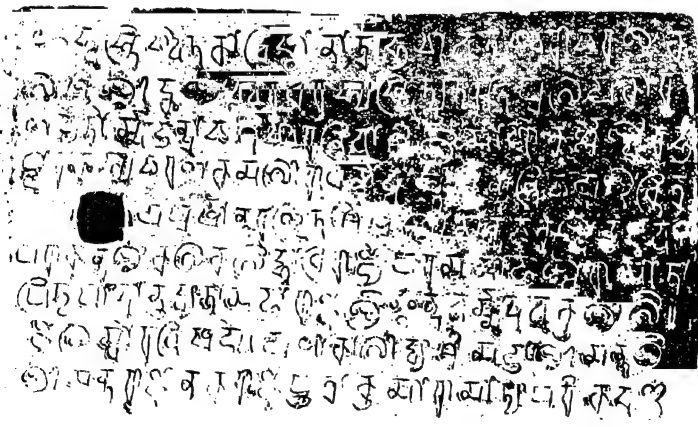
యులేదు. మొదటి తేకు రెండవపేదను, రెండు, మూడవతేకుల మొదటిపేదలను, తొమ్మిదవనీ కుంతుల చొప్పున గలవు. రెండవతేకు రెండవపేదను 8 పంక్తులు మాత్రమే గలవు. మొత్తముమీద శాసనమున 85 పంక్తులు గలవు.

శాసనపుభాష సంస్కృతము. లిపి ప్రాచీన నాగరి. అక్షరముల పోలికను బట్టి, శాసనము క్రీ॥ శ॥ 12వ శతాబ్దము నాటిదని చెప్పవచ్చును.

స్వేతికాధిష్ఠానవాసియు, మహేంద్రాచల గోక్షేత్ర శ్యామిని పాదార్ధపురుషును, సకల కలింగాధిరాజున్ను, పరమ మహేశ్వరున్ను, మాతాపితృపాదానుధ్యక్షయు, అగు నస్త్రీమహారాజుని ఇంద్రవిర్రు దేవును నలస్సార్ విష మునుగోని ఉన్నప్పుడుల నందరిని కలిపించి నాటి నడుట కు పునయును నందరి ఆమేరసింగు గామమున, జాతుకర్తవ్య గోక్షేత్రమునందు, వాజస సేనునందర, కామ్య శాఖియుందును ఆయున నందస్వామియును బ్రాప్తమైనవని తియ్యెక్కయినో బ్రహ్మభివృద్ధి కొంతకై దానముచేసెను. వ్యాపగీతములు వానియనిచినవి. శాసనమును మహానామంతుడగు కీర్తి నాగ భేడియు, మహాప్రతిపదకాడగు అభివృద్ధయు, వానియందలి. మహాసంధ్యాలిహితు డగు భంపాక వానినను కందరి యగు దేవులనును చెక్కెను.

మూలము.

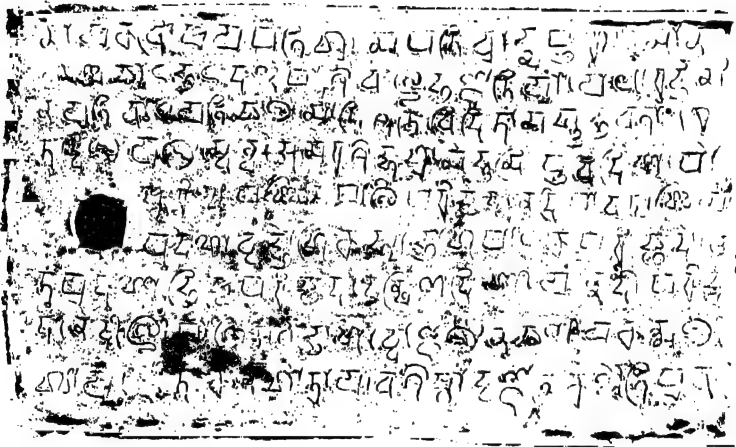
మొదటి తేకు: రెండవపేద:

మొదటి శ్లోకం; రెండవ పాదం

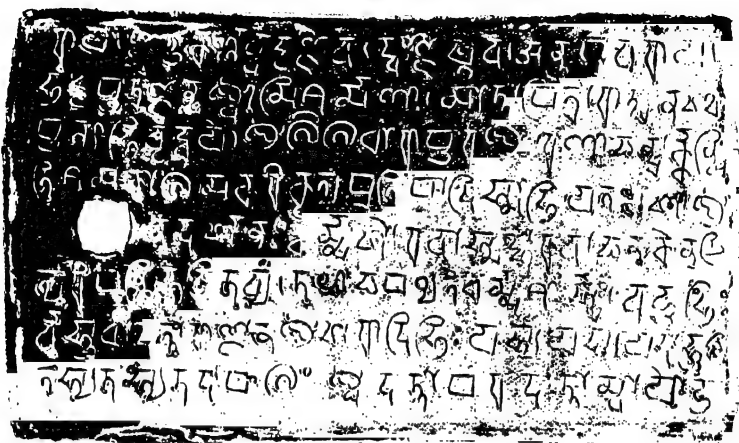
1 ఓంస్వస్తి శ్రీకాథిష్ఠానాత్రభగవత్పూజనం	6 పరాక్రాంత సకలలిక్ష్ణాధిరాజ్యో పరమ
2 లకళాంకశేఖరవరస్య స్థితుత్పతిప్రళయ కాల	మాహేశ్వరో మాతా
3 అహో మహాద్వాద(ల) కిరనివాసి శ్రీ	7 పితృనాదానుభ్యాతో మహారాజో శ్రీఇంద్రవర్మ
మాంగోఽర్చ్యేత్యర్చ	దేవ కుళశీ
4 పూరకన్యచరణ కమలారాధనా వ్యాప్త పుణ్యని	8 జలమూరివిషయే యథాకాలాధ్యానీ మహా
చయశక్తిః	సామృత్తి
5 య ప్రభానురంబితాశేష సామస్తవక్రిస్వభుజుల	9 సామస్త రాజానక రాజపుత్ర మమరామాస్య
	పరిక డ్డ

రెండవ శ్లోకం; మొదటి పాదం.

10 నాయక విషయపతి గ్రామపతి బ్రాహ్మణో గ్రామా	14 స్మరిత్యాపకృతపాలిపంశ్చేదానదిపాలిత పక్వమ
11 శ్యామచాట భటపండపాళా బలభవా తి	15 ప్రదేశావృత్త్యాగిస్యాభోగపాటకపరిశ్రేయా త్త
ర్యాం యధారహ్మ	16 త్తప్రదేశాభివృద్ధిపరిశ్రేదానదిపాలితపరిశ్రే
12 నయతిబోధయతి చ సమాదితతి విదిత మహ్నా	17 దనదిహంపాటి అర్థభోగా ద్యాజనేనన(ర)దా
భయతాం ఏ	య కల్పశా
13 తద్విషయ సంబంధ ఆమేరశిం గ్రామే భూమి	18 భూయ జాతుకర్ణ గోత్రాయ విశ్వాత్రి
పూర్వదశోపా	జాతుకర్ణ ప్రప

రెండవ రోజు: రెండవ పెడ

19 రాయాజాతుకర్ణాపట్టణముజేష్టయత్రప్రపరాము

20 భట్టప్రతజ్ఞ స్వామిశర్మత మానాహార్య

రాత్రినశ్చ

21 పుణ్యాభిషేకము నలిలధారాపురస్సానా చం
దార్కంఠి

22 తి సమకాలే: మకర్కర్కా ప్రతిపాదిస్తాభి
యతఃశాన

23 నదర్కనాధర్కకారవాస్తవార్కనాచ నశేనచ

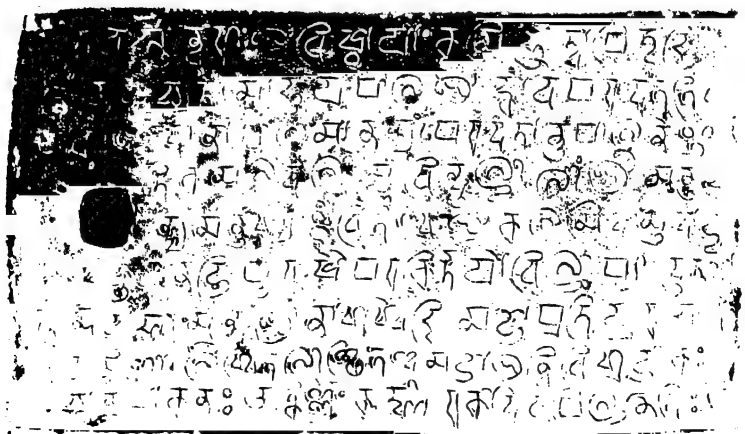
24 త్వరిపంధిభవితమగ తథాచ పత్యతి ధర్మశాస్త్ర్య

మహాభి

25 ర్మమధాచత్తరాజాననగ రాదిభి: యస్యయస్య
యథాధుమ

26 తస్యతిస్య తదాధం స్వవత్తం పరదత్తా
మ్యాయోహ

మూడవ రోజు, మొదటి పెడ.

మూడవ భాగము: మొదటి పాదము

- 27 కేశవమంధరాం సవిష్టానాంశ్చిమిర్ భూత్వాశ్చిక్రుభి
- 28 సహచర్యతేనాభూదభలశంకావ పరదత్తేతిపా
- 29 ధీవా! స్వదానా త్వాలమానస్యం పరదత్తాన
- పాలనే ఇ
- 30 తి కమలదలాంబు చిందులూలాంకిమన చి
- 31 స్త్యుమశ్యశేధితశ్చసకల మిదముదాహృ

- 32 తత్ప్రబుధాసహిపుమైరరీర్త యోధిలోప్యా
- దృత్తై
- 33 త్రమహాసామంతశ్రినాగభేడి మహాప్రతిహారసి
- 34 త్యవర్తతారేఖశ్చమహాస్థి విగ్రహిఖః
- 35 చాస్తపాకేనః ఉత్క్లిష్ఠం కాశ్చార్పణో దేవపిలానేతి

19. సరిసింహ దేవునికొడుపట్న తామ్రశాసనం.
మొర్రాక్షీచిర్రావూరితత్సారంగాదు. B.A.B.L.,
ఈ శాసనమును, నగేంద్రనాథ్ వాసుగారు లెం
గాలు ఏషియా టిక్ మండలివారి పత్రికయందు (1896 సం॥
229 పేజీ) ఇంగ్లీషున పరికించెను. ఆమండలి కార్యదర్శి
గారి యనుమతితో శాసనముయొక్క మూలమును, ఆర్థ
మును ఇందు పొందుపరచడమైనది. ఈ శాసనమున 7 రేకులు
గలవు. కాని ఆఖరి రేకు రెండు ప్రక్కలను, మొదటి రేకు.
మొదటి ప్రక్కను, వాగ్వివేచనములేను. రేకులను బంధించిన
కడియపు క్షిపామీద పద్యాసనము, నంది, త్రిశూలము, అం
కుశము, డమరు, అర్ధచంద్రము, సూర్యుడు ఈ విగ్రహ
ములు గలవు. వీటినిబట్టి శాసనపు దానకర్త చంద్రవంశ
మునకు చెందినవాడనియు, శివభక్తుడనియు తోచును.

రేకులు, 13 $\frac{1}{2}$ అంగుళములు పొడవును, 8 $\frac{1}{2}$
అంగుళములు వెడల్పును, 1/5 అంగుళము దశసరియును
గల్గియున్నవి. రేకులను బంధించిన కడియపు చుట్టుకొలత,
5 1/2 అంగుళములున్నది. కడియమునకింటియున్న రాజ
ముదికయొక్క చుట్టుకొలత 4 1/2 అంగుళములున్నది. దా
నిపైనే చెక్కబడిన నంది, 4 అంగుళములపొడవును, 3 1/2
అంగుళములయొత్తును గల్గియున్నది. మొత్తముమీద శాసన
పురేకులలోని 11 పరిక్రమయందును 209 పంక్తులు గలవు.

ఉత్కల దేశాధీశుండును, గంగవంశీయుండునగు రెం
డవ సరిసింహదేవుడు, ఈ శాసనముని కేర్పొన్నబడిన ఏడర,
లేక, ఏడర గాగిమమును, మునేల గాగిమమును తన 21వ రా
జ్యసంవత్సరమున, అనగా కీ॥శ॥ 1295 వ సంవత్సరమున భిమ
దేవశర్మయును బ్రాహ్మణునకు చంద్రగిహణకాలమున.
దానమిచ్చెను.

శాసనపులికి, బెంగాలీభాషకు చేరిన కుటిలాక్షరము
లను పోలియున్నది. రెండవ రేకు, రెండవ ప్రక్కను చెక్క
బడిన యక్షరములుమాత్రము ఉత్కల శాక్షరములవలె నున్న
వి. శాసనపు భాషయంతయు సంస్కృతమున గద్యపద్యా
త్మికముగా నున్నది.

ములము

మొదటి భాగము: రెండవ పాదము.

ఒంగుళముల గాఢతము.

- పంక్తి 1 లక్ష్మీపాదనగోరుహా [ద్రవ్య] మదః శ్రేయాం
సిదానేప్రవః పృష్ఠస్థానైశ్చరీతైరభ్యావృన్మ
2 హాతీలం విస్పృశం పృథివిమృతః ప్రణమంతైః
క్రియాసరాభ్యావృన్మ కృష్ణాయన్నభిక్షిం భువనతాం
భజే సలక్ష్మీసృజయః.
- 3 క్షీరాశ్లేష్ఠి తాత్ మరానుగతైః పాదుర్భవ
స్తీరమాశ్చ మృగైః పృథుర్ద్రవభృతీషు ప్రఖ్యాతీర్తివ్వసేప
శ్యత్స్యమృజనా,
- 4 భూమిశ మవ్యుహోగ్లోతగ్నియాహ్లాదివం భృంగానీహకార
మేతిహినే పుల్లీన్యకాభిసృపి, తన్నాభీనరసీరుహాద్భవవి
5 ధంతిగ్నిభూవామత శృన్వతిశృన్వతికయా పృ
తాత జగత్ సముభతవాన్నేత్ర యోః శైలోక్య గృసై
కదక్షతిమిరగాన్తిన్నా
- 6 మౌసియో లక్ష్మవ్యాజి దధత్త మపృతి వపుః
సూర్యాదిగోవిర్యులః శ్రీదేవోదర త్వద మృతసఖయా
కల్పవృక్షానః
- 7 త్వన్లోకానం సమ్విధాతా తిమిరవిషహరః
సవ్యకాచైవోపభోగ్యః త్విత్త్యన్యన్యలాభాత్తదధికతగుణం
ప్యాజ్యోపందధానః స్వ

8 సైతస్మిర్మలత్వం జగతివిజయతే దర్శయన్ను
నమిస్తుః॥ పంచతస్యన్న రేక్వరాః సమభవన్తేహంగుణాశ్చ
స్తతఃపౌశ్శుల్లాః-

9 ఎయిత్ పురాణభగవాన్ ప్రతాపిన్ సమృతాః తత్త
తాప్యవధం శ్రతాస్త్రిభువనేహ్యున్ స్థధానా ఇవభా

10 మ్యస్త్రి పస చేతనాశ్చతుర్గుహా విశ్రమ్యచ॥
చిత్త్యేకంశతంశ భూపతి భుజవ్యాపారసంకే

11 ర్మనం కత్తున్ బిః శ్చమతేషీతాబహుయభో
యత్రాజ్ఞసప్యైహిదర్దణ్డారితీ ర్విభగ్గ సవరం తద్భా

12 రతింప్రాభవ త్తస్మాదాహ్వాయ నాత్రవాదిన్
పతిశ్రేణీకమాల్లిఖ్యతే॥ తథాహ చంద్రాద్భుధః | బుధా

13 దలః అనలాన్ పుహారవః పుహారవసో నా
యః | నామోన్న ఘమః | సఘపావ్యమాతః తతస్తు
వ్యఃమః | తతోగార్తీ

14 యః | తతోవిగోపవః | తతిః సామ్యేవ్యః |
తతోభాన్యాన్ | తతోవస్తసేవః | తతఃసామ్యః | తతో
శ్వదత్తః తతఃసా

15 రాజః | తస్మాద్విత్తాజ్ఞరః | తతిః శీలధ్వజః |
తతోద్రమైకాషీ | తతిః పరీక్షత్ | తతోజయసేవః | తతో
విజయసేవః

16 తతోద్రుధ్వజః తతఃద్రుగల్పః తతఃశక్తిః |
తతఃకోలాహలః | సువివాన్తరమృథవత్ | ధనకనకనమృ
ద్గోగద్ధ

17 వాశీద్రుధ్వజః సకలవిషయభూతః స్వర్గైకవర్గో
పభోగ్యః తదిధిపతిరథాగ్యోవస్తవిమ్బాపి పేన్ద్రః | సమ
భవతి

18 రూపగద్ధవాహ్నుతవాద్యః | కోలాహలఃసమ
రమార్హస్త్రి తిరోన్మిపాణాం భూతోయతః సరపురణ్యతది
యమత్రికోలాహలాహ్వాయ

19 మధూత్ మరసద్మకుల్యం తస్మిన్ ప్రమేన్యపతి
భిబ్బాహుభిదృభాధూవే | రాజ్యశీర్షతి నారసింహస్యపతౌ
శ్లోమేకీవ్రతాస్తపేదో

20 ద్దణ్డాజ్ఞోతభూతలోత్తితరమాకణ్డగ్రిహానదివః
శిఖాస్తామియంభుజాసిలతి కాసం చేవ్యతాంతాం వైరిణాం
కణ్డారణ్య

రెండవ శ్రేణి; మొదటి పెక.

1 మిఃఖచ్చుక్తి లతికా (ద్యావః సమాగోహతు॥
భ్రామ్యన్ద్విక్తి జగీరయాశీతితలేకావసద్విషస్వన్దితైః
క్వాపిన్ద్యేషి)

2 కలప్రమాధిభిరపిప్రాప్తాః కలిక్లాః కిల | త్రైకా
మూర్తవపభ్యమైన్యపవోఘాద్రద్విల్లిగ్గసమం (ప్రాప్తస్త్రీ)
ప్రమివార్జనా

3 దుదగమత్ కూర్మావపాశోహరిః కూర్మాస్వామినిసాక్షి
జితినయనే తస్మిన్ మహేష్వర్గిం గతే గోకణ్డేషిమహోదధేవి

4 యతిసామూర్మ్యేతథేవావశికాలిక్లాః శుభ్రవమా
హరిత్ భుజులూపనోపభుక్తాం కిరం లక్ష్మీమ్యేత్యభకాన్తతి
వేదతతతో గద్దా

5 న్యాయస్యాహతే త్రతాసేవ్యంశకతాః సౌకామూర్త
పమసాపతిః యస్యేతి పుత్రపౌత్రాద్వా రాజాః ఖ్యాత
విక్రవాః కాన్తా

6 ర్గ నిష్ఠితమైతివ్యైకమ చన్తకానీ సవ్వైకధా
వర్గైకపరితోయణి హేతువర్గః ఆచారతోపమానిపుర్రవ
మూకచాతక

7 స్మాపభూన్నుప పరోభువి వజ్రహస్తః నమామ
తః కేవలమధఃగోసేన వజ్రహస్త స్త్రి కలిజ్జనాథః
కోవిజ [ప్రాప్తా]

8 దపరఃపురవ్యా మ్యజమృత ద్వా రయసుం సమ
ధః వ్యాప్తిగ్గైర్గుహోత్తమన్యయశా దిక్పక్రవాలేకశి
[ప్రాయేణా]

9 మలిసేయన్య భువన ప్రహ్లాద సమ్పదివా సిన్ధూ
రైరతి స్థాన్తిపర్ణపటైః శుభ్రస్థిర పట్ట

10 కేన్యాల్లిన్స్త్రికః పునశ్చ హరితా మాధోరణా
వారణాన్ మహిషిసర్పయాతన్య హివర్షా॥

11 వీజవిసాకిః తస్మాత్తస్మాత్ భూద్వీగోరాజరా
జో మహీపతిః సరాజరాజోద్విజ

12 రాజకాన్తి భుజక్లారాజా ననవత్ప్రీతిక్లాః
శ్రీమత్తయాధః కృతరాజరాజః మవికమ క్రిక్కు

13 త సేవ [రాజః] తస్మాగ్రిమహిషీరాజ్ఞో నా
మ్నూభూద్రాజనస్తరీ లక్ష్మీనా రాయణైక్రివ చస్త్రీన్యే
వతు గోహిణీ తతిస్తస్యా

14 మహాదేవోద్ధృతః గర్హోనరశ్వరః ఊటి భృత్
పక్ష విచ్చిత్రైఃపిష్టాక్కులితం యథా ధాత్రీతస్య పరస్య
తీ సమభవన్నానం

15 నచేత్పితవా తత్సారస్యత మాన్యుక బాలక
తమః శ్రీదోడగర్హపయః

తాదృశ్యేచమతిః కథం నిపుణతాం కాస్తే మతాన్యక్

16 కథం ఊటిం దిక్పాలా శేషానుయమకృత
పర ద్వన్వేనమేత

17 త్వైభృహృదా శ్రియాప్తం స్తుతిరితి కియతే
చోడగర్హోరస్య సూనంపూర్ణం సుధాంతుః పరస్యత ధవల
చక్ర బు

18 ద్వాచపాతైః మామిర్యస్య బుద్ధింర్యజతి
యత ఇవత్రస్త దిత్త పృవీరాల్ గృహ్లాతిస్త కరం భూ
మేగఃక్లౌగోతమగ

19 స్థయోః మగ్ధేపశ్యత్సువీరేషు పౌఢః ప్రాభ
ప్రాయ ఇవి ప్రతిభలికర శస్త్రోవ్యాపాతి స్వాస్థ నిర్య
దుగిరమవని

20 నిష్టంనో భవే ద్యత్త దైవః జరధృత శస్త్రో
చ్చిన్న భిన్నాగ్ధే మేతా నకృతధరణి కయ్యా చ్వన్వ
యధేషగర్హః య

రెండవ రేకు; రెండవ పెక

1 త్రేఃపరభూత శస్త్రోనగరిబోగ్మాత ధూమా
న్యమైర్భూతయః ఖాణ్డవదానాశ జ్ఞీమనో దేవాః క్షణం
భీరవః స్వర్ణ తాదసిథా

2 రయా రిపుగణాదాకల్పనాత్తైఃమిద ప్రాభ
స్తస్యసమిన్ద్రస్యసతే భీతం విహాయధ్వంసో ఖోధో
ద్యద్ ద్విపసేషుమాలిను

3 దసోగ్ధిశ్వసిదగ్ధా నేపజ్ఞత్ భక్తతతిత్ ప్ర
భావనిదవా రాచవబోగ్ధయే యత్ ప్రాప్యేజలదాగమ
చగితినిధే తేతం

4 పృవర్తతకః శూరోపాలివదం ప్ర్రోచవ విభు
ష్టాధోమనాసంగ ర నిమ్మకాధోత్కలరాజ సిన్ధుమవరం
గర్హేశ్వర పౌస్తవా నీ

5 కః క్రితా సుధాకరం పృథుతమం లక్ష్మీం ధర
ణ్యాసమాం మాద్యద్వన్తి సహస్రిశ్వశ్వనియుతం రత్నాన్య
మంభ్యానివార సిన్ధోః కిమియం పృక

6 మహామధవా పుమస్తదున్నాదినః పాదాయస్య
ధరాన్తరిక్షమఖిలన్నాభిశ్చ సర్వాదితః శోతేరీశేత్ర
యుగం రహిష్టయుగం మూర్ధా

7 పితృద్యౌరసా ప్రాసాదం పునఃచేత్త మస్యవృంతః
లో నామకర్తృ తమత్త స్తేత్యాద్యౌపై యశేఃతమయం
చక్రోధ గర్హేశ్వరః

8 లక్ష్మీజన్మగృహంపయోనిధిరసా సమ్భాతస్యస్థితి
నోధామ్నిశ్యమరస్య పూజ్యత ఇతిక్షీరాధివానాదృ
పం నిర్వృషేపురుషో

9 త్రమః పృతుదిత్తస్తద్ధామలాభాదగ్ధిమా శ్లేశదృ
ర్వృగృహమరం పితృగృహోత్ ప్రాప్యపృమాదాన్వితా
[త్వం] కూర్మాధి

10 పమాచుత్వమపి భోవ్యాలేన్ద్రో భార్యమృహ
త్వమ్పృథ్వీ స్థిరతామ్భజత్వమధునాచిచ్ఛేదగాఢంభవతి

11 గర్హాధిప సింహవిసరద్దోష్టాజ్ఞా ద్వాప్యపి నో
దిక్పా గెమ భయాచులత్ జగతీక మేత

12 నాయత్ప్రీనాత్ ఆరమ్యనగరాత్ కలిదైవల
పృత్యగ్ని షగ్నావృతి పౌకారాయత తోరణద్రీ

13 భృతితో గర్హాతబస్థాతేతః పాదాఃస్త్రోయూ
ధ జర్జరేకృతసమదాగ్ధయ గాతాక్పరిష్కృతా రాధిపతి
గ్గఃతోరణభు

14 నో గర్హేశ్వరామదుితః బిప్రదాద్యహిరస్య
క్రితామయసాలిస్తానవాభావీ చ త్ర శ్చాధిగణనాయమే
మనిచయః సన్య

15 ల్వశేషమనిదగ్ధారి పరశ్చభావి తనవస్తస్య
ప్రతాపైవనాకిన్యానోకృతవాసయంస్తుతివదంబుక్రేధాక్రే

16 శ్వరిః సమాణాం సప్తతిమ్విరః ఊటి స
మౌగమాచరత్ దిక్పాయకాన్పృతిహోరన్ విధాయశా
సునవ్వః కి

17 మృప్రా మహిషీతయోభిరకులై శ్రిహోడగర్హే
నసాచేవైః స్తుత్యనజౌభాభుషిత తమః కమ్మరికామిదనీ

18 నావిష్టః పృథివీపతిః ప్రభవతీత్యస్మిన్ హరౌవా
భువో రత్నధాం కృతజన్మని స్వయమసాలక్ష్మీప్రసూతా
ధవా త

19 స్వాస్తో జని జగత్ప్రీతియైక వీరః కామా
ణాఃస్త్రోజగదైవదాన్య సమః సూర్యకాపృతాపవిభతే
న జగత్ప్రీతి

2) ధక్షిణఃశకాబ్జమధికృతవాన్విశుద్ధ్యాగ్నే శమానోవి బుధాశ్రమస్య దుగ్ధివృద్ధ్యపద్వంశ వభేది శక్తిః

మూడవ లేకు; మొదటిపక్క.

1 [కామార్జవస్యాన్యకుమారికత్వం] సనామతిః శే వలమధఃతోషి|| పాప్యోపయం శకాబ్జపద్ధన్తాంనా మవారిధిః వధఃతే కీర్తిః

2 చన్ద్రోయం చిత్రం కామాణానాదయే వేద త్తుః వ్యోమచన్ద్రోప్రమిత శకసమాపాప్తికారేదినేతే చా పద్వన్యగ్నిహృషులవస

3 తిరిపును[[ప్రక్షయంపాప్తిప్రవస్సి] తస్మాద్ధాధాభి షిత్తే నృపవరతనయేనవ్యలొకైకనాథ శ్రీమతానూ [ణః జేతే జగ]

4 చ్చవది [వంతత్తిదానన్ద]పూణం|| తీరాణా వాచనని చన్ద్రకిరేతివాత్తా కామాణావాన్తు సకలేన్ద్ర దివాకరాధం కీర్తిఃప్ర

5 తాపమధునం చహకారి లోకే స్థివ్యత్యహా పర నృపాసనురాగశూన్యా యన్యాని నిర్మలిత వైరికరీప్ర (కుమ్భిని)

6 మ్ముక్తమాక్తికఫలాన్యస్య గృక్షితాని కామా ణాశస్య రిపువర్జిత హేత్వకారే నన్ధ్యాప్రభాతభగదా (ఇవభాన్తి)

7 యుద్ధే ద్రుప్యవైరిచమూర్త్య యాః బలితా నైవమయాస్యాదితేత్యన్యోన్య జ్వలహేతునిణాయవిధా భద్రప్రతా శేచ్ఛయా]

8 [మా] ధ్యధ్యంగమితేవ నిర్మలతరా కీర్తిః య్యదాయాబ్రవీమ్యలోత్యేహ మహాధీర్యపగతా ధా శుః శ్రుతిరదరాత్ ఆసా

9 శీతసహిరణ్యగర్భమపరం లోకమహేశః పురే త్యుత్పన్నం(వవనన్తి యేవవదన వ్రాతోని

10 బద్ధోధునా తేహం యత్రహిరణ్య గర్భమక రోత్ కామాణావేశస్తరః సంపన్నం జనతం జగ]

11 ద్యతఇహ ప్రత్యక్షతం ప్రాణినాం సప్తాంధోభీ వ్యహన్తిక్షితిరతిరలానాగ [కూర్మేశ్వరా]

12 తాం సాహజ్యం వాఙ్మలేయం తదతిపునర యం శర్వితస్త్రభారః ధాతౌకామాణావాభ్యాంపద]

13 ని [జలసాంధిక] యన్యణ్భారైస్సా యోభూతుస్తులయాస్థిత [ఇతి] [ధరణి] రాగ్నిబాహు ల్యమాప్తం ద్వస్తద్వప్తంబనాకీ]

14 ణం విద్యజ్జనమనోహరం దళాబాసః గోదా జ్యం కామాణావ మహిపతిః శ్రీహేడగ్గ నృపతే [మ్ర్ హిషీతహ]

15 న్యా ర్మస్తేన్దిరా రవికుశాచ్ఛన రాజపుత్రీ) యద్యాస ధాతుసమాజని సున్దరీణాం నేయానుధాంతు వచీనా [స్వయమేవజాతా]

16 యద్రూపశీలగతి వన్దనయా ప్రసిద్ధా దృష్టాన్ భూగారి నుతేత్యభిధావోవః నాన్యేవ చన్ద్రుచికా [మహాశయశ్శితామ]

17 ద్విరాయువహదుర్భు చోడగర్జ తస్మాన్మతిః సమచిక్షితవాధనాధు శీరాఘవః (పరవరేశ్వరదర్శ మర్దేయత్కట్టమన్ద)

18 నివధశ్రీవణాశ్రీతాః సర్వే నృపాః స్వ న్నాదికమ్మయవ ప్రవన్తః శీరాఘవే (రాజనిచిత్రమేత తే తోవిహీను క్షి)

19 తిలాలవర్ణః తత్సావశేనాకృత దేహాస్థిమృత త్రీభవత్యేవదమన్త ఏవః పౌరీధారి [సమీమాతి] ప్రాకా రవిహితపాప్తివర్జ్యమన్తిప్రభ వ

20 వోద్ధవోద్ధోపమితి పగిగల్భవిరయః (పా గ్నాశేనాన్దానః సంప్రత్యాపావరణ్దనన్దతి రిపుశ్రేణీ శిరః క స్త్రిక]

మూడవ లేకు; రెండవపక్క.

1 కీదానక్తభుజః కరానవ భృతాం చితోప మారాఘవః జగతిపరశంమః ప్రాదురానీ ద్వితీయః కియరిపు

2 కులసాహా స్వాబ్ధియాచ్ఛన్నలోకః క్షీతివితిరణ దీక్షాగక్తనాన్తప్రతాహ చపదశశత బాహూన్యోన్య శత్తుర్వి

3 నాకీ భవంభేదమరాతి మ్మజ్జరఘటాక్షోటింప్రిస జ్జిరి శేపాయం పాయమస్పకృయాంసి బహుధా శ్రీంఘనా

4 సిః క్షణాత్ శుభం శుభ్రీమిదోద్వహన్విజమ తిః కీర్తిచక్రితానంపరం చన్ద్రంచన్ద్రికయా పృథ్వాణా తరయా సంసేవమానాకృ

5 తిః దుర్గేశమరావచహసం ఓతివృత్ సువసృం
దువృత్ కరివృత్తుటనావిధిసం ఏమః విన్యేషి భూమి
పతయోని

6 వసన్తి మత్తృ శ్రీరాఘవక్షీతిపత్తిర్వి తతపృ
భావః శ్రీరాఘవోధరాధీశః త్విజీపాలశహుణిః ఆ

7 కశోనాశ్రయ మబ్రాహ్మ మద్భామోదశ పంచద||
తస్య శ్రీవోడగద్గక్షీతివలయపతేవ్వంశసన్దానవల్లి క
(స్థితీ)చన్ద్ర

8 శ్రీభామృటమదితివశేయినీ కశ్యపస్య | తస్య
మద్భామధామక్షయితవినమణిజ్జ్వలజ్జివానాశ్రజరా

9 జోరాజన్యత్విడలిలా తిలకితమహిమన్యప్రది
చక్రినాలః తస్మిన్ద్విజయపరీక్షా

10 గ రశీశే సందర్భుశుమృన్మనూ సంత్యుక్షీతి
చక్రిహంతువటలపాగ్ధారవ శ్రేయశ్చైతేభూపం

11 స్వర్ణఘృణావశాన్తి మశేబుప్రైస్థితంసస్తిభిః
స్వభ్యస్తం మనసిస్థరేణ ధరణీపత్తైర

12 దోష్టట్టవం|| చోడగద్గవరేన్ద్రస్యనూనురుద్దామ
విక్రమః రాజరాజభిష్యాతోరా

13 జరాజోమహీపతిః విశ్వం శోద్యతి పగ్గిలృ
వమసి పాశ్రేయశ్చైత్యతో యద్యద్యాద్యగధూదభూత్స
సపుకం వస్త్ర

14 వైవాకణ్యకాంధాశ్రీపీఠ తిలిగతి మరద
లః పాశ్రీపాదతి త్వద్యశోదిక్షాధాః పృతిమన్తి యస్య
పరశః శ్రీదైవ

15 పంచ భృగ్వి|| ఆనందం వివధాతి చేతసి భవత్
క్రిన్దుకణగ్రాహిణిః సూరేవోహవమధికాః సుమనసి శ్రీ
రాజరాజభృ

16 వం సేయజ్జగద్గ పథం సమేత్యహవయే శల్యా
యతే వైరిణాం స్వాత్మేచ్ఛాను విధాయనాం నహిఃజో
భావః కన్య ద్విద్యుశ్యతే||

17 తస్యాం యోధువిపంచవిద్యుతి సహాత్మపాల
లక్ష్యధనః కృత్యాజత్వరచాప చంచలభుభావమృగిరు
వ్యకాపతిః రాజ్యంపాశ్రయ్య

18 యశస్టుసారరణశ్రీరీసాదానసాదుర్దచ్చత్
పురుహూత గీతచిరత శ్రీరాజరాజోన్మపః|| తస్యాను
జోన్మపతి

19 రాజపదేభిషిక్తః సూక్తిపీఠాః పరిమితాః
నృపత్రశస్త్రః పృథ్వీపతిః కలిమశోష్టుత ధర్మశుభః కా

20 య్యకృతమః పృథురాసా వనియుక్తా భీమాః
వీరాధిష్ఠితసంగరాద్రి శ్శురేశశ్శుస్వనాగమితే శంఖోద్భిన్న

నాల్పవరేకుః మొదటిప్రక్క-

1 మహాభకుమృవిగలన్మక్షావలీపుష్కలే వాన్దాదుగ
నిజవృతాపదహానే భద్రశృనావిద్విషం రాజ్జామాన

2 నవబ్రాహ్మని నృకతిగ్వాన్యాయన్యం శ్రీయం
క్షీరాభీమృతాత్ సురాహుః ధుజన్యాపారవిక్షోభితాత్ చ

3 ప్రిన్యాధామ భూర్తచధిపపావీశానమేకం కిల
చక్వర్తాచులలేన సంగరభువిత్యుత్తరధారాజలా

4 జ్ఞాతస్యస్థదిగీశ్వరాన్ పృథురుశచన్ద్రోన్సమాలి
క్తితి యత్ప్రీతూణముమృతరజః సంతాపితేమృతే

5 ఆభూద్విరచరాజన్య భూమివచరితాతమః|| చక్రవ
పాణివీరోసా నిజానారాతిమల్లజః అనన్దభీమ

6 భూపాలోధర్మత్రీం సమపాలయత్ ప్రాధావగ్క
లవిక్రీమా (గ)లగ్నహంయోదన్దసింహిత్రీయః సత్యాచార
విచారచారుదరి

7 తఃపున్యైకపారాయణః తస్యానీ దనియజ్జభీమ
పుపతే రద్ధాకంశలక్ష్యస్యయా స్నేహస్వాతిశయేన పట్ట
మహిషీ పాముల సచిభువి

8 కులితపత్న గవోఘః మూనురాసీదము స్వా నిర
రళయితలేజో యావనావాప్త రాజ్యః ప్రగతస్యపతి
చూదారత్న

9 శోదిః పిశగ్నే కృతచరణ సహజోరాజరాజో
నృపాలః యస్యాస్యద్వాజి భుష్టపకరశ్శర

10 పుటాసూతనిదాకరితోవ్యేక సంభూతం భూ
రిభూస్యత్ కరినికరిసమాన్యూత సాన్ద్రీప్రయాణంబిన్ద్రీ

11 గోదాగ్ధ తాలాహతిభిరవిరతోన్మత్త సేవాగ
జానా మస్తానాం దిగ్గజానాం మఖపటరు

12 ల వానాదధే ధూలిజాలా యస్మిన్సానలి కాసి
తానికరే నమ్యకన్యమద్యాన్మరాం పృథ్వీమృ

13 ర్ధివపుష్ట వేసయాజ్ఞైః శ్రీర జరాతేస్వపేచక్రి
యాధవలేపత్రైక్యమధికం కాశ్చేయకేచిన్ద్రవం కాస్తా
భ్యావవివిధా

14 భేయజడతః కాశికలిః కూయితే యత్క్రితై
దృగ్బలనిధి భుజపవాన్తరాలం సంప్రాప్య నరతరముచ్చతి
తః సభాతి

15 తారాగణాః స్ఫుటమగ్రం నేనమన్తాన్ సూ
క్ష్మతిమూక్ష్యతరలా ఇవవిస్ఫురన్తి త్యగేశామ్యేవ స
త్యేషకణాః

16 జ్ఞానయుక్తిస్థైర్యే సద్యోయాచమనీయో రాజ
రాజో నగోధిపః రాజరాజో నరపతి ర్దేశసప్తచ

17 వత్సరాన్ భువిరాజ్యశ్రియం భుక్త్యాస్వారా
జ్యాయపరీతసివాన్ చాటకృతుల సమ్యాకా వేదా స్థా
ర్య వారిధేః నామ్న

18 మజ్జాగ్రదీపేతి మహీతస్యభూమిశేః తస్యా
మభూదదృశ్యతే విక్రమశ్చః శ్రీమానకా భనాభ్యవస్య
భీమః విరా

19 జతే కీర్తీమధాతరగ్ధై భాః తామదిగ్భిన్తి మ
యతిశక్తిః యస్యానగకలవోవ్వికలాపలహవణ్యవైరి

20 ప్రజ కృన్తో పారవభూమిలోచనయః పూ
తైఃథరా చస్తురాశిశ్చైత్యగతరస్యభక్త్యలైవపాథో
నాల్లవరేయః కౌమరచక్రకృమ్

1 భిమానోత్పన్నా ధీరావకృతి కన్దరః సభగవా
న్మన్యేపురాణో మునిః కన్తమృగి కవినిష్ఠితమ్న పి

2 మనాః కన్త్రైవివేద్యాత్మికః శోకామృగ్ధి మపా
సూమి కలయా కిష్టేత్సినామహ్మరా మన్యే వింకిల

3 యాస్మదీయ సమయోత్తే పాయకన్యామే జా
తః శ్రీమనవల్లభిమపుత్రతిః సోఽర్ధభు-నోమమగ్ధానా

4 న బద్ధ నిలిప్తవనరప్రమోదరం మాగ్ధ్యకమగ్ధమ
స్థణం నృపయూరవిష్టం నేపః పురాణమమగ్రః పరిభిన్తి

5 యస్య రోలమ్మడమ్మరకలాం కలకాజ్ఞాకారి||
లక్ష్మీరక్షణసావిదల్లపవనం ప్రత్యర్థి పృథ్వీభుజాం ప్రాణాః

6 షణ్డారజ్ఞవిభవతులా ముద్గామనానన్దయాప
సక్త్యామధులకేలితాడవకలాపాణ్ణిత్యమామృతైకాయస్యా

7 యజ్ఞగదద్భుతైక విలసత్ కీరావటః సాయ
కః యస్యానగకల విక్రమాజితమశః క్షిగోచదానోర్మి

8 భి దాకతారంకిలకామగో పృభృతయాః ప్రో
త్సానితో దూరతః కించావరహిరగ్య గర్భకల నా వైదగ్ధ్య

9 వాకణఃమూల లజ్జాలోల చతుష్కృఖాక్షియగ
లోమన్యేమహాస్పృహః యోనాని

10 పేకనమయః కలితేత్రియేణ నీతమూ పురుష
దావకలామ బద్ధిః లభాపి

11 వక్షీతిర ముష్యమాదే తథాభూతో యావృద్ధ్య
జాతి జవశాసన దావకేలిః ఆక

12 ర్న తా హృదయమేణ విలోచనానా మాధుస్య
తాచ పరితః పరిపాధీనానాం

13 అధోగతి ప్రణయినా కృతి నామనగ్ర భీమప్రి
ధిమునా విరగే నృపేణ జగదుభయ వేదానాం

14 ప్రేమః సేవప్రియః భుక్త్యాభుజపరీతాపేన
చతుష్ట్రంశతో సమాః క్షమాం శ్రీకన్తూదీప్త్యాచుద

15 తేతస్తాద్యకళ్యాణామార్పణం జనదుర్ధరుకం
పాతకవాస్తాపీ వరనివా అసురస్థికోఽశిత

16 నివేకవిహృవా పనినీమయేన బహుదానవ భిః
కరమాత్మనస్తమధునా విశోధయ స్మరసింహ మిశ

17 గతిమృతోభవత్ శ్వేతాశచక్రేత్రిత తామర
చారుమూతిః ద్విన్తి ద్విపరమణ్ణలమణ్ణితస్య ఆ

18 శ్లోకకృతస్య సుత భావన యాభవాన్యా సిం
హాననే జగతియస్య వదన్మదైవ రాధావరేంద్రీయ
నీయనాం

19 జనాశ్రు పూరేణదూర వినివేత కాలిమఖిః
తద్విపలపృథకరణాద్భుతనిన్దరక్తా గ్లాహిమనమునా

20 యమనాధునా భూతో భుజభవనిః యోష్రేయ
స్య భూమిస్త్రీసరుకః క్షీతి భరణ నమధ్ధాం కి శ్చ
దిమ్మశ్చైవ స్థానిం

వివసరేతుః మొదటిపూర్ణం

1 ఆకులజదివాసస్యచ్చేత్ కులాపురపేణ క్వ
భవతుకనకాద్రి దేశవతానాం గృహభూతోమిన్యాపృకా

2 శమదిశం ద్విజసాచ్చకృత్వా మేయం కులా
పురుష మఖ్యమగ్రధాదానైః స్థాతూమరైః సహ మ
వార్తలై దన్తికో

3 జా శోదేమటీక మచీకర దుషరశ్శ్చ ఆప్త
శాం చక్రవల భ్రమణరణ మహాయానసమాభిరతుత్తా

4 రేక్షూపస్యవస్యోపగమితమపి లంఘయత్స సురాభిం
సపింసస్సరణ దాయుహాధిమధురమధున్యాద్య (దు) ద్యే

5 వత్సప్తా యత్ప్రీతిః కాన్తమూతిః శరీలనిధి
మధా కామసారా సచీవ కృత్యా నిమ్మకొధితద్విషద్యసు
6 మతీమబ్ధాస్త్రయస్త్రింశతం భుక్త్యాభోగమును
త్తమం నరపతిర్దోగ్ధోవః సవఃజ్ఞః స్నేహత్వస్త్
విసాకృ
7 తోన్వి మదకా మాసాద్య దీపోపమః పాప్రిః
కాలపతిజ్ఞపుజ్ఞవచం యాతన్ సనివాణతాం తస్య
8 క్రిమాణ ముదినవిధయే మాలాచవ్రాత్మ జా
యాం సీతాదేవ్యామజని తమజో భానువద్భానుదేవః
9 పవన్మీల్లనమ్యిదభకులం కైరవస్థానియుచై చ్చవ్వక
చ్ఛ్వాత్రిధ్యంసి పరధరణిభున్మాల్లివి
10 న్యస్తపాదః పృథ్వీజీవనకారతైజశాని పవ
స్యాభ్యస్తసీత్యగమైర్వహిష్టామప్త
11 ఫలవదేనవిధిసా నిర్త్యం నిరస్తారిభిః పాత్రైః
పోడశభిః కుద్ధ వరి
12 తా మోషు ప్రతితైరయం సామ్రాజ్యేమహీ
భృల్లక్ష్యీవతే రాజ్ఞాయ త
13 స్తమప్తిరపి నిభారదాతా వేపనోపి సమరైక
ధురీణః ఉగ్రమూతిరపి కృష్ణశరీరో యాత్కరేణ క
14 రిః కరవాలః పాయాపాయం హవిరవిరతం
ప్రస్తుతేమస్యయగ్నేజాతే తీర్థహరితరితరం యా
15 తి సిదాగ్నిన్ముద్రే ధూమార్ధారి లవణనీలం
ప్రాప్తు తే వాడకాగ్నిః ప్రాప్యచ్ఛాలః సమజని
16 కివఃకాలరూటాశనోపి బ్రూమఃకినుస్య సుల
నాం లఘుతోపనీతస్తత్తత్పరశ్చితి భృతఃకిలదానకౌర్యం
17 సభ్యోపదేశ కనకాచల కామధేన కల్పదుమా
నదితనిజ్జిత సమృద్ధస్తాన్ చన్ద్రాగ్నిపుత్రోపభోగను
18 లభ్యాత్మ్యచ్చ సాధావరీ శోభావిష్ణుతానిశా
నవశతాశ్యైకః త్తమాదీశ్వరః స్వచ్ఛాయనరపాల
19 పుగకవల ప్రాయెస్తమాజ్ఞాజ్ఞైః కృత్యాతా
ప్రవిరేభితాని విధివత్ సప్ర్యోత్రియేభ్యోదదా చిన్తామణా
20 సరమహీయహ కామధేనా కష్టనకాబ్రుమధితి
వైతి భాన దేవేభ్యాయానమిషుభవితాకతమామ మేదితాతు
విదవ రేకుః రెండవ ప్రకరం .
1 విచారదశగోసృపతికాభూవ చాలకృతల
సంధూతాశ్రమజ్ఞాకల్లదేవికాలత్పన్నాకారయగస్యేకభాను

2 దేవస్యతాదృశీ యశ్యః సూనురభూదీర్విరః శ్రీ
సృపింహమహీపతిః గంగవంశ సమృద్ధతాహతావైరిమ
3 హీతలా యధాజ్ఞానస్థ దాశస్త్రే శాస్త్రేవాద
స్వతియదా దా నేస్థోబతే భీమాసౌందర్యేమసుమాయ
4 ధః తేనదత్తం ద్వీజాతిభ్యః శానవం శతసంఖ్య
కం మహాదావానిదావాని శ్రీమన్నాతురసుజ్ఞయా
5 వీరశ్రీవృసింహదేవ సృపతే సింహాసనాద్విలే
భూమిపాలకిలీబాణో కిరణ ప్రద్యోతి తాంప్రేక్షయే
6 ప్రత్యర్థి క్షీతిపాలిడిణా హృదయా భీత్యాప్రపే
ణశ్రీయః ప్రాణత్రాంపరాయణాః సమభవః పృథ్వీధరావా
7 సిః యస్మిన్ ప్రకాశతి భువః కులభూభరేన్ద్రాః
కున్దోభుజంగమవతి ద్వీకగుణేక పాచ్చభూభారగౌరవ
8 కృతాతి శోభావికాగా విశ్రాన్తిలాభమభజన్త
కృతాశివత్వ వీరాననం సమధి తిష్ఠతికుష్మారాదా
9 మ్యురోదప్రేక్ష్యగి ధురం భువోత్రినామ ఇ
న్ద్రాయుధ ప్రభభుజవ్యయ నద్విశ్రీయే కమ్మన్తనో
10 తి కరవాలలతాపి యత్ర యఃఖిద్ధన్దవద్దమహ
సారిపురాజకానా దాహ్వాత్య సముదమమ
11 త్యైకరీః సమానాం భూదేవసాదకృత భూత
లభూమ శేన దానామృషాద్రితల సతోకర
12 ప్లతేన తస్మాథక్షీతి పాలయాలివద భీన్యస్త
పాదాంభుజ స్వామోహన్తకే ముచ్య
13 తేవ్యమహీమాక్షీత్యస్ఫుటపశీభృతః యగ్ని తి
కిలకిన్నరీ గణముఖాద్గన్ధి నాంత్యగ్నితాం రోలమ్బ
14 మదమాపిబన్ధి విధి భృతంసిః కణకమాలేనుభేయ
స్యేషానగృహప్రతిస్వవిజయోవప్త్యః ప్రతాపః పరంసచ్చాలా
15 క్రియమాణత్వరసప్రఖ్యాతకులకృత్భృతః స్వా
పాకసుపాత్రయన్తి చయితవత్సర ఏవాబ్ధయోది
16 శ్చాన్ధిమృజతే యతోఖరమణిన్మూకధః సహ
ప్రత్విషామ స్వస్త్రస్తదశోత్తర ద్వాదశశత శకవత్సరే
17 చతుర్దశశతభువనాధి పత్యాది బిరుదావరీ విరా
జమానః శ్రీవీరవరసింహ దేవమహీవతిః స్వరాజ్యదేశ
18 వింశత్యక్తేభిలఖ్యమానే సింహశుక్లవస్త్రాంసో
మవారే రేకుణాకటకే నవగన్మస్తరవిజయసమయేవారీ
19 ముదలేనగక్లాతీరవనధారితన్యాయాత్ సోమగ్రహణ
సమయనయత్ వృష్టానేక భూమధ్యుత్ కాశ్యపసోత్రాయ

ఆరవ రేకు; మొదటిపెడ.

1 కాశ్యపాచార్యైర్నైర్ధ్వప్రసరాయ యజ్ఞేన్
చానర్ధత కాశ్యపాఖ్యాధ్యాయినే కుమారమహాపాత్ర భీమ
దేవశమ్ముకేశే భూమి

2 వజ్రాచార్యద్యాటికా పృదానాయదేరా విషయ
మధ్యాసీనం ఏడరగామం పురోశ్శికరణవదానసామక
సలపిమాణేన ఉత్తరతః

3 మాలోపురాధా శీమ దక్షాధామృధమాకృత్య
తలస్థగ్రామియపాణేధముఖాయదక్షార్ధపక్షిణావచ్చేదపశ్చి
మతః సాహస

4 మల్లియపుష్కరిణీపశ్చిమ హేడమాదీకృత్యలి
మూతిపదాగామిమార్ధ శీమహేదాదచ్చిన్నపూర్వశీమాన
మేదవతుః శీమవచ్చిన్న

5 ద్వాదశగుణోపేతయోడశమాసాధికద్వాదశ్యారి
జ్జద్యాటికా మధ్యాత్ పురాతనదేవర్యామ్నా ఇభోగ్యగో
హరి గోపధదక్షాపుష్క

6 రిణీసమేతవదమాసాధికామబహిష్కృత్యనిరర్ధకర
ద్వాదశ గుణోపేతసప్త మాసాధికవతుస్త్రింశద్వాటికాప
రిమితిం తదాస్యా

7 జ్జవిషయమధ్యాసీనం సునాభిలోగామితస్యాసి
సలపిమాణేన | పశ్చిమతః | భీమనారాయణపురడిశీమద
క్షార్ధ మాదీకృత్య |

8 ఖణ్డసాహిగామిమార్ధ శీమదక్షార్ధ వచ్చిన్నపూర్వ
మర్యాద | దక్షిణతః వేదపదా గ్రామార్ధ శీమదక్షార్ధ
మారభ్యభూదాపాలగ్రామార్ధశీమ

9 దక్షార్ధోత్తరావచ్చేనమేవంవతుఃశీమా వచ్చి
న్నవద్గుణోపేత త్రియోదశమాసాధిక త్రయస్త్రింశద్వా
టికా మధ్యాత్ పురాతన దేవబ్రాహ్మ

10 ఇభోగ్య గోహరి గోపధ పుష్కరిణే సమేత
ద్వాదశాధిక దీక్షవాటికా బహిష్కృత్య వద్గుణోపేతమా
దీక్ష

11 నేదావశాధికత్రయో వింశతివాటికా మధ్యేవిశ
శ్చేత్యామృతమహానోపేతాష్టమాధికసప్తవాటి

12 కామార్కృష్టాదానకారణస్యనల ప్రమాణేన
ఏతదీయశీమాయా వచ్చిమతః ఇలగ్రామార్ధశీమదక్షార్ధ

13 వటవృక్షమారభ్య స ఇలగ్రామమధ్య తేత్రీ
వటవృక్షావధిపూర్వశీమానం || ఉత్తరతః సునాభిలగ్రామమ

14 ధ్యక్షేత్రస్థవట వృక్షమాదీకృత్యవేదా పదాగ్రామా
ర్ధశీమదక్షార్ధవటవృక్ష వచ్చిన్నదక్షిణమగ్రాహంఏవంచ||

15 తుః శీమావచ్చిన్న భూఖణ్డా అష్టాదశమానో
పేతాష్టమానోధిక సప్తవాటికామితం బహిష్కృత్య నిరవక
రత్రయోదశ గుణాధికద్వాదశమా

16 నోపేత పంచవక వాటికావరిమితం సజలస్థల
మచ్చకచ్చప

17 సమీకమాచన్యాకింక మకరీకృత్యప్రాదాల్ అ
స్మిక్ గజ్జావరింహ పురకాననే పూతిమాషగోత్రాయ
బుగ్యే దాన్యగోతరా

18 కలకాఖ్యాధ్యాయినేకేవాయత్యల్లాలవాధకమ్మ
ణే శాసనాధికార వ్యవస్థితావాటికైకా తామ్మికరా
యన్నాడినామ్మే

19 వాటికార్ధాచ్చ|| అన్యశాసనకాజ్జతయా|| చిట్టి
ఇరగూడఖణ్డమధ్యతు చదాగామియకోమటి మామ్య
శ్రేష్ఠికపురీ

20 పురాజితేష్ఠిమతే నోరీసేష్ఠీనామా|| కణ్డపసి
వాల్తేయ తామ్బూలిక మహాదేవ వేలాలికస్యనప్రాధితువేలా

21 లీనామా ప్రసోత్థపురవాట్టియ ఉస్థలితామ్మి
కార అమ్మి|| వేదపురడిశీనరీకన్యకారమదాభినామా||

ఆరవ రేకు; రెండవపెడ.

1 మద్దానఘల సిద్ధ్యధికం తద్రక్షోఘల సిద్ధయే మద్ద
ర్మక పరిపాల్యాయం భూవైరా చన్ద్రితారకం మాభూద
ఘలశంకాతే వరదత్తేతి

2 పాధికావ స్వదత్తావధికం పుణ్యం పరదత్తామ
పాలనం స్వదత్తామరదత్తామ్య యత్నాద్రక్ష యుధిష్ఠిర
మహీమృతిమతాంశేష్ఠాః దానాత్ శ్రేయోమ

3 పాలనం స్వదత్తాం పరదత్తామ్య యోహరేత ప
మద్ధరాం సన్నిహయాం కృమిభూత్వాపితృభిః సహవచ్య
తే|| నిజలే పాన్తాదేశేకుమ్మ

4 కోటరవాసిః కృష్ణసర్పసహితాయస్తేయవారిన్తి
వమద్ధరాం గామేకం స్వణామేకంవా భూమేరప్యధామ
స్థాలావరన్నరకమహ్మ

5 తియావదాభూత సంప్లవం శత్రునాసి కృణోధ
మ్యం పాలనయో మనిషిభిః శత్రురేపహి శర్మకస్యాత్ ధ
ర్మః శత్రునాశస్యదిత్ మ

రి ద్వంశజాః పరమహీనరి వంశజానా పాపాద మ్మూమిదంసమస్తే హేమ్యయాచిరచిత్తోష్ణలికేషమూర్ధ్వి॥
 పేతమనసో భూవి భావి భూపాః యేపాలయన్తు నుమధ

సంక్షిప్తార్థము.

ఈశాసనము నందు చోడగంగునివంశము వర్ణింపబడి యున్నది. ఈశాసనరూపమున చోడగంగుని వంశక్రమము వర్ణింపబడినదగుటచే, యీశాసనము ప్రాముఖ్యత విహించినది. గంగవంశానుక్రమము వర్ణింపరానవములు పెక్కులులేవు. ఈసనకర్త రెండవ నరసింహదేవుడు. ఈసనము రసవంతమగు కవిత్వముచే వొప్పియున్నను అనుశ్మతములగు గాధలతో ప్రారంభింపబడియున్నది. ఆభాగమున వదలిపెట్టి, చారిత్రక విషయమగు వంశక్రమమును యెత్తి వ్రాయించున్నాను. మొట్టమొదట విష్ణువుతో వర్ణన మారంభింపబడి యున్నది. ముఖ్యముగా మనకు తెలియునది, గాంగులు చంద్రవంశీయులను విషయము. ఆవంశముందు కోలాహలండు రాజు జనించెను. [మొదటిరేకు, రెండవ పేజీ, 16 వ పంక్తి] ఆతనికి యనన్తవర్మయని నామాంతరము. యుద్ధములందు శస్త్రీవుల జయించి, కోలాహల పురమును స్థాపించెను. గంగవాడి యనునది యాతని స్థానము. వంశక్రమమున కామార్గపుడను రాజు జనించి, తన భుజబలముచేత కళింగరాజ్యము జయించి, యచ్చట గంగ వంశము స్థాపించి, వంశకర్త యయ్యెను. పుత్రీపాత్రక్రమమున నాతని వంశమువారు కళింగమును పాలించిరి. కొంత కాలమున కావంశమున వజ్రీహస్తుడు జనించెను. [కామార్గపునకును వజ్రీహస్తునకును మధ్యనున్న రాజులను కాసనము పేర్కొనియుండలేదు.] ఆతడు కాలప్రార్థముననరించి శస్త్రీవులను జయించి, బీదలను రక్షించి, హనిపుంగవుల యాచారములను గమనించెను. ఆతనిభార్య నంగమ. వారిరువురుకును పుత్రుడు రాజరాజు. ఆతని భార్య రాజకుందరి. వారిరువురుకును కీర్తి గాంచిన చోడగంగు డుద్భవించెను. ఆతడు గంగా గోత్రమీ మధ్యదేశమున భుజబలముచే నార్జించినవాడు. ఆతని శౌర్యమును, ప్రతాపమును కాసనమందు విశేషముగా వర్ణింపబడినది. ఆతడు పునఃసోత్తమునకు నాలయము ప్రతిష్ఠించినట్లు కాసనము తెలుపుచున్నది. ఆతని భార్య పేరు కస్తూరి కామాదిని. వారి పుత్రుడు

కామార్గపుడు. ఈతడు శక సంవత్సరము 1061 లో పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. తరువాత 10 సంవత్సరములు విశేష శౌర్యముతో రాజ్యమును పరిపాలించెను. ఈతని వెనుక చోడగంగునకు మఱియొక భార్యయగు నిందిర వలన కలిగిన రాఘవుడు రాజ్యము పాలించెను. ఈతని ప్రతాపము, రెండవరేకు రెండవపేజీ, 18 వ పంక్తి మొదలు, మూడవరేకు మొదటిపేజీ, 7 వ పంక్తి వరకు వర్ణింపబడినది. ఈతడు 15 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. తరువాత చోడగంగునకును, వర్ణిలేఖయను భార్యకును, జనించిన రాజరాజు కళింగమును 25 సంవత్సరములు పాలించెను. ఈతని యనుజాడగు యనియంకభీముడను రాజు తరువాత రాజ్యమునకు వచ్చెను. ఈతడు 19 సంవత్సరములు రాజ్యముచేసిన తరువాత యాతనికిని యాతనిభార్యయగు బాన్లుదేవికిని జనించిన రాజరాజు పట్టాభిషిక్తుడయ్యెను. ఈతని రాజ్యకాలము 17 సంవత్సరములు. రాజరాజు చాలుక్యవంశ కన్యయగు మంకుణయను నామిను వివాహము చేసికొని యనంకభీముడను పుత్రుని గాంచెను. ఈతడు కులాపురుష ప్రతాదుల నాచరించి యతిప్రగల్భుడై, 34 సంవత్సరములు రాజ్యము చేసెను. ఈతనికి కస్తూరిదేవి వలన వీరన్యసింహుడను రాజు జనించెను. మిక్కిలి శౌర్యశాలి. రాధా, వరేంద్ర రాజ్యముల నతిప్రతాపముచే జయించినవాడు. గంగానదివరకు రాజ్యముల నాక్రమించెను. 38 సంవత్సరములు కళింగమును కీర్తితో పాలించెను. ఈతనిభార్య నీత కుమారుడు భానుదేవుడు రాజై, యనేక దానములను బ్రాహ్మణులకును, తదితరులకును, చేసెను. ఈతని భార్య చాలుక్యకుల సంభూతయగు జాకల్లదేవి. కాసనకర్త యగు నరసింహదేవుడు వీరలకు పుత్రుడు. ఈతని ప్రతాపి కాసనమున పెక్కువగా చేయబడియున్నది. ఈతడు 317 శక సంవత్సర సింహుకుల వచ్చినదినమున సోమవారము, తనయంక సంవత్సరము 21వ సంవత్సరమున, రేమణా కటకున కాసనము చేసెను.

20 అనంతవర తామ్రశాసనము.

బ్రహ్మశ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి గారు.

ఈశానపపు రాగిశేఖర లిప్పడు గానరావు. సర్వ యర్ జనరల్ మెకంజీవర్ గారి యొద్ద నుద్ద్యోగిగానున్న 'మల్లయ్య' క్రీ 1811 సం. డిసెంబరు 16 వ తేదీని రాగి శేఖరలను జూచి మూలముప్రతి వ్రాసికొనివచ్చినాడు. అప్రతి ప్రావ్యలిఖిత పుస్తకకాలలో నున్నది. దానినిబట్టి నేనీశాసనమును బ్రకటింపుచున్నాడను. అనంతవరములో నేడ రాగిశేఖరుల దొరకు సేమాయని యక్కడినారి నడిగితిని గాని యెవ్వరును నున్నట్లు చెప్పలేదు. అప్పుడు న్ను యాశేఖర లీమాటవదు నేడెండ్లలో నెవ్వడో యెం దుక్కిందనో మాతీయుండవచ్చును.

శాసన గౌరవము

రెడ్డిరాజుల తర్వాత నొడ్డరాజులు తెలుగుదేశము ను గొంతకాలము పరిపాలించిరి. కాని నేనెఱిగినంతలో నేడు చరిత్రములు వ్రాసి ప్రకటింపిన వారాయొడ్డరాజుల పరిపాలనమును గూర్చి విపులముగా పరిశోధనము జరప లేదు. వారి శాసనములు గూడ నెక్కువగా దొరకలేదు. క్రితాశేఖరలయిన బుక్కపట్టణపు రాఘవాచార్యులు గారు మాత్రము కొంచెముగా దమ యాంధ్రగీత శాసనములో [ఈ గ్రంథ ముద్దిగితము] వీరిని గూర్చి చెప్పించిరి. (శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారిచే బరాజిమండై తనకుమారే నారా శేంద్రుని కప్పించి శరణాగతు డయిననాడు, తెలుగుదేశమును బాలించిన యొడ్డరాజులలోఁ గడపటివాడు ఎగు పౌతాపరుద్రగజపతిది యీశాసనము. ఈరాజాశాసనము లింతవరకు రెండుమూడు మాత్రమే దొరకెను అందు విశేషవిషయము లంతగాలేవు. అవియును ముద్రితములు గా లేదు. ఈశాసన మన్నింటికంటె గొప్పది. అపూర్వవిషయములు గలది. కాన దీనిఁ బ్రకటింపుచున్నాడను. అపూర్వవిషయము లేవో యింకఁ దెలియగలవు.

అర్థసంగీతము

సరాహాహారంబునొందెన్ ద్విసంహులు మువ్వురు మా దుష్టోక్తములలో స్థితింపఁబడిరి. 4. సూర్యవ్రతం. 5. ఆ [సూర్యుని]వంశమునఁ బరాక్రమకాలియైనవాడు కపిలేశ్వరుఁ డనురాజు జన్మించెను 6. ఎవ్వడును దానము లొన గుండును నీగజపతిని లోకులు సింహాసనావర్తలగు మూగురు

రాజులలోఁ బుణ్యవనగిగిబుడని కేక్కొనుచుండును.

7 ఈతడు అనేకాగ్రహారముల నొన నెను. 8 ఈతడు బలాత్కరించి కట్టారాజధానియైన విద్యానగరిని తనసేనలతో పరికట్టి నమున్నతమయిన మానమునుబోలె హెచ్చుపన్నును వ్రేలానెను. 9 ఆతనియానతి చొప్పున కుసురహంపీరచి భుక్తు చక్షిణదిక్కును జయించి శత్రురక్తసిక్తమయిన తన భిక్షమును దక్షిణసముద్రోదకములందు గడెనెను. 10 ఉత్తర శడశనాయకుడగు నానంద [కపిలేశ్వరుడు] దిగంతసామంత కిరీటహారికామణియైద్యోతితపాదుడై కటకము రాజధానిగా రాజ్యమేలెను. 11 ఆతఁడెఁ బురుషోత్తముడు కుమారుడు. అతనియెడ ననుంధర పతివృత్తార్థము నెఱపెను 12 ఆతడు మహాదాత 13 ఆతని పౌతాహగ్నిభ్యా లయో యనునట్లు కుసుంభవర్ణము గలది ధ్వజపటము కావ రాగా, శత్రువులు విడికిపోవుచుండువాను. కట్టారాజధాని పుడయిన నరసింహరాజు ఆధ్యయనాచారాజుగో ఉదయగిరి నర్పించుకొని తనపౌత్రులయలఁ గాదుకొనెను. 14 ఆతనిధాతని విన్నంతనే శత్రురాజు లడవులపా లగుచుండెడి వారు. 15 ఆతనికి పౌతాపరుద్రుడను కుమారుడు జన్మించెను. 16 అమాత్యులచే ఆభిషేకాదిసత్క్రియలఁ బడసి వృద్ధిపొంది యీతఁడు తండ్రికిఁ దర్వాత రాజ్యమేలెను. 17 ఆతడు యుద్ధమందు కాలర్యద్రుడని, దానమందు కల్పవృక్షమని, నకలజనరంజనమందు చంద్రుడని, సౌందర్యమందు మన్మథుడని, విద్యలందు బ్రహ్మయాని, తలపబడుచుండును 18 ఆతడు కట్టారాజునవిదర్భకులపైరాజులకు వెంపు గొలుపు వాడుగా నుండెను 19 ఆతడు నేనానమేతుండై చక్షిణదిగ్గయార్థము దాడిచెడలి కృష్ణానీరమునుజేరి బ్రాహ్మణులకు భూదానము చేయునట్లేం చెను. 20 1422అగు శతాబ్దముందు రొద్దివర్షమున కాలింకమానమున (పూర్ణిమ) గురునాథమునాడు చంద్రగిహణిపుణ్యకాలమున శ్రీవిరుద్రగజపతి కృష్ణానదీపశ్చమతరమున సస్యశ్రీయుతమై విరాజిల్లుచున్న యాతుమాడియను నగ్రహార తిలకమును బ్రాహ్మణులకు దానము చేసెను 21 సర్వవిద్యావిశారదులయిన బ్రాహ్మణులతోనున్న యాతుమాడి యగ్రహారము నూటయైర్వై యెనిమిది భాగములుగా విభాగించబడినది. 22 పుత్రిమంతుల గోత్రనామములు చెప్పబడినవి. ఉత్తరవిధి నారంభించి తూర్పువిధినుండి పృథక్విగ్రహముగా జూడవలెను. తరువాత భాగస్వాముల గోత్రీనామములు, భాగసంఖ్య, సీమాచిహ్నములు గలవు.

దత్తాగ్రహారము

అతఃపూర్వః అనగా, తెనాలిపాలకాలోని అనంతవరమే. మెకండ్లదొరగారి లోకలోరకాద్దవాల్కులో, అతఃపూర్వః ప్రతి నామదేయమున అవంతివర మని వ్రాత కలదు. మఱియు నీశాననమున శైవ్యుడని యెల్లలు నేడును నావ్యవహారముతోనే కలవు. అని తెనాలి తాలూకాలో కృష్ణాతీరమున విద్వద్బ్రాహ్మణ భరితమున గొప్పగ్రామముగా వెలయుచున్న ఆనంతరవసునకే చెల్లుచున్నది. మఱియు నీశాననమునఁ బ్రతిగ్రహీతలుగా శైవ్యుడనివారి వంశవరంపరిట గొనివారనవగినవారు బ్రాహ్మణులు గొందఱాగ్రామమున నేడును వసించుచున్నారు.

చరిత్రవివరణము

కళింగదేశాధీశ్వరులగు గంగవంశశ్చ వృషాకులశాసనములు పెక్కులు దొరకియున్నవి. ఆరాజులకును నీశాసనమున బ్రస్తుతులగు రాజులకును నేమేని సంబంధము కలదో లేదో నాకలుగ రాలేదు*. ఈవంశపురాజులలో దొలఁతటిరాజుగా దెలియవచ్చినవా డీశాసనమున గొలఁత బ్రస్తుతుడగు కపిలేశ్వరగజపతియే. కపిలేశ్వరుని వంశమున పూర్వ లెవకో వారెక్కడనుండికో నాకలుగ రాలేదు. గజపతి గౌడేశ్వర నవకోటికర్ణాటకలుబరగిశ్వరులని నరస్వతివిలాసమునను, గొన్నిశాసనములందును, వీరి చిరుదావలి గాన విచ్చును. అట్లుదావలి కపిలేశ్వరగజపతి వాఁటికి గలదనుట కాభారము గానరాదు. కపిలేశ్వరుని నాటనుండియు వీరికి రాజధాని కటకము. నేడది 'కటక్' అని యుచ్చారము గలిగి జగన్నాథ త్రేత్రము చేరువ నున్నది. ప్రతాపరుద్రగజపతి రచితముగా బేర్పెలిసియున్న నరస్వతీవిలాసమున వీరి వంశక్రమ మిట్లు గలదు.

* గంగవంశముచారిత్రము నంగ్రీకీకరణమున నిట్లు గలదు "గౌడంగరాజ గజపతులను వెడలగొట్టి తల్లింహాసనమునఁ దాను గూర్చుండెను. తద్వంశశక్తిమము: రాజరాజేశ్వరుడు, అతిరథుడు, కామదేవుడు, మదనకామదేవుడు, అనంగభీముడు, నృసింహుడు, [లాంగలనృసింహుడనినామాంతరము] భీమసేనికూడు, పురుషోత్తముడు, కలివృంహదేవుడు, అవటాన్వశింహదేవుడు, శ్రీరామపృథ్వీంహదేవుడు, నిశ్కంకభానుడు, వాతూలభానుడు, వీరభానుడు, రుచిరభానుడు, మధువభానుడు, కజ్జలభానుడు. ఈతడు దిగ్విజయమున కరిగియుండగా, కటక రాజధానిలో మంత్రిలు కపిలేశ్వరు నభిషేకించిరి. అతడు గుడారి [ఉదయగిరి?] కటకమున దాక్షిణ్య రాజును దొలగవోలి ఆక్రమ రాజ్యముచేసెను—, దీనిని బట్టి గంగవంశపురాజులకును కపిలేశ్వరాదులకును సంబంధ మెట్టిదో నిశ్చయింప గురదరు. వారి కీవంశమువారుబంధువులేని, నేనాపతులేని, శత్రువులేని కాదగుదురు.

1 ఇది హుల్లదొరగారిచే 1891 సం॥ ఇండియన్ ఆన్ టికెర్సీలో పోకటికము.

2 ఈశాసన ముద్రితము. లోకలోరకాద్దు 15-5-87 సం॥ సంపుటము పేజీ 205లోగలదు. "మత్తంజెకక్కం పూడి పరగణేమయిలవరం జక్కంపూడిగామమునకు తూర్పున చెరువు పడమరభూమిది శాసనం, అనికలదు.

కపిలేశ్వరగజపతి

[భార్య పార్వతి]

పురుషోత్త మగజపతి

[భార్య రూపాంబ]

ప్రతాపరుద్రగజపతి

[భార్య పద్మాంబమయిలంబ]

పురుషోత్త మగజపతి

శాసనములఁ బరిశోధింపగా నీవంశమున మఱి కొందఱు పురుషు లెరుగ వచ్చుచున్నారు. గణదేవుని కొండవీటి తామ్రశాసనమున నిట్లు గలదు. 1

కపిలేశ్వర గజపతి [వంశమున]

చంద్ర దేవుడు

గుహిదేవ పార్థుడు

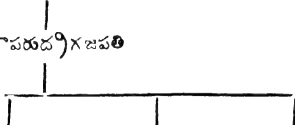
గాణమహిపతి

ఈశాసనమున వర్ణితు లగువారు కపిలేశ్వర గజపతి సం తానక్రమమువారో, జ్ఞాతివంశమువారో యని నానంశయము. ఇందు గడపటివాడగు గాణమహిపతి, కపిలేశ్వరగజపతికి బ్రతినిధిగా గొండవీట నుండెను. మఱియు జక్కంపూడి శాసనమున 2 ప్రతాపకపిలేశ్వరదేవ మహారాయలకు అంబదేవ మహారాజుని కుమారుడున్నట్లు గాన నగును. ప్రతాపరుద్రగజపతికి దిరుమలప్ప రాయడని పినతండ్రి యొక్కడున్నట్లును, అతడు కృష్ణరాయలచే శా. ౧౮3౨ భావ శ్రేష్ఠు బ. ౨ నాడు పట్టుకొనబడినట్లును ఉదయగిరి శాసనమున గలదు. ప్రతాపరుద్రుని కాలకు సరిగా లివ తిండియో పినతండ్రి వరుసవాడో యెలుగరాదు. నరస్వతీ విలాస మారని దేర్కొనకుండుటచే వారకు స్వయా

న పినతండ్రి కాడేమో యని నానందహము. మఱియు బ్ర
తాపరుద్రగజపతికి పీఠభద్రగజపతి యని కొడుకున్నట్లు
శాసనములు తెలుపుచున్నవి. సరస్వతీవిలాస మాతని పే
ర్కొనలేదు కాని ప్రతాపరుద్రగజపతికి బురుహోత్తము
డనికొడుకున్నట్లుండు గలదు 1 ప్రతాపరుద్రగజపతికి భద్ర
యను నామ కుమారుడే గలదు. 2 ఆమెను బ్రతాపరుద్ర
గజపతి శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి కొనగెను. ప్రతాపరుద్ర
గజపతి కుమార్తె తర్వాతి వంశవృత్తాంతము నాకెఱుగ
రాలేదు అంభోదేశమున వారి సంబంధ మప్పటితో డిరి
పోయినది. ఇప్పుడు సరామర్పించిన విధమున వీరి వంశవృక్ష
మిట్లేర్పిడును:—

కపిలేశ్వరగజపతి [భార్య పార్వతి]

పురుహోత్తమగజపతి అంబోదేవమహారాజ తిరుమలపర్వరాయు
ప్రతాపరుద్రగజపతి

పీఠభద్రగజపతి పురుహోత్తమగజపతి ధర్మాంబ(కుమారుడు)
శక. ౧౦౦౬ గజపతివంశజుడగు గణపతి గోప
రాజు రామచంద్రానుకు భూదాన మొసంగినట్లును, కొల
భాస్కరుని పుణ్యం రాజ్యమున్నట్లును కొన్ని పాత్ర
వాత్రులను విడి సరస్వతీవిలాసమునుబట్టి, శాసనములను
బట్టి మీనం జూపబడిన వంశముతో వారి కేమీని సంబం
ధము గలదోలేదో, అట్టివారు కలగోలేదో నేను నిర్ణయం
పఁ జాలకున్నాను. వీరు గాక లాంగూలగజపతి, బాహు
బలేంద్ర గజపతి, వరిశ్వరద్ర గజపతి, విద్యాధర గజపతి

మొదలగు గజపతుల కేర్లు కొన్ని శాసనములందును, దండ
కవిలెందును, లోకయరికావ్యములు పాత్రవాత్రు
లెందును గానవచ్చుచున్నవి. వారిలో నేను గురింపఁగ
ల్గినవారి నాచూరాజుల ప్రవక్షి లోక దెప్పుదును.

కపిలేశ్వరగజపతి

ఈతని రాజ్యారంభకాలమేదో నేను గుర్తింపజాల
నయ్యెను. కలకము రాజధానిగా రాజ్యమేలుచు నీతఁడు
శ్రీ. 1455 కిఁ బూర్వమే కొండవీటి రాజ్యమును జయించి
తనవంశమువాడగు గాణపాహంపతి నక్కడఁ దన చుట్టిన
ధనిగా నిల్పెను. ఈతనికి శ్రీనిరగజపతి గాడేశ్వరప్రతా
పకపిలేశ్వరుఁడని బక్కంపూడిశాసనమున విడుచుపేరున్న
ది. ప్రస్తుతశాసనమున నీతఁడు విద్యానగరము వరికట్టి
విద్యానగరరాజు దగ్గఱనుండి పన్నుగొన్నాఁడని యున్న
విషయము క్రొత్తది. ఈవిషయ మన్యత్రో నాకెక్కడను
గానరాలేదు. ఈతనియూజ్జయే గుమారహంపీరవిభుఁడు
దక్షిణదిగ్గజైత్రయాత్ర సాగించి శత్రుగర్త సిక్త మగు తన
ఖిల్లమును దక్షిణసముద్రోదకములందు గడియెనని ప్రిస్తు
తశాసనమునందే కలదుగాన విద్యానగర నికోధాదిక మా
కుమారహంపీరవిభుని జైత్రయాత్రలో జరగిన దయ్యయుం
డును. కుమారహంపీరుడ డవఁగాఁ [కపిలేశ్వరునికి] గుమా
రుఁడుగా పోగొట్టఁబడెనని రాఘవాచార్యులుగారు వాసిరి.
ఇది ౧౦౦౭ విశ్వస్యమా! శాసనములలోఁ గాని, సరస్వతీ
విలాసమునఁగాని స్పష్టముగా నీవిషయము గానరాదు.
కృష్ణదేవరాయఁడు కొండవీటిని బట్టుకొన్నప్పుడు దుర్గము
మీఁదఁ బ్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుడగు వీరిభద్ర
రాయఁడును, కుమారహంపీరహతుని కుమారుడగు నర
హరిదేవు మొదలగునా రుండిరిని కలచు కపిలేశ్వర గజపతి

1. స్వయం పురుహోత్తమావ పురుహోత్తమ తనయః స్వయం పురుహోత్తమ తనయోపి పురుహోత్తమ
జనకః స్వయం పురుహోత్తమ జనకోపి పురుహోత్తమనేపకః [సరస్వతీవిలాసము]

2. శ్లో. ప్రతాపరుద్రస్య గజేశ్వరస్య పుత్రీంపవిత్రీకృత భూతిధాత్రీం, పృథ్వీగ్రహీయః పృథులప్రతాపభ
ద్రాంనుభద్రా మివపాండవేయః, తిమ్మరెను ప్రవోధచందోయన్యాఖ్యః.]

3. ఈమని పొల్లలో ఉండేదానము—అర్కసంఖ్యాకి గోత్రాజాం విపాత్రాజాం మహాత్మనామ్ ద్వంద
త్సారిక సంఖ్యానామ్ గణపతి ర్దదా.అమాన్ శకాన్తే రసబాణభేదుసంఖ్యాప్రవృత్తే ద్విజ శృంగ
వేధ్యః | గామీనదదా త్రిగణపత్నీభ్యో వృత్తిప్రయుక్తాన్ గజపతిః ధీశః |శరబాణాభిధూ సంఖ్యే
ప్రవృత్తేశకవత్సరే! ప్రమాదీరాఖ్య వత్సర గజపత్యన్వయోన్మనః! అర్కసంఖ్యాకి గోత్రాజాం విపాత్రాజాం మ
హాత్మనామ్ | బాలభాస్కరదేవో.....ఇత్యాది—ఇట్లు లోకలోకార్థ వాఙ్మయములలోఁ గలదు. అంభోదేశ
చరిత్రమున శ్రీ బుక్కపట్టణము రాఘవాచార్యులుగారును వాసిరి.

క్రీ. 1455 కింకను బూర్వమే కొండపీటిరాజ్యము నాళి మించుకొన్నాడు గాన యానాటికి రాజమహేంద్రవరమున వీరభద్రారెడ్డి కుటుంబము రాజ్యమేలుచునే యుండెను. వారితో మైత్రీగల్గి, వారితోద్వాటును బడసియే కపిలేశ్వరుడు కొండపీటి నాళిమించుకొని యుండును. నేమవీరభద్రారెడ్డి ఉత్తలరాజుతో మైత్రీ గలనారని భీమఖండమునను, గాళిఖండమునను గలదు. “ఉత్తలకగ్ధాటగురుస్థురాలవరమమిత్రాః”, “కగ్ధాటోత్తల పారసీక స్పృశపఖ్యప్రాధవశీనిధీః” — గాళిఖండము. నేమవీరభద్రారెడ్డికుఁ గొండపీటి పెదకోమటి కేసారెడ్డి కుటుంబముతో విరోధము గాన నారు కొండపీటి విజయమున నుత్కలులకుఁ దోడ్పడియుందురు. ఇప్పుడు విశాఖపట్టణ మండలమునఁగల పార్వతిపుర మీకపిలేశ్వరుని భార్య పేరఁ గట్టఁబడినదనియు, కృష్ణామండలమునఁగల కపిలేశ్వరపుర మీతని పేరఁ గట్టఁబడినదనియు, బాహుపరాక్రమకాలి యగుటచే బాహుబలేందురైఁ డనికూడ నీనికి నిజమేరనియు, నీ లూరుదగ్గఁగల బాహుబలేందునిగూడ మా బిరుదు పేర వెలయునఁబడినదనియు శ్రీరాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసిరి. కాని బాహుబలేంద్ర గజపతి పురుషోత్తమ గజపతికడరృతివాఁడని, ఆతఁడు కపిలేశ్వరగజపతికంటె భిన్నుఁడని యీక్రిందపద్యము చెప్పుచున్నది.

“వీరక్రీ గజపతి పురుషోత్తమ గజపతి నిర్మితంబును
..... అగు పురుషోత్తమట్టణంబున...

ఉ. సాంద్రయశోధనుండు హరి

శౌర్యుండు బాహుబలేంద్రుఁ డాహరి

శృంగర మహీశత్రుండు భృ

శంబుగ సత్యవంశో(?) నొసంగఁగాఁ

జంద్ర మగంధపుష్పమున

నంకుమదాంబర రత్న రాజు ని

స్తంభశుభోక్తిఁ గైకొనియె

దానరిగంగన లోక మెన్నఁగన్.”

మాఘమాహాత్మ్యము—బిడెపూఁడి పెద్దన.

ఈకపిలేశ్వర గజపతి క్రీ. 1450 లేక 1461

మఱి రాజ్యమేలెను. ఈతని 3౪ వ విజయరాజ్యాంక నర్తనమున వెలయునఁబడినదిగా నొకలొకాననము దామరారుమేత్రీయునఁ గలదు. శ్రీకాకుళమున నాతని 3౪ వ

విజయరాజ్యాంక నర్తనమున నొక కాననము కలదు. కాన. యాతఁడు కొండపీటిని జయించిన సిదపఁ బదియొడ్లకు మించి రాజ్యమేలినట్లు తెలియును.

పురుషోత్తమ గజపతి.

తండ్రివోలె నీతఁడు విద్యానగర రాజ్యమును, దిక్కి దండుచెడలి యక్కడ రాజ్యమేలుచున్న సాశ్వగుండ సరిసింహరాయలను బట్టుకొనఁగా నాతఁ డభయయాచ నాంజలితో సువయగిరిరాజ్యము నొసఁగి తన్ను విడిపించు కొనెనని పృథుతశాసనము చెప్పుచున్నది. కావున నీతని కాలమున నుత్కలై రాజ్యము, కగ్ధాటరాజ్యములూని భాగ మగు నువయగిరిపీఠము గూడ నాళిమించె ననియు, కగ్ధాటమీలకు నుండెడినలు గొల్బుచుండెననియుఁ చలఁచఁ దగును. పురుషోత్తమగజపతి రెడ్డిరాజు లాసఁగిన యగ్ర హారదానకాననమును గొన్నింటిమీఁదఁ దన పునరంగికార మును జెక్కించుకొన్నాడు. ప్రజలు పాక్షిఁగఁబఁచుగా నీ తఁడు క్రీ. 1486-1490 ముకములను తీసివేసి నాఁనిడ కొండపీట కానన మున్నది. ఈతఁడు సంస్కృతియున విద్యాంనుండు. త్రికాండ శేషము, ఉమ్మ భేదప్రకాశిక మొదలగు గ్రంథము లీతనివి గొన్నిగలవు. ఈతఁడెంతకాలముదాక రాజ్యమేలెనో నేను గుర్తింపజాలనయితిని. క్రీ. 1490 వఱకు నీతనికాననముల యునికిని గుర్తించితిని. బెజవాడ నగరమున్న పురుషోత్తమపట్టణ మీతని పేరఁ గట్టబడినది. ప్రకాశపరద్రగజపతి కాలమున బాహుబలేంద్రగజపతి, విద్యాధరగజపతియు నాపట్టణమున నుండిరి పృథుతపరద్రగజపతి

ఈతఁడు దుర్గానరపుత్రుఁడని నరస్వతీవిలాస మునఁ బ్రశంసకలదు పురుషోత్తమగజపతి బెజవాడ కనక దుర్గకు భక్తుఁడనియుఁ దదనుగ్రహమునఁ బృథుతపరద్ర గజపతి జనించెనన్న నమ్మికచే నాతనికిఁ దుర్గానరపుత్రు డన్న బిరుదు వెలననియుఁ చలఁచదగును. 1490 దాక ఋషోత్తమగజపతి కాననమును గానపచ్చుచున్న వి గావు నను, శైత్రయాత్రీ సేవలి. ప్పడు చేసిన మన క్రస్తుతశాస నము కాలము 1500† కావున నీతడు 1495 ప్రాంతముల

† ఈ సమయముననే బాపట్లతలూకాలూని దగు ఈడ్చులపాడు గ్రామముమగూడ యాజ్ఞవల్క్య బ్రాహ్మణుల నీతఁడు దానముచేసెను. “కాకాడై కర నేత్రవార్ధిశశభృత్సంభేద్యువ రావ్రీ శర, ద్యుజ్జేమాసి విధాపరాగస

రాజ్యమునకు వచ్చియుండునని తలపడగును. పురుషోత్తమ గజపతికాలమునను, నీతని కాలమునను నోడ్రదేశమున గొప్ప మతస్థిపరకాకుం డొక మహానీయుండు వెలసెను. ఆయన గౌరాంగదేవుడు. వైతన్యమత ముహూర్తముని చే బ్రవర్తితమైనది. ఆయన విద్యానగరమునకుఁగూడ విచ్చేసి నట్లు గాధలు గలవు. ఈగజపతుల యభ్యుత్థనముచే విద్యానగర దండయాత్రాకాలమున నాయనవచ్చినను ఎచ్చి యుండవచ్చును. ప్రతాపరుద్రగజపతికి వైదికాచారమువలె నును, సంస్కృతభాషవలెనాదరు నాదరము చెంది సంగ్రహములతో సరస్వతీవిలాసముని యొక గొప్ప ధర్మ కాస్త్ర నిబంధన గ్రంథము తత్కృతముగా వెలయుచు న్నుది. అందు ప్రతాపరుద్రగజపతిని గూర్చి యాశ్రీందివిషయము తెలుగువచ్చుచున్నది. “వీరరుద్రోఽసి పద్మాక్షేన తనుః కటకనగరిం పద్మాపద్మాట యేలా మహిలాభివృణుం సద్మాపయన్-”, అనువాక్యములచే వీరరుద్రగజపతికిఁ బశ్చిమము యొక్క భార్య గలనని స్పష్టముగా తెలుగు నగును. రాఘవాచార్యులుగారు మహిలాపదమును బట్టి గూఁమి పేరు మైలమాంబ యని తలచిరి. మైలమాంబగూడ వేదాంతము యుండిన నుండవచ్చును—“వృణుం విద్యాధరి సప్సక్షోఽసి కింకరీకృత విద్యాధరః”, అని యందుఁ గలదు. దీనిచే విద్యాధరుని పేరనే వెజవాడపర్వర విద్యాధర పురమని గ్రామము వెలసినది. మఱియు సరస్వతీవిలాసమున వీరరుద్రుడు గౌడేంద్రమానమర్దనననియు, జనువా పురాధీశ్వరుడఁడు హునేనసాహి యను గురువుఁడు శరణాగతుఁడు కాఁగా శత్రులనుండి వారి రక్షించెననియు గలదు. కొండపల్లి దగ్గల నీతడు గాలిలుగాక ఆనే తురక సర్పాసున జయించినట్లు కొండపల్లి నడకఃపితౄగఁ గలదని రాఘవాచార్యులుగాని వాసిరి. కొండపల్లి దండకవన యెక్కడ గలదో నేఁజూడలేదు. మఱియు రాఘవాచార్యులుగాని ప్రతాపరుద్రగజపతికి విద్యాధరగజపతియని పేరు. ఈయన పేర కొండపల్లిలో దుర్గంకం విద్యాధర గజపతి చెనవు అని చెనవు ఉన్నది. ఆచెక్కో యితాడు లక్ష్మీనడవనినాద పికారు చేసేవాడట,, అని వాసిరి. విద్యాధరగజపతి ప్రతాపరుద్రగజపతికింద యుద్ధోగియని సరస్వతీ విలాసమునఁ గలదుగదా! ఈతనికి “వీరశ్రీ గజపతి

గౌడేశ్వర నవకోటి కర్ణాట కలుబరిగిశ్వర శ్రీదుర్గావర పుత్ర రాజాధిరాజ రాజసర మేశ్వ,, ఇతి విని దావలి గలదు. సరస్వతీవిలాసము ప్రతాపరుద్రగజపతి కృతమని గద్యమునను, అవతరణికలోను గలదుగాని యది విశ్వసనీయుము గాదు. అందొక్క యుజ్జాన మై స్మృతికర్తృల వంశప్రశస్తియని కలదు ఆప్రశస్తియుం, గాదంబరీగద్యములం బోలు గద్యములతో, హృద్యమహ్యములతో నద్భుత కావ్యముగా నున్నది. గ్రంథకర్తాను తన్నుఁ దానిట్లు ప్రస్తావించుకొనవచ్చునా యని మాత్రేపనును, దానికి దో యప్రాప్త సమాధానమునుగూడ నందుఁగలదు. ఎన్ని యున్నవేని? అది వీరరుద్రగజపతి స్వయంకృతము గాదని స్పష్టముగా తెలుగనగుచున్నది. వీరరుద్రగజపతియొక్క నానమన లొల్లలక్ష్యధరుడని గొప్ప విద్వాంసుండు నుండెను. ఆగ్రంథ మాతఁడు రచించినది అట్లనటను గారణము నివిః—లొల్లలక్ష్యధరుఁడు యము గ్రంథకర్తా. ఆవిద్వాంసుని సౌందర్యలహరీతా. భాగవతరంఘ్యకములే సరస్వతీవిలాసారంభమునను గలవు గ్రంథకర్తా ప్రతాపరుద్రగజపతియే యగునే మహాకావ్య మనఁదగినట్లు స్వ యశప్రశస్తియందుగు ప్రత్యేకోల్లాసమును, ప్రశస్తవాక్య రచనతో గ్రంథ మెల్లను రచింపజేర్చినవాఁడు గ్రంథారంభస్లోకములను ఆనానకవికర్తమగు గ్రంథాంతరముననుండి త్రుకొనఁగోరఁడు. వేఱుగా స్లోకములు వెలయించి చేర్చగలవాఁడునను లక్ష్యధరపండితుఁడు సరస్వతీవిలాసము తనకృతియని భావించుకము గుర్తించుట కిదియునొక సాధనమై యుండుగాక యనుతలంపుతోఁ గాబోలు, సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యా పీఠకస్లోకములనే యిందుఁ జేర్చినాఁడు మఱియు నాపండితుఁడు రాజాజ్ఞచేత దనవర్తిశ్రమము నానాఁడు రాజాధిపతియం జేసినను భావికాలమునఁగూడ వాస్తవము ప్రవృత్తమగును గాక యనుకోరికతో గాఁబోలెను, తన సౌందర్యలహరీ గద్యములకు సరస్వతీవిలాసము నుపేరుగల స్మృతి నిబంధనమును దాను రచించినట్లు చెప్పకొన్నాఁడు.

సౌందర్యలహరీ వ్యాఖ్యాంత గద్యము.
“.....నిఖిలయామౌళితం త్రావగామాన రుద్రోణ

మయే శ్రీవీరురుద్రీభరాట్, భూద్యా జనోత్పివాధన బుధాయా [] కాళాశాపే, పాదాద్విలసాటిసామక మహాగ్రామం నృపగ్రామణీః సీ. క్రితాజ్ఞానల్య ప్రసిద్ధావ్యయనునందు ముఖ్యుండు దామయ్య ముత్తతాత-ఇత్యాది- సంగస్కృతాంధ్రీపద్యమయ కాసము-గవర్న మెంటువారి 1922 నెం॥ కాసనందియమున 802 నెం॥ గలదు. ఇది యుక్తకటికము.

అశ్రీయీకృత గజపతివీర రుద్రేణ నీలగిరి సుందరచరణార వింద చంచరీతేణ వాణీసహచరీతేణ, సరస్వతీవిలాసాన్య నీకస్త్పరినిబంధన, లక్ష్మీధర రాన్య నేక సాహిత్యనిబంధన, నయవివేకాన్య నేక గురుమత నిబంధన, యోగదీపికాన్య నేక పాతంజల మతనిబంధన, మహానిబంధనాఖ్య మనవి ధర్మశాస్త్రబీకా, కర్ణ పతంస బహ్మజతం సాన్య నేక కాన్య కల్పతేన ఆశ్రమనిబంధన నిగ్రహానుగ్రహకాశకేన శ్రీమహాసాధ్యాయ లక్ష్మీధర దేశకేన—

ఈలక్ష్మీధర పండితుని సంశయవా రివృత్తికిని కృష్ణా తీరమున ప్రస్తుతకావనమున దత్తాత్రేయరమణు సమంతవర యునుఁ గడుఁజేసిన నే కొలారము గ్రామమున లక్ష్మీధర పండితుఁ డార్జించిన విప్రులసంపదల సమభవించును తెలయుచున్నాడు.

ఈ లక్ష్మీధరపండితుఁడు గాక, ప్రతాపరుద్రగజపతి యాస్థానమున దివాకరుఁడగు కవిశ్యామిఁడుగూడ నుండెను ఆతఁడు రచించిన మహాకావ్యము 'భారతామృతము' చెన్న పురి ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక కాలలాఁగెనట. ప్రతాపరుద్ర గజపతి యాతనికిఁ దనయాస్థానమున కవినిర్దరాయ' పద ము నిచ్చెనట. ఆతని భారతామృతము ప్రాశం, రససం తము నగు మహాకావ్యము. ఆతనిచరిత్ర మిచుక—

యం ప్రాసూత పతిత్రతాగుణవతి—శ్రీవైద్యేశ్వ రతో విభూషితభరద్వాజాన్య మా దత్తజమ్, కావ్యేతివ్య దివాకరస్య కృతితో బాలాధరస్వాదని, ఖ్యాతే భవ్యప దోఽయ మాని గదితి స్మగ్ధ స్మమాప్తోఽభవత్ కావ్యే తస్య పట్టస్వరూః కవిస్థవా అన్వవాత్మ్య క్షితౌ భృతః య ద్భాగితా మధునూదనో మధురియా కంఠామ నానంద యతో, భావోఽభణ్యతి యేన పూర్తచరితం సేతశ్చమ త్కారకృత్, యోగేన్యా స్తునీతి మద్రరాజదుహిత స్తో క్తశ్చతే నాకకోన్, బాహో వ జనసేయ నామసి కులే యోఽనేకవిద్యావతే, రమ్యం చాక్రతి పారిజాతవారిమ్ గం సన్నాటకం యశ్చార్దత్ కవిపదంబిరాయ పదివీం రుద్రధూమపుజః యత్ప్ర త్రాకవిడిండిమాఽనేకవిద్యావేజితః యశ్చకౌ రసమంజరిత రసికాహ్లాదాయపద్యావలిం, కావ్యే తస్య సహాదగా దభివతి శ్రీగోవిందతః,

ఈతని చరిత్రము తెల్లనెత్తు సంస్కృతికపుల చరిత్రలో విస్తరించినాగిసిరిని

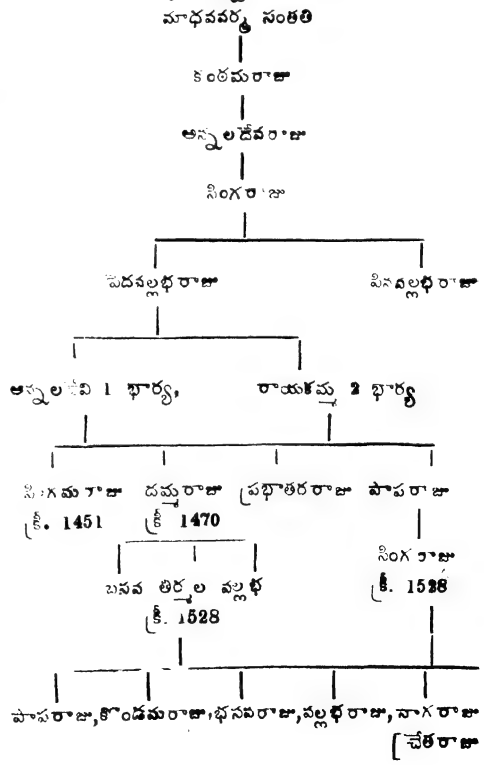
లొలలక్ష్మీధర పండితుడును, నీదివాకర కవియు 1519 లో ప్రతాపరుద్రగజపతి ఆంధ్రరాజ్యమును బూర్తి గాఁ గోల్పోయిన పిదప, శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారి యాస్థానకవులై చేర్పఁబడిరి. దివాకరకవి శిల్పాలాధిప కృష్ణరా యనదని ఖ్యాతిస్య విద్యత్తయా, అని చెప్పుకొన్నాడు. లొలలక్ష్మీధరపండితుఁడుగూడఁ గృష్ణరాయలవారి సమూహమునఁ గొన్ని కృతులఁ గూర్చెను. వానిలో వైవజ్ఞ విలాసము ప్రధానమునది.

ఈసమన్య శ్రీకృష్ణరాయల పేర లక్ష్మీధర పండి తుఁడు వ్రాసించినది.

శ్రీకృష్ణకీతిపాల దత్తమణిభిర్విద్యత్కవీనాం గృహ, నానారత్నవిచిత్రీకృత్తిమభువో రత్నాకర త్వింగతాః. ఆభిజి కేవలవారిపూరనిలయః సంభావ్యతే సజ్జన్మై రంభోధి ర్జలధిః పయోధి రుదధి ర్వారానిధి ర్యారధిః.

ప్రస్తుత కావనము ప్రతాపరుద్రగజపతి కీ. 1501 లో నక్షిణదిగ్గహార్దము బయలుపెడలి కృష్ణాతీరమున బ్రా త్కూలంబ కన్గహారదానము చేసిన సందర్భమందలిది గదా! ఇది జరగిన పిదప గజపతి శైత్రయాత్రీ సాగించెనో తదో, పక్షిణదేశ మేమి జయించెనో యెఱుంగరాదు.

క్రీ. 1513 సంవత్సరముదాఁక నీతడు కొత్త దేశమును జయింపకున్నను, బూర్వ ముండినదేశమును గోల్పోలేదని నమ్మవచ్చును. కొండవీటిలోఁ గుమారుడగు వీరిభద్రగజపతి ని, ఉదయగిరిలోఁ బిసతిండ్రియగు తిరుమల రాఠరాయ మాహాప్రాతుని నెలకొల్పి యెల్పడిని బలిష్ఠముగాఁ జేసి నాడు. ఈతనికి నమ్మకముగల భృత్యులై యాంధ్రదేశ మున నొక క్షత్రియకుటుంబమువారు మిక్కిలి సహాయపడు చుండిరి. వారెంతవృత్తి మిట్టిది.

రాఘవాచార్యులుగారు, కపిలేశ్వరగజపతి వరంపర వారును, వీరును ఒక్కపంశమువారే యని తలచిరి. ఈతలఁపు సచాధారము గలదిగా నాకుఁ దోచుచు మీఁదఁ జూపఁబడిన వంశవృక్షమునఁగలతిర్థలంఁయుండే[క్రీ. 1514] పృతాపరుద్రగజపతి పిన్నతండ్రియు, నుడయగిరి దుర్గముమీఁద నున్నవాఁడు నని వర్ణింపఁబడిన తిరుమల శాతవహారాయఁడని వారువ్రాసినది. అతఁడు, నీతఁడు భిన్నులని నాతలఁపు. శ్రీకృష్ణరాయలు క్రీ. 1514 లో ఉదయగిరిని బట్టకొని, అక్కడనుండి వీరునకుగజపతిని వెనుకకుఁ దోలెను. 1515 లో కొండపిట్టిని జయించెను. 1516 తిరిగి కలింగదేశ విజయార్థము దండయాత్రచేసి, 1519 లో పొట్నూరిలోఁ బ్రతాపరుద్ర గజపతి నోడించి విజయపురము చేయించి, యాతని కుమార్తెయగు భద్రాను బెండ్లాడి, యాంధ్రదేశమున గజపతిరాజ్యము నంతరించఁజేసెను కాని కృష్ణరాయలు తర్వాత ప్రతాపరుద్రగజపతి కుమారుఁడు గాఁబోలును, మరల కన్నడము మీఁదికి దండెత్తి రాఁగానో రాఁబోవఁగానో, పెద్దనామాత్యుఁ డీక్రింది పద్యము చెప్పి యాతని కిగ్గిలఁ జేసెనట !

సీ. రాయరాహుళ మిండ్ రావయనఁగు వచ్చి
యారట్లకోటఁ గోరాడు నాకు
నంపెట సరపాల సార్వభౌముఁడు వచ్చి
సింహాద్రి జయకలఁ జేర్చునాఁడు
సెలగోలుసింహంబు చేరి ధిక్కృతిఁ గంచు
తల్లులఁ గడల డీకొల్పునాఁడు
ఘనతరనిర్భర గండపెండెర మిచ్చి
కుఁతలు రాయల కొనఁ గూర్చునాఁడు
ఒడ తెలుంగవొ చచ్చితో యుద్ధి శివో
చేరఁ జాలక తల చెడి జీర్ణమెవో
కన్నడం బెట్లు సాచ్చెడు గజపతీంద్ర
తెలుచినిలు కుక్క సాచ్చిన తెలుగు దోచు.

ఈ గజపతుల పరిపాలనకాలమున నాంధ్రదేశమున స్థూర్త ధర్మములును, సంస్కృతవిద్యయును నభ్యుదయము నందెను. గజపతులు స్వయము తెలుఁగు గ్రంథములను వేసి గృతులందరయిరి. కాని వీరి మంతులగు తెలుఁగువారు కొన్ని కృతులందిరి. వీరి పాలనకాలముననే శ్రీనాథ కవిసార్వభౌముఁడు చారిద్ర్యదగ్ధుఁడై కడగండ్లు నడిచి, యుసురు విడిచెను.

“వీరు స్వతంత్రాధికారము గల రాజులయినందున దృష్టాంతముగా వీరి నాశెములు నేఱుగా నుండెను. గజపతివారి నాశెములమీద హపుదాతో ఏనుగు స్వరూపము చేయబడియుండెను కొన్నిటిమీద మార్కచండుగిలు నమేతం ఉండును” అని రాఘవాచార్యులుగారు వ్రాసినది.

రాఘవాచార్యులుగా రీశాసనము నేఱుఁగుదురు. వారిచరిత్రలో దీనిని బ్రస్తావించిరి. వారియుంటఁ జేడఁగొట్టబడిన శాసనములలో నిదియుఁ జేరియుండునేమో! ఈశాసన వివరణమున రాఘవాచార్యులుగారి గ్రంథము నాకుఁ గొంత యుపకరించినది.

ఆత్రుమూడి ప్రతి నామధేయమయిన అనంతవరము తామ్రశాసనము

1. లక్ష్మీంకర్పిరమాతవీరుభగవాన్ లీలావరాహోవారి ర్మగ్నానుభవరతింబయోధిసరితశ్శృంభరాంసంప్రదీక్షా లగ్నాయస్యతిమారుపేషునఁగో భాంతిస్మహిస్తాన్లవా భూకాంతాపరిమంగ సౌఖ్యజనితస్మే దాంబులేకాభవ. ౧
2. “పేరంబ ధ్వియమా తనోతుజగతాం గండస్థలీనంకర ధ్భృంగోమంగళి గానకర్ణనమభివ్యాసక్త చిత్రాంబుజః యశ్యంబ్రాదిమరుశ్శుతైస్సహజైః ప్రికృతైతతైవే త్రీదాకందుక తాంభజుతివి ప్లూశ్చిత్రం కలశ్చైర్భృతిః. ౨
3. “అస్మాకీమహాలాంక్రితుం వితినితాం సింహాద్రిమాదా మశే, న్నేన్దిహద్యవ్యకరాయజప్తయగతో శ్రీశంభుద క్రొడిరిం, మార్యాచంద్రునోద్వేగోదనవనిం నరప్రాప్త యోధ్యాయసో, స్తి ర్మత్తైర్గతేజసావిలసతో నింబావి న శ్యాయతో. 3
4. “పరిష్కృతామన్వీనగోజనీపతిస్త్రయీ మయాత్మాతిమ సానిషాదనః, పృతాసంపీతదగంబరింజనః శివస్య మూర్త సమదాహరంతి యమ్. ౪
5. “తిదీయం శేతిదన్వతౌపహం కృరస్యరాజా కపిలేశ్వ రావ్యాయః, అభూదభూతోపమపాదసోద్ధిష్టోశిథోభ యారాతః శోనుశోన్నితః. ౫
6. “యమగ్నిఁ జ్యోతిశ్చైత్యవత్త్రాం వృక్షేషు సింహాననవత్త షు త్రిషు, అజసృదానాంబుధురత్తతీర్ధం బహుతి లోకాభుని దంతి నాంపతిమ్. ౬
7. “ఘనీనయేన ద్విజసంఘాతాత్మతా మహాగ్నిహారాన్య వివాక్తిజ్ఞ్వలాః, మహీప్రౌఢధివ్యాదయాపలంబినో మహాగ్నిహారా ఇవ సంభవాసలే. ౭

- „ పనిసహ్యకర్ణాటమహాపతిః పురీనిరుధ్య విద్యావగరీం నిజైర్వైశి సమన్నతం మానవిశ్రేయం కరం సమాదజేకర్కచక్రవిక్రమః. ౮
- „ కుమారహంపీరవిధు ర్వదాష్టయూ విజిత్వి తార్థాంతదిశం ప్రతాపవాన్, అతీధయచ్చాత్రివశోజిహ్విక్షితాం కృపాణికాం దక్షిణసాగరాంబుషు. ౯
- „ సరాజధానీ కటకాభిధామకా దకంటకా ముక్కుళదేశశాయకః దిగంతసామంత కిరీటమాలికా మణిమృతివ్యోరితపాదపంకజః ౧౦
- „ సుతోభవత్తస్య మరేంద్రోతేజసః పురందరకిరీః పురుషోత్త మోన్యపః పసుంధరాయత్రీ మహామే దధామహీధరస్థేమి చరిత్రావిధిమ్. ౧౧
- „ యద్ధానేన వినిర్జితా సురగపి భాద త్యజస్వంత్యుణంచితే నంతరచింతయా సురమణి క్షింతామణిస్సంగతః, మేకాసంధృతవల్గల మ్మరంఘోఘోరంతపస్వతేమాలిన్యం జలదోబిభర్తి గణనాకావాపరేషామహో. ౧౨
- „ యస్మై కిత్వంతరచిత్రాపదనాన జ్వలాయమానధ్వజస్తంభాబధ కుసుంభరక్షవనన పేక్షావిధగ్న ద్విషే, సంధాయాభయయావనాంజలి మహోదతోదయాద్వింధయా, దాత్యానం ముముచే వృసింసా స్వపతికర్ణాటదేశాధిపః. ౧౩
- „ యద్ధాణీదల ఘోటికాఖురపుటకుంజుక్షమా మండలప్రాధూ తాధ్వవిన్యత్యరాధిక రజస్తోమం సమీక్ష్య ద్విషక, భావంతే సపదిజ్వలిత్య దలఘుపూర్ణ ప్రతాపానల, ప్రోక్షచ్ఛర్షవధూమండలధియా భీతా వనాభ్యంతరమ్. ౧౪
- „ జాతస్తస్య సుతః ప్రతాపపదవాన్ రుద్రాధిపత్రినిధిః, భ్యాతానంత గుణాన్వితావల మహాధర్మగినిసాహిక్యకః, విప్లవైలఘుమర్జయారసగరః ప్రాప్తామ్యతోగ్రోజ్వలదాహితీశక్యకోధృతశివత్వీరాజమాదామణిః ౧౫
- „ అమత్య (....) తాభిక్షేత మఖ్యసంత్రీను పృవథ తామలప్రభాధిభాను భామరాంగ సౌప్తవః, అనంతరం పితు

- ర్మహీ మహాదాత్రీ నామః పృతావశింధదీధితిః ప్రతాపరుద్రో పార్థివః. ౧౬
- „ యథే కృష్ణంవిష్కృషింపతినివహోమశ్యతేకాలయద్రీం కల్పక్షోణీహంయం కవిబుధనికరోదానకాండ చిభావమ్ లోకాశీయూషభానుం పకలజనమనోరంజనోదారవేదం, కాంతస్సాక్షాద్రీతీకం కమలభవమపిప్రాథవిద్యాయుతంనా. ౧౭
- „ ఆధత్తేభువిత్తస్య దుద్రవృపతే థాటిదిగంతద్రవ, స్థోటీతైల గుహంతరస్థిత నిపుత్యభృష్పధూటిగణమ్, కర్ణాటం విహివాట మంగవృపతిం తుంగాదిరీ శృంగాలయం, వైదర్భం నవవర్భగర్భ మరసం కుమ్భం తురుమ్భంరశే. ౧౮
- „ వేదండవీజగండ మంతల గర్దదానాంబుధారాపుత్రో, త్వాదన్యకృత్తైవ్యై వైన్యవహాత్మకృత్తమామండలామ్, యాత్రాంపక్షేణదిగ్గమాను విదదత్కంపాప్రకృష్టాష్టతటిం, సోయం బుద్రీన్యప స్వ మైత్త్య దశఘోదాతుం ద్విజేభ్యో మహిమ్. ౧౯
- „ కాకాద్దేవ్యయశేత్రోవేదకభృత్కంభ్యాకచేద్రాహ్మయే, కార్తీక్యాం గుహవాసరే గజపతి త్రివీర రుద్రాధిపః, సన్యశీయుత మాతుమూడివిదితం చింతోపరాగేయదా, విచేభ్యధిక దగ్రీహారతిలకం కృష్ణ తటివక్ష్మిమే. ౨౦
- „ ఆదినా [?] మాతుమూడిపివిదితధరణీ వేదమ్యాగ్రహార, వేదైర్విత్తై వైదంగశ్రుతివతన సరోవాసనప్రాధవాగ్నిః, కీర్తేవాక్యప్రమాణ స్ఫుటపద పదవివాక్యతిభ్యాతవృత్తైః భాగానా మప్తవిశేత్యధికకమితాత్వప్తసంఖ్యావిభాతి. ౨౧
- „ స్మృతి మగ్తోరీనామాని లిఖ్యం తేదక్షిణాదికం, ఉత్తరశ్రేణీమారభ్య పాచీచీధ్యా వ్యదక్షిణమ్. ౨౨
- [త్ర్యైత దానముపొందిన బ్రాహ్మణుల ఇంటి పేర్లు, పేర్లు, గోత్రములున్న, దానము చేయబడిన గామము యొక్క సరిహద్దులున్న ఇవ్వబడినవి.]
- (ఆంధ్రవత్సాగ్ర విభవసంవత్సరాది సంచిక నుండి.)

శ్రీ చింతామణి ముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రితము రాజమండ్రి.

అ కారా ది సూ చి క

:0:

			ఆర్యావర్తము	28
			ఆంధ్రులు	21, 22
అచ్యుతులు	26, 28			
అచ్యుతాపురపు శాసనము	85			
అతి	74		ఇళావంశ (ఇలేస)	24
అటవిక రాజులు	28		ఇరండపల్లి	28
అనంతవర్మ వజ్రహస్త దేవ	50, 55, 56, 53		ఇందిర	96
అనంతవర్మ చోడగంగ దేవ	58, 64, 65, 78		ఇంద్రవర్మ	35, 86, 87, 40, 41
అనంతబ్రహ్మ లేక, వర్మ	82		ఇంద్రవర్మ దేవ	85
అనంతవర తామ్రశాసనము	97, 100			
అభిర	28		ఉగ్రశేన	28
అనంగభీమ	96		ఉజ్జయిని	11, 12, 18
అనియంక భీమ	96		ఉత్కల దేశము	79
అయితయసోమయా	79		ఉత్కలపతి	77, 88
అర్జునాయన	28		ఉత్త రాపథము	23, 25
అర్హతనివదీయపర్వతము	23, 25		ఉదయనిత్యుడు	79
అలికనుస్థర	21, 22		ఉభయప్రాచీత	23, 25
అవరంగ	50		ఉర్లాము శాసనము	31
అవముక్త దేశము	28		ఉరామల్లగ్రామము	31
అశోక	1, 16			
అంతియోకుడు	15, 21		ఎరయముడు	58
అంతిశోనుడు	21, 22		వడర, లేక వడ్డర	88
అంగనప్తి కము	23, 25			
అంబ దేవ	98		ఎరేన (ఇళావంశ)	22, 24
అంబవాడివియము	76			
అంశుదత్తుడు	75		ఒడ్డ రాజులు	97
ఆ			క	
ఆకుమూడి	97, 98, 104		కటకము	97, 98
ఆదిత్యశర్మ	43		కదంబకులము	79, 82
ఆదిత్యధట్టు	50		కపి లేశ్వరగజపతి వంశక్రమము	98, 99
ఆదిత్యవర్మ	85		కపి లేశ్వరుడు	97, 98, 99
ఆమేరసింగగ్రామము	85		కర్ణాట దేశాధిపుడు	97

కొరట లాటిశ్వరుడు	75	కెండుపట్న తామ్ర శాసనము	88
కర్తవ్యపుర	28	కొంకణపతులు	75
కల్వగొండ	42	కొండపల్లి	101
కళింగ రాజ్యము, నగరము	20, 21, 29	కోలు వర్తనీ విషయము	49, 58
31, 34, 36, 41, 49, 56, 76, 96		కోటకులజుండు	26, 28
కళింగాధిపతి	22, 24, 35, 82, 83	కోలాహలుడు	75, 96
కళింగ కుల విగ్రహము	25	కోలాహలపురము	75, 96
కశ్యప త్రితీయులు	24	క్రోష్టక వర్తనీ విషయము	34
కస్తూరీదేవి	96	కౌస్తల దేశము	28
కస్తూరికామోదిని	96	కౌరాళ దేశము	28
కామనూప	28		
కాశ	28	ఖరవరిక	28
కామార్కట్టాడు	57, 64, 75, 76, 77	ఖాలి	48
కలబేరుడు	28	ఖారవేల	22, 24, 25
కుందూరు	58	ఖోన్నగ్రామం	64, 78
కుమారి పర్వతము	25	ఖోల్లేరు	64, 78
కుమారిదేవి	29		
కుమార సింహుడు	49	గజపతి	97
కుమార హంపీరవిభుడు	97, 104	గణపతినాగ	28
కుబ్జనిమ్మపరమిడు	42	గాణమహీపతి	99
కుమారకాష్టము	40	గాలబుఖాన్	101
కృష్ణ భేవరాయలు	57	గుప్తుని ప్రపాత్రుడు	29
కృష్ణాతీరము	97	గుణమహార్జునుడు	57, 64
కేరళ దేశస్థులు	75	గుణార్జునుడు	75, 76
కేరళపుత్రి	2, 15	గోరధగిరి	28, 24
కొత్తూరు	28	గోకర్ణస్వామి	64, 76, 81, 34
కొండపిడు	98	గౌరాంగ దేవుడు	109
కోర్ని శాసనము	58, 65	గంగులు, లేక, గాంగులు	64, 76, 82, 96.
కోసల దేశపురాజు	28	గాంగ (గంగ) వంశము	27, 31, 75, 71
కంబకాయ శాసనము	79	గంగవంశానుచరితము	98
కంటక వర్త విషయము	76	గంగ (గాంగ) కులజుడు	41, 43, 56, 50, 75, 88
కంభోజ	5, 15, 21, 22	గాంగేయుడు	75
కంచీ	28	గాంగేయ శకము	29, 188, 184
కంఠిలివాడగ్రామము	49	గాంధార	5, 15

గంగవాడి విషయము	75	డ	
గుండమరాజు	64, 77	డ	28
ఘసిత	33, 24	డ	33, 24
ఘటోత్కచపాత్ర	24	త	
చ			
చతుర్వంశము	96	త	11, 12, 18
చిక్కలవలస	50	త	2, 15, 21, 22
చిఖల్లికగ్రామము	43	త	40
చిత్రాంగదుడు	75	త	31, 37, 38, 39, 50, 57, 58, 64
చీడివలస	45	త	40
చీపురుపల్లి	42	త	31
చేదిరాజవంశవర్ధన	22, 24	త	21, 22
చైతన్యమతము	101	త	27
చోడగంగ దేవ	64, 77, 96	త	5
చోడులు	2, 15, 21, 32	త	10, 11, 13, 14
చోళ దేశస్థులు	15	త	14, 18
చండస్వామి	45	వ	
చంద్రుడు	74	వ	14
చంద్రవర్మ	25	వ	28
చంద్రలేఖ	46	వ	24, 25
చంద్రగుప్తుసిపుత్రుడు	21	వ	24
బె			
జలమోర్వరువిషయము	85	వ	28
జల్మూరు	58	వ	55
జలేశ్వరస్వామి	58	వ	55
జయశర్మ	31	వ	100
జయసేనుడు	75	వ	102
జాకల్ల దేవి	96	వ	35, 43
భాతవేదిధర్మ	78	వ	79
జొంగడ	14—18	వ	29, 79, 82
ఖండలివాడగ్రామము	50	వ	45, 49
ట			
టెక్కలిగ్రామము	23, 82	వ	85
		వ	30

దేవనాయకుడు	79	పాండ్యరాజు	23, 25
దేవరాష్ట్రము	28	పాలక (పాక)నాడు	28
దైవపుత్ర	28	ప్రాచీనకులు	2, 3, 15
ధారి	1, 14	(పార్జన	28
దంతాపురము	76	పిఠినికులు	21, 22
దంతిపురము	79	పితాపురము	28
దంతపురము	37, 39, 40	ప్రియదర్శి (అశోక)	1—16
		పురుషోత్తమ గజపతి	97, 89, 99, 100
నగరము	76	పురూరిపుడు	74
నటవంశము	29	పుష్పపురము	26, 28
నష్టవర్ష	43	పుర్తి	40
నరసింహరాజు	97	పుళిందులు	21, 22
నరహరిదేవు	99	పొట్నూరు	103
నరసింహదేవ II	88, 96	పోతాకుళుడు	76
నహుషుడు	74		
నారాయణనాయక	79		బ
నాగభేడి	85	బట్టినాచార్యుడు	78
నాగావళీనది	40	భద్రాంబ	99, 103
నాథకులు	21, 22	భరతవర్షము	28, 25
నాథపంక్తులు	21, 22	బలవర్ష	28
నాగదత్త	28	భవదత్తిశర్మ	40
నాగసేన	26, 28	బహునతిమిత్ర, (బృహస్పతిమిత్ర)	23, 25
నియార్జపుడు	83	బాఘల్ల దేవి	96
నీలరాజు	28	భానుచంద్రుడు	29
నేపాల	28	భాస్వంతుడు	75
నంగమ	96	కాలభాస్కరదేవుడు	99
నందమహారాజు	23, 25	బాహుబలేంద్రగజపతి	99
నంది	28	భీమభేడి	82
నూంకమోజు	58	భీమదేవశర్మ	88
		బుధుడు	74
		భుక్కుకుగ్రామము	40
పరీక్షిత్తు	75	భూపేంద్రవర్ష	46, 49
ప్రగల్భుడు	75	బొడ్డపాడు	55
ప్రతాపరుద్రగజపతి	97, 99, 100, 101	భోజులు	21, 22
పాండులు	2, 15, 21, 22, 75		

న

బ

ప

మ

ర

మగధ	23, 25
మగుడు	21, 22
మతిల	28
మధు కేశుడు	76
మధుర	23, 24
మధుకామార్ణవ	64, 77
మల్లపశ్రేష్ఠి	50
మల్లి కేశ్వరుడు	55
మహాకాంతార	28
మహామాత్ర	8, 4, 5, 6, 10, 11, 12, 13, 14, 15
మహేంద్ర (పిప్లవుర, కోసల)	28
మహేంద్రగిరి	49, 76
మాతృచంద్ర	29
మాతృకర్మ	43
మాద్రక	28
మాధవవర్మనంతరి వంశవృక్షము	102
మాలవ	28
మారసింహ	75
మూర్తున్ద	28
మునిక (యూషిక) నగరము	23, 24
ముండపట్టు	78
మైలమాంబ	101
మూర్య రాజ్యకాలము	23, 25
మంకుణ	96
మంత గాజ	28

య

మజాధట్టు	50
మయూరి	75
మవన	5, 15, 21, 22
కాంభోజులు	21, 22
ముక్తులు	2, 3, 15
మూఢేయ	28

రగార్జవుడు	76
రాఘవుడు	96
రాజగృహస్థు	23, 24
రాజరాజ	64, 96
రాజసుందరి	64, 77, 96
రాజేంద్రచోళ	64, 77
రాధా రాజ్యము	96
రాజమహేంద్రవరము	100
రాణక	82
రాష్ట్రకూట	78
రుద్రదేవ	28
రెడ్డి గాజలు	97
శేవనిగ్రామము	79

ల

లజ్జాకులు	2, 3, 15
లక్ష్మీధరపండితుడు	102
లాంగూలగజపతి	99
లింగాలబంద	55
లిచ్చవి దాహిత్రుడు	29

వ

వజీర వంశము	23
వజ్రవంశము	24
వజ్ర	49
వజ్రహస్తుడు	50, 55, 57, 58, 64, 75, 76, 77, 96
వరాహవర్మని విషయము	35, 64, 78
వరేంద్రరాజ్యము	96
వల్లెమోజుడు	58
వ్యాఘ్ర గాజ	27
విజయాదిత్య	77
విదర్భ	97
విద్యానగరి	97, 99
విద్యాధర గజపతి	99
వినయమహాదేవి	57, 64

విసయాదిత్య	64	న ప్రస్తుభటులు	76
విరోచనఁడు	75	నమతటము	28
విషమసిద్ధి	42	నమాపానగరము	18,19
విషప్రజలు	21, 22	నరస్వతీవిలాసము	101
విష్ణుగోపుఁడు	28	స్వామిదత్తుఁడు	28
వృషభ్యజ	75	సారభ్యజఁడు	75
వీరభద్రారెడ్డి	100	సాంబపురోపాధ్యాయ	40,42
వీరనృసింహుఁడు	96	సంతబొమ్మారీ	43,82
వీరభద్రగజపతి	99	సంబోధి నగరము	7,16
వీరరుద్రగజపతి	97	సంవేద్యుఁడు	75
వీరసింహుఁడు	75	సిద్ధార్థక గ్రామము	85,86
వేంగి, వేగి	28, 77,78	సింహపుర తామ్రాళాననము	82
వేన మహారాజు	22, 24	సింహప్రస్థరాణి	23,25
వైదుంబ వంశము	57, 64	సింహళము	28
		సీత	96
		సోదామండలము	76
శబరాదిత్య	76	సామ్యుడు	75
శండిదేవభట్టు	50	సారాంగుడు	75
శాక	28		
శాతకర్ణి	23,24	హాథిగుంఠాశాననము	22
శుక్రుఁడు	75	హస్తీవర్మ, (వేంగి)	28,29
		హస్తీవర్మ (గాంగ)	31,34
మాహానుషాహి	28	హరినేనుఁడు	29
మాహి	28	హరిశ్చంద్ర గజపతి	99
		హిందోళా	34
సత్యపుత్ర	2,15	హునేనసాహి	101
సనకానీక	28	హోంబరువల్లి	64,78

T

Sally K

~~16 NOV 1979~~ 79-93

UNIVERSITY OF HYDERABAD, LIBRARY

Acc. No. 28970
Call No. 934.04 8114k
Author W. J. G. ...
Title ...

**UNIVERSITY OF HYDERABAD
LIBRARY
HYDERABAD (A. P.)**

1. Books / Journals should be returned on the due date.
2. Borrowers are responsible for every book / journal taken by them and will be expected to pay for any book / journal damaged, defaced or lost.

by

k fresh and clean